UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Universitätsbibliothek Paderborn

Petri Danielis Huetii Demonstratio Evangelica

Huet, Pierre Daniel

Parisiis, 1679

urn:nbn:de:hbz:466:1-16260

Visual Library

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Th. 480a.

D

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DEMONSTRATIO EVANGELICA.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

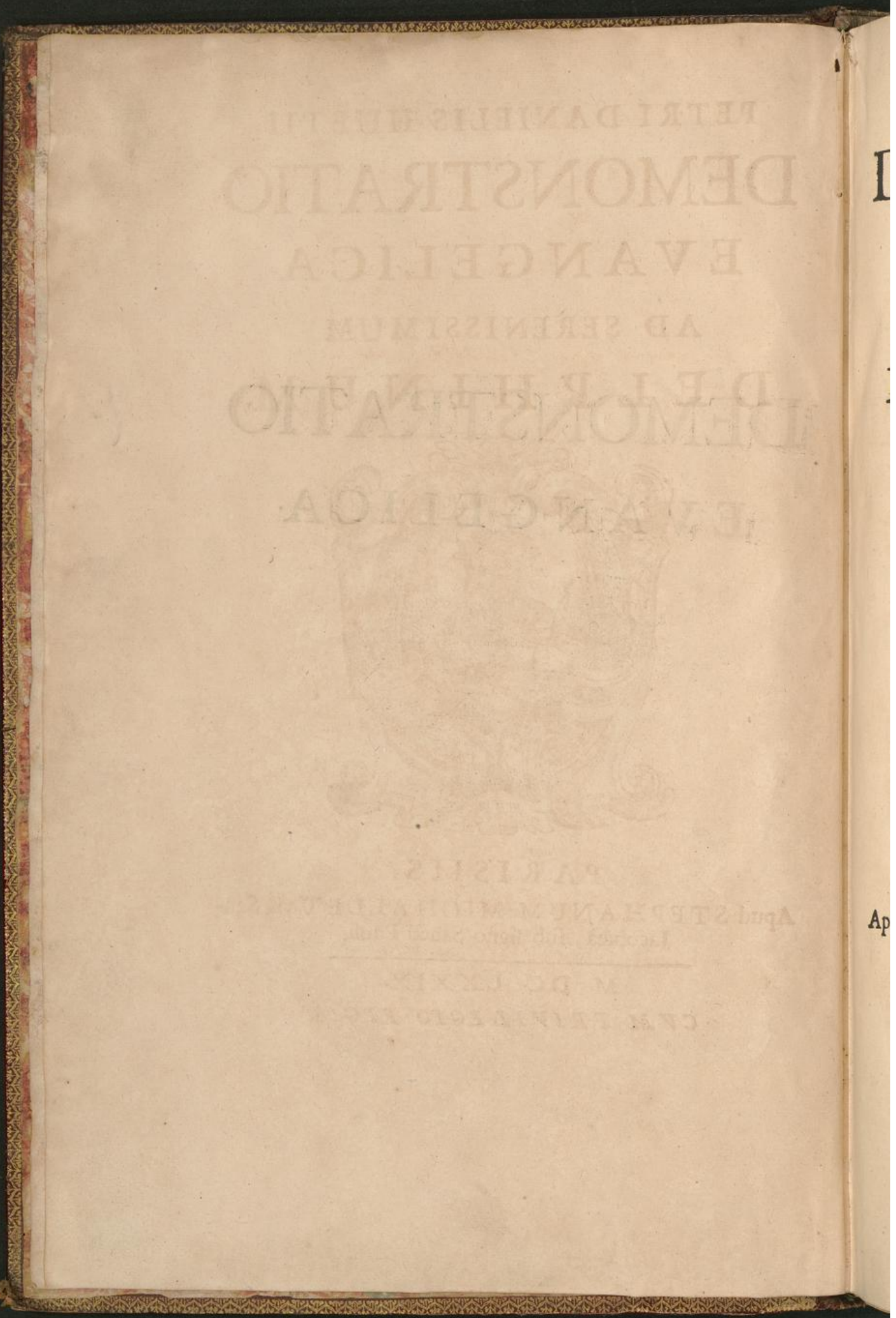

PETRI DANIELIS HUETII

DEMONSTRATIO EVANGELICA.

AD SERENISSIMUM

Ex Legatione Celm Principis FERDINANDI, Epi Paderb. et Monaster: Ao 1683.

DELPHINUM.

Collegij Socis IESU Paderb:

PARISIIS,

Apud STEPHANUM MICHALLET viâ San-Jacobæâ, ſub ſigno Sancti Pauli.

M. DC. LXXIX.

CVM PRIVILEGIO REGIS.

C.V.1.

SYLLABUS
DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ.

PRÆFATIO. 1.

I. OPERIS *hujus argumentum*, 1.
II. *& occasio.* 2.
III. *Probari potest Religionis Christianæ veritas eo genere demonstrationis, quod non minus certum sit quam demonstrationes ipsæ geometricæ.* 3.
IV. *Ad faciendam fidem inanis est, sine gratia Dei, omnis argumentatio.* 4.
V. *Ecclesiæ potestati & arbitrio Opus hoc permittitur.* 5.

DEFINITIONES. 6.

DEFINITIO I. 6.

Liber genuinus is est, qui ab eo auctore scriptus est, à quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore quo scriptus esse fertur. 6.
I. *Explicatur prima Definitio.* 6.

DEFINITIO II. 6.

Liber coætaneus is est, qui eo circiter tempore scriptus est, quo res in eo scriptæ contigerunt. 6.
I. *Explicatur secunda Definitio.* 6.

DEFINITIO III. 6.

Historia est narratio rerum, quæ jam contigerant eo tempore, quo Historia illa scripta est. 6.

DEFINITIO IV. 6.

Prophetia est narratio rerum futurarum, quæ nondum contigerant eo tempore quo Prophetia illa edita est, quæque ex naturalibus caussis prævideri non possunt. 6.
I. *Explicatur quarta Definitio.* 6.

DEFINITIO V. 7.

Religio vera ea est, quæ res solum vera ad credendum propositas habet. 7.
I. *Explicatur quinta Definitio.* 7.

DEFINITIO VI. 7.

Messias est homo Deus, à Deo divinitus missus ad hominum salutem, & à Prophetis in Veteri Testamento prædictus. 7.
I. *Explicatur sexta Definitio.* 7.

DEFINITIO VII. 7.

Religio Christiana ea est, quæ Jesum Nazarenum Messiam esse statuit, & quæcunque in Libris sacris, sive Veteris, sive Novi Testamenti de eo scripta sunt, pro veris habet. 7.
I. *Conferuntur Definitiones nostræ cum Definitionibus Geometrarum.*

POSTULATA. 10.

POSTULATUM I. 10.

Postuletur adhiberi hic animum docilem & veritatis studiosum, non refractarium & pertinacem. 10.
I. *Postulati primi æquitas ostenditur.* 10.

POSTULATUM II. 10.

Tam certo ea credi quæ hic probabuntur, quam creduntur reliqua, quæ paris roboris rationibus nituntur. 10.
I. *Postulati secundi æquitas ostenditur.* 10.
II. *Præmittuntur nonnulla de Postulatis Geometrarum.* 10.

AXIOMATA. 11.

AXIOMA I. 11.

Omnis liber est genuinus, qui genuinus habitus est ab omnibus proxime & continuata serie sequentibus eum ætatibus. 11.
I. *Axiomatis primi veritas confirmatur.* 11.

AXIOMA II. 12.

Omnis historia est verax, quæ res gestas ita narrat, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati proximis qua res gestæ sunt. 12.
I. *Axiomatis secundi veritas confirmatur.* 12.

AXIOMA III. 12.

Omnis Prophetia est verax, quæ prædixit res eventu deinde completas. 12.
I. *Axiomatis tertii veritas confirmatur.* 12.

AXIOMA IV. 12.

Omnis prophetica facultas à Deo est. 12.
I. *Axiomatis quarti veritas confirmatur.* 12.
II. *Conferuntur Postulata & Axiomata nostra cum Postulatis & Axiomatis Geometrarum.* 15.
III. *Laus Geometriæ.* 16.

PROPOSITIONES. 17.

PROPOSITIO I. 17.

Genuini sunt libri Novi Testamenti. 17.

I. *Probatur* γνησιότης *Librorum Novi Testamenti:* 17.

II. *Evangelii secundum Matthæum;* 17.

III. *Evangelii secundum Marcum;* 18.

IV. *Evangelii secundum Lucam,* 18.

V. *& ejusdem Actorum Apostolorum;* 18.

VI. *Evangelii secundum Johannem;* 18.

VII. *& ejusdem Epistolarum, Primæ,* 19.

VIII. *Secundæ, ac Tertiæ;* 19.

IX. *& Apocalypseos:* 20.

X. *tum Epistolarum Pauli,* 20.

XI. *ac præsertim Epistolæ ad Ebræos:* 20.

XII. *deinde Epistolæ Jacobi;* 21.

XIII. *& ambarum Petri;* 21.

XIV. *ac demum Epistolæ Judæ.* 21.

XV. *Probatur præterea* γνησιότης *librorum Novi Testamenti ex vetustate Codicum quorumdam.* 21.

XVI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 22.

XVII. *Secundum argumentum.* 22.

XVIII. *Tertium argumentum.* 23.

PROPOSITIO II. 23.

Coætanei sunt libri Novi Testamenti. 23.

PROPOSITIO III. 23.

Historiæ in Novo Testamento scriptæ, veraces sunt. 23.

I. *Probatur ex consensu Scriptorum Novi Testamenti, & suffragiis exterorum, veraces esse historias,* 24.

II. *de Johanne Baptista, Jacobo fratre Jesu, Jesu ipso, & aliis in Novo Testamento commemoratis;* 24.

III. *iterum de Jesu.* 24.

IV. *tum de ejus patria & parentibus;* 24.

V. *de nova stella Magis visa, & de infantibus ab Herode occisis;* 24.

VI. *de virtutibus Jesu;* 24.

VII. *ejusque morte;* 25.

VIII. *de Solis defectione, & terræ motu, quæ moriente Jesu contigerunt.* 25.

IX. *Refelluntur nonnulli qui hanc Eclipsim, & hunc terræ motum, esse negant ea quæ à Phlegonte notata sunt.* 25.

X. *De morte Jacobi fratris Domini.* 25

XI. *Expenditur memorabile Josephi testimonium de Christo Jesu, & defenditur.* 27.

XII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 28.

XIII. *Secundum argumentum.* 29.

XIV. *Tertium argumentum.* 30.

XV. *Quartum argumentum.* 30.

XVI. *Quintum argumentum.* 30.

XVII. *Sextum argumentum.* 30.

XVIII. *Seorsum refellitur Tanaquilli Fabri Dissertatio super hoc Josephi testimonio de Christo Jesu.* 30.

XIX. *De editis à Discipulis Christi prodigiis.* 32.

XX. *De virtutibus Christianorum.* 34.

XXI. *De Christianæ Religionis incrementis, & Christianorum martyriis.* 35.

XXII. *Christo Jesu divini honores tributi ab aliquibus Romanorum Imperatoribus.* 36.

XXIII. *Defenditur adversus Casaubonum Lampridii testimonium, de Templis Jesu Christo ab Hadriano exstructis.* 37.

ΠΟΡΙΣΜΑ.

Jesus est Messias. 27.

PROPOSITIO IV. 38.

Genuini sunt libri Veteris Testamenti. 38.

DE LIBRIS MOSIS. 38.

I. *Divisio dissertationis hujus de libris Mosis.* 38.

Caput primum. 39.

I. *Probatur Scriptorum sacrorum testimoniis* γνησιότης *librorum Mosis.* 39.

II. *Utrum solum Deuteronomium, an universum Pentateuchum in Templo Helcias Pontifex repererit.* 40.

Caput secundum. 42.

I. *Probatur aliorum Scriptorum testimoniis* γνησιότης *librorum Mosis:* 42.

II. *Sanchoniathonis,* 42.

III. *Homeri, & Hesiodi,* 43.

IV. *Pentateuchi Samaritani,* 43.

V. *Thaletis,* 44.

VI. *Solonis,* 44.

VII. *Pythagoræ,* 44.

VIII. *Anaxagoræ,* 45.

IX. *Hellanici,* 45.

X. *Charondæ,* 45.

XI. *Socratis,* 46.

XII. *Theopompi, & Theodectis,* 46.

XIII. *Platonis,* 46.

XIV. *Ægyptiacarum Mercurii Columnarum, quæ quid fuerint ostenditur;* 47.

XV. *Aristotelis,* 48.

XVI. *Hecatæi,* 49.

XVII. *Eudoxi,* 49.

XVIII. *Berosi,* 49.

XIX. *Abydeni,* 49.

XX. *Demetrii Phalerei,* 49.

XXI. *Septuaginta Interpretum Scripturæ sacræ & Aristeæ,* 49.

XXII. *Ezekieli,* 49.

XXIII. *Manethonis*, 49.
XXIV. *Philochori*, 50.
XXV. *Aristobuli Judæi*, 50.
XXVI. *Polemonis*, 50.
XXVII. *Eupolemi*, 50.
XXVIII. *Demetrii Judæi*, 50.
XXIX. *Cleodemi*, 51.
XXX. *Theodoti*, 51.
XXXI. *Philonis Senioris*, 51.
XXXII. *Alexandri Polyhistoris*, 51.
XXXIII. *Apollonii Molonis*, 51.
XXXIV. *Castoris Rhodii*, 51.
XXXV. *Diodori Siculi*, 52.
XXXVI. *Chæremonis*, 52.
XXXVII. *Trogi Pompeii, & Justini*, 52.
XXXVIII. *Nicolai Damasceni*, 53.
XXXIX. *Ptolemæi Mendesii*, 53.
XL. *Strabonis*, 53.
XLI. *Apionis*, 53.
XLII. *Philonis, Josephi, & Justi Tiberiensis*, 53.
XLIII. *Auctorum libri tertii & quarti Esdræ, & tertii Machabæorum*, 53.
XLIV. *Juvenalis*, 53.
XLV. *Plutarchi*, 53.
XLVI. *Philonis Byblii*, 54.
XLVII. *Galeni*, 54.
XLVIII. *Ptolemæi Chenni*, 54.
XLIX. *Taciti*, 54.
L. *Plinii, Apuleii*, 54.
LI. *Luciani*, 54.
LII. *Numenii*, 54.
LIII. *Longini*, 54.
LIV. *Porphyrii*, 54.
LV. *Trebellii Pollionis*, 55.
LVI. *Iamblichi*, 55.
LVII. *Juliani* τοῦ παραβάτου, 55.
LVIII. *Helladii Besantinoi*, 55.
LIX. *Artapani*, 55.
LX. *Thalli*, 56.
LXI. *Histiæi*, 56.
LXII. *Lysimachi*, 56.
LXIII. *Poëmatis* νουθετικοῦ *Phocylidi adscripti*, 56.
LXIV. *Onkelosi, Jonathanis, Hierosolymitani Interpretis, Hagiographorum Paraphrastis, Syri Interpretis, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Hierichuntinæ, & Nicopolitanæ interpretationis*. 56.

Caput tertium. 56.

I. *Universa propemodum Ethnicorum Theologia ex Mose, Mosisve actis aut scriptis manavit*: 56.
II. *velut illa Phœnicum. Taautus idem ac Moses*. 57.
III. *Adonis idem ac Moses*. 58.
IV. *Thammuz Ezechielis idem ac Moses*. 59.
V. πυλυώνυμος *fuit Moses*. 60.
VI. *Marnas Gazensium Deus, idem ac Moses*. 60.

Caput quartum. 60.

I. *Moses ab Ægyptiis inter Deos relatus*. 60
II. *Theuth, sive Mercurius idem ac Moses*. 60.
III. *Osiris, sive Bacchus idem ac Moses*. 65.
IV. *Apis & Mnevis, iidem ac Moses*. 68.
V. *Serapis idem ac Moses*. 68.
VI. *Orus idem ac Moses*. 69.
VII. *Anubis idem ac Moses*. 69.
VIII. *Vulcanus idem ac Moses*. 69.
IX. *Typhon idem ac Moses*. 71.
X. *Probatur Veterum testimoniis Mosem ab Ægyptiis Deum fuisse habitum*. 72.
XI. *Refellitur Simplicius, Mosaicæ doctrinæ originem ad Ægyptios referens*. 72.

Caput quintum. 72.

I. *Ex libris Mosis fluxit prisca Persarum religio*. 72.
II. *Zoroastres idem ac Moses*. 73.

Caput sextum. 78.

I. *Ex libris Mosis fluxit prisca Indorum religio; cum Guzarattensium*, 78.
II. *tum & Coromandelensium*. 79.
III. *Qui factum ut ad Indos Mosaica doctrina penetrarit*. 80.

Caput septimum. 81.

I. *Moses à Gentibus ad Septentrionem & Occasum positis agnitus & cultus: à Thracibus*, 81.
II. *Germanis*, 82.
III. *Gallis*, 82.
IV. *Britannis*, 83.
V. *Hispanis*, 83.
VI. *& ipsis etiam Americanis*. 83.

Caput octavum. 84.

I. *Græci Mosaicam doctrinam infinitis fabulis obduxerunt*. 85.
II. *A Cadmo & Danao Mosis notitiam habuerunt*. 85.
III. *Apollo idem ac Moses*. 85.
IV. *Pan idem ac Moses*. 88.
V. *Priapus idem ac Moses*. 89.
VI. *Æsculapius idem ac Moses*. 89.
VII. *Prometheus idem ac Moses*. 90.
VIII. *Cecrops idem ac Moses*. 92.
IX. *Minos idem ac Moses*. 92.
X. *Explicatur 1. Mach. 12. 21. in quo agitur de Judæorum & Spartanorum germanitate*. 95.
XI. *Perperam locum hunc interpretatus est Josephus*. 96.
XII. *Rhadamanthys idem ac Moses*. 97.

XIII. Æacus idem ac Moses. 98.
XIV. Proteus idem ac Moses. 98.
XV. Perseus idem ac Moses. 100.
XVI. Moses inter astra relatus, & Libræ gestandæ adhibitus. 100.
XVII. Aristæus idem ac Moses. 100.
XVIII. Musæus idem ac Moses. 102.
XIX. Orpheus idem ac Moses. 102.
XX. Linus idem ac Moses. 105.
XXI. Amphion idem ac Moses. 106.
XXII. Eumolpus idem ac Moses. 106.
XXIII. Tiresias idem ac Moses. 107.

Caput nonum. 108.

I. Ex Arcadia fere profluxit omnis Romanorum Theologia. 108.
II. Janus idem ac Moses. 109.
III. Vertumnus idem ac Moses. 110.
IV. Faunus idem ac Moses. 111.
V. Silvanus idem ac Moses. 112.
VI. Evander idem ac Moses. 112.
VII. In Penatibus etiam & Laribus latet Moses. 113.
VIII. Multa quoque ex historia Mosis in Romuli historiam translata sunt. 114.

Caput decimum.

I. Fabulares omnes Dii, unus idemque sunt, nempe Moses. 115.
II. Exponitur quid sit Myobarbum Ausonii. 117.
III. Fabulares omnes Deæ, una eademque Dea sunt; atque hæc Sephora est, Mosis uxor. 118.
IV. Fabularium quoque Dearum pleræque Mariam Mosis sororem referunt. 120.
V. Uni, eidemque fabulari personæ insunt diversæ significationes; & aliæ quidem φυσικαὶ, aliæ ἱστορικαί. 121.
VI. Fabularis historiæ Græcorum bona pars ex Mosis libris, & doctrina, atque ipsis etiam verbis profluxit. 121.
VII. Geographica à Mose in Genesi obiter tradita, Scriptoris ac Scriptionis vetustatem indicant. 124.

Caput undecimum. 124.

I. Ex Mosis libris complures manarunt variarum gentium leges, ritus, ac historiæ: 124.
II. præcipue vero Græcorum; 126.
III. atque in his maxime Atheniensium: 128.
IV. tum & Romanorum. 129.

Caput duodecimum. 131.

I. Quomodo Librorum sacrorum notitiam habuerint Græci. 131.
II. Utrum Librorum Mosis Alexandro vetustior fuerit interpretatio. 132.
III. Partes tantum quædam Pentateuchi ante Alexandrum Græce redditæ sunt. 132.
IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. 133.

Caput decimum tertium. 134.

I. De linguæ Ebraicæ origine. 134.
II. Lingua Ebraica ea non est, quæ ante Babelicam confusionem vulgo usurpabatur. 135.
III. Probatur argumentis. 135
IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum Argumentum. 136.
V. Secundum argumentum. 137.
VI. Tertium argumentum. 138.
VII. Quartum argumentum. 138.
VIII. Quintum argumentum. 138.
IX. De origine litterarum Samaritanarum & Judaicarum. 138.
X. Refelluntur argumenta Rabbinorum super utrisque. 139.

Caput decimum quartum. 140.

I. Refelluntur argumenta adversùs γνησιότητα librorum Mosis. 140.
II. Primum argumentum. 140.
III. Secundum argumentum. 141.
IV. Tertium argumentum. 141.
V. Quartum argumentum. 141.
VI. Quintum argumentum. 142.
VII. Sextum argumentum. 143.
VIII. Septimum argumentum. 143.
IX. Octavum argumentum. 143.
X. Nonum argumentum. 143.
XI. Decimum argumentum. 143.
XII. Undecimum argumentum. 144.
XIII. Duodecimum argumentum. 144.
XIV. Decimum tertium argumentum. 144.
XV. Decimum quartum argumentum. 144.
XVI. Decimum quintum argumentum. 145.
XVII. Decimum sextum argumentum. 145.
XVIII. Decimum septimum argumentum. 145.
XIX. Levicula quædam mendæ Pentatenchi ac reliquorum etiam Scripturæ sacræ librorum Codices insederunt. 145.

DE LIBRO JOSUE. 146.

I. Disputatur de Auctore libri Josue. Variæ opiniones proponuntur. 146.
II. Josuæ adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas. 147.
III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. 147.
IV. Secundum argumentum. 148.
V. Tertium argumentum. 148.
VI. Quartum argumentum. 148.
VII. Quintum argumentum. 149.
VIII. Sextum argumentum. 149.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

IX. *Septimum argumentum.* 150.
X. *Octavum argumentum.* 150.
XI. *Nonum argumentum.* 150.
XII. *Hercules idem ac Josue.* 150.
XIII. *Unicus fuit Hercules.* 154.
XIV. *Explicatur demum 1. Mach. 12. 21. in quo agitur de Judæorum & Spartanorum consanguinitate.* 155.

DE LIBRO JVDICVM. 156.

I. *Disputatur de Auctore libri Judicum. Variæ opiniones proponuntur.* 156.
II. *Samueli adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.* 156.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 156.
IV. *Secundum argumentum.* 157.
V. *Tertium argumentum.* 157.
VI. *Ex Judicum libro aliquot manarunt Græcorum, aliarumque Gentium fabulæ ac ritus.* 157.

DE LIBRO RVTH. 158.

I. *Liber Ruth, pars & velut appendix libri Judicum.* 158.

DE LIBRIS SAMVELIS. 118.

I. *Disputatur de Auctore librorum Samuelis. Variæ opiniones proponuntur.* 158.
II. *Partim Samueli, partim Nathani & Gado Prophetis adscribuntur.* 158.
III. *Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.* 159.
IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 159.
V. *Secundum argumentum.* 159.
VI. *Tertium argumentum.* 160.
VII. *Quartum argumentum.* 160.
VIII. *Quintum argumentum.* 160.
IX. *Sextum argumentum.* 160.
X. *Ex libris Samuelis quidam manarunt Græcorum ritus & fabulæ.* 161.

DE LIBRIS REGVM. 161.

I. *Disputatur de Auctore librorum Regum. Variæ opiniones proponuntur.* 161.
II. *Eos videtur Esdras ex vetustiorum Scriptorum commentariis excerpsisse.* 161.
III. *Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.* 162.
IV. *Fidem etiam his conciliant Ethnici Scriptores.* 162.
V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 163.
VI. *Secundum argumentum.* 163.
VII. *Ex libris Regum quædam manarunt Ethnicorum fabulæ & ritus.* 163.

DE LIBRIS PARALIPOMENON. 164.

I. *Disputatur de Auctore librorum Paralipomenon. Variæ opiniones proponuntur. Incertus est eorum Auctor: ætas assignatur.* 164.
II. *Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.* 165.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 165.
IV. *Secundum argumentum.* 165.
V. *Tertium argumentum.* 165.

DE LIBRIS ESDRÆ. 166.

I. *Disputatur de Auctore libri prioris Esdræ. Vulgata opinio proponitur. Sex priorum capitum incertus est Auctor, ætas assignatur. Reliquorum auctor est Esdras.* 166.
II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 167.
III. *Nehemias auctor est Libri sibi cognominis, cujus probatur γνησιότης & antiquitas.* 167.
IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 167.
V. *Secundum argumentum.* 168.
VI. *Tertium argumentum.* 168.

DE LIBRO TOBIÆ. 168.

I. *Disputatur de Auctore libri Tobiæ. Scriptus videtur partim à Tobia patre, partim à filio, partim ab incerto Auctore.* 168.
II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 168.
III. *Disputatur de tribus Ebraicis libri Tobiæ editionibus;* 169.
IV. *& de Græca.* 160.
V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* 170.

DE LIBRO JVDITH. 170.

I. *Disputatur de Auctore libri Judith. Variæ opiniones proponuntur.* 170.
II. *Incertus est ejus Auctor: conjectura ætas exploratur. Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 170.
III. *Libros Tobiæ & Judith inter Hagiographos ab Ebræis esse positos contra Scaligerum defenditur.* 171.
IV. *Disputatur de priscis libri Judith interpretationibus.* 171.
V. *Judith tempore Manassis Regis facinus suum videtur edidisse.* 172.
VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 172.
VII. *Secundum argumentum.* 173.
VIII. *Tertium argumentum.* 173.
IX. *Quartum argumentum.* 173.

DE LIBRO ESTHER. 173.

I. *Disputatur de Auctore libri Esther. Variæ opiniones proponuntur.* 173.
II. *Opus esse videtur Synagogæ magnæ.* 174.
III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas; deque Græca illius interpretatione disputatur.* 175.

IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum, in quo disputatur de sex postremis libri Esther capitibus.* 175.
V. *Secundum argumentum.* 176.

DE LIBRO JOB. 117.

I. *Disputatur de Auctore libri Job. Variæ opiniones proponuntur.* 177.
II. *Mosi adscribitur.* 177.
III. *Probatur argumentis.* 178.
IV. *Vera est historia Jobi, sed poëtice digesta.* 178.
V. *Probatur libri Job γνησιότης & antiquitas.* 179.
VI. *Disputatur de clausula, quæ habetur ad calcem libri Job in Editionibus Septuaginta Interpretum.* 180.
VII. *Disputatur de ætate Jobi.* 180.
VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 180.
IX. *Secundum argumentum.* 180.
X. *Tertium argumentum.* 180.
XI. *Quartum argumentum.* 181.
XII. *Quintum argumentum.* 181.
XIII. *Sextum argumentum.* 181.
XIV. *Septimum argumentum.* 181.
XV. *Octavum argumentum.* 181.
XVI. *Nonum argumentum.* 181.
XVII. *Decimum argumentum.* 181.

DE LIBRO PSALMORUM. 182.

I. *Disputatur de Auctore libri Psalmorum. Variæ opiniones proponuntur.* 182.
II. *Plures variis temporibus fuisse videntur Libri hujus Scriptores.* 182.
III. *Esdras numerum Psalmorum determinavit, eorumque volumen in Canonem dedicavit.* 183.
IV. *Probatur argumentis.* 184.
V. *Quæritur cur ordo Psalmorum à temporum ordine discrepet.* 185.
VI. *Probatur libri Psalmorum γνησιότης & antiquitas.* 185.
VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 187.
VIII. *Secundum argumentum.* 187.
IX. *Tertium argumentum.* 187.
X. *Disputatur de Psalterio Salomonis à Johanne Ludovico de La Cerda edito.* 188.

DE LIBRO PROVERBIORUM. 188.

I. *Disputatur de Auctore libri Proverbiorum. Variæ opiniones proponuntur.* 188.
II. *Compositio Libri hujus esse videtur Salomonis, compilatio multorum posterioris ævi, ordo & constructio Esdræ.* 190.
III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 170.
IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 191.
V. *Secundum argumentum.* 191.
VI. *Tertium argumentum.* 192.

DE LIBRO ECCLESIASTIS. 192

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastis. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur.* 192.
II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 193.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 193.
IV. *Secundum argumentum.* 195.
V. *Tertium argumentum.* 195.
VI. *Quartum argumentum.* 195.
VII. *Quintum argumentum.* 196.

DE CANTICO CANTICORUM. 196.

I. *Disputatur de Auctore Cantici Canticorum. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.* 196.
II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 197.
III. *Secundum argumentum.* 197.
IV. *Tertium argumentum.* 198.
V. *Quartum argumentum.* 198.

DE LIBRO SAPIENTIÆ. 198.

I. *Disputatur de Auctore libri Sapientiæ. Salomoni adscribitur:* 198.
II. *ex cujus libris excerptum fuisse verisimile est, & à Philone seniore Græce redditum.* 198.
III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 199.
IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 200.
V. *Secundum argumentum.* 200.

DE ECCLESIASTICO. 201.

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastici. Ex Ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus excerptum fuisse verisimile est.* 201.
II. *Jesu filio Sirach Operis concinnatio, Josepho Uzielidæ ipsius nepoti interpretatio adscribitur.* 202.
III. *Disputatur cur Latina interpretatio laxior, & multis laciniis auctior sit Græca.* 202.
IV. *Disputatur an Jesus filius Sirach idem sit qui Bensira.* 202.
V. *Disputatur de Ebraicis Ecclesiastici editionibus.* 203.
VI. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 203.
VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 204.
VIII. *Secundum argumentum.* 204.

DE PROPHETIA ISAIÆ. 205.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Isaiæ nomen præfixum gerit. Isaiæ ipsi adscribitur.* 205.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

II. *Probatur ejus* γνησιότης *& antiquitas.* 206.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 206.
IV. *Secundum argumentum.* 207.
V. *Tertium argumentum.* 207.

DE PROPHETIA JEREMIÆ. 208.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerit. Jeremiæ ipsi adscribitur Libri compositio, Baruchо vero descriptio.* 208.
II. *Variæ Jeremianorum vaticiniorum partes variis temporibus sunt elaboratæ;* 208.
III. *nec juxta temporum ordinem inter se sunt dispositæ.* 209.
IV. *Recensentur Jeremiæ scriptiones quæ supersunt.* 209.
V. *Probatur Prophetiæ Jeremiæ* γνησιότης *& antiquitas.* 210.
VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 211.
VII. *Secundum argumentum.* 212.
VIII. *Tertium argumentum.* 213.

DE LAMENTATIONIBVS JEREMIÆ. 213.

I. *Disputatur de Auctore Lamentationum, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerunt. Jeremiæ ipsi adscribuntur.* 213.
II. *Disputatur utrum idem sit hic Liber, qui à Joachimo rege crematus est.* 214.
III. *Disputatur de Auctore exiguæ Præfationis Threnis præfixæ. Septuaginta Interpretibus adscribi potest.* 214.
IV. *Probatur Lamentationum Jeremiæ* γνησιότης *& antiquitas.* 214.
V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.* 215.

DE PROPHETIA BARVCH. 215.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Baruchi nomen præfixum gerit. Baruchо ipsi adscribitur.* 215.
II. *Disputatur de Auctore Syriacæ Baruchi Epistolæ. Scripta esse conjicitur à Christiano aliquo Syriæ Monacho.* 216.
III. *Probatur Prophetiæ Baruchi* γνησιότης *& antiquitas.* 218.
IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 217.
V. *Secundum argumentum.* 217.
VI. *Tertium argumentum.* 217.
VII. *Quartum argumentum.* 217.

DE EPISTOLA JEREMIÆ. 218.

I. *Disputatur de Auctore Epistolæ, quæ sub Jeremiæ nomine edita est. Jeremiæ ipsi adscribitur.* 218.
II. *Probatur ejus* γνησιότης *& antiquitas.* 218.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 218.
IV. *Secundum argumentum.* 218.
V. *Tertium argumentum.* 219.

DE PROPHETIA EZECHIELIS. 219.

I. *Disputatur de Ezechiele.* 219.
II. *Disputatur utrum Ezechiel idem sit ac Zoroastes Assyrius, Pythagoræ præceptor.* 220.
III. *Ezechieli adscribitur Prophetia, quæ nomen ipsius præfixum gerit; ejusque probatur* γνησιότης *& antiquitas.* 221.
IV. *Disputatur de duobus Prædictionum voluminibus, quæ ab Ezechiele scripta fuisse tradit Josephus; & de Psalmo sexagesimo quarto, nomine Ezechielis, aliorumque inscripto.* 221.
V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 222.
VI. *Secundum argumentum.* 222.
VII. *Tertium argumentum.* 223.

DE PROPHETIA DANIELIS. 223.

I. *Disputatur utrum Daniel fuerit Propheta.* 223.
II. *Disputatur utrum Daniel fuerit Eunuchus.* 224.
III. *Disputatur utrum Daniel idem fuerit qui Belesis, à Diodoro memoratus.* 224.
IV. *Disputatur utrum Daniel Ecbatanis, an Susis insignem illam turrim à Josepho & Hieronymo memoratam exstruxerit: & utrum Susis, an Babylone fuerit sepultus.* 224.
V. *Disputatur utrum ad unum eumdemque Danielem pertineant, quæcunque in Danielis Prophetia narrantur; deque ejus Interpretationibus Græcis.* 225.
VI. *Disputatur de ordine partium libri Danielis.* 226.
VII. *Disputatur cur partim Ebraice, partim Chaldaice, partim Græce scriptus extet.* 227.
VIII. *Nonnulla afferuntur ad auctoritatem Additamentis Danielis conciliandam.* 227.
IX. *Disputatur de Senibus, à quibus attentata est Susannæ pudicitia.* 228.
X. *Disputatur de supposititiis Danielis scriptionibus.* 228.
XI. *Probatur Prophetiæ Danielis* γνησιότης *& antiquitas.* 228.
XII. *Refelluntur argumenta Adversariorum.* 229. *Primum argumentum.* 230.
XIII. *Secundum argumentum.* 230.
XIV. *Tertium argumentum.* 231.
XV. *Quartum argumentum.* 231.
XVI. *Quintum argumentum.* 232.

DE LIBRO DVODECIM PROPHETARVM. 232.

I. *Disputatur de ordine librorum Duodecim Prophetarum.* 232.
II. *Probatur libri Duodecim Prophetæ*

rum γνησιότης & antiquitas. 232.

DE PROPHETIA OSEE. 233.

I. Disputatur de Osea. 233.
II. Probatur Prophetiæ Oseæ γνησιότης & antiquitas. 233.

DE PROPHETIA IOEL. 233.

I. Disputatur de Joële. 234.
II. Proponitur nostra opinio de ætate Joëlis. 234.
III. Probatur Prophetiæ Joëlis γνησιότης & antiquitas. 234.
IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. 235.
V. Secundum argumentum. 235.

DE PROPHETIA AMOS. 236.

I. Disputatur de Amoso. 236.
II. Probatur Prophetiæ Amosi γνησιότης & antiquitas. 236.

DE PROPHETIA ABDIÆ. 237.

I. Disputatur de Abdia. 237.
II. Proponitur nostra opinio de ætate Abdiæ. 227.
III. Probatur Prophetiæ Abdiæ γνησιότης & antiquitas. 238.
IV. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum. 238.

DE PROPHETIA IONÆ. 239.

I. Disputatur de Jonæ patria, 239.
II. & ætate. 239.
III. Probatur Prophetiæ Jonæ γνησιότης & antiquitas. 240.
IV. Ex libro Jonæ quædam manarunt Græcorum fabulæ. Disputatur de vera significatione vocis גבוא. 240.
V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum. 241.

DE PROPHETIA MICHÆÆ. 241.

I. Disputatur de Michæa. 241.
II. Probatur Prophetiæ Michææ γνησιότης & antiquitas. 242.

DE PROPHETIA NAHVM. 243.

I. Disputatur de Nahumi patria. 243.
II. Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur; 244.
III. deinde nostra. 244.
IV. Probatur Prophetiæ Nahumi γνησιότης & antiquitas. 245.
V. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. 245.
VI. Secundum argumentum. 245.

DE PROPHETIA HABACVC. 243.

I. Disputatur de Habacuci patria. 246.
II. Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur: 246.
III. deinde nostra. 246.
IV. Disputatur de libro apocrypho Habacuci. 247.
V. Probatur Prophetiæ Habacuci γνησιότης & antiquitas. 247.
VI. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum. 247.

DE PROPHETIA SOPHONIÆ. 248.

I. Disputatur de Sophoniæ patria, & tribu, 248.
II. & ætate. 248.
III. Probatur Prophetiæ Sophoniæ γνησιότης & antiquitas. 249.

DE PROPHETIA AGGÆI. 250.

I. Disputatur de Aggæo. 250.
II. Probatur Prophetiæ Aggæi γνησιότης & antiquitas. 251.
III. Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum. 251.

DE PROPHETIA ZACHARIÆ. 252.

I. Disputatur de Zacharia, 252.
II. deque ejus avo Addone, 252.
III. & patre Barachia. 252.
IV. Probatur Prophetiæ Zachariæ γνησιότης & antiquitas. 253.

DE PROPHETIA MALACHIÆ. 254.

I. Disputatur de Malachia. 254.
II. Utrum fuerit Angelus. 254.
III. Utrum fuerit Esdras. 255.
IV. Probatur Prophetiæ Malachiæ γνησιότης & antiquitas. 255.

DE LIBRIS MACHABÆORVM AC PRIMVM DE PRIORE. 255.

I. Disputatur de priore Machabaico. 255.
II. Probatur prioris Machabaici γνησιότης & antiquitas. 256.

DE LIBRO SECVNDO MACHABÆORVM. 257.

I. Variis constat partibus hinc inde collectis & consutis secundus Machabaicus. 257.
II. Disputatur de Auctore Libri hujus. 258.
III. Probatur Machabaici secundi γνησιότης & antiquitas. 258.

DE COMPARATIONE TESTIMONIORVM, QVÆ AD LIBRORVM SACRORVM PROBANDAM ΓΝΗΣΙΟΤΗΤΑ ET ANTIQVITATEM TOTA HAC PROPOSITIONE EX HIS DEPROMVNTVR. 259.

I. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. 259.
II. Secundum argumentum. 259.

DE CANONE LIBRORVM SACRORVM. 260.

I. Disputatur de Auctore & ætate Canonis

nis Librorum Sacrorum. Variæ opiniones proponuntur. 260.
II. *Unicus ante Christum editus fuisse videtur Canon, ab Esdra compositus, & Synagogæ magnæ auctoritate comprobatus.* 261.
III. *Disputatur de Synagoga magna.* 261.
IV. *Probatur sententia nostra veterum Scriptorum auctoritate;* 261.
V. *deinde argumentis.* 262.
VI. *Disputatur utrum inscriptiones libris Prophetarum præfixæ, à Synagoga magna, an à Prophetis ipsis additæ sint.* 263.
VII. *Nehemias & Judas Machabæus Canonem recognoverunt & confirmarunt; novum vero Ecclesia Christi edidit.* 263.
VIII. *Disputatur de Arca, in qua reconditi fuisse feruntur Libri Canonici.* 264.
IX. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 265.
X. *Secundum argumentum.* 266.
XI. *Tertium argumentum.* 266.
XII. *Quartum argumentum.* 266.
XIII. *Quintum argumentum.* 266.
EPILOGVS QVARTÆ PROPOSITIONIS. 266.

PROPOSITIO V. 267.

Multæ habentur Prophetiæ in Veteri Testamento. 267.

PROPOSITIO VI. 267.

Multæ Prophetiæ Veteris Testamenti veraces sunt. 267.

PROPOSITIO VII. 271.

Multæ habentur in Veteri Testamento Prophetiæ de Messia. 271.

I. *Vetus Testamentum forma & apparatus Novi.* 271.
II. *Duplex prædictionum genus, per signa & per verba.* 272.
III. *Multiplex genus prædictionum per verba.* 272.
IV. *Exploditur duplex Grotii sententia; prior, qua statuit universis de Christo Prophetiis duplicem inesse sensum; primarium, qui ad historiam temporis quo editæ sunt, referendus sit; secundarium, qui ad Christum:* 273.
V. *altera, qua negat prædictionibus vim argumenti inesse.* 274.
VI. *Duplex eorum secta, qui prædictum fuisse Christum negarunt.* 277.
VII. *Colliguntur vaticinationes Christi prænuntiæ, è Geneſi,* 277.
VIII. *Exodo,* 278.
IX. *Numeris,* 278.
X. *Deuteronomio,* 279.
XI. *Libro Josue,* 279.
XII. *Libris Regum, & Paralipomenon,* 279.
XIII. *Libro Job,* 280.
XIV. *Libro Psalmorum,* 280.
XV. *Prophetia Isaiæ,* 290.
XVI. *Prophetia Jeremiæ,* 306.
XVII. *Lamentationibus Jeremiæ,* 312.
XVIII. *Prophetia Baruchi,* 312.
XIX. *Prophetia Ezechielis,* 313.
XX. *Prophetia Danielis,* 314.
XXI. *Prophetia Oseæ,* 317.
XXII. *Prophetia Joëlis,* 317.
XXIII. *Prophetia Amos,* 318.
XXIV. *Prophetia Abdiæ,* 318.
XXV. *Prophetia Michææ,* 319.
XXVI. *Prophetia Habacuc,* 322.
XXVII. *Prophetia Sophoniæ,* 323.
XXVIII. *Prophetia Aggæi,* 323.
XXIX. *Prophetia Zachariæ,* 324.
XXX. *Prophetia Malachiæ,* 325.
XXXI. *& libro primo Machabæorum.* 326.
XXXII. *Ethnici à Judæis Judæorumve Libris sacris edocti, Messiam prænoverunt & expectarunt. Astutissima Josephi fallacia deprehenditur.* 326.
XXXIII. *Pseudochristi complures.* 328.

PROPOSITIO VIII. 328.

Is est Messias, cui uni conveniunt Prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia. 328.

PROPOSITIO IX. 330.

Jesus Nazarenus est Messias. 330.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ
VETERIS TESTAMENTI CVM NOVO, IN IIS QVÆ AD MESSIAM PERTINENT. 330.

Caput primum. 330.
Jesus de semine Abrahami. 330.

Caput secundum. 331.
Jesus de semine Isaaci. 331.

Caput tertium. 331.
Jesus de semine Jacobi. 331.
I. *Defenditur testimonium è Num. 24. 17.* 331.

Caput quartum. 332.
Jesus de semine Judæ. 332.
I. *Defenditur & explicatur testimonium è Gen. 49. 10.* 333.
II. *Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur nostrorum Interpretum super hoc loco sententiæ, & confutantur. Prima.* 333.
III. *Secunda.* 334.
IV. *Tertia.* 335.

V. *Quarta.* 340.
VI. *Quinta.* 342.
VII. *Proponitur deinde nostra, & argumentis confirmatur.* 343.
VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 345.
IX. *Secundum argumentum.* 346.
X. *Tertium argumentum.* 346.
XI. *Ad viam refutationi Judæorum sternendam ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.* 346.
XII. *Refelluntur Judæi:* 350.
XIII. *ac ii primum, qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur quidem, at nondum venisse eum contendunt;* 350.
XIV. *quos inter præcipui sunt, qui Æchmalotarcham Juda prognatum Judæis hodieq; præesse affirmant:* 350.
XV. *tum R. Bechai, qui Messias duos à Jacobo prædictos affirmat, quorum alter fuerit Moses, alter nondum advenerit:* 353.
XVI. *& qui vocibus* שבט, *Sceptrum, &* מחקק, *Dux, tyrannicum & crudele imperium in se passim exerceri solitum prædici putant: & qui* שבט, *hic tribum sonare opinantur:* 353.
XVII. *quique Jacobum non id sibi velle censent, fore ut Israëlitis Reges de tribu Juda semper præsint, sed ut non alii quam hac tribu orti præsint:* 353.
XVIII. *& qui Prophetiam hanc* ὑποθετικὴν *esse statuunt:* 354.
XIX. *quique id ita exponunt, Judæis defensores numquam defuturos:* 354.
XX. *& qui ita, Tribum Juda ex hominum commercio nunquam iri segregatum, ut decem tribus.* 354.
XXI. *Refelluntur deinde Judæi, qui hoc oraculum ad Messiam ullo modo pertinere negant; ac ii primum qui referunt ad urbem Siloh, & ad Davidem;* 354.
XXII. *tum ii qui ad Saulem;* 355.
XXIII. *& qui ad Jeroboamum;* 355.
XXIV. *& qui ad Nabuchodonosorē.* 355.
XXV. *Cur hanc Jacobi prædictionem, aliasque complures ad Messiam pertinentes, Christus, Apostoli, & Evangelistæ in testimonium non protulerint.* 356.

Caput quintum. 356.
Jesus de semine Jesse & Davidis. 356.
I. *Defenditur testimonium è 2. Reg. 7. 4, & seq.* 357.
II. *Defenditur testimonium ex Isa. 11. 1, & seq.* 358.

Caput sextum. 359.
Davidis nomen Jesu tribuitur. 359.

Caput septimum. 359.
Jesus de semine Salomonis. 359.

Caput octavum. 359.
Tempus adventus Jesu. 359.
I. *Quo tempore natus est Jesus, Messias à Judæis & Ethnicis expectabatur.* 361.
II. *Stante templo secundo Messiam venturum esse prisci Ebræi crediderunt.* 362.
III. *Alta pace per totum orbem vigente nasci debuit Christus.* 362.
IV. *Florente Romanorum imperio nasci debuit Christus.* 362.
V. *Intra septuaginta Danielis hebdomadas natus est Christus.* 365.
VI. *Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur Interpretum nostrorum sententiæ super septuaginta hebdomadibus Danielis, & confutantur. Prima.* 365.
VII. *Secunda.* 366.
VIII. *Tertia.* 369.
IX. *Proponitur deinde nostra, & argumentis approbatur.* 371.
X. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 373.
XI. *Secundum argumentum.* 373.
XII. *Tertium argumentum.* 375.
XIII. *Ad viam refutationi Judæorum sternendam, ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.* 375.
XIV. *Refelluntur Judæi; ac ii primum qui hebdomadas, non annorum, sed decenniorum, vel Jubilæorum, vel centum annorum hic intelligunt:* 378.
XV. *tum qui earum initium collocant in anno primo Darii Medi, finem in clade Hierosolymis ab Hadriano illata:* 379.
XVI. *& qui inter utrumque Templi excidium septuaginta hebdomadas intercessisse volunt:* 379.
XVII. *Quique* Christum ducem *Cyrum esse statuunt, aut Jesum Sacerdotem, aut Zorobabelem:* 379.
XVIII. *& qui Christum occidendum, censent esse vel Sacerdotium, vel Templum, vel Agrippam juniorem.* 379.
XIX. *Refellitur privatim Aben Ezra.* 379.

Caput nonum. 380.
Jesus natus de Virgine. 380.
I. *Defenditur testimonium ex Isaiæ 7. 14.* 381.
II. *Disputatur de significatione dictionis* עלמה. 381.
III. *Explicatur testimonium è Prov. 30. 18, 19.* 384.
IV. *Virgo illa, cujus conceptum & partum prædicit Isaias 7. 14. non solum ad conceptum usque & partum, sed post utrumque etiam virgo fore prædicitur.* 385.
V. *Vaticinium illud Isaiæ 7. 14. in Maria matre, & Jesu filio completum est.* 385.
VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 387.
VII. *Secundum argumentum. Defenditur* γνησιότης *duorum primorum capitum Lucæ, adversus Marcionem & Johannem Bodinum.* 387.

Caput decimum. 388.
Jesus natus Bethlehemi. 388.
I. *Refelluntur argumenta Bodini. Primum argumentum.* 389.
II. *Secundum argumentum. Disputatur de censu Quirinii. Proponitur Bezæ opinio.* 390.
III. *Proponitur deinde nostra.* 390.
IV. *Tertium argumentum.* 391.
V. *Quartum argumentum.* 392.
VI. *Quintum argumentum.* 393.

Caput undecimum. 393.
De nomine Jesu quod Servatorem sonat. 393.
I. *Jesu nomen in Veteri Testamento præsignificatum esse, & vi mirifica pollere Judæi fatentur.* 394.

Caput duodecimum. 394.
De nomine Emmanuel, quod significat, Nobiscum Deus. 394.
I. *Emmanuelem esse Jesum ex Masoretharum doctrina probatur.* 394.

Caput decimum tertium. 394.
Magi Jesum adorant, eique munera offerunt. 394.

Caput decimum quartum. 395.
Jesus fugit in Ægyptum, & post diuturnam moram redit in patriam. 395.

Caput decimum quintum. 395.
Infantium cædes ab Herode perpetrata. 395.
I. *Expenditur locus Macrobii de dicto Augusti, cum Herodis filium inter Bethlehemiticos infantes occisum accepisset.* 395.

Caput decimum sextum. 396.
Jesus habitat Nazarethum, & Nazaræus appellatur. 396.

Caput decimum septimum. 396.
Johannes Christi præcursor. 396.

Caput decimum octavum. 396.
Spiritus sanctus descendit super Jesum recens baptizatum; cui & testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, & cum transfiguratus est. 397.

Caput decimum nonum. 398.
Jesus unctus à Deo. 398.

Caput vigesimum. 398.
Jesus jejunat & esurit. 398.

Caput vigesimum primum. 398.
Jesus Verbum Dei. 398.
I. *Jesum Muhammedani Verbum Dei nominant. Messiam fore Verbum Dei fatentur Judæi.* 399.

Caput vigesimum secundum. 399.
Jesus Filius Dei. 399.
I. *Refelluntur Judæi, Messiam Filium Dei esse, aut in Veteri Testamento Filium Dei dictum fuisse negantes.* 400.

Caput vigesimum tertium. 400.
Jesu Discipuli, Filii Dei. 400.

Caput vigesimum quartum. 402.
Jesus primogenitus. 402.

Caput vigesimum quintum. 403.
Jesus Deus. 403.
I. *Disputatur de significatione vocabuli* אל *Isa. 7. 14. & 9. 6.* 405.
II. *Disputatur de significatione vocis* יקרא *Isa. 9. 6.* 405.
III. *Disputatur de significatione vocis* יועץ *Isa. 9. 6.* 405.
IV. *A Judæorum fraudibus vindicatur Zach. 12. 10.* 406.
V. *Judæi Messiæ* θεάνθρωπον *confessi sunt.* 406.

Caput vigesimum sextum. 407.
Jesus homo. 407.

Caput vigesimum septimum. 408.
Jesus frater hominum. 408.

Caput vigesimum octavum. 409.
Jesus sacerdos. 409.
I. *Ex eo quod Jesus sit sacerdos, sequitur esse Christum.* 410.

Caput vigesimum nonum. 411.
Jesus Propheta. 411.
I. *Judæi Messiæ, Ethnici Christo Jesu propheticam facultatem adscribunt.* 412.

Caput trigesimum. 414.
Prophetiæ post Jesum desitæ. 414.
I. *Quo sensu dicantur Prophetiæ post Christum desitæ.* 414.

Caput trigesimum primum. 414.
Jesus pastor. 414.

Caput trigesimum secundum. 415.
Angeli ministrant Jesu. 415.

Caput trigesimum tertium. 416.
Jesus venit in Galilæam, & Capharnaum. 416.

Caput trigesimum quartum. 416.
Jesus inter homines frequenter versatur. 416.

Caput trigesimum quintum. 416.
Jesus concionator, doctor, & Magister. 416.

Caput trigesimum sextum. 418.
Jesus in Galilæa de Deo prædicat. 418.

Caput trigesimum septimum. 418.
Jesus parabolis inter concionandum & docendum sæpissime utitur. 418.

I. *Septuagesimus septimus Psalmus ad Messiam jure refertur, ex doctrina Ebræorum.* 419.

Caput trigesimum octavum. 419.
Sermonum Jesu vis & efficacia. 419.

Caput trigesimum nonum. 419.
Jesus miranda facinora edit, & omnis generis languores sanat. 419.
I. *Miracula à Jesu perpetrata fuisse fatentur Judei;* 420.
II. *& Ethnici, ac Muhammedani.* 421.
III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum, quo Jesum volunt ad edenda miracula magicis artibus usum fuisse;* 421.
IV. *& de Magia librum scripsisse.* 422.
V. *Secundum argumentum, quo Jesum volunt pronuntiatione nominis divini miracula edidisse.* 422.
VI. *Tertium argumentum. Miracula Vespasiano & Hadriano afficta expenduntur.* 423.

Caput quadragesimum. 424.
Jesus cœcis visum restituit. 424.

Caput quadragesimum primum. 425.
Jesus surdorum aures aperit. 425.

Caput quadragesimum secundum. 425.
Jesus mutorum linguam solvit. 425.

Caput quadragesimum tertium. 425.
Jesus claudos sanat. 426.

Caput quadragesimum quartum. 426.
Jesus debiles sanat. 426.

Caput quadragesimum quintum. 426.
Jesus mortuos revocat ad vitam. 426.

Caput quadragesimum sextum. 427.
Jesus esurientes cibo reficit. 427.

Caput quadragesimum septimum. 428.
Apostolos, Discipulos, & sectatores de gente Judaica Jesus deligit, & ad se vocat, à quibus deinde propagata est Christiana religio. Delectus & vocatio, quæ fit per Jesum, initium est salutis. 428.
I. *Exponitur Psalm. 67. 27, 28.* 430.
II. *Confutius Sinensis Philosophus septuaginta duos Discipulos, & duodecim in his præcipuos deligit.* 431.

Caput quadragesimum octavum. 431.
Apostoli Jesu piscatores. 431.
I. *Exponitur Psalm. 106. 20, & seq.* 431.

Caput quadragesimum nonum. 431.
Paucos numero Jesus deligit. 431.

Caput quinquagesimum. 432.
Apostoli præcones Jesu & nuntii. 432.
I. *Disputatur de Psalm. 18. 5.* 433.

Caput quinquagesimum primum. 434.
Apostoli & Discipuli Jesu, rudes & indocti. 434.

Caput quinquagesimum secundum. 434.
Apostoli & Discipuli Jesu miranda facinora edunt, & omnis generis languores sanant. 434.

Caput quinquagesimum tertium. 436.
Jesus super mare incedit. 436.
I. *Disputatur de Job 9. 8.* 436.

Caput quinquagesimum quartum. 436.
Jesus lux. 436.
I. *Depromta hoc capite testimonia è Veteri Testamento ad Christum à Judais fere referuntur.* 437.

Caput quinquagesimum quintum. 437.
Jesu Discipuli lux. 437.

Caput quinquagesimum sextum. 438.
Jesus ignis. 438.

Caput quinquagesimum septimum. 439.
Jesus Sol. 439.

Caput quinquagesimum octavum. 439.
Jesus stella. 439.

Caput quinquagesimum nonum. 439.
Jesus germen sive oriens, radix, flos, virga. 439.
I. *Affertur ex Philone Zachariani hujus loci expositio.* 440.
II. *Quo sensu Christus dicatur Germen, & Radix, & Virga, & Flos.* 440.

Caput sexagesimum. 440.
Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmites, rami. 440.

Caput sexagesimum primum. 441.
Jesu fons. 441.

Caput sexagesimum secundum. 442.
Jesus Novi & æterni Fœderis, à Deo cum hominibus pacti sequester, & finis. 442.

Caput sexagesimum tertium. 444.
Jesus pacificus. 444.
I. *De pace per Christum Jesum parta, & de concordia animalium Messiæ temporibus ab Isaia promissa; quæ ut & alia multa ad Messiam pertinentia, allegorice intelligenda sunt.* 446.

Caput sexagesimum quartum. 447.
Pax & securitas Discipulorum Jesu. 447.

Caput sexagesimum quintum. 449.
Jesus bellator & victor. 449.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

I. *De bello quod per Jesum Christum geritur.* 450.

Caput sexagesimum sextum. 451.
Jesus lapis, fundamentum, mons. 451.

Caput sexagesimum septimum. 452.
Jesu Discipuli lapides. 452.

Caput sexagesimum octavum. 452.
Jesus scandalum & ruina. 452.

Caput sexagesimum nonum. 453.
Jesus dux. 453.

Caput septuagesimum, 453.
Jesus ostium. 453.

Caput septuagesimum primum. 453.
Jesus via. 453.

Caput septuagesimum secundum. 453.
Jesus veritas. 453.

Caput septuagesimum tertium. 454.
Jesus vita. 454.

Caput septuagesimum quartum. 455.
Jesus Sapientia. 455.

Caput septuagesimum quintum. 456.
Jesus principium & finis, primus & novissimus, alpha & omega. 456.

Caput septuagesimum sextum. 457.
Jesus caput. 457.

Caput septuagesimum septimum. 457.
In Jesu omnia à Deo condita. 457.

Caput septuagesimum octavum. 458.
Jesus electus. 458.

Caput septuagesimum nonum. 458.
Jesus justitia. 458.

Caput octogesimum. 459.
Jesus Justus dictus κατ' ἐξοχήν. 459.

Caput octogesimum primum. 460.
Jesus Sanctus dictus κατ' ἐξοχήν. 460.
I. *Sanctum fore Messiam Judæi sentiunt.* 460.

Caput octogesimum secundum. 461.
Jesus testis Dei. 461.

Caput octogesimum tertium. 461.
Jesus humilis. 461.

Caput octogesimum quartum. 462.
Jesus contemtus & odio habitus. 462.
I. *Refelluntur Judæi, ex duplici adventu Messiæ in Libris sacris prædicto, duplicem Messiam confingentes.* 464.

Caput octogesimum quintum. 465.
Jesu Discipuli contemti, vexati, & contumeliis affecti. 465.

Caput octogesimum sextum. 467.
Jesus ignotus. 467.

Caput octogesimum septimum. 469.
Jesus pauper. 469.

Caput octogesimum octavum. 469.
Jesu Discipuli pauperes & humiles. 469.

Caput octogesimum nonum. 470.
Jesus servus. 470.

Caput nonagesimum. 471.
Jesu labores & angustiæ. 471.

Caput nonagesimum primum. 471.
Jesus mansuetus & misericors. 471.

Caput nonagesimum secundum. 472.
Jesus obediens. 472.

Caput nonagesimum tertium. 472.
Jesus, agnus, pascha, ovis. 472.
I. *Christus cum agno confertur.* 473.

Caput nonagesimum quartum. 473.
Jesus leo. 473.

Caput nonagesimum quintum. 473.
Jesus princeps. 473.

Caput nonagesimum sextum. 474.
Jesus Dominus & rex æternus. 474.

Caput nonagesimum septimum. 477.
Jesu Discipuli reges. 477.

Caput nonagesimum octavum. 478.
Jesu claritas & gloria. 478.

Caput nonagesimum nonum. 480.
Discipulorum Jesu claritas & gloria. 480.

Caput centesimum. 482.
Jesu fortitudo & potestas. 482.

Caput centesimum primum. 484.
Discipulorum Jesu fortitudo & potestas. 484.

Caput centesimum secundum. 484.
Jesus dives. 484.

Caput centesimum tertium. 485.
Jesu Discipuli divites. 485.

Caput centesimum quartum. 486.
Jesus legumlator. 486.

Caput centesimum quintum. 487.
Jesus clavem gerit domus David. 487.
I. *Disputatur de clavibus humero gestari solitis.* 487.

Caput centesimum sextum. 488.
Abrogatio Mosaicæ Legis. 488.

Caput centesimum septimum. 491.
Sanctio novæ legis. 491.
I. *Defenduntur testimonia ex Isa. 43. 18, & seq. & ex Isa. 66. 22, 23.* 494.
II. *Defenduntur testimonia ex Jerem. 31. 31, & seq. & ex Malach. 4. 4, & seq.* 494.
III. *Defenditur testimonium ex Malach. 1. 10, 11.* 494.
IV. *Josue Mosi suffectus, & secunda Ebræorum per Josuam facta circumcisio, symbola sunt Christianæ legis Mosaicam abrogantis.* 495.
V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 495.
VI. *Secundum argumentum.* 496.

Caput centesimum octavum. 497.
Jesu lex spiritualis & æterna. 497.

Caput centesimum nonum. 503.
Jesu regnum spirituale & æternum. 503.
I. *Non Christianæ solum, sed Mosaicæ quoque Legis summa, in pietate erga Deum, & amore posita est.* 505.

Caput centesimum decimum. 507.
Jesus asina pullo comitata vectus Hierosolyma intrat. 507.
I. *Alia hic vaticinia proferunt Muhammedani, sed refelluntur.* 507.

Caput centesimum undecimum. 507.
Jesu Hosanna concinitur. 507.

Caput centesimum duodecimum. 507.
Jesus venditores & emtores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edit. 507.

Caput centesimum decimum tertium. 508.
Jesus hominum vitia reprehendit. 508.

Caput centesimum decimum quartum. 509.
Principes Judæorum congregantur adversus Jesum. 509.

Caput centesimum decimum quintum. 509.
Jesus proditur à Juda. Judæ mors, & æternus interitus. 509.

Caput centesimum decimum sextum. 510.
Sacrificium incruentum Jesus instituit. 510.

Caput centesimum decimum septimum. 511.
Jesus panis. 511.

Caput centesimum decimum octavum. 512.
Agonia Jesu. 512.

Caput centesimum decimum nonum. 512.
Jesus comprehenditur, & funibus constringitur. 512.

Caput centesimum vigesimum. 512.
Jesum Discipuli sui deserunt, Petrus palam ejurat. 512.
I. *Christum Jesum prædicâ Zach. 13. 7. probatur adversus Grotium.* 513.

Caput centesimum vigesimum primum. 513.
Falsi testes Jesum accusant. 513.

Caput centesimum vigesimum secundum. 514.
Jesus accusatus silet. 514.

Caput centesimum vigesimum tertium. 515.
Jesus contumeliis afficitur. 515.
I. *Christo Jesu addicitur Psalmus 21.* 516.
II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 517.
III. *Secundum argumentum.* 517.

Caput centesimum vigesimum quartum. 518.
Jesus conspuitur & cæditur. 518.

Caput centesimum vigesimum quintum. 518.
Jesus venditur: cujus venditionis pretio ager figlinus emitur. Judæ proditoris interitus. 518.
I. *Defenditur Matthæus, apud quem pro Zacharia Jeremiam citatum esse caussantur Adversarii. Jesu præterea addicitur Zach. 11. 12, 13.* 519.

Caput centesimum vigesimum sextum. 520.
Jesus à Judæis & Ethnicis capitis damnatur. 520.

Caput centesimum vigesimum septimum. 521.
Jesus cruci suffigitur. 521.

I. *Christo Jesu addicitur Psalm. 21. 17.* 523.
II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 523.
III. *Secundum argumentum.* 523.
IV. *Thau Samariticum* σαυροειδὲς, *Ezechieli memoratum, crucis Christi symbolum.* 524.
V. *Christo Jesu addicitur Zach. 12. 10. & 13. 6.* 525.

VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 526.
VII. *Secundum argumentum.* 527.
VIII. *Disputatur utrum in Psalm. 95. 10. genuina sit scriptura hæc, Dominus regnavit à ligno.* 527.

Caput centesimum vigesimum octavum. 527.
Jesus inter latrones cruci suffigitur. 527.

Caput centesimum vigesimum nonum. 528.
Jesus signum. 528.

Caput centesimum trigesimum. 529.
Jesus pendens in cruce subsannatur à prætereuntibus. 529.

Caput centesimum trigesimum primum.
Jesus moriens veniam adversariis suis à Deo precatur. 529.

Caput centesimum trigesimum secundum. 530.
Jesu vestimenta sorte dividuntur. 530.

Caput centesimum trigesimum tertium. 530.
Moriente Jesu Sol deficit, & terra movetur. 530.
I. *Christo Jesu addicitur Zach. 14. 6, & seq.* 531.

Caput centesimum trigesimum quartum. 531.
Jesus moriens Patrem inclamat. 531.

Caput centesimum trigesimum quintum. 533.
Jesu fel & acetum propinantur. 533.
I. *Christo Jesu addicitur Psalm. 68. 22.* 533.
II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 534.
III. *Secundum argumentum.* 534.

Caput centesimum trigesimum sextum.
Mors Jesu. 534.
I. *Varii mortis Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento. Sacrificium Vaccæ rufæ,* 536.
II. *& mors summi Pontificis.* 537.
III. *Insigne testimonium morti Jesu à R. Simeone ben Jochai, aliisque Judæis perhibetur.* 537.
IV. *Quæ & Ethnicis insigni miraculo significatur.* 537.

Caput centesimum trigesimum septimum. 538.
Crura Jesu, perinde ut latronum cruci itidem suffixorum, non franguntur. 538.

Caput centesimum trigesimum octavum.
Latus Jesu perfoditur. 538.

Caput centesimum trigesimum nonum. 538.
Jesu corpus pollinciunt & sepeliunt Josephus & Nicodemus. 538.
I. *Christo Jesu addicitur Isa. 53. 9.* 539.

Caput centesimum quadragesimum. 539.
Jesu sepulcrum. 539.
I. *Martyrium, Templum à Constantino ad sepulcrum Christi Jesu extructum, à Sophonia prædictum.* 539.

Caput centesimum quadragesimum primum. 540.
Jesus descendit ad Inferos, & Patriarchas inde educit. 540.
I. *Christo Jesu addicitur Psalm. 67. 5, 7, 19.* 541.
II. *Christo Jesu addicitur Isa. 53. 12.* 541.
III. *Exponitur priscorum Judæorum sententia de Ose. 13. 14.* 541.
IV. *Christo Jesu addicitur Zach. 9. 11, 12.* 541.

Caput centesimum quadragesimum secundum. 542.
Jesus revivisicit. 542.
I. *Faveni Judæi quidam sententiæ Christianorum super Christi Jesu reditu ad vitam.* 545.
II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* 545.
III. *Secundum argumentum.* 546.
IV. *Refellitur Salmasii sententia de Christi sepulcro.* 546.
V. *Tertium argumentum.* 550.
VI. *Falsum est rediisse ad vitam Aristeam Proconnesium,* 550.
VII. *vel Cleomedem Astypalæensem,* 552.
VIII. *vel Hermotimum Clazomenium,*
IX. *vel Epimenidem Cretensem,* 552.
X. *vel mulierem ἄπνουν Heraclidis libro peculiari celebratam,* 552.
XI. *vel Erem Pamphylum Harmonii filium,* 553.
XII. *vel puellam, quam suscitasse fertur Apollonius Tyaneus; vel alios complures à Veteribus celebratos.* 553.

Caput centesimum quadragesimum tertium. 554.
Jesus homines peccatis absolvit. 554.
I. *De Gen. 3. 15.* 558.

Caput centesimum quadragesimum quartum. 548.
Jesus peccata hominum ipse portavit. 558.
I. *Noxas hominum laturum Messiam Judæi sentiunt.* 558.

Caput centesimum quadragesimum quintum 559.
Jesus homines sanguine suo redemit. 559.

I. *Iterum Jesu addicitur Zach. 9. 11.* 561.

Caput centesimum quadragesimum sextum. 561.

Baptismum Jesus instituit. 561.

Caput centesimum quadragesimum septimum. 563.

Jesus ascendit in cœlum. 563.

I. *Refellitur Philostrati opus de vita Apollonii Tyanei.* 564.

II. *Nullis idoneis nititur testimoniis hæc Philostrati historia.* 565.

III. *Exquiruntur caussæ, quibus ad eam conscribendam inductus est Philostratus.* 565.

IV. *Ex historia Christi pleraque in suam Apollonii vitam transtulit.* 566.

V. *Philostratus, aliique Pythagoricæ Philosophiæ addicti, mendaces & credili.* 569.

VI. *Apollonius Magus sacerrimus.* 569.

Caput centesimum quadragesimum octavum. 570.

Jesus est ad dexteram Dei Patris. 570.

Caput centesimum quadragesimum nonum. 571.

Jesus mittit Spiritum sanctum ad Discipulos. 571.

Caput centesimum quinquagesimum. 573.

Ecclesia Jesu. 573.

Caput centesimum quinquagesimum primum. 577.

Jesu Ecclesia verax. 577.

Caput centesimum quinquagesimum secundum. 578.

Sacerdotes Jesu. 578.

Caput centesimum quinquagesimum tertium. 578.

Jesu Apostoli, pastores & doctores. 578.

Caput centesimum quinquagesimum quartum 579.

Promulgatio Evangelii. 579.

Caput centesimum quinquagesimum quintum. 583.

Discipuli Jesu, testes ejus. 583.

Caput centesimum quinquagesimum sextum 585.

Martyria Discipulorum Jesu. 585.

Caput centesimum quinquagesimum septimum. 588.

Concordia Discipulorum Jesu. 588.

Caput centesimum quinquagesimum octavum. 589.

Vocatio gentium. 589.

I. *Priscorum ac recentiorum Judæorum suffragiis hic adjuvamur.* 597.

II. *Typi Synagogæ & Ecclesiæ.* 598.

III. *Duplex eruitur sensus ex Isa. 19. 18, & seq.* 598.

Caput centesimum quinquagesimum nonum. 599.

Doctrina Christiana corruptos hominum mores emendat. 599.

Caput centesimum sexagesimum. 601.

Idolorum eversio. 601.

Caput centesimum sexagesimum primum. 604.

Judæorum pertinacia, perfidia, & cœcitas. 604.

I. *Judei pertinaciæ suæ sibi conscii.* 606.

II. *Doctrinæ Christi Jesu veritatem confirmant Judei, dum oppugnant.* 607.

Caput centesimum sexagesimum secundum. 607.

Judæorum rejectio & dispersio, eorumque abolenda sacrificia. 607.

I. *Suum quoque testimonium nobis hic commodant Judæi.* 611.

Caput centesimum sexagesimum tertium. 612.

Excidium Hierosolymitanum. 612.

Caput centesimum sexagesimum quartum. 613.

Hierosolymitani Templi eversio. 613.

Caput centesimum sexagesimum quintum. 614.

Urbis & Templi instaurandi spes omnis Judæis ademta. 614.

Caput centesimum sexagesimum sextum. 615.

Jesus judex. 615.

Caput centesimum sexagesimum septimum. 617.

Apostoli Jesu judices. 617.

Caput centesimum sexagesimum octavum. 617.

Jesu omnis potestas à Patre data. 617.

Caput centesimum sexagesimum nonum. 618.

Jesus Servator. 618.

Caput centesimum septuagesimum. 620.

Varii Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento. 620.

I. *Adamus*, 620.

II. *Abel*, 621.

III. *Noachus*, 621.

IV. *Melchisedecus*, 621.

V. *Isaacus*, 622.

VI. *Aries ab Abrahamo immolatus*, 622.

VII.

VII. *Josephus*, 622.
VIII. *Agnus in festo Paschæ die immolari solitus*, 623.
IX. *Columna ignea, Manna, Rupes in deserto aquas fundens*, 624.
X. *Hircus ἀποπομπαῖος*, 624.
XI. *Serpens æneus*, 624.
XII. *Moses*, 625.
XIII. *Aaron*, 625.
XIV. *Josue*, 626.
XV. *Samson*, 626.
XVI. *Samuel*, 627.
XVII. *David*, 627.
XVIII. *Salomon*, 627.
XIX. *Jonas*, 628.
XX. *Eliacimus Helciæ filius*, 628.
XXI. *Jeremias*, 629.
XXII. *Zorobabel*, 629.
XXIII. *& Jesus Josedecides*. 630.

Caput centesimum septuagesimum primum. 630.
De natura, vi, & usu Prophetiarum. 630.
I. *Uni Jesu conveniunt Prophetiæ hæ omnes, nemini vero præterea*. 630.
II. *Universe potius quam sigillatim spectandæ sunt Prophetiæ*. 631.
III. *Prophetiæ quædam, non solitariæ, sed cum toto, unde prodierunt, contextu spectari debent*: 631.
IV. *nec necesse tamen est Prophetias & typos, quoscunque attulimus, in eamdem sententiam ac antecedentia & consequentia conspirare*. 631.
V. *Disputatur quid Prophetiarum collectiones à Centonibus discrepent*. 632.
VI. *Ut fidei esset locus, non semper claras & distinctas esse Prophetias oportuit*. 633.
VII. *Triplex occurrit Prophetiarum genus in Libris sacris: primum, quod Christum mere respicit; alterum, quod Christum respicit κατὰ λέξιν, alia κατὰ ῥῆμα; tertium quod Christum κατὰ ῥῆμα, alia κατὰ λέξιν*. 635.
VIII. *In allegoriis eruendis elaborarunt Judæi*, 636.
IX. *& Ethnici*. 638.
X. *Vanitatem oraculorum suorum & Sibyllarum iidem Ethnici agnoscunt*. 638.

EPILOGVS NONÆ PROPOSITIONIS. 639.

ΠΟΡΙΣΜΑ. 639.
Libri Veteris Testamenti sunt divinitus inspirati. 639.

PROPOSITIO DECIMA. 640.
Vera est Christiana Religio. 640.

ΠΟΡΙΣΜΑ. 640.
Religiones omnes, præter Christianam, falsæ sunt & impiæ. 640.

SVMMA DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ. 640.

EPILOGVS AD SERENISSIMVM DELPHINVM. 641.

ADDENDA. 642.

APPROBATIO

ILLUSTRISSIMI ET REVERENDISSIMI

ARCHIEPISCOPI EBRODUNENSIS, EPISCOPI METENSIS.

PROVIDENTIÆ divinæ admirandum est in eo consilium, quod cum permiserit Religionem Christianam, omnibus sæculis, ab inimicis foris & intus impugnari; quorum illi fidei principia penitus negando convellerent, sicut Ethnici & Judæi; hi vero quadam ex parte varie labefactarent, ut Hæretici, præclaros semper veritatis suscitaverit propugnatores, qui utrosque luculenter confuderunt. In quibus absque fuco possumus affirmare, postquam hoc Opus, cui titulus est, DEMONSTRATIO EVANGELICA, à clarissimo Viro PETRO DANIELE HUETIO compositum accurate legimus, vix ullum reperiri doctrinæ reconditioris, majorisque perspicuitatis; meritoque Virum insignem inter præcipuos numerari tanti argumenti tractatores. Hinc enim Veteris, Novique Testamenti auctoritatem, veritatemque comprobat, cum ex contextu ipso, tum ex consensu celeberrimorum, qui primis temporibus vixerunt, Auctorum, &, quamvis profani, sacris Literis suffragati sunt: illinc autem ostendit Jesum Christum, verum esse Messiam, simul Deum & hominem, in quo omnium Prophetiarum complementum absolvatur, solumque qui viam salutis homines docuerit. Itaque censemus hunc Librum, non solum propter doctrinam Orthodoxum, sed etiam propter utilitatem maxime amplectendum; quippe ibi Fideles habent, quo eorum fides nutriatur; & Infideles, quo convincantur. Datum Parisiis, ubi negotiorum Ecclesiæ nostræ causa degimus. Idib. Octobr. A. R. S. M. DC. LXXVIII.

GEORGIUS D'AUBUSSON, DE LA FEUILLADE,
Archiepiscopus Ebrodunensis, Episcopus Metensis.

APPROBATIO

ILLUSTRISSIMI ET REVERENDISSIMI

EPISCOPI BAJOCENSIS.

MULTUM gratulari debemus Cadomensi Academiæ, totique adeo nostræ Diœcesi, quod hisce temporibus alterum tulerit Origenem, Virum dico clarissimum PETRUM DANIELEM HUETIUM, qui pro sua singulari eruditione, non solum redivivos nobis exhibuit prisci illius Auctoris libros, sed eum nunc quoque in se exprimit ac repræsentat: dum adversus Religionis Christianæ perduelles, perinde ut ille olim adversus impium Celsum, imo felicius etiam prœliatur. Sic enim noster Origenes hoc in Opere, cui titulus est, DEMONSTRATIO EVANGELICA, è Veteris Novique Testamenti consensu & Paralleliſmo, mira arte concinnato, tela depromit & contorquet, ut ubique profligatos Judæorum & Gentilium errores videas, & integra ac illibata semper maneat Christiana veritas. Jure igitur commendari debet hoc Opus, quod mille clypei pietatis, & Libris sacris traditæ doctrinæ, reddunt armaturam fortium. Datum Bajocis, XXV. Sept. A. R. S. M. DC. LXXVIII.

FRANCISCUS Episcopus Bajocensis.

APPROBATIO

ILLUSTRISSIMI ET REVERENDISSIMI

EPISCOPI CONDOMENSIS.

DEMONSTRATIONEM EVANGELICAM, à Viro clarissimo, atque in omni genere doctrinæ celeberrimo PETRO DANIELE HUETIO editam, summa cum animi voluptate perlegi; opus elaboratissimum, ac reconditæ eruditionis; quippe quo Prophetarum referentur oracula, ipsique Scripturarum recludantur fontes; Judæi porro, ac cæteri Religionis hostes haud minus copiose quam

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

solide refellantur. Quo in argumento Vir doctissimus ita est versatus, ut sanam doctrinam non modo nihil læserit, sed invictissime propugnarit; ipsamque pietatis arcem, & validissimis munimentis undecunque protexerit, & iis armis instruxerit, quibus insurgentes hostes facile proturbentur ac profligentur. Datum in Palatio Sangermano, VIII. Jul. A. R. S. M.DC. LXXVIII.

JACOBUS BENIGNUS Antiq. Episcopus Condomensis.

APPROBATIO

ILLUSTRISSIMI ET REVERENDISSIMI

EPISCOPI SAGIENSIS.

JURE merito Christianissimi Regis aulam dixerimus Christianam, in cujus gremio inter alios elucet hodie Vir omni exceptione major, cœlestis curiæ vere aulicus, ac patriæ Religionis invictissimus assertor, clarissimus Dominus *Petrus Daniel Huetius*, qui ex concordia Veteris & Novi Testamenti, hoc Volumine feliciter comprobata, tamquam ex firmissimo ac tutissimo munimento, singulari quadam & mira eruditione arma subministrat; quibus Christi Jesu fides propugnatur, veritas defenditur, adstruitur divinitas; è contrario vero Judæorum perfidia, Gentilium cœcitas, impiorum blasphemiæ, Hæreticorum denique errores sternuntur ac profligantur. Quem quidem Librum, qui inscribitur PETRI DANIELIS HUETII DEMONSTRATIO EVANGELICA, summa cum animi lætitia vidimus, nihilque in eo, nisi Catholicæ fidei, ac probis moribus maxime consonum deprehendimus. Idcirco, non pro nostra cum gravissimo hoc Auctore necessitudine, aut ex ipsius in nos fideli benevolentia, istud consummatæ doctrinæ opus commendandum censemus; sed ejusdem præstantissimo merito inclinantes, dignum lumine, & quod prælo mandetur, ad Ecclesiæ commodum, ac Fidelium institutionem judicamus. Datum Sagii, in Episcopali nostro Palatio, sexto Kal. Octobr. anno millesimo sexcentesimo septuagesimo octavo.

JOANNES Episcopus Sagiensis.

APPROBATIO

DOCTORUM THEOLOGORUM

SCHOLÆ PARISIENSIS.

LIBRUM, cui titulus est, PETRI DANIELIS HUETII DEMONSTRATIO EVANGELICA, eximiæ doctrinæ opus, arte singulari concinnatum diligenter evolvimus; in quo nihil à fide Catholica, probisve moribus offendimus alienum, sed Auctoris altum & acre ingenium, summamque eruditionem, pari pietate conjunctam, quam in eo ubique deprehendimus, vix satis ut æquum est possumus commendare. Accuratam ille nobis Veteris Testamenti cum Novo Fœdere consensionem refert, arcanaque Scripturæ sacræ reconditissima, quæ Christum, Religionemque Christianam spectant, facili ratione, perspicua simul & sagaci ac docta interpretatione feliciter explanat; unde & scriptionem hanc Serenissimo, cui offertur, DELPHINO dignissimam censemus; eaque nobis videtur, quæ ad commune Christianæ Reipublicæ commodum plurimum conferat, & merito hanc ob causam publici juris fiat. In cujus rei fidem Nos infra scripti Scholæ Parisiensis Doctores Theologi nostrum hic chirographum apposuimus. In Sorbona, Idib. Jul. M. DC. LXXVIII.

PIROT. PH. DU BOIS.

ADMONITIO AD LECTOREM.

ANNI sunt circiter quindecim, CANDIDE LECTOR, cum Demonstrationis hujus designationem & apparatum animo primum informavi. Quæ cum mihi ad sanctæ nostræ Religionis tuendam veritatem, ejusque convincendos adversarios utilis imprimis videretur & efficax, de ea inter amicos, cum quibus cogitata mea & consilia libenter communicare soleo, quotiescunque se tulisset occasio, facile differebam. Nondum autem existimaveram futurum, ut à me aliquando traderetur scriptis, & publici juris fieret. Verum ita res se dedere, ut quod privatim fueram commentatus per otium, id mihi multis difficultatibus & angustiis districto in literas esset alieno tempore referendum. Quantacunque vero adhibita est à me diligentia, res tamen abiit in diem, & aliis porro aliisque institutum interpellantibus negotiis, in aliquot annos protracta est. Moram deinde nostram excepit segnitia Typographorum, quorum sub prælis totos hosce viginti menses Liber hic misere vexatus est. Hinc factum porro, ut ad multos manarit suscepti operis fama; nec opus duntaxat ipsum, sed modus etiam & ratio; nec ipsa solum rerum fastigia, sed membra quoque & partes fuerint pervulgata. Ventitabant itaque complures ad me, Propositionumque mearum causas & argumenta quærebant. Respondebam ego candide ad singula, ineptum ratus ea dissimulare velle, quæ propediem ventura essent in lucem, & jam è manibus exiissent meis; quæque ne tum quidem celassem, cum in mea potestate essent. Huc accessit, quod in patente Typographeo folia, non curiosis solum oculis lustrari, sed perlegi etiam, fortasse & fraventibus operis, quod nimis sæpe fit, suppilari potuerint. Quid multa? adeo demum res rediit, ut scriptionis nostræ præcipua quædam capita occuparint viri docti, neque indigna censuerint, quæ operibus suis intexerentur. Prodierunt ergo libelli aliquot, in quibus cum me meaque agnovissent amici, rem ad me non sine stomacho retulerunt. Ego vero lætari contra, & felicem nostri laboris exitum jam inde augurari. Nam cum in maximo omnium versatus essem argumento, in quo offendere promtum esset; labi, grave & periculosum, plurimaque nova ad hanc diem & indicta proposuissem, vehementer equidem judicia hominum reformidabam. Nunc vero non mediocrem mihi fateor accessisse confidentiam, postquam intellexi cogitationes hasce nostras & sententias ita jam probari eruditis hominibus, ut eas etiam, ne interpolatas quidem, sed totidem repensas verbis, in se transferrent, palamque adoptarent; & ex iis, in angustum licet à se contractis, & exanguibus ac exuccis, aliquem ad vulgus fructum, aliquam ad se laudem sperarent esse perventuram. Vale.

DEMONSTRATIO

DEMONSTRATIO EVANGELICA:

AD SERENISSIMUM DELPHINUM.

PRÆFATIO.

I. *Operis hujus argumentum*, II. *& occasio.* III. *Probari potest Religionis Christianæ veritas eo genere demonstrationis, quod non minus certum sit, quam demonstrationes ipsæ geometricæ.* IV. *Ad faciendam fidem inanis est sine gratia Dei omnis argumentatio.* V. *Ecclesiæ arbitrio & potestati Opus hoc permittitur.*

I. POSTQUAM Christianissimi Regis, parentis tui, jussu factum est, LUDOVICE DELPHINE, ut ad literarum, & sapientiæ studia opera nostra uterere, gavisus sum equidem plurimum, cum intellexi institutionis tuæ curas in id potissimum conferri, ut timore Dei, unde omnis proficiscitur sapientia, animus tuus ante omnia subigeretur: quo & veræ hujus, ad quam contendis, eruditionis compos fieres; & majorum tuorum, ad quorum imitationem jam assurgis, pietatem referres. Et verò cum in te Deus plurima & ampliſſima beneficia larga manu contulerit; eam generis claritatem, cui, si fidem sequimur Historiæ, neque decurratur ad fabulas, parem in tanta vetustate splendorem jactare nulla gens potest; Patrem ad multorum invidiam, ad omnium admirationem verè magnum, sic tanquam propositum tibi ob oculos, nunc bene agendi, olim etiam bene regnandi exemplar; formam corporis eximiam, & destinato tibi imperio dignam; laudis appetentem animum; liberale ingenium atque solers, quodcunque vult facile complectens, nec jam iis solum quibus ad humanitatem institui pueritia solet, sed interioribus etiam doctrinis informatum; candidos mores ac suaves, decenti gravitate temperatos; præclaram ad virtutem indolem, & magnarum etiam jam inde à parvulo rudimenta virtutum; tanto magis elaborandum est, ut tot donorum auctorem agnoscas, & ad ejus timorem ac cultum exciteris. Quod quamquam ultrò ipse facis, & singulare præ te fers studium pietatis, adjuvanda tamen hæc tua voluntas est, ut Deum quem sponte colis, jure abs te coli scias. Itaque ne muneri huic deessem, cujus in partem fueram ascitus, dedi operam, ut quæ sinceris documentis, & accurata disciplina menti tuæ indita est & impressa Dei notitia, eadem tibi hac scriptione traderetur. Quæ scriptio, tametsi ad primam hanc, quam vix tua designat ætas, adolescentiam minus accommodata videri potest, utilis erit certe in consequentes annos, postquam progressu temporis, usu rerum, & lectissimis præceptionibus roboratus animus tuus ad majora se attollet. *Operis hujus argumentum,*

Interea dum adoleverit, & maturitatem suam fuerit assecutus, grassantem in dies

impietatem oppugnabit Liber iſte, & quæ temere ac ſine ratione abjicitur à multis Chriſti fides, eamdem ratione retinendam eſſe oſtendet. Ea quippe eſt ætatis hujus corruptela, ut ſi quis præter ſolitum ſapere videri velit, tum id ſe adepturum ſperet, cum vaticiniis Prophetarum, & Chriſti ſanguine ac miraculis fundatam Religionem, tot gentium conſenſu receptam, tot virorum doctorum lucubrationibus aſſertam, magna ſibi cura à parentibus traditam, nec penitus tamen ſibi perſpectam, homo in ejus gremio natus & eductus, mediocris fortaſſe ingenii, parum doctrina, temeritate ſatis inſtructus peſſumdat, & ſic tanquam ſubdolorum hominum figmentum, errorem ſtolidorum, ſolertiorum ludibrium traducit ac proculcat. Quod ſi quis rem maturiori diſquiſitione dignam cenſet, ad ejuſque examen plus aliquanto vel ſolertiæ confert, vel eruditionis, vel diligentiæ; ſic fere tamen ab animo paratus accedit, ut quantumlibet futile argumentum, divinationem, ſuſpicionem, conjecturam, rumorem, ſophiſma, adverſus Religionis Chriſtianæ veritatem valere velit; pro eadem, nullus idoneus videatur eſſe teſtis, nullus auctor ſatis locuples, nulla ſatis firma probatio; vixque tandem ἀποδεικτικοῖς epicherematis, ac ne vix quidem, difficilis & faſtidioſus diſceptator concedat. In hujuſmodi trutina examinata Religio, juſto quippe apparet eſſe levior levibus & iniquis ingeniis. Atque hoc porro nequitiæ omnis ſeminarium eſt. Quæ enim non ſe proripit ac projicit cupiditas, cum deſpicatui habetur criminum inſpector & ultor Deus? Quapropter ne ſerpat longius iſta vitiorum labes, fibræ primum ipſæ impietatis elidendæ ſunt: cujus tutiſſima cautio hæc eſt atque proviſio, ut adducantur in contrarium rationes, quibus innititur Chriſtiana Religio, ſuiſque momentis æſtimentur. His enim probe confirmatis, & veritate perſpecta, falſitas omnis evaneſcat neceſſe eſt. Utilem in iis colligendis impenderunt operam, cùm priſci Eccleſiæ Patres, tum viri eruditi complures, noſtra, & patrum noſtrorum, avorumque memoria. Ego unicum ſelegi de multis argumentum, ex Prophetiarum eventu conflatum, quod propoſui hoc Opere, & quo olim ad retundendam Judæi cujuſdam, viri acuti ſane & ſubtilis, contumaciam uſus ſum.

et occaſio. II. Cum enim eſſem Amſtelodami, & Judæorum, quorum magna eſt his in locis frequentia, ritus ac myſteria penitius introſpicere vellem, ad eum deductus ſum, qui tum inter illos peritiſſimus, ac totius Judaicæ diſciplinæ conſultiſſimus habebatur. Multa inter nos de doctrina ipſorum, deque noſtra, ultro citroque agitata ſunt. Cumque diſſerentes nox oppreſſiſſet, ſequenti die convenimus, atque inde porro tertio, ſicque nobis totus menſis adeundo, colloquendo, diſputando contritus eſt. Memini autem aliquando me eum audire, cum diceret levia eſſe & infirma, quæcunque adverſus Judæos Chriſtiani veteres ſcripſiſſent, Juſtinus puta, Tertullianus, Cyprianus, Euſebius, & alii bene multi; noſque in ſacris Voluminibus explicandis hebetes eſſe & plumbeos. Reſpondebam ego Judæos ipſos anilibus fabulis, & putidiſſimis figmentis ſanctum Dei Teſtamentum deformaſſe: ex iis vero argumentis, quibus partes ſuas tutati ſunt Chriſtiani, vel id unum ad revincendam adverſariorum perfidiam ſatis eſſe, quod è vaticiniorum complemento peti ſolet: levi id fortaſſe manu & perfunctoriè miſſum non altè penetraturum; quod ſi torqueretur validius, nulla arte vitari, nulla vi ſuſtineri poſſe. Ridebat ille, ut eſt ſuperbum & procax hoc hominum genus, & mirari ſe dicebat Chriſtianorum omnium ſupinitatem, meamque potiſſimum, qui telum hoc, quod nobis Prophetiæ ſubminiſtrant, futile ipſum ſponte ſua & imbelle, à noſtris etiam jactando ſæpius & intentando obtuſius factum; repellendo vero, à ſuis fractum penitus & contritum, denuo ad ſe perterrendum in manus ſumerem: cur de me ſperarem autem, quod nec præſtitiſſet Ammonius in libro de conſenſu Moſis & Jeſu; nec deinde Theodorus in libro ejuſdem argumenti; nec Ariſto Pellæus in Diſputatione Jaſonis & Papiſci; nec Origenes in libris contra Celſum;
2. Pet. 1. 19. nec alii quamplurimi Chriſtianarum partium pugiles; nec Apoſtoli ipſi & Evangeliſtæ, nec caput ac Princeps Apoſtolorum Petrus, qui Chriſtianos collaudat, quod ad propheticum ſermonem, ſic tamquam ad lampadem in caliginoſo loco lucentem attendant, firmiſſimum quippe id eſſe Chriſtianæ cauſſæ præſidium; nec Jeſus ipſe denique, qui per tam crebras iterationes doctrinam ſuam Prophetarum teſtimoniis prætexebat: Judæos itidem & Ethnicos argumentum id floccifeciſſe, nec eo fuiſſe à crucifigendo Jeſu, & divexandis Chriſtianis abſterritos: inanem itaque ſumere me laborem, niſi demonſtrationibus, vel probabiliſſimis certe argumentis pugnarem. Atqui ἀποδεικτικὸν eſſe reſpondi argumentum illud, ſiquidem ordine ac ratione tractetur; ἀποδείξιν πνεύματος
1. Cor. 2. 4. à Paulo appellari; quod vero ducitur ex miraculis, ἀποδείξιν δυνάμεως. ex Veteri porro Teſtamenti prædictionibus, in Novo exitum nactis, apparere Teſtamenti utriuſque cohærentiam & concordiam; atque hinc etiam utriuſque, ac Chriſtianæ proinde Religionis, quæ iis incumbit, veritatem liquidò extare; aſſerta

autem Christiána Religione reliquas sectas corruere, ut in iis convellendis nulla deinceps opera collocanda sit; breviſſimam igitur hanc esse & simpliciſſimam veritatis aperiendæ viam, addebam etiam tutiſſimam; ut pote quæ constet hoc genere demonſtrationis, quod non minùs certum sit, quam demonſtratio quævis geometrica. Miraris, inquam, confidentiam meam; & merito sane: novum quippe illud est & paradoxum, tam certo sciri posse res hujuſmodi, opacas sponte sua & obscuras, quam quæ sciuntur καθ' ἐπιστημονικὸν λόγον. verum id tamen esse rebus addicam neceſſariis.

Probari posse Religionis Christianæ veritas eo genere demonſtrationis, quod non minus certũ sit, quam demonſtrationes ipsæ geometricæ. Aristot. Topic. libr. 1. cap. 1.

III. Scitum est Philoſophorum omnium, talem esse demonſtrationem, qualia sunt principia demonſtrationis. Demonſtrationem appello, quam Aristoteles ἀπόδειξιν, ratiocinationem videlicet quæ veris & primis constat, vel iis quæ ex primis & veris quibuſdam cognita sunt. Etsi non me fugit haudquaquam satis probari purioris Latinitatis ſtudioſis, ut ἀπόδειξις hoc sensu demonſtratio appelletur. Verum hac dictione, aliisque vulgò receptis abuti per Orbilios & Palæmones nobis liceat, cum aliæ commodiores in præsentia non suppetant. Cum igitur eadem sit vis demonſtrationis, qualis est principiorum, non plus geometricis demonſtrationibus adjungendum est fidei, quàm principiis ipsis Geometricis adjungi solet; quibus si dubium inerit quippiam vel subobscurum, Geometriam universam pervadet labecula isthæc. Geometricorum autem ipsorum principiorum fides omnis à nativa ipsorum evidentia & claritate pendet, qua colluſtrata mens noſtra facillimè iis acquieſcit. Fidei itaque & exploratæ cognitionis, tam principiorum istorum, quàm reliquorum omnium, fons & origo, κριτήριον & norma, si qua est, perſpicuitas profecto ea est, qua animis noſtris veritas illorum nota sponte sua & aperta est: quæ si in Theoreticis posita sunt, Principia; si in moralibus, Dictata naturæ appellantur. Quæ plurium ergò demerentur fidem, majorique omnium admittuntur consensu, clariora ea esse & certiora fatendum est. Adeo ut quod de probabilibus dixit Aristoteles, de veris merito dici possit; vera nempe esse τὰ δοκοῦντα πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς σοφοῖς. Καὶ τούτοις, ἢ τοῖς πᾶσιν, ἢ τοῖς πλείστοις, ἢ τοῖς μάλιστα γνωρίμοις καὶ ἐνδόξοις. *Quæ videntur omnibus, vel plerisque, vel sapientibus: atque iis, vel omnibus, vel plerisque, vel maximè notis & claris.* Nam cum ait vera esse, τὰ δι' αὑτῶν ἔχοντα τὴν πίστιν. *Quæ habent fidem à seipsis*; nempe apud homines fidem habere vult. Quæ igitur apud plures homines habebunt fidem, veriora esse neceſſe est. Itaque Salluſtius Philoſophus, cum Axiomata, sive Notiones communes definire vellet, eas esse dixit, quas omnes homines veras esse faterentur. Nec aliud sanè nomen ipsum indicat. Atqui theses quædam morales & practicæ, sive positiones, sive principia appellare mavis, vel experientia, vel hiſtorica fide nixæ, plures assentientes habent, pauciores repugnantes, quam principia geometrica. Rem exemplis illuſtrabimus. Constantinopolim primariam Turcici imperii urbem, esse ad Bospho-rum Thracium sitam, pro certo & comperto habemus, quam neque ego vidi, neque fortasse tu. Auguſtum olim Romæ imperium tenuisse in confesso est apud omnes, quem hominum qui vivunt nullus vidit omninò, & ex libris tantum ac fama novimus. Digitum admotum igni aduſtum iri, nemo homo est tam ſtipes aut bardus, nemo tam opinioſus & pertinax, qui non fateri malit, quam experiri. Quis futurum dubitat, ut ver hyemem excipiat, æstatem autumnus consequatur? Quis adeò refractarius & pugnax in diſputando, quæ gens est adeo barbara, quæ Solem occasurum, quæ se aliquando morituram non agnoscat? Nemo se cogitare, se esse, se hominem esse, se ex muliere, se ex hac muliere natum esse, se corpore præditum esse, se capere, pedibus, manibusque inſtructum negare ausit. Atque hæc quidem ita credimus, ut pro eorum veritate fortunas omnes velimus, vitamque adeò ipsam paciſci, & ex eorum explorata notitia res noſtras componamus. Geometrica verò principia pro veris habent acuti tantum quidam & subtiles viri; reliquorum hominum magna pars ne capit quidem; nonnulli etiam præfracte negant. Cum Auguſtinus olim inter Philoſophorum, Christianorumque dogmata incertus diu multumque fluctuasset, tandem ad Scripturæ sacræ veritatem amplectendam hac præcipue ratione adductus est, quod sibi videretur ineptum tam multa credere, quæ neque vidisset, neque cum gererentur affuisset, velut in gentium hiſtoria, in locorum & urbium descriptionibus; fidem habere medicis, amicis, aliisque multis, sine quorum ope vita haudquaquam vitalis esse poteſt; pro certo denique habere se his ortum esse parentibus, quod aliis duntaxat renuntiantibus cognoviſſet; Libris vero sacris derogare fidem, quorum auctoritatem omnes fere gentes suſciperent. Ruſticum conſule de vicibus temporum, de Solis ortu & occasu, sine ulla dubitatione respondebit; nec à dictis facta abludent; arabit, seret, metet, reliqua, prout postulabit tempestas, adminiſtrabit: quære utrum duæ rectæ lineæ spatium comprehendant, necne; quære, si in duas rectas lineas altera recta incidens internos angulos, & ad eaſdem partes sitos, minores faciat duobus rectis,

Aristot. Topic. lib. 1. cap. 1.

Sallust. de Diis & mundo cap. 1.

Auguſt. Confeſſ. lib. 6. c. 4.

utrum duæ illæ rectæ in infinitum productæ ex ea parte concurrent, in qua siti sunt anguli minores duobus rectis; hæsitabit scilicet, titubabit. Principia geometrica Academici repudiant; repudiant & Sceptici, multaque iis confutandis subtiliter & erudite disserunt: dictatis tamen naturæ, & præceptis moralibus, quæque sunt ad vitæ usus opportuna, obsequendum esse censent. Democritus adversus demonstrationes acriter decertavit, iisque Canones suos oppositit. Plurima adversus easdem collegit Sextus Empiricus. Ratiocinandi artem Epicurus aspernabatur: Geometriam vero, & reliquas artes Mathematicas, ut pote à falsis initiis profectas, veras esse non posse do-
Cic. 1. de fin. cebat; idemque ex mente Epicuri pronuntiat L. Torquatus apud Ciceronem. Alia via adversus Geometriam grassabatur Zeno Epicureus, imperfecta ejus esse docens initia, unde nihil effici posset, nisi alia quædam adjicerentur, quæ in iis prætermissa sunt: quam ejus sententiam toto libro confutare conatus est Posidonius. Quamquam & alii prodierunt subinde, à quibus querela eadem instaurata est. Quin etiam à Mathematicis nonnullis in controversiam vocata sunt Geometriæ principia, ut ostendam deinde: eaque nuperrime oppugnavit acriter Hobbesius Anglus. Qui fidem principiis moralibus à me propositis, eorumve similibus detraheret, adhuc repertus est nemo. Utra ergo certiora dicenda sunt? moralia certe; siquidem æqua est eorum disceptatrix & judex humana ratio, cujus nutus & decreta, non ex ingeniosorum aliquorum effatis, sed ex universorum hominum, cum acutiorum, tum tardiorum consensu existimantur. Ut
Joseph. lib. 1. contr. Apion. quod Josephus de Historia, nobis de Principiis illis fari liceat: ὃ μὲν γὰρ ἀληθεῦς ὅρι τεκμήριον ἰσχυρὸν, ἐι περὶ τῶν αὐτῶν ἅπαντες ταυτὰ ἢ λέγοιεν ἢ γράφοιεν. *Indicium enim est veræ historiæ, si de rebus iisdem omnes eadem & dicant, & scribant.* Elegantius etiam
Cicer. lib. 1. Tuscul. Cicero: *Omnium consensus, naturæ vox est.* Quod si igitur æque explorata est moralium quorumdam principiorum veritas, ac geometricorum, demonstrationes itidem morales, quæ ab his capitibus fluunt, haud minus certæ erunt, ac demonstrationes geometricæ. Atqui Religionis Christianæ veritatem demonstrari posse aio ex iis principiis moralibus, quibus fidem experientia magistra conciliat, quæque nemine adhuc contradicente, & tritissimo ac pervulgatissimo omnium usu & consensu recepta sunt. Quidni vero, cum & virtutem ipsam per principia, per postulata, inquam, & hypotheses perinde tradi posse probaverit Plato in Menone, ut Geometria tradi solet? cum de Offi-
Cicer. lib. 3. De offic. ciis Marco filio præcepta tradens Cicero, quo facilius quæ posuerat explicaret, Geometrarum morem sequi se velle dixerit, quædam ut sibi concederentur postulando? Quæ cum dixissem, tum illud quod è vaticiniis ducitur argumentum, in eam digessi formam, quæ esset ἀποδεικτικὴ & ἐπιστημονικὴ, sicque ejus explicata est à me ratio, ut multum de sua pertinacia adversarius meus remittere videretur.

Ad faciendam fidem inanis est, sine gratia Dei, omnis argumentatio.

IV. Hoc qualecumque est, tibi, Serenissime DELPHINE, fuse exposui hoc Libro, multaque præterea per otium meditata & collecta adjeci. Argumentum ipsum quidem vetus est, at argumentatio nova. Quotusquisque enim est, qui Christi fidem propugnans, Prophetarum oracula non allegat? Et merito quidem eorum obducitur auctoritas: hoc est enim adversus impiorum assultus tutissimum perfugium, & velut ancora sacra. Quamvis autem nostræ Religionis eluceſcat inde manifesto veritas, nullæ tamen ad capessendam fidem sufficiunt argumentationes, nisi accedat gratia Christi, cujus solius ope fidem eam consequimur, sine qua, juxta Pauli decretum, placere
Ebr. 11. 6. Deo non possumus. Merum quippe ea Dei donum est, non rationis nostræ fœtus. Duplex est siquidem via, per quam in animos nostros illabitur cognitio rerum; alia sensuum ac rationis, alia fidei: obscura illa, anceps & fallax, ad veri notitiam malefida & intuta, infinitis obsepta Philosophorum tricis & quæstionibus; clara hæc, aperta, & constans, prælucens animo, ejusque ancipites motus, & fluctuationes admisso cœlesti lumine componens. Plane corneam hanc portam dicas, Poëtarum carminibus celebrem; eburneam alteram. Cui fidem largitus est Deus, probationes non requirit: qui fide caret, nulla illi sufficit demonstratio. Neque vero ita ex ratione pendet Græcanica Philosophia, ut non fidei etiam alicujus necessitatem agnoscat: cum enim in rebus sacris promptum à Deo postulemus ad ejus dictata, nutusque, animi obse-
Plat. libr. 1. De legib. quium, parem in rebus civilibus Plato docilitatem desideravit; unamque hanc ex præstantissimis legem esse censuit, quæ vetat ne juvenum quisquam in leges inquirere audeat, & quænam bene constitutæ sint, quænam secus, definire; at unumquemque jubet eas sic tanquam à Diis profectas admittere. Nec aliter erga res divinas animatos esse vult; verum quæcunque super iis, etiam sine probabilibus vel necessariis argumentis credenda proponuntur, ea pronis accipi auribus & animis præcipit. Cum ergo salutem nostram Deus gratiæ suæ donum esse velit, & fidei nostræ fructum; idcirco non perspicacis & certæ, sed cæcæ & hebetis rationis nobis concessit usum, ne manifestam sacrorum mysteriorum notitiam ratione adepti, fidem aspernaremur. At-

que ita Christianismo longe minus adversari videntur, quam existimatur vulgo, eæ Philosophorum disciplinæ, quæ incertum habent ac dubium, quidquid sensuum & rationis ope cognoscimus, quæque sustinent se ab omni assensu. Sic enim præjudiciis expurgatos animos ac opinionibus liberos, Deo regendos, & fidei divinæ moderandos facile permittunt, *Consilia destruentes*, utar verbis Apostoli, *& omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi.* Egregia multa in hanc sententiam variis locis disserit Augustinus: velut istud in libro de moribus Ecclesiæ: *Unde igitur exordiar*, inquit, *ab auctoritate, an à ratione? Naturæ quidem ordo ita se habet, ut cum aliquid discimus, rationem præcedat auctoritas: nam infirma ratio videri potest, quæ cum reddita fuerit, auctoritatem postea per quam firmetur assumit: sed quia caligantes hominum mentes consuetudine tenebrarum, quibus in nocte peccatorum vitiorumque velantur, perspicuitati, sanctitatique rationis aspectum idoneum intendere nequeunt, saluberrime comparatum est, ut in lucem veritatis aciem titubantem, & veluti ramis humanitatis opacatam, inducat auctoritas.* Tum subjicit: *Nihil in Ecclesia Catholica salubrius fieri potuit, quam ut rationem præcedat auctoritas.* Idem alibi: *Nisi esset & aliud credere, & aliud intelligere, & primo credendum esset quod magnum & divinum intelligere cuperemus, frustra Propheta dixisset: Nisi credideritis non intelligetis. Ipse quoque Dominus noster, & dictis, & factis ad credendum primo hortatus est, quos ad salutem vocavit. Sed postea cum de ipso dono loqueretur, quod erat daturus credentibus, non ait, Hæc est autem vita æterna vt credant; sed, Hæc est, inquit, vita æterna ut cognoscant te solum Deum verum, & quem misisti Jesum Christum. Deinde jam credentibus dicit, Quærite & invenietis; nam neque inventum dici potest, quod incognitum creditur, neque quisquam inveniendo Deo fit idoneus, nisi antea crediderit, quod est postea cogniturus.* Eadem inculcat passim; sed & totum De utilitate credendi librum scripsit. At neque locus patitur, neque res, ut plura congeram. Sed & viri ingenio ac eruditione præstantes subinde extiterunt, qui ut viam munirent doctrinæ Christi, prius ex hominum animis eradicandam censuerunt Philosophiam, & Scepticis ad id argumentis commode ac feliciter usi sunt: atque eo tutius, quod scirent, & aperte prædicarent, irrita fore eadem, vimque omnem amissura, si adversus Christianam disciplinam torquerentur: quippe cujus principia, non ab hominibus, rebusve humanis, sed à Deo ipso ducerentur. Verum hæc alias. Quorsum igitur ista Demonstratio? nempe ad parandam, & confirmandam fidem, quam per scientiam gigni in nobis, nutriri, defendi, ac roborari sciscit Augustinus; non quasi per propriam & præcipuam caussam, sed ut per extraneum & ascititium adminiculum, quo in obsequium Christi, debitæque Christo fidei, mens nostra sensim flectitur. Præterea cum fere mihi concertatio sit adversus impios, apud quos inanis est eorum principiorum auctoritas, quæ à Deo tradita & revelata sunt, & ex quibus Theologia nostra pendet, alia scilicet asciscenda fuerunt principia, nullis obnoxia controversiis, & ab omnibus explorate cognita, & sine dubitatione percepta.

2. Cor. 10. 4, 5.

Augustin. de morib. Eccles. Cathol. cap. 2.

Augustin. ibid. cap. 25.

August. de liber. arbitr. libr. 2. cap. 2. Isa. 7. 9. juxta LXX.

August. lib. 14. de Trin. cap. 1.

V. Deum optimum maximum oro ac veneror, ut Opus hoc ad nominis sui gloriam susceptum benigna gratiæ prosequatur aura; nec laboris nostri fructum mendis & erroribus patiatur intercipi, quos mihi, sive per actuosum hoc vitæ genus & inquies, sive per imbecillitatem, cujus mihi sum conscius, excidisse bene multos sentio & agnosco; Lectorumque sic corda temperet, ut omni pertinaciæ tumore depresso ad hanc veritatis disciplinam dociles se præbeant; atque ita paratis eorum animis, sic tanquam egregie subacto agro, bonæ frugis, sinceræ videlicet fidei semina committat; in me vero præclarum illud fidei suæ donum, quod pro immensa sua bonitate largiri dignatus est, probe confirmet & augeat: *Ne forte cum aliis prædicaverim, ipse reprobus efficiar.* Hoc interim quidquid est operis, sanctæ Ecclesiæ, Catholicæ, Apostolicæ & Romanæ arbitrio permitto; cui non in istam solum lucubrationem, sed & quascunque moliar olim, integrum jus ac potestatem esse volo. Sed nunc tandem aggrediamur ad rem ipsam.

Ecclesiæ potestati & arbitrio Opus hoc permittitur.

1. Cor. 9. 27.

DEFINITIONES.

QUOD in principio facere Geometræ ſolent, ut rerum de quibus ſunt acturi notitiam definiendo aperiant & circumſcribant; deinde ut concedi ſibi poſtulent nonnulla, quæ ab omnibus conceduntur vulgo, nec ſine injuria negari poſſe putant; tum ut manifeſta quædam & confeſſa omnibus effata proponant; idem mihi faciendum eſt, ut ordine procedat noſtra Demonſtratio, & concludatur ἀποδεικτικῶς. Principium ergo ducamus à Definitionibus, quarum prima hæc eſto:

DEFINITIO I.

Liber genuinus is eſt, qui ab eo auctore ſcriptus eſt, à quo ſcriptus eſſe dicitur, & eo circiter tempore, quo ſcriptus eſſe fertur.

Explicatur prima Definitio.

I. HErodoti puta hiſtoriam, genuinum librum dicimus, quod & Herodotum, cujus nomine inſcripta eſt, auctorem habeat; & iis circiter lucubrata ſit temporibus, quibus lucubrata eſſe fertur. Quamvis enim Pamphila, ex cujus verbis ætas Herodoti intelligitur, initio belli Peloponneſiaci tres & quinquaginta annos, non natum eum eſſe, ſed natum videri dixerit, neque ſatis conſtet quo ætatis ſuæ anno Hiſtoriam ſcripſerit; quia tamen paucorum annorum controverſia eſt, non idcirco è genuinarum ſcriptionum ſerie expungitur. Quod ſi Conſtantini temporibus confictum fuiſſet hoc opus, uti Jacobo Gauterio perſuaſum fuit, in genuinorum cenſum neutiquam admitteremus. Altera hæc eſt Definitio:

DEFINITIO II.

Liber coætaneus is eſt, qui eo circiter tempore ſcriptus eſt, quo res in eo ſcriptæ contigerunt.

Explicatur ſecunda Definitio. Lamprid. in Alex. Sev. cap. 29. Verr. Flacc. de verb. ſign. libr. 4. apud Gell. libr. 5. cap. 18.

I. HUjus generis eſt Thucydidis hiſtoria; quippe quæ ea narret, quibus Thucydides ipſe interfuit. Talis eſt & Xenophontis liber De expeditione Cyri, quo ea habentur, quibus Xenophon ipſe præfuit. Auctores hujuſmodi Lampridius *Scriptores ſuorum temporum* appellat. Docet autem Verrius Flaccus *earum proprie rerum eſſe Hiſtoriam, quibus rebus gerendis interfuerit is qui narret.* Quâ tamen Hiſtoriæ Definitione omiſſa, illam damus:

DEFINITIO III.

Hiſtoria eſt narratio rerum, quæ jam contigerant eo tempore, quo Hiſtoria illa ſcripta eſt.

Explicatur tertia Definitio.

I. DIxiſſem paucioribus verbis vulgus Grammaticorum ſecutus, Hiſtoria eſt narratio rei geſtæ: ſed cum Prophetia itidem, qua Hieroſolymitanum excidium prædicitur, ſit narratio rei geſtæ, & geſtæ quidem à multis annis, jamdiu enim exciſa ſunt Hieroſolyma, vitanda fuit ambiguitas, ut intelligeret Lector jam tum rem fuiſſe geſtam, non modo cum hæc quam definimus legeretur hiſtoria, ſed etiam cum ſcriberetur, atque ita Hiſtoria diſtingueretur à Prophetia, cujus quarto loco Definitionem pono his verbis:

DEFINITIO IV.

Prophetia eſt narratio rerum futurarum, quæ nondum contigerant eo tempore quo Prophetia illa edita eſt, quæque ex naturalibus cauſſis prævideri non poſſunt.

Explicatur quarta Definitio.

I. NAm eſt etiam præteritorum & præſentium Prophetia: *Prophetiza nobis, Chriſte, quis eſt qui te percuſſit?* aiebat impius Satelles, poſtquam colapho Jeſum ceciderat. Sic

asinas, quas nudius tertius amiserat, esse inventas Samuel Propheta Saüli significavit. Sic quæcunque Naaman inter & Giezi pacta fuerant, Elisæus perspecta habuit. Sic Epimenidem Cretensem, quem Prophetam Paulus Apostolus appellat, de futuris haudquaquam vaticinatum fuisse testatur Aristoteles in Rhetoricis, sed de præteritis, at obscuris. Quamquam eum & de futuris Athenienses, Lacedæmonios, ac Cretenses monuisse, Plato, Plutarchus, & Diogenes Laërtius asseverant. Προφήτης, inquit Procopius, ὁ προφάσκων ἢ τὸ μέλλον, ἢ τὰ παρόντα λανθάνοντα· *Propheta is est, qui prædicit, vel futurum, vel præsentia occulta.* Plurima in id argumentum congerit Theodoretus, Præfatione in Psalmos, quem consuli velim. Prudens quoque illa & sagax futurorum præsensio, Prophetia est. Hinc vetus illud:

Matth. 26. 6.

Tit. 1. 12.

Plat. 1. de legib. Plutarch. Solon. Diog. Laërt. Epimen. Procop. init. ἐξηγ. in Isa.

Μάντις δ' ἄριστος, ὅστις εἰκάζει καλῶς·
Qui bene conjexit, vatem perhibebo optimum.

Hinc & illud Ovidii:

Augurium ratio est, & conjectura futuri.

Ovid. 1. Trist. Eleg. 8.

Hoc sensu insignis Propheta habendus est Thales Milesius, qui exploratis ac præcognitis naturæ viribus uberem olearum proventum prædixerit. Hæc Prophetiarum genera non sunt institutæ disputationis, sed ea tantum quæ futura spectant, & ad quæ nullum positum est in naturalium caussarum consideratione præsidium. Progrediamur ad quintam Definitionem, quæ talis est:

DEFINITIO V.

Religio vera ea est, quæ res solum veras ad credendum propositas habet.

I. SCio Religionem proprie dictam definiri à Theologis, Virtutem per quam Deo debitum cultum exhibemus. Hic autem latius Religionis nomen patere volo, & ad omnia virtutis officia pertinere, quibus Deum nobis conciliamus; adeo ut virtutes quoque theologicas, fidem, spem, & charitatem complectatur. Quo sensu dixit Augustinus Deum coli fide, spe, & charitate. Ex nostra autem Definitione sequitur falsas esse Ethnicorum Religiones, ut pote quæ res falsas ad credendum habent propositas; & falsam itidem Judaicam, ut pote quæ rebus veris detrahat fidem; quod tantumdem est, ac falsis fidem adjungere: perinde enim fallitur, qui vera habet pro falsis, ut qui falsa pro veris. Sive autem pertinacia, sive ignoratione occæcatus aliquis rebus fidei obsequium meritis id præbere detrectet, in falsa æque Religione hærebit. His verbis concluditur sexta Definitio:

Explicatur quinta Definitio.

August. Enchir. cap. 3.

DEFINITIO VI.

Messias est homo Deus, à Deo divinitus missus ad hominum salutem, & à Prophetis in Veteri Testamento prædictus.

I. MEssiam esse hominem Deum negant quidem Judæi, & Christiani nonnulli; si modo Carpocratiani, Ebionitæ, Samosateni, eorumve fraterculi Sociniani, Christiani dicendi sunt. Fatentur illi tamen Messiam, si non hominem Deum, at hominem divinum esse, & reliquæ Definitionis parti ultro assentiuntur. Verum hæc ipsorum inter se esto disputatio, quæ nihil nunc quidem facit ad propositum. Capitalis hæc est & decretoria Christianorum cum Judæis controversia, utrum Messias sit Jesus Nazarenus: atque eo pertinet postrema Definitio quæ talis est:

Explicatur sexta Definitio.

DEFINITIO VII.

Religio Christiana ea est, quæ Jesum Nazarenum Messiam esse statuit, & quæcunque in Libris sacris sive Veteris, sive Novi Testamenti de eo scripta sunt, pro veris habet.

I. HIs septem Definitionibus contenti simus. Nullæ in iis ambages, tricæ nullæ, tenebræ nullæ; cujusmodi in ipso Geometricarum Definitionum aditu densissimæ occurrunt: nam & ea definiuntur quæ nusquam sunt, nec fuerunt unquam, neque humana industria esse possunt; & ita definiuntur, ut nihilo plus intelligas. Cum enim punctum esse dicunt, cujus nulla est pars; vel lineam, longitudinem latitudinis exper-

Conferuntur Definitiones nostræ cum Definitionibus Geometrarum.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

tem, verbis id sane dicunt, mente ipsi neutiquam percipiunt: quantumvis enim contendant ingenii vires, numquam rem in animum inducere poterunt partium penitus inopem, vel longitudinem latitudine penitus carentem, vel longitudinem ac latitudinem sine ulla altitudine. Quæ si nusquam sunt, proinde nec circuli, nec triangula, aliæve planæ figuræ, imo nec sphæræ, aut pyramides, aut cubi, aliave corpora, in quorum consideratione ars Geometrarum versatur. Non sum nescius multa in contrarium afferre ipsos, & magnifice se jactare. Geometria, inquiunt, scientia est rerum æternarum: τῶ ἀεὶ ὄντω γεωμετρικὴ γνῶσις ἔστι. punctorum & linearum adamantina vis est, æterna, & immutabilis, juxta Platonem: animo, non manibus materiam Geometria subministrat, ὑ φίλη μὲν τῆ πρᾶξεών ἕστι, τὸ δὲ γνῶναι παρέχεται μόνον. *Operibus quidem perficiendis addicta non est; sed cognitionem solum præbet*, inquit Plato alibi: puncta, lineas, superficies, & quæ ex his gignuntur Geometrica corpora, etiamsi imaginari non possumus, animo tamen cognoscimus. Ego vero non intelligo quo sensu æterna dici possint, quæ ne sunt quidem. At puncta & lineas reipsa existere docuit Proclus, axes nempe, polos, & centra in orbibus cælestibus. Fateor corpora ipsa existere; ipsorum vero centra, axes, polos, & superficies corpora ipsa esse aio, ut facile demonstrari potest. Tangat planum vnus aliquis ex orbibus illis cælestibus per unum è polis suis; vel tanget planum corpus ipsum globi cælestis, vel non tanget: si tanget, cum tangat per polum, sequitur polum esse corpus ipsum: si non tanget, at polum suum sibi inhærentem tangit; eumdem vero tangit & planum, nec tamen globus tangit planum, unde efficitur polum habere partes, quod est contra definitionem puncti: nam si non haberet partes, totus polus tangeretur à globo, atque item totus à plano, ac proinde sese contingerent globus & planum; quod mox negabatur. Igitur puncta & lineæ in orbibus cælestibus, ipsa sunt orbium corpora. Viderunt id Stoici, quamobrem sola cogitatione hæc existere censuerunt, reipsa vero corpora esse, & lineam quidem corpus sine latitudine, superficiem vero corpus sine altitudine; quod perinde est ut si dicant lineam latam esse sine latitudine, superficiem altam sine altitudine; cum corpus sive solidum, ex definitione, longum sit, latum, & altum. Respondent altam hanc, latam illam esse, sed mente abstrahi ab illis latitudinem, & altitudinem: quam nuper sententiam amplexus est Hobbesius. Proclus quidem ea nos imaginari posse credidit, non ut ἀμέρεστα, nam fieri id non posse sciebat; neque ut μεριστὰ, nam tantumdem id fuisset, ac si ea nos imaginari non posse dixisset; sed ita ut ab ἀμερίστοις ad μεριστὰ fieret progressio. Verum si ea non imaginamur ut ἀμέρεστα, quomodo ab ἀμερίστοις quæ non imaginamur, progrediemur ad μεριστά; Contra verò à μεριστοῖς, cujusmodi res sensiles sunt, quarum species phantasia nostra in se recipit, progredi tentamus ad ἀμέρεστα, verum deficimus in conatu, neque ad metam pertingimus. Qui vero animo, non phantasia nos ea percipere volunt, ratione id nobis persuadere non possunt: ostendant enim aliquid esse posse in intellectu, quod non fuerit in sensu; tum fatebimur punctum in intellectu esse posse, etiamsi nequeat esse in sensu. Deinde animum eorum, qui punctum se percipere aiunt, de meo animo æstimare possum: cur ego animo percipere non possum, quod ipsi percipere se aiunt? cur id nihilo magis percipiunt alii, qui Definitiones illas aspernati sunt? Tantum vero abest, ut id animo percipere possim, ut potius valida mihi argumenta animus meus suppeditet, quibus fictitia principia hæc, nec esse, nec percipi posse persuadeor. Urgent tamen Geometræ, atque hæc esse saltem aiunt in mente Dei. Esto: an id definire possunt, quod est in mente Dei, nec in mente humana esse potest? nam ignotum non potest definiri: quod autem in mente mea non est, ignotum mihi est. Quales ergo dicemus esse eos, qui ignotarum sibi rerum naturam & proprietates explicare audent? Dixi nihil esse in intellectu, quod non fuerit in sensu, juxta decretum Peripateticæ Scholæ: contra vero Plato, ejusque gregales, Timæum, aliosque Pythagoreos secuti, animas nostras, vel ab ipso ortu, rerum formis imbutas, ac disciplinarum principiis informatas esse volunt, & nativis prodire instructas dotibus, non peregrinis & adventitiis, è rerum sensilium & materiæ sinu eductis. Movet hanc quæstionem Proclus, & acute ac subtiliter disputat, an formæ illæ ac species animis nostris insitæ, à rebus sensilibus proficiscantur, sive κῆ ἀφαίρεσιν τῆς ἐνύλων, sive κῆ συναθροισμὸν τῆς ἐν τοῖς καθ' ἕκαστα, κ' μερικῶν, εἰς ἕνα τὸ κοινὸν λόγον· an vero sint ἀυτοφυεῖς in animis nostris, non extrinsecus ascitæ. Postremam hanc opinionem amplectitur Proclus, & juxta magistri sui effata in anima constituit πρωτουργούς πας ἀρχὰς figurarum, numerorum, rationum, & motuum; hæc figurarum omnium, numerorum, rationum & motuum exemplaria esse ζωτικῶς κ' νοερῶς, τῆ ψυχῆ δημιουργικῶς ἱδρυμένα· Splendida sane dicta sunt ista, quorum tamen si penitius spectamus argumenta, statim concident. Nam primum hoc affert Proclus, res sensiles κ' ὑλικὰς certi

Plat. lib. 10. de Rep.

Plat. Politic.

Procl. libr. 2. in Euclid.

nihil

ti nihil & accurati, puri nihil, ſinceri, ac immobilis habere, nihil expers partium, nihil latitudine carens, aut craſſitudine; hæc autem ineſſe formis illis ac ſpeciebus mathematicis, quas animo comprehenſas habemus; non ergo oriri à rebus ſenſilibus; productum ſiquidem producente nobilius ac perfectius eſſe non poſſe; igitur ex anima ipſa educi. Quæ cum ait Proclus, ſumit τὸ ἀμφισβητούμενον ἀντὶ τοῦ ὁμολογουμένου, nec enim concecimus puncta, vel lineas, vel ſuperficies, vel circulos, formaſque mathematicas nos animo comprehenſas tenere; nec, quæ ex his conflantur, demonſtrationes, accuratas, puras, ſinceras, & immobiles eſſe fatemur; quippe ex ſenſilibus ortas, quæ fluxa, mobilia, mutabilia, craſſa & ſectilia ſunt. Nihilo validius pugnat, cum ait meliores fore demonſtrationes, quæ à ſenſilibus proficiſcuntur, ut pote à cauſſâ & principio; deteriores quæ ab univerſalibus & ſimplicibus, ſi ſenſilia cauſſæ ſint & principia univerſalium; cum tamen ſcitum certumque ſit, ex magis univerſalibus conflari demonſtrationes, proindeque priora hæc eſſe, & præſtare ſingularibus; non igitur ex iis oriri. Quod utique recte concludi negamus: ex ſenſilibus enim & ſingularibus efficiuntur univerſalia; ex univerſalibus verò gignitur ſcientia, & demonſtrationes conſtant. Quemadmodum autem validius telum concinnatur ex ramo arboris, trabs ſolidior ex trunco, quam ex radice; cum tamen truncus & rami ex radice oriantur; ita certior & firmior conflatur demonſtratio ex univerſalibus, quam ex ſingularibus; cum tamen ex ſingularibus, & ſenſilibus, & materia concretis univerſalia efflorescant. Tantum igitur demonſtrationibus iis veritatis ineſt, quantum univerſalibus illis principiis, quæ quidquid veri certique habent, à ſenſilibus & ſingularibus acceperunt. Urget denique Proclus, & animam materia ignobiliorem nos fingere cauſſatur, cum docemus à natura ipſa materiam accipere rerum θεοπυρὰ ὑδρώδη σήματα, & manifeſtiores formas, & εἰδώδεις, quæque magis ſunt; animam vero poſtmodum ab his ſimulacra educere ac ſpecies, & in ſeſe informare. Quæ cum ita fieri fatemur, nihil tamen de animæ dignitate detrahimus; aliter enim formas à natura recipit materia, mere ſcilicet παθητικῶς, aliter eas anima colligit ex materia, & ſenſilibus, per vim nempe activam, qua præſtat anima, & inertem ſuperat otioſæ materiæ ceſſationem. Quam infirmis igitur opinio iſthæc radicibus hæreat, perſpicuum eſt; unde liquet vere autumaſſe Ariſtotelem, animam tabellam eſſe, ſive album quoddam, formis ac rationibus vacuum, non nativis rerum imaginibus depictum, ſed externas & aſcititias formas impreſſas gerens. Id quod fateri cogitur Proclus, cum animam, externam quamdam mentis imaginem eſſe docet, & in mente res contineri ὑδρογραφικῶς, in anima εἰκονικῶς, menti nempe exemplaria νοεραὶ rerum ineſſe ἀυτογόνως, quæ in anima ſui ſimilitudines exprimant, eamque pingant, & exornent. Pluribus hæc perſecutus ſum, cum propter dignitatem quæſtionis ac momentum, tum ut appareat quo jure dixerit Proclus jam à multis confutatam eſſe opinionem hanc quam tuemur, ac convictam. Aliæ præterea ſunt Geometricarum definitionum labes. Reciprocari debere invicem definitionem & definitum, decretum eſt Philoſophorum: Homo eſt animal rationis particeps; animal rationis particeps eſt homo: æqua eſt & legitima converſio. Jam fac periculum in definitione puncti: *Punctum eſt cujus nulla eſt pars:* id ergo cujus nulla eſt pars, eſt punctum. Atqui Dei nulla eſt pars: Deus igitur punctum eſt. Falſum hoc & ineptum; inepta ergo puncti definitio. Præterea cum ait ὁ στιγμὴ Punctum eſſe cujus nulla eſt pars, id voluit, nullam ejus eſſe poſſe partem; atque ita ἀμερὲς confundit cum ἀμεθέτῳ. Gravius etiam peccat, cum lineam definit, longitudinem illatabilem; aut ſuperficiem, longitudinem & latitudinem altitudine carentem. Quid hoc monſtri eſt? Longitudo accidens eſt, linea ſubſtantia eſt; (utamur enim vocibus Philoſophorum) quî ſubſtantiam definire queas per accidens? Dixiſſent rem eſſe longam ſine latitudine: pateremur. Pergamus vero. Tertia definitio hæc eſt, *Lineæ extrema ſunt puncta.* Sexta, *Superficici extrema ſunt lineæ.* Hæc quam falſa ſint, non quæro, quæ ſunt falſiſſima. Certe propoſitiones hæ ſunt, non definitiones. Rectam lineam ſic definiunt, *Quæ ex æquali ſua puncta interjacet*, nullâ, vel certe intricatiſſimâ ſententiâ. Aliter itaque eam definivit Plato, aliter Archimedes, aliter & alii, quorum definitiones affert Proclus. Pari vitio laborat & ſeptima, quæ eſt planæ ſuperficiei. Quamobrem & alias ejus definitiones Proclus propoſuit. De natura anguli quantæ extiterint controverſiæ Geometrarum, cognoſcitur ex ejuſdem Procli diſputationibus, quas cum legeris, incertior eris multo quam dudum. Quam autem ejus definitionem dat Euclides, eam ſequentibus Propoſitionibus haudquaquam tuetur, ut optime Ramus animadvertit. Quid ſimile vero in noſtris Definitionibus? quid non ſimplex? quid non apertum? quid non communi omnium aſſenſione comprobatum? Sed jam tranſeamus ad Poſtulata. Nonnulla ſunt enim quæ Lectorem mihi gratificari velim; atque ea quidem ejuſmodi, quæ ſine injuria negare non poſſit. Primum hoc eſt:

Procl. libr. 1. in Euclid.

Procl. libr. 1. in Euclid.

POSTULATA.

POSTULATUM I.

Postuletur adhiberi hic animum docilem, & veritatis studiosum; non refractarium, & pertinacem.

Postulati primi æquitas ostenditur.

I. NEc enim hic animum tam convinci, quam persuaderi velim. Illud rationes fortasse nostræ efficere poterunt; ea est Christianæ caussæ veritas: hoc de sola animi æquitate & candore sperare licet. Quod si ab æquo Lectore impetro, uti me impetraturum confido, alterum hoc facile mihi concedet:

POSTULATUM II.

Tam certo ea credi quæ hic probabuntur, quam creduntur reliqua, quæ paris roboris rationibus nituntur.

I. *Postulati secundi æquitas ostenditur.* II. *Præmittuntur nonnulla de Postulatis Geometrarum.*

Postulati secundi æquitas ostenditur.

I. QUidni hoc impetrem quod postulo, cum non hic de lana caprina, non de vanis iis Philosophorum quæstionibus, non de temporariis rebus controversemur; sed de re omnium maxima, unde salus æterna pendet, vel numquam desitura calamitas. Quod si ex iis quæ vel experientia teste, vel lumine naturali duce, vel ratione, vel morali fide habemus perspecta aut persuasa, vitæ hujus normam absque dubitatione ulla aut tergiversatione sumimus, cur non paris auctoritatis rationibus ad idem in re longe gravissima faciendum impellimur, æterna nimirum beatitate consequenda? Ad iter accingeris in crastinum: æstate ligna reponis in hyemem, hyeme glacies in æstatem: seris arbores quæ alteri sæculo prosint; nec certi tamen habes quicquam, vel de sæculo futuro, vel de futura æstate & hyeme, vel de die crastino, præter conjecturam, quam de præteritis fecisti. Spe lucelli fortunas omnes suas mari committit mercator, & ad Indos mittit, quos numquam adiit, & quos esse fando tantum accepit. Quod si res proposuero, similibus argumentis, moralibus nempe comprobatas & compertas, cur non parem adjunges fidem? cur in fluxis rebus & vanis tantum hujusmodi rationibus tribues; in gravissimis & æternis tantum iisdem detrahes? cumque Geometrarum imperia patienter feras, nec eorum Postulatis quantumlibet iniquis parere detrectes; æquissimo huic Postulato non annues?

Præmittuntur nonnulla de Postulatis Geometrarum. Procl. libr. 3. in Euclid.

II. Iniqua dixi Postulata Geometrarum, qui ea concedi sibi volunt, quæ nec facta sunt unquam, nec futura, nec ulla arte humana fieri possunt. A puncto ad punctum lineam duci; quovis centro & intervallo circulum describi jubent, ut facilè factu, ὡς πρόχειρον καὶ εὐπόριστον, (sic enim loquitur Proclus.) cum nec punctum esse possit, nec linea. Cæterum dubitabat Timon in libris contra Physicos, an aliquid sumendum esset ex Hypothesi; atque hanc Hypotheseon licentiam Sextus Empiricus solerter coërcuit. Plurima præterea Euclidis Postulatis inesse vitia mox probabimus, postquam Communes notiones aliquas præmiserimus, quarum prima hæc est:

AXIOMATA.

AXIOMA I.

Omnis liber est genuinus, qui genuinus habitus est ab omnibus proxime & continuata serie sequentibus eum ætatibus.

I. HOc Axioma si quis vocaverit in controversiam, jam certum nihil habebit in literis. Cæsaris Commentarios genuinos esse non aliunde scio, quam ex proxime consequentium ætatum, aliarumque iis succedentium constanti testimonio: nam & genuinos agnoscunt Cicero, & Hirtius, ac deinde Strabo, tum Suetonius, & Plutarchus, & Grammatici postmodum veteres, ac reliqui subinde ad hanc usque ætatem Scriptores. Ludovici XI. Francorum Regis gesta persecutus est Philippus Cominæus. Hunc Historiæ, quæ ipsi adscripta est, verum esse auctorem credimus, quia id à Matthæo Attrebate domestico ipsius audivit Johannes Sleidanus, & aliis ipse postea prodidit, unde & nos demum accepimus. Idem Axioma usurpabat Moses, cum beneficiorum Dei, totiusque Historiæ sacræ veritatem apud populares suos comprobare vellet. *Hæccine*, inquit, *reddis Domino, popule stulte & insipiens? numquid non ipse est pater tuus, qui possedit te, & fecit, & creavit te? Memento dierum antiquorum, cogita generationes singulas: interroga patrem tuum, & annuntiabit tibi; majores tuos, & dicent tibi: quando dividebat Altissimus gentes; quando separabat filios Adam, constituit terminos populorum juxta numerum filiorum Israël.* Simile illud est Psalmi septuagesimi septimi: *Quanta audivimus & cognovimus ea, & Patres nostri narravérunt nobis? Non sunt occultata à filiis eorum in generatione altera, narrantes laudes Domini, & virtutes ejus, & mirabilia ejus quæ fecit. Et suscitavit testimonium in Jacob, & legem posuit in Israël. Quanta mandavit patribus nostris nota facere ea filiis suis, ut cognoscat generatio altera, filij qui nascentur & exurgent, & narrabunt filiis suis, ut ponant in Deo spem suam, & non obliviscantur operum Dei, & mandata ejus exquirant.* Augustinus quoque adversus Faustum Manichæum, adulteratos esse Novi Testamenti libros fingentem, hoc ipso Axiomate pugnabat. *Platonis*, inquit, *Aristotelis, Ciceronis, Varronis, aliorumque ejusmodi auctorum libros, unde noverunt homines quod ipsorum sint, nisi eadem temporum sibimet succedentium contestatione continua? Multi multa de literis Ecclesiasticis conscripserunt, non quidem auctoritate canonica, sed aliquo adjuvandi studio, sive discendi: unde constat quid cujusque sit, nisi quia his temporibus quibus ea quisque scripsit, quibus potuit insinuavit atque edidit, & inde in alios atque alios continuata notitia, latiusque formata, ad posteros etiam usque ad nostra tempora pervenerunt, ita ut interrogati cujus quisque liber sit, non hæsitemus quid respondere debeamus?* Quod si quis ne id quidem ad fidem faciendam satis firmum putet, videat quo argumento probare possit proavita bona hæreditario jure ad se pertinere: nec tutior est enim publicarum tabularum, aut domesticorum instrumentorum auctoritas, quam historiæ: imo etiam infirmior; illorum enim custodes sunt pauci homines & obscuri; hujus vero universus orbis. Atenim, inquies, supponuntur quandoque libri; suppositus est Prochori liber De vita Johannis; suppositus est & ille Abdiæ Babylonii De certamine Apostolorum; atque ita non rudibus solum & imperitis, sed acutioribus etiam fit fucus & eruditioribus. Contingere id quidem potest, si auctorum jampridem fato functorum usurpatur nomen, & aliquando sane contigisse fatendum est; vivis illis, vel nuperrime defunctis, vix ac ne vix quidem fieri potest: nam quis id pateretur, se vivo? quis non suppositionem proderet? Ne id quidem adversum recens defunctos licet; quippe reclamarent amici, propinqui, hæredes, quorum in potestatem scripta defuncti ac libraria omnis supellex venisset. Neque vero ausit id ipse hæres, eruditione, si forte, inferior, stilo dissimilis. Præterea quæ facti gratia? quæ merces in re literaria, unde quæstus nullus, nulla viro alienum nomen usurpanti, suum dissimulanti gloria? Denique demus id quoque, supponi posse libros vivis scriptoribus, vel recens defunctis; quid, testamenta nonne supponuntur? nonne adulterantur tabulæ? num propterea nulla est testamentorum, vel tabularum auctoritas? quæ si manet integra, ut certe manet, manere quoque integram librorum illorum fidem æquum est, juxta Postulatum secundum. Progrediamur itaque ad aliud Axioma, quod est hujusmodi:

Axiomatis primi veritas confirmatur.

Deuter. 32. 6, 7, 8.

Psalm. 77. 3, & seq.

August. libr. 33. adv. Faust. cap. 6.

AXIOMA II.

Omnis historia est verax, quæ res gestas ita narrat, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati proximis qua res gestæ sunt.

Axiomatis secundi veritas confirmatur. Joseph. libr. 1. contr. Apion.

I. HOc Pronuntiato, & superiore, tota nititur historiæ fides, totius antiquitatis memoria: τὸ μὲν γὰρ ἀληθὲς ὅτι τεκμήριον ἱστορίας, εἰ ταῖς περὶ τῶν ἀρχαίων ἅπαντες ταυτὰ καὶ λέγοιεν καὶ γράφοιεν. *Veracis enim historiæ indicium est, si de rebus iisdem omnes eadem dicant & scribant*: inquit Josephus; cujus verba hæc supra jam attuli. Unde enim virum quemdam bello clarum, cui Cæsari nomen fuit, aliquando vixisse scio? ex Cæsaris nempe ipsius Commentariis, ex Hirtii, Ciceronis, Bruti, Livii, Velleii, Lucani, aliorumque scriptis, qui vel temporum illorum, quibus Cæsar vixit, æquales fuerunt vel suppares. Horum autem scripta genuina esse ex superiore Axiomate ostenditur. Non aliter enim sciri aut credi possunt, quæcunque ipsi oculorum nostrorum testimonio non cognovimus, quam ex aliorum verbis: alioqui mediterraneus Oceanum esse non credet; nec Americam, aut Indiam esse credent Amstelodamenses, qui patrio solo numquam excesserunt, & virgula divina sibi suppeditari putabunt pretiosissimas merces, quæ inde quotannis referuntur. Testium autem eo major est fides, quo à re gesta propius abfuerunt; adeo ut coætaneorum certior sit, quam recentiorum; præsentium, quam absentium; certissima verò sit eorum, qui rem oculis ipsi suis inspexerunt. Quoniam autem coævos, & præsentes, & oculatos testes rebus gestis diu superesse non patitur brevitas vitæ; inde fit ut res à nostra, vel patrum, aut avorum memoria remotas, nonnisi ex aliorum relatione noscere vel credere possimus; rerum oblivionem reparante hominum studio, dum longinquitatem temporum memoria excipiente, monumentisque posteritati traditis re præsentant. Quod in rebus igitur ætate nostra actis valet oculatorum testium fides, idem in rebus ab ævo nostro dissitis valet coætaneorum librorum auctoritas. Unde intelligitur quo pertineat effatum hoc, & superius, & quantum ex eorum labefactione rerum perturbationem incidere necesse sit. Tertium illud est:

AXIOMA III.

Omnis Prophetia est verax, quæ prædixit res eventu deinde completas.

Axiomatis tertii veritas confirmatur.

I. MAnifesto id sequitur ex Prophetiæ definitione superius allata, & res est in promtu, nec eget disputatione. Propheta quidem ille vera prædicens, mendax cæteroquin esse potest, & pios homines à veri Dei cultu abducere, vel falsis ipse religionibus implicari; qualis exhibetur Balaamus in libro Numerorum; & qualis ille est Propheta, quem interfici jubet Moses in decimo tertio capite Deuteronomii. Nihilominus tamen Prophetia ipsa verax est. Postremum Axioma hoc esto:

AXIOMA IV.

Omnis prophetica facultas à Deo est.

I. *Axiomatis quarti veritas confirmatur.* II. *Conferuntur Postulata & Axiomata nostra cum Postulatis & Axiomatis Geometrarum.* III. *Laus Geometriæ.*

Axiomatis quarti veritas confirmatur. Isa. 41. 23, & 44. 7. Isa. 48. 13, & seq.

I. *ANnuntiate quæ ventura sunt in futurum, & sciemus quod Dii estis vos*: inquit Isaïas. Idem alibi sic loquentem inducit Deum: *Quis similis mei? vocet & annuntiet: & ordinem exponat mihi, ex quo constitui populum antiquum; ventura & quæ futura sunt annuntient eis.* Rursus idem: *Priora ex tunc annuntiavi, & ex ore meo exierunt, & audita feci ea; repente operatus sum, & venerunt ..... Prædixi tibi ex tunc, antequam venirent indicavi tibi, ne forte diceres: Idola mea fecerunt hæc, & sculptilia mea, & conflatilia mandaverunt ista. Quæ audisti, vide omnia, vos autem num annuntiastis? Audita feci tibi nova ex tunc, & conservata sunt quæ nescis; nunc creata sunt, & non ex tunc; & ante diem, & non audisti ea; ne forte dicas, Ecce ego cognovi ea. Neque audisti, neque*

cognoviſti. Atque hac quidem propria & certa nota Prophetam θεόπεμπτον καὶ θεόλεκτον à Pſeudopropheta Moſes diſcrevit, ſi quæ ab hoc prædicta eſſent, eventus non comprobaſſet. *Quod in nomine Domini*, inquit, *Propheta ille prædixerit, & non evenerit, hoc Dominus non eſt locutus, ſed per tumorem animi ſui Propheta confinxit.* Unde ſequitur, quæcunque prædicta ſunt, & eventu deinde completa, hæc Dominum eſſe locutum. Quinetiam ſi Pſeudoprophetæ contingat aliquando prænuntiare verum, hoc ipſum Deo auctore prænuntiatur. *Si Pſeudopropheta*, inquit alibi Moſes, *vera prædixerit, & te voluerit deinde à Deo avertere, cave facias, te enim tentat Dominus.* Hinc illud Tertulliani: *Idoneum teſtimonium divinitatis, veritas divinationis.* Homini vero penitus occulta eſt futurarum rerum cognitio. Quid mirum vero, cum & præteritorum notitia multis tenebris obſepta ſit, nec ea niſi per nubila mens humana cernere valeat? *Multa hominis afflictio*, inquit Eccleſiaſtes, *quia ignorat præterita, & futura nullo ſcire poteſt nuntio.* Monitum quoque eſt Salomonis in Proverbiis: *Ne glorieris in craſtinum, ignorans quid ſuperventura pariat dies.* Nulla mihi cum Judæis ſuper hoc Axiomate concertatio eſt: imo, vix ulla quidem cum Ethnicis: uni quippe Deo futurorum cognitionem omnes fere adjudicant; eorum dico, non quæ ex præſentibus vel præteritis ita apta ſunt, ut à peritis, & prudentibus prævideri poſſint, ſed quæ in fortuna poſita ſunt. Unde vates futurorum præſcios, divinos appellaverunt. Homines, juxta Orphica carmina,

Deut. 18. 22.

Deut. 13. 3.

Tertull. Apolog. cap. 20.

Eccleſ. 8. 6.

Proverb. 27. 1.

μήτέ τι ἐσθλὸν
εἰδότες, ὅτε κακοῖο παρερχομένοιο νοῆσαι
φράδμονες·
Neque boni cujuſquam
Scientes ſunt, neque malum venturum noſcere
Periti.

Scitum illud Heſiodi:

μάντις δ' οὐδείς ἐστιν ὁπιχθονίων ἀνθρώπων,
ὅσις ἂν εἰδείη ζωὸς νοὸν αἰγιόχοιο·
Vates autem nullus eſt inter homines terræ incolas,
Qui noverit mentem Jovis Ægiochi.

Inſigne & hoc Pacuvii, quod affert Gellius:

Gell. libr. 14. cap. 1.

Nam ſi qui, quæ eventura ſunt, provideant,
Æquiperent Jovi.

Et præclarus ille inter Romanos vates Marcius, cum fidem vaticiniis ſuis facere vellet, *Nam mihi*, inquit, *ita Jupiter fatus eſt.* Adde hoc Horatii:

Liv. libr. 25. Horat. Carm. libr. 3. Od. 29.

Prudens futuri temporis exitum
Caliginoſa nocte premit Deus.

Et iſtud Manilii:

Manil. libr. 5.

Pene Deos, & qui poſſunt ventura videre.

Et id præterea Juvenalis:

Juven. Sat. 6.

Et genus humanum damnat caligo futuri.

Adde & illud Statii:

Stat. Theb. 3.

Quid craſtina volveret ætas
Scire nefas homini.

Atque id etiam:

Neſcia mens hominum fati, ſortiſque futuræ.

Cum hanc quæſtionem tractarent veteres Philoſophi, in varias ſectas diſſipati ſunt. Alii Deo prorſus detraxerunt futurorum præſenſionem: proindeque ab homine, rebuſque cæteris omnibus multo id magis abjudicarunt. In eo errore verſati ſunt Epicurei; eodemque videtur inclinare Cicero, cum ait: *Nihil eſt tam contrarium rationi & conſtantiæ quam fortuna, ut mihi ne in Deum quidem cadere videatur, quid caſu & fortuito futurum ſit. Si enim ſcit, certe illud eveniet. Sin certe eveniet, nulla fortuna eſt. Eſt autem fortuna: rerum igitur fortuitarum nulla eſt præſenſio.* Sed hæc Academicorum more, pertentantium ſententias omnes, nulli adhærentium, diſputata ſunt à Cicerone. Eadem injuria Deum rerum opificem, quem bonum eſſe negabat, afficiebat Marcion: ſic enim loquentem hunc inducit Tertullianus: *Si Deus bonus & præſcius futuri, & avertendi mali potens, cur hominem, & quidem imaginem & ſimilitudinem ſuam, imo & ſubſtantiam ſuam, per animæ ſcilicet cenſum, paſſus eſt labi de obſequio Legis in mortem, circumventum à Diabolo? Si enim & bonus, qui evenire tale quid nollet; & præſcius, qui eventurum non ignoraret; & potens, qui depellere valeret, nullo modo eveniſſet, quod ſub his tribus conditionibus divinæ majeſtatis evenire non poſſet. Quod ſi evenit, abſolutum eſt è contrario Deum neque bonum credendum, neque præſcium, neque potentem.* Sciſcunt alii minime de-

Cicer. libr. 2. De divin.

Tertull. libr. 2. contr. Marcion.

mittere se Deum ad rerum singularium curam, sed in universalibus tantum consistere: quæ mens fuit Aristotelis, recentiorumque aliquot Peripateticorum, Alexandri Aphrodisæi, Themistii, & Averrois. Ex quorum opinione consectarium est, ad Deum futurorum, ut vocant, contingentium cognitionem neutiquam pertinere, cum ne præsentium quidem contingentium cognitio ad eum pertineat; ita nec ad alium quemvis. At Stoici Deum solum futura hæc prænoscere volunt, nec quemquam præterea alterum. *Nota est Diis*, inquit Seneca, *operis sui series, omniumque illis rerum per manus suas iturarum scientia in aperto semper est; nobis ex abdito subit; & quæ repentina putamus, illis provisa veniunt ac familiaria.* Alter Seneca: *Quis est qui futurorum scientiam sibi vindicet? novæ oportet sortis sit, qui jubente Deo canat: non eodem contentus sit utero, quo imprudentes nascimur: quamdam imaginem Dei præferat, qui jussa exhibeat Dei: sic est.* Celsus quoque Philosophus, *εἰ πας πνεῦμα θεῖον κατὰν ὁμοῦ θεοῦ προαγγέλλει τὰ θεῖα, τοῦτ' ἂν εἴη τὸ πνεῦμα τὸ ταῦτα κηρύττον, ἃ δὴ πλησθέντες ἄνδρες παλαιοὶ πολλὰ καὶ ἀγαθὰ ἤγγειλαν. Si forte divinus Spiritus ex Deo descendens, divina prænuntiat, nempe Spiritus hæc prædicans, is est, quo repleti viri antiqui multa, eaque bona nuntiarunt.* Jamblichus, magni inter suos nominis Philosophus, egregium opus scripsit De mysteriis, in quo passim micant lucidissimæ veritatis scintillæ, & stricturæ quædam Christianismi. Postquam enim fulgere cœpit Christi Philosophia, jam inde Ethnicam Philosophiam lucis suæ radiis late perfudit. Id cum in Porphyrii, Procli, aliorumque scriptionibus perspicias, tum maxime in hoc, quem memoramus, Jamblichi libro. Illic totam fatidicam vim, quod vel solius tamen rationis ductu noscere potuit, ad unum Deum referendam esse sæpius inculcat. *Vaticinium ipsum*, inquit, *nec ab arte, nec à natura, nec à naturalibus, vel animalibus rationibus, motibusve efficitur, neque fit ullo modo, sed utique sempiternum est, missum ad nos usque divinitus, totaque potestas præsaga refertur ad Deos, & omnis hujus auctoritas consistit in eis, atque inde traditur, diviniisque operibus significve perficitur.* Et deinde: *Caussa afflatus fatidici est duntaxat ipsa divinitas, quando scilicet à Diis descendunt in nos lumina, spiritusque traduntur ab eis, adestque nobis dominatio, potestasque illinc absoluta, comprehendens omnia quæ sunt in nobis, & exterminans penitus propriam nobis animadversionem, & motionem, proferensque sermones, per hominem quidem, sed non cum ipsa cogitatione hominis, imo pronuntians ipsa per os furentis extra se positi; dum videlicet quæcunque sunt in nobis, serviunt tota numini, ceduntque soli dominanti actioni divinæ.* Tum alibi: *Vaticinium opus Dei proprium est agentis hoc in nobis, nobis tunc à propria actione vacantibus.* Atque hæc Platonis auctoritate confirmat: *Plato*, inquit, *in Phædro dicit antiquos vaticinium nominavisse maniam, quoniam soli divino furore correpti vere vaticinantur.* Igitur Porphyrium præceptorem suum haud segniter castigat, quod vaticinii caussam in quadam animi motione posuerit; quæ cum instabilis sit & inordinata, vaticinium quod constans esse debet & stabile, ex ejusmodi motione pendere non potest. Nec ab hac doctrina deflexit Proclus Diadochus, cum Platonis Alcibiadem primum interpretatur. Idem dogma sequacibus suis non uno Alcorani loco tradidit Moslemiorum signifer Muhammedus. Pythia, auspices, augures, engastrimythi, aruspices, genethliaci, non aliunde quam à Deo ipso futurorum præsensionem ad se olim pervenire putabant; Deum quippe, mundi animum, omnia pervadere, & futura hominibus variis modis portendere. *Quod quæris, Deus est*, inquit Manilius, Astrologum ad capessenda præcepta sua adhortans. Qui natura significari futura sine Deo posse censebant, (si quorum tamen tanta stoliditas fuit,) quid esset natura ne satis quidem intelligebant: nam vel cæcam & temere vagantem opinabantur, proindeque futuri insciam; vel intra certos fines, & tanquam ex præscripto agentem; atque ita vel à Deo gubernatam, vel quæ Deus ipsa esset; quorum utrumvis dixerint, Axioma nostrum confirmaverint. Præterea neque rerum naturalium, nec earum etiam quæ fortuitæ appellantur, ulla fieri potest, nisi ex concursu plurium caussarum. Harum pariter caussarum nulla suis caret superioribus caussis, nec illæ quoque antecedentibus aliis: itaque ad unumquemque producendum effectum tanta caussarum multitudo necessaria est, ut totam rerum universitatem, omnemque earum connexionem ac seriem comprehendat. Quisquis igitur futurum illum effectum prænoverit, ex caussis prænoscat necesse est; quæ cum infinitæ sint, παντοδαὴς sit, & omnia sciat necesse est. Atqui solus Deus παντοδαὴς est, neque id in humanam naturam cadit. Præclare Jamblichus: *Ergo est impossibile judicare certos eventus, cum omnium caussarum concursum comprehendere nequeamus, nisi per inspirationem divinam id assequamur.* Egregie quoque Hieronymus: *Confitentur magi, confitentur arioli, & omnis scientia secularis literaturæ, præscientiam futurorum, non esse hominum, sed Dei; ex quo probatur Prophetas Dei spiritu locutos, quia futura cecinerunt.* Sed quid Communem hanc notionem pluribus tueor, cum ex Prophetiæ Definitione, quam attulimus quarto loco, necessario consequatur? nam si Pro-

Senec. libr. 4. de Benef. cap. 34.

Senec. Suas. 4.

Celf. apud Origen. contr. Celf. libr. 7.

Alcoran. Sur. 41, & 44.

Manil. libr. 4.

Hieron. in Dan.

phetia est narratio rerum futurarum, quæ ex naturalibus caussis prævideri non possunt, petenda est caussa supra naturam, Deus videlicet.

II. Jam vero confer pauciſſima hæc & ſimpliciſſima Principia, & conſentiente hominum omnium uſu & auctoritate recepta, cum multiplici geometricorum Principiorum ſerie; quanto pluribus hæc dubitationibus obnoxia deprehendes? Vel ſolæ Geometrarum altercationes indicant, ecquæ ſit illorum ἀναμαρτησία. Infinitis controverſiis oppugnata fuiſſe non negat horum aſſertor Proclus. Pleraque deſiderari, præter ea quæ ab Euclide aſſumpta ſunt, atque hæc in exemplum tantum fuiſſe propoſita, Geometræ quidam tradiderunt. De Poſtulatorum & Axiomatum diſcrimine magna inter ipſos concertatio eſt. Diſcrepare ea inter ſe cenſuit Geminus, ut Problemata à Theorematis. Poſtulata Geometriæ propria eſſe volunt quidam; Axiomata vero communia eſſe diſciplinarum, quæ circa quantum & circa quotum verſantur. Ariſtoteles Poſtulata vult eſſe, quæ cum ab audiente ſtatim non concedantur, & demonſtrari poſſint, ut Principia tamen admittantur; Axiomata vero, quæ demonſtrari non poſſint. Unde ſequitur Axiomata non eſſe quæ Euclides propoſuit, quippe quæ ab Apollonio Pergæo, eo qui ob inſignem artis peritiam magnus Geometra dictus eſt, aſſumptis aliis Principiis univerſa demonſtrata ſint. Proindeque Principia nulla ſunt, cum ex Philoſophorum, Geometrarumque conſenſu ἀναπόδεικτα eſſe debeant: quod ſæpius iterat Proclus, & diſerte teſtatur Plato his verbis: ἀρχὴ δὲ ἀγένητον. ὃξ ἀρχῆς γὰρ ἀνάγκη πᾶν τὸ γιγνόμενον γίγνεσθαι, αὐτὸ δὲ μήθ' ὅξ ἑνός. εἰ γὰρ ἔκ τινα ἀρχὴ γίγνοιτο, οὐκ ἂν ἀρχὴ ἐγίγνετο. *Principium autem expers eſt originis: ex principio ſiquidem, quidquid oritur, oriri neceſſe eſt; ipſum autem ex nihilo. Nam ſi ex re aliqua oriretur principium, principium utique non eſſet.* Quæ ſumſit Plato pene ἀφῃρέσεως λέξιν ex Timæo, Cicero vero ex Platone, cum alibi, tum maxime in Somnio Scipionis. Adverſus Geometrarum Poſtulata uti poſſumus hoc argumento, quo univerſas ipſorum Hypotheſes Sextus Empiricus ſcite & argute confutat: Quæ poſtulas, vel fieri poſſunt, vel non poſſunt; ſi fieri poſſunt, cur jure tuo non uteris, & quæ vi obtinere poteras, precibus impetrare mavis? ſi fieri non poſſunt, cur iniqua poſtulas, & tibi à me concedi vis, quod nec in mea, nec in tua poteſtate eſt? Culpant Euclidem Geminus & Proclus, quod inter Poſtulata reſcripſerit, quæ poterant demonſtrari; nempe Principia ab illo credita ſunt, ſecus ab iſtis. Culpant ii quoque Apollonium, quod Axiomata demonſtrare ſit aggreſſus, quæ erant ἀναπόδεικτα. Ex his colligitur incertam eſſe Poſtulatorum & Pronuntiatorum notitiam & numerum. Propoſitionem hanc, *Omnes recti anguli inter ſe ſunt æquales*, inter Axiomata collocant Ariſtoteles, Geminus, & Theon; at Proclus inter Poſtulata, quam & demonſtravit. Tum & Propoſitio hæc, *Si recta linea in duas rectas incidens internos, & in eadem parte ſitos angulos duobus rectis minores fecerit, productæ duæ hæ rectæ in infinitum, ad eam partem concurrent, in qua ſiti ſunt anguli minores duobus rectis*; hæc, inquam, Propoſitio è numero Poſtulatorum expungitur à Theone, & inter Axiomata rejicitur; è numero vero Principiorum eximitur à Gemino & Proclo, quod demonſtrari queat, multiſque ad id egeat Definitionibus & Theorematis, & quod ejus ἀντίστροφον Euclides demonſtraverit in decima ſeptima Propoſitione libri primi; & quod multas habeat difficultates, quas Ptolemæus extricare conatus eſt. Jam vero ipſa Axiomata quod attinet, ea à nemine vocari in dubium confidenter aſſeverat Proclus, licet Ariſtoteles, vel ipſo Proclo teſte, de illis nonnullas moveri quæſtiones faſſus ſit. Neque vero hoc animi tantum gratia factum putem, ut Ariſtoteles cenſuit: id apparet ex Apollonii epicheremate, qui cum ea demonſtranda ſuſcepit, demonſtratione indigere utique credidit, nec pro Principiis habuit; apparet & ex Heronis ſententia, qui tria tantum Axiomata propoſuit, cum duodecim ponat Theon, viginti Clavius, novem Campanus, iiſque innumerabilia adjungi poſſe putet. Decem vulgo recepta ſunt. His nonnulla adjicit Pappus, quorum tamen quædam non eſſe ἀναπόδεικτα oſtendit Proclus, qui & decem illis alia adjunxit. Hoc Axioma, *Quæ ſibi mutuo congruunt, æqualia ſunt*, pertinet ad quantitatum ſibi mutuo applicandarum & ſuperponendarum rationem, quæ licet à Proclo & Archimede uſurpata, tota mechanica eſt, & Geometriæ ignominia merito dici poteſt. Quamobrem quartæ Propoſitionis libri primi Euclidis vulgata demonſtratio, quæ hoc conſtat Axiomate, vitioſa dicta eſt ab eruditis Geometris; & pro Definitione, non Theoremate habendam hanc Propoſitionem duxit Peletarius; quamvis eamdem, & ipſe, & Candalla, aliter ac vulgo fit, demonſtrare conati ſint. Eo etiam ferunt progreſſos Philoſophos quoſdam, ut totum negarent eſſe majus ſua parte. Axioma vero iſtud, *Duæ rectæ ſpatium non comprehendunt*, fruſtra propoſitum eſſe, juxta Gemini ſententiam ratus eſt Proclus, ut pote quod demonſtrari poſſit, quemadmodum & à Proclo factum eſt. Inter Poſtulata vero à Campano rejicitur. Videant nunc Geometræ an ſua Principia clariora ſint animo,

Conferuntur Poſtulata & Axiomata noſtra cum Poſtulatis & Axiomatis Geometrarum.

Procl. libr. 3. in Euclid.

Plat. in Phædr.

Sext. Empir. adv. Mathem. libr. 3.

quam clara sunt oculis quæ sunt aspectabilia; quod ad Principii naturam requirebat Speusippus: & an ita certa sint, ut calidum esse ignem certum est; aut ut alia certa sunt, quæ sunt manifestissima, & quæ qui negent aut ratione aut castigatione opus habeant: haud minus enim certa esse debere Axiomata Proclus definiebat. In quo id notari velim, cum summam & exploratam in Principiis veritatem requirerent Speusippus & Proclus, talem eam desiderasse, qualis reperitur in rebus vel experientia vel sensuum ope cognitis; atque ita significasse, pro certissima habere se moraliumPrincipiorum fidem, neque de iis, deque geometricis à nobis diversa sentire.

Jam ipsas, quæ ex his derivantur Principiis, demonstrationes si aggrediamur, multis eas, quod necesse fuit, magnisque laborare vitiis comperiemus: ipsis Geometris testibus, quorum nonnulli Demonstrationes quasdam Euclidis reprehenderunt. Prodiit ante annos aliquot liber De proportionibus, in quo παραλογισμοῦ arguitur Euclides in aliquibus circa proportiones Demonstrationibus. Ex hoc Axiomate, quod ea æqualia esse sciscit quæ sibi mutuo congruunt, deducta est, ut diximus, Demonstratio quartæ Propositionis libri primi Euclidis; quam cum respuant Geometræ insignes, respuant quoque necesse est Propositiones omnes quæcunque hujus subsidium arcessunt. Sunt autem quamplurimæ, totamque Geometriam labes hæc inficit. Argumentandi genus, quod constat deductione ad absurdum, & quo Archimedes usus est, ut παραλογιστικὸν repudiabat Josephus Scaliger; atque item illud, quo æquale aliquid alteri esse concluditur, quod nec majus eo sit nec minus. Plura in id argumentum afferre possem, sed ea colligere otii nostri non est. Atque hæc sane ad institutam disputationem sufficiunt.

Laus Geometriæ.

III. Quid igitur? Geometriam aspernamur? non equidem obtusa adeo pectora gerimus: imo vero, artis miramur subtilitatem, præclaraque ad veri notitiam ἐπιχειρήματα, & dia reperta Geometrarum. Quantæ hinc porro humano generi utilitates extiterint, quis adeo hebes est & fungus qui nesciat? Quapropter si quis Geometriæ contemnat opem, maximis se ipse exuat commodis, eique ritu ferino vita ducenda sit. Hanc olim studiose coluimus, plurimaque nos inde ad reliquas disciplinas adjumenta percepisse profitemur; & si quid ex aliis, in quibus elaborandum nobis est, studiis otii supereffet, nobilissimæ huic doctrinæ libenter & jucunde tribueremus. Verum quantum ab eorum barbarie absumus, qui suam dignitatem detrahunt Geometriæ, cujus præstantiam nec intelligunt; tantum ab iis recedimus, qui veritatem ejus extollunt in immensum, plusque ipsi habendum esse censent fidei, quam cæteris rebus humanis, sensuumque adeo suorum testimonio, aut experientiæ magistræ, aut evidentiæ denique cuilibet & perspicuitati morali. Nam certiores has esse aio ad veritatis cognitionem vias, quam quas Geometræ insistunt. Nec tamen in moralibus illis Principiis & decretis numquam errari puto: hoc tantum volo, quædam esse Principia moralia, cujusmodi ea sunt quæ proposuimus, quorum non minus integra sit auctoritas, & explorata fides, quam geometricorum; ac proinde Demonstrationes quas ex illis ad Christiani dogmatis assertionem deducemus κατ' ἐπιστημονικὸν λόγον, haud minus veras habendas esse, quam quæ ex geometricis Principiis nascuntur. Unde intelligant impii, & Dei, omnisque religionis osores ac perduelles, quantum eos fallat ratio, dum inania hominum opinantur esse figmenta, quæcunque de Deo, Deique cultu & obsequio, ac rebus divinis sibi ad credendum tradi solent.

PROPOSITIONES.

PROPOSITIONES.

PROPOSITIS Principiis quibus omnis noſtra nititur Demonſtratio; nunc ipſa ex iis educenda eſt. Quoniam autem in rerum geſtarum veritate perſcrutanda, & in moralibus explicandis quæſtionibus fere verſatur hæc diſputatio, minime à nobis expectanda eſt geometrica illa brevitas ac ſimplicitas, quam non fert rei natura. Recte enim ab Ariſtotele definitum eſt initio Nicomacheorum, ad rerum ſingularum naturam ac modum inſtitui tractationem & accommodari debere. Sed ut diffuſior & uberior ſit argumentorum tractatio, inerit iis tamen ἀποδεικτικὴ vis, quam initio pollicitus ſum. Decem Propoſitionibus abſolvitur Demonſtratio iſta, quarum prima hæc eſt:

PROPOSITIO I.

Genuini ſunt libri Novi Teſtamenti.

I. *Probatur* γνησιότης *librorum Novi Teſtamenti;* II. *Evangelii ſecundum Matthæum;* III. *Evangelii ſecundum Marcum;* IV. *Evangelii ſecundum Lucam;* V. *& ejuſdem Actorum Apoſtolorum;* VI. *Evangelii ſecundum Johannem;* VII. *& ejuſdem Epiſtolarum, Primæ,* VIII. *Secundæ, ac Tertiæ;* IX. *& Apocalypſeos:* X. *tum Epiſtolarum Pauli,* XI. *ac præſertim Epiſtolæ ad Ebræos:* XII. *deinde Epiſtolæ Jacobi,* XIII. *& ambarum Petri;* XIV. *ac demum Epiſtolæ Judæ.* XV. *Probatur præterea* γνησιότης *librorum Novi Teſtamenti ex vetuſtate codicum quorumdam.* XVI. *Refelluntur argmenta Adverſariorum. Primum argumentum.* XVII. *Secundum argumentum.* XVIII. *Tertium argumentum.*

Probatur γνησιότης *librorum Novi Teſtamenti:*

I. GEnuinos appello libros, ſcriptos ab iis auctoribus, à quibus dicuntur eſſe ſcripti, & iis circiter temporibus, quibus ſcripti eſſe feruntur, juxta primam Definitionem. Cum autem ex primo Axiomate conſtet librum omnem eſſe genuinum, qui genuinus habitus eſt ab ætatibus proxime & continuata ſerie ſequentibus, conſectarium eſt librum hunc eſſe genuinum, quem proxime ſubſequentes ætates ab eo auctore ſcriptum eſſe cenſuerunt, à quo ſcriptus eſſe dicitur, & eo circiter tempore, quo ſcriptus eſſe fertur. Atqui Novi Teſtamenti libros proximæ & continuata ſerie ſequentes ætates ab iis auctoribus ſcriptos eſſe crediderunt, à quibus dicuntur eſſe ſcripti, & iis circiter temporibus, quibus ſcripti eſſe feruntur. Unde concluditur genuinos eſſe libros Novi Teſtamenti. In aſſumtione probanda vertitur hujus cardo Propoſitionis.

Quatuor Evangeliis conſtat Novum Teſtamentum, quæ ſingula ſingulis ſcriptoribus, Matthæo, Marco, Lucæ, & Johanni tribuuntur: tum Actis Apoſtolorum, quorum auctor fertur eſſe Lucas idem Evangeliſta; quatuordecim Epiſtolis, quæ Paulo adſcribuntur uno conſenſu omnes, præter poſtremam quæ eſt ad Ebræos; de hujus enim ſcriptore aliqua extitit inter eruditos contentio; Epiſtola Jacobi unica, ejus qui frater Domini appellatus eſt; Petri duabus; tribus Johannis Apoſtoli, unica Judæ; & Apocalypſi demum Johannis, qui Apoſtoluſne fuerit, an alter aliquis, nonnullis aliquando dubium fuit.

Evangelii ſecundum Matthæum;

II. Non hic Lectorem longis diſputationibus, & magno teſtimoniorum apparatu morabor; cum id quod agimus, jam actum ſit velut ex inſtituto ab Euſebio in Hiſtoriæ Eccleſiaſticæ libris: & res ſane clarior eſt, quam ut in ea confirmanda multum laborandum ſit. De ſingulis tamen Novi Teſtamenti libris agam breviter, quantum ſat erit ad fidem cordatis Lectoribus faciendam: ac primum de Evangelio ſecundum Matthæum. Teſtimonia ex eo manifeſte deprompta affert in ſuis ad Corinthios Epiſtolis Clemens Romanus, Apoſtolicorum temporum æqualis, & à Paulo ipſo celebratus in Epiſtola ad Philippenſes. Quippiam etiam indidem depromtum comparet in Epiſtola, Barnabæ nomine inſcripta: laudatur præterea ab Ignatio, qui Chriſtum à

mortuis ſuſcitatum vidiſſe ſe gloriabatur; laudatur & à Polycarpo Apoſtolorum, Johanniſque potiſſimum diſcipulo, & à Papia Johannis itidem auditore, & Polycarpi ſodale. Quocirca ſolum Matthæi Evangelium probabat Cerinthus hæreticus, Apoſtolorum coætaneus, reliqua repudiabat. Hos excipit Juſtinus Martyr, librorum omnium Novi Teſtamenti laudator aſſiduus, præterquam Epiſtolæ Pauli ad Philemonem, Catholicæ Judæ, & duarum Johannis poſtremarum; quarum, propter brevitatem, nulla citandi videtur ipſi data occaſio. Succedit Athenagoras; huic Irenæus, Polycarpi diſcipulus, quique ſe primam Apoſtolorum ſucceſſionem attigiſſe jactabat. Is ſcriptum à Matthæo narrat Evangelium patria lingua, cum Romæ Petrus & Paulus Evangelium promulgarent Tum ſubſunt Scriptorum agmina, libris iiſdem auctoritatem ſuam aſſerentium: quibus commemorandis ſuperſedeo, nam res liquet, nec de recentioribus illis dubitatur. Tota de primis illis contentio eſt.

Evangelii ſecundum Marcum;

III. Marcum Petri diſcipulum, ab eoque in Epiſtolis laudatum, Evangelii, quod ejus nomine circumfertur, fuiſſe conditorem ſcripſit idem, quem proxime nominavi, Papias Hierapolitanus Epiſcopus; ſcripſit & Clemens Alexandrinus. Ejus auctoritate ſæpe utitur Juſtinus, ut dixi. Ex iis quæ Petrum prædicantem audierat Marcus, Evangelium hoc eſſe conflatum Irenæus tradidit. Hinc crebra ejus mentio apud alios ſuppares Irenæo. Porphyrius quoque dum quædam in eo temere carpit, ipſius antiquitatem & γνησιότητα confirmat.

Evangelii ſecundum Lucam; 2. Cor. 8. 18.

IV. Lucæ, qui Paulum peregrinantem aſſectatus eſt, Evangelium Paulus ipſe elogio conſecravit in Epiſtola poſteriore ad Corinthios, his verbis: *Miſimus etiam cum illo fratrem, cujus laus eſt in Evangelio per omnes Eccleſias; non ſolum autem, ſed & ordinatus eſt ab Eccleſiis comes peregrinationis noſtræ.* Idem Evangelium à Paulo ſignificari volunt his verbis, quæ ſæpe ab eo uſurpata reperias; *Secundum Evangelium meum.* Auctor Euſebius. Itaque teſtem eum ſæpe allegat Clemens Romanus in memoratis Epiſtolis ad Corinthios, ac deinde Juſtinus. Nonnihil etiam ex eo petitum habet Epiſtola Barnabæ. Sed & proxime laudatum Pauli teſtimonium ex altera ad Corinthios, Ignatius ad Epheſios ſcribens ipſi accommodavit. Meminit ejus & Irenæus; ſolumque illud Evangelium, aliis rejectis, admiſerunt Cerdo, & Marcio. Scio hunc duo ejus priora capita, ſic tanquam ſuppoſititia expunxiſſe: verum ſuam illis aſſeremus γνησιότητα in Propoſitione nona, tum cum Mariæ virginitatem tuebimur.

Euſeb. Hiſt. libr. 3. cap. 4.

& ejuſdem Actorum Apoſtolorum; Philaſtr. Hær. 36. Euſeb. Hiſt. libr. 4. cap. 29.

V. Actis quoque Apoſtolorum cum fidem haberi vetent Cerinthus, quemadmodum à Philaſtrio proditum eſt, & Severus, quemadmodum ab Euſebio; Cerinthum autem Apoſtolorum temporibus vixiſſe conſtet, Severum M. Aurelii ævo, libri vetuſtas hinc deprehenditur. Se autem hujus ſcriptorem prodit Lucas in Procœmio ad eumdem Theophilum, quem in Evangelii ſui aditu compellat, illicque ſe res à Chriſto geſtas literis jam ante mandaſſe ſignificat. Ita hi ſibi libri, alter alteri, auctoritatem conciliant. Egregium autem cum univerſæ Evangelicæ hiſtoriæ, tum præcipuè Evangelio Lucæ, atque Actis etiam Apoſtolorum ab eo ſcriptis, antiquitatis teſtimonium commodat Philoſtratus, Severo Auguſto coævus. Pleraque enim Chriſti, Apoſtolorumque miracula ex his libris adeo manifeſte in Apollonium ſuum tranſcripſit, ut ne à verbis quidem ipſis uſurpandis abſtinuerit. Id nos luculenter in Propoſitione nona demonſtrabimus.

Evangelii ſecundum Johannem;

VI. Ad Evangelium ſcribendum jam magno natu Johannes Apoſtolus animum adjecit. Ejus ipſe ſe auctorem manifeſte declarat ad calcem operis. Nec video quo argumento vel auctoritate freti nonnulli conjecerint poſtremam hanc partem à Johanne altero, Epheſino Epiſcopo, Epheſinæ Eccleſiæ nomine, poſt Johannis Apoſtoli obitum fuiſſe adjectam. An quod Johannem de futura ſua morte tam certo ac definite loqui non poſſe ſenſerint? Quaſi ſcire non potuerit ſe communi moriendi lege natum eſſe, atque hæc Chriſti verba de ſe, *Si eum volo manere donec veniam, quid ad te?* ſibi immortalitatem neutiquam ſpondere, & perverſam iis affictam eſſe ſententiam à fratribus. Deinde quod additur: *Et ſcimus quia verum eſt teſtimonium ejus,* id putant nonniſi à pluribus ſcripta eſſe de uno; non ergo à Johanne ſolo de ſeipſo; quippe non ſimul, & plurali numero, & ſingulari de ſe potuiſſe loqui. Ego contra aio pervulgata eſſe generis hujus exempla apud ſcriptores. Sic Chriſtus ad Nicodemum, in eodem Johannis Evangelio: *Amen, amen dico tibi, quia quod ſcimus loquimur.* Præterea vox, *Scimus,* non ad Johannem ſolum, ſed ad reliquos etiam Diſcipulos ſpectat: ac ſi dixiſſet, Ego, ac Diſcipuli reliqui, ſcimus ea vera eſſe, quæ de Chriſto teſtificatus ſum. Ad hæc cum ait ὁ πρεσβύτερος de ſe: *Hic eſt Diſcipulus ille qui teſtimonium perhibet de his, & ſcripſit hæc,* conſtat ſibi, qui ſupra pari modeſtia ſe ipſe diſſimulavit, cum dixit: *Erat ergo recumbens unus ex Diſcipulis ejus in ſinu Jeſu, quem diligebat Jeſus.* Poſtremo unicum clauſulæ hujus auctorem iſta indicant: *Nec ipſum arbitror mun-*

Joh. 21. 22.

Joh. 21. 24.

Joh. 3. 11.

Joh. 13. 23. Joh. 21. 25.

dum capere posse eos, qui scribendi sunt libros. En tibi Scriptorem de se numero singulari loquentem: quod utique non feciſſet, ſi nomine Epheſinæ Eccleſiæ, uti volunt, numero plurali ſupra fuiſſet uſus. Cæterum multa ex hoc Evangelio teſtimonia depromit Juſtinus, Johannis ætati proximus, teſtis locuples, & nulli exceptioni obnoxius. Ejus item auctoritatem uſurpat paulo recentior Irenæus. Refert denique Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, ſe accepiſſe à majoribus poſtremum omnium Evangeliſtarum Johannem res Chriſti geſtas memoriæ prodidiſſe. Præterea de rerum origine diſſerens Amelius, Platonicus Philoſophus, ſuppar his temporibus, ex Evangelio Johannis, quem celato nomine Barbarum appellat, prima verba uſurpat, à Chriſti licet religione alienus. Amel. apud Euſeb. Præp. libr. 11. cap. 19.

VII. Johanni quoque adſcribuntur Epiſtolæ tres, & Apocalypſis. Primam Epiſtolam citra controverſiam ab univerſis Chriſtianorum Eccleſiis numquam non admiſſam fuiſſe, & Johanni Apoſtolo tributam, reliqua veniſſe aliquando in contentionem, deque eorum auctore dubitatum eſſe tradit Euſebius. Ac è Prima quidem Epiſtola teſtimonia ſumſit Papias, quo nemo melius veritatem illius perſpectam habere potuit; quippe qui Johannis fuerit auditor, ut ſupra dixi. Laudant eamdem Irenæus, Tertullianus, Clemens Alexandrinus, Origenes, & reliqua deinceps Eccleſiaſticorum auctorum caterva. Inter quos inſignis eſt Dionyſii Alexandrini teſtificatio libro ſecundo De promiſſionibus: ab uno ſiquidem eodemque auctore profecta eſſe docet Evangelium, & Epiſtolam Catholicam, quæ Johannis nomen gerunt; idque cum ex verborum ac ſententiarum conſonantia, tum ex conſimili ſcriptionis genio demonſtrat. *& ejuſdem Epiſtolarum, Primæ,* Euſeb. Hiſt. libr. 3. cap. 24.

VIII. De Secunda, ac Tertia major eſt diſcrepatio; nec ea tamen de vetuſtate ipſarum, ſed de auctore; quem quidam Apoſtolum Johannem, nonnulli Johannem alium Preſbyterum, Chriſti itidem diſcipulum eſſe volunt, Johannis Apoſtoli æqualem. Johanni quidem Chriſti diſcipulo ſecundam adſcribit Irenæus, & teſtimonium ex ea recitat. Obſervatione vero dignum eſt ἅπαξ alterum, indidem alibi ab eo depromtum, quod tamen è Prima Epiſtola petere ſe ait. En tibi ipſius verba: *Quos & Dominus nobis cavere prædixit: & diſcipulus ejus Johannes in prædicta Epiſtola fugere eos præcepit dicens: Multi ſeductores exierunt in hunc mundum. Qui non confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, hic eſt ſeductor & Antichriſtus.* Quam prædictam appellat Johannis Epiſtolam, ea eſt Prima proxime ab eo laudata, cum verba tamen quæ affert jaceant in Secunda. Sane videtur ſanctum virum fefelliſſe locus huic conſimilis, qui in Prima extat: *Multi Pſeudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoſcitur Spiritus Dei. Omnis Spiritus qui confitetur Jeſum Chriſtum in carne veniſſe, ex Deo eſt: & omnis ſpiritus qui ſolvit Jeſum, ex Deo non eſt, & hic eſt Antichriſtus.* Clemens Alexandrinus Johannis majorem Epiſtolam, hoc eſt Primam citat. Ex quo efficitur Johannis ejuſdem eſſe reliquas duas, vel alterutram certe, Apoſtoli nimirum, quem Primæ auctorem eſſe demonſtravimus. Nam ſi unica Johannis Apoſtoli haberetur Epiſtola, cur majorem eam appellaret, qua minorem, nullam auctor idem dediſſet? Has poſtremas duas cum reliquis Catholicis in cenſum ſacrorum Librorum conjecit idem Clemens in libris ὑποτυπώσεων, ut auctor eſt Euſebius. Tertullianus teſtimonia ex Secunda, tanquam Canonica, depromit. A multis quidem dubitari ait Origenes, an genuinæ ſint Secunda, & Tertia, hoc eſt an Johannis Apoſtoli; ſe tamen id concedere. Dionyſius Alexandrinus, ubi de Johannis Apocalypſi diſſerit, ut eam Johannis alterius ab Evangeliſta eſſe probet, à Secunda, & Tertia Johannis Epiſtolis diſcrepare oſtendit. Sexcentos tulerunt anni ſequentes, qui eas Johanni Apoſtolo abſque hæſitatione tribuerunt. Meminerimus præterea eum nos genuinum appellare librum, qui ab eo auctore ſcriptus eſt, à quo dicitur eſſe ſcriptus; & eo circiter tempore, quo ſcriptus eſſe fertur: has autem Johannis Epiſtolas, cujuſcunque ſint auctoris, ſive Johannis Apoſtoli, ſive alterius Johannis Preſbyteri, eo tempore ſcriptas eſſe conſtat, quo feruntur eſſe ſcriptæ, cum uterque hic Johannes Chriſti fuerit diſcipulus; ab eo autem auctore ſunt ſcriptæ, à quo dicuntur eſſe ſcriptæ, Johannis enim Preſbyteri præ ſe ferunt nomen, nec quiſquam ab eo ſcriptas eſſe negat: is autem, ſive ſit Apoſtolus Johannes, ſive Johannes alter, certe Johannes Preſbyter eſt, quicunque tandem ille eſt. Qui etiamſi incertus eſſet adhuc & dubius, ita ut olim fuit, (quem tamen Johannem Apoſtolum eſſe cum Eccleſia Catholica certum habeo) nihilominus ſtaret noſtra ſententia; nam cum ab incerto auctore ſcriptæ eſſent, & ejuſdem auctoris incerti nomen præ ſe ferrent, fatendum certe eſſet ſcriptas fuiſſe ab eo auctore, à quo vulgo dicerentur eſſe ſcriptæ. Atque eadem valere debet ratio ad propugnandam Apocalypſeos, Epiſtolæ ad Ebræos, Secundæ Petri, aliarumque Jacobi & Judæ duarum fidem. Denique, ut Chriſtianis excuterentur duæ illæ Johannis Epiſtolæ, tam breves illæ ſunt & exiguæ, ut ſua nihilominus Chriſtianæ Religioni, abſque illarum ope, conſtare poſſit auctoritas. *Secunda, ac Tertia.* Iren. lib. 1. cap. 12. Iren. libr. 3. cap. 18. 1. Joh. 4. 1. & ſeq. Clem. Alex. Strom. 2. Euſeb. Hiſt. libr. 6. cap. 14. Tertull. de carne Chriſti, cap. 24. Dionyſ. Alex. libr. 2. de promiſſionib.

& Apocalypſios:

IX. Veniat nunc ad examen Apocalypſis, de cujus ætate ambigit nemo, ut quæ vel Johanni Apoſtolo adſcribatur, uti ſit ab Eccleſia Catholica; vel Johanni, qui Marcus cognominatus eſt, & Paulo ſocium ſe dedit; vel Johanni Preſbytero; vel (quæ fuit Alogorum væſania ab Epiphanio confutata) Cerintho Hæreſiarchæ, quemadmodum referunt Cajus in diſputatione adverſus Proclum Cataphrygarum patronum, & Dionyſius Alexandrinus libro ſecundo De promiſſionibus. Hos enim omnes eadem ætas vidit. De auctore ſolum controverſia eſt. Hunc eſſe Johannem Apoſtolum affirmate tradit Juſtinus, his temporibus non multo inferior, quibus in literas relata eſt Apocalypſis. Affirmat hoc ipſum Irenæus, qui & recens fuiſſe ſua ætate hoc opus teſtatur; & ſua pene memoria, ſub finem nempe imperii Domitiani, viſa eſſe Johanni, quæ in Apocalypſi memorantur. Addit Hieronymus eam interpretatos eſſe Juſtinum, & Irenæum; quorum neutrum apud Euſebium reperias, ex quo opus De ſcriptoribus Eccleſiaſticis, in quo hæc habentur, Hieronymus conſarcinavit: nam ubi Euſebius recenſet opera Juſtini, ait Johanni Apoſtolo Apocalypſim manifeſte tribuere Juſtinum in libris adverſus Tryphonem; interpretatum fuiſſe non ait. Niſi forte pro eo quod extat in Euſebio: μέμνηται δὲ καὶ τῆς ἰωάννου ἀποκαλύψεως, σαφῶς τὸν ἀποστόλου αὐτὸν εἶναι λέγων· *Meminit & Apocalypſeos Iohannis, Apoſtolo eam manifeſte adſcribens*; legerit Hieronymus: ἐρμηνεύσας δὲ καὶ τὴν ἰωάννου ἀποκαλύψεως. In ejuſdem vero Chronico, ad annum decimum quartum Domitiani hæc legas: δωμετιανὸς καὶ νέρωνα δεύτερος χριστιανοὺς ἐδίωξεν· ὅθεν αὐτὸς δὲ καὶ ὁ ἀπόστολος ἰωάννης εἰς πάτμον ἐξορίζεται, ἔνθα τὴν ἀποκάλυψιν ἑώρακεν, ὡς δηλοῖ εἰρηναῖος· *Domitianus alter à Nerone Chriſtianos perſecutus eſt. Sub eo Iohannes Apoſtolus in Patmon relegatur, ubi Apocalypſim vidit, quemadmodum declarat Irenæus.* Ubi legiſſe videtur Hieronymus: ἣν δηλοῖ εἰρηναῖος· Vertit enim: *quam Irenæus interpretatur.* Sed hæc obiter. De Apocalypſeos conditore idem ac Juſtino, & Irenæo, perſuaſum fuit Tertulliano, Clementi Alexandrino, Apollonio adverſus Cataphrygas, Origeni, & plurimis demum, ac omnibus propemodum aliis.

Epiphan. in Alog.

Juſtin. Dialog. cum Tryphon. Iren. libr. 4. cap. 37. & 50. & lib. 5. cap. 30. & apud Euſeb. Hiſt. libr. 5. cap. 8. Euſeb. Hiſt. libr. 4. cap. 28. Tertull. adv. Marc. libr. 3. cap. 14. & libr. 4. cap. 5. Clemens Alex. apud Euſeb. Hiſt. libr. 3. c. 23. Apollon. apud Euſeb. Hiſt. libr. 5. cap. 18. Origen. in Matth. & in Joh. & apud Euſeb. Hiſt. lib 6. cap. 25.

tum Epiſtolarum Pauli,

X. Pauli Epiſtolæ jam inde ab ipſis Eccleſiæ primordiis inter Chriſtianos ſummo conſenſu receptæ ſunt. Eas quidem repudiabat Ebion ille Hæreticus, Apoſtolorum ætate conjunctus, & deinde Severus Encratitarum hæreſeos aſſertor, ac poſtmodum Elceſaitæ, ab Elxæo orti, quem vixiſſe Trajani temporibus docet Epiphanius. Sed & ipſi ab Eccleſia Dei repudiati ſunt. Hinc tamen Epiſtolarum ætatem colligas. Honorificam præterea earum mentionem facit Petrus in poſteriore Epiſtola. Clemens ille, qui cum Petro & Paulo ſe converſatum fuiſſe non obſcure indicat, in priore ſua ad Corinthios Epiſtola, ex Pauli Epiſtolis depromtas locutiones uſurpat. Priorem ad Corinthios, & illas quæ ad Galatas & Philippenſes ſcriptæ ſunt, in teſtimonium adducit Polycarpus Johannis Apoſtoli auditor; & nonnulla ex illis, aliiſve Athenagoras. Ex eadem ad Philippenſes arceſſit quippiam Barnabas in Epiſtola Catholica. Probabat omnes Tatianus, Athenagora non multo recentior, exceptis iis quæ ſunt ad Timotheum. Tuebantur eamdem opinionem Encratitæ à Tatiano ſubornati. Et Marcion deinde, ac Baſilides, in alias temere graſſati ſunt. Tangit illos obiter Clemens Alexandrinus, qui & Pauli auctoritate diſputationes ſuas ſæpenumero prætexit; quod & luculentius deinde à Tertulliano, aliiſque recentioribus factum eſt.

2. Petr. 3. 15. 16.

Clem. Alex. Strom. 2.

ac præſertim Epiſtolæ ad Ebræos.

XI. De una ad Ebræos Epiſtola non levis habita eſt inter Veteres diſceptatio, cum Paulo eam abjudicarent nonnulli; Lucæ vero tribuerent alii, alii Barnabæ, quidam Clementi. Eos quippe non moror, qui Tertulliano affinxerunt; ſi quorum tamen adeo inſignis eſſe potuit oſcitantia & ſupinitas, cum Tertullianus ipſe meminerit Epiſtolæ hujus, eamque Barnabæ vindicaverit; cumque eam reſpuerint Tertulliano vetuſtiores Tatianus, Marcion, & Cajus in Dialogo adverſus Proclum. Ex eorum igitur ætate, quorum eſſe fertur, non minus antiquam eam eſſe deprehendas, ac vulgo creditur. Pauli quippe coætanei fuerunt Lucas, Barnabas, & Clemens. Longe vero certiorem temporis, quo ſcripta eſt, notam reperire licet in ipſis Epiſtolæ verbis, ex capite ſecundo, quibus ſalutaria documenta à Chriſto primum tradita, ſe demum ab iis qui audierunt accepiſſe ait. Ipſe certe Clemens multas inde in Epiſtolam ſuam ad Corinthios transfert ſententias, eaſque ἀυτολεξεὶ, ut illam ex Ebræo in Græcam linguam convertiſſe ipſum non immerito exiſtimari poſſe cenſuerit Euſebius. Contra vero Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, eumdem orationis colorem in Actis Apoſtolorum, atque in hac Epiſtola reperiri affirmat; quippe illorum auctorem eſſe Lucam, hujus ſcriptorem. Unde agnoſcas germanum Epiſtolæ hujus ſcriptorem à Clemente Alexandrino, & Euſebio creditum eſſe Paulum. Quod ſi tantorum virorum judiciis judicium quoque meum interponere liceat, Græce primum ſcriptam eſſe non abſurdis argumentis exiſtimaverim. Sed res eſt alterius diſquiſitionis: nunc quod agimus. Origenes re in utramque partem diſcuſſa, non temere eam à majoribus Paulo

Epiſt. 2. 3.

Euſeb. Hiſt. libr. 3. cap. 38.

Origen. lib. 5. in Joban.

adscriptam fuisse ait; & quæcunque Ecclesia eam ut Pauli opus suspexerit, laudandam censet; quippe sententias sibi Pauli ipsius videri, dictionem & compositionem esse alterius, qui Apostoli dictata exceperit, & in literas retulerit. Hieronymus in Epistola ad Dardanum scribit non ab Ecclesiis solum Orientis, sed ab omnibus retro Ecclesiis, ut germanum Pauli fœtum fuisse admissam; quæ quamvis à Latinis in Canonem sua ætate nondum relata esset, se tamen veterum Scriptorum auctoritatem sequi, neglecta temporis sui consuetudine. In Epistola quoque ad Evagrium, recipi eam ait ab omnibus Græcis, & à nonnullis Latinorum. Propterea vero ab his in Ecclesia legi solitam non fuisse tradit Philastrius, quod ab Hæreticis depravata, & additamentis quibusdam fuisset inquinata. Utut est, satis apparet vetustas Epistolæ, eo tempore neutiquam inferior, quo scripta esse fertur: & quamvis incerti eam auctoris esse concederemus, vel Pauli nimirum, vel Barnabæ, vel Lucæ, vel Clementis; cum incertum quoque olim fuisse ostenderimus, à quo illorum esset profecta, sequitur ejus esse auctoris cui vulgo adscribitur, incerti nimirum, sed unius tamen ex illis quatuor; ac proinde genuinam esse, juxta primam Definitionem. Nos tamen eam, quæ Paulo Apostolo Epistolam hanc adscribit, amplectimur sententiam; non solum quod plurium sese ac graviorum scriptorum auctoritate tueatur, sed etiam quod Ecclesiæ Catholicæ decreto fuerit roborata.

Philastr. Hær. 88.

XII. Sequitur Epistola Jacobi. Hæc in eorum Scripturæ sacræ librorum censum conjicitur ab Eusebio, qui dubiæ erant auctoritatis, & admittebantur à nonnullis, ab aliis repudiabantur; nec multos ex Antiquis ejus meminisse ait. Saltem igitur aliqui ex Antiquis meminerunt. Inter Epistolas Canonicas recensuisse illam Clementem Alexandrinum in libris ὑποτυπώσεων, testis est idem Eusebius. Ejus verba usurpat non semel Tertullianus. Ipsius quoque patrocinium sibi Cyprianus ascisci, Ascisci & Origenes Eusebio antiquior; idemque Novi Testamenti Scriptores enumerans, Jacobum haudquaquam prætermittit, utinec Athanasius in Synopsi, nec Gregorius Nazianzenus in Carmine de libris Canonicis. Eamdem Epistolam, licet initio controversam, procedente tempore auctoritatem obtinuisse Hieronymus asseverat. Cum ergo longe vetustiorem hanc esse appareat Clemente Alexandrino, & Tertulliano; incidit profecto ejus ætas in Apostolorum tempora. Cum vero citra ullam hæsitationem Jacobo hanc tribuat Origenes, jamdiu inoleviſse opinionem istam necesse est. Atque id quidem sufficit ad sanciendam fidem Epistolæ hujus, de qua non præcipua nobis est cum Christi adversariis velitatio.

deinde Epistola Jacobi,

Euseb. l. 2. Hist. cap. 23. libr. 3. cap. 25. & lib. 6. cap. 14. Tertull. adv. Jud. c. 2. & libr. de orat. cap. 8. Cypr. adv. Novat. Origen. Hom. 13. in Gen. & Hom. 7. in Jos. Hieron. de script. Eccl. in Jacobo.

XIII. Huic succedunt ambæ Petri Epistolæ, quarum prior est extra controversiam inter Christianos: ταύτῃ οἱ πάλαι πρεσβύτεροι, ὡς ἀναμφιλέκτῳ, ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν κατακέχρηνται συγγράμμασι· *Hac prisci Presbyteri, ut auctoritatis neutiquam controversa, in suis scriptionibus usi sunt:* inquit Eusebius. Scribit idem alibi testimonia ex ea petivisse Polycarpum, ab Apostolis ipsis Christiana doctrina imbutum, multisque qui Christum Dominum viderant familiariter usum, & Papiam Johannis discipulum, atque iis ætate proximum Irenæum, & alios veteres Christiani dogmatis assertores. Factum idem sæpe videmus ab Origene, qui & Petrum ipsius auctorem esse non semel prædicat. Major inest Secundæ concertatio, quam inter dubias collocari ab aliquibus, & Petro abjudicari scribunt Origenes, Eusebius, & Hieronymus, propter stili cum priore discrepantiam. At aliter se de ipsa sentire declarant iidem, & Petro indubitanter adscribunt. Et merito quidem, quippe cum in monte sancto se Christo adfuisse dicat Auctor, & Paulum charissimum suum fratrem appellet, seque jam priorem Epistolam scripsisse significet. Hanc itaque in sacrorum Librorum serie inter Catholicas Epistolas posuit Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, & Athanasii postmodum Synopsi, & Gregorii Carmini, in quo sacri percensentur Libri, inseri merita est.

& ambarum Petri,

Euseb. Hist. libr. 3. cap. 3. & 39. libr. 4. cap. 14. libr. 5. cap. 8. Origen. Tom. 5. in Joh. & Hom. 13. in Gen. & Hom. 7. in Jos. Euseb. Hist. l. 3. cap. 25. Hieron. de script. Eccl. in Petro. 2. Petr. 1. 17, 18. 2. Petr. 4, 15. 2. Petr. 3. 1.

XIV. Idem atque illa persequitur argumentum Epistola Judæ, & utraque insectari videtur Simonem, & Nicolaum Hæreticos, ipsorumque discipulos, Apostolorum coætaneos. Itaque altera alteri præstat opem, & fidem facit. Venit quoque in contentionem illa Judæ, ut testificantur Origenes, Eusebius, & Hieronymus, qui eam tamen auctoritatem demum consecutam fuisse ait, & inter sacras Scripturas numeratam. Idem affirmat Origenes compluribus locis, ejusque verbis se defendunt Tertullianus, & Cyprianus; eamdemque Canonicorum librorum Catalogo intexuerunt Clemens Alexandrinus in libris ὑποτυπώσεων, Athanasius in Synopsi, Gregorius Nazianzenus, aliique porro omnes. Prætérea cum ex Veteribus non multos ejus meminisse ab Eusebio traditum sit; hinc colligitur aliquos saltem ex Antiquis illis ejus meminisse. Sed hæc nimis; quoniam non ex harum, ut dixi, Epistolarum auctoritate præcipue pendet ea, quam suscipimus, Christianæ doctrinæ defensio.

ac demum Epistola Judæ.

Origen. Hom. 13. in Gen. & in Jos. & in Matt. Euseb. Hist. l. 2. cap. 23. & 24. & l. 3. c. 25. Hier. de Script. in Judas. Tert. De hab. mul. c. 3. Cypr. adv. Nov.

XV. Quid quod scriptas ipsis Apostolorum manibus literas, in Apostolicis qui-

Probatur præterea ex-

αὐτὰ libro-rum Novi Teſtamenti ex vetuſtate Codicum quorumdam.

buſdam Eccleſiis ſuo tempore recitari ſolitas fuiſſe teſtificatur Tertullianus in libro De præſcriptionibus? Quippe manu ſua pleraſque ſcripſiſſe ſe Epiſtolas non uno loco prædicat Paulus. Quid quod exemplaria quædam Novi Teſtamenti, vel aliquarum ejus partium, hac ætate extant, tantæ vetuſtatis, ut proximo Apoſtolorum ævo ſcripta videri queant?

Refelluntur argumenta adverſariorum.

XVI. Atenim probaſſe non ſatis eſt genuinos eſſe libros Novi Teſtamenti: nam nec plures eſſe probandum præterea eſt. Multa quippe olim circumferebantur Evangelia: velut illa fuerunt ſecundum Ægyptios, ſecundum Ebræos, ſecundum duodecim Apoſtolos, ſecundum Petrum, ſecundum Paulum, ſecundum Matthiam, ſecundum Bartholomæum, ſecundum Thomam, ſecundum Andream, ſecundum Philippum, ſecundum Thaddæum, ſecundum Barnabam, ſecundum Nicodemum; & Syriacum Evangelium, & illa Baſilidis, & Apellis, & Tatiani. Multa quoque Apoſtolorum nominibus inſcripta legebantur Acta: velut illa Andreæ, & Philippi, & Thomæ, quæ cenſura ſua notavit Gelaſius Papa. Aliæ etiam Pauli uſurpabantur Epiſtolæ, velut illa ad Laodicenſes, & illæ ad Senecam: aliæ quoque Apocalypſes; quales illæ Pauli, & Thomæ, & Stephani, & Petri: aliæque ſcriptiones apocryphæ complures, quarum nonnullæ jam inde à primævis Eccleſiæ temporibus ortæ Lucam perpulerunt, ut Evangelii ſui veritatem falſis & tenebricoſis lucubrationibus opponeret, quemadmodum ipſo ſacri operis initio profitetur. Jam tum enim præſagiebat futurum, id quod comprobavit eventus, ut ex his radicibus hæreſeon fructus ſuccreſcerent. Verum quæ ratio genuinorum Evangeliorum aſſerit auctoritatem, petita ex ſuffragiis proxime & continuata ſerie ſequentium ætatum, eadem apocryphorum auctoritatem elevat ac diluit; ut pote quorum falſitatem deprehenderint & prodiderint ſuccedentia tempora, nec conſtantem illis ac perpetuum conſenſum præbuerint. Hoc enim inter apocryphos iſtos fœtus, & eos intereſt qui ἀνεπλεγκτοι dicebantur, & interceſſioni nonnullorum erant obnoxii, velut Epiſtola ad Ebræos, aut Apocalypſis, quod his robur & auctoritatem addiderit poſterior ætas, illis detraxerit. Tanta præterea inerat illis doctrinæ, ſententiarum, ac verborum à genuinis diſcrepantia, quemadmodum ab Euſebio proditum eſt; ut ſi horum ſatis comprobata à nobis eſt γνησιότης, uti certe eſt, conficta illa eſſe & ſuppoſita omnino neceſſe ſit. Hoc argumento Pauli & Theclæ περιόδων vanitatem arguit Hieronymus, quod iis continerentur narrationes quædam, quarum nulla exſtaret in Actis Apoſtolorum mentio.

Primum argumentum.

Gelaſ. Decr. part. 1. diſt. 15.

Euſeb. Hiſt. libr. 3. cap. 25.

Hier. De ſcript. Eccl. in Lucas.

Secundum argumentum.

XVII. Objici quoque poſſunt teſtimonia nonnulla, non ex Veteri ſolum, ſed ex Novo etiam Teſtamento à Patribus depromta, quæ nuſquam in iis reperias: quale illud eſt apud Patres Chriſto tributum: δόκιμοι γραπζιται γινεσθε. & qualia multa proferre poſſemus, quorum in ſacris Libris neque veſtigium apparet, neque vola. Item alia quædam aliter à Patribus relata, ac in Evangeliis ſcripta leguntur: quale illud eſt à Clemente Papa uſurpatum: εἰ τὸ μικρὸν οὐκ ἐτηρήσατε, τὸ μέγα τίς ὑμῖν δώσει; λέγω γὰρ ὑμῖν ὅτι ὁ πιστὸς ἐν ἐλαχίστῳ, καὶ ἐν πολλῷ πιστός ἐστιν: quæ alio modo apud Lucam concepta ſunt. Quod ſi hæc luxata dicamus, vel ex Evangeliis extrita, quænam Evangeliis demum conſtabit fides, librariorum vel Criticorum temeritatem paſſis, itidem ut aliis vulgaribus ſcriptis contingit? ſi ex apocryphis Evangeliis petita, parem apocryphis tributam à Patribus illis fidem fatendum erit, quæ Canonicis tributa eſt.

Clem. Epiſt. 2.

Certe ſi quis nonnulla è ſacris Voluminibus, ipſiſque adeo Evangeliis excidiſſe neget, palam eum revincet diſcrepantia codicum, & collectiones variantium lectionum jampridem inolitarum, quemadmodum ipſi fatebantur Origenes, Ambroſius, & Hieronymus. Quæ ſane lectionum varietas nulla eſſet, ſi par uſquequaque fuiſſet vocularum omnium coagmentatio, & contextus integritas. Cæterum vel ex iis collectionibus ſatis apparet quam leves eæ ſint diſcrepantiæ, quamque exigua & nullius ad ſanciendam Chriſti fidem momenti, quæcunque diuturnitate temporis eraſa ſunt. Nam ſi aliqua in Libris ſacris olim habita eſſent propugnandis Chriſtianæ fidei dogmatis utilia, ea procul dubio libris ſuis inſeruiſſent vetuſti Eccleſiæ Patres, à quibus reliqua cauſſæ ſuæ opportuna tam ſtudioſe collecta ſunt, antequam vitium ullum paſſos eſſe Codices ſanctos vel dici, vel credi poſſit. Nullum autem ejuſmodi teſtimonium in Patrum ſcriptis reperire licet, quod non alii quoque magno uſurpent conſenſu, & Codices ſacri præ ſe ferant. Atque ea ſane Patrum, tum vetuſtiorum, tum recentiorum in repetendis Novi Teſtamenti verbis conſenſio, validiſſimum eſt & certiſſimum probandæ illius integritati & ſinceritati argumentum, & ab Auguſtino uſurpatum. Quas autem ſententias indidem Patres alio verborum ordine depromunt ac conceptæ ſunt, minime vero id probat luxatas eas eſſe ac diſtortas in Libris ſacris, ſed à Patribus orationi ſuæ accommodatas. Tritior quippe hæc eſt apud illos teſtimoniorum è Scriptura ſancta depromendorum ratio, cum uſurpantur ipſæ

Origen. Hom. 8. in Matth. Ambroſ. in Rom. 5. Hieron. in Gal. 5. & Præf. in Pent. & Præf. in 4. Evang.

Auguſtin. De utilitate credendi, cap. 3.

duntaxat ſententiæ, negliguntur verba, quam cum utraque ἀυτολέξει recitantur. Sic ipſi Novi Teſtamenti Scriptores è Veteri teſtimonia proferre ſolent.

XVIII. Denique ad id quod objici poteſt, pleroſque Novi Teſtamenti libros fuiſſe ab Hæreticis aliquibus repudiatos, ideoque non conſtantem fuiſſe omnium in admittendis iis conſenſum, ac proinde genuinos haberi non poſſe; expedita eſt ac proclivis reſponſio, hoc ipſo in approbandis iis Eccleſiæ conſenſum apparere, quod quicunque illorum labefactare tentarunt fidem, ab Eccleſia exterminati ſunt. Nempe quem quiſque Novi Teſtamenti librum væſaniæ ſuæ putabat adverſari, hunc ſcilicet calculo ſuo damnabat. Hinc Manichæi quaſdam Novi Teſtamenti partes cauſſæ ſuæ opportunas recipiebant, reliqua aſpernabantur, quorum audaciam hac ætate imitati ſunt Anabaptiſtæ. Hinc Evangelium ſecundum Ebræos probabant Ebionitæ, reliqua parvipendebant. Hinc ſelecta quædam excipiebant ex Lucæ Evangelio Marcioniſtæ, aliique ipſorum gregales; Cerinthus vero, & Carpocrates totum penitus repudiabant. Nempe ſic unuſquiſque cauſſæ ſuæ ſerviebat. Evangelium Johannis ſpreverunt Alogi, quod Dei λόγον, quem prædicaverat Johannes, non agnoſcerent. Similes ob cauſſas Acta Apoſtolorum non admittebant Severiani; Pauli quoque Epiſtolas abjiciebant iidem, & Elceſaitæ. Unus utriſque error, ſed variis partibus illudebat. Media incedit Chriſti Eccleſia, & quem ab initio tramitem tenuit, huic conſtanter inſiſtere perſeverat. Patet ergo luculenter ex ſuperioribus genuinos eſſe libros Novi Teſtamenti. Quod erat probandum.

Tertium argumentum.

PROPOSITIO SECUNDA.

Coætanei ſunt libri Novi Teſtamenti.

I. EX ſuperioris Propoſitionis veritate pendet hujus probatio. Nam cum genuinos eſſe libros Novi Teſtamenti demonſtraverimus, ſequitur ſcriptos eſſe eo circiter tempore quo feruntur eſſe ſcripti, juxta primam Definitionem. Atqui feruntur eſſe ſcripti iis circiter temporibus, quibus res in iis ſcriptæ contigerunt, nempe non longe poſt obitum Chriſti, in ipſis Eccleſiæ primordiis, cum jam cæleſti gratia roborati Apoſtoli, novæ Legis myſteria Judæis primum, deinde orbi univerſo promulgarent. Coætanei ſunt autem libri, qui iis circiter temporibus ſunt ſcripti, quibus res in iis ſcriptæ contigerunt, uti Definitione ſecunda tradidimus: unde ſequitur coætaneos eſſe libros Novi Teſtamenti. Quod erat probandum.

Probatur ſecunda Propoſitio.

PROPOSITIO TERTIA.

Hiſtoriæ in Novo Teſtamento ſcriptæ, veraces ſunt.

I. *Probatur ex conſenſu Scriptorum Novi Teſtamenti, & ſuffragiis exterorum, veraces eſſe hiſtorias,* II. *de Johanne Baptiſta, Jacobo fratre Jeſu, Jeſu ipſo, & aliis in Novo Teſtamento commemoratis;* III. *iterum de Jeſu;* IV. *tum de ejus patria & parentibus;* V. *de nova ſtella Magis viſa, & de infantibus ab Herode occiſis;* VI. *de virtutibus Jeſu,* VII. *ejuſque morte;* VIII. *de Solis defectione, & terræ motu, quæ moriente Jeſu contigerunt.* IX. *Refelluntur nonnulli, qui hanc Eclipſim, & hunc terræ motum eſſe negant ea, quæ à Phlegonte notata ſunt.* X. *De morte Jacobi fratris Domini.* XI. *Expenditur memorabile Joſephi teſtimonium de Chriſto Jeſu, & defenditur.* XII. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* XIII. *Secundum argumentum.* XIV. *Tertium argumentum.* XV. *Quartum argumentum.* XVI. *Quintum argumentum.* XVII. *Sextum argumentum.* XVIII. *Seorſum refellitur Tanaquilli Fabri diſſertatio ſuper hoc Joſephi teſtimonio de Chriſto Jeſu.* XIX. *De editis à Diſcipulis*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Christi prodigiis. XX. *De virtutibus Christianorum.* XXI. *De Christianæ Religionis incrementis, & Christianorum martyriis.* XXII. *Christo Jesu divini honores tributi ab aliquibus Romanorum Imperatoribus.* XXIII. *Defenditur adversus Casaubonum Lampridii testimonium de Templis Jesu Christo ab Hadriano exstructis.* Πόρισμα. I. *Jesus est Messias.*

Probatur ex consensu Scriptorum Novi Testamenti; & suffragiis exterorum, veraces esse historias,

I. VErax ea est historia, quemadmodum sciscit Axioma secundum, quæ res gestas ita narrat, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati proximis, qua res gestæ sunt. Scriptæ autem in Novo Testamento historiæ sunt ejusmodi. Facilis est assumtionis hujus probatio. Cum enim coætaneos esse constet Novi Testamenti scriptores, & singulæ illius historiæ, paucis quibusdam exceptis, non ab uno aliquo ex illis, sed ab omnibus uno consensu traditæ sint; puta quæ Matthæus de Christi Jesu morte scripsit, à Marco eadem, & à Luca, & à Johanne, & à Paulo scripta sint, qui Matthæo coætanei fuerunt; plane fatendum est scriptas in Novo Testamento historias, ita narrare res gestas, uti narrantur in multis libris coætaneis. Verum ad pleniorem Propositionis hujus assertionem, Ethnicorum etiam, qui ætatis hujus proximi fuerunt, aliorumque qui dissenserunt à Christianis, testimonio pugnabimus. Minime vero ad id necesse est singula Jesu, Apostolorumve Acta repetere, vel alio etiam pertinentes Novi Testamenti historias persequi, quod ab Eusebio factum est: nos illustriora tantum Christi, Christianorumve gesta ac casus hac tractatione complectemur, ut pote quorum præcipue controversa est fides, & ex quorum confirmatione reliquorum probatio consequitur.

de Johanne Baptista, Jacobo fratre Jesu, Jesu ipso, & aliis in Novo Testamento commemoratis;

II. Ac primum Johannem cognomento Baptistam Judæos ad virtutem & pietatem adhortationibus excitasse, aquæ lavacrum dimittendis peccatis adhibuisse, multos ad se allexisse, & ab Herode demum cæsum fuisse, testis est Josephus uterque, Matthiades, & Gorionides. Meminit ille quoque Jacobi fratris Christi Jesu, Christique adeo ipsius, ut mox demonstrabo fusius; meminit Quirinii, Pontii Pilati, Festi, & Felicis; meminit Caiphæ; meminit Johannis, & Alexandri, quorum nomina capiti Actorum quarto Lucas inseruit; meminit Herodis, Herodiadis, & Agrippæ, in iisque commemorandis Novo Testamento consentit.

iterum de Jesu, Joseph. Antiq. lib. 20. cap. 8. Sueton. in Claud. cap. 25.

III. Iisdem temporibus vixisse in Judæa virum quemdam, nomine Jesum, nemo, opinor, tam obductæ frontis est qui infitiari ausit, neque tot retro sæculis extitit quisquam qui negaret. Si quis fecerit tamen, os ei occludet Josephus; tum Ethnici insignes, Suetonius, Tacitus, Plinius Junior, Porphyrius, Phlegon Trallianus, Celsus, Numenius, Lucianus; item Trajanus, Antoninus Pius, & Marcus Philosophus, aliique sexcenti.

tum de ejus patria, & parentibus; Cels. apud Origen. contr. Cels. libr. 1.

IV. Viculo terræ Judææ ortum fuisse Jesum, paupercula puella, fabri materiarii uxore, victum opera sua quæritante natum, in Ægyptum profugisse agnoscit Celsus Christiani nominis hostis infensissimus. Bethlehemi natum probant Tabulæ Censuales Romanorum, ad quas provocabat Justinus in Apologia secunda, & Tertullianus sæpe adversus Marcionem, & Chrysostomus. Professio illa, quam in Augusti censu ediderunt Josephus, & Maria Jesu mater, ac Jesus ipse infans, in tabulas diligenter relata est, tabulæ ipsæ in archivis asservatæ sunt, neque earum fidem tam confidenter appellassent vetusti illi Christianæ doctrinæ defensores, nisi perspectam eam probe & exploratam habuissent. Quo validissimum sane veritatis argumentum continetur. Præterea spelunca, in qua Jesum filium peperit Maria, ab ipsis Christianæ Religionis adversariis sequenti ævo Bethlehemi ostendebatur, & in ea fuisse Jesu Christianorum doctoris ac magistri cunabula prædicabant. Testis Origenes in libris contra Celsum: testis & Eusebius, qui sua ætate idem fieri solitum narrat ab incolis loci, fama ipsis à majoribus tradita. Itaque locum hunc templo Helena mater, donariis Constantinus filius decorarunt. Atque hinc etiam ad sedem in eo figendam, ejusque sanctitatem per Epistolas celebrandam invitatus est Hieronymus. Nec illic Jesum in lucem editum negant Judæi: imo id ultro agnoscit R. David Ganz in Germine Davidis.

Euseb. Dem. libr. 7. cap. 2.

de nova stella Magis visa, & de infantibus ab Herode occisis; Macrob. Saturn. lib. 2. c. 4.

V. Novum sidus post Christum natum apparuisse, ad eumque Magos venisse, non diffitetur Julianus, sed ad causas naturales stellæ ortum accommodare studet. Atrocem Herodis adversus infantes, suumque adeo filium sævitiam memorabili dicto Augustus prosecutus est, *Præstare Herodis porcum esse, quam filium.* Auctor Macrobius in Saturnalibus, cujus verba suo loco accuratius expendemus.

de virtutibus Jesu,

VI. Prophetam fuisse Jesum, futuraque ab eo cognita & prædicta tradidit in Chronicis Phlegon, Hadriani Imperatoris libertus. Edita ab ipso prodigia confessi sunt infi-

Ebræi proceres, Thalmudici conditores operis, nec teterrimi Christi adversarii infitiati sunt, Celsus, & Julianus; quorum ille, cum rem negare non posset, falsam rei caussam commentus est, incantamenta scilicet & præstigias; hic rem non negat, sed verbis elevare studet. Profligatam à Jesu, & coërcitam vim Dæmonum queritur Porphyrius; ubi non mirum esse ait peste urbes vastari, unde Æsculapius, aliique Dii excesserint; quippe post admissum Jesu cultum nihil Deos hominibus vulgo prodesse. Talm. Part. 4. libr. 6. Abodat Elilim. cap. 1. Cels. apud Orig. contr. Cels. libr. 2. Julian. apud Cyrill. libr. 6. contr. Julian.

VII. Mortem vero Christi quod attinet, tot eam monumentis, tam claris & insignibus consignatam reperies; nihil ut certius & manifestius memoria vetus tradiderit. Commemorabilis in eam rem Taciti testificatio, qua cum à Nerone Christianos exquisitis affectos suppliciis dixisset, hæc addit: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Hinc Christus, ἀνεσκολοπισμένος, à Græcis appellatur: à Judæis vero usitato nomine, תלוי, *Suspensus*; & Christiani, עובדי תלוי, *Cultores Suspensi.* Et in Thalmudico libro Sanhedrin legitur: בערב, פסח תלאוהו לישו, *In vespera Paschatis suspenderunt Jesum.* Tacit. Ann. libr. 15.

VIII. Mirabilis illa Solis defectio, & ingens terræ motus, quæ moriente Christo contigerunt, itidem narrantur à Phlegonte illo supra laudato, libro Olympicorum Chronicorum decimo tertio: τῷ δ' ἔτει τῆς σϐ' ὀλυμπιάδος ἐγένετο ἔκλειψις ἡλίου, μείζων τῶν ἐγνωρισμένων ἀφίκετο, καὶ νὺξ ὥρας ϛ' ἡμέρας ἐγένετο, ὥστε καὶ ἀστέρας ἐν οὐρανῷ φανῆναι· σεισμός τε μέγας κατὰ Βιθυνίαν ἡμόρμος τὰ πολλὰ νικαίας κατερρέ[illegible]ατο. Quæ sic vertit Hieronymus: *Quarto autem anno* CCII *Olympiadis* (is est scilicet Tiberii decimus octavus, qui annus Christo emortualis fuit) *magna & excellens inter omnes quæ ante eam acciderant, defectio Solis facta. Dies hora sexta ita in tenebrosam noctem versus, ut stellæ in cælo visæ sint, terræque motus in Bithynia Nicææ urbis multas ædes subverterit.* Atque hæc ipsa in aliis Ethnicorum commentariis reperiri testatur in Chronicis Eusebius; testantur & alii. Quos inter præcipua est Thalli auctoritas, quem libro Historiarum suarum tertio eamdem Eclipsim memorasse prodidit insignis temporum metator Africanus. Eamdem autem notari & in Evangelistis, & in Phlegonte historiam tria ostendunt potissimum; quod in eumdem annum utraque incidat, annum nempe Tiberii decimum octavum; quod eadem diei hora contigerit utraque, sexta nimirum; & quod insignis terræ motus utriusque admirabilitatem vehementer auxerit. Merito itaque Christianorum caussam apud Ethnicos agens in Apologetico Tertullianus, miraculi hujus testes citat tabularia ipsorum & publica instrumenta; sive quæ à Rectoribus Provinciarum, sive quæ ex instituto Cæsaris conficiebantur, in quæ diurna referebantur Acta Populi & Senatus. *Eodem momento*, inquit, *dies medium orbem signante Sole subducta est; deliquium putaverunt qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt, & tamen eum mundi casum relatum in Archivis vestris habetis.* Archiva eadem jam ante Nicomediæ coram Præside citaverat Lucianus Antiochenus martyr, cum diceret: *Consulite Annales vestros, invenietis Pilati temporibus, dum pateretur Christus, media die fugatum Solem, & interruptum diem.* Hoc Annalium nomine Acta publica sæpe notantur apud Historiæ Augustæ Scriptores. Accuratissima vero & attentissima observatione dignum est, quod habet nupera Sinensis Historia Hadriani Gresloni, adnotasse Sinas in rerum suarum monumentis, ad id tempus, in quod annum ætatis Christi tricesimum secundum nos Christiani conferimus, circa mensem Aprilem, solare deliquium præter ordinem naturæ & leges curriculis Astrorum præfixas contigisse: qua rei novitate Quamvutium Imperatorem vehementer fuisse commotum. *de Solis defectione, & terræ motu, quæ moriente Jesu contigerunt.* Tertull. Apolog. cap. 21.

IX. Factum itaque est imprudenter à Kepplero, viro alioqui candido, & Astronomicæ artis peritissimo, & contra ac Christianum hominem decuit, cum memoratam illam à Phlegonte Solis Eclipsim in annum secundum rejecit Olympiadis CCII, diem vero Novembris mensis vicesimum quartum. Nihilo magis ferri potest Gerardi Vossii, optimi itidem viri & eruditissimi ratio, cum aliam à Phlegonte notari vult Eclipsim, quam quæ in Evangeliis descripta est. Cujus opinionis has caussas affert. Phlegon, inquit, hanc Eclipsim pro naturali habuit. Unde id collegerit, non addit. At deceptum eum, perinde ut alios eximiæ eruditionis viros, verisimile est vocabulo Eclipsis, quod naturalem duntaxat sideris defectum significare rati sunt. Id quantum à vera ratione repulsum sit mox ostendero. Scripsit quidem Origenes non adnotasse Phlegontem plenilunio casum hunc contigisse. At neque interlunio factum id adnotavit. Quare rem in medio reliquit. At longe aliter verba Phlegontis interpretatus est Africanus: φλέγων, inquit, ἱστορεῖ ὅτι πράξεις καίσαρος ἐν πανσελήνῳ ἔκλειψιν ἡλίου γεγονέναι: *Narrat Phlegon imperante Tiberio Cæsare Solis Eclipsim plenilunio contigisse.* Hæc extant in Chronographia Georgii Syncelli. Philoponus quoque, libro secundo De mundi creatione, Phlegontis testimonium longe aliis conceptum verbis repræsentat ac Eusebius. τότε τε σκότος, inquit, μᾶλλον δὲ τῆς νυκτὸς παύτης καὶ φλέγων ἐν τῇ ὀλυμπιάσιν ἐμνήσθη· *Refellantur nonnulli qui hanc Eclipsim, & hunc terræ motum esse negant ea quæ à Phlegonte notata sunt.* Keppl. in Eclog. Voss. Harm. Evang. libr. 2. cap. 10. Origen. in Matth.

λέγει γὰρ ὅτι δευτέρῳ (lege τετάρτῳ, ut legit ipse Philoponus pagina sequente) ἔτει τῆς ἑξηκοστῆς δευτέρας ὀλυμπιάδος, ἐγένετο ἥλιου ἔκλειψις σὺν ἐγνωσμένοις φαίνεσιν. *Harum tenebrarum, vel hujus potius noctis meminit & Phlegon in Olympiadibus. Ait enim anno quarto ducentesimæ secundæ Olympiadis, contigisse Eclipsim Solis, cujusmodi nulla ante cognita est.* Quæ ne quis apud ipsum Philoponum mendosa putet, subjicit: ὅτι δὲ ἡ ἐν τῷ σταυρῷ τοῦ δεσπότου χριστοῦ γενομένης τοῦ ἡλίου ἐκλείψεως, καὶ οὐκ ἄλλης, ἐμνήσθη καὶ φλέγων, φανερόν μοί, ὅτι τὸ λέγειν μὴ ἐγνῶσθαι τοιαύτην ἔκλειψιν τοῖς πρόσθεν χρόνοις, ἐστὶ δῆλον. *Meminisse autem Phlegontem ejus Eclipseos, quæ contigit cum Christus Dominus de cruce penderet, & non alterius, liquet primum ex eo quod ait superioribus temporibus cognitam non esse Eclipsim hujusmodi.* Quæ si germana Phlegontis lectio est, Eclipsim quidem vocaverit Solis defectum hunc, sed cui Eclipsi numquam similis contigerit. Recte sane; nam quocunque modo Sol deficiat, ἐκλείπειν dici potest, & omnis defectus, sive ordinarius, sive extraordinarius, est ἔκλειψις. Testem damus Herodotum, qui Solem ait ἐκλελοιπέναι, cum Xerxes trajecit in Græciam: ὁρμημένῳ δέ οἱ, ὁ ἥλιος ἐκλιπὼν τὸ σὺν τῇ ἐρανῇ ἕδρῃ ἀφανὴς ἦν, ὅτε ἐπὶ νέφεων ἐόντων, αἰθρίης τε τὰ μάλιστα ἀντὶ ἡμέρης τε νὺξ ἐγένετο. *Eo vero movente, Sol suam in cœlo stationem deserens apparere desiit, cum nulle tum nubes essent, verum aëre valde sudo: & pro die nox facta est.* Atqui ordinaria Eclipsis hæc non fuit, sed prodigialis & portentosa, ut demonstravit Petavius. De Carneade sic disserit Hesychius Illustris: καρνεάδου λίβυος φιλοσόφου τελευτήσαντος, ἡ σελήνη ἐξέλιπε, καὶ ὁ ἥλιος ἀμυδρὸς ἐγένετο. *Carneade Libye Philosopho mortuo, defecit Luna, & Sol obscurus factus est.* Quæ verba Suidas descripsit. Vides Solem & Lunam simul defeciisse; quo casu incertum est: non usitati haud dubie fuerunt hi defectus: & tamen Luna dicitur ἐκλελοιπέναι. Quare valde falluntur Scaliger, & Vossius, qui Phlegontem significasse volunt naturalem Eclipsim. Fallitur etiam Origenes, qui quod apud Lucam, pro eo quod vulgo legitur, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν ἕως ὥρας ἐνάτης, καὶ ἐσκοτίσθη ἥλιος· *Et tenebræ factæ sunt in universam terram, usque in horam nonam, & obscuratus est Sol;* exemplaria nonnulla habuerint, καὶ σκότος ἐγένετο ἐφ' ὅλην τὴν γῆν, ἕως ὥρας ἐνάτης, ἐκλείποντος ἡλίου. *Et tenebræ factæ sunt in universam terram, usque in horam nonam, deficiente Sole;* suppositia hæc opinatur ab Hæreticis, ad depravationem sententiæ, ut reprehensionibus obnoxia essent Evangelia. Utcunque enim scripserit Lucas, eadem exurget sententia, ab omni reprehensione tuta. Fallitur & ipse Africanus, qui Thallum reprehendit, quod hunc defectum Eclipsim appellaverit. Mala autem fide Phlegontem citat Bodinus in pestilenti Dialogo, cui titulum fecit, De abditis rerum sublimium arcanis, in quo Judaicum omne suum virus evomuit. Fingit enim Phlegontem Eclipsim hanc in annum quartum Olympiadis CCXI contulisse, versante Sole in Piscibus; cum anno quarto Olympiadis CCII adscripserit Phlegon, de loco Solis filuerit. Falli denique videtur Tertullianus, cum ait loco proxime indicato: *Deliquium putaverunt, qui id quoque super Christo prædicatum non scierunt*: deliquium enim vere fuit; at insolitum, & præter naturam. Sed redeamus ad Vossium: Terræ motum, inquit, in Bithynia fuisse narrat Phlegon, at silet de terræ motu in Palæstina: nempe singulas regiones motu hoc concussas percensere non instituerat; sed eam notare satis habuit, quam vehementer afflictam, ac præ multis perculsam esse sciverat. Si tam miraculosa, inquit, Eclipsis variis terris fuisset conspecta, non solus Phlegon ejus meminisset. Vero, & meminit quidem Thallus; meminerunt & Sinenses: & ut meminisset præter Phlegontem nemo, parum infitiali argumento tribuimus. Eadem quoque ratione usus jam ante fuerat Origenes, cum probare vellet Judæam solam has tenebras sensisse; cujus rationis infirmitas convicta est. Poteramus & Dionysii Areopagitæ testimonio pugnare, qui in Epistola ad Polycarpum, rem à se, & ab Apollophane Sophista, Heliopoli Ægypti observatam narrat: verum quoniam has Dionysii Epistolas, aliasque ejusdem scriptiones in controversiam vocari video, neque sane immerito, si quid judicio valeo, hæc prætermittimus.

Herod. libr. 7.

Petav. De doctr. temp. libr. 10. cap. 24.

Scalig. in Euseb. Chron. Origen. in Matth. Luc. 23. 44. 45.

De morte Jacobi fratris Domini. Gal. 1. 19. Euseb. Hist. libr. 2. cap. 23. Origen. libr. 1. & 2. contr. Cels. & in Matth. 13. Euseb. lib. 2. Hist. cap. 23. Joseph. Antiq. libr. 20. cap. 8.

X. Jacobi interitum, ejus qui fuit frater Christi, (ἀδελφόθεον Græci appellant) quemque sibi visum fuisse tradidit Paulus, in literas retulit Hegesippus, scriptor Apostolorum temporibus proximus, in quinto libro Commentariorum, cujus narrationem Historiæ suæ Eusebius intexuit. Casum eumdem Jacobi, paulo quidem aliter ac Hegesippus, & Anani Pontificis, à quo letho datus est, crudelitatem disertis & insignibus verbis commemorat Josephus, atque id factum bonos omnes detestatos esse ait, hancque potissimum fuisse causam, cur Deus ejusmodi impietatem ulciscens terrima strage Hierosolymam exscinderet. Testimoniorum Josephi alterum recitat Origenes in libris contra Celsum; utrumque Eusebius; quorum nunc unum duntaxat apud Josephum reperire licet. Nos utrumque, quoniam ad rei memoriam illustria sunt, & expressam Jesu Christi mentionem continent, hic recitabimus: ταῦτα ᾧ συμβέβηκεν Ἰω-

δικίοις, κατ' ἐκδίκησιν Ἰακώβου τοῦ δικαίου, ὃς ἦν ἀδελφὸς Ἰησοῦ, τοῦ λεγομένου χριστοῦ· ἐπειδήπερ δικαιότατον αὐτὸν ὄντα οἱ Ἰουδαῖοι ἀπέκτειναν· *Hæc autem contigerunt Judæis, in ultionem Jacobi justi, fratris Jesu, qui dicitur Christus: quoniam eum, cum justissimus esset, Judæi interfecerunt.* Tum alibi: ὁ δὴ νεώτερος ἀνανος, ὃν τὴν ἀρχιερωσύνην ἐπομένου παρειληφέναι, θρασὺς ἦν τὸν τρόπον, καὶ τολμητὴς διαφερόντως, ἅτε δὴ δυσὶ πιέτοις ὢν ὁ ἀνανος καθίζει συνέδριον κρίνειν, καὶ παραγαγὼν εἰς αὐτὸ τὸν ἀδελφὸν Ἰησοῦ, τοῦ χριστοῦ λεγομένου (Ἰάκωβος ὄνομα αὐτῷ) καί τινας ἑτέρους, ὡς παρανομησάντων κατηγορίαν ποιησάμενος, παρέδωκε λευσθησομένους· ὅσοι δὲ ἐδικαιοῦντο ἐπιεικέστατοι τῇ κατὰ τὴν πόλιν εἶναι, καὶ τοῖς νόμοις ἀκριβεῖς, βαρέως ἤνεγκαν ἐπὶ τούτῳ· *Iunior autem Ananus, quem summum sacerdotii assumsisse diximus, confidens erat animo, & summopere audax. Talis ergo cum esset Ananus, judicum consessum cogit, & coram eo sistens fratrem Iesu, qui dicitur Christus, (Iacobo illi nomen erat) & alios quosdam, impacta illis dira, tanquam violatarum legum, lapidibus necandos tradidit. Quicunque vero ex urbis incolis erant æquiores, & leges accurate servabant, ægre id tulerunt.* Prior locus è Josephi libris erasus est. Quem quoniam tam aperte & fidenter usurpant Origenes, & Eusebius, cum ille disputaret adversus Ethnicos, uterque vero in media Judæorum colluvie scriberet, & eum præterea designat Hieronymus, minime credi potest vel confictum ab iis fuisse, vel ab aliis, aut omnino suspectum fuisse & dubium. Simile & illud est, quod de Josepho prædicat Hieronymus, & post Hieronymum Freculphus, & Suidas, manifestissime eum confiteri decimo octavo Antiquitatum libro, *Iohannem Baptistam verè Prophetam fuisse*, quod tamen illic nusquam occurrit. Ait alibi Suidas scripsisse Josephum, ὅτι Ἰησοῦς ἐν τῷ ἱερῷ μὴ τῶν ἱερέων ἠλίαζε· *Iesum in templo cum Sacerdotibus victimas adoleviſſe:* quæ in ipsius libris hodie non comparent. Quid ergo? falsarios dicemus Origenem, Eusebium, Hieronymum, & alios? minime vero. Longe credibilius est hæc è Josephi libris expunxisse priscos illos Judæos; qui cum adversus patres suos tam memorabilem impietatis testificationem à gentili suo, clarissimo scriptore, literis consignatam pati non possent, hanc dolo malo abolere conati sunt: atque ita majorum suorum cædes ac sævitiam fraudibus suis & nefariis artibus cumularunt. Atque id quidem tanto probabilius est, quanto facilius esse constat è scriptis detrahere quippiam, quam in ea infarcire.

Hieron. De script. Eccles. in Josepho, & in Jacobo. Freculph. Tom. 2. Chron. libr. 2. cap. 5. Suidas in Ἰάκωβος. Suidas in Ἰησοῦς.

XI. Id si sit, veri quoque fuerit haud absimile, pari vafritie inductum olim esse ab iis Josephi locum alium, doctorum contentionibus celebrem, in quo Christi Jesu virtus, prodigia, interitus, reditus in vitam, Prophetarum de eo vaticinia, & Christianorum constans adversus eum pietas, ac fides clarissime prædicantur. Id non abs re fuerit huc referre: Γίνεται δὲ κατὰ τοῦτον τὸν χρόνον Ἰησοῦς, σοφὸς ἀνήρ· εἴγε ἄνδρα αὐτὸν λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής, διδάσκαλος ἀνθρώπων, τῶν ἡδονῇ τἀληθῆ δεχομένων· καὶ πολλοὺς μὲν Ἰουδαίους, πολλοὺς δὲ καὶ Ἑλληνικὺς ἐπηγάγετο· ὁ χριστὸς οὗτος ἦν· καὶ αὐτὸν ἐνδείξει τῶν πρώτων ἀνδρῶν παρ' ἡμῖν σταυρῷ ἐπιτετιμηκότος πλάτε, οὐκ ἐπαύσαντο οἱ γε πρῶτον ἀγαπήσαντες· ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς ζῶντες ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων· εἰς τε νυῦν χριστιανῶν ἀπὸ τοῦδε ὠνομασμένων οὐκ ἐπέλιπε τὸ φῦλον· *Fuit autem hoc tempore Iesus vir sapiens: si tamen virum illum oportet dicere. Erat enim mirabilium operum effector, magister hominum qui vera libenter amplectuntur. Et plurimos quidem ex Iudeis, plurimos etiam ex Gentibus ad se pertraxit. Hic erat Christus: cumque eum à primoribus gentis suæ accusatum Pilatus ad crucem damnasset, ab eo diligendo non absliterunt, qui primum cœperant. Nam post tertium diem redivivus ipsis apparuit: cum divini vates hæc, aliaque quamplurima admiranda de eo prædixissent. Neque ad hanc diem defecit denominatum ab eo Christianorum genus.* Præclarum enimvero ad Christiani dogmatis confirmationem testimonium, ut pote ab homine Judæo, magnique nominis auctore profectum, si non anxia hominum nimis curiosorum & odiosa sedulitas pene illud labefactasset. Collecta sunt aliquot abhinc annis, & in unum libellum compacta, quæcunque ad ῥῆσιν hujus examen recentiores Scriptores disputarunt; aliis adulterinam, & à priscis Christianis pio dolo Historiæ Josephi assutam contendentibus; aliis contra germanum Josephi fœtum esse defendentibus. Me vero quando instituti operis ratio non patitur quæstionem inexploratam prætermittere, meamque in re tot jam controversiis explicata dissimulare sententiam; confidenter pronuntio me iis assentiri non posse, à quibus in dubium vocata est testimonii hujus γνησιότης. Cur ita sentiam, facit constans & perpetuus codicum omnium Josephi, sive exaratorum calamo, sive typis impressorum, in eo retinendo consensus. Facit & Eusebii auctoritas, qui illud & in libris Demonstrationis Evangelicæ, & in Ecclesiastica Historia, tanquam legitimum & genuinum repræsentavit. Expressit id quoque Latinè Hieronymus in libro de Scriptoribus Ecclesiasticis. Retulit idipsum in Epistolas suas Isidorus Pelusiota: in Historiis vero suis consecrarunt Hermias Sozomenus, Georgius Cedrenus, & Nicephorus Callisti, & in Lexico suo Suidas; atque hinc por-

Expenditur memorabile Josephi testimonium de Christo Jesu, & defenditur.

Joseph. Antiq. libr. 18. cap. 4.

Euseb. Dem. Evang. lib. 4. Hist. libr. 1. cap. 11. Hieron. De script. Eccles. in Josepho. Isidor. Pelus. libr. 4. Epist. 225. Sozom. libr. 1. cap. 1. Cedren. Hist. Comp. p. 196. Nicephor. Hist. libr. 1. cap. 39. Suid. in Ἰώσηπος.

ro continua serie ad nos usque propagatum est: quod ad probandam scriptionis γνησιότητα satis esse docuimus. Suadet idem præterea & ratio: nec enim probabile est Josephum, scriptorem non indiligentem, cum res Judæorum persequeretur, de eo viro tacuisse, qui maximos in ea gente, ac per universum fere orbem excitavit motus, sectam de nomine suo condidit, complures habuit discipulos, & Christi sibi nomen assumsit; quo solo celebrari potuit inter Judæos, apud quos magna erat Christi exspectatio, quique eorum nomina haudquaquam silentio prætermiserunt in suis Historiis, qui titulum hunc sibi arrogarunt. Quis eum putet elogio dignos censuisse Johannem Baptistam, & Jacobum ἀδελφόθεον, indignum vero mentione Christum Jesum existimasse, cujus longe clarius nomen fuit? cum præsertim Jacobum laudans, ut notum hunc faceret, fratrem esse scripserit Jesu, qui Messias dictus est; quem videlicet longe notiorem esse sciebat. Tantum certe abest, ut locum hunc à Josepho profectum mirer, ut potius mirabile mihi videatur, arbitrari potuisse quemquam de Jesu Josephum siluisse; neque quisquam est in Josepho non omnino peregrinus, qui non solitam ejus requireret diligentiam, si testificationem suam tantæ Jesu claritati non commodasset. Consentit ad hæc orationis filum, & dictionis color; talis nimirum, qualis Hellenistarum esse solet. Locutiones etiam quasdam observare licet Josepho familiares. Has igitur habeo causas, cur germanam esse censeam hanc φιλοχῶ, quæ sunt hujusmodi, ut non certioribus vel γνησιώτατον scriptoris cujuscunque testimonium defendi posse putem.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

XII. Nunc quid opponant Adversarii videamus. Origenem non uno loco aperte scripsisse aiunt, Jesum à Josepho non fuisse pro Christo agnitum; idem quoque Theodoretum asseverasse: imo vero, vaticinia Prophetarum Messiæ φελεκτικῶ Josephum, sive assentatorie, sive ex animi sententia, Vespasiano accommodasse; cum in hoc tamen loco Jesus clarissimis verbis Messias fuisse dicatur: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν· *Hic erat Christus.* Unde efficitur, vel hæc in Josephi exemplaribus, quibus usi sunt, non extitisse, vel pro falsis & suppositiis habuisse. Ego vero respondeo in mutilos & Judæorum manus expertos codices incidere potuisse Origenem, & Theodoretum, ut ostendam paulo post; ac proinde insigne hoc Iosephi testimonium numquam vidisse. Fac tamen vidisse; aliter sumere potuerunt & debuerunt verba hæc: ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, ac prima fronte videntur esse sumenda: non enim id significatum voluit Iosephus, Jesum esse revera Christum hunc, qui ab Israëlitis expectabatur, sed vulgata appellatione Christum nominari fuisse solitum; quod alibi conceptis verbis expresserat: ἰησοῦ τῷ χριστῷ λεγομένῳ *Jesu, qui Christus dicitur.* Nam ita nuncupandi Jesu mos invaluerat. Sic Matthæus: ἐξ ἧς ἐγεννήθη ἰησοῦς, ὁ λεγόμενος χριστός· *De qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.* Sic & hi etiam qui ab illo aversi erant: velut Pilatus cum diceret: *Quem vultis dimittam vobis, Barabbam, an Jesum, qui dicitur Christus?* Et paulo post: *Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus?* Impii quoque Satellites: *Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit.* Et summi Sacerdotes cum Scribis: *Christus rex Israël, descendat nunc de cruce.* Ethnicis etiam non alio nomine innotuerat, quam Christi. Unde Suetonius in Claudio: *Judæos impulsore Chresto assidue tumultuantes Roma expulit.* Et Tacitus: *Auctor nominis ejus Christus, qui Tiberio imperitante per Procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat.* Nec aliter Plinius in Epistola ad Trajanum, & Lampridius in Alexandri Severi vita. Atque inde demum conflata Christianorum appellatio. Audiendus Eusèbius, qui in Evangelica Demonstratione sic disserit: ὅθεν ἓ μᾶλλον ἁπάντων τῆ πώποτε παρ' ἑβραίοις σωματικώτερον χριδέντων, μόνος ἀνὰ πᾶσαν τὴν οἰκουμένην χριστὸς θεὸς τοῖς πᾶσι βεβόηται, ἓ ἡ ἐξ αὐτοῦ χειριανῶν θεοσηγορεία τὴν σύμπασαν ἔπλησεν οἰκουμένην· *Unde & præ ceteris omnibus, qui unquam apud Ebræos corporali unctione sunt delibuti, solus per omnem terram Christus ab omnibus appellatus est, & nomine Christianorum ex ipso ducto universum orbem complevit.* Et in primo Historiæ: ἡ δ' εἰς αὐτὸν ἠμφιλόγως ἀσωμάτου ἓ ἐνθέου δυνάμεως μέγα ἓ ἐναργὲς τεκμήριον, τὸ μόνον αὐτὸν ἐξ ἁπάντων τῆ πώποτε εἰσέτι ἓ νῦν πᾶσι τοῖς ἀνθρώποις καθ' ὅλην τὴν κόσμου χριστὸν ὀνομαζόμενος, ὁμολογούμενός τε ἓ μαρτυρούμενος θεὸς ἁπάντων ὅλη τῆ θεοσηγορείᾳ, θεός τε ἕλλησι ἓ βαρβάροις μυθολογεῖται· *Incorporea autem & divinæ virtutis, quæ in ipso fuit, magnum & luculentum indicium est, quod solus ipse ex omnibus, qui unquam extiterunt ad hanc diem, nunc quoque ab omnibus hominibus per universum orbem Christus vulgo appellatur, & ab omnibus communi consensu & testificatione hoc celebratur cognomine, & à Græcis, ac Barbaris prædicatur.* Itaque cum dixit Josephus, ὁ χριστὸς οὗτος ἦν, suppleri voluit, ὁ λεγόμενος· Similis ἔλλειψις opportunum nobis exemplum suppeditat λέξεως, hoc est tabella inscripta αἰτία, seu titulo crucis Christi: nam cum scripsit Pilatus: *Iesus Nazarenus Rex Iudæorum*, subaudiri voluit, *à seipso dictus*: quod & adscribi postulabant Judæorum Pontifices. Jesum ergo Josephus perinde Christum esse voluit, ut Pilatus Regem

Matth. 1. 16. Matth. 27. 17. 22.

Matth. 26. 68. Marc. 15. 32.

Sueton. Claud. cap. 25. Tacit. Annal. libr. 15. c. 44. Lamprid. Alex. cap. 29. & 43. Euseb. Dem. Evang. lib. 5. & Hist. libr. 1. cap. 3.

Joh. 19. 19. 21.

Judæorum. Sic intellexit Hieronymus: nam verba hæc, ὁ χειστὸς ἐστὶν ἰδεῖν, sic reddidit: *Et credebatur esse Christus.* Attendit ad sensum Auctoris, verba insuperhabuit. Quæ cum ita sint, minime mirum est dixisse Origenem, & Theodoretum, non eam fuisse probatam à Josepho sententiam, quæ Jesum esse Christum statuit; & Iosephum ipsum Prophetarum de venturo Christo prædicta alteri aptasse.

Secundum argumentum.

XIII. Objiciunt præterea plurimos è priscis Christianæ sectæ propugnatoribus tam valido testimonio causam suam numquam esse tutatos; non Iustinum, non Tertullianum, non alios plerosque; non Photium præcipue, qui Iosephi summarium & censuram dedit; non Iosephum ben Gorion, qui Historias suas Iudaicas ad Iosephi Matthiæ filii exemplar expressit: quod fecissent utique, si vel cognita ipsis fuisset ista βίβλος, vel pro legitima eam habuissent. Nempe causæ fuerunt doli Judæorum, qui ex pluribus eam libris extriverant jam inde à primis post Josephum temporibus; cum alia de Jacobi nece, de Johanne Baptista, de Jesu ipso supra memorata testimonia ab iisdem erasa esse vehemens, ut dixi, suspicio sit. Firmat conjecturam nostram Baronii adversus Judæos expostulatio, à quibus abrasum fuisse scribit hoc Josephi de Christo Jesu testimonium, in veteri quadam ipsorum membrana, qua Josephi Historia de Græco in Ebraicam linguam conversa continetur. Hanc Baronii criminationem adversus Judæos cum falsitatis suspectam conjecturis suis facere voluit Casaubonus, parum certe æquum Baronio, spectatæ integritatis viro, se præbuit: facti enim erat, non juris controversia; in qua fidem probo viro derogare, qualem fuisse Baronium constat, hominis fuit nimio partium studio abrepti. Atqui visitur hodieque codex ille in Vaticana Bibliotheca, & Baronium absolvit. Firmat quoque nostram conjecturam, cum aliorum, tum præcipue Justini consimilis adversus Judæos querela, dum procaces & adulteras manus sacris ipsos Voluminibus intulisse ait, si quando perfidiæ ipsorum contrarium aliquid occurreret. Adulteratis ergo, & nobili hoc testimonio multatis plerisque Josephi exemplaribus, fieri aliter non potuit, quam ut quicunque iis uterentur Christiani scriptores, patrocinium causæ suæ haudquaquam ex eo possent ascisere. In ejusmodi fortasse codicem incidit Photius. Quanquam, quod ad ipsum attinet, aliter factum puto: nec enim credibile est ignorasse virum summæ diligentiæ & doctrinæ, hunc locum in aliis Iosephi codicibus bene multis reperiri. Discere salrem id potuerat ex Eusebio, aliisque rei hujus testibus. Verum in Excerptis suis nullam tam clari testimonii injecit mentionem, quippe nec totius ἀρχαιολογίας Josephi χρησμοδίαν, aut epitomen dare instituerat. Legatur Tmema ipsius CCXXXVIII: paucula tantum ibi de Herode selecta deprehendentur. Si Josephi testimonium de Christo Jesu, idcirco adulterinum esse creditur, quod à Photio prætermissum sit, adulterini quoque habeantur quatuordecim priores libri ἀρχαιολογίας, à Photio itidem illic prætermissi. Verum particulam tantum libri hujus delibavit. Itaque non ἐκλογὰς inscripsit, quæ illuc attulit ex Josepho, sed ἐκλογήν. Atque hanc ipsam ἐκλογὴν non ea fide descripsit, ut detrahere quicquam, vel adjicere religio ipsi fuerit. Quædam in ea habentur, quæ non extant in Josepho: cujusmodi hoc est: ἔστι ἡρῴδης ὅδε, ἀντίπατρον τὸν ἰδουμαῖον ἐκ τῆς ἀραβίσσης (κύπρις δ' ὄνομα αὐτῇ) παῖς, ἐφ' ᾧ ὁ χειστὸς ὁ θεὸς ἡμῶν ὑπὲρ σωτηρίας τοῦ ἡμετέρου γένους παρθενικῆς ἁπτόμενος μήτρας· καθ' ὃν ὁ μανὶς ἠφόδης, τὸν μὲν δεσπότην ἁμάρτοι, φονεὺς ὢν πολλῶν νηπίων γένοιτο· *Hic est Herodes, Antipatri Idumæi & Arabissæ (Cypris autem nomen ipsi fuit) filius: sub quo Christus Deus noster pro salute nostri generis virgineo utero editur: adversus quem furore actus Herodes, aberravit quidem à Domino, plurimorum autem infantium interfector fuit.* Si adjudicamus Josepho, quæcunque non repræsentavit Photius, eidem æquum est adjudicare, quæ Photius exhibuit: ergo & Jesum Deum esse, & Virgine natum, & humani generis Servatorem scripsit Josephus, & ἐρεφοκτονίας Herodis meminit, ut pote quæ istic à Photio commemorentur. Videant ergo Adversarii utrum malint, vel prius hoc Josephi de Jesu testimonium, vel postremum hoc nobis concedere. De Josephi Archæologia jam ante egerat Photius Tmemate LXXVI: at ejus initium ac finem designasse contentus, in reliquis de Josepho tantum ipso disseruit: propterea ne dicemus supposititiciam esse omnem Archæologiam Josephi, præter finem & initium? Ex Gorionidæ vero silentio quid homo sanus possit colligere, non intelligo: nam Judæi alicujus satis recentis fœtum esse absurdam hanc historiam, acute probavit Scaliger adversus Munsterum, eique viri deinceps eruditi complures assensi sunt. Atqui Josephum Græcum, non accurate interpretari, sed in pauciora contractum popularibus suis exhibere fraudis architecto propositum fuit. Quis autem miretur verpum illum, pro more recentium Judæorum vafrum & versipellem, tam illustrem locum gentiles suos celasse, neque testificatione sua confirmatum iviisse? Itaque existimare possumus duas causas habuisse Gorionidem, quamobrem id testimonium in librum suum non retulerit; studium bre-

Baron. ad Ann. Chr. 34. cap. 226.

Casaub. adv. Annal. Baron. Exercit. 16. ad ann. 34. cap. 221.

Justin. Dialog. cum Tryph. Euseb. Hist. libr. 4. cap. 18. Hackspan De usu libror. Rabb. cap. 1.

Scalig. Elench. Trihær. cap. 4. 5.

vitatis, & partium suarum. Cæterum quam parum valeat infitiale argumentum commemorare nihil attinet.

Tertium argumentum.

XIV. Quod cum iis quæ præcedunt, & quæ sequuntur, minus cohærere videatur illa περιοχή, hinc aliam repudiandæ illius rationem ducunt Adversarii; atque eam quidem levem prorsus, si quid video, & infirmam. Familiare quippe est Historicis disconvenientes & diversas narrationes congerere, prout rerum postulat varietas, nulla quæsita argumentorum commissura. Ni faciant, magna quippe voluptate Lector, magnis historia fraudetur ornamentis, infinitis sese ipse Scriptor angustiis impediat, & in connectendis singulis & aptandis frustra desudet; ac legem præterea pervertat Historiæ, quæ temporum ordinem, non rerum persequi debet; uti præclare hic à Josepho factum est. Nam quamvis ea, quæ proxime subest, Paulinæ & Decii Mundi historia contigerit ante Christi mortem, quæ narratur in hoc Josephi loco, non minus propterea ordo temporum ab eo servatus est: nec enim mortem tantum Christi, sed vitam etiam, munus, ac res gestas, velut in brevi tabella, complexus est; quam in id tempus conjecit, quo vixisse eum constabat; non vero singula per annos digesta explicare instituit. Quem morem nobilissimos Historicos servasse demonstrat Casaubonus.

Casaub. adv. Baron. Exerc. 11. ad Ann. 11. cap. 11.

Quartum argumentum. Blondell. Epist. ad Arnold.

XV. Ad hæc falsum esse affirmat Blondellus, quod illic legitur, πολλοὺς ἑλληνικὸς ἐπηγάγετο. *Plurimos è gentibus ad se pertraxit*: cum ex Ethnicis unam tantum, alteramve mulierem ad suam sectam Jesus Christus traduxerit. Verum id quidem; at totas subinde gentes per Apostolos ad se convertit. Ad suum ergo tempus respexit Josephus, quo maximis jam incrementis Christianum nomen florebat; & Christo jure tribuit, quod per Christum, ac Christi virtutem facere se Apostoli prædicabant.

Quintum argumentum.

XVI. Addit deinde Christianos, ex Gentibus & Judæis promiscue collectos, φῦλον dici non potuisse. De significatione dictionis, φῦλον, disputent Grammatici: ego quidem pro certo habeo, κατ' ἐξοχὴν sectam Christianorum, φῦλον, recte dici posse. Præterea quis ab Hellenista Judæo accuratam Græcæ orationis munditiem expectet?

Sextum argumentum.

XVII. Absurdum postremo esse ait, Josephum, cujus in Ethnicorum vanitatem potius, quam in Apostolorum disciplinam animus inclinabat, fatentem inducere, Prophetas prædixisse casus ac gesta Christi Jesu, ac reditum præsertim ad vitam. Verum eodem sensu id dictum est, ac superius illud: ὁ χριστὸς θεὸς ἦν. Quod perinde est, ut si dixisset, cum credatur hic esse Christus, prædictiones Propherarum, quæ genti nostræ Messiam spoponderunt, in eo feruntur exitum habuisse.

Seorsum refellitur Tanaquilli Fabri Dissertatio super hoc Josephi testimonio de Christo Jesu.

XVIII. Nunc adoriendus mihi est Tanaquillus Faber, popularis meus, vir ingenio florens, dum viveret, & liberalibus disciplinis perpolitus; qui (nec id enim fieri decet) cum ex sanctæ Ecclesiæ Catholicæ sinu, in quo natus fuerat & eductus, juvenili quadam levitate profugisset; ætate maturior & consilio in eum redire rursum, & agnitum errorem ejurare gestiebat; quemadmodum paucis ante obitum annis, pro candore suo, literis ad me datis significavit: verum nimis cunctantem inopina mors oppressit. Is testimonii hujus veritatem & γνησιότητα epistola bene longa oppugnavit, partim recusis argumentis, quæ jam ab aliis fuerant intentata, & nos proxime retudimus; partim novis excogitatis. Nos singula breviter expendemus. Ac primum observat Sacerdotum genere prognatum fuisse Josephum, addictum sectæ Pharisæorum, quos præ aliis Christus Jesus sibi incessendos proposuerat; proindeque verisimile non esse laudatum eum esse à Josepho, qui Josephi gregales gravissimis injuriis affecerat. At Pharisæus quoque fuit Paulus, & Christianæ quidem legi infensissimus, cui tamen demum paruit: Josephus contra, generis ut voles ἱερατικοῦ, & Pharisæorum sodalis, Vespasianum tamen capitalem Judaicæ gentis hostem, aut Messiam esse credidit, aut credere se finxit. Styli deinde discrepantiam vir eruditus obtendit: frigidum esse ait, & laxum, hærere, sudare, balbutire, qui hoc ἐμβλημα operi accudit. Felicem Tanaquillum, cui tam emunctas nares largitus est Deus: nobis quidem tam acutis & solertibus esse non licet; nam nihil horum mihi subolere fateor, nec ovum mihi videtur ovo similius, quam Θεοῦ hæc reliquarum Iosephi scriptionum similis est. Tum hæc culpat verba: ἰησοῦς τις. *Jesus quidam*: quam postremam voculam notare ait vilem aliquem homuncionem, cum sequentia maximis eum laudibus ornent. Eusebianæ quidem Historiæ codices dictionem, τις, exhibent; secus vero libri Demonstrationis Evangelicæ; secus ipsa Iosephi exemplaria; secus Hieronymus, cujus hæc interpretatio est: *Eodem tempore fuit Jesus vir sapiens*; secus Isidorus Pelusiota, & Cedrenus, & Suidas, & Nicephorus. Quocirca expungendam esse voculam hanc ex Historia Eusebii manifestum est. Subest postea apud Iosephum: εἴγε ἀυτὸν ἄνδρα λέγειν χρή· ἦν γὰρ παραδόξων ἔργων ποιητής· *Si modo eum oportet virum dicere: erat enim mirabilium effector operum*. Ad ea sic ratiocinatur Faber: Iosephus hominem dici non vult Iesum; Deum

igitur esse vult; quod de Messia suo numquam Judæi arbitrati sunt: ac Deos itidem habere debuit, Mosem, Eliam, Elisæum, aliosque mirabilium quoque operum perfectores. Nego enimvero Judæos Messiæ suo θεότητα numquam adscripsisse, quod contra factum infra in Propositione nona à me demonstrabitur. Præterea dictum hoc esse apparet κ' χῆμα, & oratorio more, ut prodigiorum à Jesu patratorum admirabilitatem, & beneficiorum in homines collatorum magnitudinem extolleret: ac si dixisset: Tanta gessit Christus Jesus, ut Deo quam hominibus propior videatur. Prisci Heroës propter res præclare gestas & beneficentiam, Dii ab hominibus habiti sunt. Hinc natum proverbium, Homo homini Deus. Unde Plinius: *Deus est mortali juvare mortalem.* Hinc orti omnes Ethnicorum Dii. Hinc & Reges plerique divinos honores consecuti sunt. Syracusani, teste Plutarcho, Dionem, propter restitutam sibi non semel libertatem, Servatoris, & Dei titulis decorarunt. Athenienses, teste eodem, Antigonum & Demetrium, similem ob caussam, Deos Servatores appellarunt, & tanquam Deos coluerunt, etiamsi mortales homines esse certo scirent. Antiochus Dei cognomen tulit, propter liberatos Timarchi tyrannide Milesios. Milites Romani Siccium Dentatum, propter navatam fortiter & feliciter ipsius ductu operam, Patrem, Servatorem, & Deum appellant apud Dionysium Halicarnasseum. Falisсorum liberi Camillo, qui eos sibi à præceptore proditos liberaliter dimiserat, eadem nomina tribuunt apud Plutarchum. Cicero: *Te in dicendo semper putavi Deum*, propter facundiæ excellentiam. Terentius: *Facio te apud illum Deum*, dum tuas virtutes prædico. Virgilius de Augusto: *Namque erit ille mihi semper Deus*, propter ipsius in me beneficia. Quidam apud Terentium contrario sensu hominem se esse negat, quod dum vagaretur animus, in loquendo lapsus esset: *Censen' hominem me esse? erravi.* Pleni sunt hujusmodi locutionum Scriptores antiqui, quorum scrinia compilare nihil necesse est. Factum id apud Ethnicos, dixisset Faber; non item apud Judæos, cultores veri Dei, quem de se ipsum dixisse sciebant: *Dominus zelotes nomen ejus, Deus æmulator:* quamobrem Herodem, cum Cæsareæ Deum se salutari ac proclamari sivisset, Deo impietatem ulciscente, non multo post atroci morte consumtum interiisse. At sæpe tamen magistratus in Libris sacris dicuntur אלהים, *Dii.* Nec locutionibus hujusmodi Christiani abstinuere. Gregorius Nazianzenus Christianum ait filium Dei fieri, cohæredem Christi, & Deum ipsum; & eumdem adhortatur ut egenis Deus fiat, Dei misericordiam imitando. Notissimum est Matthiæ Corvini Pannoniæ Regis epitaphium, quod refert Jovius:

Plin. lib. 2. c. 7.
Plutarch. Dione.
Plutarch. Demetr.
Dion. Hal. lib. 10.
Plutarch. Camill.
Cicer. 1. de Orat.
Terent. Ad. 4. 1. 19.
Virgil. Ecl. 1.
Terent. Ad. 4. 2. 40.
Exod. 34. 14.
Greg. Naz. Orat. εἰς φιλοπτωχίαν.

Corvini brevis hæc urna est, quem magna fatentur
Facta fuisse Deum, fata fuisse hominem.

Tristem postmodum ac putidam elegantiam his inesse scribit Faber: διδάσκαλος ἀνθρώπων τῶν τἀληθῆ σαφῶς ἡδονῇ δεχομένων. Mihi vero inaffectatum hoc esse videtur & simplex, tantumque ab omni tristitia, quantum ab omni ascita & ambitiosa elegantia abesse: quod sic reddas: *Præceptor hominum qui veris libenter assentiuntur.* Tum subjungit eum insanire qui hæc scripserit: τῶν θείων προφητῶν ταῦτά τε κ' ἄλλα μυρία περὶ αὐτοῦ θαυμάσια εἰρηκότων. *Cum divini Prophetæ hæc, aliaque plurima admiranda de eo prædixissent.* Attendisset Faber, quicunque Jesum esse vel haberi dixerit Christum, & tertio post obitum die ad vitam rediisse, quod proxime dixerat Josephus, consequens esse ut dicat eumdem Prophetarum oraculis esse vel credi prænuntiatum: quod sexta nostra probat Definitio.

Postquam Jesum questus est Faber nimiis in hoc testimonio elatum fuisse præconiis, nunc contrariam orditur næniam, neque satis multa de Christo Jesu, pro eo ac meritus fuerat, dicta esse arguit ab eo qui Messiam eum credidisset. Ait itaque Josephum, si testimonii hujus verus fuisset auctor, debuisse quid esset Christus, quæ ejus officia, Græcis exponere, in quorum gratiam ἀφήγησιν suam scripsisse eum opinatur, propter hæc ipsius verba ex Præfatione: ταύτην ἢ τὴν ἐνεστῶσαν ἐνεχείρησα πραγματείαν, νομίζων ἅπασι φανεῖσθαι τοῖς Ἕλλησιν ἀξίαν σπουδῆς. Quæ sic interpretanda esse censet Faber: *Hanc commentationem suscepi, ratus Græcis omnibus visum iri studio dignam.* Atqui in gratiam Romanorum, non Græcorum opus hoc esse conditum sciunt, quibus Josephi cognita vita est. Verum Fabro fraudi fuit vox, Ἕλλησι, quæ Ethnicos omnes, non Græcos solum, notat apud Helleniſtas, & veteres Christianos. Utut est, hoc ipso argumento, quo nos urget, sententiam nostram confirmat. Fatemur enim Josephum exponere debuisse quid esset Christus, & fuisse haud dubie expositurum, si Jesum pro Messia habuisset: quod cum inexplicatum prætermiserit, recte concludimus non id sibi voluisse, Jesum vere esse Christum, sed eum esse qui Christus cognominatus est. Cognominis autem hujus caussas explicare nihil necesse fuit. Collato deinde Josephi testimonio de Johanne, cum hoc testimonio de Jesu, paratragœdiat, &

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

magnam inter utrumque discrepantiam pro suo acumine observat, quam nos neutiquam agnoscimus. Tum quærit cur illic nulla extet περὶ παρδρομίας Johannis Baptistæ mentio: quia nimirum neque doctrinam Judæorum de expectato Messia hoc opere exponere statuerat, neque Jesum esse Messiam sibi persuaserat. Hic ipse vero Faber, qui nihil περὶ παρδρομίας Johannis dictum esse questus est, rationem comminiscitur quare id fieri non debuerit. Non vult, ubi velis; ubi nolis, cupit ultro: ita in utrumque paratus est, quicquid respondero, contradicere. Secundum ista, inter hanc ῥῆσιν, & quæ proxime antecedunt, quæque subnexa sunt, disconvenire docet, quod nos jam supra refellimus. Tum locum indicat, in quem aptius fuisset inserta; & deinde fallendi præcepta dat, ac ipsa subjicit verba, quibus ad fraudem comparandam uti debuisse ait fabricatorem doli: cujusmodi sane non egebat documentis, qui non fallebat. Exin Hieronymum, quod Græca hæc, ὁ χριστὸς ἐδόκει εἶναι, sic non expresserit, *Hic erat Christus*, sed ad hunc modum, *Hic credebatur esse Christus*, fraudis conscium facit; atque ita duos damnare mavult, quam unum absolvere. Talem injuriam sanctissimo viro factam nollem, quem credere satius erat verba neglexisse testimonii quod germanum putabat, sicuti revera erat, sententiam ipsam retulisse. Vanam vero esse conclusionem, quam ex Justini, Tertulliani, Clementis Alexandrini, Origenis, & Photii silentio elicit, superius obducta à nobis secundo argumento responsio perspicuum facit. Caussam quoque attulimus in primi argumenti confutatione, quamobrem Origenes & Theodoretus, quos laudat, etiamsi integris usi essent Josephi exemplaribus, & hanc in iis ῥῆσιν legissent, non propterea tamen existimare debuerint Josephum esse Christianum. Quod vero ex Origenis testimonio consequi opinatur, Josephum, non modo in gratiam Christi Jesu non scripsisse memoratam hanc, quam nunc agitamus, ἀδιαφόρως, sed alia contra loco eodem scripsisse, quæ ad Jesu minuendam existimationem, eumque vulgo traducendum pertinerent, omnino mihi præter rationem creditum ac dictum esse videtur. En tibi verba ipsa Origenis de Josepho è Tomo undecimo in Matthæum: καίτοι θαυμαστόν ἐστιν, ὅτι τὸ Ἰησοῦ ἡμῶν ὁμολογεῖν οὐ κατεδέξαντο· εἰ δὲ χρεὼν, ὡδὲν ἧττον Ἰακώβῳ δικαιοσύνῃ ἐμαρτύρησε τοσαύτῃ. *Et vero mirabile est, quod cum Jesum nostrum non agnosceret esse Messiam, nihilominus tale justitiæ testimonium Jacobo dederit.* Rursum in libro primo contra Celsum: ὁ δ' αὐτὸς (Ἰώσηπος) καίτοιγε ἀπιστῶν τῷ Ἰησοῦ, ὡς χριστῷ· *Idem autem* (Josephus) *etsi Jesum esse Christum non credebat.* Ex his, inquam, duo colligit Faber, Josephum non habuisse Jesum pro Christo, proindeque adulterinum esse testimonium, in quo dixisse fingitur Josephus Jesum esse Christum; imo etiam Josephum adversus Jesum scripsisse. Prioris conclusionis falsitatem arguit legitima, quam attulimus, horum verborum expositio: ὁ χριστὸς ἐδόκει εἶναι, quæ ita accipienda sunt, ut accepit Hieronymus: *Credebatur esse Christus.* Posteriorem refellunt hæc ipsa, quibus nititur Faber, verba Origenis, *Jesum non agnosceret esse Messiam; Jesum esse Christum non credebat;* idem enim de Pilato, idem de Herode, idem de Suetonio, idem de Tacito, idem de Antonino Pio, idem de Marco Philosopho dici potest. An ideo recte concludemus Pilatum, Herodem, & alios quos dixi, adversus Christum scripsisse? Nec ista fine stetit critica Tanaquilli facultas: non modo enim in Origenis verbis eam olfecit sententiam, quæ alii subolusset nemini; Josephum videlicet adversus Jesum scripsisse; sed & ea insuper, quæ scripserat, odoratus est; (quod facere quoque attentavit Johannes Cloppenburgius in Epistola ad Capellum) atque auctorem item adulterandi Josephi, & strophæ artificem conjectura deprehendit esse Eusebium. Nos aperte & simpliciter agimus; & ut iis detrahere non audemus fidem, quæ palam sunt; ita nec iis, quæ nusquam sunt, adhibere: nec tantum nobis licere arbitramur, ut ἀθετοχλῶ codicum omnium consensu, priscorumque Scriptorum suffragiis nixam repudiemus; ac conjecturas interim, acutas, ut voles, & eruditas, sed meras tamen conjecturas admittamus. Cum cæteroqui Christianum hominem deceat parti huic favere quam defendimus; & anteposita quidem veritate rebus cæteris, optare saltem, ut quæ veram doctrinam confirmare possunt, vera ea ac sincera sint. Sed nunc institutum persequamur.

De editis à Discipulis Christi prodigiis. Sueton. Neron. cap. 16. Lucian. Peregrin.

XIX. Edita à Christi Discipulis prodigia, quorum in Actis meminit Lucas, quod adhuc obscura essent nascentis Ecclesiæ primordia, in Ethnicorum libris non multum sane celebrantur. Quanquam Suetonius, cum Christianorum religionem appellat, *superstitionem novam ac maleficam*; & cum Lucianus scribit Peregrinum, postquam Christo nomen dedit, non mediocrem sibi auctoritatem conciliasse θεὸς ἐξ ἔξης εἶον, ἐκ παράτειαν, hoc est, prodigiorum sive effectricem vim, sive ostentationem & jactantiam; & si quis præstigiator ac planus ad Christi partes transiret, multis opibus brevi locupletari; videntur mirificam ipsorum virtutem incantamentis & veneficiis tribuere.

Porphyr. apud

Porphyrius pœnam Ananiæ & Saphiræ à Petro illatam commemorans, trahit quidem

dem in calumniam, non tamen negat. Mox autem ut adolescere cœpit Ecclesia, perpetrata à Christianis miracula Scriptores coætanei memoriæ tradiderunt. Velut insigne illud, quod Marco Aurelio adversus Marcomanos & Quados pugnanti contigit, cum Romano exercitui, angustiis locorum presso, & aquæ penuria laboranti, imbres de cælo Christiani milites impetrarunt, dum grandine & fulminibus copiæ Barbarorum obruerentur. Id Marcus ipse Imperator literis suis ad Senatum datis publice testatus est. Itaque in Christianæ causæ patrocinium miraculum hoc jactasse Apollinarem Hierapolitanum Episcopum scribit Eusebius; in suo nempe, uti conjicio, ad Marcum Imperatorem Apologetico. Rem tanquam vulgo cognitam & creditam refert Tertullianus in libello supplici ad Scapulam Africæ provinciæ Præsidem; auctoritate etiam literarum Marci Aurelii confirmat in Apologetico ad Romani Imperii Antistites. Quod sane facere non essent ausi, vel Apollinaris, vel Tertullianus, si res dubia fuisset, aut literæ suppositæ. Eusebius, Orosius, & Xiphilinus extare illas sua cujusque ætate ex aliorum quidem fide narrant: at Hieronymus in interpretatione Eusebiani Chronici, non ex aliorum relatu, sed velut rem sibi compertam asseverat. Ne id quidem fecissent Tertullianus, aut Apollinaris, si prodigii hujus auctor fuisset, vel Ægyptius ille magus Arnuphis, quemadmodum Dion aut à se, aut ab aliis confictum prodidit; vel Julianus magus alter, quem miraculi hujus effectorem à quibusdam dictum fuisse ait Suidas. Adscribit Julius Capitolinus Marci Imperatoris pietati & precibus, Antonini Pii Themistius, patrem cum filio confundens, qui & eum in tabula quadam depictum vidisse se narrat, cum imbres de cælo posceret & impetraret; milites vero exciperent galeis & potarent. Utris tribuat, Magisne, an Marco, dubitat Claudianus: sic enim ait:

Hieron. Epist. ad Demetriad. De virgin. ser. c. 7. & Euseb. Præp. Evang. libr. 5. cap. 1.

Euseb. Hist. l. 4. c. 26. & 27. & l. 5. c. 5. Tertull. ad Scapul. c. 4. Apol. cap. 5. Euseb. Chron. Oros. l. 7. c. 15. Xiphilin. Marc. Aurel. Dion. apud Xiphil. in Marc. Aurel. Suid. in ἀρνοφις, & in Ἰαμβλίχος. Jul. Capitol. Marc. Aurel. cap. 24. Themist. Orat. ad Theodos. Claudian. in 6. Cons. Honor.

Chaldæa mago seu carmina ritu
Armavere Deos: seu, quod reor, omne Tonantis
Obsequium Marci mores potuere mereri.

Lampridius in Heliogabalo: *Quum Marcomanis bellum inferre vellet, quos Antoninus pulcherrime profligaverat, dictum est à quibusdam per Chaldæos ac Magos Antoninum Marcum id egisse, ut Marcomani populo Romano semper devoti essent, atque amici; idque factum carminibus & consecratione.* Facile equidem Baronio assentior, suspicanti Christianorum precibus concessum à Deo beneficium, Magis tribui ab Ethnicis, qui Christianos magiæ insimulabant. Probari potest hæc conjectura proxime allatis Lampridii, & Claudiani suffragiis: quos enim Magos appellant, ipsi videntur esse Christiani: nam Ethnici, rerum ad Christianos pertinentium imperiti, Christianos à Judæis neutiquam distinguebant: Judæi autem Chaldæorum progenitorum suorum nomine noscebantur. Hinc Philo Libros sacros ex Chaldaica lingua conversos fuisse ait. Hinc oraculum vetus quod referunt Justinus, & Eusebius:

Baron. Ann. 176. cap. 8.

Phil. l. 2. de vit. Mos. Justin. in Paræn. Euseb. Demonstr. l. 5.

μούνοι χαλδαῖοι σοφίην λάχον, ἠδ' ἄρ' ἑβραῖοι
ἀθανάτοιο ἄνακτα σεβαζόμενοι θεὸν ἀγνῶς·
Soli Chaldæi sapientiam sortiti sunt, & Ebræi,
Pure colentes Deum regem per se genitum.

Chaldæi, & Ebræi, ἓν δικὰ δυοῖν. Chaldæi enim proprie dicti vanissimis religionibus dediti erant. Priscianus in Periegesi Judæos appellat,

Chaldæo nimium decoratam sanguine gentem,
Arcanisque Dei celebratam legibus unam.

Verum hos perperam cum Phœnicibus confundit. Adde Magorum præstigiis numquam delectatum fuisse Marcum: quod de eo Xiphilinus, & ipse quoque de se Marcus affirmat in aureo libello τῶν εἰς ἑαυτόν. Habetur harum literarum exemplar apud Justinum, ad calcem Apologiæ secundæ; sed ejus νοθείαν & ψευδηλίαν, tum etiam novitatem, quod Justiniano recentius sit, tot argumentis approbarunt viri eruditi, & Criticæ artis principes, Josephus Scaliger, & Salmasius, ut nihil contra opponi possit.

Xiphilin. in Marc. Aurel. Marc. Aurel. libr. 1.

Scalig. Anim. in Eus. Chron. Salmas. in Jul. Capitolin. Marc. Aurel.

Memorabile & illud prodigium est, quo Eugenii & Arbogastis rebellionem fregit Theodosius, & adversus *robustissimum exercitum magis orando quam feriendo pugnavit*, ut Augustini verba usurpem. Is se milites, qui prælio interfuerant, audisse refert, cum dicerent *extorta sibi esse de manibus quæcunque jaculabantur, cum à Theodosii partibus in adversarios vehemens ventus iret, & non solum, quæcunque in eos jaciebantur, concitatissime raperet; verum etiam ipsorum tela in eorum corpora retorqueret.* Rem inusitatam, & mirabilem dicendo amplificavit Orosius; carminibus vero suis celebravit Claudianus, à Christi fide licet alienus, & ad virtutem Dei, pietate Theodosii ac precibus inflexi, retulit:

August. de Civit. Dei. libr. 5. cap. 26.

Oros. l. 7. c. 35. Claudian. De tertio Consul. Honor.

O nimium dilecte Deo, cui fundit ab antris
Æolus armatas hyemes, cui militat æther,
Et conjurati veniunt ad classica venti.

Hieronym. adv. Vigilant. cap. 4.

Ad Martyrum sepulcra mirificam sese vim exeruisse identidem, & naturæ vires superasse, non infitiari sunt Porphyrius, & Eunomius, sed Dæmonum præstigiis tribuerunt.

De virtutibus Christianorum.

XX. Jam vero Christianorum pietas, assiduæ ad Deum conciliandum preces, insignis hominum omnium caritas, mirabilis in suppliciis tolerandis constantia, inexpugnabilis fides, & ab omni scelerum contagione integer animus, tam claris Ethnicorum testimoniis expressa sunt, ut ne ipsa quidem contradicere possit pertinacia.

Plin. libr. 10. Epist. 97.

Quid enim ad horum testificationem illustrius nobili illa Plinii ad Trajanum epistola, qua se tormentis adhibitis Christianorum crimina quæsivisse ait, nec aliud reperisse quicquam, quam cœtus ipsorum antelucanos, carmina Christo quasi Deo decantata, sanctum scelerum vitandorum etiam adhibito sacramento propositum, cibi una capiendi consuetudinem? Damnat tantum superstitionem pravam & immodicam, tum & pervicaciam ac inflexibilem obstinationem; nos singularem pietatem ac fidem, tum & invictam fortitudinem, & in proposito servando perseverantiam ac firmitatem interpretamur. Itaque Rescripto suo Christianos conquiri vetuit Trajanus, delatos

Tertull. Apol. cap. 2.

puniri jussit. Quod ipsum tamen ut iniquum merito carpit Tertullianus: frustra obloquente Balduino Jurisconsulto, quasi ita etiam Christianos beneficio obstrinxerit Trajanus, qui pejora adversus eos non decreverit. Nam sic quoque benefici erga viatores dicendi erant Sciron & Procrustes, qui quos misere necabant, crudelius etiam tortos poterant interficere. Scripserat item ad Hadrianum Serenius Granianus Proconsul Asiæ, iniquum esse Christianos nullius criminis reos indicta caussa in vulgi gratiam trucidari. Rescripsit Imperator ad Minutium Fundanum Serenii successorem, jubere se, si quid adversus leges admissum esset à Christianis, id ab illis animadverti; sin per calumniam accersiti essent, delatorem ipsum pro criminis gravitate pœnas luere. Hoc rescriptum Apologeticis suis ad Antoninum, Aurelium, & Verum Imperatores intexuerunt, & celebrarunt Justinus, & Melito Sardianus, viri æquales temporum illorum, res ætate sua gestas, & vulgo notas palam referentes, cum eos ipsos alloquerentur, quorum intererat præcipue harum rerum veritatem habere perspectam. Sabilitatem quoque, & ἀδιαφθορίαν Christianorum, licet aliud agens, summopere tamen extol-

Arrian. Epict. libr. 2. cap. 9.

lit Arrianus Philosophus, sub Hadriano Imperatore doctrinæ fama conspicuus. Hac enim præcipue nota discerni ait τὰς βεβαμμένας ὑπὸ τῆς βαπτίσεως, hoc est, baptismo rite initiatos, ab iis qui licet baptismo tincti essent, Christi tamen fidem ore tantum, non operibus profitebantur, si constantem animum & firmum, non varium &

Galen. De differentia pulsuum. libr. 3.

cipitem præ se ferrent. Galenus quoque, cum Medicorum, & Philosophorum quorumdam pertinaciam notare vellet, citius ait Christianos religionem suam ejuraturos, quam illi meliorem sententiam induant. *Proh mira stultitia, & incredibilis audacia!* inquit Cæcilius apud Minutium Felicem, *spernunt tormenta præsentia, dum incerta metuunt & futura: & dum mori post mortem timent, interim mori non timent: ita illis pavorum fallax spes solatia rediviva blanditur.* At Marcus Aurelius Imperator, Christianæ rei parum consultus, martyrum constantiam in adeunda morte, animo solum & fortitudini, non pietati potius illorum & fidei tribuebat. Quamobrem in eximia illa, & Christiano homine prope digna præceptorum congerie, quibus se ipse ad bene beateque vivendum ac moriendum instituebat, considerate & graviter sapientem mori

Marc. Antel. libr. 11.

jubet; non, inquit, more Christianorum, animose solum & fortiter, quasi in prælio res geratur. Hinc adeo Christiani, Desperati dicti sunt, & Parabolani; quo nomine vulgo signabantur quidam projectæ audaciæ homines, qui sponte, & auctoramenti spe ad bestias pugnabant, vel petauro per ignem transiliebant. Confectores iidem à conficiendis bestiis, & φονικανδηλαμβροι dicebantur. Parabolanorum quoque appellatio ordini cuidam Alexandrinorum Christianorum tributa est, qui neglecto mortis periculo ægros, quolibet morbo, etiam peste laborantes, curabant. At ex hoc mortis contemtu tantos sibi sumserunt animos, ut ad Alexandrinorum Episcoporum, sub quorum dispositione erant, tutandas partes, in apertam demum seditionem nonnum-

Cod. Theod. l. 16. Tit. 2. De Episc. Eccles. & Cleric. leg 42. & 43.

quam eruperint, & coërcendi fuerint ab Imperatore, & ad certum numerum redigendi. Id apparet ex legibus Codicis Theodosiani. Sed hæc post fuere: prius autem Ethnicis Imperatoribus Martyres Christi, Paraboli dicti sunt, & Parabolani, quod corpori suo minime parcerent, sed laniandum in carnificinam darent. Facit huc etiam

Euseb. Hist. l. 4. c. 12. Xiphil. Anton. Pio. Zonar. Tom. 2. in Anton. Pio.

Epistola ad Commune Asiæ, non ab Antonino Pio (ut censuerunt Eusebius, Xiphilinus, & Zonaras, & novissime Petrus Halloxius, & ut præfert inscriptio ipsa Epistolæ in Justini codicibus editæ) sed ab eodem Aurelio Imperatore scripta (ut constat ex Chronicis ἐπιλογισμοῖς, & ex Fastis, tum Siculis, tum Onuphrianis; & ut ostendit

lemma Epistolæ ipsius, quemadmodum repræsentatur ab Eusebio.) Hac epistola Christianorum commendatur pietas, & constantia in toleranda morte potius, quam ut Ethnicorum impietati obsequantur; tum & fortitudo in periculis; præcipue vero cum terra motibus quassaretur; quo tempore animo concidentibus Ethnicis, tum maxime Deo confidebant Christiani. Addit Imperator complures Provinciarum Rectores ad Patrem suum de iis scripsisse, ipsumque adeo Rescriptis suis cavisse, ne quis negotium iis faceſſeret, nisi adversus Imperium quidpiam molirentur; se Constitutionem eamdem velle servari; delatos Christianismi nomine absolvi, delatores puniri. Hoc decreto adductus videtur Melito Sardianus, ut in Apologia ad eumdem Imperatorem, ipsum diceret idem cum patre Antonino, & avo Hadriano de Christianis sentire. Quippe & Rescripto ad civitates Græcas vetuerat Antoninus Pius tumultus adversus Christianos concitari. Laudatur id Rescriptum ab hoc ipso Melitone in eodem Apologetico, & à Marco etiam Imperatore in commemorata superius Epistola ad Commune Asiæ. Cum ergo Apollonium datæ Christo fidei accusasset quidam, crurifragium & capitale supplicium adversus accusatorem decretum est; uti narrat Eusebius. Lucianus quoque, pietatis omnis ac religionis derisor, cum Christianam traducere vult, tum eam vel maxime extollit: nam in libello adversus Peregrinum Philosophum, qui ad Christi castra transierat, eoque nomine fuerat in carcerem detrusus, summa Christianos eum caritate ac liberalitate prosecutos fuisse ait, pias mulieres custodiæ foribus assedisse, viros consolandi & adjuvandi gratia à Communi Christianorum legatos somnum una & cibum cepisse: summa id eos alacritate facere solitos, cum aliquid ejusmodi incidisset, neque labori aut bonis parcere, universa in egenos promto animo profundere, mortem contemnere & sponte obire, se quippe futuros immortales sperare; sic à suarum legum latore accepisse, uno eos inter se germanitatis vinculo obstrictos esse; & postquam semel à Diis Ethnicorum desciverunt, ad ejus præscriptum vitam instituerunt, & debitum ei cultum ac honorem exhibuerunt, tum vero sua omnia præ eo parvifacere, & sibi, Christianisque reliquis communia dicere. Quæ omnia ab impuro Sophista in Christianorum opprobrium jacta, vera agnoscimus, summoque ipsis honori esse arbitramur. Clariora etiam reperias in Dialogo, qui inscribitur Philopatris, & Luciani nomen præ se fert: Christi quippe & Christianorum nominatim meminit, plurima profert ex Evangelio, & Apocalypsi Johannis, ex Actis Apostolorum, & ex Epistolis Pauli, cujus os & habitum depingit, & evectionem in cælum refert. Christum appellat Chrestum, pro temporum illorum more, quo nomen id à bonitate, non ab unctione ductum credebatur ab Ethnicis, apud quos ungendorum Sacerdotum aut Regum mos erat inusitatus. Illud ex Suetonio, & Galeno, & ex vetustissimis Ecclesiæ Doctoribus, Justino, Theophilo Antiocheno, Clemente Alexandrino, Tertulliano, & Lactantio intelligitur. Error fortasse ductus est ex inolescente jam tum apud aliquos perverso illo more confundendæ pronuntiationis Græcarum vocalium η & ι, quem ab Æolibus Latinæ linguæ auctoribus profectum suspicor, quibus ι in η mutare proclive fuisse tradunt Grammatici. Ex eadem prava iotacismi consuetudine factum reor, ut Veteres scripserint, χρειστὸς, cum diphtongo. Ex Christianarum autem rerum peritia, quæ major in hoc Dialogo, quam in reliquis Luciani scriptionibus elucet, colligi potest eum alterius esse auctoris.

Euseb. Hist. lib. 4. cap. 13.

Euseb. Hist. libr. 4. cap. 26.

Euseb. Hist. l. 5. cap. 21.

Sueton. Claud. cap. 25. Galen. De differ. pulsuum, libr. 3. Justin. Apol. 2. Theoph. ad Autol. libr. 1. Clemens Alex. Strom. 2. Tertull. Apol. cap. 3. Lactant. Instit. libr. 4. cap. 7. Constantin. Orat. ad cœtum Sanct. c. 18. in Acrostichid.

XXI. Cæterum ex Luciani Pseudomanti, & libello De morte Peregrini, sed & multo magis ex Tranquilli, Plinii, & Taciti memoratis testimoniis discere licet, quanta incrementa Christiana jam res cepisset. Quo pertinet L. Senecæ, his etiam temporibus antiquioris, adversus Judæos, quorum nomine tunc Christiani vulgo cogniti erant, expostulatio, quam refert Augustinus: *Interim usque eo sceleratissimæ gentis consuetudo convaluit, ut per omnes jam terras recepta sit. Victi victoribus leges dederunt.* Quæ verba in suum Itinerarium transtulit Numatianus, de Christianis sub Judæorum nomine sic disserens:

De Christianæ Religionis incrementis, & Christianorum martyriis.

Augustin. De Civit. Dei, libr. 6. cap. 11. Rutil. Numat. libr. 1. Itin.

Latius excisæ gentis contagia serpunt,
Victoresque suos natio victa premit.

Idem de Judæis à Dione proditum est: καὶ ὅτι, inquit, καὶ τοῖς ἐφημέροις τὸ μισεῖν τοῦτο, κολασθὲν μὲν πολλάκις, ἀυξηθὲν ἢ δὶς τὰ πλεῖστον, ὥστε καὶ ἐς παῤῥησίαν τὴν νομίσεως ἐκνικῆσαι. *Est etiam apud Romanos genus istud, imminutum quidem sæpenumero, adeo tamen auctum, ut vim legum pervicerit.* Quamobrem Tertullianus in Apologetico, multitudinem Christianorum, innocentiæ ipsorum argumentum esse dicit; quippe non solum bello cuilibet pares ipsos fore, si arma sumere vellent; sed inermes etiam Reipublicæ plurimum esse nocituros ἀκονιτὶ & ἀναμαχητὶ, secessione solum facta; quæ si fieret, ad magnam solitudinem ac vastitatem Romanum Imperium fuisse rediturum. Invalescente itaque Christiana secta, Reipublicæ metuentes magistratus, novi dogmatis

Dio. libr. 37. Xiphil. Pompeio.

Tertull. Apol. cap. 37.

Sueton. Claud. cap. 25. Neron. cap. 16. Tacit. Ann. libr. 15. cap. 44. defensores coërcendos censuerunt. Eos Claudius exiliis, exquisitis tormentis Nero pro indole sua multavit. Auctor Suetonius; auctor & Tacitus, cujus hæc verba sunt: *Pereuntibus addita ludibria, ut ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent; aut crucibus affixi, aut flammandi, atque ubi defecisset dies in usum nocturni luminis urerentur.* Qua rei atrocitate permotus Historicus, ab his licet partibus sese alienissimum ferens, vulgo fuisse damnatam, & publicam miserationem excitasse scribit. Immanem hanc quoque sævitiam carpit Juvenalis:

Juvenal. Sat. 1. & 8.

Pone Tigellinum, tæda lucebis in illa,
Qua stantes ardent, qui fixo gutture fumant,
Et latus mediam sulcus diducit arenam.

Et alibi:

Ausi, quod liceat tunica punire molesta.

Saxum visitur Romæ, Neroni inscriptum, *Ob provinciam latronibus, & his qui novam generi humano superstitionem inculcabant, purgatam.* Sequentibus dehinc annis, cum Flavium Clementem, Domitiani patruelem, ejusque uxorem Flaviam Domitillam, Domitiani sororem, Glabrionem quoque, & alios complures, Judaicæ religioni addictos

Xiphilin. Domit. fuisse, eamque ob caussam Cæsaris sævitiam expertos scribat post Dionem Xiphilinus, intelligere licet fuisse Christianos: nam sub Judæorum appellatione, ut dixi, Christiani quoque apud Ethnicos harum rerum parum consultos veniebant. Unde Suetonius

Sueton. Claud. cap. 25. Judæos, impulsore Chresto, tumultus edidisse scribit. Itaque Domitillam confessione

Euseb. Hist. libr. 3. cap. 18. Hieron. Epitaph. Paulæ, c. 5. Christiani nominis nobilitatam, & in exilium fuisse actam tradunt Eusebius, & Hieronymus: quod de hominibus imperatorii generis, propterea que illustribus, & vulgo notis confictum esse & falsum nemo sanæ mentis dicere queat. Atque hanc sane Clementis, & Domitillæ calamitatem, per Stephanum mulieris libertum Domitiano interitum conflasse narrat Philostratus. Atqui declarat ea res quantum jam potuerit Chri-

Philostr. Apollon. lib. 8. c. 10. stiana disciplina, quæ hujus ordinis & loci homines, aulicis delitiis innutritos, & fictitiorum numinum cultui insuefactos, ad meliorem sententiam traducere & instituere potuerit. Denique per hæc & sequentia tempora tam male accepti sunt publice ac privatim Christiani, ut non temperarit sibi nobilis ille Jurisconsultus Ulpianus, consiliarius Alexandri Severi, & Magister Scrinii, quin scriptis suis Christianum dogma sibi confutandum proponeret.

Christo Jesu divini honores tributi ab aliquibus Romanorum Imperatoribus.

XXII. Mirifica hac ergo Christi, Christianorumque virtute excitati Imperatores aliquot Romani, Christum censuerunt inter Deos referendum, honoresque illi divinos tribuerunt. Princeps in his Tiberius, de rebus à Christo præclare gestis certior factus à Pilato, retulit ad Senatum ut inter Deos allegeretur. Abnuit quidem Senatus, sive propter supplicii dedecus, quo extinctus est Christus; sive propter Judaicæ gentis infamiam, quam his verbis jam ante notaverat Cicero: *Sua cuique civitati religio, Lali, est; nostra nobis. Stantibus Hierosolymis, pacatisque Judæis, tamen istorum religio sacrorum à splendore hujus Imperij, gravitate nominis nostri, majorum institutis abhorrebat: nunc vero hoc magis, quod illa gens, quid de Imperio nostro sentiret, ostendit armis; quam cara Diis immortalibus esset, docuit, quod est victa, quod elocata;* sive quod se

Cicer. pro Flacco.

T. Livius libr. 39. inconsulto rem jam transactam esse videret Senatus; sive quod externa sacra recipi jam vetuisset, ut est apud Livium; sacrificulos, vatesque Foro, Circo, Urbe prohibendos esse, vaticinos libros conquirendos & comburendos, & omnem denique disciplinam sacrificandi, præterquam more Romano, abolendam esse decrevisset. Utut est, perseveravit Tiberius in sententia & benevolentia adversum Christianos, & pœnis

Tertull. Apolog. c. 5. & 21. propositis eos accusationibus prohibuit. Auctorem habemus Tertullianum, scriptorem quidem Christianum, sed fidei nihilo magis suspectæ, cum hæc objecerit Senatui ipsi, Populoque Romano, qui rei falsitatem facile deprehendisset ex Commentariis publicis, iisque potissimum, quibus res sub Pilato gestæ continebantur, & quorum fidem

Justin. Apol. 2. non semel implorat Justinus. Hæc vero longe diversa erant à suppositiis aliis Pilati Actis, quæ Maximini subinde ævo conficta sunt. Quibus autem utebantur Tessarescædecatitæ Heretici, Justini ætate proximi, ea videntur ex prioribus illis, quæ allegabat Justinus, sed adulterata & corrupta profluxisse, utpote discrepantia ab illis & diversa. Quæ Templa passim Hadrianus sine idolis condidit, ea ferebatur esse Chri-

Lamprid. Alexander. Scu. c. 43, & 51. sti nomini consecraturus, nisi sacrorum consultores deterruissent, veriti ne id si fecisset, ad Christi partes relicto idolorum cultu universi tranfirent. Proditum id à Lampridio, in cujus sententiam mox diligenter inquiram. Narrat idem Alexandrum quoque Severum Christo Templum exstruere, eumque in Deum cooptare voluisse, & pie coluisse in larario, sæpiusque hoc effatum, sive à Judæis, sive à Christianis sibi traditum pronuntiasse, & per præconem, quum aliquem emendaret, proclamari jussisse: *Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris.* Denique in præjudicium pro Christia-

norum causſa trahere poſſumus; id quod jam fecerunt Melito, & Tertullianus, & ex utroque Euſebius; quotquot nefarii & crudelitate inſignes fuere Romanorum principes, bellum indixiſſe Chriſtianis; eoſdem foviſſe, vel eſſe certe ſiviſſe, quotquot æquitas ſua & probati mores nobilitarunt. Melit. apud Euſeb. Hiſt. libr. 4. cap. 26. Tert. Apol. c. 5. Euſeb. Hiſt. libr. 5. cap. 5.

XXIII. Sed revertamur ad Lampridium, quem haud me fugit Caſaubono pœnas dediſſe, quaſi vanis vulgi opinionibus obſecutus Templa Chriſto deſtinata fuiſſe tradiderit, quæ ſibi ipſe Hadrianus in omnibus civitatibus condere cœperat, & ſuo nomini conſecrare propoſuerat, ut habet Spartianus in illius vita. Cogitabat autem, inquit Caſaubonus, illuc ſimulacra mittere Hadrianus, vel præſens ipſe conſecrare, poſtquam eſſent abſoluta. Quod cum morte præventus perficere non potuerit, & Templa compluria manſerint imperfecta, multis poſt hanc ætatem annis vulgo creditum eſt Templa illa ſimulacris carentia, Chriſti Jeſu honori ab Hadriano fuiſſe exſtructa. Cauſſam cur hæc in animum ſuum induceret, & Lampridio contradiceret, non aliam habuit Caſaubonus, quam Patrum veteſtiorum ea de re ſilentium. Verum Lampridii mentem parum videtur introſpexiſſe vir ſolers cæteroquin & eruditus: non enim ſcripſit Hiſtoricus Templa illa quæ exſtruere cœperat Hadrianus, manſiſſe ſine numinibus, ſed Hadrianum *Templa in omnibus civitatibus ſine ſimulacris juſſiſſe fieri*; quo ſignificatur certum deſtinatumque fuiſſe Hadriani conſilium, ut Templa Chriſto exſtruerentur, nullis omnino vel exornata, vel exornanda idolis; cum ea quæ ſibi, ſuoque nomini ipſe condebat, ſimulacris inſignita eſſent. Hujuſmodi fuit illud, quod Jovi Olympio, ipſique Hadriano Athenis dedicatum, aram habuiſſe, quam ipſe ſibi Hadrianus erexerat, refert Spartianus. Inerant præterea & plurima ejus ſimulacra, ut teſtatur Pauſanias in Atticis. Pergit Lampridius loqui de Templis Chriſto Jeſu ab Hadriano excitatis: *Quæ hodie*, inquit, *quia non habent numina, dicuntur Hadriani*. A quibus ita dicuntur? Utique ab Ethnicis, qui cum Templis nomina tribuere ſoleant, à Diis petita, quorum honori conſecrata ſunt, appellare illa maluerunt de conditoris, quam de famoſo inter eos, & invidioſo Chriſti nomine. Addit Lampridius: *Quæ ille ad hoc paraſſe dicebatur*; ab Ethnicis nimirum dicebatur; nam quis putet Lampridium, hominem itidem Ethnicum, ea de re Chriſtianos conſuluiſſe, fidemve illis tribuiſſe ullam? Ergo ab Ethnicis acceperat, Hadrianum ad hoc paraſſe templa, ut in iis Chriſtus coleretur; verum à Sacerdotibus prohibitum, veritis ne ſi invaleſceret Chriſtiana religio, Ethnica concideret, ab incepto deſtitiſſe: quod adverſariis noſtris atteſtantibus credendum eſt. Fallitur præterea Caſaubonus, cum ſcribit juſſiſſe Hadrianum Templa fieri in omnibus civitatibus, ſuo nomini ſine dubio conſecranda, teſtemque citat Spartianum. Narrat enim Spartianus Hadrianum Templa ſui nominis conſecraſſe, non conſecranda ſolum deſtinaſſe. Quæ ergo Templa ſibi exſtruere cœperat Hadrianus, eadem abſolverat, & inſtruxerat ſimulacris, & ſuo demum nomini conſecraverat. Quæ vero Chriſto ædificari mandaverat, iis ſimulacra vetuerat inferri, & monitu Sacerdotum imperfecta fere reliquit. Cujus generis fuit Tiberiadenſe, & aliud Alexandrinum, quæ à Judæis in profanos uſus converſa fuiſſe refert Epiphanius. Verum hoc à Joſepho Comite, illud ab Athanaſio, repurgata ac perfecta ſunt, & Chriſto non tam tributa, quam reſtituta. Minime vero jactandum id & extollendum cenſuerunt Chriſtiani Scriptores; quod Ethnicis parata eſſet reſponſio, Templa quidem Hadrianum Chriſto exſtruere cœpiſſe, verum pœnituiſſe poſtea propoſiti, & mandatum revocaſſe, proindeque Chriſto deſtinata quidem fuiſſe Templa hæc, non dedicata. *Defenditur adverſus Caſaubonum Lampridii teſtimonium de templis Jeſu Chriſto ab Hadriano exſtructis.* Spartian. Hadr. cap. 13. Spartian. Hadr. cap. 13. Epiphan. Ebionit. Hær. 30. c. 12. & Arrian. Hær. 69. cap. 2.

Satis igitur luculenter docuiſſe videor ſcriptas in Novo Teſtamento hiſtorias ita res geſtas narrare, uti narrantur in multis libris coætaneis, vel ætati certe proximis, qua res geſtæ ſunt. Hoc ſi tenemus, quod non poteſt convelli, profecto veraces eſſe hiſtorias in Novo Teſtamento ſcriptas neceſſe eſt. Quod erat probandum.

ΠΟΡΙΣΜΑ.

Jeſus eſt Meſſias.

I. Quod ſi vera ſunt, quæcunque in Novo Teſtamento ſcripta extant; ſi tot miracula patravit Jeſus, ſi tot Prophetias edidit, quæ deinde ſunt eventu comprobatæ; ſi ipſo deinde rebus terrenis exemto, & in cœlum recepto vim portentificam & prodigialem, ſanctumque adeo Spiritum in Diſcipulos ſuos immiſit; ſicuti, dum inter ipſos verſaretur, fuerat pollicitus; adeo ut gentium omnium linguis loquerentur, ægros ſanarent, mortuos revocarent ad vitam; fatendum omnino eſt divinum hominem fuiſſe Jeſum, pium ac ſanctum, Deo afflatum, Deoque

plenum; quem fraudis, vafritiei, ac vaniloquentiæ suspectum habere nefas' sit. Atqui se ipse Messiam esse palam professus est. Igitur Messias fuit. Id proponimus pro re nata, & in antecessum, quod suo loco fusius demonstrabitur.

PROPOSITIO QUARTA.

Genuini sunt libri Veteris Testamenti.

Librorum Veteris Testamenti antiquitas generatim probatur.

I. AB iis enim auctoribus scripti sunt, à quibus dicuntur esse scripti, & iis circiter temporibus, quibus scripti esse feruntur. Id ut obtineamus, definite ac partite loci hujus quæstio tractanda est, ac singulæ Veteris Testamenti partes sigillatim explorandæ. Magnum opus, si res fuse agatur & enucleate pro merito suo. Nos adhibebimus modum, & intra legitimos fines nostra sese diligentia continebit: non ita in arctum desilientes, ut quæstiones aliquas instituto operi haudquaquam penitus conjunctas obiter attingere occasione data religio sit; neque vero ita exspatiantes, quoad ingens ac prope infinita materies & ubertas rerum postulabit. Ac primum duobus argumentis omnium fere Veteris Testamenti librorum antiquitatem probabimus. Prius arcessemus ex Librorum sacrorum Canone, qui ab Esdra, auctoritate Synagogæ magnæ, Artaxerxis μακρόχειρος temporibus, conflatus est: ut ad calcem Propositionis hujus demonstrabo. Unde sequitur libros ipsos, qui eo continebantur Canone, fuisse ea, quam dixi, ætate antiquiores. Alterum argumentum subministrat vetus interpretatio Græca, sive ab Interpretibus Septuaginta elaborata Ptolemæi Philadelphi ævo, quod vulgo creditur; sive multo recentiore, uti viris quibusdam eruditis visum est; sive partim ab his, partim ab aliis, ut opinati sunt nonnulli; omnium certe consensu ante Christi ætatem concinnata. Cum in ea enim libri haberentur iidem qui in Canone, prorsus hinc efficitur Christi temporibus esse vetustiores. Ex ea etiam scire licet, nomina ac titulos libris præfixos, unde ad agnoscendos auctores non inania sæpe capimus argumenta, minime illuc fuisse recentiorum hominum studio appositos, sed jam inde à prima origine istas sedes occupasse. His in antecessum generatim præmissis, singulis deinceps libris suum continget examen, sua probatio.

DE LIBRIS MOSIS.

Divisio dissertationis hujus de libris Mosis.

I. AC ordiemur primum à Mosis Pentateucho: qui quoniam librorum omnium, qui supersunt, antiquissimus est, utile juxta erit & operosum vetustatem ejus & γνησιότητα quæsitis undique argumentis tueri. Quod ut ordine fiat, Scriptorum primo sacrorum utemur testimoniis; tum decurremus ad auctores reliquos: inde alterius generis asciscemus probationes, & ostendemus Mosem ipsum, ac res ab eo gestas & literis proditas, unicum fere fontem fuisse, unde universæ propemodum per orbem gentes Deos suos, Heroas, & auctores, totamque Theologiam suam hauserunt; Phœnices dico, Ægyptios, Persas, Indos, Thraces, Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, ipsos etiam Americanos; præcipue vero Græcos, & Romanos; quos omnes Mosem, personatum quidem, at certis tamen internoscendum indiciis, retulisse inter Deos, & divino cultu prosecutos esse reperiemus. Quod mirabile sane est, & impietati retundendæ summopere efficax. Nam quæ se expugnari non patietur pertinacia, siquidem ostendero quidquid apud antiquissimas gentes, & ingenii ac doctrinæ laude imprimis florentes, divinum, præstans, illustre, & valde vetustum habitum est, Deos puta, Diisque prognatos Heroas, conditores etiam urbium, ac legumlatores, nihil aliud fuisse quam expressas ad Mosis exemplar imagines; & quem divinis honoribus tot homines magno affecerunt consensu, hunc summi, quem nos colimus, Dei cultorem ac servum se tulisse? Si cui ergo prolixior æquo fortasse videbitur argumenti hujus tractatio, is reputet apud se utilitatem rei ac momentum ad causam, quam tuemur, obtinendam, ita breviorem etiam fatebitur. Atque hæc cum ipse mecum commentarer, miratus sum equidem sæpenumero in tanta literarum, ac sacrarum præsertim luce, neminem extitisse adhuc, qui hanc aperiret scenam, detractaque tot commentitiis Heroibus, ac Diis larva, quam iis prisci ævi superstitio imposuit, Mosem Mosi restitueret, ac publice agnoscendum proponeret. Id à me factum est hac Dissertatione; nec ita quidem, ut hoc argumentum exhausisse me putem,

quod operis haudquaquam patiebatur ratio, neque ipse iniquis excluſus ſpatiis potuiſſem; ſed unde tamen excitari poſſint ſtudioſi ad perſequenda reliqua, & antiquitates ſacras è profanis Hiſtoriis eruendas. Huic diſputationi ſubjiciemus alteram non diſſimilis generis, qua reliquas Græcorum fabulas ex libris Moſis arceſſitas eſſe & expreſſas evincemus. Indidem derivatos eſſe priſcos earum prope omnium, quas dixi, gentium ritus complures demonſtrabimus. Tum quæremus poſtmodum quomodo ſacrorum Librorum notitiam habuerint Græci, quos Ebraicæ ac externarum linguarum rudes fere & imperitos fuiſſe conſtat; & an librorum Moſis interpretatio aliqua fuerit Alexandri ævo vetuſtior. Dehinc linguæ Ebraicæ, literarumque Samariticarum & Judaicarum originem perſcrutabimur. Demum refellemus argumenta, quibus librorum Moſis oppugnari ſolet dignitas & γνησιότης. Ac tandem de depravationibus Pentateuchi paucis tractabimus.

CAPUT PRIMUM.

I. *Probatur Scriptorum ſacrorum teſtimoniis* γνησιότης *librorum Moſis.* II. *Utrum ſolum Deuteronomium, an univerſum Pentateuchum in Templo Helcias Pontifex repererit.*

I. NUnc ergo probemus conſequentes proxime & continua ſerie ætates Libros illos, qui dicuntur eſſe Moſis, adſcripſiſſe Moſi, ac proinde ea ætate eſſe ſcriptos, qua ſcripti eſſe feruntur. Ac primum res à populo Dei geſtas in literas retuliſſe Moſem liquet ex decimo ſeptimo capite Exodi, in quo Amalecitanam victoriam jubet Moſem Deus *ſcribere ob monimentum in libro.* Mandata quoque à Deo accepta libris commiſiſſe oſtendunt illa è vigeſimo quarto libri ejuſdem capite: *Scripſit autem Moyſes univerſos ſermones Domini:* & paulopoſt: *Aſſumenſque volumen fœderis legit audiente populo:* necnon & iſta è triceſimo quarto: *Scribe tibi verba hæc, quibus & tecum, & cum Iſraël pepigi fœdus.* Deuteronomium vero à Moſe primum, & deinde à Joſua fuiſſe deſcriptum, clariſſimis indiciis teſtatum extat: ſed hoc præcipue triceſimi primi capitis Deuteronomii: *Scripſit itaque Moyſes Legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus filiis Levi, qui portabant Arcam fœderis Domini, & cunctis Senioribus Iſraël,* nempe ut ad latus Arcæ fœderis ſervaretur. Tum eam ſeptimo quoque anno publice prælegi ſancit. Alio loco jubet Moſes Regem Iſraëlitis olim præficiendum, Deuteronomium à Sacerdotibus Leviticæ tribus acceptum deſcribere. Canticum præterea juſſu Dei ſcribit Moſes, atque id Iſraëlitas docet, ut habetur in poſtremis Deuteronomii capitibus. Frequentem hujus Deuteronomii uſum, & latarum in eo legum cuſtodiam commendat auctor libri Joſuæ: ipſum vero Joſuam in lapidibus Deuteronomium deſcripſiſſe narrat in monte Hebal; & populum hinc precibus, inde diris devoviſſe, juxta traditum ſibi à Moſe præceptum in ipſo Deuteronomio. Librum Juſtorum, qui capite decimo libri Joſuæ laudatur, & libri ſecundi Regum capite primo, quidam putant eſſe librum Exodi; R. Selomoh ipſum Pentateuchum. Joſue præterea, in libro ipſius nomine inſcripto, mandata executus eſſe dicitur, quæcunque à Deo Moſi tradita fuerant: quod ut accurate fieri poſſet, deſcripta eſſe oportuit. Id confirmatur ρητῶς hoc Exodi: *Scribe hoc ob monimentum in libro, & trade auribus Joſuæ:* & ex iſto libri Joſuæ: *Confortare igitur, & eſto robuſtus valde, ut cuſtodias & facias omnem Legem, quam præcepit tibi Moyſes ſervus meus: ne declines ab ea ad dexteram vel ad ſiniſtram, ut intelligas cuncta quæ agis. Non recedat volumen Legis hujus ab ore tuo, ſed meditaberis in eo diebus ac noctibus, ut cuſtodias & facias omnia quæ ſcripta ſunt in eo.* Ex his ſequitur Legem Moſis Joſuæ temporibus ſcriptam extitiſſe: nec Legem ſolum ſecundam, quæ Deuteronomium eſt; ſed priorem etiam, quæ poſteriore amplior fuit; nam multa habuit prior Lex, quæ repetita non ſunt in ſecunda. Atqui non poſteriorem ſolum, ſed priorem quoque deſcriptam habuiſſe Joſuam neceſſe fuit, ut univerſis Moſis præceptis obtemperaret, & populum quoque in eorum obſequium flecteret: nam pars hæc præcipua fuit mandatorum Moſis. Itaque ante latum Deuteronomium Joſuam præceptis inſtruit Moſes, quæcunque ipſe à Deo acceperat. Hæc enim leguntur capite Numerorum viceſimo ſeptimo: *Fecit Moyſes ut præceperat Dominus: cumque tuliſſet Joſue, ſtatuit eum coram Eleazaro ſacerdote, & omni frequentia populi. Et impoſitis capiti ejus manibus cuncta replicavit, quæ mandaverat Dominus.* Commemorantur quoque mandata Moſis in libro Judicum, his verbis: *Dimiſitque eos, ut in ipſis experiretur Iſraëlem, utrum audiret mandata Domini, quæ præceperat patribus eorum per manum Moyſi, an non.* Frequentior etiam horum mentio in libris Regum: velut cum in Arca

Probatur Scriptorum ſacrorum teſtimoniis γνησιότης *librorum Moſis.*

Exod. 17. 14.
Exod. 24. 4, 7.
Exod. 34. 27.
Deut. 31. 9, 10, 11, 25, 26.
Deut. 31. 19, 22.
Joſ. 1. 8. & 23. 6.
Joſ. 8. 31, & ſeq.
Joſ. 10. 13.
2. Reg. 1. 18.
Joſ. 8. 35. & 11. 15.
Exod. 17. 14.
Joſ. 1. 7, 8.
Num. 27. 22, 23.
Judic. 3. 4.
3. Reg. 8. 9.

nihil aliud fuisse legitur quam Tabulas lapideas, quas in ea Moses recondiderat ad
4. Reg. 14. 6. montem Horeb. Et cum Amasias narratur interfectis patris sui percussoribus, à filiis
Deut. 24. 16. eorum manum abstinuisse; morem gerens præcepto Mosis, quo patres luere no-
3. Reg. 2. 3. xas filiorum, vel filios patrum sancitur. Adde isthæc è secundo capite tertii Regum:
Observa custodias Domini Dei tui, ut ambules in viis ejus, ut custodias ceremonias ejus, & præcepta ejus, & judicia, & testimonia, sicut scriptum est in Lege Moysi, ut intelligas uni-
4. Reg. 21. 8. *versa quæ facis:* & hæc quoque è vicesimo primo capite quarti Regum: *Si custodierint*
4. Reg. 23. 25. *universam Legem, quam mandavit eis servus meus Moyses:* tum & illa e vicesimo tertio
capite libri ejusdem: *Similis non fuit ante eum Rex, qui reverteretur ad Dominum in omni corde suo, & in tota anima sua, & in universa virtute sua, juxta omnem Legem Moysi.*
1. Par. 16. 14. Paria his extant in Paralipomenis. Tale hoc è decimo sexto capite libri prioris: *Juxta omnia quæ scripta sunt in Lege Domini, quam præcepit Israëli:* & hoc quoque è decimo
2. Par. 17. 9. septimo capite posterioris: *Docebantque populum in Iuda, habentes librum Legis Domini:*
2. Par. 23. 18. atque id etiam è vicesimo tertio capite sequente: *Ut offerrent holocausta Domino, sicut*
2. Par. 25. 34. *scriptum est in Lege Moysi:* tum & illud è vicesimo quinto capite sequente: *Cumque roboratum sibi videret imperium, jugulavit servos qui occiderant Regem patrem suum, sed filios eorum non interfecit, sicut scriptum est in Lege Moysi: Non occidentur patres pro filiis, neque filii pro patribus, sed unusquisque in peccato suo morietur.* Atqui hæc conceptis ver-
Deut. 24. 16. bis extant in Deuteronomio. Plurima apud Esdram, qui fuit *scriba velox in Lege*
1. Esdr. 7. 6. *Moysi*, Mosaicæ Legis mentio. Sic tertio capite: *Et surrexit Iosue filius Iosedec, & fra-*
1. Esdr. 3. 2. *tres ejus, & ædificaverunt altare Dei Israël, ut offerrent in eo holocautomata, sicut scriptum*
1. Esdr. 6. 18. *est in libro Moysi viri Dei:* sic sexto: *Et statuerunt Sacerdotes in ordinibus suis, & Levitas in vicibus suis, super opera Dei in Ierusalem, sicut scriptum est in libro Moysi.* Crebro etiam in libro Nehemiæ commemoratur Lex Mosis. Sic capite nono: *Et le-*
2. Esdr. 9. 3. *gerunt in volumine Legis Domini Dei sui quater in die:* & capite sequenti: *Ut am-*
2. Esdr. 10. 29. 34. 36. *bularent in Lege Dei, quam dederat in manu Moysi servi Dei:* & paulo post bis in
2. Esdr. 13. 1. testimonium eadem Lex adducitur: in decimo tertio quoque capite: *In die autem illo lectum est in volumine Moysi, audiente populo: & inventum est scriptum in eo, quod non debeant introire Ammonites & Moabites in Ecclesiam Dei usque in æternum.* Quæ itidem ut alia in libris Mosis scripta leguntur. Præcipuum vero illud est, quod extat
2. Esdr. 8. 1, & seq. in eodem libro Nehemiæ, Esdram Mosaicæ Legis volumen prælegisse universæ Israëlitarum genti, & interpretationibus explanasse. Jam vero liber Psalmorum, quorum Mosem auctorem habent nonnulli, quid aliud est quam frequens Mosaicorum mandatorum iteratio? Psalmi præcipue, septuagesimus septimus, centesimus quartus, centesimus quintus, & centesimus tricesimus quintus, totam Pentateuchi historiam ab initio
Bar. 1. 20. repetunt. Testimoniis Mosaicæ Legis aliquoties utuntur Propheræ, Baruchus, & Daniel.
Dan. 9. 11. Deut. 27. 15, & seq. 28. 15, & seq. & 29. & 30, & 31, & 32. Meminit uterque dirarum, quibus impii devoventur in Lege Mosis. Sic præterea Baruchus secundo capite: *Sicut locutus es in manu pueri tui Moysi, in die qua præcepisti ei scribere Legem tuam:* & Daniel decimo tertio: *Erudierunt filiam suam secundum Legem*
Bar. 2. 28. *Moysi.* Insigne & illud Malachiæ: *Mementote Legis Moysi servi mei, quam mandavi ei*
Dan. 13. 4. *in Horeb ad omnem Israël, præcepta, & judicia.* Tobiæ consanguineo suo Saram despon-
Mal. 4. 4. dere se ait Raguel, *ut conjungeretur cognationi suæ, secundum Legem Moysi.* Jesus Siraci-
Tob. 7. 14. Eccli. 45. 6. & 24. 33. des eximio Mosem ornat elogio, creatumque esse ait Israëlitici populi legumlatorem:
2. Mach. 7. 30. quod apud eum non semel legere licet. Plurima denique in Machabaicis libris Mosaici
2. Mach. 7. 6. operis commemoratio: velut in septimo capite libri secundi: *Non obedio præcepto Regis, sed præcepto Legis, quæ data est nobis per Moysem:* quo capite & Cantici Mosis fit
Deut. 32. 36. mentio, ex eoque testimonium quoddam profertur.

Utrum solum Deuteronomium, an universum Pentateuchum in Templo Helcias Pontifex reperit.

II. Notabile vero imprimis illud est, quod habent Libri Regum, & Paralipomena, Helciam Pontificem, cum sarta tecta Templi curaret, librum Legis, ipsa Mosis manu scriptum, ut indicare videntur Paralipomena, & Interpretes plerique volunt, in domo Domini reperisse: quem ad se missum cum Josias legisset, ejusdem jussu, universo populo audiente fuisse recitatum. Id ad omnes Mosis libros referendum manifesto censet Josephus, quod ad unicum Deuteronomium pertinere arbitrati sunt, Athanasius, Chrysostomus, & recentiores plerique: propterea, opinor, quod librum eumdem ab Helcia repertum fuisse crediderunt, quem manu sua descriptum ad latus Arcæ fœderis locari jusserat Moses, ut narratur Deuteronomii ipsius tricesimo primo
4. Reg. 22. & 23. capite; hunc autem, non totam Legem, sed Deuteronomium solum fuisse complexum, multorum opinio est: & quod decimo septimo capite scriptum legitur de futuro
2. Par. 34. 14, & seq. Israëlitarum Rege: *Postquam sederit in solio regni sui, describet sibi Deuteronomium Legis*
Joseph. Ant. l. 10. cap. 5. Ath. Epist. ad Marc. *hujus in volumine, accipiens exemplar à Sacerdotibus Leviticæ tribus, & habebit secum, le-*
Chrysost. Homil. 9. in Matth. *getque illud omnibus diebus vitæ suæ, ut discat timere Dominum Deum suum, & custodire ver-*
1. & Hem. 7. *ba, & ceremonias ejus, quæ in Lege præcepta sunt.* Huc accedit quod libri Josuæ capite

octavo,

octavo, cum aram Domino exstruit Josue in monte Hebal, factum hoc legitur, *sicut scriptum est in volumine Legis Moysi*; cum id Deuteronomii vicesimo septimo capite, nec alio præterea Pentateuchi loco reperiatur: & quod decimo quarto capite libri quarti Regum testimonium recitatur ex *libro Legis Moysis*, quod Deuteronomii vicesimo quarto capite, nec alibi uspiam in Lege habetur: & quod in libro Nehemiæ arceri jubentur ab Ecclesia Dei Moabitæ, & Ammonitæ, prout lectum fuerat *in volumine Moysi*, quod non alibi quam Deuteronomii capite vicesimo tertio occurrit: & quod ῥήσεις aliquot è Lege Mosis depromuntur à Barucho, & Daniele, quas extra Deuteronomium frustra requiras. Eæ jam à me superius allatæ sunt. Verum & reliquos præterea Pentateuchi libros *in latere Arcæ* simul fuisse asservatos, & ab Helcia repertos, neque negat Auctor libri Regum, neque rationibus suis Tostatus conficit, quæ sunt ejusmodi, ut facile ex illis appareat positum fuisse in latere Arcæ Deuteronomium, non ut priores quatuor illinc fuisse exclusos nos fateri cogat: cum præsertim censeant Judæorum plerique, non Deuteronomium solum, sed & totam Legem in Arca à Mose fuisse inclusam. Visum id est Isaaco Abrabanieli, & R. Levi ben Gerson. Plus aliquid legitur in Debarim rabba, nempe Mosem instante morte tredecim exemplaria Legis descripsisse, quorum duodecim in usum cederent duodecim tribuum, unum vero in Arca servaretur, ex quo reliqua emendari possent, si quæ forte iis labes inolevisset. Hæc retulit & amplexus est Maimonides, & ad eorum probationem usus est ipsis verbis Mosis: *Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ fœderis Dei vestri, ut sit tibi contra te in testimonium.* Hinc etiam occasionem habuisse videtur Epiphanius, aliique post Epiphanium complures, ut crederent non Legem solum totam, sed & libros omnes Canonicos intra Arcam fuisse reconditos, cum inde Apocryphi secluderentur; quod vanum tamen est ac frivolum: nam in Arca solas fuisse Tabulas lapideas à Deo scriptas discimus ex libris Regum, & Paralipomenon: Lex autem fuit ad latus Arcæ exterius; quo & urna aurea mannæ plena, & Aaronis virga: hoc est, si Jonathanem Paraphrasten Chaldæum audimus, בקופסא, *in capsa*, ad latus dextrum Arcæ: vel si Gemaram Thalmudici libri שקלים, in גלוסקום, *in* γλωσσόκομῳ, hoc est, scrinio. Cum autem post Templi ædificationem, Tabernaculum, plurimaque Tabernaculi vasa & supellectilem, in Templi ipsius Gazophylaciis fuisse reposita verisimile sit, illuc quoque illatam fuisse capsulam, Legis volumini recondendo destinatam, credere par est: quæ postquam diu illic neglecta & ignorata jacuit, tandem ab Helcia Pontifice reperta est. Quamobrem non in Arca Domini, sed *in domo Domini* repertum à se librum Legis prædicat Helcias; non fimeto infossum, ut conjectavit Chrysostomus, sed in capsula illa reconditum, quæ stante Tabernaculo fuerat ad latus dextrum Arcæ. Sed de his infra. Libet huc adjicere Arabum quorumdam opinionem, qui tradunt Phinees quinque libros Legis, servatam Mannæ portionem, Tabulas duas, virgam Mosis, & illam Aaronis quæ folia produxerat, in urnam æneam congessisse; tum vas plumbo obturatum clam abdidisse in spelunca, cui deinde inædificatum est Templum Salomonis. Ad testimonia vero illa è Deuteronomio depromta quod attinet, sciendum est fuisse Deuteronomium, velut compendiariam priorum Pentateuchi librorum explanationem, & Legis totius breviarium, in familiarem & quotidianum populi Israëlitici usum compositum. Id declarat ipse Moses cum ait initio Deuteronomii: *Cæpit Moyses explanare Legem & dicere: Dominus Deus noster locutus est ad nos in Horeb.* Prioris fœderis iterationem, & quasi novum fœdus fuisse significant illa è vicesimo nono capite Deuteronomii: *Hæc sunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moysi, ut feriret cum filiis Israel in terra Moab, præter illud fœdus quod cum eis pepigit in Horeb.* Atque hinc porro Liber ille dictus est Deuteronomium, secunda Lex; relata in literas itidem ut prima; quam primam Legem si quis à Mose scriptam ut secundam negare ausit, opprimetur hoc loco Exodi: *Scripsit autem Moyses universos sermones Domini.* Et deinde: *Assumensque volumen fœderis, legit audiente populo.* Atque ea sane à Deo ipso fuerat jam ante ex parte descripta: sic enim habetur in Exodo: *Dixit autem Dominus ad Moysem: Ascende ad me in montem, & esto ibi, daboque tibi Tabulas lapideas, & Legem, ac mandata quæ scripsi, ut doceas eos.* At Deuteronomium cum esset Legis, ut dixi, velut Epitome, hinc illud præcipit Moses suspendi pro signo in manibus, inter oculos collocari, postibus domuum adscribi, nocturna ac diurna manu versari, propter brevitatem nimirum & condiscendi facilitatem. Res itaque illic delibatas tantum, & quasi perstrictas animadvertere licet, quæ jam fuerunt enucleatius descriptæ. Quod autem tritior ejus esset & promptior usus, idcirco testimonia ex eo depromi solent; cum hominum esset eruditiorum, & accuratiorem rerum notitiam quærentium, tractatio reliquorum Librorum: ex quibus tamen non pauca itidem depromta videas in recentioribus Scripturæ sacræ Libris. Cujusmodi est illud secundi Para-

in 1. Cor. 2. Deut. 31. 9, 11, 24, 26. Deut. 17. 18, 19. Jos. 8. 31. Deut. 27. 5, & seq. 4. Reg. 14. 6. Deut. 24. 16. 2. Esdr. 13. 1. Deut. 23. 3. Bar. 1. 20. & 2. 2, 28. Dan. 9. 11, 13. & 13. 63. Tostat. Quæst. 10. in 4. Reg. 22. Abrab. in Deut. 31. 9, 26. R. Levi ben Gerf. ibid. Maimon. Præf. in Jad Chazac. Deut. 31. 26. Epiphan. De pond. & mens. cap. 4. 3. Reg. 8. 9. 2. Par. 5. 10. Ebr. 9. 4. Jonath. in Deut. 31. 26. 4. Reg. 22. 8. Chrysost. in Matth. 2. Homil. 9. & in 1. Cor. 2. Hom. 7. Abulfarag. Hist. Orient. Dyn. 2. Deut. 1. 5. Deut. 29. 1. Exod. 24. 4, 7. Exod. 24. 12.

lipomenon: *Immolaverunt autem Phasc quartadecima die mensis secundi. Sacerdotes quoque, atque Levitæ tandem sanctificati obtulerunt holocausta in domo Domini. Steteruntque in ordine suo juxta dispositionem, & legem Moysi hominis Dei.* Et capite sequenti: *Pars autem Regis erat, ut de propria ejus substantia offerretur holocaustum mane semper & vespere; Sabbatis quoque, & Calendis, & solennitatibus cæteris, sicut scriptum est in Lege Moysi.* Et capite trigesimo quinto: *Et immolatum est Phasc, asperserunteque Sacerdotes manu sua sanguinem, & Levitæ detraxerunt pelles holocaustorum, & separaverunt ea, ut darent per domos, & familias singulorum, & offerrentur Domino, sicut scriptum est in libro Moysi.* Et in Nehemiæ libro, capite decimo, plurima recensentur ex Lege Mosaica: quæ sane in Deuteronomio nusquam leguntur. Plura hujusmodi proferre possem, sed hæc sufficiunt, & ad reliqua properandum est.

2. Par. 30. 15, 16.
2. Par. 31. 3.
2. Par. 35. 11, 12.

CAPUT SECUNDUM.

I. *Probatur aliorum Scriptorum testimoniis γνησιότης librorum Moſis:* II. *Sanchoniatonis*, III. *Homeri, & Hesiodi*, IV. *Pentateuchi Samaritani*, V. *Thaletis*, VI. *Solonis*, VII. *Pythagoræ*, VIII. *Anaxagoræ*, IX. *Hellanici*, X. *Charondæ*, XI. *Socratis*, XII. *Theopompi, & Theodectis*, XIII. *Platonis*, XIV. *Ægyptiacarum Mercurii Columnarum, quæ quid fuerint ostenditur*; XV. *Aristotelis*, XVI. *Hecatæi*, XVII. *Eudoxi*, XVIII. *Berosi*, XIX. *Abydeni*, XX. *Demetrii Phalerei*, XXI. *Septuaginta Interpretum Scripturæ sacræ, & Aristeæ*, XXII. *Ezekieli*, XXIII. *Manethonis*, XXIV. *Philochori*, XXV. *Aristobuli Judæi*, XXVI. *Polemonis*, XXVII. *Eupolemi*, XXVIII. *Demetrii Judæi*, XXIX. *Cleodemi*, XXX. *Theodoti*, XXXI. *Philonis Senioris*, XXXII. *Alexandri Polyhistoris*, XXXIII. *Apollonii Molonis*, XXXIV. *Castoris Rhodii*, XXXV. *Diodori Siculi*, XXXVI. *Chæremonis*, XXXVII. *Trogi Pompeii, & Justini*, XXXVIII. *Nicolai Damasceni*, XXXIX. *Ptolomæi Mendesii*, XL. *Strabonis*, XLI. *Apionis*, XLII. *Philonis, Josephi, & Justi Tiberiensis*, XLIII. *Auctorum libri tertii, & quarti Esdræ, & tertii Machabæorum*, XLIV. *Juvenalis*, XLV. *Plutarchi*, XLVI. *Philonis Byblii*, XLVII. *Galeni*, XLVIII. *Ptolemæi Chenni*, XLIX. *Taciti*, L. *Plinii, Apuleii*, LI. *Luciani*, LII. *Numenii*, LIII *Longini*, LIV. *Porphyrii*, LV. *Trebellii Pollionis*, LVI. *Jamblichi*, LVII. *Juliani τῶ θεοῦ*, LVIII. *Helladii Besantinoi*, LIX. *Artapani*, LX. *Thalli*, LXI. *Historiæi*, LXII. *Lysimachi*, LXIII. *Poëmatis ῥαψικοῦ Phocylidi adscripti*, LXIV. *Onkelosi, Jonathanis, Hierosolymitani Interpretis, Hagiographorum Paraphrastis, Syri Interpretis, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Hierichuntinæ, & Nicopolitanæ Interpretationis.*

Probatur aliorum Scriptorum testimoniis γνησιότης librorum Moſis:

EX superioribus, ni fallor, satis luculenter demonstratum est, quam perpetua, jam inde à Mosis ævo, & certa Libris ejus constiterit auctoritas: quam si externis jam confirmare libet testimoniis, & aliorum Auctorum ascisçere auxilia, qui vel Mosis ipsius, vel Mosaicarum scriptionum aliqua se notitia imbutos fuisse prodiderunt, à proximis Mosi temporibus, ad confirmatum jam in orbe Christianismum, clarius etiam Propositionis hujus veritas eluceſcet. Tam alte ergo repetitis disquisitionis hujus initiis, per consequentes ætates nostra decurret oratio.

Sanchoniatonis,

Porphyr. apud Euseb. De præp. Evang. libr. 1. & 10.

II. Ac ordiemur primum à Sanchoniathone Berytio, antiquissimo Phœniciarum rerum Scriptore, quem Trojanis vetustiorem fuisse temporibus, & Mose uno alterove sæculo recentiorem, ex Phœniciæ regum successionibus probari scribit Porphyrius. Hujus opus e lingua Phœnicum Græce reddidit Philo Byblius, unde nonnulla excerpsit Eusebius, & libris suis De evangelica præparatione intexuit. Atque ea quidem talia sunt, ut attendenti appareat pleraque ipsum è Mosis fontibus in lacunas suas derivasse. Non est otii nostri rem accuratiori examine ventilare, & ab aliis jam hæc occupata provincia est. Id observandum nobis est quod tradidit Porphyrius, & est

ad rem quam tractamus appositum, commentaria accepisse Sanchoniathonem ab Ierombalo Sacerdote Dei Ievo, & de Judæis verissima prodidisse. Ierombalum autem eum esse Gedeonem, ex libro Judicum, ubi non semel Ierobaal cognominatur, sciunt eruditi, & docuit Suidas, sed in vocis originatione falsus est; quemadmodum in ipsa re Georgius Syncellus, qui Ierombalum Gedeonis fratrem esse credidit, nominis duplicis ambiguitate deceptus. Quæ autem à Gedeone commentaria Sanchoniathon accepit, quid aliud esse dicamus, quam ipsos Mosis libros, quorum doctrina tinctæ sunt & aspersæ, ut dixi, superstites Sanchoniathonis reliquiæ? Omnem vero dubitationem tollit, quod notatum est à Philone Byblio, Sanchoniathonem, cum de rerum principiis & mundi origine commentaturus esset, summa diligentia Taauti libros evolvisse, ut pote quem sciret esse literarum repertorem, & primum commentaria reliquisse; ab eoque sumsisse scribendi argumentum. Tum posteaquam Sanchoniathonis dissertationes de mundi & animalium procreatione expositi, hæc omnia ait in Taauti Cosmogonia fuisse descripta, quæ sibi comperta ex signis & conjecturis mens ipsius nos docuit; atque hunc Taautum, ab Ægyptiis Thoyth, à Græcis Mercurium appellari. Jam vero hæc omnia mecum argumenta recollige: De mundi generatione scripsit Taautus; scripsit & Moses: literarum inventio Taauto tribuitur; tribuitur & Mosi ab Eupolemo, Theodoreto, & Isidoro: Taauti libris ad opus suum lucubrandum usus est Sanchoniathon, idemque à Gedeone commentaria ad id ipsum accepit; Mosis doctrinam spirant passim & repræsentant Sanchoniathonis reliquiæ: quis non inde conjiciat Taautum illum fuisse Mosem? At nos id quoque infra multiplici argumentorum congerie clarius etiam & certius approbabimus.

Jud. 6. 32. & 7. 1. & 8. 35. Boch. Chan. libr. 2. cap. 17. Suid. in Ἱερο-βάαλ. Georg. Sync. Chronograph. ad ann. Mund. 4115. Philo Bybl. apud Euseb. De Præp. Evang. lib. 1. Eupol. apud Clem. Alex. Strom. libr. 1. Theodor. in Gen. Interr. 61. Isidor. Orig. libr. libr. 1. c. 3.

III. Sanchoniathonem excipient Homerus, & Hesiodus, quorum scriptis nullum antiquius habent Græci: nam Orphica quæ circumferuntur, Pisistrati ævo haudquaquam vetustiora sunt. Homerum studiorum caussa Ægyptum petiisse tradit Diodorus: imo & Ægyptius à plurimis existimatus est, ut asseverat Clemens Alexandrinus. Cum autem dubitare nos non sinant ea quæ dicturi sumus inferius, quin tum apud Ægyptios vigeret Mosis memoria, atque illuc jam penetrassent ipsius scriptiones, quis illas, unde tantarum rerum notitiam poterant comparare, neget ab iis lectas & sublectas, qui illuc discendi gratia proficiscebantur? Multis id confirmat Justinus in Paræneſi, & libri ipsi Homeri loquuntur, in quibus sexcenta deprehendere licet ex Mose depromta. Velut cum scribit Deos peregrinorum habitu urbes circumire, ad exploranda hominum bene vel male facta. Id ipsi suppeditavit Moses, cum tres Angelos Abrahamo apparuisse scribit. Augurium, ejusque expositio, quæ habentur in Odyssea, cum aquilas in capita procorum involantes mortem ipsis Augur portendere declarat; non-ne similis ostenti imitatio est, quod Ægyptio pistorum magistro in somnis contigit, & in paris eventus significationem traxit Josephus? Multa etiam hujus generis apud Hesiodum nanciscare. Græcanicæ Theogoniæ architectos fuisse ipsos disertis verbis Herodotus pronuntiat: quam multa autem in tota hac Mythologia è Mose manifesto petita? quod & infra probabimus. Chaos Hesiodo memoratum, ex Mosis verbis confictum esse agnoscunt omnes. Aristoteles in libello de Xenophane, Zenone, & Gorgia, Chaos illud Hesiodi, ex quo orta sunt omnia, nihil esse diserte pronuntiat. Hesiodi ejusdem Erebus, ipsum est ערב Mosis. Diem Nocte satum, proindeque recentiorem finxit: Moses quippe vespertinum tempus matutino antepositi, & post tenebras lucem creatam dixit. Septimum diem sacrum esse, & hic docuit, & Homerus, qui & eo cuncta perfecta fuisse addit, ut ab Aristobulo adnotatum est. Hominem luto formatum, & primorum hominum vitam nostra hac fuisse diuturniorem scripsit Hesiodus: quæ mere Mosaica sunt. Ate Homeri, Pandora Hesiodi, Eva est parens generis humani. Omnia Homerum ex Oriente depromsisse, demonstraturum se spondet non semel Heinsius in Aristarcho sacro. Prodiit libellus ante annos aliquot, quo locutiones Homericæ & Hesiodeæ, Mosis, aliorumque Scriptorum sacrorum locutionibus similes colliguntur. Ex quibus cognoscitur tantam Ebraismorum segetem, nonnisi ex Librorum sacrorum lectione suboriri potuisse. Atque hinc factum opinor, ut Aristeæ Proconnesii, qui sæpe confunditur cum Aristæo Apollinis filio, quem Mosem esse ostendemus, discipulum credi ab aliquibus Homerum Strabo & Eustathius prodiderint.

Homeri, & Hesiodi.

Diodor. libr. 1. Clem. Alex. Strom. 1. Hom. Odyss. 5. Hom. Odyss. 6. Herod. libr. 2. cap. 53. Aristob. apud Euseb. Præp. libr. 13. cap. 12. Heins. Aristarch. sacr. part. 1. cap. 1. Strab. libr. 13. Eustath. in Hom. Il. 8.

IV. Ex omnibus argumentis, quæ ad fidem Mosaicis libris adstruendam colligi possunt, vix validius ullum reperias, quam quod ex Pentateuchi Samaritani vetustate & auctoritate ducitur. Cum enim jam inde ab Ieroboami perduellione, decem tribus secessione facta suis legibus, suaque religione uti cœpissent: majorque deinde exarsisset invidia, postquam Templi Hierosolymitani, Urbisque adeo ipsius instauratione turbantes Esdras devovit, & horrendi carminis pronuntiatione sacras & infa-

Pentateuchi Samaritani.

mes esse jussit: capitale demum odium, & perpetua dissociatio consecuta est ab Alexandri Magni temporibus, ex quo Manasses Jaddi Pontificis frater, Sanballetis Satrapæ, qui Darii nomine Samariam regebat, filia uxore præter fas & Legis præscriptum ducta, Sacerdotio exauctoratus est. Cujus injuriæ impatiens, ne amatam conjugem dimitteret, confugit ad socerum, & Templo ab eo in monte Garizim exstructo præfectus, Pontificem se gessit. Tempore ab hoc nullus amor populis, nec fœdera fuerunt, sed implacabile dissidium, quod ad hanc diem perseverat. Et tamen utraque gens suum Pentateuchi codicem habet, nihil vel parum certe dissentientem; hunc Samaritanis literis exaratum, qui veteres fuerunt Chananæorum characteres; illum Judaicis, qui post captivitatem Babylonicam ex Assyriis detorti sunt.

Thaletis,

V. Circiter trigesimam quintam Olympiadem florebat Thales, oriundo Phœnix, Ægyptiorum & Chaldæorum sine controversia discipulus, uti de ipso prædicat Josephus. In Epistola autem Thaletis ad Pherecydem, quæ refertur à Laërtio, & κιβδηλίας mihi suspecta est, in Ægyptum penetrasse se ait, non ut cum Astronomis solum, sed & Sacerdotibus congrederetur. Quem deinde morem adeundæ Ægypti tenuerunt vetustiorum Græciæ Philosophorum plerique, ut ex ipsis fontibus puriores patriæ doctrinæ latices haurirent. Non semel igitur candide agnoscit Plato, aliique complures, quæcunque de rebus divinis à Græcis disputata sunt, ex Ægyptiis scholis esse profecta. Idem argumentum persequitur Plutarchus in Libello de Iside & Osiride, clarissimosque Græcanicæ Philosophiæ antistites, Thaletem, Solonem, Pythagoram, Lycurgum, Platonem, & Eudoxum, in Ægyptum philosophandi caussa se contulisse narrat, & Ægyptiis magistris esse usos, quorum & nomina recenset. Ex Ægyptiorum ergo quos adierat, & Phœnicum ad quos genus referebat, rivis, in quos magnam Mosaicæ doctrinæ copiam confluxisse mox ostendemus, abunde Thales hortulos suos irrigavit. Hinc Deum definiebat, Quod principio & fine caret; quod rerum omnium antiquissimum est: atque hanc aiebat esse Mentem, quæ cuncta ex aquis formavit. Hinc hominum cogitata Deo perspecta esse sciscebat. Hinc hominum animos primus immortales esse dixisse fertur. Hinc lucem tenebris posteriorem esse statuit. Quæ non ex apothecis Philosophiæ, sed ex intimis veræ Theologiæ myrotheciis depromta sunt.

Joseph. libr. 1. contr. Apion. Laërt. in Thalet.

Solonis,

VI. In dubia eadem & suspecta ad Pherecydem Epistola, Solonem itineris in Ægyptum socium habuisse se ait Thales, & cum Sacerdotibus, ac Astronomis Ægyptiis utrumque esse conversatum. Idem testatur Plato in Timæo. Sonchin & Psenophin Sacerdotum illorum celeberrimos nominat Plutarchus. Tradit Diodorus Solonem, itidem ut Lycurgum, multa de legibus Ægyptiorum in legum suarum collectionem transtulisse; cum alibi Mosaicis legibus usos Ægyptios docuisset. Inde fit ut pleraque Athenienssium instituta Mosaicis fuerint consimilia, ut paulo post notabimus. Inde inter illustriora ejus effata celebratur illud, quo Diis honorem, parentibus reverentiam exhiberi præcipiebat. Atque ea sane è Decalogo petita erant.

Plutarch. De Isid. & Osir. Diodor. libr. 1.

Pythagoræ,

VII. Hos excipit Pythagoras Samius, in Syria natus, juxta Iamblichi, aliorumque sententiam. Is itaque patriæ revisendæ desiderio, Sidonem, Tyrum, & Byblum navigavit, ac totam fere lustravit Syriam, & Chaldæos, Ebræos, Arabes, ac Ægyptios præceptores habuit. Scribit Iamblichus Sidone congressum fuisse Pythagoram cum Mochi Physiologi successoribus. Mochi historici Phœnicis, qui res gentis suæ patria lingua prodidit, meminerunt Athenæus, Josephus, & Tatianus. Ochus appellatur apud Diogenem Laërtium, & Suidam. At is quem commemorat Iamblichus, de rerum natura disseruit. Itaque hic ipse est, quem Moschum Sidonium appellat Strabo, quemque Physica tractasse ait, & Trojano excidio fuisse vetustiorem. Meminit ejusdem & Sextus Empiricus, ab eoque doctrinam suam Democritum petivisse statuit, auctore Posidonio. Hinc ergo emendandus Iamblichus, & pro, Μάχῳ, quod etiam in scriptis Codicibus reperi, scribendum, Μόχῳ. Atqui, Μόχος, ipsissimum videtur, משה, Moses, qui merito φυσιολόγος dictus est, ut pote qui scripserit de rerum primordiis, & quique Trojanum bellum ætate præcessit, & Sidonius credi potuit ab iis qui patriam ipsius ignorabant, vel quod in hac potissimum urbe propagata fortasse fuerit ipsius doctrina, multique eam amplexi sint, vel propter Judææ viciniam: nonnumquam enim cum Phœnicibus Judæos confundi certum est. Adeundæ Ægypti auctor Pythagoræ fuit Thales: abeuntem Polycrates commendatitiis ad Amasim Ægypti regem literis prosecutus est, Amasis vero ad Ægyptios Sacerdotes. Quo cum perveniisset, Sonchidi Archiprophetæ in disciplinam se trâdidit. Ac primum eum circumcisum ferunt: tum deinde per viginti duorum annorum decursum, non Astronomicis solum, & Geometricis, sed sacris etiam, & interioribus doctrinis institutus est, & omnibus Deorum mysteriis initiatus. Chaldæos quoque, Assyrios, & Persarum Magos audivit,

Jambl. De vit. Pyth. libr. 1. c. 2. Euseb. Præp. l. 10. c. 4. Cleanth. apud Malch. de vit. Pyth. & Clem. Alex. Strom. 1. Jambl. De vit. Pyth. libr. 1. c. 3. Athen. libr. 3. Joseph. Antiq. libr. 1. cap. 4. Tatian. Orat. contr. Gent. Diog. Laërt. Procem. Suidas in Θαλ. Strab. libr. 16. Sext. Emp. adv. Math.

& magna demum disciplinarum merce ditatus Philosophiam suam instruxit. Quam multa autem Mosaica, inter Judæos & vicinas gentes conquisita, illuc contulerit, optimus testis Hermippus, qui Judæorum dogmata ac leges Pythagoram in suam transtulisse Philosophiam scripsit; ut ex Josepho, & Origene discimus. Testis & Aristobulus Judæus apud Clementem Alexandrinum, & Eusebium. Horum ille colligit aliquot Pythagoræ dogmata, & Mosaicis consentire ostendit; velut illud è Decalogo, quo sculptilibus interdicitur, expressisse Pythagoram ostendit, cum vetuit imaginem Dei annulo inscribi. Mosem etiam secutos esse docet Pythagoreos, cum hominem ad Dei imaginem conditum esse definierunt. Quod eorum dogma ex testimonio Iamblichi, & laudati ab Iamblicho Archytæ Tarentini facile colligitur. Multa ad hæc similia congerit, quæ prætereo. Eodem pertinent alia quoque jam observata à Grotio: cujusmodi est ea lex, qua morticinorum prohibetur esus, quamque inter præcepta sua Pythagoras retulit. Cum nudis pedibus idem sacra fieri jussit, nonne mandatum Mosi de rubo ardenti editum videtur in mente habuisse, quemadmodum ab Ambrosio notatum est? Integrum quoque præceptum Mosis repræsentavit Pythagoras, quo ne frugiferæ succiderentur arbores interdixit. Ex historia Balaami & Asinæ prodiit Pythagoricum illud, non transeundum illac, ubi asinus procubuerit. Adde Timæum Locrum Pythagoreum, & Platonem in libro, quem Timæi hujus nomine inscripsit, de mundi opificio pleraque Mosis doctrinæ consona differere. Adde & veri persimilem conjecturam Seldeni, & Wendelini, qua mirificam illam Pythagoræ τετρακτὺν ipsum esse suspicantur Dei nomen τετραγράμματον, יהוה, atque ejus notitiam à Daniele jam sene Pythagoram, cum in Babylonia degeret, accepisse. Danieli adjungi poterat & Ezechiel, ut ostendam infra. Notabile hoc habet Plutarchus, Pythagoram, & Platonem asseveravisse mundum à Deo esse factum, & suapte natura corruptioni esse obnoxium. Idem alibi pleraque Pythagoræ dogmata, Numæ Pompilii dogmatis consentanea profert; quæ ex Mosaicis legibus expressa esse manifestum est. Velut cum Deum neque corrumpi posse, neque sensu percepi, sed intelligi solum uterque statuit: & cum vetuit Numa Deum ad hominis, aut animalis cujuscunque formam exprimi; unde nec centum ac septuaginta prioribus Romani regni annis ulla Dei effigies Romæ extitit: & cum farinam ac vinum sacrificiis uterque adhibuit. Adde & referre Malchum, sive Porphyrium, certas quasdam victimarum partes nonnumquam comedisse Pythagoram, qui animatorum cæteroquin esu fere abstinebat; alias victimarum partes constanter respuisse. Sciebat enim quarumdam victimæ partium esum ex præscripto Mosis Sacerdotibus concedi. Quamobrem cum Pythagoram ex Columnis Mercurii in Ægypto doctrinam suam hausisse docet Iamblichus in libro De mysteriis, pertinere id utique videtur ad libros Mosis, ut mox ostendam. Atque ex hac Mosaicæ doctrinæ assectatione factum puto, ut Judæis prognatum eum plerique crediderint, quemadmodum refert Ambrosius in Epistola ad Irenæum. Splendide ergo halucinatur Lactantius, cum mirari se ait, quod cum Pythagoras ad Ægyptios, Magos, & Persas veritatis indagandæ studio penetrasset, ad Judæos tamen non accesserit, penes quos tunc solos veritas erat, & ad quos facilius ire potuisset. Conceptis enim verbis tradit Porphyrius in vita Pythagoræ, Ægyptios, Arabes, Chaldæos, & Ebræos ipsum adiisse, ab iisque vaticinandi per somnia scientiam accepisse. Sæpissime autem Ebræis Deum in somnis occulta revelasse, Jacobi, & Josephi probant historiæ. Quod non pietate promereri, sed arte comparare Ebræos esse solitos Ethnici arbitrabantur. Alia vero, atque insigniora veritatis monumenta ab illis hausit Pythagoras. Præterea cum inter Ægyptios, ac Persas, tanquam in meditullio positi Judæi ultro citroque commeanti Pythagoræ sese velut obviam darent; vix credibile est apud eos saltem non interjunxisse.

Joseph. libr. 1. contr. Apion. Origen. libr. 1. contr. Celf. Clem. Alex. Strom. 1. & 2. & 5. Euseb. Præp. l. 9. & 13. Grot. De verit. relig. Chr. l. 1. & Annot. Ambros. Epist. libr. 3. Ep. 20. Selden. de DIs Syr. Synt. 2. c. 1. Godefr. Wendel. Dissert. de Pythagor. Tetractÿ. Plut. De Placit. Philosoph. & in Numa. Malch. in vita Pythag. Ambros. Epist. libr. 3. Epist. 20. Lactant. Instit. libr. 4. cap. 2.

VIII. Anaxagoram de sacris Mosis fluentis Philosophiam suam temperasse, etiamsi taceret Theodoretus, satis declarant Diogenes Laërtius, & Eusebius, qui ipsum scriptioni suæ hoc initium fecisse scribunt: Omnia simul erant, deinde Mens superveniens ea in ordinem digessit. Idem prius scripsisse Linum narrat quoque Diogenes, qui & Anaxagoram sua vult inde sumsisse. Vero: Linum enim ipsum esse Mosem suo loco demonstrabimus. Genesin autem Moses ea sententia exorsus est, ex qua operis sui exordium Anaxagoram expressisse liquet. *Anaxagoræ.* Theodoret. De cur. Græc. affect. Serm. 2. de prine. Laërt. Anaxag. & Prœcem. Euseb. Præp. libr. 10. c. 14.

IX. Justinus in Paræneſi, postquam à Græcis proditum dixit Judæos ex Ægypto secessisse Mose duce, testem inter alios Hellanicum citat, vetustissimum historicum Mitylenæum. Citat & Cyrillus tanquam Mosis memorem. *Hellanici,*

X. Suppar illi Charondas, qui Thurinam civitatem à Sybaritis & Athenienſibus recens exstructam legibus temperavit. Is cornutus pingitur in vetustis Nummis, itidem ut & alii legumlatores, ad exemplum Mosis; nempe ut qui in legum ferendarum munere pares esse studuerant, vultu quoque similes & specie viderentur. *Charondæ,*

Socratis, Euſ. De Præp. Evang. libr. 13. Clem. Alex. Strom. 5.

XI. Moſaicarum quoque ſententiarum aura aliqua afflatum fuiſſe Socratem ſenſiſſe videntur Ariſtobulus apud Euſebium, & Clemens Alexandrinus. Ipſe vero Socrates in Phædro Platonis, Theuth Ægyptium plurimarum rerum inventorem prædicat. Theuth autem Moſem eſſe docebimus.

Theopompi, & Theodectis, Ariſt. De LXX. Interpr. Joſ. Ant. l. 12. c. 2.

XII. Hic ſibi locum poſtulant, quæ de Theopompo, & Theodecte dicta à Demetrio Phalereo referunt Ariſteas, & Joſephus: hunc nempe oculorum, illum mentis uſu fuiſſe divinitus orbatum, quod nonnulla de ſacris Voluminibus delibata ſcriptionibus ſuis intexuiſſent; ac agnito demum & emendato errore fuiſſe utrumque ſanitati reſtitutum.

Platonis,

XIII. Ægyptios quoque Hierophantas adiit Plato, & Sechnuphidi præcipuè Heliopolitæ in diſciplinam ſe tradidit. Illic etiam ex Columnis Mercurii Philoſophiam arripuit, itidem ut Pythagoras, & Eudoxus, quemadmodum teſtatur Iamblichus in libro De myſteriis. De quibus Columnis quid ſentiam mox explicabo. Narrat præterea Ariſtobulus Peripateticus partem aliquam Scripturæ ſacræ ante Senum Septuaginta ætatem, ipſiuſque adeo Alexandri expeditionem, in Græcam linguam fuiſſe converſam, atque inde pleraque Platonem hauſiſſe. Inde Numenius Pythagoreus Platonem nihil aliud eſſe dixit, quam Moſem Atticiſſantem. Quapropter libros Moſis involaſſe Platonem uno ore arguunt Joſephus, Juſtinus, Clemens, Theodoretus, & alii. Perſuaſum etiam aliquando fuit Auguſtino, Ieremiæ Prophetæ conſuetudine uſum fuiſſe Platonem, dum eſſet in Ægypto; ſed rationibus temporum accuratius ſubductis eam demum opinionem repudiavit. Certum tamen eſt, cum in Ægyptum appulit Plato, maximum illic tum fuiſſe Judæorum numerum, ex iis videlicet prognatorum, quos una cum Ieremia traduxerat illuc Johanan, poſt interfectum ab Iſmahele Godoliam; tum & eorum, qui regionis vicinitate, aliiſvecauſſis invitati, illuc migraverant.

Ariſtob. apud Euſ. Præp. Ev. l. 9. c. 6. & l. 13. c. 12. & Clem. Alex. Strom. 1. Numen. apud Euſeb. Præp. Evang. l. 11. c. 10. & Clem. Alex. Strom. 1. Joſeph. libr. 2. contr. Apion. Juſtin. Paræn. & Apol. 2. paſſim. Clem. Pæd. l. 3. & Strom. 1. & 5 & alibi ſæpe. Theodoret. De cur. Græc. affect. Serm. 2. Auguſtin. De civ. Dei, lib. 8. cap. 11. & De doctr. Chriſt. libr. 2. cap. 28. & Retract. libr. 2. cap. 4.

Verum etiamſi alia nos indicia deſtituerent, vel ſola Platonicæ doctrinæ cum Moſaica conſenſio, alterius ab altera propagationem oſtenderet. Res abiret in immenſum, ſi ſingula perſequerer: præcipua duntaxat delibabo quædam, unde documentum de reliquis ſumi poſſit. De mundi primum opificio ita diſſerit Plato in Timæo, & Timæus ipſe Locrus, ut Moſem pene ipſum diſſerentem putes: nam & Deum ſupremum rerum opificem agnoſcunt, & mundum ab eo creatum ad exemplar, ſive ideam æternam in mente ejus expreſſam. Mundi materiam προϋπάρχουσαν & æternam ſtatuiſſe Platonem ex illis Moſis verbis: *Terra autem erat inanis & vacua*, contendunt Interpretes plerique, & Juſtinus in Paræneſi; quaſi inanem illam terram, aliam eſſe crediderit, quam quæ priore Geneſeos verſu à Deo creata dicitur. Certe ἀγένητον illam appellat Plato, & ὅσαν πρὶν ἡ τὸ πᾶν γένεσις. *Exiſtentem priuſquam omnia fierent*. In commodum ſenſum trahunt id Platonici quidam, & Chriſtianis dogmatis accommodant, materiam dicentes, itidem ut ideam, in Dei decreto æternam ſpectaſſe Platonem. Verum ſatis illi, & ex Theogonia Heſiodi, & ex Pythagoreorum, ex Anaxagoræ, ex Stoicorum, ac deinde Valentinianorum, & Marcioniſtarum conſentiente cum Platonicis decretis doctrina refelluntur. Finem hunc ſibi, cum mundum crearet, propoſuiſſe Deum ait Plato, ut optimum opus, & bonitatis ſuæ particeps conderet; quod poſtquam perfectum vidit, mirifice eſſe delectatum: nempe à Moſe acceperat, Deum opera ſua, poſtquam creata ſunt, probaſſe: *Viditque Deus*, inquit Moſes, *cuncta quæ fecerat, & erant valde bona*. Aſtra ad determinanda temporis ſpatia, condidiſſe Deum dixit Plato, juxta Moſis effata, verbis etiam ejus uſurpatis. Deum res verbo creaſſe pronuntiat ἀπολεξεὶ in Timæo. Itaque univerſitatem rerum creatam à Deo & conſervatam cum animo conſideraret ipſe, & Socrates, & Pythagoras, Dei vocem audire ſibi videbantur: ut dixiſſe illos tradunt Ariſtobulus apud Euſebium, & Clemens Alexandrinus: quippe legerant apud Moſem verbo Deum res condidiſſe: *Dixitque Deus, Fiat lux, & facta eſt lux*. Hominem partim à Deo, partim à Dei miniſtris ipſius juſſu creatum eſſe docuit Plato in Timæo. Idem hominem Dei ſimulacrum eſſe à Moſe acceptum tradidit. Paradiſum voluptatis à Moſe deſcriptum refert Jovis hortus Platoni commemoratus, ut notatum eſt ab Euſebio. Sed & Serpentis hiſtoriam expreſſit allegorice. Primorum hominum vitam ita deſcripſit, ut Adami & Evæ vitam poſſis agnoſcere: & Diluvii meminit: & νομοθεσίαν ſuam condere exorſus, eumdem narrationis ordinem tenuit, quem Moſes eſt perſecutus. Servitutem à Græcis lege ſua prohibuit, quemadmodum ab Ebræis Moſes, ſeptimo ipſos anno in libertatem reſtitui jubens, ſi qui fuiſſent ſervituti mancipati: οὐ γὰρ Ἑβραίων ἐδόκει ἐδάλευεν. *Ebræorum enim nullus ſerviebat*: inquit Joſephus. De reſtitutione rerum furto ſubreptarum, & nocturni furis cæde, & bove cornu feriente, paria fere utrique placuerunt. Rempublicam ſuam in duodecim tribus, perinde ut Iſraëliticam, diſcretam eſſe voluit Plato. Ideas ſuas quemadmodum à

Plat. Tim.

Gen. 1. 31.

Ariſtob. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 13. Clem. Alex. Strom. libr. 5. Gen. 1. 3. Plat. libr. 3. de Leg. & Tim. Euſeb. Præp. libr. 12.

Joſeph. Antiq. libr. 8. cap. 2.

Moſe ſumſerit, docent Juſtinus, & Clemens, & ex eo ac Philone Euſebius. Deum unicum eſſe demonſtravit Plato in Timæo, aliiſque locis: id ipſi Moſem perſuaſiſſe idem Euſebius oſtendit, quem Cyrillus aſſectatur. Deum ita definit Plato, ut ipſe ſe Deus, cum ait: *Ego ſum qui ſum.* Declarat id pluribus Juſtinus in Paræneſi, & ex Numenio Euſebius & Auguſtinus. Quod niſi Socratis ſupplicio fuiſſet abſterritus, citra ambages, Moſem ſecutus, de Deo diſſeruiſſet; ſed vera de Dei natura ad vulgum proloqui tutum ſibi non eſſe faſſus ipſe eſt. Nec aliam ob cauſam priſcis Chriſtianis Platonis dogmata placuerunt, adeo ut Platonici haberentur, frequentioremque Platonicorum operum lectionem Julianus ipſis objiceret, quam quod recoctus ipſis & perſonatus Moſes videretur eſſe Plato, aut, ut ait Numenius, Moſes Atticiſſans. Hinc ſatis extat, Moſis libros Platonem diligenter excuſſiſſe. Plura collegerunt Juſtinus & Euſebius. Lactantium itaque & Auguſtinum non multum moror, quorum ille, uti ſupra jam ex parte notavi, mirari ſe ait, quamobrem Pythagoras & Plato Ægyptios, Magos, & Perſas, non item Judæos adiverint; cum Syriam luſtraſſe Pythagoram, utrumque autem cum Judæis eſſe converſatum oſtenderim: Auguſtinus vero Platonem Libros ſacros evolviſſe negat, ut qui nondum eſſent Græco ſermone donati, quod refellemus infra; vel certe per interpretem quid iis libris contineretur didiciſſe, quod facile conceſſerim.

Juſtin. Paræn. Clem. Alex. Strom. 5. Euſeb. Præp. libr. 11. cap. 13. Cyrill. libr. 8. contra Jul. Plat. Tim. Exod. 3. 14. Euſeb. Præp. Evang. libr. 11. cap. 9. & 10. Auguſt. de civ. Dei, libr. 8. c. 11. Plat. Tim. Juſtin. Paræn. Euſeb. Præp. libr. 11, & 12. Lactant. Inſtit. libr. 4. c. 2. Auguſt. De civit. Dei, libr. 8, cap. 11.

XIV. Quæſitu dignum eſt, quid fuerint illæ Mercurii Columnæ, quibus ad Philoſophiam velut magiſtris uſi ſunt Pythagoras, Plato, & alii. Sciendum eſt ante repertum papyri uſum, ſaxis veteres animi ſenſa ſignaſſe. Vetuſtiſſima fuit hæc conſuetudo apud Phœnices & Ægyptios. Diſerte id docent Herodotus, Strabo, Lucanus, Plinius, Tacitus, Proclus, & Ariſtophanis Scholiaſtes. Mos ille diu perſeveravit, etiam poſt inventam papyrum; præſertim ſi quid vulgo notum eſſe vellent, vel poſteris. Eximia generis hujus monumenta quamplurima extabant olim in Ægypto, quæ à Diodoro deſcripta ſunt. Mirabiles imprimis fuere ſubterranei quidam receſſus, prope Thebas Ægyptias, quos Syringes appellabant, magno labore excavati, Veteribus memorati, Ammiano præcipue, qui eorum parietibus Hieroglyphicas literas inſculptas fuiſſe perhibet ante Diluvium, à viris, qui calamitatis hujus præſcii priſcorum rituum rationem ad poſteritatis memoriam hac arte commendarunt. Inſignes horum operum reliquias ad noſtram ætatem ſupereſſe Viatores teſtantur. Lex à Deo in Tabulis lapideis deſcripta eſt. Moſes jubet Deuteronomium lapidibus inſcribi. Inde cipporum ſive columnarum lapidearum uſus ad ſepulcra; non, ut vult Servius, *mortuis nobilibus ſuperpoſitarum, ad oſtendendum eorum columen*, ſed excipiendis elogiis; cujuſmodi vetuſtiſſimæ duæ memorantur à Diodoro, ad Iſidis & Oſiridis ſepulcra ſacris literis ſignatæ. Inde columnis in Tingitana erectis Phœnices ſe à Joſua patria exterminatos adſcripſerunt. Inde columnæ Olympionicarum, & ducum victorum. Refert Plutarchus tria Epigrammata, ab Athenienſibus inciſa Hermis, (quos Mercurii columnas recte appelles) poſt res ad Strymonem à Cimone præclare geſtas. Talis fuit & Roſtrata Duillii, & illæ Appii Claudii, & nobiles illæ Trajani & Antonini. Hinc & eæ, quibus fœdera incidebantur: velut illa, cui leges fœderis Romanos inter & Latinos icti Servius Tullius impreſſit; & illa Amarynthia Straboni memorata, in qua Eretrienſes & Chalcidenſes deſignaverant genera armorum, quibus de compacto uterentur: & illæ, quibus Alexandri fœdus cum Mitylenæis inſculptum eſt. Inde & columnæ ad regionum fines determinandos poſitæ: quales fuerunt illæ, quas ad ſignandos terrarum à ſe domitarum limites adſcriptis titulis Seſoſtris deſtituit: qualis fuit & celebris illa, in Iſthmo Corinthiaco à Theſeo collocata, ad fines Ioniæ & Peloponneſi notandos. Plurima hujuſmodi ſuppeditat liber Inſcriptionum Gruteri. At nihil hoc in genere Marmora Oxonienſia æquiparare queat; quibus inſigniores priſcorum Græcorum Epochæ, Fœdus Smyrnæorum & Magnetum, aliaque egregia vetuſtatis monumenta inſcripta ſunt. Quibus lapides deerant, ut Babylonii, hi lateribus utebantur. Quamobrem Ezechieli Babylone degenti mandat Deus, ut in latere civitatem Jeruſalem deſcribat. Talem fuiſſe opinor columnam Acicari, è qua Democritus apud Babylonios ſua expreſſit. Coctilibus quoque laterculis ſiderales plurimorum annorum obſervationes inſcripſiſſe eoſdem, docet gravis Auctor Epigenes apud Plinium. Ut ſileam de gemina hac columna, lapidea altera, altera lateritia, cui Sethi nepotes Aſtronomicæ doctrinæ præcepta, ſi Joſephum audimus, inciderunt. Ex auro autem & argento conflatas fuiſſe ſcribit Philoſtratus columnas illas Gadibus poſitas, quas in domo Parcarum ignotis vulgo literis inſcriptas eſſe ab Hercule, ut ſuum ordinem elementa ſervarent, dicebat Apollonius Tyaneus; quaſque à Columnis illis Herculeis vulgo notis diſtinguit Strabo. Aurea fuit Panchaica illa in Jovis Triphylii templo columna, in qua Cœli, Saturni, & Jovis deſcripta Panchaicis literis fuiſſe facinora narrant ex Euhemero Meſſenio Diodorus & Lactantius. Truncis quoque arborum, & januarum poſtibus ad inſcriptiones uteban-

Ægyptiacarum Mercurii Columnarum, quæ quid fuerint oſtenditur:

Herod. libr. 2. cap. 102, 103. Strab. libr. 17. Lucan. libr. 3. Plin. libr. 6. cap. 29. Tacit. Ann. libr. 11. cap. 14. Procl. in Tim. Ariſtoph. Sch. in Nub. & Avib. Diod. libr. 1. Amm. Marc. libr. 22. Deut. 27. 2, 3. Joſ. 8. 32. Serv. in Æn. 8. Plutarch. in Cimon.

Strab. libr. 10.

Plutarch. Theſ.

Ezech. 4. 1.

Plin. l. 7. c. 56.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 3. Philoſtr. de vit. Apollon. libr. 5. cap. 1. Strab. libr. 3. Diodor. libr. 6. apud Euſeb. Præp. libr. 2. c. 2. Lact. l. 1. c. 11.

Deut. 6. 9. tur. Unde Israëlitas jubet Moses præcepta Decalogi in liminibus domorum describere. Leges Athenienſium in ligneis cippis deſcriptæ proſtabant. Sic quoque ſcripſiſſe Ægyptios & Scythas docet Euſtathius. Hinc vox γράφειν, *ſcalpere & ſcribere* ſignificat, ut & hic & Theocriti Scholiaſtes tradunt: quemadmodum & Ebræis חקק. Meminerimus præterea vetuſtiſſimum apud Ægyptios legumlatorem habitum fuiſſe Moſem, ut conſtat ex Diodoro. Moſem autem Mercurium eſſe, certiſſimis rationibus infra conficiam. Suſpicor igitur doctrinam Moſis de principiis rerum, ipſiuſque Leges, cum pro veris & æquis haberent Ægyptii, & apud ſe ratas eſſe vellent, in columnis ligneis vel lapideis deſcriptas publice propoſuiſſe; atque has Columnas, quod doctrinam continerent Moſis, qui Mercurius dicebatur, Columnas Mercurii eſſe dictas. Hiſtoriam vero creationis rerum iis inſcriptam, interpolatam fortaſſe, & figmentis, quibus dedita ea gens eſt, perſperſam, γλυκὺ τῷ ἑρμεῖ appellat Manethos apud Euſebium: quod interpretor, Moſis Geneſin; quam & ספר תולדות, *Librum generationum*, dictam ab Ebræis oſtendit Scaliger. Fallor, an ea ſunt quæ *Deorum ſtemmata* appellat Martianus Capella, in ſubterraneis adytis Ægyptiorum adſcripta eminentibus ſaxis, quæ nominat Stelas. Tradunt autem Euſebius & Georgius Syncellus, has Columnas ſacris notis inſcriptas à Thoyth, ſive priore Mercurio, in Seriadica terra fuiſſe poſitas, ac deinde poſt Diluvium ex ſacra lingua in Græcam eſſe tranſlatas, & ſacris Ægyptiorum penetralibus concluſas ab Agathodæmone, ſive altero Mercurio, Tati patre. Videntur certe Columnæ illæ principia mundi, ut dixi, juxta Moſaïcam doctrinam eſſe complexæ; atque inde petita eſſe, quæ ſacris Ægyptiorum libris continebantur, ſubnexis tantum ſequentis ævi geſtis. Publica autem conditi fuerant auctoritate hi libri, & in tabulariis ſervati; unde commentaria ſua Manethos deſcripſit. Eſt apud Iamblichum, Bitin prophetam Ammoni regi quædam eſſe interpretatum ex Mercurialibus libris, quos in adytis Saitici Templi ſacris literis exaratos repererat: hos in Græcam linguam ex Ægyptia converſos eſſe ait. Mercuriales dicti ſunt libri iſti, quod ex Mercurii Columnis eſſent delibati. Hinc inſtructi ſunt Pythagoras & Plato. Quoniam autem illi libri Ægyptiorum ex Columnis Mercurii fuerant excerpti, idcirco ex Columnis Mercurii eruditi dicebantur, quibus facta fuerat librorum illorum copia; & ex Columnis Mercurii petita itidem dicebantur, quæ ex myſticis illis voluminibus fuerant collecta. Id oſtendit Epiſtola Manethonis ad Ptolemæum Philadelphum, in qua compilaſſe ſe fatetur ſcriptos à proavo ejus Mercurio, poſteriore videlicet, libros.

Euſtath. in Hom. Iliad. & Theocr. Schol. in Idyll. 6.

Euſeb. Chron. Gr. libr. 1. Scalig. in Euſeb. Chron. Gr. libr. 1. Mart. Cap. l. 2. Georg. Syncell. Chronogr.

Iambl. de myſt.

Quod autem ait Manethos apud Euſebium & Georgium Syncellum, Mercurii Columnas ante Diluvium extitiſſe in Seriadica terra, in eo videtur Columnas Mercurii Ægyptias confundere cum Columnis duabus, lapidea una, lateritia altera, quibus Sethi nepotes ſideralem ſcientiam inſculptam commendaſſe Joſephus tradidit: quarum & lapideam (legendum enim hoc loco λιθίνην, non ut vulgo editum extat πλινθίνην) ſua ætate in Syriade manſiſſe affirmat. Pſeudo-Euſtathius in Hexaëmeron fuiſſe eam ſcribit ἐν γῇ Συριειάδι, *in terra Seiriad*, ad ſua uſque tempora. Cedrenus: ἕως σώζεται, ὡς Ἰώσηπος μαρτυρεῖ, εἰς τὸ Σιειδὸν ὄρος, ἕως καὶ νῦν. *Quæ ſervatur, ut teſtis eſt Joſephus, in Sirido monte, ad hoc tempus.* Igitur Euſebius Mercurii Columnas confundit cum Columnis poſterorum Sethi; & quoniam has ἐν τῷ Συριάδι poſitas legerat, ibidem & illas ſtatuit. Hinc factum ut Syriadem, & Seriadicam terram, circa Ægyptum quærerent nonnulli. Nam Seres Æthiopica gens eſt, & Ser fluvius inſulam Seriam in mari Rubro efficiens, & Seres oppidum in vicinia Ægypti. Verum quis credat Sethum, aut Sethi filios in Æthiopiam penetraſſe, cum vix credibile ſit, ante Diluvium, Aſia exceſſiſſe quemquam? Opinabar ipſe quoque Siriadem terram dictam Ægyptum, quaſi Niliacam: Nilus enim eſt Siris. At propius vero videtur ſignari à Joſepho Syriam illam, quam ad Cophenem fluvium ipſe alibi locat: vel legendum σφειριάδι, ut intelligatur Sehirath, locus in Galgalis, in quo fuiſſe פסילים, τὰ γλυπτὰ, *lapides ſculptos* docet nos liber Judicum. Quæ veriſimillima eſt conjectura ampliſſimi Voſſii, quem & pro ſua ſingulari virtute ſummopere colo, & pro veteri noſtra neceſſitudine valde amo.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 3.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 7.

Jud. 3. 19, 26. Voſſ. De ætat. mundi, cap. 10.

Ariſtotelis, XV. Ariſtotelem cum Judæo quodam in Aſia fuiſſe converſatum, Clearchus Ariſtotelis diſcipulus memoriæ prodidit. Frequens quippe fuit hoc tempore Græcorum conſuetudo cum Judæis, qui & bellis interfuerunt Alexandri, & ſub eo, ipſiuſque ſucceſſoribus ſtipendia meruerunt. Verba ipſa Clearchi recitant Joſephus & Euſebius. Itaque Ariſtoteles rerum omnium cauſſam eſſe dixit Deum & Materiam; quod ex eodem fonte, Moſis videlicet doctrina, quippe adulterata & corrupta, videtur eſſe profectum, unde ſententiam eamdem hauſiſſe Platonem diximus, qui & Ideam præterea addidit. Idem poſt principem Deum Deos alios inferiores, ſub intelligentiam tantum cadentes poſuit, Angelos nimirum; auctore Moſe, vel aliis certe Scriptoribus ſacris. Denique

Joſeph. libr. 1. contr. Apion. Euſ. De Præp. Evang. libr. 9. cap. 5, & 6. Clem. Alex. Strom. 1.

nique in libello De mundo vetuſtam quamdam ait eſſe doctrinam, quæ Deum rerum omnium conditorem & ſervatorem eſſe ſtatuit, quod ad Moſem utique videtur pertinere. Promtum ergo & facile fuit Ariſtobulo Judæo oſtendere, ex Moſe & Prophetis Peripateticam Philoſophiam manaſſe; quod factum ab eo teſtatur Clemens Alexandrinus. Clem. Alex. Strom. 5.

XVI. Æqualis fuit Ariſtotelis Hecatæus Abderita, qui de Judæis librum reliquit. Hujus quoque extabat liber de Abrahamo: quem librum Hiſtoriæ hujus Judaicæ partem fuiſſe opinantur quidam. Eo autem Judæorum inſtituta ita probabat, ut vel religionem Judaicam eum eſſe amplexum ſuſpicatus ſit Herennius Philo, vel librum certe ſuppoſitum eſſe: futili ſane & inani conjectura. Narrabat præterea quomodo erga ſuas leges affecti eſſent Judæi, eaſque conſtanter & fortiter retinerent: id quod aiebat ſe ab Ezechia ſummo eorum Pontifice audiviſſe, qui gentis ſuæ inſtituta, & vitæ rationem è libro, in quo deſcripta hæc erant, audiente ſe prælegebat. Librum hunc autem, Moſaicum volumen eſſe aio. Cauſſam idem alibi affert, cur neque Moſaicæ legis, neque memoratorum in ea virorum meminerint Hiſtorici, vel Oratores, vel Poëtæ; quod nempe ſacra myſteria ore impuro enuntiari minime liceat. Quæ quidem rei non veræ vera ratio eſt: quam multorum enim ſcriptis celebrata ſit Judaica Lex, ſatis indicat hæc à nobis inſtituta diſquiſitio. *Hecatæi.*

XVII. Conuphidem in Ægypto audiit Eudoxus Cnidius. Illic autem ex Columnis Mercurii Philoſophiam didiciſſe ipſum commemorat Iamblichus. Atqui Columnas illas Lege Moſis ac doctrina fuiſſe inſcriptas non infelici conjectura ſupra deprehendimus. *Eudoxi.*

XVIII. Sequitur Chaldaicæ hiſtoriæ florentiſſimus ſcriptor Beroſus, quam ex vetuſtis quidem Annalibus Chaldæorum collegit. Attamen de generis humani corruptela, & effuſo puniendis hominum noxis Diluvio, deque Arca in Armeniæ vertices delata, qua ſobolis humanæ reparator Noachus ſervatus eſt, ita diſſerit, ut à Moſe plurima, vel ipſum, vel quos ſecutus eſt Annales, ſumſiſſe appareat. Atque hunc ſubinde aſſectati ſunt Abydenus, & Alexander Polyhiſtor, ex quorum ruderibus Moſaici auri ramenta eruemus. *Beroſi.*

XIX. Demus ergo hic locum Abydeno, qui idem videtur ac Abydenus ille Palæphatus, Ariſtotelis, ut ferunt, amaſius: uterque enim in ſcribendis hiſtoriis induſtriam ſuam exercuit; & ut hic Arabica, Cypriaca, & Deliaca ſcripſit, ita ille Aſſyriaca, Medica, & Chaldaica, paris argumenti res ac tituli. Nec moror varietatem ſcripturæ in nomine hoc exprimendo, quam obſervavit Scaliger: nam ea ex inolito in veteribus libris iotaciſmo provenit. Fragmentum porro inſigne ex ejus Aſſyriacis & Medicis affert Euſebius in libris De præparatione Evangelica; in quo Diluvii Noachici, Arcæ ad Armenios montes appellentis, & avium inde emiſſarum caſus, turris quoque Babylonicæ hiſtoria, ita narrantur, ut Moſem tanquam per nubila facile agnoſcas. *Abydeni.* Scalig. in Euſeb. Chr. Euſ. De præp. Evang. libr. 9. cap. 12.

XX. Quod Moſem Græce loquentem audimus in interpretatione Septuaginta Senum, id Demetrio Phalereo debemus. Hoc enim auctore & incentore egregia hæc & memorabilis opera ad literarum ſacrarum illuſtrationem collata eſt. Ex quibuſdam Joſephi verbis adverſus Apionem, exiſtimari poſſit aliquid de Judæis ſcripſiſſe; ſed ſi veris locum damus, videtur illic Joſephus Phalereum Demetrium confudiſſe cum Demetrio Judæo, qui de Judæorum regibus diſſertationem edidit. *Demetrii Phalerei.* Joſeph. adv. Apion. libr. 1.

XXI. Hic recenſendi celeberrimæ hujus Librorum ſacrorum Interpretationis Græcæ auctores Septuaginta, & ipſe rei narrator Ariſteas: cujus tamen nomine inſcriptum quod extat opus, genuinum eſſe contendere nolim. Interpretationis quoque hujus hiſtoriam, & auctores in controverſiam revocari ſcio. Sed ne ipſi quidem ſententiæ receptæ oppugnatores, negant ſub Ptolemæo Philadelpho Græcis literis explicatos eſſe Libros ſacros; quod mihi in præſentia ſatis eſt. *Septuaginta Interpretum Scripturæ ſacræ, & Ariſteæ.*

XXII. De numero Septuaginta horum Interpretum unum fuiſſe Ezekielum, Judaicarum tragœdiarum poëtam, quibuſdam perſuaſum eſſe video. Certe non Euſebium ſolum, & Clementem Alexandrinum præceſſit ætate, ſed & Alexandrum Polyhiſtorem, qui fuit L. Sullæ coævus; & Demetrium Judæum, qui ex ejus ſcriptis fragmenta depromit apud Euſebium. Vixiſſe autem Demetrium hunc, inter Ptolemæos, Philopatora, & Lathyrum, paulo poſt patefaciam. Drama ejus hodieque extat, ἐξαγωγὴ inſcriptum, quo Ebræorum exitus, duce Moſe, explicatur. *Ezekieli.* Euſ. De Præp. Evang. l. 9. c. 28. Clem. Alex. Strom. 1.

XXIII. At Manethos Sebennyta in Ægyptiaca Hiſtoria luculentam Moſaicarum rerum collegit memoriam, ſive ex ſacris Columnis à priore Thoyth poſitis, ſive potius ex libris ſacris, quos ex Columnarum inſcriptionibus Mercurius Triſmegiſtus expreſſerat. Hæc autem ſupra demonſtravi fuiſſe ex Moſaicis libris delibata. Conſu- *Manethonis.*

Joseph. libr. 1. contra Apion.

lito ergo fragmenta Scriptoris hujus apud Josephum; Israëlitici populi historiam à Mose traditam, quanquam fabulis aliquot infuscatam, reperies. Sed & Mosis ipsius meminit nominatim, quem leges Ebræis posuisse, & Osarsiphum esse dictum narrat, at genere Heliopoliten fuisse mentitur.

Philochori,

XXIV. Meminit & Mosis Philochorus Atheniensis, tanquam vetustissimi Judæorum ducis. Id discimus ex Justini Parænesi. Vixit autem Philochorus Ptolemæi Philopatoris temporibus.

Aristobuli Judæi, Euseb. Hist. Eccl. libr. 7. c. 32. Clem. Alex. Strom. 1. 2. Mach. 1. 10.

XXV. Librorum Mosis explanationem lucubravit Aristobulus Judæus, Peripateticus Philosophus. Unum de Septuaginta Interpretum numero fuisse comminiscitur Anatolius apud Eusebium, quod temporum ratio non patitur; nam Ptolemæi Philometoris magister fuit, eique opus suum inscripsit, atque inde nonnulla profert Clemens Alexandrinus; nec alius est ab eo cujus mentio fit libro Machabæorum posteriore. Multum hic operæ ac studii in literis sacris posuit, & Judæorum Legem plurimum Pythagoræ, Platoni, ac Peripateticis Philosophis instrumenti ad veri disquisitionem subministrasse ostendit, & ante Ptolemæum Philadelphum Græcam Mosis interpretationem extitisse. Verba ipsius in volumina sua Clemens & Eusebius retulerunt.

Clem. Alex. Strom. 1. & 5. Euf. Præp. l. 13.

Polemonis, Euf. De Præp. Evang. libr. 10. Cyrill. adv. Jul. libr. 1.

XXVI. Ptolemæi Epiphanis ævo floruit Polemon, è cujus Græcanica historia insigne affert monumentum Africanus, de exitu Israëlitarum ex Ægypto. Africani verba ipsa & in Chronicis Canonibus, & in libris De præparatione Evangelica consecravit Eusebius. Mosis ipsius, tanquam ducis Judaicæ gentis diserte meminisse Polemonem scribit Justinus in Paræneſi, & ex Justino Cyrillus adversus Julianum.

Eupolemi, Euseb. Præp. Evang. l. 9. c. 17.

1. Mach. 8. 17. 2. Mach. 4. 11.

XXVII. Subnectendus huic Eupolemus, quem quoniam laudat apud Eusebium Alexander Polyhistor, sequitur antiquiorem fuisse Sullæ temporibus. Certe hunc ipsum esse Eupolemum filium Johannis, quem ad Romanos fœderis ineundi caussa misit Judas Machabæus, multa persuadere possunt; nam & tempora congruunt; etenim quinto Demetrii Soteris anno, Ptolemæi vero Evergetis duodecimo videtur historiam suam contexuisse, ut apparet ex πρεσβεία ab illo petita, quam notat Clemens Alexandrinus. Unicum me movet Josephi ἡμῶν, quo inter Græcos locat Eupolemum & Philonem Seniorem, & Libros Sacros neutiquam ipsis lectos fuisse fatetur. Sed tamen videtur Græcos eos dixisse, quia Hellenistæ erant. Ait deinde non potuisse ipsos sancta Volumina satis accurate persequi, quia propter linguæ sanctæ ignorationem, quam pauci omnino hoc ævo callebant, ad exemplaria Ebraica non poterant recurrere. Fieri sane potuit, ut cum animum appulerunt ad scribendam historiam, non tam Veterum commentariis, & priscis inhærerent memoriis, quam Traditionibus παραδόσεσι, vel famigerationibus: quod scriptores faciunt nimis multi. Quid si aperte dicamus hic halucinatum Josephum, cum inter Græcos Eupolemum recenset, quem Hieronymus Judæum fuisse asseverat, perinde ut Aristobulum & Demetrium? Sed & in hoc Demetrio errasse videtur Josephus, cum Phalereum eum esse putavit, qui longe alius est, Judæus nempe, & qui de Judæorum regibus scripsit, uti mox declarabimus. Eupolemum Mosis & Judaicæ gentis antiquitatem retulisse in literas, itidem ut à Josepho factum est, tradit ibidem Hieronymus. Illustria ejus fragmenta profert apud Eusebium is quem dixi Polyhistor. Mosem ille alicubi scripsit primum sapientem fuisse, cum tamen Abrahamum reliquos sapientia præstitisse antea dixisset. Sed notabile imprimis habet illud, falsum licet, Judæis primum Mosem literas tradidisse, Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis. Verius hoc adjicit, primum leges Judæis Mosem posuisse.

Hieron. De script. Eccl. in Clement. Alex.

Euseb. Præp. Evang. libr. 9. cap. 17, 26, 30, & seq.

Demetrii Judæi, Euseb. Præp. Evang. libr. 9. Hier. De script. Eccl. in Clemente Alex. Clem. Alex. Strom. 1.

XXVIII. Celebratur quoque ab Alexandro Polyhistore apud Eusebium Demetrius quidam, quem Judæum fuisse, itidem ut Aristobulum & Eupolemum, indicat Hieronymus, & Mosis ac Judæorum ἀρχαιολογίαν demonstrasse, quemadmodum à Josepho factum est. Librum de Judæorum regibus fortasse significat, quem ab ipso lucubratum esse memorat Clemens Alexandrinus. Quibus temporibus vixerit, ignoratur vulgo. Mihi certe constat inter Ptolemæi quarti, sive Philopatoris, & Ptolemæi Lathyri ætatem floruisse. Hujus enim ætate vixit Alexander Polyhistor, à quo citatur; illius vero meminit Demetrius ipse in fragmento quod affert Clemens Alexandrinus. Longe ampliora hoc fragmenta, ex Alexandri illius libris depromta, servavit Eusebius, quibus Jacobi profectio in Mesopotamiam, & reliqui ipsius, filiorumque ac nepotum casus ad mortem usque continentur; necnon & Mosis fuga in Madian ad Jethronem, ejusque cum Sephora conjugium; ac mirifica item virtus, qua amaros fontes conjecto ligno dulces effecit in Mara; unde in Elim profectus est, ubi duodecim fontes & septuaginta palmas reperit. Atque hæc accurate ad Scripturæ veritatem exacta sunt. Perperam, ut dixi supra, confunditur à Josepho Demetrius ille Ju-

Euseb. Præp. Evang. libr. 9. cap. 21, & 29.

Joseph. libr. 1.

dæus cum Phalereo: nam conjungitur illic cum Philone Seniore, & Eupolemo, qui Judæi fuerunt; quemadmodum ab Hieronymo quoque cum Eupolemo & Ariſtobulo conſociatur, & à Clemente Alexandrino cum Philone ſeniore. Cum ergo Demetrium Judæum illi ſignificaverint, idem videtur à Joſepho ſignificari debuiſſe. contr. Apion. Hier. De ſcript. Eccl. in Clement. Alex. Clem. Alex. Strom. 1.

XXIX. Cleodemum præterea, qui & Malchus dictus eſt, laudat Alexander idem Polyhiſtor, apud Joſephum. Prophetam quoque appellat, & juxta Moſis narrationem hiſtoriam Judæorum elaboraſſe ait: tum ſubjicit ejus fragmentum de liberis Abrahami, ex Chætura natis. *Cleodemi*, Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 16.

XXX. Theodoti quoque auctoritate ſe tuetur Alexander Polyhiſtor, & ex ejus libro de Judæis particulas depromit verſa oratione ſcriptas: unde librum hunc non aliud fuiſſe colligas, quam Moſaicæ hiſtoriæ metricam expoſitionem. Narrantur illic, Jacobi in Meſopotamiam ad Labanem profectio, duplex ibi cum Lia & Rachele conjugium, undecim marium liberorum, & puellæ unius procreatio; reditus Jacobi ad ſuos, Dinæ ſtuprum, Sichemo ac Sichemitis illatus à Symeone, & Levi, reliquiſque Dinæ fratribus interitus. Quibus demum Joſephi caſus ſubjuncti erant. Atque ea penitus ad mentem Moſis, neque ulla re diſcrepantia. Plane is ipſe eſt, quem Joſephus primo contra Apionem Judæorum meminiſſe ait ὑ παρέρρως. Eumdem eſſe qui res Phœnicum Phœnicia lingua proſecutus eſt, & Sanchoniathonis continuavit hiſtoriam, quique Græce à Læto redditus eſt, ut extat apud Tatianum, viri graves & eruditi affirmarunt. Ego vero vix credere auſim tantum in Phœniciæ & Græcæ linguæ facultate potuiſſe, ut geminam hiſtoriam utraque lingua conderet. Et vero præter nominis ſimilitudinem nulla cauſſa eſt, cur id ſibi perſuadeat quiſquam. *Theodoti*; Tatian. Orat. contr. gent. Voſſ. De Hiſt. Gr. l. 3. Boch. Chan. l. 2. c. 17.

XXXI. Laudat & Philonem Seniorem Alexander Polyhiſtor. De regibus Judæorum ſcripſiſſe illum, & alia ac Demetrium de iis ſenſiſſe teſtis eſt Clemens Alexandrinus. Citantur à Polyhiſtore apud Euſebium libri ejus de Hieroſolymis, ex iiſque nonnulla depromuntur fragmenta, numeris poëticis adſtricta, quibus Abrahamus, Iſaacus, Jacobus, & Joſephus celebrantur. Sive autem is auctor eſt libri Sapientiæ, qui Salomonis nomen præfert, quod nonnullis Scriptorum veterum perſuaſum fuiſſe affirmat Hieronymus; ſive eum collegit ſolum & deſcripſit, quod communi ſententiæ magis eſt conſentaneum; ſive liberiori interpretatione expoſuit, quod mihi videtur probabilius, Moſis libros compilaſſe credi poteſt, & multa in hunc librum tranſtuliſſe. Judæum fuiſſe notat Hieronymus. Unde erroris manifeſtus eſt Joſephus, qui in Græcorum ſeriem conjecit, & Codicem ſacrum legere ipſum non potuiſſe ait: vel ita certe exponendus eſt Joſephus, uti expoſuimus ſupra, cum de Eupolemo ageremus; nempe cum eſſet Ebraicæ linguæ imperitus Philo, Ebraico exemplari uti non potuiſſe. *Philonis Senioris*, Clem. Alex. Strom. 1. Euſ. Præp. Evang. l. 9. c. 20, & 24. Hier. Præf. in libr. Salom. Hier. Præf. in libr. Salom. Joſeph. libr. 1. contra Apion.

XXXII. Fuit æqualis Ptolemæi Lathyri ſæpe jam laudatus Alexander Polyhiſtor, qui non plurimas ſolum Moſaicæ Hiſtoriæ partes è vetuſtis auctoribus excerptas Commentariis ſuis complexus eſt, velut ex Beroſo coſmogoniam, figmentis licet deformatam, & Diluvii, ac Arcæ Noachi in Armenios montes delatæ, & avium ad explorandam aquæ altitudinem emiſſarum hiſtoriam: ex Eupolemo vero, Artapano, Cleodemo, & Demetrio, turris Babylonicæ ædificationem, Abrahami ex Ur Chaldæorum profectionem in Phœniciam, è Phœnicia in Ægyptum, famis tolerandæ cauſſa, Pharaonis amorem adverſus Saraiam, Abrahami victoriam ex Loti hoſtibus, oblata ei à Melchiſedeco dona; liberos ejus ex libera & ex ancilla ſuſceptos, ex priore nempe Iſaacum, quem Riſum nominat (quippe id ſonat vox Iſaac;) inchoatum Iſaaci, non conſummatum ſacrificium; alios etiam ex Chætura genitos liberos; tum deinde accuratam Jacobi, & liberorum ac nepotum ejus hiſtoriam, ad Moſem uſque & Aaronem; Chami etiam, Chanaani, Meſraimi, Enochi quoque & Mathuſalæ mentionem; poſtmodum ſtuprum Dinæ, & Sichemi interitum ex Theodoto: ſed Moſis etiam Judaicæ Legis latoris res geſtas, Moſemque ipſum, ut antiquum Judæorum ducem laudat. Quæ cum ita ſint, comminiſci ſane non poſſum, quo auctore, quave ratione ſcripſerit, Judæorum Legem opus eſſe Ebrææ mulieris, cui nomen Moſo. Quanquam & ſexum utrumque ab exoticis Scriptoribus Moſi tributum fuiſſe infra oſtendemus. *Alexandri Polyhiſtovis*,

XXXIII. Apollonio Molonis gravem impingit calumniæ ac ſycophantiæ dicam Joſephus, quod leges à Moſe ſancitas, Moſemque adeo ipſum fictis criminibus, & probris vexarit. Errorem quoque ejus notat in aſſignando tempore exitus Judæorum ex Ægypto; & diluit demum oblatas ab eo adverſus Judæos criminationes, quod alienos ritus, & falſas reliquarum gentium de Deo opiniones repudiarent. Apollonium Molonis dixi, non, ut Joſephus ipſe eum appellat, Apollonium Molonem: qua re Apollonium Molonis, qui μαλακὸς dictus eſt, cum Molone perperam con- *Apollonii Molonis*, Joſ. 2. contr. Apion.

Strab. libr. 14. fundit, quos esse distinguendos docet Strabo.

Castoris Rhodii, Justin. Paræn. XXXIV. Mosem noverat & Castor, sive Rhodius, sive Galata, Dejotari gener, & inter eos recensetur à Justino, qui Mosis tanquam vetustissimi Judæorum principis meminerunt.

Diodori Siculi, Diodor. libr. 1. Justin. Paræn. Cyrill. libr. 1. contr. Julian. XXXV. Memorabili testimonio Mosem Diodorus Siculus prosequitur, quo & virtutes ejus prædicat, & ait primum Ægyptiis leges posuisse. Verba Diodori referunt Justinus & Cyrillus, verum variante scriptura: sic enim legitur in vulgatis Diodori codicibus: μετὰ δὲ τὸν παλαιὸν τὸν κατ' Αἴγυπτον βίον κατάστασιν, τὸν μυθολογημένον γεγονέναι ὅτι τε τῶν θεῶν οἱ τῶν ἡρώων, πεῖσαί φασι περὶ τὸν ἀγαθοποιοὺς νόμους χρήσασθαι τὰ πλήθη βιοῦν τὸν Μυσῆν, ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν, καὶ τῷ βίῳ καινότατον τῶν μνημονευομένων. *Nam post vetustum hoc in Ægypto vivendi genus, quod Deorum & Heroum ævo viguisse fertur, primum Mneven aiunt, magni animi virum, & inter celeberrimos de vita præclare meritum, vulgi multitudini persuasisse, ut legibus uteretur non scriptis, ad easque vitam accommodaret.* Ita vero habent edita exemplaria Justini: πεισαί φασιν ἐγγράφοις νόμοις χρῆσθαι τὰ πλήθη καὶ βιοῦν Μωϋσῆν ἄνδρα καὶ τῇ ψυχῇ μέγαν, καὶ τῷ βίῳ ἱκανώτατον μνημονευόμενον. Paria fere habet Cyrillus, qui hunc Justini locum videtur, cum scriberet, respexisse. Certe utrum, Μυσῆν, an, Μωϋσῆν, scripserit Diodorus, dubitatio est. Verum quomodocunque legas, parum interest; cum Mneves, seu Mnevis, ipse sit Osiris; Osiris autem, ipse Moses: quod suo loco demonstrabitur. Videtur id quidem ignorasse Diodorus, &, ne verum dissimulem, Μυσῆν scripsisse; nam paulo post Mosem inter latores legum nominatim recenset. Sed nihil adversus verum valere debet Diodori ignoratio; cum præsertim post fabulosa Deorum & Heroum tempora leges tulisse dicat Mneven virum magnum, quem & alibi Menam appellat: quæ tamen nomina diversa sunt, & originis diversæ. Atque hoc Mosi aptius convenit, qui vere vir magnus fuit, quam Heliopolitano illi Deo, qui vir dici non potuit, cum Deus esset. Mnevis ille, seu Menas Diodori, Men appellatur ab Herodoto, Minæus à Josepho, Minis à Plutarcho, Menis ab Æliano, Maneros à Julio Polluce, qui & eum Musarum discipulum vocat, quod literarum repertor Moses, seu Mercurius habitus sit, & Musicæ artis peritus. Quam ob caussam & Apollo μουσηγέτης dictus est, & Bacchus quoque, quos Mosis esse typos ostendemus. Adstipulantur nostræ conjectura sequentia Diodori verba, quibus ait finxisse Mneven se leges illas accepisse à Mercurio, qui Moses est. Porro non, ἀγεφύρους, sed, ἐγγεφύρους, vere legitur apud Justinum & Cyrillum: alioqui legumlatores Ægyptios recensens Diodorus, primum notasset auctorem ἐγγεφύρων legum, haud secus ac ἀγεφύρων. Præterea si primus leges ἀγεφύρους Ægyptiis posuit Mneves, quibus ante Mnevem legibus usos eos dicemus? nam credibile non est exleges penitus vixisse per octodecim annorum millia, dum à Diis & Heroibus, prout habent ipsorum fabulæ, regerentur. Subjungit Diodorus commentum esse Mneven leges suas sibi à Deo traditas, quemadmodum & Minoëm, & Lycurgum, & Zatrausten, & Zamolxim, ὡς δὴ ὑπὸ τοῖς Ἰουδαίοις Μωσῆν τὸν Ἰαὼ ὀνομαζόμενον θεόν· εἴτε θαυμαστὸν ἢ θείαν ὅλως ἔννοιαν ἔχοντας, τὸν μέλλουσαν ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, εἴτε καὶ πρὸς εὐσχολίαν καὶ δύναμιν τῶν εὑρεῖν λεγομένων τοὺς νόμους ἀποβλέψαντα τὸν ὄχλον, μᾶλλον ὑπακούσεσθαι δόξαντας· Hoc sibi vult Diodorus, latores illos legum, eas à Diis sibi traditas finxisse, sive quod mirabilem & divinam prorsus eam existimarent esse cogitationem, quæ hominibus tanto futura esset usui: sive quod libentius obtemperaturam arbitrarentur multitudinem, dum ad auctores legum tanta dignitate & potestate pollentes respicerent. Hæc autem quamvis aperta & perspicua, parum tamen videtur intellexisse sanctissimus martyr Justinus, apud quem ita conceptus est ille locus: ὡς δὴ μὲν τοῖς Ἰουδαίοις μωϋσῆν τὸν καλούμενον θεόν, εἴτε θαυμαστὸν ἢ θείαν ὅλως ἔννοιαν ἔχοντας τὸν μέλλουσαν ὠφελήσειν ἀνθρώπων πλῆθος, εἴτε καὶ πρὸς εὐσχολίαν καὶ δύναμιν τῶν εὑρεῖν λεγομένων τοὺς νόμους ἀποβλέψαντα τὸν ὄχλον, μᾶλλον ὑπακούσεσθαι δόξαντας· Hæc sensu à superioribus discrepant: nam sibi volunt Mosem apud Judæos Dei nomen fuisse consecutum, sive quod à divina mente profectas crederent leges hominibus adjumento futuras, sive quod promptiores ad obsequium homines fore censerent, si ad eorum præstantiam & virtutem oculos intenderent, qui repertores legum habebantur. Atque hanc lectionem secutus est Cyrillus, sed vitiosam, ut videtur, & corruptam. Sed tamen constat saltem cognitum Diodoro & memoratum Mosem, Judaicæ gentis legumlatorem, & Dei Iao, sive Iehova nomen invocantem, quæ ad hujus disputationis propositum sufficiunt.

Diodor. libr. 1.

Herod. libr. 2. cap. 99. Joseph. Antiq. libr. 8. cap. 2. Plut. De Iid. & Osir. Ælian. De anim. libr. 11. cap. 10. & 40. Jull. Poll. libr. 4. cap. 7.

Chæremonis, XXXVI. Claruit Augusti ætate Ægyptiacæ conditor Historiæ Chæremon, qua Ebræos narrat excessisse ex Ægypto duce Mose: sed narrationibus suis mendacia aspergit; velut cum Josephum Mosi expeditionis hujus comitem adjungit.

Trogi Pom- XXXVII. Tulit eadem ætas Trogum Pompeium laudatissimum Historicum,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

cujus opus in epitomen contraxit Justinus, Antonini Pii temporibus. Paucis ille complexus est gesta Mosis, at ea tamen aliquot fabulis inquinavit, ut fere Auctores illi, & ætate & spatiis locorum à Mose & Judæa discreti, propterea que Judaicarum rerum satis rudes. Quæcunque tamen affert Trogus, utcunque adulterata, ex Mosaicis tamen adytis depromta esse liquet. Notabile imprimis est, quod Judæis Sacerdotibus justitiæ religione temperatæ testimonium præbet. *peii, & Justini,*

XXXVIII. Herodis & Augusti familiaritate floruit Nicolaus Damascenus, auctor Historiæ universalis: qui cum & Syrus esset, & Herodis Judæorum regis amicus, res profecto Judaicas ignorare non potuit. Ex hac ergo ipsius Historia narrationibus suis confirmandis testimonia quædam affert Josephus. Celebratissimum illud est, quo Mosis Judæorum legislatoris libros citat. In eo de Arca Noachi agens, & Armeniæ monte ad quem appulit, vocari ait montem hunc, Βαείδα. Ab Arca ipsa ita dictum vere existimabat Scaliger: naves enim, Βαείδες, appellabantur, cujus vocis originem, vulgo ignorabilem, docuit me Æschyli Scholiastes. Is ad hæc Æschyli verba: ξέρξης ᾧ πάντ' ἐπῆλθε δυσφρόνως Βαείδεσι πορθμοῖς, sic disserit: ὁ ξέρξης ᾧ πάντα τὰ κακὰ δηλονότι ἐπῆλθε, & ἐπανάσυρτο τοῖς Βαείδεσι ναυσὶ, τοῖς ἀπὸ τῆ Βάρεως ὥσαις, ἥτις ἐστὶ πόλις περσίδος, ἐξ ἧς & αἱ νῆες Βαείδες· *Xerxes autem mala videlicet omnia oppetiit, & attraxit navibus Baridibus, Bari profectis, quæ Persiæ urbs est, ex qua & naves Barides dictæ.* A Persis transiit ea vox ad Ionas, ut intelligitur ex Corinthi libro de dialectis: hinc ad Græcos & Latinos. Sed hæc obiter. *Nicolai Damasceni,* Scalig. ad Fragm. Æschyl. Pers. v. 322.

XXXIX. Hoc ævo vixisse videtur Ptolemæus Mendesius, qui res Ægyptias tribus libris complexus est. Minime ille quidem Judæorum præeunte Mose exitum ex Ægypto prætermisit, quem ad Amosios regis Ægypti tempus retulit. Verba ipsius repræsentavit Apion, ex Apione Clemens Alexandrinus. Meminerunt eorumdem Justinus in Paræneſi, Tatianus, Africanus apud Eusebium, & Cyrillus. *Ptolemæi Mendesii.* Clem. Strom. 1. Euſ. Præp. libr. 10. cap. 10. Cyr. in Jul. l. 1.

XL. Huic subjiciemus Strabonem, virum pretii quantivis, qui de Mose & Judæis summo candore disseruit. Scribit enim profanos Ægyptiorum mores exosum Mosem, collecta ingenti piorum hominum multitudine concessisse in Judæam, illicque fixis sedibus, & sanctis Dei colendi ritibus institutis, abjectoque potissimum & ejurato idolorum cultu, non tam vi & armis, quam pietate imperium confirmasse: verum in pejus deinde vergentibus Judæorum animis, puram religionem superstitionibus fuisse labefactatam; & quæsitum sanctitate ac integritate vitæ imperium gentem nefariam tyrannide & latrociniis auxisse. Falsa quidem veris nonnulla admiscet, sed viro φιλαληθεῖ, ac res ab aliis sibi traditas ingenue referenti condonanda. *Strabonis,* Strab. libr. 16.

XLI. Quæ à Ptolemæo Mendesio acceperat, non retulit modo Apion Grammaticus, sed suo etiam assensu comprobavit, pessime licet erga Judæam gentem affectus, quam & scriptis suis proscidit. Mosem igitur Judæis Ægyptum fugientibus præivisse fatetur, cum Argis Inachus, Amosis in Ægypto regnaret. Itaque eum in testimonium adducit Justinus; adducunt & Tatianus, & Africanus apud Eusebium. Verba ipsa exhibet Clemens Alexandrinus. Verum longe plura affert Josephus ex libris Grammatici hujus, qui sincerum licet veritatis vas incrustare tentet, Mosis tamen res gestas mirifice confirmat. *Apionis,* Justin. Paræn. Euſ. Præp. libr. 10. cap. 10. Clem. Strom. 1. Joſ. l. 2. in. Ap.

XLII. Huc conferendi, Philo Judæus Apionis hujus æqualis, qui eruditissimis lucubrationibus Mosem illustravit; Flavius Josephus Judaicarum Antiquitatum vernaculus vindex, qui Vespasiani ac Titi præcipue temporibus enituit; & Justus Tiberiensis Josephi ὁμίλιξ & adversarius, qui Chronicon regum Judæorum scripsit, & à Mose auspicatus est. *Philonis, Josephi, & Justi Tiberiensis,*

XLIII. Cuinam vero potissimum ætati tribuendi sint Auctores apocryphorum librorum Esdræ, tertii, & quarti; item tertii Machabæorum, incertum est: neque vero hæc est præsentis loci tractatio. Constet modo expressas in iis Mosaici operis notas extare. *Auctorum libri tertii & quarti Esdræ, & tertii Machabæorum,*

XLIV. Arcano Mosis volumine Judaicum jus contineri, atque à Judæis edisci, servari, & metui, scriptum reliquit Juvenalis. *Juvenalis,* Juven. Sat. 14.

XLV. Columbæ è Deucalionis arca ad explorandam tempestatem emissæ meminit Plutarchus. Atque id quidem vel à Mose sumsit ipse, vel quod potius existimaverim, ab aliis qui à Mose sumserant. Quanquam ex sacris Libris suos ipsum, & Plotinum, & Numenium, & alios complures, exornasse vult Theodoretus. Quæcunque certe de Typhone narrat in libro De Iside & Osiride, ad Mosem pertinere, & nos dicemus infra, & alii demonstrarunt: velut cum ait Typhonem asino vectum per dies septem fugisse, & liberos demum Hierosolymum & Judæum genuisse. Quippe legitur in Exodo: *Tulit Moyses uxorem suam, & filios suos, & imposuit eos super asinum.* Post sex dierum fugam, septimo conquievisse Mosem fabulantur Trogus & Apion. *Plutarchi,* Plutarch. libr. Tert. an aquat. anim. callid. Theodoret. De curand. Græc. affect. Serm. 2. Exod. 4. 20. Justin. l. 36. c. 2. Joſ. l. 2. in Ap.

Tacit. Hist. libr. 5. cap. 2.

Idem habet Tacitus, atque id præterea, Judæorum *exundantem per Ægyptum multitudinem, ducibus Hierosolymo ac Juda, proximas in terras exoneratam.* Scribit ibidem Plutarchus ex Phrygum historiis, Typhonem filium fuisse Isaaci, qui fuit Herculis filius. Comitem quoque eum adjungit Æthiopissæ Reginæ; hoc est, ut videtur, Sephoræ, quæ filia fuit Raguelis, horum locorum reguli, juxta Artapanum, Ezekielum, & alios; quæque Æthiopissa appellatur in libro Numerorum, hoc est Chusitis: nam Chus, quæ Arabia est, Æthiopia fere redditur ab Interpretibus. Pluribus id argumentum persecutus est Bochartus in Hierozoico.

Num. 12. 1.

Boch. Hieroz. Part. 1. l. 2. c. 34.

Philonis Byblii,

XLVI. Locum hic sibi vindicat Phylo Byblius Sanchoniathonis interpres, cujus opus ad Mosis libros esse expressum supra docuimus.

Galeni,

Gal. De diff. puls. libr. 3. & De us. part. libr. 11. cap. 14.

XLVII. Huic subjungemus Galenum Pergamenum, qui quam pertinaciter Mosi adhærerent Judæi, in opere De differentia pulsuum; quam pie etiam ac prolixe de infinita Dei potentia sentiret Moses, obiter in libro De usu partium corporis humani significavit.

Ptolemæi Chenni,

Phot. Cod. 190.

XLVIII. Fuit etiam hoc ævo Ptolemæus Alexandrinus, Hephæstionis filius, cognomento Chennus, cujus ineptissimum hoc commentum refert Photius, Mosem Judæorum legislatorem Alpha fuisse dictum, quod vitiligine laboraret, quæ ἀλφὸς Græce appellatur. Veteri hac calumnia jamdiu ante Ptolemæum istum vexati sunt Judæi, conflasse ipsos agmen hominum impetigine ac lepris affectorum, atque collecta hac hominum languentium colluvie Syriam repetiisse. Hoc ipsis objecerunt Manethos, Lysimachus, & Apion; Josephus vero confutavit.

Joseph. libr. 1. contr. Apion.

Taciti,

Tacit. Hist. libr. 5. cap. 3, & 4.

XLIX. Objecit id & Trogus apud Justinum; objecit & Tacitus, qui veram Mosis, totiusque Judaicæ gentis historiam infuscavit aliis plerisque figmentis; cujusmodi multa hoc tempore adversus Judæos, vulgo odiosam gentem, jactabantur. Sed tamen non tantum fama mendax potuit, ut penitus veritatem extingueret: multis illa siquidem, iisque illustribus sese in hac narratione Taciti prodidit indiciis.

Plinii, Apuleii,

Plin. l. 30. c. 1. Apul. apol. 2.

L. Hausit Plinius ex eadem mendaciorum fæce, quod de Mose scripsit, magicæ nempe cujusdam factionis auctorem ipsum fuisse. Hausit & Apuleius inter famosos Magos Mosem celebrans.

Luciani,

Lucian. De Dea Syr.

LI. Lucianus quidem de Mose pertinaciter siluit; sed Mosaica tamen nonnulla habet, velut accuratam Diluvii, & Arcæ historiam, quam se à Græcis accepisse ait. Multa quoque de Adonide & Osiride narrat, quibus adumbrari Mosem suo loco à nobis demonstrabitur. At Auctor Dialogi, qui inscribitur Philopatris, & inter opera Luciani edi solet, Luciano licet videatur aliquanto vetustior, & circa Trajani tempora lucubratus, mundi creationem ipsis fere Mosis verbis narrat, eumque auctorem citat, & θεοδύλωσσον appellat, quod impeditioris esset & tardioris linguæ.

Numenii,

Porphyr. De antr. Nymph. Origen. contr. Cels. libr. 4. Eus. De Præp. Evang. l. 9. c. 6, & 8. l. 11. c. 10. Clem. Alex. Strom. 1.

LII. Numenius autem Apameus, Pythagoricus juxta & Platonicus Philosophus, vir magni inter eruditos nominis, non apertam modo & explicatam Mosis injecit sæpe mentionem, sed suos etiam libros Mosaica doctrina locupletavit. Tradunt id Porphyrius, & Origenes; plurima vero affert Eusebius, unde id constare possit. Fertur imprimis hoc ejus dictum, τί γάρ ἐστι πλάτων, ἢ μωσῆς ἀττικίζων; quibus ingenue agnoscit Ethnicus Philosophus, Platonem illum qui à suis divinus appellatus est, dogmata sua à Mose sumsisse. Mosem præterea, non Prophetam solum dicit, ut testatur Porphyrius, sed Theologum etiam, & legum divinarum interpretem, ut ejus verba indicant, quæ recitat Clemens Alexandrinus. Alio loco Musæum eum nominat, Judæorum ducem, virum Dei precibus exorandi scientissimum, & calamitatum Ægypti auctorem.

Longini,

LIII. Longinus, Zenobiæ Palmyrenorum reginæ à consiliis & studiis, criticæ artis princeps, in aureolo libello περὶ ὕψους, eximio Mosem elogio exornat; nam Dei potestatem pro dignitate cognovisse & elocutum fuisse ait: quippe qui, inquit, initio legum Deum dixisse scribat: Fiat lux, & facta est; Fiat terra, & facta est. Verumtamen quæ hic tanquam sublimia & ἐγκατασκεύα affert è Mose Longinus, ut ejus stylı ἀδρότητα approbet, simplicissima sunt. Rem quidem narrat Moses longe maximam, sed stylo λιτῷ. Atque hinc adducor ut credam, hæc aliunde Longinum accepisse: nam si ad ipsos recurrisset fontes, & Mosis libros evolvisset, summam deprehendisset ubique χαρακτῆρος ἀδρότητα, quam persecutum esse Mosem puto, propter dignitatem materiæ, quæ doceri contenta respuit omnem ornatum. Cum cæteroqui cognoscatur ex ipsius Canticis, & ex libro Jobi, quem ejus fœtum esse ostendam, in sublimi hoc genere dicendi exercitatissimum fuisse.

Porphyrii,

LIV. Longinum audivit Porphyrius Tyrius Philosophus, qui res Judaicas tractavit peculiari opere, & scriptis à se libris pestiferis Christianos oppugnavit. Cujus

væſaniæ imitatorem habuit Proclum Lycium, ſed à Johanne Philopono egregie confutatum. Atque utinam tam æqua de his ſenſiſſet, quam recte ſcripſit Moſem veriſſima de Judæis narraſſe, quemadmodum deprehendiſſe ſe ſignificat ex conflictu Commentariorum Sanchoniathonis. Itaque ex ἀπλογισμοῖς temporum, juxta Porphyrii rationes ductis, colligit Euſebius Moſem annis pluſquam octingentis Trojæ ἅλωσιν præceſſiſſe, celeberrimos vero Græciæ Philoſophos, Pythagoram, Democritum, & reliquos ſequentis ævi, annis mille & quingentis. Quinetiam de Eſſæis Judæis loquens Porphyrius, eos eſſe ait ἐθέλοις ἱερεῦς, καὶ διαφόροις ἁγνείαις, & προφητῶν ἀποφθέγμασιν ἐμπαιδοτριβεμένους. *In ſacris Libris, & variis expiationibus, & Prophetarum oraculis à tenera ætate exercitatos:* Legem & Prophetas his vocibus ſignificans. Moſem quoque deſignare volens, τὸν νομοθέτην appellat κατ' ἐξοχήν.

Euſ. De Præp. Evang. libr. 10.

Porph. περὶ ἀποχ. ἐμψ.

LV. Narrat Trebellius Pollio, jactare ſolitos Mathematicorum doctiſſimos, non amplius quam centum & viginti annos homini ad vivendum eſſe conceſſos, *etiam illud addentes, Moſem ſolum, Dei (ut Judæorum libri loquuntur) familiarem, centum viginti quinque annos vixiſſe: qui quum quereretur quod juvenis interiret, reſponſum ei ab incerto ferunt numine neminem plus eſſe victurum.* Simile quid habet Joſephus, nempe vitæ terminum annorum centum & viginti ſpatio Deum circumſcripſiſſe poſt Moſem, qui tantumdem vixit. Incertum illud numen hoc ipſum eſt quod deſignat Lucanus cum ait: *Incerti Judæa Dei.* Hic ipſe eſt ἄγνωστος θεός, in Actis Apoſtolicis, & in Philopatride Dialogo, qui Luciano perperam adſcribitur, memoratus. Hic ipſe denique, cui Samaritæ in Epiſtola ad Antiochum, quæ extat apud Joſephum, Templum ἀνώνυμον in monte Garizim extructum eſſe ſcribunt. Cauſſa porro hujus querelæ Moſis de immatura ſua morte & fato præcoce, his videtur ineſſe verbis Deuteronomii: *Moyſes centum & viginti annorum erat, quando mortuus eſt: non caligavit oculus ejus, nec dentes illius moti ſunt.*

Trebellii Pollionis, Trebell. Poll. Claud. cap. 2.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 7.

Lucan. libr. 2. Act. 17. 23.

Joſeph. Antiq. libr. 12. cap. 7.

Deut. 34. 7.

LVI. Porphyrii auditor fuit Iamblichus Chalcide Syriæ natus. Is librum ſuum De myſteriis Ægyptiorum decerpſiſſe ſe ait ex Columnis Mercurii, quas Moſis doctrina fuiſſe inſcriptas oſtendimus.

Iamblichi,

LVII. At minime mirum, cognitum fuiſſe & memoratum Moſem Juliano Imperatori τῷ Θεοδότῃ, qui in Eccleſia Chriſti adolevit. Moſis enim & Prophetarum, aliorumque Veteris ac Novi Teſtamenti ſcriptorum oraculis fundata nititur Chriſtianorum fides.

Juliani τῷ Θεοδότῃ,

LVIII. Quod de Moſe ſcripſerat Ptolemæus Chennus, Alpha ſcilicet fuiſſe dictum, quia corpus ſcabie & vitiligine compunctum ac turpatum gereret, idem literis prodidit Helladius Beſantinous, cujus vanitatis teſtem laudat Philonem. Id extabat in illius Chreſtomathiis, è quibus excerpta quædam Photius repræſentavit.

Helladii Beſantinoi,

Phot. Cod. 145, & 179.

Atque hos quidem ſcriptores retulimus, juxta temporum ſuorum ſeriem; reliquos qui ſequuntur, quoniam ignotæ ſunt & incertæ ætatis, nullo certo ordine, ſed prout quemque tulerit fors, digeremus.

LIX. Primus occurrit Artapanus, Alexandro Polyhiſtore vetuſtior, qui Commentarium de Judæis reliquit, unde nonnulla apud Euſebium depromit Alexander; in quibus Abrahami & Joſephi caſus plerique diſerte narrantur. Inſigne vero & nobis perutile fragmentum illud affert, in quo Palmenothen Ægypti regem ait Artapanus male erga Judæos affectum, filiam ſuam Merrhin Chenephri, ſive Nechephri, ut legitur apud Clementem Alexandrinum, aut Chenebroni, ut in Faſtis Siculis, ſuperioris Ægypti regi deſpondiſſe: quæ cum ſterilis eſſet, Moyſum Judæum adoptaſſe, qui Muſæus à Græcis dictus eſt, & Orphei præceptor fuit; hunc deinde, poſtquam virilem attigit ætatem, optimis inſtitutis Chenephris imperium fundaſſe, & egregiis inventis exornaſſe; quorum ea fuit apud Ægyptios admirabilitas, ut divinos ipſi honores ſub Mercurii nomine tribuerent; ſolum Chenephren virtuti Moſis invidentem, bellatum adverſus Æthiopes, ſic tanquam in certiſſimum miſiſſe interitum; verum rem cecidiſſe præter ſpem, gloriam enim eum hoc bello reperiſſe; boum uſum ad terræ cultionem oſtendiſſe Nacheroti; & ſubmiſſum demum Chanethothen ſicarium ad interficiendum Moſem dum Merrhin defunctam humaret, ab ipſo Moſe fuiſſe interfectum; eum deinde cum Aarone fugiſſe in Arabiam ad Raguelem hujus regionis toparcham, & ejus filiam duxiſſe. His ſubnectit, viſum Moſi in diſerto ignem, & vocem auditam, quæ eum juberet ab Ægyptiaca captivitate eximere Judæos, & in antiquam patriam reducere; id exequi parantem, ab Ægypti rege fuiſſe in vincula conjectum, ſed noctu demum patentibus ſponte cuſtodiæ foribus ad regem introiiſſe, apertis vi divina regiæ valvis, & nemine prohibente: viſo Moſe attonitum regem petiiſſe ab eo Dei nomen, cujus ope talia perpetrare auderet; quo ad ejus aurem inſuſurrato corruiſſe mutum, & mortuo ſimilem, ſed vitæ ſtatim à Moſe reſtitutum, ſignum ab

Artapani,

Euſeb. Præp. Evang. libr. 9. cap. 18, 23. 27.

Clem. Alex. Strom. 5.

eo legationis postulasse; tum prodigia Mosem edidisse prope eadem quæ in Exodo narrantur: his regem valde perterritum, copiam Ebræis abeundi fecisse; eaque impetrata, & spoliatis Ægyptiis aufugisse Ebræos, & observato à Mose Maris Rubri recessu, uti quidem memorant Memphitæ, incolumes trajecisse; juxta Heliopolitanorum vero sermonem, diviso mari à Mose, vi mirificæ illius virgæ; quo cum incauti sese intulissent Ægyptii, aquis fuisse obrutos: at in deserto per annos triginta errasse Ebræos, cum manna cælesti alerentur: procerum fuisse Mosem, rufum, canum, capillatum, majestate oris venerandum. Hæc Artapanus isto loco; è quibus nonnulla apud Clementem, & in Chronico Alexandrino reperiuntur.

Clem. Alex. Strom. 1.

Thalli,

LX. Mosis, circa Ogygis & Inachi tempora Judæorum ducis ac principis, mentionem extitisse in Syriaca Thalli historia testis est Justinus in Paræneſi.

Historiæ, Jos. An. l. 1. c. 5.

LXI. De campo Sennaar in Babylonia sito disserit Historiæus Milesius Phœniciæ Historiæ scriptor apud Josephum; quod mere Mosaicum est.

Lysimachi,

LXII. Mosem & promulgatas à Mose leges calumniis & maledictis proscidit Lysimachus quidam incertæ ætatis & originis, quem conjectant nonulli Alexandrinum esse Lysimachum, Thebaicorum auctorem. Fabulatur ille Judæos, dum in Ægypto agerent, Bocchori regnante, lepris ac scabie languentes, morbi luem in vulgus ita diffudisse, ut sterilitas consequeretur. Quibus malis ut occurreretur, ex Ammonis responso Bocchorin jussisse in mare ægros demergi, reliquos in desertis locis expositos, Mose duce in Judæam aufugisse. Atque id commentum variis mendaciunculis exornat. Sed ea demum à Josepho explosa sunt.

Joseph. l. 1. & 2. contr. Apion.

Poëmatis ψευδεπικοῦ Phocylidi adscripti,

LXIII. Ægre recensemus in hac serie ψευδεπικὸν Poëma, quod Phocylidis sibi nomen præscribit; Mosaicis quidem præceptis manifesto perspersum, quorum partem adnotavit Josephus Scaliger in Animadversionibus Eusebianis, partem nos quoque observavimus; sed quod Helleniſtæ Judæi videtur esse fœtus, aut Christiani potius satis recentis, ut pote cujus veterum Patrum nullus omnino meminerit. Locum hic ergo suum, nominis solum ratione tueri potest, quod vetus alter Poëta gessit, Simonidis, Theognidis, & Anacreontis æqualis.

Onkelosi, Jonathanis, Hierosolymitani Interpretis, Hagiographorum paraphrasibus, Syri Interpretis, Aquilæ, Theodotionis, Symmachi, Hierichuntinæ, & Nicopolitanæ interpretationis.

LXIV. Huc addam Chaldaicas Paraphrases Onkelosi, Jonathanis ben Uziel, Hierosolymitani Interpretis, & Josephi Cæci, cui Hagiographorum vulgo adscribitur Paraphrasis; Syriacam quoque Veteris Testamenti interpretationem; etsi ambigua horum ætas est & controversa: Aquilam præterea Sinopeum, Theodotionem Ephesium, proselytum utrumque Judæum, & Symmachum Samaritanum; quorum primus imperium tenente Hadriano; alter sub Marco Aurelio, vel Commodo, vel prius etiam; & tertius demum sub Commodo, & iterum sub Severo, Libros sacros Græco sermone repræsentarunt. Repertæ quoque sunt Scripturæ sanctæ interpretationes duæ; altera Hiericunthe sub Caracalla; Nicopoli altera sub Alexandro Mammææ filio.

Const. Or. ad cœt. Sanct. c. 17. Hec. apud Jos. Ant. l. 12. c. 2 & Eus. Pr. l. 8. 3.

Ex hoc Auctorum censu manifestum est, à proximis usque Mosaico ævo temporibus ad adultum jam in orbe Christianissimum, pervulgatum fuisse Mosis nomen, & scriptæ ab eo historiæ ac conditæ Legis vestigia palam extitisse; vereque dixisse Constantinum Imperatorem, Mosem reliquos omnes, qui ante ipsum vixerant, sapientia adeo superasse, ut qui deinceps inter Ethnicos clariores fuerunt Sapientes & Philosophi, sapientiam ejus sibi imitandam proposuerint: e contrario autem longe à vero aberrasse Hecatæum Abderitam, cum scripsit nullum vel Oratorem, vel Poëtam, vel Historicum Ebraicæ Legis meminisse.

CAPUT TERTIUM.

I. *Universa propemodum Ethnicorum Theologia ex Mose, Mosisve actis aut scriptis manavit:* II. *velut illa Phœnicum. Taautus idem ac Moses.* III. *Adonis idem ac Moses.* IV. *Thammus Ezechielis idem ac Moses.* V. πολυώνυμος *fuit Moses.* VI. *Marnas Gazensium Deus, idem ac Moses.*

Universa propemodum Ethnicorum Theologia, ex Mose, Mosisve actis, aut scriptis manavit:

I. Etsi ea, quam contexuimus, testimoniorum series, sive quæ nobis Scriptores sacri, sive quæ exotici suppeditant, usquequaque cohæreat, neque ulla prorsus parte dehiscat; eaque, juxta instituti operis leges, ad demonstrandam Mosis, Mosaicorumque scriptorum antiquitatem & γνησιότητα possit sufficere; alio tamen insuper utemur genere probationum, ac priscos illos gentium Deos & Heroas, quicunque per universum fere orbem culti sunt; earumdem etiam conditores plerosque ac legumlatores, totamque Ethnicorum Theologiam, ex Mose ipso, Mosisve actis, aut

aut ſcriptionibus manaſſe demonſtrabimus. Quo argumento vix validius ullum, aut ſplendidius, ex eorum genere quæ ratio ſuppeditat, ad ſanciendam Scripturæ ſacræ dignitatem reperire queas. Nam quid in cauſſam noſtram magis prodeſſe poſſit, quam ſi planum fiat vetuſtiſſimas & optime conſtitutas civitates hunc ut Deum coluiſſe, Deumque habuiſſe, qui ſummi quem nos colimus Dei ſervum ſe profiteretur? Hoc autem ne cui incredibile videatur, aut mirum, attendat primum Iſraëlitas Ægypto reduces, poſtquam promiſſam ſibi à Deo Chananæam, velut poſtliminio repetitam, armis occuparunt, veri Dei cultum à Moſe ſibi traditum inter vicinas gentes pro ſua pietate propagaſſe; nec aliter fieri potuiſſe, quam ut Phœnicum Theologia Moſaicis dogmatis imbueretur. Quemadmodum enim ex gentis utriuſque, Judæorum, inquam, & Phœnicum commercio & vicinitate factum eſt, ut Iſraëlitæ, ſanctæ licet & divinæ legis myſteriis inſtituti, haudquaquam immunes ſe Phœniciæ impietatis labe tuerentur; ita longe facilius evenit, ut tot portentis aſſerta Moſaicæ doctrinæ veritas Phœnicum animis illaberetur: cum præſertim è Chananæa gente plerique in media Judæa inter ipſos Iſraëlitas diu incolumes permanſerint: velut familia meretricis Rahab, Gabaonitæ, Jebuſæi, aliique complures. Itaque poſterioris ævi Scriptores utramque gentem confuderunt; atque ipſi etiam Phœnices ſe è Mari quondam Rubro in Phœniciam fuiſſe tranſgreſſos commemorabant: quod de Judæis audiverant, ad ſe pertinere exiſtimantes. Hoc etiam facilius Iſraëliticæ religionis notitiam habuit Ægyptus, per tot annos Ebræorum hoſpes, altrix, & domina; & poſt eorum ſeceſſionem crebris deinde commerciis, fœderibus, connubiis, bellis, exiliis, peregrinationibus, eidem genti permixta. Idem prope de Perſis dicas, Aſſyriorum ac Babyloniorum ſucceſſoribus, per quos domiti Iſraëlitæ, & in Orientem migrare juſſi, diutinam inter eas moram traxerunt; pars etiam illic in perpetuum conſedit. Ex Perſide porro ſtricturæ quædam Ebraicæ doctrinæ in vicinæ Indiæ tenebris fulſerunt. Per Phœnices vero & Ægyptios ejuſdem diſciplinæ aura Græci, ac pleræque per Occidentem maritimæ gentes, per Græcos Romani afflati ſunt. Atqui dignum erat oblatæ veritati integritatem ſuam ſervare, quod longe ſecus evenit: eam quippe tot fabularum involucris obſepſerunt, ut vix tandem explicari, & perplexis fabularum nodis expediri queat. Nos id jampridem monuerat Scriptor Machabaici prioris, cum diceret: *Expanderunt libros Legis, de quibus ſcrutabantur gentes ſimilitudinem ſimulacrorum ſuorum.* Ex quibus intelligat Lector non inanem nos operam ſumere; nec induſtriæ noſtræ exercendæ gratia, aut σοφιστικῆς oſtentandæ, ſed unius veritatis ſtudio ductos, vetuſta gentium numina in ſacris Voluminibus quærere. Verum res ipſa faciet indicium. 1. Mach. 3. 48.

II. Ac initium capiemus à Phœnicibus, in quorum antiquitatibus Moſem latentem deprehendere licet ſub Taauti perſona, qui Deus ab ipſis habitus eſt. Quam multa ei cum Moſe conveniant, jam ſupra breviter oſtendimus, cum ageremus de Sanchoniathone; & idem quoque tam certis infra evincemus rationibus, cum de Thoyth Ægyptiorum (quem Mercurium eſſe Græcorum, & Taautum Phœnicum non ſemel affirmant Philo Byblius & Porphyrius) diſſeremus, ut nullus dubitationi poſſit locus ſupereſſe. Nunc pauca hæc præmittemus in anteceſſum, unde rei veritas liquido cognoſcatur. Ægypti regem fuiſſe Taautum narrat ibidem Philo: Moſem paterni regni ſucceſſorem deſtinaverat Thermuthis Ægyptiorum regis filia; eique rex ipſe diadema ſuum impoſuerat, ut legitur apud Joſephum: atque hunc etiam σοφὸν, βασιλέα, νομοθέτην Clemens appellat. Sapientia inter Phœnices præſtitiſſe Taautum tradit Porphyrius in libro de Judæis: eruditum fuiſſe Moſem omni ſapientia Ægyptiorum Acta Apoſtolorum indicant. Literarum repertor Taautus creditus eſt: idem de Moſe tradiderunt Eupolemus, Theodoretus, & Iſidorus, ut jam à me notatum eſt. Cum gentium origines ab orbe condito Sanchoniathon vellet cognoſcere, Taauti commentarios conſuluit, quibus Coſmogonia continebatur: Moſes initia gentium à mundi exordio diligenter eſt perſecutus. Primus quæ ad Dei pertinerent cultum, Taautus retulit in literas; primus retulit & Moſes. Sacras appellat Porphyrius Taauti lucubrationes: ſacris notis inſcriptæ erant Columnæ Mercurii, & ex iis deſcripti fuerant ſacri Ægyptiorum libri, quibus Moſis, ut ſuperius obſervavi, doctrina explicabatur. Prima rerum exordia Chaos & Spiritum ponit Sanchoniathon, Taauti diſciplina eruditus: hæc ex Moſaicæ Geneſeos initio ſunt manifeſte depromta: ut & alia pleraque, quæ à Bocharto adnotata prætereo. Unam repetam Abrahami, Saræ, & Iſaaci immolandi hiſtoriam, quam ſub Iſraëlis, ſive Saturni, Anobret, & Jehud nominibus exponi, à Porphyrio ante Bochartum notavit Scaliger. Et Jehud quidem eſſe, יחיד, *Unigenam*, uterque vidit. Anobret alii aliter interpretantur; optime Bochartus, *Ex gratia concipientem.* Iſraël poſitum mihi videtur pro, ἴλ, ſic enim Saturnum dictum docet ibidem Philo Byblius Sanchoniathonem interpretans. Nam Li-

velut illa Phœnicum. Taautus idem ac Moſes.

Phil. Bybl. & Porphyr. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1.

Joſeph. Antiq. libr. 2. cap. 5. Clem. Alex. Strom. 2. Porphyr. apud Euſ. Pr. Ev. l. 1. Act. 7. 22. Eupol. apud Cl. Al. Strom. 1. Theodoret. in Gen. Interr. 61. Iſidor. Orig. libr. 1. cap. 3. Porphyr. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1.

Boch. Chan. libr. 2. cap. 2.

Scal. Fragm. P. 48.

brarii vocem ισραηλ sic contrahere solent, ιηλ, &, ϊλ. Cum ergo à Phœnicibus dictum Saturnum, ϊλ, legisset incautus librarius, hoc est, ישראל, id significare putavit, ισραηλ, atque ita rescripsit. Nihil tamen affirmare velim. Alia porro memoratu digna de Abrahamo, sub Saturni nomine, refert ex Sanchoniathone Philo; Cœlo nempe patri unigenam filium totum flammis absumtum sacrificasse; tum sibi circumcidisse virilia, & commilitones omnes idem ut facerent adegisse. Quis negare potest hæc esse ex Mose petita? Scribit Porphyrius, summa fide de Judæis Sanchoniathonem disseruisse, cum ab Hierombalo, quem Gedeonem esse superius docui, Commentarios accepisset: Commentarios illos fuisse libros Mosis, ex eo qui tradidit, conjecturam ducere licet: atqui iidem videntur esse qui traditi sunt ab Hierombalo Commentarii, ac Commentarii Taauti, quibus ad operis itidem sui lucubrationem usus est Sanchoniathon. Taautus denique serpentibus divinitatem quamdam adscripsit: Moses serpentem æneum mirifica quadam & divina vi pollentem palam proposuit. Minime porro credendum est, Mosis libros ita fuisse affectatum Sanchoniathonem, ut rerum principia describens nusquam ab iis recesserit. Ea excerpsit duntaxat, quæ cum gentis suæ religionibus, & receptis dogmatis consentirent. Neque vero, quæ à Sanchoniathone scripta erant, fideliter retulit interpres Philo Byblius. Ex iis quæ extant apud Eusebium facile agnoscas, quam multa sibi in interpretando permiserit. Mosem itaque Sanchoniathon, Sanchoniathonem Philo Byblius interpolavit. Hinc plurima è Taauti libris à Sanchoniathone depromta esse dicuntur, quæ à Mosaica tamen doctrina prorsus abhorrent.

Porphyr. apud Euseb. Præp. Evang. libr. 1.

Adonis idem ac Mosis.

III. Alteram Mosis imaginem Phœnices affinxerunt Adonidi, qui non ab iis solum, sed à vicinis quoque gentibus inter Deos celebratus est. Natus quippe dicitur Adonis in Sabæis Arabica gente: Moses in Arabia annos complures traduxit. Scribit Apollodorus in Adonidis etiamnum infantis forma commotam Venerem, clam Diis omnibus eum occuluisse in arca, & Proserpinæ tradidisse; hanc pupum tam bellum conspicatam retinuisse, atque ea re excitatam inter Deas contentionem Jovem sedasse, hac lege atque omine, ut tertiam anni partem penes se maneret Adonis, tertiam penes Venerem, penes Proserpinam tertiam: unde φιφίλλατος dicitur Theocrito. Sciebant enim figmenti hujus artifices Jocabed Mose filio auctam, *Videntem eum elegantem abscondisse tribus mensibus; cumque jam celare non posset, sumsisse fiscellam scirpeam, & positum intus infantulum* abjecisse in carectum, hoc est in certam perniciem & præsentem mortem dedisse; sive, ut lepide fabulatores dixerunt, Proserpinæ tradidisse; misertam vero Pharaonis filiam extractum aquis infantem ipsi matri Jocabedæ commisisse alendum, spectataque demum pueri venustate sibi adoptasse; hunc vero prodeuntibus subinde annis ad Deum frequenter itasse. Ex quibus satis aperte extat, cur partim apud Venerem, partim apud Proserpinam, partim apud Jovem annum degere dictus sit. Sororis suæ filius esse fertur Adonis, quod sororis suæ industria Moses infans servatus ac velut renatus sit. Φιλάδελφος esse Adonis, hoc est loca sola sectari, dicitur in Orphicis: Moses in desertis totum fere vitæ tempus contrivit. Ibidem jactatur Adonidis prudentia: summam prudentiæ gloriam rebus gestis tulit Moses. Illic Adonis omnium altor vocatur: Mosis precibus, manna, coturnices, & aquam Ebræis esurientibus & sitientibus Deus largitus est. Fulgidus & tenebricosus esse dicitur Adonis, & in cœlum ex inferis, ad inferos de cœlo ultro citroque commeare: his consimilia narrantur de Mercurio; nam partim atra facie, partim aurea exhibetur ab Ægyptiis, geminoque mundo, cœlesti & inferno, commercia facere dicitur: Mercurium autem ipsissimum esse Mosem infra demonstrabimus. Philosophum fuisse Adonin tradunt, Auctor Chronici Alexandrini, & Cedrenus: Moses de mundi, rerumque omnium principiis disseruit.

Apollod. libr. 3.

Theocr. Idyll. 15.

Exod. 2. 2, 3.

Orph. Hymn. in Adon.

Et formosus oves ad flumina pavit Adonis:

Virg. Ecl. 10.

pavit & Moses in Arabia. Canticis gaudere Adonin Orphica narrant, quod Mercurio etiam Lyræ repertori tribuitur. Horum comminiscendi caussæ fuerunt, quod pastoralem vitam egit Moses; quod de Sina monte ad suos reversus, primum lucida, deinde velata facie in medium processit; quod in summo montis ejusdem cacumine, ac velut in cœli suburbiis Deum sæpe affatus est; postmodum vero ad nutum ipsius turbulenti ac seditiosi cives, Core, Dathan, & Abiron terra absorpti sunt, *descenderuntque vivi in infernum*; & quod Deo hymnos non semel Moses decantavit. Sed & longe plura Adonis communia habet cum Baccho, quem expressam esse Mosis imaginem constabit ex sequentibus. Imo vero, non alium esse Adonin, atque Bacchum, & similibus utrumque religionibus coli, disertis verbis à Plutarcho traditum est. Sexus utriusque particeps uterque fingitur in Orphicis, & apud Ptolemæum Chennum à me jam laudatum; cornutus uterque, & ἀδρογύνης, quæ Mosi quoque tribui inferius

Num. 16. 33.

Plut. Symp. libr. 4. Quæst. 5.

patebit. Bacchus autem idem est qui Osiris, ac Osiris proinde Adonis est. Hinc illud Ausonii Epigramma : Auson. Epigr. 30.

Ogygia me Bacchum vocat,
Osirin Ægyptus putat,
Mysi Phanacen nominant,
Dionyson Indi existimant,
Romana sacra Liberum,
Arabica gens Adoneum,
Lucaniacus Pantheum.

Martianus Capella Osirin appellat Byblium Adonem ; & utriusque mors ac reditus ad vitam, hujus apud Phœnices, illius apud Ægyptios, pari luctu & gaudio utrobique celebrabantur. Osirin autem & Liberum nemo Solem esse nescit. Unde efficitur Mosem, non Adonin solum, & Osirin, & Bacchum esse, sed Apollinem quoque, quod pluribus etiam infra probabitur. Adonin autem esse Solem & asseverat Macrobius, & Orphica ostendunt, cum ipsum omnium altorem, & σβεννύμενον & λάμποντα, *extinctum & lucentem* appellant : quotis enim quibusque annis & diebus Sol σβέννυται & λάμπει. Et extinguitur quidem, cum in inferioribus versatur Zodiaci signis, & à nobis velut ad Proserpinam, hoc est ad inferius hemisphærium abit ; fulget rursum superiora signa repetens, cum lucis & dierum incremento. Præclara est Macrobii super hoc argumento dissertatio. Et extingui quidem prius dicebatur quam fulgere, quia annum à Septembri mense auspicabantur Ægyptii & Phœnices ; quo tempore Solis lumen & calor decrescere incipiunt, & ad hyemem vergit annus : vel quia in occasu Solis diei initium Ebræi constituebant ; quem morem ab illis acceperunt Græci veteres ; unde Dianam, quæ Luna est, & nocti præest, priusquam Apollinem, sive Solem, natam esse fingebant ; Ægyptii vero à media nocte diem inchoabant : vel quod Phœnices, & Ebræi, & Arabes, quemadmodum & Numidæ, & Galli veteres, ac Germani, & nunc quoque Poloni, ac Bohemi, ex noctibus temporum suorum spatia, non ex diebus computabant. Minime vero mirandum est eodem Adonidis figmento res tam discordis naturæ, Mosem puta, & Solem, priscos illos Mythologos adumbrasse : hic enim φυσικῶς significatur, ille ἱστορικῶς, quod in plerisque sæpe factum jam alii observarunt. Adonin statis diebus mulieres quotannis solenni ritu complorabant ; propterea quod Mosem per dies triginta Ebræi luxerunt, ut legitur sub finem Deuteronomii. Quod spectat vero ad hortulos illos, quos in testis, atque etiam in suburbiis diligenti cura excolebant mulieres ἀδωνιάζουσαι, & Adonios appellabant, Regem Adonidem hortorum curæ impense fuisse deditum narrantes ; minime id quidem pertinet ad historiam Mosis ; nec aliam appellationis hujus caussam comminiscor, quam vocum, ארון, &, ערן, similitudinem, quarum illa *Dominum*, sive *Adonin* significat ; hæc *voluptatem*, sive *Eden*. Proclive ergo fuit propter vocum consonantiam, גן ערן, *hortum voluptatis*, quo nomine Phœniciæ mulieres hortulos illos suos in suburbiis, & in vasis, voluptatis gratia consitos appellabant, reddere, גן אדון, *hortum Adonidis*. Mart. Cap. libr. 2. Macr. Sat. libr. 1. cap. 21. Deut. 34. 8.

IV. Scribit Ezechiel se per Aquilonare ostium in Templum introëuntem offendisse mulieres plangentes Thammuz. Vertit Hieronymus, *Adonidem*, & sic intellexit quoque Procopius : ita ut planctus ille mulierum, sit ἀδωνιασμός. Nec enim moror fabulam illam de Thammuz, quam refert Maimonides in More Nevochim. Equidem Tethmosin dictum Mosem reperio apud Cedrenum, quæ vox ab appellatione Thammuz non valde recedit. Pharaoni certe, quo regnante Ægypto profugerunt Ebræi, Themosi nomen fuisse docet Manethos apud Josephum. Thammuz dicitur Philastrio & Eusebio, quorum uterque Josephum secutus est. Theuth quoque sive Mercurium, qui Moses est, ut mox apparebit, Ægypti regem Thamum adiisse, artiumque, quas callebat, specimina coram eo edidisse, gravissimus auctor Plato testatur. Verum non hæc eodem modo apud Chronologos temporibus divisa sunt : quidam enim, ipseque adeo Manethos, vetustiorem Mose Themosin faciunt. Memoratur etiam ab eodem Manethone Timæus Ægyptiorum rex, Themosi antiquior, quo regnante Judæos scribit Ægyptum invasisse. Quanquam autem in re adeo incerta, & propter antiquitatem obscura vix conjecturis supereſt locus, suspicor nihilominus Thammuz, sive Themosin, aut Tethmosin dictum fuisse eum Ægypti regem, non quo regnante Moses excessit Ægypto, sed quo natus est : nam consonum nomini huic nomen habuit ejus filia Thermuthis, quemadmodum appellatur à Josepho, & aliis ; nam ex Thamuz fieri potuit Thermuthis, ut à νόμος, *norma*; à *tego*, *tergus*. Atqui nomina patronymica, de patrum nominibus facta, apud Ægyptios *Thammuz. Ezechielis idem ac Moses.* Ezech. 8. 14. Hieron. Ezech. 8. 14. & Epist. 13. ad Paulin. Procop. in Isa. 18. R. Mos. ben. Maim. More Nevoch. Part. 3. cap. 29. Joseph. contr. Ap. Philastr. Hær. 23. Euseb. Chron. Plat. in Phædr. Maneth. apud Joseph. libr. 1. contr. Apion.

Joseph. libr. 1. contr. Apion. liberis aliquando fuisse imposita, probari potest ex Josepho, qui ait Sethonem dictum fuisse Rameses, de nomine patris Rhampse. Cum autem Mosem Thermuthis adoptasset, à casu quo ex aquis extractus est, Mosem dixit; de patris vero sui, suoque adeo nomine, Thammuz ipsi nomen feciisse suspicari possum. Sin potior videtur eorum sententia qui *Thermuthidis* nomen, *Aspidem* exponunt: (Aspidem enim, ut Deum, colebant Ægyptii, & de Deorum suorum nominibus sibi nomina sæpenumero faciebant) non valde equidem repugnabo: constet modo probabile videri nomen *Thamuz* de nomine *Themoseos* factum esse.

πολυώνυμος *fuit Moses.* V. Discimus porro ex libro De vita & morte Mosis, quem edidit Gaulminus, singulos propemodum ipsius agnatos & affines nomina ei indidisse, & à patre quidem vocatum fuisse Chabar; à matre, Jechotiel; ab avita, quam ait observasse infantem in Nilo expositum, vel sorore potius, Jared; ab Aarone, Abizannach; à Caatho, Abigedur; à nutrice, Abizuco; ab Israëlitis, Schemaja. R. Eliesер in Pirke scribit Mosem à parentibus nominatum fuisse Jekothiel, quo die circumcisus est; & præterea propter elegantiam, טוב, esse dictum. Aliis Ebræis Magistris placet decem ipsum nomina gessisse. Clemens Alexandrinus ab Amramo patre, cum circumcideretur, Joachimum nuncupatum fuisse ait; Melchi vero in cœlo, postquam illuc evectus est, juxta Mystarum doctrinam. Osarsiphum ab Osiridis nomine Ægyptii dixerunt, ut ait Manethos; Tisithen, ut Chæremon. Admosin & Tethmosin, atque item Melchiam dictum fuisse narrat Cedrenus: quod postremum nomen agnoscunt etiam, Pseudo-Eustathius in Hexaëmeron, & Georgius Syncellus. Auctor libri de agricultura, ex Ægyptia lingua in Arabicam conversi, quem citat Aben Ezra, scribit Mosem Ægyptiace Monios fuisse appellatum; cujus vocabuli originem infra quæremus. Alpha præterea nomen fuisse Mosi, quod vitiligine laboraret, quæ ἀλφὸς Græce appellatur, Ptolemæus Chennus, & Helladius Besantinous mentiuntur; cujus ineptiæ testem hic Philonem citat: otiosorum Græculorum figmentum, Judaicæ religionis auctorem ita suggillantium, supra jam à me castigatum. Ipsius etiam Thermuthidis, quæ Mosi nomina fecit, non unum nomen fuit. Phareis & Pharia appellatur à Georgiis, Syncello, & Cedreno, nomine patronymico, quod à Pharaone, vel á Pharo, Poëtæ, ut videtur, deflexerunt, & ut proprium Georgius uterque accepit. Bathja dicitur R. Eliesero in Pirke, hoc est, Dei filia. Merrin & Merrhinam nominat Artapanus. Muthidem alicubi Cedrenus appellat, sed voce, ut opinor, à librariis corrupta ex Thermuthidis nomine, quod filiæ huic Pharaonis alibi tribuit.

Vaijcr. rabb. Sect. 1. Clem. Alex. Strom. 1.

Maneth. & Chær. apud Joseph. libr. 1. contra Apion.

Aben Ezr. in Exod. 2.

Artap. apud Euseb. Præp. Evang. libr. 9.

Marnas Gazensium Deus idem ac Moses. VI. Locum hic sibi postularet Marnas Gazensium Deus, quem Jovem Cretensem esse docet Stephanus: hunc quippe non alium esse quam Mosem rationes evincunt necessariæ. Verum de eo opportunius infra disseremus.

CAPUT QUARTUM.

I. *Moses ab Ægyptiis inter Deos relatus.* II. *Theuth, sive Mercurius idem ac Moses.* III. *Osiris, sive Bacchus idem ac Moses.* IV. *Apis & Mnevis iidem ac Moses.* V. *Serapis idem ac Moses.* VI. *Orus idem ac Moses.* VII. *Anubis idem ac Moses.* VIII. *Vulcanus idem ac Moses.* IX. *Typhon idem ac Moses.* X. *Probatur Veterum testimoniis Mosem ab Ægyptiis Deum fuisse habitum.* XI. *Refellitur Simplicius Mosaicæ doctrinæ originem ad Ægyptios referens.*

Moses ab Ægyptiis inter Deos relatus. I. IN Ægyptiorum quoque Theologia multiplex apparet Mosaicæ doctrinæ vestigium. Imo, Mosem ipsum, quem mira apud se patrasse, & Regis sui impietatem ac contumaciam egregie ultum esse, & summas deinde res in Arabiæ desertis gessisse acceperant, majorum suorum edocti damnis, & edomita tandem supremo fine invidia, divinis honoribus consecrarunt; credula quippe gens, & ad idolorum cultum proclivis, & in Deos referre solita quæ sibi commoda essent, vel noxia. Paucis id demonstrare operæpretium est.

Theuth, sive Mercurius idem ac Moses. II. Inter Ægyptiorum Deos celebrabatur imprimis Mercurius, Theuth ab iis dictus, ut est apud Platonem; vel Thoyth, ut apud Ciceronem, & Martianum Capellam, qui ex ἰσοψήφους, hoc est arithmetico literarum vocabuli hujus valore, per eam artem, quam Gematriam Rabbini appellant, collecto mira quædam comminis-

Plat. in Phædr.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

citur. Idem Alexandrinis Thoth dicitur; Taautus, ut dixi, Phœnicibus; quem Varro, Togatorum licet doctissimus, rerum sane exoticarum valde rudis, cum Cœlo & Saturno perperam confundit. Hunc Mercurium, non vanis opinationibus, sed verisimillimis ductus conjecturis, ipsum esse Mosem existimo. Ea sane est copia argumentorum, ut iterare nihil attineat, quæ supra attulimus, cum Taautum Mosem esse probaremus. Ad nomen Thoyth quod spectat, persuasum fuit Scaligero, & aliis, factum illud ex תוהו, quæ dictio inter primas Geneseos Mosaicæ dictiones occurrit. Nempe Auctori de scriptione sua nomen finxerunt. Scribit Julianus Apostata Monimum & Azizum cum Sole Edessæ coli. Quo loco pro, ἔδεσσαν, haud dubie legendum est, ἔμεσαν: nam sacram Soli urbem esse ait; quod de Edessa nemo, de Emesa plerique tradunt. Præterea id de Edessa prædicat Julianus, postquam de Phœnicum Theologia se acturum dixit: atqui Emesa Phœniciæ, sive Syriæ Apamenæ urbs est; Edessa Mesopotamiæ. Deinde Azizum Emesæ regnasse scripsit Josephus; Deo illi nempe cognominem, quem Julianus commemorat. Denique alias etiam Emesæ & Edessæ nomina permista & confusa observavi. Monimus ergo Emesæ colebatur, quem ex Iamblichi sententia Mercurium esse Julianus ibidem asseverat. Atqui supra observavimus Auctorem libri De agricultura, laudatum ab Aben Ezra, scripsisse nomen Ægyptiacum Mosi fuisse, Monios. Addit Aben Ezra idipsum in Græcorum libris reperiri, atque vocabuli, Monios, interpretationem esse dictionem, Moses. Cum ait vocem, Monios, extare in libris Græcorum, videtur nomen, Monimos, intelligere; ac proinde voces, Monimos, Monios, & Moses, unam eamdemque personam signare. At R. Isaac Abrabaniel, etsi nomen, Monios, Mosi inditum plane non negat, ejus tamen nominis interpretationem esse vocem, Moses, negat; quippe nomina propria in aliam linguam minime transferri solere, etsi verba ipsa unde prodierunt transferuntur. Mosem itaque à matre Mosem dictum censet, non à Pharaonis filia. Vocem autem, Monios, ipsum esse suspicatur vocabulum, Moses, sic interpolatum & corruptum ab Interpretibus, dum ex Ebræa lingua in Ægyptiam, ex Ægyptia in Arabicam, & ex Arabica fortasse in Græcam transfertur. Conjecturæ huic aliam subjicit, vocem, מוניוס, *Monios*, ipsam esse dictionem, מאניוס, quæ Græce, *Magnum*, sonat; Latine, puto, dicere voluit. Hæc est igitur Rabbini sententia, *Monios*, nomen esse appellativum, quod ex voce, *Magnus*, detortum est, seu potius ipsam esse dictionem, *Magnus*. At credibile profecto non est quempiam, qui libros Latine scriptos interpretandos susceperit, Latinæ linguæ fuisse adeo imperitum & rudem, ut tritissimæ vocis, *Magnus*, significationem ignoraverit, & pro nomine proprio acceperit. Præterea quis credat Ægyptium scriptorem, ex Latino auctore didicisse nomen Mosis? nec nomen solum, sed etiam nomen Ægyptium? Ac si quis dicat scriptorem Gallum, Caroli magni itidem Galli nomen à Persico aliquo auctore didicisse. Nam conceptis verbis affirmat Aben Ezra, in libro quodam De agricultura, Ægyptia primum lingua scripto, deinde Arabice converso, & in libris quoque Græcis scriptum reperiri, nomen Ægyptium Mosis fuisse, Monios. Obiter Lectorem monebo librum illum De agricultura ab Abrabaniele appellari, ספר הצאבה, & ספר הצבה, hoc est, *Librum Orientalem*, ab Arabico nomine, *Tseba* quod Apelioten ventum significat, unde Sabii dicti, Maimonidæ, aliisque Arabibus scriptoribus tam sæpe commemorati; hoc est צביים, *Orientales*, quo nomine Chaldæi designantur. Nam ex Chaldæa primum profectos esse Sabios docet Abulfaragius. Hi autem hæretici habentur ab Arabibus, qui iisdem erroribus infectos fuisse narrant vetustissimos Chaldæos, atque in hac secta natum & eductum fuisse Abrahamum, sed eam demum ejurasse. At Sabii ipsi auctorem disciplinæ suæ jactant Sabium Sethi filium, Adami nepotem. Doctissimos viros hæreseos suæ affines habuerunt: in his Thebith ben Corrah, & Albategnium, præstantissimos Astronomos. Alias nominis eorum originationes affert doctissimus Pocockius, easque veri non absimiles. Velut illa, quæ nomen arcessit ab Arabico verbo, *Tseba*, quod est, *pristinos Dei cultus novis admissis relinquere*. Cui confirmandæ afferre possumus nomen Christianorum illorum Balsarensium, qui Sancti Johannis vulgo dicuntur. Hi hodieque appellantur, Sabbi, uti à peregrinatoribus accepimus. Quod nomen tribui solet, Antiquarum religionum perduellibus & transfugis, ἀφιδρύτοις, ἀποστάταις. Verum certissimam eam esse quam damus, ostendit libri hujus De agricultura titulus, quem citat Abrabaniel. Nam hunc Sabiorum fœtum esse docet Moses ben Maimon. Sed revertamur ad propositum. Fuit tempus, cum existimarem dictionem, Monios, factam esse ex epitheto Mercurii, Νόμιος. Verum vocabuli hujus veriloquium omnino petendum est ex Ægyptia lingua. Id exponens Gaulminus ait, *Mo*, Ægyptiace, *aquam*, sonare: *Ni*, vero, *ex*: Monios igitur ἀποληξεὶ esse, *ex aqua*, sive ὑδρογενῆ, ut in suppositititiis Orphicis appellatur. Equidem apud Philonem, Josephum, & Clemen-

& Phileb.
Cicer. libr. 3. De nat. Deor.
Mart. Capell. libr. 2.
Varr. De ling. Lat. libr. 4. cap. 9.
Scalig. Not. in Fragm.
Julian. Hymn. in Sol.
Joseph. Antiq. libr. 20. cap. 9.
Aben Ezr. in Exod. 2.
R. Abrab. in Exod. 2.
Pocock. in Abulfar. de morib. Arab.
Maimon. in More nevoch. libr. 3. cap. 29.
Gaulm. in libr. De vit. & mort. Mosis.
Phil. libr. 1. De

vit. Mos. Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5. Clem. Strom. 1. Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5. Eustath. in Hexaëm.

tem Alexandrinum, μῶς, sive μῶ, sive μῶϋ Ægyptium, exponitur, *aqua*. In Scala quoque magna Ibno Cabar à Kirchero edita, reperio, πμώϑ, significare, *aquam*; νὶμ vero, *ex*. At, ὕσης, juxta Josephum, vel σὴς, juxta alios, *servatum* sonat. Nempe opinor, ab Ægyptio, σὶ, quod est, *capere*, & dictioni præfixum activa vi pollet, passiva subnexum. Abjecto ergo ex πμώϑ, articulo π, fieret Græcanica forma, Μωϋνιμσὶ, vel Μωϋνιμύσης, aut Μωνιμόσης, sive Μῶνιμ☉, vel Μόνιμ☉, quo nomine dictum fuisse Mercurium tradit Iamblichus, ut notavi supra. Ex Monimos autem facile prodiit Monios, extrita litera m, quod nonnumquam fieri docent Grammaticorum filii: cum præsertim in nominum propriorum coagmentatione sæpissime pars aliqua excidat. Ita, *Samuel*, factum est ex, *Saul-meel*, & *Abraham*, ex *Ab-rahamon*. Porro, *Monios*, &, *Mnevis*, una videtur eademque vox, positura solum literarum discrepans. Mnevim autem Mosem esse demonstrabo. Atqui ab Ægyptiis ad Emesenos vicinam gentem facile transiit vocabulum, Monimos. Græcum etiam Mercurii nomen, ἑρμῆς, ex Mosis historia prodiit; nam cum dixerimus supra Ægyptios nonnumquam de patrum nominibus appellasse filios, credibile est ipsos Mosi nomen Amrami patris tribuisse. Id nomen Cares intulerunt ex Ægypto in Græciam, atque ex eo insulæ Imbro nomen fecerunt, in qua colebatur Mercurius, quem Imbramum Cares appellabant. Auctor Eustathius in Dionysii Periegesin. Imbramus ille qui Mercurius est, ipse est Amram, sive Moses patris Amrami nomen gerens. Hoc autem nomen, עמרם, si ad Græcanicum morem refingas, erit ἄμβραε, sive ἴμβραε, inserto ϐ, propter euphoniam: atque inde transpositis literis fiet ἄρμαε, vel ἴρμαε, vel ἕρμαε, quod est ἑρμῆς.

Clem. Strom. 1. Cicer. libr. 3. de nat. Deor.

Vidimus nomina Mercurii ex Mose esse profecta; nunc videamus res ipsas. Mercurium Thebæum fuisse narrat Clemens Alexandrinus, Cicero vero Nilo patre natum; Moses Ægyptius fuit, & infans Nili aquis impositus, atque inde extractus à Thermutide Pharaonis filia, ejusque famulabus. Id etiam caussæ fuit, cur in Tricrenis lotus à Nymphis Mercurius creditus sit, quemadmodum Pausanias in Arcadicis scriptum reliquit. Vulcanus, in Luciani Dialogis, Apollini prædicat Mercurii recens nati venustatem, eamque omnibus placere ait; formæ quoque suæ elegantiam illic jactat Mercurius: scitulus quippe infans fuit Moses & pulchellus, uti legitur in Exodo; cujus rei fama & ad Ethnicos manaverat; sic enim de eo Justinus: *Quem præter paternæ scientiæ hæreditatem, etiam formæ pulchritudo commendabat*. Mercurio sexum utrumque tributum esse ab antiquis, cum utriusque insignibus lancea & colo, Albricus observat: leges accepisse Judæos à muliere, cui nomen Moso, credidit Alexander Polyhistor, ut habetur apud Suidam. Junonis lac Mercurius suxisse fingitur: Moses à regia puella educatus est. Quidam Mercurium Arcadem dixerunt; propter Ægyptiorum & Argivorum affinitatem, ab Ægypto & Danao Beli filiis prognatorum, ut est in fabulis. Pastorum Deus habitus est Mercurius, ut ex Homeri Iliade probat Pausanias, & ut habetur in Epigrammatis Anthologiæ. Hinc appellatur νόμιος ab Aristophane, μηλοκό☉ ab aliis. Pavisse quoque oves ferunt, & boves dono ei ab Apolline datas, quo tempore fistulam pastoralem compegit. Panos etiam Ægyptiaci Dei, & pastorum patroni pater fuisse dicitur. Pastoralem vitam egit Moses, & soceri sui Jethro oves duxit; & præfuit Israëlitis, qui se pastores ovium à prima origine fuisse profitebantur, & pecudum cultui in Ægypto præcipue dediti fuerunt: unde, Hycsos, dictos fuisse Ægyptio vocabulo, hoc est, *Reges pastores*, tradit Manethos apud Josephum. Νόμιον Mercurium Phurnutus, quem rectius Cornutum appelles, commodiori sensu dictum putat à latione legum: quod appposite quadrat in Mosem legumlatorum omnium antiquissimum & nobilissimum. Mercurius unus fuit è Cabiris Samothracum Diis, Camillus dictus, vel Casmilus, vel Cadmilus, ἀπὸ τῆ διακονίας, inquit Plutarchus. Nam veteri Etruscorum lingua Casmillus servum significabat, quam vocem Romani eadem notione usurparunt; ac præcipue in sacris. Testes Festus, Macrobius, & Servius. Hinc Pacuvius Medeam dixit, Cælitum camillam hoc est, ministram. Mercurius autem ministeria in cœlo, etiam infima obibat, quod apud matrem queritur in Luciani Dialogis. Atqui Moses servus Dei quasi proprio & peculiari cognomento dictus est. *Et crediderunt*, inquit ipse de se, *Domino, & Moysi servo ejus*. Dominus ipse alibi: *At non talis servus meus Moyses. Quare ergo non timuistis detrahere servo meo Moysi?* Rursus: *Mortuusque est ibi Moyses servus Domini*. Et paulo post: *Et factum est post mortem Moysi servi Domini, ut loqueretur Dominus ad Iosue, & diceret ei, Moyses servus meus mortuus est*. Præstigiator fingitur Mercurius, propter edita à Mose per totum vitæ decursum prodigia. Quæcunque autem adversus Magos Ægyptios vi divina gessit, incantamentis & vi Dæmonum gerere creditus est. Caducem Mercurio tribuitur, virga nimirum serpentibus intexta, portentorum effectrix: virgæ scilicet illius mirificæ instar, quæ à Mose demissa in terram colubri

Exod. 2. 2. Justin. libr. 36. cap. 2.

Albr. De Deor. imag.

Paus. Corinth. Anthol. libr. 4. Epigr. 57. Aristoph. Thesmoph.

Joseph. libr. 1. contr. Apion.

Plut. in Numa. Festus in Flaminius. Macr. Sat. libr. 3. cap. 8. Serv. in Virgil. Æn. 11. Exod. 14. 31. Num. 12. 7. Deut. 34. 5. Jos. 1. 1.

more reptavit, veneficorum Ægyptiorum absorbuit virgas, & mirabilia subinde opera patravit. Atque his etiam ratio inest, cur ἀργειφόντης Mercurius dictus sit: nam quæ vulgo afferri solet, cædes nempe pastoris illius πολυομμάτου, qui Argus dicebatur, nænia est sopiendis infantibus idonea. Verius est quod proposuit Pausanias in Lexico, ἀργειφόντῃ, sonare, ὀφιοκτόνον, ac si dicas *anguicidam*; quippe, ἄργω, *anguem*, notare. Idem hoc testantur Grammatici veteres, Hesychius, Harpocration, & Suidas: testificatur & Plutarchus eo sensu dictionem hanc apud Poëtas aliquos reperiri. Addit Eustathius, Pausaniam non subjecisse causam, cur ὀφιοκτόνος dictus sit Mercurius; at nos subjiciemus: nempe quod Magorum Ægyptiorum virgas in angues conversas, illa Mosis, anguis itidem facta, deglutierit: vel quod serpentium ignitorum lethalem vim Moses proposito æneo serpente repressérit. Unde nata quoque fabula Pythonis serpentis, interfecti ab Apolline, quem aliud esse Mosis simulacrum sequentia demonstrabunt. Pergamus vero Mercurium cum Mose contendere. Argum Mercurius jussu Jovis occidit, *ob eamque causam in Ægyptum profugisse* ait Cicero: sic enim emendandus est ex Lactantio: virum Ægyptium interfecit Moses ad Israëlitarum salutem à Deo excitatus, & ex Ægypto profugit. Furax habetur Mercurius, & furum Deus: quippe vasis aureis & argenteis, ac plurima veste Ægyptios ut fraudarent Judæi, Moses auctor fuit. Unde Trogus de Mose: *Dux exulum factus sacra Ægyptiorum furto abstulit.* Boves Apollinis abegisse dicitur Mercurius: Moses Pharaonem fugiens è ripis Nili, qui Siris & Osiris dicitur itidem ut Apollo, abegit *oves & armenta & animantia diversi generis multa nimis.* Actum id aiunt à Mercurio etiamnum cunis involuto; memores Mosem in cunis Nilo innatasse. Statuæ Mercurii pro foribus domorum ponebantur ad arcendos fures; unde προθυραῖος dictus est, à cardine nimirum januæ, & παστυλαῖος. Quam etiam ob causam σῶκος appellatur ab Homero; hoc est, juxta Hesychium, & Phurnutum, σωσίοικος, σώοικος, *domorum servator.* An quod suadente Mose & jubente, domorum postes ac superliminaria sanguine asperserunt Judæi, atque ita majores natu filios à transeuntis Domini cæde prohibuerunt? Semitalis Deus, sive ἐνόδιος, ac itinerum præses existimatus ac dictus est Mercurius; ἡγεμόνιον etiam appellari auctor est Phurnutus: quod per annos quadraginta in desertis & aviis locis viæ ducem Israëlitis se Moses præbuit. Inde lux veteri Epigrammati ad Fortunam Prænestinam, quod habetur in Catalectis, ubi de mercatore agitur, qui erat, ut habet ipsum Epigramma,

ire per altos
Consuetus portus:

tum etiam:

Fortunæ simulacra colens, & Apollinis aras,
Arcanumque Vii.

Vium aio esse Mercurium, à viis quibus præest, sic dictum: quod perinde est, ut si ἐνόδιον dicas, vel Semitalem; mercatorum & nautarum Deum. Cabiri, quorum unum fuisse Mercurium, sive Mosem diximus, navigantibus præerant & favebant. Diserte id produnt Apollonius, Diodorus, & Suidas. Arcana autem fuisse Samothracum mysteria nemo nescit. Atque hoc est *Arcanum Vii.* Erat in Troade, quemadmodum refert Pausanias, ad sepulcrum Herophiles Sibyllæ, in luco Sminthei Apollinis, statua Mercurii, ad lævam aquas habens in labrum defluentes: propter aquas nimirum à Mose ex rupe eductas. Quam ob causam Priapus quoque, quem non alium esse probabo quam Mosem, viam ad fontes indicat in Priapeiis. Observavimus supra, scriptum reliquisse Philonem Byblium, Taauto deberi inventionem literarum, primamque commentariorum lucubrationem. Idem de Mercurio Ægyptio, præter Ciceronem, Plutarchum, & alios, memoriæ prodidit Plato in Phædro & Philebo. Ait ille scribendi ac legendi artem excogitavisse Theuth Ægyptium, & variarum rerum fingendis nominibus operam dedisse: quia, opinor, Mosaicos libros omnium quos cognovisset antiquissimos esse acceperat. Sine ulla vero ambage Eupolemus, quem secuti sunt Theodoretus, & Isidorus, Mosem affirmat primum fuisse sapientem, & Judæis Grammaticam tradidisse, Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis. Quod merito tamen refellit Augustinus. Ægyptiis leges tradidisse Mercurium docent Cicero, & Ælianus. Ἱερογραμματέα Osiridis Diodorus fuisse ait, & sacrorum doctrinam prodidisse. Paria his habet Johannes Tzetzes. Narrat Porphyrius Taautum rudes populos, & rerum divinarum sacrarumque ignaros ad Dei cultum traduxisse. Addunt Strabo, Manilius, Arnobius, & alii, siderum cursus ab eo observatos, anni dierumque rationes ordinatas; & Philosophiæ auctorem extitisse, Artem numerandi, & Geometriam eidem, præter Astronomiam adscribit Plato. Instructissimum omni genere doctrinæ fuisse Lactantius affirmat, & propter multiplicem rerum scientiam Trismegistum dictum. Ve-

Pausan. apud Eustath. in Iliad. C. Hesych. in Ἀργὸν ὄφιν. Idem, & Harpocr. & Suid. in Ἀργεϊφόντης. Plut. Demosth.

Cicer. libr. 3. de nat. Deor. Lactant. Inst. libr. 1. cap. 6.

Justin. libr. 36. cap. 2. Exod. 12. 38.

Hom. Iliad. υ. Hesych. in Σῶκος. Phurn. De nat. Deor. in Mercur.

Phurnut. De nat. Deor.

Apollon. Arg. libr. 1. Diodor. libr. 5. Suid. in Σαμοθράκη. Paus. Phocic. Priap. Epigr. 69.

Phil. Bybl. apud Euf. Præp. Evang. libr. 1. Cicer. libr. 3. de nat. Deor. Plutarch. libr. 9. quæst. 3. Eupol. apud Clem. Alex. Strom. 1. & Euf. Præp. lib. 9. cap. 29. Theod. in Gen. Interr. 61. Isidor. Orig. libr. 1. cap. 3. August. De civit. Dei libr. 18. cap. 39. Cicer. libr. 3. de nat. Deor. Ælian. Var.

Hist. l. 14. c. 14. Diodor. libr. 1. Tzetz. Chil. 4. Porphyr. apud Euſ. Præp. Ev. libr. 1. Strab. libr. 17. Manil. libr. 1. Arnob. libr. 2. Plat. Phædr. Lactant. Inſt. libr. 1. cap. 6. Joh. Tzetz. Chil. 4.

rum in eo pueriliter halucinatus eſt, aliiſque errandi cauſſam dedit, quod ab hoc Mercurio vere ſcriptos cenſuit libellos iſtos, qui Pœmandræ & Aſclepii titulis inſcripti, & Mercurio Triſmegiſto adſcripti circumferuntur; adulterinum opus, & à primi, ſecundive Eccleſiæ ſæculi Chriſtianis quibuſdam male feriatis, ac ut videtur hæreticis ſuppoſitum. Rerum omnium inventionem Mercurio ſuo tribuiſſe Ægyptios teſtificantur Iamblichus in libro De myſteriis, & Johannes Tzetzes, propterea que libros ei ſuos inſcripſiſſe, & ſapientiæ totius præſidem exiſtimaſſe. Quid ita vero? quia ſcilicet rerum omnium primordia libro ſuo Moſes complexus eſt, nec mundi ſolum & naturæ, ſed religionis etiam & Theologiæ, hiſtoriæ quoque humani generis & animalium, Geographiæ, politicæ ſcientiæ, caſtrenſis diſciplinæ, æqui bonique ac legum ferendarum doctrinæ, ſtaticæ, artis, architectonicæ fabrilis, fuſoriæ, ſutoriæ, baphicæ, coriariæ, phrygionicæ, aliarumque complurium; ſanxit idem ſacrificia ac perpetuos ritus ſacrorum; annum ſacrum & civilem feſtis diſtinxit quibuſdam, ſpatia temporum in certas diſcrevit periodos; & Iſraëlitis leges tulit. Merito ergo ſcripſit Pſeudo-Euſtathius in Hexaëmeron, & ante Euſtathium Artapanus in libro De

Artap. apud Euſeb. Præp. Ev. l. 9. c. 27. Clem. Alex. Strom. libr. 1.

Judæis, armorum, navigiorum, antliarum, tollenonum, ſacrarum literarum, & civilis diſciplinæ inventionem Moſi Ægyptios debere. Merito quoque dixit Clemens Alexandrinus: ἦν οὖν ὁ μωϋσῆς ἡμῖν προφητικὸς, νομοθετικὸς, τακτικὸς, στρατηγικὸς, πολιτικὸς, φιλόσοφος· *Eſt ergo nobis Moſes præſcius futurorum, legumlator, aciei inſtruendæ, exercitus ducendi, Reipublicæ adminiſtrandæ peritus, & Philoſophus.* Quemadmodum autem è Taauti libris nonnulla proferuntur à Porphyrio, quæ nuſpiam extant in libris

Porphyr. apud Euſ. Præp. l. 1. Clem. Alex. Strom. libr. 6.

Moſis, ita plurima Mercurii hujus Ægyptii opera recenſentur à Clemente Alexandrino, quæ nullus ſanæ mentis ad Moſem referre auſit. Multa ſcilicet, propter viri auctoritatem & antiquitatem, ei, ut fieri amat, adſcripta ſunt à ſubdolis hominibus, favorem ſcriptionibus ſuis & plauſum illuſtri nomine conciliantibus: quemadmodum & Pœmandram deinde non multo poſt Chriſtum eidem Chriſtiani adſcripſerunt. Parem habuit cauſſam librorum ſuppoſitio, qui ſub Zoroaſtris nomine prodierunt. Ma-

Maneth. apud Joſeph. libr. 1. contr. Apion.

nethos Ægyptius Moſi nomen Oſarſiph fuiſſe commemorat, ex nomine Oſiridis. Equidem ab Oſiridis, hoc eſt Solis, obſervatione factum id nomen conjecerim: nam Ebraicum, צפה, *ſpeculatorem* ſonat. Sic apud Philonem Byblium, ζωφασημὶν, hoc eſt יופה שמים, redditur, ἑκατὸν κατόπται. Igitur Oſarſiph erit ἀυτολέξει, *Solis ſpeculator;* quia nimirum Moſes, ut erat Ægyptiorum diſciplinis inſtructus, Aſtronomiam apud eos præ cæteris diſciplinis florentem videtur coluiſſe. Θεόπης appellatur à Georgio Syncello. Scio afferri à nonnullis aliud nominis hujus etymon, qui Oſarſiph idem eſſe volunt ac πύρσων, quod non aquis ſolum, ſed & ignibus Moſes liberatus ſit. Verum præſtat Manethonem ſequi, qui ab Oſiride id nominis deductum eſſe diſerte affirmat. Quod ſi quis Oſarſiph corruptum putet ex dictione, Oſirapis, quæ juxta

Clem. Alex. Protrept. Plut. De Iſid. & Oſirid.

Clementis Alexandrini ſententiam conſtat nominibus Oſiridis & Apios, me quidem non valde repugnantem habebit. Eſt apud Plutarchum, Bacchum Iſidis filium apud Ægyptios, non Oſiridem, ſed Arſaphen appellari, atque ea voce *Fortem* ſignificari. Videtur profecto id vocabulum detortum ex Oſarſiph. Ut enim Moſes eſt Bacchus, quemadmodum probabitur infra, ita Oſarſiph eſt Arſaphes. Poſtquam autem primigenia vox Oſarſiph degenerare cœpit in Arſaphes, ignorato etymo, adulterina aſcita eſt ſignificatio. Deorum hominumque nuntius ac ſequeſter dictus eſt Mercurius, & Jovis juſſa deferre ad homines, hominum preces ad Deum allegare, propter itiones crebras Moſis, & diutinas manſiones in Sinæ montis faſtigio, ac crebra cum Deo colloquia, & Dei mandata ad homines perlata. Unde factum quoque reor, ut

Euſeb. Præp. Evang. libr. 1. cap 10.

Mercurio conſiliario & ſcriba uſum Saturnum dixerit Sanchoniathon apud Euſebium. Petaſatus pingitur Mercurius: Moſes velato vultu alloquebatur Iſraëlitas, ne acies eorum ad radiorum à ſe prodeuntium fulgorem hebeſceret. Vel ita certe peregrinantis habitu exhibetur Mercurius, *tanquam vias aggredi præparet, & Solem pulveremque*

Arnob. libr. 6.

declinet, inquit Arnobius: quod res memoratu digniſſimas Moſes peregrinus geſſerit. Petaſum Mercurii media parte album, media nigrum fuiſſe ſcribunt; ejus quoque ſimulacrum, partim atra, partim aurea facie ab Ægyptiis pingebatur: quia poſt habitum cum Deo congreſſum, Moſes de monte deſcendens luminoſa facie prodiit. Quæ cum legiſſent, ac perperam accepiſſent Interpretes, & pro lumine cornua Moſi affinxiſſent, vocis קרן ambiguitate decepti, hinc hirco ſeſe aſſimilaſſe Mercurium Fabulatores dixerunt, ut tutius Penelopes amore frueretur; unde & arietem humeris vel ſub ala geſtans pingi ſolet, & κεριφόρος appellatur, ex eoque ipſius & Penelopes concubitu Pan dicitur eſſe natus, quem hircina quoque forma Ægyptii itidem ut Græci repræſentant. Cornua etiam iſta Moſis cauſſæ fuerunt, cur Κεφάλαιος Mercurius à Lycophrone, Harpocratione aliiſque dictus ſit. Ex his quoque Moſis radiis, & fulguribus, ac

toni-

tribus in Sinai monte editis, cum Deus Mosem alloqueretur, factum est, ut Jovis fulmen Mercurium surripere voluisse dixerit Lucianus. Ex his utique Deum inter & homines obitis à Mose legationibus, Mercurius legationum ac fœderum repertor creditus est. Ad inferos quoque legatus mitti fertur, quod velut ad Mosis imperium Core, Dathan, & Abiron, adversus legem ipsius perduelles, terræ hiatu hausti sint, & *descenderint vivi in infernum*, ut notavimus supra, cum de Adonide ageremus. Mercimoniis præfectus est Mercurius, & ponderum mensurarumque inventor creditur, quia Moses in emtionibus, venditionibusque contrahendis fraudes legibus suis coërcuit, ponderum & mensurarum æqualitatem sanxit, & fœnebrem licentiam sustulit. Lyræ, fistulæ pastoralis, atque adeo Musicæ repertor Mercurius existimatus est: geminum hymnum, omnibus Poëticæ artis pigmentis splendescentem, Deo Moses decantavit. Idem buccinam eam reperit, quæ Asosra ab Ebræis appellatur, & describitur à Josepho: cum alioqui lyra, & alia pleraque instrumenta musica ex Oriente prodierint. Id nomina ipsa satis ostendunt: ex כנור factum est κίνυρα; ex נכל, νάβλα; ex תפף, τύμπανον; ex סבכא, σαμβύκη; ex Gingra, qui Phœnicum lingua fuit Adonis, σύριγξ, genus quoddam tibiarum; & ex אבוב, *tibia*, (cujus etymon est in primitivo אבב, unde אביב, *calamus spicæ*; quia olim tibiæ fiebant è calamis) nomen habuerunt Ambubajæ, quod perinde est ut si tibicinas dicas. Hinc Juvenalis:

Lucian. Dial. Apoll. & Vulc.

Num. 26. 33.

Joseph. Antiq. libr. 3. cap. 12.

Juven. Sat. 3.

Jampridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
Et linguam, & mores, & cum tibicine chordas
Obliquas, necnon gentilia tympana secum
Vexit, & ad circum jussas prostare puellas.

Post abactas Apollinis boves lyram à Mercurio repertam esse fabulantur: post expilatam Ægyptum carmen lyricum Deo Moses cecinit. Mercurio veteres vitulo fecisse auctor est Ovidius, propter conflatum ab Aarone vitulum aureum, quem combustum igni, in pulverem comminutum, & in aquam conjectum Moses Judæis propinavit: nam quæ Deo cuique valde odiosa essent animalia, hæc ipsis sacrificabant. Scribit Plutarchus, aliique, seniorum Mercuriorum simulacra pedibus, manibusque truncata exhiberi, quadam vero parte nimium parata; propterea quod senes, non celeritate pedum, vel manuum robore, sed mentis vigore ac fecunditate res administrare solent; quæ Mosis ita propria sunt, ut non alteri cuiquam magis conveniant. Futurorum prænotionem & artem divinandi ab Apolline Mercurium accepisse narrant: Moses à Deo propheticam habuit facultatem, & inter Prophetas censetur. Summa Mercurium inter & Herculem necessitudo ac societas ab antiquis constituitur, adeo ut communes eorum fuisse statuas Aristides prodiderit: atqui Herculem Josuæ typum esse infra demonstrabo. Scribit Apollodorus Jovem, simul ac soluta femoris sutura Bacchum enixus est, Mercurio eum tradidisse; hoc est Mosem Mosi; nam & Mercurium Mosem esse jam ostendi satis, & Bacchum quoque Mosem esse mox ostendam: sic enim unum eumdemque hominem multiplici specie, plures homines una persona Fabulatores adumbrabant. Symbolum Mercurii canem fuisse docet Plutarchus: quod Calebum Moses socium habuerit. Vox autem *Caleb*, Ebraice *canem* significat. Facit huc Chronologorum quorumdam, ac imprimis Augustini sententia, qui Mercurium Mosis coætaneum faciunt. Facit huc & adnotatio quædam inserta nuperæ editioni Lactantii, ad ῥῆσιν supra allatam, è libro primo Institutionum, in qua legitur codicem quemdam manuscriptum Bibliothecæ S. Pauli Lipsiensis, pro voce *Thoth*, substituere, *Moysin*. Finem faciam dissertationis hujus in opportunissimo ad opinionem nostram Artapani testimonio, quod proferunt Eusebius, & Auctor Alexandrini Chronici, cuique adstipulatur Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio tribuitur. Illic legitur Mosem ab Ægyptiis pro Deo habitum fuisse & cultum, & Mercurium appellatum; cumque bellum gereret adversus Æthiopas, condidisse urbem, & Hermopolin appellasse.

Plut. An seni sit gerenda Resp.

Aristid. Orat. in Herc.

Apollod. libr. 3.

Plutarch. De Isid. & Osir.

August. libr 18. Decivit. Dei. cap. 8.

Lact. libr. 1. Inst. cap. 6.

Euseb. libr. 9. Præp. Evang. cap. 27.

III. At non in Theuth solum, sive Mercurio, sed sub Osiridis quoque persona, quem eumdem esse ac Dionysum, sive Liberum Indorum domitorem asseverant Antiqui, Mosem Ægyptii coluerunt. Cum enim non politicis solum & œconomicis, sed militaribus etiam virtutibus claruerit, illas in Mercurio, has in Osiride, seu Libero adumbrarunt prisci illi artifices fabularum. De Mercurio vidimus, & quidem ita luculenter, ut mirabile sit in re tam perspicua neminem adhuc, quod sciam, verum olfeciisse. Bacchum autem quoniam doctorum hominum studiis jam deprehensum est Mosis esse simulacrum, argumenta eorum contrahemus in pauca; tum si quid ad rei confirmationem suppeditet penus noster, adjiciemus. Nati sunt in Ægypto Moses & Bacchus, in arcam uterque inclusus, & in profluentem abjectus. Huic Mosi nomen, illi Misi, ut est in Orphicis. Utrique tributus est sexus uter-

Osiris, sive Bacchus idem ac Moses.

Orph. Hymn. in Misem.

que. Bimater uterque; nam & velut alteram matrem Thermuthin Pharaonis filiam habuit Moſes, *quem illa adoptavit in locum filii*, ut loquitur ipſe Moſes; & bis etiam propriæ matri, primum à natura, deinde à Thermuthide traditus eſt alendus. Venuſtus uterque & forma præſtans. Eductus uterque in Arabia; hic ad Sinam montem, ille ad Nyſam, quæ Sina ipſa eſt, ut diſerte habent Faſti Siculi. Exulavit uterque. Bacchæ cujuſdam virga in terram projecta ſerpentis inſtar repere viſa eſt, ut illa Moſis. Bacchi chorus fruebatur lucis aſpectu, dum Indi tenebris obſiti erant, quemadmodum Iſraëlitæ inter Ægyptios. Fugiens uterque Ægyptios, pedibus mare Rubrum trajecit. Tranſmiſit ille fluvios Hydaſpem & Orontem thyrſo arefactos; hic Rubrum mare mirifica virga bipertitum. Cornutus uterque fingitur. Leges tulit uterque duplici tabulæ inſcriptas. Νόμιος uterque fuit: de Moſe quidem vidimus ſupra: de Bacho teſtatur vetus Epigramma Anthologiæ. Bacchæ, itidem ut Moſes, virga aquas de rupe elicuerunt. Hic ſerpentem æneum erigit; illæ ſe tortis ſerpentibus incingunt, ſerpentibus coronantur, Bacchicorum orgiorum inſigne habent ſerpentem, & iis qui Sabaziis ſacris initiantur ſymbolum eſt ſerpens ſinum pervadens. Calebum, quod vocabulum exponitur canis, ſocium habuit Moſes, canem Liber. Moſis juſſu racemum è promiſſa terra retulit Calebus: Bacchi auſpiciis reperta eſt ſatio vitis. Denique manat utrique terra lactis, mellis, ac vini fluentis.

Exod. 2. 10.

Anthol. libr. 1. cap. 38.

Hæc ab aliis jam obſervata ſunt: iſta à me. Oſarſiph Ægyptiis dictus eſt Moſes, Bacchus Arſaphes, ut jam dixi: quas voces non affines ſolum, ſed eaſdem eſſe proclivis eſt ſuſpicio. Fulminibus ambuſtam eſſe Semelen, & inter ignes natum Bacchum prodit fabularis hiſtoria; unde πυριγενής, & *Ignigena* dicitur; propter viſum Moſi in rubo ignem, & habita eidem cum Deo colloquia inter ignes & fulgura. Hinc κωμάζειν Διόνυσον σὺν πεύκαις σελαγεῖν, τυτθὸν μὴ λαμπάδων & πυρὸς χορεύειν, & διάπυρον καὶ θεῖον. *Comeſſatorem Bacchum cum tædis fulgere, hoc eſt cum lampadibus & igne tripudiare, & fervidum ac igneum eſſe Deum*, aiunt Ariſtophanes, ipſiuſque Scholiaſtes. Hinc inſtituta Baccho λαμπαδεῖα apud Pellenenſes λαμπάδεια ἑορτὴ, Pauſaniæ in Achaicis commemorata. A Nymphis educatus fuiſſe dicitur Bacchus; quod in Nili aquas projectus ſit Moſes: nam νύμφαι aquæ ſunt. Miſes ille in Orphicis Hymnis laudatus, qui idem Bacchus eſt, Iſidis filius fingitur, & cum ea ac famulabus ad Nili fluenta exultans & tripudians exhibetur; quod ancillis comitata Thermuthis, cum ad Nilum lavandi cauſſa deſcenderet, Moſem in Nilo expoſitum ſervaverit. Ex hujus Miſis nomine factum videtur Miſagenis nomen, qui Maſiniſſæ filius fuit, Livio ſæpe memoratus; quemadmodum à Jove Diogenes, à Mercurio Hermogenes, ab Oro Origenes: ut facilis inde conjectura ſit Miſis ſive Moſis religionem ad Numidas quoque tranſiiſſe. Fallor, aut latet idem ille Miſes in his Hieronymi verbis, ex Epiſtola ad Lætam: *Nonne ſpecum Mithræ, & omnia portentoſa ſimulacra, quibus Corax, Niphus, Miles, Leo, Perſes, Helios, Bromius pater innitebantur, ſubvertit?* Ubi pro, *Miles*, legendum ſuſpicor, *Miſes*. Auctor eſt Philoſtratus, Indos quoſdam exiſtimare, Bacchum Indi fluvii filium eſſe, quod Moſes velut Nilo patre renatus ſit. Scribit Diodorus Oſiridis exercitum duxiſſe Herculem; quod Moſis exercitus ducem habuerit Joſuam, cujus typum eſſe Herculem infra approbabo. Virorum ac mulierum exercitum Bacchus circumduxit, perinde ut Moſes. Nefarios uterque & facinoroſos ſuppliciis affecit. Bacchum cognomine γιγαντολέτης dicit vetus Poëta, propter expugnata Moſis auſpiciis *monſtra filiorum Enac de genere giganteo*, & exciſas *reliquias Raphaim, quas percuſſit Moyſes atque delevit*, ut eſt in libris Numerorum, & Joſue. Ab Indis in Græciam victor Bacchus fingitur remeaſſe; quia Ægyptus contermina eſt Æthiopiæ, quam ab India veteres Geographi non diſtinxerunt: Moſes autem adverſus Æthiopas bellum geſſiſſe dictus eſt, ut ſupra docui; & ex Ægypto deinde quæ vicina Æthiopiæ regio eſt, in Aſiam progreſſus, ab India venire dictus eſt; quemadmodum Nilus Virgilio, *amnis devexus ab Indis* dicitur. Bacchus patriam in libertatem vindicaſſe, & in rei monumentum urbem condidiſſe, & de facti nomine Eleutheras appellaſſe dicitur à Diodoro; unde ἐλευθερεύς, & ἐλευθερεὺς cognominatus eſt à Græcis, Liber à Romanis, teſte Alexandro apud Plutarchum: Moſes populares ſuos Ægyptiaca ſervitute exemit. Mercurio χθονίῳ Bacchi nomen Orphica tribuunt, quia Bacchus & Mercurius, unus idemque eſt, Moſes videlicet. Ob eam cauſſam Ægyptii Mercurio, ſive Thoth dicarunt, & de ejus nomine appellarunt Septembrem menſem, quo vindemiam colligere ſolent. Vnde vetus epigramma Anthologiæ:

Thyrſo Bacchi arefacta flumina.

Tac. Hiſt. 5. Virg. 4. Georg. Diodor. libr. 4. Pauſan. Attic. Heſych. in ἐλεύθερος. Plutarch. in Ῥωμαϊκαῖς. Orph. Hymn. εἰς μῆν χθονίῳ.

Anth. l. 1. c. 38. Num. 13. 34. Joſ. 13. 12.

Philoſtr. Vit. Apoll. libr. 2. cap. 4. Diodor. libr. 1.

T. Liv. libr. 41. cap. 29, & 61, & 63, & 67, & libr. 44. cap. 4.

Ariſtoph. Nub.

Πρῶτος Θὼθ ἔδαη δρεπάνου θιγὰ βότρυν ἐρέψαι.
Primus Thoth novit falcem vuis admovere.

Anth. l. 1. c. 91.

Hinc quoque ortum eſt, quod de Jove narrat Apollodorus, cum partum Semeles Junonem celare vellet, Bacchum mutaſſe in hœdum, & Mercurio tradidiſſe deferen-

Apollod. libr. 3.

dum ad Nymphas Nyſſæ montis. Comatus & καλλιέθειρ@ inducitur Bacchus, & ξανθοκόμ@ dicitur in veteri Epigrammate, propter radios quibus Moſis vertex cingebatur. Mitra eidem imponitur, propter Aaronis mitram. Aaronem autem fratrem cum Moſe, itidem ut Amramum patrem, hiſtorici Scriptores ſæpe confundunt. Trogo quidem Moſis filius Aaron eſſe dicitur, & Aruas appellatur. Terram Bacchus concutit, quamobrem ῥηξίχθων nominatur in Orphicis, flammæque ejus opera è terra erumpunt: terræ hiatu hauriuntur Core, Dathan, & Abiron, cum adverſus Moſem rebellaſſent; tum alii ejuſdem perduellionis rei erumpentibus ignibus ſuccenſi ſunt. Thyrſum Bacchus, ſive ferulam, ſive baculum manu geſtat, unde θυροπνάκτης, & σκηπτοῦχος, & ναρθηκοφόρος dicitur; propter mirificam virgam Moſis. Columnæ ſymbolo deſignabatur Bacchus, & πυρεκιόνιος appellabatur, propter columnam illam nubis, diurni Iſraëlitarum itineris ducem, igneam vero nocturni. Id tangit Clemens Alexandrinus. In lapidem quadratum tractu temporis mutata eſt hæc columna apud Arabes, quos hoc ſimulacro coluiſſe auctor eſt Maximus Tyrius Deum aliquem ſibi incompertum. Plane is eſt λίθος τῶ Θεαχθῶν, Euthymio memoratus in Saracenicis à Sylburgio editis, in Alcaaba, ſive Meccano Templo ſervatus, quem Arabes ante Muhammedi tempora ſibi cultum, non tamen poſt invectam ab eo novam religionem divinis honoribus proſequi deſierunt. Bacchi autem apud eos educati, ſeu potius Moſis, ſimulacrum hoc eſſe ex ſuperioribus conjecturam facere licet. Niger ille quidem lapis eſt, at candidus alter viſitur Hiſpahani, quem ex Arabia itidem ab Ali Propheta advectum putant Perſæ, & ſummopere venerantur. Et candidum quoque olim fuiſſe lapidem Brachthan bardi Arabes putant. Alios etiam lapides Meccæ ii colunt: ſed redeamus ad Bacchum. Τελεταρχης dicitur, quaſi dicas, rituum & ceremoniarum auctorem, Deorum quippe colendorum rationem, legeſque ac judicia ſanxiſſe fertur; quod Iſraëliticæ religionis & πολιτείας ex Dei præſcripto conditor fuerit Moſes. Prudentem fingunt Bacchum & βεβελῆα, qua laude floruiſſe quoque fertur Ægyptius ille Mercurius, cum eum ſibi conſiliarium Oſiris adhibuerit, & ad bellum proficiſcens juſſerit monitis atque conſiliis Iſidem juvare: quia maximis rebus geſtis ſummæ prudentiæ Moſes ſpecimina edidit, unde σύμβολος σωφρονέστατος vocatur à Joſepho. Bacchi demeſſa fuiſſe pudenda, in ciſtam condita, & à Cabiris in Thuſciam delata, cur fingerent Veteres, cauſſæ fuit iſtud quod legitur in Exodo: *Tulit illico Sephora acutiſſimam petram, & circumcidit præputium filii ſui, tetigitque pedes ejus, & ait: Sponſus ſanguinum tu mihi es. Et dimiſit eum, poſtquam dixerat, Sponſus ſanguinum, ob circumciſionem.* Hinc φαλληφορεία Ægyptiorum & Græcorum in ſacris Oſiridis & Bacchi. Hinc Præbia, faſcini forma, quæ de collo puerorum legimus pro amuletis Veteres ſuſpendiſſe. Rem aliter narrat Diodorus, Typhonem nimirum poſt interfectum Oſiridem & membratim ſectum, virilia ejus projeciſſe in fluvium; atque ea demum cum Iſis, cæteris viri membris collectis, non reperiſſet, divinis honoribus in templis conſecraſſe. Diverſis modis narratæ ejuſdem fabulæ una tamen origo eſt. Cur autem ἐξορθαίζον τῶ αἰδοίῳ fingeretur ſimulacrum Oſiridis, ut eſt apud Plutarchum, hæc ipſa fuit cauſſa, quâ effectum eſſe diximus ut eadem forma Mercurio tribueretur. Muſicæ deditus fuiſſe fertur Bacchus, & Satyros ſaltatores & cantores ſecum, Muſaſque adeo ipſas circumegiſſe; & tympanorum ac cymbalorum, non in acie modo, quod teſtatur Diodorus, ſed in Deorum etiam, ſuique adeo ipſius cultu ac cerimoniis, quemadmodum habet Arrianus, uſum Indis tradidiſſe, propter hymnos à Moſe recitatos: quo canente *ſumſit Maria prophetiſſa, ſoror Aaron, tympanum in manu ſua, egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat.* Inde eſt quod Oxydracæ, qui ſe Baccho prognatos ferebant, orgia cum tympanis celebrabant, & Indorum reges in publicum prodeuntes tympana cum tintinnabulis præceſſiſſe refert Strabo. His perperam & confuſe intellectis ſic diſſeruit Tacitus: *Quia Sacerdotes Judæorum tibia tympaniſque concinebant, hedera vinciebantur, vitiſque aurea Templo reperta; Liberum patrem coli domitorem Orientis quidam arbitrati ſunt, nequaquam congruentibus inſtitutis: quippe Liber feſtos lætoſque ritus poſuit; Judæorum mos abſurdus, ſordiduſque.* Plutarchus quoque Tabernaculorum feſtum, quod poſt collectas fruges, & vindemiam agebatur, Bacchicam quamdam celebritatem & θυροφορείαν eſſe cenſet; Sabbathum etiam meram eſſe βακχείαν, eo die ſeſe largius invitare Judæos, & vino madere; nomen Sabbatho eſſe à Sabo, Levitis à Lyſio, vel ab Evio, quæ Bacchi cognomina ſunt. Hæc valde inepta ſunt; ſed ex iis tamen apparet confuſam Moſis & Bacchi notitiam Græcos habuiſſe; & qui ſanciti fuerant ab illo ritus, in hujus honorem inſtitutos exiſtimaſſe. Credat aliquis ex nomine ſerpentium, quibus incinctæ Bacchæ procedunt, factam vociferationem Evœ, & Evan, quam in ore habebant, unde & Evantes dictæ, & Bacchus Evius: nam ſerpentem Syri חויא appellant. Clemens Alexandrinus in Pa-

Anthol. libr. 1. cap. 38.
Juſtin. libr 36. cap. 2.
Orph. Hymn. Τριετηρ. & Hymn. εἰς πυρεκίτιν.
Clement. Alex. Strom. 1.
Maxim. Tyr. Diſſert. 38.
Joſeph. libr. 2. contra Apion.
Exod. 4. 25, 26.
Diodor. libr. 1.
Plutarch. de Iſid. & Oſir.
Diod. libr. 2.
Arrian. Indic.
Exod. 15. 20.
Strab. libr. 15.
Tacit. Hiſt. libr. 5. cap. 5.
Plutarch. Symp. libr. 4. Quæſt. 5.

ræneſi, de Bacchis: ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες Εὐαί. *Coronati ſerpentibus, ululantes Evam.* Quod arripuit Epiphanius: οἱ τὰς ὄφεις ἀνεστεμμένοι, inquit, εὐάζοντες τὸ, εὰ, εὰ. *Qui ſerpentibus coronati ſunt, vociferantes, Va, Va.* Pergit Clemens: σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ἔξ τετελεσμένος· ἀυτίκα γοῦν κὴ τὸν ἀκεραῖον τῶν ἑβραίων φωνὴν, τὸ ὄνομα τὸ ἑυιὰ δασυνόμενον ἑρμηνεύεται ὄφις θήλεα· *Inſigne orgiorum Bacchi, ſerpens eſt ſacris dicatus. Nunc igitur juxta accuratam Ebræorum linguam, vox Hevia aſpirata exponitur Serpens femina.* Verum ad eos potius accedimus, qui hæc referunt ad inſanos temulentorum clamores, à Salomone in Proverbiis notatos, ואי, quod eſt εὰ Epiphanii, & אבוי quod eſt εὐοῖ. Itaque Clementi & Epiphanio aſſentiri non poſſum, qui Bacchantium ſerpentes & clamores, Evam hominum omnium matrem, & inſidiatorem ſerpentem notare putant. Nam quid Bacchi myſteriis cum Eva? Præterea ut ſplendorem vultus ſui amiculo obducto Moſes occuluit, ita Oſiridis imaginibus velamen flammeum, ἀμπεχόνῃ φλογοειδῆ, circumponi Plutarchus teſtatur. Copias ſuas æſtu fatiſcentes ad ſalubres montis Meri fontes deduxit Bacchus; ſuas Moſes ſiti laborantes, aquarum ſcatebris è montis Horebi rupe virgæ ſuæ tactu elicitis recreavit. Ignotum denique Oſiridis ſepulcrum fuit, juxta Diodorum: quod & de ſepulcro Moſis Literæ ſacræ teſtantur.

Epiph. Hær. 80.

Proverb. 23 29.

Plut. de Iſid. & Oſir.

Diodor. libr. 2.

Diodor. libr. 1.

Apis & Mnevis iidem ac Moſes.

IV. Oſiridi ſacri erant boves illi, Heliopolitanus & Memphiticus; hic Apis dictus, ille Mnevis; vel erant potius ipſe Oſiris, quem Moſem eſſe diximus. De Apide id Plutarchum docuerunt Ægyptii Sacerdotes, quemadmodum fatetur ipſe in libro De Iſide & Oſiride. Præterea apud Euſebium narrat Artapanus, Nacherotem Ægyptium à Moſe quærentem ecquid hominibus valde eſſet utile, boum genus reſpondiſſe, qui terram arant: Chenephrem itaque Ægypti regem, taurum nominaſſe Apim, eique Templum exſtrui juſſiſſe. Quoniam ergo cauſſæ fuit Moſis dictum, cur hoc cultu Apim conſecraret Chenephres, promtum fuit poſteris, qui Moſem ipſum haud ſecus ac Deum jam ſancte venerabantur, ut mox dicemus, Apim cum Moſe confundere. Polemo quidem apud Africanum Apidem Phoronei filium Moſis coævum facit. Mnevem autem eſſe Moſem colligitur ex Juſtino in Paræneſi; ubi teſtimonium proferens ex Bibliotheca Diodori, quo de Sacerdotibus Ægyptiis audiviſſe ait primum legislatorem fuiſſe Mnevem, pro Μνεῖλιν quod præferunt hodiernæ Diodori editiones, Juſtinus ſcribit Μωϋσῆν. Unus nimirum idemque eſt Mnevis & Moſes. Firmatur id ex nomine Monios, quod Moſi tributum eſſe diximus ſupra. Voces autem Monios & Mnevis elementorum ſolum ordine diſcrepant. Firmare id etiam poſſum ex dictione Μόχθος, quæ Græcis vitulum & bovem ſonat. Μόχος autem ipſum eſt Moſis nomen, ut oſtendi ſupra, cum de Pythagora agerem. Appellationem vero hanc ex Ægypto tranſiiſſe in Græciam minime mirabitur, quicunque meminerit Ægyptiorum diſcipulos fuiſſe Græcos, totamque Græcanicam Theologiam ex Ægypto manaſſe per frequentia gentis utriuſque commercia, & crebras Philoſophorum Græcorum peregrinationes, & manſiones in Ægypto, condiſcendæ Philoſophiæ cauſſa. Id ſæpe fatetur Plato; fatentur etiam Plutarchus, Proclus, Iamblichus, & alii; quod commemoravi jam ſupra, & infra quoque multiplex erit commemorandi locus. Cum igitur Moſchi nomen aſciverunt Græci quidam, non ad obviam & patentem nominis ſignificationem, ſed ad nobiliorem & occultam ſpectaſſe reor, ut pote non ignaros penitus, id nominis virum quemdam magnum prius geſſiſſe.

Euſeb. Præp. Evang. libr. 9.

African. Chronogr. libr. 5. apud Euſeb. Præp. libr. 10. cap. 10.

Serapis idem ac Moſes.

V. Serapin quoque eumdem eſſe ac Oſirin docuit Sanchoniathon, & multis oſtendit Macrobius. Itaque Serapis etiam fuerit Moſes. Id confirmat Ptolemæi Lagidæ ſomnium, quod refert Tacitus, oblatum ei ſecundum quietem Serapidem, viſum in cælum igne plurimo attolli. Hinc origo nominis: nam שרף eſt *incendere*, unde & שרפים dicti, quod reddit Dionyſius, ἐμπρησταὶ, θερμαίνοντας; Gregorius *incendentes, ardentes*, ut notavimus in Origenianis. Indidem ergo Serapis, quod igne plurimo in cœlum tolleretur; non pro Oſirapis, ut volunt Clemens Alexandrinus, & Cyrillus; nec pro Soroapis, vocabulo conflato ex σορὸς, *loculus*, & Apis; ut tradit Clemens ex Nymphodoro, & ex Varrone Auguſtinus; neque ex Ægyptiaca voce σαρὴ, quæ *diem feſtum* ſonat, ut docet Plutarchus. Merito autem appellationem ex igne habuit Moſes, qui vultu flammeo de monte ad ſuos reverſus eſt, & inter ignes legem à Deo accepit. Gemmæ formam exhibet Pignorius in Expoſitione menſæ Iſiacæ, in qua ſcalpta videtur imago Serapidis cornuti & radiati, virgam tricuſpidem angue circumplicatam geſtantis. Symbola hæc ſunt Moſis, qui radiatus de Horebo deſcendit, qui cornutus pingitur vulgo, cujus geſtamen virga fuit in ſerpentem non ſemel mutata. Tricuſpis illa eſt, qualem Neptuno ad temperandos maris fluctus Mythologi tribuunt: quippe Rubri maris undas protenſa virga diſcedere juſſit Moſes & coire; Ægypti aquas vertit in ſanguinem, ex iiſque ranas eduxit.

Sanchon. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1. Macrob. Sat. libr. 1. Tacit. Hiſt. libr. 4. c. 83. 84. Clem. Alex. Protrept. Cyrill. libr. 1. contr. Julian. Clem. Alex. Strom. 1. Auguſt. l. 18. de civit. Dei, c. 6. Plut. de Iſid. & Oſir.

VI. Osiridis filium fuisse Orum plerique censent; eumdem ac Osiridem Macrobius & Eusebius. Is pingebatur alatus, sceptrum dextra gestans, obscœnam partem sinistra tenens: quæ omnia Mercurio, qui Moses fuit, tribui fuisse solita, partim diximus supra, partim sciunt omnes. Idem etiam fuit ac Priapus, quó ut ostendemus paulopost, Moses quoque expressus fuit. *Orus idem ac Moses.* Macr. Sat. l. 1. Euseb. Præp. libr. 3.

VII. Anubin eumdem esse ac Mercurium suadet Apuleius: *Ille*, inquit, *superûm commeator ac inferûm, nunc atra, nunc aurea facie sublimis, attollens canis cervices arduas, leva caduceum gerens, dextera palmam virentem quatiens.* Suadent & Hieroglyphica Georgii Herwarti, in quibus eumdem hunc habitum gestat Anubis, si dexteræ ornatum excipias, qui non palmæ termes, sed sphæra est. Suadet & Plutarchus, qui eumdem Anubin & Hermanubin appellari scribit. Suadet & Servius in octavum Æneidos. Typhone, quem esse Mosem sumus mox probaturi, natum eum prisca ætas docuit. Sane quod idem esse fertur ac Mercurius, quod superos & inferos adire, quod facie ambigua esse, quod virgam eamque circumplexos angues gerere, hæc Mosem aperte indicant, ut ex superioribus manifestum est. Sphæram vero propterea huic tribui crediderim, quod Cœli ac Terræ originem Moses docuerit. Canino capite cur pingatur, hæ causæ sunt in promtu; vel ejus nimirum vigilantia & sapientia, quibus virtutibus Moses imprimis enituit; vel quod ut eum nonnumquam cum Josua ejus ministro, sic cum Calebo ejus legato posterior ætas confudit. Caleb autem canem significare quis nescit? *Anubis idem ac Moses.* Apul. Metam. 11. Plut. de Isid. & Osirid.

VIII. Celeberrimum quoque inter Ægyptios Deos Vulcanum, nil aliud quam personatum esse Mosem approbabimus. Nilo genitus Vulcanus dictus est à Cicerone, & Diogene Laërtio, quod infans inter Nili undas & carecta Moses repertus sit. Vulcanus Ægyptiis Opas dictus est, eodem Cicerone teste. Ignorabili vocabulo *Opas* substituendum *Phthas* viri docti jampridem suspicati sunt, vel fortasse *Aphthas*; Vulcano enim Phthas & Aphthas nomen fuisse scribit Suidas. Narrat Eusebius Phtha Ægyptiorum eumdem esse ac Vulcanum Græcorum; patrem ipsi fuisse Cneph rerum opificem, qui cum ovum ore emisisset, inde Phtha esse procreatum. Alia quidem de Cneph & Phtha traduntur ab Iamblicho in libro De mysteriis, alia à Proclo. In eo consentit uterque eumdem esse Amun, Phtha, Vulcanum, & Osiridem. Atqui jam obtinuimus Osiridem esse Mosem. Vulcanus ergo Moses est. Multis de Phtha illo erudite sane & ingeniose disserit Kircherus in Prodromo Copto; eumdemque esse docet ac Taautum Phœnicum, Thoth Alexandrinorum, Græcorum Vulcanum ac Mercurium, & Suadam sive Πιθὼ, cujus & nomen à φθὰ derivatum opinatur. Quæ si vera sunt, jam causam certe vicimus. Sed & September mensis, qui à Deo Thoth nomen habuit, Phtha quoque appellabatur. Pro Phtha in libris quibusdam aliquando scriptum reperias φθὼ, sed perperam. Cneph ille, rerum omnium parens est & conditor Deus; is ipse ni fallor, qui Cnuphis appellatur à Strabone, cujus templum Syene visebatur. Hunc cave confundas cum Deo altero Ægyptiorum, qui postremus est Decanus signi Cancri, & dicitur χνοῦβις, cujus nomen ac figuram sæpe reperias in φυλάμμασι, & τελέσμασι sive σοφιζώμασι, quæ Talisman appellantur. Græce diceres, χρυσῆς, ab Ægyptia voce νοβ, quæ exponitur *aurum* in Scala magna Ibno Cabar, quam edidit idem Kircherus. Quapropter Eratosthenes Regis Thebæi nomen χνοῦβος interpretatur, χρυσῆς; & Aristides in Oratione Ægyptiaca *Canobum* exponit, χρυσοῦν ὕδωρ, *aureum solum*. At alius erat Cneph sive Cnuphis quam Chnubis. Cneph pingebatur ab Ægyptiis supra caput habens πτερὸν βασίλειον· Πτερὸν *alam* significat: quoniam autem alis pullos suos aves protegunt, fovent, & inumbrant, hinc apud Scriptores sacros crebra *umbræ alarum, tegminis alarum, velamenti alarum* mentio: hinc & σκιάδιον, sive umbellas Græci πτερὰ dixerunt. Hesychius, πτερὸν, σκιὰν. Itaque πτερὸν βασίλειον, apud Eusebium, *umbellam regiam* interpretor. Alam autem Ebræi כנף appellant. Chaldæi quidem tentorium vocant קנף, sed dictio est alterius originis, & à Græco κωνωπεῖον detorta, quod tentorii genus erat, ab Ægyptiis ad arcendos culices excogitati. A כנף autem prodiisse videtur nomen Cneph; ex qua voce ad Græcæ linguæ genium accommodata κνεφαῖος dictus est supremus ille Deus. Thebæos quosdam mercatores de Deo differentes inducit Athenagoras in Eroticis, unumque illum esse pronuntiantes, & κνεφαῖον dictum, quod nec oculis spectari, nec animo comprehendi possit. Agnoscis obiter originem Græcæ vocis κνεφαῖος, quæ *obscurum* & *tenebrosum* & *minime aspectabilem* sonat, quamque à κενὸς φάος, vel à νη privativa particula & φαος inepte derivarunt Hesychius, & Etymologus. Nempe dictio κνεφαῖος arcessenda est ab Ægyptia voce Cneph, illa ab Ebraica כנף, quæ πτερὸν, *alam*, & *umbellam* sonat; quia, ut dixi, Deus opifex rerum umbella protectus pingebatur, quod erat symbolum λόγου δυσθωρήτου, καὶ κεκρυμμένου, καὶ ἀφανοῦς. *Mentis cognitu difficilis, & occultæ,* *Vulcanus idem ac Moses.* Cicer. libr. 3. De nat. Deor. Diog. Laërt. in Proœm. Suid. in φθάς. Euseb. Præp. Evang. libr. 3. Kirch. Prodr. Copt. cap. 6. Strab. libr. 17. Euseb. libr. 5. Præp. Evang. cap. 11. Athenag. Eroc. libr. 6. Hesych. Etymol. & Suid. in κνέφας.

nec palam apparentis. Deos omnes alatos fingebat Taautus, teste Sanchoniathone apud Eusebium. Saturni vero non humeros solum, sed & caput alatum expressit, ut una ala esset ὅτι τῶ ἡγεμονικωτάτω νῶ, *super mente principatum obtinente :* altera ὅτι ὑπὸ αἰσθήσεως : *super sensu.* In Tabulis Hieroglyphicis Ægyptiorum à Pignorio & Herwarto editis, Dii plerique pinguntur alato capite & humeris. Cnepho etiam Ægyptii imponebant caput accipitris, qui natura sua alatus est. Testis apud Eusebium Porphyrius. Testis apud eumdem Orpheus Jovem alis instructum esse. Alas quoque capite gestantem *ἱερογλυφικῶς* exhibet Clemens Alexandrinus, propter similes videlicet causas. Nec alia fortasse est origo alarum, quæ Mercurii petasum tegebant. Nec alia etiam causa, quamobrem Dynastæ Mamlucorum Circassorum Ægypti, cum regia pompa ornati procedebant, supra caput suum avem & conopeum gestari vellent, uti legimus in Historiis Arabum. Symbolum hujus πτερῶν βασιλείω, Cnephi vertici impositi sic interpretatur Eusebius, ὅτι λόγος δυσεύρετος, καὶ κακρυμμένος, καὶ ὑ φανὸς, καὶ ὅτι ζωοποιὸς, καὶ ὅτι βασιλεὺς, καὶ ὅτι νοερῶς κινεῖται. διὸ καὶ τὸ πτερὸν φύσις ἐν τῇ κεφαλῇ κεῖται. *Quod mens cognitu difficilis est, & abscondita, nec palam apparens, & quod vitam præstat, & quod regina est, & quod more intelligentis rei movetur. Quamobrem & ala ortus in capite est.* Nos rei hujus caussam arcessimus ex ipsis Mosis verbis, qui Deum sic inducit loquentem : *Non poteris videre faciem meam : non enim videbit me homo, & vivet.* Unde David de Deo : *Et posuit tenebras latibulum suum.* Et alibi : *Nubes & caligo in circuitu ejus.* Isaias : *Vere tu es Deus absconditus.* Et Paulus : *Qui solus habet immortalitatem, & lucem inhabitat inaccessibilem ; quem nullus hominum vidit, sed nec videre potest.* Et Pseudo-Orpheus apud Justinum, & Eusebium :

ἀυτὸν δ' οὐχ ὁρόω, πέπλοι γὰρ νέφος ἐστήρικται·
Ipsum autem non video, nubes enim eum circumsistit.

Sed & Angeli Dei nomen, capite decimo tertio libri Judicum, est פלאי, & capite nono Isaiæ Messiæ nomen est פלא. Radix utriusque est פלא, *absconditus fuit.* Scribit Justinus in Parænetico, Acmonem priscum Auctorem Deum appellare, πύγκρυφον ; Mercurium autem aperte pronuntiare difficile esse Deum cognoscere ; qui vero cognoscere potuerit, cognita eloqui non posse. At Amun, qui juxta Iamblichum, & Proclum idem est ac Phtha, sive Vulcanus, & Osiris, ut dixi, proindeque idem ac Moses ; Amun, inquam, Ægyptiorum lingua, *occultum* significat, Manethone Sebennyta teste apud Plutarchum : quod Moses de monte descendens faciem suam ex Dei congressu fulgidam velamine occuluerit. Iamblichus vero, qui Amun Mosem esse nescivit, & intellectum opificem esse censuit, appellationis illius rationem attulit his verbis : quod *Opifex intellectus, qui & veritatis est dominus atque sapientia, quatenus in generationem progrediens occultam, latentium rationum potentiam traducit in lucem, Amun Ægyptiaca lingua vocatur.* Sed hæc obiter. De origine vero nominis Phtha Kirchero assentior, qui à persuadendo factum putat : פתה enim Ebræi reddunt, *persuasus est*, unde & πείθω, nam ut oratione mentes mollit ac flectit Mercurius, sic res alias Vulcanus flexibiles & tractabiles præstat ; quamobrem & Mulciber dictus est, hoc est μειλίχιος. Hinc emendandus Philo Byblius, qui de Chrysor sive Vulcano differens, ait καλεῖσθαι ἀυτὸν καὶ Διαμείχιον· Id exponit Bochartus, *Jovem machinatorem*, ab Ebraico מחי, quod *machinam* sonat. Perperam : legendum enim, Δία μειλίχιον· Jupiter μειλίχιος inter Græcos fuit valde celebratus. Διάσια in ejus honorem instituta fuerunt apud Athenienses. Sed & ita cognominatus fuit Bacchus, ut legitur non semel apud Plutarchum. Bacchus autem Moses est. Non minus commode originem vocabuli Phtha referre possis ad dictionem פתח, quæ transiit ad Ægyptios, ut docet Ibno Cabar in Scala magna. Significat autem *aperuit, solvit ;* quod omnia pervadat & dissolvat ignis. Aliter Iamblichus, qui Phtha nuncupatum vult, *Quatenus sine mendacio peragit omnia :* hoc est, aperte & candide. Atque ita etiam origo nominis esset פתח. Utramvis nominis originationem sequare, sive à פתה, sive à פתח, in Mosem nomen congruet, qui refractarias & pervicaces Israëlitarum mentes molliit, & ad Dei obsequium flexit ; & maris claustra, vastas deserti solitudines hostilibus copiis infestas, & difficilem longamque viam, ac prope inviam Ebræis aperuit. Reliqua etiam quæ de Vulcano diximus, in Mosem cadunt : Dei enim supremi filius creditus est, ob singularem in Deum pietatem, qua qui præditi sunt, filii Dei appellantur. Ea de caussa filium suum appellat Israëlem Deus in Exodo, & apud Jeremiam. Quo respexit Paulus cum hæc ad Corinthios scriberet : *Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis, & ego recipiam vos ; & ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias, dicit Dominus omnipotens.* Sic & apud Oseam : *Et erit in loco ubi dicetur eis : Non populus meus vos, dicetur eis, Filii Dei viventis.* Sic apud Johannem : *Quotquot autem receperunt eum, dedit*

Eus. Præp. libr. 1. cap. 10.
Eus. Præp. libr. 1. cap. 10.
Orpheus apud Porphyr. Eus. Præp. l. 3. c. 9.
Clem. Alex. Strom. libr. 6.
Euseb. Præp. libr. 3. cap. 11.
Exod. 33. 20.
Psalm. 17. 12. & 96. 2.
Isa. 45. 15.
1. Tim. 6. 16.
Justin. Paræn.
Euseb. Præp. libr. 13. cap. 12.
Judic. 13. 18.
Isa. 9. 6.
Iamblic. de myster.
Plutarch. de Isid. & Osir.
Phil. Bybl. apud Euseb. Præp. libr. 1. cap. 10.
Boch. in Chan. libr. 2. cap. 2.
Plut. in Anton. & περὶ ἀπορεφαγίας, lib. 1.
Exod. 4. 22.
Jerem. 31. 9.
2. Cor. 6. 17, 18.
Ose. 1. 10.
Joh. 1. 12, 13.

eis poteſtatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex ſanguinibus, neque ex voluntate carnis, ſed ex Deo nati ſunt. Sic apud Paulum: *Quicunque enim ſpiritu Dei aguntur, ii ſunt filii Dei.* Quod & alibi pluribus inculcat. Qui autem præter pietatem manſuetudine ac clementia præcellunt, ii præcipuo quodam jure filii Dei dicuntur. Auctor Chriſtus apud Matthæum: *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur:* & paulo poſt: *Ego autem dico vobis, Diligite inimicos veſtros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro perſequentibus & calumniantibus vos, ut ſitis filii Patris veſtri qui in cœlis eſt.* Inſignis autem Moſis lenitudo prædicatur in libro Numerorum: *Erat enim Moyſes vir mitiſſimus ſuper omnes homines qui morabantur in terra.* Vulcanum ἀνδρόγυνον eſſe ſciſcit Ægyptiorum Theologia, ut auctor eſt Horus Apollo; quod & de Baccho, qui Moſis itidem typus fuit, dictum fuiſſe ſupra docuimus. Juno ſe Vulcani filii deformitate & claudicatione offenſam, cum debilem eum & loripedem inter Deos peperiſſet, de cœlo præcipitaſſe; hunc vero Thetidis, ipſiuſque ſororum beneficio ſuſceptum & ſervatum fuiſſe narrat apud Homerum, Hymno in Apollinem: quem Hymnum eſſe Homeri auctore Thucydide probare poſſumus. Sed & primo Iliados Vulcanus ipſe ſe à Jove de cœlo deturbatum affirmat. A Moſe quoque fabula iſthæc profluxit, qui conſcenſo monte Sinai, poſt manſionem illic diutinam, & longa cum Deo colloquia, in cœlum abiiſſe creditus, tandem velut cœlo delapſus, ex inſperato apparuit. Vel potius claudicatione Vulcani notatur dubitatio illa & hæſitatio Moſis ad Aquas contradictionis, qua offenſus Deus Terræ promiſſæ ingreſſu hunc prohibuit. Claudicat enim illa ſymbolum eſt & nota hominis ἐνδιαζοντος ἢ ἐπαμφοτερίζοντος. Quamobrem Elias, Iſraëlitas Deum inter & Baal ancipites & incertos, his inceſſit verbis: *Uſquequo claudicatis in duas partes: ſi Dominus eſt Deus, ſequimini eum; ſi autem Baal, ſequimini illum.* Eadem notio eſt locutionis hujus ex Epiſtola ad Ebræos: *Greſſus rectos facite pedibus veſtris, ut non claudicans quis erret, magis autem ſanetur.* Primum in Ægypto regnaſſe Vulcanum narrat Diodorus; Cicero cuſtodem Ægypti fuiſſe; Stephanus, & Euſtathius de Vulcani nomine Ægyptum Φθᾶσον eſſe dictam: nempe quod Ægyptum Moſes ſervaverit, tum cum Æthiopas Ægypto imminentes armis domuit; ut refert Joſephus. Vulcanus uxorem duxit Venerem, quam Sephoram eſſe Moſis uxorem infra oſtendemus. Totius Ægyptiorum philoſophiæ auctorem eſſe Vulcanum Laërtius docuit; quod rerum origines, & mundi principia luculentis ſcriptis Moſes tradiderit. Diodorus, propter repertum ignem, primum Vulcanum Ægypti regnum tenuiſſe commemorat; cujus etiam beneficii gratia Vulcanalibus λαμπαδηφορείαν, ſive Lampadis certamen in Ceramico celebrabant Athenienſes. Inde & conflatum ipſi nomen: nam Φθᾶσος eſt אב אשתא, *Pater ignis,* juxta Bochartum, non ἀπὸ τῆς Φθᾶσαι, quod vult Cornutus. Inde etiam perpetuus ignis à Siculis alebatur in Ætnæo Vulcani Templo, cui cuſtodes additi ſunt ſacri canes, blandientes piis hominibus, in impios ferocientes. Hæc quam Moſi conveniant, ex ſuperioribus ſatis liquet, in quibus declaravimus cur Bacchus λαμπτὴρ, & διάνυσος dictus ſit. Canum vero cuſtodia Templo appoſita, originem trahere videtur à Calebo; ad luſtrandam Terram Chananæam cum aliis miſſo, & officio gnaviter ac fideliter functo, quem ſervum ſuum Deus idcirco agnoſcit & appellat. Caleb autem, ut ſæpius jam dixi, Ebraice canem ſonat. Eamdem ob cauſſam fabulati ſunt Veteres, canem vivum ex ære à Vulcano fuiſſe fabrefactum, & ita ab arte comparatum, ut nulla eum oblata præda effugeret, & Jovi dono datum. Nec enim ignis ſolum, ſed & præclarorum operum, & artium præcipue omnium quæ per ignem exercentur, inventio Vulcano tributa eſt: cujus figmenti cauſſas ſupra attulimus, cum quæreremus cur Mercurio rerum omnium inventionem Ægyptii adſcripſerint. Arma Jovi adverſus Gigantes formaſſe & ſubminiſtraſſe dictus eſt Vulcanus, quod ad Moſis preces Core, Dathan, & Abiron, aliorumque ſeditioſorum impietatem Deus ultus ſit; vel quod ejus ductu ac conſiliis populus Dei filios Enac, robuſtiſſimam ac proceriſſimam gentem ſubegerit. Pandoram ornatiſſimam feminam, malorum omnium inter homines auctorem, è luto Vulcanus finxiſſe fertur; quod Evam, & illatam humano generi ab Eva perniciem Moſes poſterorum memoriæ commendarit. Quod vero mirabilem Dei in creando orbe prudentiam, artem, & conſilium Moſes ſcriptis celebraverit, idcirco dictus eſt Vulcanus Jovi, Minervam è capite parienti, obſtetricis officium præſtitiſſe. Diis in cœlo domos exſtruxiſſe fertur Vulcanus, & homines quoque in antris prius habitantes domorum ædificandarum & incolendarum rationem docuiſſe: Deo quippe Tabernaculum erexit Moſes; & Iſraëlitis exulibus, & ad alienum arbitrium viventibus certos lares, propriaſque domos quæſivit.

Rom. 8. 14.

Matth. 5. 9, 44, 45.

Num. 12. 3.

3. Reg 18. 21.

Ebr. 12. 13.

Diodor. libr. 1. Cicer. De nat. Deor. libr. 3. Steph. in ἄνυπος. Euſtath. in Dion. Per. Joſeph. Antiq. libr. 2. cap. 10. Diog. Laërt. Proœm. Diod. libr. 1. Boch. Chan. libr. 1. cap. 12. Corn. De nat. Deor. De Vulcano.

IX. At non omnes Ægyptii vi veritatis ac detrimentis ſuis convicti Moſi debitas laudes tribuerunt, ſed refractarii plerique & pertinaces mitem in eum & placi- *Typhon idem ac Moſes.*

dum animum numquam sumserunt; & dum ab his Adonidis, Theuthi, Osiridis, aut Vulcani appellationibus honestabatur & titulis, Typhonis contumelioso nomine ab illis infamabatur. Vetustum quippe hunc Typhonem Ægyptiorum commentis celebratum, & maledictis proscissum, ipsum esse Mosem, ex lectione libelli Plutarchi De Isitum, & maledictis proscissum, ipsum esse Mosem, ex lectione libelli Plutarchi De Isi-

Boch. Hieroz. Part. 1. libr. 2. cap. 34.

de & Osiride deprehenditur. Probarem id pluribus, nisi instituta nuper Bocharto, viro doctrinæ singularis, rei hujus demonstratio similem nobis operam eximeret. Typhonem autem, quem contumeliis sæpe afficiunt Ægyptii, eumdem sacrificiis placant aliquando, παρηχοῦσι θυσίαις, ἢ πεμύνουσιν, inquit Plutarchus. Quod Typhoni ergo, qui Moses est, præstabant Ægyptii, cultum nimirum & sacrificia, idem Mosi, sub Osiridis, alteriusve persona præstitisse nihil mirum est.

Plut. De Isid. & Osir.

Probatur Veterum testimoniis Mosem ab Ægyptiis Deum fuisse habitum.

X. Liquet ex superioribus de nihilo esse quod objicit Bochartus, verisimile non esse Mosem, Ægyptiis & Phœnicibus odiosum, pro Deo benefico ab illis fuisse habitum: credibilius quippe est timorem ab Ægyptiis plerisque, religiosum hunc erga Mosem cultum primo expressisse. *Primus in orbe Deos fecit timor*, aiunt Ethnici Poëtæ. Alios autem probabile est, quem vivum oderant, extinctum amavisse, & meritis honoribus coluisse; sopita & sedata per mortem invidia. Testis Cyrillus, qui virtutem Mosis, & mirabilem sapientiam summæ apud Ægyptios admirationi fuisse non semel asseverat; quique non Judæos solum, quod & Justinus confirmat, sed aliquos etiam ex Ægyptiis Dei nomine Mosem affecisse scribit, gnaros fortasse hæc ipsi Deum dixisse: *Ecce dedi te Deum Pharaoni*. Testis & Josephus, qui Mosem ait ab Ægyptiis ita mirabilem & divinum existimari, ut eum sibi vindicent, ac Heliopoliten fuisse fingant. Idem in fine libri tertii ἀρχαιολογίας tradit Mosem, propter leges latas, quibus tantum inesse videbatur divinitatis, sua ipsius natura majorem fuisse existimatum. Quid quod Artapanus apud Eusebium, & Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio Antiocheno adscribitur, & Cedrenus, Mosem etiam in vivis agentem, Deum ab Ægyptiis habitum fuisse narrant? Prona sane erat illa gens ad ea inter Deos adscribenda, quæ sibi utilia vel damnosa sentiebat, velut Solem & serpentes, *Omnigenúmque Deúm monstra*. Quod & à Persis Oromasden & Arimanium colentibus, aliisque gentibus plurimis factum legimus. Neque vero putandum est ab Ægyptiis esse profectum, quicquid in Bacchi, & Mercurii historia Græcia mendax ausa est: quamvis enim διονυσιακὴν τελετὴν, & φαλλιφορείαν, & Mercurii fabulam ad Græcos transtulerit, sive Cadmus Ægyptius Thebæus, ut vult Diodorus, sive Orpheus, ut idem statuit, sive Melampus Amythaonis filius, ut habet Herodotus, verisimile tamen est Græcos eas coloribus suis, & multiplici eventorum figmento pro consuetudine exornasse.

Cyrill. libr. 1. & 2. contr. Julian. Justin. Parænt.

Exod 7. 1. Joseph. libr. 1. contr. Apion. & Antiq. libr. 3. cap. 13.

Euseb. Præp. Evang. libr. 9.

Diod. libr. 1.

Herod. libr. 2. cap. 49.

Refellitur Simplicius Mosaicæ doctrinæ originem ad Ægyptios referens.

XI. Præclare etiam ex iis quæ diximus intelligitur, quam temere & impudenter affirmaverit Simplicius, adversus Johannem Philoponum disputans, quæ à Mose de rerum creatione tradita sunt, esse fabulosa, & ex fabulis Ægyptiorum expressa. Quod contra est; cum ex divina Mosis doctrina Theologiam suam adornasse Ægyptios satis clare superiora demonstrent. Nempe animis multorum insederat falsa hæc opinio, Ebræos Ægyptiorum esse progeniem, quam Scriptores Ethnici complures in libros suos retulerunt. Ergo verisimile his factum est, avorum Ægyptiorum doctrinam retinuisse nepotes Judæos. Verum si Ebraicarum rerum, & priscæ historiæ consultiores fuissent, intellexissent utique toto cœlo discrepare Ebraicam Theologiam, & Ægyptiam; & Ebræos oriundo Chaldæos fuisse, non Ægyptios.

Simplic. in libr. 8. Physic. Sect. 11.

CAPUT QUINTUM.

I. *Ex libris Mosis fluxit prisca Persarum religio.* II. *Zoroastres idem ac Moses.*

Ex libris Mosis fluxit prisca Persarum religio. Zoroastres idem ac Moses.

I. INdidem quoque è libris Mosis prisca fluxit Persarum religio, quam hodieque aliqua ex parte retinent plerique Persidis incolæ, Arabes etiam nonnulli, & qui è Perside in Indiam paulopost Jesdegirdis tempora à Muhammedanis expulsi profugerunt. Quoniam autem jam inde à primis Reipublicæ Christianæ temporibus Persidem, totumque Orientem pervasit Christi religio, quæ Mosis Mosaicæque doctrinæ notitiam, partim figmentis his in locis dissimulatam emendavit, partim obsoletam vetustate renovavit, magna cautione prisca veterum Persarum dogmata à recentioribus seponenda & dijudicanda sunt. Nam quod Deum unicum, æternum, immensum agnoscunt; quod mundum à Deo conditum non aliter narrant ac Moses; quod Deum post singulorum dierum opus, quietis caussa cessasse volunt; quod primos

mos hominum parentes à Deo esse procreatos, & horum gratia facta reliqua; Adamo, illi, huic, Evæ nomen fuisse; quod Luciferi perduellionem, & perpetuas adversus homines insidias prædicant; quod Diluvium, & generis humani reparationem fatentur; quod Noachum, alterum Adamum appellant, magna hæc ex parte debere videntur institutioni & disciplinæ Christianæ, in multis licet ab illis adulteratæ. Quod Legumlatoris sui matrem scalptori nupsisse; quod post missum ad eum Angelum à Deo, gravidam se sensisse; quod ex Astrorum inspectione natum Zoroastrem, eique imperium in animos hominum destinatum deprehendisse horum temporum Astrologos; quod Regem, qui tum per vim regnum obtinebat, veritum ne ab infante recens nato olim solio deturbaretur, mulieres omnes uterum ferentes trucidari jussisse; quod absentem à parentibus anxie quæsitum esse dicunt: quod baptismatis ritum servant; quod quamdam sacræ Confessionis adumbrationem retinent; quod acceptas injurias condonari, & ex animo deleri jubent, hæc ex evangelicis historiis ac præceptis manifesto arcessita sunt.

II. Quod autem inter Deos suos principem ponunt Tauthe, eique filium adscribunt Moymin, ut traditum est à Damascio in libro nondum edito περὶ ἀρχῶν, qui servatur Oxonii, id ex vicinis populis Phœnicibus, & Ægyptiis, cum quibus maxima gesserunt bella & commercia, omnino videntur sumsisse, quorum Taautum & Theuth supremum Deum eumdem, & Mosem esse ostendimus. Apud Ægyptios etiam & Emesenos diximus Mosi nomen fuisse Monimos & Monios. Sed & Solis, ignisque colendi ritus, cui Persæ obsequuntur ad hanc diem, ac plurimæ veteris eorum instituti reliquiæ; præcipue vero tota Zoroastris historia & præcepta, etsi ab ultima vetustate, & à multis ante natum Christum annis ad eos à majoribus transmissa sunt; non apud eos tamen nata, sed exotica & adventitia esse non inani conjectura opinatus est Agathias, uti paulopost declarabimus. Hunc Zoroastrem legumlatorem, doctrinæ suæ & religionis reformatorem, ac morum censorem venerantur. De eo multiplex est, & prorsus incerta virorum doctorum sententia. Alii Chamum Noachi filium esse censent; quidam Chami filium Mesraimum; Japetum nonnulli; nonnulli Chus; alii Assur; quidam Nemrod. Alia mihi est, nec levibus conjecturis nixa opinio, non alium eum fuisse quam Mosem. Non prorsus quidem tempus convenit: verum adeo discrepantia de eo ab Auctoribus tradita sunt, ut hæc varietas falsa omnia de ejus ætate scripta esse, ac fuco circumlitam esse veritatem satis probet. Nec enim Eudoxum, Aristotelemve moror, qui sex millibus annorum Platone vetustiorem Zoroastrem finxerunt; nec Hermodorum Platonicum, aut Hermippum, qui eum annorum millibus quinque Trojanum bellum præcessisse rati sunt, & Plutarcho ac Suidæ idem sentientibus præiverunt. Hos pro merito confutat Plinius. Sunt qui Nini æqualem faciunt, & Abrahamo paulo antiquiorem, atque ita Christi ortum plus duobus annorum millibus prævertisse. His consentiunt recentiores hujus ætatis Persæ, Abrahami coævum statuentes Persarum regem Gustaphum, qui acceptam à Zoroastre religionem in Persida propagavit. Nec desunt tamen, qui Gustaphum illum quingentis solum annis Christo priorem opinantur. Alia est Xanthi Lydi ratio, à Zoroastre ad Xerxis transitum sexcentos annos ponentis. Id propius ætatem Mosis accedit; cujus obitus mille circiter annis Diabasin Xerxis anteceſſit. Auctor est Agathias, Hystaspis coævum fecisse eum Persas suis temporibus, nec facile ætatem ejus deprehendi posse. Cyri avum fuisse statuit Ismaël Abulfeda in Historia. Cambysis æqualem ponit Gregorius Abulfaragius. Hystaspen ipsum esse conjicit Pococxius in his literis apprime versatus. Ex hac sententiarum fluctuatione id colligo, suppositiam esse Zoroastris personam, cui etsi vera subest Mosis persona, falsa tamen ipsa est, & tota figmentis consuta, de qua certi nihil cognitum est, aut literis proditum. Idem concludas & ex ignoratione patriæ Zoroastris: de ea quippe non minus quam de ætate inter scriptores disconvenit. Sinam recentiores Persæ apud Indos degentes faciunt: at Carmaniæ incolæ Franco patre genitum, hoc est homine ad occasum nato, qualis fuit Moses in Ægypto natus, quæ ad Persidis occasum sita est. Atqui hodierni hi Persæ Carmanienses majorum suorum doctrinam alienis opinionibus & ritibus minus oblitam ac permistam videntur retinuisse, quam priores illi Indiæ inquilini, à patria sua jamdudum exterminati, & moribus exterorum ac dogmatis imbuti. Itaque valde à prioribus religione & cerimoniis discrepant: quamquam & in multis conveniunt, ut facile eamdem originem possis agnoscere. Zoroastrem nunc Persam, nunc Medum statuit Clemens Alexandrinus, Persomedum Suidas, plerique Bactrianum, alii Æthiopem: quos inter ait Arnobius ex Æthiopia interiore per igneam Zonam venisse Zoroastrem. An quod ex Chusitide regione uxorem duxit Moses? Chus autem ab Interpretibus Septuaginta, & deinde à Josepho, aliisque plurimis, Æthiopia numquamnon exponitur: quod ut ita aliquando esse intelligendum alibi do-

Zoroastres idem ac Moses.

Agath. libr. 2.

Eud. & Aristot. apud Plin. libr. 30. cap. 1. Hermod. apud Laert. Procem. Hermipp. apud Plin. libr. 30. cap. 1. Plutarch. De Isid. & Osirid. Suid. in Ζωροάστης. Plin. libr. 30. cap. 1. Xanth. apud Laert. in Procem. Agath. libr. 2. Abulfed. Hist. cap. de Persis. Abulfar. Hist. Dyn. 1. Pocock. in Abulfar. de morib. Arab. pag. 147.

Clem. Alex. Strom. 1. Suid. in Ζωροάστης. Arnob. libr. 1.

Observ. in Origen.

cuimus, ita longe sæpius Arabiam notare alii demonstrarunt. Ergo Mosis uxor, Chusitis cum esset, & ex Arabia orta, in libro tamen Numerorum Æthiopissa vocatur. Hinc & Moses Æthiops credi potuit, qui tot annos transegit in Arabia apud socerum Jethro, & tamdiu per Arabiam gentem Israëliticam circumduxit. Alia præterea opinionis hujus caussa esse potest bellum, quod adversus Æthiopas gessisse Mosem Josephus scriptum reliquit. Quod autem Æthiops habitus sit, inde factum est, ut Sina quoque, & Persa, & Medus fuerit existimatus. Veteres enim Geographiæ imperiti Æthiopiam & Nili fontes versus ortum esse sitos rati sunt: quocirca Memnonem Æthiopem, Auroræ filium dixerunt; idemque Susis & Thebis Ægyptiis colebatur: & Nilum ab ortu fluere scripsit Statius, & Persidem præterfluere Virgilius. Sed & Æthiopum Asiaticorum meminerunt Herodotus & Philostratus. Nec alius videtur Zoroastres Proconnesius; etsi distinguit Plinius. Omnino is est, quem Petrus Comestor in Historia Ecclesiastica Thraciæ regem fuisse narrat. Quod & Mosi convenit: nam Thraciam pro Palæstina sumunt aliquando fabulatores; cujus rei infra aperiemus caussas, cum de Orpheo disseremus. Has inter se pugnantes sententias acute conciliaturos se existimarunt nonnulli, si plures statuerent Zoroastras. Præluxit illis Plinius, qui unus Zoroastres fuerit, an postea & alius, non satis constare ait: item Suidas, qui Zoroastrem alium Bactrianum, Persomedum alium statuit. Certe regem illum Bactrianorum, qui cum Nino parum prospere conflixit, non Zoroastrem, sed Oxyartem ex Ctesia Diodorus appellat. Neque qui unicum Zoroastrem posuit, sed vel æquo vetustiorem, aut recentiorem; neque qui plures, rem uti erat assecuti sunt. Unus utrique error, sed variis partibus illusit, quia hunc esse Mosem utrique ignorarunt, quod sequentia ostendent. Levius ii peccarunt, sed peccarunt tamen, qui Zoroastrem cum Ezechiele confuderunt, uti suo loco demonstrabitur. Felicius conjecit Goropius Becanus, qui neque Zoroastrem, neque Mercurium Trismegistum, neque Orpheum unquam extitisse contendit. Oromazi sive Ormasdis filium esse Zoroastrem finxerunt fabularum architecti, alludentes ad Amrami nomen, qui fuit pater Mosis. Risisse eum ferunt, quo die natus est, quia matri suæ Moses, statim ut natus est, apparuit elegans, quod exponit Interpres Arabs, *venuste ridens*. Præceptorem habuisse Azonacem scripsit Hermippus: at supra notavimus Abizannac unum fuisse ex nominibus Mosis, secunda litera extrita; ut fit in *omitto*, quod est *obmitto*, in *ostendo*, quod est *obstendo*, in *rudis*, quod est ῥάβδος. Zoroastri ergo Azonacem præceptorem dare, tantumdem est ac adscriptam Zoroastri doctrinam ad Mosem referre. Ad nomen quod spectat, non Zoroastrem, sed *Zarduſt* زرشت Persæ appellant. Hanc vocem Græcorum nonnulli pro more inter eos recepto ad linguæ suæ genium temperatam recuderunt in Zoroadus, & Zaradas. Utroque enim nomine, Agathia teste, Zoroastres appellatus est. Zaradas autem sive Zoroadus, idem est qui Zaras Pythagoræ præceptor, Alexandro Polyhistori memoratus, & qui Zaratas Plutarcho, & qui Zares Suidæ, & qui Zaroës Pseudo-Abdiæ, & qui Zabratus Porphyrio dictus, quique in corruptis, ut videtur, Clementis Alexandrini codicibus Nazaratus perperam appellatur, & qui, ni valde fallor, Zathrauſtes vocatur apud Diodorum, & legumlator Arimasporum fuisse dicitur. At longe plures Zoroastrem nuncuparunt, & quasi vox esset Græcanicæ originis, ex ζωὸς & ἀστὴρ conflata, *vivum sidus* exposuerunt. Dinon ἀστροθύτην, sive ut aliis legendum placet, ἀστροθάτην interpretatur. Persæ vero *Zarduſt* exponunt, *amicum ignis*, atque id illi nomen ex eo factum esse dicunt, quod cum eum mater gestaret in utero, cœlum ardens, & igneo rubore undique perfusum aliquando viderit; fortasse & propter visum Zoroastri ipsi flammis coruscantem Deum, & delatum de cœlo ignem. Utramque nominis originem tangere videtur Clemens Recognitionum auctor, cum ait Persas *exstructo sepulchro ad honorem ejus, tanquam amicum Dei, ac fulminis vehiculo ad cœlum sublatum adorare ausos esse, & quasi Vivens astrum colere. Hinc enim & nomen. Post mortem ejus Zoroaster, est hoc Vivum sidus, appellatus est.* Originem prioris partis vocabuli hujus indicent, si qui vetustam Persarum linguam callent; in postrema certe nominis parte dictio אשתא facile dignoscitur, quæ Chaldaice *ignem* sonat. Persæ dicunt آتش *Ateſch*, transpositis literis. Qua ratione & Magus, sive Cultor ignis nuncupatur. Quemadmodum autem istæc appellatio Mosi conveniat, facile intelligitur & ex conspecto illi Deo in rubo ardenti, & in fastigio Horebi montis inter ignes & fulgura, & ex splendida ejus & candenti facie post habita cum Deo colloquia. Quo accedit pervulgata inter Rabbinos narratio, qua Mosem ferunt ex ardentibus Ægyptiorum catinis evasisse, quibus Judæi torrebantur. Inde est quod Zoroastres Carmanienſibus Persis *Zer ateucht* nuncupatur, hoc est juxta ipsorum expositionem, *Argento lotus*, quod Regis Persarum jussu, inquiunt, certius explorare volentis quam Deo carus esset, in vas liquefacto argento plenum se ipse dimiserit, ex eoque illæsus exie-

Num. 12. 1.

Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5.

Stat. Theb. libr. 4. & 8. Virg. 4. Georg. Herodot. libr. 3. Philostr. vit. Apoll. libr. 3. cap. 6. Plin. libr. 30. cap. 1. Suid. in Ζωροάστρης.

Diod. libr. 2.

Gorop. in Gallic.

Plin. libr. 7. cap. 16.

Hermipp. apud Plin. libr. 30. cap. 1. Alexander Polyh. in libro De Pythagoricis symbolis, apud Cyrill. libr. 4. contr. Julian. Agath. libr. 2. Plut. περὶ τοῦ ἐν τιμαίῳ ψυχογονίας. Suid. in πυθαγόρας. Abd. Hist. Apost. libr. 6. Porphyr. in vit. Pythag. Clem. Strom. 1. Diod. libr. 1. Dinon apud Laërt. in Proœm.

Clem. Recogn. libr 4. cap. 28.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

rit. Sunt qui Zoroastrem, ut dixi, nomine proprio ڡ *Mog*, hoc est *Magum*, dictum fuisse putant. Hoc si sit, ab auctore Mago disciplina Magorum habuerit vocabulum. Magagistiam, vel Magachagistiam (non, ut in Ammiano legitur, Machagistiam,) mystico nomine Plato appellabat: quasi dicas μαγικὴν ἁγιστείαν. Arabibus certe dicitur ڡڳ *Magus*. Cum hunc enim ignis colendi ritus tradidisse hominibus, ac Dei mysteria nuntiasse narrant, non alium quam Zoroastrem fuisse satis ostendunt. Nomina autem *Magus* & *Mog* ex nomine Mosis recusa & recocta credere licet. Ut ex משה factum μῶχος, hinc μῶγος, ita Magus & Mog; quemadmodum ex ἕλαιος, *valgus*: cum præsertim Arabica litera ڡ quæ reperitur in dictione *Magus* efferatur per g molle, quale illud est quod nos Galli pronuntiamus ante e & i vocales. Hoc autem elementum sic pronuntiatum accedit ad sonum Ebraicæ literæ ע. Dixi à Mago, sive Zoroastre, nomen habuisse Magorum scientiam; quippe scientiæ ipsius auctor habitus est. *Primum artes Magicas invenisse, & mundi principia, siderumque motus diligentissime tractasse* scribit Justinus. Atque id inter Auctores magno consensu convenit. Quippe *eruditus erat Moyses omni sapientia Ægyptiorum, & erat potens in verbis & in operibus suis*; & totam prodigiis suis ac mirifica vi conturbavit Ægyptum, & Jamnis ac Mambris incantamenta retudit. Quapropter Plinius nobilissimos magicæ artis auctores recensens, Mosis simul cum Zoroastre meminit: *Est & alia*, inquit, *magices factio, à Mose, & Jamne, & Jotape Judæis pendens, sed multis millibus annorum post Zoroastrem.* An inde rati sunt quidam, apud Laërtium, Magorum discipulos fuisse Judæos, an quod à Chaldæis orti sunt? Cæterum magiam Zoroastris, non præstigiatricem illam & γοητικὴν intelligi volunt Veterum peritissimi, sed Dei cultum & divinarum rerum scientiam. Sic visum locupleti auctori Platoni, quem itidem ut Pythagoram, Empedoclem, & Democritum, ad eam comparandam *navigavisse, exiliis verius, quam peregrinationibus suscepti*s docet Plinius. Multus est in magica arte tuenda Apuleius, quem si cui consulere vacat, is magiam Zoroastris intelliget *esse Diis immortalibus acceptam, colendi eos ac venerandi pergnaram, piam scilicet & divinis cientem, jam inde à Zoroastre nobilem, cœlitum antistitem*, & *Magum* Persarum lingua, nihil aliud quam *Sacerdotem* sonare. Non multum hinc abeunt Dio Chrysostomus, & Porphyrius, cum homines rerum divinarum peritos, & Dei cultores, Magos aiunt à Persis appellari; id enim Persica dialecto vocem hanc significare. Philo Magos vult esse Philosophos naturæ arcana rimari solitos. Docet Hesychius Persas appellare Magum, qui pius sit, & Theologus, & sacerdos. His adstipulatur Suidas, cum Magos Persas, Zoroastris disciplinis institutos, Philosophos esse tradit, & Dei amantes. Itaque Zoroastrem creationis mysteria à Deo edoctum fuisse Persæ affirmant, futurorum prænotione, aliarumque rerum complurium scientia imbutum, quæ revelare nefas esset; mundi quoque tractasse principia perhibet Justinus, & res Astrologicas, de qua libri quinque ei adscripti à Suida memorantur: Mosis quippe de mundi creatione, huic à Deo tradita quinque libri extant, quibus futura multa vaticinatus est, & præter legem ἔγγραφον, quam habemus, ἄγραφα multa, & disciplinarum principia, ut volunt Ebræorum magistri, senioribus Israëlitis & sapientioribus prodidit: quem cum Stephanus in Actis eruditum omni sapientia Ægyptiorum esse dixit, Matheſin præcipue & medicinam intelligi voluit, ut exponit Clemens Alexandrinus. Est apud Abulfedam vetustiores Zarduſto Magos duo rerum principia posuisse, lucem ac tenebras; sive Deum ac Diabolum; hanc ipsorum doctrinam reformasse Zarduſtum, cum luce ac tenebris antiquiorem docuisset esse Deum, unicum ac socio carentem, lucis & tenebrarum, & mundi ex earum permistione conflati opificem. Abulfaragius vero Eliæ discipulum à nonnullis creditum fuisse narrat, & Persis Messiæ adventum prædixisse, atque ejus vaticiniis præmonitos Magos stellam Messiæ nuntiam agnovisse. Addunt alii ex Arabibus, idola ipsum sustulisse. In his Mosem licet deprehendere, qui veram originis mundi à Deo uno rerum omnium opifice conditi historiam æquales suos, magnis, ut videtur, ignorantiæ tenebris circumseptos, & posteros quoque scriptis voluminibus docuit, quorum initium à tenebris & luce ducitur. Eliæ discipulus creditus est, cum Eliæ magister credi debuisset, qui Legis à Mose traditæ disciplinam ac præcepta secutus est, & ex eadem gente est prognatus. Messiæ adventum vere prædixit Moses, & libris suis clarissimas tanti beneficii prædictiones inseruit. Quamobrem fieri potuit, ut Magi illi qui Christum Jesum adorandi causſa adierunt, cum ex aliis indiciis, tum ex Mosaicarum scriptionum lectione, genus ejus, sedem, ac ætatem cognoverint. Denique idolorum cultum gravissimis verbis Moses interdixit. A rege Sinensium, apud quos fingitur natus, insidiis appetitum & morti destinatum Zoroastrem narrant, submissis etiam percussoribus. Alii regis Persarum, infanti plagam gladio inferre parantis, manum illico exaruisse fabulantur; & tamen prodigiali pœna haud-

Amm. Marcell. libr. 23.

Justin. libr. 1. cap. 1. Act. 7. 22.

Plin. libr. 30. cap. 1.

Laërt. Procem.

Plat. Alcib. 1.

Plin. libr. 30. cap. 1. Apul. Apol. 1.

Dio Chrys. Orat. 36. Porphyr. περὶ ἀποχ. ἐμψ. libr. 4. Phil. libr. Quod omnis probus liber. Hesych. in Μάγον. Suid. in Μάγοι. Justin. libr. 1. cap. 1. Suid. in ζωροάστρης.

Act. 7. 22.

Clem. Alex. Strom. 1. Abulfed. Hist. cap. de Persis.

Abulfarag. Hist. Dyn. 5.

quaquam absterritum in ignem inferri Zoroastrem jussisse: verum Dei omnipotentis nutu ardentem rogum in roseum cubile conversum molliter puerum excepisse, & leni somno fovisse: nec ita tamen resipiscentem Regem, cum nova ei compararet supplicia, Deum hominis impietatem venenatis culicibus immissis ultum esse. Moses, itidem ut reliqui Israelitici generis pueri, ad mortem ex regis Ægyptii mandato damnatus, in profluentem missus est; atque inde servatus cum esset, rursum ad supplicium à Pharaone quæsitus est. At is longo post tempore, ex Madianitico exilio redux in patriam, Regis tum in Ægypto Israelitas durissima tyrannide prementis pertinaciam magna culicum vi excitata multavit. Zoroastrem deinde à regis Sinensis insidiis tutum aiunt in Persidem profugisse: Moses à Pharaonis malevolentia incolumis in Madianitidem regionem concessit. Zoroastrem ad Persas fugientem, fluvios iter morantes congelasse dicunt; mirificum maris Rubri duce Mose transitum hac fabula significantes. Dio Chrysostomus in oratione quæ Borysthenica appellatur, nonnulla habet ex doctrina Persarum, ad hanc dissertationem perappositа. Zoroastrem dicit sapientiæ & æquitatis studiosum, vitatis hominum congressibus in montem secessisse, qui delapsis de cœlo ignibus conflagravit: hac rei novitate perterritos Persarum primores: qui cum monti succederent, & Deum precibus placare vellent, illæsum ex igne prodiisse Zoroastrem, bonoque eos animo esse jussisse, & quosdam sacrificiorum docuisse ritus, tanquam à Deo sibi in monte traditos: postea vero, non vulgo se immiscuisse, sed cum hominibus solum ad pietatem colendam natis esse conversatum, & divini cultus peritis, quos Persæ Magos dixere. Non valde discrepant quæ de Zoroastre Persæ recentiores tradidere: Zoroastrem enim narrant Persidem profugum, cum aliquando solus in agro devia loca sectaretur, in cœlum fuisse evectum, & Deum flammis obsitum vidisse, non oculis quidem suis, qui tantum fulgorem ferre non poterant, sed ascititiis Angeli oculis; ab eoque librum Legis, quem Zundavastaw appellant, accepisse, & ignem de cœlo in terras detulisse.

Exod. 3. 6. Nempe Mosem audiverant in Arabia oves aliquando pascentem, ad radices Horebi montis rubum ardentem vidisse; cui cum inesse Deum intellexisset, *abscondisse faciem suam, non enim ausum esse aspicere contra Deum*; & in eodem postmodum monte inter

Abulfarag. Dyn. 2. Exod. 19. 18. flammas & fulgura Legem manu Dei scriptam (librum Arabes appellant) accepisse, *cum totus mons Sinai fumaret, eo quod descendisset Dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo, quasi de fornace, esset que omnis mons terribilis*; ipsumque ad suos subinde remeantem, perfusam luce nova faciem, & igne cœlesti coruscam retulisse; &

Exod. 9. 23. Suid. in Ζωροάστης. ad contundendam Pharaonis pervicaciam fulgura & tonitrua grandine missa de cœlo eduxisse, ut habetur in Exodo. Inde quoque est quod habent Suidas & Glycas, optasse Zoroastrem igne cælesti interire; & quod habent Fasti Siculi & Cedrenus & Gre-

Mich. Glyc. Ann. Part. 2. Greg. Tur. l. 1. Hist. Fr. cap. 5. gorius Turonensis, reipsa de cœlo tactum periisse; & quod habet Auctor Recognitionum, à Dæmone, quem importunius frequentabat, igni succensum arsisse. Sunt qui ex hominum oculis evanuisse garriant: unde Carmanienses Persarum plerique in

Clem. Recogn. libr. 4. cap. 27. cœlum evectum fuisse affirmant; nonnulli in sandapilam forte oblatam se prope Bagdadum condidisse, in eaque raptum fuisse ab Angelis. Deum non aperta facie, & revelato vultu, sed ignibus obductum, & tectum flammis, Zoroastri visum esse volunt

Exod. 33. 23. Persæ; quia Mosi dixit Deus: *Videbis posteriora mea, faciem autem meam videre non poteris*. Prodigiis fidem Legi suæ Zoroastrem adstruxisse volunt, itidem ut Mosem suæ.

Plin. libr. 11. cap. 42. Zoroastrem in desertis caseo vixisse annis viginti, ita temperato, ut vetustatem non sentiret, tradidisse nonnullos refert Plinius: ita videlicet mannæ in deserto Israëlitis subministratæ, & vestium post annos quadraginta neutiquam detritarum portentum hoc commento dissimularunt. Ad hæc in multis conveniunt Zoroastris & Mosis leges.

Exod. 20. 17. Deut. 11. 18. & seq. Levit. 11. Levit. 19. 18. Deut. 4. 2. Num. 18. 21. Alienas facultates concupisci vetat Zoroastres, vetat & Moses. Studium Legis suæ valde commendat Zoroastres, itidem ut Moses suæ. Ciborum mundorum & immundorum discrimen statuit Zoroastres, perinde ut Moses; atque horum usu, aliarumque rerum impurarum contactu uterque interdixit. Injurias condonari sanxit uterque. Ad legem uterque suam addi quicquam vetuit, aut ab ea detrahi. Unum uterque Pontificem maximum esse jussit, cui frequens præscribitur lavationum usus, & bonorum omnium decimæ attribuuntur. Cum uxore ægra ex καταμηνίοις congredi Pontificem vetuit Zoroastres, Moses Israëlitas universos. Mulieres hoc affectu laborantes, ab hominum consortio segregatas seorsum degere jubet uterque. Suilla Persæ abstinent; abstinent & Israëlitæ. Statuas Persæ non habent, nec Ebræi. Delatum autem à se de cœlo ignem subjectis pabulis indesinenter & perpetuo ali ita sanxit Zoroastres, ut præcipuum illud & velut Legis suæ χαρακτηριστικὸν mandatum esse voluerit. Adeo ut vocabulum *Magus*, quod Zoroastris sequacibus tribuitur, apud Persas & Arabes, pro Cultore ignis, tralatitio usu sumi soleat. Atque hunc ritum non apud ipsos natum, sed

Levit. 11. 7. Exod. 20. 4.

aliunde, uti & ipsorum pleraque, traductum merito suspicatus est Agathias. Scilicet hoc ipsum est præceptum Mosis: *Ignis autem in altari semper ardebit, quem nutriet sacerdos subjiciens ligna mane per singulos dies, & impositio holocausto desuper adolebit adipes pacificorum. Ignis est iste perpetuus, qui numquam deficiet in altari.* Hinc orta apud Judæos festivitas, quam appellabant ξυλοφορίων, qua ligna in Templum portare consueverant, ad ignis illius inextincti pabulum. Meminit Josephus. Is porro ritus apud exteras gentes propagatus est, quæ in prytaneis suis ignem perpetuum magna cura asservare solitæ sunt. Vetustissimum hunc esse apud Chaldæos morem memoriæ prodidit R. Moses ben Maimon in More nevochim. Invaluit eadem consuetudo apud Medos & Cappadocas; apud Dugbiimos quoque Benjamino Tudelensi memoratos, & in Asiæ insulis Chenerag ignem adorantes, in eumque se sponte sæpe, itidem ut apud Indos fieri solitum legimus, cultus & obsequii caussa immittentes, seque vivos concremantes. Invaluit & apud Phryges, aliasque Asiæ gentes. In cultum ignis tota Ægyptus consensit: τὸ πῦρ ἐφύλαττον ἀθάνατον ἐν τοῖς ἱεροῖς. *Ignem immortalem servabant in delubris:* inquit Porphyrius de Ægyptiis: unde tot apud illos Vulcani simulacra. Iarbas apud Getulos,

Centum aras posuit, vigilemque sacraverat ignem,
Excubias Divûm æternas.

ut habet Virgilius. In templo Gaditano Herculis ignem arsisse perpetuum tradit Silius. Factum id etiam in templo Jovis Ammonis: factum apud Arabes, qui statis singulorum dierum horis igni sacrificabant, seque ei devovebant, ut accurate refert R. Menachem Lonzano: factum & in Delphico templo; quippe & alius Mosis typus Apollo fuit, ut infra demonstrabimus: factum & Athenis in templo Minervæ Poliadis: nec Athenis solum, sed & in omnibus Græciæ urbibus, ut probatum est à Casaubono in Athenæum: factum & in Ætnæo Vulcani templo, & in Erycino Veneris, auctore Æliano: factum id quoque Romæ à Vestalibus, traducto more ad Romanos ab Albanis, qui eum à Lavinienſibus, hi à Trojanis acceperant: vel traducto potius à Græcis: dubitat enim Prudentius, à Phrygia, an à Græcia arcessenda sit ea consuetudo; mihi vero haud paulo sit verisimilius per colonias Græcorum in Italiam fuisse illatam. Ipsi demum Romanorum Imperatores, Regum Persarum exemplum secuti, ignem sacrum sibi præferri voluerunt. Nec ita pridem ignis perpetui servandi ritus exolevit apud Lithuanos, Samogitos, & Moscovitas, cum quibus olim per Armeniam & Iberiam, ut hodieque, commercia Persis esse potuerunt: cum præsertim celeberrimum in Caucaso regionibus illis imminente Pyreum per multa sæcula inrestinctum perseveraverit. Id manere ad hanc diem affirmavit Teixeira, aliique complures; quod falsum esse deprehendit Olearius, oculatus testis, scriptor integerrimæ fidei. Hunc à Persis ritum profecto acceperunt Sarmaticæ istæ gentes; & vetustissimum quidem hoc est, cum Sauromatas ignem venerari tradiderit Nymphodorus in libro De barbaricis institutis, ut testatur Clemens Alexandrinus. Scribunt idem de Tartaris Gulielmus de Rubruquis, & Johannes Plancarpinius. A gentibus istis Borealibus transiit eadem consuetudo ad Hibernos, apud quos Moniales Kildarienses ignem à multis annis, vel potius sæculis servasse narrat Giraldus Cambrensis. Ignis Brigidæ vocabatur, quasi rei auctor pia virgo fuisset. Cœnobium ipsum dicebatur, Domus ignis. Verum ab Ethnicis traductum fuisse institutum indicat Henrici Archiepiscopi Dublinienſis factum, qui superstitionem hanc, ut pote profanam, & Christiana pietate indignam abolevit. Quanquam & renovatam subinde, ad Henricum octavum perseverasse, sunt qui constanter affirment. Quinetiam morem eumdem servasse Mexicanos notat Herrera. Sed & Sinas quoque, apud quos natum Zoroastrem volunt Persæ recentiores, ignem adorare, & injecti succini cremationem colere peregrinatores narrant. Legimus porro apud Maximum Tyrium, priscos Persas censuisse ignem esse divinitatis simulacrum; quæ videtur Brachmanum quoque fuisse opinio. Item Porphyrius: θεοῖς γὰρ οὐ τὸ πῦρ ἀθάνατον φυλάττομεν ἐν τοῖς ἱεροῖς, ὃν μάλιστα ἑαυτοῖς ὁμοιότατον· *Diis enim ignem immortalem servamus in Templis; ut pote qui sit ipsis quàm simillimus.* At postmodum, non ut Dei imaginem, sed ut Deum ipsum, ignem coluerunt. Quo eos fortasse perpulit istud Mosis: *Dominus Deus tuus ignis consumens est.* Vere itaque adversus Apionem prædicat Josephus, cum alios ritus plerosque à Judæis accepisse gentes propemodum universas, tum maxime λύχνων ἀνακαύσεις· Redeamus ad Zoroastrem, ex cujus fama & existimatione provenit eorum fallacia, qui sub ejus nomine Oracula quædam magica Græce scripta incautis obtruserunt. Edita illa sunt cum Pselli & Plethonis scholiis: sed si nares admoveris, fraus subolebit. Vetustiora quidem illa sunt, nihilo tamen γνησιώτερα Oracula, quæ Crœsi temporibus extitisse narrat Nicolaus Damascenus. Insinceros quoque eos dixerim libros, quos Chaldaice scriptos, & Chaldaicis commentariis illustra-

Agath. libr. 2. Levit. 6. 12, 13.
Joseph. de bell. Jud. libr. 2.
Maim. in Mor. Nev. libr. 3. cap. 30.
Porphyr. περὶ ἐμψ. ἀποχ. libr. 2. Virg. Æn. 4.
Sil. libr. 3.
R. Men. Lonz. in Duab. manib.
Casaub. Anim. in Athen. libr. 15. cap. 19
Ælian. De anim. libr. 10. cap. ultim. l. 11. cap. 3.
Prudent. libr. 2. contr. Symmach.
Olear. Tom. 1. libr. 4.
Clem. Alex. Protrept.
Rubruq. cap. 5. Plancarp. cap. 3. Girald. Cambr. Topogr. Hibern. distinct. 2. cap. 34.
Herr. Dec. 5. libr. 2. cap. 15.
Maxim. Tyr. Orat. 38.
Porph. περὶ ἐμψ. ἀποχ. l. 2.
Deut. 4. 24.
Joseph. libr. 2. contr. Apion.
Nicol. Damasc. Hist. libr. 7. in

Exc. Conſt. Porphyr. tos, & effata ac ſententias complexos Johannem Picum habuiſſe ferunt; inſincerum & librum Zind, mihi de nomine ſolum cognitum, quo ritus magicos, & ignis colendi diſciplinam aiunt contineri: inſinceros & quos Hermippus, Plinio teſte, ducentis verſuum millibus ſub Zoroaſtris nomine conditos, indicibus quoque poſitis explanavit. Ex iiſdem falſariorum incudibus profectus eſt ſupra memoratus Perſicarum Len

gerebant. Olei quoque unctione ad consecrationem utebantur, & nudis pedibus incedebant, perinde ut Moses cum ad rubum ardentem accessit. Decalogi præcepta vetustis literarum monumentis sibi tradita retinent; ex quibus etiam literis futurum cognoverunt, ut omnes homines unicæ legis imperio contineantur. Præclare hæc intellexit Gulielmus Postellus noster, cum scripsit in Commentario ad Jezirah, Brachmanes *ad hanc usque diem servare sacræ doctrinæ præcepta, in quibus eadem præscripta habent, quæ & Moses cælitus accepit.* Prodidit supra memoratus Megasthenes, Strabone & Arriano testibus, nefas eos habuisse vitiatam Deo aut mancam victimam offerre, & quamdam servasse legem talionis; quæ consentanea sunt præceptis à Mose in Exodo & Deuteronomio traditis: & lege apud eos cautum fuisse, ne Indus quisquam se daret in servitutem; quam legem à vetustis ipsorum Philosophis latam esse Diodorus affirmat. Nempe ortum habuit ex hoc decreto Mosis in Levitico: *Si paupertate compulsus vendiderit se tibi frater tuus, non eum opprimes servitute famulorum, sed quasi mercenarius & colonus erit: usque ad annum Jubilæum operabitur apud te, & postea egredietur cum liberis suis, & revertetur ad cognationem, & ad possessionem patrum suorum: mei enim servi sunt, & ego eduxi eos de terra Ægypti: non veneat conditione servorum; ne affligas eum per potentiam, sed metuito Deum tuum.* Nunc etiam, dum peregrinantes matutinis horis ad iter se accingunt, Sacerdotes ipsorum perticam depangunt in terram, cujus summitas circumplicata est serpentis simulacro. Id venerantur singuli, & salutant: traducto nimirum more ex æneo serpente Mosis.

Strab. libr. 15. Arrian. Indic. Deut. 15. 21. Exod. 21. 24. Lev. 25. 39, & seq. Diodor. libr. 2.

II. At non una est Indorum omnium Ethnicorum de rebus divinis sententia: nam sectæ sunt apud eos longe plures, quarum omnium discrimina notare nihil necesse est. De Coromandelensibus huc adjecisse quædam sufficiet. Hi quamvis à Guzarattensibus discrepent religione & moribus, non pauciora tamen retinent Mosaicæ doctrinæ vestigia: nam & ipsum quoque Mosem sub Annuræ nomine celebratum ipsis fuisse nonnulli arbitrati sunt. Deum unicum, mundi conditorem agnoscunt. Cassiopam à Brama Dei filio genitum ferunt citra mulieris consortium, primum Brachmanum parentem fuisse, Diti uxorem duxisse, liberos alios pietate insignes & æquitate, alios impios procreasse; sic Adami, (quem & de nomine Bengalenses norunt) Evæ, Abelis, & Caini historiam adumbrantes. Ante orbem conditum nihil extitisse aiunt præter Deum & aquam, propter illud Geneseos: *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Gigantum fabulam ad sextum Geneseos caput expressam habent. Coram idolis suis saltant, itidem ut Ebræi coram vitulo aureo: quem tamen morem, ut verum fatear, videntur utrique ab Ægyptiis accepisse. Quemadmodum enim ritus plerosque hauserunt Ægyptii ab Ebræis, ita Ebræi vicissim ab Ægyptiis, apud quos diuturnam fecerunt moram, multos acceperunt. Indorum vero Ethnicorum, de quibus agimus, religio ab Ægyptiis fere, sed & à Persis etiam, aliisque prodiit, qui institutis Ebraicis imbuti, eadem ipsis communicarunt. Porro sacra illa coram idolis saltatio invaluit apud omnes propemodum gentes, jam inde ab antiquis temporibus. Ad idola accedentes Brachmanes tintinnabulum gestant, instar tintinnabulorum summi Ebræorum Pontificis. Pueris aures perforant, quos in perpetuam servitutem Deo sunt mancipaturi; quo ritu, inter Ebræos, dominis suis servi in perpetuum se addicebant Ex inextincto Ebræorum igne prodierunt lychni diu noctuque coram idolis Indorum ardentes. Puerperas & pueros à partu recentes immundos esse, atque hanc immunditiam aquis ablui rentur; tum pueris nomina paucis ab ortu diebus imponunt: quæ Ebræorum institutis omnia consentiunt. Incesta, & adulteria supremo supplicio sanciunt, juxta præscriptum Mosis. Solis Brachmanibus, itidem ut Levitis, patent interiora Templi, reliqui arcentur. Lustricis aquis lavantur utrique ad eluendas impuritates, & noxas expiandas. Morticinorum contactu sese pollui censent utrique. Cibaria idolis Brachmanes apponunt, instar Panum propositionis. Brachmanes puellas impuberes ducere tenebantur, quod & de summo Judæorum Pontifice scribunt Rabbini. Ritus nuptiarum apud Brachmanes perficitur oriza ter à sponso in caput sponsæ profusa: quod frumento profuso Judæi faciunt. Atque hujus moris typus fuisse videtur confarreatio. Brachmanibus & Judæis usurpatur mortuorum lavatio. Brachmanis cædes, itidem ut Judæi, peregrinationibus expiatur. Celebris est apud illos Merouvvæ montis mentio, de quo mira quædam narrant; quæ vox nomina Meropurbatei, & Meri montium repræsentat, de quibus proxime egimus. Scribit præterea Rabbinorum doctissimus Maimonides, idololatras Indos Adami & Evæ, vetitæ arboris, & serpentis fallacis historiam sua etiamnum ætate novisse. Verum, ne quid dissimulem, hæc Coromandelensium Indorum religio, multo videtur Guzarattensi recentior, ut pote Judæorum posterioris ævi institutis aliquot perspersa. Redolet quoque Christianorum doctrinam, vel olim à sanctis Apostolis Thoma & Bartholomæo, & deinde à Pantæno, aliisque; vel ex Per-

tum & Coromandelensium.

Genes. 1, 2.

Maimon. More Neu. Part. 3. cap. 29.

sarum Christianorum commercio acceptam. Nam Brammam quemdam Deo genitum, Deum inter & homines μεσίτην & sequestrum fingunt, eademque ipsi tribuunt quæ nos Christo. Summum Deum sub Cristnæ nomine in mundum veniſſe aiunt, & Dæmonem totius orbis victorem debellaſſe, ejusque vinculis exemiſſe sexdecim captivarum puellarum millia, atque has subinde ipsius pulchritudine captas ei nupſiſſe; quæ Christum animarum nostrarum vindicem, & inferorum domitorem apertiſſime repræsentant. Narrant iidem Gayazoram mundi peccata sustuliſſe, & à Deo deinde morti fuiſſe datum, sed ea tamen lege, ut qui corpori ejus massam, sive farinam coactam aqua & subactam imponeret, amicos defunctos vinculis tartareis liberaret. Quæ germana sunt & similia veteris illius calumniæ, à Cæcilio apud Minutium Felicem memoratæ, qua dicebantur Christiani infantem farre contectum iis apponere qui sacris imbuebantur, ut eum cæcis occultisque vulneribus confoderent. Hæc autem sacrosanctum Eucharistiæ mysterium & sub specie panis delitescens Christi corpus non obscure adumbrant. Utcunque est, satis evincunt superiora vetustiſſimæ Indorum religionis architectis multum instrumenti ac copiæ Mosaicos libros suppeditaſſe.

Qui factum, ut ad Indos Mosaica doctrina penetrarit.

III. Indi porro mysteriis Ebraicis per Ægyptiorum commercia, fortaſſe & Ebræorum ipsorum, videntur fuiſſe imbuti. Ebræos enim Arabicum, Persicum & Indicum mare lustraſſe persuadent navigationes jussu & auspiciis Salomonis in Ophir susceptæ. Nec enim putandum est hoc fine ita ipsorum constitiſſe classes, ut non in alias quoque regiones excursus tentaverint. Ægyptios vero in Indiam plerosque confluxiſſe docent nos Historiæ. Narrat Diodorus Osirim ad Indos penetraſſe, illic regnum per duos & quinquaginta annos tenuiſſe, præclara multa gentem rudem & incultam docuiſſe, urbes condidiſſe, leges posuiſſe, multasque in India passim Ægyptiorum colonias diſſeminaſſe. Adeo ut posteriores Indi Dei hujus ortum patriæ suæ adscripserint, quem veteres ex occiduis partibus veniſſe dicebant. Nec me fugit hanc Osiridis in Indiam expeditionem, perinde ac illam Herculis, (quem itidem ut Bacchum, alii Thebanum, Ægyptium alii fuiſſe volunt) fabulosam & eſſe, & haberi ab Eratosthene, atque id à Strabone adversus Megasthenem egregie eſſe probatum. Cauſſas quoque figmenti hujus perspectas habeo, quas & supra tetigi. Verumtamen male hæ & infabre cusæ fuiſſent fabulæ, niſi prisca gentis utriusque commercia colorem iis aliquem, forsitan & occasionem dediſſent. Sed missis iis recurramus ad Historiam, unde cognoscimus in Indiam confugiſſe Ægyptios complures, cum Ægyptum Cambyses invasit. Crebra quoque cum Indis Ægyptios agitaſſe commercia non obscuris probatur argumentis. Velut illa vaccarum reverentia, quam ab Ægyptiis eſſe profectam tradit Artapanus; Sinica scribendi ratio Hieroglyphicæ Ægyptiæ persimilis; Pyramis quædam à Brachmanibus culta, & Dei cujusdam ossa complecti credita, ut refert Clemens, Pyramidum Ægyptiarum instar; Gentis utriusque in certas tribus ac prope easdem distinctio, quas accurate adnotatas habes apud Strabonem, Diodorum, & Arrianum. Par apud utrosque similium idolorum, & in serpentium formam fere fabricatorum cultus, & præcipua omnia Pythagoricæ Philoſophiæ capita, quæ ab Ægyptiis fere Pythagoras acceperat, quæque Brachmanes pertinaciter ad hanc diem retinuerunt; potiſſimum vero doctrina Metempsychoseos, quam primi Ægyptii tradiderunt, ut auctores sint Herodotus, & Clemens Alexandrinus, & à quibus profecta in Indiam & Sinenses tractus manavit. Multas quoque in India ditiones jam inde à priscis temporibus poſſederunt Arabes. Quosdam etiam ad Indum fluvium collocat Dionysius Periegetes. Cum ait ergo Lucianus, primos omnium hominum Ægyptios Deorum habuiſſe notitiam, templaque iis ac lucos posuiſſe, sic intelligo; profani idolorum cultus & πολυθεότητος auctores Ægyptios extitiſſe; ab iisque plurimas gentes, Indos in his, eadem dogmata ac ritus accepiſſe. Optimis illi quidem ad colendum Deum ritibus à Noachi filiis, gentis illorum auctoribus, primum fuerant instituti; quamobrem nulla olim in ipsorum templis simulacra visebantur; uti neque apud Syros: quemadmodum ibidem Lucianus affirmat. Verum progresſu temporis à priſtina pietate ad nefarias religiones deflexerunt. At vera religio penes Ebræos fuit; quam à Noacho, & deinde ab Abrahamo per manus sibi traditam constanter retinuerunt. Sed hæc uberiorem sibi tractationem deposcunt.

Diod. libr. 1, & 2.

Strab. libr. 15.

Artap. apud Euseb Præp. Evang. libr. 9.

Strab. libr. 15. & 17. Diodor. libr. 1. & 2. Arrian. Indic.

Herod. libr. 2. cap. 123. Clem. Alex. Strom. 3. & 6.

Lucian. de Dea Syr.

CAPUT

CAPUT SEPTIMUM.

I. *Moſes à gentibus ad Septentrionem & Occaſum poſitis agnitus & cultus: à Thracibus*, II. *Germanis*, III. *Gallis*, IV. *Britannis*, V. *Hiſpanis*, VI. *& ipſis etiam Americanis.*

Moſes à gentibus ad Septentrionem & Occaſum poſitis agnitus & cultus: à Thracibus.

CÆterum Theuthi illius, ſive Mercurii Ægyptii, de quo dixi, quemque jam Moſem credere licet, cultus apud exteras gentes ita propagatus eſt, ut inter Thraces, Germanos, Scythas, noſtrates Gallos, & ipſos quoque Britannos, ac Hiſpanos ſummum numen habitus ſit. De Thracibus teſtis locuples Herodotus, qui non popularem apud eos Deum eſſe Mercurium ait, ſed Regum tantum, qui ſummis illum religionibus colunt, & cujus ſolius numen jurant, ſeque ab eo prognatos ferunt. In mediis quidem Boſphori Thracii anguſtiis Mercurii fanum in rupe viſebatur, Polybio teſte. Erat & in Bithynia Thraciæ proxima, & trans Boſphorum poſita, locus ἑρμῆ οἰκία dictus, non ab Hermo Athenienſi neſcio quo, Theſei ſocio, ut vult Plutarchus, ſed à Mercurio ipſo, ut Pythopolitæ in vicinia ſiti aſſeverabant. In Imbro etiam, Thracica inſula, colebatur Mercurius, alio nomine Imbramus dictus; unde & Imbrus inſula nomen habuit. Scriptum id reliquit Euſtathius ad Dionyſium Periegeten: ἡ ὴ ἴμβρῳ, inquit, Θρακικὴ μὴν ὄζι νῆσος, ἱερὰ καβείρων ἡ αὐτή. ὄνομα ἢ δαιμόνων οἱ κάβειροι. ἐπιμᾶτο ἢ αὐτόθι ἡ ἑρμῆς, ὃν ἴμβραμον λέγουσιν οἱ κᾶρες, ὡς ἐν τοῖς ἐθνικοῖς ἀναγράφεται· *Imbrus Thracica inſula eſt, ſacra & ipſa Cabiris. Cabiri autem Deorum nomen eſt. Ibidem colebatur & Mercurius, quem Imbramum Cares appellant, ut ſcriptum extat in Ethnicis.* Stephani Ethnica intelligit, in quorum Epitome quæ ſupereſt, verba hæc reperias: ἴμβρος, νῆσος ἱερὰ καβείρων, ἡ ἑρμῆ, ὃν ἴμβρον λέγουσι μάκαρες· *Imbrus, inſula ſacra Cabiris & Mercurio, quem Imbrum Beati appellant.* Utra emendatior ſcriptura, Stephani an Euſtathii, ſtatuere promtum eſt. Cares quippe Lemnum occupaſſe ſcribit Cornelius Nepos, unde facilis conjectura eſt nec à vicinis locis abſtinuiſſe. Ergo Stephanum ſic emendabis ex Euſtathio: ὃν ἴμβραμον λέγουσιν οἱ κᾶρες· *Quem Imbramum appellant Cares.* Nos autem in Imbrami vocabulo, Amrami, qui fuit Moſis pater, nomen perſpicue agnoſcimus, cui euphoniæ gratia b inſertum eſt. Sic in Gallicis vocibus, *chambre*, *nombre*, ex *camera* & *numerus*: ſic in γαμβὸς, ex γάμος; in μεσημβρία, ex μεσημερία. Itaque Septuaginta Interpretes Ebraicum nomen עמרם reddiderunt ἀμβρὰμ, quemadmodum legendum quoque eſt in excerptis Demetrii, quæ repræſentat Alexander Polyhiſtor apud Euſebium; non uti legitur in vulgatis codicibus, ἀβραάμ. Ex ἀμβρὰμ autem manifeſto fecerunt Cares, ἴμβραμος. Patrum autem nomina filiis aliquando tribuiſſe Ægyptios ſupra ex Joſepho probavimus. Itaque Moſes patris Amrami nomen tulit, & ab eo Imbrus inſula nomen traxit. Ex Ægypto autem Amrami & Moſis notitiam Cares & Iones attulerunt, jam inde à Pſammitichi ævo; quo Ægypti regnum tenente, ſedem ipſos in ea regione fixiſſe Herodotus memoriæ prodidit: vel ad eos intulerunt Phœnices, cum patria relicta Bithyniam, Thraciam, & finitima loca duce Phœnice, Rhodum quoque, & vicina loca, Cadmum ſecuti inſederunt. Clare id intelligas ex Diodoro. Sed & alias illuc conſediſſe Phœnicum colonias oſtenditur ex Ergea Rhodio apud Athenæum, & Conone apud Photium, & aliis. Igitur in Rhodi vicinia loca de Phœnicum nomine appellata agnoſcunt Ptolemæus, & Stephanus; & Cariam Phœnicen fuiſſe dictam docet nos ex Corinna & Bacchylide Athenæus. Sed & Pamphyliam ac Piſidiam Cariæ vicinas regiones Plutarchus Phœnicen appellat; & vicini Solymi φοίνικον ἔδος nuncupant à Quinto Smyrnæo, & Phœnicio genere prognati à Chœrilo prædicantur. Quid quod & Samum Ionicam ab Amramo quoque nomen traxiſſe veri haud diſſimile eſt? ab Imbraſo ſiquidem fluvio, cui & Parthenio nomen fuit, Imbraſiam eſſe dictam tradit Strabo. Nam vocem Amram ad nominum ſuorum formam flectentes Græci dixerunt ἄμβρας & ἴμβρας· Ut pro Adam & Abraham, Adas & Abrahas. Ab ἴμβρας prodiit Imbraſus. Samum autem Ionicam frequentibus Phœnicum commerciis fuiſſe frequentatam ſatis ſuperque à Bocharto probatum eſt. Huc facit & Serapidis Templum, quod in Thracia extitiſſe Polybius perhibet; cujus Dei effigiem ex Ponto acciviſſe Ptolemæum Lagiden tradunt Plutarchus, Tacitus, Euſtathius: facit & Liberi, quem Moſem eſſe probavimus, receptus apud Thraces cultus, & à Poëtis tantopere celebratus: facit & Vulcano, qui Moſes quoque eſt, honos in Lemno Thracica inſula habitus. Adde myſteria Cabirorum, non ex Phrygia profecta, nec à Ca-

Herod. libr. 2. cap. 30. & libr. 5. cap. 7. Polyb. libr. 4. Plutarch. Theſeo.

Corn. Nep. in Miltiad.

Euſeb. Præp. libr. 9. cap. 22.

Herod. libr. 2. cap. 61, & 152, & 154. & libr. 3. cap. 11. Diodor. libr. 5. Athen. libr. 8. Phot. Tm. 186. Ptol. l. 5. cap. 2. Steph. in Ἀσσυρία, & Φοινίκη. Athen. libr. 4. Plut. in Alex. Quint. Smyrn. libr. 3. Chœr. apud Joſ. l. 1. cont. Ap. Strab. libr. 10. & 14.

Boch. Chan. libr. 1. cap. 8. Polyb. libr. 4. Plutarch. de Iſid. & Oſir. Tacit. Hiſt. lib. 4. cap. 84. Euſtath. in

Dion. Perieg. Apoll. Sch. libr. 1. Argon. Aristoph. schol. Nubib. Sanchon. apud Euseb. libr. 1. Præp. Evang Damasc. apud Phot. Cod. 242. Apollon. Schol. libr. 1. Arg. Euseb. Præp. libr. 1. Hesych. in Κάβειροι. Clem. Alex. Paræn. Virg. 3. Æn.

biris Phrygiæ montibus, quod tradit Apollonii Scholiastes, vel potius Scholiastæ; (erudita hæc enim & optima Scholia, Tarrhæi, Lucilli, Sophoclei, & Theonis, doctissimorum Grammaticorum esse docet Aristophanis Scholiastes:) sed è Phœnicia. Berytenim cultos fuisse discimus ex Sanchoniathone, & Damascio. Unum autem è Cabiris fuisse Bacchum prodit idem Scholiastes Apollonii; unum quoque ex illis fuisse Mercurium asseverat ex Dionysodoro. Horum vero fratrem fuisse Æsculapium narrant Philo Byblius ex Sanchoniathone & Damascius apud Photium. Atqui Serapidem, Bacchum, Mercurium, & Æsculapium, unius Mosis simulacra fuisse partim jam vicimus, partim infra vincemus. Itaque mera Mosis mysteria in Cabirorum mysteriis delitescere credendum est. Recepta autem ea fuerunt, & in Imbro, ut ex Stephano & Eustathio docuimus; & in Lemno, ut habet Hesychius; & in Samothrace, quæ Thraciæ insulæ sunt, ut Veteres testantur. Delata fuisse & ad Thyrrhenos à Cabiris ipsis fratribus scribit Clemens Alexandrinus. Delata & ab Ænea in Italiam fuisse colligitur ex ejus narratione apud Virgilium:

Fervor exul in altum
Cum sociis, natoque, Penatibus, & Magnis DIs.

Magni Dii sunt Dii Cabiri, hoc est כבירים, sic dicti à כבר, quod Ebraice & Arabice significat, *magnus fuit, potens fuit.* Unde in Augurum libris *Divi Potes* appellabantur, θεοὶ δυνατοὶ in Samothrace, ut est apud Varronem. Perveniisse ea & ad insulam usque Britanniæ finitimam tradit Artemidorus. Quin & Samothracen ipsam, prius Leucosiam, deinde à Sao Mercurii & Rhenes filio Samum fuisse dictam docuit Aristoteles in Samothraces Republica, ut legitur apud Apollonii Scholiasten. Ubi & Mosem denuo in Mercurio agnoscis. Et vero cum Josaphatus & Ochozias, hic Israëlis rex, ille Juda, inita simul societate commercia subinde cum Thracibus & Ponti accolis agitaverint, ut refert Josephus, vel inde Mosem & Amramum noscere potuerunt. Verum igitur est, quod probandum susceperam, Mosis famam, & cultum ad Thraces quoque penetrasse.

Varr. de R. R. libr. 4. Artemid. apud Strab. libr. 4. Apoll. Schol. Argon. libr. 1. Joseph. Antiq. libr. 9. cap. 1.

II. De Germanis illustre est Taciti testimonium, quo præcipuos in illis honores Mercurium occupasse docet. Tum addit: *Pars Suevorum & Isidi sacrificat. Unde caussa & origo peregrino sacro, parum comperi, nisi quod signum ipsum in modum Liburnæ figuratum docet advectam religionem.* Unde vero advectam? nempe ex Ægypto ubi Isis colebatur, per Euxinum Pontum, atque inde per Danubium in Suevos, & ex illis in reliquam porro Germaniam. Certe ad fontes Danubii penetrasse Ægyptios Osiride duce testatur Diodorus; Herodotus vero duce Sesostri Scythas & Thraces subegisse, in eorum regionibus trophæa statuisse, perveniisse ad Phasim, & in Colchide partem exercitus reliquisse; at Eustathius Osirim aratri usum docuisse Tauros Scythicam gentem. Alio postea nomine Germanos appellasse Mercurium observat Paulus Diaconus, & Wodan, seu Gwodan dixisse. Id autem ex Mosis doctrina habuerunt, quod non ex Dei magnitudine esse censerent, in ullam eum humani oris speciem assimilari. Auctor idem qui superiorum Tacitus.

Germanis, Tacit. De mor. Germ. Diod. libr. 1. Herod. libr. 2. cap. 104. Eustath. in Dion. Per. Paul. Diac. De gest. Long. libr. 1. cap. 9. Tacit. De mor. Germ.

III. Ex Germania videtur in Galliam demum transiisse idem cultus Mercurii. Gallos eadem de Mercurio ac Græcos sensisse perhibet Cæsar: *Deum*, inquit, *maxime Mercurium colunt: hujus sunt plurima simulacra; hunc omnium inventorem artium ferunt; hunc viarum atque itinerum ducem; hunc ad quæstus pecuniæ, mercaturasque habere vim maximam arbitrantur.* Ad utrosque autem, Gallos dico & Germanos, Theuthi quoque appellatio penetravit, unde & hi Theutoni dicti, & plurimi ex iis sibi hinc nomina fecerunt, velut Theuta nobilis illa Illyriorum regina, Theodobaldus, Theodomannus, Theocebalus, Theodebertus. Scio Aventinum nominum illorum originem repetere à *Dieths*, vocabulo antiquo linguæ Germanicæ, quod *divitias, officium*, & *facinora præclara* significat; Grotium vero à *Theud*, quod *populum* sonat; sed verisimilior est originatio nostra, & doctorum virorum suffragiis comprobata. Dani, & ad Septentrionem positæ gentes Germanicæ propaginis, *Tiis* Mercurium appellabant, Angli *Teves*. Testes Monumenta Danica Wormii. Galli vero Teutaten supremum Deum venerabantur, & sanguine humano placabant. Nomen fortasse compositum ex *Theuth* & *Taith*. *Taith* Armorica lingua & Britannica veteri, quæ valde affines sunt, & prope eadem, & quarum utramque à veteri Gallica manasse eruditi sciunt, *viam* significat. Ita ut *Theuth taith*, sive *Teutates*, idem sonet ac *Deus viæ*, sive ἐνόδιος, quod unum esse diximus ex cognomentis Mercurii. Hoc nominis etymon debemus Camdeno. Arcessere id quoque possimus ex vocibus *Theuth* & *Tat*, quæ postrema dictio patrem notat eadem Celtica veteri lingua, ac si *Mercurium patrem* dixisses, ut Romani dixerunt Diespiter, sive Juppiter, & Marspiter. Insigne præterea Ægyptiacæ religionis ad Germanos & Gallos propagatæ monumentum, è sepulcro Childerici Francorum Regis

Avent. Nomencl. præfix. Ann. Bolor. Grot. in Hist. Goth. Worm. Monum. Danic. libr. 1. cap. 4. Camd. Brit. p. 13.

Tornaci effossum ante aliquot annos, hodie visitur in Bibliotheca Regia: bubulum nempe caput auro effictum, Solis imagine in fronte notatum. Hæc erat scilicet Apis Ægyptiorum Dei effigies, cui Solis symbolum inerat, ut Macrobius docet. Et ne quis Apim esse nesciret, adjectæ fuerant apes aureæ plusquam trecentæ, ut ex harum nomine nomen illius intelligeretur. Nam cum ex putrefactis boum visceribus nasci apes magno consensu Veteres tradiderint, patrium illis nomen fuisse inditum mihi verisimile fit; & quoniam ex Api, qui bos est, ortæ sunt, Apes esse dictas, & quasi patronymicum nomen tulisse. Quod vocis hujus etymon longe probabilius est, iis omnibus quæ adhuc allata sunt. Boum autem capita ab Ægyptiis esse culta docet Octavius apud Minutium Felicem. Indi etiam, qui bovis cultum acceperunt ab Ægyptiis, & ad hanc diem retinuerunt, capita bubula vexillis suis appingunt. Quinetiam simulacrum illud aureum ab Aarone conflatum, ab Israëlitis adoratum, non vitulum, sed vituli caput fuisse sanctorum Patrum plerique affirmarunt; Tertullianus, Lactantius, Optatus, Hieronymus, alii. Atqui ritum hunc ab Ægyptiis sumserant Ebræi, & id agebant quod agentes eos viderant, bubulum nempe caput colentes. Sed & traditum est à Plutarcho Cimbros, qui Celtoscythæ erant, cum Italiam infestis armis adorirentur, taurum æneum, Ægyptiacæ haud dubie originis Deum, sic tanquam præsens numen circumtulisse, per eumque, si quando res poscceret, juravisse; atque eum tandem, profligato Barbarorum exercitu, in Lutatii Catuli Imperatoris domum, quasi victoriæ primitias, fuisse illatum. Notabo & id obiter, vocem quoque Theuth usurpasse Græcos, & in Θεὸς recoxisse: plerosque enim Græcorum Deos ex Ægypto esse allatos scire licet ex Diodoro, & ex iis quæ diximus. Ex Θεὸς autem Græco, prodiit Latinum *Deus*.

Tertull. adv. Jud. cap. 1. Lactant. libr. 4. cap. 10. Opt. Mil. l. 3. Hier. in Ose. 4. Plutarch. in Mario.

Diod. libr. 1.

IV. De Britannis vero nihil est cur dubitemus affirmare receptum fuisse inter eos cultum Mercurii; cum Gallorum sacra apud eos fuisse deprehensa Tacitus testetur, & pluribus demonstrari possit. Liberi etiam Patris cultum, ac ceremonias apud Amnitas Britannicam gentem, magno apparatu celebratas fuisse tradit Dionysius Periegetes. Liber autem, Moses ipse est. Samothracum quoque mysteria, in quibus delitescit Moses, in insulam Britanniæ proximam trajecisse narrat Artemidorus apud Strabonem, ut dixi.

Britannis.

Tacit. in Vit. Agric.

Strab. libr. 4.

V. Nec sum animi dubius Gallis in Teutate colendo, sicut in aliis plerisque, Hispanos consensisse: non quod prope Carthaginem Novam tumulus extiterit, qui Mercurii Teutatis diceretur, ut vulgo creditur: sed quod apud Livium, qui rei hujus auctor jactatur, mentionem tantum fieri *tumuli Mercurij* fidem faciat emendatissima Gronovii editio; & quod magno numero Celtæ confluxerint in Hispanias, illucque mores suos ac religionem intulerint, sedibusque in ea positis Celtiberi dicti fuerint.

Hispanis,

VI. Observatione quoque dignum existimo, quod nonnullis fortasse leve videbitur, Mexicanos Deum lingua sua *Teutl* appellare: unde factum nomen *Teutlille*. A Theuth Ægyptio venisse dictionem hanc affirmare vix ausim, vereor enim hominum judicia. Sed tamen notum est quid de vasta illa & uberrima Atlantici maris insula, multorum dierum navigatione à Gadibus dissita, à Pœnis reperta, & magna cautione celata scripserint Diodorus, & Auctor Mirabilium quæ Aristoteli adscribuntur. Hoc si sit, uti esse fertur, ex Taauto Phœnicum, à quibus ortum & religionem Carthago habuit, & ex Theuth Ægyptiorum prodiisse Teutl Mexicanorum; & ex horrendis illis Phœnicum & Carthaginensium sacrificiis, quibus homines immolabantur, extitisse similia illa Mexicanorum, aliorumque Novi Orbis incolarum, vehemens suspicio est. De Americanorum originibus, totis jam voluminibus ventilata est & excussa quæstio. Mihi quidem semper verisimile visum est, sive priscorum Phœnicum, sive Carthaginensium naves freto Gaditano digressas, sive alias ex Europæ & Africæ oris ad occasum devexis solutas, Austrum versus processisse; quo sæpissime illas commeasse ex antiquis historiis satis constat: cum autem pervenissent intra Tropicos, & ventos illic secundos ab ortu in occasum perpetuo flantes, & mare eodem cursu incitatum nactæ essent, sese mari & vento permisisse, & in Americam expedita & commoda navigatione appulisse; ac invitatas postmodum ubertate terræ, sedes illic fixisse: cum præsertim difficilior esset regressus; nam venti in ortum ferentes ab occasu, circa septimum tantum ac vicesimum ab Æquinoctiali gradum petendi erant; illic enim fere flant: quanquam extra Tropicos magna est ventorum inconstantia. Nullam itaque itineris sui notitiam Antiquo Orbi, unde venerant, dare potuerunt; vel si forte dederunt, temporum deinde lapsu, aut casu aliquo, aut hominum negligentia commercium omne intercidit. Quemadmodum florens olim Norvegos inter & priscos Groenlandos societas, & ratio negotiorum, gravissima demum pestilentia ita soluta est, ut ejus etiam obliterata sint vestigia. Sententiam nostram apprime confirmat tradita à laudatis scriptoribus, Francisco Lopezio à Gomara, Josepho Acosta, & Garcilasso à Vega opi-

Diod. libr. 5.

& ipsis etiam Americanis.

Gomar. Hist.

Indic. libr. 1. cap. 13. Acosta. Hist. Ind. libr. 1. cap. 19. Garcil. Hist. Yncar. libr. 1. cap. 3.

nio, viam in has oras instituisse Christophorum Columbum, Hispani cujusdam navarchi indicio, cui nomen Alphonso Sanctio ab Huelva. Hunc aiunt in Canariis, & Azoribus commercia agitantem, vento abrepta navi, ad longinquas terras & ignota litora appulisse, & reditus demum explorata via ac reperta Maderam pervenisse; & à Columbo, quem forte illic nactus erat, domi benigne & liberaliter exceptum, navigationis suæ commentarios & ephemerides, sic tanquam hospitalitatis munus, ipsi morientem reliquisse. Quod igitur Sanctio contigit, hoc ipsum jam aliis prius contigisse credibile est. Astipulantur sententiæ eidem, plurimæ apud Americanos priscarum Antiqui Orbis religionum & rituum notæ. Circumciduntur Mexicani infantes, Jucatanenses, & alii. Ignem perpetuum & inextinctum servant Mexicani: quod à Mosis Lege profectum diximus. Quo loco Dæmonis sui responsum acceperant Mexicani venefici, illic ara lapidea ab iis exstructa est: quod prius fecerat Jacob post oblatam sibi Dei speciem. Sacrificia illic humana, ut dixi, ex Pœnorum institutis. Sanguinem suum per membrorum incisuras fundunt, quemadmodum Prophetæ Baalis, Eliæ temporibus. Jubilæum celebrant quinquagesimo quoque recurrente anno, & sabbathum septimo quoque die. Neomenias etiam observant Caraibæ, & renascentem Lunam, ut buccinæ clangore Judæi, sic magnis clamoribus celebrant & salutant. Iidem porcina abstinent. Apud Peruvianos fiunt quædam agnorum sacrificia, Mosaicis pacificorum sacrificiis consimilia. Est & apud illos quidam Paschæ typus, cum limina domorum farina sanguine diluta tingunt. Narrant illi Solem, cum liberos suos Mancocapacum & Coyam Mammam ad mansuefaciendos gentis suæ mores mitteret, virga aurea instruxisse, monitos ut quo loco eam destituere possent in terram, illic imperii sedem ponerent. Quo Mosaicæ virgæ mirifica vis exprimitur. In America Boreali secedunt, seque vulgo segregant menstruales mulieres. Ad impetrandas & promerendas puellarum nuptias voluntarium famulatum soceris exhibent proci, ut Labani Jacob. Apud Mechoacanenses, qui cadaver hominis attigit, corpus abluit. Peruviani, Guatimalenses, & Novæ Hispaniæ incolæ fratrum defunctorum uxores ducere consueverunt. Caraibæ cognatas ex instituto ducunt. Matrimonium contrahunt Peruviani per alligationem calcei, quem sponsæ pedi vir obducit. Id à lege Mosis non valde discrepat, qua vidua fratrem viri sui sine prole defuncti, matrimonium secum contrahere recusantem, calceo exuit. In Nicaraga immundæ habentur feminæ recens enixæ: cum quibus & congredi nefas alii esse ducunt. Hæc Mosaicam doctrinam sapiunt. Aliquos etiam posterioribus temporibus è nostro Orbe illuc commeasse ostendunt quamplurima Christianismi indicia illic reperta. Nec enim uni alicui ætati, vel uni caussæ, unisve auctoribus regionum illarum explorationem assignandam puto. Quod illic effecerunt venti intra Tropicos perpetuo flantes ab ortu, idem alibi tempestas; cujusmodi ea fuit quæ Lusitanos primum in Brasiliam detulit; casus alter alibi, alibi vicinitas præstare potuit. Quid si Novum Orbem alicubi vel hærere Veteri dicamus versus Septentrionem, vel hæsisse; sed Oceani ingruentibus undis olim convulsum dissiluisse; quod de Sicilia fertur, & de Britannia non absurde credi potest, & in terris mari adjacentibus non raro contingit? tum vero manifesta erit caussa, quî feræ omnis generis & pecudes illuc transmigrare potuerint. Quoniam vero Africanis Guineensibus & Angolanis, qui intra Zonam Torridam degunt, commodissimus fuit in Americam trajectus, multos inde transmisisse, & Peruvianæ fortasse genti, per Amazonum flumen navigantes, ortum dedisse existimo. Carent enim utrique literis & scriptura; funiculos autem diversicolores certis nodis distinctos adhibent ad computos utrique; Solem etiam & Lunam utrique adorant; Amazonas quoque America habet perinde ut Africa. Nam cum Africæ interioris incolis commercia habuerunt Æthiopes ad occasum prope Oceanum siti. Atrum autem colorem per frequentia connubia cum albis hominibus illic repertis, perque aëris mutationem, subinde fuisse dilutum reor: quod & aliis evenisse notum est. Multa huc adderem, sed ea sunt præter institutum.

CAPUT OCTAVUM.

I. *Græci Mosaicam doctrinam infinitis fabulis obduxerunt.* II. *A Cadmo & Danao Mosis notitiam habuerunt.* III. *Apollo idem ac Moses.* IV. *Pan idem ac Moses.* V. *Priapus idem ac Moses.* VI. *Æsculapius idem ac Moses.* VII. *Prometheus idem ac Moses.* VIII. *Cecrops idem ac Moses.* IX. *Mi-*

nos idem ac Moſes. X. *Explicatur* 1. *Mach.* 12. 21. *in quo agitur de Judæorum & Spartanorum germanitate.* XI. *Perperam locum hunc interpretatus eſt Joſephus.* XII. *Rhadamanthys idem ac Moſes.* XIII. *Æacus idem ac Moſes.* XIV. *Proteus idem ac Moſes.* XV. *Perſeus idem ac Moſes.* XVI. *Moſes inter aſtra relatus, & Libræ geſtandæ adhibitus.* XVII. *Ariſtæus idem ac Moſes.* XVIII. *Muſæus idem ac Moſes.* XIX. *Orpheus idem ac Moſes.* XX. *Linus idem ac Moſes.* XXI. *Amphion idem ac Moſes.* XXII. *Eumolpus idem ac Moſes.* XXIII. *Tireſias idem ac Moſes.*

I. PRogrediamur nunc ad Græcos, memoriæ veteris & priſcæ ac veræ hiſtoriæ adeo ignaros & rudes, ut Ægyptius ille Sacerdos, cum quo in urbe Sai diſſeruiſſe Solonem narrat Plato in Timæo, & cui Patenciit nomen fuiſſe ſcripſit Proclus, merito ei objecerit numquam ſeneſcere Græcos, nec pueros eſſe deſinere. Hanc doctrinæ Græcanicæ novitatem multis comprobat Joſephus in Diſſertationibus ſuis adverſus Apionem; & Legiſlatores omnes Græcorum, præ Moſe novellos eſſe ac recentes oſtendit; ita ut ne Legis quidem Græcum nomen apud Homerum reperiatur. Cum enim Græci primævæ rerum originis notitia aliqua à Phœnicibus, & Ægyptiis eſſent imbuti, à quibus & univerſos homines Theologiæ ſuæ principia petiiſſe aſſeverat Philo Byblius, & egregios Moſaicæ diſciplinæ ſatus ab iis accepiſſent, hæc puerilibus fabulis ad ſua tempora & coævos ſibi homines accommodatis ita implicuerunt, quas nova ſubinde figmentorum acceſſione conſequens ætas cumulavit, ut veritatem pene totam extinxerint, in denſiſſimas certe tenebras demerſerint. Id in ipſorum Theogonia potiſſimum obſervare licet, cujus cum præcipua capita foris nata eſſent, & extrinſecus quæſita, magnam tamen ejus partem ab Homero & Heſiodo fuiſſe excogitatam Herodotus confeſſus eſt. Simile quidpiam apud Phœnices eveniſſe refert Philo Byblius, quibus poſtquam in Taauti, hoc eſt Moſis, & Sanchoniathonis libris, prima mundi exordia tradita fuiſſe dixit, & veræ Theologiæ poſita fundamenta, merito queritur deformata hæc eſſe à recentioribus, & tanta mendaciorum vanitate infuſcata, ut veritatem jam inde eruere difficile ſit. Neque tamen ita ſunt eraſa apud Græcos veri veſtigia, ut non in fabulis illorum, ſi quis attendat, Moſaica doctrina, & nonnumquam etiam ſententiæ ac verba emineant. Occuparunt hoc argumentum, ac pene jam exhauſerunt Joſephus, Juſtinus, Clemens Alexandrinus, Euſebius, aliique complures, antiqui juxta & recentes, ut in probanda re jam ſatis probata ſuperfluus omnis labor videri poſſit. Quoniam tamen illud eſt diſputationis hujus, temperare mihi non poſſum, quin aliqua afferam, unde appareat priſcam Mythologiam, qua nihil habent Græci antiquius, & quæ Deos ipſis quos colerent, totamque religionem ſuppeditavit, è Moſis ſcriptionibus prodiiſſe; cum præſertim nova aliqua & ab aliis nondum obſervata huc conferre mihi poſſe videar.

Græci Moſaicam doctrinam infinitis fabulis obduxerunt. Procl. in Tim.

Phil. Bybl. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1.

Herod. libr. 2. cap. 53. Phil. Bybl. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1.

II. Ac primam quidem Moſis cognitionem à Cadmo & Danao veriſimile eſt Græcos accepiſſe: quorum ille, juxta nonnullos Ægyptius Thebæus, juxta plurès ac pene omnes Phœnix, cum eſſet Moſis coævus, & à Joſua una cum aliis Phœnicibus pleriſque patria pulſus veniſſet in Græciam, ejus incolas rudes & barbaros ad meliorem cultum traduxit, in urbes coëgit, literis imbuit & doctrina, Moſemque inter Phœnices ſuos rebus præclare geſtis celebrem apud eos prædicavit. Per idem tempus in Græciam quoque profugus appulit Danaus Ægyptius, multaque, ut credere par eſt, de virtutibus Moſis genti ſuæ nimium cognitis commemoravit. Factum idem ſubinde ab aliis, quos ex utraque regione in Græciam varii caſus intulerunt. Cum his igitur præconibus Moſis fama fuiſſet ſparſa in vulgus, Græci ad fingendum & mentiendum proni multis eam perſperſerunt fabulis, variaſque Moſi Deorum & Heroum perſonas impoſuerunt, quemadmodum à doctoribus ſuis Phœnicibus & Ægyptiis jam ante factum acceperant. Quinetiam Deos quoſdam ad Moſis exemplar confictos ab his ſumſerunt, Mercurium puta, Bacchum, ac Vulcanum, & Theologiæ ſuæ inſeruerunt. Quamobrem vere ab Herodoto, & Diodoro, & Euſebio ſcriptum extat, illuſtres quoſque Ægyptiorum Deos ac Heroas ſibi ſumſiſſe Græcos, ſuoſque feciſſe. Quinam Græcorum Deorum indigenæ ſint, quinam advenæ, in præſentia non diſputo: hoc unum mihi probandum ſumo, complures eorum Moſem diſſimulare.

A Cadmo & Danao Moſis notitiam habuerunt.

Herod. libr. 2. cap. 50. Diodor. libr. 1. Euſeb. Præp. libr. 2. cap. 1.

III. Hujus generis Apollinem eſſe aio; qui Φάνης dicitur in Orphicis, Βονδεύς apud Callimachum: quæ nomina Bacchum hunc eſſe denotant. Apollo præterea, qui Sol eſt, idem eſt qui Oſiris: Oſiris autem Liber, ut dixi; unde Sol Virgilio Liber dicitur: Apollo ergo Liber eſt ſive Bacchus. Oſiridis filium eſſe docet Herodotus, at-

Apollo idem ac Moſes. Orph. Hymn. in Apoll. Callim. Hymn.

in Apoll. Herod. libr. 2. cap. 144. Diod. libr. 1.

que Orum ipsum, quem alii Osiridis fratrem faciunt. Hic cum esset à Titanibus per insidias interfectus, mortuusque jaceret in aqua, à matre dicitur esse ad vitam excitatus; ut est apud Diodorum: quibus Mosis expositi casus, & per matris ac sororis industriam salus significatur. Notabile hoc, quod tradit Plutarchus in libello De Iside & Osiride, quæcunque Græci narrant de Gigantibus ac Titanibus, Apollinis quoque adversus Pythonem dimicationes, Bacchi exilia, & errores Cereris, nihil ab iis differre, quæ apud Ægyptios de Osiride & Typhone celebrantur. Atqui Osiris & Typhon Moses est, ut docui. Pan quoque Apollo nominatur in Orphicis. Vulcani, ejus qui Nilum patrem habuit, filium fuisse Apollinum antiquissimum prodit Cicero; secundum natum in Creta, qua Palæstinam sæpe exprimi infra ostendam; tertium Jovis filium; nempe, opinor, quod Dei filii dici soleant viri pii, cujusmodi fuit Moses; quartum in Arcadia natum, quod & ab Aristotele perhibetur apud Clementem Alexandrinum. Itaque Apollinis Parrhasii lucum, templum, & sacrificia commemorat Pausanias in Arcadicis; atque item Apollinis Epicurii, & Oncæatæ, & Pheneatæ, & Theoxenii. Atqui indidem quoque ortum credi Mercurium supra notavimus. Bacchi patrem Apollinem fingit Proclus. Idem & Adonin eum facit. Animarum etiam ductorem appellat, itidem ut Mercurium. Sermonum & facundiæ Artemidorus inventorem statuit, quod alii Mercurio tribuunt. Cithara Apollini à Mercurio dono data esse dicitur: idemque Musica, non secus ac Mercurius & Bacchus, gaudere fertur. Gaudet & saltationibus, uti habet Homerus Hymno in Apollinem: unde & χορπιὸς dicitur in Orphicis: propter Canticum videlicet Mosis, & Mariæ, sociarumque tripudium, decimoquinto Exodi capite celebratum. Ergo & Μωσηγέτης habetur Apollo, perinde ut Bacchus. Mercurii virga ab eo profecta fingitur. Θυραῖον vocari, quod exitus & introitus potens sit, testis est Nigidius apud Macrobium: fuisse vocatum & προστατήριον, quod ante fores statueretur, Veteres docent: nuncupatur & ἀγυιεὺς à Græcis, & ab ipso quoque Horatio, quasi viis præfectum dicas: quæ in Mercurium convenire ostendimus. Medicinæ parens esse dicitur, itidem ut Æsculapius. Dicitur & Æsculapii pater. Juvenis exhibetur & imberbis, itidem ut Bacchus, & ipse quoque Æsculapius; qui quamvis barbatus pingi soleat, juvenis tamen Phœbeius appellatur à Statio, & ἀωξιθαλὴς κόρος in Orphicis Hymnis; & statuam ejus imberbem fuisse apud Phliasios scribit Pausanias. Quemadmodum autem barbatum illum Æsculapium, investem etiam quandoque fingebant; ita imberbes illos, Apollinem, & Bacchum, barbatulos aliquando & vesticipes, nonnumquam etiam promissam & senilem barbam gerentes exhibuisse, testes habeo Lucianum & Macrobium: & πολιὸν, hoc est, canum Apollinem in honore fuisse apud Thebanos priscis temporibus scimus ex Pausania. Pastor ab Amphryso, & ὄϊμηλιος, & πώμνιος, & ἀρνοκόμης, & ναπαῖος, & νόμιος appellatur Apollo, ut Mercurius & Bacchus. Καρνεῖος quoque dicitur à Callimacho, non à Carno vate, ut vult Scholiastes, nec ὅτι καμόμβρῳ ὀφεται νέῳ· *quod ardens cernatur juvenis*, ut censet Macrobius; sed, uti quidem conjicio, ab Ebraica voce קרן· quæ cornu significat: ἀνέφας enim Apollo, haud secus quam Bacchus nuncupatur in Orphicis. Hinc Carnea festum Apollinis apud Lacedæmonios & Cyrenæos, in quibus & Scenopegia quædam celebrabatur, quod rei originem clarius patefacit. Ex his aperte liquet eamdem esse Apollinis notionem ac Bacchi, & Adonidis, & Mercurii, & Æsculapii, & ad Vulcanum accedere; quos diversas esse ejusdem exemplaris, Mosis nimirum, effigies, & jam partim ostendi supra, partim infra demonstraturus sum. Huc accedit Apollinem in Libya natum & Jovis Ammonis filium fingi à quibusdam, quod Mosis patriam propius contingit, quam Delos: quia vero cornutum fuisse Mosem audiverant, id à patre Ammone, cornuto & ipso, velut ex traduce habuisse Apollinem censuerunt. Inter duo fluenta natum esse docet Plutarchus, quod in Nilo infans Moses expositus sit. In Arabum arvis eruditus esse dicitur à Statio, quod in Mosem aptissime quadrat. Ex Sinope dicitur à Plutarcho Syrum filium sustulisse: Sinopes nomen non multum abludit à Sephoræ nomine, quæ Mosis uxor fuit; Syri vero pater dicitur, quod velut parens habitus sit Israëlitarum, quæ gens inter Syros numerata est, & in Syria sedes habuit. Non ἀνερσεκόμης tantum, sed & χρυσοκόμας Apollo cognominatur, propter fulgorem è Mosis vultu exeuntem: unde & Typhonem fuisse πυῤῥὸν καὶ ὀνώδη τὸν χρόαν, *rufum & asininum colore*, ait Plutarchus; cum Mosem πυῤῥακῆ fuisse dixerit Artapanus. Apollinem Ægyptii sub Solis persona exhibebant capite semiraso, & simulacris nonnumquam cæruleis, hoc est atro colore infectis; claris nonnumquam & splendidis: eamdem videlicet ob caussam, propter quam Mercurius, altera Mosis imago, facie partim aurea, partim atra pingebatur ab iisdem Ægyptiis, & petasum capite gestans media parte candidum, media nigrum. Inde est quod Genium, naturæ humanæ Deum, vultu muta-

Orph. Hymn. in Apoll. Cicer. libr. 3. De nat. Deor.

Clem. Alex. Protr.

Procl. Hymn. in Sol. Artem. libr. 2. cap. 35.

Macr. Sat. libr. 1. cap. 9. Soph. Electr. & Schol. Pausan. Attic. Hesych. in Πρόσταρσιος. Horat. libr. 4. Od. 6. Stat. l. 3. Sylv. in Coma Earin. Orph. Hymn. in Æscul. Pausan. Corinth. Lucian. De Dea Syria. Macr. Sat. libr. 1. cap. 17. & 18. Pausan. Bœotic. Callim. Hymn. in Apoll. Macr. Sat. libr. 1. cap. 17. Orph. Hymn. in Apoll.

Plut. Pelopid. Stat. Sylv. libr. 1. Soter. Plutarch. Lucull.

Plut. De Isid. & Osir. Artap. apud Euseb. Præp. Evang. libr. 9.

bilem esse, album & atrum dixit Horatius. Atqui Genius est μλὼ, unde μλῶες, Æolice μῶνες, Latine Manes, atque etiam Menses. Μλὼ autem est Sol, seu Apollo. Id nos alibi fuse ostendimus. Ergo Apollo est albus & ater. Radiato etiam vertice pingitur, quale habuit Moses postquam Dei alloquio fruitus est. Hinc nomen, ut puto, Didymeo Apollini, in Branchidis: non, ut vult Macrobius, *Quod geminam speciem sui numinis præferat, illuminando, formandoque Lunam.* Unde & Janus, quem Mosem quoque esse dicemus suo loco, bifrons pingitur, & cum eodem Didymeo Apolline à Romanis, teste eodem Macrobio, confunditur. Atque hoc quidem ἰσοεικῶς, nam φυσικῶς Solem Apolline significari non infitior, cujus radios notat quoque aurea & intonsa Apollinis cæsaries. Quapropter & pecten Soli tribuebatur. Unde adagium vetus quod habet Tertullianus, *Lamiæ turres, & pectines Solis.* Ex quo scias etiam, cur *Turricolas Lamias* appellet Lucilius apud Lactantium. Sic enim legendum esse liquet, non ut vulgo, *Terricolas.* Futurorum præscius habitus est Apollo: Propheta fuit Moses. Narrat vetus Poëta apud Clementem Alexandrinum, statuam Apollinis in Delphico templo esse columnam; propterea quod Moses per Arabiæ deserta Israëlitas duxit, præeunte Domino *per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis.* Cui simile aliquid de Baccho supra retulimus. Postulat Proclus à Sole, sive Apolline, ut Deum precibus suis propitium faciat, noxarum veniam sibi impetret & pœnarum, justitiam divinam placabilem præstet, & animæ suæ lucis divinæ radios infundat: quæ sunt hujusmodi, ut Israëlitas Mosem alloquentes audire mihi videar. Admeto serviit Apollo, ejusque pecudes pavit: à Pharaone viro revera ἀδμήτῳ & inflexo durissima servitute oppressi sunt cum Mose cæteri Israëlitæ; cum operam suam Pharaoni venditasset Israël: *Petimus*, inquiebat, *ut esse nos jubeas servos tuos in terra Gessen.* Tum deinde super iis hæc Josepho præcipit Pharao: *Quod si nosti*, inquit, *in eis esse viros industrios, constitue illos magistros pecorum meorum.* Est apud Ciceronem, *Apollinem Arcades* Νόμιον *appellare*, (sic enim legendum, non ut vulgo, *Nomionem*) *quod ab eo se leges ferunt accepisse:* vel potius quod Moses Ebræis leges posuerit. Φύξιος dicitur apud Philostratum, quemadmodum & Pan, alterum Mosis simulacrum; non ab Herculis fuga, ut vult Theocriti Scholiastes; sed quod suasore ac duce Mose Ebræi ex Ægypto in Chananæam profugerint. Ἐπίουπος dicitur apud Cornutum, quod Israëliticæ reipublicæ custos Moses, tutor, & præfectus fuerit. Λεσχηνόεις dicitur, non quod λέσχας, hoc est confabulantium circulis præsit, ut vult Suidas; sed propter colloquia Mosi cum Deo in monte habita: *Loquebatur enim Dominus ad Moysen facie ad faciem, sicut solet loqui homo ad amicum suum.* Quamobrem & Minoëm Mosis typum, ut mox dicam, ὀαριστὴν Homerus appellat. Narrat Artemidorus, auctor locuples, à Daldianis popularibus suis Mysten nuncupari Apollinem: Moses quippe divinorum mysteriorum interpres fuit. Megaris simulacrum exstabat Apollinis δεκατηφόρου, sic dicti propter ritum decimarum Deo solvendarum, à Mose instauratum. Argonautæ apud Apollonium sacra faciunt Apollini ἐμβασίῳ, & ἐκβασίῳ, non sic dicto à conscensione eorum in navim, & descensione, Apollinis auspiciis facta, ut garriunt Mythici; sed à Mosis potius & Israëlitarum ingressu in mare Rubrum, & egressu. Cernebatur Athenis Phidiæ opus, æneum simulacrum Apollinis Parnopii; non sic dicti, quod regionem locustis, quas Græci πάρνοπας vocant, vastatam liberasset: vera enim nominis origo est in locustis, culicibus, & muscis, quibus Ægyptum Moses infestam habuit. Peregrinationes significare consuevisse Apollinem Delphinium discimus ex Artemidoro; propter diuturnam Mosis, Ebræorumque in Arabiæ desertis peregrinationem. Apollo Troiæ muros ad citharæ cantum fertur condidisse: Israëlitica gens ut in civitatis coalesceret formam, & legibus contineri se pateretur, Moses perfecit. Narratur Apollo apud Tibullum:

Saturno rege fugato
Victoris laudes concinuisse Jovis:

submerso Pharaone & Ægyptiis, hymnum victori Deo cecinit Moses, & alterum quoque debellatis gentibus, quæ iter in Chananæam terram morabantur. Pythonem serpentem ab Apolline interfectum narrant fabulatores; fortasse quod Hevæos, Chananæam gentem, Mosis præcepta secuti Israëlitæ domuerint: חִוִּי autem Hevæum & serpentem sonat, ut à Bocharto demonstratum est; vel potius quod virga Mosis versa in colubrum, Magorum Ægyptiorum virgas mutatas quoque in serpentes absorbuerit, & quod serpentium ignitorum à Deo in Israëlitas immissorum vim virusque excitato Serpente æneo Moses repressérit. Tityon etiam terræ omniparentis alumnum & filium Apollo occidit. Hic mortuus, juxta Homerum, ἐπ' ἐννέα κεῖτο πέλεθρα, *per novem terræ jugera porrigebatur:* Moses Og regem Basan interfecit, virum *de stirpe gigantum, cujus lectus novem cubitos habebat longitudinis.* Nomen Tityo à

Horat. libr. 2. Epist. 2.
Observ. ad Orig. p. 109, 110.
Macrob. Saturn. libr. 1. cap. 17.
Tertull. adv. Valent. cap. 3. Lactant. libr. 2. cap. 22.
Clem. Alex. Strom. 1.
Exod. 13. 21.
Procl. Hymn. in Sol.
Gen. 47. 4.
Gen. 47. 6.
Cicer. de nat. Deor. libr. 3.
Philostr. Heroic.
Theocr. Idyll. 7.
Suid. in Λέσχαι.
Exod. 33. 11.
Homer. Od. 7.
Artem. Oniroc. libr. 2. cap. 35.
Pausan. Attic. Apoll. libr. 2. Argon.
Pausan. Attic.
Artemid. Oniroc. libr. 2. cap. 35.
Tibull. libr. 2. Eleg. 5.
Boch. Phal. libr. 4. cap. 36. Chan. libr. 1. cap. 19, & 23.
Hom. Od. 2.
Deut. 3. 11.

Callim. Hymn. in Jov. שׁוֹג, quod *lutum* significat, quasi dicas πλοηόνον, quo nomine Gigantes Callimachus appellat: Og Basanitidis terræ indigena & filius fuit. In Eubœam ad visendum Tityon iviſſe Rhadamanthyn cecinit Homerus: quippe Ogi regionem adiit & subegit Moses, quem Rhadamanthyn esse suo loco probabimus. Apollini Diradiotæ sacrificabatur agnus, Delphinio & πολιῷ taurus, Myrensi vitulus: nempe has Apollini, qui Moses est, gratissimas fore rebantur victimas, quas ipse sanxisset: ac forsitan etiam Vituli aurei à Mose comminuti meminerant: nam quæ Deo cuique odiosa esse putabant, huic ea sacrificabant.

Hom. Od. 11. Plut. Thes. Paus. Corinth. & Bœotic. Ælian. de animal. libr. 12. cap. 1.

Pan idem ac Moses.

IV. Nec obscuriorem ejus imaginem refert Pan Deus Arcadiæ, seu potius Ægypti, ubi Deorum vetustissimus habebatur. Multa quidem illi cum Apolline sive Sole communia sunt, ut docet Macrobius, plura cum Mercurio; quod & hi, & ille ad idem exemplar, Mosem scilicet conficti sint. Futurorum præscius est, ab eoque vaticinandi artem ferunt Apollinem accepisse. Sinoën nutricem habuit, unde Sinois dictus est; Sinopen uxorem Apollo. Cultus uterque in Arcadia, & νόμιος dictus, Apollo quidem apud Pindarum & Ciceronem, Pan vero in Pausaniæ Arcadicis. Dictus uterque & ἀγρεύς, Apollo item apud Pindarum, Pan apud Apollodorum, teste Hesychio. Saltator uterque. Pan Nympharum dux & comes; Apollo Musarum. Pan quoque, ut Apollo, Sol esse creditus est, & Panos nomine Apollinem Orphica indigitant, ut dixi. His ille Apollini similis est, istis Mercurio. Natus dicitur in Arcadum montibus; itaque Evander Arcas Panos potissimum & Mercurii cultum ac ceremonias Italis tradidit:

Macr. Sat. libr. 1. cap. 22.

Pind. Pyth. Od. 9. Cicer. De nat. Deor. libr. 1. Pausan. Arcadic. Hesych. in Ἀγρεύς. Orph. Hymn. Apoll.

Sacraque multa quidem, sed Fauni prima bicornis
Has docuit gentes, alipedisque Dei.

Ovid. libr. 5. Fast.

inquit Ovidius. Hircinam formam gerere dicitur, quod Mercurio patre in hircum mutato genitus sit; hominum preces allegare ad Deos, damnare votis, improbos punire pro meritis, Deorum esse nuntius, baculum manu gestare, lacte & melle placari, plurimarum rerum artificia callere, quod & ipsi cum Vulcano commune est. Apollini vero simul & Mercurio his similis est, quod musicam colit, quod pastoribus præest, quod κερατίας est, quemadmodum & Bacchus, alter Mosis typus; qui & Satyros & Musas secum ducere dicitur, itidem ut Pan. Tradit præterea Pausanias ignem Pani perpetuum & inextinctum ali; qua re Vulcano & Zoroastri similis est. Lampadephoria Pani, itidem ut Vulcano & Prometheo, instituta est. Vulcanus autem, Zoroastres, & Prometheus, Mosis imaginem gerunt. Plurimæ etiam propriæ ac peculiares Pani notæ insunt, ad archetypum Mosis compositæ. In desertis locis degit, quod per deserta tot annos Moses vagatus sit. Miniata facie pingitur & ignea; cornibus vero aureis, & ad cœlum pertingentibus, propter cælestes radios, quibus Mosis de monte descendentis facies perfusa apparuit. Apollinis oraculum apud Branchidas editum refert Porphyrius, in quo Pan describitur manu altera virgam tenens, altera fistulam, eaque Nymphas deliniens & agricolas territans, qui & eo viso periisse dicuntur. Panos virga Mosaicæ virgæ symbolum fuit. Mosis Canticum Maria cum comitibus feminis ad tympanum modulata est: tum deinde paulo post ipsius obitum, Josue præceptis ab eo instructus solo tubæ cantu Hierichuntina mœnia prostravit, & terræ incolas exscidit. Montivagus habetur & κρημνοβάτης, montiumque verticibus & saxosis fastigiis præesse creditur; quippe Moses in montis cacumine legem à Deo accepit, de montis Nebo culmine Terram promissam lustravit, ibidem obiit & sepultus est. Ex uva illa inusitatæ magnitudinis, quam ad Mosem retulerunt Terræ sanctæ exploratores, factum puto ut Pan Scolita sit dictus: sic enim appellatur apud Pausaniam: non uti quidem hic censet à colle Scolita, sed potius ab Ebraica voce אשכול, quæ uvam sonat, quasi dicas βοῤῥυόδωρον. Bacchi enim, qui Moses est, socius esse fingitur, & διαπόντης, & famulus, laborumque & Indicæ expeditionis particeps: nam non pastorem solum & saltatorem, sed bellatorem quoque se fert Pan; nec Bacchicis modo pugnis interfuit, sed in Deorum quoque bello adversus Typhonem strenue se gessit, & Marathonio etiam prœlio Athenienſibus opem tulisse prædicatur. At Mosis ductu & auspiciis maxima bella gesta sunt; quamobrem à Josepho ἄριστος ἡγεμών, *optimus dux*; & στρατηγὸς ἄριστος, *Imperator egregius* appellatur. Quoniam autem homines procero corpore & giganteo Chananæa terra ab Ebræis depulsos acceperant Mythici, & tubarum clangore Herichuntina mœnia corruisse; hinc præbita illis ansa fingendi Panem conchæ sonitu exterruisse Gigantes & in fugam dedisse. Nec de nihilo est quod Cererem narrant, rapta Proserpina, mœstam se in Arcadiæ specubus occuluisse, diuque à Diis quæsitam, à Pane demum fuisse repertam; ni fecisset, fame quippe homines fuisse interituros: his enim Israëlitarum in solis locis & sterilibus errantium significatur fames, & apud Mosem expostulationes & querelæ; cujus precibus

Pausan. Arcad.

Porphyr. apud Euſ. Præp. libr. 5. cap. 6.

Pausan. Arcad.

Joseph. libr. 2. contra Apion.

bus panes de cœlo pluerunt; sic enim Manna appellatur in Exodo. Mundi harmoniam fistula concinere Pan narratur in Hymnis Orphicis, quemadmodum Silenum Virgilius in Ecloga canentem inducit, ut seminibus magnum per inane coactis mundi tener orbis concreverit: quia mundi creationem Moses scriptis celebravit. Pan denique manu supra oculos protensa speculans longinqua pingebatur, ut tradit Hesychius: nos Mosem à speculatione Osarsiphum & διόπλην dictum suprà ostendimus. Exod. 16. 4. 8. Orph. Hymn. in Pana. Virg. Eclog. 6. Hesych. in σκοπόν.

V. Eumdem vero esse Panem ac Priapum docet nos Phurnutus, seu potius Cornutus in libro De natura Deorum. Deus agricola, & rusticus Tibullo dicitur Priapus, ruricola Ovidio: Pan ἀγρεὺς appellatur ab Apollodoro, ut habet Hesychius; & Apollo quoque à Pindaro. In Apolline autem & Pane Mosem occultum jam agnovimus. Bellicosus præterea uterque est, Pan & Priapus; saltator uterque: quippe has quoque in Priapum dotes transscribit Lucianus. Tradit is quoque unum fuisse Priapum ex Idæis Dactylis: at nos infra docebimus quantum Judæos inter & Idæos affinitatis infuerit Eumdem hunc esse ac Orum & testatur Suidas, & multa persuadent. Hic Osiridis filius est, ille Bacchi: Bacchus autem est Osiris. Hoc ipsum ex utriusque simulacro ostenditur: uterque enim sinistra manu tenet αἰδοῖα· quod etiam commune illis erat cum Osiride, cujus simulacrum ἐνπεταμμένον ubique fingebatur, ut discimus ex Plutarcho; & cum Mercurio, qui similiter pingi solebat. In triviis quippe, Priapi, & Marsyæ, & Mercurii, & Termini fontium & viarum indices, obscœno hoc habitu omnes ponebantur; unde Hermæ capite tantum ac pene constare dicebantur. Mercurios istos Cornutus, & Plutarchus, seniores esse aiunt; nempe, opinor, quod barbati essent; & senes Mercurii appellantur, qui Priapi erant dicendi. Barba autem & caput Priapi canis capillis albicabant, ut habet vetus Epigramma. Quanquam & puerili quandoque ætate fuisse exhibitum Suidas docet; quemadmodum & supra de Apolline, Æsculapio, & Baccho diximus; qui omnes Mosem dissimulant. Bacchi præterea & Priapi affinitatem sacra Bacchi ostendunt, in quibus fiebat φαλληφορεία· At Phallus, & Triphallus, & Ithyphallus, Priapi erant cubitales. Sed & Priapum Osiridis partem obscœnam esse fabulantur Ægyptii, ut perhibet Diodorus. Ergo Priapus est Pan, Orus, Mercurius, Bacchus, & Osiris: est & Typhon, eodem Diodoro teste. Hi autem omnes Mosis symbola: igitur & Priapus. Quo accedit & asini effigies, quæ Priapo adjungebatur, ut ex Priapeiis disci potest: nempe ex veteri fabula Tacito credita, qua asini agrestes Mosi & Israëliticæ genti in solitudine aquæ penuria laboranti ad largas aquarum venas viam præiisse ferebantur. Unde & asini caput in sacrario collocasse & adorasse dicti Judæi, ut est apud Josephum, & Minutium Felicem; & ut Damocritum scripsisse refert Suidas. Unde & Ononychites Tertulliani. Præsertim cum traditum sit ab Æliano, Ægyptios, inter quos tamdiu consederant Ebræi, jussu Ochi Persæ asinum inter Deos recepisse. Hinc & fontium index Priapus celebratur in Priapeiis: *Priape, Ad fontem quæso dic mihi qua sit iter.* Priapus infans à matre expositus est, juxta Suidam; expositus est & Moses. Cornu copiæ gestat Priapus, & vitium custodiæ præficitur, teste Cornuto: quod ad terræ illius uberrimæ, lacte & melle manantis aditus populum Dei Moses deduxerit, ejusque iteratis pollicitationibus erumpentes seditiones sæpe compescuerit. In tutela Priapi virorum esse genitalia fabulatoribus placet; puto quod ad sobolis propagationem homines à Deo non semel fuisse excitatos, & quod insignem Israëliticæ genti fecunditatem & prolis ubertatem pollicitum esse Deum Moses testatus sit: *Non erit apud te,* inquit, *sterilis utriusque sexus, tam in hominibus, quam in gregibus tuis.* Atque hinc etiam factum reor, ut hortorum curam Priapo demandaverint iidem μυθοπλάσται, nam κῆπος & hortum, & obscœnam mulieris partem notat; quemadmodum & λήμων apud Euripidem, & πήδιον apud Aristophanem, & νάπος apud Hesychium, & *saltus* apud Plautum. Itaque Priapum κήπων Deum esse dicentes, ludebant in ambiguo, & in hortis simulacrum ejus statuentes, verum ejus munus per figuram dissimulabant. Sceptrum Priapo tribuitur, auctore Suida: virga Mosi. Scribit idem Suidas alas Priapum gestare; qua re Mercurio quoque similis est: Mercurius autem est Moses. Nec alas ipsi solum, easque aureas affingit Orphicus Hymnus in Φερεκυδόνον, sed & duplicem naturam: quod & de Baccho & de Vulcano superius diximus, quorum uterque Moses est. Hoc insuper cum Mercurio, Mosis simulacro, commune habet, quod artifex juxta Cornutum, & artium peritus fuerit. Exod. 23. 26. Deut. 7. 14. Eurip. Cyclop. Aristoph. Lysistr. Hesych. in κῆπος. Plaut. Casin. Suid. in φίλαπος. Corn. De nat. Deor. cap. de Pane.

Priapus idem ac Moses. Corn. de nat. Deor. cap. De Pane. Tibull. libr. 1. Eleg. 1, 4, & 5. Ovid. 1. Trist. Hesych. in Ἀγρεύς. Pind. Pyth. Od. 9. Lucian. De salt. Suid. in φίλαπος. Plut. de Isid. & Osir. Cornut. De nat. Deor. Plut. de Isid. & Osir. Priap. Epigr. 77. Suid. in Πρίαπος. Diodor. libr. 4 Priap. Epigr. 53. Tacit. Hist. libr. 5. Joseph. libr. 2. contr. Apion. Suid. in Δαμόκριτος. Tertull. Apolog. cap. 16. Ælian. De anim. libr. 10. cap. 28. Priap. Epigr. 69. Suid. in Πρίαπος. Corn. de nat. Deor. cap. de Pane. Exod. 23. 26. Deut. 7. 14.

VI. In Æsculapii quoque fabula Mosem deprehendo. Ipsum, uti & ipsius patrem Apollinem, Ægyptium fuisse scribit Pausanias; Memphiten Clemens Alexandrinus: Moses ac Mosis pater Ægyptii fuerunt. Serapin esse conjectant quidam, ut refert Tacitus: Serapin autem Mosem esse à nobis probatum est. In supposititio illo Mercurii Trismegisti Pœmandra observatione dignum est, primas Dialogi partes Pœman-

Æsculapius idem ac Moses. Pausan. Corinth. Clem. Str. 1. Tac. Hist. l. 5.

dræ tribui, secundas Mercurio Ægyptio, Æsculapio amico ejus & necessario tertias, postremas filio ipsius Tat, quem & Eusebius in Chronico commemorat; alterum vero Dialogum Æsculapii ipsius nomine inscribi. At Damascius apud Photium, non Græcum, nec Ægyptium, sed Phœnicem vult Æsculapium fuisse; quia Ægyptius licet natalibus Moses, Syrus tamen origine fuit: Esmunum autem appellat Phœnicio nomine, atque id *Octavum* significare ait, quod verum esse fatebuntur Ebraicarum literarum periti: Cabirorum autem octavus fuit, in quibus non uno modo latentem Mosem supra notavimus. Hæc petita sunt è Sanchoniathone, qui ad superiora addit, fratrem Taauti fuisse Æsculapium: Taautus autem Moses est. Itaque non inter Græcos primum Æsculapius divinos honores consecutus est; Tyro enim profecta est religio isthæc, & in Græciam sive à Cadmo, sive ab aliis Phœnicibus Græciæ oras commercii causa crebro perlustrantibus delata: Tyri quippe magnum erat Mosis & illustre nomen, propter res in vicinia præclare gestas. Opinioni huic accedit ex eo fides, quod Carthaginenses Tyriorum propago in summo Byrsæ arcis fastigio templum Æsculapio consecratum habuerunt; atque iidem postmodum, cum Carthaginem Novam in Hispania conderent, ædem Æsculapii in collibus vicinis adstruxerunt. Fingitur Æsculapius, Apolline patre natus esse: Apollo autem ipse est Sol; Sol Liber. Arnobius: *Nam si verum est Solem eumdem Liberum esse, eumdemque Apollinem.* Legere dignum est quod super hoc argumento scripsit Macrobius. Liber autem, sive Sol, idem est qui Osiris, sive Sirius, sive Siris. Commune vero hoc nomen habet Sol cum Canicula, commune & cum Nilo, qui sub Caniculæ ortum exundare solet. Sic appellatur Nilus Æthiopum lingua, Ebraica שחור, hoc est *Niger*; unde & à Græcis Melas nominatur, ab Ennio, Ausonio, aliisque Melo, quod *viridem Ægyptum nigra fecundet arena*; & Osirim nigro colore inficiunt Ægyptii; & Ægyptus ipsa αἰθία, hoc est *nigricans*, & μελάμβωλος, & μελάγγαιος dicta est. A nigrore etiam Plutarchus Chemiam vocatam censet; חום enim nigrum sonat. Moses autem Nilo extractus, concinne dici potuit Nili sive Siris filius: unde & Æsculapium Apollinis filium dixerunt Mythologi, occasione captata ex ambiguitate vocis Siris, quæ Nilum, & Solem, hoc est Apollinem significat. Tertium Æsculapium, filium fuisse Arsinoës & Arsippi à Cicerone proditum est: in qua Arsippi appellatione observare licet manifesta vestigia vocis Osarsiphus, quod nomen gessisse Mosem tradidit Manethos, ut superius dictum est. Ad ripam Amyri fluvii in Thessalia natum fuisse Æsculapium canit Apollonius in Argonauticis: Moses in ripa Nili inter carecta infans repertus est. Æsculapium à partu recentem mater exposuit, itidem ut Mosem sua. Infantis Æsculapii caput ardere visum est: Moses postquam in monte cum Deo congressus est, radiatam & splendidam faciem ad suos retulit. Chirone Æsculapii præceptore adumbratus videtur Jethro sacerdos Madian, cujus monitis Moses commodam regendi Israëlis formam instituit. Morbos sanabat Æsculapius, & mortuos ad vitam revocabat: Mariam sororem lepris affectam Moses sanitati restituit: idem præterea mortiferam serpentium ignitorum luem proposito Serpente æneo coërcuit: *Fac serpentem æneum*, inquit Dominus; *& pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo, quem cum percussi aspicerent, sanabantur.* Hinc Æsculapio appingitur draco: hinc fabularum consarcinatores & Astronomi Græci, ac fortasse etiam Ægyptii, inter sidera eum sub Ophiuchi persona collocarunt: hinc medicis reliquis tribuuntur angues: hinc baculus angue circumplicatus gestamen Æsculapio tribuitur; nisi ejus caussam à virga Mosis in serpentem mutata malis arcessere: hinc denique mutatus ipse fingitur in serpentem; atque hac forma Epidauri cultus est, & Romam demum illatus. Quoniam autem medicæ artis, ut aliarum quoque disciplinarum, notitiam in Ægypto comparaverat Moses; hinc medicinam reperisse fingitur Apis, Æsculapius promovisse. Divinationibus & auguriis præesse Æsculapium tradit Apollodorus in libris περὶ θεῶν, quos citat Macrobius: Eadem dote præditus fuit Apollo: quod utriusque exemplar Moses præscientiam rerum à Deo consecutus sit. Fulmine tandem à Jove tactus Æsculapius interiit, quod inter murmura tonitruum, & fulgurum splendores Mosem Deus allocutus sit. Mercurii & Herculis coævus ponitur Æsculapius; nempe Moses idem est ac Mercurius, ut dixi; Hercules autem, qui & Ægypto ortus est, Josue ipse est, quod infra ostendam.

Phot. Tm. 242.

Sanchon. apud Euseb. Præp. Evang. libr. 1. Arnob. libr. 3.

Macrob. Sat. libr. 1. cap. 18.

Fest. Serv. Auson. Epist. 5. Virg. 4. Georg. Plutarch. de Isid. & Osir.

Cicer. libr. 3. De nat. Deor.

Manetb. apud Joseph. libr. 1. contr. Apion. Apollon. Argon. libr. 4.

Num. 21. 8, 9.

Macr. Sat. l. 1. cap. 20.

Prometheus idem ac Moses.

Augusl. l. 18. de civit. Dei, c. 8.

VII. Venio ad Prometheum, Mosis effigiem, si quis vero falsum seponere sciat. Consentit quidem computatio Chronologorum, qui Prometheum Mosis & Herculis coævum faciunt. Testis Augustinus in libris De civitate Dei. Plutarchus in libro De Iside & Osiride Mercurium, hoc est Mosem, ita cum Prometheo confundit ac permiscet, ut ambigi dicat utro nata sit Isis, Mercurioque Grammaticam & Musicam, Prometheo sapientiam & providentiam, à plerisque acceptas referri; cum viderimus tamen

philoſophiæ, prudentiæ, ſapientiæ & futurorum præſenſionis laudibus Mercurium inſigniri. Confunditur quoque cum Æſculapio altera Moſis icone. Erat apud Panopenſes ſimulacrum, quod Æſculapiine eſſet an Promethei incertum fuit. Cabirorum unus fuiſſe fertur Prometheus, itidem ut Æſculapius, & ipſe quoque Mercurius. Aſiæ maritum fuiſſe narrat Herodotus, alii filium: ex Aſia oriundus fuit Moſes, totaque Iſraëlitica gens in Aſiam ex Ægypto remeavit. Atlantis frater, aut ut aliis placet, pater fingitur Prometheus; nepos Mercurius, quem Moſem eſſe dixi: unde patet Prometheum inter & Moſem affinitas. Alii fratrem fuiſſe volunt Deucalionis, quem primum templa Diis conſtituiſſe ait Apollonius; quia primus Aaron Moſis frater, ſummus Iſraëliticæ gentis ſacerdos à Deo creatus eſt. Refert Diodorus in quadam Ægypti parte regnaſſe Prometheum, in quam aliquando reſtagnans Nilus magnam hominum pecudumque ediderit ſtragem, & in magnas anguſtias Prometheum redegerit; ſed Herculem demum tuliſſe ipſi opem, & exundantem Nilum coërcuiſſe, & in priſtinum alveum coëgiſſe. Ebræorum dux, legumlator, & veluti Rex habitus eſt Moſes; unde rixoſus ille Iſraëlita Moſi reſpondit, *Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos?* & à Clemente Alexandrino dicitur σοφὸς, βασιλεὺς, νομοθέτης quin & paterni regni ſucceſſorem eum deſtinabat Thermuthis Pharaonis filia. Ægypti autem portionem, terram nimirum Geſſen occuparunt Ebræi. Exundatio Nili homines & bruta diſperdens, quam Herculis tandem ſuppetiis Prometheus evaſit, quid aliud ſignificare putem, quam Ægyptiorum cladem, cum Iſraëlitis tuto tranſmiſſis, ipſi mari Rubro abſorpti ſunt? Herculem vero Joſuæ typum eſſe, Moſis adminiſtri, & conſiliarii, & Iſraëlitarum imperatoris infra probabitur. Sceptrum dextra manu tenebant Promethei ſtatuæ, ut & illæ Priapi, effigiem videlicet prodigialis virgæ Moſis. Ipſe ſe Prometheus remedia morborum reperiſſe jactat apud Æſchylum, quod & Apollini, & Æſculapio, Moſis ſimulacris, adſcriptum vidimus. Viarum ſe quoque indicem prædicat, quod & de Mercurio, & Priapo fertur, quorum uterque Moſes eſt. Fertur Prometheus hominem de luto finxiſſe, fabula inde ducta, quod hominis originem primus Moſes literis conſignarit, eumque de terra à Deo formatum eſſe homines docuerit. Quadrat & in Moſem Hygini Mythologi explicatio: *Prometheus*, inquit, *propter excellentiam ingenii miram*, homines finxiſſe exiſtimatur. Africanus vero quod homines rudes & ſimplices Prometheus diſciplinis inſtruxerit, idcirco hominum fictorem creditum eſſe cenſet. Atque id etiam in Moſem congruit, à quo egregiis inſtitutis Ebraica gens informata eſt. Cum Jove colloquia Prometheus habuiſſe fertur: Moſem Dei ὁμιλητὴν fuiſſe conſtat. Aruſpicinæ artis in ſacris exerceri ſolitæ rationem à ſe deprehenſam narrat Prometheus in tragœdia Æſchyli: Moſes ſacrificiorum, & victimarum in partes ſecandarum ritus, quæque Deo acceptiores eſſent, quæ igni dandæ, quæ Sacerdotibus ſeponendæ, Iſraelitas docuit. Atque hanc originem eſſe puto fabulæ de Prometheo ab Heſiodo proditæ, bovem in duas ipſum diviſiſſe partes; hinc oſſa adipe contecta, inde carnes appoſuiſſe Jovi, tentandi cauſſa: ſic enim, opinor, interpolavit profana illa vetuſtas præcepta Moſis, quorum alterum hoc eſt: *Omnis adeps Domini erit: nec ſanguinem, nec adipem omnino comedetis:* alterum eſt illud: *Pectuſculum elevationis & armum ſeparationis tuli à filiis Iſraël de hoſtiis eorum pacificis, & dedi Aaron Sacerdoti, & filiis ejus lege perpetua, ab omni populo Iſraël.* Futuri etiam præſcius inducitur Prometheus in Luciani Dialogo: qua facultate Moſes pollebat. Metallorum etiam repertorem apud Æſchylum ſe fert Prometheus; propter tot opera, ex Moſis præſcripto, fuſoria arte fabricata. Aſtronomiæ, literarum, & artium denique omnium inventionem ſibi arrogat Prometheus; quæ Mercurio quoque, Moſis typo, cur ab Ægyptiis tributa ſit, ſupra oſtendimus. Incertum porro eſt an ex illa metallicæ artis, an ex Aſtronomicæ peritia, qua pollebat Prometheus, an ex uſu ignis ab eo reperto, dictus ſit de cœlo ignem rapuiſſe: cujus ignis cauſſa in Prometheis, Athenienſium feſto, lampadibus ad Aram in Academia accenſis certabatur. Utut eſt, idipſum profecto narratur de Zoroaſtre, nec multum diverſa de Vulcano, quos Moſem eſſe invictis rationibus demonſtravimus. Quid quod Prometheum ac Vulcanum iiſdem religionibus placatos fuiſſe, ſimulque cultos, ex Sophoclis Scholiaſte diſcimus. Nam ad hunc Sophoclis locum in OEdipo Coloneo: ὁ πυρφόρος θεὸς πταὶ προμηθεύς. *Deus igniſer Titan Prometheus*, Vulcanum eſſe ait hunc πυρφόρον θεόν. Tum ex Apollodoro & Lyſimachida addit in Academia communem utrique aram ſpectari. His ortum dederunt & fulgura, quæ ſublata à Moſe virga Deus cum grandine ad perterrendam Ægyptum de cœlo miſit; & ignis ille, quem in rubo vidit Moſes; & cæleſtis ille fulgor in vertice montis Sinæ ſplendens, cum Moſem Deus colloquio ſuo dignabatur; & lucida Moſis facies, cum è monte regrederetur; & ignis ille perpetuus, *quem numquam deficere in altari* juſſit Moſes. Pandora, vaferrima mulier, tot do-

Herod. libr. 4. cap. 45.
Apollon. Argon. libr. 3. Diodor. libr. 1.
Exod. 2. 14.
Clem. Alex. Strom. 2.
Æſch. Prometh.
Hyg. Poët. Aſtron. libr. 2. African. libr. 3. Chronogr. apud Euſeb. Præp. libr. 10. cap. 10.
Heſiod. Theog.
Exod. 3. 17.
Exod. 7. 34.
Lucian. Prometh. Æſch. Prom.
Levit. 6. 13.

tibus à Diis ornata, tot malorum hominibus auctor, quid aliud est quam Eva hominum mater? Hanc ad Prometheum missam à Jove narrant, & à Prometheo repudiatam, ab Epimetheo exceptam; quia ejus historia à Mose consignata est, qui Evæ Adamo traditæ vafritiem & scelus scriptis suis damnavit. Similem ob caussam Prometheum Deucalionis patrem dictum crediderim, quia veram Noachi & Diluvii historiam Moses hominibus tradidit. Est apud Nicandrum in Theriacis, Jovem post deprehensum hominum indicio Promethei furtum, præmium hominibus Iuventam concessisse; quam cum asino imposuissent, asinus vero sitiens ad fontem accessisset, & potu à serpente prohiberetur, ita bibendi ab eo impetrasse veniam, si sibi, quod gestabat dorso, donare vellet; id urgente siti pactum esse asellum; propterea que senium deponere serpentes & juueneſcere. Ad ea si quis attendat, perpetuo hoc juventutis dono expressum deprehendet beneficium Israeliticæ genti in deserto concessum à Deo, ne vestes eorum aut calceamenta vetustate detererentur; sitientem hunc asinum typum esse asinorum agrestium, quos Mosi totique Judæorum populo siti jam exarescenti ad fontes viam præmonstrasse mendax vetustas commenta est; serpentem vero signare æneum Serpentem, cujus aspectu inflicta à serpentibus ignitis vulnera sanabantur. Narrant Mythologi Jovis mandato Prometheum à Mercurio & Vulcano in Caucasum montem fuisse ductum, & in spelunca vinctum, propter raptum de cœlo ignem: Moses Dei jussu Sinai montem conscendit, & cum Dei gloriam intueri vellet, à Deo positus est *in foramine petræ*. Aquila Typhonis filia Promethei jecore pascitur; Typhonem esse diximus Mosem; Aquilam autem Ebræi נשר appellant, cujus vocis origo est in radice שור, *contemplatus est, speculatus est;* quia ex hac spelunca in qua fuerat à Deo constitutus, tanquam è specula, Dei gloriam contemplatus est. Supplicio demum & vinculis ab Hercule Prometheus exemtus est: in quo mihi obscure adumbrata videtur pugnæ Amalecitanæ historia, quam dum pugnabat Josue, quem Herculem esse ostendam, Moses in vertice montis manibus per totum diem expansis mansit, nec inde abstitit, quam per partam à Josua victoriam veluti solutus est. Hanc ipsam Promethei fabulam, nominibus discrepantem, re ipsa pene similem reperias in apocrypho libro Enoch, apud Georgium Syncellum, & in Josephi Scaligeri Notis ad Eusebii Chronicon: narrat enim Azalzelem, decimum inter Egregoros, metallicæ fabricæ artem hominibus tradidisse; id indignatum Deum jussisse Raphaëlem, manibus pedibusque constrictum Azalzelem, in loco solo & tenebricoso, substratis acutis petris statuere. Agnoscis, Lector, in Azalzele Prometheum, in Raphaele Mercurium. Azaël porro, & Azalzel, voces corruptæ sunt ex עזאזל, de quo hæc leguntur in Levitico: *Duos hircos stare faciet* (Aaron) *coram Domino, in ostio tabernaculi testimonii, mittensque super utrumque sortem, unam Domino, & alteram* לעזאזל *Azazeli.* Septuaginta verterunt, τῷ ἀποπομπαίῳ. Ex hoc loco perperam accepto ansam arripuerunt Judæi, ut Azazelem Dæmonem quemdam esse crederent, ad quem alter hircorum in desertum mitteretur. Id docent, R. Eliezer in פרקי, & R. Abraham Menachem in Leviticum. Qui error transiit & ad Valentinianos. Idem de hoc ἀποπομπαίῳ arbitrati sunt Græci quidam, in iisque Julianus Apostata. Hinc ergo inter Egregoros numeratus est Azazel. Sed & hæc Mosis verba de hircis sortito delectis, quorum alter à summo Sacerdote sacrificaretur Deo, alter vero post fusas super eo preces emitteretur in desertum, suspicari quoque possumus ortum dedisse fabulæ supra à nobis ex Hesiodo narratæ, de bove Jovi immolato, & in duas portiones dolose distributo, & pellibus duabus incluso, quarum una carnem, altera ossa contexit Prometheus, optionemque alterius eligendæ Jovi dedit. Quemadmodum enim hircorum alter Deo, alter Azazeli sortito cedere existimabatur; ita pellium una Jovi, Prometheo altera sortito cessisse dicta est. Quod igitur Aaron, quem exotici Mythologi cum Mose sæpe confuderunt, sorte victimas duas cum Deo quasi partiretur, alteramque mactaret, alteram in desertum emitteret, idem esse Azazel ad quem emittebatur, ac Aaron à quo emittebatur, creditus est. Utramvis fabulæ hujus Promethei originem, vel hanc quam indicamus, vel eam quam attulimus supra, persequi Lectori per me liceat, dummodo ex alterutra ipsam prodiisse certum habeat. Cæterum Enocho liber hic apocryphus idcirco affictus est, quod Enochum crediderint Veteres ab Angelis Dei eruditum, Astronomiam primum reperisse, ab eo accepisse Chaldæos, à Chaldæis Ægyptios per Abrahamum, ab Ægyptiis Græcos. Hæc partim Josephus, partim ex Eupolemo & Artapano Alexander Polyhistor refert apud Eusebium.

Exod. 33. 22.

Levit. 16. 7, 8.

Joseph. Antiq. libr. 1. cap. 9. Euseb. Præp. libr. 9. cap. 16, & 17, & 18.

VIII. Quin & Cecrops, primus ille Athenienſium rex, Mosis effigies est. Ætas convenit in Eusebii Chronico. Ægyptius Cecrops fuit: Ægyptius Moses. Vulcano patre Cecropem ortum ferunt, propter rubi, & Sinai montis ignes, & *tonitrua & grandinem ac discurrentia fulgura super terram* Ægypti, & flammas quæ Coræ, Da-

Cecrops idem ac Moses. Exod. 9. 23.

thanis, & Abironis socios consumserunt. Δίμοιρος & ἥμισυς & ἀμφὶς & ambiguæ esse naturæ dictus est Cecrops, vel propter geminæ linguæ Ægyptiæ & Græcæ peritiam, vel quod superiori parte homo esset, inferiori serpens: Mosi sexum utrumque tributum fuisse, proindeque ἀμφὶ creditum, bicolorem etiam sub Mercurii persona depictum fuisse diximus. Cum autem virgam quæ divina vi in serpentem coram Ægyptiis mutata fuerat gestaret, & Serpentem æneum ad curandos serpentium morsus in Arabicis desertis proposuisset, id ad fabulam torserunt mendaces Græci, & inferiori eum parte serpentem fuisse finxerunt. Athenienſium antea dispersorum, & barbaro ritu vitam agentium, rempublicam instituit, iisque leges dixit, uti Ebræis Moses. Duas calluit linguas Græcam & Ægyptiam, Moses Ægyptiam & Ebraicam. Primus Jovi bovem immolasse dictus est Cecrops, vel quod Vitulum aureum confregerit Moses, vel quod sacrificiorum ritus Israëlitas docuerit.

IX. Licet etiam in Minoë Cretensium rege Mosem reperire. Eadem certe utriusque ætas est; Europa quippe Cadmi sorore natus est Minos; Bacchi autem, qui Moses est, Cadmus avus fuit. Rursum Herculis coævus fuit Minos; Herculem autem Josuam esse infra ostendam. Cum Mosem Minois coævum dico, non verum Mosem intelligo, qui vetustior fuit; sed personatum, qualis est Bacchus. Qui sensus his quas instituimus comparationibus sæpe adhibendus est. Deinde & cum Herculi ac Baccho æqualem Minoëm ponerent prisci Mythologi, non erant nescii à vetustioribus etiam fabulam Minois repetendam esse temporibus ac vulgo fieret: ejus enim antiquitatem prædicant Thucydides, & Diodorus. Et Minois conjux Itona appellata est, auctore eodem Diodoro, hoc est, ut conjicio עתנא, *antiqua*, ex Chaldaico עתן, quod tempus sonat. Et leges à Minoë Cretensibus positas omnium antiquissimas esse definit Plato in Minoë. Matrem Phœnissam Minoi adscripserunt fabulatores: Mosis enim progenitores ex Phœnicia venisse sciebant. Regnasse porro in Creta fingitur Minos, quod Moses in Palæstinam Ebræos deduxerit. Palæstini autem in Libris sacris sæpe appellantur כרתים. Vulgata reddit *Cerethi*, & *Palæstinos*: Septuaginta aliquando κρῆτας, *Cretenses*, ut à Bocharto observatum est. Gaza ipsa Palæstinorum urbs, Minoa dicta est, teste Stephano; & prope Gazam Minois oppidum collocatur ab Hieronymo. Idem Stephanus Gazæorum Deum Marnam, Jovem Cretensem esse ait, Minois nempe patrem. Nos vero sequimur Epiphanium, qui Marnam, non Cretensem Jovem, sed Asterii Cretensium Regis famulum fuisse docet. Asterium autem illum Eusebius Europam à Jove jam vitiatam duxisse scribit, & Minoëm genuisse. Apollodorus vero Asterium duxisse quidem Europam censet, sed jam trium liberorum ex Jove matrem, Minois, Rhadamanthyos, & Sarpedonis, nullosque ex ea liberos suscepisse. At unus tamen idemque fuit Asterius ille, & Jupiter Cretensium rex Minois pater. Jovem Asterium Tzetzes appellat, & propterea Jovem dictum esse vult, quod olim Reges omnes Joves vocarentur. Marnam autem ejus famulum, Minoëm ipsum fuisse puto, qui urbi & vicino oppido nomen dedit. Is filius Jovis habitus est, quod reges antiquitas Jovis filios dixerit: ἐκ γὰρ Διὸς βασιλῆες. *Ex Jove autem sunt Reges*, inquit Hesiodus. In Scriptura quoque sancta optimates dicuntur Filii Dei. Sic in sexto Geneseos, qui Filii Dei nominantur, eos δυναστεύοντας, *Principes* Symmachus appellat. Sapissime etiam viros pios, mansuetos, ac lenes, Filios Dei appellant Scriptores sacri, ut docui supra cum de Vulcano agerem. Famulus vero Jovis dictus est Minos, quod divinorum præceptorum fuerit observantissimus. Atque in his Mosem licet agnoscere, qui Ebræis jure regio præfuit, qui pietate ac lenitudine clarus fuit, & quem servum suum sæpe Deus appellat. Vox autem Marnas, quam Scaliger & Seldenus interpretantur, κύριος ἀνθρώπων, ego vocem Ægyptiam esse reor Maneros, quo nomine affectus fuit Linus, qui Moses est, uti paulo infra demonstrabo. Maneros autem eadem vox est ac Monimos, & Monios, quæ Mosis cognomina esse diximus. Ex Monios itidem excusa est vox Minos. Adeo ut non nomina solum, Monimos, Maneros, Marnas, Monios, & Minos, sed res ipsæ his signatæ nominibus, unum eumdemque hominem, Mosem nempe significent. Aliam præterea Minoam, à Minoë item dictam collocat Stephanus in Arabia: Arabiam autem per multos annos Moses incoluit. Minæos etiam Arabiæ populos, à Minoë originem trahere creditos, Plinius commemorat. Sane & in portubus suis Musa & Mosicha, Mosis nomen Felix hæc Arabia videtur retinuisse. Huc referri potest, quod legitur apud Tacitum: *Judæos Creta insula profugos, novissima Libyæ insedisse: argumentum è nomine peti; inclytum in Creta Idam montem, accolas Idæos, aucto in barbarum cognomento, Judæos vocitari.* Unde cognoscitur, quamobrem Hercules ex Idæis Dactylis unus esse dictus sit, & Idæus appellatus. Ratio in promtu est, Hercules is erat Josue Ebræus, sive ut posteri locuti sunt, Judæus, quemadmodum suo probabitur loco. Ex his apparet Idæos Cretenses cum Judæis exoticos Scriptores confudisse. Quinetiam Ephori testimonium secutus Idæos Minoi

Minos idem ac Moses.

Thucyd. libr. 1. Diod. libr. 4. & 5.

Boch. Chan. libr. 1. cap. 15. Steph. in γάζα. Hier. de Locis Ebr.

Euſ. Chr. libr 2.

Apollod. libr. 3.

Joh. Tzetz. Chil. 2. Hiſt. 19.

Heſiod. Theog.

Gen. 6. 2.

Scal. ad Fragment. Seld. de Dis Syr. Synt. 2. cap. 1.

Steph. in *Minua.*

Plin. libr. 6. cap. 28. Tacit. Hiſt. 5. cap. 2.

Diod. libr. 5. expeditionis ſocios adjungit Diodorus, quod Iſraëliticæ genti ducem ſe Moſes præbuerit. Præſtigiatores fuiſſe ait, propter crebra illa & ſtupenda prodigia, quibus ſuum erga Ebræos favorem Deus declaravit. Ait & cerimoniis Deorum, ſacriſque myſteriis vaStrab. libr. 10, & 5. caviſſe, quod & à Strabone proditum eſt; quippe veræ religionis cultores extiterunt Ebræi, rituumque præcepta à Deo acceperunt. Idem Deos omnes, & collata à Diis in homines beneficia, artium nempe omnium inventionem, & bonorum largitionem, ex Creta docet eſſe profecta: quod ex Moſe nimirum, Moſiſque ſcriptionibus profluxerit Mythologia, & fabularis omnis Deorum hiſtoria; artiumque & utilitatum complurium primus ipſe repertor extiterit; quæ & ſupra jam attigimus, & in ſequentibus declarabuntur. Addit Curetes Idæis ortos greges ovium coëgiſſe, cicuraſſe pecudes, & mellificium docuiſſe; quod Ariſtæo, Moſis typo, adſcriptum proxime videbimus: homines vagos & diſperſos à ferino ritu ad humaniorem cultum, convictumque, & concordiam traduxiſſe; quod in Orpheum, & Amphionem, Moſis item ſimulatas effigies convenire mox patefaciam. Saltandi arte præſtiterunt: quæ laus Baccho, Pani, Priapo, Proteo, Orpheo, & Muſæo, Moſis ſimulacris, à Luciano tribuitur. Ignis Lucian. De ſaltat. & in Bis accuſ. uſum invenerunt; quod & de Vulcano, & Prometheo, Moſis item perſonam gerentibus prædicatur. Minos fratrem unicum habuit Rhadamanthyn: nam qui tertius his adjungitur à nonnullis Sarpedon, non Europa natus eſt, ſed Laodamia Bellerophontis filia, juxHom. Iliad. ζ. Apollod. libr. 3. Diodor. libr. 5. ta Homerum, & Apollodorum: Moſes fratrem unicum habuit Aaronem. Minois complures recenſet liberos Apollodorus; at duos tantum Diodorus, Deucalionem, & Molum; quot nempe Moſes habuit. Primus leges inveniſſe perhibetur Minos, eaſque CretenHom. Odyſſ. τ. ſibus propoſuiſſe, non à ſe excogitatas, ſed à Jove ipſo ſibi traditas, cum nono quolibet anno in antrum Jovi ſacrum ſecederet, illicque cum ipſo colloqueretur, atque eo tanquam præceptore uteretur. Homerus:

πτισι δ' ἐνὶ κνωσσὸς μεγάλη πόλις, ἔνθα τε μίνως
ἐννέωρος βασιλεὺς διὸς μεγάλου ὀαριστής.
Apud eos erat Cnoſſus magna urbs, ubi Minos
Regnabat, qui nono quolibet anno cum Jove magno confabulabatur.

Ἐννέωρος enim conjungendum eſt cum ὀαριστὴς, non cum βασιλεὺς, quod perperam fecerunt Interpretes. Sic iſta igitur interpretatur Plato in Minoë: Homerus, inquit, vult Minoëm nono quoque anno cum Jove congredi, & ad eum ſic tanquam ad doctorem erudiendi cauſſa accedere; atque hanc laudem in neminem prorſus Heroum ab Homero fuiſſe collatam addit, præterquam in Minoëm, Jove præceptore uſum eſſe. Ὀαριστὴν ergo exponit, συνουσιαστὴν ἐν λόγοις, *qui cum alio colloquitur*. In Ida monte Maxim. Tyr. Diſſ. 22. antrum hoc collocat Maximus Tyrius, unde emendare licet Euſebium, cujus verba hæc leguntur in Chronico: Μίνως ἐθαλασσοκράτησε, καὶ κρηνὸν ὕδωρ διὸς ἐνομοθέτης, κομίζων τοὺς νόμους ἐξ ἄντρου τοῦ ἐν τῇ ἰδίᾳ ἐννεαετηρίδι· Scribe, ἐξ ἄντρου τοῦ ἐν τῇ ἴδῃ· ut exurgat hæc ſententia: *Minos imperium maris obtinebat, & Leges à Jove acceptas Cretenſibus ſtatuebat; afferens leges ex antro quod erat in Ida, nono quoque anno.* Ephorus apud Strabonem Strab. libr. 10. deſcriptas leges ex antro Minoëm attuliſſe ait. Hæc nobis Moſem præclare exprimunt: Leges ipſi in monte traditæ ſunt à Deo, & deſcriptas in Tabulis lapideis ad populum Exod. 33. 22. retulit: in monte à Deo poſitus eſt *in foramine petræ*, ut Deum tranſeuntem à tergo Exod. 33. 11. videre poſſet: *Loquebatur Dominus ad Moyſem facie ad faciem, ſicut ſolet loqui homo ad amiPlat. in Min. cum ſuum*; vereque Dei ὀαριστὴς, & συνουσιαστὴς erat Moſes. Notat Plato nuſquam finxiſſe Homerum cum Jove collocutum eſſe Rhadamanthyn. Atque hoc ipſum eſt quod legitur Num. 12. 2, 6, & ſeq. in libro Numerorum, Aaronem & Mariam, cum hæc de ſe jactaſſent: *Num per ſolum Moyſem locutus eſt Dominus? nonne & nobis ſimiliter eſt locutus?* ſic increpuiſſe Dominum: *Si quis fuerit inter vos Propheta Domini, in viſione apparebo ei, vel per ſomnium loquar ad illum: at non talis ſervus meus Moyſes, qui in omni domo mea fideliſſimus eſt; ore enim ad os loquor ei; & palam, & non per ænigmata, & figuras Dominum videt.* Vere igitur ſcriptum Clem. Alex. Strom. 1. eſt à Clemente Alexandrino: ᾠδή τε ἕλλησιν ἄδεται ὁ μίνως, ἐννέωρος βασιλεὺς, ὀαριστὴς διός. ἀκηκοότων αὐτῶν ὅπως ποτὲ μετὰ μωυσέως διελέγετο ὁ θεὸς, ὡς εἴ τις λαλήσαι πρὸς τὸν ἑαυτοῦ φίλον· *Apud Græcos decantatur Minos, nono quoque anno Rex cum Jove colloquens: cum inaudiſſent ipſi quemadmodum aliquando cum Moſe collocutus ſit Deus, ut ſi quis amicum ſuum affaretur.* Addit Plato ad ſuperiora, Talum, quo legum ſuarum cuſtode Minos uſus eſt, eas in tabulis exaratas habuiſſe; quod ad Moſaicarum Tabularum exemplum confictum eſt. Rex fuit Minos, & quidem βασιλεύτατος, juxta Heſiodum: regiam poteſtatem in ſuos Moſes exercuit. Minoëm θαλασσοκρατοῦντα, *maris imperio Ariſtot. Polit. libr. 2. cap. 8, & 12. potitum eſſe*, auctor eſt Ariſtoteles, aliique deinceps: Moſes mare Rubrum dicto audiens habuit, & manu protenſa diſcedere pro imperio juſſit & accedere. Apud inferos jus dixiſſe Minoëm fingunt. Factum id in rebus tantum obſcuris narrat Plato in Gorgia, & quarum ſpiſſa eſſet ac operoſa dijudicatio, quæque Rhadamantho Aſianorum, Æaco

Europæorum judici non liquerent : plane hoc eſt quod de Moſe in Exodo legitur, ipſum judices ex conſilio Jethro ſoceri ſui conſtituiſſe, qui leviores cauſſas deciderent; de gravioribus vero ad ipſum fuiſſe relatum. Sceptrum aureum Minoi tribuit Homerus, Jovis id ſceptrum Heſiodus appellat apud Platonem : mirifica hæc Moſis virga eſt, de qua Deus ad Moſem : *Virgam hanc ſume in manu tua, in qua facturus es ſigna.* Alii ſapientem Minoëm, τῇ τε γνώμῃ καὶ τῇ κρίσει διενηνοχότα, *conſilio, judicioque præſtantem*, juſtum quoque fuiſſe volunt; alii tyrannum, violentum, difficilem, imperitum, & injuſtum. Cauſſæ fuiſſe cenſent Plato & Plutarchus Tragicorum Athenienſium dicacitatem & calumnias, propter vaſtatam à Minoë Atticam, & expugnatas, graviſſimoque tributo oppreſſas Athenas. At nos ſupra notavimus Ægyptiorum maledicentia proſciſſum fuiſſe Moſem, & Typhonis nomine dedecoratum; quod & à Chananæis, viciniſque gentibus, quas funditas delendas ſuſceperat, factum opinari debemus. Non aliam ob cauſſam latrocinia Minos & piraticam à nonnullis dicitur exercuiſſe, teſte Euſtathio : cum Ægypto præſertim exceſſerint Iſraëlitæ, revera ſpoliatis Ægyptiis. Ergo & Joſuam Iſraëlitarum ducem & Moſis ſucceſſorem Phœnices in Africam Tingitanam profugi, λῆσαι poſitis columnis & inſcriptionibus Phœniciis appellaverunt, ut eſt in Procopii Vandalicis. Cum priſci fabulatores magnificum illum Labyrinthum, quem deſcripſit Herodotus, eſſe accepiſſent in Ægypto, unde prodierat Moſes; à Minoë quoque ſuo, quem ad Moſis formam expreſſerant, Labyrinthum in Creta exſtructum finxerunt. Itaque teſtantur Diodorus, & Plinius Dædalum Labyrinthi Cretici ex Ægyptio exemplar ſumſiſſe. Cæterum falſum eſſe conſtat Labyrinthum ullum in Creta fuiſſe ædificatum; verum fabulæ occaſionem dederunt ingentes & tortuoſæ ſecturæ, quæ ad radices Idæ montis actæ ſunt, cum ad Cnoſſon, aliaſque urbes condendas lapides exciderentur. Viſuntur hodieque eæ lapidicinæ, & à Bellonio perluſtratæ ſunt. Cnoſſon autem ædificaſſe dicitur Minos à Strabone, proptereaque Labyrinthus juſſu ejus conditus dicitur. His adſtipulantur Etymologus, & Cedrenus, qui hunc Labyrinthum antrum fuiſſe ſcribunt; adſtipulatur & Euſtathius, qui ſubterraneam ſpeluncam contortuplicatam & ſinuoſam fuiſſe ait. Ejuſmodi fuerunt & Labyrinthi Nauplienſes Straboni memorati, quos Cyclopia appellarunt. Scripſit Philochorus, Plutarcho teſte, negare Cretenſes quæ narrantur de Labyrintho; nec aliud fuiſſe quam cuſtodiam, in quam conjiciebant, quos aſſervatos vellent. Idem habent Tzetzes & Nicetas. Atqui credibile eſt Latomias illas Creticas. itidem ut Syracuſanas, carceris uſum præſtitiſſe. Taurus Paſiphaës, qui è mari prodierat, quemque in furorem egit Neptunus, cum alium ipſi Minos immolaſſet, Vituli aurei adumbratio quædam fuit; de quo dicebat Aaron: *Projeci illud* (aurum) *in ignem, egreſſuſque eſt hic vitulus.* Paſiphaës autem adulterium, impium Ebrææ gentis cultum ſignat, Vitulo huic exhibitum : notum enim eſt idolorum cultum, fornicationis & adulterii nomine ſæpe in Scriptura ſacra ſignari. Porro Vitulum hunc Moſes iratus combuſſit & contrivit, cum legitimum aliorum vitulorum ſacrificandorum ritum populares ſuos docuiſſet. Notiſſima eſt Scyllæ fabula, Niſi Megarenſium regis filiæ, quæ Minoëm Megaram obſidentem conſpicata, tanto ejus amore exarſit, ut patrem ipſi, patriamque proderet : mutatis nominibus idem de Moſe narrant Joſephus, & Auctor Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Euſtathio Antiocheno tribuitur : eum nempe cum exercitu adverſus Æthiopas à Chenephre fuiſſe miſſum, & re egregie geſta Æthiopas in urbem regiam Sabam probe munitam compulſos obſediſſe; (Megaram dixere, hoc eſt מנור, *Habitationem*; ſic enim exponit Bochartus) Tharbin vero regis Æthiopum filiam, conſpecto de mœnibus Moſe, forma ejus ac virtute captam, ita hominem adamaſſe, ut per internuntios de prodenda ipſi patria, nuptiiſque cum eo contrahendis paciſceretur; atque id re præſtitum fuiſſe. Manifeſtum eſt autem, nuptiis hiſce Æthiopicis Moſis confingendis cauſſam præbuiſſe Sephoram Moſis uxorem Madianitidem, quæ in libro Numerorum Æthiopiſſa appellatur à Septuaginta Interpretibus & à Vulgato, cum in Ebraico exemplari dicatur כושית, hoc eſt Chuſithis. Quippe Chus Arabiam ſæpius notare, à Bocharto probatum eſt. Refert Plutarchus, Minoë Atticam armis vaſtante, Deos velut ipſi ſuccenturiatos, regionem quoque morbis, ſiccitate, & ſterilitate fœdaſſe : cui fabulæ præbuit argumentum Moſis adverſus Chananæos, proximaſque gentes, Dei nutu ſuſcepta, ope confecta expeditio. Merito ergo Moſem cum Minoë comparaverunt Strabo, & Joſephus : merito ille quoque incerta eſſe dixit, quæ de Minoë tradita ſunt, nec conſtare quidem inter Auctores Cretenſiſne ortu fuerit, an inquilinus. Liquidum etiam eſt vanam eſſe diſtinctionem, quam inter duos Minoas, avum, Jovis vel Aſterii filium, Lycaſti patrem; & nepotem Lycaſti filium, Scriptores plerique ineſſe voluerunt, cum uterque vere unicus Moſes fuerit. Sprevit igitur diſtinctionem iſtam Apollodorus, & unum dumtaxat Minoëm agnovit.

Exod. 18.
Hom. Odyſſ. λ. Plat. in Minoë.
Exod. 4. 17. Schol. Hom. Odyſſ. τ.
Plat. Min. Plut. Theſeo.
Euſtath. in Iliad. β. & in Odyſſ. λ.
Herod. libr. 2. cap. 148.
Diodor. libr. 1. Plin. libr. 36. cap. 13.
Bellon. Obſerv. libr. 1. cap. 6. Strab. libr. 10. Etymol. in Λαβύρινθος. Cedr. Synopſ. Hiſt. p. 122. Euſtath. in Odyſſ. λ. Strab. libr. 10. Plut. Theſ. Tzetz. Chil. 12. cap. 379. Nicet. de Imper. Andron. libr. 1. Exod. 32. 24.
Boch. Chan. libr. 1. cap. 24.
Num. 12. 1.
Boch. Phal. libr. 4. cap. 2. Plut. Theſeo.
Strab. libr. 16. Joſeph. libr. 2. contr. Apion. Strab. libr. 10.

X. Ex his porro quæ de Judæorum & Idæorum Cretenſium affinitate vulgo credita *Explicatur*

1. *Mach.* 12. 21. *in quo agitur de Judæorum & Spartanorum germanitate.*

fuisse diximus, lux accedere potest obscuro Machabaici prioris loco, ubi Spartanorum rex Arius Oniæ Judæorum Pontifici hæc scribit: *Inventum est in Scriptura de Spartiatis & Judæis, quoniam sunt fratres, & quod sunt de genere Abraham.* Docet Strabo Lyctum, Gortynam, aliasque urbes Creticas à Spartanis fuisse conditas, Lycurgum in Cretam abiisse, indeque leges suas in patriam reportasse, ac utrosque simillimis usos moribus & institutis: quod & Plato docet in primo De legibus, & Aristoteles in secundo Politicorum.

Strab. libr. 10.

Lacedemonii autem cum florerent omnibus copiis, credibile est Cretenses Spartanæ originis gloriam, aliquot tantum civitatum suarum propriam, ad totam gentem Creticam prorogasse, seque Sparta oriundos jactasse: nec abnuisse Spartanos, laudi sibi ducentes auctores haberi clarissimæ gentis. Credebant præterea Cretenses, vel credere se fingebant, Judæos ex se prodiisse: unde & hos quoque, tanquam progeniem suam agnoscere poterant Lacedæmonii; ac proinde arbitrari communem sibi esse cum Cretensibus & Judæis originem, quemadmodum filii, patris, & avi communis origo est. Videtur autem opinionibus istis, tum cum in Creta esset, imbutus fuisse Arius: scriptum enim reliquit

Plut. Pyrrh.

Plutarchus Arium Gortyniis suppetias latum iviisse in Cretam. Ergo cum pro certo haberi sciret Abrahamum vetustissimum ac nobilissimum Judaicæ gentis auctorem & parentem esse, eum quoque genti suæ parentem ascisendum ratus est: non quod ita ipsi esset fortasse persuasum, sed quod in rebus favorabilibus, cum ignoratur veritas, figmenta pro veris habere deceat; ad eamque simulationem Lacedæmonios gratia Judaicæ gentis invitaret. Sic Turcæ, cum oppugnarent Græciam, ut à mittendis ipsi subsidiis Italos averterent, scribebant ad summos Pontifices Turcicam & Italam gentem à Trojanis ducere originem; qui cum à Græcis olim magnis calamitatibus fuerint affecti, debere Italos sibi favere, dum majorum suorum injurias persequuntur. Quapropter Arius de communi illa Judæorum & Spartanorum origine, velut re explorata & comperta non disserit, sed ut re fortuito sibi cognita ex libro, cujus nec titulum, nec auctorem indicat; propter ob-

Joseph. Antiq. libr. 12. cap. 5.

scuritatem videlicet: εὑρέθη ἐν γραφῇ, *Inventum est in scriptura:* & apud Josephum: ἐντυγόντες γραφῇ τινι ἐυεγνῳ. *Legentes scripturam quamdam reperimus.* Videtur autem scriptum habuisse liber ille, Judæos Abrahami sobolem, Cretensium Idæorum colonos esse, Cretenses vero Spartanorum. Id è re nata arripuit Arius, atque hinc collegit vel Abrahamum illum, Judæorum parentem, ex Spartanis quoque esse ortum, itidem ut posteros ejus Judæos; vel Spartanos itidem ut Judæos ex Abrahamo prodiisse: si verum fuisset prius illud, non valde antiquum utique id esse posse, nec ignorari potuisse, propter nimis recentem rei memoriam, claraque tam egregii ac nobilis civis sui apud se mansura fuisse vestigia; quæ cum extarent plane nulla, unum superesse, ut Spartanos, perinde ac Judæos, Abrahami progeniem esse agnosceret. Quod in tanta originis obscuritate, qualis illa erat Lacedæmoniorum, impune credere & dicere licuit. Cujus originis dubiæ ac controversæ conscius Arius vetustissimum ac clarissimum genti suæ auctorem & parentem, qualem fuisse Abrahamum acceperat, adscribere posse putavit. Simili ratiocinatione uti necesse est eos, qui Arium putant idcirco Jonathæ scripsisse, Spartanos esse fratres Judæorum, quod à Judæo Spartone Bacchi commilitone Thebis profecto, cujus

Steph. in Judæa.

meminit Claudius Iolaus apud Stephanum, ortos utrosque crediderit; atque ita Judæum illum Spartonem cum alio Spartone Phoronei filio, Spartæ, juxta nonnullos, conditore confuderit. Nam si Spartonem communem gentis utriusque auctorem esse censuit Arius, Abrahamo prognatum eum credere debuit.

Perperam locum hunc interpretatus est Josephus.

XI. Eamdem repræsentavit Epistolam Josephus, in libris Judaicæ ἀρχαιολογίας, sed ita ut à legitima Machabaici Historici sententia prorsus aberret. Res ex utriusque contentione apparebit. Sic Machabaicus: ἔτι δὲ πρότερον ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ πρὸς Ὀνίαν τὸν ἀρχιερέα παρὰ Ἀρείου τοῦ βασιλεύοντος ἐν ὑμῖν, ὅτι ἐστὲ ἀδελφοὶ ἡμῶν, ὡς (lego, ὧν) τὸ ἀντίγραφον ὑπόκειται. καὶ ἐπεδέξατο Ὀνίας τὸν ἄνδρα τὸν ἀπεσταλμένον ἐνδόξως, καὶ ἔλαβε τὰς ἐπιστολὰς, ἐν αἷς διεσαφεῖτο περὶ συμμαχίας καὶ φιλίας· καὶ ἡμεῖς οὐδὲν ἀπροσδεεῖς τέτων ὄντες, παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἅγια τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν, ἐπειράθημεν ἀποστεῖλαι πρὸς ὑμᾶς ἀδελφότητα καὶ φιλίαν ἀνανεώσασθαι, πρὸς τὸ μὴ ἐξαλλοτριωθῆναι ὑμᾶς· *Jampridem missæ erant epistolæ ad Oniam summum Sacerdotem ab Ario qui regnabat apud vos, quod estis fratres nostri; quarum exemplar subnexum est. Et Onias virum qui missus fuerat, honorifice excepit, & accepit literas, in quibus significabatur de societate & amicitia. Nos igitur his non indigentes, solatio habentes Libros sanctos qui sunt in manibus nostris, aggressi sumus mittere ad renovandam germanitatem & amicitiam, ne alieni à vobis efficiamur.* Apertissima sententia: Oniam ait jampridem ab Ario literas accepisse, in quibus de gentis utriusque Judææ & Spartanæ germanitate scriptum erat; legatum honorifice fuisse susceptum, & literas quoque ipsas, quæ societatem & amicitiam proponebant: qua societate quanquam tuto carere possint Judæi, omnem spem & solatium in Sacrorum Voluminum pollicitationibus repositum habentes, conditionem tamen ipsos accipere, ac libenter

Joseph. Antiq. libr. 13. cap. 9.

benter amicitiam & germanitatem renovare cum Spartanis, ne amicitiæ ſolvatur nexus, ac neglecta ſocietas diuturnitate extabeſcat. Sic intellexit Vulgatus Interpres, ſic Syrus. Longe vero aliter Joſephus: nam iſtæc: ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς τούτων ὄντες, *Nos igitur his non indigentes*, refert, non ad, συμμαχίας καὶ φιλίας, *ſocietate & amicitia*, quæ proxime præcedunt; ſed ad, ἀπεστάλησαν ἐπιστολαὶ, ὅτι ἐστὲ ἀδελφοὶ ἡμῶν· *Miſſæ ſunt epiſtolæ, quod eſtis fratres noſtri*; atque ita exponit: ὑ δεόμενοι τῆς τοιαύτης ἀποδείξεως. *Non indigentes hujuſmodi declaratione.* Tum quod ſubeſt in Machabaico: παράκλησιν ἔχοντες τὰ βιβλία τὰ ἅγια τὰ ἐν ταῖς χερσὶν ἡμῶν. *Solatio habentes Libros ſacros qui ſunt in manibus noſtris*, ſic reddit Joſephus; διὰ τὸ ἐκ τῶν ἱερῶν ἡμῶν πεπιστεῦσθαι γραμμάτων. *Quod ſacræ noſtræ literæ his fidem fecerint*: hoc eſt, ejuſmodi ſignificatione, & admonitione nobis opus non erat, ea nempe qua de germanitate noſtra nos monuiſtis, quippe quam jam ex Libris noſtris ſacris compertam habebamus. Velim æquus & attentus Lector totam Machabaici Scriptoris pericopen expendat, & cum antecedentibus ac ſequentibus controverſam ſibi confligat, omnino intelliget ea, quorum ἀπροσδεεῖς Judæos eſſe ſcribit Jonathas, eſſe συμμαχίαν & φιλίαν Spartanorum, quarum proxime præcedit & ſubeſt mentio. Nam ſi id ſibi voluiſſet Jonathas, Judæos non eguiſſe admonitione illa, qua de germanitate ſua cum Spartanis docebantur, dixiſſet utique, ἡμεῖς οὖν ἀπροσδεεῖς πάντης: *Nos igitur non indigentes ea.* Nunc cum dixerit τούτων, *harum*, manifeſtum eſt reſpexiſſe ad συμμαχίαν & φιλίαν proximè commemoratas. Quod opponit autem Grotius, hujus interpretationis aſſertor, παράκλησιν hic ſignificare ἀπόδειξιν, velut nono capite prioris hujus Machabaici: παρεκάλεσε τὸς Ναυαταίους αὐτὸ φιλανθρώπως αὐτοῖς τῷ ἀποσταλῆναι αὐτὸν τῷ πολλῷ, vanum & frivolum eſt: nam παρεκάλεσε, illic non uſurpatur pro ἀπέδειξε, ſed pro ἱκέτευσε, ἐδεήθη, ἠξίωσε· Vulgata, *rogavit*. Et παράκλησιν, *adhortationem, deprecationem, evocationem*, ſignificare fateor; ἀπόδειξιν, prorſus nego. Perperam igitur Jonathæ epiſtolam interpolavit, & adulteravit Joſephus; quemadmodum & illam Arii, uti recte animadvertit Scaliger in Canonibus Iſagogicis. Quod ſi cui noſtra hæc de Judæorum & Spartanorum conſanguinitate conjectura non ſatisfacit, alteram afferemus infra: nam in re dubia & incerta ſuſpicionibus patet locus, & quæcunque probabilitatem habent aliquam & ſimilitudinem veri, confidenter & utiliter proponi poſſunt.

1. Mach. 9. 15.

Scalig. Can. Iſag. libr. 3.

XII. In pleriſque Minoi & Rhadamanthyi convenit, ætate, patria, parentibus, quæ nobis itidem argumento eſſe poſſunt, & hunc quoque ad Moſis exemplar à Mythologis eſſe adornatum. Nominis origo obſcura eſt & incerta. Hanc proponit Euſtathius, ἐπεὶ ἡ μήτηρ ἐμάνη, τουτέστι πάνυ ἐφοπικῶς διετέθη πρὸς τὰ ῥόδα, ἅπερ ὁ ταύτῃ ἀρπάσας ταῦρος προῖκτο· *Quia mater ejus inſaniit, hoc eſt inſana cupiditate affecta fuit erga roſas, quas ipſi taurus præbuit, à quo rapta eſt.* Quod valde ineptum eſt. Ex Oriente petenda fuit nominis hujus originatio: nempe ex רדה, quod eſt, *caſtigavit, erudivit, ſubegit, præfuit, dominatus eſt*; unde רדיא, *pædagogus, præceptor*: & ex מנט, *terruit*. Ita ut ex מנט רדיא, quod *Præceptorem terribilem* ſonat, conflatum ſit nomen *Rhadamanthyos*. Illius ecquod ſit apud inferos officium, malo Virgilii verbis, quam meis referre:

Rhadamanthys idem ac Moſes. Euſtath. in Iliad. ξ.

Virgil. Æn. 6.

Gnoſſius hæc Rhadamanthus habet duriſſima regna,
Caſtigatque, auditque dolos, ſubigitque fateri,
Quæ quis apud ſuperos furto lætatus inani,
Diſtulit in ſeram commiſſa piacula mortem.
Continuo ſontes ultrix accincta flagello
Tiſiphone quatit inſultans.

Atqui id in Moſem aptiſſime convenit, qui & ſeveras leges Ebræis dixit, & ſi qui eas perrumpere auderent, acerbiſſimis ſuppliciis punivit. Hoc autem munere apud inferos defungi Rhadamanthyn finxerunt Veteres, quod dum viveret, juri dicundo fuiſſet à Minoë præfectus. Sunt qui legumlatorem fuiſſe dicant, alii primum legum repertorem. Ex Ephoro autem refert Strabo imitatorem fuiſſe Minoëm priſci cujuſdam Rhadamanthyos, qui primus Cretenſibus leges conſtituerit, à Jove eas ſe accepiſſe fingens. Has inter Rhadamanthyos leges memorabilis illa erat, quæ vetabat ne per Deum quis juraret, nomenque Dei temere uſurparet, ὑπὲρ τὸ μὴ θεὸν ὀνομάζειν ὅλως παῦσαν. *Ne Deus omnino nominaretur*, inquit Euſtathius; per anſerem vero, aut canem, aut arietem, aut quid ſimile, & jurabat ipſe, & alios jurare jubebat; quod & à Socrate factum ferunt. Atque id Rhadamanthyos juramentum quamobrem inter Proverbia retulerint Græci Paræmiographi Zenobius, & Apoſtolius, & poſt illos deinde Eraſmus, prorſus non video. Ipſiſſima autem Moſis lex eſt: *Non aſſumes nomen Dei tui in vanum: nec enim habebit inſontem Dominus eum, qui aſſumſerit nomen Dei ſui fruſtra.* Virgam, dum jura reddit, manu tenere Rhadamanthyn ait Plato, in quo Moſis vir-

Strab. libr. 10.

Euſtath. in Hom. Odyſſ. τ. Zenob. Cent. 5. Proverb. 82. Apoſtol. Cent. 17. Prov. 7. Eraſm. Chil. 2. Cent. 9. Prov. 31. Exod. 20. 7.

gam possumus agnoscere. Multas Asiæ maritimæ terras imperio suo subjecisse Rhadamanthyn memorat Diodorus, quod & de Mose Historiæ sacræ prædicant. Addit Diodorus hunc ἐρυθρῷ, ἑνὶ τῶν ἑαυτοῦ παίδων, παραδοῦναι τὴν βασιλείαν τῶν ὑπ' ἐκείνου ἐρυθρῶν ὀνομασθέντων· *Erythro, uni ex filiis suis, regnum eorum tradidisse, qui propter eum Erythri dicti sunt.* Ita & Perseo, alteri Mosis imagini, Erythras filius adscribitur, qui in Rubri maris ora regnaverit; ut suo loco notabimus. Certe Rhamnæos Arabicam gentem à Rhadamantho nomen habuisse tradit Plinius, nec alios esse puto, quam qui a Strabone Rhamanitæ, & à Nonno Rhadamanes appellantur. Legimus enim in Dionysiacis Nonni Minoëm ex insula Creta expulisse Rhadamanas in Arabiam: unde & alibi Dictæos eos appellat, & in expeditionis Indicæ societatem à Baccho ascitos fuisse narrat. Legimus & apud Stephanum, Rhadamanthyn cum fratribus Gazam Phœniciam urbem iviſſe. Atqui Moses & in Arabia, non privatus solum apud socerum Jethro, sed dux etiam ac gentis suæ princeps diutinam moram traxit; & ejus consiliis ac præceptis Ebræi obsecuti, Palæstinos, quorum regio fere maritima est, maximis damnis affecerunt. Memoriæ prodidit Isacius Tzetzes propter interfectum fratrem patria exulasse Rhadamanthyn: hæc historiæ Mosis interpolatio est, qui *virum Ægyptium, percutientem quemdam de Ebræis fratribus suis, percussum abscondit sabulo*, & in Madianitidem terram profugit. Rhadamanthyn Homerus non semel flavum appellat: πυῤῥαχῆ fuisse Mosem tradit Artapanus apud Eusebium; πυῤῥόχρων quoque fuisse Typhonem, qui ad Mosis exemplar factus est, Plutarchus scriptum reliquit.

Diod. libr. 5.

Plin. libr. 6. cap. 28. Strab. libr. 16. Nonn. Dionys. libr. 21, & 36.

Steph. in Γάζα.

Is. Tzetz. in Lycophr. Exod. 2. 11, & seq.

Hom. Odyss. δ. & ν. Euſ. Præp. l. 9. Plut. De Isid.

XIII. Quin & Æacus, tertius inferorum judex, Mosem exhibet. Minois coævus fuit; coævus & Bacchi, & Aristæi, in quibus occultum Mosem deteximus: coævus & Asterii, qui Minois filius fuit, avo cognominis. Atque hos, Æacum, inquam, Minoëm, Aristæum, & Asterium, Baccho Indicæ expeditionis socios addit Nonnus in Dionysiacis. Jovis filius fingitur, item ut pleræque Mosis imagines, Bacchus, Minos, Rhadamanthys, alii. Jove in ignem mutato natus dicitur, perinde ut Bacchus. Testis Ovidius, cum ait de Jove: *Aureus ut Danaën, Asopida luserit ignis.* Asopis illa, Ægina est, Asopi filia, Æaci mater. Non ex Jove ignibus celato, at in aquilam verso genitum eum scribit Nonnus, sed prope ardentem & πυρίκαυστον fluvium. Fabulam fusius narrat Apollodorus, Asopum, cum Jovem Æginam rapientem pertinaciter insequeretur, a Jove fulmine fuisse ictum, & ad fluenta sua remissum; propterea-que ex fluvio hocce carbones efferri. Quæ manifesto alludunt ad fatum Bacchi, igneo & fulgurante Jove ac Semele prognati; & ad Mosem itidem referenda sunt. Mater Æaco tribuitur Ægina Asopi fluvii filia; quod Thermuthis, velut altera Mosis mater, eum ex fluvio extraxerit. Piissimum omnium hominum fuisse Æacum testificatur Apollodorus, Græcorum omnium Plutarchus: sanctitatem ac pietatem Mosis prædicare nihil attinet. Virgam inter judicandum tenuisse Æacum dicit Plato; quo sacra illa Mosis virga notatur. Græciæ siccitate, sterilitate, ac fame laboranti largos imbres, & vilem ac uberem frugum annonam precibus & sacrificiis à Jove Æacus impetravit: Moses Israëlitis aquam, manna, & coturnices. Observatum est à Pausania, ex Æaci liberis nullum ipsi in regnum Æginæ succesisse: Mosis filiorum nullus paternæ dignitatis hæres fuit. In Æaci Templo, quod in urbe Ægina visebatur, ara erat paulum è terra extans, quam Æaci monumentum fuisse in arcanis habebatur, ut auctor est Pausanias: de sepulcro Mosis sic postremum caput Deuteronomii: *Et non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem.*

Æacus idem ac Moses.

Nonn. Dion. libr. 13.

Ovid. Met. libr. 6.

Nonn. Dionys. libr. 13. Apollod. libr. 3.

Apollod. libr. 3. Plut. Theseo. Plat. Gorg.

Pausan. Attic.

Pausan. Corinth. Deut. 34. 6.

XIV. Occulit Mosem & Proteus, Deus ille multiformis. Mosis coævus fuit; nam consulit eum apud Virgilium Aristæus, quem Mosem esse paulo post ostendam. Bacchum etiam, larvatum Mosem, excepit hospitio, ut est apud Apollodorum. Et ejus filios denique interfecit Hercules, quem Josuæ imaginem gerere probabo. Ægyptium faciunt Veteres, qualis Moses fuit: alii Thracem; Pallenen enim, quam ipsi patriam assignat Virgilius, in Thracia Stephanus, aliique collocant: cujus rei causſam ad Mosem quoque pertinere docebo infra, ubi de Orpheo disseram. Patrem Jovem habuit, si Luciano fides est: nam quibus regia potestas & dignitas contigerat, eos Jove prognatos Antiqui fingebant, ut supra dixi. Atqui regem Ægypti Proteum fuisse dicunt Herodotus, & Euripides; & id dignitatis Moses obtinuit. At Johannes Tzetzes Neptuno & Phœnice, Phœnicis filia, natum Proteum esse docet; in quo Mosis, Ebræorumque, quorum avi olim venerant ex Phœnicia, originem licet animadvertere. Atque hæc mihi videtur fuisse ratio, cur Memphi templum ipsi conditum fuerit eo loco, qui Castra Tyriorum appellatus est, inter Tyrios Phœnices circum habitantes: quod discimus ex Herodoto. Cur autem Neptunus ipsi pater adscribatur, causſæ fuit mirabilis maris Rubri transitus, cujus qui fuit auctor & dux Moses, ita faventem & propitium visus est fabulatoribus habuisse Neptunum, ut eo natum esse statuerent. Hanc

Proteus idem ac Moses.

Virgil. Georg. libr. 4. Apollod. libr. 3.

Lucian. De mort. Peregr. Herodot. libr. 2. cap. 112. Euripid. Helen. Prol. Tzetz. Chil. 2. Hist. 44.

Herod. libr. 2. cap. 112.

etiam videtur habuisse causſam Pſeudo-orpheus, quamobrem maris claves Proteum gerere diceret; eamdem & alii, cur paratum ipſi à Neptuno alveum ſub mari finxerint, per quem ex Pallene in Ægyptum ſiccus penetraret, uti referunt Iſacius Tzetzes, & Philargyrius. Forſitan & quod accepiſſent vetuſti μυθοπλάσται *ingreſſum Moſem medium nebulæ aſcendiſſe in montem, nube denſiſſima opertum*, & à Deo locatum *in foramine petræ*, idcirco Proteum in obſcuris illis meatibus, vel in ſpecubus latitantem finxerunt. Ob quam etiam cauſſam ex Thracia, regione ſeptentrionali, profectum eſſe voluerunt, uti & Orpheum, & Eumolpum, Moſis itidem, ut mox oſtendemus, imagines: Septentrionem enim Veteres caliginoſum, & denſis tenebris obſitum cenſuerunt. Ideo ζόφον apud Homerum, Strabo Septentrionem interpretatur. Tibullus Panegyrico ad Meſſalam, de Septentrione:

Illic & denſa tellus abſconditur umbra.

Arabes quoque Mare ſeptentrionale, Tenebroſum appellant. Ita Geographus Nubienſis. Hinc & Aquiloni vento nomen. Aquilus enim color, niger eſt. Gloſſarium: *Aquilum*, μέλαν, ὡς Λευκίλιος. Suetonius opponit candido. Feſtus fuſcum & ſubnigrum interpretatur. Eodem ſenſu dixit Plautus, corpus aquilum; Varro, fluctum aquilum. Eodem dicitur & Aquilo. Nos Galli dicimus, *La Biſe*, pari ſignificatu: nam Gallice *bis*, nigrum ſonat. In quibuſdam Galliæ noſtræ locis ventus Thraſcias, niger vocatur. Mythologi itaque ut exprimerent denſam illam montis caliginem, & opacam nebulam, è qua egreſſus ad ſuos rediit Moſes, ex ea mundi parte veniſſe dixerunt, quæ opacis obſepta tenebris credebatur. Duos filios Proteus habuit; duos & Moſes. Omnia ſeſe in rerum miracula transformabat; in ignem, propter fulgura & flammas Sinai montis verticem obſidentes, cum Deum Moſes alloqueretur; in ſerpentem, propter virgam Moſis, quæ in ſerpentem, & rurſum ex ſerpente in virgam mutata eſt; & in alias denique formas, propter varia prodigia virgæ hujus ope edita. An eamdem ob cauſſam, propter quam Mercurio facies partim aurea, partim nigra dabatur, petaſus item partim candidus, partim niger; Apollini vero caput ſemiraſum; & ſimulacra aliquando atra, aliquando ſplendida? Id quidem velle videtur Horatius, cum Protea, non quidem corpus, ſed tantum vultus mutare dixit. Præterita, præſentia, & futura callere dictus eſt Proteus, quod præteritorum hiſtoriam, deſcriptionem præſentium, & futurorum prædictionem lucubrationibus ſuis Moſes complexus ſit. Magum fuiſſe Proteum, & præſtigiatorem, & θαυματοποιὸν tradunt Auctores plerique; quo nomine & Moſem Apollonius Molon, Lyſimachus, & alii traducere conati ſunt. Λεκανομάντιν etiam fuiſſe, hoc eſt futura per pelviſpicium, ut ita loquar, prænoviſſe teſtatur Johannes Tzetzes: Protei columnas commemorat Virgilius: ejuſdem in Aſtrologicis ſcientiam Diodorus prædicat. Horum omnium cauſſæ brevi Apionis narratione continentur. In Ægyptiacis quippe ſcripſiſſe hunc refert Joſephus, Moſem Heliopolitanum fuiſſe, & in patria ſua ſtatuiſſe quoddam inſtrumentum, quod verbis ipſius deſcribere ſatius eſt: ἀντὶ ᾧ ὀβελῶν ἔστησε κίονας, ὑφ' οἷς ἦν ἐκτύπωμα σκάφη, σκιὰ δ' ἀνδρὸς ἐπ' αὐτῶν διακλίνη, ὡς ὅτι ἐν αἰθέρι τὸν αἰεὶ τὸν δεσμὸν ἡλίῳ συμπεριπολεῖ. Hæc ita leguntur in codice manuſcripto Bibliothecæ Regiæ, & in libris editis, licet valde mendoſa ſint, quemadmodum & totus iſte liber: quæ ſic reſtituere conabar: ἀντὶ δὲ ὀβελῶν ἔστησε κίονας, ὑφ' οἷς ἦν ἐκτύπωμα σκάφης, σκιὰ δ' ἀπ' ἄκρου ἐπ' αὐτῶν διακλίνη, ὡς, ὃν ἐν αἰθέρι, τὸν αἰεὶ τὸν δεσμὸν ἡλίῳ συμπεριπολεῖν. Senſus eſt; *Pro gnomonibus columnas ſtatuit, quibus ſcaphæ forma ſubjecta erat; ab harum vero ſummitatibus umbra in eam incidebat; ita ut eumdem curſum, quem Sol in æthere, abſolveret.* Dictionem, ἀνδρὸς, Interpres non agnoſcit. Cæterum intricata eſt phraſis, quapropter à Joſepho deridetur. Hac ergo correctione contenti ſimus, dum melioris Codicis nobis contingat ſubſidium. Moſem ait pro obeliſcis columnas in ſcapha ſtatuiſſe, quarum umbra ſolarem curſum deſignaret. Scaphen, ſive Hemiſphærium intelligit, quod ab Ariſtarcho Samio inventum eſſe Vitruvius docet. Deſcribitur à Martiano Capella his verbis: *Scaphia dicuntur rotunda ex ære vaſa, quæ horarum ductus ſtili in medio fundo ſui proceritate diſcriminant, qui ſtilus gnomon appellatur.* At Sciotheron Moſi ab Apione adſcriptum, pro gnomone columnas habebat in medio, quarum uſum ignoravit Grammaticus ille. Nam ſi umbræ ſolum projiciendæ utiles erant, longe melius id feciſſet ſtilus unicus. Atqui hoc ipſum videtur eſſe horologium, quod nonnulli de grege Rabbinorum, à majoribus ſuis acceptum, & ab Ægyptiis, ut videtur, ac Babyloniis inventum deſcribunt, quodque ſupra tres columellas in media ſcapha ſitas magnam compactilium armillarum coagmentationem, multaſque inſcriptiones Ebraicas præferebat: atque id tamen fuiſſe Sciotheron oſtendit Scaphe ſubjecta. Verum Moſe inventum hoc longe eſſe recentius multa ſuadent, quæ nunc explicare non vacat. Multum differebat hoc horologium ab Achazi מעלות, quarum deſcriptionem dederunt iidem Rab-

Orph. Hymn. in Proteum. Iſ. Tzetz. in Lycophr. Philarg. in Virg. Georg. 4. Exod. 24. 18. & 19. 16. & 33. 22.

Hom. Odyſſ. ι. & κ. Strab. libr. 1. & 10.

Geogr. Nub. Clim. 7. part. 1. & 9. Sueton. Aug. cap. 79. Plaut. Pœn. ſ. 2. Varro περὶ φύσεως κόσμ.

Horat. libr. 1. Epiſt. 1.

Apoll. & Lyſ. apud Joſeph. l. 2. contr. Ap. Tzetz. Chil. 2. Hiſt. 44. Virgil. Æn. 11. Diodor. libr. 1. Joſeph. libr. 2. contr. Apion.

Vitr. libr. 9. cap. 9 Mart. Cap. libr. 6. cap. 1.

bini. Utut est, vides Mosi, itidem ut Proteo, attributas ab Apione columnas, pelvim sive Scapham, & Astrologiæ peritiam. Egregius saltator fuit Proteus; quod de Orpheo itidem, & Musæo, quos ex Mosis quoque historia prodiisse ostendam, Lucianus tradidit; propter cantatos à Mose Hymnos, & Mariæ sororis Mosis tripudia ac choreas. Naturæ principia aperuisse Proteum legitur in Hymnis Orpheo adscriptis, & in Chiliadibus Tzetzis: quod unice Mosi convenit, qui de rerum origine, & mundi creatione luculenter, verissimeque disseruit. Proteus πολύβουλος, *multi consilii* appellatur in iisdem Orphicis: sic Mercurius Osiridis σύμβουλος *consiliarius* fuisse dicitur à Diodoro, διὰ τὸ φρονίμως τῶν διαφερόντων ὑπὲρ ἄλλων φίλων· *Quod aliis omnibus ejus amicis hic prudentia præstiterit*: sic Bacchus in iisdem Hymnis, δῖβουλος, *boni consilii*, & ἐυπολύβουλος, *bonis consiliis plenus* dicitur: Bacchus autem & Mercurius, typi sunt Mosis: sic & Moses ipse à Josepho dicitur *prudentissimus consiliarius*, σύμβουλος συνετώτατος· *Proteum fortissimum & invictum fuisse constat*: verba sunt Servii, qui & propter fortitudinem Herculem eum ait fuisse dictum: de Mose perhibet Josephus, ἐν ἅπασι σφοδρὸν ἄρειον γενόμενον· *In omnibus excellentem imperatorem extitisse*. Neptuni armenta & turpes phocas pascere Proteum. cecinerunt Homerus, & Virgilius: Moses diu pastoralem vitam egit. Ex iis quæ de Proteo narrat Herodotus, summa ipsius æquitas & integritas intelligitur; qua præcipue laude Moses floruit. Divinos denique in Ægypto honores Proteus consecutus est, itidem ut Osiris, Mercurius, Vulcanus, & Typhon, in quibus fallax vetustas Mosem adumbravit.

Luc. De saltat.

Orph. Hymn. in Piet. Tzetz. Chil. 2. Hist. 44.

Diodor. libr. 1.

Orph. Hymn. in Dionys.

Joseph. libr. 2. contr. Apion.

Serv. in Virg. Æn. 11.

Hom. Odyss. 4.

Virg. 4. Georg.

Herod. libr. 2. cap. 115.

Perseus idem ac Moses.

XV. Moses quoque Perseo multis rebus similis est. Libero & Amphioni, quorum uterque Moses est, Perseus æqualis fuit. Ægyptium fuisse tradunt Herodotus, ac Diodorus: addit ille Chemmi positum ei fuisse templum, & à Chemmitis solitum gymnicis ludis celebrari: Strabo vero in Ægypto παρόσος σκοπιὰ, *Persei speculam* ponit; quod & speculatorem fuisse Perseum indicat: Ægyptius fuit Moses; fuisse & speculatorem ostendit cognomen ipsius Osarsiph, hoc est, Solis speculator: idem & θεόπτης à Georgio Syncello dictus est, ut supra observavimus. Statim ab ortu in arcam conclusus, & in mare abjectus est Perseus, & in Polydectæ deinde regia educatus: quæ in Mosem appositè congruunt. Magicæ artis peritum fuisse narrat Auctor Philopatridos, qui libellus Luciano tribuitur: idem de Proteo, qui Moses est, à nonnullis vulgo creditum esse diximus. Andromeden Cephei Æthiopum regis filiam duxit uxorem: Tharbis Æthiopum regis filia Mosis nuptias ambivit & impetravit, ut affirmat Josephus; hic deinde uxorem duxit Sephoram Æthiopissam, hoc est Chusitidem; nam Chus populos ad utrumque Rubri maris littus pertinentes significabat. Persei filium Erythram quidam faciunt, qui ad maris hujus oram imperitarit. Sic Rhadamanthyi, qui figura est Mosis, tribuit Diodorus Erythrum filium qui regnum tenuerit Erythrorum, ut dixi supra; quod liberos Moses hoc in litore genuerit. Mercurii talaria & gladium gestavit Perseus; quippe Mercurius ipse Moses est.

Herod. libr. 2. cap. 91.

Diod. libr. 1.

Strab. libr. 17.

Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5.

Diod. libr. 5.

Moses inter astra relatus, & Libræ gestanda adhibitus.

XVI. Non alio etiam quam ad Mosem videntur referenda, quæ in Libro Memoriali scripsit Lucius Ampelius, rudis homo quidem & imperitus, sed aliorum in scribendo subnixus studiis, & aliquibus bonæ vetustatis reliquiis conspicuus. *Libra*, inquit, *quam Græci ζυγὸν appellant, virile nomen est adeptus. Is omni clementiæ justitia Mochos dictus, qui primus dicitur libræ pondus hominibus invenisse, quæ utilissima mortalibus æstimantur, ideoque in numerum stellarum receptus est, & Libra est dictus.* En tibi Mosem proprio nomine appellatum, si pro *Mochos* legas *Moschos*, quod est משה. Quo nomine ab aliis Scriptoribus designatum Mosem supra diximus. Statices ipsi inventionem tribuit Ampelius, quod sancte caverit, ne qua fraus ponderibus, mensuris, aut regulis inesset: *Nolite facere*, inquit, *iniquum aliquid in judicio, in regulâ, in pondere, in mensura. Statera justa, & æqua sint pondera, justus modius, æquusque sextarius.* Eadem gravissimis verbis alio loco iterat: *Non habebis in sacculo diversa pondera, majus & minus; nec erit in domo tua modius major & minor: pondus habebis justum & verum; & modius æqualis & verus erit tibi, ut multo vivas tempore super terram, quam Dominus Deus tuus dederit tibi. Abominatur enim Dominus Deus tuus eum qui facit hæc, & adversatur omnem injustitiam.* Ineptum autem est, quod ait ineptus Ampelius, Libram, quam Græci ζυγὸν appellant, virile nomen esse adeptam. Libra à veteribus Astronomis, non sola, uti nunc, sed simul cum Libripende in astrothesia pingebatur. Diserte Manilius: *Humana est facies Libræ.* Munus cælestis Libræ pendendæ Augusto delegavit ipsius ætas, quo optimo & æquissimo Principi gratificaretur. Alii id Virgini adscripserunt. Atqui ex Ampelio intelligimus Mosi hunc honorem jam ante fuisse habitum, propter æquitatem, ac statices inventionem: nempe, ut verisimile est, ab Ægyptiis, vicinisque nationibus, Astronomiæ studio deditis, quas Mosis fama pervaserat.

Levit. 19. 35.

Deuter. 25. 13, & seq.

Manil. libr. 2.

Aristæus

XVII. Quinetiam in Aristæo nobilis constat Mosis effigies. Apollinis, vel ut

aliis placet, Liberi filius dictus est Aristæus: Mosem in Libero, & Apolline latere docuimus. Atque hic pater cum filio, ut alias sæpe, confunditur: nam Apollo ipse Aristæus habitus est, & Apollo quidem νόμιος, sive Pastoralis, quod appositè in Mosem convenire ostendimus. Pastorem dicit Aristæum Virgilius, & tercentum ipsi juvencos Ceæ dumeta tondere; Cyrenes ab Apolline raptæ, cum pecudes ad Penei ripam pasceret, filium fuisse prodit Apollonius in Argonauticis; & Apollo ipse, Pastor ab Amphryso memorandus dicitur: pastor fuit Moses ποιμήν, & prognatus Israëlitis, qui pastores ovium fuerunt. Bacchi socium Aristæum faciunt Diodorus & Nonnus: Bacchus Moses ipse est; est & Mercurius, ac propterea nascentem Aristæum à Mercurio fuisse sublatum canit Pindarus. Aristæus Nymphis nutriendus est traditus, ut habet Diodorus: in aquas statim ab ortu abjectus est Moses, ab iisque servatus & extractus: Nymphas autem, lymphas esse, sive aquas notum est; quam ob caussam & Liber, qui Moses est, à Nymphis educatus fuisse dicitur. Indidem factum est, ut Aristæi mater Cyrene, Penei filia esse fingeretur; quod videlicet Mosem sua mater fluvio commiserit. Duos ex Cyrene filios suscepisse Apollinem, Autuchum & Aristæum docent Scholia Apollonii: duos Amramus filios genuit, Aaronem & Mosem. Filios dico, nam & filiam præterea Mariam habuit. Aristæum Hesiodus Καθυχαίτιλω appellat, propter radios è Mosis vertice micantes. Scribit Pindarus Libyæ terræ portionem Cyrene Aristæi matri donatam, ab eaque ἔννομον factam, hoc est legibus bene temperatam: legislatoris munere functus est Moses, atque id quidem in locis Cyrenaicæ proximis. Primum Aristæum Diis bovem immolasse à quibusdam traditum est; quod & de Cecrope, qui Moses est, tradidit Eusebius in Chronico; & quod Prometheo, qui Moses quoque est, ab aliis tribuitur: quia nempe Moses sacrificiorum rationem suos docuit, vel quod Vitulum aureum comminuerit. Ceos astri Sirii inclementia torrefactos sacris Jovi factis Aristæus sublevavit, & blandos Etesiarum flatus ad æstus mitigandos impetravit: Moses populares suos ad Nili ripas in miserabilem servitutem redactos, & sævissime habitos, libertatis compotes fecit, & in desertum ad sacra Deo facienda deduxit. Sirius autem idem est qui Nilus, ut supra monui: Æthiopibus Siris dicitur, teste Dionysio Periegete. Ubi perperam Eustathius nomen id Nilum à Sirio stella habuisse tradit, ὑπὸ κυνὸς γὰρ, φασὶν, ὁ μέσος ὁ σείριος ἀστὴρ, πλημμυρεῖ ὁ νεῖλος, ἐν ὀπώρᾳ κυνὸς ἀναβαίνων. *Sub Cane enim, inquiunt, cujus pars est stella Sirius, exundat Nilus, oriente Cane intumescens*: cum è contrario à Nilo Sirius stella nomen habeat; Nilus vero שיחור dicatur, à nigrore aquæ limo turbidæ, à Græcis Μέλας, à Latinis Melo. Aristæum fingit Virgilius matrem sub undis adiisse, rerum suarum jacturam & calamitates conquestum: Moses flumine extractus cum Pharaone de gentis suæ miseriis expostulat. Aristæum medicinam, agriculturam, & vaticinandi artem Musæ docuerunt, ut discimus ex Apollonii Argonauticis, & Politiis Heraclidis: Propheta fuit Moses, & naturas rerum percalluit, fuit enim *eruditus omni sapientia Ægyptiorum*, ut habet Lucas in Actis; eumque ob medicinæ peritiam laudat Clemens Alexandrinus. Aristæum artes omnes tenuisse scribit Germanicus in Arateis Phænomenis, & ab Antiquis sub Aquarii asterismo cœlo consecratum credi; alii relatum eum esse narrant in Deorum numerum, propter res in usum generis humani & commodum inventas, & dia ipsius reperta, quæ recenset Nonnus in Dionysiacis, unde & Σιωσόον, *vitæ servatorem* ipsum appellat: quam multis gentem suam, hominesque universos beneficiis devinxerit Moses, supervacuum est exponere; hinc certe divinos honores apud Ethnicos consecutus est. In Hæmo monte ex hominum oculis evanuisse Aristæum refert Diodorus: mortuus est Moses in monte Nebo: *& non cognovit homo sepulcrum ejus usque in præsentem diem.*

idem ac Moses.

Virg. Georg. 4. & 1.

Apollon. Arg. libr. 2.

Diod. libr. 4. Nonn. Dion. libr. 13. Pind. Pyth. Od. 9.

Schol. Apollon. Arg. libr. 2. Hesiod. Theog. Pind. Pyth. Od. 9.

Virg. 4. Georg.

Apollon. Arg. libr. 2. Act. 7. 22. Clem. Str. 1. l. 1. German. cap. Aquar.

Nonn. Dion. libr. 5.

Diod. libr. 4. Deut. 34. 6.

Aristæus hic cum Aristea Proconnesio sæpenumero confunditur, & rès alterius alteri sæpe adscriptæ sunt, quemadmodum ostendam in Propositione nona. Aristeam autem fuisse Philosophum, & de rerum natura scripsisse docet diserte Maximus Tyrius: Philosophiæ totius principia, verasque rerum origines libris suis Moses consignavit; Philosophiæ inventorem eum prædicant Artapanus & Eupolemus, atque ob Philosophiæ peritiam laudatur à Clemente Alexandrino. Præstigiator fuit Aristeas, ἀνὴρ γόης, εἴ τις ἄλλος. *Vir præstigiator, si quis alius*, inquit Strabo; propter prodigia à Mose in Ægypto edita, quibus Magos ipsos Ægyptios superavit: unde γόης & ἀπατεὼν ab extraneis dictus & creditus est, Josepho teste. Inter vates futurorum præscientia celebratos ponitur à Clemente Alexandrino Aristeas: Mosis extant vaticinia. Homero antiquiorem Aristeam facit Tatianus; multis quippe annis Homerum Moses præcessit. Quin & præceptor Homeri à nonnullis Aristeas creditus est, juxta testificationem Strabonis & Eustathii: non pauca enim ex libris Mosis depromta in Homero deprehendas, quod suo loco demonstravimus. Animam ponere & sumere pro

Max. Tyr. Diss. 22. Artap. apud Euseb. libr. 9. Præp. Evang. Eupol. apud Euseb. ibid. & Clem. Alex. Strom. 1. Joseph. libr. 2. contr. Apion. Strab. libr. 13. Tatian. Orat. adv. Gr. Strab. libr. 14. Eustath. in Hom. Iliad. C.

libitu Ariſteam ſolitum Veteres commenti ſunt, vivumque ſæpius apparuiſſe, cum mortuus putaretur: Moſes in Nili profluentem demiſſus, & morti devotus, vivus exiit; idem, cum à Pharaone ad mortem quæreretur, *fugiens de conſpectu ejus, moratus eſt in terra Madian*; cum mora deinde in monte facta periiſſe crederetur, ſalvus illæſuſque deſcendit. Corpus denique Ariſteæ, in fullonica defuncti, neutiquam quærentibus apparuit, uti neque illud Moſis, poſtquam in monte obiit.

Exod. 2. 15.

Muſæus idem ac Moſes.

Numen. libr. 3. de bono, apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 8. Juſtin. Patræn. Euſeb. Præp. libr. 13. cap. 12. Athen. libr. 13. Euthym. Zig. Saracen. Cedren. Chr. Scalig. Not. in Fragm. Herod. libr. 2. cap. 131. & libr. 3. cap. 8. Seld. De Dis Syr. Synt. 2. cap. 4. Clem. Alex. Strom. 1.

XVIII. In Muſæo Moſaicum ineſſe quippiam, vel nomen ipſum nos admonet: nam Numenius Pythagoreus mentionem Moſis faciens, non aliter eum quam Muſæum appellat. Lunæ filium fuiſſe auctores ſunt Pſeudo-orpheus apud Juſtinum & Euſebium, & Hermeſianax apud Athenæum; idcirco, opinor, quod è Madianitide prodiit Moſes ad Ebræos ſervitio liberandos. Atqui circumſtantes Madianitidem gentes, & Madianitarum non pauci, Lunæ cultui erant dediti. Cubar eam appellabant, ſeu potius Cabar, hoc eſt *Magnam*, ut exponunt Euthymius, & Cedrenus; ab Ebræo כבר. Appellabant & Alilat, quod interpretatur Scaliger, *Noctilucam*: Ebræi dixerunt Lilith: apud Herodotum eſt ἀλίττα & ἀλιλάτ; cujus religionis veſtigia hodie etiam retinere Muhammedanos recte à Seldeno obſervatum eſt. Sed de eo nos alibi. Propter diuturnam etiam illam Moſis in Arabia manſionem, Liber, quem Moſem eſſe conſtat, in Arabia educatus eſſe dictus eſt à Poëtis. Muſæo tribuitur Muſices ſtudium ac Lyricæ poëſeos: calluiſſe Moſem ſcribit Clemens Alexandrinus ῥυθμικὴν τε, καὶ ἁρμονικὴν, ἔτι τε ἰατρικὴν ἅμα καὶ μουσικήν. *Numerorum muſicorum, ſonorumque ſcientiam, medicinam præterea & muſicam*: ac ejus certe hymni extant in Pentateucho. Orphei à quibuſdam diſcipulus, à nonnullis imitator, ab aliis filius fuiſſe dicitur; Orpheum autem Moſem eſſe mox oſtendam. Primus Muſæus Theogoniam & ſphæram docuit, & ex uno omnia eſſe, in idque reſolvi dixit, teſte Diogene Laërtio; quapropter Philoſophus, & Theologus à Servio fuiſſe dicitur: hæc mirifice in Moſem conveniunt, qui mundi creationem, & rerum principia explicavit; qui de Deo, uno omnium auctore ac fine, Deique colendi ritibus præclare diſſeruit; qui à Chaldæis denique & Ægyptiis cæleſtium motuum doctrinis accurate inſtructus eſt, ut habet Clemens Alexandrinus. Tres futurorum præſcios vates ſimul commemorat Strabo, Orpheum, Muſæum, & Moſem, qui tres unus, idemque ſunt. Igitur χρησμὸς ſub Muſæi nomine Onomacritus ſuppoſuit, & Onomacritum χρησμολόγον τε, καὶ διαθέτην χρησμῶν τῷ μουσαίῳ. *Oraculorum interpretem, & oraculorum Muſæi ordinatorem*, appellat Herodotus; & alibi quoque prædictorum quorumdam Muſæi meminit. Floruiſſe vult Suidas ſub Cecrope ſecundo, in cujus ætatem conjiciunt Clemens Alexandrinus, & Euſebius Liberum, & Perſeum, & Amphionem. Hi autem expreſſæ ſunt Moſis imagines, uti partim jam demonſtratum à me eſt, partim mox demonſtrabitur. Atqui ad ætatem primi Cecropis τὸ διφυὲς, quem Moſem eſſe dixi, referenda iſta erant. Sed Græci Chronologiam ad Mythologiam ſuam accommodarunt. Hic à me impetrare non poſſum, ut Turnebi, viri ſane quam docti, puerilem errorem præteream: mirari ait pleroſque tam honorificam Muſæi mentionem à Virgilio factam, Homeri prorſus nullam, ac propterea ipſi aliquam à Græcis livoris labem aſpergi. Quaſi vero Æneas in inferis nanciſci potuerit Homerum, qui diu poſt Trojanum bellum natus eſt. Tam diverſæ certe de Muſæo hominum ſententiæ, quas agnovit & conqueſtus eſt Servius, veritatem fabulis diſſimulatam olent. Diſconvenit inter fabulatores de parentibus; nam alii Orphei, quidam Antiphemi, nonnulli Lunæ, aliqui Eumolpi, alii Thamyræ filium fuiſſe fingunt. Diſconvenit de patria; alii quippe Eleuſinium, aliqui Thracem, quidam Thebanum faciunt. De ætate diſconvenit; alii enim Orphei coævum, alii antiquiorem, quidam recentiorem ſtatuunt. Deſinam in præclaro Artapani teſtimonio, qui diſertis affirmat verbis, eum qui ab Ebræis Moſes appellatus eſt, eumdem à Græcis Muſæum eſſe nominatum, eumdemque Orphei præceptorem fuiſſe.

Herodot. libr. 7. cap. 6. & libr. 8. cap. 96. Suid. in Μουσαῖος. Clem. Alex. Strom. 1. Euſeb. Chron. libr. 2. Turn. Adv. libr. 28. cap. 46.

Serv. in Virg. Æn. 6.

Artap. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 9.

Orpheus idem ac Moſes.

Clem. Alex. Strom. 1. Euſeb. Chron. Euſtath. in Hom. Iliad. C.

XIX. Ad Moſis etiam exemplar Orpheus ipſe expreſſus eſt. Tempus convenit, nam ponitur Herculi æqualis, Joſuæ videlicet, miniſtro Moſis. Coævus ponitur & Ariſtæi, & Muſæi, & Perſei, & Liberi, quibus omnibus Moſes unus adumbratur. Adſcribuntur autem hi à Clemente Alexandrino & Euſebio Cecropis ſecundi ævo, cum ad ætatem primi Cecropis τὸ διφυὲς, qui fuit Moſi σύγχρονος, verius pertineant. Quamobrem duos Orpheas finxerunt Veteres, ut legimus apud Euſtathium; quorum alter alterum undecim γενεαῖς præceſſerit: quod poſtremum inter Argonautas, quorum pars magna fuit, vixiſſe accepiſſent; alterum autem longe vetuſtiorem eſſe ſuaderet ratio. Quod ſi juxta Herodotum & Euſtathium, alioſque complures, γενεὰν ſtatuamus annorum circiter triginta, & undecim ἑπτακοντάδας annorum ab Argonautarum expeditione retro numeres, in tempora Moſaica incides. Idem fiet ſi à belli Tro-

Herod. libr. 2. Euſtath. in Hom. Iliad. α.

jani temporibus retro numerandi ducas initium; centum enim & viginti Moſes explevit vitæ annos. Unde alii undecim ætatibus Trojano bello antiquiorem ponunt Orpheum. Nec inde abludunt, qui novem vixiſſe eum ætates volunt. Apertiſſime convenientiam ætatis demonſtrat Artapanus in libro de Judæis, cum Moſem Orphei diſcipulum fuiſſe ſcribit. Similis error in Minois, qui Moſes eſt, aſſignando ævo à Tatiano admiſſus eſt: eum enim undecima ætate, ὐδεκάτῃ γενεᾷ, poſt Inachum floruiſſe tradit, cum Moſis coætaneum Inachum ſtatuerit. Merito ergo Orpheum, Linum quoque, & Muſæum, Theologorum omnium primos ac vetuſtiſſimos à Græcis haberi ſcribit Euſebius. Poëtarum omnium antiquiſſimum Orpheum appellant, Iamblichus, & Lactantius, & Theodoretus; ipſique adſcriptos libros, antiquitatis eſſe divinæ ſcribit Arnobius; & neminem eum habuiſſe quem imitaretur, Plutarchus aſſeverat. Minime ab hac opinione diſcrepat Suidas, cum OEagrum Orphei patrem ab Atlante quintum facit, ac Orpheum proinde ſextum. Nam ſic Atlantem inter & Orpheum quinque intercrunt γενεαὶ, ſive anni centum & quinquaginta, quot circiter ponunt Chronologi Atlantem inter & Moſem. Arcadem fuiſſe putant nonnulli, quod & de Mercurio, & de Pane traditum eſt, quorum uterque Moſes eſt. Thrax tamen fuiſſe vulgo creditur: Mercurii enim, quem Moſem eſſe conſtat ex ſuperioribus, ſacra in Thraciam penetraſſe, mihi docuiſſe videor. Hanc præterea opinionis hujus valde probabilem cauſſam reperio. Dixi ſupra Minoëm, qui Moſes eſt, Cretæ regem fuiſſe dictum, quod Palæſtini כרתים dicerentur. Ex hac voce facile prodiit vox altera תרכים tranſpoſitis literis, quod ipſiſſimum Thracum nomen eſt. Atque inde factum puto, ut Eumolpus quoque, & Muſæus, quos Moſis ſpeciem tuliſſe mox patefaciam, & Proteus de quo idem demonſtratum eſt, Thraces ab aliquibus habiti ſint. Hinc factum etiam, ut Ariſtæus, alter Moſes, in Thraciam ad Bacchum, alterum itidem Moſem, iviſſe à Diodoro dictus ſit, ab eoque Orgiorum ſacris fuiſſe initiatus, & in Hæmo Thraciæ monte ex hominum oculis evanuiſſe. Factum hinc quoque ut Bacchus appellatus ſit Sabazius, à Sabis gente Thracica, quemadmodum perhibet Euſtathius ad Dionyſii Periegeſin; & poſt debellatos Lycurgum Thracum regem, Thraceſque ipſos, regem ipſis Tharopem præfeciſſe dictus ſit, Orgiorumque ritus eum edocuiſſe, quos OEagro filio deinde Tharops, Orpheo filio OEagrus tradiderit. Horum auctorem Diodorum habeo, qui ſubjungit Poëtas quoſdam, & in iis Antimachum, dicere, non Thracum regem, ſed Arabum Lycurgum fuiſſe. Unde colligere poſſumus Thracum nomen, gentis alterius Judæis proximæ nomen extruſiſſe. Hinc factum denique, ut ſcripſerit Hermippus Pythagoram Judæorum & Thracum opinionibus fuiſſe imbutum. Filius Apollinis habetur Orpheus, Moſis itidem perſonati. Orphei nomen non multum recedit à nomine Oſarſiph, quod Moſi tribuit Manethos, & nos ſupra *Solis ſpeculatorem* expoſuimus: quippe Aſtrologiæ ſtudiis ab Orpheo primum inſtitutos eſſe Græcos Lucianus affirmat; primus & cœlorum harmoniam deprehendiſſe fertur, auctore Servio. Narrat Euſtathius Orpheum primo agyrtam fuiſſe, & collecta demum valida hominum manu, magnam ſibi potentiam comparaſſe: Moſes locis pleriſque peragratis rediit tandem ad ſuos, aſſumtoque Aarone *Venerunt ſimul, & congregaverunt cunctos ſeniores filiorum Iſraël*, totique deinde Ebræorum genti præfuit, & ſummo quidem jure, ac vere regio. Quocirca merito Clemens Alexandrinus: ἦν δ'οὖν ὁ μὲν Μωϋσῆς σοφὸς, βασιλεὺς, νομοθέτης· *Erat igitur Moyſes ſapiens, rex, Legiſlator*; & à Thermuthi Pharaonis filia, non adoptatum ſolum, ſed & in paterni regni ſucceſſionem eductum fuiſſe ait Joſephus; & ab Æthiopibus ut regem fuiſſe obſervatum ſcripſit Pſeudo-euſtathius in Hexaëmeron; & R. Bechai, ut Moſem regem fuiſſe probet, ei iſtud Geneſeos accommodat: *Et ad eum erit aggregatio populorum*; & hoc quoque Deuteronomii: *Erit apud rectiſſimum Rex congregatis principibus populi, cum tribubus Iſraël.* Hinc ergo Orpheus in Thracia regnaſſe dictus eſt. Hunc tiaram auream capite geſtantem exhibent Philoſtratus, & Calliſtratus; quod Moſes fratri ſuo Aaroni, cum quo ſæpe confunditur, cidarim lamina aurea inſtructam concinnarit. Sacerdotem appellat Orpheum Virgilius, quod Levitici generis fuerit Moſes. Ægyptum ſe adiiſſe prædicat Orpheus in adſcriptis illi Argonauticis; necnon reconditas hauſit Ægyptiorum diſciplinas: produnt enim Veteres memoriæ illuc erudiendi cauſſa fuiſſe profectos è priſcis Græcis pleroſque, qui ad doctrinæ non vulgaris laudem aſpirarent, ut ſupra jam monui; Melampodem puta, Dædalum, Homerum, Lycurgum, Solonem, Pythagoram, Eudoxum, Democritum, OEnopidem, & Platonem. Atque idipſum de Muſæo etiam finxerunt, quem Moſem eſſe demonſtravi. At Theodoretus, non ab Ægyptiis ſolum, ſed ab Ebræis etiam veritatem hos accepiſſe docet. Ægyptius vero fuit Moſes, *& eruditus omni ſapientia Ægyptiorum.* Magna igitur doctrinarum omnium laus Orpheo tributa eſt, ac Aſtronomiæ præſertim, ut dixi. Idem & poëtica facultate flo-

Artap. apud Euſeb. Præp. libr. 9. cap. 27. Tatian. Orat. contr. gent. & apud Euſ. Præp. libr. 10. cap. 11. Euſeb. Præp. libr. 10. cap. 4. Iambl. De vit. Pyth. cap. 34. Lactant. libr. 1. Inſtit. cap. 4. Theodoret. Serm. 2. De princip. Arnob. libr. 5. Plut. De muſic. Suid. in Ὀρφεύς.

Diodor. libr. 4.

Diodor. libr. 3.

Hermipp. apud Joſeph. libr. 1. contr. Apion. Maneth. apud Joſeph. libr. 1. contra Apion. Lucian. de Aſtrol. Serv. in Virg. Æn. 6. Euſtath. in Hom. Iliad. x. Exod. 4. 29. Clem. Alex. Strom. 1.

Joſeph. Antiq. libr. 2. cap. 5.

Gen. 49. 10. Deut. 33. 5.

Philoſtr. Vit. Apoll. libr. 1. cap. 18. Philoſtr. Jun. Icon. Calliſtr. in Stat. Virg. Æn. 6.

Theodoret. Serm. 1. de fide.

Act. 7. 22.

ruit. Summa vero ejus fuit in Muſicis, ac lyræ cantu præſtantia; quo nomine celebratum quoque ſupra diximus Moſem, & cujus geminus extat Hymnus; unde & Hymnos Orpheus ſcripſiſſe dicitur apud Suidam, & Hymni ejus nomine inſcripti circumferuntur. Nec de nihilo eſt quod cum Poëtarum vetuſtiſſimus ab aliquibus fingatur Orpheus, alii poëticæ artis inventorem faciunt Mercurium, alii Oſiridem; quippe his tribus unus notatur Moſes. Singularem fuiſſe aiunt Orphei in Philoſophiæ ſtudiis eruditionem: Philoſophorum omnium antiquiſſimus fuit Moſes, ut qui veras mundi origines primus in literas retulerit. Quapropter Euſebius ad annum ab Abrahamo 467, *Moyſes*, inquit, *Ægyptum derelinquens in eremo philoſophatur*; & Eupolemus primum ſapientem ait Moſem fuiſſe. Tantum in Theologicis nomen adeptus eſſe fertur Orpheus, ut à ſuis Theologus cognomento appellatus ſit, ab aliis ἱεροφάντης; & ejus Theologia, myſtagogia, & ἱερολογία à Luciano, Clemente Alexandrino, & Proclo Diadocho celebrentur; primumque inveniſſe ſcribat Pauſanias, quomodo Diis initia fierent, expiarentur ſcelera, curarentur morbi, & Deorum ira placaretur. Hæc Orpheum ab Idæis Dactylis accepiſſe Diodorus affirmat: Idæos autem Judæorum progenitores fuiſſe, imo Judæos ipſos, & Tacitus, & Veterum crediderunt complures, & nos ſupra docuimus. Primus quoque Bacchi Orgia ab Ægyptiis accepta tranſtulit in Græciam, quæ Orphica ab eo ſunt dicta. Addit Lucianus non dilucide hæc ipſum explanaſſe inter ſuos, ſed myſteriis occultaſſe. Unde Proclus Orphicum de rebus divinis diſſerendi modum, eum eſſe ait, qui fit per ſymbola; quem cum tenuerit Pythagoras, ζηλωτὼ τῆς ὀρφέως ἑρμηνείας τὸ κὴ διδάσκειν· *Imitatorem modi quem in interpretando & conſtituendis rebus tenuit Orpheus*, dictum fuiſſe teſtatur Iamblichus. Quid quod & Panathenæa, & Theſmophoria, & Eleuſinia Athenas eum detuliſſe Theodoretus aſſeverat, & Iſidis ac Oſiridis ſacra in Cereris & Liberi orgia convertiſſe; teſteſque citat Plutarchum, Diodorum, & Demoſthenem. Quibus ſignificatur totam Græcorum Theologiam fabularum figmentis infuſcatam, à Moſe proveniſſe; qui quam peritus fuerit ſymbolicæ Philoſophiæ, diſcere licet ex libro primo Stromatum Clementis Alexandrini. Scripſiſſe ſe Orpheus ait in ſuppoſititiis Argonauticis, de Chao, de Jovis cultu, & de ſacrificiis ἱλαστικοῖς: adſcribuntur ei quoque à Tzetze Ephemerides, & Dodecaëterides; quo reſpexiſſe opinor Moſchopulum, & Proclum, Heſiodi interpretes, cum de bonis & malis diebus ſcripſiſſe Orpheum dixerunt. Quinetiam tabulas ab eo deſcriptas commemorat Euripides in Alceſti. Moſi manifeſto hæc congruunt, qui Leges divinas in Tabulis exaratas propoſuit, feſta ſolennia ſuis aſſignavit temporibus, ſacrorum ritus ſanxit, & rerum principia poſteris prodidit. At quæ ex Orpheo attulerunt Ariſtobulus Peripateticus apud Euſebium, Juſtinus, Clemens Alexandrinus, Cyrillus, & alii, ea prorſus videntur à Veteribus Chriſtianis conficta, & ex ſacrorum Codicum ſegminibus conſuta: neque verum eſt Orpheum, poſtquam πολυθρύπτα dedidiciſſet, & Moſis doctrina fuiſſet imbutus, hæc ſcripſiſſe; quod putavit Juſtinus, & Cyrillo perſuaſit, & ſuppoſititiis carminibus conare probatus eſt. Mimum aperiunt ea quæ de Orpheo refert Suidas; ex cujus ὑποβολιμαίοις ſcriptionibus περὶ θεογωνίας ea depromit de rerum primordiis, & fabricatione mundi, de ſummo omnium opifice, de ſanctiſſima Trinitate, de hominis creatione, & animæ origine, quæ ex Chriſtianorum exhedris prorſus videntur eſſe profecta. Ejuſdem ſunt commatis, quæ apud Patres proxime laudatos Orphei nomen ferunt. Moſes illic appellatur ὑδρογενής, hoc eſt, *aquis ortus*; illic Legis Moſi à Deo traditæ, & duabus inſcriptæ Tabulis ſit mentio; tum Verbi Dei, quo conditus eſt orbis, & πλαστουργίας hominis, & infuſionis animæ ratione pollentis in humanum corpus; commemoratur illic & Chaos, & tenebræ rebus omnibus incubantes, & lux deinde orta, & nox prior die; tum & Unigena quidam Chaldæis oriundus, cui ſoli mortalium omnium videndum ſe Deus permiſerit. Tam infabre hæc interpolata ſunt, ut fraus manifeſta ſit, ſuamque novitatem prodat. Veteres enim qui Moſis ſcrinia compilabant, parce id faciebant & ſobrie; ſcite etiam & induſtrie; hic intemperanter & media luce graſſatur. Cæterum quando rerum ſeries eo loci nos deduxit, quæramus obiter quis ſit ille Unigena. Clemens Alexandrinus eum vel Abrahamum eſſe conjectat, vel filium ejus Iſaacum. At Unigena non fuit Abrahamus, qui fratres habuit Nachor, & Aran; neque rerum cœleſtium ac naturalium peritia claruiſſe fertur Iſaacus, quod iſtic de illo Unigena prædicatur. Ego intelligi Moſem poſſe cenſeo, qui quamquam Unigena non fuit, Unigena tamen ab exoticis quibuſdam gentibus habitus eſt; velut ab iis qui ſub Adonidis eum, aut Zoroaſtris ſimulacro expreſſerunt: omnibus autem Ægyptiorum diſciplinis fuit innutritus, proindeque Aſtronomiæ, cujus ſtudio plurimum delectata eſt Ægyptus, ut ſæpius jam notavi. Verumtamen id dubium relinquo; nam nec eorum penitus improbo ſententiam, qui poſt Clementem referunt ad Abrahamum: ei enim adſcripta

Suid. in Ὀρφεύς.

Euſeb. Chron. Eupol. apud Clement. Alex. Strom. 1. & Euſeb. Præp. Ev. libr. 9. cap. 26. Luc. de Aſtrol. Clem. Alex. Strom. 6. Procl. Platon. Theol. l. 4. c. 5. & libr. 6. cap. 8. Paul. Bœotic. Diodor. libr. 5. Lucian. De Aſtrol. Procl. lib. 1. c. 4.

Iambl. De vit. Pyth. cap. 28. Theodor. Ser. 1. de fide.

Tzetz. Chil. 12. Hiſt. 399. Moſch. & Procl. in Heſiod. ἔμερ.

Euſ. Præp. Ev. libr. 13. Juſtin. in Paræn. & de Monarchia. Clem. Alex. Strom. 5. Cyrill. libr. 1. contr. Julian.

Clem. Alex. Strom. 5.

adscripta est à Beroso, & Eupolemo, & Artapano, Astronomiæ inventio; & de eo ait Dominus apud Isaiam: *Quia unum vocavi eum.* Unde μονογενὴς dictus videri potest, uti observatum doctissimo Grotio: quamquam illic אחד dicitur Abrahamus, hoc est *Unus*, non יחיד *Unigena.* Itaque unus est ratione ἀπογόνων, qui innumeri ex uno illo prodierunt; non vero ratione ὁμογόνων, quod tamen necesse erat, ut *Unus* exponi posset μονογενής. Prisca vero illa Argonautica, Orphei sunt cujusdam Crotoniatæ, quem Suidas Pisistrati temporibus floruisse docet. Hymnos autem, & librum De lapidibus sibi vindicat Onomacritus, Pisistrato itidem æqualis. Testes sunt Tatianus & Suidas. Quemadmodum enim sub Musæi nomine χρησμὸς ediderat, ut perhibent Herodotus, & Clemens Alexandrinus; ita & sub Orphei nomine has scriptiones lucubravit. Sed ad rem. Vaticinia in Ægypto à se edita esse profitetur Orpheus in Argonauticis, quod vere præstitit Moses. Itaque inter gnaros futurorum vates, Orpheum, Musæum, & Mosem Strabo collocavit; veriusque dixit Celsus quam censuit, cum Orpheum *haud dubie sancto afflatum fuisse Spiritu*, ὁμολογουμένως ὑπὸ θείου πνεύματος affirmavit. Lyra à Mercurio inventa, ab Apolline Orpheo tradita est; quippe unus Moses tribus his exprimitur: propterea que in cœlum translata esse fertur Orphei lyra, quod Dei laudes Hymnis suis Moses concelebrarit. Feras cantu mansuefacere dictum esse Orpheum testatur Horatius, quod sylvestres homines victu fœdo, & cædibus deterruerit: quo Mosis in Israëlitis deliniendis, & ad obsequium suum flectendis, ac per deserta circumducendis notatur industria, & eloquentiæ vis ad persuadendum efficax. Leges etiam, itidem ut Moses, Orpheus scripsisse fertur. Magiæ scientissimus dicitur fuisse Orpheus, & Idæorum Dactylorum occultis artibus institutus, quod Magorum Ægyptiorum præstigias eluserit Moses, omnemque eorum industriam superarit. Quamobrem & Mosem, ὡς γόητα & ἀπατεῶνα, *ut præstigiatorem & impostorem*, nonnulli calumniati sunt. Orpheo denuntiat Iason, in Argonauticis, sine eo in Colchidem pervenire non posse Argonautas: quippe Israëlitis Chananæam adeundi auctor & dux Moses fuit. Quemadmodum Bacchus matrem Jovis ignibus necatam, ita uxorem serpentis morsu interemtam Orpheus ad vitam revocavit: an quod Moses Israëlitas serpentium morsibus infestatos, excitato Serpente æneo, incolumes præstitit? an quod Mariam sororem lepris laborantem sanavit? Ad inferos bis adiisse dicitur Orpheus; quod & infans in Nilum tanquam periturus abjectus sit Moses, & quod propter diuturnam in monte cum Deo pertractam moram periisse creditus sit. Quidam Orpheum fulmine à Jove percussum interiisse volunt; argumento ducto vel à fulguribus & tonitribus grandine mistis, quæ ad domandam Pharaonis contumaciam Moses extensa virga de cœlo elicuisse memoratur in Exodo; vel ab iis quibus Sinai montis vertex perstrepebat, cum Deum Moses alloqueretur. Caput Orphei in Hebrum fluvium projectum fuisse fertur, quod profluenti Nili Moses infans commissus sit. Caput Orphei revulsum à cervice fabulantur fuisse loquax, & consultum de futuris veridica responsa dedisse: fortasse quod Moses, Propheta ut erat, in libris suis superstitibus, & futurorum prænuntiis, tanquam in re præsenti loqui visus sit. Latet & æneï Serpentis historia in fabula, quam narrat Ovidius de serpente, qui caput Orphei dentibus invadens, ab Apolline in lapidem mutatus est. Orphei mortem infinitis fletibus Bistonides feminæ prosecutæ sunt, ut scribit Antipater in Anthologia. Quotannis similiter Adonin, quem Mosem esse ostendimus, mulieres lugebant. Mosem *fleverunt filii Israël in campestribus Moab triginta diebus.* In Olympo monte, juxta Pausaniam, & Antipatrum, sepultus est Orpheus: Moses in monte Nebo obiit. Quid plura, cum scenam hanc omnem aperte retegat Aristoteles, quem scripsisse testificatur Cicero, Orpheum nunquam fuisse? Ejusdem assertorem sententiæ Dionysium quemdam citat Suidas. Sed & Androtion apud Ælianum, docet nullam literarum notitiam Thracas habuisse; imo vero literis uti in rebus turpissimis habuisse; unde colligit, male inter Sapientes recenseri Orpheum, ipsique adscripta carmina esse suppositia. Addimus nos, suppositium esse & ipsum, & quascunque de eo fabulas Mythologi referunt, mutato nomine de Mose narrari.

Berof apud Joseph. Antiq. libr. 1. cap. 8. Eupol. & Artap. apud Euf. Præp. Ev. l. 9. Isa. 51. 2. Grot. Annot. ad l. 1. De verit. relig. Christ. Suid. in Ὀρφεύς. Tatian. Orat. contr. Gent. Herodot. libr. 7. cap. 6. Clem. Alex. Strom. 1. Strab. libr. 16. Celf. apud Ori. gen. contr. Celf. libr. 7. Horat. De art. Joseph. libr. 2. contr. Apion. Exod. 9. 23. Ovid. Metam. libr. 11. Anthol. libr. 3. c. 25. Epigr. 10. Deut. 34. 8. Paus. Bœotic. Antip. Anthol. libr. 3. cap. 25. Epigr. 9. Cicer. libr. 1. De nat. Deor. Suid. in Ὀρφεύς. Ælian. Var. Hist. l. 8. c. 6.

XX. Multa Linus cum Orpheo communia habet; tempus, parentes: nam Mercurio natum Linum quidam statuunt, alii Apolline; quapropter & Orphei fratrem fuisse tradit Apollodorus. Sapientia commendatur uterque; & cum eos collocet inter sapientes Celsus apud Origenem, tum Lino primum locum tribuit. Scripsisse dicitur uterque de rerum principiis. Ac Linum quidem memorant Diogenes Laërtius, & Johannes Tzetzes, de mundi ortu, de plantarum, animaliumque generationibus scripsisse, atque hoc Poëmatum suorum exordium fecisse:

Linus idem ac Moses.

Apollod. lib. 2. Origen. libr. 1. contr. Celf. Dieg. Laërt. Procem. Tzetz. in Hesiod. ἔργ.

ἦν ποτέ τι χρόνου ὅτε, ἐν ᾧ ἅμα πάντ' ἐπεφύκει,
Fuit aliquando tempus illud, cum omnia simul orta sunt.

Pausan. Bœot. & Arcad. quod Mosaicæ Geneseos exordio simillimum est. Versus utrique falso sunt adscripti; nec enim ullos vel scripsisse Linum, vel ad posteros pervenisse retur Pausanias. Theo-
Serv. in Virg. Eclog. 4. logus uterque, & de rebus Theologicis scripsisse fertur: nam de Lino id Servius asse-verat. Poëta uterque: musicus quoque, & citharœdus. Quæ tribuitur ipsi lyræ re-pertæ laus, eamdem ab aliis concedi Orpheo, ab aliis Amphioni, quem Mosem quo-
Plin. l. 7. c. 56. que personatum esse ostendam, Plinius docet. Vaticinator uterque & fatidicus: ta-
Serv. in Virg. Ecl. 6. lem quippe fuisse Linum Servii sententia est. Orphei denique præceptor Linus fuisse dicitur. Maximis uterque lamentis & planctibus post mortem comploratus est. Unde
Eustath. in Hom. Iliad. σ. & lugubre quoddam cantionis genus, Linus dictum est. Unde & Hesiodus apud Eu-stathium, ait cantores omnes & citharœdos in conviviis & tripudiis à Lini deplora-tione ordiri, & in eadem finire. Atque hæc quidem omnia ut Mosi conveniant, pro-xime demonstravi. Sed & alia quædam sibi propria habet Linus, quibus etiam Mo-
Herod. libr. 2. cap. 79. ses esse approbatur. Ægyptium fuisse narrat Herodotus, & nomen Ægyptium ha-buisse, Maneros: in quo vestigia agnosco nominum, Monimos, & Monios, quibus
Diod. libr. 3. Moses affectus est, inserta canina litera, vel extrita, uti sæpe fit. Primi Dionysi res gestas Pelasgicis literis descripsisse Linum testatur Diodorus. Atqui Dionysus ille fuit
Herod. libr. 2. cap. 57. Moses. Ergo id sibi vult, Mosem gesta Mosis descripsisse; quod verissimum est. Pe-
Suid. in Λῖνος. lasgicæ literæ barbaræ erant, ut testis est Herodotus, & Græcis ignorabiles, perinde ut Ebraicæ. Itaque in discernendis illis errare promtum fuit. Atqui legimus apud Sui-
Clem. Str. 1. Euf. Præp. l. 9 dam, primum Linum ex Phœnice in Græciam literas intulisse: unde credi posset Phœniciis literis, quas callebat, Dionysi historiam consignasse. Verum res aliter se habet: eo quippe intelligendum est, Ebraica lingua, quæ Phœniciæ proxima & per-similis erat, Mosis historiam à Mose ipso fuisse exaratam. Cæterum auctor est Eupole-mus apud Clementem & Eusebium, à Mose Judæos literas accepisse, ab his Phœnices, ab istis deinde Græcos: & nos præterea notavimus literarum usum Mercurio suo, qui Moses est, Ægyptios acceptum referre. Herculis præceptor fuisse fertur Linus: Josuam Herculem esse suo docebimus loco. En tibi vero Mosem Josuæ præcepta tra-
Num. 27. 18. dentem in libro Numerorum: *Dixitque Dominus ad eum (Mosem) Tolle filium Nun, in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum: qui stabit coram Eleazaro sacerdote, &*
Deut. 3. 28. *omni multitudine, & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ.* In Deu-teronomio etiam sic Deus ad Mosem: *Præcipe Josue, & corrobora eum, atque conforta.*
Euseb. Præp. Evang. libr. 13. Ex Lino denique versus quosdam affert Aristobulus apud Eusebium, Mosaica doctrina imbutos. Velut ille est: ἑβδομάτῃ δὴ οἱ τετελεσμένα πάντα τέτυκται· *Septimo autem die per-fecta ei omnia fuere.* Haud equidem credo versus illos esse genuinos, qui Linum ipsum fictitium esse sciam: ex iis tamen apparet, quicunque eos affinxit Lino, hunc habuisse persuasum, eadem Linum ac Mosem de mundi origine sensisse.

Amphion idem ac Moses. XXI. Cum Orpheo etiam ac Lino communia multa habet Amphion. Coævi fuerunt, ut ex Eusebii Canonibus intelligitur. Mercurii filium faciunt Amphionem nonnulli, quod & de aliis duobus itidem dictum est. Lyræ cantu hi tres nobilitati sunt. Lyram ab Apolline Orpheum & Amphionem aiunt accepisse. Inventio citha-
Plin. l. 7. c. 56. ræ Orpheo à quibusdam, ab aliis Lino, Amphioni à nonnullis addicitur, teste Pli-
Philostr. Imag. libr. 1. nio. Orpheus apud Philostratum tiaram gestat, Amphion mitram. Iasoni ad Colchi-cam expeditionem nomen dedit uterque. Quod feros homines & agrestes uterque ad mitiores vitæ cultus traduxerit, feras ille, hic saxa movere cantu, & allicere á fabu-latoribus dictus est. Utrique magicarum artium peritia tribuitur; nam de Amphione
Pausan. Eliac. Clem. Alex. Protrept. tradunt id quidem Pausanias & Clemens Alexandrinus. Regia uterque dignitate præ-ditus fuit: de Amphione certe testificatur Tzetzes. Pari fato occubuere Linus & Am-
Tzetz. Chil. 1. Hist. 13. phion, Apollinis sagittis confossi, quod se illi æquassent. Quippini, qui Apollo ipse erant, Moses videlicet? Quibus autem rebus Amphioni cum Orpheo & Lino conve-nit, iisdem fere Orpheo & Lino cum Mose convenire probavimus; unde efficitur iis-dem quoque Amphionis & Mosis convenientiam argumentis comprobari. Huc ad-de & unicum fuisse Amphionis fratrem Zethum, unicum Mosis Aaronem; utrumque
Homer. Iliad. λ infantem expositum; Antiope Amphionis matri patrem ab Homero assignari Aso-pum fluvium, quemadmodum & Æginæ matri Æaci, qui Moses est, patet idem assi-gnatur, ut supra docui; quod in fluvium Moses à matre missus sit; Amphionem à patre
Plut. de Music. Jove institutum, citharæ cantum reperisse, ut apud Plutarchum tradit Heraclides; quemadmodum Moses à Deo præceptis instructus eximia inventa protulit; juxta alios, discipulum Mercurii fuisse Amphionem, lyramque ab eo, atque alia præclara dona accepisse; ac primum aram Mercurio excitasse. Quibus cognoscitur quanta Mercu-rium inter & Amphionem interceserit necessitudo & affinitas; tanta certe, quanta esse potuit maxima, adeo ut unus idemque essent, nempe Moses.

Eumolpus XXII. En tibi rursum Mosem in Eumolpo: nam & tempora consentiunt; fi-

lius quippe, vel juxta alios pater Musæi fuisse fingitur, & Orphei discipulus, quos Mosem ipsum esse diximus. Herculem fidibus docuit, juxta Theocritum; quod alii Lino tribuunt; quippe Josuam, qui ut dixi Hercules est, præceptis Moses informavit. Eamdem ob caussam Eleusiniis Cereris sacris initiatum ab Eumolpo Herculem, & cæsi Centauri crimine purgatum, priusquam ad inferos Cerberum abducturus descenderet, Mythologi scribunt. In quo sane aliud dissimulatur Mosaicarum rerum mysterium. Ceres quippe legum inventrix, legifera, & θεσμοφόρος est: Moses autem legumlator cum artibus suis, administrandæ nimirum Reipublicæ, populorumque regendorum præceptis Josuam imbueret, Cereris eum sacris initiasse dictus est, non Thesmophoriis quidem, at Eleusiniis: nec enim in fabulis suis concinnandis accuratam convenientiam Mythologi sectabantur. Indidem est, quod & Bacchum, & Æsculapium, qui Mosis effigiem gerunt, ad eadem sacra admissos finxerunt. Inde quoque est quod non Eumolpo, sed Musæo, qui Moses quoque est, Eleusinia adscribit Tertullianus. Est apud Apollodorum, Chionen Boreæ filiam, cum Eumolpum ex Neptuno clam patre suscepisset, veritam patris iram, infantem in mare dejecisse; at exceptum eum in Æthiopiam detulisse Neptunum, & Bentheſicyme filiæ suæ & Amphitrites alendam mandasse: viriles autem assecuto annos virum Bentheſicymes filiarum alteram nuptui dedisse; (Sic enim legenda & emendanda sunt verba Apollodori, quæ in editis libris vitiata sunt: ἢ δίδωσι βενθεσικύμη ζέφυρι αὐτὸ θυγατρὶ ἢ ἀμφιτρίτης· ὡς ὃ ἐτελειώθη, αὐτὸς ὁ βενθεσικύμης ἀνὴρ τῷ ἑτέραν αὐτῶν θυγατέρων δίδωσι·) cum is autem uxoris suæ sorori vim postmodum inferre parasset, in exilium pulsum ad Tegyrium Thracum regem abiisse, ipsiusque filiam filio suo sumsisse uxorem, ac ei demum in regnum successisse. Hæc è Mosis historia manifeste profluunt. Traditum quippe est à Josepho, & Auctore Hypomnematis in Hexaëmeron, quod Eustathio adscribitur, Mosem qui à matre in Nilo fuerat expositus, indeque à Pharaonis filia extractus, Ægyptiis bellum adversus Æthiopas moventibus fuisse à Rege præfectum; qui cum maximis cladibus attrivisset Æthiopas, & in urbem Saba compulsos obsidione cinxisset, Tharbin Æthiopum regis filiam, forma viri & virtute captam, misisse ad eum servorum fidissimos, qui de nuptiis pacisceretur; accepisse illum conditionem, ea lege, si urbs sibi traderetur; nec facta dictis abfuisse: reducem deinde, cum paratas sibi ab Ægyptiis intellexisset insidias, fugisse in Arabiam ad Jethro, quem Josephus ἰεθηλαῖον appellat, & cujus nomen à Tegyrii nomine non multum abludit, ejusque filiam duxisse. Quod additur vero, in regnum ipsi successisse, id quoque Mosi convenit, quem Thermuthis Pharaonis filia patris successorem esse optabat. Præterea pastorem fuisse Eumolpum docent Clemens & Arnobius; Musicam calluit; Philosophus fuit, Luciano auctore: quæ omnia in Mose jam ante reperimus. Nec me fugit duos Eumolpos distingui à Suida, quorum alter alterum ætate præcesserit: verum confunduntur ab Euripide in Phœnissis, & ab Apollodoro. Et vero Eumolpus ille Neptuni filius, Chionen matrem habuit; Chiones fratres fuerunt Zetes & Calais, qui fuerunt ex Argonautis; quorum temporibus vixisse fingitur alter Eumolpus Musæi filius vel pater, Orphei discipulus.

idem ac Moses. Theocr. Heracliſc. Tertull. Apolog. cap. 21. Apollod. libr. 3. Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5. Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 6. Clem. Protrept. Arnob. libr. 5. Lucian. Fugitiv. Suid. in Εὔμολπος. Apollod. libr. 3.

XXIII. Quin & Tiresiam Mosem esse aio. Fuit ille Baccho & Eumolpo σύγχρονος. Uterque autem Moses est. Sua opera victoriam de Eumolpo Athenienses reportasse gloriatur Tiresias apud Euripidem: Mosis opera Æthiopes ab Ægyptiis sunt devicti. Hoc bello retulit Tiresias coronam auream, primitias spoliorum hostilium, qua radii Mosis verticem cingentes designantur. Geminos angues semel iterumque magno quodam baculo cyaneo dicitur percussisse, propter Mosis virgam in serpentem mutatam. Factum id in Cyllene monte, juxta aliquorum sententiam, in quo natum audiverant Mercurium & Pana, quorum uterque Moses est. Ambigui sexus fuit Tiresias, sexum enim sæpe mutasse docet Sostratus apud Eustathium; hoc ipsum notavimus de Baccho, & Vulcano, qui Mosis simulacra sunt, fuisse creditum. Scribit ibidem Eustathius eum in Cretam abiisse, quam pro Palæstina sumi supra docuimus. Palladem nudam vidit; Deum vidit Moses. Juppiter & Juno altercantes judicem eum litis suæ constituunt: judex à Deo Israëlitis datus est Moses. Has ob caussas excæcatum Tiresiam fingunt, quidam à Pallade, alii à Junone: an potius ob velamen, quo Moses de monte descendens caput obnupsit? Aliam calamitatis hujus Tiresiæ illatæ caussam affert Apollodorus; quod mortalibus revelaret, quæ ipsos Dii celata vellent: idem Prometheum, qui Moses est, peccasse fabulati sunt. Tiresias montivagus fuit, juxta Eustathium, perinde ut Pan, qui Moses quoque est. Firmam ipsi mentem, φρένας ἐμπέδους, Homerus tribuit, propter insignem Mosis prudentiam & sapientiam. Tiresias in consilium adhibetur à Thebanis in bello adversus Polynicen, & in altero Thebanorum bello adversus Epigonos: auctor Euripides, cui succinit & Diodorus: Mosem σύμβουλον

Tiresias idem ac Moses. Eurip. Phœn. Eustath. in Hom. Odyss. κ. Hom. Odyss. κ. Eurip. Phœniss. Diod. libr. 4. Joseph. libr. 2.

contr. Apion. Lucian. de Astrol. συμβεβήκατον, *consiliarium prudentissimum* Josephus appellat. Vates fuit futurorum sciens Tiresias, haud secus quam Moses. Inter Astrologos Tiresiam recenset Lucianus, qui & notabile hoc habet, geminum ipsi sexum fuisse tributum, quod stellarum masculas alias, alias femineas esse dixerit: ab astris etiam, quæ πλάνητα appellantur, nomen ipsi fuisse impositum Eustathius affirmat: Moses impense fuit eruditus disciplinis Ægyptiorum; ii autem Astronomiam diligenter coluerunt. Musicæ artis peritiam ab Apolline consecutum esse Tiresiam legitur apud Eustathium: dote eadem clari fuerunt Orpheus, Linus, Amphion, Eumolpus, Mercurius, Pan, Apollo, in quibus Mosem dissimulatum esse evicimus. Scribit Lucianus Diis sacrum fuisse Tiresiam, ac puriſsima vivendi ratione fuisse usum; quod Mosis quam proprium sit, dicere supervacaneum est. Addit diutissime eum hanc ob caussam vixisse: plus quam quinque ætates assignat Euripides, quo nomine & ab Agatharchide reprehenditur; sex Lucianus; septem Phlegon, & Hyginus: cujus figmenti ratio continetur hoc Trebellii Pollionis testimonio, quo Mathematicos ait dicere solere, centum & viginti annis humanæ vitæ spatia determinari; *etiam illud addentes, Mosem solum Dei, ut Judæorum libri loquuntur, familiarem, centum viginti quinque annos vixisse: qui quum quereretur, quod juvenis interiret, responsum ei ab incerto ferunt numine, neminem plus esse victurum.* Ad radices Tilphosii montis extorrem obiisse Tiresiam tradidit Strabo: extra patriam obiit & Moses, & in valle sepultus est. Prudentia Tiresias etiam post mortem clarus fuit:

Euſtath. in Odyſſ. κ.
Euſtath. ibid.
Lucian. Macrob.
Agatharch. De mari Rubr. l. 5. Lucian. Macrob. Phleg. De reb. mirab. cap. 4. Hygin. Fab. 75. Trebell. Poll. Claud. cap. 2.
Strab. libr. 9.

τῷ καὶ τεθνειῶτι νόον πόρε περσεφόνεια
οἷῳ πεπνύσθαι·
Huic etiam defuncto mentem dedit Proserpina,
Solus ut sapiens esset.

Homer. Odyſſ. κ.
Callim. Hymn. in Lau. Pall.

inquit Homerus; vel ut Callimachus:

καὶ μόνος, ὅτε θάνε, πεπνυμένος ἐν νεκύεσσι
φοιτασεῖ, μεγάλῳ τιμηθεὶς ἀγλαΐᾳ·
Et solus, postquam obierit, sapiens inter mortuos
Itabit, magno honoratus Plutoni.

proptereaque ipsum de futuris Ulysses consulit. Quibus ingenioſe expressus est Moses, ad vitam pie rectèque instituendam scriptis libris homines post mortem juvans, ipsisque vaticinia futurorum pandens. Idem Tiresiæ defuncto honos à Thebanis habitus est ac Diis ipsis, Diodoro teste: Mosem gentes plurimæ in Deorum album retulerunt. Denique Strabo Mosem cum Orpheo, Musæo, & Tiresia comparat; Mosem videlicet cum Mose ipso.

Diodor. libr. 4.
Strab. libr. 16.

CAPUT NONUM.

I. *Ex Arcadia fere profluxit omnis Romanorum Theologia.* II. *Janus idem ac Moses.* III. *Vertumnus idem ac Moses.* IV. *Faunus idem ac Moses.* V. *Silvanus idem ac Moses.* VI. *Evander idem ac Moses.* VII. *In Penatibus etiam & Laribus latet Moses.* VIII. *Multa quoque ex historia Mosis in Romuli historiam translata sunt.*

Ex Arcadia fere profluxit omnis Romanorum Theologia.

I. ROmanorum Theologia Græcanicæ Theologiæ propago fuit, ac ejus potissimum quæ vigebat in Arcadia. Nam si temporum replicemus memoriam, multas ex Arcadia colonias venisse in Italiam, illicque sedes posuisse reperiemus. Primum enim Aborigines, gens Arcadibus prognata, ducibus OEnotro & Peucetio fratribus, multis ante Trojanum bellum annis, in Italiam transfretarunt, ut ex antiquis scriptoribus solerter probat Dionysius Halicarnasseus. Eodem deinde profectos Pelasgos in sedes suas receperunt Aborigines, διὰ τὸ συγγενές· *propter cognationem*, inquit Dionysius; quippe ex Peloponneso ortos, καὶ ἀρκάδας τὸ ἀνέκαθεν· *& Arcades ab origine.* Unde & Arcadia dicta est Pelasgia, Stephano teste. Hi vero eam sibi delegerunt regionem, in qua deinde Roma condita est. Iisdem in locis confederunt Arcades, Evandrum, ut fertur, ducem secuti, Palantio Arcadica urbe relicta. Nec longum abierat tempus, cum aliæ Arcadum Pheneatarum, Elidensibus Epeis permistorum, copiæ Herculis ductu eamdem tenuerunt regionem. Postremus illuc appulit Æneas cum Trojanis, qui & originem ad Arcades referebant: Dardanus enim auctor Trojæ Arcas fuit, Electræ filius, Atlantis nepos, qui Arcadiæ regnum tenuit, ut ab eodem Dionysio scriptum extat. Ergo Romanorum, Latinorumque progenito-

Dion. libr. 1.
Steph. in ἀρκάς.
Dion. libr. 1.

res, Arcades fuere. Patrios autem illi ritus & religiones in Italiam intulerunt. Atqui satis declaratum est superiori capite, ex omnibus Græciæ regionibus non aliam sæpius esse delectam quam Arcadiam, cui natales eorum adscriberent Mythici, quos ad Mosis exemplar adornare vellent. Testis Mercurius, & Mercurio prognatus Pan; Æsculapius quoque, quem cultum ab Arcadibus, & apud eos humatum esse cognoscimus ex Cicerone, Pausania & Stephano: necnon & Prometheus, qui cum Mercurio, & Æsculapio confunditur, quique Atlantis Arcadiæ regis, vel frater, vel pater fuisse dicitur: testis denique & Aristæus. Hinc colligitur Mosis nomen, ac rerum ab eo gestarum famam, ritusque etiam ac præcepta illuc pervasisse; profectosque subinde Arcades, iisdem moribus & institutis Italiam imbuisse. Ergo Myrsilus Lesbius auctor est sterilitate laborantes in Italia Pelasgos proventuum omnium decimas Jovi, Apollini & Cabiris vovisse: in quo manifesta cernuntur Mosis & Mosaicæ Legis vestigia. Evander deinde sacra multa, præcipue vero Panis, quem Arcades præ Diis aliis summo in honore habebant, & antiquissimum omnium arbitrabantur, & Mercurii, quorum utrumque nos Mosem esse vicimus, cultum sanxit apud Italos, si Ovidio credimus. Literarum insuper usum, & Musicorum quorumdam instrumentorum, eosdem docuit; & latis legibus mores eorum feros ac rudes emendavit, quæ ab Ebræis ad Arcades profectæ erant, atque ex Mosis historia arcessitæ & conflatæ. Exin Hercules harum regionum incolis decimarum Diis impertiendarum ritum fertur tradidisse. Meminerunt & sacrificiorum Dionysius ac Strabo, Græcanico ritu Romæ fieri solitorum, & ab Evandro ac Hercule institutorum. Postrema hæc Romani acceperunt à Sabinis, qui Sancum, seu Herculem, auctorem gentis suæ jactabant: idcirco nimirum quod coloni essent Lacedæmoniorum, ut auctor est Plutarchus. Lacedæmonii autem ortos se ab Hercule ferebant. Ita hi quoque ritus à Peloponnesiis ad Romanos venerunt. Æneam postmodum, capta Troia, clam Samothracia Cabirorum mysteria abstulisse, & in Italiam deportasse volunt quidam, Plutarcho teste: quæ Trojam condens Dardanus attulerat. In Cabiris autem non uno modo delitescere Mosem supra evicimus. Mere quoque Mosaicum est, quod de Numa tradit Plutarchus, & retuli supra; edicto ipsum cavisse, ne quis Romanorum effigiem Dei ullam vel pingeret, vel sculperet; atque id fieri nefas habitum fuisse apud Romanos per annos centum & septuaginta. Igitur quæ sibi numina Romani colenda proposuerunt, vel eadem omnino fuere, ne mutatis quidem nominibus, quæ Græci venerabantur; vel interpolato parumper habitu ac nomine, manserunt tamen eadem apud illos; vel eorum propria ac peculiaria fuere; cujusmodi erant Quirinus, Evander, Carmenta, Acca Laurentia, Anna Perenna, aliaque hujusmodi. Ea prætereo, *propter quæ*, inquit Cicero, *datur homini ascensus in cælum, Mentem, Virtutem, Pietatem, Fidem, easque laudes*, quarum delubra Romæ publice dedicata erant. Prætereo & illa, quæ hominibus, hominumve bonis tuendis & servandis præsunt, qualia fuerunt Domiducus, Catius, Volumnus, Tutanus, Robigus, Terminus, aliaque hujus generis sexcenta. Omnia recognoscere nec vacat, nec necesse est. Seligam aliquot, quæ si suis exolvero involucris, Moses in iis statim apparebit.

Cicer. De nat. Deor. libr. 3. Pausan. Arcad. Steph. in Κάδες. Myrs. apud Dion. libr. 1. Ovid. 5. Fast. Dionys. libr. 1. Strab. libr. 5. Plut. Romul. Plut. Camill. Plutarch. Numa. Clement. Alex. Strom. 1. Euseb. Præp. libr. 9. cap. 6. Cicer. libr. 2. de legib.

II. Primus in scenam prodeat Janus, cujus ætatem cum Liberi, Persei, & Amphionis ætate conjungunt Chronologi. Illos autem jam Mosem esse scimus. Nomen Jani variis modis Grammatici ἐτυμολογοῦσι. Mihi probabile est fieri ab Æolico ζάν, quod Jovis nomen est; unde Ζανὸς, *Janus*; ut à ζαν῰, *Iuno*; à Ζεὺς πατὴρ, *Juppiter*; à ζύγον, *jugum*. Ergo Janus est Juppiter, juxta rationem nominis. Jovem autem esse Solem Macrobius demonstravit. Ita Janus est Sol; ut Jana, Luna apud Varronem. Unde *Diana* dicta, quasi *Diva Jana*, quemadmodum & *Divos Janos* pro Sole, ut alibi notat idem Varro. Id jam observatum aliis. Item cum ait Plutarchus Janum esse Dæmonem, Solem intellige: Dæmonem enim esse Solem declaravi in Observationibus ad Origenem. Matutinus pater Horatio dicitur Janus: quidam diei dominum, quidam anni faciunt, juxta Arnobium, & Servium; ex quibus concluditur Solem esse. Idem probant & alia plurima quæ viri docti collegerunt. Multus est in hoc argumento Macrobius, apud quem asseverat Nigidius *Apollinem Janum esse, Dianamque Janam*. Apollo autem Moses est, ut superiora indicant: meminisse enim debemus eadem re nonnumquam physica & historica symbola contineri. Sororem Cameseu in Perrhæbia Janum duxisse perhibet Dracon Corcyræus apud Athenæum: sororem patruelem Jochabed duxit Amram, ex quibus genitus est Moses. Bifrons pingebatur Janus; quod Græcus inter Italos degens, pristinæ linguæ usum, ac vitæ rationem mutaverit; vel quod homines agrestes mansuefecerit, inquit Plutarchus; vel *quod & præterita sciverit, & futura providerit*, inquit Macrobius. Hæc Mosi omnia conveniunt, qui Ebræus in Ægypto diu vixit; qui Ebraicam & Ægyptiam calluit linguam; qui Ebræos legibus coërcuit; qui

Janus idem ac Moses.

Macr. Sat. l. 1. cap. 21. Varr. De re rust. libr. 1. cap. 37. & De Ling. Lat. libr. 6. Plut. Numa. Horat. Serm. 2. Sat. 6. Arnob. libr. 3. Serv. in Virgil. Æn. 7. v. 607. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 9. Athen. libr. 15. Plutarch. in Quæst. Rom. & in Num. Macrob. Sat.

libr. 1. cap. 9. veterum peritus, & futurorum præscius, utraque literis commendavit. Mihi vero causſa ineſſe videtur probabilior velamini, quo Moſes de monte deſcendens faciem texit: nam hoc fuit velut nova frons, & nova facies priori & nativæ ſuperimpoſita. Ex luce vero, quam ex Dei colloquio retulerat, factum eſt ut fulgidus & radiatus

Albr. De Deor. imag. Janus pingi ſolitus ſit, quod factum diſcimus ex Albrico. Januis præſidet Janus, quod & nomen indicat, & clavis quam dextra gerit; unde & θυραῖος dicitur. Gloſſæ Philoxeni: *Janus*, θυραῖος θεός. Dicitur & Patulcius & Cluſivius. At, θυραῖος, Apollinis quoque cognomen eſt, ut docet Nigidius. Apollo autem Moſes eſt. Mercurius

Nigid. apud Macrob. Sat. libr. 9. cap. 9. etiam, alter Moſes, προπυλαῖος & προθυραῖος à cardinibus januarum dicitur. Ego vero aliam fabulæ hujus reperio originem in hiſtoria Moſis: ſic enim legitur in Exo-

Exod. 12. 21. & ſeq. do: *Vocavit autem Moyſes omnes ſeniores filiorum Iſraël, & dixit ad eos: Ite tollentes animal per familias veſtras, & immolate Phaſe; faſciculumque hyſſopi tingite in ſanguine qui eſt in limine; & aſpergite ex eo ſuperliminare, & utrumque poſtem: nullus veſtrum egrediatur oſtium domus ſuæ uſque mane. Tranſibit enim Dominus percutiens Ægyptios: cumque viderit ſanguinem in ſuperliminari, & in utroque poſte, tranſcendet oſtium domus, & non ſinet percuſſorem ingredi domos veſtras & ledere.* Vidimus ſupra Apollinem ἀγυιᾶα eſſe dictum, quod viis itidem ut Mercurius præſit. Uterque autem Moſes eſt. Janum ſimiliter rectorem eſſe viarum Macrobius teſtificatur. Ait idem, *Mythicos referre, regnante Jano omnium domos religione ac ſanctitate fuiſſe munitas*; quod de Moſe veriſſime & aptiſſime

Macrob. Sat. libr. 1. cap. 9. Arnob. libr. 3. dici poteſt. *Viam pandere Deorum ad audientiam* creditur Janus, auctore Arnobio. Cauſſam affert Ovidius, quod cum limina ſervet, per ipſum habetur aditus ad Deos.

Ovid. 1. Faſt. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 9. Hanc ipſam eſſe cauſſam, cur primus Deorum omnium invocetur, cenſet Macrobius. Quam ſæpe munere hoc functus ſit Moſes, Deumque inter & homines medium ſe & ſequeſtrum præſtiterit, docet ſacra Hiſtoria. Omni vero obſervatione dignum eſt, & rem penitus evincit ac conficit, quod legitur apud Albricum de imagine Jani: *In dextra habebat clavem, in ſiniſtra vero habebat baculum, quo ſaxum percutere, & ex illo aquam producere videbatur.* Quo pertinet illud Ovidii: *Ille tenens baculum dextra, clavemque ſiniſtra.* En tibi Moſem virga è rupe aquas elicientem. Memorabile & illud portentum,

Ovid. 1. Faſt. quo protenſa manu effecit Moſes, ut aquæ maris Rubri in alveum revolutæ imminentem Ægyptiorum exercitum obruerent, hoc adumbratur figmento, quod poſt

Ovid. Faſt. 1. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 9. Ovidium refert Macrobius; bello Sabino, irruentibus per portam Janualem hoſtibus, *ex æde Jani, per hanc portam, magnam vim torrentium undis ſcatentibus erupiſſe, multaſque perduellium catervas devoratas rapida voragine periiſſe.* Navis illa in Jani numiſmatis expreſſa, non navigium quo Saturnus trajecit in Italiam, ſed ſiſcellam illam ſcirpeam pice ac bitumine oblitam mihi videtur ſignificare, in qua Moſes expoſitus eſt. Re-

Plut. in Numa. Albr. De Deor. imag. Clem. Alex. Strom. 2. Exod. 2. 14. gem fuiſſe Janum auctor eſt Plutarchus; quamobrem in throno ſedentem eum Albricus repræſentat: in Ebræos jus regium Moſes exercuit, & βασιλεὺς à Clemente Alexandrino appellatus eſt. *Quis te conſtituit principem & judicem ſuper nos?* aiebat ei rixoſus ille Ebræus in Ægypto. Italorum Janus legumlator fuit, teſte eodem Plutarcho:

Plut. Quæſt. Rom. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 9. Arnob. libr. 3. Moſes Iſraëlitarum. *Xenon primo Italicorum tradit Janum in Italia primum Diis templa feciſſe, & ritus inſtituiſſe ſacrorum:* ipſa ſunt verba Macrobii: præcipua hæc Moſis laus eſt. Jano divini honores in Italia ſunt decreti: Moſi ſub aliis nominibus, paſſim. Ex variis denique, quæ de Jano feruntur fabulis, concludamus cum Arnobio, nullum unquam extitiſſe Janum; credamuſque potius, allatis convicti rationibus, nihil aliud quam impoſitam Moſi larvam fuiſſe.

Vertumnus idem ac Moſes. III. Vertumnum eumdem eſſe ac Janum bene longa diſſertatione probare conatus eſt Johannes Annius Viterbienſis, quem & alii aſſectati ſunt. Hoc ſi illi concedatur,

Propert. libr. 4. Eleg. 2. concedatur quoque nobis neceſſe eſt Vertumnum eſſe Moſem. Scribit Propertius in Elegia, Vertumni laudibus dicata, ſpeciem illum Iacchi nonnumquam furari ſolitum, Phœbi etiam, necnon & Fauni. Atqui Phœbus, & Iacchus Moſem diſſimulant, ut docui; diſſimulat & Faunus, ut mox docebo. Hortorum quoque Deus eſt Vertumnus, itidem ut Priapus, qui Moſes eſt. In omnes fingitur formas, ut Proteus, & Faunus; quorum uterque, alter Moſes eſt; & ut Genius, quem vultu mutabilem eſſe te-

Horat. libr. 2. Epiſt. 2. ſtatur Horatius: Genius autem ad Solem refertur, ut oſtendi ad Origenem: Sol autem Apollo eſt, Apollo Moſes. Eadem enim res, ut ſæpe jam monui, alium ſignificatum habet phyſicum, alium hiſtoricum. Mentibus etiam humanis præeſſe, & cogitationes hominum vertere ac mutare Vertumnum Acron cenſet; quod aliud Genii of-

Prop. libr. 4. El. 2. ficium eſt. Se puellam & virum fieri prædicat Vertumnus apud Propertium; quod & de Mercurio, & de Baccho, & de Vulcano, & de Tireſia legitur. Itaque in omnibus Italiæ municipiis ambiguo vultu Vertumni ſimulacra fingebantur, quæ pro habi-

Acr in Horat. Serm. l. 2 Sat. 7. Aſcon. in Ci- tu impoſito, diverſas numinum facies exhibebant. Auctor Acron. *Vertumnus Deus invertendarum rerum eſt, id eſt mercaturæ*, inquit Aſconius Pedianus. Idem tradunt Acron,

& Porphyrion. Id ille cum Mercurio, qui Moſes eſt, commune habet; item cum Jano, ut illic ſcribit Acron. Primitias fructuum ſibi vindicat apud Propertium & Ovidium; quod primitiæ frugum omnium, quas Deo offerebant Iſraëlitæ, pertinerent ad Sacerdotes, quorum de genere erat Moſes. Arma etiam apud Propertium tuliſſe gloriatur: Moſem ἐν ἅπασι φρονῆσαι ἄριστον γεγονέναι, *in omnibus rebus eximium ducem ſe geſſiſſe* perhibent Joſephus & Clemens Alexandrinus. Vertumnum Deum Etruriæ facit Varro: Moſem divinis honoribus infinitæ gentes conſecrarunt.

cer. Ver. 3. Acr. & Porph. in Hor. Ep. 20. l. 1. Prop. l. 4. El. 2. Ovid. Met. 14. Joſ. in Ap. l. 2. Clem. Strom. 1. Varr. libr. 4. de Ling. Lat.

IV. Rurſum Moſem nobis exhibet alter Romanorum Deus Faunus: quod probare promtum eſt, cum idem ille ſit ac Pan, quem Moſem eſſe vicimus. Corniger uterque, pinu coronatus uterque, Panicorum terriculorum auctor uterque: nam & id Fauno Dionyſius Halicarnaſſeus adſcribit. Bacchi comes uterque: nam & id Fauno tribuit Nonnus in Dionyſiacis. Fatidicus uterque: nam præter alios Virgilius Fauni oracula prædicat. Quin etiam in nomine Panis habetur origo nominis Fauni, ſi Salmaſio credimus. Itaque Fauni, qui Pan eſt, & Mercurii ſacra primus in Italia fertur inſtituiſſe Evander Arcas. Sacra autem patria hæc erant: nam Panem & Mercurium colunt imprimis Arcades; Panem vero præcipue, qui Deus omnium antiquiſſimus ipſis eſt & honoratiſſimus, ut ſcribit Dionyſius. Antiquiſſimum item Ægyptiis haberi tradit Herodotus: unde colligi obiter poteſt ex Ægyptiaca Theologia Arcadicam eſſe ortam. Panem eſſe Faunum oſtendit Ovidius, cum Lupercalia, quæ Pani celebrabantur, Fauni ſacra appellat; & Fauni ac Panis nomina promiſcue uſurpat. Idem alibi:

Faunus idem ac Moſes.

Dionyſ. Hal. libr. 5. Nonn. Dion. libr. 13. Virg. Æneid. 7. Salm. in Solin. Dion. libr. 1. Herod. libr. 2. cap. 145. Ovid. 2. Faſt. & 5.

Exul ab Arcadia Latios Evander in agros
Venerat, impoſitos attuleratque Deos:
Sacraque multa quidem, ſed Fauni prima bicornis
Has docuit gentes, alipediſque Dei.

Idem oſtendunt Cincius & Caſſius apud Servium, cum aiunt *ab Evandro Faunum Deum appellatum*. Servius alibi docet eumdem eſſe Deum, Inuum, Panem, Ephialtem ſive Incubonem, Faunum, Fatuum, & Fatuellum. Paria propemodum diſſerit Probus Virgilii Interpres: paria & Auctor libelli De origine gentis Romanæ: paria & Rutilius Numatianus in Itinerario. Quare inſigniter falſus eſt Libelli ejuſdem Auctor, & ante eum Dionyſius, & quicunque advenientem cum Arcadibus Evandrum à Fauno Aboriginum rege exceptum fuiſſe prodiderunt: nam quomodo excipi ab eo potuit in Italia, qui per eum primum cognitus in Italia & cultus eſt? Nec alium dicas; nam ſcribit diſerte Dionyſius Faunum Evandri hoſpitem, eum ipſum eſſe quem Romani inter Indigetes retulerunt: Auctor vero memorati Libelli eumdem eſſe ac Panem. Nec idcirco negaverim Fauni nomen ulli deinde in Italia fuiſſe tributum; at Faunum Deum, ipſum eſſe Panem pertendo. Quædam tamen Fauni propria fabulatores voluerunt eſſe, ex quibus & Moſem eum eſſe conjicimus: cujuſmodi eſt tempus quo dicitur vixiſſe; Orphei enim, qui Moſes eſt, æqualem facit Lactantius. Æqualis quoque dicitur Herculis, qui eſt Joſue. Fatuam Faunam ſororem eum Lactantius uxorem habuiſſe ſcribit: Amram Moſis pater, quem ſæpe cum filio confundi obſervavimus, uxorem habuit Jochabed ſororem patruelem. Faunam hanc eamdem eſſe ac Maiam notat Cornelius Labeo apud Macrobium: Maiam autem quidam Vulcani uxorem, plerique Mercurii matrem, quidam Semelen Bacchi matrem putant, ut ibidem monet Macrobius. Vulcanus autem, Mercurius, & Bacchus, Moſes ipſe eſt. Narrant Cedrenus & Suidas Faunum eumdem eſſe ac Mercurium; vafrum illum fuiſſe, diſertum, Mathematicarum & Naturalium diſciplinarum peritum, Philoſophum, & futurorum præſcium; quæ in Moſem omnia apprime quadrant. Addunt fratrum deinde inſidiis appetitum in Ægyptum fugiſſe, magna auri copia ſuffarcinatum; ibique pro Deo habitum, per annos undequadraginta regnaſſe. His male diſſimulatur vera Moſis hiſtoria, qui fratrum & Ægyptiorum inſidias veritus, non in Ægyptum, ſed ex Ægypto profugit, & annis quadraginta, multi itidem auri locuples, Iſraëlitis præfuit; & divinos demum honores in Ægypto adeptus eſt. Ægyptios locupletaſſe dicitur Faunus apud eumdem Suidam: Iſraëlitas Moſes conſiliis ſuis ditavit, tum expilatis & ſpoliatis Ægyptiis, tum & parta armis uberrima regione. Vult Macrobius Maiam Fauni filiam fuiſſe, (Oma dicitur Servio, ſed mendoſe) & cum patri concubitum ejus appetenti, ne myrtea quidem virga ab eo cæſa, & vini poculis onuſta, morigeram ſe præbere vellet, ei tandem in ſerpentem mutato eſſe obſecutam; propterea que in ejus templis vitem ſuperextendi, ex iiſque ſerpentes caute abigi. In his Moſis virga in ſerpentem mutata, & Moſes ipſe in vini Deum à Mythicis converſus agnoſcitur. Metalla, metallorumque fundendorum, ac conflandorum artem reperiſſe Faunum idem Suidas perhibet: qua re Prometheo, quem Moſem eſſe diximus, ſimilis eſt. Prudentiam Fauni laudat Dionyſius; Moſis Joſephus, qui

Suid. in Φαυῶς. Macr. Sat. libr. 1. cap. 12. Serv. in Æn. 8. Suid. in Φαυῶς. Dion. Hal. l. 1. Joſeph. libr. 2. contr. Apion.

eum, ut dixi jam sæpius, *prudentissimum consiliarium* appellat. Astronomus fuit Faunus, teste Suida: Moses Osarsiph dictus est, quod *Solis contemplatorem* sonat. Rex Aboriginum dicitur fuisse Faunus: rex dicitur Moses à Clemente Alexandrino. Magiam calluisse Faunum nonnulli fabulati sunt, ut prædicat Plutarchus: idem à plerisque de Mose proditum esse supra notavimus. Omnes quoque formas induere solitum narrant; quod & de Proteo & Vertumno, qui Mosem adumbrant, dictum vidimus. Faunus civium suorum feritatem narratur mansuefeciisse: Moses piis sanctisque legibus Israëlitarum mores mitigavit. Tradit Probus Faunum *primum loca certa numinibus, & ædificia quædam, lucosque sacrasse, à quo & fana dicta esse* (sic enim hæc emendamus, quæ in editis libris vitiata sunt;) Lactantio quoque dicitur *institutor ineptarum religionum:* Moses inter Israëlitas piarum & verarum auctor fuit. Faunus demum Deorum albo adscriptus est, quem honorem & Mosi pleræque gentes habuerunt. Post mortem oracula dabat Faunus: Moses in scriptis futura mortuus prænuntiavit.

Clem. Alex. Strom. 1. Plut. in Numa.

Prob. in Virg. Georg. 1.

Lactant. libr. 1. Inst. cap. 22.

Silvanus idem ac Moses.

V. Constabit quoque Mosem esse Silvanum, si probaverimus hunc esse Panem, & Faunum, & Apollinem: quippe cum hi Moses sint. Hoc autem ex Libello de origine gentis Romanæ liquidum est, ubi legitur Faunum, Silvanum, Inuum, & Panem, unum esse & eumdem. Glossæ Philoxeni: *Silvanus*, Πὰν, θεὸς ὑλαῖος. Aliæ Glossæ: Πὰν, ὁ δαίμων, *Incubus Silvanus*. Onomasticon vetus: *Silvanus*, Πάν. Isidorus: *Pan dicunt Græci, Latini Silvanum.* Idem docet & Papias. Utrumque veteres piabant lacte. Testis Horatius de Silvano: de Pane idem nos supra ostendimus. Fistula adscribitur utrique, & corona pinea, quam capitis Silvani agrestem honorem Virgilius appellat; & sic visitur in Marmoribus antiquis. Hic est, quem Sylvicolam Faunum Virgilius & Statius nominant, indicata obiter nominis origine: nam Silvani à sylvis dicuntur, teste Plinio. Græci ὑλικὸν & ὑλαῖον θεὸν nuncupant; quod tamen Macrobius & Servius κύριον τῆς ὕλης, *dominum materiæ*, non τῶν ὑλῶν, *sylvarum*, exponunt. Apollinem esse indicant Auctores finium regundorum, cum tres Silvanos faciunt, quorum unus dicitur *Agrestis, pastoribus consecratus.* Sæpe etiam in Inscriptionibus Agrestis appellatur Silvanus, ubi perperam pro SILVANO AG. legitur non semel, SILVANO AUG. Idem nempe quem Virgilius *Agrorum, pecorisque Deum* nuncupat. Apollinem autem & Aristæum, quorum utrumque Mosem esse evicimus, ἀγρέα καὶ νόμιον Pindarus dici affirmat. Cypariissi casum, quem Apollini adscribit Ovidius, Servius ad Silvanum refert. Alii Silvanum & Silenum eumdem esse, & illum ab hoc nomen habere putant; inserto digamma. Unde apud Hesychium Σιλῆνοι dicuntur Satyri, digamma mutato in gamma, ut sæpe fit. Id si ita est, res quoque pertinet ad Mosem; nam Bacchi, qui Moses est, socius fingitur Silenus. Idem futura prædicit; prædicit & Moses. Asino vehitur Silenus; propter notam & supra à nobis memoratam fabulam de grege asinorum agrestium, quorum ductu venas aquarum Moses reperisse narratur apud Tacitum. Silenus suis juvenilior annis dicitur Ovidio, quod cruda fuerit & viridis Mosis senectus, ita ut *non caligarit oculus ejus, nec dentes illius moti sint.* Mercurium, Herculem, & Silvanum, σωνάκας fuisse vetus Marmor ostendit, quod repræsentat Gruterus in Inscriptionibus. Aliud Silvano, Mercurio, & Libero positum est. Sæpe reperias apud eumdem Herculi & Silvano solis posita monumenta: quippe & Mercurius & Liber Moses est; Hercules vero Josue Mosis socius. Memorabile est, quod legitur apud Pausaniam, Sileni sepulcrum esse in regione Ebræorum: quod de Mose intelligendum est, qui cornutus dictus & pictus est; itidem ut sæpe Sileni exhibebantur, cujusmodi complures marmorei hodieque supersunt.

Isid. Orig. libr. 8. cap. 11.

Horat. Epist. libr. 2. Epist. 1. Virgil. Ecl. 10. Inscript. Gruter. pag. 65. Virg. Æn. l. 10. Stat. Theb. l. 5. Plin. libr. 11. c. 1. Macr. Sat. libr. 1. cap. 22. Serv. in Æn. 8. Inscript. Grut. p. 61. Virgil. Æn. 8. Hi dar. Pyth. Od. 9. Ovid. Met. libr. 10. Serv. in Georg. 1. Hesych. in Σιληνοι.

Tacit. Hist. libr. 5. cap. 3. Ovid. Metam. libr. 10. Deut. 34. 7.

Evander idem ac Moses.

VI. Nec notis ac symbolis Mosem signantibus Evander vacat. Coævus dicitur fuisse Fauni, qui Moses est; & Herculis, qui Josue. Scribunt igitur primum Evandrum coluisse Herculem tanquam Deum: an propter ista libri Numerorum: *Dixitque Dominus ad eum:* (Mosem) *Tolle Josue filium Nun, virum in quo est spiritus, & pone manum tuam super eum: qui stabit coram Eleazaro sacerdote, & omni multitudine; & dabis ei præcepta cunctis videntibus, & partem gloriæ tuæ, ut audiat eum omnis Synagoga filiorum Israël. Pro hoc si quid agendum erit, Eleazar Sacerdos consulet Dominum.* Mercurii, qui Moses est, ac Themidis, quæ justitiæ & legum Dea est, filius habitus est Evander, teste Dionysio Halicarnassæo; propter leges à Mose Israëlitis latas. Carmentam Romani dixerunt, à carminibus & vaticiniis, ab eaque Evandrum futura didicisse; quo notatur prophetica facultas Mosis. Eamdem Ladonis fluvii filiam facit Pausanias, quod à matre Moses in Nilum demissus sit. Arcas fuisse fertur Evander, perinde ut Mercurius, & Pan, & Aristæus, aliique quibus Mosem adumbratum esse ostendimus. Nomen etiam, quod hominem viris egregiis stipatum sonat, Mosi congruit. Evandro literarum usum debere Latinos scripserunt complures: notavimus supra literarum inventionem Taauto Philonem Byblium, Mercurio Ægyptio Platonem adscripsisse.

Num. 27. 18, & seq.

Dionys. libr. 1, & 2.

Pausan. Arcad.

fisse. Hyginus: *Has autem Græcas* (literas) *Mercurius in Ægyptum primus detulisse dicitur, ex Ægypto Cadmus in Græciam, quas Evandrus profugus ex Arcadia in Italiam transtulit; quas mater ejus Carmenta in Latinas commutavit.* Taautus autem ille & Mercurius, Moses ipse est; à quo & Eupolemus, & alii Eupolemum secuti, aiunt Grammaticam Judæos accepisse, ab his Phœnices, à Phœnicibus Græcos. Italis leges dixisse Evandrum auctor est Dionysius: Ebræi legislatorem Mosem habuere. Musicam quoque Italis tradidit Evander, eodem Dionysio teste, propter egregios illos Mosis Hymnos qui extant in Pentateucho. Evander Italis *fruges in Græcia primum inventas ostendit, serendique usum edocuit, terræque excolendæ gratia primus boves in Italia junxit:* ut habet Auctor libelli de origine gentis Romanæ: idem beneficium acceptum refertur Osiridi, qui Moses est. Evandrum præterea ad artes plurimas & studia Italos instituisse idem Dionysius affirmat; uti Mosem Ebræos instituisse vidimus superius, cum de Mercurio ageremus. Religionum ceremonias in Italia sanxit Evander, templa exstruxit, aras & statuas erexit: Moses sacros ritus Ebræis præscripsit. Nec aliam ob caussam cultum Panis, qui Moses est, in illas oras invexisse dictus est Evander, quam quod ex Mosis historia Evandri fabula detorta sit. *Excellentissimæ justitiæ vir* fuisse legitur in memorato jam sæpius Libello de origine gentis Romanæ: eumdem Arcadum omnium sapientissimum & fortissimum fuisse Pausanias asseverat: quibus dotibus commendatissimum fuisse Mosem sæpe jam observavimus. Regiam dignitatem obtinuit Evander; rex dictus est Moses à Clemente Alexandrino. Heroibus denique, & Dæmonibus, ac Diis adscriptus est Evander, ipseque ac Carmenta mater aras & sacrificia inter Romanos promeruerunt: quo honore apud alias gentes Moses affectus est. Quæ cum ita sint, verissimum esse patet quod dixit Vossius, *nullum fuisse regem, cui proprium fuerit Evandri nomen.* Jure quoque Strabonem existimasse liquet, fabulosum esse, quod sermone omnium pervulgatum est, Evandrum in Italiam coloniam Arcadicam duxisse. Sed & nos præterea fictitiam esse personam, ad Mosis exemplar compositam, merito pronuntiamus.

Hyg. cap. 277.
Eupol. apud Clem. Alex. Strom. 1.
Dionys. libr. 1.
Pausan. Arcad.
Clem. Alex. Strom. 1.
Voss. de idol. libr. 1. cap. 22.
Strab. libr. 5.

VII. Penates, Deos Romanorum proprios esse Macrobius significat. De iis autem magna est veterum Scriptorum concertatio. Nigidius & Cornelius Labeo Neptunum & Apollinem esse rentur. Apollo autem Moses est. Verum aliud nobis suadere videtur Virgilius, cum libro Æneidos tertio Penates ab Apolline missos inducit: itaque diversi fuerint ab Apolline. At Varro & Cassius Hemina Deos esse Samothracas affirmant. Fuisse autem in his Mercurium, Bacchum, & Æsculapium, Mosis simulacra, superius à me demonstratum est. Inesse Mercurium indicat quoque eorum effigies, quam ex Timæo proponit Dionysius Halicarnassæus, cum ait fuisse ærea & ferrea caducea. Multi volunt Penates eosdem esse ac Lares. Certe Deos Samothracios cum Laribus nonnumquam confundi, testis est Nigidius apud Arnobium. Ergo in Laribus quoque Mosem habemus. Plures vero distinguunt Lares à Penatibus; & apertissime Plautus in Mercatore. Verum, distinguantur licet, plurimam quoque iis contineri Mosis imaginem deprehendetur. Mercurii, qui Moses est, Lares filii esse dicuntur. Gemini sunt, ut Aaron & Moses. Curetes quoque esse & Dactylos Idæos statuunt Hyginus & Arnobius; Cretenses nimirum, quod Palæstinæ incolæ כרתים dicti sint, ut supra monui, cum de Minoë dissererem. Lares Varro Manes esse vult, Maniæ filios, quæ dicitur vulgo Larunda. Apuleius, in libro De Deo Socratis, Larem docet appellari Manem. At nos observavimus in Notis ad Origenem Manem esse Μᾶνα, hoc est Dæmonem. Glossæ Philoxeni: *Larunda, δαιμόνων μήτηρ.* Ergo Lar est Μὰν, & Manis, & Dæmon; hoc est Sol, ut ibidem à me notatum est; nempe φυσικῶς: idem & Apollo, hoc est Moses, ἰσοδινῶς. Vulgus Lares itinerum Deos esse arbitratur. Viales dicuntur Plauto, & in Inscriptione veteri; Compitales Suetonio; unde Compitalia. Græce ἐνοδίους dicas. Dii porro ἐνόδιοι, sive Semitales, sunt Mercurius & Hecate sive Bivia. Mercurius autem Moses est. Compitalibus aliquamdiu observatum refert Macrobius, ut Maniæ Larum matri pro familiarum incolumitate pueri mactarentur; deinde vero Junium Brutum Consulem, infaustum & cruentum sacrificium abrogasse, pro puerorum capitibus alliorum & papaverum capita offerentem, ut Apollinis oraculo satisfieret, qui pro capitibus capita postulaverat. Tum addit Macrobius: *Factumque est ut effigies Maniæ suspense pro singulorum foribus periculum, si quod immineret familiis, expiarent.* Quem ritum suspicor ex Dei mandato profectum, cum per Mosem Israëlitas Ægyptiaca tyrannide jamjam eximendos jussit fores sanguine aspergere: *Et transibo,* inquit, *per terram Ægypti nocte illa, percutiamque omne primogenitum in terra Ægypti ab homine usque ad pecus: & in cunctis Diis Ægypti faciam judicia, ego Dominus. Erit autem sanguis vobis in signum in ædibus, in quibus eritis; & videbo sanguinem, & transibo vos; nec erit in vobis plaga disperdens, quando percussero terram Ægypti. Habebitis autem hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solennem Domino*

In Penatibus etiam & Laribus latet Moses.
Macrob. Sat. libr. 3. cap. 4.
Nigid. & Lab. apud Macr. Sat. libr. 3. cap. 4. & Serv. in 1. Æn.
Varr. & Hem. apud Macr. Sat. libr. 3. cap. 4. & Serv. 1. & 3. Æn.
Dion. Hal. l. 2.
Arnob. libr. 3.
Plaut. Merc. 5. 2. 1. & 7.
Varr. apud Arnob. libr. 3.
Plaut. Mercat. 5. 2.
Inscript. Grut. p. 78.
Sueton. Aug. cap. 31.
Macrob. Sat. libr. 1. cap. 7.
Exod. 7. 12. & seq.

in generationibus vestris cultu sempiterno. Designari videtur & Moses per Lares illos Permarinos, quibus ædem dedicavit in Campo Martio M. Æmilius Censor, quam undecim annis ante voverat L. Æmilius Regillus, navali prælio, adversus Præfectos regis Antiochi. Meminit Livius. Permarini sunt διαπόντιοι, ut habent veteres Glossæ Philoxeni; quo nomine Mosis per mare Rubrum transitus designatur. In antiquo Marmore Laribus conjungitur Silvanus, & SILVANUS LARUM dicitur; supple, dux: ut in alia Inscriptione, & apud Macrobium, Hercules Musarum, hoc est, μουσηγέτης. Atqui Silvanus Moses est. Canina pelle amiciuntur, iisque canis assidet, quemadmodum, præter alios, describit eos eleganter Pseudo-athenagoras: propter Calebum à Mose ad explorandam Palæstinam missum, cujus nomen *canem* significat. Minime mirum igitur si in Ægyptiorum quoque Theologia, quæ tam multa à Mose mutuata est, Lares reperiuntur.

Liv. libr. 40. cap. 52.

Inscript. Grut. P. 65. & 1070. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 12. Athenag. Exot. libr. 6.

Multa quoque ex historia Mosis in Romuli historiam translata sunt. Plutarch. in Numa & Camillo.

VIII. Haudquaquam sane, quæcunque de Romulo prodita sunt, conficta ac falsa esse dixerim. At si fidem sequimur historiæ, fabulosa pleraque de eo narrari, contraria multa ac pugnantia comperiemus. Atque id eo credibilius est, quod docuerit non uno loco Plutarchus, cladem Romæ à Gallis illatam veterum temporum monumenta ita consumsisse, ut recentia multa, non prisca solum illa, effecerit ambigua & incerta. Veris autem sic falsa permista sunt & involuta, ut non ægre tamen possis agnoscere ex Mosaicis promtuariis hæc fere provenisse. Res indicium faciet. Filiam Regis, matrem habuit Romulus; à filia Regis adoptatus est Moses, & filii loco habitus. Contra Vestalium & Amulii legem conceptus à matre & editus est Romulus: contra Pharaonis edictum à matre Moses infans per tres menses clam educatus est. Magna in Romulo etiam tum infante apparuit corporis dignitas: elegans in cunis visus est Moses. Fratrem unicum Romulus habuit Remum; Aaronem Moses. In alveo seu scapha Romulus expositus est in alluvie Tiberis fluvii super ripas lenibus stagnis effusi: Moses in fiscella jacens expositus est in carectis Nili. Pastoribus natus Romulus diu creditus est: gente pastoritiæ rei dedita progenitus est Moses. Gabiis egregie institutum esse Romulum, & literas, Musicam, artem militarem, ἡ ὅσα χρὴ τοὺς δὴ γενναίους, *& quæcunque generosos pueros scire decet*, edoctum testantur Dionysius Halicarnasseus & Plutarchus: *eruditus est Moyses omni sapientia Ægyptiorum.* Romulus pastoralem vitam egit, perinde ut Moses. Idem afflictis præsto erat, ab iisque grassatorum & sicariorum vim prohibebat: Moses Ebræos ab Ægyptiorum injuriis tutatus est. Insidiatus est vitæ Romuli Amulius, Mosis Pharao. Romulus Amulium sibi infestum obtruncavit: Mose manum protendente, maris fluctibus Pharao obrutus est. Fratrem Romulus interfecit: Moses *Ægyptium percutientem quemdam de Hebræis fratribus suis.* Populum Romanum in tribus, curias, & decurias Romulus discrevit, & singulis rectores præfecit, tum & Patrum Senatum instituit: Moses *electis viris strenuis de cuncto Israël, constituit eos principes populi, tribunos, & centuriones, & quinquagenarios, & decanos, qui judicabant plebem omni tempore:* tum & Dei jussu elegit septuaginta viros de senibus Israël, quibuscum regendi populi munus partitus est. Romulus Sabinas rapuit; Moses Ægyptios spoliavit. Romulus Acrone victo votum solvit Jovi Feretrio, & in Capitolio templum dedicavit; impetum item Tatii, Sabinorumque repressit, ἀνατείνας εἰς οὐρανὸν τὰς χεῖρας, & εὐξάμενος πρὸς Διὶ στῆσαι τὸ σφάλμα, ἢ τὰ ῥωμαίων σκήπτρα πεσόντα μὴ φεύδεσθαι, ἀλλ' ὀρθῶσαι. *protensis in cœlum manibus, & cum Jovem precatus esset, ut exercitum sisteret, neve collapsas despiceret res Romanorum, sed restitueret.* Verba sunt Plutarchi. Tum voti compos templum Jovi Statori condidit, *quod monumentum esset posteris*, inquit Livius, *ejus præsenti ope servatam urbem esse.* In Amalecitano prælio *cum levaret Moyses manus, vincebat Israël*, fugatisque tandem & cæsis Amalecitis, *Dixit Dominus ad Moysem, Scribe hoc ob monumentum in libro ..... Ædificavitque Moyses altare.* Scribunt Dionysius & Plutarchus, ignis perpetui, Vestaliumque consecrandarum ritum Romulo auctori adscribi. Ignem inrestinctum Moses subjectis lignis indesinenter servari jussit, ut est in Levitico. Lituum gestavit Romulus, virgam Moses. Romulum religiosum, φιλοθύτην, rerum divinarum peritum, sacrorum instituendorum, templorum, altarium, festorum dierum, & solennium feriarum auctorem & suasorem faciunt Dionysius & Plutarchus; quibus notis quam Mosi similis sit dicere nihil opus est. Romulum coorta tempestate sublimem procella raptum ex oculis hominum ferunt evanuisse, & à Marte patre in cœlum fuisse evectum: Moses in monte Nebo mortuus est, & à Deo sepultus, nec ulli mortalium sepulcrum ejus innotuit. Romulus post mortem in Deorum album relatus est: Mosi dixit Deus, *Ecce dedi te Deum Pharaoni;* & eum præterea, tanquam Deum, gentes plurimæ coluerunt.

Dion. Hal. l. 1. Plut. Romul. Act. 7. 22.

Exod. 2. 11.

Exod. 18. 25, 26.

Num. 11. 16.

Plutarch. Romul.

Liv. libr. 1. c. 12.

Exod. 17. 11, & seq.

Dion. Hal. l. 2. Plutarch Rom. Levit. 6. 12, 13.

Dionys. libr. 2. Plut. Romul. Horat. Carm. libr. 3. Od. 3. Ovid. Metam. libr. 14. Exod. 7. 1.

CAPUT DECIMUM.

I. *Fabulares omnes Dii, unus idemque sunt, nempe Moses.* II. *Exponitur quid sit Myobarbum Ausonii.* III. *Fabulares omnes Deæ, una eademque Dea sunt, atque hæc Sephora est Mosis uxor.* IV. *Fabularium quoque Dearum pleræque Mariam Mosis sororem referunt.* V. *Uni, eidemque fabulari personæ insunt diversæ significationes; & aliæ quidem φυσικαὶ, aliæ ἱστορικαί.* VI. *Fabularis historiæ Græcorum bona pars ex Mosis libris & doctrina, atque ipsis etiam verbis profluxit.* VII. *Geographica à Mose in Genesi obiter tradita, Scriptoris ac Scriptionis vetustatem indicant.*

Fabulares omnes Dii, unus idemque sunt, nempe Moses.

I. NUnc si recolligamus superiora, Mosem personatum quidem, & commentitiis nominibus ac gestis, pro gentium singularum captu, dissimulatum, & velut peregrinis indutum vestibus, sed agnoscendum tamen, si quis oculos adhibeat, & summis per totum fere orbem religionibus dignatum cernemus; Taauti quippe, & Adonidis, & Thammuz, & Marnæ personam gessisse apud Phœnices; Mercurii sive Theuthi, Osiridis sive Bacchi, Apis, Mnevis, Serapidis, Ori, Anubis, Vulcani, & Typhonis apud Ægyptios; Zoroastris apud Persas; Mercurii rursum sive Theuthi apud Thraces, Germanos, Gallos, Britannos, Hispanos, & ipsos quoque fortasse Mexicanos; Apollinis, Panos, Priapi, Æsculapii, Promethei, Cecropis, Minois, Rhadamanthyos, Æaci, Protei, Persei, Libripendis cælestis, Aristæi, Musæi, Orphei, Lini, Amphionis, Eumolpi, & Tiresiæ apud Græcos; Jani, Vertumni, Fauni, Silvani, Evandri, unius etiam ex Penatibus & Laribus apud Romanos; & Indis quoque præcipua religionis suæ dogmata & ritus subministrasse. Fidem his facit quod ab aliis jampridem observatum est, multiplicem illam Deorum turbam, quam nobis obtrudit fabularis historia, unum eumdemque esse Deum, pro variis effectis varia nomina fortitum. Legi velim eruditissimum Plutarchi librum De Iside & Osiride, in quo plurima habentur ad hoc argumentum appositа. Præclara vero est imprimis Macrobii dissertatio, omnes Deos ad Solem referri copiose demonstrans, Apollinem videlicet, Janum, Liberum, Martem, Mercurium, Æsculapium, Serapin, Adonin, Attinem, Osirin, Orum, Pana seu Inuum, Saturnum, Ammonem, & Jovem. Notabile præcipue illud affert Apollinis Clarii oraculum, quo supremum Deorum omnium Iao, Plutonem hyeme appellari pronuntiat, Jovem ineunte vere, æstate Solem, autumno Iao. Cui & germanum istud depromit ex Orphicis:

Macrob. Sat. libr. 1. cap. 17. & seq.

Macrob. Sat. libr. 1. cap. 18.

εἷς Ζεὺς, εἷς ἅιδης, εἷς ἥλιος, εἷς Διόνυσος.
Unus Jupiter, unus Pluto, unus Sol, unus Bacchus.

Quem versum ex oraculo Apollinis ita conceptum refert Julianus Imperator:

Julian. Orat. in Solem.

εἷς Ζεὺς, εἷς ἀΐδης, εἷς ἥλιός ἐστι σάραπις.
Unus Juppiter, unus Pluto, unus Sol est Serapis.

quo probat Apostata eumdem esse Solem & Jovem, additque Cyprios Sacerdotes communem utrique aram statuere. Hoc quoque ex Orphicis repræsentat Macrobius:

Macr. libr. 1. Sat. cap. 23.

ἄγλαε Ζεῦ, Διόνυσε, πάτερ πόντου, πάτερ αἴης,
ἥλιε παγχρυσέτωρ, παναμόλε, χρυσεοφεγγές.
Splendide Juppiter, Bacche, pater maris, pater terræ,
Sol omnium parens, vario ornatu insignis, aurea luce fulgens.

Idem ergo Juppiter, Dionysius, Neptunus, Pluto, & Sol. Eadem est Porphyrii sententia, docentis apud Eusebium Solem pro variis virtutibus Apollinem dici, & Herculem, & Æsculapium, & Dionysium, & Horum, & Plutonem, & Mercurium, & Hermopanem, & Hermanubin. Quorum omnium significationem parum videtur perspexisse Eusebius, cum probare conatus est diversos fuisse. Alibi vero docet eumdem esse Solem, Osirin, Bacchum, & Sirium. Deinde Apollinis de se profert oraculum, quo declarat se esse Solem, Horum, Osiridem, & Bacchum. Adde Æschyli, Sophoclis, & Euripidis testimonia, quæ repræsentat Clemens Alexandrinus, ut Jovem omnia esse probet, unumque ab illis Deum statui. Adde & illud Diodori, unde intelligas eumdem credi ab aliquibus Osirin ac Serapin, ab aliis eumdem ac Liberum, à quibusdam eumdem ac Plutonem, à nonnullis eumdem ac Ammonem, ab his eumdem ac Jovem, ab illis eumdem ac Pana. Adde & illa Iamblichi, & Procli, quibus unus idemque est, Amun, Phtha, Vulcanus, Juppiter μειλίχιος, & Osiris. Ad-

Euseb. Præp. Evang. libr. 3. cap. 11, & 13.

Euseb. Præp. Evang. libr. 1. cap. 9. & 15.

Clem. Alex. Strom. 5. Diodor. libr. 1.

Iambl. de myster.

Nonn. libr. 40. Dionys. de & illud Nonni, apud quem Bacchus Solem invocans, Herculem eum appellat, & Belum, & Ammonem, & Apin, & Saturnum, & Jovem, & Serapin, & Tempus, & Phaëthontem, & Mithram, & Apollinem, & Pæonem, & Æthera. Adde & illud Stephani, qui de Amathunte Cypri civitate differens ait, ἐν ᾗ ἄδωνις ὅσιρις ἐτιμᾶτο, *in qua Adonis Osiris colebatur*, quasi duplici nomine personam unam designans. Adde & illud Suidæ, qui scribit simulacrum quoddam communi Osiridis & Adonidis nomine ab Alexandrinis fuisse cultum. Adde & illud Augustini, quo docet persuasum fuisse Ethnicis in uno Jove latere omnes Deos, quorum seriem subtexit. Idem alibi ex Varrone profert hos versus Valerii Sorani:

Steph. in Ἀμαθοῦς.
Suid. in ὑγίασος.
August. de civit. Dei libr. 4. cap. 11. libr. 7. cap. 9. & seq.

Juppiter omnipotens, regum, rerumque, Deúmque
Progenitor, genitrixque Deúm, Deus unus, & omnes.

Mart. Cap. libr. 2. Adde & illud Martiani Capellæ, qui ait sub diversis Phœbi, Lyæi, Serapidis, Osiridis, Mithræ, Ditis, Typhonis, Attinis, Ammonis, & Adonidis nominibus, idem numen ab universo orbe coli. Adonidem quidem Apollinem ipsum esse diserte docet Proclus Lycius Hymno in Apollinem. Causam affert Clemens Alexandrinus in Parænesi, cur Bacchus ab aliquibus Attis appelletur. Jovem vero Serapin esse tradit Eustathius, cum ait simulacrum Jovis Serapidis Sinope advehi curasse Ptolemæum Lagiden, quod cujus esset naturæ spectatores discernere non potuisse: ut vel inde capi posset argumentum Diis plerisque communem esse naturam Jovis. Rem aliter narrat Plutarchus, & simulacrum id Plutonis fuisse docet, nec alium hunc esse quam Serapin. De Sinopensi hoc Dite differens Tacitus tradit multos ex insignibus, quæ in ipso manifesta erant, conjectasse eum esse Æsculapium, quosdam Osirin, plerosque Jovem, plurimos Ditem patrem. Jovem quoque esse Æsculapium liquet ex Aristide, cui commemoratur ζεὺς ἀσκληπιός. Eumdem esse constat Pana ex Orphico Hymno, in quo Pan *verus Juppiter cornutus* appellatur. Probatur item esse Bacchum ex eodem Aristide: probatur & ex Pomponio Mela, qui Indicum montem Meron, Bacchi mysteriis celebrem, Jovi sacrum esse scribit; & ex Julio Firmico, & ex veteri Inscriptione, in qua Juppiter Sabazius appellatur; quod unum esse ex Bacchi cognominibus nemo nescit. Mercurium Faunum esse decernit Cedrenus, Anubin Apuleius, & Servius; unde & κυνοκέφαλον eum pingebant Ægyptii, Luciano teste. Solem, Orum, & Priapum ab Ægyptiis eumdem Deum haberi declarant Suidas & Codinus. Reperitur in Poëmatiis antiquis, à Pithœo editis, carmen in laudem Solis, quod eum esse Liberum, & Cererem, & Jovem statuit, & mille nominibus gaudere. Jovem Orphica Dæmonem indigitant: Dæmon autem est Apollo, ut dixi. Panem Saturnum esse pronuntiat Macrobius; Varro vero eosdem esse Deos Harpocratem, Serapidem, & Isidem; Taautem, & Astarten; Saturnum, & Opem; & Deos Samothracum. Saturnum esse Evandrum & Janum non absurde conjicit Vossius: esse Herculem colligitur ex Athenagora. Janum esse Vertumnum probare nititur Johannes Annius. Eumdem & Anubin esse quidam opinati sunt, ut perhibet Plutarchus in libro De Iside & Osiride. Docuimus supra ex Auctore libelli de origine gentis Romanæ, & ex Servio, eumdem esse Pana, Inuum, Faunum, Ephialtem, Fatuum, Fatuellum, & Silvanum. Silvanus autem est Apollo & Aristæus, ut superius ostendi: idem & Mars, si Catonem audimus. Mars autem & Janus est, auctore Plutarcho & Servio. Est & Hercules secundum Pontificalem ritum, ut idem Servius affirmat. Martis simulacrum in Pantheo multorum Deorum imagines continebat, unde & templo nomen, juxta Dionem. Æsculapium, Pæanem, & Attinem unicum esse Deum asseverat Damascius apud Photium. Melicarthum, sive Melicertam, qui & Palæmon, & Portunus, esse Herculem notat Philo Byblius, Sanchoniathonis interpres. Liberum esse Apollinem, & Solem, certum est ex Arnobio, cujus verba hæc sunt: *Nam si verum est Solem eumdem Liberum esse, eumdemque Apollinem;* & ex Statio, cui dicitur, *lucidus Evan;* & ex Cornelio Severo, cum ait: Liberum venire per celsa sidera cœli; & ex his Ovidii ad Bacchum: *Tu formosissimus alto Conspiceris cœlo;* potissimum vero ex Virgilio, cujus hoc est: *Labentem cœlo qui ducitis annum, Liber, & alma Ceres.* Quod petitum est ex scholis Ægyptiorum: eos enim scisse ait Herodotus, Liberum & Cererem rebus his inferioribus præesse. Hæc quæ diximus propemodum omnia unica clausula comprehendit Hermesianax:

Eustath. in Dion. Perieg.
Plut. De Isid. & Osir.
Tacit. Hist. libr. 4. cap. 84.
Aristid. Orat. in Æsculap.
Orph. Hymn. in Pan.
Arist. Orat. in Bacch.
Pomp. Mel. libr. 1. cap. 7.
Jul. Firm. De err. prof. relig.
Inscr. Grut. pag. 22.
Apul. Metam. libr. 11.
Serv. in Virg. Æn. 8.
Lucian. De sacrif.
Suid. in φαλλός.
Codin. Excerpt. de Origin. Constantinop.
Orph. Hymn. in Dæmon.
Macrob. Sat. libr. 1. cap. 22.
Varr. libr. 4. de Ling. Lat.
Voss. de idolol. libr. 1. cap. 12. & 20. & de art. Gramm. libr. 1. cap. 11.
Ann. Viterb. ad Propert. libr. 4. Eleg. 2.
Serv. in Virg. Æneid. 6.
Cato De re rust. cap. 83.
Plut. in Numa.
Serv. in Virg. Æn. 7.
Dion libr. 53.
Phot. Tmem. 242.
Phil. Bybl. apud Euseb. Præp. Evang. libr. 1.
Arnob. libr. 3.
Stat. Theb. libr. 5.
Corn. Sev. Ætna.

πλούτων, περσεφόνη, δημήτηρ, κύπρις, ἔρωτες,
τρίτωνες, νηρεύς, τηθὺς, ἠ κυανοχαίτης,
ἑρμῆς θ' ἥφαιστός τε κλυτὸς, παὶν, ζεύς τε, ἠ ἥρη,
ἄρτεμις, ἠδ' ἑκάεργος ἀπόλλων, εἷς θεός ἐστι·
Pluto, Proserpina, Ceres, Venus, Amores,
Tritones, Nereus, Tethys, & Neptunus,

Mercurius, & inclytus Vulcanus, Pan, Juppiter, & Juno,
Diana, & longe operans Apollo, unus Deus est.

Simile est & illud Euphorionis:

Ζεὺς ὅδιν αἰθὴρ, Ζεὺς ὁ γῆ, Ζεὺς δ' οὐρανὸς,
Ζεύς τοι τὰ πάντα·
Juppiter est æther, Iuppiter terra, Iuppiter cælum,
Iuppiter est omnia.

Afferuntur & versus quidam ex minore Cratere Orphei, in quibus cum de Mercurio, Nymphis, Vulcano, Cerere, Neptuno, Marte, Venere, Baccho, Themide, Apolline, & Æsculapio commemorasset, subjicit tandem, ἓν τάδε πάντα· Merito itaque ait Seneca: *Quæcunque voles Jovi nomina proprie aptabis, vim aliquam, effectumque cælestium rerum continentia, & appellationes ejus possunt esse quot munera.* Atque hinc Poëtæ veteres Græci & Latini unicum esse Deum tam crebris effatis declararunt, quæ ab aliis studiose sunt collecta. Quod si Dii fabulares universi, unus idemque sunt; cum plerosque eorum Mosem esse vicerimus, sequitur fabulares omnes Deos, unum exhibere Mosem ἱστορικῶς, aliam enim significationem inesse physicam non negamus. Senec. libr. 4. De benef. cap. 7.

II. Addendum superioribus Epigramma Ausonii, quod recitavi supra; unde noscitur eumdem esse Bacchum, Osirin, Phanacen, & Adonidem; eumdemque Lucaniaci Pantheum appellari. Lemma Epigrammatis est ejusmodi: *Myobarbum Liberi patris, signo marmoreo in villa nostra omnium Deorum argumenta habentis.* Jamdiu est cum viros ætatis suæ eruditissimos, Turnebum & Scaligerum, torsit vox illa *Myobarbum.* Ille factam putat à *mure*, in quo latet mysterii significatio, & *barbo*, quo in mysteriis Cereris legiferæ utebantur, ut est apud Hesychium. Hæc confutat Scaliger, & merito; nihil ipse affert idonius: nam quod Bacchus pingi soleat cum cantharo oblongo, & infima parte angusto ac turbinato, cantharum illum dictum putat *Myobarbum*, voce hybrida, à similitudine & muris & barbæ quæ in conum desinit. Pudet ineptiarum. Myobarbum dicitur ipsum ἄγαλμα, quo refertur & vox Pantheum. Ratio nominis, quod barbam prolixam in acutum desinentem gereret. Quemadmodum enim Parones naves, cum oblongæ sunt & acuminatæ, Myoparones dicuntur, à murium similitudine, qui utrimque sunt acuminati, & à rostro, & à cauda; unde μύουρος dicitur, qui extrema parte subtilis & angustus est; ita à barba promissa & acuta, Myobarbum dictum est simulacrum Bacchi. Tali id fuisse barba colligo ex Macrobio: *Hierapolitani*, inquit, *qui sunt gentis Assyriorum, omnes Solis effectus atque virtutes ad unius simulacri barbati speciem redigunt, eumdemque Apollinem appellant. Hujus facies prolixa in acutum barba figurata est.* Tum ita id depingit, ut Deorum prope omnium argumenta habeat, haud secus ac Myobarbum illud Ausonii. Hæc Apollinis effigies ea ipsa videtur esse, quam in templo Deæ Syriæ Hierapoli fuisse narrat Lucianus: utraque enim barbata est, utraque & vestibus induta. Atenim, inquies, Apollinem exhibet Macrobius, Bacchum Ausonius. Responsionem præbet ex Aristotele Macrobius ipse, capitis sequentis initio: *Aristoteles*, inquit, *Theologumena scripsit: Apollinem & Liberum patrem, unum eumdemque Deum esse multis argumentis asserit.* Et Liberum quidem suum Ausonius cum Osirin esse dicit, satis indicat Apollinem esse sive Solem. Liberum autem, perinde ut Apollinem, Veteres barbatum quandoque pingebant: ἡ δὲ παῖδα, inquit Ulpianus, ἡ γεροντίδα, ἡ ἄνδρα γεγράφουσιν αὐτόν· Adstipulatur Macrobius, cum ait: *Liberi patris simulacra, partim puerili ætate, partim juvenili fingunt; præterea barbata specie, senilique ore, uti Græci ejus quem Bassarea, item quem Bryseа appellant, & ut in Campania Neapolitani celebrant, Hebona cognominantes.* Atqui Liber & Apollo iidem erant ac Mercurius. Quare & Mercurius σφιωποπώγων exhibebatur. Auctor Artemidorus. En tibi tres Deos, Liberum, Apollinem, & Mercurium, eamdem barbam gerentes. Quo habitu cum fabricatum esset Myobarbum, tres illos utique repræsentabat. Scribit Lucianus, in Templo Hierapolitano Syriæ Deæ simulacrum aureum fuisse, formam propriam aut nomen haudquaquam habens, at aliorum omnium Deorum species gerens, quod alii ad Dionysium, nonnulli ad Deucalionem, quidam ad Semiramidem referunt. Videtur itaque Bacchi Ausoniani effigies, Deorum omnium argumenta habens, ad Hierapolitanas illas imagines, Deorum quoque omnium insignia habentes, fuisse expressa, & barbam prolixam acutamque gestasse: unde manifesta origo vocis Myobarbum: origo vero nominis Pantheum, ex insignibus Deorum omnium, quæ inerant Myobarbo. Sic magnificum illud templum, quod Romæ Agrippa condidit, Pantheon appellatum fuisse conjectat Dio, ὅτι πολλῶν θεῶν εἰκόνας ἐν τοῖς ἀγάλμασι, τοῦ τε τοῦ Ἄρεως, καὶ τοῦ τῆς Ἀφροδίτης ἔλαβεν· *Quia plurimorum Deorum imagines in simulacris Martis & Veneris continebat.* *Exponitur quid sit Myobarbum Ausonii.* Auson. Epigr. 10. Turn. Adv. libr. 3. cap. 19. Scal. in Auson. Hesych. in βαρβίς. Macr. libr. 1. Sat. cap. 17. Lucian. De Dea Syr. Ulpian. in Orat. Demosth. χρ μιτ- ρᾶς. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 18. Artem. libr. 1. cap. 42. Lucian. de Dea Syr. Dio libr. 53.

III. Quanta autem patellariorum Deorum & Heroum soboles ex Mose propa- *Fabulares*

omnes Deæ, unæ eademque Deæ sunt; atque hæc Sephora est, Mosis uxor.

gata est; tantam Dearum fœturam Sephora ipsius uxor dedit. Nam primum Astarte ipsa est, quam Cicero Adonidi nupsisse ait; siquidem Moses est Adonis. Sunt autem alia pleraque quæ idem persuadeant. Astarte nomen habet ab עשתרות, quod *greges* sonat, ut pote uxor Mosis, viri pecuariæ rei dediti, de genere Israëlitarum, qui erant *Viri pastores ovium, curamque habebant alendorum gregum.* Taurinum caput & corniculatum gestare Astarten narrat Sanchoniathon: qua figura Isis Ægyptiis, Io Græcis exhibebatur, ut cornuti Mosis uxor esse significaretur. Narrat & terram peragrasse, quemadmodum Io post multos errores in Ægyptum perveniisse fabulantur: quod Mosi Ægyptum repetenti Sephora comes per aliquod itineris spatium adhæserit. Ergo Sephora Astarte est. Astarten autem, sive Deam Syriam, ipsam esse Cybelen Deûm matrem, ex Luciano, Apuleio, Damascio, aliisque, ex Veteribus Nummis ac Inscriptionibus probarunt jam Seldenus & Grotius: quod Scaliger in Notis ad Fragmenta ignorasse deprehenditur. Idem vero aliunde nos præterea arguimus. Attinem urgente & stimulante Cybele seipsum eviravisse Fabulatores tradunt: hoc ipsum de Astronoë & Esmuno sive Æsculapio scribit Damascius; qui & hoc amplius addit, juvenis casum miseratam Deam vim ei genitalem restituisse. Æsculapium autem esse Mosem demonstravimus. Eumdem esse Attinem indicant fistula & virga, quibus ornati eum discimus ex Macrobio: utrumque enim insigne pastoris est, qualis fuit Moses; hoc præterea patrandorum prodigiorum instrumentum. Atqui ad Sephoræ factum pertinent ista, cum ad virum ab interitu vindicandum, *Tulit acutissimam petram, & circumcidit præputium filii sui.* Porro Cybele eadem est quæ Rhea, & Vesta, & Ops, & Pales, & Tellus: eadem etiam quæ Pandora, Diodoro teste: eadem etiam quæ Ceres; unde δημήτηρ, quasi γῆ μήτηρ dici credita est. Igitur πυρροφόρος utraque pingebatur; utraque Terra dicebatur & habebatur, teste Codino in Parecbolis; iisdem mysteriis utraque placabatur, teste Clemente Alexandrino in Paræneſi; & plaustra Cereris eadem quæ Cybeles, juxta Servium. Dissertationem quamdam Porphyrii repræsentat Eusebius, qua docetur unum esse atque idem, Vestam, Rheam, Cererem, Themidem, Priapum, Proserpinam, Bacchum, Attin, Adonin, Silenum, Bacchas, & Satyros. Pronuntiat insuper Macrobius unam esse Deam, Maiam, Bonam Deam, Faunam, Opem, Fatuam, Proserpinam, & Medeam. Cæterum Vesta dicta est βουλαία à Dinarcho apud Harpocrationem; propter prudentiam Mosis, & leges ab eo latas; quasi hæc Sephoræ cum ipso communia sint. Narrat Albricus pingi solitam fuisse Vestam, infantem gremio foventem: fortasse propter administratam ab ea filii circumcisionem. Est apud Ptolemæum in Tetrabiblo, Venerem à Syris ut Matrem Deûm coli, & variis affici nominibus. Eamdem credi Libitinam à peritissimis Romanorum perhibet Plutarchus in Numa. Venus autem est Astarte, ut scribunt ex Sanchoniathone Philo Byblius, & Cicero, & Procopius Gazæus. Non autem sub Veneris illius mollis & voluptariæ, sed bellatricis & victricis habitu colebatur: ἔγχειον Græci appellabant, hoc est *Hastatam.* Talis à Spartanis pingebatur, atque ea erat Venus Victrix Romæ celebrata, crebris Inscriptionibus nobilitata, qua Cæsar & annuli signo & bellica tessera utebatur. Ea quoque erat Andraste, sive Adraste, sive Astarte, memorata Dioni, & pro Victoria à Britannis culta. Scribit Macrobius Veneris signum fuisse Cypri, barbatum quidem, sed veste muliebri, cum sceptro, ac statura virili, eamque ab illis marem & feminam esse credi, & ab Aristophane ἀφρόδιτον appellari, & legi debere apud Virgilium; *Discedo, ac ducente Deo;* non, ut vulgo, *Dea:* cum & apud Calvum legendum esse affirmet Acterianus; *Pollentemque Deum Venerem,* non, *Deam.* Veterem auctorem qui de Amathunte scripserat, dixisse refert Hesychius, πώγωνίαν ἄνδρα τὸν θεὸν ἐσχηματισθ ἐν κύπρῳ· *Deam viri barbati figura exhiberi in Cypro.* Idem habet & Servius. Statuam Veneris describens Codinus Curopalates in Parecbolis, pectinem eam gestare ait, barbatam esse, utriusque sexus instrumenta habere, ut pote rerum omnium generationis præsidem, superiori parte masculam, inferiori feminam esse, & equo insidere. Meminerimus interim parem sexus ambiguitatem Mosi esse tributam. Cæterum quid aliud esse dicas Venerem armatam, quam Minervam? Quamobrem Deam Syriam Minervæ sive Veneris Victricis habitu exhibent Nummi veteres quidam. Minervam autem Lunæ effigiem esse vult Eusebius. Hinc ut Luna *Siderum regina* dicitur Horatio, sic Minerva Belisama in Inscriptione veteri, hoc est, *Domina cœli,* בעלת שמים, juxta verissimam Seldeni conjecturam: hinc βαalτίδα vocat Philo Byblius, quam & διώνην appellat, hoc est Venerem: hinc Lucianus, aliique complures, Astarten, quam Minervam esse dixi, Lunam esse decernunt: hinc cœli filiam esse ait Sanchoniathon: hinc quoque nomen ejus ab astris derivatum Procopius Gazæus & Suidas, exoticarum linguarum imperiti crediderunt. Quorum uterque Luciferum, astrum esse Astartes innuit, quod Ve-

Cicer. libr. 3. de nat. Deor.
Gen. 46. 32.
Sanchon. apud Euſ. Præp. Ev. libr. 1. cap. 10.
Seld. de DIs Syr. Synt. 2. cap. 2.
Grot. in libr. Judic.
Damasc. apud Phot. Tm. 242.
Macrob. Sat. libr. 1. cap. 21.
Exod. 4. 25.
Diod. libr. 3.
Serv. in Georg. 2.
Euſ. Præp. libr. 3. cap. 11.
Macr. Sat. libr. 1. cap. 12.
Serv. in Georg. 2.
Harpocr. in βουλαία.
Albric. De Deor. imag.
Ptolem. Tetrab. libr. 2.
Phil. Bybl. apud Euſ. Præp. l. 1.
Cicer. libr. 3. de nat. Deor.
Procop. in libr. 1. Reg. cap. 7.
Inscript. Grut. p. 59. 60.
Xiphil. in Nerone.
Macr. Sat. libr. 1. cap. 8.
Hesych. in Αφρόδιτος.
Serv. in Æn. 2.
Euſ. Præp. Ev. libr. 3.
Horat. Carm. Sæc.
Inscript. Grut. p. 1067.
Seld. De DIs Syr. Synt. 2. cap. 2.
Phil. Bybl. apud

neris sit, quæ Astarte est. Eamdem etymologiam Astartes ab Astris probasse videntur ii, qui in Orphicis Hymnis & apud Herodianum pro ἀσταρτη perperam scripserunt ἀστράρχη, & ἀστροάρχη, cum origo vocis petenda esset ex עשתרות. Affert istud ex Lævino Macrobius: *Venerem igitur almam adorans, sive femina, sive mas est, ita uti alma Noctiluca est.* Tum subjungit eamdem esse Lunam, juxta Philochorum in Atthide, & ei sacrificium facere viros cum veste muliebri, mulieres cum virili, quod eadem mas æstimetur & femina. Venus ista Noctiluca, eadem est quæ Venus Noctuvigila appellatur in Curculione Plautina. Alilat Arabibus dici, Assyriis Mylittam, discimus ex Herodoto. Nempe eadem esse videtur quam in Alcorano dictam videmus *Allatt*, & quæ illic una è Dei filiabus esse narratur. *Allatt* Deam sonat, & est femininum nominis *Alla*, quod Deum sonat. Deæ hujus idolum, quod ab Arabibus colebatur, Muhammedi jussu obtritum esse scripsit Abulfeda, ut docet nos Pocockius, Arabicæ literaturæ, ad ipsorum etiam Arabum invidiam, facile princeps. Sexum utrumque Lunæ affingit ψευδάνυμα illa Orphei Initia: & apud Carrenos Lunus Deus colebatur, ut discimus ex Spartiano. Huc confert Lunæ cultus ad Arabes & Saracenos propagatus, ab his ad Turcas, qui & Lunæ corniculatæ effigiem, velut sacrum quoddam insigne præferunt. Hanc enim religionem à Syris & Phœnicibus, Astartes, quæ Luna est, cultoribus acceperunt. Itaque ad Lunæ motus tempora metantur annua, & menstrua, atque etiam diurna, siquidem apud illos dies mensis cujusque ineunt à prima Lunæ visione. Quapropter & auspicari diem civilem solent ab occasu Solis. Tradit id Alfraganus in Elementis Astronomicis. Eamdem etiam χαβὰρ, vel κουβὰρ appellabant; utroque enim modo scriptum habetur in Saracenicis à Sylburgio editis, hoc autem *magnam* sonat. Isto nomine proprie appellatur Venus, sed illic cum Luna confunditur, ut alii jam observarunt. Hinc Muhammedani ad primam Lunæ φάσιν vociferantur: *Allah cobar*, quod idem est ac *Deus magnus*. Legantur super his eruditæ Pocockii Notæ in Abulfaragium. Cæterum ex uno Lunæ sidere Deas extitisse Minervam, Dianam, Hecaten, Parcas, Cererem, & Proserpinam, apud Eusebium Porphyrius asseverat. Sic etiam de Cappadocum Dea differit Plutarchus in Sylla, ut appareat eamdem existimasse Lunam, Minervam, & Enyo. Ita hæc omnia Astarte fuerit, quæ Luna est. Hanc Cererem esse probamus etiam aliunde: Lunam quippe Dianam esse notum est. Ut autem Diana πολύμαστος fuit Ephesi, quemadmodum legitur apud Minutium Felicem & Hieronymum; ita Cererem Mammosam Lucretius appellavit. Astarte quoque Juno est, sive Lucina: nam Plutarchus & Appianus, Astarten à nonnullis Venerem, Junonem ab aliis haberi scisunt: vere, nam Junonem Pœni Phœnicibus oriundi devotissimo cultu prosequebantur; atque inde Sarrana Juno, & Carthago Junonia à C. Graccho dicta & in Junonis tutela esse credita est. Itaque Augustinus Junonem sine dubitatione à Pœnis Astarten vocari ait. Horatius in Carmine sæculari Deam eamdem Ilithyiam seu Lucinam nuncupari significat, & Genitalem. Ilithyia autem Juno est, Genitalis Venus. Quamobrem Syria Dea, quæ Juno erat, Dearum omnium formas continebat: aliquid enim simile habuisse, & Veneris, & Lunæ, & Rheæ, & Dianæ, & Nemesis, & Parcarum, auctor est Lucianus. Auctor quoque Plutarchus apud Eusebium, Junonem eamdem ac Latonam esse creditam. Atergatidem etiam, quæ Dea Syria erat, eamdem fuisse ac Rheam Cornutus affirmat. Refert Herodianus fuisse Carthagine signum Uraniæ, è Phœnicia illuc à Didone illatum, quam Afri Cœlestem, Phœnices Astroarchen appellant, & Lunam esse volunt. Urania illa, sive Cœlestis, Tertulliano, Augustino, aliisque Christianis & Ethnicis memorata, & Invicta Cœlestis in veteri Inscriptione dicta, Venus est; unde & Veneris appellationem derivatam arbitror: nam nominandi casu *Veneris* olim dicebatur: ut *carnis*, Livio Andronico; *cujatis*, Accio, & Plauto; *concordis*, Cæcilio; *discordis*, Pomponio; *præcoquis*, & *pedis*, Nævio; *vulturis*, Ennio; *Ferentinatis*, Titinnio; *sortis*, *Opis*, *Polluces*, *Sarsinatis*, Plauto; *cohortis*, Polybio; *Ditis*, Petronio; *frondis*, Sereno Sammonico & Servio; *assis*, Acroni; & sexcenta ejusmodi. Ex *Veneris* dictione σωτέμως, *Venus*, factum est, ut *earo*, *cujas*, *concors*, *discors*, *præcox*, *pes*, *vultur*, *Ferentinas*, *sors*, *Ops*, *Pollux*, *Sarsinas*, *cohors*, *Dis*, *frons*, *as*. Vocabulum autem, *Veneris*, fit ab ὀυεανὶς, transpositis literis. Οὐρανὶς vero dicta est eo sensu quo Cœli filia à Sanchoniathone; & Belisama in Inscriptione antiqua, hoc est, Domina cœli; & Regina cœli à Jeremia. Urania ergo sive Cœlestis, Venus est: quo fit ut utraque Veneris & Cœlestis appellatio conjunctim ipsi in Marmoribus antiquis tribuatur, & ut ambigui sexus fuisse Carthaginensis illa Dea, itidem ut Venus, credita sit: id quod ostendit veteris Evocationis formula apud Macrobium: *Si Deus, si Dea est, cui populus, civitasque Carthaginiensis est in tutela.* Quin & Europam esse Astarten colligi potest ex Luciani verbis, cum ait esse quoddam Phœniciæ templum à Sidoniis celebra-

Orph. Hymn. in Lun. Herod. libr. 5. Macrob. Sat. libr. 3. cap. 8.

Plaut. Curc. Act. 1. sc. 3. Herod. l. 1. c. 131. & libr. 3. c. 8. Alcor. Suratto'l Noim. Pocock. in Abulfar. de morib. Arab. Orph. Hymn. in Lunam. Spart. in Caracc.

Euseb. Præp. Evang. libr. 3. cap. 11.

Hier. Procem. Comm. in Ep. ad Ephes. Lucret. libr. 4. Plut. in Crasso. Appian. in Parthic. Plutarch. in Gracch. August. libr. 7. Quæst. cap. 16.

Lucian. De Dea Syr. Euseb. Præp. libr. 3. Procem. & cap. 1. Herod. libr. 5.

Inscript. Grut. pag. 59.

Liv. Odyss. Acc. Teleph. Plaut. Curc. Act. 3. sc. 1. Cæcil. Cratin. Pompon. Satir. Næv. apud Nonium. Ennius Annal. Titinn. Psaltria. Plaut. Cas. Act. 2. sc. 6. & Bacch. Act. 4. sc. 8. Most. Act. 3. sc. 2. Polyb. libr. 11. Petr. cap. 80. Ser. Samm.

cap. 13. & 31. Serv. in Georg. 2. Acron in Horat. Art. Sanch. apud Euſ. Præp. l. 1. Inſcr. Grut. pag. 82. 1067. Jerem. 7. 18. Inſcript. Grut. pag. 59. Macrob Sat. libr. 3. cap. 9. Lucian. De Dea Syr. Sanch. apud Euſ. Præp. Ev. libr. 1. cap. 10. Plut. De Iſid. & Oſir. Athenag. Erot. libr. 6. Apul. Metam. libr. 11. Plut. De Iſid. & Oſir. Inſcript. Grut. pag. 81. Callim. Hymn. in Dian. Dio. libr. 51. 59. Euſ. Præp. libr. 3. cap. 11. Herod. libr 2. cap. 59. & 156. Tertull. Apol. cap 16. Ovid Met. 9. Varr. libr 4. de ling. Lat Iſidor Orig. libr. 8. cap 11. Plut. De Iſid. & Oſir. Diod. l. 1. & 5. Adolph. Occo Inſcr. Hiſpan. Pign. in Expoſ. Menſæ Iſiac. Ovid. l. 3. Faſt. Varr. apud. Gell. l. 13. c. 21. Varr. libr. 1 de vit. Pop. Rom. apud Nonium.

tum; Aſtarte, ut ipſi dicunt, conſecratum; Europæ, ut Sacerdotes. Fere præterea convenit Europæ à tauro raptæ, id quod de Aſtarte tradidit Sanchoniathon, taurinum ipſam geſtare caput, atque eo habitu variis per orbem erroribus eſſe actam. Quod & Ioni, quæ Iſis eſt, convenit, ut dixi. Iſidem autem omnia eſſe teſtatur Capuana vetus Inſcriptio: TE TIBI UNA QUÆ ES OMNIA DEA ISIS ARRIUS BALBINUS V. C. & Saitica altera Inſcriptio in templo Minervæ, quam Iſin eſſe Ægyptii aiunt, à Plutarcho, & Pſeudo-athenagora relata: ἐγὼ εἰμὶ πᾶν τὸ γεγονὸς, καὶ ὂν, καὶ ἐσόμενον. *Ego ſum omne quod fuit, quod eſt, quod erit.* Item Apuleius Iſidem eſſe ſignificat rerum naturam, eamque Deorum ac Dearum faciem uniformem appellat, *cujus*, inquit, *numen unicum multiformi ſpecie, ritu vario, nomine multijugo totus veneratur orbis*; tum hanc ipſam eſſe ait, quam Phryges Deûm matrem, Attici Minervam, Cretes Dianam, Siculi Proſerpinam, Eleuſinii Cererem, alii Junonem, alii Bellonam, alii Hecaten, & Nemeſin alii indigitant; quæ & in fronte ſignum Lunæ gerit. Legas item apud Plutarchum Iſidem eſſe naturæ ſecus muliebre, omnis generationis capax; eamdemque à Platone dici nutricem omnia recipientem, & Myrionymum appellari, quod omnimodas formas & ſpecies ſuſcipiat. Ita quidem certe nominatur in veteri Inſcriptione. Qua re Dianæ ſimilis eſt, quæ apud Callimachum à Jove πολυωνυμίαν poſtulat & impetrat, ne hac parte ab Apolline ſuperetur: Apollo quippe, itidem ut Moſes quem repræſentat, πολυώνυμος eſt. Similiter Veneri multorum Deorum notæ inerant. Quocirca Pantheon, quod ab Agrippa Romæ exſtructum eſt, ſic dictum fuiſſe opinatur Dio, quod multorum Deorum formas in Martis & Veneris ſtatuis contineret: quod ſupra jam monui. Nec aliam ob cauſſam Pantheæ nomen tributum crediderim Druſillæ, poſtquam diem ſuum obiit, quam quod ipſius ſtatua ad Veneris ſpeciem fabrefacta in foro collocata eſt, ut refert idem Dio. Auctor eſt Porphyrius apud Euſebium, eamdem eſſe Iſidem, ac Lunam, & Terram, & Cererem, & Proſerpinam. Iſidem quidem eſſe Cererem non ſemel Herodotus aſſeverat; Tertullianus Cererem Phariam appellat; & ſpicis redimita exhibetur ab Ovidio & Minutio. Eſſe Aſtarten & Opem, Varronis ſententia eſt; eſſe Terram, Iſidori; eſſe Proſerpinam, Plutarchi, ex Archemacho & Heraclide; eſſe Cererem, Lunam, & Junonem, Diodori; eſſe ſtellam Sirium dictam oſtendit Inſcriptio vetus de Iſide, quam refert Diodorus, & quam Calletiæ extare teſtatur Adolphus Occo. Gemmæ veteris ſcalptura, cujus formam Pignorius refert in Tabulæ expoſitione, Iſidem expreſſam habet capite cornuto & radiis cincto. Addita eſt tricuſpis virga, cui circumvolutus eſt anguis, ut Moſis conjugem eſſe appareat, qui ſub imagine Serapidis iiſdem notis inſignitus eſt in altera gemma à Pignorio itidem exhibita, de qua ſupra dixi. Quinetiam notat Ovidius Annam Perennam ab aliquibus exiſtimari eſſe Io, ab aliis Lunam, Themin à nonnullis. Addo & unam videri Deam ac eamdem, omnes eas quas hoc diſticho Varro complexus eſt:

Ted Anna Peranna, Panda, te Lato, Pales,
Nerienes, Minerva, Fortuna, ac Ceres.

Empandam quidem eſſe Cererem putat Ælius apud Varronem. Vides ergo confundi Aſtarten, Cybelen, Venerem, Minervam, Lunam, Dianam, Hecaten, Parcas, Junonem, Cererem, & Iſidem. Atqui Aſtarte Sephora eſt, Moſis uxor. Ergo Sephora fabulares Deas omnes una complectitur.

Fabularium quoque Dearum pleraque Mariam Moſis ſororem referunt. Diod. libr. 1. Lactant. libr. 1. cap. 21. Euſeb. Præp. libr. 3. cap. 11. Exod. 15. 20. 21. Callim. Hymn. in Dian.

IV. Quemadmodum autem Moſes cum fratre Aarone ſæpe confunditur; ita Mariam Moſis ſororem à Sephora glore non ſemper diſtingui indicat Inſcriptio vetus Iſidi poſita, quam refert Diodorus. Hæc Oſiridis, qui Moſes eſt, uxorem & ſororem ipſam facit. Ejuſdem matrem faciunt Minutius & Lactantius; uxorem, ſororem, matrem Euſebius ex Porphyrio. Obſervavimus præterea, cum Deabus pleriſque ad Sephoræ exemplar confictis multa Mariam habere communia; puta cum Cybele, quæ tympanum gerens pingitur; cum de Maria hæc legamus in Exodo: *Sumſit Maria Prophetiſſa ſoror Aaron tympanum in manu ſua, egreſſæque ſunt omnes mulieres poſt eam cum tympanis & choris, quibus præcinebat.* Ex his tympaniſtriis & ſaltatricibus, Dei & Iſraëlitarum victoriam in maris littore celebrantibus, factum eſt ut Dianæ Juppiter apud Callimachum attribuat ἑξήκοντα χορήτιδας ὠκεανίνας. *Sexaginta ſaltatrices Oceani filias.* Viis item & portubus Dianam in eodem Hymno præficit Juppiter: καὶ μοῦ ἀγυιάς, inquit, Ἔσση καὶ λιμένεσσιν ἐπίσκοπος. *Sed & viis ac portubus præficieris.* Viis quidem, quaſi hoc munus cum Mercurio fratre, qui Moſes eſt, partita ſit; portubus, quod ad maris littus eximium pietatis ſuæ ſpecimen Maria tripudiis ſuis & canticis in Dei honorem celebratis ediderit. Mariam item Venerem eſſe probat Pſeudo-orphei Hymnus in Venerem; ubi Bacchi, qui Moſes eſt, comes appellatur, & feſtis gaudere dicitur; quod Maria tripudiis ac cantibus operam dederit. Hinc etiam Iſis, Mariæ perinde ut

Sephoræ

Sephoræ effigies, & Iſiaci ſiſtra gerunt; atque hujus etiam inſtrumenti nota Ægyptus ipſa deſignata eſt. Quamobrem Iſaias eam appellat *Terram cymbali alarum.* Cymbalum alarum, Ebraice צלצל כנפים, ſignificat *cymbalum alatum*: ut, *vas electionis*, vas electum; *caro peccati*, carnem peccatis obnoxiam; *odor ſuavitatis*, odorem ſuavem; *Spiritus promiſſionis*, Spiritum promiſſum; *verbum veritatis*, verbum verum; & apud Plautum, *forma amœnitatis*, formam amœnam. Cymbalum autem alatum, eſt ſiſtrum: cujus appellationis cauſſam ſcire licet ex nummis, & marmoribus, quæ ſiſtri formam exhibent. Siſtrum formæ eſt in lateribus rotundæ, in ſummitatibus acutæ. Ex utroque latere eminent crepitacula quædam, tanquam alæ. Manubrium, caudæ; ſummitas oppoſita, roſtri figuram gerit: totumque ſiſtrum avis ſpeciem quamdam refert. Inde Minutius Felix appellat, *Ad hirundinem ſiſtrum*, hoc eſt, Siſtrum hirundininum, ſeu hirundinis forma. Pari locutione dixit, *Ad vindemiam ferias*, hoc eſt, ferias vindemiales. Perperam exiſtimarunt Interpretes ſic dictum ſiſtrum à Minutio, ſonitus hirundinini cauſſa: à forma, non à ſono id nominis habuit. Perperam quoque Bochartus à Vulgata interpretatione diſceſſit, & *Cymbalum orarum* verti juſſit: nam Vulgato Interpreti plane ſuffragatur Minutius. Sed ad rem. Apertiſſima imprimis hæc Orphicorum, & ad Mariam exprimendam adeo appoſita, ut vix aliis uti potuiſſet verbis, ſi laudare ipſam nominatim inſtituiſſet:

Isa. 18. 1.

Plaut. Milit. 4. 4. 36.

Grut. Inſcript. pag. 82.

Boch. Phaleg. libr. 4. cap. 2.

εἴ τε κὴ εὐλιβάνου συρίης ἕδος ἀμφιπολεύεις,
εἴτε σὺ γ' ἐν πεδίοισι, σὺν ἅρμασι χρυσεοτεύκτοις,
αἰγύπτου κατέχεις ἱερῆς γονιμώδεα λουτρὰ,
εἴ κὴ σὺ κυανέοις ὄχθοις, ὅθι πόντιον οἶδμα,
τερπομένη χαίρεις θνητῶν κυκλίοισι χορείαις,
ἢ νύμφαις τέρπῃ κυανώπισιν ἐν χθονὶ δίῃ
ἥνας ἐπ' αἰγιαλοῖς ἁμμώδεσιν ἅρμασι κούφοις.
Sive thuriferæ Syriæ ſedes circumis,
Sive in campis, cum curribus auro fabrefactis,
Ægypti tenes ſacra fœcunda lavacra,
Sive in nigris collibus, prope maris fluctus,
Delectata gaudes mortalium orbiculatis choreis,
Vel Nymphis oblectaris nigros oculos habentibus, in terra divina,
Supra tumulos, in litore arenoſo, curru levi.

En tibi illam in Syriæ campis, & pone Ægypti fluenta, & choreas agentem ad maris littus, puellis comitatam. Atque hæ puellæ originem dediſſe videntur fabulæ Muſarum, quarum & nomen conjecturam noſtram confirmat. Nam ut Moſes à Græcis quibuſdam appellatus eſt Μουσαῖος & Μοῦσος, ita Maria Moſis ſoror convenienti nomine appellari debuit Μοῦσα, ipſius vero ſociæ Μοῦσαι. Cujus nominis etymon hactenus fruſtra quæſitum eſt. Par ergo nomen; par & officium; cantus videlicet & tripudia; Eratus præcipue, quæ ὕμνους ἀθανάτους πολυτερπίας ἔυρεν. *Hymnos immortales jucundos invenit*, ut eſt in veteri Epigrammate: quo munere præcipue nobilitata eſt Maria. Roborantur iſta Diodori teſtimonio, qui Muſas fuiſſe docet virgines Ægyptias, Muſicæ peritas, Oſiridis ſive Bacchi ſocias. Atque hic propterea dicitur μουσηγέτης, perinde ut Apollo. Panem quoque Muſarum ductorem fingi obſervavimus. Hi autem Moſem diſſimulant.

Diod. libr. 1.

V. Atenim, dices, ſi Aſtarte Luna eſt; Sol Oſiris, & Adonis, & Bacchus, Diique ac Deæ omnes quos diximus; quorſum illam ad Sephoram, hos ad Moſem referre ſatagimus? Nempe poſtquam à vero deflexerunt homines, in multiplices errorum anfractus delapſi fabulas fabulis congeſſerunt. Plurimum vero ipſis placuiſſe comperio, uni eidemque fictitiæ perſonæ diverſas adjungere ſignificationes; & alias quidem φυσικὰς, aliam ἱστορικὰς, quod ſæpe jam monui. Sic Jovis nomine, Planetam ita dictum, & ſummam etiam aëris regionem φυσικῶς, tum & Cretenſium regem, & Hammonem præterea ſive Chamum Noachi filium ἱστορικῶς deſignabant. Oſiridis appellatione, Sol & Nilus φυσικῶς, Miſraimus Chami filius ἱστορικῶς continebantur. Neptuni nomen, mare ſignabat φυσικῶς, Iapetum ἱστορικῶς. Saturni nomen, Planetarum omnium ſupremo & Noacho; illud Vulcani, igni & Tubalcaino tributum eſt. Janus ille bifrons annum vertentem & in ſe ſua per veſtigia redeuntem, atque item Solem notabat φυσικῶς, Moſem & Noachum ἱστορικῶς. Similiter igitur, quæ ſtellis, aut elementis, aliiſve rebus naturalibus Veteres accommodaverunt nomina; eadem Moſi, Hiſtoricorum monumentis & hominum memoria celeberrimo, ejuſque uxori Sephoræ, aut ſorori Mariæ indiderunt.

Uni, eidemque fabulari perſonæ inſunt diverſa ſignificationes; & alias quidem φυσικῶς, aliæ ἱστορικῶς.

VI. Cum demonſtratum ſit Græcanicos Deos, ex ipſa Moſis perſona larvata, & aſcititio habitu contecta proveniſſe, nunc probare aggredior ex Moſis ſcriptioni-

Fabularis hiſtoria Græco-

rum bona pars ex Mosis libris, & doctrina, atque ipsis etiam verbis profluxit. Clem. Alex. Strom. 5.

bus, verbis, doctrina, & institutis, aliquos etiam Græcorum eorumdem Deos, ac bonam Mythologiæ ipsorum partem manasse. Ac primum de rerum principiis quam Mosi consentiant Græci veteres, probat erudite Clemens Alexandrinus. Non valde certe à Mose discrepant quæ Hesiodus, & longe etiam minus quæ Ovidius scripserunt. Spiritus ille Domini qui ferebatur super aquas, Mens est, juxta Anaxagoræ doctrinam, materiæ incubans, eamque digerens. Mandatum quo fidera jussit Deus esse in signa, & tempora, & dies, & annos, consimilibus prope verbis Aratus retulit. Hominem luto esse fictum, & ad Dei similitudinem factum, Ebræis Græci assentiuntur. Serpentem malorum aureorum custodem, serpentis ejus qui Evam ad peccatum pellexit, symbolum esse manifestum est; ignem vero de cœlo subreptum, arboris scientiæ boni & mali. Evam dissimulant Ate Homero, & Pandora Hesiodo memoratæ: quod supra est à me notatum. Adamum, & naturæ integritatem qua primum pollebat, ac horti Edenici voluptates refert Saturnus, (ante quem Deum penes Græcos nemi-

Tertull. Apolog. cap. 10.

nem fuisse ait Tertullianus,) & aurea Saturni ætas, ac veris illius æterni deliciæ, quas Poëtæ concelebrant. Apollinem Musicæ parentem, ejusque fratrem Vulcanum ferrariæ & ærariæ artis auctorem, Jubalis & Tubalcaini filiorum Lamechi expressas esse à Mythicis scriptoribus imagines jam observatum est. Observatum quoque, sorori illorum Noëmæ textoriæ artis inventionem tribui à plerisque, quod præclare Minervæ convenit lanificii invento celebratæ. Cui confirmando hoc addo; in Plutarchi libello De Iside & Osiride, Minervam dictam reperiri Νεμανοῦ, hoc est Noëmam,

August. libr. 18. De civit. Dei, cap. 8. Cass. Hem. apud Serv. in Æn. 1.

eamque Diluvio Ogygio antiquiorem fingi à Fabulatoribus, ut annotat Augustinus. Observatum item ab aliis est Titanes à טיט *luto* esse dictos, quasi πηλογόνους: & ex Gigantibus prodiisse Cabiros, hoc est כבירים, sive juxta Cassium Heminam, θεοὺς μεγάλους, θεοὺς δυνατούς, hoc est, Deos Potes: Gigantes vero ipsos Poëtarum fabulis celebres, ex iis quæ de Gigantibus narrat Moses sexto capite Geneseos, esse confictos. Diluvium agnovisse Græcos ex Platone probat Eusebius, quemadmodum

Eus. Præp. Ev. libr. 12. cap. 15. Joseph. Antiq. libr. 1. cap. 4.

& à Barbaris fuisse agnitum jam ante probaverat ex Abydeno & Josepho, Josephus ex aliis. Americanos quoque notitiam ejus habere alii testati sunt. Noachum ex undis servatum Deucalione suo expresserunt Græci; ejusque navigium λάρναξ & κιβώτιον appellarunt, quod nomen tulit & illud Noachi: adumbrarunt vero turrim Babelicam Gigantëo bello, & insana Thessalicorum montium substructione. In Saturno quoque & tribus filiis adumbratam habemus Noachi, (qui fuit alter Adamus, & generis humani reparator, cujus Adamus auctor) triumque Noachi filiorum historiam; qui ut orbem terrarum diviserunt inter se, ita Jovem, Neptunum, & Pluto-

Lactant. libr. 1. cap. 11. Instit.

nem totum orbem inter se partitos esse fabulantur Græci. Id prædicat Lactantius, & accuratius comprobarunt recentiores; ex quorum dissertationibus constat Chamum esse Jovem, Iaphethum Neptunum, Plutonem Semum. Ipsum Iaphethi nomen in Mythologiam suam transtulerunt Græci, & Iapetum appellarunt. Memoriæ prodidit Dicæarchus, regnante Saturno, frugibus & baccis arborum vesci solitos fuisse

Dicæarch. apud Hieron. adv. Jovin. libr. 2. cap. 9. Gen. 1. 29. & 9. 3.

homines, carnibus vero abstinuisse: quippe scribit Moses fructuum frugumque esum humano generi ante Diluvium fuisse concessum; post Diluvium vero, etiam carnes animalium. Nec Saturno solum Noachum dissimularunt, sed Jano præterea, quem Mosis etiam simulacrum esse vidimus: atque hunc, quod Noachus vidisset utrumque hominum genus, & quod Diluvio antiquius fuerat & quod recentius, bifrontem & utrimque oculatum finxerunt. Saturno quoque Phœnices tribuisse ὄμματα τέσσαρα ὀπίσθιον καὶ πρόσθιον ἐμφερῶς, καὶ πρόσθιον ὀπισθίων μερῶν, *oculos quatuor ex antica & postica parte*

Phil. Bybl. apud Euseb. de Præp. Evang. libr. 1.

ex Sanchoniathone Philo Byblius observat. In Libero etiam Noachi imago extat, vitis consitoris, vini repertoris, & post Diluvium velut renati, universo hominum genere peremto. Saturnum patris virilia falce demetentem, Chami figuram esse, patrem nudatum deridentis & fratribus monstrantis probabilis conjectura est. Nemrodum Belum esse Babylonis conditorem docuerunt alii: Belum autem Saturnum esse

Eus. in Chron. Theoph libr. 3. ad Autol. Damasc. apud Phot. Tm. 242. Serv. in Æn. 1. Cret. apud Phot. Tm. 72. Ælian. Var. Hist. libr. 13. cap. 3.

statuunt Eusebius, Theophilus, Damascius, & Servius. Ex his colligo, propterea Saturnum temporum rectorem & metatorem esse dictum, quod Belus ille χρονιαῖος cognomine dictus sit; Chaldæis Belitana, quemadmodum appellatur à Ctesia in Persicis; hoc est בל ערנא, ad verbum, *Bel Tempus*, sive Bel χρόνος, vel χρονιαῖος. Ælianus ἀρχαῖον cognominat. Sic Cretæ urbs *Itanus* dicta, hoc est ערנא *antiqua*, nunc etiam servato nomine *Paleocastro* appellatur. Sic uxor Minois Itona, pari significatione, ut notavi supra. Veram ergo nunc habemus originem fabulæ de Saturno temporum præside. Hieronymo in libro De nominibus Ebraicis *Bel* redditur *vetustas*, ac si id nominis haberet à בלה, quod est, *consenuit*, unde Græcum παλαιὸς, cum verius sit ita dici à בעל, *dominatus est*. Quemodmodum autem Nemrod, sive Belus, sive Saturnus significationem habet vetustatis; ita Nemrodi filius Ninus, juventutis; nam

נין *filium* ſonat. Mars præterea bellorum Deus eumdem Nemrodum exhibet, qui *cæpit eſſe potens in terra, & erat robuſtus venator coram Domino.* Nemrodus autem, cujus *Babylon regni principium* fuit, is eſt, ut dixi, Belus Babylonici imperii conditor, quem ἐνυάλιον, hoc eſt Martem Hiſtiæus, ſcriptor pervetus, apud Joſephum appellat. Hujus quoque filium Ninum bella finitimis primum intuliſſe memorat Trogus: ſive filio patris geſta poſteri tribuerint, ſive viciſſim quæ filii erant adſcripſerint patri. Aliis placet Marte exprimi Thurram Nini ſucceſſorem, virum bellis deditum, & armorum laudibus inſignem. Ad hæc exiſtimant nonnulli, & argumentis haudquaquam futilibus approbant Nemrodum eſſe Bacchum; Magog Prometheum; Chanaan, qui fuit *ſervus ſervorum fratribus ſuis*, Mercurium Jovis miniſtrum & nuntium. Mirabitur quoque hic aliquis nos ex una perſona Nemrodi plures Deos feciſſe, Saturnum, & Martem, & Bacchum: & in unum itidem Deum, puta Bacchum, plures perſonas, puta Noachi, & Nemrodi, & Moſis contuliſſe. Nempe, ut unica veritatis via eſt, plures erroris, multi fuerunt apud Græcos fabularum artifices, qui confuſa de Diis ſuis ac pugnantia ſenſerunt; multorumque hominum geſta tribuerunt uni, vel acta unius in plures partiti ſunt; omnia vero, vel pleraque certe ex Codicibus ſacris hauſerunt, ac præcipue ex Pentateucho Moſis, quem perpetuum Theologiæ ſuæ ac Mythologiæ fontem habuerunt. Sed pergamus ad reliqua. Aditum illum Domini ad Abrahamum, cum ei pro tabernaculi foribus ſedenti in convalle Mambre tres viri apparuerunt, à quibus apud ſe liberaliter acceptis filii promiſſionem, pietatis præmium tulit; Græci Fabulatores adumbrarunt figmento Orionis, cujus ortum Hyrieo improli, à quo benigne excepti fuerant hoſpitio Dii tres, Juppiter, Neptunus, & Mercurius, conceſſerunt. Aditus quoque ille Jovis & Mercurii ad Philemonem & Baucida, à quibus comiter habiti, humanitatis mercedem utrique rependerunt, Angelorum duorum acceſſum ad Lot & uxorem videtur ſignificare: nam & his & illis patria eductis, & in tuto collocatis, popularium, vicinarumque gentium impietatem ulti ſunt, illic Dii, hic Angeli, & totam regionem ſtagnum effecerunt. Ex Græcis & Latinis Scriptoribus intelligere licet cognitum illis fuiſſe Sodomiticum interitum. Quod pertinet ad ſtatuam ſalis in quam mutata eſt uxor Loti, non ex libris ſolum Moſis, ſed ex ipſa re cognitam habere potuerunt Veteres; ſi modo Joſepho habenda fides eſt, qui eam ſuis narrat extitiſſe temporibus; eamque hodie ſupereſſe affirmant qui has oras adierunt. Fides ſit penes ipſos. Lapis à Jacobo erectus in titulum, & dictus Bethel, originem dedit fabulæ Bætyliorum, qui lapides animati fuerunt, & à Cœlo excogitati, ſi quid credimus Philoni Byblio hæc ex Sanchoniathone diſſerenti. Hoc deinde nomen à Græcis tributum eſt lapidibus, quos Saturno vorandos Rhea objecit, & lapidibus quibuſdam ſacris, quos Vivos appellabant, ut ex Damaſcio, Heſychio, Etymologo, Lampridio, aliiſque diſcere licet. Ex eo quod ſui à tergo videndi facultatem Moſi conceſſit Deus, à fronte non item; inde inolita apud Græcos, aliaſque gentes opinio, Deos videri adverſos nolle, nec niſi abeuntes & excedentes à tergo agnoſci: quod pluribus locis Poëtæ teſtantur. Hinc averſa Jovis ſtatua Callimachi Epigrammate celebrata. Columna illa dux Ebræorum in deſerto, noctu ignea, nubila interdiu, locum habuit in Delphico templo, & in Bacchi myſteriis, ut ſupra notavi. Ex virga Moſis orta eſt, non mirifica ſolum Mercurii virga, de qua multa jam diximus, ſed & illa Palladis, qua Ulyſſis figuram ſæpius mutatam canit Homerus, & de qua librum ſcripſerat Antiſthenes Cynicus, Laërtio teſte; & illa quoque Circes, qua Ulyſſis ſociis novam figuram ſaga hæc induit. Atque hinc porro abiit in proverbium Virgula divina, quæ res omnes ex voto ſuppeditare fingebatur. Elicitam fuiſſe aquam è rupe cuſpide percuſſa ab Atalanta, & à Jano, perinde ut à Moſe, Mythici narrant. Quod Iſraëlitarum victimæ flammis de cœlo lapſis non ſemel conſumtæ ſint, hinc adductus eſt Servius ut talia ſcriberet: *Apud majores, aræ non incendebantur, ſed ignem divinum precibus eliciebant, qui incendebat altaria.* Hinc & Plinius tradit, *In Salentino oppido Egnatia, impoſito ligno in ſaxum quoddam ibi ſacrum, protinus flammam exiſtere.* Cum ergo in itinere Brunduſino Egnatiam perveniſſet Horatius, municipes hoc prodigium apud ſe fieri ſolitum jactantes deriſit: *Credat Judæus Apella*, inquit, *Non ego.* Idem de igne ſuo jactaſſe Eleos refert Pauſanias; idem de ſuo jactat Pharmaceutria Virgilii: idem de Erycinorum igne legimus apud Ælianum, de illo Chaldæorum apud Ammianum. Ignis ad altaria perpetuo ardentis uſum apud tot gentes receptum, ex Moſis mandato proveniſſe ſupra veriſſime docui. Enacæi, ſive filii Enac, qui tantum terrorem intulerunt Iſraëlitis, homines gigantei roboris & ſtaturæ, Inachidis nomen & originem dederunt, juxta quorumdam ſententiam. Convenit certe inter eruditos ex illorum nomine factam vocem ἄναξ, qua reges & principes Græci appellant. Indidem ἄνακες dicti Caſtor & Pollux, viri corporis robore & animi fortitudine præſtantes.

Gen. 10. 8, 9, 10.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 5. Trog. Juſt. libr. 1.

Gen. 9. 24.

Joſeph. Antiq. libr. 1. cap. 22.

Phil. Bibl. apud Euſeb. Præp. Evang. libr. 1. cap. 10. Damaſc. apud Phot. Tm. 242 Heſych. & Etymol. in Σαίτυλος. Lamprid. Heliog. cap. 7. Callim. in Epigra. & Poëm. Ver. Pithœi.

Serv. in Æn. 12.

Plin. libr. 2. cap. 107.

Horat. Serm. libr. 1. Sat. 5. Pauſ. Eliac. 1. Ælian. Hiſt. Anim. libr. 10. cap. 50. Amm. libr. 23.

Ex Josephi Patriarchæ historia heræ suæ concubitum aspernati, expressæ sunt Bellerophontis, Hebri, Tanis, Myrtili, Pelei, Hippolyti & Cnemonis fabulæ, qui cum Sthenobœæ, Damasippes, Peribœæ, Hippodamiæ, Hippolytes, Phædræ & Demænetes amores sprevissent, ab impuris mulieribus apud viros tentatæ suæ pudicitiæ accusati, in maxima pericula inciderunt; quidam etiam tristissimam mortem oppetierunt. Eamdem habet originem similis Myeni casus, quem refert Plutarchus in libello De fluminibus.

Plut. de flum. in Lycorma.

Dicat aliquis harum rerum famam, non ex Mosaicis scriptionibus, sed vulgi sermonibus traditam, & continua successione per multas ætates propagatam, ad Græcos pervenisse, vel ex aliorum librorum lectione ipsos hausisse. Nec inficias ivero aliquam, si forte, Mythologiæ partem sic extitisse: neque id contendo sane, ex uno Mosis volumine fuisse petitum, quidquid nobis Mythici obtruserunt. Nonnulla ipsis subministrarunt Ægyptii, fabulosa gens, quorum figmentis nova sua addentes Græci eo provexerunt, ut in tam diversa commenta velut membratim discerpta veritas vix recolligi & uni formæ reddi possit. Hoc tantum mihi credi velim, & ad rem quam probo satis est, si non omnia, at plurima certe à Mose Græcos sumsisse. Non enim res tantum ab eo descriptas, sed ipsa ejus verba fabulas sexcentas peperisse, cum alii observarunt, tum maxime Samuel Bochartus, homo literariis laudibus abundans, in plerisque locis locupletissimi de Geographia sacra operis. Velut ex celebri illo Jacobi de Christo vaticinio: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat* שילה, *qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium: ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Justinus martyr non uno loco hæc ad Bacchum Dæmones retulisse ait. At hinc potius detortam esse Sileni fabulam solerter & acute vidit eruditus ille vir; ex dictione quippe שילה, quam Christo illic tribuit Jacobus Patriarcha, excusum esse Sileni nomen, & asino vectum fingi Silenum, & comitem Bacchi, & venas semper inflatum vino, & lacte pastum. Plurima ejusmodi reperias in hoc sacræ & profanæ antiquitatis penu, quæ non res solum à Mose traditas, sed voces etiam ab eo usurpatas mendacem Græciam adulterasse, & anilibus fabulis deformasse manifesto indicant. Unde Pentateuchi veritas, antiquitas, & auctoritas præclare statuuntur.

Gen. 49, 10, & seq.

Justin. Apolog. 2. & Dial. cum Tryph. Boch. in Chan. libr. 1. cap. 18.

Geographica à Mose in Genesi obiter tradita, Scriptoris ac Scriptionis vetustatem indicant.

VII. Idem egregie illustravit hoc opere Geographica Geneseos, quæ quamvis Mosi velut aliud agenti exciderint, sunt tamen ejusmodi, ut antiquissimarum nationum contineant origines, & Auctoris ipsius vetustatem ac studium veritatis unice demonstrent: quippe qui ea tradat, quæ cum extantibus apud singulas gentes antiquitatis argumentis mirifice consentiunt; & priscis ac præcipuæ auctoritatis Scriptoribus cum super hoc argumento, tum super aliis plerisque rebus, multa de suo videatur suppeditasse, ab iis ipse nihil omnino acceperit. Plurima de Geographicis Mosis disseruerat Josephus in Archæologia: nonnulla quoque singularis eruditionis congesserat Hugo Grotius; sed omnem demum funditus materiam Bochartus exhausit. Post tam amplam messem, supereset tamen quàlicunque spicilegio locus: sed hæc sunt alterius loci.

CAPUT UNDECIMUM.

I. *Ex Mosis libris complures manarunt variarum gentium leges, ritus, ac historiæ:* II. *præcipue vero Græcorum;* III. *atque in his maxime Athenienſium:* IV. *tum & Romanorum.*

Ex Mosis libris complures manarunt variarum gentium leges, ritus, ac historiæ:

I. EST præterea in vetustissimis priscarum gentium legibus, ritibus, & quibusdam etiam historiis, ac dividendorum temporum ratione, certissimum antiquitatis Mosaici operis, unde hæc petita sunt, indicium. Suam sibi tractationem, suum volumen postularet ea materies, si quis eam pro merito ac dignitate persequi vellet. Quæ quoniam multorum jam exercuit operam ac studium, & nonnulla ad eam caussam pertinentia obiter attigimus supra, cum de Phœnicibus, Indis, Persis, Ægyptiis, & Americanis ageremus; nunc nobis summa reliquorum quæ supersunt capita perstrinxisse sufficiat, & quædam aliis non observata adjecisse. Ac primum ad Indos & Persas quod attinet, præter ritus ipsorum, quos cum Mosaicis cognationem habere deprehendimus, servatur à quibusdam ex illis, nec non & à Tartaris Iberiam & Albaniam incolentibus, Mosaica ea lex, qua fratris absque liberis defuncti uxorem frater ducere tenetur, & *suscitare semen fratris sui*. Gallorum Syrorum Hierapolitani Deæ Syriæ Templi ministeria obeuntium ritus quosdam Mosaicis valde consentaneos

Deut. 25. 5.

Lucianus tradidit. Poſt ſepultum è numero ſuorum aliquem, Templo per ſeptem dies abſtinebant: quem morem hodieque retinent Perſæ cultores idolorum. Cauſſam dedit iſtud Moſis: *Si quis in agro tetigerit cadaver occiſi hominis, aut per ſe mortui, ſive os illius, ſive ſepulcrum, immundus erit ſeptem diebus.* Quiſquis Gallorum cadaver aſpexerat, nonniſi poſtridie, ac luſtratus, Templum ſubibat. Moſes ibidem: *Omnis qui tetigerit humanæ animæ morticinum, & aſperſus hac commiſtione non fuerit, polluet Tabernaculum Domini.* Mortuos conſanguinei lugebant per triginta dies, nec niſi raſo capite in Templum ingrediebantur. Totidem dies Moſi lugendo Iſraëlitæ tribuerunt. Convenit præterea lex Deuteronomii de captiva à domino amata: *Introduces eam in domum tuam, quæ radet cæſariem, & circumcidet ungues, & deponet veſtem in qua capta eſt; ſedenſque in domo tua flebit patrem & matrem ſuam uno menſe.* Hanc legem repræſentans Joſephus addit numerum iſtum dierum ſapienti ad lugendos amicos ſufficere: & in libris De bello Judaico narrat interitum ſuum Hieroſolymitanis falſo nuntiatum, per dies triginta fuiſſe ab ipſis comploratum. Hierapolitani Galli immundos exiſtimabant ſues, iiſque nec veſcebantur, nec in ſacris utebantur; quod prorſus Moſaicum eſt.

Lucian. libr. De Dea Syr. Num. 19. 16. Num. 19. 13. Deut. 21. 12, 13. Joſeph. Antiq. libr. 4. cap. 8. Levit. 11. 7, 8.

Tyriorum colonia fuerunt Gades. Vetuſtiſſimum illic Herculis Templum à Phœnibus conditum viſebatur, & ceremoniis Phœniciis celebratum. Sic autem deſcribitur à Silio, ut multa in eo religionis Ebraicæ veſtigia appareant. Templum illud non ſaxis, ſed trabibus conſtabat, ad modum Tabernaculi Ebræorum: nam Templo Salomonis vetuſtius fuit Gaditanum. Hoc ſues arcebantur. Linea veſte induebantur, qui ad ſacra accedebant. Pedibus erant nudis, quemadmodum & Moſes coram ardente rubo. Uxoribus abſtinebant ἐν τῇ τάξει τῆς ἐφημερείας. *In ordine vicis ſuæ.* Ignis illic perpetuus.

Sil. libr. 3.

Sed nulla effigies, ſimulacrave nota Deorum;
Majeſtate locum, & ſacro implevere timore.

Atque hos ritus ne aliunde petitos putes quam è Phœnicia, cavet Appianus in Ibericis, ubi de hoc Templo diſſerens ait: θρησκεύεται νυῦ ἔτι φοινικικῶς· *Colitur etiam nunc ritu Phœnicio.* Idem habent Diodorus & Arrianus. Carthaginenſes Tyriorum propago frugum ſuarum primitias & decumas Tyrum ad Herculem mittebant, ritu Ebraico. Penetraverat & ad Indos mos idem decimarum ſolvendarum. Sed & vicini Judæorum Arabes, juxta Plinium, decumas thuris Sabotam mittebant ad Deum ſuum Sabin, quem Bacchum eſſe diſcant obiter ſtudioſi, non Solem, ut vult Bochartus, niſi quatenus Sol idem eſt ac Oſiris, qui & Bacchus. Fruſtra ergo pro *Sabis*, legit *Samis*, ut ſit, שמש, *Sol.* Sabis enim Arabum non alius eſt ac Sabbus, quod Bacchi cognomen eſſe perhibet Plutarchus; nec alius ac Sabazius Phrygum, & Thracum, quem Bacchum eſſe conſtat; nec alius ac Sabus, vel Sabinus, qui Sabinorum Deus eſt, teſtibus Dionyſio & Silio; nam Sabinorum agros vini feraces eſſe docet Strabo, ac propterea Baccho erant ſacri: unde Heſychius Sabum eumdem eſſe tradit ac Sabazium. A Deo Sabi nomen habuit rex Arabiæ Felicis Sabos, adverſus quem Ælius Largus exercitum duxit tempore Auguſti, ut eſt apud Dionem. Origo nominis, סבא, *potavit*; ut tradit ipſe Bochartus, & ante illum Heinſius in Ariſtarcho ſacro. Hinc & apud Heſychium, Σαβάζειν, βακχεύειν, &, Σάβος, βακχεία; & apud Harpocrationem & Scholiaſten Ariſtophanis, Σαβοὶ Sabazii ſacerdotes: & vociferationes orgiorum Sabazii, ἑυοῖ, σαβοῖ. Adde Mythologos natum finxiſſe Bacchum in Arabia, divinoſque illic honores ei fuiſſe tributos. Sed regrediamur in viam. A Moſe initium habuerunt Ebræorum Judices, qui שפטים appellabantur: Ithobalo ac Baali Tyri regibus ſucceſſerunt שפטים, ſive δικασταὶ, hoc eſt Judices, quos ex Actis Tyriorum recenſet Joſephus. Indidem Carthaginenſium Sufetes, quod & nomen indicat.

Plin. libr. 12. cap. 14. Boch. libr. 2. Phal. cap. 17. Plut. Sympſ. libr. 4. Quæſt. 5. Dion. Hal. Antiq. libr. 2. Silius libr. 8. Strab. libr. 5. Heſych. in Σαβάζιος, & Σαβάζειν, & Σάβος. Dio. libr. 53. Heinſ. Ariſtarch. ſacr. Part. 1. cap. 1. Harpocr. in Σαβεῖ. Ariſtoph. Schol. Veſp. Joſeph. libr. 1. adv. Apion.

Habebant & Ægyptii ſuos δικαστὰς, Ebræorum δικαστῶν ſimiles, non eorum qui שפטים appellabantur proprie, ſed Sacerdotum Levitici generis, qui judicia exercebant. Judices illi Ægyptii, fuerunt itidem ab initio hieratici generis, quibus ſuus præerat Pontifex, ſigillum ſapphirinum de collo ſuſpenſum gerens, quod Veritas appellabatur. Notatum id Diodoro & Æliano, & à Moſaicis inſtitutis manifeſto ſumtum eſt, vel ipſo Æliano teſte, qui à Mercurio hæc Ægyptios accepiſſe ſcribit. Atqui Mercurium Moſem eſſe ſcimus. Suilla abſtinuiſſe Ægyptios ſcribit Herodotus; Phœnices quoque & Elagabalum Syrum Herodianus. Pleniluniorum tamen tempore Libero & Lunæ ſuem mactare, eodemque veſci licebat Ægyptiis: cujus ſacrificii ritum, ab Herodoto traditum, ſi quis contulerit cum ſacrificiis Pacificorum à Moſe ſancitis, ab hoc illud derivatum fatebitur. Lineas Sacerdotum Ebræorum tunicas imitati ſunt linigeri Iſidis Sacerdotes. Serapidi panificia obtuliſſe Ægyptios diſcimus ex Suetonio; ad exemplum ſcilicet Panum propoſitionis. Vinum & oleum victimis affudiſſe Ægyptios prodit Herodotus, uti fiebat apud Ebræos in jugi & quotidiano ſa-

Diod. libr. 5. Arrian. De exped. Alex. libr. 2. Suet. Veſpaſ. cap. 7. Herod. libr. 2.

cap. 39, 40. crificio agnorum duorum. Vino abſtinebant, & in caſto erant tempore ἐφημερίας ſuæ Ægyptii Sacerdotes, perinde ut Ebræi. Animalium mundorum & immundorum diſcrimen, ex ungularum fiſſione vel ſoliditate, ex pinnis & ſquamis, earumve defectu petitum, in Ægypto, itidem ut inter Ebræos obtinuit. Apud utroſque ſi cui ὀνειρογμὸς contigerat, is ablui jubebatur. Victimas oculis captas, aut maculoſas Deo offerre, utriſque nefas erat. Utrique holocauſta Deo faciebant, quemadmodum & Cyprii. Circumcidebant virilia Ægyptii: quem morem ab ipſis Phœnices & Syri neque

Herod. libr. 2. cap. 37. & 104. acceperunt, neque ſe fatentur accepiſſe, quod vult Herodotus: ad Saturnum quippe Phœnices referunt circumciſionis inſtitutum, ut in Sanchoniathonicis ſuis ſcribit Phi-

Phil. Bybl. apud Euſeb. Pr. Evang. libr. 1. lo Byblius, homo Phœnix, & rerum ſuarum Herodoto longe conſultior. Solos quidem Judæos in Syria circumcidi Joſephus aſſeverat: quod ejus ætate verum fuit; jam

Joſeph. Antiq. libr. 8. cap. 4. & libr. 1. contr. Apion. enim apud multas gentes exoleverat ritus ille, qui prius ſervabatur. Minime ergo ab Ægyptiis venit ad Ebræos; cum ab Iſm ële contra & Ceturæ filiis Arabes, Idumæi, Ammonitæ, Moabitæ, Madianitæ, Troglodytæ; ab Arabibus Ægyptii conſuetudinem hanc acceperint, ut alibi obſervavimus: nam Ægyptiæ circumciſionis non eam-

Orig. libr. 5. contr. Celſ. dem cauſſam eſſe ac Judaicæ, & differre utramque definit Origenes. Judæi certe octavo circumcidebantur ætatis die, Ægyptii decimo tertio anno, quemadmodum & Iſmaëlitæ. Non omnes præterea circumcidebantur apud Ægyptios, uti neque apud Troglodytas; ſed ii ſolum qui literis aut ſacris operam dabant, cum Judæi ad unum omnes lege Moſis ad ponendum præputium aſtringerentur. Verum quod Ægyptios, vanam gentem & Judæos exoſam, de ſe deque his prædicantes audiverat Herodotus,

Strab. libr. 17. id bona fide retulit, & Straboni ac Celſo Epicureo ad eumdem errorem præivit. Per

Celſ. apud Origen. libr. 2. contr. Celſ. hebdomadas diſcreta fuerunt Ægyptiis temporum ſpatia, necnon & Indis, & Gallis, & Germanis, & Britannis, & ipſis etiam Americanis; & Græcis quoque, ut mox dicam. Inſignis eſt locus R. Gedaliæ in Catena Cabalæ, quo in confeſſo apud Ethnicos

Joſeph. libr. 2. contr. Apion. eſſe ait, univerſum orbem Sabbathum celebrare. Inſignis & ille Joſephi, quem repræſentare operæpretium eſt: οὐδ' ἔστιν ἡ πολις ἑλλήνων οὐδὲ βαρβάρων, οὐδὲ ἔθνος, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμεν ἡμεῖς, τὸ ἔθος ἐξικνοῦται. *Nulla omnino urbs eſt vel Græcorum, vel Barbarorum, neque ulla gens, ad quam non penetraverit mos celebrandi ſeptimi diei, quem feriati traducimus.* Factum id a ud illos crederem, *quod è ſeptem ſideribus queis mortales reguntur, altiſſimo orbe & præcipua potentia ſtella Saturni feratur, ac pleraque cæleſtium vim ſuam & curſum ſeptimos per numeros conficiant;* ut falſo de Ju-

Tacit. libr. 5. Hiſt. cap. 4. daici Sabbathi origine diſſerit Tacitus; quorum ſimilia habet Dio Caſſius, qui in eo etiam

Dio. libr. 37. Herod. libr. 2. peccat, quod moris hujus originem recentem eſſe vult, & ab Ægyptiis profectam,

Grot. De verit. relig. Chr. libr. 1. unde in Judæos & reliquos homines dimanarit; cum vetuſtiſſimam eſſe doceat Herodotus, ut ante nos obſervavit Grotius; cumque ejus antiquitatem hoc quem indicavi loco Tacitus prædicet. Verum ſcimus pleroſque eorum ſacrum habuiſſe ſeptimum diem, & die hoc mundi creationem abſolutam exiſtimaſſe. Ex urbibus illis, in quas tutum patere homicidii non ſpontanei reis perfugium ſanxerat Moſes, orta videntur aſyla illa Neptuni & Oſiridis in Ægypto.

Manavit quoque à Judæis ad Ammonios Ægyptiorum colonos ritus lychni in Templo ſemper ardentis. Ammonis Templo præfectus erat Pontifex, cujus veſtimenta de-

Athenag. Erot. libr. 3. ſcribit Athenagoras in Eroticis, veſtimentorum ſummi Judæorum Sacerdotis ita ſimilia, ut ad illorum exemplum fuiſſe elaborata nemo dubitare poſſit. Reliqui vero Ammonis Sacerdotes ad modum Ebræorum Sacerdotum lineis veſtibus utebantur. Sinum

Diod. libr. 3. Arabicum deſcribens Diodorus, apud accolas Ichthyophagos fama à patribus accepta ferri ait, æſtu ingenti mare hoc olim ita fuiſſe exſiccatum, ut fundus appareret; tum revolutis deinde aquis in priſtinum ſtatum fuiſſe reſtitutum: quæ non alia ſunt, quam quæ in mirifica Ebræorum διαβάσει contigiſſe narrat Moſes. Gentis Sinenſis, quæ magna floret ingenii & eruditionis laude, Chronologiam nobis ſumma fide repræſentavit Martinus Martinius: quam ſi quis ad Moſaicos ἐπιλογισμοὺς exegerit, tantam deprehendet congruentiam, ut fidem utrique adjungere neceſſe ſit. Lux quoque accedet & robur Moſaicis annorum computationibus, ſi confligantur cum Siamenſibus, Perſicis, Chaldaicis, Arabicis, Ægyptiis, & Æthiopicis.

Præcipue vero Græcorum; II. Sed hæc levia, præut illa ſunt, quæ à Judæis mutuati ſunt Græci. Amplis jam & luculentis diſſertationibus id argumentum perſecuti ſunt Joſephus, Juſtinus, Clemens Alexandrinus, & Euſebius. Paucula tamen vel ſtrictim delibata, vel omno prætermiſſa ab aliis hic attingemus, ne pars illa à nobis penitus neglecta videa-

Joſeph. libr. 2. contr. Apion. Euſeb. libr. 11. Præp. Evang. tur. Septimum diem Græcis veteri inſtituto ſacrum fuiſſe Joſephus aſſeverat, & alii deinde demonſtrarunt. Luculenter id probant apud Euſebium, Ariſtobulus, & Clemens Alexandrinus, ex Homero, Heſiodo, Lino φιλοσόφῳ, Solone, & Callimacho; ex quorum verbis intelligitur credidiſſe eos, ſeptimo die completam fuiſſe rerum om-

nium procreationem. Septenarium numerum nuptiarum festivitatibus & lætitiis dicatum fuisse Mosaica nos docet Historia. *Imple hebdomadam dierum hujus copulæ*, inquit Laban ad Jacobum, postquam pro Rachele Lia huic supposita est. Quæ consuetudo manavit ad Jacobi posteros, eamque in Samsonis nuptiis observatam prodit liber Judicum. Tobiam cum uxore Sara redeuntem septem dierum epulis Tobias pater excepit. Morem autem eumdem tenuisse Ethnicos ostendit Claudianus in Præfatione Epithalamii in nuptias Honorii & Mariæ, & per septem dies Pelei & Thetidis nuptias celebratas fuisse scribit. Ostendit & Donatus in Terentium: *In nuptiis*, inquit, *septimus dies instaurationem voti habet*. Hinc ereptam sibi conjugem septem totos menses Orpheus luxit. Haudquaquam profecto me fugit septenarium numerum propter sterilitatem, & quod neque gignat, neque gignatur, Virginem & Minervam à Pythagoreis fuisse appellatum. Ita à Theone Smyrnæo, Macrobio, & aliis accepimus. Docuit quoque me Philo ab iisdem Philosophis fuisse comparatum Deo ipsi numerum hunc, quod immobilis sit; quippe qui neque gignatur, neque gignat; generationem enim esse nullam sine motu. Verum ex eodem quoque Philone didici senarium esse ἀφυικώτατον, *fecundissimum*; marem enim esse & feminam, & ex utriusque viribus conflatum; ex ternario videlicet numero, qui imparium primus est & masculus, ducto in binarium, qui parium primus est & femineus. Hanc ob caussam *Veneri esse attributum* scribit Martianus Capella. Propterea quoque Conjugium à Pythagoreis esse nominatum statuunt Plutarchus, Clemens Alexandrinus, & Aristides Quintilianus: vel quod γάμου ἔργον ὅμοια ποιεῖ τὰ ἔκγονα τοῖς γονεῦσι· *Conjugii opus liberos genitoribus similes efficit*, ut vult Theon. Censorinus vero *fundamentum gignendi* senionem esse tradit, quod sit perfectus, & ex partibus suis, sexta, tertia, & dimidia constet. Itaque propter hanc ipsam senario attributam fecunditatem videntur Veteres statim post completum senarium numerum, die nempe proxime sequente, septimo videlicet, festivitatem nuptialem celebrasse. Nec enim vi sua pollet numerus, nisi sit absolutus & perfectus; quamobrem nec fecunditatem suam expromere putabatur senarius, nisi completus fuisset & evolutus, ineunte nempe septimo, cujus in decursu vigebat genitalis illa senarii vis, & conjuges ipsos subibat. Nec ante afficere eos incipiebat septenarii sterilitas, quam cum integritatem suam numerus hic fuerat assecutus, octavo videlicet inchoato. Atque hæc quidem existimaverim spectasse Ethnicos, eamque moris hujus caussam credidisse; ignaros videlicet Ebraicorum rituum a Mose traditorum, unde consuetudinem istam ad ipsos primum manasse vero propius est: cum præsertim diem septimum, ut dixi, sacrum haberent. Ebræi autem ad has fictitias numerorum virtutes haudquaquam attendebant. Vana hæc fuerunt otiosorum Pythagoreorum somnia. Rationem potius habuisse reor senarii dierum numeri, quo hæc universitas rerum à Deo condita est: quo peracto opere, velut festum quoddam, & feriæ solennes consecutæ sunt: cujus festi symbolum fuit celebritas nuptiarum. Cæterum & septenario numero animam humanam generatam esse Timæus Platonis docuit, & ex eo Macrobius; ex Cicerone vero, hunc *numerum rerum omnium fere nodum esse*, & *geminam vim obtinere vinciendi*. Nunc ad rem. Neomenias Græcis sacras fuisse cognoscitur ex Porphyrio. Inde Laconicæ Lunæ in proverbium abiere. Ionica gens in partes duodecim distributa est, ad exemplum, ut videtur, Ebraicæ gentis in tribus totidem distinctæ. Jam supra ostendimus Plutarchum existimasse Tabernaculorum festum, βακχείαν esse & θυρσοφορίαν, cum βακχείαν contra & θυρσοφορίαν videantur natæ ex Ebraica Scenopegia; atque hoc potissimum festum quod Cereri post collectas æstivas fruges, & illud quod Baccho & Minervæ post autumnales fructus conditos celebrabatur. Ὀσχοφόρια Græci hoc appellabant, illud θαλύσια & συγκομιστήρια. Sed & in Carniis, festo Apollinis, apud Cyrenenses, & apud Lacedæmonios, cum Copidem celebrarent, σκιάδες erigebantur quædam, in iisque convivia agitabantur. Decumarum Deo offerendarum institutum transiisse à Judæis ad Græcos & Romanos tralatitium est. Ergo decima quæque Diis suis pene omnibus hos obtulisse, cum ex aliis, tum præcipue ex Festo cognoscimus. Indidem prædæ Jovi & Diis offerendæ venit ad utrosque consuetudo. Unde Virgilius:

Irruimus ferro, & Divos, ipsumque vocamus
In partem prædamque Jovem.

Unde & Romæ templum Jovis Prædatoris. Quippe & manubiarum partem Deo obtulerat Abrahamus. Transiit & ad illos fœderum per hostiarum sectionem pangendorum mos ab Abrahamo, quem hoc ritu fœdus sanxisse cum Deo legimus. Lapides in triviis ungebant, & positis genibus adorabant; & *tanquam inesset vis præsens, adubantur, affabantur, & beneficia poscebant*: quod à se factum aliquando queritur Arnobius. Unde natum Proverbium, à Clemente Alexandrino adnotatum, πάντα λίθον λιπαρὸν προσκυνῶν· *Omnem lapidem unctum adorans*; traducto inde more, quod Jacob lapidem, cui capite innixus scalam in somnis viderat, *erexit in titulum, fundens*

Jud. 14. 12, & seq.
Terent. Phorm. Act. 1. Sc. 1.
Theon. Mathem. cap. 46. Macrob. in Somn. Scip. libr. 1. cap. 6. Phil. περὶ κοσμοπ.
Martian. Capell. libr. 7. Plutarch. περὶ τῆς ψυχογονίας. Clem. Al. Str. 5. Aristid. Quint. De music. libr. 3. Theon. Math. cap. 45. Censor. cap. 11.
Macrob. in Somn. Scip. libr. 1. cap. 6. Porphyr. περὶ ἐμψ. ἀπνχ.
Plut. Symp. libr. 4. Quæst. 5.
Virgil. Æn. libr. 3.
Gen. 14. 20.
Gen. 15. 9, 17. Arnob. libr. 1.
Clemens Alex. Strom. 7.
Gen. 28. 18, 19, & 35. 14.

Exod. 3.5. *oleum desuper.* Ex eo quod Moses ad Deum accedens, & in terra sancta consistens nudis pedibus esse jussus est, votorum nudis pedibus solvendorum consuetudo invaluit

Juven. Sat. 6. in Judæa, *Observant ubi festa mero pede sabbatha Reges:*

Joseph. de bell. Jud. libr. 2. cap. 15. quam & tenuisse Berenicen legimus apud Josephum, cum sacrificiis Deo rite peractis nudo pede ad Flori tribunal accessit. Usurpatum deinde fuisse morem hunc narrat Ju-

Justin. Apol. 2. stinus ab exteris gentibus, quæ pedes exuere solebant, cum fana ingrederentur. Hoc habitu Diis sacra faciebant Pythagoras & Proclus; hoc Cretes, cum in ædem Brito-

Callim. Hymn. in Cer. Valer. Flacc. libr. 2. martis introibant; hoc Græci sæpius, ut scimus ex Callimacho & Valerio Flacco; hoc Romani, cum ad impetrandos de cœlo imbres denuntiatis populo Nudipedalibus Aqui-

Prudent. περὶ στεφ. licia Jovi immolabant; hoc *proceres togati, matris Idææ sacris, ante carpentum*, ut est apud Prudentium. Cujus moris specimen aliquod in variis Galliæ nostræ locis hodie-

que retineri, & ad eliciendas aquas nudis pedibus loca sacra homines supplices adire cognovimus. Quid quod & in Ethnicorum gratiam Nudipedalia exercuisse Paulum

Hier. libr. 1. adv. Jovin. cap. 8. tradit Hieronymus: quod unde habuerit, comminisci sane non possum; nihil enim hujusmodi in Libris sacris reperias. Pedes, manusque abluebant Græci sacris opera-

Exod. 30. 18. & seq. turi, ex Mosis instituto. Indidem & sacris vinum adhibebant. Sanguinem victimarum

Exod. 29. 16. cita aram fundi sanxit Moses: idipsum à Græcis & Romanis usurpatum est, ut scitur ex Porphyrio in libro περὶ τῆς ἐκ λογίων φιλοσοφίας, cujus fragmentum affert Eu-

Euseb. Præp. Evang. libr. 4. cap. 9. sebius; & ex Luciani libro De sacrificiis. Ait Moses, *In oblatione tua offeres sal:* ait Plinius, *Nulla sacra conficiuntur sine mola salsa.* Οὐλὰς & οὐλοχύτας Græci appellant. Ora-

Levit. 2. 13. Plin. libr. 31. cap. 7. culum refert illic Porphyrius, quod cœlestibus Diis supremas victimarum partes adoleri jubet, reliqua comedi; quod ex præscripta à Mose partitione hostiarum pro delicto, aliarumque, ortum habuit. Auctor is quoque Græcis fuit ritus illius, ab Homero & Apollonio notati, operiendarum adipe partium victimæ, quæ cremandæ essent: auctor & holocaustorum faciendorum. Quanquam & ante Mosem ab aliis gentibus fiebant. Pervenit & ad Græcos lex Mosis de victimis integris & omni vitio carentibus Deo offerendis. Mensæ hujus aureæ, cui imponebantur Panes Propositionis, instar fuerunt mensæ illæ sacræ, Diis olim apponi solitæ, non apud Græcos solum, sed apud Romanos etiam, & Babylonios, & Persas, & Æthiopas. Ex

Levit. 16. 26. & seq. lege in Levitico tradita, de vestibus ejus abluendis, qui vel emissarium caprum dimisisset, vel immolatos pro peccato vitulum aut hircum combussisset, manavit illa

Porph. libr. 2. περὶ ἀποχ. altera, à Græcorum Theologis uno consensu recepta, juxta Porphyrii testimonium, quæ eum piaculis uti, & corpus ac vestes aqua sancit eluere, quisquis victimas ἀποφοπαίους attigerit. Vetabantur item Pythagorei funeribus interesse, propter similem

Levit. 21. 11. Levitici legem, qua & Græcorum Sacerdotes adstricti erant. Erant apud Græcos & Ebræos, qui cæsariem suam Deo consecrarent. Immundus erat utrisque quisquis

Num. 5. humanum cadaver tetigisset. Ex lege Zelotypiæ, quæ traditur in libro Numerorum,

Virg. Æn. 6. prodiit Stygis fabula, cujus numen Dii jurare timent & fallere; & varii diversarum gentium ritus, quibus aqua vel igne occultorum facinorum veritas exploratur. Ex lege Jubilæi, qua in solido rursus locabantur; qui fundo suo exciderant, prodiisse videtur Locrensium lex, qua cautum erat ne quis avitum fundum alienaret. Nonne ex Mosaicis quoque profectam dicas Oxyli Heraclidarum ducis & Eleorum regis legem, qua agros pignori opponi vetuit? Placuit Rhadamanthyi, atque item Charondæ, ταυτοπαθεία, sive lex talionis, quam primo invexerat Moses. Suilla deni-

Athen. libr. 9. *atque in his maxime Athenienſium:* que sancte abstinuisse Cretenses refert Agathocles Babylonius apud Athenæum.

Diod. libr. 1. Plutarch. Solon. III. Nulla tamen Græciæ regio plures, quam Attica, Israëlitarum servavit ritus, partim à Phœnicibus sibi traditos, qui hæc littora, commercii caussa frequentabant; partim à Solone, quem multa de legibus Ægyptiorum, quæ Mosaicis consimiles erant, transtulisse ex Diodoro notavimus. Hujusmodi lex ea est, qua filia ὁμοπάτριος gentili suo nubere jubebatur; atque is si ad res Veneris imbecillus erat, puellæ licebat, ejus qui proximus esset agnatus, opera uti: & altera, qua Sacerdos uxorem ducens, virginem tenebatur & civem ducere; ipse casto & integro corpore esse debebat: & illa, qua sanxerat Solon victimas esse ἀφελεῖς, hoc est ὁλοκλήρους καὶ ἐντελεῖς, *integras & perfectas*; & agnum anniculo minorem non mactari; nec non & illa, quæ homicidio admisso, cujus ignorabatur auctor, totum vicinæ civitatis populum purgari præcipiebat; & hæc quoque, per quam furem nocturnum interficere licebat. His addo, Aitare æneum à Mose fabricatum, caussæ fuisse cur Diipolia celebrantes in Acropoli Athenienses, super ænea mensa placentas & liba apponerent, uti factum refert

Porph. libr. 2. περὶ ἀποχ. Aristoph. Schol. Plut. Porphyrius: addo & ψαιστὰ Jovi offerri solita, nihil aliud fuisse, quam ἄλδυσον ἐλαίῳ διεφυμένον, *farinam oleo conspersam*, uti discere licet ex Scholiaste Aristophanis: qua-

Ovid. Fast. libr. 1. lem nempe Deo offerri præcepit Moses. Vetustissimis temporibus Deos solis illis θυλήμασι placasse homines docet Ovidius: neque morem hunc intermiserunt, cum cœperunt pecudes ad sacrificia cædere; nam & absolutis sacrificiis θυλήματα offerebant:

bant: ἐπὶ καὶ νυῦ ποιεῦς τὰ τέλη τῶν θυηλῶν τοῖς ἱλαστηρίοις θυλήμασι χρώμεθα. *Nunc quoque sub finem sacrificiorum liba adhibemus;* inquit Porphyrius. Inde & far in sacrificiis. Auctor est Theophrastus victimæ partes quasdam, in Athenienſium ſacrificiis, Diis ceſſiſſe. Scribit inſuper Ariſtophanis Scholiaſtes, pecudum armos, κωλῆν ſcilicet, uti ab Ariſtophane appellatur, Mercurio conſecratos Athenis fuiſſe: quia nimirum armum cum pectuſculo *de hoſtiis pacificorum* cedere juſſerat Deus Sacerdoti, Aaroni nimirum fratri Moſis, quem Mercurio adumbratum fuiſſe diximus. Docet præterea ſacrificiorum reliquias Sacerdotum fuiſſe; quod & ex Levitici ſanctionibus manaſſe perſpicuum eſt. Docet idem, atque alii etiam, moris id fuiſſe Athenienſibus, ut poſtquam extuliſſent mortuum, purgandi cauſſa lavarent; quod ante præſcripſerat Moſes in libro Numerorum, cum quiſquis humanum tetigiſſet cadaver, aquæ aſperſione mundari juſſit. Uti Judæis immundæ habebantur puerperæ, & per quadraginta dies Templo arcebantur, juxta Moſis legem: ita moribus Athenienſium ad eas accedere nefas erat, ut tradunt Theophraſtus & Chryſoſtomus; qui feciſſet, altaribus prohibebatur, teſte Euripide. Urbes illæ denique, in quas velut in aſyla Moſes tutum perfugium eſſe voluerat iis qui imprudentes homicidium admiſiſſent, exemplum præbuere nepotibus Herculis, Aræ Miſericordiæ Athenis conſecrandæ, quo quiſquis confugiſſet, per vim inde minime poſſet abduci: præbuere exemplum & Athenienſibus delubri Theſeo condendi, quod ſervis & tenuioris fortunæ hominibus eſſet perfugium; & alterius etiam in inſula Calauria Neptuno dicandi, eodem jure pollentis.

Porph. libr. 2. περὶ ἀποχ. Theophr. Charact. περὶ ἀνελευθερίας. Ariſtoph. Schol. Plut. Levit. 7. 34.

Ariſtoph. Schol. Nub.

Num. 19. 11.

Theophr. Charact. περὶ δεισιδαιμονίας. Chryſoſt. Hom. 15. in Epiſt. ad Epheſ. Eurip. Iphig. in Tauris.

IV. Porro ex Græciæ civitatibus, atque Athenis potiſſimum, ubi Solonis conſtitutiones vigebant, Romam leges reportarunt legati tres, in Græciam hac una de cauſſa miſſi; quas deinde à Decemviris ad populum latas centuriatis comitiis populus univerſus ratas eſſe juſſit. Sed & plurima Solonis inſtituta Valerii Publicolæ opera & auctoritate adductos Romanos jam ante admiſiſſe perhibet Plutarchus. Earum Legum, quas tulerunt Decemviri, reliquias collegerunt eruditi horum temporum viri; quas ſi quis evoluat, Moſem in pleriſque capitibus agnoſcet. Major eſt etiam Imperatoriarum ſanctionum, quæ his ſucceſſerunt, cum Moſaicis affinitas. Libellum ſcripſit olim Licinius Rufinus hoc titulo: *Collatio legum Judaicarum & Romanarum.* Prior è tenebris opus hoc eruit Petrus Pithœus, & typis ſubjecit. Adeatur modo; res quam probamus apparebit. Præter illas vero, alias etiam in Veterum ſcriptis obſervavimus; è quibus aliquot hic ob oculos Lectorum proponemus, è Jure Pontificio Romanorum potiſſimum ſelectas. Herculi in culina fiebat ſacrificium proficiſcendi cauſſa, quod Propter viam dicebatur, hoc eſt ἐξιτήριον, in quo mos erat, ut ſi quid ex cibis polluctis fuiſſet reliquum, igne conſumeretur. Id qui faceret, Propter viam facere dicebatur, non Proterviam, ut habent vulgati Macrobii codices, qui viros doctos complures in fraudem illexerunt. Sed hic error ex Feſto arguitur. Idem in ſacrificio Paſchæ factum eſt à Judæis ex Ægypto profecturis; Propter viam nimirum, quam in Chanaan capeſſebant. Ex azymis feſti ejuſdem factum puto, ut farina fermento miſta Flamines abſtinuerint. Victimarum ſanguinem in ara fundebant Romani: ſic nempe à Moſe fuerat inſtitutum. Ὑαιτῶν Jovi offerendorum morem ab Athenienſibus Romani acceperunt, Athenienſes à Judæis. Quanquam id à Trojanis potius Romanos habuiſſe credent, qui fictitium illum Æneæ in Italiam adventum pro vero certoque habent: nam ritus Trojanorum, à quibus ortos ſe ferebant Romani, deſcribens Virgilius in funere Miſeni, thus illos, dapes, hoc eſt farra, & oleum cremaſſe narrat; juxta præceptum Moſis. Certe hoc inſtitutum apud Aſiaticas gentes fuiſſe receptum ſcimus ex Appiano; qui Mithridatem Ponti regem perhibet, cum Jovi πατρίῳ ſacra patrio ritu faceret, congeſtis in excelſo monte lignis, ſuffimenta omne genus, oleum, lac, vinum, & mel ſuperaddidiſſe. Far autem toſtum ad ſacrificia adhibebant Romani à Numa inſtituti, Moſaicarum diſciplinarum haudquaquam imperito. Hinc feſtum Fornacaliorum, quibus farra ad ſacrificiorum uſum torrebantur. Ejuſdem Numæ tempore farina & vino ſacra fiebant, ut auctor eſt Plutarchus in ipſius vita. Moſaicæ ſanctioni idem obſecutus eſt, cum agrorum terminos moveri vetuit. Quæ lex ut ſanctior haberetur, finxerunt Romani Deum Terminum & Terminalem Jovem, & Terminalia celebrarunt. Imprimis vero notabile eſt quod illic ſcribit Plutarchus, ut oſtendat maximam fuiſſe dogmatum Numæ ac Pythagoræ conſenſionem: Numam ſcilicet opinatum eſſe Deum, neque ſenſilem eſſe, neque quicquam pati poſſe, aut videri, aut corrumpi, ſed animo ſolum cognoſci; eumdemque caviſſe ne qua ad humanam, aut aliam quamcunque ſpeciem elaborata effigie exprimeretur; neque Romæ ullum fuiſſe vel fictum, vel pictum Dei ſimulacrum, ante ſeptuageſimum & centeſimum annum ab Urbe condita. Quæ Moſaicam originem ſatis produnt. Auctor quoque Romanis fuit Moſes Nudipedaliorum, & molæ ſalſæ; auctor

tum & Romanorum.

Plutarch. in Compar. Solon. & Public.

Macrob. Sat. libr. 2. cap. 2. Feſtus in Propter viam.

Virgil. Æneid. libr. 6.

Levit. 2. 1. Appian. Mithrid.

Levit. 2, 14, 16.

& ritus, quo quadraginta diebus à partu templis abstinebat puerpera; & alterius, quo lavabat mulier post congressum virilem: id quod aquam fumere dicebant. Piscibus, qui squamosi non essent, pollucere vetuit lex Numæ, quam refert Cassius Hemina apud Plinium: at hujusmodi pisces abominabiles & execrandos Moses declaravit. Romanorum mos fuit, derisus à Prudentio in Supplicio S. Romani, ut bove mactato in pulpito tabulis perforatis instrato, & profluente per rimas sanguine, Pontifex infulatus sub pulpito in scrobe abditus aspergeretur. Caussam præbuit huic consuetudini, ritus consecrationis Sacerdotum Ebræorum, quo dextræ eorum aures, ac pollices, & vestimenta, mactati arietis sanguine tingebantur. Decimas Diis offerre consueverant Romani, more à Pelasgis ducto, ut opinari licet ex Myrsili Lesbii verbis, quæ affert Dionysius Halicarnassæus. Morem hunc autem ab Ebræis transiisse ad Græcos jam diximus. Festo Annæ Perennæ die, & Neptunalibus, umbras, hoc est frondeas casas, exstruebant Romani, instar Ebraicæ Scenopegiæ. Asylum Romæ instituit Romulus, instar Aræ Misericordiæ quam Athenis Heraclidæ dedicarunt: præeunte utrisque Mose qui urbes perfugii receptaculum eorum esse voluerat, qui hominem incauti occidissent. Quemadmodum autem hi jus ad suos redeundi morte Pontificis consequebantur, ita profugi in Aricinum Templum morte Sacerdotis solvebantur. Inde quoque est quod Romanis ad mortem damnatis tutus Neapolim, Præneste, & Tibur receptus fuit, ut docet nos Polybius. Romanis Sacerdotibus, itidem ut Ebræis, funestam domum ingredi, aut attrectare feralia, piaculum erat; Flamini præcipue Diali, cui, teste Gellio, etsi funus procurare licebat, mortuum tamen tangere non licebat; imo ne aspicere quidem, quod ex multis Historiæ Romanæ testimoniis colligitur. Flaminum pilea, iisque virgæ impositæ, originem ducere videntur ex virga quam gestabat Moses, & velamine quo ex monte descendens vultum texit; ut & mos capite adoperto precandi, qui non penitus apud Judæos exolevit. Cum autem purpureo amictu in sacrificiis uti Æneam, Æneadasque jubet Helenus apud Virgilium, qui & Phrygium amictum appellat, color originem rei indicat, fulgorem nempe de Mosis vertice micantem, quem amictu impositio contexit. Unde factum quoque supra notavimus, ut Osiridis, qui Moses est, simulacra velamine flammeo obnuberentur. Sabbatha peculiari aliquo cultu Romanis fuisse observata ex Ovidio, Seneca, Vulcatio Gallicano, & veteribus Calendariis manifestum est: sed magis etiam ex Dione, qui numerandorum per hebdomadas dierum modum sua ætate apud omnes homines, præsertim vero apud Romanos usitatum fuisse tradit. Veste lana & lino contexta, cujus usum universis interdixit Moses, Flaminicam indui nefas erat. Sacris operaturi Romani uxoribus abstinebant, ut erudite ostendit Brissonius in Opere de formulis: abstinebant & Judæi. Pecorum fœtus ante diem octavum mactari vetabant Romani: vetuerat & Moses. Thymiamatum & lavationum usus in sacris, quæ Mosaicis institutis sancita sunt, non Romanos solum & Græcos, sed gentes omnes, etiam penitus barbaras pervasit. Saturnaliorum festum manavit ex Saturnalibus quibusdam Ebræorum, per novem dies agitari solitis, initio quinquagesimi cujuslibet anni, qui Jubilæus erat: quippe tum servi libertatem recuperaturi, à primo die Tisri, usque ad festum Expiationum, quod in diem decimum cadebat, jucunditati se dabant, vacabant compotationibus, & coronati procedebant; quoad tubarum clangore Senatores Sanhedrin libertatis signum darent. Hæc habentur apud Maimoniden. Præterea mere Mosaica fuit lex illa Romanorum, qua cautum erat, ut si quis excavasset foveam, quam prætereuntes providere non possent, in eamque prolapsum aliquid factum esset deterius, auctor fovea damni teneretur. Jus Talionis, quod in Codice Theodosiano appellatur *Pœna reciproci*, & in Lege XII. Tabularum sancitum est, à Jure Mosaico habuit originem, quod dentem pro dente, oculum pro oculo reposcit. Divortii jus, quod Sp. Carvilio auctore apud Romanos introductum est, manavit è jure Mosaico. Indidem & census agendi natus est ritus, & tributi ex censu conferendi. Luctus denique Romanorum ob Cannensem cladem Senatusconsulto diebus triginta definitus est: diebus quippe totidem Mosem luxerant Israëlitæ, atque hoc luctui tempus legibus suis præfinitum habebant, ut supra docui. Ex superioribus patet non maniter adversus Apionem jactasse Josephum nullam esse Græcorum vel Barbarorum civitatem, in quam Judæorum ritus jampridem, ὐκ μακρῦ, non penetrarint. Sed verba ipsa referre satius est: ὰ μὲν ἀλλὰ κ᾽ πλήθεσιν ἤδη πολὺς ζῆλος γέγονεν ὐκ μακρῦ τῆς ἡμετέρας εὐσεβείας. ὐσὶ᾽ ἔσιν ὰ πόλις ἑλλήνων ὐδ᾽ βαρβάρων, ὐδὲ ἔθνος, ἔνθα μὴ τὸ τῆς ἑβδομάδος, ἣν ἀργοῦμὲν ἡμεῖς, τὸ ἔθος ὰ βλαπτόμενον, κ᾽ αἱ νηστεῖαι, κ᾽ λύχνων ἀναλωσις, κ᾽ πολλὰ τῷ᾽ εἰς βεβῶσιν ἡμῖν ὰ νενομισμένων ὠφελητήρια. μιμεῖδ᾽ δὲ πειρῶνται κ᾽ τῶ φεῖς ἀλλήλους ἡμῷ ὁμόνοιαν, κ᾽ τῶ τῶν ὄντων ἀνάδοσιν, κ᾽ τὸ φίλεργον ὐ τοῖς τέχναις, κ᾽ τὸ καρτερικὸν ὐ τοῖς ὑπὲρ τῷ᾽ νόμων ἀνάγκαις. *Et vero jampridem*

Plin. libr. 32. cap. 2.
Prudent. libr. De coronis.
Dion. libr. 1.
Polyb. libr. 6.
Gell. libr. 10. cap. 15.
Virgil. Æn. 3. v. 405, & seq. & v. 545.
Ovid. Amat. Art. libr. 1 Senec. Epist. 95.
Vulcat. in Avid. cap. 6.
Dio libr. 36.
Maimon. in libro De ritu anni Sabbathici & Jubilæi. cap. 10.
L. Qui foveas. D. Ad legem Aquiliam.
Plutarch. in Fabio.
Joseph. libr. 2. contr. Apion.

noſtrorum Dei colendi rituum imitandorum multis deſiderium inceſſit; neque ulla Græcorum urbs eſt, vel Barbarorum, neque ulla gens, ad quam non pervenerit ſeptimi diei, quem otioſi traducimus, celebrandi conſuetudo; & apud quam jejunia, & lucernarum incenſiones, multaque legibus noſtris circa cibos ſancita non obſerventur. Conantur autem mutuam noſtram imitari concordiam, & bonorum largitionem, & in artibus exercendis ſedulitatem, & tolerantiam in tormentis quæ pro legibus noſtris ſuſtinemus.

CAPUT DUODECIMUM.

I. Quomodo Librorum ſacrorum notitiam habuerint Græci. II. Utrum Librorum Moſis Alexandro vetuſtior fuerit interpretatio. III. Partes tantum quædam Pentateuchi ante Alexandrum Græce redditæ ſunt.

I. ATENIM quæri poteſt, unde notitiam Librorum ſacrorum habuerint Græci. Judaica quippe gens ex inſtituto ſuo ita fuit à reliquis gentibus diſcreta, ut nullo ſe commercio, nulla affinitate conſociari pateretur cum iis qui viverent alieno more, & diverſis ritibus ac religione uterentur. Id ſæpe experti Ethnici ab iis expoſtulaverunt. Querebatur Lyſimachus Moſem juſſiſſe Judæos, *μήτε ἀνθρώπων τινὶ εὐνοήσειν, μήτε ἀρίστα συμβουλεύσειν, ἀλλὰ τὰ χείρονα. Ergo nullum hominum benevolos eſſe, neque optima iis ſed peſſima conſilia dare.* Quod etſi verum non eſt, vulgatam de Judæis hominum reliquorum opinionem oſtendit. Querebatur & Apollonius Molonis, *ὅτι μὴ παριδρύσονται οἱ Ἰουδαῖοι τοὺς ἄλλους θεοὺς ἀλλὰ μισανθρώπους δόξαις περὶ θεοῦ, μηδὲ κοινωνεῖν ἤθελον τοῖς καθ' ἑτέραν συνήθειαν βίου ζῆν θεσμοῖς. A Judæis non admitti, quicunque diverſis de Deo opinionibus eſſent impliciti, nec conſuetudinem iniri cum iis qui aliam vivendi rationem eſſent amplexi.* Trogus quoque: *Caverunt ne cum peregrinis communicarent; quod ex cauſſa factum, paulatim in diſciplinam religionemque convertit.* Quam expoſtulationem tantum abeſt, ut ſibi probroſam putarent Judæi, ut ſibi eam potius laudi ducerent; atque id præceptum de republica ab extraneorum contage prohibenda, Platonem à Moſe ſumſiſſe Joſephus glorietur. Quî ergo perſuaderi poteſt gentium aliarum oſores & contemtores Judæos, tam facile ns totius religionis, legum, ac rituum ſuorum penus referaſſe, qui eos vix allocutione etiam ſua & commercio dignarentur? Ut ſolvatur iſte nodus, meminerimus poſt Alexandri expeditionem, jam tum magnum Judæos inter & Græcos uſum interceſſiſſe; ut qui non illius ſolum imperio eſſent ſubditi, ſed in ejus etiam exercitu ſtipendia facerent. Meminerimus præterea ſtatim poſt Alexandri obitum Ptolemæum Lagi occupata Hieroſolyma magnum Judæorum numerum traduxiſſe in Ægyptum, & jus Alexandrinæ civitatis iis tribuiſſe. Meminerimus quoque, ejus deinde, & Ptolemæi Philadelphi filii juſſu Libros ſacros in Græcam linguam ab Interpretibus Septuaginta fuiſſe converſos. Meminerimus denique ſub Antiocho Epiphane Judæos demum ipſos *ædificaſſe gymnaſium in Jeroſolymis ſecundum leges nationum, & feciſſe ſibi præputia, & receſſiſſe à Teſtamento ſancto, & junctos eſſe nationibus.* At de temporibus quæ Alexandri ævum præceſſerunt major eſt difficultas: ſed & tunc quoque fuit aliquod Judæorum cum vicinis regionibus conſortium. Nam primum ex Ethnicis pleroſque ſervaverunt incolumes, cum Palæſtinam armis ſubegerunt; velut Gabaonitas, Jebuſæos, alioſque complures: qua importuna clementia divinam adverſus ſe iram ſæpe conciverunt. Unde & ab Aſſyriis, Moabitis, Chananæis, Amalecitis, Palæſtinis, Ægyptiis, & Chaldæis identidem cæſi, profligati, in ſervitutem redacti, & extra patriam abducti ſunt. Quas inter clades & captivitates, tum Aſſyriacam, tum Babylonicam, & reliquiarum etiam Judaicarum una cum Propheta Jeremia tranſmiſſionem in Ægyptum, fieri non potuit, quin Libri ſacri in Ethnicorum poteſtatem venirent. Præterea Judæis, vel propter vicinitatem, frequens interceſſit cum Phœnicibus commercium; Davidi etiam & Salomoni cum Hiramo; Salomoni præterea cum Regina Chuſitide, & cum Ægyptiorum rege, cujus & filiam duxit. Quin & Sidonias ſumſit uxores, & Tyrias, & Ammonitidas, & Idumæas, quarum impius & profanis cerimoniis patrios ritus & avitam religionem inquinavit. Quocirca conſociatas ab Iſraëlitis cum impuris gentibus amicitias & fœdera Deus identidem criminatur. Inde adeo Sanchoniathon Phœnix libros ſuos, ut dixi, Moſaicis documentis oblevit. Inde nobiles illæ Mercurii columnæ Moſis legibus & hiſtoria notatæ fuerunt. Porro Phœnices diſſeminatis per totum orbem coloniis, Moſis circumtuliſſe libros, & in varias gentes intuliſſe veriſimillimum eſt. Græcorum item in Ægyptum, & Ægyptiorum in Græciam itiones erant crebræ, & diutinæ manſiones jam ante Trojana tempora.

Quomodo Librorum ſacrorum notitiam habuerint Græci.

Lyſim. apud Joſeph. libr. 1. contr. Apion.

Apollon. apud Joſeph. libr. 2. contr. Apion.

Juſtin. libr. 36. cap. 2.

Joſeph. libr. 2. contr. Apion.

1. Mach. 1. 15. & ſeq.

Herod. libr. 2. cap. 43, & seq. Diodor. libr. 1. Ex Ægypto veniſſe in Græciam Cadmum & Herculem tradunt Herodotus & Diodorus. Bacchica, aliaque ſacra permulta ex Ægypto in Græciam traduxiſſe fertur Melampus. In Ægyptum quoque appuliſſe dicuntur Paris & Menelaus. Deinde vero Joſaphatum regem Juda, & Ochoziam Iſraëlis, negotiatum miſiſſe aliquos de ſuis in Thraciam, vicinaſque Ponti regiones, perhibet Joſephus. Pſammitichus Ægypti rex, Ionum poſtmodum & Carum ope in regnum reſtitutus, agrum illis habitandum aſſignavit ad oſtium Peluſiacum: quo tempore Græca primum lingua in Ægyptum eſt illata. Ab oſtio autem Peluſiaco Memphim eos tranſtulit Amaſis, tuendi ſui cauſſa; atque hi ſedibus tandem in media Ægypto collocatis, ac præcipue Naucrati, cum reliqua Græcia creberrima commercia agitaverunt. Ægyptiorum autem narrationibus, mirifice capiebantur Græci, & quæcunque jactabat ea gens pronis accipiebant auribus, & inter ſuos ſparſa proprios demum in uſus convertebant. Αἰγύπτιον γὰρ ἄκουσμα πᾶν, ἑλλωτικῆς ἀκοῆς ἐπαγωγότατον· inquit Heliodorus. *Omnis enim Ægyptiaca hiſtoria & narratio Græcanicas aures valde allicit.* Quamobrem maximam Græcanicæ Theologiæ partem ex Ægypto profluxiſſe Herodotus confeſſus eſt. Græcis quoque innotuiſſe reor Moſis nomen & ſcripta per bella Perſarum, tum in Aſia minore geſta, tum in Græcia: quos inter militaſſe Ebræos aliquos, & Ebraicis etiam rebus imbutos fuiſſe Perſas pleroſque probabile eſt; cum in ipſo Perſicæ regionis meditullio etiamnum hærerent Ebræi decem tribuum quas tranſtulerat Salmanaſar, & per annos ſeptuaginta in media Babylonia reliquæ tribus captivæ fuiſſent. Cum autem in conſervandis legum ſacrarum Voluminibus tantam curam adhiberent Judæi, ut tenerentur ſinguli Legis exemplar, vel per ſe, vel ſi literas neſcirent per alium deſcriptum habere, quemadmodum tradunt Judæorum Magiſtri; quî tandem fieri potuiſſet, ut non eos, quibuſcum aſſidue converſabantur, ſtudium aliquod legendarum harum ſcriptionum tangeret? Ita quidem eveniſſe ſcribit Philo, & generi humano perutile opus diu deliteſcere in tenebris, & intra gentis unius, ejuſque exiguæ anguſtias contineri non potuiſſe agnoſcit. Igitur Perſis & Ægyptiis cognitas eas ſcriptiones, lectas, & quoad verborum ſaltem ſenſum intellectas fuiſſe dicendum eſt. Id ſi eſt, uti ſane eſt, & eas quoque ad Græcos manaſſe negari non poteſt; quorum creberrima fuere in has regiones itinera, quique Perſicam & Ægyptiam linguam frequenter & facile condiſcebant. Teſtis Themiſtocles, qui ut Perſarum regem abſque interprete alloqui poſſet, Perſicæ linguæ notitiam intra anni ſpatium comparavit. Teſtes Pythagoras & Plato, qui non aliter Ægyptias diſciplinas capeſſere ſe poſſe cenſuerunt, quam ſi regionis hujus loquelam pernoſcerent.

Heliodor. libr. 2.

Phil. De vit. Moſ. libr. 2.

Utrum Librorum Moſis Alexandro vetuſtior fuerit interpretatio.

II. Quid ſi Moſaici operis partem aliquam jam ante Perſici Imperii excidium Græca lingua donatam dicamus? Vetus hæc eſt profecto, & ab eruditis in utramque partem multum diſputata controverſia. Negat præciſe Auguſtinus interpretationem ullam Græcam Ptolemaica vetuſtiorem extitiſſe: nec Platonem Scripturam ſacram in Ægypto legere potuiſſe ait, quæ nondum eſſet Græce converſa. Idem ſentit Baronius, & recentiores plerique: aiunt enim novam interpretationem haudquaquam procuraturum fuiſſe Philadelphum, nec actum acturum, ſi quis hoc jam labore fuiſſet defunctus; huic ſignificaſſe Demetrium Phalereum, vel è Poëtis, vel ex Oratoribus, vel ex Hiſtoricis neminem auſum eſſe Libros ſacros attingere, eorumve meminiſſe; ſcripſiſſe Clearchum, multa Ariſtoteli à Judæo quodam fuiſſe expoſita, quæ in Libris ſacris habebantur; quod cur feciſſet, ſi jam interpretatione fuiſſent donati; negare id ipſum Ariſteam, & Philonem, & Epiphanium; nullam denique priſcæ illius interpretationis particulam ſupereſſe. At his opponitur Clementis Alexandrini & Euſebii ſuffragium, qui diſerte docent ante expeditionem Alexandri aliquam Moſaicarum ſcriptionum interpretationem Græcam extitiſſe: quorum ſententiam non minor doctorum hominum numerus defendit. Pugnant illi auctoritate Ariſtobuli Philoſophi Peripatetici, qui is ipſe eſt Ptolemæi Philometoris magiſter, ad quem ſcripta extat epiſtola Judæ, Senatus, populique Judaici, in Epitome Machabaicorum, ut dixi ſupra. Quod cur infitiatus ſit Scaliger adverſus Clementis & Euſebii auctoritatem, neque ipſe cauſſam affert, neque ego conjicere poſſum. Hæc, inquam, Ariſtobuli auctoritas, unica eſt opinionis hujus anchora. Atque ea profecto eſt hujuſmodi, ut aliis præpollere videatur, cum hic ætatis illius fuerit proximus, qua interpretationem ſuam elaborarunt Septuaginta Senes, & antiquior illa uſurpabatur: reliqui vero longe recentiores rei veritatem nonniſi per nebulam explorare potuerint.

Auguſt. De civit. Dei libr. 18. cap. 11. Baron. Ann. 231. c. 11, & ſeq. Clearch. libr. 1. De ſomno apud Joſeph. libr. 1. contr. Apion. & Euſeb. Præp. libr. 9. cap. 5. Ariſt. Procem. libr. De Septuag. Phil. libr. 2. De vit. Moſis. Epiph. De pond. & menſ. cap. 9. Clem. Alex. Strom. 5. Euſeb. Præp. Evang. libr. 8. 2. Macch. 1, 10. Scalig. in Euſ. Chron. libr. 2.

Partes tantum quadam Pentateuchi ante Alexandrum Græce

III. Has inter pugnantes ſententias mediam, eamque novam amplector. Aio enim non totum Pentateuchum, ſed partes tantum quaſdam ante Alexandrum Græce redditas fuiſſe. Nihil aliud ſonant, ſi quis animum advertat, Ariſtobuli verba: διηρμήνευται δὲ πρὸ δημηθέου, ὑφ' ἑτέρων, πρὸ τῆς ἀλεξάνδρου καὶ πατρῶν ὑπηκεκτήσεως,

τά τε κῆ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἐξαγωγὴν τῶν ἡμετέρων πολιτῶν, κὴ ἡ τῆ γεγονότων reddita sunt. Aristobul. apud Euſ. Pr. libr. 9. cap. 6. & libr. 13. cap. 12.
αὐτοῖς ὅπιφάνεια, κὴ κάτησις τῆς χώρας, κὴ τῆς ὅλης νομοθεσίας ἐπεξήγησις· *Ante Demetrium, priuſquam Perſas domuiſſet Alexander, alii interpretati ſunt ea quæ pertinent ad Ebræorum populorum noſtrorum exitum ex Ægypto, & ad rerum quæ ipſis contigerunt celebritatem, & regionis expugnationem, & totius legiſlationis enarrationem.* Si totum Pentateuchum voluiſſet ſignificare, quorſum ejuſmodi circuitione uſus eſſet? aperte dixiſſet ante Demetrium Græce expoſitum fuiſſe Moſis volumen. Quod quoniam ita non erat, nempe id quod erat locutus eſt, & partes Græce converſas recenſuit; exitum nimirum Ebræorum ex Ægypto, præcipua miracula à Deo in eorum gratiam edita, pugnas item & victorias, & legiſlationis denique hiſtoriam. Igitur eo opere, non Geneſis, neque Arcæ, aut Tabernaculi fabrica, non conſtructio inſtrumentorum & utenſilium quæ pertinerent ad ſacrificia, non Pontificalium & Sacerdotalium veſtimentorum deſcriptio, non populi recenſio, non Legis repetitio, non Lex ipſa continebatur. Aliud eſt enim νόμος, aliud νομοθεσία, Lex, & Legiſlatio: habebatur illic νομοθεσία, non νόμος, quæ tamen aliquando confunduntur. Inſigniter igitur errarunt qui. hæc ad prophetticos & hiſtoricos libros ſpectare nuper ſcripſerunt, cum de νομοθεσία tantum agere ſe Ariſtobulus teſtificetur. Manifeſta hæc ſunt, ſed manifeſtiora etiam quæ ſubjunxit: poſtquam enim ex hac interpretatione partium quarumdam Pentateuchi, pleraque Pythagoram & Platonem in ſuos uſus tranſtuliſſe dixit: ἡ ὃ ὅλη, inquit, ἑρμηνεία τῶν διὰ τὸ νόμου πάντων ὑπὸ τὸ προαχθέντος φιλαδέλφου βασιλέως, σοῦ δὲ προγόνου, προσενεγκαμένου μείζονα φιλοτιμίαν, δημηγίου τὸ φαληρέως πραγματόσαμένου τὰ περὶ τούτων. *At integra interpretatio eorum omnium quæ in Lege habentur, adornata eſt ſub rege eo qui Philadelphi nomen tulit, progenitore tuo, à quo major rei huic adhibita eſt cura & ſtudium; rei adminiſtrationem procurante Demetrio Phalereo.* Habetur locus hic apud Euſebium libro Præparationis Evangelicæ nono & decimo tertio. Idem alter ſignificat, quem refert Joſephus ex Epiſtola Demetrii Phalerei ad Ptolemæum Philadelphum: δηλῶ σοι τὰ τῆς ἰουδαίων νομοθεσίας βιβλία λείπειν ἡμῖν σὺν ἑτέροις. χαρακτῆρσι γὰρ ἑβραϊκοῖς γεγραμμένα, κὴ φωνῇ τῇ ἐθνικῇ, ἐστὶν ἡμῖν ἀσαφῆ· συμβέβηκε δ' αὐτὰ κὴ ἀμελέστερον, ἢ ἔχει, σεσημάνθαι, διὰ τὸ βασιλικῆς οὕτω τετυχηκέναι προνοίας· ἔστι δὲ ἀναγκαῖον ἐμὲ κὴ ταῦτα φανερά σοι δηλωθῆναι ..... ἐὰν οὖν σοι δοκῇ, βασιλεῦ, γράψεις περὶ τῶν ἰουδαίων ἀρχιερεῖ, ὅπως ἀποστείλῃ τῶν πρεσβυτέρων ἐξ ἀφ' ἑκάστης φυλῆς τοὺς ἐμπειροτάτους τῶν νόμων, ἀφ' ὧν τὸ τῶν βιβλίων σαφὲς κὴ σύμφωνον ἐυ μαθόντες, κὴ τὸ κῆ τὴν ἑρμηνείαν ἀκριβὲς λαβόντες τῆ πραγμάτων, ἀξίως ταῦτα τῆς σῆς προαιρέσεως σωαγάγωμεν· *Significo tibi librum legiſlationis Judæorum deeſſe nobis cum aliis. Cum enim Ebraico charactere & patria ipſorum lingua ſcriptus ſit, intelligi à nobis non poteſt. Contigit autem & ipſum negligentius quam poſtulat expoſitum eſſe, quod nondum regia ei cura conſuluerit.* (Quæ profecto opinionem noſtram apprime confirmare, & rem omnino conficere fatendum eſt.) *Neceſſe eſt autem ut hos quoque habeas accurate elaboratos ..... Quamobrem ſi ita tibi viſum erit, Rex, ſcribes ad Judæorum Pontificem, ut ad te mittat ſeniores ſex ex ſingulis tribubus, legum peritiſſimos, à quibus poſtquam librorum illorum apertum & conſonum ſenſum intellexerimus, & accuratam acceperimus rerum interpretationem, digna hac deſiderio tuo colligemus.* Significat hoc ipſum alius quoque locus, qui eſt apud Ariſteam & Euſebium; ubi ait Philadelpho Demetrius, ἀκηκοέναι περὶ θεοπόμπου, διότι μέλλων τινὰ τῆ προμεμυθευμένων ὀλιγωρεῖν ἐν τῆ νόμου προσιστορεῖν, ταραχὴ λάβοι τῆς διανοίας πλεῖον ἢ μεθ' ἡμέρας τριάκοντα· *audiviſſe ſe Theopompum, cum ex Lege nonnulla eorum quæ jam fuerant interpretatione donata, audaciori & liberiori ſermone referre voluiſſet, mente emotum per dies plus triginta fuiſſe.* Quid aliud autem ſignificant, τὰ προπεμνημευμένα ἐν τῆ νόμου, quam *partes Legis jam ante converſas?* Unde plane efficitur, non omnes tum fuiſſe converſas. Ariſt. Hiſt. LXX. Interpr. Euſeb. Præp. libr. 8. cap. 5.

IV. His poſitis, jam in promtu eſt argumentorum ſolutio, quibus cauſſæ ſuæ patrocinantur Adverſarii. Ad lucubrandam novam interpretationem animum adjecit Philadelphus; plenam ſcilicet & integram, quia mutila & dimidiata antea circumferebatur. Dixerunt Philadelphus & Demetrius nullum Græcorum auſum eſſe Libros ſacros attingere, vel eorum meminiſſe, quod feciſſent utique ſi vetuſtior extiriſſet interpretatio: nempe deterrebantur pœna Theopompi & Theodectis, qui id temere attentaverant; cum Libros illos, non in piorum uſus interpretari, ſed iis jam interpretatis abuti vellent. Unde etiam telum nobis ad defenſionem ſententiæ hujus ſubminiſtratur: nam ſi Libros ſacros attigerunt Theopompus & Theodectes, homines Græci, & ut verisimillimum eſt Ebraicæ linguæ prorſus rudes, ſequitur libros illos jam tum Græco ſermone fuiſſe expoſitos. Ariſtoteli ſanctum Volumen interpretatus eſt Judæus quidam: quippe viro magni & curioſi ingenii pars Voluminis hujus ſaris eſſe non poterat. Negarunt Ariſteas, Philo, & alii ante Philadelphum Moſaicæ Legis ullam ex- *Refelluntur argumenta Adverſariorum.*

titisse interpretationem; absolutam videlicet & perfectam. Nulla priscæ hujus interpretationis particula ætatem tulit: vetustiorem enim recentior, ut fieri amat, abolevit.

CAPUT DECIMUM TERTIUM.

I. *De linguæ Ebraicæ origine.* II. *Lingua Ebraica ea non est, quæ ante Babelicam confusionem vulgo usurpabatur.* III. *Probatur argumentis.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.* VII. *Quartum argumentum.* VIII. *Quintum argumentum.* IX. *De origine literarum Samariticarum & Judaicarum.* X. *Refelluntur argumenta Rabbinorum super utrisque.*

De linguæ Ebraicæ origine.

I. POst habitam quæstionem de vetustate Græcarum Mosaici voluminis Interpretationum, non erit, opinor, abs re de linguæ ipsius Ebraicæ, qua Volumen illud scriptum extat, vetustate paucis disserere: cum antiquissimum hoc sit loquelæ illius monumentum; cumque præsertim Mosem Ebraicarum literarum inventorem dixerint Eupolemus, Theodoretus, Isidorus; alii saltem reformatorem. Quæ tamen sententiæ à multis jam explosæ sunt. Existimarunt nonnulli varias linguas ante confusionem Babelicam ab hominibus fuisse usurpatas; sed linguarum illarum notitiam, quæ nunc arte comparatur & studio, tunc singulari Dei beneficio universis hominibus fuisse concessam, quemadmodum & Apostolis subinde concessa est: at in Babelici sceleris pœnam, non novas à Deo conditas fuisse linguas, sed quæ ab omnibus intelligebantur, tum vulgo ignorabiles factas, & à paucis duntaxat fuisse perceptas. Sed quoniam manifeste pugnat ista opinio cum Scriptura sacra, quæ hoc tempore *terram labii unius & sermonum eorumdem* fuisse scisit, merito inter Hæreses à Philastrio rejecta est. Probabilior hæc est sententia, & doctorum hominum, ac sanctorum etiam Patrum aliquot consensu receptissima, linguam Ebraicam mundo ipsi coævam esse, & Adami, priorumque Patriarcharum usu concelebratam, post Babelicam linguarum divisionem, in Semi ac deinde Eberi familia integram ad Abrahamum usque & Israëliticam gentem perseverasse. Literas autem antiquiores, quas Chananæas, & Phœnicias, & Samariticas appellant, alii Setho, Abrahamo alii acceptas referunt; Esdræ vero temporibus Babylone reportatas fuisse constat eas quæ hodie sunt in usu, quæque Ebraicæ dicuntur vulgo, & Chaldaicæ potius, aut ut à Judæis ipsis appellantur, Assyriæ nominandæ sunt, ut pote ex illis detortæ & depravatæ. In ea sententia, præter alios, præcipuum nomen est Origenis, Hieronymi, & Augustini. Eamdem deinde opinionem secuta est sanior Rabbinorum pars; atque eam demum calculo comprobarunt suo, qui linguarum Orientis peritiores habiti sunt. Huic firmandæ plurima proferuntur argumenta; ad pompam & speciem nonnulla, quæ ut frivola & futilia prætermittimus: validiora tantum proponemus. Primum ac præcipuum, & à Theodoreto pro lingua Syriaca usurpatum, petitur ex nominibus propriis sive hominum, sive locorum, quæ ab orbe condito usque ad linguarum confusionem commemorantur in historia Mosis, & quorum origines in Ebraica lingua reperiuntur. Adam, verbi gratia, ita dictus est, quod factus sit ex האדמה, *terra*: Eva, חוה, *eo quod mater esset* כל חי, *omnis viventis*: Cain קין, à קנה, *possedit*: quod dixerit Eva, *Possedi hominem per Deum*: Hortus Eden, ab עדן, *voluptas*; quasi dicas, *Hortum voluptatis*. Eodem pertinent nominum allusiones ad voces Ebraicas, ut Evæ, quæ dicta est à Deo אשה, *virago*, quia sumta est ab איש, *viro*: ut Iaphethi, cum ait Noë, יפת אלהים ליפת, *Dilatet Deus Iapheth*. Alterum argumentum suppeditant antiquæ variarum gentium appellationes, propagatæ ex nominibus originis plerumque Ebraicæ, ut fuse ostendit Hieronymus in libro De nominibus Ebraicis. Tertium arcessitur ex nominibus Deorum & Heroum Ethnicorum, quibus nihil in gentibus occurrit antiquius; atque eorum tamen veriloquia subministrat Ebraica lingua: velut Saturni, ex סתר *abscondit*, quod in Latio latuerit; Jovis, ex tetragrammato Dei nomine יהוה; Vulcani ex Tubalcain; Iapeti ex Iapheth. Quartum præbent Ebraicæ linguæ vestigia, quæ in omnibus aliis linguis deprehenderunt viri eruditi. Quintum denique oritur ex Ebraicæ linguæ castitate & simplicitate, quæ cum per alias linguas diffusa sit, ipsa nihil sibi ex aliis linguis adhærescere passa est.

Eupol. apud Clem. Alex. Strom. 1. & Euseb. Præp. Evang. libr 9. Theodor. in Gen. Interr. 61 Isid. Orig. libr. 1. cap. 3.

Gen. 11. 1.

Philastr. Hær. 103. 104.

Theodor. Interr. 60. in Gen.

Gen. 1. 20.

Gen. 4. 1.

Gen 2. 23.

Gen. 9. 26.

Lingua

II. Hæc quantumvis credibilia & similia veri, non me absterrent tamen, quin

de linguæ Ebraicæ origine aliter existimem, ac vulgo existimatur. Sic enim sentio, non aliam fuisse quam Chananæam ipsam, unam ex iis quæ ortæ sunt ex Babelica confusione; pristinam vero illam & primigeniam, quæ ante confusionem linguarum obtinebat, quum terra omnis erat *labii unius & sermonum eorumdem*, vel funditus interiisse, vel in alias linguas esse disseminatam; vel si perseveravit integra, ecquænam illa fuerit, Assyria, an Chananæa, an alia quævis, absque temeritate assignari non posse. Quæ ne pium & æquum Lectorem offendat sententia, Theodoreti patrocinio utar, qui idem tractans argumentum, οὐδὲν, inquit, τῷ λόγῳ τῆς εὐσεβείας λυμαίνεται, κἂν τε τοῦτο, κἂν τε ἐκεῖνο δεξώμεθα. *Nihil officit pietatis rationibus, sive hoc, sive illud recipiamus.* Cum igitur Chaldæa patria profectus Abraham in Chananæam venisset, linguam regionis illius perdidicit, & linguæ hujus characteres scribendo usurpavit: quod faciunt, qui in externa regione sedem figunt. Bilinguis itaque fuit Abraham, Chaldaicæ nimirum linguæ, quam ad Babelem ex confusione quoque natam puto, & Chananææ peritus. At ejus posteri una Chananæa, ut pote vernacula contenti, aliam neglexerunt. Ebraica vero dicta est, quoniam ab Ebræis usurpabatur. Qui postquam Babylonem captivi abducti sunt, tum vero ex Chaldæorum, inter quos dispersi erant, commercio, patriam inquinarunt loquelam: & ex Chaldaicæ ac Ebraicæ confusione tertia prodiit lingua, quæ Syriaca dicta est, quaque Christus & Apostoli usi sunt.

Ebraica, ea non est, quæ ante Babelicam confusionem vulgo usurpabatur. Gen. 11. 1. Theodor. Interr. 61. in Quæst.

III. Cur autem de Ebraicæ linguæ antiquitate ac dignitate tantum detraham, causas has habeo. Constat primum inter eruditos, nihil aut certe parum Chananæam inter & Ebraicam linguam, hoc est linguam inter Phœnicum & Israëlitarum interfuisse, fallique Origenem, cum à Phœnicia lingua Ebraicam differre autumat: nisi fortasse differentiam interesse quidem, at exiguam & levem intellexerit. *Lingua Chananitis*, ait Hieronymus, *inter Ægyptiam & Ebræam media est, & Ebrææ magna ex parte confinis.* Liquido patet id ex nominibus locorum & gentium, quas illuc advenientes Ebræi repererunt: Ebraica siquidem ea plane sunt. Ut reliqua prætermittam argumenta, quibus hoc ab aliis jam satis superque probatum est. Nam quid opus est argumentis & disputationibus, cum dubitationem omnem præcidat Isaias: *In die illa*, inquit, *erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & jurantes per Dominum exercituum.* Linguam Chanaan hic Ebraicam significare consentiunt Interpretes universi. Ergo, juxta Isaiam, lingua Chanaan Ebraica ipsa lingua est. At ab Assyria sive Chaldaica discrepuisse Ebræam multa probant: velut notatio illa Mosis, qua *Acervum testimonii* à Labane & Jacobo erectum, ab illo quidem vocatum significat יגר שהדותא, *Iegar sahadutha*; ab hoc autem גלעד, *Galaad.* Et tamen Laban ille erat de stirpe Semi, & Jacobi consanguineus. Rabsacen præterea Assyrium Ebraice Ebræos alloquentem rogant horum primores, ut se alloquatur Assyria lingua, ne à populo intelligatur. Jeremias quoque Ebræis exitium impendere à Chaldæis vaticinans: *Ecce ego*, inquit, *adducam super vos gentem de longinquo, domus Israël, ait Dominus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquetur.* De eadem gente ait Isaias: *In loquela labii, & lingua altera loquetur ad populum istum.* Item Baruch: *Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam, & alterius linguæ.* Pueros etiam Ebræos jubet Nabuchodonosor instrui literis & lingua Chaldæorum. Tum verba illa, Mane, Thekel, Phares, Ebraice descripta, neque legere potuit Chaldæus ullus, neque intelligere: Daniel vero facile perlegit. Non quod alio ordine dispositæ literæ essent, quam quo solebant collocari, uti somniavit Abrabaniel, sed quod multum differrent Ebraica lingua & Chaldaica. Plurima Chaldaice scripta extant à Daniele & ab Esdra, quæ loquelæ hujus ac Ebraicæ discrepantiam patefaciunt. Denique discrimen literarum utriusque gentis, Ebrææ & Assyriæ, linguarum quoque discrimen ostendit. Literas antiquas Ebraicas intelligo, quæ Samariticæ vulgo appellantur, & ante captivitatem Babylonicam in Ebræa gente vulgares fuerunt. Ex his efficitur, vel linguam sanctam in familia Semi & Eberi puram & integram non perseverasse; vel linguam Ebraicam, sanctam illam & primigeniam non esse. Efficitur quoque necesse habuisse Abrahamum, cum venit in Chananæam, popularem gentis hujus linguam condiscere, à patria lingua sua Chaldaica discrepantem. Unde Hieronymus, *Nisi forte*, inquit, *juxta quorumdam opinionem duas Abraham linguas & Ebræorum & Chaldæorum sciisse dicamus.* Atque hinc factum puto ut Ebraicæ linguæ inventor Abrahamus à nonnullis creditus sit; quia nempe linguam hanc primus posteris suis tradidit, cum aliam à majoribus accepisset. Hinc factum quoque ut lingua hæc dicta sit Ebraica; ab Abrahamo nimirum, qui à transmisso Euphrate dictus est עברי, περάτης, (quemadmodum & Niger Idumææ rector, ut docet Josephus, quod genus ex regione Transjordanensi duceret:) non vero lingua

Probatur argumentis. Orig. libr. 3. contr. Celf. Hieron. in Isa. 19. Isa. 19. 18. Gen. 31. 47. Jerem. 5. 15. Isa. 28. 11. Bar. 4. 15. Hier. in Dan. 1. 4. Gen. 14. 13. Joseph. de bell.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Adami, vel Sethi, vel Semi appellata est, ita ut debuisset appellari, si Adamum, vel Sethum, vel Semum auctorem habuisset. Factum hinc quoque dicerem, post Josephum & Eusebium, ut scripserit Chœrilus Poëta, Solymos, hoc est ut ipsi interpretantur Judæos Hierosolymitanos, Phœnicio sermone loqui;

Jud. libr. 2. cap. 42. Chœr. apud Joseph. libr. 1. contr. Apion. & Euseb. Præp. libr. 9 cap. 9. Cum. De rep. Ebr. libr. 2. cap. 18. Boch. Chan. libr. 1. cap. 6. Scalig. Epist. 242. & 362. Seld. De Dis Syr. Proleg. cap. 2.

γλῶσσαν μὲν φοινίσσαν ἴσον σώμασιν ἀφέντες,

non vero Phœnices Judaico; nisi docte & solerter demonstrasset Cunæus, & post eum Bochartus, Pisidas Chœrilum, non Judæos notasse. Quod autem opinatur Josephus Scaliger, quem proxime assectatur Johannes Seldenus, ex Assyria lingua Chanæam manasse per colonias illinc in Phœniciam deductas; atque Assyriam demum linguam, propter frequentem aliarum gentium usum & commercia crebra negotiatorum, pristinam integritatem amisisse, quum Chananæi interea incorruptum linguæ Assyriæ nitorem retinerent, raro ad eos commeantibus peregrinis; id sane gratis dicitur, nec ullo argumento vel cujusquam auctoritate firmatur: neque sane probabile est. Præterea si ante Abrahamum jam adulteratam fuisse dicas Assyriam linguam, quod dixit Scaliger, neutiquam constabit ratio: nam à linguarum confusione ad Abrahami ortum, vix sesquisæculum numeres, juxta receptissimam sententiam: quo spatio quis tantam mutationem illatam credat, quanta fuit? Sin post Abrahami profectionem in Chananæam evenisse hoc dicas, ut dixit Elias Levita, hærebit itidem aqua; nam ab exitu Abrahami ex Haran, ad Jacobi discessum ex eodem loco à Labane, non toti ducenti effluxerunt anni; quo intervallo tantam corruptelam pati non potuit Assyria lingua, quicquid opponat Seldenus, quantam fuisse necesse est, ut *Acervum testimonii* tam diversis nominibus appellarent Jacob & Laban. Gratis quoque & sine auctore pronuntiant alii, Semum aut Eberum Babelicæ conspirationis participem non fuisse, atque hanc propterea à Deo mercedem tulisse, sanctæ ac primævæ linguæ sibi, posterisque retinendæ prærogativam. Nam si id fuit pietatis præmium, cur Judæi post Babylonicam captivitatem, cur Christus ipse demum & Apostoli eo fraudati sunt, cum eo interea Samaritani impii & perduelles fruerentur? cur ipse Esdras, vir sanctus, & Judaicæ religionis consultissimus, priscis ac sanctis characteribus repudiatis, novos & profanos ascivit? Egregiam vero mercedem; quam Chananæi, gens detestabilis & à Noacho execrationibus devota, perinde ut Semi posteri consecuti sunt. Respondent Adversarii factum id, non in Chananæorum, sed in Abrahami posterorumque ejus gratiam, quo minori negotio inter Chananæos conversari & peregrinari posset. Quorsum ergo nec in Ægyptum lingua illa transmissa est, quo Abrahamus quoque, ac deinde Jacob cum filiis, & tota Israëlitarum gens tot annos mansura erat? Quorsum Babylone contaminata est, ut volunt, quo dispergendi erant Judæi Chaldaicæ linguæ plane inscii?

Elias in Præf. ad מתורגמן.

Seld. De Dis Syr. Proleg. cap. 2.

Refelluntur argumenta Adversariorum.

IV. His animadversis facile discutiuntur argumenta Adversariorum. Ebraicæ esse aiunt originis nomina propria hominum & locorum, quorum ante gentium διασπορὰν meminit Moses, proindeque receptam tum & vulgatam fuisse Ebraicam linguam. Respondet Grotius nomina illa Ebraico sermone à Mose esse expressa, Ebræorum gratia, in eumdem significatum, quem in primæva lingua obtinuerant: cujus mutationis exempla affert compluria; velut illa è Curtio, milites quosdam à Persis vocatos esse Immortales; Chiliarchos vero, eos qui mille militibus præessent: quas voces aliter extulisse Persas haud dubium est; Clupeam præterea appellasse Latinos, quæ Aspis dicebatur; Pithecusam & Ampelusiam Græcos appellasse, quæ Punica nomina habebant ejusdem notionis; & Græcos Scripturæ Interpretes nomina quædam Ebraica locorum Græce reddidisse. His addo Vulgati Scripturæ sanctæ Interpretis exemplum, qui istud exponens: *Hæc vocabitur* ישה, *quoniam* מאיש *sumta est:* eamdem originationem nominibus Latinis expressit: *Hæc vocabitur Virago, quoniam de Viro sumta est.* Isaacum, cujus nomen Ebraice *risum* sonat, γέλωτα appellat Alexander Polyhistor. Esau, cui & Edom, hoc est Rufo nomen fuit, Erythras à Græcis dictus est. Og, qui fuit rex Basan, & id nomen habuit ab ustione seu coctione, juxta nonnullos Græcis Typhon est appellatus; quæ dictio ejusdem est significationis. Qui Cephas à Christo nomen habuit, Petrus à Græcis est nuncupatus. Πλούτων Latinis nominatur Dis; Carthago, Græcis Cænepolis; Rhodos, Ophiusa. Picti vocati sunt à Romanis, qui Britanni à suis; eadem significatione, ut docuit Camdenus. Philonis subditicii Breviarium Ebraice reddens R. Azarias, Philonem appellat Jedidæum, quæ vox idem valet. Scribit Plato in Critia, Solonem in locum Ægyptiorum nominum Græca nomina in carminibus suis supposuisse. Omnem vero contradicendi ansam præcidit ipsum Mosis nomen, quod purum putum Ebraicum est; & tamen ex Ægyptio ductum est, quod ipsi primum impositum fuit. Nemo enim, opinor, finget sibi Ægyptiam puellam, Pharaonis filiam, Ebraicæ, ut verisimillimum est, ignaram linguæ, Ebraicum nomen

Primum argumentum. Grot. in Gen. 11. 1.

Gen. 2. 23.

Alexand. Polyhist. apud Euf. Præp. Evang. libr. 9.

Camd. in Britann.

nomen ex Ebraica lingua petitum Mosi tribuisse. Sic enim ipse de se: *Quem illa adoptavit in locum filii, vocavitque nomen ejus, Moyses, dicens, Quia de aqua tuli eum.* Exod. 2. 10. Observavi superius scripsisse Aben Ezram Mosi Ægyptium nomen fuisse *Monios*, atque hujus nominis Ebraicam interpretationem esse *Moses*: quam sententiam auctoritate libri Ægyptii De agricultura, & Græcorum tuetur. Hoc cum parum intelligeret R. Isaac Arabaniel, Mosem à matre sic dictum censuit; non à filia Pharaonis: prorsus contra mentem Scriptoris sacri. Insignis in eo genere fuit Aquila Scripturæ Interpres, qui significationes propriorum nominum sæpe respexit & repræsentavit. Paris nominum permutationis illustre edidit exemplum patrum nostrorum memoria Jacobus Augustus Thuanus, nobilis Historicus, qui nominum propriorum significatum Latina lingua fere retulit. Præterea quoniam in nominum Ebraicorum originationibus & veriloquiis vis inerat ac sensus cognitu utilis, & Ebræis ad virtutem informandis opportunus, ea idcirco consectatus est Moses, nec rem populo Dei conducibilem insuperhabendam duxit, quam alias fortasse neglexisset, & reipsa neglexit, cum Ægyptia nomina, aliave externa referret, quorum nulli futura esset usui interpretatio. Quippe sanctæ illius gentis intererat scire, Adamo, exempli caussa, à terra nomen factum, ut omnes meminissent conditionis humanæ, cum primus hominum omnium parens terræ filius fuerit. Atque id etymon Latina quoque lingua exprimit, homini ab humo appellationem arcessens. Origenis auctoritate fulciri potest hæc responsio. Docet is quippe in Epistola ad Africanum, Græcos Interpretes παρονυμα, si quæ in Ebraicis occurrerent, similibus παρονύμοις Græcis, diversæ licet significationis reddidisse: & παρονυμίας inter πρίνον ac πρίσιν, & χίνον ac χίσιν, quæ occurrunt in historia Susannæ, excogitatas fuisse ab Interprete Græco, ut aliis παρονυμίαις, quas in alterius significationis vocibus Scriptor Ebræus proposuerat, ex æquo responderent. Exemplum in Latina loquela dat Hieronymus, in Præfatione ad Danielem: *Cujus rei*, inquit, *nos intelligentiam nostris hanc possumus dare; ut, verbi gratia, dicamus de arbore ilice dixisse eum, Illico pereas: & a lentisco, In lentem te comminuat Angelus; vel, Non lente pereas; aut, Lentus, id est flexibilis ducaris ad mortem; sive aliud quid ad arboris nomen conveniens.* Simile quid nos in reddendis nominibus propriis à Mose factum dicimus.

V. Secundo argumento, quod ducunt Adversarii ex antiquis variarum gentium appellationibus, ex Ebraica lingua plerumque derivatis, occurrere promtum est. Nam primum certum est plurima variarum illarum gentium nomina quæ habet Moses, nihil plane in Ebraica lingua significare. Deinde probabile est Mosem nomina illa exotica, ad linguæ suæ inflexionem & modum fere accommodasse, quemadmodum vulgo fieri solere notum est. Hunc morem præ cæteris habuerunt Græci. Hi Rhodum, Samum, Naxum ita extulerunt, quasi à ῥόδον, σάμος, ναξος derivata essent, Italiam quasi ab ἰταλὸς, Phœnices quasi ἀπὸ τῶν φοινίκων, Byrsam quasi ἀπὸ τῆς βύρσας, Thebas quasi ἀπὸ τῆς θηβαίας, ἤτοι τῆ δρόμου τῆς βοὸς, Diu Socotoram quasi à Dioscoride, torrentes Cedron & Cison quasi ἀπὸ τῆ κέδρων & ἀπὸ τῆ κισσῶν. Similiter Moph recoxerunt in Memphin, quæ vox Græcam originem sapit; Pibeseth in Bubastum. Eadem fuit & Romanorum ratio: hi Latium quasi Latinæ originis nomen formarunt, quod in eo *latuerit* Saturnus; Siciliam, quasi *Sicilitam*, hoc est divisam, sive ut loquitur Manilius, *præcisam*: quæ tamen origines ab aliis repudiantur. Simile quoque in alterius generis nominibus è materna lingua derivandis studium & affectationem deprehendas. Saturnum ita censent appellatum, quod *saturetur annis*, cum alii derivent à סתר, *occuluit*; Jovem à *juvando*, alii à יהוה; Cererem à *cerendo*, alii à גרש, *fructus Lunæ vi protrusus*; Janum ab *eundo*, cum sit, ut superius notavi, à ζανὸς, qui genitivus est τῆ ζᾶν, quod Æolicum est pro ζῶ, ζωός. Inde & ζανὼ, unde Latinum *Juno*, quod à *juvando* itidem alii arcessunt. Vestam Ovidius nuncupatam vult, quod *vi sua stet*; Isidorus quod herbis *vestita* sit; cum sciamus tamen factum id nomen ab ἑστία, hoc à Chaldaico אשתא, illud ab אש. Multus est in iis veriloquiis Cicero, multus & Varro; parum uterque etymologicæ artis peritus. Quæsivisses à Goropio Becano vocabuli alicujus etymon, recurrisset ad Brabantinas & Cimbricas origines; consuluisses Bochartum, Ebraicas proposuisset: & tamen unica est vocabuli hujus origo. Adeo facilis est hac in arte lapsus, parata & proclivis offensio. Probandus quidem est & laudabilis eorum conatus, qui nominum Geographicorum rationem pervestigantes, ad Ebraicam potissimum linguam, utpote antiquissimam, & quoquoversus disseminatam, & per varias linguas late patentem respiciunt; modo conjecturas non plus quam conjecturas valere velint; nec quod in duobus, si forte, tribusve successerit nominibus, ad reliqua æque prorogare se posse sperent; caveantque ne aliqua syllabarum & sonorum concentione decepti, sibi ipsi fucum faciant. Hac cautione quicunque se mu-

Secundum argumentum.

Manil. libr. 4.

Ovid. libr. 6. Fast.

Isid. Orig. libr. 8. cap. 11.

niverint, tum vero aperte cognoscent, quam infirmum ex hujusmodi originationibus procudatur argumentum, ad nimiam linguæ Ebraicæ vetustatem comprobandam.

Tertium argumentum.

VI. Hæc quæ dixi ostendunt argumenti levitatem, quod Deorum Ethnicorum nomina, ex Ebraica, ut volunt, lingua detorta subministrant; nam ex notationibus illis nominum pleræque itidem valde incertæ sunt; & si quæ certæ sunt, profluxerunt illa nomina è Chananæa lingua, sive Ebraica, per commercia & colonias Ægyptiorum & Phœnicum, quæ fere fuerunt Abrahamo recentiores. His gentibus bona Græcanicæ Theologiæ pars accepta referenda est, & Græcorum Deorum complures Mose recentiores esse merito scripsit Clemens Alexandrinus; & nos Mosem ipsum eos esse satis probavimus. Græcorum autem numinibus recentiores sunt etiam gentium occidentalium Dii: nam quicquid istis vetustius jactant, nugæ sunt, & fabulæ meræ, quarum in veteribus memoriis indicia extant omnino nulla.

Clem. Alex. Strom. 1.

Quartum argumentum.

VII. Ex eorumdem Phœnicum peregrinationibus factum est, ut in Occidente multa extiterint Ebraismi vestigia. In Oriente vero tot bella gesserunt Israëlitæ; tot incursionibus lacessiti sunt à vicinis gentibus; tot μετοικεσίαις & ἀιχμαλωσίαις in Ægyptum, in Babyloniam, & Assyriam dissèminati, ut minime mirum sit linguam Ebraicam cum ipsa gente quaquaversus se diffudisse; ac proinde corruit quod inde conflatum est quartum argumentum. Adde linguarum diversitatem tantam non fuisse, ut omnis omnino illarum affinitas extincta sit. Constituerat Deus universalem illam linguam ita perturbare, uti opus inceptum Babelicæ turris intermitteretur. Satis ad id fuit alterum alterius loquelam non intelligere. Quantalibet autem Chaldaicæ, Arabicæ, Ægyptiacæ, aliisque cum Ebraica intercedat affinitas; nihilo magis tamen qui unam recte norit, omnes noverit. Plurima vocabula Persicæ & Germanicæ linguæ communia observarunt viri docti; plurima quoque Græcæ & Germanicæ: non unam tamen ex altera provenisse quisquam, opinor, dixerit. Hinc denique facile se expedient, qui primævam linguam divisam in omnes linguas ac dispersam fuisse statuunt, tum cum eæ exortæ sunt: nemini enim non apertum erit ac perspicuum, unde contigerit ut aliquam cum aliis omnibus linguis affinitatem videatur Ebraismus retinere. Quod autem scripsit Hieronymus, linguam Ebraicam omnium linguarum esse matricem, nimis late patet, & angustius concludendum est, intra eas videlicet linguas ac gentes, quarum auctores Chananæi habendi sunt.

Hier. in Soph. cap. 3.

Quintum argumentum.

VIII. Postrema ratio ab Ebraicæ linguæ simplicitate & castitate depromta, facili negotio retunditur: nam cum aliquam ipsi cum aliis linguis cognationem esse constet, puta cum Chaldaica & Arabica, quî potius voces communes ex illa in has, quam ex his in illam transiisse demonstrabitur? Nam quod aiunt מלך prius esse quam מלכא; neque ut hoc ita esse probent rationem afferunt, neque ullam quæ id persuadeat ego video. An quod hoc est illo litera una longius? Ergo Latinæ voces, *mors, sors, sub, ancilla*, antiquiores sunt illis unde ortæ sunt, μόρος, ὄρος, ὑπὸ, ἀμφίπολος; & Gallicæ voces, *temps, corps, œil, sens, fouir, ouir, cruel*, antiquiores illis, *tempus, corpus, oculus, sensus, fodere, audire, crudelis*: quod falsum tamen est.

De origine literarum Samaritanarum & Judaicarum.

IX. Ebraicas literas, sive characteres, dixi esse duplicis generis; Samaritanos, quorum auctorem alii Sethum, Abrahamum alii esse putant; & Judaicos, quos Esdras, non sine Synagogæ magnæ, uti quidem reor, auctoritate ac nutu, captivitatis Babylonicæ temporibus ad describenda sacra Volumina usurpavit, desitis Samaritanis qui hactenus inter Ebræos fuerant in usu. Ego vero de elementis Ebraicis non aliter ac de Ebraica lingua sentio, prisca nempe illa, quæ Samaritana appellantur, mera esse Chananæa, iisque tum primum usum esse Abrahamum, cum in Chananæam venit, & regionis illius linguam didicit; ac ea demum posteris cum lingua tradidisse, abolito Assyriarum literarum & linguæ usu, quas ad hoc tempus usurpauerat. Ante Diluvium, vel confusionem Babelicam, scripturæ & literarum usus repertus sit, necne, incertum relinquo; adeo obscura res est, & argumenta levia, quibus probatur vel refellitur. Postquam turbata est hominum loquela ac divisa, tum vero ad notandos animi sensus & exprimendas voces, adhibitos reor characteres diversis temporibus, prout singularum gentium necessitas & ingenii largitor usus postulabat; sive jam ante usurpari soliti essent, sive jam tum primum reperti. Pristina vero elementa, quæ ante Babelicam confusionem in usu fuisse dicuntur, quoniam incertum est an aliqua tum fuerint, eo etiam incertius est quid illis factum sit: nec sine temeritate & reprehensionis periculo affirmaverit quisquam, vel ea exoleviisse, vel in gentis alicujus usum velut hæreditario jure transiisse. Quocirca merito dubitat Augustinus, an satis probari possit Ebræas literas à primis hominibus fuisse inventas, Noacho deinde traditas, ad Abrahamum demum ejusque posteros fuisse transmissas. Sua ergo elementa habuit Assyria gens, sua etiam Chananæa. Illis cum assueviisset à pue-

August. Quæst. 69. in Exod.

ro Abrahamus, Chananæis uti cœpit, cum in Chananæorum regionem venit; nec eorum abjecerunt usum Abrahami posteri, quoad in Chaldæam traducti priscos Assyriorum characteres resumserunt. In eam sententiam his adducor argumentis. Græcos à Phœnicibus, seu Chananæis literarum characteres accepisse, auctoritate Herodoti, aliorumque complurium satis constat. Atqui tanta est Samaritanos inter characteres & Græcos similitudo, quam ob oculos posuit Josephus Scaliger in erudita dissertatione de literis Ionum, ut manifestum sit ad illorum exemplum Græcos esse formatos. Unde efficitur Samaritanos seu priscos Ebraicos eosdem esse ac Chananæos. Patet præterea ab Assyriis elementis differre Samaritica: nam vel ipso inspectu tanta apparet utrorumque discrepantia, ut aliquando fuisse eadem minime credi possit. Nec enim tantis mutationibus obnoxii sunt characteres literarum, quantis linguæ ipsæ, cum sint certis ductibus & figuris circumscripti ac determinati. Major autem Ebraicæ linguæ seu Chananææ cum Assyria intercedit affinitas, quam literis ipsis; quæ si tantillum quid habere videntur similitudinis & cognationis, id ab Ebræis ipsis illatum reor, quorum manus Samaritanis literis insuefactæ cum Assyrias ascisserent, pristinos ductus non ita dedidicerunt, ut non ad eos etiam invitæ flecterentur; atque ita Chananæos & Assyrios characteres coaluisse in Ebræos hodiernos, quemadmodum Chananææ & Assyriæ linguæ permistio, post captivitatem Babylonicam, Aramæam seu Syriacam linguam peperit. Quo sensu dixisse videtur Hieronymus Esdram Judaicas literas reperisse, ut pote ab Assyriis paulum diversas, Chananæarum vero valde dissimiles: quarum Judaicarum usum præ cæteris invexit Esdras, clarissimus illa ætate inter Judæos Scriba, & Legis Doctor ac reparator: accedente florentissimæ Synagogæ, quæ Magna appellabatur, imperio, sine quo nec id attentasset Esdras; nec si fecisset, successum res habuisset. Huc adde tralatitiam fuisse & pervulgatam multorum e Veteribus sententiam, Phœnicibus literarum inventionem deberi, nedum literas ipsos ab aliis accepisse. Cum ergo Samaritani characteres, quos ab Abrahami ætate Ebræi usurpaverunt, sint Chananæorum persimiles, vel potius iidem, ab Assyriis vero prorsus diversi, utrum verisimilius esse dicendum est, eos ex Assyria in qua non fuerunt in Chananæam in qua fuerunt detulisse Abrahamum, & nepotibus transmisisse: an potius advenientem in Chananæam, gentis illius cum qua conversaturus erat, linguam ac scripturam didicisse, patriæ linguæ ac scripturæ usu tantisper intermisso? Nec Diodorum moror, qui Phœnices literas accepisse scribit à Syris, quibus quidam Assyrios illic significari volunt, ego vero Ebræos ipsos interpretor; Mosem nempe, aut Abrahamum, quos literarum inventores falso plerique existimarunt. Unde Eusebius, εἰσὶ δ', inquit, οἱ σύρους γράμματα πρῶτον εὑρεῖν λέγουσι φασὶ δ' ἄν τινες καὶ Ἑβραίους, τὴν γείτονα φοινίκης ἰουδαίαν οἰκοῦντες· *Sunt vero qui Syros literas primos reperisse dicant. Syri sane hi, fuerint Ebræi, qui Judæam Phœnices vicinam colunt.* Hinc Eupolemus, ut sæpe jam dixi, Mosem Judæis literarum usum tradidisse docuit, Judæos vero Phœnicibus. Quæ à vera prorsus ratione repulsa sunt.

Herodot. libr. 5. cap. 58.

Hieron. Prol. Galeat.

Diod. libr. 5.

Euseb. Præp. libr. 10. cap. 5.

Eupol apud Clement. Alex. Strom. 1.

X. Plane vero aspernamur deliria Rabbinorum, qui ut Samaritanæ scripturæ eriperent gloriam sanctitatis, & in Judaicam hodiernam qua utuntur transferrent, nihil non moliti sunt. Quidam affirmare ausi sunt Judaica scriptura exaratam primum fuisse Legem & reliquos deinde Libros sacros; ac sanctam fuisse scripturam hanc, & rebus sanctis destinatam; Samaritanam vero profanam, & in rebus profanis à majoribus suis usurpari solitam; cujus intermisso in Babylonia usu Judaicam solum retinuerint. Sic R. Obadias de Bartenora, sic R. Jacob in Oculo Jacobi, sic R. Juda Muscato in librum Cozri, sic R. Azarias in Meor enaiim, sic alii bene multi. Probationes opinionis hujus solidas afferunt omnino nullas, nec vero quas afferant ullas habent; tantum somnia sua sic tanquam κυρίας δόξας valere volunt. At Thalmudistæ Angelum scripturæ hodiernæ auctorem fingere maluerunt. Eum enim qui inter Baltassaris epulas muro verba hæc inscripsit, Mane, Thekel, Phares, hodierno Judæorum charactere usum tradunt, hunc suis Danielem tradidisse, Esdram vero Libros sacros eo postmodum descripsisse. Sic & R. Selomoh Jarchi, & R. Samuel Japhe in libro cui nomen est Pulcher visu. Addit ille characterem hunc statim didicisse, non Judæos solum, sed Assyrios quoque; nec enim Samaritanum fuisse, aut Assyrium, sed prorsus novum & ab Angelo inventum. Nempe pudebat Rabbinos scripturam ab Assyriis accepisse: quod ne faterentur, omnia mendaciis suis miscere maluerunt. Verum cum in tribus dictionibus, Mane, Thekel, Phares, Angeli manu ad murum exaratis, non omnes reperiantur Judaicæ literæ, ecquem reliquarum auctorem jactabunt? Valeant ergo cum suis deliramentis Rabbini: nos certis insistentes vestigiis, non ἀνεβατωτῶς, nec temere errantes veritatem sectamur.

Refelluntur argumenta Rabbinorum super utraque.

Obad. in Misn. tract. ירים sect. 4 Num. 5. Cozri cap. 68. Azar. Meor. en. Part. 3. cap. 58. Thalm. in Sanhedr. sect. 2. & ibi R. Selom.

CAPUT DECIMUM QUARTUM.

I. *Refelluntur argumenta adverſus γνησιότητα librorum Moſis.* II. *Primum argumentum.* III. *Secundum argumentum.* IV. *Tertium argumentum.* V. *Quartum argumentum.* VI. *Quintum argumentum.* VII. *Sextum argumentum* VIII. *Septimum argumentum* IX. *Octavum argumentum.* X. *Nonum argumentum.* XI. *Decimum argumentum.* XII. *Undecimum argumentum.* XIII. *Duodecimum argumentum.* XIV. *Decimum tertium argumentum.* XV. *Decimum quartum argumentum.* XVI. *Decimum quintum argumentum.* XVII. *Decimum ſextum argumentum.* XVIII. *Decimum ſeptimum argumentum.* XIX. *Leviculæ quædam mendæ Pentateuchi ac reliquorum etiam Scripturæ ſacræ librorum Codices inſederunt.*

Refelluntur argumenta adverſus γνησιότητα librorum Moſis.

I. CUM ea ſit demonſtrationum ratio, ut veritatis inquiſitione ac inventione contentæ, contrariis argumentis reſpondere negligant; idque merito, quoniam ſimplex eſt ac unica veritas, eaque reperta ac demonſtrata, quæcunque opponuntur, falſa eſſe neceſſe ſit; ego jure hoc poteram uti, & poſtquam ex principiis noſtris genuinos eſſe Moſis libros recte concluſi, contrarias rationes aſpernari, & labore reſponſionis ſuperſedere. Verum quoniam plurimis de facto quæſtionibus conſtant argumentationes noſtræ, proindeque nonnullis ſunt difficultatibus obnoxiæ, colligemus rationes aliquot, quibus impugnatur Pentateuchus Moſis; non eas quidem quæ obiiciendo ſæpius ac repellendo jampridem contritæ ſunt, ſed recentiores quaſdam & noviſſime inventas; vel jamdiu quidem objectas, nondum tamen pro eo ac meritæ ſunt dilutas & confutatas. Multos enim ſua ætate extitiſſe teſtatur Euſebius, Euſeb. De vit. Conſt. libr. 1. cap. 12. à quibus Moſis hiſtoria, falſa & belle excogitata credebatur. Prodiit vero nuper è tenebris in lucem Tractatus, uti præ ſe fert, Theologico-Politicus, cujus Scriptor philoſophandi libertatem affectans, non ſolidæ tantum pietatis, & ſinceræ Theologiæ, ac totius Chriſtianiſmi fundamenta convellit, ſed ſanam etiam Politicen ac rectam Philoſophiam funditus labefactat; planeque eo inclinat, ut exitialem ac peſtiferam & nimis hac ætate contagioſam Deiſtarum, ut vocant, hæreſim tueatur. Res eſſet operæ levis & exigui laboris, vanitatem & impietatem ſcriptionis hujus merita confutatione retundere: ſed quoniam nobis ab inſtituto in præſentia divertere non licet, aliquas tantum ejus partes quæ ad noſtrum pertinent propoſitum adoriar, & ſuam ſacris Codicibus dignitatem, quæ hac oppugnatur lucubratione, defendere conabor. Quoniam autem omnia undecunque adverſus Moſem collegit venena, & partem argumentorum ſubminiſtrarunt ipſi Aben Ezræ Explanationes; partem Syſtema Theologicum ex Præadamitarum hypotheſi, pernicioſum itidem opus, ſed cujus virus ſalubri pœnitentia Auctor eluit; partem etiam Thomæ Hobbeſii Angli Leviathan; omnium argumenta una opera diſcutiam. Syſt. Præad. libr. 4. cap. 1. Hobbeſ. Leviath. cap. 33.

Primum argumentum.

II. Principio igitur Aben Ezræ teſtimonium profert Scriptor Theologo-Politicus, quo teſtimonio ſex argumenta continentur adverſus Moſaici Pentateuchi γνησιότητα. Primum petitur ex his verbis Deuteronomii: *Hæc ſunt verba quæ locutus eſt Moſes ad omnem Iſraël trans Jordanem.* Hæc, inquiunt, ſi ſcripſiſſet Moſes, non *trans Jordanem*, ut hic & alibi etiam in Deuteronomio, ſed *cis Jordanem* ſcribere ſe notaſſet, quippe qui Jordanem non tranſgreſſus ſit: at liquet Deuteronomii Auctorem, quem Eſdram eſſe cenſent, in Terra ſancta fuiſſe, cum hæc ſcriberet; cujus habita ratione Campeſtria Moab, in quibus Moſes extremum ad Judæos verba faciens Legem iteravit, ſunt trans Jordanem. Ad argumenti hujus levitatem cognoſcendam conſulenda ſunt Ebraica, quæ habent בעבר, hoc eſt ad verbum, *in tranſitu*; quæ locutio aliquando citeriora, aliquando ulteriora deſignat: quemadmodum & vox עבר, quando vim præpoſitionis aſſumit, non ſolum *trans*, ſed & *cis* ſonat: nec aliud habent vocabulum Ebræi, quo citeriora denotent. Hinc Pagninus: *Fere, quum cis intelligunt, dicunt* בעבר; *quum trans*, מעבר. Exponunt quoque *cis* & *trans* Schindlerus & Buxtorfius. Rem probabimus exemplo. Capite Deuteronomii tertio Moſes res geſtas Iſraëlitarum narrans, *Tulimuſque*, inquit, *illo in tempore terram de manu duorum regum Amorrhæorum, qui erant* בעבר ירדן, hoc eſt, *cis Jordanem*; nam Amorrhæi illi reges, Og nempe rex Baſan & Sehon rex Heſebon, ratione habita Moſis ſcriben- Tract. Theologico Pol. cap. 8. Deut. 1, 1. Lect. 3. 8.

tis, erant cis Jordanem. Inde fit ut pluribus Deuteronomii locis, poſt יבעבר הירדן & עבר הירדן, ſubjungatur, *ad orientalem*, vel, *ad occiduam partem*; ad vitandam nimirum ambiguitatem, & apertius deſignandam, vel citeriorem, vel ulteriorem partem.

III. Secundum argumentum ex his Aben Ezræ verbis depromitur: *Modo intelligas myſterium duodecim.* Quorſum hæc pertineant, intelligere ſe negat Auctor Tractatus Theologico-Politici, ſed tamen ſignificare conjectat, vel Aram in monte Hebal à Joſua exſtructam ex mandato Moſis, quæ juxta Rabbinorum ſomnia lapidibus duodecim conſtabat, cuique lex Moſis fuerat inſcripta. Atqui, inquit, tam exiguo ſpatio Pentateuchus inſcribi non potuit, unde ſequitur Legem Moſis non eſſe Pentateuchum. Vel notari ſuſpicatur duodecim Maledictiones viceſimo ſeptimo Deuteronomii capite memoratas, *quas*, inquit, *fortaſſe credidit* Aben Ezra, *non fuiſſe in libro Legis deſcriptas, idque propterea quod Moſes præter deſcriptionem Legis Levitas inſuper recitare illas Maledictiones jubet, ut populum jurejurando ad leges deſcriptas obſervandum aſtringerent.* Vel notari denique putat poſtremum Deuteronomii caput, quod verſibus continetur duodecim, & quo narratur Moſis interitus; proindeque ab alio quam à Moſe ſcriptum eſſe tam caput illud, quam reliquum Pentateuchum. Ex hac opinionum varietate & inconſtantia, concluſionis apparet futilitas. Ad primam quod attinet, meminiſſet Diſputator ille ingentes fuiſſe lapides, juxta verba Deuteronomii, quibus conſtabat Ara hæc Hebalitana. Quod autem ex Rabbinorum auctoritate duodecim eos fuiſſe vult, merito ſomnium hoc rejicimus; cui originem præbuerunt, ni fallor, duodecim illi lapides, quos de medio Jordanis alveo in caſtra Joſue referri juſſit. Meminiſſet præterea non univerſum Pentateuchum, ſed Deuteronomium duntaxat in Hebalitana Ara fuiſſe deſcriptum. Sic enim habetur in libro Joſuæ: *Et ſcripſit ſuper lapides Deuteronomium legis Moyſi, quod ille digeſſerat coram filiis Iſraël.* Videat nunc egregius ille libertatis philoſophicæ vindex, quid inde adverſus Pentateuchum poſſit concludere. Secunda opinio de duodecim Maledictionibus, quoniam mera conjectura eſt, meris innixa conjecturis, quibus nihil ſimile proferre debet, ſed certiſſimis rationibus pugnare, quiſquis antiquiſſimam & receptiſſimam ſententiam tentat convellere, non reſponſione, ſed riſu excipimus. Tertia demum opinio, quæ his Aben Ezræ verbis notari ſtatuit verſus duodecim poſtremi capitis Deuteronomii, quam frivola ſit & inepta intelligunt ii, qui ſacrorum Codicum per verſus diſtinctionem Moſe longe recentiorem eſſe ſciunt. Docet enim Elias Levita Legem omnem olim verſum unicum fuiſſe, & à Magiſtris Tiberiadis, diu poſt Urbis excidium, diviſam fuiſſe per verſus. Mox autem argumentum refellemus, quod ex interitus Moſis narratione ad finem Pentateuchi adnexa oritur.

Secundum argumentum.

Joſ. 8. 32.

Elias Levit. in Maſſoreth hammaſſoreth.

IV. Tertio argumento materiam ſubminiſtrant hæc Deuteronomii verba è triceſimo primo capite: *Scripſit itaque Moyſes legem hanc, & tradidit eam Sacerdotibus filiis Levi.* Id volunt alterius eſſe Scriptoris, res à Moſe geſtas referentis, non Moſis ipſius. Equidem, ut verum fatear, argumenti hujus vim non video; nec enim intelligo, quî minus hæc à Moſe ſcripta eſſe potuerint, quam illa capitis viceſimi noni: *Hæc ſunt verba fœderis, quod præcepit Dominus Moyſi, ut feriret cum filiis Iſraël in terra Moab:* & alia ejuſmodi ſexcenta, quæ paſſim in Pentaeucho occurrunt, quibus de ſe ipſe Moſes velut alia perſona loquitur.

Tertium argumentum.

Deut. 31. 9.

Deut. 29. 1.

V. Hæc habentur duodecimo Geneſeos capite: *Pertranſivit Abram terram* Chananæam, *uſque ad locum Sichem, uſque ad Convallem illuſtrem: Chananæus autem tunc erat in terra.* Inde concludunt hæc à Moſe ſcripta non eſſe: manifeſtum quippe eſſe Chananæum jam non fuiſſe in Chananæa terra, quo tempore hæc ſcribebantur: nam ſi fuiſſet, quorſum addidiſſet Scriptor, tunc fuiſſe in Chananæa, tempore nempe de quo ſcribit, cum etiam tum eſſet hoc tempore quo ſcribit? Atqui Moſis tempore nondum patriis finibus depulſi erant Chananæi. Minime igitur hæc Moſi adſcribi poſſunt. Cui rationi ipſe occurrit Aben Ezra: ait enim hoc commate ſignificari, vel Chananæos jam tum in terra hac ſedes poſuiſſe, quando illuc venit Abram; vel aliud ineſſe rei huic myſterium, hoc eſt, jam his locis eſſe exterminatos, cum hæc ſcriberentur, proindeque Moſem auctorem non habere. En tibi igitur expoſitionis Aben Ezræ disjuncta membra duo: vel, jam tum Chananæus erat in terra; vel, etiam tum Chananæus erat in terra: hoc eſt, ἢ ἤδη ἦν ἐν τῇ γῇ, ἢ ἔτι ἦν ἐν τῇ γῇ· quorum poſterius, quoniam impietati ſuæ favet, arripit Theologico-Politicus Auctor; nos, quoniam veritati ſtudemus, in priore acquieſcimus. Nec enim ſine cauſſa notavit Moſes Chanaanitidem terram jam tum invaſiſſe Chananæos, cum illuc primum venit Abraham: quippe id ignorare poterat Chronologicæ rei imperitus Lector, cum vix quadringenti Chananæorum inter & Abrahami adventum interceſſerint

Quartum argumentum.

Gen. 12. 6.

anni: qui nisi monitus fuisset, cum qua deinceps gente victurus esset Abrahamus, obscuram tantum & intricatam rerum habuisset notitiam.

Quintum argumentum. Gen. 22. 14.

VI. Nascitur quintum argumentum ex vicesimo secundo capite Geneseos, ubi mons Moriia appellatur הר יהוה יראה, *Mons Dominus videbit*; quo nomine tum primum vocari cœptum esse volunt, quando ædificationi Templi destinatus est: quod nonnisi post Mosem contigit. Unde sequitur librum hunc Mose recentiorem esse. Atenim si quis negaverit tum primum appellatum montem *Dominus videbit*, cum extructioni Templi dicatus est, ruet Argutatoris nostri ratiocinatio. Et merito sane id negabitur: quid enim clarius his verbis: *Appellavitque* Abraham *nomen loci illius, Dominus videt.* Scio Hieronymum in Traditionibus Ebraicis, ex Ebræorum doctrina, non ex sua, scribere montem Moriiam exponi *Illuminantem* & *Lucentem*, &, ut vertit Aquila Judæus, καταφανῆ, quia cum eum esse putent, in quo Templum extructum est, ibi putant esse Dabir, hoc est, oraculum Dei & Legem & Spiritum sanctum. Verum id sibi vult Hieronymus, Ebræos cum Moriiam interpretantur *Illuminantem*, ejusmodi interpretatione alludere ad rem nomine illo longe recentiorem, ædificationem nempe Templi, atque hanc esse caussam, non nominis, sed interpretationis nominis. Cæterum Hieronymus ipse & Symmachus eamdem esse censent originem nominis מריה, & nominis יהוה יראה, *Dominus videbit*, nempe ראה, *vidit*: vertit enim Hieronymus, ארץ המריה, *terram visionis*; Symmachus, τῆς ὁπτασίας, à viso nempe Angelo & Hirco; at *Dominus videbit*, à responsione Abrahami ad filium: *Deus providebit sibi victimam holocausti, fili mi.* Quanquam non ignoro alias afferri nominis Moriia interpretationes à Rabbinis: sed hæ nihil ad rem. Ex hac porro voce יראה, *videbit*, & altera *Salem*, nomen habuit Jerusalem: Salem enim Melchisedeci regiam, ipsam esse Jerusalem pluribus probare possem.

Gen. 22. 2.

Gen. 22. 8.

Sextum argumentum. Deut. 3. 10, 11.

VII. Ex tertio denique Deuteronomii capite sextum conflat argumentum Aben Ezra: illic enim de Ogo Basanitarum rege differens Historicus hæc scribit: *Solus quippe Og rex Basan restiterat de stirpe gigantum. Monstratur lectus ejus ferreus, qui est in Rabbath filiorum Ammon, novem cubitos habens longitudinis, & quatuor latitudinis, ad mensuram cubiti virilis manus.* Auctor Systematis Præadamitici, eumque assectatus Auctor Tractatus Theologico-Politici, his contendunt indicari novitatem Scriptoris Pentateuchi: nam, inquiunt, si eum scripsisset Moses, quorsum Ogi proceritatem ex lecti ferrei magnitudine probasset Israëlitis, qui Ogum ipsum pugnantem, & cæsum deinde, ac humi jacentem conspexerant? Unde factum, ut lectus ille non in Basanitide terra viseretur, sed in urbe Ammonitarum Rabbatha; nisi ex temporum longitudine, quæ omnia mutare consuevit? Responsio est in promtu, etsi Israëlitarum magna pars Ogum ipsum vel vivum, vel cæsum spectaverit, complures tamen ex ingenti eorum numero spectaculo huic non interfuisse; pueros, senes, feminas, ægrotos, absentes. Sciendum præterea non suæ solum ætatis Ebræis, sed futuris etiam legem posuisse Mosem, & historiam scripsisse. Hos ergo ut de portentosa Gigantis illius mole faceret certiores, quæ creditu difficilis erat, lectum ejus prostare ait Rabbathæ, & suis dictis fidem facere. Quod autem diuturnitatis argumentum esse putant, lecti hujus transvectionem ex Basanitica regione in urbem Ammonitarum Rabbatham, id Lectorum æquitati dijudicandum relinquo. Quasi non adversus Israëlitas præliaturus Og, & eventum reformidans, domesticum instrumentum & pretiosam supellectilem in tuto collocare potuerit apud Ammonitas, quos sciebat Israëlitarum armis fore intactos: quasi Basanitidis regionis sectionem pro jure suo vendere non potuerit victor Moses, atque ita lectus ille ferreus ad Ammonitas pervenire.

Syst. Præad. libr. 4. cap. 1. Tract. Theol. cap. 8.

Porro, ut id obiter moneam, non unum hoc extat testimonium apud Veteres, quo lectos ferreos in usu ipsis fuisse cognoscitur. Narrat Thucydides Thebanos excisis Platæis, ex ære ac ferro illic repertis lectos fabricasse, quos Junoni dedicaverunt. Elagabalum quoque solido argento factos habuisse lectos & tricliniares & cubiculares perhibet Lampridius. In aureo lecto triclinari accubuisse Didonem videtur significare Virgilius, cum ait:

Thucyd. libr. 3.

Lamprid. Heliog. cap. 20.

Aulæis jam se regina superbis
Aurea composuit sponda.

Virg. Æn. 1.

Argentea triclinia Punica & Deliaca Plinio memorantur. Quem morem, ut credere par est, ex Syria, in qua sita erat Basanitis regio, Elagabalus, & Dido, & Pœni attulerant. Est apud Plutarchum, Lucullum post debellatos Orientis reges Mithridatem & Tigranem, lectos aureos in triumpho inter manubias traduxisse. Scribit idem Iberum regem, lectum, mensam, & thronum, omnia aurea, ad Pompeium dono misisse. Quamquam & hunc morem multo ante Romani habuerunt. Carvilius Pollio eques Romanus primus inter suos argentum triclinüs addidisse traditur. Lectos quo-

Plin. libr. 33. cap. 11.

Plutarch. Lucull.

Plut. Pomp.

que aureos fecit. Auctor Plinius. Aureo etiam lecto cubiculari Cæsarem in Bithynia fuisse exceptum notat Suetonius. Mentio sit & apud Scævolam, libro tertio Responsorum, grabati argento inaurato tecti. Κλίνας denique ἀργυροπόδας Veteres memorasse reperias. Quod idcirco refero, ut Interpretibus nonnullis reconditum aliquod mysterium hic apud Mosem anxie scrutantibus gratificer.

Plin. l. 33. c. 11, Sueton in Jul. cap. 49. L. 20. §. 8. D. De instruct. vel instrum. Leg.

VIII. Sex illis argumentis ex Aben Ezra sumtis sua subnectit Disputator Theologo-Politicus, quorum primum ab Auctore Systematis Præadamitici jam ante usurpatum arcessit ex his ejusdem capitis Deuteronomii verbis: *Jahir filius Manasse possedit omnem regionem Argob, usque ad terminos Gessuri & Machati, vocavitque ex nomine suo Basan, Havoth Jair, id est villas Jair, usque in præsentem diem.* Ex quibus postremis verbis concludit Disputator, longo post Mosis mortem tempore hæc esse scripta. Nos vero fatemur Scripturæ sacræ reparatorem Esdram, sicubi se darent obscuriores aut difficiliores loci, huc & illuc de suo nonnulla in Libros sanctos explicationis caussa infarsisse. Præterea cum tot descriptionibus propagati sint Codices sacri, ut nullius unquam libri tot extiterint exemplaria, quid mirum si quod alias sæpe evenit, factum hic quoque sit, & adtextæ ad oram à viris piis & doctis notæ in ipsum forte contextum irrepserint? Hujusmodi locum hunc esse utique non negamus.

Septimum argumentum. Tract. Theol. cap. 8. Syst. Theol. libr. 4. cap. 1. Deut. 3. 14.

IX. Quoniam Auctor Pentateuchi de Mose ita loquitur, quasi alia persona sit, eumque variis præterea ornat elogiis, & ipsius prædicat laudes, ac vitia carpit; contra vero in Deuteronomio, ubi Legem ad populum recitans inducitur Moses, & gesta sua narrans de se ipse ex propria loquitur persona & αὐτοπροσώπως; tum deinde post hanc narrationem alia denuo succedit persona, quæ reliqua Mosis acta ad ejus usque obitum persequitur; hinc octavum exurgit argumentum. Cui sic occurritur, supposititiam quoque dicendam Κύρου ἀνάβασιν, supposititios Cæsaris Commentarios, & Josephi libros De bello Judaico, & ipsum Matthæi Evangelium, (uti hac ipsa ratione deceptus asseverabat Faustus Manichæus) in quibus Xenophontis, & Cæsaris, & Josephi, & Matthæi mentio sit, tanquam diversarum ab iis personarum: quod cum futile sit, futile illud quod adversus Mosaicum Pentateuchum objicitur. *Moris Scripturæ sacræ est*, inquit Gregorius Magnus, *ut ipsi qui scribant, sic de se in illa quasi de aliis loquantur. Hinc est enim quod Moyses ait, Erat Moyses vir mitissimus super omnes homines, qui morabantur in terra. Hinc Johannes dicit, Discipulus ille quem diligebat Jesus. Hinc Lucas ait, quod ambularent duo ex discipulis in via, Cleophas, & alius.* Deinde: *Scriptores igitur sacri eloquii, qui impulsu sancti Spiritus agitantur, sic de se in illo testimonium, quasi de aliis proferunt.* Minime porro mirandum est, Mosem alias ubique de se tanquam ex diversa persona, & ἑτεροπροσώπως locutum, propriam induere personam, dum ad Israëlitas verba facit in Deuteronomio: hic enim loquitur, illic scribit: atqui scribenti alienam quidem assumere personam licet, loquenti non licet, & perridiculum sane foret. Quod si virtutes suas jactare alicubi visus est, minime id quidem arroganter fecit, sed pro suo candore; quo fit ut errata ipse sua alias etiam ingenue agnoscat. Sic Josephus Historicus sua sæpe merita decantat, Judæorum omnium prudentissimum esse se quandoque significat, cum & errores suos alias fateatur: nec idcirco tamen ab eo libros ipsius abjudices.

Octavum argumentum. Augustin. adv. Faust. libr. 17. cap. 1. Gregor. Magn. Præf. in Job. cap. 1. Joseph. de bell. Jud. libr. 3. cap. 14. & 24. & De vita sua, sæpe.

X. Quod ad interitus Mosis, sepulturæ, & Ebræorum luctus narrationem pertinet, & reliquorum quæ ad calcem Deuteronomii adtexta sunt, unde nonum colligitur argumentum, pervulgata est omnium confessio, id vel à Josua, vel à Synagoga Magna, vel ab Esdra denique fuisse adjectum. Nam post solutam Captivitatem Babylonicam, & reversos in patriam Israëlitas, Esdræ studio recognitos fuisse Libros sacros suo loco demonstrabimus. Minime vero probabilis videtur Josephi sententia, qui Mosem ipsum suam in literas mortem retulisse vult κατὰ φθόνον, ne se propter virtutem à Deo raptum post obitum Israëlitæ opinarentur. A qua sententia non multum diversus abit Maimonides.

Nonum argumentum. Joseph. Antiq. libr. 4. cap. ult. Maim. in tract. De precib. & ben. Sac. c. 13.

XI. E limbo vero in contextum intrusa videtur vox *Dan*, hoc Geneseos loco, ubi dicitur Abraham hostes Loti *persecutus esse usque Dan.* Constat enim ex decimo octavo libri Judicum capite, longe post Abrahamum, & Mosem etiam, Dan appellatam urbem hanc, quæ prius Lais dicebatur. Vel ipse fortasse Esdras, dum Libros sacros recognosceret, vocabulum Lais sua ætate propter vetustatem & desuetudinem ignotum, trita & usitata voce mutavit. Etsi hac exceptione propositum argumentum satis refellitur, suspicionem tamen meam Lectorem non celabo. Ex duobus fontibus & rivulis Jor & Dan, Jordanis flumen & nomen coaluisse opinio est Hieronymi, & Philostorgii, apud Johannem Antiochensem περὶ ἀρχαιολογίας. Id si sit, certe antequam urbi Lais nomen Dan indidissent Danitæ, alter fontium Jordanis Dan nomen habuit: nam Jordanis nomen Dane urbe vetustius est. Hunc ergo fortasse Dan flu-

Decimũ argumentum. Gen. 14. 14. Jud. 18. 29. Joh. Antioch. apud Salm. in Solin.

violum significavit Moses, cum diceret Abrahamum hostes usque ad Dan esse persecutum. Sed tamen in re incerta nihil pronuntio.

Undecimum argumentum. XII. De nihilo est etiam, quod objicitur ex decimo septimo capite Exodi, ubi
Exod. 16. 35, 36. hæc extant: *Filii autem Israël comederunt Man quadraginta annis, donec venirent in terram habitabilem: hoc cibo aliti sunt, usquequo tangerent fines terræ Chanaan.* Nam cum
Jos. 5. 12. aiunt hæc à Mose scripta dici non posse, quæ post ejus obitum contigerunt, ut liquet ex quinto Josuæ capite, neutiquam ad propheticam facultatem Mosi à Deo concessam attenderunt. Erroribus enim quadraginta annorum addictos à se Israëlitas, Mosi & Aaroni multo ante præsignificavit Deus, ut indicat decimum quartum
Num. 14. 33. caput libri Numerorum. Ergo & jam tum id Mosi innotuisse, cum Manna è cœlo depluit, credibile est. Hoc si minus verisimile esset, quod verisimillimum est, verba hæc ab Esdra, ut alia quædam, inserta diceremus. Prius illud responsum posteriori huic anteponit Abrabaniel.

Duodecimũ argumẽtum. XIII. Similiter cum ait Moses Geneseos sexto capite supra tricesimum: *Reges autem qui regnaverunt in terra Edom, antequam haberent regem filii Israël, fuerunt hi:*
Gen. 36. 31. Deo auctore prænoverat futurum ut aliquando Reges sibi præficerent Israëlitæ. Clarius id ostendunt hæc Deuteronomii: *Cum ingressus fueris terram, quam Dominus Deus*
Deut. 17. 14. *dabit tibi, & possederis eam, habitaverisque in illa, & dixeris: Constituam super me regem, sicut habent omnes per circuitum nationes, eum constitues quem Dominus Deus tuus elegerit de numero fratrum tuorum.* Duodecimo itidem Deuteronomii capite leges statuit de cultu Templi, quod in Chananæa terra nondum subacta extruendum erat, quippe
Deut. 25. 17, 18, 19. futurum id monstrante Deo sciebat. Monet quoque Ebræos alio Deuteronomii loco de exscindenda Amalecitarum gente, postquam Terræ promissæ compotes facti
Tract. Theologico-Pol. c. 8. essent, quod futurum Dei beneficio prævidebat. Ruit itaque duodecimum illud Philosophi Theologo-Politici argumentum.

Decimum tertium argumentum. XIV. Imbecillius etiam est postremum illud, quo concludit Pentateuchum à Mose neutiquam esse scriptum, quod citentur in eo alii Libri, sine dubio à Mose scripti: cujusmodi est Liber Fœderis, & Liber bellorum Dei, & Liber legis Dei,
Exod. 24. 4, 7. Num. 21. 14. Deut. 31. 9. qui Libri vicesimo quarto capite Exodi, & Numerorum vicesimo primo, & Deuteronomii tricesimo primo commemorantur: atque item Canticum, quod repræsentatur tricesimo secundo capite Deuteronomii. Fac enim Libros omnes illos à Mose fuisse scriptos; quoniam ipse res suas, velut ex aliena persona, non ex propria narrauit, consentaneum sane fuit libros quoque suos, ut alienos, non ut suos citare. Mirum præterea est Argutatorem nostrum, virum tam cautum ac suspicio-
Tract. Theologico-Pol. c. 8. sum, nihil ut admittendum censeat, *nisi id quod ex ipsa Scriptura constat, aut quod ex solis ipsius fundamentis legitima consequentia elicitur; at non ex eo quod rationi consentaneum videtur*; pro certo tamen sumere Amalecitanum bellum & Israëlitarum stationes scriptas fuisse in libro Bellorum Dei, atque hunc proinde Librum Mosem auctorem habuisse; quoniam tum stationes Israëlitarum, tum Amalecitanum bellum constat à Mose fuisse scripta: quæ valde incerta sunt & dubia. De scriptore libri hujus Bellorum Dei alia omnia censent Ebræi Doctores, alia & Christiani plerique;
Num. 21. 14. cum sacer contextus habeat יֵאָמֵר, *dicetur*, non *dictum est*: unde efficitur Librum hunc à Mose laudari, non quasi jam scriptum, sed quasi olim scribendum; quem propterea librum Judicum esse opinatur Aben Ezra. Non librum, sed carmen ἐπινίκιον alii interpretantur; carmen, inquam, tritum ore vulgi ad victorias Ebræorum concelebrandas, statim post pugnam conditum, quod in rei testimonium affert Moses, cum Pentateuchum diu post rem gestam scriberet. Eadem confidentia de Libro illo Fœderis disputat Philosophus Theologo-Politicus, quem pauculos illos habuisse versiculos statuit, qui leguntur in Exodo, à versu vicesimo secundo capitis vicesimi, ad caput usque vicesimum quartum; atque iis contineri fœderis leges à Deo cum Ebræis initi. Id si sit, ipse ergo Decalogus fuerit extra leges fœderis hujus; fuerit & præceptum Circumcisionis, quæ tamen signum fuit perpetuum fœderis Deum inter &
Syst. Præad. libr. 4. cap. 11. Ebræos. Quæ quam inepta sint & absurda manifestum est. Addit Auctor Systematis Præadamitici Mosem laudare non potuisse Librum illum bellorum Dei, qui res in Arnon ab ipso Mose gestas continebat, ac proinde Pentateuchum Mosem auctorem non habere: suspicatur autem ex diurnis Mosis Commentariis conflatum fuisse Librum bellorum Dei; ex hoc Pentateuchum fuisse exceptum. Verum quoniam de genuina loci hujus scriptura non satis constat, nulla inde potest certa exsculpi sententia. Confer Ebraica commatis hujus verba, cum Septuaginta Seniorum interpretatione, & cum Vulgata, & Arabica, & Syriaca, & Paraphrasi Onkelosi, fateberis non ex iisdem verbis tam diversos sensus extitisse.

Decimum XV. Atque hæ demum rationes sunt, quibus Pentateuchum à Mose abjudicare instituit

instituit male feriatus ille Disputator, quarum partem aliquam è Leviathane Thomæ Hobbesii Angli mutuatus est; partem è Præadamitico Systemate. Prudenter vero factum ab eo est, quod cum alia argumenta è Libro hoc in usus suos sumeret, postremum ut invalidum prorsus & imbecille sprevit. Nititur illud hoc loco Deuteronomii: *In Seïr autem prius habitaverunt Horræi, quibus expulsis atque deletis, habitaverunt filii Esau, sicut fecit Israël in terra possessionis suæ, quam dedit illi Dominus.* His significari putat Præadamiticus Auctor, Horræos ab Idumæis de monte Seir fuisse dejectos, quemadmodum ab Israëlitis Idumæi postea ex eodem monte exterminati sunt. Quod cum non ante Davidem contigerit, sequitur Davide recentiorem esse Pentateuchum. Lectores & Interpretes, vestram fidem! Testimonium hoc versate, evolvite, expendite; tum si vel verbulum unum eo vergere deprehenderitis, quod Idumæos finibus suis ab Ebræis depulsos significet, manus dabo. Quod si quis tamen pertendat, scripta saltem hæc fuisse postquam promissam terram armis invaserunt Ebræi, proindeque post Mosem; respondebimus jam tum Rubenitas, Gaditas, & dimidiam Manassæorum partem, Amorrhæorum & Basanitarum sedes occupasse, cum hæc à Mose scriberentur.

quartum argumentum. Hobbes Leviath. cap. 33. Deut. 2. 12.

XVI. Decimum quintum argumentum suppeditat Andreas Masius, eruditissimus libri Josuæ Interpres, ex Cariath-Arbe, quæ sæpe in libris Mosis Hebron appellatur, cum id nominis ab Hebrone Calebi filio ipsi obtigerit post subactam ab Ebræis Chananæam terram. Verum responsionem idem Masius suggerit, eam nempe quam supra jam adhibuimus, unum id esse ex insertis ab Esdra in librum hunc additamentis; & sic appellatam urbem notiori nomine, קִרְיַת סֵפֶר.

Decimum quintum argumentum. Mas. Præf. Comm. in Jos.

XVII. Decimum sextum oritur argumentum ex posteriore ad Timotheum Epistola, quæ Jannis & Mambris magorum Ægyptiorum Mosis adversariorum nomina refert, quorum nullum extat in Exodo vestigium: item ex Epistola ad Ebræos, ubi Moses ardentem montem conspicatus, dixisse fertur, *Exterritus sum & tremebundus:* quæ in Exodo nusquam comparent. Unde concludi posse videtur, luxatum saltem, interpolatum, ac mutilum ad nos Pentateuchum perveniisse, cuique propterea nulla fides adjungenda sit. Sed non ita est: nec enim ex Pentateucho excepta hæc esse dicimus, sed ex vetustis potius historiis, quas temporum diuturnitas consumserit. Cujusmodi multas Judaicam ἀρχαιολογίαν complexas intercidisse scimus.

Decimum sextum argumentum. 2. Tim. 3. 8. Ebr. 12. 21.

XVIII. Denique quod volumina Legis ab impio Antiocho conscissa & concremata fuisse referant Machabaici libri, usuramque eorum prohibitam ac morte punitam; absurda hæc incessit nonnullis opinio, veros ac germanos Scripturæ sacræ libros ab hoc tempore fuisse abolitos; qui vero hodie superstant, in priorum locum suppositos demum fuisse. Quasi vero qui omnes Legis codices conquirebat Antiochus, omnes reperierit; nec in tota passim Judæa latebræ ullæ fuerint, in quibus tuto occuli potuerint Volumina sacra: quasi non in exoticis Bibliothecis, & Alexandrina præsertim, quæ erat extra ditionem Antiochi, extiterint Codicum sacrorum exemplaria, & Septuaginta Senum interpretatio; quasi Israëlitis, quos sedibus suis moverat Salmanasar, penitus exciderit Scripturæ sacræ studium, omnesque hi Codices abjecerint. Furorem igitur Antiochi aliqua Librorum illorum exemplaria evasisse indicat Machabaicus ipse Scriptor, cum ait deinde jejuniis maceratos Israëlitas, ciliciis indutos, cinere conspersos, vestibus laceros, *expandisse libros Legis:* & in Epistola ad Spartiatas solatio sibi fuisse Libros sanctos scribit Jonathas, & populus universus Judæorum. Pari propemodum responsione elevatur argumentum, quod ex illato Hierosolymis à Nabuzardane incendio, & ex combustis à Manasse Codicibus sacris petitur. Quo argumento adductos fuisse videmus Clementem Alexandrinum, Chrysostomum, Theodoretum, aliosque complures, ut crederent Esdram Spiritu sancto afflatum sancta Volumina penitus consumta reparasse. Quod & Scriptori libri quarti Esdræ, homini male & inepte fraudulento videtur fuisse persuasum.

Decimum septimum argumentum. 1. Mach. 1, & seq. 1. Mach. 3. 48. 1. Mach. 12. 9. Clem. Al. Str. 1. Chrysost. Hom. 8. in Epist. ad Ebr. Theod. Præf. in Cantic. 4. Esdr. 14. 21, & seq.

XIX. Quod autem subjicit Scriptor uterque, Præadamiticus, & Theologo-Politicus, nonnulla in Mosaicis libris occurrere, vel obscura, vel inordinata, vel mutila, quoniam minime pertinet ad propositum hoc opus, ad accuratum examen neutiquam revocabimus, quod ab aliis multum ac sæpe factum est; hac præscriptione contenti, Verbum Dei, primum lapidibus, tum deinde libris, chartis, membranis fuisse mandatum & hominum manibus vulgo usurpatum; vere thesaurum in vasis fictilibus; primum digito Dei, aut Mosis fuisse scriptum; tum deinde digitis aliorum hominum, eorumque sæpe incuriosorum, aut socordium, aut indoctorum: hinc in leviculis quibusdam rebus, ad fidei dogmata neutiquam pertinentibus mendas, si forte, aliquot irrepsisse; nec in Pentateucho solum, sed & in reliquis Scripturæ sacræ libris vitia hujusmodi inoleviisse; ut ex תִּקּוּן סְפָרִים, hoc est, *emendationibus Scribarum*, &

Levicula quædam mendæ Pentateuchi ac reliquorum etiam Scripturæ sacræ librorum Codices inseserunt.

ex variis Lectionibus Orientalium & Occidentalium, & ex illis Ben Aſcher & Ben Nephthali apparet. Qua re nihil de Librorum illorum auctoritate decerpitur: nihilo ſane magis ac aureorum minueretur pretium, ſi vel detritus eſſet ſacculus, vel inquinatus; nihilo magis ac labefacta eſt Lex, comminutis à Moſe lapidibus illis ſcriptis digito Dei. Neque eo tamen favere vel tantillum volumus nefariæ Muhammedanorum, Anabaptiſtarum, & Servetanorum doctrinæ, qui depravata penitus & adulterata ſciſcunt Veteris Teſtamenti volumina; non in minutis tantum, quod facile concederemus, ſed in gravioribus etiam, quod falſum eſſe viri docti pluribus jam demonſtrarunt.

Sed de Moſe ſatis multa; cui quoniam Deus non per ænigmata & figuras, non per viſa aut ſomnia, quemadmodum reliquis Prophetis futura revelavit, ſed palam & aperte, *ore ad os*, ut habet Scriptura ſacra, & *facie ad faciem*; propterea maximi ſunt ad propoſitum opus momenti, quæcunque de Chriſto vaticinatus eſt; idcirco hoc argumentum paulo fuſius ſumus perſecuti: cum præſertim Pentateuchus ſit quaſi ſummarium Judaicæ religionis, fœdus Dei ac leges complexum, reliqui vero Libri velut appendices. Unde Rabbini docent teneri unumquemque Pentateuchi exemplar habere penes ſe; Prophetarum autem aut Hagiographorum, non item. Sed tamen pergamus ad reliqua.

Num. 12. 16. Deut. 34. 10.

DE LIBRO JOSUE.

I. *Diſputatur de Auctore libri Joſuæ. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Joſuæ adſcribitur, ejuſque probatur γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum* VI. *Quartum argumentum.* VII. *Quintum argumentum.* VIII. *Sextum argumentum.* IX. *Septimum argumentum.* X. *Octavum argumentum.* XI. *Nonum argumentum.* XII. *Hercules idem ac Joſue.* XIII. *Unicus fuit Hercules.* XIV. *Explicatur denuo* 1. *Mach.* 12. 21. *in quo agitur de Judæorum & Spartanorum conſanguinitate.*

Diſputatur de Auctore libri Joſuæ. Variæ opiniones proponuntur:

I. QUONIAM Joſue imaginem Chriſti Domini, non nomine ſolum, ſed rebus etiam geſtis præfert, cum quæ Legi deerant impleverit Chriſtus Jeſus, quemadmodum quæ Moſes Legiſlator præſtare non potuerat, Iſraëlitas nempe in Terram ſanctam inducere, ejuſque compotes facere, id Joſue executus ſit; idcirco non tam ſpectandus eſt ipſius Liber, qui nulla nobis ad præſens inſtitutum utilia ſuppeditat vaticinia, quam Joſue ipſe. Nos tamen de utroque diſputabimus, ac primum de Libro, cujus Auctor & ætas à viris doctis vocantur in dubium; aliis ad Eleazarum Pontificem, ad Samuelem nonnullis, quibuſdam ad Iſaiam, pluribus cum ad Eſdram referentibus. Auctor quidem Synopſeos quæ Athanaſio tribuitur Librum hunc a Joſua abjudicat, Auctorem ipſe non aſſignat. Theodoretus excerptum putat ex Libro Juſtorum, qui laudatus eſt decimo capite libri Joſuæ. Andreas Maſius Eſdram, ſive ſolum, ſive virorum doctorum æqualium ſuorum ſtudiis adjutum, Dei inſtinctu Librum hunc, atque item alios, ex variis Annalibus, qui tum magna cura in Templo aſſervabantur, compilaſſe putat. Hugo Grotius elaboratum conjicit poſt tempora Salomonis; tum quod aliquoties occurrat illa temporis notatio, *Uſque in præſentem diem*; tum etiam quod capite nono ſupra decimum mentio fiat terræ Cabul, quæ ab Hiramo Salomonis coævo id nomen accepit, ut habet liber tertius Regum; & quod capite eodem narrentur ea de Danitis, quæ Judicum demum tempore contigerunt. Joſua quoque recentiorem putat Thomas Hobbeſius, propter frequentem iterationem horumce verborum: *Uſque in præſentem diem*; tempus autem non definit. Ex laudatione libri Juſtorum, apographum librum arbitratur Auctor Syſtematis Præadamitici, non autographum. Eamdem habet cauſſam, & alias pleraſque, Diſputator Theologo-Politicus, cur in ævum Joſua poſterius libri hujus lucubrationem rejiciat; puta quod ſub finem ſexti capitis fama Joſuæ per omnem terram vulgata dicatur; quod capite octavo & undecimo, quæcunque præceperat Moſes, præſtitiſſe dicatur; quod in calce Libri, ipſius obitus, & res poſt ejus obitum geſtæ narrentur; quod ſub finem decimi ſexti capitis, ea de Chananæis Gazeritanis referantur, quæ primo libri Judicum capite recitantur, tanquam Joſua demum defuncto acta; quod nar-

Theodor. quæſt. 14. in Joſ.
Joſ. 10. 13.
Maſ. Præf. Comm. in Joſ. & in Joſ. 10. 13.
Grot. in Joſ. Joſ. 4. 9. & 6. 25. & 15. 63. Joſ. 19. 27. 3 Reg. 9. 13. Joſ. 19. 47. Jud. 18. 29.
Hobb. in Leviath. cap. 33. Syſt. Præad. c. 1. Tract. Theologico-Pol. cap. 8.
Joſ. 6. 27. Joſ. 8. 35. & 11. 15. Joſ. 16. 10.
Jud. 1. 29.

rationi huic, & alteri quoque de Jebusæis, quæ est in fine decimi quinti capitis, apposita sit illa notatio temporis quam dixi, *Usque in præsentem diem*; quod historia Calebi, quæ narratur commate decimo tertio & sequentibus capitis decimi quinti, post Josuæ obitum evenisse dicatur in primo libri Judicum capite; & quod Josua recentior videatur historia Aræ illius ingentis, ad ripam Jordanis à Rubenitis, Gaditis, & dimidia Manassæorum parte exstructæ, quæ vicesimo secundo capite refertur, & nullam habet Josuæ mentionem; quippe cum veri haudquaquam simile sit decem tribuum adversus fratres suos conjurationi Josuam non interfuisse; & quod decimo capite legatur, neque ante Josuam, neque consequenti deinde tempore tam longum præteriisse diem, qualis ille fuit, quo Solem Deus stitit, velut ad nutum Josuæ; ac concludit demum librum Justorum, qui hoc ipso laudatur capite, fœtum esse Josuæ; at libri hujus qui Josuæ nomen sibi præscripsit, tempus non determinat. Jos. 22. 10. & seq. Jos. 10. 14. Jos. 10. 15.

II. Contra vero è Veteribus ac Recentioribus longe plures, imprimisque Thalmudistæ in Baba batra, primo capite, à Josua ipso scriptum esse arbitrantur; his persuasi verbis quæ extant in postremo Libri capite: *Scripsit quoque Josue omnia verba hæc in volumine Legis Domini.* Atque ea profecto, si quis animum advertat, sunt ejusmodi, ut prorsus significent Josuam ad exemplum Mosis res à se gestas literis commendasse, & Librum suum ad calcem libri Legis à Mose scripti adjecisse, quemadmodum ei adjunctus nunc quoque est. Sic intellexit & expositit Chaldæus Interpres, quem penes se habebat Masius. Confirmatur id testimonio Sirachidæ, cum ait Josuam Mosis successorem fuisse ἐν προφητείαις, hoc est in Librorum sacrorum, qui divinitus inspirati sunt, scriptione. Libri præterea vetustatem arguit istud capitis decimi sexti libri tertii Regum comma: *In diebus ejus ædificavit Hiel de Bethel Iericho: in Abiram primitivo suo fundavit eam, & in Segub novissimo suo posuit portas ejus; juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Iosue filii Nun.* Quod liquido depromtum est ex sexto capite libri Josuæ: *In tempore illo imprecatus est Iosue dicens, Maledictus vir coram Domino, qui susciaverit & ædificaverit civitatem Iericho: in primogenito suo fundamenta illius jaciat, & in novissimo liberorum ponat portas ejus.* Ergo saltem libris Regum vetustior est liber Josuæ. Adde & verba ista Calebi è capite decimo quarto: *Hodie octoginta quinque annorum sum; sic valens ut eo valebam tempore, quando ad explorandum missus sum: illius in me temporis fortitudo usque hodie perseverat, tam ad bellandum, quam ad gradiendum: da ergo mihi montem istum.* Quæ respexisse videtur Sirachides cum hæc scriberet: *Et dedit Dominus ipsi Caleb fortitudinem, & usque in senectutem permansit illi virtus, ut ascenderet in excelsum terræ locum.* Ex nominibus etiam mensium, si non demonstrari, at conjici certe potest Libri hujus antiquitas. Sciendum est enim ante Babylonicam Captivitatem menses Ebræorum appellatos vulgo fuisse ex ordine & numero quem inter se habebant. Itaque non aliter quam mensem primum, secundum, tertium, aliosque deinceps, sacri Scriptores Captivitate vetustiores nuncupant. In Babyloniam autem delati Israëlitæ, usu quotidiano & consuetudine Chaldæorum, & tractu temporis paulatim nomina mensium illic usitata asciscere insuefacti sunt. Eapropter in scriptis Captivitate recentioribus crebro occurrunt, velut in libris Esdræ, & Estheris, in Aggæo, Zacharia, Barucho, Daniele, & Machabaicis. Atqui in libro Josuæ menses Babylonicis nominibus haudquaquam affectos reperias, sed iis quæ ex ordine & numero quem inter alios obtinent, ipsis debentur. Verumtamen cum in Scriptoribus sacris Captivitate recentioribus menses etiam aliquando ex numero suo & ordine appellentur, rationi huic vim conjecturæ tantum, auctoritatemque tribuimus. Cum nihil autem Ecclesiæ decretis super hoc Libro determinatum sit, præterquam sacrum esse, & in priscum sacrorum Voluminum Canonem receptum, id modo jam constet quod negari utique non potest, etiamsi incerti Auctoris & temporis esse concederemus, quemadmodum ex hac opinionum varietate credi potest, genuinum tamen eum esse constaret: cum ex prima Definitionum nostrarum genuinus liber ille sit, qui ab eo Auctore scriptus est, à quo scriptus esse dicitur, & eo circiter tempore quo scriptus esse fertur. Jos. 24. 26. Eccl. 46. 1. 3. Reg. 16. 34. Jos. 6. 25, 26. Jos. 14. 10, 11, 12. Eccli 46. 11. *Josua adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.*

III. Poteramus itaque eorum omnium qui Josuæ ipsum eripere conantur, argumenta contemnere. Nihilo minus hæc quoque refellemus, ut retusis omnibus Adversariorum telis, tum maxime appareat opinionis illius firmitas, quæ in Josuam opus hoc transscribit. Primum argumentum subministrat decimum caput, in quo, ut dixi, citatur Liber Justorum, Josua recentior, vel æqualis, ut qui Gabaonitanæ pugnæ à Josua commissæ videatur meminisse: unde sequitur Libro Justorum recentiorem esse Librum Josuæ nomine inscriptum, ac multo etiam magis ipso Josua. Tantum certe apud Masium, accuratissimum libri hujus Interpretem valuit istud argumentum, ut ex eo longe post ætatem Josuæ elucubratum esse concluderet: quod & *Refelluntur argumenta Adversariorum.* *Primum argumentum.* Jos. 10. 13. Mas. in Jos. 10. 13.

Theodor. Interr. 16. in Jos. antea fecerat Theodoretus. Explicatus sanequam difficiles habet iste locus: nam primum non satis extat an tota rei gestæ historia in Libro Justorum scripta fuerit; an ea tantum verba quæ proxime præcedunt: *Steteruntque Sol & Luna, donec ulciscceretur se gens de inimicis suis*; an quædam per figuram & poëtice dicta in Libro Justorum, cujusmodi multa in Libris sacris occurrunt, Josue ad rem veram accommodaverit; an generatim in eodem Libro prænuntiata, huic miraculo aptaverit. Deinde magna est inter Scripturæ sanctæ Interpretes de Libro Justorum concertatio, Judæos præsertim, qui multum hic pro more suo nugantur. Censent quidam ex illis hunc esse librum Geneseos, alii Exodi, alii quinque libros Legis, quibus justorum virorum Abrahami, Isaaci, Jacobi, & aliorum gesta continentur: in iis enim Deum polliceri aiunt se in Israëliticæ gentis gratiam prodigia editurum, cum ait in Exodo: *Signa faciam, quæ nunquam visa sunt super terram, nec in ullis gentibus.* Masius Annales rerum ab Israëlitis gestarum intelligit. Masio assentiuntur Junius & Tremellius, nec ab eo multum recedit Bonfrerius. Grotius carmen ἐπινίκιον notari vult, statim post reportatam de Gabaonitis victoriam compositum, & inter Ebræos pervulgatum, cujus auctoritate rei incredibili quam narrabat, fidem fecerit Josue. Mihi probabile fit librum fuisse παρανετικὸν, ad pie sancteque vivendum homines informantem; in quo fortasse scriptum erat, quod sæpe in Libris sacris scriptum legimus, debere se viros pios Deo in tutelam ac fidem totos committere; hoc si faciant, futurum haud dubie, ut præsenti eos adversus hostes Deus auxilio prosequatur: & quemadmodum ut ab hostili impetu tuti essent, maris fluctus inhibuit, ita eum vel ipsos siderum cursus moraturum, quoad hostes suos ulciscantur. Quod cum re contigisset, dignum censuit Josue populo significare quam promissorum memor esset Deus, ut intelligerent ecquam reliquis ipsius pollicitationibus fidem deberent adhibere. Hoc posito jam facile objectum argumentum discutiemus: potuit enim multo ante Gabaonitanam pugnam scriptus esse hic Liber, & vulgi manibus tritus, vel in sacris tabulariis reconditus, ut in Templo servatum deinde fuisse docet Josephus. Sin Grotii aut Masii sequare sententiam, facile quoque te expedies: nam carmen illud ἐπινίκιον, aut Annales statim post Gabaonitanum prælium scripti fuerunt: at annis aliquot post rem gestam, & in summa senectute Librum suum exaravit Josue, ut ex postremo ejus capite cognoscitur. Itaque narrationi suæ fidem conciliat libri coævi & vulgo noti testimonio. Rabbini vero, qui vel aliquos, vel omnes Pentateuchi libros hic notari putant, extra omnem teli jactum longe sunt.

Exod. 34. 10.

Joseph. Antiq. libr. 5. cap. 1.

Secundum argumentum.

IV. Secundum argumentum conflant Masius, Grotius, Hobbesius, & Disputator Theologo-Politicus, ex frequenti hac temporis notatione, *Usque in præsentem diem*, quæ longi temporis intervallum significat. Verum cum hunc Librum scripserit Josue jam senex, ut jam monui, pridem ea facta erant, quæ *Usque in præsentem diem* perseverasse ait: cum autem mutationem aliquam rebus iis inferre potuisset quantacunque hæc temporis diuturnitas, (multis enim annis Israëlitis præfuit) res in eodem statu mansisse notandum duxit. Responsioni huic fidem conciliat Matthæus, qui cum Evangelium suum non multis post Christi necem annis scripserit, usus est his verbis: *Propter hoc vocatus est ager ille Haceldama, hoc est, Ager sanguinis, usque in hodiernum diem.* Et alibi: *Et divulgatum est verbum istud apud Judæos usque in hodiernum diem.* Pari exceptione solvitur simile argumentum, quod cudit Theologo-Politicus Argutator ex hoc loco decimi capitis: *Stetit itaque Sol in medio cæli, & non festinavit occumbere spatio unius diei. Non fuit antea, nec postea tam longa dies.* Nec enim pridie aut nudius tertius evenerat hoc prodigium, sed ante multos annos quam hæc scripta sunt.

Hobb. Leviath. cap. 33. Tract. Theologicop. cap. 8.

Matth. 27. 8.

Matth. 28. 15.

Jos. 10. 13. 14.

Tertium argumentum.

V. Tertio argumento caussam præbet decimum nonum caput libri Josuæ, ubi mentio fit terræ Cabul; cui id nominis tributum putant Masius & Grotius ab Hiramo Tyri rege, ut est nono capite libri tertii Regum. Quasi eadem sit utraque terra Cabul, quæ penitus diversæ sunt: altera enim, regiuncula est viginti constans oppidis; altera, vicus in confiniis Ptolemaidis: utraque in tribu Aser. Distinxit eas Josephus: alteram enim appellat γῆν χαβαλὼν, libro octavo ἀρχαιολογίας, alteram χαβωλὼ κώμην, in libro De vita sua.

Jos. 19. 27. 3. Reg. 19. 13.

Joseph. Antiq. libr. 8. cap. 2.

Quartum argumentum.

VI. Indidem ex decimo nono capite libri Josuæ quartum oritur argumentum, quod & à Masio usurpatur. Nam quæ illic narratur Danitarum expeditio adversus Lazem, ea post mortem Josuæ contigit Judicum temporibus, quemadmodum ex decimo octavo capite libri Judicum scitur. Igitur unum hoc est ex additamentis, quæ huc illuc in Libros sacros infarsit Esdras, ad pleniorem rerum intelligentiam. Nam cum assignatam Danitis portionem descripsisset Josue, aliamque deinceps armis ipsi quæsissent, merito id Esdras supplendum duxit. Clausulam ergo hanc si detrahas, nihilominus constabit sententia, neque luxatum orationis contextum aut pendulum

Jos. 19. 47. Jud. 18. 29.

deprehendes. Quod miror Masium virum doctum non vidisse, aut visum non probasse, cum in libris Mosis idem factum confessus sit. Simili modo intrusos in caput vicesimum primum versus duos reperies, quos vetusta Ebræorum exemplaria non agnoscunt; teste R. Davide Kimchi. Infarta quoque videtur clausula, quæ decimo quinto capite libri Josuæ, commate decimo quarto, & sequentibus quinque continetur; nam quidquid illic de Calebo, & extinctis ab eo tribus Enaci filiis, & de Dabira ab Othoniele expugnata, & nuptum ei data Axa Calebi filia, & addicta doti Dabira urbe, cum fundis irriguis, videntur post mortem Josuæ contigisse, ut colligitur ex primo libri Judicum capite. Agnovit id Theodoretus, & ut libros Josuæ & Judicum conciliaret, prophetice illic prænuntiatam rem dixit, hic vero eventu comprobatam. Quin & Adonisedecum regem Hierosolymæ, cujus infelix prælium, fuga, & supplicium capite decimo libri Josuæ describuntur, eumdem esse censuit ac Adonibezecum, Bezecæ regem, cujus item primo libri Judicum capite adversa pugna, fuga, & interitus narrantur: atque illic rem itidem prædictam, hic fuisse completam. Quod non ita est: nam illi Adonisedeco, huic Adonibezeco nomen fuit: ille Hierosolymæ rex fuit, hic Bezecæ, cujus situm describunt Eusebius & Hieronymus in Libro De locis Ebraicis: ille Gabaone victus est, hic Bezecæ: ille ferro confossus, de stipite suspensus, Macedæ sepultus est; hic truncatis manibus & pedibus, Hierosolymam adductus, ibi demum occubuit. Tam parum autem sibi constat hoc loco Theodoretus, ut quamvis in Josuæ libro res fuisse prædictas notaverit, quæ in priore libri Judicum capite gestæ narrantur, tamen prius illud caput ἀναπεφαλαίωσιν esse pronuntiet rerum sub Josua actarum. Sed revertamur ad Calebum, Othoniele, & Axam, de quibus quidquid narratur hoc loco Libri Judicum, putat Grotius esse ἐπάνοδον ad ea quæ vivo Josua gesta fuerant: sed prorsus repugnat orationis series hoc capite. Nam primum ait: *Post mortem Josue consuluerunt filii Israël Dominum, dicentes: Quis ascendet ante nos contra Chananæum, & erit dux belli? dixitque Dominus, Judas ascendet.* Et mox: *Ascenditque Judas, & tradidit Dominus Chananæum ac Pherezæum in manus eorum.* Tum deinde: *Et postea descendentes pugnaverunt contra Chananæum qui habitabat in montanis, & ad meridiem, & in campestribus. Pergensque Judas contra Chananæum qui habitabat in Hebron, percussit Sesai, & Ahiman, & Tholmai: atque inde profectus abiit ad habitatores Dabir.* Et continuo: *Dixitque Caleb: Qui percusserit Carjath-Sepher, & vastaverit eam, dabo ei Axam filiam meam uxorem.* Vides hæc ita connexa & colligata, tum verbis, tum rebus ipsis, ut ab ipso initio continuata serie manifesto profecta sint. Atqui initium illud est: *Post mortem Iosue*: unde efficitur post Josuæ mortem evenisse, quæ his subnexa sunt. At hæc eadem, quæ de Calebo, Othoniele, & Axa in decimo quinto capite libri Josuæ referuntur, plane illuc videntur intrusa: nam cum tribus Judæ sortem describat χωρογραφικῶς, postquam ad Calebi portionem ventum est, adjiciendum putavit Esdras ad pleniorem rei expositionem, quæ in libro Judicum de trium Enaci filiorum interitu, de Othoniele & Axa habebantur. Atque ea sunt hujusmodi, ut inde secluſa, integrum & cohærentem orationis contextum relinquant. Porro quæ illic describitur sors Judæ, ut & aliæ sortes, non statim ut singulis tribubus assignatæ sunt à Josua, in earum ditionem continuo cesserunt: nondum enim edomita fuerat penitus & subacta Chanaanitis regio; sed potius ex hac divisione intelligebat unaquæque tribus, quæ sibi deinceps regio armis adorienda esset & expugnanda. Quod tamen pro virili non egerunt, dum paratam illis victoriam præstabat Deus. Quamobrem remollescentibus quiete & luxu animis, nec deinde hostes exscindere potuerunt, cum maxime vellent; id permittente Deo, *ut in eis erudiret Israëlem.* Ab ea opinione non recedunt Ebræi Doctores. Videtur autem libri Judicum Scriptor horum bellorum privatim à singulis gestorum summarium in prius caput conjecisse; quamquam & in sequentibus plurima habentur generis ejusdem. Liquet etiam ex iis quæ ad calcem capitis decimi sexti in Septuaginta Senum interpretatione leguntur, nec in Ebraico exemplari uspiam extant, adventitia quædam & extranea in Libro hoc reperiri.

Maſ. Præf. in Jos. Jos. 21. 35, 36. Theod. Interr. 1. in Jud. Judic. 1. 1, 2. Jud. 1. 4. Jud. 1. 9, 10. Jud. 1. 12. Jos. 3. 1.

VII. Quod famæ suæ celebritatem jactat Josue sexto capite, & accuratam Mosaicis legibus obtemperationem aliis locis prædicat, indignum ipsius modestia censet Philosophus Theologo-Politicus; proindeque alteri adscribendum hunc Librum arbitratur. Idem jam supra objectum adversus libros Mosis argumentum refellimus; ex quo pari jure concludi potest Pauli Epistolas aliquot, Pauli non esse, quod in iis pietatem suam & benefacta, ac eximias dotes Paulus commemoret; & Cæsaris Commentarios, Cæsaris non esse, quod in iis Cæsaris virtutes & præclara facinora celebrentur. *Quintum argumentum.* Jos. 6. 27. Jos. 8. 35. & 11. 15.

VIII. Quod postremo capite obitus Josuæ, & res post ejus obitum gestæ nar- *Sextum ar-*

gumentum. Syit. Præad. libr. 4. cap. 1.

rentur, hinc effici putat Philosophus Theologo-Politicus alterius esse quam Josuæ: quod ex Grotio & Præadamitico patrono sumsit. Cui rationi parem adhibebimus responsionem, quam simili adversus Mosis libros argumento adhibuimus; nempe hæc vel à Samuele, vel ab Esdra illuc fuisse adtexta.

Septimum argumentum. Jos. 16. 10. Jud. 1. 29.

IX. Objicit præterea versum postremum decimi sexti capitis, in quo legitur Chananæos Gazeritanos ab Ephraimitis neutiquam fuisse deletos, sed vectigales factos: quæ quoniam reperiuntur itidem in primo libri Judicum capite, Librum illum recentiorem esse Josua concludit. Frivola ac futilis argumentatio: nam res quæ fiunt, ei necessario illigantur tempori, quo fiunt. At quæ factæ non sunt, nulli certo adnectuntur tempori, nec ulla ætas est, qua factas non esse jure dici non possit. Ut si quis dicat in Vita Tiberii à Romanis deletam non fuisse Germanorum gentem, hoc ipsum in Vita Vespasiani dicere poterit. At si Gallos dicat à Cæsare domitos, res hæc illigabitur decennio illi quo gesta est, neque ultro, citroque vagabitur. Itaque cum ait Josue Gazeritanos ab Ephraimitis non fuisse excisos, idem dicere licet de sequenti ævo, quo nec excisi sunt.

Octavum argumentum.

X. Infitiale vero est octavum argumentum, propterea que invalidum ac leve; nam quod nulla fiat Josuæ mentio in historia conjurationis decem tribuum adversus Gaditas, Rubenitas, & Manassæorum partem, quæ vicesimo secundo Josuæ capite facta narratur propter Aram illam ingentem in ripa Jordanis erectam, hinc concludit Adversarius Theologo-Politicus defuncto jam Josua hæc evenisse. Quid si tunc æger erat Josue? quid si aliis negotiis districtus? Sed cur ad eas præscriptiones confugimus, cum in hoc ipso capite tutissima nobis pateat defensio? narrat quippe sacer Scriptor Rubenitas, Gaditas, & dimidiam Manassæorum partem, post domitam Chanaanitidem in proprias sedes à Josua dimissos, cum ad tumulos Jordanis pervenissent, antequam disjungeretur, immanem illam Aram molitos esse, quæ reliquos Israëlitas concitavit. Vides connexionem rerum & temporum: à Josua dimittuntur Rubenitæ cum sociis, iter faciunt versus fines suos, veniunt ad Jordanem, Aram extruunt, tumultuantur Ebræi reliqui, legatos mittunt, excusationem accipiunt: hæc intra paucos dies & vivo Josua evenisse planissimum est.

Nonum argumentum. Jos. 24. 25, 26.

XI. Capite postremo Josuæ, hæc leguntur: *Percussit ergo Josue in die illo fœdus, & proposuit populo præcepta atque judicia in Sichem. Scripsit quoque omnia verba hæc in Volumine Legis Domini.* Ex his verbis recte collegimus Librum hunc Josuam auctorem habere. Sed mirare ingeniorum dissensionem: contrarium inde effici putat Scriptor Theologo-Politicus: nam pactum illud, inquit, à Josua & populo cum Deo initum, descriptum est in volumine Legis Domini, quod alterum pactum populi cum Deo continebat. Atqui nullus extat liber, in quo utrumque pactum extet; periisse ergo librum hunc dicendum est. Verum à Disputatore nostro quæsitum velim, an non vicesimo nono, aliisque Deuteronomii capitibus alterum habeatur pactum; an non item vicesimo quarto Josuæ capite postremum descriptum extet. Supereſt igitur liber, in quo habetur utrumque pactum, Pentateuchus nempe iis auctus, quæ Josue adjecit, Libro nempe hoc, qui Josuæ nomen præfert.

Hercules idem ac Josue.

XII. Hæc habui de libro Josuæ quæ dicerem: nunc agamus de ipso Josua; qui quoniam Mosis administer fuit, & rerum gestarum particeps ac socius, hinc effectum est, ut falsis eum nominibus, perinde ut Mosem ipsum dissimularit consequens ætas, & actorum ejus dicta primum inter Chananæos & Phœnices, inde in remotiores gentes fama, innumeris subinde figmentis aucta accreverit. Josuæ ergo optime demonstraverimus vetustatem, si vetustissimarum fabularum integumentis involutum eum deprehenderimus. Constat inter eruditos Josuæ impositam esse Herculis personam. Id

Voss. De idol. libr. 1. cap. 26.

uberrime demonstravit Gerardus Johannes Vossius in libris De idololatria. Argumenta ejus in pauca contraham. Hercules Indos bello appetiisse dicitur, quod in Syria & Arabia bella gesserit Josue: terræ enim omnes ultra mare Mediterraneum sitæ, Indiæ nomine olim à Græcis appellabantur. Hercules Diis adversus Typhœum, aliosque Gigantes præliantibus opem tulit: Josue bella Dei gessit adversus Chananæos, aliosque Terræ promissæ incolas, viros giganteæ proceritatis. Fuit unus ex illis Og rex Basan, cujus lectus ferreus novem cubitos longus erat, latus quatuor: is est ipse Typhœus, ut ostendunt nominum significationes; nam hoc à τύφω, illud à עוג, quorum utrumque sonat, *ussit, coxit.* Nec obstat, quod superius observavimus, Typhonem Mosis esse simulacrum; sæpe enim vel eamdem personam pluribus, vel varias personas eidem accommodarunt, ut à me quoque adnotatum est. Herculem adversus Gigantes ad ripam Rhodani pugnantem imbre lapideo à Jove adjutum ferunt: Deus quinque Regum contra Josuam præliantium copias lapidibus grandinis oppressit. In Arimis Typhœus profligatus jacuit: in Aramæis, hoc est Syriacis campis

Og rex Baſan, Philiſtæi, Chananæi, aliique Gigantes proſtrati ſunt. Herculis, non Thebani, ſed Ægyptii ætas cum ætate Joſuæ convenit, ut oſtendit Chronicon Euſebii. Hæc Voſſius acute & erudite, quibus illuſtrandis & confirmandis nos aliqua ſubjiciemus: ex quibus cognoſcetur verum eos feliciter eſſe odoratos, qui nullum unquam fuiſſe Herculem ſuſpicati ſunt.

Hercules Ægyptius fingitur, Nilo patre natus, & Moſis coævus: Joſue in Ægypto natus eſt Moſis temporibus. Tyrius quoque dictus eſt Hercules, nam Phœnices cum Judæis confundere Græci ſolent: quippe & Palæſtinam Phœnicen eſſe dictam, & Judæos Phœnicibus permiſtos perhibent veteres Geographi. Moſchus ille Sidonius, quem teſtem citat Strabo, Moſes ipſe fuit, ut à me probatum eſt. Ea Tyriis tribuit Theophraſtus in libro De legibus, quæ Judæis ſolis convenire docet Joſephus diſputans contra Apionem: nec Phœnices & Syros Palæſtinam incolentes à Judæis diſtinguit Herodotus, ut ibidem Joſephus adnotavit; nec diſtinguit Ariſtophanes, cum Phœnices appellat Φωλοὺς, *recutitos*; cum non ipſi, ſed vicini eorum Judæi præputia ponerent. Hinc ergo patet cur Herculi, qui Joſue eſt, patria Tyrus aſſignetur. Idæus quoque & Cretenſis dictus eſt Hercules; quod כרתים appellentur Palæſtini, ut ſupra docuimus in Diſſertatione de Minoë, & Idæi cum Iudæis confundantur. Trinoctio genitum eum ferunt, propter moram Soli à Joſua injectam per Gabaonitanæ pugnæ tempus: unde & finxerunt Fabulatores, Solis radiis aliquando aduſtum Herculem, arcum in eum intendiſſe: unde & Aſtronomiæ peritus Hercules habitus eſt, adeo ut Aſtrologus cognomine ſit dictus, ut habet Feſtus: unde & Sol ipſe à Græcis creditus eſt, ut eſt apud Euſebium & Macrobium: unde & Atlantem cælum humeris geſtantem ſublevaſſe & oneri ſucceſſiſſe commenti ſunt; vel fortaſſe quod in partem curarum ac dignitatis Joſuam aſciverit Moſes, quando impoſitis capiti ejus manibus partem ei gloriæ ſuæ tranſcripſit, quemadmodum habet liber Numerorum, atque is Moſe demum defuncto Iſraëliticæ Reipublicæ adminiſtrationem capeſſivit; vel quod montem Sinai ſubeuntem Moſem ſolus Joſue ſit comitatus. Mercurii, Oſiridis, Æſculapii, & Bvandri, quos Moſis figuram gerere diximus, coævus Hercules ponitur. Nec coævus duntaxat, ſed ſocius quoque eſt Mercurii dictus, unde & communia olim utriuſque fuiſſe ſimulacra tradit Ariſtides, & communes utrique viſuntur Inſcriptiones. Liquidum etiam eſt, quamobrem ſcripſerit Diodorus Oſirim ad bella proficiſcentem copiis ſuis Herculem præfeciſſe. Quod vero addit, eumdem in exercitu Anubin habuiſſe, id Calebum notat, unum ex Terræ promiſſæ exploratoribus, Joſuæ ſocium, cujus nomen כלב cum *canem* ſonet, idcirco Anubin Cynocephalum mendax vetuſtas confinxit; atque hinc etiam nata eſt fabula de Cane Herculis purpuræ repertore. Arma accepiſſe Herculem à Mercurio & Apolline & Vulcano fabulatur Apollodorus: hos tres unum Moſem eſſe docui, cujus imperiis arma ſumſit Joſue & tractavit. Heſionen ab irruente ceto tutam præſtitit; Andromedam Perſeus, qui Moſes eſt. Magum & præſtigiatorem fuiſſe Herculem idem Diodorus aſſeverat; quod inuſitatis prodigiis Joſuæ victorias Deus promoverit. Μουσηγέτης vocatus eſt, perinde ut Apollo, qui Moſes eſt, cum quo communia multa habet Joſue. Hercules Muſarum appellatur apud Macrobium, & in Inſcriptionibus: quo nomine Romæ cultus fuit. Πεμπάχος etiam nuncupatus eſt, quemadmodum & Mercurius, altera Moſis imago. Diſcas hoc ex Pauſania. Philoſophus eximius habitus eſt, Suida teſte, quod in Moſem aptiſſime quadrare docuimus. Refert Cleodemus adverſus Antæum gigantem cum filiis Abrahami Herculem eſſe profectum: Joſue adverſus Enacæos gigantes cum Iſraëlitis Abrahami nepotibus bellatum ivit. Poſt devictum Antæum coronatus dicitur Hercules à Mercurio, qui Moſes eſt: hic Joſuam ob res præclare geſtas meritis præmiis & laudibus proſecutus eſt. Παραστάτης cognomento dictus eſt Hercules Idæus, ut narrat Pauſanias, hoc eſt Satelles, & Stipator, & Comes, & Cuſtos, quemadmodum appellatur in Marmoribus antiquis; quod hoc officium Moſi Joſue præſtiterit. Ideo adverſus Indos bella geſſiſſe dicitur, & adverſus Æthiopas; quod hos bello laceſſiverit Moſes, illos vero ſub Bacchi perſona expugnaſſe fingatur. Ideo etiam vatem Herculem & naturalium rerum ſcientem fuiſſe tradit Herodotus apud Clementem Alexandrinum; quippe Moſis pleræque dotes Joſuæ propter individuam ſocietatem adſcriptæ ſunt. Atque hæc penſanti mihi probabile fit Columnas illas celebres Herculis ex Columna ignea Ebræorum exercitui præeunte originem habuiſſe: quamquam valde incerta ſunt quæ de Herculeis Columnis jactantur. Unicam quidem Columnam ab Hercule Ægyptio in Africa poſitam Diodorus commemorat. In Gaditano Herculis templo Columnas fuiſſe auro & argento fuſas Philoſtratus teſtatur, numerum Columnarum non apponit; nec Strabo, qui non alias ad fretum Gaditanum poſitas fuiſſe arbitratur, Poſidonii auctoritatem ſecutus. Duas in Tyrio Herculis templo Columnas,

Strab. libr. 16. Steph. in Ἰόππη. Priſcian. in Perieg. Strab. libr. 16. Joſeph. libr. 1. contr. Apion.

Euſeb. Præp. Evang. libr. 5. Macrob. Sat. libr. 1. cap. 20. Num. 27. 18. & ſeq.

Ariſtid. Orat. in Herc. Inſcr. Grut. p. 1. Diodor. libr. 1. & 3.

Apollod. libr. 2.

Diodor. libr. 3. & 5.

Macrob. Sat. libr 1. cap. 12. Inſcript. Grut. p. 1070. 5. Pauſan. Βοιωτ. Suid. in Ἡρακλῆς ἀρσενικῶς, & in Ἡρακλῆς. Cleod. apud. Euſeb. Præp. libr. 9. Pauſan. Eliac. 1. & 2.

Clem. Alex. Strom. 1.

Diod. libr. 1. Philoſtr. Vit. Apollon. l. 5. c. 1. Strab. libr. 3.

Herod. libr. 2. cap. 44. alteram ex auro, ex smaragdo alteram, positas fuisse perhibet Herodotus. Neque hic prætermittendum est, quod ex Sanchoniathone tradit Philo Byblius, Usoum Hypsuranii fratrem duas Columnas Tyri, Igni, Ventoque consecrasse & adorasse, ac ferarum sacrificiis coluisse. Aperte vides Columnam illam ignis & nubis, in qua ducem se Ebræis præbuit Deus, qui crebris animantium immolationibus; ex instituto Mosis placabatur. Adde fratribus his defunctis, eos qui superstites fuere, virgas consecrasse, eosdemque Columnas adorasse. Virgæ autem Mosem & Aaronem denotant, & nomen quoque Usous idem videtur esse ac Ægyptium Τ῾ωσις, quo nomine dictos fuisse qui essent ex aquis servati prodit Josephus. Hujusmodi autem fuit Moses. Adstipulatur Artapanus qui narrat Ægyptios Mosaicæ virgæ portentorum effectrici id honoris habuisse, ut in omnibus templis virgas consecrarent. Sed dissimulandum non est, observasse me vocem, στήλη, qua usus est Byblius ille Philo, non semper *columnam*, sed & *statuam* aliquando notare. Exempla nobis sunt in promtu. Videndum igitur num & eamdem illic significationem obtineat. Utut est, satis cognoscimus apud Tyrios, Tyriorumque colonos Gaditanos, frequentem fuisse sacrarum Columnarum usum. Itaque Hiram Tyrius, artifex ille ærarius, quem ad opera Templi accersiverat Salomon, cum duas illas ingentes Columnas æreas, quas Templi altitudinem æquasse tradit Eupolemus, in porticu constituit, mori patrio videtur obsecutus. Sed redeamus ad Herculem. Scribit Menander, à quo Tyriorum Annales è Phœnicio sermone in Græcum translati sunt, in fragmento quod libris suis ἀρχαιολογίας Josephus intexuit, in Tyrio Jovis templo dedicatam fuisse ab Iromo rege auream Columnam: in gratiam, ut puto, Herculis, quem impense idem Iromus coluit, ut habet ibidem Menander, primusque ipsum statua honestavit, cum in templo ipsius Gaditano nullam fuisse effigiem doceant Silius & Philostratus. Addit Eupolemus auream hanc Columnam Tyri in templo Jovis consecratam; donum fuisse Salomonis. Hoc si verum sit, jam tum in profanos gentium ritus declinasse Salomonem dicendum est, cum Ethnicis impietatis instrumentum subministravit. At credendum potius Theophilo, qui narrat Salomonem residuum ex Templi fabrica aurum ad Tyrium regem muneri misisse, hunc filiæ simulacrum ex eo conflavisse, & in aurea Columna sic tanquam theca conclusisse. Manavit & ad alias gentes isthæc Columnarum consecrandarum religio. In templo Jovis Triphylii visebatur Columna aurea, ab ipso Jove, ut indicabat titulus, posita; ex cujus præcipue inscriptionibus Euhemerus antiquus Auctor Jovis cæterorumque Deorum historiam compilavit. Testes Diodorus & Lactantius. Fuisse & in fano Junonis Laciniæ Columnam auream scripsit Cicero ex Cœlio; quam à Tyriis positam persuadet recepta apud Veteres opinio, fanum hoc ab Hercule fuisse exstructum. Hercules enim magno in honore erat apud Tyrios, ut credibile sit gesta sua & reperta, velut inventionem purpuræ, ipsi nonnumquam adscripsisse. Addit Cicero Hannibalem, Columnam hanc cum exterebrasset & solidam inveniset, auferre voluisse; verum monitu Junonis absterritum, ex eo auro quod extritum fuerat, buculam conflari jussisse, & in summa Columna collocari. Quo facto geminum videtur conjunxisse Mosaicæ historiæ symbolum, & Columnam, & buculam. Nam ad hanc quod attinet, nihil aliud fuisse puto quam Apidis simulacrum, quem Mosem esse diximus. Hanc Ægyptiorum religionem imitati sunt Aaron & Jeroboam, cum vitulos aureos adorandos proposuerunt Ebræis, qui mores Ægyptios nondum penitus dedisce potuerant. Imitatæ videntur & finitimæ gentes, atque eam deinde à Tyriis Carthaginenses, eorumque dux Annibal accepisse. Præter memoratas Columnas, alias quoque ab Hercule, item ut à Baccho, qui Moses est, in India positas fuisse legitur in Epigrammate Antipatri Sidonii; legitur & apud Servium, Herculem Columnas in Ponto, ut & in Hispania statuisse. Et nos jam observavimus ex Clemente Alexandrino Bacchum & Apollinem, qui Mosis icones sunt, Columnæ symbolo, propter eamdem Columnam Israëlitarum ducem, fuisse expressos. Queritur præterea Josephus Apionem Grammaticum, Mosaicarum rerum non satis peritum, scripsisse Mosem Heliopoli Columnas quasdam statuisse ad Solis motus explorandos. Tot commentitias Columnas peperit una hæc Columna, in qua delitescens Dominus ducem se itineris Ebræis præbuit. Ac pro una quidem duas ab aliquibus videmus fuisse confictas; quod Israëlitica hæc per diem nubilo esset colore, per noctem vero igneo, atque ita quasi duplex haberi posset. Alexicacon Græci Herculem appellabant, Coi contractius Alexin, hoc est Averruncum, ita alludentes ad nomen Josuæ, יהושע, quod Servatorem & Salutiferum sonat. Sed & Herculem σωτῆρα cognominatum ferunt in nummis Thasiorum, qui fuerunt Phœnicum coloni; & uti par fuit, & testatur Pausanias, Herculem eumdem colebant ac Tyrii; quemadmodum & Tyrios Herculis Thasii templum habuisse perhibet Herodotus. Hinc

Joseph. Antiq. libr. 2. cap. 5. Artap. apud Euseb. Præp. libr. 9. cap. 27.

3. Reg. 7. 13, & seq.

Eupol. apud Euseb. Præp. libr. 9. cap. 34. Joseph. Antiq. libr. 8. cap. 2. & libr. 1. contr. Apion.

Sil. libr. 3. Philostr. Vit. Apoll. libr. 5. cap. 1.

Eupol. apud Euseb. Præp. libr. 9. cap. 34. Theoph. apud Euseb. ibid.

Diodor. apud Euseb. Præp. libr. 2. cap. 2. Lactant. libr. 1. cap. 11. Cicer. libr. 1. de divin.

Antip. Anthol. libr. 4. cap. 22. Serv. in Æn. 11. Clem. Alex. Strom. 1.

Joseph. libr. 2. contr. Apion.

Pauf. Eliac. 1. Herod. libr. 2. cap. 44.

sæpe

sæpe in Inscriptionibus appellatur Hercules conservator, & Hercules defensor: quo nomine Romæ Templum habuit. Quædam habet, DEO HERCULI COMITI ET CONSERVATORI. Alia, HERCULI COMITI CUSTODI. Calendarium Capranicorum, cujus fragmentum affert Gruterus, HERCULI MAGNO CUSTODI. Grut. Inscript. p. 45. & 134.

Est apud Eustathium κορνωπίωνα cognominatum fuisse Herculem ab OEteis, ἀπὸ τῶν κεραΐπων, hoc est παρνόπων, *à locustis*, quarum lue ipsos liberavit: cognominatum vero ab Erythræis ἱποκτόνον, à vermiculis vineas corrodentibus, quas abegit ex ipsorum regione & profligavit. Romanis Ἀπόμυιον dictum tradit Clemens in Protreptico. Eustath. in Iliad. α.

Scribit Pausanias hunc in Olympia sacrificantem votum Ἀπομυίῳ Jovi fecisse, ut muscas importunas & molestas à se depelleret, atque id impetrasse. At Solinus, eumdem, cum illic ubi Roma deinde condita est, *viscerationem sacricolis daret, Myiagrum Deum esse imprecatum* narrat. Fabularum istarum non alia origo quærenda est, quam translata in Josuam culicum Ægyptiorum, muscarum, & locustarum prodigia à Mose edita. Serpentes dicitur infans Hercules in cunis elisisse, quod Hevæos Chananæam gentem expulerit Josue, qui Cadmo duce in Græciam profugerunt: חויא autem *Hevæum* & *Serpentem* Syriaca lingua significat. Appositа ad eam rem Clementis verba proferam è Protreptico, ubi de Bacchi Mystis sic disserit: τελίσκουσι τὰς κρεανομίας τῶν ἐλάφων, ἀνεστεμμένοι τοῖς ὄφεσιν, ἐπολολύζοντες ἔυαν ἐπείνω, ὅτι ἦν ἡ πλάνη παρηκολούθησε, καὶ ὁ θάνατος ἐπηκολούθησε, καὶ σημεῖον ὀργίων βακχικῶν ὄφις ὑπὲρ τετελεσμένος· ἀντικρυὺ καὶ τῷ ἀκειδῆ τῷ ἑβραίων φωνῷ τὸ ὄνομα τὸ ἔυα δασυνόμενον ἑρμηνεύεται, ὄφις θήλεα. *Hædinarum carnium distributionem celebrant, coronati serpentibus, ululantes Evam illam, per quam error cum morte subsecutus est, & insigne orgiorum Bacchicorum est serpens consecratus. Igitur juxta accuratam Ebraicæ vocis significationem, nomen Eva si aspiretur exponitur, Serpens femina.* Ex hujus vocis ambiguitate Lernæam Hydram contudisse dictus est Hercules à fabularum artificibus, & exitialem anguem ad Sagarim flumen extinxisse, unde Ophiuchi nomine & figura inter ἀστερισμοὺς donatus est; dictus & Draconem Hesperidum mala servantem interfecisse, unde & Engonasin, sive Ingeniculi nomen & formam habuisse ex Eratosthene Hyginus observavit. Ex Euryslhei arbitrio pendebat Hercules, & ad ejus nutum præliabatur; quod & ipsius amore captum egisse volunt quidam: ita & ex præscripto Mosis Josue hostes adoriebatur, & labores suos exantlabat. Prometheum ad Caucasi rupes expansis manibus religatum liberasse fingitur Hercules, quo figmento expressum suspicor Mosem, in vertice collis lapidi insidentem, & manus passas in sublime tollentem, quoad Josue parta ab Amalecitis victoria hoc ipsum labore levaret. Narratur Hercules Acheloum fracto cornu domuisse, eique post victoriam cornu reddidisse; quod ita interpretantur Mythologi, intumescentem unum è fluvii alveis, & iter morantem, per colliquias & incilia alio derivasse, & post transitum in pristinum alveum reduxisse. Dicitur quoque apud Pausaniam per Pheneatarum agrum excavasse alveum Olbio fluvio, quem Aroanium Arcadum alii vocant. Tempe quoque & insalubres Stymphali paludes fertur exsiccasse, apertis montibus aquarum cursum retinentibus. Hygin. Poët. Astron. libr. 2. & 3. Pausan. Arcad.

Quibus illud Dei beneficium exprimitur, cum arefecit Jordanem, Josua Israëliticum exercitum transmittente, & pristinis deinde sedibus restituit. Mala Hesperidum ab Hercule detracta, & Geryonis abactos boves Mythici Scriptores commenti sunt: an quod, ut Madianitarum Moses, sic & Chananæorum Josue boves abegit & μῆλα, quæ vox & oves & mala significat? Busiris, Augias, Sarpedon, Albion, Bergion, Dercynus, Eryx, Antæus, Eurypylus, Eurytus, Cteatus, Neptuni filii; Polygonus, & Telegonus, Neptuni nepotes, ab Hercule edomiti sunt: à Josua Chananæi & Phœnices, gens navigationibus & maritimis commerciis nobilitata. Tricorporem Geryonem dicitur Hercules cecidisse, propter enormem Gigantum quos debellavit Josue staturam, solita hominum proceritate longe majorem: quam ob caussam verisimilius est πολυσωμάτους Gigantes fuisse creditos, quam propter gestorum multitudinem, ut Diodorus existimavit. Num. 31. 1. & seq.

Crediti & adversus Jovem, & Osiridem, & Herculem bella gessisse; quod monstrosi illi Enacim idolis dediti, veri Dei cultum respuerint, & adversus ejus ministrum Mosem, quem Osiridem ab Ægyptiis fuisse appellatum diximus, & Mosis ministrum Josuam, & Deo consecratam gentem infeliciter bello contenderint. *Gigantes*, inquit Macrobius, *quid aliud fuisse credendum est, quam hominum quamdam impiam gentem Deos negantem, & ideo æstimatam Deos pellere de cælesti sede voluisse? Horum pedes in draconum volumina desinebant, quod significat nihil eos rectum, nihil superum cogitasse, totius vitæ eorum gressu atque processu in inferna mergente.* Terrore perculsi finguntur Gigantes illi: sic Rahab meretrix Hierichuntina de popularibus suis ad exploratores à Josua missos: *Irruit in nos terror vester, & elanguerunt omnes habitatores terræ:* sic ipsi exploratores de iisdem: *Tradidit Dominus omnem terram hanc in manus nostras, & timore prostrati sunt* Diodor. libr. 2. Macrob. libr. 1. cap. 20. Jos. 2. 9. Jos. 2. 24.

Jos. 5. 1. *omnes habitatores ejus:* sic ipse deinde Scriptor Libri: *Postquam ergo audierunt omnes reges Amorrhæorum, qui habitabant trans Jordanem ad occidentalem plagam, & cuncti Reges Chanaan, qui propinqua possidebant magni maris loca, quod siccasset Dominus fluenta Jordanis coram filiis Israël donec transirent, dissolutum est cor eorum, & non remansit in eis spiritus, timentium introitum filiorum Israël.* Terrorem hunc Gigantibus Fabulatores ferunt injectum à Pane, quem probavimus esse Mosem, expeditionis hujus, secundum Deum, & be li auctorem. Post debellatos Gigantes duodecim Diis aras Hercules erexit: post interfectos Og & Sehon, & transmissum Jordanem, duodecim lapides à viris duodecim, è duodecim tribubus sigillatim electis, in castris constitui jussit Josue ad perpetuam rei memoriam, & totidem in medio Jordanis alveo. Herculem Indicum cognominatum fuisse Belum perhibet Cicero; hoc est בעל, quam dictionem *Dominum* significare pervulgatum est: quippe Chananææ terræ dominatum Josue obtinuit. Mercurio clavam post cæsos Gigantes Herculem consecrasse tradunt, quod Mosis auspiciis Josue reges Og & Sehon deleverit. Hanc clavam ad Trœzenem, prope statuam Mercurii Polygii, qui Moses est, actis radicibus & ramis repullulasse, & ex oleastro cæsa cum fuisset in oleastrum evasisse vetus sermo est, à Pausania relatus in Corinthiacis; cujus origo latet in Aaronis virga, quæ à Mose in sacro Tabernaculo depositа refloruit & amygdalas trusit. Josuæ autem à Græcis Ebraicarum rerum non valde peritis attributum est, quod Aaroni debebatur. Ad Trœzenem quoque fons est, quem ab Hercule repertum fuisse dicunt; sed & sitienti flumen è terra erupisse fingunt: sic in eum transscribentes patratum à Mose prodigium, cum siccis Ebræis eductas è rupe aquas propinavit.

Cicer. libr. 3. De nat. Deor.

Pausan. Corinth.

Unicus fuit Hercules.

XIII. Quærat aliquis quemnam hic Herculem significatum velim, Phœnicium, Creticum, an Thebanum. Pervulgata quippe hæc est doctorum hominum sententia, plures fuisse Hercules, & gesta omnium à Græcis fuisse in unum Thebanum collata; seu potius fortibus quibusque viris Herculis nomen fuisse impositum. Tres statuit Diodorus, Ægyptium, Creticum, & Thebanum: tres Arrianus libro secundo De expeditione Alexandri, Ægyptium, Tyrium, & Græcum; quibus Indicum præterea addit in Indicis ex Megasthene. Herculem alii antiquissimum arbitrantur Phœnicium, secundum Ægyptium, postremum ac recentiorem Thebanum. Quidam Ægyptios duos agnoscunt; Herodotus duos Græcos, Deum alterum, alterum Heroëm; Cicero sex; duodecim alii; quidam etiam longe plures. Ego omnino unicum, eumque Iosuam fuisse statuo; nam quæ tribuuntur aliis, ad Josuam omnia commode referri posse video. Antiquissimus enim habetur ille Phœnix, qui Melicarthus dicitur à Philone Byblio, ut est apud Eusebium: hoc est מלך קרתא, *Rex urbis*, θεὸς πολιοῦχος, ut jam observarunt alii. Amathusii μάλικα, hoc est *Regem*, simplicius appellabant; quod Israëlitis jure regio Josue præfuerit. Ex hoc Melicartho Phœnicum, nomen habuit Græcorum Melicerta, qui & Palæmon, quem & Herculem esse testatur Hesychius. Phœnix idem Hercules, Desanaus, sive Diodas dictus est. Atqui hunc ipsum Mosis ætati æqualem faciunt ratiocinationes Eusebianæ, proindeque & Iosuæ σύγχρονον. Quoniam autem à Iosua, quem Herculem habendum esse ostendimus, circa hæc tempora patria sua exterminati Phœnices, partim in Africam profugerunt, ut ostendit vetus Inscriptio literis Phœniciis exarata in Numidia Tingitana, quam refert Procopius in Vandalicis: ἡμεῖς ἐσμὲν οἱ φυγόντες ἀπὸ προσώπου Ἰησοῦ τοῦ λῃστοῦ υἱοῦ ναυῆ· *Nos sumus, qui fugimus à facie Iesu latronis, filii Nave;* partim in Bithyniam & Thraciam & vicina Thraciæ loca Phœnice duce; partim & in Bœotiam ac Illyricum præeunte Cadmo, quem & centum præterea urbes in Africa condidisse Nonnus asseverat; hinc factum ut fama ejus per varias gentes sparsa, horum animos terrore, illorum admiratione compleverit; ac ab aliis, puta Phœnicibus, λῃστὴς, *latro;* Deus ab aliis, puta Ægyptiis & Græcis, habitus sit, quemadmodum & Mosi contigisse supra notavimus. Ac non Iosue quidem solum, sed & reliqui Israëlitæ latrones ab exteris gentibus appellati sunt, ut habet R. Selomoh Iarchi; sive propter expilatos furto Ægyptios, sive propter dejectos sedibus suis Chananæos. Cum ergo Iosuæ virtutem in Græcia prædicasset expertus Cadmus, Cadmo oriundum & Thebis natum finxerunt Græci, quem ex Cadmi Thebarum conditoris verbis cognoverant. Quocirca cultum ejus Cadmum in Græciam intulisse traditum est à Pausania. Similiter qui Africanis ex profugorum Phœnicum sermonibus primum innotuerat, ab iisdem Africanis ad suas appulisse oras confictus est, & Antæum circa Tingi regnantem domuisse. Atque ea commenta posterior ætas, vel propter veri ignorationem, vel propter innatam hominibus fingendi libidinem, tanto fabularum incremento amplificavit, ut Herculem in multos, Phœnicium, Ægyptium, Creticum, & Thebanum sejunxerit; & quidquid demum fortiter gestum undeunde

Diodor. libr. 3.

Herod. libr. 2. cap. 44. Cicer. de nat. Deor. libr. 3.

Euseb. Præp. Evang. libr. 1. Hesych. in μάλικα.

Hesych. in μαλίμων.

Procop. Vandal. libr. 2. cap. 10.

Nonn. Dion. libr. 13.

R. Sel. in Gen. cap. 2.

Pausan. in Eliac. libr. 1.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

acceperat, ad Herculem quisque suum referret; sed Græci præcipue, gens mendax & fabulis ferendis nata. Cum ait ergo Herodotus se Tyri accepisse, Herculis templum, quod illic extat, simul cum ipsa urbe fuisse conditum; Tyrum intellige Alexandri obsidione nobilitatam, quæ Trojano excidio non multo vetustior fuit, Josua vero longe recentior; non vero Palætyrum, cujus sit in ipso Josuæ libro mentio. Opinionem nostram plurimum juvat Pausanias, cum narrat Herculem Idæum, sive Creticum, Tyri templum habuisse, ac Bœotis ignotum non fuisse. Unde facilis existimatio est, Tyrium Herculem, Creticum, & Thebanum unum esse. Thasii quoque Herculis templum Tyri fuisse docet Herodotus; Pausanias vero Thasios Herculem eumdem coluisse ac Tyrios. Magnificum illud Gaditanum templum Herculi Tyrio Phœnices condidisse & res ipsa clamat & docent Appianus & Arrianus. At idem Ægyptio Herculi fuisse exstructum scribunt Philostratus & Pomponius Mela. Ægyptium Herculem patria lingua Chona dictum venisse in Italiam & nomen Chonibus dedisse legitur apud Phavorinum in Lexico. Is, si quid conjectura valeo, idem est ac Hercules Tyrius, sive Chananæus. Nam Stephanus Phœnicen perhibet appellatam fuisse χνᾶ, & Phœnices χνάους; & Sanchoniathonis Interpres Philo Byblius Chna primum Phœnicem cognominatum esse scribit. Chna autem manifesto est כנען, *Chanaan*. Itaque Herculem Chona, qui Ægyptius dicitur, liquet eumdem esse ac Herculem Chnaum, sive Chananæum.

Herod. libr. 2. cap. 44.

Pausan. Bœotic.

Herod. libr. 2. cap. 44. Paulan. Eliac. 1. Appian. Iberic. Arrian. Exped. Alex. libr. 2. Philostr. Vit. Apoll. l. 2. c. 14. Pomp. Mel. libr. 3. cap. 6. Phavor. in χᾶ-νες. Steph. in χνᾶ. Phil. Bybl. apud Euſ. Pr. l. 1.

XIV. Jam vero munita nobis est via ad enodationem perdifficilis & vexatissimæ quæstionis, quæ oritur ex priore Machabaico, in quo Spartæ rex Arius Oniæ summo Judæorum Sacerdoti scribit, ex libro quodam didicisse se Judæorum fratres esse Spartanos, & utrosque Abrahami esse nepotes. Quamquam probabili conjectura supra ita explanata est hæc quæstio, ut hæc expositio nostra nemini non possit sufficere; aliam nihilominus simpliciorem, & veri etiam, ne quid dissimulem, mea sententia aliquanto propiorem hic proponam. Lectori per me, utram volet, persequi fas esto. Constat Lacedæmoniorum reges, ac proinde Arium hunc, ad Herculem genus suum retulisse: quemadmodum fabulosa fere sunt initia vetustarum ac nobilium familiarum, & olim in Græcia generosus quisque ac natalibus clarus Deum aliquem stirpis suæ auctorem jactare solebat. Herculem autem quemdam Tyrium, necnon & Ægyptium Herculem pervulgata hominum fama celebrari ignorare non potuit Arius, re tot indiciis expressa. Hos, ipsumque adeo Thebanum, non multos ac diversos, sed unum & eumdem fuisse hominem, eumque Judæum, ex libri alicujus lectione, & ex rei veritate certior Arius fieri potuit; atque ita se Judæis, ipsoque Abrahamo oriundum, ac Judæorum fratrem reputare. Dices scripsisse Arium Spartanos & Judæos fratres esse, atque eo non Lacedæmonios solum reges, sed totam gentem significari. Respondeo numerosam fuisse & amplam regiam Heraclidarum familiam; teste Plutarcho, cujus verba hæc sunt: τῶν ἀναμιχθέντων Δωριεῦσιν Ἡρακλειδῶν, καὶ καταλυόντων εἰς πελοπόννησον, πολὺ μὲν ἐν ἀπάρτῃ καὶ λαμπρὸν ἄνθησε γένος. *Ex Heraclidis, qui Dorienſibus permiſti ſunt, & in Peloponneſum redierunt, ampla Spartæ & clara gens floruit*: in eaque, ut pote præcipua ac nobiliſſima Spartanæ gentis parte, totam gentem potuisse comprehendi; præsertim cum orti essent ex ea Reges ipsi; totius autem Reipublicæ personam Rex sustineat: *Est* enim, inquit Cicero, *proprium munus magistratus, intelligere se gerere personam civitatis*. Alia præterea conjectura nodum hunc solvere promtum esset, si fidem aliquam possemus iis adjungere quæ de Lacedæmonis origine ab Honorio Augustodunensi tradita sunt. Scribit ille libro tertio de imagine mundi, tempore Mosis Lacedæmonem à Cecrope fuisse conditam. Cum autem Cecropem esse Mosem supra demonstraverim, dicerem Arium ea re deprehensa, Mosem urbis suæ conditorem, gentisque auctorem credidisse, atque hinc esse ratum unam eamdemque fuisse Spartanorum ac Judæorum originem. Verum Honorii illius auctoritati parum tribuo, mihique Spartam cum Athenis à Cecrope conditis videtur confundere.

Explicatur denuo 1. *Mach.* 12. 21. *in quo agitur de Judæorum & Spartanorum conſanguinitate.*

Plutarch. in Lyſandr.

Cicer. Offic. libr. 1.

De libro Judicum.

I. *Disputatur de Auctore libri Judicum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Samueli adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.* VI. *Ex Judicum libro aliquot manarunt Græcorum, aliarumque gentium fabulæ ac ritus.*

Disputatur de Auctore libri Judicum. Variæ opiniones proponuntur.

I. Libri Iudicum magis etiam quam superioris Auctor ignoratur. Eum esse Librum bellorum Dei in libro Numerorum laudatum censuit Aben Ezra. Visum est quibusdam Judices ipsos sua in libro hoc gesta consignasse. Samueli adscribunt Isidorus, & Thalmudici Scriptores capite primo Babæ batræ, & R. Moses Kimchi Davidis frater; alii Ezechiæ, Esdræ nonnulli. Auctor Synopseos De vita & morte Prophetarum, quæ Dorotheo tribuitur, scriptum fuisse ait in Tabernaculo, perinde ut librum Ruth, à Scribis nempe sacris.

Isid. Orig. libr. 6. cap. 2.

Samueli adscribitur, ejusque probatur γνησιότης, & antiquitas.

II. Utcunque est, vetustissimum esse Librum hæc arguunt, quæ in sexagesimo septimo Psalmo legimus: *Deus cum egredereris in conspectu populi tui, cum pertransires in deserto, terra mota est; etenim cœli distillaverunt à facie Dei Sinai, & facie Dei Israël.* Delibata illa manifesto sunt ex his libri Judicum verbis: *Domine, cum exires de Seir, & transires per regiones Edom, terra mota est, cœlique ac nubes distillaverunt aquis.* Hæc deinde subnexa sunt: *Montes fluxerunt à facie Domini, & Sinai à facie Domini Dei Israël.* Hinc ista Psaltes expressit: *Montes sicut cera fluxerunt à facie Domini; à facie Domini omnis terra.* Ex eodem quoque Libro sumtum esse constat, quod per Prophetas dictum esse pronuntiat Matthæus: *Quoniam Nazaræus vocabitur.* Scriptum præterea habetur in libro Judicum: *Et ecce una mulier fragmen molæ desuper jaciens, illisit capiti Abimelech, & confregit cerebrum ejus.* Annon inde provenerunt illa libri secundi Samuelis: *Quis percussit Abimelech filium Jerobaal? nonne mulier misit super eum fragmen molæ de muro, & interfecit eum in Thebes?* Quapropter ex iis quæ proposita sunt à me sententiis ad eam potissimum animus meus inclinat, quæ Samuelem libri auctorem esse decernit: ut pote cujus liber Esdra & Ezechia vetustior, verba libri Judicum repræsentet. A Judicibus vero ipsis scriptum fuisse verisimile non est, nam unius videtur texturæ opus; nec credi potest ea de se posteris tradere voluisse Abimelechum, vel potuisse Samsonem, quæ illic leguntur. Facilius assentiemur Dorotheo, qui factum id statuit à Scribis sacris, modo gestarum rerum commentarios tantum ab iis scriptos, ex ipsis vero commentariis Librum à Samuele ipso decerptum & compositum fateatur, cum unius, ut dixi, texturæ, ejusdemque textoris opus esse appareat: id quod vel ex uno capite secundo cognoscitur, quo velut totius Libri summarium continetur. Neque vero probabile est Samuelem, cum Ebraicam Rempublicam Dei nutu & consilio restituendam susceperisset, præteritarum rerum, quarum auctorem Deum agnoscebat, memoriam ita neglexisse, ut Judicum historiam oblivione extingui & obsolescere pateretur; sed potius, pro injuncti sibi à Deo muneris ratione, ex Scribarum commentariis collectam concinnasse credendum est. Quamquam arbitrium quæstionis hujus unicuique permitto, dummodo concedatur genuinum esse Librum, quippe qui sit incerti Auctoris & temporis, qualis esse vulgo dicitur.

Psalm. 67. 8, 9.
Jud. 5. 4.
Psalm. 96. 5.
Judic. 13. 5.
Matth. 2. 13.
Jud. 9. 53.
2. Sam. 11. 21.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

III. Neque me movent, quæ ad Libri hujus dignitatem labefactandam solent objici. Post captivitatem decem tribuum scriptum esse colligunt quidam ex his verbis capitis decimi octavi: *Posueruntque sibi sculptile, & Jonathan filium Gersam filii Moysi, ac filios ejus Sacerdotes in Tribu Dan, usque ad diem captivitatis suæ. Mansitque apud eos idolum Michæ omni tempore, quo fuit domus Dei in Silo. In diebus illis non erat Rex in Israël.* Ergo, inquiunt, jam creati erant Reges Israëlitarum, & tribus decem captivas abduxerat Salmanasar, cum hæc scriberentur. Frustra: nam Michæ idolum tum periit, cum de Silo ablata est Arca, ut in prælium adversus Philistæos produceretur; quemadmodum aperte significat istud comma. Sublato autem idolo, quorsum idoli Sacerdos? Sublatus autem est & Sacerdos una cum idolo, & belli jure captus, una cum magna Israëlitarum multitudine: sic enim habet Psalmus septuagesimus septimus: *Et repulit tabernaculum Silo, tabernaculum suum, ubi habitavit in hominibus: & tradidit in captivitatem virtutem eorum, & pulchritudinem eorum in manus inimici.* Deinde cum ait Auctor libri Judicum: *In diebus illis non erat rex in Israël,* liquido indicat

Jud. 18. 30, 31.
Psalm. 77. 60, 61.

captivitatem hanc contigisse antequam Israëlitis Reges Deus præfeciſſet. Hæc enim verba ad præcedentia pertinere, cum Septuaginta Senibus & Vulgato Interprete existimamus. Atqui & infelix illud prælium, & Regum creatio, evenerunt Samuelis temporibus, & à Samuele scribi potuerunt.

IV. Alterum argumentum est Theodoreti, qui recentem Libri hujus confectionem esse opinatur, quod mentio in eo fiat Jerusalem, cui nomen id inditum putat posteriori ævo. Eodem telo peti poterat & libri Josuæ digniras, in quo urbem hanc nomine eodem sæpe affectam reperies. Certum est hanc ipsam esse civitatem, quæ prius nominabatur Salem, & in qua Melchisedeci regia fuit. Nam Psaltes ait, juxta Ebraicum exemplar: *Et factus est* בשלם *in Salem locus ejus, & habitatio ejus in Sion.* Proxima utrique vallis regia; hæc in decimo quarto Geneseos, illa decimo octavo capite secundi Samuelis memorata. Sita utraque est in via quæ à convalle Mambre, in qua habitabat Abraham, recta Hobam ducit, ad quam usque idem Reges quinque persecutus est. Certum quoque est factam dictionem Jerusalem ex vocibus יראה, & *Salem*; sumto priore hoc vocabulo ex nomine quod Moriiæ monti, qui in eodem loco situs erat, fecit Abraham, cum dixisset: יהוה יראה *Dominus videbit.* Quandonam vero hæ duæ dictiones in unam conflatæ sint, ac Jerusalem primum dici cœpta sit hæc civitas, obscurum est & incertum. Ego quidem probabiliter dici posse censeo, Israëlitas, ipsumque Josuam, postquam vicina loca insederunt memores Abrahamici dicti, & impositi loco nominis, novum nomen urbi finxisse ex veteri hoc *Salem*, quod à Jebusæis finitimisque gentibus habebat, & altero יהוה יראה, quod ab Abrahamo habuerat. His autem recentior fuit libri Josuæ, & libri Judicum lucubratio: unde irritum est, quod inde telum cuditur.

Secundum argumentum. Theod. Interr. 2. in Judic. Psalm. 75. 3. Gen. 14. 17. 2. Sam. 18. 18. Gen. 22. 8, 14.

V. Perstringenda interim Disputatoris Theologo-Politici levitas, qui cum capite tractatus sui octavo hæc scripsisset: *Librum Judicum neminem sanæ mentis sibi persuadere credo ab ipsis Judicibus esse scriptum: epilogus enim totius historiæ, qui habetur cap. 2. clare ostendit eum totum ab uno solo Historico scriptum fuisse:* capite tamen sequenti ex variis Historicis decerptum esse affirmat: *Quis enim*, inquit, *non videt in cap. 2. Judicum ex vers. 6. novum Historicum afferri (qui res à Josue gestas etiam scripserat) ejusque verba simpliciter describi. Nam postquam Historicus noster in ultimo capite Josuæ narravit quod ipse mortem obierit, quodque sepultus fuerit, & in primo hujus Libri narrare ea promiserit, quæ post ejusdem mortem contigerunt; qua ratione, si filum suæ historiæ sequi volebat, potuisset annectere superioribus, quæ hic de ipso Josua narrare incipit?* Ergo in eodem capite causſam reperit homo perspicax, cur ab uno Historico & à pluribus scriptum hunc Librum opinaretur: quod ejus acumine dignum est. Attendisset primo capite Gentes recenseri, quæ inter Israëlitas manserunt incolumes, & sedibus suis moveri non potuerunt; capite vero sequenti causſas afferri, quamobrem eas Deus adversus populi sui vim tutatus sit, peccata nempe post excessum Josuæ & sub Judicum imperio ab Israëlitis idemtidem admissa; quibus comprobandis rem arcessi à capite, à rebus nempe quæ ἀλιτεσυχίαν Josuæ proxime consecutæ sunt; verba autem illic è calce libri Josuæ repetita, indicio esse tum calcem hanc, tum librum Judicum, ab eadem manu esse profecta; atque priora hæc capita duo ad pleniorem sequentium intellectum viam munire.

Tertium argumentum. Jos. 24. 28, & seq.

VI. Sed & fabulis aliquot comminiscendis ansam præbuit iste Liber. Fatalis ille Nisi Megarensium regis capillus, unde regni fortuna pendebat; quo demesso à Scylla amore perdita puella præsens exitium Niso & Megaræ conflatum est, nonne ad ipsam Samsonis cæsariem expressus est, quæ à Dalila meretrice resecta maximum infortunium Samsoni peperit? Cæsum ab eo Thamnatam eunte leonem leo Nemæus ab Hercule interfectus refert; Dalilam, Omphale; columnas duas Gazææ domus, Columnæ Gaditanæ, quæ Herculi meta itinerum fuerunt, ut illæ Samsoni vitæ terminus. Uterque demum interitu voluntario periit. Atque ita Josuæ & Samsonis gesta uni Herculi Fabulatores accommodarunt, uti sæpe ab illis fieri solere observatum est. Jephthe sacrificans filiam Deo, adumbratur Agamemnone Iphigeniam Dianæ immolante: adumbratur & Idomeneo, qui tempestatibus jactatus cum Neptuno sacrificaturum se pollicitus esset quidquid sibi primum ad littus appellenti obvium foret, navi egressus incidit in filium, quem & ex voto mactare coactus est. Samgar sexcentos Philistæos interficiens במלמד הבקר, *stimulo bovis*, Lycurgo exprimitur Bacchas βουπλῆγι in Syria insectante, qualis ab Homero & Nonno pingitur. Ex Lunularum gestandarum more, quem Gedeonis temporibus usurpabant Madianitarum Reges, ut ex libri Judicum octavo capite discimus, Brachmanes Esuvaræ caput Lunula insignire solent. Eodem uti ornamento consueverunt Arabes, gens Lunæ cultui à vetustissimis temporibus dedita, & ab Arabibus ad Turcas propagata est hæc religio. Madianitas dixi Lunulas gestasse; nam quod reddit Vulgatus Interpres hoc

Ex Judicum libro aliquot manarunt Græcorum, aliarumque Gentium fabulæ ac ritus. Hom. Iliad. ζ. Nonn. Dion. 20. Jud. 8, 21, 26.

loco quem dixi, *bullas*, & *ornamenta*, Ebraice dicitur שהרונים, quod *Lunulas* ſonat. Septuaginta reddunt μλωίσκους. Hierombalum ſive Gedeonem Sanchoniathonis æqualem fuiſſe diximus ſupra: Sanchoniathonem autem Trojanum bellum multis præceſſiſſe annis, & ad Moſis ævum proxime acceſſiſſe conſtat ex certiſſimis Phœnicum Annalibus. Denique Hierombali iſtius ſive Gedeonis, ipſiuſque filii Abimelechi meminerunt libri Samuelis. Hæc eo refero, ut tum Libri hujus, tum & rerum de quibus Libro hoc agitur vetuſtas appareat; ne qua poſſit de ea oriri dubitatio, ſi myſterii alicujus Novi Teſtamenti adumbrationem huic ineſſe Volumini quiſpiam pertendat.

1. Sam. 12. 11. & 2. Sam. 11 21.

DE LIBRO RUTH.

Liber Ruth, pars & velut appendix libri Judicum. Euſeb. Hiſt. libr. 6. cap. 25.

LIBRUM Ruth partem eſſe & velut appendicem Libri Judicum, Ebræorum ſententia eſt. Sic Origenes apud Euſebium: Κεῖται, Ρουθ παρ' ἑβραίοις ἐν ἑνὶ. Σωφετίμ· *Judices, Ruth, apud ipſos* (Ebræos) *uno libro continentur. Sophetim.* Hieronymus in Prologo Galeato: *Subtexunt* (Ebræi) *udicum Librum, & in eumdem compingunt Ruth.* Prætereo alios, Hilarium, Epiphanium, Johannem Damaſcenum. Rationem ſubjicit Hieronymus, *Quia in diebus Judicum facta ejus narratur hiſtoria.* Verum; nam & id indicat Libri initium. Cum igitur Auguſtinus, aliique ipſum aſſectati, dixerunt Librum Judicum exordium eſſe Librorum Samuelis, ſic intelligito, hiſtoriam hoc Libro expoſitam, cum iis quæ continent Samuelis libri ſponte ſua connexam eſſe: nam hiſtoria Ruth velut aditus quidam eſt ad hiſtoriam Davidis, cum Liber ipſe libri Judicum ſit portio. Quod cum ita ſit, par eſſe debuit, uti reipſa eſt, de Libri utriuſque Judicum & Ruth Auctore fluctuatio Interpretum, & ad eoſdem ab iis Scriptores referri; ad Eſdram videlicet à pleriſque, ad Ezechiam à quibuſdam, ad Scribas Tabernaculi à Dorotheo, ad Samuelem à Thalmudiſtis, compluribuſque aliis, ad quos libenter accedimus. De ætate item utriuſque paria ſentiamus; conſtetque ſaltem genuinum eſſe juxta noſtra Principia, cum ignorabilis ſit Auctoris & temporis, uti vulgo eſſe fertur.

Auguſt. libr. 2. De doctr. Chriſt. cap. 8.

Doroth. Syn. De vit. & mort. Propher. Thalmud. in Baba batra, cap. 1.

DE LIBRIS SAMUELIS.

I. Diſputatur de Auctore librorum Samuelis. Variæ opiniones proponuntur. II. Partim Samueli, partim Nathani & Gado Prophetis adſcribuntur. III. Probatur eorum γνησιότης & antiquitas. IV. Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum. V. Secundum argumentum. VI. Tertium argumentum. VII. Quartum argumentum. VIII. Quintum argumentum. IX. Sextum argumentum. X. Ex Libris Samuelis quidam manarunt Græcorum ritus & fabulæ.

Diſputatur de Auctore librorum Samuelis. Variæ opiniones proponuntur. 1. Sam. 9. 9. Grot. Præf. in Libr. Sam.

I. LIBRORUM quoque Samuelis dubia eſt ætas & controverſus Auctor. Quidam poſt Samuelis tempora lucubrationem eorum rejiciunt, propter hanc clauſulam capitis noni Libri prioris: *Olim in Iſraël ſic loquebatur unuſquiſque vadens conſulere Deum: Venite, & eamus ad Videntem. Qui enim Prophcta dicitur hodie, vocabatur olim Videns.* Scribit Grotius Ebræorum eruditiſſimis auctorem credi Jeremiam Prophetam Librorum quatuor Regum: cauſſam affert ipſe non ſatis probabilem, ſimili tudinem ſermonis, quæ vix apparet. At Libros duntaxat Regum tertium & quartum Jeremiæ adſcribunt Thalmudiſtæ in Babæ batræ primo capite.

Partim Samueli, partim Nathani & Gado Prophetis adſcribuntur. Thalm. Bab. batr. cap. 1. Iſid. Or. l. 6 c. 2. 2. Par. 29. 29.

II. Librorum vero Samuelis viginti quatuor priora capita à Samuele ipſo fuiſſe ſcripta; reliqua, quibus res poſt Samuelis obitum geſtæ narrantur, à Nathane & Gado Prophetis, ſentiunt iidem Thalmudiſtæ; ſic & R. Moſes Kimchi; ſic Iſidorus; niſi quod poſteriora ad calcem uſque operis à Davide vult fuiſſe ſcripta: quo argumento, nullus ſcio. Mihi quidem Ebræorum ſententia reliquis videtur anteferenda, utpote quæ his nitatur verbis Paralipomenon: *Geſta autem David regis priora & noviſſima, ſcripta ſunt in libro Samuelis Videntis; & in libro Nathan Prophetæ, atque in volumine Gad Videntis.* Nec diſſentit à nobis Theodoretus, cum ait ſingulos Prophetas ſuorum temporum hiſtorias ſcribere conſueſſe, atque ex his ſcriptis Libros Re-

gum multo post tempore fuisse contextos: quatuor enim Libros Regum intelligit; nos vero de duobus prioribus agimus, qui Samuelis dicuntur ab Ebræis. Hos autem satis aperte significat sic fuisse vocatos, quod à Samuele scripti essent; ex priore videlicet parte: προφητῶν ἕκαστος, inquit, εἰώθει συγγράφειν ὅσα συνέβαινε γενέσθαι κ) τὸν οἰκεῖον καιρόν· αὐτίκα γοῦν κ) ἡ πρώτη τῶν βασιλειῶν, κ) παρ' ἑβραίοις, κ) ὅλη δὲ σύροις, προφητεία σαμουὴλ ὀνομάζεται· *Unusquisque Prophetarum scribere consueverat quæcunque suis temporibus contingebant. Sic igitur primus liber Regnorum & apud Ebræos & apud Syros Prophetia Samuelis nominatur.* Atque eadem est Diodori Tarsensis sententia.

III. Sed & librorum Samuelis γνησιότητι & antiquitati perhibent testimonium quæ eum ætates consecutæ sunt. Unde enim petitum dicas istud, quod habet liber Sapientiæ: *Tu enim es, Domine, qui vitæ & mortis habes potestatem, & deducis ad portas mortis, & reducis:* cujus germanum & illud est è libro Tobiæ: *Quoniam tu flagellas, & salvas; deducis ad inferos, & reducis:* nempe è secundo capite libri primi Samuelis: *Dominus mortificat, & vivificat: deducit ad inferos, & reducit.* Cum in Psalmo centesimo duodecimo hæc legis: *Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem: ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui:* nonne ex eodem primi Samuelis capite ducta agnoscis, in quo legitur: *Suscitat de pulvere egenum, & de stercore elevat pauperem, ut sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat.* Quorsum putas pertinere quod legitur in secundo capite Libri tertii Regum: *Ejecit ergo Salomon Abiathar, ut non esset Sacerdos Domini, ut impleretur sermo Domini, quem locutus est super domum Heli in Silo:* nimirum ad secundum caput Libri prioris Samuelis, quo res illæ prænuntiantur. Samuelem insigni hoc Sirachides ornat elogio: *Et ante tempus finis vitæ suæ & sæculi, testimonium præbuit in conspectu Domini & Christi, pecunias & usque ad calceamenta ab omni carne non accepit, & non accusavit illum homo:* Davidem vero isto: *Cum leonibus lusit, quasi cum agnis; & in ursis similiter fecit, sicut in agnis ovium, in juventute sua. Numquid non occidit Gigantem, & abstulit opprobrium de gente?* Duodecimum Libri primi Samuelis caput & decimum septimum consulito, fontes ibi laudum illarum reperies. Scitum hoc: *Melior est obedientia quam victimæ,* in libro Ecclesiastis & apud Oseam usurpatum, ex decimo quinto capite libri primi Samuelis prodiit. Quæ Davidi domum Deo ædificare cogitanti denuntiat Nathan in septimo capite libri secundi Samuelis de filio post ipsum regnaturo, magna eorum pars in Psalmum octogesimum octavum translata est. Non semel declarat Ezechiel nolle Deum ut pereat impius, sed ut ad meliorem se recipiat frugem & vivat, argumento, ut videtur, petito ex verbis Thecuitidis ad Davidem, quæ leguntur in Libro secundo Samuelis. Confer denique libros Paralipomenon cum libris Samuelis, ex his illos consarcinatos & consutos esse liquido comperies; non quoad sententias solum, sed & verba ipsa. Nec sacri tantum Scriptores, sed exotici etiam, Eupolemus & Nicolaus Damascenus, suffragio suo nos adjuvant: ea enim de Samuele, Saule, & Davide in Historiis suis retulerunt, quæ ex libris Samuelis sublecta fuisse minime dubitandum est. Ætas librorum Samuelis ex superioribus abunde cognoscitur: cognoscuntur & eorumdem Auctores; quos si quis tamen incertos esse contendat, fatebitur nihilominus genuinum esse fœtum, ex Principiis à me supra positis, ut pote qui incerti Auctoris sit, uti esse putatur.

Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.
Sap. 16. 13.
Tob 13. 2.
1. Sam. 2. 6.
Psalm. 112. 7, 8.
1. Sam. 2. 8.
3. Reg. 2. 27.
1. Sam. 2. 31, & seq.
Eccli 46. 22.
Eccli 47. 3, 4.
1. Sam. 12. 3.
1. Sam. 17. 3, & seq.
Eccl. 4. 17.
Ose. 6. 6.
1. Sam. 15. 22.
Psalm. 88. 29, & seq.
Ezech. 18. 32. & 33. 11.
2. Sam. 14. 14
Eupol. apud Euseb. Præpar. libr. 9.
Nicol. Dam. libr. 4. Hist.
apud Joseph. Antiq. libr. 7. cap. 6.

IV. Clausulam vero hanc quæ è capite nono libri prioris Samuelis objicitur, & à me supra allata est, *Qui enim Propheta dicitur hodie, vocabatur olim Videns;* quamque unam caussæ fuisse arbitror, cur verbis libri Paralipomenon, quæ operis hujus Auctorem indicant, detraheretur, interpretationis caussa illuc adjectam, & deinde in ipsum contextum intrusam fuisse clara luce clarius est. Superius enim à me observatum est multa sparsim Libris sacris, lucis vel connexionis rerum caussâ adjecisse, sive Esdram qui Canonem Synagogæ auctoritate composuit, sive alios qui Scriptiones sacras diversis temporibus recensuerunt. Hinc orta hæc παρεμβολή. Ita visum Diodoro Tarsensi, qui super hac ῥήσει quam tractamus, sic disserit: ἐκ τούτων δείκνυται, ὅτι ἅπερ ἕν ἕκαστος τῶν προφητῶν τὰ ἐν τοῖς καθ' αὐτὸν χρόνοις ἐγραψαν, ταῦτα οἱ μὲν ταῦτα συναγάγοντες ἐσχέδιασαν τὸ, ὅτι ἔμπροσθεν βλέποντα τὸν προφήτην καλοῦσιν· *Ex his ostenditur, quod quæcunque singuli Prophetæ suis acta temporibus conscripserunt, hæc colligentes posteri adjecerunt istud, Quod olim Prophetam appellabant Videntem.*

Refelluntur argumenta Adversariorum.
Primum argumentum.
1. Sam. 9. 9.

V. Non temperavit sibi Philosophus Theologo-Politicus, quin eodem argumento Libri hujus antiquitatem oppugnaret: sed & alio præterea usus est, ut eum non unius texturæ opus esse, sed collectitium & ex variis segmentis concinnatum probaret. Nam quod decimo sexto capite prioris libri Samuelis legamus Davidem in aulam Saülis ea de caussa primum fuisse accitum, ut Regem malo spiritu vexatum citharæ cantu oblectaret; capite vero sequenti alia afferatur caussa unde Regi innotuerit,

Secundum argumentum.
Tract. Theol. cap. 8, & 9.

nempe ex conserta cum Goliatho pugna; hæc, utpote contraria, à diversis Scriptoribus profecta, & in unum ab aliquo compacta opinatur. Verum enimvero non recte hæc à Disputatore nostro distincta sunt: primum enim citharæ caussa venit David ad Saülem jam intemperiis agitatum; tum deinde recrudescentia Philistæorum bella alio Saülis animum abstraxerunt, ut jam citharista non egeret. Ergo David à Rege dimissus ad patrem rediit, & deinde à patre ad fratres cum cibariis in castra remissus certamen iniit cum Goliatho, eoque interfecto in comitatum demum & regiorum asseclarum numerum à Saüle adscriptus est. Ne cui locus hic esset fraudi præcaverat sacer Scriptor: nam postquam Davidem citharæ cantu Saülem hilarasse dixit, tum capite sequenti Philistæorum bellum scribens, cum de Davide iterum esset acturus,

1. Sam. 17. 12, & seq. *David autem*, inquit, *erat filius viri Ephratæi, de quo supra dictum est*: vel ut habet Ebraicum exemplar, *Filius viri Ephratæi hujus*, יהוה; ut suppleat Lector, *quem jam supra designavi*. Deinde: *Tribus ergo majoribus secutis Saülem, abiit David, & reversus est à Saül, ut pasceret gregem patris sui in Bethlehem.* Eum quidem ad se in castra reversum non agnovit Saül: quid mirum vero, in tanto stipantium numero, quem tum viderat cum mentis esset impos, aliter fortasse indutum ac ornatum cum ad Regem iret ipsius oblectandi caussa, quam cum ad fratres in castra.

Tertium argumentum. Tract. Theol. cap. 9. 1. Sam. 24. 1. 1. Sam 26. 1. 1. Sam. 24. 4, & seq. 1. Sam. 26. 5, & seq. 1. Sam. 24. 9, & seq 1. Sam. 16. 15, & seq.

VI. In capitibus præterea vicesimo quarto & vicesimo sexto obtrectandi Libri hujus caussam nactus est Theologo-Politicus: rem quippe eamdem utrobique, sed ex variis itidem Scriptoribus, de re eadem diversa sentientibus collectam opinatur. Quasi ad antiquissimi & sanctissimi Libri dignitatem labefactandam opinationes satis esse possint. Deinde attendat Lector, & mirabitur conjectoris audaciam. Illic latitat David *in locis tutissimis Engaddi*: hic in colle Hachila. Illic Saülis speluncam ingressi ad requisita naturæ summam chlamydem David præcidit: hic dormientis ejusdem in tentorio hastam & scyphum aufert. Illic Saülem spelunca egressum David blandissime alloquitur: hic Abnerum amarissimis probris incessit. Diversæ sane res, neque temere solius conjecturæ ductu confundendæ.

Quartum argumentum. Tract. Theologicop. cap. 9. 1. Sam. 7. 13.

VII. Inter septimum etiam caput, & decimum tertium disconvenire ait, quod illic talia legantur: *Et humiliati sunt Philistiim, nec apposuerunt ultra ut venirent in terminos Israël. Facta est itaque manus Domini super Philistæos cunctis diebus Samuelis*: hic autem bellicus Philistæorum adversus Israëlem apparatus, vivo etiam tum Samuele, & ingens Ebræorum terror describantur. Hoc loco sane, ut alias sæpe, ac fere semper, Scripturæ sacræ verba perperam accepit Argutator noster: nam in his verbis: *Nec apposuerunt ultra*, dictio *ultra*, Ebraice עוד, non semper tempus perpetuum, imo ne diuturnum quidem, sed exiguum quandoque significat. Perinde igitur hoc est, ac si dixisset: Per aliquod tempus Israëlitidem terram non invaserunt. Quod autem subjungitur, per omnem Samuelis vitam manu Dei oppressos fuisse Philistæos, vere id contigit: quotiescunque enim adversus Israëlitas, superstite adhuc Samuele, arma moverunt, magnis cladibus sunt attriti.

Quintum argumentum. Hobb. Leviath. cap. 33. 1. Sam. 5. 5.

VIII. Eodem loco utitur Hobbesius, ut libros Samuelis oppugnet; sed & aliis etiam, quorum primus extat capite quinto Libri prioris: *Propter hanc caussam non calcant Sacerdotes Dagon, & omnes qui ingrediuntur templum ejus, super limen Dagon in Azoto, usque in hodiernum diem*: unde effici putat multis post Samuelem annis scripta hæc fuisse. At meminisse debuerat Hobbesius, quæ de Dagonis simulacro narrantur illic, Samuele etiam tum adolescente contigisse; Librum autem hunc à Samuele jam sene fuisse scriptum, ac proinde intervallum satis grande intercessisse, ut merito usurpata ab eo fuerit clausula hæc: *Usque in hodiernum diem*. Quoniam autem priora tantum viginti quatuor capita Libri prioris adscripsimus Samueli, reliqua Gado & Nathani, quorum ætas longe post Samuelem excurrit, frustra eamdem locutionem vicesimo septimo capite, & tricesimo Libri prioris, & sexto posterioris adhibitam objicit Hobbesius: cum præsertim non valde longum requiratur spatium, ut hæc notatio temporis locum habere possit. Quod supra probavi exemplo Matthæi Evangelistæ eamdem usurpantis, cum de rebus tempore non multum dissitis ageret.

1. Sam. 27 6. 2. Sam. 30. 25. 2. Sam. 6. 4.

Sextum argumentum. 1. Sam. 7. 15.

IX. Futile quoque est, quod colligit Hobbesius ex septimo capite Libri primi, ubi hæc leguntur: *Judicabat quoque Samuel Israëlem cunctis diebus vitæ suæ.* Nempe vult nonnisi post obitum Samuelis hæc potuisse scribi. At minime hæc ita præcise accipienda sunt, uti ab Hobbesio sunt accepta, quasi significet Scriptor sacer per totum vitæ suæ curriculum Israëlitis Samuelem præfuisse: nam certum est in pueritia sua jus Israëlitis non dixisse. Ergo commoda adhibenda est interpretatio, nempe ab obitu Heli Sacerdotis, ad id usque tempus, quo hæc scribebat Samuel, judicia ipsum inter Ebræos exercuisse; etiam postquam regnum adeptus est Saül: velut cum Agagum Amalecitarum regem, Saülis jussu servatum, in frusta concidit. Favent huic interpreta-

terpretationi Acta Apostolorum, in quibus Saülis regno quadraginta anni tribuuntur; conjunctis videlicet in unum annis, quibus & Samuel & Saül Israëliticam gentem rexerunt. Vel sic comma hoc accipies, eo tempore de quo septimo capite agitur, cum nondum Rex creatus esset Saül, Samuelem jura Ebræis reddidisse tam assidua cura, ut nullam sibi, ad relaxationem animi & requiem, diem vacivam sumeret. Act. 13. 21.

X. Magnum porro vetustatis indicium libris Samuelis positum est in ritibus quibusdam & fabellis, quas inde provenisse manifesta est fides. Solennis illa apud Athenienses Phallorum gestatio in honorem Bacchi, ex oraculi mandato instituta, ad sanandum morbum pudendis illorum à Baccho inflictum, cum ejus sacra à Pegaso Eleutherienſi apud se invecta sprevissent; hæc est historia Azotiorum recocta, qui propter Arcam Dei inhonoratam, & in templum Dagon temere illatam, hæmorrhoidibus afflicti sunt, & tum demum sanati, cum simulacra aurea partium ægrarum in cistella apposuerunt. Narrant Fabulatores, Trojæ repertam à Græcis arcam Eurypylum reseraſſe, & post visum Bacchi simulacrum illic reconditum statim ceritum extitisse; quo figmento adumbratur Bethsamitarum infortunium, qui propter visam Domini Arcam maxima clade à Deo affecti sunt. Notat Clemens Alexandrinus Græcanicam fabulam de Æaco precibus pluvias eliciente de cœlo, cum squallore & frugum penuria Græcia laboraret, prodiisse ex Ebraica historia de Samuele, ad fidem sibi inter suos conciliandam, imbres & tonitrua ciente, cum sudum esset. *Ex libris Samuelis quidam manarunt Græcorum ritus & fabulæ.* Clem. Alex. Strom. 6. 1. Reg. 12. 17, 18.

DE LIBRIS REGUM.

I. *Disputatur de Auctore librorum Regum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Eos videtur Esdras ex vetustiorum Scriptorum commentariis excerpsisse.* III. *Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.* IV. *Fidem etiam his conciliant Ethnici Scriptores.* V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.* VII. *Ex libris Regum quædam manarunt Ethnicorum fabulæ & ritus.*

I. LIBRORUM Regum nihilo notior est Scriptor ac superiorum. Eo tamen variæ recidunt Interpretum sententiæ, ut Esdram nonnulli, Jeremiam plerique, ac Thalmudistæ potissimum, aliique Rabbini, composuisse eos, vel aliunde potius excerpsisse statuant. Sciendum est enim, apud Ebræos, & apud Ægyptios, Tyrios, ac Babylonios, aliasque Orientis gentes, acta diurna in literas diligentissime fuisse relata. Hoc munere qui fungebatur apud Ebræos, dicebatur מזכיר *A commentariis*. Sic sensisse videtur Chaldæus Paraphrastes. Hujus ordinis fuerunt Josaphatus & Joahe, in libris Samuelis & Regum memorati. Prophetæ quoque perscribebant accurate quæ sibi mandata fuerant & significata à Deo, & quæ sibi evenerant, dum Dei mandatis obsequerentur: quæ quoniam ad Reges fere & optimates pertinebant, hinc libris ipsorum magna publicæ historiæ pars continebatur. Simile in Poëmatis suis egisse Solonem, si profana licet sacris componere, refert Plutarchus. In versus enim suos politica ille & historica pleraque infarserat: non ut res ipsas posterorum commendaret memoriæ, sed vel ut rerum gestarum aperiret causas, easque excusaret; vel ut commonefaceret Athenienses, aut castigaret. Sed & extra Prophetias, rerum etiam ætate sua gestarum scriptionem privata opera Prophetæ suscipiebant. Testatur Theodoretus. Factum id ab Isaia, quem Oziæ regis historiam scripsisse docent Paralipomena. Factum & à Jehu, de quo hæc leguntur: *Reliqua Actorum Josaphat scripta sunt in verbis Jehu filii Hanani, quæ digessit in libros Regum Israël.* Unde colligo libros Jehu ejus fuisse dignationis, ut relati sint in libros Regum Israël, quos actorum diurnorum commentarios fuisse existimo. Sed & alii etiam hanc in se operam recipiebant; nam ex sacris Historiis nonnullas scriptas esse constat ab iis Auctoribus, quos Prophetas fuisse dixerit nemo, etsi Spiritu sancto dictante scriptæ sunt. Mardochæus, post patefactas Eunuchorum adversus Artaxerxem insidias, *rei memoriam literis tradidit*, ut legitur in libro Esther. Qui vero scite id & perite administrarent, hi fuisse videntur, quos appellabant משלים, ac si dicas *Elegantes scripto-res*. Fiebat autem id utraque oratione, & prorsa, & versa. Quare valde fallitur Josephus, cum solos Prophetas, in gente sua, veteris ævi gesta literis mandasse affirmat; parum memor se ibidem scripsisse, Pontificibus quoque id muneris fuisse injunctum. *Disputatur de Auctore librorum Regum. Variæ opiniones proponuntur.* Plut. Solon. Theodoret. Præfat. in libr. Reg. 2. Par. 26. 22. 2. Par. 20. 34. Esth. 12. 2. Joseph. lib. 1. contr. Apion.

II. Ex publicis vero commentariis excerptos fuisse libros Regum qui nunc extant, & in compendiariam historiam conflatos, pervulgata est multorum opinio, & vero- *Eos videtur Esdras ex ve-*

tuſtiorum Scriptorum commentariis excerpſiſſe.

ſimillima : nam in iis laudatur *Liber verborum dierum Salomonis* ; ſæpiſſime vero *Liber verborum dicrum Regum Iſraël* , & *Liber verborum dierum Regum Juda*. Jam tum etiam extabant libri Semeiæ , Ahiæ, aliorumque Prophetarum, qui ſæpe laudantur in Paralipomenis. Iſaiæ totum triceſimum ac ſeptimum caput, cum initio ſequentis , ac triceſimo nono , in ſecundi Regum decimum nonum caput & viceſimum ἀυτολεξεὶ depromta ſunt. Planiſſime mecum ſentiunt Diodorus Tarſenſis & Theodoretus, Prophetas res ætatis ſuæ memorabiles retuliſſe in literas, & ex eorum commentariis exceptos ſubinde fuiſſe libros Regum. Mihi vero id Eſdræ potiori jure tribuendum videtur quam Jeremiæ , quem ſparſas Regum hiſtorias in unum corpus coëgiſſe vult Iſidorus : nam in dirigendis & componendis libris ad res ſacras pertinentibus potiſſimum verſata eſt Eſdræ induſtria : & in teſtimonium ſæpe ab eo adhibitæ in his ſcriptionibus hiſtoriæ regum Juda , & Iſraël , & Prophetarum libri , indices ſunt aſſidui ſacrorum Librorum uſus , qualem Eſdras habuit. Præterea ſexto capite libri prioris Chaldaica uſurpat nomina menſium , ut hominem decuit Chaldaico ſermoni inſuefactum. Jeremiæ qui libros Regum tranſſcribunt , cauſſas alias non habent , quam ſermonis ſimilitudinem , quæ non magna eſt , proptereaque intutum dat indicium : vel poſtremi capitis libri Regum cum poſtremo Jeremiæ capite convenientiam , nam alterum ex altero deſcriptum dicas ; at caput illud adventitium eſſe , & ad Jeremiæ calcem ab aliena manu ſubnexum , oſtendit præcedentis capitis coronis , quæ talis eſt : *Hucuſque verba Jeremiæ* : atque ea narrantur illic , vel quæ Jeremiæ obitu recentiora ſunt , vel quæ jam in ſuperioribus capitibus Jeremias retulerat.

Diod. in 1. Sam. 9. 9. Theod. Præf. in libr. Reg.

Iſid. libr. 6. Origin. cap. 2.

Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.

III. Nec deficiunt Librum hunc aliorum Scriptorum teſtimonia. Ita de Elia , Eliſæo , Ezechia , Joſia , aliiſque differit Sirachides , ut ex libris Regum , non res ſolum , ſed nonnunquam etiam verba ipſum hauſiſſe appareat. Confer hos cum libris Paralipomenon , tantam orationis deprehendes convenientiam , ut parem propemodum utriuſque vetuſtatem odoreris. Quanquam propter illorum novitatem perpaucæ extant in ſacris Veteris Teſtamenti libris inde ſumtæ ῥήσεις & ſententiæ. At in Novo γνησιότητα illorum egregie confirmat Chriſtus Jeſus, cum ait : *In veritate dico vobis , multæ viduæ erant in diebus Eliæ , in Iſraël , quando clauſum eſt cœlum annis tribus & menſibus ſex , cum facta eſſet fames magna in omni terra , & ad nullam illarum miſſus eſt Elias , niſi in Sarepta Sidoniæ , ad mulierem viduam. Et multi leproſi erant in Iſraël ſub Eliſæo Propheta , & nemo eorum mundatus eſt , niſi Naaman Syrus.* Hæc ſuppeditavit decimum ſeptimum caput tertii Regum , & quintum quarti. Confirmat & Paulus , dum hæc ſcribit ad Romanos : *An neſcitis in Elia quid dicit Scriptura : quemadmodum interpellat Deum adverſus Iſraël ? Domine , Prophetas tuos occiderunt , altaria tua ſuffoderunt : & ego relictus ſum ſolus , & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi divinum reſponſum ? Reliqui mihi ſeptem millia virorum , qui non curvaverunt genua Baal :* quæ è decimo nono capite tertii Regum ſumta ſunt. Verumtamen his etiam omiſſis , quod à Septuaginta Senibus interpretatione Græca donati ſunt libri Regum , & quod in Canonem Librorum ſacrorum dedicati , vetuſtatem illorum ſatis hæc arguunt. Et ut dubii eos eſſe Scriptoris & ætatis incertæ demus , haud minus genuinos eſſe vincemus , ut pote qui tales ſint , quales eſſe creduntur.

Eccli. cap. 48, & 49.

Luc. 4. 25 , & ſeq.

Rom. 11. 2, & ſeq.

Fidem etiam his conciliant Ethnici Scriptores.

IV. Præterea vero præclarum veritatis teſtimonium hiſce Libris commodant Ethnici Scriptores. Rerum enim novitas quæ iis narrantur , & major per novitatem parta celebritas , cauſſæ fuit , cur crebris exoticorum Auctorum , vel coævorum , vel ætate proximorum ſuffragiis confirmarentur. Magna eſt imprimis monumentorum Tyriorum fides , quæ publica auctoritate deſcripta , in chartophylaciis diligenter aſſervabantur. Atqui ex iis conſtat Hieroſolymitanum Templum toto pene ſeſquiſæculo ante fuiſſe ædificatum , quam Carthago conderetur. Meminerant eadem Salomonis & Hirami , eorumque mutuas Epiſtolas repræſentabant , etiam temporibus Joſephi Hiſtorici , itidem ut illa Judæorum , unde & is ſacrorum Librorum veritatem defendit. Ex his , aliorumque locorum tabulariis , hiſtoriam ſuam depromſerat Menander Epheſius. Fiebatque illic mentio ἀνομβρίας , quæ Eliæ temporibus in Judæa & Phœnicia contigit , Achabo apud Judæos , Ithobalo apud Tyrios regnante. Ex eo etiam , & Dio , integerrimo Phœniciarum rerum Scriptore , teſtimonia affert Joſephus , ex Menandro Theophilus , quibus commemorantur Salomon & Hiramus , & ſucciſæ cedri Libani in ædificationem Templorum. Idem extabat apud Theodotum , Hypſicratem , & Mochum , Phœniciæ conditores Hiſtoriæ , & horum interpretem Lætum ; & Menandrum quoque Pergamenum , ut à Tatiano traditur apud Euſebium , & à Clemente Alexandrino ; qui auctor præterea eſt , Vafræ Ægyptiorum regis , & Salomonis , & Tyriorum quoque Regis epiſtolas retuliſſe Alexandrum Polyhiſtorem in libro De Judæis. Eas etiam ex Eupolemo repræſentat Euſebius. Hazaëlem Syriæ re-

Joſeph. Antiq. libr. 8 cap. 2. Theoph. libr. 3. ad Autol. Euſeb. Præp. libr. 10. Clem. Alex. Strom. 1. Joſ. Ant. l. 9. c. 2. Juſt. l. 36. c. 2. Her. l. 2. c. 141. Ber. apud Joſ. Ant. l. 10. c. 1. Dem. apud Clem. Str. 1.

gem divinis honoribus suo ævo prosecutos esse Damascenos narrat Josephus : Azelum Justinus Historicus appellat. Salmanasaris præterea in Syriam expeditio, Phœnicum Annalibus continebatur. Sennacheribi mentio extat apud Herodotum ; extabat & apud Berosum & Demetrium. Nabuchodonosori meminerant ex Actis Tyriorum, Megasthenes, Abydenus, Berosus, Diocles, Philostratus, & ex Megasthene Strabo ; victoriæ, quam Necosus Ægyptiorum rex retulit de Judæis, Herodotus ; Evilmerodachi, Abydenus & Berosus ; Baladani Babyloniorum regis, Berosus. Ex quibus cum pulchre intelligeret Julianus Apostata, quam integra esse librorum Regum fides, mirificum ignem, quo Eliæ holocaustum absumtum est, de cœlo missum esse negare non est ausus. Hæc Ethnicorum Scriptorum, cum Mythicorum, tum Historicorum consensio cum libris Regum, si aliis argumentis à nobis supra allatis adjungatur, resque spectetur bona fide, horum antiquitas & auctoritas claris indiciis demonstratæ agnoscentur.

Meg. Abyd. Ber. Diocl. Phil. apud Jos. Ant. l. 10. c. 11. & contr. Ap. l. 1. & Euseb. Præp. l. 10. Strab. l. 15. Her. l. 2. c. 159. Abyd. apud Euf. Præp. l. 9. c. 41. Ber. apud Jos. contr. Ap. l. 1. & Ant. l. 10. c. 3. Jul. apud Cyr. libr. 10. contr. Jul.

V. Ex incerta, & ut fronte apparet falsa annorum computatione his in Libris posita, caussam eorum carpendi petit Theologo-Politicus ratiocinator. Nam cum sexto capite libri Regum prioris legamus Salomonem quadringentesimo & octogesimo anno post exitum Ebræorum ex Ægypto, Templi molitionem inchoasse, & longe tamen major numerus exurgat ex collectione annorum quos singulis Ebræorum Judicibus & Regibus Scriptura sacra tribuit, hinc fidem ipsis derogare conatur. Ita nempe librariorum oscitantiam & supinitatem Scriptoribus ipsis sacris tribuit : nam qui in historiarum lectione paulo diligentius sunt subacti, frequentissimos in numerorum notis errores esse sciunt : ut si abjiciendi libri justa hæc habeatur caussa, maxima jam inde Historicorum & Chronologorum pars repudianda sit. Huc adde nodum hunc ipsum, cui inhæret Adversarius, doctorum Interpretum disputationibus jamdiu esse solutum : quas quoniam ad trutinam nostram revocare, supervacaneæ esset ac longioris operæ, & ab instituto nostro diversæ, otiosum illuc amandabimus Lectorem, si quem Disputatoris nostri movent convitia.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. Tract. Theol. cap. 9.

VI. Pari exceptione retundimus telum alterum, quod idem procudit ex eorum discrepantia Librorum in computatione annorum Regum Juda & Regum Israëlis : nam vel mendæ irrepserunt in numerorum notis, vel Chronologorum & Interpretum studio jampridem tricæ illæ discussæ sunt, vel discuti certe facile possunt. Exemplo sit hoc ipsum quod proponit. Primo capite Libri secundi Regum legimus Joramum, filium Achabi, regem Israëlis, regnum esse auspicatum anno secundo Jorami, ejus qui Josaphati filius fuit, & Rex Judæ : cum capite libri ejusdem octavo is ipse Joramus, Josaphati filius, Rex Judæ, regnum inchoasse dicatur anno quinto Jorami regis Israël. Quibus adde, scriptum esse initio capitis tertii, Joramum Israëlis Regem regni initium sumsisse ab anno decimo octavo Josaphati regis Judæ. Hæc quantumvis dissona conciliabuntur, si Josaphatum ponamus per annos viginti & duos regnum obtinuisse ; nam annorum illorum numerus non constat inter Chronologos ; in regni vero societatem ascivisse Joramum filium anno regni sui decimo septimo ; at Joramum Israëlis regem regnare cœpisse decimo octavo anno regni Josaphati : ita cadet annus ille primus regni Jorami regis Israël in secundum Jorami regis Judæ ; defuncto vero Josaphato anno regni sui vicesimo secundo, Joramus filius regnum Judæ capesset solus anno quinto regni Jorami regis Israël. Hoc exemplum valere debet ad alia ejusmodi confutanda argumenta, quæ ex chronologicarum computationum ambagibus oriri solent. Cujusmodi & illud est quod Scriptor idem arcessit ex repugnantia Chronologiæ librorum Regum cum illa Paralipomenon.

Secundum argumentum. 2. Reg. 1. 17. 2. Reg. 8. 16. 2. Reg 3. 10.

VII. Porro quum res his Libris descriptæ, longe magis innotuissent propter novitatem ac pleræque superiorum, propterea que minus haberent auctoritatis in vulgus, hinc parum idoneæ ab Ethnicis habitæ sunt, ex quibus confingerentur fabulæ, aut ritus arcesserentur. Ex igne tamen de cœlo precibus Eliæ lapso propagata credi possunt similium miraculorum figmenta pleraque, & pervulgata inter priscos Ethnicos opinio, sæpe flammam sacrificia sponte sua corripuisse, atque eo læta omnia & fausta portendi solere. Hinc Virgilius in Pharmaceutria :

Ex libris Regum quædam manarunt Ethnicorum fabulæ & ritus.

Aspice, corripuit tremulis altaria flammis
Sponte sua, dum ferre moror, cinis ipse.

Hinc idem de suis ignibus prædicarunt alii, quos supra commemoravimus. Quorum tamen originem per me referre licet, si quis malit, ad ignem, qui *egressus à Domino* hoc est, ut habet Machabaicus alter, *de cœlo, devoravit holocaustum* Mosis ; quemque ad Salomonem usque perseverasse traditur in Thalmudico libro Zebachim ; aut ad ignem qui Angeli nutu *ascendit de petra, & carnes azymosque panes* Gedeonis *consumsit* ;

Lev. 9. 24. 2. Mach. 2. 10. Zebach. cap. 6. Judic. 6. 21.

1. Par. 21. 26. 2. Par. 7. 1. aut ad eum qui Davidis Holocausta & Pacifica hausit, cum Deo sacra faceret in area Ornan Jebusæi; aut ad cœlestes illas flammas, quibus Salomonis victimæ crematæ sunt in Encæniis Templi, quas à Manasse demum extinctas fuisse docet liber memoratus Zebachim; at liber Siphra & R. Abraham Zacuth, aliique Rabbini, à Chaldæis, cum Templum vastatum est; quasque perhibet liber alter Thalmudicus Joma, Leonis figuram gessisse, cum ignis Templi secundi Cani similis fuerit; quod legas etiam in libro cui titulus Pomum & flos, & passim apud Rabbinos: cumque R. Samuel Laniado formam Canis eas sumsisse scribat, quotiescunque peccati alicujus se Israëlitæ alligassent. Quæ ineptiæ sunt Doctorum illorum. Ex raptu Eliæ in cœlum probabile est commentos fuisse Indos Bremavium suum in cœlum fuisse asportatum. Transiit quoque ad finitimas Asiæ gentes mos quarto libri secundi Regum capite notatus, liberorum à parentibus in nexum creditoribus tradendorum, ab illis ad Athenienses, hinc ad Romanos.

Siphr. Part. ויקרא cap. 5. §. 10. Zac. in libr. Juchasin. Jom. cap. 1. Laniad. in 1. Reg. 9. 1.

2. Reg. 4. 1.

DE LIBRIS PARALIPOMENON.

I. *Disputatur de Auctore librorum Paralipomenon. Variæ opiniones proponuntur. Incertus est eorum Auctor: ætas assignatur.* II. *Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.*

Disputatur de Auctore librorum Paralipomenon. Variæ opiniones proponuntur. Incertus est eorum Auctor: ætas assignatur.

I. ESDRAM libros Paralipomenon lucubrasse, Ebræorum est omnium fama consentiens. Operas quoque suas Nehemiam contulisse volunt Thalmudistæ. Rem Christiani Interpretes relinquunt in dubio. Ego vero existimo collectum esse hoc opus, non ex Actis solum diurnis, sed & ex Prophetarum Semeiæ, Addo, Jehu, Nathanis, Ahiæ, Isaiæ, aliorumque scriptionibus; fortasse & ex libris quibusdam genealogiarum, ut tradit R. Selomoh; necnon & ex Scripturæ sacræ Libris antea scriptis, ut R. Moses Kimchi. Post Jeremiam conflatum esse Librum ostendunt ista ex tricesimo quinto capite libri secundi: *Universus Juda & Jerusalem luxerunt eum,* (Josiam) *Jeremias maxime, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in præsentem diem Lamentationes super Josiam replicant; & quasi Lex obtinuit in Israël: Ecce scriptum fertur in Lamentationibus.* Post solutos quoque Babylonica captivitate Israëlitas, Libros Paralipomenon esse compositos, argumento est finis scriptionis, qui redditam Ebræis per Cyrum libertatem fuisse narrat. Præterea cum hic ipse Libri finis repetatur ἀυτολέξει initio libri Esdræ, hinc effici videtur unius esse utrumque & ejusdem Scriptoris, qui pro suo jure ad historiarum suarum contexendam seriem verba ipse sua usurpaverit, perinde ut à vetustis quibusdam Scriptoribus factum Grotius observavit. Initium autem libri Esdræ incerti esse Auctoris ostendam inferius, qui Darium Hystaspiden regnantem viderit, & ad Artaxerxis usque Longimani ætatem vitam suam prorogaverit. Ergo & Auctor libri Paralipomenon incertus est; ætas vero in Darii Hystaspidæ & Artaxerxis Longimani tempora incidit. Nos igitur hac in parte discedimus ab Ebræis, qua libros Paralipomenon post librum Esdræ scriptos opinantur, ac istum illosque Esdram habere Auctorem; quod eatenus verum est, quatenus eos digessit Esdras, & sex priora Libri sibi cognominis capita subnexuit, quæ & deinde continuavit. Porro etsi libri Regum & Paralipomenon iisdem circiter videantur elaborati temporibus, minime tamen existimo designari libros Paralipomenon his verbis, quæ sæpe occurrunt in libris Regum: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Iuda?* &: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Israël?* nam & ea quoque frequenter reperias in libris Paralipomenon. His autem significantur Acta illa diurna accurate ab Ebræis condita, unde librorum Regum & Paralipomenon sumta est materia. Propius id accedit ad verisimilitudinem, quam quod statuit Hieronymus in Præfatione ad Domnionem & Rogatianum, & libros Paralipomenon esse intelligendos, si quando hæc in libris Regum leguntur: *Nonne hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Iuda?* & si res his locis indicatæ minime occurrant in Paralipomenis, tum esse ἀλληγορικῶς exponendas: *Sed & ipsæ appellationes,* inquit, *non homines, ut plerique existimant, sed urbes, & saltus, & provincias sonant, & oblique sub interpretatione & figura eorum quædam narrantur historiæ, de quibus in Regum libro dicitur: Nonne ecce hæc scripta sunt in Libro verborum dierum Regum Iuda? quæ utique in nostris Codicibus non habentur.* Id si recipimus, sane omnia reperientur in omnibus, & magna

Thalm. Bab. batr. cap. 1. 2. Par. 35. 25.

Grot. in 2. Par. 36. 22.

figmentis hominum feneſtra patefiet. At Ebræi cum Jeremiæ acceptos referant libros Regum, Eſdræ vero libros Paralipomenon, hos in illis notari neutiquam credere poſſunt. Præterea vel ipſum nomen παραλειπομένων, Libris illis à Græcis inditum, oſtendit poſteriores eſſe libris Regum, ut pote in quibus ſuppleta ſint plurima, quæ cum in aliis Scripturæ ſacræ libris, tum maxime in libris Regum deſiderabantur.

II. Cæterum cum genuinum eſſe librum definiverimus, qui ab eo Auctore ſcriptus eſt, à quo ſcriptus eſſe dicitur, & eo circiter tempore quo ſcriptus eſſe fertur, omnino dicendum eſt genuinum eſſe librum Paralipomenon, qui controverſum habet Auctorem & ætatem, ita uti habere dicitur; quique genuinus alioquin habitus eſt ab ætatibus continuata ſerie & proxime ſequentibus: nam & in Canonem relatus eſt quem Eſdras ipſe compoſuit, & in Septuaginta Seniorum Interpretatione locum habuit, quæ non totis duobus ſæculis Eſdra recentior fuit. Atque hæc ad præſens opus ſufficiunt: nam propter Libri novitatem, vix ulla ejus teſtimonia occurrunt in Scriptoribus ſacris Veteris Teſtamenti. Legimus tamen hæc in libro Nehemiæ: *Filii Levi, principes familiarum, ſcripti in Libro verborum dierum*, quibus indicantur ea quæ extant nono capite libri prioris Paralipomenon, commate decimo & ſequentibus. At in Novo Teſtamento librorum Paralipomenon auctoritatem agnovit Petrus cum dixit: *Et ſi Patrem invocatis eum qui ſine acceptione perſonarum judicat ſecundum uniuſcujuſque opus, in timore incolatus veſtri tempore converſamini.* Hæc enim arceſſivit ex iſtis libri ſecundi Paralipomenon: *Sit timor Domini vobiſcum, & cum diligentia cuncta facite: non eſt enim apud Dominum Deum noſtrum iniquitas, nec perſonarum acceptio, nec cupido munerum.*

Probatur eorum γνησιότης & antiquitas.

Nehem. 12. 23.

1. Petr. 1. 17.

2. Par. 19. 7.

III. Sed & hic intercedit Thomas Hobbeſius, & ex uſurpata aliquoties his in libris clauſula, *Uſque in præſentem diem*, ſcriptos eſſe colligit longo tempore poſt res ipſas geſtas. Quod magna ſane ex parte verum eſt, cum hiſtoria hæc initium ducat ab orbe condito, & in Cyro deſinat. Quotieſcunque autem adhibetur hujuſmodi clauſula, à tempore quo res illic narrata contigit, ad id uſque tempus quo Librum concinnatum poſuimus, tale interceſſiſſe ſpatium comperies, cui convenire poſſit iſta temporis determinatio. Scrupulum tamen injicit locus unus qui habetur capite quinto libri ſecundi, ubi Arca in Templum à Salomone illata, dicitur in eo fuiſſe, *uſque in præſentem diem.* Hinc poteſt concludi, non quidem recentiorem eſſe Librum eo tempore quod aſſignavimus, ut vult Hobbeſius, ſed vetuſtiorem; ſcimus enim ex ſecundo Machabaicorum Jeremiam in ſpelunca montis Nebo Arcam occuluiſſe, cum Jeruſalem à Chaldæis diriperetur, & prædixiſſe locum fore ignotum, quoad Deus populum ſuum congregaret. Unde efficitur ante Hieroſolymæ excidium ſcriptos eſſe Paralipomenon libros, cum ante motam Templo Arcam ſcripti ſint. Idem de libris Regum pronuntiare queas, quibus paria propemodum continentur. At memſinerimus tum Regum, tum Paralipomenon libros ex variis vetuſtioribus hiſtoriis eſſe excerptos; quod ita factum exiſtimo, ut non ſententiæ ſolum, ſed & verba etiam ſæpe deſcripta ſint. Mihi itaque fit veriſimile, teſtimonium quo Arcæ in Templo depoſitæ habetur mentio, ex libro antiquiore fuiſſe ἀποκρύφῳ depromtum, & in libros Regum & Paralipomenon infartum. Utrobique enim verba extant hæc eadem, ut valde probabilis conjectura ſit ex eodem fonte eſſe profecta.

Refelluntur argumenta Adverſariorum.

Primum argumentum.

Hobb. Leviath. cap. 33.

2. Mach. 2. 5.

3. Reg. 8. 8.

IV. De libris Paralipomenon nihil certi habere ſe ait Scriptor Theologo-Politicas, præterquam de ætate qua elaborati ſunt, quam inſtaurato per Judam Machabæum Templo recentiorem eſſe aſſeverat. Cujus opinationis has cauſſas affert: *Capite nono Libri prioris narrat Hiſtoricus, quænam familiæ primum (tempore ſcilicet Eſdræ) Hieroſolymæ habitaverint: & deinde verſu decimo ſeptimo Janitores, quorum duo etiam in Nehemiæ capite undecimo, verſu decimo nono narrantur, indicat. Quod oſtendit hos Libros dudum poſt Urbis reædificationem ſcriptos fuiſſe.* Hæc ſatis obſcura ſunt: nam quod familias Babylone Hieroſolymam reverſas, ibique conſtitutas, & Templi Janitores Hiſtoricus recenſeat, cur inde ſequatur librum Juda Machabæo recentiorem eſſe, non ſatis intelligo. Niſi forte ita cenſuit, in Urbe nondum penitus reædificata, & Templo vix reſtituto, neque familias ſedem ponere, neque Janitores officio fungi potuiſſe: quæ tamen facta fuiſſe apparet ex libris Eſdræ; in quibus pleraque etiam eorum nomina extant, quæ nono hoc capite prioris Paralipomenon commemorantur.

Secundum argumentum.

Tract. Theol. cap. 10.

V. Quæ vero petuntur argumenta ex diſcrepantiis, quæ hos Libros inter & libros Regum intercedunt, jam ſæpe Interpretum ſtudio ſoluta ſunt. Eæ autem fere oriuntur ex depravatis Ebraici exemplaris lectionibus. Cujuſmodi illud eſt quod profert Philoſophus Theologo-Politicus ex viceſimo ſecundi capite ſecundi Paralipomenon, ubi fuiſſe legitur Ochozias quadraginta duorum annorum cum regnum ca-

Tertium argumentum.

Tract. Theol. cap. 9.

2. Par. 22. 2.

4. Reg. 8. 26. pesseret : & octavo tamen capite quarti Regum, anni tantum huic viginti duo tribuuntur. Facilis est conjectura lapsum hic in pingenda numeri nota librarium, ut alias sæpe contingit, & pro כ notatum מ : quod penitus confirmatur ex interpretatione Septuaginta Senum : ἐτῶν εἴκοσι καὶ δύο, quod habent & Syrus & Arabs. Aliter solvit hunc nodum Vatablus, sed hæc quam affero potior mihi videtur solutio. Nec minus proclivis error in describendis nominibus propriis, unde prodierunt ἀναπολογήτως, quas inter libros Paralipomenon & Genesin notat idem Argutator. Nam si nomina filiorum Benjaminis, quæ capite Geneseos quadragesimo sexto exposita sunt, cum iis contendat quæ habentur Numerorum capite vicesimo sexto, & quæ prioris Paralipomenon capite octavo; item Ebraica cum Interpretatione Septuaginta Senum, statim magnam nominum depravationem deprehendet. Atque exceptio eadem pertinere debet adversus objectas à Disputatore nostro similes nominum discrepationes; eam vero præcipue quæ inter nomina Leviticarum urbium in Josua expressa intercedit, & ea quæ habentur in Paralipomenis. Res erit ex utriusque loci comparatione clarior. Quapropter id tantum his cavillationibus extorqueri potest, luxatum esse in nominibus quibusdam propriis, aut in arithmeticis aliquibus notis Scripturæ sacræ contextum; quod neque quisquam negat; & si negaretur, Masorethæ lectionum differentiis quas collegerunt facile revincerent: imo & plerasque Libris sacris inesse fateor scriptionis varietates, quas neque Masora adnotavit. Potissimum autem in Libros Paralipomenon hæc calamitas incubuit. De nominibus urbium aliter respondent Ebræi Magistri, nempe Levitis commodato datas urbes ad habitandum, quoad illæ quæ propriæ ipsis dicatæ erant Chananæis extorqueri potuissent; hinc diversa urbium nomina in Josua & Paralipomenon Libris extitisse. Masius vero mutata hæc nomina lapsu temporis arbitratur.

Vat. in 2. Par. 22. 2.

Tract Theol. cap. 10. Gen. 46. 21. Num. 26. 38. 1. Par. 8. 1.

Mas. in Jos. 21. 11, 16.

DE LIBRIS ESDRÆ.

I. *Disputatur de Auctore libri prioris Esdræ. Vulgata opinio proponitur. Sex priorum capitum incertus est Auctor, ætas assignatur. Reliquorum auctor est Esdras.* II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* III. *Nehemias auctor est libri sibi cognominis, cujus probatur γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.*

Disputatur de Auctore libri prioris Esdræ. Vulgata opinio proponitur. Sex priorum capitum incertus est Auctor ætas assignatur. Reliquorum auctor est Esdras.

I. TRITA est & vulgaris omnium opinio librum priorem Esdræ, qui solus apud Ebræos Esdræ dicitur, cum secundus Nehemiæ nomine inscribatur, Esdram auctorem habere: & vix quemquam ab hac sententia deflectentem reperias. Ego Libri hujus capita sex priora eumdem scripsisse aio, qui Paralipomena, ut ex horum fine colligi potest, quæ initio libri prioris Esdræ repetitur, uti supra observavi, cum de Paralipomenis agerem. Præterea capitum illorum Scriptorem rebus ipsis quas narrat, interfuisse declarant hæc capitis quinti verba : *Ad quod respondimus eis, quæ essent nomina auctorum ædificationis illius.* Atqui ædificatio illa absoluta est anno sexto Darii, ejus videlicet qui fuit Hystaspis filius. Id docet sequens caput. Igitur quisquis priora hæc scripsit capita, quem & Paralipomenon conditorem fuisse diximus, vixit Darii hujus temporibus. Sed & ad Artaxerxis tempora vitam produxit, ut pote cujus non semel meminerit sex his prioribus capitibus. Is autem Artaxerxes alius esse non potest quam Longimanus. Porro Scriptorem horum sex capitum alium esse ac Esdram ex istis verbis concluditur, unde initium sumit septimum caput : *Post hæc autem verba, in regno Artaxerxis regis Persarum, ipse Esdras ascendit de Babylone.* Nam cum Hierosolymæ fuerit tempore Darii Scriptor priorum sex capitum, Esdras vero Hierosolymam venerit regnante Artaxerxe, sequitur alium esse sex priorum capitum scriptorem ac Esdram. Reliquam autem Libri partem, quæ quatuor omnino constat capitibus, ab Esdra esse profectam manifestum est, cum ex aliis ejus verbis, tum ex his potissimum, quæ extant septimo capite, ubi postquam datas ad Esdram ab Artaxerxe literas retulit, subjungit demum ista : *Benedictus Dominus Deus patrum nostrorum, qui dedit hoc in corde Regis, ut glorificaret domum Domini quæ est in Jerusalem, & in me inclinavit misericordiam suam coram Rege, & consiliatoribus ejus, & universis Principibus Regis potentibus. Et ego confortatus manu Domini Dei mei quæ erat in me, congregavi de Israël Principes qui ascenderent mecum.* Ex quibus apparet eum qui ita de se loquitur

1. Esdr. 5. 4. 1. Esdr. 6. 14, 15.

1. Esdr. 7. 27, 28.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ac scribit ἀυτοπροσώπως, hunc ipsum esse Esdram. Idem probatur & ex nono capite, ubi cum de se dixisset, *Curvavi genua mea, & expandi manus meas ad Dominum Deum meum*; & orationem demum adjecisset, quam fudit ad Deum; tum subnectit: *Sic ergo orante Esdra, & implorante eo, & flente.* Cum igitur Thalmudistæ, aliique Ebræi doctores Esdram aiunt librum suum scripsisse, id ad capita tantum postrema quatuor pertinere in eorum gratiam putandum est. 1. Esdr. 9. 5. 1. Esd. 10. 1. Thalm. in Bab. bathr. cap. 1.

II. Porro ex hoc Opere descripsit Nehemias ספר היחש, sive Librum genealogiæ eorum qui Babylone primum Hierosolymam redierunt; & septimo scriptionis suæ capite repræsentavit. Verumtamen quoniam illic in secundo prioris Esdræ, Nehemiæ fit mentio, qui & Athersata appellatus est, quique in priore reditu non fuit, hinc mihi videtur probabile Nehemiam, cum hæc describeret, nomina quoque eorum recensioni inseruisse, qui secundo reditui interfuerunt; atque ita Librum genealogiæ interpolasse. Alios vero deinde deprehensis Esdrinæ & Nehemianæ genealogiæ discrepantiis, ad Nehemianæ exemplar Esdrinam refinxisse, & recomposuisse. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* 1. Esdr. 2, 2.

III. Nehemiam librum sibi cognominem lucubrasse Interpretes consentiunt, & res ipsa indicat: nam & se Libri auctorem in fronte profitetur, pro more Scriptorum illius temporis, Herodoti, Thucydidis, Timæi Locri, Ocelli Lucani, Alcmæonis Crotoniatæ; & reliquo opere res à se gestas describit ἀυτοπροσώπως. Atqui narratæ illic restitutionis mœnium Hierosolymæ, ejusque Auctoris Nehemiæ, cum laude meminit Sirachides; Commentariorum autem ipsius & scriptionum, Auctor Machabaici posterioris, secundo capite. Tum is autem Liber, tum & ille Esdræ, in Ebræorum Canonem receptus, & à Septuaginta Interpretibus Græco sermone redditus est. Vixit porro Nehemias Artaxerxis ævo, non Mnemonis, ut contendit Scaliger, sed Longimani: atque ipsius in Judæam reditus Esdræ reditu tredecim annis est recentior. Fuit de Tribu Juda, ut recte notant Eusebius & Cedrenus. Nec obstat decimum caput libri Nehemiæ, in quo Sacerdotes dicuntur ii quorum nomina proxime præmissa sunt, inter quæ primum est illud Nehemiæ; nam ad reliqua, non ad hoc, pertinet notatio isthæc. At vitiosa sunt illa, quæ leguntur primo capite Machabaici secundi: *Jussit Sacerdos Nehemias aspergi ipsa aqua*: nam si Græcum exemplar consulas, ista reperies: ἐκέλευσε τοὺς ἱερεῖς ῥαντίσαι ἐπιῤῥάναι τὸ ὕδωρ. *Jussit Sacerdotes Nehemias aspergere ipsa aqua.* Sub Esdræ nomine laudatur liber Nehemiæ apud Eusebium & alios, *Quia apud Ebræos Esdræ, Nehemiæque sermones in unum volumen coarctantur*, inquit Hieronymus. *Nehemias auctor est Libri sibi cognominis, cujus probatur γνησιότης & antiquitas.* Eccli. 49. 15. 2. Mach. 2. 13. Scalig. Proleg. Op. de emend. temp. & libr. 6. & Au. in Eus. Chron. Can. Gr. ad ann. 1584. 2. Esdr. 10. 8. 2. Mach. 1. 21. Euseb. Chron. ad ann. 1584. Hier. Præf. ad Domin. & Rog.

IV. Quamvis autem horum Librorum certa sit fides, eos tamen Anabaptistæ penitus repudiant: sed & argutationibus quoque suis eos appetit Theologo-Politicus Philosophus, negatque ab Esdra & Nehemia esse scriptos, sed longe post instauratum à Juda Machabæo Templi cultum confictos à Sadducæis, *forte ea de caussa, ut populo ostenderent Danielis Prophetias adimpletas esse, atque eum hac ratione in religione confirmarent, ne de melioribus & futura salute in tantis calamitatibus desperarent.* Tam novæ & temerariæ opinationis unicum hoc habet argumentum, quod capite Nehemiæ duodecimo nomen extet Jeddoæ Pontificis, quem Alexandro magno Hierosolymam eunti obviam prodiisse Josephus narrat; & illud Darii, ejus nimirum qui Codomannus cognominatus est. Unde sic concludit: *Neminem existimare credo, quod Esdræs aut Nehemias adeo longævi fuerint, ut quatuordecim reges Persarum supervixerint: nam Cyrus omnium primus Judæis veniam largitus est Templum reædificandi, & ab eo tempore usque ad Darium decimumquartum & ultimum Persarum regem ultra* CCXXX *anni numerantur.* Vix plures potuisset errores tam paucis verbis colligere: nam primum putat Nehemiam Cyri temporibus floruisse, qui Artaxerxis cœvus fuit: quatuordecim Persarum reges numerat, qui à Cyro ad Darium Codomannum fuerunt omninò decem, aut si Patizithen & Smerdin Magos in iis numeres, ad summum duodecim. A tempore quo Judæis patriæ repetendæ potestatem fecit Cyrus, ad postremum Darium annos effluxisse censet CCXXX, qui ad hujus obitum non multo plus quam ducenti fuerunt. Præterea, ut hæc concedamus omnia, non inde sequitur libros Esdræ recentiores esse Juda Machabæo, qui plusquam CLX annis post Darii Codomanni obitum Judæorum dux creatus est. Denique quidquid ex duodecimi Nehemiæ capitis verbis sequatur, minime id Esdræ librum, sed Nehemiæ solum oppugnat. Jam vero quod spectat ad Jeddoam Pontificem, & Darium Codomannum, quos Nehemiæ agnitos & commemoratos fuisse fatemur; & ad Sanaballetum Horoniten, quem Manassis fratris Jeddoæ Pontificis socerum fuisse caussantur, & à Dario ad Alexandrum defeciisse, ut est apud Josephum; cum multo prius Nehemiam Hierosolymæ muros reparantem interpellasset, quemadmodum legitur Nehemiæ quarto capite; nos respondemus Nehemiam puerum fuisse, cum primum in Judæam profectus est, ut qui regi esset à poculis, quo ministerio fere pueri fungebantur; iter autem illud incidisse in annum vicesimum Lon- *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* Tract. Theol. cap. 10. 2 Esdr. 12. 11, 22. Joseph. Antiq. lib. 11. cap. 8. Josephi. Antiq. lib. 11. cap. 8.

¶

gimani. Hunc si regnum esse auspicatum ponamus anno Periodi Julianæ 4249, incidet vicesimus in annum ejusdem Periodi 4269: à quo tempore ad obitum Darii Codomanni, annum videlicet 4384, intercedunt anni centum & quindecim. Itaque si Artaxerxis vicesimo annum ætatis egerit decimum sextum Nehemias, natus fuerit annos circiter centum triginta & unum, cum obiit Darius; quod profecto neque mirum est, neque novum. Optime id probat exemplis Scaliger: verum argumento ipse suo abutitur, cum quod de uno, vel duobus credibile est, pluribus nititur accommodare. Caussæ itaque non erat, cur Petavius ad refellendum hoc Scaligeri commentum, *vodvias* incusaret periochen hanc, quæ Jeddoæ Pontificis & Darii facit mentionem; aliorum quorumdam auctoritatem secutus. Nodum quem solvere poterat, secare non debuit. Plane vero huic in eo assentior, quod Sanballetos arbitratur fuisse duos, alterum Artaxerxis coætaneum, Darii Codomanni & Alexandri alterum. Unde Scaligeri argumentum ex unius Sanballeti diuturnitate conflatum dissolvitur.

Scalig. De emend. temp. libr. 6. Pet. De doct. temp. libr. 12. cap. 15.

Secundum argumentum. Tract. Theol. cap. 10.

V. Invidiam præterea facere conatur libris Esdræ Theologo-Politicus Disputator, ex eo quod in Epistola genealogiæ, quæ Esdræ secundo capite, Nehemiæ septimo continetur, singulæ hominum, qui per partes numerantur, summæ in unum collectæ solidam summam illic notatam non exæquent, & quod in nominibus crebra vitia deprehendantur: frequenti nempe librariorum errore, quibus in referendis arithmeticis notis, & exprimendis nominibus labi promtissimum est, ut jam dixi. Præcaverat incommodum istud Hieronymus, cum ad Domnionem & Rogatianum scriberet, ut librorum illorum emendata à se exemplaria cum fratribus communicarent, *Admonentes ut Ebræa nomina, quorum grandis in hoc volumine copia est, distincte & per intervalla transscriberent. Nihil enim*, inquit, *proderit emendasse librum, nisi emendatio librorum diligentia conservetur.*

Hier. Præf. in Esdr. & Neh.

Tertium argumentum. Ind. Orig. libr. 6. cap. 2.

VI. Conflatur tertium argumentum ex Isidori verbis, quibus secundum Esdræ librum apud Ebræos non haberi, sed inter apocryphos rejici docet. Verum ex hoc ipso testimonio manifestum est, non secundum illum intelligi Librum, qui Nehemiæ nomen præfert; nam diserte pronuntiat idem ille Isidorus, Esdræ libro sermones Esdræ & Nehemiæ contineri. Probabile itaque est ipsum, cum ex Hieronymo didicisset, *apud Ebræos Esdræ Nehemiæque sermones in unum sermonem coarctari*, unicum Esdræ librum canonicum censuisse; cum autem alios Esdræ libros apocryphos esse sciret, eos quoque in unum conjungendos esse, ac unum canonicum, alterum apocryphum existimasse.

Hier. Præf. in Esdr. & Neh.

DE LIBRO TOBIÆ.

I. *Disputatur de Auctore libri Tobiæ. Scriptus videtur partim à Tobia patre, partim à filio, partim ab incerto Auctore.* II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* III. *Disputatur de tribus Ebraicis libri Tobiæ editionibus;* IV. *& de Græca.* V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

Disputatur de Auctore libri Tobiæ. Scriptus videtur partim à Tobia patre, partim à filio, partim ab incerto Auctore. Hier. Præf. in Tob.

I. ETsi in Canonem sacrorum Voluminum Tobiæ librum non dedicarunt Ebræi; quæcunque tamen in eo narrantur, Salmanasaris, & Sennacheribi, & Ezechiæ ætate fatentur vere contigisse, ut est in Juchasin; Librum autem ipsum *his quæ Hagiographa memorant, manciparunt*, uti de eo loquitur Hieronymus. De Libri ætate & Scriptore non ita convenit. Constat quidem ante Christum fuisse relatum in literas, ut tradit Augustinus in Speculo. Partim autem ab ipso Tobia patre, partim à Tobia filio scriptum esse, nonnulla etiam ab incerto Auctore, aliquo fortasse è Tobiæ nepotibus, esse adjecta consentit sanior pars Interpretum; & capita quidem priora duodecim à Tobia patre; decimum tertium, & decimi quarti partem, qua senioris Tobiæ narratur interitus, ad postremos usque versus duos, à Tobia filio; duos illos versus postremos, quibus Tobiæ filii mors continetur, ab incerto Auctore.

Probatur eius γνησιότης & antiquitas. Tob. 12. 20.

II. Concedo libens in hanc sententiam, ut pote quæ nitatur capite duodecimo, quo Tobiam utrumque jubet Angelus casus suos literis tradere. Nam cum Vulgata habeat: *Narrate omnia mirabilia ejus*; sic Græcus Interpres: γράψατε πάντα τὰ συμπεσόντα εἰς βιβλίον· *Scribite in libro quæcumque evenerunt.* Cui mandato quin pro sua pietate paruerit Tobias uterque, dubitari non potest; cum præsertim Ebræorum mos esset res suas in commentarios referre. Hunc autem Librum quem habemus, eum ipsum esse qui ab illis scriptus est, multa persuadent; primum quod credibile

credibile non sit tantam fuisse posterorum socordiam, ut Librum Angeli jussu à viris tam perspectæ pietatis lucubratum intercidere passi sint. Persuadet idem & Chaldaica loquela qua scriptus est, quæque in partibus illis usurpabatur, ubi vitam egit Tobias uterque. Latinam enim quam terimus interpretationem se ex Chaldaico sermone, ope hominis cujusdam linguæ utriusque periti, extudisse testatur Hieronymus. Unde recte quoque possumus concludere à Judæis Palæstinam incolentibus haudquaquam fuisse compositum. Hoc si ita foret, dicendum prorsus esset, factum id fuisse postquam Babylonicis vinculis exemti sunt Judæi. Traditur enim in Beresith rabba & in Thalmude Hierosolymitano, Angelorum Raphaëlis, Michaëlis & Gabrielis nomina, cum mensium nominibus, è Babylonia venisse. Verum aperte demonstrat Chaldaica Libri oratio, ut dixi, aliunde repetendam esse ejus originem. Præter superiora persuadet etiam à Tobia utroque scriptum esse narratio ἀυτοπροσώπως, quæ in Græca interpretatione, & Syriaca ad Græcam expressa, & Ebraica recentiore observatur. Hic enim Interpretum consensus indicare videtur quid exemplar primigenium habuerit. Hieronymi vero interpretatio etsi ex Chaldaico ipso archetypo derivata est; nihilominus tamen quoniam à se elaboratam ait Hieronymus adhibito Interprete, qui quæ legebat Chaldaice Ebraicis verbis reponebat, hinc alienum aliquid & adventitium huic adhæsisse par est suspicari; & quæ à Tobia ἀυτοπροσώπως dicta erant, velut ἑτεροπροσωπικῶς dicta ad Hieronymum fuisse relata. Hier. Præf. in Tob. Hier. Præf. in Tob.

Ad hæc demonstrant Libri antiquitatem sententiæ quædam à sequentium ætatum Scriptoribus usurpatæ. Cujusmodi illa est è quarto capite: *Eleemosyna ab omni peccato & à morte liberat, & non patietur animam ire in tenebras*: quam sic repræsentavit Jesus Sirachides: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo*. Legitur in eodem Tobiæ capite: *Quod ab alio oderis fieri tibi, vide ne tu aliquando alteri facias*: comparet eadem sententia apud Matthæum & Lucam. Quamquam ex ipsius naturæ dictatis sumi potuit. Scripsit Tobias: *Beatus ero si fuerint reliquiæ seminis mei ad videndam claritatem Ierusalem. Portæ Ierusalem ex sapphiro & smaragdo ædificabuntur, & ex lapide pretioso omnis circuitus murorum ejus: ex lapide candido & mundo omnes plateæ ejus sternentur*. Talis propemodum fuit illa Jerusalem, quam Johanni ostendit Angelus in Apocalypsi: *Et erat structura muri ejus ex lapide iaspide, ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum iaspis, secundum sapphirus, tertium chalcedonius, quartum smaragdus ..... Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt per singulas & singulæ portæ erant ex singulis margaritis; & platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum*. In quibus vides Tobiæ & Johannis consentientem novæ illius Jerusalem descriptionem. Hæc autem conveniunt doctrinæ vetustiorum Prophetarum, qui Hierosolymæ, ac montis Sion, & civitatis Dei symbolo ac nomine Ecclesiam Christi præsignificare solebant. Apponamus hic denique notationem jam sæpe adhibitam; genuinum esse Librum hunc, ut pote qui sit, uti esse fertur, ignorabilis Auctoris & temporis. Tob. 4. 11. Eccli. 29. 15. Tob. 4. 16. Matth. 7. 12. Luc. 6. 31. Tob. 13. 20, & seq. Apoc. 21. 18, & seq.

III. Extant libri Tobiæ Ebraicæ duæ editiones, à Munstero & à Fagio editæ: si modo duæ, non eadem credi possunt, quæ in multis licet dissentientes locis, maximam tamen inter se affinitatem habent; nec minorem cum tertia quadam, quæ manu scripta penes me est, quæque ad illam Munsteri propius accedit quam ad Fagianam. Multum illæ discrepant tum à Latina Hieronymi, tum & à Græca, quam pressius tamen affectantur; ut si minus ab hac, ab aliis certe quæ ad illam accuratæ sint propagatam credere dignum sit. Utcunque est, temerarium esse & falsum liquet, quod à R. Davide Ganz in Chronologia traditum est, editionem Munsteri ab ipso Munstero confictam fuisse & suppositam, & quicunque nares habuerit non obtusas, futurum ut fraus ei facile suboleat, totumque opus ineptum esse & stolidum, res vero quæ in eo narrantur, falsas penitus & commentitias. Quod judicium quam vanum sit, ex editione Fagiana & exemplari nostro manuscripto intelligitur: sed Judæum puduisset non ineptire. Scribit quidem Origenes ad Africanum accepisse se ab Ebræis libros Tobiæ & Judith, ab eis Ebraice scriptos, in apocryphis haberi: sed Chaldaicum ipsum archetypum intelligo. Chaldaica quippe lingua Ebraicæ nomine sæpe continetur. *Disputatur de tribus Ebraicis libri Tobiæ editionibus;*

IV. Omnium Interpretationum Libri hujus, quæ hodie circumferuntur, antiquissima, ac proinde purissima, & exemplari simillima Græca est: nam ea, & veteri Latina ad illam accurata usos esse videmus Auctorem Constitutionum quæ Clementi adscribuntur, Polycarpum, Clementem Alexandrinum, aliosque Patres Græcos & Latinos Hieronymo vetustiores. Quid quod à Septuaginta Interpretibus concinnatam quidam arbitrati sunt, sed non ego credulus illis: cum enim in Canone non haberetur ille Liber, quis credat fuisse in luculento & accurato exemplari, quod ad *& de Græca.* Clem. Constit. Apost. l. 1. c. 1. l. 3. c. 15. l. 7. c. 2. Polycarp. Epist. ad Philipp. Clem. Str. 1.

Ptolemæum Philadelphum transmisit Eleazarus Pontifex? Neque vero ejus auctorem Theodotionem dicam, quod multi faciunt, quippe quam vidisse certum sit Scriptores antiquiores Theodotione. Potius est ut eam Ægyptiis Hellenistis adscribamus, quos & eam ex Chaldaico exemplari excepisse verisimile est, & ad reliquas Scripturæ sacræ partes à Septuaginta Senibus Græce conversas, & usu quotidiano versari sibi solitas accudisse; atque hinc porro accepisse Christi Ecclesiam, & in suum demum Canonem retulisse.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.

V. Nunc vero postularet hic locus, ut vulgaria argumenta quibus oppugnari solet Liber iste, pro more nostro discuteremus: quod quoniam abunde factum est ab aliis, præsertim ab iis qui susceptis adversus ætatis hujus Heterodoxos velitationibus & controversiis inclaruerunt, disputatione hac supersedebo. Unicum hoc refellam, quo ea Libri hujus antiquitas, quam statui, convelli potest, quod nempe non fuerit in Canone, cum credibile sit minime eum prætermissuram fuisse Synagogam magnam ac Esdram, à quibus Canon conditus est, si jam ante extitisset. Verum cum eo tempore maximis rerum difficultatibus premeretur Israëlitica gens, quamvis libertati & patriæ reddita, nondum Esdras, quantumlibet studiosus ac diligens, omnes gentis suæ historias & veteris memoriæ monumenta à popularibus suis scripta colligere potuerat. Quæ postmodum reperta ab aliis, in Canone jam clauso & obsignato locum non habuerunt.

DE LIBRO JUDITH.

I. *Disputatur de Auctore libri Judith. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Incertus est ejus Auctor: conjectura ætas exploratur. Probatur eius γνησιότης & antiquitas.* III. *Libros Tobiæ & Judith inter Hagiographos ab Ebræis esse positos contra Scaligerum defenditur.* IV. *Disputatur de priscis libri Judith interpretationibus.* V. *Judith tempore Manassis regis Juda facinus suum videtur edidisse.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum.* VIII. *Tertium argumentum.* IX. *Quartum argumentum.*

Disputatur de Auctore libri Judith. Variæ opiniones proponuntur.

I. QUÆ de libro Judith dicturi sumus, paria sunt propemodum iis quæ de libro Tobiæ diximus: nam & ex Ebræorum Canone segregatus est, & à Christi tamen Ecclesia receptus, & quæ in eo narrantur minime ficticia esse agnoscunt Judæi, & Librum ipsum inter Hagiographa collocant, Hieronymo teste, & Libri auctor ac scriptionis tempus veniunt itidem in controversiam, & recentiorum disputationibus adeo ventilata sunt in utramque partem & excussa omnia, ut vix quidquam videatur addi posse. Paucis tamen hanc quoque partem attingemus. Dixi incertum esse Libri Auctorem; & ita sane esse pridem dixit Isidorus. Sunt qui Eliachimum velint, alio nomine Joachimum dictum, in ipso Judithæ volumine memoratum, qui summum Judæorum Pontificatum tenuit Manassis Judæ regis temporibus, Librum elaborasse. A Josua Josedeci filio, summo itidem Judæorum Pontifice, Zorobabelis comite, scriptum esse affirmat Jedidæus, hoc est Philon Alexandrinus, in libro De temporibus, quem è Latino Ebraice retulit R. Azarias in מאור עיניים; quippe Judithæ historiam Xerxis ævo evenisse censebat. At quamvis hoc opus Jedidæi, sit ipsum Pseudo-Philonis Judæi Breviarium temporum, ita tamen interpolatum est, ut aliud videri queat; & Joachimo Josuæ filio, summo itidem Pontifici, in Latina hac scriptione supposititia adscribitur liber Judith, qui Josuæ ipsi in Ebraica. Hieronymus in interpretatione Eusebiani Chronici hæc scribit: *Cambysen aiunt ab Ebræis secundum Nabuchodonosor vocari, sub quo Judith historia conscribitur:* cum debuisset scribere, *sub quo Judith historiam ferunt contigisse:* sic enim habent Græca: ἐφ' ὃ τὸν καὶ Ἰουδὴθ ἱστορίαν λέγουσι γεγονέναι. Grotius lucubratum putabat hoc opus Antiochi Epiphanis temporibus, paulo ante Assamonæorum principatum, totumque αἰνιγματῶδη censebat & concinnatum ad confirmandos Judæos adversus grassantem impii hujus Regis tyrannidem.

Hieron Præf. in Judith.

Isid. Orig. libr. 6. cap. 2.

Euseb. Chron. libr. 2.

Grot. Præf. in Judith.

Incertus est ejus Auctor: conjectura

II. Ego in re incerta ab omni me assensu sustineo. Quod si tamen in tenebris micare liceat, scriptum conjiciam Babylonicæ captivitatis temporibus, ad leniendam exilii hujus ægritudinem, & spe arrigendos Israëlitarum animos. Id sua det Chaldai-

cus sermo, quo scriptum fuisse hoc opus Hieronymus testificatur; unde & Interpretationem suam expromsit. Neque aliter accipio verba Origenis, cum scribit ad Africanum se ab Ebræis didicisse librum Judith Ebraice scriptum haberi ab iis in apocryphis; hoc est Chaldaice, uti superius de Tobiæ libro disputantes observavimus. Qua potissimum nota Libri hujus antiquitatem R. Azarias deprehendit. *ætas explorat-tur. Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* R. Azar. Meor Enajim cap. 51.

Quædam præterea locutiones & sententiæ ex hoc libro videntur in Novum Testamentum transiisse. Quale illud est Elizabethæ ad Mariam Christi matrem: *Benedicta tu inter mulieres;* quod jam ante usurpaverat Ozias, cum sic Judith alloqueretur: *Benedicta es tu filia à Domino Deo excelso præ omnibus mulieribus super terram.* Ait Paulus in priore ad Corinthios Epistola: *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum tentaverunt, & à serpentibus perierunt: neque murmuraveritis sicut quidam eorum murmuraverunt, & perierunt ab exterminatore.* Proveniunt ista manifesto ex libro Judith, cujus hæc sunt verba: *Illi autem qui tentationes non susceperunt cum timore Domini, & impatientiam suam, & improperium murmurationis suæ contra Dominum protulerunt, exterminati sunt ab exterminatore & à serpentibus perierunt.* Cæterum meminerimus sæpe jam dictum esse à nobis genuinum hunc esse librum, qui ejus sit & auctoris & ætatis, cujus esse fertur; unde sequitur genuinum esse librum Judith, quippe qui sit incerti auctoris & ætatis, uti esse vulgo fertur. Luc. 1. 42. Judith. 13. 23. 1. Cor. 10. 9, 10. Judith. 8. 24, 25.

III. Miratur Scaliger Hieronymum scripsisse libros Tobiæ & Judith inter Hagiographos poni ab Ebræis, cum certum sit in Canonem receptos non fuisse. Nempe in eo falsus est Scaliger, quod nulla extra Canonem Hagiographa Ebræos habere censuit. Erant autem apud eos Hagiographa duplicis modi: alia quæ dictata esse dicebant per Spiritum sanctum, atque hunc statuebant secundum Prophetiæ gradum ex undecim, & רוח הקדש, *Spiritum sanctum* appellabant. Hujusmodi erant Hagiographa relata in Canonem, quæ כתובים proprie & κατ' ἐξοχὴν dicebantur. Testem locupletem damus Maimoniden in More nevochim. Verum nobilioribus Prophetiæ generibus desitis post solutam Captivitatem, eo usi sunt Judæi quod בת קול, *Filiam vocis* appellant, & cujus creberrima occurrit in libris Rabbinorum mentio; atque hujus ope alias ediderunt scriptiones, & eas quidem Hagiographas & à Deo inspiratas. Quoniam autem inferius habebatur genus hoc Prophetiæ, iis per quæ Libri sacri editi & in Canonem fuerant concluſi, ideo resignare Canonem, aliisque Libris sacris istos adjungere, & in idem volumen compingere non sunt ausi, quamvis sacros & Dei afflatu compositos esse arbitrarentur. Tales autem fuisse volunt Libros Tobiæ ac Judith. Atque hæc quidem Ebræi: nam Ecclesia Christi, hos itidem ut reliquos, qui Volumine sacro continentur, Spiritu sancto dictante conscriptos esse pro certo habet, & aliis Hagiographis neutiquam inferiores esse decernit. *Libros Tobiæ & Judith inter Hagiographos ab Ebræis esse positos contra Scaligerum defenditur.* Scal. in Euseb. Chron. libr. 2. Hier. Præf. in Tob. & Jud. Maim. More nev. Part. 2. cap. 45.

IV. Multum porro Hieronymianam inter Libri hujus interpretationem, & Græcam quæ hodie extat, interest. Verum utra exemplaris vestigiis pressius institisse dicenda sit, dubitare nos nequaquam patitur Hieronymus, cum ait se *magis sensum è sensu, quam ex verbo verbum transtulisse, multorum codicum varietatem vitiosissimam amputasse; sola ea quæ intelligentia integra in verbis Chaldæis invenire potuit, Latine expressisse.* Huc accedit quod adhibitus hic quoque ab Hieronymo Interpres, ut & in Tobiæ libro é Chaldæo sermone Latine reddendo, nonnulla etiam de suo videtur fuisse largitus. Chaldaici enim sermonis satis rudem se Hieronymus non dissimulat. Hinc tanta inter utramque interpretationem occurrit discrepatio. Græcam vero, itidem ut illam libri Tobiæ, ex Chaldaico exemplari expressisse Judæos Hellenistas credibile est: nam quis mulieris popularis suæ historia, adeo inter Ebræos celebri ut in Hagiographis collocaretur, caruisse putet Judæos Alexandrinos, & ad eam vernacula lingua, Græca nimirum, reddendam pauculas horas non contulisse? Ergo cum amœna sit Libri lectio, & ad pietatem promovendam utilis, crebro eum usu videntur tri-visse; nonnumquam etiam sacris Libris adjunxisse, ut pote quem Hagiographum esse & ab Ebræis haberi scirent: adeo ut cum Christi deinde susciperent dogmata, Christianis eum communicarent cum reliquis Libris sacris, nullo discrimine; atque ita demum sacer ab Ecclesia Christi habitus sit, Nicæna Synodo comprobante ac decernente. Ex Græca porro illa interpretatione Latinam quamdam deinceps prodiisse existimaverim, Hieronymiana vetustiorem, & Græcis magis consonam, qua Latini Patres antiqui usi sunt; & Syriacam præterea. Minime ergo iis assentior qui Septuaginta Senum, aut Theodotionis fœtum hunc quoque esse comminiscuntur. Quis enim librum à Canone Ebræorum sejunctum Ptolemæo Philadelpho inter sacras Scripturas Eleazarum Pontificem venditasse censeat? Sed nec Theodotioni id adscripserim: nam quis ipsum elaborasse existimet eam interpretationem, quam non æquales solum ejus Clemens Alexandrinus, Origenes, & Africanus usurparunt; sed & ve- *Disputatur de priscis libris Judith interpretationibus.* Hier. Præf. in Judith. Hier. Præf. in Tob. Clem. Alex. Strom. libr. 4. Orig. Hom. 19. in Jerem. & Tom. 3. in Joh.

Cl. Ep. 1. ad Cor. Clem. Conſtit. libr. 8. cap. 2.

tuſtior quoque Clemens Romanus in Epiſtola ad Corinthios, & Auctor Conſtitutionum quæ Clementi eidem tribuuntur?

Judith tempore Manaſſis regis Juda facinus ſuum videtur edidiſſe.

V. Etſi vero minime propoſitum hic habeo novam de Judithæ ipſius facinore, de Nabuchodonoſore, & Arphaxado, in ejus hiſtoria commemoratis, eorumque ætate diſputationem inſtituere, aut veteres recudere, quæ tot ac tantæ habitæ ſunt ſuper hoc argumento, ut penitus jam exhauſtum ſit, dicam tamen paucis per mihi eam placere quæ in Manaſſis Juda regis ætatem confert hanc hiſtoriam, & Nabuchodonoſorem ſciſcit unum eſſe ex Aſarhaddonis ſucceſſoribus, qui tum Aſſyriorum imperio præfuerit; regem vero Babyloniorum obnoxium habuiſſe Aſſyrios hoc tempore & ſtipendiarium; at Arphaxadum ipſum eſſe Dejocem Herodoti libris celebratum; & quæcunque narrantur illic tum eveniſſe, cum in vinculis Manaſſes Babylone attineretur. Hæc ſententia partim à Bellarmino, partim à Serario, partim etiam à Petavio edita, ita omnibus occurrit Adverſariorum vitilitigationibus, & nodos omnes diſputationum præcidit, ita cum exteris ac ſacris conſentit hiſtoriis, ut in ea facile acquieſcam.

Bell. De verb. Dei libr. 1. c. 12. Serar. in Judith cap. 1. quæſt. 1, & ſeq. Pet. De doctr. Temp. l. 11 c. 16.

Refelluntur argumenta Adverſariorum.

Primum argumentum.

VI. Dixi Grotium non hunc Librum rejicere duntaxat in Antiochi Epiphanis tempora, ſed totum etiam commentitium, meramque eſſe Parabolam docere; & Judith, ſive יהודית, eſſe Judaicam gentem; Bethuliam eſſe Templum Dei, בית-אל-יה; Judithæ gladium eſſe preces ſanctorum; Nabuchodonoſorem hic ut alias ſæpe Ebræis Diabolum ſignificare; Aſſyriam vero, faſtum; Holophernem typum eſſe Antiochi, ita dictum à הלפר נחש, quod Chaldaice *Lictorem ſerpentis* ſonat; Judith viduam fingi, ut Judæam omni auxilio deſtitutam exprimat; Joachimum, ſive Eliacimum *Deum ſurrecturum* ſignificare, quæ ſpes cum homines Deo conjungat, idcirco ad Sacerdotem referri; Simeone Rubeni filio ortam dici Juditham, quod Ruben contracte dicatur, pro ראה בעני *vidit miſeriam* Deus, & ex ea Dei miſeratione naſci Simeonem qui ab obedientia nomen habet; Simeonem Rubeni filium nullum fuiſſe, ex eoque commenti ſuſpicionem firmari; Manaſſem virum ab oblivione dictum cœli æſtu mortuum fingi, quod adverſa nobis Dei oblivionem excutiant; diem victoriæ à Juditha relatæ, ab Ebræis celebrari ſolitum dici, ut ſignificetur dies φώτων, ſive ἐγκαινίων, nempe purgati Templi, & dedicatæ Aræ à Juda Machabæo, quemadmodum legimus capite quarto prioris Machabaici. Denique Libri hujus Scriptorem Græcos auctores legiſſe ſuſpicatur; nono quippe capite, pro eo quod habet Hieronymi interpretatio: *Qui violatores extiterunt in coinquinatione ſua*, Græca habere: οἱ ἔλυσαν μίξαν παρθένου εἰς μιασμα· (ſic enim recte emendat, pro μίξαν, quod editi Codices habent:) & quod decimo ſexto capite Titanum filii commemorentur. Acute hæc quidem Grotius & erudite, ut reliqua; ſed non tamen vere. Neque ſane primus opinionis hujus architectus habendus eſt: ipſi quippe præluſerant Lutherus, Chytræus, Beroaldus, Reineccius, & alii ex Heterodoxis plerique, qui hiſtoriam Judith, poëticum figmentum & tragœdiam appellant. Præterea Ebræus quidem Poëta facem Grotio videtur præluxiſſe, ut factum ad ἐγκαινισμὸν θυσιαστηρίου & ad Aſſamanæorum ætatem referret. Laudatur à R. Davide Ganz in צמח דוד his verbis: *Tempus hujus facti ignoramus, nihil enim de eo reperi in libro Joſephi. Juxta verba Poëtæ Miſad jotzer ſchel chanucha, è fundamento effigiantis dedicationem (Templi) evenit hoc facinus etiam diebus Aſſamonæorum.* Jam vero quod nomina in allegoriam & parabolam trahit, fecit idem in veris Scripturæ ſacræ hiſtoriis Origenes, fecerunt & alii Patres ac Interpretes Scripturæ plerique, pro captu ſuo unuſquiſque, & ſæpe quidem adeo ingenioſe & feliciter, ut res non veræ & reipſa factæ, ſed fictæ & appoſite ad allegoriam excogitatæ videantur. Judithæ nomen Judaicam gentem ſignare ait; annè vero ſignabat Judaicam gentem, cum id gereret Judith uxor Eſau, filia Beeri Hethæi, cujus mentio extat in Geneſi? Bethuliam vero, quam exponit *Domum Dei*, interpretantur alii, *Virginem Dei*, & aliam inde parabolam extundere poſſunt. Holophernis nomen, quod ab Ebraico derivat, Perſicæ eſt originis, perinde ut Tiſaphernes, Intaphernes, Pharnaces, & Pharnabazus. Holophernes ille Ariarathis Cappadocum regis frater, cujus meminit Appianus in Syriacis, num *lictor ſerpentis* fuit, aut Diaboli miniſter? Pari modo refelli poſſunt allegoricæ reliquorum nominum expoſitiones. Porro neque Ruben ille Simeonis pater, unde hiſtoriam hanc in dubium vocabat Grotius, neque poſtremus verſus ultimi capitis, qui annuæ feſtivitatis ex Judithæ victoria ab Ebræis inſtitutæ meminit, extant in Græca interpretatione, quam certiorem Hieronymiana & tutiorem dixi; & pro Rubene exhibet illa quidem Iſraëlem. Nam cum Latina habeat: *Filii Salathiel, filii Simeon, filii Ruben*, Græca ita ſunt concepta: υἱοῦ σαμαλιὴλ, υἱοῦ σαεμσαδαὶ, υἱοῦ ἰσραήλ· Fulgentius vero: *Filii Suriſada, filii Simeon, filii Iſraël.* Quamvis autem nulla nunc feſtivitatis ex facto Judith in-

1. Mach. 4. 59. Judith 9. 2.

Judith 16. 8.

Gen. 26. 34.

Fulgent. Epiſt. 2. cap. 14.

ſtitutæ occurrat in Ebræorum libris memoria, tempore potuit abrogari, ut ſæpe fit. Græcanicæ vero locutiones, λύειν μίτραν, & υἱοὶ πτάνων adventitiæ ſunt, & ab Interpretibus prodierunt, qui tum optime interpretandi munere functi ſunt, cum nativum quid & ἀυτοφυὲς ac vernaculum, non peregrinum ſapit ipſorum oratio. Exempla majoris licentiæ occurrunt apud Interpretes Scripturæ. In librum Jobi Interpretes Septuaginta & Vulgatus, Pleiadis, Hyadum, Orionis, Arcturi, & Amaltheæ nomina intruſerunt. Capite viceſimo ſexto Proverbiorum Ebraicum מרנמה, quod *acervum lapidum* ſonat juxta Aben Ezram, reddit Hieronymus, *acervum Mercurii*. Alexandriæ nomen præfert Vulgata Jeremiæ, Ezechielis, & Nahumi editio, pro Ebraico נא, cum longo poſt hos Prophetas tempore Alexandria condita ſit. Quis ſanus inde colligat hos Auctores Ebræos Græcorum ſcripta legiſſe? Vides ergo quam levibus argumentis ſua Libro huic derogetur veritas & antiquitas; atque eo levioribus, quo facilius exoticis & ſacris hiſtoriis conciliari poteſt. Merito itaque opinionem eam, quæ Judithæ hiſtoriam confert in Aſſamonæorum ætatem, refellit, ut dixi, R. Azarias, hoc præcipue argumento, quod Chaldaico ſermone conſcripta ſit. Prov. 26. 8.

VII. Qui poſt ſolutam Captivitatem, Judithæ caſus incidiſſe volunt, eo potiſſimum id approbare ſtudent, quod legitur capite quinto Græcæ interpretationis: ὁ ναὸς τὸ θεοῦ αὐτῶν ἐγχύθη εἰς ἔδαφος, quo Templi excidium ſignificari volunt. Notaſſent vero aliud eſſe, χοϊδὸς εἰς ἔδαφος, aliud καθελέσθω εἰς ἔδαφος, aut καταβαλέσθω εἰς ἔδαφος, ut rectè obſervatum eſt à Serario: hoc enim ſonat, *in ſolum diſturbari & disjici, ſolo aquari*: illud vero eſt, *conculcari & pedibus proteri, ut ſolum proteri ſolet*. Itaque cum Manaſſes captus eſt ab Aſſyriis, veriſimile eſt impiam gentem reſeratis Templi foribus in id penetraſſe, atque ultro citroque nulla habita loci reverentia curſitaſſe, & profanis pedibus loca ſancta haud ſecus quam publicum ſolum proculcaſſe. Ita intellexit Syrus Interpres qui Græca expreſſit. *Secundum argumentum.* Judith. 5. 22. Serar. in Judith. 2. Quæſt. 2.

VIII. Recudi quoque poteſt adverſus Libri hujus antiquitatem argumentum illud, quo librum Tobiæ ſupra vidimus oppugnatum; locum videlicet in Canone fuiſſe habiturum, ſi Synagogæ magnæ & Eſdræ temporibus ſuperior fuiſſet. At eadem utemur reſponſione quam ſupra adhibuimus, quo tempore compoſitus eſt Canon, res Judaicas in tantis fuiſſe poſitas anguſtiis, nondum cincta mœnibus Urbe, urgentibus undique adverſariis, ut nondum popularium ſuorum ſcriptiones omnes, quæ in eum recipi mererentur, Eſdras compilare potuerit; ac proinde quæ ſemel ſecluſæ fuiſſent à Canone, in eum non fuiſſe ab Ebræis deinceps admiſſas, poſtquam clauſus ac circumſcriptus eſt. *Tertium argumentum.*

IX. Nihili vero facimus argumentum, quod adverſus libri Judith, ac libri etiam Tobiæ dignitatem & auctoritatem ex Joſephi ſilentio ducitur: nam & Jobi hiſtoriam & Bethlehemitarum infantium cædem, aliaque prætermiſit; & exiguam eſſe infitialis argumenti vim ſcitum eſt. Deinde vix alia retuliſſe Joſephum videmus, quam quæ habebantur in libris Canonicis. Nam quamvis paucula quædam de ſuo alicubi aſperſerit, fecit id tamen præter inſtitutum: profitetur quippe in Procœmio Archæologiæ ſe eam ex literis Ebraicis tranſlaturum. Clarius etiam in libro decimo: ἐν δὲ ἐυθὺς ἐν ἀρχῇ τῆ ἱστορίας φεὶς τοὺς ἐπιζητήσοντάς τι περὶ πραγμάτων, ἢ μεμψομένους ἠσφαλισάμην, μήτε μεταφέρειν τὰς ἑβραίων βίβλους εἰπὼν εἰς τὴν ἑλληνίδα γλῶτταν, μὴ ταῦτα δηλώσειν, μήτε προσπεθεὶς τι τοῖς πεπραγμένοις ἀυτὸς ἴδιον, μήτ' ἀφαιρεῖν ὑπεχόμενος. *Initio enim hiſtoriæ hujus reſpondi iis qui in rebus à me declaratis deſiderabunt quippiam, vel expoſtulabunt, me Ebræorum ſolum Libros Græce redditurum profeſſus, promittens futurum ut in rebus exponendis nihil addam de meo vel detraham.* Ebræorum libros dicit, qui in Canone habebantur; in quem recepti non fuerant libri Tobiæ & Judith, qui cæteroquin nec Ebraice ſcripti erant. *Quartum argumentum.* Joſeph. Antiq. libr. 10. cap. 11.

DE LIBRO ESTHER.

I. *Diſputatur de Auctore libri Eſther. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Opus eſſe videtur Synagogæ magnæ.* III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas; deque Græca illius interpretatione diſputatur.* IV. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum, in quo diſputatur de ſex poſtremis libri Eſther capitibus.* V. *Secundum argumentum.*

I. QUOD ad librum Eſther attinet, etſi habitus eſt in Ebræorum Canone, nihilo tamen minus dubius eſt ipſius Auctor ac ſuperiorum. Eſdræ ad- *Diſputatur de Auctore*

libri Esther. Variæ opiniones proponuntur.

scribunt Epiphanius, Augustinus, & Isidorus. Eusebius Esdra recentiorem putat. Pseudo-Philo, sive Jedidæus, quem repræsentavit R. Azarias in Lumine oculorum, Joachimum summum Ebræorum Pontificem, Josuæ filium, ejus qui Josedecum patrem habuit, id operis Mardochæi rogatu suscepisse arbitratur. Theologo-Politicus Scriptor hunc Librum censet ab eodem Auctore profectum, qui Esdræ, Nehemiæ, & Danielis libros elaboravit, idque post reparatum à Juda Machabæo Templi cultum, excerptumque fuisse ex altero libro, qui Estheræ nomine inscribebatur, & cujus mentio extat ad calcem noni capitis libri hujus de quo agimus, quemque jam olim intercidisse ait: quippe secundi Templi perinde ut primi temporibus viros fuisse, quibus curæ erat res gentis suæ literis prodere. Quæ ut temere, & nulla ratione conficta, jure à nobis exploduntur. Magnum vero recentiorum Interpretum, & aliquot etiam Ebræorum agmen pro Mardochæo pugnat; Aben Ezra in his, & Abrahamus Hispanus, qui Sapientis cognomen reportavit. Quibus omnibus præit Clemens Alexandrinus. Nititur ea sententia his verbis libri Esther: *Scripsit itaque Mardochæus omnia hæc, & literis comprehensa misit ad Judæos.* Et mox: *Susceperuntque Judæi in solennem ritum cuncta quæ eo tempore facere cœperant, & quæ Mardochæus literis faciendа mandaverat.* Tum deinde: *Et cuncta quæ gesta sunt, epistolæ, id est Libri hujus volumine continentur.* Item hoc altero: *Sed & Mardochæus rei memoriam literis tradidit.* Serarius vero Mardochæum & Esther operas suas simul ad libelli hujus scriptionem contulisse colligit ex his Septuaginta Interpretum verbis, quæ extant nono capite: καὶ ἔγραψεν Ἐσθὴρ ἡ βασίλισσα, θυγατὴρ Ἀμιναδάβ, καὶ Μαρδοχαῖος ὁ Ἰουδαῖος, ἃ ἐποίησαν· *Et scripserunt Esther regina, Aminadabi filia, & Mardochæus Judæus, quæ fecerunt.* Quibus & hæc quoque potuit addere, quæ caput idem claudunt in Vulgata editione, & quibus narrantur Judæi, quæ ad se scripserant Esther & Mardochæus, observanda suscepisse, *& omnia quæ Libri hujus, qui vocatur Esther, historia continentur:* quasi id sibi velit, Librum hunc, de nomine Estheræ dictum, illud ipsum esse quod ad Judæos à Mardochæo & Esthera scriptum est.

Epiph. de pond. & mens. cap. 4. August. De Civit. Dei libr. 18. cap. 36. Isidor. Orig. libr. 6. cap. 2. Euseb. Chron. libr. 2.

Clem. Alex. Strom. 1. Esther. 9. 20, 23, 26. & 12. 4.

Opus esse videtur Synagogæ magnæ.

II. Mihi vero Thalmudistarum imprimis probatur sententia, qui Babæ Batræ primo capite fœtum hunc esse decernunt Synagogæ magnæ. Idem censuerunt & Magistri complures alii ex eodem grege. Hac sententia superiores omnes fere continentur sententiæ, tum eorum qui Esdram, quique Mardochæum auctorem agnoscunt; tum & eorum qui Joachimum; quippe qui Synagogæ interesse potuit, ut pote Josuæ Pontificis filius. His quidem temporibus recentiorem neutiquam esse Librum censeo, quem constat fuisse in Ebræorum Canone. Atqui hunc Canonem Artaxerxe Longimano & Esdra posteriorem non esse diserte docet Josephus. Mardochæum, vel Esther, vel utrumque, scripsisse opus hoc quod extat minime sane probant testimonia illa superius adducta. Nam quomodo in ipso hoc Libro narrare potuisset Mardochæus se Librum scripsisse, ad Judæos misisse, hunc ipsos suscepisse, & quæcunque eo mandabantur peregisse? Librum scriptum ante esse oportuit, quam mitteretur ad Judæos, ab iis susciperetur, & tradita in eo præcepta observarentur; multo etiam magis ante quam missio illa, ac susceptio, atque observatio scriberentur. Atqui scripta ea sunt in Libro hoc quem habemus. Ex quo plane efficitur Librum, seu Epistolam Mardochæi ante scriptam esse, quam hic quem usurpamus Liber scriberetur. Cum autem ad Judæos missa esset Epistola hæcce, tantæ rei gestæ historiam, tam insignem divini favoris testificationem, quodque caput est, festi diei solenni & anniversario ritu celebrandi sanctionem continens, dubitare profecto minime licet, quin accuratam rei narrationem in literas retulerint, vel ob id maxime ut festi Phurim diei origo posteris innotesceret. Hanc enim præcipuam ac primariam perscribendi Libri caussam fuisse opinor. Ac si quis attendat ad nonum caput, ac initium decimi quod opus claudebat, id profecto Scriptori unice propositum comperiet, solennium illorum caussam, cerimonias, & sanctionem explicare. Hoc autem Synagogæ magnæ munus fuit. Ad hæc suadet ratio magnam Epistolæ Mardochæi, vel alterius quæ à Mardochæo & Esther scripta est partem, ac fortasse totam, Synagogæ magnæ proceres, pro sua adversum illos reverentia, in librum quem lucubrabant inseruisse; aliquibus duntaxat ad historiæ concinnationem adjectis. Mirari ergo subit unde tanta Anabaptistas ac Lutheranos nonnullos væsania incesserit, ut commentitiam historiam hanc ac fictitiam esse arbitrarentur. Nam cum solemnia Phurim observasse tamdiu Judæos pateat ex Machabaico secundo & Codice Theodosiano, eaque dicta sint dies Phurim sive Sortium, & Amanea, & Mardochaica; quis homo non plane ceritus aut væcors opinari possit ex figmento, aut ut Lutherani quidam loquuntur, ex Tragicomœdia, religionem festi hujus diei & anniversariam celebritatem profluxisse? Dixi dies Phurim fuisse appellatos: Septuaginta habent φρουραὶ, perperam pro φουρὶ, hoc est פורי,

Joseph. libr. 1. contr. Apion.

2. Mach. 15. 37. Cod. Theod. L. Judæos. Tit. De Judæis.

quod idem est ac פורים. Jamdiu est cum codicibus Septuaginta Interpretum mendum hoc inolevit; quippe & Josepho fraudi fuit: sic enim habet: διὰ ταῦτα μὲν Ἰουδαῖοι τὰς προειρημένας ἡμέρας ἑορτάζουσι, Φρουραίους ἀυτὰς φρουρίους. *Propterea Judæi supra memoratos dies celebrant, Phruræos eos appellantes.* Quod ne quis culpa librarii putet evenisse, nomen à φρουρεῖν, *servare*, videtur derivasse; mox enim dixerat: ἔγραψε δὲ μαρδοχαῖος τοῖς Ἰουδαίοις ταύτας Φυλάσσειν τὰς ἡμέρας· μελλήσαντας γὰρ ἀυτοὺς ἐν ταύταις διαφθείρεσθαι ὑπὸ Ἀμάνου, δίκαια ποιήσειν εἰ διαφυγόντες μὲν τὸν κίνδυνον ἐν ἀυταῖς, τοὺς δ' ἐχθροὺς τιμωρησάμενοι, Θεραπεύσονται ἀυτὰς εὐχαριστοῦντες τῷ θεῷ. *Scripserat autem Mardochæus ad Judæos, ut hos dies observarent: nam cum diebus illis parum abfuissent ab interitu, quem ipsis paraverat Aman, recte facturos si periculo liberati, & hostes suos ulti, eos servent Deo gratias agentes.* Vides Φυλάσσειν & Θεραπεύειν pro φρουρεῖν usurpata συνωνύμως. Paterer Persicam vocem פורים ignorasse Josephum, si non & Ebraicorum etiam fuisset satis rudis, & gentilitii sacrorum Codicum exemplaris securus in Septuaginta Senum interpretatione acquievisset. Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 6.

III. Porro festum hoc Phurim, quod ex Epistola Phurim originem & institutionem habuit, libri Esther antiquitatem egregie approbat. Libri quippe hujus Epistola Phurim præcipua & maxima pars est, ut qui genuinam hanc esse ostenderit, Libri γνησιότητα una ostenderit. Cognoscitur ea quoque ex Ebræorum Canone, in quo liber Esther locum habuit: Canon autem ille Artaxerxis Longimani ævo, ut dixi, conditus est. Sed & aliud vetustatis argumentum præ se fert ipse Liber initio undecimi capitis, ubi leguntur ista in editione tum Græca, tum Latina: *Anno quarto, regnantibus Ptolemæo & Cleopatra, attulerunt Dositheus, qui se Sacerdotem & Levitici generis ferebat, & Ptolemæus filius ejus, hanc Epistolam Phurim, quam dixerunt interpretatum esse Lysimachum Ptolemæi filium in Jerusalem.* Epistola Phurim magna pars est libri Esther, ut jam monui. Ergo Librum hunc Lysimachus magna ex parte Græce interpretatus est, vel Ptolemæo & Cleopatra regnantibus, vel paulo etiam prius. Hieronymus vero in Præfatione in hunc Librum, Græcam interpretationem qua usus est, quam esse eam ipsam quæ nunc extat manifestum est, Septuaginta Senibus adscribit, & in Vulgata editione repertam à se significat, hoc est ea quæ κοινὴ appellabatur. Hieronymo quoque vetustior Origenes eosdem interpretationis hujus Auctores agnoscit. Quem ergo dicemus Interpretem, Lysimachum, an Senes Septuaginta? Equidem sic existimo, cum bona pars libri Esther constet Epistola Phurim, hanc autem Epistolam interpretatus sit Lysimachus, bonæ partis libri Esther interpretem habendum esse Lysimachum; Septuaginta vero Senes, ne actum agerent, interpretationem hanc lucubrationi suæ intexuisse, quemadmodum Synagoga magna Epistolam ipsam in Librum infarserat; & ne improvido Lectori fraudi esset diversarum lucubrationum permistio, monitionem hanc adjecisse; illic autem memoratum Ptolemæum, Philadelphum esse, cujus anno septimo Libros sacros interpretati sunt Septuaginta Senes; ut habet Epiphanius in libro De ponderibus & mensuris: cum ejusdem anno quarto Dositheus & Ptolemæus filius Epistolam Phurim à Lysimacho conversam attulerint. Cleopatræ vero nomen plurimis Ægyptiorum regum uxoribus commune fuit. Magna est interpretationis hujus licentia, exemplar *laciniosis hinc inde verborum sinibus trahens*, ut ait Hieronymus; neque illic Septuaginta Seniorum castitatem in convertendo & fidem reperias; ut vel inde alienum Interpretem possis agnoscere.

Probatur ejus γνησιότης & antiquitas; deque Græca illius interpretatione disputatur.

Orig. Epist. ad African. & Tom. 2. in Joh.

Hieron. Præf. in Esth.

IV. His opponi possunt varia argumenta, quorum præcipuum oritur è sex posterioribus Libri hujus capitibus, quæ in Ebraico exemplari desiderata, in Septuaginta Interpretum editionibus reperiuntur. Cum enim capita hæc è variis hinc inde locis excerpta sint, sequi ex eo videtur interpolatum esse Librum, discerptum, & aliqua sui parte multatum; atque hanc fortassis ob causam à Melitone Asiano, Athanasio, & Gregorio Nazianzeno è sacro Canone esse expunctum. Alii aliter respondent: Origenes in Epistola ad Africanum hæc in Ebraico exemplari olim habita fuisse, atque inde demum excidisse probabile esse putat. Grotius composita censet à Proselytis Hellenistis ῥητορεύουσι & stilum oratorio more exercentibus. Sixtus Senensis depromta esse vult ex diversis Historicis, præcipue vero ex Josepho, in eoque ἀυτολεξεὶ haberi Epistolas Artaxerxis: quorum postremum aperte falsum est; prius vero adeo incertum, ut sua inde sumsisse Josephum longe sit verisimilius. Bellarminus duas conjicit fuisse Libri editiones Ebraicas; priorem breviorem, quæ supereſt; posteriorem laxiorem, & aliquot additamentis auctam, quæ interciderit quidem, sed unde Interpretatio Græca quæ extat prodierit. Ego vero quoniam Synagogæ magnæ Librum hunc acceptum refero, complures ad eum scribendum animum adjecisse puto; atque inde factum, ut diversa ejus extiterint exemplaria; Ebraicum hoc quod habemus; atque item alterum paulo locupletius, unde Græca quæ usurpamus cum additamentis deri-

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum, in quo disputatur de sex posterioribus libri Esther capitibus.

Melit. apud Euseb. Hist. Eccl. libr. 4. cap. 26. Athan. in Synops. Gregor. Naz. Carm. de Scriptur. Grot. Præf. ad Additam. Esth. Sixt. Sen. Bibl.

libr. 1, & 8. Bellarm. De Verb. Dei, libr. 1. cap. 7. Orig. Tom. 2. in Joh.

vata sint. Horum autem additamentorum Interpretes esse Senes Septuaginta, ex priscis Auctoribus cognoscimus: velut ex Origene, viro rerum harum consultissimo, cum in Epistola ad Africanum, tum & in Tomis in Johannem; ubi è decimo quarto capite nonnulla proferens, ἐν τῇ, inquit, κατὰ τοὺς ἑβδομήκοντα ἐσθήρ: *In libro Esther, qui est juxta Septuaginta.* Scimus id & ex Hieronymi minutis Annotationibus, quas capitibus illis inseruit.

Secundum argumentum. Esth. 16. 10.

V. Graviter etiam eo pulsamur, quod Aman dicitur esse animo & gente Macedo: unde non sex tantum capita supra memorata vocantur in suspicionem, sed reliqua etiam vocari possunt: cum capite nono in Græca editione, itidem ut decimo sexto, Aman Macedo appelletur. Macedonum autem nomen obscurum fuit & ignotum, præsertim in Perside, longe post Artaxerxem Longimanum, quo regnante scriptum hunc Libellum diximus. Mirus est hic etiam Interpretum æstus & fluctuatio.

Esth. 9. 24. & 3. 1, 10 Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 6.

In nono capite Ebraica habent האגני: ita & tertio capite. Recte Hieronymus, *De stirpe Agag*; ejus nempe Agagi qui fuit rex Amalecitarum: unde Josephus, ἀμαληκίτης δὲ τὸ γένος· Quamobrem pro ὁ μακεδὼν legendum suspicatur Grotius, ἀμαληκιτῶν, ingeniosa quidem, sed audaci, ut ipse fatetur, conjectura, quam nec defendere velit.

Esth. 12. 6.

Nihilo magis ipsi assentiri possum, cum vocem, βουγαῖος, quæ duodecimo capite Amani tribuitur, & ab Hieronymo redditur, *Bugeus*, eamdem esse putat ac βαγώης, quo nomine spadones primum, tum & aulicos omnes dictos fuisse affirmat. Hujus autem sententiæ neque ullum profert idoneum fidejussorem; neque vero proferre posse puto.

Esth. 3. 1. & 9. 10.

Certe tertio capite, atque item nono, vocem האגני reddit similiter Græcus Interpres βουγαῖος, atque in hac voce manifesta cernuntur illius indicia. Itaque probabile est, vel Ebraica aliter legisse Græcum Interpretem; vel, quod potius crediderim, cum in eo Ebraica omnia nomina misere luxata & deformata sint, pro βουγαῖος, legendum ἀγαγαῖος, quemadmodum & Drusio visum est.

Drus. in Esth. 3. 1.

Eo me potissimum inclinat Complutensis editio, quæ habet οὐγαῖος· Scio non ita desinere solere patronymica nomina: sed quis ab Hellenista accuratam Hellenismi peritiam expectet? Id si sit, mendam illic jam ante Hieronymum inolevisse dicendum est. Sed ad rem. Dixi Lysimachum in Libro hoc Græce convertendo intemperanter luxuriasse. Hunc ergo pro ea quam sibi sumserat libertate facile crediderim pro *Agagita*, reddidisse *Macedonem*; nulla habita ratione temporis, quo hæc vel facta sunt, vel scripta, sed illius quo ea ipse interpretatus est; cum nempe regnaret Ptolemæus Philadelphus, ut dixi; vel paulo prius. Hac autem tempestate Persarum animis vehemens insidebat adversus Macedones odium, vel Regum suorum desiderio, quos divinis prosequebantur honoribus, vel pudore subactæ alienis armis florentissimæ suæ gentis, vel Macedonum impotenter dominantium impatientia. Fortasse & historiæ parum peritus Interpres, cum magna Græcos inter & Persas bella olim gesta, & multis demum cladibus accisas penitus Persarum res & contusas à Macedonibus fuisse sciret, Macedones confudit cum Græcis, partem scilicet cum toto; (quanquam & extra Græciam sæpe Macedonia censetur) quæ ab his, antiquis quippe Persarum hostibus, jam olim gesta fuerant, novitiis illis adscribens, & Macedonis nomen pro Græci nomine usurpans. Præsertim cum credibile sit, post debellatos Persas, totam Græcorum gentem, apud peregrinos potissimum, Macedonum, nobilioris videlicet partis, nomine venisse. Itaque cum in hac Lysimachi interpretatione Macedonis nomen occurrat, Græcum intellige. Pro Amalecita autem Macedonem dixit Amanem, ut indignationem augeret, παραφραστικῶς, vel certe ῥητορικῶς. Objici solent alia quædam, ad elevandam Libri hujus auctoritatem & fidem: verum quoniam hæc jamdiu disputando contrita sunt, ab iis præsertim, qui contra temporis hujus Heterodoxos pro Catholicis partibus decertarunt, frustra in iisdem iterandis responsionibus studium operamque consumerem.

DE

DE LIBRO JOB.

I. *Disputatur de Auctore libri Job. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Mosi adscribitur.* III. *Probatur argumentis.* IV. *Vera est historia Jobi, sed poëtice digesta.* V. *Probatur libri Job γνησιότης & antiquitas.* VI. *Disputatur de clausula, quæ habetur ad calcem libri Job in editionibus Septuaginta Interpretum.* VII. *Disputatur de ætate Jobi.* VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IX. *Secundum argumentum.* X. *Tertium argumentum.* XI. *Quartum argumentum.* XII. *Quintum argumentum.* XIII. *Sextum argumentum.* XIV. *Septimum argumentum.* XV. *Octavum argumentum.* XVI. *Nonum argumentum.* XVII. *Decimum argumentum.*

I. QUI de libro Jobi disserverunt Codicum sacrorum Interpretes, cum de operis Auctore moverunt quæstionem, in varias ac multiplices diversi sectas abiere. Quidam adscripserunt Jobo ipsi, aut Jobi amicis, his permoti Jobi verbis: *Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei? quis mihi det ut exarentur in libro, stylo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* & istis quoque: *Quis mihi tribuat auditorem, ut desiderium meum audiat Omnipotens, & librum scribat ipse qui judicat: ut in humero meo portem illum, & circumdem illum quasi coronam mihi?* Hanc sententiam defendunt Origenes, Gregorius magnus, & Suidas. Sunt qui à Jobo, ipsiusve amicis Syriace scriptum, à Mose redditum Ebraice, & aliquot additamentis auctum opinentur: quorum familiam ducit Auctor prioris Commentarii in Jobum, qui Origeni tribuitur; illa adductus clausula quæ in Græca editione finem imponit Libro, & è Syrorum lingua conversum eum fuisse docet. Mosem plerique, non Interpretem, sed Libri auctorem agnoscunt; Gregorius Nazianzenus Salomonem, uti quidem de eo scribit Polychronius, & alii bene multi. Quam sententiam Lutherus demum amplexus est. At Origenes Mosem negat plus quam quinque libros reliquisse. Alicui è Prophetis librum Jobi tribuunt quidam. Idumæi Prophetæ fœtum esse suspicatur Philippus Codureus, sed multo magis inclinat ut ab Isaia profectum dicat: cujus sententiæ caussas habet, partim acutas quidem, at futiles tamen & leves, partim vanas penitus & inanes. Nonnulli etiam alicui ex Ebræis Babylone captivis assignant. Grotius Ezechiele quidem vetustiorem Libri scriptorem arbitratur, quicunque tandem fuerit, quod Jobi mentio apud Ezechielem extet; at Davide & Salomone recentiorem, quod ex horum scriptionibus pleraque illuc translata agnosci possint; videri autem habuisse propositum posteros Esaü à Babyloniis transportatos hoc exemplo ad verum Dei cultum retinendum, & adversa constanter ferenda excitare. Fridericus Spanhemius, qui Jobi historiam accurate nuper & erudite prosecutus est, à Jobo quidem, aut Jobi amicis res in adversaria primum fuisse lingua patria relatas existimat, Arabica nimirum, seu Syriaca veteri, & ex iis demum circa Davidis aut Salomonis tempora ab homine Ebræo conflatam eam quam habemus historiam. Quosdam etiam refert R. Levi ben Gerson postrema undecim Libri hujus capita in προφητείας suspicionem vocasse, propter notulam ad tricesimi primi capitis calcem adtextam, qua illic desiisse sermones Jobi significatur. Quasi omnium sermonum Jobi, non colloquii solum cum tribus amicis, Baldado, Sophare, & Eliphazo finis hac clausula designetur.

Disputatur de Auctore libri Job. Variæ opiniones proponuntur. Job. 19. 23. Job. 31. 35. 36. Orig. libr. 6. contr. Cels. Greg. magn. in Job. libr. 1. cap. 1. Suid. in *Iob.* Polychr. Cat. in Job Procem. Orig. Tom. 5. in Joh. Philoc. cap. 5. Codurc. Præf. in Job. Grot. Præf. Comm. in Job. Ezech. 14. 14. Spanh. Hist. Job. cap. 13.

II. In hac opinionum varietate, quam peperit vetustas Libri, ac rei obscuritas, cum vix quicquam nobis pro certo definire liceat, suspiciones nostras ac conjecturas in medium afferemus. Librum scripsisse Mosem ad solatium Israëliticæ gentis, cum Ægyptiorum tyrannide premeretur, mihi sane videtur perquam probabile. Ea est Thalmudistarum sententia in Baba batra; ea R. Davidis Kimchi, & Rabbinorum complurium. Eamdem amplexus est Auctor posterioris Commentarii in Jobum, qui Origenis sibi nomen præscripsit; eamdem Methodius apud Photium, Polychronius, & Julianus Halicarnasseus apud Nicetam in Catena in Jobum; eamdem denique Recentiores bene multi. Id ipsum sensisse Hieronymum discas ex ejus Epistola ad Paulinum, in qua Libros sacros recensens, Pentateucho Jobi librum subjicit, posthabito etiam libro Josuæ; quo ejusdem esse utrumque & Auctoris & ætatis significet.

Mosi adscribitur. Thalm. in Bab. batr. cap. 1. Phot. Cod. 235.

Probatur argumentis.

III. Præter hæc doctorum hominum suffragia, rationes quibus ea nititur opinio afferuntur complures. Mihi ea valde efficax videtur ad persuadendum, quæ ex manifesta characteris ac styli similitudine petitur. Ea est autem hujusmodi, ut si prosam orationem cum prosa, versam cum versa contuleris, maxima statim appareat consensio: simplex illic & nativa utrobique oratio, omni ornatu detracto; florida hic & ἐξησκημένη. Agnoscit id Polychronius, & uno hoc argumento Libri confectionem in Mosem transscribit. Sin strictam orationem cum soluta contenderis, quod non satis caute fecerunt viri docti, magna enimvero, uti par est, apparebit styli dissensio, sed non inde efficies diversis ea Auctoribus deberi. Quod si grandius aliquid & ἀδρότερον sonare videtur liber Jobi, crebrioribusque distinctus esse luminibus ac sententiis, memineris hunc scriptum fuisse à Mose, cum florentibus annis vigeret felix piæ mentis calor; illum vero, cum per senectam ætatem ignea vis animi deferbuisset. Etsi in Hymnis quoque suis, pro rei gravitate, ad sublime & magnificum dicendi genus splendide assurgit. Occurrunt quidem in Jobi libro Arabismi & Syriasmi, uti notatum est ab Hieronymo; nonnumquam etiam Chaldaismi. Verum poëtam agenti affines usurpare dialectos licuit, & speciosa vocabula rerum proferre in lucem, & obscurata populo verba eruere. Id sibi juris arrogant Poëtæ, id ab Homero summa licentia factitatum est. Præterea scito scriptum hunc librum à Mose, cum apud socerum suum Jethro ad populares suos, aut solatio, aut consilio, aut re juvandos studia sua & curas omnes conferret. Ad tolerandas igitur diuturnæ servitutis miserias, & meliora à Deo petenda & speranda, proposito Jobi exemplo instituere ipsos voluit. Sane Israëliticæ gentis casus in Jobi historia perspicue agnoscas. Fortunati fuerunt Abrahamus, Isaacus, Jacobus, & Josephus, & magnas opes, pietatis fructum, à Deo retulerunt. Ab Ægyptiis deinde male habiti sunt Ebræi; bonis, libertate, ac liberis etiam multati à Pharaone; quemadmodum & Jobus à Satana. Qui cum restitutus demum in integrum, ampliſſimis & uberrimis latifundiis Dei nutu ac ductu ditatus esset, Moses proposito hoc divinæ bonitatis exemplo, populares suos in paris beneficii spem erigere voluit. Longe porro verisimilius est Mosem, in suo illo Madianitico secessu, ad solamen genti suæ parandum mentem adjecisse, tum videlicet cum huic maxime hujusmodi allevamento opus esset, animum ipse gereret negotiis vacuum; quam cum Ægyptiis vinculis soluti Israëlitæ per Arabicas solitudines Terram promissam peterent; Mosem vero inexplicabiles curæ distraherent: quod aliquibus placuisse video. Curarum autem necessaria pars fuit, descriptio Legis: in cujus obsequium populares suos facilius ut flecteret, Dei beneficiorum commemorationem ab ipsis mundi initiis repetiit. Atque hinc prodiit Pentateuchus. Madianitæ porro, Arabica gens est, Syrorum & Idumæorum vicina; quos inter per quadraginta annorum moram versatus Moses, ex peregrino commercio patriam loquelam, quod nulli non usuvenire solet, facile inquinavit. Quum autem ad suos reversus intermissum purioris Ebraismi usum repetiit, allitas sermoni suo ex congressu extraneorum sordes ita absterſit, ut quum ad scribendum Pentateuchum animum deinde appelleret, major existeret sermonis castitas ac mundities.

Polychr. in Proœm. Caten. in Job.

Hier. Præf. in Job.

Vera est historia Jobi, sed poëtice digesta.

IV. Porro Jobi, hominis Arabis, & inter suos valde nobilis, casus in Arabia toleratos, Moses inter Arabes degens, vel ex vulgi sermone discere potuit. Quamvis autem longissime absim à Thalmudistarum insania, qui commentitium & confictum esse docent operis hujus argumentum, meramque parabolam, Israëlitis ad constantiam & virtutem informandis excogitatam: (cui eorum delirio cum favere subinde visi sint Maimonides, vir alioqui solers & sagax, & R. Schem tob; palam vero id affectati sint postremis hisce temporibus Anabaptistæ, aliique Christiani; à viris piis juxta & eruditis solidissimis rationibus confutati sunt:) ego tamen rem poëtice digestam existimo, allocutionibus & responsionibus instructam, eorumque delectu verborum, non quæ prolata sunt, sed quæ proferri pro tempore potuerunt. Ratio est in promtu: cum enim numeris illigatum esse id opus, ac σημειῶς scriptum constet, Hieronymi, aliorumque Patrum testimonio, quis putet Jobum in summis corporis & animi doloribus carmina ad uxorem & amicos fudisse? aut ipsos vicissim virum tot malis oppressum versibus esse allocutos? Jobum ergo revera extitisse reor, in acerbissimas calamitates incidisse, & certo Dei consilio bonis & liberis Dæmonis opera fuisse orbatum, diro etiam ac tetro ulcere erosum, adiisse ad ipsum uxorem & amicos, verbaque simul ipsos conseruisse in eam sententiam quam retulit Moses, controversiam Jobi diremisse Deum oraculo suo, ac querimonias composuisse, Jobum ipsum denique ingens pietatis ac patientiæ præmium, restitutam sanitatem, auctas opes, numerosa prole fundatam domum à Deo esse consecutum: verba vero, verborumque collocationem, dialogi compositionem, interlocutionum dispositionem & di-

Maim. in More nevoch. Part. 3. cap. 22. R. Schem. tob. in Job.

Hier. Epist. ad Paulin.

ſtinctionem, figuras, & reliquum ſermonis ornatum eſſe Moſis.

V. Probatur præterea ejus γνησιότης & antiquitas vel ex hoc Tobiæ loco: *Hanc autem tentationem ideo permiſit Dominus evenire illi, ut poſteris daretur exemplum patientiæ ejus, ſicut & ſancti Job. Nam ſicut beato Job inſultabant Reges, ita iſti parentes & cognati ejus irridebant vitam ejus dicentes: Ubi eſt ſpes tua, pro qua eleemoſynas & ſepulturas faciebas?* quæ è libro Jobi depromta eſſe certa eſt fides. Non id quidem affirmare, ſuſpicari certe licet de iſtis Ezechielis: *Et ſi fuerint tres viri iſti in medio ejus, Noë, Daniel, & Iob, ipſi juſtitia ſua liberabunt animas ſuas, ait Dominus exercituum.* Plurima quoque indidem delibata paſſim per totum Voluminum ſacrorum corpus Interpretes deprehenderunt. Nos decerpemus paucula quædam, ut Libri antiquitas eluceſcat. Scriptum eſt in libro Jobi: *Pereat dies in qua natus ſum, & nox in qua dictum eſt, Conceptus eſt homo:* ſcripſit Jeremias: *Maledicta dies in qua natus ſum: dies in qua peperit me mater, non ſit benedicta.* Scriptum eſt in libro Jobi: *Concepit dolorem, & peperit iniquitatem, & uterus ejus præparat dolos:* ſcripſit Pſaltes: *Ecce parturiit injuſtitiam, concepit dolorem, & peperit iniquitatem:* & Iſaias: *Conceperunt laborem, & pepererunt iniquitatem.* Scriptum eſt in libro Jobi: *Ecce clamabo vim patiens, & nemo audiet: vociferabor, & non eſt qui judicet. Semitam noſtram circumſepſit, & tranſire non poſſum, & in calle meo tenebras poſuit:* ſcripſit Jeremias in Threnis: *Sed & cum clamavero & rogavero, excluſit orationem meam: concluſit vias meas lapidibus quadris, ſemitas meas ſubvertit.* In libri Job viceſimo primo capite cum Deo Job de impiorum felicitate expoſtulat: totum id σωτόμως in capite Jeremiæ undecimo repoſitum invenies. De Sapientia ſic diſſerit Job: *Non dabitur aurum obryzum pro ea, nec appendetur argentum in commutationem ejus: non conferetur tinctis Indiæ coloribus, nec lapidi ſardonycho pretioſiſſimo, vel ſapphiro: non adæquabitur ei aurum vel vitrum, nec commutabuntur pro eo vaſa auri, ... non adæquabitur ei topazius de Æthiopia, nec tinctura mundiſſimæ componetur:* ſic de eadem Salomon in libro Sapientiæ: *Præpoſui illam regnis & ſedibus, & divitias nihil eſſe duxi in comparatione illius: nec comparavi illi lapidem pretioſum: quoniam omne aurum in comparatione illius arena eſt exigua, & tanquam lutum æſtimabitur argentum in conſpectu illius.* Effatum hoc Jobi: *Ecce timor Domini, ipſa eſt ſapientia*, non in Pſalmos ſolum, & Proverbia, ac Sirachidæ Eccleſiaſticum, ſed & in Deuteronomium quoque defluxit. Nec mirandum profecto eodem parente ortos fœtus, non forma ſolum & loquela, ſed ſenſibus etiam inter ſe convenire. Legitur in libro Jobi: *Qui non accipit perſonas principum, nec cognovit tyrannum, cum diſceptaret contra pauperem: opus enim manuum ejus ſunt univerſi:* legitur in libro Sapientiæ: *Non enim ſubtrahet perſonam cujuſquam Deus, nec verebitur magnitudinem cujuſquam: quoniam puſillum & magnum ipſe fecit.* De mari ſic Deus in libro Jobi: *Circumdedi illud terminis meis, & poſui vectem & oſtia, & dixi; Uſque huc venies, & non procedes amplius, & hic confringes tumentes fluctus tuos:* de eodem ſic Salomon in Proverbiis: *Quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos.* Scriptum eſt in libro Jobi: *Quis præparat corvo eſcam ſuam, quando pulli ejus clamant ad Deum, vagantes eo quod non habeant cibos?* ſcripſit Pſaltes: *Qui dat jumentis eſcam ipſorum, & pullis corvorum invocantibus eum.* Teſtimonium libri Jobi, ſic tanquam ſacri & canonici libri, ambit Paulus in priore Epiſtola ad Corinthios: *Sapientia*, inquit, *hujus mundi ſtultitia eſt apud Deum: ſcriptum eſt enim: Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum.* Ubi ſcriptum? nempe in libro Jobi, qui de Deo hæc fatur: *Qui apprehendit ſapientes in aſtutia eorum.* Similiter Jacobus in Epiſtola Catholica exemplum indidem petit: *Sufferentiam Iob audiſtis, & finem Domini vidiſtis, quoniam miſericors Dominus & miſerator.* Quid quod nulla prorſus in libro Jobi Moſaicæ Legis, aut rerum ab Iſraëlitis geſtarum mentio occurrit: unde Libri vetuſtas certo argumento colligitur. Verum, inquies, Lege antiquior fuit Jobus, cujus congreſſus cum amicis hoc Libro referuntur; ac proinde nulla his affingi debuit mentio Legis, qui Legem ætate præceſſerunt. At neque priora duo capita, neque poſtremi pars, Jobi, amicorumve ſermonibus, ſed Scriptoris ipſius narrationi tribuuntur, in qua Legis aliquod utique extaret veſtigium, aut portentorum à Deo in Iſraëliticæ gentis gratiam editorum ſignificatio, niſi confectio Libri his omnibus ætate prior fuiſſet. His ſubjungam Ariſteæ teſtimonium, qui in ſuo De Judæis Commentario, legiſſe ſe Jobi librum multis de Jobo memoratis teſtatus eſt. Fuit autem id Ariſteæ opus Alexandro Polyhiſtore vetuſtius, qui inſignem ex eo depromtam pericopen lucubrationibus ſuis intexuerat, ut eſt apud Euſebium. Denique è tertia è Jobi filiabus, cui קרן הפוך nomen fuit, hoc eſt juxta Septuaginta Interpretes κέρας ἀμαλθείας, natam eſſe fabulam Cornu Amaltheæ, & ex hiſtoria Jobi in Herculis fabulam multa Græcos tranſtuliſſe acute Spanhemius conjectat.

Probatur libri Job γνησιότης & antiquitas.
Tob. 2. 12, 15.
Ezech. 14. 14.
Job. 3. 2.
Jer. 20. 14.
Job. 15. 35.
Pſalm. 7. 14.
Iſa. 59. 4.
Job. 19. 7, 8.
Thren. 3. 8, 9.
Job. 21, 7 & ſeq.
Jerem. 11. 1, & ſeq.
Job. 28. 15, & ſeq.
Sap. 7. 9, & ſeq.
Job. 28 28.
Pſalm. 110. 10.
Prov. 1. 7. & 9. 10.
Eccli. 1. 16. & 19. 18. & 21, 13.
Deut. 4. 6.
Job. 34. 19.
Sap. 6. 8.
Job. 38. 10, 11.
Prov. 8. 29.
Job. 38. 41.
Pſalm. 146. 9.
1. Cor. 3. 19.
Job. 5. 13.
Jac. 5. 11.
Euſeb. Præp. libr. 9 cap. 25.
Spanh. Hiſt. Job. cap. 12.

VI. Nunc vero minime id quæro, utrum ex celebri illa & controverſa clauſula, *Diſputatur*

de clausula, quæ habetur ad calcem libri Job in Editionibus Septuagintæ Interpretum.

quæ in codicibus Septuaginta Interpretum libro Jobi accusa est, quædam deprompserit Aristeas; an ex Aristea clausula illa prodierit: nec item, si eam compilavit Aristeas, an à Mose, ut sensit Auctor posterioris Commentarii in Job, qui Origeni adscribitur; an à Septuaginta ipsis Interpretibus, ut visum est Origeni in Epistola ad Africanum; an ab Hellenistæ alicujus recentioris, aut alterius cujuscunque manu, Jobi libro adtexta sit. Id aio, clausulam istam, undecunque tandem extiterit, antiquissimam esse; à Theodotione in suam Interpretationem fuisse receptam, ab Arabe itidem Interprete in suam, à Pseudo-Origene in suos illos in Jobum Commentarios, & à Niceta in suam Catenam; ac ejus Origenem, Chrysostomum, Hieronymum, Polychronium, & Olympiodorum meminisse; & in omnibus denique vel antiquissimis Codicibus Græcis reperiri: quamvis autem rejiciatur à nonnullis, ut pote quæ absit ab Ebræis exemplaribus, Ecclesiæ tamen, ut testatur Olympiodorus, ab Apostolis, cum reliquo Jobi libro traditam fuisse. Animadversum velim id quoque, cum ex Syriaca lingua translatum Jobi librum notat hæc clausula, non id sibi velle, Ebraicum quod habemus exemplar ex Syriaco, sive ut alii censent, ex Arabico fuisse translatum à Mose, ut voluit Auctor prioris Commentarii in Jobum qui Origeni tribuitur, sed ex Ebraico Codice suam interpretationem Septuaginta Senes extudisse. Ita intellexit Olympiodorus, qui cur Syriaca illic appelletur Ebraica dialectus, erudite ostendit: ita & Scholiastes quem citat Nobilius.

Orig. Epist. ad Afric. Chrys. Polychr. & Olympiod. in Procem. & ad calcem Caten. in Job. Hier. Tradit. Ebr. in Gen. Olymp. in Cat. in Job.

Nob. hoc loco.

Disputatur de ætate Jobi.

VII. Ex superioribus conficitur Mose vetustiorem Jobum fuisse. Minime vero otii nostri res est, certe nec instituti hujus, in assignanda accurate ipsius ætate anxie laborare; præsertim cum in ea disquisitione diligenter versati sint viri eruditi. Dicam obiter recentem mihi videri fuisse Jobi casuum memoriam, cum ad eos describendos Moses animum appulit; quo tempore apud socerum Jethro inter Madianitas degebat. Mose vetustiorem fuisse consentiens est quidem Interpretum prope omnium ac Chronologorum opinio, at eum à Mosis ætate nimium in superiora removent quidam. Thalmudistæ eo anno natum ferunt, quo in Ægyptum venit Jacobus, denatum anno quo inde Israëlitæ exierunt. Verum hariolos mittimus. Nos conjecturis probabilibus nixi & similiora veri sectantes, vel paulo ante decessisse eum judicamus, quam ipsius calamitatem & restitutionem Moses literis mandaret, vel etiam tum fortasse superfuisse.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

VIII. Adversus ea quæ de libri Job Auctore statuimus, plurima in contrariam partem objici solent, quorum cum maxima pars pervulgata sit, & ab aliis jam confutata, frustra in iis referendis desudarem, quæ aliunde peti possunt. Velut cum ex Gregorii Nazianzeni auctoritate Salomonis opus id esse volunt quidam, ut supra dixi; aut cum ex R. Levi ben Gerson partem Libri suppositiam esse pugnant. Potius est ut nova quædam discutiamus argumenta, quibus confectionem ejus Mosi detrahere literati quidam viri contendunt. Primum suggerit Aben Ezra, qui Sapientes ait Libri Mosem scriptorem censere, sibi vero translatum videri, ac propterea subobscurum. Librum translatum putat, à Mose translatum non negat. Imo vero ita videtur existimasse: cur enim Librum translatum ratus sit, caussæ fuisse puto clausulam illam superius memoratam, quæ perperam accepta multorum animos hac infecit opinione, è Syriaco Jobi sermone Librum à Mose Ebraice fuisse conversum; cum è Syriaca lingua, hoc est Ebraica, à Senibus Septuaginta Græcæ redditum orationi significet, ut mox docui.

Aben Ezr. Comm. in Job.

Secundum argumentum.

IX. Aiunt deinde nusquam librum Jobi Mosis nomine citari, quod fieret tamen, si Mosem haberet auctorem. Ego vero in re dubia, aut vulgo ignorabili fieri debuisse nego. Libri Josuæ, Judicum, Ruth, aliique complures, quorum incerti sunt Auctores, titulis suis indicantur, non scriptoribus; licet eos aliquis privata industria, certis quantumvis argumentis deprehenderit. Complures laudavi supra in Libro hoc Mosi assignando mecum sentientes, qui eum tamen, non ex Mosis scriptoris, sed ex Jobi, cujus narratur historia, nomine appellare solent.

Tertium argumentum.

X. Ex loco, quem inter sacra Volumina obtinet iste Liber, tertium prodit argumentum: quippe, inquiunt, si Mosis esset, Mosis libris adjungeretur; imo etiam Pentateucho ipsi ordine præiret, quem tempore antecessit: hunc enim post exitum ex Ægypto, illum in Madianitico secessu exaratum diximus. Ac si in digerendis Libris sacris ratio temporum quo scripti sunt habita sit. Libris Regum, Paralipomenon, Esdræ, Nehemiæ, Tobiæ, Judith, & Esther, subjici solent Psalmi, Proverbia, Ecclesiastes, & Canticum; quæ tamen, si spectetur ætas, præfigenda illis esse nemo infitiabitur. Alio ordine libros illos collocant Latini & Græci, alio Ebræi. Ab his tres in classes esse distributos tradit Hieronymus in Prologo Galeato: prior Legem habet, Pentateuchum nempe Mosis; secunda Prophetis constat, libris videlicet Josuæ, Judicum,

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Samuelis, Regum, Isaiæ, Jeremiæ, Ezechielis, & Duodecim Prophetarum: postrema denique continet Hagiographa, quibus liber Jobi præfigitur. Aliæ fuerunt sanctorum Voluminum partitiones, de quibus consulere licet Sixti Senensis Bibliothecam: in his alium, aliumque ordinem liber Jobi tenuit, prout diversa spectarunt ii, quibus disponendorum sacrorum Codicum cura tradita est. Non alia autem de causa Pentateucho Mosis librum Jobi conjunxisse videtur Hieronymus in Epistola ad Paulinum, quam quod ab eodem Auctore profectum utrumque crediderit. Sixt. Bibl. libr. 1.

XI. Quartum argumentum suppeditant vocabula quædam Libri hujus, vel μονολογικὰ, vel nusquam certe in scriptis Mosis, passim vero in recentioribus Scripturæ sanctæ Libris extantia: unde Mose recentius esse hoc opus colligi potest. Cui rationi supra occurri, cum dicerem nonnullas voces Ebræis non exauditas finxisse Mosem, pro ea licentia, quæ pudenter sumpta Poëtis conceditur; pleraque etiam peregrinas admisisse, cum Librum hunc carmine scriberet; cum præsertim in alieno solo versaretur, unde patriæ loquelæ adhæsit peregrinitas illa, quam deinceps scriptionis illius auctoritas in Ebræam gentem invexit. Sic enim comparatum est, ut quod arbitramur laude dignum, imitando consequi studeamus. Non ergo ex Davidis & Salomonis scriptionibus Jobi operis conditor; sed ex hoc opere potius exoticas suas locutiones David & Salomon, aliique Prophetæ hauserunt. *Quartum argumentum.*

XII. Ex his quæ leguntur versu penultimo libri Jobi: *Deditque filiabus pater suus hæreditatem inter fratres earum*, quintum effloresit argumentum, vel conjectura potius, aut levis suspicio: id enim ab Ebræo scriptore notatum consulto videtur, quod Ebraico jure in herciscunda familia feminæ à fratribus in partem non vocarentur; unde effici putant latis jam à Mose legibus Librum hunc esse confectum. Verum istud hinc effici nego; nam rem, uti acta est, referre potuit Scriptor, nulla habita Ebraicæ Legis ratione. Etsi enim Legem nondum tulerat Moses de filiabus à successione removendis, id fortasse jam Ebræorum vel Arabum usus obtinebat. Similiter jubentur amici Jobi septem tauros & septem arietes holocausta offerre: etsi nondum sacrificiorum ritus in Levitico præscriptos sanxerat Deus. Nec enim putandum est quidquid legibus suis præcepit Moses, novum ad hoc tempus & inusitatum omnino fuisse: imo consuetudinem in multis Lex juvit; & quæ invexerat usus, jure firmata sunt. *Quintum argumentum.* Levit. 23. 18.

XIII. Aiunt præterea nemini, præterquam Jobo vel amicis, perspectos esse potuisse sermones ultro citroque habitos, qui scriptione illa continentur. Parata est ex superioribus responsio: nec enim persuadere voluit Moses dicta hæc omnia, prout jacent in Libro, à Jobo vel amicis fuisse prolata: nam quis putet amicos inter se verba familiariter commutantes carmina edidisse? Plane ita est, ut dixi, rem gestam & sermonum argumenta ad Mosem literis multorum & sermone omnium fuisse perlata, quæ uberiore deinde orationis filo & numeris adstricto convestivit. *Sextum argumentum.*

XIV. Conflatur septimum argumentum ex eo quod dictus est Job *magnus inter omnes orientales*, בני קדם: quo nomine Arabes Ebræis Palæstinam incolentibus dici solebant, unde scriptorem libri Jobi incolam Palæstinæ fuisse concluditur. At id facile refellitur ex Madianiticæ regionis situ, quæ ad Arabiæ & Ausitidis occasum posita est. Nec enim Palæstinæ solum incolis, sed gentibus universis familiare est alias gentes ex situ appellare. Hinc Græcis ἀνατολία, quam Natoliam barbare appellamus. *Septimum argumentum.* Job. 1. 3.

XV. Mose recentiorem operis hujus Scriptorem existimarunt nonnulli, quod decimo quinto capite Chananææ gentis excidium obscure significatum videatur. Verum si quis hæc attente perlustret, non Chananææ potius, quam cujuslibet alterius regionis depopulationem, nec tam ut rem gestam, quam ut rem gerendam illic expressam comperiet. *Octavum argumentum.*

XVI. Gravius oritur argumentum ex his Jobi verbis, quæ extant vicesimo sexto capite: *In fortitudine illius repente maria congregata sunt, & prudentia ejus percussit superbum.* Ebraice רהב, quod inter alia Ægyptum notat: unde ad Ægyptiorum & Pharaonis interitum ista pertinere censuit R. Selomoh, & ex recentioribus Grotius. Uterque contra reliquorum omnium Interpretum fidem, cum antiquorum, tum recentium, qui alio penitus retulerunt. Horum opiniones si quis avet cognoscere, adeat Spanhemianam Jobi historiam, luculentum opus, in quo solidis præterea rationibus hoc argumentum retunditur. *Nonum argumentum.* Job. 26. 12. Spanh. Hist. Job. cap. 6.

XVII. Postremum argumentum hoc Jobi dicto continetur: *Et dixit Deus homini: Ecce timor Domini, ipsa est sapientia.* Existimavit Sebastianus Castalio hic tangi verba Deuteronomii, quibus ita Israëlitas Moses compellat: *Scitis quod docuerim vos præcepta atque justitias, sicut mandavit mihi Dominus Deus meus: sic facietis ea in terra quam possessuri estis, & observabitis, & implebitis opere. Hæc est enim vestra sapientia & intelle-* *Decimum argumentum.* Job. 28. 28. Castal. Præf. in Job. Deut. 4. 5. 6.

ctus coram populis. Quis non videt hæc vi detorquenda esse, ut istis accommodentur? Demus tamen nihil interesse: quis miretur eamdem sententiam ab uno & eodem Scriptore bis esse usurpatam? Deum quidem id homini dixisse ait, verum non in colloquiis cum Mose habitis, at potius cum mentes hominum intus voce sua interpellat; quam cum audierimus, corda nostra obdurari vetat. Fortasse & Jobo fuerat id à Deo significatum per somnia aut visa; cujusmodi multa & hic & alias sæpe hominum animis ante Legem latam objiciebantur.

DE LIBRO PSALMORUM.

I. *Disputatur de Auctore libri Psalmorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Plures variis temporibus fuisse videntur Libri hujus scriptores.* III. *Esdras numerum Psalmorum determinavit, eorumque volumen in Canonem dedicavit.* IV. *Probatur argumentis.* V. *Quæritur cur ordo Psalmorum à temporum ordine discrepet.* VI. *Probatur Libri Psalmorum γνησιότης & antiquitas.* VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VIII. *Secundum argumentum.* IX. *Tertium argumentum* X. *Disputatur de Psalterio Salomonis à Johanne Ludovico de La Cerda edito.*

Disputatur de Auctore libri Psalmorum. Variæ opiniones proponuntur.

I. SCIAMUS *errare eos, qui omnes Psalmos David arbitrantur, & non eorum quorum nominibus inscripti sunt.* Verba sunt Hieronymi ad Cyprianum scribentis, & in ejus gratiam Psalmum octogesimum nonum explanantis; quem Psalmum cum sequentibus decem à Mose scriptum esse docet. Clariora etiam hæc ex ejusdem Epistola ad Sophronium: *Psalmos omnes eorum testamur Auctorum, qui ponuntur in titulis, David scilicet, Asaph, & Idithun, filiorum Core, Eman Ezrahitæ, Moysi, & Salomonis, & reliquorum quos Esdras primo volumine comprehendit.* Eamdem tuetur doctrinam Auctor Synopseos quæ Athanasio tribuitur; eamdem & Hilarius. Par est sententia R. Davidis Kimchi, & magnæ Rabbinorum partis. Contrait vero Theodoretus, aliique complures, qua veteres, qua nuperi: iique unicum Psalmorum omnium auctorem, Davidem agnoscunt. Philastrius etiam inter Hæreticos locat, qui secus senserit. At titubat Augustinus, nunc totum Psalterii opus uni Davidi adscribens, velut in libris De civitate Dei; nunc novem solum Davidis proprios esse statuens, reliquos quatuor Cantorum, quos ipse ad id selegerat, velut in dissertatione ad titulum primi Psalmi. Variæ utrimque afferuntur rationes, quarum præcipua pars in sequentibus excutietur.

Hilar. Prol. in Psalm.

Philastr. Hær. 126.

August. De civit. Dei, libr. 17. cap. 14.

Plures variis temporibus fuisse videntur Libri hujus Scriptores.

II. Certum est jam inde à vetustissimis temporibus, ipso etiam Noachico Diluvio antiquioribus, homines Dei præconia, victorias suas, & si quæ sibi prospera evenissent, hymnis, psalmis, choris ac tripudiis, tympanis etiam, tubis, citharis, alioque musico choragio celebrare fuisse solitos. Certum quoque carminum illorum compositionem viros aliquot ingenio ac eruditione præstantes in se recepisse; id quod de Mose non semel, ac de ipsius sorore Maria legimus. Certum etiam hoc hominum genus divino sæpe afflatum numine multa prædixisse. Talis Moses, talis & David, & Jeremias, & Ezechiel, & Aggæus, & Zacharias. Certum præterea carmina hujusmodi, eaque potissimum quæ Deo essent dicata, crebra recitatione ita fuisse pervulgata, ut ea sibi plurimi describerent; curæque præsertim Levitis fuisse, uti exemplaria eorum, quæ Dei celebrarent laudes, in Templi tabulariis servarentur inter sacra Volumina, quæ in Templo fuisse recondita & custodita non uno loco Josephus asseverat. Hinc depromta Cantica pleraque, quæ in Libris sanctis vel descripta sunt vel memorata. Hinc certa quædam pro tempore selecta à Levitis, quæ Symphoniaci in Templo cantarent. Singulis porro Hymnis auctorum nomina crediderim fuisse adscripta, eorumque nominum partem aliquam temporum lapsu & hominum oblivione, aut librariorum oscitantia intercidisse. Atque hinc porro evenit, ut Psalmi aliquot sint ἀνεπίγραφοι & ἀδιάφοροι. Cum autem penum hunc Psalmorum locupletare satageret, quisquis poëtica erat arte instructus, valde eum crevisse probabile est; quem deinde in immensum auxerunt David & Salomon, collato illuc magno carminum numero: ne videlicet tantis impensis fundata ab eis domus Dei, tot ditata donariis, hac quoque parte liberalitatem eorum ac munificentiam desideraret. Ipse potissimum David in veterum Hymnis recognoscendis ac digerendis, suis adjungendis, choris Sympho-

Joseph. Antiq. libr. 3. cap. 1. & libr. 5. cap. 1.

niacorum instruendis, melodiæ ac concentuum temporibus determinandis, cantoribus ipsis deligendis, omnique apparatu musico comparando, egregiam operam navavit. Non parum etiam sacram hanc apothecam à sequenti ætate canticis differtam reor, quoad Templum à Chaldæis direptum & igne absumtum est. Quo incendio maximam quoque congestarum cantionum partem conflagrasse dubium non est. Postquam ventum est Babylonem, cum Deum pro ea quæ suppetebat facultate laudare vellent, tum vero collectas existimo paucas tot Psalmorum reliquias, vel ex memoria, vel ex aliquorum, si forte, privatorum hominum codicillis. Atque hæc carmina illustri aliqua pietatis significatione, aut artificii specimine insignia, aut ad ea, quæ essent ex usu populi, postulanda à Deo, videntur præ aliis fuisse accommodata; ut quæ ex cantu frequenti inhæsissent memoriæ, aut digna fuissent habita à quibusdam, quæ in literas referrentur. Facit ad nostram sententiam insigne hoc Philastrii dictum: *Qui interpretati sunt studiosissime, hoc dixerunt, quod sæpe existente captivitate in Judæorum populo à Gentilibus propter idololatriam, (quia cum illis colebant Judæi & idola) inque his etiam Scripturæ divinæ inquirebantur & comburebantur à gentibus. Si quis autem abscondisset de Psalmis aliquid existente pace, postmodum requirebantur à paucis sanctis eadem divinæ Scripturæ: cumque invenirentur, accipientes postea qui erant illo tempore Sapientes, (quia non erant Prophetæ jam, sed Sacerdotes timore detenti) juxta quod accipiebant à quibusdam, ita componebant & textum Psalmorum, & ita ordine exponi jubebant.* Phil. Hær. 126. Quamvis autem ad quinque supra mille carmina lucubrasse Salomonem in sacris Codicibus proditum sit; attamen aut nulla eorum, aut perexigua pars servata est: sive quod vulgi superarent captum, ut ex Cantico Canticorum existimare licet, sive quod ad usum chororum minime essent concinnati, sive quod tam clari in iis non apparerent neque tam expressi pietatis sensus, quam in illis Davidis, quem *egregium Psalten Israël* fuisse 2. Reg. 23. 1. sanctæ Literæ testantur. Ad hos præterea Hymnos, qui ex Templi excidio, sic tanquam reliquæ è naufragio tabulæ, emersérunt, alii accesserunt, qui in vinculis Babylonicis, ad calamitates Israëliticæ gentis coram Deo deplorandas, à piis viris compositi sunt: qualis ille est qui numero habetur centesimus tricesimus sextus, & quem titulus indicat esse Jeremiæ: *Super flumina Babylonis, illic sedimus & flevimus, cum recordaremur Sion.* Nam quamvis subjunxerit Psaltes: *Quomodo cantabimus canticum Domini in terra aliena?* non id tamen ita accipiendum est, quasi in Babylonia Deo hymnos canere nefas ducerent Israëlitæ, nec omnino per tot annos cecinerint ullos; sed quod eo apparatu ac splendore id ipsis facere non liceret, quo olim Hierosolymæ fieri solitum erat. Sexagesimus quartus in fronte gerit hoc lemma: *Canticum Jeremiæ & Ezechielis populo transmigrationis, cum inciperet exire.* Mala etiam apud Chaldæos tolerata queritur Psalmus septuagesimus: *In te, Domine, speravi, non confundar in æternum: in justitia tua libera me & eripe me.* Sic & septuagesimus tertius: *Ut quid Deus repulisti in finem? iratus est furor tuus super oves pascuæ tuæ.* Talis est & septuagesimus octavus: *Deus, venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam.* Ejusdem etiam generis est octogesimus septimus: *Domine, Deus salutis meæ, in die clamavi & nocte coram te,* quem à Joachimo editum tradunt aliqui, dum Babylone in custodia attineretur: & octogesimus octavus: *Misericordias Domini in æternum cantabo,* quem ab eodem in libertatem restituto compositum ferunt. Talis & centesimus primus: *Domine exaudi orationem meam, & clamor meus ad te veniat.* Adjectos esse & alios post solutam Captivitatem Psalmos minime dubium est. Hujusmodi est centesimus vicesimus quintus: *In convertendo Dominus captivitatem Sion, facti sumus sicut consolati:* & centesimus tricesimus septimus: *Confitebor tibi, Domine, in toto corde meo, quoniam audisti verba oris mei:* & centesimus quadragesimus quintus: *Lauda anima mea Dominum; laudabo Dominum in vita mea, psallam Deo meo quamdiu fuero.* Quid quod & totos quadraginta postremos, ab eo videlicet, cui titulus est: *Reversionis Aggæi & Zachariæ,* in gratiam reditus Israëlitarum è Babylonico exilio in patriam, scriptos nonnulli arbitrati sunt. Intolerabilis vero fuit Pauli Samosateni, vecordis & impuri Hæretici supinitas, cum Psalmos novitatis arguere ausus est, & post Christum elaboratos asseverare. Quem errorem vix persuaderi possem amplexos esse nonnullos de grege Anabaptistarum, uti factum ab iis esse fertur, nisi ab illorum impudentia, pari insitia & stupore conjuncta, omnia expectanda esse scirem. At opinionis hujus ineptiam & fatuitatem declarabit hæc à nobis instituta dissertatio.

III. Exemtis Babylonico servitio Israëlitis, & in integrum restitutis, post instauratum Templi cultum, suadet nobis ratio Psalmos quoque in Templo cantari solitos collegisse Esdram, & ex Synagogæ magnæ auctoritate recognovisse, numerumque eorum ad centum & quinquaginta determinasse, sepositis fortasse aliquot, vel quorum incerta erat auctoritas, vel quos ad præsentem rerum statum minus congruere *Esdras numerum Psalmorum determinavit, eorumque volumen in Cano-*

nem dedicavit.

censebat; eos in unum redegisse volumen, & in Canonem sacrorum Librorum dedicasse; neque illuc postea ullos accessisse Psalmos; quod fuisse creditum video aliquibus, qui septuagesimum quartum, septuagesimum octavum, & septuagesimum nonum Antiochi temporibus adscribunt. Nam totidem, quot nunc extant, interpretati sunt Septuaginta Senes Antiocho vetustiores, uti priscis traditionibus, teste Hilario, ferebatur.

Hilar. Prolog. Explan. in Psal.

Probatur argumentis.

IV. Opinionis, quam hic proponimus, præcipua capita sacræ ipsius Scripturæ testimoniis confirmantur. Quæ quoniam fere sunt in propatulo, & obvia unicuique, supervacaneum foret ea colligere. Reliqua vero probantur ex ipsis Psalmorum lemmatis, quibus eorum Auctores indicantur; aut ex disertis Psalmorum verbis, rebusque illic aperte narratis, unde ipsorum ætas deprehenditur. Tales ii sunt, quorum capita proxime attulimus: eos si quis perlegat accurate, rerum, quarum gratia scripti sunt, à Davidicis temporibus longe dissitarum clarissima cernet monumenta. Centesimum tricesimum sextum adducam in exemplum. Quî enim Davidis ævo accommodari ea possunt: *Super flumina Babylonis, illic sedimus & flevimus, cum recordaremur Sion:* ac sequentia etiam, quæ palam edocent, & qui loquantur, captivi nempe; & cujates, Hierosolymis nempe & Sione profecti; & à quibus capti, nempe à Babyloniis; & quo deducti, nempe Babylonem. Quæ si quis ad Davidis ætatem referre nitatur, idem Ararim in Parthia, Tigrim in Germania reperire possit. Par de centesimo vicesimo quinto, atque aliis porro, quos supra indicavimus, esto judicium. Augustinus qui in libris De civitate Dei totum Psalmorum opus uni Davidi acceptum refert, hæc eum prophetice vaticinatum fuisse ait; quemadmodum Josiæ regis non futurum duntaxat ortum & regnum, sed nomen quoque Propheta quidam trecentis ante eventum annis prænuntiavit. Sed quorsum ad propheticas vaticinationes & miracula recurremus, cum nulla nos eo cogat necessitas? Existimet Lector æquus, utra præferenda sit sententia, vel quæ rationibus pugnet, vel quæ excogitatis miraculis se tueri cogatur. Sed & ex Psalmorum plurimorum lemmatis, ut dixi, de eorum quoque ætate fieri arbitrium potest. Velut ex illo, quod centesimo tricesimo sexto præfixum est: *Psalmus David, Jeremiæ:* apud Septuaginta: τῷ Δαβὶδ, ἱερεμίου, manifestum est Psalmum hunc Davidi adscribi non posse, & Jeremiæ temporibus compositum fuisse. Verum quæsiverit aliquis, quî hæc Babylone concini potuerint à Jeremia, quem illuc cum aliis captivis deportatum non fuisse constat. Equidem à Jeremia ad captivos transmissum opinor, quem calamitati eorum deplorandæ lucubraverat. Psalmo sequenti hoc lemma præscribunt editiones Septuaginta Interpretum: ψαλμὸς τῷ Δαβὶδ, ἀγγαίου καὶ ζαχαρίου. Per genitivum casum plane videntur Psalmi Auctores significari. Quid hoc est igitur, τῷ Δαβὶδ; Ebraica habent, לדוד; Vulgata, *Ipsi David.* Sic alibi, לאסף, τῷ ἀσάφ: & לבני קרח; Septuaginta, τοῖς υἱοῖς κορέ; Vulgata, *Filiis Core.* Existimat Synopseos Auctor, quicunque Psalmi ita inscripti sunt, τῷ Δαβὶδ, hoc est, *Ipsi David,* ab aliis lucubratos, Davidis personæ fuisse aptatos. Sententiam hanc refellit Augustinus Sospitatoris ipsius oraculo, qui Psalmum centesimum nonum Davidi tribuit, cum inscriptus sit, *Ipsi David.* Censuerunt vetustiores Magistri, quicunque Psalmus præfixum haberet hoc lemma, לדוד, Davidem auctorem habuisse: verum hanc quoque opinionem rejicit Aben Ezra, & à Davide scriptum, aut Davidi adscriptum statuit: quibus addi velim, aut ex ejus formula & exemplo lucubratum esse. Id si sit, quod veri sane perquam simile est, jam liquet cur Psalmus centesimus tricesimus sextus ita inscriptus sit: τῷ Δαβὶδ, ἱερεμίου; nimirum ut à Jeremia scriptus significetur ad Psalmorum Davidis exemplum; ac si diceres, Psalmus Davidicus Jeremiæ. Ita *Syracosio versu* ludere se dicebat Virgilius, cum ad exemplum Theocriti Eclogas scriberet: ita & *Ascræum carmen* se per oppida Romana canere, cum ad Hesiodi imitationem Georgica componeret: ita & *Cea nænia* munera retractare se aiebat Horatius, cum Simonidem Ceum imitaretur. Psalmum centesimum undecimum Aggæo & Zachariæ tribuit Vulgata Editio; necnon & centesimum quadragesimum quintum. Hunc & sequentes duos iisdem adscribunt Interpretes Septuaginta. Psalmo sexagesimo quarto hunc præfigit titulum Vulgata Editio: *Psalmus David. Canticum Jeremiæ & Ezechielis populo transmigrationis, cum inciperent exire.* Hunc & quædam Septuaginta Interpretum editiones præferunt. Psalmi septuagesimi lemma hoc est: *Psalmus David, filiorum Jonadab & priorum captivorum;* quod & apud Septuaginta Interpretes reperitur, & ad Joachinum regem Juda Babylonem à Nabuchodonosore deportatum sine dubio refertur. Ebræi Salomonem septuagesimi secundi Psalmi auctorem esse ferunt, quidam Psalmorum trium, plurium etiam alii; Origenes Psalmorum graduum. Psalmi octogesimi noni titulus hic est: *Oratio Moysi hominis Dei,* quem & Septuaginta Senum interpretatio & Ebraica exemplaria exhibent; & Psalmum

Augustin. De civit. Dei, libr. 17. cap. 14.

Augustin. De civit. Dei, libr. 17. cap. 14.

Matth. 22. 42. & seq.

Virgil. Ecl. 6. & Georg. libr. 2.

Horat. Carm. libr. 2. Od. 1.

Orig. libr. 3. περὶ ἀρχῶν.

ipsum

ipsum Ebræi magno consensu volunt à Mose fuisse cantatum, cum Deum placare vellet, Israëlitis iratum propter excitatam inter eos ab exploratoribus Terræ sanctæ seditionem. Accedit ad hanc sententiam Hieronymus in Epistola ad Cyprianum. Mosi itidem sequentes decem Psalmos adscribunt Ebræi; adscribunt & Hilarius, & Hieronymus; cum tamen de nonagesimo octavo Psalmo verum id esse non possit, ut pote in quo fit Samuelis mentio. Nisi Moses ille fortasse unus fuerit ex cantoribus David, ut visum est Aben Ezræ: cui ne assentiar facit additum illud elogium, *Hominis Dei*, quod & in sacris Literis alias Mosi tribui solet, & virum pietate insignem notat. Nam quod respondent Hilarius, Hieronymus, & Augustinus, prophetice id à Mose scriptum; salvo sanctorum Patrum honore, sine caussa mihi videtur dictum. Promtius enim & tolerabilius est, Psalmum illum contra Ebræorum auctoritatem abjudicare Mosi, quam nulla urgente necessitate miracula & divinos vaticiniorum afflatus comminisci. Psalmum nonagesimum secundum, Adami canticum appellant Ebræi, & ab Adamo decantatum somniant matutinis primi sabbathi horis, cum serotinis diei antecedentis esset creatus. Auctor R. David Kimchi. Adde reliquos adscriptos Idithun, filiis Core, Asaph, Eman Ezrahitæ, & Ethan Ezrahitæ, quem ἐπὶ τῆς μετοικεσίας βαβυλῶνος vixisse quidam suspicati sunt, sed falso, ut docent Interpretes, quos ne longior sim, adiri jubeo. Valde etiam falleretur, si quis crederet hunc esse Ethanem Leviten, Casaiæ filium, quem ex instituto ac jussu Davidis musicam artem tractasse Paralipomena asseverant: hic enim Levites fuit, ille de tribu Judæ. Huc facit insigne Thalmudis & Masoræ testimonium, quo Psalmi omnes ab Adamo, Melchisedeco, Abrahamo, Mose, Emane, Idithuno, Asapho, & tribus Core filiis, Asere, Elcana, & Abiasapho, Mosis consanguineis & coævis dicuntur elaborati; à Davide vero in unum volumen collecti. Kimchio ad eamdem sententiam præluxerunt Thalmudistæ. Is autem addit à Davide ipso in quinque libros divisum esse Psalterium, ὥστε ἔξ) κ, ἀυτὸ ἄλλω πεντάτευχον· *adeo ut sit alter Pentateuchus*: inquit Epiphanius. Psalmi vero ἀνεπίγραφοι cui tribuendi sint, non levem esse inter Rabbinos controversiam testatur Aben Ezra. Hæc cum ita sint, liquidum est optima me ratione dixisse, non unius Auctoris esse, Davidis nimirum, Psalmos omnes, sed cantorum complurium.

Hilar. Prol. in Psalm. Hieron. Epist. ad Cypr. Augustin. De civit Dei libr. 17. cap. 14. 1. Par. 15. 17; 19. Thalm. bab. bathr. cap. 1. Epiph. De pond. & mens.

V. Quod ad ordinem Psalmorum attinet, qui à serie temporum palam discrepat, existimasse quosdam refert Philastrius, eo ordine dispositos fuisse Psalmos à Sapientibus post Captivitatem, quo à sanctis viris reperti sunt; fortuito nempe, & tumultuario, cum Ethnici antea, dum rerum potirentur, conquisitos eos cremassent, & funditus abolere tentassent. Mihi vero ea incessit suspicio, hoc ordine fuisse ab Esdra & Synagoga magna digestos, quo in Templo canebantur; prout nempe vel anniversariæ festivitates, vel sacrorum ratio postulabat. Inde est quod collocatæ ab Esdra in ordinandis Psalmis operæ Ebræi non meminerunt: quippe Psalmos neque ipse, neque Synagoga magna digessit, sed quem in iis servari solere comperit ordinem, eumdem retinuit. At cum ait Auctor Synopseos Esdram in ordinem Psalmos disposuisse, eum intellige, quem usus Templi, non temporum series desiderabat. Inde est etiam quod nullas numerorum notas his Psalmis Ebræi veteres præfigebant; & quod priscæ traditiones ferunt, auctore Hilario, incompositos eos, nec pro temporum diversitate digestos, Esdram in unum volumen retulisse. Quod autem ex iisdem traditionibus subjungit Hilarius, Septuaginta Senes in numerum & ordinem Psalmos redegisse, singulos quosque iis numeris adjungentes, quorum efficientia & vis argumento suo responderet, parum solidum est, quod cum pace & reverentia sanctissimi viri dictum velim. Nihilo credibilius est quod subnectit, priores quinquaginta Psalmos iis convenire, qui à vitiis sese ad meliorem frugem recipiunt; sequentes quinquaginta iis, qui jam aliquos fecerunt in pietate progressus; iis denique reliquos, qui ad summum virtutis apicem evasere. Variis itidem virtutis ac pietatis gradibus vulgatam ac celebrem Psalmorum in quinque partes divisionem fusa dissertatione accommodat Gregorius Nyssenus, & ad animorum emendationem, non ordinem temporum respexisse vult, qui Psalmos ita digesserunt. At hæc quantumvis pie cogitata, vel sola eorum lectio aperte refellit. Sed nec inter classium singularum Psalmos ullam temporum rationem habitam videmus; quod facere potuisset Esdras, etiam si varios pietatis gradus spectasset. Cæterum partitionem illam Psalterii in partes quinque, quam ab Ebræis usurpari aiunt Hilarius & Hieronymus, & quæ in eorum Libris hodieque adnotatur, Machabaicis temporibus haudquaquam vetustiorem reor.

Quæritur cur ordo Psalmorum à temporum ordine discrepet. Philastr. Hær. 116. Hilar. Prol. in Psalm. Greg. Nyss. l. 1. in Psalm. cap. 5. & libr. 2. cap. 11. Hilar. Prol. in Psalm. Hieron. Epist. ad Sophr. & ad Cyprian.

VI. Quod attinet ad Libri hujus γνησιότητα & antiquitatem, ea juxta principia nostra facile statuitur: genuinum quippe ab omnibus proxime & continuata serie sequentibus ætatibus esse habitum probatur primum capite vicesimo secundo libri secun-

Probatur libri Psalmorum γνησιό-

ne & antiquitas
2. Sam. 23. 1. 1. Reg. 16. 18. & seq.

di Samuelis, quo totus Psalmus decimus septimus repræsentatur, & Davidi Auctori tribuitur. Tum capite sequenti egregium se ipse Israëlis Psalten appellat, quod non temere ab eo jactari docet Saülis historia. Psalmum item quartum supra centesimum, & deinde nonagesimum quintum capite decimo sexto libri Paralipomenon prioris repetitos, ac in unum conjunctos reperias; quemadmodum Origenes observavit in Prologo Tomorum in Canticum Canticorum, & in Epistola ad Africanum. Posterioris vero libri Paralipomenon septimo capite, extat Canticorum Davidis apertissima mentio: *Sacerdotes autem stabant in officiis suis, & Levitæ in organis carminum Domini, quæ fecit David rex ad laudandum Dominum: Quoniam in æternum misericordia ejus, hymnos David canentes per manus suas.* Psalmum indicat centesimum quintum, cujus hoc est exordium: *Confitemini Domino quoniam bonus, quoniam in seculum misericordia ejus:*

1. Par. 7 6.
2. Par. 5. 13. & 20. 21.
1. Esdr. 3. 11.
Judith. 13. 21.
Jerem. 33. 11.
Dan. 3. 89.
2. Par. 23. 18.
2. Par. 29. 26.
1. Esdr. 3. 10, 11.

quod & capite quinto, atque item vicesimo libri ejusdem, & capite tertio libri prioris Esdræ, & decimo tertio libri Judith, & tricesimo tertio Jeremiæ, & tertio Danielis exhibetur. Cantica quoque Davidis vicesimo tertio capite libri secundi Paralipomenon memorantur: ejus vero organa atque hymni vicesimo nono capite. Notabilis imprimis ille locus libri prioris Esdræ, quem mox attigi: *Fundato igitur à camentariis Templo Domini steterunt Sacerdotes in ornatu suo cum tubis, & Levitæ filii Asaph in cymbalis, ut laudarent Deum per manus David regis Israël, & concinebant in hymnis, & confessione Domino: Quoniam bonus, quoniam in æternum misericordia ejus.* Notabilis & ille è libro Ecclesiastici: *David de omni corde suo laudavit Dominum, & stare fecit cantores*

Eccli. 47. 15.
2. Mach. 2. 13.

contra altare, & in sono eorum dulces fecit modos. Necnon & ista è secundo Machabæorum: *Inferebantur autem in descriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem, & ut constituens Bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David:* quibus Davidici hymni haud dubie significantur. Toti etiam Psalterii versiculi in posteriorum Prophetarum, aliorumque sacrorum Scriptorum libris, tacito Auctoris nomine

Jerem. 17. 7.

occurrunt. Initium Psalmi primi retulit his verbis Jeremias: *Benedictus vir qui confidit in Domino, & erit Dominus fiducia ejus. Et erit quasi lignum quod transplantatur super aquas, quod ad humorem mittit radices suas, & non timebit cum venerit æstus. Et erit folium ejus viride, & in tempore siccitatis non erit sollicitum, nec aliquando desinet facere fructum.*

Isa. 38. 18.
Psalm. 6. 6.
Psalm. 17. 43.
2. Sam. 22. 43.

Istud Isaiæ: *Quoniam non infernus confitebitur tibi, neque mors laudabit te;* germanum est illius è Psalmo sexto: *Quoniam non est in morte qui memor sit tui; in inferno autem quis confitebitur tibi?* Ex his decimi septimi Psalmi: *Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti: ut lutum platearum delebo eos,* manifesto manavit illud libri secundi Samuelis: *Delebo eos ut pulverem terræ; quasi lutum platearum comminuam eos atque confriugam.* Est in libro Proverbiorum: *Initium viæ bonæ facere justitiam; accepta est autem apud*

Prou. 16. 5.
Eccl. 4. 17.
Psalm. 50. 18. & seq.

Deum magis quam immolare hostias: cui consimile est hoc Ecclesiastæ: *Multo enim melior est obedientia, quam stultorum victimæ:* hæc suppeditavit Psalmus quinquagesimus.

Isa. 52. 10.
Psalm. 97. 1, 3.
Thr. 5. 19.

Unde illa Isaiæ: *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri?* nempe ex illis Psalmi nonagesimi septimi: *Salvavit sibi dextera ejus & brachium sanctum ejus. Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.* Unde & ista transtulit Jeremias: *Tu autem Domine in æternum permanebis, solium tuum in generationem & generationem?* ex his nimirum centesimi primi Psalmi: *Tu*

Psalm. 101. 13.
Isa. 50. 9. & 51. 6.
Psalm. 101. 25. & seq.

autem, Domine, in æternum permanes, & memoriale tuum in generationem & generationem: Ait Isaias: *Ecce omnes quasi vestimentum conterentur:* deinde: *Cœli sicut fumus liquescent, & terra sicut vestimentum atteretur:* quippe scriptum legerat in centesimo primo Psalmo: *Initio tu, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli. Ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis*

Amos 9. 2.
Psalm. 139. 8.
Psalm. 142. 4.

eos, & mutabuntur. Ait Amos: *Si descenderint usque ad infernum, inde manus mea educet eos: & si ascenderint usque in cælum, inde detraham eos:* jam ante id cecinerat Psaltes: *Si ascendero in cælum, tu illic es: si descendero in infernum, ades.* Comma hoc Psalmi centesimi quadragesimi secundi: *Collocavit me in obscuris, sicut mortuos seculi,* sic expressit Jeremias in Threnis: *In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos.* Plura

Thren. 3. 6.

hujusmodi adnotarunt Interpretes: sed hæc viro veritatis amanti, neque nimis pertinaci satis sane sint. Longe vero clarioribus testimoniis Libro huic fidem conciliant Novi Testamenti Scriptores. Quid his Matthæi disertius: *Ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem: Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita à constitutione*

Matth. 13. 35.
Psalm. 77. 2.
Matth. 27. 35.

mundi: quæ è Psalmo septuagesimo septimo depromta sunt? Quid & illis: *Ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem: Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem:* quæ habentur Psalmo supra vicesimum primo? Verum omni penitus ambage præcisa sic ipse alibi: *Quomodo ergo David in spiritu vocat eum Do-*

Psalm. 21. 19.
Matth. 22. 43, 44.
Marc. 12. 36.
Luc. 20. 42.

minum, dicens: Dixit Dominus Domino meo: Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum? quæ apud Marcum & Lucam iisdem verbis referuntur.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Alio loco apud Lucam sic Christus: *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in Lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Item Petrus Actorum primo: *Scriptum est enim in libro Psalmorum: Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui inhabitet in ea, & episcopatum ejus accipiat alter.* Capite vero sequenti quatuor è Psalmo decimo quinto commatia recitat; duo è Psalmo secundo, capite quarto; unum indidem, capite decimo tertio. Davidis quoque suffragio Paulus se tuetur Epistolæ ad Romanos capite undecimo, & Epistolæ ad Ebræos capite tertio; ejusdem vero sententiam capite sequenti usurpat. Luc. 24. 44. Act. 1. 20. Act. 2. 25, & seq. Act. 4. 25. Act. 13. 33. Rom. 11. 9. Ebr. 3. 7. & 4. 12.

Jam si Ethnicorum ambiamus suffragia, hinc etiam nobis aliquid opis proveniet. Philopatridos Auctor, qui Luciano tribuitur, respexit ad verba isthæc è Psalmo centesimo tertio: *Extendens cælum sicut pellem*, cum dixit: κατηχούμβρος πείθου παρ' ἐμοῦ, εἴπερ ζῆν ἐπιζῆς εἰς τὸν αἰῶνα, εἰ ὑφανὸν ὡς δέρριν ἐξέπλωσε. *Fidem habe documentis quibus ad religionem Christianam à me eruditis, siquidem vitam æternam concupiscis: si cælum tanquam pellem expandit.* Ex eodem Psalmo, in quo omnem styli sui ἀδρότητα κὴ ὕψος Propheta explicavit, nonnulla transtulit Numenius, quæ ab Eusebio adnotata sunt. Translata sunt è Psalmis in Orphica, quædam alia, quæ nec Eusebii diligentiam effugerunt. E celebri Psalmi quinquagesimi effato, supra à nobis commemorato, Charondæ Thuriorum legislatoris petitum illud reor, quod refert Porphyrius: Θεοὶ ἀ χαίρουσι τῶν πονηρῶν θυσίαις τε κὴ δαπάναις, ἀλλὰ τοῖς ὑπὸ ἀγαθῶν ἀνδρῶν δικαίαις τε κὴ καλαῖς ἐπιτηδύσεσιν· *Dii non gaudent improborum sacrificiis & impensis, sed justis & rectis bonorum virorum institutis.* Commati huic è Psalmo quinquagesimo sexto: *Filii hominum, dentes eorum arma & sagittæ, & lingua eorum gladius acutus*, gemina est sententia ista Solonis, quæ linguam hominis nequam gladio esse acutiorem scisit, & inter ejus effata fertur imprimis. Euseb. Præp. libr. 11. & 13. Psalm 50. 18, & seq. Porphyr. περὶ ἀπ. ἐμψ. libr. 2. Psalm 56. 5.

VII. His satis, ni fallor, comprobatis, supereſt ut aliqua diluamus pro more nostro argumenta, quæ adversus propositas opiniones vel objecta jam sunt, vel objici certe possunt. Primum inde petitur, quod uni Davidi Psalmorum opus inscribi solet, ac proinde ab uno Davide auctore profectum esse dicendum est. Id probant auctoritate Christi ipsius, qui cum ait apud Lucam: *Ipse David dicit in libro Psalmorum: Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis*, totum Psalterium Davidi videtur tribuere. Cui argumento sic occurritur, Davidis nomine Librum inscribi, qui ad plures pertinet; vel quod præcipuam Libri partem ipse condiderit, quemadmodum Ciceronianarum Epistolarum volumen, etsi aliorum plurimorum Epistolis constat, uni tamen Ciceroni, cujus est major Epistolarum pars, tribuitur; vel quod in priscorum hymnorum delectu, novorum adjectione, totoque musico instrumento adornando, Davidis ita enituit cura & industria, uti de ejus nomine tota Psalmorum congeries appellata sit. Qua responsione eo libentius utimur, quod eidem retundendo argumento ab Auctore Synopseos adhibetur. Quod autem scribit alio loco, amicos Ezechiæ regis, ex ter mille Davidis Psalmis, centum & quinquaginta selegisse, reliquos vero occuluisse, id ita accipio, tria illa Psalmorum millia non à Davide lucubrata fuisse universa, sed ab aliis scripta, ipsum in ordinem, suis etiam additis, disposuisse. Quanquam & id mihi parum videtur verisimile: cum certum sit Psalmos plerosque illuc deinde fuisse adjectos, qui nunc supersunt, ut demonstravimus; unde conficitur totidem è priori numero detrahendos fuisse, ut semper numerus idem centum & quinquaginta constaret: quod vix sane credibile est. Adde Hilarium in Prologo, non Psalmos Davidis, sed librum Psalmorum appellandum decernere, atque ita ab Hieronymo & Augustino appellari. *Refelluntur argumenta Adversariorum.* *Primum argumentum.* Luc. 20. 42. Hieron. Epist. ad Sophr. August. de civit. Dei libr. 17. cap. 14.

VIII. Minime fugit Anabaptistas id argumentum, Psalmorum librum hac ratione oppugnare solitos, quod Davidis sibi nomen non præscriberet: quod argumentum quam parum adversus nos valeat, perspicuum est; qui Librum uti Davidi adscriptum non esse fatemur, ita adscribi non debuisse pertendimus; quippe qui non eum solum, sed alios plerosque auctores habeat. Quod autem addunt, unicum Psalmum decimum septimum vere esse Davidis, quippe qui ipsi tribuatur libro secundo Regum, capite vicesimo secundo, nos id non admittimus: nec enim minus vere Davidis est centesimus nonus, quem Davidis esse Christus ipse docet; & alii quem eidem lemmata in codicibus Ebraicis, Græcis, & Latinis præfixa assignant. *Secundum argumentum.* Matth. 22. 43, 44.

IX. Conflatur tertium argumentum ex hac clausula in qua desinit Psalmus septuagesimus primus: *Defecerunt laudes David filii Jesse*: unde effici videtur superiores Psalmos esse Davidis, sequentes vero aliorum. Hoc telo libri Psalmorum dignitatem impugnabat Johannes Bodinus, ex persona Salomonis Judæi, in tetro & exitiali opere De abditis rerum sublimium arcanis. Cui argumento simile cudi potest ex his verbis, quæ capite vicesimo tertio libri secundi Regum Psalmum Davidis decimum septimum capite præcedenti descriptum excipiunt: *Hæc autem sunt verba David novissima:* *Tertium argumentum.* Bodin. De arcan. libr. 5.

unde non absque similitudine aliqua veri concludi potest, non plures quam septemdecim Psalmos Davidem lucubrasse. Prius argumentum sic discutimus, postremum quidem Psalmum septuagesimum primum à Davide fuisse compositum, cum regnum Salomoni filio jamjam moriturus transscriberet; at extra ordinem in Psalmorum serie fuisse collocatum. Posterius vero sic excipitur, vel ex clausula Psalmi illius septuagesimi primi apparere non in decimo septimo Davidem loquendi vel canendi finem fecisse; neque vero adnotationem illam, *Hæc autem sunt verba David novissima*, ad antecedentia, verum ad sequentia pertinere.

Disputatur de Psalterio Salomonis à Johanne Ludovico de La Cerda edito.

X. De Psalmorum συλλογῇ agentibus nobis, minime prætermittendum est Salomonis Psalterium, ex Augustanæ Bibliothecæ vetustissimis membranis ab Andrea Schotto descriptum, à Johanne Ludovico de La Cerda è Græco sermone Latine redditum, & cum ejusdem Scholiis editum. Constat illud Psalmis octodecim, Græce scriptis, ita tamen ut Ebraismum & Septuaginta Senum stylum referant. Salomonis nomen præfixum gerunt, his verbis: ψαλμὸς τοῦ σαλομών. Quid de his statuat Cerdanus incertus hæret, atque eo demum inclinat, ut vel Salomonis, vel viri sacrarum literarum peritissimi, ex Salomonis persona differentis, fœtum esse statuat. Ego vero Salomonis esse præcise nego: nec enim tam augustum sacræ antiquitatis monumentum, tamdiu, tantisque in tenebris jacuisse posse puto, ut aut Judæorum recentiorum ac veterum diligentiam effugeret, aut priscorum Ecclesiæ Patrum, aut piorum hominum, aut doctorum denique, tam sedula cura scrutantium quæcunque ad sacra studia promovenda pertinerent. Nam quis putet tam venerandas sacrorum Codicum reliquias nulla aura afflavisse Origenem, aut Pamphilum, aut Eusebium, aut Hieronymum, qui tanto studio prisca sanctorum Voluminum exemplaria & interpretationes undique comparaverant? Tutius utique credi potest, Helleniste alicujus opus esse, hominis in Librorum sacrorum lectione detriti, plurimaque cum ex Davidicis Psalmis, tum ex Isaia, & Ezechiele, & aliunde etiam ad id opus mutuati. Ejusmodi enim figmentis sæpe industriam suam exercuisse Helleniste eruditi sciunt. Tempus assignare promtum non est: aliquanto tamen post Christi tempora scriptum reor; alioquin ad notitiam sanctorum Patrum perveniset. Salomonis autem personam Auctor assumsit, quod Psalmos complures à Salomone scriptos intercidisse sciret: non ut Lectoribus faceret fucum, & ab incautis pro genuina Salomonis lucubratione haberi vellet, sed ut se ad imitationem Salomonis componeret, & ea ex illius persona proferret, quæ ipse proferre potuisset. Id indicat lemma istud, ψαλμὸς τοῦ σαλομών. Non enim is titulus, ut dixi, Salomonis hunc esse Psalmum ostendit, cui præfixus est, sed Salomoni esse adscriptum, ejusque personæ accommodatum. Quod autem à Judæo proficisci hoc opus potuisse negat Cerdanus, quia quæ de Christo vaticinatur, religionem Christianam adversus Judæos firmant, de nihilo est; nam & ei quem expectant Messiæ eadem Judæi tribuunt, & in Prophetarum libris similia reperiuntur. Quod de octodecim illis Psalmis à me dictum est, idem de eo Psalmo dicendum arbitror, quem extra centum & quinquaginta Canonicorum numerum exhibent editiones Septuaginta Interpretum, & Horologia Græcorum, quemque Synopseos Auctor commemoravit, aliis de eo altum silentibus.

DE LIBRO PROVERBIORUM.

I. *Disputatur de Auctore libri Proverbiorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Compositio Libri hujus, unius esse videtur Salomonis, compilatio multorum posterioris ævi, ordo & constructio Esdræ.* III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.*

Disputatur de auctore libri Proverbiorum. Variæ opiniones proponuntur.

I. HACTENUS per nubila fere & caliginem sanctorum Codicum Auctores internovimus: sic tamen ut etiam agnoverimus. Nunc vel perplexarum disquisitionum tricas eluctati, vel primævæ & obscuræ vetustatis prætergressi tenebras, in luce deinceps paulo majori versabimur, nobisque Scriptores sacri se ipsi apertius cognoscendos dabunt. Libri quidem Proverbiorum auctorem se in fronte operis profitetur Salomon: *Parabolæ*, inquit, *Salomonis, filii David, regis Israël.* Tum ab his verbis initium ducit vicesimum quintum caput: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ, regis Juda:* quæ sic intelligo, sequentes Parabolas esse

quoque Salomonis, itidem ut superiores; verum à viris Ezechiæ fuisse collectas & descriptas: non & præcedentes, ut existimavit Interpres Arabs. Id enim sonat Ebraica dictio, & ita intellexerunt Interpretes Septuaginta, & Thargum, & R. Levi ben Gerson. Deinde quorsum notationem hujusmodi in istum locum infarsissent, cum præfigi debuisset decimo capiti, quod Parabolarum initium est, si ad omnes æque Parabolas pertinuisset? Viri Ezechiæ, hoc est ministri, ii videntur fuisse Eliacim filius Helciæ, Sobna scriba, Joahe filius Asaph, à commentariis, & ipse etiam fortasse Isaias Propheta; quem R. Moses Kimchi, aliorum Judæorum opinionem secutus, non Proverbia solum, sed & Ecclesiasten, & Canticum Canticorum scripsisse affirmat. Tricesimi deinde capitis hoc exordium est: *Verba Congregantis filii Vomentis*: cum ita reddi debeat: *Verba Agur filii Jake: Prophetiam dixit vir ad Ithiel, ad Ithiel & Uchal.* Unde liquet aliam quoque esse hanc Proverbiorum mantissam, ab Agure γνωμολόγῳ collectam. Nomen ipsius in Septuaginta Interpretum editione præfixum non est iis verbis, quæ illi adscribuntur: at genuinum tamen est, cum in Ebraico exemplari, & in Vulgata, & in Thargum, & in Syro Interprete occurrat. Hunc fuisse sapientem aliquem inter Ebræos Magistrum tempore Solomonis censet Aben Ezra, quod nulla probabili ratione nititur. Salomonem ipsum fuisse affirmant R. Nathan in Avoth, & R. Levi ben Gerson. Perperam utique, nam de se ait Agur: *Stultissimus sum virorum,* Prov. 30. 2, 3. *& sapientia hominum non est mecum: non didici sapientiam, & non novi scientiam sanctorum.* Quæ nullo pacto convenire possunt Salomoni de se hæc prædicanti in Eccle- Eccl. 1. 16. siaste: *Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem; & mens mea contemplata est multa sapienter, & didici.* Crediderim potius sequiori eum ævo vixisse sub regibus Judæ, & ex magna Salomonicarum Parabolarum congerie collegisse aliquot, & pro captu digessisse; præfixo nomine suo ac elogio, quo quam abjecte de se, contemtimque sentiret, declarare voluit. Sequuntur Lamuelis regis præcepta, quæ ab ultimi capitis initio exordiuntur; &, ut conjicio, in nono versu desinunt: nam cum reliqua capitis pars in mulieris fortis laudes excurrat, & in priori referat Lamuel, quicunque tandem ille sit, quæ à matre acceperat, verisimile non est mulierem illam, fortem quoque ipsam ac prudentem, ut vel ex his præceptis existimari potest, mulieris prudentis præconia celebrasse; quod perinde fuisset, ut si se ipsa laudibus exornasset. Præterea posterior illa pars capitis à priore disjuncta in editione Septuaginta Interpretum reperitur. Denique Ebraicorum elementorum ordinem primæ singulorum versuum literæ sequuntur; & ut docet Auctor Commentariorum in Threnos Jeremiæ, qui tribuuntur Hieronymo, tetrametris iambicis concluduntur, cum nihil tale in superioribus occurrat. Quis sit ille Lamuel, multum disputant Interpretes. Quidam Ezechiam esse putant, à matre Abia Zachariæ filia eruditum: R. Nathan in Avoth, aliique plures, Salomonem: quibus ut assentiar efficiunt ista his consimilia è quarto capite Proverbiorum: *Nam & ego filius fui patris* Prov. 4. 3, 4. *mei tenellus, & unigenitus coram matre mea; & docebat me atque dicebat: Suscipiat verba mea cor tuum, custodi præcepta mea & vives.* Quid mirum autem, si ex assiduo cum Davide convictu tantum sapientiæ Bethsabea hauserit? Fieri autem potuit ut Lamuelis nomine Salomon à matre appellaretur, quemadmodum Mosem Ebræi tradunt à parentibus & propinquis diversa nomina habuisse. Verumtamen, ne quid dissimulem, ex vitiatis & male acceptis lemmatis hujus verbis, nomen Lamuelis prodiisse non vana prorsus suspicione conjici posse puto. Sic enim Septuaginta Interpretes: οἱ ἐμοὶ λόγοι εἰρῶνται ὑπὸ θεοῦ· βασιλέως χρηματισμὸς, ὃν ἐπαίδευσεν ἡ μήτηρ αὐτοῦ· *Sermones mei à Deo dicti sunt Responsum Regis, quem erudivit mater sua.* Neque versu quarto sequenti Lamuelis exhibent nomen. Alii Interpretes, Syrus, Aquila, Theodotion, & Symmachus, in eodem referendo multum discrepant. Laudes porro illas mulieris fortis subjecisse Salomonem ipsum reor maternis præceptis, quasi minerval & honorarium, propter doctrinam ab ea sibi traditam. Quod autem ex vicesimo tertio versu vicesimi quarti capitis, ubi hæc occurrunt verba: *Hæc quoque sapientibus*, conjectant quidam, sequentes Parabolas à sapientibus aliquibus Ebræorum Magistris post Salomonem fuisse excogitatas & editas, ac si sensus sit: Hæc quoque sunt sapientum; id mihi non probatur. Pluris est apud me interpretatio Septuaginta Senum, quæ est hujusmodi: ταῦτα δὲ λέγω ὑμῖν τοῖς σοφοῖς ἐπιγινώσκειν. αἰδεῖδς προσωπον ἐν κρίσει ὐ καλόν· Ubi τὸ αἰδεῖδς adventitium videtur, & extrinsecus intrusum: cum ita ad Ebraici exemplaris fidem omnino legendum sit: ταῦτα δὲ λέγω ὑμῖν τοῖς σοφοῖς· ἐπιγινώσκειν προσωπον ἐν κρίσει ὐ καλόν· *Hæc autem dico vobis sapientibus: Cognoscere personam in judicio non est bonum.* Sic legerunt Aquila, Theodotion, & Symmachus. Firmatur hæc Septuaginta Senum interpretatio pari allocutione, quæ apud eosdem extat paulo superius: τάδε λέγει ὁ ἀνὴρ τοῖς πιστεύουσι θεῷ· *Hæc dicit vir iis qui Deo confidunt.* Eamdem sequuntur

& Chaldæus Interpres, & Syrus, & Arabs, & Vulgatus.

Compositio Libri hujus unius esse videtur Salomonis, compilatio multorum posteriorum evi, ordo & constructio Esdræ.

II. Utcunque se res habet, manifestum est hanc Parabolarum συλλογὴν non simul ac semel fuisse compilatam, sed variis temporibus, partim ante Ezechiam, partim Ezechiæ temporibus, partim & Aguris illius. Sic enim existimo, cum ter mille Parabolas scripsisset Salomon, integram earum collectionem ante captivitatem Babylonicam in Templi tabulariis, & in doctorum, piorumve hominum museis fuisse servatam: plurimos quoque ex ingenti hoc numero ἐκλογὰς aliquas in suos usus excerpsisse, quasdam etiam memoriæ commendasse. Crematis deinde in clade Hierosolymitana codicibus, quibus descriptæ continebantur universæ Salomonis Parabolæ, cum Scripturarum sacrarum dispersas deinde reliquias Esdras in patriam redux colligere instituisset, ex ingenti Parabolarum numero aliquot tantum particulas, vel fortuito, vel studiosorum aliquorum, sanctorumve virorum diligentia, vel quod verius est certo Dei nutu flammis exemtas nactus est. Ac priora quidem viginti quatuor capita crediderim operis totius fuisse exordium; quale in ipso Salomonis exemplari habebatur. Suadet id rerum ordo & contextus. Tu modo postremos vicesimi quarti capitis versus excipias, qui cum reliquis capitibus sede sua moti variis trajectionibus laborant. Reliqua ex superstitibus, quæ reperiri ab Esdra potuerunt, compilationibus illuc adjecta sunt. Igitur totius Proverbiorum libri unus Salomon auctor vere dicendus est: & priora quidem viginti tria capita, cum viginti duobus primis versibus capitis vicesimi quarti, nulla sui parte multata sunt; sed talia extare videntur, qualia à Salomone descripta fuerunt. Reliquorum septem capitum compilatio, cum postrema vicesimi quarti parte, multorum συλλογέων est, & Parabolis hinc inde ex toto Salomonis opere excerptis constat. Partium illarum collocatio, & in Librum hunc quem habemus constructio, Esdræ est, vel Synagogæ magnæ potius, cujus auctoritate Esdras sacrorum Librorum recensum egit. De sola illa parte quæ Aguris est, oboriri potest suspicio: sed & hanc quoque Salomonis esse minime dubitabit, quisquis reputabit cum animo suo, ad tanti Regis & tanto cultu ac veneratione inter Ebræos habiti effata non passuros fuisse gentis illius Magistros obscuri hominis sententias adjungi. Scio suspicatos esse nonnullos, non omnes illas γνώμας repertorem habuisse Salomonem, sed ex vetustiorum Scriptorum libris ab eo fuisse descriptas; quod nulla caussa dictum est: nec enim video quamobrem sapientissimo & eruditissimo Regi, ac divinis dotibus instructissimo, Parabolarum aliquot inventionem invideamus. Jam vero ad Septuaginta Senum interpretationem quod spectat, in qua ultimorum septem capitum, cum vicesimi quarti parte postrema, ordo miris modis perturbatus est & confusus, factum id reor propter disjunctionem versuum & sententiarum, quæ ita discretæ sunt ab invicem, ut altera alterius opem minime poscat. Hinc evenisse puto, ut earum alio alioque ordine pro libitu suo disponendarum licentiam sibi Helleniſta aliquis sumserit, in postremis præsertim capitibus; quorum dispositionem Salomonis non esse cum vulgo notum esset, idem licere sibi credidit, quod in his alii jam συλλογεῖς attentaverant. Ex aliquo igitur hujus generis codice, atque ita ab Helleniſtis perverso propagata esse arbitror, quæ supersunt, Septuaginta Interpretum exemplaria; quamvis ipsos in primigenia sua scriptione Ebraicorum librorum ordinem affectatos esse non dubitem.

Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.

III. Bene vero est quod ex hac Parabolarum adjectione opinioni nostræ accedit robur, verusque Libri auctor deprehenditur. Nam cum sic ordiatur vicesimum quintum caput: *Hæ quoque Parabolæ Salomonis, quas transtulerunt viri Ezechiæ regis Juda*, quod & in Ebraico exemplari legitur, & in Septuaginta Senum interpretatione, omnino hinc efficitur, & superiores Parabolas fuisse Ezechia antiquiores, & à Salomone esse profectas; & eas quæ sequuntur ad initium usque tricesimi capitis, Ezechia haudquaquam esse recentiores. Operis præterea ætatem indicat comma istud è libro Ecclesiastis, quem post Parabolas à Salomone compositum esse Rabbini consentiunt: *Cumque esset sapientissimus Ecclesiastes, docuit populum, & enarravit quæ fecerat, & investigans composuit Parabolas multas.* Quibus consonat & istud è tertio Regum: *Locutus est quoque Salomon tria millia parabolas.* Atque id ad hunc tantummodo, quem habemus, Parabolarum librum referendum esse vult Hieronymus in Quæstionibus Ebraicis: *Locutus est*, inquit, *Salomon tria millia Parabolarum. In Proverbiis enim versus noningenti & quindecim continentur, in quibus etiam continentur tria millia Parabolæ.* Aliter Josepho visum est, qui Parabolarum libros ter mille à Salomone scriptos ait; atque eos in Hierosolymitano deinde excidio flammis periisse Rabbini docent. Plane Scripturæ ipsi contrait Josephus, quæ non ter mille Parabolarum libros, sed Parabolas ter mille à Salomone conscriptas esse docet: neque tamen Hieronymo assentior, qui eo quem habemus Proverbiorum libro ter mille Pa-

Eccl. 12. 9.

3. Reg. 4. 32.

Joseph. Antiq. libr. 8. cap. 2.

3. Reg. 4. 32.

rabolas putat contineri. Rationem ducat attentus Lector, & arbitrium faciat. Credi satius est, quod dixi, magnum Parabolarum numerum temporis injuria periisse. Ex hoc præterea Libro in alios posterioris ævi Codices sacros sententias aliquot & Parabolas videmus fuisse traductas. Velut illa, quæ habetur Proverbiorum decimo septimo capite: *In facie prudentis lucet sapientia: oculi stultorum in finibus terræ*, in Ecclesiastis librum non semel translata est. Translata & illuc est ista è vicesimo sexto capite: *Qui fodit foveam, incidet in eam.* Hæc quæ jacet in primo Proverbiorum capite: *Pedes eorum ad malum currunt, & festinant ut effundant sanguinem*, tota apud Isaiam reperitur. In Ecclesiasticum vero tot indidem γνώμας depromsit Sirachides, ut singula adnotare, hominis sit tempori suo non satis parcentis. Talis ea est è decimo Proverbiorum capite: *Qui annuit oculo, dabit dolorem*: & *stultus labiis verberabitur*: & ista è capite duodecimo: *Melior est pauper & sufficiens sibi, quam gloriosus & indigens pane*: & paulo post: *Qui operatur terram suam, satiabitur panibus*: necnon & illa è decimo septimo capite: *Servus sapiens dominabitur filiis stultis*: & illa è capite decimo octavo: *Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat & confusione dignum*: & hæc è capite vicesimo primo: *Melius est habitare in terra deserta, quam cum muliere rixosa & iracunda*: & hæc quoque è vicesimo secundo capite: *Melius est nomen bonum, quam divitiæ multæ*: nec multo post: *Qui pronus est ad misericordiam, benedicetur; de panibus enim suis dedit pauperi*: & ista quoque è sequenti capite: *Noli subtrahere à puero disciplinam: si enim percusseris eum virga, non morietur*: & hæc denique è vicesimo septimo capite: *Oculi omnium insatiabiles.* Reliquas prætermitto.

Prov. 17. 24. Eccl. 2. 14. & 8. 1. Prov. 26. 27. Eccl. 10. 8. Prov. 1. 16. Isa. 59. 7. Prov. 10. 10. Eccli. 27. 25. Prov. 12. 9. Eccli. 10. 30. Prov. 12. 11. Eccli. 20. 30. Prov. 17. 2. Eccli. 10. 28. Prov. 18. 13. Eccli. 11. 8. Prov. 21. 19. Eccli. 25. 22. Prov. 22. 1. Eccli. 7. 2. Prov. 22. 9. Eccli. 31. 28. Prov. 23. 13. Eccli. 30. 1. Prov. 27. 20. Eccli. 14. 10. Prov. 27. 10. Prov. 30. 21. 22. Prov. 13. 20. Prov. 19. 4. Prov. 24. 21.

Transeamus ad Ethnicos Scriptores, in quibus nec pauciora, nec obscuriora deprehenduntur ex libro Proverbiorum arcessita testimonia. Hinc expressit illud Theognis, quod extat decimo tertio capite: *Qui cum sapientibus graditur, sapiens erit*: & hoc Sophocles è capite decimo nono: *Divitiæ addunt amicos plurimos*; & istud etiam è capite vicesimo quarto: *Time Dominum, fili mi, & regem.* Euripideum illud de Pace: γόοισι δ' ἐχθρὰ, τέρπεται δ' εὐπαιδίᾳ, ubi videtur postulare sensus, ut legatur, τέρπεται δὲ παιδίᾳ· *Luctibus inimica est; hilaritate autem gaudet*: illud, inquam, simile hujus est è Proverbiorum duodecimo capite: *Qui pacis ineunt consilium, sequitur eos gaudium.* Meretricem foveam esse profundam dixerat Salomon: hinc Anaxilaus de Phryne: ἡ δὲ φρυνὴ τὼ χάρυβδιν οὐχὶ πόρρω που ποιεῖ· *Phryne autem Charybdin non procul præstat.* Eusebius in septimum Platonis librum De legibus assumtum esse demonstrat istud: *Memoria justi cum laudibus, & nomen impiorum putrescet*; quod legitur capite decimo libri Proverbiorum: in tertium vero De republica illud: *Mendicitatem & divitias ne dederis mihi*; quod habetur tricesimo capite, quodque Alexis Comicus & Horatius in carmina sua transtulerunt. Quod qui aliena rapiunt, semper in egestate futuros pronuntiasset Salomon in Proverbiis, hinc Menander raptores sæpe cum dedecore repulsum & propriis multatum iri ait. Quod invidiam putredinem ossium appellasset, hinc φθόνον σηπτικὸν ἢ φθισικὸν, *invidiam quæ putredinem & labem inducit*, dixit Menander. Timeri idem jubet servi imperium, quod & capite Proverbiorum tricesimo jusserat Salomon. Quod de antiquitate sapientiæ capite octavo prædicat, id apud Eusebium repetit Aristobulus, qui Ptolemæi Philometoris temporibus floruit. Istud ejusdem effatum: *Qui accipit mutuum, servus est fœnerantis*, à Græcis & Latinis usurpatum est. Usurpatum & istud: *Mulierem fortem quis inveniet?* & id quoque: *Quæsivit lanam & linum*, in vetusto mulieris fortis Epitaphio laudi datum videmus. Sed neque hic omittendum, quod legitur in libro Juchasin, Aristotelem librorum Salomonis, opera Alexandri, compotem factum, multa ex iis decerpsisse, suosque exornasse.

Prov. 10. 7. Prov. 30. 8. Horat. Carm. libr. 2. Od. 10. Prov. 12. 24. Prov. 14. 30. Prov. 30. 22. Euseb. Præp. libr. 13. Prov. 22. 7. Prov. 31. 10. 13. Musæ Lapid. lib. 1. Mem. 27.

IV. Facit ad dignitatem & existimationem Libri hujus, quod fere nullis impiorum hominum argumentis est oppugnatus. Unis, quod equidem sciam, Rabbinis, qui credita sibi esse jactant eloquia Dei, in dubium vocatus est, ac fere è sacrorum Librorum sensu expunctus: & fecissent, si non aliqua in eo essent nacti, quæ ad Legis commendationem opportuna esse judicarunt. Id in Thalmude, tractatu Sabbathi, secundo capite, diserte scriptum extat. Verum quod inde conflari potest argumentum, indidem dissolvitur: nam quod id facere cogitarunt, nec fecerunt tamen, indicio est nefariam ipsorum voluntatem vi veritatis fuisse oppressam, & utrimque pensitatis rationibus Libri tandem γνησιότητα & sanctitatem agnovisse.

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum.

V. Temperare mihi non possum, quin hic Disputatoris Theologo-Politici veternum excutiam, qui Proverbia hæc collecta fuisse putat tempore secundi Templi, vel certe Josiæ regis; hoc argumento, quod capite vicesimo quarto dicatur: *Hæc etiam sunt Salomonis Proverbia, quæ transtulerunt viri Ezechiæ, regis Juda.* Quia quædam Salomonis Proverbia ab Ezechiæ regis viris sunt collecta, hinc concludit acutus ille Philosophus collecta ea esse secundi Templi, vel Josiæ certe regis ævo. Cui pro responsione bonam mentem precamur.

Secundum argumentum.

PROPOSITIO IV.

Tertium argumentum.

VI. Notabile porro illud est, apud vetustos Ecclesiæ Patres eodem vel σοφίας, vel παναρέτου σοφίας, vel παναρέτου nomine affici, & librum illum Proverbiorum, & Ecclesiasten, & Canticum quoque Canticorum, necnon & librum Sapientiæ, & Sirachidæ Ecclesiasticum, ut erudite nuper demonstravit doctissimus Johannes Baptista Cotelerius, in Notis ad Epistolas Clementis. Thalmudistæ quidem libros Proverbiorum, & Ecclesiastis appellant, שנהים ספרי חכמה, *duos libros sapientiæ*: unde videtur effici incertas esse & ancipites Librorum illorum circumscriptiones, qui uno eodemque signantur titulo; & minorem eorum esse dignitatem, quibus promiscua est & communis inscriptio cum Sapientia & Ecclesiastico, quorum controversa fuit & dubia auctoritas. Quibus tantum abest, ut Libri hujus, ac Ecclesiastis, & Cantici elevetur fides, ut inde potius accrescat, eosque Salomonis esse pateat. Sic enim existimo, & verisimillimum est, omnibus Salomonis scriptionibus Sapientiæ nomen fuisse præfixum, quod Salomon ipse Sapiens cognomine appellaretur. Porro & Ecclesiasticus fœtus esse Salomonis à multis creditus est, & vere ex ipsius doctrina ac scriptis provenisse infra à me demonstrabitur.

Thalmud. in Baba bathr.

DE LIBRO ECCLESIASTIS.

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastis. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur.* II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.* VI. *Quartum argumentum.* VII. *Quintum argumentum.*

Disputatur de Auctore libri Ecclesiastis. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur.

I. A VULGATA doctorum hominum, recentium ac veterum, sententia, qui librum Ecclesiastis Salomoni tribuunt, recessit Grotius, & eum Zorobabeli adscripsit. Thalmudistæ vero capite primo Babæ bathræ, ab Ezechia lucubratum volunt, quem de se putant locutum his verbis, quæ Librum inchoant: *Verba Ecclesiastæ, filii David, regis Jerusalem:* cum Zorobabelem ex persona Salomonis hæc pronuntiasse Grotius pertendat. Verum ut id Ezechiæ accommodari posse demus, eane itidem ipsi poterunt convenire: *Locutus sum in corde meo dicens: Ecce magnus effectus sum, & præcessi omnes sapientia, qui fuerunt ante me in Jerusalem?* Num Salomonem Ezechias sapientia præcessit? Quomodocunque solvant ista, aut ad sententiam suam flectant, quî ex insigni ista se clausula expedient: *Cumque sapientissimus esset Ecclesiastes, docuit populum & enarravit quæ fecerat, & investigans composuit Parabolas multas: quæsivit verba utilia, & conscripsit sermones rectissimos ac veritate plenos.* Quibus hæc adde: *Cuncta tentavi in sapientia: dixi, Sapiens efficiar:* & hæc quoque: *Et apposui cor meum, ut scirem sapientiam:* necnon & ista: *Inveni amariorem morte mulierem, quæ laqueus venatorum est, & sagena cor ejus; vincula sunt manus illius:* & ista etiam: *Magnificavi opera mea, ædificavi mihi domos, & plantavi vineas, feci hortos & pomaria, & consevi ea cuncti generis arboribus, & exstruxi mihi piscinas aquarum, ut irrigarem sylvam lignorum germinantium; possedi servos & ancillas, multamque familiam habui, armenta quoque & magnos ovium greges ultra omnes qui fuerunt ante me in Jerusalem; coacervavi mihi argentum & aurum, & substantias regum ac provinciarum: feci mihi cantores & cantatrices, & delicias filiorum hominum, scyphos & urceos ad vina fundenda, & supergressus sum opibus omnes qui ante me fuerunt in Jerusalem; sapientia quoque perseveravit mecum.* Quæ in Salomonem ita quadrant, ut expressius notari non potuerit: nam toties iterata illa sapientiæ ab eo affectaræ laus, unius illius propria est, & velut χαρακτηριστικὸν ἴδιωμα. Testis Deus ipse, cujus hæc verba sunt ad Salomonem: *Ecce feci tibi secundum sermones tuos, & dedi tibi cor sapiens & intelligens, in tantum ut nullus ante te similis tui fuerit, nec post te surrecturus sit. Sed & hæc quæ non postulasti, dedi tibi, divitias scilicet & gloriam, ut nemo fuerit similis tui in regibus, cunctis retro diebus.* Ergo in Libro eodem hoc ornatur elogio: *Et præcedebat sapientia Salomonis sapientiam omnium Orientalium & Ægyptiorum, & erat sapientior cunctis hominibus.* Libros scripsit & Parabolas Salomon, uti scripsisse dicitur in Ecclesiaste. Damnosas quoque mulierum illecebras, quas ibidem criminatur, expertus est; *Cumque jam esset senex, depravatum est cor ejus per mulieres, ut sequeretur Deos alienos.* Quæ notæ ad Ezechiam haudquaquam aptari possunt. Multo etiam validius ex his confutatur R. Mosis Kimchi sententia, qui Judæos aliquot assectatus, confectionem Libri hujus Isaiæ adscripsit.

Grot. in Eccl. 1. 2. & 12. 11. Eccl. 1. 16. Eccl. 12. 9, 10.

Eccl. 7. 24. Eccl. 8. 16. Eccl. 7. 27.

3. Reg. 3. 12, 13.

3. Reg. 4. 30, 31.

3. Reg. 11. 4.

II.

II. Sed & sequentibus proxime sæculis cognitus hic Liber & usurpatus est. Nam pronuntiati istius è primo capite: *Generatio præterit, & generatio advenit*, germanum illud est Sirachidæ: *Generatio alia finitur, & alia nascitur.* Sententia hæc Ecclesiastis: *Non est enim homo justus in terra, qui faciat bonum & non peccet*, Salomoni tribuitur in libro Regum. Multa ex eodem libro Ecclesiastis ad Ethnicos manasse à Grotio observatum est. Nam Sirachida antiquior Homerus cum dixit: συώ τε δύ' ἑρχομένῳσι, *Duo simul euntes*, annon respexisse videtur ad illud Ecclesiastis: *Melius est ergo duos esse quam unum?* Theognis cum dixit:

ἀρχὴν μὲν μὴ φῦναι ὑπερβονίοισιν ἄριστον,
φύντα δ' ὅπως ὠκιστα πύλας ἀΐδαο περῆσαι.
Optimum hominibus omnino non nasci,
Natum vero quam citissime portas Orci penetrare.

referre eum voluisse dicas hæc Ecclesiastis: *Et laudavi magis mortuos quam viventes, & feliciorem utroque judicavi qui necdum natus est*: atque item ista: *Melior est dies mortis die nativitatis*: quod effatum Euripides quoque usurpavit. Qui cum scriberet:

ὦ λαμπρὸς αἰθὴρ, ἡμέρας ἄγνον φάος
ὡς ἡδὺ λεύσσειν.
O lucidum æthera! diei purum lumen
Cernere quam suave est!

& rursum: ἡδὺ γὰρ τὸ φῶς βλέπειν, *Suave enim est lucem cernere*: nonne ipsis fere verbis rependit illud Ecclesiastis: *Dulce lumen, & delectabile est videre Solem?* Horatianum denique istud:

Quid sit futurum cras, fuge quærere; &
Quem sors dierum cunque dabit, lucro
Appone:

& rursum hoc:

Tu ne quæsieris scire, nefas, quem mihi, quem tibi
Finem Dii dederint, Leuconoë;

numquid ex hoc expressum dicas: *Quid necesse est homini majora se quærere, cum ignoret quid conducat sibi in vita sua, numero dierum peregrinationis suæ, & tempore quod velut umbra præterit? aut quis ei poterit indicare quid post eum futurum sub Sole sit?* Tum ad istud etiam capitis sequentis: *Laudavi igitur lætitiam, quod non esset homini bonum sub Sole, nisi quod comederet, & biberet, atque gauderet, & hoc solum secum auferret de labore suo in diebus vitæ suæ, quos dedit ei Deus sub Sole*; allusisse videtur eadem Ode Horatius:

Sapias, vina liques, & spatio brevi
Spem longam reseces: dum loquimur, fugerit invida
Ætas: carpe diem, quam minimum credula postero.

Quibus & ista ejusdem consonant:

Ille potens sui,
Lætusque deget, cui licet in diem
Dixisse, vixi; cras vel atra
Nube polum pater occupato,
Vel Sole puro.

Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.
Eccl. 1. 4.
Eccli. 14. 19.
Eccl. 7. 21.
3 Reg. 8. 46.
Hom. Iliad. K.
Eccl. 4. 9.
Eccl. 4. 2.
Eccl. 7. 2.
Horat. Carm. libr. 1. Od. 9.
Horat. Carm. libr 1. Od. 11.
Eccl. 7. 1.
Eccl. 8. 15.
Horat. Carm. libr. 3. Od. 29.

III. At gravissimis argumentis Libri hujus oppugnatur dignitas & γνησιότης, quorum validissimum cuditur ex allatis proxime verbis, quibus ad vitam belluarum ritu transigendam incitantur homines, & ad fruendas voluptates, quæ ex gustu, aliisque corporeis sensibus percipiuntur: quasi sit unicus ille vitæ fructus, neque aliud laborum suorum ac virtutis præmium homo sperare possit. Quod non semel hoc Libro iteratum reperias. Sed & hæc graviora: *Idcirco unus interitus est hominis & jumentorum, & æqua est utriusque conditio: sicut moritur homo, sic & illa moriuntur: similiter spirant omnia, & nihil habet homo jumento amplius. Cuncta subjacent vanitati, & omnia pergunt ad unum locum: de terra facta sunt, & in terram pariter revertuntur. Quis novit si spiritus filiorum Adam ascendat sursum; & si spiritus jumentorum descendat deorsum? Et deprehendi nihil esse melius quam lætari hominem in opere suo, & hanc esse partem illius. Quis enim eum adducet, ut post se futura cognoscat?* Similia sunt isthæc: *Viventes enim sciunt se esse morituros; mortui vero nihil noverunt amplius, nec habent ultra mercedem, quia oblivioni tradita est memoria eorum*: & ista quoque: *Quodcunque facere potest manus tua, instanter operare; quia nec opus, nec ratio, nec sapientia, nec scientia erunt apud Inferos, quo tu properas.* Quæ sunt ejusmodi, ut prisci Ebræorum Rabbini non tantum in Thalmudico libro ירים capite tertio, ausi sint dicere Ecclesiasten manus contaminare, sed de eo etiam repudiando penitus & abjiciendo aliquando deliberaverint; quemadmodum est

Refelluntur argumenta Adversariorum.
Primum argumentum.
Eccl. 3. 19. & seq.
Eccl. 9. 5.
Eccl. 9. 10.

in Thalmudico tractatu Sabbathi, ſecundo capite, & apud Maimoniden in More Nevochim, & Aben Ezram; nec alia re abſterriti ſint, quam quod & initium Libri & finis Legi conſentiant. Factum id ab iis narrat quoque Hieronymus. At Philaſtrius Hæreticos quoſdam hinc habuiſſe cauſſam ſcribit; quamobrem Librum rejicerent. Neque deſunt hac ætate homines in ſacris Voluminibus non tam vitiorum ſuorum medelam, quam impietatis patrocinium quærere ſoliti, qui his quæ mox adduximus verbis errores ſuos tueantur. Enimvero parum attente ſunt in Libri hujus lectione verſati: in quem ſi altius penetraſſent, non ex ſua ſententia proferre ea Salomonem reperiſſent. Is enim eſt Eccleſiaſtæ ſcopus propoſitus, ut de finibus bonorum & malorum diſſerat. Varias itaque ſtatim ab initio profert opiniones, eaſque ad examen capitibus argumentum id in varias excuſſit partes; tandem ita concludit: *Cuſtodi pedem tuum ingrediens domum Dei, & appropinqua ut audias: multo enim melior eſt obedientia, quam ſtultorum victimæ, qui neſciunt quid faciunt mali. Ne temere quid loquaris, neque cor tuum ſit velox ad proferendum ſermonem coram Deo. Deus enim in cælo, & tu ſuper terram; idcirco ſint pauci ſermones tui. Multas curas ſequentur ſomnia, & in multis ſermonibus invenietur ſtultitia. Si quid voviſti Deo, ne moreris reddere: diſplicet enim ei infidelis & ſtulta promiſſio, ſed quodcunque voveris, redde. Ne dederis os tuum, ut peccare facias carnem tuam, neque dicas coram Angelo, Non eſt providentia: ne forte iratus Deus contra ſermones tuos, diſſipet cuncta opera manuum tuarum. Ubi multa ſunt ſomnia, plurimæ ſunt vanitates, & ſermones innumeri: tu vero Deum time.* Quibus impiorum hominum ſuſurros, & vanas adverſus Deum, Deique providentiam diſputationes aperte præcidit; Dei vero timorem ac reverentiam, tum & devoti Deo ac ſimplicis animi obſequium commendat. Septimo deinde capite ſic diſſerit: *Luſtravi univerſa animo meo, ut ſcirem, & conſiderarem, & quærerem ſapientiam & rationem; & ut cognoſcerem impietatem ſtulti, & errorem imprudentium. Ecce hoc inveni, dixit Eccleſiaſtes, unum & alterum, ut invenirem rationem, quam adhuc quærit anima mea, & non inveni. Solummodo hoc inveni, quod fecerit Deus hominem rectum, & ipſe ſe infinitis miſcuerit quæſtionibus. Quis talis ut ſapiens eſt, & quis cognovit ſolutionem verbi?* Tum ſequenti capite: *Et appoſui cor meum ut ſcirem ſapientiam, & intelligerem diſtentionem quæ verſatur in terra. Et intellexi quod omnium operum Dei nullam poſſit homo invenire rationem, eorum quæ fiunt ſub Sole. Omnia hæc tractavi in corde meo, ut curioſe intelligerem. Sunt juſti atque ſapientes, & opera eorum in manu Dei; & tamen neſcit homo utrum amore an odio dignus ſit, ſed omnia in futurum ſervantur incerta.* Idem alibi: *Quomodo ignoras quæ ſit via ſpiritus, & qua ratione compingantur oſſa in ventre prægnantis, ſic neſcis opera Dei, qui fabricator eſt omnium.* Ex his agnoſcitur de rerum cauſſis & finibus diu multumque animo ſuo diſputaſſe Salomonem; quæcunque autem mente agitaverat, expoſuiſſe hoc Libro; quorum omnium ea tandem eſt concluſio, inanes eſſe ac frivolas, damnoſas etiam ac exitiales hujuſmodi diſquiſitiones; non aliter vero ſedatum iri motus illos animi ac fluctuationes, quam ſi nos ſupremo Dei arbitrio permittamus. Ex eo etiam quod repugnantia quædam attulerit hoc Libro, demonſtratur varias ipſum de finibus rerum ſententias proponere voluiſſe. Velut cum ait: *Melior eſt canis vivus leone mortuo*: ſupra tamen dixerat: *Et laudavi magis mortuos quam viventes, & feliciorem utroque judicavi, qui necdum natus eſt*: & alio loco: *Melior eſt dies mortis die nativitatis.* Scripſit quinto capite: *Hoc itaque viſum eſt mihi bonum, ut comedat quis & bibat, & fruatur lætitia ex labore ſuo, quo laboravit ipſe ſub Sole*: contra vero ſeptimo capite: *Melius eſt ire ad domum luctus, quam ad domum convivii.* Scripſit alibi: *Lætare juvenis in adoleſcentia tua*: tum ſtatim ſubjicit: *Adoleſcentia & voluptas vana ſunt.* Quæ ſi omnia ex ſua ipſius ſententia Salomon definiviſſet, inconſtantiæ ac levitatis merito argueretur. De exitu vero animæ, ejuſque immortalitate ac futura vita quid opinatus ſit, diſerte ipſe declarat his verbis: *Scito quod pro omnibus his adducet te Deus in judicium*: & iſtis quoque: *Antequam revertatur pulvis in terram ſuam unde erat, & ſpiritus redeat ad Deum qui dedit illum*: & his denique, in quibus totius diſputationis finem facit, & unde ipſius certo debet ſpectari opinio: *Deum time, & mandata ejus obſerva; hoc eſt enim omnis homo. Et cuncta quæ fiunt, adducet Deus in judicium pro omni errato, ſive bonum, ſive malum illud ſit.* Quæ quo majoris eſſent momenti in animis legentium, doctiſſimos viros à ſe conſultos eſſe, & ex eorum ſententia Librum à ſe conſcriptum ait: *Verba ſapientum*, inquit, *ſicut ſtimuli, & quaſi clavi in altum defixi, quæ per magiſtrorum conſilium data ſunt à paſtore uno.* Conſuli jubeo ſuper hoc argumento Gregorium magnum, cujus hæc tantum afferam, cætera ſtudio Lectoris relinquam: *Hic liber idcirco Concionator dicitur, quia Salomon in eo quaſi tumultuantis turbæ ſuſcepit ſenſum, ut ea per inquiſi-*

Hieron. in fine Comm in Eccl. cap. 12. Philaſtr. Hær. 130.

Eccl. 4. 17. & 5. 1, & ſeq.

Eccl. 7. 26, & ſeq.

Eccl. 8. 17. & 9. 1, 2.

Eccl. 11. 5.

Eccl. 9. 4.

Eccl. 4. 2.

Eccl. 7. 2.

Eccl. 5. 17.

Eccl. 7. 3.

Eccl. 11. 9, 10.

Eccl. 11. 9.

Eccl. 12. 7.

Eccl. 12. 13.

Eccl. 12. 11.

Greg. M. Dial. libr. 4. cap. 4.

tionem dicat, quæ fortaſſe per tentationem imperita mens ſentiat. Nam quot ſententias quaſi per inquiſitionem movet, quaſi tot in ſe perſonas diverſorum ſuſcipit. Sed Concionator verax, velut extenſa manu omnium tumultus ſedat, eoſque ad unam ſententiam revocat, cum in ejuſdem Libri termino ait: Finem loquendi omnes pariter audiamus: Deum time, & mandata ejus obſerva: hoc eſt enim omnis homo.

IV. Dixi ſuperius Librum hunc à Thalmudiſtis Ezechiæ acceptum ferri: cujus opinionis rationes cum quærerem, hæ mihi ad animum occurrebant: quod Regum quarto de Ezechia hæc legantur: *In Domino Deo Iſrael ſperavit: itaque poſt eum non fuit ſimilis ei de cunctis regibus Juda, ſed neque in his qui ante eum fuerunt:* & iſta ſecundo Paralipomenon: *Fuit autem Ezechias dives & inclytus valde, & theſauros ſibi plurimos congregavit argenti, & auri, & lapidis pretioſi, aromatum, & armorum univerſi generis, & vaſorum magni pretii; apothecas quoque frumenti, vini, & olei, & præſepia omnium jumentorum, caulaſque pecorum, & urbes ædificavit ſibi; habebat quippe greges ovium & armentorum innumerabiles, eo quod dediſſet ei Dominus ſubſtantiam multam nimis:* & hæc libro eodem, de feſto Azymorum ab Ezechia celebrato: *Factaque eſt grandis celebritas in Jeruſalem, qualis in diebus Salomonis, filii David, regis Iſraël, in ea urbe non fuerat.* Eccleſiaſtes dicitur filius David; ita & Ezechias hoc ipſo Paralipomenon libro: *Fecitque quod erat placitum in conſpectu Domini, juxta omnia quæ fecerat David pater ejus.* קוהלת denique appellatus eſt, ſive ἐκκλησιαστὴς, hoc eſt Concionator, vel συναθροιστὴς; quippe Ezechias *Adduxit Sacerdotes atque Levitas, & congregavit eos in plateam orientalem,* & ad eos hæc verba fecit, quæ viceſimo nono capite libri ſecundi Paralipomenon referuntur: præterea *Perrexerunt curſores ex ejus imperio, & principum ejus, in univerſum Iſraël & Judam, juxta id quod Rex juſſerat, prædicantes: Filii Iſraël revertimini ad Dominum,* aliaque ſubjungentes, quæ cum iſtis ſequenti Libri ejuſdem capite recitantur. At cum à decem Tribubus, mandata regis Judæ ſpernentibus deriderentur curſores iſti, Regi ipſi à quo mittebantur, & cujus verbis populum alloquebantur, Concionatoris nomen per ridiculum & cavillum imponere potuerunt. His conjecturis, quantum ſuſpicione aſſequi poſſum, niti potuit Thalmudiſtarum opinio. Verum ut Librum hunc extorquerent Salomoni, Ezechiæ vero tribuerent, præter argumenta quibus Ezechiæ opus eſſe poſſe probant, alia afferenda erant, quibus Salomonis eſſe non poſſe probarent: quod non faciunt. Nos vero initio diſputationis hujus oſtendimus, iis ſignatum eſſe & expreſſum notis Libri hujus ſcriptorem, quæ uni Salomoni conveniunt. Quod ſi in cauſſæ ſuæ patrocinium Thalmudiſtæ afferant præfixam viceſimo quinto capiti Proverbiorum clauſulam, ſupra à me adnotatam, qua ſubnexæ Parabolæ à viris Ezechiæ collectæ eſſe & deſcriptæ dicuntur; nos reſpondebimus hac clauſula viris Ezechiæ, non Ezechiæ ipſi adſcribi Parabolarum quarumdam collectionem, non compoſitionem: etiamſi vero earumdem compoſitionem concederemus Ezechiæ, non recte inde colligi libri Eccleſiaſtis lucubrationem huic quoque eſſe tribuendam. Adde recentiores Rabbinos à Thalmudiſtis hac in parte diſcedere; quippe qui à Salomone adoleſcente ſcriptum doceant Canticum Canticorum, Proverbia ab eo jam ætate maturo, Eccleſiaſten vero ab eodem ſene, cum ipſum anteactæ vitæ, & ſcelerum muliebribus illecebris admiſſorum pœniteret. Unde prodiiſſe videtur tritum inter illos adagium, quod legitur in Jalkut; Hominem dum adoleſcens eſt, cantilenas funditare; dum vir, parabolas; ſenem factum, ſermones de vanitate rerum. Rationes cur libros illos Rabbini adſcriberent Salomoni, optimas habuerunt; cur diverſis eorum confectionem ætatibus definirent, longe futiliſſimas; quod, inquiunt, Cantico nomen duntaxat ſuum intexuerit, in Proverbiorum fronte ſe Regem Iſraël, Regem vero in Jeruſalem initio Eccleſiaſtis ſe appellaverit: quæ Rabbinicum ſalem ſapiunt. Dixiſſent Cantici argumentum, ſtilum, ac compoſitionem, juvenilis animi ſtudiis convenire; in Proverbiis virilem quamdam & conſtanti ætate dignam gravitatem apparere; in Eccleſiaſte, hominis longo rerum uſu ſubacti, ac humanæ vitæ rerumque mortalium vanitatem experti & edocti, & priſtinarum noxarum pœnitudine tacti, & ſenilem prudentiam adepti ſenſus eſſe expreſſos; nos quidem facile conſentientes haberent. *Secundum argumentum.* 4. Reg. 18. 5. 2. Par. 32. 27, & ſeq. 2. Par. 30. 26. 2. Par. 29. 2. 2. Par 29. 4, & ſeq.

V. Quæ rationes ad Eccleſiaſten Ezechiæ abjudicandum valent, eæ ad oppugnandam Grotii ſententiam, qua Zorobabelem operis hujus conſtituit artificem, invalidæ ſunt: cum enim eum ex Salomonis perſona à Zorobabele ſcriptum doceat, minime in Zorobabele reperire neceſſe eſt, quæ de ſe Libri Auctor prædicat. Supereſt igitur ut argumenta perpendamus, quibus in eam ſententiam Grotius adductus eſt. Cum autem duo veniant probanda, alterum Salomonis non eſſe ſcriptionem hanc; alterum, eſſe Zorobabelis, (nec enim probare ſatis eſſet opus eſſe poſſe Zorobabelis: nam ſi paris momenti argumentis probatur opus eſſe poſſe Salomonis, pluris eſſe de- *Tertium argumentum.*

bet postrema hæc sententia, ut quæ non modo tot Interpretum consensu, sed ratione etiam nitatur; cum credibilius sit, ut pote usitatius, Librum à se elaboratum nomine suo auctorem inscripsisse, quam alienum ei falso præfixisse) Zorobabelis esse Grotius mera conjectura probavit, putare se dicens *Pastorem*, qui *Verba sapientium per magistrorum consilium* collegisse se ait undecimo commate postremi capitis, eum esse Zorobabelem; filium vero ipsius Abiudem, quem versu sequente alloquitur. Quæ cur ad Zorobabelem potius referat, quam ad Salathielem, aut Eliacimum, aut alium quemcunque de posteris eorum, caussam prorsus nullam video. Cur autem Salomoni Librum eriperet, hoc habuit argumentum, quod in eo multa occurrant vocabula, quæ non alibi quam in Daniele, Esdra, & Chaldæis Interpretibus reperiuntur. Ego vero hanc peregrinarum vocum copiam à Salomone ipso provenire potuisse reor: nam cum Librum scripserit jam senex, ut Ebræi tradunt, & verisimile est, eo jam tempore mulierum extranearum, Ægyptiarum, Moabitidum, Ammonitidum, Idumæarum, Sidoniarum, & Hethæarum ingentem numerum Hierosolymam traduxerat, seseque ita illis permiserat, ut quæ pristinos illius ritus & avitam inquinarunt religionem, mirum non sit patriam quoque ipsius loquelam corrupisse: ad quam rem quantum mulièbris sexus valeat, quotidiana experientia compertum est. Ut omittam per mihi levem videri caussam, quamobrem sacrorum Scriptorum patria aut ætas vocentur in dubium, cum novæ aliquæ & inusitatæ dictiones in iis occurrunt. Ac si nobis omnes puri & sinceri Ebraismi voces cognitæ sint, quas ex sola sanctæ Scripturæ lectione perspectas habere possumus; ac non sæpe pro peregrinis habeamus, quæ vernaculæ fuerunt ac gentilitiæ. Quot enim inter Ebræos vocabula fuisse putandum est, assiduo usu contrita, ac penitus domestica, quæ à sacris Scriptoribus nusquam adhibita sunt, quod eorum adhibendorum nulla se dederit occasio? Quod si ex illis unus aliquis voces ab aliis neglectas usurpaverit, ac eas deinde in Chaldaicis, si forte, aut Arabicis nanciscamur scriptionibus, meritone idcirco aut Chaldæum, aut Arabem dicemus Scriptorem, qui vulgo Judæus fuerit habitus; aut recentiorem, qui antiquus? num potius est ut dicamus voces illas cum Chaldæis aut Arabibus Judæos habuisse communes, quorum inter loquelas magnam affinitatem fuisse certum est? Ergo ut de Scriptoris ætate aut patria certius ex loquela arbitrium fieri possit, non voculæ sufficiunt aliquot, sed stilus, locutiones, & alienarum dictionum numerus, spectanda sunt. Atque hæc non de Ecclesiastis solum libro, sed de reliquis etiam Voluminibus sacris dictum velim.

Quartum argumentum. Eccl. 8. 2.

VI. Ad nostram opinionem labefactandam usurpari quoque potest istud è capite Ecclesiastæ octavo: *Ego os regis observo*, quod de se Salomon profiteri non potuit, qui Rex fuit, nec ullum ipse Regem observandum habuit. Adhiberi hic posset Hieronymi expositio, non alium Regem quam Deum ipsum significari censentis. Verum omnino legendum: *observa*: sic enim Interpretes Septuaginta: στόμα βασιλέως φύλαξον. *Os Regis observa*: ita & Thargum, & Syrus, & Arabs; & hunc subesse sensum admonet ipse Hieronymus. Quod autem Ebraica habent אני, de nihilo est: nec enim id sibi vult, *Ego observo*, alioqui legendum foret, אני שמר, in Benoni; cum legatur, אני שמר, in Imperativo: *Ego observa*: hoc est, *Ego tibi præcipio, ut observes*; nam accentus διαζευκτικὸς indicat sejungendum esse אני à sequentibus.

Quintum argumentum. Luth. Serm. Convivial. De libr. Veter. & Novi Testam.

VII. Minime vero hic seria responsione refellere dignum est, quod de Ecclesiaste dixit Lutherus: *Ecclesiastes liber non est plenus; multa habet abrupta; neque ocreis, neque calcaribus indutus est; hoc est nullam habet perfectam sententiam: equitat in arundine longa, sicuti & ego, dum eram in monasterio.* Quisquis enim animum attentum, Spiritus sancti gratia, luce, & afflatu implorato, ad eum legendum appulerit, nihil in eo salebrosum, nihil abruptum, nihil inane aut imperfectum, sedplena omnia & integra reperiet.

DE CANTICO CANTICORUM.

I. *Disputatur de Auctore Cantici Canticorum. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.* II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* III. *Secundum argumentum.* IV. *Tertium argumentum.* V. *Quartum argumentum.*

Disputatur de Auctore

I. AUCTOR Cantici canticorum, qui Salomon esse tam certis deprehenditur argumentis, & tanto scriptorum omnium consensu agnoscitur, in

dubium tamen à nonnullis vocatus est. Thalmudistæ Ezechiæ, ipsiusque familiaribus adscribunt, ut est in Baba bathra: quorum auctoritatem secutum conjicio R. Mosem Kimchi, aliosque, qui ab Isaia Propheta ex Canticis Salomonis excerptum illud fuisse suspicati sunt, ut pote qui inter Ezechiæ familiares censeri possit. At Rabbini recentioris ævi à Salomone scriptum esse statuunt, cum juvenili floreret ætate; quæ ætas amoribus magis dedita est; uti Proverbia cum grandior esset natu, Ecclesiasten cum jam consenuisset, sicut à me paulo superius dictum est. Titulus quidem operis, cum in Ebraico exemplari, tum in Septuaginta Senum interpretatione, Salomonem auctorem indicat. Loquens inducitur Salomon cum Sulamitide, Sponsus cum Sponsa: quæ à Salomonis nomine Sulamitis nomen habet. Salomonem ipsum hæc scripsisse facile creditur, quem carminum, non quinque millia, ut scribunt Irenæus, & Synopseos Auctor, & Hieronymus, & ut habent quædam Vulgatæ Interpretationis editiones, sed quinque supra mille composuisse docent libri Regum; & quem *in cantilenis, & proverbiis, & comparationibus, & interpretationibus miratas esse terras* Sirachides tradit. Reliquis autem absumtis, vel in Hierosolymitana clade & Babylonico exilio, vel aliis quibuscunque temporibus, hoc ab interitu servatum fuit; sive singulari Dei nutu, quod hoc egregio dramate suus erga Israëliticam gentem, vel erga humanam animam, vel Christi erga Ecclesiam amor exprimeretur; sive propter eximiam operis elegantiam, quæ talis est, nihil ut in eo genere simile Theocritus, aut Catullus elaborarint. Nam si quasdam similitudines ac translationes excipias paulo audaciores, ut est usus gentium illarum, consuetudini nostræ minus congruens, tot porro veneres, tot lepores, motus tam molles ac ἐμφάσεις, tam expressas, tam decoras imagines rerum, tam aptam & convenientem colloquentibus personis Sponsi ac Sponsæ, & juvenum ac virginum choris orationem invenies, ut merito ab Ebræis nobilissimum & eximium Canticum, & Canticorum Canticum appelletur. Quamobrem prudenter ab illis factum reor, cum viris solum jam ævo maturis Libelli hujus lectionem permiserunt; ne in lasciviam prona sponte sua adolescentium ætas, ad arcanos sensus minime penetrans, his illecebris ad amoris delicias invitaretur. Partim autem ex hac caussa, partim ex operis brevitate evenisse puto, ut in sequentium ætatum Scriptoribus sacris vix ulla operis hujus vestigia appareant: sed ex iis quæ diximus satis perspicitur ipsius antiquitas, & ex eo præterea quod in priscum Canonem receptum est, & quod in interpretatione sua cum reliquis Voluminibus sanctis id complexi sunt Senes Septuaginta. Atque id ad instituti operis rationem satis superque est.

Cantici Canticorum. Variæ opiniones proponuntur. Salomoni adscribitur, ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.

Iren. libr. 4. cap. 45. Hieron. Quæst. Ebr. in 3. Reg. 3. Reg. 4. 32. Eccli. 47. 18.

II. Cæterum ita offendit nonnullos amatorium hoc scriptionis genus, secretiora nuptiarum arcana, lenesque amantium sub noctem susurros aperte revelans, ut à Deo auctore profectum, & divino afflatu conscriptum plane negarent. Fuerunt in ea sententia prisci quidam Hæretici, quos Theodoretus & Philastrius commemorant; fuerunt deinde & Anabaptistæ, nec ab ea recessit Castalio. Verum ut Christianos Interpretes præteream, qui latentia illic mysteria pie & sagaciter fuerunt scrutati, ita de eo sensit Rabbinorum omnium doctissimus & sapientissimus Moses ben Maimon, & Mose hoc antiquior Chaldæus Paraphrastes, ut amatorii illius ὀαεισμοῦ specie, Dei erga dilectum sibi ac fidelem populum amorem significari affirmarint. Igitur Ebræi Philosophiam Ethicis, Physicis, ac Theologicis disciplinis contineri sciscunt: quas cum posteris Salomon tradere vellet, multis exposuisse libris, quorum plerique diuturnitate perierunt; ac Ethica quidem, libris Proverbiorum & Ecclesiastis, aliisque per Parabolas digestis; Physica vero, libris ad historiam plantarum & animalium pertinentibus; Theologica denique Cantico Canticorum. Id ipsis videtur persuasisse tertius liber Regum, quo inter lucubrationes Salomonis שירים, משלים, & Disputationes de rebus physicis commemorantur. Persuasit fortasse & ipse Salomon, cum in libro Proverbiorum sapientiam se *descripsisse tripliciter* ait. At Christiani Interpretes Canticum Canticorum ad Theologiam uno consensu referentes, & Proverbiorum librum ad Ethicen; Ecclesiasten ad Physicen pertinere volunt. Multa in id argumentum disserit Origenes; & Logicen præterea, quæ cum reliquis conserta, connexaque est, à Salomone quoque libris iisdem traditam fuisse demonstrat: atque hinc Græcos Philosophos doctrinam suam quatuor in partes discreviisse; laudem inde ac gloriam, sic tanquam ex proprio invento, quærentes, quæ Salomoni inventori tota debebatur. Hunc locum transtulerunt Theodoretus & Hieronymus.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

Theodor. Præf. Expl. in Cantic. Philastr. Hær. 131.

3. Reg. 4. 32. 33.

Prov. 22. 20.

Origen. Com. in Cantic.

Theod. Explan. in Cantic. Hieron. in Eccl. 1. 1.

III. Quamvis autem Dei nomen in hoc Cantico nusquam extet, quod caussantur aliqui, sub Sponsi tamen persona latere Deum ipsum dicimus; atque hic Salomonis nomen, Pacifici nimirum, & amato sibi populo pacem optantis & conciliantis, usurpare: nec magis Libri hujus auctoritati officere id posse, quam libro Esther, qualem habent Ebræi, in quo etsi nulla de Deo mentio est, opus tamen sancti Spiritus esse creditur.

Secundum argumentum.

Tertium argumentum.

IV. Cur autem Ezechiæ familiaribus id adscripserint Thalmudistæ, nullam aliam possum comminisci caussam, quam quia libri Proverbiorum pars quædam ab ipsis collecta est, ut supra diximus; & Ezechiæ ipsi libri Ecclesiastis compositionem iidem Thalmudistæ censuerunt esse adscribendam. Verum nemo non videt, à Proverbiis & Ecclesiaste ad Canticum quam sit ἀνακόλουθον πρόσωμα. Sin suspicetur aliquis, inde fortasse opinatos esse Thalmudistas, non Salomonis opus esse Canticum, sed Salomoni affictum, & ex ejus persona compositum, quod in Libri titulo nomini Salomonis, non ה aut שׁל, quæ notæ sunt genitivi, sed ל, quæ servit dativo, præfigatur: sciat ille traditum esse à Grammaticorum filiis, articulum ל, non dativum solum, sed genitivum etiam & accusativum aliquando notare. Ita capite primo libri primi Regum

1. Reg. 1, 3. Mal. 1, 2.

ליהוה vertunt Septuaginta, τῷ κυρίῳ; & primo Malachiæ capite, ליעקב vertunt iidem, τῷ Ἰακώβ. Sciat is quoque Psalmos qui initio præfixum habent לדוד, à priscis ipsis Rabbinis Davidi auctori adscribi, ut observavi supra. Itaque hoc loco Cantici, Vulgata editio habet, *Salomonis*. Ita & Thargum, & Syrus, & Arabs.

Quartum argumentum.

V. Hic ipse titulus, qui clarum Auctoris dat indicium, opere ipso recentior, & ascititius credi potest, quod pleraque vetustiorum scripta lemmatis itidem insignita sint, multo postquam ex Auctorum manibus exierunt. Verum is extat in Septuaginta Senum interpretatione: eumdem agnovit Origenes: neque de eo aliter existimandum est ac de Psalmorum titulis, unde ipsorum Auctores certo cognoscuntur.

Orig. Comm. in Cantic.

DE LIBRO SAPIENTIÆ.

I. *Disputatur de Auctore libri Sapientiæ. Salomoni adscribitur:* II. *ex cujus libris excerptum fuisse verisimile est, & à Philone seniore Græce redditum.* III. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.*

Disputatur de Auctore libri Sapientiæ. Salomoni adscribitur:

I. FŒTUM quoque Salomonis esse librum Sapientiæ multa persuadent: primum ipse titulus, qui in Græca interpretatione, & Syriaca, & Arabica, Salomonis nomen præfert: deinde magna Christianorum scriptorum pars, & Rabbini aliquot, qui Salomonem auctorem appellant: atque hæc præterea è capite nono Libri hujus, quæ rem omnino evincunt: *Tu elegisti me regem populo tuo, & judicem filiorum tuorum & filiarum, & dixisti me ædificare Templum in monte sancto tuo, & in civitate habitationis tuæ altare, similitudinem tabernaculi sancti tui, quod præparasti ab initio.* Et alio loco: *Disponam populos, & nationes mihi erunt subditæ: timebunt me audientes reges horrendi.* Tum: *Puer autem eram ingeniosus, & sortitus sum animam bonam.* Deinde: *Adii Dominum, & deprecatus sum illum ..... Deus patrum meorum ..... da mihi sedium tuarum assistricem sapientiam.* Et alibi: *Disponam populum tuum juste, & ero dignus sedium patris mei.* Quæ Salomoni, nec ulli præterea, omnia conveniunt. Ad hæc pleraque habet iste Liber, quorum consimilia in libro Proverbiorum reperias: præcipue vero de Sapientia eadem utrobique disputantur.

Sap. 8, 14, 15. Sap. 8, 19. Sap. 8, 21. & 9, 1, 4.

ex cujus libris excerptum fuisse verisimile est. & à Philone seniore Græce redditum.

II. Quamvis autem nunc Græce duntaxat scriptum extet primigenium operis hujus exemplar, nihilominus sententiæ huic quam proponimus sua constat fides; ex Ebraico siquidem archetypo, vel conversum esse, vel collectum, pluribus indiciis deprehenditur: nam & in eo Ebraismi occurrunt, & carmine adstrictum fuisse, perinde ut reliquos Salomonis libros, & Jobum, & Psalmos, nonnulli è Veteribus memoriæ prodiderunt. Nunc autem cum prosa oratione scriptum Græce habeamus, hinc efficitur ea lingua, unde prodiit, versibus fuisse comprehensum. Nulla vero lingua, præter Ebraicam, assignari alia potest. Testificatur quidem R. Moses ben Nachman se librum hunc Chaldaice scriptum vidisse: verum è Græco conversum puto ab aliquo ordinis Rabbinorum, sodalibus suis gratificante, cum eos insigni hoc Salomonis opere carere nollet, quod ספר חוכמתא רבתא דשלמה, *Librum sapientiæ magnæ Salomonis* appellare solent. Nec à Salomone ipso Chaldaica lingua exaratum fuisse ausus est aperte asseverare R. Azarias: sed cum verba ipsa Nachmanidæ adduceret in testimonium in libro Imre binah, conjectat Chaldaice à Salomone esse scriptum, in gratiam regis alicujus ad Orientem positi; אם לא נעתק, *si non sit conversus.* Itaque disquirenti mihi scriptionis illius originem, id ad animum mihi verisimillimum occurrit, unam hanc fuisse ex plurimis sententiarum compilationibus ac eclogis, quas ex magno ethicorum ac gnomicorum Salomonis librorum numero prodiisse diximus; à viro pio

R. Mos. ben Nachm. Prol. Comm. in Pentat.

R. Azar. Imr. bin. cap. 39.

ac ſtudioſo excerptam, & Græco deinde ſermone liberius explicatam. Minime quidem reperitur in Canone, quod collectiones illæ, etſi è genuinis Salomonis ſcriptionibus provenerant, totæque Salomonicis ſegminibus contextæ erant & conſutæ, non tamen ut meræ Salomonis ſcriptiones habebantur; ut pote quas privati homines pro arbitrio ſuo & captu digeſſiſſent. Ut ergo hominum illorum haudquaquam par erat auctoritas, ita nec eadem fuit collectionum exiſtimatio. Aliquarum etiam ignorari potuerunt Concinnatores, proptereaque ut dubiæ & incertæ fidei repudiari. Meminerimus præterea perſuaſum eſſe Judæis, admiſſos ab Eſdra & Synagoga magna in Canonem hos tantum libros, qui compoſiti eſſent per hujuſmodi afflatum, quem Spiritum ſanctum appellabant: cujus generis habitus ab illis non eſt liber Sapientiæ. Sic ſupra laudatus R. Azarias. Quid ſi dicamus poſt obſignatum à Synagoga magna & clauſum Canonem, repertas eſſe fortaſſis aliquas ex Salomonicis compilationibus quas dixi, ac idcirco ab eo excluſas, & inter apocryphos libros rejectas; unde tamen emerſerint, nonnullæ ſequenti ævo, & auctoritatem apud Helleniſtas, ac locum tandem in Canone ſint adeptæ? Videtur iſta quidem, quæ Sapientia inſcribitur, celebrari cœpiſſe, poſtquam Græce expoſita eſt à Philone Seniore. Eſt enim apud Hieronymum nonnullos Scriptorum veterum, Librum hunc adſcripſiſſe Philoni Judæo. Philonem Seniorem intellige, qui Judæorum Regum hiſtoriam ſcripſit: nam qui ad Philonem alterum Chriſto recentiorem referunt, non ſatis attenderunt plurimum diſcrepare ſtilum utriuſque, & pleraque ex eo Libro depromſiſſe Scriptores alios Philone hoc vetuſtiores, neque inter ejus ſcripta recenſeri, quorum indicem Euſebius & Hieronymus concinnarunt. De priſco Philone ſatis multa diximus ſupra, cum exoticorum Auctorum, qui Moſis meminiſſent, ſeriem pertexeremus. Nunc itaque animadvertendum ſupereſt, hanc Scriptorum veterum opinionem, quæ Philoni Seniori librum Sapientiæ tribuit, ita proponi ab Hieronymo: Liber Sapientiæ *apud Ebræos nuſquam eſt: quin & ipſe ſtilus Græcam eloquentiam redolet; & nonnulli Scriptorum veterum hunc eſſe Judæi Philonis affirmant.* Apud Ebræos nuſquam eſſe ait; quia ipſius jam ævo Ebraicum exemplar, unde fuerat exceptus, interciderat: Græcam redolere eloquentiam; quia in eo Græce repræſentando non caſtigatum ac preſſum, ſed liberum ac fuſum ſtilum Philo adhibuerat. Certe ex Helleniſtarum grege fuit Philo iſte: Helleniſtas autem fere omnes Ebraicæ loquelæ mediocrem conſtat habuiſſe notitiam, ac prope nullam. Hujus gregis fuerunt Philo Alexandrinus, Platonis imitator, & Joſephus, qui ſuis ſcriptionibus Ebraicæ linguæ rudes ſe prodiderunt. Igitur ad aſſequenda verba, & introſpiciendos ſenſus libri Sapientiæ, Interprete uſum puto Philonem Seniorem, & res ſibi rudius expoſitas fuſius deinde ac ſubtilius retuliſſe. Hier. Præf. in libr. Salom.

III. Cæterum cum triplici modo ſpectari poſſit iſte Liber, vel qualis in ipſis Salomonis libris, vel qualis in compilatione librorum illorum, vel qualis in Græca compilationis hujus interpretatione habitus eſt; ex ſingulis arceſſitas nanciſcimur ſententias apud poſterioris ævi Scriptores ſacros. Velut ex Salomonicis ſcriptis illud Iſaiæ: *Quia hæc dicit Dominus Eunuchis; Qui cuſtodierint Sabbatha mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum, dabo eis in domo mea, & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus: nomen ſempiternum dabo eis, quod non peribit*: quæ manifeſte ex iſtis libri Sapientiæ verbis derivata ſunt: *Spado qui non operatus eſt per manus ſuas iniquitatem, nec cogitavit adverſus Deum nequiſſima: dabitur enim illi fidei donum electum, & ſors in Templo Dei acceptiſſima.* Hoc quoque Iſaiæ: *Venite, ſumamus vinum, & impleamur ebrietate*; prodiit haud dubie ex illis Sapientiæ: *Venite ergo, & fruamur bonis quæ ſunt, & utamur creatura tanquam in juventute celeriter, vino pretioſo & unguentis nos impleamus.* Item iſtud Iſaiæ: *Quis adjuvit ſpiritum Domini? aut quis conſiliarius ejus fuit, & oſtendit illi?* germanum eſt illius è libro Sapientiæ: *Quis enim hominum poterit ſcire conſilium Dei? aut quis poterit cogitare quid velit Deus?* Non aliter idolorum fabricationem & cultum deridet Jeremias capite decimo, ac deriſa ea viderat eo loco libri Sapientiæ, qui eſt capite decimo quarto. Scriptum eſt in libro Tobiæ: *Magnus es, Domine, in æternum, & in omnia ſæcula regnum tuum: quoniam tu flagellas & ſalvas; deducis ad inferos & reducis*: ſumtum hoc eſt ex iſtis libri Sapientiæ: *Tu es enim, Domine, qui vitæ & mortis habes poteſtatem, & deducis ad portas mortis & reducis.* At verba hæc Eccleſiaſtici: *Deus creavit de terra hominem, & ſecundum imaginem ſuam fecit illum*: habebantur in συλλογῇ ex Salomonicis ſcriptionibus excerpta; quæ ita in libro Sapientiæ concepta ſunt: *Deus creavit hominem inexterminabilem, & ad imaginem ſimilitudinis ſuæ fecit illum.* Quoniam autem ex omni ſacrorum Scriptorum numero, uni omnino Machabaicorum auctores Philonem Seniorem ætate ſubſecuti ſunt, iique in argumento hiſtorico verſati oppido paucas, ac propemodum nullas ex γνωμικοῖς operibus ſententias arceſſere, ac libris ſuis infarcire neceſſe habuerunt; inde *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* Iſa. 56. 4. Sap. 3. 14. Iſa. 56. 12. Sap. 2. 6. Iſa. 40. 13. Sap. 9. 13. Jer. 10. 3. Sap. 14. 11. Tob. 13. 1, 2. Sap. 16. 13. Eccli. 17. 1. Sap. 2. 23.

fit ut ad Novi Testamenti Scriptores nobis decurrendum sit. Matthæo ergo sententiam hanc : *Tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno patris eorum*, subministravit istud comma libri Sapientiæ : *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent.* Istud vero : *An nescitis quoniam sancti de hoc mundo judicabunt?* mutuatus est Paulus ex eodem Libro, in quo legitur : *Judicabunt justi nationes.* Et hoc etiam Pauli : *Fide Enoch translatus est, ne videret mortem, & non inveniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo*, ex illo ortum est : *Placens Deo factus est dilectus, & vivens inter peccatores translatus est.* Et istud Epistolæ ad Ephesios: *In omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere, & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei*, detortum est ex illis: *Induet pro thorace justitiam, & accipiet pro galea judicium certum; sumet scutum inexpugnabile, æquitatem; acuet autem duram iram in lanceam.* Sed & illud Sapientiæ : *Candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius*, quæ de Sapientia ipsa pronuntiavit Salomon, ita retulit Paulus : *Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei* : & alibi : *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ* : rursum : *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.* Istorum etiam Pauli : *Invisibilia enim ipsius à creatura mundi per ea quæ facta sunt, intellecta conspiciuntur, sempiterna quoque ejus virtus & divinitas, ita ut sint inexcusabiles*, hæc est origo : *Vani autem sunt omnes homines, in quibus non subest scientia Dei, & de his quæ videntur bona, non potuerunt intelligere eum qui est, neque operibus attendentes agnoverunt quis esset artifex.* Denique ista clausula libri Sapientiæ : *Sed & figulus mollem terram premens laboriose fingit ad usus nostros unumquodque vas, & de eodem luto fingit quæ munda sunt in unum vasa, & similiter quæ his sunt contraria : horum autem vasorum quis sit usus, judex est figulus*; hanc Paulo suppeditavit : *An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?* His adde Catholicam Barnabæ Epistolam, quæ hæc affert è libro Sapientiæ : *Væ animæ iniquorum, qui dicunt inter se : Circumveniamus justum, quia insuavis est nobis.* Adde & priorem Clementis ad Corinthios Epistolam, cujus hæc verba sunt è libro Sapientiæ depromta : τίς ἐρεῖ αὐτῷ, τί ἐποίησας; ἢ τίς ἀντιστήσεται τῷ κράτει τῆς ἰσχύος αὐτοῦ; *Quis dicet ipsi, Quid fecisti? aut quis resistet robori potentiæ ejus?* Adde & Constitutiones ejusdem Clementis nomine inscriptas, quæ hæc indidem petita usurpant : δικαίων ψυχαὶ ἐν χειρὶ θεοῦ. *Justorum animæ in manu Dei.* Merito ergo de libro Sapientiæ sic disserit Augustinus : *Ubi & illud testimonium ponit de libro Sapientiæ : Raptus est, ne malitia immutaret intellectum ejus. Quod à me quoque positum fratres istos ita respuisse dixistis, tanquam non de libro Canonico adhibitum, quasi & excepta hujus Libri attestatione res ipsa non clara sit, quam volumus hinc doceri ..... Quæ cum ita sint, non debuit repudiari sententia libri Sapientiæ, qui meruit in Ecclesia Christi de gradu Lectorum Ecclesiæ Christi tam longa annositate recitari, & ab omnibus Christianis, ab Episcopis, usque ad extremos Laicos fideles, pœnitentes, catechumenos, cum veneratione divinæ auctoritatis audiri.* Hæc retulimus ad confirmandam Libri hujus dignitatem adversus ætatis hujus Heterodoxos, qui eam convellere magno conatu adorti sunt.

Matth. 13. 43.
Sap. 3. 7.
1. Cor. 6. 2.
Sap. 3. 8.
Ebr. 11. 5.
Sap. 4. 10.
Eph. 6. 17.
Sap. 5. 19.
Sap. 7. 26.
2. Cor. 4. 4.
Col. 1. 15.
Ebr. 1. 3.
Rom. 1. 20.
Sap. 13. 1.
Sap. 15. 7.
Rom. 9. 21.
Sap. 2. 12.
Sap. 11. 22.
Const. Clem. libr. 6. cap. 30.
Sap. 3. 1.
August. libr. 1. De Prædest. Sanct. cap. 14.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

IV. Horum argumenta à multis sæpe obtrita, iisque præsertim qui controversas de religione quæstiones ventilandas susceperunt, ea quam de libri Sapientiæ scriptione, collectione, interpretatione, & ætate proposuimus sententia discutit ipsa per se & retundit. Nam primum afferuntur nonnulla Veterum testimonia, qui à Salomone librum Sapientiæ scriptum fuisse negant; ac merito quidem, si Liber ille significetur, qui supereſt ad hanc diem; nam etsi doctrina ipsa ac sententiæ sunt Salomonis, ordo certe, contextus, ac compositio sunt alterius.

Secundum argumentum.

V. Plura etiam proferuntur Patrum testimonia, qui à Canone librum Sapientiæ segregant. In Esdrino quidem Canone propter causas à me expositas locum non habuit. At defectum hunc sarsit demum Ecclesia Christi.

DE

DE ECCLESIASTICO.

I. *Disputatur de Auctore libri Ecclesiastici. Ex ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus excerptum fuisse verisimile est.* II. *Jesu filio Sirach operis concinnatio, Josepho Uzielidæ ipsius nepoti interpretatio adscribitur.* III. *Disputatur cur Latina interpretatio laxior, & multis laciniis auctior sit Græca.* IV. *Disputatur an Jesus filius Sirach idem sit qui Ben-Sira.* V. *Disputatur de Ebraicis Ecclesiastici editionibus.* VI. *Probatur ejus* γνησιότης *& antiquitas.* VII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VIII. *Secundum argumentum.*

I. EX ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus decerptus esse videtur Ecclesiasticus liber. Id ostendunt sententiæ quamplurimæ è Proverbiis Salomonis detractæ, ex Ecclesiaste etiam, & ex libro Sapientiæ. Illuc translatas aliquot è Proverbiis collegit Drusius in Observationibus suis. Aliæ his multæ adjici possunt. Velut illa: *Servo sensato liberi servient:* manifesto prodiit ex ista Proverbiorum: *Servus sapiens dominabitur filiis stultorum.* Et ista: *Melior est qui operatur & abundat in omnibus, quam qui gloriatur & eget pane:* ad hanc expressa est: *Melior est pauper & sufficiens sibi, quam glorioſus & indigens pane.* Hæc quoque: *Priusquam audias, ne respondeas verbum:* ex ista nata est: *Qui prius respondet quam audiat, stultum se esse demonstrat, & confusione dignum.* Gravis hæc & pia Ecclesiastici sententia: *Initium sapientiæ timor Domini,* ἀυτολεξεὶ in Proverbiis reperitur; etsi ex Jobi & Psalmorum libris primum profluxit. Effatum quoque hoc: *Arenam, & salem, & massam ferri facilius est ferre, quam hominem imprudentem, & fatuum, & impium:* & istud: *Commorari leoni & draconi placebit, quam habitare cum muliere nequam:* atque id etiam: *Qui diligit filium suum, assiduat illi flagella:* totidem pene concepta verbis extant in Proverbiis. Utrobique eædem Sapientiæ laudes, idem Sapientiæ studium: (quorum consimilia etiam habes in libro Sapientiæ) paria utrobique mulieris probæ præconia. Is comparationis instituendæ modus: *Duo genera abundant in peccatis, & tertium adducit iram & perditionem:* rursum alibi: *Duas gentes odit anima mea, tertia autem non est gens quam oderim,* crebro in Proverbiis usurpatur. Plura colliget, cui vacabit, nam obvia sunt. Sed & istud Ecclesiastici: *Omnes aquæ in terram revertentur:* germanum est illius ex Ecclesiaste: *Ad locum unde exeunt flumina, revertuntur ut iterum fluant.* Hæc vero: *In igne probatur aurum & argentum, homines vero receptibiles in camino humiliationis:* similia sunt illorum Sapientiæ: *Tanquam aurum in fornace probavit illos, & quasi holocausti hostiam accepit illos.* Item illud: *Investiga sapientiam, & manifestabitur tibi, & continens factus ne derelinquas eam:* consentit his Sapientiæ: *Et ut scivi quoniam aliter non possem esse continens, nisi Deus det, & hoc ipsum erat Sapientiæ, scire cujus esset hoc donum, adii Dominum.* Hoc denique: *Non tradent filii mulieris adulteræ radices, & rami ejus non dabunt fructum:* geminum est istius è Sapientia: *Spuria vitulamina non dabunt radices altas, nec stabile firmamentum collocabunt.* Conjicere quoque licet Salomonis opus hoc esse, ex eo quod affirmat Epiphanius, versibus scriptum fuisse, perinde ut alios libros Salomonis, Proverbia, Ecclesiasten, & Canticum. Inde adeo ὁπαδὸς τῶ σολομῶντος, *Salomonis assecla,* appellatur Jesus Libri hujus scriptor ab Athanasio, seu quisquis est auctor Synopseos; non quod ejus solum in condendis Parabolis modum rationemque tenuerit, sed etiam quod totas ipsius descripserit Parabolas ac sententias, sententiarumque compilarit συλλογὰς, & carminibus constrinxerit. Qua ratione contigisse opinor, ut veterum Patrum plerique auctorem libri hujus Salomonem prædicent, & nomine Salomonis in eorum scriptionibus non raro citetur, & inter Salomonis volumina in Ecclesia Latina haberi solitus sit. Cum enim hæc legimus in vicesima secunda Origenis Homilia in Librum Numerorum: *In Libro, qui apud nos quidem inter Salomonis volumina haberi solet, & Ecclesiasticus dici; apud Græcos vero, Sapientia Jesu filii Sirach appellatur,* manifestum est Origenem, qui inter Græcos Alexandriæ natus fuit, de se ita locutum non fuisse, quasi Græcus non esset; proindeque id esse Rufini interpretis additamentum, qui per summam intemperantiam & perfidiam has interpretationes elaboravit, ut alibi dictum est à me. Vult ergo Rufinus Ecclesiasticum, quem Græci Sapientiam Jesu filii Sirach appellant, apud suos, Latinos nimirum, inter Salomonis volumina referri solere.

Disputatur de Auctore libri Ecclesiastici. Ex ethicarum Salomonis scriptionum compilationibus excerptum fuisse verisimile est. Drus. Observ. libr. 1. cap. 18. Eccli. 10. 28. Prov. 17. 2. Eccli. 1. 10. 30. Prov. 12. 9. Eccli. 11. 8. Prov 18. 13. Eccli. 1. 16. Prov. 1. 7. Job. 28. 28. Psalm. 110. 10. Eccli. 11. 8. & 25. 23. & 30. 1. Prov. 27. 3. & 21. 19. & 13. 24. & 23. 13. Eccli. 23. 21. Eccli. 30. 27. Prov. 30. 15, & seq. Eccli. 40. 11. Eccl. 1. 7. Eccli. 2. 5. Sap. 3. 6. Eccli. 6 28. Sap. 8. 21. Eccli. 23. 35. Sap. 4. 3. Epiph. De pond. & mens.

Jesu filio Sirach Operis concinnatio, Josepho Uzielidæ ipsius nepoti interpretatio adscribitur. Eccli. 50. 29.

II. Cæterum operis concinnator fuit Jesus filius Sirach Hierosolymitanus, qui ad Salomonis sententias adjecit & suas, ac aliorum fortasse sacrorum Scriptorum nonnullas quoque adtexuit. Id ostendunt hæc verba è quinquagesimo Libri capite: *Doctrinam sapientiæ & disciplinæ scripsit in codice isto Jesus filius Sirach Jerosolymita*: & ista è Prologo: *Avus meus Jesus, postquam se amplius dedit ad diligentiam lectionis Legis, & Prophetarum, & aliorum librorum, qui nobis à parentibus nostris traditi sunt, voluit & ipse scribere aliquid horum, quæ ad doctrinam & sapientiam pertinent.* Apertissima vero istiusmodi ex alio Prologo ἀνεπιγράφῳ Libri hujus, qui ex Athanasiana Synopsi depromtus est: ὁ ἂν πάππος αὐτὸ Ἰησοῦς, καθὰ καὶ αὐτὸς μαρτυρεῖ, φιλόπονός τε γέγονεν ἀνὴρ καὶ φρονιμώτατος· ὃς ἐ μόνον τὰ ἕτερον τῶν πρὸ αὐτοῦ συγγεγραμμένων ἀνδρῶν διαφθέγματα συνήγαγε, ἀλλὰ καὶ αὐτὸς ἴδιά τινα ἀπεφθέγξατο πολλῆς συνέσεως καὶ σοφίας γέμοντα· *Jesus ergo avus ejus, quemadmodum & ipse testatur, vir fuit laboriosus & sapientissimus, qui non aliorum duntaxat prudentium virorum, qui ipsum præcesserunt, sententias collegit, sed & quædam ex proprio ingenio effatus est, multæ prudentiæ & sapientiæ plena.* Quæ de postremis præcipue capitibus dicta sunt, in quibus prædicantur laudes sanctorum virorum, quorum plerique Salomone recentiores fuere; ac ea proinde non ex alieno, sed ex proprio penu Sirachides depromsisse credendus est. Atque hæc Ebraice descripta Græco sermone retulit Jesu istius nepos, cujus interpretatio ad hanc pervenit ætatem: Ebraico vero exemplari quid factum sit, post viderimus. Porro controversum esse inter eruditos video, an ipse Libri Auctor, Interpretis avus, is fuerit, qui Jesus filius Sirach dictus est; an Interpres ipse potius Auctoris nepos. Quæ etsi levis est momenti quæstio, dicam tamen hoc nomine appellatum ipsum Libri Auctorem mihi videri; ita ut cum Sapientia filii Sirach, & Ecclesiasticus Jesu Sirachidæ citatur, avum non nepotem significari putem. Id persuadet recepta communi Scriptorum usu consuetudo, qui ex Auctorum, non ex Interpretum nomine libros appellare solent. Indicat hoc ipsum locus ex quinquagesimo capite mox adductus: qui sive ab Auctore ipso avo scriptus est, sive à nepote Interprete additus, ad eum omnino videtur pertinere, qui Librum ipsum lucubravit, quem Jesum Interpretis avum fuisse constat. Probat id quoque capitis quinquagesimi initium: *Oratio Jesu filii Sirach*; ea quippe oratio, ejusdem videtur esse, cujus & reliquum opus, Jesu nempe avi. Sunt qui existiment Jesum quoque appellatum fuisse nepotem Interpretem: nam cum tralatitio apud pleraque gentes, ac Ebræos etiam more, nepotes nomine avos referre consueverint, & Jesus itidem dici potuit, & pater ipsius Sirach; adeo ut Sirachides uterque extiterit. Verum, cum non alium esse existimem Libri hujus auctorem Jesum filium Sirach, ac Ben-Siram, cujus Proverbia Ebraice scripta extant, uti mox ostendam, sequenda nobis est ejus auctoritas, qui Ben-Siram Scholiis Ebraicis illustravit, quique Uzielem Ben-Siræ filium, Josephum nepotem fuisse docet. Itaque Josephus ille idem fuerit, qui Sirachidæ Parabolas Græce reddidit, & cujus interpretatione fruimur. Ad eam cudendam anno ætatis suæ octavo & tricesimo in Ægypto se comparavit hic Josephus, cum Ægyptum regeret Ptolemæus Evergetes; non prior ille Philadelphi successor, ut perperam existimavit R. David Ganz; sed alter, Physcon cognomento dictus, Philometoris frater. Ac proinde circiter Ptolemæi Epiphanis ætatem vixisse liquet avum Interpretis Jesum Sirachiden, non multo post Simonis, Oniæ filii, summi Judæorum Pontificis, obitum. Cur vero Syrus Interpres Libri hujus auctorem appellet Jesum filium Simeonis Asiro, & nomen Simeonis illuc intruserit, non aliam reperire possum caussam, quam quod Simonem Oniæ filium, & Sirachum patrem Jesu, quorum præconia extant in eodem capite, perperam confuderit. Simonis enim & Simeonis nomina sæpe permiscentur.

Disputatur cur Latina interpretatio laxior, & multis laciniis auctior sit Græca.

III. Quærere dignum est, quid sit cur Latinus Interpres tantum sibi permiserit, ut totas sententias infarciret huc illuc, & Auctorem Græcum sæpe deserens foras ipse tam licenter prodiret. Meliori usum exemplari vulgaris est omnium responsio. At recurrit quæstio, unde orta hæc exemplarium varietas. Mihi factum id videtur à viro aliquo pio & erudito, qui Librum describens utilia pleraque & bonæ frugis plena passim asperserit, prout rerum quas habebat in manibus argumenta postulare censuit: Jesu Sirachidæ invitatus exemplo, quem Salomonis effata colligentem, multa de suo largitum esse, & Salomonicis adjecisse sciebat.

Disputatur an Jesus filius Sirach idem sit qui Ben-Sira.

IV. Disputatur inter viros doctos, an Jesus iste filius Sirach idem sit qui Ben-Sira. Veri id quidem simile est, & ita censent Rabbini plerique: quippe afferuntur in Thalmude, & in Maimonidæ, aliorumque Magistrorum libris, effata pleraque Ben-Siræ, quæ in Sirachidæ Ecclesiastico extant: & magna pars sententiarum Ebraicarum, quæ sub Ben-Siræ nomine editæ sunt, in Ecclesiastico reperitur. Nomina præterea conveniunt, & ut Sirachides scripsit Ecclesiasticum, hoc est Eclogas Prover-

biorum, ita & Ben-Siræ Proverbia circumferuntur. Nec sententiam hanc elevat quod opponunt quidam, disconvenire nomina; illum quippe בן סירח, υἱὸν σιραχ, hunc vero בן סירא appellari; illum existimari nepotem Jesu, qui fuit Josedeci filius; hunc vero filium Jeremiæ, ut est in Lexute, sive Collectaneis R. Josi Levi: denique quia in libro Ben-Siræ *sunt fascinationes, vel illusiones, ex faciei concisione*, ipsius lectionem decreto Thalmudis ejusdem interdici. Nam quod ad nominis discrepantiam pertinet; permutari facile ejusdem instrumenti literas Grammatici sciunt. Utriusque vero ignorabilis prosapia est; falsa etiam & inepta, quæ Sirachidæ affingitur. Quomodo enim nepos Jesu Josedecidæ esse potuit, quod vult Isidorus, qui totis trecentis annis eo recentior fuit? Suspecta vero & valde dubia, quæ tribuitur Ben-Siræ, cum Jeremiæ per matrem nepos fuisse dicitur; nam si id ita esset, major ejus foret utique apud sequentes Scriptores celebritas & fides. Porro vitiatum in multis fuisse Ben-Siræ librum, etiam ante Thalmudis compositionem existimo, multaque in eum inserta quæ Thalmudistis Magistris probari non potuerint. R. David Ganz in צמח דוד hoc Thalmudis interdictum sic exponit, ut vetitum usum libri Ben-Siræ velit, non quod pernicioſas res & malas, sed quod excellentes & sublimes contineat, quarum lubrica est & periculosa inquisitio. Sententiam Davidis istius adjuvat ipsum Thalmud, quod in Baba Cama, capite Hachobel, librum Ben-Siræ in Hagiographorum classem conjicit. Hagiographa intellige, non ea quæ proprie & κατ' ἐξοχὴν כתובים appellabant Ebræi, & Spiritus sancti afflatu scripta esse docebant; sed inferioris generis, eorum nempe quæ per בת קול dictata erant: cujusmodi creditos fuisse diximus libros Tobiæ & Judith.

R. Dav. Ganz Germ. David.

Isidor. libr. 6. Orig. cap. 2.

Sententia igitur nostra hæc est: cum scriptionem suam Ebraice excudisset Sirachides, ut pote Hierosolymita, idque ut videtur Hierosolymis, ea deinde usos esse Hierosolymitas Judæos, & qui in Syriæ partibus degebant, ac multis descriptis exemplaribus ad posteros propagasse: verum tractu temporis multa à Scribis & Rabbinis, multa à Librariis mutata, detracta, adjecta esse, quod in Libro ἀκριβούσῳ id sibi licere censerent; tandemque in eum quem habemus ordinem per literarum seriem, memoriæ fortasse caussa, esse digestum. Nec enim assentior Paulo Fagio, qui factum id à Ben-Sira ipso asseverat. In Palæstinam cum subinde venisset Hieronymus, exemplaria illic vulgata, ac jam adulterata nactum esse reor. Vitiata quoque venerunt in manus Thalmudistarum. At cum Græcam Libri ejusdem interpretationem in Ægypto elaborasset Josephus Uzielides, Sirachidæ, sive Ben-Siræ nepos, & Hellenistis communicasset, credibile est argumenti gravitate, & dignitate operis permotos, id inter sacros Libros reposuisse. Quod demum Ecclesiæ Christi ab iis traditum cum reliquis Codicibus sanctis, ambiguæ fuit aliquandiu auctoritatis, cum hinc admitteretur in Canonem ab Hellenistis, inde à Judæis secluderetur; quoad Ecclesiæ demum Christianæ consensu ac decretis auctoritatem adeptum est. Itaque valde dispar exemplaris & interpretationis sors fuit, cum hæc consecrata sit ab Hellenistis, illud inter apocrypha rejectum. Unde evenit, ut in ea attentare quicquam nefas duxerint Hellenistæ, nihilque prorsus mutaverint: cum id Judæi interpolaverint ad libitum, & recoxerint. Inde nata hæc quæ nunc est Ecclesiasticum inter & Proverbia Ben-Siræ discrepantia.

Fag. in Epist. præf. Ben-Sir.

V. Dixi Ebraico primum sermone compositum fuisse Librum hunc. Id utique clare testatur Prologus. Ebraica lingua scriptum vidisse se Hieronymus asseverat. Munsterus quoque, sacrarum literarum apprime peritus, accepisse se narrat, Judæos Constantinopolitanos Ecclesiasticum Ebraico sermone conceptum, itidem ut librum Tobiæ, typis vulgasse. Paulus Fagius, in iisdem studiis subactus, ex viris fide dignis audivisse se ait, Ecclesiasticum Ebraicum in Bibliotheca quadam extare. Verum merito dubitari potest, ipsumne hoc sit Jesu Sirachidæ archetypum Ebraicum, an Ebraica interpretatio e Græco profecta. Mihi probabile videtur, quod dixi, Ebraicum Sirachidæ exemplar, sed jam vitiatum, in manus Hieronymi & Thalmudistarum venisse, novasque subinde labes passum ad sequentis ævi Rabbinos sub Ben-Siræ nomine fuisse transmissum. At de exemplaribus Ebraicis Munstero & Fagio memoratis alia mihi suspicio est: facile quippe crediderim ex Græco fuisse conversa, quod in libro Tobiæ factum dixi; apprime siquidem nota illis erant Proverbia Ben-Siræ. Antiquissimum eorum exemplar Constantinopoli impressum, penes Munsterum fuisse docet nos Buxtorfius in Bibliotheca Rabbinica. Eadem vero Isnæ edidit Paulus Fagius. Cum ergo operis hujus & Ecclesiastici discrimen probe cognoscerent, minime putandum est falsos in eo delusosque esse, sed potius re attente explorata caute ea distinxisse. Sed hæc proposita tantum à me sunt, non definita.

Disputatur de Ebraicis Ecclesiastici editionibus.

Hier. Præf. in libr. Salom.

Fag. Epist. præfix. libr. Tob. Ebraic.

Buxtorf. in Bibl. Rabb. in בן סירא

VI. Cæterum Libro huic à sacris sequentium temporum Scriptoribus suus honos habitus est, ex eoque depromtæ occurrunt non paucæ in Novo Testamento sententiæ. Cujusmodi illa est Johannis: *Si quis diligit me, sermonem meum servabit*: quæ ger-

Probatur ejus γνησιότης & antiqui-

tas.
Joh. 14. 23. Eccli. 2, 18. Eccli. 11, 10. 1. Tim. 6. 9. Luc. 12. 19.

mana est istius ex Ecclesiastico: *Qui diligunt Dominum, conservabunt viam illius.* Confer illud ejusdem: *Si dives fueris, non eris immunis à delicto,* cum hoc Pauli ad Timotheum: *Qui volunt divites fieri, incidunt in tentationem, & in laqueum Diaboli,* similia esse dices. Item hoc Lucæ: *Dicam animæ meæ; Anima, habes multa bona posita in annos plurimos: requiesce, comede, bibe, epulare. Dixit autem illi Deus, Stulte, hac nocte animam*

Eccli. 11, 18, 19.

tuam repetunt à te, quæ autem parasti, cujus erunt? nonne interpretatio est horum Ecclesiastici: *Est qui locupletatur parce agendo, & hæc est pars mercedis illius, in eo quod dicit, Inveni requiem mihi, & nunc manducabo de bonis meis solus; & nescit quod tempus præteriet,*

Matth. 19, 17.

& mors appropinquet, & relinquat omnia aliis, & morietur. Cum dixit Matthæus: *Si vis ad vitam ingredi, serva mandata:* nonne istud Ecclesiastici videtur expressisse: *Si volueris mandata servare, conservabunt te?* Cum dixit Lucas: *Ego vobis dico, facite vobis amicos de mammona iniquitatis, ut cum defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula:* num-

Eccli. 15. 16. Luc. 16. 9.

quid videtur respexisse clausulam hanc Ecclesiastici: *Conclude eleemosynam in corde pauperis, & hæc pro te exorabit ab omni malo?* Prodiit etiam istud Pauli ad Romanos: *An-*

Eccli. 29. 15. Rom. 9. 21.

non habet potestatem figulus luti, ex eadem massa facere, aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam, ex illo Sirachidæ: *Quasi lutum figuli in manu ipsius, plasmare illud & disponere; sic homo in manus illius qui se fecit.*

Eccli. 33. 13.

Quod si aliorum Scriptorum conquiramus testimonia, ex iis quoque Libri hujus vetustatem arguemus: verba quippe hæc Barnabæ ex Epistola Catholica: μὴ γίνου πρὸς μὲν τὸ λαβεῖν ἐκτείνων τὰς χεῖρας, πρὸς δὲ τὸ δοῦναι συσπῶν· hæc ipsa sunt Sirachidæ: *Non sit porrecta manus tua ad accipiendum, & ad dandum collecta.* Extant hæc eadem

Eccli. 4. 36. Clem. Const. Apost. libr. 7. cap. 11.

in Clementis Apostolicis Constitutionibus, in quibus alia plurima reperire licet indidem depromta, & nonnulla quoque in Ignatianis Epistolis.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

VII. Jam vero expedita est argumentorum, quæ ex contraria parte opponi possunt, & parata solutio: istius puta, quod Hieronymi subministrabit auctoritas, Salomonem Libri hujus auctorem esse præcise negantis, cum in Præfatione in libros Salomonis, tum præcipue in Commentariis ad nonum caput Danielis. Nempe ad Libri concinnatorem respexit, qui Sirachides fuit, ac etiam auctor dici potuit; perinde ut Stobæum Eclogarum suarum auctorem merito dicimus, & ut domus opifex censetur is, non qui materiam cædit, aut cæmenta tundit, sed qui hæc aliunde subministrata ordine collocat, & suis quæque locis ad condendam domum disponit; ita sententias à Salomone fere excogitatas, sic tanquam cæmenta ac materiam collegit Jesus Sirachi filius, & in ejus quo utimur operis fabricationem digessit. Qua de caussa, opinor, idem Hieronymus Ecclesiasten interpretans, cum Ecclesiastici testimonio uteretur, Salomonem testem citare se professus est.

Secundum argumentum.

VIII. Ad id autem quod legitur in Prologo ἀνεπιγράφῳ, qui, ut dixi, ex Athanasiana Synopsi descriptus est, Jesum Sirachiden, cujus nomen hic Ecclesiastici titulus præfert: σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, *Sapientia Jesu filii Sirach,* nepotem ipsum esse; respondere possumus, Prologo hunc *eatenus esse credendum, quatenus verum dicit,* quod

Drus. in Eccli. Prol. 2. Epiph. De pond. & mens.

jam olim respondit Johannes Drusius. Pari responsione excipiemus Epiphanium, cujus hæc sunt verba: ἡ τοῦ Ἰησοῦ τοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, ἐκγόνου δὲ τοῦ Ἰησοῦ, τοῦ μὴ πάνυ σοφίαν ἐθελησὰ γράψαντος, ἣν ὁ ἔκγονος αὐτοῦ Ἰησοῦς ἑρμηνεύσας ἑλλησὶ ἔγραψε· *Quæ est Jesu filii Sirach, nepotis Jesu, qui Sapientiam scripsit Ebraice, quam nepos ejus Jesus interpretatus Græce con-*

Joh. Dam. De orth. fid. libr. 4. cap. 18.

scripsit: & Damascenum, qui nec aliter videtur sensisse. Idem nos olim, re minus explorata scripsimus alibi; ut nostra etiam nosmet vineta cædamus: nunc vero Scholiastæ Ebraici libri Ben-Siræ auctoritatem sequimur, qui nepotem Sirachidæ Josephum appellat. Synopseos autem Auctori, aliisque, caussæ fuisse videtur ambigua Libri inscriptio, cur Interpretem nepotem avo cognominem fuisse putarent: cum enim legissent in Libri lemmate: σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ πρόλογος, uti nunc quoque habet Vulgatæ editionis titulus: *In Ecclesiasticum Iesu filii Sirach Prologus,* id ita acceperunt, quasi sensus esset, *Iesu filii Sirach Prologus in Ecclesiasticum:* cum potius id sibi velit, *Prologus in Ecclesiasticum Iesu filii Sirach,* atque ita interpungenda Græca sint, σοφία Ἰησοῦ υἱοῦ Σιρὰχ, tum adjecta στιγμῇ subjici debeat, πρόλογος· Cæterum & Auctor, Synopseos, & Epiphanius, & fere quicunque nepoti, Jesu Sirachidæ nomen fuisse censent, avo tamen Libri lucubrationem ultro concedunt. Addit Prologi hujus ἀνεπιγράφου Scriptor, mortuo Jesu avo, cum ad summam Libri perfectionem aliqua etiamnum curatura desideraretur, id nepotem præstitisse: quod eatenus ab eo factum concedo, quatenus id interpretis fides pati potuit, uti ex vulgato altero Interpretis ipsius Prologo intelligitur. Ex opinione autem falso præcepta, Sirachiden esse nepotem, non avum, sequi necesse fuit hanc alteram, nepotis esse Orationem toti operi subjectam, ut quam Jesu filio Sirach titulus adscribat.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

DE PROPHETIA ISAIÆ.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Isaiæ nomen præfixum gerit. Isaiæ ipsi adscribitur.* II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.*

I. PROPHETIÆ, quæ Isaiæ sibi nomen præscribit, auctorem esse Isaiam ipsum prima fronte Liber indicat: *Visio Isaiæ, filii Amos, quam vidit super Iudam & Ierusalem, in diebus Oziæ, Ioathan, Achaz, & Ezechiæ, regum Iuda.* Vero, inquies, Prophetiam ipsam edidit Isaias, at descripsit alter & Librum lucubravit. Frustra; se enim Libri scriptorem indicat aliis testimoniis compluribus, in quibus eum suum, Patrisque sui apposuisset nomen, multa de se narravit, partim ex tertia persona, partim ex prima: præcipue vero isto, quo vaticinii hujus scriptorem se liquido profitetur: *Nunc ergo ingressus scribe ei super huxum, & in libro diligenter exara illud, & erit in die novissimo in testimonium usque in æternum.* Amosi se filium esse declarat, non ejus qui inter duodecim Prophetas censetur, & עמוס nomen habet, sed alterius, qui אמוץ appellatus est. Id agnovit Hieronymus in primum caput Isaiæ, & in Procœmio Commentariorum in Amos; agnovit & Augustinus libro decimo octavo De civitate Dei: *Isaias filius Amos, sive Propheta, sive quod magis perhibetur, alterius qui non Propheta eodem nomine vocabatur;* agnovit & Cyrillus: ἕτερος ἦν ἀμὼς ὁ ἡσαΐου πατήρ. *Alter erat Amos Isaiæ pater,* nempe a Propheta; agnovit & Procopius: λέγουσι δὲ μὴ τὸν ἕνα τῶν δώδεκα τὸ ἡσαΐου τὸν πατέρα τυγχάνειν. ἐκεῖνος γὰρ ἀμὼς ψιλῶς λέγεται, καὶ ἁρμωδεῖται, λόγος σκληρός· ὁ δὲ τοῦ ἡσαΐου, δασοῦται, καὶ σημαίνει τελείωσιν, καὶ δύναμιν, καὶ ἰσχύν. *Aiunt Isaiæ patrem non esse unum e Duodecim. Is enim Amos tenuiter pronuntiatur, & exponitur, Sermo durus. At pater Isaiæ aspiratur, & significat perfectionem, & potentiam, & robur.* In quo falsa ratione quod verum erat probare conatus est Procopius. Nam ע, nomini Amosi unius e Duodecim præfixa, validissima est Ebraicarum omnium aspirationum; tenuissima vero est א, quæ præfixa est nomini patris Isaiæ. Cæterum hæc eo notantur à me, ut appareat Clementis Alexandrini error, qui hæc scripsit: προφητεύουσι δὲ ἐπ' ὀζίου, ἀμὼς, καὶ ἡσαΐας ὁ υἱὸς αὐτοῦ. *Sub Ozia autem vaticinantur Amos, & filius ejus Isaias:* & Pseudo-Epiphanii, qui in libro De vitis Prophetarum eamdem sententiam prodidit. Unde natam opinor Rabbinorum quorumdam opinionem, quos existimasse ait R. David Ganz, Amosum Isaiæ patrem Prophetam fuisse. Idem incauto homini persuadere ista possent, quæ habentur apud Isaiam Hieronymianæ editionis: Ezechias *misit Eliacim ad Isaiam, filium Amos Prophetæ.* Item: *Intravit ad eum Isaias, filius Amos Prophetæ.* Ubi Hieronymus: *Hic quia ipse de se Esaias scribebat historiam, non se appellavit Prophetam, sed filium Prophetæ.* Quod miror excidisse viro vetustas interpretationes explorare solito: nam utrobique Ebraica habent: אל ישעיהו בן אמוץ הנביא. Septuaginta: πρὸς ἡσαΐαν υἱὸν ἀμὼς τὸν προφήτην, & capite sequenti: ἡσαΐας υἱὸς ἀμὼς ὁ προφήτης· Vulgata: *Ad Isaiam, filium Amos, Prophetam.* Item: *Isaias, filius Amos, Propheta.* Similiter Cyrillus & Procopius, Isaiæ interpretes. Fuit Isaias de tribu Juda, vir apprime nobilis, & si R. Isaaco Abrabanieli fides est, regia stirpe ortus; ut pote Amosi, Azariæ regis fratre natus. Disertus & elegans, quod ipsius Liber indicat. Sub regibus Juda quatuor, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia vaticinatum se declarat: & quid sub unoquoque seorsum sit vaticinatus, adnotat suis locis. Floruit Hierosolymis & in Judæa, ubi & uxorem duxit, vatem & ipsam. Duos suscepisse filios Iasub & Emmanuelem ex perversa septimi capitis interpretatione prisci Judæi tradiderunt: sed & filiam quoque, ut quem socerum fuisse dicant Manassis Judæorum Regis, à quo demum per summam crudelitatem serra lignea dissectum eum ferunt, quod ipsius impietatem, optimatiumque corruptos mores libero ore carperet. Quam majorum suorum sævitiam excusare conantes Judæi, hanc ipsi inflictam pœnam commenti sunt, quod Dominum Sabaoth oculis suis vidisse se prædicasset, cum Dei terga tantum Moses vidisset. Ad Isaiæ supplicium refertur istud ex Epistola ad Ebræos: ἐπρίσθησαν· *Serra secti sunt.* Sepultus demum est sub quercu Rogel, juxta Regum sepulcra. Præter hunc, quem habemus, vaticiniorum Librum, alia ab ipso scripta esse constat ex Paralipomenis, ubi res gestas Oziæ regis literis prodidisse narratur, neque in eo qui extat Libro uspiam comparent. Opera vero Isaiæ nomine fal-

Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Isaiæ nomen præfixum gerit. Isaiæ ipsi adscribitur. Isa. 30. 8.

August. De civ. Dei, libr. 18. cap. 27.
Cyrill. Præf. Expos. in Amos.
Procop. in Isa. 1. 1.

Clem. Alex. Strom. 1.

Epiph. De vit. Proph. in Amos.

Isa. 37. 2.
Isa. 38. 1.

Cyrill. Præf. in Amos.
Procop. in Isa. 37. 2. & 38. 1.
R. Abrab. Præf. in Isa.

Isa. 6. 5.

Ebr. 11. 37.
2. Par. 26. 22.

Origen. in Matth. 23. & Epist. ad Afric. Epiph. Hær. Archontic. cap. 2. & Hær. Hieracit. cap. 5. Hier. in Is. 64.

so inscripta, quale fuit illud Isaiæ Apocryphum, Origeni sæpe commemoratum; & Anabaticus Isaiæ, cujus meminerunt Epiphanius, & Hieronymus; sive duo hæc idem fuerunt opus, sive duplex; & libellum quemdam suppositium, sub Visionis Isaiæ titulo typis editum, ab hac dissertatione removemus. Eam vero R. Mosis Kimchi sententiam, quæ Judæis quibusdam præeuntibus librum Proverbiorum, Ecclesiasten, & Canticum Canticorum Isaiæ tribuit, satis supra discussimus.

Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.

II. Jam vero Libri hujus γνησιότητα & antiquitatem per consequentium ætatum testimonia more nostro adstruere perfacile est. Nam primum Michæas, qui Isaiæ fere æqualis fuit, ex ipsius Prophetia clausulam hanc integram, nec interpolatam ad se transtulit: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes: & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob; & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, & arguet populos multos, & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.* Id observatum est Origeni in Epistola ad Africanum, falso censentem nullum e Prophetis vetustiorum Prophetarum sententias usurpasse; quasi indignum hoc esset veritatis præconibus. Nahum quoque adversus Sennacheribum vaticinans cum dixit: *Infirmatus est Basan, & Carmelus, & flos Libani elanguit:* ad ista Isaiæ videtur attendisse, quæ de Sennacheribi itidem & Assyriorum expeditione protulit: *Luxit & elanguit terra, confusus est Libanus, & obsorduit, & factus est Saron sicut desertum, & concussa est Basan, & Carmelus.* Hoc autem vaticinium edidit Isaias sub Achazo, suum Nahumus sub Ezechia, ut suo loco probabimus. Jeremias quoque, centum circiter & quinquaginta annis Isaia recentior, multa ex eo in suum vaticinium depromsit: cujusmodi illud est: *Omne enim caput calvitium, & omnis barba rasa erit: in cunctis manibus colligatio, & super omne dorsum cilicium. Super omnia tecta Moab, & in plateis ejus omnis planctus: quoniam contrivi Moab, sicut vas inutile, ait Dominus:* quibus manifesto exprimitur illud Isaiæ: *Moab ululavit: in cunctis capitibus ejus calvitium, & omnis barba radetur. In triviis ejus accincti sunt sacco: super tecta ejus, & in plateis ejus omnis ululatus descendit in fletum.* Ait Jeremias: *Qui fugerit à facie pavoris, cadet in foveam; & qui conscenderit de fovea, capietur laqueo:* scripserat ante Isaias: *Qui fugerit à voce formidinis, cadet in foveam; & qui se explicaverit de fovea, tenebitur laqueo.* Est apud Jeremiam: *Confusus est Bel, victus est Merodach, confusa sunt sculptilia ejus, superata sunt idola eorum:* est apud Isaiam: *Confractus est Bel, contritus est Nabo; facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem.* Isaiæ præterea tricesimum septimum caput, cum sequentis initio; totum item tricesimum nonum, in quarti Regum libri decimo nono ac vicesimo capite descripta sunt, idque ἀυτολεξεὶ, ut non sententias modo, sed verba etiam illinc istuc transiisse liquidum sit. Apertissime vero Paralipomenon Auctor: *Reliqua autem sermonum Ezechiæ, & misericordiarum ejus, scripta sunt in Visione Isaiæ, filii Amos, Prophetæ.* Vere: nam gestis Ezechiæ narrandis tricesimum sextum Isaiæ caput, cum sequentibus tribus consecratur. Narrat Josephus Cyrum Persarum Regem pellectis iis quæ de se Isaias ducentis circiter ante annis prædixerat, cum se certo Dei Israëlitarum consilio, restituendis in integrum Ebræis, reparandæque Hierosolymæ, & Templo reficiendo destinatum intellexisset, ad id opere præstandum adjecisse animum, & reipsa complevisse.

Nah. 1. 4. Isa. 33. 9. Jerem. 48. 37, 38. Isa. 15. 2. Jer. 48. 44. Isa. 24. 18. Jer. 50. 2. Isa. 46. 1. 2. Par. 32. 32. Joseph. Antiq. lior. 11. cap. 1.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

III. At quædam dissolvenda veniunt argumenta, quibus oppugnatur iste Liber. Primum à sexti capitis initio exorsum esse Prophetam vaticinium suum quidam volunt, idcirco quod propter oris sui impuritatem ad id tempus tacuisse se ait: tum subjicit: *Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, & quis ibit nobis? Et dixi, Ecce ego, mitte me. Et dixit, Vade.* Quæ si recte colliguntur, sequitur vel perversum esse Libri hujus ordinem, & priora quinque capita loco suo fuisse mota, vel adventitia esse & supposita. Quæ tamen non ita sunt: nec enim id sibi vult Propheta, se ad hanc diem penitus obmutuisse, & sibi tum primum vaticinandi munus à Deo fuisse impositum; sed de hoc tantum viso se diutius quam deceret tacuisse, ejusque vulgandi mandatum à Deo accepisse. Multis enim vaticiniis Prophetarum libri constant, multis visis à se ita disjunctis & secretis, ut nequaquam temere permiscenda sint, & quæ unius sunt, ad aliud minime sint flectenda. Rem confirmabimus exemplo. Leguntur ista tricesimo tertio capite Ezechielis: *Et factum est in duodecimo anno, in decimo mense, in quinta mensis transmigrationis nostræ, venit ad me qui fugerat de Jerusalem, dicens, Vastata est civitas. Manus autem Domini facta fuerat ad me vespere, antequam veniret qui fugerat, aperuitque os meum, donec veniret ad me mane, & aperto ore meo non silui amplius.* Quis hinc colliget vaticiniorum Ezechielis hoc esse initium, nec ipsum

Isa. 6. 8. Ezech. 33. 21, 22.

antea ſuum os reſeraſſe? Nempe pertinet ſilentium illud Iſaiæ ad id tempus, quo animo ejus hoc viſum objectum eſt, neque ad alia priora eſt detorquendum. Huc adde aliam eſſe loci hujus ſententiam apud Septuaginta Interpretes, ut ab Hieronymo quoque obſervatum eſt, qui ſic illud reddunt: *ὦ τάλας ἐγὼ, ὅτι κατανύγμαι. O miſer ego, quia dolore punctus ſum!* Jonathan ben Uziel: *Væ mihi, quia peccavi!* Syrus: *Væ mihi, obſtupui!* Arabs: *Audax ſum!* Recentiores Interpretes, Vatablus, & Forerius, נדמיתי, exponunt, *Ilicet, perii, actum eſt de me.* Porro cum viſa, quæ toto opere narrantur, ſub quatuor Judæ regibus, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia, oblata ſibi fuiſſe ſcribat Iſaias; quæ autem ſexto referuntur capite, ad annum eum pertineant, quo deceſſit Ozias, & à multis credantur poſt Oziæ interitum ſub Joathane eveniſſe; ſequentia vero ad triceſimum uſque & ſeptimum caput ſub Achazo contigerint, & reliqua demum ad Ezechiæ tempora referantur, ſequitur quinque priora capita in Oziæ regnum eſſe conferenda. Iis autem generales quædam continentur præceptiones, monitiones, caſtigationes, ac minæ, quibus refractarios ac contumaces populariorum ſuorum animos ad Dei obſequium ſubigere ſtudebat: verum ne ſic quidem edomita eorum pervicacia, graviora denuntiavit. Nec mirum ſane aut novum videri debet, Iſaiam prioribus hiſce capitibus excidium genti ſuæ fuiſſe interminatum, quod Ozia regnante non contigit: nec enim temporis ordini ſemper congruit ratio vaticiniorum, in quibus *ὕστερον πρότερον* ſæpe occurrit.

Hier. in Iſa. 6. 5.

IV. Cum in libro Proverbiorum Thalmudiſtæ legiſſent, partem aliquam libri illius ab Ezechiæ regis famulis collectam fuiſſe; inter quos operam quoque ſuam ad id contuliſſe Iſaiam ſupra conjectavimus; ipſi contra Iſaiæ vaticinationes ab iiſdem Ezechiæ familiaribus & neceſſariis, ipſoque adeo Ezechia ſcriptas fuiſſe cenſuerunt, ut eſt in Baba bathra. Nec enim aliud opinionis hujus argumentum reperio, quam hoc dictum libri Proverbiorum. Quaſi vero vel Ezechias, vel Ezechiæ familiares divino omnes impulſi fuerint inſtinctu, & vaticinia fundere potuerint: quo ſtolido commento quantum hominibus iſtis gloriæ addunt & decoris Thalmudiſtæ, tantum de Libri hujus exiſtimatione decerpunt, vaticinii dignitatem atque oraculi vim ipſi detrahentes. Ita religioſi illi ſacrorum Voluminum cuſtodes, quibus *credita ſunt eloquia Dei*, quique in apices & literulas ſtudioſe inquirunt, librorum ipſorum fidem honorem ac commendationem temere labefactant. *Secundum argumentum.* Prov. 25. 1. Rom. 3. 2.

V. Rurſum hic in ſcenam prodit Philoſophus Theologo-Politicus, atque Libri hujus auctoritatem elevat hoc argumento, quod non is ipſe ſit Liber, in quem vaticinia ſua conjecit Iſaias, ſed tantum compilatio fragmentorum Libri hujus, quæ ut fors tulit, hinc inde collecta, potiſſimum vero ex Chronicis regum Juda & Iſraël, & in hoc quod habemus volumen compacta ſunt. Atque id vult adverſus reliquos Prophetarum libros valere. Rationes cur ita ſentiat has habet, quod diſturbato ordine ac perverſo digeſtæ ſint Iſaiæ Prophetiæ, nec eam tueantur ſeriem, qua primum ab Auctore diſpoſitæ inter ſe ac collocatæ ſunt; quod res geſtas Oziæ ſit literis perſecutus, ut adductum ſupra ex Paralipomenis comma indicat; ſub eoque etiam ſit vaticinatus, ut apparet ex initio libri Iſaiæ qui nunc extat; cum tamen nec acta Oziæ referat idem ille Liber, nec ulla habeat vaticinia quæ ſub Ozia edita fuiſſe conſtet; quod certum ſit præterea, ex Rabbinorum ſententia, ſub Manaſſe quoque Iſaiam vaticinia ediditſe, quorum in ipſius Libro reperire liceat omnino nullum. Verum hæc facile diſſolvimus: nam quod ex confuſo in hoc Libro prædictionum ordine cauſſam reperiſſe putat, quamobrem eum Iſaiæ eripiat; imo vero, vel inde maxime apparet non eſſe id humanæ mentis opus, res conſerte contexteque explicantis, & rationum cohærentiam ſequentis, ſed afflatu potius cæleſti inſtinctæ & agitatæ, ac res futuras per interciſa & ſalebroſa pandentis oracula, quorum obſcuritas per ipſos demum eventus rerum erat illuſtranda. Negamus præterea Oziæ hiſtoriam inter vaticinia ſua Iſaiam deſcripſiſſe, ſed peculiare opus fuiſſe cenſemus, temporum demum injuria deperditum. Supra enim auctoritate libri Paralipomenon, & Theodoreti teſtimonio adducti docuimus, Prophetas, præter vaticiniorum ſuorum editionem, hiſtorias ſæpe temporum ſuorum peculiari opera literis commendaſſe. Nec fatemur vero, quæcunque prædixit Iſaias, fuiſſe relata in literas: ac proinde ſi qua ſub Manaſſe præſignificavit, fruſtra in hoc Libro requiri putamus; cum præſertim titulus ipſe oſtendat hoc tantum opere contineri vaticinia ſub quatuor regibus, Ozia, Joathane, Achazo, & Ezechia edita. Nam quod attinet ad prædictiones, quæ in Oziæ tempora conveniunt, jam ſupra oſtendimus eas quinque prioribus capitibus deſcriptas videri. *Tertium argumentum.* 2. Par. 26. 22. 1. Par. 29. 29. 2. Par. 20. 34. Theodoret. Præf. in libr. Reg.

De Prophetia Jeremiæ.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerit. Jeremiæ ipsi adscribitur Libri compositio, Barucho vero descriptio.* II. *Variæ Jeremianorum vaticiniorum partes variis temporibus sunt elaboratæ;* III. *nec juxta temporum ordinem inter se sunt dispositæ.* IV. *Recensentur Jeremiæ scriptiones quæ supersunt.* V. *Probatur Prophetiæ Jeremiæ γνησιότης & antiquitas.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum.* VIII. *Tertium argumentum.*

Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerit. Jeremiæ ipsi adscribitur Libri compositio, Barucho vero descriptio.

I. VATICINIORUM nomine suo inscriptorum auctorem se, cum ipso initio, tum etiam passim profitetur Jeremias: *Verba Jeremiæ*, inquit, *filii Helciæ, de Sacerdotibus, qui fuerunt in Anathoth, in terra Benjamin.* Tum paulopost sic ipse de se non semel disserit αὐτοφωσκόπως, *Et factum est verbum Domini ad me.* Rursum: *Et misit Dominus manum suam, & tetigit os meum.* Quibus vero temporibus singula sibi à Deo, à se vero Judæis, aliisque gentibus edita sint oracula, suis signavit locis: unde cognoscitur eum pene puerum, anno primum Josiæ decimo tertio vaticinia sua auspicatum, regnantibus deinde Joachazo, Joakimo, Jechonia, & Sedecia, per annorum circiter quadraginta decursum, ad Urbis usque excidium, quod Sedeciæ undecimo contigit, Dei mandata ac futura mala in Judæ ac Benjamini tribubus, populo denuntiasse: Godolia deinde, qui Sedeciæ fuerat suffectus, ab Ismaële interfecto, ipsum Jeremiam cum Barucho, à Johanano filio Caree, in Ægyptum fuisse abductum, & novis vaticiniis Judæos illic degentes, Ægyptum, aliasque gentes conterruisse. Quo factum esse ferunt, ut concitatis adversum se hominibus nefariis, populoribus suis, quos crebris objurgationibus incessebat, lapidibus demum Taphnis oppressus sit; quo pertinere creditur istud ex Epistola ad Ebræos, ἐλιθάσθησαν, *lapidibus cæsi sunt*: vel juxta Gregentium, jaculis in cœno sit confixus. Verum cum ejus obitus non aperte in Scriptura sit expressus, superesse eum ad hanc diem in vivis, & cum Elia supremis mundi temporibus appariturum fore plerique Patres arbitrati sunt. Quidam ex Ebræis, in patriam ex Ægypto cum Barucho remeasse asseverarunt. Mirari porro subit, cur scripserit Abrabaniel Jeremiam cum Jechonia in Babyloniam fuisse deportatum, atque illic diem suum obiisse; Abulfaragius vero, inventam in Ægypto ejus urnam Alexandrum deportasse Alexandriam, ibique esse sepultum. Quæ inter Rabbinorum deliria & Arabum nugas amandamus. Porro non voce solum prolata hæc à se vaticinia, sed in literas etiam Dei jussu à se fuisse relata non semel docet: velut vicesimo-quinto capite, cum ait: *Et adducam super terram illam omnia verba mea, quæ locutus sum contra eam; omne quod scriptum est in Libro isto, quæcunque prophetavit Jeremias adversum omnes gentes.* Item alibi: *Et hæc sunt verba Libri, quem misit Jeremias Propheta de Jerusalem ad reliquias seniorum transmigrationis.* Et tricesimo capite: *Hoc verbum quod factum est ad Ieremiam à Domino dicens: Hæc dicit Dominus Deus Israël dicens: Scribe tibi omnia verba quæ locutus sum ad te, in Libro.* Tum ad calcem vaticiniorum suorum: *Et scripsit Ieremias omne malum quod venturum erat super Babylonem in Libro uno; omnia verba hæc quæ scripta sunt contra Babylonem.* Ad ea autem describenda usum eum opera Baruchi, filii Neriæ, hæc indicant è quadragesimo quinto capite: *Verbum quod locutus est Ieremias Propheta ad Baruch, filium Neriæ, cum scripsisset verba hæc in Libro ex ore Jeremiæ.* Clariora etiam isthæc e tricesimo sexto capite: *Factum est verbum hoc ad Ieremiam à Domino dicens: Tolle volumen Libri, & scribes in eo omnia verba, quæ locutus sum tibi adversum Israël, & Iudam, & adversum omnes gentes, à die qua locutus sum ad te, ex diebus Iosiæ, usque ad diem hanc. Vocavit ergo Ieremias Baruch, filium Neriæ, & scripsit Baruch ex ore Ieremiæ omnes sermones Domini, quos locutus est ad eum, in volumine Libri.* Deinde: *Ieremias autem tulit volumen aliud, & dedit illud Baruch, filio Neriæ, scribæ, qui scripsit in eo ex ore Ieremiæ omnes sermones Libri, quem combusserat Ioakim rex Iuda igni, & insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant.*

Jer. 1. 1, 5, 7, 9.

Ebr. 11. 37. Gregent. Disput. cum Herbano Jud.

R. Is. Abrab. in Ezech. 1. Abulfar. Hist. Orient. Dyn. 3.

Jerem. 25. 13.

Jer. 29. 1.

Jer 30. 1.

Jer. 51. 60.

Jer. 45. 1.

Jer. 36. 1, 2, 4.

Jer. 36. 32.

Variæ Jeremianorum vaticiniorum partes variis

II. Ex his cognoscitur duplicem primum fuisse vaticiniorum Jeremiæ descriptionem; priorem oracula universa à Deo Jeremiæ edita ad Joakimi usque tempora complexam, alteram vero longe ampliorem, majori nempe verborum ornatu ac pondere elaboratam, & novis prædictionibus adauctam, graviorumque pœnarum comminationibus

tionibus, quibus ulciscendum Deus decreverat recens illud Joakimi regis facinus, cum priorem vaticiniorum Jeremiæ libellum discidit, & concremavit. His ergo necesse est multo post subjecta fuisse vaticinia hæc, quæ Jeremiæ revelata sunt Sedeciæ temporibus. Atque hæ duæ partes prius videntur totam Jeremianarum prædictionum complexionem constituisse. Manifeste id ostendit ipsum Libri Proœmium: *Verba Jeremiæ: quod factum est verbum Domini ad eum in diebus Iosiæ, filii Amon, regis Iuda, in tertio decimo anno regni ejus. Et factum est in diebus Ioakim, filii Iosia, regis Iuda, usque ad transmigrationem Ierusalem, in mense quinto.* Postea vero subnexa sunt ea quæ gessit & prænuntiavit Jeremias post ultimam Hierosolymorum cladem, & Sedeciæ deportationem, quoad ipse cum Barucho in Ægyptum abductus est. Reliqua in Ægypto literis tradita sunt, & hac quinquagesimi primi capitis clausula terminantur: *Hucusque verba Jeremiæ.* Quæcunque vero adversus Babylonem quinquagesimo capite ac sequenti mala denuntiantur, eadem videntur in eo extitisse libro, quem per Saraiam Babylonem deferri, illicque prælegi, ac deinde in Euphratem projici jussit. Postremum caput e duobus postremis quarti libri Regum totum fere depromtum est: quo partim ea narrantur, quæ jam supra narraverat Jeremias, partim quæ post ejus obitum evenerunt: velut obitus ipse Jechoniæ. Splendide itaque halucinabitur, quisquis caput illud Jeremiani partem esse operis censuerit, uti supra adnotavi, cum de libris Regum disserem. Minime vero dubium mihi est, quin Voluminum sacrorum concinnator Esdras hoc caput à se compositum, & è libris Regum à se, ut nobis verisimile fit, elaboratis, magna ex parte decerptum illuc adtexuerit, ut esset argumentum sequentium Jeremiæ Threnorum. Atque id propius ad verum videtur accedere, quam, quod opinatus est Sixtus Senensis, à Barucho postremum id caput fuisse adjectum: nec enim credibile est eadem illic iterasse ipsum de Sedeciæ infortuniis, quæ paulo superius Jeremia dictante retulerat.

temporibus sunt elaborata.

Sixt. Sen. Bibl. libr. 1.

III. Minime vero temporum ordini capitum series respondet, magnaque rerum inest confusio; id quod observatum est ab Origene in Epistola ad Africanum, & ab Hieronymo. Nam quæ postrema sunt, Joakimo regnante sunt prædicta, atque alia itidem nonnulla, huc & illuc sparsa; quibus inserta alia sunt, Sedeciæ temporibus edita; quædam etiam post ejus deportationem; sive hoc ordine disposita in Baruchi adversariis, eo defuncto reperta sint, cum morte fortasse oppressus ea nondum digessisset; sive casu deinde, aut librariorum incuria confusa ea sint; sive denique temporum rationem insuperhabuerit Baruchus, & certis aliquibus de caussis alium ordinem secutus sit; quod non temere credi potest. Nam cum quadraginta quatuor prioribus capitibus Judaicas res exposuisset, sequens ad Baruchum pertinet, reliqua ad extraneas gentes. Conjectura nostra nititur verbis Hieronymi, qui de Jeremiæ Prophetia sic præfatur: *Præterea ordinem visionum, qui apud Græcos & Latinos omnino confusus est, ad pristinam fidem correximus.* Ergo Hieronymi interpretatio, quam hodie terimus, ad pristinam fidem correcta est, pristinumque ordinem sequitur: neque est cur Critici novitii in restituendo hoc ordine desudent; quasi Barucho & Esdra sapientiores esse velint. Confusio autem interpretationi Septuaginta Senum adhæsit, nec ab Hieronymo emendata est. Generatim vero observare licet, res à Prophetis nullo servato ordine, sed sparsim ac confuse fere esse narratas. Nempe sic decuit viros, non rationis humanæ dictata sequentes, & seriem rerum cogitate texentes, sed divino impulsos motu ac de cœlo afflatos, & sacro, si ita loqui fas est, furore correptos. Legimus apud Auctorem libri De vita & morte Prophetarum, qui Dorotheo tribuitur, omnes Prophetas, præter Davidem & Danielem, vaticinia sua non ipsos commendasse literis, sed Scribas, qui in Templo erant, ea quotis quibusque diebus ex vaticinantium ore excepisse: quæ cum alia, aliaque essent, & prout cælestis se dabat ille spiritus, dissipato & indigesto ordine funderentur, ita à Scribis in libros fuisse relata. Hæc partim vera esse, partim aliter se habuisse puto: plures enim quam quos notat Pseudo-Dorotheus, suas ipsos prædictiones ad posteritatis memoriam arbitror descripsisse; nec omnium, qui hanc aliis reliquerunt curam, prophetias à Scribis illis fuisse scripto consignatas.

nec juxta temporum ordinem inter se sunt disposita.

Hier. Præf. in Jerem.

IV. At præter hoc Jeremianorum vaticiniorum opus, & Threnos, de quibus proxime acturi sumus, alia pleraque Jeremias scripsisse fertur. Nam & libros Regum fœtum ipsius esse sciscunt Thalmudistæ; quæ à nobis supra improbata est opinio: & ipsius nomen præferunt Psalmus sexagesimus quartus, & centesimus tricesimus sextus: & ejus Epistolâ ad captivos in Babyloniam abducendos constat sextum Baruchi caput, de qua mox disputabimus. Hæc autem Epistola, cum Threnis & Prophetia Jeremiæ, unicum efficiebat librum, uti tradunt Origenes apud Eusebium, & Hilarius. Denique ex eo libro, quo calamitates Babyloniis eventuras prædicebat,

Recensentur Jeremiæ scriptiones quæ supersunt.

Thalm. Bab. bathr. cap. 1.

Euseb. Hist. libr. 6. cap. 25.

quemque per Saraiam Babylonem deferri, & in Euphratem mergi curavit, depromta videntur Jeremiæ vaticiniorum capita duo, quinquagesimum cum sequenti. Reliquas Jeremiæ scriptiones accurate percenset Sixtus Senensis; quæ quoniam intercederunt, neque ad institutum pertinent opus, eas prætermittemus.

Sixt. Sen. Bibl. libr. 2.

Probatur Prophetia Jeremiæ γνησιότης & antiquitas.

V. Cæterum Jeremiani vaticinii γνησιότητα & antiquitatem præclara ac manifesta proximarum & porro consequentium ætatum testimonia confirmant. Nam primum Threni ipsi eas habent locutiones, quas ex eadem origine venisse, unde & ipsum prædictionum opus, haud dubium est. Tale est istud Threnorum comma: *Plorans ploravit in nocte, & lacrymæ ejus in maxillis ejus:* quod hujus e Prophetia germanum est: *Plorans plorabit, & deducet oculus meus lacrymam, quia captus est grex Domini.* Ista quoque e Threnorum secundo: *Deduc quasi torrentem lacrymas per diem & noctem, non des requiem tibi, neque taceat pupilla oculi tui:* paria sunt istis: *Deducant oculi mei lacrymam per noctem & diem, & non taceant.* Baruch, Jeremiæ scriba ac familiaris, totas ex ejus scriptionibus sententias libello suo inseruit. Nam quod ait secundo capite: *Quod si non audieritis vocem Domini Dei vestri, operari regi Babyloniæ, defectionem vestram faciam de civitatibus Juda, & à foris Jerusalem, & auferam à vobis vocem jucunditatis, & vocem gaudii, & vocem sponsi, & vocem sponsæ, & erit omnis terra sine vestigio ab inhabitantibus eam:* id liquido expressum est ex istis Jeremiæ: *Perdamque ex eis vocem gaudii, & vocem lætitiæ, vocem sponsi, & vocem sponsæ, vocem molæ, & lumen lucernæ: & erit universa terra hæc in solitudinem & in stuporem, & servient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annos:* quibus similia reperies capite Jeremiæ septimo. Hanc autem locutionem ex Osea sumsisse Jeremiam infra ostendam. Subjicit Baruch: *Ut transferrentur ossa regum nostrorum, & ossa patrum nostrorum de loco suo: & ecce projecta sunt in calore Solis, & in gelu noctis:* quippe scripserat Jeremias: *In illo tempore ait Dominus: Ejicient ossa regum Juda, & ossa principum ejus, & ossa Sacerdotum, & ossa Prophetarum, & ossa eorum qui habitaverunt Jerusalem, de sepulcris suis, & expandent ea ad Solem & Lunam.* Nec multo post hæc scribit Baruch: *Et statuam illis testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum:* ut istis Jeremiæ accineret: *Feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum:* deinde: *Ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Alio loco sic Baruch: *Adduxit enim super illos gentem de longinquo, gentem improbam & alterius linguæ:* præiverat Jeremias cum diceret: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo domus Israël, ait Dominus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquetur.* Plurima indidem ab Ezechiele hausta reperire licet: puta hæc e decimo octavo capite: *Quid est quod inter vos parabolam vertitis in proverbium istud in terra Israël, dicentes: Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupescunt? Vivo ego, dicit Dominus, si erit ultra vobis parabola hæc in proverbium in Israël. Ecce omnes animæ meæ sunt: ut anima patris, ita & anima filii mea est: anima quæ peccaverit, ipsa morietur:* ad istud exemplar videntur excusa: *In diebus illis non dicent ultra: Patres comederunt uvam acerbam, & dentes filiorum obstupuerunt; sed unusquisque in iniquitate sua morietur: omnis homo, qui comederit uvam acerbam, obstupescent dentes ejus.* Totum illud Ezechielis comma, quo pastores Israëlis incessit tricesimo quarto capite, plane similia sunt eorum quæ Jeremias capite vicesimo tertio in eamdem sententiam disseruit. Omnem vero repugnandi ansam præcidit Daniel cum ait: *Ego Daniel intellexi in libris numerum annorum, de quo factus est sermo Domini ad Jeremiam Prophetam, ut complerentur desolationis Jerusalem septuaginta anni.* Nec aliter Auctor Paralipomenon: *Ut compleretur sermo Domini ex ore Jeremiæ, & celebraret terra sabbatha sua: cunctis enim diebus desolationis egit Sabbathum, usque dum complerentur septuaginta anni. Anno autem primo Cyri regis Persarum ad explendum sermonem Domini, quem locutus fuerat per os Jeremiæ, suscitavit Dominus spiritum Cyri regis Persarum.* Eadem repetuntur initio libri Esdræ. Atqui ea significantur, quæ extant capite vicesimo nono Jeremiæ: *Hæc dicit Dominus: Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum:* & quæ vicesimo quinto capite: *Et erit universa terra hæc in solitudinem & in stuporem, & servient omnes gentes istæ Regi Babylonis septuaginta annis: cumque impleti fuerint septuaginta anni, visitabo super Regem Babylonis.* Neque vero nobis prætermittendum videtur illud Zachariæ: *Hæc dicit Dominus exercituum: Convertimini de viis vestris malis, & de cogitationibus vestris pessimis:* quod manavit ex his Jeremiæ: *Hæc dicit Dominus: Ecce ego fingo contra vos malum, & cogito contra vos cogitationem. Revertatur unusquisque à via sua mala, & dirigite vias vestras, & studia vestra. Qui dixerunt, Desperavimus, post cogitationes enim nostras ibimus.* Item alibi: *Misi ad vos omnes servos meos, consurgens diluculo, mittensque, & dicens: Convertimini unusquisque à via sua pessima, & bona facite studia vestra; & nolite sequi Deos alienos, & non inclinastis aurem vestram, neque audistis me.*

Thr. 1. 2. Jer. 13. 17. Thr. 2. 18. Jer. 14. 17. Bar. 2. 22. 23. Jer. 25. 10. Jer. 7. 34. Jer. 8. 1, 2. Bar. 2. 35. Jer. 31. 31, 32. Bar. 4. 15. Jer. 5. 15. Ezech. 18. 2, 3, 4. Jer. 31. 29, 30. Dan. 9. 2. 2. Par. 36. 20, 21. Jerem. 29. 10. Jerem. 25. 11, 12. Zach. 1. 4. Jer. 18. 11, 12. Jer. 35. 15.

Confer & istud Zachariæ: *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem*, cum isto Jeremiæ: *Suscitabo David germen justum*; utrobique vocem צמח reperies, quam Interpretes varie reddiderunt: eamdem porro prædictionibus istis sententiam inesse fatebere. Alibi Zacharias: *Et revertetur omnis terra usque ad desertum de colle Remmon ad Austrum Ierusalem, & exaltabitur, & habitabit in loco suo, à porta Benjamin usque ad locum portæ prioris, & usque ad portam angulorum; & à turre Hananel, usque ad torcularia Regis:* quæ subministrarunt ista Jeremiæ: *Ædificabitur civitas Domino, à turre Hananeel, usque ad portam anguli; & exibit ultra norma mensuræ in conspectu ejus super collem Gareb, & circuibit Goatha, & omnem vallem cadaverum, & cineris, & universam regionem mortis usque ad torrentem Cedron, & usque ad angulum portæ equorum orientalis. Sanctum Domini non destruetur, & non evelletur ultra in perpetuum.* Cum ergo Jeremiæ vestigia tam studiose legisse Zachariam observassent Judæi, vulgari sermone dicebant Jeremiæ spiritum in Zachariam transisse. Cum ea scriberet Sirachides: *Incenderunt electam sanctitatis civitatem, & desertas fecerunt vias ipsius in manu Ieremiæ: nam male tractaverunt illum, qui à ventre matris consecratus est Propheta, evertere, & perdere, & iterum ædificare, & renovare:* respiciebat procul dubio ad ista Jeremiæ: *Ecce constitui te hodie super gentes, & super regna, ut evellas, & destruas, & dispердas, & dissipes, & ædifices, & plantes.* Nec leve vetustatis argumentum capi potest ex mensibus, quos numeris suis Jeremias designavit, cum post captivitatem Babylonicam nominibus Chaldaicis eos fere Judæi signare consueverint.

Zach. 3. 8. Jer. 23. 5. Zach. 14. 10. Jer. 31. 38, & seq. Eccli. 49. 8, 9. Jer. 1. 10.

Quinetiam in Ethnicos sparsa est Jeremianarum prædictionum fama, easque & ipsum Jeremiam præconio insigni prosecutus est Alexander Polyhistor, qui Ptolemæi Lathyri temporibus vixit. Extat illud apud Eusebium libro nono Præparationis Evangelicæ; quod tamen si propius inspexerimus, ea illic de Jeremia referri deprehendemus, quæ in ipsius prædictionibus nuspiam occurrunt: ait enim Jeremiam impendentes clades, & mox futurum exilium ac servitutem denuntiasse Judæis, ac propterea flammis eum à Jechonia rege esse destinatum; captum demum à Nabuchodonosore Jechoniam ipsum, & Babylonem deportatum, cum universa Templi gaza, præter Arcam fœderis, & inclusas in ea Tabulas Legis. Quæ cum in Prophetia Jeremiæ non extent, videntur depromta ex ejus Descriptionibus, quæ Chaldæis Hierosolymam diripientibus, Arcam cum Tabernaculo & Altari incensi, in speluncam montis Nebo à Jeremia fuisse illatam & occultam docebant, uti testatur secundus liber Machabæorum. Ad ætatem autem Iasonis Cyrenæi, cujus historia in epitomen contracta Machabaico eodem secundo continetur, proxime accessit Alexandri Polyhistoris ætas, adeo ut ab hoc quoque legi potuerint Jeremiæ ἀπογραφαί.

2. Mach. 2. 1.

VI. At non Philosophi Theologo-Politici cavillationes effugit iste Liber, sed ex confuso ac perturbato, quem notavimus, temporum ordine, & ex ea quam in diversis rerum earumdem narrationibus inesse putat discrepantia ac repugnantia, criminandi ejus sumit argumentum. Hæc autem inde evenisse censet, quod ex diversis Historicis collectus sit & decerptus. Quæ tamen aliis plerisque ex caussis oboriri potuisse manifestum est. Nam quod ad temporum perturbationem spectat, id jam supra à me ostensum est. Rerum vero discrepationem depravatio Codicum, vel narrationis obscuritas invehere potuerunt. Verum ut temporum ac rerum confusionem inesse fateor, ita ullam inesse repugnantiam prorsus nego: nam quod ait vicesimo primo capite Scriptorem afferre caussam, cur in carcerem conjectus sit Jeremias, nempe quod Urbis vastationem prædixerit Sedeciæ, tum capite sequenti Joakimi tempora repetere, & interpositis deinde multis capitibus tricesimo octavo demum capite ad ea reverti, quæ vicesimo primo narrari cœpta fuerant; aliamque illic narrari caussam, quamobrem custodiæ traditus sit Jeremias, quam quæ superiori capite fuerat allata: hoc, inquam, nulla ratione objicitur. Nam vicesimo primo capite de Jeremiæ comprehensione, aut comprehensionis caussa nullum prorsus verbum extat: at vicesimo secundo capite, & sequentibus duobus, quibus interrumpi putat annorum seriem, continuat Jeremias suam ad eosdem Sedeciæ legatos orationem, & ad perterrefaciendum Sedeciam nonnulla refert, quæ sibi à Deo adversus Joachazum sive Sellumum, & Joakimum, & Jechoniam præsignificata fuerant. Caput vero tricesimum octavum, quod vicesimi primi continuationem esse putat, omnino non est; hoc enim Phassurum, & Sophoniam alloquitur Jeremias; illo Saphatiam, Gedeliam, Iuchalem, & Phassurum ait audivisse sermones, quos ad omnem populum habere ipse consueverat. Falsum quoque est, tricesimo septimo capite, & tricesimo octavo diversas afferri caussas, quamobrem Jeremias comprehensus sit: nam res penitus diversæ utrobique narrantur; illic quippe Jeremias, cum rus suum peteret, sic tanquam profugus & perduellionis reus, à Ieria custode comprehenditur, & in carcerem Jonatha-

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum. Tract. Theol. cap. 10.

nis compingitur : hic vero, quod in hujus carceris veſtibulo ad populum verba faceret, & ad relinquendam Urbem ſollicitaret, Saphatias, Gedelias, Iuchal, & Phaſſur, annuente Sedecia, inde extractum in lacum Melchiæ detruſerunt. Itaque annorum ſeriem, & narrationem rerum hoc Libro confuſam eſſe fateor; res vero aut verba inter ſe diſcrepare plane nego: & ut utrumque darem, ex Hiſtoricorum tamen, unde petita ea vult Philoſophaſter, repugnantia & diſcordia prodire omnino infitiarer.

Secundum argumentum.

VII. Capite præterea viceſimo ſecundo carpendi ſui, & in dubium revocandæ ſuæ γνησιότητος Diſputatori eidem cauſſam præbuit Jeremiæ Prophetia. Quæ cum hæc habeat: *Numquid vas fictile atque contritum vir iſte Iechonias? numquid vas abſque omni voluptate? quare abjecti ſunt ipſe & ſemen ejus, & projecti in terram quam ignoraverunt? Terra, terra, terra, audi ſermonem Domini. Hæc dicit Dominus: Scribe virum iſtum ſteriem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur: nec enim erit de ſemine ejus vir qui ſedeat ſuper ſolium David, & poteſtatem habeat ultra in Iuda;* palam hæc repugnare ait Philoſophus libro quarto Regum, cujus poſtremum caput ſummis honoribus affectum ab Evilmerodacho Jechoniam fuiſſe narrat; & libro Paralipomenon primo, cujus tertium caput octo filios Jechoniam ſuſcepiſſe docet, Salathieſem in his, & Phadaiam patrem Zorobabelis, qui populi dux fuit, & regium jus inter ſuos exercuit, licet Regis nomen, regiaque ornamenta non uſurparit. At vel ex hac argumentatione oſtendit Philoſophus vix unquam ſe in Scripturæ ſacræ adyta penetraſſe. Sciret hoc loco Paralipomenon alium notari Zorobabelem, quam qui Judæorum dux fuit, uti recte à Grotio obſervatum eſt; hunc Salathielis fuiſſe filium, ut habetur in libris Eſdræ, Aggæi, Matthæi, & Lucæ; illum Phadaiæ: huic Reſam filium fuiſſe, ut eſt apud Lucam; illum vero inter octo, quos genuit liberos, & quorum nomina extant in Paralipomenis, nullum Reſæ nomine appellatum habuiſſe. Quod ergo habet Alexandrinus Codex, καὶ υἱοὶ σαλαθιὴλ, ζοροβάβελ, καὶ σεμεΐ. *Et filii Salathielis, Zorobabel, & Semei*, pro eo quod præferunt vulgati libri Septuaginta Interpretum capite tertio prioris Paralipomenon: καὶ υἱοὶ φαδαΐας, ζοροβάβελ, καὶ σεμεΐ. *Et filii Phadaiæ, Zorobabel, & Semei:* id videtur interpolatum ab aliquibus hanc clauſulam ſtudentibus ita conciliare clauſulis aliis, quæ Zorobabelem Salathielis filium faciunt. Mera vero corruptela eſt id quod extat apud Interpretem Syrum & Arabem: *Filii Nedabiæ, Zorobabel, & Semei.* Neque placet Judæorum reſponſio, qui Zorobabelem Salathielis nepotem fuiſſe volunt, ut pote Phadaiæ filium, qui Salathiele genitus ſit: nepotes autem ſæpe filios dici, quippe qui ab avo patris genitore geniti cenſeantur. Quod ut tueri poſſint, dicere coguntur mancam eſſe & hiulcam decimi octavi verſus orationem: *Melchiram, Phadaia, Senniſer, & Iecemia, Sama, & Nadabia;* atque ad eam explendam verba hæc eſſe præfigenda: *Et filii Salathielis fuerunt.* Quæ ſi amplectamur, dicendum itidem erit, quod ab aliquibus dictum eſt, Moſollamum Zorobabelis filium, alio nomine dictum fuiſſe Abiud, ut Matthæi verbis ſua conſtet fides. Verum cum hæc nulla veterum ſcriptorum aut codicum tueatur auctoritas, temere nequaquam videntur admittenda. Porro Salathielem illum Zorobabelis patrem, Neri fuiſſe filium docet Lucas: at in Paralipomenis ſic habent Ebraica: ובני יכניה אסר שאלתיאל בנו. Septuaginta: καὶ υἱοὶ ἰεχονία, ἀσὶρ, σαλαθιὴλ υἱὸς αὐτοῦ. *Et filii Iechoniæ, Aſir, Salathiel filius ejus.* Id ſibi vult Aſirum Jechoniæ natura filium fuiſſe, Salathielem vero Aſiri filium lege, hoc eſt ſucceſſione, ac bonis; quia nimirum Salathiel Aſiro ſucceſſit, eoque defuncto ſummus populi judex, dux, & princeps creatus eſt. Fidem aſtruit huic reſponſioni ſuperior verſus capitis ejuſdem Paralipomenon, ubi Ebraica, & Septuaginta habent: *Et filii Ioakim Iechonias filius ejus, Sedecias filius ejus.* At Sedeciam Joſiæ & Amitalis filium, Joakimi fratrem, Jechoniæ patruum fuiſſe docent libri Regum: hic autem Jechonias Joakimi filius fuiſſe dicitur, Sedecias autem Jechoniæ, quia nimirum in Jechoniæ locum à Nabuchodonoſore ſuffectus eſt: quod acute itidem vidit Grotius, & ante Grotium aliud agens Eraſmus, præmonſtrante Philone. Itaque Jechonias appellatur vir ſterilis, non quod liberos non procreaverit, ſed quod *abjectus ſit ipſe & ſemen ejus, & projectus in terram quam ignorabat, & quod non fuerit de ſemine ejus, vir qui ſederet ſuper ſolium David, & poteſtatem haberet ultra in Iuda.* Itaque Ebraicum, עקרי, Septuaginta & Theodotion vertunt, ἐκκήρυκτον, hoc eſt, *exterminatum;* quod ſecutus eſt Arabs: Aquila, ἀναύξητον, *qui augeri non poteſt;* Symmachus, κενὸν, *vacuum.* Vas quoque fictile & contritum, vas ſine voluptate dicitur Jechonias, quod regno, patria, bonis, & libertate dejectus, in externo ſolo ad alterius arbitrium vitam egerit: quarum rerum jacturam nulli honores, nulla præmia ſarcire poſſunt. Præclare igitur Jeremiæ convenit cum Paralipomenis, ſi quis non in Scripturæ ſacræ cortice cum Philoſophaſtro hærere, ſed intima enucleare ſciat.

Jer. 22. 28, & ſeq.

4. Reg. 25. 27, & ſeq.
1. Par. 3. 16, & ſeq.

Grot. in Luc. 3. 23.

Luc. 3. 26.

1. Par. 3. 19, 20.

Luc. 3. 27.

2. Par. 3. 16.

4. Reg. 23, & 24.

Eraſm. & Grot. in Luc. 3. 23. Jerem. 22. 28, 30.

VIII. Alio præterea argumento fidem Libri hujus ac auctoritatem convellere conatur Theologo-Politicus Tractator. Scripsit Jeremias tricesimo quarto capite: *Audi verbum Domini, Sedecia, rex Iuda: Hæc dicit Dominus ad te: Non morieris in gladio, sed in pace morieris.* Hæc ei minime convenire ait ille libertatis Philosophicæ patronus, cujus oculi effossi sunt, postquam filiorum cædem spectavit. Quid ita vero? an cæcorum omnium violenta mors est? at notasset duo hæc invicem opponere Prophetam, *mori in gladio*, &, *mori in pace*: violentam nempe & maturatam mortem, tranquillæ, spontaneæ, & naturali, quæ cæcis perinde ut oculatis contingit. Hanc oppetiit mortem Sedecias, cum prius lethi genus filii ejus subiissent. At qui se Philosophum, Theologum, & Politicum duntaxat fuerat professus, hic etiam Criticum agit, & in clausula supra depromta e Jeremiæ vicesimo secundo capite, pro Jechoniæ nomine Sedeciæ nomen subjiciendum censet; hoc vero capitis tricesimi quarti loco, pro Sedeciæ nomine Jechoniæ nomen supponi jubet. Quam recte, videamus. Capite vicesimo secundo verba supra recitata proxime hæc præcedunt: *Vivo ego, dicit Dominus, quia si fuerit Iechonias, filius Ioakim regis Iuda, annulus in manu dextera mea, inde evellam eum.* Deinde: *Et mittam te & matrem tuam, quæ genuit te, in terram alienam, in qua nati non estis, ibique moriemini.* Quæ Jechoniæ plane convenire ista indicant e quarto Regum: *Transtulit quoque Ioachin in Babylonem, & matrem Regis, & uxores Regis, & eunuchos ejus.* Sedeciæ vero matrem illuc fuisse abductam nuspiam legitur. Nihilo magis altera pericope, e tricesimo quarto capite, Jechoniæ aptari potest; nam cum totum caput pertinet ad Sedeciam, tum ista maxime: *Hæc dicit Dominus Deus Israël: Vade & loquere ad Sedeciam, regem Iuda, & dices ad eum: Hæc dicit Dominus: Ecce ego tradam civitatem hanc in manus Regis Babylonis, & succendet eam igni.* Atqui à Nabuchodonosore concremata est Hierosolyma, postquam urgente fame Sedecias Urbem arrepta fuga deseruit; minime vero, cum eam Jechonias Nabuchodonosori tradidit. Subjungit Jeremias: *Et tu non effugies de manu ejus, sed comprehensione capieris, & in manu ejus traderis, & oculi tui oculos Regis Babylonis videbunt.* Quippe e fuga retractus est Sedecias, & in vincula conjectus, & post visum postremo Babylonium Regem luminibus oculorum est orbatus. At neque effugere conatus est Jechonias, cum in Nabuchodonosoris potestatem ultro venerit, & in libera custodia servatus sit. Tantumne inesse potest temeritatis cuiquam aut impietatis, ut obtuso adeo ac plumbeo ingenio, & severioribus disciplinis tam leviter tincto, sacrorum Voluminum majestatem violare, & in venerandæ vetustatis scriptiones ita grassari audeat?

Tertium argumentum. Jer. 34. 4, 5.

Jer. 22. 24.

Jer. 22. 26.

4. Reg. 24. 15.

Jer. 34. 2, 3.

DE LAMENTATIONIBUS JEREMIÆ.

I. Disputatur de Auctore Lamentationum, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerunt. Jeremiæ ipsi adscribuntur. II. *Disputatur utrum idem sit hic Liber, qui à Joakimo rege crematus est.* III. *Disputatur de Auctore exiguæ Præfationis Threnis præfixæ. Septuaginta Interpretibus adscribi potest.* IV. *Probatur Lamentationum Jeremiæ γνησιότης & antiquitas.* V. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

I. SEQUUNTUR Lamentationes Jeremiæ, metro scriptæ, & in quatuor capita digestæ, quorum versus Ebraicarum literarum numerum exæquantes, eo artificio compositi sunt, ut priores ipsorum literæ ordinem elementorum Ebraicorum retineant; excepto tertio capite, quod singulis literis ter iteratis eodem ordine servato ternos versus inchoat. Factum id memoriæ juvandæ caussâ, ne quid in iis modulandis cantores turbarentur. Hieronymus in Epistola ad Lætam: *Ordinem teneat literarum, ut memoria nominum in canticum transeat.* Harum argumentum postremo vaticiniorum Jeremiæ capite continetur: quod ab Esdra illuc e libris Regum translatum est, ut sequentium Threnorum caussam aperiret. Cum autem unicum librum cum vaticiniis Threni efficerent, iisque continuata serie cohærerent, facile evenit, ut quod pertinebat ad Threnos, antecedentibus vaticiniis sit adjunctum. Illic autem dum miserabile patriæ suæ excidium luget Propheta, suas quoque capite tertio calamitates ἀντιπροσώπως deplorat, qua re operis auctorem sese luculenter prodit; cum se à populo derisum, contumeliis affectum, maledictis prosciissum, à suis deinde inimicis in carcerem conjectum, & in lacum demersum conqueritur; seque tandem Dei be-

Disputatur de Auctore Lamentationum, quæ Jeremiæ nomen præfixum gerunt. Jeremiæ ipsi adscribuntur. Hier. Epist. ad Læt. cap. 3.

neficio inde eductum, & libertati redditum, & inimicos suos facinorum pœnam tulisse ait; quæ ipsius vaticiniorum Libro accurate consentiunt.

Disputatur utrum idem sit hic Liber, qui à Joakimo Rege crematus est.

II. Ebræis nonnullis, ac præcipue R. Salomoni persuasum fuit, hunc ipsum esse Librum, quem Joakimus rex, postquam à Barucho jussu Jeremiæ coram populo recitatus est, cum sibi prælegeretur, scalpello conscidit, & in ignem projecit, quemadmodum narratur tricesimo sexto Jeremiæ capite; quemque Baruchus Jeremia dictante rescripsit, gravibus comminationibus auctum, iis nempe quæ habentur quarto Threnorum capite, cum prius volumen tribus duntaxat primis capitibus constaret. His ne assentiar, duæ me caussæ absterrent; prior, quod tricesimo sexto capite Jeremianarum prædictionum legatur: *Et ad Joakim regem Juda dices: Hæc dicit Dominus: Tu combussisti volumen illud, dicens: Quare scripsisti in eo annuntians: Festinus veniet Rex Babylonis, & vastabit terram hanc, & cessare faciet ex illa hominem & jumentum?* Jer. 36. 29. Certum est itaque in priore illo volumine concremato postrema hæc verba extitisse. Quæcunque autem illic scripta erant, in alterum volumen Dei mandato relata sunt. *Rursum,* Jer. 36. 28. inquit, *tolle volumen aliud, & scribe in eo omnes sermones priores, qui erant in primo volumine, quod combussit Joakim rex Juda.* Atqui vaticinium istud, Babylonii Regis adventum prænuntians, in Threnis minime reperitur. Præterea hæc est ingruentis mali denuntiatio, Threni vero sunt illatæ jam cladis deploratio, ut ostendit Præfatio Libro præfixa. Altera caussa oritur ex hoc commate ejusdem capitis: *Jeremias autem tulit* Jer. 36. 32. *volumen aliud, & dedit illud Baruch, filio Neriæ, Scribæ, qui scripsit in eo ex ore Jeremiæ omnes sermones Libri, quem combusserat Joakim rex Juda igni: & insuper additi sunt sermones multo plures quam antea fuerant.* Cum ergo tria prima capita totum efficerent priorem Librum, uti Ebræi volunt, longe ampliorem capitum numerum secundum volumen continebat, cum unico tantum capite auctior sit Threnorum liber.

Disputatur de Auctore exiguæ Præfationis Threnis præfixæ. Septuaginta Interpretibus adscribi potest.

III. Exiguam illam, & vix unius versiculi Præfationem, quæ Libri hujus argumentum complectitur, & in Editione vulgata extat, Septuaginta quoque Senum interpretatio repræsentat; sed nec in Ebraico exemplari, neque in Chaldaica Ionathanis Paraphrasi, nec in Syriaca interpretatione habetur, neque in Hieronymo, qui Ebraica sectatus est. Hanc ab eo tempore Libro adtextam arbitror, ex quo caput postremum vaticiniorum Jeremiæ, quod ab Esdra argumenti loco fuerat Threnis præfixum, ut docuimus, à librariis inde sejunctum, & ad præcedentis libri calcem fuit adnexum. Nam cum argumento jam inde careret Threnorum liber, præmittendum istud viri eruditi arbitrati sunt. Septuaginta ipsos Interpretes facti auctores credunt plerique, neque nos dissentimus. Id enim vel in vetustissimis eorum editionibus reperitur, & Arabica quoque, aliæque præferunt Interpretationes, ad Græcam illam expressæ.

Probatur Lamentationum Jeremiæ γνησιότης & & antiquitas.

IV. Cæterum quoniam cohærebant Jeremiæ Prædictiones & Threni, ut dixi, & in unum volumen compacta erant, hic quoque valere debent argumenta plurima ex iis, quibus illarum vetustatem probavimus. Idem ostendit & cognatio stili, quam statim subodorantur ii, quibus largitus est Deus ῥίνα κεπκιὼ. Ostendunt & locutiones similes in utroque opere & germanæ, quas supra adnotavimus. Ostendit & parva illa Præfatio, quam ab ipsis Septuaginta Senibus videri præfixam docui. Ostendunt & Zach. 1. 6. hæc Zachariæ: *Verumtamen verba mea & legitima mea, quæ mandavi servis meis Prophetis, numquid non comprehenderunt patres vestros, & conversi sunt, & dixerunt: Sicut cogitavit Dominus exercituum facere nobis secundum adinventiones nostras, fecit nobis?* quæ derivata sunt ex istis Threnorum Jeremiæ: *Fecit Dominus quæ cogitavit, complevit* Jer. 2. 17. *sermonem suum, quem præceperat à diebus antiquis, destruxit, & non pepercit, & lætificavit super te inimicum, & exaltavit cornu hostium tuorum.* Minime vero facit huc iste locus è secundo Paralipomenon: *Universus Juda & Jerusalem luxerunt Josiam, Jeremias maxi-* 2. Par. 35. 24, 25. *me, cujus omnes cantores atque cantatrices usque in præsentem diem Lamentationes super Josiam replicant; & quasi lex obtinuit in Israël, Ecce scriptum fertur in Lamentationibus.* Quamvis enim de iis quæ supersunt Lamentationibus hæc videatur scripsisse Josephus Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 6. libro Antiquitatum decimo: ἱερεμίας δ' ὁ προφήτης θρηνήδιον ἰωσίου συνέταξε μέλος θρηνωτικὸν, ὃ κ) μέχρι νῦν διαμένει. *Ieremias autem propheta in Josiæ funere lugubre carmen composuit, quod supereſt ad hanc diem:* & allata Paralipomenon verba ad eas quas habemus Lamentationes retulerit Hieronymus, cum dixit: *Quod enim Lamentationes præ-* Hier. Procem. in Lament. *dictæ, non solum super urbis Hierusalem vastatione, & Iudaici populi captivitate, sed etiam super Josiæ Regis occasu conscriptæ sint, liber Verborum dierum demonstrat:* & quamvis arbitrati sint Ebræi quidam, in hisque R. Selomoh, lessum in Josiæ funere à Jeremia cantatum, quarto Threnorum capite contineri, atque id maxime demonstrari hoc Thren. 4. 20. versu: *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus: In umbra tua vivemus in gentibus:* (quippe & is captus dici potest, qui est interfectus.

Sic Valerius Flaccus dixit de Amazone, quam sagitta Hercules occiderat : *Herculeæ mox vulnere prensa sagittæ.*) nos tamen, contra horum omnium auctoritatem, Librum intercidisse judicamus. Nam & postremo hoc capite, & reliquis etiam, Urbis ac regionis vastationem, & communem patriæ interitum manifeste luget, quæ in Josiæ funere minime contigerunt. Vel hoc qui affertur versu, etiamsi demus captum dici posse qui occisus est, fatendum tamen est aptius id congruere in Sedeciam, qui captus est, non occisus, & cujus captivitatem direptio Urbis consecuta est; quam in Josiam, qui occisus, non captus est. Huc adde statim post cædem Josiæ næniam à Jeremia super eo casu scriptam videri, cum post captum Sedeciam, & excisam Urbem, eas scripserit Lamentationes, quæ ad hoc tempus pervenerunt. Val. Flacc. libr. 5.

V. At venire in dubium potest postremum Threnorum caput, quod Oratio Jeremiæ vulgo appellatur; nam neque Lamentatio est, & à Theodoreto, qui Librum explanandum susceperat, caput istud est prætermissum. Verum etsi caput ipsum Lamentatio non est, Lamentationum tamen clausula est, qua post deploratas miserias suas Deum orat Propheta, ut condonatis demum popularium suorum noxis gentem suam restituat in integrum, & pristinis sedibus reponat. Nam quod ad Theodoretum spectat, itane tandem ex Interpretum diligentia aut arbitrio pendebit sacrorum Voluminum γνησιότης & auctoritas ? Jam ergo incerta erit viginti posteriorum Jeremiæ capitum fides, quia priora tantum triginta duo, reliquis omissis Hieronymus exposuit. Jam ergo nutabit & fides totius Lamentationum operis, quod in Aquilæ & Theodotionis Interpretationibus omnino non habebatur. Temere sane à reliquo Threnorum opere partem hanc segregare tentaveris, quam & Ebraicum exemplar, & Septuaginta Senum interpretatio, & Chaldaica, & Syriaca, & Arabica, & Hieronymus quoque ab eo non sejungunt. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

DE PROPHETIA BARUCH.

I. *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Baruchi nomen præfixum gerit. Baruch ipsi adscribitur.* II. *Disputatur de Auctore Syriacæ Baruchi Epistolæ. Scripta esse conjicitur à Christiano aliquo, Syriæ monacho.* III. *Probatur Prophetiæ Baruchi γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum.* VI. *Tertium argumentum.* VII. *Quartum argumentum.*

I. AUCTORIS nomen præ se fert ipse Liber : *Et hæc verba Libri, quæ scripsit Baruch, filius Neriæ.* Notat & tempus : *In anno quinto, in septimo die mensis, in tempore quo ceperunt Chaldæi Jerusalem, & succenderunt eam igni* : hoc est, quinque annis post cladem Hierosolymitanam ; nec enim alio referri potest id quinquennium ; non ad Sedeciam, qui undecim jam annos regnaverat, cum excisa sunt Hierosolyma ; non ad Nabuchodonosorem, qui imperium obtinuerat, etiam antequam Judæorum regnum Sedecias capessivisset. Tum etiam significat exordium Libri, quorum causa sit jucubratus : *Et legit Baruch verba Libri hujus ad aures Iechoniæ, filii Ioakim, regis Iuda* : notat & locum : *Et ad aures populi, à minimo usque ad maximum eorum omnium habitantium in Babylonia, ad flumen Sodi.* Ex his ergo & sequentibus patet Baruchum librum hunc prælegisse Jechoniæ regi, reliquisque Judæis, qui in Babylonia captivi detinebantur ; ab iisque ad Joakimum, Helciæ filium, Sacerdotem, cæterosque à Nabuchodonosore in patria relictos missum fuisse. Tunc autem ab his capitis primi verbis duxisse videtur initium : *Domino Deo nostro justitia, nobis autem confusio faciei nostræ.* Superiora vero à Barucho ipso præfixa subinde fuisse crediderim. Hic ipse porro Baruchus est, Jeremiæ discipulus & amanuensis, quem Josephus nobilissima ortum familia, & patria lingua præclare eruditum fuisse ait : quem tamen vaticinandi facultatem à Deo minime consequi potuisse colligit Maimonides ex Jeremiæ capite quadragesimo quinto, variasque repulsæ hujus causas comminiscitur ; quarum vanitatem, præter falsam Baruchi Epistolam, quæ inter Syros celebratur, vel unus ille quem habemus Baruchi liber abunde refellit ; qui à viro Jeremianis præceptionibus instituto, assiduoque ejus comite, convictore, ac librario scriptus, haud secus quam Jeremiæ vaticinium censeri debet : uti reipsa habitus est à multis, qui ejus testimoniis sub Jeremiæ nomine usi sunt. Porro hunc, itidem ut Jeremiam, Hieronymo teste, *tradunt Ebræi, priusquam Nabuchodonosor Ægyptum caperet, imminentem captivitatem morte vitasse* ; cum alii tamen ex eodem Judæorum grege ipsum affirment *Disputatur de Auctore Prophetiæ, quæ Baruchi nomen præfixum gerit. Baruch ipsi adscribitur.* Bar. 1. 1, 2, 3, 4. Bar. 1. 15. Joseph libr. 10. cap. 11. R. Mos. ben. Maim. More nevoch. libr. 2. cap. 32. Bar. Epist. Syr. cap. 1. Hier. libr. 7. in Isa. cap. 30.

Babylone mortuum esse & sepultum, duodecim annis post Hierosolymitanum excî-
Thalm. Megil. cap. 1. dium; quemadmodum habetur in Megilah, & apud R. Abrahamum Zacuth in libro Juchasin. Qui vero Baruchum Jeremiæ amanuensem à Barucho libelli hujus Auctore distingunt, egregie halucinantur; cum uterque dicatur Neriæ filius, & ætates conveniant.

Disputatur de Auctore Syriace Baruchi Epistolæ. Scripta esse conficitur à Christiano aliquo, Syriæ Monacho.

II. Fertur & inter Syros, ut dixi, Epistola Baruchi, quam omnino suppositam dicas. Ita vero de futuro Judicio, & futuræ vitæ pœnis ac cruciatibus differit, ut Christiani hominis fœtum esse omnino existimem; alicujus fortasse ex his Monachis, qui Syriæ deserta primis Ecclesiæ temporibus magno numero incoluerunt. Nugatoria sunt quæ de Angelis narrat, à Deo missis ad convellendas Hierosolymitanas arces ac mœnia, & abscondenda Templi vasa, ne hæc polluerent hostes, & à se fuisse destructa illa gloriarentur. Scripta fingitur ad novem tribus ac dimidiam, trans Euphratem deportatas, ne hanc Israëliticæ gentis partem neglexisse videretur Baruchus, qui alios à Nabuchodonosore Babylonem adductos, & reliquias populi in Judæa manentes alloquiis & adhortationibus suis, altero Libro descriptis, ad pietatem & pœnitentiam erexerat. Scripta fingitur post Hierosolymitanum excidium, quod post eamdem calamitatem Baruchi liber fuerit compositus. Quo quidem argumento colligitur pro certo habitum fuisse priscis temporibus, Prophetiam Baruchi editam fuisse, non solum post abductum Jechoniam, quod volunt quidam, sed etiam post Sedecianam cladem. Capite secundo hujus Epistolæ scripta hæc leguntur: *In hunc etiam modum scripsi fratribus nostris Babylonem, & ipsis quoque hæc eadem contestor.* Quibus ipsum Baruchi vaticiniorum librum notatum esse credi potest: quod tamen non est ita; nam Syri fictitiam hanc Epistolam, primam Epistolam appellant; Librum vero vaticiniorum Baruchi, secundam Epistolam: nempe quod prior illa non multo post Hierosolymæ direptionem fingatur scripta, cum e Palæstina nondum excessisset Baruchus; vaticinia vero, toto ab ea clade quinquennio. Præterea vaticiniorum Liber, epistola non est ad Jechoniam missa, sed liber ipsi, aliisque exulibus Babylone prælectus.

Probatur prophetia Baruchi vetustas & antiquitas.

III. Huic autem lucubrationi consequens ætas testimonium præbuit: nam ipsum operis exordium, quod olim, ut dixi, ab his verbis petebatur: *Domino Deo nostro justitia, nobis autem confusio faciei nostræ, sicut est dies hac, omni Juda, & habitantibus in Jerusalem; Regibus nostris, & principibus nostris, & Sacerdotibus nostris, & Prophetis nostris,* Bar. 1. 15. 16, 17. *& Patribus nostris. Peccavimus ante Dominum Deum nostrum, & non credidimus diffidentes* Dan. 9. 7, & seq. *in eum;* cum sequentibus, Prophetiæ suæ accudit Daniel: ait enim: *Tibi, Domine, justitia, nobis autem confusio faciei, sicut est hodie, viro Juda, & habitatoribus Jerusalem, & omni Israël, his qui prope sunt, & his qui procul, in universis terris ad quas ejecisti eos, propter iniquitates eorum, in quibus peccaverunt in te. Domine, nobis confusio faciei, regibus nostris, principibus nostris, & patribus nostris qui peccaverunt: tibi autem Domino Deo nostro misericordia & propitiatio, quia recessimus à te, & non audivimus vocem Domini Dei nostri, ut ambularemus in Lege ejus.* Reliqua prætermitto. Horum germana sunt ista
2. Esdr. 9. 32, & seq. Nehemiæ, & indidem depromta: *Nunc itaque, Deus noster, magne, fortis, & terribilis, custodiens pactum & misericordiam, ne avertas à facie tua omnem laborem, qui invenit nos, Reges nostros, & principes nostros, & Sacerdotes nostros, & Prophetas nostros, & patres nostros, & omnem populum tuum, à diebus Regis Assur, usque in diem hanc. Et tu justus es in omnibus quæ venerunt super nos, quia veritatem fecisti, nos autem impie egimus. Reges nostri, principes nostri, Sacerdotes nostri, & patres nostri non fecerunt Legem tuam, & non at-*
Bar. 2. 7, & seq. *tenderunt mandata tua.* Scripserat Baruchus: *Quia locutus est Dominus super nos omnia mala hæc, quæ venerunt super nos: & non fumus deprecati faciem Domini Dei nostri, ut reverteremur unusquisque nostrum à viis nostris pessimis: & vigilavit Dominus in malis, & adduxit ea super nos: quia justus est Dominus in omnibus operibus suis, quæ mandavit nobis; & non audivimus vocem ipsius, ut iremus in præceptis Domini, quæ dedit ante faciem nostram:*
Dan. 9. 13, & seq. ea sic retulit Daniel: *Sicut scriptum est in Lege Moysi, omne malum hoc venit super nos, & non rogavimus faciem tuam, Domine Deus noster, ut reverteremur ab iniquitatibus nostris, & cogitaremus veritatem tuam. Et vigilavit Dominus super malitiam, & adduxit eam super nos. Justus Dominus Deus noster in omnibus operibus suis quæ fecit; non enim audivi-*
Bar. 2. 11, & seq. *mus vocem ejus.* Pergit Baruchus: *Et nunc, Domine Deus Israël, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti in manu valida, & in signis, & in prodigiis, & in virtute tua magna, & in brachio excelso, & fecisti tibi nomen, sicut est dies iste. Peccavimus, impie egimus,*
Dan. 9. 15. *inique gessimus, Domine Deus noster, in omnibus justitiis tuis:* pergit & Daniel: *Et nunc, Domine Deus noster, qui eduxisti populum tuum de terra Ægypti, in manu forti, & fecisti tibi nomen secundum diem hanc, peccavimus, iniquitatem fecimus:* item hoc ipso capite:
Dan. 9. 5. *Peccavimus, iniquitatem fecimus, impie egimus, & recessimus, & declinavimus à mandatis*
2. Esdr. 9. 10. *tuis ac judiciis:* his adsonat Nehemias nono capite: *Et dedisti signa atque portenta in Pharaone,*

Pharaone, & in universis servis ejus, & in omni populo terræ istius : cognovisti enim quia superbe egerant contra eos : & fecisti tibi nomen, sicut & in hac die. Sic paulo infra Baruchus : *Quia nomen tuum invocatum est super Israël, & super genus ipsius* : sic paulo infra & Daniel : *Quia nomen tuum invocatum est super civitatem, & super populum tuum.* Postremo cum ita Deum orasset Baruchus : *Aperi oculos tuos, & vide quia non secundum justitias Patrum nostrorum nos fundimus preces & petimus misericordiam ante conspectum tuum, Domine Deus noster, sed quia misisti iram tuam & furorem tuum super nos* : hanc orationem ita expressit Daniel : *Aperi oculos tuos, & vide desolationem nostram, & civitatem super quam invocatum est nomen tuum : neque enim in justificationibus nostris prosternimus preces ante faciem tuam, sed in miserationibus tuis multis.*

Bar. 2. 15. Bar. 2. 19. Dan. 9. 19. Dan. 9. 18.

IV. Caveamus interim ne argumentationem hanc labefactet temporum ratio, & dum Baruchi vestigia legisse Danielem credimus, ipsum se ad Danielis imitationem composuisse Baruchum deprehendamus. Quod sane aliter se habet : nam cum Baruchus Babylonem venit, quintus à Sedeciæ captivitate annus agebatur. Atqui nonnisi triginta annis, postquam hoc iter suscepit Baruchus, nonum prædictionum suarum caput scribere potuit Daniel, quippe cum jam Darius Medus Babylonicum regnum occupasset. Quo capite cum Jeremiæ vaticiniorum meminerit, proclivis conjectura est hoc ipso tempore Baruchi librum ob oculos vel in mente habuisse, qui à Jeremiæ discipulo compositus, velut ipsius Jeremiæ fœtus habebatur ; proindeque tantam inter Judæos obtinebat existimationem, ut ejus lacinias scriptionibus suis assuere Daniel non dedignaretur. Atque id Libri hujus auctoritatem præclare confirmat adversus ætatis hujus Heterodoxos.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

V. Nam quod in Canone non est positus, unde secundum conflatur argumentum, id ex multorum consuetudine evenit, qui inter Jeremiæ scriptiones Librum hunc ponebant. Atque ea consuetudo à prima Ecclesiæ ætate prodita, à vetustis Patribus servata est. Nam Baruchi utentes testimonio, Jeremiam se testem citare sæpissime profitentur. Loca indicarem sexcenta, si non laborem hunc doctorum hominum industria jam sæpius antevertisset. Atque hinc evenisse puto, ut Ebraicum exemplar interciderit : cum enim librarii Volumina sacra exscribentes, in eorum indice Baruchi nomen non reperirent, qui sub Jeremiæ titulo continebatur, Librum quoque ejus inde amovendum censuerunt, cujus nomen in titulo non comparebat.

Secundum argumentum.

VI. Quamvis ergo Græca tantum oratione scriptus ad nos pervenerit ; quamobrem eum à se, cum alios Prophetas exponeret, prætermissum testatur Hieronymus ; ex Ebraico tamen exemplari, quod annorum diuturnitate consumtum est, derivatam esse hanc interpretationem, non ut volunt quidam, confictam & subditiam, evincunt Ebraismi complures, quibus opus totum perspersum est ; iisque tam crebris, ut palam sit opus esse Ebraicæ originis. Neque enim verisimile est hominem Græcum, aut Hellenistam, Græce scribentem, tantum Ebraici coloris huic scriptioni allinere potuisse, nisi præeunte ipso exemplari, cujus ductus fidus Interpres sequebatur. Quod si homini Ebraice perito promtum fuisse dicas, etiam cum Græce scriberet, Ebraicæ linguæ saporem retinere, & crebros ubique Ebraismos aspergere ; mirum profecto videbitur, virum Ebraicæ loquelæ scientem, cum Baruchi Ebræi nomine opus confingere & supponere vellet, Græcam orationem, non Ebraicam adhibuisse.

Tertium argumentum. Hier. Præf. in Jer. & Proœm. Comm. in Jer.

VII. Cuditur etiam adversum nos argumentum ex ipso Baruchi Procœmio, unde apparet scriptum ab eo fuisse Librum, ut jam monui, quinto post anno quam à Chaldæis diruta Urbs & incensa est. Quod ad eam solum pertinere potest vastationem, quæ Sedecia regnante contigit. Nam cum Babylonem deportatus est Jechonias, Templi quidem vasa detracta sunt, multique simul abducti captivi, citra omnem Templi aut Urbis cladem ; quæ incendio demum absumta sunt & diruta, cum Sedecias caperetur. Cum ergo post hoc excidium Librum suum significet se scripsisse Baruchus, stante tamen etiam tum Templo scriptum videtur. Nam quid aliud hæc sibi volunt, quæ à Judæis exulibus ad Judæos in patria relictos scripta fuisse refert : *Ecce misimus ad vos pecunias, de quibus emite holocautomata, & thus, & facite manna, & offerte pro peccato ad aram Domini Dei nostri ?* Deinde : *Et legite Librum istum quem misimus ad vos recitari in Templo Domini, in die solemni, & in die opportuno.* Et capite sequenti : *Respice, Domine, de domo sancta tua in nos.* Ait præterea : *Et miserunt in Jerusalem ad Joakim filium Helciæ, filii Salom, Sacerdotem, & ad Sacerdotes, & ad omnem populum, qui inventi sunt cum eo in Jerusalem.* Quæ videntur aperte iis repugnare, quæ leguntur postremo capite libri quarti Regum : *Et succendit domum Domini, & domum Regis, & domos Jerusalem, omnemque domum combussit igni.* Tum : *Reliquam autem populi partem, quæ remanserat in civitate, & perfugas qui transfugerant ad regem Babylonis, & reliquum vulgus transtulit Nabuzardan princeps militiæ. Et de pauperibus terræ reliquit vini-*

Quartum argumentum. Bar. 1. 10, 14. Bar. 1. 16. Bar. 1. 7. 4. Reg. 25. 9, seq.

tores & agricolas. Hæc quantumvis ἀούστατα facile conciliabimus, ſi meminerimus auctorum locutiones non eſſe interpretandas ad verbum, neque ad vivum reſecandas: nam quamvis conflagraſſe dicatur Templum, & univerſæ domus Jeruſalem, non id tamen ſic accipiendum eſt, quaſi ne Templi quidem parietinæ, ne tugurium quidem, aut pergula incendio exemta ſit. Demus tamen tantam fuiſſe ignium vim, aut Chaldæorum furorem, ut viles etiam attegias conſumſerit; num credibile eſt per annos quinque, qui effluxerunt ab Hieroſolymitana clade, ad id tempus quo liber Baruchi in Judæam miſſus eſt, vinitores illos & agricolas, quos ad excolendam terram incolumes Nabuzardan reliquerat, loci commoditate invitatos, in ipſis Urbis ruinis mapalia & inconditas caſas non excitaſſe? & in vicinia habitantes incolas, religionis avitæ memores, Sacerdotes etiam ipſos & Levitas, ſtatis feſtivitatum diebus inter Templi rudera Deum numquam fuiſſe veneratos, & ad aram aliquam tumultuario opere ſtructam, & terream fortaſſe, cujuſmodi ſibi fieri Deus Moſi mandavit viceſimo Exodi capite? Huc accedit præterea, quod ſacra quædam Templi vaſa rapacitati Chaldæorum à Judæis fuerunt ſubducta, ut oſtendit ſuppoſititia Baruchi Epiſtola, quam habent Syri; quemadmodum Tabernaculum, & Arca, & Altare incenſi, à Jeremia ſervata ſunt: quæ vaſa deinde ad ſacrificiorum uſus adhiberi potuerunt.

Exod. 20. 24, 25.
Bar. Epiſt. Syr. cap. 1.

De Epistola Jeremiæ.

I. *Diſputatur de Auctore Epiſtolæ, quæ ſub Jeremiæ nomine edita eſt. Jeremiæ ipſi adſcribitur.* II. *Probatur ejus γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* IV. *Secundum argumentum.* V. *Tertium argumentum.*

Diſputatur de Auctore Epiſtolæ, quæ ſub Jeremiæ nomine edita eſt. Jeremiæ ipſi adſcribitur. Hilar. Prol. Explan. in Pſalm.

I. Quod quinque prioribus Baruchi capitibus ſubjici ſolet in Editione vulgata ſextum & poſtremum caput, Jeremiæ illud Epiſtola eſt, à Baruchi libro non minus diſtincta ac ſejuncta, ac à Threnis liber Baruchi ſejungitur. Itaque in Editionibus quibuſdam Senum Septuaginta ſubnexa eſt Threnis ipſis, & in Arabica, quæ ex Septuaginta Senum Interpretatione expreſſa eſt. Unde Hilarius ait vaticinia Jeremiæ cum Threnis & Epiſtola, unum conſtituere Librum, ex viginti illis duobus, quibus totus ſacrorum Voluminum Canon conſtat. Peccant ergo qui à Barucho ipſo adtextam libro ſuo arbitrantur. Scripta eſt ſtatim poſt dirutam Hieroſolymam, ad commonefaciendos Judæos, qui in Babyloniam jamjam erant deportandi, ne ad impium idolorum cultum, cui impenſe dedita erat Chaldæa gens, malo exemplo raperentur. Aliam ad eoſdem epiſtolam miſit Jeremias, cum jam in Babyloniam perveniſſent. Atque hæc, licet poſterior tempore, priorem tamen occupat locum, utpote quæ viceſimo nono Jeremiæ capite habeatur. Cæterum auctorem indicat Jeremiam lemma ipſum ac materies operis; tum & ii ad quos ſcripta eſt, & ſcriptionis tempus: & decimum præterea prædictionum ipſius caput, quod in eodem verſatur argumento, & ſententias habet ejuſdem κόμματος, magnam oſtendit germanitatem.

Probatur ejus γνησιότης & antiquitas. 2. Mach. 2. 1, 2.

II. Agnovit Epiſtolæ hujus γνησιότητα Machabaici ſecundi ſcriptor, & luculenta teſtificatione confirmavit. Sic enim ille ſecundo capite: *Invenitur autem in Deſcriptionibus Jeremiæ Prophetæ, quod juſſit eos ignem accipere qui tranſmigrabant; ut ſignificatum eſt, & ut mandavit tranſmigratis. Et dedit illis Legem, ne obliviſcerentur præcepta Domini, & ut non exerrarent mentibus, videntes ſimulacra aurea, & argentea, & ornamenta eorum.* Quæ hanc, de qua diſſerimus, Jeremiæ Epiſtolam clariſſime ſignificant. Nec ea enim aliud ſibi proponit Jeremias, quam ut idolorum oſtendat vanitatem, ab eorumque cultu populares ſuos ſalubri conſilio deterreat.

Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum. Hier. Procem. Comm. in Jer. Cyprian. De orat. Domin. Hilar. Prol.

III. Quæ quanquam ita ſunt, eam tamen ἀδόκιμον appellat Hieronymus, proptereaque nec explanationibus ſuis dignatus eſt. At Hieronymo Cyprianum opponimus, qui teſtimonium inde depromens, Jeremiam teſtem citare ſe declarat. Opponimus & Hilarium, qui Jeremiæ prædictiones, Lamentationes, & Epiſtolam, unum e Canonicis libris efficere docet. Cujus rei ignari plerique Epiſtolam, vel propter exiguitatem ſuam facile deliteſcentem, inter Canonica ſcripta non poſuerunt. Hinc quoque contigiſſe puto, ut librariorum Ebraicos Codices deſcribentium diligentiam fugerit. Quamobrem Hieronymus Ebraico Baruchi exemplari deſiderato, cum eam præterea Baruchi libro, qui Græce ſolum deſcriptus extabat, ideoque ſibi

ſuſpecto adjunctam reperiſſet, utrumque e Canone una litura ſuſtulit. Sed hæc accurate jam diſputata ſunt ab iis, qui adverſus recentiores Eccleſiæ perduelles ſunt velitati. Expl. in Pſalm.

IV. Quid quod e Græcis quibuſdam Voluminum ſacrorum exemplaribus exciderit hæc Epiſtola deprehenditur? Nempe id effecit, tum ea quam diximus Libelli brevitas, tum & ſitus diverſitas: cum aliquando Threnis, nonnunquam Baruchi Prophetiæ ſubjungeretur. Fieri enim facile potuit, ut cum Threnos deſcripſiſſet librarius ex uno Codice, in quo Epiſtola Jeremiæ ſubnexa erat Prophetiæ Baruchi, à Threnis una ſerie ad Baruchum deſcribendum progreſſus ſit: deinde vero cum Baruchum deſcriberet ex altero Codice, in quo Threnos excipiebat Jeremiæ Epiſtola, ab incauto & parum attento librario prætermiſſa ſit. *Secundum argumentum.*

V. Quod ſi quis Theodoretum nobis objiciat, qui cum Baruchi librum explanaverit, Jeremiæ tamen Epiſtolam non attigit, reſpondebimus nihil ad Librum illum Epiſtolam pertinere; penituſque ab eo, ut dixi, fuiſſe diſcretam. Quoniam autem Threnos exponens, poſtremum caput, quo Jeremiæ habetur Oratio, omiſit, ideo Epiſtolam Jeremiæ, quæ pone ſequebatur, ſimul quoque omiſſam opinor. Cum cæteroquin ex ſacrorum Librorum fide nihil detrahat, ut dictum eſt ſuperius, Interpretum negligentia vel ſtudium, huc, illucve pro arbitrio induſtriam ſuam conferentium. *Tertium argumentum.*

DE PROPHETIA EZECHIELIS.

I. *Diſputatur de Ezechiele.* II. *Diſputatur utrum Ezechiel idem ſit ac Zaratus Aſſyrius, Pythagoræ præceptor.* III. *Ezechieli adſcribitur Prophetia, quæ nomen ipſius præfixum gerit; ejuſque probatur γνησιότης & antiquitas.* IV. *Diſputatur de duobus Prædictionum voluminibus, quæ ab Ezechiele ſcripta fuiſſe tradit Joſephus; & de Pſalmo ſexageſimo quarto, nomine Ezechielis, aliorumque inſcripto.* V. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.* VII. *Tertium argumentum.*

I. PERGAMUS ad Ezechielem Prophetam, Leviticæ tribus, Buzi Sacerdotis filium, & filiis Pontificum oriundum; in terra Sarera natum; Jeremiæ coævum; cum Jechonia rege in Chaldæam deportatum; ibique futura prædicere exorſum ad oram amnis Chobar, quinto anno quam illuc traductus eſt; & per viginti annorum decurſum vaticinatum; atque ibi demum interfectum à gentis ſuæ Principe, cum eum, populumque adeo ad idola colenda proniorem ad virtutem excitaret; & in eadem ſpelunca ſepultum, in qua Sem & Arphaxad, Abrahami progenitores, ad ripam Euphratis. Hæc ſcribimus ex fide Scriptoris, qui vitas Prophetarum retulit in literas ſub nomine Epiphanii; qui ad ætatem ſuam ſuperfuiſſe docet Ezechielis ſepulcrum, miraculis clarum, & magno Judæorum concurſu frequentatum. Tum vero nihil aliud fuiſſe narrat ſepulcrum hoc, quam duplicem ſpeluncam: at Benjamin Tudelenſis ſupra ſepulcrum magnificentiſſimi operis teſtudinem à Jechonia, & triginta quoque Judæorum millibus exſtructam fuiſſe narrat, Jechoniæ, ipſiuſque comitum, & Ezechielis imaginibus decoratam; illic inſtitutam fuiſſe Synagogam, & locupletiſſimam Bibliothecam, in qua volumen ingens viſebatur Ezechielis manu ſcriptum, & Expiationis die prælegi ſolitum; ad quam diem, à primo uſque Tiſri die, quod anni initium eſt, magno peregrinorum illuc pietatis cauſſa confluentium concurſu ſolennia feſta agitari, & frequentiſſimis nundinis celebrari; nec Judæis ſolum, ſed Muhammedanis quoque ſacrum eſſe locum ac venerabilem. Fides eſto penes verpum hunc, qui in longinquis regionibus deſcribendis veris falſa immiſcere ſæpe deprehenditur. Certum eſt quindecim circiter Francicis leucis à Bagdado locum nunc quoque magnis Judæorum conventibus celebrari, in quo ſepultum Ezechielem arbitrantur. Contra vero Scriptor Itinerarii Hieroſolymitani, qui vixit Conſtantini temporibus, ſuo ævo prope Bethlehemum extitiſſe tradit Ezechielis ſepulcrum, atque idem fuiſſe quod Jobi, Jeſſe, Davidis, & Salomonis. Quod valde ineptum eſt. Faceſſat etiam Abrabaniel, qui Ezechielem & in terra Chanaan, & extra eam vaticinatum eſſe docet; cum quinto demum poſt deportationem ſuam anno futura prædicere aggreſſus ſit. *Diſputatur de Ezechiele.*

Disputatur utrum Ezechiel idem sit ac Zaratus Assyrius, Pythagoræ præceptor.

II. Est apud Clementem Alexandrinum, existimare nonnullos Nazaratum Assyrium, quem Alexander, in libro De Pythagoricis symbolis, Pythagoræ præceptorem fuisse scribit, eumdem esse ac Ezechielem : quam demum opinionem rejicit. Mihi contra probatur ; nec sine argumentis. Nam primum emendandus est Clemens, in quo hæc leguntur : ἀλέξανδρος ὁ ἐν τῷ περὶ πυθαγορείων συμβόλων, ναζαράτῳ τῷ ἀσυρίῳ μαθητεῦσαι ἱστορεῖ τὸν πυθαγόραν· ἰεζεκιὴλ τοῦτον ἡγοῦνταί τινες· οὐκ ἔστι δὲ, ὡς ὕστερον ἐπιδηλωθήσεται· *Alexander autem in libro De Pythagoricis symbolis, narrat Pythagoram Nazarati Assyrii auditorem fuisse. Hunc quidam Ezechielem fuisse putant : haudquaquam vero est, ut infra ostendetur.* Illic pro eo quod legi debet, ζαράτῳ τῷ ἀσυρίῳ, perperam legitur, ναζαράτῳ, ex vitiosa iteratione postremæ literæ præcedentis. Zaratus autem is est, quem Zabratum appellat Porphyrius in vita Pythagoræ, & Zaratum Plutarchus. Atqui hunc esse Zoroastrem supra probavimus, qui & Zarades apud Theodoretum & Agathiam appellatur. His positis, si temporum ineatur ratio, deprehendemus juventutem Pythagoræ, qui Polycratis Samii coævus fuit, in Ezechielis senectutem incidisse. Proindeque cum ad Chaldæos iisse Pythagoram constet, non solum fieri potuit, ut cum Ezechiele viro inter suos claro, & sanctitate, vaticiniis, ac prodigiis celebrato fuerit conversatus, sed aliter etiam fieri non potuit ; cum ad ejusmodi tantum viros noscendos & alloquendos tam longinquas peregrinationes susceperit. Superest ut causam quæramus, cur Ezechiel dictus sit Zaratus ; quem Zaratum esse Zoroastrem, sive Mosem, alibi docuimus. Hujus appellationis hæc mihi videtur esse ratio valde probabilis, quod pleraque Ezechieli evenere, quæ Zoroastri itidem evenisse traduntur. Nam matrem Zoroastris statim post eum conceptum, cœlum ardens & quatuor gryphes vidisse ferunt ; ipsum deinde Zoroastrem Deum aliquando cœlestibus micantem flammis aspexisse, atque hinc Zardust, sive Zoroastrem dictum ; hoc est, *Amicum ignis*. De se autem ita scripserat Ezechiel : *Et vidi & ecce ventus turbinis veniebat ab Aquilone, & nubes magna, & ignis involuens, & splendor in circuitu ejus : & de medio ejus quasi species electri, id est, de medio ignis : & ex medio ejus similitudo quatuor animalium.* Deinde : *Et similitudo animalium, & aspectus eorum quasi carbonum ignis ardentium, & quasi aspectus lampadarum. Hæc erat visio discurrens in medio animalium, splendor ignis, & de igne fulgur egrediens.* Zoroastrem in cœlum raptum narrant à Deo librum accepisse : idem sibi evenisse narrat Ezechiel. Addunt Zoroastri tradita tunc esse à Deo præcepta, ad hominum eradenda vitia & mores emendandos : paria de se refert toto suo opere Ezechiel. Zoroastri quoque futurorum præsensionem à Deo concessam tradunt, itidem ut Ezechieli. Ex Sinensium finibus in Persidem veniisse Zoroastres fertur : ex Judæa in Babyloniam, quæ Persidi contributa deinde fuit, migravit Ezechiel. Hoc itinere fluvios obstantes à Zoroastre congelatos fingunt : scribit Pseudo-Epiphanius fluvium ab Ezechiele siccatum Ebræis Persarum impetum fugientibus transitum præbuisse, Persas ipsos obruisse. Prodigiis editis nobilitatum fingunt Zoroastrem : Ezechielis miracula refert idem Epiphanius. Humana ossa Zoroastris lectulo supposita fuisse ferunt : in campum ossibus arefactis plenum in spiritu deductus est Ezechiel. Multa Zoroastrem suæ de Deo, Deique cultu doctrinæ gratia passum volunt : pari de causa mortem Ezechiel sustinuit. Huc accedit quod de Zoroastris ætate, quam vix cognosci posse scribit Agathias, tam varia, tamque dubia promserunt Auctores, ut à quibusdam etiam coævus Hystaspis positus sit : hic autem ab Ezechielis ævo non multum abfuit. Hinc ergo planissime liquet, quamobrem annorum diuturnitate veram rerum notitiam abolente, cum Zoroastre sive Zarato Ezechielem confuderint Græci, à quibus id videtur Clemens Alexandrinus accepisse ; gens ubi veritatis deesset notitia, quod jam sæpius iteravi, in figmentis comminiscendis intemperanter luxuriari solita. Multum vero sua ratio Clementem fallit : Pythagoram non negat audivisse Zaratum, at Zaratum negat esse Ezechielem ; cum Zaratum sive Zoroastrem, qui Moses fuit, nec audiverit, nec propter annorum intervallum audire potuerit ; Ezechielem vero audivisse valde probabile sit. Sunt qui hæc Clementis verba ita interpretentur, quasi Ezechielem, non Zaratum, sed Pythagoram haberi à quibusdam voluerit, quod non ita esse cognoscet, quisquis locum totum attente lustraverit. Porro figmenti hujus opifices ignorasse manifestum est Zoroastrem fuisse Mosem. Verum cum ex eorum discrepantia, quæ de Zoroastris ætate, patria, & rebus gestis spargebantur, personatum esse hominem feliciter deprehendissent, in eo agnoscendo aberrarunt ; & Ezechielem esse conjecerunt, qui vere Moses erat. Tantum abest ergo, ut opinioni nostræ, qua Zoroastrem Mosem esse statuimus, decedat aliquid roboris propter alterum istud eorum decretum, qui Ezechielem fuisse volunt, ut potius multum hinc eam confirmari putem. Nam & Zoroastrem, fictitiam esse personam, & ea magnum aliquem & sanctum inter Israëlitas

Clem. Alex. libr. 1. Strom.

Plut. περὶ τῆς ἐν τιμαίῳ ψυχογονίας.

Theod. Serm. 9. de legib. Agath libr. 2.

Ezech. 1. 4, 5, 13.

Ezech. 1. 9, 10, & 2. 1, 2, 3.

Epiph. De Vit. Proph.

Ezech. 37. 1, & seq.

Agath. libr. 2.

virum occultari nobiscum sentiunt; & morem, modumque nostrum antiquitates sacras profanæ vetustatis spoliis ditandi & decorandi exemplo suo comprobant. Nunc utri sagacius odorati sint; illine, cum Ezechielem, an nos, cum Mosem in Zoroastre latere conjectavimus, æqui & attenti Lectoris esto arbitrium. Lineamenta enim Ezechielis aliqua, at ipsum Mosis os, totumque corpus in eo haud dubie agnoscet.

III. Jam vero quod ad Prophetiæ, quæ Ezechielis nomine inscripta est, γνησιότητα & antiquitatem pertinet, ipse se initio operis auctorem Ezechiel declarat, idque ἀυτοπροσώπως, genus suum, vaticiniorumque locum, ac tempus accurate indicans. Huic deinde fidem adstruit Daniel, qui quarto capite sic disserit: *Magna arbor & fortis, & proceritas ejus contingens cœlum: aspectus illius erat usque ad terminos universæ terræ: folia ejus pulcherrima, & fructus ejus nimius, & esca universorum in ea: subter eam habitabant animalia & bestiæ, & in ramis ejus conversabantur volucres cæli, & ex ea vescebatur omnis caro.* Tum deinde: *Arborem quam vidisti sublimem atque robustam, cujus altitudo pertingit ad cœlum, & aspectus illius in omnem terram, & rami ejus pulcherrimi, & fructus ejus nimius, & esca omnium in ea, subter eam habitantes bestiæ agri, & in ramis ejus commorantes aves cæli: tu es, Rex, qui magnificatus es, & invaluisti, & magnitudo tua crevit, & pervenit usque ad cœlum, & potestas tua in terminos universæ terræ.* Similis hæc arboris descriptio isti Ezechielis ex tricesimo primo capite: *Ecce Assur, quasi Cedrus in Libano, pulcher ramis, & frondibus nemorosus..... Cumque extendisset umbram suam, in ramis ejus fecerunt nidos omnia volatilia cæli, & sub frondibus ejus genuerunt omnes bestiæ saltuum, & sub umbraculo ejus habitabat cœtus gentium plurimarum.* Hinc parem fere interpretationem accepere visæ multis per somnum arbores, Astyagi, Xerxi, Maiæ Virgilii matri. Porro ne quis fallatur, dum nos falli putat, sciat caput hoc Ezechielis tricesimum primum, ante ab Ezechiele fuisse scriptum, quam quartum operis sui Daniel lucubrasset. Illustre præterea, ad fidem Prophetiæ Ezechielis faciendam, testimonium Sirachidæ, cum ait: *Ezechiel, qui vidit conspectum gloriæ, quam ostendit illi in curru Cherubim: nam commemoratus est inimicorum in imbre, benefacere illis qui ostenderunt rectas vias:* respiciebat nempe ad initium Ezechielis, ubi gloria Dei, & currus Cherubim describuntur: maxime vero ad ista è decimo capite: *Et egressa est gloria Domini à limine Templi, & stetit super Cherubim, & elevantia Cherubim alas suas, exaltata sunt à terra coram me, & illis egredientibus rota quoque subsecutæ sunt.* Unde istud Platonis petitum esse rectè à Justino notatum est: ὁ δὴ μέγας ἡγεμὼν ἐν οὐρανῷ ζεὺς, ἐλάων πτηνὸν ἅρμα. *Magnus sane imperator in cœlo Juppiter, alatum currum agitans.* Respiciebat item Auctor Ecclesiastici ad hæc decimi tertii capitis Ezechielis: *Propterea hæc dicit Dominus Deus: Et erumpere faciam spiritum tempestatum in indignatione mea, & imber inundans in furore meo erit, & lapides grandes in ira in consumptionem.* Reliqua ad tricesimum quartum, & tricesimum sextum cum sequenti pertinent. Ista quoque è libro tertio Regum: *Operatus es mala super omnes qui fuerunt ante te, & fecisti tibi Deos alienos & conflatiles, ut me ad iracundiam provocares, me autem projecisti post corpus tuum:* annon alludunt ad illa Ezechielis: *Propterea hæc dicit Dominus Deus, Quia oblita es mei, & projecisti me post corpus tuum, tu quoque porta scelus tuum & fornicationes tuas?* Illud Zachariæ: *Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum; Disperdam nomina idolorum, & non memorabuntur ultra,* germanum est hujus ex Ezechiele: *Hæc dicit Dominus Deus: Et disperdam simulacra, & cessare faciam idola de Memphis.*

Ezechieliad- scribitur Prophetia, quæ nomen ipsius præfixum gerit; ejusque probatur γνησιότης & antiquitas.

Dan. 4. 9, 18, 19.

Ezech. 31. 3, 6.

Eccli. 49. 10.

Ezech. 10. 18.

Justin. Paræn.

Ezech. 13. 13.

3. Reg. 14. 9.

Ezech. 23. 35.

Zach. 13. 2.

Ezech. 30. 13.

IV. Porro non unum hoc, quod extat, Prophetiarum volumen edidisse fertur Ezechiel, sed alterum quoque, quod per Judæorum socordiam intercidisse retur Auctor Synopseos. His Josephi verbis nititur ea sententia: οὐ μόνον δὲ οὗτος ἱερεμίας προεθέσπισε ταῦτα τοῖς ὄχλοις, ἀλλὰ καὶ ὁ προφήτης ἰεζεκίηλος, ὃς περὶ τούτων δύο βιβλία γράψας κατέλιπεν. *Non solum autem Jeremias iste cœtibus hominum illa prædixit, sed & Propheta Ezechiel, qui primus libros duos de his conscriptos reliquit.* Quæ aliter accipienda censeo, ac vulgo accipi solent; nec enim alterum Ezechielis volumen interiisse existimo, quod vulgo tamen credi video; præsertim post Josephi ætatem, qua ætate per universas gentes vulgatæ erant, & in omnes propemodum linguas conversæ Scriptiones sacræ. Sed hunc Ezechielis librum, quo nunc utimur, in duas partes Josephi ævo distinctum fuisse puto; & si conjecturis patet locus, triginta novem prioribus capitibus primum volumen, postremis novem constitisse alterum, quo Templi reparatio ac Urbis dimensio continentur. Profecto cum Pradus, & Villalpandus, diligentissimi libri hujus Interpretes, explanationem inter se partiri voluissent, ille triginta novem priora, hic reliqua exponenda suscepit; cum neutrum tamen ad vetustam illam partitionem respexisse credam. Nempe ita res ferebat; nam prædictiones sunt quasi distinctæ penitus inter se & discretæ. Psalmus præterea sexagesimus quartus, Davidis, Jeremiæ, & Ezechielis nomen præscriptum gerit: quod nimirum ad Psalmorum

Disputatur de duobus Prædictionū voluminibus, quæ ab Ezechiele scripta fuisse tradit Josephus; & de Psalmo sexagesimo quarto, nomine Ezechielis, aliorumque inscripto.

Athan. in Synopsi. Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 6.

Davidicorum formam à Jeremia compositum Ezechiel, ad quem fuerat missus; aliquibus fortasse adjectis, vel resectis, vel mutatis, ad præsentem rerum statum accommodaverit, & populo præcinendum dederit.

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum. Tract. Theol. cap. 2. & 11.

V. Sed nec immunis a male feriatorum hominum calumniis & cavillationibus fuit iste Liber: nam primam struit Theologo-Politicus argutator ex Thalmudico tractatu Sabbathi, in quo legitur, propter sententias aliquas Ezechielis, quæ Mosis effatis videntur repugnare, Rabbinos de expungendo ipsius Libro & rejiciendo consilia agitasse; ac fuisse facturos, absque Anania quodam fuisset, qui discrepantias illas conciliaturum, nodosque omnes soluturum se recepit; ac re præstitit. Tum deinde horum repugnantium locorum specimen affert, eumque qui capite Ezechielis decimo octavo habetur, quo negat futurum Deus, ut majorum delicta immeriti nepotes luant, confert cum tricesimo quarto Exodi, & tricesimo secundo Jeremiæ, ubi Deus paternorum scelerum pœnas à nepotibus ac pronepotibus expetiturus esse dicitur. At hoc ipso argumento convellitur Deuteronomii γνησιότης, quod huic Ezechielis doctrinæ consentit his verbis: *Non occidentur patres pro filiis, nec filii pro patribus, sed unusquisque pro peccato suo morietur:* convelluntur & Libri Regum ac Paralipomenon, quorum par est doctrina. Otiosi hominis esset huc afferre quæ ad has sententias conciliandas Interpretes congessere. Paucis dicam, ob patrum noxas sæpe filios plecti pœnis temporariis: unde vetus illud:

Deut. 24. 16.

De male quæsitis non gaudet tertius hæres:

æternis vero suppliciis sua quemque peccata luere. Præterea cum post expensam illam sententiarum pugnam ac discordiam, Ezechielis librum nihilominus in Canone retinendum censuerint Rabbini, eamque Ananias composuerit, vel inde cognoscitur, temere, ipsis Rabbinis judicibus, ac perperam facere, quisquis Librum hunc propterea censeat oppugnandum.

Secundum argumentum.

VI. Ac velut infirmitatis argumenti hujusce prioris conscius idem Disputator, aliud ad elevandam Prophetiæ Ezechielis auctoritatem excogitat, eamque majoris operis fragmentum esse quatuor rationibus probare satagit, quarum prima hæc est, Librum à conjunctione connexiva initium ducere. Altera ab his verbis petitur, quæ in fronte Libri apparent: *Et factum est in tricesimo anno*, unde concluditur Ezechielem res sibi à Deo superioribus quoque annis præmonstratas commemorasse. Tertiam suppeditant ista tertii versus primi capitis verba: *Fuerat sæpe verbum Dei Ezechieli filio Buzi, Sacerdoti, in terra Chaldæorum.* Postrema oritur ex Josepho, qui capite decimo libri decimi Antiquitatum, prædixisse Ezechielem narrat, futurum ut Sedecias Babylonem non videret, quod in eo libro Ezechielis, qui supersit, nusquam reperitur; sed contra decimo septimo capite in Babyloniam ductum iri prænuntiat. Quarum rationum levitatem arguere facile est: nam quæ ducitur ex conjunctione connexiva libro Ezechielis præfixa, eadem libris Josue, & Ruth, & primo Regum, & Jonæ, & primo Machabæorum præmissa est; neque semper copulam significat, sed sæpe ab Ebræis, vel ornatus adhibetur gratia, vel aliis de caussis quas afferunt Grammatici. Alteram confutat verborum, quæ opponit Adversarius, legitima interpretatio: ea autem ex Jonathane & R. Davide Kimchi petenda est; ille quippe tricesimum hunc annum numerandum esse ait ab eo tempore, quo Helcias summus Ebræorum Pontifex librum Legis invenit in domo Sanctuarii, anno nempe Josiæ decimo octavo; David autem Kimchi hoc tempore actum fuisse annum Jubilæum docet. Quibus characteribus insignitus ille annus, quidam fuit cardo temporis, unde consequentes annos Ezechiel numeravit. Tertia vero falso innixa fundamento sponte corruit: nam versu tertio, ita in Ebraicis concepto: היה היה דבר יהוה אל־יחזקאל, dictiones istæ, פיעמים רבות, *multis vicibus*, hoc est *sæpe*, nusquam apparent, neque Interpretes agnoscunt. Denique quod ex Josepho prodit argumentum, futile est: nam quæcunque vaticinatus est Ezechiel, in literas relata non sunt; neque quidquid unquam retulit in literas, hoc quod habemus Volumine continetur. Itaque prædictio illa ad Sedeciam pertinens, vel voce tantum prolata est, & per nuntios Sedeciæ significata, vel per epistolam ab Ezechiele missa; minime vero in Librum vaticiniorum relata. Quod autem addit Theologo-Politicus Doctor, contrarium haberi decimo septimo Ezechielis capite, in eo stolide hallucinatur; nam Sedeciam non visurum esse Babylonem, minime alteri huic vaticinio repugnat, Sedeciam ductum iri Babylonem: postquam enim oculis privatus est Sedecias, ductus est Babylonem; itaque Babylonem non vidit, & tamen Babylonem deportatus est. Atque id Sedeciam ipsum jam ante fefellisse scribit Josephus: cum enim futurum asseveraret Jeremias, ut captivus Babylonem duceretur, negaret vero Ezechiel visurum hunc Babylonem; repugnantes, ideoque vanas & incertas esse vaticinationes Sedecias ratus est, quas consentientes ac verissimas esse eventus comprobavit.

Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 10.

VII. Tertia hæc afferri poteſt adverſus libri Ezechielis dignitatem contradictio, Thalmudiſtas capite primo Babæ bathræ, in Gemara, alioſque Rabbinos, lucubrationem ejus viris Synagogæ magnæ tribuere; cujus opinionis cauſſam hanc ibidem reddi, *Quod futurorum præſenſio tradita non ſit, ut extra Terram ſanctam ſcriberetur.* Atqui in Daniele falſum hoc deprehenditur, ut infra oſtendam; falſum & in Jeremia, qui vaticiniorum ſuorum partem in Ægypto ſcripſit. Thalmudiſtis aſſentitur Iſidorus. Atque hinc dubitat Thomas Hobbeſius, utrum Ezechiel ſua ipſe vaticinia ediderit. Equidem & Ezechielem librum condidiſſe cenſeo, & Synagogæ magnæ Magiſtros ſuo ipſum nitori reſtituiſſe, & deſcripſiſſe, & multis exaratis exemplaribus publicaſſe; qui rarior fortaſſe erat, nec in aliena terra, inter profani cultus & damnatæ religionis gentes, tuto & commode vulgari potuerat; cum ſua ipſi vaticinia Iſaias & Jeremias edidiſſent, ut idem Iſidorus adnotavit.

Tertium argumentum.

Iſid. Orig. lib. 6. cap. 2. Hobbeſius Leviath. cap. 33.

DE PROPHETIA DANIELIS.

I. *Diſputatur utrum Daniel fuerit Propheta.* II. *Diſputatur utrum Daniel fuerit Eunuchus.* III. *Diſputatur utrum Daniel idem fuerit qui Beleſis à Diodoro memoratus.* IV. *Diſputatur utrum Daniel Ecbatanis, an Suſis inſignem illam turrim à Joſepho & Hieronymo memoratam exſtruxerit, & utrum Suſis, an Babylone fuerit ſepultus.* V. *Diſputatur utrum ad unum eumdemque Danielem pertineant, quæcunque in Danielis Prophetia narrantur, deque ejus interpretationibus Græcis.* VI. *Diſputatur de ordine partium libri Danielis.* VII. *Diſputatur cur partim Ebraice, partim Chaldaice, partim Græce ſcriptus extet.* VIII. *Nonnulla afferuntur ad auctoritatem Additamentis Danielis conciliandam.* IX. *Diſputatur de Senibus, à quibus attentata eſt Suſannæ pudicitia.* X. *Diſputatur de ſuppoſititiis Danielis ſcriptionibus.* XI. *Probatur Prophetiæ Danielis γνησιότης & antiquitas.* XII. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* XIII. *Secundum Argumentum.* XIV. *Tertium Argumentum.* XV. *Quartum Argumentum.* XVI. *Quintum Argumentum.*

I. Τὰ᾽ βιβλία ὅσα δὴ συγγραφάμενος καταλέλοιπε Δανιὴλος, ἀναγινώσκεται παρ᾽ ἡμῖν ἔτι καὶ νυῦ, καὶ πεπιςώκαμεν ἐξ αὐτῶν ὅτι Δανιὴλος ὡμίλει τῷ Θεῷ. *Quoſcunque libros à ſe conſcriptos reliquit Daniel, leguntur hodieque apud nos: atque hi nobis fidem faciunt, Danielem cum Deo colloquia habuiſſe.* Ita de Daniele, Danieliſque libro ſentiebat Joſephus, ex cujus verbis ſcimus, & divinis Danielem præditum fuiſſe dotibus ac virtutibus, & genuinum eſſe ipſius vaticiniorum opus. Quod antequam probare aggredior, adnotanda veniunt quædam, vel obſervatione digna, vel parum explicata ad hanc diem, vel ad ſequentium quæſtionum enodationem opportuna. Quibus dilucide expoſitis, contradictiones plurimæ, adverſus Librum hunc jactari ſolitæ, concident ipſæ per ſe & evaneſcent. Danielem Prophetam non fuiſſe, fuiſſe vero Eunuchum conſentiens eſt Judæorum omnium opinio. Prophetam non fuiſſe has ob cauſſas exiſtimant, quas affert Maimonides in More nevochim; nimirum quod etſi Angelus ei videndum ſe dedit, eumque rerum futurarum notitia imbuit, per ſomnium tamen id factum eſt, nec Angelum in ſeſe deprehendit, quod ad veram Prophetiam deſiderabatur; proindeque non inter Prophetias Librum ipſius, ſed inter כתובים, hoc eſt Hagiographa, collocant: quanquam laxiori ſignificatione Prophetæ nomen ipſi Maimonides largitur. Rationem præterea hanc addunt, nempe quod Daniel non Prophetico more vixerit, ſed δυναστικῶς. Adverſus ea conſurgunt Chriſtiani Patres, Chriſti auctoritatem ſecuti, à quo Daniel Prophetæ titulo donatus eſt, & Prophetam jure optimo dici contendunt; & recte quidem: quippe ſi Propheta vere is eſt, qui clare & diſtincte eventura prænoſcit & prædicit, quis tandem futuras rerum converſiones, imperiorum interitus, Chriſti adventum & necem prænuntiavit apertius? quis temporibus accuratius diſtinxit? Sed & juxta Maimonidæ ipſius definitiones & principia, Prophetæ nomen etiam ſtricte ſumtum Danieli congruit: quodque Judæis os occludit, inter Prophetas cum Jeremia, Aggæo, Zacharia, Malachia recenſetur in Thalmudico libro Megilah, primo capite. Neque ſolum εἷς τις τῶν μεγίστων

Diſputatur utrum Daniel fuerit Propheta.

Joſ. Antiq. libr. 10. cap. 12.

R. Moſ. ben Maim. More nev. libr. 2. c. 45.

Matth. 24. 15.

Joseph. Antiq. libro 10. cap. ultim.

προφητῶν, *unus è maximis Prophetis* appellatur à Josepho, & cum Deo colloquia habuisse dicitur, sed aliis etiam anteponitur Prophetis: οὐ γὰρ, inquit, ἃ μέλλοντα μόνον προφητῶν διετέλει, καθάπερ καὶ οἱ ἄλλοι προφῆται, ἀλλὰ καὶ καιρὸν ὥριζεν, εἰς ὃν ταῦτα ἀποβήσεται· καὶ τῷ προφητῶν ἃ χείρω προλεγόντων, καὶ διὰ τύπων δυσχεραινομένων ὑπὸ τῶν βασιλέων καὶ τῶν πλήθους, δανιὴλος ἀγαθῶν ἐλπὶς ἦν τοῖς προφήταις αὐτοῖς. *Non enim futura solum prædicere solebat, ita ut alii Prophetæ, sed & tempus quo hæc eventura erant determinabat. Cumque alii Prophetæ mala prænuntiarent, propterea que regum & vulgi odia in se concitarent, bonorum prænuntius his erat Daniel.* Tum deinde laudat τὸ τῆς ἀπροσδοκήτου αὐτοῦ προφητείας ἀπαράλακτον, *certæ ejus Prophetiæ immutabilitatem.*

Disputatur utrum Daniel fuerit Eunuchus.
Isa. 39. 7. Dan. 1. 3. Dan. 1. 6. Origen. Hom. 4. in Ezech. & in Matth. To. 15. Hier. l. 1. c. 6. in Dan. & l. 11 c. 13. in Jovin. Jos. Ant. l. 10. c. 11. Ezech 14. 14, 15. Hier. lib. 1. in Jovin. cap. 13.

II. At Eunuchum fuisse Danielem Judæis facile assentior; cum & hoc suadeant ista, quæ solent proferre, verba Isaiæ ad Ezechiam: *De filiis tuis, qui exibunt de te, quos genueris, tollent, & erunt Eunuchi in palatio regis Babylonis.* Suadent & illa Danielis: *Et ait rex Aspbenes Præposito Eunuchorum, ut introduceret de filiis Israël, & de semine regio.* Tum: *Fuerunt ergo inter eos de filiis Juda, Daniel, Ananias, Misaël, & Azarias.* Itaque in eam sententiam ultro concesserunt Origenes & Hieronymus. Aiunt Pseudo-Epiphanius, & Pseudo-Dorotheus, in vitis Prophetarum, spadonem visum Judæis, propter insignem ipsius castitatem: ac si nulla sint præter castitatem exectæ virilitatis indicia. Josephus quosdam ex nobili illo captivorum flore Eunuchos fuisse autumat; an & ex illis Daniel fuerit, non affirmat; sed à Gentilium suorum persuasione discessisse vix credo. Quod autem ex Ezechiele objici potest pro contraria parte; *Si fuerint tres viri isti in medio ejus, Noë, Daniel, & Job, nec filios, nec filias liberabunt,* præclarè dissolvit Hieronymus, ut dicemus infra.

Disputatur utrum Daniel idem fuerit qui Belesis, à Diodoro memoratus.
Diod. libr. 2.

III. Dubitatum quoque est à nonnullis, annon Daniel idem fuerit qui Belesis à Diodoro memoratus. Neque vana sane ea est suspicio, adeo multa ad fidem faciendam concurrunt. Nomina affinia, Belesis, & Baltassar, בלטשאצר: nam è medio vocabulorum litera T frequenter exteritur, ut à σῆμα, *signum*, & à πῖλος, *pilus*. At R & S in fere permutantur; *arbor, arbos; honor, honos.* Eamdem dictionem, בלטשאצר, uti conjicio, Græce expresserat Ctesias, Βελιτάρας, quemadmodum habet Plutarchus: quod nomen fuit scissoris, quo ad necandam veneno Statiram, Artaxerxis Mnemonis uxorem, usa est ejusdem mater Parysatis. Nisi legere mavis, Βελιζάπαρ. Pro quo scripsisse Dinonem, Μιλάντας, legitur apud Plutarchum: perperam; vitium quippe dictioni huic inolevit ex similitudine priscæ figuræ ϐῦ β, quæ ad figuram ϐῦ μ accedebat. Sed ad rem. Belesis erat de genere Chaldæorum: Chaldæis orti Ebræi progenitorum suorum nomine censebantur. Astrologicæ artis peritus & futurorum præscius fuit Belesis: Daniel fuit *eruditus omni sapientia, cautus scientia, & doctus disciplina,* & vaticinandi peritia imprimis nobilitatus. Unus ex Babyloniis fuit proceribus Belesis, fuit & Daniel. Denique vix ulla esse firmioribus argumentis approbaret conjectura, si non tempora penitus discreparent. Quippe Danielis deportationem annis plusquam sexaginta & ducentis antecessit Sardanapali interitus, cujus regnum opibus ac consiliis Belesis subnixus Arbaces occupavit.

Dan. 1. 4.

Disputatur utrum Daniel Ecbatanis, an Susis insignem illam turrim à Josepho & Hieronymo memoratam exstruxerit: & utrum Susis, an Babylone, fuerit sepultus.
Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 12. Hier. in Dan. 8.

IV. Dignum etiam disquisitione est, utri habenda fides, Josepho, an Hieronymo, quorum ille à Daniele Ecbatanis Mediæ exstructam ait fuisse turrim mirabili artificio, tantaque operis firmitate, ut ad suam ætatem integra, nec ulla omnino parte labefacta, aut vetustate deformata spectaretur; in ea sepeliri ad eam diem Medorum, Persarum, & Parthorum Reges, ejusque custodiam Judæo Sacerdoti credi solere. Eadem refert Hieronymus iisdem fere verbis: hac una re diversus, quod quæ Ecbatanis Josephus, Susis ipse locat; quodque mirere, ea se à Josepho sumsisse profitetur. Profecto etsi multa in hac Darii Medi historia à Josepho Xenophontem affectante peccata sunt, contra Berosi, Megasthenis, & Abydeni fidem, qui Danieli præclare consentiunt; velut cum eum Astyagis filium, Medorum regem, Cyri cognatum, ab eoque ad regnum Babylonium invadendum adjutum fingit, aliaque multa adversus historiæ veritatem comminiscitur, minime tamen in hac exstructæ à Daniele turris narratione ab eo discedendum putamus. Nam post patratam cædem Baltassaris sive Laborosoarchodi, postremi ex stirpe Nabopollassari, qui pater fuit Nabuchodonosoris, quo natus Evilmerodachus, & filia Niriglissororo nupta, Laborosoarchodi mater, Darium oriundo Medum, (non Hystaspis filium, quod credulis & stolidis Lectoribus persuadere conatus est Porphyrius, ut Danielis annos produceret) qui regno ad se delato, pro more gentis mutavit nomen, & Nabonidus, sive Nabannidochus dictus est, Assueri filium, cædis auctorem, cum imperii sui provincias lustrare vellet, Mediam potissimum adiisse verisimile est, unde genus ducebat; & Danielem in comitatu habuisse, cum propter hominis dignitatem, spectataque virtutes, tum maxime quod ab eo fuisset prædictum, fore ut post Baltassarem regnum esset adepturus. Cum itaque Ecbatanis

Porph. apud Hier. in Dan. 9.

batanis ſubſtitiſſet Darius, turrim illic excitaſſe, vel ad urbis defenſionem, vel ut poſteris præclarum magnificentiæ ſuæ monumentum relinqueret, facile credo. Cui rei cum conſilium ſuum ac induſtriam præbuiſſet Daniel, inde factum ut Danielis opus diceretur. Deinceps vero cum in Suſianam perveniſſent, in qua magiſtratum aliquem jam ante geſſerat Daniel, Baltaſſare regnante, ut habetur capite Danielis octavo, regioni huic denuo præfectus eſt à Dario cum ſumma auctoritate; atque illic cum per annos aliquot, etiam ſub Cyri imperio, ad mortem uſque vixiſſet, egregia ab eo exſtructa fuiſſe ædificia ad regionis tutelam & ornatum probabile eſt. Horum gnarus quidem Hieronymus, ſed memoria tandem lapſus, commemoratam à Joſepho turrim Medicam cum Suſiana turri confudit. Conjecturæ noſtræ vim addit Benjamin Tudelenſis, qui Suſis ſua ætate ſummæ elegantiæ ædificium jam inde à priſcis temporibus extitiſſe ait, ibidemque ſepultum fuiſſe Danielem, quod habet quoque Abulfaragius. Vetuſtum illud & elegans ædificium, quod Benjamini ætate Suſis viſebatur, Hieronymi quoque ævo videtur extitiſſe: hinc ejus error. Miror vero unde habuerint Pſeudo-Epiphanius, & Pſeudo-Dorotheus, à quibus vitæ Prophetarum ſcriptæ ſunt, Danielem Babylone defunctum, in ſpelunca Babylonica fuiſſe ſepultum, ad ſuaque tempora notiſſimum fuiſſe his in locis ſepulcrum Danielis & celebratiſſimum. Scimus nos, anno Cyri tertio, in Suſiana fuiſſe Danielem, ut ex ipſius decimo capite cognoſcitur. Tunc autem valde ſenex erat. Regreſſum autem fuiſſe Babylonem, ibique diem clauſiſſe, nemo ex vetuſtioribus Scriptoribus prodidit. Veri ergo propius eſt illic obiiſſe, ubi ſenectutem egit. Præſertim cum magnas, ob ejus loculum & reliquias, concertationes Suſis ortas narret Benjaminus. Multo etiam minus eorum mihi probatur ratio, qui Hieroſolymam ipſum rediiſſe volunt, & Synagogæ magnæ interfuiſſe, cum ראשי הגולה, *Principibus captivitatis*. Quæ tamen ſententia viris eruditis placuit.

Dan. 8. 2.

Abulfar. Hiſt. Orient. Dyn. 5.

Dan. 10. 1, 4.

V. Gravior ea quæſtio eſt, eidemne & uni Danieli, an duobus, ea omnia tribuenda ſint, quæ in Prophetia Danielis referuntur. Cauſſam dubitationi præbent verba hæc Hieronymi, e Procemio Commentariorum Danielis: *Porphyrio Euſebius & Apollinarius pari ſententia reſponderunt, Suſannæ, Beliſque ac Draconis fabulas non contineri in Ebraico, ſed partem eſſe Prophetiæ Habacuc, filii Ieſu, de tribu Levi: ſicut juxta Septuaginta Interpretes in titulo ejuſdem Belis fabula ponitur: Homo quidam erat ſacerdos nomine Daniel, filius Abda, conviva regis Babylonis; cum Danielem, & tres pueros de tribu Iuda fuiſſe ſancta Scriptura teſtetur. Unde & nos ante annos plurimos, cum verteremus Danielem, has viſiones obelo prænotavimus; ſignificantes eas in Ebraico non haberi.* Eumdem titulum, & narrationis exordium Sixtus Senenſis Græcis verbis repræſentavit; neſcio an ex ingenio, an ex libris: προφητία τὲ ἀββακοὺμ, υἱὸ τὲ ἰουδᾶ, ἐκ φυλῆς λωΐ· Ἀνθρωπός τις ἦν ἱερὸς, ὀνόματι δανιὴλ, υἱὸς τὲ ἀεβδᾶ, συμπότης τὲ βασιλέως τ᾽ βαβυλῶνος· Primum hic notari velim, titulum illum ad Beli ſolum & Draconis hiſtoriam pertinere; Euſebium vero & Apollinarium ad Suſannæ etiam hiſtoriam ex conjectura, uti quidem veriſimile eſt, extendiſſe: quaſi nempe utraque hiſtoria ex Prophetia Habacuci hujus depromta ſit; & idem Daniel, Sacerdos nempe, Abdæ filius, Suſannam ſervaverit, & Belum ac Draconem confecerit. Quorum nullum omnino extat in Hieronymo veſtigium: ait enim: *Sicut juxta Septuaginta Interpretes in titulo ejuſdem Belis fabula ponitur.* Notandum præterea, nullam eſſe cauſſam, cur id ſibi velle Hieronymum credamus, ipſos Septuaginta Interpretes titulum hunc hiſtoriæ Beli à ſe Græce converſæ præfixiſſe; ſed credi poſſe eum in eodem volumine, quo ipſorum habebatur Interpretatio, fuiſſe repertum: quemadmodum hodieque in vulgatis Septuaginta Senum editionibus, Græcam Danielis interpretationem, ſine ullo Interpretum diſcrimine, deſcriptam videmus, quamvis ſit Theodotionis: quemadmodum Lyſimachum ſupra diximus auctorem videri Græcæ interpretationis libri Eſther, quamvis in Septuaginta Senum editione extet: & quemadmodum videmus alias Scripturæ ſacræ partes Græce conceptas, quas à Septuaginta Interpretibus neutiquam profectas eſſe conſtat; cum eæ tamen uno nomine editionis Septuaginta Interpretum contineantur; toto nimirum opere à præcipua parte appellato. Notandum denique, idque accurate, alio loco ſuſpicari Hieronymum, hanc ipſam Danielis interpretationem, quæ Senibus Septuaginta tribuebatur, ab aliquo Chaldaicæ linguæ imperito, hoc nomine fuiſſe falſo editam. Sic enim ille Præfatione in Danielem: *Sive quia ſermo Chaldaicus eſt, & quibuſdam proprietatibus à noſtro eloquio diſcrepat, noluerunt Septuaginta Interpretes eaſdem linguæ lineas in tranſlatione ſervare; ſive ſub nomine eorum ab alio neſcio quo, non ſatis Chaldæam linguam ſciente, editus eſt Liber.*

Diſputatur utrum ad unum eumdemque Danielem pertineant, quæcunque in Danielis Prophetia narrantur; deque ejus Interpretationibus Græcis. Sixt. Sen. Bibl. libr. 1.

His animadverſis, dico primum Danielem, Suſannæ vindicem, eumdem eſſe ac Prophetam: nam contrarium non ſuadet allatum Hieronymi teſtimonium: Euſebio autem & Apollinario, opinioni huic adverſantibus, opponimus vetuſtiſſimas Editiones

Græcas, in quibus tantum abeſt ut ulla diſcriminis nota diſtinguatur Daniel Suſannæ patronus à Daniele Propheta, ut potius ab hac Suſannæ hiſtoria initium capiat Danielis Prophetia; ſervato ſcilicet ordine temporum; quod Daniel etiam tum duodecim annorum puer ab hoc facinore inclareſcere cœperit, atque hoc primum virtutis & ſapientiæ ſpecimen ediderit. Opponimus & Synopſeos Auctorem, & Sulpitium Severum, & Euſebium quoque ipſum, qui hiſtoriæ Suſannæ eumdem locum aſſignant. Dico præterea, ne Danielem quidem Beli ac Draconis domitorem, alium videri à Propheta. Comparetur narrationis hujus initium: *Erat autem Daniel conviva Regis, & honoratus ſuper omnes amicos ejus*, cum his ſexti capitis: *Daniel ſuperabat omnes Principes & Satrapas, quia Spiritus Dei amplior erat in illo. Porro Rex cogitabat conſtituere eum ſuper omne regnum: unde Principes & Satrapæ quærebant occaſionem, ut invenirent Danieli ex latere Regis*; eumdem ſignificari dices. Cur ergo, inquies, olim in exemplaribus Septuaginta Senum, alteri Danieli everſio Beli & Draconis interfectio; alteri item Scriptori, Habacuco videlicet, hujus hiſtoriæ narratio tribuebatur? Per mihi ſimilis veri videtur mox allata Hieronymi conjectura, qui Danielis interpretationem Septuaginta viris adſcriptam, ψευδεπίγραφον fuiſſe ſuſpicatur. Adſtipulatur huic opinioni ſumma Interpretis licentia, qui peſſima fide opus hoc Græce convertit. Audiamus eumdem Hieronymum: *Exceptis Septuaginta Tranſlatoribus, qui hæc omnia neſcio qua ratione præterierunt, tres reliqui interpretati ſunt. Unde judicio magiſtrorum Eccleſiæ editio eorum in hoc Volumine repudiata eſt, & Theodotionis vulgo legitur, quæ & Ebræo, & cæteris Tranſlatoribus congruit. Unde & Origenes in nono Stromatum volumine aſſerit ſe quæ ſequuntur ab hoc loco in Propheta Daniele, non juxta Septuaginta Interpretes, qui multum ab Ebraica veritate diſcordant, ſed juxta Theodotionis editionem diſſerere.* At fluxam illam in interpretando fidem plane alienam fuiſſe à Septuaginta Senibus alio libro oſtendimus. Cum ergo artifex interpretationis hujus, homo videatur fuiſſe ingenii immodici, & nimium ſibi permittentis, credibile eſt ipſum conjectaſſe, poſtremi capitis, quo Beli & Draconis narratur hiſtoria, auctorem fuiſſe Habacucum Prophetam; quod mirificum ejus illic narretur facinus, & reliquis fere Prophetis ſolenne ſit caſus ſuos ac viſa memoriæ prodere, idemque proinde Habacucum ſibi faciendum cenſuiſſe: atque hac demum conjectura ita delectatum fuiſſe Interpretem, ut jam non tanquam conjecturam, ſed ut rem indubitatam in fronte capitis hujus adſcripſerit. Atque hanc ipſam hiſtoriam ψευδεπίγραφον ſignificaſſe videtur Synopſeos Auctor, cum inter apocryphos Veteris Teſtamenti libros Habacucum quemdam recenſet. Sed judicio Magiſtrorum Eccleſiæ repudiata eſt tota hæc Danielis interpretatio, aſcita vero eſt editio Theodotionis. Quamvis autem Danielem Sacerdotem dixerit levis ille Interpres, pluris mihi tamen eſt Theodotionis auctoritas, cujus editio, Hieronymo teſte, *& Ebræo, & cæteris Tranſlatoribus congruit.* In Theodotione autem nihil comparet hujuſmodi. Verum concedamus ſummam fuiſſe Interpretis hujus fidem, quid ergo dixiſſe eum narrat Hieronymus? iſtud nempe: *Homo quidam erat Sacerdos, nomine Daniel:* Sixtus vero: ἄνθρωπός τις ἦν ἱερεὺς, ὀνόματι δανιήλ. Haud dubie Ebraica, quæ ſequebatur, ſic habebant: איש היה כהן דניאל שמו. Græcus Interpres, כהן, reddidit, ἱερεὺς, *Sacerdos*: perperam; nam hoc loco non *Sacerdotem*, ſed *Satrapam* vel ἀυλάρχην notat, qualis fuit Daniel. Sic libro Samuelis ſecundo, octavo capite, filii David dicuntur Sacerdotes, Ebraice כהנים, Septuaginta Senibus ἀυλάρχαι; Jonathani רכרבין, *optimates*; Syro & Arabi, *Principes*. Auctor Paralipomenon de iiſdem: הראשנים ליד המלך Septuaginta: οἱ πρῶτοι διάδοχοι τῦ βασιλέως. Vulgata ad verbum: *Primi ad manum Regis*. Sic, *Sacerdos On*, dicitur Putiphar in Geneſi; ſic Jethro, *Sacerdos Madian*, in Exodo; ſic Ira Jairites, *Sacerdos David*, libro ſecundo Samuelis, qui principes fuerunt.

Athan. Synopſ. Sulp. Sev. Chron. libr. 2. Euſeb. De vit. Proph. Dan. 14. 1. Dan. 6. 3, 4.

Hier. in Dan. 4.

Athan. Synopſ.

Hier. in Dan. 4.

Hier. Proœm. Comm. in Dan.

2. Sam. 8. 18.

1. Par. 18. 17.

Gen. 41. 45. Exod. 2. 16. 2. Sam. 20. 16.

Diſputatur de ordine partium libri Danielis.

VI. Dixi Suſannæ hiſtoriam fuiſſe in fronte libri Danielis collocatam in Septuaginta Interpretum antiquiſſimis editionibus; quippe egregium Danielis admodum pueri factum exponentem; ratione videlicet habita temporis. Qui vero rejecerunt ad calcem, quod Vulgatus fecit Interpres, Ebraici exemplaris auctoritatem videntur ſecuti, unde abeſſe hiſtoriam hanc intelligebant. Idem de Beli & Draconis hiſtoria cenſendum eſt. Illuc etiam orationem Azariæ, & trium puerorum Hymnum itidem ablegaſſent, ſi ſedibus ſuis emota ea ac diſtracta integram aliquam ac plenam hiſtoriam, non hiulcam ac imperfectam conſtituiſſent. Porro pertinet ea Suſannæ hiſtoria ad poſtremum hunc uſque capitis decimi tertii verſum: *Et rex Aſtyages appoſitus eſt ad patres ſuos, & ſuſcepit Cyrus Perſes regnum ejus.* Is enim verſus in optima Sixti V. editione Græca connectitur hiſtoriæ Beli & Draconis. Reliquis Danielis capitibus quæ videtur ineſſe perturbatio, nulla eſt: ſciendum quippe eſt, non hiſtoricum hic agere Danielem, ſed Prophetam; nec annales condere, ſed miracula Dei, & res ſibi à Deo revelatas ac præſignificatas ita referre, ut conducant Lectoribus, eorumque ani-

mos ad pietatem accendant. Prioribus itaque sex capitibus aliena fere visa narrat: sex sequentibus sua ipsius exponit, accurate servata utrobique serie temporum. Nam etsi undecimo capite ad annum primum Darii Medi videtur reverti, cum superiori capite annum Cyri tertium attigisset, non est ita; Angelus enim sermonem capite decimo inchoatum, undecimo persequitur, & res Darii Medi temporibus gestas refert. Atque ea præposteri hujus ordinis longe probabilior est ratio, quam quæ ab Hieronymo proponitur. Putat enim idcirco capite septimo redire Baltassarem in scenam, cum præcedenti capite res Darii narrari essent cœptæ, *quod statim historiam historiæ copulavit*, hoc est, voluisse ipsum historiæ quinti capitis, sexti historiam serie continuata subnectere: cum tamen capitum etiam sequentium, quæ non historias exponunt, sed vaticinia, intricatus ordo sit & perplexus. Quod si aliqua sæpius iterata occurrunt, sic habeto, non visorum eorumdem repetitam esse narrationem, sed visa eadem sæpius à Deo fuisse Danieli objecta, fortasse ut ejus animum validius percellerent. Hier. in Dan. 6.

VII. Cur autem partim Chaldaice, partim Ebraice, partim etiam Græce scriptus extet liber Danielis, nobis quoque pervestigandum est. Primum enim caput, cum tribus sequentibus secundi versiculis, Ebraice scriptum habemus; sequentia ad octavum usque caput Chaldaico narrantur sermone, quæ subinde à R. Levi ben Gerson Ebraice reddita sunt; reliqua rursum Ebraico, præter orationem Azariæ, Hymnum trium puerorum, Susannæ, Beli & Draconis historias, quæ Græce scripta sunt. Ac pia sane & laudabilis doctorum virorum opinio est, qui discrepantiæ hujus causas scrutantes, consulto id factum à Daniele affirmarunt, ut sex Chaldaicis capitibus haberent Chaldæi, quæ regibus suis evenissent; sequentibus quinque docerentur Ebræi futura mysteria post excisum Babylonicum imperium, Christi adventum & interitum, Hierosolymitanam cladem, Judaicarum reliquiarum salutem, & mortuorum ad vitam revocationem. At cur tandem primum caput, cum prioribus tribus secundi versibus, Ebraice conceptum est, quo res narrantur mere Chaldaicæ? cur visa Chaldæorum regum ad septimum usque pertinent caput, sermo vero Chaldaicus ad octavum producitur? Veri ergo mihi videtur propius, Librum Chaldaice primum fuisse exaratum à Daniele ipso, qui Chaldaica lingua jussu Regis Babylonii fuerat imbutus, & magnum linguæ hujus usum diutina inter Chaldæos mora comparaverat; deinde Ebraice à Judæis reducibus, in gratiam & utilitatem suæ gentis, idque publica auctoritate; demum etiam Græce ab Auctore priscæ Interpretationis, ab Aquila, Theodotione, Symmacho, & aliis. Inde contigit, ut male multatis & detruncatis exemplaribus, quod labentibus annis usuvenisse nimis verum est, in ea præsertim gente, tot exiliis, ruinis, ac incendiis vastata, cum librarii ad describendum opus & recomponendum accederent, quæ in Ebraico exemplari deerant, ex Chaldaico supplere cogerentur; unde ambiguus ille fœtus exortus est. Orationi vero Azariæ, Hymno trium puerorum, Susannæ, ac Beli & Draconis historiis, quod lectu jucundæ, & ad vulgi captum essent accommodatæ, contigisse puto, ut valde celebrarentur inter Hellenistas, & Alexandrinos præsertim, reliquosque Ægyptios, quorum ingenium hujusmodi deliciis & auditionibus mirifice capiebatur. Inde ergo prodeunte maxima Græcorum exemplarium copia, primigenia ipsa archetypa, ut fieri assolet, neglecta jacuerunt, ac sensim denique interciderunt; vel, ut acute conjicit Origenes, à Judæis ipsis dedita opera suppressa sunt, cum majorum suorum infamiam, scelerumque vestigia alio scelere abolere studerent. Quod ut felicius succederet, ipsum Historiæ Susannæ artificem, Græcum quemdam hominem nominabant, ut refert Hieronymus; Interpretem ipsum fortasse, aut commentitiam aliquam personam, pro Auctore, nefaria arte obtrudentes. *Disputatur cur partim Ebraice, partim Chaldaice, partim Græce scriptus extet.* Orig. in Epist. ad African. Hier. Præf. in Dan.

VIII. Non est nostri otii, aut instituti, ea colligere, quæ de Græcis illis libri Danielis partibus habitæ à piis juxta & eruditis hominibus adversus horum temporum Heterodoxos disputationes peperere. Duo tantum Lectorem monebo, quæ his reliquiis auctoritatem aliquam conciliare possunt: multos primum in iis Ebraismos occurrere, quod ab eruditis jamdiu est observatum; quos si quis oculis æquis perspexerit, Ebraice primitus fuisse conceptas fatebitur: deinde Judæos historiæ Susannæ veritati non refragari, sed Libri tantum hujus, quo ea continetur, auctoritatem oppugnare, unico hoc argumento, quod Ebraicis literis consignatus non extet; cujus rei probabilem hanc dari causam ab Origene, quam dixi, quæcunque progenitorum suorum corruptelas ac impuritates monumenta continerent, summo à recentioribus Judæorum Magistris studio erasa fuisse & obliterata. *Nonnulla afferuntur ad auctoritatem Additamentis Danielis conciliandam.* Origen. in Ep. ad Afric.

IX. Ad opinionem suam comprobandam nonnulla affert Origenes, quæ ab Ebræo quodam sese accepisse narrat; nempe vulgata traditione inter populares ejus *Disputatur de Senibus,*

à quibus attentata est Susannæ pudicitia.

ferri, defloccatos illos & impudicos Senes Ebræarum mulierum pudicitiæ hac arte illudere fuisse solitos, cum apud eas in privatis colloquiis identidem prædicaret uterque, concessum sibi à Deo, ut Christum gigneret; id supinis auribus accipientes simplices feminas corporis sui copiam impiis viris sine mora fecisse; at Susannæ castitati cum pari astu essent insidiati, vafritiem illorum prudentissimam feminam elusisse: nomina autem illis Achabo filio Coliæ, & Sedeciæ filio Maasiæ fuisse, quos Jeremias

Jer. 29. 22. his verbis incessit: *Ponat te Dominus, sicut Sedeciam, & sicut Achab, quos frixit rex Babylonis in igne, pro eo quod fecerint stultitiam in Israël, & mœchati sunt in uxores amicorum suorum, & locuti sunt verbum in nomine meo mendaciter, quod non mandavi eis: ego sum judex & testis, dicit Dominus.* Nam quod ignis supplicium insonti Susannæ falso

Deut. 19. 18, 19. testimonio parassent, pœnam eamdem, juxta Deuteronomii præceptum, quo talionis pœna sancitur, relatam ipsis fuisse Ebræi volunt: cum & Chaldæi in adulteros igne animadvertere solerent; sicuti & in Chananæa ante Legem fieri solitum fuisse discimus ex Judæ & Thamaris historia. Atque hanc narrationem, sed interpolatam Thalmudistæ recinunt. Syrus Paraphrastes ex editione Heraclensi, non Achabum & Sedeciam, sed Amidum & Abidum appellat. Utut est, quod Senes fuisse dicuntur, id potius eorum dignitatem notat quam ætatem. Ebraice erat זקנים. Sic γέρων apud Græcos *Senem* & *Senatorem* sonat; πρεσβύτερος, *Senem* & *Sacerdotem*. Hinc *Senior* La-

Gell. libr. 15. cap. 13. tinis. Gellius: *Seniorum hominum, & Romæ nobilium, atque in morum disciplinarumque veterum doctrina, memoriaque præstantium, disceptatio quædam fuit.* Ex Latino *Senior*, Gallicum *Seigneur*. Sic *Senem Montis, Le Vieil de la Montagne*, appellant Historici nostrates Regem Assassinorum, sive potius Haschischorum, שיך אלחששין: cum appellari debuisset, *Dominus Gebal*, זקן חגיבל. Nam זקן, *Dominum*, sive *Principem* significat hoc loco. Item *Gebal*, & regionem hujus nominis sub monte Libano sitam, & *montem* quoque apud Arabes significat. Vera esse, quæ proponimus, non infitiabitur, qui Benjaminum Tudelensem legerit. Cujus Interpres (id enim silentio præterire non possum) in puerilem hoc loco incidit errorem, cum ait Montanos omnibus passim esse terrori, *quia reges serra dissecant*: cum vertere debuisset, *quia reges dolo interficiunt*. Decepit eum vox מסירה, cujus radix est מסר, quæ dictio sonat, *dolo prodidit*, &, *serra dissecuit*. Ex his quæ supra dixi, potest existimari quam non absurde, nec sine caussa conjectarit Origenes, Judæos gentis suæ, optimatumque suorum famæ consulentes, tanti dedecoris memoriam sustulisse.

Disputatur de supposititiis Danielis scriptionibus.

X. Fecit præstans Danielis fama, & explicandis potissimum somniis celebrata, ut vetus quidam Onirocriticorum Auctor operi suo Somnialiorum Danielis nomen falso præscriberet. Ejus usum damnant Decreta Gratiani, ut pote supposititii & impii. At incertum est, idne, vel simile quid notaverit Synopsis, cum inter Apocrypha Danielem collocavit. Certe Additamenta Danielis non respexit, quæ inter legitimos hujus Prophetæ fœtus ab eo recensentur. Ego vero & Latinam Christiani hominis scriptionem esse puto, cum nulla ejus appareat mentio, vel in Artemidoro, vel in Achmete; nec valde antiquam, cum inter eos qui ante Artemidorum idem tractaverunt argumentum, nomen Danielis nusquam extet.

Decr. Part. 2. Caus. 27. Quæst. 1. cap. 16.

Probatur Prophetiæ Danielis γνησιότητα & antiquitas.

XI. Sed jam tempus est ut ad probandam Libri hujus γνησιότητα & antiquitatem nos accingamus. Danielem ejus esse scriptorem, clausula hæc indicat è septimo capite, in qua sic disserit: *Anno primo Balsasar, regis Babylonis, Daniel somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo: & somnium scribens brevi sermone comprehendit; summatimque perstringens ait: Videbam in visione mea nocte.* Item istud è sequenti capite: *Tu ergo visionem signa, quia post multos dies erit. Et ego Daniel langui.* Et id etiam è capite

Dan. 7. 1, 2. Dan. 8. 26. Dan. 12. 4. duodecimo: *Tu autem Daniel claude sermones, & signa Librum usque ad tempus statutum. Et vidi ego Daniel.* Præclara ad hæc Danielis mentio apud Ezechielem, sic tanquam viri

Ezech. 14. 14, 15, 20. & cap. 28. 2, 3, 4. pietate & sapientia longe præstantis. Scripserat Daniel nono capite: *Et posui faciem meam ad Dominum Deum meum, rogare & deprecari in jejuniis, sacco, & cinere. Et oravi Dominum Deum meum, & confessus sum, & dixi: Obsecro Domine Deus, magne, & terribilis, custodiens pactum & misericordiam diligentibus te, & custodientibus mandata tua.* Manifesto

Dan. 9. 3, 4. Neh. 1. 4. hæc imitatus est Nehemias primo capite: *Cumque audissem verba hujuscemodi, sedi, & flevi, & luxi diebus multis: jejunabam & orabam ante faciem Dei cœli; & dixi: Quæso Domine Deus cœli fortis, magne, atque terribilis, qui custodis pactum & misericordiam cum his qui te diligunt, & custodiunt mandata tua.* Librum eumdem se versaviisse abunde testifi-

1. Mach. 2. 59, 60. catus est Mathathias, cum ait primo Machabæorum: *Ananias, & Azarias, & Misael, credentes liberati sunt de flamma. Daniel in sua simplicitate liberatus est de ore leonum.* Da-

Ebr. 11. 33. nielem notant ista ex Epistola ad Ebræos: *Obturaverunt ora leonum, extinxerunt impetum ignis.* Danielem vero Christus nominatim appellavit, cum dixit apud Matthæum:

Matth. 24. 15. *Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem*

in loco sancto (qui legit, intelligat) tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes. Quæ sic à Daniele expressa sunt: *Et erit in Templo abominatio desolationis.* Ad hæc objectas sibi de cœlo species in Apocalypsi referens Johannes, Danielem palam imitatur. Velut cum de Bestia cornibus instructa, sibi visa differit. Antiquum dierum sic describit Daniel: *Antiquus dierum sedit; vestimentum ejus candidum quasi nix, & capilli ejus quasi lana munda, thronus ejus flammæ ignis:* sic & virum vestitum lineis: *Et levavi oculos meos, & vidi: & ecce vir unus vestitus lineis, & renes ejus accincti auro obryzo, & corpus ejus quasi chrysolithus, & facies ejus velut species fulguris, & oculi ejus ut lampas ardens; & brachia ejus, & quæ deorsum sunt, usque ad pedes, quasi species æris candentis; & vox sermonum ejus ut vox multitudinis:* sic Christum Johannes: *Vidi .... similem Filio hominis, vestitum podere, & præcinctum ad mamillas zona aurea: caput autem ejus & capilli erant candidi tanquam lana alba, & tanquam nix, & oculi ejus tanquam flammæ ignis, & pedes ejus similes orichalco, sicut in camino ardenti, & vox illius tanquam vox aquarum multarum.* Apparet quoque imitatio, cum Regnum Sanctorum prædicat, & Libros judicii; cum innumerabiles Ministrorum Dei copias infinitis millibus tentat comprehendere; cum Bestiam igni tostam exhibet; cum Filium hominis nube curuli invectum, & Bestiam viros pietate insignes oppugnantem & expugnantem describit; cumque cornua decem Bestiæ, Reges totidem præsignificare docet. Ait Daniel: *Cumque loqueretur ad me, prolapsus sum pronus in terram, & tetigit me, & statuit me in gradu meo:* & alibi: *Et audiens jacebam consternatus super faciem meam, & vultus meus hærebat terræ; & ecce manus tetigit me, & erexit me super genua mea, & super articulos manuum mearum, ... & ait ad me, Noli metuere Daniel:* ait Johannes: *Et cum vidissem eum, cecidi ad pedes ejus tanquam mortuus; & posuit dexteram suam super me, dicens, Noli timere.* Cum Michaëlis prælium narrat Johannes, Danielem aperte sectatur. Sic Daniel duodecimo capite: *Et audivi virum, qui indutus erat lineis, qui stabat super aquas fluminis, cum elevasset dexteram, & sinistram suam in cœlum, & jurasset per Viventem in æternum, quia in tempus, & tempora, & dimidium temporis:* sic Johannes: *Et Angelus quem vidi stantem super mare, & super terram, levavit manum suam ad cœlum, & juravit per Viventem in sæcula sæculorum.* Hæc ipsa Danielis locutio: *In tempus, & tempora, & dimidium temporis*, quam & alio loco usurpat, à Johanne itidem usurpatur.

Dan. 9. 27.
Dan. 7. 7.
Joh. 13. 1.
Dan. 7. 9.
Dan. 10. 5, 6.
Apoc. 1. 13, 14.
Dan. 7. 22, 27.
Apoc. 20. 4.
Dan. 7. 19.
Apoc. 5. 6. & 20. 12. & 5. 11. & 9. 16.
Dan. 7. 11.
Apoc. 19. 20. & 20. 10.
Dan. 7 13.
Apoc. 14. 14.
Dan. 7. 20, 21.
Apoc. 11. 7. & 13. 7.
Dan. 7. 24.
Apoc. 12. 12.
Dan. 8. 18. & 10. 9, 10, 12.
Apoc. 1. 17.
Dan. 10. 11.
Apoc. 12. 7.
Dan. 12. 7.
Apoc. 10. 5.
Dan. 7. 25.
Apoc. 12. 14.

Nunc si à Scriptoribus exoticis petamus subsidia, plurima sane succurrent. Placet imprimis Godefridi Wendelini opinio, qui Pythagoræ πεζαγράμματον, nihil aliud significare conjectat, quam Dei nomen πεζαγράμματον, idque à Daniele Magorum Principe, qui tum senex fuerit, Pythagoram accepisse. Addidisset & Ezechielem, quicum conversari potuisse Pythagoram ostendimus supra. Adjungit & hoc è tertio Machabaicorum: *σὺ τοὺς ἐν Βαβυλωνίᾳ τρεῖς ἑταίρους πυρὶ τὴν ψυχὴν ἀβαπτίστους δεδωκότας, ἵνα τὸ μὴ λατρεύσωσι τοῖς κενοῖς, διάπυρον δροσίσας κάμινον, ἐρρύσω μέχρι πυρὸς ἀπημάντους, φλόγα πᾶσιν ὑπτιάμενος τοῖς ὑπεναντίοις· σὺ τὸ δεσποτικὸς φθόνου λέουσι καὶ χῆς ῥιφέντα θηρσὶ βορὰν δανὴλ εἰς φῶς ἀνήγαγες ἀσινῆ· Tu in Babylonia tres sodales, qui igni vitam suam ultro commiserant, ne idola colerent, ardentem fornacem rore respergens, flammis illæsos præstitisti, in omnes eorum adversarios flammam immittens. Tu Danielem, qui per invidiorum calumnias feris leonibus in escam fuerat expositus, intactum in lucem eduxisti.* Wend. Diss. de Pyth. Tetract.

Præclarum vero, neque ulli exceptioni obnoxium Josephi testimonium. Alexandrum refert Hierosolymitano populo tributorum immunitatem in septimum quemque annum libenter dedisse, fuisque uti legibus viveret concessisse, postquam ei Danielis vaticinia Pontifex ostendisset, quibus Persarum regnum à Principe Græcorum profligatum iri prædixit. Postmodum verò Græcis literis eadem Danielis Prophetia est explicata. Verumtamen huic interpretationi illa Theodotionis anteposita est. Itaque Josephus se hanc narrare testatur historiam, ita ut in vetustis Ebræorum Codicibus scriptam reperit: quos sane Codices dicere vetustos non potuisset, nisi multis ante ipsius, Christique adeo ætatem fuissent exarati. Joseph. Antiq. lib. 11. cap. 8.

XII. Quæ quamvis nullis argumentis appeti posse videantur, Porphyrius tamen è quindecim libris, quibus Christianam religionem oppugnavit, toto duodecimo unum Danielis librum sibi refellendum proposuit. Sed à Methodio, Eusebio, & Apollinario confutatus est luculentis operibus, quæ diuturnitate consumta sunt. Multa quoque ejusdem argumenta dissolvit Hieronymus: velut quod ex his conflatur, *κατὰ τὸ χίνου χίσιν, καὶ κατὰ τὸ φρίνου φρίσιν*, quod & Africanus, & Judæorum usurparunt Magistri, ut Græci hominis opus hoc esse probarent, & ab Origene erudite discussum est, ut & ab Eusebio, & Apollinario. Plurima etiam adversus Additamenta Danielis commentati sunt novelli Heterodoxi: quæ cum egregie refellerint Catholicæ veritatis vindices, in iisdem repetendis oleum operamque non perdemus. Sed & supra de Daniele differentes, multas antevenimus contradictiones, vel iis data

Refelluntur argumenta Adversariorum.

opera respondentes, vel ea certe afferentes in medium, ex quibus illarum nascitur solutio. Progrediamur ergo ad ea quæ nobis profliganda supersunt.

Primum argumentum.

Ac primum falso Danielis nomen Librum hunc præferre contendit Porphyrius; Antiochi enim Epiphanis ævo in Judæa fuisse à quodam compositum, qui res ad id tempus gestas, sic tanquam futuras prædixerit; reliqua autem, quæ vere futura erant, ut pote à se ignorata, incertis & falsis vaticiniis prænuntiaverit. *Tanta enim,* inquit Hieronymus, *dictorum fides fuit, ut Propheta incredulis hominibus non videatur futura dixisse, sed narrasse præterita.* Nos falsa ea esse vaticinia negamus; perperam vero à Porphyrio intellecta cum Hieronymo dicimus: Bestiam enim tertiam & quartam, Danielis capite septimo memoratas, ad unum Macedonicum regnum refert, cum ad Romanum Imperium quarta pertineat. Cornua item decem, & parvulum cornu de medio eorum exortum, pravis interpretationibus ad res præteritas detorquet, cum ad futuras trahi debere ostendat Hieronymus, & ex Apocalypsi confirmet Sixtus Senensis, ubi Bestia describitur, cornua itidem habens decem, symbola nempe decem Regum, *qui regnum nondum acceperant,* cum Apocalypsis, nedum cum liber Danielis scriberetur, *sed potestatem tanquam Reges una hora accepturi erant post Bestiam.*

Hier. Procem. Comm. in Dan.

Hier. in Dan. 7. Sixt. Bibl. libr. 8. Apoc. 17. 12.

Secundum argumentum.

XIII. Longius etiam abit Philosophus Theologo-Politicus, & librum Danielis prodiisse demum censet, dudum post instauratum à Juda Machabæo Templi cultum. Hujus sane perquam intricatæ sunt hoc loco opiniones, unde vix certi quicquam possis exsculpere. Nam capita postrema quinque sine dubio Danielis scripta continere fatetur. Unde colligimus, quæcunque adversus librum Danielis deinceps objicit, ad priora duntaxat septem pertinere. Ea autem suspicatur ex Chronologicis Chaldæorum libris esse depromta. Subjungit deinde, libro Danielis Esdræ librum adnecti, huic illum Estheræ; unde concludit ejusdem Auctoris opera esse, Danielis, Estheræ, & Esdræ libros: quibus mantissam addit & illum Nehemiæ. Auctorem fatetur se prorsus ignorare. Tum subdit: *Quare non dubito quin hi Libri, dudum postquam Judas Machabæus Templi cultum restauravit, scripti fuerint: idque quia tum temporis falsi Danielis, Esdræ, & Estheris Libri edebantur à malevolis quibusdam, qui sine dubio sectæ Sadducæorum erant: nam Pharisæi numquam illos Libros, quod sciam, receperant ..... Vel forte ea de caussa tum temporis descripti atque editi sunt, ut populo ostenderent Danielis Prophetias adimpletas esse, atque eum hac ratione in religione confirmarent, ne de melioribus & futura salute in tantis calamitatibus desperaret.* Quæ adeo perplexa sunt, adeo vanitatis plena, ut hominem tantis de rebus, tamque seriis, tanta levitate disserentem, omnino ceritum fuisse necesse sit. Non patiuntur scriptionis hujus angustiæ nos pede collato singula pro merito suo retundere; quæ & partim jam supra de Esdræ, Nehemiæ, & Estheræ libris disputantes, tanquam mera somnia ac deliramenta, nulla solida ratione subnixa explosimus; partim hic levi brachio excutiemus. Libro Danielis Esdræ librum annecti ait; cujus opinionis caussam nullam affert; nos ejus repudiandi istam habemus, quod liber Danielis desinat in anno tertio Cyri, à primo autem ejusdem anno initium ducat liber Esdræ, neque ulla intercedat argumenti similitudo. Esdræ libro Estheræ librum conjungit, idcirco quod huic conjunctio præfixa est, quæ alio referri non possit. Nos rationis hujus infirmitatem supra de Ezechiele agentes declaravimus; neque video cur ad Esdram potius, quam ad alium quemcunque librum conjunctio isthæc pertinere debeat. Demus tamen hæc conjungenda esse, propterea eidem Scriptori tribuenda sunt? Homeri Iliadem excipiunt Quinti Smyrnæi Paralipomena, Virgilii Æneidem Maphæi Vegii liber, idemne porro Quintus, & Homerus; Vegius, & Virgilius? Atque hos cur ejusdem parentis fœtus esse diceret, aliquem attulit colorem; cur Nehemiæ etiam Librum, plane nullum. Nempe ea est hominis auctoritas, ut etiam sine ratione nos frangere possit. Falsi illi Danielis, Esdræ, & Estheræ libri, à Sadducæis post restitutum à Juda Machabæo Templi cultum editi, (quibus verbis significari puto partes Græcas librorum Danielis & Estheræ, & Esdræ tertium, de quo jam non disputo) gerræ germanæ, gratis obtrusæ, gratis retrusæ. Quod sequitur, Libros eos hac de caussa editos, ut Danielis prædictiones completas esse populus intelligeret, quid sibi vult? An ea sententia est, Judæos horum temporum, ex Chronologicis, ut conjectat, Chaldæorum libris accepisse, talia olim à Daniele fuisse prædicta, quæ ut majorem apud vulgus haberent fidem, supposuisse librum ipsius Danielis nomine, eique has Prophetias inseruisse? Hoc si censuit Conjector noster, quæram ab eo cujus sectæ fuerint fabricatores doli: an Sadducæi? at Prophetias aspernabantur: an Pharisæi? at non ita caute dolum instruere potuissent, ut eorum adversariis Sadducæis fallacia non suboleret. Fraude autem patefacta, manifestum adiissent capitis discrimen: non minus enim impium fuisset & periculosum, Judæorum moribus, Prophetias confingere, quam Prophetam agere, quod

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

morte puniri jussit Moses. An vero significat Disputator, ad confirmandam quinque postremorum Danielis capitum veritatem, quæ à Daniele vere scripta esse confessus est, septem priora supposita fuisse? At res plane diversæ utrobique narrantur, nec ad confirmandam unam altera conducit quicquam. Aio præterea ea quoque septem capita temere vocari in dubium. Si quid enim id persuadere potest, maxime hæc duo, quod Chaldaice scripta sint, cum reliqua sermone Ebraico sint explicata; item quod in iis de Daniele ἑτεροπροσωπικῶς sermo fiat, in reliquis ἀυτοπροσώπως. At nos supra caussas conjectura videmur assecuti, unde factum, ut hæc partim Chaldaica, partim Ebraica loquela tradita sint. Ad hæc primum Libri caput, & tres versiculi priores capitis sequentis, Ebraice concepta sunt: unde sequeretur eam quoque partem Danieli adjudicandam. Septimum vero, quod ἑτεροπροσωπικὸν est initio, pergit tamen ἀυτοπροσώπως: *Daniel*, inquit, *somnium vidit: visio autem capitis ejus in cubili suo*: hæc ἑτεροπροσωπικά. Pergit: *Et somnium scribens, brevi sermone comprehendit, summatimque perstringens ait*: hic tamen se auctorem prodit. Tum addit: *Videbam in visione mea nocte*: ἀυτοπροσώπως de se loqui hic incipit, ac porro pergit. Cur itaque caput octavum ac sequentia Danieli tribuat Disputator, non septimum, caussa nulla est. Quod si ei septimum largiare, ubi partim ex sua, partim ex aliena persona differit, cur non & reliqua, in quibus ex aliena? Diximus supra probabile esse Librum Chaldaice primum fuisse scriptum à Daniele, deinde & Ebraice à Judæis in patriam postliminio reversis, in gratiam suæ gentis: hoc insuper addo, res suas narrantem Danielem alienam induisse personam, vel ex gentilium suorum usu, ac Mosis præcipue, qui cum gestorum suorum memoriam posteris proderet, ἑτεροπροσωπικῶς locutus est; vel modestiæ & decori caussa, ne se virum captivum & extraneum apud victores Babylonios jactare videretur: Ebræos vero in Judæam reduces & compotes libertatis, cum id opus lingua sua referrent, Danielem partim ex sua, partim ex alterius persona indiscriminatim differentem pro arbitrio induxisse. At capite quarto, & fine tertii, Nabuchodonosor verbis suis somnium suum refert; quod consulto à Daniele factum est, ut majorem auctoritatem haberet oratio, edictum integrum ne mutatis quidem verbis repræsentans. Si quis præterea nos urgeat auctoritate Josephi, qui res à Daniele scriptis traditas recensens, postquam ad octavum pervenit caput, gradum sistit, quasi sequentia non agnoscat, respondebimus non singulas sacrorum Librorum partes explicandas susceptisse Josephum, sed aliquas tantum carptim pro libitu delibasse. Notabile vero est, hæc ipsum fere Danielis attigisse capita, quorum γνησιότητα Tractator Theologo-Politicus in dubium revocavit. Sed & se reliquorum auctoritatem sequi ostendit alibi, cum Templi desolationem à Daniele prædictam esse ait, nono videlicet capite, atque item undecimo, & duodecimo.

Deut. 18. 20, 22.

Joseph. Antiq. libr. 12. cap. 11. Dan. 9. 2. & 12. 11. & 12. 11.

XIV. Tertium suppeditat argumentum Thalmudistarum sententia, qui capite primo Babæ bathræ, in Gemara, librum Danielis à viris Synagogæ magnæ elaboratum fuisse scisciunt. Hos alii assectantur Rabbini. Isidorus à viris quibusdam sapientibus scriptum esse perhiberi ait. Hobbesius vero, an vaticiniorum suorum scriptor ipse fuerit, sciri non posse docet. Hac ratione nititur Thalmudistarum opinio, quod fas non fuerit literis Prophetias tradere extra Terram Sanctam, proindeque Ezechielis & Danielis vaticinia à Synagogæ magnæ viris, post reditum, in libros fuisse relata. At si Daniel fuerit unus ex illius Synagogæ proceribus, ut vult Maimonides in Jad Chazakah, utique non videtur rerum sibi visarum, suæque ipsius Prophetiæ literis consignandæ munus alteri concessisse. Sin ex illis non fuerit Daniel, uti statuit Abrabaniel in Hæreditate patrum, (quod verisimillimum est, cum anno tertio Cyri esset in Susiana, in qua & sepultus fertur; anno autem Cyri primo Judæi patriis sedibus sint restituti) frivola etiam erit Thalmudistarum ratio, quippe cui refragatur ipse Daniel, cum ait: *Daniel somnium vidit, & somnium scribens brevi sermone comprehendit*: item: *Tu ergo visionem signa*: tum: *Tu autem, Daniel, claude sermones, & signa librum*. Præterea Jeremias vaticiniorum suorum partem literis prodidit in Ægypto. Falsum est ergo non licuisse extra Terræ sanctæ fines Prophetias describere: proindeque falsum quod inde cogitur, illam Danielis à Synagoga magna esse scriptam. Sed ut his careamus præscriptionibus, hac certe petitionem istam excipiemus, revera Synagogæ magnæ viros librum Danielis scripsisse, Ebraice nimirum, ut diximus, cum jam ante à Daniele Chaldaico sermone fuisset exaratus. Verum quid istis immoror, cum idem argumentum jam ante refellerim in disputatione de Prophetia Ezechielis?

Tertium argumentum.

Isid. libr. 6. Orig. cap. 2. Hobb. Leviath. cap. 33.

Dan. 1. 1, 2.

Dan. 8. 26.

XV. Ex Habacuco discophoro, qui Danieli coævus ponitur, & vaticinia tamen edidisse Manassis temporibus fertur in Seder Olam, & multis rationibus persuaderi potest, quartum prodit argumentum. Nam si rationem ineamus temporum, annos vixerit circiter centum & quinquaginta, juxta Eusebianos ἀπλογισμοὺς: minimum cer-

Quartum argumentum.

te annos pluſquam centum & triginta; cum mortuus fingatur biennio ante dimiſſos Iſraëlitas, quod vix credibile eſt. At ea nos facile ſolvimus, geminum Habacucum fuiſſe ſtatuentes; priorem Prophetam, Manaſſis coætaneum, cujus vaticinia ſuperſunt ad hanc diem; alterum Prophetam quoque, qui eſcam ad Danielem deferre juſſus eſt. Hunc fuiſſe de tribu Levi oſtendit Lemma, hiſtoriæ Beli & Draconis præfixum in editione Septuaginta Interpretum, quod exhibet Hieronymus in Procemio Commentariorum Danielis, & nos ſupra adduximus. Ille vero Symeonis tribu oriundus fuit, ut eſt apud Pſeudo-Epiphanium & Pſeudo-Dorotheum, in libris De vitis Prophetarum. Sed id pluribus infra perſequemur. Neque verò de Libri hujus dignitate detrahit, quod Magiſtrum quemdam Judæum præſente ſe objeciſſe narrat Hieronymus, nullum in veteri Teſtamento exemplum occurrere hominis gravi corpore volantis, & tantillo tempore tanta terrarum ſpatia tranantis. Quaſi quæcumque vel in ſacris, vel in profanis narrantur hiſtoriis, fidem amittant, niſi ſimilia proferantur exempla. Detur è ſacris Codicibus exemplum Noachici diluvii, vel Sodomitici incendii, vel Metamorphoſeos uxoris Lothi. Nos verò, qui Chriſtum ſcimus à Diabolo in montis cacumen, ac Templi faſtigium fuiſſe delatum, Habacuci hiſtoriæ fidem facilè tribuimus.

Hieronym. Præfat. in Dan.

Quintum argumentum. Ezech. 14. 14. & ſeq. & 28. 3.

XVI. Quintum demum argumentum procudunt Anabaptiſtæ ex iſtis Ezechielis: *Si fuerint tres viri iſti in medio terræ, Noë, Daniel, & Job, nec filios, nec filias liberabunt.* Item: *Ecce ſapientior es tu Daniele?* Quibus exprimitur vir quidam Daniel, grandis natu, & multorum liberorum parens; cum Propheta Daniel, quo tempore hoc ſcribebat Ezechiel, anno nempe Joachimi ſexto, nondum pueriles annos exceſſiſſet. Id vero præclare retunditur ex Hieronymo, qui ait Danielem adhuc puerum inter grandævos homines ab Ezechiele fuiſſe collocatum, utpote qui ex ſomniis Regis appoſite explanatis, & ex liberata Suſanna valde jam inclaruiſſet: ipſi vero non aliter liberos tribuiſſe, quam ἐξ ὑποθέσεως, ac ſi dixiſſet, Etiamſi liberos haberent Noë, Job, & Daniel, non eos pœnis eximere poſſent.

Hier. lib. 1. adv. Jov. c. 13.

DE LIBRO DUODECIM PROPHETARUM

I. *Diſputatur de ordine librorum Duodecim Prophetarum.* II. *Probatur libri Duodecim Prophetarum γνησιότης & antiquitas.*

Diſputatur de ordine librorum Duodecim Prophetarum. 4. Eſdræ 1. 38, 39, 40.

I. ANTEQUAM agamus ſigillatim de libris Duodecim Prophetarum, paucula quædam de iis in univerſum præfanda ſunt. Notat Hieronymus aliter diſpoſitos eſſe in Ebraico exemplari, ac in Septuaginta virorum Interpretatione, quam ſecutus eſt Auctor libri quarti Eſdræ; ſecuti & Euſebius, & Pſeudo-Epiphanius, & Pſeudo-Dorotheus, à quibus Prophetarum ſcriptæ ſunt vitæ. At Ebraicum Codicem affectatus Hieronymus priſtinam ſeriem reſtituit. Nulla tamen in ſex poſtremis occurrit utrobique diſcrepatio, nulla in primo loco Oſeæ tribuendo: de reliquis concertatio eſt; nam Joëlem ſecundum, Amoſum tertium, quartum Abdiam, quintum Jonam, ſextum Michæam ponunt Ebræi: Septuaginta vero, Amoſum ſecundum, Michæam tertium, Joëlem quartum, quintum Abdiam, ſextum Jonam. Utram perſequare ſententiam, parum refert, coævi quippe fuerunt ſex hi priores, exiguo vel nullo ætatis diſcrimine; atque hinc nata ea varietas eſt. Viri Synagogæ magnæ, à quibus in ordinem diſpoſiti ſunt, rationem habuerunt temporum, etiam in Abdiæ collocando libro: quamvis Abrabaniel in eo ſeriem temporum interruptam cenſeat, & Abdiam ætate priorem fuiſſe Joële & Amoſo; his tamen eſſe ſubjectum, tum quod proſelytus fuerit, tum etiam quod in eodem ac illi argumento verſatus ſit. Sed de his mox viderimus.

Probatur libri Duodecim Prophetarum γνησιότης & antiquitas. Eccli. 49. 12.

II. Luculento porro Libri hujus antiquitatem teſtimonio comprobat Sirachides, cum ait quadrageſimo nono capite: *Duodecim Prophetarum oſſa pullulent de loco ſuo: nam corroboraverunt Jacob, & redemerunt ſe in fide virtutis.* Quæ quidem teſtificatio, etiamſi reliquæ deeſſent omnes, omnibus Prophetarum vaticiniis, quæ hac collectione continentur, ſuam adſtruit antiquitatem & γνησιότητα. Unumquodque tamen ſingulatim percenſebimus, & præter generalem illam & late patentem, privata ſua cuique ac legitima continget probatio. Sed nec aſpernandum eſt teſtimonium Auctoris Beth Iſraël, qui tradit Aggæum, Zachariam, & Malachiam Prophetias ſuas parvis Prophetiis adjunxiſſe, & in grandius volumen compegiſſe, ne ſeparatæ propter exiguitatem

Beth. Iſr. ad Baba bathr. cap. 1.

tem perirent. At cum R. Isaac Aramah, Præfatione in Canticum, Synagogæ magnæ Magistris libri Duodecim Prophetarum scriptionem videtur tribuere, sic intellige, quosdam è Prophetis illis fuisse de numero Sapientum Synagogæ hujus, Aggæum videlicet, Zachariam, & Malachiam; totum vero Consessum prophetias horum Duodecim in unum volumen composuisse.

DE PROPHETIA OSEE.

I. *Disputatur de Osea.* II. *Probatur Prophetiæ Oseæ γνησιότης & antiquitas.*

I. PROPHETARUM Duodecim, qui Minores appellantur, sed & majorum etiam quatuor primus censetur Osee, quippe qui primus omnium συγγρόνων futura prædicere aggressus sit, Oziæ, Joathanis, Achazi, & Ezechiæ, regum Juda, Jeroboami vero, filii Joas, regis Israël temporibus. Hoc inter suos munere functus est per longissimum annorum decursum, quos ad nonaginta proferunt Ebræi; proindeque ad summam vixerit senectutem: adeo ut Israëlitici regni, teste Hieronymo, futuram prænuntiaverit cladem, & luxerit ingruentem, & præteritam ad emendandum Judam commemoraverit. Tribu Issachar oriundum fuisse à Pseudo-Epiphanio & Pseudo-Dorotheo traditum est; oppido Bethsemes, non ut apud eos mendose legitur, Belemoth, quemadmodum à Drusio observatum est; patre Beeri, non Beera illo quem captivum abduxit Thelgathphalnasar, & cujus meminerunt Paralipomena, uti opinantur Ebræi: nam præterquam quod nomina discrepant, cum hic sit בארה, ille בארי; Propheta Issacharites fuit, ut dixi, alterum vero principem Rubenitarum fuisse Paralipomena indicant. *Disputatur de Osea.* Hier. in Ose. 1. Epiph. & Doroth. De vit. Proph. Drus. in Ose. 1. 1. 1. Par. 5. 6.

II. At vaticinii hujus auctorem se ipse declarat Osee tertio capite, sic de se differens ἰδιοπροσώπως: *Et dixit Dominus ad me: Adhuc vade, & dilige mulierem dilectam amico & adulteram:* tum: *Et fodi eam mihi quindecim argenteis:* deinde: *Et dixi ad eam, Dies multos expectabis me.* Inde porro plurima sumsisse Jeremiam deprehendimus: cum enim scripsisset Osee secundo capite: *Et cessare faciam omne gaudium ejus, solennitatem ejus, neomeniam ejus, sabbatum ejus, & omnia festa tempora ejus:* sic eadem repræsentavit Jeremias: *Et quiescere faciam de urbibus Juda, & de plateis Jerusalem, vocem sponsi & vocem sponsæ: in desolatione enim erit terra;* quæ bis, tertioque repetit. Ea quoque ita repræsentavit Ezechiel: *Et quiescere faciam multitudinem canticorum tuorum, & sonitus cithararum tuarum non audietur amplius.* Talibus convitiis Hierosolymitanam Synagogam incesserat Osee: *Et hæc nescivit quia ego dedi ei frumentum & vinum & oleum, & argentum multiplicavi ei, & aurum, quæ fecerunt Baal:* hæc ipsa ei objicit Ezechiel: *Et sumens de vestimentis tuis, fecisti tibi excelsa, hinc inde consuta, & fornicata es super eis, sicut non est factum, neque futurum est. Et tulisti vasa decoris tui, de auro meo atque argento meo, quæ dedi tibi: & fecisti tibi imagines masculinas, & fornicata es in eis. Et sumsisti vestimenta tua multicoloria, & operuisti illa; & oleum meum, & thymiama meum posuisti coram eis. Et panem meum, quem dedi tibi, similam, & oleum, & mel, quibus enutrivi te, posuisti in conspectu eorum, in odorem suavitatis, & factum est, ait Dominus Deus.* Reliquum Ezechielis caput, si quis cum Oseæ secundo conflixerit, paria omnia deprehendet: utrobique enim Hierosolyma acerrimis verbis castigatur propter impios idolorum cultus, qui adulterii & spurci amoris nomine adumbrantur; pœnæque olim infligendæ, atque iis demum toleratis venia scelerum condonanda, novumque sanciendum fœdus præsignificantur. Similis sunt argumenti, quæ extant vicesimo tertio capite Ezechielis; atque hæc potissimum: *Sedisti in lecto pulcherrimo, & mensa ornata est ante te, thymiama meum, & unguentum meum posuisti super eam.* Ista quoque Oseæ: *Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum:* hæc Jeremiæ pepererunt: *Non dominabuntur Jacob amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, & David regi suo:* & hæc quoque Ezechielis: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum.* Ex hoc denique Oseæ: *Et adducet urentem ventum Dominus de deserto ascendentem, & siccabit venas ejus, & desolabit fontem ejus, & ipse diripiet thesaurum omnis vasis desiderabilis:* manifesto hæc Ezechielis expressa sunt: *Et ventus urens siccavit fructum ejus: marcuerunt, & arefactæ sunt virgæ roboris ejus: ignis comedit eam: & nunc transplantata est in desertum, in terra invia & sitienti.* *Probatur prophetiæ Oseæ γνησιότης & antiquitas.* Ose. 3. 1. & seq. Ose. 2. 11. Jer. 7. 34. & 16. 9. & 25. 10. Ezech. 26. 13. Ose. 2. 8. Ezech. 16. 16. & seq. Ezech. 23. 41. Ose. 3. 5. Jer. 30. 8, 9. Ezech. 34. 23. Ose. 13. 15. Ezech. 19. 12.

De Prophetia Joël.

I. *Disputatur de Joële.* II. *Proponitur nostra opinio de ætate Joëlis.* III. *Probatur Prophetiæ Joëlis γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* V. *Secundum argumentum*

Disputatur de Joële: Epiph. de vit. proph. Doroth. de vit. Proph.

I. OSEAM sequitur Joël: de cujus patria & tribu quamvis parum inter Ebræos conveniat, Rubenitam tamen facit Pseudo-Epiphanius, ex agro Bethor, vel, ut alii legunt, Bethoron. Dorotheus scribit, *Bethomeron.* Bethoron locus est in tribu Ephraimitica. Id si sequamur, Rubenita oriundo fuerit, Bethoronensis natalibus. Quid si legamus, *Betharan*? quo nomine dictus fuit locus tribus Gaditicæ, Rubeniticæ propior: vel *Bethnemra*; Gaditicæ item tribus: vel *Bethabara*, vel *Beelmeon*, quæ trans Jordanem in Rubenitica tribu sita fuere? Lectoris arbitrium esto. Controversa quoque ipsius est ætas: nam quod regnum Juda prædictionibus suis perstringat, Israëlitici vero regni prorsus non meminerit, hinc nonnullos ea incessit opinio, post expugnatam à Salmanasare Samariam, & excisum Israëlis regnum, futura prædixisse Joëlem, Manasse videlicet inter Judæos regnante. Sic Seder Olam Rabba, & Zutha: sic Ebræi Doctores alii, ut legitur apud R. David Ganz; quos & Christiani aliquot subinde sectati sunt. At Abrabaniel Oseæ tempore vaticinatum eum statuit, sed ante Amosum; cum ab eo versu auspicatus sit Amos Prophetiam, in quo suam Joël concluserat; isto nimirum: *Dominus de Sion rugiet.* Quæ Rabbinica ratiocinatio est, hoc est stolida & inepta. Ad Jorami utriusque tempora referri à nonnullis discimus ex R. Salomone Jarchio, & ex Davidibus Kimchio & Ganzio. A Michæa Cabalam eum accepisse traditur in Juchasin. At Hieronymus in ea est sententia, quam Abrabamieli placuisse dixi: cujus hanc affert rationem, quod in Ebraicis codicibus Oseæ subnexus sit Joël; quibuscunque autem Prophetarum libris temporis nota præfixa non est, hi ad ea sint tempora referendi, quæ in libro proximè præcedenti adnotata sunt. Ex incerta hac Joëlis ætate factum est, ut in codicibus Ebraicis, & Hieronymianis enarrationibus Oseam sequatur Joël, quartum vero inter duodecim Prophetas locum Græcæ ei editiones tribuant.

R. Abrab. præf. in XII. Proph.

Hier. Præf. in XII. Proph. & Præf. in Joël, & comment. in Joel 1, 1.

Proponitur nostra opinio de ætate Joëlis. Joël 3, 2, 3.

II. In hac dissensione meam quoque proponere conjecturam jus fasque est. Scriptum fuisse hoc vaticinium post decem tribuum deportationem, conjici potest ex his Joëlis: *Congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Josaphat, & disceptabo cum eis ibi super populo meo, & hæreditate meâ Israël, quos dispersérunt in nationibus, & terram meam diviserunt, & super populum meum miserunt sortem.* Sin rem futuram, quasi præteritam, a Propheta, uti sæpe fit, enuntiatam fuisse respondeas, at altum præterea de Israëlitico regno ejus silentium omnino nos persuadet excisum penitus tum fuisse: nec enim perversitatem Israëlitarum indictam prætermissurum fuisse verisimile est. Sed & ante hanc calamitatem diu vixisse puto, ita ut Oseæ ætati suppar fuerit, vel æqualis: ipse quippe Osea, ut dixi, Israëlitici imperii excidium præcessit, eidemque superstes fuit. Omnem vero dubitationem tollunt hæc Hieronymi: *Perspicuum est prophetante Osee, Esaia, Joël, & Amos, & Abdia, & Jona, & Michæa, qui σύγχρονοι, id est contemporanei ejus fuerunt, regnum decem tribuum esse finitum.* Credibilius etiam id fiet, si Augustinum audimus, qui Joathanis regis Juda regno Joëlis ætatem adjungit. Itaque Oseæ coætaneus esse potuit Joël, sed hujus prophetia propheriâ illius recentior fuit, ut pote post decem tribuum exilium scripta, quod illa præcessit. Qui ergo libri Joëlis habuerunt rationem, quartum ipsi locum assignarunt; qui Joëlis ipsius, Oseæ conjunxerunt.

Hier. in Osc. 1.

August. de civ. Dei, lib. 18. cap. 27.

Probatur Prophetiæ Joëlis γνησιότης & antiquitas. Joël 2, 1, 2, 10, & seq.

III. Antiquitati Joëlis suffragantur posteriores Prophetæ, qui in lucubrationes suas transcripserunt insignem hanc φῆσιν: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis.* Deinde: *Sol & Luna obtenebrati sunt, & stellæ retraxerunt splendorem suum, & Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui: quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia & facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini & terribilis valde, & quis sustinebit eum? Nunc ergo dicit Dominus: Convertimini in toto corde vestro.* Nec multo post: *Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, senes vestri somnia somniabunt, & juvenes*

vestri visiones videbunt. Sed & super servos meos & ancillas, in diebus illis, effundam Spiritum meum. Et dabo prodigia in cælo & in terra, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et erit omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus. Inde manifesto prodierunt ista Sophoniæ: *Dies iræ, dies illa, dies tribulationis & angustiæ, dies calamitatis & miseriæ, dies tenebrarum & caliginis, dies nebulæ & turbinis, dies tubæ & clangoris super civitates munitas, & super Angelos excelsos.* Soph. 1. 15, 16. Indidem & illa Jeremiæ: *Væ, quia magna dies illa, nec est similis ejus, tempusque tribulationis est Jacob, & ex ipso salvabitur.* Jer. 30. 7, 10. Tum: *Tu ergo ne timeas, serve meus Jacob, ait Dominus, neque paveas Israël, quia ecce ego salvabo te de terra longinqua, & semen tuum de terra captivitatis eorum, & revertetur Jacob, & quiescet, & cunctis affluet bonis, & non erit quem formidet.* Act. 2. 16, & seq. Et hæc Petri Apostoli in Actis: *Hoc est quod dictum est per prophetam Joël: Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem: & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & juvenes vestri visiones videbunt, & Seniores vestri somnia somniabunt. Et quidem super servos meos & super ancillas meas, in diebus illis, effundam de Spiritu meo, & prophetabunt: & dabo prodigia in cælo sursum, & signa in terra deorsum, sanguinem, & ignem, & vaporem fumi. Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & manifestus. Et erit, omnis quicunque invocaverit nomen Domini, salvus erit.* Quæ postrema verba à Paulo etiam relata sunt. Rom. 10. 13.

IV. Adversatur nobis Ebræorum nonnullorum opinatio, Christianorum etiam quorumdam calculo comprobata, qui Jorami regis Juda æqualem fuisse Joëlem putant hoc argumento, quod diram famem Judæis instantem prædixerit; atque hanc ipsam famem esse aiunt, quæ per septem annos Judæam vexavit Jorami temporibus, quemadmodum narratur capite octavo libri quarti Regum. Ego vero res diversas perperam confundi aio: nam famem illam quæ mortales hoc tempore afflixit, naturæ vitio exortam esse certum est; quam vero penuriam annonæ prædixit Joël, hostilis incursionibus contractam esse constat. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.*

V. Ad censuram quoque nostram revocandi sunt novitii quidam Scriptores, Theodoreti sententiam persecuti, qui Joëlem Oseæ coævum statuit, uti reipsa fuit; verum ea ducitur ratione, quam minime possum concoquere: paria quippe vaticinatum ait utrumque, vastandam nimirum ab Assyriis & Babyloniis Israëliticam gentem, & in servitutem cogendam, & restituendam demum in libertatem. Quæ sententia non rationibus expugnanda venit, sed sola libri Joëlis lectione, omniumque propemodum Interpretum suffragio obteritur, cum disertis & sæpius iteratis verbis designentur Hierosolyma, & regnum Juda; semel autem, ut videtur, Israëlitica captivitas, idque obiter. Nam quid hæc sibi volunt: *Periit sacrificium & libatio de domo Domini, luxerunt Sacerdotes ministri Domini.* Joël. 1. 9. Utri autem conveniunt Hierosolymæ, an Samariæ? Et ista: *Accingite vos, & plangite, Sacerdotes, ululate, ministri altaris: ingredimini, cubate in sacco, ministri Dei mei: quoniam interiit in domo Dei vestri sacrificium & libatio. Sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate senes, omnes habitatores terræ in domum Dei vestri.* Joël. 1. 13, 14. Et mox: *Numquid non coram oculis vestris alimenta perierunt de domo Dei nostri, lætitia & exultatio?* Joël 1. 16. Deinde: *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo.* Joël 2. 1, 15, 17. Tum: *Canite tuba in Sion, sanctificate jejunium, vocate cœtum, congregate populum, sanctificate ecclesiam.* 23. 32. Et statim: *Inter vestibulum & altare plorabunt Sacerdotes ministri Domini.* Nec multo post: *Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro.* Præterea: *In monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio.* Adde & istud: *Cum convertero captivitatem Juda & Jerusalem; congregabo omnes gentes, & deducam eas in vallem Josaphat.* Joel 3. 1, 6, 12, 16, 17, 18, 20, 21. Et hoc quoque: *Et filios Juda, & filios Jerusalem vendidistis filiis Græcorum.* Atque item illud: *Consurgant & ascendant gentes in vallem Josaphat.* Et id etiam: *Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam.* Item: *Et scietis quia ego Dominus Deus vester, habitans in Sion monte sancto meo, & erit Jerusalem sancta.* Deinde: *Per omnes rivos Juda ibunt aquæ, & fons de Domo Domini egredietur.* Denique: *Judæa in æternum habitabitur, & Jerusalem in generationem & generationem: & Dominus commorabitur in Sion.* Verius itaque Hieronymus: *Sanctus Joël apud Ebræos post Osee ponitur: & sicut ibi sub nomine Ephraim ad decem tribus confertur vaticinium, quæ vel Samaria, vel Israël sæpe memorantur: sic in hunc Prophetam omne quod dicitur, ad tribum Juda, & ad Jerusalem pertinere credendum est, & nullam omnino Israëlis, id est decem tribuum in hoc fieri mentionem.* Hier. in Joël. 1. 1. *Secundum argumentum.* Theod. Præf. in Joël.

De Prophetia Amos.

I. *Disputatur de Amoso.* II. *Probatur Prophetiæ Amosi* γνησιότης *& antiquitas.*

Disputatur de Amoso.

I. De Amoso certiora & liquidiora proferre licet, cum se pastorem Thecuitam, Oziæ Regis Juda, & Jeroboami regis Israël ævo vaticinia protulisse significet, biennio ante terræ motum. Thecuam locat Pseudo-Epiphanius in terra Epiph. de vit. Proph. Zabulon; sed refragantur Eusebius, Hieronymus, & Cyrillus, & ad Hierosolymorum Eusebius de loc. Ebraic. Austrum sitam esse docent; nimirum in tribu Juda. Terræ verò motum eum esse, qui Hier. Procem. in Amos, & De loc. Ebraic. tum contigit, cum Pontificale jus sibi arrogavit Ozias, & cujus meminit Zacharias, Cyrill. Præf. in Amos. censent Ebræi interpretes, & assentitur Hieronymus, & verisimillimum est. Hoc si Enarr. in Amos. sit, jam Prophetiæ hujus tempus compertum habebimus. Vaticinandi munere ad Achazum usque regem Juda functum esse Amosum Interpretes volunt, & non absurde probant. Sed & diutius etiam vivere, & futura prædicere per ætatem potuit, & Oseæ, Zach. 14. 5. qui sub iisdem floruit regibus, pietatis esse & propheticorum muniorum consors. Atque hinc extabit ratio, cur Oseæ libro Librum hunc Græci interpretes adjunxerint. Nihil autem attinet ea hic iterare, quæ attulimus supra, cum Amosum Isaiæ patrem alium esse ac Amosum hunc Prophetam evinceremus. Crebras ei ab impio Bethelis sacerdote Amasia inflictas plagas, cum idolorum cultum summa libertate carperet, mortem denique ipsi ab Amasiæ filio illatam, elisis clava temporibus, narrant Ψευδώνυμοι Epi- Epiph. & Doroth. de vit. Proph. phanius & Dorotheus.

Probatur prophetia Amosi γνησιότης *& antiquitas.*

II. Cum passim autem in suo prædictionum volumine de se ipse ἀυτοπροσώπως disserit Amos, tum maxime septimo capite: *Et dixit Dominus ad me;* inquit, *Quid tu vides, Amos?* Quibus ista subjicit, quæ quomodo ad Propheticum munus à Deo vocatus fuerit, exponunt: *Misit Amasias sacerdos Bethel ad Jeroboam regem Israël: dicens, Rebellavit contra te Amos..... Hæc enim dicit Amos, In gladio morietur Jeroboam, & Israël captivus migrabit de terra sua. Et dixit Amasias ad Amos, Qui vides, gradere, & fuge in terram Juda, & comede ibi panem, & prophetabis ibi, & in Bethel non adjicies ultra ut prophetes, quia sanctificatio Regis est, & domus regni est. Respondit que Amos, & dixit ad Amasiam, Non sum Propheta, & non sum filius Prophetæ, sed armentarius ego sum, vellicans sycomoros; & tulit me Dominus cum sequerer gregem, & dixit Dominus ad me, Vade, propheta ad populum meum Israël.* Et sequenti capite: *Hæc ostendit mihi Dominus Deus, Ecce uncinus pomorum. Et dixit, Quid tu vides, Amos?* Hæc clarissima sunt universis, Hobb. Leviath. cap. 33. non tamen Hobbesio, qui hæc in Leviathane profari non dubitavit: *Liber Amos, prophetia ipsius est. An tamen ab eo scriptus sit, non apparet.* Pro eo quoque testimonium Tob. 2. 5, 6. absque ulla ambage dicit Auctor libri Tobiæ, his verbis: *Cumque occultasset corpus, manducavit panem cum luctu & tremore, memorans illum sermonem, quem dixit Dominus per Amos Prophetam: Dies festi vestri convertentur in lamentationem & luctum.* En tibi ipsa Amosi verba: *Et convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum:* quæ priore quoque Machabaico adhibita sunt: *Sanctificatio ejus desolata est sicut solitudo, dies festi ejus conversi sunt in luctum, sabbatha ejus in opprobrium.* Ipsum quoque Amosi exordium retulerunt Joël & Jeremias. Sic Amosus: *Et dixit; Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam:* sic Joël: *Et Dominus de Sion rugiet, & de Jerusalem dabit vocem suam:* sic Jeremias: *Et dices ad illos, Dominus de excelso rugiet, & de habitaculo sancto dabit vocem suam.* Id quoque Joëlis: *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte, & per omnes rivos Juda ibunt aquæ, & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum:* ex hoc Amosi profluxit: *Stillabunt montes dulcedinem, & omnes colles culti erunt.* Dixerat Amosus: *Ponam oculos meos super eos in malum, & non in bonum:* dixit Jeremias: *Ecce ego ponam faciem meam in vobis in malum, & disperdam omnem Judam.* Hoc Amosi dictum: *Percussi vos in vento urente, & in aurugine, multitudinem hortorum vestrorum & vinearum vestrarum, oliveta vestra & ficeta vestra comedit eruca, & non rediistis ad me, dicit Dominus:* sic expressum dedit Aggæus: *Percussi vos vento urente, & aurugine, & grandine omnia opera manuum vestrarum, & non fuit in vobis qui reverteretur ad me, dicit Dominus.* Hæc quæ Act. 7. 43. à Stephano dicta sunt: *Scriptum est in libro Prophetarum: Numquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Remphan, figuras quas feciſtis adorare eas:* ipsissima Amosi verba sunt.

Amos 7. 8, & seq.

Amos 8. 1, 2.

Amos 8. 10.

1. Mach. 1. 14.

Amos 1. 2. Joël 3. 15. Jer. 25. 30. Joël 3. 18.

Amos 9. 13. Amos 9. 4. Jer. 44. 11. Amos 4. 9.

Agg. 2. 18.

Amos 5. 25, 26.

De Prophetia Abdiæ.

I. *Disputatur de Abdia.* II. *Proponitur noſtra opinio de ætate Abdiæ.* III. *Probatur Prophetiæ Abdiæ γνησιότης & antiquitas.* IV. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Unicum argumentum.*

I. Abdiam Sichemitam fuiſſe, ex agro Bethachamar, tradit Epiphanius Ὠβδιάνυμος. *Bethacaram* ſcribit Ὠυδιάνυμος item Dorotheus. Nos ſcimus Bethacaram, ſeu Bethacarem, urbem montanam fuiſſe in tribu Juda, proindeque longe Sichemo diſſitam. Quid ſi legamus, *Bethacad*, qui vicus fuit Samariæ, uti ab Euſebio & Hieronymo notatum eſt? De tribu vero Abdiæ, ejuſque parentibus, nihil proditum eſt. Nos de ejus ætate dicturos ſummæ ambages circumſiſtunt, & ſatis amplus conjecturis quidem patet locus, firmæ vero ac certæ aſſenſioni vix exiguus. Sunt enim qui Achabi Iſraëlitici regis ætate floruiſſe Abdiam volunt, atque hunc ipſum eſſe Abdiam regiæ domus diſpenſatorem, qui, *cum interficeret Jezabel Prophetas Domini, tulit centum Prophetas, & abſcondit eos quinquagenos & quinquagenos in ſpeluncis, & pavit eos pane & aqua*; quique irriguas convalles ad paſtum pecoris ab Achabo quærere juſſus, obvium Eliam habuit. Hanc opinionem Ebræis tribuit Hieronymus, atque ipſe etiam in Epitaphio Paulæ, Abdiæ huic, diſpenſatori domus Achab, Prophetæ nomen tribuit. Cujus opinionis argumenta quærenti mihi, unica occurrebat ad animum ſimilitudo nominis, qua nihil infirmius. In eadem tamen ſententia ſubinde etiam fuiſſe videntur R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi, & R. David Ganz; ut pote quam ex majorum ſuorum auctoritate ſine confutatione proponant. Aliter vero Aben Ezra: *Ignoramus ætatem ejus, neque poſſumus dicere eum eſſe, cujus mentio ſit in libro Regum; nam ibi ſcriptum eſt, Abdias erat timens Deum valde. Si ille fuiſſet ille Propheta, quare vocaret eum Scriptura, Timentem Deum, & non potius, Prophetam? major quippe eſt Prophetæ dignitas.* Pentecontarchum hunc eſſe autumant Pſeudo-Epiphanius, & ejus interpres Dorotheus, qui ab Ochozia ad Eliam miſſus, duobus jam igne cœleſti abſumtis, ſimilem pœnam pietate ſua effugit; deductoque ad Regem Propheta, ei demum comes adhæſit. At Clemens Alexandrinus & Euſebius, Eliæ duntaxat coævum ponunt, ſilent de reliquis. Veteribus Ebræorum Magiſtris placuiſſe tradunt R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi, Idumæum fuiſſe, gentiſque ſuæ repudiatis ritibus ad Ebraicos tranſiiſſe, propheticoque demum à Deo munere dotatum, popularibus ſuis futura mala prænuntiaſſe. Idem ſenſit & Abrabaniel. Fundamentum hoc eſt illius ſententiæ, quod unos Idumæos libello ſuo perſtringat, vana prorſus & inani conjectura. Alii Oſeæ, Joëlis, & Amoſi Prophetarum æqualem faciunt. Sententiam eamdem ſecuti ſunt priſci ſacrorum Voluminum Canonis concinnatores, qui eum Amoſum inter & Jonam collocarunt; ſecutus eſt & Cyrillus. Sunt denique qui Jeremiæ & Ezechielis coætaneum ſtatuunt. Hos inter ſuſpicantur quidam eum eſſe Abdiam, quem Paralipomena Templi inſtauratoribus ἐφοδιώκτην à Joſia adhibitum fuiſſe commemorant, una nominum ſimilitudine ducti.

Disputatur de Abdia.

Epiph. & Dor. de vit. proph. Euſeb. & Hier. de loc. Ebr.

3. Reg. 18. 4.

Hier. in Abd. 1. & in Epit. Paul. cap. 6.

R. Sel. Jarch. R. Dav. Kimch. & R. Ab. Ezr. in Abd. 1. R. Dav. Ganz, in Chronol.

3. Reg. 18. 3.

4. Reg. 1. 13, & ſeq. Clem. Alex. Strom. 1. Euſ. Chron. R. Sel. & R. Dav. in Abd. 1. R. Iſr. Abrab. Præf. in Proph. min.

Cyrill. Præf. in Abd.

II. Quibus omnibus expenſis accurate, & circumſpectis ſententiis, reque ipſa attente explorata, ea mihi placet in primis opinio, quæ Oſeæ, Joëlis, & Amoſi æqualem ponit. Nec enim facile diſcedendum arbitror ab auctoritate vetuſti Canonis, cujus antiquitatem ſuo loco probabimus. At in eo collocatos eſſe liquet Prophetas minores hoc ordine quo vixerunt, uti & Abrabanieli perſuaſum fuit. Cauſſas præterea his temporibus extitiſſe reperio, cur Idumæos ita Abdias inceſſeret: nam cum Raſin, & Phacee Romeliæ filius, hic Iſraëlis rex, ille Syriæ, Achazum perſequerentur armis, & Hieroſolymam obſidione fruſtra cinxiſſent, Ailam demum Judæis ereptam, Idumæis occupandam permiſerunt. In partem quippe periculi ac prædæ venerunt Idumæi, multiſque interfectis Judæis amplas manubias retulerunt. Traditur id in libris Regum & Paralipomenon. Hinc itaque frequentes Prophetarum συζητούμενον adverſus Idumæos expoſtulationes & querelæ: Amoſi puta, cum ait: *Hæc dicit Dominus, Super tribus ſceleribus Edom, & ſuper quatuor non convertam eum, eo quod perſecutus ſit in gladio fratrem ſuum, & indignationem ſuam ſervaverit uſque in finem, mittam ignem in Theman*: & Joëlis: *Erit Idumæa in deſertum perditionis, pro eo quod inique egerint in filios Juda, & effuderint ſanguinem innocentem in terra ſua.* Quibus ſi conferamus Abdiæ verba, rem eamdem utrobique ſignificatam eſſe fatebimur. *Propter interfectionem*, inquit, *& propter*

Proponitur noſtra opinio de ætate Abdiæ.

Abrab. Præf. in XII. Proph.

Amos 1. 11, 12.

Joel 3. 19.

Abd. 10. 11.

iniquitatem in fratrem tuum Iacob, operiet te confusio, & peribis in æternum. In die cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & super Ierusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi unus ex eis.

Probatur Prophetiæ Abdiæ synonymus & antiquitas.

III. Itaque cum sequentibus annis, Nabuchodonosore Hierosolymam expugnante, eadem adversus Judæos attentassent Idumæi, similibus ipsos castigavit objurgationibus Jeremias, & ipsa Abdiæ verba in eos olim in pari caussa jactata usurpavit. Res apparebit ex verborum ipsorum contentione. *Auditum audivimus à Domino,* inquit Abdias, *& legatum ad gentes misit, Surgite & consurgamus adversus eum in prælium. Ecce parvulum dedi te in gentibus: contemtibilis tu es valde. Superbia cordis tui extulit te habitantem in scissuris petrarum, exaltantem solium tuum, qui dicis in corde tuo, Quis detrahet me in terram? Si exaltatus fueris ut aquila, & si intersidera posueris nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus:* sic autem Jeremias: *Auditum audivi à Domino, & legatus ad gentes missus est: Congregamini, & venite contra eam, & consurgamus in prælium. Ecce enim parvulum dedi te in gentibus, contemtibilem inter homines. Arrogantia tua decepit te, & superbia cordis tui, qui habitas in cavernis petræ, & apprehendere niteris altitudinem collis. Cum exaltaveris quasi aquila nidum tuum, inde detraham te, dicit Dominus.* Pergit Abdias: *Si fures introissent ad te, si latrones per noctem, quomodo conticuisses? nonne furati essent sufficientia sibi? Si vindemiatores introissent ad te, numquid saltem racemum reliquissent tibi?* hinc illa Jeremiæ: *Si vindemiatores venissent super te, non reliquissent racemum: si fures in nocte, rapuissent quod sufficeret sibi.* Ait Abdias: *Numquid non in die illa, dicit Dominus, perdam sapientes de Idumæa, & prudentiam de monte Esaü?* inde Jeremias: *Ad Idumæam. Hæc dicit Dominus exercituum: Numquid non ultra est sapientia in Theman? Periit consilium à filiis, inutilis facta est sapientia eorum.* Merito ergo dixit Hieronymus: *Excepto ordine commutato, & aliis quæ videntur discrepare, magna pars Abdiæ in Hieremiæ volumine continetur.* Atque ex his satis patet Libri hujus vetustas.

Jerem. 49. 14. & seq. — Abd. 5, & seq. — Jerem. 49. 8. — Abd. 8. — Jerem. 49. 7. — Hier. in Abd. 1.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.

IV. Atenim qui Jeremiæ coævum Abdiam esse docent, pugnabunt ipsius Abdiæ verbis, quæ post captam Hierosolymam omnino scripta videntur. Nam quid aliud hæc sonant: *In die cum stares adversus eum, quando capiebant alieni exercitum ejus, & extranei ingrediebantur portas ejus, & super Jerusalem mittebant sortem, tu quoque eras quasi unus ex eis.* Deinde: *Neque ingredieris portam populi mei in die ruinæ eorum.* Tum: *Quoniam juxta est dies Domini super omnes gentes: sicut feci, fiet tibi: retributionem tuam convertet in caput tuum. Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter.* Refert hæc Hieronymus ad incursionem Chaldæorum, & Hierosolymæ excidium: atque ista in eamdem sententiam recitat è Psalmo centesimo tricesimo sexto, quem post deportatos Babylonem Judæos scriptum alibi diximus: *Memento, Domine, filiorum Edom in die Hierusalem dicentium, Exinanite, exinanite usque ad fundamentum in ea.* Has actiones multis excludimus exceptionibus, nam primum minus hic me movet Hieronymi auctoritas, qui hanc Abdiæ explanationem dedit admodum adolescens: *In adolescentia mea,* inquit, *provocatus ardore, & studio Scripturarum, allegorice interpretatus sum Abdiam prophetam, cujus historiam nesciebam.* Sin opus ab eo subinde emendatum fuisse dicas, at sciunt certè qui in literis sacris vel leviter sunt versati, de rebus futuris, sic tanquam præteritis Prophetas disserere solere: quamvis ergo hæc concederemus ad captivitatem Babylonicam & Hierosolymitanam cladem pertinere, non hinc sententia nostra de ætate Abdiæ convelleretur. Verum nec istis concedimus Hierosolymæ vastitatem præsignificari. Nam cum ait Propheta: *Extranei ingrediebantur portas ejus,* referri ista possunt ad urbes plurimas, quas occupasse Syros necesse est, interfectis uno die centum & viginti Judæorum millibus, ducentis vero captivorum millibus in servitutem abductis. Præcipue vero Ailam notat, quam expulsis Judæis Syri Idumæis tradiderunt. Addit autem: *Et super Ierusalem mittebant sortem,* utris nempe post expugnationem cederet. Minime vero ad Idumæos verba hæc spectant: *Quomodo enim bibistis super montem sanctum meum, bibent omnes gentes jugiter,* ne juxta plurimos quidem ex iis, qui postremum bellum Chaldaicum hic notatum volunt. Ad Judæos enim illic convertitur oratio, quos hac pollicitatione solatur Deus, futurum ut quas tolerarunt calamitates, easdem hostes ipsorum patiantur. Genuinam hanc esse significationem metaphoræ istius ostendit Christus ipse cum ait: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste.* Præclare mentem Abdiæ aperit Jeremias, sic ipsum velut interpretans: *Quia hæc dicit Dominus: Ecce quibus non erat judicium, ut biberent calicem, bibentes bibent; & tu quasi innocens relinqueris? non eris innocens, sed bibens bibes.* Ad Idumæos, sed de Judæis verba facit. Sensus autem hic est: Si Judæos, quos summo favore ac benignitate complector, noxarum suarum pœnæ manent, putasne, Idumæe, impune tibi erunt scelera tua? Par est apud Abdiam sententia, sed inversa oratio: alloquitur enim Judæos, sed de Idumæis: Quemadmodum, inquit, in sancto Monte

Psalm. 136. 7. — Hier. Procem. Comm. in Abd. — Matth. 26. 39. — Jer. 49. 12.

Sion peccata veſtra luiſtis, cum circumſeſſam videretis Hieroſolymam, totamque regionem ferro flammaque vaſtatam, ita à reliquis gentibus criminum ſuorum pœnas expetam. Non alio igitur detorquendam hanc pericopen ratus eſt Aben Ezra, non Tremellius, non alii plerique ſacrorum Librorum Interpretes.

De Prophetia Jonæ.

I. *Diſputatur de Jonæ patria*, II. *& ætate.* III. *Probatur Prophetiæ Jonæ γνησιότης & antiquitas.* IV. *Ex libro Jonæ quædam manarunt Græcorum fabulæ. Diſputatur de vera ſignificatione vocis* נביא. V. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Unicum argumentum.*

I. DE Jona quoque controverſia eſt. Scribunt Hieronymus & Iſidorus, opinari Ebræos, filium eum fuiſſe viduæ Sareptanæ, quem ad vitam Elias revocavit. Cauſſa credendi hæc eſt, quod Jonæ patri nomen fuiſſe dicatur Amathi: id *Veritatem* ſonat: vidua autem poſt ſuſcitatum puerum dixerit Eliæ: *Nunc in iſto cognovi, quoniam vir Dei es tu, & verbum Dei in ore tuo Veritas eſt:* puerum itaque *Filium Amathi* dictum, hoc eſt *Filium veritatis.* Frivola penitus & caſſa ſunt hæc, ex Rabbinicis officinis profecta. Repugnat etiam locorum ſitus; nam Sareptanæ viduæ filium, Sareptanum & ipſum fuiſſe par eſt credere, cum Scriptura ſacra Jonam de Geth-Opher prodiiſſe tradat libro quarto Regum. Situm Geth-Opher accurate indicat Hieronymus, non longe à Sephori, quæ Diocæſarea appellatur, verſus Tiberiadem, in tribu Zabulonitide, ubi & Jonæ ſepulchrum ſuâ ætate oſtenſum fuiſſe ait; nonnulloſque carpit, qui in alia Geth, Lyddæ, ſeu Dioſpoleos proxima, natum eum & conditum volebant; Geth illam cum Geth-Opher, Dioſpolin cum Diocæſarea permiſcentes. Benjamin quoque in Itinerario Jonam ad Siporin in monte ſepultum tradit. Idem & indigenis perſuaſum fuiſſe ait Brocardus Argentoratenſis in Deſcriptione Terræ ſanctæ. Inſaniunt ergo ſolennia Pſeudo-Epiphanius, ejuſque imitator Dorotheus, cum ex terra Carjathmaum, non longe ab Azoto, (ſeu Carjath-jarim legere mavis, quæ urbs eſt tribus Judæ, longe tamen ab Azoto) ortum fuiſſe garriunt, & in terra Saar mortuum ac ſepultum, in ſpelunca Cenezæi judicis. Othonielem intelligunt, unum ex Iſraëlis Judicibus, filium Cenez, cui Caleb frater Axam filiam deſpondens, Carjath-ſepher doti dixit. Eſt autem Carjath-ſepher, quæ & Dabir, in tribu Juda. Atqui videtur Epiphanius ille nominum affinitate deluſus, Carjath-ſepher confudiſſe cum Geth-Opher, ſeu Geth-Epher; ſcribitur enim Ebraice גת-החפר, *Gath-hachepher.* At Muhammmedanos delirare ſinamus, qui non longe à Ninives ruderibus Jonam ſepultum fuiſſe cenſent, ejuſque tumulum venerantur. *Diſputatur de Jonæ patria.* 3. Reg. 17. 24. 4. Reg. 14. 25. Hier. Procem. Comm. in Jon.

II. Quamvis autem Eliæ ævo vixiſſe Jonam Ebræi autument, Oſeæ tamen, Amoſi, & Iſaiæ æqualem ponunt, ut teſtatur Hieronymus. Sic viſum Abrabanieli. In eadem opinione eſt Euſebius, & id pati poſſunt optimorum Chronologorum ratiocinia. Utut eſt, tempore certe præceſſit partam à Jeroboamo de Syris victoriam, ut pote quam prædixit, quemadmodum habetur in quarto Regum; ac proinde Oſeæ, Amoſi, & Iſaiæ vel minimum æquævus eſſe potuit. Quatuor certe Majorum, & Minorum Duodecim Prophetarum nullum ſupereſt tantæ vetuſtatis vaticinium. In quæ tempora vero conferendum ſit Niniviticum ipſius iter, atque hujus itineris hiſtoria, plane incertum eſt. R. David Kimchi, aliique Ebræi, Jehu filii Namſi, & Eliſæi temporibus adjungunt. In Sardanapali ætatem, & initium Arbacis conjicit Scaliger, & in Joaſi ævum, ac propterea Niniven à Deo deſtinatum vult fuiſſe Jonam, quo ſolutos in flagitia & libidinem ad Regis exemplum Aſſyrios ad meliorem frugem revocaret. Sed parum ſolida hæc videtur conjectura. Profecto qui Canonem Librorum ſacrorum digeſſerunt, in collocandis Duodecim Prophetarum libris ſpectaſſe videntur rationem temporum, ut dixi, ideoque exiſtimaſſe caſum hunc, vel caſus certe deſcriptionem, Oſeæ, Amoſi, & Abdiæ prædictionibus ſupparem eſſe vel æqualem. Atque hæc eſt Clementis Alexandrini, Euſebii, Cyrilli, Auguſtini, Theodoreti, longeque plurimorum Interpretum aſſenſione probata opinio. Quanquam multo longius abit Clemens, velut priſtinæ deſertor ſententiæ, cum ſignum Jonæ, poſtremam Danielis in lacum Leonum miſſionem, & Tobiæ junioris nuptias in idem tempus conjicit. *& ætate.* Euſeb. Præp. libr. 10. c. 14. 4. Reg. 14. 25. Scal. animad. in Euſeb. Clem. Alex. Strom. 1. Euſeb. Præp. libr. 10. c. 14. Cyrill. Præf. in Jon. Auguſtin. De civit. Dei l. 18. cap. 27. Theod. Procem Comm. in XII. Proph.

III. Quamvis autem manifeſto non appareat, utrum Libellum hunc ipſe ſcripſerit *Probatur*

Prophetia Jonæ ignominiæ & antiquitas.

Jonas, ut pote qui non ἀυτοπροσώπως de se ipse differat, genuinum tamen agnoscere se Jonæ librum posterior ætas non obscure declaravit. Nam prætermisso isto quarti Regum: *Ieroboam restituit terminos Israël, ab introitu Emath, usque ad Mare solitudinis, juxta sermonem Domini Dei Israël, quem locutus est per servum suum Ionam, filium Amathi, Prophetam, qui erat de Geth, quæ est in Opher*: quod alterius Jonæ vaticinii, diuturnitate temporis aboliti, non ejus quod supereſt, antiquitatem probat; manifesta sunt
4. Reg. 14. 25.
Tob. 14. 5, 6. illa Tobiæ: *In hora autem mortis suæ vocavit ad se Tobiam filium suum, & septem juvenes filios ejus, nepotes suos, dixitque eis: Prope erit interitus Ninive; non enim excidit verbum Domini.* Ubi Græca editio: ἄπελθε εἰς τὴν μηδίαν, τέκνον, ὅτι πέπεισμαι ὅσα ἐλάλησεν ἰωνᾶς ὁ προφήτης περὶ νινευή, ὅτι καταστραφήσεται· *Vade in Mediam, Fili, quia quæcumque de Ninive dixit Jonas, futurum nempe ut evertatur, credo esse eventura.* Et deinde: νῦν οὖν, τέκνον, ἄπελθε ἀπὸ νινευή, ὅτι πάντως ἔσται ἃ ἐλάλησεν ὁ προφήτης ἰωνᾶς. *Et nunc, Fili, exi Ninive, quia quæ effatus est Jonas Propheta, omnino contingent.* Addam etiam testimonium è tertio Machabaico, Auctoris satis antiqui: τὸν τε βυθοτρεφῆ ἐν μαστὶ κήτους ἰωνᾶν τηκόμβρον ἀφθόως ἀπήμαντον πᾶσιν οἰκείοις ἀνέδειξας, πάτερ· *Et Ionam*
Matth. 12. 38, & seq. & 16. 4. Luc. 11. 29, & seq. *pereuntem in ventre ceti viventis in profundo, prorsus illæsum omnibus notis exhibuisti, Pater.* Quam historiam recitat Christus Dominus apud Matthæum & Lucam. Hausta videntur ex iisdem fontibus & illa Joëlis, cujus librum libro Jonæ recentiorem
Joël 2. 13. Jon. 4. 2. Joël 2. 14. Jon. 3. 9. puto: *Benignus & misericors est, patiens & multæ misericordiæ, & præstabilis super malitia.* Nempe hoc ipsum est quod dixit Jonas: *Tu Deus clemens & misericors es, patiens & multæ miserationis, & ignoscens super malitia.* Pergit Joël: *Quis scit si convertatur, & ignoscat?* Jonas iisdem verbis: *Quis scit si convertatur, & ignoscat Deus?*

Ex libro Jonæ quædam manarunt Græcorum fabulæ.

IV. At non sacræ solum, sed profanæ quoque literæ Jonæ memoriam retinent. Herculem enim, cujus famam aliorum facinoribus exornare Græci solent, finxerunt ad liberandam Hesionen, in os & alvum canis Tritonis, sive canis Carchariæ, qui ad eam depascendam mittebatur à Neptuno, insiliisse, triduumque in ejus visceribus latuisse, neque hinc aliud ipsi accessisse incommodi, quam capillorum aliquot defluvium. Auctor Lycophron, & Lycophronis Interpres Isacius Tzetzes: auctor quoque Cyrillus, & Theophylactus in Jonam: auctor denique Sextus Empiricus, & Phavorinus. Hoc vero discrimen adiisse eum, compage navis, qua vehebatur, soluta, narrat Æneas Gazæus in Dialogo De immortalitate animorum. Observat præterea Grotius Amythaonidas fuisse apud Græcos, quemadmodum Jonas Amathi filius inter Ebræos, & Jonæ nomen habere posse significationem hominis ex Græcia orti: nempe quod Græci Ionum nomine apud Ebræos censerentur, à Javane ducta appellatione, qui fuit Japhethi filius. Quid inde efficiat, non apponit; neque ego certe video: nam Amythaon bellum Trojanum multis præcessit annis, quo Amathi longe recentior fuit. Jonas vero, si ab Ionibus nomen habuit, ita Herculis casus fuerit adscriptus Jonæ, non vero Jonæ casus Herculi, quod absurdum est. Probabilius videtur, quod aliis venit in mentem, Arionis historiam, à nautis in mare missi, & à Delphine excepti, & Corinthum delati, ex Jonæ historia detortam esse: nam tempora, licet non omnino conveniant, propius tamen accedunt; & in nomine Arionis vestigia extant nominis Jonæ; & ut hic in mari Deum oravit & Psalmum dixit, ita ille cantu delphinem deliniisse fertur. Jonas Propheta fuit, Arion citharœdus: Ebræis quippe vox נביא, præter aliàs significationes, & *Prophetam* & *Fidicinem* notat: ut Latinis vocabulum *Vates*, designat & *Prophetam* & *Poëtam*. Sic vigesimo quinto capite
1. Par. 25. prioris Paralipomenon, Asaph, Heman, & Idithun, qui fidicines fuerunt, dicuntur הנבאים בכנורות. Vulgata, *Qui prophetarent in citharis.* Septuaginta, ἀποφθεγγόμενοι ἐν κινύραις. His assentitur Syrus Interpres, & Arabs. Simile reperias paulo inferius.
Exod. 15. 20. Sic soror Mosis in Exodo appellatur, *Prophetissa*, הנביאה, quippe saltatrix & tympanistria. Sic Debbora in libro Judicum eodem afficitur *Prophetissæ*, נביאה nomine, cujus
Judic. 4. 4. Canticum statim subjicitur. David ipse, non ob vaticinia solum, sed & propter psallendi ac carminum condendorum facultatem, Prophetæ nomen videtur esse consecutus. Manichæi, Gnostici, Nicolaitæ vatem futurorum fuisse ipsum omnino negabant: negabat & Theodorus Mopsuestenus, ut annotatur in Actis quintæ Synodi; & Prophetæ nomen, quod sæpe illi tributum negare non poterant, ad unam canendi peritiam referebant. Sed non unicus hic error nefariis Hæreticis illusit. Leguntur hæc
1. Sam. 19. 20. capite decimo nono libri primi Samuel: להקת הנבאים נבאים. Vertunt Septuaginta, ἐκκλησίαν τῶν προφητῶν· Vulgata, *Prophetarum vaticinantium.* Ita Syrus quoque & Arabs. At Jonathan vertit, ספרי משבחין, *scribarum laudantium.* Et mox, ubi Vulgata habet,
1. Sam. 19. 23. *Et prophetare cœperunt*, habet Jonathan, ושבחו, *Et laudaverunt.* Item Vulgata, *Et ambulabat ingrediens, & prophetabat*: Jonathan, *Et ivit iens & laudans*, ומשבח. Vulgata: *Et prophetavit cum cæteris coram Samuele*: Jonathan, *Et laudavit*, ושבח. Vulgata demum:

demum: *Num & Saul inter Prophetas?* Jonathan: *Num & Saul inter scribas?* בספריא. Utrum enim verisimilius esse dicas, significari musicum concentum, an hominum turbam, sibi invicem obstrepentium, & vaticinia ita fundentium, ut à nullo possent exaudiri? Existimare satius est, chorum notari psallentium & saltantium hominum. His cum se adjunxerunt Saülis nuntii, & Saül ipse, nempe afflatu divino ita sunt permoti, ut ipsos cantandi quoque & psallendi ac saltandi libido incesseret. Qua exercitatione usque adeo incaluit Saül, ut vestimenta detraheret, nimiaque demum lassitudine confectus, in terram sese nudus abjiceret. Hunc psallendi ac tripudiandi morem inter Judæos receptum tenuit & David, cum Arcam de domo Obededomi Hierosolymam reduceret: nam septem cantantium choris stipatus, ad strepitum citharæ & tubarum strenue saltabat. Verum Micholi hoc majestate regia indignum in Davide visum est, universo vero populo in Saüle: unde natum est adagium: *Num & Saül inter Prophetas?* Sed Dei instinctu factum id ab utroque nesciebant; quod quum ita fit, tum vere existunt Prophetæ: & hoc prophetiæ genus in secundo gradu collocat Rabbinorum doctissimus Maimonides in More nevochim. *Secundus*, inquit, *prophetiæ gradus est, cum homo in se sentit rem vel facultatem quampiam exoriri, & super se quiescere, quæ eum impellit ad loquendum; ita ut loquatur vel de scientiis & artibus, vel Psalmos & Hymnos, vel utilia ac salutaria recte vivendi præcepta, vel res politicas & civiles, vel denique divinas, & quidem inter vigilandum, & in vigore sensuum ordinario. Et hic est de quo dicitur quod loquatur per Spiritum sanctum. Hac specie Spiritus sancti instinctus Psalmos suos scripsit David.* Quoniam igitur qui Spiritu Dei excitati psallebant, נבאים dicebantur, hinc & fidicines omnes καταχρηστικῶς eodem nomine videntur appellati. Atque ita ex Jona Propheta, Arion fidicen confingi potuit.

Maim. in More nevoch. lib. 2. cap. 45.

V. Dixi superius Jonæ vaticinium, libro quarto Regum memoratum, annorum injuria periisse. Hinc ejus, quod extat, deprimendi ansam arripit Theologo-Politicus Disputator, vel quasi fragmenti alicujus è majori opere decerpti, vel certè quasi è scriptionum complurium numero levis unius opusculi & contemnendi. Quam notam reliquis itidem inurit Prophetarum libris; una omnes opera abolere, in contemtum certe adducere studens. Aliis quoque, sed saniora sentientibus de Libris sacris, grandioris historiæ particula visa est Prophetia Jonæ; idcirco quod à conjunctione connexiva initium capiat. Ii vero sibi id responsi habeant, quæ edidit vaticinia Jonas præter Libellum hunc, non videri ab eo litteris fuisse mandata, proindeque nec temporum lapsu consumta; ea quippe duntaxat scriptis tradidisse Prophetas, quæ in longitudinem pertinebant, ne ex hominum animis memoria ipsorum evanesceret: quæ autem proxime spectabant ad exitum, etsi nonnumquam in libros relata sunt, minime tamen id ita necessarium fuisse, ut pote quorum futura esset recens recordatio, tum cum eventu ipso complerentur. Cujusmodi fuit illud, quod de Jeroboamo prænuntiatum à Jona libri Regum testantur: nam cum coævi fuerint Jeroboamus & Jonas, verisimile est in re instanti ac imminenti prædictionem hanc à Jona editam fuisse. Favere nobis videtur Cyrillus: ait enim: ἔγγραφος μὲν ὂν τῆς παρ' αὐτοῦ προφητείας λόγος ἕτερος οὐδεὶς παρὰ τοῦτόν ἐστιν. *Prophetiæ ab illo prolatæ sermo præter hunc nullus alter in literas relatus est.* Quæ autem ex conjunctione connexiva, initio Libri hujus posita, petitur ratio, frivolam esse demonstravimus alibi, cum librum Ezechielis contra Adversariorum argumenta tueremur; ut pote quam ab Ebræis in fronte ornatus gratia collocari Grammatici doceant. Postremo etiamsi majoris operis partem esse Prophetiam hanc fateremur, quid inde illi ex auctoritate sua decederet, non intelligo. Imo vero hinc conjicere licet, nobilissimam visam ac utilissimam particulam hanc, quam adversus edacem vetustatem studium hominum, vel potius supremi numinis voluntas conservavit, ne eximio hoc Christi per triduum mortui ac deinde resurgentis simulacro careremus.

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Unicum argumentum.

4. Reg. 14. 25. Tract. Theol. cap. 10.

DE PROPHETIA MICHÆÆ.

I. *Disputatur de Michæa.* II. *Probatur Prophetiæ Michææ γνησιότης & antiquitas.*

I. QUI ab Ebræis sextus inter Prophetas Duodecim ponitur Michæas, is tertius ab Interpretibus Septuaginta, aliisque Græcis scriptoribus collocatus est. Tempus quo edita ipsi à Deo sunt vaticinia, quibus nunc fruimur, ipsa in fronte

Disputatur de Michæa.

indicant, nempe *in diebus Ioathan, Achaz, & Ezechiæ regum Iuda.* Proindeque munus Propheticum obire cœpit paulo post Oseam, Joëlem, & Amosum, qui Oziæ regis Juda temporibus vaticinia sua exorsi sunt. Et vix stare potest Ebræorum sententia, qui Michæam Joëli Cabalæ mysteria tradidisse volunt. Patriam quoque titulus declarat, & Morasthiten fuisse docet. Viculum autem non grandem sua ætate fuisse Morasthi, juxta Eleutheropolin Palæstinæ urbem, tradit Hieronymus. Paria fere habet Eusebius in Topicis. Horum autem, in locorum sanctorum explorando situ, ratio potissimum habenda est, ut pote oculatorum testium, qui ad præclaram Scripturæ sanctæ peritiam, diuturnam in his oris moram adjunxerunt. Minime igitur audiendus Paraphrastes Chaldæus, qui pro Morasthi Maresam reddit. Utramque accurate distinguit Hieronymus, cum in Epitaphio Paulæ, tum in libro De locis Ebraicis, ubi Maresam esse ait in tribu Juda, altero ab Eleutheropoli lapide, cujus rudera tantum sua ætate visebantur; Morasthi autem vicum esse ad Orientem Eleutheropoleos: quod ex Eusebii Topicis exscripsit. Nihilo magis audiendus Drusius, cum ambigere se ait, num Morasthi idem sit locus ac Moreseth Gath, cujus commate decimo quarto capitis primi Michææ fit mentio: nam pro eo quod est in Vulgata: *Super hæreditatem Geth*, Ebraicum exemplar habet: על מורשת גת, quod quidam vertunt: *Ad Moreseth Geth*: quasi sit nomen loci proprium. His præter Vulgatum Interpretem refragantur Septuaginta Senes, & Jonathan. Deinde ex sequenti commate sententiam hujus odorari licet: *Hæredem*, inquit Deus, *adducam tibi, quæ habitas in Maresa.* Futurum nempe minatur, ut Maresitas de patria sua alienus hæres à se adductus extrudat: unde apparet pari prorsus comminatione & simili sententia Gethæos exterrere voluisse: *Dabit emissarios super hæreditatem Geth.* Scribit Pseudo-Epiphanius interiisse Michæam ex alto præcipitatum à Joramo filio Achabi regis Juda, quem ob ipsius patrumque noxas crebris objurgationibus perstringebat: quæ ineptiæ, non scutica, sed flagello animadvertendæ sunt; nam neque rex Juda Achab fuit, aut Joramus ipsius filius, sed Israël; nec Jorami ævo vixit Michæas Morasthites, sed post ejus ætatem annis minimum centum ac triginta. Fraudi fuit insulso Scriptori Michæas alter, qui & Josaphati & Achabi ætate vixit, variisque ab eo cruciatibus vexatus est. Decepit hunc quoque fortasse, quod legitur initio libri Michææ, Prophetias ipsum edere cœpisse, ἐν ἡμέραις ἰωαθὰμ, *in diebus Ioatham*; ubi perperam legisse videtur, ἐν ἡμέραις ἰωρὰμ, *in diebus Ioram*; non observatis iis quæ sequuntur, καὶ ἄχαζ καὶ ἐζεκίου βασιλέων ἰούδα, *& Achaz & Ezechiæ regum Iuda.* Deinde cum ait Epiphanius ille ὑποβολιμαῖος, patri Michææ nomen fuisse *Iramo*, ita videtur expressisse nomen *Iemla*, quod prisci illius Michææ pater gessit. Sed nec supplicio affectum fuisse Morasthiten satis ostendere videntur ista Jeremiæ: *Numquid morte condemnavit Michæam Ezechias rex Juda, & omnis Juda? numquid non timuerunt Dominum, & deprecati sunt faciem Domini, & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos?* Demum in patria sepultum fuisse ait, prope Enacitarum sepulcretum; celebremque ad suam ætatem tumulum ejus fuisse. Huc paria succinit Dorotheus. Morasthim certe, Michææ antea sepulcrum, Ecclesiam vero sua ætate fuisse scribit Hieronymus. Unde apparet, ecquæ fides habenda sit iis, qui loca Terræ sanctæ descripserunt, dum in Oliveti montis descensu sepulcrum Michææ collocant.

Juchas. & R. Dav. Ganz. Chronol.

Hier. Prol. in Mich. & Deloc. Ebr.

Hier. Epit. Paul. c. 6.

Jer. 26. 18.

Hier. Epit. Paul. c. 6.

Probatur prophetia Michææ ex temporis & antiquitas.

II. Libri porro hujus, qui Michææ nomen præfert, scriptorem se Michæas ipse satis prodit, cum alibi, tum maximè capite secundo, ubi ait: *Utinam non essem vir habens spiritum, & mendacium potius loquerer.* Item tertio: *Verumtamen ego repletus sum fortitudine spiritus Domini, judicio & virtute; ut annuntiem Jacob scelus suum, & Israël peccatum suum.* Nec caret præterea sequentium temporum testimonio. Illustre hoc est & omni cavillatione majus, quod ipsi præbet Jeremias: *Michæas de Morasthi, fuit propheta in diebus Ezechiæ regis Juda, & ait ad omnem populum Juda, dicens: Hæc dicit Dominus exercituum: Sion quasi ager arabitur, & Jerusalem in acervum lapidum erit, & mons Domini in excelsa sylvarum. Numquid morte condemnavit eum Ezechias rex Juda, & omnis Juda? Numquid non timuerunt Dominum, & deprecati sunt faciem Domini, & pœnituit Dominum mali, quod locutus fuerat adversum eos?* Quæ expressit Josephus: οἱ ϑ σοφῆς ὄντες ὑγιαίνειας ἀπήλυσαν τὸν προφήτην ἀπὸ τῆς αὐλῆς, ⸗ τοῖς ἄλλοις συνεβούλευσαν μηδὲν δεινὸν κακὸν τὸν Ἱερεμίαν· ἔλεγον γὰρ ὡ μόνον τοῦτον προλέγειν τῇ πόλει τὰ μέλλοντα, ἀλλὰ κ μαχαίραν πρὸ αὐτῆ ταύτα καταγήσεσθαι, κ πολλοὺς ἄλλους, ὧν οὐδεὶς ὑπὸ πᾶ ὅτε βασιλέων οὐδὲν ἔπαθεν, ἀλλ' ὡς προφήτης ⸗ θεῦ τιμῆς ἔτυχε· *Qui vero mentis erant sanioris, Prophetam ex aula dimiserunt, aliisque auctores fuerunt, ne quid mali adversus Jeremiam designarent. Aiebant enim non hunc solum urbi futura prædicere, sed & Michæam ante ipsum eadem esse vaticinatum, aliosque complures, quorum nullus à sui temporis regibus malo ullo, sed honore tanquam Propheta Dei esset affectus.* Hæc autem verba, quibus Hierosolymæ excidium impune interminatus est Michæas, tertio capite sic concepta sunt: *Propter hoc*

Mich. 2. 11. & 3. 8.
Jer. 26. 18.

Joseph. Antiq. libr. 10. c. 7.

cauſſa veſtri, Sion quaſi ager arabitur, & Jeruſalem quaſi acervus lapidum erit, & mons Templi in excelſa ſilvarum. Videtur quoque Sophonias ex eodem Libro iſta hauſiſſe: *Salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confuſionis eorum*: ſic enim Michæas: *Et ponam claudicantem in reliquias, & eam quæ laboraverat in gentem robuſtam, & regnabit Dominus ſuper eos in monte Sion.* Illa etiam Ezechielis: *Principes ejus in medio illius, quaſi lupi rapientes prædam ad effundendum ſanguinem, & ad perdendas animas, & avare ad ſectanda lucra. Prophetæ autem ejus liniebant eos abſque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes, Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non ſit locutus*: affinia ſunt iſtorum Michææ: *Qui ædificatis Sion in ſanguinibus, & Jeruſalem in iniquitate. Principes ejus in muneribus judicabant, & Sacerdotes ejus in prophetia divinabant, & ſuper Dominum requieſcebant dicentes: Numquid non Dominus in medio noſtrûm? non venient ſuper nos mala.* Appoſita quoque ad id argumentum teſtimonia Matthæi & Johannis, unde intelligitur, ex prædictione Michææ conſentientem Judæorum omnium opinionem extitiſſe, futurum ut Bethlehemi Chriſtus naſceretur: nec enim ex ſua ipſorum perſona docent Evangeliſtæ id prænuntiaſſe Michæam, ſed pervulgato inter Judæos ſermone jactari iſtud ſolitum fuiſſe: talia enim de Herode refert Matthæus: *Et congregans omnes principes Sacerdotum & Scribas populi, ſciſcitabatur ab eis ubi Chriſtus naſceretur. At illi dixerunt ei: In Bethlehem Judæ; ſic enim ſcriptum eſt per Prophetam: Et tu Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Iſraël.* Item Johannes: *Quidam autem dicebant: Numquid à Galilæa venit Chriſtus? Nonne Scriptura dicit, Quia ex ſemine David, & de Bethlehem caſtello, ubi erat David, venit Chriſtus?* Jamdudum enim percrebuerat inter Judæos inſigne illud Michææ vaticinium: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſraël, & egreſſus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Chriſtus ipſe denique verba ejus & voces uſurpare dignatus eſt: nam cum apud Matthæum ſic diſſerit: *Veni enim ſeparare hominem adverſus patrem ſuum, & filiam adverſus matrem ſuam, & nurum adverſus ſocrum ſuam; & inimici hominis domeſtici ejus*: procul dubio in animo hæc habuit: *Veni enim ſeparare hominem adverſus patrem ſuum, & filiam adverſus matrem ſuam; & inimici hominis domeſtici ejus*: quæ Michææ ſeptimo capite reperiuntur.

Soph. 3. 19. Mich. 4. 7. Ezech. 22. 27, 28. Mich. 3. 10, 11. Matth. 2. 4, & ſeq. Joh. 7. 41. 42. Mich. 5. 2. Matth. 10. 35, 36.

DE PROPHETIA NAHUM.

I. *Diſputatur de Nahumi patria.* II. *Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur*; III. *deinde noſtra.* IV. *Probatur Prophetiæ Nahumi γνησιότης & antiquitas.* V. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.*

I. DE Nahumi patria & ætate, deque Ninives excidio, quod vaticiniis Nahumus præſignificavit ſuis, magnæ cientur inter eruditos velitationes, & oppido pauca ac fere nulla poſterior ætas huic præbet teſtimonia; adeo ut quæcunque ad eum pertinent, jaceant propemodum in obſcuro, & denſis tenebris circumſepta ſint. Inſtitutum tamen tenere conabimur, & Librum hunc ab omni ὑποθέσεως ſuſpicione vindicare. Agamus primum de Nahumi patria. Simeonitide tribu oriundum fuiſſe ait Pſeudo-Epiphanius, Elceſi natum, trans Jordanem, verſus Begabar. Verba ipſius hæc ſunt: ἦν δὲ ὁ Ναοὺμ ἐλκεσεὶ, πέραν τοῦ Ἰορδάνου, εἰς βηγαβὰρ, ἐκ φυλῆς συμεών. *Hic erat ab Helceſi, trans Jordanem, in Begabar, de tribu Symeon.* Dorotheus vero Epiphanii hujus ſimius: *Hic Nahum erat ab Elceſi, trans Bethabaran, de tribu Symeon.* Hinc emendandus Epiphanius, & pro βηγαβὰρ, legendum βηθαβαρὰν· Bethabaram enim trans Jordanem eſſe ſitam docent Euſebius & Hieronymus, illicque Johannem lavacro homines in noxarum emendationem abluiſſe. Idem habet Origenes. Elceſi igitur circa Bethabaram natus eſt Nahumus, ex Epiphanii & Dorothei ſententia, ibidemque ſepultus. Elceſi quoque natum agnoſcunt Euſebius & Hieronymus. Verum hic longe à Bethabara Elceſin locat; aitque Helkeſai, האלקשי, parvum Galilææ viculum, & vix veterum ædificiorum ruderibus agnoſcendum, ſua ætate extitiſſe, Judæis notum, ſibique ab itineris duce monſtratum. Unde eos confutat, qui Nahumum Helceſæum putabant eſſe dictum, à patre Helceſæo, Propheta quoque & ipſo. Si qua in re, certe in notitia Terræ ſanctæ fidem meretur Hieronymus, qui & ex diligenti luſtratione, & ex

Diſputatur de Nahumi patria.

Epiph. de vit. Proph. Doroth. de vit. Proph. Euſeb. & Hier. De loc. Ebr. Orig. in Joh. Euſeb. & Hier. De loc. Ebr. Hier. Procem. in Nahum.

accurata sacrorum codicum lectione, & ex frequenti doctorum Judæorum consuetudine Palæstinæ loca apprime cognoverat.

Varia de ejus ætate opiniones proponuntur;

II. Exploranda deinde Nahumi ætas, quam quidam ad Sardanapali tempora retulerunt; hoc Ninives excidium notatum ab eo esse volentes, quod Arbace auctore contigit, cum ab Assyriis ad Medos imperium translatum est; Joa Judæorum, Jehu Israëlitarum regnum tenente. Id si sit, sacrorum omnium Prophetarum, majorum, & minorum, quorum scripta constant, antiquissimus ille fuerit. Probabilius Josepho visum est, ad Joathami tempora Nahumum pertinere; quas autem adversus Ninivitas edidit vaticinationes, post centum & quindecim annos esse completas, Josiæ nempe temporibus. Plures Ezechia regnante floruisse Nahumum censent; Hieronymus, Theodoretus, & Theophylactus, etiam post abductos à Salmanasare in servitutem Israëlitas; & Deum tum eos, tum & reliquos Ebræos, qui Ezechiæ parebant, & variis modis ab iisdem hostibus vexabantur, prædictionis hujus solatio recreare voluisse. Atqui idem Hieronymus, primo Nahumi capite prædictam fuisse sentit cladem Sennacheribo, Assyriisque illatam ab Angelo, dum Hierosolymam oppugnarent. Unde colligitur editum esse vaticinium inter duas Assyriorum expeditiones, Salmanasaris adversus tribus decem, Sennacheribi adversus reliquas duas, quarum illa vix novem annis hanc antecessit. At auctor Seder Olam, & ex eo R. Isaac Abrabaniel, Ebræique fere omnes, cum Michææ, quem sub Joathamo, Achazo, & Ezechia floruisse sciebant, succedere Nahumum in Canone viderent, eum, ejusque prædictiones attribuendas duxerunt ævo Manassis, qui Ezechiæ regi successit. Atque has prædictiones exitum habuisse statuunt Joakimo inter Judæos regnante, cum à Nabuchodonosore Ninive diruta est. Jonathan vero, & Pseudonymi Epiphanius & Dorotheus, aliique, Ninivitis imminentes calamitates prædixisse rentur, quod Jonæ comminationibus ad meliora jam ante conversi, in pristinas deinde noxas essent revoluti. Quot annis Jona fuerit recentior, accuratius definire insuperhabent, quod quidam nonaginta annorum spatio definiunt. Sunt qui Josiæ ævo futura prædixisse velint. Omnium vero longissime extra oleas abit Clemens Alexandrinus, Ezechiele ipso recentiorem Nahumum fingens.

Joseph. Antiq. libr. 9. cap. 11.

Hier. Theod. & Theoph. Præem. in Nah.

Clem. Alex. Strom. 1.

deinde nostra.

III. In tanta Interpretum discordia, ad similitudinem veri mihi valde videtur accedere Hieronymi sententia, qui in Ezechiæ ætatem Nahumi vaticinium confert, inter Israëliticam deportationem, & Hierosolymitanam Rabsacis obsidionem; nam & id postulare videtur ordo quem inter Prophetas minores obtinet, & eo inclinare video maximam eruditiorum Interpretum partem. Verum aliud præterea adjecit Hieronymus accurata observatione dignum: nam infligtam quidem Assyriorum exercitui pro mœnibus Hierosolymitanis cladem, primo Nahumi capite prænuntiari sentit; sed reliqua duo libelli ejusdem capita ad toleratas olim ab Israëlitis ærumnas, irrogatasque Judæis ab Assyriis contumelias, & excisam demum à Nabuchodonosore Niniven pertinere arbitratur. Quæ postrema capita duo priusquam explanet, Lectorem monet se Ebræorum expositionibus adhærere. Quamobrem si Ebræos illos, quos secutum se profitetur Hieronymus, conciliare velimus aliis ejusdem gentis Magistris, qui sub Manasse editum Nahumi vaticinium rentur, dicemus primum caput temporibus Ezechiæ prodiisse, post deportatas decem tribus; eventum vero tum esse nactum, cum Sennacheribi copiæ ab Angelo deletæ sunt, & ipse Sennacheribus Niniven redux, à filiis interfectus est; reliqua vero capita duo multis post annis primum à Nahumo fuisse adjecta, & ita quidem adjecta, ut in unum contextum colligata simul videantur cohærere; nimirum quod consimilis essent & ejusdem argumenti, & Assyriorum calamitates prænuntiarent; exitum vero habuisse, partim cum Niniven vastavit Cyaxares Medorum rex, Josiæ temporibus; partim etiam ac præcipue, cum eam Nabuchodonosor aliquot post annis funditus delevit. Idem quippe Hieronymus, Procemio in Jonam, sic disserit: *Quantum ad historias tam Ebræas, quam Græcas pertinet, & maxime Herodotum, legimus Niniven, regnante apud Ebræos Josia, & Astyage rege Medorum, fuisse subversam.* At cladis hujus auctorem fuisse Cyaxarem tradit Herodotus. Illuc respexit Josephus cum Joathami coætaneum Nahumum statuens, post annos centum & quindecim edita ab ipso adversus Niniven vaticinia, eventu comprobata fuisse refert; in Josiæ quippe ætatem incurret illud tempus, si à Joathami ætate initium feceris numerandi. Itaque Nahumi prædictio adversus Ninivitas, quæ duobus postremis capitibus inest, à Cyaxare & Nabuchodonosore diversis temporibus completa est. Nec refragari videntur conditores prisci Librorum sacrorum Canonis, à quibus Nahumus subjunctus est Michææ, qui Joathami, Achazi, & Ezechiæ æqualis fuit: in eo quippe desiit Michæas, in quo vaticinari exorsus Nahumus ad Manassem pervenit.

Herod. libr. 1.

Joseph. Antiq. libr. 9. cap. 11.

Probatur prophetia

IV. Bene vero est, quod Duodecim Prophetarum memoriam Sirachides retinuit, unde satis probatur antiquitas Nahumi, qui unus ex illis semper habitus est, ut ex

Septuaginta Senibus, aliisve cujusvis ætatis interpretibus cognoscere promtum est. Vix ulla autem Scriptoris hujus posterior ætas servavit vestigia. Unum hoc apud Habacucum & Ezechielem nanciscor, quod extat tertio Nahumi capite: *Væ civitas sanguinum, universa mendacii dilaceratione plena: non recedet à te rapina.* Ad id quippe videtur excusum hoc Habacuci: *Væ qui ædificat civitatem in sanguinibus, & præparat urbem in iniquitate.* Multo magis etiam istud Ezechielis: *Væ civitati sanguinum, cujus ego grandem faciam pyram.* Incertum autem habeo, an à Nahumo Isaias, an ab Isaia Nahumus hæc sumserit: *Ecce super montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem: celebra, Juda, festivitates tuas, & redde vota tua*: utrumque enim docui vaticinia hæc Ezechiæ temporibus scripsisse. *Nahumi ætatem & antiquitas.* Eccli. 49. 12. Nahum. 3. 1. Hab. 2. 11. Ezech. 24. 9. Nah. 1. 15. Isa. 52. 7.

V. Diximus Sennacheribi, Assyriorumque interitum prædictum fuisse primo capite Nahumi; at postremis duobus illatas Ninivitis per Cyaxarem & Nabuchodonosorem clades: quam sententiam Hieronymi suffragio tutati sumus. Verum supposititii Epiphanius & Dorotheus aliorsum vaticinationes illas detorquent; præsignificasse quippe Nahumum volunt, futurum ut exundante aqua, & ignibus erumpentibus Ninive subvertatur; atque id evenisse; motu quippe terræ stagnum, quo cingitur civitas, ripas supergressum loca vicina, urbemque adeo ipsam submersisse, cum interea flamma aliunde efferveſcens eam depasceret. Nempe hæc ad verbum interpretati sunt: *Montes commoti sunt ab eo, & colles desolati sunt, & contremuit terra à facie ejus.* Deinde: *Indignatio ejus effusa est ut ignis, & portæ dissolutæ sunt ab eo.* Tum: *In diluvio prætereunte consummationem faciet loci ejus.* Et alibi etiam: *Portæ fluviorum apertæ sunt, & templum dirutum.* Paulopost: *Ninive, quasi piscina aquarum aquæ ejus.* Præterea: *Succendam usque ad fumum quadrigas tuas.* Rursum: *Devorabit ignis vectes tuos.* Verum quid istis fiet, quæ ibidem leguntur: *Miles captivus abductus est, & ancillæ ejus minabantur gementes ut columbæ, murmurantes in cordibus suis*: & istis: *Vox impetus rotæ, & equi frementis, & quadrigæ frementis, & equitis ascendentis, & micantis gladii, & fulgurantis hastæ, & multitudinis interfectæ*: & his quoque: *Ecce populus tuus mulieres in medio tui: inimicis tuis adapertione pandentur portæ terræ tuæ, devorabit ignis vectes tuos. Aquam propter obsidionem hauri tibi, exstrue munitiones tuas, intra in lutum & calca, subigens tene laterem. Ibi comedet te ignis, peribis gladio.* Quæ manifesto declarant bello domitam & dirutam fuisse Niniven, & militum copiis, non aquis inundatam; & flammis hostilibus, non naturæ vi ingruentibus absumtam; quod neque consentit cum fide historiæ, neque cum Ninives ipsius situ, quæ stagno haudquaquam circumfusa fuit. Attendissent autem Epiphanius ille & Dorotheus, quam sæpe exotici & sacri Scriptores, ac potissimum Prophetæ, ad bellicas clades exprimendas, hujusmodi translationibus ex incendiorum & exundationum impetu arcessitis utantur. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* Epiph. & Dor. De vit. Proph. Nah. 1. 5, 6, 8. Nah. 2. 6, 8, 13. Nah. 3. 13. Nah. 2. 7. Nah. 3. 2, 3. Nah. 3. 13, 14.

VI. Leve quoque est argumentum, quod ex Theodoreti verbis erui potest, quibus asseverat post interfectum à liberis Sennacheribum, imperium ad Chaldæos paulopost transiisse, & regum illorum genus extinctum fuisse. Hæc enim aperte pugnant cum historia à sacris Auctoribus tradita, cujus fides non ad manifestas halucinationes exigenda est, sed hæ contra ex illa convincendæ. Certum quippe est Sennacheribo successisse Asarhaddonum filium, ut docet postremus liber Regum; huic Saosduchinum, quem excepit Cineladanus: quod cognoscitur ex Canone Mathematico Regum Babyloniorum, quem repræsentat Georgius Syncellus. Imperium autem Assyriorum à Chaldæis excisum non est ante Nabuchodonosorem, qui æqualis Joakimi fuit. Itaque à Sennacheribi obitu ad dirutam à Chaldæis Niniven, anni intercedunt circiter centum & viginti. Castigandus hic ergo Theodoretus; multo etiam magis Cyrillus, qui à Nahumo prædici censet eam Ninives expugnationem, quæ auctore Cyro facta est; Niniven haud dubie cum Babylone confundens, quam Cyrus ditioni suæ subjecit. *Secundum argumentum.* Theod. Procem. in Nah. 4. Reg. 19. 37. Cyrill. Præf. in Nah.

De Prophetia Habacuc.

I. *Disputatur de Habacuci patria.* II. *Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur;* III. *deinde nostra.* IV. *Disputatur de libro apocrypho Habacuci.* V. *Probatur Prophetiæ Habacuci γνησιότης & antiquitas.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.*

Disputatur de Habacuci patria.

Epiph. & Dor. De vit. Proph.

I. DE Habacuci patria & ætate nihilo certiora quam de Nahumo proferre possumus. Quid vestigando tamen & scrutando reperire possimus, experiamur. Patriam designavit Epiphanius ὑποδολιμαῖον, quem secutus est Pseudo-Dorotheus, oriundumque fuisse ait ex tribu Simeon, natum in agro Bethzocher: cujus dictionis cum ambigua sit & parum constans in exemplaribus lectio, Dorotheus vero scribat *Biticuchar*, locum assignare promtum non est. Videndum an is sit, qui sexto

1. Mach. 6. 32. 1. Mach. 7. 19. capite prioris Machabaici dicitur Bethzachara, Josepho non semel memoratus; an qui sequenti capite Bethzecha appellatur. Ait idem Epiphanius adventante in Judæam Nabuchodonosore Habacucum fugisse Ostracinen, (quam urbem in Ismaëlitica terra collocat,) ad Cassiotidem usque, in qua Ostracinen Ptolemæus statuit, Ismaëlitarum fines prorogans; post discessum vero Chaldæorum rediisse in patriam, in eaque tandem fuisse sepultum. Quæ perperam accepta Dorotheus interpretando pervertit. Alii Levitica ipsum tribu prognatum fuisse volunt, & in urbe Ceila sepultum. Eusebius quidem narrat in Topicis sua ætate sepulcrum Habacuci Ceilæ monstrari solitum fuisse.

Variæ de ejus ætate opiniones proponuntur.

II. In ætate vero deprehendenda viri eruditi in varias opiniones discessere. Existimarunt Ebræi veteres filium fuisse Sunamitidis mulieris, quem vitæ restituit Elisæus, quemadmodum Jonam Sareptanæ filium ab Elia ad vitam revocatum fuisse rati sunt; argumento ducto ex convenientia nominis Habacuc, cum verbis, quibus Elisæus Sunamitidi filium pollicitus est: חבקת בן *amplecteris filium*; quæ Rabbinicæ nugæ sunt. Saniora senserunt Judæi recentiores, in Manassis tempora Habacuci vaticinium conferentes. Ita Seder olam, Rabbah & Zuthah: unde Abrabaniel, & Rabbinorum greges sua hausere. Josiæ ætati assignant alii; Sedeciæ & Jeremiæ, Clemens Alexandrinus &

4. Reg. 4. 16. Clem. Alex. Strom 1. Epiph. De vit. Proph. Pseudo-Epiphanius; Danielis etiam, idem Epiphanius, Hieronymus, Dorotheus, aliique complures, quibus placet non alium esse Habacucum hunc, quam qui cibaria ad Danielem inter leones jacentem ab Angelo vectus detulit, biennioque ante obiit, quam libertatis compotes facti Judæi in patriam remeassent. A quo tempore ad Elisæum retro computantur anni trecenti circiter & quinquaginta; quo intervallo Habacucum fuisse constat; sed in loco intra hos limites accurate definiendo laborant Interpretes.

Hier. Proœm. in libr. 1. Hab. Doroth. De vit. Proph.

deinde nostra.

III. Ego vero & supra jam dixi, cum de Daniele agerem, & nunc etiam asseverantius dico geminum fuisse Habacucum, alterum Danielis obsonatorem, alterum hunc Prophetam Manassis coævum, de tribu Simeonis, cum illum Levitica prognatum esse declaret titulus historiæ Beli & Draconis, quem ex editione Septuaginta Senum repræsentat Hieronymus. Chaldæorum certe adversus Judæos expeditionem

Hier. Proœm. Comm. in Dan. Hab. 1. 6. præcessit, quam & prædixit: *Quia ecce*, inquit, *ego suscitabo Chaldæos.* Chaldæorum ipsorum vastationem, sic tanquam rem nondum instantem, sed multis post annis eventuram denuntiat: *Quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.* His autem tangi videntur Manassis flagitia: *Lacerata est Lex, & non pervenit usque ad finem judicium: quia impius prævalet adversus justum, propterea egreditur judicium perversum.* Rursum: *Quare aspicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?* Ista omnino his adsonant, quæ de Manasse narrat posterior liber Regum: *Insuper & sanguinem innoxium fudit Manasses multum nimis, donec impleret Jerusalem usque ad os; absque peccatis suis, quibus peccare fecit Judam, ut faceret malum coram Domino.* Addit Josephus, Deum intentatis ipsi per Prophetas minis ad meliorem mentem revocare ipsum frustra voluisse, cum interea novis sese alligaret sceleribus, & aliquem è Prophetis quotis quibusque diebus supplicio afficeret. Cum autem post Babylonicum exilium mores in melius commutarit, plane dicendum est Habacuci vaticinium ad priora illa & nefaria Manassis tempora pertinere: nec abludit à vero prædictionem illam Chaldaicæ irruptionis, non solum

Hab. 1. 4. Hab. 1. 13. 4. Reg. 21. 16. Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 4.

postremam, qua diruta est Hierosolyma, sed & priorem illam spectare, cum Manasses Babylonem deportatus est. Nam quamvis narrent Paralipomena captum eum fuisse à Principibus exercitus regis Assyriorum, nihilominus Chaldæos intelligere decet, qui à Principibus & regulis supremum Regis Assyriorum imperium agnoscentibus regebantur. Hanc autem Judæorum calamitatem notare videtur Propheta, cum Judæos monet eventura illa ipsorum temporibus: *Opus*, inquit, *factum est in diebus vestris.* Similibus Achazum & Ezechiam objurgationibus, & impendentis ab Assyriis & Chaldæis exitii minis Isaias aliquot ante annis perterruerat. Adeo ut coævum ipsius Habacucum, simili instinctum afflatu, paribus denuntiationibus intonuisse credibile sit. Denique ætatem ejus patefacit assignatus ipsi in Canone locus inter Prophetas minores Duodecim: Nahumum enim sequitur, quem Ezechiæ σύγχρονον diximus; Sophoniæ vero præit, qui Josia regnante vaticinatus est. 2. Par. 33. 11. Hab. 1. 5.

Disputatur de libro apocrypho Habacuci.

IV. De libro apocrypho Habacuci, quem commemorat Auctor Synopseos, etsi jam à me superius disputatum est, cum de Græcis Prophetiæ Danielis interpretationibus agerem, aliqua tamen hic iteranda sunt, quæ prætermittere omnino locus non patitur. Hunc ergo apocryphum Habacuci librum, ipsam esse dixi Beli & Draconis historiam, in qua liber Danielis clauditur. Tradit enim Hieronymus, in Græca interpretatione Septuaginta virorum Habacuco adscriptam fuisse hanc historiam, & Eusebium ac Apollinarium cum Porphyrium refellerent respondisse, Susannæ Beli, & Draconis historias partem esse Prophetiæ Habacuci de tribu Levi. At Græca libri Danielis interpretatio, quæ Septuaginta Senum nomen sibi præscripserat, Hieronymo merito suspecta fuit, & ab Ecclesiæ Magistris repudiata est. Itaque quod Beli & Draconis historia Habacuco tribuitur, perperam id factum dixi, cum mirabilem illam Prophetæ exportationem, non ab alio quam ab ipso in litteras relatam fuisse Interpres conjectasset; reliquorum Prophetarum consuetudine deceptus, qui res à se gestas memoriæ prodere consueverunt aliquando, at nonnunquam id facere neglexerunt. Nimium igitur suspicioni huic indulgens Interpres nomen Habacuci historiæ huic præmisit. Sed prudenter fecerimus, si titulum leviter & temere excogitatum inducamus. Hier. Procem. Comm. in Dan.

Probatur prophetiæ Habacuci γνησιότης & antiquitas.

V. Prophetiæ autem se scriptorem ipse suæ declarat Habacuc, cum ait secundo capite: *Super custodiam meam stabo, & figam gradum super munitionem, & contemplabor, ut videam quid dicatur mihi, & quid respondeam ad arguentem me. Et respondit mihi Dominus, & dixit: Scribe visum, & explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum.* Quibus significat, se à Deo mandatum habuisse, ut res sibi præmonstratas literis traderet: cui mandato pro sua pietate paruisse ipsum plane credendum est. Eas ergo ἀυθεντίας differuit. Unde Hobbesium mirari subit, qui incertum esse dicit, utrum prophetiam suam ipse Habacuc scriptam ediderit. Earum præterea in novitiorum Prophetarum libris expressa licet reperire vestigia. Cum enim gentem Chaldæam sic describisset Habacuc: *Leviores pardis equi ejus, & velociores lupis vespertinis, & diffundentur equites ejus: equites namque ejus de longe venient, volabunt quasi aquila festinans ad comedendum:* ita Nabuchodonosorem pinxit Jeremias: *Ideo percussit eos leo de silva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum:* ita & Ezechiel: *Hæc dicit Dominus Deus, Aquila grandis magnarum alarum, longo membrorum ductu, plena plumis & varietate venit ad Libanum.* Hæc quoque Jeremiæ querela: *Justus quidem tu es, Domine, si disputem tecum, verumtamen justa loquar ad te: Quare via impiorum prosperatur, bene est omnibus qui prævaricantur, & inique agunt?* numquid videtur referre hanc Habacuci: *Mundi sunt oculi tui, ne videas malum, & respicere ad iniquitatem non poteris: quare respicis super iniqua agentes, & taces devorante impio justiorem se?* Illud quoque Jeremiæ: *Et dices ad eos: Hæc dicit Dominus exercituum Deus Israël: Bibite, & inebriemini, & vomite:* ex hoc Habacuci detortum dicas: *Bibe tu quoque, & consopire: circumdabit te calix dexteræ Domini, & vomitus ignominiæ super gloriam tuam.* Deinde vero Lucas in Actis Habacucum designavit, cum diceret: *Videte ergo, ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis: Videte contemtores, & admiramini, & dispergimini, quia opus operor in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis enarraverit vobis:* hæc enim ex Habacuci priore capite petita sunt. Cujus & istud: *Justus autem in fide sua vivet*, Paulus non semel in Epistolis suis usurpavit. Hab. 2. 1, 2. Hobb. Leviath. cap. 33. Hab. 1. 8. Jer. 5. 6. Ezech. 17. 3. Jer. 12. 1. Hab. 1. 13. Jer. 25. 27. Hab. 2. 16. Act. 13. 40, 41. Hab. 1. 5. Hab. 2. 4. Rom. 1. 17. Gal. 3. 11. Ebr. 10. 38.

Refelluntur argumenta Adversariorum.

VI. Circumspicienti vero mihi, si qua parte oppugnari posset nostra de Habacuci ætate sententia, unum occurrit ejus ipsius testimonium, unde cudere contra nos argumentum queant Adversarii. *Aspicite*, inquit, *in gentibus, & videte: admiramini & obstupescite: quia opus factum est in diebus vestris, quod nemo credet cum narrabitur.* De Chaldæorum bello adversum Judæos verba facere ipsum liquet, quod quum factum jam fuisse his diebus clarissime significet, hinc efficitur necessario, post vastatam à Na-

Unicum argumentum. Hab. 1. 5.

buchodonosore Judæam vixisse Habacucum, & vaticiniis inclaruisse. Verum id argu-
Hab. 1, 6. mentum infringit ipse commate sequenti, cum ait: *Ecce ego suscitabo Chaldæos*: nondum ergo fuerant suscitati, quos suscitaturum se Deus prænuntiat. Sed & Ebraicum exemplar, non futurum habet, אפעל *faciam*, sed Benoni פעל, quod Ebræis præsentis, quo carent, vice fungitur. Itaque Septuaginta id reddunt: ἔργον ἐγὼ ἐργάζομαι· *Opus ego facio:*
Hier. in Hab. 1. 5. & Symmachus, juxta testimonium Hieronymi: *Opus fiet in diebus vestris.*

DE PROPHETIA SOPHONIÆ.

I. *Disputatur de Sophoniæ patria & tribu,* II. *& ætate.* III. *Probatur Prophetiæ Sophoniæ* γνησιότης *& antiquitas.*

Disputatur de Sophoniæ patria & tribu,

I. PROPHETIÆ Sophoniæ lemma hoc præfixum est: *Verbum Domini quod factum est ad Sophoniam filium Chusi, filii Godoliæ, filii Amariæ, filii Ezechiæ, in diebus Josiæ filii Amon regis Juda.* Inde Sophoniam vere Prophetam Dei fuisse cognoscimus; tum & quibus parentibus ortus sit, & quo tempore vixerit. Si patria ac tribus, unde prodiit, fuissent appositæ, nihil ultra requireremus. Verum occurrit de-
Epiph. De Vit. Proph. siderio nostro supposititius ille Epiphanius, sæpe jam in partes vocatus; nam Sarabatha monte ortum fuisse tradit. At sibi non constat in montis hujus nomine, ut neque
Dorotb. De Vit. Proph. in variis Libri illius locis Codicum fides; alii enim habent *Baratha*: Pseudo-Dorotheus scribit *Sabarthara*. An *Sarathasar* legendum, quem locum montanum fuisse intra terminos Rubeniticæ tribus discimus ex libro Josuæ? an *Saredatha*, quem commemorant Paralipomena, & Sarthan esse volunt quidam? an *Barad*, inter quem locum
2. Par. 4, 17. Gen. 16. 14. & Cades statuit Moses Puteum Agaris? Addit Epiphanius fuisse tribu Simeonitam, cum eum tamen Ezechiæ regis Juda abnepotem, proindeque de tribu Juda oriundum fuisse ratus sit Aben Ezra, auctor inter Ebræos non futilis: quam opinionem nec admittit, nec rejicit R. David Kimchi. Quibus argumentis hanc opinionem secutus
R. Aben Ezr. & R. Dav. Kimch. in Soph. 1. sit Aben Ezra, nescio; profecto tempora apte conveniunt, neque alia videtur fuisse caussa, cur initio Libelli hujus, non pater solum Sophoniæ sit appositus, sed explicata præterea stemmatis serie, genus ab hoc capite contra Scriptorum sacrorum, Prophetarumque omnium morem sit repetitum, quam ut clarissimo & sanctissimo parente prognatum fuisse Prophetam appareret, neque nobilitatis tam præclaræ & illustris honore fraudaretur. An ita sensit Cyrillus, cum fuisse eum ait οὐκ ἄτιμον τὸ κατὰ σάρκα γένος, *non ignobilem genere secundum carnem?* an propter commemoratos proavos minime quidem ignobilem credidit, quod & R. Davidi Kimchi visum est, non vero regia stirpe ortum? Veri quidem id similius est, quam quod aliis ex eadem Ebræorum gente persuasum est, descripta hic fuisse ab abavo usque parentum nomina, quod Prophetæ essent; cum pro certo inter eos constet, quorumcumque Prophetarum nominantur in Codicibus sacris parentes, Prophetas & hos fuisse.

& ætate.

II. Ætatis ipse suæ tempus cum definiverit Sophonias, Josia regnum Judæ tenente vaticinatum se dicens, satis pro merito culpare non possum Thomam Hobbesium,
Soph. 1. 1. Hobb. Leviath. cap. 33. cum Prophetarum omnium antiquissimum Sophoniam, & Amasiæ ac Osiæ coævum facit. Eorum vero mihi impense probatur ratio, qui sub initia Josiæ propheticum munus capessivisse ipsum affirmant, antequam profanos & sacrilegos idolorum cultus à Manasse inductos Josias sustulisset; quod in duodecimum ipsius annum ab inito regno
2. Par. 34. 3. Paralipomena conferunt. Flagitiosos enim & impios Judæorum ritus hac objurgatione arguit: *Extendam manum meam super Judam, & super omnes habitantes Jerusalem: & dispergam de loco hoc reliquias Baal, & nomina ædituorum cum Sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant, & jurant in Domino, & jurant in Melchom.*
Soph. 1, 4, 5. Deinde: *Visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa; qui complent domum Domini iniquitate & dolo.* Nempe hęc ipsa sunt, quæ Josias præstitit, ut
4. Reg. 23, 4, 5, 6, 10. discimus ex postremo Regum: *Præcepit Rex Helciæ Pontifici, & Sacerdotibus secundi ordinis, & janitoribus, & projecerunt de Templo Domini omnia vasa, quæ facta fuerant Baal, & in luco, & universa militiæ cœli.* Tum: *Et delevit eos qui adolebant incensum Baal, & Soli, & Lunæ, & duodecim signis, & omni militiæ cœli, & efferri fecit lucum de domo domini foras Jerusalem.* Deinde: *Contaminavit quoque Topheth, quod est in convalle filii Ennon, ut nemo consecraret filium suum, aut filiam per ignem Moloch.* Verumtamen, ne sic quidem elisis penitus impietatis radicibus, novis ipsos commonitionibus Jeremias idemtidem urgebat: sed ita tamen ut non tanquam hujus temporis noxas, sed tanquam

vetera

vetera flagitia fere ipsis objiceret. *Quid*, inquit, *invenerunt patres vestri in me iniquitatis, quia elongaverunt à me, & ambulaverunt post vanitatem, & vani facti sunt?* Et paulopost: *A seculo confregisti jugum meum, rupisti vincula mea, & dixisti, Non serviam. In omni enim colle sublimi, & sub omni ligno frondoso tu prosternebaris meretrix.* Deinde: *Populus meus oblitus est mei diebus innumeris.* Tum: *Fornicata es cum amatoribus multis. In viis sedebas expectans eos quasi latro in solitudine, & polluisti terram in fornicationibus tuis, & in malitiis tuis.* Quanto aliter Sophonias? non pristina quidem recolens facinora, sed tanquam in flagranti deprehensos facinore increpans: *Disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina ædituorum cum Sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam cæli, & adorant, & jurant in Domino, & jurant in Melchom. Visitabo super omnem qui arroganter ingreditur super limen in die illa, qui complent domum Domini iniquitate & dolo.* Nempe hæc in re præsenti παρεξαγωγὴ, priusquam Josias violatam religionem reparasset, ablatis sceleratis ceremoniis: quod, ut dixi, duodecimo post capessitum regnum anno facere instituit. Verum cum inolitum morem tollere haud ita promtum esset, & post multos annos antiquæ consuetudinis vestigia supereessent, instabat Jeremias, ut quod coacti à Josia fecerant Judæi, id sponte jam præstarent: *Non est*, inquit, *reversa ad me prævaricatrix Juda in toto corde suo, sed in mendacio, ait Dominus.* Constat itaque nondum avitam impietatem aboleviſse Josiam, cum hæc Sophonias vaticinareatque inde licet prædictionis illius ætatem ante duodecimum Josiæ annum liquido statuere, proindeque & ante Jeremiæ prophetiam, quæ à decimo tertio Josiæ anno ducit initium.

Jer. 2. 5. Jer. 2. 29. Jer. 2. 32. & 3. 2. Soph. 2. 4, 5, 9. Jer. 3. 10.

III. Quare & dicta quædam Sophoniæ videmus subinde Jeremiam & Ezechielem usurpasse. Ait Sophonias: *Audivi opprobrium Moab, & blasphemias filiorum Ammon, quæ exprobraverunt populo meo, & magnificati sunt super terminos eorum. Propterea vivo ego, dicit Dominus exercituum Deus Israël, quia Moab ut Sodoma erit, & filii Ammon quasi Gomorrha, siccitas spinarum, & acervi salis, & desertum usque in æternum, reliquiæ populi mei diripient eos, & residui gentis meæ possidebunt illos*: inde Jeremias: *Audivimus superbiam Moab; superbus est valde; sublimitatem ejus, & arroganciam, & superbiam, & altitudinem cordis ejus. Ego scio, ait Dominus, jactantiam ejus, & quod non sit juxta eam virtus ejus, nec juxta quod poterat conata sit facere. Ideo super Moab ejulabo, & ad Moab universam clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes*: indidem & Ezechiel: *Et dices ad filios Ammon, Audite verbum Domini Dei, Hæc dicit Dominus Deus: Pro eo quod dixisti: Euge, euge super sanctuarium meum, quia pollutum est, & super terram Israël, quoniam desolata est, & super domum Juda, quoniam ducti sunt in captivitatem. Idcirco ego tradam te filiis Orientalibus in hæreditatem, & collocabunt caulas suas in te, & ponent in te tentoria sua.* Præsius etiam Sophoniæ vestigia sectatur Ezechiel cum ait: *Argentum eorum & aurum eorum non valebit liberare eos in die furoris Domini; animam suam non saturabunt, & ventres eorum non implebuntur, quia scandalum iniquitatis eorum factum est*: quid enim hæc distant istis Sophoniæ: *Sed & argentum eorum, & aurum eorum non potest liberare eos in die iræ Domini: in igne zeli ejus devorabitur omnis terra, quia consummationem cum festinatione faciet cunctis habitantibus terram.* Cum ait Ezechiel: *Sacerdotes ejus contemserunt Legem meam, & polluerunt sanctuaria mea; inter sanctum & profanum non habuerunt distantiam, & inter pollutum & mundum non intellexerunt, & à Sabbathis meis averterunt oculos suos, & coinquinabar in medio eorum: principes ejus in medio illius, quasi lupi rapientes prædam ad effundendum sanguinem, & ad perdendas animas, & avare ad sectanda lucra: Prophetæ autem ejus liniebant eos absque temperamento, videntes vana, & divinantes eis mendacium, dicentes, Hæc dicit Dominus Deus, cum Dominus non sit locutus*: nonne hæc Sophoniæ referre voluit: *Principes ejus* (Jerusalem) *in medio ejus quasi leones rugientes; judices ejus lupi vespere non relinquebant in mane: Prophetæ ejus vesani, viri infideles: Sacerdotes ejus polluerunt sanctum, injuste egerunt contra legem.* Sed & ad locum quemdam è Michææ tertio capite, quem indicavi supra, videtur illic respexisse.

Probatur Prophetiæ Sophoniæ jenom. & antiquitas.

Soph. 2. 8, 9. Jer. 48. 2, & seq. Ezech. 25. 1, & seq. Ezech. 7. 19. Soph. 1. 18. Ezech. 22. 26, 27, 28. Soph. 3. 3, 4.

De Prophetia Aggæi.

I. *Disputatur de Aggæo.* II. *Probatur Prophetiæ Aggæi γνησιότης & antiquitas.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Argumentum unicum.*

Disputatur de Aggæo.

I. Aggæum ab aliquibus Angelum esse creditum, hominibus juvandis, & ad virtutem excitandis à Deo missum refert Hieronymus: caussa inde ducta quod מלאך יהוה appelletur priore ipsius capite. Id & Angelum significat, & nuntium Domini. Quasi non & alii hoc nomine affecti sint, quos Angelos fuisse nemo suspicatus est. Unum è Synagogæ magnæ assessoribus cum Zacharia fuisse Rabbini asseverant. Synagogam vero magnam Darii Hystaspidæ temporibus initium habuisse censent. Aggæi autem & Zachariæ vaticinia, quæ in annum secundum Darii Regis Scriptura sancta confert, ad Darium Nothum pertinere arbitratus est Scaliger, aliique Scaligerum sectati: quod Darius ille, cujus ætate futura prædixerunt Aggæus & Zacharias, quarto Esdræ capite subjungatur Assuero & Artaxerxi, quos Xerxem & Longimanum esse volunt. Sed certioribus niti videtur fundamentis eorum opinio, qui Darium hunc Hystaspiden fuisse censuerunt. Hos inter, præter eos quos dixi Rabbinos, insigne nomen est Josephi, Clementis Alexandrini, Hieronymi, & Theodoreti; quibus maxima Chronologorum assensa est pars. Assuerum vero & Artaxerxem, Darii hujus decessores, vel Cyrum & Cambysen esse, ita ut gemino nomine designetur uterque; vel Cambysen certe & Smerdin; vel Cambysen unicum, sed πολυώνυμον esse sunt arbitrati; quod Persarum reges, postquam rerum essent potiti, Xerxis fere & Artaxerxis nomina usurpare solerent. Hujus sane controversiæ, tot velitationibus in utramque partem excussæ, disputationem hoc loco repetere, etsi est præter nostrum institutum, dicam tamen valde infirmum mihi videri argumentum, quod Scaligeranæ doctrinæ patroni eliciunt ex hoc commate Zachariæ: *Et respondit Angelus Domini, & dixit, Domine exercituum, usquequo tu non misereberis Jerusalem, & urbium Juda, quibus iratus es? Iste jam septuagesimus annus est:* & ex isto: *Loquere ad omnem populum terræ, & ad Sacerdotes, dicens, Cum jejunaretis, & plangeretis in quinto & septimo per hos septuaginta annos, numquid jejunium jejunastis mihi?* Eodem tempore vaticinati sunt Aggæus & Zacharias, ut habetur quinto Esdræ capite, & ut libri utriusque ostendunt. Ad utrumque ergo ista pertineant. Anni, inquiunt, hi septuaginta, non sunt anni Babylonicæ captivitatis, qui desierunt anno primo Cyri: vaticinia autem illa scribebat Zacharias anno secundo & anno quarto Darii, quorum neuter septuagesimus erat ab excidio Hierosolymæ: Darius porro hic Hystaspides non est, nam si ab anno ejus secundo, vel quarto septuaginta annos retro numeres, ubicunque illorum consistat initium, nihil occurret, cui hæc oracula Zachariæ possint accommodari: unde concludunt non alium notari hic Darium, quam Nothum; septuaginta vero annorum Zachariæ initia repetenda esse à primordiis regni Assueri, quem Xerxem esse statuunt, apud quem accusati sunt Judæi, & gravissimis deinde calamitatibus oppressi. Verum hæc ipsa Zachariæ dicta opportunam nobis commenti hujus confutationem subministrant. Anno secundo Darii septuagesimum annum Propheta numerat; anno item quarto septuagesimum: numerasset utique septuagesimum secundum anno quarto, si septuagesimus in annum secundum cecidisset. Utrobique autem numeratur septuagesimus, quod in annos illos Darii secundum & quartum, septuaginta annorum finis non congrueret: definitum quippe jamdiu, ac circumscriptum annorum significabat spatium, quo Babylone captivi fuerant Israëlitæ. Ebraica vero verba, interpretatio Septuaginta Senum, & Jonathanis Paraphrasis, si recte intelligas, non magis præsens quam præteritum tempus notant. Hinc error natus est. Respondent ad numeri rotunditatem septuaginta annos dixisse Prophetam, qui septuaginta non erant. Cur idem igitur Propheta initio capitis utriusque, primi & septimi, non annos solum, sed menses & dies tam accurate distinxit? Adde splendidum Aggæi testimonium: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Multum in his eludendis æstuat Scaliger, ne fateri cogatur ex sua sententia consequi, homines hac ætate superfuisse centum septuaginta sex annis majores; atque ita hæc accipienda esse vult, quasi diceret Propheta, O si quis vestrum domum priorem vidisset, quam parvi hanc fa-

Hier. in Agg. 1. 1.

Agg. 1. 13.

Jos. Scal. Prol. & libr. 6. De emend. temp.

Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 4.

Clem. Alex. Strom. libr. 1.

Hier. Proleg. in Agg.

Theodor. Procem. Comment. in xii. Proph. & Arg. Comment. in Agg.

Zach. 1. 12.

Zach. 7. 5.

Agg. 2. 4.

Sc. Ri. libr. 6. De emend. temp.

ceret: Verum quis non videt similia hæc esse eorum quæ leguntur tertio Esdræ capite: *Plurimi etiam de Sacerdotibus & Levitis, & Principes patrum, & Seniores qui viderant Templum prius cum fundatum esset, & hoc Templum in oculis eorum, flebant voce magna.* Multi superarant anno primo Cyri, vetustiores Templi excidio: quidam ex illis ad annum Darii Hystaspidæ secundum protraxerunt vitam, qui annus à primo Cyri decimus octavus fuit. Hæc sibi cohærent, & consentanea sunt. At Scaliger vim affert Aggæi verbis: ipsius tamen expositionem quamlibet violentam si admittamus, at fateri tamen cogetur ex opinione sua consequi, ad centum & quinquaginta annos, eoque amplius, vitam produxisse Jesum Josedeciden, & Zorobabelem; Esdram etiam ad ducentos annos, quod viris sobriis neutiquam persuadebit. Scio aliter istud comma Zachariæ ab aliis exponi, ejusque verisimilem à Petavio interpretationem afferri; hanc defendant alii, dum meam mihi persequi liceat. Sed hæc obiter, nunc ad rem. Docent libri Aggæi & Esdræ propheticum munus administrasse Aggæum & Zachariam, antequam Templi instaurationi suprema manum imposuissent Zorobabel & Josue Josedecides Pontifex maximus. Unde & consentaneum est quod habet Cyrillus, jam inde à Cyri temporibus vaticinia ipsos edidisse: & fides haberi potest Epiphanio & Dorotheo ψευδωνύμοις, cum Aggæum adhuc juvenem Babylone profectum Hierosolymam venisse, ibidemque mortuum, ac prope Sacerdotum sepulcra humatum fuisse scribunt.

1. Esd. 3. 2.

Pet. De doctr. temp. libr. 12. cap. 24. Agg. 1. 1. 1. Esdr 5 2.

Cyrill. libr. 1. adv. Julian. Epiph. & Dor. De vit. Proph.

II. Ejus autem Libello luculentum constat testimonium in his libri Esdræ verbis: *Tunc intermissum est opus domus Domini in Jerusalem, & non flebat usque ad annum secundum regni Darii regis Persarum. Prophetaverunt autem Aggæus Propheta, & Zacharias filius Addo, prophetantes ad Judæos qui erant in Judæa & Jerusalem, in nomine Dei Israel. Tunc surrexerunt Zorobabel filius Salathiel, & Josue filius Josedec, & cœperunt ædificare Templum Dei in Jerusalem, & cum eis Prophetæ Dei adjuvantes eos.* Significantius etiam sequenti capite: *Seniores autem Judæorum ædificabant, & prosperabantur, juxta prophetiam Aggæi Prophetæ, & Zachariæ filii Addo, & ædificaverunt & construxerunt jubente Deo Israel.* Nec de nihilo est quod Sirachides scripsit: *Quomodo amplificemus Zorobabel? nam & ipse quasi signum in dextera manu Israel*: nempe alludebat ad id Aggæi: *In die illa, dicit Dominus exercituum, Assumam te Zorobabel, fili Salathiel, serve meus, dicit Dominus; & ponam te quasi signaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.* Sed & istud ex Epistola ad Ebræos: *Cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel, & ego movebo non solum terram, sed & cælum*; derivatum est ex his Aggæi: *Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum, & terram, & mare, & aridam, & movebo omnes gentes.* Et deinde: *Loquere ad Zorobabel ducem Juda dicens: Ego movebo cælum pariter & terram.* Præter exiguum illum prædictionum Libellum, huic atque item Zachariæ Psalmum centesimum quadragesimum quintum adscribit Vulgata editio; adscribunt & Interpretes Septuaginta, atque sequentes insuper duos, & centesimum tricesimum octavum. Sed de collectione Psalmorum satis supra egimus.

Probatur Prophetiæ Aggæi & Zachariæ & antiquitas.

1. Esdr. 4. 24. & 5. 1, 2. 1. Esdr. 6. 14.

Eccli. 49. 13.

Agg. 2. 24.

Ebr. 12. 26.

Agg. 2. 7, 8, 22.

III. Porro quod inter magnæ Synagogæ συνέδρους ponerentur ab Ebræis quibusdam, Aggæus, Zacharias, & Malachias, idcirco ex albo Prophetarum ab aliis illorum gregalibus, & Isaaco præsertim Abrabaniele expuncti sunt. Hanc quippe Synagogam Sapientibus, non Prophetis, conflatam fuisse volunt. Hinc & Danielem inter Synagogæ magnæ proceres adscribere volentes, Prophetæ dignitate fraudare conantur. At palam refragantur ipsi Aggæi, Zachariæ, & Esdræ libri, qui hos Prophetæ titulo honestant. Refragatur & Sirachides Ecclesiastici Auctor, qui cum Duodecim Prophetarum mentionem facit, tribus his postremis, perinde ut aliis, titulum hunc manifesto tribuit. Refragatur & ipsa res, cum futurorum vaticinationes, tum ipsorum, tum & Malachiæ scriptis contineantur. Hujus quoque refragatur inscriptio: *Onus verbi Domini ad Israël, in manu Malachiæ*: quo *Oneris* vocabulo calamitatum prædictiones à Prophetis editæ affici solent. Itaque ab aliis Rabbinis repudiatur temerarium hoc Abrabanielis dogma: & Auctor Beth Israël Aggæum, Zachariam, & Malachiam fuisse statuit נביאים האחרונים *postremos Prophetas*; & in Avoth R. Nathan è Synagogæ magnæ censu eximuntur, sed Cabalam Synagogæ magnæ tradidisse dicuntur.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Unicum argumentum.

Eccli. 49. 12.

Auct. Beth Isr. ad Bab. bathr. cap. 1.

De Prophetia Zachariæ.

I. *Disputatur de Zacharia*, II. *deque ejus avo Addone*, III. & *patre Barachia*, IV. *Probatur Prophetiæ Zachariæ γνησιότης & antiquitas.*

Disputatur de Zacharia, Agg. 1. 1.

I. Sequitur Zacharias, parentum ipse suorum & ætatis index; se quippe Deo afflatum fuisse anno secundo Darii, octavo mense, duobus nempe mensibus post Aggæum, quem mense sexto ejusdem anni vaticinatum esse Scriptura sancta nos docet; filium vero Barachiæ, filii Addo declarat. Levitica tribu ortum, Sacerdotibus prognatum, & Hierosolymæ sacerdotio functum fuisse produnt Cyrillus & Pseudo-Dorotheus. Jam grandem natu Hierosolymam Babylone revenisse, plurimisque prædictionibus ac prodigiis editis utrobique inclaruisse, à supposititio Epiphanio, eodemque ipsius sectatore Dorotheo traditum est. In sepulcro vero ipsius assignando à duce suo discedit Dorotheus. Ille enim prope Aggæum fuisse sepultum narrat, Hierosolymis videlicet, ut diximus: Dorotheus ab Eleutheropoli stadiis quadraginta, in agro Noëman, cui nomen Betharia, centum ac quinquaginta stadiis Hierosolyma dissito. Verum cum subjiciat hunc fuisse Zachariam Barachiæ filium, cujus meminit Isaias, videtur Zachariam illum cum nostro hoc confudisse; quos tamen diversos fuisse ratio temporum demonstrat, & nos mox ostendemus. Supra notavimus Rabbinorum quorumdam esse sententiam, inter Synagogæ magnæ πατέρας lectum cum fuisse, perinde ut Aggæum, cum quo plurima ipsi fuere communia. Ea jam semel observasse satis esto. Nec de ætate, quæ æqualis utrique sub Dario Hystaspida fuit, verbum amplius addam. Tantum Lectorem commonefaciam, valde Cyrillum suam fefellisse memoriam, cum Zachariam Sophoniæ coævum finxit, quem Josiæ temporibus floruisse nulli dubium est. Sed sancto ac erudito viro gratificantes credamus potius mendam insedisse ipsius codices, & nomini Aggæi Sophoniæ nomen subrepsisse, ac illud sedibus tandem suis extrusisse.

Cyrill. Præf. Comment. in Zach. Doroth. de vit. Proph. Epiph. De vit. Proph.

deque ejus avo Addone, 1. Esdr. 5. 1.

II. Nunc vero dubitationibus aliquot occurrere decet, quæ circa Zachariæ parentes oriri possunt. Nam primum videndum est, quid sit, cur cum se dicat *filium Barachiæ, filii Addo*, initio Prophetiæ suæ, in libro tamen Esdræ filius Addo appelletur. Interpretes Septuaginta Zachariam Barachiæ & Addo filium statuunt his verbis: πρὸς Ζαχαρίαν τὸν τοῦ βαραχίου, υἱὸν ἀδδὼ τὸν προφήτην. Hieronymus quoque in interpretatione sua ad Ebraicum excusa: *Ad Zacharium filium Barachiæ, filium Addo Prophetam*: quam lectionem & in expositione sua sequitur: cum Vulgata tamen habeat, *filii Addo*. Atque hinc quæstionem movet, neque solvit, *cum sit filius Barachiæ, quare dicatur filius Addo.*

Cyrill. Præf. Comment. in Zach.

Existimat Cyrillus natura filium fuisse Barachiæ, institutione vero & imitatione Addonis Prophetæ. At exemplis fidem facere debuerat, quæ nusquam extant. Credibilius esset natura alterius filium fuisse, alterius Lege; altero nimirum sine liberis mortuo, alterum agnatum ad Mosaicæ Legis præscriptum vidua ducta, Zachariam in defuncti agnati nomen & familiam genuisse. Sed malumus in recentiorum Interpretum sententiam concedere, qui Barachiam Zachariæ patrem, Addonem avum ponunt; filium vero Addonis dici apud Esdram, quod generali filiorum nomine nepotes ab Ebræis appellari soleant.

Matth. 1. 1.

Testis unus pro omnibus Matthæus: *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.* Ebraicum exemplar libri Zachariæ utramque admittit interpretationem, *Filium Barachiæ, filii Addo*: & *Filium Barachiæ, filium Addo.* Atque hinc dubitationis origo. Minime vero ferendus est Hieronymus, cum Addonem hunc Zachariæ avum, eum ipsum esse sine hæsitatione pronuntiat, qui ad Jeroboamum in Bethel sacrificantem missus, futuram aræ demolitionem prædixit. Utcumque enim rationem subduxeris, non efficies, ut avum inter & nepotem intercedere possint quadringenti & quinquaginta anni; quo intervallo Darius Hystaspides Jeroboamo Nabati filio recentior fuit.

& patre Barachiæ.

III. Quærendum præterea, idemne sit Zacharias hic noster Barachiæ filius, an Zacharias alter Barachiæ itidem filius, cujus capite octavo Isaias meminit. Id ne credamus, facit diuturnitas temporis, quæ Achazum regem Juda, ad cujus ætatem pertinet hoc Isaiæ caput, à Dario Hystaspida dirimit: anni enim interjacent plusquam ducenti. Is præterea quem Vulgata Isaiæ editio Barachiæ filium facit, Jebarechiæ filius fuit juxta Ebraicos Codices, בן יברכיהו: cum Propheta noster dicatur בן ברכיה, *filius*

Barachiæ. Longe etiam minus credibile est nostrum hunc Zachariam eum fuisse, quem Joasi regis jussu, in atrio domus Domini lapidibus necatum fuisse Paralipomena narrant: quod tamen Auctor libri De vita & morte Prophetarum, qui Epiphanio adscribitur, affirmasse legitur in Codice Augustano. Nam si Joasi temporibus occubuit, quomodo ad Darii Hystaspidæ tempora potuit pervenire, qui totis trecentis annis recentior fuit? Deinde hic Jojadæ filius fuit, ille Barachiæ. Utrum vero noster ille sit, quem apud Matthæum & Lucam Christus interfectum fuisse dicit inter Templum & aram; an potius Zachariam alium significaverit, qui Joasi regis jussu, ut dixi, in atrio domus Domini lapidibus necatus esse dicitur in Paralipomenis, dijudicare haud ita promtum est. Barachiæ quidem filius est noster, ut ille Christi; inter Templum vero & aram cæsum fuisse Scriptores sacri haudquaquam tradunt, Ἀλλὰ & τοῦ Ζαχαρίου τοῦ βαραχίου, inquit Origenes, φονευθέντος μεταξὺ τοῦ ναοῦ καὶ τοῦ θυσιαστηρίου, ταῦτα μὲν ἐκ μεμαθήκαμεν, ἀπ' ἄλλης δὲ γραφῆς οὐκ ἐγνώμεν. *Sed & de Zacharia filio Barachiæ, occiso inter Templum & locum sacrificiorum, à Jesu quidem didicimus, à nulla vero alia Scriptura cognovimus.* Cæsus est ille Paralipomenon in atrio Templi, perinde ut ille Christi; at Barachiæ filius hic fuit, ille Jojadæ. Undique angustiæ. Censuisse nonnullos Prophetam nostrum à Christo fuisse notatum docet Hieronymus, optimus nodi hujus vindex: eosdemque hoc argumento refellit, quod ejus temporibus vix Templi ruinæ superfuerint. In alteram itaque abit sententiam, & Zachariam à Joaso morte affectum, cum esse vult, quem Christus commemoravit: atque hunc in Evangelio, quo utebantur Nazaræi, & cujus exscribendi licentiam sibi factam fuisse ait ab iis qui Beræam Syriæ incolebant, non Barachiæ, sed Jojadæ filium esse dictum. Duos itaque tantum habemus Zacharias Barachiæ filios, alterum Isaiæ coævum, alterum Prophetam unum è Duodecim. Meminit præterea Josephus, in libris De bello Judaico, Zachariæ cujusdam, filii Baruchi, viri itidem pii & sancti, in Templo quoque à Zelotis per invidiam interfecti; atque ita priorem Zachariam Joasi coævum, ut nomine, sic moribus & vita, ac interitu etiam & mortis causa referentis.

Math. 23. 25.
Luc. 11. 51.
Orig. Epist. ad Afric.
Hier. in Matth. 23. & De Script. Eccl.
Joseph. de bell. Judaic. libr. 4.

IV. Genuinum autem Zachariæ fœtum esse Prophetiam ipsi adscriptam ostendunt primum Libri ipsius verba, quæ de se Zacharias ipse ὠδοθεσιῶπως profert. Puta cum ait: *Factum est verbum Domini ad Zachariam filium Barachiæ, filii Addo, Prophetam, dicens: Vidi per noctem, & ecce vir ascendens super equum rufum, & ipse stabat inter myrteta, quæ erant in profundo; & post eum equi rufi, varii, & albi. Et dixi, Quid isti, Domine mi? Et dixit ad me Angelus, qui loquebatur in me, Ego ostendam tibi quid sint hæc.* Plurima hujusmodi per totum opus sparsa sunt. Hic præterea valere debent testimonia, quæ ad fidem libro Aggæi conciliandam supra adduximus, cum par vaticiniorum utriusque commemoratio iis contineatur. Nobis vero brevitati consulentibus ea iterare nihil attinet. Recitemus potius istud Malachiæ: *Revertimini ad me, & revertar ad vos, dicit Dominus exercituum:* quod prodiisse liquet ex hoc Zachariæ: *Convertimini ad me, ait Dominus exercituum, & convertar ad vos, dicit Dominus exercituum.* Jam vero si ad novum decurramus Testamentum, multa illic è Zacharia arcessita offendemus: hoc præcipue apud Matthæum: *Dicite filiæ Sion: Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis:* quod & in Evangelium suum Johannes transtulit. Et istud etiam: *Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.* Referuntur hæc quidem apud Matthæum ad Jeremiam, sed id factum videtur oscitantia librariorum. Quanquam alias alii causas afferunt. Proclivem in nominibus propriis esse lapsum sciunt, qui manu scriptos Codices versare solent. Sic apud Justinum Zachariæ tribuuntur ista, quæ Malachiæ sunt: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam.* Petitum est indidem hoc Matthæi: *Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis;* quod & Marcus repræsentat: & hoc Johannis: *Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt:* ὠδολέσχως vero istud Pauli: *Loquimini veritatem unusquisque cum proximo suo.* Zachariamum est denique illud Johannis in Apocalypsi: *Ecce venit cum nubibus & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt. Et plangent se super eum omnes tribus terræ.* Quam prædictionem jam ante attigerat in Evangelio.

Probatur Prophetiæ Zachariæ ὠδοθεσιῶπως *& antiquitas.*
Zach. 1. 7, 8.
Mal. 3. 7.
Zach. 1. 3.
Matth. 21. 4, 5.
Zach. 9. 9.
Joh. 12. 15
Mat. 27. 9.
Zach. 11. 12.
Justin. Dial. cum Tryph.
Mal. 4. 5.
Matth. 26. 31
Marc. 14. 27.
Zach. 13. 7.
Joh. 19. 37.
Zach. 12. 10.
Eph. 4. 25.
Zach. 8. 16.
Apoc. 1. 17.
Zach. 12. 10.

Cæterum quæ supra diximus de Psalmis aliquot Aggæi & Zachariæ nomine inscriptis, cum Aggæi prophetiam expenderemus, atque item argumentum quod adversus Aggæi dignitatem prolatum confutavimus; quoniam ea Aggæo cum Zacharia communia sunt, huc etiam æquo jure pertinento.

De Libro Malachiæ.

I. *Disputatur de Malachia.* II. *Utrum fuerit Angelus.* III. *Utrum fuerit Esdras.* IV. *Probatur Prophetiæ Malachiæ γνησιότης & antiquitas.*

Disputatur de Malachia.

I. Minorum Prophetarum agmen claudit Malachias, Synagogæ magnæ cum Aggæo & Zacharia à Rabbinis quibusdam adscriptus. Scribit suppositititius Epiphanius oriundum eum fuisse tribu Zabulonis, & natum in Sopha, post solutam Captivitatem; sive ut habet Pseudo-Dorotheus, Supha; vel ut alii legunt, Socha, loco tribus ejusdem, ubi & sepultum volunt, cum juvenis obiisset. Tempus quidem quo floruit, ipse non adnotavit: at si verum est, quod scisciit Hieronymus, quibus Prophetiis temporis nota in titulo præfixa non est, eas hoc tempore fuisse editas, quod proxime præcedentes Prophetiæ adscriptum præferunt, æqualis fuerit Malachias Aggæo & Zachariæ, & Darii Hystaspidæ ævo floruerit. Ita sensit ex præscripto suo Hieronymus; ita Eusebius, Theodoretus, & Augustinus; ita Cabalistæ, & Seder Olam, & R. David Ganz. Sed his suppar potius quam æqualis censendus est, si juvenis obiit: nam dici non potest coævum quidem illis fuisse, sed serius ad futura prænuntianda fuisse à Deo instinctum. Recte id aliquando, quanquam non semper, distinxerunt Clemens Alexandrinus & Hieronymus; distinxit & Cyrillus. Itaque ut recentiorem eum credamus Prophetis reliquis undecim, postulat Libri ipsius locus, qui postremus est; postulat & ratio rerum, cum in Aggæi & Zachariæ libris, tum & in illo Malachiæ traditarum. Illi enim Judæos ad Templum instaurandum impellunt, hic ut in Templo pie ac reverenter se gerant Sacerdotes adhortatur. Illa ergo vaticinia ante restitutionem Templi edita sunt; hoc post Templum reparatum. Audi Malachiam: *Offertis super altare meum panem pollutum, & dicitis, In quo polluimus te? in eo quod dicitis, Mensa Domini despecta est.* Deinde: *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito?* Tum: *Vos polluistis nomen meum in eo quod dicitis, Mensa Domini contaminata est: & quod supponitur contemtibile est, cum igne qui illud devorat.* Quid quod & Esdra ac Nehemia recentiorem ipsum statuit Cyrillus; quod non patitur sine eorum opinio, qui juvenem ipsum fato functum putant, neque optimorum Chronologorum computationes. Mihi quidem fit verisimilius inter instaurationem Templi, quæ sexto Darii Hystaspidæ anno contigit, & Esdræ reditum, qui incidit in septimum Artaxerxis μακρόχειρος, Malachiam vaticinium suum edidisse; cum in Canonem sit receptus, quem Synagogæ magnæ jussu ab Esdra concinnatum fuisse Artaxerxis μακρόχειρος temporibus paulo post ostendemus.

Hier. Præf. in xii Proph. & Procem. in Mal.

Euseb. Chron. lib. 2. Th. Procem. in xii Proph.

August. libr. 18. De civit. Dei, cap. 36.

Clem. Alex. Strom. 1

Hier. Procem. in Mal.

Cyril. Præf. in Mal.

Mal. 1. 7, 10, 12.

Utrum fuerit Angelus.

II. Tangam obiter & eam quæstionem, inter veteres Christianos controversam, fueritne Malachias Angelus extraordinaria legatione à Deo in terras missus ad emendanda vitia & mentes hominum ad studium veritatis excitandas, quod & de Aggæo creditum diximus. Præcipuus sententiæ hujus auctor & defensor fertur Origenes, eumque hoc nomine in Origenianis nostris non perfunctorie castigavimus; quippe ex perverso περὶ ἀρχῶν animarum, & æqualis rerum omnium ratione pollentium naturæ dogmate, incessit illi prava hæc suspicio, Aggæum, Malachiam, Johannem Baptistam quoque, & Melchisedecum, & Prophetas denique omnes, ac viros sanctitate florentes, fuisse Angelos. Quanquam & ante Origenem plerique in eodem errore versati sunt. Nec de Malachia tamen idem sensisse puto Clementem Alexandrinum, quamvis fere eum appellet, τὸν ἐν τοῖς δώδεκα ἄγγελον, cum & ipsi suum aliquando Malachiæ nomen tribuat. Angelus quoque à Septuaginta Senibus appellatur in ipso Prophetiæ indice; atque item aliis. Quicumque autem hoc ipsum titulo decorarunt, non in eodem versatos esse errore credendum est ac Origenem. Tradunt φιλόδωρον Epiphanius & Dorotheus, sic ipsum vulgo fuisse vocatum, propter morum candorem, benignitatem, pietatem, ac formæ etiam præstantiam, & commendationem oris. Ineptum vero est quod addit Epiphanius, quæcumque prædicebat, eodem die Angelum vulgo aspectabilem iterasse. Isidorus Angeli nomine affectum eum fuisse vult, quod quæcumque loqueretur, haud secus ac Dei ipsius mandata acciperentur. Profecto Sacerdotes, & Prophetæ, & quicumque Dei jussa hominibus significant, merito appellantur Angeli, & ita nonnunquam in Libris sacris nuncupantur: velut apud hunc ipsum Malachiam: *Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore*

Clem. Alex. Strom. 1, & 3.

Epiph. & Dor. De vit. Proph.

Isid. Orig. l. 7. cap. 8.

Malach. 2. 7.

ejus, quia Angelus Domini exercituum est. Et alibi de Johanne Baptista : *Ecce ego mitto Angelum meum.* Quod & à Maimonide probatum est. At propiorem caussam in Malachiæ nomine reperio; nam, מלאכי, idem sonat ac *Angelus meus*: quam rationem non magis nobis persuadere debere ait Hieronymus, reipsa Angelum fuisse Malachiam, ac nomina Josuæ, & Joëlis, & Jonæ; quorum illud *Servatorem* significat, id *Deum meum*, hoc *Columbam*; fidem facere possunt hunc fuisse columbam, istum Deum, illum Servatorem. Mal. 3. 1. R. Mos. ben Maim. Mor. Neu. Part. 2. cap. 42. Hier. Proœm. in Malach.

III. Nihilo magis audiendus est Jonathan Chaldæus Paraphrastes, vetustioresque Ebræorum Magistri, cum Malachiam eumdem atque Esdram fuisse docent. Cujus opinionis argumenta hæc affert Hieronymus; quod ætas utriusque conveniat; quod *omnia quæ in libro illius continentur, etiam hic Propheta commemoret*; quod denique cum ait Malachias, *Labia Sacerdotis custodient scientiam, & legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est*, se Esdram esse non obscure declaraverit; Esdram quidem, Sacerdotem & Legis instauratorem dicens, se vero Angelum Domini appellans, quod sonat vocabulum, Malachias. Sed hæc difflare facile est: nam quod tempora congruant, efficitur coævos esse, non unum & eumdem virum. Falsum est porro eadem libris utriusque contineri. Quibus autem Malachiæ verbis ostendi putant eumdem ipsum esse ac Esdram, ea ad Levi primum, deinde ad universos Sacerdotes pertinere contextus orationis ostendit. Et tamen futilibus his argumentis labefactatus Hieronymi animus, opinationem istam si calculo aperte non comprobavit suo, at certe nec confutavit, pro eo ac debuit. Adde nec Prophetam in sacris Codicibus appellari Esdram, sed Sacerdotem & Scribam; cum decuisset tamen nobiliore eum titulo insigniri. Itaque senior Christianorum Patrum ac Interpretum pars commentum hoc repudiavit. *Utrum fuerit Esdras.* Hier. Proœm. in Mal. Mal. 2. 7. Hier. Proœm. in Mal.

IV. Ad propugnandam Libri hujus γνησιότητα & antiquitatem vix ullis ex Veteri Testamento juvamur subsidiis, propter exiguitatem operis, & auctoris novitatem. Unicum se dat illud testimonium, quod ex Ecclesiastico Sirachidæ supra attulimus, quo generatim atque universe Duodecim Prophetarum, inter quos postremus hic est, fit mentio. Sed multorum instar unum hoc esse potest. At in Novi Instrumenti scriptoribus Malachiæ auctoritas crebrius usurpatur. Matthæus quippe, Marcus, & Lucas, in testimonium citant hæc ipsius verba: *Ecce ego mittam Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam.* Scripsit Malachias: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis, & convertet cor patrum ad filios*: id significabant Christi Discipuli, cum dicerent apud Matthæum & Marcum: *Quid ergo Scribæ dicunt, quod Eliam primum oportet venire?* significabat & Angelus, cum de Johanne Baptista Zachariæ patri hæc prænuntiaret apud Lucam: *Ipse præcedet in virtute Elia, ut convertat corda patrum in filios.* Malachiam quoque spectabat Paulus cum diceret: *Scriptum est, Jacob dilexi, Esau autem odio habui*: hæc quippe ἀνθλίψει Malachiæ sunt. *Probatur prophetia Malachiæ γνησιότης & antiquitas.* Matth. 11. 10. Marc. 1. 2. Luc. 7. 27. Mal. 3. 1. Mal. 4. 5. Matth. 17. 10. Marc. 9. 10. Luc. 1. 17. Rom. 9. 13. Mal. 1. 2.

Nihil hic me movent Rabbini quidam, qui quod in Synagogam magnam allectum fuisse Malachiam nonnullis fuerit persuasum, caussam inde habuerunt, cur ei Prophetæ dignitatem detraherent: hos quippe refelli jam supra, cum de Aggæi Prophetia disputarem.

DE LIBRIS MACHABÆORUM.

AC PRIMUM DE PRIORE.

I. *Disputatur de priore Machabaico.* II. *Probatur prioris Machabaici γνησιότης & antiquitas.*

I. TANTAM nominis claritatem præclaris rebus gestis adepti sunt Assamonæi, ut eorum memoriam propagandam Judæi merito censuerint; quo ad religionem conservandam, & tuendam libertatem, majorum exemplis posteri incitarentur. Itaque sive privatorum aliquorum hominum studio & industria, sive, quod potius crediderim, auctoritate publica factum est, ut in literas Machabaica historia referretur, suppeditatis ad id, ut satis Libri ipsius primi finis indicat, publicis Commentariis, quos diligenter ab ea gente confieri solitos fuisse supra notavimus. Atque id quidem non multo post res gestas factum fuisse probabile est: quippe stili ipsius cha- *Disputatur de priore Machabaico.*

racter vetuſtatem indicat, & ad priſcorum exemplarium formam opus compoſitum eſt. Ac primum deſcriptum eſt Ebraica lingua, ſive potius Syriaca, ſeu Hieroſolymitana, ea nempe quæ hoc tempore inter Judæos patrium ſolum incolentes jam inde à ſoluta Babylonica captivitate uſurpabatur. Ergo hæc hiſtoria continebatur priore Machabæorum libro, qui diu Ebraicis deſcriptus literis ſuperfuit, quemque ſe vidiſſe teſtatur Hieronymus. Hinc Græca prodiit interpretatio, qua fruimur; hinc & Latina quæ ad hanc diem extat: quippe Ebraiſmis utraque adeo oblita eſt, ut Ebraicam prorſus originem ſapiat. Hæc vero, Latinam dico, an ex Ebraico exemplari proxime petita ſit, an per Græcæ interpretationis fiſtulas derivata fuerit, incertum eſt. Titulum Libri Origenes indicat hanc fuiſſe, σκηπτρὸν σκηπτρανὴ ἔλ· Hoc eſt, uti alibi expoſuimus, שרביט סרבני אל, *Sceptrum rebellium Dei*; vel ſi ſecundam dictionem disjungas, atque ita ſcribas, שרביט שר בני אל, *Sceptrum principis filiorum Dei*. Atque id lemma libro Machabæorum priori, Ebraicum Ebraico præfixum primo fuit. Deinde vero cum Libro priori alter, & in aliquibus etiam Codicibus tertius quoque adjungeretur, omnes communem hanc appellationem tulerunt: quemadmodum libri Eſdræ titulum ſequens Nehemiæ liber participavit. Cauſſa itaque non eſt, cur tantopere miretur Scaliger ſub Ebraicum titulum librum Græcum veniſſe, nec cur Origeni Judæos impoſuiſſe uſque adeo aſſeveranter affirmet. Ignoratur Libri hujus prioris Auctor, quem tamen conjectando quidam aſſequi tentarunt. Sunt qui Johannem Hyrcanum fuiſſe putent, Simonis filium, quem diuturno potitum imperio ac Pontificatu, & futurorum quoque præſcium fuiſſe narrat Joſephus: quod & tuto credi, & ſine periculo negari poteſt.

Hier. Prolog. Galeat.

Scal. Animad. in Euſeb.

Joſeph. Antiq. lib. 13. cap. 18.

Probatur prioris Machabaici γνησιότης & antiquitas.

II. Quamvis autem ad probandam Libri hujus γνησιότητα vix quicquam nobis Libri ſacri præſtent opis, reliqui etiam oppido pauca, quod in Canonem Ebræorum nunquam, in illum Chriſtianorum ſero ſit admiſſus; ſatis clara tamen ad ejus agnoſcendam antiquitatem ſuperſunt veſtigia, ſi quis animum adhibeat minime refractarium ac pertinacem, ſed ſtudioſum veritatis, qualem initio operis hujus deſideravimus. Primum autem non una res eſt, quamobrem ex priore Machabaico in ſecundum multa tranſiiſſe ſuſpicemur. Nam cum ex variis libris hinc inde compilatus ſit ſecundus, ut ex capite ſecundo liquet; ad Ægyptios autem Helleniſtas, inter quos prodiit, Hieroſolymitani Judæi multa ex ſuis tabulariis depromta tranſmiſerint veteris memoriæ inſtrumenta, ut oſtendit idem caput, atque item primum, dubitari vix poteſt, quin Machabaicam quoque ipſis hiſtoriam impertiverint. Inde adeo non res ſolum eædem in utroque referuntur, ſed ſententiæ etiam aliquot occurrunt utrobique conſimiles. Nam quod his verbis expreſſerat Machabaicus prior: *Et ædificaverunt gymnaſium in Jeroſolymis ſecundum leges nationum, & fecerunt ſibi præputia, & receſſerunt à teſtamento ſancto, & juncti ſunt nationibus, & venumdati ſunt ut facerent malum*: id ſic alter retulit: *Etenim auſus eſt ſub ipſa arce gymnaſium conſtituere, & optimos quoſque Epheborum in lupanaribus ponere.* Scripſerat prior: *Quicumque non feciſſent ſecundum verbum regis Antiochi, moreventur. Secundum omnia verba hæc ſcripſit omni regno ſuo, & præpoſuit principes populo, qui hæc fieri cogerent*: ſcripſit alter: *Decretum autem exiit in proximas gentilium civitates ſuggerentibus Ptolemæis, ut pari modo & ipſi adverſus Judæos agerent, ut ſacrificarent: eos autem qui nollent tranſire ad inſtituta gentium, interficerent.* Illic Judas Machabæus adverſus Nicanorem præliaturus ait: *Qui miſſi erant à rege Sennacherib, Domine, quia blaſphemaverunt te, exiit Angelus, & percuſſit ex eis centum octoginta quinque millia*: iſtic vero: *Admonuit eos & de auxiliis Dei quæ facta ſunt erga parentes, & quod ſub Sennacherib centum octoginta quinque millia perierunt.* Nicanoris interitus, capitis ejus dextræque exectio, atque eorum contra Templum Hieroſolymitanum in ſublimi loco collocatio, & inſtituta victoriæ ab eo reportatæ anniverſaria celebritas, paribus fere verbis ab utroque recitantur. Plura non proferam, cum Librorum germanitas ex inſtituto ab aliis paralleliſmo præclare intelligatur. Ex his ſequitur ferri eorum non poſſe ſententiam, qui Theodotionem primum Libri hujus interpretem Græcum ponunt. Adde probabile haudquaquam videri, tamdiu paſſos fuiſſe Helleniſtas Judæos decora ſuæ gentis, & eximia Dei adverſum ſuos beneficia à popularibus ſuis ignorari. Jam ſi diſcedamus à ſacris Codicibus, Joſephum ita ſe ad prioris Machabaici aſſectationem compoſuiſſe reperiemus, ut totum in Archæologiam ſuam tranſtulerit. Id ultro fatentur Rabbini. Judæos à ſuperſtitioſo Sabbathorum cultu Tertullianus revocat exemplo Machabæorum, qui commiſſis Sabbathi die præliis patriam liberarunt. Meminit etiam hujus Origenes, ut dixi; & arceſſita ex eo teſtimonia uſurpat non ſemel Cyprianus.

1. Mach. 1. 15.
2. Mach. 4. 12.
1. Mach. 1. 52.
2. Mach. 6. 8.
1. Mach. 7. 41.
2. Mach. 8. 19.

De Libro secundo Machabæorum.

I. *Variis constat partibus hinc inde collectis & consutis secundus Machabaicus.* II. *Disputatur de Auctore Libri hujus.* III. *Probatur Machabaici secundi γνησιότης & antiquitas.*

I. Multis partibus conflatum esse Machabaicum secundum liquet. Nam primum ad Libri frontem præfixæ sunt Epistolæ duæ; prior populi Hierosolymitani ac Judaici ad Helleniſtas Ægyptienses, quæ in nono versu primi capitis desinit: altera populi ejusdem, Senatus, & Judæ ad Aristobulum & eosdem Ægyptienses Judæos. Hæc eos ad celebrandum diem ignis; illa ad diem Scenopegiæ mensis Casleu, sive Encæniorum festo ritu traducendum hortatur. Quæ quoniam res Machabaicis gestas temporibus continebant, & Machabaici erant argumenti, in hoc Machabaicum volumen merito relatæ sunt. Subjecta est deinde Jasonis Cyrenæi historiæ epitome. Quid ea historia contineretur, tradit ipse Epitomes Auctor: *De Juda Machabæo, & fratribus ejus, & de Templi magni purificatione, & de aræ dedicatione, & de præliis quæ pertinent ad Antiochum Nobilem, & filium ejus Eupatorem, ab Jasone Cyrenæo quinque libris comprehensa, tentavimus nos uno volumine breviare.* Extrivi voculam, *itemque*, in editione Vulgata his dictionibus præfixam, *ab Jasone Cyrenæo*, unde imprudens aliquis alia ab Jasone desumta suspicari posset, quam quæ supra memorantur; nam vocem illam Græcum exemplar non agnoscit. Quæcunque præterea Machabaicus ille secundus continet, haudquaquam Jason ille suppeditavit: puta caput tertium & initium quarti, quæ res sub Seleuco gestas referunt; item postrema duo, quæ ad Demetrii Soteris tempora pertinent. Notandus interim obiter Blondellus, qui ignorari ait qua lingua historiam suam ediderit Jason Cyrenæus; cum clarissima ratio suadeat, ea usum esse lingua, qua Callimachus itidem Cyrenæus poëmatia sua scripsit, Græca nimirum, quæ inter Cyrenæos Græcæ originis homines usurpabatur. Eadem quoque in multis Ægypti partibus, ac maritimis præsertim obtinebat, maxime vero Alexandriæ. Itaque harum regionum incolæ Judæi Græco sermone vulgo loquebantur, & Libros sacros Græce scriptos in Synagogis prælegebant; Ebraicæ vero linguæ fere rudes erant & insci. Quapropter Helleniſtæ dicti sunt, quod cum Judaicæ essent originis, Græca loquela uterentur. Ex pluribus ergo libris excerptum esse Machabaicum secundum satis ista indicant: *Considerantes enim multitudinem librorum, & difficultatem volentibus aggredi narrationes historiarum, propter multitudinem rerum, curavimus volentibus quidem legere, ut esset animi oblectatio; studiosis vero, ut facilius possint memoriæ commendare.* Tum deinde: *Libenter laborem sustinemus, veritatem quidem de singulis auctoribus concedentes, ipsi autem secundum datam formam brevitati studentes.* Ipsa præfatio in fine secundi capitis posita, ad sequentia viam muniens, non aliunde petita est, sed è Scriptoris Machabaici penu depromta. Valde porro credibile est ad id consarcinandum opus, inter reliquas scriptiones, priore Machabaico usum quoque fuisse, uti ostendimus supra, aliisque memoriis ex Hierosolymitano tabulario desumtis. Id ut significaret, eam, quam dixi, Hierosolymitanorum epistolam quasi dedita opera repræsentavit, in qua hæc habentur: *Judas ea quæ deciderant per bellum quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.* Itaque ne præclaro hoc patriæ fortitudinis, & divinæ erga gentem suam benignitatis monumento carerent Helleniſtæ Ægyptienses, quemadmodum reliquos Codices sacros Ebraico sermone descriptos Græce redditos habebant, ita Machabaicorum quoque gestorum historiam literis Græcis, quibus utebantur, complexi sunt; exemplar Ebraicum ita assectati, ut alios quoque ejusdem argumenti libros adhiberent. Ex ipsa sane phrasi Græce lucubratum esse vere dixit Hieronymus. Quidam non satis caute distinctis variis Libri hujus partibus, cum Librum ab Hierosolymitanorum Epistola inchoatum esse perspexissent, nec bene observassent Epistolæ hujus clausulam, reliqua cohærere, totumque Librum epistolam unam esse crediderunt. Fuit in ea sententia Genebrardus; fuerunt & alii, cum recentiores, tum antiqui. Vetustam σημείωσιν profert doctissimus Cotelerius, quæ Machabaicum secundum epistolæ formam habere definit. Eamdem ob caussam ab Hierosolymitanis scriptum esse Rabanus Maurus opinatus est; sed numero singulari Auctor de se ipse loquens in postremis Libri versibus deprehenditur, ut recte notatum est à Serario; & duæ sunt Epistolæ; & secunda in

Variis constat partibus hinc inde collectis & consutis secundus Machabaicus.

2. Mach. 2. 20.

Blond. De Sibyll. libr. 2. cap. 24.

2. Mach. 2. 25, 26, 29.

2. Mach. 2. 14, 15.

Hieron. Prol. Gal.

Genebr. in Chronol. Cot. in Not. ad Canon. Apost.

Serar. in Mach. Præloq. 2.

decimo nono capitis ſecundi verſu clauditur.

Diſputatur de Auctore libri hujus.

Hon. De Script. Eccl. in Philone.

II. At quis ea in librum unum compegerit, itidem ut prioris Machabaici Auctor, prorſus ignoratur. Philoni Judæo lucubrationem adſcribit Honorius Auguſtodunenſis; Joſepho alii. At ſtili character à Philonis ſtilo diſcrepat, etſi diſertus eſt; nec in Philonis ſcriptionibus occurrit quicquam, unde non modo fœtum ipſius hunc eſſe, ſed vel viſum ipſi conjectare liceat: quod eſſet ſane aliter, ſi Libri auctor extitiſſet. Joſepho autem cur ſit adſcriptus, cauſſa manifeſta eſt. Scripſit is elegantem librum hoc titulo: εἰς μακκαβαίους, ἢ περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, quo Eleazari, ſeptemque puerorum, ac piiſſimæ matris ſupplicia narrantur. Hinc Hieronymus: *Joſephus Machabæorum ſcriptor hiſtoriæ, frangi & regi poſſe dixit perturbationes animi, non eradicari.* Idem alibi quoque apud eumdem reperias, ſed & apud Euſebium. Fraudi hæc fuerunt vel imperitis, vel incautis lectoribus, qui expreſſum ex Machabaico ſecundo libellum, cum Machabaico ipſo ſecundo confuderunt. Adde & nonnulla haberi in Archæologia Joſephi, quæ cum Libro illo non ſatis conſentiant. At Serarius Judæ cujuſdam Eſſæi opus hoc eſſe opinatur; quam opinionem his rationibus fulcit. Judæ primum id adſcribi vult his verbis ſecundi capitis: *Judas ea quæ deciderant per bellum quod nobis acciderat, congregavit omnia, & ſunt apud nos.* Tum deinde diſquirens, quiſnam fuerit ille Judas, eo tandem delabitur, ut conjecturas ſuas in Juda Eſſæo ſiſtat, quod magna ejus fuerit inter Ægyptios Judæos auctoritas, & quod vaticinandi etiam facultate floruerit, ut ex Joſepho diſcimus. Nec alium eſſe putat quam qui huic ipſi Epiſtolæ ſcribendæ affuit, & in inſcriptione nominatur. Atque hujus demum ſententiæ auctorem laudat Rupertum. Ego contra hoc loco quem deſignat in ſecundo capite, minime adſcribi puto Judæ iſti Machabaici ſecundi lucubrationem. Judam ait res per bellorum motus diſſipatas recollegiſſe; quod de Bibliotheca accipiendum oſtendit antecedens comma. At aliud eſt colligere libros, aliud ſcribere. Præterea demus Judam libros ſcripſiſſe, non ideo Machabaicum hunc ſcripſerit. Nego etiam Judam Eſſæum hunc fuiſſe, qui etſi ſumma inter ſuos dignitate ac futurorum præcognitione, non ideo ſcribendi quoque facultate præſtiterit. Nego denique eumdem eſſe Judam illum, quem Machabæum eſſe veriſimile eſt, ac qui in Epiſtolæ lemmate ponitur. Hanc ergo opinionem tam infirmis nixam radicibus corruere neceſſe eſt. Verum cum longe operoſius ſit reperire verum, quam falſum refellere; quis non fuerit hujus ſcriptionis Auctor oſtendiſſe contenti, quis fuerit tandem, eruditioribus aut felicioribus inveſtigandum relinquemus.

Hier. libr. 2. adv. Pelag. cap. 3. & libr. De Script. Eccl. in Joſepho.

Euſ. Hiſt. libr. 3. cap. 10.

Serar. Præloq. 2. in Mach. & in cap. 1, & 2. libr. 2.

2. Mach. 2. 14.

Joſ. Antiq. libr. 13. cap. 19. & De Bell. Jud. libr. 1. cap. 3.

Probatur Machabaici ſecundi γνησιότης & antiquitas.

Ebr. 11. 35.

2. Mach. 6. 19.

III. Nunc quod inſtat agendum, & ſua γνησιότης ac antiquitas Libro huic inter Codices ſacros poſtremo aſſerenda eſt. Opem ad id nobis præſtat Epiſtola ad Ebræos, cujus hæc verba: *Alii autem diſtenti ſunt, non ſuſcipientes redemtionem, ut meliorem invenirent reſurrectionem*, Theodoretus, aliique eruditi viri complures, ex Eleazari & ſeptem fratrum hiſtoria, ſexto & ſeptimo capitibus ſcripta, petita cenſuere. Nam quod habet ſcriptor Machabaicus: αὐθαιρέτως ἐπὶ τὸ τύμπανον προσῆγε, ſic reddidit Paulus: ἄλλοι δὲ ἐτυμπανίσθησαν. Hinc quoque inſtructus ad egregiam ejuſdem caſus narrationem conſcribendam videtur Joſephus acceſſiſſe; vel quiſquis auctor eſt libelli περὶ αὐτοκράτορος λογισμοῦ, ſcriptor certe antiquus. Apertiſſime vero meminit Clemens Alexandrinus τοῦ συνταξαμένου τὴν τῶν μακκαβαϊκῶν ἐπιτομήν. Apertius etiam Origenes Machabaicum utrumque poſt Librorum ſacrorum recenſionem commemorat, grandemque ex ſecundo hoc laciniam ſuis in Exodum Exegeticis aſſuit, atque alibi ſæpe ejus teſtimonio ſententias ſuas confirmat. Ejus quoque ſuffragio crebro ſe tuetur Cyprianus. His ſubjungere poſſem Zenonem Veronenſem, Ambroſium, aliorumque deinceps agmina tota, ſed acquieſcamus in Canonibus Apoſtolorum, apocryphis, ut voles, antiquis certe, qui Machabaicos tres agnoſcunt; & in Thalmudicis ſcriptoribus, à quibus ſeptem fratrum hiſtoria celebratur.

Clem. Alex. Strom. 5.

Can. Apoſt. 76.

DE COMPARATIONE TESTIMONIORUM, QUÆ AD LIBRORUM SACRORUM PROBANDAM ΓΝΗΣΙΟΤΗΤΑ ET ANTIQUITATEM TOTA HAC PROPOSITIONE EX HIS DEPROMUNTUR.

I. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.*
II. *Secundum argumentum.*

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

I. NUNC antequam tollamus manum ex hac tabula, occurrendum est expostulationi cuidam, supra à nobis leviter jam delibatæ, hominum pertinacium, quos tamen ab his disputationibus operis initio arcebamus. Queri enim possunt intutam esse & malefidam viam, quam ad sacrorum Voluminum γνησιότητα & antiquitatem demonstrandam sumus ingressi. Nam cum ad id recentiorum Scriptorum testimonia protulerimus, tanquam depromtâ ex eorum libris, quos antiquiores probare volebamus, id nobis ut probatum sumsisse, quod in quæstione positum erat; tam fieri quippe potuisse, ut quos antiquiores credidimus, ii è contrario testimonia à nobis probata excerpserint ex iis, quos finximus recentiores; vel utrosque fortasse eadem excerpsisse testimonia ex priscis aliquibus Scriptoribus, quorum lucubrationes diuturnitate temporis consumtæ sint. Huic querelæ primum obnoxios non esse Scriptores aio, quorum nomina ac scripta in aliis memorantur. Exempli caussa, quod Jeremianæ Prophetiæ nominatim meminerit Daniel, jure possum colligere vetustiorem Daniele fuisse Prophetiam Jeremiæ. Atqui complures è Scriptionibus sacris in hac classe ponendæ sunt. Aio præterea, etiamsi id ita esse concedamus, ut volunt Adversarii, vix nobis inde deperire quicquam, vix illos quicquam inde lucrari: nam dum antiquitatem detrahunt uni, alteri adstruunt: utrumlibet enim priorem ponant, hujus certe probata fuerit antiquitas. Velut cum dixit Origenes in epistola ad Africanum totam pericopen ex Isaia Michæam transtulisse; si ex Michæa translatum id potius dicere audeant Adversarii, hoc ipso Michææ Prophetiam Isaiæ Prophetia antiquiorem cogentur agnoscere. Atque ita Michææ antiquitatem & γνησιότητα satis comprobatam habebimus. Sin & Isaiam & Michæam ex vetustiore aliquo Propheta hæc hausisse contendant, utris potius habenda fides est, an his nullo argumento, sola pertinacia pugnantibus, neque ullum commentitiæ quam afferunt originis propheticarum sententiarum indicium, notamve dantibus; an nobis res liquidas clarissimaque testimonia proponentibus? Arbitretur prudens & æquus Lector, & sententiam ferat. Deinde si id quod volunt obtinent Adversarii, & quas scriptiones antiquiores posuimus, recentiores esse fateamur iis quas diximus posteriores, tum illidentur Chronologiæ & Historiæ scopulis, quæ has rerum & temporum perturbationes vindicabunt. Ad hæc recordari debemus Librorum fere omnium Veteris Testamenti γνησιότητα generatim nos probasse initio Propositionis hujus, iis argumentis, quæ nullis Adversariorum responsionibus eludi queant. Totam itaque volumus rationum quas adhibuimus molem spectari, quæ est hujusmodi; ut cavillationes omnes facile contemnat.

Isa. 22, & seq. Mich. 4. 1, & seq.

Secundum argumentum.

II. Objici potest præterea Libros sacros à Spiritu sancto Prophetis esse dictatos, & verba Prophetarum verba esse Spiritus sancti, non ex aliorum depromta libris, sed ab eodem profecta Spiritu, qui à diversis Prophetis res eadem denuntiari hominibus voluerit; ac idcirco temere nos facere, qui vetustiorum Prophetarum testimonia à novitiis usurpata statuamus. Jampridem hoc ipsum apud Origenem jactavit Africanus, velut arbitratus Prophetarum, Spiritus sancti nuntiorum ac præconum, dignitati parum convenire, alienis dictis & sententiis uti. Quam perversam ei opinionem exemit Origenes, testimoniis ipsis Prophetarum in medium prolatis, quæ palam extant in antiquioribus: ac imprimis celebri illo, quod Michæas ex Isaiæ secundo capite in quartum suum transtulit. Fateor equidem vaticinia Prophetarum Dei oraculo esse edita; at Spiritum sanctum aio afflatus suos ad ingenium Prophetarum & hominum mores temperasse: *Divisiones gratiarum sunt, idem autem Spiritus*; inquit Paulus; *& divisiones ministrationum sunt, idem autem Dominus*; *& divisiones operationum sunt, idem vero Deus qui operatur omnia in omnibus*. Optime Maimonides in eximio opere More Nevochim: *Scito unumquemque Prophetam peculiare quid habere; & ea lingua, eaque loquendi ratione, quæ ipsi est familiaris & consueta, impelli à Prophetia sua ad loquendum ei qui intelligit ipsum*. Isaiam & Amosum idem afflavit Spiritus; disertus tamen est Isaias, rudis &

Afr. in Epist. ad Origen. Orig. Epist. ad Afric. Isa. 2. 3, 4. Mich. 4. 1, & seq.

2. Cor. 12. 4, & seq.

incoñcinnus Amoſus: quemadmodum flatus uno ore emiſſus pro calamorum varietate varios ſonos edit è fiſtula. Alioquin unus eſſet Scriptorum omnium ſacrorum character, ſtilus unus, eadem oratio; quam tamen diverſam eſſe obſervamus. Ergo afflatus ac inſpiratæ ipſæ res, Spiritus ſancti ſunt; ſermo ac verba, ſunt Prophetarum, ſic tamen inſpirante & incitante Spiritu ſancto loquentium: quæ verba proinde ab aliis ſumere, & in proprios uſus convertere potuerunt. Atque ea non à Scriptoribus ſolum ſacris, ſed & ab Ethnicis nonnunquam mutuati ſunt; uti fecit Paulus, cum Arati, & Epimenidis ſententias ac verba protulit. Verba hæc fuiſſe Spiritus ſancti nemo dixerit: ut à Paulo autem citarentur, Spiritus ſancti inſtinctu factum eſt. At vetuſtiorum Auctorum ſacrorum verba à recentioribus Auctoribus ſacris recitata, & ut primum ederentur à vetuſtioribus, & ut deinde à recentioribus citarentur, Spiritus ſanctus auctoritate & impulſu ſuo perfecit: fuerunt nihilominus Prophetarum verba, ſed movente & inſtigante Spiritu ſancto prolata.

Act. 17. 28. Tit. 1. 12.

DE CANONE LIBRORUM SACRORUM.

I. *Diſputatur de Auctore & ætate Canonis Librorum ſacrorum. Variæ opiniones proponuntur.* II. *Unicus ante Chriſtum editus fuiſſe videtur Canon, ab Eſdra compoſitus, & Synagogæ magnæ auctoritate comprobatus.* III. *Diſputatur de Synagoga magna.* IV. *Probatur noſtra ſententia veterum Scriptorum auctoritate;* V. *deinde argumentis.* VI. *Diſputatur utrum inſcriptiones libris Prophetarum præfixæ, à Synagoga magna, an à Prophetis ipſis additæ ſint.* VII. *Nehemias & Judas Machabæus Canonem recognoverunt & confirmarunt; novum vero Eccleſia Chriſti edidit.* VIII. *Diſputatur de Arca in qua reconditi fuiſſe feruntur Libri Canonici.* IX. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* X. *Secundum argumentum.* XI. *Tertium argumentum.* XII. *Quartum argumentum.* XIII. *Quintum argumentum.*

Diſputatur de Auctore & ætate Canonis Librorum ſacrorum. Variæ opiniones proponuntur.

I. SUPERIORES omnes, quibus Librorum ſacrorum γνησιότητα probare conati ſumus, diſputationes, una de eorumdem Canone diſputatione continentur. Canonem dico, Librorum ſacrorum collectionem ac catalogum, legitimo Synagogæ, vel Eccleſiæ conſenſu determinatum ac comprobatum. Nam ſi Canonem Eſdræ temporibus conditum fuiſſe demonſtravero, libros omnes in eum collatos Eſdra vetuſtiores eſſe neceſſe eſt, quod ad præſens inſtitutum eſt ſatis. Plurimum ergo refert hujus Canonis ætatem ſcrutari, quod pro rei momento ac dignitate ſatis accurate à nemine factum adhuc reperio. De Canone enim differunt omnes, hoſque vel illos libros κεκανονισμένους, vel ἀκανονίστους fuiſſe affirmant, huncque vel illum Canonis conditorem fuiſſe aiunt; qui vero legitimis id argumentationibus probaverit, quod equidem ſciam, nemo homo eſt. Nos huic quæſtioni, cum utili per ſeſe, tum ad propoſitum opus valde opportunæ paucis ſatisfaciemus. Ac non una primum de eo ſententia eſt. Plures quidem Canonis auctorem Eſdram agnoſcunt, eum qui Librorum ſacrorum inſtaurator & reparator habitus eſt. Synodo magnæ adſcribit Genebrardus, quam Quintam appellat, cuique Eſdram interfuiſſe ait: at præter Eſdrinum hunc Canonem, alios inducit duos, alterum ab Hieroſolymitana Synodo Sexta conflatum, quam de ſacris Codicibus ad Ptolemæum Philadelphum mittendis, & Septuaginta Interpretibus Græce eos reddituris coactam fuiſſe vult: in eum autem Canonem conjectos eſſe docet Libros ſacros, qui poſt Quintam Synodum prodierant, puta Tobiæ ac Judith; Eccleſiaſticum item & Sapientiam, quos per utriuſque Synodi intervallum editos cenſet. Tertium demum Canonem exiſtimat fuiſſe conditum in Septima Synodo, quam coiiſſe arbitratur ad probandos Phariſæos, quorum duces Sammai & Hillel; damnandos vero Sadoc & Barjethos, Sadducæorum anteſignanos. Hujus porro Synodi decreto ſcribit fuiſſe confirmatam librorum Tobiæ & Judith, aliorumque auctoritatem, qui in antecedente Synodo fuerant cooptati in Canonem; in eumque tum primum adſcriptos libros Machabæorum. Serarius, aliique literati viri geminum tantum Canonem admittunt, priorem Eſdrinum, in Synodo magna confectum; recentiorem alterum, in quem dedicati fuerint Libri reliqui, quos prior non continebat. Diſpu-

Genebrard. Chronol.

tator vero Theologo-Politicus pro more suo θεολόγων, nullum sacrorum Librorum Canonem ante Machabæorum tempora concinnatum fuisse asseverat; cum ejus, qui Esdræ tribuitur, libri aliquot Machabaico ævo haudquaquam vetustiores sint. Tract. Theol. cap. 10.

II. His diligenter pensitatis sententiis, verisimillimum mihi visum est, unicum editum fuisse Canonem, ab ea Synagoga, quæ Magna appellata est; cum in libris colligendis, digerendis, & adornandis primas partes ageret Esdras, vir patriæ antiquitatis, Ebraicorum rituum, sacrarumque literarum longe peritissimus: γραμματεὺς, καὶ νόμων ἱερῶν δεδιδαγμένος ἐπιφανῶς. *Scriba, & legum sacrarum insignis magister*, ut eum appellat Eusebius in Chronico; &, ut Esdræ ipsius verbis utar, *Scriba velox in lege Moysi*. Cum itaque doctrina, & priscorum Codicum usu ac tractatione æqualibus suis antecelleret, dubium non est quin Librorum sacrorum conquirendorum, excutiendorum, ac dijudicandorum provinciam ei demandaverit Synagoga Magna Judæorum; sed ita tamen ut ipse de rebus à se mature expensis ad illam referret, quæ eas demum supremo arbitrio determinaret ac componeret. *Unicus ante Christum editus fuisse videtur Canon ab Esdra compositus, & Synagogæ Magnæ auctoritate comprobatus.* 1. Esdr. 7. 6.

III. Sciendum quippe est captivitate Babylonica solutos Judæos, & patriis laribus redonatos, cum de cultu Dei instaurando, & divinis ac humanis legibus restituendis cogitarent, viros gentis suæ sapientia & eruditione florentissimos diversis temporibus iis negotiis administrandis præfecisse; Zorobabelem in his, Mardochæum, Josuam Josedeciden; Aggæum quoque, Zachariam, & Malachiam. Prophetas istos ex hac serie expungunt alii, qui hunc cœtum, ut dixi, Sapientibus, non Prophetis, constitisse volunt. Unde & Danieli dignitatem Prophetæ detrahunt, ut eum inter Synagogæ Magnæ confessores collocent. Certe eum, & Ananiam, & Azariam, & Misaëlem superioribus adjungit Maimonides in Jad Chazacah, sed contradicente Abrabaniele: & de Daniele quidem falsum esse supra nos ostendimus. Vocabantur illi ראשי הגולה. *Principes captivitatis*, & numero fuisse dicuntur centum ac viginti. Duodecim tantum ponit, ac nominatim etiam recenset Abrabaniel in Præfatione ad נחלת אבות. An ex 12 factum 120, proclivi sane lapsu? Cur autem Synagoga Magna כנסת גדלה dicatur à Judæis, discimus ex Tractatu Megilah, capite tertio, in Gemara: nempe quod majestatem in pristinum statum restituerit, non addito tantum ad reliquos Dei titulos titulo גדול, in oratione quadam, ut ibidem habet Gemara, sed etiam quod totam Scripturam sacram curis suis reparaverit. Ejus initia ad Darium Hystaspiden probabiliter Rabbini referunt, cum nondum Babylone rediisset Esdras, ut quo tempore reficiebatur Templum, ejus quoque concelebrandi leges renovarentur. In eumdem porro cœtum alii subinde ingenio præditi ac virtute sunt cooptati: velut Esdras, postquam Babylone reversus est. Quamobrem aliis porro, aliisque ascitis, & in decedentium locum junioribus suffectis, diuturna fuit hæc Synagoga, & per multos annos perseveravit. Nam & ex ea fuit Nehemias, qui ad Darii usque Codomanni & Alexandri tempora vitam prorogavit, & Simon cognomento Justus, qui Seleuci Nicanoris ævo summum Pontificatum tenuit, quemque postremum ex hoc consessu superfuisse narratur in Misna Thalmudica. Ad hanc sententiam plerique nobis præiverunt Rabbini, aliis licet dissentientibus, quibus placet, non post multas ætates, & continuatam plurimorum hominum seriem, sed intra unius tantum ævi angustias Synagogam Magnam defloruisse. Quanquam eam proprie Synagogam Magnam dicendam esse fatemur, quæ circiter Artaxerxis μακρόχειρος tempora viguit. *Disputatur de Synagoga Magna.*

IV. Eam autem quam proposui opinionem locupletibus primum auctoribus tueor. Constans est enim omnium fere consensio, crematos in Hierosolymitano excidio, & in deportatione Babylonica amissos, aut neglectos Codices sacros Esdram Artaxerxis Longimani ævo recuperata libertate reparasse. Etsi de modo quo res acta est, non satis convenit; cum alii numine afflatum, sacrum id quod supererat opus dictasse velint; prioribus libris penitus abolitis. Ita sensit Auctor libri quarti Esdræ, qui decimo quarto capite commentitiam rei gestæ historiam explicavit. Futilem hunc Scriptorem secutus est Clemens Alexandrinus Stromatum primo. Secutus est eum quoque Theodoretus Præfatione in Psalmos. Apertissime vero omnium Basilius in Epistola ad Chilonem. Et in eamdem sententiam viri quidam docti recentiores abierunt. Propius accedit ad verum Irenæus, cum ait corruptas Scripturas Esdram restituisse. Paria habent Tertullianus & Hieronymus. Clarissime vero Chrysostomus Esdram Deo instinctum Scripturæ sacræ reliquias digessisse, & in unum corpus composuisse significavit. Accuratius etiam Auctor Synopseos, quæ Athanasio tribuitur, sacros Codices per Captivitatis diuturnitatem, & populi incuriam amissos Esdram ait penes se servasse, & suo demum tempore protulisse, ac publici juris fecisse. Profecto Mosaica Lege in exilio Ebræos non caruisse inde patet, quod Esdras se *Scribam velocem in lege Moysi* appellat: patet & ex capite nono Danielis, ubi Mosis liber tanquam superstes, *Probatur nostra sententia veterum Scriptorum auctoritate;* Iren. lib. 3. cap. 25. Tertull. De habit. mul. cap. 3. Hieron. adv. Helv. cap. 3. Chrys. Hom. 8. in Ep. ad Ebr. 1. Esdr. 7. 6. Dan. 9. 11, 13.

& vulgo cognitus, ac versati solitus, testis citatur. Nam quis credat tantam esse potuisse cladem ac vastitatem, ut ne apud privatos quidem homines ulla servata sint Codicum sacrorum exemplaria? non apud Ezechielem, vel Mardochæum? ne apud ipsum quidem Jeremiam, quem Nabuchodonosoris jussu Nabuzardan militiæ magister ab omni injuria tutum præstitit? Certum est igitur Esdram Libros sacros dissipatos collegisse, & instaurasse. Utcunque vero egregius fuerit iste labor, fructu tamen caruisset, nisi accessisset publica Synagogæ auctoritas, quæ recognovisset opus, & expensum comprobasset, ejusque usum populo concessisset. Quapropter non quasi Esdræ, sed quasi Synagogæ ipsius opus ab Elia Levita, aliisque Rabbinis habitum est. Hinc Thalmudistæ capite primo Babæ bathræ, vaticinia Ezechielis, librum Duodecim Prophetarum, Danielis, & Estheris libros, à viris Synagogæ Magnæ scriptos esse definiunt; quos ab aliis scriptos, ab Esdra collectos suffragio suo Synagoga Magna firmavit. Memorabile habetur apud Josephum, libro primo contra Apionem, testimonium, quod omnino consuli velim. Gentilium enim suorum morem hunc esse ait, ut si quæ ingruant bella, pace demum composita veteres Scripturæ à superstitibus Sacerdotibus recognoscantur, relegantur, ac renoventur; nec unicuique de rebus sacris scripta in vulgus edere fas esse, sed Prophetis solum, qui Dei instinctu, & præterita, & præsentia sciunt: hinc duo solum ac viginti sacra Volumina, & ea sibi usquequaque consentanea gentem suam usurpare, veterem omnem anteacti temporis memoriam complexa; à Mosis usque temporibus, ad Artaxerxis Longimani ætatem scripta; ab hac vero ætate singula fuisse relata in litteras, sed eamdem quam superiora fidem minime esse consecuta. Ex his liquet post Babylonica bella ex more Judæorum instaurari debuisse Codices sacros, idque Sacerdotum superstitum opera, qualis fuit Esdras; horum vero Librorum collectionem in Artaxerxe Longimano desiisse: quod sane fieri non potuit, nisi per Canonem publica auctoritate conditum; quo qui non continerentur, pari existimatione carerent.

deinde argumentis.

V. Nunc si argumentis pugnare libet, primum subministrat Septuaginta Senum Interpretatio, quam cum Ptolemæi Philadelphi cura elaboratam esse consentiant omnes, ante hæc tempora collectos esse Libros sacros, conflatumque jam eorum Canonem oportuit. Convulsam enim & obtritam reor eam sententiam, quæ Mosaicum duntaxat volumen à Septuaginta Interpretibus conversum fuisse fingit. Ab Israëlitarum autem liberatione ad Philadelphum, nulla ejus condendi magis opportuna ac necessaria apparet occasio, quam post refarta ac recollecta sacra Volumina; nullus idonior hujus operis auctor, quam Esdras. Quadragesimo præterea ac nono Ecclesiastici capite locum deprehendo, à nemine, opinor, adhuc observatum, unde vetustas Canonis præclare intelligitur. Nam cum sanctos plerosque viros Sirachides laudare instituisset, in iisque Scriptores sacros fere omnes; postquam de Isaia, Jeremia, ac Ezechiele disseruit, tum servato Canonis Judaici ordine, qui tribus his Prophetis Minores

Eccli. 49. 12. Duodecim subjungit, hæc addit: *Et Duodecim Prophetarum ossa pullulent de loco suo: nam corroboraverunt Jacob, & redemerunt se in fide virtutis.* Quibus statim subjicit Zorobabelem, & Jesum Josedeciden, principes Synagogæ Magnæ: non obscure significans post Duodecim Prophetas Synagogam Magnam extitisse. Itaque in unum librum jam compacti erant hoc tempore Duodecim Prophetarum vaticinia. Librum hunc

Act. 7. 42, 43. Amos 5. 25, 26. haud dubie significat Stephanus, cum hæc Amosi verba recitans: *Numquid victimas & hostias obtulistis mihi annis quadraginta in deserto, domus Israël? Et suscepistis tabernaculum Moloch, & sidus Dei vestri Rempham, figuras quas fecistis, adorare eas?* scripta esse diceret in libro Prophetarum. Atqui collectio hæc Duodecim Prophetarum, & in unum corpus conjunctio, nonnisi in sacrorum Voluminum redintegratione facta credi potest; cum nonnulli è Prophetis illis Duodecim exiguo annorum intervallo Esdræ reditum præcesserint; fortasse & vitam ad id usque tempus produxerint. Profecto antequam Scripturæ totius sacræ conderetur Canon, singulorum Librorum partes componi simul, & in unum corpus conflari, ac velut suo sibi Canone determinari oportuit. Psalmorum numerum definiri, & in unum colligi volumen necesse fuit, priusquam in generalem Canonem conjicerentur. Factum id ab Esdra docent Auctor Synopseos & Hilarius, atque ita vulgo credi: nos ab Esdra & Synagoga Magna factum diximus supra. Idem de libro Duodecim Prophetarum dictum velim. Inde est quod in Baba bathra docent Thalmudistæ, & post illos Abrabaniel, viros Magnæ Synagogæ Duodecim Prophetarum libros in unum volumen compegisse. Porro Sirachiden Ptolemæi Epiphanis coævum fuisse probavimus; unde efficitur vetustiorem hac ætate Canonem fuisse. Atque inde idem ac superiori argumentatione colligimus, nullum videri aptius ejus conficiendi tempus, quam post recompositos Codices sanctos; neque ulli probabilius ejus confectionem adscribi posse, quam Esdræ. Ad hæc cum Rabbino-

Hilar. Prol. in Psalm.

Abrab. Præf. in Isa.

rum vulgatissima opinio sit, Scripturam sacram, quæ nullis sectionibus, interpunctionibus nullis ad illam diem distincta erat, sed veluti unico comprehensa versu tota simul cohærebat, à Synagoga Magna, cujus Esdram fuisse Scribam aiunt, in פרשיות, & in סדרים, & in פסוקים, aliasque partes esse divisam; eamdem quoque à Scribis, eorumque principe Esdra octodecim locis emendatam, quos Masorethæ numerant, & תקון סופרים, *ordinationem Scribarum*, & תקון עזרא, *ordinationem Esdræ* appellant; cum priscos etiam Ebraicæ linguæ characteres hoc tempore Esdra auctore Assyriis mutatos esse Thalmudistæ affirment in Tractatu Sanhedrin, doctique omnes assentiantur; quæ sine magni hujus Consessus auctoritate & consilio fieri haudquaquam potuisse manifestum est: quis credat tantum operæ ac studii in Scripturæ sacræ characteribus mutandis, sectionibus determinandis, notandis lectionibus, distinguendis versibus posuisse Synagogam Magnam, ejusque velut mentem Esdram; totos vero Libros ipsos neglexisse, deque eorum numero definiendo ac sanciendo minime cogitasse? Tract. Sanh. cap. 2.

VI. Id si obtinemus, quod nobis omnino concedendum est, jam liquet non alium quærendum esse auctorem, quam Esdram & Synagogam Magnam, additamentorum quorumdam, quæ ad Librorum sacrorum connexionem, vel illustrationem hinc & inde sparsa sunt. Cujusmodi sunt, quæ de Mosis morte ad calcem Pentateuchi addita legimus. Aliam præterea operam in Codicibus sacris exornandis ab hac Synagoga collocatam fuisse ratus est Grotius, ad inscriptiones nimirum ac lemmata libris Prophetarum præfigenda: quod ex titulo libri Amos apparere existimat, qui talis est: *Verba Amos, qui fuit in pastoribus de Thecue, quæ vidit super Israël in diebus Oziæ regis Juda, & in diebus Jeroboam filii Joas regis Israël, ante duos annos terræ motus.* Ego vero & inscriptiones à Prophetis ipsis arbitror fuisse appositas, neque video quid ex hoc titulo pro contraria parte effici possit. Nam post terræ motum scribere hoc potuit Amos ipse, & vaticinii tempus ex hoc casu denotare; vel quod potius reor, imminentem terræ motum, pro sua vaticinandi facultate prævidere & prædicere potuit; quod & his capitis tertii verbis factum ab eo quidam Interpretes censent: *Et percutiam domum hyemalem cum domo æstiva: & peribunt domus eburneæ, & dissipabuntur ædes multæ, dicit Dominus.* Huc adde in ipso vaticiniorum contextu ejusmodi inscriptiones occurrere, velut apud Zachariam, versu septimo primi capitis: *In die vigesima quarta undecimi mensis Sabath, in anno secundo Darii, factum est verbum Domini ad Zachariam, filium Barachiæ, filii Addo, Prophetam, dicens:* item initio septimi capitis. Plurima hujusmodi reperies in brevissimo Aggæi vaticinio, plurima & in illo Jeremiæ; nonnulla etiam in Isaia, Ezechiele & Daniele. Ea profecto quin ab ipsis Auctoribus profecta sint, minime dubitandum est. Id si evicero, quod negari non potest, jam una quoque evicero vaticiniis ipsis præfixas inscriptiones illarum consimiles, & prorsus germanas, eorumdem quoque Auctorum esse; cum credibile non sit hos Auctores scriptionum suarum particulas his notis præmuniendas duxisse, tota vero opera ἀνεπίγραφα & ἀνάφαλα emittenda censuisse. *Disputatur utrum inscriptiones libris Prophetarum præfixæ, à Synagoga magna, an à Prophetis ipsis additæ sint.* Grot. in Amos 1. 1. Amos 3. 15.

VII. Cæterum operam Esdræ circa sancta Volumina, ac diligentiam imitatus Nehemias, priscos sacrarum scriptionum Codices conquisivit, magnam collegit antiquitatis memoriam, rerum à se, fortasse & ab aliis, gestarum commentarios ipse scripsit. Hæc sequuntur ex isto secundi Machabaici dicto: *Inferebantur autem in descriptionibus & commentariis Nehemiæ hæc eadem; & ut constituens Bibliothecam congregavit de regionibus libros, & Prophetarum, & David, & epistolas Regum, & de donariis.* Quæ si ita sunt, ut certe sunt, Canonem haud dubie recognoverit Nehemias, & ex veterum exemplarium fide confirmaverit, Librumque demum, qui ejus nomine inscriptus est, quemadmodum suum Esdras, in sacrum Canonem retulerit, atque hæc demum sanxerit auctoritate Magnæ ejusdem Synagogæ, ad quam unam librorum consecratio pertinebat. Quamobrem exemplari illo aureis literis descripto, quod ad Philadelphum Eleazarus Pontifex misit, Nehemiæ liber continebatur, ut pote qui cum reliquis Voluminibus sacris à Septuaginta Senibus interpretatione donatus sit. Post annos centum circiter & viginti, quam fieri id curavit Ptolemæus Philadelphus, Antiochi Epiphanis furias passis Hierosolymis, direptisque ac incensis, sacrorum Librorum curam sumsit Judas Machabæus, & qui per bellum interciderant, recollegit, Nehemianam Bibliothecam supplevit, deditque operam ne qua sui parte Canon imminueretur; pro eo ac fieri apud Judæos solitum fuisse scribit Josephus, ut post bella sanctos Libros Sacerdotes recenserent. Nam quid aliud sibi volunt ista, quæ in Epistola Hierosolymitanorum Judæorum ad Ægyptienses Helleniştas nobis exhibet secundus Machabaicus; testimonio indidem proxime deprompto subnexa: *Similiter autem & Judas ea quæ deciderant per bellum quod nobis acciderat, congregavit omnia, & sunt apud nos. Si ergo desideratis hæc, mittite qui perferant vobis.* Ipsi quippe Helleniştæ, ad quos *Nehemias & Judas Machabæus Canonem recognoverunt & confirmarunt; novum vero Ecclesiæ Christi edidit.* 2. Mach. 2. 13. Joseph. libr. 1. contr. Apion. 2. Mach. 2. 14.

hæc scripta sunt, Hierosolymitanam Synagogam de rebus divinis consulebant, ejusque decreta sequebantur. Quamobrem etsi libros quosdam habebant in pretio, cujusmodi fuerunt illi, qui dicti sunt ἀποκρυφοι, & ἀκανόνιστοι, & ἀντιλεγόμενοι, quosque ab Hellenistis acceptos Ecclesia Christi multo post in suum Canonem admisit, numquam tamen ab ipsis pro Canonicis, & ἐνδιάθηκοις, ac ἐνθεοῖς habiti sunt, cum nec eos Hierosolymitana Synagoga consecrasset, nec id juris ipsi sibi arrogarent. Profecto si in Hellenistarum Canone habuissent locum, eumdem & in Canone vetustiorum omnium Christianorum tenuissent; quod fuit secus: nam prioribus Ecclesiæ sæculis à multis repudiati sunt, & inter apocryphos habiti; at eos demum suscepit universa Christi Ecclesia, & in suum Canonem dedicavit. In jura quippe & auctoritatem priscæ Synagogæ successit Ecclesia, deque libris arbitria facere ipsam jus fasque fuit. Itaque suum ipsa sibi concinnavit Canonem, & à piis omnibus suscipi jussit.

Disputatur de Arca, in qua reconditi fuisse feruntur Libri Canonici.

VIII Operæpretium hic me facturum puto, si quæsivero quamobrem Canonici Libri intra Arcam, Apocryphi vero extra Arcam fuisse dici soleant. Ac veterum scripta Auctorum memoria repetenti mihi primus omnium occurrit Epiphanius, qui id affirmaverit in libro De ponderibus & mensuris: librum enim Sapientiæ, & Ecclesiasticum, quamvis utiles, è Canonicorum albo secluso fuisse ait: διὸ, inquit, οὐ ἐν τῇ ἀρῶν (ארון) οὐκ ἀνετέθησαν, οὐτέτι ἐν τῇ τῶν διαθήκης κιβωτῷ. *Quamobrem & in Aron repositi non sunt, hoc est in Arca Fœderis.* Quod dictum sic expressit Johannes Damascenus: ἡ ὁ παναρέτος, τετέχνη ἡ σοφία τοῦ σολομῶντος, ἢ ἡ σοφία τοῦ ἰησοῦ, ἐναρέτοι μὲν οὐ καλαὶ, ἀλλ' οὐκ ἀριθμοῦνται), οὐδὲ ἐκτέθειται ἐν τῇ κιβωτῷ· *At Panaretus, hoc est Sapientia Salomonis, & Sapientia Jesu, egregia quidem virtutis præcepta continent, & pulchræ sunt, sed non numerantur, neque in Arca habebantur.* Hinc liquet emendandos esse vulgatos Epiphanii Codices, in quibus particula infitialis desideratur, & hæc ita leguntur, οὐ ἐν τῇ ἀρῶν ἀνετέθησαν· *Et in Aron repositi sunt.* Unde male colligit Scaliger ἀποκρύφους ideo esse dictos Sapientiæ & Ecclesiastici libros, quod intra Arcam Veteris Testamenti, in Sanctis sanctorum adytorum reconderentur. Johannis Damasceni interpres Jodocus Clichthovæus Arcam Fœderis intelligendam censet, atque id magno consensu Recentiores pene omnes arripuerunt. At Judæorum varia & multiplex opinio est. Somniarunt quidam duas fuisse Arcas, alteram à Mose, à Beseleele alteram fabricatam; hanc in Tabernaculo fuisse depositam, illam pro necessitate rerum huc illucque circumlatam; in hac reconditas fuisse Tabulas Legis integras repetitæ fabricationis, in illa Tabulas Legis confractas. Sic R. Jehuda ben Elai in Thalmudico libro שקלים, capite sexto; sic R. Bechai, & R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi, sic & alii. Sententiæ autem hujus patronis quibusdam persuasum est, in Arca Mosaica præter fragmina Tabularum fuisse etiam librum Legis. At Aben Ezra, Gerundensis, Abrabaniel, & quorum melior sententia menti, unicam fuisse Arcam volunt. Verum de rebus in ea reconditis haudquaquam inter illos convenit: quidam enim statuunt illuc concluſas fuisse Legis Tabulas utrasque, & integras, & comminutas, librum Legis, virgam Aaronis, & urnam manna plenam; alii solas Tabulas, & fractas, & integras; in capsulam vero ad latus Arcæ librum Legis, Virgam, & Urnam includunt. De Tabulis fractis, Virga, & Urna nunc non quærimus; disputamus tantum de volumine Legis. Id in Arca servatum fuisse docet R. Meir in utroque Thalmude, Hierosolymitano, & Babylonico. Idem habetur in Debarim rabba, & apud Maimoniden. Hos sequitur Isaac Abrabaniel, hoc argumento, quod non minoris fuerit dignationis liber Legis ac Tabulæ ipsæ, propterea que non alio loco fuerit asservandus. Hi omnes, ipseque adeo Epiphanius, unicum opinionis suæ præsidium collocant in celebri hoc commate Deuteronomii: *Postquam ergo scripsit Moses verba Legis hujus in volumine, atque complevit, præcipit Levitis qui portabant Arcam Fœderis Domini, dicens, Tollite librum istum, & ponite eum in latere Arcæ Fœderis Domini Dei vestri, & sit tibi contra te in testimonium.* Illic latus Arcæ interius notari censuerunt, & R. Meir aliquem Arcæ angulum intellexit vacuum à Tabulis relictum, & à volumine Legis occupatum. Verum exterius Arcæ latus designari, videntur probare verba ipsa Mosis, מצד הארון, *à latere Arcæ*, quæ usurpantur à Sacerdotibus & divinis Philistinorum, in primo libro Samuelis, cum vasa aurea, quæ solvebant Deo, apponi jubent *in capsella, ad latus* Arcæ. Atqui hæc in Arcam ipsam condita fuisse nullus ex Interpretibus existimavit. Docent nos præterea Tertius Regum, & Secundus Paralipomenon, non aliud fuisse quicquam in Arca Fœderis, quam duas Tabulas lapideas. Ergo Jonathan Paraphrastes in capsa, ad latus dextrum Arcæ, positum fuisse credidit Sepher, hoc est, volumen Mosaicum, & R. Juda in Babylonici Thalmudis citato loco, idem supra tabellam ex Arca foris prominentem locat; & Gemara ad caput primum Babæ bathræ, & ad Thalmudis Hierosolymitani librum שקלים, vult Mosem ad latus Arcæ adrexuisse capsulam, (גלוסקום appellat,

Epiph. De pond. & mens. cap. 4.
Johan. Dam. Orth. fid. libr. 4. cap. 18.
Scalig. in Euſ.
R. Bech. in Deut. 10. 1. R. Sel. & R. Dav. Kimch. in 1. Sam. 4.
Aben Ezr. in Deut. 10. 1.
Gerund. ibid.
Abrab. in Proph. prior.
Thalm. Hier. libr. שקלים cap. 6
Thalm. Babyl. in Baba bathr.
Maimon. Præf. in Jad. Chaz.
Abrab. in 1. Reg. 8. 9.
Deut. 31. 24, & ſeq.
1. Sam. 6. 8.
3. Reg. 8. 9. 2. Par. 5. 10.
Jonath. in Deut. 31.

appellat, hoc est γλωσσόκομον) in eamque suum volumen inclusisse. Locat & extra Arcam Aben Ezra, & David Kimchi, & alii. At opinantur Arabes, Phinees Dei jussu urnam conflasse æneam, reconditisque in ea quinque libris Legis, Tabulis duabus, virga Mosis, & virga Aaronis quæ frondes emiserat, & pauxillo Manna, plumbo obturasse & in speluncam abdidisse. Quæ veri speciem non habent ullam. Cum autem librum Legis, ipsa Mosis manu exaratum, se in domo Domini reperisse ait Helcias; non fimeto infossum eruisse intellige, quod postulat Chrysostomus. Videtur enim data opera absconditus fuisse codex Legis à Sacerdotibus, qui ob reverentiam sacri Voluminis nefas duxissent in locum fœdum & immundum id abjicere. Legitur in Gemara Sanhedrin, septimo capite, factum id Manassis temporibus, qui cum Mosaicos libros violare instituisset, archetypum ipsum Mosis exemplar furori ejus à piis Sacerdotibus esse subductum. Inter tigna Templi occultum fuisse vult Abrabaniel: quod probabilius utique est. Quocunque abditum fuisse dicas, simul cum ipsa capsula qua inclusus erat abditum dicito; nec enim sacratum pignus aliter haberi decebat. Ego vero in capsa illa latibulum aliquod parari potuisse censeo, cujusmodi recondendæ pretiosiori supellectili & κρυπλίοις fieri videmus. Illic ita delitescere potuit sacer Codex, ut spectantium oculos facile effugeret. Inde erutus est ab Helcia, cum ad instaurandum Dei cultum, sacra omnia Templi vasa, Arcamque adeo ipsam, & adtextam Arcæ capsulam diligentius lustraret. Cum ait ergo Auctor Paralipomenon, tum repertum fuisse librum Legis ab Helcia, cum pecunia Templo efferretur, non inde colligendum est in eodem loco fuisse & Librum & pecuniam, sed eodem tempore & pecuniam elatam, & Librum repertum. Utut est, magnam Interpretum partem id consentire videmus, non in Arca ipsa Fœderis, sed in scrinio ad latus Arcæ Mosaicas scriptiones latuisse. Concedamus tamen intra Arcæ ipsius conceptaculum servatas, non idcirco concesserimus Epiphanio & reliquos Canonicos libros illuc fuisse infartos, quod nullo sibi persuasit argumento: imo vero & falsum esse probare facile est; nam Arcam Fœderis, cum Hierosolyma à Babyloniis exscinderentur, in speluncam fuisse à Jeremia absconditam, legitur in secundo Machabaico; nec inde erutum iri, *quoad congreget Deus congregationem populi, & propitius fiat.* Canonicorum autem Librorum plerosque post illatam Babyloniis cladem scriptos, & Canonem ipsum multo post editum fuisse declaravimus. Qui ergo intra vel extra Arcam esse poterant, qui necdum erant? Aliam prioris similem in secundo Templo à Judæis dedicatam fuisse Rabbini volunt. At ne in eo quidem omnes consentiunt, cum è Thalmude tradant nonnulli loco Arcæ lapidem tribus digitis prominentem Judæos in terram destituisse, eique thuribulum imposuisse. At Josephus, qui unus nobis est pro millibus, conceptis verbis pronuntiat, post reditum è Babylonia nihil prorsus fuisse in adyto, quod Sancta Sanctorum appellabant: ἔκειθεν οὐδὲν ὅλως ἦν ἐνταῦθα. *Nihil prorsus in eo erat.* At in idem loculamentum, in quo repositos diximus libros Legis, conjectos quoque fuisse verisimile est reliquos Codices, simulatque ex consensu Synagogæ fuerant consecrati: direptis autem à Nabuchodonosore Hierosolymis, capsam quoque cum iis quæ inerant Voluminibus sacris periisse: verum restitutis iis post solutam Captivitatem, & compositio per Esdram & Synagogam Magnam Canone, novam capsam servandis iis fabricatam esse; atque eam Arcam fuisse, qua probati & consecrati Libri continebantur; non, ut vulgo creditur, Arcam Fœderis, quæ jamdiu ablata erat, nec unquam sacris Voluminibus recondendis fuerat destinata. Præclare igitur Tertullianus, non Arcam appellavit hoc librorum receptaculum, ne falleret vocis ambiguitas, sed armarium: *Scio*, inquit, *Scripturam Enoch, quæ hunc ordinem Angelis dedit, non recipi à quibusdam, quia nec in Judaicum armarium admittitur.* Sed & ante Captivitatem Helcias Pontifex librum Legis se reperisse ait, non in Arca fœderis, sed in domo Domini: id quod à me superius observatum est. Atque hinc Augustinus libros Apocryphos ait non esse *in eo Canone Scripturarum, qui servabatur in Templo populi Ebræi, succedentium diligentia Sacerdotum.* Nunc quoque Judæi in Synagogis sacrum Legis volumen includunt armario, & depromunt identidem, ac populo spectandum & venerandum præbent. Cæterum non Libros solum sacros, sed eos etiam qui vulgo probarentur, & utiles esse possent, in Templo fuisse repositos & dedicatos, ex Josephi pluribus testimoniis discere licet.

Aben Ezr. in Exod. 25. 16. R. Dav. Kimch. in 1. Reg. 8. Abulfar. Dyn. 2. Hist. Orient. 4. Reg. 22. 8. Chrysost. in Matth. 2. Hom. 9. & in 1. Cor. 2. Hom. 7.

2. Par. 34. 14.

2. Mach. 2. 5.

Joseph. De bell. Jud. l. 6. cap. 14.

Tertull. De habit. mul. cap. 3.

August. De civit. Dei, l. 15. cap. 23.

Joseph. Antiq. libr. 3. cap 2. & l. 6. cap. 5.

IX. Refellenda supersunt argumenta, quibus proposita doctrina oppugnari potest. Primum arcessi posse video ex auctoritate Veterum, qui locis à me supra notatis Esdram quidem Canonis instauratorem appellant, Synagogæ vero Magnæ haud quaquam meminerunt. At nec Macedonum memini, cum Alexandrum Persarum domitorem appello; quamvis ad subigendos Persas, non Alexandrum solum, sed plerosque fortissimos Macedones operam contulisse sciam.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

Secundum argumentum. Gen. Chronol.

X. Genebrardus, qui triplicem finxit Canonem, primum Esdrinum, secundum ab Hierosolymitana Synodo Sexta concinnatum, priusquam ad Libros sacros interpretandos viri Septuaginta in Ægyptum mitterentur, tertium in Septima Synodo conditum, his argumentis suam tuebatur sententiam; editis post primum Canonem libris aliquot magnæ auctoritatis, novo Canone numerum Librorum sacrorum fuisse determinandum, ne eos Græce reddituris Interpretibus ulla in ea re existeret dubitatio, neve per errorem externis Gentibus profana pro sacris obtruderent, aut eas ulla sacrorum Voluminum parte fraudarent; tertium vero Canonem componi debuisse post bella Machabaica, per quæ divinæ res, ac Libri sacri neglecti jacuerant, tum & ut ad priores Canones Machabaici libri adjicerentur. Sed quorsum secundum confingemus Canonem, cum primum jam recensuisset Nehemias, qui ætatem suam ad proximum Septuaginta Interpretibus ævum produxit, neque post illum ulli deinde ad Canonem Libri adjecti sint? Nam quos ad priscum Canonem adjiciendos fuisse Genebrardus censet libros Tobiæ, Judith, Ecclesiastici, Sapientiæ, Machabæorum, eos in Judaicum Canonem nunquam admissos fuisse affirmamus; nam nulla unquam de iis in Ecclesia habita fuisset controversia, quæ tamen prioribus sæculis extitit. Quidquid vero Libris sacris perturbationis ac confusionis intulerant Machabaici tumultus, per Judæ Machabæi eam, quam dixi, instaurationem sanatum est.

Tertium argumentum. Serar. Proleg. Bibliac. c. 8. quæstiunc. 16. & Prælog. 3. in Mach.

XI. Serarius, ut geminum fuisse Canonem probet, quodam utitur ῥητῷ, quod tanquam è Lege affert Josephus libro secundo contra Apionem: γυνὴ ὁ χεῖρον ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, ἡ δ' πονηρία αὐτῆ ὑπὲρ ἀγαθοποιὰ γυναικός· *Mulier vero in omnibus pejor viro, cujus nequitia mulierem etiam beneficam superat.* Atqui hæc habentur secundo & quadragesimo Ecclesiastici capite. Igitur vim Legis Ecclesiastico tribuit; quod non faceret, nisi fuisset relatus in Canonem. Alter ergo ab Esdrino Canon conflatus est, in quem Ecclesiasticus, aliique Libri sacri Esdrinis recentiores conjecti sunt. Ego vero minime diffiteor magnam fuisse Libri hujus inter Judæos auctoritatem, qui, ut suo loco dixi, ex Salomonicarum Parabolarum collectionibus videtur fuisse compilatus, & Salomonicis scriptis supparem existimationem habuisse, præsertim apud Helleniştas, qui libris quibusdam apocryphis, & à Canone seclusis studiose utebantur, summamque venerationem iis exhibebant; maxime vero Josephi tempore, quo Libris istis jam prope eadem ac Canonicis auctoritas tribuebatur. Sed Canonici nihilominus nec erant, nec habebantur: nam si fuissent, nullo penitus reverentiæ discrimine habiti fuissent. At Josephus ipse priore contra Apionem libro diserte testificatur, quicunque ab Artaxerxe Longimano ad suam ætatem scripti sunt Libri, non æqualem prioribus fidem esse consecutos. Dicendum ergo est, ne à se ipse dissentiat Josephus, sententiam hanc sic tanquam à Salomone editam, & ad suam ætatem per παραδόσιν διδαχῇ propagatam, fortasse ipsum protulisse: cujusmodi pleraque Prophetarum effata inter Judæos fuisse memoriter conservata, in scripta vero ante non relata, quam in Novo Testamento usurpata sint, viri eruditi consentiunt. Ad id credendum eo magis inclinat animus, quod sententiæ hujus, quam affert Josephus, prior illa pars, γυνὴ ὁ χεῖρον ἀνδρὸς εἰς τὰ πάντα, in Ecclesiastico non reperitur.

Quartum argumentum.

XII. Infirmis vero penitus ac caducis nititur fundamentis Philosophi Theologo-Politici opinio. Canonis enim, quem post Judam Machabæum conflatum fuisse vult, novitatem non aliunde arguit, quam ex imaginaria & fictitia sacrorum ipsorum Codicum novitate, quam vanissimis rationibus probare conatus est, & nos toto hoc opere abunde refellimus.

Quintum argumentum.

XIII. Postremum hoc in nos cudi potest argumentum, cum duobus ac viginti Libris constitisse Canonem Esdrinum fateantur omnes, postquam suum deinde librum adjecit Nehemias, jam non viginti duos, sed viginti tres fuisse; quod neque ullus dixit unquam, & aperte infitiatur Josephus; nam viginti duobus Libris Judaicam religionem contineri docet, qui eo intervallo, quod à Mose ad Artaxerxis usque Longimani tempora interfuit, editi, totius ævi præteriti memoriam complexi sunt. Verum libros Esdræ & Nehemiæ unicum constituere volumen, notum omnibus ac tralatitium est, & diserte apud Eusebium Origenes declaravit. Suum quippe librum Nehemias ad Esdræ librum, utpote in ejusdem argumenti continuatione versatum, adtexuerat.

Joseph. libr. 1. contr. Apion.

Euseb. Hist. Eccl. l. 6. c. 6.

Epilogus quartæ Propositionis.

Sed modum tandem imponamus quartæ huic Propositioni, prolixissimæ illi quidem & fuse disputatæ, sed pro rerum copia & gravitate fortasse etiam brevi. Ac susce-

ptum quidem munus ita videmur administrasse, ut jam constare possit Libros Veteris Testamenti ab iis auctoribus esse scriptos, quorum præ se ferunt nomina, & iis circiter temporibus quibus scripti esse feruntur. Unde sequitur esse genuinos. Quod erat probandum.

PROPOSITIO QUINTA.

Multæ habentur Prophetiæ in Veteri Testamento.

Ludam operam, si multis Propositionem hanc persequi instituam: adeo crebra sunt per totum Vetus Testamentum vaticinia. Colligamus tamen aliqua in exemplum, ne qua pars operis hujus diligentiam nostram desideret. Ac ordiamur à nobilissima illa Prophetia, qua diversis temporibus Abrahamo, Isaaco, & Jacobo promisit Deus futurum, ut *in ipsis benedicantur omnes cognationes terræ:* quæ tum demum eventu sunt completa, quum per universum orbem jacta Christianæ religionis semina adoleverunt. Cum de futuro gemellorum partu Deum Rebecca consuleret, respondit Deus: *Duæ gentes sunt in utero tuo, & duo populi ex ventre tuo dividentur, populusque populum superabit, & major serviet minori.* Cum senectute confectus Isaacus Jacobo filio fausta apprecaretur: *Esto*, inquit, *Dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ:* & ad Esaü: *In pinguedine terræ, & in rore cæli desuper erit benedictio tua. Vives in gladio, & fratri tuo servies: tempusque veniet, cum excutias, & solvas jugum ejus de cervicibus tuis.* Quæ post obitum Mosis contigerunt, perinde ut ista, quæ Jacobus lecto ex morbo decumbens, & jamjam moriturus de Manasse nepote vaticinatur: *Iste quidem erit in populos, & multiplicabitur, sed frater ejus minor major erit illo, & semen ejus tresset in gentes.* Reliquos deinde natos suos ad se accersens Jacobus: *Congregamini*, inquit, *ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Totum ergo ipsius Testamentum prædictionibus fere constat, quæ eventum Mose defuncto sortitæ sunt. Insignis quoque Balaami prophetia: *Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israël, & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth. Et erit Idumæa possessio ejus: hæreditas Seir cedet inimicis suis, Israël vero fortiter aget.* Reliqua pertinent ad Amalecitas, Cinæos, & Assyrios, & valde illustria sunt. In futuris etiam prænuntiandis totum versatur Testamentum Mosis. Sin veniamus ad Psalmos, multa in iis occurrent prædicta in posterum: velut in Septuagesimo Psalmo, quem licet titulus ad Salomonem referat, nonnullaque in eo de Salomone intelligi possint, pleraque tamen alio spectare, vel ipsis fatentibus Judæis, manifestum est. Sed ut reliqua deessent, Propositionem hanc aperte comprobant libri Prophetarum, quos vaticinis totos constare, ipsa lectio indicat. Pauca ergo hæc de multis selegisse sufficiat, ex quibus facile cognoscitur multas haberi Prophetias in Veteri Testamento. Quod erat probandum.

Gen. 12. 2. & 26. 4. & 28. 14.

Gen. 25. 23.

Gen. 27. 29, 39.

Gen. 48. 19.

Gen. 49. 1.

Num. 24. 17, 18.

PROPOSITIO SEXTA.

Multæ Prophetiæ Veteris Testamenti veraces sunt.

Constabit Propositionis hujus veritas, si ostendero multas Veteris Testamenti Prophetias ea præsignificasse, quæ eventu deinde completa sunt; ut ex tertio nostro Axiomate consequitur. Neque hic universas vaticinationes corradere animus est, quæ exitum habuerunt, sed eximias duntaxat aliquot, ad memoriam insignes, & nullis cavillationibus opportunas. Præclara illa est, quam protulit Noë, cum Chamum, & Chanaanum diris devoveret: *Maledictus*, inquit, *Chanaan, servus servorum erit fratribus suis.* Et fuit sane; vel cum Chananæos in servitutem redegerunt Israëlitæ, & cum ipsorum reliquias Nabuchodonosor bello adortus edomuit; & hic & illi Semo prognati: vel cum ab Alexandro, aut Romanis Japhetho oriundis devicti sunt. Futurum prædixit Jacob ut Zabulon mare accolat: idem à Mose prædictum est, atque item fore ut Nephthali mare possideat; quod & contigit, cum Chanaanitis terra sorti divisa est: hic enim ad Genesareticum mare, ille ad Mediterraneum situs fuit. Eventu quoque comprobatum est, quod de Issachare vaticinatus est Jacobus, futurum ut

Gen. 9. 24, 25.

Gen. 42. 13. Deut. 33. 18, 19.

colendis agris vitam ignobilem nepotes ipsius impendant. Israëlitas ad capessendam virtutem & mandata sua servanda adhortans Deus in Levitico, amplissimis præmiis propositis, quibus morigeros incitet; graviſſimis in contrariam partem pœnis refractarios absterret. Lev. 26. 33, 44. *Vos*, inquit, *dispergam in gentes, & evaginabo post vos gladium, eritque terra vestra deserta, & civitates vestræ dirutæ.* Subnectit deinde paulo post: *Et tamen etiam cum essent in terra hostili, non penitus abjeci eos, neque sic despexi ut consumerentur,* Deut. 4. 25, & seq. & 28. 36. *& irritum facerem pactum meum cum eis.* Quæ in Deuteronomio deinde iterando inculcat; cum alibi, tum præcipue vicesimo octavo capite: *Ducet te Dominus & Regem tuum, quem constituëris super te, in gentem quam ignoras tu & patres tui.* Atque horum veritatem res ipsa olim, hodieque comprobavit. Luculenta vero & omni admiratione digna est hæc Balaami de Israële vaticinatio: Num. 24. 7. *Tolletur propter Agag rex ejus, & auferetur regnum illius:* quibus miserabilis Saülis fortuna clarissime prænuntiatur, cum per intempestivam & impiam misericordiam vitâ Agago Amalecitarum Regi, contra ac jusserat Deus, concessâ, regno ipse excidit. Splendida & hæc Arioli ejusdem prædictio: Num. 24. 24. *Venient in trieribus de Italia, superabunt Assyrios, vastabuntque Ebræos, & ad extremum etiam ipsi peribunt:* quo loco si per Ebraicam vocem כתים, quam vulgatus Interpres *Italiam* reddidit, Græcos, & Alexandrum, aut Romanos, aut utrosque intelligas, manifesta erit vaticinii fides. Decimo septimo capite Deuteronomii prædicit Deut. 17. 14. Deut. 28. 36. Moses, futurum ut sibi Regem Israëlitæ aliquando præficiant. Vicesimo vero octavo, Judæorum, Sedeciæque adeo ipsius captivitatem Babylonicam clarissime præsignificat. Josuæ diras adversus Hierichuntis instauratorem manifestus exitus multis post annis est consecutus. Jos. 6. 26. 3. Reg. 16. 34. *Ædificavit Hiel de Bethel Jericho; in Abiram primitivo suo fundavit eam, & in Segub novissimo suo posuit portas ejus. juxta verbum Domini, quod locutus fuerat in manu Josue filii Nun.* Suum hic postularet locum memorabile illud vaticinium, quo Bethelica Jeroboami ara à Josia olim destruenda prædicitur, quod post annos circiter ducentos evenit: sed quoniam eodem libro & prædictio & eventus referuntur, neque veritas rei ex diversis scriptionum ætatibus firmari potest, pergo ad alia. Israëlitici regni excidium ἐναργῶς prædixit Isaias; quodque magis mirere, tempus definivit, quo id contingeret: 1. Reg. 13. 1, & seq. 4. Reg. 23. 14. Isa. 7. 8. *Adhuc sexaginta & quinque anni, & desinet Ephraim esse populus.* Quæ partim per Salmanasarem, partim per Asarhaddonum ad exitum perducta sunt. Unde sexaginta quinque annorum illorum ducatur initium, hic non disputo: consuluntor Interpretes. Babylonicæ quoque urbis cladem adeo aperte vaticinatus est, ac si informia rudera, quæ supersunt, oculis ipse suis lustrasset: Isa. 13. 20, 21. & 14. 23. & 47. 2, & seq. *Non habitabitur*, inquit, *usque in finem, & non fundabitur usque ad generationem & generationem, nec ponet ibi tentoria Arabs, nec pastores requiescent ibi: sed requiescent ibi bestiæ, & replebuntur domus eorum draconibus, & habitabunt ibi struthiones, & pilosi saltabunt ibi.* Quæ deinde non semel repetit, ac præsertim quadragesimo septimo capite. Eodem pertinent & illa Jeremiæ: Jer. 50. 39. *Propterea habitabunt dracones cum Faunis ficariis, & habitabunt in ea struthiones, & non habitabitur ultra in sempiternum, nec exstruetur usque ad generationem & generationem.* Et hæc quoque: Jer. 51. 37. *Et erit Babylon in tumulos, habitatio draconum, stupor, & sibilus, eo quod non sit habitator.* Eodem pertinent & illa Psalmi centesimi tricesimi sexti: Psalm. 136. 8, 9. *Filia Babylonis misera, beatus qui retribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis: beatus qui tenebit, & allidet parvulos tuos ad petram.* Quam veræ sint omnes istæ, ac præcipue Isaiæ & Jeremiæ vaticinationes, ostendit Benjamin Tudelensis, cum ait sua ætate visum illic fuisse Nabuchodonosoris palatium vastatum, serpentibus ac scorpionibus plenum. Qui plura volet, Teixeiram consulat, & Petrum Vallensem, aliosque, qui peregrinationes suas literis consignarunt. Prorsus vero mirabilem de Cyro prædictionem edidit Isaias, nomine ejus expresso; dignitate quoque, ac rebus gerendis tanto ante præsignificatis, Hierosolymorum videlicet, ac Templi reparatione. Isa. 44. 26, 27, 28. & 45. 1. & seq. *Qui dico Jerusalem*, inquit Deus, *Habitaberis; & civitatibus Juda, Ædificabimini, & deserta ejus suscitabo. Qui dico Cyro: Pastor meus es, & omnem voluntatem meam complebis. Qui dico Jerusalem, Ædificaberis; & Templo, Fundaberis.* Pergit deinde: *Hæc dicit Dominus Christo meo Cyro, cujus apprehendi dexteram, ut subjiciam ante faciem ejus gentes, & dorsa regum vertam, & aperiam coram eo januas, & portæ non claudentur. Ego ante te ibo, & glorioſos terræ humiliabo, portas aureas conteram, & vectes ferreos confringam. Et dabo tibi thesauros absconditos, & arcana secretorum, ut scias quia ego Dominus, qui voco nomen tuum, Deus Israël. Propter servum meum Jacob, & Israël electum meum, & vocavi te nomine tuo; assimilavi te, & non cognovisti me. Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus: accinxi te, & non cognovisti me.* Quæ si quis ad historiæ fidem exigat, talia esse comperiet, qualia post Cyrum ipsum sciri potuissent. Et hæc tamen ducentis propemodum ante Cyrum annis, eoque amplius, si Josephum sequimur, prænuntiata sunt. Quod stupendum sane est. Itaque perlectis iis Cyrus rei divinitatem summopere demiratus est. Huc etiam Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 1.

conferendum est prædictum illud Isaiæ: *In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & jurantes per Dominum exercituum: Civitas Solis vocabitur una. In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus erit in signum, & in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem & propugnatorem qui liberet eos. Et cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, & colent eum in hostiis & in muneribus, & vota vovebunt Domino & solvent.* Docet Josephus id completum fuisse post sexcentos annos, Ptolemæi Philometoris ævo, tum cum Leontopoli in Heliopolitana Præfectura templum Hierosolymitani simile condidit Onias. Scio aliter nonnullos sensisse, & hæc ad Sennacheribi & Psammitichi tempora retulisse. Sed & res ipsa, Templum nempe Dei in media Ægypto; & locus ipse, Civitas Solis; & rei auctor, tam perspicue designantur, ut alio torqueri posse prophetia haudquaquam videatur. Cum præsertim accedat Josephi auctoritas, quem duobus locis affirmaturum id non fuisse puto, nisi communi inter Judæos opinione receptum scisset. Atque hoc quidem κῦ λέξιν, nec enim quidquam vetat, quominus κῦ ῥῆμα ad vocationem gentium pertineat. Hierosolymorum direptionem prænuntiat Jeremias his verbis: *Ecce ego adducam super vos gentem de longinquo, domus Israël, ait Dominus; gentem robustam, gentem antiquam, gentem cujus ignorabis linguam, nec intelliges quid loquetur.* Tum: *Conteret urbes munitas tuas, in quibus tu habes fiduciam, gladio.* Promittit tamen non excisum iri funditus: *Verumtamen in diebus illis, ait Dominus, non faciam vos in consummationem.* Et paulo superius: *Ascendite muros ejus, & dissipate, consummationem autem nolite facere: auferte propagines ejus, quia non sunt Domini.* Iterum de excidio: *Ejiciam vos de terra hac, in terram quam ignoratis vos, & patres vestri.* Rursum: *Omnes thesauros tuos in direptionem dabo.* Quæ sæpius subinde iterat; tum demum subjicit: *Et post hæc, ait Dominus, dabo Sedeciam regem Juda, & servos ejus, & qui dereliqui sunt in civitate hac à peste, & gladio, & fame, in manu Nabuchodonosor regis Babylonis, & in manu inimicorum eorum, & percutiet eos in ore gladii, & non flectetur, neque parcet, neque miserebitur.* At nobilissimum & celebratissimum ejus vaticinium illud est, quo non Israëlitarum solum captivitatem, & victricem gentem, & pœnam huic ipsi olim irrogandam; sed annos etiam captivitatis exprimit: *Et erit universa terra hæc in solitudinem, & in stuporem: & servient omnes gentes istæ regi Babylonis septuaginta annis. Cumque fuerint fuerint septuaginta anni, visitabo super regem Babylonis, & super gentem illam, dicit Dominus, iniquitatem eorum, & super terram Chaldæorum, & ponam illam in solitudines sempiternas.* Et alibi: *Hæc dicit Dominus: Cum cœperint impleri in Babylone septuaginta anni, visitabo vos, & suscitabo super vos verbum meum bonum, ut reducam vos ad locum istum.* Tum: *Reducam captivitatem vestram ..... & reverti vos faciam de loco, ad quem transmigrare vos feci:* quæ aliis locis sæpe repetita invenies. Quæ de Ephree rege Ægypti prædixerunt Jeremias & Ezechiel, eorum exitum narrat Herodotus in Euterpe; Aprien siquidem, qui idem est ac Ephree, ab Amasi captum, & in Saiticam custodiam conjectum, ac tandem morti datum fuisse scribit. Quam accurate Babylonis excidium prænuntiaverit Jeremias capite quinquagesimo, & sequenti, memoratu dignum est. A gente Aquilonari, ejusque rege expugnatum iri ait; Medis nempe, eorumque rege Cyro; Persarum quippe reges, Medorum, Persarumque reges fuisse dictos apparet ex octavo capite Danielis: reges Ararat, Menni, Ascenez, & Mediæ adversus eam prœliaturos, Reges nempe Lydorum, & Armenorum, aliorumque, quos Xenophon Cyro in ea expeditione affuisse narrat. Oppugnationis quoque Babylonicæ rationem exponit Jeremias: *Siccitas*, inquit, *super aquas ejus erit, & arescent.* Deinde: *Currens obviam currenti veniet, & nuntius obviam nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus à summo usque ad summum, & vada præoccupata sunt, & paludes incensæ sunt igni.* Hæc ita contigisse testes locupletes habemus Herodotum & Xenophontem, qui Cyrum tradunt Euphratis aquas aliorsum derivasse, atque ita arefacto fluminis alveo facilem sibi ad urbem capiendam transitum parasse. Ait quoque Jeremias: *Cessaverunt fortes Babylonis à prœlio, sederunt in præsidiis.* Videlicet cum Nabonidus rex Borsippam se recepit, uti narrat Berosus. Pergit Jeremias: *Incensa sunt tabernacula ejus, contriti sunt vectes ejus. Currens obviam currenti veniet, & nuntius obvius nuntianti, ut annuntiet regi Babylonis, quia capta est civitas ejus à summo usque ad summum.* Refert quippe Herodotus tantam fuisse magnitudinem urbis, ut extremis jam captis, rem nondum inaudiverint qui urbis meditullium incolebant. Idem habet Xenophon, atque orta demum luce se captos intellexisse, qui arces tenebant. At ineptum est, quod prodit Aristoteles, partem urbis aliquam die tertio se expugnatam nondum sensisse. Fieri sane id potuisset, si Peloponnesi totius ambitum Babylonicorum murorum circumscriptio exæquasset, quod perperam opinatus est. Ita error errorem trahit. Tandem Babylon *Ubique dedit manum,*

Isa. 19. 18, & seq.

Joseph. Antiq. libr. 13. cap. 6. De bell. Jud. libr. 7. cap. 30.

Jer. 5. 15.

Jer. 5. 18.

Jer. 5. 10.

Jer. 16. 13.

Jer. 17. 3.

Jer. 21. 7.

Jer. 25. 11, 12.

Jer. 29. 10, 14.

Jer. 44. 30.

Ezech. 29.

Xenoph. Cyr. libr. 5.

Jer. 50. 38. & 51. 32.

Herod. Clio. Xen. Cyr. l. 7.

Jer. 51. 30.

Beros. apud Joseph. libr. 1. contr. Apion. Herod. Clio, libr. 191. Xen. Cyrop. libr. 7. Aristot. Polit. libr. 3. cap. 3.

Jer. 50. 15.

inquit Jeremias, *ceciderunt fundamenta ejus, destructi sunt muri ejus; quoniam ultio Domini est.* Quippe partim à Persis, partim à tempore rerum edace, Macedonumque negligentia, partim etiam à Seleuco Nicatore, cum ex ejus ruinis Seleuciam ad Tigrim condidit, consumtam refert Strabo. Reditionis in patriam pollicitationibus, Ebræorum captivitatem solatus est Ezechiel: *Habitare vos faciam sicut à principio, bonisque donabo majoribus, quam habuistis ab initio, & scietis quia ego Dominus.* Et alibi: *Inducam vos in terram Israël.* Rursum: *Requiescere vos faciam super humum vestram.* Deinde: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego assumam filios Israël de medio nationum ad quas abierunt, & congregabo eos undique, & adducam eos ad humum suam.* Quæcumque vero adversus Tyrum futura denuntiat, sive per Nabuchodonosorem, sive per Alexandrum sive, quod potius reor, per utrumque exitum nacta sint, esse certe nacta constat, planeque verax hoc oraculum habendum est. Hadrianum Parvillerium è Societate Jesu, virum candidissimum & Arabice doctissimum, qui decem annos in Syria egit, memini me audire aliquando cum diceret, sibi olim ad collapsas Tyri ruinas accedenti, & rupes mari prætentas, ac disjectos passim in litore lapides procul spectanti, Sole, fluctibus, & auris detersos ac levigatos, & siccandis solum piscatorum retibus, quæ tum forte plurima desuper expansa erant, utiles, venisse in memoriam hujus prophetiæ Ezechielis de Tyro: *Dabo te in limpidissimam petram: siccatio sagenarum eris, nec adificaberis ultra, quia ego locutus sum, ait Dominus Deus.* At Daniel non tam vaticinia fundere videtur, quam narrare historiam, cum de quatuor regnis per quatuor bestiarum visa sibi adumbratis disserit. Ipse vero velamen sibi detrahit, cum citra omnem ambagem ait: *Aries, quem vidisti habere cornua, rex Medorum est atque Persarum. Porro hircus caprarum, rex Græcorum est; & cornu grande, quod erat inter oculos ejus, ipse est rex primus. Quod autem fracto illo surrexerant quatuor pro eo, quatuor reges de gente ejus consurgent, sed non in fortitudine ejus. Et post regnum eorum, cum creverint iniquitates, consurget Rex impudens facie*, nempe Antiochus. Quæ adeo perspicua sunt, ut expositione non egeant. Legi tantum velim libri decimi Archæologiæ Josephi caput decimum. Cladem Judæis à Vespasiano & Tito inferendam clarissime denuntiat Daniel, dicens: *Post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una; & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium, & erit in Templo abominatio desolationis.* Undecimo præterea capite de prioribus Persarum regibus ad Xerxem usque, tum de Alexandro, ejusque successoribus Lagidis & Seleucidis ea narrat, quæ non aliam sibi deposcunt interpretationem, quam ipsam historiam. Atque hoc caput est, quod Alexandro prælegisse Jaddum Judæorum Pontificem Josephus memoriæ prodidit. Horum itaque pondere oppressus Porphyrius, Christianæ veritati semper infestus, eo recurrit, ut commentitium, & post res gestas, Antiochi videlicet Epiphanis temporibus, confictum hunc Librum fuisse responderet: sed perfugium illud quarta nostra Propositio præclusit. Utcumque accipiantur ista Oseæ: *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim; & post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum, & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus in novissimo dierum:* sive hæc referas ad Babylonicam captivitatem, & Ebræorum reditum ad pristinas sedes, Zorobabele duce, juxta complurium Judæorum sententiam; sive ad calamitates à Judæis post Christi necem toleratas, ut Hieronymo & multis Christianis visum est, constat utique ad eventum esse perducta. Israëlitarum quoque deportationem in Assyriam prædixit, cum diceret: *Vaccas Bethaven coluerunt habitatores Samariæ: quia luxit super eum populus ejus, & editui ejus super eum exultaverunt in gloria ejus, quia migravit ab eo: siquidem & ipse in Assur delatus est, munus regi ultori.* Idem jam ante significaverat his verbis: *Et factus est Ephraim quasi columba seducta non habens cor: Ægyptum invocabant, ad Assyrios abierunt.* Terræ motum, qui tum contigit, cum Pontificale munus usurparet Ozias, biennio ante prædixerat Amos, ut supra ostendi. Israëlitarum quoque captivitas, & reditio domum manifeste ab eo prænuntiatæ sunt: *Israël captivus*, inquit, *migrabit de terra sua.* Et alibi: *Concutiam in omnibus gentibus domum Israël.* Deinde: *In gladio morientur omnes peccatores populi mei.* Et mox: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis.* Tum: *Et convertam captivitatem populi mei Israël; & ædificabunt civitates desertas, & inhabitabunt; & plantabunt vineas.* Hierosolymitanum excidium à Zacharia apertissime prædictum est: *Ecce venient dies Domini, & dividentur spolia tua in medio tui: & congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, & capietur civitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur, & egredietur media pars civitatis in captivitatem, & reliquum*

Strab. libr. 16.
Ezech. 36. 11.
Ezech. 37. 12, 14, 21.
Ezech. 26. 27, 28.
Ezech. 26. 5, 14.
Dan. 7.
Dan. 8. 20, & seq.
Dan. 9. 26, 27.
Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 8.
Ose. 3. 4, 5.
Hier. in Ose. 3.
Ose. 10. 5.
Ose. 7. 8.
Amos 1. 1, & 3. 15.
Amos 1. 11. & 9. 9, 10, 11, 14.
Zach. 14. 1, 2.

populi non auferetur ex urbe. Quæ sive referas ad cladem ab Antiocho Epiphane Hierosolymis illatam; sive, quod probabilius videtur Eusebio, ad alteram à Vespasiano & Tito inflictam, in qua ingens populi Judaici pars periit, & ad aliam ab Hadriano, cum magna civium multitudo Urbe ejecta est, vere utique χρησμὸς τελεσφόρος est. Farendum ergo est multas Prophetias Veteris Testamenti veraces esse. Quod erat probandum. Euseb. Dem. libr. 6.

PROPOSITIO SEPTIMA.

Multæ habentur in Veteri Testamento Prophetiæ de Messia.

I. *Vetus Testamentum, forma & apparatus Novi.* II. *Duplex prædictionum genus, per signa, & per verba.* III. *Multiplex prædictionum genus per verba.* IV. *Exploditur duplex Grotii sententia; prior, qua statuit universis de Christo prophetiis duplicem inesse sensum; primarium, qui ad historiam temporis quo editæ sunt referendus sit; secundarium, qui ad Christum:* V. *altera, qua negat prædictionibus vim argumenti inesse.* VI. *Duplex eorum secta, qui prædictum fuisse Christum negarunt.* VII. *Colliguntur vaticinationes Christi prænuntiæ: è Geneſi,* VIII. *Exodo,* IX. *Numeris,* X. *Deuteronomio,* XI. *Libro Josue,* XII. *Libris Regum, & Paralipomenon,* XIII. *Libro Job,* XIV. *Libro Psalmorum,* XV. *Prophetia Isaiæ,* XVI. *Prophetia Jeremiæ,* XVII. *Lamentationibus Jeremiæ,* XVIII. *Prophetia Baruchi,* XIX. *Prophetia Ezechielis,* XX. *Prophetia Danielis,* XXI. *Prophetia Oseæ,* XXII. *Prophetia Joëlis,* XXIII. *Prophetia Amos,* XXIV. *Prophetia Abdiæ,* XXV. *Prophetia Michææ,* XXVI. *Prophetia Habacuc,* XXVII. *Prophetia Sophoniæ,* XXVIII. *Prophetia Aggæi,* XXIX. *Prophetia Zachariæ,* XXX. *Prophetia Malachiæ,* XXXI. *& Libro primo Machabæorum.* XXXII. *Ethnici à Judæis, Judæorumque libris edocti Messiam prænoverunt & expectarunt. Astutissima Josephi fallacia deprehenditur.* XXXIII. *Pseudochristi complures.*

Vetus Testamentum forma & apparatus Novi.

I. MEMINERIMUS hanc nos supra Messiæ definitionem dedisse: *Messias est homo Deus, à Deo divinitus missus ad hominum salutem, & à Prophetis in Veteri Testamento prædictus.* Quod si nulla in Veteri Testamento extaret de Messia prædictio, nullus utique vel foret, vel fuisset Messias, &, rei non existentis neque extituræ ea esset definitio; qualis Geometrica definitio puncti est, & lineæ, & superficiei, quæ nec fuerunt unquam, nec esse possunt. Verum rem aliter se habere declarabit hæc Propositio, qua sparsa per Veteris Testamenti libros oracula de Christo in unum colligemus. Quod priusquam facere aggredimur, verba præfari licet, quibus alloquitur Romanos Paulus: *Ei autem qui potens est vos confirmare, juxta Evangelium meum, & prædicationem Jesu Christi, secundum revelationem mysterii temporibus æternis taciti, (quod nunc patefactum est per Scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei) in cunctis gentibus cogniti, soli sapienti Deo per Jesum Christum, cui honor & gloria in sæcula sæculorum:* & hæc quibus Corinthios compellat: *Loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram:* & ista Petri: *Redemti estis pretioso sanguine, quasi agni immaculati Christi, & incontaminati, præcogniti quidem ante mundi constitutionem, manifestati autem novissimis temporibus propter vos.* Cum enim ab omni retro ævo tempus definivisset Deus omnipotens, quo humanum corpus subire Filium unigenam decreverat, variis signis ac figuris, multisque Prophetarum prædictionibus, qua claris & apertis, qua obscuris & involutis, ad futuri beneficii spem homines excitavit. Quorum ne intercideret aliquando memoria, quam vel ad splendorem rei ac dignitatem, vel ad sanctorum hominum alendam pietatem, vel ad impiorum contundendam pertinaciam retineri decebat, singula certis Dei jussis in literas diligenter relata sunt. Ad hæc si quis mentem simplicem Rom. 16. 25, 26. 1. Cor. 2, 7. 1. Petr. 1, 20.

& ſincerum pectus adhibeat, Chriſtum, Chriſtique diſpenſationem tam luculentis agnoſcet expreſſam monumentis, ut finem Legis & Prophetarum Chriſtum eſſe, & Vetus Teſtamentum formam eſſe & apparatum Novi fateri cogatur. Hinc illud vetuſtiorum Ebræorum: כל מה שנזכר בתורא בנביאים ובכתובים רומזים אל החכמה. *Omnia quæcunque memorantur in Lege, Prophetis, & Hagiographis, indicant Sapientiam*; hoc eſt Chriſtum. Nam ſi petitis à Moſaico Pentateucho initiis per univerſa priſci Fœderis volumina lectio decurrat, prænuntiatus uno concentu reperietur Chriſtus; homo videlicet quidam eximius & divinus, imo & ipſe Deus, de nova Legi condenda, humani generis moribus in melius reformandis, ejuſdemque eluendis noxis, ac ſalute demum hominibus comparanda à Deo legatus. Quapropter cum apud Agrippam regem, & Berenicen, & Feſtum Præſidem cauſſam ex vinculis diceret Paulus, hac præcipue teſtificatione crimen à ſe removebat: *Auxilio enim adjutus Dei uſque in hodiernum diem ſto, teſtificans minori atque majori, nihil extra dicens quam ea quæ Prophetæ locuti ſunt futura eſſe & Moyſes, ſi paſſibilis Chriſtus, ſi primus ex reſurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus eſt populo & gentibus.* Hac doctrina Romanos imbuebat, cum ad eos talia ſcriberet: *Finis enim Legis Chriſtus, ad juſtitiam omni credenti.* Item apud Cornelium Centurionem de Chriſto ſic diſſerebat Petrus: *Huic omnes Prophetæ teſtimonium perhibent, remiſſionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Non alio ſæpius uſos argumento Apoſtolos & Evangeliſtas reperimus, quam quod ſacrorum Vatum oracula ſubminiſtrabant: ut quemadmodum in Novo Teſtamento complebatur Vetus, ita Veteri Novum confirmaretur.

Act. 26, 22, 23.

Rom. 18. 4.

Act. 10. 43.

Duplex prædictionum genus, per ſigna & per verba.

II. Duplex autem in Veteris Inſtrumenti libris apparet prædictionum genus, ab antiquis Interpretibus optime agnitum utrumque & diſtinctum; alterum expreſſum verbis; ſignis alterum ac ſimulacris adumbratum; pro more per Orientem jam inde à vetuſtiſſimis temporibus uſitatiſſimo, ac inter Judæos præcipue, quibus cogitationes, ſive ad futura, ſive ad præſentia, ſive ad præterita pertineant, formis ac figuris ſignificare ſolenne eſt. Hujus generis fuit Ahiæ Silonitæ vaticinium, cum pallii novi, in duodecim partes ſciſſi, decem ſegmina colligere Jeroboamum juſſit; hac imagine Salomonici regni ſciſſuram præſignificans, cujus decem tribus ſub hujus imperium erant olim conceſſuræ. Sic Jeremias per ſubligaculum lineum in Euphrate putrefactum, Hieroſolymæ, Judæorumque ſuperbiam depreſſum iri portendit. Eidem per agri Anathothici emtionem præmonſtravit Deus futurum, ut poſtliminio in patriam Babylone reverſi olim Judæi novas agrorum emtiones venditiones contraherent, haud ſecus quam antea facere conſueverant. Imminentes Judæis calamitates per capillorum & barbæ ſuæ raſuram, Dei juſſu, præmonſtrat Ezechiel. Scortum ducere jubetur Oſee, ex eoque procreare liberos, atque ea ipſis imponere nomina, quibus futurorum inerant indicia. Rationem moris hujus dat Hieronymus: *Vult Scriptura divina, non ſolum auribus doceri populum, ſed & oculis. Magis enim mente retinetur quod viſu, quam quod auditu ad animum pervenit.* Utroque modo Chriſtus Jeſus Diſcipulos ſuos præceptis inſtruebat: *Dominus, ac Redemptor noſter,* inquit Gregorius Papa, *per Evangelium ſuum aliquando verbis, aliquando rebus loquitur.* Præclare id argumentum Paulus in priore ad Corinthios Epiſtola proſecutus eſt, cum diceret Ebræos *in Moyſe baptizatos eſſe in nube & in mari, & omnes eamdem eſcam ſpiritalem manducaſſe, & omnes eumdem potum ſpiritalem bibiſſe, bibiſſe autem de ſpiritali conſequente eos petra, petram autem fuiſſe Chriſtum.* Tum addit: *Hæc autem in figura facta ſunt noſtri, ut non ſimus concupiſcentes malorum, ſicut & illi concupierunt.* Et deinde: *Hæc autem in figura contingebant illis; ſcripta ſunt autem ad correptionem noſtram, in quos fines ſæculorum devenerunt.* Nobiliſſimum præterea, & obſervatione digniſſimum exemplum in duobus Abrahami filiis conſtituit, quorum alter ex libera, inſigni Dei beneficio, poſt iteratas pollicitationes natus erat, alter ex ancilla fuerat prognatus. Hos Teſtamenti utriuſque Veteris & Novi figuram gerere docet Paulus: *Unum quidem in monte Sina in ſervitutem generans, quæ eſt Agar; Sina enim mons eſt in Arabia, qui conjunctus eſt ei quæ nunc eſt Jeruſalem, & ſervit cum filiis ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Jeruſalem, libera eſt, quæ mater eſt noſtra.* Deinde ſubjicit: *Nos autem, fratres, ſecundum Iſaac promiſſionis filii ſumus. Sed quomodo tunc is, qui ſecundum carnem natus fuerat, perſequebatur eum qui ſecundum ſpiritum, ita & nunc.* Idem alibi feſtos dies, neomenias, ſabbatha, totamque adeo Legem, futurorum bonorum umbram eſſe docet; quorum cultui deditos circumciſos, exemplari & umbræ cœleſtium deſervire; craſſos nempe & pingues Judæos, literam conſectantes, obviam videlicet & apertam horum ſignificationem; ſpiritum vero negligentes, intimam nempe ſignificationem & reconditam; quam veri, & ex animo, intimiſque ſenſibus Judæi, & corde circumciſi perſequuntur.

Ezech. 5. 1, & ſeq.

Oſe. 1. 2, & ſeq.

Hier. in Jerem. 19.

Gregor. M. Hom. 31. in Evang.

1. Cor. 10. 2, & ſeq.

Gal. 4. 22, & ſeq.

Col. 2. 17.

Ebr. 10. 1. & 8. 1.

Multiplex

III. Quæ verbis autem continentur Prophetiæ, vel nudam habent ac ſimplicem ſignificationem,

significationem, vel obscuram ac multiplicem. Prioris generis est celebre Danielis de Christi interitu prædictum. Tale & illud Oseæ: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Occulta inest & implicata venturorum prædictio istis Isaiæ: *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis: Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Et his quoque ejusdem Prophetæ: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit: vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos: vitulus & ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum: & leo quasi bos comedet paleas.* Hanc quam proponimus Prophetiarum divisionem manifeste amplectitur Origenes libro primo contra Celsum: λεκτέον οὖν πρὸς τοῦτον ὅτι πολλοὶ προφῆται παντοδαπῶς προεῖπον τὰ περὶ χριστοῦ, οἱ μὲν δι' αἰνιγμάτων, οἱ δὲ δι' ἀλληγορίας, ἢ ἄλλῳ τρόπῳ, τινὲς δὲ καὶ αὐτολεξεί. *Primo igitur dicendum est, multos Prophetas res ad Christum pertinentes omnibus modis prædixisse; alios quidem per ænigmata, quosdam per allegoriam, vel alio modo; nonnullos etiam apertis verbis.* Ænigmata interpretor signa; allegorias vero vaticinia, quibus multiplex subest significatio. Sed de variis hisce prædictionum generibus uberius infra tractabimus. Nunc id tantum Lector admonendus est, in his testimoniis geminam significationem, manifestam aliam, aliam latentem complexis, tenendam hanc esse regulam, ut quotiescumque sensus obvius & ex orationis contextu effloresçens, præ se fert absurdum aliquid, vel Legi divinæ, aut Scripturæ sacræ repugnans, tum insuperhabeatur & spernatur ille sensus, nec in cortice Lector hæreat, sed reconditam sententiam enucleet, & evolvat.

genus prædictionum per verba.

Ose. 3. 4.
Isa. 8. 1.
Isa. 11. 6, 7.

IV. Minime vero probare possum Hugonis Grotii, viri de sacris literis cæterorquin egregie meriti, sententiam, qui Matthæi locum quemdam interpretans, pertinentes ad Christum prædictiones, non aliquas, quod pateremur, sed universas, primarium quemdam & proprium ac proximum sensum, ad historiam ejus temporis, quo proferebantur, referendum involvere docet; secundarium vero & mysticum ac allegoricum & remotum, ad Christum. Hoc, inquam, in multis verum esse fatemur; velut in illa prædictione Jeremiæ: *Vox in excelso audita est lamentationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eos, quia non sunt:* quibus & calamitates hoc tempore Bethlehemitis à Babyloniis illatæ significantur primum, deinde & aliæ ab Herode inferendæ prænuntiantur. Hujusmodi & illud est, *Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium*: quod de Salomone prædictum à Deo per Nathanem, ad Christum sine hæsitatione refert Paulus in Epistola ad Ebræos. Aliud quoque nobis exemplum suppeditat Hieronymus: *Hic est mos Scripturæ sanctæ*, inquit, *ut futurorum veritatem præmittat in typis, juxta illud quod de Domino Salvatore in septuagesimo primo Psalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Nec enim permansit ille cum Sole, & ante Lunam generationis generationum, neque dominatus est à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes servierunt ei, neq; ante Solem permansit nomen ejus, nec benedictæ sunt in ipso omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem, & quasi in umbra, & imagine veritatis in Salomone præmissa sunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur.* Verum alia esse pertendo Prophetarum oracula, quæ Christum mere respiciant, ad ea vero quibus edita sunt tempora, nulla quantumvis coacta ac violenta expositione queant detorqueri: cujusmodi sunt prædictiones, Jacobi Patriarchæ de abrogando sceptro Juda, cum venerit Christus; & Danielis de Christi adventu post hebdomades septuaginta. Tale est & illud Zachariæ: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos. Et dixit Dominus ad me: Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium.* Inusitata illa Prophetarum acta, quæ Dei jussu fiunt, futurorum fere signa esse constat ex allatis paulo superius exemplis. Hujusmodi esse & hoc Zachariæ certum est: cui ecquodnam aliud contigerit πλήρωμα, quam cum à Juda Christus venditus est, comminisci Grotium non posse puto. Simile est & istud ejusdem: *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator: ipse pauper & ascendens super asinam & super pullum filium asinæ.* Ostendat Grotius regem aliquem Juda, justum, Salvatorem, pauperem, asina vectum, pullo subsequente, Hierosolymam iisse, non repugnabo. Simile & illud Davidis: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.* Dicat Grotius ecquando felle pastus fuerit David, vel acetum biberit. Clarissimum vero præ reliquis istud ejusdem: *Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, & inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Quæ quem locum obtinere possint in historia Davidis, non intelligo. Scio hæc commentitiis quibusdam allegoriis obtundere conatum esse olim Theodorum Mopsuestenum, sed vanis adeo

Exploditur duplex Grotii sententia; prior quæ statuit universis de Christo Prophetiis duplicem inesse sensum; primarium, qui ad historiam temporis quo edita sunt, referendus sit; secundarium, qui ad Christum:

Jer. 31. 15.
2. Reg. 7. 14.
Ebr. 1. 5.
Hier. in Dan. 11, 12.

Zach. 11. 12, 13.

Zach. 9. 9.

Psalm. 68. 22.

Psalm. 21. 18, 19.

& frivolis, ut ſententiæ noſtræ veritatem adſtruant potius quam deſtruant. Plura afferre poſſem, ſed iſta ſane vim Prophetiarum ſatis defendunt, quam Grotii opinio labefactat.

altera, qua negat prædictionibus vim argumenti ineſſe.

V. Eamdem vero penitus infringit, cum ait vaticinia hæc, *non in vim argumenti proprie adhiberi, ſed ad illuſtrandam atque confirmandam rem jam creditam:* quod perinde eſt ac ſi diceret, ad Chriſtianam fidem probandam infirma eſſe & invalida, ornatus vero tantum, & fovendæ Chriſtianorum pietatis gratia, ſic tanquam quaſdam Veteris & Novi Teſtamenti convenientias, à piis & ingenioſis hominibus excogitatas, & κατὰ κόλλησιν accommodatas, obſervari & proferri; cum nihil ad ponenda fidei fundamenta proſint. Quæ doctrina, tanti viri pace dixiſſe liceat, parum certe abeſt ab impietate, & tota Socini fermento turget. Ejus ſiquidem diſcipulus Smalcius capite nono De divinitate Jeſu Chriſti, in eamdem prorſus conſpirat ſententiam, quam & iiſdem fulcit rationibus. At aliter ſentiebat Auguſtinus, qui adverſus Fauſtum Manichæum Prophetarum prædictiones reſpuentem diſputans, non fidem Chriſti miraculis & reſurrectione comparatam, vatum Prophetiis confirmandam eſſe cenſuit; ſed à vaticiniis potius Prophetarum ordiendam eſſe fidem, ad abſconditos deinde ſapientiæ & ſcientiæ theſauros penetrandum eſſe exiſtimabat: *Ea ipſa*, inquit, *eſt ſimplex fides, qua credimus, antequam cognoſcamus ſupereminentem ſcientiam caritatis Chriſti, ut impleamur in omnem plenitudinem Dei, non ſine cauſſa diſpenſationem humilitatis ejus, qua humanitus natus & paſſus eſt, à Prophetis per propheticam gentem, per propheticum populum, per propheticum regnum tanto ante prædictam.* Tum: *Ibi ſunt omnes theſauri ſapientiæ & ſcientiæ abſconditi, qui nulli aperiuntur, ſi ſibi per maternam carnem trajectum cibum, id eſt per Apoſtolica & Prophetica ubera lactis alimenta contemſerit.* Demum concludit: *Non ergo quod dicimus neceſſariam ſimplicem fidem, contrarium eſt ei quod dicimus, ut Prophetis credatur: magis enim ad hoc pertinet, ut Prophetis credatur, priuſquam purgata & roborata mente poſſit intelligi, qui per Prophetas ſic loquebatur.* Idem alibi: *Quid eſt Chriſtus? dicit Paganus: cui reſpondemus, Quem prænuntiaverunt Prophetæ.* Nempe Paganum Chriſti notitia & fidei rudimentis imbuendum, adire vult & conſulere Prophetas. Alio item loco totam Ebraicæ Reipublicæ adminiſtrationem, Chriſti prophetiam fuiſſe docet: *Cui prophetando venturo*, inquit, *gens una deputata eſt, cujus Reipublicæ tota adminiſtratio prophetia eſſet illius Regis venturi, & civitatem cæleſtem ex omnibus gentibus conditurі.* Aliter ſentiebat & Euſebius, cum ſcriberet: ἡ μακρὰ τυγχάνη τῆς καθ' ἡμᾶς ἀληθείας ἀπόδειξις, ἢν ἡ ἀπὸ τῶν ἑβραϊκῶν γραφῶν μαρτυρία, ἐν αἷς πρὸ μυρίων ὅσων ἐτῶν οἱ παρ' ἑβραίοις προφῆται τὴν τῶν ἀγαθῶν ἐπαγγελίαν παντὶ τῷ θνητῷ βίῳ κηρύξαντες, ὀνόματά τε τὰ θεῖα προσηγορίας ἐμνήσθησαν, ἔτι τὴν εἰς ἀνθρώπους αὐτοῦ παρουσίαν προῳδήσαντο· *Non levis eſt probatio veritatis, quam tuemur, Ebraicarum litterarum teſtificatio, in quibus cum ante multos annos Ebræi Prophetæ bonorum promiſſionem omni mortali generi prædicaverint, nominatim Chriſti appellationis meminerunt, ejuſque adventum ad homines vaticinati ſunt.* Itaque oraculis præcipue Prophetarum dogmatis Chriſtiani veritatem in libris De evangelica demonſtratione adſtruxit. Aliter ſentiebat Sylveſter Papa, qui in diſputatione cum Judæis Romæ habita, quam Hiſtoriæ ſuæ Cedrenus inſeruit, hoc uno propemodum argumento, quod ex Prophetiarum eventu ducitur, Chriſtianorum cauſſam tuebatur. Aliter ſentiebat Conſtantinus Imperator, qui cum colloquio huic intereſſet, ſic Judæos affatus eſt: εἰ ταῦτα ταῖς ὑμετέραις ἀναγινώσκεται βίβλοις, ἀδιαστάτως ἀπλήρωτα, ὦ ἰουδαῖοι, τῶν παθημάτων ἔνεκεν τοῦ χριστοῦ, ἅπερ κατὰ τάξιν προλεχθέντα ἐν τῷ χριστῷ ἐπληρώθη· *Si hæc veſtris continentur libris, fruſtra, ô Judæi, contradicitis, ob ea quæ paſſus eſt Chriſtus, quæ ordine prædicta in Chriſto completa ſunt.* Aliter ſentiebat Lactantius, cum ſic quemdam Chriſtianæ religionis adverſarium alloqueretur: *Diſce igitur, ſi quid tibi cordis eſt, non ſolum idcirco à nobis Deum creditum Chriſtum, quia mirabilia fecit, ſed quia vidimus in eo facta eſſe omnia, quæ nobis annuntiata ſunt vaticinio Prophetarum.* Et rurſus: *Non igitur ſuo teſtimonio (cui enim de ſe dicenti poteſt credi?) ſed Prophetarum teſtimonio, qui omnia quæ fecit ac paſſus eſt, multo ante cecinerunt, fidem divinitatis accepit.* Aliter ſentiebat Cyprianus, cum teſtimonia è Libris ſacris adverſus Judæos colligens ſcriberet in Præfatione ad Quirinum profuturas ei prædictiones Prophetarum, *ad prima fidei lineamenta formanda.* Aliter ſentiebat Origenes, cujus hæc verba ſunt adverſus Celſum: τὸ μέγιστον τῶν πρὸς τὴν συστάσεως τῆς ἰησοῦ κεφαλαίων, ὡς ὅτι προεφητεύθη περὶ τῶν ἰουδαίοις προφητῶν, μωϋσέως, καὶ τῶν μετ' αὐτὸν, ἢ καὶ περὶ μωϋσέως. *Omnium quæ ad aſtruendam Chriſti fidem adhiberi poſſunt argumentorum maximum hoc eſt, quod prædictus fuit à Prophetis qui apud Judæos fuerunt, tum Moſe, tum & iis qui Moſe vel recentiores fuerunt, vel vetuſtiores.* Idem etiam probationem quæ fit per Prophetarum prædictiones, ἰσχυροτάτην ἀπόδειξιν, *Validiſſimam demonſtrationem* appellat. Aliter ſentiebat Tertullianus, qui librum ſuum adverſus Judæos hac abſolvit

Auguſt. adv. Fauſt. Man. libr. 12. cap. 46.

Auguſt. Tract. 35. in Joh.

Auguſt. libr. 1. De conſenſ. Evang. cap. 11.

Euſeb. Præp. libr. 1. cap. 3.

Lact. Inſt. l. 5. cap. 3.

Orig. contr. Celſ. libr. 1.

Orig. contr. Celſ. libr. 2.

clausula: *Hæc aut prophetata nega, quæ coram videntur; aut adimpleta, quum leguntur: aut si negas utrumque, in eo erunt adimpleta, in quem sunt prophetata.* Aliter sentiebat Irenæus, qui homines Christi Jesu miracula præstigiis facta esse cavillantes, Prophetarum oraculis convincebat; atque ita non Prophetiarum veritatem adstruebat Christi miraculis, quod fieri vult Grotius; sed miraculorum Christi veritatem Prophetiis comprobabat. Aliter sentiebat Athenagoras, qui repudiatis Philosophorum opinionibus de Deo, & opinionum argumentis, de Christianorum dogmate aiebat: ἡμεῖς ὧν οἴδαμεν καὶ πεπιστεύκαμεν, ἐροῦμεν· προφήτας μάρτυρας· *Nos autem eorum quæ novimus & credimus, Prophetas testes habemus.* Deinde: αἱ φωναὶ τῶν προφητῶν πείθουσιν ἡμᾶς τοὺς λογισμούς· *Prophetarum voces ratiocinationes nostras confirmant.* Aliter sentiebat Justinus, qui Prophetarum fere prædictis dogma Christianum adversus Ethnicos & Judæos defendebat. Aliter sentiebant Patres Quinti Concilii, qui Theodorum Mopsuestenum anathemate feriebant, cum ob alias causas, tum quod *Prophetias, quæ de Christo sunt, rejiciens, festinaret dispensationis pro nostra salute magnum mysterium, quantum ad se pertinebat, reprobare.* Quo clare significatur, Prophetiis quæ de Christo prolatæ sunt pessumdatis, sacræ ejus οἰκονομίας mysterium labefieri. Aliter sentiebat & Paulus, cum sic alloqueretur Ephesios: *Estis cives sanctorum & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu:* cumque Thessalonicenses moneret, ne Prophetias spernerent: quod tuto certe facere poterant, si supervacanea erat illarum auctoritas; nec faciebant tamen, quemadmodum testificantur Acta: *Hi autem erant nobiliores eorum, qui sunt Thessalonicæ: qui susceperunt verbum cum omni aviditate, quotidie scrutantes Scripturas, si hæc ita se haberent:* item cum apud Romanos prædicaret *revelationem mysterii temporibus æternis taciti, quod patefactum est per scripturas Prophetarum, secundum præceptum æterni Dei, ad obeditionem fidei:* quibus significabat ad devinciendos in obsequium fidei hominum animos efficacissimum argumentum peti ex scripturis Prophetarum. Cum ergo Romæ Judæos ad se convenientes in Christiana fide instituere vellet, *suadebat eis de Jesu, ex lege Moysi, & Prophetis, à mane usque ad vesperam;* non ex Christi ipsius miraculis & resurrectione, quod vult Grotius. Imo vero caussam suam agens apud Agrippam, reliquis prætermissis argumentis, unico hoc, quod vatum prædictionibus constat, ut pote validissimo & utilissimo, uti se solere declarat: *Auxilio*, inquit, *adjutus Dei usque in hodiernum diem sto, testificans minori atque majori, nihil extra dicens, quam ea quæ Prophetæ locuti sunt futura esse, & Moyses, si passibilis Christus, si primus ex resurrectione mortuorum, lumen annuntiaturus est populo & gentibus.* Cum ergo sic Agrippam interpellasset: *Credis, rex Agrippa, Prophetis?* statim respondit Agrippa: *In modico suades me Christianum fieri:* quasi id significans, admissis Prophetarum vaticiniis, statim Christo dandum esse nomen. Non alia ex nota Christum agnoscere se profitetur apud Nathanaëlem Philippus, quam ex vaticinationibus Prophetarum: *Quem scripsit Moyses in Lege*, inquit, *& Prophetæ, invenimus, filium Joseph à Nazareth.* Prophetas Evangelistarum præcursores prædictionibus suis muniisse viam Evangelio docet Petrus: *De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt; scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias: quibus revelatum est, quia non sibimet ipsis, vobis autem ministrabant ea, quæ nunc nuntiata sunt vobis per eos qui evangelizaverunt vobis, Spiritu sancto misso de cælo, in quem desiderant Angeli prospicere.* Sequenti deinde Epistola propheticis oraculis fidem potius jubet adjungi, quam suo fratrumque suorum quantumlibet vero testimonio: *Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum hujusmodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite. Et hanc vocem nos audivimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto. Et habemus firmiorem propheticum sermonem; cui benefacitis attendentes, quasi lucernæ lucenti in caliginoso loco, donec dies elucescat, & Lucifer oriatur in cordibus vestris: hoc primum intelligentes, quod omnis prophetia Scripturæ, propria interpretatione non fit. Non enim voluntate humana allata est aliquando Prophetia, sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.* Idem Hierosolymitas hoc ipso argumento ad eluendum pœnitentia crimen hortatur, quod Jesum insontem trucidando admiserant: *Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam fecistis, sicut & Principes vestri. Deus autem quæ prænuntiavit per os omnium Prophetarum, pati Christum suum, sic implevit. Pænitemini igitur, & convertimini, ut deleantur peccata vestra.* Vides non ad fovendam duntaxat fidem jam animis hominum illapsam opportunum esse & utile Prophetiarum subsidium, sed ad parandos eos & subigendos in fidei susceptionem. Lucernæ lucenti in caliginoso loco Propheticum sermonem comparat; an fide jam illustratam mentem caliginosum locum dixit? minime sane. Ergo fidei prævius esse debet sermo Propheticus, nedum comes aut assecla.

Iren. adv. Hær. libr. 2. cap. 37.

Athen. Legat.

Concil. 2. Cōstant. Collat. 8.

Eph. 2. 19, 20.

1. Thess. 5. 20.

Act. 17. 11.

Rom. 16. 26.

Act. 28. 23.

Act. 26. 22.

Act. 26. 27.

Joh. 1. 45.

1. Petr. 1. 11, 13.

2. Petr. 1. 17, & seq.

Act. 3. 17, & seq.

Act. 18. 28. Apollos Alexandrinus *Vehementer Judæos revincebat publice, ostendens per Scripturas, esse Christum Jesum*, non utique per miracula ab eo edita. Ait Angelus Joanni in Apocalypsi: Apoc. 19. 10. *Testimonium enim Jesu, est spiritus prophetiæ*: ac si diceret, ad fidem Christo Jesu conciliandam, non aliunde certiora duci quam ex oraculis Prophetarum testimonia. Emmaüntios viatores gravissimis verbis castigat Christus, non quod ad patrata à se prodigia, sed quod ad editas de se prædictiones parum adhiberent fidei: Luc. 24. 25, & seq. *O stulti & tardi corde ad credendum in omnibus quæ locuti sunt Prophetæ! Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam? Et incipiens à Moyse, & omnibus Prophetis, interpretabatur illis in omnibus Scripturis quæ de ipso erant.* Eodem argumento Judæos urgebat, cum diceret: Joh. 5. 39, & seq. *Scrutamini scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me ..... Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis & mihi: de me enim ille scripsit. Si autem illius literis non creditis, quomodo verbis meis credetis?* Quibus significat, quicumque Mosem admiserit, se quoque ut admittat necesse esse: quippe ex eo non speciosa quædam & verisimilia, sed necessariæ consequentiæ argumenta depromi, ad persuadendam fidei Christianæ veritatem. In eamdem sententiam Luc. 24. 44. Apostolos affatur Christus: *Hæc sunt verba quæ locutus sum ad vos, quoniam necesse est impleri omnia, quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.* Profecto si Prophetiarum multiplex est significatio, aliaque ad res Veteris Testamenti spectet propius, alia ad Christum accommodari possit, non tamen in vim argumenti adhiberi, quod arbitratus est Grotius, eam certe impleri necesse non est, quæ jam in prioris significationis eventu πλήρωμα suum est consecuta: unde efficitur necesse non fuisse impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de Christo, quod cum ipsius Christi verbis ex adverso pugnat. Item alibi Discipulos sic alloquitur Joh. 14. 29. Jesus Dominus: *Nunc dixi vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit credatis:* efficacissimam esse docens ad persuadendum futurorum prædictionem. Hoc ipsum denique significatum voluit, cum in monte Mosem & Eliam alloqui visus est. 1. Cor. 14. 22. Objiciat quispiam istud Pauli è priore Epistola ad Corinthios: *Itaque linguæ in signum sunt, non fidelibus, sed infidelibus: Prophetiæ autem non infidelibus, sed fidelibus.* Si addatur vocula, quam suppleri debere Grotius ipse agnoscit, apertior erit loci sententia: *In signum sunt Prophetiæ, non infidelibus* solum, *sed fidelibus.* Præterea futurorum prædictiones Prophetiarum nomine neutiquam hic signari consentiunt Interpretes, & id satis 1. Cor. 14. 3. indicat, quod extat initio capitis: *Nam qui prophetat hominibus, loquitur ad ædificationem, & exhortationem, & consolationem.* Quantum denique ad futurorum cognitionem roboris insit prædictionibus Prophetarum, facile colligitur ex egregio hoc Amosi Amos 3. 7. testimonio: *Non facit Dominus Deus verbum, nisi revelaverit secretum suum ad servos suos Prophetas.* Quod si consiliorum suorum conscios habet Prophetas Deus, præcipue sane eorum quæ ad Messiam spectant, qui fuit Legis ac Prophetarum finis. Atqui hæc arcana Prophetis aperit Deus, ut eadem illi hominibus prodant: subjungit quippe Amos 3. 8. Amos: *Dominus Deus locutus est, quis non prophetabit?* Non aliam autem ob causam secreta sua pandi vult hominibus, nisi ut cognoscantur ab iis & credantur; alioquin suam, Prophetarumque suorum operam luderet. Fidem ergo Prophetiis adjungi vult Deus, proindeque vis iis probationis inest, certissimaque inde argumenta conflantur. Atque horum profecto confessionem vis veritatis à Grotio expressit in explanationibus prioris Epistolæ ad Corinthios: illic enim ait Prophetiam cæteris donis 1. Cor. 14. 1. præferri ab Apostolo, *Quia maximam ea res auctoritatem præstabat Evangelio, convincebat incredulos, firmabat credentes: divinum enim*, inquit, *ab omnibus hominibus creditur esse prædictio, dicta ob id divinatio.* Ad id autem vi argumenti pollere Prophetiam necesse est. Constet itaque pleraque Prophetarum prædictiones ad Christum spectantes, easque præcipuas, esse hujusmodi, ut Christum mere, proprie, ac proxime respiciant; nec aliam iis inesse significationem, nisi forte mysticam, allegoricam, remotam, ad arbitrium excogitatam, minime vero necessariam; opportunissimum vero ac præcipuum fidei Christianæ argumentum, τὸ μέγιστον τῆς θεοῦ τῆς συστάσεως τῷ ἰησοῦ κεφαλαίωμα, ut Orig. libr. 1. contr. Celf. loquitur Origenes, ex ipsis vatum prædictionibus arcessi. Addo & mihi videri valde probabile, testimonia Veteris Testamenti à Novi Scriptoribus Jesu Christo, ejusque doctrinæ accommodata, constanti omnium consensu hoc tempore credita esse de Christo venturo prædictiones continere; nec opportunius ullum Evangelistis, aliisque Novi Testamenti Scriptoribus visum esse argumentum, quo religionis Christianæ veritatem persuaderent. Quæ cum aio, probationum aliarum vim haudquaquam oppugno. Quid Joh. 10. 25. de operibus suis Christus Judæis dixerit, probe memini: *Opera*, inquit, *quæ ego facio* Joh. 14. 11, 12. *in nomine Patris mei, hæc testimonium perhibent de me:* & Apostolis: *Non creditis quia* Joh. 16. 24. *ego in Patre, & Pater in me est? alioquin propter opera ipsa credite.* Et deinde: *Si opera*

non feciſſem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent. Eadem eſt ſententia iſtorum Johannis Evangeliſtæ: *Multa quidem & alia ſigna fecit Jeſus in conſpectu diſcipulorum ſuorum, quæ non ſunt ſcripta in libro hoc. Hæc autem ſcripta ſunt, ut credatis, quia Jeſus eſt Chriſtus Filius Dei, & ut credentes vitam habeatis in nomine ejus.* Joh. 20. 30, 31: Non ergo argumentorum, quæ ad fidem Religioni Chriſtianæ faciendam, vel ex miraculis Chriſti & Apoſtolorum, vel aliunde utiliter petuntur, robur infringo: (abſit à me hoc nefas:) ſuum duntaxat Prophetiis ſervari volo. Utraque complexus eſt Apoſtolus hoc commate: *Et ſermo meus, & prædicatio mea, non in perſuaſibilibus humanæ ſapientiæ verbis, ſed in oſtenſione ſpiritus & virtutis:* ἐν ἀποδείξει πνεύματος καὶ δυνάμεως· 1. Cor. 2. 4. Demonſtrationem ſpiritus appellat, quæ fit per prophetias, cujuſmodi hæc noſtra eſt: demonſtrationem virtutis, quæ fit per miracula. Ita quidem interpretatur Origenes. Origen. libr. 1. contr. Celſ.

VI. Contra vero vel proxime & directe, vel remote & oblique Chriſtum Jeſum eſſe prædictum præfracte negarunt alii: quorum tamen opinio non ſimplex eſt & uniuſmodi, ſed in geminas videtur ſectas fuiſſe diviſa. Quidam enim Meſſiam à Prophetis prædictum eſſe non negant; at Jeſum eum eſſe Chriſtum qui prædictus eſt, ejuſque vitam, mortem, aliaſve geſtas res in Veteri Teſtamento fuiſſe prænuntiatas, id vero negant. Quam opinionem defendunt Judæi, & olim defendebat Marcion. Alii vero, qui Chriſtum alium non expectant, quod faciunt Judæi, ſed Jeſum fatentur eſſe Chriſtum, prædictum tamen à Prophetis eſſe infitiantur. Qua in hæreſi fuerunt Manichæi, magnaque adverſus Fauſtum doctrinæ hujus patronum Auguſtino concertatio eſt. Eam deinde Theodorus Mopſueſtenus, nefarius Hæreticus, ſibi defendendam propoſuit, in ſuis Libri Duodecim Prophetarum explanationibus, ut diſcimus ex Collatione quarta Concilii Quinti. Itaque conſentientes habemus & faventes Judæos in ſeptimæ hujus Propoſitionis defenſione, qua multas haberi ſtatuimus in Veteri Teſtamento Prophetias de Meſſia: adverſarios vero Manichæos, & Theodorum, quos hic nobis oppugnandos proponimus: neque ſolum ad id colligemus verba Veteris Teſtamenti quibus venturus prænuntiatur Meſſias, ſed res etiam ac ſigna quibus adumbratur & præſignificatur; non omnia quidem anxie corradentes, quæ in hanc ſententiam congeri poterant, ſed illuſtria tantum, & Ethnicorum, aut Hæreticorum cavillationibus majora: cavebimuſque interim ne quod in aliquibus Chriſtianis carpebat olim Maimonides, id admittamus, ne videlicet nimio partium ſtudio provecti longius, ſigni ac typi, aut vaticinii vim vel ingratiis tribuamus iis antiqui Fœderis teſtimoniis, quæ utroque vacua ſunt. Deinde vero Meſſiam illum, fuiſſe Jeſum Nazarenum ex eorumdem Prophetarum prædictionibus alia Propoſitione oſtendemus. Impium porro Apellem, de Marcioniſtarum grege Hæreticum, qui Prophetias ut falſas ſibique contrarias ac diſſonas penitus aſpernabatur, haudquaquam hic adoriemur. Quod opportunius fiet ab iis, qui interpretandas illas ſuſceperunt. Quanquam vel ex ſequentibus, iiſque præſertim quæ Propoſitione nona colligemus, ſibimet conſentire ipſas, & in prænuntiando Chriſto Jeſu præclare convenire probabimus.

Duplex eorũ ſecta, qui prædictum fuiſſe Chriſtum negarunt.

Auguſt. adv. Fauſt. Manich. libr. 12. cap. 1. & libr. 16. c. 4.

VII. Prima occurrit capite tertio Geneſeos, ubi ſerpentem inſidiatorem his verbis affatur Deus: *Inimicitias ponam inter te & mulierem, & ſemen tuum & ſemen illius: Ipſe conteret caput tuum, & tu inſidiaberis calcaneo illius.* Vulgata quidem habet *Ipſa*; at Ebraicum exemplar, & Septuaginta Senum Interpretatio, & Samaritana editio habent *Ipſe*. Ita & Onkelos, & Jacobus Tawoſus Judæus, Perſicus interpres, & Syrus. Ita Irenæus, Cyprianus, & Hieronymus. Nempe ſignificatur Chriſtus. Quod quamvis Judæi recentiores alio flectere ſunt conati, contrait tamen vetuſtiorum fides, qui majori candore Chriſtum hic agnoſcunt. Ait quippe Jonathan ben Uziel futurum ut filii mulieris, homines videlicet, præceptis divinis obtemperando caput ſerpentis conterant; rurſum calcem eorum dente invadat ſerpens, cum prolabentur in vitia; at ſerpenti remedium fore nullum, piorum vero hominum vulneri Chriſtum, cum venerit, medicinam facturum. Quod perinde eſt ac ſi diceret Chriſtum per ſanctos homines auxilio ejus fretos, inſidiantem iis Dæmonem devicturum. Quam interpretationem amplexus eſt Hieroſolymitanus Paraphraſtes.

Colliguntur vaticinationes Chriſti prænuntiæ è Geneſi.

Gen. 3. 15. Iren. l. 4. c. 78. Cyprian. Teſt. libr. 2. cap. 9. Hier. Tradit. Ebr. in Gen.

Altera venturi Chriſti prædictio iis continetur pollicitationibus, quibus Abrahami, Iſaaci, & Jacobi fidem ac virtutem Deus eſt proſecutus, cum futurum ipſis ſpopondit, ut *Benedicantur in iis, & in ſemine eorum, cunctæ tribus terræ.* Quæ ſic intellexit Petrus, cum ad Judæos verba faceret: *Vos eſtis filii Prophetarum, & Teſtamenti quod diſpoſuit Deus ad Patres noſtros, dicens ad Abraham: Et in nomine tuo benedicentur omnes familiæ terræ. Vobis primum Deus ſuſcitans Filium ſuum, miſit eum benedicentem vobis, ut convertat ſe unuſquiſque à nequitia ſua.* Nec aliter Paulus cum ſcriberet ad Galatas: *Abrahæ dictæ ſunt promiſſiones, & ſemini ejus. Non dicit, Et ſeminibus, quaſi in multis,*

Gen. 12. 3. & 18. 18. & 22. 18. & 26. 4. & 28. Act. 3. 25, 26.

Gal. 3. 16.

ſed quaſi in uno: Et ſemini tuo, qui eſt Chriſtus. Sic intellexerunt & Judæi, ut apparet ex libro Chaſidim R. Samuelis, ubi promiſſio hæc Dei tunc ad effectum dicitur eſſe perventura, cum Chriſti temporibus boni erunt Abrahami poſteri. Reperitur & eadem pollicitatio in Pſalmo ſeptuageſimo primo, quem ex magna parte ad Chriſtum referri ſuo loco oſtendam, licet ἰσοσχυῶς in gratiam Salomonis ſcriptus ſit. Nunc ſi rem non ex auctoritate, ſed ex ratione ſpectemus, certum eſt non aliter quam per merita Chriſti comparatam eſſe hominibus eam gratiam, qua juſti fiunt, quæque his locis *benedictio* appellatur; unde appoſite iis uſus eſt Paulus, cum probare vellet gratiam illam qua juſti & ſancti efficimur, non ex Moſaicæ Legis operibus, ſed ex fide pendere. Nec id facturum fuiſſe Paulum credibile eſt, niſi inter Judæos conſtare ſciſſet, his promiſſis Deum Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo futurum ſpopondiſſe, ut ex eorum proſapia Meſſias olim eſſet oriturus. Hæc enim certiſſima erat Iſraëlitarum ſpes, fore ut ſui generis ac ſanguinis eſſet Chriſtus, non aliis ſane quam his quæ attulimus ſubnixa teſtimoniis. Sciebant præterea ex vaticinio Jacobi Chriſtum eſſe *expectationem gentium*, & ex Aggæo venturum eſſe *Deſideratum cunctis gentibus*, proindeque non in alio *benedictum iri omnes gentes terræ.*

Gen. 49. 10. Sequatur inſigne illud Jacobi prædictum, quo Meſſiæ adventus, genus, tribus, tempus, & munus prædicuntur: *Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus; donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Quibus aſſonant iſta Aggæi de Chriſto: Agg. 2. 8. *Et movebo omnes gentes, & veniet Deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum.* Hæc recentiorum Judæorum plerique pro more ſuo commentitiis interpretationibus incruſtare ſatagunt. At veruſtiores ad Meſſiam ſine hæſitatione referunt; Chaldæi præcipue Paraphraſtæ, Thalmudiſtæ etiam, R. Selomoh, & R. David Kimchi. Quoniam autem non Chriſti generatim prænuntium eſt iſtud teſtimonium, ſed eum quoque Jeſum fore indicat, alius erit infra de eo diſputandi locus.

Exodo, 1. Cor. 10. 1, & ſeq. VIII. Chriſti venturi ſymbola quædam profert Paulus priore ad Corinthios: *Nolo enim vos ignorare, fratres, quoniam Patres noſtri omnes ſub nube fuerunt, & omnes mare tranſierunt, & omnes in Moyſe baptizati ſunt, in nube, & in mari: & omnes eamdem eſcam ſpiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum ſpiritalem biberunt. Bibebant autem de ſpiritali conſequente eos petra: petra autem erat Chriſtus.* Tum ſubjicit: *Hæc autem omnia in figura contingebant illis.* Duos hic Chriſti typos obſervat Paulus, manna & rupem aquas profundentem: quorum illud Verbum Dei, hoc Sapientiam Dei, plane ad mentem Pauli Philo interpretatur. Nempe quibus olim eſcæ & potus ſymbolis diſſimulabatur Chriſtus, ſub iiſdem nunc quoque populo ſuo in Euchariſtiæ ſacramento ſe impertit. Manna itaque in vaſtam ſolitudinem alendis Iſraëlitis fame jam prope deficientibus cœlo depluens, Chriſtum præclare exprimebat, cœlo olim demittendum in terras bonæ virtutum frugis ſteriles, ad hanc ſublevandam inopiam, & hominum animos pietatis ac ſapientiæ nutrimentis paſcendos. Petra quoque aquis ſalutaribus Iſraëlitarum in deſerti ſqualore languentium ſitim ſedans, egregium Chriſti ſimulacrum erat, gratiæ ſuæ ſalubres undas mortali generi propinantis.

Phil. libr. Pejorem inſi iati meliori, & libr. Quis ſit rerum divinarum hæres.

Numeris, Num. 24. 17, 18. IX. Præclarum de Chriſto Balaami arioli prædictum liber Numerorum ſuppeditat: *Videbo eum, ſed non modo; intuebor illum, ſed non prope. Orietur ſtella ex Jacob, & conſurget virga de Iſraël, & percutiet duces Moab; vaſtabitque omnes filios Seth; & erit Idumæa poſſeſſio ejus: hæreditas Seir cedet inimicis ſuis.* Quibus Meſſiam prænuntiari olim fuiſſe Judæis perſuaſum oſtendit impii illius Ben Cuzibæ væſania, qui Meſſiam ſe ferens hanc ſibi prædictionem accommodabat: unde & Bar-Cocheba, ſive *Filius ſtellæ* appellatus eſt. Idem oſtendunt Onkelos, & Jonathan, & Interpres Hieroſolymitanus. Idem docet & Maimonides, atque hæc in myſticum ſenſum flectit: quod & faciunt Chriſtiani interpretes, imprimiſque Euſebius. Is *duces Moab*, Deos interpretatur Moabitidis regionis præſides, puta Beelphegor; eoſque à Chriſto ſubactos, & domitos eſſe ait, tum cum is idolorum vanitatem adventu ſuo diſcuſſit. Filios quoque Seth & Edom, gentes exponit Dæmonum tyrannide oppreſſas, & à Chriſto in libertatem vindicatas. Stellam ait appellari Chriſtum, quemadmodum Sol juſtitiæ à Malachia, oriens à Zacharia, lux ab Iſaia appellatus eſt. Radicem eum nuncupat Balaamus; quemadmodum & germen, & virga, & ſurculus ab Iſaia, & Jeremia, & Johanne quoque in Apocalypſi nuncupatur. Quanto hæc ſimiliora veris, quam quæ diſſerit R. Lipman in Nitzachon, hæc πρὸς λέξιν ſumenda cenſens, atque ita Chriſtianis extorquere contendens? Alii hiſtoricum quidem ſenſum Davidi tribuunt, à quo devicti ſunt Moabitæ, ut capite octavo libri ſecundi Regum, & Pſalmo quinquageſimo nono, & centeſimo ſeptimo traditur; myſticum vero Meſſiæ. Ego vero Maimonidæ Rabbinorum doctiſſimi auctoritatem ſecutus, id Balaami oraculum bifariam di-

Euſeb. Dem. libr. 9.

Mal. 4. 2. Zach. 3. 8. & 6. 12. Iſa. 9. 2. Iſ. 4. 2. & 11. 1. & 53. 2. Jer. 23. 5. Apoc. 5. 5. 2. Reg. 8. 2. Pſalm. 59. 8. & 107. 9.

vidi posse puto, ita ut pars prior ad Christum, posterior ad Davidem referatur. Cujusmodi multa vaticinia bipertito interpretanda in sacris Libris occurrunt. Utut est, hæc certe Balaami prædictio, atque item illa Jacobi Patriarchæ, tam perspicuæ Origeni visæ sunt, ut alias quidem in Lege typice & obscure Christum præsignificantes reperire se posse diceret; quæ vero duabus hisce manifestiores essent, apud Mosem extare prorsus nullas. Orig. in Joh. Tom. 14.

X. Verumtamen clara hæc quoque sunt è Deuteronomio: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti, Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba tua in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.* Deuteronomio. Deut. 18. 15, & seq.

Varie hæc interpretantur Judæi: quidam, quorum princeps Aben Ezra, Josuam Mosis successorem designatum volunt; Davidem Herbanus Judæus in Disputatione cum Gregentio; alii Jeremiam, qui populum iisdem, quibus Moses, verbis & argumentis adhortabatur; Kimchi & Jarchi, omnes Prophetas, atque ita numero singulari vim συλλαπτικὼ tribuunt. Nos uni Christo convenire ea statuimus, Petri & Stephani auctoritate ducti, qui ad publicos Judæorum conventus verba facientes Christi venturi prædictionem his contineri declarant. Quod profecto non fecissent nisi id jam vulgata & tralatitia persuasione creditum Judæis esse scissent. Cum præsertim in Midrasch Ecclesiastæ prædictionis sententia reperiatur his concepta verbis: *Qualis primus Redemtor, talis Redemptor postremus.* Et res ipsa id suadebit, si introspexerimus. Nam si stamus verbis, neque vim facimus sententiæ, unicus Propheta extiturus hic prædicitur, non plures: deinde quominus Prophetarum aliorum quemquam Mosi similem fuisse dicamus, ista obstant è postremo capite Deuteronomii: *Et non surrexit ultra Propheta in Israël sicut Moyses.* Itaque Rabbinorum doctissimus & solertissimus Maimonides, tum in suis Misnæ Explanationibus, tum & in libro Jad, quatuor rebus Mosis Prophetiam & miracula illis Prophetarum reliquorum excellere docet. Quod & deinde iterat in More Nevochim; ex quo libro idonea multa ad complures Scripturæ sacræ solvendos nodos subsidia comparari possunt. Jesum autem inter & Mosem quanta intercesserit similitudo, fuse docet Eusebius libro Demonstrationis tertio, accurata inter utrumque instituta comparatione. Merito ergo Eulogius Alexandrinus Episcopus coacta Alexandriæ Synodo, & excussa Samaritanorum controversia super hoc prædicto Deuteronomii, quod alii Josuæ, alii Dositheo Samaritano accommodabant, utramque damnavit sententiam, & Jesum Christum illic notatum esse definivit, ut ex ejus libris refert Photius. Non alio autem respexisse videtur Aggæus, quam ad hunc Deuteronomii locum, cum dixit: *Verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Ægypti, & spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere..... Et movebo omnes gentes, & veniet Desideratus cunctis gentibus.* Act. 3. 22, & 7. 37. Deut. 34. 10. Phot. Cod. 232. Agg. 2. 7, 8.

XI. Eximia in Josua constat Christi effigies. Ut ille successit Mosi; ita Mosaicæ Legi Messiæ lex suffici debuit: ut Josue Israëliticæ genti præfuit, cum ad præliandum procederent; ita Messiæ ductu magna bella se feliciter confecturos sperant Judæi: ut errantes & extorres Israëlitas in promissam Chanaanitidem terram induxit Josue; ita per Messiam se Judæi in avitas sedes restitutum iri confidunt. Multo plura vero nos Christiani in Jesu Messia nostro signa ac notas reperimus, quibus Josuæ consimilis est: verum eas in Propositione nona colligemus. Hic vero forsitan mirabitur Lector, quæ caussa sit cur cum septima hac Propositione ostendendum tantummodo susceperim multas inesse Veteri Testamento prophetias de Messia, nondum vero probare aggressus sim Jesum esse Messiam, hanc tamen disputationem velut in antecessum & ante constitutum tempus delibem. Sciat autem ille duplici modo spectari posse Christum Jesum, vel tanquam Christum, eum videlicet cui hoc à Deo munus impositum sit, nulla personæ ipsius ratione habita; vel tanquam Jesum, certum hunc nempe hominem, his prognatum parentibus, hac ortum patria, hoc tempore natum, qui se Christum ferens hæc atque illa præstitit, atque hac demum morte interiit. Hæc nos Propositione nona persequemur. Nunc vero ea tantum observamus in Jesu, quæ ad Messiæ munia pertinent. Is cum se Messiam esse, atque has sibi partes à Deo fuisse datas palam profiteretur, ea haud dubie gessit, quæ à Messia, juxta Prophetarum prædictiones, gerenda esse, non credidit solum, sed & omnes credere scivit. Hæc si vaticiniis Prophetarum consentiunt, recte concludimus utique haberi in Veteri Testamento prophetias de Messia. Cum improbissimus ille planus Ben Cuziba Messias haberi vellet, Bar-Cochebam se nomine dixit, hoc est, Filium stellæ, quod *Libro Josue;*

nempe Messiæ prænuntiam & haberi & esse sciret Balaami prophetiam, qua ex Jacob orituram esse stellam prænuntiavit. Hinc profecto colligere licet Messiam hoc oraculo à Balaamo esse prædictum. Similis est nostra in dissimili Christi Jesu caussa ratiocinatio: qui jurene an injuria Messiæ titulos ac decus sibi arrogaverit, inferius, ut dixi, disputabitur.

Libris Regũ & Paralipomenon, Ebr 1. 5.

XII. Christi dignitatem prædicans Paulus in Epistola ad Ebræos, sic disserit: *Cui enim dixit aliquando Angelorum* (Deus,) *Filius meus es tu, ego hodie genui te: & rursum: Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium?* Depromta sunt postrema hæc è secundo Samuelis: *Cumque completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus: ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium:* quæ ὡσεὶς λέξιν in Priore Paralipomenon repetita extant. Id vaticinium ex eo genere est, cui multiplicem diximus inesse significationem, quarum altera Salomonem, qui Christi typus fuit, propius respicit, altera Christum; vel potius quædam Salomoni, Christo quædam, nonnulla utrique tribuenda sunt. Conveniunt ista quidem soli Christo: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum:* tum & ista quæ subnexa sunt: *Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum usque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus jugiter.* Ad quæ videtur allusisse Angelus Gabriel, cum sic sanctam Virginem Mariam alloqueretur: *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Unius autem Salomonis hoc est, quod statim subjicitur: *Si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum.* Pertinet vero ad utrumque, Davide prognatum esse, Dei filium esse, Salomonem quidem adoptione per Christum, Christum ipsum natura; & Deo domum ædificare.

1. Par. 17. 11, 14. & 22. 6. & 28. 2, & seq.

Luc. 1, 31, 33.

Libro Job, August. epist. ad Hier.

XIII. Jobo etiam, quem Prophetam merito Augustinus appellat, memoratus est Christus: nam velut rem aliquam magnam nuntiaturus sic præfatur: *Quis mihi tribuat ut scribantur sermones mei? Quis mihi det ut exarentur in libro stilo ferreo, & plumbi lamina, vel celte sculpantur in silice?* Tum deinde præclarum hoc edit oraculum: *Scio enim quod Redemtor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum: & rursum circumdabor pelle mea, & in carne mea videbo Deum meum: quem visurus sum ego ipse & oculi mei conspecturi sunt, & non alius: reposita est hæc spes mea in sinu meo.* Sic quidem Vulgata: at Ebraica aliter: *Et ego novi Redemtorem meum vivere, & novissime super pulverem staturum.* Ex his Christum carnem assumturum, & mortuos suscitatum iri aperte docetur in Thargum, & in Interpretatione Syriaca, & in Arabica. Ita intellexit R. Haccadosch in Revelante arcana. Ita sumitur & in Beresith Ketanna. Unde extat Grotii hallucinatio, qui nunquam hæc Judæos ad excitationem à mortuis retulisse affirmat. Redemtorem, sive, ut Ebraica habent, גאל, Messiam exponunt Rabbini. Sic Aben Ezra in Isaiæ caput quinquagesimum nonum, comma vicesimum. גאל præterea propinquum, sive cognatum sonat, quod ei competat jus redimendi res propinqui venditas; atque hoc sensu Christus videtur à Jobo dictus גאל, quod assumta natura humana frater noster sit effectus. Hanc significationem secutum esse Theodotionem testatur Chrysostomus. Jure ergo גאל appellatur Christus, & quod consanguineus noster sit, & quod Redemtor. Novissimum ait super terram staturum; quemadmodum & in Apocalypsi se esse ait Christus Alpha & Omega, primum & novissimum, principium & finem. Quo pertinet istud Isaiæ: *Hæc dicit Dominus rex Israël, & Redemtor ejus Dominus exercituum: Ego primus, & ego novissimus, & absque me non est Deus.* Eximiam præterea Christi venturi figuram in se expressisse Jobum recte observarunt Polychronius, & alter incertus qui Hieronymo conjunctus est, & Beda à Mariano Victorio esse creditur: atque is collegit multa, quibus illa Christum inter & Jobum constat similitudo.

Job 19. 23, & seq.

Apoc. 22. 13. Isa. 44. 6.

Libro Psalmorum,

VI. Etsi Psalmorum librum inter Propheticos haudquaquam ponunt Judæi, sed inter eos quos כתובים appellant, Græci Hagiographos; pleraque tamen de Christo prophetice dicta extare in eo non diffitentur. Spiritus quidem sancti dictata referre se professus est David, cum dixit: *Spiritus Domini locutus est super me, & sermo ejus per linguam meam: dixit Deus Israël mihi, locutus est fortis Israël.* At Christus Jesus in Lege, Prophetis, & Psalmis prælictiones de se haberi asseverat. Is est nempe *Sanctus & Verus* Apocalypseos, *qui habet clavem David; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit;* clavem nempe eam, quam abstulisse Legis peritos conqueritur Jesus, ne introirent ipsi, aliosve introire sinerent, videlicet vaticiniorum intelligentiam, ac Davidicorum præcipue; quæ paucis ante Christum cognita, à paucioribus etiam in vulgus celebrata & exposita, à Christo Jesu demum & mente intellecta & ipsa re completa

2. Reg. 23. 2.

Luc. 24. 44.

Apoc. 3. 7.

completa, & publice sunt interpretata: sic tamen ut quorum animis luce sua collustratis mysteria hæc pandere vellet, nullæ iis officerent vel nequitiæ hominum, vel dæmonum præstigiæ, quominus ad ea penetrarent: quos vero impietatis suæ tenebris circumseptos efficacibus gratiæ donis ad ea capessenda mysteria non prosequeretur, nemo opem ipsis ad id præstare posset. Is est *Leo de tribu Juda, radix David*, qui potest *aperire librum, & solvere septem signacula ejus.* Apoc. 5. 5. Contra vero Manichæi, Gnostici, & Nicolaitæ, Davidem Christi vaticinatorem fuisse negabant; & cum probare vellent Quintæ Synodi Patres, Scripturæ sanctæ testimonia Christi prænuntia in perversum sensum deflexisse Theodorum Mopsuestenum, non alia protulerunt, quam quæ è Psalmis in eam sententiam depromi solent, & in Novo Testamento fere allata sunt.

Clarissimas de venturo Christo prædictiones in Psalmo secundo propositas esse vetustiores Judæi palam confessi sunt. Legitur quippe in libro Thalmudis Sucah, & apud R. Selomoh Jarchi, à priscis Rabbinis fuisse traditum, hæc ad Messiam dicta esse à Deo: *Filius meus es tu, ego hodie genui te*: quod & legitur in Beresith Rabba. Ait quippe illic R. Jonathan tres esse, quibus dictum est *Postula*, Salomonem, Achazum, & Messiam; quod postremum probat ex secundo Psalmo, ubi Christo Deus dixisse traditur: *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam.* Non aliter de Psalmi hujus significatione sentiunt R. Aben Ezra, & R. David Kimchi; non aliter Saadias Gaon in Danielem, & Auctor נפש החכמה, *Animæ sapientis*, & R. Simeon in Jalcut, & Tryphon quoque apud Justinum, & Midrasch Thehillim. Sed & Muhammedani, non in Christum tantummodo, sed & in Jesum speciatim Psalmum hunc convenire docent, teste Muhammedo ebn Jaacob Alfirauzabadio, in Lexico quod Camus, sive Oceanum inscripsit. At veteres tamen hi Judæi Scriptorem libri Nitzachon in eamdem sententiam non pellexerunt. Hi vero, quorum doctrinam nepotes ipsorum sunt aspernati, cum ad Christum Psalmum secundum referrent, majorum suorum dictata sequebantur: nam ex libris Novi Testamenti ostenditur, Christi temporibus, vulgo in eam partem, quam dixi, acceptum fuisse Psalmum hunc. Sic enim primævæ illius ætatis Christiani Deum precabantur: *Domine, qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges, & Principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes, & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israël, facere quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri.* Act. 4. 24, & seq. Sic Paulus Judæos Pisidas publice in Synagoga adhortabatur: *Nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*' Act. 13. 32, 33. Atqui hæc Paulum tam diserte affirmare ausurum non fuisse credibile est, nisi id communi persuasione inter Judæos receptum esse perspectum habuisset. Nec id quoque ad Ebræos scripsisset de Messia: *Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum: Filius meus es tu, ego hodie genui te?* Idem alibi: *Sic & Christus non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum: Filius meus es tu, ego hodie genui te.* Ebr. 1. 4, 5. & 5. 5. Confessionem hanc itaque à R. Selomoh veritas ipsa extorsit: *Majores nostri ad Regem Messiam Psalmum hunc totum referebant: oportet tamen eum referre ad Davidem juxta apparentem sententiam, sonumque verborum, propter Hæreticos*; videlicet Christianos. Jam si ratione rem disputemus, Psalmum hunc parte sui aliqua respicere Davidem, majore vero Christum reperiemus; sed ita tamen ut quæ Davidem, ea Christum quoque; quæ Christum, non itidem Davidem spectent. Nam Christum, perinde ut Davidem, reges terræ sibi adversantes domiturum, & Hierosolymis regnaturum Judæi censent; Davidem contra ad extremos usque fines terram redegisse in suam potestatem dicere non audent, quod tamen facturum esse Christum opinantur. Nam quod ait in Demonstratione Eusebius, neutiquam fassuros Judæos structum iri insidias Christo ei quem expectant, cum regem æternum & Redemtorem gentis suæ futurum eum è contrario putent, non satis cohæret: nec enim liberare eos & redimere poterit, quin hostes eorum subigat & expugnet. *Aspice universas nationes*, inquit Tertullianus, *de vanagine erroris humani exinde emergentes ad Dominum Deum creatorem, & ad Deum Christum ejus. Et si audes, nega Prophetatum; statim tibi promissio Patris occurrit in Psalmis dicens, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Pete à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Nec poteris cum magis David filium dicere, quam Christum; aut terminos terræ David potius promissos, qui intra unicam Judæam regnavit, quam Christo qui totum jam orbem Evangelii sui fide cepit, sicut per Isaiam dicit: Ecce dedi te in dispositionem generis mei, in lucem gentium, aperire oculos cæcorum utique errantium, exolvere de vinculis vinctos, id est de*

Euseb. Dem. libr. 4.

Tertull. adv. Jud. cap. 12.

delictis liberare, & de domo carceris, id est mortis, sedentes in tenebris, ignorantiæ scilicet. His suffragantur & aliæ consimiles Scriptorum sacrorum locutiones, quibus denotari Christum constat. Christus appellatur, quod est Messias, juxta illud quadragesimi
Psalm. 44. 8. quarti Psalmi: *Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Rex
2. Reg. 7. 12, 13. dicitur, ut alias sæpe, velut in commate jam prolato è libro secundo Regum: *Firmabo*
Isa. 9. 7. *regnum ejus ..... & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum:* & apud Isaiam: *Super solium Davıd, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in judicio & justitia, à modo & usque in sempiternum:* & passim denique apud reliquos Prophetas.
Psalm. 2. 6. Addit Psaltes: *Prædicans præceptum ejus*: cui adsonat Isaias: *Ecce testem populis dedi eum:*
Isa. 55. 4. Joël 2. 23. *ducem ac præceptorem gentibus:* & Joël: *Filii Sion exultate, & lætamini in Domino vestro: quia dedi vobis doctorem justitiæ.* Memorata illic generatio Christi alibi quoque cele-
Psalm. 109. 3. bratur his verbis: *Ex utero ante luciferum genui te*: & in Proverbiis: *Nondum erant*
Prov. 8. 23, 24. Mich. 5. 2. *abyssi, & ego jam concepta eram. Ante colles ego parturiebar:* & apud Michæam: *Egressus*
Isa. 53. 8. *ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Unde Isaias: *Generationem ejus quis enarrabit?* Quod
Psalm. 2. 8. subjicitur in eodem Psalmo: *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, &*
Psalm. 71. 8. *possessionem tuam terminos terræ*, id ipsum pollicetur septuagesimus primus Psalmus; Christi item, ut suo patefiet loco, prænuntius: *Dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum.* Plura qui volet, consulat Eusebii Demonstrationem, in cujus quarto libro ostenditur quam vere & aperte Christi dispensatio Psalmo hoc fuerit prædicta.

Psalm. 8. 5. Transeamus ad octavum Psalmum, in quo leguntur isthæc: *Quid est homo, quod memor es ejus? aut filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis; gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum: omnia subjecisti sub pedibus ejus, oves & boves universas, insuper & pecora campi.* Hæc Chri-
Ebr. 2. 8, 9. sto sic accommodat Paulus in Epistola ad Ebræos: *In eo quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem:* & in priore ad Corinthios:
1. Cor. 15. 26. *Omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.* Ea declarant profecto quorsum istæc Psalmi sententia Apostolorum temporibus à Judæis traheretur. Tradunt itaque Magistri illorum, à Christo gentiles suos expectasse quæ illic commemorantur, nempe ut terrenarum rerum imperium, Adami peccato amissum, Christi beneficio restitueretur; & comma hoc ad Christum sine ambage referunt. Nam quod Adami prima fronte significationem præfert, vel etiam Hominis, naturæ videlicet humanæ, qualis initio à Deo condita est, minime id quidem mirum, cum Adamus totius generis humani originem in se ac velut summam gesserit; & typus quoque fuerit
1. Cor. 15. 45. Christi, qui novissimus Adamus à Paulo appellatur. Attamen ad Christum convenientius aptari rationibus conficiam, si non necessariis, at valde certe probabilibus.
Psalm. 8. 5. Prima ex eo petitur: *Aut filius hominis, quoniam visitas eum?* Adamus autem filius hominis dici non potuit, qui non hominem, sed Deum patrem habuit: *Qui fuit Dei,*
Luc. 3. 38. inquit Lucas: cum Christus è contrario hanc appellationem videatur sibi speciatim selegisse. Præterea cum ait Psaltes, *Minuisti eum paulo minus ab Angelis*, notat & prius extitisse eum qui minutus est; quod Adamo convenire non potest, qui de nihilo creatus est; & ex meliori statu in deteriorem fuisse mutatum, quorum utrumque
Philipp. 2. 7. Christo præclare accommodatur, nam & ab omni retro æternitate fuit, & *semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus.* Deinde pro eo quod præfert Vulgata, *paulo minus*, Ebraicum exemplar habet מעט, quod brevitatem temporis notat
Psalm. 2. 13. hoc loco, ut & in secundo Psalmo, vix ullo Interpretum dissentiente. Quadrat autem in Christum, qui ad breve tempus infra Angelos se dimisit, nec multo post gloria coronatus est; non autem Adamo, vel humano generi in Adamo spectato, quod non ad exiguum spatium infra Angelorum dignitatem positum est. Sin adverbio מעט dignitatis & gradus discrimen notari velis, ne sic quidem Adamo, vel spectatæ in eo naturæ humanæ conveniet; nam non paululum quid Angelus homini præstat dignitate: at naturam humanam assumens Christus eo evexit præstantiæ, ut non multum Angelorum excellentiæ concederet: aliqua etiam ex parte superaret. Denique neque Adamus, neque spectatus in eo Homo, constitutus est super opera manuum Dei, cum exiguis finibus imperium ejus clauderetur; nam neque in cœlum aut astra, neque in aërem, neque in mare, sed in animalia solum, & fruges terræ, atque arborum bac-
Matth. 28. 18. cas potestatem habuit. At Christo *data est omnis potestas in cœlo & in terra*, & *Hæres*
Rom. 4. 13. *mundi* factus est; hominemque in Adamo damnatum, & pristinis bonis magna parte multatum in melius restituit, suorumque ipse bonorum fecit participem; unde efficitur non Adamum, & perditum in eo hominem, sed Christum, & reparatum in eo

humanum genus intelligi illic debere. Nec movere nos debet, quod oves & boves, cæteraque animalia sibi Christus non subjecerit, contra ac pollicetur iste Psalmus: sic enim futurorum promissiones simulacris quibusdam adumbrare solet sanctus Spiritus, totamque Messiæ dispensationem sensilium rerum imaginibus implicare. Quod attinet autem ad hoc Psalmi ejusdem colon, *Ex ore infantium & lactentium perfeciſti laudem*, quod sibi apud Matthæum adscripsit Christus, ea re duo videtur præstitisse; nam & pervulgatum Davidis effatum, ad id quod inibi gerebatur scite aptavit, & Psalmum hunc tot de se mysteria præfatum, hac quoque parte in se eventum habuisse declaravit. Matth. 21. 16.

Petrus ad Judæos Hierosolymis concionem habens, verba hæc è Psalmo decimo quinto Christo accommodat: *Providebam Dominum in conspectu meo semper, quoniam à dextris est mihi ne commovear: propter hæc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea, insuper & caro mea requiescet in spe; quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi feciſti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo, delectationes in dextera tua usque in finem.* Hæc Davidi aptari non posse ait Petrus, cujus corpus post mortem sepultum, & in tabem solutum more reliquorum cadaverum fuit; ad Christum ergo esse referenda. Hoc ipso argumento Paulus Christo accommodabat eamdem Psalmi hujus pericopen, cum Judæos Pisidas alloqueretur. Quam autem à patribus, uti verisimile est, ejus interpretationem acceperant temporis hujus Judæi, eamdem posteris tradiderunt. Nam in Midrasch Thehillim eodem ista flectunt Judæi, & Messiam hic præsignatum agnoscunt. Nec ab his recedit Auctor נפש החכמה, *Animæ sapientis*, qui Psalmum hunc in eumdem sensum trahi debere docet, ac secundum Psalmum, quem Christi prænuntium esse proxime ostendimus. Ergo consultius egisset R. Selomoh Jarchi, si eamdem tenuisset sententiam, nec Davidi ista aptare tentasset. Notis certe quibusdam tam claris hic expressus est Christus, ut neminem paulo oculatiorem latere possit: quem enim esse dicas Sanctum Dei, nisi qui à Daniele Sanctus sanctorum appellatur? cuinam delectationes ad dextram Dei promissas esse dicas, nisi cui Deum dixisse ait alio Psalmo David: *Sede à dextris meis?* Temeraria ergo & impia fuit Theodori Mopsuesteni vox, meritoque in Concilio Constantinopolitano secundo damnata, cum prædictum hoc Davidis ad Christum haudquaquam spectare dixit, sed ad Israëliticum populum; Petrum autem & Paulum Christo pro re nata accommodasse, verbis in res fortuito, non consulto congruentibus. Longe alia vero ex sermone utriusque excipiet, si quis attenderit: nulla enim circuitione usus Petrus hæc in Christum Jesum à Davide dicta esse asseverat. Tum addit: *Propheta igitur cum esset, & sciret quia jurejurando juraſſet illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, providens locutus est de resurrectione Christi, quia neque derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem.* Similiter Paulus eamdem Davidis prædictionem allaturus, ut Jesum revixisse probaret, ait: *Et nos vobis annuntiamus eam quæ ad patres nostros repromiſſio facta est, quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris resuscitans Jesum.* Ergo Petrus & Paulus hoc Davidis testimonium, non tanquam ῥῆσιν attulerunt, sed tanquam ἀφόρμην de Christi reditu ad vitam. Quod si hæc de populo Israëlitico Davidem cecinisse, tunc Judæis fuisset persuasum, opinionem hanc ipsis utique eripere Petrus & Paulus propositis rationibus studuissent. Quod non fecerunt; verum hæc in Davidem minime convenire declararunt; unde cognoscitur quorsum ea vulgus hoc tempore referret. Parco nomini nuperi cujusdam Scriptoris, in sacrorum Voluminum & Patrum lectione haud segniter versati, opinioni sane parcere non debeo, nec debet quisquis suum Scripturæ sacræ honorem integrum ac tutum esse vult. Affirmare is non erubuit se Petro & Paulo *cedere non posse*, cum Prophetiæ hujus significationem in Davidem neutiquam congruere, in Christo autem eventum habuisse docent. Vox Christiano homine prorsus indigna: ejurata enim sanctissimorum & θεοπνεύστων Apostolorum auctoritate, proximum est, ut ipsum Christi nomen ac doctrina repudientur. Non hoc igitur accurata responsione, quæ ex superioribus facile conflabitur, excipiendum est, sed fusis ad Deum precibus, ut cui doctrinam egregiam largitus est, eumdem benigna gratiæ suæ aura afflare, ac in majorem Verbi sui venerationem & reverentiam velit adducere. Psalm. 15. 8, & seq. Act. 2. 25, & seq. Psalm. 15. 8, & Act. 13. 15. Dan. 9. 24. Act. 2. 15, 31. Act. 13. 32.

Christum quoque hoc Psalmi decimi septimi commate præmonstratum esse scribit Paulus ad Romanos: *Propterea confitebor tibi in nationibus, Domine, & nomini tuo Psalmum dicam.* Quibus addo, maximam Psalmi ejusdem partem venturi Christi prædictiones continere; hæc vero potissimum: *Persequar inimicos meos, & comprehendam illos ..... cadent subtus pedes meos ..... Constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi.* Quæ licet in Davide Psalm. 17. 44. Rom. 15. 8, 9. Psalm. 17. 38, & seq.

esse quodammodo completa negari non possit, in Christo tamen faciliorem ac promtiorem eventus expositionem habent. Sic enim de eo Psalmus centesimus nonus:
Psalm. 109. 2, 3. *Donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus*
Psalm. 71. 8. *ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.* Sic & septuagesimus primus: *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum.* Sic &
Isa. 11. 10. Isaias: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Psalm. 21. Psalmum vicesimum primum pertinere ad Christum docetur in Midrasch Thehillim; & in libro Thalmudico Sanhedrin, capite ultimo, tanquam certum id sumitur.
Psalm. 21. 28, 29. Ad Davidem certe, aut Davidis ætatem quadrare ista neutiquam possunt: *Reminiscentur & convertentur ad Dominum universi fines terræ: & adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.*
Psalm. 21. 31, 32. Præclare vero ista Christo conveniunt: *Anima mea illi vivet, & semen meum serviet ipsi. Annuntiabitur Domino generatio ventura; & annuntiabunt cœli justitiam ejus populo qui nascetur, quem fecit Dominus.* Sed quoniam longe opportuniora, & ad aliam instituræ disputationis partem aptiora testimonia subministrat iste Psalmus, nos eum suo loco accuratius excutiemus. Id monuero Lectorem in antecessum, habere hunc ipsum Psalmum, unde refellantur R. Selomoh Jarchi, Manasse ben Israël, aliique eorum congerrones, à quibus totus Israël hic signatus existimatur. Liquet enim singu-
Psalm. 21. 7, & seq. larem aliquam personam hic de se loqui: *Ego autem sum vermis, & non homo.* Tum: *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre, spes mea ab uberibus matris meæ. In te projectus sum ex utero, de ventre matris meæ Deus meus es tu.* Deinde: *Dispersa sunt omnia ossa mea; factum est cor meum tanquam cera liquescens in medio ventris mei.* Et mox: *Lingua mea adhæsit faucibus meis, & in pulverem mortis deduxisti me.* Rursum: *Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea ..... diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Postea: *Erue à framea, Deus, animam meam, & de manu canis unicam meam.* At alium se facit ab Israëlitica gente
Psalm. 21, 23, & seq. his verbis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te. Qui timetis Dominum, laudate eum; universum semen Jacob, glorificate eum*: item illis: *Apud te laus mea in Ecclesia magna: vota mea reddam in conspectu timentium eum.*

Psalm. 39. 7, & seq. Ebr. 10. 4. Paulus in Epistola ad Ebræos cadere in Christum ea censuit, quæ leguntur in Psalmo tricesimo nono: *Sacrificium, & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi: holocaustum & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio. In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam.* At non ista solum, sed totum Psalmum ex Christi persona à Davide pronuntiatum censuerunt Christiani scriptores imprimis eruditi. Quæ ad Jesum speciatim pertinent, ea nos suo persequemur loco: Christo vero generatim conveniunt ista: *In capite libri scriptum est de me*; nempe initio Geneseos, ubi prædicitur futurum, ut semen mulieris, Christus scilicet, serpentis caput conterat; sive
Gen. 3. 15. rectius vertas: *In volumine libri*; in toto nempe Volumine sacro Veteris Testamenti, quod creberrimas de venturo Christo vaticinationes continet, de Davide vero fere nullas. Id adeo profitetur Christus Jesus, cum alibi, tum præcipue apud Lucam:
Luc. 24. 44. *Necesse est impleri omnia quæ scripta sunt in lege Moysi, & Prophetis, & Psalmis de me.*
Psalm. 39. 10, & seq. Propria etiam & peculiari nota Christum hæc designant: *Annuntiavi justitiam tuam in Ecclesia magna: ecce labia mea non prohibebo: Domine tu scisti. Justitiam tuam non abscondi in corde meo: veritatem & salutare tuum dixi. Non abscondi misericordiam tuam, & veritatem tuam à concilio multo.* Christi enim partes erant, non solum genus humanum persoluto sanguinis pretio redimere, sed concionibus etiam & adhortationibus ad
Psalm. 2. 6. redemtionis capiendos fructus præparare. Testatur Psalmus secundus: *Prædicans*
Psalm. 21. 23. *præceptum ejus*: & vicesimus primus: *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesia*
Joël 2. 23. *laudabo te.* Sic Joël *doctorem justitiæ*, Isaias *præceptorem gentium* appellat. Atque id
Isa. 30. 20. & 55. 4. munus summa diligentia Jesus obiit, verus divinæ legis nuntius ac interpres, & hom-
Matth. 7. 8. num magister: *Erat enim docens eos, sicut potestatem habens.* Quorum quid simile in Davide reperitur? aliud est enim psallere, & Dei laudes carmine concelebrare; aliud concionari ad populum. Sacrificiorum præterea & ceremoniarum abrogatio veterem Legem rescindendam esse præmonstrat, quod nonnisi per Christum religionis instauratorem, & novæ legis latorem erat faciendum. Clarissime id indicant verba isthæc:
Psalm. 39. 18. *Holocaustum, & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio.* Christum denique hæc designant: *Ego autem mendicus sum & pauper*, quod de eo variis locis, maxime vero
Zach. 9. 9. à Zacharia prædicitur: *Exulta satis, filia Sion, jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.*
Matth. 8. 20. Id in se Christus Jesus agnoscebat cum diceret: *Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos, Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Unde Paulus ad Corin-

thios: *Scitis enim gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti, quoniam propter vos egenus factus eſt.* 2. Cor. 8. 9.

Retulit & hæc ad Chriſtum Paulus in Epiſtola ad Ebræos, quæ extant in Pſalmo quadrageſimo quarto: *Thronus tuus, Deus, in ſæculum ſæculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti juſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.* Pulchre hic Judæos inter & Chriſtianos convenit, cum Meſſiam utrique Pſalmo hoc prænuntiatum magna conſenſione agnoſcant. Ac iſta quidem: *Specioſus forma præ filiis hominum*, ſic ככרעזא Chaldæus Interpres: *Pulchritudo tua, Rex Meſſia, ſuperat filios hominum.* De toto vero Pſalmo hic opinatur Aben Ezra: *Iſte Pſalmus dicitur de Davide, aut de Meſſia.* Quod ſi propius quædam ad Salomonem, qui typus & ipſe Chriſti fuit, videntur ſpectare, quam ad Chriſtum, alia nos afferre poſſumus, quorum in Chriſto duntaxat legitima reperiri poteſt interpretatio. Cujuſmodi illud eſt: *Accingere gladio tuo ſuper femur tuum potentiſſime:* Pſalm. 44. 4, 6. item iſtud: *Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent, in corda inimicorum regis:* quippe bellorum expers Salomon, re ac nomine Pacificus, pacem quoad vixit coluit. Et id quoque: *Sedes tua, Deus, in ſæculum ſæculi*: ubi Deus eſſe dicitur is, ad quem verba fiunt; repugnantibus licet recentioribus Judæis, multaque ad incruſtandum vas ſincerum obgannientibus. Sequerentur Aquilæ gentilis ſui veſtigia, qui vocandi caſum expreſſit: ὁ θρόνος σου, θεὸς, εἰς αἰῶνα ὁ ἐστι, & Chaldæi Thargumiſtæ fidem, qui ita interpretatus eſt; & alterius Judæi, quem idem confeſſum eſſe narrat Origenes, licet ſenſum ad Deum Patrem deflecteret, ac ineptiſſime quidem, cum in eum neutiquam cadere poſſint iſta quæ præcedunt: *Specioſus forma præ filiis hominum; diffuſa eſt gratia in labiis tuis: propterea unxit te Deus in æternum*: nec ea quæ ſequuntur: *Dilexisti juſtitiam, & odiſti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ conſortibus tuis.* Quæ quanquam de eodem apparet eſſe dicta, negabat tamen Judæus ille Origeni memoratus, & poſteriora hæc Chriſto accommodabat, parum perſpecta loci totius cohærentia, qui nulla prorſus diviſione diſtractus hanc minime patitur diſtinctionem. At hic quoque, uti ſupra, Chriſtus dicitur Deus, à Deo ſuo unctus, hoc eſt Meſſias conſecratus, & oleo lætitiæ, Spiritus nempe ſancti gratia delibutus: qui de ſe hæc prædicat apud Iſaiam: *Spiritus Domini ſuper me, eo quod unxerit Dominus me.* Iſa. 61. 1. Certe ſi Chriſtum ſuperiori commate Deum dici concedatur, quod priſcos Judæos non negaſſe oſtendi, quænam erit invidia & hic quoque Dei nomen ipſi tributum fateri? Hoc ergo ita eſſe ex Ebraicæ locutionis vocabulis approbare conatus eſt Euſebius, ex re ipſa Origenes & Hieronymus; Auguſtinus vero ex Græca oratione manifeſto id apparere ait; unde conjicere fas eſt, pro eo quod nunc habet Interpretatio Septuaginta Senum: διὰ τοῦτο ἔχρισέ σε ὁ θεὸς ὁ θεός σου, ſcriptum olim fuiſſe, ὦ θεὸς, ὁ θεός σε, verum ex affinium dictionum iteratione diſcrimen utriuſque evanuiſſe. Quanquam &, ὁ θεὸς, hoc loco pro, ὦ θεὲ, uſurpari potuiſſe, recte adnotat Euſebius. Sic viceſimo primo Pſalmo: ὁ θεὸς, ὁ θεός μου, πρόσχες μοι, ἵνα τί ἐγκατέλιπές με; quod à Marco expreſſum eſt: ὁ θεός μου, ὁ θεός μου, εἰς τί με ἐγκατέλιπες; Sic Pſalmo triceſimo quarto: ἐξεγέρθητι, κύριε, & πρόσχες τῇ κρίσει μου, ὁ θεός μου, καὶ ὁ κύριός μου, εἰς τὸν δίκην μου. Sic Thomas Apoſtolus apud Johannem: ὁ κύριός μου, καὶ ὁ θεός μου. Et Atticorum quidem mos ille eſt, rectum pro vocandi caſu adhibere. Denique de Salomone haudquaquam exponi poſſunt iſta, quæ Chriſto mirifice conveniunt: *Pro patribus tuis nati ſunt tibi filii, conſtitues eos principes ſuper omnem terram.* Deinde: *Propterea populi confitebuntur tibi in æternum & in ſæculum ſæculi.* Chriſti præterea προφητικὸν eſſe Pſalmum hunc colligitur ex conſentientibus Scriptorum ſacrorum de Chriſto ſententiis. Nam quod regnum ipſi portenditur, idem in Pſalmo ſecundo, & in ſecundo Regum obſervavimus; & paſſim in Novo Teſtamento regios titulos Chriſto Jeſu tributos obſervare licet. Bellator prædicitur futurus: ſic Balaamus vates de Chriſto: *Percutiet duces Moab, vaſtabitque filios Seth:* ſic & apud Iſaiam: *Percutiet terram virga oris ſui, & ſpiritu labiorum ſuorum interficiet impium: & erit juſtitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus:* & alibi: *Quis ſuſcitavit ab Oriente juſtum, vocavit eum ut ſequeretur ſe? dabit in conſpectu ejus gentes, & reges obtinebit: quaſi pulverem gladio ejus, ſicut ſtipulam vento raptam arcui ejus?* in quibus non ſolum bellica ejus virtus, ſed juſtitia quoque prædicatur: quemadmodum & in hoc Pſalmo: *Propter veritatem, & manſuetudinem, & juſtitiam.* Similiter in Apocalypſi de Chriſto Jeſu: *Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum juſtitia judicat & pugnat.* Quod autem manſuetum eum fore dicit, in eo quoque ſuffragantem habet Iſaiam, cum ait de Chriſto: *Quaſi agnus coram tondente ſe obmutescet, & non aperiet os ſuum:* & Jeremiam ſic ex Chriſti perſona loquentem: *Et ego quaſi agnus manſuetus, qui*

Pſalm. 44. 7, 8. Ebr. 1. 8.
Pſalm. 44. 4, 6.
Pſalm. 44. 7.
Orig. libr. 1. contr. Celſ.
Euſ Demonſtr. libr. 4. Origen. libr. 1. contr. Celſ. Hieron. Epiſt. 140. ad Princ. Auguſtin. in Pſalm. 44. Euſeb. Dem. libr. 4.
Pſalm. 21. 1. Marc. 15. 34. Pſalm. 34. 23. Johan. 20. 28.
Pſalm. 44. 17.
Pſalm. 44. 18.
Pſalm. 44. 5, 7. Pſalm. 2. 6. 2. Reg. 7. 12, 13.
Num. 24. 17. Iſa. 11. 4, 5.
Iſa. 41. 2.
Pſalm. 44. 5.
Apoc. 19. 11.
Iſa. 53. 7.
Jer. 11. 19.

Matth. 11. 29. portatur ad victimam. Jesus vero Christus idem de se profitetur : *Discite à me, quia mitis sum & humilis corde.*

Psalm. 68. Sexagesimum octavum Psalmum spectare ad Christum quicumque negaverit, sacris Novi Testamenti Scriptoribus fidem ille detraxerit, quorum in Christo illic agnoscendo magna consensio est. Sibi quippe apud Johannem hæc vindicat Christus Jesus:

Johan. 15. 25. Joh. 2. 17. *Oderunt me gratis.* Proditum quoque est à Johanne ad eum spectare illhæc : *Zelus domus tuæ comedit me.* Sequentia etiam: *Opprobrium exprobrantium tibi ceciderunt super me*, eodem flectenda esse Paulus Romanos edocuit. Id præterea : *Fiat habitatio eorum*

Rom. 15. 3. Matth. 23. 38. *deserta*, usurpat apud Matthæum Christus Jesus, & Scribis ac Pharisæis sibi repugnantibus eventurum vaticinatur: in Juda vero proditore exitum habuisse narrat Petrus in

Act. 1. 20. Actis. Christi adversariis hæc imprecatum esse Davidem scribit Paulus in Epistola

Rom. 11. 9. ad Romanos: *Fiat mensa eorum in laqueum, & in retributiones, & in scandalum. Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurva.* Quas προς si quis Davidicis quoque rebus accommodari posse pertenderit : at ista sane uni Christo con-

Psalm. 68. 22. venire infra ostendemus: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.* Christo quoque addicunt Psalmum hunc Veteris Testamenti Scriptorum suffragia. Nam quod ait : *Quæ non rapui, tunc exolvebam :* & deinde: *Quoniam quem tu per-*

Psalm. 68. 6. Psalm. 68. 27. *cussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt;* hoc est quod significatum voluit Isaias, cum diceret: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros*

Isa. 53. 4, & seq. *ipse portavit.* Item: *Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.* Tum: *Propter scelus populi mei percussi eum.* Quem ibidem *Despectum & non reputatum* fuisse ait

Psalm. 68. 9. Psalm. 68. 21. Isaias, Christum videlicet, is ipse Psalmo hoc se *Extraneum factum esse fratribus suis, & peregrinum filiis matris suæ* conqueritur. Quod subjicitur deinde: *Sustinui qui simul*

Isa. 63. 5. *contristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inveni;* hoc idem de se prædicat Christus alio Isaiæ loco: *Circumspexi, & non erat auxiliator; quæsivi, & non fuit qui adjuvaret.* His ergo animadversis minime dubitavit Aben Ezra Psalmi hujus vaticinia Christo adjungere.

Psalm. 71. Salomonis nomen præ se fert Psalmus septuagesimus primus, quasi ab eo, vel quod probabilius est, in eum à Davide lucubratus sit. At tametsi occurrunt paucula quædam, quæ Salomoni aptari possunt, longe tamen clarioribus notis designatur Christus, quæ sunt ejusmodi, ut in Salomonem minime torqueri possint. Nam quis ista

Psalm. 71. 5, & seq. de Salomone putet esse dicta : *Permanebit cum Sole & ante Lunam, in generatione & generationem. Descendet sicut pluvia in vellus, & sicut stillicidia stillantia super terram: orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna: & dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum: coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent: Reges Tharsis & insulæ munera offerent, Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient*

Psalm. 71. 17. *ei.* Deinde: *Ante Solem permanet nomen ejus: & benedicentur in ipso omnes tribus terræ: omnes gentes magnificabunt eum.* Christo hæc adscribenda esse consimiles Scriptorum sacrorum de eo prædictiones indicant. Ortum ejus temporibus ipsis antiquiorem, &

Mich. 5. 2. æternitatis æqualem esse prædicat Michæas: *Et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis:* prædicat & David: *Ex utero ante Luciferum genui te:* quod & de se prædicabat

Psalm. 109. 3. Joh. 17. 5. Christus Jesus: *Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui,*

Mich. 5. 7. *priusquam mundus esset apud te.* Ut hic Christus comparatur pluviæ, sic apud Michæam rori; utrobique etiam stellæ. Justitiam & pacem æternam eo regnante orituras spon-

Dan. 9. 24, & seq. det: sic justitiam sempiternam adducturum eum Daniel pollicetur. Unde Isaias: *Prope*

Isa. 51. 5. *est justus meus, egressus est Salvator meus:* unde & *Germen justum* à Jeremia Christus

Jer. 23. 5, 6. appellatur, qui deinde subjungit: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israel habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster:* unde & Zacharias:

Zach. 9. 9. *Ecce Rex tuus veniet tibi justus & Salvator.* Pacificum vero futurum eum passim tra-

Mich. 5. 5. dunt Prophetæ, unus vero omnium apertissime Michæas: *Et erit iste pax.* Quod vide-

Eph. 2. 14. tur respexisse Paulus, cum dixit de Christo Jesu: *Ipse est pax nostra.* Totum orbem quaqua patet, in ejus leges concessurum, ne regibus quidem imperium ejus detrectantibus, idem prædixit

Mich. 2. 4. & 7. 12, 16, 17. Michæas: *Magnificabitur usque ad terminos terræ.* Item: *In die illa & usque ad te veniet de Assur, & usque ad civitates munitas, & à civitatibus munitis usque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte.* Et paulo post: *Videbunt gentes, & confundentur super omni fortitudine tua: ponent manum super os, aures eorum surdæ erunt: lingent pulverem sicut serpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus suis, Dominum Deum nostrum formidabunt, & timebunt te.* Prædixit & Zacha-

Zach. 9. 10. rias: *Potestas ejus à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad fines terræ.* Prædixit

Isa. 49. 23. & Isaias: *Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ vultu in terram demisso ado-*

rabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent: quibus & iſthæc ejuſdem adde: *Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes:* quod & jam ante in Pſalmo ſecundo prædictum vidimus: *Poſtula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Quod ſubjicit denique: *Et benedicentur in ipſo omnes tribus terræ,* hoc ipſum eſt, quod ſæpe Patriarchis pollicitus fuerat Deus, cum Chriſtum ex ipſorum ſtirpe olim proditurum obſcure ſignificaret. Ad Chriſtum porro pertinere Pſalmum hunc conſtans eſt Judæorum conſenſus. Id docent Chaldæus Paraphraſtes, & Midraſch Thehillim, & Liber Siphre, & R. Selomoh Jarchi, & Aben Ezra, & R. David Kimchi, & Saadias Gaon in Danielem. Quinetiam has voces decimi ſeptimi commatis ינון שמו, Thalmudiſtæ quidam ſic intellexerunt, quaſi id ſibi vellent, *Innon eſt nomen ejus,* atque inde Innon nomen Meſſiæ futurum opinati ſunt. Jure igitur Hieronymus in ſuis in eumdem Prophetam Commentariis ſic differit: *Hic eſt mos Scripturæ ſanctæ, ut futurorum veritatem præmittat in typis, juxta illud quod de Domino Salvatore in Septuageſimo primo Pſalmo dicitur, qui prænotatur Salomonis, & omnia quæ de eo dicuntur, Salomoni non valent convenire. Neque enim permanſit ille cum Sole, & ante Lunam generationis generationum, neque dominatus eſt à mari uſque ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terrarum, nec omnes gentes ſervierunt ei, neque ante Solem permanſit nomen ejus, nec benedictæ ſunt in ipſo omnes tribus terræ, neque omnes gentes magnificaverunt eum. Ex parte autem, & quaſi in umbra & imagine veritatis in Salomone præmiſſa ſunt, ut in Domino Salvatore perfectius implerentur.*

Isa. 60. 6. Pſalm. 2. 8. Pſalm. 71. 17.

Qui Pſalmum octogeſimum octavum ad Davidem pertinere totum dixerit, perfricet frontem, doceatque ecquo tandem pacto in Davidem iſta convenire queant: *Ponam in mari manum ejus:* hoc eſt, mare imperio ejus ſubjiciam: quamvis enim gentes maris accolas imperio ſuo parere coëgerit, numquam tamen trans litora ditionem ſuam prorogavit. In Chriſtum vero ut egregie congruant oſtendimus, ex Michæa: *In die illa & uſque ad te veniet de Aſſur, & uſque ad civitates munitas, & à civitatibus munitis uſque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte:* & ex Zacharia: *Poteſtas ejus à mari uſque ad mare, & à fluminibus uſque ad fines terræ.* Longe minus etiam iſta Davidi aptari queunt: *Ego primogenitum ponam illum excelſum præ regibus terræ.* An etiam Aſſyriorum rege excelſior fuit David, aliiſve Regibus, quos Davide potentiores tum fuiſſe dubium non eſt? At Chriſtus eſt, juxta Paulum, *Primogenitus in multis fratribus, Primogenitus omnis creaturæ, Primogenitus ex mortuis, in omnibus primatum tenens;* &, juxta Johannem, *Rex Regum, & Dominus dominantium; Primogenitus mortuorum, & Princeps Regum terræ.* Quæ cum ſcriberent Johannes & Paulus, ad hunc quem tractamus locum reſpiciebant. Præterea quem *Excelſum* Vulgata appellat, is Ebraice עליון dicitur, quo nomine Deus notatur in Libris ſacris. Itaque Sanchoniathon, qui Moſis libros verſaverat, ut dixi ſupra, narrat Elion fuiſſe patrem Cœli & Terræ. Elion vertit Philo Byblius ὕψιστον apud Euſebium. Ita & Aquila vertit עליון hoc loco de quo agimus, ut notat Theodoretus; & Symmachus, ἀνώτατον, quod idem eſt; qua item notione Deus in ſanctis Codicibus agnoſcitur. Fuit & apud Phœnices id vocabulum: *Halonium,* inquit Siſenna, *Pæni dicunt Deum.* Hinc *Deos, Deaſque* Pœnulus apud Plautum עליונים ועליונות appellat. Atque hoc demum nomine Deum afficere Thebanos Cadmus edocuit. Heſychius: ἐλιοὺς, ζεοὺς ἐν Θήβαις. Chriſto autem Altiſſimi nomen convenire oſtendit iſtud Pauli ad Romanos: *Ex quibus eſt Chriſtus ſecundum carnem, qui eſt ſuper omnia Deus benedictus in ſæcula:* & illud ad Philippenſes: *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod eſt ſuper omne nomen.* Egregie & hæc in Chriſtum congruunt: *Ipſe invocabit me: Pater meus es tu:* quippe & id de Chriſto præcinuit Pſalmus ſecundus: *Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te:* & centeſimus nonus, *Ex utero ante Luciferum genui te.* Sic & Oſee: *Ex Ægypto vocavi filium meum.* Itaque filium ſuum Deus clara voce de cœlo nuncupat Chriſtum Jeſum: *Hic eſt Filius meus dilectus.* Vides manifeſte deſignatum his verbis, non Davidem ipſum, ſed Chriſtum, quod & Rabbini ultro confeſſi ſunt. Subjicit Pſaltes: *Ponam in ſæculum ſæculi ſemen ejus, & thronum ejus ſicut dies cæli:* & deinde iſtud: *Semel juravi in ſancto meo, ſi David mentiar, ſemen ejus in æternum manebit: & thronus ejus ſicut Sol in conſpectu meo, & ſicut Luna perfecta in æternum, & teſtis in cœlo fidelis.* At Davidis ſoboles regnare deſiit in Jechonia & Sedecia: de Chriſto autem Jeſu ita vaticinatur Angelus apud Lucam: *Hic erit magnus, & filius Altiſſimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus ſedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Hæc plane germana ſunt eorum quæ attulimus. Quibus adde & quæ è ſeptuageſimo primo proxime, & quæ è ſecundo Samuelis paulo ſuperius à nobis depromta ſunt. Nempe regnum illud eſt, quod nunquam corruptum iri non uno loco Daniel commemorat.

Pſalm. 88. Pſalm. 88. 26. & ſeq. Mich. 7. 12. Zach. 9. 10. Pſalm. 88. 28. Rom. 8. 29. Col. 1. 15, 18. Apoc. 19. 16. & 1. 5. Euſeb. libr. 1. Præp. Theodor. in Pſalm. 8. 8. Rom. 9. 5. Philipp. 2. 9. Pſalm. 88. 27. Pſalm. 2. 7. Pſalm. 19. 3. Oſe. 11. 1. Matth. 3. 17. & 17. 5. Pſalm. 88. 30, 36. Luc. 1. 32.

Itaque Pſalmi hujus intellectum ad Meſſiam pertinere conceditur in Bereſith utraque, Rabba & Ketanna, & in Veelle Semoth Rabba, & in Midraſch Cantici Canticorum. Concedunt id quoque R. Selomoh & Aben Ezra.

Pſalm. 96. 8. Ebr. 1. 6. Verba iſthæc è Pſalmo nonageſimo ſexto: *Adorate eum omnes Angeli ejus*, regni Chriſti prænuntia eſſe docet Paulus in Epiſtola ad Ebræos: *Cum iterum introduxit* (Deus) *primogenitum in orbem terræ, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Nec aliam eſſe loci hujus ſententiam Ebræi putant, ut à R. Davide Kimchi traditum eſt.

Pſalm. 109. Pſalmorum omnium, in quibus aliquæ venturi Chriſti prædictiones inſunt, nullus eſt centeſimo nono ad Chriſti divinitatem, generationem æternam, regiam dignitatem, ſacerdotium, victorias ac triumphos ſignificandos clarior & illuſtrior. Ac Chriſti quidem divinitatem iſta exprimunt: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis:* generationem æternam iſta: *Ex utero ante Luciferum genui te:* hæc regiam dignitatem: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, Dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in ſplendoribus ſanctorum:* hæc ſacerdotium: *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es ſacerdos in æternum, ſecundum ordinem Melchiſedec:* reliqua victoriam ipſi ac trophæa portendunt. Tam certum id olim inter Judæos & indubitatum fuit, ut cum publice eos alloqueretur Jeſus Chriſtus, pro confeſſo ſibi ſumſerit Meſſiæ prædictionem illic contineri, ut legimus in Evangelio Matthæi, qui ſubjicit: *Et nemo poterat ei reſpondere verbum: neque auſus fuit quiſquam ex illa die eum amplius interrogare.* Factum idem à Petro memorant Acta Apoſtolorum. Id & Paulum ſenſiſſe Prior ad Corinthios declarat Epiſtola. Apertiſſime vero Epiſtola ad Ebræos, in qua & reconditos Pſalmi hujus ſenſus Apoſtolus explanavit. Haudquaquam vero probabile eſt tantum ſibi fuiſſe permiſſuros, ut nobiliſſimo Pſalmo novam & adhuc inauditam ſententiam affingerent, apud Ebræos præſertim, ſuperſtitionibus deditam gentem, & in iis quæ ad religionem pertinerent irritabilem, niſi id communi opinione receptum ac vulgo creditum ſciviſſent. Itaque opinionem hanc jam inde à vetuſtis ductam temporibus ſecuti ſunt Judæi complures. In his Thargumiſta, & R. Moſes Hadarſan, & R. Saadias Gaon in Danielem. Idem reperias apud R. Iſaacum ben Aramah, & in Midraſch Thehillim, & in ipſo Thalmude, in Sucah, quinto capite, in Gemara. Quæ cum ita ſint, alii tamen Judæorum Magiſtri, etiam antiqui, at minus pudentes, ad eludendam vim argumentorum, quæ ex hoc Pſalmo adverſum ſe cudi ſentiebant, nihil non commenti ſunt. At quoniam ſimplex eſt & una veritas, anceps vero & multiplex mendacium, in diverſas opiniones diſſipati ſunt. Quidam enim auctorem ipſum vocare in dubium conati ſunt, cum Pſalmum tribuerent Abrahami procuratori, cujus filius fuit Damaſcus Eliezer, & tum ab eo compoſitum vellent, cum poſt profligatos quinque Reges, ſedes ſuas Abrahamus repeteret. Conſuluntor libri Sanhedrin & Nedarin, & Midraſch Thillim, & Jarchius, & Lipmannus, hæc ad Abrahamum relata reperientur. Verum opinionem hanc præclare confutant Hieronymus & Chryſoſtomus: quærunt enim quomodo Abrahamo convenire iſta poſſint: *Ex utero ante Luciferum genui te:* & hæc: *Tu es ſacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec.* Quæro ego quoque, quomodo iſthæc, *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis*, in Abrahamum Judæi conferre audeant, quem docet Thalmud ad Gehennæ fores excubare, ut populares ſuos illuc pro ſceleribus ſuis confluentes barathri ingreſſu arceat. Rabbinorum etiam multorum conſtans eſt doctrina, pios homines poſt mortem in beatas quaſdam ſedes longe à cœlo poſitas recipi. Sub ſolio gloriæ ligatas eſſe proborum hominum animas tradit Cabala. Quem locum, ſi ſibi conſentire velint, Abrahamo quoque aſſignare debent, non eum ad ipſam Dei dextram collocare. Legatur ſuper hoc argumento Sepher Aemana: res egregie confirmata reperietur. Uni è Davidis cantoribus Pſalmi lucubrationem adſcribunt recentiores Judæi; & verſum hunc, *Dixit Dominus Domino meo*, id ſibi velle aiunt, David Dominus meus dixit Salomoni Domino meo: iſtum vero, *Tu es Sacerdos in æternum ſecundum ordinem Melchiſedec*, votum cantoris hujus eſſe volunt, qui regni diuturnitatem Salomoni apprecetur; כהן quippe ſæpe *Principem* ſonare, non ſemper *Sacerdotem*; לעולם non infinitum tempus, ut ſæpe, ſed diuturnum, ut quandoque, ſignificare; על דברתי מלכי-צדק male redditum eſſe, *Secundum ordinem Melchiſedec*, quod vertendum erat, *Secundum verbum regi meo juſto* Davidi à Deo dictum. Ad hanc ſententiam principes viam ſtraverunt Aben Ezra, & David Kimchi. Ille tamen in explicatione primi verſiculi, non Davidem alloqui cenſet Salomonem, ſed Deum alloqui Davidem: quod itidem viſum eſt Herbano Judæo, in Diſputatione contra Gregentium Tephrenſem. Idem Aben Ezra מלכי-צדק, non *regem meum juſtum* interpretatur, ſed Melchiſedecum, quomodo ſumitur & in Thalmudico tractatu Nedarim, ſive De votis, atque ſenſum iſtum colligit: Tu diu regnabis, &

Matth. 22. 41, & ſeq. Act. 2. 34. 1. Cor. 15. 25. Ebr. 1. 13. & 5. 6. & 6. 20. & 7. 1, & ſeq.

R. Moſ. Had. in Gen. 18. 1.

Hieronym. in Matth. 22. Chryſoſt. in Pſalm. 109.

Seph. Aeman. cap. 1.

& ex prædis hostium quos subiges, decimas capies, ita ut cepit Melchisedec ex prædis ab Abrahamo relatis. Chaldæi vero Paraphrastæ expositio hæc est, Imperium diu tenebis, quia justus rex es. Plures denique Psalmos recenset Aben Ezra, inscriptos לדוד, perinde ut hunc, qui tamen non Davidi, sed Cantori de Davide loquenti tribuendi sint; quasi לדוד non *Davidis*, sed *Davidi* vertendum sit. Alii ex eadem Judæorum secta, ab ipsis Ecclesiæ incunabulis Psalmi centesimi noni vaticinationes ad Ezechiam pertinere rati sunt; *Quia is, aiunt, sederit ad dexteram Templi, & hostes ejus averterit Deus & absumserit; propter ea igitur & cætera, Ante Luciferum generavi te, in Ezechiam convenire, & in Ezechiæ nativitatem.* Verba sunt Tertulliani, qui væsaniam hanc deinde obterit; quod antea fecerat Justinus. Quidam denique è Judæis Zorobabelem; nonnulli vero Israëliticum populum illic intelligendum esse arbitrati sunt, quos obiter refellit Chrysostomus. Adversus ea afferri multa possunt, quæ in pauca contrahemus. Primum quod ad inscriptionem לדוד pertinet, ne ipse quidem Aben Ezra, aliique Ebræi censent alium semper hac auctorem, quam Davidem notari, sed eum nonnunquam, nonnunquam alium; ut alibi ostendimus; ita ut aliquando reddi possit *Davidi*, aliquando *Davidis*. Cum res itaque hoc loco dubia sit, ecquos deligere arbitros æquius est, quam veteres ipsos Ebræos, quos ex Jesu Christi, Petri, & Pauli testimonio, Psalmi hujus confectionem Davidi adscribere demonstravimus? His adde Tryphonem Judæum, cui dubium ejus auctorem non fuisse inde intelligimus, quod adversus eum disputans Justinus haud cunctanter Davidi Psalmum assignat. De Psalmi vero ipsius interpretatione, ecqui nobis aptiores contingent controversiæ disceptatores, quàm reliqui Scriptores sacri, qui cum de Messia agerent, similibus locutionibus, paribus sententiis usi sunt? Hæc enim, *Dixit Dominus Domino meo*, quid sibi velint, potest ex hoc Ecclesiastici loco intelligi: *Invocavi Dominum Patrem Domini mei.* Cur autem David Ezechiam, nepotem suum, sibi vix, ac ne vix quidem æqualem, aut Zorobabelem, Dominum suum appellasset? Consentaneum igitur erat ut dicerent patroni hujus sententiæ, temporibus Ezechiæ aut Zorobabelis Psalmum hunc esse scriptum; quod tamen dicere ausi non sunt: nam si dixissent, id utique cum cæteris refellere non omisissent Justinus, Tertullianus, & Chrysostomus, qui Ezechiam, aut Zorobabelem minime hic esse intelligendum adversus eos acriter disputarunt. Multo etiam minus Israëliticæ genti potest id convenire: nam subditum sibi populum, Dominum suum appellasse Davidem quis sanus existimare possit? Sequitur deinde: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion.* Hæc sic expressit Isaias: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Quæ verba ὁρος λέξιν repræsentavit Michæas. Atqui agere illic utrumque de Messia obscurum non est. Istud vero: *Ex utero ante Luciferum genui te*, quam simile est illorum, quæ ad Christum in Psalmo secundo referuntur: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te:* & horum quæ in Psalmo septuagesimo primo: *Permanebit cum Sole & ante Lunam in generatione & generationem:* tum: *Ante Solem permanet nomen ejus:* & istorum quæ in Psalmo octogesimo octavo: *Ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ:* & horum quæ de se Sapientia ait in Proverbiis: *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio. Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram; necdum fontes aquarum eruperant, necdum montes gravi mole constiterant: ante colles ego parturiebar.* Unde Isaias: *Generationem ejus quis enarrabit?* Si in his verbis: *Tu es Sacerdos in æternum*, reponamus, *Tu es Princeps in æternum*, quod recentiores Judæi volunt, ducto ex vocis כהן ambiguitate argumento, quæ & *Principem* & *Sacerdotem* sonat, en tibi consimile testimonium è Psalmo octogesimo octavo, quod Christum respicit: *Juravi David servo meo usque in æternum, præparabo semen tuum:* & iterum: *Semel juravi in sancto meo, si David mentiar, semen ejus in æternum manebit.* Quæ ne temporis longitudinem, non æternitatem significare putes, subnexa hæc sunt: *Et thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cælo fidelis.* Quæ tamdiu regnaturum eum non vovent, sed prædicunt, quoad Sol manebit, & Luna, quam testem fidelem appellat, ut pote quæ citima terris, omnium quæ in iis geruntur, ex doctrina Veterum, spectatrix sit. Unde hoc Poëtæ cujusdam antiqui apud Charisium: *Luna Deum quæ sola vides perjuria vulgi.* At sive Principem, sive Sacerdotem intelligas, minime id profecto cadet in Ebræum populum, quem Psalmo hoc notatum esse Judæi quidam, ut dixi, opinati sunt. Sed quid his immoramur, cum veram vocis כהן interpretationem res ipsa subministret? Decimas capit Melchisedec;

Tertull. libr. 5. adv. Marc.

Justin. adversus Tryph. Chrysost. in Psalm. 109.

Eccli. 51. 14.

Isa. 2. 2, & seq.

Mich. 4. 2.

Psalm. 2. 7.

Psalm. 71. 5. 17.

Psalm. 88. 28.

Prov. 8. 22, & seq.

Isa. 53. 8.

Psalm. 88. 4, 5, 36.

an jure regio? an pontificio? Decimæ quidem in Lege Sacerdotibus attribuuntur, Regibus non item. Atqui decimarum capiendarum jus hic significari putat ipse Aben Ezra. Unde efficitur pontificiam dignitatem etiam ipso judice notari, non regiam. Reliqua horum germana sunt ex Isaia: *In umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram:* & illorum è Psalmo decimo quinto: *Providebam in conspectu meo semper; quoniam à dextris est mihi, ne commovear;* & istorum quoque è Psalmo quadragesimo quarto: *Deducet te mirabiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent in corda inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in sæculum sæculi, virga directionis, virga regni tui.* Imprimis vero totum Psalmum secundum cum isthoc conferri velim; tanta apparebit sententiarum, verborumque germanitas, ut rem unam, unum argumentum subesse utrique, vaticinationem nempe de Christo, omnino sit fatendum. Denique opinionis Adversariorum ad præjudicatum dogma defendendum consulto excogitatæ novitas, nihil illi sinceritatis, nihil veritatis inesse liquido nobis demonstrat.

Isa. 51. 16. Psalm. 15. 8. Psalm. 44. 5, & seq.

E centesimo decimo septimo Psalmo hæc sibi aptavit Christus Jesus, cum Principes Sacerdotum Judæorum, & Seniores populi alloqueretur: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris.* Inde adeo Petrus Apostolus ad similem Judæorum cœtum verba faciens, de Christo Jesu sic disserit: *Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus in caput anguli, & non est in alio aliquo salus:* quod & in Epistola priore repetit. Inde Ephesios per Epistolam Paulus sic compellat: *Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed estis cives Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in Templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.* Inde & in Judæorum Synagogis creberrime legi solitum, & vulgo notissimum fuisse, innuere videtur Hieronymus in Epistola ad Damasum.

Psalm. 117. 22. Matth. 21. 42. Act. 4. 11. 1. Petr. 2. 4, 7. Eph. 2. 19, & seq.

Hinc quoque Isaias in simili caussa voces easdem usurpat; Christum enim prænuntiat his verbis: *Hæc dicit Dominus Deus: Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum: qui crediderit non festinet.* Et alio loco futurum prædicit, ut Christus sit *In lapidem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël.* Eumdem comparat Daniel lapidi de monte abscisso, & in montem magnum mutato, à quo terra universa impleta est. Subest deinde in eodem Psalmo: *O Domine, salvum me fac; O Domine, bene prosperare; benedictus qui venit in nomine Domini;* atque hæc ipsa sunt quæ Christo Jesu Hierosolymam ineunti plebs accinebat. Profecto R. Selomoh Jarchi hoc Psalmi, quem primum indicavi, loco Christum prædici asseveravit.

Isa. 28. 16. Isa. 8. 14. Dan. 2. 34, 35. Psalm. 117. 25. Matth. 21. 9, & seq.

Prophetia Isaiæ, Hieron. Epist. ad Paulin. c. 7. & Præf. 117. in Transl. Isa.

XV. Isaias, qui non tam prophetiam Hieronymo texere visus est quam Evangelium, egregium de Christo, & Christi lege, & pace per ipsum orbi comparanda, tum & de reprobatione Judæorum, vaticinium edit secundo capite: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes & arguet populos multos; & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium. Domus Jacob venite, & ambulemus in nomine Domini.* Et deinde: *Et incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa, & idola penitus conterentur, & introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Christi regnum his prædici Ebræi & Christiani uno ore declarant: David præsertim Kimchius & Aben Ezra in Michæam, apud quem ista Isaiæ totidem propemodum verbis repetita invenies. Quamvis autem in vulgatis Aben Ezræ editionibus alia legantur, ac in vetustis, quas legerat Raymundus Martini; utcunque tamen legas, Christi prædictionem hic ab eo agnitam dices. Certe mons ille, lapis est per somnium Nabuchodonosori visus, *abscissus de monte sine manibus:* qui *factus est mons magnus, & implevit universam terram:* quibus Christi venturi mysterium subesse suo loco ostendemus. Mons ille est, de quo Zacharias ait: *Quis tu mons magne coram Zorobabel?* quod ad Christum Ebræi referunt. Pacem per ipsum orituram aliis verbis infra prædixit Isaias: *Vocabitur nomen ejus, Princeps pacis:* & alio loco: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit.* Idem jam ante in septuagesimo primo Psalmo de eo fuerat prænuntiatum: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis:* sic & de eo Michæas: *Et erit iste pax:* & Aggæus in prophetia de restitutione Templi per Christum: *Et in*

Isa. 2. 2, & seq. Isa. 2. 17, & seq. Dan. 2. 34, & seq. Zach. 4. 7. Isa. 9. 6. Isa. 11. 6. Psalm. 71. 7. Mich. 5. 5. Agg. 2. 10.

loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum: & Zacharias de Christo venturo vaticinans: *In die illa, dicit Dominus exercituum, Vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.* Unde & Christus Jesus de se ipso apud Johannem: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Futurum ait Isaias secundo capite: *Judicabit gentes, & arguet populos multos*: & deinde: *Introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram.* Idem de Christo prædixit alibi futurum ut terram percutiat, & ut impios, vano nempe idolorum cultui deditos homines interficiat: & ut *stet in signum populorum, & ipsum gentes deprecentur*, supremosque honores consequatur: quemadmodum hic futurum spondet, ut *arguat populos multos*, & coram eo *incurvetur sublimitas hominum, & humilietur altitudo virorum.* Atque hæc eventura ait Isaias, באחרית הימים, *in novissimis diebus*: quo loco tradit Kimchius, ubicunque legitur, אחרית הימים, Messiæ tempora notari.

Zach. 3. 10. Joh. 14. 27. Isa. 11. 4. Isa. 11. 10.

Agnoscunt quoque Jonathan, & Midrasch Cantici Canticorum, Christi prædictionem his inesse, quæ extant quarto Isaiæ capite: *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui salvati fuerint de Israël. Et erit, Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem: si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii & spiritu ardoris.* At in Zohar referuntur ista ad regnum, quod cum justis post sex annorum millia Christum habiturum Chiliastæ fingebant. Hæc deinde quæ subnexa sunt: *Super omnem enim gloriam protectio*, quæ ad Antichristum referebant Judæi nonnulli, plures ex illis ad liberationem è Babylonica captivitate, Messiæ tributi R. Abhu in Midrasch Psalmorum. Porro quemadmodum hic *Germen* dicitur Christus, sic apud Jeremiam: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo germen justum*: & alibi: *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ*: & apud Ezechielem: *Et suscitabo eis germen nominatum.* Ergo Christi adventum his verbis apprecatur Isaias: *Aperiatur terra, & germinet Salvatorem.* Hinc Christus Jesus se *Vitem veram*, hinc ipsum Johannes *Davidis radicem* appellat. Christo gloriam eodem loco spondet Isaias: ita & David: *Gloria & honore coronasti eum*: & Daniel: *Et dedit potestatem, & honorem, & regnum; & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient*: & Zacharias: *Et ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo*: & Isaias ipse alibi: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde.* His succinunt Apostoli & Evangelistæ, & Christi Jesu gloriam prædicant: sic Petrus in Actis: *Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum*: sic in prima Epistola: *Cui est gloria & imperium in sæcula sæculorum. Dominum gloriæ* Paulus appellat. Idem ad Philippenses: *Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*: & ad Ebræos: *Cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus*: deinde: *Videmus Jesum propter passionem mortis gloria & honore coronatum*: & Johannes in Apocalypsi: *Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in sæcula sæculorum.* Quod subnectit Isaias: *Si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii & spiritu ardoris*; idem de eo vaticinatur alibi: *Iste asperget gentes multas*: ita & Jeremias ex persona Christi: *Et emundabo illos ab omni iniquitate sua*: & Ezechiel: *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris*: & Zacharias: *In die illa erit fons patens domui Dauid, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.* Ergo provinciam hanc administrare se declarat Christus Jesus: *Hic est sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum*: & Johannes: *Sanguis Jesu Christi, filii ejus, emundat nos ab omni peccato*: & in Apocalypsi: *Lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo.*

Isa. 4. 2. & seq. Isa. 4. 5. Jer. 23. 5. & 33. 15. Ezech. 34. 29. Isa. 45. 8. Joh. 15. 1. Apoc. 5. 5. & 22. 16. Psalm. 8. 6. Dan. 7. 14. Zach 6. 13. Isa. 52. 13. Act. 3. 13. 2. Petr. 4. 11. 1. Cor. 2. 8. Philipp. 2. 11. Ebr. 2. 3. & 2. 9. Apoc. 5. 13. Isa. 4. 4. Isa. 52. 15. Jer. 31. 8. Ezech. 36. 25. Zach. 13. 1. Matth. 26. 28. 1. Joh. 1. 7. Apoc. 1. 5.

Septimum, octavum, & nonum Isaiæ caput in eodem fere versantur argumento, & Judæos à Syriæ & Israëlis regibus oppressos, hoc quidem periculo exemtum iri prænuntiat, at longe gravius ab Assyriis & Ægyptiis impendere; vastatum iri ab iis Judæam, Syrosque ipsos, & Israëlitas Judæorum hostes maximis cladibus affectum iri ab Assyriis, & pristinæ demum tranquillitati Judæam iri restitutum: quorum omnium tempus definit intra eos annos, quibus Virgo filium gignet, in lucem edet, & citra rationis usum educabit. Verba autem in rem conferre jubetur Propheta; nam cum septimo capite Dei jussu denuntiasset Achazo futurum ut ab Israëlis quidem & Syriæ regibus nihil ipsi eveniret incommodi, ab Ægyptiis vero & Assyriis oppugnatus in maximas incideret calamitates, antequam Virgo concipere, filium parere, & ad annos rationi proximos educere posset; sequenti capite hæc subjiciuntur: *Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare.* Quæ quoniam ab omnibus interpretibus, quos quidem mihi vi-

Isa. 7. & 8. & 9. Isa. 8. 1.

dere contigit, in alienum sensum flecti solent, explicare operæpretium est. Deum non εὐθυῤῥήμονα, sed σεμνοπρεπῶς & verecunde loquentem inducit Propheta, ὅτι δεῖ καπεμφάτοις καλοῖς ὀνόμασι χρώμενον, & translatis verbis ac honestis negotium sibi dantem uti uxorem ducat, liberisque cum ea operam det. Maxima enim fuit Ebraicæ linguæ verecundia: adeo ut genitalium partium & rerum propria vocabula nulla habeat;

Maim. in More Neu. Part. 3. cap. 8. quemadmodum à Maimonide observatum est. Uxorem itaque *Librum grandem* appellat: *Stilum hominis* nominat eam partem, quæ honeste nominari non potest: jubet in eo scribere *Velociter spolia detrahe, cito prædare*, hoc est, filium cum ea gignere

Isa. 8. 1, & seq. cui id nominis futurum erat. Paret itaque Isaias Dei mandato: *Adhibui mihi*, inquit, *testes fideles, Uriam Sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari: quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Hæc superiora illustrant, & interpretationi nostræ fidem faciunt. Tectior quidem verbis sermo hic est,

Ose. 1. 2, & seq. sed sententia plane germanus istis Oseæ: *Dixit Dominus ad Osee, Vade, sume tibi uxorem fornicationum, & fac tibi filios fornicationum: quia fornicans fornicabitur terra à Domino. Et abiit, & accepit Gomer filiam Debelaim, & concepit, & peperit ei filium. Et dixit Dominus ad eum, Voca nomen ejus Jezrahel, quoniam adhuc modicum, & visitabo sanguinem Jezrahel super domum Jehu, & quiescere faciam regnum domus Israël.* Ubi loquitur Propheta, כלשון בני אדם, *juxta linguam hominum*, quod de Lege sæpe dictum reperias apud Maimonidem, & Aben Ezram. Simile quid & in tertio Oseæ capite reperias. Secus Isaias, qui rem obscœnam honesta circuitione usus dissimulat. Hæc mihi longe

Basil. in Isa. 8. probabilior videtur expositio, quam quæ affertur à Basilio. Is quæ de libro & scriptione dicuntur ab Isaia, interpretatur ad verbum, & jussum esse Prophetam censet in libro revera scribere: at allegorice sumenda docet, quæ de accessu illo ad Prophetissam narrantur; jussumque eum mente ad Mariam Virginem accedere, ejusque conceptum & partum animo contueri & in literas referre. Quod ergo jussus erat scribere, Christi ortum videlicet, id ut scriberet, animum ad Mariam Virginem, eamdemque Prophetissam, & ad ejus conceptum ac partum appulit; iisque animo prævisis ac præcognitis, in libro tandem descripsit. Ita, vel non multo certe aliter intellexisse videntur Cyrillus & Procopius; quanquam obscura est & intricata hujus oratio. Sed quorsum tandem illi testes, quos adhibere necesse non erat, si Prophetæ animo futura prospicientis speculatio mera fuerat narranda? contra vero, uxorem ducturus eos ut adhiberet, moris patrii ratio postulabat. Propius recedit à vero Epiphanius adversus

Cyrill. & Proc. in Isa. 8.

Epiph. Hær. Ebion. Ebionitas disputans: nam *Librum grandem* exponit uterum sanctæ Virginis; & scriptionem quæ fit stilo hominis, alias quidem notare censet opus virile, verum hoc loco Prophetæ dictum non esse ait, Scribet in eo libro homo quispiam, sed *Scribe*; quo verbo jubetur scribere Propheta, non ipse quidem Propheta, sed Spiritus sanctus qui erat in Propheta, per quem concepit Jesum Maria Virgo; nam per Prophetam ipsum, qui tot annis Mariam præcessit, fieri id haudquaquam poterat. Vulgatas loci hujus interpretationes qui tuentur, quique librum, & stilum, & scriptionem intelligunt ὡς λέξιν, non vident id jussum esse Prophetam à Deo, juxta suam expositionem, quod non præstiterit; id præstitisse, quod non jussus sit. Nono demum capite pueri ortum, & Judæ liberationem narrat, & futuras Israëlis calamitates prædicit. Verumtamen etsi eam quam dixi significationem fronte præfert illa Isaiæ pericope, aliud tamen longe illustrius in recessu latet mysterium; eaque arte totum hoc vaticinium contextum est, ut & præsens spectet tempus, ac historicum sensum specie ostentet, & ad futurum nihilominus tempus pertineat, & mysticum sensum introspicienti promittat. Ambigua quippe verba ista sunt: *Ecce Virgo concipiet, & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Proximus enim sensus hic est; Virgo in manum viri veniet, ex eorumque conjugio nascetur filius; qui nomine suo Emmanuel, hoc est *Nobiscum Deus*, opem Dei Judæos prosequentem & præsentem ostendet: occultior vero ille est; Virgo Spiritus sancti virtute, sine viri consortio, filium pariet, qui cum in lucem prodierit, tum vere erit *Nobiscum Deus*, vereque de eo dicetur: *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.* Ista deinde octavi capitis: *Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stilo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare*, in duas partes trahi possunt, vel in eam quam mox dixi, ut jubeatur Propheta ducere virginem, ex eaque filium hujus nominis procreare; vel in alteram, qua Propheta jubetur in literas referre venturi Christi prædictionem, cujus id erit munus, ut peccato, Dæmone, ac mundo devictis, mortem quoque superet ipsam, ejusque spolia detracta prædetur. Paulopost de rege Assyriorum hæc scripta sunt: *Et erit extensio alarum ejus, implens latitudinem terræ tuæ, ô Emmanuel:* quorum ambiguus quoque sensus est, nam & Judæam filii sui

Joh. 1, 14.

terram esse ait Propheta, quod ipsius patria sit; & Christi quoque terra futura erat, quam jure regio erat possessurus. Terra itaque filii Isaiæ dicitur, ut indigenæ; Christi, ut regis. Geminus etiam sensus illorum est: *Dominum exercituum ipsum sanctificate, ipse pavor vester, & ipse terror vester: & erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum & ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur:* quorum alter obvius sensus est, alter pertinet ad Christum, *lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum*, ut alio loco Isaiæ dicitur; *lapidem reprobatum ab ædificantibus, & factum in caput anguli*, uti centesimo decimo septimo Psalmo appellatum eum supra notavimus; in quem *qui ceciderit, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum*, inquit ipse Jesus apud Matthæum: quod repetunt subinde Petrus & Paulus in Epistolis. Anceps & istud est noni capitis: *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephtali, & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis:* nam & exitum ista habuere per Teglath-Phalasarem primum, deinde per Salmanasarem, qui Israëlitas gravissimis exiliis & deportationibus multarunt; & Ezechiæ demum temporibus, cum ab Angelo cæsus est Sennacheribi exercitus. Sed plenius tamen & perfectius completa hæc esse per Christum Matthæus quarto capite ostendit. Anceps denique illud capitis ejusdem: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis*; Isaiæ nempe filius, Dei jussu procreatus, Achazo supra prædictus, tanquam futurorum signum; minime vero Ezechias, quem hic prædictum Judæi opinantur; ut pote quem annos novem natum fuisse constat, cum regnum iniit pater ipsius Achazus, ut demonstrat Hieronymus; annos vero unum & triginta, cum ab Assyriis capta Samaria est, juxta hoc vaticinium: at insuper iisdem Isaiæ verbis prædicitur Christus, orbi terrarum universo, sed Judæis primum datus. Enimvero cum hæc ipsum spectent propius, addi aliquid debuit, quæ uni illi congruerent, nec alio præterea torqueri possent. Ista sunt nimirum: *Et factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud & corroboret in judicio & justitia, à modo & usque in sempiternum: Zelus Domini exercituum faciet hoc. Verbum misit Dominus in Jacob, & cecidit in Israël.* Quæ sunt hujusmodi, ut partim filio Isaiæ convenire non possint, partim Ezechiæ, quem hic notatum Judæi putant, partim neutri; omnia vero Christo mirifice congruant. Neuter certe admirabilis, quod Dei proprium esse nomen intelligitur ex decimo tertio capite Judicum; neuter Deus; neuter proprie fortis, quod de se Deus sæpe prædicat: *Ego sum*, inquit, *fortissimus Deus*: & alibi: *Ego sum Dominus Deus tuus fortis*; sic quoque Isaias de Christo: *Requiescet super eum spiritus Domini, spiritus consilii & fortitudinis:* cui spiritus consilii & fortitudinis inesse dicitur, hic *Consiliarius* & *Fortis* appellatur; neutrius æterna pax, neutrius regnum sempiternum: quæ Christi propria esse ostendimus supra ex his Psalmi octogesimi octavi: *Ponam in sæculum sæculi semen ejus, & thronum eius sicut dies cæli.* Idem ista demonstrant ipsius Isaiæ, quæ supra ad Christi regnum spectare dicebamus: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium:* & hæc quoque: *Egredietur virga de radice Jesse ..... Et erit justitia cingulum lumborum ejus ..... Habitabit lupus cum agno:* quæ regni ipsius æternam tranquillitatem portendunt: necnon & ista Christi Jesu ad Apostolos: *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis.* Futurum vero spondet *principatum super humerum ejus*, quippe datam sibi omnem potestatem in cœlo, & in terra Jesus Christus prædicavit. Pluribus vaticinii hujus convenientiam cum Christo Jesu demonstrarunt alii, ac imprimis Procopius; ad quem brevitati consulentes Lectorem amandamus. Jam si Judæorum perrogamus sententias, si non omnium, at certe aliquorum favorem experiemur: nam in Expositione magna Numerorum verba ista septimi capitis: *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum*, ad Messiam & ad Ezechiam referuntur. Unum quidem Ezechiam, vel unum Isaiæ filium hic intelligendum esse autumant R. David Kimchi, & Aben Ezra, & R. Lipman in Nitzachon; eumque more reliquorum animalium genitum, sed prodigialiter tamen natum fatentur idem Kimchi, & R. Selomoh Jarchi, quod ex puella viro nondum matura, Deo sic volente, procreatus sit. Ad Ezechiam quod attinet, jam natum fuisse cum hæc agerentur fatetur R. Selomoh, & ratio ipsa probat: unde res ad Isaiæ filium redit, quem & nos hic quoque, sed & Christum præterea, cum Bemidbar Rabba agnoscimus. Agnoscunt Christum & Thalmudistæ in istis octavi capitis: *Et exspectabo Dominum qui abscondit faciem suam à domo Jacob, & præstolabor eum.*

Isa. 8. 13, & seq. Isa. 28. 16. Matth. 21. 44. 1. Petr. 2. 4, 7. Rom. 9. 33. Matth. 15. 6. Hier. in Isa. 7. 14. Isa. 8. 6, & seq. Gen. 46. 3. Exod. 20. 5. Isa. 11. 2. Isa. 2. 4. Isa. 11. 1, 5, 6. Joh. 14. 27. Matth. 28. 18. Isa. 7. 15. Thalm. in libr. Sanhedr. c. 1. Isa. 8. 17.

Tralatitia autem inter illos opinio est, designari Christum hac noni capitis pericope,
Isa. 9. 6. cujus initium illud est: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis.* Disertis id apud Thargumistam verbis hoc loco conceptum est; & in Beresith Rabba, & in Seder Debarim Rabba, & in Echa Rabbathi, sive Expositione magna Threnorum. Memorabile & illud est, quod adnotarunt Thalmudistæ in libro Sanhedrin, & R. Selomoh Jarchi ad has voces septimi versus ejusdem capitis: לסרבה המשרה, *ad multiplicandum imperium*, cum quærerent quare in medio dictionis hujus לסרבה contra Ebraicæ Scripturæ leges reperiatur מם סתומה, *Mem clausum*; nempe latere illic occultum quippiam, cui venturi Messiæ prædictionem inesse Magistri asseverant. Et tamen in eodem libro Sanhedrin Ezechiæ tribuitur tota hæc pericope, quod & ab
Hier. & Cyrill. in Isa. 7.14. Ebræis vulgo creditum queruntur Hieronymus & Cyrillus; nec ulla in Doctoribus istis incessit religio, ipsi hæc accommodandi: *Et vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater, sempiternus, princeps pacis.* Hos refellit Hieronymus, ac de parvulo infante recens nato agi vult, cum novem aut decem annos natus esset Ezechias, tum cum regnum capessivit Achazus pater, qui sexdecim regnavit annos, annis vero viginti quinque majorem Ezechiam reliquit hæredem. Nos rationem non probamus Hieronymi, ad infantem hæc referentis, quæ ad unum Christum spectare credimus. Factum tamen optime est, quod octo hæc nomina ad unam eamdemque personam referenda esse docent, ut inde retundi possit R. Salomonis Jarchi vecordia, qui quantum Christiana fides hoc testimonio nitatur recte intelligens, commentitia illud interpretatione corrumpere tentavit; ac si priora sex nomina Dei essent, posteriora duo Ezechiæ, totumque ῥητὸν sic esset sumendum; *Et Deus admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater, æternus vocavit nomen Ezechiæ, Principem pacis.* Qua explicatione diversos casus nominibus affingit ad libitum, alios nominandi, alios accusandi, quorum tamen in Ebraico exemplari nulla apparet distinctio. Verum aliter senserunt
Maimon. in Epist. ad Afric. Chaldæus Paraphrastes, & Maimonides, qui uni Messiæ nomina hæc omnia aptarunt; aliter & Rabba bar Nachmoni, qui Messiam his signari docuit in Jeremianarum Lamentationum Expositione. In eo denique quod proposuimus, unum eumdemque puerum toto hoc trium capitum vaticinio denotari, adstipulatorem habemus R. Davidem
Eus. Dem. l. 7. Bas. Hier. Cyr. Theod. Proc. in Isa. 7.8. & 9. Isa. 11. & 12. Kimchi; quamquam in eo dissentit à nobis quod Ezechiam illic exprimi docet, nos filium Isaiæ typum Christi gerere censemus, & assentientes habemus Eusebium, Basilium, Hieronymum, Cyrillum, Theodoretum & Procopium.

Isa. 11. 1, & seq. Inter Veteris Testamenti vaticinationes, quæ Messiæ adventum portendunt, celebratissima ea est, quæ undecimo & duodecimo Isaiæ extat capitibus, magnoque consensu à Christianis & Judæis Christo accommodatur: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet:* hæc humanam ejus naturam declarant. *Et requiescet super eum spiritus Domini:* hæc ipsius divinitatem significant. *Judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium:* his impositum Christo munus explicatur. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit,* & reliqua futuræ per orbem pacis præ-
nuntia, administrationis Christi effectionem demonstrant. *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur:* hæc ejus auctoritatem & potestatem notant: ista vero honores illi post mortem exhibitos: *Et erit sepulcrum ejus gloriosum.*
Isa. 12. 2, 3. Quas ob res sequenti capite gratias Deo agit Propheta: *Ecce,* inquit, *Deus Salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo, quia fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem: haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.* Quæ in se eventum habuisse Christus ostendebat, cum clamaret: *Si quis sitit, veniat ad me, & bibat;*
Matth. 7.37. *qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.* Rursum:
Joh. 4. 13. *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum; sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Cum Christianis itaque fatentur Judæi, floridum illum stolonem, de radice Jesse proditurum, eum esse Christum. Id asseverat Jonathan, asseverant & passim Thalmudistæ. Idem traditur & in Midrasch Thehillim, & in Beresith Ketanna, & apud R. Salomonem Jarchi, & R. Maimoniden. Proprium quoque id esse Messiæ, ut super eum requiescat Spiritus Domini, docetur in ultimo capite Thalmudici libri Sanhedrin, & in Beresith utraque, Rabba & Ketanna; idque auctore Isaia, non hoc solum quem tractamus loco, sed & quadragesimo secun-
Isa. 42. 1. do capite: *Dedi spiritum meum super eum;* & sexagesimo primo, *Spiritus Domini super*
Isa. 61. 1. *me, eo quod unxerit Dominus me.* De Christo etiam dictum esse affirmat Beresith Rabba,
Isa. 11. 3. *Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum arguet.* Sequens com-
2. Thess. 2. 8. ma Christo addicitur apud Paulum in altera ad Thessalonicenses: *Tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui.* Iniquus ille, Antichristus est, qua in opinione Judæorum Magistrorum plerique fuerunt: alii Gog & Magog hic notari

volunt. Sed parvi id refert, constet modo, quod verum est, Judæos itidem ut Christianos Messiæ colon hoc tribuere. Sic Beresith utraque, Major & Minor, sic Midrasch Thehillim, & Midrasch Ruth. Subnexa aureæ velut ætatis, & animalium omnium concordiæ descriptione Christi regnum adumbratur, quod & supra prædicat Isaias: *Et conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.* Aliquorum autem Judaicæ ζύμης, & nonnullorum quoque Christianorum, qui Hieronymi ævo Judaicis deliriis laborabant, tantus fuit stupor, ut hæc nude sumenda putarent; quorum vanitatem Hieronymus, & deinde doctissimus Maimonides exagitarunt. Allegorice quoque eadem interpretatus est R. David Kimchi. Christo etiam ista adjudicantur in Epistola ad Romanos: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Sic etiam in Beresith Rabba, & in Midrasch Thehillim. Quorum omnium similia videre licet secundo Isaiæ capite, quo Christum prædici supra ostendimus. Duodecimum vero caput Christo adscribendum esse ex Chaldaica hujus & superioris capitis interpretatione colligitur. Atque utinam Hugo Grotius, vir nobilissimi ingenii, & excellentis doctrinæ, & ob locatam egregie in Librorum sacrorum interpretatione operam sæpe à nobis laudatus, hic quoque veniret laudandus, vel nostras saltem animadversiones effugere posset; libenter profecto, pro nostro adversus tantum virum studio, ab omni ejus suggillatione temperaremus. Sed quando potius esse debet veritatis studium, in eo præsertim opere, quod circa primæ veritatis indagationem versatur, atque ita postulat candor noster, dicam libere, quod & jam supra dixi, valde mihi hanc ejus improbari rationem, qua Veteris Testamenti Prophetias ac typos, ad futuram Christi dispensationem manifesto, & summo Interpretum omnium, qua Ebræorum, qua Christianorum consensu pertinentes, alio solet avertere, & ad temporum illorum historiam accommodare: latentia vero illic Christi mysteria, vel prætermittere omnino, vel perfunctorie delibare, & levi brachio perstringere. Quod passim quidem factum ab eo est, maxime vero his capitibus, quæ cum apertam & agnoscendam vel invitis Christi significationem præ se ferant, universa tamen detorquet ad Ezechiam, & singulas prædictionis partes ipsi aptare satagit. Christum vero illic sensu sublimiore laudari, obiter tantum & strictim fatetur; quatenus autem vaticinii membra particulatim ipsi congruant, ostendere negligit. In quo geminus est ipsius error, & quod in Ezechiam deflexit, quæ cadere in eum non poterant, & quod Christo invidisse visus est, quæ ipsi apertissime conveniebant. Nam ad id primum: *Et requiescet super eum Spiritus Domini*, Spiritum Domini Ezechiæ perpetuo affuisse ait: tumne etiam, cum Merodach-Baladanis legatis pretiosam suam omnem supellectilem & cimelia magnifice ostentavit? *Non juxta beneficia, quæ accepe-rat, retribuit*, inquit Auctor Paralipomenon, *quia elevatum est cor ejus, & facta est contra eum ira, & contra Judam & Jerusalem.* Quamobrem Dei ipse quidem minas; pœnas vero etiam progenies ipsius experta est. Ad id quod subnectit Propheta, futurum ut super florem de radice Jesse ortum requiescat Spiritus fortitudinis, Ezechiæ constantiam in adversis notari opinatur Grotius, quam tempore Sennacheribi egregie testatus sit: tumne, cum audita Sennacheribi adversum se suscepta expeditione, ad eum *misit nuntios in Lachis, dicens: Peccavi, recede à me, & omne quod imposueris mihi feram*, quod & re præstitit, missa ad eum magna auri & argenti vi, spoliato etiam ad id ipso Dei Templo, & refixis laminis aureis, quas ad valvas affixerat? tumne, cum ex morbo decumbens, & morti proximus, terrore mortis perculsus *flevit fletu magno?* Quanquam ejus fortitudinem alias in sacris Literis prædicari non infitior. Ecquando vero *percussit terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interfecit impium?* Preces ipsius ad Deum interpretatur Grotius, per quas Assyrium confecit; quod quam violenter detortum sit, Lector existimet: hic enim, ut alias sæpe, *Virga* regiam potestatem denotat; ut Psalmo secundo: *Reges eos in virga ferrea*; & quadragesimo quarto: *Virga directionis, virga regni tui*; & centesimo nono: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum.* Quibus sententiis regia Christi præsignificatur potestas; humilium vero Ezechiæ precationum ad Deum effectus minime exprimitur. Quid eximium vero præ cæteris habuit pax illa, quæ post profligatum Sennacheribum in Judæa floruit, ut tanta verborum & sententiarum amplificatione celebraretur, & ad miraculum usque extolleretur? Addit Prophe-ta: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur: Ad Ezechiam*, inquit Grotius, *concurrent multi ex gentibus ad verum Deum conversi*; quod nullo Scripturæ sacræ testimonio nititur: sed & quædam repugnant. Nam cum scripserit Isaias: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet*, liquet nondum egressam esse virgam hanc, nec florem illum ascendisse, cum vaticinia hæc

Isa. 2. 4.

Hier. in Isa. 11. 6. Maim. in Jad. Chazac. Part. 4. libr. De Reg. cap. 12. Rom. 15. 12.

Isa. 11. 10.

2. Par. 32. 25.

Psalm. 2. 9. Psalm. 44. 7. Psalm. 109. 2.

ederentur. At jam natus erat Ezechias: quippe hæc Achazo regnante ſcripta eſſe ceſſit Ezechias, annum agebat quintum & viceſimum. Ergo jam in vivis erat Ezechias. Unde efficitur nulla ratione hoc Iſaiæ dictum ad eum accommodari. Eadem certe de Meſſia, vel Judæis ipſis teſtibus, iterata extant Iſaiæ quadrageſimo ſe-

Iſa. 41.1,& ſeq. cundo capite, quæ undecimo: *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea: dedi ſpiritum meum ſuper eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet perſonam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quaſſatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, veritate educet judicium. Non erit triſtis, neq; turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus inſulæ expectabunt.* Et paulo-poſt: *Dedi te in fœdus populi, in lucem gentium.* Si quis duo hæc invicem contendat teſtimonia, eodem pertinere comperiet, & ſibi lucem ac robur conciliare. Et tamen Grotius priore ad Ezechiam deflexo, poſterius ad Iſaiam torquet: multiplex quippe eſt erroris trames, unicus veritatis. Multo etiam minus in Joſiam cadere iſta poſſunt, quem hic notatum eſſe opinati ſunt quidam, cum nec Ezechiæ ſplendorem ac divitias æquaverit, & Pharaonem Nechao Ægypti regem temere ac præter voluntatem Dei aggreſſus, miſerabiliter confoſſus perierit; nedum mors ejus fuerit glorioſa, quam ut pote infelicem & acerbam tamdiu lamentis populares ejus ſunt proſecuti. Vanum autem eſt & nulla legitima auctoritate firmatum, quod commentus eſt R. Iſaac Abrabaniel, Joſiam propter gentis ſuæ nequitiam interiiſſe. Judæis vero ab Hieronymo memoratis, qui vaticinationes iſtas nondum exitum habuiſſe, ſed in fine rerum habituras eſſe, tuncque exoriturum eſſe Chriſtum rentur, litem hic non moveo, cum Chriſtum hic prædici fateantur, quod unum obtinere Propoſitione hac conſtitui.

Iſa. 28. Pſalm. 117.22. Diximus ſuperius lapidis ſymbolo Chriſtum ſic adumbrari in Pſalmo centeſimo decimo ſeptimo: *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli.* Eodem ſymbolo uſum quoque diximus Iſaiam alio loco, cum Chriſtum futurum dixit lapidem offenſionis & petram ſcandali, ex cujus offenſione plurimos contritum iri. Indidem quoque expreſſum eſſe notavimus iſtud Iſaiæ: *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mittam in fundamentum Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretioſum, in fundamento fundatum, qui crediderit non feſtinet;* vel juxta aliam lectionem, quam ſecuti

Iſa. 28.16. 1. Pet. 2. 6. Rom. 9. 32. & 10. 11. ſunt Petrus & Paulus, *non confundetur.* Hoc ergo ῥητὸν, quod Jeſu addixerunt Petrus & Paulus, Meſſiæ quoque R. Selomoh addixit.

Iſa. 35. 4,& ſeq. Splendidis vero indiciis præmonſtratur Chriſtus toto triceſimo quinto capite Iſaiæ, potiſſimum vero hac clauſula: *Deus ipſe veniet, & ſalvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt: tunc ſaliet ſicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.* Et mox: *Erit ibi ſemita, & via, & via ſancta vocabitur: non tranſibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut ſtulti non errent per eam:* Deinde: *Et redemti à Domino convertentur, & venient cum laude, & lætitia ſempiterna ſuper caput eorum.* In iis Chriſto adſcribendis cum Chriſtianis conſpirant Judæi, qui ex hoc capite miracula quædam commenti ſunt, in ſuam gratiam olim à Chriſto edenda, cum reditum ipſis in Judæam parabit. Quin & ex poſtremo hoc quod attuli commate probat R. Moſes Hadarſan in Bereſith Rabba, pœnis Gehennæ damnatos per Meſſiam liberatum iri, & Paradiſum ipſis fore reſerandum. Sed miſſis horum ſuffragiis, liquet profecto nulli, vel Regi Judæorum, vel Prophetæ, imo nec mortali homini congruere poſſe ea miracula, quæ hic patranda promittuntur: at Chriſto congruere demonſtrat

Iſa. 42.6,7. Iſa. 53. 4. Ezech. 34.16. Iſaias cum ait: *Ego Dominus dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum:* & alibi: *Vere languores noſtros ipſe tulit, & dolores noſtros ipſe portavit.* Idem demonſtrant & hæc Ezechielis ex perſona Chriſti: *Quod confractum fuerat, alligabo: & quod infirmum fuerat, conſolidabo.* Quæ in Chriſto Jeſu completa eſſe una eſt vox Scriptorum omnium Novi Teſtamenti.

Iſa. 40.3, & ſeq. Manifeſtas etiam venturi Chriſti teſtificationes, fatentibus Judæis, præfert Iſaiæ quadrageſimum caput: *Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, rectas facite in ſolitudine ſemitas Dei noſtri. Omnis vallis exaltabitur; & omnis mons & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & aſpera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro quod os Domini locutum eſt.* Similia de Chriſto prædicuntur quadra-

Iſa. 40. 9, & ſeq. geſimo ſecundo capite. Pergit deinde: *Super montem excelſum aſcende tu, qui evangelizas Sion: exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jeruſalem; exalta, noli timere: dic civitatibus Juda, Ecce Deus veſter, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet; & brachium eius dominabitur; ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo. Sicut paſtor gregem ſuum paſcet, in brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo levabit, fœtas ipſe portabit.* Hæc in Meſſiam convenire tradunt R. Aben Ezra, & David Kimchi, & merito

id quidem

id quidem; nam insolitum Dei adventum, & inusitatam humanarum rerum administrationem hic prædicari manifestum est: at solennia ineptiunt, cum solitudinis muniendas vias, & scabritiem ac asperitates complanandas ex hoc Isaiæ prædicto colligunt, ut inoffenso pede avitam terram repetant. Nec ab Isaia modo typo pastoris exprimitur Christus, sed & à Jeremia: *Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum:* & ab Ezechiele: *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas, sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum, sic visitabo oves meas:* tum alio loco: *Et servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum:* à Michæa etiam: *In unum conducam reliquias Israël; pariter ponam illum quasi gregem in ovili:* & à Zacharia: *Percute pastorem, & dispergentur oves.* Eodem symbolo Christum Jesum exhibent Apostoli. *Pastorem magnum ovium*, dicit Paulus; Petrus *Pastorem & Episcopum animarum nostrarum*, & *Principem pastorum.*

Jerem. 31. 10. Ezech. 34. 11 12. & 37. 24. Mich. 2. 12. Zach. 13. 7. Ebr. 13. 20. 1. Petr. 2. 25. & 5. 4.

Ex quadragesimo secundo capite Isaiæ multa in Novum Testamentum traducta, & Christo Jesu aptata licet animadvertere: unde proclivis existimatio est creditum vulgo fuisse Christi Jesu temporibus, Messiæ adventum capite hoc prædici. Sic enim arbitror, ut jam supra dixi, quæ Veteris Testamenti prædictiones Jesu accommodatæ in Novo reperiuntur, eas tanquam Christi certo prænuntias hac tempestate vulgo fuisse habitas, proindeque utilissimum id esse visum Novi Testamenti Scriptoribus argumentum ad comprobandam Christianam fidem. *Ecce servus meus*, inquit Isaias, *suscipiam eum, complacuit sibi in illo anima mea, dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet.* Totum hoc comma cum sequentibus Christo Jesu addicit Matthæus. Nempe hic ipse notatur, de quo alio loco ait Isaias: *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum:* & rursum: *Justificabit ipse justus servus meus multos:* & Jesum Dominum formam servi accepisse scribit Paulus; *in eoque sibi complacuisse* clara voce de cœlo edita Deus non semel testatus est, & primum quidem cum Dei Spiritus columbæ specie super eum lapsus esset: quæ de Christo ab Isaia jam supra vidimus prædicta his verbis: *Et requiescet super eum spiritus Domini.* Addit Isaias: *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt:* & jam ante vaticinatus fuerat Jacobus futurum Christum *expectationem gentium.* Idem infra de Christo verba facturus: *Audite insulæ, & attendite populi de longe:* & rursus: *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt.* Psalmi vero septuagesimi primi, quem Christo prænuntiando dicatum esse supra ostendimus, initium hoc est: *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio Regis.* Et in Evangelio Johannis sic Jesus ipse de se: *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio.* Pergit deinde Isaias: *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium: ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.* Et jam ante præmonuerat Isaias nono capite, quo Christum prædictum esse ostendimus, futurum ut *Populus, qui ambulabat in tenebris, visurus esset lucem magnam.* Idem de Christo apertius alio loco: *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & faces Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.* Deinde: *Servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini.* Et hoc ipso loco tricesimi quinti capitis, cui vaticinationem de Christo venturo inesse docui: *Deus ipse veniet, & salvabit vos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt.* Adde istud meridiana luce clarius: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem:* quæ in se eveniisse Jesus Dominus Nazarethi inter populares suos publice prædicavit. Subjicit Isaias: *Desertos faciam montes & colles, & omne gramen eorum exsiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam: ducam cæcos in viam quam nesciunt, & in semitis quas ignoraverunt ambulare eos faciam, ponam tenebras coram eis in lucem, & prava in recta.* Quorum consimilia ista sunt, quæ supra de Christo nuntiata fuisse probavimus: *Et erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur, non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam.* Rursum: *Parate viam Domini, rectas facite semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.* Opponi potest Septuaginta Interpretum auctoritas, qui ad Judaicam gentem hæc videntur deflexisse: sic enim primum capitis comma reddiderunt: ἰακὼβ ὁ παῖς μου, ἀντιλήψομαι αὐτοῦ· ἰσραὴλ ὁ ἐκλεκτός μου, προσεδέξατο αὐτὸν ἡ ψυχή μου· *Jacob servus meus, suscipiam eum: Israël electus meus, suscepit eum anima mea.* Hanc scripturam repræsentavit Justinus disputans ad-

Isa. 42. Isa. 42. 1. Matth. 12. 15. & seq. Isa. 49. 5. Isa. 53. 11. Philipp. 2. 6. Matth. 3. 17. & 17. 5. Isa. 11. 2. Isa. 42. 4. Isa. 49. 1. Isa. 51. 5. Joh. 5. 22. Isa. 42. 6, 7. Isa. 9. 1, 2. Isa. 49. 6, 8. Isa. 35. 4, 5. Isa. 61. 1. Luc. 4. 18. Isa. 42. 15, 16. Isa. 35. 8. Isa. 40. 3, 4.

versus Tryphonem, quæ nec reliquis Interpretibus, præter eos qui Septuaginta Senes secuti sunt, neque Ebraico ipsi exemplari consentit, nec à Matthæo agnoscitur,
Euseb. Dem. libr. 9. Hier. in Isa. 42. ut ab Eusebio & Hieronymo observatum est. Sed verum tamen sensum retinuit Justinus, & Jacobi ac Israëlis nominibus Christum hic signari docuit, quod & ipsos Senes Septuaginta verisimillimum mihi fit intellexisse; vel συνεκδοχικῶς, usurpato Israëlis nomine, pro eo qui Israële prognatus & Israëliticæ gentis pars erat; quemadmodum Jacobi, & Israëlis, & seminis Abrahami nominibus affici Christum tradit
Theod. in Isa. 42. Theodoretus; quemadmodum & David alibi Christus appellatur; & quemadmodum Albanos Romani dicuntur devicisse, quamvis unius Horatii virrute parta ipsis victoria sit: vel potius typo pro re signata usurpato, quod haudquaquam novum & insolens est; Christi autem typus fuit Israël, qui ut adversus Angelum Dei tota nocte luctatus, neque tamen victus est, sic Christus Dei patris iræ se oppositi, eaque placata quasi victor iræ illius extitit. Ergo & Christum Israëlis nomine infra Isaias sic
Isa. 49. 3. compellat: *Servus meus es tu, Israël, quia in te gloriabor.* Alioqui nonnulla extant hoc capite quæ de Israëlitico populo dicta esse nemo sibi persuadere queat, quod recte
Euseb. Dem. libr. 9. Eusebius animadvertit; velut illud: *Legem ejus insulæ expectabunt.* Ecquando vero Israëlitis paruerunt sitæ ad occasum gentes, quæ insularum vocabulo notantur? Quid
Isa. 42. 4. hoc vero est: *Dedi te in fœdus populi?* quod perinde esset ut si dixisset, Dedi populum in fœdus populi. Subest deinde: *Quis cæcus nisi servus meus, & surdus nisi ad*
Isa. 42. 19. *quem nuntios misi?* & quæ his subnexa sunt, quibus Israëlitarum impietatem à Deo
Hier. Cyr. & Procop. in Isa. 42. argui autumant optimi Interpretes, & in his Hieronymus, Cyrillus, & Procopius. Quis credat autem Judaico populo cœcitatem exprobrasse Deum, de quo sic proxime disserverat: *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet.* Deinde: *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum.* Contraria hæc sunt & simul pugnant, quæ non aliter componi possunt, quam si hic Christum, illic Israëliticam gentem intelligas. Multo etiam minus convenire ista possunt Isaiæ,
Grot. in Isa. 42. 1. quem hic à Deo compellari Grotius opinatur. Quamvis autem superiori capite & sequenti Judaica gens Israëlis & Jacobi vocabulis notetur, non idcirco concedimus eamdem quoque hic notatam Septuaginta Senes existimasse. Sciebant illi quippe vocabula eadem alias aliasque subire significationes, & eodem sæpe capite sensum mutare. Utut est, in sola certe Septuaginta Magistrorum interpretatione vitiositas hæc reperitur. Vitiositatem dico, quæ primigenium exemplar adulteravit, & suppositias intrusit voces, quæ ex Ebraicis fontibus non manarunt, nec in Aquila comparent,
Euseb. Dem. libr. 9. aut Theodotione, aut Symmacho, & jam ante Eusebium obelo fuerant inductæ, uti ipse testificatur; & quas in Evangelium non admiserat Matthæus, qui totum comma transtulit. Venturi porro Christi mysterium capite hoc explicari palam prædicat Jonathan ben Uziel. Idem & in Midrasch Thehillim reperies, & apud R. Davidem Kimchi, & Maimoniden.

Isa. 49. 1, & seq. Præcinitur quoque Messias in quadragesimo nono capite Isaiæ: *Audite insulæ, & attendite populi de longe: Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei. Et posuit os meum quasi gladium acutum: in umbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me: & dixit mihi, Servus meus es tu, Israël, quia in te gloriabor.* Hæc paria sunt istorum Isaiæ, quæ infra pertinere ostendam ad Christum: *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut*
Isa. 51. 16. *plantes cælos, & fundes terram, & dicas ad Sion, Populus meus es tu.* Paria sunt & istorum ejusdem, quæ Christo congruere supra docui: *Percutiet terram virga oris sui, &*
Isa. 11. 4. *spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Ergo cum se Johanni spectandum daret Chri-
Apoc. 1. 16. stus in Apocalypsi, *De ore ejus gladius utraque parte acutus exibat:* Apostolis vero suis
Matth. 10. 34. aiebat: *Non veni pacem mittere, sed gladium.* Unde Paulus in Epistola ad Ebræos:
Ebr. 4. 12. *Vivus est enim sermo Dei, & efficax, & penetrabilior omni gladio ancipiti.* Phocylides scriptor νουθετικῶν, vir Christianus, vel Christianorum certe doctrinis imbutus:

ὅπλον τοι λόγος ἀνδρὶ τομώτερον ὀξυ σιδήρου.
Telum est homini sermo, ferro acutius.

Acutæ quoque sagittæ Christo, sic tanquam viro bellatori tribuuntur in quadra-
Psalm. 44. 6. gesimo quarto Psalmo, quod constat vaticinis de Christo. Servum denique Dei
Isa. 49. 5, 6. Christum jam supra ab Isaia dictum proxime notavimus. Pergit Isaias: *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israël non congregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini, Deus meus factus est fortitudo mea: & dixit, Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & fœces Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ:* quæ Messiam, &

Messiæ officium perspicue exponunt. At illustriora etiam quæ sequuntur: *Hæc dicit Dominus redemtor Israël, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum Dominorum; Reges videbunt, & consurgent Principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est; & sanctum Israël, qui elegit te.* Idem de Christo prædictum jam supra deprehendimus in his Psalmi septuagesimi primi: *Reges Tharsis & insulæ munera offerent; Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei.* Rursus Isaias: *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die sabbathi auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini. Super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorum: non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & Sol; quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos: & ponam omnes montes meos in viam, & semitæ meæ exaltabuntur.* His similia, ac propemodum eadem, quadragesimo secundo capite de Christo dicta vidimus, quæ huc iterum adducere nihil attinet. Atque hæc pronuntiata de Christo Jesu, quem Simeon vir pius *Lumen ad revelationem gentium* appellaverat, ad se quoque pertinere arbitrati Jesu Christi ministri Paulus & Barnabas, sic apud Antiochenos Pisidas disserebant: *Sic enim præcepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.* Sic quoque Jesus ipse Paulum alloquebatur: *Ad hoc apparui tibi, ut constituam te ministrum, & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populo & gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem, & de potestate Satanæ ad Deum.* Quippe hoc ipse jam ante fuerat effatus: *Qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet:* & postea: *Verba quæ dedisti mihi, dedi eis.* Tempus illud placitum, & diem salutis, hoc tempus esse vult Paulus, quo per Christi Jesu mortem parta hominibus gratia est: sic enim scribit ad Corinthios: *Adjuvantes autem exhortamur ne in vacuum gratiam Christi recipiatis: ait enim: Tempore accepto exaudivi te, & in die salutis adjuvi te. Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis.* Eos qui Agni, Christi videlicet Jesu sanguine fuerint abluti, non famis, aut sitis, vel æstus incommoda fore sensuros ex his Isaiæ prædictis probat Johannes in Apocalypsi. Quos hic *ad fontes aquarum poturum* Christum prædicit Isaias, eosdem *hausturos aquas in gaudio de fontibus Salvatoris* prædixerat capite duodecimo, quo prænuntiari Christum docuimus. Totum hoc de se ipsum prædicasse Isaiam contendebant olim nonnulli, ut testatur Procopius. Contendunt hoc ipsum Ebræorum Magistri, etsi non omnes; nam hic agnoscitur Christus in Midrasch Thehillim. Verum quis hæc in Isaia eventum habuisse putet? *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ:* & illa quoque: *Reges videbunt, & consurgent Principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est; & sanctum Israël, quia elegit te:* & ista præcipue: *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini.*

Psalm. 71. 10. Isa. 49. 8. & seq. Luc 2. 32. Act. 13. 47. Act. 26. 16. Joh. 14. 12. Joh. 17. 8. 2. Cor. 6. 1. 2. Apoc. 7. 16. Isa. 12. 3. Prov. in Isa. 49. Isa. 49. 6. Isa. 49. 7. Isa. 49. 8. 9.

Qui depromtorum hactenus ex Isaia testimoniorum meminerit, minime is profecto dubitabit, quin Christi quoque σημαντικὰ sint ista è quinquagesimo primo ejusdem capite: *Attendite ad me, populi mei, & tribus mea, me audite, quia Lex à me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.* His enim verbis Christum ab Isaia promissum jam supra vidimus: *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem, & judicabit gentes, & arguet populos multos:* & deinde: *Domus Jacob, venite, & ambulemus in nomine Domini.* Vidimus & sæpe Christum lucem gentium dictum. Vidimus id quoque Christi proprium, ac illorum pene germanum: *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt.* Sic alibi quoque Isaias ex Christi persona: *Me enim insulæ expectant, & naves maris.* Alio vero loco Christum apertissime nuntiaturus, hoc utitur exordio: *Brachium Domini cui revelatum est?* Denotatur etiam Christus hoc commate quinquagesimi primi capitis: *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos & fundes terram, & dicas ad Sion, Populus meus es tu.* Simile hoc quoque est, quod de Christo ab Isaia dictum proxime vidimus: *Posuit os meum quasi gladium acutum, in umbra manus meæ protexit me, & dixit, Servus meus es tu Israël.* Scio existimasse Cyrillum dicta illa à Deo hominibus piis & fidelibus; sed istam tamen Dei manum Christum esse vult, & proxime depromta à nobis capitis hujus verba ad Christum spectare. Infra quoque Isaias cœli novi & terræ novæ creationem in Christo non semel pollicetur. Nec hic indictam præterire possum Grotii interpretationem, parum sane veritati ac pietati consentaneam, qua Cyrum *Justi & Salvatoris* vocabulis hic notatum esse contendit; insularum vero nomine Persas signi-

Isa. 51. 4. 5. 9. Isa. 2. 3. 4. 5. Isa. 42. 4. Isa. 60. 9. Isa. 53. 1. Isa. 51. 16. Isa. 49. 2. 3. Cyrill. in Isa. 51. 16.

ficari; gentem tam insularem, quam Germaniam. Profecto si nulla certior est Auctoris exponendi ratio, quam per ejusdem verba, sensum loci hujus excipiemus ex aliis locis, in quibus dictum non semel ab Isaia notavimus, Christum ab insulis expectari. Qua voce cum Gentes omnes, tum eæ designantur potissimum ab Ebræis Scriptoribus, quæ spectant ad occasum; quippe quæ mari tantum ab iis adiri possint. Apud eas autem præcipue florere videmus Jesu Christi cultum, juxta Isaiæ prædictiones. Dicat deinde Grotius, utrumne Persas intellexerit Isaias, cum dixit ex persona Christi: *Me insulæ expectant, & naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe.* Haudquaquam vero prædictum hoc adscripsisset Cyro, si partium ejus ἀλληλουχίαν observasset. *Lex*, inquit Isaias, *à me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet*: legem populo suo spondet Deus: tum per quem ferenda sit lex ista statim subjicit: *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt.* Ergo Ebræorum legislator Cyrus fuit, quod non puto Grotium facile concessurum. Videat, utrumne in Cyrum, an in Christum cadant testimonia Isaiæ consimilia, quæ à nobis adducta sunt, & quibus mysteria Christi manifesto subesse demonstravimus. Videat postremo, utri aptius conveniant *Justi* & *Salvatoris* cognomina, Christo, an Cyro.

Isa. 60. 9.

Venimus tandem ad celeberrimum Isaiæ & clarissimum de Christo testimonium, quod in quinquagesimi secundi capitis septimo versu exorsum, ad usque sequentis capitis finem pertingit. Parum caute sane factum est, quod hæc apta sponte sua & connexa, in duas partes dissociata sunt, neglecta argumenti serie & cohærentia, ac auctoritate Veterum, Justini, Origenis, & Augustini, qui hæc conjunxerunt simul, & uno tenore repræsentarunt; ut unicam Prophetiam, tricesimam nempe Isaiæ, apud Ebræos ista constituunt. Pericopes autem hujus initium à decimo tertio commate repetunt, Justinus à decimo, nos Procopium secuti à septimo. Magnum profecto aliquid & inexpectatum portendit hoc exordium: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus.* Quibus Evangelii nuntiationem significari non semel docet Paulus, regni nempe Messiæ: quod pleno ore Prophetas omnes promittere, partim jam probatum est, partim uberius probabitur infra. Addit Isaias futurum ut Prophetæ prospectam mentis oculis Sionis emendationem palam prædicent. Tum ad lætitiam adhortatur Hierosolymitas, propter parata illis à Deo solatia, futuramque eorum redemtionem, & salutem iis eximio Dei beneficio comparandam: cujus ut mereantur fieri compotes, jubet illos mundari, eluendo nempe labes animi salubri pœnitentia. Subnectit deinde ex Dei persona: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde.* Messiam Deus servum suum sæpe apellat, ut supra à nobis observatum est. Humilitatem præterea ejus & obscuritatem prædicat, quam summa deinde gloria consequatur. Quo respexisse videtur Paulus, cum ad Philippenses de Christo hæc scriberet: *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo. Humiliavit semetipsum factus obediens usque mortem, mortem autem crucis. Propter quod Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen quod est super omne nomen.* Deinde futurum prænuntiat Isaias, ut gentes plurimas aspergat, nempe ραντισμὸν ἀμφὶ, vel ut alii interpretantur, *dispergat*, aut juxta alios, *doceat*: hæc quippe omnia ad officium Messiæ pertinent, adeo ut reges stupore defixi ne hiscant quidem, cum cultum ejus per orbem increbrescere, eique gentes barbaras se dedere videbunt. Quæ itidem de Christo Paulus interpretatur in Epistola ad Romanos. Neque ab his abludit Ebræorum doctrina: nam in Midrasch Schir Hasschirim Messiæ pronuntiatum hoc esse dicitur: *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis pacem!* Jam illud vero: *Ecce intelliget servus meus*, & sequentia, ad Messiam spectare docetur in Thargum Jonathanis Uzielidæ, & in Expositionibus R. Selomoh Jarchi, & R. Isaaci Abrabanielis, & R. Mosis Alschechi, qui & id à Magistris suis accepisse se aiunt: item in Beresith Rabba, & in Midrasch Thehillim, & in Thanchuma.

Isa. 52. 7, & seq. & 53.

Justin. Apol. 2. & in Tryph. Orig. contr. Cels. libr. 1. Aug. De civit. Dei libr. 18. cap. 29. Just. Dial. cum Tryph. Proc. in Isa. 52. Isa. 52. 7. Rom. 10. 15. Eph. 6. 15.

Isa. 52. 13.

Phil. 2. 8, 9.

Rom. 15. 21.

His animadversis consectarium est ad Christum quoque sequens caput, quod priori huic cohæret, pertinere. *Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est? Et ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.* Sub radicis, & germinis, & virgæ, & surculi symbolo denotari Christum constat: sic Balaamus in libro Numerorum: *Consurget virga de Israël*: sic supra Isaias: *In die illa erit germen Domini in magnificentia*: & aliquanto post: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet.* Jeremias quoque: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum*: & Johannes in Apocalypsi: *Vicit leo de tribu Juda, radix David.* Itaque Christo Jesu hæc adscribunt Johannes & Paulus; adscribit & R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, & Maimonides in Epistolis. Appellatur deinde ab

Isa. 53. 1, & seq.

Num. 24. 17. Isa. 4. 2. Isa. 11. 1.

Apoc. 5. 5.

Isaia, *Despectus & novissimus virorum, vir dolorum, & sciens infirmitatem.* Sic & in Psalmo vicesimo primo, cui præclara insunt de Christo vaticinia: *Ego autem sum vermis, & non homo, opprobrium hominum, & abjectio plebis:* sic supra Isaias: *Hæc dicit Dominus ad contemtibilem animam:* & iterum: *Sic inglorius erit inter viros aspectus ejus.* Unde Marcus: *Scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur, & contemnatur.* Nec aliter Abrabaniel. Subest apud Isaiam: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.* Ex Matthæi & Petri testimoniis apparet existimasse Veteres de Christo hæc esse dicta. Sic etiam Jonathan, hic & per totum fere caput. Sic Gemara capite ultimo libri Sanhedrin, unde discimus Judæos ex vaticinio hoc Isaiæ male accepto finxisse sibi Messiam lepris laboratum, & inter ægros eadem labe infectos in porta Romæ sessurum. Quod calculo suo confirmat R. Selomoh Jarchi. Longissime hi quidem recedunt à veteribus illis Rabbinis, quos opinatos esse refert R. Selomoh, mulieris capillo devinctum Messiam jacere in Paradisi ambulacris, perverse eo torquentes comma quintum septimi capitis Cantici Canticorum. Refertur & ad Messiam hoc Isaiæ prædictum in Siphre, libro veteri, qui Thalmude ipso habetur antiquior, & in Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan. Subdit Isaias: *Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Constat sibi Petrus, & id quoque Christo tribuit; ac merito, qui & superiora ei tribuerat. Eodem flexit sequentia commata Philippus in Actis, cum Eunuchum Candaces ad fidem capessendam institueret. Ergo ista satis indicant, quo reliqua pars capitis pertineat, in qua Christi innocentia, & mors, & mortis genus ac fructus prædicuntur: *Si posuerit*, inquit, *pro peccato animam suam, videbit semen longævum, & voluntas Domini in manu ejus dirigetur. Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit, & saturabitur: in scientia justificabit ipse justus servus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est; & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit:* quæ præclara sane sunt. Fortium spolia divisurum eum ait; quemadmodum supra nomen ipsi futurum prædixit: *Accelera spolia detrahere, festina prædari.* Quæcunque autem continentur hac pericope, sic per necessariam ἀλληλαγίαν apta sunt ex superioribus, ut qui unum adscripserit Christo, alterum quoque eidem adscribere necesse habeat. Quo magis miror Judæorum impudentem audaciam, qui cum postremam quinquagesimi secundi capitis partem à priscis Magistris suis Christo applicari fateantur, sequens tamen illud, cujus lucem ferre non possunt, & alio detorquent ipsi, & ab iisdem detorqueri pertendunt. Quod etsi aliis argumentis ostendi esse falsissimum, satis tamen utrosque, & priscos, & recentiores coarguit capitis utriusque series & connexio, ita colligata ac conserta, ut unius ejusdemque argumenti contextus, continuæ & nusquam interruptæ orationis complexio appareat. Itaque nulla certa ipsis ac constans in hoc interpretando capite opinio est. R. Moses Alschech secundum comma capitis hujus exponens, Magistros ait, qui superiora Regi Messiæ tribuerant, hos sequentes Justo cuivis adscribere, qui amoris in hac vita perfert angustias. Quod cum amplectatur ipse, quippe priscarum doctrinarum satis retinens, in nono tamen commate aliam tenet rationem, & quæ nulli certæ personæ applicaverat, Mosi tandem addicit; atque ita Prophetiam hanc, quam unicam Judæi constituere solent, tricesimam videlicet, in tria membra secat, quorum prius in Messiam sit conferendum; secundum à secundo commate quinquagesimi tertii capitis exorsum, in Justum illum quemvis virum; tertium denique in Mosem, quem tamen videtur sic tanquam Justi illius exemplum proponere. Quæ interpretatio id habet commodi, quod cum Justum quempiam secundo membro notari statuat, Messiam non excludit; Mosem vero in tertio cum locat, non tanquam definite significatum, sed tanquam Justi illius exemplum admittit. R. Isaac Abrabaniel fatetur etiam superiora de Christo interpretatos esse Veteres, & primum præterea fortasse hujusce capitis comma; at reliquam ejus partem ad populum Israëliticum vult referri. Atque id quidem priore sua expositione. Quam sententiam à recentioribus Judæis, Jarchio, Kimchio, aliisque magno consensu propugnatam, veteres Judæos tenuisse tradit quoque Origenes in libris contra Celsum. Verum cujusnam tandem dolores portavit Judaica gens? ecquis ejus livore sanatus est? an morti *oblata est, quia ipsa voluit?* an *iniquitatem non fecit, nec dolus fuit in ore ejus?* an denique Deus populum Judaicum propter peccata populi sui percussit? quod absurdum dictu est. Quis non ex loci hujus lectione satis intelligit, non agi hic de multis hominibus, sed de uno aliquo? Ergo hujus demum opinionis Abrabanielem pœnituit, cum alteram suam expositionem pertexeret, & Josiam hic intelligi sanxit. Idem allegoricas

Isa. 53. 3. Psalm. 21. 7. Isa. 49. 7. Isa. 52. 14. Marc. 9. 11. Isa. 53. 4, 5. Matth. 8. 16, 17. 1. Petr. 2. 24. Isa. 53. 6. 1. Petr. 2. 25. Act. 8. 32. Isa. 53. 10, & seq. Isa. 8. 1, 3. Origen. contr. Celf. libr. 1.

interpretationes hic admittit nonnunquam, si sibi utiles sint; nonnunquam respuit, si rationibus suis adversentur. Vanitatem hominis satis ipsius inconstantia coarguit. Ejusmodi præterea argumento usus est, quod nobis valde conducibile esse dixi. Petitur illud ex serie orationis, in qua cum populi Judaici supra, infraque mentio fiat, mentionem hic quoque ejus fieri concludit. At suo sibi jugulatur gladio; nam cum Christi mentionem in fine superioris capitis & hujus initio fieri Veterum adductus auctoritate fassus sit, idem huic quoque capiti subesse argumentum fateri debuit. Verum ne primum quidem versiculum capitis hujus sibi Christum vindicare patitur. Adde nec ipsi deinde tanti fuisse hoc argumentum, ut non priore repudiata explicatione novam ascisceret, & in medio hocce de populo Judaico sermone celebratum ab Isaia fuisse Josiam pertenderet. Quæ posterior sententia minus etiam tolerabilis est, cum contra Dei interdictum pugnasse Josiam sacræ testentur Literæ, nec ulla ratione dici possit livore ejus sanatos esse Judæos, aut ipsum volentem interiisse, & ad certam mortem ivisse, aut illatam silentio sustinuisse, cum eam effugere conatus sit, cumque prœlio ad curandum
2. Par. 35. 23. vulnus excessisse eum tradant Paralipomena; aut propter obitam mortem spolia fortium divisisse. Hæc obiter: nec adversus horum Judæorum disputationes deesset nobis defensio longior; quam cum viri docti suscipere jam occuparint, addendum duntaxat superest, versum nonum: *Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua*, quem in Mosem convertit Alschech, ab aliis quos sequitur Aben Ezra ad Judæos in exilio mortuos, & gentes Israële ditiores detorqueri. Postremum quoque comma iisdem adjudicat: quod Siphre, & liber Thalmudicus Sotah, perinde ut Alschech, Mosi adscribunt. Quæ opinionum varietas ex falsitatis fonte proficiscitur, omnesque integritatem Prophetiæ luxant & cohærentiam abrumpunt. Unum præ reliquis Grotium mirari subit, qui Saadiam Gaonem ducem secutus, ducem ipse se Christianis quibusdam nimis facile sequacibus præbens, totam hanc vaticinationem, quam ne Judæi quidem nobis integram eripiunt, ipse tamen extorquere studet, & quicquid à versu septimo capitis quinquagesimi secundi ad calcem usque sequentis pertinet, Jeremiam, ipsiusque adversos casus, contumelias, ignominias, carcerem, & demum gloriam proprie ac præcipue præmonstrare asseverat; ad Christum vero eatenus pertinere, quatenus ejus figura fuit Jeremias, remote videlicet & oblique. Quamvis enim ista in Jeremiam quidem prius congruere dicat; sed potius, sublimiusque, sæpe etiam magis κατὰ λέξιν in Christum; singulas tamen prædictionis partes persequitur accurate, ut Jeremiæ accommodet, de Christo plane securus, quem leviter ac ne vix quidem attingit. Hujus tamen interpretationem si quis resecet ad vivum, & propius aspiciat, absonam illam in multis & parum congruam deprehendet. Nam id interpretans: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*, ait Isaiam hæc affingere Judæis, talia post captam Urbem dicturis: Hæc immeritus tulit, quæ nos meriti sumus. Primum quæro an *dolores nostri* recte dici possint, qui utcunque nobis debiti, numquam tamen ad nos pervenient. Deinde utri potius credendum, Grotione nobile hoc prædictum sic interpretanti, an Isaiæ ipsi mentem suam subinde sic exponenti: *Vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra*: tum: *Propter scelus populi mei percussi eum.* Atqui diversa hæc sunt: Scelera nostra caussæ fuerunt cur plecteretur, eaque supplicio suo expiavit, quod vult Isaias, & Christo congruit, non Jeremiæ; & Pœnas tulit immerito, quas nos commeriti sumus, quod vult Grotius, & utrique congruit. Sic deinde exponit ista: *Disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus*; Pacem & salutem fuissemus consecuti, si monitis ejus paruissemus. Quæ per indicativum reddita, uti reddi debuerant, quemadmodum totius capitis contextus ostendit, in Jeremia vera non erant; per potentialem autem modum exposita, uti exponuntur à Grotio, ut ad Jeremiam flecti queant, Christo non convenient: vere enim livore ejus sanamur ἀπολύτως, non καθ' ὑπόθεσιν. Quis non videt præterea idem istis significasse Prophetam, ac illis: *Dolores nostros ipse portavit*: quæ cum per modum potentialem neque reddiderit Grotius, neque reddi possint, frustra ac præter rationem modus ille hic adhibebitur, qui supra adhibitus non est. Falsum denique est quod ait, Ebræos potentialem modum, non aliter quam per indicativum posse exprimere, cum per futurum etiam exprimatur. Quam vero recte hæc Jeremiæ conveniunt: *Oblatus est, quia ipse voluit, & non aperuit os suum?* tumne, cum in nervum missus à Phassure, indeque eductus, maximas illi calamitates vaticinabatur, dein suas ipse conquerebatur miserias, & natalem demum suum execrabatur? tumne, cum à Sacerdotibus & Prophetis comprehensus, & supplicio proximus, mortem de-
Jer. 37. 19. precabatur? tumne, cum Sedeciam supplici hac oratione obtestabatur: *Nunc ergo audi, obsecro, Domine mi rex, valeat deprecatio mea in conspectu tuo, & ne me remittas in domum Jonathan scribæ, ne moriar ibi*; & cum iterum à Sedecia accersitus, & de futuris

interrogatus, *Si annuntiavero tibi*, inquit, *numquid non interficies me?* Nimius essem, si singula persequerer: desinam in his duobus: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum.* Dicat Grotius, ecquanam prole unquam auctus sit Jeremias, quem virginitatem servasse scribit Hieronymus. Deinde: *Abscissus est de terra viventium:* quibus consonant ista: *Dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua:* tum: *Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum:* & mox: *Tradidit in mortem animam suam:* hæc tum contigisse vult Grotius, cum in lacum cœnosum demissus est, & cum se ipse mortis periculis pro tuenda veritate objecit. Verum hic rursus ad totius Prophetiæ connexionem attendi velim; manifestum procul dubio erit ex tot consimilibus locutionibus veram mortem significari. Idem persuadet & istud: *Ipse vulneratus est,* מחולל, *propter iniquitates nostras,* quibus mors exprimi videtur: nam חלל non vulneratum solum, sed & trucidatum significat. Itaque caput hoc, ut docui, Abrabaniel aptabat Josiæ, qui sagitta trajectus occubuit. Candidius ac verius de prædictionis hujus sententia disseruit Grotius in libro De veritate religionis Christianæ, ubi confutato Judæorum commento, qui Judaicam gentem hic denotari volunt, totam Prophetiam Christo asseruit. Jam vero ut dissertationem hanc compendifaciam; ex iis quæ supra disputata sunt, manifestum est corruere aliorum quorumdam Judæorum opiniones, quorum alii ad Abrahamum, alii ad Angelos ministerii hæc torquere conati sunt. At Messiæ clarissimo suffragio adscripsit R. Makir libro secundo Pulveris Aromatici: docet enim Deum in procreatione rerum Messiæ animam rogasse, num post certa annorum curricula homines redimere vellet, eorumque sustinere morbos, uti deinde ab Isaia prædictum est quinquagesimo tertio capite; atque hæc se libenter obituram respondisse. Sed & complures Judæos ita permovit una hæc prædictio, ut à Christiano dogmate jam inde minus abhorrerent; quidam etiam palam id amplexi sint. In his Johannes Isaacus Levita, qui in scriptis suis hoc ingenue de se professus est.

Significativa sunt & illa Christi, quæ habentur quinquagesimo quinto capite: *Audite, & vivet anima vestra, & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.* Nempe fœdus illud est, quod in Christo cum hominibus pepigit Deus, quem supra sic in Isaia loquentem audivimus: *Ego Dominus vocavi in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium.* Rursum: *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas.* His adsonant ista Jeremiæ: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum.* Misericordias autem David fideles, sive ut habent Acta Apostolorum, juxta Græcam interpretationem, *Sancta David fidelia,* Christo Paulus assignat: assignat & R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, & R. David Kimchi. Nam sive quod Christi typus fuerit David, quemadmodum supra disseruimus; sive, ut censent Cyrillus & Procopius, quod è Davidis prosapia proditurus esset Christus, Davidis nomen Christo tribuitur, cum hoc Isaiæ loco, tum isto Jeremiæ: *Servient Domino Deo suo, & David Regi suo, quem suscitabo eis;* & illo Ezechielis: *Et suscitabo super oves meas pastorem unum, qui pascet eas, servum meum David:* quod & apud eum non semel iteratum est. Quod si Davidis nomine Christum hic indicari nolis, at pollicitationes certe Davidi datas de Messia ex ejus posteris olim orituro intelliges. Hoc scilicet pactum æternum est, quod secum à Deo initum David sibi gratulabatur: tum nempe cum dixit Deus: *Ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cæli.* Rursum: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum: ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium.* Subjungit Isaias: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nescibas, vocabis; & gentes quæ te non cognoverunt, ad te current:* de Christo nempe futurum jam superius nuntiaverat, ut poneret in terra judicium, & legem ejus insulæ expectarent. Nec sine observatione prætermittendum est, quem Vulgatus Interpres *Ducem* appellat, in Ebraico exemplari dici נגיד, quam dictionem Daniel usurpavit nono capite, cum de Messia disseret. Igitur Jonathan Paraphrastes hic apud Isaiam, *Regem ac dominatorem super omnia regna* intellexit, quod de solo Messia dicere potuit: quippe eamdem Isaiæ prædictionem exponens Aben Ezra solum Messiam esse dicit נגיד, *Ducem* super universum orbem. Quod ait denique fore ut montes & colles cantus edant, & flumina plaudant manu, & Dominus in signum æternum ponendus sit, id ipsum de Christo supra prædixerat: *Lætabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium: gloria Libani data est ei, decor Carmeli & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.* Prædixerat & David, cum diceret: *Jubilate in conspectu regis Domini, moveatur mare & plenitudo ejus, orbis terrarum, & qui habitant in eo: flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam*

Jer. 38. 15.

Hier. adv Jovinian. libr. 1. cap. 18 & in Jerem. 23

Joh. If. Levit. Def. verit. Ebr. Scriptur. l. 2.

Isa. 55. 3, 4.

Isa. 42. 6.

Isa. 49. 8.

Jer. 31, 32.

Act. 13. 34.

Cyr. & Proc. in Isa. 55.

Jer. 30. 9.

Ezech. 34. 23. & 37. 24.

2. Reg. 23. 5.

Psalm. 88. 30.

2. Reg. 7. 13, 14.

Isa. 55. 4, 5.

Isa. 42. 4.

Dan. 9. 25.

Isa. 55. 12.

Isa. 35. 1, 2.

Psalm. 97. 7, & seq.

venit judicare terram: judicabit orbem terrarum in justitia, & populos in æquitate. Signum
Isa. 7 14. quoque positum iri Christum alibi tradit Isaias: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis si-*
Isa. 11. 10. *gnum: Ecce Virgo concipiet, & pariet filium:* & deinde: *In die illa radix Jesse, qui stat in*
Matth. 24, 30. *signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Matthæus similiter de Christo Jesu: *Tunc*
Luc. 2. 12. *parebit signum Filii hominis in cœlo:* & Lucas: *Et hoc vobis signum: invenietis infantem pannis involutum.* Multo hæc veri similiora sunt, quam quæ rursum nobis occinit Grotius, ut Jeremiam hoc quoque capite prædici demonstret: nam qua ratione dux ac præceptor gentium Jeremias dici potest? ecquas gentes sibi ignotas vocavit? ecquæ gentes ad eum ipsis antea ignotum cucurrerunt? Pactum vero illud sempiternum, quod icturum se hic pollicetur Deus, hoc ipsum esse vult, quod cum Noacho ex aquis Diluvii servato icit Deus, futurum pollicens, ut nulla eum posthac similis lues invaderet. Hoc igitur fœdus iterum loco isto proponi vult Grotius à Deo, gentes illas in id se recepturum promittente. Tum quod subest, *Misericordias David fideles*, id sibi velle ait: Beneficia in eos eadem constantia conferam, qua in Davidem contuli. Quæ sane tanto viro indigna sunt, ne quid pejus dicam. Nam quid absurdius fingi potest, quam pactum istud hic ostentari, quo de Diluvio in terras numquam inducendo cavit Deus? Ecquem vero legimus hanc pœnam sceleſtis & impiis fuisse interminatum, futurum nisi resipiscerent, ut aquis Diluvii obruerentur? *Feriam*, inquit Deus, *vobiscum pactum sempiternum.* Ergo nondum ictum fuerat. Quare sic Jeremias de eodem
Jer. 31. 31. pacto: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum.* Enimvero quæsiverim quorsum fœdus illud iterare attinebat? ut in id, ait Grotius, gentes illæ admitterentur: quasi non in id humanum omne genus, imo vero quidquid uspiam mortale est in orbe
Gen. 9. 9, 10. terrarum admissum sit. *Ecce ego*, inquit Deus Noacho, ejusque filiis post Diluvium, *statuam pactum meum vobiscum, & cum semine vestro post vos, & ad omnem animam viventem quæ est vobiscum, tam in volucribus, quam in jumentis, & pecudibus terræ cunctis, quæ egressa sunt de Arca, & universis bestiis terræ.* Præterea quænam syntaxis pati potest quam affert expositionem sententiæ hujus: *Misericordias David fideles?* Quis non intelligit superioribus illa cohærere, eorumque esse velut interpretationem? Feriam vobiscum pactum, hoc ipsum nempe quod ici cum Davide, & constanter servavi. Tam perspicax ingenium tantum cœcutire mirabile est.

Isa. 59. 19, & seq. Quinquagesimo nono capite leguntur isthæc: *Et timebunt qui ab Occidente nomen Domini, & qui ab ortu Solis gloriam ejus, cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit: & venerit Sion redemtor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, à modo & usque in sempiternum.* En tibi iterum fœdus à Deo cum hominibus in Christo pactum: en tibi redemtorem Sion; quod Messiæ munus peculiare est. Quamobrem Domino Jesu effatum hoc adscribit Paulus in
Rom. 11. 26. Epistola ad Romanos. Verba Dei in ore Christi posita jam supra notavimus ad caput primum & quinquagesimum. Itaque in postremo capite libri Sanhedrin, & in Echa Rabbathi Christo Judæi ista adjudicant.

Isa. 60. 1. Felicitatem per Christum partam Ecclesiæ gratulatur Deus sequenti capite: *Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est:* lumen videlicet illud verum, quod *illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum, Lumen*
Joh. 8. 12. Luc. 2. 32. Joh. 8. 12. *ad revelationem gentium*, quod se lumen vitæ, & lucem mundi esse professum est. Mes-
Isa. 60. 3. siam certe istic notatum agnoscit Beresith Rabba. Quod subnectit Isaias: *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui*, consimile horum est, quæ de
Isa. 49. 6. Messia ab eodem prænuntiata esse docuimus: *Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus*
Isa. 49. 18. *mea usque ad extremum terræ.* Quo capite, plurimis de Christo vaticinationibus referto,
Isa. 60. 4. hæc quoque κατὰ λέξιν fere scripta invenies, quæ in Isaia deinceps leguntur: *Leva in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere surgent.* Ad Messiam item referuntur ista in Beresith
Isa. 60. 6. Rabba: *Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha: omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes.* Quorum germana sunt
Isa. 45. 14. illa è quadragesimo quinto capite, vel Christo, vel typo ejus Cyro dicta: *Hæc dicit Dominus: Labor Ægypti & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt,*
Psalm. 71. 9. *& tui erunt:* & ista quoque è septuagesimo primo Psalmo: *Reges Tharsis & insulæ*
Isa. 60. 9. *munera offerent, Reges Arabum & Saba dona adducent.* Quod autem subjicit Isaias: *Me enim insulæ expectant, & naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe*, id de Christo ab Isaia dictum non semel observavimus. Jam vero quod prædicitur, futurum ut Hierosolymæ muros ædificent extranei, Reges ipsi famulentur, & portis die

noctequ[illegible]

nocteque patentibus peregre venientes ea excipiat, neque vel Solari aut Lunari luce, sed Deo ipso collustretur, hæc de cælesti Hierosolyma, uxore Agni, Christi nempe Jesu, narrat Johannes in Apocalypsi: *Et templum non vidi in ea, Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est, & Agnus. Et civitas non eget Sole neque Luna, ut luceant in ea: nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus, & reges terræ afferent gloriam suam & honorem gentium in illam.* Apoc. 21. 22, & seq. Quem Hierosolymæ pollicetur Isaias populorum ac Regum cultum, cum ait: *Venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi*; idem in quadragesimo nono capite, Christi prænuntio, Sioni promittitur: *Erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ, vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent*: & in quadragesimo quinto: *Post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur*: quæ vel de Christo dicta sunt, vel de Cyro, qui Christi simulacrum fuit. Hæc igitur beneficia sibi olim à Deo concessum iri sperant Judæi, cum venerit tot annos frustra expectatus iis Messias, atque ea spe calamitates suas lenire conantur. Postremo in libro Sanhedrin, sub finem, Messiæ adscribitur prædictio illa ejusdem capitis: *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum*: qua germinis similitudine gentes ad se conversas Christus Jesus, & post eum Paulus Apostolus adumbrare solebat. Legi porro velim, quæ in hoc caput scripsit Theodoretus; quibus demonstrat vaticiniorum illorum πλήρωμα frustra quæri in Judaicis historiis, quod in Christi Jesu historia manifesto invenitur. Isa. 60. 14. Psalm. 49. 23. Psalm. 45. 14. Psalm. 60. 22. Hier. in Isa. 61. 1.

Quod sequitur caput, ab his initium ducit verbis, quæ sibi vindicavit Christus Jesus, & in se exitum habuisse palam in Nazarena Synagoga testatus est: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes.* Isa. 61. 1, & seq. Luc. 4. 17, & seq. Consonant hæc istis quadragesimi secundi capitis, quibus manifestam de venturo Messia vaticinationem inesse declaravimus: *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris*: & istis quoque quadragesimi noni capitis Isaiæ: *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini*: item & his sexagesimi tertii capitis: *Dies enim ultionis in corde meo, annus redemtionis meæ venit*: consonant & istis Psalmi quadragesimi quarti, Christi itidem, ut suo loco ostendi, prænuntiis: *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.* Præclare observatum est ab Hieronymo cohærere hæc cum superioribus, & ab eodem esse prolata, qui proxime dixerat: *Ego Dominus in tempore ejus subito faciam istud.* Itaque R. Saadias Gaon in Libro fidei, & R. David Kimchi in Libro radicum, ad Messiam haud cunctanter referunt. Pergit Christus apud Isaiam: *Vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.* Simile hoc ex proxime præcedenti capite attulimus: *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.* Subest deinde: *Et stabunt alieni, & pascent pecora vestra, & filii peregrinorum, agricolæ & vinitores vestri erunt. Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: ministri Dei nostri dicetur vobis; fortitudinem gentium comedetis, & in gloria earum superbietis.* Atque hæc sibi ministeria, post exortum suum Messiam, à Christianis, cæterisque gentibus sibi exhibitum iri sperant Judæi, se vero ministros Dei & Sacerdotes futuros. Isa. 61. 5. Isa. 60. 12. Isa. 61. 5, 6.

Iterum Christi ortum proximo capite Isaias pollicetur: *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti Reges inclytum tuum.* Idem ille nimirum *Justus* est & *Salvator*, quem quinquagesimo primo capite prædictum ab eo notavimus, cum dicentem Deum induceret: *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus.* Hic est de quo dixit idem quinquagesimo tertio capite: *Justificabit ipse justus servus meus multos*: Christus videlicet, uti exponitur in Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan. Nec aliter sumenda sunt postrema hæc capitis commata: *Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion: Ecce Salvator tuus venit: ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redemti à Domino.* Quibus similia hæc quadragesimo capite de Christo dicta supra jam recitavimus: *Dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo.* Hinc in Apocalypsi Isa. 62. 1, & seq. Isa. 52. 5. Isa. 53. 11. Isa. 40. 10.

Apoc. 22. 12. Johannis sic ait Alpha & Omega, Primus & Novissimus: *Ecce venio cito, & merces mea mecum est, reddere unicuique secundum opera sua.*

Isa. 63. 1, & seq. Messiam rursum spectant ista è capite sequenti: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ?* Prophetæ hæc scisciranti respondet Christus: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum: calcavi eos in furore meo, & conculcavi eos in ira mea, & aspersus est sanguis eorum super vestimenta mea, & omnia vestimenta mea inquinavi. Dies enim ultionis in corde meo, annus redemtionis meæ venit.* Non frustra nos hæc Christo vindicare locupletem fidejussorem damus Jacobum ipsum Patriarcham, qui in Testamento suo
Gen. 49. 11. futurum prædixit, ut de Juda proditurus olim Messias, *Lavet in vino stolam suam, &*
Apoc. 19. 13. *in sanguine uvæ pallium suum.* Unde istud Johannis in Apocalypsi: *Et vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen ejus Verbum Dei.* Itaque ergo finxerunt sibi pingues & obtusi Judæi, indutum iri Messiam ארגמן טוב טראה וידטה ליין. *Purpuram pulchram visu, & similem vino*, futuramque ejus vestem מילת אדום כרם. *E mollissima lana, rubram ut sanguinem:* quæ leguntur in Beresith Rabbâ R. Mosis Hadarsan.

Isa. 61. 2. Christum præterea sexagesimo primo capite, itidem ut hoc loco, *annum placabilem,*
Isa. 63. 8, 9. *& diem ultionis* venisse dicentem notauimus. Subnexa sunt isthæc apud Isaiam: *Factus est eis Salvator; in omni tribulatione eorum non est tribulatus, & Angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portavit eos, elevavit eos cunctis diebus sæculi.* Rectius Interpretes Septuaginta, & magis ad rem: καὶ ἐγένετο αὐτοῖς εἰς σωτηρίαν ἐκ πάσης θλίψεως αὐτῶν· οὐ πρέσβις, οὐδὲ ἄγγελος, ἀλλ' αὐτὸς ἔσωσεν αὐτούς, διὰ τὸ ἀγαπᾶν αὐτοὺς, καὶ φείδεσθαι αὐτῶν. *Et factus est ipsis in salutem ex omni eorum angustia. Non legatus, non nuntius, sed ipse servavit eos, quod eos diligat, ipsisque parcat.* Quæ Messiæ officium optime designant, quippe non per legatos aut Angelos, ut olim, sed ipse se redemtionis hominum pretium dedit. At Grotius pro more suo vaticiniorum προσαρμοστικῶν Christi fidem accidens, flectit istud ad Judam Machabæum, qui Idumæos magnis attrivit cladibus, & Bosram funditus delevit. Verum ubi ad id ventum est: *Torcular calcavi solus, & de gentibus non est vir mecum*, ægre se expedit Grotius, Judam affirmans solum, paucis Judæis comitatum, nullo extraneorum adjuvante, primum cum Philistæis, deinde cum Idumæis pugnasse: quæ non omnino vera sunt; nam si Judæis aliquot, quamlibet paucis comitatus pugnavit, certe non solus pugnavit; quod fecit Samson. Deinde paucosne eos fuisse fatear, qui octo millia fuerunt? Nullas ille quidem ad hanc expeditionem externarum gentium ascivit suppetias, sed demum tamen icto cum Romanis fœdere, præsidio eorum & auctoritate sese tutatus est. Minime profecto ferendus est Grotius, cum vel illustrioribus Prophetis, vel ducibus aut Regibus Israëliticis eximia quæque aptat vaticinia, tam pauca vero Christo adjudicat, qui Veteris Testamenti finis fuit, ad quem tota illa unice spectabat dispensatio, quemque propriis, claris, & crebris prædictionibus celebrari & nuntiari oportebat.

Isa. 66. 7, & seq. Postremo denique capite egregium venturo Christo testimonium Isaias præbuit his verbis: *Vox populi de civitate, vox de Templo, vox Domini reddentis retributionem inimicis suis. Antequam parturiret, peperit; antequam veniret partus ejus, peperit masculum. Quis audivit unquam tale? & quis vidit huic simile?* Deinde: *Ponam in eis signum, & mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare.* Vides ortum Christi prodigialem, qui in signum positus est gentibus; missosque ejus legatos ad varias gen-
Isa. 7. 14. tes, ut ad veritatis notitiam adducantur. Par illud est quod supra protulimus: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum, Ecce Virgo concipiet, & pariet filium:* & hoc
Isa. 11. 18. quoque: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*
Apoc. 12. 5. Hinc expressum est illud Apocalypseos: *Et signum magnum apparuit in cœlo, Mulier amicta Sole: & peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea.* Masculum ergo illum, Regem sive Messiam interpretatur Jonathan in Thargum. Judæi quoque his adducti sunt, ut crederent eo die natum esse Christum, quo Templum ipsorum dirutum est, ut est in Beresith Ketanna. Aliter vero Beresith Rabba R. Mosis Hadarsan: nam quod scripserit Isaias, *Antequam parturiret, peperit*, natum fuisse colligit Redemtorem primum, Christum videlicet, antequam nasceretur qui postremus Judæos in servitutem redegit, Titus nimirum.

Prophetia Jeremiæ, XVI. Succedit Jeremias, nobilis & ipse Christi præco, cujus Christi dispensa-
Jer. 3. 14, & seq. tione ac Testamento Vetus Testamentum abrogatum iri præcinuit his verbis: *Assumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion, & dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Cumque multiplicati fueritis & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem, Solium Domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, & non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi. In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israël, & venient simul de terra aquilonis, ad terram quam dedi patribus vestris. Ego autem dixi, Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi, Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis. Magnam horum partem iteratam reperies vicesimo tertio Jeremiæ capite, quo capite Messiam prænuntiari in confesso est apud omnes prope Interpretes. Adsonat & Ezechiel, dum Christum pollicetur his verbis: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David; ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem.* Ezech. 34. 23. Priscæ vero Legis antiquationem hic prædictam, in se fuisse completam Christus Jesus Samaritanam mulierem edocuit: *Mulier*, inquit, *crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem; ..... sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* Joh. 4. 21, 23. Unde Paulus ad Timotheum: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira & disceptatione.* 1. Tim. 2. 3. Tum Mosaicorum rituum abrogationem prædicit, quam passim & alii Prophetæ præcinuerunt. *Ne memineritis priorum*, inquit Isaias, *& antiqua ne intueamini, ecce ego facio nova:* & alibi: *Ecce enim ego creo cælos novos, & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor:* qua postrema locutione hic in pari caussa usus est Jeremias. Notat tempus Daniel, quo auferendum est juge sacrificium. Osee vero, *Dies multos*, inquit, *sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Et Malachias: *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in Gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Ipse Jeremias alio loco: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum.* Subjicit Jeremias tunc vocatum iri Jerusalem, Solium Domini, in eaque magnam fore hominum frequentiam: sic Isaias de Messiæ temporibus: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus in montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit Lex, & Verbum Domini de Jerusalem:* & Zacharias: *Hæc dicit Dominus exercituum: Reversus sum ad Sion, & habitabo in medio Jerusalem; & vocabitur Jerusalem, Civitas veritatis, & Mons Domini exercituum, Mons sanctificatus:* & Malachias: *Et statim veniet ad Templum suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus testamenti, quem vos vultis.* Quod autem subest in Jeremia, congregatum iri omnes gentes Hierosolymam, *in nomine Domini*, huic quoque inest Messiæ indicium, vel Beresith Rabba teste, in qua profertur istud è Sophonia: *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini:* tum subnectitur, nomen Domini illic memoratum nihil aliud esse quam Messiam, juxta hoc Isaiæ: *Ecce nomen Domini venit de longinquo.* Spondet deinde Jeremias futurum ut gentes ad Christi transeant partes, & ad meliorem sese frugem recipiant; & sopitis Judam inter & Israëlem dissidiis, universum genus Ebræorum alta pace compositum quiescat. Nempe hoc ipsum jam ante vaticinatus fuerat Isaias undecimo capite, quo Christum promissum esse ostendimus: *Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, & levabit signum in nationes, & congregabit profugos Israël, & dispersos Juda colliget à quatuor plagis terræ, & auferetur Zelus Ephraim, & hostes Juda peribunt; Ephraim non æmulabitur Judam, & Judas non pugnabit contra Ephraim.* Idem futurum præmonstrat Ezechiel, per lignorum duorum symbolum, quæ in unum conjungit, ut Israëlitarum & Judæorum futura per Christum conjunctio significetur: *Rex unus*, inquit, *erit omnibus imperans, & non erunt ultra duæ gentes, nec dividentur amplius in duo regna. Et servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum.* Ergo id à Jesu Christo præstitum Paulus scribebat ad Ephesios, cum *duos condidit in semetipso in unum novum hominem faciens pacem, & reconciliavit ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso.* Ado-ptaturum se deinde Judæos promittit Deus apud Jeremiam, ita ut ab illis pater appellari velit, præclaramque ipsis hæreditatem pollicetur, quod & ad gentes Christi obsequio deditas pertinere Paulus ostendit, sic Romanos compellans: *Accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus Abba pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei; si autem filii, & hæredes: hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.* Quamvis autem hæc in Messiam & Gentium vocationem Rabbini plerique ultro conferant, quidam tamen Christiani nihil aliud in hac pericope quam Israëlitarum ex Babylonicis vinculis liberationem odorati sunt. Perperam utique, nam

Ezech. 37. 16.

Eph. 2. 13, & seq.

Rom. 8. 15, & seq.

ut acute iis occurrit Nicolaus de Lira, neque post hæc tempora inter ipsos omnis Arcæ vel mentio vel memoria intercidit; neque *Solium Domini* dicta est Jerusalem, quæ fere spreta, sæpe vexata, & tandem fœde diruta est; vix ulli vero ex circumjectis populis Judaicos ritus susceperunt. Grotius quoque veteris cultus abrogationem haudquaquam hic notari docet, sed post hæc verba, *Non dicent ultra, Arca Testamenti Domini*, suppleri vult, *Præcedat nos ad prælium*: & post illa, *Neque ascendet super cor*, suppleri ista, *ad eum usum*. Quod autem subest, *Nec visitabitur, nec fiet ultra*, sic exponit, *Non pugnabitur, nec ea fient quæ in bello fieri solent*. Fidem hic Lectorum appello. An per illud tempus quo scribebat Jeremias, moris fuit Israëlitis Arcam deferre in prœlia, quod olim Deo jubente factum, tum fieri desierat? Præterea tantam Jeremiæ in scribendo indiligentiam non agnoscimus, ut legentium perspicacitati bonam sententiarum suarum partem supplendam relinquat; illic præsertim, ubi significationem plurimi interest certo & sine dubitatione teneri. Nec enim vel nihili vel parvi refert, dixeritne Propheta tantam fore Judæorum potentiam, ut non amplius tutelari præsentis Arcæ præsidio prœlia sua juvare necesse habeant; an Arcam venerari desituros; quod perinde est, ut si ritus eorum ac ceremonias mutatum iri dicas. Hoc præterea, *Nec visitabitur*, sic interpretari, *Non pugnabitur*, quam durum est ac violentum? Admittamus tamen interpretationem illam; an hic verbis istis suberit sensus quem putat Grotius, Arcam deinceps haudquaquam delatum iri in prœlia? minime sane; verum is loci erit intellectus, nullum deinceps commissum iri prœlium; quem nemo sanus admittet. Sed & verbum פקד nusquam simpliciter significat, *pugnare*. Quorsum denique attinebat tam exaggeratis & efficacibus verbis rem eam exprimere, quæ ad aliam rem exprimendam ipsa ascita erat? nam ut Judæorum potentiam notet, futurum ait ut Arcæ præsentis ope in prœliis carere possint. Satis enim id fuerat: *Non dicent ultra, Arca Testamenti Domini*. Cum addat vero, *Neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra*, gravius significatur quippiam, futura nempe Legis abrogatio. Grotio perversæ hujus interpretationis præmonstratores fuerunt R. David Kimchi, & R. Selomoh Jarchi: quos tamen egregie confutat Don Isaac Abrabaniel, (etsi ab ea non multum abesse Jonathanem fatetur) quod neutiquam hic agatur de bello, aliisve, quibus nativam sententiam adulterant & corrumpunt. Hunc vero ipse loci intellectum esse vult: Non res ita ut olim, sic veniente Messia se habebunt, de quo tempore loquitur Propheta: olim enim Israëlitarum sanctitas omnis in Arcæ ac Templi cultu & ceremoniis posita erat, ita ut eo fere universi ipsorum ritus referrentur: postquam autem venerit Messias, ea erit ipsorum pietas ac sanctitudo, ut non necesse habeant confluentes ad Messiam Gentes ex Arcæ & Templi majestate & reverentia sanctitatem Judæorum æstimare; sed totam urbem Hierosolymam tot viris pietate florentibus refertam, Solium Domini appellaturæ sint. Verum διαστρέφειν τ' ἀληθὲς & pervertere sententiam hoc est, non interpretari: nam ante decimum septimum comma nulla Gentium mentio; agitur solum de Judæis, quos prædicit Propheta, postquam multiplicati fuerint, non dicturos amplius, *Arca Testamenti Domini*. Nam cum ait, *Non dicent ultra, Arca fœderis Domini*, eos utique vult intelligi, qui prius id dicebant; nempe Judæos, qui Arcam sanctissime colebant; non Ethnicos, qui ne noverant quidem. Sumit præterea κατὰ λέξιν, Judaico more, quæ de Hierosolyma dicuntur, quasi foret olim in magnas opes ac gloriam restituenda; cum tamen omnem ejus instaurandæ spem Judæis ademtam esse manifestis Prophetarum testimoniis probaturi simus in παραλληλισμῷ. At Ecclesiam Dei decebat intelligere, cujus typus est Hierosolyma. Frustra ergo his inesse ἀσυστασίαν caussatur, quæ apta simul esse vidisset ac connexa, si in literæ cortice non hæsisset. Deinde à Propheta, dum agitante spiritu fundit oracula, accuratus rerum ordo non est expectandus. Instat Abrabaniel, & si Judaicorum rituum hic significetur abrogatio, mala prænuntiare ait Prophetam, non bona, רע ולא טוב, cum tamen bona hic sponderi manifestum sit. Nos vero, umbras exoriente luce evanescere, & simulacra ac imagines prodeunte archetypo obsolescere, id malum esse negamus.

Abraban, in מעייני הישועה, hoc est, Font. Sal. super Dan. 9. & in Jer. 3.

Duo subjiciemus testimonia Jeremiæ, è capitibus, vicesimo tertio, & tricesimo tertio, partim prioris haud multum absimilia, partim & venturi Christi longe significantiora, quæ propter paritatem minime à nobis fuerunt disjungenda: *Et ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero eos illuc, & convertam eos ad rura sua, & multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, & pascent eos: non formidabunt ultra, & non pavebunt, & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.* Quod per Christum esse eventurum sequentia indicant: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in*

Jer. 23. 3, & seq. & 33. 14, & seq.

terra. Quæ tricesimo tertio capite sic retulit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: suscitabo verbum bonum quod locutus sum ad domum Israël, & ad domum Juda. In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ: faciet judicium & justitiam in terra.* Germen David nimirum illud est, quod *virgam de radice Jesse*, & *virgultum* ab Isaia dictum ostendimus; quod & germen alibi appellat: *In die illa*, inquit, *erit germen Domini in magnificentia.* Illud est quod à Zacharia Oriens dictum est: *Ecce enim adduco servum meum Orientem:* & alibi: *Ecce vir, Oriens nomen ejus.* Unde Lucas: *Visitavit nos Oriens ex alto.* Oriens autem his locis est צמח, hoc est, *germen.* Quo nomine Messiam his Jeremiæ & Zachariæ locis significari Jonathan confitetur. Eodem pertinet & istud Ezechielis supra memoratum: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem.* Subnectit Jeremias: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter, & hoc nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Quæ tricesimo tertio capite pene τοῖς λέξιν iterantur. Idem de Messiæ adventu à Daniele prædictum est: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt, ut adducatur justitia sempiterna.* Inde Paulus ait Christum Jesum factum esse nobis à Deo justitiam. Ergo hæc ad Christum haud dubitanter relata sunt in libro Thalmudico Beracoth, Distinctione Meematai, & in Baba batra, capite quinto, & in Beresith Rabba, & in Echa Rabbati, & in Midrasch Thehillim, & apud R. Josephum Albo, in libro Fundamentorum, & apud R. Davidem Kimchi. Tum deinde tempus affuturum spondet Jeremias, quo recentibus & amplioribus beneficiis cumulati Israëlitæ, veteris illius vix recordentur, cum Ægyptiorum servitute exemti sunt: quod & decimo sexto capite jam supra fuerat pollicitus. Capite vero tricesimo tertio solennem illam Dei pollicitationem repetit, nunquam interituram Davidis sobolem, perpetuisque ipsam florentis regni opibus ac potentia fruituram. Quod nonnisi in Christo exitum nanciscì posse Judæi fatentur: præsertim cum iis adsonet illustre hoc de Christo prædictum: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Antiquum hic obtinet Grotius; nam quæ Christum præmonstrare non inanibus argumentis probavimus, priscorum Judæorum, quibus fere se addixit, opinionem secutus, alio flectere conatur, & Zorobabeli accommodare. At quem hic prædicit Jeremias, eum & futurum regem, & regnaturum ait; cum neque rex dictus fuerit Zorobabel, neque regnum tenuerit, uti rectissime Judæis idem cum Grotio sentientibus objicit Theodoretus. Quod autem addit, regem eumdem appellari capite nono Zachariæ, *Ecce rex tuus veniet tibi Justus & Salvator;* id vero ad Christum itidem spectare pertendimus. Itaque incertum probat per incertius, & litem lite resolvit. Hoc vero testimonio tricesimi tertii Jeremiæ capitis: *Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israël*, quo caussam suam firmare studet, hoc ipso ad eam labefactandam utimur. Tametsi enim Israëliticæ gentis ἀμαχωγὸς & Æchmalotarcha fuerit Zorobabel, non proinde *sedere super thronum* Davidis dici potuit: uti nec inter Romanos, vel Consules, vel Dictatores, etsi supremum gesserint magistratum, super Romuli thronum sedere idcirco dicti sunt. Nihilo magis probatur mihi, quod differit ad hunc locum: *In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter; & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster:* vult enim, contra saniorum Interpretum fidem, populum Israëliticum eum esse cui prædicitur fore tribuendum nomen illud, *Dominus justus noster*; sive ut alii interpretantur, *Dominus justitia nostra.* Verum si totius loci perpendatur connexio, ad Germen Davidis, de quo potissimum hoc commate sermo est, referendum esse videbitur: nam cum illud appellasset *germen justum*, & *facturum judicium & justitiam in terra* dixisset, subdit continuo vocatum iri, *Dominum justitiam nostram*; quod perinde est ac si dixisset, post edita singularis justitiæ specimina, Justi nomen ac titulum meritis suis fore consecuturum. Sic intellexerunt Ebræi Doctores quos dixi; sic Christiani pene omnes. Johannem Bodinum excipio, qui in pestifero opere De abditis rerum sublimium arcanis, sub Salomonis Judæi persona, ut hoc Jeremiæ testimonium elevet, id quod habet Vulgata, *Vocabunt eum*, quodque velut novum & inauditum repudiat, sic interpretandum esse statuit, *Et clamabit*, sive, *elata voce dicet populus*: cum tamen Vulgatam Editionem non universi solum Interpretes hoc loco, & consimili qui in tricesimo tertio Jeremiæ capite extat, sed Bodinus etiam ipse sequatur. Addit deinde nomen illud, *Dominus justus noster*, sive, *Dominus justitia nostra*, convenire, non in *Germen Davidis*, sed in *Israël*; quemadmodum in Genesi Jacob Aram à se erectam appellat, *Fortem Deum Israël*; & quemadmodum Ezechiel Civitati prædicit futurum nomen, *Dominus ibidem.* Hæc sumsit Bodinus ex Munsteri expositione libri Jeremiæ: verum ipsius responsionem dissimulavit, quæ talis est; aliter Araë & Civitati, aliter Christo, Dei nomen tribui; illis ad ostendendum divinæ gratiæ effectum; huic, ut Christi significe-

Isa. 11. 1. & 53. 2. Isa. 4. 2. Zach. 3. 8. & 6. 12. Luc. 1. 78. Ezech. 34. 23. Jer. 23. 6. Dan. 9. 24. 1. Cor. 1. 30. Jerem. 23. 7. & seq. Jer. 16. 14. 15 Jer. 33. 17. Gen. 49. 10. Theod. in Jer. 33. 3. & seq. Zach. 9. 9. Jer. 33. 17. Jer. 23. 6. Gen. 33. 20. Ezech. 48. 35. Munst. in Jer. 23. 6.

tur divinitas, & juſtitiæ noſtræ beneficium, quod benignitati ipſius & gratiæ acceptum referimus. His addo, utrumque locum ex Geneſi & Ezechiele longe ſecus exponere Interpretes ac exponit Bodinus, quos Lectori conſulendos relinquo. Defricandus ipſe interim, qui dum Chriſtianis Theologis linguæ ſanctæ ignorationem exprobrat, ſuam ipſe ineptiſſime prodit. Nam ut oſtendat apud Ezechielem nomen, *Dominus ibidem*, ad Civitatem pertinere, repræſentat voces ipſas Ebraicas יהוה שמה, quarum poſtremam definere ait in ה, quæ nota eſt fœminini generis, non maſculini; cum dictio שמה hoc loco non ſignificet *Nomen ejus*, quod perperam cenſuit, ſed *illic*. Has cavillationes Bodino, quemadmodum & Grotio, ſubminiſtraſſe reperio pertinaces quoſdam Judæos, qui ſic præterea diſſerunt, Jeremiam capite triceſimo tertio his verbis mentem ſuam explicaſſe: *In diebus illis ſalvabitur Juda, & Jeruſalem habitabit confidenter*, וזה אשר יקרא לה, *& iſte qui vocabit eam, Dominus juſtitia noſtra*: in quibus, inquiunt לה, fœminini generis eſt, nec alio referri poteſt quam ad Jeruſalem; non ergo ad Meſſiam. Fateor: quid tum? Mentem Prophetæ non aſſequuntur, quæ hæc eſt: *In diebus illis ſalvabitur Juda, & Jeruſalem habitabit confidenter, & qui eam vocaturus eſt ad ſe, nempe is erit Dominus juſtitia noſtra*, hoc eſt, Meſſias. At alius eſt ſenſus verborum viceſimi tertii capitis: nam cum Davidici germinis ortum prædixiſſet Jeremias, ſubjunxit: *In diebus illis ſalvabitur Juda, & Iſraël habitabit confidenter*, וזה שמו אשר יקראו, *& hoc eſt nomen ejus, quod vocabunt eum*, (qui nempe germen Davidis eſt) *Dominus juſtitia noſtra*. Itaque affixum maſculini generis, quod ineſt dictionibus hiſce, שמו, & יקראו, referendum eſt ad צמח, *germen*, ſuperioris commatis, hoc eſt, Meſſiam, ubi poſtquam fore eum *juſtum*, & *facturum juſtitiam in terra* prænuntiavit, continuo ſubjicit fore illi nomen, *Dominus juſtitia noſtra*, ob inſignem nimirum juſtitiam, quam commemoravit: quæ cohærentia rerum & ſeries manifeſta eſt. Aliis quoque Judæorum fraudibus patuit locus viceſimi tertii capitis: ſic enim eum diſtinxerunt, ut hic ſenſus efflorëſceret, *Et hoc eſt nomen, quod vocabit eum Dominus, Juſtitia noſtra*. Id cum proponere in medium auſi ſunt Iudæi, receptam in codicibus interpunctionem manifeſto perverterunt: nam voci, יקראו, *vocabunt eum*, ſubjicitur accentus תפחא, qui διχοτομὸς eſt, & vocabulum, cui affixus eſt, à ſequenti diſtinguendum eſſe indicat. Falſo ergo annectunt illi dictionem ſequentem, יהוה, quæ ab ea diſcreta eſt, & ſequentibus adhæret; vel R. Joſeph Albo teſte, qui in libro Ikkarim ſcribit: *Appellat Scriptura nomen Meſſiæ, Deus juſtitia noſtra*. Porro Septuaginta Senum Interpretatio ſic habet: καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ καλέσῃ αὐτὸν κύριος, ἰωσεδὲκ ἐν τοῖς προφήταις, quæ verba non uno vitio laborant. Videntur primum Septuaginta Interpretes nomen ipſum, quod hic Meſſiæ tribuitur, uti Ebraice conceptum erat, Græcis literis repræſentare voluiſſe, quemadmodum in nominibus propriis fieri amat, quæ integra ſine ulla interpretatione de lingua in linguam tranſire ſolent. Itaque nomen loco hoc Meſſiæ tributum, quod Ebraice ita ſcriptum eſt, יהוה צדקנו, ſic videntur Græce expreſſiſſe Interpretes, ἰαὼ σεδεκχθ· Dictio vero κύριος, quæ proxime præcedit, adventitia eſt. Nam in antiquis codicibus Interpretationis Septuaginta Senum, quotieſcunque ſacra vox יהוה occurrit, & ipſa, & ipſius interpretatio κύριος, exhibentur. Id obſervavimus in vetuſtiſſimo exemplari Renati Marchali, quo Græca Prophetarum omnium ſacrorum interpretatio continetur. Ubicunque enim ſe offert tetragrammaton nomen, in contextu ſcriptum eſt κύριος, in limbo ΠΠΙ, quod eſt Ebraicum יהוה. Simile quidpiam factum hic eſt: nam & dictio Græca κύριος, & Ebraica יהוה, adſcriptæ ſunt. Ergo vox κύριος, hic παρέλκῃ, cum Ebraica dictio יהוה, in voce ἰωσεδὲκ lateat. Sequitur, ἐν τοῖς προφήταις, cujus additamenti hæc ratio eſt. In nono, quod proxime ſequitur, commate hæc leguntur: *Ad Prophetas: Contritum eſt cor meum in medio mei.* Quæ ſic reddita extant apud Senes Septuaginta: ἐν τοῖς προφήταις· συνετρίβη ἡ καρδία μου ἐν ἐμοί· Septimum porro & octavum comma penitus fuiſſe ab illis prætermiſſa notat Hieronymus. In vulgatis autem editionibus ad calcem capitis rejecta ſunt. Unde intelligitur additamentum hoc poſt Hieronymum illuc irrepſiſſe: multaque hujuſmodi ſubinde à librariis vel ſtudioſis hominibus fuiſſe intruſa, parumque ſinceram interpretationem hanc ad nos perveniſſe. Utut eſt, ex hac duorum commatum prætermiſſione effectum eſt, ut ſextum & nonum comma cohærerent; voces vero iſtæ, τοῖς προφήταις, quæ noni commatis erant, ad ſextum pertinere exiſtimarentur: quæ opinio Theodoreti temporibus jam inoleverat. Vocula porro, ἐν, ſexti commatis eſt, detorta ex τοῦ, quod ad dictionem ἰαωσεδὲκ pertinebat. Ergo ſic locum totum reſtitues: καὶ τοῦτο τὸ ὄνομα αὐτοῦ, ὁ καλέσῃ αὐτὸν, ἰαὼ σεδεκτοῦ· τοῖς προφήταις· συνετρίβη ἡ καρδία μου ἐν ἐμοί· clariſſima ſententia; nam καλέσῃ refertur ad ἰσραὴλ quod præcedit. At τοῖς προφήταις videtur fuiſſe lemma ſequentibus præfixum, quo ſermonem ad Prophetas converti ſignificatur. Sed hæc obiter.

R. Joſ. Albo Ikk. libr. 2. cap. 28.

Hier. in Jer. 23. 6.

Theod. in Jer. 23. 6.

Futura etiam Messiæ mysteria aperiuntur tricesimo capite Jeremiæ, ubi Israëlitarum vincula rupturum se spondet Deus, & alieno exemtos imperio in pristinam libertatem vindicaturum; quo tempore Deum sospitatorem suum & Davidem regem suum legitimo prosequentur obsequio: *Servient*, inquit, *Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis.* Itaque ad abjiciendum timorem, & sumendam fiduciam Israëlem adhortatur, futurum spondens, ut ei per se salus parta sit & securitas, bonorumque omnium copia, dum præsentibus ipsum auxiliis persequetur. Tum subjicit fore ut pristinas sedes recuperet Jacob, & civitas in excelsis statuatur locis, Templumque rite fundetur. Deinde addit: *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me: quis enim iste est qui applicet cor suum, & appropinquet mihi, ait Dominus? & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.* Jer. 30. 7, & seq. Jer. 30. 21, 22.

Davidem illum regem Israëliticæ genti promissum, quem alium esse dicam, quam qui Ezechieli memoratur, cum ait: *Et suscitabo super eas* (oves) *pastorem unum qui pascat eas, servum meum David*: & rursum: *Et servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium*: & Oseæ: *Post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum.* Quo nomine Messiam de Davidis stirpe oriturum signari rerum ipsarum cum præcedentibus ac sequentibus cohærentia ostendit: id quod toto capite probavit Galatinus in libro Arcanorum. Nunc afferemus hoc unum ex Ezechiele, quod multorum instar esse queat: *Et habitabunt super terram, quam dedi servo meo Jacob, in qua habitaverunt patres vestri, & habitabunt super eam ipsi, & filii eorum, & filii filiorum, usque in sempiternum, & David servus meus princeps eorum in perpetuum.* Dicat Grotius, qui hæc detorquet ad Zorobabelem, an sempiternum in Judæos imperium Zorobabel tenuerit; an rex fuerit dictus vel habitus; an recuperatam ejus auspiciis Chananæam terram Judæi perpetuo coluerint. Quod autem addit, à Davide Davidem dictum Zorobabelem; sicut à Ptolemæo, Ptolemæos; à Cæsare, Cæsares; alium quempiam ostendat sic dictum, præter eum quem proponit Zorobabelem. Quod additur præterea à Jeremia: *Et erit dux ejus ex eo, & Princeps de medio ejus producetur*, germanum est prædictionis hujus Michææ, quam Messiæ propriam esse magna consensio est: *Et tu Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël.* Pergit Jeremias: *Et applicabo eum, & accedet ad me*: quod pontificiam dignitatem regia conjunctam exprimit, juxta illud Psalmi: *Tu es Sacerdos in æternum.* Quæ interpretans Paulus in Epistola ad Ebræos sic disserit: *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos, & Jesum Filium Dei, teneamus confessionem*: & deinde: *Hic autem, eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium: unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Non alium ergo Davidis nomine, quam Davidis filium Messiam, non alium ducem aut principem hic notatum censuit Jonathan Uzielides in Thargum; non alium Thalmudistæ capite postremo Sanhedrin, & in libro Beracoth Hierosolymitano; nec Midrasch Thehillim.

Ezech. 34. 23. & 37. 24. Ose. 3. 5. Gal. l. 3. c. 15. Ezech. 37. 25. Jer. 30. 21. Mich. 5. 1. Jer. 30. 21. Psalm. 109. 4. Ebr. 4. 14, & 7. 24, 25.

Hæc leguntur sequenti capite: *Erit dies in qua clamabunt custodes in monte Ephraim, Surgite & ascendamus in Sion ad Dominum Deum nostrum.* Quibus consimilia disseruisse Isaiam ostendimus, cum Christum prædiceret secundo capite, quæ & à Michæa in pari causa usurpata sunt. Nec quicquam hic nobis prodesse volumus vocem נצרים, *custodes*, quæ quod hujus similis sit נזירים, *Nazirei*, quo nomine Christianos olim fuisse designatos legimus in Actis Apostolorum, Ecclesiæ Christianæ pastores à Jeremia notatos quidam voluerunt. Utiliora nobis illa sunt quæ sequuntur: *Quia hæc dicit Dominus, Exultate in lætitia, Jacob, & hinnite contra caput Gentium: personate, & canite, & dicite, Salva, Domine, populum tuum, reliquias Israël. Ecce ego adducam eos de terra Aquilonis, & congregabo eos ab extremis terræ, inter quos erunt cæcus & claudus, prægnans & pariens simul, cœtus magnus revertentium huc:* quibus paria vidimus tertio Jeremiæ capite, & ad Messiam spectare ostendimus: *In diebus illis ibit domus Juda ad domum Israël, & venient simul de terra aquilonis, ad terram quam dedi patribus vestris.* Quam autem cœco & claudo spondet gradiendi facultatem, eamdem Messiæ venturi beneficio concessum iis iri pollicitus fuerat Isaias tricesimo quinto capite, cum diceret: *Deus ipse veniet, & salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.* Deinde: *Erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur.* Et paulo post: *Et redemti à Domino convertentur, & venient in Sion cum laude.* Quæ de Messiæ ævo dicta esse supra à me demonstratum est. Ergo hac pollicitatione Jeremiæ spes suas alere, & miseriam suam solari Judæos docet nos R. Machir in אבקת רוכל. Subjicit Jeremias: *Usquequo dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram, Fœmina circumdabit virum*: quo mirabilis Christi ortus prædicitur. Nam gestatio fœtus in utero feminæ his verbis

Jer. 31. 6, & seq. Isa. 2. 3. Mich. 4. 1, 2. Act. 24. 5. Jer. 31. 22. Jer. 3. 18. Isa. 35. 4, & seq.

4. Reg. 4. 16. σπυὸς describitur. Sic quarto Regum pari locutione res eadem refertur. Nam quod habet Vulgata, *Habebis in utero filium*, id expressum est ex istis Ebraicis: אתי חבקת בן, *Tu amplexans filium.* Non autem communis fœtus concipiendi ratio hic prædicatur: quorsum enim dixisset Propheta: *Creavit Dominus novum super terram?* qua præmonitione uti solent Scriptores sacri, cum magnum quid & insolitum portenditur.

Num. 16. 30. Sic cum Core, Dathan, & Abiron, terræ hiatu essent absorbendi, ait Moses: *Sin novam rem fecerit Dominus, ut aperiens terra os suum deglutiat eos.* Sic Deus apud Isaiam:

Isa. 43. 19. *Ecce ego facio nova, & nunc orientur, utique cognoscetis ea; ponam in deserto viam, & in invio flumina.* Ergo portentosus filii conceptus apud Jeremiam prædicitur, quem ad Messiam pertinere R. Moses Hadarsan ultro agnoscit. Clarissima deinde vaticinatione, Mosaicæ Legis & pristini fœderis abrogationem denuntiat: *Ecce dies venient,*

Jer. 31. 31, & seq. *dicit Dominus; & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum; non secundum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus, quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.*

Ebr. 8. 8, & seq. Novi in Christo fœderis sanctionem, pristino abolito, his contineri scribit Paulus ad Ebræos. Jeremias quoque, tricesimo capite quod Messiam prænuntiare declaravimus,

Jer. 30. 21, 22. haud multum absimilia habet: *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me: & eritis mihi in populum, & ego ero vobis in*

Jer. 33. 8. *Deum.* Et capite tricesimo tertio, quod ad Christum quoque spectat: *Et emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi, & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me.* Unde Lucas in Actis: *Huic omnes*

Act. 10. 43. *Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Futura illa divinæ Legis, non in tabulis lapideis, sed in piorum hominum corde descriptio, quam & aliis locis pollicetur Jeremias, & ab Ezechiele quoque non semel promittitur, novo fœderi per Christum paciscendo debetur. Christianos enim sic compellat Apostolus: *Epistola estis Christi, ministrata à nobis, & scripta, non*

2. Cor. 3. 3. *in tabulis lapideis, sed in tabulis cordis carnalibus.* Debetur & novo fœderi universalis illa, quam promittit Jeremias, Dei notitia: Isaias enim capite undecimo, quod Mes-

Isa. 11. 9. siæ θεολεκτικὸν est, sic loquitur: *Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.* Et alibi hæc spondet Ecclesiæ: *Ponam universos filios tuos doctos à Domino, & multitudinem pacis filiis*

Isa. 54. 13. *tuis.* Joh. 6. 45. Quo respexit Jesus Dominus, cum dixit apud Johannem: *Et scriptum est in Prophetis, Et erunt omnes docibiles Dei.* Novo denique fœderi debetur memorata hic peccatorum abolitio, cujus potissimum gratia Christum humano generi Deus promisit. Ergo totam hanc pericopen Christo adjudicandam esse statuit R. Moses ben Nachman. Aio & Christi Ecclesiam signare postremum hoc capitis comma: *Sanctum Domini non evelletur, & non destruetur ultra in perpetuum;* nec enim Hierosolymitanum Templum potest signare, quod funditus excisum est.

Jer. 31. 4.

Lamentationibus Jeremiæ, Thr. 4. 20. XVII. Memorabilem quoque de Christo prophetiam Threnis suis Jeremias intexuit: *Spiritus oris nostri Dominus Christus captus est in peccatis nostris.* Quod quamvis Chaldæus Paraphrastes & Rabbini plerique ad Josiam, alii ad Sedeciam trahant, si quis tamen singulas voces accurate expenderit, vere hic notatum Messiam comperiet. Act. 17. 28. *Spiritus oris nostri* appellatur, quippe in quo *vivimus, & movemur, & sumus,* Hier. in Thr. 4. 20. inquit post Paulum Hieronymus; quod nonnisi coacte Josiæ aut Sedeciæ accommodari potest. Dominus dicitur, quippe qui supremum rerum omnium tenet imperium. Captus esse dicitur propter peccata hominum, quod nec Josiæ convenit, interfecto quidem, sed non capto; nisi sagittæ vulnere captum dicas, ut Amazonem Herculeæ sagittæ vulnere prensam dixit Valerius Flaccus, quod supra monui. Nec convenit Sedeciæ, qui non tantum alienarum, sed suarum quoque noxarum meritissimas pœnas

Isa. 53. 4. luit. Christus vero Dominus, & captus est, & *languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit*, ut de eo prædicavit Isaias.

Prophetia Baruchi, Baruch. 3. 37, 38. XVIII. Postquam librum nomine Baruchi inscriptum, genuinum esse ostendimus, verba ipsius attulisse sufficiet, ut prævisam illi & prædictam Christi ἐναν θρώπησιν manifestum fiat: *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Jacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post*

Joh. 1. 14. *hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.* Unde hæc sumsisse Johannem dicas: *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus.* Scio

ambigua

ambigua videri Græci exemplaris verba, quæ sunt hujusmodi: μὴ τοῦτο ὅτι τῆς γῆς ὤφθη, ἢ ἐν τοῖς ἀνθρώποις συναναστράφη· Ita ut, ὤφθη, & συναναστράφη, tam ad ὁδὸν ὑπεσήμανε referri possint, quam ad θεός· Sed sententiam hanc, quam admittunt verba, ratio prorsus respuit: nam si Jacobo Deus viam disciplinæ tradidit, sequitur in terris visam fuisse, & cum hominibus vivente Jacobo conversatam. Quamobrem frustra subjunxisset Baruchus: *Post hæc in terris visa est, & cum hominibus conversata.* Deinde quis tam audax est in translationibus, ut dicere ausit viam disciplinæ in terris visam esse, & cum hominibus conversatam? Magno ergo consensu universus Patrum cœtus hoc testimonium juxta Vulgati Interpretis expositionem in Christianæ causæ patrocinium usurpavit.

XIX. Prodeat suo ordine Ezechiel, cujus luculentæ quoque extant de Christo prædictiones. Cum enim tricesimo quarto capite pastorum populi sui avaritiam & injustitiam expostulasset Deus, exauctoratis iis se gregis sui curam gesturum ipse promittit, morbidas oves sanaturum, errantes quæsiturum, & in uberrima pascua, lætissimasq; sedes deducturum, ubi summa pace fruantur. Tum subjicit: *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum: ego Dominus locutus sum. Et faciam eis pactum pacis.* Deinde: *Et suscitabo eis germen nominatum: & non erunt ultra imminuti fame in terra, neque portabunt ultra opprobrium gentium. Et scient quia ego Dominus Deus eorum cum eis, & ipsi populus meus domus Israël, ait Dominus Deus. Vos autem greges mei, greges pascuæ meæ, homines estis, & ego Dominus Deus vester, dicit Dominus Deus.* Iterantur hæc eadem tricesimo septimo capite: *Servus meus David, rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum.* Rursum: *David servus meus, princeps eorum in perpetuum: & percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis, & fundabo eos, & multiplicabo eos, & dabo eis sanctificationem meam in medio eorum in perpetuum. Et erit tabernaculum meum in eis, & ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus. Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* His Messiam præmonstrari multis approbare possumus. Primum pastoris personam gerit: sic de eo Isaias quadragesimo capite, quo capite Messiam prædici ostendimus: *Sicut pastor gregem suum pascet: in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit: fœtas ipse portabit:* sic & de se ipse Dominus noster Jesus apud Johannem: *Ego sum pastor bonus*; sic eum Petrus in Epistola priore pastorem & episcopum animarum nostrarum, & principem pastorum, & Paulus pastorem magnum ovium appellat. Servus Dei dicitur: sic de eo Deus apud Isaiam: *Ecce servus meus, suscipiam eum:* & alio loco: *Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui?* & iterum: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde:* deinde: *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos:* & apud Zachariam: *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.* Quapropter servili schema prodiit Dominus Jesus; unde Paulus de eo: *Semetipsum exinanivit, formam servi accipiens.* David appellatur, & princeps, & rex, & germen: sic apud Jeremiam: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit:* & alibi: *Non dominabuntur ei amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis:* parentis Davidis nomen ita gerente filio Messia; quemadmodum & apud Aggæum Zorobabelis nomen eamdem ob causam Christo tribuitur. Sic & apud Isaiam: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus:* præterea: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* Hinc Angelus ad Mariam de Christo Jesu, apud Lucam: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum: & regni ejus non erit finis:* & de eodem Petrus in Actis: *Hunc principem, & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua.* Fœdus icturum se cum populo suo pollicetur Deus: sic apud Isaiam: *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles:* sic & apud Jeremiam: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum.* Pacem hoc fœdere sancitum iri ait: sic Isaias de Messiæ temporibus: *Habitabit lupus cum agno:* & alibi: *Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet, nec invenietur:* sic Christus apud Jeremiam: *Revelabo illis deprecationem pacis. Pavebunt & turbabuntur gentes in universis bonis, & in omni pace quam ego faciam eis:* & apud Oseam: *Et percutiam cum eis fœdus in die illa cum bestia agri, & cum volucre cœli, & cum reptili terræ, & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.* Unde & Paulus de Christo Jesu: *Ipse enim est pax nostra.* Ergo ad Messiam hæc Ezechielis sine controversia à Judæis referuntur, maxime vero ab Abrahamo Aben Ezra, & Davide Kimchi; & Davidis nomine Messiam nosci Thalmud docet. Quidam tamen ex hoc Judæorum grege, quos

Prophetia Ezechielis, Ezech. 34. 2. & seq. & 37. 24. & seq.

Isa. 40. 11.

Joh. 10. 11. 1. Petr. 2. 25. & 5. 4. Ebr. 13. 20.

Isa. 42. 1. & 50. 10 & 52. 13. & 53. 11.

Zach. 3. 8.

Phil. 2. 7.

Jer. 23. 5. & 30. 9, 10.

Agg. 2. 24.

Isa. 9. 5. & 53. 4.

Luc. 1. 32, 33.

Act. 5. 31.

Isa. 55. 3, 4.

Jer. 31. 31.

Isa. 11. 6. & 35. 9.

Jer. 33. 6, 9.

Ose. 2. 18.

Eph. 2. 14.

Theodor. in Ezech. 34. 25. Ezech. 37. 26, 28. olim etiam Christianos quosdam esse affectatos conqueritur Theodoretus, & quos novissime secutus est Grotius, Zorobabelem hic agnoscere malunt, Templumque Zorobabelis tempore instauratum per hæc verba exprimi censent: *Et dabo sanctificationem meam*, sive juxta Hieronymum, *Sanctuarium meum in medio eorum in perpetuum*: deinde: *Et scient gentes, quia ego Dominus sanctificator Israël, cum fuerit sanctificatio mea in medio eorum in perpetuum.* Certe Templum illud à Romanis excisum est, neq; perseveravit in perpetuum. Egregie præterea demonstrat Theodoretus, minime Zorobabelis temporibus convenire, quæ hic pollicetur Deus: *Erunt in terra sua absque timore:* tum: *Habitabunt confidenter absque ullo terrore:* postquam enim Babylone reversi sunt Judæi, crebris insidiis appetiti, & apud Persarum reges perduellionis accusati sunt, ita ut Templi & Urbis instauratio intermitteretur. Cum vero Urbis reparandæ licentiam deinde impetrarunt Nehemiæ temporibus, tanta illos incessit circunstantium populorum formido, ut altera manu opus facerent, gladium altera tenerent. Addit deinde Theodoretus, neque in Zorobabelem ipsum cadere, quæ hic de Davide commemorantur; nam

Hier. in Ezech. 37. 26. Theodor. in Ezech. 37. 23, 24. Ezech. 34. 27, 28.

Ezech. 37. 5. δημαγωγὸς fuit, non Rex; nec fuit *princeps in perpetuum.* Potior ergo videtur sententia Hieronymi, hæc ad Ecclesiam Christi Jesu, ipsiusque tempora accommodantis, cum sanctitate imbutis piorum animis, Spiritu inter illos habitavit, non corpore solum; positaque in eorum mentibus sede, Templum illic æternum sibi constituit. Quod

Hier. in Ezech. 37. 27.

2. Cor. 6. 16. & penitus confirmat Paulus, cum sic Corinthios alloquitur: *Vos estis Templum Dei vivi, sicut dicit Deus: Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus.* Quæ cum scriberet, loca memorata Ezechielis procul dubio animo versabat.

Prophetia Danielis.

XX. *Illud in præfatione commoneo*, inquit Hieronymus de Daniele, in Proœmio Commentariorum, *nullum Prophetarum tam aperte dixisse de Christo. Non enim solum scribit eum esse venturum, quod est commune cum cæteris; sed etiam quo tempore venturus sit docet, & reges per ordinem digerit, & annos enumerat, ac manifesto signa prænuntiat:* quæ totidem fere verbis Theodoretus declaravit. Unde Porphyrius, qui Danielem sibi insectandum proposuerat, non tam ventura dixisse illum, quam præterita narrasse jactabat. Verum ejus *impugnationem, testimonium veritatis esse*, optime dictum est ab Hieronymo. Deinde num & Jesu recentiorem dicet Libri Auctorem, qui tempus ejus aperte

Dan. 2. 34, & seq. prædixit? Nos itaque vaticinia ejus de Christo colligentes, à secundo ordiemur capite, in quo symbolum Christi est, ejusque regni, lapis ille de monte sine manibus abscissus, qui post comminutam statuam πολυμιγῆ in tantum excrevit montem, ut orbem universum compleret: quo regnum portendi docuit Propheta, nullis unquam mutationibus obnoxium, sed æternum, & universa olim terræ regna, non ope humana, sed Dei nutu & virtute eversurum. Lapidis quidem typo Christum exprimi, & in Psalmis, & apud Isaiam, supra jam observavimus. Montis item specie eum adumbrari, in

Isa. 2. 2. Isaiæ secundo capite dictum est à nobis. Regni Christi æternitatem alio quoque loco

Dan. 7. 14. prædicat Daniel: *Potestas ejus*, inquit, *potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus*

Mich. 4. 7. *quod non corrumpetur:* prædicat & Michæas, cum ait: *Regnabit Dominus super eos in*

Luc. 1. 31. *monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum.* Unde Lucas de Domino Jesu: *Regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Universis quoque regnis excidio

Psalm. 2. 9. futurum Psalmus secundus præcinit: *Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos:* & Isaias: *Gens & regnum quod non servierit tibi peribit, & gentes solitudine vastabuntur.* In alia fuerunt opinione Judæi quidam, atque item Porphyrius, qui montem illum magnum, à parvis initiis in tantam molem provectum, ad Israëliticam gentem referebant, quam in fine sæculorum ad summam amplitudinem evectum iri, regnisque omnibus superiorem fore arbitrabantur. Verum præterquam quod regnum illud in æternum fore perseveraturum dicere ineptum est, vanitas eorum præterea coarguitur ex Berefith Rabba, & ex Midrasch Thehillim, & ex Aben Ezra, & ex R. Selomoh, & ex R. Saadia, & ex R. Levi ben Gherson, & ex Josephi Jachiadæ Paraphrasi in Danielem, & ex Thalmude ipso, in libro Sanhedrin, capite undecimo; in quibus ista Danielis Messiæ adjudicantur.

Dan. 7. 13, 14. Posteriorem Christi adventum spectat nobilissima illa Danielis prædictio, quæ continetur septimo capite: *Aspiciebam in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli, quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.* Hoc ipsum de Christo prænuntiabat David cum diceret: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum:* & alibi: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, præ-*

dicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te: postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos. Et nunc Reges intelligite, erudimini qui judicatis terram, servite Domino cum timore, & exultate ei cum tremore. Hoc idem Ezechieli visum est, quod Danieli: *Et super firmamentum, quod erat imminens capiti eorum:* Ezech. 1. 26. *quasi aspectus lapidis sapphiri similitudo throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper.* Visum est & Johanni in Apocalypsi: *Et vidi,* inquit, *& ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem Filio hominis, habentem in capite suo coronam auream, & in manu sua falcem acutam.* Apoc. 14. 14. Ait alio loco Johannes, Verbum Dei se vidisse, sedens in equo albo, caput diadematis multis revinctum, cœlestibus exercitibus comitatum, gladium ore vibrans, quo gentes ulturum est, ut pote ministrum iræ omnipotentis Dei, veste indutum inscripta hoc titulo, Rex Regum & Dominus dominantium. Apoc. 19. 11, & seq. Ergo Paulus scribebat ad Ephesios, Jesum Dominum, postquam excitatus fuit ad vitam, ad Dei dextram in cœlo fuisse collocatum, supra omnem potestatem & virtutem & dominationem, non hujus solum seculi, sed & futuri; omnibusque infra ejus pedes subjectis, caput Ecclesiæ fuisse constitutum. Eph. 1. 20, & seq. Scribebat & ad Philippenses futurum ut in nomine Jesu omne genu flecteretur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, ejusque gloriam gentes omnes agnoscerent. Phil. 2. 9, & seq. Nec absimilia sunt, quæ leguntur initio Epistolæ ad Ebræos. Ipse quoque Jesus verba Danielis, coram Caipha, omnique impiorum consessu sibi arrogavit: *A modo videbitis Filium hominis sedentem à dextris virtutis Dei, & venientem in nubibus cœli.* Matth. 26. 64. Item quod ait Daniel, pervenisse Filium hominis ad Antiquum dierum, hoc de se non semel Jesus Dominus prædicavit, cum se ad Patrem vadere diceret. Joh. 16. 16. Act. 1. 9. Addit Daniel, traditam Filio hominis potestatem ab Antiquo dierum: idem quoque sibi à Patre concessum Jesus nos docuit: *Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.* Matth. 28. 18. Quæ vero hic Filio hominis dominationis æternitas porrigitur à Daniele, eadem & ab hoc præmonstrata est regno illi, cujus typus mons ille ingens fuit, ex lapidis fragmine ortus, in somnis Nabuchodonosori visus, quo Christum præsignificatum esse proxime ostendimus. Christianæ interpretationi Judaica consentit, Filium enim hominis hic descriptum, Messiam esse traditur in libro Sanhedrin, capite ultimo, & in Beresith Rabba, & in Midrasch Thehillim. Ita intellexerunt R. Aben Ezra, & R. Selomoh Jarchi; ita Saadias Gaon, & R. Abraham Seba in Fasciculo Myrrhæ; ita denique Josephus Jachiades in Explanatione Danielis. Nec his tamen absterritus est Grotius, quominus alia omnia fingeret, & ut lapide illo, quo pedes statuæ contriti sunt, sic Filio hominis Populum Romanum à Daniele signatum pertenderet; cui postquam singulas vaticinii partes utcunque accommodare conatus est, tum vero nubes illas, cum quibus venisse narratur Filius hominis, sic interpretatur, quasi ad significandam summam celeritatem & motum rapidum quo in omnes partes ferebatur, hæc posita sint. Quapropter dici vult venisse Filium hominis cum nubibus cœli, pro eo quod dici debuerat, tanquam nubes cœli. Cui approbando locum affert è quarto capite Jeremiæ: *Ecce quasi nubes ascendet, & quasi tempestas currus ejus.* Jer. 4. 13. Verum ut mittam præpositionis כְּ significationem, quæ numquam deservit comparationi, quid fiet Ezechielis testimonio quod adduximus, Ezech. 1. 26. in quo eadem ipsi in cœlo visa referuntur, quæ vidit Daniel? quid illis Apocalypseos, Apoc. 14. 14. in quibus Filius hominis nubibus insidens & cœlo invectus describitur? quid illo Psalmi centesimi noni, & altero Pauli, in quibus Christus ad dextram Dei collocatur? Psalm. 109. 1, 2, 3. Eph. 1. 20. quid illo denique Jesu ipsius, qui venturum se in nubibus cœli denuntiat? Matth. 26. 64. Profecto mirifica hæc Scriptorum sacrorum consensio veram loci sententiam omnino aperit.

At omnem exceptionem superat splendidum & memorabile testimonium, capiti nono insertum, quo Danieli postfuturarum rerum noscendi avido Gabriel, non quæsita solum sequentium annorum mysteria, sed alia quoque longe abstrusiora declarat. Dan. 9. 24, & seq. *Septuaginta,* inquit, *hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & Prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.* His signari Messiam aio: nam noxarum abstersionem spondet, quod Messiæ proprium munus esse constat. Justitia illa sempiterna Christus est, de quo in Psalmo septuagesimo primo: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna:* Psalm. 71. 7. de quo apud Isaiam: *Judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ:* Isa. 11. 4. tum alibi: *Ego Dominus vocavi te in justitia:* & rursum: Isa. 42. 6. & *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus:* & postmodum: *In scientia sua justificabit ipse Justus servus meus multos:* deinde: *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor justus ejus, & Salvator ejus ut lampas* Isa. 45. 21. Isa. 53. 11. Isa. 62. 1, 2.

accendatur. Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti Reges inclytum tuum: & postea sic
Isa. 63. 1. Christus ipse de se: *Ego qui loquor justitiam.* Clarissime vero Jeremias: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit,*
Jer. 23. 5, 6. *& faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter, & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus Justus noster:* vel juxta alio-
Zach. 9. 9. rum interpretationem: *Dominus justitia nostra.* Addamus & hoc Zachariæ: *Ecce rex*
1. Cor. 1. 30. *tuus veniet tibi Justus & Salvator.* Ex his Paulus sic de Christo Jesu: *Qui factus est nobis sapientia à Deo & justitia.* Implendam Christi temporibus prophetiam tradit Daniel,
Matth. 11. 13. quod & de se Dominus Jesus tradit apud Matthæum: *Omnes enim Prophetæ & Lex usque ad Johannem prophetaverunt.* Sanctum sanctorum ungendum prædicit, hoc est Messiam futurum, sive Christum, sive ut veteres quosdam Interpretes dictionem hanc reddi-
Lactant. libr. 4. cap. 7. disse notat alicubi Lactantius, πλεισμδφον. Inde Petrus Judæos increpitans Sanctum
Act. 3. 14. & 4. 27. & Justum appellat Christum Jesum. Sic & de eo Christiani in Actis: *Convenerunt vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti, Herodes & Pontius*
1. Joh. 2. 20. *Pilatus:* & Johannes in Epistola prima: *Vos unctionem habetis à Sancto.* Nec à nostra discrepat R. Mosis ben Nachman in loci hujus interpretatione sententia, alio-
Hier. in Dan. 9. rumve Judæorum, quorum opinionem exponit Hieronymus. Pergit Daniel: *Scito*
Dan. 9. 25. *ergo & animadverte: Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt, & rursum ædificabitur platea & muri in angustia temporum.* Christum illum ducem, Cyrum esse putant R. Selomoh, & R. Joseph Jachiades; Nehemiam, Aben Ezra; Zorobabelem, Judæi recentiores plerique; quæ Rabbinica sapientia digna sunt. Nam manifesto post hebdomades novem & sexaginta futurus esse dicitur Unctus ille; quem si Cyrum esse dicas, vel Zorobabelem, vel Nehemiam, unde ducetur hebdomadum illarum numerandi initium? Præterea idem hic est Unctus, ac Sanctus sanctorum proxime memoratus: quod de Cyro dicere absurdum est, nec aliis satis convenit: quamvis enim sanctitudine floruerint Zorobabel & Nehemias, num justitia æterna temporibus illorum in orbem inducta est? num elisæ sunt vitiorum stirpes, & scelerum radix recisa est? Hæc
Isa. 55. 4. autem in Messiam congruunt, verum piorum ducem, juxta hoc Isaiæ: *Ecce testem po-*
Jer. 30. 21. *pulis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus:* & istud Jeremiæ: *Et erit dux ejus ex eo.*
Dan. 9. 26, 27. Sed audire pergamus Danielem: *Et post hebdomades septuaginta duas occidetur Christus, & non erit ejus populus qui eum negaturus est: & civitatem & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: & erit in Templo abominatio desolationis, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.* Hæc à Christo Jesu notata sunt, cum ad Discipulos de excidio Tem-
Luc. 24. 46. pli verba faceret, & cum Emmaüntiis viatoribus diceret: *Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati.* Porro redintegratio illa & confirmatio fœderis, pertinet ad Christum, quo sequestro fœdus sempiternum initurum se pollicetur Deus, eumque ipsum *in fœdus populi* daturum se spondet. Quibus cum Christianam caussam magnopere firmari Judæi intellexissent, pravis interpretationibus ea pervellere conati sunt. Igitur R. Saadias Gaon in Libro fidei, Messiam illum mactandum, signum esse vult eorum qui hoc tempore obtinebunt sacerdotium. Quasi post instaurationem Templi ulla fuerit Sacerdotum unctio. Deinde quis non intelligit, unum hic eumdemque Messiam à Daniele signari, quem & Sanctum sanctorum, & Christum ducem appellat, & olim necandum esse prædicit? nam si tres diversi fuissent, & Sanctus sanctorum, & Christus dux, & qui necandus erat, distinxisset utique, neque errori caussam præbuisset. Hinc refellitur & R. Selomoh, qui trucidandum Messiam, Agrippam esse statuit. Ineptior etiam Jachiades, qui Christum illum occidendum interpretatur Templum Cyri nutu restitutum, & olim exscindendum: nam quis concedat Gabrielem res obscuras Danieli exponentem, tam intricata, tam absona metaphora usum, & tam variis interpretationibus opportuna? Quis ædem Deo consecratam, Christum; quis ejus destructionem, necem dictam putet? Christi quidem typus Templum esse potuit, & fuit; at Templi typus Christus haudquaquam fuit: scitum est enim rem significatam figura nobiliorem esse debere. Præterea proxime commemoratur futura illa Templi destructio: *Et civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas:* & paulopost: *Et erit in Templo abominatio desolationis.* Quid ergo attinebat μεταφορικῶς ἢ ἀριθμητικῶς proponere, quod mox ἰδιωτικῶς & σαφῶς enuntiaturus erat? Alia & saniora de totius hujus loci sensu opinati sunt vetusti illi Ebræi,
Hier. in Dan. 9. quorum sententiam Hieronymus suis in Danielem Commentariis inseruit: nam & Justitiam sempiternam, & Sanctum sanctorum, & Christum ducem, & Christum occidendum, unum idemque significare censuerunt, Messiam videlicet Patribus pro-

missum. Quæ profecto priscis temporibus adeo pervulgata fuit & communi omnium consensu recepta interpretatio, ut in Libro temporum de hoc Danielis prædicto pronuntiaverit Africanus, *Nulli dubium esse, quin de adventu Christi prædictio sit.* Nec recentiores Ebræos complures hanc majorum suorum doctrinam tueri puduit. African. apud Hier. in Dan.

XXI. Inter Oseæ vaticinationes imprimis celebratur illa: *Dies multos sedebunt filii Israël, sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim. Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum: & pavebunt ad Dominum, & ad bonum ejus, in novissimo dierum.* Regem hunc David, Christum esse aio, qui avum suum nomine refert, & hic, & apud Ezechielem, & apud Jeremiam, uti supra non semel observavimus. Atque hunc ab Israëlitis quæsitum iri prædicit Propheta, postquam diu propriis religionis suæ ritibus, proprioque regimine caruerint. Hoc nunc fieri cernimus; illud ecquando futurum sit, novit Deus. Messiam quidem hic notari traditur in Thargum Jonathanis Uzielidæ, & in libro Beracoth Hierosolymitano, & apud Rabbinos plerosque. Quo vero tempore rege & sacrificiis, vel caruisse, vel carituros fore Israëlitas velit Propheta, disputant Interpretes. Quidam Salmanasaream deportationem intelligunt, hoc adducti Oseæ effato, quo Israëlitis inferendam ab Assyriis calamitatem prænuntians, dicturos eos ait, *Non est rex nobis, non enim timemus Dominum.* Judæos vero scribit Hieronymus ad Babylonicam captivitatem hæc referre, qua demum exemti patrias sedes repetierunt, Zorobabele duce, quem hic Davidis nomine indicari existimant. Atque hanc opinionem amplexi sunt Theodoretus & Theophylactus: amplexus est & Grotius. Alii tempora reditum illum consecuta hic intelligunt, quibus neque legitimos reges agnoverunt Israëlitæ, neque legitimos Sacerdotes, & Christum Jesum Davide prognatum, ejurata prisca religione, ducem secuti sunt. Nam quod prædicit Propheta futurum hoc *in novissimo dierum*, hoc ipsum habent Isaias, & Michæas, cum de Christo aiunt: *Et erit in novissimo dierum, erit mons domus Domini præparatus in vertice montium*: item Petrus ex Joële: *Et erit in novissimis diebus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem.* Alii denique, puta Hieronymus, Augustinus, Christianorumque bona pars, præsentem reliquiarum Judaicarum ἐκλογὴν signatam putant ab Osea, qua tamdiu extorres jactabuntur, quoad Christi jugo colla submittant. Interpretationem hanc valde mihi probabilem, ac veri simillimam facit illud Pauli: *Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël salvus fieret, sicut scriptum est: Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem à Jacob. Et hoc illis à me Testamentum, cum abstulero peccata eorum.* Quidam etiam varios illos Israëlitarum casus una ista pericope designari contendunt. Prophetia Oseæ, Ose. 3, 4, 5. Ose. 10, 3. Theod. & Theoph. in Ose. 3. Grot. in Ose. 3. Isa. 2. 2. Mich. 4. 1. Joël 2. 28. Act. 2. 17. Rom. 11. 25, 26, & seq.

XXII. De Christo etiam agitur in istis Joëlis: *Filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis Doctorem justitiæ.* Scio ambiguitatem inesse voci מורה, quæ & *Doctorem* & *pluviam* sonat, & quæ à nonnullis in posteriorem hanc significationem trahitur. Aliter Chaldæus Interpres, aliter Septuaginta, & Vulgatus quoque. Aliud etiam suadet ipsa verborum convenientia, in quibus aptius est dicere *Doctorem justitiæ*, quam *pluviam justitiæ.* Idem suadet & Osee, cum ait de Christo venturo: *Tempus requirendi Dominum, cum venerit qui docebit vos justitiam.* Utrobique Doctor ille justitiæ, Christus intelligendus est. Sin vertere malis *pluviam justitiæ*, Christum nihilominus intelligito, qui & pluviæ symbolo notatur in Psalmis: *Descendet sicut pluvia in vellus*: ubi & istud subnectitur: *Orietur in diebus ejus justitia.* Ita apud Malachiam Christus appellatur *Sol justitiæ.* Designari autem Christum hoc Joëlis loco sequentia ostendunt: *Et scietis quia in medio Israël, ego sum, & ego Dominus Deus vester, & non est amplius; & non confundetur populus meus in æternum. Et erit post hæc, effundam spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt*: quæ quomodo sumenda sint, docet nos Petrus in Actis Apostolorum. Sed & R. Saadias Gaon in Libro fidei, & R. Machir in Pulvere Aromatico, aliique Rabbinorum eruditissimi, hæc Messiæ temporibus accommodant. Quo & nos invitat illud quod paulopost subjicit Joël: *In monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio*, simile hujus apud Isaiam prædictionis de Messia: *De Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Consentienti huic Interpretum sententiæ contraire ausus est Grotius, recoctaque veteri quadam prædicti hujus interpretatione, quam Rufino tribui video, Doctorem illum justitiæ Isaiam esse statuit; nec aliis tamen rationibus approbavit, quam quod Isaiæ temporibus Prophetæ & Prophetides extiterint, ipsiusque Isaiæ filii vaticinationes ediderint. Quasi vel ante Isaiam, vel post illum, nulli inter Judæos Prophetæ fuerint, vel Prophetides. Majus autem & largius gratiæ cœlestis donum, ac sancti Spiritus infusionem pollicetur apud Joëlem Deus, quam priscis temporibus hominum generi concesserat; quod Isaiæ Prophetia Joëlis, Joël 2. 23, & seq. Ose. 10 12. Psalm. 76. 1. Mal. 4. 2. Joël 2. 27, 28. Act. 2. 17. Joel 2. 32. Isa. 2, 3.

ævo minime contigit. Quod autem probare nititur, Isaiæ filios futura prædixisse, ex
Isa. 8. 18. his ipsius verbis: *Ecce ego, & pueri mei, quos dedit mihi Dominus, in signum & portentum Israël*, frustra est, cum inde colligi nequeat, quod vult. Concedamus tamen id de filiis Isaiæ, probet de filiabus: ait enim Joël: *Prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ:* probet itidem de ancillis & servis, quos Spiritus sancti aura afflatum quoque iri Joël prædixit.

Prophetia Amos, Amos 9. 11, & seq. Act. 15. 13, & seq. XXIII. Est & Christi ac Ecclesiæ θεολεκτὸν, id quod profatur Amos: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerunt instaurabo, & reædificabo illud, sicut in diebus antiquis, ut possideant reliquias Idumææ, & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.* Ut superiora Joëlis Petrus, sic ista Amosi Jacobus quo pertineant ostendit in Actis; ad Christum nimirum, & gentes sub ejus jugum cogendas. Nec infitiantur Judæi, qui in capite ultimo Thalmudici libri Sanhedrin, memoratum hic Tabernaculum David, Messiam esse volunt. Redeunt vero ad ingenium suum Judæi, cum prolixas θεοσήξις hujus pollicitationes, tum ubertatis terræ, & fructuum proventus, tum diuturnitatis imperii & amplificationis ac securitatis, κατὰ λέξιν sumi volunt,
Hier. in Amos 9. eoque nomine Hieronymo pœnas dant. Et merito sane; tales enim esse fructus hic ab Amoso promissos intelligere par est, qualis ea fames est, cui sedandæ comparantur hi fructus & promittuntur. Cujusmodi autem fames illa sit, palam fecit Amosus
Amos 8. 11. ipse, cum dixit: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & mittam famem in terram; non famem panis, neque sitim aquæ, sed audiendi verbum Domini.* Animadvertendum ergo idem à Grotio est, qui lethali literæ inhærens σαρκικῶς hæc & Judaice intellexit; & Tabernaculum illud David, cujus instaurationem spondet Propheta, domum Davidis à Zorobabele reparatam esse docuit. Quod quam verum sit, patet ex iis in quibus Prophetiam suam Amosus claudit: *Et non evellam eos ultra de terra sua quam dedi eis, dicit Dominus Deus tuus.* Sedibus enim suis ita depulsa & exterminata est Iudaica gens, ut nulla unquam longioribus & infelicioribus exiliis damnata esse feratur. Sed nec omnes nationes Iudaico imperio subjectæ sunt, vel Zorobabelis temporibus, vel sequenti ætate; imo in alienam Iudaica ipsa gens ditionem concessit. At Christus Da-
Joh. 1. 14. vide oriundus τῷ σωλῆνι δαβὶδ ἀνέστη, cum juxta Evangelistæ verba, ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο, καὶ ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν, æternumque à Deo accepit regnum, crebris vaticiniis prædictum, & Davidi promissum. Optime hæc à Theodoreto adnotata sunt adversus eam sententiam, quam deinde amplexus est Grotius, & quæ jam ipsius ævo invaluerat, & à Cyrillo quoque propugnata est; sed ita tamen ut hunc esse historiæ sensum vellet, alium autem veriorem ad Christum pertinentem illic inesse censeret.

Prophetia Abdiæ, Abd. 17, & seq. XXIV. *Et in monte Sion erit salvatio*, inquit Abdias, *& erit sanctus: & possidebit domus Jacob eos qui se possederant. Et erit domus Iacob ignis, & domus Ioseph flamma, & domus Esau stipula, & succendentur in eis, & devorabunt eos, & non erunt reliquiæ domus Esau, quia Dominus locutus est.* Quoniam salutares suas leges Hierosolymis primum & in Sione laturus erat Christus, unde per totum orbem promulgandæ
Joël 2. 32. erant; idcirco & hic Abdias, & supra Joël, in Sione salutem per Christum fore propositam prædicunt, & de Sione legem ac Domini verbum exiturum per Christum
Isa. 2. 3. Isaias prodidit. Ignis quoque symbolo sæpe adumbratur Christus, & ignitus describi-
Ezech. 1. 27. & 8. 2. Apoc. 1. 14. & & 2. 18. & 19. 12. tur; præcipue vero apud Ezechielem, & in Apocalypsi Iohannis. Mosi in ardente rubo, & inter Sinai montis flammas locutum fuisse Christum, Justini, Origenis, Hieronymi, aliorumque Ecclesiæ Magistrorum contestata sententia est. Quo pertraxisse videtur eos Paulus in Epistola ad Ebræos, cum collatis inter se & compositis, hinc ardente ac procelloso Sinai, inde Sione ac Hierosolyma cœlesti; hinc tubæ sono & formidolosa illa ac terribili voce, inde Ecclesia primitivorum ac Testa-
Ebr. 12. 25, 29. menti Novi sequestro Jesu, subjungit: *Videte ne recusetis loquentem: si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur; multo magis nos, qui de cœlis loquentem nobis avertimus.* Quasi eumdem velit utrobique fuisse locutum. Et demum: *Et-*
Luc. 12. 49. *nim Deus noster ignis consumens est.* Quocirca hæc aiebat Jesus ipse de se: *Ignem veni mittere in terram: & quid volo nisi ut accendatur?* Abdiæ vero penitus consonat Isaias,
Isa. 31. 9. cum ait: *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, & caminus ejus in Jerusalem.* Quod au-
Abd. 18. tem adjicit Abdias: *Et non erunt reliquiæ domus Esau;* hoc ipsum de Christo à Balaa-
Num. 24. 17. mo prædictum vidimus: *Erit Idumæa possessio ejus, & erit possessio ejus Seir;* cui prædictioni ex altera hac Abdiæ R. Selomoh lucem affert, ut pote significationis ejusdem, & ad Messiam spectantis. Par est illa Amosi proxime à nobis allata, & Mes-
Amos 9. 11, 12. siæ itidem prænuntia: *Suscitabo tabernaculum David, ut possideant reliquias Idumææ, & & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos; dicit Dominus faciens*

hæc. In hoc denique commate prophetia Abdiæ concluditur: *Et ascendent salvatores in montem Sion judicare montem Esau, & erit Domino regnum.* Messiæ hæc adscribit doctissimus Rabbinorum Maimonides: adscribimus & nos, & *Salvatores* Messiæ ministros dictos censemus. Sion vero, unde primum nova Christi lex proficisci, & in qua Ecclesia fundari debuit, Ecclesiam illam significat; Esau vero, Ecclesiæ perduelles. Cæterum & hi, & illa, Christum regem sunt agnituri, ut apertissime in secundo Psalmo de se ipse Christus prædicat: *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me: Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.* Hinc adeo Jesus Dominus dictus est Jesus: *Vocabis nomen ejus Jesum*, ait Josepho Angelus; *ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum.* Hinc & regnum illi æternum portenditur: *Et regnabit*, ait Mariæ Angelus, *in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Hinc & in Actis Petrus: *Principem & Salvatorem* eum appellat. Hinc denique à Prophetis Regem, ducem, principem, ac præceptorem dictum eum supra observavimus. Abd. 21. Psalm. 2. 6, & seq. Matth. 1. 21. Luc. 1. 33. Act. 5. 31

XXV. *Congregatione congregabo, Jacob, totum te; in unum conducam reliquias, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur à multitudine hominum; ascendet enim pandens iter ante eos: dividentes & transibunt portam, & ingredientur per eam: & transibit rex eorum coram eis, & Dominus in capite eorum.* Verba sunt Michææ Prophetæ, quibus Christum præmonstrari contendo. Nam quamvis controversa sint inter eruditos, & ab aliis ad Samaritarum, Hierosolymitarumque excidium, ac Sedeciæ calamitates trahantur, ab aliis ad Christum; ego tamen vel apertiorem eam esse aio interpretationem, quæ hæc Christo accommodat, vel utramque certe simul posse consistere, quod sæpe accidere ex Paulo discere licet. Quippe proprium hoc Messiæ futurum esse officium Prophetæ docent, dispersos Israëlitas congregare, quemadmodum errantes oves & dissipatas in unum gregem cogere pastores solent. Id sibi volebat Osee, cum diceret: *Et congregabuntur filii Juda, & filii Israël pariter, & ponent sibimet caput unum, & ascendent de terra.* Idem & Jeremias tricesimo primo capite, cui Christi θεσπιῳδίαν inesse ostendimus: *Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum.* Idem & Ezechiel: *Hæc dicit Dominus Deus, Adhuc in hoc invenient me domus Israël, ut faciam eis: multiplicabo eos sicut gregem hominum, ut gregem sanctum, ut gregem Jerusalem in solennitatibus ejus. Sic erunt civitates destructæ, plenæ gregibus hominum, & scient quia ego Dominus.* Præiturum quoque ipsis Christum θεοδρομίζει Isaias in quinquagesimo secundo capite, quod Messiæ itidem clarissimam prædictionem continet: *Non in tumultu exibitis, nec in fuga properabitis: præcedet enim vos Dominus, & congregabit vos Deus Israël.* Neque hic iterare opus est, quam sæpe in Codicibus sacris pastoris munus, nomenque ascisere amet Christus. Vetustiores itaque Judæi Messiæ οἰκονομίαν hic esse prædictam fatebantur, velut R. Moses Hadarsan sive Concionator in Beresith Rabba. *Prophetia Michææ,* Mich. 2. 12, 13. Ose. 1, 11. Jer. 31. 10. Ezech. 36. 37, 38. Isa. 52. 12.

Nobilem etiam capite quarto vaticinationem de Christo Michæas edidit; quæ quoniam ne verbis quidem ab ea discrepat, quæ secundo Isaiæ continetur capite, nihil repetere necesse est, quæ ad hanc asserendam supra attulimus. Pauca quædam illustrare solum convenit, quæ loco huic peculiaria sunt. Velut illud: *Et corripiet gentes fortes usque in longinquum:* cui simile hoc habet Psalmus secundus de Christo: *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea.* Subjicit Michæas: *Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum est:* hoc ipsum de Messiæ temporibus cecinit Zacharias: *In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem, & subter ficum.* Pergit Michæas: *In die illa, dicit Dominus, congregabo claudicantem, & eam quam ejeceram colligam, & quam afflixeram, & ponam claudicantem in reliquias, & eam quæ laboraverat in gentem robustam:* consona sunt ista Sophoniæ: *Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo, & salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confessionis eorum.* Addit Michæas: *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & usque in æternum:* paria de Christo nuntiantem Danielem audivimus: *Potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur:* & Angelum quoque apud Lucam de Christo Jesu: *Et regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Notatur quoque Christus in istis Michææ: *Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet, & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit?* Eadem habet Isaias de Christo: *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus* Mich. 4. 1, & seq. Mich. 4. 6. Soph. 3. 19. Mich. 4. 7. Dan. 7. 14. Luc. 1. 33. Mich. 4. 8, 9. Isa. 9. 6.

est principatus super humerum ejus : & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. Ergo hæc Michææ in Christum transferebat Jonathan ben Uziel. Libenter vero Grotio assentior, Turrim gregis apud Bethlehemum statuenti, unde Christum oriturum mox apertius Michæas prædicet. Futurum is deinde spondet, ut filiam Sionis Christus redimat: nempe & à Jobo & ab Isaia Christum *redemtorem* dictum notavimus. Sic demum filiam Sionis, Christi auxilio confirmatam Michæas alloquitur: *Surge, & tritura, filia Sion, quia cornu tuum ponam ferreum, & ungulas tuas ponam æreas, & comminues populos multos, & interficies, Domine, rapinas eorum:* similia de Christo præcinuit David: *Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* Aptius etiam ad rem Isaias: *Ego auxiliatus sum tibi, dicit Dominus, & redemtor tuus sanctus Israël: ego posui te quasi plaustrum triturans novum, habens rostra serrantia; triturabis montes, & comminues, & colles quasi pulverem pones.* Quam Isaiæ clausulam Messiæ significativam esse manifesto illud indicat quod præcedit: *Ego Deus tuus, confortavi te, & auxiliatus sum tibi, & suscepit te dextera justi mei.* Hæc Judæorum Interpretum diligentiam non fugerunt, qui tot testimoniorum consensione notata Christum hic à Messia prædictum esse fassi sunt. Sic Beresith Rabba, sic R. Selomoh Jarchi, sic Aben Ezra. Contra ea Grotius, ex verborum secundi capitis Isaiæ, & quarti Michææ consensu, non sententiæ paritatem collegit, pro eo ac debuit; sed hæc ad illa παραφθημένα res alias significare censuit: Isaiam quippe de regno Ezechiæ, Michæam de temporibus quæ reditum ex Babylone sunt consecuta, differuisse opinatur. Arbitrentur æqui rerum æstimatores, utrum verisimilius sit, quorum verba consonant, eorum conspirare sententias; an summa verborum paritate, summam sententiarum discrepantiam contineri. Num hæc Michææ præterea convenire dicemus, vel Ezechiæ ævo, vel recentioribus Babylonica captivitate temporibus: *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc, & usque in æternum?* minime vero. Atqui si ad neutrum illa pertinent, certe nec superiora, quæ his arctissime cohærent. Adversus perversam hanc capitis istius interpretationem graviter excandescit Theodoretus, quam tum tuebantur, non Judæi solum, sed & Christiani quidam, solidisque eam argumentis obterit. Quærit enim ecquæ gentes magno numero Legi Dei obtemperaturæ ad Templum Domini concurrerint post reditum Judæorum è captivitate Babylonica; quarum gentium controversias arbitra ac disceptatrix Domini Lex composuerit, eorumque noxas & flagitia castigaverit; qua item pace fruitus sit Judaicus populus, qui variis exinde calamitatibus miserrime afflictus, gentium multarum incursiones ac vexationes perpessus est. Tum id quoque: *Nos autem ambulabimus in nomine Domini Dei nostri in æternum & ultra*, præclare ostendit, Michæam non designasse Judæos, qui patriis sedibus eliminati, totius orbis inquilini, & exules, sacra Legis suæ munia obire non possunt. Unde nec ipsis hæc competere ait: *Et regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum.* Priorem capitis partem juxta historicum æque sensum & mysticum Christo & Ecclesiæ adjungit Cyrillus; postremam, ab octavo commate ad capitis usque finem, Sennacheribi & Nabuchodonosoris expeditiones ἱστορικῶς notare censet; Christum vero, secundum ἀποστολικὸν καὶ πνευματικώτερον λόγον.

Perpaucis quinti capitis verficulis multa de venturo Messia posteros Michæas docuit. Nam primum patriam ejus indicavit, cum diceret: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël.* Deinde ut ortum ejus, non temporarium, qualis hominum reliquorum est, sed omnibus temporum initiis priorem, & ipsius æternitatis æqualem fore ostendat, addit: *Et egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Sed muliere tamen prodituram eum ait per partum, atque ita humanæ naturæ participem, consanguinitatis vinculo iri conjunctum omnibus hominibus, etiam Barbaris; quos fraterno amore complexus, ut pote eorum similis & ὁμοφυὴς, ad Israëlitarum jura vocabit; validoque & magnifico moderabitur imperio, cujus is erit splendor, ea fama, ut ad orbis usque pervadat fines, & remotissimas gentes ad se invitet & alliciat, atque altæ demum pacis compotes faciat. Verba hæc sunt: *Propter hoc dabit eos usque ad tempus, in quo parturiens pariet, & reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israël. Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, & convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos terræ. Et erit iste pax.* Ad Christum hæc retulisse veteres Iudæos loculpes testimonium suppeditat Evangelium Matthæi, atque illud Iohannis; ex quibus clarissime intelligitur tralatitiam hanc & pervulgatam fuisse Iudæorum sententiam, ex hoc Michææ loco deductam, Bethlehemo Messiam prodituram. Hanc majorum suorum doctrinam tenuerunt sequioris ævi Magistri. Sic Paraphrastes Chaldæus Ionathan; sic Thalmud in libro Sanhedrin, ultimo capite, & in libro De paschate, capite decimo; sic &

Mich. 5. 2.
Mich. 4. 10.
Mich. 4. 13.
Psalm. 2. 9.
Isa. 41. 14, 15.
Isa. 41. 10.
Theodor. in Mich. 4.
Mich. 4. 5.
Cyr. in Mich. 4.
Mich. 5. 2, & seq.
Mich. 5. 3, & seq.
Matth. 2. 4, & seq.
Joh. 7. 40, & seq.

rasque alias de Christo vaticinationes huic consonare sciebant. Nam quod ait Michæas, futurum *egressum ejus ab initio, à diebus æternitatis*, hoc ipsum de Christo præcinuerat David, cum induceret Deum Patrem Christo dicentem: *Ex utero ante Luciferum genui te.* Idem habet de eo Psalmus septuagesimus primus: *Permanebit cum Sole & ante Lunam, in generatione & generationem:* & postea: *Ante Solem permanet nomen ejus.* Hoc de se Sapientia ipsa, quæ Christus est, prædicabat his verbis: *Ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret.* Hoc sibi volebat Apostolus Johannes, cum de Verbo, quod Christus est, diceret: *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.* Hoc de se quoque aiebat Dominus Jesus, sic Deum Patrem compellans: *Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te.* Puerperam autem illam intellige, quæ Isaiæ septimo, octavo, & nono, capitibus commemoratur, pueri videlicet illius matrem, cui nomen, *Accelera spolia detrahere, festina prædari*, qui *Fortis* dicitur, & *Princeps pacis*, cujus immensum prædicatur imperium, & æterna pax. Quæ si quis omnia perpendat accurate, præsenti Michææ loco consona reperiet. Cum vero futurum pollicetur Propheta, ut Christus gentes *pascat in fortitudine*, pastoris hic quoque, ut alias sæpe, persona Christo imponitur, qui hunc habitum & ornatum, hocque adeo munus, suæ erga homines benevolentiæ & sollicitudinis testificandæ gratia, gerere amat, sibique imponit; quod supra jam à me animadversum est, & inferius quoque commodus erit observandi locus. Magnificentiam vero ejus ad fines usque orbis celebratum iri promittit, perinde ut superiore vaticinatione de Messia prædictum vidimus, futurum ut *corripiat gentes fortes usque in longinquum.* Idem Psalmo secundo de eo præsignificatur: *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ:* & Psalmo septuagesimo primo: *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum:* & mox: *Omnes gentes magnificabunt eum.* Omnia vero tranquillaturum Christum & pacificaturum sexcenties jam nos Prophetæ monuerunt. Quemadmodum ergo Christum pacem futurum prædicit Michæas, ita Paulus de Christo Jesu: *Ipse enim est pax nostra.* Atenim tam perspicua veritatis argumenta aspernati Judæi complures, nec patrum suorum auctoritatem reveriti, hæc ad Zorobabelem detorquere tentarunt, quos & vetustos aliquot Sacræ Scripturæ Interpretes Christianos assectatos fuisse video, Chrysostomum, Theophylactum, Euthymium; novissimeque Grotium. Adversus hanc doctrinam insurgit Theodoretus, & Zorobabelem Babylone natum esse ostendit, non Bethlehemi; nec esse *egressum ejus à diebus æternitatis.* Scio quid ad hæc respondeat Grotius; Zorobabelem Bethlehemo ortum censeri, quod ex Davidis, qui Bethlehemi natus est, familia esset oriundus; egressum vero ejus à diebus æternitatis dici, quod longum stemma à Davide duceret, multæque inter ipsum & Davidem intercessissent גנאלוגיאי, longaque diuturnitas temporis, postquam Bethlehemo stirps illa prodierat. Id si accipimus, jam ergo multiplex nobis patria erit, totque natales terras numerabimus, quot loci majoribus nostris ortum dederunt. Ergo & Zorobabel, præter Babylonem in qua natus est, Jerusalem quoque patriam habebat, in qua tot Reges ipsius decessores sunt procreati; & Bethlehemum, in qua David, & Booz, & Obed, & Jesse; & Ægyptum, in qua Aminadab, & Nahasson; & Haran Mesopotamiæ, in qua Judas; & regiones ad Chanaanitidis Austrum sitas circa Bersabee & Gerara, in quibus Jacob, & Isaac; & Ur Chaldæorum, in qua Abraham; quod neque dici neque ferri potest. Præterea utrum existimare satius est, Prophetam hunc, quem de Christo alias edidisse prædictiones ostendimus, eam præmonstrare voluisse urbem, quæ Christi patria futura erat, consentientibus vetustissimis Judæis, uti & revera fuit; an cum Zorobabelis imperium & res gerendas vaticinaretur, eam notasse urbem, quæ Davidis ipsius progenitoris patria fuisset? Adde & verba ista, *Ab initio, à diebus æternitatis*, quæ sic Ebraice concepta sunt, מקדם מימי עולם, quasi dicas, *Ab olim, à diebus æternitatis*, geminata rei ejusdem significatione, non longitudinem temporum, sed ipsius æternitatis infinitatem indicare. Quis vero nominis sui fama orbem credat Zorobabelem repleviisse, exulum aliquot ducem, & gentis exiguæ, obscuræ, ac jam pene funditus excisæ principem, propter reparatum Templum, splendidum quidem olim, dum manebant regna, tunc autem rudiori opera refectum, ad cujus conspectum prioris Templi memoria senibus lacrymas excutiebat? Quî pax denique dicetur Zorobabel, quem gravissimis Chuthæorum Samarienſium calumniis & criminationibus appetitum, vix inchoatum instaurationis Hierosolymitani Templi opus absolvere potuisse scimus? Comma septimum capitis hujus Christo adscribit liber Beracoth Thalmudis Hierosolymitani. Est autem hujusmodi: *Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum, quasi ros à Domino, & quasi stillæ super herbam quæ non exspectat virum.* Quia videlicet ex Jacobi

Mich. 5. 2.
Psalm. 109. 3.
Psalm. 71. 5, 17.
Prov. 8. 23.
Joh. 1. 1, 2.
Joh. 17. 5.
Isa. 8. 1, 3.
Isa. 9. 6, 7.
Mich. 4. 3.
Psalm. 2. 8.
Psalm. 71. 8, 17.
Eph. 2. 14.
Chrys. Theoph. Euthym. Grot. Theodor. in Mich. 5. 2.

reliquiis ſuſcitandus erat Meſſias, qui rore gratiæ cœleſtis orbem univerſum irrigaturus erat & fecundaturus; de quo in eamdem ſententiam diſſerit Pſalmus
Pſalm. 71.6. ſeptuageſimus primus: *Deſcendet ſicut pluvia in vellus, & ſicut ſtillicidia ſtillantia ſuper terram.*

Mich. 7. 11, 14, & ſeq. Chriſti præterea venturi myſterium ſeptimo capite tangit Michæas, cum Eccleſiæ inſtaurationem per Chriſtum futuram nuntiat his verbis: *Dies, ut ædificentur macerie*
Hier. in Mich. 7. 11. *tuæ.* Id ad Chriſtum Judæos quoſdam retuliſſe ſcribit Hieronymus. Nec diſſimilis illa
Amos 9. 11. eſt Amoſi de Chriſto prophetia, quam ſupra attulimus: *In die illa ſuſcitabo tabernaculum David, quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerunt inſtaurabo, & reædificabo illud ſicut in diebus antiquis.* Addit Michæas: *In die illa longe fiet*
Mich. 7. 11. *Lex:* par illud quod ſupra, & hic, & Iſaias de Chriſto cecinerant: *De Sion egredietur*
Mich. 4. 2. Iſa. 2. 3. *Lex, & Verbum Domini de Jeruſalem:* & deinde: *Magnificabitur uſque ad terminos terræ:*
Mich. 5. 4. paria & in Pſalmis, ſecundo, & centeſimo nono, Chriſti θεοπροσωπικοὺς vidimus:
Pſalm. 2. 6. *Ego autem conſtitutus ſum Rex ab eo ſuper Sion montem ſanctum ejus, prædicans præceptum*
Pſalm. 109. 2. *ejus:* tum: *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum*
Mich. 7. 12. *tuorum.* Quod autem ſubjungit Michæas, ad Eccleſiam remotas gentes tranſituras, *A civitatibus munitis uſque ad flumen, & ad mare de mari, & ad montem de monte;* idem
Pſalm. 71. 8. de Chriſto prædictum extat Pſalmo ſeptuageſimo primo: *Et dominabitur à mari uſque*
Zach. 9. 10. *ad mare, & à flumine uſque ad terminos orbis terrarum:* idem & apud Zachariam: *Loquetur pacem gentibus, & poteſtas ejus à mari uſque ad mare, & a fluminibus uſque ad fines*
Mich. 7. 13. *terræ.* Sequitur apud Michæam: *Et terra erit in deſolationem:* nempe id quoque poſt
Dan. 9. 26. Mich. 7. 14. Chriſtum Daniel eventurum monuit. Chriſtum deinde adhortatur Propheta, ut *Paſcat populum in virga ſua, gregem hæreditatis ſuæ:* de quo videlicet ſupra fuerat vaticinatus: *Et ſtabit, & paſcet in fortitudine Domini;* paſtorale officium, juxta Propheta-
Mich. 5. 3. rum omnium conſenſionem, Meſſiæ adſcribens. Reſpondet Chriſtus: *Secundum dies egreſſionis tuæ de terra Ægypti oſtendam ei mirabilia:* ſic in eodem ſeptuageſimo primo Pſal-
Pſalm. 71. 18. mo, qui Chriſtum θεοδιδακτίζει: *Benedictus Dominus Deus Iſraël, qui fecit mirabilia ſolus:*
Joël 2. 26. ſic & apud Joëlem, illic ubi Meſſiam ab eo prænuntiari diximus: *Laudabitis nomen*
Mich. 7. 16, 17. *Dei veſtri, qui fecit mirabilia vobiſcum.* Pergit Michæas: *Videbunt gentes, & confundentur ſuper omni fortitudine ſua, ponent manus ſuper os, aures eorum ſurdæ erunt; lingent pulverem ſicut ſerpentes, velut reptilia terræ perturbabuntur in ædibus ſuis, Dominum Deum noſtrum formidabunt, & timebunt te:* his conſentanea Pſalmus idem ſeptuageſimus pri-
Pſalm. 71. 9, & ſeq. mus ſuppeditat: *Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent: Reges Thar-*
Iſa. 49. 23. *ſis & inſulæ munera offerent, Reges Arabum & Saba dona adducent, & adorabunt eum omnes*
Oſe. 3. 5. *reges terræ, omnes gentes ſervient ei:* cui ſimile eſt & iſtud Iſaiæ de Meſſia: *Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ vultu in terram demiſſo adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent.* Facit huc quoque illud Oſeæ, Chriſti θεολεκτικόν: *Et poſt hæc revertentur filii Iſraël, & quærent Dominum Deum ſuum, & David regem ſuum, & pavebunt ad Dominum.* Flagitiorum deinde veniam per Chriſtum nobis largiendam pro-
Mich. 7. 18, 19. Mich. 7. 20. mittit Michæas, quod paſſim de eo Prophetæ humano generi ſpondent. Ac demum quæ de venturo Chriſto, ſub jurisjurandi lege, Abrahamo & Jacobo promiſſa ſunt, effecturum eum aſſeverat.

Prophetia Habacuc, Hab. 2. 3. XXVI. Secundo capite Habacuc hæc leguntur: *Adhuc viſus procul, & apparebit in finem, & non mentietur: ſi moram fecerit, exſpecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit.* Quibus Meſſiæ adventum prædici conſentiunt Ebræi Interpretes & Chriſtiani. De Chriſtianis dubitatio nulla eſt, qui Pauli auctoritatem ſecuti, vel ad Chriſti ſalutarem illa-
Ebr. 10, 37, & ſeq. pſum in animos hominum ſpectare iſta cenſuerunt, vel ad ejus deſcenſum in terras: quod & in Thalmudici libri Sanhedrin poſtremo capite, & apud R. Selomoh diſerte docetur.

Hab. 3. 13, 18. Nec myſterio caret illud, quod extat in oratione Habacuc: *Egreſſus es in ſalutem populi tui, in ſalutem cum Chriſto tuo.* Scio nonnullos hic Joſuam notatum arbitrari; qui tamen unctus non fuit, nec Unctus dici potuit, niſi κατ' ἐξοχήν, & latiori ſigni-
1. Par. 16. 22. ficatione; quemadmodum in Paralipomenis quicunque exierunt de Ægypto, Chriſti
Hier. in Hab. vocantur, ut adnotat Hieronymus. Alii ad Davidem id flectunt. Utrumque certe Chriſti Jeſu figuram geſſiſſe diximus: cujus nomen cum & ſignificationem habeat ſalutis, quæ hic promittitur, aptius ei videtur locus quam Davidi convenire; aptius etiam quam Joſuæ, cui minus proprie quam Jeſu competit Chriſti nomen. Itaque
Hier. in Hab. 3. ſic comma illud reddebat Sexta Editio, Hieronymo teſte: ἐξῆλθες τοῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦ χριστόν σου· *Exiiſti ad ſervandum populum tuum, per Jeſum Chriſtum tuum.* Et ad Meſſiam quoque id Ebræi retulerunt. Facit huc & id quod paulopoſt ſubnectit Habacuc: *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jeſu meo.* Scio Ebraice ſcriptum eſſe ישעי, & ex nomine communi ישע, nomen proprium eſſe factum; ſed ta-

men ex adjunctione alterius prophetiæ & utriusque ἀλληλουχία, Christus utrobique homini non luscitioso videbitur expressus. Jonathan certe posteriore hoc loco, itidem ut priore, Christum reddidit.

XXVII. De Messiæ adventu Sophoniæ quoque vaticinatio extat tertio capite; ait enim ex Domini persona: *Reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei humero uno.* Nomen Domini hoc loco Regem Messiam signare traditur in Beresith Rabba, & in Pulvere aromatico R. Machir; totamque hanc prophetiam Christo adjudicasse Judæos testificantur. Recte sane; completam enim prophetiam hanc fuisse novimus in mirifica priscorum Christianorum concordia, quorum *erat cor unum & anima una.* Pergit Sophonias: *Ultra flumina Æthiopiæ, inde supplices mei, filii dispersorum meorum deferent munus mihi:* simile illud è Psalmo quadragesimo quarto, qui Messiæ ἀρχιτυπικὸς est: *Filiæ Tyri in muneribus vultum tuum deprecabuntur, omnes divites plebis:* simile quoque initio sexagesimi capitis de Christo Isaias prædicit; quod & in Eunucho Candaces Reginæ exitum habuit. Spondet deinde Sophonias altam pacem reliquiis Israëlis: *Quoniam ipsi pascentur & accubabunt, & non erit qui exterreat:* quod Christi eventurum temporibus pollicentem itidem Michæam audivimus, cum diceret: *Et sedebit vir subtus vitem suam, & subtus ficum suam, & non erit qui deterreat.* Israëli postmodum promittit Sophonias, futurum ut in medio ejus sedem suam Messias constituat: quod & apud Zachariam semel iterumque reperitur: *Et habitabo in medio tui:* & apud Ezechielem: *Et erit tabernaculum meum in eis:* quod & Discipulis suis Christus Jesus promittebat: *Et ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.* Quod adjicit deinde Propheta: *Salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem;* hoc idem pene ἀνθλέξει apud Michæam de Christo prædictum supra vidimus.

Prophetia Sophoniæ, Soph. 3. 9, & seq. Soph. 3. 10. Psalm. 44. 13. Soph. 3. 13. Mich. 4. 4. Soph. 3. 17. Zach. 2. 10, 11. Ezech. 37. 27. Matth. 28. 9. Soph. 3. 19. Mich. 4. 6.

XXVIII. Expectati Christi mysterium clarissima prophetia & celeberrima Aggæus explicavit. Nam primum cum ait: *Verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Ægypti, & spiritus meus erit in medio vestrum, nolite timere;* Ebræis in memoriam revocare velle videtur nobile hoc vaticinium Mosis de Christo: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Huic vaticinio subobscure repetito subjungit Aggæus: *Hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam, & movebo omnes gentes: & veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.* Hanc orbis commotionem Christo accommodat Paulus in Epistola ad Ebræos; cujus, aliorumque Novi Testamenti Scriptorum in Vetere explicando auctoritati multum tribuo; quod, ut superius sæpe dixisse memini, receptas & pervulgatas hac ætate opiniones videantur secuti; nec enim in nascentis Ecclesiæ primordiis, cum undique & ab Ethnicis, & acrius etiam à Judæis ea oppugnaretur, tutum fuisset prisci Fœderis testimoniis abuti, & vulgo probatas interpretationes pervellere. *Desideratus* autem *gentibus*, is ipse est quem Patriarcha Jacob futurum Expectationem gentium moriturus promisit. Is est de quo prædixit Isaias, ita ut verba ejus Paulus repræsentat: *Exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt;* & qui Beata spes à Paulo ipso appellatur. Templo autem secundo novam per Christum conciliatum iri gloriam vetustissimi Ebræi fatebantur: quam doctrinam recentiores pessumdederunt, secundi Templi majorem fuisse gloriam fingentes quam primi, quod diutius aliquanto perseveraverit; quasi ædificiorum splendor ac gloria ex vetustate pendeat, quæ per eam contra obsolescit. Christiani quidam Templum secundum, non quale à Zorobabele exstructum est, sed quale ab Herode instauratum, Salomonico augustius fuisse & splendidius arbitrantur, atque eo spectare Aggæi vaticinationem. Hanc opinionem acute refellit Villalpandus ex Josepho, qui ædes duas, Cæsaream, & Agrippium, ab Herode exstructas, Templum magnificentia superasse scribit. Nos autem defendere priscorum Judæorum doctrinam possumus, cum ex hoc Aggæi loco, tum ex Malachiæ tertio capite: maxime vero ex quadragesimo tertio Ezechielis, ubi magnificum illud Templum sibi visum describens, quale Judæi Messiæ temporibus excitatum iri asseverant, *Elevavit me,* inquit, *spiritus, & introduxit me in atrium interius, & ecce repleta erat gloria Domini domus. Et audivi loquentem ad me de domo: & vir qui stabat super me, dixit ad me: Fili hominis, locus solii mei, & locus vestigiorum pedum meorum, ubi habito in medio filiorum Israël in æternum, & non polluent ultra domus Israël nomen sanctum meum, ipsi & reges eorum in fornicationibus suis.* Hinc David appellat Christum, *Regem gloriæ;* Paulus, *Dominum gloriæ:* hinc de

Prophetia Aggæi, Agg. 2. 6, & seq. Deut. 18. 15. Agg. 2. 7, & seq. Ebr. 12. 25, & seq. Gen. 49. 10. Isa. 11. 10. Rom. 15. 12. Tit. 2. 13. Villalp. Tom. 3. in Ezech. pag. 80. Joseph. de bell. Jud. libr. 2. cap. 16. Mal. 3. 1, & seq. Ezech. 43. 2, & seq. Psalm. 24. 7, 8. 1. Cor. 2. 8.

Zach. 6. 13. eo Zacharias : *Et ipſe portabit gloriam.* Pacem autem Templo ſuo dum hic apud Aggæum promittit Chriſtus, antiquum obtinet, quem jam ſexcentis Prophetarum teſtimoniis pacis principem & auctorem eſſe didicimus. Igitur inter venientis Meſſiæ præſignificationes hanc quoque retulit vetuſtus Ebræorum Magiſter R. Akiba, ut in memorato jam à nobis toties poſtremo capite libri Sanhedrin proditum eſt.

Agg. 2. 22, & ſeq. Ea quam dedimus ſuperioris Aggæi prædictionis expoſitio, viam munit ad eorum intelligentiam, in quibus ipſius Prophetia concluditur. Illic Zorobabeli nuntiare jubetur Aggæus, futurum ut cœlum & terram Deus commoveat, regna ſubvertat, exercitus deleat : *In die illa, dicit Dominus exercituum, aſſumam te, Zorobabel fili Salathiel, ſerve meus, dicit Dominus; & ponam te quaſi ſignaculum, quia te elegi, dicit Dominus exercituum.* Commotio illa cœli & terræ, ea eſt quam adventante Meſſia gentibus deſiderato eventuram hoc ipſo capite ſupra dixit. Regnorum ſubverſionem eam intelligere, quæ fit per *Arma militiæ, non carnalia, ſed potentia Deo ad deſtructionem munitionum.* Sic Michæas quinto capite, quo Meſſiæ myſteria pandi docui : *Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & diſpergam quadrigas tuas.* Sic Zacharias : *Et diſpergam quadrigam ex Ephraim, & equum de Jeruſalem, & diſſipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus.* Zorobabelis autem parentis nomine Chriſtus filius intelligitor, uti apud Jeremiam & Ezechielem Davidis nomine affectum eum vidimus. Poſiturum ſe eum ait Deus ſic tanquam ſignaculum : *Hunc enim pater ſignavit Deus*, inquit Johannes de Chriſto Jeſu.

2. Cor. 10. 4. Mich. 5. 10. Zach. 9. 10. Joh. 6. 27.

Prophetia Zachariæ, Zach. 2. 8, & ſeq. XXIX. Aggæo ſuccedit Zacharias, qui creberrimas & ipſe de Meſſia prædictiones edidit. Nos primam hanc depromemus è ſecundo capite : *Hæc dicit Dominus exercituum : Poſt gloriam miſit me ad gentes, quæ ſpoliaverunt vos : qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei : quia ecce ego levo manum meam ſuper eos, & erunt præda his qui ſerviebant ſibi, & cognoſcetis quia Dominus exercituum miſit me. Lauda, & lætare, filia Sion, quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & ſcies quia Dominus exercituum miſit me ad te.* Diligenti obſervatione digna ſunt verba hæc; nam & prædicunt Chriſti adventum, & ejus divinitatem manifeſto prædicant. Notandum quippe eſt loqui Dominum ipſum, & hæc de ſe profari : *Et ſcies quia Dominus exercituum miſit me.* Ergo Dominus à Domino miſſus, Deus à Deo, Filius à Patre, quo præclara Meſſiæ ſignificatio continetur. Sic centeſimo nono Pſalmo : *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis.* Porro ſimilia de Chriſto nuntiantem Sophoniam ſupra audivimus : *Lauda, filia Sion, jubila Iſrael, lætare & exulta in omni corde, filia Jeruſalem : rex Iſraël Dominus in medio tui.* Sic & de ſe Meſſias ipſe apud Ezechielem : *Et erit tabernaculum meum in eis.*

Pſalm. 109. 1. Soph. 3. 14, 15. Ezech. 37. 27.

Zach. 3. 8, & 6. 12, 13. Sequitur apud Zachariam memorabilis illa de Meſſia prædictio : *Ecce enim ego adducam ſervum meum Orientem. In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vitem, & ſubter ficum :* quam ſubinde repetit : *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Ecce vir Oriens nomen ejus, & ſubter eum orietur, & ædificabit Templum Domino.* Qui apud Interpretem Vulgatum appellatur Oriens, & apud Græcos Interpretes ἀνατολή, ἀναφυή, βλάστημα, is Ebraice dicitur צמח, hoc eſt, *Germen*, quo nomine paſſim Chriſtus cenſetur, quemadmodum alibi à me dictum eſt. Nam *Germen Domini* dicitur Iſaiæ, & *Virga de radice Jeſſe*, & *Virgultum*, & *Radix*, & *Germen juſtum* Jeremiæ, & *Germen nominatum* Ezechieli. Orientis quoque nomen agnoſcitur in his verbis Balaami ad Chriſtum pertinentibus : *Orietur ſtella ex Jacob :* & in illis ſeptuageſimi primi Pſalmi Chriſtum quoque prænuntiantibus : *Orietur in diebus ejus juſtitia, & abundantia pacis :* & in iſtis Malachiæ, quæ ad Chriſtum quoque ſpectant : *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol juſtitiæ :* & in his Zachariæ alterius apud Lucam : *Per viſcera miſericordiæ Dei noſtri viſitavit nos Oriens ex alto.* Servi quoque nomen ſæpe obtinet in libris Prophetarum, uti probavimus ſupra. Inde adeo Jonathan ben Uziel *Germen*, his Zachariæ locis, interpretatus eſt *Meſſiam :* ita & R. Selomoh Jarchi, & Maimonides; ita & in Hieroſolymitani Thalmudis libro Beracoth. Pacem qua mundum beabit Meſſias iiſdem pene verbis deſcribit Michæas : *Et ſedebit vir ſubtus vitem ſuam, & ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat.* Scio hæc à recentioribus Judæis, & à Cyrillo etiam, & Theodoreto, & noviſſime à Grotio, ad Zorobabelem referri : verum obſtat quod ſequitur : *Et erit Sacerdos ſuper ſolio ſuo*; nec enim in Veteri lege jus erat Sacerdotibus ſedendi in ſella regia. Itaque reddunt Judæi : *Et erit Sacerdos ante ſolium ejus*, ut על poſitum ſit pro לפני, vel נגד. Præterea quod capite quarto de Templi inſtauratione per Zorobabelem adminiſtranda poſitum eſt, eorum ſimile quæ de Oriente ſexto capite narrantur, Judæorum favet opinioni. Sed tamen teſtimonio-

Iſa. 4. 2. & 11. 1. & 53. 2. Jer. 23. 5. & 33. 15. Ezech. 34. 29. Num. 24. 17. Pſalm. 71. 7. Mal. 4. 2. Luc. 1. 78.

Mich. 4. 4.

Zach. 6. 13.

rum quæ attulimus consensio cum istis & germanitas, & priscorum Ebræorum interpretatio nostræ plane consona, quam persequi debeamus sententiam plane ostendunt. Nisi quis utramque sic conciliare velit, ut quæ à Zorobabele gesta sunt, ea Christi mysteriorum simulacra fuisse dicat.

Præclare vero conspirant Interpretes Judæi & Christiani in exponenda hac Zachariæ vaticinatione: *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: Ecce rex tuus veniet tibi Justus & Salvator: ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ. Et disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Jerusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus, & potestas ejus à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad fines terræ.* Ex Evangelistarum Matthæi & Johannis testimoniis manifestum est, pro certo habitum fuisse ipsorum ætate, de Messia hæc Zachariam prædixisse. Nec aliter sane posteriores Judæi senserunt; sic enim habetur in libro Sanhedrin, undecimo capite; sic in Beresith utraque, Rabba & Ketana; sic in Baal Hatturim ad Exodi vicesimum tertium caput; sic & in Midrasch Coheleth; nec aliter Aben Ezra, & Saadias Gaon, & R. Rachmon, & R. Abrabaniel, & R. Moses ben Maimon in Epistola, qua Messiæ κεφάλαια aliquot exposuit, eodemque pertinere duxit illud Isaiæ: *Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli.* Omnium vero clarissime R. Selomoh, qui non solum hæc accommodat Messiæ, sed ne alteri quidem accommodari posse definit. Et tamen Judæi recentiores quidam, spretis majorum suorum suffragiis, Esdram, alii Judam Machabæum hic notatum videre sibi visi sunt; alii vero, quos assectatur Grotius, Zorobabelem. Perperam omnes, nisi me prophetiæ ipsius verba fallunt & sententiæ. Nam quis illorum rex fuit? Zorobabel, inquit Grotius; hoc enim titulo decoratur à Jeremia, cum ait: *Suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit:* & ab Ezechiele, cum ait: *Rex unus erit omnibus imperans:* & paulo post: *Et servus meus David rex super eos.* Nempe ponis τὸ κεκονδύλισμένον ἀντὶ τοῦ ὁμολογουμένου, quod suo loco demonstravimus. Deinde quis Zorobabelem pauperem fuisse dicat, vel Esdram, vel Machabæum? Satellitio, pompaque regia caruit Zorobabel, inquit Grotius, propterea que pauper dictus est. Itane vero? Julius Cæsar sine satellitio, regiaque pompa fuit, neque gestavit coronam, neque regis nomen sumsit, ideone pauper merito dici potuit? Præterea an asino vectus est? Sic est, inquis, præ modestia nempe & studio pacis. Quo auctore id affirmas? à nemine enim id proditum ad suam usque ætatem fuisse scribit Theodoretus. Sic tibi videtur: mihi contra videtur fuisse indecorum, gentis suæ principem, regio sanguine prognatum, cujus potestas ex tua sententia ad fines terræ pertinebat, patriam suam hoc ornatu iniisse, arbitrari etiam absurdum. Miremur porro Grotii inconstantiam, qui alio loco ipsa hæc Judæ Machabæo applicanda esse docet. Nempe sic incertum ferri oportebat, qui nimis ingenio suo permittebat. Quanto verisimilius hæc Messiæ adscribimus, de quo Isaias iisdem quibus Zacharias verbis: *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus:* tum alibi: *Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit.* Eadem de se spondentem Christum vidimus apud Aggæum, quæ hic apud Zachariam: *Et subvertam solium regnorum, & conteram fortitudinem regni gentium, & subvertam quadrigam & ascensorem ejus:* item & apud Michæam: *Et erit in die illa, dicit Dominus, auferam equos tuos de medio tui, & dispergam quadrigas tuas.* Reliqua ex Psalmo septuagesimo primo repetita esse dicas, in quo hæc de Messia prædicantur: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna, & dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum.*

Zach. 9. 9. & seq.

Isa. 2. 7.

Jer. 23. 5. Ezech. 37. 24.

24.

Theodor. in Zach. 9.

Grot. in Matth. 1. 22.

Isa. 51. 5. & 62. 11.

Agg. 2. 23.

Mich. 5. 10.

XXX. Messiam quoque, vel ipso Domino Jesu teste, postremus Prophetarum Malachias prænuntiavit. Nam cum de Johanne Baptista præcursore suo dixerit Jesus: *Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mittam Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te:* se autem Messiam esse palam professus sit; sequitur haud dubie & hoc loco significatum à Malachia Messiam voluisse: *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis. Et quis poterit cogitare diem adventus ejus, & quis stabit ad videndum eum?* Angelus Testamenti sive Fœderis, Christus illic appellatur, quod à Deo, sic tanquam nuntius, & magni consilii Angelus, missus sit ad sanciendum cum hominibus fœdus: unde de eo ait Dominus apud Isaiam: *Dedi te in fœdus populi:* & iterum apud Jeremiam: *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum:* & rursum apud Ezechielem: *Percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis.* Ergo hic prædictum Messiam Maimonides ultro agnovit in הלכות מלכים, & alibi quoque: agnovit & R. David Kimchi. Nec Messiam solum, sed & ejus præcursorem hic agnovit Saadias Gaon in Libro fidei. Quod & his vetustiores Ebræos sensisse tradit Hieronymus

Prophetia Malachiæ, Matth. 11. 10. Marc. 1. 2. Luc. 1. 76. & 7. 27. Mal. 3. 1. & seq.

Isa. 42. 6. Jer. 31. 31. Ezech. 37. 26.

Hier. in Mal. 3. 1.

mus, præcursorem illum Angelum Eliam, Dominatorem vero Messiam fore arbitrantes.

Mal. 4. 2. Dabimus & hanc de Christo vaticinationem è Malachia: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.* Nempe hæc est stella, quam ex Jacob orituram Num. 24. 17. Isa. 60. 1, 19, 20. Balaamus prædixit; de qua sic disserit Isaias: *Surge, illuminare Jerusalem, quia venit lumen tuum.* Deinde: *Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te: sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.* Hinc Christum Jesum Simeon appellabat *Lumen ad revelationem gentium:* & Johannes, *Lucem veram, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc mundum:* Daniel autem *Justitiam sempiternam* adducturum esse docet.

Luc. 2. 32. Joh. 1. 9. Dan. 9. 24.

& libro primo Machabæorum. 1. Mach. 14. 41. Deut. 18, 15, & seq. XXXI. Nec de Christo venturo siluerunt Scriptores Machabaici. Prioris quidem hæc verba sunt: *Judæi & Sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, & summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis.* Nempe Propheta is est quem prænuntiaverat Moses: *Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui, & ponam verba mea in ore ejus, loquturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo audire noluerit, ego ultor existam:* Propheta is de quo *Populi dicebant, Hic est Jesus Propheta à Nazareth Galilææ:* qui cum Naimitam suscitaret à morte, *Accepit omnes timor*, inquit Lucas, *& magnificabant Deum dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis:* de quo Emmaüntios viatores dixisse tradit idem Lucas, *Qui fuit vir Propheta:* quem à Samaritide muliere sic compellatum fuisse refert Johannes: *Domine, video quia Propheta es tu:* qui cum virorum aliquot millia pauculis piscibus & panibus pavisset, hoc ab universo populo testimonium consecutus est: *Hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum:* ad cujus sermones Hierosolymitæ obstupescentes dicebant: *Hic est vere Propheta:* quem interrogatus Cœcus ab eo sanatus, Prophetam esse agnovit.

Matth. 21. 11. Luc. 7. 16. Luc. 24. 19. Joh. 4. 19. Joh. 6. 14. Joh. 7. 40.

Ethnici à Judæis, Judæorum ve Libris sacris edocti Messiam prænoverunt & expectarunt. Astutissima Josephi fallacia deprehenditur.

XXXII. Has de Messiæ adventu & οἰκονομίᾳ vaticinationes è Veteris Instrumenti libris collegimus, multis prætermissis, quarum in controversiam & contentionem vocari poterat significatio; vel quæ ab ea quam quærimus longius remotæ sententia, illuc allegoricis tantum & mysticis Interpretum expositionibus detortæ sunt. De iis autem quas proposuimus, tanta fuit consensio, ut non inter Judæos solum, sed Ethnicos etiam, quod infra quoque probabimus, magni alicujus Regis, sanctitate ac potentia conspicui, resque humanas in meliorem statum reposituri, obscura quædam spes concitata sit. Profecto evolventi mihi excerpta quædam è libro secundo magni illius Sinensium Philosophorum principis Confutii, quæ Latine reddidit Prosper Intorcetta Siculus, è Societate Jesu, nuper vero nobiscum communicavit clarissimus Thevenotius, vir singularis humanitatis & præstantis doctrinæ, summa incessit admiratio, cum hæc legerem verba Confutii, Regem ad virtutem adhortantis: *Legibus cœli ac terræ facta ejus consentiunt, neque vereri debet, ut cum Sanctus ille expectatus advenerit, idem tum virtuti ejus, ac dum regnaret, honos habeatur.* Atqui annis quinquaginta supra quingentos ortum Christi Sinensis ille Socrates anteccessit. Ergo jam ad Sinas Veteris Testamenti oracula pervaserant. Inde adeo circa id tempus, quo exitus harum prædictionum expectabatur, & sequenti quoque ævo, in multis viris eventum habuisse creditæ sunt. Nam ut de Sibyllinis Oraculis taceam, quæ, Cicerone teste, Regem Romanis hac ætate pollicebantur; (nam Sibyllini hujus vaticinii fidem elevavit Blondellus:) ut prætermittam Neronem, de quo idem aliquibus venisse in mentem ostendere videntur ista Suetonii: *Spoponderant quidam destituto Orientis ordinationem, nonnulli nominatim regnum Hierosolymorum;* quod vulgo jactatis per id tempus de Messia oraculis omnino niti videtur; Josephus historicus Vespasiano persuasit hæc in ipso eventum habuisse. Totam θεοσοχίαν, quoniam facit ad nostrum institutum, afferre operæpretium est: τὸ δὲ ἐπάρειν Ἰουδαίους μάλιστα πρὸς τὸν πόλεμον, ἦν χρησμὸς ἀμφίβολος ὁμοίως ἐν τοῖς ἱεροῖς εὑρημένος γράμμασιν, ὡς κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον δοθῆναι τῆς γῆς τὰς ἀπάσης ἄρξαι τὸ οἰκουμένης. ταῦτα οἱ μὲν ὡς οἰκεῖον ἐξέλαβον, καὶ πολλοὶ τῶν σοφῶν ἐπλανήθησαν περὶ τὴν κρίσιν· ἐδήλου δ' ἅμα τὴν περὶ ἡγεμονίαν τοῦ λόγιον ἡγεμονίαν, ἀποδημήσαντος· ὃπερ Ἰουδαίας ἀνεκείρησε. *Quod autem Judæos ad bellum præcipue incitabat, vaticinium erat ambiguum similiter in sacris Codicibus repertum, futurum nempe ut hoc tempore ex regione aliquis eorum toti orbi imperaret. Hoc nonnulli quidem tanquam sibi proprium accipiebant, & multi è Sapientibus in eo intelligendo halucinati sunt.* Alibi vero narrat, quomodo ex vinculis Vespasianum ipsum docuerit de iis quæ sacra ei oracula portendebant. Sumsisse hæc ab eo Suetonium, & in historiam suam conjecisse, verba

Cicer. libr. 2. De divin. Blond. de Sibyll. libr. 1. cap. 11. & 12. Suet. Neron. cap. 40. Jos. De bell. Jud. lib. 2. cap. 28. & libr. 7. cap. 11.

ipsa palam facient: *Percrebuerat Oriente toto vetus & constans opinio, esse in fatis, ut eo tempore Judæa profecti rerum potirentur. Id de Imperatore Romano, quantum eventu postea parvit, prædictum Judæi ad se trahentes rebellarunt.* Sumsisse indidem & Tacitum, ex verbis quoque ipsius fiet manifestum: *Pluribus persuasio inerat, antiquis Sacerdotum literis contineri, eo ipso tempore fore, ut valescerent Oriens, profectique Judæa rerum potirentur: quæ ambages Vespasianum ac Titum prædixerant. Sed vulgus, more humanæ cupidinis, sibi tantam fatorum magnitudinem interpretati, ne adversis quidem ad vera mutabantur.* Hæc ex Josepho manasse certa est fides, quem callide istud & malitiose ad Vespasianum retulisse ex ejus testimonio convincemus. Ac primum oraculum illud flexiloquum & ambiguum, uti appellat Josephus, quod Literis sacris contineri ait, hoc esse apparet, quod Judæ filio Jacob moriens edidit: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Tres enim oraculo huic inesse notationes vult Josephus; primam temporis, κατὰ τὸν καιρὸν ἐκεῖνον; secundam loci, Judææ nempe, ex qua proditurus erat ille, quem prænuntiat oraculum, ἀπὸ τῆς χώρας; tertiam dignitatis, imperii videlicet per universum orbem patentis, ἀρξῃ τῆς οἰκουμένης. Quæ omnia in oraculo Jacobi, partim plana & aperta, partim adumbrata & implicita reperiri possunt. Designatur enim tempus, cum dicitur non ablatum iri sceptrum de Juda, donec veniat qui mittendus est. Ex Judæa quoque proditurus nuntiari videtur iisdem verbis. Orbis denique imperium ista portendunt: *Et ipse erit expectatio gentium.* Neutiquam ergo scopum attigit Casaubonus, cum intelligendum illic censuit Michææ vaticinium: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël.* Nulla enim in eo extat temporis significatio, unde in ætatem Vespasiani oraculi hujus exitum homines contulerint; nec orbis imperium, sed Israëlis tantum, Dominatori huic spondetur. Nihilo magis audiendi sunt, qui à Suetonio & Tacito signari volunt prædictum hoc Isaiæ: *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri sæculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.* Nam quî hæc in Vespasianum congruent, quem parvulum Judæa nunquam vidit? Felicius conjectant, non tamen usquequaque vere, qui notatam opinantur hanc Isaiæ vaticinationem: *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus, quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem: & judicabit gentes, & arguet populos multos, & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas in falces.* Quanquam nulla his inest satis distincta temporis nota, si quis ea tamen tueri velit, non ægre patiar. Hæc autem ut Vespasiano accommodare posset Josephus, intortam orationem sibi exorsus est: ait enim hoc esse prædictum, futurum ut *ex regione aliquis eorum toti orbi imperaret;* ἀπὸ τῆς χώρας τῆς αὐτῶν ἀρξῃ τῆς οἰκουμένης, quibus magna inest ambiguitas: nec enim facile intelligas utrum dictio αὐτῶν dictioni χώρας, an dictioni τῆς adjungenda sit; sive utrum sic verba construenda sint: τῆς ἀπὸ τῆς χώρας αὐτῶν ἄρξει τῆς οἰκουμένης; an ita: τῆς αὐτῶν ἀπὸ τῆς χώρας ἀρξῃ τῆς οἰκουμένης. Nempe sic Romanis blandiri illæsa gentis suæ dignitate volebat: nam si vocem αὐτῶν adnexuisses voci χώρας, Vespasiano id adscribi poterat, qui ex regione Judæorum egressus, totius orbis dominus prodiit: sin vocem eamdem αὐτῶν conjunxisses voci τῆς, Messiæ à Judæis expectato convenire hæc poterant, quæ futurum spondebant, ut ex Judæorum regione aliquis ipsorum, Judæorum nempe, orbem recturus existeret; quæ ad Messiam unice spectant, & in Jacobi vaticinium facilius quadrare possunt. Verum probe sciebat vir σοφιζόμενος & astutus pollicitationes suas ad ipsum Prophetiæ codicem minime exacturum Vespasianum, gravissimis tum curis districtum, atque hujusmodi blandimentis sive veris, sive falsis gaudentem, & cujus intererat fidem eorum inter populares suos confirmari. Confidenter ergo hæc subjecit Josephus: ταῦτα μὲν ὡς οἰκεῖον ἐξέλαβον, οἱ πολλοὶ δὲ σοφῶν ἐπλανήθησαν περὶ τὸν καιρόν. Hæc quoque ἀμφιβολικῶς enuntiata sunt: nam cum ait quosdam hæc tanquam sibi propria accepisse, populares suos designat, qui ad se suosque pertinere prædictionem hanc, uti revera pertinebat, arbitrabantur: cum statim vero subjungit multos, etiam è sapientibus, in oraculi hujus interpretatione esse halucinatos, non facile dicas, an eosdem notet, quos mox id tanquam sibi proprium accepisse dixerat, an alios. Atqui hac monitione præmissa, Lectores ad commentitiam, quam propositurus erat, prædicti interpretationem præparabat, qua in Vespasiano completum illud fuisse docet. Quod perinde erat, ac si dixisset: Sapientes plerique oraculum hoc perperam exposuerunt; quo facilius mihi concedenda est venia, si in eo quoque expli-

Suet. Vespas. cap. 4.

Tacit. Hist. libr. 5.

Gen. 49. 10.

Casaubin Suet. Vesp. cap. 4. Mich. 5. 2.

Isa. 9. 6, 7.

Isa. 2. 2, & seq.

cando erravero. Accurate præterea obſervanda eſt dictio ἅμα, *ſimul*, cum ait: ἐδήλου δ' ἅμα τὴν περὶ τοῦ οὐεσπασιανοῦ τὸ λόγιον ἡγεμονίαν· Quaſi dixiſſet, Aliæ quidem ſunt vaticinii hujus ſignificationes, ſed ſimul cum iis ineſt ibi quoque imperii Veſpaſiani ſignificatio. Ita nobiliſſimum vaticinium homo verſipellis & alterplex affuſis tenebris opacavit, latebraſque adhibuit obſcuritatis, ut dum Romanis rerum dominis palpabatur, popularium tamen ſuorum reprehenſiones effugeret, exituſque ſibi ac effugia quaquaverſus paterent. Atqui hanc ejus ῥῆσιν cum in lucubrationes ſuas referrent Johannes Zonaras, Nicephorus, Pſeudo-Hegeſippus, Freculfus Lexovienſis, & Johannes Sariſberienſis, latentes ibi πλοκὰς & verſutias haudquaquam animadverterunt. Unus Euſebius, quemadmodum optimi ipſius codices habent, verba Joſephi cum tota ſua ambiguitate fideliter repræſentavit.

Zonar. Annal. Tom. 2. Nic. l. 3. c. 4. Hegeſ. libr. 5. cap. 44. Frec. Chron. Tom. 2. libr. 2. cap. 5. Joh. Sar. Pol. libr. 2 cap. 4. Euſ. Hiſt. Eccl. libr. 3. cap. 8.

Pſeudo-Chriſti complures.

XXXIII. Tralatitia illa præterea & pervulgata de venturo his temporibus Meſſia perſuaſione abuſi alii plerique, Chriſti nomen ac dignitatem uſurpare auſi ſunt, cum ante id tempus quemquam hoc attentaſſe nulla prodat hiſtoria. Primus hac impietate ſeſe alligavit Herodes Aſcalonita, cum Herodianorum, à quibus Meſſias habebatur, ſectam de ſe vocabulum habere paſſus eſt. Chriſtos poſtea ſe profeſſi ſunt vecordes illi Samaritani, Doſitheus, & Simon. Imperium deinde tenente Hadriano, Meſſiam ſe dixit Bar-Cocheba, ſive Filius ſtellæ; hoc inſignitus nomine, quod ſibi nobile illud Balaami vaticinium accommodaret: *Orietur ſtella ex Jacob*: deinde vero Bar-Cuziba, hoc eſt Filius mendacii dictus, poſtquam ejus impoſtura deprehenſa eſt. Regnum ejus poſtmodum tenuit Rufus ipſius filius, ac deinde Romulus nepos, Cuziba & ipſe dictus, avo cognominis. Multi exinde variis exorti ſunt temporibus Pſeudo-Chriſti, velut inſignis ille David Eldavid, qui Perſidis Regem bello laceſſere auſus veſaniæ tandem ſuæ pœnas capite luit; aliique plures in Epiſtola Maimonidæ ad Rabbinos Maſſilienſes, & in libro Schebet Jehuda commemorati.

Num. 24. 17.

Sed concludenda tandem hæc diſputatio eſt, in qua luculenter à nobis oſtenſum eſt multas in Veteri Teſtamento haberi prophetias de Meſſia. Quod erat probandum.

PROPOSITIO OCTAVA

Is eſt Meſſias, cui uni conveniunt prophetiæ omnes Veteris Teſtamenti de Meſſia.

VETERIS Teſtamenti prophetiis, quæ ſpectant ad Meſſiam, collectis ſimul, & ob oculos poſitis, certa continentur κριτήρια, & notæ quædam ſingulares, quæ ſi in quoquam appareant, eum eſſe Meſſiam haud cunctanter aſſeverabimus: ſin extent nuſpiam, nec in ullo ad hanc diem deprehenſæ ſint, confidenter pronuntiandum eſt, nec eſſe Meſſiam, nec fuiſſe. Factum id à Judæis, qui κριτήρια ſibi fingunt quædam, ad quorum normam Meſſiæ agnitionem exigere ſolent. Falſa autem ea cum ſint, falſa quoque illorum de Meſſia judicia conſequi neceſſe eſt. Omnis itaque eorum error in κριτηρίων notitia & dijudicatione verſatur: multa enim, quæ in myſticum trahenda erant ſenſum, mortiferam ſectantes literam præpoſtere accipiunt. Velut cum forma præcellentem fore Meſſiam aiunt, propter iſtud Pſalmi quadrageſimi quarti: *Specioſus forma præ filiis hominum.* Et cum terreno regno potiturum eum arbitrantur, quod de eo ſcripta hæc legerint: *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & poſſeſſionem tuam terminos terræ.* Bellatorem illum, & manu fortem, gentiumque multarum domitorem futurum ſperant, quod de eo prædicta illa ſint: *Sagittæ tuæ acutæ, populi ſub te cadent.* Rebus tandem ab eo tranquillatis ſumma pace, non homines ſolum inter ſe, ſed brutas quoque animantes fruituras his Iſaiæ perſuaſi crediderunt: *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit: puer parvulus minabit eos: leo quaſi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere ſuper foramine aſpidis, & in caverna reguli qui ablactatus fuerit manum ſuam mittet.* Sapientiſſimi Rabbinorum omnium

Pſalm. 44. 3. Pſalm. 2. 8. Pſalm. 44. 6. Iſa. 11. 6. & ſeq.

nium Maimonidæ extat Epistola, qua deceptorem quemdam, Messiæ nomen usurpantem, de quo fuerat interrogatus, damnat vanitatis & mendacii, quod notæ illæ ἀξιοπιστίας, quibus agnoscendum esse Messiam ait, quasque ex Libris sacris colligi posse docet, in eo neutiquam apparerent. Tum multas ex iis affert, inter quas propriam hanc & peculiarem esse docet, quod simul atque prodire in lucem hominum, munusque suum obire cœperit, magnus apud Reges omnes terror ejus & formido futura sit, propter hanc Isaiæ prædictionem: *Super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est narratum de eo, videbunt; & qui non audierunt, contemplati sunt.* Futurum quoque addit, ut solius loquelæ suæ vi homines interficiat, hoc nixus Isaiæ testimonio: *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.* At quemadmodum κατὰ λέξιν interpretantur Judæi, quæ κατὰ χρῆμα intelligenda erant; sic è contrario pleraque allegoricis fœdant interpretationibus, quæ fuerant sumenda κατὰ λέξιν. Cujusmodi est illud vicesimi primi Psalmi: *Foderunt manus meas & pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem:* & id Psalmi sexagesimi octavi: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto:* & istud Zachariæ: *Ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ:* & deinde: *Projice illud ad statuarium decorum pretium, quo appretiatus sum: & tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium.* Quorum omnium certissima ex eventu pendet dijudicatio. Vitio eodem laboravit vir Literarum sacrarum cæteroqui peritissimus Origenes, qui cum reliqua allegorice interpretari soleret, unum id sumsit κατὰ λέξιν, quod solam interpretationem allegoricam admittebat; Servatoris nempe dictum, quo Eunuchismum cœlestis regni caussa suscipere persuademur. His ergo collectis in unum κεφαλαίοις, & quæ κατὰ λέξιν explicanda veniunt, & quæ κατὰ χρῆμα, & quæ utroque modo; singulisque intellectis probe, & in legitimam sententiam deflexis; tum si cui omnia ea conveniunt, is profecto Messias sine dubitatione habendus est: quippe κεφαλαίοις illis vera Messiæ continetur definitio. Primum enim statuit hominem esse propositæ initio operis hujus Messiæ definitio: id quoque de Messia ab Isaia traditur: *Ecce Virgo concipiet & pariet filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel. Virum dolorum* idem alibi eum appellat: sic & de eo Jeremias: *Femina circumdabit virum:* & Ezechiel: *Et super similitudinem throni similitudo quasi aspectus hominis desuper:* Daniel quoque: *Ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat.* Deum præterea esse vult nostra Definitio: consonat Isaias: *Filius datus est nobis, & vocabitur nomen ejus, Deus fortis:* & alibi: *Deus ipse veniet, & salvabit vos:* & rursum: *Dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur:* consonat & Baruch: *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius adversus eum. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus:* & Michæas: *Egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.* Addit Definitio, à Deo divinitus missum esse ad hominum salutem: inde Job: *Scio enim quod Redemtor meus vivit:* inde & Isaias: *Prope est justus meus, egressus est Salvator meus:* & alibi: *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini; & qui ab ortu solis, gloriam ejus: cum venerit quasi fluvius violentus, quem Spiritus Domini cogit, & venerit Sion Redemtor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus:* & iterum: *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas: ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini:* rursus quoque: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem: ut prædicarem annum placabilem Domino:* idem toto quinquagesimo tertio capite prædicat. Succinit Jeremias: *In diebus illis salvabitur Juda:* item: *Redemit enim Dominus Jacob, & liberavit eum de manu potentioris:* & Habacuc: *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo:* & Zacharias: *Applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui, & scies quia Dominus exercituum misit me.* Divinitus missum esse scisci Definitio, hoc est miro quodam modo, qui modum naturæ, viresque superet: idem tradit Isaias, cum eum ex Virgine proditurum vaticinatur: tradit & Daniel: *Ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat:* ad id facit & illud Isaiæ: *Generationem ejus quis enarrabit?* Denique à Prophetis prædictum esse docet Definitio, quod & demonstrant tot à me prolata testimonia. Ergo in Prophetarum prædictionibus de Messia, vera Messiæ continetur definitio. Reciprocari autem debent definitio & definitum. Cuicunque ergo competent κεφάλαια illa definitionem complexa, hunc vere Messiam dicas: item qui Messias est, huic inesse

Isa. 52. 15. Isa. 11. 4. Psal. 22. 18. Psalm. 68. 22. Zach. 9. 9. Zach. 11. 13. Isa. 7. 14. Isa. 53. 2, 3. Jer. 31. 22. Ezech. 1. 26. Dan. 7. 13. Isa. 9. 6. & 55. 4. & 40. 10. Bar. 3. 36. Mich. 5. 2. Job 19. 25. Isa. 51. 5. & 59. 19, 20. Isa. 49. 8, 9. & 61. 1. Jer. 23. 5, 6. & 31. 11. Hab. 3. 13. Zach. 2. 10, 11. Dan. 7. 13. Isa. 53. 8.

dicas περιοχὴν definitionem complexa. Vere ergo diximus eum esse Messiam, cui uni prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia conveniunt. Quod erat probandum.

PROPOSITIO NONA.

Jesus Nazarenus est Messias.

HUIC enim conveniunt prophetiæ omnes Veteris Testamenti, de Messia editæ. Quod ut accurate demonstremus postulat locus. Optimam autem hanc & tutissimam rationem fore existimo, si singula Veteris Testamenti de Christo prædicta colligam, & cum iis quæ in Novo Testamento de Jesu Nazareno tradita sunt diligenter conferam. Ex hac enim Veteris & Novi Testamenti contentione apparebit Testamentum Vetus esse occultationem Novi; Novum autem esse revelationem Veteris, ut verbis utar Augustini; atque ita Veteri Novum inesse, ut rota illa, quam vidit Ezechiel, inerat alteri rotæ, juxta Gregorii Magni interpretationem; ac summum denique Testamenti utriusq; esse consensum: quo consensu Christianæ religionis veritas continetur. Quamobrem is ut apertissime patefiat, proponemus hic παλληλισμὸν, sive comparationem clarissimarum illarum ῥήσεων ad Christum pertinentium, quæ prænuntiatæ sunt in Veteri Testamento, cum iis quæ in Novo Testamento de Christo Jesu narrantur. Ac primum testimonia ipsa decerpemus ex utriusque Testamenti libris, & sibi ex adverso & ἀντιπαρατάκτως utrimque opposita ἀνθλήξει repræsentabimus, unde facilius extare possit mirifica eorum conspiratio & concordia. Tum quoniam testimonia quædam in controversiam vocantur à Judæis, aliisque orthodoxi dogmatis adversariis, & perversorum Interpretum fraudibus oblimata est germana eorum sententia, ut labefactis doctrinæ Christianæ fundamentis tota moles corrueret, ea nos pro suscepti operis ratione adversus impietatem vel imperitiam tuebimur; non omnia certe, sed ea tantum, quorum gravius est ad legitimæ religionis tutelam momentum & præcipua auctoritas, quæque sinistris interpretationibus patuerunt. Partem eorum jam supra quidem in Propositione septima allatam & expensam retractabimus. Plurima prætermittemus omnino, futurum sperantes ut in iis quæ illic disputata sunt, Lector acquiescat; prætermissa veritati ipsi, ac rectis doctorum hominum studiis ab impiorum injuria relinquemus prohibenda. Tum quoniam non verba duntaxat, sed & signa quædam in Scriptura sacra proposita, futurorum dant nobis præsensiones, signis hujusmodi compluribus ac typis in Veteri Testamento prænostratum hominibus & prædictum fuisse Messiam ostendemus. Demum ad verum prophetiarum intellectum monitis quibusdam Lectorem informabimus.

August. De civit. Dei libr. 16. cap. 26. Ezech. 1. 16. Greg. Hom. 6. in Ezech.

ΠΑΡΑΛΛΗΛΙΣΜΟΣ

VETERIS TESTAMENTI CUM NOVO,

IN IIS QUÆ AD MESSIAM PERTINENT.

Prædicta in Veteri Testamento,	*Completa in Novo.*

CAPUT PRIMUM.

Jesus de semine Abrahami.

GEN. 12. 1, 3. *Dixit Dominus ad Abram ..... In te benedicentur universæ cognationes terræ.*

Gen. 18. 17, 18. *Dixitque Dominus, Num*

MATTH. 1. 1. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham.*

Luc 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Jo-*

celare potero Abraham quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?

Gen. 22. 15, 18. *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens ..... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

seph, qui fuit Heli, ... qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ.

Gal. 3. 16. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus.*

CAPUT II.

Jesus de semine Isaaci.

Gen. 26. 2, 4. *Apparuitque ei (Isaaco) Dominus, & ait ..... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

Matth. 1. 1, 2. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Ioseph ..... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac.*

CAPUT III.

Jesus de semine Jacobi.

Gen. 28. 12, 14. *Viditque (Jacob) ..... Dominum innixum scalæ, dicentem sibi; Benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

Num. 24. 15, 17. *Dixit Balaam filius Beor ..... Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israël: & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Matth. 1. 1, 2. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam & fratres ejus.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Joseph ..... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ.*

I. Nobile hoc Balaami prædictum nobis eripere contendunt Judæi recentiores, ac in primis R. Lipman in Libro Nitzachon, qui & totum κατὰ λέξιν exponendum censet. Unde cum juxta hanc interpretationem nec duces Moab interfecerit Jesus, nec vastaverit filios Seth, nec Idumæam possederit, nec Israëlis opes ac robur à Jesu temporibus creverint, perperam hæc in Jesum conferri arbitratur. Grotius, qui pleraque Prophetarum de Christo oracula eruditis quidem & acutis interpretationibus, at non itidem veris labefactavit, Judæos illos novitios fere assectatur, atque hæc ad Davidem flectit, quod & antea feciſſe Julianum Imperatorem notat Cyrillus. A Davide autem attritos esse Moabitas & Idumæos traditum est in libro secundo Samuelis, & ipsi Davidis Psalmi indicant. Mystice tamen ad Messiam hoc Balaami prædictum Grotius referri posse concedit. Nos hæc negamus sumi posse κατὰ λέξιν, sed tantum καθ' μεταληπτικὸν τρόπον interpretanda esse affirmamus, eoque sensu Christum Jesum notari. Nam quid hæc sibi volunt, si sumantur κατὰ λέξιν, *Orietur stella ex Iacob?* quid ista, *Et consurget virga de Israël?* atque hæc, *Vastabit omnes filios Seth?* an universum genus humanum vastavit David? Grotium appello: an id facturus est Messias ille à Judæis expectatus? Lipmannum, gregalesque ipsius interrogo. Nam quod Sethum nescio quem Moabitarum regem commiscitur Grotius, vel imaginariam quamdam urbem Moabitidem R. Nathan, aliique Rabbini absurdissimas interpretationes excogitant, nonne fuit satius apertis oculis lucem intueri, quam micare in tenebris? Hæc igitur, quæ mere metaphorica sunt, qua eundum sit in reliquæ prædictionis expositione manifeste demonstrant. Stellam dicimus Jesu Christi symbolum esse, quem Solis itidem, & Lucis, & Ignis symbolis significari ostendemus infra in Parallelismo. Virga quoque appellatur, Ebraice שבט, hoc est *Sceptrum*: id regiam dignitatem ac potestatem signat, quam Jesu quoque convenire Parallelismus declarabit. At Septuaginta Interpretes reddunt ἄνθρωπος: in quo

Defenditur testimonium è Num. 24. 17.

Cyrill. libr. 3. contr. Julian. 2. Reg. 8. 2.

præclaram Christi notationem animadverto. Nam cum R. Abraham Seba in Fasciculo myrrhæ observaverit כוכב per cabalisticam artem Dei nomen יהוה continere, שבט Interpretes Septuaginta exposuerunt ἄνθρωπος, ut intelligeremus divinitatem pariter & humanitatem Messiæ eodem commate significari. Principes Moab, quæ gens fuit idolorum cultui impense dedita, & hoc nomine in Libris sacris sæpe perstricta, simulacrorum cultores exprimunt, quorum superstitionem Christus Jesus emendavit & repressit, ut probabit quoque noster Paralleliſmus. Filios Seth intellige mortales omnes: à Setho enim ortus est Noë, humani generis reparator. Optime itaque vertit hanc clausulam Onkelos: וישלוט בבל-בני אנשא, *Et dominabitur omnium filiorum hominum*: quod in Christum quam apte quadret, abunde discetur ex Paralleliſmo. Unum hic proferam Isaiæ testimonium, unde alteri huic Balaami lux & robur accedet: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet ..... & percutiet terram virga oris sui.* Ergo veteres Judæorum Magistri Messiam hic à Balaamo fuisse prædictum bona fide fatentur, atque hoc oraculum præ cæteris admiratione dignum arbitrantur. Sic intellexit & interpretatus est Onkelos; sic Jonathan ben Uziel; sic & impius ille Bar-Cokeba, qui cum Messiam se ferret, temporibus Hadriani, id nominis ex hoc Balaami vaticinio ascivit, ac si *Filium stellæ* diceres, & in se oraculum hoc exitum habere jactavit: quod & R. Akibam, ab eo ita deceptum, ut apud ipsum armigeri munus obiverit, dicere consuesse legitur in Midrasch Threnorum, & in libro Taanit Thalmudis Hierosolymitani, & apud Maimoniden in Jad Chazacah. Hic vero suam prædicti hujus interpretationem ita temperat in הלכות, sive *Sententiis*, ut partim ad Davidem, primum nempe Messiam; partim ad secundum, verumque Messiam spectare velit: atque hæc quidem ad Davidem: *Videbo eum, sed non modo. Orietur stella ex Jacob. Percutiet duces Moab. Et erit Idumæa possessio ejus*: ista vero ad Messiam: *Intuebor illum, sed non prope. Consurget virga de Israël. Vastabitque omnes filios Seth. Hæreditas Seir cedet inimicis suis.* Messiæ autem convenire ista: *Vastabitque omnes filios Seth*; probat ex his Zachariæ: *Et potestas ejus à mari usque ad mare*: quod ut hic totius orbis, ita illic omnium hominum significetur imperium. Eamdem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro Fundamentorum, quam & à Magistris suis accepisse se ait.

Isa. 11. 1, 4, 10.

Jad Chaz. libr. de reg. cap. 11.

Zach. 9. 10.

CAPUT IV.

Jesus de semine Judæ.

GEN. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus: donec veniat qui mittendus est; & ipse erit expectatio gentium.*

MATTH. 1. 3, 16. *Judas autem genuit Phares & Zaram de Thamar ..... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Joseph ..... qui fuit Phares, qui fuit Judæ.*

Ebr. 7. 14. *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.*

Apoc. 5. 5. *Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit Leo de tribu Juda, radix David.*

I. *Defenditur & explicatur testimonium è Gen. 49. 10.* II. *Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur nostrorum Interpretum super hoc loco sententiæ, & confutantur. Prima.* III. *Secunda.* IV. *Tertia.* V. *Quarta.* VI. *Quinta.* VII. *Proponitur deinde nostra, & argumentis confirmatur.* VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IX. *Secundum argumentum.* X. *Tertium argumentum.* XI. *Ad viam refutationi Judæorum sternendam ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.* XII. *Refelluntur Judæi:* XIII. *ac ii primum qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur qui-*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

celare potero Abraham quæ gesturus sum, cum futurus sit in gentem magnam ac robustissimam, & benedicendæ sint in illo omnes nationes terræ?

Gen. 22. 15, 18. *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens ..... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

seph, qui fuit Heli, ... qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ.

Gal. 3. 16. *Abrahæ dictæ sunt promissiones & semini ejus. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis; sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus.*

CAPUT II.

Jesus de semine Isaaci.

Gen. 26. 2, 4. *Apparuitque ei (Isaaco) Dominus, & ait ..... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.*

Matth. 1. 1, 2. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Ioseph ..... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac.*

CAPUT III.

Jesus de semine Jacobi.

Gen. 28. 12, 14. *Viditque (Jacob) ..... Dominum innixum scalæ, dicentem sibi; Benedicentur in te & in semine tuo cunctæ tribus terræ.*

Num. 24. 15, 17. *Dixit Balaam filius Beor ..... Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israël: & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Matth. 1. 1, 2. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. Isaac autem genuit Jacob. Jacob autem genuit Judam & fratres ejus.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Joseph ..... qui fuit Jacob, qui fuit Isaac, qui fuit Abrahæ.*

I. Nobile hoc Balaami prædictum nobis eripere contendunt Judæi recentiores, ac in primis R. Lipman in Libro Nitzachon, qui & totum κατὰ λέξιν exponendum censet. Unde cum juxta hanc interpretationem nec duces Moab interfecerit Jesus, nec vastaverit filios Seth, nec Idumæam possederit, nec Israëlis opes ac robur à Jesu temporibus creverint, perperam hæc in Jesum conferri arbitratur. Grotius, qui pleraque Prophetarum de Christo oracula eruditis quidem & acutis interpretationibus, at non itidem veris labefactavit, Judæos illos novitios fere assectatur, atque hæc ad Davidem flectit, quod & antea feciſſe Julianum Imperatorem notat Cyrillus. A Davide autem attritos esse Moabitas & Idumæos traditum est in libro secundo Samuelis, & ipsi Davidis Psalmi indicant. Mystice tamen ad Messiam hoc Balaami prædictum Grotius referri posse concedit. Nos hæc negamus sumi posse κατὰ λέξιν, sed tantum καθ' μεταληπτικὸν τρόπον interpretanda esse affirmamus, eoque sensu Christum Jesum notari. Nam quid hæc sibi volunt, si sumantur κατὰ λέξιν, *Orietur stella ex Iacob?* quid ista, *Et consurget virga de Israël?* atque hæc, *Vastabit omnes filios Seth?* an universum genus humanum vastavit David? Grotium appello: an id facturus est Messias ille à Judæis expectatus? Lipmannum, gregalesque ipsius interrogo. Nam quod Sethum nescio quem Moabitarum regem commiscitur Grotius, vel imaginariam quamdam urbem Moabitidem R. Nathan, aliique Rabbini absurdissimas interpretationes excogitant, nonne fuit satius apertis oculis lucem intueri, quam micare in tenebris? Hæc igitur, quæ mere metaphorica sunt, qua eundum sit in reliquæ prædictionis expositione manifeste demonstrant. Stellam dicimus Jesu Christi symbolum esse, quem Solis itidem, & Lucis, & Ignis symbolis significari ostendemus infra in Parallelismo. Virga quoque appellatur, Ebraice שבט, hoc est *Sceptrum*: id regiam dignitatem ac potestatem signat, quam Jesu quoque convenire Parallelismus declarabit. At Septuaginta Interpretes reddunt ἄνθρωπος: in quo

Defenditur testimonium è Num. 24. 17.

Cyrill. libr. 3. contr. Julian. 2. Reg. 8. 2.

præclaram Christi notationem animadverto. Nam cum R. Abraham Seba in Fasciculo myrrhæ observaverit כוכב per cabalisticam artem Dei nomen יהוה continere, שבט Interpretes Septuaginta exposuerunt ἄνθρωπος, ut intelligeremus divinitatem pariter & humanitatem Messiæ eodem commate significari. Principes Moab, quæ gens fuit idolorum cultui impense dedita, & hoc nomine in Libris sacris sæpe perstricta, simulacrorum cultores exprimunt, quorum superstitionem Christus Jesus emendavit & repressit, ut probabit quoque noster Paralleliſmus. Filios Seth intellige mortales omnes: à Setho enim ortus est Noë, humani generis reparator. Optime itaque vertit hanc clausulam Onkelos: וישלוט בבל-בני אנשא, *Et dominabitur omnium filiorum hominum*: quod in Christum quam apte quadret, abunde discetur ex Paralleliſmo. Unum hic proferam Isaiæ testimonium, unde alteri huic Balaami lux & robur accedet: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet ..... & percutiet terram virga oris sui.* Ergo veteres Judæorum Magistri Messiam hic à Balaamo fuisse prædictum bona fide fatentur, atque hoc oraculum præ cæteris admiratione dignum arbitrantur. Sic intellexit & interpretatus est Onkelos; sic Jonathan ben Uziel; sic & impius ille Bar-Cokeba, qui cum Messiam se ferret, temporibus Hadriani, id nominis ex hoc Balaami vaticinio ascivit, ac si *Filium stellæ* diceres, & in se oraculum hoc exitum habere jactavit: quod & R. Akibam, ab eo ita deceptum, ut apud ipsum armigeri munus obiverit, dicere consuesse legitur in Midrasch Threnorum, & in libro Taanit Thalmudis Hierosolymitani, & apud Maimoniden in Jad Chazacah. Hic vero suam prædicti hujus interpretationem ita temperat in הלכות, sive *Sententiis*, ut partim ad Davidem, primum nempe Messiam; partim ad secundum, verumque Messiam spectare velit: atque hæc quidem ad Davidem: *Videbo eum, sed non modo. Orietur stella ex Jacob. Percutiet duces Moab. Et erit Idumæa possessio ejus*: ista vero ad Messiam: *Intuebor illum, sed non prope. Consurget virga de Israël. Vastabitque omnes filios Seth. Hæreditas Seir cedet inimicis suis.* Messiæ autem convenire ista: *Vastabitque omnes filios Seth*; probat ex his Zachariæ: *Et potestas ejus à mari usque ad mare*: quod ut hic totius orbis, ita illic omnium hominum significetur imperium. Eamdem opinionem persecutus est R. Joseph Albo in libro Fundamentorum, quam & à Magistris suis accepisse se ait.

Isa. 11. 1, 4, 10.

Jad Chaz. libr. de reg. cap. 11.

Zach. 9. 10.

CAPUT IV.

Jesus de semine Judæ.

GEN. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus: donec veniat qui mittendus est; & ipse erit expectatio gentium.*

MATTH. 1. 3, 16. *Judas autem genuit Phares & Zaram de Thamar ..... Jacob autem genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Luc. 3. 23, 34. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta; ut putabatur, filius Joseph ..... qui fuit Phares, qui fuit Judæ.*

Ebr. 7. 14. *Manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster.*

Apoc. 5. 5. *Et unus de Senioribus dixit mihi: Ne fleveris, ecce vicit Leo de tribu Juda, radix David.*

I. *Defenditur & explicatur testimonium è Gen. 49. 10.* II. *Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur nostrorum Interpretum super hoc loco sententiæ, & confutantur. Prima.* III. *Secunda.* IV. *Tertia.* V. *Quarta.* VI. *Quinta.* VII. *Proponitur deinde nostra, & argumentis confirmatur.* VIII. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* IX. *Secundum argumentum.* X. *Tertium argumentum.* XI. *Ad viam refutationi Judæorum sternendam ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.* XII. *Refelluntur Judæi:* XIII. *ac ii primum qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur qui-*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

dem, at nondum veniſſe eum contendunt; XIV. *quos inter præcipui ſunt, qui Æchmalotarcham Juda prognatum Judæis hodieque præeſſe affirmant:* XV. *tum R. Bechai, qui Meſſias duos à Jacobo prædictos affirmat, quorum alter fuerit Moſes, alter nondum advenerit:* XVI. *& qui vocibus,* שבט, *Sceptrum, &* מחקק, *Dux, tyrannicum & crudele imperium in ſe paſſim exerceri ſolitum prædici putant; & qui,* שבט, *hic Tribum ſonare opinantur:* XVII. *quique Jacobum non id ſibi velle cenſent, fore ut Iſraëlitis Reges de tribu Juda ſemper præſint, ſed ut non alii quam hac tribu orti præſint:* XVIII. *& qui propheriam hanc* ὑποθετικῶς *eſſe ſtatuunt:* XIX. *quique ita exponunt, Judæis defenſores numquam defuturos:* XX. *& qui ita, Tribum Juda ex hominum commercio numquam iri ſegregatum ut decem tribus.* XXI. *Refelluntur deinde Judæi, qui hoc oraculum ad Meſſiam ullo modo pertinere negant; ac ii primum qui referunt ad urbem Siloh, & ad Davidem:* XXII. *tum ii qui ad Saulem;* XXIII. *& qui ad Jeroboamum;* XXIV. *& qui ad Nabuchodonoſorem.* XXV. *Cur hanc Jacobi prædictionem, aliaſque complures ad Meſſiam pertinentes, Chriſtus, Apoſtoli, & Evangeliſtæ in teſtimonium non protulerint.*

I. EX omnibus, quæ in Scriptura ſacra venturi Chriſti prænuntia extant, oraculis, ut ſplendidum in primis ac illuſtre, ita controverſiis etiam & diſputationibus vexatiſſimum illud eſt, quod Judæ filio moriens Jacob edidit, cum cæteris quoque filiis futuros rerum exitus panderet: *Juda, inquit, te laudabunt fratres tui: manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda; ad prædam, fili mi, aſcendiſti: requieſcens accubuiſti ut leo, & quaſi leæna; quis ſuſcitabit eum? Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus; donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pullum ſuum, & ad vitem, ô fili mi, aſinam ſuam. Lavabit in vino ſtolam ſuam, & in ſanguine uvæ pallium ſuum. Pulchriores oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Venturi Meſſiæ prædictionem his ineſſe conſtans eſt & perpetua Chriſtianorum omnium opinio. Idem quoque priſcorum Judæorum arbitrium fuit. Verum inter utroſque id diſcriminis intereſt, quod nondum exitum habuiſſe vaticinationem hi exiſtimant; illi in Chriſto Jeſu fuiſſe completam certiſſime credunt. At recentiores Judæi nova doctrinæ ſuæ jam labaſcentis ac convictæ colligentes præſidia, & Chriſtianorum argumenta declinare conantes, alio clariſſimi oraculi deflexerunt ſententiam, ullamque Meſſiæ prædictionem his contineri præfracte negarunt. Nos hic illorum, vetuſtiorumque Judæorum, & ſi quorum par inſanitas eſt, vanitatem oppugnabimus.

Defenditur & explicatur teſtimonium è Gen. 49.10. Gen. 49.8, & ſeq.

II. Quod ut ordine fiat, præcipuæ primum & magis probabiles exponendæ ſunt noſtrorum Interpretum ſententiæ; quibus diligenter excuſſis noſtram deinde ſubjiciemus; ac Judæos demum veritati offucias prætendere ſtudentes refellemus. Cum multæ ſint à Chriſtianis excogitatæ vaticinii hujus interpretationes, tum quinque occurrunt, vel plurium roboratæ conſenſu, vel ſimiliores veri. Prima ſtatuit ſemper è tribu Juda extitiſſe principes, donec Chriſtus Jeſus advenerit: non ergo poſtremum Sedeciam è Judæ tribu ſceptrum geſſiſſe, ſed tranſiiſſe illud ad ipſius poſteros, atque in eadem hac tribu ad Chriſtum uſque per Aſſamonæos perſeveraſſe, quorum ſuprema inter Judæos poteſtas erat: his autem ab Herode ſublatis, à quo & regnum Judaicum uſurpatum eſt, tum una defeciſſe ſceptrum de Juda: Aſſamonæos porro quamvis paterno genere Levitæ eſſent, per matres tamen Juda eſſe prognatos: conjugatas quippe per matrimonia fuiſſe tribus Levi & Juda, atque id ex ſexto capite Exodi probari, in quo Aaron Aminadabi filiam duxiſſe uxorem legitur; & ex viceſimo ſecundo libri Paralipomenon poſterioris, in quo Joiada Pontifex filiam Jorami regis in matrimonio narratur habuiſſe.

Præcipuæ magiſque receptæ propanuntur noſtrorũ Interpretũ ſuper hoc loco ſententiæ, & confutantur. Prima.

Hujus doctrinæ anteſignanus Origenes pleroſque è Patribus ſequaces habuit. Verum valide obtrita ea eſt à viris eruditis, quorum in propatulo ſcriptiones ſunt, neque nunc à nobis eas compilari decet. Paucis tantum dicam eam aperte à Jeremia jugulari, cujus de Jechonia inſigne illud extat oracullum: *Hæc dicit Dominus, Scribe virum iſtum ſterilem, virum qui in diebus ſuis non proſperabitur; nec enim erit de ſemine ejus vir, qui ſedeat ſuper ſolium David, & poteſtatem habeat ultra in Juda.* Adde & juxta Thalmudicum ſcitum nullo numero maternam ſtirpem cenſeri. Arbirantur

Origen. Hom. 17. in Gen.

Ier. 22.30.

præterea R. Moſes ben Nachman, & R. Bechai, idcirco periiſſe infeliciter Saulem & Aſſamonæos, quod neutiquam orti genere regio alieni juris ſceptrum uſurpaſſent; quodque Lege ac priſcis Judæorum decretis in Thalmude collectis cautum ſit, ne Sacerdotes regnum capeſſant: quæ etſi fere falſa ſunt, ut dicemus paulo poſt, oſtendunt tamen quam tralatitium fuerit, nullum ex hac cum tribu Juda affinitate jus ad ſceptrum Judaicum Aſſamonæis acceſſiſſe. Quæ cum intellexiſſent Genebrardus & Baronius, Aſſamonæorum ſtemma paternum ad Judam retulerunt, freti hoc teſtimonio libri prioris Machabæorum: *Et viri Juda magnificati ſunt valde in conſpectu omnis Iſraël:* quo Machabæos, Machabæorumque patrem Judam ſignificari volunt. Aliter haud dubie ſenſiſſent, ſi ad Græcum exemplar attendiſſent, quod verba hæc præfert: καὶ ὁ ἀνὴρ Ἰούδας, καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ. Idem habet Interpres Syrus. Neque hanc patitur interpretationem Pauli Epiſtola ad Ebræos, quæ de tribu Juda *nullum altari præſto fuiſſe* docet; nec liber Numerorum, in quo legitur Eleazarum ſacerdotem, Dei juſſu, impiorum Core, Dathanis, & Abironis thuribula ænea produxiſſe in laminas, & affixiſſe altari; *ut haberent poſtea filii Iſraël, quibus commouerentur ne quis accedat alienigena, & qui non eſt de ſemine Aaron, ad offerendum incenſum Domino, ne patiatur ſicut paſſus eſt Core.* Rem vero apertiſſime conficit ſecundum caput Machabaici prioris, in quo Mathathias Machabæorum parens Joaribo prognatus fuiſſe legitur, cujus ſors prima exiit in deſcriptione ſtationum & ἐφημεριῶν, quas ordine debebant obire Aaronitides familiæ, ut habetur viceſimo quarto capite prioris Paralipomeni. Eodem Machabaici prioris loco ſe Phinea oriundum prædicat Mathathias, eo qui Eleazari filius, Aaronis nepos fuit. Itaque hæc agnovit demum Baronius, prioremque ſententiam homo candidi & ingenui moris ejuravit. Fac tamen Judę tribules fuiſſe Aſſamonæos, an vero hoc ipſum de Sacerdotibus aliis poterit approbari, penes quos jamdiu ante hæc tempora ſuprema poteſtas fuit? Verum demus id quoque, & à Sedecia ad Chriſti uſque tempora propagatam fuiſſe in tribu Juda regiam dignitatem conſtet: at certe à Juda ipſo ad Davidem, neutiquam id juris ſupra reliquas obtinuiſſe certum eſt. Ruit ergo peſſum prior hæc ſententia.

Gen. Chron. Baron. Appar. cap. 5. 1. Mach. 5. 63. Ebr. 7. 13. Num. 16. 39. 40. 1. Mach. 2. 1. 1. Par. 24. 7. 1. Mach. 2. 54.

Secunda. III. Altera è Judæ tribu extitiſſe principes ad Chriſti uſque tempora definit; quod ſupremus Ebræorum Conſeſſus, à Moſe Dei juſſu inſtitutus, ut habetur undecimo Numerorum capite, Septuaginta viris conflatus, in Evangelio dictis πρεσβυτέροις, & ἄρχουσι, & γερόντοις τοῦ λαοῦ, quem סנהדרי גדולה, *Synedrium magnum*, ſive בית דין הגדול שבירושלים, *Domum judicii magni Hieroſolymitani* appellabant; cui commiſſam fuiſſe Cabalam, & legis interpretandæ munus ferunt Judæi; penes quem ſumma erat auctoritas; quod hic, inquam, Conſeſſus totus Senatoribus tribu Juda prognatis conſtaret. Διαγώνιον autem illud Hieroſolymis Jebanam captivum fuiſſe abductum, quadraginta annis ante ſecundi Templi excidium narratur in Thalmude, nempe circa tempora mortis Chriſti, ac penitus demum fuiſſe ſublatum. Deſignatos autem hos arbitrantur à Jacobo dictione מחקק. Cum ergo ad Meſſiæ uſque tempora non defuerint מחקקים de tribu Juda, ſic oraculum completum fuiſſe volunt; atque eo pacto ſceptrum in Juda non defeciſſe, quoad venit ille qui mittendus erat. Ex Bereſith Rabba fere hauſta hæc ſunt; quæ שבט, *virgam judicis* interpretatur; & מחקק, *Scribam*; & utroque deſignari ſtatuit Synedrium magnum, quod ex Judæ ſtirpe ad venturum uſque Meſſiam ſemper propagandum ſit.

Nutat ea ſententia, quod neque probari poſſit, neque veriſimile ſit, ex una tribu Juda ſelectos fuiſſe τοὺς σωφρονας, cum tuliſſe videatur populi Judaici conſuetudo, & præceperit Deus, ut ex ſenibus Iſraël deligerentur hi principes viri. Quod ſi ex una tribu Juda ſumti fuiſſent, minime id profecto à Moſe fuiſſet prætermiſſum. Quod cum animadvertiſſent eruditi homines, non totum Senatum ex Juda prodiiſſe dixerunt, ſed Principem tantum Senatus. Princeps ille ſucceſſerat in locum Moſis, qui pro jure ſuo Senatui à ſe inſtituto præfuerat, & præter Septuaginta illorum numerum cenſebatur. Dicebatur autem à Judæis, ראש חישיבה, *Caput ſcholæ*; dicebatur & נשיא, *Princeps*, & נשיא בכל מקום, *Princeps in omni loco*: cui ſecundarius alter addebatur; vulgo dictus אב בית דין, *Pater domus judicii*. Hunc ergo נשיא Ebrææ gentis velut ſceptrum tenuiſſe volunt, eamque ex Legis ſtatutis rexiſſe, ac judicia exercuiſſe: (cum alter ex alia familia, puta Aſſamonæorum, etiam Regis titulum gerens & inſignia, munia obiret militaria;) & in tribu Juda, qua oriundus erat, Jacobi vaticinationem compleviſſe: cujus πληρώματος ſignum publice ut extaret, ſceptrum ſuſpenſum fuiſſe in medio conclavi ſupremi illius Hieroſolymitani Synedrii. Verum cum hæc Thalmudicorum ſolum librorum fide nitantur, neque ullam in ſacro Codice probationem habeant, celebratiſſimi oraculi ambagibus explicandis parum videntur idonea; cum præſertim jam inde à Captivitate, & poſt ſolutam Captivitatem Ba-

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

bylonicam, verum ac ſupremum Judaicæ gentis imperium penes Perſarum & Macedonum reges fuerit; umbram vero tantum ſummæ poteſtatis, idque precario, retinuerint Judæi; quam inter illos non poſteri quidem Judæ, ſed Pontifices, poſtquam Hieroſolymam reverſi ſunt, fere exercuerunt. Qua ergo fide dici poteſt ſceptrum tenuiſſe illum Naſi, qui ſub Pontificum erat poteſtate, ab alieno fere arbitrio pendentium? Quid quod neutiquam inter Rabbinos conſtat de tribu Juda ſemper delectum fuiſſe Naſi, ſed ex alia quavis deligi potuiſſe eorum plerique cenſent.

IV. Tertia ſententia hoc oraculum, non ad Judæ tribum ſeparatim, ſed ad eamdem cum reliquis conjunctam, at præſtantia quadam & excellentia florentem, inque iis primas tenentem refert: quod perinde ſane eſt, ac ſi ad omnes tribus referret. Id igitur ſibi velle Jacobum ſtatuunt, non defuturos ex Judaica gente principes, ex qualicunque ortos tribu, eamque gentem legibus ſuis uſuram, quoad Meſſias veniat: qui cum venit, ad Herodem, hominem ut ipſi volunt extraneum & ἀλλόφυλον, ſceptrum tranſiiſſe. Magni ſententiæ hujus patroni, Juſtinus, Euſebius, Diodorus Tarſenſis, aliique Patres à recentioribus ejus defenſoribus Pererio & Caſaubono laudantur. Cujus hæc afferuntur argumenta. Complures poſt Jacobum extiterunt Judaicæ gentis duces ac principes, ad Davidem uſque, Juda neutiquam prognati: puta Moſes è Levitica tribu; Joſue & Debbora ex Ephraimitica; Barac è Nephthalitica; Gedeon è Manaſſæa; Samſon è Danitica; Saul è Benjamitica. Rurſum à Roboamo Salomonis filio defecerunt tribus decem, ſeque principibus ex tribu Juda neutiquam ortis permiſerunt, ac primum quidem Jeroboamo Ephraimi nepoti. Poſt ſolutam autem Babylonicam Captivitatem, ad ætatem Meſſiæ, per quingentos & amplius annos, ariſtocratiæ formam aſſumſit Judæorum Reſpublica, cum ſummæ rerum Sacerdotes præeſſent, non Judæ poſteri. Unde id effici volunt; cum ſceptrum tribules Judæ non ſemper tenuerint, ſed aliis, aliiſque tribubus orti principes ac magiſtratus, primas tamen tenente tribu Juda præ aliis, tantumdem valere oraculi verba, ac ſi dixiſſet Jacobus, Non deſinet Judaica gens αὐτονομίαν & imperii majeſtatem ac formam retinere, præſtante ac præcellente inter reliquas tribu Juda. Quod jam inde à Jacobo ita ſe habuiſſe contendunt: quippe Judæ juſſis fratres paruiſſe, cum Joſephum exemit lerho, & ut Iſmaëlitis venderetur perſuaſit: Judæ poteſtatem à Jacobo patre factam Benjaminis ad Joſephum in Ægyptum deducendi, cum idem Rubeno jam ante negaſſet: Judam præ cæteris fratribus oratum acceſſiſſe propius ad Joſephum, ne Benjaminem apud ſe detineret. Aiunt præterea ſecundo capite Numerorum in caſtris metandis primas partes Judæ dari: item & ſeptimo libri ejuſdem capite, & decimo, locum eumdem aſſignari Nahaſſoni de tribu Juda, in muneribus offerendis, & caſtris movendis: priore quoque loco numerari tribum Juda triceſimo quarto Numerorum capite, in recenſendis Chanaanææ terræ erciſcundæ præfectis; & in ipſa diviſione terræ primam ſortem tuliſſe, ut eſt in decimo quinto capite libri Joſuæ: in deſignatione quoque Leviticarum urbium primum locum obtinere viceſimo primo capite Joſuæ: poſt obitum Joſuæ, in bellis adverſus Chananæos gerendis ducatum eidem Dei oraculo concedi, Deumque cum ea eſſe dici: quamdiu populum rexerunt Judices, etiamſi e variis illi tribubus ſeligerentur, ſemper tamen præcelluiſſe tribum Juda, quoad rege creato Davide rerum ſummæ præfuit tribus Juda, ad Zorobabelem uſque: rurſum in Paralipomenis priore numero inter Iſraëlitas recenſeri tribules Judæ. Atque hanc denique dignitatem retinuiſſe aiunt ad Chriſti tempora, unde factum, ut & genti toti nomen de ſe fecerit; ab ea quippe Judæos & Judæam terram nomen traxiſſe. Quamvis autem tribui huic, totique adeo genti complures duces ex aliis tribubus orti præfuerint, tribum tamen Juda primas habuiſſe, ac tenuiſſe imperium dici & credi jubent; quemadmodum Romani populos imperio regere dicti ac crediti ſunt, etiamſi Romanum imperium tenuerint Imperatores plurimi exteris gentibus orti. Hanc autem nominationem, quam ex Juda tribus iſta habuit, præcipuum argumentum habent, quo ſuam opinionem approbent; in eaque præcipue completum eſſe ſtatuunt Jacobi vaticinium. Pluribus iſta perſequitur Euſebius, quæ nos in pauca contraximus. Nec longe hinc abit R. Iſaac Abrabaniel, qui veterem quemdam Magiſtrum ſecutus, tenue aliquod imperium & exiguam juriſdictionem Judæ promitti vult à Jacobo, qua ad Meſſiæ uſque adventum fruatur. Hujus ſententiam exponens R. Manaſſes in Conciliatore, argumenta eadem affert quæ mox adduximus; atque hoc præterea, ſeorſum à reliquis Ebræis numeratos fuiſſe à Saule Judæ poſteros, cum exercitum Iſraëlitarum luſtraret: quod propter tribus præſtantiam ſupra cæteras factum putat. Sed & in ſecundam ſententiam prolabitur, cum ut perpetuum Judæ imperium & ἄξιωμα fuiſſe oſtendat, principes illos Synedrii commemorat, & Capita

Tertia.

Per. in Gen. 49. Caſ. adv. Bar. Exerc. 1. ad App.

Num. 2. 3.
Num. 7. 11, 12.
Num. 10. 14.
Joſ. 34. 19.
Joſ. 15. 1.
Joſ. 21. 4.
Jud. 1. 2, 19.
1. Par. 2. 3.
Euſeb. Dem. Evang. libr. 3. & 8. & Hiſt. Eccl. l. 1. c. 5.
R. Manaſſ. in Concil. Quæſt. 65.
1. Reg. 11. 8. & 15. 42

Captivitatis, cum Babylonicæ, tum etiam ejus qua per universum orbem Judæi ad hanc ætatem premuntur. Cui probando affirmat numquam defuisse per Europam Davidis nepotes. Quod & de liberis suis jactabat, per matrem oriundis stirpe Abrabanielum, qui genus ad Davidem referebant. Sed nos cum Judæis vehitabimur infra: nunc cum Christianis tertiæ sententiæ defensoribus rem geramus.

Horum etsi una videtur simplexque sententia, multiplex tamen reipsa est ac varia. Nam Pererius Eusebii sententiam impugnat, quod *Sceptrum* significare voluerit præstantiam tribus Juda, ἀρχικὸν ἀξίωμα φυλῆς βασιλικῆς, cum supremus principatus voce hac exprimatur: quodque sceptrum remansisse docuerit in alia tribu, Levitica nempe, post solutam Captivitatem; præstantiam vero & honorem in tribu Juda: quasi sceptrum, dignitatem videlicet regiam, præstantia & honos non consequantur. Idem tamen Pererius Eusebii auctoritate sententiam suam confirmat, quod sceptrum Judæ intellexerit sceptrum Judaicæ gentis, non tribus Juda, sceptrumque in stirpe Judaica non defecisse doceat, usque ad Herodem externum hominem & peregrinum. Arbitrabatur enim Pererius Judæ vocabulo hic notari totam gentem Ebræam, atque id sibi velle Jacobum, Ebræos ex sua stirpe, suoque sanguine principes habituros, quoad Messias veniat: propterea autem Judæ nomen toti genti accommodasse Jacobum, & partem pro toto posuisse, quod populi Judaici pars esset nobilissima; quemadmodum Jerusalem & Sion pro Judæis, Babylon pro Chaldæis, Samaria pro regno tribuum decem, nonnumquam posita sunt. Verum ne sibi quidem satis constat Pererius; hac enim magno apparatu proposita sententia, multisque Patrum suffragiis & rationibus suffulta, aliam statim affert, quam verisimiliorem & ad intelligendum planiorem esse agnoscit; prophetiam nempe hanc proprie ad tribum Juda pertinere, principatumque ipsi spondere, numquam ab ea auferendum, donec veniat Messias; atque id eventu fuisse comprobatum: postquam enim sceptrum adepta est tribus Juda per Davidem, id retinuisse ad Captivitatem usque Babylonicam, qua soluta nec id amisisse; quamvis enim Leviticæ personæ tum sceptrum tenuerint, id tamen sceptrum Judaicum fuisse, sive tribus Juda, quod & regio & subditi essent de tribu Juda, atque id esset vere regnum Juda, & de tribus hujus nomine, & tota gens, & regnum ipsum appellaretur: tum autem defecisse illud, cum ad Herodem ἀλλόφυλον transiit. Cum ergo à se ipso discrepat Pererius, tum etiam ab Eusebio dissentire se putat; quod hic sceptrum Judæ, præstantiam tantum & dignitatem tribus illius præ aliis significare velit; Pererius vero supremam potestatem & imperium, quod in tribu Juda fuisse ait, etiam cum aliarum tribuum personæ sceptrum gererent, sive post solutam Captivitatem Babylonicam, cum gens tota de nomine hujus tribus nomen haberet; sive post Ægyptiam, cum tribui Juda ducatus in gerendis bellis à Deo concessus est. Verum hoc ipsum sensisse Eusebium, nec ulla re à Pererio discrepare, manifestum est ex ea quam proponit, & nos supra attulimus, Romani imperii comparatione, cui præfuerunt externi Imperatores & peregrini; licet tum quoque Romani rerum domini & dicerentur, & essent, sceptrumque, ac suprema potestas penes illos esset, non præstantia tantum præ aliis gentibus & excellentia.

Per. in Gen. 49. 10.

Pererii vestigia aslectatus Casaubonus, eamdemque sententiam persecutus, ducem tamen suum tum deserit, cum completa hæc in Herode Ascalonita, viro nempe extraneo & alterius gentis Pererius decernit; nam & Herodem hunc non fuisse extraneum erudite probat; (quod & jam ante fecerat Scaliger; & multo prius Nicolaus Damascenus, Herodis regis familiaris, qui ἐκ τῶν πρώτων Ἰουδαίων oriundum fuisse docet; & Strabo, qui ἀνέκαθεν ἐπιχώριον appellat; & Josephus, qui genere Judæum esse scripsit; quibus viri docti assensi sunt:) neque ante sceptrum amisisse Judaicam gentem, quam Hierosolyma cum Templo diruta est. Is porro in Jacobæo oraculo quatuor contineri prædictiones observat; primam, adventus Messiæ, *Donec veniat Siloh*; secundam, vocationis gentium, *Et ipse erit expectatio gentium*; tertiam, desituræ Reipublicæ Judaicæ, *Recedet sceptrum & dux*; quartam temporis quo venturus erat Messias, *priusquam recederet sceptrum de Juda, & dux de femore ejus*. Has autem prædictiones quatuor ad omnes tribus in commune spectasse docet Casaubonus, non ad unam aliquam singularem; atque id tamen in hoc vaticinio præcipuum habuisse tribum Juda, quod ex illa oriturum Messiam prædictum sit; quod πρωτοτόκια, sive prærogativa natalium Judæ attribuatur his verbis: *Juda, te laudabunt fratres tui*; quæ Rubeno ablata fuerat: *Prior in donis, major in imperio; effusus es sicut aqua: non crescas.* πρωτοτόκια scilicet honoris & dignitatis; nam quæ ad facultates & bona pertinebant, ea in Josephum fuisse translata traditur quinto capite prioris Paralipomeni. Hanc autem præcellentiam tribui Juda concessam esse ait propter Messiam ex ea olim proditurum. Observat præterea ἀκμαλωτάρχας Babylonios, quos Judæi ראשי הגולה, *Capita*, sive *duces*

Scal. in Euseb. Chron. libr. 2. Nicol. Dam. apud Jos. Ant. libr. 14. cap. 2. Strab. libr. 16. Joseph. Antiq. libr. 20. cap. 6.

1. Par. 5. 2.

Duces captivitatis appellant, de tribu Juda semper fuisse delectos, hodieque deligi, uti quidem præ se ferunt Judæi, nam in hac confusione tribuum fieri id posse credibile non est; & jamdiu notavit Origenes, & alii, falso jactare ipsos Patriarcharum suorum ortum ex Davide. Atque id affert Casaubonus, ut ostendat ne post solutam quidem Captivitatem tribum Juda principatu excidisse. Docet postremo ex Justino, *Sceptrum*, non regum præcise notare potestatem, sed rectorum omnium Reipublicæ Judaicæ, sive regum, sive magistratuum, vel etiam sacerdotum; tumque oraculum vere esse completum, non cum Herodes regnum invasit, sed cum omnis magistratus civilis & hierarchicus abolitus est; capta nimirum & deleta Urbe; minime vero esse existimandum semel ac simul contigisse Reipublicæ excidium, sed diversis temporibus, uti evenit in priore Captivitate; initiumque postremæ hujus fuisse, cum à Pompeio domiti Judæi ac libertate multati sunt; ad quam calamitatem variis subinde accessionibus factis, extremam demum gentis cladem, totiusque Reipublicæ eversionem consecutam esse, capta per Titum Urbe & solo æquata, Temploque funditus diruto. Orig. libr. 4. περὶ ἀρχ. cap. 1. Just. Dial. cum Tryph.

Multa sunt quamobrem his non assentior. Nam primum si quis negaverit (quod ego tamen libenter concesserim) tribubus aliis præcelluisse semper tribum Juda, & à Iacobo ad Davidem ullam apparere ipsius præstantiam, non ita facile convinci ipsum posse puto. Nam quod suasioni Judæ morem gesserunt fratres, cum auctor ipsis fuit ut Josephum Ismaëlitis venderent; aliud est impetrare quippiam precibus vel consilio, quod hic fecit Judas, aliud pro imperio jubere. Deinde Rubeno jam ante paruerant suadenti *ne interficerent animam* Josephi, *nec effunderent sanguinem, sed projicerent eum in cisternam, manusque suas servarent innoxias*: nec inde tamen Rubeniticæ tribui primas quisquam arrogare velit. An & Judæ auctoritati id tribuisse Jacobum patrem dicent, ut licentiam ei concederet Benjaminis in Ægyptum ducendi; an potius urgenti fami & penuriæ frumenti, qua nondum ita premebatur, cum idem postulanti Rubeno abnuit? Quod autem ad Josephum confidenter accessit Benjaminis libertatem flagitaturus; nempe patri fidem suam pro reditu fratris obligaverat, itaque pollicitti memor rem ipse suam procurabat, quæ in fratris salute agebatur. Cæterum nihil ipsi præ fratribus vel juris vel honoris tum fuisse concessum cognoscitur ex convivio quo apud Josephum excepti sunt: illic siquidem *Sederunt coram eo, primogenitus juxta primogenita sua, & minimus juxta ætatem suam.* Quod in tribuum recensione prior nonnumquam numeratur tribus Juda, nullum idcirco prærogativæ jus ipsi attribuitur; nihilo certe magis quam Rubeno, qui variis Scripturæ locis prior recensetur; potissimum vero hoc Geneseos capite quod tractamus, in quo Jacobus primas Rubeno partes in recensione filiorum, non Judæ concedit, *prioremque* eum *in donis, majorem in imperio* esse ait. Quod addit autem: *Non crescas*, אל תותר, hoc ipsum est quod de eo postmodum prædixit Moses jam morti proximus: *Sit parvus in numero.* Nam יתר, non qualitatem solum, excellentiam nempe & præstantiam; sed & quantitatem, frequentiam scilicet, abundantiam, & multitudinem notat. Nec enim in magnum numerum Rubenitica tribus excrevit. Id sibi vult Septuaginta virorum interpretatio: μὴ ἐκζέσῃς. *Ne effervescas*; sumta metaphora ab aqua ebulliente, quæ proxime usurpata fuerat à Jacobo, cum diceret: *Effusus es sicut aqua.* Clarius etiam Aquila: μὴ ἀφειδήσῃς. *Ne redundes*: Symmachus: οὐκ ἔσῃ ἀφειδότερος. *Non eris copiosior.* Sin bonorum copiam intelligi velis, quæ jure πρωτοτοκίων ad Rubenum pertinebant, Josepho concessam esse, non Judæ, docet quintum caput prioris Paralipomeni, ut dixi. Primum quoque locum in recensendis tribubus Rubeno Moses tribuit: at prior ab eodem recensetur Simeon vicesimo septimo capite Deuteronomii, cum ordinem præscribit, quo ab Israëlitis pii fastis precationibus, impii contra diris execrationibus de montibus Garizim & Hebal erant prosequendi. Exodi præterea sexto capite Rubenitarum, Simeonitarum, & Levitarum stemmata describuntur, ne memorata quidem tribu Juda. In castrorum metatione erecto Tabernaculo ad ortum ea statui jubetur capite Numerorum secundo, non πρωτοτοκίων jure, sed opinor propter tribulium multitudinem, quæ in libris Numerorum & Samuëlis tanta fuisse narratur, ut eam alia nulla exæquaverit; vel propter fortitudinem, qua pollebant præ reliquis: *Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt*: verba sunt Paralipomeni prioris: cum alioquin ex hoc loco non magna videatur tribui Juda facta esse dignitatis accessio; non major certe quam tribubus Issachar & Zabulon, quæ ad eamdem partem locatæ sunt, præ aliis ejusdem sortis; vel tribubus Ruben, Gad, & dimidiæ Manasse, quas in divisione Terræ sanctæ sitas ad ortum reliquæ tribus habuerunt. His robur conciliatur ex Bemidbar Rabba, ubi legitur ad eamdem partem, qua tendebat Judas, tetendisse quoque Mosem & Aaronem, de gente Levitarum; Gen. 37. 21, 22. Gen. 43. 33. Gen. 49. 3, 4. Deut. 33. 6. Deut. 27. 12. Num. 2. 3. Num. 1. & 2. 9. 2. Reg. 24. 9. 1. Par. 5. 2.

quorum in ſtudio Legis valde nobilitata eſt induſtria ; Iſſacharem etiam & Zabulonem, qui inſigni quoque Legis peritia præſtabant. Capite enim duodecimo prioris
1. Par. 12 32. Paralipomeni ſcriptum id extat: *De filiis quoque Iſſachar viri eruditi, qui noverant ſingula tempora, ad præcipiendum quid facere deberet Iſraël, principes ducenti:* de Zabulone vero
Jud. 5. 14. iſtud quinto Judicum, juxta Ebræum exemplar, quod Interpretationes omnes præter Vulgatam ſecutæ ſunt: *Et de Zabulon ſcribentes calamo ſcribæ.* Quaſi id velit Interpres, ad ortum ſitas eſſe has tribus, perinde ut illam Judæ; quod ut hæc fortitudine & numero ſuperabat reliquas, ſic illæ peritia Legis cæteris præcellebant. Atqui inde poteſt colligi, tantum his tribubus conceſſiſſe illam Judæ, quantum ſacræ Legis doctrina potior eſt audacia & multitudine. In caſtris autem movendis, muneribuſque offerendis, idem ordo ſervatus eſt qui in metandis caſtris, proindeque & in recenſione loco priore recenſeri Judas debuit. In deligendis erciſcundæ Terræ præfectis, priores numerantur tribus Judæ, Simeonis, Benjaminis, & Danis, quæ ternionum ad quatuor mundi plagas in caſtris ſitorum principes erant: ſingulas enim plagas terræ tribus hæ reſpiciebant. Prior in diviſione Chanaanææ terræ ſors tribus Juda recenſetur; non, ut videtur, prærogativæ cauſſa, ſed quod proxime fuerit narratum quemadmodum Calebo, qui fuit de hac tribu, Hebron ἀκλησωτὶ conceſſa ſit; unde data occaſio eſt uno tenore commemorandi, ecquam ſortem reliqua tribus tulerit. Sed & tribubus Ruben, Gad, & dimidiæ Manaſſe, ſortes ſuæ jam ante fuerant attributæ. Obtinet quoque locum præcipuum in deſignatione urbium Leviticarum tribus Juda, quod à meridionali plaga initium numerandi factum ſit, verſus quam ſita eſt, itidem ut Benjamitica tribus & Simeonitica, quæ cum illa Judæ priores appellantur. Iſraëlitis bella gerentibus præire jubetur, propter inſignem ejus in adeundis periculis fortitudinem, ingentemque bellantium numerum. Nec plus ipſi inde accreſcit dignationis ac excellentiæ, quam Rubenitis, Gaditis, & dimidiæ tribui Manaſſe, quod fratribus ſuis in ſubigendis Chana-
R. Man. Conc. Quæſt. 65. 1. Reg. 11. 8. & 15 4. 1. Par. 2, 3. nææ terræ incolis duces ſe præbuerint. Addit ad ſuperiora R. Manaſſe in Conciliatore ſeorſum numeratos fuiſſe à Saule Judæ tribules in exercitus Iſraëlitici recenſione: quod nos, non ob gentis ἀξίωμα, ſed ob bellicam virtutem qua ſuperabant reliquos, factum interpretamur. Quod autem in Paralipomenis priore loco numerantur nepotes Judæ, factum id propter reverentiam dignitatis regiæ, quam tribus hæc multo ante obtinuerat, quam Liber iſte ſcriberetur. Priſcis igitur Reipublicę Ebraicę temporibus nullum prerogativæ jus videtur habuiſſe tribus Juda. Largiamur id tamen, ne omnia ne-
Joſeph. Antiq. lib. 7. cap. 10. gemus Joſepho, apud quem David pronuntiat diſertis verbis Judam Jacobi filium inter fratres fuiſſe delectum, qui rex deſignaretur: non tamen quod prior fuerit, ſequitur
Cun. libr. 1. De rep. Ebr. cap 9 ſceptrum habuiſſe, quod futurum prædixit Jacobus. *Me vero illud argumentum non magis movet*, inquit vere & appoſite Cunæus, *quam ſi Romæ, aut Athenis quiſpiam ſceptri majeſtatem, non apud populum Romanum aut Athenienſem, ſed apud unum dicat tribum fuiſſe, quæ cæteris nobilior florentiorque erat.* Sed neque poſt ſoltutam Captivitatem Babylonicam, eximium aliud habuit tribus Juda, quam priſtinæ dignitatis regiæ memo-
1. Par. 5. 2. riam. *Porro Judas*, inquit Paralipomenon prius, *qui erat fortiſſimus inter fratres ſuos, de ſtirpe ejus principes germinati ſunt.* Quo quid ad illam diem præcipuum haberet tribus iſta, ſignificatur. Adde & nominis à ſe impoſiti prærogatiuam; non toti quidem genti, ut ſcribunt Euſebius, & Caſaubonus, ſed imperio huic quod tribu Juda, & Benjamiticæ ac Leviticæ parte conſtabat: cum interea Levitica tribus, præter honorem ſacerdotii perpetuum, regno etiam ac ſuprema poteſtate aucta eſſet, & ſupra reliquas tribus longo evecta intervallo. Nomen autem ut his tribubus de ſe faceret tribus Juda ex eo contigit, quod in defectione Jeroboami, ſola tribus Juda Roboamo adhæſit. Sic
3. Reg. 11. 31. & 12. 20. enim habet tertius Regum undecimo capite: *Ecce ego ſcindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus: porro una tribus remanebit ei:* ſic & capite ſequenti de Jeroboamo: *Conſtituerunt eum Regem ſuper omnem Iſraël, nec ſecutus eſt quiſquam domum David præter tribum Juda ſolam.* Sola enim, ut dixi, Roboamo tota hæſit, cum tamen Simeoniticæ tribus pars aliqua, ea videlicet quę Judę finibus continebatur, Benjamiticę vero longe major ei ſe adjunxerit. In hunc autem cenſum neutiquam venire ſolet Levitica tribus, quę inter alias tribus minime numerabatur. Hinc illud è duodecimo
1. Reg. 12. 21, 22, 23. capite libri tertii Regum: *Venit autem Roboam Jeruſalem, & congregavit univerſam domum Juda, & tribum Benjamin, centum octoginta millia electorum virorum bellatorum, ut pugnarent contra domum Iſraël, & reducerent regnum Roboam filio Salomonis. Factus eſt autem ſermo Domini ad Semeiam virum Dei, dicens, Loquere ad Roboam filium Salomonis, regem Juda, & ad omnem domum Juda & Benjamin, & reliquos de populo dicens, Hæc dicit Dominus, Non aſcendetis, neque bellabitis contra fratres veſtros filios Iſraël.* Ergo Roboamum ſequebantur domus Juda & Benjamin; illa quidem tota, hęc vero ex parte tantum. Quocirca hic Rex Juda ſolum, non rex Juda & Benjamin dictus eſt, uti

neque successores ejus. Postquam autem à Theglathphalasare & Salmanasare in Assyriam deportati sunt ii qui regibus Israël parebant, sola tribus Juda pristini imperii imaginem retinuit. Sic quartus Regum decimo septimo capite: *Iratusque est Dominus vehementer Israëli, & abstulit eos à conspectu suo, & non remansit nisi tribus Juda tantummodo.* 4. Reg. 17.18. Unde evenit ut sequentibus annis de ejus nomine superstes hæc ditio dici cœpta sit. In quo Eusebium, ejusque sectatorem Casaubonum longe fefellit ratio, qui tribus duodecim à tribu Juda nomen traxisse scribunt. Decem quippe ex illis trans Euphratem degentes longa procul longis terris via dividebat, nec ulla iis erat cum tribu Juda consuetudo. Hunc errorem merito castigavit Cunæus. Minime vero πρωτοτοκείων jure, nec propter tribus hujus dignitatem & excellentiam in socias tribus nomen ipsius defluxit, sed propterea quod post secessionem decem tribuum, quæ pars erat Ebraici regni, jam de se sola regnum effecit; tum deinde regno Israël deleto, sola superfuit quæ Reipublicæ retineret formam, quæ patritas sedes servaret, & veteris imperii Ebræorum majestatem tueretur. Cum tamen hoc tempore, ut dixi, longe potior esset Leviticæ tribus dignatio, cui ad avitum sacerdotium, quo exciderat numquam, regius præterea splendor accesserat. Agamus tamen liberaliter, præcipuamque fuisse demus tribus Juda præcellentiam à Jacobo ad Christum. Demus quoque aliquam πρωτοτοκείων adumbrationem penes ipsam fuisse, quod persuadere potest Jacobi denuntiatio: *Juda, te laudabunt fratres tui: ..... adorabunt te filii patris tui.* Cun. libr. 1. De Rep. Ebr. cap. 10. Gen. 49. 8. Similia enim sunt istorum quibus Isaacus πρωτοτοκείων dignitatem ab Esau transfert ad Jacobum: *Esto Dominus fratrum tuorum, & incurventur ante te filii matris tuæ.* Gen. 27. 29. Quanquam ne id quidem satis valet ad πρωτοτοκεῖα Judæ adscribenda, quæ in Josephum fuisse transscripta docet prius Paralipomenon, atque his quidem verbis, quibus velut refellantur ii, qui propter ortos ex Juda principes, & huic inde conflatam dignitatem, πρωτοτοκεῖα ipsi attributa poterant arbitrari: *Filii quoque Ruben primogeniti Israël: ipse quippe fuit primogenitus ejus; sed cum violasset thorum patris, data sunt primogenita ejus filiis Joseph, filii Israël, & non est ille reputatus in primogenitum. Porro Judas qui erat fortissimus inter fratres suos, de stirpe ejus principes germinati sunt; primogenita autem reputata sunt Joseph.* 1. Par. 5. 1, 2. Sed fateamur nihilominus translata fuisse ad Judam πρωτοτοκεῖα, non sic tamen caussam obtinebunt sententiæ istius, quam tractamus, patroni. Volunt enim hæc verba, *Non auferetur sceptrum de Juda*, res duas plane diversas significare, Judaicæ nempe gentis ἀυτονομίαν, & tribus Juda præ reliquis tribubus præstantiam: quod neutiquam pati potest ratio. Qui enim prius illud aiunt, cum inde urgentur quod nihil in hoc vaticinio peculiare habitura sit tribus Juda, si ad omnes tribus in commune referatur, cum singulæ tamen tribus in testamento Jacobi suas sibi prædictiones habeant, tum ad tribus Juda dignitatem confugiunt, quam hic secundum congruam quamdam applicationem intelligendam esse pertendunt. Quod perinde est, ut si partem pro toto sumi dicerent. Et ita sane sensit Pererius, opinionis hujus insignis assertor: *De Juda*, inquit, *idem valet atque, De populo Judaico; vel De Juda, significat proprie tribum Juda; sed posita est pars illius populi nobilissima pro toto populo.* Adde & ex præcedentibus ac sequentibus significationem verborum istorum esse spectandam: nam si ad tribus duodecim referri nequeunt præcedentia, frustra ad eas sequentia detorquentur. Quis ista autem ad duodecim Ebraicæ gentis tribus pertinere dicat: *Juda, te laudabunt fratres tui*: & ista: *Adorabunt te filii patris tui.* Nonne & hæc fertilitatem indicant regionis quam insedit tribus Juda: *Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Frustra autem Justini auctoritas obducitur: nam si verba illius expendantur attente, nihil inde elicietur hujusmodi. Sic ille in Dialogo cum Tryphone: ὅτι δὲ καὶ ἀδύνατόν ἐν τῷ γένει ὑμῶν ἐπαύσατο, ὅτε προφήτης, ὅτε ἄρχων, ἐξότου ἀρχὴν ἔλαβε, μέχρις οὗ ἦλθεν ᾧ ἀπόκειται, καὶ ἔπαθεν, ἀδ' ἀναισχύντως τολμήσετε εἰπεῖν, ἢ δεδύνηται ἔχετε· ἐξ ὧν ἠφάνην, ἐφ' ᾧ ἔπαθεν, ἀσκαλωνίτην γεγονέναι λέγοντες, ὅμως ἐν τῷ γένει ὑμῶν ὄντα λέγετε ἀρχιερέα· *Igitur in gente vestra desiisse unquam Prophetam, aut Principem, ab ipsis ejus primordiis, quoad is Jesus Christus & natus & passus est, non adeo estis impudentes ut dicere audeatis, neque demonstrare potestis. Nam Herodem, sub quo passus est, Ascaloniten fuisse dicentes, nihilominus tamen in gente vestra summum Sacerdotem esse dicitis.* Ex his concluditur visum esse Justino Judæ nomine Jacobum totam gentem, non tribum solam appellasse: quod non est ita. Notandum quippe est Justino propositum esse solum ostendere, hoc oraculo præsignificatum esse adventum Christi, tumque esse completum cum Jesus advenit. Ergo ad id satis ipsi fuit declarare, tum desiisse Judæos regibus suis parere, cum Jesus apparuit. Nihil autem conducebat ad ipsius propositum accurata vocabuli *Juda* interpretatio. Utrum enim totam gentem Judaicam, an

ſolam tribum Juda ſignificari dixiſſet, plane idem erat quoad vim argumenti. Totum itaque uſurpavit pro parte; aliud haud dubie facturus, ſi interpretem egiſſet. Quemadmodum enim qui Romæ natus eſt, in Italia natus merito dici poteſt; & Principem Borbonia ſtirpe ortum, recte Francica domo prognatum dicas; propterea quod in toto continetur pars; & quæ ad partem pertinent, de toto prædicari poſſunt: ita qui ex tribu Juda proditurus erat, jure eum ac merito Juſtinus genere Judaico naſcendum eſſe dixit. Id ſibi voluiſſe ipſum manifeſto probat pericope altera ex Apologia ſecunda: *ὑμῖν δὲ ὅτι ἔξεστι ἀκριβῶς ἐξετάσαι καὶ μαθεῖν, μέχρι τίνος ἦν ἄρχων ἡ βασιλὸς ἐν Ἰουδαίοις ἴδιος αὐτῶν μέχρι οὗ φανερώσεως Ἰησοῦ Χριστοῦ, τοῦ ἡμετέρου διδασκάλου, καὶ τῆς ἀγνοουμένων προφητειῶν ἐξηγητοῦ, ὡς προεῤῥέθη ὑπὸ τοῦ θείου ἁγίου προφητικοῦ πνεύματος διὰ τὸ μωϋσέως, μὴ ἐκλείψειν ἄρχοντα ἀπὸ Ἰουδαίων, ἕως ἂν ἔλθῃ ᾧ ἀπόκειται τὸ βασίλεον· Ἰούδας γὰρ πρόπαππος Ἰουδαίων, ἀφ' οὗ καὶ τὸ Ἰουδαῖοι καλεῖσθαι ἐσχήκασι. Vestrum est igitur accurate disquirere & discere, quousque princeps fuerit & rex apud Judæos ipsorum proprius, nempe quoad apparuit Jesus Christus magister noster, & ignorabilium prophetiarum interpres; quemadmodum prædictum est à divino sancto prophetico Spiritu per Moysem, non defore principem ex Judæis, donec veniat is quem regia dignitas manet. Juda enim Judæorum progenitor fuit, à quo & Judæorum nomen habuerunt.* Vides hic Judæ posteros designari, non totam gentem, sed tribum solam. Nec aliter sumenda sunt verba Athanasii, quæ afferuntur è libro De incarnatione Verbi: nam cum ait Mosem hac ῥήσει, quam nunc expendimus, circumscripsisse regnum Judæorum, neque ullum superesse apud Judæos regem vel prophetam, totum pro parte nominavit; & de gente Judaica generatim dixit, quæ de tribu Juda Moses pronuntiaverat. Ex hac enim propositione, Tribus Juda semper potietur sceptro, necessario consequitur isthæc, Gens Judaica semper potietur sceptro: quemadmodum ex ista propositione, Familia Borbonia semper potietur sceptro, necessario sequitur isthæc, Gens Francica semper potietur sceptro. Idem est verborum Ambrosii intellectus in libro De benedictionibus Patriarcharum, aliorumque Patrum, qui in hujus sententiæ subsidium adducuntur.

Quarta. V. Quarta autem loci hujus interpretatio, cujus vindices laudantur Epiphanius, Cyrillus, Augustinus, & recentiores plerique, nimis late patentem sententiam superiorem in arctum cogit, & Jacobæi oraculi vim, quæ pertinebat ad tribus duodecim, in una tribu Juda concludit, ab eaque vult non ante ablatum iri sceptrum, formam nempe reipublicæ legibus suis utentis, seque ipsam regentis ac gubernantis, postquam semel ad eam pervenerit, quam Messias exoriatur; quo tempore solutum iri communitatem ac regimen tribus Juda; atque id rerum ipsarum eventum confirmare; nam decem tribubus in dissitas oras expulsis ac dissipatis, solam tribum Juda sedibus propriis ac pristinis restitutam, jurisdictionem suam, imperium, civilis corporis formam, & *πολιτείαν* servasse, quoad Christus in terras venit. Duo autem hic notari jubent sententiæ hujus defensores, ad illius oraculi intellectum necessaria; primum, ad locum ac terram quam insessura erat tribus Juda respectum habuisse Jacobum: quemadmodum enim promissa Zabuloni, Issachari, aliisque à Jacobo data, ad portionem Chananææ terræ sortito ipsis eventuram spectant; sic quod Judæ datum est promissum, ad sedes posteris ejus in Terra sancta olim tribuendas pertinere; ac si dixisset Jacobus, ad Messiæ usque tempora tribum Juda in portione promissæ Terræ olim ipsi assignanda mansionem ac reipublicæ formam habituram. Alterum hoc est, quod & superioris sententiæ patronis visum est, non hic determinari punctum aliquod temporis, quo cum affuerit Messias, tum tribus Juda momento eodem potestate excidat, regiminisque formam amittat: verum intelligendam diuturnitatem aliquam temporis, quæ à Pompeio vel ab Herode cœpta, videlicet ante Christi ortum, in clade Hierosolymis à Tito illata desinat. Enimvero qui sic sentiunt, oraculo huic exitum præparasse aiunt Spiritum sanctum jam inde ab Jeroboami divortio, cum altera populi Ebraici pars Israël dici cœpta est, altera assumto Judæ nomine veteris regni formam retinuit, & legitimorum regum seriem propagavit. Quarum populi partium altera profligata & in longinquas terras abducta est, nec unquam postea in patriam restituta; altera ad Christi tempora *πολιτείαν* suam & *αὐτονομίαν* habuit. Hoc ergo à prima & tertia discrepat quarta hæc sententia, quod statuit prima numquam defuturos aliquos Juda satos, qui Ebraicæ gentis teneant imperium, ad Messiam usque; tertia non singularibus quibusdam personis, sed toti Ebraicæ genti id adscribit, ut de se rectores det populi sui, quoad Messias existat; quarta vero neque certis aliquibus hominibus, neque duodecim tribubus, sed toti Judæ tribui regimen ac imperium ad id usque tempus esse destinatum velit. Quanquam & tertiæ assertores sententiæ in quartam istam prolabuntur. Pererius certe postquam in defen-

denda tertia ſententia multum æſtuavit, aliam demum ſubjicit, ut ſupra jam monui, quam eſſe fatetur *non minus quam ſuperiorem probabilem, quinimo planiorem ad intelligendum, & ad credendum procliviorem, totam nempe hanc prophetiam ad tribum Juda pertinere:* atque his deinde exponendis ea affert, quæ adſtruendæ quartæ ſententiæ utilia eſſe poſſunt.

Sententiam hanc multum habere probabilitatis fatendum eſt, & ad ſimilitudinem veri longe propius accedere, quam ſuperiores. Sed tamen id concoquere non poſſum quod שבט, *ſceptrum*, interpretantur totius tribus Juda πολιτείαν & αὐτονομίαν, cum principes aliquos Juda oriundos intelligi debere ſequentia iſta liquido demonſtrent: *Neque dux de femore ejus.* Nec enim ullam afferunt diſtinctionis notam, unde probent ad diverſa pertinere, *ſceptrum*, & *ducem*. Atqui *dux* ad totam tribum hic referri haudquaquam poteſt. Id oſtendit hæc locutio *de femore ejus*, מבין רגליו, hoc eſt ἀνάλεξει, *De inter pedes ejus*, qua ῥήσει partem virilem Scriptor ſacer σεμνῶς ſignificavit. Sic & capite viceſimo octavo Deuteronomii ſumitur, & apud Iſaiam non ſemel. Vertunt ergo Onkelos & Hieroſolymitanus Interpres, *De filiis eorum*: Jonathan, *De ſemine ejus*. Quæ eo refero, ut appareat notari hic ſingularium quarumdam perſonarum ſucceſſionem, quarum interitus gignendo reparatur: cujuſmodi ſane nihil de tota tribu vel dici vel cogitari poteſt; nam ſingulares homines generantur & intereunt, ſibique hoc pacto ſuccedunt alii ex aliis progeniti: at cœtus hominum coguntur & diſſipantur, minime vero gignuntur & obeunt. Quod cum intelligerent quartæ hujus ſententiæ patroni, veram ac genuinam verborum iſtorum explicationem aſpernati, Aben Ezram ſectari maluerunt, qui Judam, ut in ſuperioribus, ſic & in iſtis leoni aſſimilari cenſuit. Ut enim prædam inter pedes firmiſſime retinet leo, nec eam ſibi extorqueri patitur, ſic à Jacobo prædictum eſſe volunt, πολιτείαν, imperium, ac ſceptrum, quod olim habiturus erat Judas, haudquaquam ab eo ereptum iri. Cujus ſtatim interpretationis velut pertæſi ad aliam decurrerunt, quæ proponitur in Bereſith Rabba, & eſt hujuſmodi, reſpexiſſe Jacobum ad conſuetudinem ſcribarum & actuariorum, qui ad judicum pedes ſedere ſolent. Hæc quam inepta ſint & ſale Rabbinico digna, nihil attinet pluribus demonſtrare. Cum ergo ex ipſorum doctrina ad eadem referantur *ſceptrum* & *dux*; cumque *ducis* nomen ad certas quaſdam perſonas de tribu Juda referri debeat, *ſceptri* quoque vocabulum ad eas itidem pertinere, non ad tribum Juda univerſam dicendum eſt. Hoc inſuper in eadem ſententia improbo, quod non ad ſolam tribum Juda, ſed ad Levitas quoque, & Benjamitas, qui Judæ nomine continebantur, & unum cum ea tribu imperium conflabant, vim oraculi prorogant. Atqui ad unam tribum Juda id ſpectare clariſſime indicat Moſes eodem Geneſeos capite: *Omnes hi in tribubus duodecim: hæc locutus eſt eis pater ſuus, benedixitque ſingulis benedictionibus propriis.* Quippe ſuam ſibi habet Benjamin, ſuam Levi: ergo tota illa Judæ propria eſt, neque cum ullis aliis tribubus ipſi communis eſſe poteſt. Neque argumenti hujus robur frangunt ea, quæ è libris Regum ſupra attulimus teſtimonia, in quibus ſola tribus Juda Roboamo hæſiſſe dicitur, cum tamen Benjamitica tribus, & Simeoniticæ pars, ac item Leviticæ, eum ſint ſecutæ: uſitatum quippe eſt & familiare ſcriptoribus nobiliorem partem pro toto nominare, ſi modo partes ipſæ diſcernendæ inter ſe, vel à toto diſtinguendæ non ſint. Nam id ſi ſit, tum certe hoc figuræ genere abſtinetur, quæ opacaret ſtilum, & res confunderet. Roma ad Romanum imperium ſignificandum nominari & poteſt & ſolet, cum ab ipſo Romano imperio, vel ab ejus partibus diſtinguenda non eſt. Sin roget aliquis, ecqua ſit Romani imperii præcipua urbs, & Romam eam eſſe dicam; vel quærat alter, ecquæ fuerint Romani imperii nobiliſſimæ urbes, & Romam ac Conſtantinopolim nominem; tum ſane Romam haudquaquam Romanum ipſum imperium vel Conſtantinopolim ſignificare cenſendum eſt. Par eſt de tribu Juda ratio, cujus nomine ſociæ tribus tum ſunt comprehenſæ, cum earum diſcrimen afferre nihil neceſſe erat; at cum ſegregandæ invicem erant, ſingularumque futuræ dotes prædicandæ, quod facere inſtituerat Jacobus, tum vero alteri alterius nomen commodari nec potuit nec debuit. Adde Judæos, poſt Babylonicam Captivitatem, ex Babyloniorum, Perſarumque nutibus pependiſſe, iiſque ac Græcis deinde tributa ſolviſſe; non ſupremum igitur ac verum penes ipſos fuiſſe imperium, ſed precarium & alienis arbitriis obnoxium, proindeque ſceptrum à tribu Juda tum fuiſſe ablatum. Id tertiam ſententiam, perinde ut quartam impugnat, & à nobis adverſus ſecundam oppoſitum eſt. Aliud præterea ſubjiciam argumentum, quo propoſitæ omnes ſententiæ ex æquo convelluntur. Cum enim Meſſia prodeunte ſceptrum Judæ ablatum eſſe volunt, regia utique poteſtate Judam excidiſſe ſtatuunt. Nam cum hic vox *Donec* rem cui inſeritur deſituram indicet, ſequitur ſceptri poſſeſſionem amiſiſſe Judam, cum prodiit Chriſtus. Atqui

Deut. 18. 5. Iſa. 7. 20. & 36. 12.

Gen. 49. 28.

id adversa fronte pugnat cum clarissimis prædictionibus Prophetarum, quas mox sum allaturus, quibus regnum æternum posteris Judæ spondetur.

Quinta. Caiet. in Gen. 49. 10. Clar. in Gen. 49. 10.

VI. Quinta denique sententia patronos habet Caietanum Cardinalem, & Anonymum quemdam virum Ebraicis literis eruditum, Isidoro Clario commemoratum, quam ipsi ex recentiorum Ebræorum apothecis eruerunt. Hæc quoniam strictim ab iis est proposita, neque ullis roborata argumentis, uberius à nobis pro ratione instituti dilatanda est, suisque rationibus fulcienda. Aiunt illi res duas valde notabiles & omni observatione dignas hic prædici à Jacobo, primum fore ut prodeat aliquando Messias è tribu Juda, deinde ut æternum eadem tribus Juda regnum obtineat, à Messia videlicet tribuli Judæ propagandum. Æternitatem igitur imperii posteris Judæ his verbis promitti volunt: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus:* quippe si nunquam de hac tribu sceptrum ac ducatus auferendus est, nulla utique fine possessionem ejus circumscriptum iri, proindeque æternam fore manifestum est. Sequentia verba liquido declarant, futurum ut perpetuitas hæc imperii tribui Judæ per Messiam olim ex ipso prodituram contingat: *Donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.* Sedenim aliud omnino, inquies, sonare videntur verba ipsa; nempe tum desiturum Judæ imperium, cum venerit ille qui mittendus est. Hic vero unica oraculi hæret difficultas, quam sexcentis tamen Scripturæ sacræ exemplis, sexcentis Interpretum suffragiis, sexcentis Scriptorum exoticorum testimoniis eximere promtum est. Iamdiu enim monuerunt nos doctissimi Librorum sacrorum explanatores vocem עד, quam habet Ebraicum exemplar, quamque dictione *Donec*, retulit Vulgatus interpres, Septuaginta vero Senes vocabulo ἕως, non semper finem, cessationem, ac παῦσιν ejus rei notare, de qua sermo fit; sed ejus nonnumquam continuationem, cum interventu alterius cui dictio, *Donec*, adjungitur. Sic octavo Geneseos de Noëtico corvo: *Non revertebatur, donec siccarentur aquæ super terram:* an ergo postquam siccatæ sunt aquæ, corvus reversus est? minime vero. Itaque τὸ *Donec*, numquam reversum corvum significat, ne post siccatas quidem aquas. Sic vicesimo octavo Geneseos Jacobo ait Deus: *Nec dimittam te,* עד אשר, *donec fecero quoa locutus sum tibi?* an postquam ea fecisset Deus, Jacobum deserturus erat? neutiquam sane; sed Interpretum omnium consensio est, auxilii divini Jacobo exhibendi perpetuitatem hic sponderi, cum interventu eorum quæ ipsi Deus fuerat locutus. Sic Job vicesimo septimo capite: *Donec deficiam, non recedam ab innocentia mea:* an cum defecit Jobus, innocens esse desiit? Sic sexto capite secundi libri Samuelis: *Igitur Michol filiæ Saul non est natus filius,* עד, *usque in diem mortis suæ:* an die mortis suæ filios parere cœpit Michol? imo vero, perpetua ejus significatur sterilitas, cum mortis interventu, quam cum obiit Michol, sterilis esse non desiit, sed longe magis sterilis facta est, ut pote quæ in vivis esse desiit. Sic apud Homerum Agamemnon Chryseidem se patri redditurum negat, quoad ipsam Argis apud se telam texentem senectus invadat; quod perinde esse docet Eustathius, ac si nunquam se redditurum dixisset. Sic Achilles nulla sibi futura dixit cum Hectore fœdera, quoad alter alterum confecerit. Multa in eam sententiam collegit Hieronymus, quibus impii Helvidii obtrivit hæresim, & veram sententiam celeberrimi hujus loci defendit, in quo de Josepho & Maria ita differit Matthæus: *Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum:* an post uxoris Mariæ partum eam cognovit Josephus, quod sentiebat impius Hæreticus? haudquaquam certe, verum perpetuam Mariæ virginitatem prædicat Evangelista, cum interventu partus, quo primogenitum suum edidit. Ergo vocis hujus similem intellectum esse vult Caietanus in Jacobi vaticinio, assentientibus recentiorum Judæorum eruditissimis, ut sensus hic inde exurgat, Imperii firmam ac perpetuam possessionem tribui Juda promitti, quod à Davide, posterisque ejus per aliquot ætates gestum, & ad alios deinde nonnunquam translatum est, cumque ab his gereretur, mere terrenum erat; tum pervenit demum ad Messiam, unum ex ipsius posteris, à quo ex terreno cœleste factum est & æternum, ita ut ab eo auferri deinceps & extorqueri numquam possit.

Gen. 8. 7. Hom. Iliad. α. Hom. Iliad. χ. Hieron. adv. Helvid. cap. 3. Matth. 1. 25. 1. Reg. 6. 23. Job 27. 5. Gen. 28. 15.

Fag. & Tost. in Gen. 49. 10.

Hæc ex officinis Rabbinicis fere depromta Caietanus interpolavit. Adscribit ea quippe Judæis Fagius & refellit. Refellit & Tostatus, qui contineri ea ait Rabbinica quadam scriptione, cui titulus est, Defensorium fidei. Congruum huic præterea quippiam proponitur in Rabboth, & in Schebet Jehuda, & alibi: nempe sceptrum à Juda numquam iri ablatum, postquam semel venerit Siloh. Id probant ex accentu musico Iethib, qui voci עד adjungitur, cuique vim διαχειτικὴν inesse volunt; ita ut עד, cui inhæret, divellat à sequentibus, & dictio hæc exponenda sit *In æternum:* ut locus sic interpungendus sit & interpretandus: *Non recedet sceptrum ex Juda, & legislator de inter pedes ejus in æternum, quando veniet Siloh.* Duo habet hæc expositio

ſententiæ Caietani plane conſona, & quod regni perpetuitatem ſpondet Judæ, & quod voci עד, *Donec*, ceſſationis ſignificationem non adſcribit: verum in quibuſdam diſcrepat; primum quod regni tempus à Meſſia inchoat, cum longe vetuſtiora regni hujus initia ſtatuat Caietanus: deinde quod regnum illi temporarium & cum mundo finem habiturum intelligant; adeo ut עד, tempus indefinitum, non infinitum notet, cum Caietani doctrina regnum primo temporarium ſignatum eſſe decernat, quod per Meſſiam ſpiritale fiat & æternum, ne ipſo quidem mundi occaſu finiendum. Præterea futilis eſt interpunctio illa, qua עד à ſequentibus disjungunt, cum ſequatur כי, quod cum עד præcedenti conjungendum eſſe ſciunt qui literis Ebraicis vel leviter tincti ſunt. Tum vero עד ſignificat *Donec*, uti exponi vulgo ſolet, non *In æternum*, quod illi volunt. Nec quicquam juvantur accentu Jethib, qui non ſemper διαχετικὸς eſt, velut in commate ſequenti dictionem ככם, cui adnexus eſt, à ſequentibus non divellit. Adde nec vocem כי recte exponi, *quando*.

Quantumvis probabilis videatur hæc Caietani ſententia, cauſſas habeo tamen, cur ab ea cogar diſcedere. Nam primum notam & ſignificationem temporis, quo venturus erat Chriſtus, detrahit vaticinio Jacobi, adverſus conſtantem & conſentientem, non omnium modo Patrum Eccleſiæ, ſed & vetuſtiorum etiam Judæorum opinionem, qui hoc oraculo tempus adventus Meſſiæ ſignari faſſi ſunt. De Patribus ſatis multa jam diximus, unde res appareat. Ex Judæis ſic intellexiſſe videtur Joſephus, & cum Veſpaſianum palpo percuteret, huic ejus exitum adſcripſiſſe, uti ſuperius à me obſervatum eſt. Sic intellexerunt & ii qui ab Origenis ævo ad hoc tempus, Æchmalotarcham de tribu Juda, gentis ſuæ principem ac ducem eſſe, & porro fore ad ortum uſque expectati ſibi Meſſiæ, cenſuerunt; quos jamjam ſumus adorturi. Sic intellexerunt etiam R. Moſes ben Nachman, ejuſque ſequaces, qui vocibus שבט & מחקק, *Sceptrum*, & *Dux*, notari volunt ſæva imperia, quibus ubique gens eorum premitur, quæque veniente Meſſia abroganda ſint. Idem præterea Nachmanides, & R. Bechai, hunc ex ea prædictione ſenſum elici poſſe crediderunt, licet non ſemper Iſraëlis imperium teneat tribus Juda, non alios tamen quam tribules Juda legitime id arrepturos, donec oriatur Meſſias. Sic intellexerunt denique, qui ὑποθετικῶς ſceptrum Judæ promiſſum eſſe rati ſunt ad Chriſti uſque adventum, ſi nimirum Dei præceptis morigeram ſe tribus illa præſtet. Quæ quamvis inepta omnia ſint, & proxime à nobis refellenda, perpetuus tamen ille priſcorum Rabbinorum cum ſanctis Eccleſiæ Patribus conſenſus, & conſtans ac παραδοσιακὸς traditio in aſſignanda Jacobææ huic prophetiæ nota ac ſignificatione temporis ortus Meſſiæ, mihi non videtur temere ſpernenda. Aliud præterea vitium inhæret Caietani ſententiæ, quod nimirum iiſdem Jacobi verbis, *Sceptrum*, &, *Dux*, duas res plane diverſas ſignari putet, regnum nempe temporarium, & regnum æternum, licet nullam diſtinctionis interpoſitam notam aſſignet, qua aliud ſecernatur ab alio, temporarium ab æterno; nullam conjunctionis, qua duo hæc prorſus disjuncta ſimul comprehendi debere approbet.

Joſeph. de bell. Jud. l. 3. c. 28. & libr. 7. c. 31.

VII. Expoſitis præcipuis noſtrorum hominum interpretationibus & ſententiis, ac exploſis, noſtra nunc proponenda ſupereſt, ſuiſque probationibus & argumentis inſtruenda. Res quatuor dico his notari Jacobi verbis: *Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Prima prædictionis pars hæc eſt, *Non auferetur ſceptrum de Juda*, qua æterna ſceptri poſſeſſio Judæ ſpondetur. Alterum prophetiæ membrum hoc eſt, *Et dux de femore ejus*, quo temporarius & caducus Judæ præſignificatur principatus. Tertium eſt iſtud, *Donec veniat qui mittendus eſt*, quo temporarii hujus regni finis & Meſſiæ adventus prædicuntur. Poſtremum hoc, *Et ipſe erit expectatio gentium*, quo Meſſiæ regnum, non Chananææ terræ claudendum anguſtiis, ſed quaquaverſus per omnem orbem patens, & ſpiritale futurum nuntiatur. Harum quatuor prædictionis partium inobſervata diſtinctio, maximam opinionum diverſitatem, nec minorem rerum perturbationem ac confuſionem peperit. Caietano ſuboluit legitimus primi, ſecundi, ac poſtremi membri ſenſus, quibus regnum Judæ ex temporario æternum, ex terreno ſpiritale promittitur: ſed tertii ſententiam, quo mutatio iſthæc & tempus adventus prædicuntur, non olfecit. Temporarii & terreni regni pollicitationem his ineſſe, ac notam præterea temporis quo proditurus erat Meſſias, perviderunt plerique Interpretes, ac fere omnes; reliqua non attigerunt. Caute hæc diſtinxeris, omnibus anguſtiis ac difficultatibus nullo negotio te expediveris. Sed planum id ut fiat, accuratius perſcrutanda loci ſententia eſt. Dico priorem oraculi partem, *Non auferetur ſceptrum de Juda*, generale quippiam proponere, & Judam erigere in ſpem æternæ regni poſſeſſionis poſteris tribuendæ; ſed ita tamen ut modum, quo continget æternitas iſthæc, non expo-

Proponitur deinde noſtra, & argumentis confirmatur.

nat, neĉ regni hujus genus designet, futurumne sit spiritale, an temporarium. Pars altera à genere & indistincta rerum propositione descendit ad species, & promissi principatus naturam enucleate definire incipit: nam verba isthæc, *Et dux de femore ejus*, temporarium quid denotant & caducum, per humanam generationem & personarum mortalium successionem reparandum. Sic enim supra intelligendum esse dixi istud, *De femore ejus*; sive ut sonant Ebraica, *De inter pedes ejus*; quod vertit Jonathan, *De semine ejus*, Onkelos & Hierosolymita, *De filiis eorum*. Deinde dictio מחקק, quam Vulgatus Interpres exponit *Dux*, aliud quid sonat ac שבט, *Sceptrum*, quod præcedit, uti proxime ostendam: hoc enim regiam dignitatem simpliciter sonat, illud potestatem duntaxat tradendorum præceptorum, & juris dicendi ac præscribendi; ut significetur principatum temporarium ac terrenum, quo potituri erant Judæ posteri, angustum fore, accisum, & sæpe alienis imperiis obnoxium, velut in Zorobabele; ita ut possent quidem jus dicere inter suos; sed supremo tamen imperio, libero, omnique alia dominatione soluto, & vere regio interdum exciderent, quoad adesset Messias, per quem hæc qualiscunque potentia abroganda erat, juxta illud Oseæ: *Dies multos sedebunt filii Israel sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* At soluta hac potentia, nova constituenda erat per eumdem Messiam, sed diversa & generis alterius, spiritalis nimirum & æterna, nullis temporum curriculis definita, nullis locorum spatiis contracta, nec jam Israëlitas solum regens, sed orbis universi gentes ditioni suæ subjiciens. Id clarissime prædixit Amos: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob.* Pollicetur Deus non contriturum se penitus domum Jacobi, sed ejus ζώπυρα servaturum: quod eventu comprobatum est; primum dissipatis per universum orbem Israëlitis; quippe subjicit Amos: *Ecce enim mandabo ego, & concutiam in omnibus gentibus domum Israël, sicut concutitur in cribro:* deinde terreno Israëlitarum & caduco imperio reformato in spiritale & æternum per Messiam Davidis nepotem & hæredem: subnectit enim Propheta: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo aperturas murorum, & ea quæ corruerant instaurabo: & reædificabo eum sicut in diebus antiquis; ut possideant reliquias Idumææ & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus.* Quamobrem addit Jacobus: *Et ipse erit expectatio gentium.* Designare autem isthæc spiritalem & æternam potestatem, cum alia plurima evincunt oracula Prophetarum, quæ recitabimus infra, cum Christi legem & regnum, spiritalia fore & æterna demonstrabimus; tum istud maxime è Psalmo septuagesimo primo: *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio Regis ..... & dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum ..... & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei;* quæ de Davidis & Regum Ebræorum ipsius successorum regno sumi non possunt; nec enim id ad terminos orbis terrarum propagatum est; nec omnibus regibus terræ, omnibusve gentibus jura posuit: at aliud quoddam regnum notant, tantum quantum nullus unquam rex obtinuit, quod tamen posteritas Davidis obtinebit. Clarum hoc quoque è Psalmo octogesimo octavo: *Inveni David servum meum; oleo sanĉto meo unxi eum ..... & ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi, & ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli.* Memorabilis vero & prorsus apposita ad rem nostram vaticinatio hæc Isaiæ: *Parvulus enim natus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis: super solium David & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in judicio & justitia; à modo, & usque in sempiternum.* Ecce Davidis regnum Messiæ spondetur in posterum tempus; sic ut postquam ad ipsum pervenerit, nullo casu intercidat, sic ut immensum sit ac pacificum, ut judiciorum æquitate firmetur, & per Messiam, Deum fortem & admirabilem, in perpetuum administretur. Quibus succinit Daniel, cum ait Antiquum dierum Filio hominis dedisse potestatem, & honorem, & regnum; omnes populos, tribus, & linguas ipsi servituras; potestatem ejus fore æternam, numquam ab eo auferendam, nec regnum ejus unquam iri corruptum. Etsi testimonia hæc, aliaque multa huc pertinentia infra sum corrasurus in hoc Paralleliſmo, abstinere tamen non possum, quin & istud Jeremiæ, quod caussam hanc juvat, in antecessum proferam: *Hæc dicit Dominus, Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo; & pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.* Addam & hoc Michææ: *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israël,*

Oſe. 3. 4.

Amos 9. 8, & ſeq.

Pſalm. 71. 1, & ſeq.

Pſalm. 88. 21, & ſeq.

Iſa. 9. 6, 7.

Dan 7. 13, 14.

Jerem. 33. 20, 21.

Mich. 5. 2.

in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. Duo hic prædicuntur, quæ in Jacobæo itidem oraculo prædicta sunt; prodituram nempe Messiam è tribu Juda, & æterno regno potiturum. Quæ & Mariæ Virgini pollicitus est Angelus Gabriel, cum de Christo ex ea nascendo talia prænuntiaret: *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regni ejus non erit finis.* Luc. 1. 32, 33. Quorum promissorum memores Christi Discipuli, postquam hunc vitæ restitutum viderunt, *Interrogabant eum dicentes, Si in tempore hoc restitues regnum Israël?* Act. 1. 6. Adjiciam præterea id Isaiæ: *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet; sed judicabit in justitia, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.* Isa. 11. 1, &c. His apertissime prædicitur spiritale fore Messiæ regnum: quanquam satis est æternum dixisse, ut spiritale intelligatur. Sententiæ nostræ plurimum lucis & roboris affert illud Ezechielis, è vicesimo primo capite: *Hæc dicit Dominus Deus, Aufer cidarim, tolle coronam: nonne hæc est quæ humilem sublevavit, & sublimem humiliavit? Iniquitatem, iniquitatem, iniquitatem ponam eam: & hoc non factum est, donec veniret cujus est judicium, & tradam ei.* Ezech. 21. 26, 27. Sedeciam regem Juda, qui postremus τῶν ἐκ τοῦ Δαβίδου γένους βασιλευσάντων fuisse dicitur Josepho, his perstringit Deus, & regio fastigio dejectum iri denuntiat. Nam quod Vulgata reddidit *iniquitatem*, si Ebraicum exemplar consulas, reperies עוה, hoc est *perversam*, coronam videlicet, quam se conversurum promittit Deus, temporariam nempe istam Sedeciæ in æternam, cum is venerit de quo dixit Deus apud Isaiam: *Dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet:* & Johannes: *Nec enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio ..... & potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.* Joseph. Antiq. libr. 10. cap. 11. Isa. 42. 1. Joh. 5. 22, & seq. Atque huic coronam illam regum Juda traditurum se denique Deus affirmat. Tum vero id eveniet quod apud Amosum prædixit Deus: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis.* Amos 9. 11. Rivos hosce claudam, postquam recitavero voces magnas de cœlo editas, quas memorat Johannes in Apocalypsi: *Factum est regnum hujus mundi, Domini nostri & Christi ejus, & regnabit in secula seculorum:* quibus temporarium hoc regnum, Domino Jesu Christo attributum, & æternum factum esse sine ambage declaratur. Et vero vel ipsa, quam tractamus, Jacobi prædictio, si recte intelligas, rem conficit. Nam cum prædicit desiturum ducem de posteris Judæ, ejusque abolitum iri potestatem temporariam & terrenam prodeunte Messia, à quo novum statuendum sit & erigendum imperium, alterius utique generis esse debet imperium illud; alioqui nec prius abolere fuisset necesse, atque id continuare potius diceretur Messias, quippe in eadem gente, iisdemque locis paternum administrans regnum, quam novum fundasse. Itaque dictio *Donec*, rerum, quibus inserta est, cessationem ac παῦσιν significans, vim suam hoc loco depromit quidem in secundum oraculi membrum, *Et dux de femore ejus*, quibus terrena & caduca potestas notatur; verum ad superiora isthæc non prorogat, *Non auferetur sceptrum de Juda*, quod regnum æternum, nec à Messia abrogandum Judæ nepotibus pollicetur. Ergo querimonias omnes ac dissensiones Interpretum hac expositione sopimus: nam satisfacimus iis, & qui notationem temporis ab oraculo Jacobi detrahi sine piaculo non posse censent; & qui regni Judæ, quod Prophetæ perpetuum fore clamant, mutationem ac finem his prænuntiari nolunt.

VIII. Quin & egregie refellemus eos, si qui caussabuntur falsam esse hanc quam damus partis primæ Jacobæi vaticinii interpretationem, qua æternum posteris Judæ sceptrum sponderi volumus; atque item secundæ partis, qua statuimus iisdem promitti continuam ac perpetuam ducum, sive dominorum ac principum ex eadem tribu successionem, quæ Messiæ temporibus finem sit habitura: cum certum sit à Jacobo ad Davidem usque, & post solutam etiam Captivitatem Babylonicam, principes nullos extitisse qui Israëlitis jura legesque posuerint. At nos cum firmam sceptri possessionem promissam Judę posteris & attributam fuisse dicimus, κτήσει quidem & mancipio ac proprietate ad eos pertinuisse intelligimus, etiamsi χρῆσις & ususfructus ad alios interdum transierit; atque id demum regnum agnationis jure Messiam recuperasse, & velut debitam sibi hæreditatem crevisse; at immutatam, longeque auctiorem ac nobiliorem, maximisque incrementis & insigni accessione amplificatam; quam enim terrenam, angustam, & temporariam reliquerat David, immensam, cœlestem, æternam, nullisque deinceps mutationibus obnoxiam Christum cepisse. Mutabile enim fuit regnum Davidis & caducum, adeo ut id ex asse tertius hæres non possederit: perpetuum vero est illud Christi, neque ullis finibus circumscribendum, quod totum nos

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum.

Rom. 8. 17. *Hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi* adituri sumus. Ut autem Christi typus fuit David, quod inferius à me demonstrabitur, sic regnum Davidis typus fuit regni Christi; seu regnum potius idem unumque primus è tribu Juda David obtinuit, postremus Messias. Igitur etsi ususfructus sceptri à tribu Juda sit aliquando ablatus, ipsa tamen proprietas, ipsum jus auferri non potuit, illiusque aliquando per Messiam de se nascendum recuperandi spes in ea superfuit. Atqui jus ad sceptrum, sive sceptri κτῆσις, sceptrum recte appellari potest & solet. Dicere enim possumus non ablatum fuisse Angliæ sceptrum à Stuartorum gente, postquam in eam semel concessit, quamvis per multos annos Carolus secundus Rex patria regnoque depulsus vixerit: nam tum quoque jus suum retinebat. Hunc sensum, præter alios quos indicavimus Judæos, fere secutus est Onkelos in interpretatione vaticinii Jacobæi de Juda: dicit quippe non defuturos principem & scribam de tribu Juda, עד עלמא, *in æternum*. Secutus est eamdem expositionem R. Selomoh, eique confirmandæ attulit locum hunc ex Daniele: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur.*

Dan. 2. 44.

Secundum argumentum.

IX. Opponi quoque nobis potest id quod Caietano objicit Pererius, non de spiritali potestate agere Jacobum, quæ in Ebræo populo numquam fuit; & ut fuerit, in tribu Levi, non Juda fuisse, sed tantum de terrena; hac autem excidisse tribum Juda, neque postea recuperasse, ne per Messiam quidem, cujus regnum non fuit de hoc mundo, quique prognatus est hoc Jechonia, de quo futurum prædixit Jeremias, ut nepotum ipsius nullus imperium teneat. At ista discutere facile est; temporariam enim solum & terrenam potestatem in Ebræo populo fuisse fatemur ante exortum Messiam, sed quæ deinde in æternum regnum conversa sit per eundem Messiam, qui & ipse Ebræus fuit, Ebræis prognatus, tribulis Judæ, Davidis nepos; sic ut prior illa potestas, velut rudimentum esset quoddam & adumbratio posterioris. Quemadmodum enim Pharamundi successor vere est & habetur Ludovicus XIV, cujus imperiis Francia felicissime gubernatur, licet hujus ne minimam quidem ditionis partem tenuerit Pharamundus, alterique ac plane diversæ regioni præfuerit; ita verus ac legitimus Davidici regni successor habendus est Christus, licet alterius generis imperium obtineat: præsertim cum hic Davidico sanguine cretus sit, ille Pharamundino non sit. His ita distinctis & explicatis, irritum cadit argumentum Pererii: potestatem enim spiritalem in tribu Juda vel populo Ebræo fuisse dicimus, quatenus Messias tribus Juda & populi Ebræi pars hanc tenuit & exercuit: quo factum est ut cum terrena potestate excideret tribus Juda, cœlestem per Messiam recuperaret. Utramque autem à Jacobo præsignificatam & prædictam fuisse merito arbitramur.

Jerem. 22. 30.

Tertium argumentum.

X. Facile quoque telum hoc alterum Pererii retundimus, quo per Caietani latus nostrum petitur; cum ait nullam sceptri vel κτῆσιν vel ἀρχὴν habuisse tribum Juda temporibus iis quæ Davidem præcesserunt; defecisse itaque saltem hoc tempore sceptrum de Juda, quod oraculo repugnat. Quo telo non nostram solum, sed & alias etiam quas attulimus loci hujus interpretationes, suamque adeo Pererius oppugnat; cum probari non posse adversus eum disputantes ostenderimus, ullum prærogativæ jus in hac tribu fuisse ante Davidem. Utut est, male certe hæc Pererio temporibus divisa sunt: nec enim id sibi vult Jacobus, statim post suam prædictionem Judam regni possessionem aditurum: imo vero, prospiciebat in longitudinem cum hæc diceret; ait enim: *Congregamini ut annuntiem quæ ventura sunt vobis in diebus novissimis.* Igitur tum primum Judæ jus ad regnum Israëliticum declaravit & attribuit Deus, spemque ei dignitatis hujus fecit; non ipsi statim, sed posteris ejus post aliquot ætates concedendæ.

Gen. 49. 1.

Ad viam refutationi Judæorum sternendam, ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.

XI. Postquam Christianorum super hoc oraculo sensus satis exploravimus, nostrosque ipsi proposuimus & confirmavimus, supereſt nunc ut adoriamur Judæos, quorum non uniusmodi opinio est, sed in duas sectas dissipatur. Alii enim Messiam quidem hic prænuntiatum agnoscunt, at Jesum hunc fuisse negant: alii ad Messiam id ullo modo pertinere infitiantur. Ex his duobus fontibus sententiæ oriuntur complures, quas collegit horum temporum clarissimus Judæus Manasse ben Israël, & ad undecim capita revocavit. Ad convincendum simul errorem utrumque, totam hanc prædictionem in Jesu completam fuisse palam faciam. Ac ista primum manifesto ad Jesum spectant: *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum, adorabunt te filii patris tui.* Ad filium Judam verba facit Jacobus, quatenus Messiæ pater futurus est, vel Messiam potius in patre alloquitur. Nam quemadmodum Davidis avi nomen Messiæ nepoti tribuunt Prophetæ, quod declarabimus in hoc Parallelismo; sic & Messiæ Jacobus avi ejus nomen tribuit. A fratribus suis laudatus & adoratus

Manass. Conc. Quæst. 65. in Gen.

est Jesus, Christianis videlicet, quos fratrum loco habere se profitetur apud Matthæum: *Quicunque*, inquit, *fecerit voluntatem Patris mei qui in cælis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.* Itaque fratres non semel appellat, cum in Evangelio, tum & in Psalmo vicesimo primo sub persona Davidis: *Narrabo nomen tuum fratribus meis.* Unde & cohæredes Christi Paulus nos esse ait. Ab iis autem primum laudatus est, cum prodigiosa eum patrantem opera aspexerunt: postquam autem viderunt eum ad vitam rediisse, tum vere Deum esse cognoverunt, eoque nomine adorarunt. Quamobrem servos se Christi in Epistolis sæpe Apostoli profitentur. Et nos hodieque, qui fidem ipsius amplexi sumus, divinos ipsi honores exhibemus. Cervices vero inimicorum vel cædit, vel sub jugum mittit; quippe *de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes, & ipse reget eas in virga ferrea ..... & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.* Principem hujus mundi se foras ejecturum jactat. *Exspoliavit principatus, & potestates traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.* Quod & futurum præsensérat Balaamus, cum diceret: *Et percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth:* item David: *Persequar inimicos meos, & comprehendam illos, & non convertar donec deficiant: confringam illos, nec poterunt stare, cadent subtus pedes meos: & præcinxisti me virtute ad bellum, & supplantasti insurgentes in me subtus me: & inimicos meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti*: & alibi: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum.*

Matth. 12. 50. Psalm. 21. 23. Rom. 8. 17. Apoc. 19. 11, & seq. Joh. 12. 31. Col. 2. 15. Num. 24. 17. Psalm. 17. 38. & seq. Psalm. 109. 1, 2.

Pergit Jacobus: *Catulus leonis Juda: ad prædam fili mi ascendisti: requiescens accubuisti ut leo & quasi leæna; quis suscitabit eum?* Quæ de Christi Jesu potentia dixerat: *Manus tua in cervicibus inimicorum tuorum*, leonis comparatione illustrat, quo inter quadrupedes nihil validius, quippe earum princeps & rex habetur. Hac ergo similitudine significantur, & Christi Jesu robur, & regium genus, quæ ipsi competere in Parallelismo à nobis demonstrabitur. Ascendit ad prædam, tum cum ex orci faucibus, Dæmonumque tyrannide humanum genus eripuit. Deinde victoriæ hujus modum, rationemque adumbrat, cum ait: *Requiescens accubuisti ut leo*, quæ mortem Christi exprimunt: dormitionis enim ac somni vocabulis mortem significare consueverunt Scriptores sacri; & utrámque notionem habet Ebraica dictio שכב; & somnus Homero dicitur κοίρανος θανάτοιο· Prædicta Jesu morte consequens fuit ipsius reditum ad vitam prædicere; quod & fecit his verbis: *Quis suscitabit eum?* ac si dicat, Non alius præter ipsum ac Patrem potest eum ad vitam revocare. Id sibi volebat Jesus, cum diceret: *Solvite Templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud ..... Ille autem dicebat de Templo corporis sui:* id Paulus, cum Patris potentiam ac virtutem prædicaret hoc modo: *Quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus.* Igitur Christum Jesum respiciebat Balaamus, cum de Israële, unde ortum erat habiturus, sic vaticinaretur: *Accubans dormivit ut leo, & quasi leæna quam suscitare nullus audebit.*

Gen. 49. 9. Joh. 2. 19. Eph. 1. 20. Num. 24. 9.

Sic deinde futurorum prædictionem Jacobus prosequitur: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est; & ipse erit expectatio gentium.* Hæc jam satis excussimus. Addemus id tamen, geminis istis vocibus, *sceptrum*, & *dux*, sive ut habet Ebraicum exemplar שבט, & מחקק, regiam dignitatem, & jus condendarum legum, esse expressa. Nam qui rex est, leges condere potest & vivendi normam præscribere. Unde fit, ut in Psalmo centesimo septimo Juda, ad quem pertinebat sceptrum, quique à Septuaginta Interpretibus vocatur βασιλεύς, in Vulgata *Rex*, Ebraice dicatur מחקק. Apud Isaiam Deus, qui Rex regum est, eodem afficitur nomine, quod exponunt Septuaginta ἄρχων, Vulgata *Legifer*, cui adsonat & Jonathan. At non quisquis leges ferre potest, proinde & rex est. Jura Ebræis posuit Moses, Athenienssibus Solon, Lacedæmoniis Lycurgus; quorum tamen nullus vere rex fuit. Quamobrem Aben Ezra, & R. David Kimchi, & R. Selomoh, vocabulum istud in oraculo Jacobi reddunt, *Dominum*, & *Principem*; R. Lipman in libro Nitzachon, טושי, *Dominatorem*: non vero dixerunt *Regem*. Ergo regis potestas major est, legumlatoris angustior. Priorem potestatem, juxta Prophetarum vaticinationes, vere obtinuisse Christum Jesum, & paulo superius ostendimus, & in Parallelismo etiam infra probabimus. Legum quoque ferendarum jus, etsi regia potestate continetur, seorsum tamen Christo tribuitur; uti, præter alia testimonia in Parallelismo quoque à nobis afferenda, vel unum hoc Isaiæ declarat: *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium: & legem ejus insulæ expectabunt.* Ait deinde Jacobus: *Donec veniat qui mittendus est*; Ebraice, *Donec veniat* שילה: qua voce Messiam notari consentiunt Chaldæi Paraphrastæ, & Thalmudistæ, aliique Magistri, quos supra adduxi in testimonium. Existimarunt multi legisse Hieronymum, שילוח, à שלח, *misit:*

Psalm. 109. 2. Isa. 33. 22.

q læ lectio Judæis nonnullis, & Steucho postmodum, Huntlæo, ac Grotio placuit; Chaldæos quoque ipsam fuisse secutos, at Judæos deinde adulterasse, censet Steuchus; Grotius vero approbare eam satagit, cum ex aliis Scripturæ sacræ locis, in quibus Messias à Patre missus esse dicitur, adhibitis ad id significandum verbis ἀποστέλλειν & πέμπειν, tum maxime ex nono capite Johannis, ubi agitur de *natatoriis Siloë, quod interpretatur Missus*: quæ loca ad id Jacobi vaticinium spectare putat. Fuit in eadem opinione Eusebius, eamque libro septimo Demonstrationis prodidit, & Grotio id argumentum ex Siloë petitum subministravit. His addi poterant testimonia quædam Auctorum sacrorum, in quibus nomen ἐρχόμενος, sive Venturus, Messiæ proprium videtur esse & χαρακτηριστικόν. Quale illud est Discipulorum Johannis ad Christum: *Tu es qui Venturus es, an alium exspectamus?* & hoc Pauli ad Ebræos: *Adhuc enim modicum aliquantulum: qui Venturus est veniet, & non tardabit*: quod ex secundo capite Habacuc depromtum est: & hoc Epistolæ ejusdem ex persona Messiæ: *Tunc dixi, Ecce venio*: quod è tricesimo nono Psalmo prodiit. Quo refertur & hoc Samaritanæ ad Christum: *Scio quia Messias venit (qui dicitur Christus:) cum ergo venerit ille, nobis annuntiabit omnia*: atque id etiam Aggæi: *Et veniet desideratus cunctis gentibus*. Venturus autem & mittendus reciproca sunt. Verum tantis licet suffragiis, tantisque argumentis se tueatur hæc opinio, ab ea tamen me revocat unius Samaritani exemplaris auctoritas, ex cujus ductibus intelligitur, eam, quæ nunc obtinet in Ebraico contextu, scripturam esse vetustissimam, nec ullius vitiositatis suspectam. Nec abhorret à vero legisse Hieronymum שילה, etiamsi vocis hujus originem repetiverit à שלח; quidni enim credideris ח in ה, ejusdem instrumenti literam, mutari posse per variationem dialectorum, uti mutatur nonnunquam in ע? Nihilo magis Septuaginta Senum interpretationi assentiri possum: ἕως ἂν ἔλθῃ τὰ ἀποκείμενα αὐτῷ, vel, ut alii legunt, ᾧ ἀπόκειται, vel juxta nonnullos, ὁ ἀπόκειται. His significatas putat Eusebius Dei promissiones, quibus futurum spopondit, ut in Abrahami, Isaaci, & Jacobi semine *benedicerentur omnes cognationes terræ*, & *Reges de lumbis* Jacobi egrederentur. At idem paulopost ἀποκείμενα illa aliter explicat, eaque opinatur esse, quæ Judæ Jacobus mox pollicitus est: *Juda, te laudabunt fratres tui; manus tua in cervicibus inimicorum tuorum; adorabunt te filii patris tui. Catulus leonis Juda: ad prædam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo & quasi leæna; quis suscitabit eum?* At Onkelos, & Hierosolymitanus Paraphrastes, & Syrus Interpres, & Arabs, & R. Selomoh, regnum putant id fuisse quod Messiæ erat ἀποκείμενον. Quam interpretationem Chrysostomus & Hieronymus arripuerunt. Ita videntur eamdem lectionem secuti ac Septuaginta; nempe שלו, hoc est, juxta ipsorum interpretationem, *quod ei*; ut ה pro ו usurpetur, & ש pro אשר; quæ sane nimis coacta videntur, & parum omnino verisimilia: nam præter ה in ו mutatum, vides, intrusum; deinde ante Davidis tempora contractum fuisse אשר in ש, nullo exemplo probari potest, ut notavimus ad Origenem. Esto tamen, contractionem hanc tulerit ista ætas, quodnam hoc loquendi genus est, una, duabusve dictionibus triplicem involvens ἀποσιώπησιν. Ut enim aliquis inde exsculpatur sensus, τῷ *quod* primum præfigendum est *regnum*; subjungendum vero, *repositum est*: at τῷ *ei* subjiciendum *Messiæ*; quæ connexa hanc sententiam dabunt, *Donec veniat regnum quod repositum est ei Messiæ*. Pateremur, si ulla præcessisset, vel regni, vel Messiæ mentio: quod cum non ita sit, explicationem hanc merito repudiamus. Nec illi anteferimus alteram R. Davidis Kimchi, quam proponit in libro Radicum. Is שילה exponit בנו, *filius ejus*, & vocem derivat à שליח, quod *secundas* significat, sive χοΐον. Id ut constare possit, dictio hæc parte sui ultima multanda est, & pro affixo ו supponendum ח, deinde, inferciendum, & dicendum demum *secundæ* pro fœtu σωεκδοχικῶς hic usurpari. Hæc sententia, quantumvis ab oratione communi abhorrens, recentioribus tamen plerisque Interpretibus Christianis placuit, quod Messiæ ortus ex matre, absque ullo patris opere, his designari visus sit. Nos vero, non quæ acutiora cogitatu, vel dictu pulchriora, sed quæ veriora sunt persequimur. Ea mihi arridet præ reliquis vocabuli hujus interpretatio, quæ *Pacificum* reddit; à שלח, quod est, *quievit, in pace & otio fuit*. Id quam Christo conveniat, liquet ex Davide, qui de eo præ-
dixit, futurum ut *Oriatur in diebus ejus justitia & abundantia pacis, donec auferatur Luna*: & ex Isaia, qui hæc de eo διαπίζει: *Vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis: multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis*. Quid quod conceptis de eo verbis præcinit Michæas: *Et erit iste pax*: & Zacharias: *Et loquetur pacem gentibus*. Quæ in Domino Jesu re fuisse completa evincet noster Parallelismus. An & vocis hujus veriloquium tangitur apud Isaiam, cum ait aquas Siloë vadere cum silentio, ἡσυχῇ πορευόμενα, juxta Septuaginta Interpretes? Fieri enim potuit, ut quemadmodum in oraculo Jacobi שילה Hieronymus, aliique arcessi-

Joh. 9. 7.

Matth. 11. 3. Ebr. 10. 37.

Hab. 2. 3. Ebr. 10. 7. Psalm. 39. 8, 9. Joh. 4. 25. Agg. 2. 8.

Euseb. Dem. libr. 8. Gen. 35. 11.

Chrysost. in Gen. 49. Hieron. Epit. Paul cap. 4. & alibi sæpe.

Psalm. 72. 3, 7. Isa. 9. 6, 7.

Mich. 5. 5. Zach 9. 10. Isa. 8. 6.

verunt à שלח, *misit*, ita Isaias שלח, quod fontis nomen est, derivaverit à שלה; *quievit, tranquillus fuit.* Jam vero quatenus Messias fuerit expectatio gentium, vel juxta Onkelon & Hierosolymitam, quatenus ipsi dicto audientes fuerint populi; vel juxta Kimchium & alios, quatenus ad eum aggregati fuerint populi, præclare R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba ostendit ex Isaia, qui futurum prædicit ut *ipsum gentes deprecentur*, ut *legem ejus insulæ expectent*, ut Deus *det eum in fœdus populi*, & *ut suscitet terram & possideat hæreditates dissipatas*, ut Deus *testem populis det eum, ducem ac præceptorem gentibus.* His adde & istud Aggæi: *Et movebo omnes gentes, & veniet desideratus cunctis gentibus.* Simili promisso Deus patriarcharum Messiæ proavorum, Abrahami, Isaaci, & Jacobi spes sustentabat, futurum spondens, ut in illis *benedicerentur universæ cognationes terræ.* Hinc ista Simeonis viri sancti, cum Jesum in sinu gestaret: *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum, lumen ad revelationem gentium.* Sin R. Jonam Gerundensem quis sequatur, qui שבט hanc sic intelligit: *Non à Juda abscedet virga exactoris, quoad veniat filius ejus, qui gentium robur franget*, uti quoq; poterit Davidis suffragio, qui Deum inducit sic alloquentem Christum: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.*

Isa. 11. 10. & 42. 4. & 49. 8. & 55. 4. Agg. 2. 8. Gen. 12. 3. Luc. 2. 30, & seq. Psalm. 2. 7.

His demum verbis Jacobi oraculum concluditur: *Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, ô fili mi, asinam suam. Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum. Pulchriores sunt oculi ejus vino, & dentes ejus lacte candidiores.* Quadrare & hæc in Christum ex Johanne intelligitur, apud quem Jesus hæc de se prædicat: *Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est*: tum: *Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.* Asinam autem & asellum, quibus invectus Hierosolyma iniit juxta Zachariæ vaticinium, Judæorum & Ethnicorum symbola esse uno ore asseverant Interpretes. Porro significari à Jacobo his verbis eumdem, qui à Zacharia deinde asina equitans descriptus est, traditur in Beresith utraque, Rabba & Ketanna. Cum illos ergo cœlestis gratiæ laqueis irretitos ad se pertrahit, sibique adjungit, tum vere ad vitem pullus & asina religantur. Flectimus hæc nos quidem in allegoricum sensum, quod & fecerunt Chaldæi Paraphrastæ. Onkelos vitem interpretatur Deum, Deique doctrinam, tum & ipsius Templum ac Civitatem; asinam vero & asellum exponit Israëlem & Ethnicos, tum & æqui boniq; amantes homines ac divina præcepta facessentes. Onkelon sequitur R. Selomoh. Jonathan & Hierosolymitanus Interpres iis quæ sequuntur cruentas Messiæ victorias portendi putant. Ego vero aio Jesu Christi supplicium his præsignificari, isto Isaiæ loco fretus, quem ad Messiam pertinere arbitratur optima pars Interpretum: *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua?..... Quare ergo rubrum est indumentum tuum, & vestimenta tua sicut calcantium in torculari?* Quamobrem in sacrosancto Eucharistiæ sacramento de vino sanguinem suum fieri voluit, seque cruenta veste indutum obtulit in Apocalypsi. Nec ipse solum suo sanguine stolam tingit at Discipulorum quoque suorum vestes eodem ablui jubet: *Hi sunt*, inquit unus de Senioribus Johannem alloquens, *qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni.* Alio loco sic ipse Jesus: *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni.* Quæ sequuntur de oculorum pulchritudine & candore dentium, valent ea ad Messiæ speciem ac decorem commendandum; non eum qui in externa corporis forma, sed qui in animi dotibus ac virtute positus est. Quo pertinet illud è Psalmo quadragesimo quarto: *Speciosus forma præ filiis hominum, diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum.* An æternum illum Dei favorem forma corporis quisquam promereri potest? minime profecto. Simile est & hoc Isaiæ: *Regem in decore suo videbunt oculi ejus.* Eumdem igitur sensum accommoda & Cantico, in quo Sponsi pulchritudo tenerrimis & mollissimis verbis describitur: accommoda vero his præcipue: *Dilectus meus candidus & rubicundus*: quibus candidi mores &, ut Virgilii utar verbis, ardens virtus denotantur, quorum symbola sunt lac & vinum. Rubor autem oculis maxime Messiæ tribuitur, perinde ut vis flammea in Apocalypsi & apud Danielem; & Deo ipsi apud Ezechielem: nimirum ut perspicacitas ejus significetur, & oculorum vis omnia pervadens, etiam intima cordis. Quocirca Christus Jesus in Apocalypsi, postquam flammeos & ignitos sibi esse oculos dixit, subjicit continuo: *Novi opera tua*: & deinde: *Ego sum scrutans renes & corda.* Sic & Paulus ad Ebræos: *Non est ulla creatura invisibilis in conspectu ejus: omnia autem nuda & aperta sunt oculis ejus.* Cui vi exprimendæ nihil excogitari potest igne aptius, qui calore suo omnia penetrat, lumine collustrat universa. Candor autem adscribitur dentibus, propter fandi vim lacteam, qua Christum valuisse ex his

Isa. 63. 1, 2. Apoc. 19. 13. Apoc. 7. 14. Apoc. 22. 14. Psalm. 44. 3. Isa. 33. 17. Cant. 5. 10. Apoc. 1. 14. & 2. 18. & 19. 12. Dan. 10. 6. Ezech. 1. 27. Apoc. 2. 18, 23. Ebr. 4. 13.

Luc. 4. 22. Lucæ discimus: *Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ quæ procedebant de ore ipsius:* id quod tanto ante præmonitum fuerat in Psalmo quadragesimo quarto: *Diffusa est gratia in labiis tuis.* Id sibi quoque volebat Matthæus, cum diceret: *Erat enim docens eos sicut potestatem habens:* & ministri Pontificum & Pharisæorum apud Johannem: *Nunquam sic locutus est homo sicut hic homo.* Nihil est enim ad persuadendum efficacius, nihil accommodatius ad delectandum, nativa hac oratione & simplici, quæ detracto omni ornatu verborum, rebus ipsis placet quas expromit, in earumque delectu laborem omnem & industriam consumit.

Psalm. 44. 3. Matth. 7. 29. Joh. 7. 46.

Refelluntur Judæi:

XII. His animadversis videant nunc Judæi, an commentitias suas loci hujus interpretationes nostræ possint opponere, & levi saltem aliqua veritate comprobare. Eorum, ut dixi, de Prophetiæ hujus intellectu duplex extat opinio; alii enim Messiæ quidem prædictionem ei fatentur inesse, at Jesum eum fuisse negant; alii ad Messiam id ullo modo pertinere infitiantur. Qui in priori versantur hæresi, non in eamdem omnes conspirant sententiam: quidam enim Messiam à Jacobo promissum nondum venisse arbitrantur, venturumque exspectant: quæ sententia tradita extat in Thalmudico libro Sanhedrin; item in Beresith utraque, Rabba & Ketanna; & in Echa Rabbathi; apud Onkelon quoque, & alios Paraphrastas Chaldæos, Jonathanem & Hierosolymitam; apud R. Davidem Kimchi in libro שורשים, R. Abrahamum Aben Ezram, R. Salomonem Jarchi, & R. Josephum in Ikkarim sive Fundamentis fidei, qui & id Onkelon accepisse narrat à Schemaia & Abthalione, stante etiamnum Templo secundo: cujus rei fides penes auctorem esto. Eadem est etiam persuasio eorum, qui Babylonicæ Captivitatis principem, quem ראש הגולה, sive Æchmalotarcham appellant, magnis Judæorum copiis, uti quidem fingunt, Bagdadi præfectum, de tribu Juda numquam non deligi aiunt; unde oraculi veritatem peti censent; quippe nondum ablatum esse sceptrum de tribu Juda, nec proinde Christum venisse. Vigebat hæc jam inter Judæos opinio Origenis temporibus, quam plerique partium harum gregales sectati sunt. Pluribus de ea re disserunt Benjamin Tudelensis in Itinere, & R. Abraham Zachuthus in libro Juchasin. Quidam vero Messiam geminum hoc Jacobi oraculo promissum arbitrantur; Mosem alterum, alterum Messiam κατ' ἐξοχὴν dictum: quem errorem secutus est R. Bechai. Adde & alios jam supra confutatos à nobis, qui Judæ hic promissam agnoscunt perpetuitatem regni, in Messia initium habituri. Qui vero nullam Messiæ his inesse prædictionem contendunt, vocem שילה, quam reddit Vulgatus Interpres, *Qui mittendus est*, vel ad Davidem, vel ad Saulem, vel ad Jeroboamum, ipsamque adeo Siloh urbem, vel ad Nabuchodonosorem referunt; quam postremam opinionem Julianus Apostata tueri videtur. Has sententias, ut pote insigniores refelliss contenti erimus: alias quas scimus in Beresith Rabba, aliisque locis esse propositas, studiosorum industriæ discutiendas relinquemus.

Julian. apud Cyril. libr. 8.

ac ii primùm, qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur quidem, at nondum venisse eum contendunt;

XIII. Ac priores quidem, qui Messiam hoc oraculo prædictum fatentur, at nondum venisse eum contendunt, nullum opinionis suæ afferunt argumentum; neque vero ullum aliud afferre possunt, præterquam quod nondum extitit quisquam, in quem partes oraculi hujus omnes apte congruerent. Quod manifeste falsum esse probavimus. Deinde cum superiori Propositione docuerimus eum habendum esse Messiam, cui uni prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia conveniunt, hinc efficitur eum in quem apposite quadrabit prophetia hæc Jacobi, si modo reliqua Veteris Testamenti vaticinia consentiant, Messiam esse habendum. Hanc autem Jacobi prophetiam in Jesum convenire luculenter demonstravimus, & reliquas præterea Veteris Testamenti vaticinationes huic consentire suis à me probatur locis. Unde efficitur Jesum esse Messiam, proindeque jam Messiam venisse.

quos inter præcipui sūt, qui Æchmalotarcham Judæ prognatū Judæis hodieque præesse affirmant:

XIV. Vanissima vero præ cæteris eorum opinio est, qui Æchmalotarcham quemdam confingunt, Judæorum imperium in Asia tenentem, & tribu Juda oriundum, quem Patriarcham appellant, perpetuaque successione dignitatem eam ad Christum usque extituram asseverant. Vetus illud quidem Judæorum commentum est, ut intelligi potest ex Seder olam Zutha; jam inde ab Origenis, ut dixi, superioribusque deductum temporibus; quod ita recentiores amplificarunt Magistri, ut Patriarcham hunc genealogiæ suæ seriem detexere, scriptisque ac legitimis instrumentis approbare posse putent. Atque ad hanc fabulam ordiendam una ipsis causæ videtur fuisse Jacobi de Juda prophetia, quam in Æchmalotarcha exitum habuisse prisci Rabbini existimabant, ut auctor est Maimonides in Jad Chazacah. Opinioni huic profligandæ, inconstantiam ipsius & varietatem satis est prodidisse: nam Benjamin Tudelensis, qui in Itineris sui historia Israëlitarum multitudinem ac potentiam fictitiis narrationibus commendare unice videtur habuisse propositum, multa de Æchmalotarcha congerit, ac ipsum Bagdadi sedem habere narrat, & imperium ejus Asiæ finibus circum-

Maim in Jad Chaz. libr. ult. cap. 4.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

scribit. Tum paulopost infinitas Judæorum copias versus Eurum statuit, sui juris, rerum omnium ubertate affluentes, amplissima & beatissima loca late incolentes, & ab omni commercio ac reliquorum hominum aditu seclusas, propter vastissimas solitudines interjectas. Pleraque tamen horum se fando tantum accepisse fatetur, quæ deinde R. Isaac ben Aramah in suis Legis explanationibus dicendo dilatavit. Auctor est etiam Aben Ezra ætate sua nepotes quosdam Davidis extitisse Bagdadi. Sed & narrant R. Gedalias ben Jechaia in Catena Cabalæ, atque item Auctor Schevet Jehuda, posteris Davidis apud Persas summum honorem habitum fuisse. Multa quoque de maximis Judæorum κατοικισμοῖς & regnis in deserto Chabor & ad mare Rubrum sitis disserit R. Abraham Peritzol in Orchath olam, sed de quibus nihil ipse quoque præter auditum habere se agnoscit. Multa idem, multa & ad nauseam usque insignis mendaciorum & ineptiarum fictor Eldad Danita, qui quatuor Israëlitarum tribus, Danitidem, Gaditidem, Aseritidem, & Nephthalitidem in Æthiopia locat, Sabbathio flumine septas, & omnibus copiis circumfluentes; reliquas sex in Asia suis legibus utentes: nonnulla & R. Simeon in Jalcut, & ante illos Beresith Rabba & Thalmud in libro Sanhedrin de Judæis ultra Sabbathium flumen, quod ab aliis plerisque in Media statuitur, habitantibus, & regna illic obtinentibus; quos & mœnibus igneis protectos, & ab omni hominum commercio sejunctos esse quidam per summam vecordiam affirmare ausi sunt. Idem Peritzol Judæos versus orientem Solem locat, & montibus immensis circumclusos fingit. Postellus, popularis meus, vir magni, sed immoderati & effrænis ingenii, intra has montium angustias diu latitasse decem tribus ait, sed tandem prognatos ex iis Tartaros & Turcas inde erupisse, vastissimasque regiones armis occupasse. Quod ex Haythoni Armeni Historia probare conatus, viris gravibus & eruditis persuasit. Magni etiam Judæorum exulum cœtus in India, magni ad Daphnen Antiochiæ suburbium statuuntur. Quidam & in America decem tribus requirunt. In quem errorem mirarer animum suum demisisse, eique defendendo studium suum & operam accommodasse doctissimum Manassem ben Israël, Amstelodami olim familiariter mihi notum, nisi Judæum fuisse meminissem. At res est omnibus cachinnis digna, asseverasse ipsum in Conciliatore, inter Judæos, qui per Hispaniam & Galliam ante annos aliquot dispersi erant, duces ac principes Davide prognatos semper extitisse, videlicet Abrabanieles: & post excidium secundi Templi duas ex hac gente familias in has oras migrasse; quarum altera eorum erat qui Bene Daud, *Filii David*; altera eorum qui Abrabanieles appellabantur. Quod & R. Isaaci ben Guiat auctoritate confirmat. In quo tamen non gentilium solum suorum, sed & suam ipsius caussam agit homo non incallidus; nam duxerat uxorem de stirpe Abrabanielum, magnoque sibi ducebat honori Davidicam gentem affinitate contingere. Itaque Davidis nepotes se genuisse jactabat. Redeamus vero ad decem tribus, quas Thalmud Hierosolymitanum, omnes ineptias putidissimo figmento superans, nubibus protectas & à reliquis mortalibus hujusmodi sepimento separatas comminiscitur, proindeque & ab Æchmalotarchæ ipsius imperio discretas. Quomodo enim ultro citroque ad eum illinc commeare, vel ab eo illuc penetrare legati potuissent, cum omnis aditus esset intercluſus? Nisi dicant fortasse solis Judæis hanc facultatem divinitus fuisse concessam, quod credet Judæus Apella, non ego. Scio memoriæ proditum esse à Josepho tribus decem trans Euphratem deportatas in immensam multitudinem sua ætate excrevisse, quod ab eo edoctus Orosius retulit: verum nulla illic regna commemorant; imo barbarorum imperiis fuisse subjectas optime à Sulpitio Severo observatum est. Nec moror auctoritatem Scriptoris libri quarti Esdræ, qui decem tribus in longinquas terras abiisse somniat, ut ritus suos sine impedimento possent observare; discessisse illis aquas Euphratis, ut olim Rubri maris & Jordanis; & post anni unius iter in regionem Arsareth pervenisse, quo nemo homo hactenus penetraverat; ibique summa pace frui, quoad ipsis reditum Deus paret. Quæ impuri auctoris & otio suo abutentis mera figmenta sunt.

Orch. Ol. cap. 14.

Thalm. in Sanh. cap. 10.

Postell. Hist. Orient. Part. 1. cap. 5. & 6.

Hayth. cap. 17. Hist. Or.

Joseph. Antiq. libr. 11. cap. 5. Oros. libr. 2. cap. 7. Sulpit. Sev. Hist. sacr. l. 2. 4. Esdr. 13. 41. & seq.

Atqui nos argumenta non deficiunt, quibus inanem hanc Jacobæi prædicti expositionem possimus diffiare. Nam primum constat adeo permistas esse Judæorum tribus ac confusas, ut ne levi quidem suspicione origines familiarum internosci queant, nedum scriptis comprobari. Atqui ineptum est credere ea venientis Messiæ signa præmonstrasse Jacobum, eventuram nempe tribui Juda sceptri amissionem & ducum defectum, quæ deprehendi haudquaquam possent; cum ne ipsa quidem tribus Juda secerni ab aliis ac distingui queat. Aio præterea nusquam gentium jus sceptri, ditionemve ullam aut imperium Judæos obtinere. Hac enim ætate frequentibus mercatorum commerciis, & longinquis viatorum peregrinationibus, satis accurata terræ habitabilis percepta notitia est, ut fabulosa hujusmodi imperia confingere nemini liceat.

Scimus vero quoquoversum dissipatam infelicem hanc gentem alienis parere legibus, nec quidquam eorum attentare fas ipsi esse, quibus constat regia potestas; puta reos morte plectere, bella denuntiare, monetam cudere, leges proponere: imo vero, ludibrio ubique ac despicatui habitam, velut in celeberrimo orbis universi theatro atrocissimas scelerum suorum pœnas luere. Mirum foret profecto tantam hominum multitudinem, bonis omnibus florentem, ita delituisse ad hanc diem, ut post tot ac tantas hominum nostrorum peregrinationes adiri non potuerit. At jamdiu est quod Origenes & Theodoretus Patriarcharum originem de tribu Juda arcessitam vanitatis insimularunt. Nec uno loco scribit ille, jus gladii Judæis fuisse ademtum, eoque exitum habuisse Jacobi vaticinium Judæ filio editum. Quod si in reos aliquando animadvertisse leguntur ipsorum Ethnarchæ, id quod suis factum temporibus, seque expertum affirmat Origenes in Epistola ad Africanum, hoc sibi juris sumsisse illos ait, vel dissimulantibus Romanis, vel gratificantibus. Proditum deinde est variis locis à Maimonide, quam angustis finibus coërcita fuerit Judæorum potestas & jurisdictio. Iis quidem extra terræ Chanaanitidis limites judicia capitalia exercere fas jusque non erat; itaque Babylone, & Alexandriæ, & Antiochiæ, ab iis, quibus subditi erant, Principibus capitalia jura petebant, vel eorum reddendorum licentiam impetrabant. At intra Chanaanitidem soli Palæstini Judæi jure gladii pollebant, non Babylonii, aut Ægyptii, aut Antiocheni, quibus id nullibi gentium erat concessum; unde efficitur ineptum esse, Babyloniis Judæis, quorum accisa adeo potestas erat, sceptrum & regiam dominationem adscribere. Quid quod & Æchmalotarcham ipsum à Muhammedanorum Calipha potestatem per sigilli traditionem accipere solitum Benjamin testificatur: quo minime proprium, sed fiduciarium dominium habuisse confitetur. Sed ne Synagogas quidem, collegia, aut scholas, nisi de Principum licentia, habere poterant: & si quibus fruebantur privilegiis, totum id benignitati Principum eorumdem acceptum referebant. Hæc quidem pro temporibus varie mutarunt. Id juris quo pollebant olim Palæstini Judæi, ad hanc diem minime retinuerunt: penes Turcas est suprema potestas, à quibus omni juris dicundi facultate multati sunt. Quod ad regna vero illa imaginaria è decem tribubus propagata attinet, etiamsi nunc extare fateremur, quis ea credat se hominibus tribu Juda prognatis subjecisse? Quamvis enim legamus in Beresith Rabba deportatas esse decem tribus in certum quemdam locum; in omnes vero regiones quoquoversus dispersas fuisse tribus Juda & Benjamin, ita ut unum aliquem ex tribu Juda apud se reperire potuerint, quem sibi præficerent; ex quo tamen Israël detrectavit imperium tribus Juda, seque ab illa segregavit, *Non coütuntur Judæi Samaritanis*, quemadmodum ex Christi Jesu & Samaritanæ mulieris colloquio cognoscimus. Itaque R. Isaac Abrabaniel in sua Isaiæ interpretatione, quæ de Christi contumeliis & tormentis quinquagesimo tertio capite prædicta sunt, ea ad popularium suorum miserias detorquet, eorumque calamitates & ærumnas multis exaggerat; immemor beatorum illorum orientis regnorum, præclaræque Æchmalotarchæ dignitatis & potentiæ; regiaque potestate, sceptro, ac dominio Israëlitas penitus excidisse, nec ullum Synedrium habere fatetur. Enimvero futurum id animo præsentiebat Amos, cum diceret: *Ecce oculi Domini Dei super regnum peccans, & conteram illud à facie terræ: verumtamen conterens non conteram domum Jacob, dicit Dominus*: hoc est, Regnum illud temporarium & terrenum Judæorum exscindam; at in aliud æternum deinde reparabo. Subjicit enim: *In die illa suscitabo tabernaculum David quod cecidit; & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerunt instaurabo.* Caduci quoque hujus Israëlitarum regni ruinam prævidebat Osee, cum diceret: *Dies multos sedebunt Filii Israël, sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Qua prædictione Origenes Judæorum merito contundit vecordiam, qui tribum Juda ad Messiam usque per Patriarchas suos sceptrum retenturam esse jactabant. Jonathan quoque tempus illud eadem vaticinatione prænuntiari docet, quo nullis regibus Davide oriundis Judæi parebunt. Candidius etiam R. David Kimchi præsens popularium suorum exilium illic indicari censet, quo regibus ac principibus generis sui penitus destituti barbararum gentium imperiis continentur. Atque hæc prophetia jam compleri cœperat, cum dicebat Azarias: *Non est in tempore hoc princeps, & dux, & propheta, neque holocaustum, neque sacrificium, neque oblatio, neque incensum, neque locus primitiarum coram te.* Candide quoque R. Bechai, & R. David Ganz, & R. Manasse, à nullis gentis suæ regibus vel principibus populares suos regi testantur. Disertissime vero omnium R. Isaac Akrisch in קול המבשר, narrationes hujusmodi fictitias esse declarat, & ad sublevandos suorum animos excogitatas. Esto tamen, tantum patuerit Babyloniorum Judæorum ditio, quantum gentiles ipsorum volunt, constat certe nunc attonsam ac resectam ubicunque terrarum ita esse, ut

Origen. περὶ ἀρχ. libr. 4. cap. 1. Theod. in ἀγρεπτ.

Joh. 4. 9.

Amos 9. 8, 11.

Ose. 3. 4.

R. Dav. Kimch. in Ose. 3. 4.

Dan. 3. 38.

esse, ut extincta potius & sublata penitus dicenda sit, ac proinde oraculo Jacobæo neutiquam accommodari posse. Nec enim ad id satis est, verum aliquando fuisse quod de fictitio illo & stamineo gentis suæ sceptro commemorant, sed ad Messiam usq; iis expectatum perseverare debuit. Quod cum secus evenerit, nullaque hodie sceptri umbra apud ipsos supersit, nulla ratione defendi potest ea quam afferunt prædicti Jacobæi interpretatio.

XV. Nihilo validior illa est quam proposuit R. Bechai, à quo libri Mosis explanationibus sunt illustrati. Is super hoc loco Geneseos, & in libro quem שלחן ארבע, *Mensam quadratam* inscripsit, geminum hic Messiam prædictum esse opinatur, Mosem alterum, alterum Messiam proprie dictum quem Judæi expectant. Nec enim credibile esse ait Jacobum futura animo prospicientem, longinquam & remotam Israëliticæ gentis liberationem prædicendam suscepisse; instantem vero & proximam, cujus auctor futurus erat Moses, silentio prætermisisse; utramque ergo uno vaticinio prænuntiasse; præsertim cum altera alterius typus & exemplar, juxta doctrinam à Prophetis traditam, futura esset: præterea Siloh Mosem esse per artem Gematricam; nam si vocabulorum שילה, & משה, valorem arithmeticum colligas, habebis utrobique summam CCCXLV; ad Mosis vero tempora Israëlitarum sceptrum tenuisse tribum Juda, & ab ea demum ad Levitas per Mosem translatum esse. Regem porro fuisse Mosem probat hoc testimonio Deuteronomii: *Erit apud rectissimum Rex congregatis principibus populi, cum tribubus Israël*: quod adsonat huic prædicto Jacobi: *Et ei erit aggregatio populorum*; sic enim Ebraica verba reddi possunt. Israëlitæ autem populorum nomine afficiuntur eodem loco Deuteronomii: *Dilexit populos: omnes sancti in manu illius sunt.* Hæc Bechai, cui respondeo nugatoriam esse & futilem Gematricam artem, per quam ex hoc Jacobi oraculo, & ex quocumque Scripturæ loco sexcenta ejusmodi figmenta quivis queat extundere. Aio deinde etsi sceptri jus in tribu Juda semper fuerit, vsum tamen non fuisse ante Davidem, quod vult Bechai; nedum ante Mosem, cujus ævo Judaica tribus, totaque Israëlitica gens durissima apud Ægyptios servitute premebatur. Fac tamen sceptro tum potitam fuisse tribum Juda, repugnantia sibique contraria implicabit hæc opinio: nam ut ei accedat fides, dicendum est, reipsaque dicit R. Bechai, sceptrum de tribu Juda fuisse ablatum, postquam venit prior Messias Moses. At scisit idem Magister, non ablatum iri sceptrum de Juda, antequam postremus Messias advenerit. Igitur Mosis ætate neutiquam ablatum fuit. Corruit ergo sententia hæc, seque ipsa jugulat.

tum R. Bechai, qui Messias duos à Jacobo prædictos affirmat, quorum alter fuerit Moses, alter nondum advenerit:

Deut. 33. 5.

Deut. 33. 3.

XVI. R. Moses ben Nachman, R. Joël ben Suib, aliique partium illarum Magistri, dictiones, שבט, *Sceptrum*, & מחקק, quod Vulgata *Ducem* reddit, designare putant sævum & impotentem dominatum, quo misera ipsorum gens passim vexatur. Cui calamitati tum à Deo finem impositum iri censent, cum Christus advenerit. Facile enimvero confutatur opinatio hæc ex verbis à Scriptore sacro adjectis, quibus מחקק, *Ducem*, sive *Legislatorem* hunc *de femore* Judæ prodituram præcinit. Unde liquet, non externos, quibus parere coguntur, principes, sed gentiles eorum ac tribules prædici. Inde se ut expediant alii, exponunt *Doctorem Legis*: ut sententia hæc sit, Legis Doctores semper fore inter Judæos, qui eos officii sui commonefaciant, nec Legis obliviscipatiantur, etiamsi iniquum Ethnicorum principatum & dominationem tolerare cogantur. Verum ne id quidem defendi potest: nam si sacrorum annalium replicemus memoriam, falsum esse reperiemus, duris semper Judæos imperiis fuisse afflictos, cum mitissimis & æquissimis Regibus, quos gens hæc plerosque tulit, paruerint. Nego denique vocem שבט, si solitaria sit, tyrannicum imperium sonare. Dominationem generatim significat, tam æquam & legitimam, quam impotentem: quæ sane adjuncto epitheto determinanda erat, cum in eo rei totius cardo verteretur; uti in Psalmo secundo determinata est: בשבט ברזל, *in virga ferrea.* Qui vero שבט hic tribum sonare rentur, ut sensus sit, Non ablatum iri tribum Juda, ita ut decem tribus ab Assyriis in longinquas regiones deportatæ sunt, semperque suos ipsam doctores habituram, veritati manifeste contradicunt, cum Judaicæ gentis reliquiæ ablatæ, deportatæ, miserrimis exiliis multatæ sint. Igitur si patriam ac penates servare debuit tribus Juda ad Messiam usque, Messiam jampridem venisse necesse est.

& qui vocibus, שבט, Sceptrum, & מחקק, Dux, tyrannicum & crudele imperiū in se passim exerceri solitū prædici putant: & qui שבט, hic tribum sonare opinantur:

Psalm. 2. 9.

XVII. Existimarunt præterea R. Selomoh Alcabitzius, in libro Manoth hallevi; R. Obadias Saphornus in suis Legis expositionibus, proxime memoratus R. Moses ben Nachman, aliique hujus gregis, non hoc sibi voluisse Jacobum, ad Messiæ usque ætatem temporarii sceptri possessionem penes tribum Juda semper futuram, cum ea sæpe excidisse ipsam certum sit, sed non alios reges quam tribu Juda ortos Israëlitis imperaturos: sin res secus eveniat, causæ futura ipsorum peccata; regnumque à Juda ad tempus ablatum, ipsi aliquando restitutum iri; proindeque punitos fuisse à Deo,

quique Jacobum non id sibi velle censent, fore ut Israëlitis Reges de tribu Juda semper præsint, sed

ut non alii quam hac tribu orti præsint:

quicunque aliis prognati tribubus sceptrum usurparunt: cum ergo Saul qui Benjamita fuit, & Assamonæi qui Levitæ fuerunt, sceptrum sibi arrogassent, infeliciter ipsos periisse, Deo sic jus tribus Juda persequente. Meminissent doctrinæ hujus patroni, quibus verbis Saulem Samuel compellaverit, cum unctura Regem eum Israëlitarum

2. Reg. 10. 1. consecraret: *Ecce unxit te Dominus super hæreditatem suam in principem.* Meminissent

2. Reg. 10. 24. quibus eum verbis Samuel Regem renuntiaverit: *Certe videtis quem elegit Dominus, quoniam non sit similis illi in omni populo.* Eane injusta est regni possessio, cujus auctor est Deus? Meminissent quam demisso sermone Samueli responderit Saul, cum

2. Reg. 10. 21. in amplioris fortunæ spem excitaretur: *Numquid non filius Jemini ego sum, de minima tribu Israël, & cognatio mea novissima inter omnes familias de tribu Benjamin? quare ergo locutus es mihi sermonem istum?* quasi regni honorem refugiens ac detrectans. Ex his intelligitur Judæ sceptrum non contra jus, sed Deo sic volente & jubente Saulem occupasse; adeo ut qui secus sentiunt, apertissimo Dei judicio & clarissimis Scripturæ sacræ verbis contraire videantur. Meminissent etiam Jeroboamum tribu Juda haudquaquam oriundum certo Dei nutu Israëlitis imperasse: sic enim ipsum Ahias

1. Reg. 11. 31, 37, 38. Silonites compellat: *Hæc dicit Dominus Deus Israël, Ecce ego scindam regnum de manu Salomonis, & dabo tibi decem tribus:* & deinde: *Te autem assumam, & regnabis super omnia quæ desiderat anima tua, erisque rex super Israël. Si igitur audieris omnia quæ præcepero tibi, & ambulaveris in viis meis, & feceris quod rectum est coram me, custodiens mandata mea & præcepta mea, sicut fecit David servus meus, ero tecum, & ædificabo tibi domum fidelem, quomodo ædificavi David domum, & tradam tibi Israël.*

& qui prophetiam hanc ἀναπνλὼ esse statuunt:

XVIII. Futilis vero penitus & absurda est eorum interpretatio, qui prophetiam hanc, non planam ac simplicem, sed ἀναθεπνλὼ, & connexis quibusdam determinatam esse statuunt: atque ea lege & omine principatum ad Messiæ usque tempora esse Judæ promissum, si modo legi divinæ obsequatur. Cum enim opinionem istam nulla Scripturæ sacræ prosequantur testimonia, uti nullo jure proponitur, sic optimo jure repudiatur. Cum alioqui pari exceptione, si huic adhibetur fides, omnia sanctorum Prophetarum vaticinia eludi possint.

quique id ita exponunt, Judæis defuturos nunquã defuturos:

XIX. Proponitur præterea hæc loci interpretatio in Beresith Rabba; Judæos, dispersos licet & captivos, non ita tamen vexatum & afflictum iri, ut omni penitus præsidio careant; futurumque semper ut ex uno loco expulsi, in alium benigne susciplantur, quoad Messias veniat; haudaliter atque à Machiro Ammielis filio David Absalomum fugiens exceptus est, & omnibus copiis liberaliter adjutus. Atqui hoc non

2. Reg. 17. 27. tribus Juda privatim proprium est, sed ad omnes Israëlitas generatim pertinet: cum tamen demonstrandum fuerit promissionem hanc, Judæ privatam & propriam fuisse;

Gen. 49. 28. nam Jacob *benedixit singulis benedictionibus propriis.* Deinde vix assignari regem, gentemve posse puto, quæ eos ita foveat ac protegat, vel tam certis prosequatur auxiliis, quam Machir Davidem; cum per universum orbem, quantum fando accepimus, æque viles habeantur, despicatui sint, gravissimis tributis obruti spolientur, diripiantur.

& qui ita, Tribum Judæ ex hominum commercio numquam iri segregatum, ut decem tribus.

XX. Postremam hanc ex R. Manassis Conciliatore proponam oraculi Jacobæi expositionem; nunquam ita sublatum iri tribum Juda, & ex hominum notitia ac commercio segregatum, uti decem tribubus contigit, sed semper doctores suos per quos erudiatur ad Messiæ usque ortum habituram. Ego vero aio non magis ex hominum societate & usu sepositas esse decem tribus, ac illam Judæ: nam qui per orbem sparsi sunt Judæi, quibusnam prodierint tribubus; an ex decem, an ex Judæa tribu, valde incertum est; tamque credibile est decem tribus ab Assyriis in orientem abductas, Judæos illic superstites progenuisse, quam quæ à Romanis in has oras dissipatæ sunt, Judæos in occiduis partibus habitantes procreasse. Præterea post deportatas decem tribus, aliqui tamen iis orti in patria reperti sunt, velut Anna Prophetissa, quæ fuit de tribu Aser. Nunc vero cum inter tot inflictas à Deo genti huic calamitates, non postrema sit tribuum confusio & permistio, & certæ stirpium seriei ac stemmatum ignoratio, & post tot direptiones, sectiones, publicationes, proscriptiones, vetustorum instrumentorum jactura; unam aliquam à reliquis, Judæam ab aliis decem, nunc internoscere velle, id vero est Judæum agere hoc, est desipere.

Refelluntur deinde Judæi, qui hoc oraculum ad Messiam ullo modo pertinere negant;

XXI. Nunc ii refellendi veniunt Judæi, qui majorum suorum spreta auctoritate ad Messiam ullo modo pertinere hoc oraculum prætracte infitiati sunt: qui ut à via veritatis recesserunt semel, in varios protinus errores sunt delapsi. Quidam Siloh, nominis hujus urbem sonare censent, & verba hæc, *Donec veniat Siloh*, exponunt, Donec desinat Siloh & finem habeat: ista autem, *Non auferetur sceptrum de Juda*, id putant sibi velle, Præstantia Judæ in regium dominatum mutabitur. Ut loci totius

hæc sit sententia, Dignitas tribus Juda & præstantia in regnum mutabitur, cum Siloh Arcæ sedes esse desinet. Hanc sententiam qui tuentur, vocem *Donec* ita exponant necesse est, quemadmodum à Caietano exponi supra diximus; sic nempe ut cessationem ejus rei, de qua habetur sermo, non significet, sed continuationem potius cum alterius interventu; continuationem videlicet possessionis sceptri, hoc est præstantiæ, cum interventu finis Siloh. Sic intellexerunt doctissimi Magistri, quos inter præcipua est supra jam memorati R. Bechai auctoritas; atque id completum esse arbitrati sunt, cum rerum potitus est David & regiam potestatem est consecutus. Verum enimvero quid tandem est locum corrumpere, si hoc non est? partim enim hæc cum historiæ veritate, partim cum manifesta loci ipsius pugnant sententia. Falsum enim est tum regnum capessivisse Davidem, cum de Siloh Arca sublata est: nam Saul Davidis decessor hoc tempore rex nondum fuerat creatus. Quænam præterea hæc animi perversitas est, ut verba hæc, *Donec veniat Siloh*, significare existimentur, *Donec desinat Siloh?* Ait Jacobus non ablatum iri sceptrum de Juda, quoad venerit Siloh; quod significat jam ante non venisse Siloh: aiunt Rabbini tunc sceptrum capessiturum Judam, cum desinet Siloh, quod significat jam ante venisse Siloh. Vides in quam rerum repugnantiam imprudentes Magistri se induerint. Cum enim בוא significare pertendunt, *occidit, occubuit*, indoctorum credulitati illudunt: nam בוא non tantum sonat, *venit*, sed etiam, *iit, abiit*; quo sensu in Solem occidentem convenit, qui cum à nobis abit, occumbere & occidere dicitur. Sic in Genesi: ויהי השמש באה, *Et fuit Sol abiens*, hoc est, occidens. Ergo בוא proprie significat, *abiit*; quod reddi potest, *occidit*, tum cum de Sole agitur; numquam vero alias. Deinde quo sequentia verba pertinebunt: *Et ipse erit expectatio gentium?* nulla quippe antecessit Davidis mentio. Nempe hiulca erit prædictionis sententia, nisi quid supplebeveris; puta, *Et nascatur David:* quod si fieri patimur, jam vero vanis Rabbinorum somniis Scripturam sacram inquinari patiamur necesse est. Perspectum id aliis fuit, qui notatum hic quidem Davidem senserunt, at שילה exponunt בנו, quasi שילה idem sit quod שלו, *qui ejus*; nempe Judæ. Hæc interpretatio est Aben Ezræ, & R. Levi ben Gerson, haud paulo quidem superiore tolerabilior, sed historiæ tamen fidei contraria.

ac ii primum qui referunt ad urbem Siloh, & ad Davidem:

Gen. 15. 17.

XXII. Nonnulli urbem Siloh hic quidem intelligendam esse putant, non quatenus ad Davidem, sed quatenus ad Saulem pertinet, qui in ea rex à Samuele per unctionem creatus & consecratus est. Ut loci hic sit intellectus, Non auferetur sceptrum de Juda, quoad veniat tempus Silohensis uncturæ, qua Saul est consecrandus. Sed hæc quoque veritati historiæ adversantur; non enim in Siloh, sed in Ramathaim Sophim unctus est Saul à Samuele; in Maspha vero rex ab eo renuntiatus est, ut liquet ex nono & decimo capite prioris libri Samuelis. Deinde quonam auctore Jacobæis verbis sensum hunc affingunt, ut voce Siloh uncturam Silohensem notari decernant? Largiamur hæc tamen: ne sic quidem litem vincent; nec enim ad id usque temporis sceptrum obtinuit Juda, ut dixi, quod non multo post unctionem hanc contigit.

tum ii qui ad Saulem;

XXIII. Iisdem propemodum argumentis alios convincimus, qui Siloh urbis nomen hic expressum, & ad Jeroboamum in Siloh, uti contendunt, regem creatum referunt. Nam quo auctore probabunt in Siloh regem creatum fuisse Jeroboamum, quod in Sichem factum longe verisimilius est? Quis credet nomine Siloh, Silohense hoc factum fuisse notatum? Quæ tamen si concedamus, tum sceptrum amisisse tribum Juda non proinde fatebimur, quod penes Roboamum & reliquos Davidis nepotes ad Sedeciam usque mansisse certum est. Utilior etiam est eadem hæc ratio refellendo Ezechiæ auctori Chazcuni, qui in dictione Siloh latere autumat Ahiam Siloniten prophetam, eum qui Jeroboamo prædixit futurum ut decem tribuum rex crearetur. Quo jure vero *Expectationem gentium*, Ahiam dictum fingent? cur prædictum, cum de Jeroboamo fileatur? quo exemplo de patriæ nomine appellatum? ut si Nathan Salomonis ortum Davidi prænuntians dixisset, *Suscitabo Jerusalem post te*; Salomone patriæ nomen sic gerente.

& qui ad Jeroboamū;

XXIV. Jam vero supra ex auctoritate vetustissimi exemplaris Samaritani eos castigavimus, qui pro שילה legunt שילוח, *qui mittendus est*. Quidam enim, etiam è Judæis, lectionem hanc præferunt, & Nabuchodonosorem hic prænuntiatum opinantur, qui Judaicum abolevit imperium, capto Sedecia & Babylonem deportato. Verum ut dixi, non patitur lectionem hanc Samaritanus codex. Ut præteream regium titulum, decus, & ornamenta Jechoniæ concessa ab Evilmerodacho, Nabuchodonosoris successore & filio; licet dominatus ipse & regia potestas in Sedecia à Nabuchodonosore extincta essent.

& qui ad Nabuchodonosorem.

Cur hanc Jacobi prædictionem, aliasq; complures ad Messiam pertinentes, Christus, Apostoli, & Evangelistæ in testimonium non protulerint. Ose. 11, 1.

XXV. Concludemus disputationem hanc in tollendo scrupulo, quem movet Pererius, nec eximit. Quæri posse ait cur hoc Jacobi oraculum ad fidem sibi conciliandam, neque Christus Jesus, neque Apostoli, neque Evangelistæ in testimonium adduxerint. Tum respondet propterea id evenisse, quod inde cognosci tantum potuerit hoc tempore venturum fuisse Messiam, quo natus est Jesus; at Jesum esse Messiam illum, neutiquam inde colligi. Quæ mihi parum omnino roboris videtur habere responsio: nam pari ratione prædictio hæc Oseæ: *Ex Ægypto vocavi Filium meum*, Filium quidem ex Ægypto vocatum iri prænuntiat; at eum esse Jesum non ostendit. Itaque ab ea proferenda Matthæus poterat abstinere, quod tamen non fecit. Nos hanc in Paralleliſmum retulimus, non quasi solam per se probare existimemus Jesum esse Messiam, sed quod una cum aliis omnibus spectata, in unum Jesum quadrare possit. Quocirca poterat Matthæus, aliique Evangelistæ nobilem hanc Jacobi prophetiam non omittere. Plurima occurrunt in Veteri Testamento generis ejusdem vaticinia, quæ Messiam respicere fatentur Judæi, ad Jesum pertinere præcise negant: quorum tamen auctoritatem usurparunt Evangelistæ: plurima etiam è contrario occurrunt ab iis prætermissa, quæ Christum Jesum mere respiciunt. Aliud igitur causæ fuisse censeo, quamobrem hoc Jacobi testimonium in Novo Testamento non compareat: nempe quod neque Christo, neque Apostolis, neque Scriptoribus sacris propositum unquam fuerit Prophetarum oracula sigillatim recensere; cum Testamentum Vetus ad unum Christum spectare, in eoque finem ac πλήρωμα nactum esse scirent. Totum igitur Testamentum Vetus sibi recitandum putassent, si prophetiis pugnare voluissent. At pauculis his verbis rem totam Christus concludebat: *Habent Moysem & Prophetas, audiant illos:* rursum: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me:* & paulopost: *Nolite putare quia ego accusaturus sim vos apud Patrem: est qui accusat vos Moyses, in quo vos speratis. Si enim crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi; de me enim ille scripsit.* His admonitionibus Christus Jesus Judæos in memoriam vaticiniorum ad se pertinentium revocabat; ut quotiescunque ea sibi prælegerentur, quod in Synagogis fieri consueverat quotis quibusque sabbathis, pium adhiberent animum & veritatis studiosum, & in se exitum hæc habuisse agnoscerent.

Luc. 16. 29. Joh. 5. 39, 45, 46.

CAPUT V.

Jesus de semine Jesse & Davidis.

2. REG. 7. 4, 5, & seq. *Ecce sermo Domini ad Nathan dicens, Vade & loquere ad servum meum David: ..... Cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus: ipse ædificabit domum nomini meo, & & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium ..... Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum usque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus jugiter.* Et 1. Par. 17. 11, & seq. & 22. 6. & 28. 6.

Psalm. 88. 4, & seq. *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usque in æternum præparabo semen tuum ..... Et ponam in seculum seculi semen ejus ..... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit.*

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini ..... In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

MATTH. 1. 1, & seq. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham ..... Jesse autem genuit David regem. David autem rex genuit Salomonem ..... genuit Joseph, virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

Matth. 1. 20. *Joseph fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam.*

Matth. 9. 27. *Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Miserere nostri, fili David.*

Matth. 12. 23. *Et stupebant omnes turbæ, & dicebant, Numquid hic est filius David?*

Matth. 15. 22. *Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa clamavit dicens ei: Miserere mei, Domine fili David.*

Matth. 20. 30, 31. *Et ecce duo cæci sedentes secus viam audierunt quia Jesus transiret, & clamaverunt dicentes: Domine, miserere nostri, fili David. Turba autem increpabat eos, ut tacerent: at illi magis clamabant dicentes: Domine, miserere nostri, fili David.* Et Marc 10. 46. & Luc. 18. 38, 39.

Matth. 21. 9. *Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicen-*

Jerem. 23. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus justus noster.*

Jerem. 33. 15, & seq. *In diebus illis & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ: faciet judicium & justitiam in terra ..... Hæc dicit Dominus, Si irritum potest fieri pactum meum cum die & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo; & pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.*

tes, Hosanna filio David.

Matth. 21. 15. *Videntes autem Principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in Templo & dicentes, Hosanna filio David.*

Matth. 22. 41, 42. *Congregatis autem Pharisæis interrogavit eos Jesus dicens, Quid vobis videtur de Christo? cujus filius est? Dicunt ei, David.* Et Marc. 12. 35. Et Luc 20. 42.

Luc. 1. 26, 27. *In mense autem sexto, missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David.*

Luc. 1. 31, 32. *Vocabis nomen ejus Jesum: hic erit magnus, & filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.*

Luc. 1. 69, 70. *Et erexit cornu salutis nobis in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à seculo sunt, Prophetarum ejus.*

Luc. 2. 4. *Ascendit autem & Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem, eo quod esset de domo & familia David.*

Luc. 3. 23, 31. *Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph, qui fuit Heli ..... qui fuit Nathan, qui fuit David.*

Joh. 7. 42. *Nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?*

Act. 13. 23. *Hujus* (David) *Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israël Salvatorem Jesum.*

Rom. 1. 1. *Paulus segregatus in Evangelium Dei, quod ante promiserat per Prophetas suos in Scripturis sanctis, de filio suo, qui factus est ei ex semine David secundum carnem.*

Rom. 15. 12. *Et rursus Isaias ait, Erit radix Jesse, & qui exurget regere gentes: in eum gentes sperabunt.*

2. Tim. 2. 8. *Memor esto Dominum Jesum Christum resurrexisse à mortuis, ex semine David.*

Apoc. 5. 5. *Ecce vicit leo de tribu Juda, radix David.*

Apoc. 22. 16. *Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis, ego sum radix & genus David.*

I. *Defenditur testimonium è 2. Reg. 7. 4, & seq.* II. *Defenditur testimonium ex Isa. 11. 1, & seq.*

I. DEPROMTUM è libri secundi Samuelis capite septimo testimonium, quo Davidi templum Deo excitare paranti futurum denuntiat Nathan, ut id olim exequatur prognatus ipso filius, cujus regnum secula durando vincet; hoc, inquam, testimonium quoniam anceps est & vocari potest in controversiam, nos *Defenditur testimonium è 2. Reg. 7. 4, & seq.*

Christo Jesu certis argumentis addicemus. Id ex eo est vaticiniorum genere, quibus multiplex inest significatio. Quædam enim ejus partes Christo Jesu & Salomoni communes sunt; puta Davide prognatum esse; Dei Filium esse, Christum natura, Salomonem gratia; Deo templum extruere; regem esse. Quædam ad Salomonem solum spectant: *Si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum.* Christo autem soli hæc competunt: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum:* atque hoc etiam: *Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum usque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus jugiter.* Regnum enim Salomonis æternum non fuit. Perennitatem fine cariturum illic designari ostendit hoc loquendi genus, עד עולם, quo utitur Scriptor sacer. Scitum est enim Maimonidæ: עולם, *non necessario significat æternitatem, nisi ei conjungatur* עד: *idque vel post illud, ut* עולם ועד, *vel ante,* עד עולם. Idem arguitur præterea ex compluribus Scripturæ sacræ testimoniis, in quibus Davidi regnum promittitur, non diuturnum solum, quod in temporario Judæ regno verum fuit; sed nullis omnino annorum curriculis determinandum, quod in solo Christi Jesu regno evenit. Tale hoc est ex octogesimo octavo Psalmo: *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ. In æternum servabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi. Et ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli ..... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar: semen ejus in æternum manebit, & thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.* Et illud Isaiæ de Christo: *Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud & corroboret in judicio & justitia, à modo & usque in sempiternum.* Necnon illud Jeremiæ: *Quia hæc dicit Dominus, Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israël:* deinde: *Hæc dicit Dominus, Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo; & pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus.* Et istud Danielis de Christi regno: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum:* atque hoc quoque ejusdem Prophetæ: *Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.* Vides omnem omnino extremitatem & determinationem à regno Davidis & à regno Christi excludi. Unde Gabriel Angelus apud Lucam: *Dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum: & regni ejus non erit finis.* Nempe hæc pertinent ad ea quæ attulimus Prophetarum prædicta, quibus non hunc affinxisset sensum Evangelista, nisi communi omnium consensu sic intelligi solita hoc tempore fuissent. Perperam ergo Grotius testimonium hoc Christianis eripit, nec quicquam aliud hic significatum esse vult, quam temporarii Davidis regni diuturnitatem, quæ annorum quingentorum spatium excessit. Ad Jesum item istud congruit: *Ipse ædificabit domum nomini meo;* Ecclesiam videlicet, quæ Domus symbolo sæpe in Libris sacris exprimitur. Sic David in Psalmis: *Domum tuam decet sanctitudo, Domine.* Sic Angelus apud Lucam: *Et regnabit in Domo Jacob in æternum.* Sic Paulus ad Timotheum: *Ut scias quomodo oporteat te in Domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi.* Ergo hæc Nathanis vaticinatio, tanquam Christum Jesum sine dubio præmonstrans, à Paulo usurpatur: *Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? & rursum: Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium?*

Maim. More Nevoch. Part. 2. cap. 28.

Psalm. 88. 28, & seq.

Isa. 9. 7.

Jer 33. 17.

Jer. 33. 20, 21.

Dan. 2. 44.

Dan. 7. 14, 27.

Luc. 1. 33.

2. Reg. 7. 13.

Psalm. 92. 5.

Luc. 1. 31.

1. Tim. 3. 15.

Ebr. 1. 5.

Defenditur testimonium ex Isa. 11. 1, & seq.

II. Si quis Isaiæ prædictum, quod ex undecimo capite attulimus, ut Jesum Jesse prognatum esse probaremus, alio detorquere paret quam ad Messiam, refragantes Judæos omnes experietur, ut supra demonstravimus in septima Propositione. Messiam certe Germinis, & Floris, & Virgæ, & Radicis symbolis sæpe à Prophetis expressum ostendemus infra in hoc Parallelismo, & iisdem quoque à Novi Testamenti Scriptoribus Jesum fuisse signatum. Spiritum Domini super Jesum requievisse manifesto indicio declaravit Deus, tum cum Spiritus Dei descendit sicut columba, & venit super eum recens à Johanne baptizatum. Stetit Jesus in signum populorum, quod & de eo post Isaiam futurum prædixit Simeon: *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur.* Ipsum gentes deprecari cœperunt, tum cum ad eum vocatæ, Apostolis dicto audientes fuerunt. Judicavit in justitia pauperes, ita ut Justus κατ' ἐξοχὴν sit dictus. Percussit terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interfecit impium: bellator quippe Jesus. Idem tamen pacificus, quod lupi & agni, pardi & hœdi concordia Isaias significavit. Quæ omnia suis locis apparebunt in hoc Parallelismo.

Luc. 2. 34.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT VI.
Davidis nomen Jesu tribuitur.

ISA. 55. 3. *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles.*

Jerem. 30. 9. *Servient* (Israël & Juda) *Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis.*

Ezech. 34. 23. *Hæc dicit Dominus Deus: ..... Suscitabo super eas* (oves meas) *pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.*

Ezech. 37. 23, & seq. *Ego ero eis Deus, & servus meus David rex super eos. ..... Et David servus meus princeps eorum in perpetuum.*

Ose. 3. 5. *Post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum.*

ACT. 13. 34. *Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem, ita dixit, Quia dabo vobis sancta David fidelia.*

CAPUT VII.
Jesus de semine Salomonis.

PSALM. 71. 1, 6. *Deus judicium tuum Regi da, & justitiam tuam filio Regis ..... Permanebit cum Sole & ante Lunam in generatione & generationem.*

MATTH. 1. 1, & seq. *Liber generationis Jesu Christi, filii David, filii Abraham. Abraham genuit Isaac. ..... David autem rex genuit Salomonem ex ea quæ fuit Uriæ. Salomon autem genuit Roboam ..... Jacob autem genuit Joseph virum Mariæ, de qua natus est Jesus, qui vocatur Christus.*

CAPUT VIII.
Tempus adventus Jesu.

GEN. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus: donec veniat qui mittendus est.*

Psalm. 71. 1, 7. *Deus judicium tuum Regi da, & justitiam tuam filio Regis ..... Orietur in diebus ejus justitia & abundantia pacis.*

Isa. 2. 2, & seq. *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad Domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem: & judicabit gentes, & arguet populos multos; & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium*

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse ..... Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit ..... Non nocebunt, & non occident in universo monte san-*

MATTH. 2. 1. *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam.*

Matth. 14. 1. *In illo tempore audivit Herodes Tetrarcha famam Jesu.*

Luc. 2. 1, & seq. *Factum est autem in diebus illis, exiit edictum à Cæsare Augusto, ut describeretur universus orbis. Hæc descriptio prima facta est à Præside Syriæ Cyrino. Et ibant omnes ut profiterentur singuli in suam civitatem. Ascendit autem & Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth, in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem: eo quod esset de domo & familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Factum est autem, cum esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit Filium suum primogenitum.*

Luc. 3. 1, & seq. *Anno autem quintodecimo imperii Tiberii Cæsaris, procurante Pontio Pilato Judæam, Tetrarcha autem Galilææ Herode, Philippo autem fratre ejus Tetrarcha Iturææ & Trachonitidis regionis, & Lysania Abilenæ Tetrarcha, sub Principibus Sacerdotum*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

cto meo. ..... In die illa radix Jesse qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.

Isa. 40. 3, & seq. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.*

Jerem. 30. 18, & seq. *Hæc dicit Dominus: Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, & tectis ejus miserebor, & ædificabitur civitas in excelso suo, & Templum juxta ordinem suum fundabitur ..... Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi, ait Dominus?*

Dan. 2. 40, & seq. *Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia hæc. Porro quia vidisti pedum & digitorum partem testæ figuli, & partem ferream; regnum divisum erit, quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto: & digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles; ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum. Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicuti ferrum misceri non potest teste. In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur; comminuet autem & consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

Dan. 9. 24, & seq. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & ungatur Sanctus Sanctorum. Scito ergo & animadverte: Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt, & rursum ædificabitur platea, & muri in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit ejus populus qui eum negaturus est. &c.*

Agg. 2. 7, & seq. *Quia hæc dicit Dominus exercituum: Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum, & terram, & mare, & aridam: & movebo omnes gentes, & veniet Desideratus cunctis gentibus: & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum: magna erit gloria domus istius novissima plusquam primæ; dicit*

Anna & Caipha, factum est verbum Domini super Johannem Zachariæ filium in deserto. Et venit in omnem regionem Jordanis prædicans baptismum pœnitentiæ in remissionem peccatorum. ..... Factum est autem cum baptizaretur omnis populus, & Jesu baptizato & orante apertum est cælum. ..... Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta.

dicit Dominus exercituum; & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.

Zach. 3. 8, 10. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem ..... In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum suum subter vitem & subter ficum.*

Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et statim veniet ad Templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis.*

I. *Quo tempore natus est Jesus, Messias à Judæis & Ethnicis expectabatur.* II. *Stante Templo secundo Messiam venturum esse prisci Ebræi crediderunt.* III. *Alta pace per totum orbem vigente nasci debuit Christus.* IV. *Florente Romanorum Imperio nasci debuit Christus.* V. *Intra septuaginta Danielis hebdomadas natus est Christus.* VI. *Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur Interpretum nostrorum sententiæ super septuaginta hebdomadibus Danielis, & confutantur. Prima.* VII. *Secunda.* VIII. *Tertia.* IX. *Proponitur deinde nostra, & argumentis approbatur.* X. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* XI. *Secundum argumentum.* XII. *Tertium argumentum.* XIII. *Ad viam refutationi Judæorum sternendam, ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.* XIV. *Refelluntur Judæi: ac ii primum qui hebdomadas, non annorum, sed decenniorum, vel Jubilæorum, vel centum annorum hic intelligunt:* XV. *tum qui earum initium collocant in anno primo Darii Medi, finem in clade Hierosolymis ab Hadriano illata:* XVI. *& qui inter utrumque Templi excidium septuaginta hebdomadas interceßisse volunt:* XVII. *quique Christum ducem, Cyrum esse statuunt, aut Jesum Sacerdotem, aut Zorobabelem:* XVIII. *& qui Christum occidendum, censent esse vel Sacerdotium, vel Templum, vel Agrippam juniorem.* XIX. *Refellitur privatim Aben Ezra.*

Quo tempore natus est Jesus, Messias à Judæis & Ethnicis expectabatur.

I. UT major constet fides testimoniis, quibus ortum Christi & obitum prædicto à Prophetis tempore contigisse demonstravimus, exponenda sunt nonnulla, unde toti disputationi lux accedet. Certum est, quo tempore natus est Jesus, receptissimam fuisse inter Judæos & Ethnicos opinionem, nasci tunc debere Messiam. De Ethnicis egimus supra ad calcem septimæ Propositionis; egimus & de Josepho: videamus de reliquis Judæis. Persuasione hac imbutus erat Simeon, quem testificatur Lucas *expectasse consolationem Israël:* eadem & ii quos alloquebatur Anna prophetis, Phanuelis filia, quos ait idem Lucas *expectasse redemtionem Israël.* Eadem mens erat Samaritanæ, cum Christo diceret: *Scio quia Messias venit.* Redemtio illa, sive Consolatio Israël, Messiæ adventus est, quem & *Regnum cælorum* & *Regnum Dei* sacri Scriptores appellant; Thalmudici *Consolationem;* & jurejurando affirmantes quippiam, per Consolationem hanc, velut sanctissimum religionis suæ mysterium, jurare solent. Pleni sunt sacramenti hujus eorum libri, in quibus, ut & in reliquorum porro Rabbinorum scriptis, doctrina eadem consignata est. Legimus in libro Sanhedrin, capite ultimo, Scholam Eliæ, non Prophetæ hujus celebris, sed Ebræi Doctoris, mundi tempus sex annorum millibus definivisse, quorum duo millia priora fuerint Thohu, duo sequentia Lex, postrema duo futura sint Messias. Atqui circa finem quartæ chiliadis reipsa venit Christus Jesus. Itaque ex eorum doctrina sequitur tempus adventus Messiæ præteriisse. Fertur & in libris Rabbinorum, confessos esse majores ipsorum, qui temporibus Christo Jesu paulo superioribus vixerunt, Messiæ adventum imminere; qui non multo recentiores fuerunt, & Templum exscindi viderunt, Messiæ tempus jam venisse. Sunt qui non alium quam Ezechiam fuisse velint. Quam sententiam penitus damnari posse negat R. Joseph Albo in libro Ikkarim. Tradit R. Selomoh Jarchi asseverasse vetustos gentis suæ Doctores, jam venisse Messiam, eoque die esse natum quo excisa Hierosolyma. Referunt R. Gedalias in Catena Cabalæ, & R. Azarias in Lumine oculorum, quid ipsi de tempore adventus Mes-

Luc. 2. 25, 38.

Joh. 4. 25.

siæ, quid R. Bechai, quid R. Saadias, quid is quem proxime laudavi R. Selomoh Jarchi, quid R. Levi ben Gherson, quid R. Abraham Hannasi, quid R. Moses Gerundensis, quid Abrabaniel senserint, quid & in libro Zohar proditum sit; ex quorum rationibus sequitur, jam id tempus esse elapsum. Quocirca in eodem libro Sanhedrin venisse quidem Messiam aiunt de verporum grege nonnulli, at Romæ inter ægros lepris laborantes latitare: (nam ex his Isaiæ verbis: *Et nos putavimus eum quasi leprosum*, nomen ipsi Leproso esse fingunt:) ratum vero tempus, quo ex his latebris emersurus sit, non assignant. Quidam inter horti Eden delicias ævum agitare volunt cum Elia, à quo ungendus sit olim lætitiæ oleo, cum ad muneris sui administrationem foras prodibit. Nam quamvis Messiæ adventum negare per Judaicas leges fas non sit, ejus tamen tempus non ex Scripturæ sacræ prædictionibus, sed ex Cabala tantum cognosci posse censent. Verum egregie refelluntur hæc commenta ex Daniele ipso, qui post hebdomades septuaginta duas occisum iri Christum pronuntiat; & paulo post desiturum sacrificium & hostiam. Jam ante ergo venerat Christus, & fuerat trucidatus, ac pactum Dei cum hominibus confirmaverat, omnibusque officiis & muniis fuerat defunctus, quibus explendis missus erat & promissus.

Isa. 53. 4.

Stante Templo secundo Messiam venturum esse prisci Ebræi crediderunt.

II. Constabat præterea apud plerosque è veteribus Magistris, stante Templo secundo vel venturum fuisse Christum, vel venisse. Testis Cantici Canticorum Thargumista; testis & Echa Rabbathi, & sæpius jam memoratus liber Sanhedrin, capite ultimo, qui in hunc sensum traxisse R. Akibam narrat celeberrimam vaticinationem Aggæi, in qua Deus ea spe Zorobabelem & Jesum Josedeci filium solatur, ut cum venerit *Desideratus cunctis gentibus*, Templum tanta gloria completurus sit, ut prioris Templi gloriam superet. Atqui res quinque enumerant Thalmudici Doctores, quibus Templum prius posteriori antecelluit, Urim & Thummim, Arcam, Ignem, Oleum unctionis, (pro quo liber Thalmudicus Joma, Jarchi, & Kimchi, præsentiam Dei ponunt) & Spiritum sanctum. Adjicit Sepher Aemana & Laminam auream, in Pontificis fronte gestari solitam. Adjicit & multa Abrabaniel prioris Templi decora, quæ in secundo desiderabantur. Adde & prioris magnificentiam, qua posterius tanto post se intervallo reliquit, ut qui illud viderant, cum secundum aspicerent, à lachrymis temperare non possent. Unde Aggæus: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Gloria igitur Templo secundo promissa, per eum concilianda ipsi erat qui à cunctis gentibus desiderabatur, & erat expectatio gentium, Messiam videlicet, tum cum loco huic pacem erat daturus. Aggæum mirifice illustrat Malachias, cum ait: *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & statim veniet ad Templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis.* Dominatorem enim hunc esse Messiam palam agnoscunt Ebræi, ut supra docuimus. Quod per Aggæum spondet Deus, idem jam ante per Jeremiam fuerat luculentis verbis pollicitus: *Hæc dicit Dominus, Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, & tectis ejus miserebor, & ædificabitur civitas in excelso suo, & Templum juxta ordinem suum fundabitur ..... Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur: & applicabo eum, & accedet ad me. Quis enim iste est, qui applicet cor suum ut appropinquet mihi? ait Dominus. Et eritis mihi in populum, & ego ero vobis in Deum.* Hæc in Messiam congruere docet Jonathan; docet & R. Jehuda in libro Sanhedrin.

Sthal. Jarch. & R D av Kimch, in Agg. 1. 7. Seph. Aem. cap. 4. Agg. 2. 4.

Mal. 3. 1.

Jerem. 30. 18, & seq.

Altâ pace per totũ orbem vigente nasci debuit Christus.

III. Clarissimam quoque adventus Christi notam præmonstravit Deus, cum futurum prædixit ut *Oriatur in diebus ejus justitia & abundantia pacis*; ut gladii conflentur in vomeres; ut habitet lupus cum agno; ut deprimantur montes; ut complanentur valles, & scabra ac prærupta terrarum exæquentur; ut amici curis omnibus soluti sub ramis arborum conveniant. Quibus læta pax, summaque tranquillitas significatur. Atque hæc partim κατὰ γῆμα, partim κατὰ λέξιν interpretanda sunt. Ac priore quidem modo sumsisse ea videtur Jonathan in Thargum. Nam cum initium undecimi capitis Isaiæ allegorice intelligendum esse docuerit, sequentia similiter interpretatum esse credi par est. Jonathanem affectatur R. Selomoh Jarchi, affectantur & alii. Sumsit quoque hæc allegorice R. David Kimchi: sumsit & Maimonides in Jad Chazacah; populatesque suos luculenter refellit, qui lupum inter & agnum futuras Messiæ venienti inducias, aliasque rerum vices stolidissime imaginati sunt; cum Israëlitarum, in nefariorum & impiorum hominum colluvie, securitas tantum & tranquillitas promittantur. Nos gentium vocationem hic præmonstratam censemus, quæ superbia & morum feritate depositâ, mansuefactæ doctrinæ Christi Jesu, & ad ejus obsequium ac fidem traductæ sunt. Insignis enim hic est & prope singularis Christi Jesu, ipsiusque sectatorum character, mansuetudo ac lenitas; cujus præscius Michæas, non pacis

Psalm. 72. 7. Isa. 2. 4. & 11. 6. & 40. 3. Zach. 3. 8, 10.

tantum amatorem, sed Pacem futurum ipsum præcinuit. Unde Discipulos suos Jesus ad sui imitationem his verbis provocabat: *Tollite jugum meum super vos, & discite à me, quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum enim meum suave est, & onus meum leve.* Matth. 11. 29. Sed hæc fusius in Parallelismo prosequemur. Sic intellexit Justinus, sic Eusebius, sic Hieronymus, sic Christiani Interpretes universi. At iidem etiam oraculum hoc κατὰ λέξιν completum esse docent, nato Domino Jesu Augusti temporibus, qua tempestate omnes bellorum resederant motus, quibus quassatus paulo ante fuerat universus propemodum orbis, altissimaque pace genus humanum fruebatur. Nec multo ante templum Jani obseraverat Augustus, quod per multos annos clausum Variana clades aperuit. Inscriptio vetus Emeritæ, quam proponit Gruterus: Justin. Apol. Euseb. Dem. libr. 2. Hier. in Isa. 2. Grut. p. 149.

IMP. CAES. DIVI. F. AUG. PON. MAX.
COS. XII. TRIBUNIC. POTEST. X. IMP. VIII.
ORBE. MARI. ET. TERRA. PACATO.
TEMPLO. JANI. CLUSO. ET REP. PO.
ROM. OPTIM. LEGIB. SANCTISS.
INSTIT. REFOR.

Ubi non pax solum terra, marique constituta, sed & legibus optimis, ac sanctissimis institutis reformata Romana Respublica dicitur. Quippe non pacem solum, sed & justitiam ætati huic sacer Vates spoponderat: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis.* Psalm. 71. 7. Quibus ista consonant è Psalmo octogesimo quarto: *Misericordia & veritas obviaverunt sibi, justitia & pax osculatæ sunt.* Psalm. 84. 11. Audiendus quoque Suetonius: *Janum Quirinum semel atque iterum à condita Urbe memoriam ante suam clausum, in multo breviore temporis spatio, terra marique pace parta, ter clusit.* Suet. August. cap. 22. Disertissimum vero & ad rem nostram aptissimum est Orosii testimonium: *Anno ab V. C. DCCLII. Cæsar Augustus ab Oriente in Occidentem, à Septentrione ad Meridiem, ac per totum Oceani circulum, cunctis gentibus una pace compositis, Jani portas tertio ipse tunc clausit. Quas ex eo per duodecim fere annos quietissimo semper obseratas otio ipsa etiam rubigo consignauit: nec prius unquam nisi sub extrema senectute Augusti pulsata, Athenienſium seditione, & Dacorum commotione patuerunt. Clausis igitur Jani portis, Rempublicam, quam bello quæsiverat, pace enutrire atque amplificare studens, leges plurimas statuit, per quas humanum genus libera reverentia disciplinæ morem gereret. Domini appellationem, ut homo, declinavit.* Oros. libr. 6. cap. 22. Verus quippe rerum Dominus, omnis justitiæ ac pacis auctor, sanctissimarumque legum conditor nascebatur: de quo cecinit Isaias: *Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.* Isa. 9. 7. In eum enim annum, quem notat Orosius, vel proximos certe annos, de communi doctissimorum Chronologorum consensu, incidit ortus Christi Jesu. Neque vero prætermittendus hic est Tacitus, qui pacis hujus, quam Augustus sanxit, diuturnitatem commemorat in eo fragmento, quod idem promit Orosius: *Deinde, ut verbis Cornelii Taciti loquar, sene Augusto Janus patefactus, dum apud extremos terrarum terminos novæ gentes sæpe ex usu, & aliquando cum damno quæruntur, usque ad Vespasiani duravit imperium.* Oros. libr. 7. cap. 3. Quibus hæc subjungit Orosius: *Cæterum & tunc capta, eversaque Urbe Hierosolymorum, sicut Prophetæ prænuntiaverunt, extinctisque Judeis, Titus, qui ad vindicandum Domini nostri Jesu Christi sanguinem judicio Dei fuerat ordinatus, victor triumphans cum Vespasiano patre Janum clausit. Igitur etsi sub extremis Cæsaris temporibus apertus est Janus, tamen per multa ex eo tempora, quamvis in procinctu esset exercitus, nulla bella sonuerunt.* Consentanea sunt istis quæ subjecit Eusebius utrique prædictioni, ex Psalmo septuagesimo primo, & ex secundo capite Isaiæ supra allatæ: ἀκόλουθα, inquit, τοῖς θεοῤῥήσεσιν ἐπηκολούθει τὰ ἔργα. πᾶσα μὲν αὐτίκα συνεπείγετο πολυαρχία ῥωμαίων, ἀνομούσου κατὰ τὸ αὐτὸ τῇ τοῦ σωτῆρος ἡμῶν ὀπιφανείᾳ μοναρχήσαντος. οὐ γὰρ ἐκείνου ἦ εἰς δόξαν οὐκ ἂν ἴδοις, ὡς τὸ πρὶν, πόλεις πόλεσι πολεμούσας, οὐδ' ἔθνος ἔθνει διαμαχόμενον, οὐδὲ τὸν βίον ἐν πᾶσι συγχύσει καθειδόμενον. *Consentaneæ prædictionibus res consecutæ sunt. Statim enim sublatus est apud Romanos dominatus ille à multis usurpatus, cum ad unum, Augustum imperii summa sub ipsum Servatoris nostri ortum rediisset. Ab eo enim tempore, ad hanc usque ætatem, minime videas civitates cum civitatibus, ut prius, decertantes, neque gentem cum gente præliantem, neque res hominum omni perturbationis genere attritas.* Euseb. Præp. Evang. libr. 1. cap. 4. Pacem hanc orbi per Christum conciliatam, jus sancitum, refrænatam licentiam, res in melius compositas, Augusto gratificaturus Virgilius splendidis versibus prædicavit:

Aspera tum positis mitescent sæcula bellis:
Cana fides, & Vesta, Remo cum fratre Quirinus
Jura dabunt: diræ ferro, & compagibus arctis
Claudentur belli portæ: furor impius intus
Sæva sedens super arma, & centum vinctus ahenis

Virgil. Æn. libr. 1.

Post tergum nodis, fremet horridus ore cruento.

Duplex igitur per Christum Jesum pax hominibus parta est, temporaria, & æterna.
Joh. 14. 27. Hæc ea est quam Jesus moriturus Discipulis suis reliquit: aiebat enim; *Pacem meam relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis*: hæc motus animorum sedat, & mentes humanas, etiam dum inquietis illigatæ sunt corporibus, tranquillat & componit, & beatitatis æternæ nulli unquam rerum turbini obnoxiæ compotes efficit; illa vero Christo Jesu venienti orbem præparavit, sopitis bellis, & pace terra marique sancita; quæ etiam post Christum diu perseveravit. Utramque pacem statim post natum Jesum beati Angeli cantibus celebrabant; & æter-
Luc. 2. 14. nam quidem ac cœlestem, his verbis: *Gloria in altissimis Deo*; terrenam vero ac temporariam, istis: *Et in terra pax hominibus bonæ voluntatis*. Unde facilis est Adversariorum depulsio, qui pacem illam Augusti ævo florentem, post annos aliquot turbatam fuisse causantur; quamobrem ad Jesum minime pertinere volunt istud Prophe-
Psalm. 71. 7. tæ, quod attulimus: *Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur*
Isa. 9. 7. *Luna*: nec istud quoque: *Et pacis non erit finis*: nec illud: *Fœdus pacis meæ non mo-*
Isa. 54. 10. *vebitur*. Perperam enim ad terrenam pacem flectuntur ista, quæ pertinent ad æter-
Isa. 2. 4. nam. In eumdem trahi possunt sensum & ista Isaiæ: *Nec exercebuntur ultra ad præ-*
Ezech. 34. 28. *lium*: & hæc Ezechielis: *Et non erunt ultra in rapinam in gentibus*. Quamvis & pacem temporariam notare possunt: dictio enim, *Ultra*, sive ut Ebraice concepta est, עוד, nonnunquam æternitatem, diuturnitatem aliquam nonnunquam, sæpe etiam brevitatem temporis significat. Postremum hoc docet R. David Kimchi in libro Radicum, & exemplis probat. Aliquando etiam particulæ neganti conjuncta aliquam rei partem detrahit, non totam infitiatur. Sic tricesimo quinto Geneseos capite Jacobo
Gen. 35. 10. dixit Deus: *Non vocaberis ultra Jacob*; quamvis sæpe deinceps, & hoc ipso capite aliquoties vocatus sit Jacob. Plura ejusmodi exempla sunt in promtu. Non ergo penitus id negatum est vocibus iis, *Non ultra*; sed pars tantum aliqua detracta est: nam cum semper deinceps Jacob vocari debuisset, Israël aliquando vocatus est. Similem iis significationem tribue in allatis Isaiæ & Ezechielis testimoniis; non ut in æternum, sed ut in multos annos, magnaque ex parte extinctum iri bella intelligas.

Florente Romanorũ imperio nasci debuit Christus.

IV. Ad hæc florente Romanorum Imperio proditurum Messiam prædixit Daniel, quo certum adventus ipsius indicium continetur. Atque hic Judæorum consensu juvamur, apud quos commune effatum est, vigente imperio Idumæorum (quo nomine Romanos signare solent) proditurum Messiam. Cum enim Nabuchodonosoris somnium interpretaretur Daniel, futurum prænuntiavit, ut regno ipsius succedat regnum aliud argenteum, Persarum videlicet & Medorum; huic tertium æreum, quod late dominaturum sit, Alexandri nimirum, qui maxima terrarum spatia subegit; atque isti demum quartum ferreum, robore longe præstans, quod reliqua hæc domet & conterat, quemadmodum omnia ferrum comminuit. De quarto hoc Regno magna apud Interpretes controversia est; aliis Seleucidarum & Lagidarum regna, Romanum aliis imperium eo signari contendentibus. Ego vero postremam hanc opinionem sequi me profiteor. Extat quippe ex his ipsis vaticinii verbis prioris confutatio:
Dan. 2. 40. *Et regnum quartum erit velut ferrum: quomodo ferrum comminuit & domat omnia, sic comminuet & conteret omnia hæc*; aureum nimirum Nabuchodosoris regnum, argenteum Cyri, æreum Alexandri. Regna autem Lagidarum & Seleucidarum, regnum ipsum Alexandri ex parte fuerunt. At quamvis magnis sese oppugnarunt & appetierunt bellis, minime tamen se comminuerunt; uti neque regnum Macedoniæ, quod ærei regni Alexandri caput fuit. Deinde regnum illud quartum, regnum unicum fuit; duo vero Lagidæ & Seleucidæ regna tenuerunt. Quanto aptius hæc ad Romanum Im-
Dan. 2. 41, 42. perium congruunt, quod priora hæc regna contrivit? Sequitur: *Porro quia vidisti pedum & digitorum partem testæ figuli, & partem ferream, regnum divisum erit; quod tamen de plantario ferri orietur, secundum quod vidisti ferrum mistum testæ ex luto; & digitos pedum ex parte ferreos, & ex parte fictiles; ex parte regnum erit solidum, & ex parte contritum*. Aio bella Cæsaris & Pompeii, Augusti & Antonii his portendi. Tempora enim hæc pedibus comparantur, quod Messiæ ortum proxime præcesserint. Romana Respublica bellis hisce civilibus scissa in duas partes & divisa est. Cæsariana pars robore pollens prævaluit; Pompeiana & Antoniana contritæ sunt. Utraque autem pars victrici gente & fortissimis majoribus prodiit. Labascit hic eorum ratio, qui Imperii Romani divisionem in veterem, novamque Romam comminiscuntur: utram enim partem luteam, utram ferream esse dicent? utraque enim contrita est.
Dan. 2. 43. Addit Propheta: *Quod autem vidisti ferrum mistum testæ ex luto, commiscebuntur quidem humano semine, sed non adhærebunt sibi, sicut ferrum misceri non potest testæ*. Connubia significat, quibus Cæsarem inter & Pompeium, Augustum & Antonium affinita-

tes contractæ sunt: minime tamen animi coaluerunt, conjunctionem dirimente insana regnandi cupiditate. Tum hæc subnexa sunt: *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.* Dan. 2, 44. Grotius, aliique Grotio vetustiores, qui quarto regno notari censent Ægypti & Syriæ regna, ad Romanum Imperium ista referunt, quatenus futurum erat sedes Ecclesiæ. At hoc cum aiunt, vel sibi volunt in Romano Imperio Ecclesiam solam spectari, vel Ecclesiam cum Romano Imperio. Si primum, profecto verisimile non est Danielem vaticiniis suis nobilissima notantem imperia, longe omnium nobilissimum, Romanum præteriisse: si postremum, at falsum est quod affingunt Danieli, Romanum Imperium numquam iri dissipatum, cujus vix umbra nomenque superest; nec alteri populo traditum, quod Francis, Germanis, Turcis, aliisque traditum est. Suscitandum præterea fuit regnum illud æternum *in diebus regnorum illorum*, quæ proxime commemoravit. Atqui penitus jam conciderant regna Syriæ & Ægypti, cum Ecclesiæ regnum fundavit Christus: nondum vero excitata illa erant, cum Romanum regnum exortum est. Unde sequitur stantibus regnis Syriæ & Ægypti, neque Romanorum, neque Ecclesiæ regnum fuisse suscitatum: igitur vel regna Syriæ & Ægypti, regna illa non sunt, quibus stantibus regnum illud æternum suscitandum esse prædicit Daniel; vel regnum hoc æternum, neque Romanorum Imperium, neque Ecclesiæ regnum est. Ego vero regno ferreo notari censeo Romanum Imperium, ut dixi; regno vero æterno, regnum Christi, quod æternum fore sacræ Literæ passim docent, & nos in Paralleliſmo docebimus. Regna autem universa consumturum apertissime testificatur Paulus in priore Epistola ad Corinthios: *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem: oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus:* & in posteriore: *Nam arma militiæ nostræ, non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum; consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei.* Et David in secundo Psalmo: *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ: reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.* Isaias quoque: *Gens & regnum quod non servierit tibi, peribit, & gentes solitudine vastabuntur.* Præcipue vero Daniel, optimus sui interpres: *Et ecce cum nubibus cæli, quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.* Deinde: *Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo sanctorum Altissimi; cujus regnum, regnum sempiternum est, & omnes Reges servient ei, & obedient.* Lapidem præterea hunc, de monte sine manibus abscissum, qui statua aurea, argentea, ærea, & ferrea disjecta & comminuta, mons evasit magnus, & universam terram replevit, Christi symbolum esse certissimis argumentis vicimus ad Propositionem septimam. Sed & regnum illud æternum, regnum esse Christi, ibidem tum auctoritate Scripturæ sacræ, tum & Rabbinorum suffragiis abunde probavimus. 1. Cor. 15. 24. 2. Cor. 10. 4, & seq. Psalm. 2. 8, 9. Isa. 60. 12. Dan. 7. 13, 14, 27. Dan. 2. 34, 35, 45.

Intra septuaginta Danielis hebdomadas natus est Christus.

V. In nono vero capite Danielis luculentum & haud scio an clarissimum omnium, quotcunque sacri Codices Veteris Testamenti suppeditant, vaticinium proponitur; idemque longe obscurissimum. Ac clarissimum quidem, quoad Christum pertinet, qui disertis illic prænuntiatur verbis; Jesum videlicet, cujus ætas illic, undecunque tandem computandi ducantur exordia, tam manifesto indicatur, ut inde potissimum ad spem venturi circa hæc tempora Messiæ excitatos Judæos & Ethnicos plerosque crediderim. Obscurissimum vero, quoad prædictarum illic septuaginta hebdomadum initia spectat & exitus. Quidquid igitur Chronologorum est, quidquid Theologorum, quicquid Scripturæ sacræ Interpretum, eorum uberrimæ extant argumenti hujus disceptationes. Verum tantis undique angustiis ac difficultatibus circumsepta quæstio est; tot, tamque diversæ ac pugnantes proponuntur sententiæ, ut penitus molesta sit ac operosa earum dijudicatio; novum vero aliquid ac certius afferre, longe etiam operosius. Quod cum nuper vir cæteroquin eruditus tentasset, in magnas ineptias delapsus est. Libenter ergo ab hac tractatione manum abstinuissem, nisi eam à me invito propositi operis ratio exprimeret.

Præcipuæ, magisque receptæ proponuntur Interpretũ nostrorum sen-

VI. Cum in hujus prædicti interpretatione multiplex extiterit opinionum diversitas, quæ diligenter ab aliis collectæ sunt & expositæ, complures ex illis ἀλογίαις convictæ exoleverunt. Quamvis autem virorum aliquot doctorum patrociniis sese etiamnum tueantur bene multæ, nos tamen consulentes brevitati, tres duntaxat afferemus in medium, quarum præcipua inter cæteras auctoritas est, quæque majoris nominis patronos ha-

tentia ſuper ſeptuaginta hebdomadibus Danielis, & confutantur.

bent. Prima in anno Artaxerxis Longimani ſeptimo ſeptuaginta hebdomadum ponit exordium, quas in Chriſti morte concludit. Quod ſpatium quadringentorum nonaginta annorum eſt, ſive hebdomadum ſeptuaginta. Hanc opinionem magna contentione defendunt Jacobus & Ludovicus Cappelli, viros graves Chronologicæ & Aſtronomicæ diſciplinæ peritos ſecuti, accuratiſque hujus annorum curriculi delineatis tabulis, & rationibus ſubtiliter diſputatis fidem ſibi conciliare conati ſunt.

Prima.

Jacob. Capp. Hiſt. ſacr. Ludov. Capp. Chron ſacr. Not. ad Tab. 21.

Fatendum ſane eſt veri eos quam ſimillima diſſerere, atque hanc quæſiti annorum numeri cum hiſtoriæ veritate convenientiam pene nobis aſſenſum extorquere. Verum ad hanc calculi fidem reliquâ non congruunt; inchoandas quippe hebdomadas eſſe definit apud Danielem Angelus Gabriel, *ab exitu ſermonis, ut iterum ædificetur Jeruſalem*; ab edicto videlicet, quo Hieroſolymorum inſtauratio permiſſa eſt. At in Artaxerxis edicto, quo Eſdræ reditum anno regni ſui ſeptimo conceſſit, de reparandis Hieroſolymis nulla omnino mentio fit, ſed de inſtaurando tantum Templi cultu, & Lege reſtituenda. Nec nodum ſolvit Ludovicus Cappellus, cum ait licentiam reficiendorum murorum, etſi verbis non expreſſam, at re ipſa fuiſſe Eſdræ conceſſam: *Cur enim*, inquit, *inſtaurationem murorum vel prohibuiſſet, vel non conceſſiſſet Artaxerxes ille, qui ſe uſque adeo benevolum erga Judæos eo edicto præbet?* Eamdem nimirum ob cauſſam, quæ Cyrum erga Judæos itidem benevolum, quæ Darium abſterruit, quominus id iis permitterent; experta nimirum gentis pervicacia & mobilitas, & cupidus rerum novarum animus. Quod ſi promovendi cultus Templi expreſſa verbis facultas tacitam inſtaurandi muri continet facultatem, jam igitur non à ſeptimo anno Artaxerxis, ſed à primo Cyri, vel à ſecundo Darii ſeptuaginta hebdomadum ſumenda ſunt initia, qui Judæis reſtituendi Templi fecit poteſtatem. Veri profecto ſimile non eſt hoc Artaxerxis edictum, cum res alias momenti minoris ſigillatim exprimat, ſumtuſque ad Templi cultum conferendos minutatim percenſeat, conceſſam murorum & Urbis exſtruendæ facultatem, ſic tanquam rem nihili, ſilentio prætermiſiſſe. Crederemus fortaſſe, ſi rem in edicto prætermiſſam opere ipſo Eſdras compleviſſet. Verum nec ex edicti verbis, nec ex geſtis ab Eſdra rebus ulla ſumi poſſunt opinionis hujus argumenta; proptereaque à nobis explodituR.

Secunda.

Scalig. libr. 6. De emend. Temp. Joh. Druſ. in Sulp. Sever. Hiſt. libr. 2. Conſt. l'Emp. Præf. in Jach. & in Jach. in Dan. cap. 9. 1. Eſdr. 4. 24. & 6. 15.

VII. Altera Scaligeri ſententia eſt, quam à Sulpitio Severo, aliiſque, ut ipſe ait, Scriptoribus antiquis acceptam renovavit, viriſque eruditis, Johanni Druſio & Conſtantino l'Empereur, ut eamdem defenderent pro ſua auctoritate perſuaſit. Is in anno Darii Nothi ſecundo ſeptuaginta hebdomadum exordium ſtatuit, finem in annum Neronis duodecimum, quo anno Judæos inter & Romanos bellum tumeſcebat: unde ſi annos tres cum dimidio numeres, incides in excidium Hieroſolymitanum. Darium ergo illum, cujus anno ſecundo inchoatam Templi refectionem, ſexto abſolutam eſſe tradit Eſdræ liber, non Hyſtaſpiden Darium eſſe credit, uti vulgo creditur, ſed Nothum Artaxerxis Longimani ſucceſſorem, alterius Artaxerxis, cognomento Memorioſi, deceſſorem. Præterea aliter ſpectari vult hanc ſeptuaginta ſeptimanarum ὁμάδα, aliter expreſſam à Daniele ipſarum partitionem in ſeptem, ſexaginta duas, & unam: ſexaginta quippe & duas hebdomadas, ductas à quinto anno Artaxerxis Memorioſi, quo anno de reſtituenda Hieroſolyma edictum promulgatum fuiſſe ait, cadere in interitum Chriſti. Septem reliquæ ſeptimanæ quo pertineant, neſcire ſe fatetur. De poſtrema nihilo certiora affert. Probationes doctrinæ ſuæ nullas dat Sulpitius, has Scaliger & Scaligerani ſuæ. Tria lata ſunt de inſtaurandis Hieroſolymis & Templo edicta; prius à Cyro, alterum à Dario, quem Nothum eſſe volunt, tertium ab Artaxerxe, quem Mnemonem eſſe ſtatuunt. Non patitur annorum diſputatio, ut inchoatum ab edictis Cyri, vel Artaxerxis illius Memorioſi intervallum quod præſcripſit Daniel, deſinat in aſſignatis ab eo temporibus: igitur Darii Nothi edictum à Daniele notatur. Alterum ex his Zachariæ verbis depromunt argumentum: *Cum jejunaretis & plangeretis in quinto & ſeptimo per hos ſeptuaginta annos, numquid jejunium jejunaſtis mihi?* Ex jejuniis, inquiunt, illis, per ſeptuaginta annos celebratis, intelligitur ſeptuaginta jam annos Hieroſolymis ritus ſuos & cerimonias obiiſſe Judæos; nam ejuſmodi ſolennibus in Captivitate Judæi abſtinebant. Atqui à reditu ad Darium Hyſtaſpiden tot anni non effluxerant. Ergo Darius ille, cujus ævo hæc vaticinabatur Zacharias, Nothus erat, non Hyſtaſpides. Deinde verba hæc ex quarto Eſdræ capite proferunt: *Conduxerunt autem adverſus eos conſiliatores, ut deſtruerent conſilium eorum omnibus diebus Cyri regis Perſarum, & uſque ad regnum Darii regis Perſarum. In regno autem Aſſueri, in principio regni ejus ſcripſerunt accuſationem adverſus habitatores Judæ & Jeruſalem. Et in diebus Artaxerxis ſcripſit Beſelam Mithridates, & Thabeel, & reliqui qui erant in conſilio eorum, ad Artaxerxem regem Perſarum.* Quibus hæc ad calcem capitis ſubjiciuntur: *Tunc intermiſſum eſt opus Domini in Jeruſalem, & non fiebat uſque ad annum*

Zach. 7. 5.

1. Eſdr. 4. 5, & ſeq.

ſecundum Darii, regis Perſarum. Proferunt & iſta è ſexto capite: *Seniores autem Judæorum ædificabant, & proſperabantur, juxta prophetiam Aggæi prophetæ, & Zachariæ filii Addo; & ædificaverunt & conſtruxerunt, jubente Deo Iſraël, & jubente Cyro, & Dario, & Artaxerxe regibus Perſarum; & compleverunt domum Dei iſtam, uſque ad diem tertium menſis Adar, qui eſt annus ſextus regni Darii regis.* Ordine, inquiunt, hic recenſentur Perſarum reges, ſub quibus inchoata, affecta, & perfecta demum eſt Templi exſtructio, Cyrus, Darius, Aſſuerus, Artaxerxes, Darius alter ſive Nothus: Artaxerxes vero alter, à quo Eſdras ad Templum colendum miſſus eſt, is eſt Artaxerxes Memorioſus. Magnum inſuper ſententiæ hujus propugnaculum ſtatuunt in ſpatio temporis, quod Cyri edictum, & annum Darii ſecundum interceſſit. Nam cum neceſſe habuerit Darius hoc Cyri edictum conſulere, & archiva luſtrare, ut de conceſſa olim Judæis à Cyro redeundi facultate conſtaret, liquet utique rem fuiſſe non novam, neque heri vel nudius tertius factam: fuiſſet autem, ſi Darius ille eſſet Hyſtaſpides; nam à primo anno Cyri, quo latum eſt de Judæorum poſtliminio edictum, ad ſecundum Hyſtaſpidæ annum, omnino elapſi ſunt anni, ut ipſe putat, duodecim, vel ut rectius putare debuit, octodecim; brevius ſcilicet intervallum, quam ut archivorum reſerandi fuerint foruli, & luſtranda tabularia, ad rem explorandam, cujus teſtes in vivis fere ſupererant. Unde efficitur Darium illum fuiſſe Nothum, ad cujus ſecundum annum, à primo Cyri, excurrunt anni aliquot ſupra decem & centum. 1. Eſdr. 6, 14, 15.

His nititur rationibus iſthæc ſententia, quas ſi revocamus ad examen, fidem amittent. Nam in eo quod diſſerunt de tribus edictis, Cyri, Darii, & Artaxerxis, non uno modo peccant: quatuor enim de Hieroſolymæ & Templi reſtitutione lata ſunt edicta, primum anno primo Cyri, ſecundum ſecundo Darii, tertium & quartum ſeptimo & viceſimo Artaxerxis. Deinde tria illa priora ad Templum duntaxat, vel Templi cultum inſtaurandum, non ad Urbem ipſam ſpectarunt. Nam neque in edicto Cyri, neque in Darii reſcripto, neque in illo priore Artaxerxis, ulla apparet inſtaurandæ Urbis mentio. Quærit Scaliger, *Quare Nehemias non ſolum miratur, ſed etiam dolet, mœnia Hieroſolymorum adhuc diruta jacere, niſi quia putabat jam inſtaurata eſſe?* Dolere fatemur, mirari negamus: nam mœnia & præcipua ædificia Urbis in ruinis jacere noverat. Verum ex Hanani relatu, rei indignitatem exaggerantis, atque oculis pene ſubjicientis, novum animo concepit dolorem, & ad impetrandam reficiendæ Urbis facultatem accenſus eſt. Extat quidem quarto capite Eſdræ exemplar Epiſtolæ Præfectorum Perſicorum ad Artaxerxem, qua Judæos inſtauratæ Urbis ac mœnium accuſant, ac reſponſum quoque Regis ad Præfectos, quo jubentur providere ne Urbs reficiatur. Sed ſi animum diligenter velimus advertere, confictam hanc fuiſſe deprehendemus ac falſam nefariorum hominum & Judæis invidentium expoſtulationem; qui cum domos in Urbe excitari viderent, quod neceſſario faciendum Judæis erat, Urbem reædificari conqueſti ſunt, ambigua & flexiloqua accuſatione. Aliud enim eſt domos in Urbe habitandi cauſa exſtruere, quod pro jure ſuo Judæi faciebant; aliud publica ædificia & munita loca inſtaurare, quod conceſſum neutiquam erat, nec faciendi poteſtatem Judæi ſibi arrogaverant. Et utrumvis tamen qui faciunt, Urbem condere dici poſſunt. Addunt iidem accuſatores, muros Urbis reparari. Ambiguum hoc quoque, nam mœnia Templi, eadem Urbis mœnia dici poterant & firmiſſimum munimentum, ab ea parte quæ obverſa erat ad orientem. Ancipiti ergo hac denuntiatione Regi perſuaſerunt, poſtremum hoc à Judæis fuiſſe attentatum: atque hic porro ne id facere pergerent, edicto ſanxit. Veriſſima hæc eſſe, quæ proponimus, ſequentia illa demonſtrant: *Tunc intermiſſum eſt opus domus Domini in Jeruſalem:* non opus Urbis dixit, ſed *opus domus Domini.* Deinde vero cum hoc edicto ab Urbis, non Templi inſtauratione probiberi ſe intellexiſſent demum Judæi, Aggæi & Zachariæ hortatu rurſum ſe ad abſolvendam Templi exſtructionem anno ſecundo Darii accinxerunt, nulla prius impetrata vel poſtulata venia, cum hoc Artaxerxis edictum alio pertinere cognoviſſent. At iterum opus à Præfectis interpellatum eſt. Refertur ad Darium de ea re: is edictum Cyri confirmat, quo permiſſa fuerat Templi inſtauratio. Atque ea denique ſexto anno Darii abſoluta eſt. Scio aliter viſum doctiſſimo viro Dionyſio Petavio. Exiſtimat ille Perſarum Reges, quicunque reparandi Templi licentiam Judæis dederunt, ædificandæ Urbis jus iiſdem tribuiſſe. Pugnat autem auctoritate Iſaiæ, cujus hæc denuntiatio eſt quadrageſimo quarto capite: *Qui dico Cyro, Paſtor meus es, & omnem voluntatem meam complebis: qui dico Jeruſalem, Ædificaberis; & Templo, Fundaberis:* atque hæc etiam capite ſequenti: *Ego ſuſcitavi eum* (Cyrum) *ad juſtitiam, & omnes vias ejus dirigam: ipſe ædificavit civitatem meam.* Pugnat & auctoritate Joſephi, qui conceptis verbis docet, Cyrum Judæis inſtaurandæ Urbis & Templi poteſtatem feciſſe. At urbs inſtaurari, ut monui, duplici modo dici poteſt; vel excitatis ad habi- 1. Eſdr. 4, 24. Scalig. Proleg. De emend. temp. Pet. De doctr. Temp. libr. 12. cap. 31. Iſa. 44, 28. Iſa. 45, 13. Joſeph. Antiq. libr. 11. cap. 5.

tandum domibus, vel exstructis publicis ædificiis, mœnibus, ac munimentis. Priore modo reædificari Hierosolymam permiserunt Persarum Reges: quidni enim permisissent, qui Judæos in unam civitatem coalescere, & Templum exstrui permiserant? Arcendi profecto fuerunt imbres, æstus, & frigora, non sub dio agitandum. De publicis ædificiis reparandis nihil omnino concessum est, usque ad annum vicesimum Artaxerxis. Id
Dan. 9. 25. præsignificabat Gabriel Angelus, cum diceret Danieli: *Rursum ædificabitur platea & muri in angustia temporum*: ædificia nimirum publica, & munimenta Urbis ac mœnia. Cum
Agg. 1. 4. ergo Darii deinde temporibus Judæos insimularet Aggæus Propheta, quod magnificas sibi ædes construerent, neglecta Templi structura, aperte indicat, non de securitate & mœnibus Urbis cogitasse ipsos, quod procul dubio non tacuisset Propheta,
3. Esdr. 4. 43. sed de commodis suis. Cum vero in apocrypho libro tertio Esdræ revocatur Darius in memoriam voti de ædificanda Jerusalem suscepti, ædificationem domorum intellige, quæ ad excipiendos Judæos Templum exstructuros necessaria erat; nam ex iis quæ in eodem libro subnexa sunt, apparet Templi solum exstructionem, non mœnium fuisse quæsitam. Nec caussæ suæ utile quicquam conficere potest Petavius ex his verbis se-
2. Esdr. 7. 6. ptimi capitis libri prioris Esdræ: *Ipse Esdras ascendit de Babylone ..... & dedit ei Rex secundum manum Domini Dei ejus super eum, omnem petitionem ejus.* Cultum Templi, ac Legis observationem sibi proposuerat Esdras: id sibi juris tantum depoposcit à Rege, & impetravit; de mœnibus reficiendis neque transactum fuisse, neque omnino actum, gestæ rei narratio indicat. Parum quoque juvatur ex iis quæ nono capite refert
2. Esdr. 9. 9. Esdras, Dei nempe nutu fuisse factum, ut permitteret Persarum Rex domus Dei solitudines exstrui; quod ad Urbis instaurationem pertinere vult, non Templi solius, cujus ex-
2. Esdr. 6. 15. structionem sexto Darii anno fuisse absolutam sextum Esdræ caput ostendit. Certe precatione hac noni capitis, non res tantum quæ temporibus iis, sed & quæ superioribus, sibi, suisve evenerunt, commemorare Esdras instituit: majorum videlicet suorum flagitia, Urbis excidium, Judæorum captivitatem, reditum, & Templi instaura-
2. Esdr. 9. 9. tionem. Adjicere poterat Petavius, quæ subnectit Esdras: *Et daret nobis sepem in Juda & Jerusalem*: nam dictione *sepis*, Ebraice גדר, mœnia Urbis possunt intelligi. At longe frequentior ejus usus est ad significandam maceriam, infirmum nempe parietem, rudi & tumultuario opere fabricatum; quales erant illi domuncularum, quas Judæi reduces properanter videntur Hierosolymis exstruxisse. גדר, etiam notat septa cratitia ovium. Qua significatione vocem adhibere potuit Esdras, nempe κατὰ χῆμα, præsertim Deum alloquens gentis suæ pastorem: ac si id vellet, dissipatas oves, Judæos nempe, jam à Deo pastore coactas, & ad pristinas caulas ac antiqua ovilia esse reductas. Sed hæc nihil ad mœnia Hierosolymorum, his temporibus disjecta etiamnum & diruta, & à Nehemia deinde excitata. Manifestissima rei probatio consistit in primo Nehemiæ capite, in quo de statu Hierosolymorum interrogatos à se Judæos
2. Esdr. 1. 3. quosdam narrat Nehemias id sibi responsum dedisse: *Murus Jerusalem dissipatus est,*
2. Esdr. 2. 13. *& portæ ejus combustæ sunt igni.* Quo cum ipse pervenisset, vidisse se ait, *Murum Jerusalem dissipatum, & portas ejus consumtas igni:* tum deinde Judæorum magistratus sic
2. Bdr. 2. 17. fuisse allocutum: *Vos nostis afflictionem in qua sumus, quia Jerusalem deserta est, & portæ ejus consumtæ sunt igni: venite, & ædificemus muros Jerusalem.* Quæ cum à Judæis
2. Esdr. 4. 2, 7. fieri accepisset Sanaballat, *Numquid ædificare poterunt*, inquit, *lapides de acervis pulveris, qui combusti sunt?* deinde hæc subjungit Nehemias: *Factum est autem cum audisset Sanaballat, & Tobias, & Arabes, & Ammonitæ, & Azotii, quod obducta esset cicatrix muri Jerusalem, & quod cœpissent interrupta concludi, irati sunt nimis.* His adjunge hoc Ne-
Eccli. 49. 15. hemiæ elogium ex libro Ecclesiastici: *Et Nehemias in memoria multi temporis, qui erexit nobis muros eversos, & stare fecit portas & seras, qui erexit domos nostras.* Ex quibus omni luce clarius est ad Nehemiam usque, & ad annum Artaxerxis vicesimum, disjecta penitus jacuisse Hierosolymorum mœnia, neque ante hunc diem esse refecta, ὡς
African. apud Euseb. Dem. libr. 8. οὐ πεπελεσμένου τύπου, *ut pote rei hujus potestate non facta*, inquit Africanus: quod non ita profecto fuisset, si rei tam necessariæ, tantisque votis à se expetendæ Judæi jus fasque habuissent. Nunc redeamus ad Scaligerum. Patet ex superioribus nullum anno secundo Darii de Urbe exstruenda latum esse edictum; unde sequitur ab hoc anno capi non posse initium hebdomadum septuaginta, quæ juxta Danielem decur-
Dan. 9. 25. rerunt *ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem.* Demus tamen instaurationem Urbis his edictis fuisse permissam, negamus certe ducto calculo à septimo Artaxerxis anno, non congruere prædictionem Danielis cum eventibus rerum ab eodem notatis: quod Cappello utrique contra visum esse diximus. Artaxerxem dico, non Memoriosum, quod putat Scaliger, sed Longimanum, quem in Esdra significatum esse, ac Darium itidem Hystaspiden, non Nothum, adversus Scaligerum à Petavio valide demonstratum est. Quod autem caussæ suæ præsidium collocat Scaliger in ultimo Zachariæ

chariæ capite, & jejuniis quæ per septuaginta annos observata fuisse narrantur, solidis argumentis disjecit Petavius, & nos quoque supra in Propositione quarta, cum de Aggæi & Zachariæ prophetiis ageremus. Unde commoda quoque peti potest responsio ad ῥήσεις duas è quarto capite Esdræ depromtas, in quibus Reges Persarum recensentur hi, Cyrus, Darius, Assuerus, Artaxerxes, Darius cujus sexto anno absoluta est Templi instauratio, quemque ex proposita hac Regum serie non alium esse concludunt quam Nothum. Illic enim docuimus ex optimorum Chronologorum doctrina, Darium illum utrobique designatum, Hystaspiden esse; insertos vero Assuerum & Artaxerxem, vel Cambysen & Smerdin esse, vel Cambysen unicum & πολυώνυμον, pro more à Regibus Persarum usurpato, nomina Xerxis & Artaxerxis ascisendi, postquam summa rerum tradita ipsis fuisset. Cassa quoque est ratio ex intervallo petita, quod Cyri edictum inter, & annum Darii secundum interjacet. Nec enim idcirco ad tabularia recurrere opus fuit, quod de facultate à Cyro concessa dubitaretur, sed ut facultatis hujus conditiones, ac cuncta item edicti, ad quod provocaverant Judæi, capita cognoscerentur, ad ejusque formam illud Darii conscriberetur. Quod haud secius fuisset factum, si ante mensem vel annum edictum hoc tulisset Cyrus, quod ante octodecim annos latum fuisse dixi. Frustra ergo Dario Notho adscribuntur illa, quæ ad Hystaspiden egregie congruunt. Nihil vero ad rem faciunt μακροβιότητος καὶ πολυετίας exempla à Scaligero, ipsiusque sequacibus collecta, ut mirum non esse probent, quod ex doctrina ipsorum consequitur, Zorobabelem & Jesum Josedeciden vitæ humanæ diuturnitatem excessisse, ut qui centum & quinquaginta annos vivendo superasse fatendi sint, si Scaligeri opinio admittatur. Ducentesimum vero annum attigerit, vel superaverit Esdras, si septimo anno Artaxerxis Memorioſi, ut putat, non Longimani, Babylone profectus sit; ut pote Saraia Pontifice natus, qui eodem anno quo Sedecias captus est, à Nabuchodonosore fuit interfectus. Minus id fortasse mirum esset in uno aliquo vel altero, cum vivaces & diuturnos homines identidem oriri sciamus; verum hos, quos dixi, coætaneos viros, eodem genere oriundos, ejusdem consilii ac negotii participes & socios, iisdem casibus exercitos, in iisdem locis moratos, velut de compacto in eamdem ætatis longinquitatem conspirasse incredibile sane est. Quod cum subjicit Scaliger factum esse à Deo in eorum gratiam, quos populo suo & Ecclesiæ suæ præfecerat, & imaginariis miraculis caussam suam fulcire conatur, tum vero maxime ejus infirmitatem prodit. Neque hos solum, quos dixi, tam diuturnos & vivaces facere cogitur Scaliger, sed illos etiam, quos his verbis compellare jubetur Aggæus: *Quis in vobis est derelictus, qui vidit domum istam in gloria sua prima? & quid vos videtis hanc nunc? numquid non ita est, quasi non sit in oculis vestris?* Cujus loci frivolam quoque expositionem affert Scaliger: nam perinde hoc esse putat, ac si dixisset Propheta: Si quis vestrum domum priorem olim vidisset, hanc illi minime æquiparandam esse fateretur. Sed vanitatem interpretationis hujus supra jam patefecimus. Adversatur insuper Scaligeri ratiocinium Judæorum verbis, qui secundo capite Johannis sic alloquuntur Christum: *Quadraginta & sex annis ædificatum est Templum hoc, & tu in tribus diebus excitabis illud?* nam à locatis sub Cyro Templi fundamentis, ad positum sexto anno Darii Nothi fastigium, anni interjacent centum & viginti. Apparet quoque vel maxime opinionis hujus absurditas, cum ad septuaginta hebdomadum partitionem confertur, quam exposui supra, quamque exposuisse, refutasse est; id quod à Petavio quoque factum abunde est.

Pet. De doctr. temp. libr. 11. cap. 31.

Agg. 2. 4.

Joh. 2. 20.

XVIII. Tertiam proponemus Johannis Lucidi sententiam, qui ab anno vicesimo Artaxerxis Longimani ducto septuaginta hebdomadum initio, in quarto post Christi mortem anno exitum ipsarum constituit; mediumque inter extrema hæc intervallum annorum esse putat quadringentorum & nonaginta, sive hebdomadum septuaginta. Nulla certe convenientior loci hujus excogitari posset interpretatio, si mediorum annorum constaret ille, quem ponit Daniel, numerus. Nam rectissime positum initium est in vicesimo anno Artaxerxis Longimani, quo anno sine controversia de restituenda urbe Hierosolyma edictum latum est, reique conficiendæ curam Nehemias suscepit, atque opus effectum dedit. Egregie quoque finem huic annorum curriculo præscripsit in anno quarto ab obitu Christi, juxta illud Danielis: *Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium.* Verum in medii intervalli numerandis annis toto decennio aberrat Lucidus; tot enim ad explendas septuaginta hebdomadas desunt anni.

Tertia.

Dan. 9. 27.

Hanc opinionem exagitans Pererius, & in omnem partem excutiens, omniaque effugia præcludens, hanc sibi ipse opponit exceptionem, non ab obitu Xerxis numerandum esse initium regni Artaxerxis, in cujus regni vicesimo caput septuaginta hebdomadum Lucidus posuit, sed à duodecimo circiter anno Xerxis, quo anno in regni

Perer. Comm. in Dan. libr. 11. Part. 2. Opin. 15.

societatem asciviſſe Artaxerxem filium Xerxes videri poteſt; pro more Perſicorum Regum, quibus ad bella extra Perſidem gerenda proficiſcentibus regni hæredem deſignare ſolenne fuit, ut non uno loco Herodotus aſſeverat; atque hoc eo videri veriſimilius, quod Thucydides, Charon Lampſacenus, aliique probatiſſimi Auctores tradant, Themiſtoclem Græcia profugum ad Artaxerxem Xerxis filium, νεωστὶ βασιλεύοντα, *recens regnantem* literas dediſſe: ſcribere vero Diodorum Siculum, anno ſecundo ſeptuageſimæ ſeptimæ Olympiadis Themiſtoclem adiiſſe ad Xerxem, non ad Artaxerxem, quod & à claris hiſtoriarum ſcriptoribus, Ephoro, Dinone, Clitarcho, & Heraclide literis mandatum eſſe Plutarchus docet; idem quoque apud Strabonem, & Euſebium reperiri; atque hæc contraria & repugnantia ita conciliari poſſe, ſi ſimul regnaſſe detur patrem Xerxem, & Artaxerxem filium, hoc ad participandum regnum aſſumto. Conjectura hæc Petavio placuit, & totam in ſuum De temporum doctrina librum tranſtulit, quaſque adverſus ſuum hoc commentum præſcriptiones attulerat Pererius, partem earum Petavius diſcutere & ſolvere conatus eſt; ipſumque commentum adverſus ejus auctorem tueri. Sic autem diſputat Pererius: ſi Xerxes ad bellum proficiſcens regni ſucceſſorem deſignare debuit, profecto cum anno primo ſeptuageſimæ quintæ Olympiadis ferale bellum adverſus Græciam moveret, jam inde regni participem facere debuit Artaxerxem. Ab eo igitur initio ſi ſeptuaginta annorum decurrant hebdomades, citra obitum Chriſti conſiſtent. Nihil huic argumento obduxit Petavius. Quærit præterea Pererius, cur regni ſocium allecturus Xerxes Dario natu majori filio Artaxerxem minorem ac impuberem, & rebus gerendis imparem prætulerit. Acute ſane & erudite reſpondet Petavius, Darium Xerxe nondum regnum adepto, ſed privato genitum fuiſſe, proptereaque antepoſitum ipſi fuiſſe Artaxerxem in purpura natum, & patre jam rege procreatum, quemadmodum Xerxes ipſemet ob eaſdem cauſſas Artobazani fratri à patre Dario fuerat antelatus. Cum autem per conjecturam propoſuiſſet Xerxe nondum rege natum eſſe Darium, id alia firmat conjectura ex Herodoti libro nono ducta, ubi legimus Xerxem poſt Salaminiam pugnam Sardibus agentem, Maſiſtis fratris filiam Artayntam in matrimonium Dario filio dediſſe; cum autem commiſſa fuerit pugna Salaminia octo circiter annis, poſtquam regni conſors factus eſt Xerxes, ſequitur ante id tempus natum eſſe Darium; nam alioqui nuptiis maturus non fuiſſet. Verum quid proderit hoc argumentum, ſi dicamus non exſpectata fortaſſe maturitate ætatis uxorem duxiſſe Darium, uti ſæpe fit inter principes viros? quid ſi ante annos nuptiis in regionibus noſtris præfinitos, maturitatem, & pubertatem, & genitalem vim adipiſci ſolitos fuiſſe Perſas? Apud Indos quidem Perſarum vicinos, ſeptennes pueri nuptias contrahunt, ac liberos etiam gignunt. Nihilo opportuniora ſunt verba è Diodoro depromta, quibus Artabanus, poſt interfectum à ſe Xerxem, ſignificavit Artaxerxi ſceleris auctorem eſſe Darium, τὴν τῶν βασιλείαν εἰς ἑαυτὸν μεταγαγεῖν, *& regnum affectare*. Nec enim hujus loci ſententia eſt, regnum Artaxerxi jure debitum intervertere conari Darium, ſed regnum quod jure Xerxes pater obtinebat, parricidio ad ſe traducere. Corruit ergo conjectura hæc Petavii. Sed & alia nobis ſuppetunt argumenta, quibus ejus ſententiam oppugnemus: hoc primum, aliud eſſe regni deſignare ſucceſſorem, aliud regni ſocium aſciſcere. Prius hoc Perſis ſolenne fuiſſe fateor; at Artaxerxem ad ſucceſſionem regni à Patre fuiſſe deſtinatum ſi conceſſero, nihil inde cauſſæ ſuæ opportunum Petavius eliciet. Scribit præterea Plutarchus ex Thucydide, Charonte Lampſaceno, & vetuſtis quibuſdam Chronicis, defuncto jam Xerxe Themiſtoclem ad Artaxerxem veniſſe. Quo teſtimonio labefactatur penitus Petavii opinio; quippe quod aperte demonſtret neutiquam fuiſſe perſuaſum Plutarcho, vel iis quos laudat Scriptoribus, ſimul regnaſſe patrem & filium, cum in Perſidem Themiſtocles ſeceſſit. Id ſi fuiſſet, aliqua procul dubio ejus extaret apud Auctores ſignificatio, quæ penitus nulla eſt: nec in diverſis eorum referendis ſententiis laborarent Cornelius Nepos & Plutarchus; nulla enim tum foret eorum diſcrepantia. Ad hæc conſentaneum eſt rationibus Petavii, puerum fuiſſe Artaxerxem, cum ad eum venit Themiſtocles: nam poſt interfectum quoq; patrem fuiſſe etiam tum puerum teſtificatur Juſtinus; longe igitur magis puer fuit, cum patre etiamnum vivo, ut Petavius ſentit, Themiſtoclem excepit. Deinde à Xerxe jam rege procreatum eum eſſe Petavius aſſeverat; aſcitum vero in communionem regni duodecimo circiter anno poſtquam rex Xerxes creatus eſt. Ergo minor erat duodecim annis, cum particeps regni factus eſt. Atqui ad Artaxerxem νεωστὶ βασιλεύοντα, *recens regnantem* fugiſſe Themiſtoclem narrat locuples Auctor Thucydides. Ex quibus colligitur nondum eum exceſſiſſe pueritiæ annos hoc tempore. Id vero manifeſte repugnat Thucydidis & Plutarchi teſtimonio, qui adveniente Themiſtocle ea geſta ab Artaxerxe, dictaque referunt, quæ nonniſi ab homine virilem prudentiam jam adepto poterant pro-

Herod. libr. 1. & 7.
Thucyd. libr. 1.
Char. apud Plut. in Them.
Plut. Themiſt.
Strab. libr. 14.
Euſ. in Chron.
Pet. de doctr. temp. libr. 10. cap. 25. & libr. 12. cap. 32.
Herod. libr. 9. cap. 107.
Diod. libr. 11.
Plut. Themiſt.
Cornel. Nep. Themiſt. c. 9.
Plut. Themiſt.
Juſt. libr. 3.
Pet. de doctr. temp. libr. 10. cap. 25. & libr. 12. cap. 32.
Thucyd. libr. 1.

ficiſci. Nec ſatis Petavio conſtat ratio in reperienda cauſſa, quamobrem tum abeſſet Xerxes. Abfuiſſe enim tunc temporis à Perſide, & urbe regia, & in aliquam expeditionem profectum, diſertis verbis affirmat. Expeditionem autem hanc adverſus Græcos fuiſſe ſuſceptam conjectat, poſt detectam Pauſaniæ Lacedæmoniorum regis conjurationem, ſumtumque de eo ſupplicium; atque id bellum cauſſæ fuiſſe, cur Artaxerxem regni ſocium faceret. Fulcit alteram hanc conjecturam Petavius auctoritate Juſtini, cujus hæc verba ſunt: *Nec multo poſt accuſatus Pauſanias damnatur. Igitur Xerxes, cum proditionis dolum publicatum videret, ex integro bellum inſtituit. Græci quoque ducem inſtituunt Cimonem Athenienſem, filium Miltiadis.* Juſtin. libr. 2. cap. 15. Bellum illud ſignificat Juſtinus, quo Græci Cimone duce Perſas navali prœlio ad Cyprum, terreſtri ad Eurymedontem fluvium uno die fuderunt. Id contigit tertio anno ſeptuageſimæ ſeptimæ Olympiadis, qui annus Themiſtoclis fugam proxime conſecutus eſt. Fraus autem Pauſaniæ ſupplicio compreſſa fuit ſub finem ſeptuageſimæ quintæ Olympiadis. Igitur inter Pauſaniæ obitum, & Cimonis victoriam, anni interceſſerunt ſeptem. Allectum vero ad regnum à Patre Artaxerxem anno tertio ſeptuageſimæ ſextæ Olympiadis ſtatuit Petavius; videlicet inter Pauſaniæ caſum, & Cimonis prœlium. Sane ſi filium allegit Xerxes, cum Græcos eſſet invaſurus, eoque allecto profectus eſt ad id bellum gerendum, quo Perſæ fracti à Cimone & profligati ſunt, quod Petavio dicendum omnino eſt, cur Babylonem ad Artaxerxem contendit Themiſtocles tanto locorum intervallo diſſitum, cum labori ac tempori parcere potuiſſet, Xerxem ipſum conveniens in propinquis locis bellum adminiſtrantem? Quod attinet ad Juſtinum, non id ſibi vult, ſtatim ab interitu Pauſaniæ Xerxem adverſus Græcos bellum moviſſe: Diodorus quippe prius illud bellum Perſicum, quod duorum annorum fuit, finem habuiſſe ait poſt fractos Perſas ad Platæas, & Mycalen, & captam ab Athenienſibus Seſtum; quæ anno ſecundo ſeptuageſimæ quintæ Olympiadis contigerunt: nec quicquam deinceps adverſus Græciam Perſas aperte moliri fuiſſe auſos ante Cimonis expeditionem, ex ipſius apparet narrationibus; ſollicitatum tantummodo fuiſſe ad defectionem Pauſaniam, ſed clam & occulte. Diod. libr. 11. Quod ergo ex Juſtini verbis excipit Petavius, nimirum detectis Pauſaniæ fraudibus, Xerxem in Græcos arma moviſſe, proptereaque filium regni ſocium feciſſe, hiſtoriæ haudquaquam conſentaneum eſt: cum inter Pauſaniæ ſupplicium, & Cimonis res geſtas ac victoriam adverſus Perſas, nullum Xerxis memoretur bellum, propter quod filium in regni ſocietatem aſciſcere debuerit: Cimonis autem expeditio nimio diſtet temporis intervallo à Pauſaniæ obitu, quam ut ex eo bellum hoc ortum cenſeri poſſit: & longius quoque abſit à fictitia illa cooptatione, quam ut ei cauſſam præbuiſſe putemus. Hunc potius credamus Juſtini verborum eſſe intellectum, poſt publicatum Pauſaniæ dolum, irrogatamque ipſi pœnam, dolore accenſum Xerxem ulciſcendæ injuriæ deſiderium concepiſſe animo, bellique olim moliendi facultatem optaſſe ſibi dari, ad rem tamen non perveniſſe. Nulla ergo in potentatus communionem cooptandi filii tunc occaſio Xerxi, vel neceſſitas fuit, neque ullum conjecturæ huic præſidium Juſtinus ſubminiſtrat. Concedamus tamen liberaliter, quod merito pernegavimus, aſcitum fuiſſe in regni ſocietatem Artaxerxem hoc tempore quod præfinit Petavius, aio enimvero non propterea annos regni Artaxerxis computantem Nehemiam, ab hoc tempore initium computandi fuiſſe ducturum, ſed ab eo quo poſt defunctum Xerxem plenam ac integram poteſtatem adeptus eſt, ac ſolus regnavit. Poſtulabat id hiſtoriæ ratio, & Hiſtoricorum omnium conſuetudo, quam in hoc opere ſuo Petavius ipſe tenuit; nam tempus regni Xerxis definiens, annos ei viginti aſſignavit, petito nempe initio ab obitu Darii, cum duos tamen ſupra viginti aſſignare debuiſſet annos, ſi ab eo tempore numerum iniviſſet, quo à Dario regni ſucceſſor inſtitutus eſt. Pet. de doctr. temp. libr. 13.

IX. Diſcuſſis aliorum ſententiis, quæ majorem veritatis ſpeciem præ ſe ferunt; iis vero prætermiſſis, quarum deprehenſa jam ab aliis falſitas eſt, vel quæ à viris eruditis propoſitæ tantum, nullis autem allatis argumentis fultæ ſunt, nobis nunc ipſis in arenam deſcendendum eſt. Ergo exiſtimo ſeptuaginta hebdomadum initium non aliunde peti poſſe, quam à viceſimo anno Artaxerxis Longimani, quo anno *Exiit ſermo, ut iterum ædificaretur Jeruſalem*; cum nullam ante id tempus reſtituendæ Hieroſolymæ poteſtatem Judæis factam fuiſſe approbaverim. Viceſimum autem hunc annum à Xerxis obitu & adita ab Artaxerxe regni hæreditate numerari velim, non à commentitia hac Artaxerxis cooptatione, quæ ſuperiori diſputatione confutata eſt. Septuaginta vero hebdomadum finem, non in mortem Chriſti præciſe, ſed in inferiora tempora conjicio, ut ſexageſima nona hebdomas ante Chriſti mortem deſinat, Chriſti vero mors intra ſeptuageſimæ hebdomadis ſpatium contingat. Nam ſi conveniret ſeptuageſimæ hebdomadis finis in mortem Chriſti, occiſus utique fuiſſet Chri- *Proponitur deinde noſtra, & argumentis approbatur.*

ſtus poſt ſeptuaginta hebdomadas; quod ſecus eſſe debuit: Danieli quippe prædixerat Angelus, futurum ut poſt hebdomades ſexaginta novem occideretur Chriſtus. Quod
Dan. 9. 24. & aperte ſignificavit cum diceret: *Septuaginta hebdomades abbreviatæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper urbem ſanctam tuam, ut conſummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur juſtitia ſempiterna, & impleatur viſio & prophetia, & ungatur Sanctus ſanctorum.* Hæc completa ſunt cum natus eſt & obiit Chriſtus, & ad vitam rediit. Contractas autem ac decurtatas fuiſſe ait ſeptuaginta hebdomadas, quia non effluxerant totæ, nec curriculum ſuum abſolverant, cum prædictum hoc evenit; ſeptuageſima quippe adhuc erat in curſu. Atque hæc eſt ſimpliciſſima loci hujus interpretatio, & iis longe veriſimilior, quæ hactenus allatæ ſunt; ſi Ebraicam dictionem נחתך, qua uſus eſt Propheta, ita intelligas, ut intellexit Vulgatus Interpres, & ut intellexerunt Senes Septuaginta, qui verterunt, συνετμήθησαν. Quæ notio dictionis hujus aptiſſime in noſtram ſententiam convenit. Atque ea quoniam verbis non ſatis perſpicuis expreſſa videri poterant, clariora ſubjicit Angelus, quæ rem
Dan. 9. 25, 26. aperte explanant: *Scito ergo, & animadverte; Ab exitu ſermonis, ut iterum ædificetur Jeruſalem, uſque ad Chriſtum ducem, hebdomades ſeptem, & hebdomades ſexaginta duæ erunt: & rurſum ædificabitur platea & muri in anguſtia temporum. Et poſt hebdomades ſexaginta duas occidetur Chriſtus.* Nunc autem inſtituenda ratio eſt, qua demonſtrare poſſimus ſexageſimam nonam hebdomadem ante Chriſti obitum effluxiſſe, ſeptuageſimam vero ante eumdem obitum inchoatam poſt eum deſiiſſe, atque intra ejus decurſum Chriſtum fuiſſe in crucem actum. Facili id conſequemur negotio, ſi à viceſimo anno Artaxerxis computemus ſexaginta novem hebdomadas, ſive quadringentos octoginta tres lunares annos, quorum ſinguli ſint trecentorum quinquaginta & quatuor dierum. Conſtituto enim anni viceſimi initio in quarto Olympiadis octogeſimæ tertiæ, ſive Periodi Julianæ 4269, fine vero anni ejuſdem viceſimi in primo Olympiadis octogeſimæ quartæ, ſive Periodi Julianæ 4270; edictum Artaxerxis, quo Nehemiæ facultatem Hieroſolymæ reſtituendæ conceſſit, datum menſe Niſan, incidere potuit in annum Periodi Julianæ 4270, qui primus eſt Olympiadis octogeſimæ quartæ. Huc ſi annos ſolares addideris quadringentos ſexaginta novem, incides in annum Periodi Julianæ 4739, qui ſecundus eſt Olympiadis ducenteſimæ primæ, Tiberii decimus tertius. Atqui anni ſolares quadringenti ſexaginta novem, annos lunares efficiunt quadringentos octoginta tres, ſive ſexaginta novem hebdomadas cum dimidia circiter anni parte. Cum autem mortem obierit Chriſtus anno Tiberii decimo octavo, Periodi Julianæ 4744, Olympiadis ducenteſimæ ſecundæ tertio, convenit id in quintum annum ſeptuageſimæ hebomadis, quæ proinde abſoluta eſt duobus poſt Chriſti obitum annis. Superest nunc ut afferamus cauſam, cur hoc ſeptuaginta hebdomadum σύνταγμα in ſeptem,
Scalig. Proleg. De emendat. temp. & libr. 6. Grot. in Dan. 9. 24, 25. Ezech. 45. 12. ſexaginta duas, & unam Angelus diſtribuerit. Scaliger & Grotius nullum partitioni huic ſubeſſe myſterium arbitrantur, non plus quam iſti diſtributioni minæ in ſiclos apud Ezechielem: *Porro viginti ſicli, & viginti quinque ſicli, & quindecim ſicli, mnam faciunt.* Ego & minæ, & hebdomadum partitionem, non vanam eſſe & inutilem, ſed occulti alicujus myſterii argumentum continere puto. Ac minam quidem Ezechielis non ſine cauſſa ſic diviſam eſſe teſtantur Selomoh Jarchi, David Kimchi, atque imprimis Abrabaniel, qui ſingulas diſtributionis hujus partes nummos fuiſſe uſitati ac vulgaris commercii aſſeverat. De Danielis hebdomadibus ſic ſtatuo, priores ſeptem definire ſpatium, quo Urbis inſtauratio plane eſt abſoluta; ſexaginta duas, ut dixi, ad eam uſque decurrere, qua interfectus eſt Chriſtus; quæ poſtrema ſeptuageſima eſt. Itane vero, inquies, quadraginta novem annis refecta Urbs eſt, cujus murus quinquaginta duobus diebus eſt abſolutus, ut habet liber Nehemiæ? Reſpondeo propter circumſtantes adverſarios ſumma feſtinatione muros fuiſſe excitandos; quibus abſolutis lentiores in reliquis operibus fuiſſe progreſſus. Non enim muri duntaxat, ſed & plateæ
Dan. 9. 25. fuerunt reficiendæ, juxta Gabrielis prædictum: *Rurſum ædificabitur platea & muri.* Nec muros ſolum, ſed & foſſam ſimul intellige, ut ſignificat Ebraicum exemplar; neque ſolum plateas, ſed & publica ædificia, ſtrata viarum, fora, porticus, ciſternas, aquæductus, aliaque hujus generis quamplurima, quæ diſturbaverat Nabuchodonoſor. Domus etiam tumultuario opere antea exſtructæ, in meliorem formam di-
2. Eſdr. 7. 1, 4. rectis ordinibus metandæ fuerunt. Audiamus Nehemiam: *Poſtquam autem ædificatus eſt murus, & poſui valvas ..... Civitas erat lata nimis & grandis, & populus parvus in*
Eccli. 49. 15. *medio ejus, & non erant domus ædificatæ.* Audiamus & Sirachiden: *Et Nehemias in memoria multi temporis, qui erexit nobis muros everſos, & ſtare fecit portas & ſeras, qui erexit domos noſtras.* Quæ non minus poſtulabant ſpatium temporis, quam Templi ipſius
Johan. 2. 20. ædificatio, cui quadraginta ſex annos fuiſſe impenſos Judæi teſtificantur apud Johannem, ac tres præterea externo Templi ornatui perficiendo, quemadmodum ex Joſepho

Euſebius obſervat. Eo pertinent verba iſthæc Gabrielis Angeli ad Danielem: *Et rurſum ædificabitur platea & muri, in anguſtia temporum.* Anguſtiam temporum dicit, pro Ebræorum conſuetudine, quod nos anguſtum tempus diceremus; ut paulo inferius, *Abominationem deſolationis*, quod nos Abominandam deſolationem. Sic apud Iſaiam, *Cymbalum alarum*, pro eo quod eſt, Cymbalum alatum: ſic apud Oſee, *Uxor fornicationum*, hoc eſt, Uxor meretrix: ſic Paulus dicitur in Actis, *Vas electionis*, hoc eſt, Vas electum: ſic in Epiſtola ad Romanos, *Caro peccati*, dicitur Caro facinoroſa. Alter præterea locutioni huic ineſt Ebraiſmus, uſurpato θετικῶς ἀντὶ τοῦ συγκριτικοῦ, nam *anguſtum tempus*, hic ſonat, anguſtius tempus. Sic in Geneſi, *Major ſerviet minori*, ubi Ebraica ſonant, Magnus ſerviet parvo. Cum igitur diviſiſſet Angelus ſexaginta novem hebdomadas, in ſeptem, & ſexaginta duas, ſubjungit: *Et rurſum ædificabitur platea & muri, in anguſtiore tempore*; è duobus nempe illis temporibus quæ propoſuerat; altero ſeptem hebdomadum, quod anguſtius eſt; altero ſexaginta duarum, quod longius. Hoc igitur cum dixit, perinde eſt ac ſi diviſſet, Et rurſum ædificabitur platea & muri intra ſeptem illas hebdomadas.

Euſ. in Dem. libr. 8. Dan. 9. 25. Dan. 9. 27. Iſa. 18. 1. Oſe. 1. 2. Act. 9. 15. Rom. 8. 3. Gen. 25. 23.

Primus eas, quas indicavimus, numerandarum Danielis hebdomadum, & intricatæ ac perplexæ prophetiæ exponendæ vias iniit Julius Africanus, cum peculiari opere De ſeptuaginta hebdomadibus & prophetia Danielis, tum libro quinto χρονογραφιῶν, unde totam ejus diſſertationem repræſentarunt Euſebius, Hieronymus, & Georgius Syncellus. Hunc ſecuti ſunt deinde Theodoretus, Beda, Zonaras, aliique complures. Verum aliter rationes ſuas diſputat: nam viceſimum annum Artaxerxis addicit anno quarto Olympiadis octogeſimæ tertiæ; nos primo octogeſimæ quartæ: annum vero ſecundum Olympiadis ducenteſimæ ſecundæ, Tiberii decimo ſexto, vel potius decimo quinto, ut vertit Hieronymus, proclivi in numerorum notis lapſu; nos anno decimo ſeptimo. Finem ille ſeptuageſimæ hebdomadis collocat in morte Chriſti; nos in anno à morte Chriſti ſecundo. Mortem Chriſti confert in annum decimum quintum, vel decimum ſeptimum Tiberii, quem ſecundum eſſe putat Olympiadis ducenteſimæ ſecundæ; nos in decimum octavum Tiberii, quem tertium eſſe ſtatuimus hujus Olympiadis. Decurtatas deniq; ideo dici ab Angelo hebdomadas ſeptuaginta cenſent Africani ſequaces, quod conſtent lunaribus annis, qui breviores ſunt ſolaribus; nos ſic arbitramur dictas, quod nondum totæ præteriiſſent, cum prædictæ res exitum habuerunt.

Euſeb. libr. 1. Chron Gr & libr. 8. Dem. Hier. in Dan. Georg. Sync. Chronogr. ad A. M. 5534.

X. Atenim gravi pulſamur argumento, quod tantum apud Scaligerum & Petavium valuit, ut non aliam ob cauſſam ab hac ſententia diſceſſerit uterque; ille etiam, Scaligerum dico, pro ſua ἀωθαδείᾳ, anilem, ridiculam, aſininam appellare non dubitarit; cum ipſe tamen in abſonam penitus & vitioſam incurrerit. Cujus perſuaſionis argumentum hoc habuit, lunari anno non uſos fuiſſe Ebræos, ſed Agarenos; hos quidem lunarem annum ſimplicem obſervaſſe, nulla intercalatione adhibita; Ebræos vero, etſi ad Lunæ motus menſes accommodabant ſuos, annum tamen juxta ſolarem curſum determinaſſe; & utriuſque anni conciliandi & ad idem principium revocandi gratia, embolimos menſes lunaribus annis jam inde à Moſis temporibus adjeciſſe, in quam rem præclara extat Aben Ezræ teſtificatio; nec probabile eſſe Angelum verba facientem ad hominem Ebræum, alterius ſignificationem anni adhibuiſſe, quam qui inter Ebræos uſu communi erat receptus. Non id utique neſciebat Africanus, qui opinionem ſuam proponens hac eam admonitione præmunit: ἕλληνες δὲ ἰουδαῖοι ἓξ μησὶν ἐμβολίμους ἕπεσιν ὀκτὼ παρεμβάλλουσιν· *Græci & Judæi tres embolimos menſes ad octo annos adjiciunt.* Non eſt ergo cur eum inſcitiæ quiſquam inſimulet. Porro petitionem iſtam ſic excipit Pererius, idcirco annos lunares præfiniendo vaticinii ſui tempore adhibuiſſe Gabrielem, quod Ebræis parum cogniti, nedum uſitati forent; quo nimirum majori prædictionem ſuam obſcuritate involveret, pro more in vaticiniis recepto: eamdem ob cauſam per hebdomadas Angelum ſeptem annorum deſignaſſe curricula; & in ſuperioribus capitibus vocabulo Temporis, anni ſpatium non ſemel expreſſiſſe; his ambagibus & involucris rerum futurarum exitus data opera contegentem, ut ab intuenda nuda veritate profani vulgi oculos prohiberet; atque idcirco præmoniſſe, *ſeptuaginta hebdomadas abbreviatas eſſe ſuper populum*, ut de vulgata & populari annorum Ebraicorum forma delibandum aliquid & decerpendum Daniel intelligeret.

Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.

African. apud Euſeb. libr. 8. Dem. Perer. in Dan. libr. 11 Quæſt. 9.

Dan. 9. 1.

Optime id quidem, ſed & alia reſponſione frangere poſſumus oppoſitum argumentum. Danieli prædictionem hanc edidit Gabriel Angelus in ditione Darii Medi, quem ait ipſe Daniel *imperaſſe ſuper regnum Chaldæorum.* Hinc ſequitur probabile eſſe in annorum deſignandis intervallis ad eam anni formam ſpectaſſe Angelum, quæ popularis & pervulgata iis erat gentibus, inter quas verſabatur Daniel, ad quem tum verba faciebat. Daniel enim, unus è Darii Medi purpuratis, in actis, ſcriptiſve, &

communi vitæ usu eam temporum putandorum procul dubio rationem tenuit, quam gens illa, cui pro sua parte regendæ præfectus erat, quam Rex ipse, cujus continebatur imperio, tenere consueverat. Etsi ratio id suadet, nec ampliori probatione indiget, minime tamen possum quiddam prætermittere, quo res valide confirmatur. Ante Babylonicam Captivitatem menses non aliter appellare consueverant Judæi, quam ex numero & ordine quem ii inter se obtinebant. At postquam transmigrarunt in Babyloniam, Chaldaica mensium nomina paulatim ascisere cœperunt, atque ea in libris suis frequenter adhibuerunt quicunque è Scriptoribus sacris Captivitate recentiores sunt. Adeo vulgare est ac proclive, ad eorum, quibuscum versamur & vivimus, mores & usus nos nostraque componere. Ergo vel anni Chaldaici, vel Medici, vel Persici formam Daniel observabat. Qui anni solaresne fuerint, an lunares, incertum plane est, neque de iis quicquam à veteribus scriptoribus est traditum. Nam quæ à Josepho Scaligero super hoc argumento disputata sunt, ea ex proprio conjecturarum suarum penu, nullis veterum subnixus præsidiis, homo confidens & ἰδιογνώμων depromsit, & à Petavio sunt confutata. Et ille tamen lunari anno usos fatetur Chaldæos & Persas, etsi non mero ac simplici. Cum igitur ex veterum monumentis anni Chaldaici, Medici, & Persici ratio haudquaquam satis possit intelligi, superbe sane & confidenter faciunt, qui Julium Africanum, priscum scriptorem, eruditum, & Chronologicæ consultissimum artis, de qua libros ævo sequenti laudatissimos reliquit, & antiquorum commentariis, quibus nunc caremus, instructum reprehendere audent, & de anni lunaris forma ab Angelo & Daniele usurpata pronuntiantem ac statuentem in crimen vocare. Concedamus tamen ultro Gabrielem Angelum cum Ebræo homine de rebus Ebræorum differentem, earumque intervalla ac tempora metantem, ad anni inter Ebræos pervulgati rationem ea exegisse; non sic tamen labefiet Africani sententia. Nam de forma prisci Ebræorum anni magna est inter Chronologos controversia. Solarem ad Macedones usque fuisse ostendere conatus est in Eclogis Chronicis Astronomus doctrina & ingenio præstans Johannes Keplerus. At Petavius, à quo oppugnatus est Africanus, geminum statuit Ebræorum fuisse annum, lunarem & solarem. Operæpretium est verba ipsius referre: *Judæi veteres, quorum civilem annum fuisse lunarem omnes existimant, licet in civilibus actionibus reliquis ac solennibus lunarem annum observarent, tamen cum de anno simpliciter loquebantur, ejusque conversione, solarem intelligebant.* Tum alio loco, ex Josephi, Philonis, & Agathobulorum duorum auctoritate hæc colligit: *Quare aliquot ante Christum seculis saltem lunarem observatum esse annum extra controversiam habetur: ante illud vero tempus, atque ex Moysis instituto, crediderim idem factitatum; tametsi nihil ex Scripturis evinci posse videatur.* Hoc ergo teste duplex erat Ebraicus annus, lunaris & solaris, quos certis temporibus ad easdem metas revocare necesse fuit, ad determinandos nimirum annos Schemitah sive Remissionis, hoc est Sabbathicos, tum & Jubilæos. In describendis quoque annalibus, solaris anni rationem fuisse habitam non infitior: in communi vero & populari usu lunarem adhibitum fuisse verisimile est, ut pote notiorem populo, cujus captum subtilis hæc emboliſmorum doctrina superabat. Adeo ut gemina fuerit Judæis temporis putandi consuetudo, altera eruditiorum hominum ac Sacerdotum, per solares annos, perque lunares solaribus accommodatos & intercalationibus emendatos; altera profani vulgi & indocti, per lunares annos simplices embolimis mensibus solutos. Quod ne cui novum videatur, simile quid de Arabibus & Ægyptiis Scaliger opinatus est: sic enim ille libro tertio Canonum Isagogicorum: *Et sane videtur ipse emboliſmus apud peritiores (Arabes) fuisse; annus autem retextus apud vulgus remansisse; quemadmodum apud Ægyptios anni vagi usus apud vulgus, intercalatio diei ex quatuor quadrantibus collecti penes Hierophantas & Sacerdotes erat.* Græcos quoque veteres duplici usos esse anno constat, altero civili ac vulgari, ad Lunæ motus ordinato; recondito altero & Sacerdotibus tantum cognito, ad Solis nimirum curricula exacto. Contra vero nos Christiani hoc tempore annum habemus duplicem; civilem alterum & popularem, ex motu Solis constitutum; alterum Ecclesiasticum; paucis intellectum, ad Lunæ motus digestum, Sacerdotibus in festis diebus designandis usitatum. Minime ergo mirandum est duplicem Ebræis fuisse annorum modum, lunarium, & solarium; atque horum usum inter doctos, illorum in vulgo fuisse acceptum; Angelum vero in præfiniendo annorum intervallo vulgi tenuisse morem, & popularem annum adhibuisse. Audiendus omnino super ea re Theodoretus: εἰδέναι χρὴ, ὡς Ἑβραῖοι, κατὰ τὸν τῆς σελήνης δρόμον ἀριθμοῦντες τὸν ἐνιαυτὸν ἕνδεκα ἡμέρας ἀφιστᾶς ἀποφαίνουσιν, ἃς δὴ καὶ ἡμεῖς ἐμβολίμους καλοῦμεν· ὁ γὰρ τῆς σελήνης δρόμος ἐν εἴκοσιν ἕνδεκα ἡμέρας καὶ ὥρας ἓξ συμπληροῦ· ὅτῳ γ' ἀριθμοῦντες τριακοσίων καὶ πεντήκοντα καὶ τεσσάρων ἡμερῶν ποιοῦσι τὸν ἐνιαυτόν. ἐπειδὴ δ' ἐστὶν ὁ ἥλιος ἀρχάγγελος πρὸ μακρᾶς δυ-

Pet. De doctr. temp. libr. 3. cap. 4, & 5, & 16.

Scal. de emēd. Temp. libr. 2, & 3.

Pet. De doctr. temp. libr. 1. cap. 8.

Pet. De doctr. temp. libr. 2. cap. 17.

Theodor. in Dan. 9.

νιὴλ διαλεγόμενος, ἀνδρὶ ἑβραίῳ, ἃ διδάσκων αὐτὸν ἀριθμὸν τῶν ἐτῶν, τὸν σωσιγένη πάντας ἐλέγχῳ ἀριθμοὺς, ἀναγκαίως προσθῆναι δεῖ τὰ ἀπὸ τῶν ἐμβολίμων συναγόμενα ἔτη. *Sciendum est enim Ebræos, ad Lunæ cursum annum ordinantes, undecim dies superstites facere, quos nos etiam intercalares appellamus. Nam Lunæ cursus intra viginti novem dies & horas sex absolvitur. Sic autem numerantes, trecentorum quinquaginta quatuor dierum annum faciunt. Cum ergo sanctus Archangelus beatum Danielem, virum Ebraum alloquens, ipsumque docens annorum numerum, usitatum annum omnino significaret, necessario addendi sunt anni ex intercalaribus collecti.* Atque ex Lunæ cursu tempora sua descripsisse vulgus Ebræorum eo credibilius est, quod à finitimis gentibus idem factitatum videbant. Phœnices enim, Madianitas, Arabes, aliasque Lunæ cultui impense deditas Orientis gentes, anni formam juxta ejus cursum crediderim digessisse.

Secundum argumentum Scalig. Proleg. De emendat. temp.

XI. Alterum, quo sententiam nostram oppugnat Scaliger, telum hoc est: perperam ab ejus Regis temporibus septuaginta hebdomadum duci initium, cujus toto tempore cessavit ædificatio; *quod plane*, inquit, *est dicere Esdram falli aut mentiri*, (adsit verbis reverentia) cujus quarto capite legimus, Artaxerxis edicto jussos Præfectos, darent operam ne Hierosolyma à Judæis instauraretur, tanta alacritate rem præstitisse, ut templi exstructio ad annum secundum Darii intermitteretur. Gesta hæc esse fatemur; falli vero Esdram, aut mentiri, nec dicimus, nec dictum volumus. *DI meliora piis.* Artaxerxem hunc esse Longimanum, id vero pernegamus. Consulunt or Interpretes, quorum alii Cyrum, alii Cambysen esse putant.

Tertium argumentum. Dan. 9. 27.

XII. Postremum hoc nobis objici potest, pugnare doctrinam nostram cum ipsis Angeli ad Danielem verbis: *Et in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium*; quibus significatur in dimidio septuagesimæ hebdomadis letho datum iri Christum: nos vero, non in dimidium postremæ hujus hebdomadis, quartum videlicet annum, sed in quintum conjicere mortem Christi. Hujus argumenti facilis depulsio est: nam quod vertit Vulgatus Interpres, *Et in dimidio*, Ebraice scriptum est, וחצי, à verbo חצה, *divisit, distribuit in duas partes*, sive æquales illæ sint, sive non sint. Sic decimo sexto capite tertii Regum: *Tunc divisus est populus Israel in duas partes*, לחצי. In hac divisione qui accuratam partium æqualitatem quæsiverit, halucinabitur. Inde fit ut Interpretes quidam, non tempus inter partes duas æquales medium hic significatum velint, sed alteram è dimidiis partibus, qua se circumagente Christus obiturus sit.

3. Reg. 16. 21.

Ad viam refutationi Judæorum sternendam, ostenditur in Jesu completum esse hoc oraculum.

XIII. Perrogandæ nobis deinceps supersunt Judæorum sententiæ; quod priusquam facere ingrediamur, ut facilior earum confutatio sit, in Domino Jesu eventum habuisse hoc Danielis oraculum probabimus. Ubicunque enim septuaginta putandarum hebdomadum ponas initium, plane elapsas eas esse necesse est. Atqui exactis iis ungi debuit Sanctus sanctorum, nasci Christus, & occidi. Ergo unctum esse Sanctum sanctorum, natum & occisum Christum fatendum est. Hoc deinde occiso dirui debuerunt Templum & Urbs. Atqui hæc diruta sunt. Ergo ille occisus est. Præterea in dimidio postremæ hebdomadis abrogari debuerunt sacrificia & veteris Legis cerimoniæ. Atqui abrogata ea sunt. Ergo postrema hebdomas præteriit. Ad hæc septuaginta hebdomadibus hic præstitutus est finis, ut obliterentur delicta hominum, ut æterna adducatur justitia, & ut compleantur vaticinia Prophetarum. Atqui hæc in Christo nacta esse exitum partim demonstravimus supra, partim demonstraturi sumus. Ergo venit Christus. Adversus ea nulla valere potest exceptio. Itaque apud Hieronymum sic disserit Africanus: *Nulli dubium, quin de adventu Christi prædictio sit, qui post septuaginta hebdomadas mundo apparuit, post quem consummata sunt delicta, & finem accepit peccatum, & deleta est iniquitas, & annuntiata justitia sempiterna, quæ Legis justitiam vincet, & impleta est visio & prophetia.* Primores quidem Rabbinorum ad Christum pertinere hoc Gabrielis oraculum haudquaquam sunt infitiati: non R. Barachias in Beresith Rabba; non R. Moses ben Nachman in Danielem; non is R. Samuel, cujus epistolam ad R. Isaac exhibet Dionysius Carthusianus. Verum quo liquidius appareat, recte id eos, atque item Christianos, meritoque sentire, singulas hujus prædicti partes attentius paulo perlustremus. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.* Noxas hominum eluere, eosque redimere, præcipuum fore Christi munus Prophetæ omnes uno ore cecinerunt, atque id in Jesu completum fuisse manifesto docebimus infra ex Evangeliis. Præclarum hoc Isaiæ: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino.* Utrobique prædicitur Unctus, sive

Hier. in Dan. 9.

Dan. 9. 24.

Isa. 61. 1. & seq.

Christus, ad id mittendus, ut hominum eluat peccata, & Deum propitiet. Præclarum & illud Zachariæ: *Ecce enim adducam servum meum Orientem ..... & auferam iniquitatem terræ illius in die una.* Hinc Petrus in Actis de Jesu: *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.* Hinc de eodem Paulus ad Romanos: *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemtionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, & justificans eum, qui est ex fide Jesu Christi:* & ad Colossenses: *Et vos, cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta, delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci.* Plura qui volet, Parallelismum consulat, unde intelligi poterit delicta hominum, quæ Lex vetus detergere non potuerat, ea sanguinem Christi, quantum in ipso erat, eluisse; cujus fructu nemo nisi volens fraudari queat. Valde sane ineptus est R. Selomoh, qui hæc interpretans ait, post Templi ac Urbis eladem, futurum ut peccatis abstineat Judaica gens, jusque & fas colat. Nam cui persuadeat Judæos, tum cum idolorum cultui dediti essent, & in omnem impietatem profusi, levi brachio à Deo fuisse castigatos, paternamque ipsius benignitatem identidem sensisse, laribus suis, unde ejecti fuerant, restitutos, & hostium, à quibus oppressi fuerant, dominatu exemtos; nunc vero, cum nullius sunt culpæ affines, uti quidem vult Selomoh, justitiamque incorrupto tenore retinent, tot annorum affligi calamitatibus, opprobriis, supplicis, nulla melioris status ostentata spe? Adde perversos Judæorum mores in Thalmude non semel carpi; & in primo capite Thalmudici libri Joma caussam moræ Messiæ conferri in stupra virginibus oblata Nahardeæ, ubi celebris fuit Judæorum Academia; contra vero affirmare R. Judam in libro Sanhedrin, capite undecimo, quo tempore veniet Messias, infames fore impudicitia & corruptela doctorum Judæorum conventus. Justitiam porro illam sempiternam, quid aliud esse dicamus quam Christum ipsum, vel individuam Christi comitem justitiam, de qua Jeremias: *In diebus illis, & in tempore illo, germinare faciam David germen justitiæ; faciet judicium & justitiam in terra.* Et Malachias: *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.* Isaias quoque: *Rorate cæli desuper, & nubes pluant justum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem, & justitia oriatur simul:* tum alibi: *Sicut enim terra profert germen suum, & sicut hortus semen suum germinat, sic Dominus Deus germinabit justitiam.* Sane R. Levi in hujus prædictionis interpretatione pessime versatus, non aliud tamen *Justitiam sempiternam* hic significare quam Messiam fatetur. Ergo Paulus in priore ad Corinthios: *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & justitia:* & in sequenti Epistola: *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Quod autem subjicit Gabriel: *Et implebitur visio & prophetia*, hujus duplex præcipue potest esse intellectus: nam vel finem prophetiis Christo nato impositum iri vult, quod confirmat Jesus apud Matthæum: *Omnes enim Prophetæ & Lex usque ad Johannem prophetaverunt.* Quo pertinet & istud in Epistola ad Ebræos: *Multifariam, multisque modis olim Deus loquens Patribus in Prophetis, novissime diebus istis locutus est nobis in Filio.* Atque hoc eventu completum cernimus; cum nulli in hac Judæorum fæce ac colluvie Prophetæ existant, nulla eos Dei aspiratio prosequatur, nullisque miraculis Dei adversum se favorem agnoscant. Vel ad Christum spectare omnia Prophetarum oracula significat Angelus, quod & de se in Johanne prædicat Jesus: *Scrutamini Scripturas, quia vos putatis in ipsis vitam æternam habere, & illæ sunt quæ testimonium perhibent de me.* Et apud Matthæum: *Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut Prophetas; non veni solvere, sed adimplere.* Prædicat & Paulus in Epistola ad Romanos: *Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti.* Eum denique Sanctum sanctorum, quem ungendum esse vaticinatur Angelus, Messiam esse demonstrat istud è Psalmo quadragesimo quarto: *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis:* quæ in Jesum confert Paulus in Epistola ad Ebræos. Et hoc Isaiæ: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me:* quod de se itidem prædictum esse Jesus in Nazarena Synagoga palam professus est. Petrus etiam in Actis: *Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicavit Johannes, Jesum à Nazareth, quomodo unxit eum Dominus Spiritu sancto.* Adscribitur & Jesu in Actis prædictio hæc è Psalmo secundo: *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus:* ubi Sanctus & Unctus, perinde ut apud Danielem, Jesus nuncupatur. Sic & Homo

Zach. 3. 8, 9. Act. 10. 43. Rom. 3. 24, & seq. Col. 2. 13, 14. Jer. 33. 15. Mal. 4. 2. Isa. 45. 8. Isa. 61. 11. 1. Cor. 1. 30. 2. Cor. 5. 21. Matth. 11. 13. Ebr. 1. 1, 2. Joh. 5. 39. Matth. 5. 17. Rom. 10. 4. Psam. 44. 8. Ebr. 1. 8, 9. Isa. 61. 1. Luc. 4. 17, & seq. Act. 10. 37, 38. Act. 4. 26, 27.

Homo ille Dæmone vexatus apud Marcum: *Quid nobis & tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio quis sis, Sanctus Dei.* Sic & Petrus in priore Epistola: *Secundum eum qui vocavit vos Sanctum, & ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Johannes quoque in prima itidem Epistola: *Sed vos unctionem habetis a Sancto:* & in Apocalypsi: *Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clavem David.* Plura è Paralleliſmo noſtro peti poterunt. Atqui hoc Danielis oraculum, etſi apertam continet Meſſiæ prædictionem, plus tamen ſuo cum aliis prophetiis conſenſu valuiſſe puto, ad exprimendam ab Ebræis Magiſtris veritatis confeſſionem, quos ſupra docui hoc ad Chriſtum retuliſſe. Pergit Gabriel Angelus: *Scito ergo & animadverte: Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt: & rursum ædificabitur platea & muri, in angustia temporum. Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit ejus populus qui eum negaturus est.* Chriſtum illum ducem, Jeſum eſſe probant iſta Matthæi: *Sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur: at illi dixerunt ei, In Bethlehem Judæ: sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu, Bethlehem, terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda; ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.* Propheta ille, Michæas eſt, cui concinit Iſaias: *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* In nece vero ejus prædicenda Prophetæ conſentiunt. Sic David: *In pulverem mortis deduxisti me, quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me, foderunt manus meas & pedes meos.* Sic Iſaias: *Sicut ovis ad occisionem ducetur.* Sic Zacharias: *Aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu, quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Quæ in Jeſum Dominum convenire docebit noſter Paralleliſmus, & de ſe Jeſus ipſe apud Emmaüntios viatores prædicabat: *Tunc aperuit illis sensum,* inquit Lucas, *ut intelligerent Scripturas, & dixit eis: Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati.* Prædicabat & de eo Philippus apud Eunuchum Candaces reginæ, quem cum proxime memoratam Iſaiæ de Chriſti interitu prædictionem legentem offendiſſet, *Incipiens a Scriptura ista evangelizavit illi Jesum.* Quod autem ſubeſt: *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est;* aliter Ebraice ſcriptum extat: ואין לו, *Et non ei:* ſive potius, *Et non sibi,* hoc eſt, Et non propter ſe occidetur; quæ poſtrema vox לא לוֹ non repetenda eſt. Nempe hoc ipſum eſt, quod de eo nuntiaverat Iſaias: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit ..... Ipse vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus ..... Propter scelera populi mei percussi eum ..... & ipse peccata multorum tulit.* Cui adſtipulatur Jeremias in Threnis: *Christus Dominus captus est in peccatis nostris.* Atque id muneris obiiſſe Jeſum Chriſtum, & de ſe ipſe ſæpius, & Novi Teſtamenti Scriptores paſſim affirmant, ut conſtabit ex noſtro Paralleliſmo. Sic demum prophetiam hanc Angelus abſolvit: *Et Civitatem & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium: & erit in Templo abominatio desolationis, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.* Hanc propter interemtum Chriſtum irrogandam Judæis pœnam jam ante præviderat David, cum diceret: *Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.* Præviderat item Zacharias, cum diceret: *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me ..... Ecce venient dies Domini, & dividentur spolia in medio tui: & congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, & capietur civitas, & vastabuntur domus.* Præviderat & Oſee, cum diceret: *Quia dies multos sedebunt filii Israël sine Rege, & sine Principe.* Atque hæc clariſſimis ac repetitis oraculis à Veteris Teſtamenti Prophetis tanto ante prædicta Jeſus ipſe Judæis denuntiavit: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Item de Templo: *Non relinquetur hic lapis super lapidem, qui non destruatur ..... Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele Propheta, stantem in loco sancto; qui legit, intelligat; tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* Rurſus de Hieroſolyma: *Venient dies in te, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.* Quæ nos item complectemur in Paralleliſmo, ubi & pacti illius, quod confirmatum iri prædicit Gabriel, ſequeſtrum fore Chriſtum Jeſum demonſtrabimus. Nam quid aliud ſibi velle dicas iſtud Iſaiæ: *Dedi te in fœdus populi:* & hoc: *Feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles: ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.* Similia his habent Ezechiel, & Oſee, & ſæpe Jeremias:

Mare. 1. 23, 24.
1. Petr. 1. 14, & ſeq.
1. Joh. 2. 20.
Apoc. 3. 7.
Dan. 9. 25, 26.
Matth. 2. 4, 5.
Iſa. 55. 2.
Pſalm. 21. 15, & ſeq.
Iſa. 53. 7.
Zach. 12. 10.
Luc. 24. 45, 46.
Act. 8. 30, & ſeq.
Iſa. 53. 4, & ſeq.
Thr. 4. 20.
Pſalm. 68. 26, 27.
Zach. 13. 6, & ſeq. & 14. 1, & ſeq.
Oſe. 3. 4.
Matth. 23. 38.
Matth. 24. 1, & ſeq.
Luc. 19. 41, & ſeq.
Iſa. 42. 6. & 49. 8. & 55. 3, 4.
Ezech. 16. 60, 61.

potissimum vero cum ait: *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum ..... pactum quod irritum fecerunt ..... Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.* Quam prædictionem per Jesum fuisse perductam ad exitum in Epistola Pauli ad Ebræos accurate declaratum est. Sacrificiorum Judaicorum abrogatio, quæ deinceps ab Angelo prædicta subest, à Davide quoque præcinebatur his verbis: *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum, & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio.* Quæ in Jesu contigisse probat Paulus in Epistola ad Ebræos, & nos in Paralleliſmo probabimus. Quo loco & Oseam de Israële sic differentem producemus: *Cessare faciam omne gaudium ejus, solennitatem ejus, neomeniam ejus, sabbathum ejus, & omnia festa tempora ejus.* Producemus eumdem monentem Israëlitas, futurum ut diu sedeant, non sine Rege solum, & sine Principe; sed & *Sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.* Producemus & hoc Amosi: *Odi & projeci festivitates vestras, & non capiam odorem cœtuum vestrorum:* & hoc Malachiæ: *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda.* Id significabat Christus Jesus, cum moriens diceret, *Consummatum est;* & cum *Velum Templi scissum est.* Ruinas deinde Urbis & Templi numquam instauratum iri prædicit, quod populares suos jam ante monuerat Isaias: *Posuisti,* inquit Deum alloquens, *Civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit civitas, & in sempiternum non ædificetur:* & alibi: *Ideo iratus est furor Domini in populum suum, & extendit manum suam super eum, & percussit eum, & conturbati sunt montes, & facta sunt morticina eorum quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.* Eadem est sententia istorum Jeremiæ: *Hæc dicit Dominus exercituum, Sic conteram populum istum, & Civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.* Id suffragio suo Jesus ipse confirmavit, cum hac denuntiatione Judæos perterrefaceret: *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.* Rei veritatem comprobavit eventus; nam cum ad instaurandum Templum sese comparassent Judæi sub Hadriano & Constantino, ab his quidem fuerunt prohibiti; sed id tertium Juliani Imperatoris nutu attentantes vis divina prodigialiter compressit; nam inceptum opus motu primum terræ disturbatum est, deinde é fundamentis erumpentes flammæ Judæos rei auctores invasere. Christianorum scriptorum temporis illius & proxime sequentis vix ullus rem pressit silentio. Adiri præcipue velim Chrysostomum, cum alibi passim, tum maxime Sermone tertio contra Judæos. Quodque omnem dubitationem tollit, Ammianus Marcellinus, scriptor Ethnicus, minime vanus, quique sub Juliano stipendia meruit, portentum illud testificatione confirmavit sua. Nec nos ista in Paralleliſmo prætermittemus.

Ose. 2. 18, & seq. — Jer. 31. 31, & seq. — Ebr. 8. 6, & seq. — Psalm. 39. 7, & seq. — Ebr. 10. 4, & seq. — Ose. 2. 10, & seq. — Ose. 3. 4. — Amos 5. 21. — Mal. 1. 10, 11. — Joh. 19. 30. — Matth. 27. 51. — Isa. 25. 2. — Isa. 5. 25. — Jerem. 19. 11. — Matth. 23. 37. — Amm. Marc. libr. 23.

Refelluntur Judæi; ac ii primum, qui hebdomadas, non annorū, sed decenniorum, vel jubilæorum, vel centum annorum hic intelligunt.

XIV. Nunc exploremus Judæorum sententias. Horum alii, nec postremi inter illos, nec recentes, vi veritatis convicti, in Messiam oraculum hoc, ut dixi, contulerunt. Scribunt Thalmudistæ Jonathanem, Chaldæum Paraphrasten Prophetarum, cum ad interpretanda Hagiographa se accingeret, monitum fuisse per Bath col, ne faceret: quippe ab iis enim, Daniele nimirum, prædictum esse tempus adventus Messiæ, qui finis est. Alii contra insimulare erroris Danielem fœdissimis ipsi erroribus impliciti per summam impudentiam ausi sunt, cum non alia adversus oraculi perspicuitatem præscriptione uti possent. Pari audacia Porphyrius, nullis prolatis rationibus, Librum hunc Antiochi Epiphanis temporibus conscriptum finxit, rerumque gestarum narrationes, non futurarum prædictiones, illic contineri. Quam insaniam suo loco castigavimus. Tolerabiliore alii errore legitimum sententiæ intellectum pervertere conati sunt. Quidam enim, non hic hebdomadas annorum, sed decenniorum, quos Origenes secutus est, vel Jubilæorum, vel centum annorum intelligunt, sed parata eorum est confutatio. Nam Civitatem & Templum exciſum iri post septuaginta hebdomadas; sacrificia vero in medio postremæ hebdomadis abolitum iri prædicit Daniel. Atqui multo ante hæc evenerunt, quam forent elapsæ hebdomades decem vel quinquaginta vel centum annorum, undecunque tandem numerandi ducatur exordium: cum alioquin hujusmodi hebdomades nullo Scripturæ sacræ, vel sui Thalmudis testimonio Judæi nobis approbare queant. Puduit hujus commenti Magistros plerosque, & repudiatis his hebdomadibus, cum hebdomades dierum nihilo magis locum hic haberent, in hebdomadibus annorum, quas idoneo Levitici loco niti sciebant, quadrigentorum videlicet & nonaginta annorum spatio acquieverunt. Sic Saa-

Orig. Tract. 29. in Matth. — Levit. 25. 8.

dias Gaon, & Aben Ezra in Danielem; sic Auctor libri qui Domus Israël inscribitur; sic & Seder olam.

XV. Verum in hebdomadum metandis intervallis, per summam Historiæ & Chronologicæ artis inscitiam immaniter lapsi sunt. Narrat enim Hieronymus Veteres quosdam ex hoc grege, hebdomadum putandarum exordium à primo anno Darii Medi repetere, quo anno oraculum hoc Gabriel effatus est: sexaginta vero duarum hebdomadum finem conjicere in tempora excisi à Tito Templi, auspiciis Vespasiani; unde rursum deductas hebdomades septem in clades ab Hadriano Judæis illatas conferri; postremam vero hebdomadem, seorsum ab Angelo commemoratam, juxta nonnullos ex illis, in Vespasianum & Hadrianum ex æquo distrahi. Verum qui nobis absurdum hoc commentum retulit Hieronymus, idem ejus refellendi argumentum subministravit, ex Chronologia petitum. Certe à primo Darii Medi anno, ad initum ab Hadriano imperium, anni plus septuaginta supra sexcentos excurrunt. Consultius paulo factum est ab Origene, libro decimo Stromatum, & Tertulliano, libro quem adversus Judæos scripsit, cum exordio hebdomadum sumto ab eo tempore, quo prædictionem hanc Danieli Angelus edidit, primo nempe anno Darii Medi, eas in adventu Christi aut morte concludunt. Quanquam & ipsi in magno errore versantur; nam hebdomadum est novem & septuaginta intervallum, inter Darii primum annum, & ortum Christi.

tum qui earũ initium collocant in anno primo Darii Medi, finem in clade Hierosolymis ab Hadriano illata:

XVI. Stolidus quoque Judæis iis error illusit, qui posito hebdomadum initio in prima Templi eversione, finem in secunda constituunt; & per septuaginta annos jacuisse Templum volunt, viginti vero supra quadringentos toto huic adscribunt spatio, quo Templum secundum stetit; ex quibus numeris summam quadringentorum & nonaginta annorum, sive septuaginta hebdomadum colligunt; ut inter Templi utriusque cladem, & quæ per Nabuzardanem primo, & quæ per Titum secundo illata est, spatium illud decurrat. Hanc sententiam tuentur, non R. Selomoh solum, & Saadias Gaon, & Seder olam Rabba, sed ipsum etiam Thalmud in primo capite Avoda Zara. At ejus vitiositatem solerter deprehendit Aben Ezra, & in Saadia castigavit. Et merito quidem: nam si à captis undecimo Sedeciæ anno Hierosolymis, & incenso Templo, ad Vespasiani secundum, quo Hierosolyma & Templum à Tito deleta sunt, numerum ducas, nonaginta quatuor hebdomades annorum exurgent.

& qui inter utrumque Templi excidium septuaginta hebdomadas intercessisse volũt:

XVII. Cum autem ad singulas vaticinii partes exponendas ventum est, valde æstuant. Nam à sequentibus excerpunt verba hæc Angeli: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem:* & Christum illum R. Saadias & R. Selomoh Cyrum, R. Levi Jesum Josedeciden, alii Zorobabelem esse putant; contra veterum Ebræorum sententiam, quos refert Hieronymus Messiam hic significatum sensisse. Verum præterquam quod decurtata Angeli verba proferunt, ac postrema sui parte mutila, quæ sic ut jacent repræsentari debuerant: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt,* (quanquam & hæc à Pagnino disjuncta sunt) perperam priora commatis verba accipiunt, ac si scriptum foret: *Ab exitu sermonis, ut exscindatur Jerusalem.*

quique Christum ducem, *Cyrum esse statuunt, aut Jesum Sacerdotem, aut Zorobabelẽ:* Hier. in Dan. 9.

XVIII. De Christo etiam, quem post hebdomades sexaginta duas occisum iri prædicit Angelus, nihilo meliora afferunt Judæi. Sacerdotium interpretantur R. Levi in Danielem, & Saadias Gaon in Sepher Haemunoth; Templum Jachiades. In Agrippam vero juniorem id confert R. Selomoh, quem à Romanis trucidatum fuisse scribit, cum Templum secundum exscinderetur. Magna inest his opinionibus labes, quod hebdomadas ad Hierosolymitanam usque ἄλωσιν proferunt. Alterum quoque vitium acute animadvertit Raymundus Martini, quod neque Sacerdotes, neque Reges, qui post solutam Captivitatem Judæis præfuerunt, Christi, sive uncti fuerunt. Quinque enim rebus Templum primum secundo antecelluisse Judæi docent, quarum duæ fuerunt Oleum unctionis, & Spiritus sanctus, sine quibus nulla esse potest legitima unctio, nec quisquam Christi titulum merito consequi. Cum iis ergo Templum secundum caruerit, qui eo cadente regium & pontificale obtinebant munus, Christi haudquaquam fuerunt. Alio præterea, eoque gravi laborat vitio ea opinio, quæ Agrippam minorem decernit Christum hunc esse, cujus mortem prædixit Angelus. Eum quippe Romanorum partes fuisse secutum, & Hierosolymis, tum cum expugnarentur, abfuisse, belloque huic annos aliquot fuisse superstitem, Josephi & Taciti historiæ demonstrant. At prisci illi Ebræi, quorum sententiam retulit Hieronymus, hæc ad Messiæ mortem pertinere candide, ut dixi, confessi sunt.

& qui Christum occidendum censent esse, vel Sacerdotiũ, vel Templum, vel Agrippã juniorem. Raym. Mart. Pug. Fid. Part. 2. cap. 3. §. 19. Joſ. De bell. Jud. libr. 2. cap. 16. & De vita ſua. Tacit. Hiſt. libr. 5. Hier. in Dan. 9.

XIX. Privatim refellendus venit Aben Ezra, cum propter insignem hominis apud suos auctoritatem, tum quod suos ipse populares, velut melius quidpiam alla-

Refellitur privatim

Aben Ezra. turus, refellere instituit. Primum is Saadiam arguit, quod septuaginta annos à primi
R. Saad. in Templi clade ad secundum Darii interposuerit. Hæc enim sunt verba Saadiæ: ע' שנים
Dan. 9. לגלות בבל משהחריב נבוכדנצר בית המקדש עד שנת שתים לדריוש *Septuaginta. anni Captivitatis Babylonicæ, jam inde ex quo Nabuchodonosor evertit Templum, usque ad annum secundum Darii:* Hystaspidæ nimirum. Septuaginta annos interesse negat
Aben. Ezr. in Dan. 9. Aben Ezra; quadraginta solum & novem annos interesse vult. In quo suus ipsum calculus fallit: nam juxta computationem Petavii, (quam alii aliter ineunt) ab excidio primi Templi, ad solutam per Cyrum Captivitatem, anni intercedunt circiter quinquaginta; indidem vero ab excidio Templi hujus, ad secundum annum Darii Hystaspidæ, anni excurrunt propemodum septuaginta. Tum ipse deinde Aben Ezra hebdomadum numerum proficisci vult, מכוצא דבר בתהלה, *Ab exitu sermonis, in orationes;* nempe ab anno primo Darii Medi, quo Daniel orationem hanc fudit ad Deum, quæ extat nono ipsius capite. Inde computat septem hebdomadas ad profectionem Nehemiæ, quæ in annum Artaxerxis Longimani vicesimum incidit; cum intercedant hebdomades plus quindecim. Ab hoc deinde Artaxerxis anno numerat sexaginta duas hebdomadas cum dimidia ad secundi Templi conflagrationem, cum plus tres supra septuaginta intercedant. Inde patet *Christum ducem*, ex ipsius sententia, esse Nehemiam; ac si dixisset Angelus id tantum: *Ab exitu sermonis, ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem*: cum dixerit, *hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt.* Secundum denique Christum, quem occidendum esse prænuntiat Angelus, regiam potestatem denotare putat, quæ inter Judæos cum Templo & Urbe delenda esset. In quo multiplex inest halucinatio; nam, ut dixi, legitima unctione post Templi primi occasum caruerunt Judæi; proptereaque Christi haudquaquam fuerunt, qui populum Judæum stante Templo secundo rexerunt. Deinde nec cum Templo secundo regia potestas inter Judæos extincta est, cum & Agrippa rex cladi huic diu fuerit superstes, ut cognoscitur ex Josephi vita à Josepho ipso conscripta.

CAPUT IX.

Jesus natus de Virgine.

ISA. 7.14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum; Ecce Virgo concipiet & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Jerem. 31.22. *Usquequo deliciis dissolveris, filia vaga? quia creavit Dominus novum super terram: Femina circumdabit virum.*

Ezech. 44.2, 3. *Hæc dicit Dominus ad me: Porta hæc clausa erit: non aperietur, & vir non transibit per eam: quoniam Dominus Deus Israël ingressus est per eam, eritque clausa Principi. Princeps ipse sedebit in ea, ut comedat panem coram Domino: per viam portæ vestibuli ingredietur, & per viam ejus egredietur.*

MATTH. 1.18, & seq. *Christi autem generatio sic erat: cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto. Joseph autem vir ejus cum esset justus, & nollet eam traducere, voluit occulte dimittere eam. Hæc autem eo cogitante, ecce Angelus Domini apparuit in somnis ei, dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est; pariet autem Filium, & vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem, Ecce Virgo in utero habebit, & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel. Et non cognoscebat eam, donec peperit filium suum primogenitum, & vocavit nomen ejus Jesum.*

Luc. 1.26, & seq. *In mense autem sexto missus est Angelus Gabriel à Deo in civitatem Galilææ, cui nomen Nazareth, ad Virginem desponsatam viro, cui nomen erat Joseph, de domo David, & nomen Virginis Maria..... & ait Angelus ei, Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum: ecce concipies in utero, & paries Filium, & vocabis nomen ejus Jesum..... Dixit autem Maria ad Angelum, Quomodo fiet istud, quoniam virum*

non cognosco? Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi: ideoque & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.

I. *Defenditur testimonium ex Isa. 7. 14.* II. *Disputatur de significatione dictionis* עלמה. III. *Explicatur testimonium è Proverb. 30. 18, 19.* IV. *Virgo illa, cujus conceptum & partum prædicit Isaias 7. 14. non solum ad conceptum usque & partum, sed post utrumque etiam virgo fore prædicitur.* V. *Vaticinium illud Isaiæ 7. 14. in Maria matre & Jesu filio completum est.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum. Defenditur* γνησιότης *duorum primorum capitum Lucæ, adversus Marcionem & Johannem Bodinum.*

I. OSTENDIMUS jam supra in Propositione septima pertinere ad Messiam celeberrimum hoc Isaiæ oraculum: *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium; & vocabitur nomen ejus Emmanuel.* Multa vero illic attulimus ad præsens institutum opportuna, quæ ante repeti jubemus & cognosci, quam progressus fiat ad sequentia, quibus idem hoc oraculum in Jesu demum, qui Maria Virgine natus est, eventu completum esse probaturi sumus. Tribus adversus prophetiæ hujus veritatem & Christianorum interpretationem exceptionibus uti solent Judæi. Ac primum Ebraicam dictionem hoc loco usurpatam, עלמה, non Virginem, sed puellam adolescentulam, sive integram, sive corruptam significare pertendunt. Aiunt præterea, etiamsi concedatur vocabulo עלמה, virginem notari, non inde effici virginem notari quæ virginitatem in conceptu & partu retinuerit, sed quæ aliarum more puellarum delibata virginitate filium conceperit & enixa sit. Denique ut ea significetur virgo, quæ integritatem in partu & conceptu servaverit, id tamen in Mariam matrem Jesu neutiquam convenire volunt: quo in errore, non Judæi solum, sed Judæorum etiam fraterculi, Carpocrates, Cerinthus; & Ebion, Nazaræi quoque & Helcesæi versati sunt. Nos hæc sigillatim refellemus. *Defenditur testimonium ex Isa. 7. 14.*

II. Judæi igitur de significatione vocabuli עלמה sic disputant: ea notari puellam quamcunque, sive virum expertam, sive intactam; sive nuptam, sive innuptam. Sic R. David Kimchi in libro Radicum; qui & עלמה nihil differre ait à נערה, qua dictione puella quæcunque, sive integræ virginitatis, sive imminutæ vulgo significatur. Quæ vero virgo sit, eam proprio vocabulo בתולה exprimi contendunt; ita ut עלמה ætatem indicet; בתולה, virginalem corporis integritatem; proinde Interpretes Aquilam, Theodotionem, & Symmachum vertisse νεάνιδα, non παρθένον; in Cantico etiam Salomonis in eumdem sensum usurpari vocem עלמות, quippe amatoriis rebus virgines adhibere fuisse indecorum; in Proverbiis dictione hac manifesto eam notari, quæ viriles congressus experta sit. Quæ cum ita sint, absurdum fuisse dicunt in prædicenda re tanti momenti, quanti fuit Christum de Virgine matre nasci, quod ad Christiani nominis pertineret decus, ancipiti voce uti Prophetam. *Disputatur de significatione dictionis* עלמה. Cant. 1. 3. & 6. 7. Prov. 30. 19.

Nos vero dictionem עלמה, ancipitem esse, & in puellam, sive quæ virum passa sit, sive quæ ejus sit expers, congruere præcise negamus: sed ei convenire affirmamus, quæ virginitatem adhibita custodia servaverit, ad eamque custodiendam abstinuerit publico, & intra παρθενῶνος septa sese continuerit; עלמה enim idem esse ac *Absconditam*; à themate עלם; quamobrem vocabulum hoc, quod Rebeccæ tribuitur in Genesi, vertisse Aquilam, *Absconditam*, ut observatum est ab Hieronymo. Magna à Veteribus diligentia asservabantur virgines, & ab omni fere virorum accessu prohibebantur. Mentio fit in libro Esther *domus in qua electæ virgines servabantur* apud Persas, appositis earum custodiæ Eunuchis. Alexandrum laudat Plutarchus hoc nomine, quod Darii uxorem ac filias ab omni petulantia ita tutas præstiterit, ac si non in hostilibus castris, sed in occulto intra sacros παρθενῶνας ab hominum conspectu remotæ fuissent. Judæi quoque concludebant virgines, ut ex secundo Machabaico, & ex tertio apocrypho cognoscitur. Est apud Josephum, Amnonem, Davidis filium, vix Thamaris sororis, quam amabat, fieri compotem potuisse, propter ipsius virginitatem, & διὰ τὴν φυλακὴν, *propter accuratam custodiam* qua servabatur. Philo περὶ τῶν ἐν εἴδει νόμων· θηλείαις δὲ οἰκουρία, καὶ ἔνδον μονή· παρθένοις μὲν εἴσω κλισιάδων, τὴν μεσαύλιον ὅρον πεποιημένας· τελείαις δὲ ἤδη γυναῖξι τὴν αὔλιον· *Feminis autem conve-* Gen. 24. 43. Hier. in Isa. 7. Esth. 2. 11, 15. Plut. Alex. 2. Mach. 3. 19. 3. Mach. 1. 18. Joseph. libr. 7. Antiq. cap. 7.

nit custodia domus, & assidua intus mansio: & virginibus quidem, intra penetralia quæ media casa continentur; mulieribus vero jam maturis, intra reliquam domum. Heliodorus Charicleam in Ægypto cum Nausiclea puella, εἰς τὸν γυναικωνῖτιν χωρεῖσθαι, *in gynæceum seorsum secessisse* ait: & deinde dum hæc Cnemoni nuberet, illam χωρεισθεῖσαν μόνῃ τῇ ἄλλων ὅτι τὸ σωφρονεῖν ἐληθεῖν δωμάτιον, ἐς τὰς θύρας εἰς τὸ ἀσφαλὲς ὀπιλείσασθαι. *Solam ab aliis segregatam in solitum conclave venisse, & fores ad securitatem claussisse*; vecte nempe intus objecto, quem nisi dimoveret ipsa, ostium aperire nemo posset. Heliod. Æth. libr. 5. & 6.

Elegans est in Achillis Tatii Erotica historia thalami descriptio, Tyri in viri opulenti ædibus constructi, & mulieri cuidam, filiæ, ancillæ, ad habitandum, penumque asservandum concessi. Is in aliquot cellas, seu cubicula distributus erat: ad ea per angustam semitam erat aditus: semitæ ipsius limen porta muniebat, qua quæcunque intra thalamum erant omnia continebantur. Hanc mater cubitum discedens, intus ipsa quidem claudebat, foris vero claudi curabat, sibique per foramen claves tradi. Quæ eo refero, ut appareat quanta in his oris matrum esset in filiarum tuenda virginitate sollicitudo. Intra munitas etiam turres à Græcis fuisse aliquando concluſas ostendunt Danaës, Herus, & filiarum Lycomedis fabulæ. Ad quarum exemplum Rhodanthen suam in turriculam à patre concluſam finxit Theodorus Prodromus, unde vix unquam pedem huic licebat efferre, ne lascivis obtutibus virorum objicere. tur. Fere autem intra materni thalami claustra cohibebantur. Unde Hesiodus ventorum frigoribus obnoxiam non esse virginem ait: Achi. Tat. Erot. libr. 2. Theod. Prodr. libr. 2. p. 65.

Hesiod. ἔργ.

ἧπτε δόμων ἐντὸς θέλῃ φίλῃ ἔνδοθι μητρὶ μίμνῃ,
ὄψιπο ἔργ' εἰδυῖα πολυχρύσου ἀφροδίτης·
Quæ intra domum prope caram matrem manet,
Nondum operum aureæ Veneris perita.

Hero puellam scribit Musæus intra turrim, ut dixi, à parentibus incluſam, pudoris & castitatis studio æqualium suarum ac juvenum cœtus & tripudia vitasse. In Euripidis Phœnissis, regia puella Antigone, cum exercitum Argivorum de summo tecti fastigio spectare vellet, conclavi non exit sine matris licentia, & senis nutritii, viri gravis ac sapientis comitatu; qui priusquam virgo prodeat, vicina ipse lustrat loca, ne in curiosi alicujus oculos temere hæc incurrat. Phocylides in Præceptis:

παρθενικὴν δ' φύλασσε πολυκλείστοις θαλάμοισι,
μηδέ μιν ἄχρι γάμων πρὸ δόμων ὀφθῆναι ἐάσῃς·
Virginem autem custodi intra thalamos diligenter,
Neque eam sinas ante domum videri, quoad nupserit.

In Terentii Eunucho, quæ Comœdia palliata est, Thais, quamvis meretrix, Chæreæ habitum eunuchi, speciemque gerenti commendat virginem, edicit ne vir quisquam ad illam adeat, & ne ab ea abscedat ipse imperat, in interiore parte ædium maneat solus cum sola. Virginem Catullus comparat flori secreto in septis hortis nascenti, tutoque a pecoris aut aratri accessu. Sibylla eadem & virgo dicitur à Virgilio, & intra immanis antri secreta delitescere fingitur, proptereaque *Alma* non semel appellatur, ὀπιθίῳ ex re concinne adjuncto. Statius ex Virgilio virginem dicit domum & penates servare. Eustathius Eroticorum scriptor dentes virginibus comparat, quod labellis obsepti sint & contecti. Apud eumdem viris & feminis ad Jovis templum sacrificandi caussa proficiscentibus, sola Ismene virgo in cubiculo relicta est, ὅτι ὐ πρέπει παρθένοις ἀνδρῶν ἐναντίον χορεῖν. *Quod virgines non deceat in virorum conspectum venire.* Atque inde est, quod munera quædam novæ nuptæ dabantur à sponso & cognatis, cum primum videndi sui potestatem faciebat, quæ & ὀπτήρια, & θεώρητρα, & ἀθρήματα, & ἀνακαλυπτήρια dicebantur; quod nempe revelata tum facie videndam se præberet, cum antea latuisset in abdito, hominumque visus studiose vitasset. Itaque Phurnutus, sive potius Cornutus, novas nuptas censet νύμφας idcirco dici, quod tum primum prodeant in publicum, cum antea latuissent; διὸ τὰς νεογάμους φαίνεσθαι, κρυπτομένας πρίν. *Quod tum primum prodeant, cum antea latuissent.* Inde etiam est, quod apud Romanos è matris gremio rapi ad nuptias virgo simulabatur, quasi ad id tempus in gremio matris abdita fuisset. Patet ergo intra domorum latebras, & in secretis locis & à virorum consortio semotis eductas fuisse virgines, proptereaque dictionem hanc עלמה, quæ *Occultam* significat, non cuilibet feminæ, sed ei quæ occultam coluerit vitam congruere; quod vitæ genus virgines persequi solebant. Præclare Hieronymus in hunc locum Isaiæ: *Alma, non solum puella vel virgo, sed cum ὀπιθίῳ, virgo abscondita dicitur & secreta, quæ nunquam virorum patuerit aspectibus, sed magna parentum diligentia custodita sit*; quod & repetit in Libris contra Jovinianum. Unde sequitur hoc inter עלמה, & בתולה discriminis interesse, quod hoc virginem simpliciter, illud virginem accurata septam custodia significet. Catull. Carm. nupt. Stat. Theb. l. 1. Virg. Æn. 7. Eustath. Erot. libr. 3. & 5. Phurn. De nat. Deor. De Neptun.

Virginem abditam appellat Horatius, Danaën, ut pote intra turrim æneam & robuſtas fores incluſam. Imo vero, ne vox quidem בתולה, *Virginem* ſimpliciter, proprie, ac ſemper ſonat; nam apud Joëlem manifeſto uiurpatur ad ſignificandam viduam: unde ſequitur ſolam dictionem עלמה habere Ebræos, qua virginem proprie deſignent. Probabilis alia afferri poteſt vocis עלמה notatio, quaſi ſic dicatur virgo, quod tegendas corporis ſui partes nulli patefecerit unquam, ſed occultas eas ac diligenter velatas ſervaverit: ut עלמה perinde ſit ac ſi *tectam*, *velatam*, *amictam* dicas. Moſes in Levitico inceſtos affinium & conſanguineorum vetans concubitus, σεμνὰς rem ſic expreſſit: *Omnis homo ad proximam ſanguinis ſui non accedet, ut revelet turpitudinem ejus:* & in Deuteronomio: *Non accipiet homo uxorem patris ſui, nec revelabit operimentum ejus:* & poſtmodum: *Maledictus qui dormit cum uxore patris ſui, & revelat operimentum lectuli ejus.* Simili ergo locutionis figura puella, cujus numquam turpitudo vel operimentum revelatum fuiſſe, hoc eſt, quæ tecta ſemper ac velata fuiſſe dicitur, ea virgo ac עלמה plane intelligenda eſt. Id etiam nomen virgini ea de cauſſa adſcriptum ſuſpicari poſſumus, quaſi *clauſam*, *obſeratam*, & *obſignatam* dicas, quod inviolatum virginitatis ſuæ ſigillum, & integra clauſtra ſervaverit. Quo ſpectat iſtud Salomonis in Cantico: *Hortus concluſus ſoror mea ſponſa, hortus concluſus, fons ſignatus.* Quamobrem virginem integram Veteres *ſignatam* dixerunt, ut notat Nonius; quod & Lucilii auctoritate confirmat. Nihilominus tamen fac ambiguum eſſe vocabuli עלמה intellectum, & ad virgines integras æque ac imminutas referri, priorem certe obtinere hic ſignificationem verba ipſa Iſaiæ indicant. Conceptum enim virginis, tanquam ſignum proponit, hoc eſt velut rem novam, inuſitatam, & prodigialem. Quod fuiſſet ſecus, ſi puella poſt delibatam virginitatem more communi feminarum concepiſſet. Hoc argumentum, ut opportunum & utile, valide urgent Juſtinus, Tertullianus, Origenes, Euſebius, Hieronymus, Baſilius, Cyrillus, & Procopius. Porro quod ab Iſaia *Signum* appellatum eſt, à Jeremia dictum eſt *Novum*, ſeu *Novitas*. *Creavit*, inquit, *Dominus novum ſuper terram: Femina circumdabit virum.* Quibus mirabilem Jeſu ortum prædici, ex iis quæ in Propoſitione ſeptima diximus liquidum eſt. Cum ergo ſignum, hoc loco, inuſitatum videlicet quippiam & præter communem naturæ legem promitti intelligerent R. Selomoh Jarchi, & R. David Kimchi, filii ortum hic prædici aiunt, non ex virgine quidem integra, ſed ex puella quæ viro nondum matura eſſet. Ergo his animadverſis Septuaginta Interpretes עלמה nulla circuitione uſi verterunt παρθένον, & Syrus Interpres Novi Teſtamenti in primo Matthæi capite, בתולא. Virginem etiam Punica lingua, quæ Ebraicæ propago eſt, *Alma* appellari teſtificatur Hieronymus in Iſaiam; qui & ſubinde addit haudquaquam ſe meminiſſe vocabulum hoc ad mulierem nuptam ſignificandam unquam fuiſſe adhibitum, ſed ad notandam virgunculam. Idem fuſe exaggerat in Traditionibus Ebraicis. *Alma*, inquit, *quod interpretatur Abſcondita, id eſt Virgo nimia diligentia cuſtodita, majoris mihi videtur laudis eſſe quam Virgo. Virgo quippe, juxta Apoſtolum, poteſt eſſe corpore, & non ſpiritu. Abſcondita vero, quæ virgo eſt, θησαυρὸν virginitatis habet, ut & virgo ſit, & abſcondita: & quæ abſcondita eſt, juxta idioma linguæ Ebrææ, conſequenter & virgo eſt: quæ autem virgo, non ſtatim ſequitur ut abſcondita ſit.* Atque hæc demum ſic concludit: *Oſtendant igitur Judæi in Scripturis alicubi poſitum Alma, ubi adoleſcentulam tantum, & non virginem ſonet, & concedimus eis illud, quod in Iſaia apud nos dicitur: Ecce Virgo concipiet & pariet, non abſconditam virginem, ſed adoleſcentulam ſignificare jam nuptam.* Fidem ſibi præterea exemplis conciliat Hieronymus, in quibus vox עלמה, ad notandam virginem adhibetur: velut in Geneſeos viceſimo quarto capite, Rebecca etiam tum virgo, בתולה, & עלמה, promiſcue appellatur. Et in ſecundo Exodi, Mariæ ſorori Moſis, quæ virgo erat, idipſum nomen tribuitur. Nam quod objiciunt quidam, Rebeccam, quæ appellatur עלמה, non fuiſſe tamen abſconditam, ut pote quæ aquationis cauſſa, non thalamo ſolum materno, non paterna domo, ſed urbe etiam exiret; id facili negotio refellitur. Nec enim volumus ita fuiſſe abſconditas virgines, ut extra limen numquam omnino pedem efferrent; ſed prodiiſſe foras, vel ſacrorum cauſſa, vel ubi neceſſitas aliqua, aut patria conſuetudo poſtularet; cuſtodiam vero noctu maxime fuiſſe circa illas adhibitam, ut ab omni virorum acceſſu ſecluſæ penitus ac tutæ eſſent. Patet id ex illis Machabaici ſecundi: *Accinctæque mulieres ciliciis pectus, per plateas confluebant: ſed & virgines, quæ concluſæ erant, procurrebant ad Oniam, aliæ autem ad muros, quædam vero per feneſtras aſpiciebant:* & ex iſtis Machabaici tertii: *Virgines etiam in thalamis cum matribus concluſæ exierunt, & pulvere ac cinere capita conſperſæ fletibus & gemitibus plateas impleverunt.* Hero licet in turre concluſa à parentibus, foras tamen exit feſto Veneris die ad ſacrificium, ſeque publice videndam præbet. Achilles Tatius in ea quam commemoravimus thalami deſcriptione, quo Leucippe caute à matre

Horat. Carm. libr. 3. Od. 16.
Joël 1. 8.
Levit. 18. 6.
Deut. 22. 30.
Deut. 27. 20.
Cant. 4. 12.
Juſt. in Tryph. Tertull. adv. Jud. cap. 9. Orig. libr. 1. contr. Celſ. Euſeb. libr. 7. Dem. Hier. Cyrill. & Procop. in Iſa. 7. 14. Baſil. De hum. Chriſti gen. & in Iſa 7. 14. Jer. 31. 22. Hier. in Iſa. 7. 14.
Gen. 24. 16. & 43. Exod. 2. 8.
2. Mach. 3. 19.
3. Mach. 1. 18.
Ach. Tat. De amor. Clit. & Leuc. libr. 1.

asservabatur, narrat fores noctu diligenter fuisse clausas, mane vero exoriente aurora easdem fuisse apertas. Quamvis igitur domesticis ministeriis interdiu vacaret Rebecca, juxta patrios mores, haud minus sollicite propterea à parentibus, noctuque præcipue custodiebatur: unde merito עלמה, sive *Abscondita* dicta est. Adstipulatur R. David Kimchi in libro Radicum, & huic nomini quod Rebeccæ adscriptum est, absconsionis significationem inesse docet. Aquila quoque, ut dixi, hoc Geneseos loco vertit,

Cant. 1. 3. & 6. 7. *Absconditam*. Quæ vero ex Salomonis Cantico testimonia proferunt Adversarii, in quibus vocabulum עלמות, puellas jam virum passas notare putant, quippe virgines parum decuisse amatoriis σαεσμοῖς interesse, valde eos sua fallit opinio; innupti enim pueri Sponsum, innuptæ puellæ Sponsam comitabantur ad nuptias; & carminibus, tum καταχοιμητικοῖς, tum διεγερτικοῖς prosequebantur. Testis Theocritus in Helenæ Epithalamio, ubi virgines ante Menelai & Helenæ thalamum tripudiis & cantionibus indulgent. Testis Aristænetus in narratione amorum Acontii & Cydippes. Testis & Catullus in Epithalamio Juliæ & Manlii:

Aristæn. Epist. 10.

Vos item simul integræ
Virgines, quibus advenit
Par dies, agite, in modum
Dicite.

Et in Carmine nuptiali:

Cernitis, innuptæ, juvenes?

Et deinde:

Aspicite, innuptæ secum ut meditata requirant.

Ex Cantico autem Salomonis Ethnicos Epithalamiorum modum formamque sumsisse docet nos Origenes. Quapropter illas עלמות, virgines fuisse credendum est. Thori quoque expertes illas fuisse aio, de quibus sic in eodem Cantico Salomon: *Sexaginta sunt reginæ, & octoginta concubinæ, & adolescentularum (עלמות) non est numerus.* Nam quis non videt virgines intelligi, quæ si imminutæ fuissent, vel in reginarum, vel in concubinarum numerum referrentur.

Orig. Hom. 1. in Cant. Cant 6. 7.

Explicatur testimonium è Prov. 30. 18, 19.

III. Magna quoque in explicanda hac clausula è Proverbiorum tricesimo capite controversia est: *Tria sunt difficilia mihi, & quartum penitus ignoro, viam aquilæ in cælo, viam colubri super terram, viam navis in medio mari, & viam viri in adolescentia.* Ebraica habent, בעלמה, *in virgine*; quibus Christi ortum è Virgine præsignificasse Salomonem Christianorum plerique conjectant; integris quippe virginitatis septis ex utero virgineo Christum Jesum prodiisse. Ita intellexerunt Raymundus Martini, & Nicolaus de Lyra, aliique subinde, qui & tria superiora ad Christum referunt; viam aquilæ in cœlo, ad ejus ascensum in cœlum; viam colubri super terram, ad reditum ejus à morte ad vitam, cum saxum ostio monumenti appositum penetravit, nullumque exitus sui reliquit vestigium; viam denique navis in medio mari, ad mirabilem ejus inter homines & mundi tempestates vitam. Adeo ut ortus ejus, vita, reditus à morte ad vitam, & ascensus in cœlum, ordine præposteto hic prædicta sint. Cujus interpretationis auctorem fuisse vetustum quemdam Ebræum ferunt. Nos simpliciter locum hunc possumus explicare, difficile esse virginis à viro clam imminutæ vestigia deprehendere, si ea caute & studiose occulere studeat; quod non magno negotio fieri notum est, cum & impuras quasdam mulieres operam ad id suam venditare & præstare nimis verum sit. Viam viri in adolescentula, exponunt alii amatorias artes à viris ad virginum devinciendos animos adhiberi solitas. Quarum expositionum quamlibet sectaris, dictio עלמה propositum à nobis retinebit intellectum, & virginem significabit. Nam quod objicere pergunt Judæi, aliam loco huic explicationem postulare subjecta Salomonis verba: *Talis est via mulieris adulteræ, quæ comedit, & tergens os suum dicit, Non sum operata malum*; cum עלמה mulieri corruptæ comparetur, proindeque puellam vitiatam significet, nulla id ratione concludunt, cum עלמה, juxta ipsos, de nuptis æque dicatur & innuptis; atque ita idem secum compararet: aut quod proximum est, scortum concubitus sui celans indicia, cum muliere adultera idem agente; quæ quod eadem sint, vel certe quam proxima, inepta penitus & absurda esset comparatio. Dicendum potius, id sibi voluisse Salomonem, tanta arte virginem oblatum sibi vitium celare, ut vix majore mulier adultera usu perita uti possit. Parum vero auctoritatis est in Aquilæ, Theodotionis, & Symmachi interpretatione, qui עלמה vertunt νεάνιδα. Proselyti quippe fuerunt Aquila & Theodotion; Ebionita vero Symmachus; ac iis proinde adhæserunt sectis, quæ virginitatem Mariæ Jesu matri derogarent. Νεᾶνις præterea vox anceps est, puellam vel integram vel vitiatam notans: quo vero eam usurpaverint sensu, ambiguum est. His demum opponimus Senes Septuaginta, ac Interpretem Vulgatum, quorum longe potior nobis auctoritas est.

Raym. Mart. Pug. fid. Part. 3. Dist. 3. c. 7. Lyr. in Prov. 30. 19.

Cadunt

Cadunt ergo omnia hæc Judaicæ expositionis fulcimenta.

IV. At aliud præterea Adversariis præcludendum effugium est, quo scilicet se proripiunt, postquam vocabuli עלמה legitima ab eis significatio extorta est. Aiunt enim non ex eo recte concludi Virginem illam, de qua futurum prædixit Isaias ut concipiat filium & pariat, in hoc conceptu & partu haudquaquam imminutum iri, sed id tantum posse colligi virginem fore ad hunc usque conceptum: ac proinde Isaiam, cum dixit, *Ecce Virgo concipiet & pariet Filium*, id sibi voluisse, tum concepturam & parituram Virginem, postquam virgo esse desierit. Verum ecquod erit signum illud quod pollicetur Deus, si virgo amissa virginitate concipiat & pariat, more matrum omnium? Respondet Bodinus in pestifero & exitiali libro nondum edito, & numquam edendo, quem De abditis rerum sublimium arcanis inscripsit, conceptum hunc & partum signum quidem fuisse, at non prodigium. Quasi vero vocabulum, אות, quo utitur Propheta, non prodigium quoque significet, atque eo sensu in Libris sacris sæpe adhibitum reperiatur; quasi Jeremias rem eamdem prænuntians, חדשה, *Novum* non appellaverit, quod Isaias אות, *Signum* dixerat. Neque sane est cur verum hunc Christi Jesu ortum prædicantibus nobis, religionis nostræ perduelles detrahant fidem, quam de Homeri, Platonis, aliorumque simili ortu falsa jactantibus Ethnicis habuerunt. Ex Apolline enim, & Perictione ab omni mortalium complexu integra, natum Platonem ferunt: Remum & Romulum ex Ilia virgine & Marte. Jove satos esse Alexandrum & Scipionem incredibile visum non est. Ponticæ cuidam mulierculæ ex Apollinis congressu gravidam se dicenti multos adhibuisse fidem narrat Plutarchus; tum Sileno puero ex ea nato fraudibus suis texendis uti decreviisse Lysandrum, virosque insignes produxisse, qui rei confirmabant famam, rumoremque spargebant Delphis petitum, Sacerdotes in arcanis habere sacra quædam oracula, quæ nemini legere fas esset, nisi qui patrem haberet Apollinem. Adeo incredibilis non habebatur ortus hujusmodi. Scribit Hieronymus adversus Jovinianum, creditum Buddam Gymnosophistarum principem è latere virginis prodiisse. Alterum Buddam, Terebinthum prius dictum, commemorat Socrates, qui ortum quoque suum ad virginem referebat; prioris Buddæ usurpato nomine & ortu commentitio. Minerva natum se credi volebat Domitianus, ut est apud Philostratum. Celebrem illum Anglorum vatem Merlinum sine virili congressu procreatum fabulantur. Sunt apud Turcas pueri, quos ἀπὸ ζώσης & virginibus tantum prognatos vulgus credit: Animæ filii, *Nephes-ogli* appellantur Turcico idiomate, & miranda facinora edere putantur. Scribit Pomponius Mela Apim Ægyptiorum Deum, qui *bos niger* erat, *certis maculis insignis, & cauda, linguaque dissimilis aliorum, raro nasci, nec coitu pecoris (ut aiunt) sed divinitus & cælesti igne conceptum.* Adamum sine patre & matre de luto à Deo confictum, Evam ex Adami costa procreatam Judæi fatentur. Qui mundum factum putant, quod Græcorum Philosophorum plerisque placuit, primos homines sine patre & matre editos fuisse dicant necesse est: quod minus credibile est, quam ex matre tantum, sine patre Christum Jesum prodiisse, ut optime adversus Celsum disputat Origenes. Ex sexto Geneseos capite arbitrati sunt plerique memoratos illic Gigantes haudquaquam à viris esse progenitos. Optime quoque Justinus Tryphoni objicit, steriles feminas & genitales annos prætergressas, Saram, Annam Samuelis matrem, & Elizabetham, Dei beneficio fecundas extitisse. Et Judæi ipsi in Midrasch Echa futurum tradunt, ut Redemtor à se expectatus sine patre nascatur. Idem habet R. Simeon ben Jochai in Genesin, & R. Moses Hadarsan in Psalmum octogesimum quintum. Falsus est ergo Plutarchus, cum scripsit feminam omnino nullam dictam esse sine viri consortio infantem peperisse.

Virgo illa, cujus conceptum & partum prædicit Isaias 7. 14. non solum ad conceptū usq; & partum, sed post utrūq; etiam virgo fore prædicitur.

Plutarch in Lysandr.

Hier. adv. Jov. libr. 1. cap. 26.

Socr. libr. 1. cap. 22.

Phil. De vit. Apoll. libr. 7. cap. 12.

Pompon. Mel. libr. 1. cap. 9.

Orig. libr. 1. contr. Celf.

Plut. in Præc. conjug.

V. Nunc vero nobis incumbit probandum prædictionem hanc Isaiæ, qua futurum prænuntiatur ut Virgo concipiat & pariat Filium, integra etiam in conceptu & partu virginitate, in Maria matre & Jesu filio esse completam. Christi enim Jesu Adversarii, tam splendidum ei testimonium ut eriperent, ex adulterio natum prodiderunt. Impii maxime Judæi impuro suo & maledico ore Mariam matrem Jesu, ornatricem fuisse, sive κομμώζειαν, & ἐμπλάκζειαν, hoc est comendis mulierum crinibus operam suam locasse blaterant. Quod artificium quæ exercebant feminæ, quam parum pudicæ essent, ex Nape & Cypassi, quæ in libris Amorum Sulmonensis Poëtæ memorantur, satis notum est. Proinde Mariam appellare solent, סטרא, hoc est *Adulteram*; Jesum vero, בן סטרא, *Adulteræ filium*: quod equidem sine indignatione referre non possum. Sic sæpe Thalmud utrumque. Sed & illic quoque, & in Midrasch Coheleth, & in damnoso libro, quem תולדות ישו, *Generationes Jesu* inscripserunt, eum בן פנדירא, *filium Pandiræ*, & ישו פנתריא, *Jesum Pantherinum* nuncupant. Atqui Pantheram illum, Mariæ maritum fuisse narrant in libro Thalmudico Sanhedrin; verum

Vaticinium illud Isa. 7. 14. in Mariā matre, & Jesu filio completum est.

Sanh. cap. 7.

adulterum eam admisisse Pombeditanæ Scholæ Magistri illic asseverant. Celsus vero, ut pote Judaicarum rerum parum consultus, Pantheram, non Mariæ maritum, sed adulterum fuisse dixit; atque eam demum in adulterio à marito deprehensam, domo ejectam, Jesum ex illicito hoc Pantheræ concubitu procreatum clam peperisse. Verba ipsa Celsi, hæc adversus Christum Jesum vomentis, refert Origenes. Nempe familiare progenitorum Jesu cognomentum in ludibrium contumeliamque versum est: nam Jacobum Josephi patrem, Pantherem cognomine appellatum fuisse tradit Epiphanius in Hæresi Antidicomarianitarum. At Johannes Damascenus genealogiam Christi pertexens, Mariam narrat patrem habuisse Joacimum, Barpantheris filium, hujus patrem fuisse Pantherem. Unde fit verisimile, Pantheris cognomentum, à Mariæ, vel quod potius credimus, Josephi parentibus gestum, Josepho quoque ipsi inhæsisse. Nos quod dant accipimus, Jesum Josepho non esse prognatum; adulterii vero crimen sanctissimæ & integerrimæ Virgini impactum facile diluimus. Nam quod adulterum ejus appellat Celsus Pantheram, quem Judæi ipsius maritum fuisse volunt, id calumniam coarguit. Deinde quis credat tanta patientia fuisse Josephum, ut manifestam criminis ejus, quod legibus Judæorum tam severa animadversione puniebatur, securam vivere permiserit? Quis credat infamem mulierem, inter consanguineas & affines, inter infensos Filio suo Legis peritos Magistros, Sacerdotes, & Pharisæos tutam fuisse, ita ut de Maria Virgine Evangelistæ prodiderunt? Quis credat Jesum ipsum, tam spurco & damnato genitum concubitu, cujusmodi homines Mamzeri dicebantur, in Ecclesiam Domini fuisse admissum, contra Mosis interdictum? neque id ipsi ab invidis & inimicis, quos complures sua ei virtus pepererat, objectum publice & exprobratum? Quis credat Nazarenos Jesu populares, quibus nemo melius noscere potuerat ipsius parentes, spurcum hunc & probrosum ortum ita esse oblitos, ut fabrum eum, Josephi fabri & Mariæ filium esse, fratresque ejus ac sorores apud se manere palam prædicarent? *Nonne*, inquiunt, *hic est Jesus filius Joseph, cujus nos novimus patrem & matrem?* Quamobrem Nathanaëli dicit Philippus: *Quem scripsit Moyses in Lege & Prophetæ, invenimus Jesum, filium Joseph à Nazareth.* Ecquid fuit caussæ duobus illis cæcis, quid Chananææ mulieri, quid populo Hierosolymitano, cur hominem furtivis & illegitimis procreatum amplexibus, Filium Davidis alta voce nuncuparent? Quis credat denique Evangelistas & Apostolos in manifesta re tam præfracte mentiri ausos, (absit dictis impietas) & adversus rei propalam editæ notitiam, superstitibus etiam pervulgati facinoris testibus, mirabilem quemdam Jesu ortum fuisse commentos, & ad Davidem retulisse?

Orig. libr. 1. contr. Celf.

Joh. Dam. De orth. fid. libr. 4. cap. 15.

Joh. 6. 42.

Joh. 1. 45.

Tantum vero abest, ut adulterino satu conceptum Jesum tempora ipsius mentita sint, ut eum potius Virgine matre natum crediderint. Simon enim, Jesu simius, quique Jesus ipse Christus haberi voluit, ut ei perquam similem se præstaret, non aliam ob caussam virgine natum se ferebat, quam quod id ipsum de Christo Jesu accepisset. De Jesu hæc scribit Matthæus: *Cum esset desponsata mater ejus Maria Joseph, antequam convenirent, inventa est in utero habens de Spiritu sancto.* De se hæc jactabat Simon, ut perhibent Recognitiones Clementis: *Antequam mater mea Rachel conveniret cum eo,* (Antonio) *adhuc virgo concepit me.* Domitianum quoque, nisi mea me fallit conjectura, Christi de Virgine nati fama adduxit, ut matrem sibi Minervam virginem ascisceret. Jam enim Romæ pervulgatæ, erant res Christianorum, nec ignorare poterat Domitianus, quid de Christi ortu ferretur. Meminerat idem præterea Josephum Matathiæ filium Vespasiano patri suo accommodasse vaticinium a Jacobo patriarcha Judæ filio editum: *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium:* quod, ut erat rerum Judaicarum parum consultus, hæreditario forsitan jure ad se quoque pertinere posse arbitrabatur, subdole præsertim id ipsi fortasse suadente Josepho. Cum ergo ab Isaia prædictum accepisset, futurum ut de Virgine Messias nasceretur, atque id de Jesu Christiani vulgo dicerent, id sibi decus arrogare conatus est, Minerva se natum fingens. Messiæ quippe dignitatem ipsum affectasse vel id persuadet, quod cum inaudivisset esse in oraculis Davide genus ducturum esse Messiam, potentissimum videlicet regem quemdam, Davidis extinguere reliquias ac de medio tollere tentavit: quod Vespasianum eamdem ob caussam hoc ipsum jam ante aggressum esse sciret, seque in id genus inserere non posse intelligeret. Nam quod adducti ad eum nepotes quidam Davidis, Christi Jesu consanguinei, intacti abierunt, id fortunæ suæ tenuitate meriti sunt: ut apud Eusebium narrat Hegesippus. Nec enim humiles adeo ac viles homines ad regni Christo destinati opes assurgere posse existimavit, quas jam possidere se credebat. Muhammedus ipse qui pleraque Jesu ornamenta ac dotes detraxit, Mariæ virginitati pepercit, eamque laudavit in Alcorano, & Jesum Adamo comparavit, qui

Matth. 1. 18.

Clem. Recogn. libr. 2. cap. 7, & 14.

Euseb. Hist. libr. 3. cap. 12, 19, 20.

Alcor. Sur. 3. & 20.

sine virili congressu in lucem editus est. Non abs re erit priscam huc afferre historiam, quam ex traditione ad sua tempora propagatam narrant Origenes & Basilius. Fuisse tradunt in Templo locum, quo solis virginibus pateret aditus, exclusis reliquis quæ thorum virilem fuissent expertæ; illuc ingressa Maria Virgo jam Jesum enixa cum arceretur, atque ad mulieres ablegaretur, intercessisse Zachariam, quominus illa loci dignitatem amitteret; qua re offensos Judæos Zachariam interfecisse, vel quod in Templo inter virgines mulierem contra jus fasque consistere pateretur, vel quod feminam jam filio auctam, virginem haberi vellet. Traditioni huic tantum tribuet fidei unusquisque, quantum volet; eam certe à gravissimis Auctoribus memoriæ proditam prætermittere piguit. Longe etiam minor est apud me traditionis alterius auctoritas, quam refert Suidas, è vetustis, ut ipse ait, Judæorum commentariis Tiberiade servatis exceptam; Jesum nempe Dominum in Sacerdotum numerum fuisse cooptatum aliquando; cumque ipsius, patris item ac matris nomina in codicem de more essent referenda, matrem ad ea ex ore ipsius cognoscenda accitam, suum quidem ac Filii dedisse nomen, patrem vero Deum ipsum indicasse, quippe quæ Filium illibata virginitate, Spiritus sancti afflatu peperisset; & integritate demum ipsius testibus idoneis, accuratoque examine comprobata, non alium patrem quam Deum vivum codici fuisse adscriptum. Hæc temere admitti nolumus, narrante præsertim Suida, levissimo scriptore: nam Jesus Juda prognatus inter Sacerdotes, qui Levitici generis erant, admitti haudquaquam potuit. Respondet quidam apud Suidam, mistum fuisse genus Josephi patris Jesu: sed frustra; ait quippe Paulus ea tribu oriundum esse Christum Jesum, *de qua nullus altari præsto fuit: manifestum esse enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster; in qua tribu nihil de Sacerdotibus Moyses locutus est.* Adde per Leviticas matres in tribum Juda insertas, non eam fieri mistionem generis, ut quis inde procreatus possit Levita censeri. Scitum est enim Ebraici juris, in Thalmude sæpe traditum, familiam maternam, neque appellari familiam, neque esse, & deficiente mascula prole, superstitibus licet filiabus, genus interire.

Orig. Tract. 26. in Matth. Basil. De hum. Christi gener. Suid. in ἰωσῆς. Ebr. 7. 13, 14.

VI. At futile est quod objicitur ex his verbis Epistolæ ad Galatas: *Misit Deus Filium suum factum ex muliere:* γενόμενον ἐκ γυναικός. Quasi Paulus postremam hanc dictionem eo sensu adhibuerit, quo Virgini opponitur: quemadmodum & in priore ad Corinthios palam adhibuit dicens: μεμέτεσαι ἡ γυνὴ ἢ παρθένος. At res aliter se habet; nam sexum tantum & naturam denotat ea vox priore loco, ut & alias sæpe, & ad integras vitiatasque feminas ex æquo congruit. *Naturale vocabulum est femina,* inquit Tertullianus: *naturalis vocabuli generale mulier: generalis etiam speciale virgo, vel nupta, vel vidua, vel quot etiam ætatis nomina accedunt.* Quorum hæc sententia est, dictionem *Femina*, hominum & brutorum esse communem; dictionem *Mulier*, generalem esse, & ad virgines, nuptas, & viduas pertinere. Quod probat subinde ex his secundi capitis Geneseos: *Et ædificavit Dominus Deus costam, quam tulerat de Adam, in mulierem, & adduxit eam ad Adam.* Illic enim Eva *mulier* appellatur, Ebraice ישה, Græce γυνὴ, priusquam Adamo traderetur. Probat & ex Gabrielis salutatione; nam cum conceptum Mariæ & partum salva virginitate sponderet, ait nihilominus, *Benedicta tu in mulieribus.* Observatum est etiam Grammaticorum filiis, Græcam vocem γυνὴ, ut & Latinam *mulier*, naturam simpliciter nonnumquam significare. Utrumque vocabuli intellectum optime distinxit, ut reliquos taceam, Eustathius; cum alibi, tum præcipue in hunc versum Odysseæ, è Rhapsodia χ.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. Gal. 4. 4. 1. Cor. 7. 34. Tert. De virg. veland. c. 4. Gen. 2. 22. Luc. 1. 28.

δμωῇσιν ἣ γυναιξὶ παρδυναζεδε βιαίως,
αὐτῆ τε ζώοντι· ὑπεμνάασδε γυναῖκα.
Cum mulieribus autem ancillis vi concumbebatis,
Meique viventis ambiebatis mulierem.

γυναῖκες, inquit, ἐνταῦθα δμωαὶ, κατὰ τὸ φύσει σημαινόμενον ἢ γυναικὸς, ἤγουν θήλεαι ἄνθρωποι· ἐφιεῖς ἢ εὐθὺς ἐν τῷ, ὑπεμνάασδε γυναῖκα, τῷ ὑπὸ ἀνδρὶ λέγει· *Mulieres ancillas dicit, juxta id quod naturâ significat Mulier; nempe, homines feminas. Continuo autem subjungens, Ambiebatis mulierem, eam notat quæ est sub viri potestate. Mulierem* vero Plautus vocat in Curculione, quam proxime *virginem* dixerat. Et in Pœnulo sic filias suas virgines Hanno compellat: *Advertite animum, mulieres.* Cicero in oratione De prætura urbana, Philodami Lampsaceni filiam, quæ cum patre habitabat, propterea quod virum non haberet, mulierem sæpius appellat. Ulpianus quoque Jurisconsultus libro quadragesimo quarto ad Sabinum ait *Mulieres omnes dici, quæcumque sexus feminini sunt:* & libro primo ad edictum Ædilium Curulium, eam quæ propter corporis vitium mulier fieri non possit, *Mulierem* tamen appellat.

Plaut. Curcul. Act. 1. Sc. 3. v. 64, 69. Plaut. Pœn. Act. 5. Sc. 4. v. 81. L. Argumento. D. De auro legato. L. Quæritur. D. De ædilitio edicto.

VII. Nec incastigatam dimittemus Johannis Bodini calumniam, qui in quinto libro De abditis rerum sublimium arcanis, ex Judæi persona, duo priora Lucæ capi-

Secundum argumentum.

Defenditur γνησιότης duorum primorum capitum Lucæ, adversus Marcionem & Johannem Bodinum.

ta, in quibus splendidissimum extat virginitatis Mariæ testimonium, germana ac legitima esse negat; hoc argumento, quod tertii capitis initium operis totius exordium esse videatur; præfixa nimirum notatione temporis, unde ordo sequentis historiæ proficiscitur, quemadmodum ab Auctoribus sacris plerisque scripta sua ordientibus factum est. Fuit ea quidem Marcionis teterrimi Hæretici sententia, multas inesse coruptelas & vitia Evangelio Lucæ, quod unum tamen repudiatis cæteris admittebat. Depravatum id quoque Helvidius credidit. Cum pleraque autem falsitatis suspecta habebat Marcion, tum præcipue priora duo capita, sic tanquam insinceras partes recidebat. Cujus opinionis cum rationes nullas, vel valde infirmas proferret, ut ex ψευδωνύμῳ Origenis Dialogo contra Marcionistas intelligitur, sola sua temeritate fretum id attentasse apparet. Quam vero dat Bodinus, petitam ex notatione temporis, quæ capiti tertio præfixa est, ficulneam prorsus esse vel hoc ipsum, quo utitur, Auctorum sacrorum exemplum manifeste arguit. Solent enim illi mediis quoque suis scriptionibus temporum notationes inserere. Unde si quis colligat antecedentia esse supposita, risum movebit. Nec aliter sane constare possunt rerum præteritarum historiæ, nisi descriptæ res temporibus commode dividantur. Quid quod Regum & Paralipomenon libri, nullis præmissis temporum notis, subinde tamen procedente narratione certis distinguntur temporum cardinibus. Adde tertium caput Lucæ ab his inchoari verbis: ἐν ἔτει ᾧ πεντεκαιδεκάτῳ, in quibus particula ᾧ, connexum esse indicat cum superioribus. Nam quod regerit Bodinus, facile ei fuisse, qui duo priora supposuerat capita, & hanc particulam in tertium intrudere, inane est; quippe quam repræsentent vetustissimi codices, & interpretationes antiquæ, si unam Æthiopicam excipias, quæ cum ad Græcum & Syrum exemplar sit expressa, in quibus ea comparet particula, interpretationis id esse vitium fatendum est. Eodem præterea tertio

Luc. 3. 22, 23. capite virgine matre natum esse Jesum satis ostendit Lucas, cum ait: *Descendit Spiritus sanctus corporali specie, sicut columba, in ipsum, & vox de cœlo facta est: Tu es Filius meus dilectus, in te complacui mihi. Et ipse Jesus erat incipiens quasi annorum triginta, ut putabatur, filius Joseph:* quæ declarant Josepho natum eum non esse, nec alium ipsi patrem tribuunt, quam qui clara voce de cœlo missa prolem suam ipsum esse fassus est. Ac mihi quidem cogitanti, quasnam maxime ob causas priora hæc duo capita resecanda esse Hæretici illi censuerint, quos dixi, hæc mihi præter alias veri quoque similis visa est, quemadmodum à Johannis missione & baptismo initium capit Marci Evangelium, nec aliunde inchoandum illud Lucæ absurde eos collegisse. Verum si quis librorum amborum inter se confligat exordia, non leve discrimen deprehendet.

Marc. 1. 1. Marcus quippe πλαυγὶς προσώπου operi suo præfixit: *Initium Evangelii Jesu Christi, Filii Dei;* quo totius libri series præmonstratur & promittitur. Tum postquam de Johannis baptismo paucis disserit, deque ipsius concionibus, quibus de instante

Marc. 1. 9. Christi adventu & οἰκονομίᾳ populum commonefaciebat, statim subjicit: *Et factum est in diebus illis, venit Jesus à Nazareth Galilææ, & baptizatus est à Johanne in Jordane.* Quæ recte sane & ordine procedunt. At de Lucæ Evangelio si duo priora capita detraxeris, nihil de Jesu, ad quem tamen unum totum hoc Evangelium pertinet, præfatum

Luc. 3. 21. Lucam reperies, sed ejus mentionem velut obiter & aliud agentem injecisse. *Factum est autem,* inquit, *cum baptizaretur omnis populus, & Jesu baptizato, & orante apertum est cœlum.* Quæ cum de viro historicæ artis haudquaquam imperito, ut Evangelium hoc & Acta Apostolorum indicant, existimare non liceat, omnino dicendum est, jam ante ipsum Christi Jesu, in primis nempe duobus capitibus meminisse. Denique vel ex Actorum Apostolorum exordio, quo Theophilum compellat Lucas, judicare possumus eamdem in Evangelio præmittendi quoque exordii rationem tenuisse. Quod si exordio Evangelii γνησιότης sua constet, constabit utique & sequentibus duobus capitibus.

CAPUT IX.

Jesus natus Bethlehemi.

MICH. 4. 8, 9. *Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion usque ad te veniet: & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem. Nunc quare mœrore contraheris? numquid rex non est tibi, aut consiliarius tuus periit, quia comprehendit te dolor sicut parturientem?*

MATTH. 2. 1. *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda ..... congregans* (Herodes) *omnes Principes Sacerdotum, & scribas populi, sciscitabatur ab eis, ubi Christus nasceretur. At illi dixerunt ei, In Bethlehem Juda; sic enim scriptum est per Prophetam:*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Mich. 5. 2. *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.

Luc 2. 4, & seq. *Ascendit autem & Joseph à Galilæa, de civitate Nazareth in Judæam, in civitatem David, quæ vocatur Bethlehem; eo quod esset de domo & familia David, ut profiteretur cum Maria desponsata sibi uxore prægnante. Factum est autem cum esset ibi, impleti sunt dies ut pareret. Et peperit filium suum primogenitum.*

Joh. 7. 40, & seq. *Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones ejus, dicebant, Hic est vere Propheta: alii dicebant, Hic est Christus: quidam autem dicebant, Numquid à Galilæa venit Christus? nonne Scriptura dicit, quia ex semine David, & de Bethlehem castello, ubi erat David, venit Christus?*

I. *Refelluntur argumenta Bodini. Primum argumentum.* II. *Secundum argumentum. Disputatur de censu Quirinii. Proponitur Bezæ opinio.* III. *Proponitur deinde nostra.* IV. *Tertium argumentum.* V. *Quartum argumentum.* VI. *Quintum argumentum.*

Refelluntur argumenta Bodini.

QUÆ duo Michææ prædicta de Jesu Bethlehemi orituro à nobis allata sunt, ea signare Messiam luculenter in Propositione septima probavimus. Nunc superest ut ostendamus ipsa hæc in Domino Jesu habuisse exitum, ut Messiam hunc esse efficiamus. Quamvis enim Bethlehemi natum eum esse Evangelistæ prodiderint, testes idonei, ac coævi scriptores, eorumque hac in parte valere debeat auctoritas ex secundo nostro Axiomate; & *tam distincta fuerit à primordio Judæa gens per tribus, & populos, & familias, & domos*, inquit Tertullianus, *ut nemo facile ignorari de genere potuisset, vel de recentibus Augustianis censibus, adhuc tunc fortasse pendentibus*, ac per ea etiam me silente obteratur Bodini impietas, qui adversus Bethlehemiticum Christi ortum argumenta aliquot attulit, hæc nos tamen sigillatim retundemus.

Tertull. adv. Marc. libr. 4. cap. 36.

Bodin. De abd. rer. subl. arc. libr. 5.

Primum argumentum.

Primum hoc est, Jesum Nazarethi esse natum; patriamque hanc, ut pote ignobilem, opprobrio ipsi fuisse; atque hinc Nathanaëlem Philippo, Jesum Nazarenum eum esse quem Moses & Prophetæ prædixerant sibi nuntianti, respondisse: *A Nazareth potest aliquid boni esse?* Jesum quoque ipsum, cum Paulum de cœlo compellaret, seipsum Nazarenum, non Bethlehemitam dixisse. Quibus testimoniis consimilia afferri plura possunt, in quibus non populus solum Judaicus, sed Jesu etiam Discipuli & sequaces, Nazarethum patriam hunc habuisse, atque hinc prodiisse fatentur; ac Nazarenum, & Nazaræum, & Galilæum dicunt; quo postremo nomine Julianus Apostata ipsum contumeliæ caussa appellabat. Adde & ad Herodem Galilææ Tetrarcham à Pilato esse remissum, ut hominem Galilææ ditionis. At bene est, quod qui Nazarenum vel appellant ipsi, vel appellatum narrant Scriptores sacri, Bethlehemi natum esse iidem asseverant; unde manifestum est de Nazarethi nomine ipsi fecisse vocabulum, ad significandum locum, non in quo natus erat, sed quem ejus parentes incolebant, & in quo ipse fuerat eductus. Sic Virgilius Trojanum Cæsarem dixit, quod Troja majores ipsius venissent. Augusto cognomen Thurino fuisse narrat Suetonius, *in memoriam majorum originis*. Idem inter illustres Grammaticos Quintum Cæcilium Epirotam, Tusculi natum refert; cognomine, non à loco ortus, sed à loco originis indito. Florentissimus etiam Homeri Interpres Eustathius, patriam eam esse ait, non in qua quis natus sit, sed in qua educatus. Ejus verba, quoniam ad hanc quæstionem per mihi videntur esse opportuna, referre dignum est: ὁ δὲ πατρίδος ἐστὶν ὁρισμός· πατρὶς γὰρ πόλις τις περὶ ἣν ἐτράφη τις γεννηθείς· ὡς ὅγε μὴ τοιοῦτος, ἀλλ' ἅμα τῷ γεννηθῆναι τῆς πατρίδος ἀποστερηθεὶς, ἔκθετός τις ἐστὶ τῆς τοιαύτης πόλεως· καὶ οὐχ οὕτως ἐκείνην εὐτυχεῖ πατρίδα, ὡς τὴν μετὰ ταῦτα θρεψαμένην. *Hæc est patriæ definitio: patria enim urbs est quædam, in qua quis post ortum eductus est. Adeo ut qui talis non sit, sed post ortum patria sit privatus, is urbe hujusmodi exciderit, neque tam eam habeat patriam, ac illam quæ ipsum deinceps aluit.* Vere igitur Vajicra Rabba, & Bemidbar Rabba Mes-

Virg. libr. 1. Æneid.

Suet. August. cap. 7. & De illustr. Gram. cap. 16.

Eust. in Hom Od. 2.

siæ patriam Aquiloni assignant; rerum vero ab eo gerendarum locum, Austro.

Secundum argumentū. Disputatur de censu Quirinii. Proponitur Bezæ opinio.

II. Alterum hoc objicit Bodinus, censum ab Augusto indictum, & à Cyrenio actum, cum historia Jesu haudquaquam congruere; quippe auctorem esse Dionem, evenisse id anno qui mortem Augusti proxime præcessit; atque eo anno Jesum jam annum decimum quartum attigisse. Ad id autem quod opponi potest, duplicem ab Augusto factam descriptionem; postremam eam quam commemorat Dio; priorem vero per Cyrenium à Luca memoriæ proditam, quæ cum ageretur natus est Christus: ad id, inquam, subjicit Bodinus, rem aliter se habere, quippe hoc tempore Quintilium Varum Syriæ Præsidem fuisse, non Cyrenium, qui multo post Herodis obitum Judææ censum egit; quorum omnium testem citat Josephum. A Bodino hic exagitari Bezam manifestum est, cujus hæc est opinio; Augustum, ut breviarium illud Imperii conficeret, cujus Suetonius & Dio meminerunt, necesse habuisse orbis totius, qua Romanum patebat imperium, descriptionem instituere, citra ullam tributorum exactionem; id autem in Syria factum per Cyrinum, sive Quirinium, illuc ea tantum de caussa cum potestate missum; cum Præses esset, sive Saturninus, sive Varus: post Archelai vero exilium, rursus eodem missum Quirinium, ut Archelai confiscaret pecunias, Syrorumque omnium, ac jam Syriæ contributorum Judæorum facultates censeret: posteriorem hunc censum literis à Josepho proditum, priorem à Luca. Itaque inane est quod adversus ea objicit Bodinus, Quintilium Varum Præsidem fuisse, cum prior census actus est, non Quirinium; cum prænonuerit eum Beza Varo muneris participem ac socium adjunctum fuisse Quirinium, quemadmodum Saturnino collegam datum Volumnium scribit idem Josephus. Quæ verane sint, jam non inquiro: absque examine certe, & confutatione à Bodino haudquaquam debuerunt prætermitti. Verum sic agitur: quod boni est, excerpit; dicit quod mali est, vel quod mali esse putat; cum nihil sit, quin male narrando depravari possit. Profecto in Bezæ sententiam concesserunt viri eruditionis fama nobilissimi, Scaliger, Casaubonus, Drusius, Petavius, Grotius; plurimumque juvari videtur caussa hæc ipsis Lucæ verbis: *Hæc descriptio prima facta est à Præside Syriæ Cyrino:* quasi innuens post primam illam descriptionem à Cyrenio factam, aliam deinde fuisse institutam ab eodem, nempe postquam Archelai pecuniæ in fiscum sunt redactæ, quæ & ab eodem Luca in Actis commemoratur. Nos quoque tantorum virorum sententiæ poteramus adhærere, & Bodini cavillationum securi ad alia pergere: verum quoniam dignus vindice nodus hic est, in eo industriam quoque nostram experiemur.

Sueton. Aug. cap. ult. Dio libr. 56.

Joseph. Antiq. libr. 18. cap. 1.

Joseph. Antiq. libr. 16. c. 14.

Act. 5. 37.

Proponitur deinde nostra.

III. Aliorum igitur acute excogitatis super illo Quirinii censu à Luca memorato interpretationibus compendii caussa prætermissis, nostram proferemus. Censum Romani Imperii ab Augusto ter actum fuisse testificatur Suetonius. Docent idem nos Ancyranæ tabulæ, quas in Pandectis suis Turcicis Leunclavius, & in Inscriptionibus suis Gruterus repræsentant; atque id insuper, primum censum habitum fuisse Augusto VI, Agrippa II. Coss. qui annus congruit cum Juliano XVIII: secundum, Marcio Censorino & Asinio Gallo Coss. anno nimirum Juliano XXXVIII: tertium, Sexto Pompeio & Sexto Apuleio Coss. Juliano anno LIX. Aio secundum hunc censum eum esse, qui cum ageretur, natum Christum Lucas refert. Sciendum enim est rem fuisse censum diuturnioris operæ, quæque in plurium annorum spatium excurreret. Cum Davidis jussu Ebræos percensuit Joab, decem prope menses in eam rem insumsit; quamvis in censum non venerint Levitæ & Benjamitæ, ut habet Josephus. Hinc existimari potest, quantæ fuerit molis ac temporis Romanum totum Imperium lustrare & censere. Facile ergo crediderim ab anno XXXVIII Juliano cœptum hunc censum, ad Christi usque ortum perseveravisse. Atqui Q. Sentius Saturninus, vir Consularis, Præses in Syriam missus est circa hunc ipsum annum Julianum XXXVIII, Syriamque per quinquennium circiter rexit. Extremis itaque præfecturæ suæ temporibus, eum puto mandatum accepisse de censu habendo per Syriam. Nam prius per Italiam, finitimasque provincias institui censum oportuit, quam in extremis Imperii finibus. Etsi enim res eodem tempore per universas provincias administrari potuit, quoniam tamen Tabulæ censuales ad Augustum, postquam perfectæ erant, mittebantur, ut Imperii facultates haberet perspectas, vix credibile est tot rebus simul cognoscendis, & ad examen suum revocandis animum adhibere potuisse: quod perfacile erat, si res ordine gesta esset. Ex his autem censualibus Tabulis videtur breviarium Imperii Suetonio & Dioni memoratum Augustus confecisse. Igitur si meditullio Imperii percensendo tribuamus quadriennium, censum agi cœptum in Syria dicemus eo anno, qui postremus fuit Saturnini. Cum autem res abiret in diem, videtur excessisse magistratu ante absolutum censum, ejusque peragendi curam successori suo P. Quintilio

Suet. August. cap. 27.

Joseph. Antiq. libr. 7. cap. 10.

Varo reliquisse. Qui cum instaret operi, tum natus est Jesus Dominus. Præside Quintilio Varo natum esse Jesum colligi potest ex Josephi Antiquitatum libro decimo septimo, capite septimo; ubi legimus ab aliquo jam tempore Varum præfuisse Syriæ, cum ad patrem Herodem Antipater rediit. Aliquantum etiam intercessit temporis inter Antipatri reditum, & Herodis obitum. Atqui anno ipso quo natus est Christus Jesus, vel proximo certe obiisse Herodem, optimorum Chronologorum sententia est. Ergo mihi veri videtur quam proximum, Syriam regente Quintilio Varo Jesum Christum natum esse, atque in censum veniisse à Saturnino inchoatum, cum eum Quintilius Varus absolveret. Omnes igitur omnino extricaverimus difficultates, si apud Lucam pro κυρηνίου, legamus κυϊντιλίου, quod facile patitur similitudo nominum & characterum affinitas. Ut sic recudatur totus ille versiculus Lucæ: αὕτη ἡ ἀπογραφὴ πρώτη ἐγένετο ἡγεμονεύοντος Συρίας Κυϊντιλίου. Prima dicitur illa descriptio, quod non antea vocata fuisset ad censum Judæa. Patet ex Justino adversus Tryphonem: ἀπογραφῆς οὔσης ἐν Ἰουδαίᾳ τότε πρώτης ὑπὸ κυρίου, ἀνελήλυθε κατὰ Ναζαρὲτ, ἔνθα ὢν, εἰς Βηθλεὲμ, ὅθεν ἦν, ἀπογράψασθαι. *Cum primus ille census sub Cyrenio tunc ageretur, ascendit (Joseph) Nazaretho, ubi domicilium habebat, Bethlehemum, unde erat oriundus, ut in censum referretur.* Jam vero promtus est & liquidus Tertulliani intellectus, qui libro quarto adversus Marcionem sic differit: *Sed & census constat actos sub Augusto nunc in Judæam per Sentium Saturninum, apud quos genus ejus inquirere potuissent.* Census ait actos per Saturninum, qui eos inchoavit & provexit, sed magistratu abire jussus opus absolvendum Quintilio reliquit. Si quis nostram hanc opinionem cum aliis omnibus hactenus propositis contendat, longe simpliciorem esse, angustiisque longe sese expedire facilius & minus sibi permittere reperiet. Nam Beza, cujus expositionem Scaliger, aliique quos dixi, tanto consensu, illaudato ipsius auctore, exceperunt, fingit duos à Quirinio census actos, quod nullius defendi potest Auctoris suffragio, & à Josepho fuisse prætermissum vix credibile est. Multo minus etiam probabile est συρίας ἡγεμόνα, *Syriæ Præsidem* appellari, qui censitor & ἡμιτὴς tantum fuit. Atenim temeritatis fortasse aliquis nos arcesset & audaciæ, qui receptam in Evangelio Lucæ lectionem sollicitemus; quasi sacros illos apices refingamus ad libitum, & divina oracula ad arbitrium nostrum revocemus. A quo tantum certe absumus, ut summam illis reverentiam à nobis & ab aliis exhiberi velimus. Neque vero quicquam hac in parte putamus esse peccatum, cum viros orthodoxos habeamus itidem & heterodoxos, quorum exemplum sequamur. Præterea in Lucæ Evangelium maximas Marcioniſtarum, priscorumque Hæreticorum corruptelas incubuisse memoriæ ab Epiphanio proditum est. Legi velim quæ in eam rem scripta sunt à Sixto Senensi libro Bibliothecæ septimo. Neque hunc duntaxat, sed reliquos etiam Testamenti utriusque libros mendis fuisse obnoxios, cum Variantes lectiones quæ à multis sunt collectæ, & Veterum interpretationes quas observare licet, tum & crebræ sanctorum Patrum, Origenis præsertim, Chrysostomi, & Hieronymi testificationes nos edocent. Objici id etiam potest, probabile non esse censum illum secundum ab Augusto institutum, à magistratu Romano habitum fuisse in Judæa, cujus rex erat Herodes summo & optimo jure, & ad cujus pertinebat officium tributa exigere à subditis. Respondeo beneficiario jure regnum hoc Herodem tenuisse, propterea que certa tributa Romanis pependisse, quemadmodum tradit Appianus. Census autem agebantur, non ad exigenda solum tributa, sed ad cognoscendas etiam singulorum facultates, ætates, familias, artes, & officia. Intererat autem Romanorum perspectas habere vires Judææ terræ, cujus supremum dominium ad se pertinebat; & ex qua stipendia Pompeius, aliique Romanorum magistratus jam ante perceperant. Venerunt ergo in censum Judæi, sed pro sua conditione: alius enim fuit eorum census, qui jure Quiritium, alius eorum qui jure Latii, vel qui jure Italico, vel qui jure Provinciarum, vel qui jure beneficiario censebantur. Nec regnorum solum & provinciarum, sed & urbium etiam diversa erant jura. Patet id ex Digestorum titulo De censibus. Suo ergo jure ad censum venit Judæa, cum ab Augusto census est institutus; nempe citra indictionem tributi.

Luc. 2. 1.

Tertull. adv. Marc. libr. 4. cap. 19.

Epiphan. Hær. 42. cap. 11. Sixt. Sen. Bibl. libr. 7. Hær. 4.

Appian. Bell. civil. libr. 5.

IV. Tertio hoc argumento Evangelii Lucæ veritatem oppugnat Bodinus, quod ad hunc censum neutiquam vocati sint peregrini, aut socii, aut vectigales, sed cives tantum Romani; testemque citat Eusebium, qui & civium hoc censu descriptorum numerum designat: Jesus autem cum non fuerit Romanus civis, censeri non debuerit. Verum etsi Romanorum civium numerum expressit Eusebius, non inde recte colligitur cives tantum professionem edidisse: nec civium omnium, sed eorum tantummodo qui arma ferre possent, nomina in publicum edi solebant. Livius de primo censu quem fecit Servius Tullius: *Millia octoginta civium censa dicuntur. Adjicit*

Tertium argumentum.

Eusеb. Chron. libr. 2.

Liv. libr. 1. cap. 44.

ſcriptor antiquiſſimus Fabius, eorum qui ferre arma poſſent eum fuiſſe numerum. Nihilominus tamen in Tabulas cenſuales reliquorum quoque omnium relata fuere nomina. Unde Juſtinus, Tertullianus, & Chryſoſtomus, ἀπογραφὰς conſuli jubent, in quibus Jeſu nomen à Quirinio deſcriptum erat. Porro Provinciarum, itidem ut civium, habebantur cenſus luſtrales aliquando, hoc eſt quibus completis luſtrum conderetur, aliquando
Joſeph. Antiq. libr. 18. cap. 1. ſine luſtro. Extra luſtrum miſſus eſt ab Auguſto in Syriam Quirinius, ἀπογραφὴν τῶν ἐθνῶν, καὶ πατρικὴς τῆς ἑαυτῶν οὐσίας. *Qui jus genti redderet, & facultates cenſeret.* Verba ſunt Joſephi. Extra luſtrum quoque cenſum à tribus Galliis egit Auguſtus, cum Narbone conventum ageret; & deinde Germanicus, & Claudius; & Voluſius, Africanus, ac Trebellius ſub Nerone; & Hadrianus, & Julianus. At cenſus ille in Syria per Saturninum & Varum actus, cum ſecundi cenſus Auguſti pars fuerit, ut dixi, per luſtrum actus fuit: tres enim Auguſti cenſus, de quibus ſupra diximus, luſtrales fuiſſe docet nos Monumentum Ancyranum. Præterea per ordinarios magiſtratus aliquando cenſus habebantur; velut iſte naſcente Chriſto actus fuit per Saturninum & Varum, Syriæ Præſides: item alter ille poſt Archelai exilium in Syria per Quirinium Præſidem actus. Aliquando vero agebantur per extraordinarios magiſtra-
Dio libr. 56. tus, cenſus tantum habendi cauſſa miſſos. Velut ille, quem commemorat Dio, ab Auguſto inſtitutus penultimo vitæ anno, aliis alio ob hanc cauſſam miſſis. Viginti viros
Suid. in Απογρ. Tit. 57. De cenſ. & cenſit. & Peræq & Inſpect. Cod. libr. 11. Greg. Naz. Orat. 9. ad Jul. ἐξιστ. ſpectatæ probitatis ad id ab Auguſto delectos fuiſſe ſcribit Suidas. Hanc curam qui ſuſcipiebant, Cenſitores, & Peræquatores, & Inſpectores appellantur in Codice. Græci ἐξιστῶτας dicunt: cujuſmodi fuerunt Hellenius & Julianus, in Cappadociam ad id munus miſſi, quos ſcriptis ſuis celebravit Gregorius Nazianzenus. Igitur manifeſta eſt Bodini Semijudæi inſcitia, qui Chriſtum Jeſum cenſum fuiſſe negat hoc argumento, quod vectigales, ſocii, & peregrini minime cenſi fuerint.

Quartum argumentum

V. Summæ etiam imperitiæ ac ſupinitatis illud eſt, quod objicere pergit Bodinus; nullum unquam fuiſſe tam acerbum cenſorem, qui homines cenſendi cauſſa loca mutare coëgerit; moleſtiæ futurum id fuiſſe intolerabilis, & ſumtus infiniti; ſed illic cenſum fuiſſe unumquemque, moribus Romanorum, ubi domicilium habuit: Cæſarem ipſum Dictatorem, cum cenſum populi haberet, ad ſingulas domos civium Romæ tunc habitantium adiiſſe. Reſpondeo primo cenſum hunc Julii Cæſaris fuiſſe
Tranq. cap. 42. in Jul. extraordinarium, nec more, nec loco ſolito habitum, ut obſervat Tranquillus, nec eum cenſum fuiſſe luſtralem, nec à Cæſare tanquam Cenſore, ſed tanquam Præfecto morum actum; cujuſmodi cenſum & ab Auguſto fuiſſe deinde initum, præter tres eos cenſus ſupra memoratos; itaque non *cenſum* à Suetonio, ſed *recenſum* appellari, quem-
Epit. Liv. libr. 115. Liv. libr. 38. cap. 17. & libr. 42. cap. 9. admodum & in Epitome Livii. Aio præterea falſum eſſe, neminem coactum fuiſſe cenſendi cauſſa loca mutare. Notat Livius, Coſſ. Valerio Meſſala, & Livio Salinatore, Campanos ex Senatuſconſulto Romæ cenſeri fuiſſe coactos, cum incertum fuiſſet antea ubi cenſerentur. Notat idem, C. Popillio Lænate, & P. Ælio Ligure Coſſ. cum luſtrum conderent Cenſores Q. Fulvius Flaccus, A. Poſtumius Albinus, minorem aliquanto fuiſſe numerum, *Quia Poſtumius Conſul pro concione edixerat, qui ſocium Latini nominis, ex edicto C. Claudii Conſulis redire in civitates ſuas debuiſſent, ne quis eorum Romæ, ſed omnes in ſuis civitatibus cenſerentur.* Ulpiani libro tertio De cenſibus verba hæc ſunt: *Is vero qui agrum in alia civitate habet, in ea civitate profiteri debet, in qua ager eſt; agri enim tributum eam civitatem debet levare, in cujus territorio poſſidetur.* Extat id l. Forma, §. 2. D. De cenſibus. Habetur quoque lex Impp. Theodoſii & Valentiniani, Cod. De naturalibus liberis, quam hic referre operæpretium eſt: *Si quis, ſeu liber ipſe, ſeu curiæ ſit nexibus obligatus, & tradendi filios naturales, vel omnes, vel quos quemve maluerit: ejus civitatis curiæ, unde ipſe oritur, & in ſolidum hæredes ſcribendi liberam ei concedimus facultatem. Quod ſi cui, non ex urbe, ſed ex vico, vel poſſeſſione qualibet oriundo naturales liberi contigerint, eoſque velit ſub definitione prædictæ curiæ ſplendore honeſtare, & hæreditatis opibus adjuvare, civitatis adſcribendi ſunt ordini, ſub qua vicus ille ac poſſeſſio cenſetur.* His adſonat Novella 89. cap. 2. §. 2. *Si quis igitur ex qualibet oriatur civitate, ſive curialis, ſive etiam liber hujuſmodi ſit fortuna, licebit ei ſuum naturalem offerre filium curiæ illius, unde oritur, civitatis. Si vero nec civis ipſe conſiſtat, ſed ex villa quadam aut vico ſit oriundus, illi à patre offeratur civitati, aut ſemetipſum offerat, ſub qua civitate villa aut vicus tributa perſolvit.* Ex his ſequitur profeſſionem, legibus Romanis, ſequi debuiſſe locum unde origo ducebatur. Peculiare etiam id Judæis fuit, qui in tribus, familias, & domos diſtributi erant. Cum cenſeri populum juſſit David, cenſum tribus Juda ſeorſum adnotavit ſacer Hiſtoricus; quod non feciſſet utique, niſi ſeorſum cenſa fuiſſet. Moribus ergo Romanorum & Judæorum conferre ſe Joſephus debuit in tribum ſuam, quæ Judæ fuit, & in patriam Davidis, patrumque ipſius, unde genus ducebat, quæ Bethlehem fuit.

VI.

VI. Nec minoris tarditatis plenum est ac stuporis postremum Bodini argumentum, quo feminas in censum venisse negat; nedum gravidas, & partui proximas, (cujusmodi fuit Maria Christi Jesu mater, cum censendi caussa Bethlehemum venit,) ad tantum iter susceipiendum fuisse coactas. Cui probando Livium citat, quem ait, quotiescunque civium numerum ex censibus describit, hæc fere verba subjicere, *Præter mulieres:* neque vero Mosem aut Davidem, habitis à se censibus, feminas aut pueros annis viginti minores censuisse. Ego vero existimo verba, quæ post descriptionem censuum aliquibus locis adjecit Livius, *Præter orbos, orbasque*, vel, *Præter pupillos & viduas*, longe aliter explicanda esse, ac à Bodino explicantur; non enim censu exclusos significant *orbos & orbas*, sed potius in censum eos quoque venisse; etsi numerum non exprimit Livius. Locupletem damus fidejussorem Dionysium Halicarnasseum. Is de census institutione differens, cujus auctor fuit Servius Tullius, singulorum ait relata fuisse in censum nomina, parentum item, liberorum, & conjugum. Idem alibi censum à Servio Tullio rege institutum, docet à T. Largio primo Dictatore fuisse instauratum, descriptis singulorum nominibus, uxorumque, & liberorum. Liquet id etiam ex Ciceronis libro tertio De legibus: *Censores populi, ævitates, suboles, familias, pecuniasque censento.* Factum id dicet Bodinus Romæ, non in Provinciis, proindeque nec in Syria. At os illi occludet Ulpianus, homo Syrus, Tyro oriundus, cujus verba hæc sunt è libro secundo De censibus: *In Syria, à quatuordecim annis masculi, à duodecim feminæ, usque ad sexagesimum annum, tributo capitis obligantur.* Id legas l. 3. D. De censibus. De nihilo est quod subjicit Bodinus, censibus à Mose & Davide actis exclusos fuisse pueros & feminas: nam etiamsi eorum expressa sint duntaxat nomina qui arma ferre possent, non ex eo colligitur reliquam multitudinem, senum, feminarum, & puerorum in censum non venisse: sæpe enim & Livius, ut monui, eorum tantum describit numerum, qui armis erant idonei, quamvis & alii quoque, cujuscunque tandem ætatis essent vel sexus, censerentur. Præterea Mariam matrem Christi fuisse ἐπίκληρον, propterea que Josepho proximo agnato ex lege Mosis nupsisse, à viris eruditis demonstratum est. Quo posito, eam certe ad censum venisse oportuit, alioqui sublatum fuisset nomen patris illius de familia sua, quia non habuit filium; atque ita violata esset lex à Deo sancita, cum Salphaadi filiabus ἐπικλήρους paterna hæreditas adjudicata est. Recte ergo Tertullianus: *Apud Romanos in censu descripta est Maria, ex qua nascitur Christus.*

Quintum argumentum.

Dion. Hal. lib. 1, & 5, & 9.

CAPUT XI.

De nomine Jesu, quod Servatorem sonat.

Isa. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.*

Isa. 51. 5. *Prope est Justus meus; egressus est Salvator meus.*

Isa. 62. 1, 11. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur ..... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo.*

Isa. 63. 8, 9. *Et dixit,* (Dominus) *Verumtamen populus meus est, filii non negantes; & factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & Angelus faciei ejus salvavit eos.*

Habac. 3. 13. juxta Sextam Editionem: ἐξῆλθες τῦ σῶσαι τὸν λαόν σου διὰ Ἰησοῦ Χριστόν σου. *Exiisti ad servandum populum tuum per Jesum Christum tuum.*

Habac. 3. 18. *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jesu meo.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis filia Sion; jubila,*

Matth. 1. 20, & seq. *Angelus Domini apparuit in somnis ei* (Josepho) *dicens: Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam; quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est. Pariet autem Filium, & vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum ..... Et non cognoscebat eam* (Joseph,) *donec peperit Filium suum primogenitum, & vocavit nomen ejus Jesum.*

Luc. 1. 30, 31. *Et ait Angelus ei, Ne timeas Maria, invenisti enim gratiam apud Deum. Ecce concipies in utero, & paries Filium, & vocabis nomen ejus Jesum.*

Luc. 2. 21. *Et postquam consummati sunt dies octo, ut circumcideretur puer, vocatum est nomen ejus Jesus, quod vocatum est ab Angelo, priusquam in utero conciperetur.*

filia Jerusalem : Ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator.

Jesu nomen in Veteri Testamento præsignificatum esse, & virifica pollere Judæi fatentur. Elias Lev. Thisb. in ישע.

I. EBRAICUM Christi nomen est ישוע, unde prisci Judæi & recentiores postremam literam detriverunt, ut supereſſet ישע, sive quod literam illam pronuntiare difficile sit, sive quod salutare hoc nomen Christo Jesu tribuere verpi illi recusarent. Rem enim dubiam relinquit Elias in Thisbi. Utut est, vulgatum inter illos Christi Jesu nomen est ישע, quod in aliquibus Veteris Testamenti locis ad Christum pertinentibus reperitur; collectis ראשי תיבות, *capitibus dictionum*, per eam Cabalæ artem quam Rabini appellant כתב גוטריקון, hoc est, *scripturam qua fit per notas*. Velut in quadragesimo nono capite Geneseos, commate decimo, quod Messiam prædicere satis constat ex iis quæ superius disserimus, hæ voces extant: יבא שילה ולו, quarum acrostichis est ישע. Item in Psalmo septuagesimo primo, qui venturi Messiæ vaticinium est, hæc legas commate decimo septimo: יהי שמו ויתברכו, quarum dictionum si summa elementa conjunxeris, exurget dictio ישע. Messiam quoque prænuntiat Psalmus nonagesimus quintus, cujus duodecimus versiculus ab his vocibus capit initium: יעלו שדי וכל, quarum figla dant vocabulum ישע. Quæ quanquam sunt Judaicæ vanitatis plenissima, suis tamen artibus impuri homines revincendi sunt, & suo sibi gladio jugulandi. Quin & serpentium morsus, & hausus veneni, nomine Jesu sanatos fuisse Thalmudistæ referunt in libro De sabbatho, capite decimo quarto, & in Avoda Zara, secundo capite.

CAPUT XII.

De nomine Emmanuel, quod significat, Nobiscum Deus.

ISA. 7. 14. *Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

MATTH. 1. 20, & seq. *Angelus Domini apparuit in somnis ei* (Josepho) *dicens, Joseph, fili David, noli timere accipere Mariam conjugem tuam: quod enim in ea natum est, de Spiritu sancto est: pariet autem Filium, & vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum. Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem, Ecce Virgo in utero habebit, & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.*

Joh. 1. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.*

Emmanuelem esse Jesum ex Masorethorum doctrina probatur. Seph. Aeman. cap. 2.

I. ETSI Gematricæ artis Judæorum summa inanitas est, quoniam tamen ad oppugnandam Christianorum causſam ea utuntur aliquando Judæi, retorquenda in auctores hæc stoliditas est. Legitur in Sepher Aemana, juxta disciplinæ hujus ratiocinia, ἰσοψήφους esse, dictionem hanc *Emmanuel*, עמנואל, & illam *Jesus*, ישועה. Unde unum eumdemque esse Emmanuelem illum ab Isaia prænuntiatum, ac Jesum Dominum, si sibi constare & doctrinæ suæ præceptis consentanea loqui velint, fateri omnino necesse habent Masorethæ.

CAPUT XIII.

Magi Jesum adorant, eique munera offerunt.

PSALM. 71. 9, & seq. *Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent; Reges Arabum & Saba dona adducent..... Et vivet, & dabitur ei de auro Arabiæ.*

MATTH. 2. 1, & seq. *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Jerosolymam, dicentes, Ubi est, qui natus est Rex Judæorum?..... Intrantes domum in-*

Isa. 8. 3, 4. *Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, Festina prædari: quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

Isa. 60. 6. *Omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes.*

venerunt puerum cum Maria matre ejus, & procidentes adoraverunt eum, & apertis thesauris suis obtulerunt ei munera, aurum, thus, & myrrham.

CAPUT XIV.

Jesus fugit in Ægyptum, & post diuturnam moram redit in patriam.

OSE. 11. 1. *Ex Ægypto vocavi filium meum.*

MATTH. 2. 14, & seq. *Qui (Joseph) consurgens accepit puerum, & matrem ejus nocte, & secessit in Ægyptum, & erat ibi usque ad obitum Herodis: ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem, Ex Ægypto vocavi filium meum ..... Defuncto autem Herode, ecce Angelus Domini apparuit in somnis Joseph in Ægypto, dicens, Surge, & accipe puerum & matrem ejus, & vade in terram Israël; defuncti sunt enim qui quærebant animam pueri. Qui consurgens accepit puerum, & matrem ejus, & venit in terram Israël.*

CAPUT XV.

Infantium cædes ab Herode perpetrata.

JEREM. 31. 15. *Hæc dicit Dominus: Vox in excelso audita est lamentationis, luctus, & fletus Rachel plorantis filios suos, & nolentis consolari super eis, quia non sunt.*

MATTH. 2. 16, & seq. *Tunc Herodes videns quoniam illusus esset à Magis, iratus est valde, & mittens occidit omnes pueros qui erant in Bethlehem, & in omnibus finibus ejus, à bimatu & infra, secundum tempus quod exquisierat à Magis. Tunc adimpletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem, Vox in Rama audita est, ploratus & ululatus multus; Rachel plorans filios suos, & noluit consolari, quia non sunt.*

I. MEMORABILE est, & ad fidem Evangelicæ Historiæ conciliandam peropportunum Augusti dictum, de Herodis sævitia in Judæorum infantes, ipsumque adeo ejus filium, quod refertur à Macrobio. *Cum audisset*, inquit, *inter pueros, quos in Syria Herodes rex Judæorum intra bimatum jussit interfici, filium quoque ejus occisum, ait, Melius esse Herodis porcum esse quam filium.* Filius ille Herodis inter pueros Judæos Bethlehemitas à patre interfectus, ecquis tandem fuerit, varie est ab eruditis disceptatum. Baronius, aliique censent fuisse eum infantem recens natum, jussu patris cum aliis interfectum, ne is foret ad quem, ex Magorum vaticinio, regnum Judæorum esset perventurum; ejus mentionem fuisse prætermissam à Josepho, quem alias res complures memoria dignas silentio quoque pressisse constat; velut Jobi historiam & Piscinæ ad Probaticam portam, cujus præter Johannem Benjamin quoque meminit in Itinerario. Hanc opinionem merito refellit Casaubonus. Opinatur Grotius duas historias in unam confudisse Macrobium, alteram de Bethlehemitarum infantium cæde, quam ex libris Christianorum, Christianus fortasse & ipse acceperat; alteram de cæde Antipatri à patre Herode interfecti: cujus opinionis argumenta pro-

Expenditur locus Macrobii de dicto Augusti, cum Herodis filium inter Bethlehemiticos infantes occisum accepisset. Macrob. Sat. libr. 2. cap. 4. Baron. ad A. 1. cap. 50. Casaub. adv. Baron. Exercit. 2. cap. 16. Grot. in Matth. 2. 16.

fert nonnulla. Equidem Antipatrum à Macrobio notari existimo; sic tamen ut non duas in unum confuderit historias, sed unicam historiam, eamque distinctam ac veram narraverit. Nam quod scribit occisum eum fuisse inter pueros Bethlehemitas, non sic intelligendum est, quasi unus fuerit ex his pueris; sed quo tempore trucidati illi sunt, eodem & hunc morte fuisse affectum. Inane ergo est quod objicit Grotius, Antipatrum jam provectum ætate, quique Bethlehemi non erat, cum interficerentur Bethlehemitici infantes, non satis recte dici inter eos fuisse occisum. Cædes modo Antipatri & infantium eodem circiter tempore, ejusdemque hominis jussu patrata sit, etiamsi magnum inter hos, illumque fuerit discrimen ætatis, nec eodem loco cæsi sint, jure dicetur inter illos fuisse necatus: cum præsertim non intra Bethlehemi oppidi muros laniena hæc grassata sit, sed omnes ejus fines fuerit pervagata, ut habet Evangelista. Addit Grotius Antipatrum quinto ante Herodis mortem die fuisse occisum: παιδοκτονίαν autem aliquanto ante contigisse, idque intelligi ex eo quod defuncto Herode in patriam ex Ægypto statim Joseph cum Jesu & Maria redierit. Si tempora recte distinxeris, plana omnia fient. Nam post discessum Magorum, de capessenda in Ægyptum fuga admonitus Joseph ab Angelo, illuc statim profectus est. Secuta est deinde aliquanto post παιδοκτονία. Hanc excepit Antipatri interitus. Extinctus est quinto post die Herodes ipse. Rumor postmodum confusus, ut fit, & indistinctus de cæde infantium & Antipatri dissipatur, venitque ad Augustum; qui re nondum accurate explorata, neque discrimine locorum, aut facinoris modo, caussisve intellectis, memor jam duos ab Herode filios prius interfectos, Alexandrum & Aristobulum, Melius esse dixit Herodis porcum esse, quam filium. Instat Grotius, aitque dictum ad Antipatri cædem, non ad παιδοκτονίαν pertinere, atque inde apparere prius illud solum ad Augustum esse perlatum, Macrobium vero illuc παιδοκτονίας mentionem perperam attexuisse. Quod ita se habere non concedimus: nam ut atrocius Augusto visum est, Herodem in provectæ jam ætatis filium, regnique sui successorem testamento designatum, ac suæ jam dignitatis participem sæviisse, quam in ignobile puerorum vulgus, ita illud potius dicto falso, quam istud prosecutus est. Fortasse & de παιδοκτονία quid sentiret adjecit, sed à Macrobio, vel ab eo unde accepit Macrobius, prætermissum hoc est, cui jocos tantum Augusti referre fuerat propositum. Constet ergo hac in parte sua fides Macrobio, qui illustri testimonio Evangelicam hanc historiam asseruit.

Matth. 2. 16.

CAPUT XVI.

Jesus habitat Nazarethum, & Nazaræus appellatur.

JUDIC. 13. 5, 7. *Concipies & paries filium, cujus non tanget caput novacula: erit enim Nazaræus Dei ab infantia sua, & ex matris utero; & ipse incipiet liberare Israël de manu Philistinorum..... Ecce concipies & paries filium, cave ne vinum bibat, nec siceram, nec aliquo vescaris immundo; erit enim puer Nazaræus Dei ab infantia sua, ex utero matris suæ, usque ad diem mortis suæ.*

Isa. 11. 1. juxta Ebraicum exemplar: *Et egredietur virga de radice Jesse, & Nazaræus de radice ejus ascendet.*

Isa. 53. 2. *Et ascendet sicut virgultum, & sicut radix de terra sitienti.*

MATTH. 2. 22, 23. *Admonitus* (Joseph) *in somnis, secessit in partes Galilææ. Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.*

Luc. 9. 39, & seq. *Et ut perfecerunt* (Joseph & Maria) *omnia secundum legem Domini, reversi sunt in Galilæam, in civitatem suam Nazareth. Puer autem crescebat ..... Et descendit* (Jesus) *cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis.*

CAPUT XVII.

Johannes Christi præcursor.

ISA. 40. 3, & seq. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. Omnis vallis exal-*

MATTH. 3. 1, & seq. *In diebus autem illis venit Johannes Baptista prædicans in deserto Judææ, & dicens, Pœnitentiam agite,*

tabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas. Et revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.

Mal. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & statim veniet ad Templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis.*

appropinquavit enim regnum cœlorum. Hic est enim qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.

Matth. 11. 7, 10. *Cœpit Jesus dicere ad turbas de Johanne ..... Hic est de quo scriptum est, Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te.* Et Luc. 7. 27.

Marc. 1. 1, & seq. *Initium Evangelii Jesu Christi, filii Dei: sicut scriptum est in Isaia Propheta, Ecce ego mitto Angelum meum ante faciem tuam, qui præparabit viam tuam ante te. Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.*

Luc. 1. 76. *Et tu, puer, Propheta Altissimi vocaberis: præibis enim ante faciem Domini, parare vias ejus.*

CAPUT XVIII.

Spiritus sanctus descendit super Jesum recens baptizatum; cui & testimonium perhibetur à Deo Patre, tunc, & cum transfiguratus est.

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini.*

Isa. 42. 1, & seq. *Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris: calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet; in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro.*

Matth. 3. 16, 17. *Baptizatus autem Jesus confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei cæli; & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se. Et ecce vox de cœlis dicens, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Et Marc. 1. 9, & seq. & Luc. 3. 21, 22.

Matth. 12. 15, & seq. *Jesus autem sciens recessit inde, & secuti sunt eum multi, & curavit eos omnes: & præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam Prophetam dicentem, Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus, in quo bene complacuit anima mea. Ponam Spiritum meum super eum, judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus: arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet: donec ejiciat ad victoriam judicium: & in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. 17. 5. *Adhuc eo loquente, ecce nubes obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* Et Marc. 9. 6. & Luc. 9. 34, 35.

Joh. 1. 32, & seq. *Et testimonium perhibuit Johannes dicens, Quia vidi Spiritum descendentem quasi columbam de cœlo, & mansit super eum. Et ego nesciebam eum: sed qui misit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum descendentem & manentem super eum, hic est qui baptizat in Spiritu sancto. Et ego vidi, & testimonium perhibui, quia hic est Filius Dei.*

2. Petr. 1. 17. *Accipiens enim à Deo Patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum hu-*

jusçemodi à magnifica gloria, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite.

CAPUT XIX.

Jesus unctus à Deo.

PSALM. 2. 2. *Adstiterunt reges terræ, & Principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus.*

Psalm. 44. 8. *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Isa. 61. 1. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me.*

Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris: cui diximus, In umbra tua vivemus in gentibus.*

LUC. 4. 17, & seq. *Et traditus est illi liber Isaiæ Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod unxit me ..... Cæpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.*

Act. 2. 36. *Certissime sciat ergo omnis domus Israël, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.*

Act. 4. 26. 27. *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus: convenerunt enim vere in civitate ista adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus.*

Act. 10. 37, 38. *Vos scitis quod factum est verbum per universam Judæam: incipiens enim à Galilæa, post baptismum quod prædicavit Johannes, Jesum à Nazareth, quomodo unxit eum Deus Spiritu sancto & virtute.*

Ebr. 1. 8, 9. *Ad Filium autem, Thronus tuus Deus in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui: dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.*

CAPUT XX.

Jesus jejunat & esurit.

PSALM. 34. 13. *Humiliabam in jejunio animam meam.*

Psalm. 68. 11. *Et operui in jejunio animam meam.*

Psalm. 108. 24. *Genua mea infirmata sunt à jejunio.*

MATTH. 4. 2. *Et cum jejunasset (Jesus) quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit.* Et Luc. 4. 2.

Matth. 21. 18. *Mane autem revertens (Jesus) in civitatem esuriit.* Et Marc. 11. 12.

CAPUT XXI.

Jesus Verbum Dei.

PSALM. 106. 20. *Misit Verbum suum, & sanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum.*

Isa. 55. 10, 11. *Quomodo descendit imber & nix de cælo, & illuc ultra non revertitur, sed inebriat terram, & infundit eam, & germinare eam facit, & dat semen serenti, & panem comedenti: sic erit Verbum meum quod egredietur de ore meo, non revertetur ad me*

JOH. 1. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.*

Apoc. 19. 11, 13. *Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum vocabatur Fidelis & Verax ..... & vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen ejus, Verbum Dei.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

vacuum, sed faciet quæcumque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud.

I. CHRISTUM Jesum esse Verbum Dei agnoscunt Muhammedani: adeo ut Verbum Dei, proprium ipsi nomen Alcoranus assignet, quod & à Rabbinis observatum est. Sed & R. Isaac ben Aramah librum Numerorum explanans hanc clausulam, quam hic è Psalmo centesimo sexto proponimus: *Misit Verbum suum & sanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum*, non in Messia solum, sed & in Jesu eventum habere satis clare docet: venisse enim ait ad sanandos omnes, sed non ab omnibus fuisse receptum, verum ab aliquibus tantum, iisque rudioribus & obtusi ingenii viris, piscaturam in mari exercentibus. Quod & probat sequenti Psalmi ejusdem commate: *Qui descendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipsi viderunt opera Domini & mirabilia ejus in profundo.* Quæ Christi Jesu Apostolos haudquaquam obscure notant. Plurima afferuntur Thargumistarum loca, quibus יהיה redditur, מימר יהוה, *Verbum Dei*. Scio quid contra afferat Theodoricus Hackspanus, ut ostendat מימר idem significare ac ἀυτὸς, quemadmodum & נפש, *Anima*; adeo ut *Verbum meum* & *Anima mea* nil aliud sonent quam, *Ego*: ut in Levitico: *Hæc sunt judicia, atque præcepta, & leges quas dedit Dominus inter se, & inter filios Israël.* Pro, *inter se*, Onkelos habet: בין מימריה, *Inter Verbum suum*. Sexcenta hujusmodi proferuntur. Sed alia sunt, in quibus locum habere non potest hæc interpretatio; cujusmodi est istud è Psalmi centesimi noni primo commate: *Dixit Dominus Domino meo*, quod Christum haud dubie respicit, vel ipsis priscis Judæis testibus, ut supra ostendi. Id ita exponit Jonathan: *Dixit Dominus Verbo suo*, למימריה. Ex quo conjicere possumus in aliis quoque Thargumistarum sententiis vocem מימר, licet ambiguæ sit significationis, & ad Deum simpliciter, vel ad Verbum Dei referri possit, non semper tamen priorem obtinere sensum, quod vult Hackspanus, sed & aliquando secundum.

Jesum Muhammedani Verbum Dei nominant.

Messiam fore Verbum Dei sciscuat Judæi.

Alcor. Sur. 4.

Psalm. 106. 19, 23, 24.

Hackſp. Deusu libror. Rabbinic. cap. 2.

Levit. 26. 46.

Psalm. 109. 1.

CAPUT XXII.

Jesus Filius Dei.

2. REG. 7. 13, 14. *Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum. Ego ero ei in Patrem, & ipse erit mihi in Filium.*

Psalm. 2. 7. *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te.*

Psam. 88. 27, 28. *Ipse invocabit me, Pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ. Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis ..... Ex utero ante luciferum genui te.*

Prov. 8. 22, & seq. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio ..... Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram ..... ante colles ego parturiebar.*

Prov. 30. 4. *Quis ascendit in cœlum atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod nomen est ejus, & quod nomen filii ejus, si nosti?*

Sap. 2. 1, 12, & seq. *Dixerunt cogitantes apud se non recte ..... Circumveniamus Justum, quoniam inutilis est nobis ..... Promittit se scientiam Dei habere, & Filium Dei se nominat .... gloriatur Patrem se habere Deum ..... Si est verus Filius Dei, suscipiet eum.*

MATTH. 3. 17. & 17. 5. *Et ecce vox de cœlis dicens: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui.* Et Marc. 1. 11. & Luc. 3. 22. & Joh. 1. 34.

Matth. 4. 3, 6. *Et accedens Tentator dixit ei: Si Filius Dei es, dic ut lapides isti panes fiant ..... Si Filius Dei es, mitte te deorsum.* Et Luc. 4. 3, 9.

Matth. 8. 29. *Et ecce clamaverunt dicentes: Quid nobis & tibi, Jesu, Fili Dei?* Et Marc. 5. 7. & Luc. 8. 28.

Matth. 10. 32. *Omnis qui confitebitur me coram hominibus, confitebor & ego eum coram Patre meo, qui in cœlis est: qui autem negaverit me coram hominibus, negabo & eum coram Patre meo, qui in cœlis est.* Et Luc. 9. 26. & Apoc. 3. 5.

Matth. 11. 25, & seq. *In illo tempore respondens Jesus dixit: Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis. Ita, Pater, quoniam sic fuit placitum ante te. Omnia mihi tradita sunt à Patre meo: & nemo novit Filium, nisi Pater; neque Patrem quis novit, nisi Filius, & cui voluerit Filius revelare.* Et Luc. 10. 21, & seq. & Joh. 3. 34. & 13. 3. & 17. 1, 2.

Matth. 12. 50. *Quicunque fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.*

Isa. 45. 8. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant Justum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem, & justitia oriatur simul: ego Dominus creavi eum.*

Ose. 11. 1. *Ex Ægypto vocavi Filium meum.*

Mich. 5. 2. *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur qui sit dominator in Israël: & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

Matth. 14. 33. *Qui autem in navicula erant, venerunt, & adoraverunt eum dicentes, Vere Filius Dei es.*

Matth. 16. 15, & seq. *Dicit illis Jesus, Vos autem, quem me esse dicitis? Respondens Simon Petrus dixit, Tu es Christus, Filius Dei vivi. Respondens autem Jesus dixit ei, Beatus es, Simon Bar-Jona; quia caro & sanguis non revelavit tibi, sed Pater meus qui in cœlis est.* Et Joh. 6. 69.

Matth. 26. 63, 64. *Jesus autem tacebat, & Princeps Sacerdotum ait ei, Adjuro te per Deum vivum, ut dicas nobis, si tu es Christus, Filius Dei. Dicit illi Jesus, Tu dixisti.*

Matth. 27. 39, & seq. *Prætereuntes autem blasphemabant eum .... dicentes .... Si Filius Dei es, descende de cruce ..... Dixit enim quia Filius Dei sum.*

Matth. 27. 54. *Centurio autem, & qui cum eo erant, custodientes Jesum, viso terræ motu, & his quæ fiebant, timuerunt valde, dicentes, Vere Filius Dei erat iste.*

Similia apud reliquos Novi Testamenti Scriptores per se quisque passim reperire potest, quæ brevitatis studio prætermittimus.

Refelluntur Judæi, Messiam Filium Dei esse, aut in Veteri Testamento Filium Dei dictum fuisse negantes.

I. TERTULLIANUS adversus Praxean sic disserit: *Nobis omnes Scripturæ, & veteres Christum Dei, & novæ Filium Dei præsiniunt.* Hæc Judæorum fermentum sapiunt, qui in Veteri Testamento prædictum quidem fatebantur esse Christum, Filium vero Dei futurum præsignificasse ullo modo Vetus Testamentum negabant. Ἰουδαῖος ἤ, inquit Origenes, οὐκ ἂν ὁμολογήσαι, ὅτι προφήτης τις εἶπεν ἔσεσθαι Θεοῦ υἱόν. ὃ γὰρ λέγουσιν, ὅτι ὅτι ἥξει ὁ Χριστὸς τοῦ Θεοῦ, ἢ πολλάκις γε ζητοῦσι προφήτας Ἰουδαῖος οὐδὲ υἱοῦ Θεοῦ, ὡς οὐδενὸς ὄντος ἐκείνου, οὐδὲ προφητεύοντος. *Judæus vero haudquaquam sane fateatur Prophetam aliquem dixisse venturum Filium Dei. Quod enim dicant, hoc est, venturum nempe Christum Dei. Et sæpe in disputationibus quærunt statim à nobis de Dei Filio, quasi nullus sit hujusmodi vel à Prophetis prædictus.* Aliter tamen Philoni visum est, qui non semel Verbum Dei, primogenitum ipsius Filium appellat. Atqui proxime ostendimus Verbum Dei Ebræos Messiam interpretari. Unde sequitur juxta Ebræos Messiam esse Filium Dei. Adde illustrem hanc ῥῆσιν è Psalmo secundo: *Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te:* & alteram illam è Psalmo centesimo nono: *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis:* quibus & Filium Dei esse Messiam, & divinæ naturæ consortem significatur. Sic Apollinem (si sacra licet profanis miscere) ad dextram Jovis sedere canit Callimachus, quod Jovis esset Filius. Itaque cum istis ad dignitatem suam asserendam uteretur Christus, *Nemo poterat ei respondere verbum: neque ausus fuit quisquam ex illa die eum amplius interrogare.* Subdit Psaltes: *Ex utero ante Luciferum genui te;* quod itidem ut superiora ad Messiam Ebræorum doctissimi referunt, ut in Propositione septima declaravimus. Notabilis quoque est & ad rem nostram accommodata priscorum Judæorum observatio, qui ex his septuagesimi primi Psalmi verbis: *Ante Solem permanet nomen ejus:* ubi Ebraica habent, לפני שמש ינון שמו, finxerunt ינון unum esse ex Messiæ nominibus. Sic Thalmud in libro Sanhedrin, capite ultimo: sic Beresith Rabbah R. Mosis Hadarsan: sic Echa Rabbathi: sic Midrasch Thehillim: sic R. Selomoh in Michæam. Atqui ינון fit à radice נין, quæ dictio *filium* sonat: ut ינון idem sit ac υἱωθείς, *in filium ascitus.* Quamobrem ex ipsorum sententia Messias ante orbem conditum vocabatur ינון, hoc est υἱωθείς. Cujus autem filius esse vel dici potuit? non alterius certe quam Dei? Nam quod sic dictum volunt, quia υἱώσῃ, sive ortum dabit mortuis, ut habet Beresith Rabbah, frustra sunt, cum ינון sit in Niphal, & habeat significationem passivam, quemadmodum optime docet R. David Kimchi in Michlol. Hæc observatio Rabbinica est, hoc est frigida & insulsa, verum prætermitti non debuit, ut intelligat Lector credidisse illos Messiam fore Filium Dei. Quid quod de Messia dictum hoc fatentur Ebræi, quod extat in Psalmo octogesimo octavo: *Ipse invocabit me: Pater*

Tertull. adv. Prax. cap. 14.
Origen. contr. Cels. libr. 1.
Psalm. 2. 7.
Psalm. 109. 1, 3.
Callim. Hymn. in Apoll.
Matth. 22. 46.
Psalm. 71. 17.
Psalm. 88. 27, 28.

Pater meus es tu, Deus meus, & susceptor salutis meæ: & ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ: ut aperte docetur in Veelle Schemoth Rabbah. Cavillantur hic Judæi pro more suo, & Messiam Dei filium dici censent, quod eum sic amaturus sit Deus, ut pater filium suum amare solet; hoc est Deum Messiæ patrem fore amore, non natura; quemadmodum Israël filius Dei primogenitus appellatur; propterea que dixisse בני אתה, *Filius meus es tu*, non בן לי אתה, *Filius mihi es tu*; quod dixisset utique, si natura pater fuisset. Hæc leges in Midrasch Thehillim. Ergo affectu & amore, non natura, Jacobi Filius erat Judas, quem sic compellabat pater moriens: *Ad prædam, fili mi*, בני, *ascendisti*: non, בן לי: amore item filius Davidis Absalom, quem mortuum desiderii impatiens pater sic affabatur: *Absalom fili mi*, בני, non, בן לי. Gen. 49. 9. 2. Sam. 18. 33.

CAPUT XXIII.

Jesu Discipuli, Filii Dei.

SAP. 5. 3, & seq. *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabamus insaniam, & finem illorum sine honore: ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est.*

Eccli. 4. 10, & seq. *In judicando esto pupillis misericors ut pater, & pro viro matri illorum: & eris tu velut filius Altissimi obediens, & miserebitur tui magis quam mater.*

Isa. 1. 2, 4. *Audite, cæli; & auribus percipe, terra, quoniam Dominus locutus est: Filios enutrivi, & exaltavi; ipsi autem spreverunt me ..... Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis.*

Isa. 63. 16. *Tu enim pater noster, & Abraham nescivit nos, & Israël ignoravit nos: tu Domine, pater noster, redemtor noster, à sæculo nomen tuum.*

Isa. 64. 8. *Et nunc, Domine, pater noster es tu; nos vero lutum.*

Jer. 3. 19. *Ego autem dixi, Quomodo ponam te in filios, & tribuam tibi terram desiderabilem, hæreditatem præclaram exercituum gentium? Et dixi, Patrem vocabis me, & post me ingredi non cessabis.*

Ose. 1. 10. *Et erit numerus filiorum Israël, quasi arena maris, quæ sine mensura est, & non numerabitur: & erit in loco ubi dicetur eis, Non populus meus vos; dicetur eis, Filii Dei viventis.*

MATTH. 5. 16, 44, & seq. *Sic luceat lux vestra coram hominibus, ut videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in cælis est ..... Orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cælis est ..... Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cælestis perfectus est.* Et Matth. 6. 1, 4, 6, 14, 15, 18, 26, 32. & 7. 11. & 10. 20, 29. Luc. 11. 13. & 12. 30, 32. Joh. 8. 38.

Matth. 6. 9. *Sic ergo vos orabitis, Pater noster qui es in cælis, sanctificetur nomen tuum.* Et Marc. 11. 25, 26. Luc. 11. 2, & seq.

Matth. 23. 9. *Et patrem nolite vocare vobis super terram; unus est enim Pater vester, qui in cælis est.*

Joh. 1. 12. *Quotquot autem receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri, his qui credunt in nomine ejus; qui non ex sanguinibus, neque ex voluntate carnis, neque ex voluntate viri, sed ex Deo nati sunt.*

Joh. 20. 17. *Dicit ei Jesus ..... Ascendo ad Patrem meum & Patrem vestrum.*

Rom. 1. 7. *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro & Domino Jesu Christo.* Et 1. Cor. 1. 3. & 2. Cor. 1. 2. & Ephes. 1. 2. & Phil. 1. 2. & 4. 20. & Col. 1. 3. & 1. Thess. 1. 3. & 3. 11, 13. & 2. Thess. 1. 1, 2. & 2. 15. & Phil. 3.

Rom. 8. 14, & seq. *Quicunque enim spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore, sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, Pater. Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei: si autem filii, & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi ..... Nam expectatio creaturæ, revelationem filiorum Dei expectat: vanitati enim creatura subjecta est non volens, sed propter eum qui subjecit eam in spe: quia & ipsa creatura liberabitur à servitute, in libertatem filiorum Dei .... ipsi intra nos gemimus, adoptionem filiorum Dei expectantes, redemtionem corporis nostri, ... Nam quos præscivit, & prædestinavit conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit*

ipse primogenitus in multis fratribus.

Rom. 9. 6, 7, 8, 25, 26. *Non enim omnes qui ex Israël sunt, ii sunt Israëlitæ; neque qui semen sunt Abrahæ, omnes filii: sed in Isaac vocabitur tibi semen; id est, non qui filii carnis, hi filii Dei; sed qui filii sunt promissionis, æstimantur in semine ..... Sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam; & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam: & erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos, ibi vocabuntur filii Dei vivi.*

Gal. 3. 26. *Omnes enim filii Dei estis per fidem, quæ est in Christo Jesu.*

Gal. 4. 4, & seq. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus. Quoniam autem estis filii, misit Deus spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater. Itaque jam non est servus, sed filius. Quod si filius, & hæres per Deum ..... Nos autem, fratres, secundum Isaac promissionis filii sumus.*

Eph. 1. 5. *Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Jesum Christum in ipsum.*

Phil. 2. 15. *Ut sitis sine querela, simplices filii Dei.*

1. Joh. 3. 1, & seq. *Videte qualem charitatem dedit nobis Pater, ut filii Dei nominemur & simus ..... Charissimi, nunc filii Dei sumus ..... Omnis qui natus est ex Deo, peccatum non facit; quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, quoniam ex Deo natus est. In hoc manifesti sunt filii Dei, & filii Diaboli.*

1. Joh. 4. 4, 7. *Vos ex Deo estis, filioli. ..... Et omnis qui diligit, ex Deo natus est, & cognoscit Deum.*

1. Joh. 5. 1, 4, 18. *Omnis qui credit quoniam Jesus est Christus, ex Deo natus est ..... Quoniam omne quod natum est ex Deo, vincit mundum. ..... Scimus quoniam omnis qui natus est ex Deo, non peccat, sed generatio Dei conservat eum.*

CAPUT XXIV.

Jesus primogenitus.

Psalm. 88. 28. *Et ego primogenitum ponam illum, excelsum præ regibus terræ.*

Eccli. 24. 5. *Ego* (Sapientia) *ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam.*

Zach. 12. 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt; & plangent eum planctu, quasi super unigenitum; & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Rom. 8. 29. *Nam quos præscivit, & prædestinavit, conformes fieri imaginis Filii sui, ut sit ipse primogenitus in multis fratribus.*

Col. 1. 15, & seq. *Qui* (Jesus) *est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis, & in terra, visibilia, & invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Ebr. 1. 6. *Et cum iterum introducit* (Deus) *primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei.*

Apoc. 1. 4, 5. *Gratia vobis & pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum.*

CAPUT XXV.

Jesus Deus.

GEN. 19. 24. *Igitur Dominus pluit super Sodomam & Gomorrham sulphur & ignem à Domino de cœlo.*

Psalm. 44. 7, 8. *Sedes tua, Deus, in seculum seculi: virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis ..... Ex utero ante luciferum genui te.*

Isa. 7. 14. *Propter hoc dabit Dominus ipse vobis signum: ecce Virgo concipiet, & pariet Filium; & vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Isa. 9. 6. *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus; & vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.*

Isa. 25. 6, & seq. *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illa, Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, & salvavit nos; iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus & lætabimur in salutari ejus.*

Isa. 35. 4, & seq. *Deus ipse veniet, & salvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt: tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.*

Isa. 40. 3, & seq. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri. ..... Dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo. Sicut pastor gregem suum pascet, in brachio suo congregabit agnos, & in sinu suo levabit, fœtas ipse portabit. Quis mensus est pugillo aquas, & cœlos palmo ponderavit? quis appendit tribus digitis molem terræ, & libravit in pondere montes, & colles in statera? quis adjuvit spiritum Domini? aut quis consiliarius ejus fuit, & ostendit illi?*

Isa. 45. 14, 15. *Hæc dicit Dominus, Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt:*

MATTH. 3. 3. *Hic est enim* (Johannes) *qui dictus est per Isaiam Prophetam dicentem, Vox clamantis in deserto, parate viam Domini, rectas facite semitas ejus.* Et Marc. 1. 1, & seq. & Luc. 1. 76.

Joh. 1. 1. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum.*

Joh. 5. 18. *Propterea ergo magis quærebant eum Judæi interficere: quia non solum solvebat sabbathum, sed & Patrem suum dicebat Deum, æqualem se faciens Deo.*

Joh. 10. 30, & seq. *Ego & Pater unum sumus ..... Responderunt ei Judæi ..... Tu homo cum sis, facis teipsum Deum. Respondit eis Jesus ..... Quem Pater sanctificavit, & misit in mundum, vos dicitis, Quia blasphemas, quia dixi, Filius Dei sum.*

Joh. 14. 1, & seq. *Creditis in Deum, & in me credite ..... Si cognovissetis me, & Patrem meum utique cognovissetis, & à modo cognoscetis eum, & vidistis eum. Dicit ei Philippus, Domine, ostende nobis Patrem, & sufficit nobis. Dicit ei Jesus, Tanto tempore vobiscum sum, & non cognovistis me? Philippe, qui videt me, videt & Patrem.*

Joh. 16. 15. *Omnia quæcunque habet Pater, mea sunt.* Et Joh. 17. 10.

Joh. 20. 27, 28. *Deinde dicit Thomæ, Infer digitum tuum huc, & vide manus meas, & affer manum tuam, & mitte in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Respondit Thomas, & dixit ei, Dominus meus, & Deus meus.*

Act. 20. 28. *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

Rom. 9. 5. *Ex quibus est Christus secundum carnem, qui est super omnia Deus benedictus in secula.*

Rom. 14. 10, 11. *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi, scriptum est enim, Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.*

1. Cor. 10. 9. *Neque tentemus Christum, sicut quidam eorum* (Patrum nostrorum. Num. 21. 5.) *tentaverunt, & à serpentibus perierunt.*

Gal. 1. 1, 11, 12. *Paulus Apostolus, non ab hominibus, neque per hominem, sed per Jesum*

post te ambulabunt, vincti manibus pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus. Vere tu es Deus absconditus, Deus Israël Salvator.

Isa. 48. 12, & seq. *Audi me Jacob & Israël quem ego voco: ego ipse, ego primus, & ego novissimus. Manus mea mensa est cœlos, ego vocabo eos, & stabunt simul ..... Accedite ad me, & audite hoc: non à principio in abscondito locutus sum: ex tempore antequam fieret, ibi eram: & nunc Dominus Deus misit me, & Spiritus ejus.*

Isa. 51. 16. *Posui verba mea in ore tuo, & in umbra manus meæ protexi te, ut plantes cœlos, & fundes terram, & dicas ad Sion, Populus meus es tu.*

Jerem. 23. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo Dævid germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Et Jerem. 33. 15, 16.

Bar. 3. 36, & seq. *Hic est Deus noster, & non æstimabitur alius adversus eum. Hic adinvenit omnem viam disciplinæ, & tradidit illam Jacob puero suo, & Israël dilecto suo. Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus.*

Hab. 3. 38. *Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jesu meo.*

Zach. 2. 8, & seq. *Hæc dicit Dominus exercituum, Post gloriam misit me ad gentes, quæ spoliaverunt vos: qui enim tetigerit vos, tangit pupillam oculi mei: quia ecce ego levo manum meam super eos, & erunt prædæ his qui serviebant sibi; & cognoscetis quia Dominus exercituum misit me. Lauda, & lætare filia Sion; quia ecce ego venio, & habitabo in medio tui, ait Dominus. Et applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa, & erunt mihi in populum, & habitabo in medio tui: & scies quia Dominus exercituum misit me ad te.*

Zach. 12. 10. *Et effundam super domum Dævid & super habitatores Jerusalem spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & statim veniet ad Templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus testamenti quem vos vultis.*

Christum, & Deum Patrem ..... Notum enim vobis facio, Fratres, Evangelium quod evangelizatum est à me, quia non est secundum hominem: neque enim ab homine accepi illud, neque didici, sed per revelationem Jesu Christi.

Philipp. 2. 5, 6. *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu: qui cum in forma Dei esset, non rapinam arbitratus est, esse se æqualem Deo.*

Col. 1. 15, & seq. *Qui est imago Dei invisibilis, primogenitus omnis creaturæ: quoniam in ipso condita sunt universa in cœlis & in terra, visibilia & invisibilia, sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates; omnia per ipsum & in ipso creata sunt, & ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant.*

Ebr. 1. 2, & seq. *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & sæcula. ..... Ad Filium autem, Thronus tuus, Deus, in sæculum sæculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis. Et, Tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli, ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes ut vestimentum veterascent, & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur. Tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.*

1. Joh. 5. 7. *Tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres unum sunt.*

1. Joh. 5. 20. *Scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio ejus. Hic est verus Deus, & vita æterna.*

Apoc. 1. 7, 8. *Ecce venit* (Jesus Christus) *cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tribus terræ: etiam, amen. Ego sum Alpha & Omega; principium & finis, dicit Dominus Deus, qui est, & qui erat, & qui venturus est, omnipotens.*

Apoc. 4. 8. *Sanctus, sanctus, sanctus, Dominus Deus omnipotens, qui erat, & qui est, & qui venturus est.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

I. *Disputatur de significatione vocabuli* אל, *Isa. 7. 14. & 9. 6.* II. *Disputatur de significatione vocis* יקרא, *Isa. 9. 6.* III. *Disputatur de significatione vocis* ועץ, *Isa. 9. 6.* IV. *A Judæorum fraudibus vindicatur Zach. 12. 10.* V. *Judæi Messiæ θεότητα confessi sunt.*

I. NON hic referre instituo quæcumque adversus horum temporum Samosatenos à recentioribus Theologis feliciter disputata sunt. Nihilo magis ea mihi repetere consilium est, quæ Propositione septima disseruimus, cum ea fere vaticinia, quibus contextum est hoc caput, Christi prænuntia esse probaremus: nec ea referre, quæ à Kimchio & Lipmanno sunt opposita, ut præcipuas quasdam ex allatis hoc capite prædictionibus Christo Jesu detraherent: cum solidis responsionibus jam ab aliis excepta sint. Proponam duntaxat paucula quædam, quæ ad hanc Parallelismi nostri partem illustrandam pertinent, in qua Christi Jesu divinitatem ex utriusque Testamenti consensu asseruimus. Ac primum adversus splendidum illud ex nono Isaiæ capite vaticinium, in quo futurum prænuntiatur, ut Parvulus ille, quem Messiam esse declaravimus in Propositione septima, appelletur *Deus*, אל; & adversus alterum ex Prophetæ ejusdem septimo capite, in quo prædicitur futurum ut Filius ille ex Virgine nascendus, quem & Messiam esse evicimus, vocetur *Emmanuel*, hoc est, *Nobiscum Deus*; opponunt Judæi, eorumque gregalis Bodinus, vocem אל, nihil aliud sonare, quam *fortem*, *robustum*, & *potentem*, propterea que principibus interdum & optimatibus aptari. Cujus exceptionis levitatem vel ipsa Isaiæ verba manifesto aperiunt: *Et vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis,* אל גבור. Si אל, *fortem* hic significat, quid attinebat vocem גבור subjicere, cui idem inest intellectus? Scio Aquilam & Symmachum vertisse ἰσχυρὸς, δυνατὸς, Theodotionem vero, ἰσχυὸς, δυνάστης. Verum quid à Proselytis Judæis Aquila & Theodotione, quid ab Ebionita Symmacho fidei expectemus? His opponimus Septuaginta Interpretes, qui sic reddiderunt verba ista, θεὸς ἰσχυὸς, ἐξουσιαστής· *Deus, robustus, potens.* Ita quidem habet Aldina editio, ita Complutensis; ita vetustissimi Patres Irenæus & Ignatius, ita Eusebius, testimonium hoc conceptum referunt. Procopius quoque vocabulum θεὸς, extare apud Senes Septuaginta diserte testificatur. Quamobrem Aquilam falsi merito accusat Theodoretus, quod Ebraica אל גבור, reddiderit ἰσχυὸς, δυνατὸς, cum reddere debuisset θεὸς ἰσχυὸς· Rem vero plane conficit, quod observat Procopius, ipsa hæc verba אל גבור, in sequenti capite ad Deum manifeste referri. Hic enim locus, quod controversus non esset, adulteras Interpretum manus non sensit. Certe dictio אל in sacris Codicibus sæpe Deo tribuitur, vel idolis, quæ pro Diis ab Ethnicis habentur. Nec alii præterea quam Deo adscribi, optime à Pagnino observatum est. Unicum excipit locum, qui est in tricesimo primo capite Ezechielis, ubi Chaldæorum rex, אל גוים appellatur. Quanquam & illic Munsterus & Vatablus legunt, איל גוים, hoc est, *Fortis gentium*, *in gentes potestatem habens.* At אל, quod ab איל arcessunt plerique, alii ab אֱלַהּ per contractionem fieri volunt, ut יה à יהוה.

Disputatur de significatione vocabuli אל, *Isa. 7. 14. & 9. 6.*

Bodin. De abd. rerum subl. arcan. libr. 5.

Iren. libr. 4. cap. 66. Ignat. Epist. ad Antioch. Euseb. Dem. libr. 7. & 9. Procop. in Isa. 9. 6. Theod. in Isa. 9. 6. Isa. 10. 21.

Pagn. Thes. in איל Ezech. 31. 11.

II. Ad infringendum loci hujus robur, aliam quoque Judæi fallaciam excogitarunt: nam ויקרא, quod vertendum est, *Et vocabitur*, ipsi reddiderunt, *Et vocabit*, totamque pericopen sic interpretati sunt, *Et Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis.* Ergo isti, אל significare sentiunt *Deum*, & in congerrones suos proxime castigatos incurrunt. Verum est dictionem יקרא, pro diversitate punctorum, vel activam vel passivam significationem habere; sæpius tamen passivam. Cur autem hic activam inesse velint, nullam probabilem caussam afferre possunt. Nam quo nobis approbabunt argumento, hoc potius modo intelligendum esse locum hunc: *Et admirabilis, consiliarius, Deus fortis, Pater futuri seculi, vocabit eum Principem pacis,* quam isto: *Et admirabilis, consiliarius, Deus fortis, vocabit eum Patrem futuri seculi, Principem pacis;* vel illo: *Et admirabilis, consiliarius, vocabit eum Deum fortem, Patrem futuri seculi, Principem pacis;* aut hoc denique: *Et admirabilis vocabit eum consiliarium, Deum fortem, Patrem futuri seculi, Principem pacis.* Quam igitur gratis nobis dant interpretationem, gratis possumus repudiare. Verumtamen sine fidejussoribus tantum nobis non arrogamus. Ergo Septuaginta Senes verterunt, κληθεὶς, *vocatur*; Aquila, ἐκλήθη, *vocatus est*, juxta Eusebium; nam juxta Procopium vertit, ἐκάλεσεν, *vocavit*; juxta alios, κληθεὶς; Symmachus, κληθήσεται, *vocabitur.*

Disputatur de significatione vocis יקרא *Isa. 9. 6.*

Euseb. Dem. libr. 7. Procop. in Isa. 9. 6.

III. Legitimum præterea prophetiæ hujus sensum obtundit Grotius, cum verba hæc: יעץ אל גבר, sic vertenda autumat, *Consultator Dei fortis*, ab Interpretum omnium auctoritate desciscens, qui reddunt, *Consiliarius, Deus fortis.* Septuagin-

Disputatur de significatione vocis

יועץ *Isa. 9. 6.* τα, σύμβολος, θεὸς ἰσχυρὸς, ἐξουσιαστής· Aquila, σύμβουλος, ἰσχυρὸς, δυνατός· Theodotion, βουλῶν, ἰσχυρὸς, δυνατός· Symmachus, βουλευτικὸς, ἰσχυρὸς, δυνατός· Deinde vocem hanc יועץ usurpare consueverunt Scriptores sacri, in eum qui consilium dat, non qui petit: nec unum puto facile reperiri posse locum, in quo eum obtineat sensum, quem hic ipsi Grotius affingit. Promtius itaque nobis est interpretationem hanc respuere, quam Grotio nobis eam approbare.

A Judæorum fraudibus vindicatur Zach. 12. 10.

IV. Postremum Zachariæ testimonium è duodecimo capite fallaciis Judæorum adulteratum est: nam pro eo quod Ebraici Codices habent, והביטו אלי; *Et aspicient ad me*, legunt, אליו, *ad eum*: nimirum ne idem sit, qui effundit spiritum gratiæ, & qui confixus est: sive ne Deus sit qui in crucem actus est, Jesus nempe Dominus noster. Dei quippe solius est spiritum gratiæ largiri. Verum falsitatem evincunt Septuaginta Senes qui vertunt, καὶ ἐπιβλέψονται πρός με, *Et aspicient me*; quos sequuntur Syrus & Arabs. Jonathan ben Uziel, ויבעון מן קדמי, ad verbum, *Et rogabunt de ante me*. Nec corruptum Uzieliden caussari possunt, cum sic scripsisse eum fateatur R. Selomoh Jarchi. Eamdem sequuntur lectionem Thalmudistæ in libro Sucah; eamdem R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba, & Aben Ezra. Cum ergo fraudem hanc non aliam ob caussam commentos esse Judæos liquidum sit, quam ne divinitatem ejus cogerentur agnoscere, qui fuerat confixus, quemque Messiam esse confitebantur, ut inferius suo loco probabitur, patefacta hac fraude & revicta, consequens est, vel Judæorum judicio, Deum esse Messiam qui confixus est, & magno planctu complorat̃us. Præterea etsi legendum concedamus, אליו, eodem redibit sententia, cum prima persona, si relativum sequatur, per tertiam sæpe in his libris exprimatur, ut vere

Grot. in Zach. 12. 10.

à Grotio observatum est. Sequentia id ostendunt: *Et plangent* עליו, *super eum*, hoc est, *super me*.

Judæi Messiæ θεάνθρωπον confessi sunt.

V. Prisci porro Ebræi recentioribus candidiores, Messiæ divinitatem in Veteri Testamento clarissimis consignatam monumentis perspexerunt. Alii jam ante nos Rabbinorum collegerunt testimonia, quibus Messiam futurum Deum & hominem prædicarunt, atque ea etiam quibus tetragrammaton Dei nomen in sacris Voluminibus scriptum ad Messiam congruere docuerunt. Item in ea, quam mox excussimus, Isaiæ clausula è nono capite, filium illum nascendum, quem אל Propheta appellat, Deum & Messiam fore Jonathanis Paraphasis aperte significat. Aiunt præterea Rabbini verba hæc è centesimo septimo Psalmo, sibi Jesum accommodasse: *Exaltare super cœlos, Deus.* Sæpe etiam Chaldæi Paraphrastæ nomen sanctum Dei, יהוה, vertunt מימר יהוה; quod in Messiam, atque adeo in Jesum convenire demonstravimus. Idem & à Philone traditum reperias in libro De somniis. Nec illud præterire decet, quod habetur apud R. Abrahamum Seba, in צרור המור, videlicet vocem כוכב, quæ *stellam* sonat, & à Balaamo ad Messiam præsignificandum usurpata est, cabalistice nomen יהוה exprimere; cum priores duæ litteræ כוכב, eumdem numerum dent ac quatuor litteræ in יהוה, nempe XXVI: reliquæ duæ efficiant numerum XXII, qui numerus est literarum quibus descripta est Lex Dei, quæ tum complebitur cum Messias advenerit. Unde ex Magistri hujus sententia efficitur, Dei simul & Messiæ mysterium in una eademque voce contineri, proindeque Messiam Deum futurum. Est præterea apud Ludovicum Carretum in Libro visorum divinorum, priscos Judæos, comma hoc Isaiæ,

Psalm. 57. 6.

Isa. 52. 13.

quod Messiæ περλεπτικὸν est: *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde*, sic esse interpretatos, *Exaltabitur* supra Abrahamum, *elevabitur* plus quam Moses, & *sublimis erit* plusquam Angeli ministerii. Unde colligit Carretus Deum ex horum sententia fore Messiam, cum Deum inter & Angelos medium nihil sit. Ergo Jesus Dominus, Messiam se, ut erat, apud Judæos ferens, θεάνθρωπον quoque

Joh. 10. 30, & seq.

suam prædicabat: *Ego & Pater unum sumus.* Quod indignantes Judæi respondebant: *Tu homo cum sis, facis teipsum Deum.* Validissimum hoc est adversus dogmatis nostri adversarios argumentum: nam vel Jesum fatebuntur fuisse Messiam, proindeque cum seipsum Deum fecerit, Deum fuisse fateri cogentur; nam si non fuisset, quis credat Messiam, virum quippe sanctum & pium, tam nefariæ & atrocis impietatis sese alligasse, ut non divinos solum honores ambiret, sed Dei quoque interverteret titulos, sibique ascisceret? vel Jesum Messiam fuisse negabunt, & necesse saltem habebunt agnoscere, cum se Messiam simul & Deum esse jactaret, haudquaquam id fuisse facturum, nisi Judæis persuasum fuisse sciisset, eum quem expectabant Messiam Deum fore. Ex his quoque Jesu, Judæorumq; apud Johannem verbis, manifestus est Lactantii error, qui Jesum numquam seipsum Deum dixisse ausus est asseverare. Juliani vero τῶν ἀβροδιαίτων impudentia, qui dixit neque Paulum, neque Matthæum, neque Marcum, neque Lucam Christo Jesu θεάνθρωπον tribuisse, cum ex Paralleliſmo nostro, tum & ex Cyrilli disputationibus facile retunditur. Plerique sane è recentioribus Judæis

Lact. libr. 4. Instit. cap. 14.

Cyrill. contr. Julian. libr 10.

dicere solent, non aliam ob caussam gentem suam diuturnis calamitatibus & miserabili exilio esse damnatam, quam quod unus ex ea, Jesus nempe, se Deum facere ausus sit. Desino in testimonio ex Epistola Plinii ad Trajanum, in quo priscos Christianos solitos fuisse affirmat *carmen Christo, quasi Deo, dicere secum invicem.* Tertullianus Epistolæ hujus auctoritate in Christianorum defensionem utens, sic ista Plinii reddit: *Nihil aliud se de sacris eorum comperisse, quam cœtus antelucanos, ad canendum Christo ut Deo.* Sic enim legendum esse indicant Plinii verba; non ut vulgo, *Christo & Deo.* Quod jam ante observavit Scaliger in Animadversionibus ad Eusebium, à quo sic exponitur Tertulliani locus, χριστὸν ὡς θεὸν ὑμνοῦσιν· Hieronymus interpres ipsis utitur Tertulliani verbis: *Ad canendum Christo ut Deo.* Hoc ipsum aliis dictionibus, at non alio sensu transtulit Eusebius Chronici in quibusdam, & Historiæ locis: τὸν χριστὸν θεοῦ δίκην ὑμνεῖν· *Christum, sic tanquam Deum, hymnis concelebrare.* Adeo constans erat vel primævis illis Christianæ religionis initiis opinio, Christum à Christianis Deum haberi. Alibi etiam Eusebius ex vetustis quibusdam Commentariis docet Justinum, Miltiadem, Tatianum, Clementem, Irenæum, Melitonem, aliosque complures Christo divinitatem tribuisse; tum subjicit, jam inde à primis Ecclesiæ temporibus Christianos Christo ut Deo carmina cecinisse: ψαλμοὶ δὲ ὅσοι καὶ ᾠδαὶ ἀδελφῶν, ἀπ' ἀρχῆς ὑπὸ πιστῶν γραφεῖσαι, τὸν λόγον τοῦ θεοῦ τὸν χριστὸν ὑμνοῦσι θεολογοῦντες· *Quot autem Psalmi & Odæ fratrum, ab initio à fidelibus scriptæ, Verbum Dei Christum ut Deum prædicant.*

Plin. libr. 10. Epist. 97.

Tertull. Apol. cap. 2.

Euseb. Chron. libr. 2. & Grot. libr. 1. & Hist. libr. 3. cap. 33.

Euseb. Hist. libr. 5. cap. 28.

CAPUT XXVI.

Jesus Homo.

GEN. 3. 15. *Inimicitias ponam inter te & mulierem, semen tuum & semen illius.*

2. Reg. 7. 4, 5, 12. *Ecce sermo Domini ad Nathan dicens, Vade, & loquere ad servum meum David..... Cum completi fuerint dies tui, & dormieris cum patribus tuis, suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus.*

Isa. 7. 14. *Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Isa. 9. 6. *Parvulus natus est nobis, & filius datus est nobis.*

Isa. 45. 8. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant justum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem.*

Isa. 52. 14. & 53. 2, 3. *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum, ... Vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum, despectum & novissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem.*

Jerem 31. 22. *Creavit Dominus novum super terram, Femina circumdabit virum.*

Dan. 7. 13. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit.*

Dan. 9. 26. *Post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus.*

MATTH. 1. 25. *Peperit Filium suum primogenitum, & vocavit nomen ejus Jesum.*

Matth. 4. 2. *Et cum jejunasset quadraginta diebus, & quadraginta noctibus, postea esuriit.* Et Luc. 4. 2.

Matth. 8. 20. *Filius hominis non habet, ubi caput reclinet.* Et Matth. 9. 6. Et sic passim appellatur in Novo Testamento.

Matth. 12. 46. *Adhuc eo loquente ad turbas, ecce mater ejus, & fratres stabant foris, quærentes loqui ei. Dixit autem ei quidam, Ecce mater tua, & fratres tui foris stant quærentes te.* Et Marc. 3. 31, & seq. Et Luc. 8. 19, & seq.

Matth. 21. 18. *Mane autem revertens* (Jesus) *in civitatem esuriit.* Et Marc. 11. 12.

Matth. 26. 71, & seq. *Exeunte autem illo* (Petro) *januam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, Quia non novi hominem..... Tunc cœpit detestari, & jurare quia non novisset hominem*

Luc. 1. 31. *Ecce concipies in utero, & paries Filium, & vocabis nomen ejus Jesum.*

Luc. 2. 52. *Et Jesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.*

Luc. 23. 4, & seq. *Ait autem Pilatus ad Principes Sacerdotum & turbas, Nihil invenio caussæ in hoc homine ..... Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset, ... Pilatus ... dixit ad illos, ... Nullam caussam invenio in homine isto.*

Luc. 23. 46, 47. *Hæc dicens* (Jesus) *expiravit. Videns autem Centurio quod factum*

fuerat, glorificavit Deum, dicens, Vere hic homo justus erat.

Joh. 1. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis.*

Joh. 7. 3, & seq. *Dixerunt autem ad eum fratres ejus, Transi hinc ..... Neque enim fratres ejus credebant in eum ..... Ut autem ascenderunt fratres ejus, tunc & ipse ascendit ad diem festum.*

Joh. 18. 17. *Dixit ergo Petro ancilla ostiaria, Numquid & tu ex Discipulis es hominis istius?*

Joh. 19. 28. *Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio.*

Act. 2. 14, 22. *Stans autem Petrus cum Undecim levavit vocem suam, & locutus est eis ..... Viri Israëlitæ, audite verba hæc, Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis ..... interemistis.*

Act. 5. 27, 28. *Interrogavit eos Princeps Sacerdotum, dicens ..... Vultis inducere super nos sanguinem hominis istius.*

Rom. 5. 15. *Gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit.*

1. Cor. 15. 47. *Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de cœlo, cœlestis.*

Gal. 1. 19. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Jacobum fratrem Domini.*

Phil. 2. 7. *Semetipsum exinanivit formam servi accipiens, in similitudinem hominum factus, & habitu inventus ut homo.*

1. Tim. 2. 5. *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus.*

Ebr. 2. 17. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

Ebr. 4. 15, 16. & 5. 1. *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris; tentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato. Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ, ut misericordiam consequamur, & gratiam inveniamus in auxilio opportuno. Omnis namque Pontifex, ex hominibus assumtus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad Deum.*

CAPUT XXVII.

Jesus frater hominum.

PSALM. 21. 23. *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te.*

Psalm. 68. 9. *Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ.*

MATTH. 12. 48, & seq. *At ipse respondens dicenti sibi ait, Quæ est mater mea, & qui sunt fratres mei? Et extendens manum in Discipulos suos dixit, Ecce mater mea, & fratres mei: quicunque enim fecerit voluntatem Patris mei qui in cœlis est, ipse meus frater, & soror, & mater est.* Et Marc. 3. 31, & seq. & Luc. 8. 19, & seq.

Matth. 25. 40. *Et respondens Rex dicet illis,*

illis, Amen dico vobis, quamdiu fecistis uni ex his fratribus meis minimis, mihi fecistis.

Matth. 28. 10. *Tunc ait illis Jesus, Nolite timere: ite, nuntiate fratribus meis, ut eant in Galilæam: ibi me videbunt.*

Joh. 20. 17. *Dicit ei Jesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum: vade ad fratres meos?*

Rom. 8. 16, 17. *Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei: si autem filii, & hæredes; hæredes quidem Dei, cohæredes autem Christi.*

Ebr. 2. 11. & seq. *Qui enim sanctificat, & qui sanctificatur, ex uno omnes. Propter quam caussam non confunditur fratres eos vocare dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te ..... Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

CAPUT XXVIII.

Jesus sacerdos.

Psalm. 44. 8. *Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem: propterea unxit te Deus, Deus tuus oleo lætitiæ præ consortibus tuis.*

Psalm. 109. 4. *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.*

Ebr. 2. 17. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

Ebr. 3. 1. *Considerate Apostolum & Pontificem confessionis nostræ Jesum.*

Ebr. 4. 14, 15. *Habentes ergo Pontificem magnum, qui penetravit cælos, Jesum Filium Dei, teneamus confessionem. Non enim habemus Pontificem qui non possit compati infirmitatibus nostris.*

Ebr. 5. 5, & seq. *Sic & Christus, non semetipsum clarificavit, ut Pontifex fieret, sed qui locutus est ad eum, Filius meus es tu, ego hodie genui te: quemadmodum & in alio loco dicit, Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec ..... appellatus à Deo Pontifex juxta ordinem Melchisedec.*

Ebr. 6. 19, 20. *Usque ad interiora velaminis, ubi præcursor pro nobis introivit Jesus, secundum ordinem Melchisedec Pontifex factus in æternum.*

Ebr. 7. 3, 11, 20, & seq. *Assimilatus Filio Dei (Melchisedec) manet sacerdos in perpetuum ..... Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat ..... quid adhuc necessarium fuit secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron dici? ..... Alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum, Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, tu es sacerdos in æternum ..... Et alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohibentur permanere; hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet*

sacerdotium .... Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccatoribus, & excelsior cœlis factus, qui non habet necessitatem quotidie, quemadmodum sacerdotes, prius pro suis delictis hostias offerre, deinde pro populi: hoc enim fecit semel seipsum offerendo. Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes, sermo autem juris jurandi, qui post Legem est, Filium in æternum perfectum.

Ebr. 8.1,2. *Capitulum autem super ea quæ dicuntur, Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cœlis, sanctorum minister, & tabernaculi veri, quod fixit Dominus, & non homo.*

Ebr. 9.10,11. *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius Tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis; neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æterna redemtione inventa.*

Ebr. 10.11, 12. *Omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei.*

Ex eo quod Jesus sit sacerdos, sequitur esse Christum.

I. SPLENDIDUM est, & ad reprimendam Judæorum contumaciam accommodatum prædictum illud, quod extat in Psalmo centesimo nono, ubi Christus futurus esse prædicitur sacerdos secundum ordinem Melchisedec. Ac Psalmum quidem hunc humano generi Christum promittere satis probavimus in Propositione septima. Jesu vero imaginem in Melchisedeco positam fuisse ostendemus ad calcem Parallelismi, ubi varios Jesu typos colligemus è Veteri Testamento. Quo uno argumento Messiam sive Christum, hoc est Unctum, merito dici, ac revera esse Jesum Dominum facile vincimus. Triplex enim hominum genus inter Ebræos unctionis cerimoniis consecrabatur; Sacerdotes, Reges &, Propheræ. At utramque saltem dignitatem Sacerdotis ac Regis gessit Melchisedec, rex Salem, & Dei altissimi sacerdos: gessit utramque & Jesus, rex justitiæ & pacis, æternus Pontifex, *semper vivens ad interpellandum pro nobis*; gessit & propheticam præterea, ut suo docebimus loco; proindeque vere Christus est sive Messias, Unctus videlicet, non oleo illo de arboribus expresso, sed oleo lætitiæ; cum nimirum gratia & virtute Spiritus sancti natura ejus humana perfunderetur; quod & ipse de se prædicat apud Isaiam: *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me.* Egregie hoc argumentum prosequitur Eusebius non uno loco. Cautum erat, inquit, Judæorum legibus, ne quis sine unctione sacerdotium gereret; quamobrem & sacerdotes dicebantur Christi. Quem ergo sacerdotem esse Psalmus declarat, Unctum fuisse necesse est. Tum subjicit, juxta doctrinam capite octavo Epistolæ ad Ebræos traditam, unctionem illam Aaronis à Mose administratam, secundum exemplar ipsi in monte monstratum, figuram fuisse unctionis Christi, ipsumque Aaronem σκιώδη καὶ εἰκονικὸν sacerdotem fuisse, typum videlicet ac simulacrum veri sacerdotis Christi Filii Dei, qui in cœlo Patri assidet. Cum ait autem Philo in libro De somniis, & in libro De exulibus, Primogenitum Verbum Dei esse Pontificem, consentit popularium suorum doctrinæ, qui Filium Dei & Verbum Dei fore Messiam credunt, Messiam autem sacerdotem; atque id in Psalmo centesimo nono significatum esse arbitrantur. Cæterum notabile est, quod in Midrasch Thehillim legitur, sacerdotii dignitatem ab Israëlitis propter peccata ablatam, ad gentes fuisse translatam. Qua re & gentem suam reprobatam, & vocatos esse à Deo Ethnicos, proindeque & Christum jam venisse fatentur. Messiam quippe vocationis gentium auctorem suis hic sæpe probatur locis.

Ebr. 7.25.

Isa. 61.1.

Euseb. Dem. libr. 4. & 5.

CAPUT XXIX.

Jesus Propheta.

DEUT. 18. 15, & seq. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies ..... Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum tuorum, similem tui; & ponam verba mea in ore ejus, loquenturque ad eos omnia quæ præcepero illi: qui autem verba ejus, quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

1. Mach. 14. 41. *Judæi & Sacerdotes eorum consenserunt eum esse ducem suum, & summum Sacerdotem in æternum, donec surgat Propheta fidelis.*

MATTH. 10. 16, & seq. *Ecce ego mitto vos, sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in consiliis, & in Synagogis suis flagellabunt vos: & ad Præsides & ad Reges ducemini propter me, in testimonium illis & gentibus ..... Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium; & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient: & eritis odio omnibus propter nomen meum.* Et Marc. 13. 9. Luc. 12. 11. & 21. 16.

Matth. 12. 39, 40. *Qui respondens ait illis, Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.*

Matth. 13. 57. *Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis, Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.* Et Marc. 6. 4. Luc. 4. 24. Joh. 4. 44.

Matth. 16. 21, & seq. *Exinde cæpit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, & multa pati à Senioribus & Scribis & Principibus Sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.* Et Matth. 17. 21, 22. & 20. 17, & seq. & 21. 33, & seq. Marc. 8. 31. & 9. 30. & 10. 32, & seq. & 12. 1, & seq. Luc. 9. 22. & 17. 25. & 18. 31, 32. & 20. 9, & seq. & 24. 7. Joh. 2. 19, & seq. & 3. 14. & 8. 28. & 12. 32, 33.

Matth. 21. 11. *Populi autem dicebant, Hic est Jesus propheta à Nazareth Galilææ.*

Matth. 21. 43, & seq. *Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus ..... Et quærentes eum tenere, timuerunt turbas, quoniam sicut prophetam eum habebant.*

Matth. 24. 1, & seq. *Et egressus Jesus de Templo ibat. Et accesserunt Discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes Templi. Ipse autem respondens dixit illis: Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur. Sedente autem eo super montem Oliveti, accesserunt ad eum Discipuli secreto dicentes, Dic nobis quando hæc erunt, & quod signum adventus tui, & consummationis seculi. Et respondens Jesus dixit eis, Videte ne quis vos seducat: multi enim venient in nomine meo dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent. Audituri enim estis prælia, & opiniones prœliorum ..... consurget enim gens in gentem, & regnum in regnum, & erunt pestilentiæ, & fames, &*

terræ motus per loca. Hæc autem omnia initia sunt dolorum. Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos, & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum. Et tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem, & multi Pseudoprophetæ surgent & seducent multos ..... Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio ..... Erit tunc tribulatio magna, qualis non fuit ab initio mundi usq; modo, neque fiet ..... Surgent Pseudochristi, & Pseuaoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur (si fieri potest) etiam electi. Ecce prædixi vobis. Statim autem post tribulationem dierum illorum Sol obscurabitur, & Luna non dabit lumen suum, & stellæ cadent de cælo, & virtutes cælorum commovebuntur. Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & majestate. Et mittet Angelos suos cum tuba & voce magna: & congregabunt electos ejus à quatuor ventis, à summis cælorum usque ad terminos eorum. Et Marc. 13. 1, & seq. Luc. 17. 20, & seq. & 21. 5, & seq.

Matth. 26. 13. *Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit in memoriam ejus.* Et Matth. 24. 14. Marc. 13. 10.

Matth. 26. 31, & seq. *Tunc dicit illis Jesus, Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte ..... Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam. Respondens autem Petrus ait illi, Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego numquam scandalizabor. Ait illi Jesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte, antequam gallus cantet, ter me negabis.* Et Marc. 14. 27, & seq. Luc. 22. 34. Joh. 13. 38.

Marc. 16. 17, & seq. *Signa autem eos qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, & bene habebunt.* Et Joh. 14. 12. & 16. 23.

Luc. 7. 16. *Accepit autem omnes timor, & magnificabant Deum dicentes, Quia Propheta magnus surrexit in nobis.*

Luc. 7. 39. *Videns autem Pharisæus qui vocaverat eum, ait intra se dicens, Hic si esset propheta, sciret utique quæ & qualis est mulier quæ tangit eum.*

Luc. 13. 33. *Verumtamen oportet me hodie, & cras, & sequenti die ambulare, quia non capit prophetam perire extra Jerusalem.*

Luc. 19. 41. & seq. *Et ut appropinquavit, videns Civitatem flevit super illam dicens, Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi: nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, &*

circumdabunt te, & coangustabunt te undique: & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt, & non relinquent in te lapidem super lapidem: eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ. Et Luc. 21. 20. Matth. 24. 15. Marc. 13. 14.

Luc. 24. 19. *De Jesu Nazareno, qui fuit vir propheta.*

Joh. 1. 45. *Invenit Philippus Nathanaël, & dixit ei, Quem scripsit Moyses in Lege, & Prophetæ, invenimus Jesum filium Joseph à Nazareth.*

Joh. 4. 19. *Dicit ei mulier, Domine, video quia propheta es tu.*

Joh. 5. 43. *Ego veni in nomine Patris mei, & non accipitis me: si alius venerit in nomine suo, illum accipietis.*

Joh. 6. 14. *Illi ergo homines cum vidissent quod Jesus fecerat signum, dicebant, Quia hic est vere Propheta, qui venturus est in mundum.*

Joh. 6. 71, 72. *Respondit eis Jesus, Nonne ego vos Duodecim elegi, & ex vobis unus Diabolus est? Dicebat autem Judam Simonis Iscarioten: hic enim erat traditurus eum, cum esset unus ex Duodecim.*

Joh. 7. 40. *Ex illa ergo turba, cum audissent hos sermones ejus, dicebant, Hic est vere propheta.*

Joh. 9. 17. *Dicunt ergo cæco iterum, Tu quid dicis de illo, qui aperuit oculos tuos? Ille autem dixit, Quia propheta est.*

Joh. 10. 16. *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere; & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus pastor.*

Joh. 13. 19. *A modo dico vobis priusquam fiat, ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.*

Joh. 16. 16. *Modicum, & jam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad Patrem.*

Joh. 16. 20, & seq. *Amen, amen dico vobis, quia plorabitis & flebitis vos, mundus autem gaudebit; vos autem contristabimini: sed tristitia vestra vertetur in gaudium ..... In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.*

Joh. 18. 32. *Ut sermo Jesu impleretur quem dixit, significans qua morte esset moriturus.*

Joh. 21. 17, 18. *Dixit ei, Pasce oves meas. Amen, amen dico tibi, cum esses junior, cingebas te, & ambulabas ubi volebas: cum autem senueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quo tu non vis. Hoc autem dixit, significans qua morte clarificaturus esset Deum.*

Act. 1. 8. *Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Jerusalem, & in omni Judea, & Samaria, & usque ad ultimum terræ.*

Act. 3. 21, & seq. *Quem oportet quidem*

cælum ſuſcipere uſque in tempora reſtitutionis omnium, quæ locutus eſt Deus per os ſanctorum ſuorum à ſeculo Prophetarum. Moyſes quidem dixit, quoniam Prophetam ſuſcitabit vobis Dominus Deus veſter de fratribus veſtris; tanquam me ipſum audietis, juxta omnia quæcunque locutus fuerit vobis; erit autem: omnis anima quæ non audierit Prophetam illum, exterminabitur de plebe. Et Act. 7. 37.

Judei Meſſiæ, Ethnici Chriſto Jeſu propheticam facultatem adſcribunt. Orig. libr. 2. contr. Celſ.

I. INTER Meſſiæ virtutes, propheticam facultatem non poſtremam recenſent Thalmudiſtæ. Quin & futurum perhibent ut Meſſias de odore virum nequam à probo ſecernere poſſit & internoſcere. Atqui facultate hac prophetica floruiſſe Jeſum ne Ethnici quidem infitiati ſunt. Faſſus eſt id quidem Phlegon Trallianus in Chronicis, teſte Origene. Sed quid teſtimoniis pugnare attinet, cum nos pleraſque Jeſu prophetias, ab Evangeliſtis memoriæ proditas, & hoc capite à me expoſitas, in exoticis hiſtoriis, Evangelio recentioribus, eventu comprobatas fuiſſe legamus? Cum autem initio operis hujus propheticam facultatem à Deo ſolo eſſe, tanquam axioma vulgo receptum ac confeſſum ſumſerimus, ſequitur Chriſtum Jeſum à Deo afflatum ac veracem fuiſſe. Atqui ſe ipſe Meſſiam dixit: unde ſequitur vere Meſſiam fuiſſe.

CAPUT XXX.

Prophetiæ poſt Jeſum deſitæ.

DAN. 9. 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ ſunt ſuper populum tuum, & ſuper Urbem ſanctam tuam, ut conſummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur juſtitia ſempiterna, & impleatur viſio, & prophetia, & ungatur Sanctus ſanctorum.*

MATTH. 11. 13. *Omnes enim Prophetæ & Lex uſque ad Johannem prophetaverunt.* Et Luc. 16. 16.

Quo ſenſu dicantur prophetiæ poſt Chriſtum deſitæ. Hier. in Matth. 11.

I. DE prophetiis hic agimus, adventus Chriſti prænuntiis. Vaticinia protuliſſe Agabum, & quatuor virgines Philippi filias, Apoſtolorum Acta referunt. Quid aliud eſſe dicas Apocalypſin Johannis, quàm futurorum prædictiones? *Quando ergo dicitur*, inquit Hieronymus, *Omnes Prophetæ & Lex uſque ad Johannem prophetaverunt, Chriſti tempus oſtenditur, ut quem illi dixerunt eſſe venturum, Johannes veniſſe oſtenderet.*

CAPUT XXXI.

Jeſus paſtor.

PSALM. 94. 7. *Ipſe eſt Dominus Deus noſter, & nos populus paſcuæ ejus, & oves manus ejus.*

Iſa. 40. 10, 11. *Ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo. Sicut paſtor gregem ſuum paſcet: in brachio ſuo congregabit agnos, & in ſinu ſuo levabit, fœtas ipſe portabit.*

Iſa. 53. 6. *Omnes nos quaſi oves erravimus, unuſquiſque in viam ſuam declinavit, & poſuit Dominus in eo iniquitatem omnium noſtrum.*

Jerem. 31. 10. *Qui diſperſit Iſraël, congregabit eum; & cuſtodiet eum, ſicut paſtor gregem ſuum.*

MATTH. 25. 32, 33. *Congregabuntur ante eum omnes gentes, & ſeparabit eos ab invicem, ſicut paſtor ſegregat oves ab hœdis: & ſtatuet oves quidem à dextris ſuis, hœdos autem à ſiniſtris.*

Matth. 26. 31. *Tunc dicit illis Jeſus, Omnes vos ſcandalum patiemini in me iſta nocte, Scriptum eſt enim, Percutiam paſtorem, & diſpergentur oves gregis.* Et Marc. 14. 27.

Joh. 10. 11, & ſeq. *Ego ſum paſtor bonus. Bonus paſtor animam ſuam dat pro ovibus ſuis: mercenarius autem & qui non eſt paſtor, cujus non ſunt oves propriæ, videt lupum venientem, & dimittit oves, & fugit: & lupus rapit & diſpergit oves: mercenarius autem fugit, quia mercenarius eſt, & non pertinet ad eum de ovibus.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Ezech. 34. 11, & seq. *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas: sicut visitat pastor gregem suum, in die quando fuerit in medio ovium suarum dissipatarum, sic visitabo oves meas, & liberabo eas de omnibus locis, in quibus dispersæ fuerint in die nubis & caliginis, & educam eas de populis, & congregabo eas de terris, & inducam eas in terram suam, & pascam eas in montibus Israël, in rivis, & in cunctis sedibus terræ. In pascuis uberrimis pascam eas, & in montibus excelsis Israël erunt pascuæ earum: ibi requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israël. Ego pascam oves meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus ..... Salvabo gregem meum, & non erit ultra in rapinam, & judicabo inter pecus & pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem.*

Ezech. 37. 24. *Et servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum.*

Mich. 2. 12. *In unum conducam reliquias Israël, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum tumultuabuntur à multitudine hominum.*

Zach. 13. 7. *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oves.*

Ego sum pastor bonus, & cognosco meas, & cognoscunt me meæ. Sicut novit me Pater, & ego agnosco Patrem, & animam meam pono pro ovibus meis. Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili: & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile & unus pastor.

Ebr. 13. 20. *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono.*

1. Petr. 2. 25. *Eratis nunc sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem & episcopum animarum vestrarum.*

1. Petr. 5. 4. *Cum apparuerit Princeps pastorum, percipiatis immarcescibilem gloriæ coronam.*

CAPUT XXXII.

Angeli ministrant Jesu.

Psalm. 96. 8. *Adorate eum omnes Angeli ejus.*

Psalm. 103. 4. *Qui facis Angelos tuos spiritus, & ministros tuos ignem urentem.*

Matth. 4. 11. *Et ecce Angeli accesserunt, & ministrabant ei.* Et Marc. 1. 13.

Luc. 2. 10, & seq. *Et dixit illis Angelus, Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo: quia natus est vobis hodie Salvator, qui est Christus Dominus, in civitate David ..... Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Joh. 1. 51. *Et dicit ei, Amen, amen dico vobis, videbitis cœlum apertum, & Angelos Dei ascendentes & descendentes supra Filium hominis.*

Ebr. 1. 6, 7. *Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei: & ad Angelos quidem dicit, Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis.*

1. Petr. 3. 22. *Profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.*

Apoc. 5. 11, 12. *Et vidi, & audivi vocem Angelorum multorum in circuitu Throni, &*

animalium, & Seniorum, & erat numerus eorum millia millium, dicentium voce magna, Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem.

CAPUT XXXIII.

Jesus venit in Galilæam & Capharnaum.

ISA. 9. 1, 2. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephthali: & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium: populus qui habitabat in tenebris vidit lucem magnam, habitantibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.*

MATTH. 4. 12, & seq. *Cum autem audisset Jesus quod Johannes traditus esset, secessit in Galilæam; & relicta civitate Nazareth venit, & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, & sedentibus in regione umbræ mortis lux orta est eis.*

CAPUT XXXIV.

Jesus inter homines frequenter versatur.

PROV. 8. 31. *Deliciæ meæ esse cum filiis hominum.*

Isa. 7. 24. *Ecce Virgo concipiet, & pariet Filium, & vocabitur nomen ejus Emmanuel.*

Isa. 12. 6. *Exulta & lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui sanctus Israël.*

Bar. 3. 38. *Post hæc in terris visus est, & cum hominibus conversatus est.*

Soph. 3. 15. *Rex Israël Dominus in medio tui, non timebis malum ultra.*

Agg. 2. 5, 6. *Ego vobiscum sum, dicit Dominus exercituum; verbum quod pepigi vobiscum, cum egrederemini de terra Ægypti: & spiritus meus erit in medio vestrum; nolite timere.*

MATTH. 1. 22, 23. *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est à Domino per Prophetam dicentem, Ecce Virgo in utero habebit, & pariet Filium, & vocabunt nomen ejus Emmanuel, quod est interpretatum, Nobiscum Deus.*

Matth. 28. 20. *Ecce ego vobiscum sum omnibus diebus, usque ad consummationem seculi.*

Joh. 1. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis; & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi unigeniti à Patre; plenum gratiæ & veritatis.*

CAPUT XXXV.

Jesus concionator, doctor, & magister.

PSALM. 2. 6. *Ego autem constitutus sum Rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.*

Psalm. 21. 23. *Narrabo nomen tuum fratribus meis: in medio Ecclesiæ laudabo te.*

Psalm. 39. 10, & seq. *Annuntiavi justitiam tuam in ecclesia magna; ecce labia mea non prohibebo; Domine, tu scisti: justitiam tuam non abscondi in corde meo, veritatem tuam & salutare tuum dixi: non abscondi misericordiam tuam & veritatem tuam à concilio multo.*

MATTH. 4. 17, 23. *Exinde cœpit Jesus prædicare & dicere, Pœnitentiam agite, appropinquavit enim regnum cœlorum ..... Et circuibat Jesus totam Galilæam docens in Synagogis eorum, & prædicans Evangelium regni.* Et 5. 1, & seq. & 7. 29. & 9. 35. & 11. 1. & 13. 54. Marc. 1. 14, & seq. & 1. 21, 22. & 1. 38, 39, 45. & 2. 13. & 4. 1. & 5. 20. & 6. 2, 34. & alibi sæpe. Et Luc. 4. 15. & 5. 3, 17. & 6. 6. & alibi sæpe. Et Joh. 6. 60. & 7. 14, 28. & 8. 2, 20.

Matth.

Isa. 2. 3. *Ibunt populi multi, & dicent, Venite & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & Verbum Domini de Jerusalem.*

Isa. 30. 19, 20. *Miserans miserebitur tui ad vocem clamoris tui, statim ut audierit respondebit tibi: & dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam brevem, & non faciet avolare à te ultra doctorem tuum, & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum.*

Isa. 50. 4, 10. *Dominus dedit mihi linguam eruditam, ut sciam sustentare eum qui lassus est, verbo ..... Quis ex vobis timens Dominum, & audiens vocem servi sui?*

Isa. 52. 6, 7. *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa: quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem; annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus?*

Isa. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem: ut prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes.*

Joël 2. 23. *Filii Sion exultate, & letamini in Domino Deo vestro: quia dedit vobis doctorem justitiæ.*

Mich. 4. 2. *Et properabunt gentes multæ, & dicent, Venite ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, & Verbum Domini de Jerusalem.*

Nahum 1. 15. *Ecce super montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem: celebra Juda festivitates tuas, & redde vota tua: quia non adjiciet ultra, ut pertranseat in te Belial: universus interiit.*

Matth. 8. 19. *Et accedens unus Scriba ait illi, Magister, sequar te quocumque ieris.* Et 12. 38. & 19. 16. & alibi sæpe. Et Marc. 9. 16, 37. & alibi sæpe. Et Luc. 3. 11. & 7. 40. & alibi sæpe. Et Joh. 11. 28.

Matth. 23. 10. *Magister vester unus est Christus.*

Matth. 26. 55. *Quotidie apud vos sedebam docens in Templo.* Et Marc. 14. 49. Luc. 19. 47. & 21. 37. Joh. 18. 20.

Luc. 2. 46, 47. *Et factum est post triduum invenerunt illum in Templo, sedentem in medio Doctorum, & audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia & responsis ejus.*

Luc. 4. 16, & seq. *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die Sabbathi in Synagogam, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris. Et omnes testimonium illi dabant, & mirabantur in verbis gratiæ, quæ procedebant de ore ipsius.*

Luc. 5. 5. *Et respondens Simon dixit illi, Præceptor, per totam noctem laborantes nihil cepimus.* Et Luc. 8. 24, 45. & 9. 33, 49. & 17. 13. & 21. 7.

Luc. 23. 5. *At illi invalescebant dicentes, Commovet populum, docens per universam Judæam, à Galilæa usque huc.*

Joh. 1. 38. *Qui dixerunt ei, Rabbi, quod dicitur interpretatum, Magister, ubi habitas?* Et 20. 16.

Joh. 3. 1, 2. *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, & dixit ei, Rabbi, quia à Deo venisti: nemo enim potest hæc signa facere quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

Joh. 13. 13, 14. *Vos vocatis me, Magister, & Domine: & bene dicitis, sum etenim. Si ergo lavi pedes vestros dominus & magister, & vos debetis alter alteri lavare pedes.*

Act. 10. 36. *Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum, hic est omnium Dominus.*

Ebr. 2. 11, 12. *Propter quam caussam non confunditur fratres eos vocare, dicens, Nuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te.*

CAPUT XXXVI.

Jesus in Galilæa de Deo prædicat.

ISA. 9. 1, 2. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephthali; & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

MATTH. 4. 12, & seq. *Cum autem audisset Jesus quod Johannes traditus esset, secessit in Galilæam, & relicta civitate Nazareth, venit & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam, & sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis. Exinde cœpit Jesus prædicare, & dicere, Pœnitentiam agite: appropinquavit enim regnum cœlorum.*

Marc. 1. 14. *Postquam autem traditus est Johannes, venit Jesus in Galilæam, prædicans Evangelium Dei.*

Luc. 4. 14, 15, 31. *Et regressus est Jesus in virtute spiritus in Galilæam, & fama exiit per universam regionem de illo: & ipse docebat in Synagogis eorum, & magnificabatur ab omnibus..... Et descendit in Capharnaum civitatem Galilææ, ibique docebat illos Sabbathis.*

Joh. 4. 43. *Post duos autem dies exiit inde, & abiit in Galilæam. Ipse enim Jesus testimonium perhibuit, quia Propheta in sua patria honorem non habet. Cum ergo venisset in Galilæam, exceperunt eum Galilæi, cum omnia vidissent, quæ fecerat Hierosolymis in die festo: & ipsi enim venerant ad diem festum. Venit ergo iterum in Cana Galilææ, ubi fecit aquam vinum.* Et alibi passim.

CAPUT XXXVII.

Jesus parabolis inter concionandum & docendum sæpissime utitur.

PSALM. 77. 2. *Aperiam in parabolis os meum, loquar propositiones ab initio.*

MATTH. 13. 3, & seq. *Locutus est eis multa in parabolis..... Et accedentes Discipuli dixerunt ei, Quare in parabolis loqueris eis? Qui respondens ait illis..... Ideo in parabolis loquor eis, quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt. ..... Hæc omnia locutus est Jesus in parabolis ad turbas, & sine parabolis non loquebatur eis, ut impleretur quod dictum erat per Prophetam dicentem, Aperiam in parabolis os meum, eructabo abscondita a constitutione mundi.* Et Marc. 4. 2, & seq. & 12. 1. Luc. 8. 9, 10. & alias sæpe.

Joh. 16. 25, 29. *Hæc in proverbiis locutus sum vobis: venit hora, cum jam non in proverbiis loquar vobis, sed palam de Patre annuntiabo vobis..... Dicunt ei Discipuli*

ejus, *Ecce nunc palam loqueris, & proverbium nullum dicis.*

I. SEPTUAGESIMUM septimum Psalmum ab antecedente haudquaquam disjungendum esse Judæi quidam tradiderunt. Atqui præcedens ille Psalmus, juxta Midrasch Psalmorum, querimonia est Israëliticæ gentis Sponsæ ad Deum Sponsum; quorum uterque in Cantico Canticorum exhibetur. Sponsum vero hunc, Messiam esse fatentur iidem Ebræi; proindeque consequens est eam ἀναλογίαν, quam ex septuagesimo septimo Psalmo hic affert Matthæus, totumque adeo Psalmum, juxta Ebræorum doctrinam ad Messiam referri.

Septuagesimus septimus Psalmus ad Messiam jure refertur, ex doctrina Ebræorum.

CAPUT XXXVIII.

Sermonum Jesu vis & efficacia.

ISA. 11. 4. *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Isa. 49. 2. *Posuit os meum quasi gladium acutum.*

APOC. 1. 16. *De ore ejus gladius utraq; parte acutus exibat.* Et 2. 12, 16.

Apoc. 19. 15, 21. *Et de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes: & ipse reget eas in virga ferrea ..... Et cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius.*

CAPUT XXXIX.

Jesus miranda facinora edit, & omnis generis languores sanat.

PSALM. 4. 4. *Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Psalm. 102. 3. *Qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis; qui sanat omnes infirmitates tuas.*

Isa. 42. 6, 7. *Ego Dominus dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. 53. 4. *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me: ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem; ut prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro: ut consolarer omnes lugentes: ut ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.*

Ezech. 14. 15, 16. *Ego pascam oves meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus. Quod perierat, requiram; & quod abjectum erat, reducam; & quod confractum fuerat, alligabo; & quod infirmum fuerat, consolidabo; & quod pingue & forte, custodiam.*

MATTH. 4. 23, 24. *Et circuibat Jesus totam Galilæam, docens in Synagogis eorum, & prædicans Evangelium regni, & sanans omnem languorem, & omnem infirmitatem in populo. Et abiit opinio ejus in totam Syriam, & obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus & tormentis comprehensos, & qui Dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curavit eos.* Et Matth. 9. 20, & seq. & 9. 35. & 11. 20. & 15. 22, & seq. & 21. 15. Marc. 1. 32, & seq. & 5. 2, & seq. & 6. 5. & 7. 25, & seq. & 7. 32, & seq. Luc. 4. 33, & seq. & 4. 40, 41. & 5. 18, & seq. & 8. 2, 27, & seq. & 9. 38, & seq. & 11. 14, & seq. & 13. 11, & seq. & 14. 2, & seq. Joh. 2. 1, & seq. & 4. 46, & seq. & 5. 5, & seq. & 6. 2. & sæpissime in Evangeliis.

Matth. 8. 16, 17. *Vespere autem facto obtulerunt ei multos Dæmonia habentes, & ejiciebat spiritus verbo, & omnes male habentes curavit: ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem, Ipse infirmitates nostras accepit, & ægrotationes nostras portavit.*

Luc. 4. 17, & seq. *Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ubi revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me: propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem re-*

tributionis. Et cum plicuisset librum, reddidit ministro, & sedit. Et omnium in Synagoga oculi erant intendentes in eum. Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.

Luc. 6. 18, 19. *Qui vexabantur à Spiritibus immundis, curabantur. Et omnis turba quærebat eum tangere, quia virtus de illo exibat, & sanabat omnes.* Et Luc. 7. 21. & 8. 43, & seq. & 19. 37.

Joh. 2. 11. *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ.*

Joh. 2. 23. *Cum autem esset Jerosolymis in Pascha in die festo, crediderunt in nomine ejus, videntes signa ejus quæ faciebat.*

Joh. 3. 1, 2. *Erat autem homo ex Pharisæis, Nicodemus nomine, princeps Judæorum. Hic venit ad Jesum nocte, & dixit ei, Rabbi, scimus quia à Deo venisti magister, nemo enim potest hæc signa facere, quæ tu facis, nisi fuerit Deus cum eo.*

Joh. 6. 2. *Sequebatur eum multitudo magna, quia videbant signa quæ faciebat super his qui infirmabantur.*

Joh. 7. 31. *De turba autem multi crediderunt in eum, & dicebant, Christus cum venerit, numquid plura signa faciet, quam quæ hic facit?*

Joh. 11. 47. *Collegerunt ergo Pontifices & Pharisæi concilium, & dicebant, Quid faciemus, quia hic homo multa signa facit?*

Joh. 12. 37, 38. *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini, cui revelatum est?*

Joh. 20. 30. *Multa quidem & alia signa fecit Jesus in conspectu Discipulorum suorum, quæ non sunt scripta in libro hoc.*

Act. 2. 22, 23. *Viri Israëlitæ, audite verba hæc, Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis ..... interemistis.*

I. *Miracula à Jesu perpetrata fuisse fatentur Judæi;* II. *& Ethnici, ac Muhammedani.* III. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum, quo Jesum volunt ad edenda miracula magicis artibus usum fuisse;* IV. *& de Magia librum scripsisse.* V. *Secundum argumentum, quo Jesum volunt pronuntiatione nominis divini miracula edidisse.* VI. *Tertium argumentum. Miracula Vespasiano & Hadriano afficta expenduntur.*

Miracula à Jesu perpetrata fuisse fatentur Judæi; Matth. 12. 24. & 9. 34. Joh. 5. 10, 16. Tertull. adv. Jud. cap. 9. Joseph. Antiq.

I. MIRACULA Jesum edidisse, inter Judæos confessa res est. Ac neiis quidem temporibus, quibus inter eos versabatur Jesus, & prodigia edebat, rem infitiabantur: sed vel magicis artibus fieri hæc caussabantur, cum dicerent, *Hic non ejicit Dæmones, nisi in Beelzebub principe Dæmoniorum*, ut est apud Matthæum: vel id querebantur fieri die sabbathi, ut refert Johannes. Hæc *operatum Christum nec vos diffitemini*, ait Judæis Tertullianus de miraculis Jesu, *ut pote qui dicebatis, quod propter opera eum non lapidaretis, sed quoniam ista sabbathis faciebat.* Mirabilium operum editorem fuisse Jesum disertis verbis scripsit quoque Josephus. In libro Thalmudico Avo-

da Zara, & in Midrasch Coheleth, aliisque veterum Ebræorum libris, vim veneni per nomen Jesu repressam fuisse traditur, quod & futurum Jesus prædixerat. Nominis ejusdem invocatione Dæmones expellere tentabant circumforanei quidam Judæi Exorcistæ, Paulum salutari hac arte morbos sanantem, & impuros Spiritus abigentem imitari conantes. Quod filiis Scevæ Principis Sacerdotum infeliciter cessit, cum male multaret eos Dæmon, atque his verbis incesseret: *Jesum novi, & Paulum scio; vos autem qui estis?* quod in Actis memorat Lucas. Narrant Evangelistæ, Discipulis Johannis Jesum interrogantibus, esserne ipse Messias à Judæis expectatus, respondisse illum: *Euntes renuntiate Johanni quæ audistis & vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* Quod tantumdem erat, ac si Messiam se esse dixisset; cum ex factis à se miraculis, quivis eum posset agnoscere. Quamobrem contumaciam eorum alibi damnat, qui tot perspectis prodigiis, nihil de pertinacia sua remittebant: *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent.* Atqui maxima patrandorum prodigiorum facultate præditum fore Messiam, ac Mose longe superiorem, ab iisdem Thalmudistis & Midrasch Coheleth traditum est. Revocaturum quoque eumdem mortuos ad vitam scripsit R. Levi ben Gerson. Quæ cum à Domino Jesu præstita iidem sentiant, hoc certe signo, quod illustrissimum est, Messiam hunc esse vel palam fateri, vel suspicari saltem debuerunt.

libr. 18. cap. 4.

Act. 19. 15.

Matth. 11. 2. & seq. Luc. 7. 18. & seq.

Joh. 15. 24.

II. Ad Ethnicos etiam mirandorum Jesu facinorum fama pervasit. Relata ea fuisse in publicos Pilati Commentarios testificatur Justinus in Apologia secunda, ad eosque illic & alibi provocat: quod non fecisset utique, Christianorum causam apud Imperatores agens, nisi re explorata. Julianus Apostata nihil præclarum gessisse Jesum ait, εἰ μή τις οἴεται, τοὺς κυλλοὺς & τυφλοὺς ἰάσεσθαι, καὶ δαιμονῶντας ἐφορκίζειν ἐν βηθσαϊδᾷ, καὶ ἐν βηθανίᾳ, ταῖς κώμαις, ἧπερ μάλιστα ἔρρωνται. *Nisi quis existimat, sanasse claudos & cæcos aliquos, & Dæmone correptos adhibitis obtestationibus liberasse in viculis Bethsaida & Bethania, maxima opera esse.* Quod mihi stolidissime dictum videtur: quasi nihil magnum aut memorabile sit, quam quod magnis sumtibus, & in magna hominum frequentia administratur; plusque admirabilitatis insit acutis ingeniosorum hominum repertis, aut magnificis Regum molitionibus, vel exercitibus comparandis, urbibus vel extruendis vel expugnandis, gentibus vel regendis vel domandis, quæ omnia sunt intra naturæ, artisque fines, & ab hominum industria & ingenio proficiscuntur, quam iis quæ naturæ superant vires, quæ supra humanum captum posita sunt, & peculiari Dei nutu, certoque consilio geruntur: quæ vere maxima & miranda opera sunt. Longe itaque majoris potentiæ est mortuo vitam restituisse, quam vel Ægyptiacas ædificasse Pyramides, vel totum orbem subegisse armis, & in suas leges coëgisse. Hæc ab hominibus fieri possunt, istud à Deo solo. Muhammedani vero non solum prodigiis à Christo Jesu perpetratis adjungunt fidem; sed pleraque etiam ipsi affingunt in Alcorano, quæ vel ex incertis auditionibus, vel quod potius reor ex apocryphis libris à fœneo ipsorum Propheta hausta sunt.

& Ethnici ac Muhammedani.

Julian. apud Cyrill. libr. 6. adv. Jul.

III. Atenim quam Jesu concesserunt virtutem θαυματουργικὴν Judæi, in dedecus & ignominiam trahere conantur, Patrum suorum secuti vestigia, qui Jesu ipsi in os objiciebant, ut dixi, in Beelzebub Dæmonum Principe Dæmones ipsum expellere. Magum ergo fuisse caussantur, *Clandestinis artibus omnia illa perfecisse, Ægyptiorum ex adytis Angelorum potentium nomina & remotas furatum esse disciplinas.* Verba sunt Arnobii idem hoc argumentum tractantis: Quamquam nec ab omnibus Judæorum Magistris damnatur ea ars, quam Cabalæ genus esse volunt. Cabalam practicam appellant, qua nec se usum diffitetur R. Moses ben Nachman. In eliciendis autem dictionum ac elementorum sacræ Scripturæ occultis quibusdam virtutibus consistit omne hoc, qualecumque est, artificium. Quin & ex his Jesu apud Matthæum verbis: *Tum si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic; nolite credere. Surgent enim Pseudochristi & Pseudoprophetæ, & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri possit, etiam electi: ecce prædixi vobis;* Judæus quidam apud Celsum colligebat ultro confessum esse Christum Jesum se præstigiatorem esse, Pseudochristum, & Pseudoprophetam: quippe qui iisdem uteretur artibus, quibus qui utuntur, jure existimantur præstigiatores, Pseudochristi, & Pseudoprophetæ. Egregie vero calumniam hanc depellit Origenes; ostenditque hoc monitu Discipulos suos præmuniisse Christum, adversus eorum fraudes, qui incantationibus & præstigiis sibi Christi nomen arrogare vellent. Tantum vero abest, ut prodigiorum editores damnaverit Christus, ut potius miraculorum perpetrandorum facultatem Discipulis suis pollicetur. *Signa autem*, inquit, *eos qui crediderint hæc sequentur: in nomine meo Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit, super*

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum, quo Jesum volunt ad edenda miracula magicis artibus usum fuisse; Arnob. libr. 1. Matth. 24. 23. 24. Cels. apud Or. contr. Cels. l. 1.

Marc. 16. 17. 18.

agros manus imponent, & bene habebunt. Non ergo portentificam vim averſatur Chriſtus, qua pollebat ipſe, & fore ſpondebat ut Diſcipuli quoque ſui pollerent: at eam qua futurum ſciebat, ut ad munus ſuum ac titulos uſurpandos impii olim homines abuterentur. Eam, inquam, probabat, quam ad conciliandos ſibi hominum animos ſuis quandoque largitur Deus, quæque reformandis in melius hominum moribus adhibetur; eam repudiabat, quæ in hominum perniciem, & divini cultus corruptelam, Dæmonem auctorem habet. Eam denique jubebat admitti, quæ Moſaicæ ſimilis eſſet; eam reſpui, quæ Ægyptiarum incantationum.

& de Magia librum ſcripſiſſe.

IV. Impietatem ſuam alio mendacio cumularunt Chriſtiani nominis hoſtes, ſuppoſito ſub Jeſu nomine libro magicas artes complexo, quibus eum miracula feciſſe volunt. Verum inſcite in fallaciam ingreſſi ſunt, cum Petro & Paulo inſcriptum à Jeſu opus finxerunt. Nam hos, præ reliquis, Chriſti Diſcipulos Magiæ inſimulant: uti factum ab Hierocle, in libro cui titulus, Φιλαλήθης, quem refellit Euſebius. Quaſi Jeſu familiaris fuerit Paulus, qui aliquanto poſt Jeſu mortem in Chriſtianorum caſtra tranſiit. Adverſus conditores figmenti hujus vehementer excandeſcit Auguſtinus, libro primo De conſenſu Evangeliſtarum; quæritque cur qui librum hunc legere poſſunt, in quo portentifica Jeſu ars tradita eſt, eadem quæ ipſe patrare miracula non poſſunt. Quærit præterea, an qui tantum γοητείας ſuis & περιεργήμασι vivus mortuuſque valuit, iiſdem antequam natus eſſet efficere potuit, ut ſancti Prophetæ divino ſpiritu afflati de ſe ea prædicerent, quæ opere deinde completa ſunt. Quod argumentum alibi quoque urget non ſegniter. Adde nemini ſano perſuaderi poſſe, huic doctrinæ favere Dæmonem, quæ Dæmonis cultum evertit, & idola peſſumdat. Qua ratiocinatione adverſus Judæos Chriſtus Jeſus utebatur. *Omne, inquit, regnum diviſum contra ſe, deſolabitur; & omnis civitas, vel domus diviſa contra ſe, non ſtabit. Et ſi Satanas Satanam ejicit, adverſus ſe diviſus eſt; quomodo ergo ſtabit regnum ejus?* Homines præterea ab omni, non actorum ſolum & verborum, ſed cogitationum etiam pravitate revocabat Jeſus; ad quam eoſdem impellit Dæmon. Docet nos etiam Lucas in Actis, Epheſi Pauli Diſcipulos, *qui fuerant curioſa ſectati, contuliſſe libros, & combuſſiſſe coram omnibus.* Curioſa hæc, fuerunt magicæ artes, quarum ſtudio infames fuiſſe Epheſios antiqui ſcriptores produnt. Memorabile eſt Porphyrii Chriſtianorum adverſarii teſtimonium, ab Euſebio recitatum libro quinto Præparationis Evangelicæ, quo nullam hominibus opem præſtari ait à Diis Ethnicorum, ex quo Jeſus coli cœptus eſt; morboſque vulgo graſſari, ejecto jam & profligato Æſculapio, aliiſque Diis. Quamobrem Dionyſius Alexandrinus in Epiſtola ad Hermammonem, Chriſtianos eſſe dicit ἀνεπάλους καὶ κωλύσας τὴν παμμιάσμων καὶ βδελυκτῶν ἐπαοιδῶν· *Sceleratis & execrandis incantationibus adverſari & impedimento eſſe.* Tum ſubjicit: καὶ γὰρ εἰσι & ἦσαν ἰσχυοὶ παρόντες καὶ ὀφθαλμοῖσι, καὶ μόνον ἐμπνέοντες καὶ φθεγγόμενοι, δέσασθαι τὰς τῶν ἀλιτηρίων δαιμόνων ὀπὰς. *Poterant enim, ac etiamnum poſſunt, ſi adſint & cernantur, flatu ſolummodo, vel verbo omnes impiorum Dæmonum technas diſcutere.* Narrat quoque Conſtantinus Imperator, in Edicto ad Provinciales de eorum errore qui plures Deos colunt, Apollinem ex oraculo eſſe profatum, impedimento ſibi eſſe viros quoſdam juſtos, Chriſtianos videlicet, quominus vera ex tripode prædiceret. Huc adjungendus Oraculorum defectus, cujus cauſſam curioſe ſcrutati ſunt, cum alii ſcriptores, tum potiſſimum Plutarchus; ex quo diſcas, paulatim ea conticeſcere cœpiſſe, ad Chriſti uſque tempus, quo obmutuerunt; quaſi fracta tum penitus Dæmonum vi, ſilentioque ipſis impoſito. Reſpondebat Julianus ὁ ἀποστάτης, Prophetas apud Chriſtianos, perinde ut oracula apud Ethnicos defeciſſe. At falſitatem convincit liber Actorum, in quo & Agabus propheta, & quatuor Philippi Evangeliſtæ filiæ prophetides commemorantur, juxta id Joëlis, quod in iiſdem Actis deſcriptum eſt: *Et erit in noviſſimis diebus, dicit Dominus, effundam de ſpiritu meo ſuper omnem carnem, & prophetabunt filii veſtri, & filiæ veſtræ, & juvenes veſtri viſiones videbunt, & juvenes veſtri ſomnia ſomniabunt. Et quidem ſuper ſervos meos & ſuper ancillas meas, in diebus illis effundam de ſpiritu meo, & prophetabunt.* Scribit præterea Juſtinus adverſus Tryphonem, ad ſuam uſque ætatem prophetiæ donum in Eccleſia viguiſſe. Idem tradit Irenæus. Quodque majus eſt, Scriptor quidam vetus apud Euſebium libro quinto Hiſtoriæ, affirmat, auctore Apoſtolo, prophetiæ donum ad poſtremum uſque Chriſti adventum in Eccleſia minime deſiturum.

Auguſt. libr. 1. De conſenſ. Evang. cap. 9, & ſeq.

Matth. 12. 25, 26.

Act. 19. 19.

Dionyſ. apud Euſeb. Hiſt. libr. 7. cap. 10.

Conſt. apud Euſeb. De vit. Conſt. libr. 2. cap. 50.

Act. 11. 28. & 21. 9, 10. & 2. 17, 18. Joël 2. 28, 29.

Iren. libr. 2. cap. 57.

Secundum argumentum, quo Jeſum volunt pronuntiatione nominis divini miracula edidiſſe.

V. Pervulgata eſt, & ab aliis jam obtrita Rabbinorum quorumdam de Chriſto Jeſu fabula, quæ nec à nobis fileri debet. Narrant Helenæ reginæ temporibus in Hieroſolymitano Templo extitiſſe lapidem, cui olim Arca imponi ſolita fuerat, in eoque deſcriptum fuiſſe שם המפרש, hoc eſt, nomen Dei propriis elementis expreſſum; cujus ea vis erat, ut quicunque illud didiciſſet, omnium prodigiorum potens eſſet: veritos ergo Sapientes ne quis ea facultate abuteretur, canes æreos portæ cuſtodes appoſuiſſe; qui hac arte fuerant fabricati, ut ſi quis memoriæ mandato nomine

pararet exire, magnis eorum territus latratibus sacri nominis obliviscereturː horum igitur gnarum Jesum descripsisse nomen in membrana, eamque vulnere deinde facto cruri insuisseː sicque egressum Templo, membrana extracta oblitum nomen iterum didicisseː & ejus ope tot deinde prodigialis virtutis opera edidisse. Placet enimvero hæc Judæorum confessio, non præstigiis, aut incantationibus, non Dæmonum ope, sed divini nominis virtute miracula Jesum patrasse. Verum ecquem nobis narrationis hujus testem dabunt? quis lapidis hujus, & descripti in eo divini nominis? quis canum æneorum latrantium? an Libros sacros? an Josephum, qui Templum, & quidquid Templo memoratu dignum inerat, accurate recensuit? minime sane. Quis sacri nominis saxo insculpendi auctor fuit? an Salomon? quæso cur Salomon, aut quicunque rei artifex fuit, arte ipse sua usus non est, & nullis miraculis inclaruit? cur non Sapientes ipsi canum æreorum fabricatores, συμπαθητικῇ virtute, in gentis suæ salutem, Urbisque ac Templi tutelam usi sunt? Helenam illam, qua regnante id contigisse ferunt, Adiabenorum reginam fuisse sciendum est, Monobazi uxorem, Izatæ matrem, quæ suscepta Judæorum religione venit Hierosolyma, maximisque beneficiis affecta gente, & clarissimis in regione excitatis monimentis, perpetuam apud eos nominis sui memoriam reliquit. Cum autem post Agrippæ regis obitum, vel iisdem circiter temporibus sacros Judæorum ritus sequi instituerit, ac deinde etiam Hierosolymam sit profecta, facile intelligitur Claudio imperante hæc evenisse, quod optime vidit R. Azarias in Meor enajim, proindeque insignem esse Rabbinorum ἀνισορησιαν, qui horum temporum æqualem Jesum faciunt. Quo etiam commenti hujus vanitas deprehenditur.

VI. Postremo ad extenuanda Christi Jesu prodigia, alia afferuntur ab Ethnicis, aut impiis edita: de quibus universe dici potest, vel conficta esse & commentitia, vel magica arte, ac præstigiis facta. Mirifica illa quidem Vespasiani opera, quibus cœco cuidam visum restituisse, & alium manu ægrum sanasse fertur, à subdolis Ægyptiorum artibus videntur profecta, inter quos acta res est. Fama acceperant illi, fortasse à Judæis, quorum multitudo ingens erat Alexandriæ, Josephum sacra quædam oracula Vespasiano accommodasse, quemadmodum alibi diximus, quæ in Judæorum Messiam conveniebant. His ne quid in adulatoria arte concederent Ægyptii, Deum facere, divinæ virtutis opera ipsi affingendo, voluerunt, quem Judæi Messiam fecerant. Cum ergo inaudissent Jesum, qui Messias habebatur à plerisque, cœcum illito oculis sputo sanasse, & claudos ac debiles morbo liberasse, duos in eum cultum subornant, quasi ille manu, hic oculis captus esset. Tabe oculorum notum hunc fuisse scribit Tacitus: quibus notum? an Vespasiani comitibus recens illuc appulsis? haudquaquam certe; sed Ægyptiis commenti artificibus, qui falso id testificabantur. *Vespasianus primo irridere, aspernari:* verba sunt Taciti; quippe fraudem & palpum sentiens: tandem *vocibus adulantium in spem induci*; medicis præsertim rem fieri posse suadentibus, quippe doli fortasse conscii; cum dicerent *Huic non esse exesam vim luminis, & redituram, si pellerentur obstantia: illi elapsos in pravum artus, si salubris vis adhibeatur, posse integrari.* Agnoscis, Lector, simulatos morbos; quales illi sunt mendicorum æruscatorum, qui ad movendam misericordiam ægrorum habitu sese componunt. Re intellecta Vespasianus falsis morbis falsam medicinam adhibuit, alterius calcata manu, insputatis alterius oculis. Ergo mirabile non est, quod addit Tacitus: *Utrumque qui interfuere nunc quoque memorant, postquam nullum mendacio pretium.* Rem geri visam fuisse non negamus, gestam fuisse negamus. Alium præterea dolum Imperatori instruxerunt: Serapeum adeunti visus pone tergum adesse Basilides, unus è primoribus Ægyptiorum, qui tunc morbo implicitus octoginta millium itinere aberat. Nempe hominem aliquem corporis filo Basilidis consimilem in fanum clam inductum Imperatori admovent, ut ex Basilidis nomine regni omen caperet, visumque statim subducunt. At de Christo Jesu similes strophas, fucosque suspicari non possumus: nam quis viro tenui & obscuro ad fraudem, mimumque subservire in animum induxisset? quis fallaciæ fructus? quam facile à magistratibus suspiciosis, ac invidis, & Jesum exosis fraus omnis retecta fuisset? an in hominibus valetudinis incertæ ac dubiæ? an in cœcis, quibus non exesa esset vis luminis? imo, in eo quem captum esse oculis ab ipso ortu parentes, vicini, populus universus sciebat; in mortuo jam fœtente. Igitur non Judæi, non Ethnici miraculis Jesu fidem derogare audent.

Tertium argumentum. Miracula Vespasiano & Hadriano afficta expenduntur.

Tacit. Hist. libr. 4. c. 2.

Simili arte febri laborantem Hadrianum, & vitæ pertæsum, ac manus sibi inferre volentem aggressus est Antoninus: mulierem induxit; quæ in somnis monitam se diceret brevi convaliturum Hadrianum, atque id Imperatori renuntiare jussam; quod cum non fecisset, esse cœcatam; iterum deinde jussam esse eadem facere, & genua ipsius osculari; quod si fecisset, visum esse recepturam; paruit demum illa, & oculos aqua, quæ in fano erat, ablutos recepisse se finxit. Subornavit Antoninus & Pannonium

quemdam, cœcum natum, qui febrientem Hadrianum tangeret; quo facto sanatum utrumque. His commemoratis subjicit Spartianus: *Quamvis Marius Maximus hæc per simulationem facta commemoret.* Quibus opportune monemur, quid de supposititiis his Hadriani miraculis æstimare debeamus. Quid quod & hominum quorumdam ea est εὐκρασία, seu potius ἰδιοκρασία, ut certos aliquos morbos contactu sanare possint: quale est quod de Hiberno quodam & literis & sermone multorum nuper ad nos ex Anglia perlatum est: & quod de Pyrrho narrat Plutarchus, σπληνιῶντας sanasse, pede dextro visceribus supinorum leviter impresso. At non certos aliquos, verum omnis generis languores Jesus Dominus sanavit.

Spart. Hadr. cap. 25.

Plut. Pyrrho.

CAPUT XL.

Jesus cœcis visum restituit.

PSALM. 145. 8. *Dominus illuminat cæcos.*

Isa. 29. 18. *Et audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt.*

Isa. 35. 4, 5. *Deus ipse veniet, & salvabit vos: tunc aperientur oculi cæcorum.*

Isa. 42. 6, 7. *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum.*

Isa. 42. 16, & seq. *Et ducam cæcos in viam quam nesciunt, & in semitis quas ignoraverunt ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prava in recta ..... Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum.*

MATTH. 9. 7, & seq. *Et transeunte inde Jesu, secuti sunt eum duo cæci, clamantes & dicentes, Miserere nostri, fili David. Cum autem venisset domum, accesserunt ad eum cæci: & dicit eis Jesus, Creditis quia hoc possum facere vobis? Dicunt ei, Utique, Domine. Tunc tetigit oculos eorum, dicens, Secundum fidem vestram fiat vobis. Et aperti sunt oculi eorum.* Et Matth. 20. 30. Marc. 10. 46, & seq. Luc. 18. 35, & seq.

Matth. 11. 4, 5. *Et respondens Jesus ait illis, Euntes renuntiate Johanni quæ audistis & vidistis: cæci vident.* Et Luc. 7. 18, & seq.

Matth. 12. 22. *Tunc oblatus est ei Dæmonium habens, cæcus & mutus, & curavit eum, ita ut loqueretur & videret.* Et Luc. 11. 4.

Matth. 15. 30, 31. *Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos; & projecerunt eos ad pedes ejus, & curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.*

Matth. 21. 14. *Et accesserunt ad eum cæci & claudi in Templo, & sanavit eos.*

Marc. 8. 22, & seq. *Et veniunt Bethsaidam, & adducunt ei cæcum, & rogabant eum ut illum tangeret; & apprehensa manu cæci eduxit eum extra vicum; & expuens in oculos ejus, impositis manibus suis, interrogavit eum si quid videret: & aspiciens ait, Video homines velut arbores ambulantes. Deinde iterum imposuit manus super oculos ejus, & cœpit videre: & restitutus est, ita ut clare videret omnia.*

Luc. 4. 17, & seq. *Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ: & ut revolvit librum, invenit locum ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum ..... Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.*

Luc. 7. 21. *In ipsa autem hora multos curavit à languoribus, & plagis, & spiritibus malis & cæcis multis donavit visum.*

Joh. 9. 6, 7. *Hæc cum dixisset, expuit in terram, & fecit lutum ex sputo, & linivit lutum*

tum super oculos ejus, & dixit ei, Vade & lava in natatoria Siloë (quod interpretatur Missus.) Abiit ergo, & lavit, & venit videns.

Joh. 10. 21. *Alii dicebant, Hæc verba non sunt Dæmonium habentis. Numquid Dæmonium potest cæcorum oculos aperire?*

Joh. 11. 37. *Quidam autem ex ipsis dixerunt, Non poterat hic, qui aperuit oculos cæci nati, facere ut hic non moreretur?*

CAPUT XLI.

Jesus surdorum aures aperit.

ISA. 29. 18. *Et audient in die illa surdi verba Libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt.*

Isa. 35. 4, 5. *Deus ipse veniet, & salvabit vos: tunc aperientur oculi cæcorum, & aures surdorum patebunt.*

Isa. 42. 18. *Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum.*

MATTH. 11. 4, 5. *Et respondens Jesus ait illis, Euntes renuntiate Johanni quæ audistis & vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt.* Et Luc. 7. 22.

Marc. 7. 32, & seq. *Et adducunt ei surdum mutum, & deprecabantur eum, ut imponat illi manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus: & exspuens tetigit linguam ejus; & suspiciens in cœlum ingemuit, & ait illi, Ephphetha, quod est Adaperire: & statim apertæ sunt aures ejus, & solutum est vinculum linguæ ejus, & loquebatur rectè.*

Marc. 9. 24. *Et cum videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi, Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introëas in eum: & exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo.*

CAPUT XLII.

Jesus mutorum linguam solvit.

SAP. 10. 21. *Sapientia aperuit os mutorum, & linguas infantium fecit disertas.*

Isa. 35. 4, 6. *Deus ipse veniet, & salvabit vos..... Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.*

MATTH. 9. 32, 33. *Egressis autem illis, ecce obtulerunt ei hominem mutum, dæmonium habentem, & ejecto dæmonio locutus est mutus.* Et Luc. 11. 14.

Matth. 12. 22. *Tunc oblatus est ei dæmonium habens, cæcus, & mutus; & curavit eum, ita ut loqueretur & videret.*

Matth. 15. 30, 31. *Et accesserunt ad eum turbæ multæ habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & projecerunt eos ad pedes ejus, & curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.*

Marc. 7. 32, & seq. *Et adducunt ei surdum & mutum, & deprecabantur eum, ut imponat ei manum. Et apprehendens eum de turba seorsum, misit digitos suos in auriculas ejus, & expuens tetigit linguam ejus, & suspiciens in cœlum ingemuit, & ait illi, Ephphetha, quod est Adaperire: & statim apertæ sunt aures*

ejus, & solutum est vinculum linguæ ejus, & loquebatur rectè.

Marc. 9. 24, 25. *Et cum videret Jesus concurrentem turbam, comminatus est spiritui immundo, dicens illi, Surde & mute spiritus, ego præcipio tibi, exi ab eo, & amplius ne introeas in eum. Et exclamans, & multum discerpens eum, exiit ab eo.*

CAPUT XLIII.

Jesus claudos sanat.

ISA. 35. 4, 6. *Deus ipse veniet, & salvabit vos ..... Tunc saliet sicut cervus claudus.*

MATTH. 11. 4, 5. *Et respondens Jesus ait illis, Euntes renuntiate Johanni quæ auditis & vidistis: cæci vident, claudi ambulant.* Et Luc. 7. 22.

Matth. 15. 30, 31. *Et accesserunt ad eum turbæ multæ, habentes secum mutos, cæcos, claudos, debiles, & alios multos, & projecerunt eos ad pedes ejus, & curavit eos; ita ut turbæ mirarentur videntes mutos loquentes, claudos ambulantes, cæcos videntes.*

Matth. 21. 14. *Et accesserunt ad eum cæci & claudi in Templo, & sanavit eos.*

CAPUT XLIV.

Jesus debiles sanat.

ISAI. 35. 3, 4. *Confortate manus dissolutas, & genua debilia roborate ..... Deus ipse veniet, & salvabit vos.*

MATTH. 4. 24. *Obtulerunt ei omnes male habentes variis languoribus, & tormentis comprehensos, qui Dæmonia habebant, & lunaticos, & paralyticos, & curavit eos.*

Matth. 8. 5, & seq. *Cum autem introiisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio rogans & dicens, Domine, puer meus jacet in domo Paralyticus, & male torquetur. Et ait illi Jesus, Ego veniam, & curabo eum ..... Et dixit Jesus Centurioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi: & sanatus est puer in illa hora.*

Matth. 9. 2, & seq. *Et ecce offerebant ei Paralyticum jacentem in lecto ..... tunc ait Paralytico, Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et surrexit & abiit in domum suam.* Et Marc. 2. 3, & seq. Luc. 5. 18, & seq.

Joh. 5. 5, & seq. *Erat autem quidam homo ibi, triginta & octo annos habens in infirmitate sua ..... Dicit ei Jesus, Surge, tolle grabatum tuum, & ambula: & statim sanus factus est homo ille, & sustulit grabatum suum, & ambulabat.*

CAPUT XLV.

Jesus mortuos revocat ad vitam.

PSALM. 102. 2, & seq. *Benedic anima*

MATTH. 9. 18, & seq. *Ecce Princeps*

mea Domino, & noli oblivisci omnes retributiones ejus; qui propitiatur omnibus iniquitatibus tuis, qui sanat omnes infirmitates tuas, qui redimit de interitu vitam tuam.

Isa. 26. 19. *Vivent mortui tui, interfecti mei resurgent: expergiscimini, & laudate qui habitatis in pulvere.*

unus accessit, & adorabat eum dicens, Domine, filia mea modo defuncta est; sed veni, impone manum tuam super eam, & vivet..... Et cum ejecta esset turba, intravit, & tenuit manum ejus, & surrexit puella. Et Marc. 5. 22, & seq. Luc. 8. 41, & seq.

Matth. 11. 4, 5. *Et respondens Jesus ait illis, Euntes renuntiate Johanni quæ audistis & vidistis: cæci vident, claudi ambulant, leprosi mundantur, surdi audiunt, mortui resurgunt.* Et Luc. 7. 18, & seq.

Luc. 7. 12, & seq. *Cum autem appropinquaret portæ civitatis, ecce defunctus efferebatur filius unicus matris suæ..... & accessit, & tetigit loculum..... & ait, Adolescens, tibi dico, surge. Et resedit qui erat mortuus, & cœpit loqui; & dedit illum matri suæ.*

Joh. 11. 43, 44. *Hæc cum dixisset, voce magna clamavit, Lazare, veni foras. Et statim prodiit qui fuerat mortuus.*

CAPUT XLVI.

Jesus esurientes cibo reficit.

1. Reg. 2. 5. *Famelici saturati sunt, donec sterilis peperit plurimos, & quæ multos habebat filios infirmata est.*

Psalm. 21. 27. *Edent pauperes, & saturabuntur.*

Psalm. 32. 18, 19. *Ecce oculi Domini super metuentes eum, & in eis qui sperant super misericordia ejus: ut eruat à morte animas eorum, & alat eos in fame.*

Psalm. 36. 18, 19. *Novit Dominus dies immaculatorum, & hæreditas eorum in æternum erit: non confundentur in tempore malo, & in diebus famis saturabuntur.*

Psalm. 106. 4, & seq. *Erraverunt in solitudine in inaquoso, viam civitatis habitaculi non invenerunt; esurientes & sitientes, anima eorum in ipsis defecit. Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum eripuit eos.*

Psalm. 131. 15. *Pauperes ejus saturabo panibus.*

Psalm. 145. 7. *Qui custodit veritatem in seculum, facit judicium injuriam patientibus, dat escam esurientibus.*

Prov. 10. 3. *Non affliget Dominus fame animam justi.*

Isa. 23. 18. *His qui habitaverint coram Domino, erit negotiatio ejus, ut manducent in saturitatem.*

Isa. 49. 8, & seq. *Hæc dicit Dominus..... Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini: super vias pascentur, & in omnibus planis pascua eorum: non esurient,*

Matth. 14. 15, & seq. *Vespere autem facto accesserunt ad eum Discipuli ejus dicentes, Desertus est locus, & hora jam præteriit: dimitte turbas, ut euntes in castella emant sibi escas. Jesus autem dixit eis, Non habent necesse ire, date illis vos manducare. Responderunt ei, Non habemus hic nisi quinque panes, & duos pisces. Qui ait eis, Afferte mihi illos huc. Et cum jussisset turbam discumbere super fœnum, acceptis quinque panibus, & duobus piscibus, aspiciens in cœlum benedixit, & fregit, & dedit Discipulis panes, Discipuli autem turbis. Et manducaverunt omnes, & saturati sunt. Et tulerunt reliquias, duodecim cophinos fragmentorum plenos. Manducantium autem fuit numerus, quinque millia virorum, exceptis mulieribus & parvulis.* Et Marc. 6. 35, & seq. Luc. 9. 12, & seq. Joh. 6. 5, & seq. & 6. 26, & seq.

Matth. 15. 32, & seq. *Jesus autem convocatis Discipulis suis dixit, Misereor turbæ, quia triduo jam perseverant mecum, & non habent quod manducent, & dimittere eos jejunos nolo, ne deficiant in via. Et dicunt ei Discipuli, Unde ergo nobis in deserto panes tantos, ut saturemus turbam tantam? Et ait illis Jesus, Quot habetis panes? At illi dixerunt, Septem, & paucos pisciculos. Et præcepit turbæ, ut discumberent super terram. Et accipiens septem panes, & pisces, & gratias agens fregit, & dedit Discipulis suis, & Discipuli dederunt populo. Et comederunt omnes, & saturati sunt. Et quod superfuit de fragmentis, tulerunt septem sportas plenas. Erant autem qui manducaverunt, quatuor millia hominum, extra par-*

neque sitient.

Isa. 65. 13. *Propter hoc hæc dicit Dominus Deus, Ecce servi mei comedent, & vos esurietis.*

Jerem. 21. 25. *Omnem animam esurientem saturavi,*

Joël 2. 23, 26. *Et filii Sion exultate, & lætamini in Domino Deo vestro, quia dedit vobis doctorem justitiæ ..... Et comedetis vescentes, & saturabimini, & laudabitis nomen Domini Dei vestri, qui fecit mirabilia vobiscum.*

vulos & mulieres. Et Marc. 8. 1, & seq.

Luc. 1. 53. *Esurientes implevit bonis.*

Joh. 6. 32, & seq. *Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis, non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim Dei est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo. Dixerunt ergo ad eum, Domine, semper da nobis panem hunc. Dixit autem eis Jesus, Ego sum panis vitæ, qui venit ad me non esuriet, & qui credit in me non sitiet unquam, ... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane, vivet in æternum; & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Vide & reliquum caput.

Apoc. 7. 15, 16. *Ideo sunt ante thronum Dei, & serviunt ei die ac nocte in Templo ejus: & qui sedet in throno, habitabit super illos; non esurient, neque sitient amplius.*

CAPUT XLVII.

Apostolos, Discipulos, & sectatores de gente Judaica Jesus deligit, & ad se vocat; à quibus deinde propagata est Christiana religio. Delectus & vocatio quæ fit per Jesum, initium est salutis.

Psalm. 67. 27, 28. *In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israël. Ibi Benjamin adolescentulus in mentis excessu. Principes Juda duces eorum: principes Zabulon, principes Nephthali.*

Isa. 1. 9. *Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuissemus, & quasi Gomorrha similes essemus.*

Isa. 4. 2, 3. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui salvati fuerint de Israël. Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem.*

Isa. 9. 1. *Primo tempore alleviata est terra Zabulon, & terra Nephthali, & novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Isa. 10. 20, & seq. *Et erit in die illa, non adjiciet residuum Israël, & hi qui fugerint de domo Jacob, inniti super eos qui percutit eos; sed innitetur super Dominum sanctum Israël in veritate. Reliquiæ convertentur: reliquiæ, inquam, Jacob ad Deum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israël, quasi arena maris, reliquiæ convertentur ex eo: consummatio abbreviata inundavit justitiam. Consum-*

Matth. 4. 18, & seq. *Ambulans autem Jesus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare (erant enim piscatores) & ait illis, Venite post me, & faciam vos fieri piscatores hominum. At illi continuo relictis retibus secuti sunt eum. Et procedens inde vidit alios duos fratres, Jacobum Zebedæi, & Johannem fratrem ejus, in navi cum Zebedæo patre eorum, reficientes retia sua, & vocavit eos. Illi autem statim relictis retibus & patre, secuti sunt eum.* Et Matth. 9. 9. Marc. 1. 16, & seq. & 2. 14. Luc. 5. 2, & seq. Joh. 1. 37, & seq.

Matth. 10. 1, & seq. *Et convocatis duodecim Discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem ..... Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis dicens, In viam gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis, sed potius ite ad oves, quæ perierunt domus Israël. Euntes autem prædicate dicentes, Quia appropinquavit regnum cœlorum.*

Marc. 3. 13, & seq. *Et ascendens in montem vocavit ad se quos voluit ipse, & venerunt ad eum. Et fecit ut essent duodecim cum illo, & ut mitteret eos prædicare. Et dedit illis potestatem curandi infirmitates, & ejiciendi Dæmonia.* Et Marc. 6. 7. Luc. 6. 13. & 9.

mationem enim & abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terræ.

Isa. 17. 4, & seq. *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, & pinguedo carnis ejus marcescet. Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, & brachium ejus spicas leget, & erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, & sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israël. In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi ejus ad sanctum Israël respicient, & non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus.*

Isa. 28. 5. *In die illa erit Dominus exercituum corona gloriæ, & sertum exultationis residuo populi sui.*

Isa. 37. 31, 32. *Et mittet id quod salvatum fuerit de domo Juda, & quod reliquum est, radicem deorsum, & faciet fructum sursum: quia de Jerusalem exibunt reliquiæ, & salvatio de monte Sion. Zelus Domini exercituum faciet illud.*

Isa. 65. 8, 9. *Hæc dicit Dominus, Quomodo si inveniatur granum in botro, & dicatur, Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum. Et educam de Jacob semen, & de Juda possidentem montes meos: & hæreditabunt eam electi mei, & servi mei habitabunt ibi.*

Jerem. 3. 14, 15. *Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester: & assumam vos, unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina: cumque multiplicati fueritis & creveritis in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.*

Jerem. 16. 16. *Ecce ego mittam piscatores multos, dicit Dominus, & piscabuntur eos (Israëlitas:) & post hæc mittam eis multos venatores, & venabuntur eos de omni monte, & de omni colle, & de cavernis petrarum.*

Mich. 2. 12. *Congregatione congregabo Jacob totum te: in unum conducam reliquias Israël, pariter ponam illum quasi gregem in ovili, quasi pecus in medio caularum: tumultuabuntur à multitudine hominum.*

Mich. 5. 2, & seq. *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis. Propter hoc dabit eos usque ad tempus in quo parturiens parturiet, & reliquiæ fratrum ejus convertentur ad filios Israël. Et stabit, & pascet in fortitudine Domini, in sublimitate nominis Domini Dei sui, & convertentur, quia nunc magnificabitur usque ad terminos* 1, & seq.

Rom. 9. 27. *Isaias clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël tanquam arena maris, reliquiæ salvæ fient: verbum enim consummans & abbrevians in æquitate, quia verbum breviatum faciet Dominus super terram; & sicut prædixit Isaias, Nisi Dominus reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorrha similes fuissemus.*

Rom. 11. 1, & seq. *Dico ergo, Numquid Deus repulit populum suum? absit: nam & ego Israëlita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam, quam præscivit. An nescitis in Elia quid dicit Scriptura, quemadmodum interpellat Deum adversum Israël? Domine, Prophetas tuos, occiderunt, altaria tua suffoderunt, & ego relictus sum solus, & quærunt animam meam. Sed quid dicit illi divinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curvaverunt genua ante Baal. Sic ergo & in hoc tempore, reliquiæ secundum electionem gratiæ salvæ factæ sunt.*

1. Cor. 1. 26, & seq. *Videte enim vocationem, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles, sed quæ stulta sunt mundi elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemtibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.*

Jac. 9. 5. *Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

Principes vero Zabulon & Nephthalim, reliqui fere Apoſtoli, qui Galilæa ſunt orti, in qua Zabulonitis tribus & Nephthalitis. In eamdem ſententiam conſpirat Iſaias hoc prædicto, quod ſubjunximus in Paralleliſmo: *Primo tempore alleviata eſt terra Zabulon, & terra Nephthali, & noviſſimo aggravata eſt via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.* Sibi itaque lucem commodant Pſaltes & Iſaias, ſibique conſentiunt. Qui plura volet, conſulat Euſebium libro nono Demonſtrationis; item Theodoretum, Hilarium, Auguſtinum, & Auctorem Expoſitionis Pſalmorum, quæ Hieronymi operibus ſubnecti ſolet. Iſa. 9. 1, 2.

II. Interim hoc etiam obiter adnotare libet, quod in Martini Martinii Hiſtoria Sinica memini me legere, inſignem illum Philoſophum Sinenſem Confutium ſeptuaginta duos ſibi delegiſſe Diſcipulos, quorum è numero Duodecim præ cæteris potiori cura inſtituendos ſuſcepit; ſive Ebraicæ Reipublicæ formam ſecutus, quam Moſes per duodecim tribuum Principes, & ſeptuaginta Senes adminiſtrabat; ſive jam tum Deo ſcintillis aliquibus & radiis veritatis animum ejus colluſtrante, futurum proſpiciens, ut Meſſias, cujus notitiam aliquam ex Librorum ſacrorum lectione perceperat, quemadmodum ſupra monui, ad Moſis exemplum totidem duces ac magiſtros Eccleſiæ ſuæ præficeret. *Confutius Sinenſis Philoſophus ſeptuaginta duos Diſcipulos & duodecim in his præcipuos deligit.* Martin. Hiſt. Sinic. libr. 4.

CAPUT XLVIII.

Apoſtoli Jeſu piſcatores.

PSALM. 106. 20, 23, 24. *Miſit Verbum ſuum & ſanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. Qui deſcendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipſi viderunt opera Domini, & mirabilia ejus in profundo.*

Jerem. 16, 16. *Ecce ego mittam piſcatores multos, dicit Dominus, & piſcabuntur eos.*

Ezech. 47. 8, & ſeq. *Aquæ iſtæ quæ egrediuntur ad tumulos ſabuli orientalis, & deſcendunt ad plana deſerti, intrabunt mare, & exibunt, & ſanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens, quæ ſerpit, quocumque venerit torrens, vivet; & erunt piſces multi ſatis, poſtquam venerint illuc aquæ iſtæ, & ſanabuntur, & vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et ſtabunt ſuper illas piſcatores, ab Engaddi uſque ad Engallim ſiccatio ſagenarum erit: plurimæ ſpecies erunt piſcium ejus, ſicut piſces maris magni, multitudinis nimiæ.*

MATTH. 4. 18. *Ambulans autem Jeſus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare; erant enim piſcatores; & ait illis, Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.* Et Marc. 1. 16, & ſeq. Luc. 5. 2, & ſeq.

Matth. 13. 47, 48. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti: quam cum impleta eſſet educentes, & ſecus littus ſedentes, elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt.*

I. COMMA iſtud è Pſalmo centeſimo ſexto, non in Meſſiam ſolum, ſed & in Jeſum quoque ſatis aperte confert R. Iſaac Aramæus in Expoſitionibus libri Numerorum. Nam Verbum Dei ad omnes ſanandos miſſum fuiſſe dicit, verum ab omnibus non fuiſſe receptum, ſed ab aliquibus tantum tardioris ingenii viris, iiſque piſcatoribus: qui cum rudes eſſent & hebetes, veritatem tamen prophetiæ receperunt, & Verbo Dei fidem habuerunt. Quibus Chriſti Jeſu Apoſtoli manifeſte deſignantur. *Exponitur Pſalm. 106. 20, & ſeq.*

CAPUT XLIX.

Paucos numero Jeſus deligit.

ISA. 17. 4, & ſeq. *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, & pinguedo carnis ejus marceſcet. Et erit ſicut congregans in meſſe*

MATTH. 9. 37, 38. *Tunc dixit Diſcipulis ſuis, Meſſis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum meſſis, ut mittat*

terræ. Et erit iſte pax, cum venerit Aſſyrius in terram noſtram, & quando calcaverit in domibus noſtris: & ſuſcitabimus ſuper eum ſeptem paſtores, & octo primates homines ..... Et erunt reliquiæ Jacob in medio populorum multorum, quaſi ros à Domino, & quaſi ſtillæ ſuper herbam quæ non expectat virum, & non præſtolatur filios hominum. Et erunt reliquiæ Jacob in gentibus, in medio populorum multorum, quaſi leo in jumentis ſilvarum, & quaſi catulus leonis in gregibus pecorum; qui cum tranſierit, & conculcaverit, & ceperit, non eſt qui eruat.

Soph. 3. 12, & ſeq. *Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum, & ſperabunt in nomine Domini. Reliquiæ Iſraël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non invenietur in ore eorum lingua doloſa ..... Lauda filia Sion ..... rex Iſrael Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. In die illa dicetur Jeruſalem, Noli timere, Sion, non diſſolvantur manus tuæ. Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipſe ſalvabit ..... Nugas, qui à lege recceſſerant, congregabo, quia ex te erant, ut non ultra habeas ſuper eis opprobrium. Ecce ego interficiam omnes qui afflixerunt te in tempore illo, & ſalvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat, congregabo: & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confeſſionis eorum.*

Zach. 13. 7, & ſeq. *Framea, ſuſcitare ſuper virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute paſtorem, & diſpergentur oves, convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terra, dicit Dominus: partes duæ in ea diſpergentur, & deficient, & tertia pars relinquetur in ea. Et ducam tertiam partem per ignem, & uram eos ſicut uritur argentum, & probabo eos ſicut probatur aurum. Ipſe vocabit nomen meum, & ego exaudiam eum. Dicam, Populus meus es tu: & ipſe dicet, Dominus Deus meus.*

I. *Exponitur Pſalm. 67. 27, 28.* II. *Confutius Sinenſis Philoſophus ſeptuaginta duos Diſcipulos, & duodecim in his præcipuos deligit.*

Exponitur Pſalm. 67. 27. 28.

I. OPERÆPRETIUM erit teſtimonii è Pſalmo ſexageſimo ſeptimo hic allati propheticam ſententiam exponere. *In Eccleſiis benedicite Deo Domino de fontibus Iſraël.* Ad laudes Deo concinendas hortatur Propheta Eccleſias Chriſtianorum, qui Iſraëlitarum ſunt propago. Nam ex ſtirpe Jacobi prodiit Chriſtus Jeſus, prodierunt & Apoſtoli ac Diſcipuli Chriſti complures. Ab Iſraëliticis Prophetis prædicta eſt Chriſti οἰκονομία, ita ut Lex & Teſtamentum vetus Iſraëliticum, umbra ſit & anteceſſio, fons etiam & origo Novi Jeſu Chriſti Teſtamenti. *Ibi Benjamin adoleſcentulus in mentis exceſſu.* Paulum Apoſtolum hic præſignari manifeſtum eſt, qui fuit de tribu Benjamin, & per mentis alienationem à Deo *vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Evangelium Dei.* Dicitur à Propheta *Adoleſcentulus*, quemadmodum *Adoleſcens* à Luca in Actis: *Et teſtes depoſuerunt veſtimenta ſua ſecus pedes adoleſcentis, qui vocabatur Saulus.* An potius, quod poſtremus Apoſtolorum vocatus ſit? Sic enim ille de ſe ad Corinthios: *Noviſſime omnium tanquam abortivo viſus eſt & mihi: ego enim ſum minimus Apoſtolorum.* Et alibi: *Puto enim quod Deus nos Apoſtolos noviſſimos oſtendit.* Subjungit Propheta: *Principes Juda duces eorum, principes Zabulon, principes Nephthalim.* Principes Juda ii ſunt, qui fratres Chriſti appellantur in Evangelio, tribu Juda oriundi.

Act. 7. 57.

1. Cor. 15. 8, 9.

1. Cor. 4. 9.

Principes vero Zabulon & Nephthalim, reliqui fere Apoſtoli, qui Galilæa ſunt orti, in qua Zabulonitis tribus & Nephthalitis. In eamdem ſententiam conſpirat Iſaias hoc prædicto, quod ſubjunximus in Paralleliſmo: *Primo tempore alleviata eſt terra Zabulon, & terra Nephthali, & noviſſimo aggravata eſt via maris trans Jordanem Galilææ gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam; habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta eſt eis.* Sibi itaque lucem commodant Pſaltes & Iſaias, ſibique conſentiunt. Qui plura volet, conſulat Euſebium libro nono Demonſtrationis; item Theodoretum, Hilarium, Auguſtinum, & Auctorem Expoſitionis Pſalmorum, quæ Hieronymi operibus ſubnecti ſolet. Iſa. 9. 1, 2.

II. Interim hoc etiam obiter adnotare libet, quod in Martini Martinii Hiſtoria Sinica memini me legere, inſignem illum Philoſophum Sinenſem Confutium ſeptuaginta duos ſibi delegiſſe Diſcipulos, quorum è numero Duodecim præ cæteris potiori cura inſtituendos ſuſcepit; ſive Ebraicæ Reipublicæ formam ſecutus, quam Moſes per duodecim tribuum Principes, & ſeptuaginta Senes adminiſtrabat; ſive jam tum Deo ſcintillis aliquibus & radiis veritatis animum ejus colluſtrante, futurum proſpiciens, ut Meſſias, cujus notitiam aliquam ex Librorum ſacrorum lectione perceperat, quemadmodum ſupra monui, ad Moſis exemplum totidem duces ac magiſtros Eccleſiæ ſuæ præficeret. *Confutius Sinenſis Philoſophus ſeptuaginta duos Diſcipulos & duodecim in his præcipuos deligit.* Martin. Hiſt. Sinic. libr. 4.

CAPUT XLVIII.

Apoſtoli Jeſu piſcatores.

PSALM. 106. 20, 23, 24. *Miſit Verbum ſuum & ſanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum. Qui deſcendunt mare in navibus, facientes operationem in aquis multis, ipſi viderunt opera Domini, & mirabilia ejus in profundo.*

Jerem. 16, 16. *Ecce ego mittam piſcatores multos, dicit Dominus, & piſcabuntur eos.*

Ezech. 47. 8, & ſeq. *Aquæ iſtæ quæ egrediuntur ad tumulos ſabuli orientalis, & deſcendunt ad plana deſerti, intrabunt mare, & exibunt, & ſanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens, quæ ſerpit, quocumque venerit torrens, vivet; & erunt piſces multi ſatis, poſtquam venerint illuc aquæ iſtæ, & ſanabuntur, & vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et ſtabunt ſuper illas piſcatores, ab Engaddi uſque ad Engallim ſiccatio ſagenarum erit: plurimæ ſpecies erunt piſcium ejus, ſicut piſces maris magni, multitudinis nimiæ.*

MATTH. 4. 18. *Ambulans autem Jeſus juxta mare Galilææ, vidit duos fratres, Simonem qui vocatur Petrus, & Andream fratrem ejus, mittentes rete in mare; erant enim piſcatores; & ait illis, Venite poſt me, & faciam vos fieri piſcatores hominum.* Et Marc. 1. 16, & ſeq. Luc. 5. 2, & ſeq.

Matth. 13. 47, 48. *Iterum ſimile eſt regnum cœlorum ſagenæ miſſæ in mare, & ex omni genere piſcium congreganti: quam cum impleta eſſet educentes, & ſecus littus ſedentes, elegerunt bonos in vaſa, malos autem foras miſerunt.*

I. COMMA iſtud è Pſalmo centeſimo ſexto, non in Meſſiam ſolum, ſed & in Jeſum quoque ſatis aperte confert R. Iſaac Aramæus in Expoſitionibus libri Numerorum. Nam Verbum Dei ad omnes ſanandos miſſum fuiſſe dicit, verum ab omnibus non fuiſſe receptum, ſed ab aliquibus tantum tardioris ingenii viris, iiſque piſcatoribus: qui cum rudes eſſent & hebetes, veritatem tamen prophetiæ receperunt, & Verbo Dei fidem habuerunt. Quibus Chriſti Jeſu Apoſtoli manifeſte deſignantur. *Exponitur Pſalm. 106. 20, & ſeq.*

CAPUT XLIX.

Paucos numero Jeſus deligit.

ISA. 17. 4, & ſeq. *Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, & pinguedo carnis ejus marceſcet. Et erit ſicut congregans in meſſe*

MATTH. 9. 37, 38. *Tunc dixit Diſcipulis ſuis, Meſſis quidem multa, operarii autem pauci. Rogate ergo Dominum meſſis, ut mittat*

quod restiterit, & brachium ejus spicas leget, & erit sicut quærens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, & sicut excussio oleæ duarum vel trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus: dicit Dominus Deus Israël.

Isa. 24. 13, & seq. *Hæc erunt in medio terræ, in medio populorum: quomodo si paucæ olivæ, quæ remanserunt, excutiantur ex olea; & racemi, cum fuerit finita vindemia. Hi levabunt vocem suam atque laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum; in insulis maris nomen Domini Dei Israël. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam justi.*

Isa. 65. 8, 9. *Hæc dicit Dominus, Quomodo si inveniatur granum in botro, & dicatur, Ne dissipes illud, quoniam benedictio est: sic faciam propter servos meos, ut non disperdam totum. Et educam de Jacob semen, & de Juda possidentem montes meos, & hæreditabunt eum electi mei, & servi mei habitabunt ibi.*

Jerem. 3. 14. *Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, & assumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion.*

Ezech. 12. 15, 16. *Et scient quia ego Dominus, quando dispersero illos in gentibus, & disseminavero eos in terris, & relinquam ex eis viros paucos, à gladio, & fame, & pestilentia; ut enarrent omnia scelera eorum in gentibus ad quas ingredientur, & scient quia ego Dominus.*

operarios in messem suam. Et Luc. 10. 2.

Matth. 10. 1, 5. *Et convocatis duodecim Discipulis suis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem ..... Hos duodecim misit Jesus.* Et Marc. 3. 13, & seq. & 6. 7. Luc. 9. 1, & seq.

Matth. 20. 16. *Multi sunt vocati, pauci vero electi.* Et Matth. 22. 14.

Luc. 6. 33. *Et cum dies factus esset, vocavit Discipulos suos: & elegit duodecim ex ipsis, quos & Apostolos nominavit.*

CAPUT L.

Apostoli præcones Jesu & nuntii.

Psalm. 18. 5. *In omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

Psalm. 147. 4. *Qui emittit eloquium suum terræ, velociter currit sermo ejus.*

Isa. 24. 14. *Hi levabunt vocem suam atq; laudabunt: cum glorificatus fuerit Dominus, hinnient de mari. Propter hoc in doctrinis glorificate Dominum; in insulis maris nomen Domini Dei Israël. A finibus terræ laudes audivimus, gloriam justi.*

Isa. 28. 9, & seq. *Quem docebit scientiam (Dominus?) & quem intelligere faciet auditum? ablactatos à matre, avulsos ab uberibus. Quia manda, & remanda; expecta, reexpecta; modicum ibi, modicum ibi. In loquela enim labii, & lingua altera loquetur ad populum istum. Cui dixit, Hæc est requies mea, reficite lassum, & hoc est meum refrigerium.*

Isa. 29. 22, & seq. *Propter hoc hæc dicit Dominus ad domum Jacob, qui redemit Abra-*

Matth. 10. 5, & seq. *Hos duodecim misit Jesus præcipiens eis, dicens ..... Euntes prædicate dicentes, Quia appropinquavit regnum cælorum ..... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine, & quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Et Marc. 3. 14. Luc. 9. 1, 2. & 12. 3.

Matth. 24. 14. *Prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus.* Et Marc. 13. 10.

Matth. 28. 19. *Euntes ergo docete omnes gentes.*

Marc. 6. 12. *Et exeuntes prædicabant, ut pœnitentiam agerent.*

Marc. 16. 15, 20. *Et dixit eis, Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ ..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.*

Luc. 24. 46, 47. *Sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia*

ham, Non modo confundetur Jacob, nec modo vultus ejus erubescet: sed cum viderit filios suos, opera manuum mearum, in medio sui sanctificantes nomen meum, & sanctificabunt sanctum Jacob, & Deum Israël prædicabunt, & scient errantes spiritu intellectum, & murmuratores discent legem.

Isa. 52. 6, & seq. *Propter hoc sciet populus meus nomen meum in die illa, quia ego ipse qui loquebar, ecce adsum. Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem; annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt; quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion.*

Isa. 66. 19, 20. *Mittam ex eis qui salvati fuerint ad gentes in mare in Africam & Lydiam tendentes sagittam, in Italiam & Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam. Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres de cunctis gentibus donum Domino.*

Nahum 1. 15. *Ecce super montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem: celebra Juda festivitates tuas, & redde vota tua: quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial: universus interiit.*

tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jerosolyma.

Act. 2. 4. *Repleti sunt omnes* (Discipuli Jesu) *Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis.*

Act. 5. 42. *Omni autem die non cessabant* (Apostoli) *in Templo & circa domos, docentes & evangelizantes Christum Jesum.*

Act. 8. 5. *Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum.*

Act. 9. 20. *Et continuo in Synagogis prædicabat* (Paulus) *Jesum, quoniam hic est Filius Dei.*

Act. 10. 42. *Et præcepit* (Jesus) *nobis* (Apostolis) *prædicare populo, & testificari quia ipse est qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum.* Et Act. 11. 26. & 13. 2, & seq. & 21. 31. & alibi sæpe in Actis.

Rom. 1. 8. *Primum quidem gratias ago Deo meo per Jesum Christum pro omnibus vobis quia fides vestra annuntiatur in universo mundo.*

Rom. 10. 14, & seq. *Quomodo credent ei quem non audierunt? quomodo autem audient sine prædicante? quomodo vero prædicabunt nisi mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio: Isaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui nostro? Ergo fides ex auditu, auditus autem per Verbum Christi. Sed dico, numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines orbis terræ verba eorum.*

Rom. 15. 19, & seq. *Ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem, sed sicut scriptum est, Quibus non est annuntiatum, de eo videbunt; & qui non audierunt, intelligent.* Et 1. Cor. 1. 23. & 2. 1. & 9. 14. & 15. 1, 2. & 2. Cor. 1. 19. & 4. 5. & Gal. 2. 2. & 1. Thess. 2. 9. & alibi sæpe in Epistolis.

Col. 1. 23. *Immobiles à spe Evangelii, quod audistis, quod prædicatum est in universa creatura quæ sub cælo est; cujus factus sum ego Paulus minister.*

1. Joh. 1. 2, 3. *Annuntiamus vobis vitam æternam quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis; quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis.*

Disputatur De Psalm. 18. 5.

I. HOc è decimo octavo Psalmo testimonium, ut Davidis ῥῆσιν à Paulo in Epistola ad Romanos allegorice expositam, non ut θεόπνευστον in argumentum propositam afferimus. Quod contestato denuntiatum volumus, ne nobis negotium facessant Adversarii, quasi Scripturæ sacræ vim inferamus.

CAPUT LI.

Apoſtoli & Diſcipuli Jeſu, rudes & indocti.

PSALM. 93. 8. *Intelligite inſipientes in populo, & ſtulti aliquando ſapite.*

Iſa. 29. 14. *Ideo ecce ego addam, ut admirationem faciam populo huic miraculo grandi & ſtupendo: peribit enim ſapientia à ſapientibus ejus, & intellectus prudentium ejus abſcondetur.*

Iſa. 32. 4. *Et cor ſtultorum intelliget ſcientiam, & lingua balborum velociter loquetur & plane.*

Iſa. 33. 18. *Cor tuum meditabitur timorem. Ubi eſt literatus? ubi legis verba ponderans? ubi doctor parvulorum?*

MATTH. 5. 3. *Beati pauperes ſpiritu, quoniam ipſorum eſt regnum cœlorum.*

Matth. 11. 25. *In illo tempore reſpondens Jeſus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cœli & terræ, quia abſcondiſti hæc à ſapientibus, & prudentibus, & revelaſti ea parvulis.* Et Luc. 10. 21.

Joh. 7. 47, & ſeq. *Reſponderunt ergo eis Phariſæi, Numquid & vos ſeducti eſtis? numquid ex Principibus aliquis credidit in eum?*

1. Cor. 1. 17, & ſeq. *Non enim miſit me Chriſtus baptizare, ſed evangelizare, non in ſapientia verbi, ut non evacuetur crux Chriſti. Verbum enim crucis pereuntibus quidem ſtultitia eſt; iis autem qui ſalvi fiunt, id eſt nobis, Dei virtus eſt. Scriptum eſt enim, Perdam ſapientiam ſapientium, & prudentiam prudentium reprobabo. Ubi ſapiens? ubi ſcriba? ubi conquiſitor hujus ſeculi? nonne ſtultam fecit Deus ſapientiam hujus mundi? Nam quia in Dei ſapientia non cognovit Deus per ſapientiam Deum, placuit Deo per ſtultitiam ſalvos facere credentes. Quoniam & Judæi ſigna petunt, & Græci ſapientiam quærunt; nos autem prædicamus Chriſtum crucifixum, Judæis quidem ſcandalum, Gentibus autem ſtultitiam, ipſis autem vocatis Judæis atque Græcis Chriſtum Dei virtutem & Dei ſapientiam: quia quod ſtultum eſt Dei, ſapientius eſt hominibus; & quod infirmum eſt Dei, fortius eſt hominibus. Videte enim vocationem veſtram, fratres, quia non multi ſapientes ſecundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: ſed quæ ſtulta ſunt mundi, elegit Deus, ut confundat ſapientes.*

1. Cor. 3. 18, 19. *Nemo ſe ſeducat: ſi quis videtur inter vos ſapiens eſſe in hoc ſeculo, ſtultus fiat ut ſit ſapiens: ſapientia enim hujus mundi, ſtultitia eſt apud Deum. Scriptum eſt enim, Comprehendam ſapientes in aſtutia eorum. Et iterum, Dominus novit cogitationes ſapientium, quoniam vanæ ſunt.*

1. Cor. 4. 10. *Nos ſtulti propter Chriſtum, vos autem prudentes in Chriſto: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles.*

CAPUT LII.

Apoſtoli & Diſcipuli Jeſu miranda facinora edunt, & omnis generis languores ſanant.

PSALM. 67. 36. *Mirabilis Deus in ſanctis ſuis: Deus Iſraël ipſe dabit virtutem &*

MATTH. 10. 1, 5, 8. *Et convocatis duodecim Diſcipulis ſuis, dedit illis poteſtatem*

fortitudinem plebi suæ: benedictus Deus.

Isa. 8. 18, 19. *Ecce ego & pueri mei quos dedit mihi Dominus in signum & in portentum Israël, à Domino exercituum qui habitat in monte Sion. Et cum dixerint ad vos, Quærite à Pythonibus & à divinis, qui stridٍent in incantationibus suis, numquid non populus à Deo suo requiret pro vivis ac mortuis?*

spirituum immundorum, ut ejicerent eos, & & curarent omnem languorem & omnem infirmitatem ..... Hos duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens ..... Infirmos curate, mortuos suscitate, leprosos mundate, Dæmones ejicite. Et Marc. 3. 14, 15. & 6. 7, 13. Luc. 9. 1, & seq.

Marc. 16. 15, 17. *Dixit eis ..... Signa eos qui crediderint, hæc sequentur; in nomine meo Dæmonia ejicient, linguis loquentur novis, serpentes tollent, & si mortiferum quid biberint, non eis nocebit: super ægros manus imponent, & bene habebunt ..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique, Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.*

Luc. 10. 17, & seq. *Reversi sunt autem septuaginta duo cum gaudio dicentes, Domine, etiam Dæmonia subjiciuntur nobis in nomine tuo. Et ait illis ..... Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes, & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.*

Joh. 14. 11, 12. *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est? alioquin propter opera ipsa credite. Amen, amen dico vobis, qui credit in me, opera quæ ego facio & ipse faciet, & majora horum faciet.*

Act. 2. 43. *Multa quoque prodigia & signa per Apostolos in Jerusalem fiebant.*

Act. 5. 12, & seq. *Per manus autem Apostolorum fiebant signa & prodigia multa in plebe, ... ita ut in plateas ejicerent infirmos, & ponerent in lectulis ac grabatis, ut veniente Petro saltem umbra illius obumbraret quemquam illorum, & liberarentur ab infirmitatibus suis.*

Act. 6. 8. *Stephanus autem plenus gratia & fortitudine, faciebat prodigia & signa magna in populo.*

Act. 8. 6, & seq. *Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes, & videntes signa quæ faciebat. Multi enim eorum qui habebant spiritus immundos, clamantes voce magna exibant. Multi autem paralytici & claudi curati sunt ..... Tunc Simon & ipse credidit: & cum baptizatus esset, adhærebat Philippo. Videns etiam signa & virtutes maximas fieri, stupens admirabatur.*

Act. 14. 3. *Multo igitur tempore demorati sunt fiducialiter agentes in Domino, testimonium perhibente verbo gratiæ suæ, dante signa & prodigia fieri per manus eorum.* Et 15. 12. & 19. 11, & seq. Vide etiam Act. 2. 4. & 3. 2, & seq. & 5. 3, & seq. & 9. 32, 36. & 10. 46. & 13. 11. & 16, 18, 26. & 19. 6. & 20. 10. & 28. 6, 8.

Rom. 15. 18, 19. *Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me non efficit Christus in obedientiam gentium, verbo & factis, in virtute signorum & prodigiorum, in virtute Spiritus sancti.*

2. Cor. 12. 12. *Signa tamen Apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.*

Ebr. 2. 3, & seq. *In nos confirmata est (salus) contestante Deo signis, & portentis, & variis virtutibus, & Spiritus sancti distributionibus, secundum suam voluntatem ..... Ecce ego, & pueri quos dedit mihi Deus.*

CAPUT LIII.

Jesus super mare incedit.

JOB 9. 8. *Qui extendit cælos solus, & graditur super fluctus maris.*

MATTH. 14. 25, 26. *Quarta autem vigilia noctis, venit ad eos super mare. Et videntes eum super mare ambulantem, turbati sunt.* Et Marc. 6. 48, 49. Joh. 6. 19.

Disputatur de Job. 9. 8.

I. NE huic quidem Jobi ῥήσει è nono capite, θεότητον inesse volumus; sed ex ea manifestum peti posse argumentum τῆς θεότητος Christi Jesu. Nam quæ divinæ virtutis opera hic recenset Jobus, ad Deum unum pertinere vult; neque alii præterea cuiquam posse adscribi manifestum est. Unde efficitur eum esse Deum, qui eadem prodigia ediderit. Atqui unum ex illis est, incedere super mare, quod Christus Jesus fecit, & propria quidem virtute, atque idem ut faceret Petrus, effecit; unde sequitur Christum Jesum esse Deum. Adiri velim librum nonum Eusebianæ ἀποδείξεως, in quo exponuntur verba hæc Jobi, & Christo Domino accommodantur.

CAPUT LIV.

Jesus lux

PSALM. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Psalm. 118. 105. *Lucerna pedibus meis Verbum tuum, & lumen semitis meis.*

Psalm 131. 17. *Illuc producam cornu David, paravi lucernam Christo meo.*

Sap. 7. 25, 26. *Vapor est enim* (Sapientia) *virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit; candor est enim lucis æternæ.*

Isa. 9. 2, *Populus qui ambulabat in tenebris vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Isa. 42. 6. *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium.*

Isa. 49. 6. *Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & fæces Israël convertendas: ecce dedi te in lucem gentium.*

Isa. 60. 1, & seq. *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est. Quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria ejus in te videbitur. Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.*

Isa. 60. 19, 20. *Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ il-*

MATTH. 4. 13, & seq. *Relicta civitate Nazareth venit, & habitavit in Capharnaum maritima, in finibus Zabulon & Nephthalim, ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, Terra Zabulon, & terra Nephthalim, via maris trans Jordanem, Galilæa gentium, populus qui sedebat in tenebris vidit lucem magnam, & sedentibus in regione umbræ mortis, lux orta est eis.*

Matth. 17. 2. *Et resplenduit facies ejus sicut Sol; vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix.* Et Marc. 9. 2. Luc. 7. 29.

Matth. 24. 27. *Sicut enim fulgur exit ab oriente, & paret usque in occidentem, ita erit & adventus Filii hominis.* Et Luc. 17. 24.

Luc. 1. 78, 79. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto: illuminare his qui in tenebris, & in umbra mortis sedent.*

Luc. 2. 32. *Lumen ad revelationem gentium.*

Joh. 1. 4, & seq. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum, & lux in tenebris lucet, & tenebræ eam non comprehenderunt. Fuit homo missus à Deo, cui nomen erat Johannes: hic venit in testimonium, ut testimonium perhiberet de lumine. Erat lux vera, quæ illuminat omnem hominem venientem in hunc*

luminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuetur: quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.

Isa. 62. 1. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur.*

Dan. 2. 22. *Ipse revelat profunda & abscondita, & novit in tenebris constituta: & lux cum eo est.*

Mich. 7. 8. *Consurgam cum sedero in tenebris: Dominus lux mea est.*

mundum.

Joh. 3. 19. *Lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem.*

Joh. 8. 12. *Iterum ergo locutus est eis Jesus, dicens, Ego sum lux mundi, qui sequitur me non ambulat in tenebris; sed habebit lumen vitæ.* Et Joh. 9. 5. & 12. 46.

Joh. 12. 35, 36. *Dixit ergo eis Jesus, Adhuc modicum lumen in vobis est; ambulate dum lucem habetis, ut non vos tenebræ comprehendant: & qui ambulat in tenebris nescit quo vadat. Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.*

Act. 13. 47. *Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis salus usque ad extremum terræ.*

2. Cor. 4. 4, 6. *Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei ..... quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei, in facie Christi Jesu.*

Eph. 5. 14. *Propter quod dicit, Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus.*

2. Tim. 1. 10. *Manifesta est autem nunc per illuminationem Salvatoris nostri Jesu Christi, qui destruxit quidem mortem, illuminavit autem vitam, & incorruptionem per Evangelium.*

Ebr. 1. 3. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.*

Apoc. 21. 23. *Civitas non eget Sole neque Luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus.*

Depromta hoc capite testimonia è Veteri Testamento ad Christum à Judæis fere referuntur.

I. QUÆCUNQUE testimonia hoc capite depromsimus è Veteri Testamento, ea fere à Judæis ad Messiam referuntur. Velut prius è Psalmo tricesimo quinto, juxta Beresith Rabba & Midrasch Thehillim, in Christum congruit. Aliud quoque è Psalmo centesimo primo, Christo addicitur in Midrasch Thehillim. Supra etiam ostendimus in Propositione septima Christum, ex Judæorum sententia, ista sibi vendicare testimonia propemodum omnia, quæ ex Isaia attulimus. Denique & eam quam ex Daniele petivimus prophetiam, Christo adjudicant Beresith Rabba & Echa Rabbathi.

CAPUT LV.

Jesu Discipuli lux.

PSALM. 96. 11. *Lux orta est eis, & rectis corde lætitia.*

Psalm. 109. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum.*

Prov. 9. 18. *Justorum autem semita, quasi lux splendens.*

Prov. 13. 9. *Lux justorum lætificat.*

Sap. 3. 7. *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent.*

Isa. 58. 7, & seq. *Cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc*

MATTH. 5. 14, & seq. *Vos estis lux mundi ..... luceat lux vestra coram hominibus.*

Matth. 13. 43. *Tunc justi fulgebunt sicut Sol in regno Patris eorum.*

Luc. 12. 35. *Sint lumbi vestri præcincti, & lucernæ ardentes in manibus vestris.*

Luc. 16. 8. *Filii hujus seculi prudentiores filiis lucis in generatione sua sunt.*

Joh. 5. 35. *Ille (Johannes) erat lucerna ardens & lucens: vos autem voluistis ad ho-*

erumpet quasi mane lumen tuum ..... Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies.

Dan. 12. 3. *Qui autem docti fuerint, fulgebunt quasi splendor firmamenti; & qui ad justitiam erudiunt multos, quasi stellæ in perpetuas æternitates.*

ram exultare in luce ejus.

Joh. 12. 36. *Dum lucem habetis, credite in lucem, ut filii lucis sitis.*

Eph. 5. 8, 9. *Eratis enim aliquando tenebræ, nunc autem lux in Domino. Ut filii lucis ambulate: fructus enim lucis est in omni bonitate, & justitia, & veritate.*

Philipp. 2. 15. *Ut sitis sine querela & simplices filii Dei, sine reprehensione in medio nationis pravæ & perversæ, inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.*

1. Thess. 5. 5. *Omnes enim vos filii lucis estis, & filii diei; non sumus noctis, neque tenebrarum.*

CAPUT LVI.

Jesus ignis.

Exod. 3. 2. *Apparuitque ei Dominus in flamma ignis de medio rubi: & videbat quod rubus arderet, & non comburetur.*

Exod. 13. 21. *Dominus autem præcedebat eos ad ostendendam viam, per diem in columna nubis, & per noctem in columna ignis.*

Exod. 19. 18. *Totus autem mons Sinai fumabat; eo quod descendisset Dominus super eum in igne, & ascenderet fumus ex eo quasi de fornace.*

Exod. 24. 17. *Erat autem species gloriæ Domini, quasi ignis ardens super verticem montis.*

Deut. 4. 24. *Dominus Deus tuus ignis consumens est.*

Deut. 9. 3. *Scies ergo hodie quod Dominus Deus tuus ipse transibit ante te, ignis devorans atque consumens.*

2. Reg. 22. 9, 13. *Ascendit fumus de naribus ejus, & ignis de ore ejus vorabit: carbones succensi sunt ab eo ..... Præ fulgore in conspectu ejus succensi sunt carbones ignis.* Et Psalm. 17. 9, 13, 14.

1. Par. 21. 26. *Et ædificavit ibi altare Domino; obtulitque holocausta & pacifica, & invocavit Dominum, & exaudivit eum in igne de cælo super altare holocausti.*

Psalm. 49. 3. *Deus manifeste veniet; Deus noster, & non silebit. Ignis in conspectu ejus exardescet, & in circuitu ejus tempestas valida.*

Psalm. 96. 3, 4. *Ignis ante ipsum præcedet, & inflammabit in circuitu inimicos ejus. Illuxerunt fulgura ejus orbi terræ.*

Isa. 10. 16, 17. *Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem; & subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen Israël in igne, & sanctis ejus in flamma, & succendetur, & devorabitur spina ejus, & vepres in die una.*

Matth. 3. 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est ..... ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni.* Et Luc. 3. 16.

Luc. 12. 49. *Ignem veni mittere in terram; & quid volo, nisi ut accendatur?*

Ebr. 12. 29. *Etenim Deus noster ignis consumens est.*

Apoc. 1. 14. *Et oculi ejus* (Filii hominis) *tanquam flamma ignis.*

Apoc. 2. 18. *Hæc dicit Filius hominis, qui habet oculos tanquam flammam ignis.*

Apoc. 19. 11, & seq. *Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum justitia judicat & pugnat: oculi autem ejus sicut flamma ignis ..... & vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen ejus Verbum Dei.*

Isa. 31. 9. *Dixit Dominus, cujus ignis est in Sion, & caminus ejus in Jerusalem.*

Isa. 66. 15, 16. *Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ ejus, reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis : quia in igne Dominus dijudicabit.*

Ezech. 1. 26, 27. *Super similitudinem throni, similitudo quasi aspectus hominis desuper. Et vidi quasi speciem electri, velut aspectum ignis, intrinsecus ejus per circuitum; à lumbis ejus & desuper, & a lumbis ejus usque deorsum vidi quasi speciem ignis splendentis in circuitu.*

Ezech. 8. 2. *Et vidi, & ecce similitudo quasi aspectus ignis; ab aspectu lumborum ejus & deorsum ignis : & à lumbis ejus & sursum quasi aspectus splendoris, ut visio electri.*

Joël 2. 3. *Ante faciem ejus ignis vorans, & post eum exurens flamma.*

CAPUT LVII.

Jesus Sol.

Isa. 60. 19, 20. *Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te : sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuetur : quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam.*

Mal. 4. 2. *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.*

Matth. 17. 2. *Et transfiguratus est ante eos, & resplenduit facies ejus sicut Sol.*

Apoc. 1. 16. *Et facies ejus sicut Sol lucet in virtute sua.*

CAPUT LVIII.

Jesus stella.

Num. 24. 17. *Orietur stella ex Jacob.*

Apoc. 1. 16. *Et habebat in dextera sua stellas septem.*

Apoc. 22. 16. *Ego Jesus misi Angelum meum, testificari vobis hæc in Ecclesiis, Ego sum radix & genus David, stella splendida & matutina.*

CAPUT LIX.

Jesus germen sive oriens, radix, flos, virga.

Num. 24. 17. *Orietur stella ex Jacob, & consurget virga de Israël.*

Cant. 2. 1. *Ego flos campi & lilium convallium.*

Isa. 4. 2. *In die illa erit germen Domini in magnificentia & gloria, & fructus terræ sublimis, & exultatio his qui salvati fuerint de Israël.*

Isa. 11. 1. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet.*

Luc. 1. 78. *Per viscera misericordiæ Dei nostri, in quibus visitavit nos oriens ex alto.*

Joh. 15. 1. *Ego sum vitis vera, & Pater meus agricola est.*

Rom. 6. 5. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus.*

Rom. 11. 16. *Si radix sancta, & rami.*

Apoc. 5. 5. *Et unus de Senioribus dixit mihi, Ne fleveris : ecce vicit leo de tribu Juda,*

Isa. 45. 8. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant Justum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem.*

Isa. 53. 1. 2. *Quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est? & ascendet sicut virgultum coram eo, & sicut radix de terra sitienti.*

Jerem. 23. 5. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum.*

Jerem. 33. 15. *In diebus illis, & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ.*

Ezech. 34. 29. *Et suscitabo eis germen nominatum.*

Zach. 3. 8. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.*

Zach. 6. 12. *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Ecce vir, Oriens nomen ejus.*

radix David, aperire Librum.

Apoc. 22. 16. *Ego Jesus misi Angelum meum testificari vobis hæc in Ecclesiis, Ego sum radix & genus David.*

I. *Affertur ex Philone Zachariani hujus loci expositio.* II. *Quo sensu Christus dicatur Germen, & Radix, & Virga, & Flos.*

Affertur ex Philone Zachariani hujus loci expositio. Euseb. Præp. libr. 11. cap. 15.

I. PRÆCLARAM affert ex Philone Zachariani hujus loci expositionem Eusebius. Inusitatum est, inquit, vocabulum hoc, Oriens, si eum intelligas qui corpore & animo constet. Quod si incorporeum illum divinam imaginem gerentem accipias, aptissime in eum convenire fateberis dictionem istam: hunc quippe antiquissimum Filium oriri fecit rerum omnium parens Deus, quem alibi Primogenitum appellat, qui Patris vias secutus, & ad primigenia illius exemplaria respiciens, formas effinxit.

Quo sensu Christus dicatur Germen, & Radix, & Virga, & Flos.

II. Porro quemadmodum Germen, & Radix, & Virga, & Flos dicitur Christus, ita Heroas suos Antiqui Deorum germina appellabant. Scatent exemplis libri Poëtarum. Hic ἔρνος ἄρεος, *germen Martis*, ille διὸς ἔρνος, *Jovis germen*, & ζηνὸς θάλος, *Jovis ramus*. At Christus Germen est, & Radix Davidis, Virga Israëlis, Virga Jesse, Vitis vera, Radix sancta.

CAPUT LX.

Discipuli Jesu, germina, plantæ, palmites, rami.

PSALM. 79. 15, & seq. *Deus virtutum convertere: respice de cælo, & vide, & visita vineam istam: & perfice eam quam plantavit dextera tua, & super Filium hominis, quem confirmasti tibi ..... Fiat manus tua super virum dexteræ tuæ, & super Filium hominis, quem confirmasti tibi.*

Isa. 35. 1, & seq. *Lætabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium. Germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans: gloria Libani data est ei: decor Carmeli & Saron, ipsi videbunt gloriam Domini, & decorem Dei nostri.*

Isa. 60. 21. *Populus autem tuus omnes justi, in perpetuum hæreditabunt terram, germen plantationis meæ.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me ..... ut ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris, & vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad gloriam.*

MATTH. 15. 13. *At ille respondens ait, Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur.*

Joh. 15. 5. *Ego sum vitis, vos palmites: qui manet in me, & ego in eo, hic fert fructum multum.*

Rom. 6. 5. *Si enim complantati facti sumus similitudini mortis ejus, simul & resurrectionis erimus.*

Rom. 11. 16, & seq. *Si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis, & pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversum ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te.*

1. Cor. 3. 6, & seq. *Ego plantavi, Apollo rigavit, sed Deus incrementum dedit. Itaque neque qui plantat, est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus. Qui autem plantat, & qui rigat, unum sunt. Unusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem. Dei enim sumus adjutores;*

ficandum.

Jerem. 32. 41. *Et lætabor super eis, cum bene eis fecero, & plantabo eos in terra ista in veritate.*

tores; Dei agricultura estis.

CAPUT LXI.

Jesus fons.

PSALM. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ: & in lumine tuo videbimus lumen.*

Eccli. 1. 5. *Fons sapientiæ Verbum Dei in excelsis.*

Eccli. 24. 40, & seq. *Ego Sapientia effudi flumina: ego quasi trames aquæ immensæ de fluvio: ego quasi fluvii dioryx, & sicut aquæ ductus exivi de Paradiso. Dixi, rigabo hortum meum plantationum, & inebriabo prati mei fructum: & ecce factus est mihi trames abundans, & fluvius meus appropinquavit ad mare.*

Isa. 11. 9. *Repleta est terra scientia Domini, sicut aqua maris operientes.* Et Hab. 2. 14.

Isa. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.*

Isa. 35. 6, 7. *Tunc saliet sicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum: quia scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine: & quæ erat arida, erit in stagnum, & sitiens in fontes aquarum.*

Isa. 44. 2, 3. *Hæc dicit Dominus ..... Effundam aquas super sitientem, & fluenta super aridam.*

Isa. 49. 10. *Non esurient, neque sitient, & non percutiet eos æstus & Sol, quia miserator eorum reget eos, & ad fontes aquarum potabit eos.*

Isa. 55. 1. *Omnes sitientes venite ad aquas.*

Isa. 59. 19. *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini, & qui ab ortu Solis gloriam ejus, cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemtor.*

Isa. 65. 13. *Propter hoc hæc dicit Dominus Deus, Ecce servi mei comedent, & vos esurietis; ecce servi mei bibent, & vos sitietis.*

Jerem. 2. 13. *Duo enim mala fecit populus meus: me dereliquerunt fontem aquæ vivæ, & foderunt sibi cisternas, cisternas dissipatas, quæ continere non valent aquas.*

Jerem. 17. 13. *Expectatio Israël, Domine: omnes qui te derelinquunt, confundentur: recedentes à te, in terra scribentur; quoniam dereliquerunt venam aquarum viventium Dominum.*

Ezech. 36. 25. *Effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab universis idolis vestris mundabo vos.*

Ezech. 47. 8, & seq. *Et ait ad me, Aquæ istæ quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, & descendunt ad plana deserti, intra-*

JOH. 4. 13, & seq. *Respondit Jesus, & dixit ei, Omnis qui bibit ex aqua hac, sitiet iterum; qui autem biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.*

Joh. 6. 35. *Dixit autem eis Jesus, Ego sum panis vitæ: qui venit ad me, non esuriet; & qui credit in me, non sitiet unquam.*

Joh. 7. 37, 38. *In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, & clamabat dicens, Si quis sitit, veniat ad me, & bibat. Qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ.*

Apoc. 21. 6. *Ego sum Alpha & Omega, initium & finis: ego sitienti dabo de fonte aquæ vivæ gratis.*

Apoc. 22. 1. *Et ostendit mihi fluvium aquæ vivæ, splendidum tamquam crystallum, procedentem de sede Dei & Agni.*

Apoc. 22. 17. *Et qui sitit, veniat: & qui vult, accipiat aquam vitæ gratis.*

bunt mare & exibunt, & sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocunque venerit torrens, vivet; & erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ, & sanabuntur, & vivent omnia ad quæ venerit torrens; & stabunt super illas piscatores. Ab Engaddi, usque ad Engallim siccatio sagenarum erit: plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ.

Joël 3. 18. *Et erit in die illa, stillabunt montes dulcedinem, & colles fluent lacte; & per omnes rivos Juda ibunt aquæ; & fons de domo Domini egredietur, & irrigabit torrentem spinarum.*

Zach. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.*

Zach. 14. 8. *Et erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem: medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare novissimum, in æstate & in hyeme erunt.*

CAPUT LXII.

Jesus Novi & æterni Fœderis, à Deo cum hominibus pacti, sequester, & finis.

PSALM. 88. 4, 29, & seq. *Disposui testamentum electis meis, juravi David servo meo, usque in æternum præparabo semen tuum..... In æternum servabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli ..... Neque profanabo testamentum meum, & quæ procedunt de labiis meis, non faciam irrita. Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus in æternum manebit. Et thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.*

Eccli. 17. 10. *Testamentum æternum constituit cum illis.*

Eccli. 45. 31. *Et testamentum David regi filio Jesse, de tribu Juda, hæreditas ipsi & semini ejus, ut daret sapientiam in cor nostrum, judicare gentem suam in justitia, ne abolerentur bona ipsorum, & gloriam ipsorum in gentem æternam fecit.*

Eccli. 47. 13. *Dominus purgavit peccata ipsius (David) & exaltavit in æternum cornu ejus: & dedit illi testamentum regni, & sedem gloriæ Israël.*

Isa. 42. 6, 7. *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te: & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cœcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. 49. 8, 9. *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis au-*

MATTH. 26. 27, 28. *Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et Marc. 14. 24. Luc. 22. 20. & 1. Cor. 11. 25.

Luc. 1. 72, 73. *Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari Testamenti sui sancti. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis.*

Act. 3. 25. *Vos estis filii Prophetarum, & Testamenti, quod disposuit Deus ad Patres nostros, dicens ad Abraham, Et in semine tuo benedicentur omnes familiæ terræ.*

Rom. 11. 25, & seq. *Cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël salvus fieret, sicut scriptum est, Veniet ex Sion, qui eripiat, & avertat impietatem à Jacob: & hoc illis à me Testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

2. Cor. 3. 5, 6. *Sufficientia nostra ex Deo est, qui & idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti, non litera, sed spiritu.*

Gal. 3. 15, & seq. *Fratres (secundum hominem dico) tamen hominis confirmatum Testamentum nemo spernit, aut superordinat. Abrahæ dictæ sunt promissiones, & semini ejus. Non dicit, Et seminibus, quasi in multis, sed quasi in uno, Et semini tuo, qui est Christus. Hoc autem dico Testamentum confirmatum à Deo: quæ post quadringentos & triginta annos facta est Lex, non irritum facit ad evacuandam promissionem ..... Quid igitur Lex? propter transgressiones posita est, donec veniret*

xiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas: ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini.

Isa. 55. 3, 4. *Inclinate aurem vestram, & venite ad me; audite, & vivet anima vestra: & feriam vobiscum pactum sempiternum, misericordias David fideles. Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Isa. 61. 8, 9. *Dabo opus eorum in veritate, & fœdus perpetuum feriam eis: & scient in gentibus semen eorum, & germen eorum in medio populorum: omnes qui viderint eos, cognoscent illos; quia isti sunt semen cui benedixit Dominus.*

Jerem. 31. 31, & seq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus, dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam: & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.*

Jerem. 32. 40. *Et feriam eis pactum sempiternum, non desinam eis benefacere: & timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

Jerem. 50. 5. *Venient, & apponentur ad Dominum fœdere sempiterno, quod nulla oblivione delebitur.*

Bar. 2. 35. *Et statuam illis Testamentum alterum sempiternum, ut sim illis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.*

Ezech. 16. 60, 62. *Recordabor ego pacti mei tecum in diebus adolescentiæ tuæ, & suscitabo ego pactum sempiternum ..... Et suscitabo tibi pactum meum tecum, & scies quia ego Dominus.*

Ose. 2. 18, & seq. *Et percutiam cum eis fœdus in die illa ..... & sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in justitia & judicio, & in misericordia, & in miserationibus; & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus.*

Zach. 9. 11. *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu in quo non est aqua.*

Mal. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam: & statim veniet ad Templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis.*

semen cui promiserat, ordinata per Angelos in manu Mediatoris. Mediator autem unius non est.

Gal. 4. 24, & seq. *Hæc enim sunt duo Testamenta: unum quidem in monte Sina, in servitutem generans, quæ est Agar: Sina enim mons est in Arabia, qui conjunctus est ei quæ nunc est Jerusalem, & servit cum filiis suis: illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra.*

Eph. 2. 12, 13, & seq. *Eratis illo in tempore sine Christo, alienati à conversatione Israël, & hospites Testamentorum, promissionis spem non habentes, & sine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi. Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem; & reconciliet ambos in uno corpore Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso. Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacem iis qui prope: quoniam per ipsum habemus accessum ambo in uno Spiritu ad Patrem.*

1. Tim. 2. 5. *Unus enim Deus, unus & Mediator Dei & hominum, homo Christus Jesus.*

Ebr. 7. 20, & seq. *Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum, Juravit Dominus, & non pœnitebit eum; tu es sacerdos in æternum) in tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus.*

Ebr. 8. 6, & seq. *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda, Testamentum Novum; non secundum Testamentum quod feci Patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti: quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus; dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum; & non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum: quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor. Dicendo autem Novum, veteravit Prius. Quod autem antiquatur, & senescit, prope interitum est.* Et 10. 15, & seq.

Ebr. 9. 15, & seq. *Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub Priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis. Ubi enim Testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris. Testamentum enim in mortuis confirmatum est: alioquin nondum valet, dum vivit qui testatus est. Unde nec primum quidem sine sanguine dedicatum est.*

Ebr. 10. 28, 29. *Irritam quis faciens legem Moysi, sine ulla miseratione duobus vel tribus testibus moritur: quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui filium Dei conculcaverit, & sanguinem Testamenti pollutum dixerit, in quo sanctificatus est?*

Ebr. 12. 22, & seq. *Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum, & Testamenti Novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.*

Ebr. 13. 20. *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ovium in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum, aptet vos in omni bono.*

CAPUT LXIII.

Jesus pacificus.

Psalm. 45. 9, 10. *Venite, & videte opera Domini, quæ posuit prodigia super terram; auferens bella usque ad finem terræ. Arcum conteret, & confringet arma, & scuta comburet igni.*

Psalm. 71. 3, 7. *Suscipiant montes pacem populo, & colles justitiam ..... Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna.*

Psalm. 75. 1, & seq. *Notus in Judæa Deus, in Israël magnum nomen ejus: & factus est in pace locus ejus, & habitatio ejus in Sion. Ibi confregit potentias arcuum, scutum, gladium, & bellum.*

Psalm. 84. 9, 11. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam ..... Misericordia & veritas obviaverunt sibi, justitia & pax osculatæ sunt.*

Psalm. 119. 7. *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus: cum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

Isa. 2. 4. *Conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces; non levabit gens contra gentem gladium, nec exercebuntur ultra ad prælium.*

Isa. 9. 6, 7. *Parvulus natus est nobis, &*

Matth. 5. 38, & seq. *Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram: & ei qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & quicunque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo.*

Matth. 11. 29, 30. *Tollite jugum meum super vos, & discite a me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris. Jugum meum suave est, & onus meum leve.*

Luc. 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

Luc. 2. 14. *Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Luc. 24. 36. *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dicit eis, Pax vobis; ego sum, nolite timere.*

Joh. 14. 23, 27. *Respondit Jesus, & dixit ei, ... Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis: non quomodo mundus dat, ego do vobis.*

Joh. 16. 32, 33. *Respondit ei Jesus ..... Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.*

filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis.

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse ..... Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hædo accubabit; vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur simul, requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis; & in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto meo.*

Isa. 40. 3, & seq. *Vox clamantis in deserto, Parate viam Domini, rectas facite in solitudine semitas Dei nostri: omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur; & erunt prava in directa, & aspera in vias planas: & revelabitur gloria Domini, & videbit omnis caro pariter quod os Domini locutum est.*

Isa. 52. 7. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem!*

Isa. 53. 5. *Disciplina pacis nostræ super eum.*

Isa. 54. 10. *Misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non movebitur, dixit miserator tuus Dominus.*

Isa. 55. 11, 12. *Sic erit Verbum meum quod egredietur de ore meo; non revertetur ad me vacuum, sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud: quia in lætitia egrediemini, & in pace deducemini.*

Isa. 65. 25. *Lupus & agnus pascentur simul; leo & agnus comedent paleas, & serpenti pulvis panis ejus; non nocebunt, neque occident in omni monte sancto meo, dicit Dominus.*

Jerem. 33. 6, 9. *Ecce ego obducam eis cicatricem, & sanitatem, & curabo eos: & revelabo illis deprecationem pacis & veritatis.*

Ezech. 34. 25, 29. *Et faciam cum eis pactum pacis, & cessare faciam bestias pessimas de terra; & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus ..... Et non erunt ultra in rapinam in gentibus, neque bestiæ terræ devorabunt eos, sed habitabunt confidenter absque ullo terrore.*

Ose. 2. 18, & seq. *Et percutiam cum eis fœdus in die illa, cum bestia agri, & cum volucre cæli, & cum reptili terræ: & arcum, & gladium, & bellum conteram de terra, & dormire eos faciam fiducialiter.*

Mich. 4. 2, & seq. *Et properabunt gentes multæ, & dicent, Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus, quia de Sion egredietur Lex, & verbum Domini de Jerusalem; & judicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum: & concident gladios suos in vome-*

Joh. 20. 21, 26. *Dixit ergo eis iterum, Pax vobis ..... Venit Jesus januis clausis, & stetit in medio, & dixit, Pax vobis.*

Act. 10. 36. *Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum.*

Rom. 5. 1. *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.*

Rom. 10. 15. *Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!*

Rom. 14. 17. *Non est enim regnum Dei esca & potus, sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.*

Eph. 2. 13, 14. *Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope in sanguine Christi: ipse enim est pax nostra.*

Eph. 6. 14. *State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.*

Philipp. 4. 7. *Et pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Jesu.*

Col. 3. 15. *Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore.*

Ebr. 7. 2, 3. *Deinde autem & rex Salem, quod est, Rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia, neque initium dierum, neque finem vitæ habens, assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum.*

res, & haſtas ſuas in ligones: non ſumet gens adverſus gentem gladium, & non diſcent ultra belligerare. Et ſedebit vir ſubtus vitem ſuam, & ſubtus ficum ſuam, & non erit qui deterreat, quia os Domini exercituum locutum eſt.

Mich. 5. 2, 5. *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda; ex te mihi egredietur qui ſit dominator in Iſraël ..... & erit iſte pax.*

Nahum 1. 15. *Ecce ſuper montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem.*

Agg. 2. 8, 10. *Et veniet Deſideratus cunctis gentibus, & implebo domum iſtam gloria, dicit Dominus exercituum ..... & in loco iſto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Zach. 3. 8, 10. *Ecce enim ego adducam ſervum meum Orientem ..... In die illa, dicit Dominus exercituum, vocabit vir amicum ſuum ſubter vitem, & ſubter ficum.*

Zach. 9. 9, 10. *Exulta ſatis, filia Sion; jubila, filia Jeruſalem, ecce rex tuus veniet tibi juſtus & Salvator, & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ ..... & loquetur pacem gentibus.*

De pace per Chriſtum Jeſum parta, & de concordia animalium Meſſiæ temporibus ab Iſaia promiſſa; quæ, ut & alia multa ad Meſſiam pertinentia, allegorice intelligenda ſunt.

I. DEMONSTRAVIMUS ſupra in Propoſitione ſeptima Judæos retuliſſe ad tempora Meſſiæ hæc Iſaiæ effata, quibus non hominum ſolum, ſed animalium quoque futuram inter ſe concordiam prænuntiavit. Hac ipſa vero Propoſitione nona, quam proſequimur, ad octavum caput in quo egimus de tempore adventus Jeſu; atque item in ſeptima, oſtendimus Judæos ac Judaiſſantes quoſdam Chriſtianos, jam inde ab Hieronymi temporibus, hæc κατὰ λέξιν ſumi voluiſſe: unde validiſſimum adverſus religionem Chriſtianam telum cudere ſe poſſe rentur Judæi, cum aiunt temporibus Jeſu, quem Meſſiam eſſe volumus, neque habitaſſe lupum cum agno, neque pardum accubuiſſe cum hœdo, neque ulla aureæ hujus ætatis ad hanc diem apparuiſſe veſtigia, proindeque nec Meſſiam fuiſſe Jeſum. Nos vero hæc allegorice ſumenda eſſe Rabbinorum ipſorum ſuffragio probavimus. Has gregalium ſuorum ineptias, alias rerum vices nato Chriſto expectantium, deridet R. Moſes ben Maimon, in Jad Chazacah, parte quarta, libro quarto; & docet lupum, pardum, leonem, feraque hæc animalia, impiarum gentium eſſe ſimulacra; agnum vero, hœdum, & vitulum, & manſuetas pecudes, Iſraëlitas ſignificare, quorum ſumma erit inter gentes pax & tranquillitas. Demum ſic rationem concludit doctus ille Magiſter: *Hæc, & reliqua ejuſmodi, quæ de Meſſiæ temporibus ſcripta extant, ſunt* משלים, *Parabolæ.* Ea quoque trahit non ſemel in allegoricum ſenſum R. David Kimchi. Frequens itaque eſt in ore Judæorum R. Samuelis dictum, nullum diſcrimen futurum inter tempora noſtra, & tempora Meſſiæ, *præter regnorum ſervitutem*, hoc eſt præterquam quod regna omnia, excuſſo regum ſuorum jugo, ſub unius Meſſiæ imperium cogentur. Conſulitor liber Sanhedrin, capite ultimo. Prædicit Iſaias futurum Meſſiæ temporibus, ut *Omnis vallis exaltetur, & omnis mons & collis humilietur, & ſint prava in directa, & aſpera in vias planas.* Nemo ſanus ſibi perſuadeat, tunc ita complanatum iri terræ ſola, ut nulli penitus montes exiſtant, cum hic ipſe Iſaias ac Michæas de eodem Meſſiæ ævo talia præcinant: *Et erit in noviſſimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur ſuper colles.* Iſaias quoque alibi: *Et erunt ſuper omnem montem excelſum, & ſuper omnem collem elevatum, rivi currentium aquarum.* Optime Tertullianus: *Alia ſpecies erit*, inquit, *qua pleraque figurate portenduntur per ænigmata, & allegorias, & parabolas, aliter intelligenda quam ſcripta ſunt. Nam & montes legimus deſtillaturos dulcorem; non tamen ut ſapam de petris, aut defrutum de rupibus ſperes: & terram audimus lacte & melle manantem, non tamen ut de glebis credas te unquam placentas & ſamias coacturum; quia non ſtatim aquilicem & agricolam ſe Deus repromiſit dicens, Ponam flumina in regione ſitienti, & in ſolitudine cedrum & buxum. Sicut & prædicans de nationum converſione, Benedicent me beſtiæ agri, ſirenes, & filiæ paſſerum; non utique ab hirundinum pullis, & vulpeculis, & illis monſtruoſis fabuloſiſque cantricibus fauſta*

Thalm. Cod. De ſabbatho.

Iſa. 2. 2. Mich. 4. 1. Iſa. 30. 25.

Tertull. libr. 3. contr. Marc. cap. 5.

omnia relaturus est. Tum verissimam hanc doctrinam tuetur Apostoli auctoritate, qui legem bobus messes terentibus os alligari vetantem, spectare ad nos docet; & petram potum in deserto subministrantem, Christum signasse; & Abrahami filios duos, Testamenti utriusque symbola fuisse; & institutam à Deo, in rerum primordiis, societatem individuam viri & fœminæ, Christi & Ecclesiæ conjunctionem notare. Messiæ certe spiritale regnum est, ut & evincemus in Paralleliſmo, & quæcunque eo pertinent, spiritalia fere sunt; & pax illa per Christum promissa & parta, animorum & conscientiæ pax est; pax etiam Deum inter & homines per Christum conciliata. Quocirca res ad Messiam spectantes, futuras esse spiritales ac cœlestes merito asseverat R. Juda in libro quem Æternitatem Israëlis inscripsit. At proprium præterea & simplicem huic Isaiæ prædictioni inesse sensum, supra à nobis ad octavum caput nonæ hujus Propositionis declaratum est: nam circa ortus Christi Jesu tempora pacem colebat orbis universus, & clausum fuerat ab Augusto Jani Templum. Præclara est, & omnem exceptionem respuit Hieronymi in hanc Isaiæ prophetiam dissertatio; quærit enim à Judæis, ecquid virga, radix, flos, κατὰ χρῆμα hoc ipso loco sumenda sint; an procedens ex ore Messiæ virga terram percutiet; an oris sui spiritu noxios is sit interfecturus; an justitia aut fide cingulum texet, quo lumbos suos præcingat. Quæ cum allegorice dicta esse fatendum sit, de sequentium sensu non præjudicium, sed plane judicium factum esse putandum est. Id patet vel maxime ex prædicto Aggæi: *Et veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum ..... & in loco isto dabo pacem.* Quæram à Judæis, an pax Templo secundo contigerit, quod creberrimis bellis appetitum, & postquam ab Herode fuit instauratum, funditus demum à Romanis excisum est. Falletur profecto quisquis hæc intellexerit κατὰ λέξιν. Ad allegoriam igitur recurrendum est, & dicendum pacem hanc significari, quam Jesus hominibus sanguine suo quæsivit, placato Deo, & hominibus conciliato, sedatisque conscientiæ terroribus ac stimulis, quæ facinorosis hominibus teterrimum bellum indicunt. Agg. 2. 8, 10.

CAPUT LXIV.

Pax & securitas Discipulorum Jesu.

PSALM. 72. 3, 7. *Suscipiant montes pacem populo, & colles justitiam ..... Orietur in diebus ejus justitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna.*

Psalm. 84. 9. *Audiam quid loquatur in me Dominus Deus, quoniam loquetur pacem in plebem suam, & super sanctos suos, & in eos qui convertuntur ad cor.*

Psalm. 90. 1, & seq. *Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei cæli commorabitur: dicet Domino, Susceptor meus es tu, & refugium meum: Deus meus, sperabo in eum. Quoniam ipse liberavit me de laqueo venantium, & à verbo aspero. Scapulis suis obumbrabit tibi, & sub pennis ejus sperabis. Scuto circumdabit te veritas ejus; non timebis à timore nocturno ..... Non accedet ad te malum, & flagellum non appropinquabit tabernaculo tuo: quoniam Angelis suis mandavit de te, ut custodiant te in omnibus viis tuis; in manibus portabunt te, ne forte offendas ad lapidem pedem tuum.*

Psalm. 111. 5, & seq. *Jucundus homo qui miseretur & commodat, disponit sermones suos in judicio, quia in æternum non commovebitur. ..... confirmatum est cor ejus: non commovebitur, donec despiciat inimicos suos.*

Psalm. 118. 165. *Pax multa diligentibus legem tuam, & non est illis scandalum.*

MATTH. 5. 9. *Beati pacifici, quoniam filii Dei vocabuntur.*

Matth. 10. 12, 13. *Intrantes autem in domum, salutate eam, dicentes, Pax huic domui: & siquidem fuerit domus illa digna, veniet pax vestra super eam; si autem non fuerit digna, pax vestra revertetur ad vos.* Et Luc. 10. 5, & seq.

Matth. 11. 29. *Tollite jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris.*

Marc. 9. 49. *Habete in vobis sal, & pacem habete inter vos.*

Luc. 1. 79. *Illuminare his qui in tenebris & in umbra mortis sedent, ad dirigendos pedes nostros in viam pacis.*

Luc. 2. 13, 14. *Et subito facta est cum Angelo multitudo militiæ cœlestis, laudantium Deum, & dicentium, Gloria in altissimis Deo, & in terra pax hominibus bonæ voluntatis.*

Luc. 24. 36. *Dum autem hæc loquuntur, stetit Jesus in medio eorum, & dixit eis, Pax vobis.* Et Joh. 20. 19, 21, 26.

Joh. 14. 27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis; non quomodo mundus dat, ego do vobis.*

Joh. 16. 33. *Hæc locutus sum vobis, ut in me pacem habeatis.*

Psalm. 120. 3, & seq. *Non det in commotionem pedem tuum, neque dormitet qui custodit te ..... Dominus protectio tua, super manum dexteram tuam. Per diem Sol non uret te, neque Luna per noctem. Dominus custodit te ab omni malo.*

Psalm. 124. 1, & seq. *Qui confidunt in Domino, sicut mons Sion, non commovebitur in æternum qui habitat in Jerusalem ..... pax super Israël.* Et Psalm. 127. 6.

Prov. 1. 33. *Qui autem me* (Sapientiam) *audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, timore malorum sublato.*

Prov. 3. 1, 2. *Fili mi, ne obliviscaris legis meæ, & præcepta mea cor tuum custodiat; longitudinem enim dierum, & annos vitæ, & pacem apponent tibi.*

Eccli. 6. 29. *In novissimis enim invenies requiem in ea* (Sapientia) *& convertetur tibi in oblectationem.*

Isa. 32. 17. *Et erit opus justitiæ pax, & cultus justitiæ silentium, & securitas usque in sempiternum.*

Isa. 53. 5. *Disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.*

Isa. 54. 10. *Montes enim commovebuntur, & colles contremiscent; misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non commovebitur; dixit miserator tuus Dominus.*

Isa. 55. 11, 12. *Sic erit Verbum meum, quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum; sed faciet quæcunque volui, & prosperabitur in his ad quæ misi illud.*

Isa. 58. 10, 11. *Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies: & requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam.*

Ezech. 34. 14, 15, 25. *In pascuis uberrimis pascam eas,* (oves meas) *& in montibus excelsis Israël erunt pascua earum: ibi requiescent in herbis virentibus, & in pascuis pinguibus pascentur super montes Israël: ego pascam oves meas, & ego eas accubare faciam, dicit Dominus Deus ..... & faciam cum eis pactum pacis, & cessare faciam bestias pessimas de terra; & qui habitant in deserto, securi dormient in saltibus.*

Ezech. 37. 14, 26. *Et requiescere vos faciam super humum vestram, & scietis quia ego Dominus locutus sum & feci, ait Dominus Deus ..... & percutiam illis fœdus pacis, pactum sempiternum erit eis.*

Agg. 2. 8, & seq. *Et veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria ..... & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem, ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator ..... & loquetur pacem gentibus.*

Act. 10. 36. *Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum.*

Rom. 1. 7. *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Jesu Christo.* Et Rom. 2. 10. & 1. Cor. 1. 3. & 2. Cor. 1. 2. & Gal. 1. 3. & Eph. 1. 2. & 6. 23. & Phil. 1. 2. & Col. 1. 3. & 1. Thess. 1. 2. & 2. Thess. 1. 2. & 1. Tim. 1. 2. & 2. Tim. 1. 2. & Tit. 1. 4. & Philem. 3. & 1. Petr. 1. 2. & 2. Petr. 1. 2. & 2. Joh. 3. & 3. Joh. 14. & Jud. 2. & Apoc. 1. 4.

Rom. 5. 1. *Justificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum.*

Rom. 10. 15. *Quomodo vero prædicabunt, nisi mittantur? sicut scriptum est, Quam speciosi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona!*

Rom. 12. 14, & seq. *Benedicite & nolite maledicere ..... nulli malum pro malo reddentes ..... si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes.*

Rom. 14. 17, 19. *Non est enim regnum Dei esca & potus, sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto ..... Itaque quæ pacis sunt sectemur.*

Rom. 15. 13. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo.*

1. Cor. 7. 15. *In pace autem vocavit nos Deus.*

2. Cor. 13. 11. *De cætero, fratres, gaudete, perfecti estote, exhortamini, idem sapite, pacem habete, & Deus pacis & dilectionis erit vobiscum.*

Gal. 6. 15, 16. *In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura. Et quicunque hanc regulam secuti fuerint, pax super illos, & misericordia, & super Israël Dei.*

Eph. 2. 17. *Et veniens evangelizavit pacem vobis, qui longe fuistis, & pacem iis qui prope.*

Eph. 4. 1, & seq. *Obsecro itaque vos, ego vinctus in Domino, ut digne ambuletis vocatione qua vocati estis ..... solliciti servari unitatem spiritus in vinculo pacis.*

Eph. 6. 14, 15. *State ergo succincti lumbos vestros, & induti loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione Evangelii pacis.*

Col. 3. 15. *Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in uno corpore.*

2. Thess. 1. 6, 7. *Si tamen justum est apud Deum retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.*

2. Thess. 3. 16. *Ipse autem Dominus pacis det vobis pacem sempiternam in omni loco.*

2. Tim. 2. 22. *Sectare vero justitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui invocant Dominum de corde puro.*

Ebr. 3. 18. *Quibus autem juravit non introire in requiem ipsius, nisi illis qui increduli fuerunt?*

Ebr. 4. 3,

Ebr. 4. 3, & seq. *Ingrediemur enim in requiem qui credidimus, quemadmodum dixit, Sicut juravi in ira mea, si introibunt in requiem meam ..... Festinemus ergo ingredi in illam requiem.*

Ebr. 12. 14. *Pacem sequimini cum omnibus & sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.*

1. Petr. 3. 10, 11. *Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, ... inquirat pacem, & sequatur eam.*

CAPUT LXV.

Jesus bellator & victor.

NUM. 24. 14. *Orietur Stella ex Jacob, & surget virga de Israël; & percutiet duces Moab, vastabitque omnes filios Seth.*

Psalm. 44. 3, & seq. *Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum. Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime ..... Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis.*

Psalm. 109. 5, & seq. *Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ Reges: judicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita in terra multorum; de torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

Isa. 8. 1, & seq. *Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, & Zachariam filium Barachiæ, & accessi ad Prophetissam, & concepit, & peperit filium, & dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari: quia antequam sciat puer vocare patrem suum & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.*

Isa. 11. 4, 5. *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium: & erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus.*

Isa. 41. 2. *Quis suscitavit ab Oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, & reges obtinebit? dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus?*

Isa. 42. 13. *Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir præliator suscitabit zelum; vociferabitur & clamabit; super inimicos suos confortabitur.*

Isa. 49. 1, 2. *Dominus ab utero vocavit me, de ventre matris meæ recordatus est nominis mei: & posuit os meum quasi gladium acutum. In umbra manus suæ protexit me, & posuit me sicut sagittam electam, in pharetra sua abscondit me.*

MATTH. 10. 34. *Nolite arbitrari, quia pacem venerim mittere in terram; non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim separare hominem adversus patrem suum, & filiam adversus matrem suam, & nurum adversus socrum suam: & inimici hominis, domestici ejus.* Et Luc. 12. 49, 51.

Matth. 26. 52, 53. *Tunc ait illi Jesus, ... An putas quia non possum rogare Patrem meum, & exhibebit mihi modo plusquam duodecim legiones Angelorum?*

Luc. 22. 36. *Dixit ergo eis, Sed nunc qui habet sacculum, tollat; similiter & peram: & qui non habet, vendat tunicam suam, & emat gladium,*

Joh. 16. 33. *In mundo pressuram habebitis: sed confidite, ego vici mundum.*

Rom. 6. 13. *Sed neque exhibeatis membra vestra, arma iniquitatis peccato; sed exhibete vos Deo, tanquam ex mortuis viventes, & membra vestra arma justitiæ Deo.*

Rom. 13. 12. *Nox præcessit, dies autem appropinquavit. Abjiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.*

2. Cor. 6. 4, & seq. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia ..... in verbo veritatis, in virtute Dei, per arma justitiæ, à dextris & à sinistris.*

2. Cor. 10. 3, & seq. *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus. Nam arma militiæ nostræ non carnalia sunt, sed potentia Deo ad destructionem munitionum, consilia destruentes, & omnem altitudinem extollentem se adversus scientiam Dei, & in captivitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi, & in promtu habentes ulcisci omnem inobedientiam, cum impleta fuerit vestra obedientia.*

Eph. 6. 11, & seq. *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias Diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem; sed adversus Principes & Potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in*

Isa. 66. 15, 16. *Ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ ejus reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis: quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem, & multiplicabuntur interfecti à Domino.*

Jerem. 12. 12. *Gladius Domini devorabit ab extremo terræ usque ad extremum ejus: non est pax universæ carni.*

Joël 2. 11. *Et Dominus dedit vocem suam ante faciem exercitus sui; quia multa sunt nimis castra ejus, quia fortia & facientia verbum ejus: magnus enim dies Domini, & terribilis valde, & quis sustinebit eum?*

Hab. 3. 8, & seq. *Qui ascendes super equos tuos, & quadrigæ tuæ salvatio, suscitans suscitabis arcum tuum ..... Sol & Luna steterunt in habitaculo suo, in luce sagittarum tuarum; ibunt in splendore fulgurantis hastæ tuæ. In fremitu conculcabis terram, in furore obstupefacies gentes: egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo.*

Zach. 9. 11, & seq. *Tu quoque in sanguine Testamenti tui emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua. Convertimini ad munitionem vincti spei, hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi. Quoniam extendi mihi Judam quasi arcum, implevi Ephraim, & suscitabo filios tuos Sion; super filios tuos, Græcia, & ponam te quasi gladium fortium. Et Dominus Deus super eos videbitur; & exibit ut fulgur jaculum ejus; & Dominus Deus in tuba canet, & vadet in turbine Austri. Dominus exercituum proteget eos; & devorabunt, & subjicient lapidibus funde, & bibentes inebriabuntur quasi à vino, & replebuntur ut phialæ, & quasi cornua altaris. Et salvabit eos Dominus Deus eorum in die illa, ut gregem populi sui.*

cælestibus. *Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione Evangelii pacis; in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere: & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est Verbum Dei.*

1. Tim. 1. 18. *Hoc præceptum commendo tibi, fili Timothee, secundum præcedentes in te prophetias, ut milites in illis bonam militiam.*

2. Tim. 2. 4, 5. *Nemo militans Deo implicat se negotiis secularibus, ut ei placeat cui se probavit: nam & qui certat in agone, non coronatur nisi legitime certaverit.*

Apoc. 1. 16. *Et de ore ejus gladius utraque parte acutus exibat.*

Apoc. 2. 12, & seq. *Et Angelo Pergami Ecclesiæ scribe, Hæc dicit qui habet rhomphæam utraque parte acutam ..... habes & tu tenentes doctrinam Nicolaitarum: similiter pœnitentiam age, si quominus veniam tibi cito, & pugnabo cum illis in gladio oris mei.*

Apoc. 19. 11, & seq. *Et vidi cœlum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum justitia judicat & pugnat ..... & vestitus erat veste aspersa sanguine, & vocatur nomen ejus Verbum Dei. Et exercitus qui sunt in cœlo, sequebantur eum in equis albis, vestiti byssino albo & mundo: & de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes: & ipse reget eas in virga ferrea, & ipse calcat torcular vini furoris iræ Dei omnipotentis ..... & cæteri occisi sunt in gladio sedentis super equum, qui procedit de ore ipsius, & omnes aves saturatæ sunt carnibus eorum.*

De bello quod per Jesum Christum geritur.

I. JESUM pacificum esse supra ostendimus; hic eum exhibemus bellatorem, nec nobiscum tamen ipsi pugnamus, allegorica modo adhibeatur interpretatio. Quod quo jure fiat, sanequam, egregie demonstrat Isaias, cum ait de puero, qui Messiæ typus est: *Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari; quia antequam sciat puer vocare patrem suum, & matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, & spolia Samariæ coram rege Assyriorum.* Quæ sic pulchre interpretatur Tertullianus: *Ante est inspicias ætatis demonstrationem, an hominem jam Christum exhibere possit, nedum Imperatorem. Scilicet vagitu ad arma esset convocaturus infans, & signa belli, non tuba, sed crepitaculo daturus: nec ex equo, vel de curru, vel de muro, sed de nutricis aut gerulæ suæ collo, sive dorso hostem destinaturus; atque ita Damascum & Samariam pro mamillis subacturus.* Demum sententiam his verbis concludit: *Enimvero si nusquam hoc natura concedit, ante militare quam vivere, ante virtutem Damasci sumere, quam patris & matris vocabulum nosse, sequitur ut figurata pronuntiatio videatur.* Subjicit alia deinde multa; pariaque his apud eum alibi reperias, quibus quod addam, nihil habeo. Allegoriam præterea demonstrant & hæc Isaiæ: *Percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium: & erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus.* En arma quibus bellum gerit Christus, verba, spiritus, justitia, & fides. Hinc Paulus ad Corinthios: *In carne ambulantes, non secundum carnem militamus: nam arma militiæ nostræ carnalia sunt:* & ad Ephesios: *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias Diaboli; quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus Principes & Potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiritualia nequitiæ in cælestibus.* Tum arma recenset quibus ge-

Isa. 8. 3, 4.

Tertull. libr. 3. adv. Marc. cap. 13.

Tertull. contr. Jud. cap. 9. Isa. 11. 4, 5.

2. Cor. 10. 3, & seq. Eph. 6. 11, & seq.

ri vult hujusmodi bellum, nempe loricam justitiæ, scutum fidei, galeam salutis, & gladium spiritus.

CAPUT LXVI.

Jesus lapis, fundamentum, mons.

PSALM. 117. 22. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Isa. 8. 13, 14. *Dominum exercituum, ipsum sanctificate; ipse pavor vester, ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus Domibus Israël; in laqueum, & in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & contererntur, & irretientur, & capientur.*

Isa. 28. 16, 18. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum, qui crediderit non festinet. ..... Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit.*

Dan. 2. 34, & seq. *Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam in pedibus ejus ferreis, & fictilibus; & comminuit eos. Tunc contrita sunt pariter, ferrum, testa, æs, argentum, & aurum, & redacta quasi in favillam æstivæ areæ, quæ rapta sunt vento; nullusque locus inventus est eis: lapis autem qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & implevit universam terram ..... In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet universa regna hæc; & ipsum stabit in æternum. Secundum quod vidisti, quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea.*

Zach. 3. 8, & seq. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem: quia ecce lapis quem dedi coram Jesu, super lapidem unum septem oculi sunt, ecce ego celabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die una.*

Zach. 4. 7, 10. *Quis tu, mons magne, coram Zorobabel? in planum: & educet lapidem primarium, & exæquabit gratiam gratiæ ejus ..... & lætabuntur, & videbunt lapidem stanneum in manu Zorobabel.*

MATTH. 21. 42, & seq. *Dicit illis Jesus, Numquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris? Ideo dico vobis, quia auferetur à vobis regnum Dei, & dabitur genti facienti fructus ejus: & qui ceciderit super lapidem istum, confringetur; super quem vero ceciderit, conteret eum.* Et Marc. 12. 10, & seq. Luc. 20. 17, 18.

Act. 4. 11. *Hic est lapis qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, & non est in alio aliquo salus.*

Rom. 9. 32, 33. *Offenderunt in lapidem offensionis; sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali: & omnis qui credit in eum, non confundetur.*

1. Cor. 3. 11. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.*

1. Cor. 10. 4. *Bibebant autem de spiritali consequente eos petra: petra autem erat Christus.*

Eph. 2. 19, & seq. *Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed estis cives Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in Templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.*

1. Petr. 2. 4. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum; & ipsi tanquam lapides vivi superædificamini.*

CAPUT LXVII.

Jesu Discipuli lapides.

ZACH. 9. 16. *Et salvabit eos Dominus eorum in die illa, ut gregem populi sui; quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.*

EPH. 2. 19, & seq. *Ergo jam non estis hospites & advenæ: sed estis cives sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum; ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in templum sanctum in Domino; in quo & vos coædificamini in habitaculum Dei in spiritu.*

1. Petr. 2. 4, 5. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum; ipsi tanquam lapides vivi superædificamini domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum.*

CAPUT LXVIII.

Jesus scandalum & ruina.

PSALM. 109. 6. *Judicabit in nationibus, implebit ruinas.*

Isa. 8. 13, 14. *Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, & ipse terror vester, & erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.*

MATTH. 11. 6. *Beatus est qui non fuerit scandalizatus in me.* Et Luc. 7. 23.

Matth. 13. 57. *Et scandalizabantur in eo.* Et Marc. 6. 3.

Matth. 15. 12. *Tunc accedentes Discipuli ejus, dixerunt ei, Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt?*

Matth. 26. 31, & seq. *Tunc dicit illis Jesus, Omnes vos scandalum patiemini in me, in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis..... Respondens autem Petrus ait illi, Etsi omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor.* Et Marc. 14. 27, & seq.

Luc. 2. 34. *Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël.*

Rom. 9. 32, 33. *Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali: & omnis qui credit in eum, non confundetur.*

1. Cor. 1. 23. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam.*

Gal. 5. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior? ergo evacuatum est scandalum crucis.*

1. Petr. 2. 7, 8. *Vobis igitur honor credentibus; non credentibus autem lapis, quem reprobaverunt ædificantes: hic factus est in caput anguli, & lapis offensionis, & petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT LXIX.

Jesus dux.

ISA. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

Jerem. 30. 21. *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eam, & accedet ad me.*

Dan. 9. 25. *Scito ergo & animadverte, Ab exitu sermonis ut iterum ædificetur Jerusalem, usque ad Christum ducem, hebdomades septem, & hebdomades sexaginta duæ erunt.*

MATTH. 2. 6. *Sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.*

CAPUT LXX.

Jesus ostium.

PSALM. 117. 20. *Hæc porta Domini: justi intrabunt in eam.*

JOH. 10. 7, & seq. *Dixit ergo eis iterum Jesus, Amen, amen dico vobis, quia ego sum ostium ovium: omnes quotquot venerunt, fures sunt & latrones, & non audierunt eos oves. Ego sum ostium: per me si quis introierit, salvabitur, & ingredietur, & egredietur, & pascua inveniet.*

CAPUT LXXI.

Jesus via.

ISA. 30. 21. *Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis, Hæc est via, ambulate in ea, & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.*

Isa. 35. 8, & seq. *Et erit ibi semita, & via, & via sancta vocabitur: non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, & ambulabunt qui liberati fuerint, & redemti à Domino convertentur.*

Jerem. 6. 16. *Hæc dicit Dominus, State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in ea, & invenietis refrigerium animabus vestris.*

JOH. 14. 6. *Dicit ei Jesus, Ego sum via, & veritas, & vita: nemo venit ad Patrem nisi per me.*

CAPUT LXXII.

Jesus veritas.

PSALM. 42. 3. *Emitte lucem tuam, & veritatem tuam; ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montem sanctum tuum, & in tabernacula tua.*

Psalm. 84. 12. *Veritas de terra orta est, & justitia de cælo prospexit.*

Eccli. 24. 25. *In me gratia omnis viæ &*

JOH. 8. 31, 32. *Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei Judæos, Si vos manseritis in sermone meo, vere Discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos.*

Joh. 14. 6. *Dicit ei Jesus, Ego sum via, veritas, & vita.*

veritatis; in me omnis spes vitæ & virtutis.

2. Cor. 1. 20. *Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo Est, ideo & per ipsum Amen Deo ad gloriam nostram.*

1. Joh. 5. 6. *Et spiritus est, qui testificatur, quoniam Christus est veritas.*

CAPUT LXXIII.

Jesus vita.

DEUT. 30. 20. *Elige ergo vitam, ut & tu vivas, & semen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obediæs voci ejus, & illi adhæreas: ipse est enim vita tua, & longitudo dierum tuorum.*

Psalm. 35. 10. *Quoniam apud te est fons vitæ, & in lumine tuo videbimus lumen.*

Prov. 8. 35. *Qui me invenerit, inveniet vitam, & hauriet salutem à Domino.*

Eccli. 4. 12, & seq. *Sapientia filiis suis vitam inspirat, & suscipit inquirentes se, & præibit in via justitiæ: & qui illam diligit, diligit vitam: & qui vigilaverint ad illam, complectentur placorem ejus. Qui tenuerint illam, vitam hæreditabunt.*

Eccli. 21. 16. *Scientia sapientis tanquam inundatio abundabit, & consilium illius sicut fons vitæ permanet.*

Isa. 25. 7, & seq. *Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illa, Ecce Deus noster iste; expectavimus eum, & salvavit nos: iste Dominus, sustinuimus eum; exultabimus, & lætabimur in salutari ejus: quia requiescet manus Domini in monte isto.*

JOH. 1. 4. *In ipso vita erat, & vita erat lux hominum.*

Joh. 6. 35, 48, 49. *Dixit autem eis Jesus, Ego sum panis vitæ..... Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt: hic est panis de cælo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.*

Joh. 11. 25, 26. *Dixit ei Jesus, Ego sum resurrectio & vita: qui credit in me, etiamsi mortuus fuerit, vivet; & omnis qui vivit, & credit in me, non morietur in æternum.*

Joh. 14. 6. *Dicit ei Jesus, Ego sum via, veritas, & vita.*

Act. 3. 15. *Auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis, cujus nos testes sumus.*

Rom. 6. 11. *Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viventes autem Deo in Christo Domino nostro.*

1. Cor. 15. 22. *Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.*

Gal. 2. 20. *Vivo autem jam non ego, vivit vero in me Christus. Quod autem non vivo in carne, in fide vivo Filii Dei.*

Phil. 1. 10. *Mihi enim vivere Christus est, & mori lucrum.*

Col. 3. 3, 4. *Mortui enim estis, & vita vestra est abscondita cum Christo in Deo. Cum Christus apparuerit vita vestra, tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.*

Ebr. 2. 14. *Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum.*

1. Joh. 1. 2. *Vita manifestata est, & vidimus, & testamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis.*

1. Joh. 5. 11, & seq. *Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus: & hæc vita in Filio ejus est. Qui habet Filium, habet vitam: qui non habet Filium, vitam non habet. Hæc scribo vobis, ut sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filii Dei.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT LXXIV.

Jesus Sapientia.

PRov. 8. 12, & seq. *Ego Sapientia habito in consilio, & eruditis intersum cogitationibus ..... Meum est consilium & æquitas; mea est fortitudo. Per me reges regnant, & legum conditores justa decernunt ..... Ego diligentes me diligo; & qui mane vigilant ad me, inveniunt me: mecum sunt divitiæ & gloria, opes superbæ & justitia, melior est enim fructus meus auro & lapide pretioso, & genimina mea argento electo ..... Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quidquam faceret à principio: ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret. Nondum erant abyssi, & ego jam concepta eram: necdum fontes aquarum eruperant; necdum montes gravi mole constiterant; ante colles ego parturiebar: adhuc terram non fecerat, & flumina, & cardines orbis terræ. Quando præparabat cœlos aderam ..... cum eo eram cuncta componens, & delectabar per singulos dies, ludens coram eo omni tempore, ludens in orbe terrarum, & delitiæ meæ esse cum filiis hominum. Nunc ergo, filii, audite me, Beati qui custodiunt vias meas ..... Beatus homo qui audit me, & qui vigilat ad fores meas quotidie, & observat ad postes ostii mei. Qui me invenerit, inveniet vitam, & hauriet salutem à Domino: qui autem in me peccaverit, ladet animam suam. Omnes qui me oderunt, diligunt mortem.*

Sap. 7. 21, & seq. *Omnium artifex docuit me Sapientia: est enim in illa spiritus intelligentiæ sanctus, unicus ..... omnem habens virtutem, omnia prospiciens, & qui capiat omnes spiritus, intelligibilis, mundus, subtilis. Omnibus enim mobilibus mobilior est Sapientia. Attingit autem ubique propter suam munditiam: vapor est enim virtutis Dei, & emanatio quædam est claritatis omnipotentis Dei sincera, & ideo nihil inquinatum in eam incurrit: candor est enim lucis æternæ, & speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius: & cum sit una, omnia potest, & in se permanens omnia innovat, & per nationes in animas sanctas se transfert, amicos Dei & Prophetas constituit.*

Sap. 9. 4. *Da mihi sedium tuarum assistricem Sapientiam.*

Sap. 9. 9. *Tecum Sapientia tua, quæ novit opera tua, quæ & affuit tunc cum orbem terrarum faceres: & sciebat quid esset placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis.*

Eccli. 1. 5, & seq. *Fons Sapientiæ, Verbum Dei in excelsis, & ingressus illius mandata æterna. Radix Sapientiæ cui revelata est, & astutias illius quis agnovit? Disciplina Sa-*

MATTH. 11. 19. *Venit Filius hominis manducans & bibens, & dicunt, Ecce homo vorax & potator vini, publicanorum & peccatorum amicus. Et justificata est Sapientia à filiis suis.* Et Luc. 7. 34, 35.

Luc. 11. 49. *Propterea & Sapientia Dei dixit, Mittam ad illos Prophetas & Apostolos, & ex illis occident & persequentur.*

1. Cor. 1. 23, 24. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei Sapientiam.*

1. Cor. 1. 30 *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis Sapientia à Deo.*

Col. 2. 4. *In quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ abscondite.*

pientiæ cui revelata est & manifestata? & multiplicationem ingressus illius quis intellexit? Unus est altissimus creator omnipotens, & rex potens & metuendus nimis, sedens super thronum illius, & dominans Deus. Ipse creavit illam in Spiritu sancto, & vidit, & dinumeravit, & mensus est: & effudit illam super omnia opera sua, & super omnem carnem secundum datum suum, & præbuit illam diligentibus se.

Eccli. 24. 1, & seq. *Sapientia laudabit animam suam, & in Deo honorabitur, & in medio populi sui gloriabitur, & in Ecclesiis Altissimi aperiet os suum, & in conspectu virtutis illius gloriabitur, & in medio populi sui exaltabitur, & in plenitudine sancta admirabitur, & in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur, dicens, Ego ex ore Altissimi prodivi, primogenita ante omnem creaturam. Ego feci in cœlis, ut oriretur lumen indeficiens, & sicut nebula texi omnem terram. Ego in altissimis habitavi, & thronus meus in columna nubis. Gyrum cœli circuivi sola, & profundum abyssi penetravi, in fluctibus maris ambulavi, & in omni terra steti, & in omni gente primatum habui: & omnium excellentium & humilium corda virtute calcavi, & in his omnibus requiem quæsivi, & in hæreditate Domini morabor. Tunc præcepit, & dixit mihi creator omnium, & qui creavit me, requievit in tabernaculo meo, & dixit mihi, In Jacob inhabita, & in Israël hæreditare, & in electis meis mitte radices. Ab initio, & ante secula creata sum, & usque ad futurum seculum non desinam, & in habitatione sancta coram ipso ministravi.*

CAPUT LXXV.

Jesus principium & finis, primus & novissimus; alpha & omega.

GEN. 1. 1. *In principio creavit Deus cœlum & terram.*

Psalm. 101. 26, & seq. *Initio tu, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanes, & omnes sicut vestimentum veterascent, & sicut opertorium mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.*

Psalm. 109. 3. *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum: ex utero ante luciferum genui te.*

Prov. 8. 22. *Dominus possedit me in initio viarum suarum, antequam quicquam faceret à principio: ab æterno ordinata sum, & ex antiquis, antequam terra fieret.*

Eccli. 24. 14. *Ab initio, & ante secula creata sum, & usque ad futurum seculum non desinam.*

JOH. 1. 1, 2. *In principio erat Verbum, & Verbum erat apud Deum, & Deus erat Verbum. Hoc erat in principio apud Deum.*

Joh. 8. 25. *Dicebant ergo ei, Tu quis es? Dixit eis Jesus, Principium, qui & loquor vobis.*

Rom. 10. 4. *Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti.*

Col. 1. 18. *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.*

Ebr. 1. 8, & seq. *Ad Filium autem (dicit Deus) Tu in principio, Domine, terram fundasti, & opera manuum tuarum sunt cœli: ipsi peribunt, tu autem permanebis, & omnes ut vestimentum veterascent, & velut amictum mutabis eos, & mutabuntur: tu autem idem ipse es, & anni tui non deficient.*

Apoc. 1. 8.

Isa. 41. 4. *Ego Dominus ; primus & novissimus ego sum.*

Isa. 43. 10. *Ante me non est formatus Deus, & post me non erit.*

Isa. 44. 6. *Hæc dicit Dominus rex Israël, & redemtor ejus Dominus exercituum , Ego primus & novissimus , & absque me non est Deus.*

Isa. 48. 12. *Audi me, Jacob, & Israël quem ego voco : ego ipse , ego primus , & ego novissimus.*

Isa. 53. 2, 3. *Vidimus eum , & non erat aspectus ; & desideravimus eum , despectum & novissimum virorum.*

Apoc. 1. 8. *Ego sum Alpha & Omega, principium & finis , dicit Dominus Deus , qui est , & qui erat , & qui venturus est omnipotens.* Et Apoc. 1. 11. juxta Græcum exemplar.

Apoc. 1. 17. *Et posuit dexteram suam super me dicens , Noli timere , ego sum primus & novissimus.*

Apoc. 3. 14. *Et Angelo Laodiceæ Ecclesiæ scribe , Hæc dicit , Amen , testis fidelis & verus , qui est principium creaturæ Dei.*

Apoc. 21. 6. *Ego sum alpha & omega , initium & finis.*

Apoc. 22. 13. *Ego sum alpha & omega , primus & novissimus , principium & finis.*

CAPUT LXXVI.

Jesus caput.

PSALM. 17. 44. *Eripies me de contradictionibus populi , constitues me in caput gentium.*

Psalm. 117. 22. *Lapidem quem reprobaverunt adificantes , hic factus est in caput anguli.*

MATTH. 21. 42. *Dixit illis Jesus , Nunquam legistis in Scripturis , Lapidem quem reprobaverunt ædificantes , hic factus est in caput anguli ?* Et Marc. 12. 10. Luc. 20. 17. Act. 4. 11. & 1. Petr. 2. 7.

1. Cor. 11. 3. *Volo autem vos scire quod omnis viri caput Christus est.*

Eph. 1. 22, 23. *Et omnia subjecit sub pedibus ejus , & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam , quæ est corpus ipsius , & plenitudo ejus qui omnia in omnibus adimpletur.*

Eph. 4. 15, 16. *Veritatem autem facientes in charitate , crescamus in illo per omnia , qui est caput Christus : ex quo totum corpus compactum & connexum per omnem junctu-ram subministrationis , secundum operationem in mensuram uniuscujusque membri , augmentum corporis facit in ædificationem sui in charitate.*

Eph. 5. 23. *Quoniam vir caput est mulieris , sicut Christus caput est Ecclesiæ , ipse Salvator corporis ejus.*

Col. 1. 18. *Et ipse* (Jesus) *est caput corporis Ecclesiæ.*

Col. 2. 10. *Et estis in illo* (Jesu) *repleti , qui est caput omnis principatus & potestatis.*

Col. 2. 18, 19. *Nemo vos seducat ..... non tenens caput , ex quo totum corpus per nexus & conjunctiones submini stratum & constructum , crescit in augmentum Dei.*

CAPUT LXXVII.

In Jesu omnia à Deo condita.

PSALM. 32. 6. *Verbo Domini cœli firmati sunt , & spiritu oris ejus omnis virtus eorum.*

Psalm. 103. 24. *Quam magnificata sunt opera tua , Domine : omnia in Sapientia fecisti.*

Prov. 3. 19, 20. *Dominus Sapientia fundavit*

JOH. 1. 3. *Omnia per ipsum facta sunt , & sine ipso factum est nihil , quod factum est.*

Eph. 2. 10. *Ipsius enim sumus factura , creati in Christo Jesu , in operibus bonis quæ præparavit Deus , ut in illis ambulemus.*

Eph. 3. 11. *Secundum præfinitionem seculo-*

vit terram, ſtabilivit cælos prudentia: Sapientia illius eruperunt abyſſi.

Prov. 8. 27, & ſeq. *Quando præparabat cælos, aderam: quando certa lege & gyro vallabat abyſſos, quando æthera firmabat ſurſum, & librabat fontes aquarum; quando circumdabat mari terminum ſuum, & legem ponebat aquis, ne tranſirent fines ſuos; quando appendebat fundamenta terræ, cum eo eram cuncta componens.*

Sap. 9. 9. *Et tecum Sapientia tua, quæ & affuit tunc cum orbem terrarum faceres, & ſciebat quid eſſet placitum oculis tuis, & quid directum in præceptis tuis.*

Jerem. 10. 12. *Præparat orbem in Sapientia ſua.*

rum, quam fecit in Chriſto Jeſu Domino noſtro.

Col. 1. 15, & ſeq. *Qui eſt imago Dei inviſibilis, primogenitus omnis creaturæ, quoniam in ipſo condita ſunt univerſa in cœlis & in terra, viſibilia & inviſibilia, ſive Throni, ſive Dominationes, ſive Principatus, ſive Poteſtates; omnia per ipſum, & in ipſo creata ſunt, & ipſe eſt ante omnes, & omnia in ipſo conſtant.*

Ebr. 1. 2. *Noviſſime diebus iſtis locutus eſt nobis in Filio, quem conſtituit hæredem univerſorum, per quem fecit & ſecula.*

CAPUT LXXVIII.

Jeſus electus.

PSALM. 88. 20. *Tunc locutus es in viſione ſanctis tuis, & dixiſti, Poſui adjutorium in potente, & exaltavi electum de plebe mea.*

Iſa. 42. 1. *Ecce ſervus meus, ſuſcipiam eum: electus meus, complacuit ſibi in illo anima mea.*

Iſa. 43. 10. *Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ſervus meus quem elegi, ut ſciatis & credatis mihi, & intelligatis quia ego ipſe ſum.*

Iſa. 49. 2. *Poſuit me ſicut ſagittam electam, in pharetra ſua abſcondit me.*

MATTH. 12. 17, & ſeq. *Ut adimpleretur quod dictum eſt per Iſaiam Prophetam dicentem, Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit animæ mea.*

Luc. 23. 35. *Et ſtabat populus ſpectans, & deridebant eum Principes cum eis dicentes, Alios ſalvos fecit, ſe ſalvum faciat, ſi hic eſt Chriſtus Dei electus.*

1. Petr. 2. 4, & ſeq. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum, & honorificatum, & ipſi tanquam lapides vivi ſuperædificamini domus ſpiritualis, ſacerdotium ſanctum, offerre ſpirituales hoſtias, acceptabiles Deo per Jeſum Chriſtum. Propter quod continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem ſummum angularem, electum, pretioſum: & qui crediderit in eum, non confundetur.*

CAPUT LXXIX.

Jeſus juſtitia.

PSALM. 71. 7. *Orietur in diebus ejus juſtitia, & abundantia pacis, donec auferatur Luna.*

Pſalm. 84. 12. *Veritas de terra orta eſt, & juſtitia de cælo proſpexit.*

Iſa. 11. 4. *Judicabit in juſtitia pauperes, & arguet in æquitate pro manſuetis terræ.*

Iſa. 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant Juſtum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem, & juſtitia oriatur ſimul.*

Iſa. 61. 11. *Sicut enim terra profert germen ſuum, & ſicut hortus germen ſuum germinat, ſic Dominus Deus germinabit juſtitiam.*

Iſa. 63. 1. *Quis eſt iſte qui venit de Edom, tinctis veſtibus de Boſra, iſte formoſus in ſtola ſua, gradiens in multitudine fortitudinis*

1. COR. 1. 30. *Ex ipſo autem vos eſtis in Chriſto Jeſu, qui factus eſt nobis Sapientia à Deo, & juſtitia, & ſanctificatio, & redemtio.*

2. Cor. 5. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur juſtitia Dei in ipſo.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

sua? Ego qui loquor justitiam, & propugnator sum ad salvandum.

Jerem. 33. 15. *In diebus illis; & in tempore illo germinare faciam David germen justitiæ.*

Dan. 9. 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna.*

Mal. 4. 2. *Et orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.*

CAPUT LXXX.

Jesus Justus dictus κατ' ἐξοχήν.

Sap. 2. 12. *Circumveniamus ergo Justum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata Legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ: promittit se scientiam Dei habere, & Filium Dei se nominat.*

Isa. 45. 8. *Rorate cœli desuper, & nubes pluant Justum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem.*

Isa. 51. 4, 5. *Attendite ad me, populi mei, & tribus mea me audite, quia Lex à me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet. Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus.*

Isa. 53. 11. *In scientia sua justificabit ipse Justus servus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit.*

Isa. 62. 1, 2. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit.*

Jerem. 23. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen, quod vocabunt eum, Dominus Justus noster.* Et Jerem. 33. 16.

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi Justus & Salvator.*

Matth. 27. 3, 4. *Tunc videns Judas qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos Principibus Sacerdotum & Senioribus, dicens, Peccavi, tradens sanguinem justum.*

Matth. 27. 19. *Sedente autem illo pro tribunali, misit ad eum uxor ejus dicens, Nihil tibi & Justo illi.*

Luc. 23. 47. *Videns autem Centurio quod factum fuerat, glorificavit Deum dicens, Vere hic homo justus erat.*

Act. 3. 14. *Vos autem Sanctum & Justum negastis, & petistis virum homicidam dari vobis.*

Act. 7. 52. *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? & occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores & homicidæ fuistis.*

Act. 22. 14. *At ille dixit, Deus patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, & videres Justum, & audires vocem ex ore ejus.*

Rom. 3. 26. *Ut sit ipse Justus, & justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.*

Jac. 5. 6. *Addixistis, & occidistis Justum, & non restitit vobis.*

1. Petr. 3. 18. *Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, Justus pro injustis.*

1. Joh. 1. 9. *Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & Justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.*

1. Joh. 2. 1. *Si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum Justum.*

1. Joh. 2. 29. *Si scitis quoniam Justus est, scitote quoniam & omnis qui facit justitiam, ex ipso natus est.*

CAPUT LXXXI.

Jesus Sanctus dictus καθ' ἐξοχήν.

PSALM. 4. 4. *Et scitote quoniam mirificavit Dominus Sanctum suum.*

Psalm. 15. 10. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Isa. 12. 6. *Exulta, & lauda, habitatio Sion, quia magnus in medio tui Sanctus Israël.*

Dan. 9. 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.*

MARC. 1. 23, 24. *Et erat in Synagoga eorum homo in spiritu immundo, & exclamavit dicens, Quid nobis & tibi, Jesu Nazarene? venisti perdere nos? scio qui sis, Sanctus Dei.* Et Luc. 4. 33, 34.

Luc. 1. 35. *Et respondens Angelus dixit ei, Spiritus sanctus superveniet in te, & virtus Altissimi obumbrabit tibi, ideoque & quod nascetur ex te Sanctum, vocabitur Filius Dei.*

Luc. 2. 22, 23. *Et postquam impleti sunt dies purgationis ejus secundum legem Moysi, tulerunt illum in Jerusalem, ut sisterent eum Domino, sicut scriptum est in Lege Domini, Quia omne masculinum adaperiens vulvam, Sanctum Domino vocabitur.*

Act. 2. 27. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem.*

Act. 3. 14. *Vos autem Sanctum & Justum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis.*

Act. 4. 27, & seq. *Convenerunt enim vere in civitate ista adversus Sanctum puerum tuum Jesum ..... Et nunc, Domine, respice in minas eorum, & da servis tuis cum omni fiducia loqui verbum tuum; in eo quod manum tuam extendas ad sanitates, & signa, & prodigia fieri per nomen Sancti filii tui Jesu.*

1. Cor. 1. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemtio.*

Ebr. 7. 26. *Talis enim decebat ut nobis esset Pontifex, Sanctus, innocens, impollutus.*

1. Petr. 1. 14, & seq. *Quasi filii obedientiæ, non configurati prioribus ignorantiæ vestræ desideriis, sed secundum eum, qui vocavit vos Sanctum, & ipsi in omni conversatione sancti sitis: quoniam scriptum est, Sancti eritis, quoniam ego Sanctus sum.*

1. Joh. 2. 20. *Sed vos unctionem habetis à Sancto, & nostis omnia.*

Apoc. 3. 7. *Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clavem David.*

Apoc. 6. 10. *Et clamabunt voce magna dicentes, Usquequo, Domine (Sanctus & Verus) non judicas & non vindicas sanguinem nostrum de iis qui habitant in terra?*

Sanctum fore Messiam Judæi sentiunt.

I. CONSENTANEA est his Veteris Testamenti effatis Judæorum sententia: nam R. Abraham Schalom in libro Neve Schalom, popularium suorum, ut videtur, vestigiis inhærens, sanctissimum omnium Messiam fore docet.

CAPUT LXXXII.

Jesus testis Dei.

ISA. 43. 10. *Vos testes mei, dicit Dominus, & servus meus quem elegi.*

Isa. 55. 4. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus.*

JOH. 3. 10, 11. *Respondit Jesus, & dixit ei, Tu es Magister in Israël, & hæc ignoras? Amen, amen dico tibi, quia quod scimus loquimur, & quod vidimus testamur, & testimonium nostrum non accipitis.*

Joh. 3. 31, 32. *Et quod vidit & audivit, hoc testatur, & testimonium ejus nemo accipit. Qui accepit ejus testimonium, signavit quia Deus verax est.*

Joh. 8. 14, 18. *Respondit Jesus, & dixit eis, Etsi ego testimonium perhibeo de me ipso, verum est testimonium meum ..... Ego sum qui testimonium perhibeo de me ipso.*

Joh. 18. 37. *Respondit Jesus, Tu dicis quia rex sum ego; ego in hoc natus sum, & ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.*

1. Tim. 2. 5, 6. *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus, qui dedit redemtionem semetipsum pro omnibus, testimonium temporibus suis.*

1. Tim. 6. 13. *Præcipio tibi coram Deo, qui vivificat omnia in Christo Jesu, qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato, bonam confessionem.*

1. Joh. 5. 7. *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cœlo, Pater, & Verbum, & Spiritus sanctus: & hi tres unum sunt.*

Apoc. 1. 4, 5. *Gratia vobis & pax ..... à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ.*

Apoc. 3. 14. *Et Angelo Laodiceæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Amen, testis fidelis & verus, qui est principium creaturæ Dei.*

CAPUT LXXIII.

Jesus humilis.

PSALM. 21. 7. *Ego autem sum vermis, & & non homo; opprobrium hominum, & abjectio plebis.*

Psalm. 34. 14. *Quasi lugens & contristatus, sic humiliabar.*

Psalm. 87. 16. *Pauper sum ego, & in laboribus à juventute mea; exaltatus autem, & humiliatus sum, & conturbatus.*

Psalm. 88. 39, & seq. *Tu vero repulisti & despexisti, distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra Sanctuarium ejus; destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem: diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis: exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos*

MATTH. 11. 29. *Discite à me quia mitis sum & humilis corde.*

Act. 8. 32, & seq. *Locus autem Scripturæ quem legebat, erat hic ..... In humilitate judicium ejus sublatum est ..... Respondens autem Eunuchus Philippo dixit, Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.*

2. Cor. 13. 4. *Nam etsi crucifixus est Jesus ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.*

Phil. 2. 8. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem.*

Ebr. 4. 15. *Non enim habemus Pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris;*

ejus: avertisti adjutorium gladii ejus, & non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, & sedem ejus in terram collisisti: minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione

Isa. 52. 14. *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius est, inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum.*

Isa. 53 2, & seq. *Non est species ei, neque decor; & vidimus eum, & non erat aspectus, & desideravimus eum, despectum & novissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem; & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum ..... & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo & humiliatum ..... & Dominus voluit conterere eum in infirmitate ..... & cum sceleratis reputatus est.*

Jerem. 22. 30. *Hæc dicit Dominus, Scribe virum istum sterilem, virum qui in diebus suis non prosperabitur: nec enim erit de semine ejus vir qui sedeat super solium David, & potestatem habeat ultra in Juda.*

Thr. 3. 45. *Eradicationem & abjectionem posuisti me in medio populorum.*

Dan. 2. 34, & seq. *Videbas ita, donec abscissus est lapis de monte sine manibus, & percussit statuam in pedibus eius ferreis & fictilibus, & comminuit eos ..... lapis autem qui percusserat statuam, factus est mons magnus, & implevit universam terram ..... Secundum quod vidisti quod de monte abscissus est lapis sine manibus, & comminuit testam, & ferrum, & æs, & argentum, & aurum, Deus magnus ostendit regi quæ ventura sunt postea.*

rentatum autem per omnia pro similitudine absque peccato.

Ebr. 5. 7, & seq. *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque, ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido ac lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia: & quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est obedientiam.*

CAPUT LXXXIV.

Jesus contemtus, & odio habitus.

Psalm. 17. 18, 41, 44. *Eripuit me de inimicis meis fortissimis, & ab his qui oderunt me, quoniam confortati sunt super me. ..... Et inimicos meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti ..... Eripies me de contradictionibus populi; constitues me in caput gentium.*

Psalm. 21. 8. *Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & moverunt caput.*

Psalm. 34. 16, 19. *Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione, frenduerunt super me dentibus suis. ..... Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi inique, qui oderunt me gratis, & annuunt oculis.*

Psalm. 68. 6, & seq. *Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis: confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei injuste: quæ non rapui tunc exolvebam ..... Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam.*

Matth. 8. 34. *Et ecce tota civitas exiit obviam Jesu: & viso eo rogabant ut transiret à finibus eorum.*

Matth. 9. 34. *Pharisæi autem dicebant, In principe Dæmoniorum ejicit Dæmones.* Et Matth. 12. 24. Luc. 11. 15. Joh. 7. 20. & 8. 48, 52. & 10. 20.

Matth. 13. 57. *Et scandalizabantur in eo. Jesus autem dixit eis, Non est Propheta sine honore, nisi in patria sua, & in domo sua.* Et Marc. 6. 3, 4. Luc. 4. 24. Joh. 4. 44.

Matth. 21. 42. *Dicit illis Jesus, Numquam legistis in Scripturis, Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli?* Et Marc. 12. 10. Luc. 20. 17.

Marc. 3. 21, & seq. *Et cum audissent sui, exierunt tenere eum: dicebant enim, quoniam in furorem versus est. Et Scribæ qui ab Hierosolymis descenderant, dicebant quoniam Beelzebub habet, & quia in principe Dæmoniorum*

brium, operuit confusio faciem meam. Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ: quoniam zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me, & operui in jejunio animam meam, & factum est in opprobrium mihi, & posui vestimentum meum cilicium, & factus sum illis in parabolam; adversum me loquebantur qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant vinum ..... Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improperium expectavit cor meum & miseriam: & sustinui qui simul contristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inveni.

Psalm. 88. 42, & seq. *Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis; exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos ejus .....minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione.*

Psalm. 108. 1, & seq. *Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est: locuti sunt adversum me lingua dolosa, & sermonibus odii circumdederunt me, & expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi, ego autem orabam; & posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea.*

Psalm. 117. 22. *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Psalm. 119. 7. *Cum his qui oderunt pacem eram pacificus; cum loquebar illis, impugnabant me gratis.*

Sap. 2. 19. *Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, & probemus patientiam illius.*

Isa. 1. 2. *Audite cæli, & auribus percipe terra, quoniam Dominus locutus est, Filios enutrivi, & exaltavi, ipsi autem spreverunt me.*

Isa. 8. 13. *Dominum exercituum ipsum sanctificate; ipse pavor vester, & ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis & in petram scandali duabus domibus Israël, in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem: & offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.*

Isa. 49. 7. *Hæc dicit Dominus redemtor Israël, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem, & ad servum Dominorum.*

Isa. 52. 14. *Sicut obstupuerunt super te multi, sic inglorius erit inter viros aspectus ejus, & forma ejus inter filios hominum.*

Isa. 53. 3. *Despectum & novissimum virorum, virum dolorum & scientem infirmitatem, & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum.*

rum ejicit Dæmonia.

Marc. 5. 39, 40. *Et ingressus ait illis, Quid turbamini, & ploratis? puella non est mortua, sed dormit: & irridebant eum.*

Marc. 9. 11. *Qui respondens ait illis, Elias cum venerit primo, restituet omnia; & quomodo scriptum est in Filium hominis, ut multa patiatur & contemnatur?*

Luc. 16. 14. *Audiebant omnia hæc Pharisæi qui erant avari, & deridebant illum.*

Joh. 1. 10, 11. *In mundo erat, & mundus per ipsum factus est, & mundus eum non cognovit: in propria venit, & sui eum non receperunt.*

Joh. 7. 5. *Neque enim fratres ejus credebant in eum. Dixit ergo eis Jesus, Tempus meum nondum advenit; tempus autem vestrum semper est paratum. Non potest mundus odisse vos, me autem odit.*

Joh. 7. 47, & seq. *Responderunt ergo eis Pharisæi, Numquid & vos seducti estis? numquid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis?*

Joh. 8. 49. *Respondit Jesus, Ego Dæmonium non habeo, sed honorifico Patrem meum, & vos inhonorastis me.*

Joh. 9. 29. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; hunc autem nescimus unde sit.*

Joh. 12. 37, & seq. *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum, ut sermo Isaiæ Prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est? Propterea non poterant credere, quia iterum dixit Isaias, Excæcavit oculos eorum, & induravit cor eorum, ut non videant oculis, & non intelligant corde, & convertantur, & sanem eos.*

Joh. 15. 18, & seq. *Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. ..... Nunc autem & viderunt, & oderunt, & me, & Patrem meum: sed ut adimpleatur sermo, qui in Lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis.*

Act. 4. 11. *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli.*

Rom. 9. 32, 33. *Offenderunt enim in lapidem offensionis, sicut scriptum est, Ecce pono in Sion lapidem offensionis & petram scandali.*

Ebr. 12. 2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemta.*

1. Petr. 1. 11. *De qua salute exquisierunt atque scrutati sunt Prophetæ, qui de futura in vobis gratia prophetaverunt: scrutantes in quod vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi, prænuntians ea quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias.*

1. Petr. 2. 4. *Ad quem accedentes lapidem vivum, ab hominibus quidem reprobatum, à Deo autem electum & honorificatum, & ipsi tanquam lapides vivi superædificamini.*

Isa. 65. 2. *Expandi manus tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona post cogitationes suas.*

Jerem. 3. 20. *Sed quomodo si contemnat mulier amatorem suum, sic contemsit me domus Israël, dicit Dominus.*

Jerem. 14. 8, 9. *Expectatio Israël, Salvator ejus in tempore tribulationis, quare quasi colonus futurus es in terra, & quasi viator declinans ad manendum? Quare futurus es velut vir vagus, ut fortis qui non potest salvare?*

Jerem. 32. 33. *Et verterunt ad me terga, & non facies, cum docerem eos diluculo, & erudirem, & nollent audire, ut acciperent disciplinam.*

Jerem. 33. 8. *Propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me.*

Thren. 3. 30, 45. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis ..... eradicationem & abjectionem posuisti me in medio populorum.*

Dan. 9. 26. *Et post hebdomades septuaginta duas occidetur Christus: & non erit ejus populus, qui eum negaturus est.*

Refelluntur Judæi, ex duplici adventu Messiæ in Libris sacris prædicto, duplicem Messiam confingentes.

I. EX prædictis quæ hoc capite collegimus, aliisque quæ subinde proferentur à nobis, optime intellexerunt Judæi futuros Christi labores, angustias, ignominias, violentam denique mortem, fœdumque supplicium. Verum cum & supremos ipsi paratos honores, maximam potentiam, regnumque adeo, ex Prophetarum vaticiniis perspectum haberent, huic discrepantiæ oraculorum, quibus duo portenduntur Christi adventus, humilis alter & inglorius, splendidus alter & magnificus, optime occurrere se posse sperarunt, si duos Messias futuros comminiscerentur; alterum Josepho illo prisco, Jacobi & Rachelis filio oriturum, qui Nehemias Uzielis filius dicendus esset; infelicem hunc & ærumnis devotum ac cruentæ morti in prœlio obeundæ adversus impium & monstrosum Armillum; alterum ex Davidis prosapia proditurum, Israëlitici regni vindicem, summam gesturum gloriam, dispersos Israëlitarum congregaturum, per quem Messias Josephi filius ad vitam sit revocandus, postquam Armillum Deus & universum Armilli exercitum igne & sulphure de cœlo emissis deleverit. Traditur doctrina hæc in libro sexto Partis secundæ Thalmudis, qui est De festo Tabernaculorum, capite quinto; traditur & in Beresith Rabba, & apud R. Davidem Kimchi, Aben Ezram, R. Makirum in Pulvere aromatico, aliosque Rabbinos complures è recentioribus. In quo mirabile est quantus ipsis error illuserit. Prædicitur unicus Messias, duplex adventus; duplicem illi Messiam, unicum adventum expectant. Cujus commenti si quis rationem ab iis postulet, vel nullam dabunt, vel ineptam. Proferunt verba hæc Isaiæ: *Beati qui seminatis super omnes aquas, immittentes pedem bovis & asini.* Sationem illam interpretantur stipem in egenos collatam, quam qui erogaverit, dignum illum fore aiunt Elia, & utroque Messia: ac Eliam quidem notari dictione, *immittentes*, idcirco quod apud Malachiam scriptum est: *Ecce ego mitto Eliam prophetam.* Pedem bovis exponunt Messiam Josepho oriturum, quod de Josepho dixerit Moses morti proximus: *Quasi primogeniti tauri pulchritudo ejus.* Asinum vero interpretantur Messiam Davidis filium, quem prædixit Zacharias futurum pauperem, & asina vectum iri. Piget has nugas referre, quæ extant tamen in Beresith Rabba; sed utile est sectæ hujus perspectam habere vecordiam. Puduisset vero recentiores resipiscere. Itaque patrum suorum auctoritatem sequuntur. At eorum errorem vel hoc ipsum ex Beresith Rabba testimonium coarguit, ubi Messiam Davidis filium, pauperem futurum ex Zachariæ vaticinio agnoscunt. Igitur nescire se fatetur Aben Ezra, utrum Messiam illic indicet Zacharias: cum Saadias Gaon eumdem indicari velit, cui Daniel septimo capite potentiam, opes, & regnum æternum spondet. Altera vero Mosis περιοχὴ, qua Josephus primogenito tauro comparatur, quamque in Messiam Josephi filium conferunt, adscribitur Messiæ Davidis

Isa. 32. 20.

Mal. 4. 5.

Deut. 33. 17

Zach. 9. 9.

Dan. 7. 14.

Davidis filio in Midrasch Thehillim. Aiunt Judæi hæc de Messia Davidis filio prædixisse Jacobum: *Donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium*, & ista Psalten: *Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.* Gen. 49. 10. Psalm. 71. 17. At in libro Thalmudico Sanhedrin eadem testimonia referuntur ad eum Messiam, de quo dixit Isaias: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit.* Isa. 53. 4. R. Selomoh Jarchi in Expositionibus suis ad Gemaram Sanhedrin, & R. Moses Alschech, ad Davidicum Messiam pertinere aiunt quinquagesimum tertium Isaiæ caput, quo Messiæ narrantur dolores, ignominiæ, & interitus. Quam opinionem aliquot locis retinet R. Isaac Abrabaniel. Messiam hic quidem Davidicum iis significari docet, quæ habentur apud Isaiam, capite undecimo: *Non secundum visionem oculorum* Isa. 11. 3, 4. *judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitia pauperes.* At liber idem Sanhedrin pœnis à Deo affectum iri docet Messiam ab Isaia illic prædictum. Messias Ruthe prognatus, is ipse est qui Davidis nepos fuit; tamen in Ruth Rabbathi legitur, regnum Messiæ huic & calamitates portendi his verbis, quæ sunt in capite libri Ruth: *Veni huc, & comede panem, & intinge buccellam tuam in aceto.* Itaque Rabbini quidam, nec infimi nominis, Messiam unicum, sed bis venturum esse consentiunt. Ruth 2. 14.

CAPUT LXXXV.

Jesu Discipuli contemti, vexati, & contumeliis affecti.

PSALM. 43. 8, & seq. *Salvasti enim nos de affligentibus nos, & odientes nos confudisti ..... Nunc autem repulisti & confudisti nos ..... avertisti nos retrorsum post inimicos nostros: & qui oderunt nos, diripiebant sibi. Dedisti nos tanquam oves escarum, & in gentibus dispersisti nos. Vendidisti populum tuum sine pretio ..... Posuisti nos opprobrium vicinis nostris, subsannationem & derisum his qui sunt in circuitu nostro. Posuisti nos in similitudinem gentibus, commotionem capitis in populis. Tota die verecundia mea contra me est, & confusio faciei meæ cooperuit me, à voce exprobrantis & obloquentis, à facie inimici & persequentis. Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, & inique non egimus in testamento tuo: & non recessit retro cor nostrum: & declinasti semitas nostras à via tua. Quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis ..... Quoniam propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis ..... Quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster.*

Psalm. 65. 10, & seq. *Quoniam probasti nos, Deus, igne nos examinasti, sicut examinatur argentum: induxisti nos in laqueum: posuisti tribulationes in dorso nostro: imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem & aquam, & eduxisti nos in refrigerium.*

Psalm. 78. 4. *Facti sumus opprobrium vicinis nostris; subsannatio & illusio his qui in circuitu nostro sunt.*

Psalm. 122. 3. *Miserere nostri, Domine, miserere nostri, quia multum repleti sumus despectione: quia multum repleta est anima nostra.*

MATTH. 5. 10, & seq. *Beati qui persecutionem patiuntur propter justitiam, quoniam ipsorum est regnum cœlorum. Beati estis cum maledixerint vobis, & persecuti vos fuerint, & dixerint omne malum adversum vos mentientes, propter me: gaudete & exultate, quoniam merces vestra copiosa est in cœlis; sic enim persecuti sunt Prophetas qui fuerunt ante vos ..... Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos, & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri qui in cœlis est.* Et Luc. 6. 22.

Matth. 10. 21, & seq. *Tradet autem frater fratrem in mortem, & pater filium: & insurgent filii in parentes, & morte eos afficient, & eritis odio omnibus propter nomen meum.* Et Marc. 13. 12, 13. Luc. 21. 12, 16, 17.

Matth. 23. 34. *Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & sapientes, & Scribas, & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in Synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitatem.* Et Matth. 10. 16. Luc. 10. 3. & 11. 49.

Matth. 24. 9. *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos: & eritis odio omnibus gentibus propter nomen meum.*

Joh. 15. 17, & seq. *Hæc mando vobis, ut diligatis invicem. Si mundus vos odit, scitote quia me priorem vobis odio habuit. Si de mundo fuissetis, mundus quod suum erat diligeret: quia vero de mundo non estis, sed ego elegi vos de mundo, propterea odit vos mundus. Mementote sermonis mei, quem ego dixi vobis, Non est servus major domino suo; si me persecuti sunt, & vos persequentur.*

Joh. 16. 2. *Absque Synagogis facient vos; sed venit hora, ut omnis qui interficit vos,*

stra, opprobrium abundantibus, & despectio superbis.

Sap. 5. 3, & seq. *Hi sunt quos habuimus aliquando in derisum, & in similitudinem improperii. Nos insensati vitam illorum æstimabimus insaniam, & finem illorum sine honore; ecce quomodo computati sunt inter filios Dei, & inter sanctos sors illorum est.*

Isa. 60. 14, & seq. *Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te civitatem Domini, Sion sancti Israël. Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum.*

Thren. 4. 19, 20. *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cœli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis. Spiritus oris nostri Christus captus est in peccatis nostris.*

arbitretur obsequium se præstare Deo.

Joh. 17. 14. *Ego dixi eis sermonem tuum, & mundus eos odio habuit, quia non sunt de mundo, sicut & ego non sum de mundo.*

Act. 14. 21. *Et quoniam per multas tribulationes oportet nos intrare in regnum Dei.*

Rom. 5. 3. *Gloriamur in tribulationibus scientes, quod tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem.*

1. Cor. 1. 28. *Ignobilia mundi & contemtibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.*

1. Cor. 4. 12, 13. *Maledicimur, & benedicimus; persecutionem patimur, & sustinemus; blasphemamur, & obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.*

2. Cor. 1. 5, & seq. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione & salute; sive consolamur, pro vestra consolatione; sive exhortamur, pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas patimur: ut spes nostra firma sit pro vobis, scientes quod sicut socii passionum estis, sic eritis & consolationis. Non enim volumus ignorare vos, fratres, de tribulatione nostra, quæ facta est in Asia, quoniam supra modum gravati sumus supra virtutem, ita ut taderet nos etiam vivere.*

2. Cor. 2. 4. *Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas.*

2. Cor. 4. 8, & seq. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur; aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur; dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.*

2. Cor. 6. 4, & seq. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis.*

2. Cor. 7. 4, 5. *Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra; nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra, sed omnem tribulationem passi sumus; foris pugnæ, intus timores.*

2. Cor. 12. 10. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo.*

1. Thess. 2. 2, & seq. *Sed ante passi, & contumeliis affecti (sicut scitis) in Philippis*

fiduciam habuimus in Deo nostro, loqui ad vos Evangelium Dei in multa sollicitudine ..... Vos enim imitatores facti estis, fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu: quia passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Judæis, qui & Dominum occiderunt Jesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt.

1. Thess. 3. 4, 7. *Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes; sicut & factum est, & scitis ..... ideo consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate, & tribulatione nostra.*

2. Thess. 1. 4, & seq. *Ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis Dei, pro patientia vestra, & fide, & in omnibus persecutionibus vestris, & tribulationibus quas sustinetis, in exemplum justi judicii Dei, pro quo & patimini: si tamen justum est apud Deum, retribuere tribulationem iis qui vos tribulant; & vobis qui tribulamini, requiem nobiscum in revelatione Domini Jesu.*

2. Tim. 3. 10, & seq. *Tu autem assecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum, fidem, longanimitatem, dilectionem, patientiam, persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochiæ, Iconii, & Lystris; quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus. Et omnes qui pie volunt vivere in Christo Jesu, persecutionem patientur.*

Ebr. 10. 32, & seq. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuistis passionum; in altero quidem, opprobriis & tribulationibus, spectaculum facti: in altero autem, socii taliter conversantium effecti. Nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis.*

1. Joh. 3. 13. *Nolite mirari, si odit vos mundus.*

Apoc. 7. 14, & seq. *Hi sunt qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni: ..... non esurient, neque sitient amplius, nec cadet super illos Sol, neque ullus æstus: quoniam Agnus qui in medio throni est, reget illos, & deducet eos ad vitæ fontes aquarum, & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum.*

CAPUT LXXXVI.

Jesus ignotus.

PSALM. 141. 5. *Considerabam ad dexteram, & videbam; & non erat qui cognosceret me.*

Isa. 1. 3. *Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui; Israël autem me non cognovit, & populus meus non intellexit.*

MATTH. 11. 25. *In illo tempore respondens Jesus dixit, Confiteor tibi, Pater, Domine cæli ac terræ, quia abscondisti hæc à sapientibus & prudentibus, & revelasti ea parvulis.*

Matth. 17. 12. *Dico autem vobis, quia Elias*

Isa. 45. 4, 5. *Vocavi te nomine tuo, assimilavi te, & non cognovisti me. Ego Dominus, & non est amplius, extra me non est Deus; accinxi te, & non cognovisti me.*

Isa. 45. 15. *Vere tu es Deus absconditus, Deus Israël Salvator.*

Isa. 53. 3. *Quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum.*

Jerem. 4. 22. *Quia stultus populus meus me non cognovit.*

Jerem. 9. 3. *De malo ad malum egressi sunt, & me non cognoverunt, dicit Dominus.*

Jerem. 10. 25. *Effunde indignationem tuam super gentes, quæ non cognoverant te.*

Ose. 5. 4. *Non dabunt cogitationes suas, ut revertantur ad Deum suum, quia spiritus fornicationum in medio eorum, & Dominum non cognoverunt.*

jam venit, & non cognoverunt eum, sed fecerunt in eo quæcunque voluerunt: sic & Filius hominis passurus est ab eis.

Matth. 26. 69, & seq. *Petrus vero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancilla dicens, Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus dicens, Nescio quid dicis. Exeunte autem illo januam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Jesu Nazareno: & iterum negavit cum juramento, Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit: tunc cœpit detestari, & jurare quia non novisset hominem.* Et Marc. 14. 66, & seq. Luc. 22. 55, & seq. Joh. 18. 17, 25.

Luc. 23. 34. *Jesus autem dicebat, Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.*

Joh. 1. 10, 11. *In mundo erat, & mundus eum non cognovit: in propria venit, & sui eum non receperunt.*

Joh. 9. 29. *Nos scimus quia Moysi locutus est Deus: hunc autem nescimus unde sit.*

Joh. 16. 2, 3. *Venit hora, ut omnis qui interficit vos, arbitretur obsequium se præstare Deo; & hæc facient vobis, quia non noverunt Patrem, neque me.*

Act. 3. 17. *Et nunc, fratres, scio quia per ignorantiam feciſtis, sicut & principes vestri.*

Act. 23. 27. *Qui enim habitabant Jerusalem, & principes ejus hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne sabbathum leguntur, judicantes impleverunt, & nullam causſam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato, ut interficerent eum.*

Act. 17. 22, & seq. *Stans autem Paulus in medio Areopagi, ait, Viri Athenienses, per omnia quasi superstitiosiores vos video: prætereins enim & videns simulacra vestra, inveni & aram, in qua scriptum erat, Ignoto Deo. Quod ergo ignorantes colitis, hoc ego annuntio vobis.*

1. Cor. 1. 21. *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes.*

1. Cor. 2. 7, 8. *Loquimur Dei Sapientiam in mysterio, quæ abscondita est, quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram, quam nemo principum hujus seculi cognovit: si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

2. Cor. 3. 13, & seq. *Non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israël in faciem ejus quod evacuatur, sed obtusi sunt sensus eorum: usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, (quoniam in Christo evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum: cum au-*

tem converſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.

CAPUT LXXXVII.

Jeſus pauper.

PSALM. 39. 18. *Ego autem mendicus ſum & pauper.* Et Pſalm. 69. 5.

Pſalm. 68. 30. *Ego ſum pauper & dolens.*

Pſalm. 87. 16. *Pauper ſum ego, & in laboribus à juventute mea.*

Pſalm. 108. 22. *Libera me, quia egenus & pauper ego ſum.*

Zach. 9. 9. *Exulta ſatis, filia Sion; jubila, filia Jeruſalem: ecce rex tuus veniet tibi juſtus & Salvator: ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.*

MATTH. 8. 20. *Et dicit ei Jeſus, Vulpes foveas habent, & volucres cæli nidos; Filius autem hominis non habet ubi caput reclinet.* Et Luc. 9. 57, 58.

Marc. 6. 2, 3. *Et multi audientes admirabantur in doctrina ejus dicentes, Nonne hic eſt faber, filius Mariæ?*

2. Cor. 8. 9. *Scitis enim gratiam Domini noſtri Jeſu Chriſti, quoniam propter vos egenus factus eſt, cum eſſet dives, ut illius inopia vos divites eſſetis.*

CAPUT LXXXVIII.

Jeſu Diſcipuli pauperes & humiles.

1. REG. 2. 8. *Suſcitat de pulvere egenum, & de ſtercore elevat pauperem, ut ſedeat cum principibus, & ſolium gloriæ teneat.* Et Job 5. 11. & 12. 18, & ſeq.

Pſalm. 11. 6. *Propter miſeriam inopum & gemitum pauperum nunc exurgam, dicit Dominus: ponam in ſalutari, fiducialiter agam in eo.*

Pſalm. 17. 28. *Quoniam tu populum humilem ſalvum facies, & oculos ſuperborum humiliabis.*

Pſalm. 33. 19. *Juxta eſt Dominus iis qui tribulato ſunt corde, & humiles ſpiritu ſalvabit.*

Pſalm. 43. 24. *Quare faciem tuam avertis, obliviſceris inopiæ noſtræ, & tribulationis noſtræ?*

Pſalm. 67. 11, & ſeq. *Paraſti in dulcedine tua pauperi, Deus. Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. Rex virtutum dilecti dilecti, & ſpeciei domus dividere ſpolia.*

Pſalm. 68. 33, 34. *Videant pauperes, & lætentur: quærite Deum, & vivet anima veſtra: quoniam exaudivit pauperes Dominus, & vinctos ſuos non deſpexit.*

Pſalm. 71. 4, 12, 13. *Judicabit pauperes populi, & ſalvos faciet filios pauperum ..... quia liberabit pauperem à potente, & pauperem cui non erat adjutor; parcet pauperi & inopi, & animas pauperum ſalvas faciet.*

Pſalm. 101. 17, 18. *Quia ædificavit Dominus Sion, & videbitur in gloria ſua; reſpexit in orationem humilium, & non ſprevit precem eorum.*

Pſalm. 106. 40, 41. *Effuſa eſt contemtio*

MATTH. 6. 19. *Nolite theſaurizare vobis theſauros in terra.*

Matth. 10. 9, 10. *Nolite poſſidere aurum, neque argentum, neque pecuniam in zonis veſtris, non peram in via, neque duas tunicas, neque calceamenta, neque virgam: dignus eſt enim operarius cibo ſuo.* Et Marc. 6. 8. Luc. 9. 3. & 10. 4. & 22. 35.

Matth. 11. 5. *Cæci vident, claudi ambulant, leproſi mundantur, ſurdi audiunt, mortui reſurgunt, pauperes evangelizantur.*

Matth. 18. 3, 4. *Et dixit, Amen dico vobis, niſi converſi fueritis, & efficiamini ſicut parvuli, non intrabitis in regnum cælorum. Quicunque ergo humiliaverit ſe ſicut parvulus iſte, hic eſt major in regno cælorum.*

Matth. 19. 21. *Ait illi Jeſus, Si vis perfectus eſſe, vade, vende quæ habes, & da pauperibus, & habebis theſaurum in cælo: & veni, ſequere me.* Et Marc. 10. 21. Luc. 12. 33. & 18. 22.

Matth. 20. 26, & ſeq. *Quicunque voluerit inter vos major fieri, ſit veſter miniſter: & qui voluerit inter vos primus eſſe, erit veſter ſervus; ſicut Filius hominis non venit miniſtrari, ſed miniſtrare.* Et Matth. 23. 10, & ſeq. Luc. 14. 11. & 18. 14. Jac. 4. 6. & 1. Petr. 5. 5.

Luc. 1. 48, & ſeq. *Quia reſpexit humilitatem ancillæ ſuæ; ecce enim ex hoc beatam me dicent omnes generationes ..... Depoſuit potentes de ſede, & exaltavit humiles: eſurientes implevit bonis, & divites dimiſit inanes.*

Luc. 4. 17, & ſeq. *Et traditus eſt illi liber Iſaiæ Prophetæ. Et ut revolvit librum, invenit*

super principes, & errare fecit eos in invio, & non in via: & adjuvit pauperem de inopia, & posuit sicut oves familias.

Psalm. 112. 5, & seq. *Quis sicut Dominus Deus noster, qui in altis habitat, & humilia respicit in cœlo & in terra? Suscitans à terra inopem, & de stercore erigens pauperem, ut collocet eum cum principibus, cum principibus populi sui.*

Eccli. 10. 18, 21. *Radices gentium superbarum arefecit Deus, & plantavit humiles ex ipsis gentibus ..... Memoriam superborum perdidit Deus, & reliquit memoriam humilium sensu.* Et Eccli. 20. 11.

Isa. 28. 18, 19. *Et audient in die illa surdi verba libri, & de tenebris & caligine oculi cæcorum videbunt: & addent mites in Domino lætitiam, & pauperes homines in sancto Israël exultabunt.*

Isa. 41. 17, 18. *Egeni & pauperes quærunt aquas, & non sunt; lingua eorum siti aruit: ego Dominus exaudiam eos; Deus Israël non derelinquam eos.*

Isa. 49. 13. *Laudate, cœli; & exulta, terra; jubilate montes laudem: quia consolatus est Dominus populum suum, & pauperum suorum miserebitur.*

Isa. 61. 10. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem.*

Soph. 3. 12. *Et derelinquam in medio tui populum pauperem & egenum, & sperabunt in nomine Domini.*

Soph. 3. 19. *Salvabo claudicantem, & eam quæ ejecta fuerat congregabo, & ponam eos in laudem, & in nomen, in omni terra confessionis eorum.*

locum ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod unxit me, evangelizare pauperibus misit me ..... Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc Scriptura in auribus vestris.

Luc. 6. 20, & seq. *Et ipse elevatis oculis in Discipulos suos dicebat, Beati pauperes, quia vestrum est regnum Dei.*

Joh. 7. 47, & seq. *Responderunt ergo eis Pharisæi, Numquid & vos seducti estis? numquid ex Principibus aliquis credidit in eum, aut ex Pharisæis? sed turba hæc, quæ non novit Legem, maledicti sunt.*

1. Cor. 1. 26, & seq. *Videte enim vocationem vestram, fratres, quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia mundi & contemtibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.*

1. Cor. 4. 10, & seq. *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo: nos infirmi, vos autem fortes: vos nobiles, nos autem ignobiles. Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris.*

2. Cor. 6. 4, & seq. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos, sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, per gloriam, & ignobilitatem; per infamiam, & bonam famam..... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

Jac. 2. 5. *Audite, fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

CAPUT LXXXIX.

Jesus servus.

Isa. 42. 1. *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea.*

Isa. 43. 10. *Vos testes mei, dicit Dominus, & servus meus quem elegi.*

Isa. 43. 24. *Verumtamen servire me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis.*

Isa. 49. 5, 6. *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israël non congregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea. Et dixit, Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & faces Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Matth. 20. 27, 28. *Qui voluerit inter vos primus esse, erit vester servus; sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Et Marc. 10. 45.

Luc. 22. 27. *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.*

Joh. 13. 12, & seq. *Postquam ergo lavit pedes eorum, & accepit vestimenta sua, cum recubuisset iterum, dixit eis, Scitis quid fecerim vobis? Vos vocatis me Magister; & bene dicitis, sum etenim. Si ergo lavi pedes vestros Dominus & Magister, & vos debetis alter alterius lavare pedes. Exemplum enim dedi vobis, ut quemadmodum ego feci, ita & vos faciatis.*

Phil. 2. 5, & seq. *Hoc enim sentite in vobis, quod & in Christo Jesu, qui cum in for-*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Isa. 50. 10. *Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui?*

Isa. 52. 13. *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde.*

Isa. 53. 11. *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit.*

Ezech. 34. 23, 24. *Et suscitabo super eas pastorem unum qui pascat eas, servum meum David: ipse pascet eas, & ipse erit eis in pastorem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David princeps in medio eorum, & ego Dominus locutus sum.* Et Ezech. 37. 24, 25.

Zach. 3. 8. *Ecce enim ego adducam servum meum Orientem.*

ma Dei esset, non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo, sed semetipsum exinanivit formam servi accipiens.

CAPUT XC.

Jesu labores & angustiæ.

Psalm. 39. 3. *Expectans expectavi Dominum, & intendit mihi: & exaudivit preces meas, & eduxit me de lacu miseriæ, & de luto fæcis.*

Isa. 53. 8, 11. *De angustia, & de judicio sublatus est ..... Pro eo quod laboravit anima ejus, videbit & saturabitur.*

Luc. 19. 41. *Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam.*

Joh. 4. 6. *Jesus ergo fatigatus ex itinere, sedebat sic supra fontem.*

Ebr. 5. 7. *Qui in diebus carnis suæ preces, supplicationesque ad eum qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.*

CAPUT XCI.

Jesus mansuetus & misericors.

Isa. 42. 1, & seq. *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris: calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet judicium: non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium.*

Isa. 50. 5. *Dominus Deus aperuit mihi aurem; ego autem non contradico, retrorsum non abii.*

Isa. 53. 7, & seq. *Oblatus est quia ipse voluit, & non aperuit os suum: sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. ..... Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus ..... & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit.*

Jerem. 11. 9. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.*

Matth. 9. 13. *Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo & non sacrificium.* Et Matth. 12. 7.

Matth. 9. 36. *Videns autem turbas, misertus est eis.* Et Marc. 6. 34.

Matth. 11. 29, 30. *Tollite jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde, & invenietis requiem animabus vestris: jugum enim meum suave est, & onus meum leve.*

Matth. 12. 15, & seq. *Jesus autem sciens recessit inde, & secuti sunt eum multi, & curavit eos omnes; & præcepit eis ne manifestum eum facerent. Ut adimpleretur quod dictum est per Isaiam prophetam dicentem, Ecce puer meus quem elegi; dilectus meus, in quo bene complacuit animæ meæ. Ponam spiritum meum super eum, & judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus: arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium: & in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. 14. 14. *Et exiens vidit turbam*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

multam, & misertus est eis.

Matth. 15. 32. *Jesus autem convocatis Discipulis suis, dixit, Misereor turbæ.* Et Marc. 8. 1, 2.

Matth. 20. 34. *Misertus autem eorum Jesus, tetigit oculos eorum.*

Matth. 26. 62, 63. *Et surgens princeps Sacerdotum ait illi, Nihil respondes ad ea quæ isti adversum te testificantur? Jesus autem tacebat.* Et Matth. 27. 12, & seq.

Marc. 1. 41. *Jesus autem misertus ejus extendit manum suam.*

Luc. 7. 13. *Quam cum vidisset Dominus, misericordia motus super eam, dixit illi, Noli flere.*

2. Cor. 10. 1. *Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi.*

Ebr. 2. 17. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi.*

2. Petr. 2. 23. *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste.*

CAPUT XCII.

Jesus obediens.

PSALM. 39. 9. *In capite libri scriptum est de me, ut facerem voluntatem tuam: Deus meus volui, & legem tuam in medio cordis mei.*

Isa. 50. 5. *Dominus Deus aperuit mihi aurem, ego autem non contradico.*

LUC. 2. 51. *Et descendit cum eis, & venit Nazareth, & erat subditus illis.*

Phil. 2. 8. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

CAPUT XCIII.

Jesus agnus, pascha, ovis.

EXOD. 12. 43, & seq. *Dixitque Dominus ad Moysen & Aaron, Hæc est religio Phase. ..... In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis.* Et Num. 9. 9, & seq.

Isa. 16. 1. *Emitte agnum tuum dominatorem terræ, de petra deserti ad montem filiæ Sion.*

Isa. 53. 7. *Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum.*

Jerem. 11. 19. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam.*

JOH. 1. 29, & seq. *Altera die vidit Johannes Jesum venientem ad se, & ait, Ecce Agnus Dei, ecce qui tollit peccatum mundi. ..... Altera die iterum stabat Johannes, & ex Discipulis ejus duo, & respiciens Jesum ambulantem dicit, Ecce Agnus Dei.*

Joh. 19. 31, & seq. *Judæi ergo, (quoniam Parasceve erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbatho, (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites; & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura ..... Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.*

Act. 8. 27. & seq. *Et ecce vir Æthiops ..... legens Isaiam Prophetam ..... Locus autem Scripturæ quem legebat, erat hic .....*

Tanquam

Tanquam ovis ad occisionem ductus, & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum ..... Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.

1. Cor. 5. 7. *Etenim Pascha nostrum immolatus est Christus.*

1. Petr. 1. 18, 19. *Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi, & incontaminati.*

Apoc. 2. 6, & seq. *Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio Seniorum, Agnum stantem tanquam occisum ..... Et cum aperuisset Librum, quatuor animalia, & viginti quatuor Seniores ceciderunt coram agno.* Et sæpissime in reliqua Apocalypsi.

I. COMPARATIONEM infra instituemus, Jesum Christum inter, & Paschalem Agnum. Aliqua nunc afferenda sunt agni naturam generatim sumtam spectantia, quibus Christi Jesu similis est. Velut patientia & mansuetudo, quæ in Christo quantæ fuerint docet hic Parallelismus. Agnina carne vescimur, alimur, & vitam toleramus: suam carnem edere jubet nos Christus apud Johannem; qui secus faxit, vitam non habiturum pronuntiat; carnem quippe suam vere cibum esse. Agnina lana induimur: induimus & Christum, quicunque in Christo baptismum susceperimus, ut decernit Paulus in Epistola ad Galatas, qui & Romanos ad induendum Jesum Christum hortatur. Sacrificium juge, quo ex Mosis præscripto horni Agni duo quotidie mactabantur, alter matutinis horis, alter vespertinis, imago fuit, non cruenti solum sacrificii, quo postquam Christus *unam pro peccatis obtulit hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei*, qua cruenta *una oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos*; sed jugis hujus etiam & incruenti sacrificii, quo ad placandum, propitiandumque Deum, Christum quotidie Sacerdotes ad altaria offerunt. *Christus cum agno confertur.* Joh. 6. 54. Gal. 3. 27. Rom. 13. 14. Ebr. 10. 12, 14.

CAPUT XCIV.

Jesus leo.

GEN. 49. 9. *Catulus leonis Juda; ad prædam, fili mi, ascendisti: requiescens accubuisti ut leo, & quasi leæna: quis suscitabit eum?*

APOC. 5. 5. *Et unus de Senioribus dixit mihi, Ne fleveris, ecce vicit leo de tribu Juda, radix David, aperire Librum, & solvere septem signacula ejus.*

CAPUT XCV.

Jesus princeps.

ISA. 9. 6. *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis.*

Jerem. 30. 21. *Et erit dux ejus ex eo, & princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me.*

Ezech. 34. 23, 24. *Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David, ipse pascet eas, & ipse erit eis in pa-*

Act. 5. 30, 31. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc principem & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua.*

Col. 1. 17, & seq. *Et ipse est ante omnes, & omnia in ipso constant. Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis, ut sit in omnibus ipse primatum tenens.*

Col. 2. 11. *Et estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*

florem. Ego autem Dominus ero eis in Deum, & servus meus David in medio eorum. Ego Dominus locutus sum.

Apoc. 1. 4, 5. *Gratia vobis & pax à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ.*

CAPUT XCVI.

Jesus dominus & rex æternus.

GEN. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.*

1. Reg. 2. 10. *Dominus judicabit fines terræ, & dabit imperium Regi suo, & sublimabit cornu Christi sui.*

2. Reg. 7. 12, 13. *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus. Ipse ædificabit domum nomini meo, & stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum.*

Psalm. 2. 6, & seq. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea.*

Psalm. 21. 29. *Quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.*

Psalm. 23. 7, & seq. *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.*

Psalm. 44. 5, 7. *Specie tua & pulchritudine tua, intende prospere procede & regna ..... Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui.*

Psalm. 46. 1, & seq. *Omnes gentes plaudite manibus, jubilate Deo in voce exultationis: quoniam Dominus excelsus, terribilis, rex magnus super omnem terram ..... Psallite Deo nostro, psallite: psallite regi nostro, psallite: quoniam rex omnis terræ Deus, psallite sapienter: regnabit Deus super gentes.*

Psalm. 71. 1, & seq. *Deus judicium tuum regi da, & judicium tuum filio regis ..... & dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent; reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ; omnes gentes servient ei.*

Psalm. 73. 12. *Deus autem rex noster ante secula; operatus est salutem in medio terræ.*

Psalm. 88. 28, & seq. *Et ego primogenitum ponam illum excelsum præ regibus terræ. In*

MATTH. 2. 1, & seq. *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab Oriente venerunt Hierosolymam, dicentes, Ubi est qui natus est rex Judæorum? ..... sic enim scriptum est per Prophetam, Et tu, Bethlehem terra Juda, nequaquam minima es in principibus Juda: ex te enim exiet dux, qui regat populum meum Israël.*

Matth. 16. 17, & seq. *Respondens autem Jesus dixit ei, Beatus es, Simon Bar-Jona ..... Et tibi dabo claves regni cœlorum ..... Amen dico vobis, sunt quidam de hic stantibus, qui non gustabunt mortem, donec videant Filium hominis venientem in regno suo.*

Matth. 21. 4, 5. *Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, Dicite filiæ Sion, Ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis.* Et Joh. 12. 15.

Matth. 25. 31, & seq. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ..... Tunc dicet rex his, qui à dextris ejus erunt, Venite benedicti patris mei.*

Matth. 27. 11, & seq. *Jesus autem stetit ante Præsidem, & interrogavit eum Præses dicens, Tu es rex Judæorum? Dicit illi Jesus, Tu dicis. ..... Et exuentes eum, chlamydem coccineam circumdederunt ei, & plectentes coronam de spinis, posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus. Et genu flexo ante eum illudebant ei dicentes, Ave rex Judæorum..... Et imposuerunt super caput ejus caussam ipsius scriptam, Hic est Jesus rex Judæorum..... Similiter & Principes Sacerdotum illudentes cum Scribis, & Senioribus dicebant, ... Si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei.* Et Marc. 15. 2, 9, 12, & seq. Luc. 23. 2, 3, 37, & seq. Joh. 18. 33, 39. & 19. 3, 12, 14, & seq.

Matth. 28. 18. *Et accedens Jesus locutus est eis dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Luc. 1. 32, 33. *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum: & regni ejus non erit finis.*

Luc. 19. 37, 38. *Cœperunt omnes turbæ Discipulorum gaudentes laudare Deum voce magna super omnibus, quas viderant, virtutibus,*

æternum servabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli..... Semel juravi in sancto meo, si David mentiar; semen ejus æternum manebit. Et thronus ejus sicut Sol in conspectu meo, & sicut Luna perfecta in æternum, & testis in cœlo fidelis.

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum.*

Isa. 9. 6, 7. *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis: super solium David, & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud, & corroboret in iudicio & iustitia, à modo & usque in sempiternum.*

Isa. 11. 1, 4, 10. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice eius ascendet..... judicabit in iustitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui ..... In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Isa. 16. 1. *Emitte Agnum, Domine, dominatorem terræ.*

Isa. 32. 1. *Ecce in justitia regnabit rex.*

Isa. 40. 10. *Ecce Deus vester; ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur.*

Isa. 49. 7, & seq. *Hæc dicit Dominus redemtor Israël, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum Dominorum: reges videbunt, & consurgent principes, & adorabunt propter Dominum; quia fidelis est, & sanctum Israël qui elegit te..... Hæc dicit Dominus Deus, Ecce levabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum: & afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te; & pulverem pedum tuorum lingent.*

Isa. 52. 7. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem, annuntiantis bonum, prædicantis salutem, dicentis Sion, Regnabit Deus tuus!*

Jerem. 23. 5, & seq. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter: & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Et Jerem. 33. 15, 16.

Jerem. 30. 8, 9. *Et erit in die illa, ait Dominus exercituum, conteram jugum ejus de collo dicentes, Benedictus qui venit Rex in nomine Domini; pax in cælo, & gloria in excelsis.*

Luc. 22. 29, 30. *Et ego disponо vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.*

Joh. 1. 49. *Respondit ei Nathanaël, & ait, Rabbi, tu es Filius Dei, tu es rex Israël.*

Joh. 12. 13. *Acceperunt ramos palmarum, & processerunt obviam ei, & clamabant, Hosanna, benedictus qui venit in nomine Domini, rex Israël.*

Joh. 17. 1, 2. *Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis.*

Joh. 18. 36, 37. *Respondit Jesus, Regnum meum non est de hoc mundo: si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judeis: nunc autem regnum meum non est hinc. Dixit itaque ei Pilatus, Ergo rex es tu? Respondit Jesus, Tu dicis, quia rex sum ego.*

Act. 2. 33, & seq. *Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis: non enim David ascendit in cælum; dixit autem ipse, Dixit Dominus Domino meo, sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Certissime sciat ergo omnis domus Israël, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus hunc Jesum quem vos crucifixistis.*

Act. 10. 36. *Verbum misit Deus filiis Israël, annuntians pacem per Jesum Christum: hic est omnium Dominus.*

Act. 17. 7. *Hi omnes contra decreta Cæsaris faciunt, regem alium dicentes esse Jesum.*

Rom. 14. 9. *In hoc enim Christus mortuus est, & resurrexit, ut & mortuorum & vivorum dominetur.*

Rom. 15. 8, & seq. *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum: gentes autem misericordia honorare Deum, sicut scriptum est,..... Erit radix Jesse, & qui exurget regere gentes, in eum gentes sperabunt.*

1. Cor. 2. 8. *Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

1. Cor. 15. 24, 25. *Deinde, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus.*

Eph. 1. 19, & seq. *Secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subjecit sub pedibus ejus; & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.*

tuo, & vincula ejus dirumpam, & non dominabuntur ei amplius alieni, sed servient Domino Deo suo, & David regi suo, quem suscitabo eis.

Jerem. 30. 21. *Et erit dux ejus ex eo; & Princeps de medio ejus producetur, & applicabo eum, & accedet ad me.*

Jerem. 33. 17, & seq. *Quia hæc dicit Dominus, Non interibit de David vir, qui sedeat super thronum domus Israël ..... Hæc dicit Dominus, Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo; & pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo Filius, qui regnet in throno ejus.*

Ezech. 37. 22, & seq. *Et faciam eos in gentem unam in terra in montibus Israël, & rex unus erit omnibus imperans ..... & servus meus David rex super eos, & pastor unus erit omnium eorum.*

Dan. 2. 44. *In diebus autem regnorum illorum suscitabit Deus cæli regnum, quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

Dan. 9. 13, & seq. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum: & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum; & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur ..... Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum detur populo Sanctorum Altissimi; cujus regnum, regnum sempiternum est, & omnes reges servient ei, & obedient.*

Ose. 3. 5. *Et post hæc revertentur filii Israël, & quærent Dominum Deum suum, & David regem suum.*

Mich. 4. 2, & seq. *Quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem ..... & regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum.*

Mich. 5. 2. *Et tu, Bethlehem Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

Zach. 6. 12, 13. *Hæc dicit Dominus exercituum dicens, Ecce vir, Oriens nomen ejus, & subter eum orietur, & ædificabit templum Domino, & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator; ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.*

Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam. Et*

Eph. 5. 5. *Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.*

Col. 1. 12, 13. *Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.*

2. Tim. 4. 1. *Testificor coram Deo & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos, per adventum ipsius & regnum ejus.*

Ebr. 1. 2, & seq. *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum, per quem fecit & sæcula: qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hæreditavit. Cui enim dixit aliquando Angelorum, Filius meus es tu, ego hodie genui te? & rursum, Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium? Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli ejus. Et ad Angelos quidem dicit, Qui facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis: ad Filium autem, Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui: dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus oleo exultationis præ participibus tuis.*

Ebr. 2. 9. *Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum.*

Ebr. 7. 1, & seq. *Hic enim Melchisedec, rex Salem, sacerdos Dei summi, qui obviavit Abrahæ regresso à cæde regum, & benedixit ei; cui & decimas omnium divisit Abraham; primum quidem qui interpretatur, Rex justitiæ; deinde autem & Rex Salem, quod est Rex pacis; sine patre, sine matre, sine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimilatus autem Filio Dei, manet Sacerdos in perpetuum.*

1. Petr. 4. 11. *Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria, & imperium in secula seculorum.* Et 1. Petr. 5. 11.

2. Petr. 1. 11. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Salvatoris Jesu Christi.*

Jud. 4. *Subintroierunt enim quidam homines (qui olim præscripti sunt in hoc judicium) impii, Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam, & solum dominatorem & Dominum nostrum Jesum Christum negantes.*

Apoc. 3. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

statim veniet ad templum suum Dominator quem vos quæritis, & Angelus Testamenti quem vos vultis.

Apoc. 11. 15. *Et septimus Angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cælo dicentes, Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, & Christi ejus, & regnabit in secula seculorum. Amen.*

Apoc. 12. 5, 10. *Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea, & raptus est Filius ejus ad Deum, & ad thronum ejus ..... Et audivi vocem magnam in cælo dicentem, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus.*

Apoc. 17. 14. *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam dominus dominorum est, & rex regum.*

Apoc. 19. 11, 12, 15. *Et vidi cælum apertum, & ecce equus albus, & qui sedebat super eum, vocabatur Fidelis & verax, & cum justitia judicat & pugnat: oculi autem ejus sicut flamma ignis, & in capite ejus diadedemata multa ..... & de ore ejus procedit gladius ex utraque parte acutus, ut in ipso percutiat gentes: & ipse reget eas in virga ferrea.*

CAPUT XCVII.

Jesu Discipuli reges.

Psalm. 44. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram.*

Sap. 3. 7, 8. *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent, judicabunt nationes, & dominabuntur populis.*

Sap. 5. 16, 17. *Justi autem in perpetuum vivent, & apud Dominum est merces eorum, & cogitatio illorum apud Altissimum. Ideo accipient regnum decoris, & diadema speciei de manu Domini.*

Sap. 6, 21. *Concupiscentia itaque Sapientiæ deducit ad regnum perpetuum.*

Dan. 7. 18, & seq. *Suscipient autem regnum Sancti Dei Altissimi, & obtinebunt regnum usque in seculum, & seculum seculorum. ..... Aspiciebam, & ecce cornu illud faciebat bellum adversus Sanctos, & prævalebat eis, donec venit Antiquus dierum, & judicium dedit Sanctis Excelsi, & tempus advenit, & regnum obtinuerunt Sancti ..... Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cælum, detur populo Sanctorum Altissimi.*

Luc. 12. 32. *Nolite timere, pusillus grex, quia complacuit Patri vestro dare vobis regnum.*

Luc. 22. 29, 30. *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo, & sedeatis super thronos judicantes duodecim tribus Israël.*

Rom. 5. 17. *Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & justitiæ accipientes in vita regnabunt per unum Jesum Christum.*

1. Cor. 4. 8. *Jam saturati estis, jam divites facti estis, sine nobis regnatis, & utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus.*

1. Cor. 9. 25. *Omnis autem qui in agone contendit, ab omnibus se abstinet; & illi quidem, ut corruptibilem coronam accipiant, nos autem incorruptam.*

Ebr. 12. 28. *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam per quam serviamus, placentes Deo cum metu & reverentia.*

Jac. 2. 5. *Audite, Fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

1. Petr. 2. 9. *Vos autem genus electum, regale sacerdotium, gens sancta.*

Apoc. 1. 6, 9. *Fecit nos regnum & sacerdotes Deo & Patri suo.*

Apoc. 2. 26, 27. *Et qui vicerit, & custo-*

dierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur, sicut & ego accepi à Patre meo.

Apoc. 3. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus.*

Apoc. 4. 4. *Et in circuitu sedis sedilia viginti quatuor, & super thronos viginti quatuor seniores sedentes, circumamicti vestimentis albis, & in capitibus eorum coronæ aureæ.*

Apoc. 5. 10. *Et fecisti nos Deo nostro regnum, & sacerdotes, & regnabimus super terram.*

Apoc. 20. 4, 6. *Et vidi sedes, & sederunt super eas, & judicium datum est illis; & animas decollatorum propter testimonium Jesu ... ... & vixerunt, & regnaverunt cum Christo mille annis ..... Beatus sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem, sed erunt sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.*

Apoc. 22. 5. *Et nox ultra non erit, & non egebunt lumine lucernæ, neque lumine Solis; quoniam Dominus Deus illuminabit illos, & regnabunt in secula seculorum.*

CAPUT XCVIII.

Jesu claritas & gloria.

PSALM. 8. 5, 6. *Quid est homo, quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum.*

Psalm. 23. 7, & seq. *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum, ipse est rex gloriæ.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis: donec ponam inimicos tuos, scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum ..... De torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

Eccli. 24. 1, & seq. *Sapientia laudabit animam suam, & in Deo honorabitur, & in medio populi sui gloriabitur, & in Ecclesiis Altissimi aperiet os suum, & in conspectu virtutis illius gloriabitur, & in medio populi sui exaltabitur, & in plenitudine sancta admirabitur, & in multitudine electorum habebit laudem, & inter benedictos benedicetur.*

MATTH. 16. 27. *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis; & tunc reddet unicuique secundum opera ejus.* Et Matth. 19. 28. & 24. 30. & 25. 31. & 26. 69. Marc. 8. 38. Luc. 9. 26. & 21. 27.

Matth. 17. 1, & seq. *Et post dies sex assumit Jesus Petrum, & Jacobum, & Johannem fratrem ejus, & ducit illos in montem excelsum seorsum, & transfiguratus est ante eos: & resplenduit facies ejus sicut Sol, vestimenta autem ejus facta sunt alba sicut nix ..... Ecce nubes lucida obumbravit eos. Et ecce vox de nube dicens, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi bene complacui: ipsum audite.* Et Marc. 9. 2, & seq. Luc. 9. 28, & seq.

Luc. 24. 26. *Nonne hæc oportuit pati Christum, & ita intrare in gloriam suam?*

Joh. 1. 14. *Et Verbum caro factum est, & habitavit in nobis: & vidimus gloriam ejus, gloriam quasi Unigeniti a Patre, plenum gratiæ & veritatis.*

Joh. 2. 11. *Hoc fecit initium signorum Jesus in Cana Galilææ, & manifestavit gloriam suam, & crediderunt in eum Discipuli ejus.*

Joh. 7. 39. *Nondum enim erat Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.* Et Joh. 12. 16.

Joh. 11. 4. *Audiens autem Jesus dixit eis, Infirmitas hæc non est ad mortem, sed pro glo-*

Isa. 4. 2. *In die illa erit germen Domini in magnificentia, & gloria, & fructus terræ sublimis.*

Isa. 49. 5. *Et nunc dicit Dominus, formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israël non congregabitur, & glorificatus sum in oculis Domini.*

Isa. 52. 13. *Ecce intelliget servus meus, & exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit valde.*

Dan. 7. 13, 14. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum; & omnes populi, tribus, & linguæ, ipsi servient: potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.*

Zach. 6. 12, 13. *Hæc ait Dominus exercituum, dicens, Ecce vir, Oriens nomen ejus, & subter eum orietur, & ædificabitur Templum Domino, & ipse portabit gloriam, & sedebit, & dominabitur super solio suo.*

Zach. 14. 6. *Et veniet Dominus Deus meus, omnesque sancti cum eo.*

ria Dei, ut glorificetur Filius Dei per eam.

Joh. 12. 23. *Jesus autem respondit eis dicens, Venit hora, ut clarificetur Filius hominis.*

Joh. 13. 31, 32. *Cum ergo exisset, dixit Jesus, Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso, & continuo clarificabit eum.*

Joh. 14. 13. *Et quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio.*

Joh. 16. 14. *Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

Joh. 17. 1, & seq. *Hæc locutus est Jesus, & sublevatis oculis in cælum dixit, Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te ..... Et nunc clarifica me tu, Pater, apud temetipsum, claritate quam habui, priusquam mundus esset, apud te ..... Et mea omnia tua sunt, & tua mea sunt, & clarificatus sum in eis.*

Act. 3. 13. *Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob, Deus Patrum nostrorum, glorificavit Filium suum Jesum.*

Act. 5. 31. *Hunc principem & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.*

1. Cor. 2. 8. *Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

2. Cor. 4. 4. *In quibus Deus hujus seculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Christi, qui est imago Dei.*

Eph. 1. 19, & seq. *Nos qui credimus secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cælestibus supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro. Et omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, quæ est corpus ipsius, & plenitudo ejus, qui omnia in omnibus adimpletur.*

Phil. 2. 9, & seq. *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cælestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

Col. 2. 10. *Estis in illo repleti, qui est caput omnis principatus & potestatis.*

2. Thess. 1. 9, 10. *Qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.*

Ebr. 1. 3, & seq. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus ..... sedet ad dexteram majestatis in excelsis; tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis*

nomen hæreditavit ..... Et cum iterum introducit primogenitum in orbem terræ, dicit, Et adorent eum omnes Angeli Dei ..... Thronus tuus, Deus, in seculum seculi; virga æquitatis, virga regni tui. Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum?

Ebr. 2. 5, & seq. *Non enim Angelis subjecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur. Testatus est autem in quodam loco quis dicens, Quid est homo, quod memor es ejus? aut Filius hominis, quoniam visitas eum? Minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum propter passionem mortis, gloria & honore coronatum.*

Ebr. 3. 3. *Amplioris enim gloriæ iste præ Moyse dignus est habitus, quanto ampliorem honorem habet domus qui fabricavit illam.*

1. Petr. 1. 11. *Spiritus Christi prænuntians eas quæ in Christo sunt passiones, & posteriores glorias.*

1. Petr. 4. 11. *Ut in omnibus honorificetur Deus per Jesum Christum, cui est gloria & imperium in secula seculorum.*

2. Petr. 1. 16, 17. *Non enim doctas fabulas secuti, notam fecimus vobis Domini nostri Jesu Christi virtutem & præsentiam, sed speculatores facti illius magnitudinis. Accipiens enim à Patre honorem & gloriam, voce delapsa ad eum hujuscemodi à magnifica gloria, Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui; ipsum audite.*

Apoc. 5. 12, 13. *Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo, omnes audivi dicentes, Sedenti in throno, & Agno benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum.*

CAPUT XCIX.

Discipulorum Jesu claritas & gloria.

1. Reg. 2. 30. *Nunc autem dicit Dominus, Absit hoc à me; sed quicunque glorificaverit me, glorificabo eum.*

Psalm. 36. 34. *Expecta Dominum, & custodi viam ejus, & exaltabit te.*

Psalm. 83. 10, & seq. *Elegi abjectus esse in domo Dei mei, magis quam habitare in tabernaculis peccatorum. Quia misericordiam &*

Matth. 19. 28. *Jesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël.* Et Luc. 22. 29, 30.

Matth. 23. 12. *Qui autem se exaltaverit, humiliabitur; & qui se humiliaverit, exaltabitur*

veritatem diligit Deus ; gratiam & gloriam dabit Dominus. Non privabit bonis eos qui ambulant in innocentia. Domine virtutum, beatus homo qui sperat in te.

Psalm. 90. 15. *Clamabit ad me, & ego exaudiam eum , cum ipso sum in tribulatione; eripiam eum, & glorificabo eum.*

Psalm. 111. 1, & seq. *Beatus vir qui timet Dominum , in mandatis ejus volet nimis : potens in terra erit semen ejus ; generatio rectorum benedicetur ; gloria & divitiæ in domo ejus ..... Dispersit , dedit pauperibus ; justitia ejus manet in seculum seculi , cornu ejus exaltabitur in gloria.*

Psalm. 149. 4, & seq. *Quia beneplacitum est Domino in populo suo , & exaltabit mansuetos in salutem : exultabunt sancti in gloria , lætabuntur in cubilibus suis : exaltationes Dei in gutture eorum , & gladii ancipites in manibus eorum : ad faciendam vindictam in nationibus , increpationes in populis : ad alligandos reges eorum in compedibus , & nobiles eorum in manicis ferreis : ut faciant in eis judicium conscriptum ; gloria hæc est omnibus sanctis eius.*

Prov. 4. 7, 8. *Posside sapientiam , & in omni possessione tua acquire prudentiam ; arripe illam , & exaltabit te ; glorificaberis ab ea , cum eam fueris amplexatus.*

Prov. 28. 12. *In exultatione justorum multa gloria est.*

Prov. 29. 23. *Superbum sequitur humilitas , & humilem spiritu suscipiet gloria.*

Eccli. 1. 11, 24. *Timor Domini gloria & gloriatio ..... scientiam & intellectum prudentiæ sapientia compartietur , & gloriam tenentium se exaltat.*

Eccli. 6. 30, & seq. *Et erunt tibi compedes ejus* (Sapientiæ) *in protectionem fortitudinis , & bases virtutis , & torques illius in stolam gloriæ ; decor enim vitæ est in illa , & vincula illius alligatura salutaris : stolam gloriæ indues eam , & coronam gratulationis superpones tibi.*

Eccli. 11. 1. *Sapientia humiliati exaltabit caput ejus , & in medio magnatorum consedere illum faciet.*

Eccli. 14. 23, & seq. *Qui excogitat vias illius* (Sapientiæ) *in corde suo ..... protegetur sub tegmine illius à fervore , & in gloria ejus requiescet.*

Eccli. 15. 1, & seq. *Qui timet Deum, faciet bona ; & qui continens est justitiæ , apprehendet illam ; & obviavit illi quasi mater honorificata , & quasi mulier à virginitate suscipiet illum. Cibabit illum pane vitæ & intellectus , & aqua sapientiæ salutaris potabit illum ; & firmabitur in illo , & non flectetur ; & continebit illum , & non confundetur , & exaltabit illum apud proximos suos , & in medio Ecclesiæ aperiet os eius , & adimplebit illum spiritu sapientiæ & intellectus , & stola gloriæ vestiet illum : jubitur.* Et Luc. 1. 52. & 14. 11. & 18. 14. Jac. 4. 6. & 1. Petr. 5. 5. Job. 22. 29.

Rom. 2. 6, 7, 10. *Qui reddet unicuique secundum opera ejus ; iis quidem , qui secundum patientiam boni operis , gloriam , & honorem , & incorruptionem quærunt , vitam æternam. Gloria autem , & honor , & pax omni operanti bonum.*

Rom. 5. 1, & seq. *Justificati ergo ex fide , pacem habeamus ad Deum per Dominum nostrum Jesum Christum , per quem habemus accessum per fidem in gratiam istam , in qua stamus , & gloriamur in spe gloriæ filiorum Dei.*

Rom. 8. 18, & seq. *Existimo enim quod non sunt condignæ passiones hujus temporis ad futuram gloriam , quæ revelabitur in nobis , ... quia & ipsa creatura liberabitur à servitute corruptionis in libertatem gloriæ filiorum Dei ..... Quos autem prædestinavit , hos & vocavit ; & quos vocavit , hos & justificavit ; quos autem justificavit , illos & glorificavit.*

Rom. 9. 3, 4, 23. *Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis , qui sunt cognati mei secundum carnem , qui sunt Israëlitæ , quorum adoptio est filiorum , & gloria , & testamentum , & legislatio , & obsequium , & promissa ..... ut ostenderet divitias gloriæ suæ in vasa misericordiæ , quæ præparavit in gloriam.*

1. Cor. 2. 7. *Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio , quæ abscondita est , quam prædestinavit Deus ante secula in gloriam nostram.*

2. Cor. 3. 18. *Nos vero omnes revelata facie gloriam Domini speculantes , in eamdem imaginem transformamur a claritate in claritatem , tanquam à Domini spiritu.*

2. Cor. 4. 17. *Id enim quod in præsenti est momentaneum , & leve tribulationis nostræ , supra modum in sublimitate æternum gloriæ pondus operatur in nobis.*

Col. 1. 27. *Quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ sacramenti huius in gentibus , quod est Christus , in vobis spes gloriæ.*

Col. 3. 4. *Cum Christus apparuerit vita vestra , tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria.*

1. Petr. 2. 7. *Vobis igitur honor credentibus.*

1. Petr. 5. 4. *Et cum apparuerit princeps pastorum , percipiatis immarcescibilem gloriæ coronam.*

cunditatem & exultationem thesaurizabit super illum: & nomine æterno hæreditabit illum.

Eccli. 23. 38. *Gloria magna est sequi Dominum.*

Isa. 60. 14, & seq. *Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te Civitatem Domini, Sion sancti Israël. Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem: & suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis: & scies quia ego Dominus salvans te, & redemtor tuus fortis Jacob.*

Isa. 62. 1, & seq. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus eius, & Salvator eius ut lampas accendatur ..... Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui.*

Jerem. 30. 18, 19. *Hæc dicit Dominus, Ecce ego convertam conversionem tabernaculorum Jacob, & tectis eius miserebor, & ædificabitur civitas in excelso suo, & templum iuxta ordinem suum fundabitur. Et egredietur de eis laus, voxque ludentium; & multiplicabo eos, & non minuentur; & glorificabo eos, & non attenuabuntur.*

Agg. 2. 8, & seq. *Et veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum ..... Magna erit gloria domus istius novissimæ plusquam primæ, dicit Dominus exercituum.*

CAPUT C.

Jesu fortitudo & potestas.

Psalm. 23. 7, 8. *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion, dominare in medio inimicorum tuorum ..... Dominus à dextris tuis, confregit in die iræ suæ reges; judicabit in nationibus, implebit ruinas, conquassabit capita in terra multorum; de torrente in via bibet, propterea exaltabit caput.*

Eccli. 24. 7, 11. *Ego* (Sapientia) *in altissimis habitavi ..... & omnium excellentium & humilium corda virtute calcavi.*

Isa. 8. 1, & seq. *Et dixit Dominus ad me, Sume tibi librum grandem, & scribe in eo stylo hominis, Velociter spolia detrahe, cito prædare ..... Et accessi ad Prophetissam, & con-*

Matth. 3. 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse vos baptizabit Spiritu sancto & igni.* Et Luc. 3. 16.

Matth. 7. 29. *Erat enim docens eos, sicut potestatem habens.* Et Marc. 1. 22. Luc. 4. 32.

Matth. 11. 27. *Omnia mihi tradita sunt à Patre meo.* Et Joh. 3. 24. & 13. 3. & 17. 2.

Matth. 24. 30. *Et videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & majestate.* Et Marc. 13. 26. Luc. 21. 27. & 2. Thess. 1. 7, & seq.

Matth. 28. 18. *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Marc. 1. 27. *Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se dicentes, Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc nova? quia in potestate etiam spiritibus immundis imperat, & obediunt ei.* Luc. 4. 36.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

cepit, & peperit filium. Et dixit Dominus ad me, Voca nomen ejus, Accelera spolia detrahere, festina prædari.

Isa. 9. 6. *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis.*

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet: & requiescet super eum spiritus Domini; spiritus sapientiæ & intellectus; spiritus consilii & fortitudinis ..... & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Isa. 41. 2. *Quis suscitavit ab oriente Justum, vocavit eum ut sequeretur se? dabit in conspectu ejus gentes, & reges obtinebit; dabit quasi pulverem gladio ejus, sicut stipulam vento raptam arcui ejus.*

Isa. 42. 13. *Dominus sicut fortis egredietur, sicut vir prœliator suscitabit zelum; vociferabitur & clamabit, super inimicos suos confortabitur.*

Isa. 49. 25, 26. *Quia hæc dicit Dominus, Equidem & captivitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robusto salvabitur; eos vero qui judicaverunt te, ego judicabo; & filios tuos ego salvabo: & cibabo hostes tuos carnibus suis, & quasi musto sanguine suo inebriabuntur: & sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, & redemtor tuus fortis Jacob.*

Dan. 7. 13, 14. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu eius obtulerunt eum, & dedit ei potestatem, & honorem, & regnum. Et omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas eius, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum eius quod non corrumpetur.*

Zach. 9. 9, 10. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator; ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ: & disperdam quadrigam ex Ephraim, & equum de Jerusalem, & dissipabitur arcus belli, & loquetur pacem gentibus, & potestas eius à mari usque ad mare, & à fluminibus usque ad fines terræ.*

Luc. 24. 19. *De Jesu Nazareno, qui fuit vir Propheta, potens in opere & sermone, coram Deo & omni populo.*

Joh. 5. 26, 27. *Sicut enim Pater habet vitam in semetipso, sic dedit & Filio habere vitam in semetipso, & potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est.*

1. Cor. 1. 23, & seq. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, gentibus autem stultitiam; ipsis autem vocatis Judæis atque Græcis, Christum Dei virtutem, & Dei sapientiam: quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus; & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus.*

1. Cor. 5. 4. *Congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Jesu Christi.*

1. Cor. 15. 24, & seq. *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem principatum, & potestatem, & virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat omnes inimicos sub pedibus ejus. Cum autem dicat, Omnia subjecta sunt ei, sine dubio præter eum qui subjecit ei omnia. Cum autem subiecta fuerint illi omnia, tunc & ipse Filius subiectus erit ei, qui subjecit sibi omnia, ut sit Deus omnia in omnibus.*

2. Cor. 12. 9. *Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis, ut inhabitet in me virtus Christi.*

2. Cor. 13. 3. *An experimentum quæritis ejus, qui in me loquitur Christus, qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vobis?*

Eph. 1. 20, & seq. *Suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro: & omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.*

2. Thess. 2. 8. *Et tunc revelabitur ille iniquus, quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione adventus sui.*

Ebr. 1. 3. *Qui cum sit splendor gloriæ & figura substantiæ ejus, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.*

Ebr. 2. 6, & seq. *Testatus est autem in quodam loco quis dicens, Quid est homo quod memor es ejus, aut Filius hominis quoniam visitas eum? minuisti eum paulo minus ab Angelis, gloria & honore coronasti eum, & constituisti eum super opera manuum tuarum. Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei. Nunc autem necdum videmus omnia subjecta ei. Eum autem qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum.*

2. Petr. 1. 2, & seq. *Gratia vobis & pax ad-*

impleatur in cognitione Dei, & Jesu Christi Domini nostri, quomodo omnia nobis divinæ virtutis suæ, quæ ad vitam & pietatem, donata sunt, per cognitionem ejus qui vocavit nos propria gloria & virtute.

Apoc. 5. 12, 13. *Dignus est Agnus qui occisus est, accipere virtutem, & divinitatem, & sapientiam, & fortitudinem, & honorem, & gloriam, & benedictionem. Et omnem creaturam, quæ in cælo est, & super terram, & sub terra, & quæ sunt in mari, & quæ in eo, omnes audivi dicentes, Sedenti in throno, & Agno, benedictio, & honor, & gloria, & potestas in secula seculorum.*

Apoc. 12. 10. *Et audivi vocem magnam in cælo dicentem, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus.*

CAPUT CI.

Discipulorum Jesu fortitudo & potestas.

Psalm. 67. 36. *Mirabilis Deus in sanctis suis, Deus Israël ipse dabit virtutem, & fortitudinem plebi suæ.*

Isa. 12. 2. *Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo, quia fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus est mihi in salutem.*

Isa. 25. 3. *Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me ..... ut ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris; & vocabuntur in ea fortes justitiæ, plantatio Domini ad glorificandum.*

Dan. 7. 27. *Regnum autem, & potestas, & magnitudo regni, quæ est subter omne cœlum, detur populo Sanctorum Altissimi.*

Matth. 10. 1. *Et convocatis duodecim Discipulis, dedit illis potestatem spirituum immundorum, ut ejicerent eos, & curarent omnem languorem, & omnem infirmitatem.* Et Marc. 3. 15. & 6. 7. Luc. 9. 1.

Luc. 10. 19. *Ecce dedi vobis potestatem calcandi supra serpentes & scorpiones, & super omnem virtutem inimici, & nihil vobis nocebit.*

Act. 6. 8. *Stephanus autem plenus gratia & fortitudine, faciebat prodigia & signa magna in populo.*

2. Cor. 12. 10. *Propter quod placeo mihi in infirmitatibus meis, in contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo: cum enim infirmor, tunc potens sum.*

1. Joh. 2. 14. *Scribo vobis, Juvenes, quoniam fortes estis, & verbum Dei manet in vobis, & vicistis malignum.*

Apoc. 2. 26. *Et qui vicerit, & custodierit usque in finem opera mea, dabo illi potestatem super gentes, & reget eas in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringentur.*

CAPUT CII.

Jesus dives.

Psalm. 2. 8. *Postula à me, & dabo tibi gentes hereditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

Prov. 8. 17, 18. *Ego* (Sapientia) *diligentes me diligo, & qui mane vigilant ad me, invenient me. Mecum sunt divitiæ, & gloria, opes superbæ, & justitia.*

2. Cor. 8. 9. *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives.*

Eph. 1. 7. *In quo habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis.*

Eph. 3. 8. *Mihi omnium Sanctorum minimo data est gratia hæc, in gentibus evange-*

lizare investigabiles divitias Christi.

Col. 1. 26, 27. *Mysterium quod absconditum fuit à seculis, & generationibus, nunc autem manifestum est Sanctis ejus, quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ Sacramenti hujus in Gentibus, quod est Christus.*

CAPUT CIII.

Jesu Discipuli divites.

PSALM. 36. 3. *Spera in Domino, & fac bonitatem; & inhabita terram, & pasceris in divitiis ejus.*

Psalm. 111. 1, & seq. *Beatus vir qui timet Dominum, in mandatis ejus volet nimis; potens in terra erit semen ejus, generatio rectorum benedicetur: gloria & divitiæ in domo ejus.*

Prov. 1. 33. *Qui autem me* (Sapientiam) *audierit, absque terrore requiescet, & abundantia perfruetur, timore malorum sublato.*

Isa. 1. 19. *Si volueritis, & audieritis me, bona terræ comedetis.*

Isa. 49. 8. *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas.*

MATTH. 5. 4. *Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram.*

Matth. 6. 20. *Thesaurizate autem vobis thesauros in cælo, ubi neque ærugo, neque tinea demolitur, & ubi fures non effodiunt, nec furantur.* Et Matth. 19. 21. Marc. 11. 21. Luc. 12. 33.

Matth. 13. 44. *Simile est regnum cælorum thesauro abscondito in agro, quem qui invenit homo abscondit, & præ gaudio illius vadit, & vendit universa quæ habet, & emit agrum illum.*

1. Cor. 1. 4, 5. *Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia Dei, quæ data est vobis in Christo Jesu, quod in omnibus divites facti estis in illo.*

1. Cor. 4. 8. *Jam saturati estis, iam divites facti estis, sine nobis regnatis, & utinam regnetis, ut & nos vobiscum regnemus.*

2. Cor. 4. 6, 7. *Quoniam Deus qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus vestris, ad illuminationem scientiæ claritatis Dei in facie Christi Jesu. Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus.*

2. Cor. 6. 4, & seq. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos ..... sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

2. Cor. 8. 9. *Scitis enim gratiam Domini nostri Jesu Christi, quoniam propter vos egenus factus est, cum esset dives, ut illius inopia vos divites essetis.*

Phil. 4. 18. *Habeo autem omnia, & abundo: repletus sum acceptis ab Epaphrodito quæ misistis.*

Col. 2. 2, 3. *Ut consolentur corda ipsorum, instructi in charitate, & in omnes divitias plenitudinis intellectus, in agnitionem mysterii Dei Patris, & Christi Jesu; in quo sunt omnes thesauri sapientiæ & scientiæ absconditi.*

1. Tim. 6. 17, & seq. *Divitibus hujus seculi præcipue non sublime sapere, neque sperare in incerto divitiarum, sed in Deo vivo* (qui præstat nobis omnia abunde ad fruendum) *bene agere, divites fieri in bonis operibus, facile tribuere, communicare, thesaurizare sibi fundamentum bonum in futurum, ut apprehendant veram vitam.*

Ebr. 11. 24, & seq. *Fide Moyses grandis factus negavit se esse filium filiæ Pharaonis,*

magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere jucunditatem; majores divitias æstimans thesauro Ægyptiorum, improperium Christi; aspiciebat enim in remunerationem.

Jac. 2. 5. *Audite, Fratres mei dilectissimi, nonne Deus elegit pauperes in hoc mundo, divites in fide, & hæredes regni, quod repromisit Deus diligentibus se?*

Apoc. 2. 8, 9. *Et Angelo Smyrnæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit primus & novissimus; qui fuit mortuus, & vivit, Scio tribulationem tuam & paupertatem tuam, sed dives es.*

CAPUT CIV.

Jesus legumlator.

DEUT. 18. 15, & seq. *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies ..... Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti, Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui: & ponam verba mea in ore eius, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

Psalm. 9. 20, 21. *Exurge, Domine, non confortetur homo; judicentur gentes in conspectu tuo. Constitue, Domine, legislatorem super eos, ut sciant gentes quoniam homines sunt.*

Isa. 2. 3. *Et ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Et Mich. 4. 2.

Isa. 33. 22. *Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.*

Isa. 42. 4. *Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt.*

Isa. 51. 4. *Attendite ad me, populi mei, & tribus mea me audite: quia lex à me exiet, & judicium meum in lucem populorum requiescet.*

Jerem. 31. 33. *Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.*

MATTH. 5. 21, & seq. *Audistis quia dictum est antiquis, Non occides; qui autem occiderit, reus erit judicio: ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio; qui autem dixerit fratri suo, Raca, reus erit concilio; qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis ..... Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis? ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo ..... Dictum est autem, Quicunque dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis causa, facit eam mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat.* Et per totum caput reliquum, & sequentia duo: & cap. 10. & Luc. 16. 9, & seq. & 17. 1, & seq.

Joh. 13. 34. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem.*

Joh. 14. 15, 21. *Si diligitis me, mandata mea servate ..... Qui habet mandata mea, & servat ea, ille est qui diligit me.* Et Joh. 15. 17. & passim apud reliquos Evangelistas.

Rom. 8. 2. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati & mortis.*

1. Cor. 9. 20, 21. *Et factus sum Judæis tanquam Judæus, ut Judæos lucrarer ..... iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem (cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi) ut lucrifacerem eos qui sine lege erant.*

Gal. 6. 2. *Alter alterius onera portate, & sic adimplebitis legem Christi.*

Ebr. 8. 10. *Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus: dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas.* Et 10. 16.

Jac. 1. 25. *Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliviosus factus, sed factor operis; hic beatus in facto suo erit.*

Jac. 2. 12. *Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis incipientes judicari.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT CV.

Jesus clavem gerit domus David.

ISA. 22. 22. *Et dabo clavem domus David super humerum ejus: & aperiet, & non erit qui claudat; & claudet, & non erit qui aperiat.*

APOC. 3. 7. *Et Angelo Philadelphiæ Ecclesiæ scribe, Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clavem David; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit.*

Disputatur De clavibus; humero gestari solitis.

I. QUONIAM alio loco demonstrabimus Christi typum gessisse Eliacimum Helciæ filium, cui hic promittit Dominus apud Isaiam, futurum ut *det clavem domus David super humerum ejus*, istis verbis inesse liquet prædictionem præcipui cujusdam Christi officii, & potestatis ipsi à Patre traditæ. Cæterum non injucundum, certe non supervacuum erit disquirere, cur dicat Isaias traditum iri clavem super humerum Eliacimi; cum hic gestandarum clavium mos nobis plane ignotus sit. Nam etsi hæc videri possumus disputare præter institutum, utile tamen est, quidquid ad Scripturæ intelligentiam conferre potest. Varias Interpretum expositiones ambitiose colligere ac confutare non vacat, quæ postquam legitimam firmavero sententiam, sponte ipsæ corruent. Sciendum ergo est vetustissimum fuisse clavium genus, quæ curvatæ erant, non absimili forma curvarum falcium. Hæ januis intus clausis per foramen inserebantur ad excutiendos pessulos & repagula: nec ignoratur penitus hodieque earum usus; furibus præcipue, alienas domos hoc instrumento clam reserantibus & suppilantibus: sed & fabris ferrariis, occlusas fores, cum propriæ claves amissæ sunt, vicaria hac clave aperientibus: & monachis etiam quibusdam nostratibus simili clavium genere interiora domuum claustra reserare solitis. Vulgatus olim fuit, & communis earum usus, præcipue inter eos quorum munus erat pretiosam supellectilem, κμήλια, pecuniam, & fruges asservare. Eburneis vel ligneis capulis præfigebantur, unde scias fuisse prælongas. Citabimus testes idoneos. Narrat Homerus, vicesimo primo Odysseæ, Penelopen Palladis suasu arcum, aliaque depromtum iviisse ex θαμείῳ, seu ἀποθήκῃ, quæ erat in thalamo: tum subjicit:

Εἵλετο δ' κλυτὸν ἐυκαμπέα χερὶ παχείῃ,
Καλὸν, χαλκείῳ· κώπη δ' ἐλέφαντος ἐπῆεν·
Sumsit autem clavem bene curvatam manu crassa,
Pulcram, æneam; capulus autem eburneus additus erat.

Quo loco sic differit Eustathius: ἀρχαϊκὸν εἶδος κλειδὸς φησίν, ἢ ὁ κοῖλος τὰ ὕσεργα διατρήματα εἰς πολλὰς ὀπάς. ἔστι δὲ ὁ τοιοῦτος κλειδῶν μέχρι καὶ νεῶν χρῆσις, δι' οὗπερ θύρας ἐνειρομένων, καὶ μεταγουσῶν τὸν ἔνδον σφῆνα ὅτε ἀνοίξαι τὰς θύρας. *Antiquum dicit clavis genus, neque, ut recentiora, multis foraminibus pertusum. Perseverat autem ad hoc tempus ejusmodi clavium usus, quæ per portæ foramen inseruntur, & seram intus excutiunt ad aperiendum ostium.* En tibi antiquissimam clavium formam, longe diversarum ab iis quæ multifores sunt, & à Laconibus subinde inventæ: atque immittuntur illæ, ut dixi, per januæ foramen, ad dimovendum obicem & fores reserandas. Addit deinde: κώπην δὲ ἐλεφαντίνην, τὸν λαβὸν λέγει, ποιούτου ὄντος διὰ τὸ πολυτελές. αἱ γὰρ λοιπαὶ, ξύλινοι, ὡς εἰκός. *Capulum eburneum dicit, manubrium significans, quod tale fingit, ut sit pretiosius. Alia enim lignea sunt, ut verisimile est.* Ligneis ergo vel eburneis manubriis instruebantur. Subjungit denique: ἄκουε ὅτι ξίφους μόνου ἡ κώπη, ἀλλ' ἰδοὺ καὶ ὅτι τῆς δρεπανοειδοῦς ταύτης κλειδὸς, ἣ δὲ διὰ τοῦτο ἐυκαμπὴς ῥηθήσεται. *Non ergo gladius solum capulo instruitur, sed ecce & falcata ista clavis, quæ & propterea bene curvata appellatur.* Inflexam igitur dixit Homerus, quod falcis figuram præferat. Facile intelligitur ejusmodi clavem fuisse, quam humero gestabat Eliacimus gazæ regiæ custos. Hoc enim munus exprimitur dictione, הסכן, quam Isaias Sobnæ tribuit eodem vicesimo secundo capite. Sobnæ autem in eo munere successit Eliacimus. Claves quippe hujusmodi graves & bene longas fuisse persuadet curvatura illa & eburneus capulus; tum & quod eam ait Homerus arripuisse Penelopen χερὶ παχείῃ, *crassa & valida manu.* Atqui vix aliter gestari commode poterat clavis illa falcata, propter pondus & curvaturam, quam humero imposita: quemadmodum rusticos nostrates sæpe videmus humeris gestantes messorias falculas complures in unum fasciculum colligatas. Inde est quod καπυλαδίαι vocabantur hæ claves: hoc est, *humero gestari solitæ.* Scribit Callimachus Hymno in Cererem, floreas coronas & papaver manu quidem tulisse Cererem Nicippe sacerdoti suæ assimilatam; at gestasse καπυλαδίαν κλαῦδα. Clavis

Isa. 22. 15.

ista humero ferri solita, videri possit insigne fuisse sacerdotii hujus: Ceres quippe frugibus condendis & custodiendis præest. Sed aliarum tamen Dearum sacerdotibus tributum id reperimus. Sic Junonis Argivæ clavigera dicitur Callithoë ab Auctore Phoronidis, quem citat Clemens Alexandrinus. Nemo, opinor, inducet in animum claves Laconicas, nostris breviores, cæterum haud absimiles, humero fuisse gestatas; quod cogitare absurdum est.

Clem. Alex. Strom. 1.

CAPUT CVI.

Abrogatio Mosaicæ Legis.

ISA. 1. 11, & seq. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus: plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum, & agnorum, & hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis? ne offeratis ultra sacrificium frustra: incensum abominatio est mihi. Neomeniam, & sabbathum, & festivitates alias non feram; iniqui sunt cœtus vestri: calendas vestras, & solemnitates vestras odivit anima mea, facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens.* Et Jerem. 6. 20. Amos 5. 21, 22. Mich. 6. 6, & seq.

Isa. 43. 18, & seq. *Ne memineris priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, & nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones & struthiones: quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit. Non me invocasti Jacob, nec laborasti in me Israël.*

Isa. 65. 18. *Ecce enim ego creo cœlos novos, & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor.*

Isa. 66. 22, 23. *Quia sicut cœli novi, & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, & sabbathum ex sabbatho; veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.*

Jerem. 3. 16. *Cumque multiplicati fueritis, & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca testamenti Domini; neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra.*

Jerem. 7. 11, & seq. *Numquid ergo spelunca latronum facta est domus ista, in qua invocatum est nomen meum in oculis vestris? Ego, ego sum, ego vidi, dicit Dominus. Ite ad locum meum in Silo, ubi habitavit nomen meum à principio, & videte quæ fecerim ei propter malitiam populi mei Israël: & nunc quia fecistis omnia opera hæc, dicit Dominus, & locutus sum ad vos mane consurgens, & loquens, & non audistis; & vocavi vos, & non respondistis; faciam domui huic, in qua invocatum est nomen meum, & in qua vos habetis fiduciam, & loco quem dedi vobis & patribus vestris, sicut feci Silo.*

MATTH. 11. 12, 13. *A diebus autem Joannis Baptistæ, usque nunc, regnum cœlorum vim patitur, & violenti rapiunt illud. Omnes enim Prophetæ & Lex usque ad Joannem prophetaverunt.* Luc. 16. 16.

Joh. 4. 21. *Dicit ei Jesus, Mulier crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Jerosolymis adorabitis Patrem.*

Act. 10. 28. *Dixitque ad illos, Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo conjungi aut accedere ad alienigenam: sed mihi ostendit Deus, neminem communem aut immundum dicere hominem.*

Act. 13. 38, 39. *Notum igitur sit vobis, viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annnuntiatur, & ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari, in hoc omnis qui credit, justificatur.*

Act. 15. 5, & seq. *Surrexerunt autem quidam de hæresi Pharisæorum, qui crediderunt dicentes, Quia oportet circumcidi eos, præcipere quoque servare legem Moysi. Convenerunt que Apostoli & Seniores de verbo hoc. Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos ..... Nunc ergo quid tentatis Deum imponere jugum super cervices Discipulorum, quod neque patres nostri, neque nos portare potuimus? Et posquam tacuerunt, respondit Jacobus dicens ..... Propter quod ego judico non inquietari eos, qui ex Gentibus convertuntur ad Deum, sed scribere ad eos ut abstineant se à contaminationibus simulacrorum, & fornicatione, & suffocatis, & sanguine ..... Tunc placuit Apostolis & Senioribus cum omni Ecclesia, eligere viros ex eis, & mittere Antiochiam ..... scribentes per manus eorum, Apostoli & Seniores fratres his qui sunt Antiochiæ ..... Salutem ..... visum est Spiritui sancto & nobis, nihil ultra vobis imponere oneris quam hæc necessaria, ut abstineatis vos ab immolatis simulacrorum, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.*

Rom. 3. 21, 28. *Per Legem enim cognitio peccati: nunc autem sine Lege justitia Dei manifestata est, testificata à Lege & Prophetis. ..... Arbitramur enim justificari hominem per fidem sine operibus Legis.*

Rom. 6. 14, 15. *Peccatum enim vobis non dominabitur, non enim sub Lege estis, sed sub gratia.*

betis fiduciam, & loco quem dedi vobis & patribus vestris, sicut feci Silo, & projiciam vos à facie mea.

Jerem. 31. 31, & seq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam.*

Ezech. 7. 26. *Conturbatio super conturbationem veniet, & auditus super auditum, & quærent visionem de Propheta, & consilium à Senioribus.*

Ezech. 34. 10. *Hæc dicit Dominus meus, Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam eos ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit ultra eis in escam.*

Dan. 9. 24, & seq. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum ..... Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus, & non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una, & in dimidio hebdomadis deficiet hostia, & sacrificium, & erit in Templo abominatio desolationis; & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.*

Dan. 12. 11. *Et à tempore cum ablatum fuerit juge sacrificium, & posita fuerit abominatio in desolationem, dies mille ducenti nonaginta.*

Ose. 3. 4, 5. *Dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.*

Mal. 1. 10, 11. *Quis est in vobis, qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.*

Mal. 2. 11, 12. *Transgressus est Juda, & abominatio facta est in Israël & in Jerusalem; quia contaminavit Judas sanctificationem Domini quam dilexit, & habuit filiam Dei alieni. Disperdet Dominus virum qui fecerit hoc, magistrum & discipulum de tabernaculis Jacob, & offerentem munus Domino exercituum.*

gratia. Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub Lege, sed sub gratia? absit.

Rom. 7. 4, & seq. *Itaque, fratres mei, & vos mortificati estis Legi per corpus Christi, ut sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit, ut fructificemus Deo. Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum, quæ per Legem erant, operabantur in membris nostris, ut fructificarent morti. Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate literæ.*

Rom. 8. 2, & seq. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati & mortis. Nam quod impossibile erat Legi, in quo infirmabatur per carnem, Deus Filium suum mittens in similitudinem carnis peccati, damnavit peccatum in carne, ut justificatio Legis impleretur in nobis.*

Rom. 10. 4. *Finis enim Legis Christus, ad justitiam omni credenti.*

2. Cor. 5. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt, ecce facta sunt omnia nova.*

Gal. 2. 16, 21. *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi, & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus Legis: propter quod ex operibus Legis non justificabitur omnis caro ..... Si enim per Legem justitia, ergo gratis Christus mortuus est.*

Gal. 3. 24, 25. *Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur. At ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo.*

Gal. 5. 18. *Quod si spiritu ducimini, non estis sub Lege.*

Gal. 6. 15. *In Christo enim Jesu, neque circumcisio aliquid valet, sed nova creatura.*

Eph. 2. 14, 15. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua; legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.*

Eph. 4. 20, & seq. *Vos autem non ita didicistis Christum, si tamen illum audistis, & in ipso edocti estis, sicut & veritas in Jesu, deponere vos secundum pristinam conversationem veterem hominem, qui corrumpitur secundum desideria erroris. Renovamini autem spiritu mentis vestræ, & induite novum hominem, qui secundum Deum creatus est in justitia & sanctitate veritatis.*

Col. 3. 9, & seq. *Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum: ubi non est Gentilis & Judeus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, servus & liber; sed omnia & in omnibus Christus.*

Ebr. 7. 11, & seq. *Si ergo consummatio per sacerdotium Leviticum erat (populus enim sub ipso Legem accepit) quid adhuc necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedec alium surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron? Translato enim sacerdotio, necesse est ut & Legis translatio fiat. In quo enim haec dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari praesto fuit: manifestum est enim quod ex Juda ortus sit Dominus noster, in qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est. Et amplius adhuc manifestum est, si secundum similitudinem Melchisedec exurgat alius sacerdos, qui non secundum legem mandati carnalis factus est, sed secundum virtutem vitae insolubilis: contestatur enim, Quoniam tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec. Reprobatio quidem fit praecedentis mandati, propter infirmitatem ejus, & inutilitatem; nihil enim ad perfectum adduxit Lex, introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt, hic autem cum jurejurando per eum qui dixit ad illum, Juravit Dominus, & non poenitebit eum: tu es sacerdos in aeternum, secundum ordinem Melchisedec) in tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus ..... Lex enim homines constituit sacerdotes infirmitatem habentes: sermo autem jurisjurandi, qui post Legem est, Filium in aeternum perfectum.*

Ebr. 8. 6, & seq. *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est: nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus; & consummabo super domum Israël, & super domum Juda Testamentum Novum; non secundum Testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Aegypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas ..... Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.*

Ebr. 9. 6, & seq. *In priori quidem tabernaculo semper introibant Sacerdotes, sacrificiorum officia consummantes: in secundo autem, semel in anno summus Pontifex, non sine sanguine, quem offert pro sua & populi ignorantia, hoc significante Spiritu sancto nondum propalatam esse Sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum: quae parabola est temporis instantis, juxta quam munera & hostiae offeruntur, quae non possunt juxta conscien-*

tiam perfectum facere servientem, solummodo in cibis & in potibus, & variis baptismatibus & justitiis carnis, usque ad tempus correctionis impositis.

Ebr. 10. 11, & seq. *Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ numquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei; de catero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos & Spiritus sanctus. Postquam enim dixit, Hoc autem Testamentum quod testabor ad illos post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato ..... Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis, jam non relinquitur pro peccatis hostia.*

Apoc. 3. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in Templo Dei mei, & foras non egredietur amplius, & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum novum.*

Apoc. 21. 5. *Et dixit qui sedebat in throno, Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi, Scribe, quia hæc verba fidelissima sunt & vera.*

CAPUT CVII.

Sanctio novæ legis.

DEut. 18. 15, & seq. *Prophetam de gente tua & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus: ipsum audies, ut petisti à Domino Deo tuo in Horeb, quando concio congregata est, atque dixisti, Ultra non audiam vocem Domini Dei mei, & ignem hunc maximum amplius non videbo, ne moriar. Et ait Dominus mihi, Bene omnia sunt locuti: Prophetam suscitabo eis de medio fratrum suorum similem tui: & ponam verba mea in ore ejus, loqueturque ad eos omnia quæ præcepero illi. Qui autem verba ejus quæ loquetur in nomine meo, audire noluerit, ego ultor existam.*

Isa. 2. 2. *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes. Et ibunt populi mei, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Et Mich. 4. 1, & seq.

MAtth. 26. 27, 28. *Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis, dicens, Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Marc. 14. 24. Luc. 22. 20. & 1. Cor. 11. 25.

Marc. 1. 27. *Et mirati sunt omnes, ita ut conquirerent inter se, dicentes, Quidnam est hoc? quænam doctrina hæc nova?*

Joh. 4. 21, & seq. *Dicit ei Jesus, Mulier, crede mihi, quia venit hora, quando neque in monte hoc, neque in Hierosolymis adorabitis Patrem. Vos adoratis quod nescitis; nos adoramus quod scimus, quia salus ex Judæis est. Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.*

Joh. 13. 34. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem.* Et 15. 12.

Act. 17. 19, 20. *Et apprehensum eum ad Areopagum duxerunt, dicentes, Possumus scire quæ est hæc nova, quæ à te dicitur, do-*

Isa. 42. 9. *Quæ prima fuerunt, ecce venerunt; nova quoque annuntio: antequam oriantur, audita vobis faciam.*

Isa. 43. 18, & seq. *Ne memineritis priorum, & antiqua ne intueamini. Ecce ego facio nova, & nunc orientur, utique cognoscetis ea; ponam in deserto viam, & in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones & struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.*

Isa. 56. 4, 5. *Quia hæc dicit Dominus Eunuchis, qui custodierint sabbatha mea, & elegerint quæ ego volui, & tenuerint fœdus meum: dabo eis in domo mea & in muris meis locum, & nomen melius à filiis & filiabus, nomen sempiternum dabo eis quod non peribit.*

Isa. 62. 2, 3. *Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti Reges inclytum tuum, & vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra, Derelicta; & terra tua non vocabitur amplius, Desolata; sed vocaberis, Voluntas mea in ea, & terra tua inhabitata, quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur.*

Isa. 65. 15, & seq. *Et dimittetis nomen vestrum in juramentum electis meis, & interficiet te Dominus Deus, & servos suos vocabit nomine alio ..... Ecce enim ego creo cælos novos, & terram novam, & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor: sed gaudebitis & exultabitis usque in sempiternum his quæ ego creo.*

Isa. 66. 22. *Quia sicut cæli novi, & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum.*

Jerem. 4. 3, 4. *Hæc enim dicit Dominus viro Juda & Jerusalem, Novate vobis novale, & nolite serere super spinas: circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, & habitatores Jerusalem.*

Jerem. 11. 19, 20. *Et dabo eis cor unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum; & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis, ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea custodiant, faciantque ea, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.*

Jerem. 18. 31. *Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, & facite vobis cor novum & spiritum novum.*

Jerem. 31. 31, & seq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum; non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum ..... Dicendo autem novum, veteravit prius.*

trina? nova enim quædam infers auribus nostris.

Rom. 3. 28. *Arbitramur enim justificari hominem per fidem, sine operibus Legis.*

Rom. 7. 6. *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate literæ.*

2. Cor. 3. 6. *Qui & idoneos nos fecit ministros Novi Testamenti; non literæ, sed spiritu: litera enim occidit, spiritus autem vivificat.*

2. Cor. 5. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova.*

Gal. 6. 15. *In Christo enim Jesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, sed nova creatura.* Et Rom. 6. 4. & 12. 2. & 1. Cor. 5. 7. & Eph. 4. 20, & seq.

Eph. 2. 14, 15. *Ipse enim est pax nostra, qui fecit utraque unum, & medium parietem maceriæ solvens, inimicitias in carne sua, legem mandatorum decretis evacuans, ut duos condat in semetipso in unum novum hominem, faciens pacem.*

Col. 3. 9, & seq. *Nolite mentiri invicem, exspoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum, eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis & Judæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, servus & liber, sed omnia & in omnibus Christus.*

Ebr. 7. 12, & seq. *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati, propter infirmitatem ejus & inutilitatem, nihil enim ad perfectum adduxit Lex; introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum. Et quantum est non sine jurejurando (alii quidem sine jurejurando sacerdotes facti sunt; hic autem cum jurejurando, per eum qui dixit ad illum, Juravit Dominus, & non pœnitebit eum; tu es sacerdos in æternum) in tantum melioris Testamenti sponsor factus est Jesus.*

Ebr. 8. 6, & seq. *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda Testamentum novum; non secundum Testamentum quod feci patribus eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est Testamentum quod disponam domui Israël post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum ..... Dicendo autem novum, veteravit prius.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

eos de terra Ægypti, pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum: & non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.

Jerem. 34. 10, 11. *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse super pastores requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam eos, ut ultra non pascant gregem, nec pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit ultra eis in escam. Quia hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse requiram oves meas, & visitabo eas.*

Ezech. 36. 25, & seq. *Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum: & spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis & operemini.*

Dan. 9. 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.*

Mal. 4. 4, & seq. *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israël, præcepta & judicia. Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis: & convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; ne forte veniam & percutiam terram anathemate.*

Ebr. 9. 11, & seq. *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum, non manu factum, id est non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æterna redemtione inventa. Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi? Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.*

Ebr. 10. 11, & seq. *Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus; una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos. Contestatur autem nos & Spiritus sanctus: postquam enim dixit, Hoc autem Testamentum quod testatur ad illos post dies illos, dicit Dominus, dando leges meas in cordibus eorum, & in mentibus eorum superscribam eas, & peccatorum & iniquitatum eorum jam non recordabor amplius. Ubi autem horum remissio, jam non est oblatio pro peccato. Habentes itaque, Fratres, fiduciam in introitu sanctorum in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam & viventem per velamen, id est carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde in plenitudine fidei.*

Ebr. 12. 23, & seq. *Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis Jerusalem cœlestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cœlis, & judicem omnium Deum, & spiritus justorum perfectorum, & Testamenti Novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.*

2. Petr. 3. 13. *Novos vero cœlos, & novam terram secundum promissa ipsius expectamus, in quibus justitia habitat.*

1. Joh. 2. 7, 8. *Charissimi, non mandatum novum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio. Mandatum vetus est verbum quod audistis. Iterum mandatum novum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis; quia tenebræ transierunt, & verum lumen jam lucet.*

Apoc. 3. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in Templo Dei mei, & foras non egrèdietur amplius, & scribam super eum nomen*

Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum novum. Et Apoc. 2. 17.

Apoc. 21. 1, & seq. *Et vidi cælum novum & terram novam. Primum enim cælum & prima terra abiit, mare jam non est. Et ego Johannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam descendentem de cælo à Deo, paratam sicut sponsam ornatam viro suo ..... Et dixit qui sedebat in throno, Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi, Scribe quia hæc verba fidelissima sunt & vera.*

Defenduntur testimonia ex Isa. 43. 18, & seq. & ex Isa. 66. 22, 23.

I. QUEM è quadragesimo tertio Isaiæ capite locum depromimus, Messiæ temporibus non Paulus solum adscribit in altera ad Corinthios, cum ait:

2. Cor. 5. 17. *Si qua ergo in Christo nova creatura, vetera transierunt; ecce facta sunt omnia nova*; sed & Thalmudicus liber Beracoth. Iisdem temporibus adscribunt quoque Rabbini sententiam alteram ex sexagesimo sexto capite Isaiæ, ubi non statis ac certis diebus, sed continenter, nulloque intermisso tempore, vel dierum habito discrimine, futurum vaticinatur ut ad Dei cultum homines conveniant. Quibus consonant ista Pauli ad

Col. 2. 16. Colossenses: *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum; quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi.*

Defenduntur testimonia ex Jerem. 31. 31, & seq. & ex Malach. 4. 4, & seq.

II. Nobilissimum etiam Jeremiæ oraculum è tricesimo primo capite R. Moses ben Nachman refert ad Messiæ ætatem, ut dixi in Propositione septima. Inepta vero est, quam proponit R. David Kimchi, interpretatio: non novam enim præsignificari legem statuit, sed priscam illam Mosis in Judæorum animos insinuandam penitus & obsignandam. Tum Malachiæ suffragium ambit, cujus præceptum hoc est:

Mal. 4. 4. *Mementote legis Moysi servi mei, quam mandavi ei in Horeb ad omnem Israël, præcepta & judicia.* Unde colligit Malachiam, postremum Prophetarum, hac præceptione, non vaticinia tantum sua, sed & aliorum Prophetarum claudentem, aperte docere, in unica Lege Mosaica esse acquiescendum, nec aliam porro expectari debere. Sed hominis commentum liquido refellunt ipsa verba Jeremiæ, quibus non solum promittit Deus futurum, ut novum fœdus paciscatur cum Israëlitis, sed fœdus etiam illud novum veteri opponit, ipsumque adeo vetus excludit, ut pote quod ab Israëlitis violatum & solutum sit. *Feriam*, inquit, *domui Israël, & domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.* Ad Malachiæ vero testimonium quod attinet, id sibi vult, observandam esse quidem Legem Mosis, sed tamdiu, quoad per novam Christi legem abrogetur; quod & indicant quæ proxime subjicit: *Ecce ego mittam vobis Eliam Prophetam, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis.* Ac si diceret fore ut ad Johannem usque Lex vigeat: quod clarius pronuntiavit Christus Jesus apud Matthæum:

Mal. 4. 5.

Matth. 11. 13. *Omnes Prophetæ & lex usque ad Johannem prophetaverunt; & si vultis recipere, ipse est Elias qui venturus est:* quæ planissima est Malachianæ illius ἀναφώνησις interpretatio. Addit Malachias de Elia illo venturo: *Et convertet cor patrum ad filios, & cor filiorum ad patres eorum; ne forte veniam, & percutiam terram anathemate.* Nempe hoc ipsum fœdus novum est, quod icturum se pollicetur Deus hoc loco Jeremiæ quem scrutamur: *Sed hoc erit pactum, quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus: dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam; & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.* Accedit Malachiæ ipsius testificatio, quo meliorem ipsi interpretem dare non possumus: *Non est*, inquit, *mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra: ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur & offertur nomini meo oblatio munda; quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Jerem. 31. 33, & seq.

Mal. 1. 10, 11.

Defenditur testimonium ex Malach. 1. 10, 11.

III. Quæ Malachiæ sententia, ut illustris est in primis ac splendida, cum eam popularibus suis vitio ac dedecori verti intelligerent Rabbini, pro sua vafritie perversis etiam interpretationibus eludere tentarunt. Sunt qui dicant, Deum id sibi velle, Quantumlibet in idolis, vel stellis, minutisque Diis compluribus colendis effusa sit Ethnicorum impietas, unum tamen summum, ac supremum Deum venerantur, quod

mihi longe est gratissimum. Hujus expositionis auctor est R. Selomoh Jarchi, assertores R. David Kimchi & R. Aben Ezra. Ea vero quam absona sit & falsa, liquet ex eo quod inter gentes idolorum cultui addictas obscura sit supremi Dei ac fere nulla notitia, neque ulla ipsi sacrificia fiant. Id ergo quodcunque honoris est, impiis cerimoniis ac nefario cultu idolis exhibito, tot vero Dei sanctionibus vetito conjunctum, videant quo jure, quave ratione *oblationem mundam* appellare queant. Impia quidem hæc est & absurda interpretatio; commentitia vero & ad arbitrium conficta altera, quam proponit idem Jarchi, Deum nempe significare, Judæorum qui inter Gentes dispersi versantur comprecationes sibi etiam sine victimis fusas perplacere. Quæ cum Prophetæ verbis pugnant ex adverso: quippe honores à gentibus sibi habitos Deus opponit cultui à Judæis præstito, & apertis verbis affirmat sibi ab his sacrificari: id enim sonant verba hæc: *Munus non suscipiam de manu vestra.* Aliam præterea prædictionis hujus explicationem, haud minus futilem, proponunt David Kimchi & Aben Ezra, hanc videlicet; Si à Gentibus, itidem ut à vobis, munera mihi offerri vellem, munda ea & selecta offerrent; vos vero strigosas & male habitas hostias mihi offertis. Atqui non lege aliqua seu conditione propositio hæc conjuncta est, sed simplex; nec id fore, aut fieri posse, sed esse reipsa ac fieri dixit Deus. Cum igitur in testimonio hoc retundendo vana sit Rabbinorum opera, germanus ei sensus restituendus est. Primum cum munera Judæorum respuere se pronuntiat Deus, abrogatio Mosaicæ legis futura notatur. Tum adjicit agnituras fore nomen suum gentes, & per totum orbem mundis offerumentis sese propitiatum iri. Ante Christi Jesu ortum haudquaquam id contigit; tum enim mundum pene universum profana religio infidebat. Statim vero post Jesum superstitiones suas dedidicerunt homines, & cunctas regiones Christi doctrina pervasit; adeo ut ad hanc diem puris sacrificiis Deus placetur. Purum autem sacrificium, & *oblationem mundam*, in animi omni noxarum labe purgati, & ad Dei obsequium parati, sinceritate & candore positam esse perspicias ex consentaneis Jeremiæ & Malachiæ testimoniis, quæ proxime recitavimus. Tunc autem mundus ille ac sincerus cultus Deo præstitus est, cum veterem abrogavit Christus Jesus. Id quod declaravit ipse aperte, cum Samaritanæ mulieri diceret: *Venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in spiritu & veritate.* Hæ nimirum offeruntur *spirituales hostiæ, acceptabiles Deo per Jesum Christum.* Ad Malachiam profecto respexisse videtur Paulus, cum scriberet ista ad Timotheum: *Volo ergo viros orare in omni loco, levantes puras manus sine ira & disceptatione.* Sed & aliud præterea sacrificium, proprie ac stricte sumtum, Malachiæ verbis adumbratur, incruentum nempe, quod Deo in Ecclesia Christi offertur quotis quibusque diebus. Geminum igitur hic notatur & prædicitur sacrificium, vel latius sumto vocabulo sacrificii, quod fit per preces ac vota puro pectore concepta; vel stricte sumto, ejus videlicet quod fit ad altaria per Sacerdotes Christi. Jure ergo vetusti Ecclesiæ Patres, Justinus, Irenæus, Cyprianus, aliique plures, testimonio hoc, sic tanquam validissimo telo, adversus Judæos dimicarunt.

Joh. 4. 23. 1. Petr. 2. 5. 1. Tim. 2. 8. Justin. Dial. cum Tryph. Iren. libr. 4. cap. 32. Cypr. Testim. libr. 1. cap. 16.

IV. Attingendum hic quoque obiter, quod infra exponemus, Josuam in locum defuncti Mosis suffectum, symbolum esse legis Christi Jesu, per quam Mosis abrogata lex est. Deinde quemadmodum secundæ circumcisionis auctor Josue Ebræis fuit; ita per Jesum Christum circumciduntur corda nostra; & hæc quidem secunda circumcisio est, cum vetus Mosaica truncaret corpus, nova hæc animum purget. Denique quod prisca Lex abolita sit, recte concludit Tertullianus Christum venisse. *Imprimis*, inquit, *definiendum est, non potuisse cessare Legem antiquam & Prophetas, nisi venisset is qui per eamdem Legem, & per eosdem Prophetas venturus annuntiabatur.*

Josue Mosi suffectus, & secunda Ebræorū per Josuā facta circūcisio, symbola sunt Christianæ legis Mosaicā abrogantis.

V. Atenim æternitatem Mosaicæ Legis sibi promissam objiciunt Judæi. *Erit vobis hoc legitimum sempiternum*, inquit Dominus. Et alibi: *Quod præcipio tibi, hoc tantum facito Domino: nec addas quicquam, nec minuas.* Ex quibus verbis colligit Maimonides in Misna sua, libro De fundamentis legis, Legem esse æternam, nec ulli mutationi obnoxiam. Nos vero alibi docuimos, voces illas, עולם, & לעולם, & עד עולם, non semper æternitatem temporis, sed sæpe diuturnitatem; non semper infinitum tempus, sed sæpe indefinitum, quandoque etiam finitum notare. Nihil autem facit ad rem testimonium è Deuteronomio petitum: nam, ut optime pro nobis respondet R. Joseph Albo, libro tertio Fundamentorum, capite decimo sexto, monemur hoc præcepto, ne Legem vel addendo, vel detrahendo refingere audeamus. Sibi vero eam penitus abolendi jus Deus non detrahit. Sed opprimamus Judæos auctoritate Magistrorum suorum. Est in Thalmudis libro Avoda Zara, ab Elia traditum fuisse, sex annorum millibus definitam esse mundi diuturnitatem, quorum priora duo

Refelluntur argumenta Adversariorum.

Primum argumentum. Exod. 30. 21. Levit. 16. 29. Deut. 12. 32.

millia futura sint sine Lege; sequentibus duobus millibus vigeat Lex; quibus succedat, & per duo postrema millia servetur Messiæ doctrina. Unde liquet post duo annorum millia abrogandam esse Legem Mosis. Est in Midrasch Coheleth, *Legem quam homo discit in hoc seculo, vanitatem esse præ lege Messiæ.* Est denique apud R. Simeonem in Jalkut, Deum per Messiam novam legem esse daturum.

Jalk. in Isa. *Secundum ragumentū.*

VI. Christianam quoque caussam plurimum labefactari putant Judæi his Jesu Christi verbis: *Nolite putare quoniam veni solvere Legem aut Prophetas; non veni solvere, sed adimplere. Amen quippe dico vobis, donec transeat cœlum & terra, iota unum, aut unus apex non præteribit à Lege, donec omnia fiant. Qui ergo solverit unum de mandatis istis minimis, & docuerit sic homines, minimus vocabitur in regno cœlorum.* Tantum abest ergo, inquiunt, ut Jesus Mosaicam Legem antiquaverit, ut id ne fieret, diserte caverit. At falluntur Judæi, perperam sumto Legis vocabulo, quæ non hic præscriptos cerimoniarum ritus, vel judicialia & moralia præcepta signat; sed Legis ipsius summam ac finem, quo præcepta singula privatim spectabant.

Matth. 5. 17, 18.

Finem vero hunc præscribit alibi Jesus ipse: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic: Diliges proximum tuum, sicut teipsum. In his duobus mandatis universa Lex pendet & Propheta.* Præclare Paulus ad Romanos: *Qui diligit proximum, Legem implevit: nam, Non adulterabis, Non occides, Non furaberis, Non falsum testimonium dices, Non concupisces, & si quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur; Diliges proximum tuum, sicut teipsum. Dilectio proximi malum non operatur. Plenitudo ergo Legis est dilectio.* Itaque Judæorum insaniam castigat in priore ad Timotheum, qui Legem callere se putantes, quo ipsa pertineret haudquaquam intelligebant, summam ejus in rituum quorumdam observatione ponentes: *Finis autem præcepti est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse Legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant.* Sed & ipse Moses ad Legis finem digitum intenderat dicens: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui; ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut possis vivere.* Cum autem in Lege ipsa satis præsidii non esset ad hunc finem assequendum, subsidio fuit Christus, ac opem laborantibus ferens, & ad optatum deducens finem, imbecillitatem atque defectum Legis resarsit. Prædicabat id Paulus apud Pisidas, ut refert Lucas in Actis: *Ab omnibus, quibus non potuistis in Lege Moysi justificari, in hoc (Christo) omnis qui credit justificatur.* Fuse hoc argumentum tractatum habes nono & decimo capite Epistolæ ad Ebræos, unde cognoscas inopiam Legis, cui quæcunque decrant, ea Christus Jesus abunde supplevit. Nam quamvis in decimo octavo Psalmo Lex dicatur perfecta, (id enim sonat vox Ebræa, תמימה) non ideo summam ipsi perfectionem tribui censendum est, sed eam tantum quam postulabant tempora illa, quibus condita est. Hac responsione utitur R. Joseph Albo, libro tertio Iccarim, capite tricesimo sexto; qui & familiari comparatione rem explanat: Lac cibus est puero accommodatus, quo perfecte nutritur: secus erit, si idem viro adhibeas. Præterea Messiam unum spectabant Testamenti Veteris oracula, adeo ut prisci hujus complementum sit Testamentum Novum. *Finis Legis Christus ad justitiam omni credenti*, inquit Paulus in Epistola ad Romanos. Idem ad Galatas: *Itaque Lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide justificemur: at ubi venit fides, jam non sumus sub pædagogo.* Et ad Colossenses: *Nemo ergo vos judicet in cibo, aut in potu, aut in parte diei festi, aut neomeniæ, aut sabbathorum, quæ sunt umbra futurorum: corpus autem Christi.* Docet quoque in Epistola ad Ebræos, Legem habere umbram futurorum bonorum, eorum videlicet quæ per Christum adepti sumus. Itaque Christus Legem non solvit, sed absolvit, cum ejus prædictiones in se ad exitum perduxit; cum ad propositum præceptionibus Legis finem, pietatem nempe in Deum, & charitatem erga homines, quæ tamen per Legem ipsam haudquaquam fuissemus consecuti, gratia ipsius & benignitate pervenimus. *Legem ergo destruimus per fidem?* ait Paulus, *absit; sed Legem statuimus.* Ac merito Judæos his verbis castigat: *Obtusi sunt sensus eorum: usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, quoniam in Christo evacuatur: sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum. Cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

Matth. 22. 37, & seq.

Rom. 13. 8, & seq.

Deut. 30. 6.

1. Tim. 1. 5, & seq.

Act. 13. 38.

Rom. 10. 4.

Gal. 3. 24.

Col. 2. 16, 17.

Ebr. 10. 1.

Rom. 3. 31.

2. Cor. 3. 14, & seq.

CAPUT

CAPUT CVIII.

Jesu lex spiritualis & æterna.

DEUT. 30. 6. *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo & in tota anima tua, ut possis vivere.*

1. Reg. 15. 22. *Et ait Samuel, Numquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini? Melior est enim obedientia quam victima, & auscultare magis quam offerre adipem arietum.*

Psalm. 36. 31. *Os justi meditabitur sapientiam, & lingua ejus loquetur judicium; Lex Dei ejus in corde ipsius.*

Psalm. 49. 7, & seq. *Audi, populus meus, & loquar; Israël, & testificabor tibi, Deus tuus ego sum. Non in sacrificiis tuis arguam te, holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos ..... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua: & invoca me in die tribulationis; eruam te, & honorificabis me.*

Psalm. 50. 12, & seq. *Cor mundum crea in me, Deus, & spiritum rectum innova in visceribus meis: ne projicias me à facie tua, & spiritum sanctum tuum ne auferas à me. Redde mihi latitiam salutaris tui, & spiritu principali confirma me.*

Psalm. 103. 30. *Emitte spiritum tuum, & creabuntur, & renovabis faciem terræ.*

Psalm. 110. 6, & seq. *Memor erit in seculum Testamenti sui. ..... Fidelia omnia mandata ejus, confirmata in seculum seculi, facta in veritate & æquitate. Redemtionem misit populo suo: mandavit in æternum Testamentum suum.*

Psalm. 142. 10. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam.*

Isa. 1. 14, & seq. *Calendas vestras & solennitates vestras odivit anima mea; facta sunt mihi molesta, laboravi sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis, & cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam; manus enim vestræ sanguine plenæ sunt. Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis; quiescite agere perverse, discite benefacere, quærite judicium, subvenite oppresso, judicate pupillo, defendite viduam. Et venite, & arguite me, dicit Dominus: si fuerint peccata vestra, ut coccinum, quasi nix dealbabuntur; & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Et Mich. 6. 6, & seq.

Isa. 44. 2, 3. *Noli timere, serve meus Jacob, & rectissime, quem elegi: effundam enim*

MATTH. 3. 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam: qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare; ipse baptizabit vos in Spiritu sancto & igni.* Et Marc. 1. 8. Luc. 3. 16. Act. 11. 16.

Matth. 10. 20. *Non enim vos estis qui loquimini, sed Spiritus Patris vestri qui loquitur in vobis.* Et Marc. 13. 11. Luc. 12. 12.

Luc. 1. 15, & seq. *Et Spiritu sancto replebitur* (Johannes) *adhuc ex utero matris suæ; & ipse præcedet ante illum in Spiritu & virtute Eliæ, ut convertat corda patrum in filios, & incredulos ad prudentiam justorum, parare Domino plebem perfectam.*

Luc. 11. 13. *Si ergo vos cum sitis mali, nostis bona data dare filiis vestris, quanto magis Pater vester de cælo dabit spiritum bonum petentibus se?*

Joh. 3. 5, & seq. *Respondit Jesus, Amen, amen dico tibi, nisi quis renatus fuerit ex aqua & Spiritu sancto, non potest introire in regnum Dei. Quod natum est ex carne, caro est: & quod natum est ex Spiritu, Spiritus est. Non mireris quia dixi tibi, oportet vos nasci denuo. Spiritus ubi vult spirat, & vocem ejus audis, sed nescis unde veniat, aut quo vadat: sic est omnis qui natus est ex Spiritu.*

Joh. 4. 23. *Sed venit hora, & nunc est, quando veri adoratores adorabunt Patrem in Spiritu & veritate.*

Joh. 6. 64. *Spiritus est qui vivificat: caro non prodest quicquam. Verba quæ ego locutus sum vobis, spiritus & vita sunt.*

Joh. 7. 39. *Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum; nondum erat enim Spiritus datus, quia Jesus nondum erat glorificatus.*

Joh. 14. 16, & seq. *Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis quem mundus non potest accipere, quia non videt eum, nec scit eum; vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit. .... Hæc locutus sum vobis, apud vos manens, Paraclitus autem Spiritus sanctus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis.*

Joh. 15. 26. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.*

Joh. 16. 7, & seq. *Expedit vobis ut ego vadam; si enim non abiero, Paraclitus non ve-*

aquas super sitientem, & fluenta super aridam; effundam spiritum meum super semen tuum, & benedictionem meam super stirpem tuam.

Isa. 51. 7. *Audite me, qui scitis justum, populus meus; lex mea in corde eorum.*

Isa. 57. 15. *Quia hæc dicit Excelsus & sublimis, habitans æternitatem, & sanctum nomen ejus in excelso, & in sancto habitans, & cum contrito & humili spiritu, ut vivificet spiritum humilium, & vivificet cor contritorum.*

Isa. 58. 5, & seq. *Numquid tale est jejunium quod elegi, per diem affligere animam suam? numquid contorquere quasi circulum caput suum, & saccum, & cinerem sternere? numquid istud vocabis jejunium, & diem acceptabilem Domino? nonne hoc est magis jejunium quod elegi? dissolve colligationes impietatis, solve fasciculos deprimentes, dimitte eos qui confracti sunt liberos, & omne onus dirumpe: frange esurienti panem tuum, & egenos, vagosque induc in domum tuam; cum videris nudum, operi eum, & carnem tuam ne despexeris. Tunc erumpet quasi mane lumen tuum, & sanitas tua citius orietur, & anteibit faciem tuam justitia tua, & gloria Domini colliget te: tunc invocabis, & Dominus exaudiet: clamabis, & dicet, Ecce adsum: si abstuleris de medio tui catenam, & desieris extendere digitum, & loqui quod non prodest. Cum effuderis esurienti animam tuam, & animam afflictam repleveris, orietur in tenebris lux tua, & tenebræ tuæ erunt sicut meridies, & requiem tibi dabit Dominus semper, & implebit splendoribus animam tuam.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me, ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem, ut prædicarem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro, ut consolarer omnes lugentes, ut ponerem lugentibus Sion, & darem eis coronam pro cinere, oleum gaudii pro luctu, pallium laudis pro spiritu mœroris.*

Jerem. 4. 4. *Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, & habitatores Jerusalem.*

Jerem. 9. 25, 26. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt in comam, habitantes in deserto; quia omnes gentes habent præputium; omnis autem domus Israël incircumcisi sunt corde.*

Jerem. 24. 7. *Et dabo eis cor, ut sciant me, quia ego sum Dominus, & erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum, quia revertentur ad me in toto corde suo.*

Jerem. 31. 31, & seq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & niet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos..... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem, non enim loquetur à semetipso; sed quæcumque audit, loquetur; & quæ ventura sunt, annuntiabit vobis.*

Act. 1. 5, 8. *Quia Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies ..... accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos.*

Act. 2. 2, & seq. *Et factus est repente de cœlo sonus, tanquam advenientis de cœlo spiritus vehementis, & replevit totam domum ubi erant sedentes ..... & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. ..... Sed hoc est quod dictum est per Prophetam Joël, Et erit in novissimis diebus dicit Dominus, effundam de spiritu meo super omnem carnem ..... Et quidem super servos meos, & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo ..... Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis..... Petrus vero ad illos, Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus sancti.*

Act. 4. 31. *Et cum orassent, motus est locus in quo erant congregati, & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.*

Act. 6. 3. *Considerate ergo, Fratres, viros ex vobis boni testimonii septem, plenos Spiritu sancto, & sapientia, quos constituamus super hoc opus.*

Act. 7. 55. *Cum autem esset plenus Spiritu sancto* (Stephanus) *intendens in cœlum, vidit gloriam Dei.*

Act. 8. 15, & seq. *Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum: nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens, Date & mihi hanc potestatem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.*

Act. 9. 17, 31. *Et abiit Ananias, & introivit in domum, & imponens ei manus dixit, Saule frater, Dominus misit me Jesus, qui apparuit tibi in via qua veniebas, ut videas, & implearis Spiritu sancto ..... Ecclesia quidem per totam Judæam, & Galilæam, &*

domui Juda fœdus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus. Sed hoc erit pactum quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam, & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum. Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum; omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus; quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.

Jerem. 32. 38, & seq. *Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum: & dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus, & bene sit eis, & filiis eorum post eos: & feriam eis pactum sempiternum, & non desinam eis benefacere, & timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

Bar. 2. 35. *Et statuam illis Testamentum alterum sempiternum.*

Ezech. 11. 19. *Et dabo eis cor unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum, & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea custodiant, faciantque ea, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.* Et Ezech. 36. 26, 27.

Ezech. 18. 31. *Projicite à vobis omnes prævaricationes vestras, in quibus prævaricati estis, & facite vobis cor novum, & spiritum novum.*

Ezech. 39. 29. *Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim spiritum meum super omnem domum Israël, ait Dominus Deus.*

Ose. 6. 6. *Quia misericordiam volui, & non sacrificium, & scientiam Dei plusquam holocausta.*

Joël 2. 12, & seq. *Nunc ergo, dicit Dominus, Convertimini ad me in toto corde vestro, in jejunio, & in fletu, & in planctu. Et scindite corda vestra, & non vestimenta vestra; & convertimini ad Dominum Deum vestrum ..... Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ: senes vestri omnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. Sed & super servos meos & ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.*

Zach. 12. 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ & precum.*

Malach. 1. 10, 11. *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Quoniam ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificium offertur nomini meo, & oblatio munda.*

Act. 1. 5. *Joannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto non post multos hos dies.*

Act. 2. 1, & seq. *Et dum complerentur dies Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, & factus est repente de cœlo sonus tanquam advenientis spiritus vehementis, & replevit totam domum ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tanquam ignis, seditque supra singulos eorum, & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis. Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi ex omni natione quæ sub cœlo sunt. Facta autem hac voce per universos dies hos congregata est multitudo, & mente confusa est, quia audiebat unusquisque lingua sua illos loquentes. Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes ad invicem, Nonne ecce omnes isti qui loquuntur Galilæi sunt? Et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus? Parthi & Medi & Elamitæ, & habitantes Mesopotamiam, Judæam & Cappadociam, Pontum & Asiam, Phrygiam & Pamphyliam, Ægyptum & partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, & advenæ Romani, Judæi quoque & Proselyti, Cretes & Arabes, audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei. Petrus autem dixit ad eos, Pœnitentiam agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus sancti. Vobis enim est repromissio & filiis vestris, & omnibus qui longe sunt, quos advocaverit Dominus Deus noster. Testificatus quoque aliis verbis plurimis obtestabatur eos, dicens, Salvate vos à generatione prava hac. Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt, & appositæ sunt in die illa animæ circiter tria millia.*

Act. 4. 31. *Et cum deprecati fuissent, motus est locus in quo erant congregati, & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & loquebantur verbum Dei cum fiducia.*

Act. 5. 32. *Et nos sumus testes horum verborum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus obedientibus sibi.*

Act. 8. 15, 16, 17. *Qui cum descendissent, oraverunt pro illis ut accipiant Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum.*

Act. 8. 39. *Spiritus autem Domini rapuit Philippum, & eunuchus non vidit eum amplius.*

Act. 9. 31. *Ecclesia quidem per totam Judæam & Galilæam & Samariam, habebat pacem, & ædificabatur ambulans in timore Domini, & consolatione Sancti Spiritus replebatur.*

Act. 10. 44, & seq. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, & obstupuerunt ex circumcisione fideles, qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.*

Act. 11. 15, & seq. *Cum autem cœpissem loqui, cecidit Spiritus sanctus super eos, sicut & in nos in initio. Recordatus sum autem verbi Domini, sicut dicebat, Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto ..... Et miserunt Barnabam ..... qui erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fide.*

Act. 13. 9, & seq. *Saulus autem, qui & Paulus, repletus Spiritu sancto, intuens in eum dixit, O plene omni dolo ..... Discipuli quoque replebantur gaudio & Spiritu sancto.*

Act. 15. 8, 28. *Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis* (Gentibus) *Spiritum sanctum, sicut & nobis ..... Visum est enim Spiritui sancto & nobis, nihil ultra vobis imponere oneris, quam hæc necessaria.*

Act. 16. 6. *Transeuntes autem Phrygiam, & Galatiæ regionem, vetati sunt à Spiritu sancto loqui verbum Dei in Asia.*

Act. 19. 2, & seq. *Dixitque ad eos, Si Spiritum sanctum accepistis credentes? ..... Et cum imposuisset illis manus Paulus, venit Spiritus sanctus super eos.*

Act. 20. 22, 23. *Et nunc ecce alligatus ego spiritu, vado in Jerusalem, quæ in ea ventura sint mihi ignorans, nisi quod Spiritus sanctus per omnes civitates mihi protestatur dicens, quoniam vincula & tribulationes Jerosolymis me manent.*

Rom. 1. 4. *Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis.*

Rom. 2. 28, 29. *Non enim qui in manifesto, Judæus est: neque quæ in manifesto, in carne, est circumcisio: sed qui in abscondito, Judæus est; & circumcisio cordis in spiritu, non litera, cujus laus non ex hominibus, sed ex Deo est.*

Rom. 5. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris per Spiritum sanctum, qui datus est nobis.*

Rom. 7. 6, 14. *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur, ita ut serviamus in novitate spiritus, & non in vetustate litera ..... Scimus enim quia lex spiritualis est.*

Rom. 8. 2, & seq. *Lex enim spiritus vitæ in Christo Jesu liberavit me à lege peccati & mortis ..... Ut justificatio Legis impleretur in nobis, qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum ..... nam pru-*

piam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.

dentia carnis, mors est; prudentia autem spiritus, vita & pax ..... Vos autem in carne non estis, sed in spiritu, si tamen spiritus Dei habitat in vobis ..... Quod si Spiritus ejus, qui suscitavit Jesum à mortuis, habitat in vobis; qui suscitavit Jesum Christum à mortuis, vivificabit & mortalia corda vestra, propter inhabitantem Spiritum ejus in vobis. Ergo, Fratres, debitores sumus, non carni, ut secundum carnem vivamus: si enim secundum carnem vixeritis, moriemini; si autem spiritu facta carnis mortificaveritis, vivetis. Quicunque enim Spiritu Dei aguntur, ii sunt filii Dei. Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore; sed accepistis spiritum adoptionis filiorum, in quo clamamus, Abba, (Pater.) Ipse enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quod sumus filii Dei.

Rom. 14. 17. *Non est enim regnum Dei, esca & potus: sed justitia, & pax, & gaudium in Spiritu sancto.*

Rom. 15. 13. *Deus autem spei repleat vos omni gaudio, & pace in credendo, ut abundetis in spe, & virtute Spiritus sancti.* Et 15. 19.

1. Cor. 2. 12, & seq. *Nos autem non spiritum hujus mundi accepimus, sed Spiritum qui ex Deo est, ut sciamus quæ à Deo donata sunt nobis, quæ & loquimur, non in doctis humanæ sapientiæ verbis, sed in doctrina spiritus, spiritualibus spiritualia comparantes. Animalis autem homo non percipit ea quæ sunt Spiritus Dei: stultitia enim est illi, & non potest intelligere, quia spiritualiter examinatur. Spiritualis autem judicat omnia, & ipse à nemine judicatur.*

1. Cor. 3. 16. *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?*

1. Cor. 6. 11. *Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.*

1. Cor. 9. 11. *Si nos vobis spiritualia seminavimus, magnum est si nos carnalia vestra metamus?*

1. Cor. 10. 1, & seq. *Nolo enim vos ignorare, Fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt, & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari, & omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt (bibebant autem de spiritali consequente eos petra: petra autem erat Christus.)*

1. Cor. 12. 13. *Etenim in uno spiritu omnes nos in unum corpus baptizati sumus, sive Judæi, sive Gentiles, sive servi, sive liberi, & omnes in uno spiritu potati sumus.*

1. Cor. 14. 1. *Sectamini charitatem, æmulamini spiritalia.*

1. Cor. 15. 45. *Factus est primus homo Adam, in animam viventem; novissimus*

Adam, in spiritum vivificantem. Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale, deinde quod spiritale. Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cælo, cæleſtis. Qualis terrenus, tales & terreni; & qualis cæleſtis, tales & cæleſtes. Igitur ſicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cæleſtis. Hoc autem dico, Fratres, quia caro & ſanguis regnum Dei poſſidere non poſſunt, neque corruptio incorruptelam poſſidebit.

2. Cor. 2. 21, 22. *Qui autem confirmat nos vobiſcum in Chriſto, & qui unxit nos Deus, qui & ſignavit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus noſtris.*

2. Cor. 3. 6. *Epiſtola eſtis Chriſti, miniſtrata à nobis, & ſcripta, non atramento, ſed Spiritu Dei vivi . . . . . qui & idoneos nos fecit miniſtros Novi Teſtamenti, non literæ, ſed ſpiritus: litera enim occidit, ſpiritus autem vivificat.*

2. Cor. 5. 5. *Deus qui dedit nobis pignus Spiritus.*

Gal. 3. 2, 5. *Hoc ſolum à vobis volo diſcere: ex operibus legis Spiritum recepiſtis, an ex auditu fidei? . . . . . Qui ergo tribuit vobis Spiritum, & operatur virtutes in vobis, ex operibus Legis, an ex auditu fidei?*

Gal. 4. 6. *Quoniam autem eſtis filii, miſit Deus Spiritum Filii ſui in corda veſtra, clamantem Abba (Pater)*

Gal. 5. 16, & ſeq. *Dico autem, ſpiritu ambulate, & deſideria carnis non perficiatis. . . . . Quod ſi ſpiritu ducimini, non eſtis ſub Lege. Manifeſta ſunt autem opera carnis . . . Fructus autem Spiritus eſt charitas, gaudium, pax, patientia, benignitas, bonitas, longanimitas, manſuetudo, fides, modeſtia, continentia, caſtitas. Adverſus hujuſmodi non eſt lex. . . . . Si ſpiritu vivimus, ſpiritu & ambulemus.*

Gal. 6. 8. *Quoniam qui ſeminat in carne ſua, de carne & metet corruptionem: qui autem ſeminat in ſpiritu, de ſpiritu metet vitam æternam.*

Eph. 1. 13, & ſeq. *In quo (Jeſu) & vos cum audiſſetis verbum veritatis, (Evangelium ſalutis veſtræ) in quo & credentes ſignati eſtis Spiritu promiſſionis ſancto, qui eſt pignus hæreditatis noſtræ, in redemtionem acquiſitionis, in laudem gloriæ ipſius. . . . . Non ceſſo gratias agens pro vobis, memoriam veſtri faciens in orationibus meis, ut Deus Domini noſtri Jeſu Chriſti, pater gloriæ, det vobis ſpiritum ſapientiæ & revelationis in agnitione ejus.*

Eph. 4. 23, 24. *Renovamini autem ſpiritu mentis veſtræ, & induite novum hominem, qui ſecundum Deum creatus eſt in juſtitia, & ſanctitate veritatis.*

Eph. 5. 18, 19. *Et nolite inebriari vino, in quo eſt luxuria, ſed implemini Spiritu ſancto, loquentes vobiſmetipſis in Pſalmis, & hymnis, & canticis ſpiritualibus, cantantes*

& psallentes in cordibus vestris Domino.

Eph. 6. 11, & seq. *Induite vos armaturam Dei, ut possitis stare adversus insidias Diaboli, quoniam non est nobis colluctatio adversus carnem & sanguinem, sed adversus Principes & Potestates, adversus mundi rectores tenebrarum harum; contra spiritualia nequitiæ in cœlestibus. Propterea accipite armaturam Dei, ut possitis resistere in die malo, & in omnibus perfecti stare. State ergo succincti lumbos vestros in veritate, & induti loricam justitiæ, & calceati pedes in præparatione evangelii pacis, in omnibus sumentes scutum fidei, in quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere; & galeam salutis assumite, & gladium spiritus, quod est verbum Dei, per omnem orationem & obsecrationem orantes omni tempore in spiritu.*

Phil. 3. 3. *Nos enim sumus circumcisio, qui spiritu servimus Deo, & gloriamur in Christo Jesu, & non in carne fiduciam habentes.*

Col. 2. 11, 12. *In quo & circumcisi estis circumcisione non manu facta, in expoliatione corporis carnis, sed in circumcisione Christi, consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.*

Col. 3. 9, & seq. *Nolite mentiri invicem, expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes novum eum qui renovatur in agnitionem, secundum imaginem ejus qui creavit illum, ubi non est Gentilis & Judæus, circumcisio & præputium, Barbarus & Scytha, servus & liber; sed omnia & in omnibus Christus. Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti, viscera misericordiæ, benignitatem, humilitatem, modestiam, prudentiam.*

1. Thess. 1. 5. *Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, & Spiritu sancto.*

Tit. 3. 4, 5. *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei; non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum.*

Ebr. 8. 6, & seq. *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur. Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda Testamentum Novum; non secundum Testamentum quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in Testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus. Quia hoc est testamentum, quod disponam domui Israël post dies illos, dicit*

Dominus ; dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas ; & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum ; & non docebit unusquisque proximum suum, & unusquisque fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor.

Ebr. 13. 20. *Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis Pastorem magnum ovium, in sanguine Testamenti æterni, Dominum nostrum Jesum Christum.*

Jac. 4. 8. *Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis : emundate manus, peccatores ; & purificate corda, duplices animo.*

1. Petr. 2. 5. *Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo, per Jesum Christum.*

1. Joh. 3. 24. *Et in hoc scimus quoniam manet in nobis, de Spiritu quem dedit nobis.*

1. Joh. 4. 13. *In hoc cognoscimus quoniam de Spiritu suo dedit nobis.*

1. Joh. 5. 6. *Et Spiritus est qui testificatur, quoniam Christus est veritas.*

Jud. 19. 20. *Hi sunt qui segregant semetipsos, animales, spiritum non habentes. Vos autem, Charissimi, superædificantes vosmetipsos sanctissimæ vestræ fidei, in Spiritu sancto orantes, vosmetipsos in dilectione Dei servantes.*

CAPUT CIX.

Jesu regnum spirituale & æternum.

PSALM. 2. 6, & seq. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus. Dominus dixit ad me, Filius meus es tu, ego hodie genui te : postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ. Reges eos in virga ferrea, & tanquam vas figuli confringes eos.*

Psalm. 44. 7. *Sedes tua, Deus, in seculum seculi, virga directionis virga regni tui.*

Psalm. 71. 1, & seq. *Deus, judicium tuum Regi da, & justitiam tuam filio Regis : judicare populum tuum in justitia, & pauperes tuos in judicio ..... Judicabit pauperes populi, & salvos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem : & permanebit cum Sole, & ante Lunam, in generatione & generationem ..... & dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum ..... Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei ..... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ, omnes gentes magnificabunt eum.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam*

MATTH. 25. 31, & seq. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ..... Tunc dicet Rex his qui à dextris ejuserunt, Venite, benedicti Patris mei.*

Matth. 28. 18. *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cœlo & in terra.*

Luc. 1. 32, 33. *Hic erit magnus, & Filius Altissimi vocabitur, & dabit illi Dominus Deus sedem David Patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum : & regni ejus non erit finis.*

Luc. 22. 29, 30. *Et ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum, ut edatis & bibatis super mensam meam in regno meo.*

Joh. 14. 27. *Pacem relinquo vobis, pacem meam do vobis ; non quomodo mundus dat, ego do vobis.*

Joh. 18. 36. *Respondit Jesus, Regnum meum non est de hoc mundo : si ex hoc mundo esset regnum meum, ministri mei utique decertarent, ut non traderer Judæis : nunc autem regnum*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

inimicos tuos scabellum pedum tuorum. Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion; dominare in medio inimicorum tuorum. Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus sanctorum; ex utero ante Luciferum genui te.

Isa. 9. 6, 7. *Parvulus enim natus est nobis, & filius datus est nobis, & factus est principatus super humerum ejus, & vocabitur nomen ejus, Admirabilis, consiliarius, Deus fortis, pater futuri seculi, princeps pacis: multiplicabitur ejus imperium, & pacis non erit finis; super solium David & super regnum ejus sedebit, ut confirmet illud & corroboret in judicio & justitia, à modo & usque in sempiternum.*

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet, & requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus, spiritus consilii & fortitudinis, spiritus scientiæ & pietatis, & replebit eum spiritus timoris Domini. Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ; & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit justitia cingulum lumborum ejus, & fides cinctorium renum ejus. Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit; vitulus, & leo, & ovis simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur; simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas: & delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, & in caverna reguli qui ablactatus fuerit manum suam mittet.*

Dan. 2. 44. *In diebus autem regnorum illorum, suscitabit Deus cœli regnum quod in æternum non dissipabitur, & regnum ejus alteri populo non tradetur: comminuet autem & consumet universa regna hæc, & ipsum stabit in æternum.*

Dan. 7. 13, 14. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.*

Ose. 1. 7. *Et domui Juda miserebor, & salvabo eos in Domino Deo suo; & non salvabo eos in arcu, & gladio, & in bello, & in equis, & in equitibus.*

Mich. 4. 7, 8. *Regnabit Dominus super eos in monte Sion, ex hoc nunc & usque in æternum. Et tu, turris gregis, nebulosa filia Sion, usque ad te veniet; & veniet potestas prima, regnum filiæ Jerusalem.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi jumeum non est hinc.*

1. Cor. 15. 24, 25. *Deinde finis, cum tradiderit regnum Deo & Patri, cum evacuaverit omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem. Oportet autem illum regnare, donec ponat inimicos sub pedibus ejus.*

Eph. 1. 19, & seq. *Secundum operationem potentiæ virtutis ejus, quam operatus est in Christo, suscitans illum à mortuis, & constituens ad dexteram suam in cœlestibus supra omnem Principatum, & Potestatem, & Virtutem, & Dominationem, & omne nomen quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro, & omnia subjecit sub pedibus ejus, & ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam.*

Eph. 5. 5. *Hoc enim scitote, intelligentes quod omnis fornicator, aut immundus, aut avarus, quod est idolorum servitus, non habet hæreditatem in regno Christi & Dei.*

Phil. 2. 9, & seq. *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

Col. 1. 12, 13. *Gratias agentes Deo Patri, qui dignos nos fecit in partem sortis Sanctorum, in lumine; qui eripuit nos de potestate tenebrarum, & transtulit in regnum Filii dilectionis suæ.*

2. Tim. 4. 1. *Testificor coram Deo, & Jesu Christo, qui judicaturus est vivos & mortuos; per adventum ipsius, & regnum ejus.*

Ebr. 1. 3, & seq. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens sedet ad dexteram majestatis in excelsis ..... Ad Filium autem, Thronus tuus, Deus, in seculum seculi, virga æquitatis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem; propterea unxit te, Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis.*

2. Petr. 1. 11. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri & Salvatoris Jesu Christi.*

Apoc. 3. 21. *Qui vicerit, dabo ei sedere mecum in throno meo, sicut & ego vici, & sedi cum Patre meo in throno ejus.*

Apoc. 11. 15. *Et septimus Angelus tuba cecinit, & factæ sunt voces magnæ in cœlo, dicentes, Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, & Christi ejus, & regnabit in secula seculorum. Amen.*

Apoc. 12. 5, 10. *Et peperit filium masculum, qui recturus erat omnes gentes in virga ferrea: & raptus est Filius ejus ad Deum, & ad thronum ejus..... Et audivi vocem in cœlo dicentem, Nunc facta est salus, & virtus, & regnum Dei nostri, & potestas Christi ejus.*

Apoc. 14. 14. *Et vidi, & ecce nubem candidam, & super nubem sedentem similem Filio hominis,*

ſtus & Salvator; ipſe pauper & aſcendens ſuper aſinam, & ſuper pullum filium aſinæ.

hominis, habentem in capite ſuo coronam auream.

Apoc. 17. 14. *Hi cum Agno pugnabunt, & Agnus vincet illos, quoniam Dominorum eſt & Rex Regum.*

Apoc. 19. 11, 12. *Et vidi cælum apertum; & ecce equus albus, & qui ſedebat ſuper eum, vocabatur Fidelis & Verax, & cum juſtitia judicat & pugnat: oculi autem ejus ſicut flamma ignis, & in capite ejus diademata multa.*

I. IN Judæorum animis falſa hæc & perverſa hæſerat opinio, ut proxime à nobis dictum eſt, religionis ſuæ ſummam in externis quibuſdam cerimoniarum & ſacrificiorum ritibus eſſe poſitam; ex quorum obſervatione maxima præmia, egregiumque pietatis fructum laturos ſe arbitrabantur. Cum ſincera ac intima erga Deum pietate & amore tota contineretur religio, & ad univerſum hominum genus Lex illa ac Legis fructus pertineret; non ad eos ſolum qui ab Abrahamo, Iſaaco, & Jacobo ortus ſui originem repetebant. Id agnoſcebat Iſaias, cum Iſraëliticæ totius gentis nomine apud Deum profiteretur, haudquaquam in Abrahamica illa ſtirpe, ſed in uno Deo ſpes ſuas eſſe repoſitas. *Tu enim*, aiebat, *pater noſter, & Abraham neſcivit nos, & Iſraël ignoravit nos; tu, Domine, pater noſter, redemtor noſter.* Deus ipſe homines, non ex natalibus, ſed ex pietate ſpectare ſe, nec προσωπολήπτως eſſe denuntiat. *Dominus Deus veſter*, inquit Moſes, *ipſe eſt Deus Deorum, & Dominus dominantium, Deus magnus, & potens, & terribilis, qui perſonam non accipit, nec munera: facit judicium pupillo & viduæ, amat peregrinum, & dat ei victum atque veſtitum.* Ferebatur olim dictum illud tanquam à Moſe per traditionem propagatum: *ὅτε περιτομή τί ἐστιν, ὅτε ἀκροβυστία, ἀλλὰ καινὴ κτίσις. Neque circumciſio eſt aliquid, neque præputium, ſed nova creatura.* Sic ipſe Deus apud Iſaiam: *Et non dicat filius advenæ, qui adhæret Domino, dicens, Separatione dividet me Dominus à populo ſuo ..... Filios advenæ qui adhærent Domino, ut colant eum, & diligant nomen ejus, ut ſint eis in ſervos, omnem cuſtodientem ſabbathum, ne polluat illud, & tenentem fœdus meum, adducam eos in montem ſanctum meum, & lætificabo eos in domo orationis meæ; holocauſta eorum, & victimæ eorum placebunt mihi ſuper altari meo, quia domus mea domus orationis vocabitur cunctis populis.* Iſraëlitis, ſi Dei mandata ſpreverint, idem ac Gentibus minatur exitium. *Sicut gentes*, inquit Moſes, *quas delevit Dominus in introitu tuo, ita & vos peribitis, ſi inobedientes fueritis voci Domini Dei veſtri.* Quod cum facturos prævidiſſet Deus, ſacrificia eorum repudiat, exhibendum vero ſibi ab Ethnicis cultum probat apud Malachiam: *Non eſt mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non ſuſcipiam de manu veſtra: ab ortu enim Solis uſque ad occaſum, magnum eſt nomen meum in gentibus.* Alibi facturum ſe nova ſpondet, obliteratis prioribus, Arca Teſtamenti neglecta, exciſo Templo, abrogato Aaronis ſacerdotio, ſoluto priſco fœdere, novo icto, nova condita Hieroſolyma, noviſque inductis colonis; Iſraëlitis rege, principe, ſacrificio, & Arca carentibus. Fruſtra ergo Abrahamicam originem, ſancita Deum inter & Abrahamum fœdera, & Dei promiſſa jactabant Iſraëlitæ, in iiſque ſpem collocabant ſuam; quæ ea lege data erant, ſi Deum non externo cultu, ſed vere & ex animo revererentur & diligerent. *Non ſum locutus*, inquit Deus apud Jeremiam, *cum patribus veſtris, & non præcepi eis in die qua eduxi eos de terra Ægypti, de verbo holocautomatum & victimarum; ſed hoc verbum præcepi eis dicens, Audite vocem meam, & ero vobis Deus, & vos eritis mihi populus; & ambulate in omni via quam mandavi vobis, ut bene ſit vobis.* Et in Deuteronomio: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & ex tota anima tua, & ex tota fortitudine tua. Eruntque verba hæc quæ ego præcipio tibi hodie, in corde tuo.* Et alio loco: *Teſtes invoco hodie cælum & terram, quod propoſuerim in vobis vitam & mortem, benedictionem & maledictionem. Elige ergo vitam, ut & tu vivas & ſemen tuum, & diligas Dominum Deum tuum, atque obedias voci ejus, & illi adhæreas, (ipſe eſt enim vita tua, & longitudo dierum tuorum) ut habites in terra, pro qua juravit Dominus patribus tuis, Abraham, Iſaac, & Jacob, ut daret eam illis.* Samuel quoque: *Numquid vult Dominus holocauſta & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini? melior eſt enim obedientia quam victimæ, & auſcultare magis quam offerre adipem arietum.* Et David: *Quoniam ſi voluiſſes ſacrificium, dediſſem utique: holocauſtis non delectaberis. Sacrificium Deo, ſpiritus contribulatus: cor contritum & humiliatum, Deus, non deſpicies.* Unde iſtud expreſſit Porphyrius libro ſecundo ᾧδε ἀποχῆς ἐμψύχων, veritatis ſibi conſcius: θεοῖς δὲ ἀεέσει μᾶλλον καθαρῇ, νοῦς καθαρὸς ⁊ ψυχὴ ἀπαθής. Opti-

Non Chriſtiana ſolum, ſed Moſaica quoq; Legis ſumma, in pietate erga Deum, & amore poſita eſt.

Deut. 10. 16, & ſeq.

Iſa. 56. 3, & ſeq.

Deut 8. 20.

Mal. 1. 10, 11,

Iſa. 43. 18, 19, & 65. 17.

Jerem. 3. 16. & 7. 12, & ſeq.

Pſalm. 109. 4.

Jerem. 31. 31.

Iſa. 65. 17.

Oſe. 3. 4.

Jerem. 7. 22, 23.

Deut. 6 5.

Deut. 30. 19.

1. Reg. 15. 22.

Pſalm. 50. 18, 19.

ma enim & Diis acceptissima libatio est, mens pura, & animus affectibus vacuus. In præ-
Psalm. 49. 8, & seq. cedente Psalmo sic Deus inducitur loquens: *Non in sacrificiis tuis arguam te; holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper ..... Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo? Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua.*
Ose. 6. 6. Et apud Oseam: *Misericordiam volui, & non sacrificium; & scientiam Dei plusquam holocausta.* In memoriam ista me revocant celebris oraculi, à Jove Ammone Athe-
Plat. Alcib. 2. nienſibus editi, à Platone vero literis consignati, cum quærerent quamobrem sua gens, magnificentissimis sacrificiis Deos placare solita, à Lacedæmoniis, circa Deorum cultum perparcis & socordibus, tam sæpe vincerentur. Respondit Ammon malle se Lacedæmoniorum εὐφημίαν, sinceras videlicet & pias precationes, quam omnia Græcorum sacrificia. Jam tum nempe permanaverat ad Ammonios doctrina hæc, in sacris Ebræorum libris frequenter tradita. Luculenta Davidis Kimchii, egregii inter suos Magistri, sententia reliquis ipsius congerronibus documento esse potest, quo pertinerent instituta à Mose sacrificia. Is in suis Psalmi quinquagesimi explanationibus diserte docet non ad aliud spectare sacrificiorum institutionem, quam ad cordis contundendam duritiem; & per exustionem adipis nos moneri de resecandis corporis voluptatibus & animi cupiditatibus elidendis. Acceptissimam esse Deo circumcisio-
Jerem. 4. 4. nem cordis declarat Jeremias: *Circumcidimini Domino, & auferte præputia cordium vestrorum, viri Juda, & habitatores Jerusalem.* Circumcisione cordis cupiditatum resectio signatur, quam cum negligerent Israëlitæ, cervicosa gens & refractaria, contu-
Jerem. 9. 24, & seq. maciam hanc cum eis expostulat Deus alio apud Jeremiam loco: *Sed in hoc glorietur qui gloriatur, scire & nosse me, quia ego sum Dominus, qui facio misericordiam, & judicium, & justitiam in terra; hæc enim placent mihi, ait Dominus. Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & visitabo super omnem qui circumcisum habet præputium, super Ægyptum, & super Juda, & super Edom, & super filios Ammon, & super Moab, & super omnes qui attonsi sunt, in comam, habitantes in deserto: quia omnes gentes habent præputium, omnis autem Israël incircumcisi sunt corde.* Nullam se circumcisionis hujus corporeæ rationem habiturum, & in Israëlitas corpore circumcisos, corde incircumcisos animadversurum denuntiat. Quin & sanctæ illius & πνευματικῆς circumcisionis ministrum fore Deum
Deut. 30. 6. ipsum pollicetur Moses in Deuteronomio: *Circumcidet Dominus Deus tuus cor tuum, & cor seminis tui, ut diligas Dominum Deum tuum in toto corde tuo, & in tota anima tua, ut possis vivere.* Detractis enim variis cupiditatibus, purgatus animus ad amorem
Jerem. 31. 31, & seq. Dei se convertet. *Sed hoc erit pactum*, inquit Dominus apud Jeremiam, *quod feriam cum domo Israël post dies illos, dicit Dominus; dabo legem meam in visceribus eorum, & in corde eorum scribam eam; & ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum.* Quorsum vero isthæc? nempe ut appareat totum ceremoniarum Judaicarum apparatum solidam animi pietatem respexisse, ac veterem Legem vere fuisse spiritualem. Quod cum parum perspexissent Israëlitæ, Israëlitarumque omnium peritissimi, uti sibi quidem videbantur, & acutissimi Pharisæi, miserabiliter lapsi sunt. Itaque gra-
Marc. 7. 6, & seq. vissime eos increpabat Christus Jesus: *Bene prophetavit Isaias de vobis hypocritis, sicut scriptum est, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me; in vanum autem me colunt, docentes doctrinas & præcepta hominum: relinquentes enim mandatum, tenetis traditionem hominum, baptismata urceorum & calicum, & alia similia his facitis multa.* Isaiæ verbis ipsos coarguit, unde agnoscas eumdem fuisse priscorum & recentiorum Judæorum errorem, eamdem quoque Isaiæ ac Christi Jesu doctrinam; & le-
1. Tim. 1, 5, & seq. gem utramque, veterem & novam, vere spiritualem fuisse. *Finis præcepti*, inquit Paulus in priore ad Timotheum, *est charitas de corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta: à quibus quidam aberrantes, conversi sunt in vaniloquium, volentes esse Legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant. Scimus autem quia bona est Lex, si quis ea legitime utatur; sciens hoc, quia lex justo non est posita, sed injustis.* Nobilitate quoque generis feroces Judæos, & Abrahamo patre superbientes sic Johan-
Matth. 3. 9. nes castigabat: *Ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.* Alibi vero filium Abrahami esse docet Jesum, qui Abrahami pietatem ac virtutem factis in se expresserit; proborum hominum patrem esse Deum; flagitiosos ac sceleſtos, quales ipsi erant, Diabolo patre esse prognatos. Cum ergo Judæorum animis inolitum errorem eximere volens Christus, eos commonefaceret, non in Mosaicæ legis cortice hærendum esse, sed ad interiora penetrandum, quibus animi ad pietatem colendam, Deumque amandum informantur, eumdem hunc Legi utriusq; propositum fuisse finem perspicuum est; quo nempe emendatis hominum moribus, salubri doctrina mentibus imbutis, & in obsequium suum subactis, cœlestis eas gratiæ donis Deus instrueret, ac æternis demum præmiis remuneraret: & spirituali suæ legi obsecutos, regni sui spiritualis faceret participes.

CAPUT CX.

Jesus asina pullo comitata vectus Hierosolymam intrat.

GEN. 49. 10, 11. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium. Ligans ad vineam pullum suum, & ad vitem, o fili mi, asinam suam.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem: ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.*

MATTH. 21. 2, & seq. *Tunc Jesus misit duos Discipulos, dicens eis, Ite in castellum quod contra vos est, & statim invenietis asinam alligatam, & pullum cum ea; solvite, & adducite mihi..... Hoc autem totum factum est, ut adimpleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, Dicite, filiæ Sion, ecce rex tuus venit tibi mansuetus, sedens super asinam, & pullum filium subjugalis. Euntes autem Discipuli fecerunt, sicut præcepit illis Jesus; & adduxerunt asinam & pullum, & imposuerunt super eos vestimenta sua, & eum desuper sedere fecerunt.* Et Marc. 11. 2, & seq. Luc. 19. 29, & seq. Joh. 12. 14, 15.

I. HUC quoque referunt Muhammedani istud Isaiæ: *Hæc enim dixit mihi Dominus, Vade, & pone speculatorem; & quodcumque viderit, annuntiet. Et vidit currum duorum equitum, ascensorem asini, & ascensorem cameli, & contemplatus est diligenter multo intuitu.* Ascensorem asini, Christum Jesum esse volunt; ascensorem cameli, Muhammedum. Cujus interpretationis argumenta nulla habent. Sed & alium locum ex Isaia proferunt, ejusdem rei θεολεκτικὸν, qui tamen in ejus Prophetia non comparet: *O populi, certe ego vidi speciem sedentis super asino, vestitum lumine Solis: & vidi insidentem camelo, lux ejus velut lux Lunæ.* Hæc profert Theodoricus Hackspan ex Epistola Muhammedani cujusdam Romam missa. *Alia hic vaticinia proferunt Muhamedani, sed refelluntur. Isa. 21. 6, 7.* Hackſp. De usu libror. Rabbin. c. 2.

CAPUT CXI.

Jesu Hosanna concinitur.

PSALM. 8. 3. *Ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem propter inimicos tuos, ut destruas inimicum & ultorem.*

Psalm. 117. 22, & seq. *Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli. A Domino factum est istud, & est mirabile in oculis nostris. Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. O Domine, salvum me fac; ô Domine, bene prosperare; benedictus qui venit in nomine Domini. Benediximus vobis de domo Domini: Deus Dominus, & illuxit nobis. Constituite diem solemnem in condensis, usque ad cornu altaris.*

MATTH. 21. 9, & seq. *Turbæ autem quæ præcedebant, & quæ sequebantur, clamabant dicentes, Hosanna filio David: benedictus qui venit in nomine Domini: Hosanna in altissimis..... Videntes autem Principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in Templo, & dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt, & dixerunt ei, Audis quæ isti dicunt? Jesus autem dixit eis, Utique numquam legistis, Quia ex ore infantium & lactentium perfecisti laudem.* Et Marc. 11. 9, 10. Luc. 19. 38. Joh. 12. 13.

CAPUT CXII.

Jesus venditores & emtores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edit.

PSALM. 68. 9, & seq. *Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt*

MATTH. 21. 12, & seq. *Et intravit Jesus in Templum Dei, & ejiciebat omnes vendentes & ementes in Templo, & mensas nummulariorum, & cathedras vendentium colum-*

super me.

Ezech. 43. 4. *Et majestas Domini ingressa est Templum per viam portæ quæ respiciebat ad Orientem.*

Agg. 2. 7, & seq. *Quia hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cœlum, & terram, & mare, & aridam. Et movebo omnes gentes, & veniet Desideratus cunctis gentibus; & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercituum. Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum. Magna erit gloria domus istius novissimæ, plusquam primæ, dicit Dominus exercituum: & in loco isto dabo pacem, dicit Dominus exercituum.*

Zach. 14. 21. *Non erit mercator ultra in domo Domini in die illo.*

Malach. 3. 1. *Ecce ego mitto Angelum meum, & præparabit viam ante faciem meam, & statim veniet ad Templum suum Dominator, quem vos quæritis, & Angelus quem vos vultis.*

has evertit; & dicit eis, Scriptum est, Domus mea, domus orationis vocabitur, vos autem fecistis illam speluncam latronum. Videntes autem Principes Sacerdotum & Scribæ mirabilia quæ fecit, & pueros clamantes in Templo & dicentes, Hosanna filio David, indignati sunt. Et Marc. 11. 15, & seq. Luc. 19. 45, 46.

Joh. 2. 13, & seq. *Et prope erat pascha Judæorum, & ascendit Jesus Hierosolymam, & invenit in Templo vendentes boves, & oves, & columbas, & nummularios sedentes. Et cum fecisset quasi flagellum de funiculis, omnes ejecit de Templo, oves quoque & boves, & nummulariorum effudit æs, & mensas subvertit. Et his qui columbas vendebant, dixit, Auferte ista hinc, & nolite facere domum Patris mei, domum negotiationis. Recordati sunt vero Discipuli ejus quia scriptum est, Zelus domus tuæ comedit me.*

CAPUT CXIII.

Jesus hominum vitia reprehendit.

Sap. 2. 12, & seq. *Circumveniamus ergo Justum, quoniam inutilis est nobis, & contrarius est operibus nostris, & improperat nobis peccata Legis, & diffamat in nos peccata disciplinæ nostræ. Promittit se scientiam Dei habere, & Filium Dei se nominat. Factus est nobis in traductionem cogitationum nostrarum. Gravis est nobis etiam ad videndum, quoniam dissimilis est aliis vita illius, & immutatæ sunt viæ ejus. Tanquam nugaces æstimati sumus ab illo, & abstinet se à viis nostris tanquam ab immunditiis, & præfert novissima justorum, & gloriatur Patrem se habere Deum.*

Isa. 2. 3, 4. *Quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, & arguet populos multos.* Et Mich. 4. 2, 3.

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet. Et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiæ & intellectus ..... Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet, sed judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ, & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Matth. 23. 13, & seq. *Væ autem vobis, Scribæ, & Pharisæi hypocritæ, quia clauditis regnum cœlorum ante homines: vos enim non intratis, nec introëuntes sinitis intrare.* Et per totum reliquum caput.

Luc. 11. 29, & seq. *Turbis autem concurrentibus cœpit dicere, Generatio hæc, generatio nequam est ..... Pharisæus autem cœpit intra se reputans dicere, quare non baptizatus esset ante prandium. Et ait Dominus ad illum, Nunc vos, Pharisæi, quod deforis est calicis & catini, mundatis: quod autem intus est vestrum, plenum est rapina & iniquitate ..... Sed væ vobis, Pharisæi, quia decimatis mentham, & rutam, & omne olus, & præteritis judicium & charitatem Dei: hæc autem oportuit facere, & illa non omittere.* Et per totum reliquum caput.

Joh. 3. 19, 20. *Hoc est autem judicium, quia lux venit in mundum, & dilexerunt homines magis tenebras quam lucem; erant enim eorum mala opera. Omnis enim qui male agit odit lucem, & non venit ad lucem, ut non arguantur opera ejus.*

Joh. 7. 7. *Non potest mundus odisse vos: me autem odit, quia testimonium perhibeo de illo, quod opera ejus mala sunt.*

Joh. 8. 44, & seq. *Vos ex patre Diabolo estis, & desideria patris vestri vultis facere: ille homicida erat ab initio, & in veritate non stetit, quia non est veritas in eo ..... Qui ex Deo est, verba Dei audit. Propterea vos non auditis, quia ex Deo non estis.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT CXIV.

Principes Judæorum congregantur adversus Jesum.

PSALM. 2. 2. *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus.*

Psalm. 34. 15. *Et adversum me lætati sunt, & convenerunt.*

MATTH. 26. 3, 4. *Tunc congregati sunt Principes Sacerdotum & Seniores populi in atrium Principis Sacerdotum, qui dicebatur Caiphas, & consilium fecerunt, ut Jesum dolo tenerent & occiderent.* Et Marc. 14. 1. & 15. 1. Joh. 11. 47.

Luc. 23. 6, & seq. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset. Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Jerosolymis erat illis diebus ..... Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die; nam antea inimici erant ad invicem.*

Act. 4. 24, & seq. *Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, & dixerunt, Domine, tu es qui fecisti cælum & terram, mare & omnia quæ in eis sunt; qui Spiritu sancto per os patris nostri David pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, & populi convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus. Convenerunt enim vere in civitate ista, adversus sanctum puerum tuum Jesum, quem unxisti, Herodes & Pontius Pilatus, cum gentibus & populis Israël, facere quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri.*

CAPUT CXV.

Jesus proditur à Juda. Judæ mors, & æternus interitus.

PSALM. 34. 19, 20. *Non supergaudeant mihi qui adversantur mihi inique; qui oderunt me gratis, & annuunt oculis. Quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, & in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant.*

Psalm. 40. 10. *Etenim homo pacis, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me supplantationem.*

Psalm. 54. 13, & seq. *Quoniam si inimicus meus maledixisset mihi, sustinuissem utique: & si is qui oderat me, super me magna locutus fuisset, abscondissem me forsitan ab eo. Tu vero homo unanimis, dux meus, & notus meus; qui simul mecum dulces capiebas cibos, in domo Dei ambulavimus cum consensu.*

Psalm. 68. 21, & seq. *Et sustinui qui simul contristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inveni: & dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto. Fiat mensa eorum coram ipsis in laqueum, & in retributiones, & in scandalum: obscu-*

MATTH. 26. 14, & seq. *Tunc abiit unus de Duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad Principes Sacerdotum, & ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego vobis eum tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos. Et exinde quærebat opportunitatem ut eum traderet ..... Vespere autem facto discumbebat cum duodecim Discipulis suis: & edentibus illis dixit, Amen dico vobis, quia unus vestrum me traditurus est. Et contristati valde cæperunt singuli dicere, Numquid ego sum, Domine? At ipse respondens ait, Qui intingit mecum manum in paropside, hic me tradet. Filius quidem hominis vadit, sicut scriptum est de illo; væ autem homini illi, per quem Filius hominis tradetur: bonum erat ei, si natus non fuisset homo ille. Respondens autem Judas, qui tradidit eum, dixit, Numquid ego sum, Rabbi? Ait illi, Tu dixisti... Adhuc eo loquente, ecce Judas unus de Duodecim venit, & cum eo turba multa cum gla-*

ventur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurva: effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos: fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt me, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in justitiam tuam: deleantur de libro viventium, & cum justis non scribantur.

Psalm. 108. 1, & seq. *Deus laudem meam ne tacueris: quia os peccatoris, & os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, & sermonibus odii circumdederunt me, & expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam: & posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. Constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, & oratio ejus fiat in peccatum. Fiant dies ejus pauci, & episcopatum ejus alter accipiat. Fiant filii ejus orphani, & uxor ejus vidua ..... Fiant contra Dominum semper, & dispereat de terra memoria eorum, pro eo quod non est recordatus facere misericordiam. Et persecutus est hominem inopem, & mendicum, & compunctum corde mortificare. Et dilexit maledictionem, & veniet ei: & noluit benedictionem, & elongabitur ab eo.*

diis & fustibus, missi à Principibus Sacerdotum & Senioribus populi. Qui autem tradidit eum, dedit illis signum dicens, Quemcumque osculatus fuero, ipse est, tenete eum. Et confestim accedens ad Jesum, dixit, Ave Rabbi, & osculatus est eum. Et Marc. 14. 10, & seq. Luc. 22. 3, & seq. Joh. 18. 3, & seq.

Joh. 13. 2, & seq. *Et cœna facta, cum Diabolus jam misisset in cor, ut traderet eum Judas Simonis Iscariotæ ..... dixit eis ..... Si hæc scitis, beati eritis, si feceritis ea. Non de omnibus vobis dico, ego scio quos elegerim, sed ut adimpleatur Scriptura, Qui manducat mecum panem, levabit contra me calcaneum suum. A modo, dico vobis priusquam fiat: ut cum factum fuerit, credatis quia ego sum.*

Joh. 15. 24, 25. *Si opera non fecissem in eis, quæ nemo alius fecit, peccatum non haberent; nunc autem viderunt, & oderunt, & me & Patrem meum. Sed ut impleatur sermo qui in Lege eorum scriptus est, Quia odio habuerunt me gratis.*

Joh. 17. 12. *Quos dedisti mihi, custodivi: & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.*

Act. 1. 16, & seq. *Viri fratres, oportuit impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius; & diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem; ita ut appellaretur ager ille lingua eorum, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui habitet in ea, & episcopatum ejus alter accipiat.*

CAPUT CXVI.

Sacrificium incruentum Jesus instituit.

Mal. 1. 10, & seq. *Non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus; in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Matth. 26. 26, & seq. *Cœnantibus autem eis accepit Jesus panem, & benedixit ac fregit, deditque Discipulis suis, & ait, Accipite, & comedite, hoc est corpus meum. Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens, Bibite ex hoc omnes: hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et Marc. 14. 22, & seq.

Luc. 22. 19, & seq. *Et accepto pane gratias egit, & fregit, & dedit eis, dicens, Hoc est corpus meum, quod pro vobis datur, hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem postquam cœnavit, dicens, Hic est calix, Novum Testamentum in sanguine meo, qui pro vobis fundetur.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Joh. 6. 54, & seq. *Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen dico vobis, nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam, & ego resuscitabo eum in novissimo die: caro enim mea, vere est cibus; & sanguis meus, vere est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo. Sicut misit me vivens Pater, & ego vivo propter Patrem; & qui manducat me, & ipse vivet propter me. Hic est panis qui de cœlo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt. Qui manducat hunc panem, vivet in æternum.*

Act. 2. 42, 46. *Erant autem perseverantes in doctrina Apostolorum, & communicatione fractionis panis, & orationibus ..... Quotidie quoque perdurantes unanimiter in Templo, & frangentes circa domos panem, sumebant cibum cum exultatione & simplicitate cordis*

Et Act. 20. 7, 11.

1. Cor. 10. 16, 17. *Calix benedictionis, cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est? & panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est? Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de uno pane participamus.*

1. Cor. 11. 23, & seq. *Ego enim accepi à Domino, quod & tradidi vobis, quoniam Dominus Jesus in qua nocte tradebatur, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit, Accipite, & manducate; hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur: hoc facite in meam commemorationem. Similiter & calicem, postquam cœnavit, dicens, Hic calix Novum Testamentum est in meo sanguine: hoc facite, quotiescunque bibetis, in meam commemorationem. Quotiescunque enim manducabitis panem hunc, & calicem bibetis, mortem Domini annuntiabitis, donec veniat. Itaque quicunque manducaverit panem hunc, & biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini.*

CAPUT CXVII.

Jesus panis.

MICH. 5. 2. *Et tu, Bethlehem (בית-לחם, hoc est, Domus panis) Ephrata, parvulus es in millibus Juda: ex te mihi egredietur, qui sit Dominator in Israël, & egressus ejus ab initio, à diebus æternitatis.*

JOH. 6. 35, & seq. *Dixit autem eis Jesus, Ego sum panis vitæ; qui venit ad me, non esuriet ..... Murmurabant ergo Judæi de illo, quia dixisset, Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi ..... Respondit ergo Jesus, & dixit eis, ... Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur. Ego sum panis vivus, qui de cœlo descendi: si quis manducaverit ex hoc pane,*

vivet in æternum; & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita..... Hic est panis, qui de cælo descendit. Non sicut manducaverunt patres vestri manna, & mortui sunt: qui manducat hunc panem, vivet in æternum.

CAPUT CXVIII.

Agonia Jesu.

PSALM. 54. 4, 5. *Cor meum conturbatum est in me, & formido mortis cecidit super me. Timor & tremor venerunt super me, & contexerunt me tenebræ.*

Psalm. 108. 22. *Libera me, quia egenus & pauper ego sum, & cor meum conturbatum est intra me. Sicut umbra cum declinat, ablatus sum: & excussus sum, sicut locusta.*

MATTH. 26. 36, & seq. *Et assumto Petro, & duobus filiis Zebedæi, cœpit contristari & mœstus esse. Tunc ait illis, Tristis est anima mea usque ad mortem: sustinete hic, & vigilate mecum. Et progressus pusillum procidit in faciem suam orans, & dicens, Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste; verumtamen non sicut ego volo, sed sicut tu.* Et Marc. 14. 33, & seq. Luc. 22. 42, & seq.

CAPUT CXIX.

Jesus comprehenditur, & funibus constringitur.

PSALM. 58. 1, & seq. *Eripe me de inimicis meis, Deus meus, & ab insurgentibus in me libera me. Eripe me de operantibus iniquitatem, & de viris sanguinum salva me. Quia ecce ceperunt animam meam; irruerunt in me fortes.*

Psalm. 70. 10, 11. *Quia dixerunt inimici mei mihi: & qui custodiebant animam meam, consilium fecerunt in unum, dicentes, Deus dereliquit eum, persequimini, & comprehendite eum, quia non est qui eripiat.*

Thren. 3. 52. *Venatione ceperunt me quasi avem inimici mei gratis.*

Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris.*

MATTH. 26. 50, & seq. *Tunc accesserunt, & manus injecerunt in Jesum, & tenuerunt eum ..... In illa hora dixit Jesus turbis, Tanquam ad latronem existis cum gladiis & fustibus, comprehendere me. Quotidie apud vos sedebam docens in Templo, & non me tenuistis. Hoc autem factum est, ut adimplerentur Scripturæ Prophetarum.* Et Marc. 14. 46, & seq. Luc. 22. 52, & seq. Joh. 18. 12.

Matth. 27. 2, & seq. *Et vinctum adduxerunt eum, & tradiderunt Pontio Pilato Præsidi.* Et Marc. 15. 1.

CAPUT CXX.

Jesum Discipuli sui deserunt, Petrus palam ejurat.

PSALM. 21. 12. *In te projectus sum ex utero: de ventre matris meæ Deus meus es tu: ne discesseris à me, quoniam tribulatio proxima est, quoniam non est qui adjuvet.*

Psalm. 68. 9. *Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ.*

Psalm. 68. 21. *In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me; improperium expectavit cor meum & miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inveni.*

Psalm. 87. 9, & seq. *Longe fecisti notos meos à me, posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, & non egrediebar; oculi mei*

MATTH. 26. 31, & seq. *Tunc dicit illis Jesus, Omnes vos scandalum patiemini in me in ista nocte. Scriptum est enim, Percutiam pastorem, & dispergentur oves gregis ..... Respondens autem Petrus ait illi, Et si omnes scandalizati fuerint in te, ego nunquam scandalizabor. Ait illi Jesus, Amen dico tibi, quia in hac nocte antequam gallus cantet, ter me negabis. Ait illi Petrus, Etiamsi oportuerit me mori tecum, non te negabo..... Tunc Discipuli omnes relicto eo fugerunt ..... Petrus vero sedebat foris in atrio, & accessit ad eum una ancilla, dicens, Et tu cum Jesu Galilæo eras. At ille negavit coram omnibus dicens, Nescio*

languerunt præ inopia ..... elongasti à me amicum & proximum, & notos meos à miseria.

Psalm. 141. 5. *Considerabam ad dexteram, & videbam, & non erat qui cognosceret me. Periit fuga à me, & non est qui requirat animam meam.*

Isa. 8. 14. *Et erit vobis in sanctificationem: in lapidem autem offensionis, & in petram scandali duabus domibus Israël; in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem.*

Isa. 63. 5. *Circumspexi, & non erat auxiliator; quæsivi, & non fuit qui adjuvaret.*

Dan. 9. 26. *Et non erit ejus populus, qui eum negaturus est.*

Zach. 13. 7. *Framea suscitare super Pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute Pastorem, & dispergentur oves.*

Nescio quid dicis. Exeunte autem illa januam, vidit eum alia ancilla, & ait his qui erant ibi, Et hic erat cum Jesu Nazareno. Et iterum negavit cum juramento, Quia non novi hominem. Et post pusillum accesserunt qui stabant, & dixerunt Petro, Vere & tu ex illis es, nam & loquela tua manifestum te facit. Tunc cœpit detestari, & jurare quia non novisset hominem. Et continuo gallus cantavit. Et recordatus est Petrus verbi Jesu, quod dixerat, Priusquam gallus cantet, ter me negabis. Et Marc. 14. 27, & seq. Luc. 22. 31, & seq. Joh. 16. 32. & 18. 17, & seq.

I. QUAM ex Zacharia prædictionem hic afferimus, quaque notari se Christus Jesus morti proximus apud Discipulos suos testificatus est, eam Christum directe respicere negat Grotius, at pastorem alium, eumque non bonum; quem esse conjectat hunc ipsum, de quo agit Zacharias in fine undecimi capitis, *ubi*, inquit, *itidem ille quisquis est, vocatur Pastor meus, & gladius illi dicitur imminere*; usurpari vero verba ista Zachariæ à Christo, ut γνώμῃ, nulla ratione habita occasionis, qua primitus dicta est. Hæc quam pia & Christiano homine digna sint, non anquiro; quam aliis hominis ejusdem sententiis consona sint, videndum est. Pastorem illum nequam, Zachariæ undecimo capite commemoratum, Manassem esse vult; decimo tertio, Judam Machabæum; illum impietate nobilitatum & flagitiis, illum fortitudine & pietate. Et tamen utrumque pastorem, unum eumdemque esse statuit. Pastorem decimo tertio capite laudatum, non bonum aliquem pastorem esse docet: isne vero pastor malus habendus est, quem Deus pastorem suum appellat, sibique adhærere ait? *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum.* At & pastor undecimi capitis, Pastor meus itidem appellatur, inquit Grotius. Utrobique certe est, רעי; verum priore loco veteres Interpretes, Græcus, Chaldæus, Syrus, Arabs, pronomen possessivum non addunt. Demus tamen esse addendum, quod & verum est, omnes profecto ποιμένες λαῶν, *Pastores populorum*, à Deo sunt: *Non est enim potestas, nisi à Deo*, inquit Paulus: quod & Homerus ante cecinerat: τιμὴ δ' ἐκ Διός ἐστι· *Honor autem ex Jove est.* Tum addit Jovem Regibus dedisse,

Christum Jesum prædici Zach. 13. 7. probatur adversus Grotium.

Grot. in Matth. 26. 31.

Rom. 13. 1.

σκῆπτρόν τ' ἠδὲ θέμιστας, ἵνα σφίσιν βασιλεύῃ.
Sceptrum & jura, ut rex eorum sit.

Hom. Iliad. 2.

Unde & διογενεῖς & διοτρεφεῖς, *Jove prognati & à Jove educati*, reges à Poëtis appellantur. Suum ergo Deus appellaverit, Pastorem undecimi capitis: at decimi tertii Pastorem, & suum appellat, & sibi cohærere ait; quo pietas ipsius Deo accepta esse comprobatur, cum alterius scelera ulturum se denuntiet. Nos vero Christo Jesu addicimus totum decimum tertium Zachariæ caput. Jesus est ille *fons patens domui David in ablutionem peccatoris.* Supplicium Jesu indicant ista: *Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Reliqua Jesu mortem, Discipulorum fugam, martyria quoque eorum & constantiam, & gentium denique vocationem designant, uti fusius infra declarabitur. Atque hic suffragatorem adversus Grotium habemus Aben Ezram, qui in Messiæ, Josephi nepotis, tempora prædictionem hanc Zachariæ confert.

Zach. 13. 1.

Zach. 13. 6.

CAPUT CXXI.

Falsi testes Jesum accusant.

PSALM. 26. 12. *Ne tradideris me in animas tribulantium me, quoniam insurrexerunt*

MATTH. 26. 59, 60. *Principes autem Sacerdotum, & omne concilium, quærebant fal-*

in me teſtes iniqui, & mentita eſt iniquitas ſibi.

Pſalm. 34. 11, & ſeq. *Surgentes teſtes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me ..... quoniam mihi quidem pacifice loquebantur, & in iracundia terræ loquentes, dolos cogitabant: & dilataverunt ſuper me os ſuum: dixerunt, Euge, euge, viderunt oculi noſtri.*

Pſalm. 40. 6, & ſeq. *Inimici mei dixerunt mala mihi, Quando morietur, & peribit nomen ejus? Et ſi ingrediebatur ut videret, vana loquebatur, cor ejus congregavit iniquitatem ſibi: egrediebatur foras, & loquebatur in idipſum. Adverſum me ſuſurrabant omnes inimici mei, adverſum me cogitabant mala mihi. Verbum iniquum conſtituerunt adverſum me.*

Pſalm. 63. 1, & ſeq. *Exaudi Deus orationem meam cum deprecor, à timore inimici eripe animam meam: protexiſti me à conventu malignantium, à multitudine operantium iniquitatem: quia exacuerunt ut gladios linguas ſuas, intenderunt arcum rem amaram, ut ſagittent in occultis immaculatum. Subito ſagittabunt eum, & non timebunt; firmaverunt ſibi ſermonem nequam.*

Pſalm. 108. 1, & ſeq. *Deus laudem ne tacueris, quia os peccatoris, & os doloſi ſuper me apertum eſt. Locuti ſunt adverſum me lingua doloſa, & ſermonibus odii circumdederunt me, & expugnaverunt me gratis.*

Pſalm. 119. 2, 3. *Ad Dominum cum tribularer, clamavi, & exaudivit me. Domine, libera animam meam à labiis iniquis & à lingua doloſa.*

Pſalm. 139. 1, & ſeq. *Eripe me, Domine, ab homine malo; à viro iniquo eripe me. Qui cogitaverunt iniquitates in corde, tota die conſtituebant prælia. Acuerunt linguas ſuas ſicut ſerpentis; venenum aſpidum ſub labiis eorum. Cuſtodi me, Domine, de manu peccatoris, & ab hominibus iniquis eripe me.*

ſum teſtimonium contra Jeſum, ut eum morti traderent, & non invenerunt, cum falſi teſtes acceſſiſſent. Noviſſime autem venerunt duo falſi teſtes, & dixerunt, Hic dixit, Poſſum deſtruere Templum Dei, & poſt triduum reædificare illud. Et Marc. 14. 56, & ſeq.

CAPUT CXXII.

Jeſus accuſatus ſilet.

Isa. 53. 7. *Oblatus eſt, quia ipſe voluit, & non aperuit os ſuum: ſicut ovis ad occiſionem ducetur, & quaſi agnus coram tondente ſe obmuteſcet, & non aperiet os ſuum.*

Matth. 26. 62, 63. *Et ſurgens Princeps Sacerdotum, ait illi, Nihil reſpondes ad ea, quæ iſti adverſum te teſtificantur? Jeſus autem tacebat.* Et Marc. 14. 60.

Matth. 27. 12, & ſeq. *Et cum accuſaretur a Principibus Sacerdotum & Senioribus, nihil reſpondit. Tunc dicit illi Pilatus, Non audis quanta adverſum te dicunt teſtimonia? Et non reſpondit ei ad ullum verbum, ita ut miraretur Præſes vehementer.* Et Marc. 15. 4, 5.

Luc. 23. 8, & ſeq. *Herodes autem viſo Jeſu gaviſus eſt valde ..... interrogabat autem eum multis ſermonibus; at ipſe nihil ei reſpondebat.*

2. Petr. 2. 23. *Qui cum malediceretur, non*

maledicebat; cum pateretur, non comminabatur: tradebat autem judicanti se injuste.

CAPUT CXXIII.

Jesu contumeliis afficitur.

PSALM. 21. 7, & seq. *Ego autem sum vermis, & non homo; opprobrium hominum, & abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me, locuti sunt labiis, & moverunt caput ..... Quoniam tribulatio proxima est; quoniam non est qui adjuvet. Circumdederunt me vituli multi, tauri pingues obsederunt me; aperuerunt super me os suum, sicut leo rapiens & rugiens.*

Psalm. 34. 16. *Tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione; frenduerunt super me dentibus suis.*

Psalm. 55. 1, & seq. *Miserere mei, Deus, quoniam conculcavit me homo, tota die impugnans tribulavit me: conculcaverunt me inimici mei tota die; quoniam multi bellantes adversum me ..... Tota die verba mea execrabantur; adversùm me omnes cogitationes eorum in malum.*

Psalm. 68. 1, & seq. *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me ..... Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt qui persecuti sunt me inimici mei injuste; quæ non rapui tunc exolvebam ..... Quoniam propter te sustinui opprobrium, operuit confusio faciem meam. Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ. Quoniam zelus domus tuæ comedit me, & opprobria exprobrantium tibi ceciderunt super me; & operui in jejunio animam meam, & factum est in opprobrium mihi: & posui vestimentum meum cilicium, & factus sum illis in parabolam. Adversum me loquebantur qui sedebant in porta, & in me psallebant qui bibebant vinum ..... Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reverentiam meam: in conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improperium expectavit cor meum & miseriam.*

Psalm. 73 22, 23. *Exurge, Deus, judica causam tuam: memor esto improperiorum tuorum, eorum quæ ab insipiente sunt tota die. Ne obliviscaris voces inimicorum tuorum: superbia eorum qui te oderunt ascendit semper.*

Psalm. 78. 12. *Et redde vicinis nostris septuplum in sinu eorum, improperium ipsorum, quod exprobraverunt tibi, Domine.*

Psalm. 87. 16. *Pauper sum ego, & in laboribus à juventute mea: exaltatus autem, humiliatus sum & conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui conturbaverunt me: circumdederunt me sicut aqua; tota die*

MATTH. 27. 27, & seq. *Tunc milites Præsidis suscipientes Jesum in prætorium, congregaverunt ad eum universam cohortem, & exuentes eum chlamydem coccineam circumdederunt ei, & plectentes coronam de spinis posuerunt super caput ejus, & arundinem in dextera ejus; & genu flexo ante eum, illudebant ei, dicentes, Ave rex Judæorum. Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus. Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde.* Et Marc. 15. 16, & seq. Joh. 19. 1, & seq.

Luc. 18. 31, 32. *Assumsit autem Jesus Duodecim, & ait illis, Ecce ascendimus Jerosolymam, & consummabuntur omnia, quæ scripta sunt per Prophetas de Filio hominis: tradetur enim Gentibus, & illudetur.*

Luc. 23. 11. *Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum.*

Rom. 13. 3. *Etenim Christus non sibi placuit, sed sicut scriptum est, Improperia improperantium tibi, ceciderunt super me.*

circumdederunt me simul.

Psalm. 88. 39, & seq. *Tu vero repulisti, & despexisti; distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem: diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis: exaltasti dexteram deprimentium eum; lætificasti omnes inimicos ejus; avertisti adjutorium gladii ejus, & non es auxiliatus ei in bello; destruxisti eum ab emundatione, & sedem ejus in terram collisisti; minorasti dies temporis ejus, perfudisti eum confusione ..... Memor esto, Domine, opprobrii servorum tuorum, (quod continui in sinu meo) multarum gentium; quod exprobraverunt inimici tui, Domine, quod exprobraverunt commutationem Christi tui.*

Psalm. 142. 3, 4. *Quia persecutus est inimicus animam meam, humiliavit in terra vitam meam: collocavit me in obscuris, sicut mortuos sæculi, & anxiatus est super me spiritus meus, in me turbatum est cor meum.*

Sap. 2. 19. *Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, & probemus patientiam illius.*

Isa. 53. 4. *Nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum.*

Thren. 3. 30, 61. *Dabit percutienti se maxillam, saturabitur opprobriis ..... Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me.*

I. *Christo Jesu addicitur Psalmus 21.* II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primam argumentum.* III. *Secundum argumentum.*

Christo Jesu addicitur Psalmus 21.

I. QUONIAM ad sequentia late patet Psalmus vicesimus primus, & in Propositione septima leviter à nobis perstrictus est, locus postulat ut paulo eum accuratius examinemus. Aio igitur illum ex eo vaticiorum genere esse, quorum anceps significatio est; quæque præsentia dum tractant, futurorum simulacra adumbrant. Quædam enim Davidem simul & Christum Jesum, quædam Jesum unum respiciunt; sed ita tamen, ut longe plura Christo conveniant; & quæ Davidi accommodari possunt, in Christum Jesum aptius etiam congruant. Ad Jesum quidem mere

Psalm. 21. 10. ista spectant: *Quoniam tu es, qui extraxisti me de ventre: spes mea ab uberibus matris meæ:* nam quis de Davide vere id dici posse putet? At Christus Jesus ab ipso ortu

Psalm. 21. 18. 19. sanctus fuit. Conveniunt & ista Christo Jesu soli, ut pluribus approbabo infra: *Foderunt manus meas, & pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero considerarunt, & inspexerunt me:* (quod congruit ad istud Zachariæ: *Et aspicient ad me, quem confixerunt.*) Hæc sunt ejusmodi, ut quantumvis flexa & contorta, nec Davidi, nec alii cuiquam, præter Jesum, aptari queant. Nec illa Davidi adjungi possunt,

Zach. 12. 10.

Psalm. 21. 28, 29. quæ vocationem gentium per Christum partam præsignificant: *Reminiscentur, & convertentur ad Dominum universi fines terræ: & adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium; manducaverunt, & adoraverunt omnes pingues terræ.* Quorum consimilia

Psalm. 71. 8, & seq. de Christo prædicta habes in Psalmo septuagesimo primo: *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis, & insulæ munera offerent: Reges Arabum & Saba dona adducent; & adorabunt eum omnes Reges terræ, & omnes gentes servient ei ..... Et benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.* Quadrant quoq;

Psalm. 21. 2. in Christum isthæc, etsi in Davidem etiam utcunque conveniunt: *Deus, Deus meus,*

Psalm. 21. 7. *quare me dereliquisti?* quæ moriens Christus vociferabatur. Deinde: *Ego autem sum vermis, & non homo; opprobrium hominum, & abjectio plebis;* quibus humilitatem suam testatur Jesus, ut alias sæpe in utroq; Testamento, quod comprobat Paralleliſmus noster.

Subjicit Psaltes: *Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, & moverunt caput: Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.* Prorsus Psalten dicas animo hæc versasse, quæ narrat Matthæus his verbis: *Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes, Vah, qui destruis Templum Dei, & in triduo illud reædificas, salva temetipsum; si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter & Principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant, Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: si rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: confidit in Deo, liberet nunc, si vult, eum; dixit enim, Quia Filius Dei sum.* Matth. 27. 39, & seq.

Recta quoque & κατὰ λέξιν cadunt ista in Christum Jesum: *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Sed & oblique & κατὰ χρῆμα Davidi aptari possunt, quod à Theodoro Mopsuesteno & Grotio factum est: ut sensus sit, Davidis supellectilem fuisse vi direptam, & forte inter raptores divisam. Quod subest in Psalmo: *Erue à framea, Deus, animam meam, & de manu canis unicam meam: salva me ex ore leonis, & à cornibus unicornium humilitatem meam;* hoc ipsum Jesus Patrem orabat in villa Gethsemani: *Pater mi, si possibile est, transeat à me calix iste.* Pergit Psaltes: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio ecclesiæ laudabo te:* quæ Jesu propria esse docet Paulus in Epistola ad Ebræos. Psalmo sane huic inesse prædictiones de Messia Ebræi consentiunt in Midrasch Thehillim: & in capite undecimo Thalmudici libri Sanhedrin, iis verbis Messiæ describuntur tempora, quæ ex Psalmi ejusdem decimo septimo commate petita esse apparet. Psalm. 22. 19. Psalm. 22. 13, 22. Matth. 26. 38. Psalm. 22. 23. Ebr. 2. 12.

II. Verum enimvero sententiæ nostræ repugnare videntur isthæc: *Longe à salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, & non exaudies; & nocte, & non ad insipientiam mihi:* quæ causlæ fuisse testatur Theodoretus, quamobrem Septuaginta Interpretes ad Christum congruere Psalmum hunc non dicerent. His etiam abutebatur Theodorus Mopsuestenus in Interpretatione duodecim Prophetarum, quemadmodum narratur in Collatione quarta Concilii secundi Constantinopolitani, ut hæc ad Christum perperam referri ostenderet. Certum quidem est Christum Jesum fuisse *tentatum per omnia pro similitudine, absque peccato.* Docent etiam nos Isaias & Petrus, Christum *peccatum non fecisse, nec inventum esse dolum in ore ejus.* Docet nos Johannes *peccatum in eo non esse.* Verum id quidem: at Deus tamen Christum, *qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso,* inquit Paulus in secunda Epistola ad Corinthios. Et in illa ad Galatas: *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum.* De quo jam ante Isaias: *Posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum.* Quid si dicamus hæc ad unum Davidem spectare, ut permistus est aliquando vaticiniorum sensus? velut in secundo libro Samuelis, Dei verbis Nathan ea Davidi spondet, quæ partim in Christum, partim in Salomonem cadere possint: & hæc quidem in Christum: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum: ego ero ei in patrem, & ipse erit mihi in filium:* hæc vero in Salomonem: *Qui si inique gesserit, arguam eum in virga virorum.* Hujusmodi tamen exceptionibus omissis, aio nihil eorum quæ objiciuntur, comparere in Ebraico exemplari. Nam pro eo quod habet Vulgata, *Delictorum meorum*, & Septuaginta, παραπτωμάτων μου, Ebraice legitur, שאגתי, hoc est, *Rugitus mei.* Thargum, אבליתי, *Clamoris mei;* Aquila, βρυγμάτος μου, *Rugitus mei.* Theodotion, βοήσεώς μου, *Clamoris mei.* Sexta, τῆς δεήσεώς μου, *Precationis meæ.* Hieronymus in interpretatione Psalmorum, juxta Ebraicam veritatem, *Rugitus mei.* Commentaria in Psalmos ipsi adscripta: *Est sensus juxta cæteros Interpretes, Gemitus mei atque conatus, quibus semper populum Israël salvare quæsivi, longe facti sunt à salute mea, quam populo tribuere cupiebam; quia ipsi noluerunt recipere sanitatem.* At Septuaginta Senes, quos sequitur Vulgata Interpretatio, legebant, שגיאתי, *Errorum meorum.* *Refelluntur argumenta Adversariorum.* *Primum argumentum.* Psalm. 21. 2, 3. Theodoret. in Psalm. 21. Ebr. 4. 15. Isa. 53. 9. 1. Petr. 2. 21, 22. 1. Joh. 3. 5. 2. Cor. 5. 21. Gal. 3. 13. Isa. 53. 6. 2. Sam. 7. 13, & seq.

III. Captiunculis etiam suis legitimam Psalmi hujus sententiam adulterare conati sunt R. David Kimchi & Lipmannus, quarum pleræque Christiani dogmatis insciis scrupulum fortasse aliquem injicere, ejusdem vero consultos haudquaquam permovere possunt. Pauculas tantum attingemus de præcipuis. Penultimo versu, inquiunt, utuntur Christiani, ut probent Jesum in vivis manere noluisse, ne suæ nimirum mortis fructu fraudarentur, qui noxarum suarum vinculis in infernis locis attinebantur: quorsum igitur clamabat moriens: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me?* cur querebatur se non exaudiri, qui exaudiri nolebat? cur Deum appellat, *Laudem Israël;* cum ab Israële Jesus ipse Deus cruciaretur? Deum ait non despexisse preces suas, nec avertisse faciem suam à se; cum preces tamen ejus despectæ sint. Futurum prædicit, ut *adorent in conspectu suo omnes familiæ gentium*, cum nullus illi cultus à Judæis aut Ismaëlitis præstitus sit. Nos Jesum respondemus Deum fuisse & hominem, nec humani quicquam, præter peccatum, ab eo alienum fuisse, ac idcirco *Secundum argumentum.* Matth. 27. 46. Psalm. 21. 2. Psalm. 21. 4. Psalm. 22. 25. Psalm. 22. 28.

nobis à natura insitum doloris & mortis horrorem vere eum sensisse, ideoque in querelas more humano erupisse; sic tamen ut compresso & devicto humanæ imbecillitatis sensu, paternis imperiis prono animo obsequeretur. Cæterum duplex est Israël:
Rom. 9. 6, 7. *Non enim omnes, qui ex Israël sunt, ii sunt Israëlitæ*; inquit Paulus, *neque qui semen*
Rom. 2. 28, 29. *sunt Abrahæ, omnes filii. Non enim qui in manifesto, Judæus est; sed qui in abscondito, Judæus est.* Ergo Christus in Psalmo Deum appellat *Laudem Israël*, ut pote qui laudaretur à piis & sanctis Israëlitis, cum à nefariis & sceleſtis Israëlitis torqueretur.
Matth. 28. 18. Neque vero à Deo spretus ac despectus est Jesus, qui *datam sibi omnem potestatem in cœlo & in terra* redivivus gloriatur. Et sane postulatis ejus annuit Deus; nam & vitam illi restituit, quam nec retinere Jesus voluerat; & hominibus criminum veniam benigne indulsit, cujus impetrandæ gratia mortem Jesus obierat. Falsum denique est, neque Judæos neque Ismaëlitas Christo nomen dedisse, cum ex utroque grege complures ad Christi castra transierint: non enim prædicit Propheta singulos quosque ex omni hominum genere, sed aliquos Christi doctrinam suscepturos.

CAPUT CXXIV.

Jesus conspuitur & cæditur.

PSALM. 34. 15. *Et adversum me lætati sunt, & convenerunt: congregata sunt super me flagella, & ignoravi.*

Psalm. 68. 27. *Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Sap. 2. 18, 19. *Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum, & liberabit eum de manibus contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, & probemus patientiam illius.*

Isa. 50. 6. *Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus; faciem meam non averti ab increpantibus & conspuentibus in me.*

Isa. 53. 3, & seq. *Despectum & novissimum virorum, virum dolorum, & scientem infirmitatem: & quasi absconditus vultus ejus & despectus, unde nec reputavimus eum. Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum. Ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras; attritus est propter scelera nostra. Disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.*

Thren. 3. 30. *Dabit percutienti se maxillam; saturabitur opprobriis.*

MATTH. 20. 18, 19. *Ecce ascendimus Hierosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum, & Scribis; & condemnabunt eum morte: & tradent eum Gentibus, ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.* Et Marc. 10. 33, 34. Luc. 18. 31, 32.

Matth. 26. 67, 68. *Tunc expuerunt in faciem ejus, & colaphis eum ceciderunt, alii autem palmas in faciem ejus dederunt, dicentes, Prophetiza nobis, Christe, quis est qui te percussit?* Et Marc. 14. 65. Luc. 22. 63, 64.

Matth. 27. 26. *Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.* Et Marc. 15. 15.

Matth. 27. 30. *Et expuentes in eum, acceperunt arundinem, & percutiebant caput ejus.* Et Marc. 15. 19.

Joh. 18. 22. *Hæc autem cum dixisset, unus assistens ministrorum dedit alapam Jesu, dicens, Sic respondes Pontifici?*

Joh. 19. 1, & seq. *Tunc ergo apprehendit Pilatus Jesum, & flagellavit. Et milites plectentes coronam de spinis, imposuerunt capiti ejus, & veste purpurea circumdederunt eum. Et veniebant ad eum, & dicebant, Ave rex Judæorum; & dabant ei alapas.*

CAPUT CXXV.

Jesus venditur: cujus venditionis pretio ager figlinus emitur. Judæ proditoris interitus.

PSALM. 68. 25, & seq. *Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Psalm. 108. 4, & seq. *Pro eo ut me di-*

MATTH. 26. 14. *Tunc abiit unus de Duodecim, qui dicebatur Judas Iscariotes, ad Principes Sacerdotum, & ait illis, Quid vultis mihi dare, & ego eum vobis tradam? At illi constituerunt ei triginta argenteos.* Et Marc. 14. 10, & seq. Luc. 22. 3, & seq.

Matth. 27. 3, & seq. *Tunc videns Judas*

ligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea. Constitue super eum peccatorem, & Diabolus stet à dextris ejus. Cum judicatur, exeat condemnatus, & oratio ejus fiat in peccatum: fiant dies ejus pauci, & episcopatum ejus alter accipiat: fiant filii ejus orphani, & uxor ejus vidua.

Amos 2. 6. *Hæc dicit Dominus, Super tribus sceleribus Israël, & super quatuor non convertam eam; pro eo quod vendiderit pro argento Justum.*

Zach. 11. 12, 13. *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos: & dixit Dominus ad me, Projice illud ad statuarium, decorum pretium, quo appretiatus sum ab eis. Et tuli triginta argenteos, & projeci illos in domum Domini ad statuarium.*

qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus retulit triginta argenteos Principibus Sacerdotum, & Senioribus dicens, Peccavi, tradens sanguinem justum. At illi dixerunt, Quid ad nos? tu videris. Et projectis argenteis in Templo, recessit, & abiens laqueo se suspendit. Principes autem Sacerdotum, acceptis argenteis dixerunt, Non licet eos mittere in Corbonam, quia pretium sanguinis est. Consilio autem inito, emerunt ex illis agrum figuli, in sepulturam peregrinorum. Propter hoc vocatus est ager ille, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis, usque in hodiernum diem. Tunc impletum est quod dictum est per Jeremiam Prophetam dicentem, Et acceperunt triginta argenteos, pretium appretiati, quem appretiaverunt à filiis Israël, & dederunt eos in agrum figuli, sicut constituit mihi Dominus.

Joh. 17. 12. *Quos dedisti mihi, custodivi; & nemo ex eis periit, nisi filius perditionis, ut Scriptura impleatur.*

Act. 1. 16. *Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum, qui connumeratus erat in nobis, & sortitus est sortem ministerii hujus. Et hic quidem possedit agrum de mercede iniquitatis, & suspensus crepuit medius, & diffusa sunt omnia viscera ejus. Et notum factum est omnibus habitantibus Jerusalem, ita ut appellaretur ager ille, lingua eorum, Haceldama, hoc est, Ager sanguinis. Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui habitet in ea, & episcopatum ejus accipiat alter.*

I. CLARISSIMA illa Zachariæ prædictio, ita ut à Matthæo relata est, Adversariorum petitionibus patuit. Queruntur primum Jeremiæ eam tribui ab Evangelista, cum sit Zachariæ: deinde aliis conceptam esse verbis apud Prophetam, aliis apud Evangelistam: demum nec sententiam congruere. Adversus ea à Christianis Interpretibus multa disputantur, quibus commemorandis supersedebimus in præsentia; querelis istorum sic occurrisse contenti. Verisimile primum est librariorum oscitantia evenisse, ut Jeremiæ nomen extruderet nomen Zachariæ. Nam cum propria nomina contrahere Librarii soleant, illa Jeremiæ & Zachariæ sic videntur expressisse, Ιρ̄ιας, Ζρ̄ιας: in his proclive fuit primam nominis utriusque literam permutare: nam primam in ἱερεμίας, non pusillam & brevem pingebant, quemadmodum nunc Typographi, sed productam & bene longam; primam vero in ζαχαείας, non semper ita sinuatam & contortuplicatam, uti in libris editis hodie pingitur, sed à summo ad imum satis directam, paululum inflexam & prominentem in medio, ansulam in vertice gerentem: quæ si parum accurate notata erant, ζ in ι facile degenerabat. Hæc fatebuntur, qui Græca exemplaria versare consueverunt. Ergo apicis similitudine deluso imperito & supino librario, quod uni aut alteri codici inhæserat vitium, in alios ita propagatum est, ut universis propemodum, ac interpretationibus deinde inolesceret: quanquam non omnibus. Nam nec Jeremiæ, nec Zachariæ nomen præfert Syriaca Interpretatio, neque Persica, neque Latini codices quidam, ut testificatur Augustinus. Simile quippiam Origeni & Eusebio suboluerat; quorum ille in Matthæum, hic libro decimo ἀποδείξεως, errorem hunc, σφάλμα γραφικόν, *mendum scripturæ* esse conjectant. At apocryphus ille Jeremiæ liber Ebraice scriptus, Hieronymo communicatus à Nazarææ sectæ homine Ebræo, in quo testimonium illud propriis extabat conceptum verbis, haud scio

Defenditur Matthæus, apud quem pro Zacharia Jeremiam citatum esse causantur Adversarii. Jesu præterea addicitur Zach. 11. 12, 13.

Augustin. De consens. Evang. libr. 4. cap. 7. Orig. Tract. 35. in Matth.

an post Matthæum fuerit suppositus, & ad fidem ipsi faciendam confictus, ac Ebræis deinde obtrusus. Id quidem dissimulavit Hieronymus; sed inde tamen depromtam esse Matthæi βίβλον haudquaquam credere se declaravit, verum ex ipso Zacharia repetiit. Minime vero ait Origenes visum sibi hunc Jeremiæ librum apocryphum, at ad priorem suspicionem, alteram addit, ex aliqua nempe apocrypha scriptione, Jeremiæ nomen præ se ferente, depromtam esse hanc, quam profert Matthæus, prædictionem; quemadmodum alia quædam Novi Testamenti Scriptores ex apocryphis libris depromsere. Opinionem hanc nullo pacto, ne ut suspicionem quidem, probare possum: apocryphorum enim testimonia à Paulo Apostolo in tradendis præceptionibus usurpari cum fructu potuerunt; at ab Evangelista in mortis Christi historia prolatam fuisse falsam prædictionem, & librum ἀκανόνιστον sic tanquam Canonicum, nulla distinctionis adhibita nota fuisse citatum, haudquaquam mihi persuaderi potest. Utcunque est, liquet certe vetustissimum hoc esse mendum, ut & Augustinus asseverat. Quod ad Evangelistæ & Prophetæ dissonantiam attinet, manifestum est ad Prophetæ sententiam attendisse Evangelistam, verba neglexisse; quemadmodum ab Interpretibus recte observatum est. Tantum abest ut in sententia inter illos disconveniat. Atque hunc morem in testimoniis è Scriptura sacra recitandis tenuisse Evangelistas & Apostolos hoc loco observat Hieronymus. Idem in libro De optimo genere interpretandi, hunc nodum solvens, *Absit hoc*, inquit, *de pedisequo Christi dicere*, (Matthæum significat) *cui curæ fuit, non verba aut syllabas aucupari, sed sententias dogmatum ponere.* Queritur apud Zachariam Deus mercedem suam triginta argenteis esse appensam: atque tam exiguum & vile sui pretium indignatus, jubet id Prophetam projicere אל היוצר, *ad figulum;* quod & ab hoc factum est, projectis iis in domum Domini ad figulum. Plane cum iis congruit Matthæus, si sententiam duntaxat spectes; nec multum abludunt verba. Perspicuum est præterea ejusmodi esse vaticinationem hanc, ut in Jesum Christum proprie conveniat; accurate designata venditione, pretio venditionis, ac numero nummorum; projectione nummorum, loco etiam projectionis, ac nomine loci. Quæ si in Zachariæ tempora conferas, vix sane, ac ne vix congruent: nam quid hoc esse dicas, Deum pretio æstimari se voluisse ab Israëlitis; ac illos æstimatione Dei facta, triginta argenteos Dei pretium appendisse? Sin hæc in allegoriam trahere velis, nonnisi adhibita vi id efficies. Quid hoc vero est, quod fieri jubet Deus, projici pretium illud ad statuarium? nam quod ait Grotius, agrum fuisse in quem projiciebantur fracta Templi fictilia, gratis omnino dicitur, nec rationi convenit: nam quis putet agrum excipiendis Templi fictilibus fractis fuisse destinatum? non his potius certe, quam reliquis sordibus; unde nec à fictilibus, potius quam à sordibus nomen habuerit. Itaque vix legitimum inde sensum extundas; cum proprium & verum reperias in historia Christi Jesu. Etsi vero notavimus propositum id fuisse Grotio, ut proprios & directos vaticiniorum sensus eriperet historiæ Christi, remotos solum & obliquos relinqueret, hoc tamen loco, veritate quippe victus, allegoricam tantum expositionem concessit temporibus Zachariæ, propriam in historiam Christi quadrare fassus est.

Grot. in Matth. 27. 9.

CAPUT CXXVI.

Jesus à Judæis & Ethnicis capitis damnatur.

PSALM. 2. 2. *Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus.*

Psalm. 21. 17. *Quoniam circumdederunt me canes multi: concilium malignantium obsedit me.*

Psalm. 40. 6, & seq. *Inimici mei dixerunt mala mihi, Quando morietur & peribit nomen ejus? ..... Adversum me susurrabant omnes inimici mei, adversum me cogitabant mala mihi: verbum iniquum constituerunt adversum me.*

Psalm. 68. 13. *Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta.*

Psalm. 93. 21. *Captabunt in animam Justi,*

MATTH. 20. 18. *Ecce ascendimus Jerosolymam, & Filius hominis tradetur Principibus Sacerdotum, & Scribis, & condemnabunt eum morte.* Et Marc. 10. 33.

Matth. 26. 66. *At illi respondentes dixerunt, Reus est mortis.* Et Marc. 14. 64.

Matth. 27. 3. *Tunc videns Judas, qui eum tradidit, quod damnatus esset, pœnitentia ductus, retulit triginta argenteos.*

Matth. 27. 26. *Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis, ut crucifigeretur.* Et Marc. 10. 33. & 15. 15. Luc. 23. 24, 25. Joh. 19. 13, & seq.

Luc. 23. 6, & seq. *Pilatus autem audiens Galilæam, interrogavit si homo Galilæus esset.*

Et ut

& sanguinem innocentem condemnabunt.

Sap. 2. 19, 20. *Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, & probemus patientiam illius. Morte turpissima condemnemus eum.*

Isa. 53. 8. *De angustia & judicio sublatus est.*

Jerem. 11. 9. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam; & non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes, Mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur amplius.*

Et ut cognovit quod de Herodis potestate esset, remisit eum ad Herodem, qui & ipse Jerosolymis erat illis diebus. Herodes autem, viso Jesu, gavisus est valde: erat enim cupiens ex multo tempore videre eum, eo quod audierat multa de eo, & sperabat signum aliquod videre ab eo fieri. Interrogabat autem eum multis sermonibus. At ipse nihil illi respondebat. Stabant autem Principes Sacerdotum & Scribæ, constanter accusantes eum. Sprevit autem illum Herodes cum exercitu suo, & illusit indutum veste alba, & remisit ad Pilatum. Et facti sunt amici Herodes & Pilatus in ipsa die: nam antea inimici erant ad invicem.

Act. 4. 24, & seq. *Qui cum audissent, unanimiter levaverunt vocem ad Deum, & dixerunt, Domine, tu es qui fecisti cœlum & terram, mare, & omnia quæ in eis sunt: qui Spiritu sancto per os Patris nostri David pueri tui dixisti, Quare fremuerunt gentes, & populi meditati sunt inania? Adstiterunt reges terræ, & principes convenerunt in unum, adversus Dominum, & adversus Christum ejus? Convenerunt enim vere in civitate ista, adversus sanctum puerum tuum Jesum quem unxisti, Herodes & Pilatus, cum Gentibus & populis Israël, facere quæ manus tua & consilium tuum decreverunt fieri.*

CAPUT CXXVII.

Jesus cruci suffigitur.

GEN. 22. 6, & seq. *Tulit quoque (Abrahamus) ligna holocausti, & imposuit super Isaac filium suum ..... Cumque alligasset Isaac filium suum, posuit eum in altare super struem lignorum.*

Exod. 12. 1, & seq. *Dixit quoque Dominus ad Moysen & Aaron in terra Ægypti ..... Loquimini ad universum cœtum filiorum Israël, & dicite eis, Decima die mensis hujus tollat unusquisque agnum per familias & domos suas ..... Erit autem agnus absque macula, masculus, anniculus ..... Et servabitis eum usque ad quartam decimam diem mensis hujus, immolabitque eum universa multitudo filiorum Israël ad vesperam. Et sument de sanguine ejus, ac ponent super utrumque postem, & in superliminaribus domorum, in quibus comedent illum. Et edent carnes nocte illa assas igni, & azymos panes cum lactucis agrestibus ..... Erit autem sanguis vobis signum in ædibus, in quibus eritis, & videbo sanguinem, & transibo vos ..... Habebitis autem hanc diem in monumentum, & celebrabitis eam solennem Domino in generationibus vestris cultu sempiterno.*

Num. 21. 6, & seq. *Quamobrem misit Dominus in populum ignitos serpentes, ad quorum plagas, & mortes plurimorum, venc-*

MATTH. 20. 19. *Tradent eum Gentibus ad illudendum, & flagellandum, & crucifigendum.*

Matth. 26. 2. *Scitis quia post biduum pascha fiet, & filius hominis tradetur ut crucifigatur.*

Matth. 27. 22, & seq. *Dicit illis Pilatus, Quid igitur faciam de Jesu, qui dicitur Christus? Dicunt omnes, Crucifigatur. Ait illis Præses, Quid enim mali fecit? At illi magis clamabant, dicentes, crucifigatur ..... Tunc dimisit illis Barabbam; Jesum autem flagellatum tradidit eis ut crucifigeretur ..... Et postquam illuserunt ei, exuerunt eum chlamyde, & induerunt eum vestimentis ejus, & duxerunt eum ut crucifigerent. Exeuntes autem invenerunt hominem Cyrenæum, nomine Simonem: hunc angariaverunt, ut tolleret crucem ejus. Et venerunt in locum qui dicitur Golgotha, quod est Calvariæ locus. Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum: & cum gustasset, noluit bibere. Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus, sortem mittentes.* Et Marc. 15. 13, & seq. Luc. 23. 21, & seq. Joh. 19. 6, & seq.

Matth. 28. 5. *Respondens autem Angelus dixit mulieribus, Nolite timere vos: scio enim quod Jesum, qui crucifixus est, quæritis.*

runt ad Moysem, atque dixerunt, Peccavimus, quia locuti sumus contra Dominum ad te: ora ut tollat à nobis serpentes. Oravitque Moyses pro populo, & locutus est Dominus ad eum, Fac serpentem æneum, & pone eum pro signo: qui percussus aspexerit eum, vivet. Fecit ergo Moyses serpentem æneum, & posuit eum pro signo; quem cum percussi aspicerent, sanabantur.

Psalm. 21. 17. *Foderunt manus meas, & pedes meos: dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, & inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.*

Isa. 53. 5. *Ipse autem vulneratus est propter scelera nostra: disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus.*

Ezech. 9. 4, & seq. *Et dixit Dominus ad eum, Transi per mediam civitatem in medio Jerusalem, & signa Thau super frontes virorum gementium & dolentium, super cunctis abominationibus quæ fiunt in medio ejus. Et illis dixit audiente me, Transite per civitatem sequentes eum, & percutite: non parcat oculus vester, neque misereamini. Senem, adolescentulum, & virginem, parvulum, & mulieres interficite usque ad internecionem: omnem autem, super quem videritis Thau, ne occidatis, & à sanctuario meo incipite.*

Zach. 12, 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Zach. 13. 6. *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ tuæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.*

Et Marc. 16. 6.

Luc. 24. 20. *Et quomodo eum tradiderunt summi Sacerdotes, & principes nostri in damnationem mortis, & crucifixerunt eum.*

Joh. 3. 14, 15. *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto, ita exaltari oportet Filium hominis.*

Joh. 8. 28. *Dixit ergo eis Jesus, Cum exaltaveritis Filium hominis, tunc cognoscetis quia ego sum.*

Joh. 12. 32, 33. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum. Hoc autem dicebat significans qua morte esset moriturus.*

Act. 2. 36. *Certissime sciat ergo omnis domus Israël, quia & Dominum eum & Christum fecit Deus, hunc Jesum quem vos crucifixistis.* Et Act. 4. 10.

Act. 5. 30. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno.* Et Act. 10. 39. & 13. 29.

1. Cor. 1. 23. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum.*

1. Cor. 2. 2, 8. *Non enim judicavi me scire aliquid inter vos, nisi Jesum Christum, & hunc crucifixum ..... Si enim cognovissent, nunquam Dominum gloriæ crucifixissent.*

1. Cor. 5. 7. *Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.*

2. Cor. 13. 4. *Nam etsi crucifixus est ex infirmitate, sed vivit ex virtute Dei.*

Gal. 2. 19. *Christo confixus sum cruci.*

Gal. 3. 1, 2. *O insensati Galatæ, quis vos fascinavit non obedire veritati, ante quorum oculos Jesus Christus proscriptus est, in vobis crucifixus?*

Gal. 6. 14. *Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Jesu Christi, per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo.*

Phil. 2. 8. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

Ebr. 12. 2. *Aspicientes in auctorem fidei, & consummatorem Jesum, qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contemta.*

Apoc. 1. 7. *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt, & plangent se super eum omnes tribus terræ.*

Apoc. 7. 2, 3. *Et vidi alterum Angelum ascendentem ab ortu Solis, habentem signum Dei vivi, & clamavit voce magna quatuor Angelis quibus datum est nocere terræ & mari, dicens, Nolite nocere terræ & mari, neque arboribus, quoadusque signemus servos Dei nostri in frontibus eorum. Et audivi numerum signatorum; centum quadraginta quatuor millia signati, ex omni tribu filiorum Israël.*

Apoc. 11. 8. *Et corpora eorum jacebant in plateis civitatis magnæ, quæ vocatur spiritualiter Sodoma, & Ægyptus; ubi & Dominus eorum crucifixus est.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

I. *Christo Jesu addicitur Psalm. 21. 17.* II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* III. *Secundum argumentum.* IV. *Thau Samaritticum* σταυροειδὲς, *Ezechieli memoratum, crucis Christi symbolum.* V. *Christo Jesu addicitur Zach. 12. 10. & 13. 6.* VI. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* VII. *Secundum argumentum.* VIII. *Disputatur utrum in Psalm. 95. 10. genuina sit scriptura hæc, Dominus regnavit à ligno.*

I. PSALMO vicesimo primo Christum prædici, & in Propositione septima, & iterum deinde ad centesimum vicesimum tertium Paralleliſmi caput evicimus. Non semel ergo petita ex eo oracula in testimonium adduxerunt Novi Testamenti Scriptores; quod non feciſſent utique, nisi Psalmum vulgo in eamdem flecti sententiam exploratum habuiſſent. At non levis controversia mota est super decimo septimo commate, quo supplicium Christi Jesu clariſſime præsignatum est. Nam quod habet Vulgata Interpretatio: *Foderunt manus meas & pedes meos*, Ebraice in קרי כרו ידי ורגלי sic conceptum est: כרו ידי ורגלי. Hanc lectionem secuti sunt Septuaginta Interpretes: verterunt enim: ὤρυξαν χεῖράς μου καὶ πόδας. Sic Syrus Interpres, sic Arabs. At in כתיב, pro כרו scribitur כארי: ut sensus sit: *Sicut leo manus meas & pedes meos*; quæ cum pendula sint & imperfecta, ad explendam sententiam addi volunt hujus lectionis asſertores, *observaverunt*, vel *momorderunt*, vel *laceraverunt*, aut aliquid hujusmodi. Quod videtur secutus Paraphrastes Chaldæus, adjecta dictione ad integritatem sententiæ. Ita & R. Selomoh Jarchi. Aben Ezra repeti jubet ἀπὸ κοινοῦ, *circumdederunt*, quod est in superiori commate. כארי Judæorum fraude confictum fuisse queruntur Christiani: contra à Christianis nativam scriptionem in כרו recoctam Judæi cauſſantur, ac inter eos præcipue R. David Kimchi. Utri verius, existimare promtum est. Nam כרו legerunt Septuaginta Senes, ut dixi, vetustiſſimi Interpretum omnium Scripturæ sacræ qui supersunt, Christo Jesu antiquiores; verterunt quippe ὤρυξαν. Deinde ex קרי וכתיב apparet utramque lectionem Ebræorum libros habuiſſe. Habuerunt certe Codices quidam כארו, ut ipsi testantur Masorethæ, quod à Christianorum lectione differt unica litera א. Eam esse paragogicam Judæi nonnulli fatentur. Atqui certum est abfuiſſe illam ab optimis quibusdam exemplaribus Christianorum, quorum Judæi ipsi integritatem & fidem agnoverunt. Quid quod traditur in parva Masora, vocis ipsius כארי significationem eodem ac significationem vocis כרו recidere? nempe, opinor, quod sive unguibus, sive dentibus utatur leo ad capiendam & vorandam prædam, carnes pungit & perfodit. Quod cum ita sit, mihi ea longe videtur præferenda lectio, quæ integra est, & ἀπαρτίζῃ τὸν διάνοιαν, ei quæ trunca est & pendula, & animum relinquit incertum. Probabile est hoc proveniſſe ex Tikkun sopherim, sive *Correctione Scribarum*, qui ut præclari hujus oraculi vim alio converterent, incruſtarunt vas sincerum, quod & alibi sæpe factum ab iis alii observarunt. *Christo Jesu addicitur Psalm. 21. 17.*

II. At crimen in Christianos retorquet R. Lipman in Nitzachon, atque vaticinium hoc ab iis adulteratum ex eo probat, quod à Judæorum moribus abhorreret, noxios cruci suffigere. Verum quo tempore interfectus est Christus Jesus, jus vitæ & necis Judæis erat ademtum. *Nobis*, inquiunt, *non licet interficere quemquam.* At judicia capitalia & supplicia moribus Romanis tunc exercebantur. Supplicium ergo juxta alienos mores Jesu irrogandum esse prædixit David, irrogatum Evangeliſtæ retulerunt. Cæterum à Lipmanni criminatione Christianos satis vindicant Interpretes Septuaginta, qui, ut jam notavi, כרו legerunt, & verterunt, ὤρυξαν. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* Joh. 19. 31.

III. De lectione non disputat Theodorus Mopsueſtenus, verum nullam hic futurorum, sed præsentium duntaxat significationem contineri pertendit. Totum ergo ad allegoriam convertit; atque id, *Foderunt manus meas & pedes meos*, exponit, Arcana mea scrutati sunt, & hoc translatum putat ex iis quæ scrutando & fodiendo eruuntur. *Dinumeraverunt omnia ossa mea*, tractum esse vult ex eorum consuetudine, qui devictorum hostium bona recensent. Violenta sane & inverecunda fuerit utraque translatio hæc, si translatio est. *Ipsi vero consideraverunt & inspexerunt me*; ea nimirum, inquit, patientem quæ volebant. Recte, nam id Christianæ expositioni congruit. *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*; hoc est, inquit, Facultates meas vi ademtas sorte inter se partiti sunt; quam interpretationem amplectitur Grotius. Paulo quidem tolerabilior illa est, sed non ita tamen, ut eam quæ est κατὰ λέξιν, & nativos ac obvios verborum sensus in rebus gestis quæ- *Secundum argumentum.* Theod. Mopſ. Coll. 4. Conc. Conſtant. 11.

rit & invenit, aspernemur, vel aliorsum pro libitu flectamus. Nam cui persuaserit Theodorus, casu factum, ut quæ metaphorice dixerat Psaltes, ea καθ' λέξιν pedum manuumque Christi fossionem, nec non dirum illud ac triste spectaculum, quod de cruce pendens Jesus præbuit, ac vestium quoque ipsius partitionem sorte factam accurate referrent? Sed hunc Psalmum nos supra jam satis excussimus.

Supr. Propos. 9. cap. 123.

Thau Samaritarum σωφοδὲς, Ezechieli memoratum, crucis Christi symbolum.

IV. Crucis Christi non rudem aliquam & obscuram informationem, sed expressam effigiem dedit Ezechiel, seu potius apud Ezechielem Deus ipse, cum piorum hominum frontes signari jussit litera Thau; interfici vero eos qui ea notati non essent. Hoc tempore priscis elementis Samaritici Ebræi utebantur; Samaritæ vero literas singulas multiplici forma depingebant. Et Thau quidem, quæ postrema erat, præter alias formas, crucis speciem obtinebat; non ejus duntaxat, in qua lignum transversum sustinet stipes arrectarius, sed alterius etiam quæ χιάδης est, sive decussata. Utramque crucis formam habet litera Thau in vetustis Ebræorum siclis, qui servantur in eruditorum loculis, & in illorum libris pinguntur. Unde à Scaligeri animadversione defenditur Origenes, qui hoc Ezechielis testimonium exponens, accepisse se scribit ab Ebræo quodam, Christi doctrinam amplexo, in antiquis elementis Ebræorum Thau formam crucis habere. Antiqua elementa appellat, ἀρχαῖα στοιχεῖα, Samariticas literas; quas ab Ebraicis recentioribus, seu potius Babylonicis, quibus post Babylonicam captivitatem uti cœperunt Judæi, accurate distinguit his verbis, quæ è veteri Catena in Psalmos excerpsimus: ἡ ἐν τοῖς ἀκριβέσι τῶν ἀντιγράφων ἐβραϊκοῖς ἀρχαίοις γράμμασι γέγραπται, ἀλλ' οὐκ ἐν τοῖς νεῶν. Φασὶ γὰρ τὸν Ἔσδραν ἐπάρσεως χρήσασθαι μὴ τῷ αἰχμαλωσίαν· *Et in accuratioribus exemplaribus scriptum est vetustis literis Ebraicis, non hodiernis. Narrant enim Esdram post Captivitatem aliis esse usum.* Hieronymus Thau Ezechielis *perfectam in viris gementibus & dolentibus scientiam demonstrare* suspicatur; conjectura ducta à voce תם, quæ *perfectum* sonat; vel notari observationem Legis, quæ תורה dicitur: quam expositionem Ebræis adscribit. Tum subjicit: *Et ut ad nostra veniamus, antiquis Ebræorum literis, quibus usque hodie utuntur Samaritani, extrema Thau litera crucis habet similitudinem, quæ in Christianorum frontibus pingitur, & frequenti manus inscriptione signatur.* At cum Origeni & Hieronymo fidem detrahere nititur Scaliger, audacter facit & inconsulte: audacius etiam, cum ad siclos provocat, qui præcipitem ipsius temeritatem arguunt, & Origeni ac Hieronymo faciunt fidem. Probabile quidem est post Christi mortem Samaritas, subdolam gentem, ut Christianorum causam hoc Ezechielis testimonio nudarent, litteræ Thau figuram σαυροδὲς rarissime usurpasse; alias vero literæ ejusdem formas in libris suis adhibuisse. Itaque in Grammaticis libris Samaritarum, quos consuluerat Scaliger, unica fuit forma literæ Thau, à crucis signo diversa. Verum qui vel R. Azariam, vel Angelum è Roccha adiverit, & in consilium adhibuerit, Scaligeri errorem deprehendet. Porro non apud Samaritas solum, & veteres Ebræos, sed ipsos etiam Pœnos, proindeque & Tyrios; apud Æthiopes quoque; necnon & apud Græcos & Latinos, Thau caret illo vertice supra lignum transversum eminente, in quo αἰτία, sive titulus noxii scribebatur; quem verticem Thau aliarum gentium retinet. Quanquam & in veteribus Græcorum libris & inscriptionibus nonnullis, Thau cum apice nonnunquam visitur. Apud Coptos Dau simile est Thau Græci sine apice; sed penultima litera quæ est Dei, prorsus similis est Æthiopici & Samaritici Thau, quod verticem gerit. Quamobrem & Salebdei nominari aiunt, hoc est, *Dei cruciforme.* Crucem enim *Saleb* appellant. Ergo Copti Dau suum habuere à Macedonibus Alexandrinis: at Dei litera videtur esse Ægyptiacæ originis. Utcunque est, ex hac dissertatione colligimus singulas has gentes apud quas præcipue Christi doctrina propagata est, in literis suis reperire, unde vaticinium Ezechielis Christi crucem prænuntiare comprobetur.

Scalig. in Eus. Chron.

Hier. in Ezech. 7. 4.

Scio plerosque תו Ezechielis, non Thau literam, sed *signum* interpretari. Sic Septuaginta, & Jonathan; sic Syrus, & Arabs; sic Aquila, & Symmachus, juxta Hieronymi testimonium. Sic Cyprianus: *Apud Ezechielem*, inquit, *dicit Deus, Notabis signum super frontes virorum.* Rursum: *Omnem autem super quem signum scriptum est.* Matthæus quoque Ezechielem respexisse videtur, cum diceret: *Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo.* Apertissime vero Johannes in Apocalypsi: *Et præceptum est illis ne lederent fœnum terræ, neque omne viride, neque omnem arborem; nisi tantum homines, qui non habent signum Dei in frontibus suis.* Verum aliter Theodotion, qui literam Ebraicam Thau expressit, teste Hieronymo: quod & ab Aquila factum docet Origenes; cujus verba repræsentat Romana editio Scripturæ sacræ. Tertullianus quoque Thau reddidit, vel, quod potius reor, in veteri interpretatione Latina sic redditum exscripsit: at Samaritice linguæ imperitus Tau Græcum, & T Latinum ab Eze-

Cypr. libr. 2. Testim. adv. Jud. cap. 22. Matth. 24. 30. Apoc. 9. 4.

Hier. in Ezech. 9. 4. Tertull. adv. Jud. cap. 11.

chiele præsignari censuit. *Ipsa est enim*, inquit, *littera Græcorum Tau, nostra autem T species crucis, quam portendebat futuram in frontibus nostris, apud veram & Catholicam Jerusalem.* Atqui vetus illa Latina interpretatio, unde hæc sumsit Tertullianus, excusa erat ad editionem Septuaginta Senum. Quamobrem facile ducor ad suspicandum, pro eo quod apud illos vulgo legitur: ὅτι ἐπ' πάντας ἐφ' ὃς ὅτι τὸ σημεῖον, μὴ ἐγλίσητε, legendum esse: ὅτι δὲ πάντας ἐφ' οὓς ὅτι ζῶν σημεῖον· Proindeque & paulo superius emendandum erit: καὶ δὸς ζῶν σημεῖον ὅτι τὰ μέτωπα τῶν ἀνδρῶν τῶν καστεναζόντων· Quod ad Matthæum & Johannem attinet, propositum non habuerunt ipsa Ezechielis verba rependere, sed ad sententiam tantum alluserunt. Tertull. adv. Marc. libr. 3. cap. 22.

V. Postrema illa duo, quæ Zacharias suppeditavit oracula, in Christo Jesu completa esse, ultima Prophetæ hujus capita, si simul spectentur, manifestum facient. Nam si ab eo undecimi capitis ordiamur loco, in quo venditionem Jesu prædictam esse proxime ostendimus, statim subest Judæ & Israëlis disjunctio, quæ notat consanguineorum dissociationem per Christum prædictam & factam, his ipsius capessentibus doctrinam, illis Mosis, istis Ethnicorum institutis sectantibus. Unde sic Jesus ipse de se: *Putatis quia pacem veni dare in terram? non, dico vobis, sed separationem: erunt enim ex hoc quinque in domo una divisi; tres in duos, & duo in tres dividentur; pater in filium, & filius in patrem suum; mater in filiam, & filia in matrem; socrus in nurum suam, & nurus in socrum suam.* Tum objurgat pastores nequam Zacharias, quemadmodum & Jesus decimo Johannis capite. Ecclesiæ deinde victorias spondet, hostibus vero Ecclesiæ certum minatur exitium. His subnectitur missio Spiritus sancti, de qua luculenter agemus infra. Explicat postmodum Christi Jesu supplicium: *Et aspicient ad me quem confixerunt, & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* In Christum Jesum quadrare istud tradit Johannes decimo nono capite: *Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.* Eodem pertinet istud ex Apocalypsi: *Ecce venit cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: & plangent se super eum omnes tribus terræ.* Atqui in Christum Jesum hæc torquere minime fuissent ausi Novi Testamenti Scriptores, ut sæpe jam dixi, nisi receptam esse in vulgus opinionem hanc sciviſſent. Indidem petitum videtur istud Christi Jesu apud Matthæum: *Et tunc parebit signum Filii hominis in cælo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cæli cum virtute multa & majestate.* Quorsum *Unigenitus* appelletur Christus Jesus, nihil attinet dicere. Septuaginta habent: ὡς ἐπ' ἀγαπητόν· *Quasi super dilecto*; quippe Jesum Deus Pater de cœlo Filium suum dilectum non semel appellavit. Ecquid vero dicatur Primogenitus, demonstrat supra Paralleliſmus. Quam simile vero Zachariarum hoc istis Psalmi vicesimi primi, quæ Christo addiximus: *Foderunt manus meas & pedes meos. Ipsi vero consideraverunt & inspexerunt me.* Jam vero ille *Fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem in ablutionem peccatoris*, Christus Jesus est, quem sub fontis, & aquæ, & fluvii noxiorum sordes eluentis symbolo Testamenti utriusque Auctores exhibent in Paralleliſmo. Idola deinde conterit, quod Christi Jesu munus esse approbat itidem Paralleliſmus. Tum Pseudoprophetas exterminat, & Spiritus nequam profligat. Quippe sic & Christus Jesus apud Matthæum: *Attendite à falsis Prophetis, qui veniunt ad vos in vestimentis ovium; intrinsecus autem sunt lupi rapaces.* Et alibi: *Videte, ne quis vos seducat; multi enim venient in nomine meo, dicentes, Ego sum Christus, & multos seducent.* Et mox: *Si quis vobis dixerit, Ecce hic est Christus, aut illic, nolite credere: surgent enim Pseudochristi, & Pseudoprophetæ; & dabunt signa magna & prodigia, ita ut in errorem inducantur, si fieri potest, etiam electi.* Idem argumentum fuse tractat Paulus in posteriore Epistola ad Timotheum, nimirum Christi Jesu præceptis imbutus. Johannes quoque, eodem præceptore usus, sic disserit in prima Epistola: *Charissimi, nolite omni spiritui credere, sed probate spiritus, si ex Deo sint: quoniam multi Pseudoprophetæ exierunt in mundum. In hoc cognoscitur Spiritus Dei: omnis spiritus qui confitetur Jesum Christum in carne venisse, ex Deo est: & omnis spiritus qui solvit Jesum, ex Deo non est, & hic est Antichristus, de quo audistis quoniam venit, & nunc jam in mundo est.* Tangit postea Zacharias supplicium Christi, atque id claris adeo & perspicuis designat notis, ut rem præsentem describere, non futuram prædicere videatur: *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Scio equidem quid postulet verborum istorum connexio cum superioribus, & ἀλληλουχία. Agit Zacharias de Pseudopropheta, qui postquam falsiloquia sua Dei nomine prætexuerit, *Configent eum*, inquit, *pater ejus, & mater ejus.* Tum subjungit: *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me.* Pla-

Christo Jesu addicitur Zach. 12. 10. & 13. 6.

Luc. 12. 51, & seq.

Joh. 10. 28.

Joh. 10. 36, 37.

Apoc. 1. 7.

Matth. 24. 30.

Matth. 7. 15.

Matth. 24. 4, & seq.

2. Tim. 3. & seq.

1. Joh. 4. 1, & seq.

ne hæc cohærent. Verumtamen non eadem prorsus subjacet ῥήσει utrique sententiæ; nam quem à parentibus confixum dixit, quemadmodum verterunt Aquila, Theodotion, Symmachus, Jonathan, & Vulgatus Interpres, ferro ad mortem confossum utique significavit: hic enim videtur esse sensus vocis ודקרתו, & capitale scelus fuit prophetiæ munus temere usurpare, juxta Legem Mosis. Atqui lethalia vulnera non sunt, quæ manibus infliguntur. Vides Zachariæ mentem à Pseudoprophetæ supplicio ad Christi ipsius Prophetarum ultoris supplicium sensim & λελιθότως converti. Unde continuo hæc subnectit: *Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oves: convertam manum meam ad parvulos:* quæ Christo Jesu manifestis rationibus supra adjudicavimus. Itaque prius illud comma de manibus transfossis est ejusmodi, ut accommodari possit ad præsentia, in quibus de Pseudoprophetæ supplicio agitur; & ad sequentia, in quibus agitur de supplicio Christi Jesu, veri quidem Prophetæ, at Pseudoprophetæ habiti; sed ita tamen ut Jesu longe aptius conveniat. Pergit Zacharias, & postquam Christi mortem, & Discipulorum Christi dispersionem prædixit, Evangelium promulgandum prænuntiat, & homines quosdam ad salutem eligendos, plures reprobandos: quibus consona sunt ista Christi Jesu apud Matthæum: *Quam angusta porta, & arcta via est, quæ ducit ad vitam, & pauci sunt qui inveniunt eam!* & ista: *Multi enim sunt vocati, pauci vero electi.* Unde Paulus in priore ad Corinthios: *Videte enim vocationem vestram, Fratres, quia non multi sapientes, non multi nobiles; sed quæ stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; & infirma mundi elegit Deus, ut confundat fortia; & ignobilia mundi, & contemtibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret, ut non glorietur omnis caro in conspectu ejus.* Stulta illa Pauli, & ignobilia, & contemtibilia, & quæ non sunt, *Parvulos* Zacharias appellat, eosque manu sua sublevaturum se Deus pollicetur. At variis tamen tormentis fidem eorum & virtutem exploratum iri docet Propheta; martyriis nempe ac suppliciis, quæ Discipulis Jesu Christi irrogata sunt, juxta prædictiones Veteris Testamenti in Novo completas, quas in Parallelismo collegimus. Decimo quarto demum capite excidium Hierosolymitanum, Evangelii promulgationem, gentium vocationem, Ecclesiæ constitutionem, & pios omnes in unum ovile sub uno pastore cogendos vaticinatur: quæ omnia suis locis Parallelismus iste pertractat. Ergo ex tota Zachariænæ hujus prophetiæ compage & consensu intelligitur, duo commata hoc capite à nobis inde depromta, ad exitum in Christo Jesu, itidem ut reliqua, perveniisse. Neque Judæi infitiantur. Gemara Thalmudici libri Sucah, ad Messiam Josephi filium, quem olim interficiendum esse opinantur, prius refert Zachariæ vaticinium: *Et aspicient ad me quem confixerunt:* cui assentitur Aben Ezra. At R. Moses Hadarsan in Beresith Rabba refert ad Messiam Davidis filium. In altero vero oraculo Messiæ adscribendo adstipulatorem quoque habemus Aben Ezram, qui in Messiam filium Josephi hæc flectit.

Matth. 7. 13. Matth. 20. 16. & 22. 14. 1. Cor. 1. 26, & seq.

Suc. cap. 5. Zach. 12. 10.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.

VI. Verum enimvero prius hoc Zachariæ testimonium non una labes occupavit; unde genuina ejus sententia in dubium vocari possit. Primum vitio insidentur hæc verba: והביטו אלי, *Et aspicient ad me.* Quibus cum Christi divinitatem probari animadverterent Judæi (quippe cum idem se confixum fuisse dicat, qui spiritum gratiæ se effusurum promittit, quod Dei solius est) adulteras iis admoverunt manus, & pro אלי, scripserunt אליו, *ad eum*, ut alius sit gratiæ largitor, alius plagis confixus, & lamentis ac planctibus comploratus. At nos supra certis indiciis deprehensam hanc fallaciam convicimus. Subest deinde: את אשר דקרו, *Quem confixerunt.* Septuaginta reddunt: ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο. Nempe transpositis elementis legerunt, דקרו. Quanquam nec satis constanter lectionem hanc retinent Codices Septuaginta Senum; nam Aldina editio habet: εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. Sic quoque vetustissimus Codex Barberinus. Sic legit & Cyprianus, sic Theodoretus, sic alii. Et ante illos Johannes Evangelista: nec enim aliunde quam ex Interpretibus Septuaginta petitum id existimaverim, quod affert Johannes: ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν. *Videbunt in quem transfixerunt.* Quanquam aliter visum Hieronymo, qui hic Ebraica secutum Johannem arbitratur. Sed cum inter Græcos, & à Græcis rogatus Evangelium suum scripserit, id haud dubie assectatus est Græcum exemplar, quod tum maxime usurpabatur vulgo, & κοινὴ ἔκδοσις appellabatur. Illud autem fuisse certum est Septuaginta Senum. Nam, ut id obiter moneam, Evangelium in Judæorum gratiam & inter Judæos scripsit Matthæus, auctore Irenæo; Marcus in gratiam Romanorum, ut pote quod Romæ iis postulantibus scripserit, testibus Eusebio & Hieronymo; Lucas Hellenistarum, quippe Antiochensis, inter Hellenistas natus; Johannes Græcorum, Ephesi nimirum, rogatus ab Episcopis Asiæ, ut docet ex Irenæo Eusebius, ex Eusebio Hieronymus: sic tamen ut Evangelia sua Scriptores hi quatuor, totius etiam Ecclesiæ communia esse vellent, ab eaque

Joh. 19. 37.

Hier. in Zach. 12. 10.

Iren. libr. 3. Euseb. Hist. libr. 5. c. 8. & libr. 2. cap. 15. Hieron. De Script. Eccl.

uno consensu recepta sint. Facile itaque satisfacimus Hieronymo quærenti : *Si quis non recipit, det testimonium de quo sanctarum Scripturarum loco Johannes ista protulerit, & cum non repererit, cogetur ingratis suscipere veritatem.* Protulisse ista Johannem ex Zachariæ duodecimo capite, juxta Septuaginta Senum interpretationem, respondemus. Scio notasse alibi Hieronymum, Apostolos & Evangelistas Ebraicum sequi potius Veteris Testamenti exemplar, quam Interpretes Septuaginta, si quando hi discrepent ab Ebraicis. At nos id semper ab iis factum negamus; imo vero contrarium sæpe observavimus, & rarissime Ebraicis eos hæsisse possumus asseverare. Plurimis id exemplis probare possemus, si ea res ageretur. Quamobrem de Græca interpretatione sic ad Hieronymum scribit Augustinus : *Non parvum pondus habet illa, quæ sic meruit defamari, & qua usos Apostolos non tantum res ipsa indicat, sed etiam te attestatum esse memini.* Hæc erat κοινὴ Editio, quæ cum varias passa esset depravationes, in aliquibus Ebraicæ veritati consentiebat, dissentiebat in aliis. Hinc factum est, ut cum Evangelistæ & Apostoli κοινὴν assectarentur, tantum consonarent Ebraicis, quantum iisdem κοινὴ consonabat. Cum vero postmodum Origenes, aliique deinde Interpretationem Septuaginta Senum emendassent, novæ prodierunt editiones; quarum aliæ magis, minus aliæ Ebraicis consentiebant. Ergo Hieronymus, aliique recentiores, depromta in Novo Testamento testimonia exigentes ad sua Septuaginta Seniorum Editionis exemplaria, κοινῆς nimirum, ut videtur, quippe frequenti usu ab omnibus teri solitæ, si quando ab iis discrepare, Ebraicis vero consentire illa notassent, ex Ebraico arcessita ea ab Evangelistis & Apostolis opinati sunt. Velut hanc clausulam ex Zacharia à Johanne prolatam, ab Ebraicis manasse censet Hieronymus, cum ex κοινῇ profecta videatur. Demus tamen, ita scripsisse Septuaginta Interpretes, quemadmodum hodierni codices habent, ἀνθ' ὧν κατωρχήσαντο, non obscura hæc erit contumeliarum Christi Jesu significatio, cum ludibrio ac derisui Judæis habitus est. Ita quidem loci hujus sententiam exponit Hieronymus. At vero vulgatam scriptionem secutus est Aquila, vertit enim, σωὶ ᾧ ἐξεκέντησαν· Secutus est & Theodotion, qui habet, ὃν ὠρχήσαντο, & Symmachus, cujus hæc est interpretatio, ἴνα ἐφ' ὃν ἐπεξεκέντησαν.

in Marc. Iren. libr. 3. Euseb. Hist. libr. 3. cap. 24. & libr. 5. cap. 8. Hieron. De Script. Eccl. in Luca. Hier. in Zach. 12. 10. Hier. Procem. in libr. 15. & 16. Isa. & Præf. in Esdr. & Nehem.

VII. Nec incastigatam prætereo sinam, quam dedit Grotius, oraculi hujus expositionem. Præfert ille quidem interpretationem vulgatam : *Et aspicient ad me, quem confixerunt.* At alium inde sensum elicit, ac vulgo fit: *Nam configere*, inquit, *Deum dicuntur, qui eum probris lacessunt:* quo commento splendidam supplicii Jesu Christi prædictionem obtundit. Ego vero vocabulum דקר, hac significatione nusquam usurpari aio; neque hic apud Zachariam ullo modo pati connexionem sequentium, ut in eum sensum trahi possit. Nam quid sibi velle dicamus ingentem planctum & lamenta, quibus futurum prædicit, ut Judæorum familiæ prosequantur eum qui fuit confixus? Cuilibet attento patet, lessum in defuncti alicujus funere habitum describi : *Et aspicient ad me quem confixerunt; & plangent eum planctu quasi super unigenitum; & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.* Nec sibi constat Grotius; nam septimum comma capitis primi Apocalypseos, quod Zachariani illius germanum est, mala Ecclesiis illata notare censet. At res profecto diversæ sunt, Deum convitiis proscindere, & Ecclesiæ mala inferre. Quæ opinionum levitas, earumdem vanitatem arguit.

Secundum argumentū. Grot. in Zach. 12. 10. & Joh. 19. 37.

VIII. Non abs re erit celeberrimum repetere Psalmi nonagesimi quinti comma, multis controversiis agitatum; quo, si integrum esse constaret, supplicium Christi clarissime prædici fatendum esset : *Dicite in gentibus, quia Dominus regnavit à ligno.* Postrema hæc verba à Judæis fuisse inducta & obliterata queritur Justinus adversus Tryphonem. Eadem repræsentant vetustiores Latini Patres, Tertullianus, Arnobius, Lactantius, alii; & prisci item codices nonnulli. Sed tamen cum tale nihil extet, vel in exemplaribus Ebraicis, vel in Thargum, vel in Interpretibus exoticis; neque ea agnoscant Symmachus, aut Theodoretus, aut alii, nullum in hoc testimonio caussæ nostræ firmamentum collocabimus. In quo quam bona fide, quamque moderate agamus, Adversarii possunt agnoscere.

Disputatur utrum in Psalm. 95. 10. genuina sit scripturæ hæc, Dominus regnavit à ligno.

CAPUT CXXVIII.

Jesus inter duos latrones cruci suffigitur.

ISA. 53. 12. *Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradi-*

MATTH. 27. 38. *Tunc crucifixi sunt cum eo duo latrones, unus à dextris, & unus à*

dit in mortem animam ſuam, & cum ſceleratis reputatus eſt.

ſiniſtris. Et Luc. 23. 33. Joh. 19. 18.

Marc. 15. 27. *Et cum eo crucifigunt duos latrones, unum à dextris, & alium à ſiniſtris ejus. Et impleta eſt Scriptura quæ dicit, Et cum iniquis reputatus eſt.*

Luc. 22. 37. *Dico enim vobis, quoniam adhuc hoc quod ſcriptum eſt, oportet impleri in me, Et cum iniquis deputatus eſt.*

CAPUT CXXIX.

Jeſus ſignum.

NUM. 21. 9. *Fecit ergo Moyſes ſerpentem æneum, & poſuit eum pro ſigno, quem cum percuſſi aſpicerent, ſanabantur.*

Iſa. 11. 10, 12. *In die illa radix Jeſſe, qui ſtat in ſignum populorum, ipſum gentes deprecabuntur, & erit ſepulcrum ejus glorioſum. ..... Et levabit (* Dominus *) ſignum in nationes.*

Iſa. 49. 22. *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce levabo ad gentes manum meam; & ad populos exaltabo ſignum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas ſuper humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demiſſo adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent.*

Iſa. 55. 11, 13. *Sic erit Verbum meum quod egredietur de ore meo: non revertetur ad me vacuum, ſed faciet quæcunque volui, & proſperabitur in his ad quæ miſi illud. ..... Pro ſaliunca aſcendet abies, & pro urtica creſcet myrtus, & erit Dominus nominatus in ſignum æternum, quod non auferetur.*

Iſa. 61. 10, & ſeq. *Tranſite, tranſite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, & elevate ſignum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo: & vocabunt eos, Populus ſanctus, redemti à Domino.*

Iſa. 66. 18, & ſeq. *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum: venio ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam. Et ponam in eis ſignum, & mittam ex eis qui ſalvati fuerint ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam tendentes ſagittam, in Italiam, & Græciam, ad inſulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam, & annuntiabunt gloriam meam gentibus.*

MATTH. 12. 38, & ſeq. *Tunc reſpondерunt ei quidam de Scribis & Phariſæis dicentes, Magiſter, volumus à te ſignum videre. Qui reſpondens ait, Generatio mala & adultera ſignum quærit, & ſignum non dabitur ei, niſi ſignum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, ſic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Et Matth. 16. 1, & ſeq. Luc. 11. 16, 29.

Matth. 24. 29, 30. *Statim autem poſt tribulationem dierum illorum Sol obſcurabitur, & Luna non dabit lumen ſuum, & ſtellæ cadent de cœlo, & virtutes cœlorum commovebuntur. Et tunc parebit ſignum Filii hominis in cœlo, & tunc plangent omnes tribus terræ, & videbunt Filium hominis venientem in nubibus cœli, cum virtute multa & majeſtate.*

Luc. 2. 34. *Et benedixit illis Simeon, & dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce poſitus eſt hic in ruinam, & in reſurrectionem multorum in Iſraël, & in ſignum cui contradicetur.*

CAPUT

CAPUT CXXX.

Jesus pendens in cruce subsannatur à prætereuntibus.

PSALM. 3. 1, 2. *Domine, quid multiplicati sunt qui tribulant me? multi insurgunt adversum me: multi dicunt animæ meæ, Non est salus in Deo ejus.*

Psalm. 21. 7, & seq. *Ego autem sum vermis, & non homo; opprobrium hominum, & abjectio plebis. Omnes videntes me deriserunt me; locuti sunt labiis, & moverunt caput, Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.*

Psalm. 34. 14, & seq. *Quasi lugens & contristatus, sic humiliabar: & adversum me lætati sunt, & convenerunt: congregata sunt super me flagella, & ignoravi: dissipati sunt, nec compuncti: tentaverunt me, subsannaverunt me subsannatione.*

Psalm. 68. 18, & seq. *Et ne avertas faciem tuam à puero tuo: quoniam tribulor, velociter exaudi me. Intende animæ meæ, & libera eum; propter inimicos meos eripe me. Tu scis improperium meum, & confusionem meam, & reverentiam meam. In conspectu tuo sunt omnes qui tribulant me, improperium expectavit cor meum & miseriam. Et sustinui qui simul contristaretur, & non fuit; & qui consolaretur, & non inveni. Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.*

Psalm. 108. 25. *Et ego factus sum opprobrium illis: viderunt me, & moverunt capita sua.*

Thren. 3. 14, & seq. *Factus sum in derisum omni populo meo, canticum eorum tota die. ..... Aperuerunt super nos os suum omnes inimici ..... Audisti opprobrium eorum, Domine, omnes cogitationes eorum adversum me; labia insurgentium mihi, & meditationes eorum adversum me tota die. Sessionem eorum, & resurrectionem eorum vide; ego sum psalmus eorum.*

MATTH. 27. 39, & seq. *Prætereuntes autem blasphemabant eum, moventes capita sua, & dicentes, Vah qui destruis Templum Dei, & in triduo illud reædificas, salva temetipsum: si Filius Dei es, descende de cruce. Similiter & Principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus, dicebant, Alios salvos fecit, seipsum non potest salvum facere: si Rex Israël est, descendat nunc de cruce, & credimus ei: confidit in Deo, liberet nunc si vult eum: dixit enim, Quia filius Dei sum. Idipsum autem & latrones qui crucifixi erant cum eo, improperabant ei.* Et Marc. 15. 28, & seq. Luc. 23. 35, & seq.

CAPUT CXXXI.

Jesus moriens veniam adversariis suis à Deo precatur.

PSALM. 34. 11, & seq. *Surgentes testes iniqui, quæ ignorabam interrogabant me: retribuebant mihi mala pro bonis, sterilitatem animæ meæ. Ego autem, cum mihi molesti essent, induebar cilicio: humiliabam in jejunio animam meam, & oratio mea in sinu meo convertetur.*

Psalm. 108. 1, & seq. *Deus laudem meam ne tacueris, quia os peccatoris & os dolosi super me apertum est. Locuti sunt adversum me lingua dolosa, & sermonibus odii circum-*

LUC. 23. 34. *Jesus autem dicebat, Pater, dimitte illis, non enim sciunt quid faciunt.*

dederunt me, & expugnaverunt me gratis. Pro eo ut me diligerent, detrahebant mihi; ego autem orabam. Et posuerunt adversum me mala pro bonis, & odium pro dilectione mea.

Isa. 53. 12. *Et ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit.*

CAPUT CXXXII.

Jesu vestimenta sorte dividuntur.

PSALM. 21. 17, & seq. *Foderunt manus meas, & pedes meos; dinumeraverunt omnia ossa mea. Ipsi vero consideraverunt, & inspexerunt me; diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.*

MATTH. 27. 35. *Postquam autem crucifixerunt eum, diviserunt vestimenta ejus sortem mittentes, ut impleretur quod dictum est per Prophetam dicentem, Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.* Et Marc. 15. 24. Luc. 23. 34. Joh. 19. 23, 24,

CAPUT CXXXIII.

Moriente Jesu Sol deficit, & terra movetur.

PSALM. 17. 5, & seq. *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbaverunt me; dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, & ad Deum meum clamavi. Et exaudivit de templo sancto suo vocem meam, & clamor meus in conspectu ejus, introivit in aures ejus. Commota est & contremuit terra; fundamenta montium conturbata & commota sunt, quoniam iratus est eis.*

Amos 8. 8, & seq. *Numquid super isto non commovebitur terra, & lugebit omnis habitator ejus: & ascendet quasi fluvius universus, & ejicietur, & defluet quasi rivus Ægypti? Et erit in die illa, dicit Dominus Deus, occidet Sol in meridie, & tenebrescere faciam terram in die luminis; & convertam festivitates vestras in luctum, & omnia cantica vestra in planctum, & inducam super omne dorsum vestrum saccum, & super omne caput calvitium, & ponam eam quasi luctum unigeniti.*

Agg. 2. 7, & seq. *Quia hæc dicit Dominus exercituum, Adhuc unum modicum est, & ego commovebo cælum, & terram, & mare, & aridam; & movebo omnes gentes: & veniet Desideratus cunctis gentibus, & implebo domum istam gloria, dicit Dominus exercitum ..... Et factum est verbum Domini secundo ad Aggeum in vigesima & quarta mensis, dicens, Loquere ad Zorobabel ducem Juda, dicens, Ego movebo cælum pariter & terram.*

Zach. 14. 6, & seq. *Et erit in die illa, Non erit lux, sed frigus & gelu: & erit dies una quæ nota est Domino, non dies, neque nox,*

MATTH. 27. 45, 51. *A sexta autem hora tenebræ factæ sunt super universam terram, usque ad horam nonam. Et ecce velum Templi scissum est in duas partes, à summo usque deorsum; & terra mota est, & petræ scissæ sunt.* Et Marc. 15. 33.

Luc. 23. 44. *Erat autem hora fere sexta, & tenebræ factæ sunt per universam terram usque in horam nonam. Et obscuratus est Sol, & velum Templi scissum est medium.*

Ebr. 12. 25, & seq. *Videte ne recusetis loquentem. Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur; multo magis nos, qui de cælis loquentem nobis avertimus: cujus vox movit terram tunc, nunc autem repromittit dicens, Adhuc semel, & ego movebo non solum terram, sed & cælum.*

& in tempore vesperi erit lux. Et erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem; medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare novissimum in æstate & in hyeme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa, erit Dominus unus, & erit nomen ejus unum.

I. ZACHARIANUM illud adjudicamus Christo Jesu; Eusebium auctorem, ac totius vaticinii connexionem, rationemque proinde ipsam secuti. Ac connexionem quidem postremorum quatuor Zachariæ capitum luculenter supra demonstravimus. Istam vero sententiam sic Jesu applicat Eusebius: *Et erit in die illa*, inquit Propheta, *non erit lux, sed frigus & gelu*; quippe qua nocte captus est Jesus, frigus erat, teste Evangelista: *Stabant autem servi & ministri ad prunas, quia frigus erat, & calefaciebant se: erat autem cum eis & Petrus stans & calefaciens se.* Quæ deinde convertit in allegoriam, Judæis propositam fuisse dicens lucem ac tenebras, eosque lucem tenebris postputasse: frigus vero illud, tarditatis eorum, ac in rebus divinis supinitatis symbolum fuisse, quod & prædixerat Christus: *Et quoniam abundavit iniquitas, refrigescet charitas multorum.* Pergit Propheta: *Et erit dies una, quæ nota est Domino, non dies, neque nox: & in tempore vesperi erit lux:* quo tempore in crucem actus est Jesus Christus, tantæ tenebræ obortæ sunt, ut dies nec esset, nec dici posset; neque sane nox erat, quæ fit per occasum Solis; Sol autem medium tunc orbem tenebat. Vesperi autem, post horam videlicet nonam, absceserunt tenebræ, & lux rursum affulsit. Addit Zacharias: *Et erit in die illa, exibunt aquæ vivæ de Jerusalem:* quo Christi Jesu doctrinæ promulgatio & propagatio significatur; ipso Jesu auctore: *Qui biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Subjicit demum Propheta: *Et erit Dominus rex super omnem terram: in die illa erit Dominus unus, & erit nomen ejus unum:* cui succinebant voces hæ cœlestes in Apocalypsi: *Factum est regnum hujus mundi Domini nostri, & Christi ejus, & regnabit in sæcula sæculorum.* Jesus quoque apud Johannem: *Fiet unum ovile, & unus pastor.* Juvat hanc interpretationem veterum Judæorum suffragium: nam in Bereshith Rabba, & in Midraschoth Thehillim & Ruth, Messiæ tribuitur hoc Zachariæ caput. Nunc operum nostrorum esset, mirabili huic Solis defectioni conciliare fidem, non Christianorum solum Scriptorum, sed Ethnicorum etiam, Thalli, Phlegontis, Tabulariorum Romanorum, & Sinensium auctoritate. Quod quoniam à nobis Propositione tertia abunde præstitum est, ad sequentia pergamus.

Christo Jesu addicitur Zach. 14. 6, *& seq.* Prop. 9. cap. 127. §. 5. & seq. Euseb. Dem. libr. 10. Joh. 18. 18. Matt. 24. 12. Joh. 4. 13, 14. Apoc. 11. 15. Joh. 10. 16.

CAPUT CXXXIV.

Jesus moriens Patrem inclamat.

PSALM. 3. 2, & seq. *Multi dicunt animæ meæ, Non est salus ipsi in Deo ejus ..... Voce mea ad Dominum clamavi, & exaudivit me de monte sancto suo: ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me.*

Psalm. 17. 7, 8. *In tribulatione mea invocavi Dominum, & ad Deum meum clamavi: & exaudivit de Templo sancto suo vocem meam: & clamor meus in conspectu ejus introivit in aures ejus. Commota est, & contremuit terra; fundamenta montium conturbata sunt, & commota sunt, quoniam iratus est eis.*

Psalm. 21. 1, & seq. *Deus, Deus meus, respice in me: quare me dereliquisti? longe à salute mea verba delictorum meorum. Deus meus, clamabo per diem, & non exaudies; & nocte, & non ad insipientiam mihi. Tu autem in sancto habitas, laus Israël. In te*

MATTH. 27. 46, & seq. *Et circa horam nonam clamavit Jesus voce magna, dicens, Eli, Eli, lamma sabacthani? hoc est, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Quidam autem illic stantes, & audientes dicebant, Eliam vocat iste. Et continuo currens unus ex eis acceptam spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere. Cæteri vero dicebant, Sine videamus an veniat Elias liberans eum. Jesus autem iterum clamans voce magna emisit spiritum.*

Marc. 15. 34, & seq. *Et hora nona exclamavit Jesus voce magna dicens, Eloi, Eloi, lamma sabacthani? quod est interpretatum, Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti me? Et quidam de circumstantibus audientes, dicebant, Ecce Eliam vocat. Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei dicens, Sinite videamus si veniat Elias ad*

speraverunt Patres nostri; speraverunt, & liberasti eos. Ad te clamaverunt, & salvi facti sunt; in te speraverunt, & non sunt confusi. Ego autem sum vermis, & non homo: opprobrium hominum, & abjectio plebis. Omnes videntes me derisérunt me, locuti sunt labiis, & moverunt caput, Speravit in Domino, eripiat eum; salvum faciat eum, quoniam vult eum.

Psalm. 68. 1, & seq. *Salvum me fac, Deus, quoniam intraverunt aquæ usque ad animam meam. Infixus sum in limo profundi, & non est substantia. Veni in altitudinem maris, & tempestas demersit me. Laboravi clamans, raucæ factæ sunt fauces meæ: defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis. Confortati sunt, qui persecuti sunt me inimici mei injuste: quæ non rapui, tunc exolvebam.*

Psalm. 87. 1, & seq. *Domine Deus, salutis meæ, in die clamavi & nocte coram te. Intret in conspectu tuo oratio mea; inclina aurem tuam ad precem meam. Quia repleta est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquavit. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum: factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Posuerunt me in lacu inferiori; in tenebrosis, & in umbra mortis. Super me confirmatus est furor tuus, & omnes fluctus tuos induxisti super me. Longe fecisti notos meos à me; posuerunt me abominationem sibi. Traditus sum, & non egrediebar; oculi mei languerunt præ inopia. Clamavi ad te, Domine, tota die; expandi ad te manus meas ..... Ut quid, Domine, repellis orationem meam, avertis faciem tuam à me? Pauper sum ego, & in laboribus à juventute mea; exaltatus autem, humiliatus sum & conturbatus. In me transierunt iræ tuæ, & terrores tui conturbaverunt me. Circumdederunt me sicut aqua tota die, circumdederunt me simul. Elongasti à me amicum & proximum, & notos meos à miseria.*

Psalm. 141. 1, & seq. *Voce mea ad Dominum clamavi, Voce mea ad Dominum deprecatus sum. Effundo in conspectu ejus orationem meam, & tribulationem meam ante ipsum pronuntio; in deficiendo ex me spiritum meum, & tu cognovisti semitas meas. In via hac, qua ambulabam, absconderunt laqueum meum. Considerabam ad dexteram, & videbam, & non erat qui cognosceret me. Periit fuga à me, & non est qui requirat animam meam. Clamavi ad te, Domine; dixi, Tu es spes mea, portio mea in terra viventium. Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super deponendum eum. Jesus autem emissa voce magna expiravit. Et velum Templi scissum est in duo, à summo usque deorsum. Videns autem Centurio, qui ex adverso stabat, quia sic clamans exspirasset, ait, Vere hic homo Filius Dei erat.*

Luc. 23. 46. *Et clamans voce magna Jesus ait, Pater, in manus tuas commendo spiritum meum. Et hæc dicens expiravit.*

Ebr. 5. 7. *Qui in diebus carnis suæ, preces supplicationesque ad eum, qui possit illum salvum facere à morte, cum clamore valido & lacrymis offerens, exauditus est pro sua reverentia.*

me. Educ de custodia animam meam ad confitendum nomini tuo: me exspectant justi, donec retribuas mihi,

Thren. 3. 18. *Et dixi, Periit finis meus & spes mea à Domino.*

Tren. 3. 55, 56. *Invocavi nomen tuum, Domine, de lacu novissimo. Vocem meam audisti: ne avertas aurem tuam à singultu meo & clamoribus.*

CAPUT CXXXV.

Jesu fel & acetum propinantur.

PSALM. 68. 22. *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto.*

Thren. 3. 5, & seq. *Ædificavit in gyro meo, & circumdedit me felle & labore: in tenebrosis collocavit me quasi mortuos sempiternos ..... Replevit me amaritudinibus, inebriavit me absinthio ..... Recordare paupertatis & transgressionis meæ, absinthii & fellis.*

MATTH. 27. 34, 48. *Et dederunt ei vinum bibere cum felle mistum: & cum gustasset, noluit bibere ..... Et continuo currens unus ex eis, acceptam spongiam implevit aceto, & imposuit arundini, & dabat ei bibere.*

Marc. 15. 23, 36. *Et dabant ei myrrhatum vinum, & non accepit ..... Currens autem unus, & implens spongiam aceto, circumponensque calamo, potum dabat ei.*

Luc. 23. 36. *Illudebant autem ei & milites accedentes, & acetum offerentes ei.*

Joh. 19. 28, & seq. *Postea sciens Jesus, quia omnia consummata sunt, ut consummaretur Scriptura, dixit, Sitio. Vas ergo erat positum aceto plenum. Illi autem spongiam plenam aceto, hyssopo circumponentes, obtulerunt ori ejus. Cum ergo accepisset Jesus acetum, dixit, Consummatum est.*

I. *Christo Jesu addicitur Psalm. 68. 22.* II. *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* III. *Secundum argumentum.*

I. EX omnibus oraculis quæ in Veteri Testamento à Deo per Prophetas edita sunt, præcipua ea & ad fidem faciendam utilissima esse constat, quæ res futuras, non per ambages, circuitionesque, sed nude & aperte prædicunt. Tale est, quod extat in sexagesimi octavi Psalmi commate vicesimo secundo, in quo queritur Christus sitienti sibi propinatum fuisse fel & acetum. Id queri Christum aio: nam in septima Propositione, ex Scriptorum Veteris Testamenti consensu, & ex Aben Ezræ suffragio patefecimus, prænuntiata illic fuisse Christi mysteria. Tum quæ à nobis ibidem adjectæ sunt Evangelistarum & Apostolorum testificationes, manifeste evincunt in Jesu eadem hæc ad eventum perveniisse. Jure igitur nostro agimus, inhumanam & amaram propinationem ad eum quoque referentes, quam in ipsius historia Evangelistæ diserte commemorant. Utut enim oblique, & κατὰ χρῆμα ad Davidem referri ista possunt (quod profecto non negamus, cum communi inter Judæos adagio locutionem hanc tritam fuisse sciamus) tam appositè tamen, tamque apte hunc Christi casum exprimunt, ut non temere, nec ἀδεῖ contigisse putandum sit. Notabile est quod legitur in Midrasch Ruth; sermonem nempe istum Booz ad Ruth: *Quando hora vescendi fuerit, veni huc, & comede panem, & intinge buccellam tuam in aceto*, futurorum Messiæ casuum symbola continere: ac verba quidem ista, *Veni huc*, id sibi velle, Veni ad regnum: panem deinde illum, panem esse regni: intinctum vero offæ in acetum, Messiæ contumelias & tormenta notare. Igitur cum toto Psalmo Messiam prænuntiari fateantur Judæi; quæ vero hoc speciatim continentur commate, tormentorum Messiæ notæ sint & indicia; atque eadem denique in Jesu κατὰ λέξιν exitum habuisse Evangelica doceat historia, equidem non video quo rationum colore uti possint, si qui oraculi hujus fidem elevare audeant: cum præsertim constet inter omnes omnino Interpretes, frustra recurri ad allegoriam; *Christo Jesu addicitur Psalm. 68. 22.* Ruth. 2. 14.

cum res κατὰ λέξιν completæ sunt.

Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumetum. II. Inanis ergo est Theodori Mopsuesteni cavillatio, qui hoc quidem comma, aliaque Psalmi hujus, quæ in Jesu viderentur fuisse completa, de Judæis κατὰ σῆμα à Davide dicta fuisse contendit; quod & à Thargumista & Jarchio factum est; ab Apostolis autem & Evangelistis fuisse usurpata è re nata, & argumentis quæ tractabant accommodata κῦ κόλλησιν, ut pote ipsis consentanea; non vero quod ea haberent pro vaticiniis; nec enim rerum adeo diversarum prædictiones in unum eumdemque Psalmum fuisse congestas. Atqui aliter visum est Petro, qui allocutionem suam ad Fratres sic exorsus est: *Viri fratres, oportet impleri Scripturam, quam prædixit Spiritus sanctus per os David de Juda, qui fuit dux eorum qui comprehenderunt Jesum ..... Scriptum est enim in libro Psalmorum, Fiat commoratio eorum deserta, & non sit qui inhabitet in ea.* Cum narrat Johannes, Discipulos Jesu, deturbante eo venditores Templo, recordatos esse oraculi hujus: *Zelus domus tuæ comedit me;* quæro an ut ῥήσεως, rei præsenti convenientis meminerint, an ut ᾠδῆσεως: non utique tanquam ῥήσεως, alias quippe complures habebant in memoria, quæ eidem rei poterant adjungi, verum ᾠδῆσεως esse non credebant: hujus autem præ cæteris recordati sunt, quod & ipsi vaticinium inesse scirent, & ex eo Psalmo esset excerpta, quem totum fatidicum esse & futurorum Christi casuum μαντεῖκὸν, compertum habebant. Quod autem addit, veri haudquaquam esse simile, diversa adeo oracula simul fuisse congesta, de nihilo est; nec enim idem ordo rerum, idem narrationis contextus à Propheta divinitus afflato & ventura canente expectandus est, atque ab Historico præteritorum seriem persequente. Præterea ne Poëtæ quidem, maxime Lyrici, præterita celebrantes, rerum gestarum ordinem exequuntur: minime id patitur poëticus ille ἐνθουσιασμὸς, quo rapti feruntur. *Non enim res gestæ versibus comprehendendæ sunt*, inquit Satyricus, *quod longe melius Historici faciunt; sed per ambages, Deorumque ministeria, & fabulosum sententiarum tormentum præcipitandus est liber spiritus, ut potius furentis animi vaticinatio appareat, quam religiosa orationis sub testibus fides.* Testis Horatius: quam multa is ac diversa unius odes ambitu comprehendit? quam multa Pindarus, quem amni ripas & aggeres prætergresso ac superfluenti comparat idem Horatius; in alio laudans, quod feliciter imitatus ipse laudari meruit? David quoque, quam varias sæpe res in unum Psalmum congerit? Adde multas inesse Psalmo huic locutiones, unde colligas unum aliquem hominem, non plures signari: cujusmodi sunt istæ: *Laboravi clamans, rauca facta sunt fauces meæ; defecerunt oculi mei, dum spero in Deum meum. Multiplicati sunt super capillos capitis mei, qui oderunt me gratis.* Deinde: *Operuit confusio faciem meam; extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ.* Et postea: *Et posui vestimentum meum cilicium ..... Adversum me loquebantur, qui sedebant in porta.* Tum à populo eum secernunt & distingunt ista: *Non confundantur super me qui quærunt te, Deus Israël.* Et mox: *Extraneus factus sum fratribus meis, & peregrinus filiis matris meæ.* Rursum: *Videant pauperes, & lætentur: quærite Deum, & vivet anima vestra.*

Petron. cap. 78.

Psalm. 68. 5, 6.

Psalm. 68. 8, 9.

Psalm. 68. 12, 13.

Psalm. 68. 8, 10.

Psalm. 68. 33.

Secundum argumentũ. III. Oppugnandæ quoque nostræ interpretationis ansam ista suppeditant: *Et dederunt in escam meam fel;* cum Matthæus fellis potui dati meminerit, non esui. Unde factum suspicatur Bellarminus, ut Matthæus Propheratum prædictiones referre solitus, hanc prætermiserit. Itaque hæc traducit ad allegoriam, quod ob eamdem caussam jam ante fecerat Augustinus. Respondeo primum, etiamsi hac parte nutaret prædicti fides, at alteram certe integram manere: *Et in siti mea potaverunt me aceto.* Aio deinde, escæ nomine, Ebraice ברה, intelligi omne esculentum & potulentum, quod ad corpus alendum sumitur. Σύσσιτοι dicuntur, non solum qui cibum simul capiunt, sed & qui simul potant. Συμπόται itidem, & compotores recte dicas, non solum qui una bibunt, sed & qui una edunt. Combibones illos Epicureos, Ciceroni memoratos, quis putet vinum tantum bibisse simul, cibos nequaquam attigisse? Dixit Alcman, Θεὸς νέκταρ ἔδιμεν, *Deos nectar edere.* Cum ait ergo Propheta inimicos suos felle escam suam aspersisse, id sibi vult, ea quæ sibi ad alimoniam & refectionem corporis parata erant, noxiis succis infecta fuisse ab adversariis. Valeant igitur morosi illi argutatores, & inepti λεπτολογισταί.

Bellarm. in Psalm. 68. 22.

August. in Psalm. 68. 22.

Cicer. Epist. ad Famil. libr. 9. Epist. 25.

CAPUT CXXXVI.

Mors Jesu.

PSALM. 17. 5, & seq. *Circumdederunt me dolores mortis, & torrentes iniquitatis conturbarunt me.*

MATTH. 16. 21. *Exinde cœpit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oporteret eum*

baverunt me. Dolores inferni circumdederunt me, præoccupaverunt me laquei mortis. In tribulatione mea invocavi Dominum, & ad Deum meum clamavi.

Psalm. 21. 15, & seq. *Sicut aqua effusus sum, & dispersa sunt omnia ossa mea. Factum est cor meum tamquam cera liquescens in medio ventris mei. Aruit tanquam testa virtus mea, & lingua mea adhæsit faucibus meis, & in pulverem mortis deduxisti me: quoniam circumdederunt me canes multi, concilium malignantium obsedit me. Foderunt manus meas & pedes meos, dinumeraverunt omnia ossa mea: ipsi vero consideraverunt & inspexerunt me: diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem.*

Psalm. 34, 7, & seq. *Quoniam gratis absconderunt mihi interitum laquei sui, supervacanee exprobraverunt animam meam..... Domine, quando respicies? restitue animam meam à malignitate eorum, à leonibus unicam meam. Confitebor tibi in Ecclesia magna, in populo gravi laudabo te.*

Psalm. 87. 3, & seq. *Quia repleta est malis anima mea, & vita mea inferno appropinquavit. Æstimatus sum cum descendentibus in lacum; factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber. Sicut vulnerati dormientes in sepulcris, quorum non es memor amplius, & ipsi de manu tua repulsi sunt. Posuerunt me in Lacu inferiori, in tenebrosis, & in umbra mortis.*

Psalm. 88. 39, & seq. *Tu vero repulisti & despexisti, distulisti Christum tuum: evertisti testamentum servi tui, profanasti in terra sanctuarium ejus, destruxisti omnes sepes ejus, posuisti firmamentum ejus formidinem. Diripuerunt eum omnes transeuntes viam, factus est opprobrium vicinis suis. Exaltasti dexteram deprimentium eum, lætificasti omnes inimicos ejus, avertisti adjutorium gladii ejus, & non es auxiliatus ei in bello. Destruxisti eum ab emundatione, & sedem ejus in terram collisisti. Minorasti dies temporis ejus, operuisti eum confusione.*

Sap. 2. 18, & seq. *Si enim est verus Filius Dei, suscipiet eum, & liberabit eum de manibus contrariorum. Contumelia & tormento interrogemus eum, ut sciamus reverentiam ejus, & probemus patientiam illius. Morte turpissima condemnemus eum.*

Isa. 53. 7, & seq. *Sicut ovis ad occisionem ducetur, & quasi agnus coram tondente se obmutescet, & non aperiet os suum. De angustia & de judicio sublatus est; generationem ejus quis enarrabit? quia abscissus est de terra viventium, propter scelus populi mei percussi eum. Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus. Et Dominus voluit conterere eum in infirmitate: si posuerit pro peccato animam suam, videbit ire Jerosolymam, & multa pati à Senioribus, & Scribis, & Principibus Sacerdotum, & occidi.* Et Matth. 17. 22. & 20. 18, 19. Marc. 8. 31. & 9. 30. & 10. 34. Luc. 9. 22. & 18. 33.

Matth. 27. 50. *Jesus autem iterum clamans voce magna, emisit spiritum.* Et Marc. 15. 37. Luc. 23. 46. Joh. 19. 30.

Act. 2. 22, 23. *Viri Israëlitæ, audite verba hæc, Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis; hunc definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus iniquorum affligentes interemistis.*

Act. 3. 13, & seq. *Deus Abraham, & Deus Isaac, & Deus Jacob, Deus patrum nostrorum glorificavit filium suum Jesum, quem vos quidem tradidistis, & negastis ante faciem Pilati, judicante illo dimitti. Vos autem sanctum & justum negastis, & petistis virum homicidam donari vobis; auctorem vero vitæ interfecistis.*

Act. 5, 30. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno.* Et Act. 10. 39.

Act. 7. 52. *Quem Prophetarum non sunt persecuti patres vestri? & occiderunt eos qui prænuntiabant de adventu Justi, cujus vos nunc proditores & homicidæ fuistis.*

Act. 8. 30. & seq. *Accurrens autem Philippus, audivit eum legentem Isaiam Prophetam, & dixit, Putasne intelligis quæ legis? Qui ait, Et quomodo possum, si non aliquis ostenderit mihi? Rogavitque Philippum, ut ascenderet & sederet secum. Locus autem Scripturæ quem legebat erat hic, Tanquam ovis ad occisionem ductus est, & sicut agnus coram tondente se, sine voce, sic non aperuit os suum. In humilitate judicium ejus sublatum est. Generationem ejus quis enarrabit? quoniam tolletur de terra vita ejus. Respondens autem Eunuchus Philippo dixit, Obsecro te, de quo Propheta dicit hoc? de se, an de alio aliquo? Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum.*

Act. 13. 27, & seq. *Qui enim habitabant Jerusalem, & principes ejus, hunc ignorantes, & voces Prophetarum, quæ per omne sabbathum leguntur, judicantes impleverunt; & nullam causam mortis invenientes in eo, petierunt à Pilato ut interficerent eum. Cumque consummassent omnia quæ de eo scripta erant, deponentes eum de ligno, posuerunt eum in monumento.*

Rom. 5. 10. *Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.*

Rom. 6. 3, 4. *An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte*

semen longævum ..... Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam.

Jerem. 11. 19. *Et ego quasi agnus mansuetus, qui portatur ad victimam, & non cognovi quia cogitaverunt super me consilia, dicentes, Mittamus lignum in panem ejus, & eradamus eum de terra viventium, & nomen ejus non memoretur amplius.*

Thren. 3. 6, 43, 53. *In tenebrosis collocavit me, quasi mortuos sempiternos ..... Operuisti in furore, & percussisti nos; occidisti, nec pepercisti ..... Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me.*

Dan. 9. 26. *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus.*

Zach. 12. 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt; & plangent eum planctu quasi super unigenitum; & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

Zach. 13. 6, 7. *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? & dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Framea suscitare super Pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute Pastorem, & dispergentur oves.*

ipsius baptizati sumus? consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem.

Philipp. 2. 8. *Humiliavit semetipsum, factus obediens usque ad mortem, mortem autem crucis.*

1. Thess. 2. 14, 15. *Vos enim imitatores facti estis, Fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Judæis, qui & Dominum occiderunt Jesum & Prophetas, & nos persecuti sunt.*

Ebr. 2. 9, 10. *Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Jesum, propter passionem mortis gloria & honore coronatum, ut gratia Dei pro omnibus gustaret mortem. Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare ..... Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participavit eisdem, ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum, & liberaret eos qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.*

Jac. 5. 6. *Addixistis & occidistis Justum, & non restitit vobis.*

Apoc. 5. 6, & seq. *Et vidi, & ecce in medio throni, & quatuor animalium, & in medio Seniorum, Agnum stantem tanquam occisum, habentem cornua septem ..... & cantabant canticum novum, dicentes, Dignus es, Domine, accipere librum, & aperire signacula ejus: quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo ..... Dignus est Agnus, qui occisus est, accipere virtutem.*

Apoc. 13. 8. *Quorum non sunt scripta nomina in libro vitæ Agni, qui occisus est ab origine mundi.*

I. *Varii mortis Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento. Sacrificium Vaccæ rufæ,* II. *& mors summi Pontificis.* III. *Insigne testimonium morti Jesu à R. Simeone ben Jochai, aliisque Judæis perhibetur.* IV. *Quæ & Ethnicis insigni miraculo significatur.*

Varii mortis Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento. Sacrificium Vaccæ rufæ, Isa. 1. 18.

Ebr. 7. 26.

1. Petr. 1. 19.

Ebr. 13. 11, & seq.

I. NON verbis solum aut scriptis, sed typis etiam ac symbolis prædicta Christi Jesu mors est. Cujusmodi fuit Aries ab Abrahamo pro filio Isaaco immolatus, paschalis Agnus, Hircus ἀποπομπαῖος, quorum comparationem cum Christo infra instituemus. Addemus huc & Vaccam rufam, ex cujus cineribus aqua expiationis fiebat, juxta ritum capite decimo nono Numerorum traditum. Ac primum color ille rufus peccatum signat, auctore Isaia: *Si fuerint peccata vestra ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.* Jesum autem peccata hominum portasse docebit noster Parallelismus. Labis expers esse jubetur Vacca: Jesus sanctus, innocens, impollutus esse dicitur in Epistola ad Ebræos; Agnus immaculatus & incontaminatus in prima Petri Epistola. Ἄζυξ esse debuit Vacca: veteris Legis jugum excussit Christus Jesus, eique nos subduxit. Extra castra immolabatur Vacca, in conspectu omnium: *Quorum enim animalium infertur sanguis pro peccato in Sancta per Pontificem, horum corpora cremantur extra castra. Propter quod & Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est. Exeamus igitur ad eum extra castra, improperium ejus portantes.* Verba sunt è decimo tertio capite Epistolæ ad Ebræos. Immolationis hujus minister designatur Eleazarus, Sacerdos alter

alter à summo Pontifice: Caiphæ Principis Sacerdotum jussu captus est Jesus, eodemque quæsitore & judice morti addictus. Typus autem veri & primarii Sacerdotis Christi Jesu fuit summus Judæorum Pontifex, ac veluti secundarius Sacerdos. Quamobrem συμβολικὸς dicitur ab Origene: ἐλθόντος, inquit, ἀληθινοῦ ἀρχιερέως, ὁ συμβολικὸς ἀρχιερεὺς ἐπαύσατο· *Postquam venit verus Pontifex, Pontifex symbolicus esse desiit.* Eusebius σκιώδη καὶ εἰκονικὸν, ἀλλ' οὐκ ἀληθῆ χριστὸν & ἀρχιερέα, τὸ καθ' ὑψηλοῦ χριστοῦ τε καὶ ἀρχιερέως ἀντίμιμον. *Adumbratum & simulatum, non verum Christum & Pontificem, cœlestis Christi & Pontificis figuram* appellat. Jubetur Eleazarus digitum in Vaccæ rufæ sanguinem intingere, & septies Tabernaculi fores aspergere; & ex crematæ demum cineribus aquam expiationis conficere, qua impuritates abluantur: Auctor Epistolæ ad Ebræos: *Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis; quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?* Atque vera hæc est sacrificii Vaccæ rufæ significatio, quam sibi ignotam & incompertam queruntur Rabbini; quippe *Incrassatum est cor populi hujus*, juxta Isaiæ prædictionem.

Origen. Tom. 16. in Matth.

Eusseb. Dem. libr. 4.

Ebr. 9. 13. 14.

Isa. 6. 10. Matth. 13. 15.

II. Alius præterea, ac valde illustris mortis Christi Jesu typus in summi Ebræorum Sacerdotis morte positus fuit. Assignatæ erant certæ quædam urbes, ex præscripto Mosis, in quas tutum haberet receptum, qui non voluntariam neque ex destinato, sed fortuitam cædem perpetrasset: quo qui confugissent, tamdiu illic tolerarent exilium, quoad summus Pontifex obiisset. Quæ sic intelligenda sunt; quicunque sese noxis alligaverint, tamdiu cœlesti patria carere, quoad mortis Christi Jesu perceperint fructum, ejusque beneficio patriæ suæ sint restituti. Non id omnino fugit Philonem Judæum, qui in libro De exulibus disserens de hac lege Mosis, Sacerdotem illum, non hominem intelligendum esse ait, sed Verbum Dei, Patre Deo, matre Sapientia progenitum: λέγομεν γὰρ, inquit, τὸν ἀρχιερέα, οὐκ ἄνθρωπον, ἀλλὰ λόγον θεῖον εἶναι, πάντων ἐκ ἑκουσίων μόνον, ἀλλὰ & ἀκουσίων ἁμαρτημάτων ἀμέτοχον, πατρὸς μὲν θεοῦ, ὃς καὶ συμπάντων ἐστὶ πατὴρ, μητρὸς δὲ σοφίας· *Dicimus enim summum Pontificem, non hominem esse, sed Verbum Dei, omnium non spontanearum solum, sed & involuntariarum noxarum expers ..... patrem quidem habens Deum, qui & omnium pater est, matrem vero Sapientiam.* Reliquam legis partem alio detorquet.

& mors summi Pontificis.

III. Non sine observatione prætermittendum est, quod libro quarto operis sui refert Galatinus, ex R. Simeone ben Jochai, magnæ antiquitatis & eximiæ inter suos auctoritatis Magistro, editisque lucubrationibus percelebri. Hic in מחקר הסודות Oseam inducit hominum peccata deflentem, quorum gratia Filium suum corpore humano indutum Deus esset missurus; homines vero adversus salutaria ipsius præcepta contumaces letho eum essent daturi. Gravior etiam est Josephi auctoritas, qui & Christi Jesu mortem, & mortis genus in ἀρχαιολογίαν suam retulit. Quæ fatentes tanti nominis Doctores minutorum Rabbinorum turbæ possumus opponere. Neque desunt inter illos, qui propter supplicio affectum Jesum, Judæos male multatos, cladibus affectos, in omnes terras dissipatos, & Mosaicam legem abrogatam fuisse fateantur.

Insigne testimonium mortis Jesu à R. Simeone ben Jochai, aliisque Judais perhibetur.

Gal. De arcan. libr. 4.

Joseph. Antiq. libr. 18. cap. 4.

IV. Ethnicis vero stupendo miraculo Christi Jesu significata mors est, quod in libello De defitis oraculis Plutarchus refert. Id quanquam à vulgo scriptorum tritum est, minime tamen ob admirabilitatem rei pigebit hic adscribere. Cum in Italiam tenderet Thamus Ægyptius, navis rector, jamque Echinadas præternavigaret, subito remisit ventus, & ad Paxas insulas audita vox est, quæ Thamum appellaret, juberetque ipsum, simul ac appulisset ad Portum Pelodem, clamare magnum Pana esse mortuum. Paruit Thamus, eaque, quam jussus fuerat, voce edita, ejulatus auditi sunt, quasi Panos obitum mirantium & gementium. Vectores Romam delati portentum vulgarunt. Pervenit illud ad Tiberium Cæsarem, qui & à Thamo ipso de re gesta certior factus, hominum eruditorum sententiam super ea exquisivit. Narrat id apud Plutarchum Æmylianus Rhetor, ut sibi à patre Epitherse rei teste traditum. Atqui id convenit in tempus mortis Christi Jesu, qui verus Pan est, rerum omnium parens, ac naturæ totius auctor, quam Panos symbolo Mythologi signatam voluerunt.

Quæ & Ethnicis insigne miraculo significatur.

CAPUT CXXXVII.

Crura Jesu, perinde ut latronum cruci itidem suffixorum, non franguntur.

EXOD. 12. 43, & seq. *Dixitque Dominus ad Moysen & Aaron, Hæc est religio Phasæ ..... In una domo comedetur, nec efferetis de carnibus ejus foras, nec os illius confringetis.*

Num. 9. 9, & seq. *Locutusque est Dominus ad Moysen, dicens, Loquere filiis Israël, Homo qui fuerit immundus super anima, sive in via procul in gente vestra, faciat Phasæ Domino in mense secundo, quarta decima die mensis ad vesperam: cum azymis & lactucis agrestibus comedent illud: non relinquent ex eo quippiam usque mane, & os ejus non confringent; omnem ritum Phasæ observabunt.*

JOH. 19: 31, & seq. *Judæi ergo (quoniam Parasceve erat) ut non remanerent in cruce corpora sabbatho (erat enim magnus dies ille sabbathi) rogaverunt Pilatum, ut frangerentur eorum crura, & tollerentur. Venerunt ergo milites; & primi quidem fregerunt crura, & alterius qui crucifixus est cum eo. Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura .... Facta sunt enim hæc, ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo.*

CAPUT CXXXVIII.

Latus Jesu perfoditur.

ZACH. 12. 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, spiritum gratiæ & precum: & aspicient ad me quem confixerunt; & plangent eum planctu quasi super unigenitum; & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

JOH. 19. 33, & seq. *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura; sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua ..... Facta sunt enim hæc ut Scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo. Et iterum alia Scriptura dicit, Videbunt in quem transfixerunt.*

Apoc. 1. 7. *Ecce venit Jesus cum nubibus, & videbit eum omnis oculus, & qui eum pupugerunt: plangent se super eum omnes tribus terræ.*

CAPUT CXXXIX.

Jesu corpus pollinciunt & sepeliunt Joseph & Nicodemus.

ISA. 53. 9. *Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua.*

MATTH. 27. 57, & seq. *Cum autem sero factum esset, venit quidam homo dives ab Arimathæa, nomine Joseph, & qui ipse discipulus erat Jesu: hic accessit ad Pilatum, & petiit corpus Jesu. Tunc Pilatus jussit reddi corpus, & accepto corpore Joseph involvit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra.* Et Marc. 15. 42, & seq. Luc. 23. 50, & seq.

Joh. 19. 38, & seq. *Post hæc autem rogavit Pilatum Joseph ab Arimathæa (eo quod esset discipulus Jesu: occultus autem propter metum Judæorum) ut tolleret corpus Jesu. Et permisit Pilatus. Venit ergo, & tulit corpus Jesu. Venit autem & Nicodemus, qui venerat ad Jesum nocte primum, ferens mixturam myrrhæ*

& aloës quasi libras centum. Acceperunt ergo corpus Jesu, & ligaverunt illud linteis cum aromatibus, sicut mos est Judæis sepelire.

I. QUAM hic ex Isaia vaticinationem damus, obscurissima semper ab Interpretibus habita est. Mihi simplex illa & nativa videtur expositio, quam & Ebraica facile admittunt: *Et posuit cum impiis sepulcrum ejus, & cum Divite monumentum ipsius.* Vel, *in mortibus ipsius.* Jam clarissima sententia est: Mortem eo loco passus est Christus Jesus, quo afficiebantur scelerati supplicio, illicque idem quod alii sepulcrum erat habiturus: at in Josephi Arimathæi, hominis divitis conditorium, ipsius atque Nicodemi viri optimatis manibus corpus ejus illatum est. Egregie hæc conveniunt verbis Isaiæ. Interpretationem istam secuti sunt Munsterus, Clarius, & Vatablus, & Recentiorum magna pars. *Christo Jesu addicitur Isa. 53. 9.*

CAPUT CXL.

Jesu sepulcrum.

ISA. 11. 10. *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulcrum ejus gloriosum.*

Isa. 53. 9. *Et dabit impios pro sepultura, & divitem pro morte sua, eo quod iniquitatem non fecerit, neque dolus fuerit in ore ejus.*

Thren. 3. 53. *Lapsa est in lacum vita mea, & posuerunt lapidem super me.*

Soph. 3. 8. juxta LXX. Διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με, λέγει κύριος, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον.

MATTH. 27. 59, 60. *Et accepto corpore, Joseph involvit illud in sindone munda, & posuit illud in monumento suo novo, quod exciderat in petra.* Et Marc. 15. 46. Luc. 23. 52, 53. Joh. 19. 41, 42.

Cyrillus Hierosolymitanus Catech. 14. Ἐξῆς καὶ τῷ ἀποστόλῳ ἀκολουθίαν τῆς γραφῆς φησι, διὰ τοῦτο ὑπόμεινόν με, λέγει κύριος, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον· βλέπεις ὅτι καὶ τὸν τόπον τῆς ἀναστάσεως προεῖδεν ὁ προφήτης μαρτύριον ὀνομασθησόμενον; τίνι γὰρ τρόπῳ, μὴ καὶ τὰς λοιπὰς ἐκκλησίας ὁ τῆς γολγοθᾶ καὶ τῆς ἀναστάσεως οἶδε ὁ τόπος ἐκκλησία καλεῖται, ἀλλὰ καὶ μαρτύριον; ἀλλ' ἴσως διὰ τὸν προφήτην τὸν εἰπόντα, εἰς ἡμέραν ἀναστάσεώς μου εἰς μαρτύριον· *Et deinde juxta eamdem Scripturæ connexionem dicit, Propterea expecta me, dicit Dominus, in diem resurrectionis meæ, in Martyrium. Vides & locum, in quo rediit ad vitam, Prophetam prænoviisse, qui Martyrii nomen erat habiturus. Quanam enim ratione locus ille Golgothæ & Resurrectionis non appellatur Ecclesia, pro more reliquarum Ecclesiarum, sed Martyrium? At forsitan propter Prophetam, qui dixit, In diem resurrectionis meæ in Martyrium.* Et Eusebius De vita Constantini libr. 3. cap. 29. & libr. 4. cap. 40, 45, 46, 47. Athanasius in Apologetic. Hieronymus in Chronico, & alii.

I. HOC Sophoniæ prædictum sic repræsentavit Hieronymus, sui in Ebraicis præceptoris Judæi auctoritatem secutus: *Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum.* Exemplar Ebraicum habet, לעד, quod diversam recipit expositionem. Quidam vertunt, *ad spolium*: alii, *in futurum*: Jonathan, למדן, *ad judicandum.* At Septuaginta, εἰς μαρτύριον. Ita Aquila, & Theodotion, & Symmachus, teste Hieronymo: ita Syrus, & Arabs: ita Cyrillus uterque, & Theodoretus. Atqui his verbis eximia inest prædictio augusti illius & magnifici Templi, quod à Constantino Imperatore ad sepulcrum Christi, in monte Golgotha excitatum est, & Martyrium dictum; uti fuse narrat Eusebius in libris De vita Constantini. Porro nos supra in Propositione septima probavimus pertinere ad Christum, quæ commati huic apud Sophoniam subnexa sunt; unde existimare licet non temere nos facere, qui in eamdem sententiam hoc quoque conferamus. *Martyrium, Templum à Constantino ad sepulcrum Christi Jesu extructum, à Sophonia prædictum.*

CAPUT CXLI.

Jesus descendit ad Inferos, & Patriarchas inde educit.

PSALM. 67. 5, & seq. *Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus; iter facite ei qui ascendit super occasum: Dominus nomen illi. ..... Qui educit vinctos in fortitudine; similiter eos qui exasperant, qui habitant in sepulcris..... Ascendisti in altum, cepisti captivitatem; accepisti dona in hominibus.*

Psalm. 106. 10, & seq. *Sedentes in tenebris & umbra mortis ..... eduxit eos de tenebris & umbra mortis, & vincula eorum disrupit ..... Quia contrivit portas æreas, & vectes ferreos confregit ..... Misit Verbum suum, & sanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum.*

Psalm. 141. 7, 8. *Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodia animam meam, ad confitendum nomini tuo; me expectant justi, donec retribuas mihi.*

Eccli. 24. 45. *Penetrabo omnes inferiores partes terræ, & inspiciam omnes dormientes, & illuminabo omnes sperantes in Domino.*

Isa. 25. 7, 8. *Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super omnes nationes: præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est. Et dicet in die illa, Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, & salvavit nos: iste Dominus, sustinuimus eum, exultabimus & lætabimur in salutari ejus.*

Isa. 42. 6, 7. *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. 49. 8, 9. *Dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite, & his qui in tenebris, Revelamini.*

Isa. 53. 12. *Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam, & cum sceleratis reputatus est.*

Ose. 6. 3, 4. *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatus est egressus ejus, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ.*

Ose. 13. 14. *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos: ero mors tua, o Mors; morsus tuus ero, Inferne.*

Zach. 9. 11, 12. *Tu quoque in sanguine*

MATTH. 12. 39, 40. *Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ Prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.*

Matth. 27. 52, 53. *Et monumenta aperta sunt, & multa corpora Sanctorum, qui dormierunt, surrexerunt: & exeuntes de monumentis, post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam Civitatem, & apparuerunt multis.*

Joh. 12. 32. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.*

Rom. 10. 6, 7. *Ne dixeris in corde tuo, Quis ascendet in cœlum? id est Christum deducere: aut, Quis ascendet in abyssum? hoc est Christum à mortuis revocare.*

Eph. 4. 8, 9. *Propter quod dicit, Ascendens in altum captivam duxit captivitatem; dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cœlos, ut impleret omnia.*

Col. 2. 15. *Et exspolians Principatus & Potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.*

Ebr. 2. 14. *Quia ergo pueri communicaverunt carni & sanguini, & ipse similiter participabit eisdem; ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum.*

1. Petr. 3. 18, & seq. *Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo, mortificatus carne, vivificatus autem spiritu; in quo & his qui in carcere erant, spiritibus veniens prædicavit, qui increduli fuerant aliquando, quando expectabant Dei patientiam in diebus Noë, cum fabricaretur arca.*

1. Petr. 4. 6. *Propter hoc enim & mortuis evangelizatum est, ut judicentur quidem secundum homines in carne, vivant autem secundum Deum in spiritu.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

teſtamenti tui emiſiſti vinctos tuos de lacu, in quo non eſt aqua. Convertimini ad munitionem vincti ſpei; hodie quoque annuntians duplicia reddam tibi.

I. *Chriſto Jeſu addicitur Pſalm. 67.5,7,19.* II. *Chriſto Jeſu addicitur Iſa. 53.12.* III. *Exponitur priſcorum Judæorum ſententia de Oſe. 13.14.* IV. *Chriſto Jeſu addicitur Zach. 9.11,12.*

I. IN Chriſto Jeſu finem habuiſſe prophetiam, quam è Pſalmo ſexageſimo ſeptimo hic depromimus, teſtificatur Paulus in Epiſtola ad Epheſios, cujus verba quoque recitamus. Iis autem prædictum fuiſſe declarat deſcenſum Jeſu in inferiores partes terræ, quas Inferna loca, & Inferos appellamus; aſcenſum ejus in cœlum, & donorum Spiritus ſancti erogationem. Atqui vaticinio hoc in ſuam ſententiam abuti haudquaquam fuiſſet auſus, niſi in Meſſia eventum ejus communi Judæorum conſenſione expectari ſciſſet. Quod iterum iterumque monui. Itaque priſci Judæi in Schemoth Rabba, aliiſque vetuſtis monumentis Meſſiæ applicant iſthæc indidem petita: *Venient legati ex Ægypto.* Nos quoque paulo ſuperius in Apoſtolis & Diſcipulis Chriſti completa hæc oſtendimus: *In eccleſiis benedicite Deo Domino de fontibus Iſraël,* & quæ iis ſubnexa ſunt. *Chriſto Jeſu addicitur Pſalm. 67.5, 7, 19.* Pſalm. 67.32. Pſalm. 67.27, & ſeq.

II. Ad aliud vero teſtimonium, ex Iſaiæ quinquageſimo tertio capite petitum quod attinet, ſatis jam ſuperque probavimus totum id Meſſiam prænuntiare. Hoc vero commate Patriarcharum liberationem ex inferis ſignari vincimus his argumentis. Dico primum eorum animos qui mortem effugerunt, *Spolia* in Codicibus ſacris appellari. Jeremias non ſemel: *Sed erit tibi anima tua* לשלל, *in ſpolium.* Meminerimus præterea Iſaiæ octavo capite nomen hoc Meſſiæ inditum eſſe: *Accelera ſpolia detrahere, feſtina prædari:* ſuis enim locis à me probatum eſt ad Meſſiam iſtud ſpectare. Fortes à Meſſia ſpoliati quinam ſint, docet nos Apoſtolus in Epiſtola ad Coloſſenſes: *Et exſpolians Principatus & Poteſtates traduxit confidenter, palam triumphans illos in ſemetipſo.* Poteſtates appellat, & in Epiſtola ad Epheſios: *Principes mundi rectores tenebrarum harum,* quos Iſaias fortes appellaverat. Mortis quoque & Orci fortitudo prædicatur in Cantico: *Fortis eſt ut mors dilectio, dura ſicut infernus æmulatio.* Et in Pſalmis: *Quis eſt homo qui vivet & non videbit mortem, eruet animam ſuam de manu inferi?* Ex his colligere promtum eſt ſpolia illa fortium, quæ dividenda prædicit Iſaias, animos eſſe ex inferis locis à Chriſto Jeſu eductos, & in cœlum evectos; tum & animos vivorum hominum, laqueis peccatorum & Dæmonum tyrannide exemtos; atque eos etiam qui corpora ſua ſubiere rurſum, poſtquam mortem pertulit Chriſtus. Profecto in veteri Judæorum libro Siphre, & in Gemara libri Sotah, torquentur hæc ad allegoriam, verum nullis ſubnixam rationibus, & quam Aben Ezra refellit: cum nos noſtram Scripturæ conſenſu tueamur. Parata ergo nobis eſt ad explodendum Abrabanielem ratio, qui quod bella non geſſerit Jeſus Dominus, minime hæc in eum quadrare contendit; quaſi κατὰ λέξιν ſumenda ſint; quod ne à ſuis quidem factum congerronibus ſcire debuit. *Chriſto Jeſu addicitur Iſa. 53. 12.* Jerem. 39.18. & 45.5. Iſa. 8.1,3. Col. 2.15. Eph. 6.12. Cant. 8. 6. Pſalm. 88.49.

III. De Oſeæ oraculo, quod è decimo tertio capite excerpſimus, tantum hoc dicam, ſic illud intelligi & explicari in Bereſith Rabba R. Moſis Hadarſan, quemadmodum hic à nobis intelligitur. Quo loco quoniam doctrina de Meſſiæ deſcenſu ad inferos & captivorum liberatione, noſtræ doctrinæ perſimilis continetur, utile fuerit totum exponere. Ait R. Joſue ben Levi, ſe Meſſia filio Davidis comitatum, abiiſſe cum Kippod, Angelo mortis, Gehennæ præfecto, quoad ad portas Gehennæ perventum eſt: captivos autem illuc detruſos, viſo Meſſiæ lumine, ſummis eum excepiſſe lætitiis, ſperantes futurum, ut ab eo tantis tenebris eximerentur, juxta hoc effatum Oſeæ: *De manu mortis liberabo eos, de morte redimam eos:* & illud Iſaiæ: *Et redemti à Domino convertentur, & venient in Sion cum laude & letitia ſempiterna ſuper caput eorum: gaudium & letitiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus:* Sion autem Paradiſum illic ſignificare. Tum paulo poſt addit ſeptem nominibus appellari Gehennam, quorum primum eſt, שאול, hoc eſt, *Orcus,* ὁ ᾅδης: deinde גיהנם, *Gehenna:* באר שחת, *puteus perditionis:* דומה, *ſilentium:* טיט היון, *lutum cœni:* צלמות, *umbra mortis:* ארץ התחאית, *terra inferior.* Ex quibus nominibus noſcitur quomodo pleraſque Scripturæ ſanctæ ῥήσεις intellexerint veteres Judæi. *Exponitur priſcorum Judæorum ſententia de Oſe. 13.14.* Oſe. 13.14. Iſa. 35.10.

IV. Poſtremo cum in Propoſitione ſeptima demonſtraverim, nonum comma ac decimum capitis noni Zachariæ ad Meſſiam eſſe referenda, ne Judæis quidem diſſentientibus; eademque in Jeſu eveniſſe, juxta Evangeliſtarum teſtimonia; plane conſe- *Chriſto Jeſu addicitur Zach. 9.11, 12.*

ctarium est undecimum quoque ac duodecimum comma, una serie prioribus connexa, in Christo Jesu fuisse completa.

CAPUT CXLII.

Jesus revivisit.

PSALM. 3, 6. *Ego dormivi, & soporatus sum, & exurrexi, quia Dominus suscepit me.*

Psalm. 15. 9, & seq. *Propter hoc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea: insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo; delectationes in dextera tua usque in finem.*

Psalm. 29. 1, & seq. *Exaltabo te, Domine, quoniam suscepisti me, nec delectasti inimicos meos super me. Domine Deus meus, clamavi ad te, & sanasti me. Domine, eduxisti ab inferno animam meam; salvasti me à descendentibus in lacum.*

Psalm. 40. 9, & seq. *Verbum iniquum constituerunt adversum me. Numquid qui dormit, non adjiciet ut resurgat? Etenim homo pacis meæ, in quo speravi, qui edebat panes meos, magnificavit super me plantationem. Tu autem Domine, miserere mei, & resuscita me, & retribuam eis.*

Psalm. 48. 16. *Verumtamen Deus redimet animam meam de manu inferni, cum acceperit me.*

Psalm. 55. 12, 13. *In me sunt Deus vota tua, quæ reddam laudationes tibi: quoniam eripuisti animam meam de morte, & pedes meos de lapsu.*

Psalm. 70. 20. *Quantas ostendisti mihi tribulationes multas & malas, & conversus vivificasti me, & de abyssis terræ iterum reduxisti me!*

Psalm. 87. 5. *Æstimatus sum cum descendentibus in lacum, factus sum sicut homo sine adjutorio, inter mortuos liber.*

Psalm. 114. 3, & seq. *Circumdederunt me dolores mortis, & pericula inferni invenerunt me ..... Convertere anima mea in requiem tuam, quia Dominus benefecit tibi: quia eripuit animam meam de morte, oculos meos à lapsu.*

Psalm. 141. 7, 8. *Intende ad deprecationem meam, quia humiliatus sum nimis. Libera me à persequentibus me, quia confortati sunt super me. Educ de custodia animam meam, ad confitendum nomini tuo: me expectant justi, donec retribuas mihi.*

Psalm. 142. 11, 12. *Spiritus tuus bonus deducet me in terram rectam, propter nomen tuum, Domine, vivificabis me in æquitate tua. Educes de tribulatione animam meam, & in misericordia disperdes inimicos meos,*

MATTH. 12. 39, 40. *Qui respondens ait illis, Generatio mala & adultera signum quærit, & signum non dabitur ei, nisi signum Jonæ prophetæ. Sicut enim fuit Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Et Matth. 16. 4. Luc. 11. 29.

Matth. 16. 21. *Exinde cœpit Jesus ostendere Discipulis suis, quia oporteret eum ire Jerosolymam, & multa pati à Senioribus, & Scribis, & Principibus Sacerdotum, & occidi, & tertia die resurgere.* Et Matth. 17. 9, 22. & 20. 17, & seq. Marc. 8. 31. & 9. 8, & seq. & 10. 34. Luc. 9. 22. & 18. 31, & seq.

Matth. 26. 32. *Postquam autem resurrexero, præcedam vos in Galilæam.* Et Marc. 14. 28.

Matth. 27. 52, 53. *Et multa corpora Sanctorum qui dormierant, surrexerunt: & exeuntes de monumentis post resurrectionem ejus, venerunt in sanctam Civitatem.*

Matth. 27. 62. & seq. *Altera autem die, quæ erat post Parasceven, convenerunt Principes Sacerdotum & Pharisæi ad Pilatum, dicentes, Domine, recordati sumus, quia seductor ille dixit adhuc vivens, Post tres dies resurgam. Jube ergo custodiri sepulcrum usque in diem tertium: ne forte veniant Discipuli ejus, & furentur eum, & dicant plebi, Surrexit à mortuis: & erit novissimus error pejor priore.*

Matth. 28. 5, & seq. *Respondens autem Angelus dixit mulieribus, Nolite timere, vos, scio enim quod Jesum qui crucifixus est quæritis: non est hic; surrexit enim, sicut dixit. Venite, & videte locum, ubi positus erat Dominus. Et cito euntes dicite Discipulis ejus quia surrexit, & ecce præcedet vos in Galilæam; ibi eum videbitis; ecce prædixi vobis. Et exierunt cito de monumento cum timore & gaudio magno, currentes nuntiare Discipulis ejus. Et ecce Jesus occurrit illis, dicens, Avete. Illæ autem accesserunt, & tenuerunt pedes ejus, & adoraverunt eum.* Et Marc. 16. 5, & seq. Luc. 24. 5, & seq.

Luc. 24. 45, 46. *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die.*

Joh. 2. 19, & seq. *Respondit Jesus, & dixit eis, Solvite templum hoc, & in tribus diebus excitabo illud. Dixerunt ergo Judæi, Quadraginta & sex annis ædificatum est Templum hoc,*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

& perdes omnes qui tribulant animam meam.

Isa. 25. 8. *Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Ose. 6. 3, 4. *Vivificabit nos post duos dies, in die tertia suscitabit nos, & vivemus in conspectu ejus. Sciemus, sequemurque, ut cognoscamus Dominum: quasi diluculum præparatus est egressus ejus, & veniet quasi imber nobis temporaneus & serotinus terræ.*

Ose. 13. 14. *Ero mors tua, ô Mors: morsus tuus ero, Inferne.*

Jon. 2. 1, & seq. *Et erat Jonas in ventre piscis tribus diebus & tribus noctibus, & oravit Jonas ad Dominum Deum suum de ventre piscis ..... Et dixit Dominus pisci, & evomuit Jonam in aridam.*

Soph. 3. 8. *Quapropter, expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum, quia judicium meum, ut congregem gentes, & colligam regna.*

& tu in tribus diebus excitabis illud? Ille autem dicebat de Templo corporis sui. Cum ergo resurrexisset à mortuis, recordati sunt Discipuli ejus, quia hoc dicebat, & crediderunt Scripturæ, & sermoni quem dixit Jesus.

Joh. 10. 17, & seq. *Propterea me diligit Pater, quia ego pono animam meam, ut iterum sumam eam. Nemo tollit eam à me, sed ego pono eam à meipso, & potestatem habeo ponendi eam, & potestatem habeo iterum sumendi eam. Hoc mandatum accepi à Patre meo.*

Joh. 20. 14, & seq. *Hæc cum dixisset, conversa est retrorsum, & vidit Jesum stantem, & non sciebat quia Jesus est. Dicit ei Jesus, Mulier, quid ploras? quem quæris? Illa existimans quia hortulanus esset, dicit ei, Domine, si tu sustulisti eum, dicito mihi ubi posuisti eum, & ego eum tollam. Dicit ei Jesus, Maria. Conversa illa dicit ei, Rabboni (quod dicitur, Magister) ..... Cum ergo sero esset die illo, una sabbathorum, & fores essent clausæ, ubi erant Discipuli congregati propter metum Judæorum, venit Jesus, & stetit in medio, & dixit eis, Pax vobis. Et cum hoc dixisset, ostendit eis manus & latus.*

Act. 1. 1, & seq. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Jesus facere & docere, usque in diem qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumtus est; quibus & præbuit seipsum vivum post passionem suam in multis argumentis, per dies quadraginta apparens eis, & loquens de regno Dei.*

Act. 1. 21, 22. *Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore quo intravit & exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismate Johannis, usque in diem qua assumtus est à nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.* Et Act. 4. 10. & 5. 30. & 17. 3. & 26. 23. Rom. 6. 4, 9. & 7. 4. & 8. 11, 34. & 10. 9. & 14. 9. & 1. Cor. 6. 14. & 2. Cor. 5. 15. Gal. 1. 1. Eph. 1. 20. Phil. 3. 10. Col. 2. 12. & 1. Thess. 1. 10. & 4. 13. & 2. Tim. 1. 10. & 2. 8. & 1. Petr. 1. 3, 21. & 3. 22.

Act. 2. 24, & seq. *Quem Deus suscitavit solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo. David enim dicit in eum, Providebam Dominum in conspectu meo semper; quoniam à dextris est mihi, ne commovear. Propter hoc lætatum est cor meum, & exultavit lingua mea; insuper & caro mea requiescet in spe. Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi fecisti vias vitæ, & replebis me jucunditate cum facie tua. Viri fratres, liceat audenter dicere ad vos de Patriarcha David, quoniam defunctus est & sepultus; & sepulcrum ejus est apud nos usque in hodiernum diem. Propheta igitur cum esset, & sciret quia jurejurando juravit illi Deus de fructu lumbi ejus sedere super sedem ejus, pro-*

videns locutus est de resurrectione Christi, quia nempe derelictus est in inferno, neque caro ejus vidit corruptionem. Hunc Jesum resuscitavit Deus; cujus omnes nos testes sumus.

Act. 3. 15. *Auctorem vero vitæ interfecistis, quem Deus suscitavit à mortuis; cujus nos testes sumus.*

Act. 4. 33. *Et virtute magna reddebant Apostoli testimonium resurrectionis Jesu Christi Domini nostri.*

Act. 10. 40, 41. *Hunc Deus suscitavit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo, nobis qui manducavimus, & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.*

Act. 13. 30, & seq. *Deus vero suscitavit eum à mortuis tertia die: qui visus est per dies multos his qui simul ascenderant cum eo de Galilæa in Jerusalem, qui usque nunc sunt testes ejus ad plebem. Et nos vobis annuntiamus eam, quæ ad patres nostros repromissio facta est; quoniam hanc Deus adimplevit filiis nostris, resuscitans Jesum, sicut & in Psalmo secundo scriptum est, Filius meus es tu, ego hodie genui te. Quod autem suscitavit eum à mortuis, amplius jam non reversurum in corruptionem ita dixit, Quia dabo vobis sancta David fidelia. Ideoque & alias dicit, Non dabis Sanctum tuum videre corruptionem. David enim in sua generatione, cum administrasset voluntati Dei, dormivit, & appositus est ad patres suos, & vidit corruptionem. Quem vero Deus suscitavit à mortuis, non vidit corruptionem.*

Rom. 4. 24, 25. *Et propter nos quibus reputabitur credentibus in eum, qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram.*

1. Cor. 15. 3, & seq. *Tradidi enim vobis in primis quod & accepi, quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas, & quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas: & quia visus est Cephæ; & post hoc Undecim. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul, ex quibus multi manent usque adhuc, quidam autem dormierunt. Deinde visus est Jacobo, deinde Apostolis omnibus. Novissime autem omnium, tanquam abortivo visus est & mihi. ..... Si autem resurrectio mortuorum non est, neque Christus resurrexit. Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra, inanis est & fides vestra: invenimur autem & falsi testes Dei, quoniam testimonium diximus adversus Deum, quod suscitaverit Christum; quem non suscitavit, si mortui non resurgunt. ..... Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium.*

1. Petr. 3. 18, & seq. *Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo; mortificatus quidem*

dem carne, vivificatus autem spiritu..... qui est in dextera Dei deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur.

I. Favent Judæi quidam sententiæ Christianorum super Christi Jesu reditu ad vitam. II. Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum. III. Secundum argumentum. IV. Refellitur Salmasii sententia de Christi sepulcro. V. Tertium argumentum. VI. Falsum est rediisse ad vitam Aristeam Proconnesium, VII. vel Cleomedem Astypalæensem, VIII. vel Hermotimum Clazomenium, IX. vel Epimenidem Cretensem, X. vel mulierem ἄπνουν, Heraclidis libro peculiari celebratam, XI. vel Erem Pamphylium Harmonii filium, XII. vel puellam, quam suscitasse fertur Apollonius Tyaneus, vel alios complures à Veteribus celebratos.

I. IN fronte disputationis hujus notandum est, nihil esse in hac caussa, quamobrem Judæis Christiana doctrina invidiosa esse debeat, cum popularis eorum Josephus, in celeberrima illa de Christo Jesu θεοσχῆ hæc scripserit: ἐφάνη γὰρ αὐτοῖς τρίτην ἔχων ἡμέραν πάλιν ζῶν, τῶν θείων προφητῶν ταῦτα καὶ ἄλλα μυρία θαυμάσια περὶ αὐτοῦ εἰρηκότων. *Post triduum enim redivivus ipsis apparuit, cum divini Prophetæ hæc aliaque innumera prodigia de eo nuntiassent.* Cumque vetustissimus præterea ac celeberrimus doctor eorum & Princeps R. Jehuda Haccadosch, in libro R. Abrahami, qui גלי רזיא, hoc est *Revelans arcana*, inscribitur, sic disserat: *Post triduum vero anima Messiæ ad corpus suum revertetur, & exibit ex illo lapide, in quo erit sepultus; sicut dictum est Exod. 33. Ecce locus est apud me, stabis super petram: cumque transierit gloria mea, ponam te in foramine petræ.* Quibus ex fide Galatini propositis, nunc argumenta Adversariorum diluamus. *Favent Judæi quidam sententiæ Christianorum super Christi Jesu reditu ad vitam.* Joseph. Antiq. libr. 18. cap. 4.

II. Scribit Matthæus, reverso ad vitam Jesu, & aperto sepulcro, milites custodiendo ei appositos, rem Principibus Sacerdotum nuntiasse; qua accepta hos habuisse senatum, & de communi sententia subornasse pecunia milites, qui dicerent, sibi sopitis & somno oppressis noctu subtractum fuisse corpus Jesu ab ipsius Discipulis: quæ confessio quoniam fraudi militibus esse poterat, ut pote stationis desertoribus, si ad Præsidem perveniisset, culpam se præstaturos Sacerdotes promisisse; paruisse milites, remque ita in vulgus dissipatam ad illam diem fuisse. Hinc adversus Christianos conflatur argumentum, quasi commentitia sit Christi Jesu à morte suscitati historia. At prorsus hebes esse telum hoc & plumbeum ostendet narratio rerum simplex, sed attente perspecta. Mortuum Christi corpus linteis involutum, monumento novo & in petra excisso illatum est. Saxum ingens ad ostium monumenti advolutum. Et quoniam Christus, dum viveret, de futuro suo post tres dies ad vitam reditu verba quædam jecerat, postulant à Pilato Principes Sacerdotum & Pharisæi, ut custodes apponantur sepulcro usque ad diem tertium, ne Discipuli ipsius subrepto clanculum corpore, vitam eum recepisse fingant, atque ita illudant credulitati plebis, nefariumque & damnosum errorem in vulgus spargant. Annuit Pilatus: obsignant illi lapidem sepulcro impositum, & custodes addunt. At die tertio editus est terræ motus ingens, Christo Jesu reviviscente, & Angelus cœlo lapsus revoluto lapide vacui sepulcri ostium patefecit. Quo viso consternati metu custodes, ac prope examines corruerunt. Horum nonnulli in Urbem reversi, ad Principes Sacerdotum de iis rebus retulerunt. Interea vero alia quoque sepulcra patuerunt, sanctorumque hominum corpora vita functa ac sepulta, postquam revixit Christus, rediviva & ipsa Hierosolymis apparuerunt. Hæc Matthæus: quæ, Deo sic disponente, ita contigerunt, ut fidem ipsa ex sese ab Adversariis extorquere, & omnem pertinaciam frangere possint. Nam primum positum est corpus Jesu in sepulcro novo, in quo nondum ullum fuerat conditum, *Ne post resurrectionem*, inquit Hieronymus, *cæteris corporibus remanentibus resurrexisse alius fingeretur.* Pollicitatio Christi de futuro suo ad vitam reditu, Judæorum excitavit diligentiam ad præcavendas fraudes. Cum ergo sepulcrum obsignarint, custodes apposuerint, modisque omnibus caverint, ne fraus sibi fieret à Christi Discipulis, eadem opera caverunt, ne factam sibi fraudem causari possent, postquam vere Christus revixisset. Qui cum revixerit, minime jam iis competit de dolo malo actio vel exceptio. Hæc enim ita fieri Deus voluit, μή πως, inquit Chrysostomus μάλλη λυμαίνεσθαι πρὸς τὴν ἀναστάσεως λόγον. *Ne quis doctrinam hanc de reditu ad vitam labefactare possit:* *Refelluntur argumenta Adversariorum. Primum argumentum.* Matth. 28. 11. & seq. Hier. in Matth. 27. 62.

Quam facultatem non aliis solum, sed & sibi ipsi præciderunt. *Quanto enim amplius reservatur* Christi corpus, *tanto magis resurrectionis virtus ostenditur.* Verba sunt Hieronymi. Strenue sane & acute argumenta hæc adversus Judæos urget Chrysostomus; quem si quis consulat, operæ fructum feret. Neque vero latenter monumento Jesus erepit: magno res agitur apparatu: terra movetur: cœlo descendit Angelus, & orto jam die sepulcrum reserat. Ad ea pavore ingenti consternantur custodes: nonnulli etiam rem apud Sacerdotes testificantur. En testes locupletes, & nulli exceptioni obnoxios. Nec credibile est hæc Matthæum confinxisse; nam quo tempore ea scribebat, complures supererant portentorum illorum vel oculati testes, vel auriti. Quis putet præterea Apostolos, viros simplices, rudes, imperitos, meticulosos etiam, & ad satellitum adventum, vel ad ancillæ vocem paulo ante trepidantes, tantum ausos esse facinus, ut corpus Christi Jesu subriperent, & deceptis custodibus toti Synedrio os sublinerent? Quis credat tantum ipsis superfuisse otii, ut ingentem lapidem sepulcri ostio appositum amovere, & sudarium ac institas corpori Christi unguentis delibuto inhærentes explicare & disjungere possent, dum prope erant semisomni satellites, quos vel leviſſimum murmur poterat excitare? Recte Sedulius:

Hier. in Matth. 27. Chrysost. in Matth. 27.

Anne beati
Corporis ablator, velocius esse putavit
Solvere contectum, quam devectare ligatum,
Cum mora sit fortis contraria?

Quæ & à Chrysostomo eleganter tractata sunt. Quis adeo insaniisse censeat Apostolos, ut nullo proposito operæpretio fraudem universo hominum generi, sibique ipsis struere vellent, & vitam pro mendacio, cujus erant sibi conscii, & fictitia religione pacisci ac profundere? Quis fingat sibi, tot homines in periculosum adeo flagitium, cujusmodi erat raptio corporis Christi, falsamque de eo redivivo opinionem spargendam conspiraſſe? Ad hæc incallide prorsus excogitatum est commentum illud de custodum somno: nam quomodo sopiti homines deprehendere per somnum potuerunt corpus Jesu ab Apostolis fuisse subreptum? Qui id resciverunt, quod insciis ipsis & incautis factum est? Denique quod de redivivis sanctorum corporibus & in Urbe visis Matthæus prodidit, est ejusmodi, ut multos extitisse necesse sit portenti hujus conscios ac memores, cum scriptis mandaretur. Quapropter verisimile non est, pudori suo tam male consuluisse Matthæum, ut stolidum adeo crassumque configeret mendacium, quod promtum fuisset unicuique refellere.

Chrysost. in Matth. 28.

Ad stolidam majorum suorum fabulam, stolidiorem hanc adjecerunt Judæi recentiores, corpus Christi ab Apostolis furto sublatum, & in proximis locis occultum, non multo post per Pontificum excursores & emissarios fuisse repertum. Nam quo id auctore referunt, quod Veterum nullus scriptis mandavit? Cur palam spectandum non proposuerunt corpus, quo conspecto rumor omnis de redivivo Christo conticuisset?

Secundum argumentum.

III. Erunt fortasse, qui dicant Apostolos ad sepulcrum cuniculos egisse, suffossaque humo corpus Christi subtraxisse: qua arte facile fuerit custodes fallere. At repugnat Matthæus, cum ait finxisse Pontifices subreptum fuisse corpus Christi dormientibus custodibus: nam si per cuniculos ablatum est, etiam vigilantibus custodibus fieri id potuit, neque ad hujusmodi fabulam recurrere necesse fuit. Eæ præterea fuerunt angustiæ temporis, ut per eas è longinquo agi potuisse cuniculos, tantumque terræ egeri, quantum necesse fuit, haudquaquam credibile sit. Verum his omissis, una responsione totum hoc refellitur. Aio enimvero ὑπόθεσιν fuisse solum hoc, ipsumque adeo Christi sepulcrum in rupe fuisse incisum, vel potius fuisse rupem ipsam ferro excavatam: ita ut per subterraneos meatus penetrare illuc, res fuerit immensi operis & temporis. Quamvis enim discamus ex Josepho, cuniculis perfossum fuisse aliquando Hierosolymitanum solum; puta obsidente Urbem Herode, & deinde Tito, & in seditione Manahemi; quod & multo post à Salahoddino Urbem oppugnante factum discimus ex Abulfaragio: & quamvis scriptum reliquerit Philo Senior in Hierosolymæ descriptione, & Aristæus in libro De legis Mosaicæ interpretatione, è fonte Templi derivatas fuisse & distributas aquas per subterraneos canales & occultas fistulas: quamvis denique molle ac fossile terrenum fuisse demus in aliquibus Hierosolymæ locis: at neque hujusmodi fuisse Golgothæ montis solum, aut horti cui inerat sepulcrum Christi, certissimum est; nec tantum otii aut audaciæ fuit Apostolis, ut per duram silicem tam longos agere cuniculos possent; & manifesta in suffossa rupe extitissent furti indicia, quæ nulla arte, vel humo ingesta, vel infartis lapidibus

Joseph. De bell. Jud. libr. 1. cap. 13. & libr. 2. cap. 17. & libr. 6. cap. 30. & libr. 7. cap. 20. Abulfar. Hist. Orient. Dyn. 9. Phil. apud Euseb. Præp. libr. 9. cap. 37. Arist. apud Euseb. Præp. libr. 9. cap. 38.

& cæmentis celari potuissent ab Apostolis; quæque Judæorum Principes ad patefaciendam fraudem, refossa scrobe, palam haud dubie feciissent; neque absurdam suam de custodum sopore calumniam vulgassent.

IV. Sed audiamus contradicentem Salmasium. Ait ille Domini Jesu sepulcrum, cryptam fuisse in terra excavatam, lapide stratam, & inædificatam, concameratam desuper, & foramine in medio fornice apertam, quod injecto extrinsecus lapide claderetur. Itaque in horto, cui inerat Domini monumentum, rupem fuisse negat ullam, sed subactam humum, qualem horti esse oportuit. Quæ Brocardus Monachus, cæterique recentiores secus narrant, tanquam falsa aut suspecta repudiat; Bellonium affirmare dicens, Templum sepulcro Christi impositum in plano situm esse, non in monte. In quibus sane turpissime se dat vir apprime cæteroquin literatus. Nam primum constat Hierosolymam saxosam esse, & rupibus impositam. Testis Strabo, qui Hierosolymorum solum ait esse πέτρωδες καὶ ὑπόπετρον. Testis Hieronymus, qui Hierosolymam *totius provinciæ deterrimam esse, & saxosis montibus asperari* docet. Wilbrandus Oldenburgensis, qui Terram sanctam adiit anno Domini millesimo ducentesimo undecimo, *Conscendimus*, inquit, *montana Hierusalem, quæ sunt admodum alta, lapidosa, & asperrima; & quod mirabile est, multum vini, olei, & frumenti afferentia.* Testes & peregrinatores universi, quicunque Urbem hanc lustrarunt. In his Bellonius ipse, cujus auctoritatem Salmasius prætendit. Tradit is scrupulosis insidere montibus Hierosolymam, quorum magna pars jam inde à vetustis temporibus hominum labore complanata & æquata, & aggesta humo contecta, frugibus ferendis idonea facta sit. Hujusmodi fuisse hortum illum Josephi Arimathæensis, cujusmodi loca vicina omnia, haud dubium est, ὑπόλιθον nempe, sed comportata ad aliquantam altitudinem terra, culturæ idoneum. Idcirco λιθώδη, & ψαμαθώδη χαμαίνιλα, *lapidosum & arenosum lectum*, appellat Nonnus Christi sepulcrum. Brocardi vero fidelis & diligentis scriptoris, res non fando auditas, sed sibi visas exponentis, reliquorumque omnium ipsi suffragantium auctoritatem nullo probabili argumento rejicere, quod facit Salmasius, hominis non est satis æqui, resque ex merito pensitantis. Nam quod ii de duplici crypta sepulcri Jesu referunt, id hodieque visitur, & nos ab oculatis testibus & fide dignis plerisque accepimus. Præcipua est & intima, in qua reconditum fuit Christi corpus: extima altera, & tanquam aditus ad aliam, & vestibulum. Angeli Sacellum appellant, quod illic Angelus revixisse Christum mulieribus nuntiarit. Johannes Phocas in Descriptione sacrorum locorum Palæstinæ, quam anno quinto & octogesimo supra centesimum & millesimum perlustravit: τὸ δὲ εἰς πάχος ξεσματίσαν αὐτήλαιον τῶ θεανδρικοῦ σώματος ὄξει διπλοεῖ, ᾧ ἐν μὲν τῷ ἑνὶ διάκειται ὁ ἀποκυλισθεὶς λίθος, λευκοῖς μάρμαρσις περιφερεσυρόμενος. ἐν ᾧ τῷ ἑτέρῳ μέρει τῷ πρὸς βορρᾶν ὁ λίθος λελάξευται, τῷ ἰσοπέδου πάτου ὑψηλότερον ὡσεὶ πῆχυν ἕνα, ἐν ᾧ νεκρὸς ἡ γυμνὸς ὁ τῆς ζωῆς ἀνατεθὴ δοτήρ. *Specus autem, quod dominico corpori sepulcri usum præbuit, duplex est: & in uno quidem jacet revolutus lapis, candido marmore circumseptus; in altera parte, versus Boream, lapis ferro excisus, uno circiter cubito supra pavimenti solum eminet, in quo mortuus & nudus vitæ dator depositus est.* Accuratissimam speluncæ utriusque, totiusque ædificii desuper exstructi descriptionem, formis expressam edidit Bernardinus Amicus Franciscanus; ut non magis de ea re, quam de Hierosolyma ipsa dubitare liceat. Scriptor antiquus Itinerarii Hierosolymitani, quem Brocardo opponit Salmasius, unius quidem cryptæ meminit, ejus nempe in qua positum est corpus Christi, sed illuc per aliam penetrari non negat: tantum ait: *Inde quasi ad lapidem missum est crypta, ubi corpus ejus positum fuit.* De situ vero Templi sepulcro impositi, quod disputat Salmasius ex testimonio Bellonii, in plano situm esse, non in monte, quid ad rem pertineat, non intelligo: nam quod inde colligit, in rupe incisum non fuisse Christi sepulcrum, minime sequitur. Bellonius strictim se hæc causa brevitatis fatetur attigisse. At Bernardinus Amicus, aliique sexcenti, unius hujusce Templi septis, sepulcrum Christi, cryptasque alias in rupe excavatas, quædam etiam loca infra Templi solum depressa, & ipsum Calvariæ montem contineri referunt, & montem hunc conscendi gradibus octodecim, quorum aliquot in rupe sunt excisi. Cum Templum exstruerentur, ad aream ædificii æquandam, partem aliquam Golgothæ montis cædi oportuit, ut optime notavit Petrus Vallensis; sed magna tamen ejus pars supereſt, Templi ejusdem ambitu comprehensa. Brocardus: *Mons calvariæ, in quo Dominus crucifixus est, distat à loco sepulcri centum & octo pedibus, & est ascensus à superficie pavimenti Ecclesiæ, ad locum ubi crux rupi infixa fuit, viginti octo pedum.* Scribe, *XVIII. pedum.* Nec multo post: *Non longe ab hoc loco, ubi Christus flagris cæsus est, descenditur per XLVIII. gradus ad locum ubi Helena invenit crucem Domini defossam.* Anonymus ab Allatio editus, in Descriptione Hierosolymorum: εἰ ἢ ἀειστερὰ τῶ βήματος τῶ ἁγίου πάφου ἀναβαίνῃ

Refellitur Salmasii sententia de Christi sepulcro.

Salmas. in Solin. p. 1209, & seq.

Strab. libr. 16. Hier. in Isa. 50. Wilbr. Old. Itiner. Terr. sanct.

Bellon. Observ. libr. 2. cap. 81.

Nonn. in Joh. 19. 42. & 20. 1.

Bern. Amic. Tractat. De ædific. Terræ sanct.

Petr. Vall. Tom. 1. Broc. Descr. Terræ sanct.

σκαλόνια ιε'. ἡ σεβαὴ εἰς τ γολγοθᾶ. *Sinistra Bematis sancti Sepulcri ascendit gradus quindecim, & ingreditur Golgotham.* Ubi legendum, ni fallor, σκαλόνια ιη'. Epiphanius Hagiopolita scribit illuc ascendi gradibus triginta sex; sed tum fortasse aliis scalis in Golgotham evadebatur. Denique Wilbrandus Oldenburgensis: *Et sciendum quia mons Calvariæ, qui modicus est, ut quidam colliculus, intra parietes Ecclesiæ continetur.*

Quinetiam Salmasius verba Evangelii manifesto sibi adversa, sententiæ suæ accommodare tentat. Nam quod scribit Marcus, monumentum Christi fuisse λελατομημένον ἐκ πέτρας, perperam ait redditum fuisse à Vulgato Interprete: *Quod erat excisum de petra:* vel ut aliis placet, *de rupe.* Petram quidem fatetur olim rupem significasse, at à mediæ ætatis scriptoribus pro cæmentitio & οἰκοδομικῷ lapide usurpatum. Ego vero aio vocem hanc, apud auctores Græcos & Latinos, Evangelistarum ætati suppares, pro rupe fuisse acceptam. Nec aliam obtinet significationem apud Evangelistas ipsos, qui sententiarum, dictionumque suarum certissimi Interpretes haberi debent. Prudens ille ædificator, quem Christus fundamentum posuisse aiebat ἐπὶ τὸν πέτραν, super rupem domum exstruxisse utique censendus est. Petrum petræ, hoc est rupi immobili comparabat, cum super eum Ecclesiam suam ædificaturum se pollicebatur. Petras, hoc est, rupes, moriente Christo, scissas Evangelista tradidit. Petram illam, cujus fluenta in deserto potasse Israëlitas scribit Paulus, non cæmentitium & οἰκοδομικὸν lapidem fuisse constat. Addit Salmasius dicendum fuisse λελατομημένον ἐκ τῆς πέτρας, si excisum intellexisset ex rupe quæ inibi fuisset. Si præfixus articulus certum quid semper notat, rem profecto conficit Matthæus, qui sic habet: ὃ ἐλατόμησεν ἐν τῇ πέτρᾳ, nam certam quamdam petram significari necesse est. Verum nego eam semper esse vim articuli. Cum ait apud Matthæum Christus Jesus de cauto illo ædificatore: ὁμοιώσω αὐτὸν ἀνδρὶ φρονίμῳ, ὅστις ᾠκοδόμησε τὸν οἰκίαν ἑαυτοῦ ἐπὶ τὸν πέτραν, an certam aliquam petram intellexit? In parabola de seminatore, cum dixit Christus semina quædam cecidisse ἐπὶ τὸν πέτραν, num petram quamdam his verbis notatam voluit? Quemadmodum autem non certum quid semper notat additus articulus, ita non incertum quid & indefinitum & ἀπαρέμφατον notatur semper, cum omittitur. Obvia sunt passim exempla. Sed ut à Novo Testamento non discedamus, Genealogiam Christi pertexens Matthæus iisdem nominibus indiscriminatim addit & demit articulum: Ἀβραὰμ ἐγέννησε τ Ισαάκ. Ισαὰκ δὲ ἐγέννησε τ Ιακώβ. En tibi Isaaci nomen articulo auctum & multatum, cum certa tamen persona eadem utrobique signetur. Matthæus alibi de Gabriele Angelo: ἄγγελος κυρίου κατ' ὄναρ ἐφάνη αὐτῷ· Prætermittit articulum, cum certum quemdam Angelum indicet. At paulo post: ἐποίησεν ὡς προσέταξεν αὐτῷ ὁ ἄγγελος κυρίου. Eumdem Angelum significans, adjungit articulum. Vitilitigat deinde in voce λατομεῖν, quam vulgo fatetur id significare, quod hic significatum volumus, nempe lapides ex lapidicina excidere, unde λατομίαι dicuntur lapidicinæ: idem vero negat hoc loco sonare, sed lapides polire & quadrare ad ædificandum; atque hinc λατόμους esse dictos, sectores lapidarios, λιθοξόους: itaque μνημεῖον λελατομημένον ἐκ πέτρας, esse sepulcrum ex lapide secto & polito ædificatum, atque idcirco à Luca appellari μνῆμα λαξευτὸν, quod non aliter intelligi & exponi potest, quam lapidibus cæsis & quadratis constructum. Nos fatemur voces λατομεῖν & λαξεύειν, id nonnumquam sonare quod vult Salmasius; eumdem vero intellectum neutiquam hic obtinere dicimus, nec aliud sibi velle, quam rupem ferro excavare; & μνῆμα λαξευτὸν non aliud esse, quam monumentum in silice incisum. Quicunque enim silicem cædit & quadrat, sive radicibus suis & lapidicinæ inhærentem, sive inde excisum & extractum, alibique collocandum, is λατομεῖν & λαξεύειν recte dicitur. Latomi quibus ad parandum sibi monumentum usus est Josephus Arimathæensis, in cædenda intus & quadranda rupe viva eamdem adhibuerunt artem, iisdem utebantur λαξευτηρίοις, quibus usi fuissent in cædendis & quadrandis lapidibus aliunde exectis, & in crypta extruendis; eosque λαξευτὰς, itidem ut λατόμους, merito appellasses; & opus λαξευτὸν, itidem ut λελατομημένον. Glossæ veteres: λαξευτής. *Lapidicinarius:* qui lapides ex lapidicinis eruit & excidit; quod faciendum necessario fuit iis operis, quæ Josephi monumentum excavarunt. Imo vero, lapis quomodocunque sectus, λαξευτὸς dici potest. Septuaginta Interpretes vicesimo primo Numerorum capite, Ebraicum illud, ראש הפסגה, *in capite Pisga*, sive, *in vertice montis*, verterunt, ἀπὸ κορυφῆς τῆς λελαξευμένης, supple, ὄρους, quod mons ille præruptus esset, ἀπορρώξ, quem nemo sanus scalpro excisum à lapidum scalptore dixerit. Frustra ergo Lucæ verba nobis Salmasius obducit. Est apud Strabonem, Hierosolymæ præductam fuisse ταφρὸν λατομητὸν, Templum vero exstructum fuisse è lapide inde exciso, ἐκ τοῦ λίθου τοῦ λατομηθέντος. Vides primum quale fuerit solum Hierosolymitanum, lapidosum videlicet, quod non aliter excavari posset, quam excisis

Marc, 15. 46.
Matth. 7. 25. Luc. 6. 48. Matth. 16. 18.
Matth. 27. 51. 1. Cor. 10. 4.
Matth. 7. 24.
Matth. 1. 2.
Matth. 2. 20. 24.
Num. 21. 20.
Strab. libr. 16.

lapidibus. Vides præterea λατομητὸν dici eam fossam, quæ in rupe fuerat incisa; ut λελατομημένον μνημεῖον dixit Marcus, quod in petra; neque solum fossam è qua lapis exciditur, dici λατομητὸν, sed & lapidem ipsum inde excisum dici λατομηθέν. Quod si scalpro fuisset intus quadrata fossa, & aliquantum æquata, quale fuerat Josephi monumentum, λαξευτὸν jure dicta fuisset. Hoc enim λαξευτὸς differt à latomo, si rem propius inspicias, quod rude est & informe λαξευτὸν opus, latomi vero politius & accuratius; quanquam sæpius confunduntur. Septuaginta Interpretes, λάκκους λατομεῖν, variis locis dixerunt, quod cum Palæstina multis locis esset ὑπόλιθον, in silice excidendæ erant cisternæ. Nonnunquam etiam dictione ἐκλατομεῖν usi sunt. φρέαρ ὀρυκτὸν λατόμησαν, *puteum in rupe inciderunt.* λάκκους λελατομημένους, ἃς οὐκ ὤρυξαν, *cisternas excavatas, quas non excavasti.* Sic igitur intelligendum illud Marci: λελατομημένον ἐν πέτρᾳ, ac si ἐκλελατομημένον dixisset, *excavatum, incisum.* Sed quid aucupamur voculas, cum ex rebus ipsis Evangelistarum sententia spectari possit. Certum est locum, in quo excisum est monumentum Christi, saxosum fuisse, ut non aliter quam ferro excavatis silicibus perfodi potuerit. Visuntur hodieque in eodem loco saxa viva pleraque, suis radicibus hærentia. Observavit Petrus Vallensis bases colum- narum complurium Templi, proximarum ædiculæ cui Sepulcrum inest, vivo lapide constare, non aliunde importato, sed αὐτοφυεῖ. Saxum extat in Sacello Angeli nativum, & rupi suæ conjunctum. Cryptæ in vicinis locis saxo incisæ cernuntur plurimæ: velut illa, in qua sepultos ferunt Arimathæensem Josephum & Nicodemum; atque aliæ etiam, in quas recipere se consueverunt peregrinatores plerique ex Orientis partibus illuc confluentes. Totum denique Templum rupi inædificatum est. Ac de Sepulcro scriptores testificantur universi qui viderunt. Adamnanus Scotus, qui ex narrationibus Arculphi Galli Episcopi, ex Palæstina aliisque Orientis locis reducis, librum congesserat De locis Terræ sanctæ, monumentum Christi *petra excisum* fuisse scripsit, ut est apud Bedam in Ecclesiastica Historia Anglorum. Vixerunt autem Arculphus ille & Adamnanus circiter annum sexcentesimum nonagesimum, Justiniani junioris temporibus. Ac interior quidem crypta, in quam conditum fuerat corpus Christi, tota vivo silici insculpta est; extima vero, quam vocant, Sacellum Angeli, partim in silice incisa, partim cæsis & exstructis constat lapidibus. Sectili marmore obducta hodie hæc rupes est, sed per rimas tamen aliquas oculis digitisque ad silicem nativum aditus datur. Tota etiam intus patebat Brocardi ævo, nullo marmore contecta. *Spelunca*, inquit, *sepulcrum Domini continens, habet in longum aliquot pedes, foris quidem marmore tecta, intus vero adhuc nuda conspicitur, sicut tempore passionis fuit.* Secturæ quoque, scalprique vestigia observaverat Arculphus, quemadmodum ex Adamnano refert Beda. Lapidem, cui sacrum Christi Domini corpus fuit impositum, licet marmore obseptum, in tribus locis patuisse tactui & oculis peregrinorum affirmat Wilbrandus Oldenburgensis. Atque hæc vetustiorum scriptorum testimoniis consentiunt. Nonnus in interpretatione Evangelii secundum Johannem:

Petr. Vall. Tom. 1.

Bed. Hist. Eccl Angl. l. c. 17.

ἦεν δ' ἐνὶ χείονι κήπῳ
τύμβος ἀδμήτοιο βαθυνομένης ὑπὸ πέτρης,
γλυπτὸς ὅλος νεοδμητος·
Erat autem in vicino horto
Sepulcrum è rudi silice excavato,
Totum insculptum, recens fabricatum.

Nonn. in Joh. 19. 41.

Hieronymus: *Unde & in monumento novo, quod excisum fuerat in petra, conditus est: ne si ex multis lapidibus ædificatum esset, suffossis tumuli fundamentis ablatus furto diceretur. Quod autem in sepulcro ponendus esset, Propheta testimonium est dicentis, Hic habitabit in excelsa spelunca petræ fortissimæ. Statimque post duos versiculos sequitur, Regem cum gloria videbitis.* Hæc Salmasii opinionem funditus subvertunt: nam sepulcri Christi formam ignorare non poterat Hieronymus, Bethlehemi habitans; frequentesque illuc & ad alia Terræ sanctæ loca peregrinationes tum fuisse suscipi solitas, docet ipse in Epitaphio Paulæ: *Ingressa*, inquit, *sepulcrum resurrectionis osculabatur lapidem, quem ab ostio monumenti amoverat Angelus, & ipsum corporis locum, in quo Dominus jacuerat, quasi sitiens desideratas aquas fideli ore lambebat.*

Hieron. in Matth. 27.

Nec mirum vivo silici incisum fuisse Christi sepulcrum, cum sepulcra hujusmodi plurima Hierosolymæ, & in vicinis locis cernere liceat. Talia sunt sepulcra, quæ Regum Juda dicuntur, magnifici & vere regii operis ac sumtus. Talia & sepulcra Judicum Israël, & illa Prophetarum. Tale & sepulcrum, quod sanctæ Virginis Mariæ fuisse fertur, & illa Absalomi, & Josaphati, & his proximum sepulcrum Zachariæ, aliaque multa in vicinia posita. Sed & clare idipsum demonstrat Isaias, cum ait: *Quia excidisti tibi hic sepulcrum, excidisti in excelso memoriale diligenter, in petra taber-*

Num. 21. 18. Deut. 6. 11.

Isa. 22. 16.

naculum tibi. Atque hujuſmodi ſepulcra, quoniam nec incendiis obnoxia ſunt, nec ruinis, in magnam integra ſervantur temporis diuturnitatem: adeo ut hæc, quæ commemoravi, à vetuſtiſſimis temporibus exciſa eſſe dubitare nemo poſſit: ac illud præſertim, quod Chriſti Jeſu dicitur, vere ipſius fuiſſe probat, præter ſitum deſcriptioni Evangeliſtarum conſentaneum, conſtans per omnes retro ætates, ad hoc uſque tempus, ſcriptorum ac peregrinatorum teſtificatio. Unde Salmaſii confidentiam ſatis mirari non poſſum, qui tantum στοχαστικῇ ſuæ tribuit, ut & clara Evangeliſtarum verba, & Auctorum veterum ac recentiorum teſtimonia, ipſiuſque ἀυτοψίας fidem præ ea contemſerit.

Tertium argumentum.

V. Tertium argumentum Adverſariis ſuppeditant decantatæ à veteribus hiſtoriæ de divinis, uti crediderunt, quibuſdam viris, quos ad vitam rediiſſe, vel ſtolida ſibi perſuaſit ſuperſtitio, vel mentiendi licentia confinxit. Tales, Ariſteas Proconneſius, Cleomedes Aſtypalæenſis, Hermotimus Clazomenius, Epimenides, Er Harmonii filius, Romulus, Apollonius Tyaneus, aliique, quos ad elevandam reviviſcentis Chriſti admirabilitatem Chriſtianis Celſus oppoſuit. Horum nonnullos, alioſque præterea complures, qui elati revixiſſe dicti ſunt, toto capite celebravit Plinius: quorum plerique mortui falſo crediti fuerant, cum morbi vehementia exanimati tantum eſſent. Multos etiam, qui à morte ad vitam reducti fuiſſe dicuntur, recenſet Æneas Gazæus in Theophraſto, ſed è mediis fere Mythologorum quiſquiliis petitos; velut Glaucum à Polydio, Hippolytum ab Æſculapio, Alceſtin ab Hercule; quæ ut per ludum ſunt conficta, ita ſeriam reſponſionem non poſtulant. De reliquis preſſius agamus, & præcipua hujus generis exempla ſpectemus.

Celſ. apud Orig. contr. Celſ. libr. 3. Plin. libr. 7. cap. 52.

Falſum eſt rediiſſe ad vitam Ariſteã Proconneſiũ, Plin. libr. 7. cap. 52. Herod. libr. 4. cap 14, & 15. Plut. Romul.

VI. Ariſteam Proconneſium ferunt animam pro libitu poſuiſſe, & reſumſiſſe. Addit Plinius viſam eam ex ore ipſius evolantem corvi effigie. Scribit Herodotus narratum ſibi fuiſſe in Proconneſo & Cyzici, cum Ariſteas quondam in fullonis officina deceſſiſſet, ſignificaſſe id continuo fullonem Ariſteæ propinquis, reque per urbem vulgata adveniſſe quemdam nuntiantem, viſum ſibi Ariſteam Cyzici, vel, ut vult Plutarchus, in via quæ tendit Crotonem, ſecumque congreſſum: adcurrentes poſtea in officinam fullonis propinquos Ariſteæ, neque vivum eum, neque mortuum vidiſſe: poſt ſeptimum deinde annum, cum in Proconneſo comparuiſſet, carmen ſuum de Arimaſpis elucubraſſe, ac rurſum deinde evanuiſſe. Didiciſſe ſe quoque Metaponti ait Herodotus, Ariſteam Metapontinis aliquando videndum ſe dediſſe, & aram Apollini juſſiſſe exſtrui, ſibique ſtatuam juxta poni, quod ad eos ſolos ex omnibus Italiotis adiiſſet Apollo, ſe tum comite, non utique Ariſteæ, ſed corvi ſpecie, quo viſo perterritos Metapontinos miſiſſe Delphos oracula Phœbi ſcitatum, quid opus facto eſſet; ac juxta Pythiæ demum reſponſum Ariſteæ juſſis paruiſſe. Hoc autem ducentis & quadraginta annis eveniſſe, poſtquam in Proconneſo denuo evanuit Ariſteas, ſubductis temporum rationibus Herodotus ſuſpicatur. Adjicit ad ſuperiora Æneas Gazæus, Metapontinos tempore ab hoc communia ſacrificia Apollini & Ariſteæ tanquam Diis feciſſe. De Cyzicenis & Metapontinis ſilet Apollonius Dyſcolus; at in Sicilia viſum eſſe Ariſteam literas docentem tradit, qua hora in Proconneſo mortuus eſt; cumque ſæpius illic apparuiſſet, aram ipſi erexiſſe Siculos, & tanquam Heroi ſacrificaſſe. Quam fabuloſa ſit hæc narratio, ſuo more demonſtravit Origenes in libris contra Celſum. Nos diverſam inſiſtemus viam, & alia falſitatis argumenta proferemus. Nam primum multum ineſſe conſtat diſcrepantiæ iis quæ de Ariſtea tradita ſunt. Vixiſſe eum docet Suidas Crœſi & Cyri temporibus: at à quibuſdam Homeri magiſter fuiſſe perhibetur, ut teſtantur Strabo & Euſtathius. Ante illum quidem ſcripſiſſe aſſeverat Tatianus. Eumdem alii fuiſſe tradunt ac alterum hunc Ariſtæum, Poëtarum carminibus celebrem, Apollinis & Cyrenes filium, mellificii, coagulationis lactis, olivarumque culturæ inventorem, Autonoës Cadmi filiæ maritum, Actæonis patrem. Hunc enim à Siculis pro Deo habitum tradit Diodorus Siculus, quod Ariſteæ Proconneſio tribuit Apollonius Dyſcolus. Hic Apollinis filius fuit; Apollo etiam à Pindaro dictus; νόμιος quoque ab illo & Apollonio Rhodio, quod unum eſt ex Apollinis cognominibus: Proconneſius Apollinis comes fuit, & communibus cum Apolline victimis apud Metapontinos placatus, ſtatuam prope Apollinis aram habuit. Atque hic obiter genuinam Pindari ſententiam adverſus Scholiaſten tuebimur: nam quod de Ariſtæo ait ille: Φήσονται τέ μιν ἀθάνατον ζῆνα & Ἀπόλλωνα· *Et facient illum immortalem Jovem & Apollinem:* ſic explicat Interpres: ϗ ποιήσουσιν ἀυτὸν ἀθάνατον, ὥσπερ ζῆνα & Ἀπόλλωνα· *Et illum facient immortalem, ut Jovem & Apollinem.* Atqui non immortalis ſolum, ut Juppiter & Apollo, ſed Juppiter etiam ipſe & Apollo habitus eſt. Athenagoras in legatione pro Chriſtianis: χῶοι ἀθεότητα τὸν ἀυτὸν ϗ Δία & Ἀπόλλω νομίζοντες· (Ubi reſcribendum eſſe καὶ, pro

Apoll. Dyſc. Mirab. Hiſt. cap. 2.

Orig. contr. Celſ. libr. 3.

Suid. in Ἀριστέας. Strab. libr. 14. Euſt. in Hom. Iliad. C. Tatian. Orat. ad Græc. Diodor. Sic. libr. 4.

Pind. Pyth. Od. 9.

χου, ex Diodoro, & Virgilio, & Servio probare facile est.) *Cei Aristeam eumdem ac Jovem & Apollinem existimantes.* Servius Aristæum dicit ab Hesiodo Apollinem pastoralem, hoc est νόμιον appellari. Idem quoque discas ex Scholiis Apollonii Rhodii. Sed ad rem. Aristæum Apollinis filium, post perlustratam magnam orbis partem, ex hominum oculis subito evanuisse scribit Diodorus Siculus; quod de Proconnesio quoque Aristea proditum est. Vides multa utrique communia, ut unius res ad res alterius fuisse expressas appareat. Igitur cum quæ de Aristæo illo priore narrantur, mere fabulosa esse constet, idem de Proconnesii rebus censendum est. Itaque commentitia ea esse, Ethnicorum cordatiores prædicant, Plinius, Plutarchus, Iamblicus, Gellius. At Strabo præstigiis homines delusisse censet Aristeam, ut quæ non faciebat, facere videretur. Haudquaquam mortuum fuisse, sed mortuo similem inter suos jacuisse sentit Maximus Tyrius: τὸ μὲν σῶμα ἔκειτο ἄπνουν μέν, ἀλλ' ἀμυδρὰς ἔτι καὶ ἐγγύτατα θανάτου· *Jacebat corpus, spiritum quidem ducens, sed tenuem; & ut morti proximum esse videretur.* Quærit Johannes Tzetzes, ecquis cum Metaponti revixit Aristeas, testificari potuit eum esse, qui ante ducentos & quadraginta annos in Proconneso vixerat. Nisi forte Apollinem Pythium fidejussorem dent, quorum apud nos tanti est auctoritas, quanti apud viros non inepte credulos esse debet. A Pythagoreis conficta hæc esse auctore Iamblicho docuit Heinsius. Philosophorum omnium deditissimi hi fuere παραλογίας, ut pueros & anus credulitate, Poëtas fingendi audacia superarint. Pleni sunt eorum libri monstrosis ejusmodi narrationibus, quarum nonnullas recenset Heinsius. Aristeæ præterea fabulam commentos esse mihi persuadent loca, in quibus apparuisse dicitur, Metapontum & Croton, Pythagoreorum Philosophorum sedes. Occasionem autem figmenti sumsisse eos conjicio ex Propositione quam Poëmati suo de Arimaspis Aristeas præfixerat, vel quisquis Aristeæ id supposuit. Falsa enim & supposititia fuisse Arimaspea hæc, multis sua ætate, sibique adeo persuasum fuisse monet Dionysius Halicarnasseus. Et vero jam à vetustissimis temporibus scriptiones supponebantur, & antiquis inscribebantur nominibus. Velut Cadmi Milesii historia, teste eodem Dionysio. Onomacritus quoque Poëmata sua splendido Orphei nomine decoravit, eaque tradita ab Orpheo doctrina referrit. Crater Zopyri Heracleotæ Orpheo quoque adscriptus est; adscriptus eidem Descensus ad inferos Prodici Samii, vel juxta Epigenem, Cercopis Pythagorei: quædam & à Pythagora ei adscripta sunt, ut narrabat Ion Chius in Trigrammis: adscriptus ei & Peplus, & Physica Brontini Metapontini, Pythagorei Philosophi, Theanus mariti. Hæc, aliaque hujus argumenti Clemens Alexandrinus & Suidas commemorant, quorum pleraque à Pythagoreis conficta sunt: unde scias, quam ad libros alienis nominibus inscribendos, & ad omne mendaciorum genus cudendum proclives fuerint hujus sectæ homines. Igitur Aristeæ Proconnesii nomine Arimaspea scripta fuerunt, in quibus Poëta, quicunque tandem ille fuit, sub Aristeæ persona, Phœbo se correptum Issedonas, & Arimaspos, aliosque populos adiisse dicebat. ἔφη ἡ ἀετειὰς, inquit Herodotus, ὁ καυστροβίου, ἀνὴρ προκοννήσιος, ποιέων ἔπεα, ἀπικέσθαι εἰς ἰσσηδόνας, φοιβόλαμπτος γενόμενος· *Aristeas Caustrobii filius, vir Proconnesius, cum scriberet versus, narravit se adivisse Issedonas, cum Phœbo esset agitatus.* Frequens hoc est apud Poëtas. Sic Horatius Phœbi cithara excitatum, & amabili insania delusum per lucos errare se ait. Idem alibi:

Quo me, Bacche, rapis tui
Plenum? quæ in nemora, aut quos agor in specus,
Velox mente nova?

Musarum amore instinctos per avia Parnassi raptari se canunt Lucretius & Virgilius. Αἰσήσιον οἶστρον, *Oestrum æëra pererrantem* appellat Auctor Argonauticorum, quæ Orphei nomen præferunt. Dionysius Periegetes Caspium mare descripturus, non id quidem se vidisse fatetur:

ἀλλά με, inquit, μουσάων φορέει νόος, αἵ τε δυώνη
νόσφιν ἀλημοσυνης πολλὴν ἅλα μαψιδίως,
ἤπειρόν τ' ἠπείροιο τε, καὶ ἀθρήσειν ὀΐω ἄστρων·
Sed me Musarum impellit animus, quæ possunt
Sine erratione ingentes maris tractus emetiri,
Et montes, & continentem, & athereum astrorum curriculum.

Simile quippiam præfatus fuerat Aristeas ille: quod ἀλληγορικῶς, & poëtico more dictum, κατὰ λέξιν interpretati sunt Pythagorei, atque inde πλατὺν λόγον, (sic appellat Tzetzes) καὶ ψυχομυθουργίαν contexuerunt. Conjecturam nostram penitus confirmat Maximus Tyrius: scribit enim Aristeam Philosophum, cum parum fidei inter suos meruisset, quod esset αὐτοδίδακτος, finxisse animam suam relicto corpore sublimem

Diod. libr. 4. Virgil. Georg. libr 1. Servius in hunc locum. Apollon. Arg. libr. 4. Diodor. libr. 4.

Plin. libr. 7. cap. 52. Plut. in Romul. Iambl. in vit. Pythag. c. 28. Gell. libr. 9. cap. 4. Strab. libr. 13. Maxim. Tyr. Dissert. 28. Joh. Tzetz. Chil. 2. Hist. 50. Heins. ad Max. Tyr.

Dion. Hal. περὶ Θουκυδίδους ἰδιωμάτων.

Clem. Alex. Strom. 1. Suid. in Ορφεύς.

Herod. libr. 4. cap. 13.

Horat. Carm. libr. 3. Od. 4. & 25.

Lucret. libr. 1. Virg. Georg. 3.

Maxim. Tyr. Dissert. 22.

evolasse, & ex æthere universas orbis perlustrasse gentes, earumque ritus, & totam naturæ didicisse historiam, cœlumque ipsum cognovisse. Tum subjungit Maximus, plus hac arte fidei consecutum esse Aristeam, quam Xenagoram, aut Xenophanem, rerum naturam simplicius explicantes: οὐ γάρ που σαφῶς ὑπίσαντο οἱ ἄνθρωποι, inquit, τὴν ψυχῆς ἀποδημίαν, καθ' οἷς ποιν ὀφθαλμοῖς ἕκαστα ὁρᾷ, ἀλλὰ ἀτεχνῶς ἐπιδημίας τινὸς ὥοντο τῇ ψυχῇ δεῖν, εἰ μέλλοι ὑπὲρ ἑκάστου φράσειν τὰ ἀληθέστατα· *Nec enim satis noverant homines peregrinationem animæ, nec quibus illa oculis singula perspiciat: sed persuasum habebant animæ reipsa peregrinandum esse, si de singulis vera proloqui vellet.* Alibi etiam docet, quid sit peregrinatio illa animæ, & sejunctio à corpore; contemplatio nimirum, quam à rebus abducta corporeis ad veritatis cognitionem mens instituit. Multiplici igitur mendacio obsita sunt, quæ de Aristea Proconnesio narrantur. Falsum est Aristeam Arimaspea scripsisse. Quæ in Arimaspeis scripta erant, gerræ erant meræ & nugæ personæ. Quæ in Arimaspeis poëtico more & κατὰ χῦμα dicta fuerant, perperam exposita sunt κατὰ λέξιν. Quæ de prisco Aristæo, Cadmi genero, Apollinis & Cyrenes filio, dicta sunt, eorum pleraque Aristeæ Proconnesio sunt adscripta. Atque hæc ipsa denique, quæ de veteri illo Aristæo legimus, Poëtarum figmenta sunt & fabulæ. Quibus cognitis, quisquamne erit tam supinæ stoliditatis, ut veteri huic næniæ de Aristeæ reditu ad vitam credulam aurem præbere velit?

vel Cleomedem Astypalæensem,

VII. Nihilo veriora sunt, quæ de Cleomede Astypalæensi perhibentur. Ferunt eum pugilatu Iccum quemdam interfecisse; verum cum ab Hellanodicis victoriæ præmio fraudatus esset, mentis impotem esse factum; tum reversum deinde Astypalæam, introiisse in litterarium ludum, in quo pueri complures instituebantur; convulsaque columna, quæ totius ædificii culmen sustinebat, labefecisse domum, & pueros oppressisse: tum permotos injuria Astypalæenses hominem lapidibus esse insectatos; ipsum vero in Minervæ confugisse templum, & in arcam forte illic repertam sese conclusisse: cujus operculum aperire cum diu frustraque tentassent cives, arcam refregisse tandem, nec intus Cleomedem vel vivum vel mortuum apparuisse: consultumque super eo portento oraculum, jussisse sacrificia Cleomedi Heroum postremo fieri. Unam hanc esse è commentitiis Græcorum fabulis, non Origenes modo adversus Celsum, sed Plutarchus quoque in Romulo asseverat; qui & addit, non minoris esse vecordiæ terram cœlo miscere, hoc est fœneum hominem in Deos referre, quam virtuti divinitatem detrahere. Lepide quoque putidum figmentum deridet Oenomaus apud Eusebium. Ut taceam prodiisse isthæc ex Samsonis historia.

Orig. contr. Cels. libr. 3.

Euseb. Præp. libr. 5. cap. 34.

vel Hermotimum Clazomenium,

VIII. Anilis quoque de Hermotimo Clazomenio fabula jactatur, solitam ipsius animam corpore excedere, & longe diuque evagari; quæ in remotis locis fierent explorare, & in corpus reversam palam nuntiare; futurorum etiam assequi notitiam, dum errat extra corpus, & siccitates, terræ motus, aliasque calamitates prædicere: quoad corpus anima defectum, de licentia uxoris nacti ipsius inimici, sic tanquam mortuum cremarunt; redeuntemque animam, nec tectum quo reciperetur habentem, nunquam postea reversuram evolasse; Clazomenios vero religione tactos fanum ipsi excitasse, quo mulieribus ingredi nefas esset. Pro fabula mera id habent Lucianus & Apollonius Dyscolus, quamvis Ethnici; ut de Tertulliano & Origene silleam. Plinius vero Hermotimi corpus, non plane mortuum, sed semianime jacuisse tradidit.

Lucian. Enc. musc. Apollon. cap. 3. Mir. Hist. Plin. libr. 7. cap. 52.

vel Epimenidem Cretensem,

IX. Quod de diuturno illo Epimenidis Cretensis somno memoratur, somnium est ex eburnea porta. Narrant enim rus à patre missum, cum meridiani æstus vitandi caussa declinasset de via, & in antro recubuisset, per annos plusquam quinquaginta sopitum jacuisse; ac tandem expergefactum rediisse domum, ignotosque omnes offendisse, ignotum ipsum omnibus, præterquam minori fratri, ex quo rerum quæ gerentur notitiam habuit: deinde vero intra tot dies senem esse factum, quot annos obdormierat; atque hinc porro magnam ejus fuisse inter Græcos celebritatem, & carum Diis esse habitum, ita ut post mortem sacrificiis ipsum Cretenses, haud secus ac Deum, prosequerentur. Magnam esse horum fabulositatem testem dabo Plinium; dabo & Diogenem Laërtium, qui negare quosdam scribit dormiisse ipsum tot annos, sed exspatiantem rei herbariæ diu vacasse; Maximum quoque Tyrium dabo, qui fabulam hanc ab Epimenide confictam esse putat, ut vitam humanam diuturno somnio similem esse doceret. Id tamen commentum caussæ fuisse puto, cur animam ad libitum emisisse & revocasse dictus sit ab Hesychio Milesio & Suida. Quanquam Diogenes Laërtius auctor est, id ipsum de se jactasse, sibique arrogasse.

Plin. libr. 7. cap. 52. Diog. Laërt. in Epimenide. Max. Tyr. Dissert. 28. Hesych. Mil. in Epimenide. Suid. in Ἐπιμενίδης.

vel mulierem ἄπνουν Heraclidis libro pe-

X. At mulieri illi, quæ per septem, vel juxta alios, per triginta dies cum ἄπνους jacuisset, ad vitam revocata est, nihil præter naturam contigit. Hysterico morbo laborantes feminæ similibus obnoxiæ sunt affectibus. Quod si morbidæ parti medica-

mentis

mentis succurratur, spiritus redit, & revixisse videntur, quæ nec obierant. Plinius in eo capite, quo de his disserit qui elati revixerunt, in eam quam dixi caussam conferc mulieris hujus casum, quæ obiisse credita, vitæ restituta est. Galenus in libris περὶ τῆς πεπονθότων τόπων jacuisse quidem ait mulierem hanc ἄπνουν καὶ ἀσφυκτον, à mortuis vero hoc solo discrepantem, quod mediæ corporis partes aliquantum caloris retinere videbantur; & magnam inter medicos temporum illorum concertationem fuisse addit ex Heraclide, extinctane penitus fuisset; tum deinde ostendit mulieres nonnumquam morbis uteri ita esse affectas, ut vix à mortuis internosci possent. Cæterum Diogenes Laërtius indicat mulierem illam, Empedoclis ope sanitatem recepisse, unde & magnam hunc gloriam & medici titulum fuisse consecutum; rei autem historiam Pausaniæ Geloo subinde narrasse Empedoclem, atque à Pausania fuisse relatam in literas. Multo post deinde librum super eodem argumento conscripsit Heraclides Ponticus.

culiari celebratam, Plin. libr. 7. cap. 52. Galen. περὶ τῆς πεπ. τόπ. libr. 6. Diog. Laërt. in Emped.

XI. Legitur apud Platonem libro decimo de Republica, Erem quemdam, genere Pamphylum, Harmonii filium (perperam enim legitur vulgo, Ἠρὸς τὸ Ἀρμοδίου, cum legi debeat, Ἠρὸς τὸ Ἁρμονίου, hoc est, *Eris, qui Harmonii filius fuit*, ut ex Plutarchi Symposiacis, & ex Æneæ Gazæi Theophrasto cognoscitur) cum in bello cecidisset, & post decem dies cum aliis cadaveribus jam tabefactis fuisset sublatus, corpore integro esse repertum. Post biduum deinde rogo impositum revixisse, & quæ sibi visa essent apud inferos, commemorasse. Quid ex hac narratione colligi possit, facile perspiciet qui totam pellegerit, adeo profanæ vanitatis plena est. Sirenes illic, & Parcas Necessitatis filias reperias, aliaque similia Mythologorum deliria. Itaque Plato, quidquid hujus est, μῦθον & λόγον appellat. A multis irrisam hanc historiam dolebat Cicero, ut refert Macrobius, qui à Platone hoc omnino confictum non pronuntiat, sed innuit visum fuisse Erem vitam effundere, animamque recipere, quam revera non amiserat. Auctor est etiam Augustinus, sub finem operis De civitate Dei, hanc Platonis historiam sic tetigisse Tullium in libris De republica, *ut eum lusisse potius, quam quod id verum esset, affirmet dicere voluisse.* Nec dubitat Plutarchus fabulam eam appellare, unde allegoricus sensus sit expromendus; Erem enim Harmonii filium de animorum statu differentem fuisse introductum, ut doceremur animos secundum Harmoniam generari, & adjungi corporibus, à quibus digressos in Aërem se conferre, ut denuo nascantur.

vel Erem Pamphylum Harmonii filium, Plut. Symp. libr. 9. cap. 5. Macrob. libr. 1. in Somn. Scip. cap. 1. August. De civit. Dei libr. 22. cap. 28.

XII. Quam vero puellam ad vitam revocare visus est Apollonius Tyaneus, eam animi passam esse deliquium, extinctam penitus non fuisse, ipse rei narrator satis indicat Philostratus: πεθνάναι ἐδόκει, inquit. *Obiisse videbatur.* Deinde: ἀφυπνισε τὸν κόρον τὸ δοκοῦντος θανάτου. *Puellam excitavit ex hac morte quam videbatur oppetiisse.* Tum subnectit: καὶ εἴ τε ἀπνοθήσας ἡ ψυχὴς εὗρεν ἐν αὐτῇ, ὃς ἐλελήθη τοὺς θεραπεύοντας· λέγαι δὲ ὡς ψυχάζοι μὴ ὁ ζεὺς, ἢ ἢ ἀτμίζοι ὑπὸ τὰ θερσότατον, εἴ τε ἀπεσβυκὴ αν τῷ ψυχρῷ ἀνέσταλψέ τε, καὶ ἀνέλαβεν, ἄῤῥητος ἡ κατάληψις τούτου γέγονεν, οὐκ ἐμοὶ μόνῳ, ἀλλὰ καὶ τοῖς ἀθρατυρῶσιν. *Sive scintillam animæ in ea repererit, quæ medicos latuerit: aiunt enim tunc exiguum rorem de cœlo cecidisse, illam vero halitum ore emisisse: sive animam extinctam refoverit & recreaverit, difficilis est rei cognitio, non mihi solum, sed & his qui aderant.* Adde fictitium hoc portentum ex veris Christi Jesu miraculis esse conflatum, cum Jairi Archisynagogi filiam, & viduæ Naimitanæ filium ad vitam redire jussit. Ut autem vires eundo figmenta acquirunt; quod ab hæsitante & incerto Philostrato fuerat proditum, id confidenter Vopiscus asseveravit. Verum vel coætaneorum, vel proxime sequentis ætatis Scriptorum nullus tanti meminit miraculi; quibus tamen non prodigia solum, sed insolitos etiam quoslibet eventus superstitiose colligere mos est. Legatur Eusebii libellus adversus Hieroclem, in quo fabulam hanc, ut alias Philostrati plerasque, argumentis obtrivit. Plures superiorum istarum consimiles proferuntur historiæ, sed fere commentitiæ ac falsæ: quod aperte prædicat Plinius; apertius etiam Plutarchus, cum vanitatem patefecit fatuæ illius Romanorum opinionis, quam de Romuli raptu in cœlum temere susceperunt.

vel puellam, quam suscitasse fertur Apollonius Tyaneus: vel alios complures à Veteribus celebratos. Philostrat. libr. 4. cap. 16. Vopisc. in Aurelian. Plin. libr. 7. cap. 52.

Demus tamen vitam recepisse plerosque, quod & sæpius factum esse sacræ nos Literæ docent; nihil hæc certe ad Christum Jesum, qui ita revixit, ut jam amplius morti non sit obnoxius; alii vero ita morti exemti sunt, ut vitam iterum amiserint. Unde in irritum cadunt, quæcunque inde adversus reditum Christi ad vitam Celsus tela procudit.

CAPUT CXLIII.

Jesus homines peccatis absolvit.

GEN. 3. 15. *Inimicitias ponam inter te, & mulierem; & semen tuum, & semen illius: ipsum conteret caput tuum, & tu insidiaberis calcaneo illius.*

Isa. 1. 18. *Si fuerint peccata vestra, ut coccinum, quasi nix dealbabuntur: & si fuerint rubra quasi vermiculus, velut lana alba erunt.*

Isa. 4. 3, 4. *Et erit, Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita, in Jerusalem: si abluerit Dominus sordes filiarum Sion, & sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii, & spiritu ardoris.*

Isa. 25. 7. *Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam orditus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est.*

Isa. 27. 9. *Idcirco super hoc dimittetur iniquitas domui Jacob; & iste omnis fructus, ut auferatur peccatum ejus, cum posuerit omnes lapides altaris, sicut lapides cineris allisos, non stabunt luci & delubra.*

Isa. 42. 6. *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te. Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. 43. 24, 25. *Verumtamen servare me fecisti in peccatis tuis, præbuisti mihi laborem in iniquitatibus tuis. Ego sum, ego sum ipse, qui deleo iniquitates tuas propter me, & peccatorum tuorum non recordabor.*

Isa. 44. 22. *Delevi ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua.*

Isa. 49. 8, 9. *Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tibi: & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hereditates dissipatas, ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini.*

Isa. 52. 15. *Iste asperget gentes multas.*

Isa. 53. 11. *In scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos.*

Isa. 61. 1, & seq. *Spiritus Domini super me, eo quod unxerit Dominus me; ad annuntiandum mansuetis misit me, ut mederer contritis corde, & prædicarem captivis indulgentiam, & clausis apertionem; ut prædi-*

MATTH. 9. 2, & seq. *Et videns Jesus fidem illorum, dixit Paralytico, Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua. Et ecce quidam de Scribis dixerunt intra se, Hic blasphemat. Et cum vidisset Jesus cogitationes eorum dixit, Ut quid cogitatis mala in cordibus vestris? Quid est facilius dicere, Dimittuntur tibi peccata tua; an dicere, Surge & ambula? Ut autem sciatis quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait Paralytico, Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam. Et surrexit, & abiit in domum suam.* Et Marc. 2. 1, & seq. Luc. 5. 18, & seq.

Matth. 9. 10, & seq. *Et factum est discumbente eo in domo, ecce multi publicani & peccatores venientes discumbebant cum Jesu, & Discipuli ejus. Et videntes Pharisæi dicebant Discipulis ejus, Quare cum publicanis & peccatoribus manducat Magister vester? At Jesus audiens ait, Non est opus valentibus medicus, sed male habentibus. Euntes autem discite quid est, Misericordiam volo, & non sacrificium: non enim veni vocare justos, sed peccatores.* Et Marc. 2. 15, & seq. Luc. 5. 29, & seq.

Matth. 16. 19. *Et tibi dabo claves regni cœlorum: & quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum & in cœlis; & quodcunque solveris super terram, erit solutum & in cœlis.* Et 18. 18.

Matth. 26. 27, 28. *Et accipiens calicem gratias egit, & dedit illis dicens, Bibite ex hoc omnes: Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et Marc. 14. 24. Luc. 22. 20. & 1. Cor. 11. 25, & seq.

Luc. 4. 16, & seq. *Et venit Nazareth, ubi erat nutritus, & intravit secundum consuetudinem suam die sabbathi in Synagogam, & surrexit legere. Et traditus est illi liber Isaiæ prophetæ. Et ut revoluit librum, invenit locum, ubi scriptum erat, Spiritus Domini super me, propter quod unxit me; evangelizare pauperibus misit me, sanare contritos corde, prædicare captivis remissionem, & cæcis visum, dimittere confractos in remissionem, prædicare annum Domini acceptum, & diem retributionis..... Cœpit autem dicere ad illos, Quia hodie impleta est hæc scriptura in auribus vestris.*

Luc. 7. 44, & seq. *Et conversus ad mulierem dixit Simoni, Vides hanc mulierem? ..... Remittuntur ei peccata multa, quoniam dilexit multum..... Dixit autem ad*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

carem annum placabilem Domino, & diem ultionis Deo nostro.

Jerem. 31. 31, & seq. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël, & domui Juda fœdus novum..... omnes enim cognoscent me à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus: quia propitiabor iniquitati eorum, & peccati eorum non memorabor amplius.*

Jerem. 33. 6, & seq. *Ecce ego obducam eis cicatricem, & sanitatem, & curabo eos: & revelabo illis deprecationem pacis & veritatis: & convertam conversionem Juda, & conversionem Jerusalem: ædificabo eos sicut à principio, & emundabo illos ab omni iniquitate sua, in qua peccaverunt mihi, & propitius ero cunctis iniquitatibus eorum, in quibus deliquerunt mihi, & spreverunt me.*

Jerem. 50. 20. *In diebus illis, & in tempore illo, ait Dominus, quæretur iniquitas Israël, & non erit; & peccatum Juda, & non invenietur, quoniam propitius ero eis quos reliquero.*

Ezech. 11. 17, & seq. *Hæc dicit Dominus Deus, Congregabo vos de populis, & adunabo de terris in quibus dispersi estis, daboque vobis humum Israël: & ingredientur illuc, & auferent omnes offensiones, cunctasque abominationes ejus de illa. Et dabo eis cor unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum, & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea custodiant, faciantque ea, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.*

Ezech. 36. 25, & seq. *Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab universis idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri, & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Et spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis, & operemini.*

Dan. 9. 24. *Septuaginta hebdomades abbreviatæ sunt super populum tuum, & super Urbem sanctam tuam, ut consummetur prævaricatio, & finem accipiat peccatum, & deleatur iniquitas, & adducatur justitia sempiterna, & impleatur visio, & prophetia, & ungatur Sanctus sanctorum.*

Mich. 7. 18, & seq. *Quis Deus similis tui, qui aufers iniquitatem, & transis peccatum reliquiarum hæreditatis tuæ? Non immittet ultra furorem suum, quoniam volens misericordiam est. Revertetur & miserebitur nostri, deponet iniquitates nostras, & projiciet in profundum maris omnia peccata nostra. Dabis veritatem Jacob, misericordiam Abraham; quæ jurasti patribus nostris à diebus antiquis.*

illam, Remittuntur tibi peccata. Et cœperunt qui simul accumbebant dicere intra se, Quis est hic, qui etiam peccata dimittit?

Luc. 24. 45, & seq. *Tunc aperuit illis sensum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die; & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes.*

Joh. 20. 22, 23. *Hæc cum dixisset, insufflavit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum: quorum remiseritis peccata, remittuntur eis; & quorum retinueritis, retenta sunt.*

Act. 5. 30, 31. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis, suspendentes in ligno. Hunc Principem & Salvatorem exaltavit Deus dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.*

Act. 10. 43. *Huic omnes Prophetæ testimonium perhibent, remissionem peccatorum accipere per nomen ejus omnes qui credunt in eum.*

Act. 13. 38, 39. *Notum igitur sit vobis, Viri fratres, quia per hunc vobis remissio peccatorum annuntiatur, & ab omnibus quibus non potuistis in lege Moysi justificari; in hoc omnis qui credit, justificatur.*

Act. 26. 15, & seq. *Ego sum Jesus, quem tu persequeris. Sed exurge, & sta super pedes tuos; ad hoc enim apparui tibi, ut constituam te ministrum & testem eorum quæ vidisti, & eorum quibus apparebo tibi, eripiens te de populo & gentibus, in quas nunc ego mitto te, aperire oculos eorum, ut convertantur à tenebris ad lucem; & de potestate Satanæ ad Deum, ut accipiant remissionem peccatorum, & sortem inter Sanctos per fidem quæ est in me.*

Rom. 3. 24, & seq. *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemtionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem, per fidem, in sanguine ipsius, ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore, ut sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.*

Rom. 4. 24, 25. *Qui suscitavit Jesum Christum Dominum nostrum à mortuis, qui traditus est propter delicta nostra, & resurrexit propter justificationem nostram.*

Rom. 5. 9, & seq. *Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius salvi erimus ab ira per ipsum..... Sed non sicut delictum, ita & donum: si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia unius hominis Jesu Christi in plures abundavit..... Si enim unius delicto mors regnavit per unum, multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & justitiæ*

Zach. 3. 8, 9. *Ecce enim adducam servum meum Orientem: quia ecce lapis, quem dedi coram Jesu; super lapidem unum septem oculi sunt: ecce ego calabo sculpturam ejus, ait Dominus exercituum, & auferam iniquitatem terræ illius in die una.*

Zach. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.*

accipientes, in vita regnabunt per unum Jesum Christum. Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis peccatores constituti sunt multi; ita & per unius obeditionem, justi constituentur multi. Lex autem subintravit, ut abundaret delictum. Ubi autem abundavit delictum, superabundavit gratia; ut sicut regnavit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per justitiam in vitam æternam, per Jesum Christum Dominum.

Rom. 7. 6. *Nunc autem soluti sumus à lege mortis, in qua detinebamur.*

Rom. 11. 25, & seq. *Nolo enim vos ignorare, Fratres, mysterium hoc, (ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël salvus fieret, sicut scriptum est, Veniet in Sion, qui eripiat & avertat impietatem à Jacob. Et hoc illis à me testamentum, cum abstulero peccata eorum.*

1. Cor. 6. 11. *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini nostri Jesu Christi.*

1. Cor. 15. 3. *Quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris secundum Scripturas.*

Gal. 2. 16. *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi, & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus Legis.*

Eph. 1. 7. *In quo habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis.* Et Col. 1. 14.

Col. 2. 13, 14. *Et vos cum mortui essetis in delictis, & præputio carnis vestræ, convivificavit cum illo, donans vobis omnia delicta: delens quod adversus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis, & ipsum tulit de medio, affigens illud cruci, & expolians Principatus & Potestates, traduxit confidenter, palam triumphans illos in semetipso.*

Tit. 2. 13, 14. *Expectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis, ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.*

Ebr. 1. 3. *Qui cum sit splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus, portansque omnia verbo virtutis suæ, purgationem peccatorum faciens, sedet ad dexteram majestatis in excelsis.*

Ebr. 2. 17, 18. *Unde debuit per omnia fratribus similari, ut misericors fieret, & fidelis Pontifex ad Deum, ut repropitiaret delicta populi. In eo enim in quo passus est*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

ipse & tentatus, potens est & eis qui tentantur auxiliari.

Ebr. 7. 25. *Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.*

Ebr. 8. 8, & seq. *Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda testamentum novum..... Omnes scient me à minore usque ad majorem eorum, quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum jam non memorabor.*

Ebr. 9. 13, & seq. *Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitulæ aspersus inquinatos sanctificat ad emundationem carnis, quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatum Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad serviendum Deo viventi?..... Nunc autem semel in consitutione sæculorum, ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit. Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem judicium: sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata.*

Ebr. 10. 10, & seq. *In qua voluntate sanctificati sumus per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis quidem Sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ numquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei..... una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos..... Habentes itaque, Fratres, fiduciam in introitu Sanctorum, in sanguine Christi, quam initiavit nobis viam novam, & viventem per velamen, id est carnem suam, & Sacerdotem magnum super domum Dei, accedamus cum vero corde, in plenitudine fidei..... Irritam quis faciens Legem Moysi, sine ulla miseratione, duobus vel tribus testibus moritur; quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcaverit, & sanguinem Testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est?*

Ebr. 13. 12. *Propter quod & Jesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.*

1. Petr. 1. 2. *Secundum præscientiam Dei Patris, in sanctificationem Spiritus, in obedientiam, & aspersionem sanguinis Jesu Christi.*

1. Petr. 3. 18. *Quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.*

1. Joh. 1. 7, 9. *Sanguis Jesu Christi, filii ejus, emundat nos ab omni peccato..... Si confiteamur peccata nostra, fidelis est & justus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate.*

1. Joh. 2. 1, 2, 12. *Sed & si quis peccaverit, advocatum habemus apud Patrem, Jesum Christum justum, & ipse est propitiatio pro peccatis nostris; non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi..... Scribo vobis, Filioli, quoniam remittuntur vobis peccata propter nomen ejus.*

1. Joh. 4. 10. *In hoc est charitas, non quasi nos dilexerimus Deum, sed quoniam ipse prior dilexit nos, & misit Filium suum propitiationem pro peccatis nostris.*

Apoc. 1. 5. *Et à Jesu Christo, qui est testis fidelis, primogenitus mortuorum, & princeps regum terræ, qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine suo.*

De Gen. 3. 15.

I. IN primo testimonio, quod è tertio Geneseos capite depromtum est, à Vulgata recessimus, quæ sic habet: *Inimicitias ponam inter te, & mulierem; & semen tuum, & semen illius: ipsa conteret caput tuum.* Nos vertimus, *Ipsum conteret caput tuum;* ut intelligatur, *Semen*, Ebraice זרע, quod cum sit generis masculini, sequitur הוא, masculini item generis. Auctores sequimur Irenæum, & Cyprianum, & Onkelon. Nonnulli quoque Vulgatæ editionis codices manu scripti habent *Ipse*, ut in variis lectionibus adnotarunt Lovanienses Theologi. Sic Septuaginta reddiderunt, αὐτὸς, licet præcedat σπέρμα, *semen*; ratione nimirum habita significati, non significantis. Quanquam Vulgata interpretatio sua defensione non caret, quæ peti potest ex Bellarmino, aliisque eruditis Scriptoribus. Frustra autem in dubium vocata est Ebraici exemplaris fides, quam Samariticum confirmat, iisdem expressis elementis.

Irén. libr. 4. cap. 78. Cyprian. Testim. libr. 2. cap. 9.

Bellarm. De verb. Dei, libr. 2. cap. 12.

CAPUT CXLIV.

Jesus peccata hominum ipse portavit.

ISA. 53. 4, & seq. *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, & nos putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum: ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super eum, & livore ejus sanati sumus. Omnes nos quasi oves erravimus, unusquisque in viam suam declinavit, & posuit Dominus in eo iniquitatem omnium nostrum ..... propter scelera populi mei percussi eum ..... Si posuerit pro peccato animam suam, videbit semen longævum ..... in scientia sua justificabit ipse justus servus meus multos, & iniquitates eorum ipse portabit. Ideo dispertiam ei plurimos, & fortium dividet spolia, pro eo quod tradidit in mortem animam suam; & cum sceleratis reputatus est: & ipse peccata multorum tulit, & pro transgressoribus rogavit.*

Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus, In umbra tua vivemus in gentibus.*

JOH. 1. 29. *Altera die vidit Johannes Jesum venientem ad se, & ait, Ecce Agnus Dei, Ecce qui tollit peccata mundi.*

2. Cor. 5. 21. *Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.*

Gal. 3. 13. *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

1. Petr. 2. 24. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum, ut peccatis mortui, justitiæ vivamus, cujus livore sanati estis.*

1. Joh. 3. 5. *Et scitis quia ille apparuit, ut peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non est.*

Noxas hominum laturum Messiam Judæi sentiunt.

I. HOMINUM noxas laturum Messiam Judæi nobiscum sentiunt. Testis R. Samuel in libro Sanctorum: testis & R. Abraham Schalom, in גוה שלום. Quocirca Messias Judæis dicitur איש קפר, *vir expiationis*, ut habetur in Midrasch Schir hasschirim.

CAPUT CXLV.

Jesus homines sanguine suo redemit.

GEN. 49. 11. *Lavabit in vino stolam suam, & in sanguine uvæ pallium suum.*

Job 19. 25. *Scio enim quod redemtor meus vivit, & in novissimo die de terra surrecturus sum.*

Psalm. 13. 7. *Quis dabit ex Sion salutare Israël? cum averterit Dominus captivitatem plebis suæ, exultabit Jacob, & lætabitur Israël.*

Psalm. 33. 23. *Redimet Dominus animas servorum suorum, & non delinquent omnes qui sperant in eo.*

Psalm. 106. 2, & seq. *Dicant qui redemti sunt à Domino, quos redemit de manu inimici ..... Et clamaverunt ad Dominum cum tribularentur, & de necessitatibus eorum liberavit eos, & eduxit eos de tenebris & umbra mortis, & vincula eorum disrupit ..... Misit Verbum suum, & sanavit eos, & eripuit eos de interitionibus eorum.*

Psalm. 110. 9. *Redemtionem misit populo suo, mandavit in æternum testamentum suum.*

Psalm. 129. 7, 8. *Quia apud Dominum misericordia, & copiosa apud eum redemtio; & ipse redimet Israël ex omnibus iniquitatibus ejus.*

Isa. 42. 6, 7. *Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cæcorum, & educeres de conclusione vinctum, de domo carceris sedentes in tenebris.*

Isa. 43. 1. *Et nunc hæc dicit Dominus creans te, Jacob, & formans te Israël, Noli timere, quia redemi te, & vocavi te nomine tuo; meus es tu.*

Isa. 44. 22, 23. *Delevi ut nubem iniquitates tuas, & quasi nebulam peccata tua: revertere ad me, quoniam redemi te. Laudate cæli, quoniam misericordiam fecit Dominus, jubilate extrema terræ, resonate montes laudationem, saltus & omne lignum ejus: quoniam redemit Dominus Jacob, & Israël gloriabitur.*

Isa. 45. 17. *Israël salvatus est in Domino salute æterna.*

Isa. 49. 7, & seq. *Hæc dicit Dominus redemtor in Israël, sanctus ejus ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem; ad servum Dominorum ..... Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas; ut diceres his qui vincti sunt, Exite; & his qui in tenebris, Revelamini ..... Et sciet omnis caro, quia ego Dominus salvans te, & redemtor tuus fortis Jacob.*

Isa. 50. 1, 2. *Ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi*

MATTH. 20. 28. *Sicut Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare, & dare animam suam redemtionem pro multis.* Et Marc. 10. 45.

Matth. 26. 28. *Hic est enim sanguis meus Novi Testamenti, qui pro multis effundetur in remissionem peccatorum.* Et Marc. 14. 24. Luc. 22. 20. & 1. Cor. 11. 25, & seq.

Luc. 1. 68. *Benedictus Dominus Deus Israël, quia visitavit, & fecit redemtionem plebis suæ, & erexit cornu salutis nobis, in domo David pueri sui. Sicut locutus est per os Sanctorum, qui à sæculo sunt Prophetarum ejus. Salutem ex inimicis nostris, & de manu omnium qui oderunt nos. Ad faciendam misericordiam cum patribus nostris, & memorari Testamenti sui sancti. Jusjurandum quod juravit ad Abraham patrem nostrum, daturum se nobis: ut sine timore, de manu inimicorum nostrorum liberati, serviamus illi.*

Luc. 24. 21. *Nos autem sperabamus quia ipse esset redemturus Israël.*

Joh. 6. 54, & seq. *Dixit ergo eis Jesus, Amen, amen, dico vobis, Nisi manducaveritis carnem Filii hominis, & biberitis ejus sanguinem, non habebitis vitam in vobis. Qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, habet vitam æternam; & ego resuscitabo eum in novissimo die. Caro enim mea vere est cibus, & sanguis meus vere est potus: qui manducat meam carnem, & bibit meum sanguinem, in me manet, & ego in illo.*

Joh. 8. 31, & seq. *Dicebat ergo Jesus ad eos qui crediderunt ei Judæos, Si vos manseritis in sermone meo, vere Discipuli mei eritis, & cognoscetis veritatem, & veritas liberabit vos. Respondent ei, Semen Abrahæ sumus, & nemini servivimus unquam: quomodo tu dicis, Liberi eritis? Respondit eis Jesus, Amen, amen dico vobis, quia omnis qui facit peccatum, servus est peccati: servus autem non manet in domo in æternum, filius autem manet in æternum. Si ergo vos Filius liberaverit, vere liberi eritis.*

Joh. 12. 32. *Et ego si exaltatus fuero à terra, omnia traham ad meipsum.*

Act. 20. 28. *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

Rom. 3. 24, & seq. *Justificati gratis per gratiam ipsius, per redemtionem quæ est in Christo Jesu, quem proposuit Deus propitiationem per fidem in sanguine ipsius ad ostensionem justitiæ suæ, propter remissionem præcedentium delictorum, in sustentatione Dei, ad*

matrem vestram: quia veni, & non erat vir; vocavi, & non erat qui audiret. Numquid abbreviata & parvula facta est manus mea, ut non possim redimere? aut non est in me virtus ad liberandum?

Isa. 52. 1, & seq. *Consurge, consurge, induere fortitudine tua, Sion; induere vestimentis gloriæ tuæ, Jerusalem, civitas Sancti: quia non adjiciet ultra, ut pertranseat per te incircumcisus & immundus. Excutere de pulvere, consurge, sede, Jerusalem; solve vincula colli tui, captiva filia Sion: quia hæc dicit Dominus, Gratis venumdati estis, & sine argento redimemini.*

Isa. 59. 19, & seq. *Et timebunt qui ab occidente nomen Domini; & qui ab ortu Solis, gloriam ejus: cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemtor, & eis qui redeunt ab iniquitate in Jacob, dicit Dominus. Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus, Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & do ore seminis seminis tui, dicit Dominus, à modo & usque in sempiternum.*

Isa. 63. 11, & seq. *Quis est iste qui venit de Edom, tinctis vestibus de Bosra, iste formosus in stola sua, gradiens in multitudine fortitudinis suæ? Ego qui loquor justitiam, & propugnator sum ad salvandum ..... Dies enim ultionis in corde meo; annus redemtionis meæ venit. ..... Et dixit, Verumtamen populus meus est, filii non negantes, & factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & Angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portavit eos, & elevavit eos cunctis diebus seculi. ..... Tu enim pater noster, & Abraham nescivit nos, & Israël ignoravit nos: tu, Domine, pater noster, redemtor noster, à seculo nomen tuum.*

Jerem. 31. 10, 11. *Audite verbum Domini, Gentes, & annuntiate in insulis quæ procul sunt, & dicite, Qui dispersit Israël, congregabit eum, & custodiet eum, sicut pastor gregem suum. Redemit enim Dominus Jacob, & liberavit eum de manu potentioris.*

Zach. 9. 11. *Tu quoque in sanguine Testamenti emisisti vinctos tuos de lacu, in quo non est aqua.*

ostensionem justitiæ ejus in hoc tempore; ut sit ipse justus, & justificans eum qui est ex fide Jesu Christi.

Rom. 5. 9. *Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum.*

1. Cor. 1. 30. *Ex ipso autem vos estis in Christo Jesu, qui factus est nobis sapientia à Deo, & justitia, & sanctificatio, & redemtio.*

1. Cor. 7. 22, 23. *Qui enim in Domino vocatus est servus, libertus est Domini: similiter qui liber vocatus est, servus est Christi. Pretio emti estis; nolite fieri servi hominum.*

Gal. 1. 3, 4. *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Jesu Christo, qui dedit semetipsum pro peccatis nostris, ut eriperet nos de præsenti seculo nequam.*

Gal. 3. 13. *Christus nos redemit de maledicto Legis, factus pro nobis maledictum; quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno.*

Gal. 4. 4, 5. *At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege, ut eos qui sub Lege erant redimeret, ut adoptionem filiorum reciperemus.*

Eph. 1. 7. *In quo habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum, secundum divitias gratiæ ejus, quæ superabundavit in nobis, in omni sapientia & prudentia.*

Eph. 2. 13. *Nunc autem in Christo Jesu, vos qui aliquando eratis longe, facti estis prope, in sanguine Christi.*

Col. 1. 14, & seq. *In quo habemus redemtionem per sanguinem ejus, remissionem peccatorum ..... quia in ipso complacuit omnem plenitudinem inhabitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum, pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt. Et vos cum essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis; nunc autem reconciliavit in corpore carnis ejus per mortem exhibere vos Sanctos, & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso.*

1. Tim. 2. 5, 6. *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus; qui dedit redemtionem semetipsum pro omnibus.*

Tit. 2. 13, 14. *Expectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi, qui dedit semetipsum pro nobis: ut nos redimeret ab omni iniquitate, & mundaret sibi populum acceptabilem, sectatorem bonorum operum.*

Ebr. 2. 14, 15. *Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium, id est Diabolum, & liberaret eos, qui timore mortis per totam vitam obnoxii erant servituti.*

Ebr. 9. 11, & seq. *Christus autem assistens Pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius*

perfectius tabernaculum, non manu factum, id est, non hujus creationis, neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem, introivit semel in Sancta, æterna redemtione inventa..... Et ideo Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant qui vocati sunt æternæ hæreditatis.

1. Petr. 1. 18, 19. *Scientes quod non corruptibilibus auro vel argento redemti estis de vana vestra conversatione paternæ traditionis, sed pretioso sanguine quasi Agni immaculati Christi.*

Apoc. 5. 9. *Et cantabant canticum novum dicentes, Dignus es, Domine, accipere Librum, & aperire signacula ejus, quoniam occisus es, & redemisti nos Deo in sanguine tuo, ex omni tribu, & lingua, & populo, & natione.*

Apoc. 7. 14. *Hi sunt, qui venerunt de tribulatione magna, & laverunt stolas suas, & dealbaverunt eas in sanguine Agni.*

Apoc. 22. 14. *Beati qui lavant stolas suas in sanguine Agni, ut sit potestas eorum in ligno vitæ, & per portas intrent in civitatem.*

I. EVICIMUS supra signatum esse Christum ea prædictione Zachariæ, quæ habetur noni capitis commate undecimo. Alloquitur Deus filiam Sion, quæ typus est Ecclesiæ Christi. Fœdus autem icit Ecclesia cum Deo per sanguinem Christi, cujus beneficio libertatem sunt adepti, qui Diaboli, Inferorum, ac peccati vinculis obstricti tenebantur. Porro pro eo quod habet Vulgatus Interpres, *Emisisti*; Septuaginta, ἐξαπέστειλας, in Ebraico exemplari legitur, שלחתי, *emisi*; apud Jonathanem, פרקית, *redemi*, quod pro futuro sumendum est, *emittam, redimam.* Ita ut totius pericopes is sit intellectus: Ad te vero quod pertinet, o Ecclesia, propter fœdus quod tecum per Filii mei sanguinem contraham, gnatos tuos Inferorum, Dæmonum, ac peccatorum vinculis oppressos captivitate eximam. Messiam hic notari sciunt Thalmudistæ, & R. Selomoh Jarchi. Hunc autem laboribus, pœnisque attritum, nobis felicitatem promeriturum traditur in Siphre. Scisciunt præterea Thalmudistæ in libro Joma nonnisi effuso sanguine peccata iri condonatum: atqui proxime probatum est per Christum nos solutum iri peccatis: unde sequitur per Christi sanguinem homines veniam peccatorum esse adepturos. Atqui nota quoque hæc in Jesum pulcre convenit, qui & morti proximus sanguinem suum dixit *Pro multis effusum iri in remissionem peccatorum*, & idem jam Discipulos suos futurum præmonuerat. Quæ cum ita sint, patet nihil hic videre eos qui aliorsum prædictionem Zachariæ convertunt; puta Jonathanem, ejusque sequacem Grotium, qui Agnum Paschalem, & Ægyptiacam servitutem, & aridos Arabiæ campos; aut Auctorem Prologi Echa Rabbathi, qui circumcisionem; aut eos denique qui captivitatem Babylonicam testimonio hoc notari putant.

Iterum Jesu addicitur Zach. 9. 11.

Matth. 26, 28.

CAPUT CXLVI.

Baptismum Jesus instituit.

PSALM. 50. 9. *Lavabis me, & super nivem dealbabor.*

Isa. 1. 16. *Lavamini, mundi estote, auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis.*

MATTH. 3. 11. *Ego quidem baptizo vos in aqua in pœnitentiam; qui autem post me venturus est, fortior me est, cujus non sum dignus calceamenta portare: ipse vos baptizabit in Spiritu sancto & igni.* Et Marc.

Isa. 12. 3. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris ; & dicetis in die illa, Confitemini Domino, & invocate nomen ejus.*

Isa. 52. 15. *Iste asperget gentes multas : super ipsum continebunt reges os suum.*

Ezech. 36. 25, & seq. *Et effundam super vos aquam mundam, & mundabimini ab omnibus inquinamentis vestris, & ab omnibus idolis vestris mundabo vos. Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri.*

Ezech. 47. 8, & seq. *Et ait ad me, Aquæ istæ, quæ egrediuntur ad tumulos sabuli orientalis, & descendunt ad planæ deserti, intrabunt mare, & exibunt, & sanabuntur aquæ. Et omnis anima vivens quæ serpit, quocunque venerit torrens, vivet ; & erunt pisces multi satis, postquam venerint illuc aquæ istæ, & sanabuntur, & vivent omnia ad quæ venerit torrens. Et stabunt super illas piscatores, ab Engaddi usque ad Engallim siccatio sagenarum erit ; plurimæ species erunt piscium ejus, sicut pisces maris magni, multitudinis nimiæ.*

Zach. 13. 1. *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ.*

Zach. 14. 8. *Et erit in die illa, Exibunt aquæ vivæ de Jerusalem : medium earum ad mare orientale, & medium earum ad mare novissimum, in æstate & in hyeme erunt. Et erit Dominus rex super omnem terram : in die illa erit Dominus unus, & erit nomen ejus unum.*

1. 7, 8. Luc. 3. 16. Joh. 1. 33. Act. 12. 16.

Matth. 28. 18, 19. *Et accedens Jesus locutus est eis dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra : euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.*

Marc. 16. 15, 16. *Et dixit eis, Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ : qui crediderit, & baptizatus fuerit, salvus erit.*

Act. 2. 38, 41. *Petrus vero ad illos, Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum..... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt.*

Act. 8. 12, & seq. *Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres. Tunc Simon & ipse credidit, & cum baptizatus esset, adhærebat Philippo..... Cum autem audissent Apostoli qui erant Jerosolymis, quod recepisset Samaria verbum Dei, miserunt ad eos Petrum & Johannem. Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum : nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu.* Et Act. 16. 15, 33. & 18. 8.

Act. 8. 35, & seq. *Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista, evangelizavit illi Jesum. Et dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam, & ait Eunuchus, Ecce aqua, quid prohibet me baptizari ? Dixit autem Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait, Credo Filium Dei esse Jesum Christum. Et jussit stare currum, & descenderunt uterque in aquam, Philippus & Eunuchus, & baptizavit eum.*

Act. 9. 18. *Et confestim ceciderunt ab oculis tanquam squamæ, & visum recepit, & surgens baptizatus est.* Et Act. 22. 16.

Act. 10. 47, 48. *Tunc respondit Petrus, Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi, qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos ? & jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.*

Act. 19. 3, & seq. *Ille vero ait, In quo ergo baptizati estis ? Qui dixerunt, In Johannis baptismate. Dixit autem Paulus, Johannes baptizavit baptismo pœnitentiæ, dicens, In eum qui venturus esset post ipsum, ut crederent ; hoc est, in Jesum. His auditis, baptizati sunt in nomine Domini Jesu.*

Rom. 6. 3, 4. *An ignoratis, quia quicunque baptizati sumus in Christo Jesu, in morte ipsius baptizati sumus ? consepulti enim sumus cum illo per baptismum in mortem, ut quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in novitate vitæ ambulemus.*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

1. Cor. 1. 13, & seq. *Numquid Paulus crucifixus est pro vobis? aut in nomine Pauli baptizati estis? Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizavi, nisi Crispum & Caium: ne quis dicat, quod in nomine meo baptizati estis. Baptizavi autem & Stephanæ domum. Cæterum nescio si quem alium baptizaverim: non enim misit me Christus baptizare, sed evangelizare.*

1. Cor. 6. 11. *Et hæc quidem fuistis; sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis in nomine Domini Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.*

Gal. 3. 27. *Quicunque enim in Christo baptizati estis, Christum induistis.*

Eph. 4. 5. *Unus Dominus, una fides, unum baptisma.*

Eph. 5. 25, & seq. *Viri, diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsam tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.*

Col. 2. 12. *Consepulti ei in baptismo, in quo & resurrexistis per fidem operationis Dei, qui suscitavit illum à mortuis.*

Tit. 3. 5. *Non ex operibus justitiæ quæ fecimus nos, sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit per lavacrum regenerationis, & renovationis Spiritus sancti.*

Ebr. 10. 22. *Accedamus cum vero corde in plenitudine fidei, asperси corda à conscientia mala, & abluti corpus aqua munda.*

1. Petr. 3. 20, 21. *Octo animæ salvæ factæ sunt per aquam: quod & vos nunc similis formæ salvos facit baptisma; non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum per resurrectionem Jesu Christi.*

CAPUT CXLVII.

Jesus ascendit in cœlum.

Psalm. 23. 7, & seq. *Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus fortis & potens, Dominus potens in prælio. Attollite portas principes vestras, & elevamini portæ æternales, & introibit rex gloriæ. Quis est iste rex gloriæ? Dominus virtutum ipse est rex gloriæ.*

Psalm. 46. 6, & seq. *Ascendit Deus in jubilo, & Dominus in voce tubæ ..... Regnabit Deus super gentes, Deus sedet super sedem sanctam suam.*

Psalm. 67. 5, & seq. *Cantate Deo, psalmum dicite nomini ejus: iter facite ei qui ascendit super occasum, Dominus nomen illi.*

Marc. 16. 19. *Et Dominus quidem Jesus, postquam locutus est eis, assumtus est in cœlum.* Et Luc. 24. 51.

Joh. 3. 13. *Et nemo ascendit in cœlum, nisi qui descendit de cœlo, Filius hominis qui est in cœlo.*

Joh. 6. 63. *Si ergo videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?*

Joh. 16. 16, 28. *Modicum, & jam non videbitis me: & iterum modicum, & videbitis me, quia vado ad Patrem ..... Exivi à Patre, & veni in mundum: iterum relinquo mundum, & vado ad Patrem.*

Joh. 20. 17. *Dicit ei Jesus, Noli me tangere, nondum enim ascendi ad Patrem meum,*

..... *Ascendisti in altum, cepisti captivitatem, accepisti dona in hominibus.....* *Regna terræ, cantate Deo: psallite Domino, psallite Deo, qui ascendit super cœlum cœli ad Orientem. Ecce dabit voci suæ vocem virtutis: date gloriam Deo super Israël; magnificentia ejus, & virtus ejus in nubibus.*

Prov. 30. 4. *Quis ascendit in cœlum, atque descendit? quis continuit spiritum in manibus suis? quis colligavit aquas quasi in vestimento? quis suscitavit omnes terminos terræ? quod est nomen ejus, & quod nomen filii ejus, si nosti?*

Isa. 52. 13. *Ecce intelliget servus meus, exaltabitur, & elevabitur, & sublimis erit vadde.*

Dan. 7. 13, 14. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cœli, quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum; & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna quæ non auferetur; & regnum ejus quod non corrumpetur.*

Zach. 14. 4. *Et stabunt pedes ejus in die illa super montem olivarum, qui est contra Jerusalem.*

& Patrem vestrum; Deum meum, & Deum vestrum.

Act. 1. 1, & seq. *Primum quidem sermonem feci de omnibus, ô Theophile, quæ cœpit Jesus facere & docere, usque in diem qua præcipiens Apostolis per Spiritum sanctum, quos elegit, assumtus est..... Et cum hæc dixisset, videntibus illis, elevatus est, & nubes suscepit eum ab oculis eorum. Cumque intuerentur in cœlum euntem illum, ecce duo viri adstiterunt juxta illos in vestibus albis, qui & dixerunt, Viri Galilæi, quid statis aspicientes in cœlum? hic Jesus, qui assumtus est à vobis in cœlum, sic veniet, quemadmodum vidistis eum euntem in cœlum.* Et 1. 22.

Act. 2. 33. *Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis. Non enim David ascendit in cœlum: dixit autem ipse, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos meos scabellum pedum tuorum.*

Act. 3. 21. *Quem oportet quidem cœlum suscipere usque in tempora restitutionis omnium, quæ locutus est Deus per os Sanctorum suorum à sæculo Prophetarum.*

Act. 5. 31. *Hunc Principem & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum.*

Eph. 4. 8, & seq. *Propter quod dicit, Ascendens in altum, captivam duxit captivitatem, dedit dona hominibus. Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ? Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes cælos, ut impleret omnia.*

Phil. 2. 9, & seq. *Propter quod & Deus exaltavit illum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen: ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum; & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris.*

1. Petr. 3. 21, 22. *Per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei, deglutiens mortem, ut vitæ æternæ hæredes efficeremur; profectus in cœlum, subjectis sibi Angelis, & Potestatibus, & Virtutibus.*

I. *Refellitur Philostrati opus de vita Apollonii Tyanei.* II. *Nullis idoneis nititur testimoniis hæc Philostrati historia.* III. *Exquiruntur causæ, quibus ad eam conscribendam inductus est Philostratus.* IV. *Ex historia Christi pleraque in suam Apollonii vitam transtulit.* V. *Philostratus, aliique Pythagoricæ Philosophiæ addicti mendaces & creduli.* VI. *Apollonius, Magus sacerrimus.*

Refellitur Philostrati opus de vita Apollonii Tyanei.

I. AD elevandum Christi in cœlum evecti miraculum, idem Apollonio Tyaneo contigisse Veteres mentiti sunt. Philostratus quidem, à quo plani hujus vita ac res gestæ octo celebrantur libris, non eum duntaxat in cœlum fuisse elatum prædicat, sed tot etiam ac tanta de eo jactat miracula, ut occasionem inde habuerit Hierocles comparationis instituendæ Apollonium inter & Jesum Dominum,

éo libro quem φιλαληθῆ inscripsit. Eunapius quoque, homo superstitionibus ad delirium usque deditus, & Christiano nomini infensissimus, Philostrati opus, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines inscribi debuisse pronuntiat. Eadem Latinis literis consignare propositum habuerat Vopiscus, ut declarat ipse in vita Aureliani, ubi & talibus eum extollit præconiis, ac si non hominem laudare, sed Deum sibi conciliare vellet. Quodque miremur amplius, Sidonius Apollinaris, hac Philostrati lucubratione, exscriptisque inde à Nicomacho, & ex illis Nicomachi à Tascio Victoriano schedis, in fraudem illectus, eas in Apollonium contulit laudes, quæ Christianum hominem parum deceant, neque ullam tot mendaciorum suboluisse ipsi auram demonstrent. In eadem culpa est Johannes Tzetzes, qui non Philostratum solum, & eos quos secutus est Philostratus, sed & magnum præterea Historicorum numerum prodigia ab Apollonio edita in literas retulisse ait. Quæ quanquam ita sunt, non alii tamen ante Philostratum hoc videntur tractasse argumentum, præter Damidem Ninivitam, individuum Apollonii comitem, Maximum Ægiensem, & Mœragenem, quos se secutum profitetur Philostratus. Atque hi partes historiæ hujus delibaverant aliquas; totam vero primus Philostratus complexus est. Fons ergo hic est, unde tot de Apollonio fabulæ manarunt. Ut autem intelligant homines Christiani dogmatis excellentiam, cui quod opponeret cum anxie solliciteque quæsiverit impietas, pueriles solum fabulas, anilesque nugas potuit comminisci, mihi ab instituto alienum haudquaquam videtur esse, fallaciæ hujus scenam aperire. Factum id quidem feliciter jam ante ab Eusebio, in eo opere quo refellendum suscipit librum φιλαληθῆ Hieroclis, qui non solum adversus Christianos atrocissimis suppliciis sæviit, cum esset Ægypti Præfectus, sed Christianam quoque doctrinam impia scriptione oppugnavit. Nonnulla tamen observata sunt à me, quibus illustrari hoc argumentum, magisque enitescere possit.

Sid. Apoll. libr. 8. Epist. 3.

Joh. Tzetz. Chil. 2. Hist. 60.

Philostr. De vit. Apoll. libr. 1. cap. 3.

II. Philostratus primum, plus centum annis Apollonio recentior, res ab eo gestas nonnisi ex alieno testimonio cognitas habuit: cum Christi Jesu vitam coætanei fere Scriptores, actorumque ipsius oculati testes prodiderint. Testes historiæ suæ laudat Philostratus, civitates quas adiit Apollonius, templa quorum ritus collapsos restituit, vulgi sermones, Apollonii ipsius epistolas. At quamvis magnam orbis partem se peragrasse jactet Philostratus, vix tamen nobis persuaserit, ab Indicis aut Æthiopicis civitatibus, quas Apollonius adiit, ejusmodi se testimonia habuisse. Deinde paucis ac sæpe nullis testibus acta sunt prodigia pleraque Apollonio adscripta. Præterea quis Philostrati ipsius fidem, testimonia hæc præ se ferentis, præstare velit? Vulgi sermones jactat; stolidi scilicet & inepti, de rebus ante centum annos actis temere differentis. In Apollonii vero epistolis, non de rebus ab ipso gestis, sed de gentium, quas lustraverat, moribus agebatur. Testes dat præterea Philostratus Damidem, quem dixi, Assyrium, perpetuum Apollonii socium, à quo omnia ejus facta dictaque in literas diligenter relata esse ait; Maximum Ægiensem, & Mœragenem. Ad primum quod attinet, quam parum ipsi habendum sit fidei, mihi satis liquet: nam si planus fuit Apollonius, uti fuisse sequentia probabunt, deceptorem quoque & vaniloquum fuisse Damidem putandum est, qui arcanorum ejus omnium, mendaciorumque particeps fuit. Deinde nec suos in lucem commentarios ipse edidit; sed per quemdam ejus familiarem cum Juliæ Severi uxori innotuissent, hujus jussu recognovit eos Philostratus, & in ordinem digessit. Annon hæc confingere amicus ille Damidis potuit, & Damidi affingere, ut vendibilior esset ea merx, & Juliæ facilius obtrudi posset? Perpauca vero erant, quæ in librum suum retulerat Maximus, ea nimirum duntaxat, quæ Ægis Apollonius egerat. Mœrageni fidem palam detrahit ipse Philostratus, quippe multorum viri actorum ignaro.

Nullis idoneis nititur testimoniis hæc Philostrati historia.

Philostr. De vit. Apoll. libr. 8. cap. 13.

Philostr. libr. 1. cap. 3.

III. Nullis ergo certis ac solidis incumbit fundamentis tota hæc Philostrati moles; sed caduca, ac in ruinam prona est: cujus ad speciem exstruendæ caussam hanc habuit præcipuam, ut Juliæ ac Caracallæ gratificaretur. Caracallam enim testatur Dio summis Apollonium extollere laudibus solitum esse, & monumento, qualia Heroibus exstruuntur, decorasse. Juliam vero Philosophiæ studiis deditam fuisse memorant idem Dio & Philostratus; Sophistarumque, Rhetorum, ac Geometrarum choro plerumque stipata erat. Quamobrem & de priscorum Philosophorum moribus ac studiis edoceri se volebat, atque hanc Apollonii potissimum historiam à Philostrato tradi literis optavit, eique Damidis commentarios suppeditavit. Altera Philostrato accessit caussa concinnandi hujus operis, vana nimirum collectæ per otium eruditionis expromendæ ac ostentandæ cupiditas. Quorsum enim ambitiosi illi excursus, & importunæ dissertationes, de rebus ad Apollonium haudquaquam pertinentibus? de pantheris Armeniis, de elephantis, de martichora, de gryphibus, de

Exquiruntur caussæ, quibus ad eam conscribendam inductus est Philostratus.

phœnice ave, de Satyris? tum de Oxydracis, Pygmæis, Tauro monte, & Caucaso? de fonte Tyaneo, Indo flumine, Hyphaside, Nilo, Pactolo, & mari Rubro? de Prometheo, Tantalo, Hercule, Baccho, Memnone, Alexandro, Poro, & Phraote? de mirabilibus Indiæ & Æthiopiæ? de Templo Taxilensi, de Gaditano? Quorsum otiosæ illæ disputationes, utri proniores sint in somnum, vini, an aquæ potores? an arbores terra antiquiores? de creatione mundi & elementis, de medicina, de fabulis Æsopi? de Laconum flagris & inhospitalitate? Id præterea spectasse in primis videtur Philostratus, ut invalescentem jam Christi fidem ac doctrinam deprimeret; opposito hoc omnis doctrinæ, sanctitatis, ac mirificæ virtutis fictitio simulacro. Itaque ad Christi exemplar hanc expressit effigiem, & pleraque ex Christi Jesu historia Philostrato accommodavit, ne quid Ethnici Christianis invidere possent. Qua re Christi gloriam incautus amplificavit, dum veram ejus virtutem, alteri falso adscriptam, meritis extulit laudibus, aliisque laudandam & mirandam proposuit. Atque id paucis ut demonstremus, res postulat.

Ex historia Christi pleraque in suam Apollonii vitam transtulit.

IV. Mariæ Virgini videndum se obtulit Angelus, deque prodituro ex ea filio, qui Dei filius esset dicendus, ipsam præmonuit: Apollonii mater adstantem sibi vidit Proteum Ægyptium Deum, à quo futurum didicit, ut ipse ex ea nasceretur. Apollonius autem Jovis filius à popularibus credebatur, etsi ipse se Apollonii filium prædicabat: Jesus Dei filius erat, Josephi filius vulgo putabatur. Aliqua monentur in somnis Josephus & Maria de puero Jesu: aliqua & mater Apollonii de filio suo. Philostr. libr. 1. cap. 3. Natum Jesum magna luce fulgens Angelus pastoribus nuntiat: nascente Apollonio, Philostr. libr. 1. cap. 4. fulgur è cœlo in terram delapsum, rursus in cœlum evolavit. Præterea cum nasceretur Philostr. libr. 1. cap. 4. Jesus, Angeli in æthere sublimes dicebant, *Gloria in altissimis Deo, & in terra* Luc. 2. 14. *pax hominibus:* cum nasceretur Apollonius, cycni matrem ipsius circumstantes cantus edidere; eodemque è terris migraturo, virgines auditæ sunt canticum hoc concinentes, *Veni de terra, veni in cœlum.* Quod de Christo scriptum legisset Philostratus: *Et Jesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines*; idcirco Philostr. libr. 1. cap. 4. scripsit Apollonium procedentibus annis egregia ingenii & memoriæ dedisse specimina, & formæ elegantia omnium in se oculos convertisse. Quoniam Christi typus fuit Samson Nazaræus, & comam alere tenebantur Nazaræi, ut est in libro Nu- Philostr. libr. 1. cap. 6. merorum; propterea cæsariem promisisse Apollonium Philostratus tradidit. Tum addit eum etiam tum adolescentem in Templo plurimum fuisse, valde eum mirantibus qui sacra procurabant, quæ his Lucæ de Christo adhuc puero consentanea sunt. Luc. 2. 46, 47. *Et factum est post triduum, invenerunt illum in Templo, sedentem in medio doctorum, audientem illos, & interrogantem eos. Stupebant autem omnes qui eum audiebant super prudentia & responsis ejus.* Ac sæpe deinde, & fere quotidie Judæos in Templo docuit. Philostr. libr. 1. cap. 6. Christum Jesum Deus Filium palam agnoscit: Apollonio pietatis ac sanctitatis Æsculapius dat testimonium. Magni ad Jesum fiebant hominum concursus: ad Apollonium Philostr. libr. 1 cap. 6. Ægas visendi caussa magna hominum multitudo confluxit. Futurorum præsensionem Apollonio tribuit Philostratus, quod Jesum prophetam fuisse comperisset. Ta- Philostr. libr. 4. cap. 8, & passim. citas Judæorum cogitationes perspectas habuisse Jesum non semel affirmant Evangelistæ: hoc ipsum de se jactat Apollonius. Secretos Samaritanæ mulieris concubitus Philostr. libr. 1. cap. 13. vi divina cognoscit Christus Jesus & coarguit apud Johannem, eamque ad meliorem Joh. 4. 17, 18. frugem convertit: Apollonius incesti à divite quodam Cilice cum privigna admissi, Philostr. libr. 1. cap. 7. nullo monente, notitiam habuit; deprehendit item occultos Menippi cum Lamia congressus, palamque nefariæ consuetudinis convictum sanioribus consiliis instruxit. Philostr. libr. 4. cap. 8. Subjicit deinde: δακρύοντι ἐοικὸς τὸ φάσμα, καὶ ἐδέετο μὴ βασανίζειν αὐτό. *Lacrymanti simile spectrum erat, rogabatque ne se torqueret:* quippe legerat Dæmonem, misero illi Luc. 8. 28. Geraseno insidentem, sic Christum Jesum compellasse: δέομαί σου μή με βασανίσῃς. *Obsecro te, ne me torqueas.* Multa ex eadem Dæmoniaci illius Geraseni historia in Philostr. libr. 4. cap. 6. Corcyrensis adolescentis, Dæmone agitati, historiam transtulit Philostratus: utrobique pro imperio increpatur Dæmonium: jubetur ille à Jesu porcorum corpora subire, relicto Geraseno; hic jubetur ab Apollonio, relicto Corcyrensi, statuam dejicere: liberatus à Jesu Gerasenus, mente recepta, decenti veste induitur, sedet ad pedes Jesu, eique comitem se se vult adjungere; Corcyrensis adolescens, omni mollium vestimentorum, luxuriæ, ac deliciarum depositio apparatu, Apollonii sectam & institutum persequitur. Puellam Jairi Archisynagogi filiam vitæ reddidit Jesus: puellam Ro- Philostr. libr. 4. cap. 16. mæ à morte ad vitam excitasse dictus est Apollonius, ut superius diximus. Illius manum apprehendit Christus, & alta voce jubet surgere; quo dicto suscitata puella feretro exiliit, suisque ambulare pedibus cœpit: hanc tetigit Apollonius, & secreto aliquid admurmurans revocare eam à morte visus est; quæ & statim est locuta, & paternam domum repetiit. Castissimam & ab omni muliebri consuetudine alieniss-

mam vitam coluit Jesus : idem de Apollonio Philostratus asseverat. Christum Jesum Hierosolymam ire, & destinata sibi supplicia, mortemque adeo ipsam perferre cogitantem, à proposito frustra deterrere conatur Petrus: Apollonium à suscepto visendæ Romæ consilio frustra nititur abducere Philolaus, metu Neronis; & iterum Demetrius, metu Domitiani; qui Philosophos pessimis modis accipere soliti erant. Jesus supplicio proximus deseritur à Discipulis; quod & sibi evenisse in altera ad Timotheum queritur Paulus: Apollonium, imminente periculo, sui itidem deserunt. Causam dixit Jesus apud Pilatum: Apollonius apud Domitianum. Discipulis post mortem redivivus adstat Jesus, & præcepta quædam tradit: adolescenti cuidam in somnis videndum se obtulit Apollonius jam fato functus, eumque de natura animorum docuit, de qua jamdiu anxius erat & sollicitus. Thomæ Jesus verène revixisset dubitanti tangendum se præbet: item Apollonius Demetrio & Damidi dubitantibus vivusne esset an mortuus. Jesus ascendit in cœlum: nec hac parte inferiorem esse Apollonium suum voluit Philostratus. Verum ne suum ipse figmentum præstare teneretur, tanquam ab aliis proditum retulit. Ait ergo auditas Nympharum cantantium voces, cum is templum Dictynnæ in Creta esset ingressus, quæ eum ad deserendas terras & cœlum conscendendum invitarent; nec uspiam postea comparuisse. Quæ quam inconcinne & absurde conficta sint, clarissime patefaciunt ea, quæ à Philostrato præmissa sunt: nam quo ætatis suæ anno decesserit Apollonius ignorari ait; cum alii octoginta, nonnulli nonaginta, quidam centum annos excessisse affirment; discrepantes quoque esse de loco obitus ipsius sententias, Ephesi aliis, aliis Lindi, aliis in Creta interiisse ipsum narrantibus; sepulcrum vero ejus nullibi gentium reperiri. In tanta ergo omnium, quæ ad Apollonii interitum pertinent, ignoratione, temporis præsertim ac loci, quid afferri probabile potuit? Sed pergamus. In Christi Jesu cultum consentiebant totæ gentes, Templa ipsi passim ponebantur, & Deus vulgo habebatur: idem ergo de Apollonio jactat Philostratus, imagines nempe in Templis ipsi constitutas, divinosque honores exhibitos, & naturam ejus divinam fuisse, ac humana superiorem; imo vero, Proteum ipsum esse, Deum Ægyptium. Atque inde porro Alexander Severus Apollonii, perinde ut Jesu Christi, imaginem in larario habuit, & utrumque Lampridius Deum appellavit. Inde & adoratores habuisse Apollonium scripsit Eunapius, & Philostrati historiæ titulum apponi debuisse, ut dixi, non Apollonii vitam, sed Dei adventum ad homines. Hieroclem etiam graviter increpat Lactantius in libro De justitia, quod Apollonium ut Deum coluerit; at falsus est, cum ab eo solo factum id arbitratur. Quippe hæc ipse subjicit paulo post Lactantius: *Maxime cum dicas & adoratum esse* (Apollonium) *à quibusdam sicut Deum, & simulacrum ejus sub Herculis Alexicaci nomine constitutum, ab Ephesiis etiam nunc honorari.* Falsus quoque ipse Hierocles est (quem, perinde ut Philostratum, eruditum scriptorem, at parum veracem verissime dixit Eusebius) cum Christianos culpat, quod Christum Jesum Deum esse statuant, propter prodigia quædam ab eo edita; cum Apollonium post tot miracula, non Deum, sed Diis amicum hominem esse admiratores ejus existiment. Dixi increpari Hieroclem à Lactantio: nam quamvis nomen Hieroclis non expresserit, iis tamen designavit notis, quæ dubium omne tollant, ut nuper ostendit doctissimus Pearsonus in Prolegomenis ad Hieroclem. Ex Apostolorum quoque historia quædam delibavit Philostratus, & in Apollonium transcripsit. Oblatam sibi à Simone pecuniam respuit Petrus; aurum & argentum Agbari Edessenorum regis repudiasse Thaddæum commemorat Eusebius; se vero neque argentum, neque aurum, neque vestem concupivisse prædicat Paulus in Actis: Satrapæ præfecti Babyloniæ finibus, ac Vardanis deinde regis thesauros aspernatur Apollonius, & magnam deinde nummorum copiam, in revocatæ ad vitam puellæ mercedem sibi a parentibus oblatam, puellæ ipsius doti jussit accedere. Petrus in vincula conjectus ab Herode, iisdem ab Angelo exolvitur, sic ut caderent de manibus ejus catenæ, & portæ sponte paterent: Apollonius nervo constrictus crus compede eximit ad libitum eique inserit; ex oculis Domitiani, ad quem caussam dicturus accesserat, evanescit; idem in Creta à Dictynnæ Sacerdotibus colligatus, vinculis sponte solutis, foribusque reseratis ergastulo elabitur. Apostoli Spiritu sancto afflati, omnium linguis loquuntur: Apollonius nullam ignorare se linguam prædicat, etiamsi nullam didicerit. Cujus vanitatis oblitus Philostratus subjungit paulopost, ad alloquendum Phraotem interprete Apollonium opus habuisse. Ex his cognoscitur ecquod sibi exemplum ad imitandum Philostratus, in adornando hoc dramate proposuerit. Quamobrem Hierocli comparationem Apollonii cum Christo instituenti argumentum non defuit. Verum scire debuerat, imaginem sese cum eo, ad cujus speciem delineata fuerat, ore composuisse; omnemque à se in elevandis Christi Domini miraculis

Philostr. libr. 5. cap. 10.

Philostr. libr. 4. cap. 11. & libr. 7. cap. 4. & seq.

2. Tim. 4. 16.

Philostr. libr. 4. cap. 12.

Philostr. libr. 8. cap. 2.

Philostr. libr. 8. cap. 13.

Philostr. libr. 8. cap. 5.

Philostr. libr. 8. cap. 11.

Philostr. libr. 8. cap. 12.

Philostr. libr. 1. cap. 16. & libr. 7. cap. 16. & libr. 8. cap. 5.

Philostr. libr. 1. cap. 3.

Lamprid. Alex. cap. 29.

Eunap. in Chrysanthio & in Procem.

Lactant. Instit. libr. 5. cap. 2.

Euseb. in Hier.

Euseb. Hist. Eccl. libr. 1. cap. 13.

Act. 20. 33.

Philostr. libr. 1. cap. 15. & 21.

Philostr. libr. 4. cap. 16.

Philostr. libr. 7. cap. 16.

Philostr. libr. 8. cap. 2.

Philostr. libr. 8. cap. 12.

Philostr. libr. 1. cap. 13.

ac meritis collocatam operam, eadem confirmasse; cum virtutum omnium, ac mirificorum operum laudes in commentitium suum Heroëm conferre cupiens, non melius aliunde, quam ex vera Jesu Christi historia arcessere eas potuerit.

Verum enimvero dum ad rei veritatem infuscandam plurima ingenio suopte fingit, haudquaquam sensit in magnam rerum, opinionumque discrepantiam sese esse delapsum, sibique ipsum sæpe, quod mendacibus evenire solet, contradicere ac repugnare. Multis id exemplis ab Eusebio demonstratum est in libello adversus Hieroclem. Quibus etiam plura adjici possent. Adde tot fabulas, tot somnia, tam nullius acuminis, tam nullius saporis, ut cum ea legerem (mihi autem tum primum id contigit, cum vix dum excessissem ex ephebis, qua ætate animi adolescentum logis & fabulis mirifice capi solent) continuo me caperet satietas & fastidium, & nutriculam ad somnos pupo suo conciliandos de Lamiæ turribus & pectinibus Solis differentem mihi audire viderer. Adeone fungum fuisse quemquam, vel ut persuaderet ipse sibi, vel ut aliis persuadere se posse speraret, prægnanti Apollonii matri Proteum, & aliis in templo Ægiensi aspectabilem præbuisse se Æsculapium? animalium voces intellexisse Apollonium, facultate hac ab Arabibus imbutum, qui vel corde vel hepate draconis comeso futura ex avium garritu præsentiant? quam peritiam & Indis Paracensibus largitur. Interiitne funditus genus illud hominum πξαπηχῶν, Caucasum incolentium, quorum nonnullos Apollonius, ac nemo deinde vidit? Quis eum credat vidisse Empusam? Quis credat mulieres Veneri dicatas, superne nigras, inferne albas apud Indos reperiri? quid factum hoc mulierum genere, quod hodie occurrit nuspiam, nisi quas forte Sol fuscavit superiore corporis parte, qua velatæ non erant? Quanti stuporis est figmentum illud de Puteo culpæ, per quem Indi jurare solent, de Cratere veniæ, de Doliis duobus, imbrium uno, altero ventorum; quibus apertis regio ventis perflatur, & rigatur imbribus; secus vero si occludantur? Jocularis vero est tota hæc Brachmanum scena, qui vel aspectabiles se faciunt pro libitu, vel oculorum obtutus effugiunt; nec ipsi solum choreas ducunt, sed terram etiam virgis ferientes, assurgere ac velut tripudiare faciunt, ipsi vero in aërem tolluntur. Hinc metempsychoseos recoquit dogma, & nugas ad nauseam funditat. Tum in convivio Brachmanum tripodas describit, crateras, & fercula, sponte & ἀυτομάτως ad convivas accedentia, & Tantali deinde poculum illud amicitiæ numquam deficiens. Quam insulsum est, quod de Ephesina peste, sub pannosi & mendici senis, ac deinde sub molossi specie delitescente excogitavit? Apollonii vero nocturna pervigilatio ad tumulum Achillis, ejusque cum Achille congressus, pueriles sunt ac germanæ gerræ: inter quas palmarium hoc est, quod ait Achilles, Nereides ad sepulcrum suum sæpe ventitare. Nereidem etiam quamdam Selera insulam tenere alio loco garrit. Quid quod ulmus apud Gymnosophistas loquens inducitur a nugivendo illo Historico, & Apollonium salutans? Æneas Gazæus in Theophrasto Brachmanas à metempsychoseos errore vindicare conatur hoc argumento, quod neque Ctesias, neque Arrianus, neque Indi ipsi, vel in suis cum Alexandro congressibus, vel in suis ad Græcos Epistolis, neque ulli denique, vel recentiorum, vel veterum, in hac ipsos hæresi versari testentur. In quo Æneam falli certum est: eam enim sectam hodieque pertinacissime sequuntur Brachmanes, ut uno ore consentiunt quicunque hæc adierunt loca, & cum ipsis paulo familiarius sunt conversati. Atqui vetustissimam esse ipsorum doctrinam, & ab omni retro ævo eamdem apud ipsos perseveravisse constans est fama. Hanc ipsam ratiocinationem haud minus vere adhibere possumus adversus Philostratum, qui tot affingit Brachmanibus deliramenta, & de India ac Æthiopia tot narrat γοητολογίας, aliis omnibus indictas & inauditas, sive qui horum temporum fuerunt æquales, sive qui ea postmodum sunt insecuti, ut omnem apud cordatos homines fidem amittat. Nunc existimari potest, haud æquiorem ab Hierocle institutam esse comparationem inter Christi Jesu & Apollonii Historicos, ac inter Christum ipsum & Apollonium. Petrum & Paulum ait, aliosque, à quibus res à Jesu gestæ memoriæ proditæ sunt, mendaces fuisse, illiteratos, & præstigiatores; qui vero Apollonii vitam retulerunt in literas, Damidem, Maximum, Philostratum, viros fuisse eruditos & veritatis studiosos. Nos è contrario Apostolos, vel ob simplicitatem & imperitiam, remur minus esse debere doli falsitatisque suspectos; Philostrati vero, aliorumque, qui in Apollonio celebrando ipsi præiverunt, propter ingenii acumen, & & doctrinam quam prædicant, dubiam esse fidem. Constat enim rudes & indoctos homines, fere candidos esse eosdem, veraces, & incallidos; qui vero doctrina & usu rerum peritiores extiterint, vafritie eos, versutiaque præstare. Quod & res ipsa satis indicat. Cum manifesto ex supra dictis appareat, totam mendaciis ac fallaciloquentia consutam esse Philostrati historiam; doctrinaque eum sua, haudquaquam tamen

Philostr. libr. 1. cap. 3. & 5.

Philostr. libr. 1. cap. 14. & libr. 4. cap. 1.

Philostr. libr. 3. cap. 3.

Philostr. libr. 2. cap. 2.

Philostr. libr. 3. cap. 1.

Philostr. libr. 3. cap. 3. & 5.

Philostr. libr. 3. cap. 6. & 7. & libr. 5. cap. 15. & libr. 6. cap. 18.

Philostr. libr. 3. cap. 8. & 10.

Philostr. libr. 4. cap. 3.

Philostr. libr. 4. cap 5.

Philostr. libr. 3. cap. 16.

Philostr. libr. 6. cap. 5.

satis

satis acute & solerter, imo vero inscite & inepte ad ludificandos homines, consarcinandasque fabulas valde esse abusum.

V. Mihi vero rem introspicienti, Pythagoricæ Philosophiæ penitus videtur addictus fuisse Philostratus. E qua disciplina quicunque prodierunt, quod jam supra monui, in θαυματοποιίας & φιλοδοξολογίας fuerunt promissimi, nihil non & fingere promti & credere. Testis aureum Pythagoræ femur, testis Abaridis sagitta, & quæcunque de Epimenide, Empedocle, aliisque ex Italica schola profectis memorantur. Vel primum legatur Philostrati caput, ex quo, velut ex ungue leonem, hominis propensum in Pythagoræ deliramenta animum & superstitiosam credulitatem deprehendas. Pythagoræ sese assimilabat Alexander ille Pseudomantis Luciani. Eunapius quoque Pythagoricis opinionibus instructus, inanes passim fabulas colligit, easque Lectoribus haudquaquam persuadet ipse; persuasum duntaxat esse se declarat. Vitio hoc laborasse eruditos harum partium gregales caussatur Iamblichus, commemoratisque aliquot eorum figmentis, subjungit: πᾶσι γὰρ πιστεύουσι τοῖς τοιούτοις, πολλὰ ἂν καὶ αὐτοὶ πλέον ἢ τὰ τοιαῦτα δι' ὑπερβολὴν δοκούντων μυθικῶν διαμιμήσασθαι. *Omnibus enim hujusmodi rebus adhibent fidem: multas etiam ex consimilibus rebus, quæ fabulosa videntur, narrare ipsi quoque aggrediuntur.* Et deinde: πρὸς πάντα τὰ τοιαῦτα, οὐχ αὑτοὺς ἐνθεῖς νομίζουσι, ἀλλὰ τοὺς ἀπιστοῦντας· οὐ γὰρ εἶναι τὰ μὲν θεῖα ὑπὸ θεῶν, τὰ δὲ ἀδύνατα, ὥσπερ οἴεται τοὺς σοφιζομένους, ἀλλὰ πάντα δυνατά. *Ad hæc omnia, non se quidem, verum qui se incredulos præstiterint, stolidos esse rentur: nec enim quædam esse in Deorum potestate, quædam vero secus, ut opinantur qui incumbunt sapientiæ studiis, sed omnia à Diis fieri posse.*

Philostratus aliique Pythagoricæ Philosophiæ addicti, mendaces & creduli.

Iambl. Vit. Pyth. cap. 28.

VI. Interim, si quis ex me percontetur quid de Apollonio censeam, vaferrimum eum, sacerrimumque fuisse Magum respondebo. Vulgo receptam hanc fuisse sua ætate opinionem ipse fatetur Philostratus initio operis, eamque præcipue evellendam sibi proposuit. Hoc ipsi crimen impegit Euphrates Tyrius, Philosophus, vel Apollonii ipsius testimonio, sapientissimus. Eamdem ob caussam Eleusiniis ipsum sacris arcuit Hierophanta, & ab antro Trophonii Sacerdotes excluserunt. Pro Mago à Domitiano captus, & in carcerem detrusus est. Magis ipse Babyloniis, noxiæ & occultæ Magiæ studiosis, sapientiæ laudem tribuit. Brachmanes, quos præstigiatores agnoscit Philostratus, Deos ac magistros suos, sapientes ac beatos Apollonius nuncupat. Lucianus Alexandri Abonitichitæ sutelas & dolos elegantissime narrans, eum ait applicuisse se præstigiatori cuidam Tyaneo, τῷ Ἀπολλωνίῳ τῷ τυανεῖ πάνυ συγχωρουμένῳ, καὶ τῶν πᾶσιν αὐτὸ ξαγωγίαν εἰδόσιν. *Uni ex iis quibus magna inter esserat cum Apollonio Tyaneo familiaritas; quique ejus tragœdiam noverant.* Quibus verbis satis indicat vir solertissimus suam de Apollonio sententiam. Mœragenes ipse, qui vitam Apollonii literis commendavit, non dubitat eum appellare Magum, atque etiam venecficum à Philosophis habitum fuisse testimonio suo confirmat, auctore Origene in libris contra Celsum. Atque Mœrageni, ob hanc, opinor, ipsius confessionem fidem detrahi Philostratus jussit. Xiphilinus ex Dione tradit Caracallam Magis & præstigiatoribus adeo delectari solitum, ut Apollonium honoribus & monumento etiam, qualia consecrantur Heroibus, coluerit. Magi denique nomine vulgo esse affectum testatur Hieronymus. Frustra vero in purgando Apollonio & Magiæ nota ab eo eluenda se torquet Philostratus: nec quicquam in caussam ipsius prodest, quod affert, futura Apollonium non prænovisse, vel idola scitando, vel inhumanis quibusdam sacrificiis, vel incantamentis, aut unctionibus; sed ex signis quæ ipsi à Diis portenderentur, & ex rerum serie, quam fata ipsa contexuissent: nam nec signa illa expressit Philostratus, nec ex rerum contextu ea prænosci potuerunt ab Apollonio, quæ prænovisse ipsum scribit. Noxia præterea & magica carmina secreto pronuntiari possunt, etiam insciis qui proxime adstant. Deinde sexcenta sunt alia arcanæ divinationis genera, à viris doctis accurate distincta & notata, quibus uti Apollonius potuit. Quod autem alio loco queritur Philostratus, propterea in Magiæ suspicionem venisse Apollonium, quod Babylonios Magos, Brachmanas, & Gymnosophistas adierit, frustra est; graviores enim longæ extant caussæ, propter quas Magiæ reus peragitur. Quanquam ob hæc ipsa, si minus convictum, at hujus certæ impietatis suspectum habere possumus: nam ex veteri barbarorum horumce Philosophorum Magia multum deflexerat recentior illa, & à præclaris naturæ studiis ad damnosas & nefarias artes sese demiserat, quod tota Philostrati narratio patefacit. Quis vero eum putet, qui cum Magis conversatus, eorum præceptis institutus, eos demiratus, mirificisque laudibus extollere solitus sit, ipsum vetitæ hujus Magiæ expertem mansisse; præsertim qui ea edere opera consuevisset, in quibus edendis præcipuum artis suæ fructum Magi collocant?

Apollonius Magus sacerrimus.

Philostr. libr. 1. cap. 1. & 2.

Philostr. libr. 4 cap. 6. & libr. 8. cap. 8.

Philostr. libr. 7. cap. 14.

Philostr. libr. 1. cap. 18.

Lucian. Pseud.

Origen. contr. Cels. libr. 6.

Philostr. libr. 1. cap. 3.

Xiphil. in Caracall.

Hieron. Epist. ad Paulin.

Philostr. libr. 5. cap. 4.

Philostr. libr. 1. cap. 1.

CAPUT CXLVIII.

Jesus est ad dexteram Dei Patris.

PSALM. 15. 10, 11. *Quoniam non derelinques animam meam in inferno, nec dabis Sanctum tuum videre corruptionem. Notas mihi feciſti vias vitæ, adimplebis me lætitia cum vultu tuo: delectationes in dextera tua usque in finem.*

Psalm. 109. 1, & seq. *Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis ..... Dominus à dextris meis.*

MATTH. 22, 41, & seq. *Congregatis autem Phariſeis, interrogavit eos Jesus, dicens, Quid vobis videtur de Chriſto? cujus filius eſt? Dicunt ei, David. Ait illis, Quomodo ergo David in ſpiritu vocat eum Dominum, dicens, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis?* Et Marc. 12. 35, & seq. Luc. 20. 41, & seq.

Matth. 26. 64. *Dicit illi Jesus, Tu dixiſti; verumtamen dico vobis, à modo videbitis Filium hominis ſedentem à dextris virtutis Dei.* Et Marc. 14. 62. Luc. 22. 69.

Marc. 16. 19. *Et Dominus quidem Jesus, poſtquam locutus eſt eis, aſſumtus eſt in cælum, & ſedet à dextris Dei.*

Act. 2. 32, & seq. *Hunc Jesum reſuſcitavit Deus, cujus omnes nos teſtes ſumus. Dextera igitur Dei exaltatus, & promiſſione Spiritus ſancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis. Non enim David aſcendit in cælum; dixit autem ipſe, Dixit Dominus Domino meo, Sede à dextris meis, donec ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum.*

Act. 7. 55. *Cum autem eſſet plenus Spiritu ſancto, intendens in cælum vidit gloriam Dei, & Jesum ſtantem à dextris Dei.*

Rom. 8. 33, 34. *Quis accuſabit adverſus electos Dei? Deus qui juſtificat. Quis eſt qui condemnet? Chriſtus Jesus, qui mortuus eſt, immo qui & reſurrexit, qui eſt ad dexteram Dei, qui etiam interpellat pro nobis.*

Eph. 1. 20. *Suſcitans illum à mortuis, & conſtituens ad dexteram ſuam in cæleſtibus.*

Col. 3. 1. *Igitur ſi conſurrexiſtis cum Chriſto, quæ ſurſum ſunt quærite, ubi Chriſtus eſt in dextera Dei ſedens.*

Ebr. 1. 3, & seq. *Qui cum ſit ſplendor gloriæ, & figura ſubſtantiæ ejus, portanſque omnia verbo virtutis ſuæ, purgationem peccatorum faciens, ſedet ad dexteram majeſtatis in excelſis ..... Ad quem autem Angelorum dixit aliquando, Sede à dextris meis, quoad uſque ponam inimicos tuos ſcabellum pedum tuorum?*

Ebr. 8. 1. *Capitulum autem ſuper ea quæ dicuntur: Talem habemus Pontificem, qui conſedit in dextera ſedis magnitudinis in excelſis.*

Ebr. 10. 12, 13. *Hic autem unam pro peccatis offerens hoſtiam, in ſempiternum ſedet in dextera Dei, de cætero expectans donec ponantur inimici ejus ſcabellum pedum ejus.*

Ebr. 12. 2. *Aſpicientes in auctorem fidei, & conſummatorem Jeſum, qui propoſito ſibi*

gaudio sustinuit crucem, confusione contemta, atque in dextera sedis Dei sedet.

1. Petr. 3. 21, 22. *Quod & vos nunc similis formæ salvos facit baptisma, non carnis depositio sordium, sed conscientiæ bonæ interrogatio in Deum, per resurrectionem Jesu Christi, qui est in dextera Dei.*

CAPUT CXLIX.

Jesus mittit Spiritum sanctum ad Discipulos.

ISA. 32. 15. *Gaudium onagrorum pascua gregum, donec effundatur super nos Spiritus de excelso.*

Isa. 44. 3. *Effundam enim aquas super sitientem, & fluenta super aridam: effundam Spiritum meum super semen tuum, & benedictionem super stirpem tuam.*

Isa. 59. 21. *Hoc fœdus meum cum eis, dicit Dominus: Spiritus meus qui est in te, & verba mea quæ posui in ore tuo, non recedent de ore tuo, & de ore seminis tui, & de ore seminis seminis tui, dicit Dominus, à modo & usque in sempiternum.*

Ezech. 36. 26, 27. *Et dabo vobis cor novum, & spiritum novum ponam in medio vestri; & auferam cor lapideum de carne vestra, & dabo vobis cor carneum. Et Spiritum meum ponam in medio vestri, & faciam ut in præceptis meis ambuletis, & judicia mea custodiatis, & operemini.*

Ezech. 39. 29. *Et non abscondam ultra faciem meam ab eis, eo quod effuderim Spiritum meum super omnem domum Israël, ait Dominus Deus.*

Joël 2. 28, 29. *Et erit post hæc, effundam Spiritum meum super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri & filiæ vestræ: senes vestri somnia somniabunt, & juvenes vestri visiones videbunt. Sed & super servos meos & ancillas in diebus illis effundam Spiritum meum.*

Zach. 12. 10. *Et effundam super domum David, & super habitatores Jerusalem, Spiritum gratiæ & precum, & aspicient ad me quem confixerunt: & plangent eum planctu quasi super unigenitum, & dolebunt super eum, ut doleri solet in morte primogeniti.*

LUC. 24. 49. *Et ego mitto promissum Patris mei in vos: vos autem sedete in civitate, quoadusque induamini virtute ex alto.*

Joh. 7. 37, & seq. *In novissimo autem die magno festivitatis, stabat Jesus, & clamabat, dicens, Si quis sitit, veniat ad me & bibat: qui credit in me, sicut dicit Scriptura, flumina de ventre ejus fluent aquæ vivæ. Hoc autem dixit de Spiritu, quem accepturi erant credentes in eum: nondum enim erat Spiritus datus, quia nondum erat glorificatus.*

Joh. 14. 16, & seq. *Et ego rogabo Patrem, & alium Paraclitum dabit vobis, ut maneat vobiscum in æternum, Spiritum veritatis, quem mundus non potest accipere; quia non videt eum, nec scit eum: vos autem cognoscetis eum, quia apud vos manebit, & in vobis erit..... Hæc locutus sum vobis apud vos manens: Paraclitus autem Spiritus, quem mittet Pater in nomine meo, ille vos docebit omnia, & suggeret vobis omnia, quæcunque dixero vobis.*

Joh. 15. 26. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, Spiritum veritatis qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me.*

Joh. 16. 7, & seq. *Sed ego veritatem dico vobis: expedit vobis ut ego vadam. Si enim non abiero, Paraclitus non veniet ad vos; si autem abiero, mittam eum ad vos: & cum venerit, ille arguet mundum de peccato, & de justitia, & de judicio ..... Cum autem venerit ille Spiritus veritatis, docebit vos omnem veritatem: non enim loquetur à semetipso; sed quæcunque audit, loquetur, & quæ ventura sunt, annuntiabit vobis. Ille me clarificabit, quia de meo accipiet, & annuntiabit vobis.*

Joh. 20. 22. *Hæc cum dixisset, insufflavit, & dixit eis, Accipite Spiritum sanctum.*

Act. 1. 4, & seq. *Et convescens præcepit eis ab Jerosolymis ne discederent, sed expectarent promissionem Patris, quam audistis, inquit, per os meum: quia Johannes quidem baptizavit aqua, vos autem baptizabimini Spiritu sancto, non post multos hos dies ..... accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos.* Et Act. 11. 15, 16.

Act. 2. 1, & seq. *Et cum complerentur dies*

Pentecostes, erant omnes pariter in eodem loco, & factus est repente de cælo sonus, tanquam advenientis Spiritus vehementis, & replevit totam domum, ubi erant sedentes. Et apparuerunt illis dispertitæ linguæ tamquam ignis, seditque supra singulos eorum, & repleti sunt omnes Spiritu sancto, & cœperunt loqui variis linguis, prout Spiritus sanctus dabat eloqui illis ..... Stans autem Petrus cum Undecim levavit vocem suam, & locutus est eis ..... Hoc est quod dictum est per Prophetam Joël, Et erit in novissimis diebus, dicit Dominus, effundam de Spiritu meo super omnem carnem, & prophetabunt filii vestri, & filiæ vestræ, & juvenes vestri visiones videbunt, & seniores vestri somnia somniabunt: & quidem super servos meos, & super ancillas meas, in diebus illis effundam de Spiritu meo, & prophetabunt ..... Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus. Dextera igitur Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis & auditis ..... Petrus vero ad illos, Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus sancti.

Act. 8. 15, & seq. *Qui cum venissent, oraverunt pro ipsis, ut acciperent Spiritum sanctum. Nondum enim in quemquam illorum venerat, sed baptizati tantum erant in nomine Domini Jesu. Tunc imponebant manus super illos, & accipiebant Spiritum sanctum. Cum vidisset autem Simon, quia per impositionem manus Apostolorum daretur Spiritus sanctus, obtulit eis pecuniam, dicens, Date & mihi hanc potestatem, ut cuicunque imposuero manus, accipiat Spiritum sanctum. Petrus autem dixit ad eum, Pecunia tua tecum sit in perditionem, quoniam donum Dei existimasti pecunia possideri.* Et Act. 9. 17.

Act. 10. 44, 45. *Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum; & obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est.* Et Act. 13. 2, 3, 4, 9, 52. & 15. 7, 8. & 19. 2, 6.

Rom. 5. 5. *Charitas Dei diffusa est in cordibus nostris, per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* Et 1. Cor. 2. 12, 13. & 2. Cor. 5. 5. Gal. 3. 5, 14. Eph. 1. 13, 17. & 1. Thess. 4. 8. & 2. Tim. 1. 7, 14. & 1. Petr. 1. 11, 12. & 1. Joh. 3. 24.

1. Cor. 3. 16. *Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei habitat in vobis?*

Gal. 4. 6. *Quoniam autem estis filii, misit Deus Spiritum Filii sui in corda vestra, clamantem, Abba, Pater.*

1. Joh. 4. 13. *In hoc cognoscimus quoniam*

in eo manemus, & ipse in nobis, quoniam de Spiritu suo dedit nobis.

CAPUT CL.

Ecclesia Jesu.

PSALM. 2. 6. *Ego autem constitutus sum rex ab eo super Sion montem sanctum ejus, prædicans præceptum ejus.*

Psalm. 47. 1, & seq. *Magnus Dominus, & laudabilis nimis, in civitate Dei nostri, in monte sancto ejus. Fundatur exultatione terræ mons Sion, latera Aquilonis, civitas regis magni. Deus in domibus ejus cognoscetur, cum suscipiet eam. Quoniam ecce reges terræ congregati sunt, convenerunt in unum. Ipsi videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos.. ..... Sicut audivimus, sic vidimus in civitate Domini virtutum, in civitate Dei nostri: Deus fundavit eam in æternum.*

Psalm. 68. 36, 37. *Quoniam Deus salvam faciet Sion, & ædificabuntur civitates Juda: & inhabitabunt ibi, & hæreditate acquirent eam: & semen servorum ejus possidebit eam; & qui diligunt nomen ejus habitabunt in ea.*

Psalm. 86. 1, & seq. *Fundamenta ejus in montibus sanctis: diligit Dominus portas Sion, super omnia tabernacula Jacob. Gloriosa dicta sunt de te, civitas Dei: memor ero Rahab & Babylonis, scientium me. Ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum; hi fuerunt illic. Numquid Sion dicet, Homo & homo natus est in ea, & ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narrabit in Scripturis populorum & principum, horum qui fuerunt in ea. Sicut lætantium omnium habitatio est in te.*

Psalm. 117. 22, *Lapidem quem reprobaverunt ædificantes, hic factus est in caput anguli.*

Psalm. 149. 1. *Cantate Domino canticum novum: laus ejus in Ecclesia sanctorum.*

Isa. 2. 2, & seq. *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes: & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & Verbum Domini de Jerusalem: & judicabit gentes, & arguet populos multos.* Et Mich. 4. 1, & seq.

Isa. 24. 23. *Et erubescet Luna, & confundetur Sol, cum regnaverit Dominus exercituum in monte Sion, & in Jerusalem, & in conspectu seniorum suorum fuerit glorificatus.*

MATTH. 16. 18, 19. *Et ego dico tibi, quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam. Et tibi dabo claves regni cælorum; & quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis; & quodcunque solveris super terram, erit solutum & in cælis.*

Act. 20. 28. *Attendite vobis & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

1. Cor. 3. 11. *Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est, quod est Christus Jesus.*

1. Cor. 12. 28. *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro: & quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primum Apostolos, secundo Prophetas, tertio Doctores, deinde virtutes, exinde gratias curationum, opitulationes, gubernationes, genera linguarum, interpretationes sermonum.*

Gal. 4. 26, 27. *Illa autem quæ sursum est Jerusalem, libera est, quæ est mater nostra. Scriptum est enim, Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe & clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum.*

Eph. 2. 19, & seq. *Ergo jam non estis hospites & advenæ, sed estis cives Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in Templum sanctum in Domino, in quo & vos coædificavi in habitaculum Dei in spiritu.*

Eph. 5. 22, & seq. *Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino: quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ; ipse Salvator corporis ejus. Sed sicut Ecclesia subjecta est Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus. Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ, ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.*

Col. 1. 18. *Et ipse est caput corporis Ecclesiæ, qui est principium, primogenitus ex mortuis.*

Col. 1. 24. *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt*

Isa. 28. 16, & seq. *Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mittam in fundamentis Sion, lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum: qui crediderit non festinet. Et ponam in pondere judicium, & justitiam in mensura, & subvertet grando spem mendacii, & protectionem aquæ inundabunt. Et delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit.*

Isa. 33. 20, & seq. *Respice, Sion, civitatem solennitatis nostræ; oculi tui videbunt Jerusalem, habitationem opulentam, tabernaculum quod nequaquam transferri poterit; nec auferentur clavi ejus in sempiternum, & omnes funiculi ejus non rumpentur; quia solummodo magnificus est Dominus noster..... Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.*

Isa. 43. 19, seq. *Ecce ego facio nova, & nunc orientur, utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in invio flumina: glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.*

Isa. 49. 14, & seq. *Et dixit Sion, Dereliquit me Dominus, & Dominus oblitus est mei. Numquid oblivisci potest mulier infantem suum, ut non misereatur filio uteri sui? & si illa oblita fuerit, ego tamen non oblivisear tui. Ecce in manibus meis descripsi te, muri tui coram oculis meis semper. Venerunt structores tui; destruentes te, & dissipantes à te exibunt. Leva in circuitu oculos tuos, & vide; omnes isti congregati sunt, venerunt tibi. Vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his, velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos, quasi sponsa: quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ habitatoribus; & longe fugabuntur, qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ, Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo, Quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens; transmigrata & captiva, & istos quis enutrivit? ego destituta & sola, & isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus, Ecce levabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum. Et afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humeros portabunt. Et erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ; vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent.*

Isa. 54. 1, & seq. *Lauda, sterilis, quæ non paris: decanta laudem & hinni, quæ non pariebas; quoniam multi filii desertæ magis, quam ejus quæ habet virum..... ad dexteram enim & ad lævam penetrabis; & semen passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.*

1. Tim. 3. 14, 15. *Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito; si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.*

Ebr. 12. 22, 23. *Sed accessistis ad Sion montem, & civitatem Dei viventis, Jerusalem cælestem, & multorum millium Angelorum frequentiam, & Ecclesiam primitivorum, qui conscripti sunt in cælis.*

1. Petr. 2. 4, & seq. *Ad quem accedentes lapidem vivum, à Deo autem electum & honorificatum: & ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias, acceptabiles Deo per Jesum Christum. Propter quod continet Scriptura, Ecce pono in Sion lapidem summum angularem, electum, pretiosum, & qui crediderit in eum, non confundetur.*

Apoc. 3. 12. *Qui vicerit, faciam illum columnam in Templo Dei mei, & foras non egredietur amplius: & scribam super eum nomen Dei mei, & nomen civitatis Dei mei novæ Jerusalem, quæ descendit de cælo à Deo meo, & nomen meum novum.*

Apoc. 14. 1, & seq. *Et vidi, & ecce Agnus stabat super montem Sion, & cum eo centum quadraginta quatuor millia, habentes nomen ejus, & nomen Patris ejus scriptum in frontibus suis. Et audivi vocem de cælo, tanquam vocem aquarum multarum, & tanquam vocem tonitrui magni; & vocem quam audivi, sicut citharœdorum citharizantium in citharis suis. Et cantabant quasi canticum novum ante sedem, & ante quatuor animalia, & Seniores: & nemo poterat dicere canticum, nisi illa centum quadraginta quatuor millia, qui emti sunt de terra. Hi sunt qui cum mulieribus non sunt coinquinati; virgines enim sunt: hi sequuntur Agnum quocunque ierit: hi emti sunt ex omnibus, primitiæ Deo & Agno; & in ore eorum non est inventum mendacium, sine macula enim sunt ante thronum Dei.*

Apoc. 21. 2, & seq. *Et ego Johannes vidi sanctam civitatem Jerusalem novam, descendentem de cælo à Deo, paratam, sicut sponsam ornatam viro suo. Et audivi vocem magnam de throno dicentem, Ecce tabernaculum Dei cum hominibus, & habitabit cum eis. Et ipsi populus ejus erunt, & ipse Deus cum eis erit eorum Deus; & absterget Deus omnem lacrymam ab oculis eorum: & mors ultra non erit, neque luctus, neque clamor, neque dolor erit ultra, quia prima abierunt. Et dixit qui sedebat in throno, Ecce nova facio omnia. Et dixit mihi, Scribe, quia hæ verba fidelissima sunt & vera.*

Apoc. 21. 9, & seq. *Et venit unus de*

tuum gentes hereditabit, & civitates desertas inhabitabit. Noli timere, quia non confunderis neque erubesces: non enim te pudebit, quia confusionis adolescentiæ tuæ oblivisceris, & opprobrii viduitatis tuæ non recordaberis amplius: quia dominabitur tui qui fecit te, Dominus exercituum nomen ejus: & redemtor tuus sanctus Israël, Deus omnis terræ vocabitur; quia ut mulierem derelictam, & mœrentem spiritu vocavit te Dominus, & uxorem ab adolescentia abjectam dixit Deus tuus. Ad punctum in modico dereliqui te, & in miserationibus magnis congregabo te. In momento indignationis abscondi faciem meam parumper à te, & in misericordia sempiterna misertus sum tui; dixit redemtor tuus Dominus..... Montes enim commovebuntur, & colles contremiscent; misericordia autem mea non recedet à te, & fœdus pacis meæ non movebitur, dixit miserator tuus Dominus. Paupercula, tempestate convulsa, absque ulla consolatione: ecce ego sternam per ordinem lapides tuos, & fundabo te in sapphiris, & ponam iaspidem propugnacula tua, & portas tuas lapides sculptos, & omnes terminos tuos in lapides desiderabiles: universos filios tuos, doctos à Domino, & multitudinem pacis filiis tuis.

Isa. 60. 1, & seq. *Surge, illuminare, Jerusalem, quia venit lumen tuum, & gloria Domini super te orta est: quia ecce tenebræ operient terram, & caligo populos: super te autem orietur Dominus, & gloria ejus in te videbitur: & ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.....Gens enim & regnum quod non servierit tibi, peribit; & gentes solitudine vastabuntur..... Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te Civitatem Domini, Sion sancti Israël. Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem, & suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis, & scies quia ego Dominus salvans te, & redemtor tuus fortis Jacob..... Occupabit salus muros tuos, & portas tuas laudatio. Non erit tibi amplius Sol ad lucendum per diem, nec splendor Lunæ illuminabit te; sed erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & Deus tuus in gloriam tuam. Non occidet ultra Sol tuus, & Luna tua non minuetur, quia erit tibi Dominus in lucem sempiternam, & complebuntur dies luctus tui. Populus autem tuus omnes justi in perpetuum hereditabunt terram, germen plantationis meæ, opus manus meæ ad glorificandum.*

Isa. 62. 1, & seq. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur. Et videbunt Gentes Justum tuum, & cuncti reges inclytum tuum; septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, & locutus est mecum dicens, Veni, & ostendam tibi sponsam uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatem, & lumen ejus simile lapidi pretioso, tamquam lapidi iaspidis, sicut crystallum. Et habebat murum magnum & altum, habentem portas duodecim, & in portis Angelos duodecim, & nomina inscripta, quæ sunt nomina duodecim tribuum filiorum Israël. ..... Et murus civitatis habens fundamenta duodecim, & in ipsis duodecim nomina duodecim Apostolorum ..... Et erat structura muri ejus ex lapide iaspide; ipsa vero civitas aurum mundum, simile vitro mundo. Et fundamenta muri civitatis, omni lapide pretioso ornata. Fundamentum primum, iaspis; secundum, sapphirus; tertium, chalcedonius; quartum, smaragdus; quintum, sardonix; sextum, sardius; septimum, chrysolithus; octavum, beryllus; nonum, topazius; decimum, chrysoprasus; undecimum, hyacinthus; duodecimum, amethystus. Et duodecim portæ duodecim margaritæ sunt, per singulas; singulæ portæ erant ex singulis margaritis; & platea civitatis aurum mundum, tanquam vitrum perlucidum. Et templum non vidi in ea: Dominus enim Deus omnipotens, templum illius est & Agnus. Et civitas non eget Sole, neque Luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eum, & lucerna ejus est Agnus. Et ambulabunt gentes in lumine ejus; & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem gentium in illam.*

& vocabitur tibi nomen novum, quod os Domini nominabit. Et eris corona gloriæ in manu Domini, & diadema regni in manu Dei tui. Non vocaberis ultra Derelicta, & terra tua non vocabitur amplius Desolata; sed vocaberis Voluntas mea in ea, & terra tua Inhabitata; quia complacuit Domino in te, & terra tua inhabitabitur ..... Super muros tuos Jerusalem constitui custodes: tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt. Qui reminiscimini Domini, ne taceatis, & ne detis silentium ei, donec stabiliat, & donec ponat Jerusalem laudem in terra ..... Transite, transite per portas, præparate viam populo, planum facite iter, eligite lapides, & elevate signum ad populos. Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo, & vocabunt eos, Populus sanctus, redemti à Domino. Tu autem vocaberis Quæsita civitas, & non Derelicta.

Isa. 65. 17, & seq. *Ecce enim ego creo cælos novos, & terram novam; & non erunt in memoria priora, & non ascendent super cor. Sed gaudebitis & exultabitis usque in sempiternum, his quæ ego creo: quia ecce ego creo Jerusalem exultationem, & populum ejus gaudium: & exultabo in Jerusalem, & gaudebo in populo meo; & non audietur in eo ultra vox fletus, & vox clamoris ..... electi mei non laborabunt frustra, neque generabunt in conturbatione; quia semen benedictorum Domini est, & nepotes eorum coram eis. Eritque, antequam clament, ego exaudiam; adhuc illis loquentibus, ego audiam.*

Isa. 66. 22, 23. *Quia sicut cæli novi, & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus; sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum. Et erit mensis ex mense, & sabbathum ex sabbatho; veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.*

Jerem. 3. 14, & seq. *Convertimini, filii revertentes, dicit Dominus, quia ego vir vester, & assumam vos unum de civitate, & duos de cognatione, & introducam vos in Sion. Et dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina. Cumque multiplicati fueritis, & creveritis in terra in diebus illis, ait Dominus, non dicent ultra, Arca Testamenti Domini, neque ascendet super cor, neque recordabuntur illius, nec visitabitur, nec fiet ultra. In tempore illo vocabunt Jerusalem solium Domini, & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini, in Jerusalem, & non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.*

Ose. 2. 14, & seq. *Propter hoc ecce lactabo eam, & ducam eam in solitudinem, & loquar ad cor ejus. ..... Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me Vir meus, & non vocabit me ultra Baalim: & auferam nomina Baalim de ore*

lim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum..... Et sponsabo te mihi in sempiternum, & sponsabo te mihi in justitia & judicio, & in misericordia & in miserationibus; & sponsabo te mihi in fide, & scies quia ego Dominus. Et erit in die illa, Exaudiam, dicit Dominus, exaudiam cœlos, & illi exaudient terram. ..... Et miserebor ejus quæ fuit sine misericordia: & dicam non populo meo, Populus meus es tu; & ipse dicet, Deus meus es tu.

Soph. 3. 14, & seq. *Lauda, filia Sion, jubila Israël, lætare, & exalta in omni corde, filia Jerusalem: abstulit Dominus judicium tuum, avertit inimicos tuos: Rex Israël Dominus in medio tui, non timebis malum ultra. In die illa dicetur Jerusalem, Noli timere, Sion, non dissolvantur manus tuæ: Dominus Deus tuus in medio tui fortis, ipse salvabit, gaudebit super te in justitia, silebit in dilectione sua, exultabit super te in laude.*

Zach. 2. 4, 5. *Et dixit ad eum, Curre, loquere ad puerum istum, dicens, Absque muro habitabitur Jerusalem, præ multitudine hominum & jumentorum in medio ejus: & ego ero ei, ait Dominus, murus ignis in circuitu, & in gloria ero in medio ejus.*

CAPUT CLI.

Jesu Ecclesia verax.

Psalm. 88. 6. *Confitebuntur cœli mirabilia tua, Domine: etenim veritatem tuam in Ecclesia Sanctorum.*

Soph. 3. 13. *Reliquiæ Israël non facient iniquitatem, nec loquentur mendacium, & non invenietur in ore eorum lingua dolosa; quoniam ipsi pascentur, & accubabunt, & non erit qui exterreat.*

Zach. 8. 3. *Hæc dicit Dominus exercituum, Reversus sum ad Sion, & habitabo in medio Jerusalem, & vocabitur Jerusalem Civitas veritatis, & mons Domini exercituum, mons sanctificatus.*

Matth. 16. 18. *Et ego dico tibi, Quia tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam, & portæ inferi non prævalebunt adversus eam.*

Eph. 5. 25, & seq. *Viri, diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea, ut illam sanctificaret, mundans lavacro aquæ in verbo vitæ: ut exhiberet ipse sibi gloriosam Ecclesiam, non habentem maculam aut rugam, aut aliquid hujusmodi, sed ut sit sancta & immaculata.*

1. Tim. 3. 14, 15. *Hæc tibi scribo, sperans me ad te venire cito: si autem tardavero, ut scias quomodo oporteat te in domo Dei conversari, quæ est Ecclesia Dei vivi, columna & firmamentum veritatis.*

Apoc. 14. 5. *Hi emti sunt ex omnibus primitiæ Deo & Agno; & in ore eorum non est inventum mendacium; sine macula enim sunt ante thronum Dei.*

Apoc. 21. 9, & seq. *Et venit unus de septem Angelis habentibus phialas plenas septem plagis novissimis, & locutus est mecum, dicens, Veni, & ostendam tibi sponsam, uxorem Agni. Et sustulit me in spiritu in montem magnum & altum, & ostendit mihi civitatem sanctam Jerusalem descendentem de cœlo à Deo, habentem claritatem Dei..... Non intrabit in eam aliquid coinquinatum, aut abominationem faciens & mendacium, nisi qui scripti sunt in libro vitæ Agni.*

CAPUT CLII.

Sacerdotes Jesu.

ISA. 61. 6. *Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini: Ministri Dei nostri dicetur vobis.*

Isa. 62. 6. *Super muros tuos Jerusalem constitui custodes, tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt.*

Isa. 66. 20, & seq. *Et annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino, in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israël munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes, & Levitas, dicit Dominus: sic stabit semen vestrum, & nomen vestrum.*

Jerem. 18. 18. *Non enim peribit Lex à Sacerdote, neque consilium à sapiente, nec sermo à Propheta.*

Jerem. 33. 17, & seq. *Quia hæc dicit Dominus, Non interibit de David vir qui sedeat super thronum domus Israël: & de Sacerdotibus & de Levitis non interibit vir à facie mea, qui offerat holocautomata, & incendat sacrificium, & cædat victimas omnibus diebus. Et factum est verbum Domini ad Jeremiam, dicens, Hæc dicit Dominus, Si irritum potest fieri pactum meum cum die, & pactum meum cum nocte, ut non sit dies & nox in tempore suo; & pactum meum irritum esse poterit cum David servo meo, ut non sit ex eo filius qui regnet in throno ejus, & Levitæ, & Sacerdotes ministri mei. Sicuti enumerari non possunt stellæ cæli, & metiri arena maris; sic multiplicabo semen David servi mei, & Levitas ministros meos.*

Malach. 2. 7. *Labia enim Sacerdotis custodient scientiam, & Legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est.*

ACT. 14. 22. *Et cum constituissent illis per singulas Ecclesias Presbyteros, & orassent cum jejunationibus, commendaverunt eos Domino, in quem crediderunt.*

Act. 15. 2, & seq. *Facta ergo seditione non minima Paulo & Barnabæ adversus illos, statuerunt ut ascenderent Paulus & Barnabas, & quidam alii ex aliis, ad Apostolos & Presbyteros in Jerusalem super hac quæstione, ... Cum autem venissent Jerosolymam, suscepti sunt ab Ecclesia, & ab Apostolis & Senioribus, annuntiantes quanta Deus fecisset cum illis.* Et Act. 15. 22, 23, 41. & 16. 4. & 21. 18. Et Phil. 1. 1.

1. Tim. 3. 2, & seq. *Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse ..... Si quis autem domui suæ præesse nescit, quomodo Ecclesiæ Dei diligentiam habebit? ..... Diaconos similiter pudicos.*

1. Tim. 5. 17. *Qui bene præsunt Presbyteri, duplici honore digni habeantur; maxime qui laborant in verbo & doctrina.*

Tit. 1. 5, & seq. *Hujus rei gratia reliqui te Cretæ, ut ea quæ desunt corrigas, & constituas per civitates Presbyteros, sicut & ego dispositi tibi: si quis sine crimine est, unius uxoris vir, filios habens fideles, non in accusatione luxuriæ, aut non subditos. Oportet enim Episcopum sine crimine esse, sicut Dei dispensatorem.*

Jac. 5. 14. *Infirmatur quis in vobis? inducat Presbyteros Ecclesiæ, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini.*

1. Petr. 2. 5, 9. *Et ipsi tanquam lapides vivi superædificamini, domus spiritualis, sacerdotium sanctum, offerre spirituales hostias acceptabiles Deo per Jesum Christum ..... Vos autem, genus electum, regale sacerdotium, gens sancta, populus acquisitionis.*

Apoc. 1. 6, 7. *Qui dilexit nos, & lavit nos à peccatis nostris in sanguine, & fecit nos regnum, & Sacerdotes, Deo & Patri suo.* Et Apoc. 5. 10.

Apoc. 20. 6. *Beatus & sanctus qui habet partem in resurrectione prima: in his secunda mors non habet potestatem; sed erunt Sacerdotes Dei & Christi, & regnabunt cum illo mille annis.*

CAPUT CLIII.

Jesu Apostoli, pastores & doctores.

ISA. 30. 20, 21. *Et dabit vobis Dominus panem arctum, & aquam brevem; & non faciet*

MATTH. 10. 5, 6. *Hos Duodecim misit Jesus, præcipiens eis, dicens, In viam*

avolare à te ultra doctorem tuum; & erunt oculi tui videntes præceptorem tuum. Et aures tuæ audient verbum post tergum monentis, Hæc est via, ambulate in ea; & non declinetis neque ad dexteram, neque ad sinistram.

Isa. 62. 6. *Super muros tuos, Jerusalem, constitui custodes; tota die & tota nocte in perpetuum non tacebunt.*

Jerem. 3. 15. *Et dabo vobis pastores juxta cor meum, & pascent vos scientia & doctrina.*

Jerem. 23. 1, & seq. *Væ pastoribus qui disperdunt & dilacerant gregem pascuæ meæ, dicit Dominus. Ideo hæc dicit Dominus Deus Israël ad pastores qui pascunt populum meum, Vos dispersistis gregem meum, & ejecistis eos, & non visitastis eos; ecce ego visitabo super vos malitiam studiorum vestrorum, ait Dominus: & ego congregabo reliquias gregis mei de omnibus terris, ad quas ejecero vos illuc, & convertam eos ad rura sua, & crescent, & multiplicabuntur. Et suscitabo super eos pastores, & pascent eos; & non formidabunt ultra, & non pavebunt, & nullus quæretur ex numero, dicit Dominus.*

gentium ne abieritis, & in civitates Samaritanorum ne intraveritis; sed potius ite ad oves quæ perierunt domus Israël.

Joh. 21. 15. & seq. *Cum ergo prandissent, dicit Simoni Petro Jesus, Simon Johannis, diligis me plus his? Dicit ei, Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei iterum, Simon Johannis diligis me? Ait illi, Etiam, Domine, tu scis quia amo te. Dicit ei, Pasce agnos meos. Dicit ei tertio, Simon Johannis, amas me? contristatus est Petrus, quia dixit ei tertio, Amas me? & dixit ei, Domine, tu omnia nosti; tu scis quia amo te. Dixit ei, Pasce oves meas.*

Act. 13. 1. *Erant autem in Ecclesia quæ erat Antiochiæ, Prophetæ, & Doctores.*

Act. 20. 28. *Attendite vobis, & universo gregi, in quo vos Spiritus sanctus posuit Episcopos, regere Ecclesiam Dei, quam acquisivit sanguine suo.*

1. Tim. 3. 2. *Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse, unius uxoris virum, sobrium, prudentem, ornatum, pudicum, hospitalem, doctorem.*

CAPUT CLIV.

Promulgatio Evangelii.

Psalm. 17. 45. *Populus quem non cognovi, servivit mihi; in auditu auris obedivit mihi.*

Psalm. 67. 12. *Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa.*

Isa. 2. 3. *Et ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad Domum Dei Jacob, & docebit nos viæ suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem.* Et Mich. 4. 2.

Isa. 12. 3, & seq. *Haurietis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris, & dicetis in die illa, Confitemini Domino, & invocate nomen ejus, notas facite in populis adinventiones ejus, mementote quoniam excelsum est nomen ejus, cantate Domino quoniam magnifice fecit, annuntiate hoc in universa terra.*

Isa. 40. 9, & seq. *Super montem excelsum ascende tu, qui evangelizas Sion; exalta in fortitudine vocem tuam, qui evangelizas Jerusalem; exalta, noli timere: dic civitatibus Juda, Ecce Deus vester, ecce Dominus Deus in fortitudine veniet, & brachium ejus dominabitur: ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo.*

Isa. 41. 27. *Primus ad Sion dicet, Ecce adsunt, & Jerusalem evangelistam dabo.*

Isa. 52. 7, & seq. *Quam pulchri super montes pedes annuntiantis & prædicantis pacem; annuntiantis bonum, prædicantis salutem, di-*

Matth. 10. 7, 27. *Euntes autem prædicate, dicentes, quia appropinquavit regnum cœlorum..... Quod dico vobis in tenebris, dicite in lumine: & quod in aure auditis, prædicate super tecta.* Et Marc. 3. 14. Luc. 9. 2. & 12. 3.

Matth. 24. 14. *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus, & tunc veniet consummatio.* Et Marc. 13. 10.

Matth. 26. 13. *Amen dico vobis, ubicunque prædicatum fuerit hoc Evangelium in toto mundo, dicetur & quod hæc fecit, in memoriam ejus.* Et Marc. 14. 9.

Matth. 28. 19, 20. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti, docentes eos servare omnia quæcunque mandavi vobis.*

Marc. 6. 12. *Et exeuntes prædicabant ut pœnitentiam agerent.*

Marc. 6. 15, 20. *Et dixit eis, Euntes in mundum universum prædicate evangelium omni creaturæ..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique Domino cooperante, & sermonem confirmante sequentibus signis.*

Luc. 9. 6. *Egressi autem circuibant per castella, evangelizantes & curantes ubique.*

Luc. 9. 60. *Dixitque ei Jesus, Sine ut mortui sepeliant mortuos suos: tu autem vade, & annuntia regnum Dei.*

Luc. 10. 8, 9. *Et in quamcunque civita-*

centis Sion, Regnabit Deus tuus! Vox speculatorum tuorum, levaverunt vocem, simul laudabunt, quia oculo ad oculum videbunt, cum converterit Dominus Sion ..... Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum, quia quibus non est narratum de eo, viderunt; & quinon audierunt, contemplati sunt.

Isa. 53. 1. *Quis credidit auditui nostro, & brachium Domini cui revelatum est?*

Isa. 66. 19, 20. *Et mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes, in mare, in Africam & Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam & annunciabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus donum Domino.*

Nahum 1. 15. *Ecce super montes pedes evangelizantis & annuntiantis pacem. Celebra, Juda, festivitates tuas, & redde vota tua; quia non adjiciet ultra ut pertranseat in te Belial: universus interiit.*

tem intraveritis, & susceperint vos, manducate quæ apponuntur vobis, & curate infirmos qui in illa sunt, & dicite illis, Appropinquavit in vos regnum Dei.

Luc. 16. 16. *Lex & Prophetæ usque ad Johannem: ex eo enim regnum Dei evangelizatur, & omnis in illud vim facit.*

Luc. 24. 46, 47. *Et dixit eis, Quoniam sic scriptum est, & sic oportebat Christum pati, & resurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remissionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Hierosolyma.*

Act. 2. 14, & seq. *Stans autem Petrus cum Undecim, levavit vocem suam, & locutus est eis ..... Viri Israëlitæ, audite verba hæc, Jesum Nazarenum, virum approbatum à Deo in vobis, virtutibus, & prodigiis, & signis, quæ fecit Deus per illum in medio vestri, sicut & vos scitis, hunc definito consilio & præscientia Dei traditum, per manus inimicorum affligentes interemistis ..... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt in die illa animæ circiter tria millia ..... Dominus autem augebat, qui salvi fierent quotidie in id ipsum.* Et Act. 3. 12, & seq. & 4. 10, 18, 31, 33. & 10. 34, & seq. & 13. 16, & seq.

Act. 4. 1, & seq. *Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes, & magistratus Templi, & Sadducæi, dolentes quod docerent populum, & annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis ..... Multi autem eorum, qui audierant verbum, crediderunt, & factus est numerus virorum quinque millia.*

Act. 5. 21, & seq. *Qui cum audissent, intraverunt diluculo in Templum, & docebant. .... Et interrogavit eos Princeps Sacerdotum, dicens, Præcipiendo præcepimus vobis ne docereris in nomine isto; & ecce replestis Jerusalem doctrina vestra, & vultis inducere super nos sanguinem hominis istius ..... Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu consilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati. Omni autem die non cessabant in Templo & circa domos docentes, & evangelizantes Christum Jesum.*

Act. 8. 4, & seq. *Igitur qui dispersi erant, pertransibant evangelizantes verbum Dei. Philippus autem descendens in civitatem Samariæ, prædicabat illis Christum. Intendebant autem turbæ his quæ à Philippo dicebantur, unanimiter audientes & videntes signa quæ faciebat ..... Cum vero credidissent Philippo evangelizanti de regno Dei, in nomine Jesu Christi baptizabantur viri ac mulieres ..... Et illi quidem testificati, & locuti verbum Domini, redibant Jerosolymam, & multis regionibus Samaritanorum evangelizabant ..... Aperiens autem Philippus os*

ſuum, & incipiens à Scriptura iſta, evangelizavit illi Jeſum ..... Philippus autem inventus eſt in Azoto, & pertranſiens evangelizabat civitatibus cunctis. Et Act. 21. 8.

Act. 9. 20. *Et continuo in Synagogis prædicabat Jeſum, quoniam hic eſt Filius Dei.* Et Act. 16. 9, & ſeq. & 17. 1, & ſeq. per totum caput. & 18. 4, & ſeq. & 19. 8, & ſeq. & 20. 7, 20, & ſeq. & 22. 1, & ſeq. & 26. 20. & 28. 23, 31.

Act. 10. 42. *Et præcepit nobis prædicare populo, & teſtificari quia ipſe eſt qui conſtitutus eſt à Deo judex vivorum & mortuorum.*

Act. 11. 20, & ſeq. *Erant autem quidam ex eis viri Cyprii & Cyrenæi, qui cum introiſſent Antiochiam loquebantur & ad Græcos, annuntiantes Dominum Jeſum. Et erat manus Domini cum eis, multuſque numerus credentium converſus eſt ad Dominum. Pervenit autem ſermo ad aures Eccleſiæ, quæ erat Jeroſolymis, ſuper iſtis: & miſerunt Barnabam uſque ad Antiochiam ..... & appoſita eſt multa turba Domino. Profectus eſt autem Barnabas Tarſum, ut quæreret Saulum: quem cum inveniſſet, perduxit Antiochiam: & annum totum converſati ſunt ibi in Eccleſia. Et docuerunt turbam multam, ita ut cognominarentur primum Antiochiæ Diſcipuli Chriſtiani.* Et Act. 13. 5. & 14. 1, 6, 20, & ſeq. & 15. 35, & ſeq.

Act. 18. 24, & ſeq. *Judæus autem quidam, Apollo nomine, Alexandrinus genere, vir eloquens, devenit Epheſum, potens in Scripturis. Hic erat edoctus viam Domini, & fervens ſpiritu loquebatur, & docebat diligenter ea quæ ſunt Jeſu, ſciens tantum baptiſma Johannis. Hic ergo cœpit fiducialiter agere in Synagoga.*

Rom. 1. 1, & ſeq. *Paulus ſervus Jeſu Chriſti, vocatus Apoſtolus, ſegregatus in Evangelium Dei ..... teſtis enim mihi eſt Deus, cui ſervio in ſpiritu meo in Evangelio Filii ejus ..... ita (quod in me) promtum eſt & vobis, qui Romæ eſtis, evangelizare: non enim erubeſco Evangelium.* Et Rom. 2. 16. & 10. 8. & 1. Cor. 1. 17. & 2. 1, & ſeq. & 4. 15. & 9. 12, & ſeq. & 15. 1, & ſeq. & 2. Cor. 2. 12. & 4. 3, & ſeq. & 10. 14, 16. & 11. 4, 7. Gal. 1. 6, & ſeq. & 2. 2, & ſeq. & 4. 13. Eph. 3. 6, & ſeq. & 6. 19. Phil. 1. 5, & ſeq. & 4. 15. & 1. Theſſ. 1. 5. & 2. 4, & ſeq. & 2. Theſſ. 2. 13. & 1. Tim. 1. 11, & 2. 7. & 2. Tim. 1. 10, 11. & 2. 8, 9. & 4. 17. Tit. 1. 3. Philem. 13.

Rom. 10. 14, & ſeq. *Quomodo ergo invocabunt in quem non crediderunt? aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient ſine prædicante? Quomodo vero prædicabunt, niſi mittantur? ſicut ſcriptum eſt, Quam ſpecioſi pedes evangelizantium pacem, evangelizantium bona! Sed non omnes obediunt Evangelio; Iſaias enim dicit, Domine, quis credidit auditui noſtro? Ergo fi-*

des ex auditu, auditus autem per verbum Christi. Sed dico, Numquid non audierunt? Et quidem in omnem terram exivit sonus eorum.

Rom. 15. 19, 20. *Ita ut ab Jerusalem per circuitum, usque ad Illyricum, repleverim Evangelium Christi. Sic autem prædicavi Evangelium hoc, non ubi nominatus est Christus, ne super alienum fundamentum ædificarem.*

1. Cor. 1. 21, & seq. *Nam quia in Dei sapientia non cognovit mundus per sapientiam Deum, placuit Deo per stultitiam prædicationis salvos facere credentes. Quoniam & Judæi signa petunt, & Græci sapientiam quærunt; nos autem prædicamus Christum crucifixum.*

2. Cor. 1. 19. *Dei enim Filius Jesus Christus, qui in vobis per nos prædicatus est, per me, & Syluanum, & Timotheum, non fuit Est & Non, sed Est in illo fuit.* Et Phil. 2. 22. & 1. Thess. 3. 2. & 2. Tim. 1. 8. & 4. 2, 5.

2. Cor. 8. 18. *Misimus etiam cum illo fratrem, cujus laus est in Evangelio per omnes Ecclesias.*

Eph. 1. 13. *In quo & vos, cum audissetis verbum veritatis, Evangelium salutis vestræ, in quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto.*

Eph. 4. 11. *Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Evangelistas, alios autem Pastores & Doctores.*

Phil. 1. 12, & seq. *Scire autem vos volo, Fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Evangelii; ita ut vincula mea manifesta fierent in Christo, in omni prætorio, & in cæteris omnibus; & plures a fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui. Quidam quidem & propter invidiam & contentionem, quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant; quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Evangelii positus sum. Quidam autem ex contentione Christum annuntiant non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis. Quid enim? dum omni modo, sive per occasionem, sive per veritatem, Christus annuntietur, & in hoc gaudeo, sed & gaudebo.*

Philipp. 4. 2, 3. *Evodiam rogo, & Syntychen deprecor, idipsum sapere in Domino. Etiam rogo & te, germane compar, adjuva illas quæ mecum laboraverunt in Evangelio cum Clemente, & cæteris adjutoribus meis, quorum nomina sunt in libro vitæ.*

Col. 1. 5, & seq. *Propter spem quæ reposita est vobis in cœlis, quam audistis in verbo veritatis Evangelii, quod pervenit ad vos, sicut & in universo mundo est, & fructificat, & crescit..... si tamen permanetis, in fide*

fundati & ſtabiles, & immobiles à ſpe Evangelii, quod audiſtis, quod prædicatum eſt in univerſa creatura quæ ſub cælo eſt, cujus factus ſum ego Paulus miniſter.

1. Tim. 3. 16. *Et manifeſte magnum eſt pietatis ſacramentum, quod manifeſtatum eſt in carne, juſtificatum eſt in ſpiritu, apparuit Angelis, prædicatum eſt gentibus, creditum eſt in mundo, aſſumtum eſt in gloria,*

1. Petr. 1. 12, 25. *Quia non ſibimetipſis, vobis autem miniſtrabant ea quæ nunc nuntiata ſunt vobis ..... Verbum autem Domini manet in æternum; hoc eſt autem verbum quod evangelizatum eſt in vos,*

1. Joh. 1. 1, & ſeq. *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis noſtris, quod perſpeximus, & manus noſtræ contrectaverunt de verbo vitæ, & vita manifeſtata eſt, & vidimus, & teſtamur, & annuntiamus vobis vitam æternam, quæ erat apud Patrem, & apparuit nobis: quod vidimus & audivimus, annuntiamus vobis, ut & vos ſocietatem habeatis nobiſcum, & ſocietas noſtra ſit cum Patre, & cum Filio ejus Jeſu Chriſto. Et hæc ſcribimus vobis, ut gaudeatis, & gaudium veſtrum ſit plenum. Et hæc eſt annuntiatio, quam audivimus ab eo, & annuntiamus vobis.*

CAPUT CLV.

Diſcipuli Jeſu, teſtes ejus.

Isa. 43. 10, 12. *Vos teſtes mei, dicit Dominus, & ſervus meus quem elegi. ..... Ego autem annuntiavi, & ſalvavi: auditum feci, & non fuit à vobis alienus; vos teſtes mei, dicit Dominus, & ego Deus.*

Iſa. 44. 8. *Nolite timere, neque conturbemini: ex tunc audire te feci, & annuntiavi; vos eſtis teſtes mei.*

Matth. 10. 18. *Ad præſides & ad reges ducemini propter me, in teſtimonium illis & gentibus.* Et Marc. 13. 9.

Luc. 24. 45, & ſeq. *Tunc aperuit illis ſenſum, ut intelligerent Scripturas, & dixit eis, quoniam ſic ſcriptum eſt, & ſic oportebat Chriſtum pati, & reſurgere à mortuis tertia die, & prædicari in nomine ejus pœnitentiam, & remiſſionem peccatorum in omnes gentes, incipientibus ab Jeroſolyma. Vos autem teſtes horum.*

Joh. 1. 6, & ſeq. *Fuit homo miſſus à Deo, cui nomen erat Johannes: hic venit in teſtimonium, ut teſtimonium perhiberet de lumine, ut omnes crederent per illum. Non erat ille lux, ſed ut teſtimonium perhiberet de lumine. ..... Johannes teſtimonium perhibet de ipſo, & clamat, dicens, Hic erat quem dixi: qui poſt me venturus eſt, ante me factus eſt, quia prior me erat..... Et teſtimonium perhibuit Johannes, dicens, Quia vidi Spiritum deſcendentem quaſi columbam de cælo, & manſit ſuper eum. Et ego neſciebam eum, ſed qui miſit me baptizare in aqua, ille mihi dixit, Super quem videris Spiritum deſcendentem, & manentem ſuper eum, hic eſt qui baptizat in Spiritu ſto. Et ego vidi, & teſtimonium perhibui quia hic eſt Filius Dei.* Et Joh. 3. 26. & 5. 33.

Joh. 12. 17. *Testimonium ergo perhibebat turba, quæ erat cum eo, quando Lazarum vocavit de monumento.*

Joh. 15. 26, 27. *Cum autem venerit Paraclitus, quem ego mittam vobis à Patre, spiritum veritatis, qui à Patre procedit, ille testimonium perhibebit de me, & vos testimonium perhibebitis, quia ab initio mecum estis.*

Joh. 19. 34, 35. *Sed unus militum lancea latus ejus aperuit, & continuo exivit sanguis & aqua. Et qui vidit testimonium perhibuit, & verum est testimonium ejus.* Et Joh. 21. 24.

Act. 1. 8. *Sed accipietis virtutem supervenientis Spiritus sancti in vos, & eritis mihi testes in Jerusalem, & in omni Judæa, & Samaria, & usque ad ultimum terræ.*

Act. 1. 21, 22. *Oportet ergo ex his viris, qui nobiscum sunt congregati in omni tempore, quo intravit & exivit inter nos Dominus Jesus, incipiens à baptismate Johannis, usque in diem qua assumtus est à nobis, testem resurrectionis ejus nobiscum fieri unum ex istis.*

Act. 2. 32. *Hunc Jesum resuscitavit Deus, cujus omnes nos testes sumus.* Et Act. 3. 15. & 4. 33.

Act. 5. 31, 32. *Hunc Principem & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua, ad dandam pœnitentiam Israëli, & remissionem peccatorum; & nos sumus testes horum verborum, & Spiritus sanctus quem dedit Deus omnibus obedientibus sibi.*

Act. 10. 39, & seq. *Et nos testes sumus omnium quæ fecit in regione Judæorum & Jerusalem, quem occiderunt suspendentes in ligno. Hunc Deus suscitavit tertia die, & dedit eum manifestum fieri, non omni populo, sed testibus præordinatis à Deo; nobis qui manducavimus & bibimus cum illo, postquam resurrexit à mortuis.* Et Act. 13. 30, 31.

Act. 22. 14, 15. *At ille dixit, Deus Patrum nostrorum præordinavit te, ut cognosceres voluntatem ejus, & videres Justum, & audires vocem ex ore ejus; quia eris testis illius ad omnes homines, eorum quæ vidisti & audisti.* Et Act. 26. 16.

Act. 22. 20. *Et cum funderetur sanguis Stephani testis tui, ego adstabam, & consentiebam, & custodiebam vestimenta interficientium illum.*

2. Tim. 1. 8. *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri.*

1. Petr. 5. 1. *Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro consenior & testis Christi passionum.*

1. Joh. 1. 1, 2. *Quod fuit ab initio, quod audivimus, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contractaverunt, de verbo vitæ, & vita manifestata est, & vidimus, & testamur.*

Apoc. 1. 1, 2, 9. *Apocalypsis Jesu Christi, quam dedit illi Deus palam facere servis suis, quæ*

quæ oportet fieri cito, & significavit, mittens per Angelum servo suo Johanni, qui testimonium perhibuit verbo Dei, & testimonium Jesu Christi, quæcumque vidit ..... Ego Johannes frater vester, & particeps in tribulatione, & regno, & patientia in Christo Jesu, fui in insula, quæ appellatur Patmos, propter verbum Dei, & testimonium Jesu. Apoc. 6. 9. & 20. 4.

Apoc. 2. 13. *Et in diebus illis Antipas, testis meus fidelis, qui occisus est apud vos, ubi Satanas habitat.*

CAPUT CLVI.

Martyria Discipulorum Jesu.

PSALM. 33. 18, & seq. *Clamaverunt Justi, & Dominus exaudivit eos, & ex omnibus tribulationibus eorum liberavit eos. Juxta est Dominus iis qui tribulato sunt corde, & humiles spiritu salvabit. Multæ tribulationes Justorum, & de omnibus his liberabit eos Dominus.*

Psalm. 43. 11, & seq. *Avertisti nos retrorsum post inimicos nostros, & qui oderunt nos diripiebant sibi. Dedisti nos tanquam oves escarum, & in gentibus dispersisti nos ..... Hæc omnia venerunt super nos, nec obliti sumus te, & inique non egimus in testamento tuo, & non recessit retro cor nostrum, & declinasti semitas nostras à via tua: quoniam humiliasti nos in loco afflictionis, & cooperuit nos umbra mortis. ..... Quoniam propter te mortificamur tota die; æstimati sumus sicut oves occisionis ..... quoniam humiliata est in pulvere anima nostra, conglutinatus est in terra venter noster.*

Psalm. 65. 10, & seq. *Quoniam probasti nos, Deus; igne nos examinasti, sicut examinatur argentum: induxisti nos in laqueum, posuisti tribulationes in dorso nostro, imposuisti homines super capita nostra: transivimus per ignem & per aquam, & eduxisti nos in refrigerium*

Psalm. 78. 1, & seq. *Deus venerunt gentes in hæreditatem tuam, polluerunt Templum sanctum tuum, posuerunt Jerusalem in pomorum custodiam: posuerunt morticina servorum tuorum, escas volatilibus cæli; carnes sanctorum tuorum bestiis terræ: effuderunt sanguinem eorum, tanquam aquam in circuitu Jerusalem, & non erat qui sepeliret ..... Ultio sanguinis servorum tuorum qui effusus est; introëat in conspectu tuo gemitus compeditorum.*

Psalm. 123. 1, & seq. *Nisi quia Dominus erat in nobis, dicat nunc Israël, nisi quia Dominus erat in nobis, cum exurgerent homines in nos, forte vivos deglutissent nos; cum irasceretur furor eorum in nos, forsitan aqua absorbuisset nos. Torrentem pertransivit anima nostra; forsitan pertransisset anima nostra*

MATTH. 10. 16, & seq. *Ecce ego mitto vos sicut oves in medio luporum. Estote ergo prudentes sicut serpentes, & simplices sicut columbæ. Cavete autem ab hominibus: tradent enim vos in conciliis, & in Synagogis suis flagellabunt vos: & ad Præsides, & ad Reges ducemini propter me, in testimonium illis & gentibus.* Et Luc. 10. 3. & 21. 16, & seq.

Matth. 23. 34, & seq. *Ideo ecce ego mitto ad vos Prophetas, & Sapientes, & Scribas: & ex illis occidetis, & crucifigetis, & ex eis flagellabitis in Synagogis vestris, & persequemini de civitate in civitatem, ut veniat super vos omnis sanguis justus, qui effusus est super terram, à sanguine Abel justi usque ad sanguinem Zachariæ filii Barachiæ, quem occidistis inter Templum & altare.* Et Luc. 11. 47, & seq. & 21. 12, 13.

Matth. 24. 9, 10. *Tunc tradent vos in tribulationem, & occident vos; & eritis odio omnibus gentibus, propter nomen meum; & tunc scandalizabuntur multi, & invicem tradent, & odio habebunt invicem.* Et Marc. 13. 11, & seq. Joh. 16. 2.

Act. 4. 1, & seq. *Loquentibus autem illis ad populum, supervenerunt Sacerdotes, & magistratus Templi, & Sadducæi, dolentes quod docerent populum, & annuntiarent in Jesu resurrectionem ex mortuis, & injecerunt in eos manus, & posuerunt eos in custodiam.*

Act. 5. 40, 41. *Et convocantes Apostolos, cæsis denuntiaverunt ne omnino loquerentur in nomine Jesu, & dimiserunt eos. Et illi quidem ibant gaudentes à conspectu concilii, quoniam digni habiti sunt pro nomine Jesu contumeliam pati.*

Act. 6. 12. & 7. 57, & seq. *Commoverunt itaque plebem, & Seniores, & Scribas, & concurrentes rapuerunt eum, & adduxerunt in concilium ..... & ejicientes eum extra civitatem lapidabant ..... & lapidabant Stephanum invocantem, & dicentem, Domine Jesu, suscipe spiritum meum. Positis autem genibus clamavit voce magna, dicens, Domine, ne statuas*

aquam intolerabilem. Benedictus Dominus, qui non dedit nos in captionem dentibus eorum. Anima nostra, sicut passer, erepta est de laqueo venantium: laqueus contritus est, & nos liberati sumus.

Thren. 4. 19, 20. *Velociores fuerunt persecutores nostri aquilis cæli: super montes persecuti sunt nos, in deserto insidiati sunt nobis. Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris; cui diximus, In umbra tua vivemus in gentibus.*

Zach. 13. 7. *Framea, suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum. Percute pastorem, & dispergentur oves; convertam manum meam ad parvulos. Et erunt in omni terra dicit Dominus: partes duæ in ea dispergentur & deficient, & tertia pars relinquetur in ea: & ducam tertiam partem per ignem, & uram eos sicut uritur argentum; & probabo eos, sicut probatur aurum.*

illis hoc peccatum. Et cum hoc dixisset, obdormivit in Domino.

Act. 8. 1, 3. *Factum est autem in illa die persecutio magna in Ecclesia, quæ erat Jerosolymis, & omnes dispersi sunt per regiones Judææ, & Samariæ, præter Apostolos ..... Saulus autem devastabat Ecclesiam, per domos intrans, & trahens viros ac mulieres tradebat in custodiam.* Et Act. 22. 19.

Act. 9. 15, 16. *Dixit autem ad eum Dominus, Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram Gentibus, & regibus, & filiis Israël. Ego enim ostendam illi quanta oporteat eum pro nomine meo pati.* Et Act. 20. 19.

Act. 12. 1, & seq. *Eodem autem tempore misit Herodes rex manus, ut affligeret quosdam de Ecclesia. Occidit autem Jacobum fratrem Johannis gladio. Videns autem quia placeret Judæis, posuit ut apprehenderet & Petrum. Erant autem dies azymorum. Quem cum apprehendisset, misit in carcerem, tradens quatuor quaternionibus militum custodiendum; volens post pascha producere eum populo.*

Act. 14. 18. *Supervenerunt autem quidam ab Antiochia & Iconio Judæi: & persuasis turbis, lapidantesque Paulum, traxerunt extra civitatem, existimantes eum mortuum esse.*

Act. 16. 19, & seq. *Apprehendentes Paulum & Silam perduxerunt in forum ad Principes, & offerentes eos magistratibus dixerunt, Hi homines conturbant civitatem nostram, cum sint Judæi; & annuntiant morem, quem non licet nobis suscipere, neque facere, cum simus Romani. Et cucurrit plebs adversus eos, & magistratus, & scissis tunicis eorum, jusserunt eos virgis cædi: & cum multas plagas eis imposuissent, miserunt eos in carcerem, præcipientes custodi, ut diligenter custodiret eos. Qui cum tale præceptum accepisset, misit eos in interiorem carcerem, & pedes eorum strinxit ligno.*

Act. 21. 30, 33. *Et apprehendentes Paulum, trahebant eum extra Templum ..... Tunc accedens Tribunus apprehendit eum, & jussit eum alligari catenis duabus.*

Act. 22. 24, 25. *Jussit Tribunus induci eum in castra, & flagellis cædi, & torqueri eum, ut sciret propter quam causam sic acclamarent ei. Et cum adstrinxissent eum loris, dicit adstanti sibi Centurioni Paulus, Si hominem Romanum & indemnatum licet vobis flagellare?*

Act. 23. 1, 2. *Intendens autem in concilium Paulus ait, Viri fratres, ego omni conscientia bona conversatus sum ante Deum usque in hodiernum diem. Princeps autem Sacerdotum Ananias præcepit astantibus sibi, percutere os ejus.*

Rom. 8. 35, 36. *Quis ergo nos separabit à charitate Christi? tribulatio? an angustia? an fames? an nuditas? an periculum? an per-*

secutio? an gladius? sicut scriptum est, Quia propter te mortificamur tota die, æstimati sumus sicut oves occisionis.

1. Cor. 4. 9, & seq. *Puto enim quod Deus nos Apostolos novissimos ostendit, tanquam morti destinatos, quia spectaculum facti sumus mundo, & Angelis, & hominibus ..... Usque in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cædimur, & instabiles sumus, & laboramus operantes manibus nostris; maledicimur, & benedicimus; persecutionem patimur, & sustinemus; blasphemamur, & obsecramus; tanquam purgamenta hujus mundi facti sumus, omnium peripsema usque adhuc.*

1. Cor. 15. 31, 32. *Quotidie morior per vestram gloriam, Fratres, quam habeo in Christo Jesu Domino nostro. Si (secundum hominem) ad bestias pugnavi Epheſi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt?*

2. Cor. 1. 5, 6. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis, ita & per Christum abundat consolatio nostra. Sive autem tribulamur pro vestra exhortatione & salute, sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhortamur pro vestra exhortatione & salute, quæ operatur tolerantiam earumdem passionum quas & nos patimur.*

2. Cor. 4. 8, & seq. *In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur: aporiamur, sed non destituimur; persecutionem patimur, sed non derelinquimur: dejicimur, sed non perimus; semper mortificationem Jesu in corpore nostro circumferentes, ut & vita Jesu manifestetur in corporibus nostris. Semper enim nos qui vivimus, in mortem tradimur propter Jesum, ut & vita Jesu manifestetur in carne nostra mortali.*

2. Cor. 6. 4, & seq. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros, in multa patientia, in tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis, in plagis, in carceribus, in seditionibus,, in laboribus, in vigiliis, in jejuniis, in castitate ..... per gloriam & ignobilitatem, per infamiam & bonam famam, ut seductores & veraces, sicut qui ignoti & cogniti; quasi morientes, & ecce vivimus; ut castigati, & non mortificati; quasi tristes, semper autem gaudentes; sicut egentes, multos autem locupletantes; tanquam nihil habentes, & omnia possidentes.*

2. Cor. 11. 23, & seq. *Ministri Christi sunt, (ut minus sapiens dico) plus ego: in laboribus plurimis, in carceribus abundantius, in plagis supra modum, in mortibus frequenter. A Judæis quinquies, quadragenas, una minus, accepi. Ter virgis cæsus sum, semel lapidatus sum, ter naufragium feci, nocte & die in profundo maris fui; in itineribus sæpe, periculis fluminum, periculis latronum, periculis ex genere, periculis ex gentibus, periculis in civitate, periculis in solitudine, periculis in*

mari, periculis in falsis fratribus: in labore & & ærumna, in vigiliis multis, in fame & siti, in jejuniis multis, in frigore & nuditate: præter illa quæ extrinsecus sunt: instantia mea quotidiana, sollicitudo omnium Ecclesiarum. Et 2. Cor. 1. 10. & 4. 11.

Gal. 6. 17. *De cætero nemo mihi molestus sit: ego enim stigmata Domini Jesu in corpore meo porto.* Et Phil. 3. 10. & 2. Tim. 2. 11, 12. & 1. Petr. 4. 13.

Col. 1. 24. *Qui nunc gaudeo in passionibus pro vobis, & adimpleo ea quæ desunt passionum Christi in carne mea, pro corpore ejus, quod est Ecclesia.*

1. Thess. 2. 14, 15. *Vos enim imitatores facti estis, Fratres, Ecclesiarum Dei quæ sunt in Judæa, in Christo Jesu: quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Judæis, qui & Dominum occiderunt Jesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt.*

Ebr. 10. 32, 33. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati magnum certamen sustinuistis passionum: & in altero quidem opprobriis & tribulationibus spectaculum facti; in altero autem socii taliter conversantium effecti: nam & vinctis compassi estis, & rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis, cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam.*

CAPUT CLVII.

Concordia Discipulorum Jesu.

Jerem. 32. 38, 39. *Et erunt mihi in populum, & ego ero eis in Deum. Et dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus.*

Ezech. 11. 19, 20. *Et dabo eis cor unum, & spiritum novum tribuam in visceribus eorum, & auferam cor lapideum de carne eorum, & dabo eis cor carneum, ut in præceptis meis ambulent, & judicia mea custodiant, faciantque ea, & sint mihi in populum, & ego sim eis in Deum.*

Soph. 3. 9. *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei humero uno.*

Matth. 22. 34, & seq. *Pharisæi autem audientes quod silentium imposuisset Sadducæis, convenerunt in unum, & interrogavit eum unus ex eis Legis doctor, tentans eum, Magister, quod est mandatum magnum in Lege? Ait illi Jesus, Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum. Secundum autem simile est huic, Diliges proximum tuum sicut teipsum. In his duobus mandatis universa Lex pendet & Prophetæ.* Et Marc. 12. 28, & seq. Luc. 10. 25, & seq. Rom. 13. 8, 9. Gal. 5. 14. 1. Thess. 4, 9. Jac. 2. 8. & 1. Petr. 1. 22. & 1. Joh. 2. 9, & seq. & 3. 11, & seq. & 4. 7, & seq. & 2. Joh. 5.

Luc. 13. 34, 35. *Mandatum novum do vobis, ut diligatis invicem, sicut dilexi vos, ut & vos diligatis invicem. In hoc cognoscent omnes, quia Discipuli mei estis, si dilectionem habueritis ad invicem.* Et 15. 12, 17.

Act. 1. 14. *Hi omnes erant perseverantes unanimiter in oratione cum mulieribus, & Maria matre Jesu, & fratribus ejus.*

Act. 2. 44, 46. *Omnes etiam qui credebant, erant pariter, & habebant omnia communia..... Quotidie quoque perdurantes*

unanimiter in Templo.

Act. 4. 32. *Multitudinis autem credentium erat cor unum & anima una; nec quisquam eorum quæ possidebat, aliquid suum esse dicebat, sed erant illis omnia communia.*

CAPUT CLVIII.

Vocatio gentium.

GEN. 12. 1, & seq. *Dixit autem Dominus ad Abram ..... In te benedicentur universæ cognationes terræ.* Et Gen. 18. 18.

Gen. 22. 15, 18. *Vocavit autem Angelus Domini Abraham secundo de cælo, dicens, ... Benedicentur in semine tuo omnes gentes terræ.* Et Gen. 26. 4. & 28. 14.

Gen. 49. 10. *Non auferetur sceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus est, & ipse erit expectatio gentium.*

Deut. 28. 43. *Advena qui tecum versatur in terra, ascendet super te, eritque sublimior; tu autem descendes, & eris inferior ..... Ipse erit in caput, & tu eris in caudam.*

Deut. 32. 21. *Ipsi me provocaverunt in eo qui non erat Deus, & irritaverunt in vanitatibus suis; & ego provocabo eos in eo qui non est populus, & in gente stulta irritabo illos.*

1. Reg. 2. 3, & seq. *Nolite multiplicare loqui sublimia gloriantes: recedant vetera de ore vestro ..... Arcus fortium superatus est, & infirmi accincti sunt robore ..... donec sterilis peperit plurimos; & quæ multos habebat filios, infirmata est ..... Dominus judicabit fines terræ, & dabit imperium regi suo, & sublimabit cornu Christi sui.*

2. Reg. 22. 44. *Custodies me in caput gentium; populus quem ignoro serviet mihi.*

Psalm. 2. 8. *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

Psalm. 17. 44, & seq. *Eripies me de contradictionibus populi, constitues me in caput gentium. Populus quem non cognovi, servivit mihi, in auditu auris obedivit mihi.*

Psalm. 21. 28, & seq. *Reminiscentur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium: quoniam Domini est regnum, & ipse dominabitur gentium.*

Psalm. 44. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii: constitues eos principes super omnem terram.*

Psalm. 46. 9. *Regnabit Deus super gentes.*

Psalm. 66. 5. *Lætentur & exultent gentes, quoniam judicas populos in æquitate, & gentes in terra dirigis.*

MATTH. 2. 1, & seq. *Cum ergo natus esset Jesus in Bethlehem Juda, in diebus Herodis regis, ecce Magi ab oriente venerunt Jerosolymam, dicentes, Ubi est qui natus est rex Judæorum? Vidimus enim stellam ejus in oriente, & venimus adorare eum.*

Matth. 3. 9. *Et ne velitis dicere intra vos, Patrem habemus Abraham; dico enim vobis, quoniam potens est Deus de lapidibus istis suscitare filios Abrahæ.*

Matth. 8. 5, & seq. *Cum autem introiisset Capharnaum, accessit ad eum Centurio rogans, & dicens, Domine, puer meus jacet in domo paralyticus, & male torquetur. Et ait illi Jesus, Ego veniam, & curabo eum. Et respondens centurio ait, Domine, non sum dignus ut intres sub tectum meum, sed tantum dic verbo, & sanabitur puer meus: nam & ego homo sum sub potestate constitutus, habens sub me milites, & dico huic, Vade, & vadit; & alii, Veni, & venit; & servo meo, Fac hoc, & facit. Audiens autem Jesus, miratus est, & sequentibus se dixit, Amen dico vobis, non inveni tantam fidem in Israel: dico autem vobis, quod multi ab oriente & occidente venient, & recumbent cum Abraham, & Isaac, & Jacob, in regno cælorum: filii autem regni ejicientur in tenebras exteriores: ibi erit fletus & stridor dentium. Et dixit Jesus Centurioni, Vade, & sicut credidisti fiat tibi.* Et Luc. 7. 2, & seq.

Matth. 10. 18. *Ad præsides & ad reges ducemini propter me, in testimonium illis & gentibus.*

Matth. 12. 17, & seq. *Ut adimpleretur quod dictum per Jeremiam prophetam, dicentem, Ecce puer meus quem elegi, dilectus meus in quo bene complacuit animæ meæ: ponam spiritum meum super eum, & judicium gentibus nuntiabit. Non contendet, neque clamabit, neque audiet aliquis in plateis vocem ejus: arundinem quassatam non confringet, & linum fumigans non extinguet, donec ejiciat ad victoriam judicium; & in nomine ejus gentes sperabunt.*

Matth. 15. 21, & seq. *Et egressus inde Jesus secessit in partes Tyri & Sidonis. Et ecce mulier Chananæa à finibus illis egressa clamavit, dicens ei, Miserere mei, Domine, fili David; filia mea male à Dæmonio vexatur .....*

Psalm. 67. 32, 33. *Venient legati ex Ægypto, Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ cantate Deo.*

Psalm. 71. 8, & seq. *Et dominabitur à mari usque ad mare, & à flumine usque ad terminos orbis terrarum. Coram illo procident Æthiopes, & inimici ejus terram lingent. Reges Tharsis & insulæ munera offerent; Reges Arabum & Saba dona adducent: & adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei ..... & vivet, & dabitur ei de auro Arabiæ, & adorabunt de ipso semper; tota die benedicent ei ..... & benedicentur in ipso omnes tribus terræ; omnes gentes magnificabunt eum.*

Psalm. 81. 8. *Surge, Deus, judica terram; quoniam tu hæreditabis in omnibus gentibus.*

Psalm. 85. 9. *Omnes gentes, quascunque fecisti, venient, & adorabunt coram te, Domine, & glorificabunt nomen tuum.*

Psalm. 86. 2, & seq. *Gloriosa dicta sunt de te, Civitas Dei. Memor ero Rahab & Babylonis scientium me: ecce alienigenæ, & Tyrus, & populus Æthiopum, hi fuerunt illic. Numquid Sion dicet, Homo, & homo natus est in ea, & ipse fundavit eam Altissimus? Dominus narrabit in scripturis populorum & principum, horum qui fuerunt in ea.*

Psalm. 95. 3, & seq. *Annuntiate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus ..... Afferte Domino, patriæ gentium, afferte Domino gloriam & honorem, afferte Domino gloriam nomini ejus; tollite hostias, & introite in atria ejus; adorate Dominum in atrio sancto ejus; commoveatur à facie ejus universa terra; dicite in gentibus, quia Dominus regnavit. Etenim correxit orbem terræ, qui non commovebitur: judicabit populos in æquitate.*

Psalm. 97. 3, 4. *Notum fecit Dominus salutare suum; in conspectu gentium revelavit justitiam suam ..... Viderunt omnes termini terræ salutare Dei nostri.*

Psalm. 101. 16. *Et timebunt gentes nomen tuum ..... Scribantur hæc in generatione altera, & populus qui creabitur, laudabit Dominum.*

Psalm. 109. 2. *Virgam virtutis tuæ emittet Dominus ex Sion: dominare in medio inimicorum tuorum.*

Psalm. 116. 1. *Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi.*

Isa. 2. 2, 3. *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob; & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit Lex, & verbum Domini de Jerusalem; & judicabit gentes, & arguet populos multos.*

Qui respondens ait, Non est bonum sumere panem filiorum, & mittere canibus. At illa dixit, Etiam, Domine, nam catelli edunt de micis, quæ cadunt de mensa dominorum suorum. Tunc respondens Jesus ait illi, O mulier, magna est fides tua; fiat tibi sicut vis. Et sanata est filia ejus ex hora illa. Et Marc. 7. 24.

Matth. 21. 40, 41. *Cum ergo veniet Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi, Malos male perdet, vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.* Et Marc. 12. 9. Luc. 20. 16.

Matth. 24. 14. *Et prædicabitur hoc Evangelium regni in universo orbe, in testimonium omnibus gentibus.* Et Marc. 13. 10.

Matth. 28. 19. *Euntes ergo docete omnes gentes, baptizantes eos in nomine Patris, & Filii, & Spiritus sancti.* Et Luc. 24. 47.

Marc. 16. 15, & seq. *Et dixit eis, Euntes in mundum universum prædicate Evangelium omni creaturæ ..... Illi autem profecti prædicaverunt ubique.*

Luc. 2. 30, & seq. *Quia viderunt oculi mei salutare tuum, quod parasti ante faciem omnium populorum; lumen ad revelationem gentium, & gloriam plebis tuæ Israël.*

Joh. 10. 16. *Et alias oves habeo, quæ non sunt ex hoc ovili, & illas oportet me adducere, & vocem meam audient, & fiet unum ovile, & unus pastor.*

Joh. 11. 51, 52. *Jesus moriturus erat pro gente, & non tantum pro gente, sed ut filios Dei, qui erant dispersi, congregaret in unum.*

Act. 2. 5, & seq. *Erant autem in Jerusalem habitantes Judæi, viri religiosi, ex omni natione quæ sub cælo est ..... Stupebant autem omnes & mirabantur, dicentes, Nonne ecce omnes isti, qui loquuntur, Galilæi sunt, & quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram in qua nati sumus? Parthi, & Medi, & Ælamitæ, & qui habitant Mesopotamiam; Judæam, & Cappadociam; Pontum, & Asiam; Phrygiam, & Pamphyliam; Ægyptum, & partes Libyæ quæ est circa Cyrenen, & advenæ Romani; Judæi quoque, & Proselyti; Cretes, & Arabes; audivimus eos loquentes nostris linguis magnalia Dei ..... Petrus vero ad illos, Pœnitentiam, inquit, agite, & baptizetur unusquisque vestrum in nomine Jesu Christi, in remissionem peccatorum vestrorum, & accipietis donum Spiritus sancti: vobis enim est repromissio, & filiis vestris, & omnibus qui longe sunt, quoscunque advocaverit Dominus Deus noster ..... Qui ergo receperunt sermonem ejus, baptizati sunt; & appositæ sunt ad illum animæ circiter tria millia.*

Act. 8. 27. & seq. *Et ecce vir Æthiops, Eunuchus potens Candaces reginæ Æthiopum, qui erat super omnes gazas ejus, venerat adorare*

Isa. 11. 9, 10. *Quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes. In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.*

Isa. 18. 7. *In tempore illo deferetur munus Domino exercituum à populo divulso & dilacerato, à populo terribili, post quem non fuit alius, à gente exspectante, exspectante & conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus; ad locum nominis Domini exercituum, montem Sion.*

Isa. 19. 18, & seq. *In die illa erunt quinque civitates in terra Ægypti, loquentes lingua Chanaan, & jurantes per Dominum exercituum. Civitas Solis, vocabitur una. In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus erit in signum & in testimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem, & propugnatorem qui liberet eos, & cognoscetur Dominus ab Ægypto, & cognoscent Ægyptii Dominum in die illa, & colent eum in hostiis & in muneribus, & vota vovebunt Domino, & solvent.*

Isa. 25. 6, & seq. *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, pinguium medullatorum, vindemiæ defæcatæ. Et præcipitabit in monte isto faciem vinculi colligati super omnes populos, & telam quam ordituus est super omnes nationes. Præcipitabit mortem in sempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi sui auferet de universa terra, quia Dominus locutus est, & dicet in die illa, Ecce Deus noster iste, expectavimus eum, & salvavit nos; iste Dominus, sustinuimus eum; exultabimus & lætabimur in salutari ejus.*

Isa. 27. 13. *Et erit, in die illa clangetur in tuba magna, & venient qui perditi fuerant de terra Assyriorum, & qui ejecti erant in terra Ægypti, & adorabunt in monte sancto in Jerusalem.*

Isa. 31. 7. *In die enim illa abjiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum.*

Isa. 35. 1, & seq. *Lætabitur deserta & invia, & exultabit solitudo, & florebit quasi lilium, germinans germinabit, & exultabit lætabunda & laudans ..... Deus ipse veniet, & salvabit vos ..... quia scissa sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine; & quæ erat arida, erit in stagnum; & sitiens, in fontes aquarum: in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami & junci: & erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus. ..... Et redemti à Domino convertentur, & venient in Sion cum laude; & lætitia sempiterna super caput eorum; gaudium & lætitia in Jerusalem..... Aperiens autem Philippus os suum, & incipiens à Scriptura ista evangelizavit illi Jesum, & dum irent per viam, venerunt ad quamdam aquam. Et ait Eunuchus, Ecce aqua, quid prohibet me baptizari? Dixit autem Philippus, Si credis ex toto corde, licet. Et respondens ait, Credo Filium Dei esse Jesum Christum. Et jussit stare currum, & descenderunt uterque in aquam, Philippus, & Eunuchus, & baptizavit eum.*

Act. 9. 15, 29. *Dixit autem ad eum Dominus, Vade, quoniam vas electionis est mihi iste, ut portet nomen meum coram gentibus, & regibus, & filiis Israël ..... Loquebatur quoque gentibus, & disputabat cum Græcis: illi autem quærebant occidere eum.*

Act. 10. 21, & seq. *Descendens autem Petrus ad viros, dixit, Ecce ego sum quem quæritis: quæ causa est, propter quam venistis? Qui dixerunt, Cornelius centurio, vir justus, & timens Deum, & testimonium habens ab universa gente Judæorum, responsum accepit ab Angelo sancto, accersire te in domum suam, & audire verba abs te ..... Et loquens cum illo intravit, & invenit multos qui convenerant, dixitque ad illos, Vos scitis quomodo abominatum sit viro Judæo, conjungi aut accedere ad alienigenam; sed mihi ostendit Deus neminem communem aut immundum dicere hominem: propter quod sine dubitatione veni accersitus: & Cornelius ait..... Nunc ergo omnes nos in conspectu tuo adsumus, audire omnia quæcunque tibi præcepta sunt à Domino. Aperiens autem Petrus os suum, dixit, In veritate comperi, quia non est personarum acceptor Deus; sed in omni gente, qui timet eum, & operatur justitiam, acceptus est illi.. Adhuc loquente Petro verba hæc, cecidit Spiritus sanctus super omnes qui audiebant verbum, & obstupuerunt ex circumcisione fideles qui venerant cum Petro, quia & in nationes gratia Spiritus sancti effusa est: audiebant enim illos loquentes linguis, & magnificantes Deum. Tunc respondit Petrus, Numquid aquam quis prohibere potest, ut non baptizentur hi qui Spiritum sanctum acceperunt, sicut & nos? Et jussit eos baptizari in nomine Domini Jesu Christi.*

Act. 11. 1, & seq. *Audierunt autem Apostoli, & fratres qui erant in Judæa, quoniam & gentes receperunt verbum Dei ..... Incipiens autem Petrus exponebat illis ordinem, dicens ..... Si ergo eamdem gratiam dedit illis Deus, sicut & nobis qui credidimus in Dominum Jesum Christum, ego quis eram, qui possem prohibere Deum? His auditis tacuerunt, & glorificaverunt Deum, dicentes, Ergo & gentibus pœnitentiam dedit Deus ad vitam ..... Et illi quidem qui dispersi fuerant à tribulatione quæ facta fuerat sub Stephano, perambulaverunt usque Phœnicen, & Cyprum, & Antiochiam, nemini lo-*

tiam obtinebunt, & fugiet dolor & gemitus.

Isa. 42. 1, & seq. *Ecce servus meus, suscipiam eum: electus meus, complacuit sibi in illo anima mea: dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet ..... & legem ejus insulæ expectabunt ..... Ego Dominus vocavi te in justitia, & apprehendi manum tuam, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, in lucem gentium ..... Cantate Domino canticum novum, laus ejus ab extremis terræ; qui descenditis in mare, & plenitudo ejus; insulæ, & habitatores earum ..... Laudate, habitatores petræ; de vertice montium clamabunt. Ponent Domino gloriam, & laudem ejus in insulis nuntiabunt..... Et ducam cæcos in viam quam nesciunt; & in semitis, quas ignoraverunt, ambulare eos faciam: ponam tenebras coram eis in lucem, & prava in recta: hæc verba feci eis, & non dereliqui eos ..... Surdi audite, & cæci intuemini ad videndum.*

Isa. 43. 19, & seq. *Ecce ego facio nova, & nunc orientur; utique cognoscetis ea: ponam in deserto viam, & in invio flumina. Glorificabit me bestia agri, dracones, & struthiones; quia dedi in deserto aquas, flumina in invio, ut darem potum populo meo, electo meo. Populum istum formavi mihi, laudem meam narrabit.*

Isa. 45. 5, 6. *Ego Dominus, & non est amplius: extra me non est Deus. Accinxi te, & non cognovisti me: ut sciant hi qui ab ortu Solis, & qui ab occidente, quoniam absque me non est.*

Isa. 45. 14, & seq. *Hæc dicit Dominus, Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopiæ, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt; post te ambulabunt, vincti manicis pergent, & te adorabunt, teque deprecabuntur. Tantum in te est Deus, & non est absque te Deus: vere tu es Deus absconditus, Deus Israël Salvator ..... Congregamini, & venite, & accedite simul, qui salvati estis ex gentibus.. ..... Convertimini ad me, & salvi eritis omnes fines terræ: quia ego Deus, & non est alius. In memetipso juravi, egredietur de ore meo justitiæ verbum, & non revertetur, quia mihi curvabitur omne genu, & jurabit omnis lingua. Ergo in Domino, dicet, meæ sunt justitiæ & imperium: ad eum venient, & confundentur omnes qui repugnant ei.*

Isa. 49. 1, & seq. *Audite, insulæ, & attendite, populi de longe, Dominus ab utero vocavit me ..... Et nunc dicit Dominus formans me ex utero servum sibi, ut reducam Jacob ad eum, & Israël non congregabitur: & glorificatus sum in oculis Domini, & Deus meus factus est fortitudo mea, & dixit, Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & faces Israël convertendas. Ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. Hæc dicit Dominus*

quentes verbum, nisi solis Judæis. Erant autem quidam ex eis viri Cypriì & Cyrenæi, qui cum introissent Antiochiam, loquebantur & ad Græcos, annuntiantes Dominum Jesum. Et erat manus Domini cum eis, multusque numerus credentium conversus est ad Dominum. Pervenit autem sermo ad aures Ecclesiæ, quæ erat Jerosolymis, super istis: & miserunt Barnabam usque ad Antiochiam. Qui cum pervenisset, & vidisset gratiam Dei, gavisus est, & hortabatur omnes in proposito cordis permanere in Domino; quia erat vir bonus, & plenus Spiritu sancto & fide. Et apposita est multa turba Domino. Profectus est autem Tarsum, ut quæreret Saulum: quem cum invenisset, perduxit Antiochiam: & annum totum conversati sunt ibi in Ecclesia. Et docuerunt turbam multam: ita ut cognominarentur primum Antiochiæ Discipuli, Christiani.

Act. 13. 12, 45, & seq. *Tunc Proconsul cum vidisset factum, credidit admirans super doctrina Domini ..... Videntes autem turbas Judæi, repleti sunt zelo, & contradicebant his quæ à Paulo dicebantur blasphemantes. Tunc constanter Paulus & Barnabas dixerunt, Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes: sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Audientes autem Gentes gavisæ sunt, & glorificabant verbum Domini, & crediderunt quotquot erant præordinati ad vitam æternam. Disseminabatur autem verbum Domini per universam regionem.*

Act. 14. 23, & seq. *Transeunteque Pisidiam, venerunt in Pamphyliam, & loquentes verbum Domini in Perge, descenderunt in Attaliam, & navigaverunt Antiochiam, unde erant traditi gratiæ Dei, in opus quod compleverunt. Cum autem venissent, & congregassent Ecclesiam, retulerunt quanta fecisset Deus cum illis, & quia aperuisset gentibus ostium fidei.*

Act. 15. 3, & seq. *Illi ergo deducti ab Ecclesia, pertranssibant Phœnicen & Samariam, narrantes conversionem gentium, & faciebant gaudium magnum omnibus fratribus ..... Cum autem magna conquisitio fieret, surgens Petrus dixit ad eos, Viri fratres, vos scitis quoniam ab antiquis diebus Deus in nobis elegit per os meum audire Gentes verbum Evangelii, & credere. Et qui novit corda Deus, testimonium perhibuit, dans illis Spiritum sanctum, sicut & nobis; & nihil discrevit inter nos & illos, fide purificans corda eorum. ..... Tacuit autem omnis multitudo, & audiebant Barnabam & Paulum, narrantes quanta Deus fecisset, & prodigia in gentibus per eos. Et postquam tacuerunt, respondit Jacobus, dicens, Viri fratres, audite me. Simon narravit, quemadmodum primum Deus visitavit sumere ex gentibus populum nomini suo. Et huic concordant*

redemtor Israël, sanctus ejus, ad contemtibilem animam, ad abominatam gentem, ad servum Dominorum. Reges videbunt, & consurgent Principes, & adorabunt propter Dominum, quia fidelis est, & sanctum Israël qui elegit te. Hæc dicit Dominus, In tempore placito exaudivi te, & in die salutis auxiliatus sum tui, & servavi te, & dedi te in fœdus populi, ut suscitares terram, & possideres hæreditates dissipatas ..... Ecce isti de longe venient, & ecce illi ab aquilone & mari, & iiti de terra Australi..... Leva in circuitu oculos tuos, & vide, omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: vivo ego, dicit Dominus, quia omnibus his velut ornamento vestieris, & circumdabis tibi eos quasi sponsa. Quia deserta tua, & solitudines tuæ, & terra ruinæ tuæ, nunc angusta erunt præ habitatoribus, & longe fugabuntur qui absorbebant te. Adhuc dicent in auribus tuis filii sterilitatis tuæ, Angustus est mihi locus, fac spatium mihi ut habitem. Et dices in corde tuo, Quis genuit mihi istos? ego sterilis, & non pariens, transmigrata, & captiva, & istos quis enutrivit? ego destituta, & sola, & isti ubi erant? Hæc dicit Dominus Deus, Ecce levabo ad gentes manum meam, & ad populos exaltabo signum meum; & afferent filios tuos in ulnis, & filias tuas super humeros portabunt; & erunt reges nutritii tui, & reginæ nutrices tuæ: vultu in terram demisso adorabunt te, & pulverem pedum tuorum lingent.

Isa. 51. 5. *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.*

Isa. 52. 10, & seq. *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium: & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri ..... Iste asperget gentes multas, super ipsum continebunt reges os suum: quia quibus non est narratum de eo, viderunt; & qui non audierunt, contemplati sunt.*

Isa. 54. 1, & seq. *Lauda, sterilis, quæ non paris; decanta laudem, & hinni, quæ non pariebas; quoniam multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum, dicit Dominus. Dilata locum tentorii tui, & pelles tabernaculorum tuorum extende, ne parcas: longos fac funiculos tuos, & clavos tuos consolida: ad dexteram enim & ad lævam penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & civitates desertas inhabitabit ..... Ecce accola veniet, qui non erat mecum, advena quondam tuus adjungetur tibi.*

Isa. 55. 4, 5. *Ecce testem populis dedi eum, ducem ac præceptorem gentibus. Ecce gentem quam nesciebas, vocabis; & gentes, quæ te non cognoverunt, ad te current, propter Dominum Deum tuum, & sanctum Israël, quia glorificavit te.*

Isa. 59. 19. *Et timebunt qui ab occidente* cordant verba Prophetarum: *sicut scriptum est, Post hæc revertar, & reædificabo tabernaculum David quod decidit, & diruta ejus reædificabo, & erigam illud: ut requirant cæteri hominum Dominum, & omnes gentes super quas invocatum est nomen meum, dicit Dominus faciens hæc. Notum à seculo est Domino opus suum. Propter quod ego judico non inquietari eos qui ex gentibus convertuntur ad Deum.*

Act. 16. 14. *Et quædam mulier, nomine Lydia, purpuraria civitatis Thyatirenorum, colens Deum, audivit: cujus Dominus aperuit cor, intendere his quæ dicebantur à Paulo. Cum autem baptizata esset, & domus ejus, deprecata est.*

Act. 18. 5, 6. *Cum venissent autem de Macedonia Silas & Timotheus, instabat verbo Paulus testificans Judæis esse Christum Jesum. Contradicentibus autem eis, & blasphemantibus, excutiens vestimenta sua dixit ad eos, Sanguis vester super caput vestrum: mundus ego: ex hoc ad gentes vadam.*

Act. 21. 18, & seq. *Sequenti autem die introibat Paulus nobiscum ad Jacobum, omnesque collecti sunt Seniores. Quos cum salutasset, narrabat per singula quæ Deus fecisset in gentibus per ministerium ipsius. At illi cum audissent, magnificabant Deum, dixeruntque ei, ... De his autem qui crediderunt ex gentibus nos scripsimus, judicantes ut abstineant se ab idolis, immolato, & sanguine, & suffocato, & fornicatione.*

Act. 22. 21. *Et dixit ad me, Vade, quoniam ego in nationes longe mittam te.*

Act. 26. 1, 20. *Tunc Paulus extenta manu cœpit rationem reddere ..... his qui sunt Damasci primum, & Jerosolymis, & in omnem regionem Judææ, & gentibus annuntiabam, ut pœnitentiam agerent, & converterentur ad Deum.*

Act. 28. 28. *Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, & ipsi audient.*

Rom. 1. 5, 13. *Per quem accepimus gratiam & Apostolatum, ad obediendum fidei in omnibus pro nomine ejus; in quibus estis & vos vocati Jesu Christi.*

Rom. 3. 29, 30. *An Judæorum Deus tantum? nonne & gentium? immo & gentium: quoniam quidem unus est Deus, qui justificat circumcisionem ex fide, & præputium per fidem.*

Rom. 4. 16, & seq. *Ut secundum gratiam firma sit promissio omni semini, non ei qui ex lege est solum, sed & ei qui ex fide est Abrahæ, qui pater est omnium nostrum: (sicut scriptum est, Quia patrem multarum gentium posui te) ante Deum cui credidit, qui vivificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt tanquam ea quæ sunt, qui contra spem in spem credidit, ut fieret pater multarum gentium, secundum quod dictum est ei, Sic erit*

nomen Domini, & qui ab ortu Solis gloriam ejus; cum venerit quasi fluvius violentus, quem spiritus Domini cogit, & venerit Sion redemtor.

Isa. 60. 3, & seq. *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui. Leva in circuitu oculos tuos, & vide: omnes isti congregati sunt, venerunt tibi: filii tui de longe venient, & filiæ tuæ de latere. Tunc videbis, & afflues; & mirabitur, & dilatabitur cor tuum, quando conversa fuerit ad te multitudo maris, fortitudo gentium venerit tibi. Inundatio camelorum operiet te, dromedarii Madian & Epha: omnes de Saba venient, aurum & thus deferentes, & laudem Domino annuntiantes ..... Me enim insulæ expectant, & naves maris in principio, ut adducam filios tuos de longe, argentum eorum, & aurum eorum cum eis, nomini Domini Dei tui, & sancto Israël, quia glorificavi te. Et ædificabunt filii peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi: indignatione enim mea percussi te; & in reconciliatione mea misertus sum tui: & aperientur portæ tuæ jugiter: die ac nocte non claudentur, ut afferatur ad te fortitudo gentium, & reges earum adducantur ..... Et venient ad te curvi filii eorum qui humiliaverunt te, & adorabunt vestigia pedum tuorum omnes qui detrahebant tibi, & vocabunt te Civitatem Domini, Sion sancti Israël. Pro eo quod fuisti derelicta, & odio habita, & non erat qui per te transiret, ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem; & suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis; & scies quia ego Dominus salvans te, redemtor tuus fortis Jacob.*

Isa. 62. 2, 11, 12. *Et videbunt gentes Justum tuum, & cuncti reges inclytum tuum. ..... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, Dicite, filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit, ecce merces ejus cum eo, & opus ejus coram illo. Et vocabunt eos, Populus sanctus, redemti à Domino: tu autem vocaberis Quæsita civitas, & non Derelicta.*

Isa. 65. 1. *Quæsierunt me qui ante non interrogabant; invenerunt qui non quæsierunt me. Dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non invocabat nomen meum.*

Isa. 66. 18, & seq. *Ego autem opera eorum, & cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus & linguis: & venient, & videbunt gloriam meam. Et ponam in eis signum, & mittam ex eis qui salvati fuerint, ad gentes in mare, in Africam, & Lydiam tendentes sagittam, in Italiam, & Græciam, ad insulas longe, ad eos qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam: & annuntiabunt gloriam meam gentibus, & adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus, donum Domino, in equis, & in quadrigis, & in lecticis, & in mulis, & in carrucis, ad semen tuum.*

Rom. 9. 24, & seq. *Quos & vocavit nos, non solum ex Judæis, sed etiam ex gentibus: sicut in Osee dicit, Vocabo non plebem meam, plebem meam; & non dilectam, dilectam; & non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam. Et erit in loco ubi dictum est eis, Non plebs mea vos: ibi vocabuntur filii Dei vivi ..... Quid ergo dicemus? quod gentes, quæ non sectabantur justitiam, apprehenderunt justitiam; justitiam autem quæ ex fide est.*

Rom. 10. 17, & seq. *Sed dico, Numquid non audierunt? & quidem in omnem terram exivit sonus eorum, & in fines terræ verba eorum. Sed dico, Numquid Israël non cognovit? Primus Moyses dicit, Ego ad æmulationem vos adducam in non gentem, in gentem insipientem, in iram vos mittam. Isaias autem audet, & dicit, Inventus sum à non quærentibus me, palam apparui his qui me non interrogabant.*

Rom. 11. 11, & seq. *Sed illorum delicto salus est gentibus, ut illos æmulentur. Quod si delictum illorum, divitiæ sunt mundi; & diminutio eorum, divitiæ gentium, quanto magis plenitudo eorum? Vobis enim dico gentibus, quamdiu quidem ego sum gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo ..... Quod si delibatio sancta est, & massa; & si radix sancta, & rami. Quod si aliqui ex ramis fracti sunt, tu autem cum oleaster esses, insertus es in illis, & socius radicis & pinguedinis olivæ factus es, noli gloriari adversus ramos. Quod si gloriaris, non tu radicem portas, sed radix te. Dices ergo, Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene ..... Nolo enim vos ignorare, Fratres, mysterium hoc (ut non sitis vobis ipsis sapientes) quia cæcitas ex parte contigit in Israël, donec plenitudo gentium intraret, & sic omnis Israël salvus fieret.*

Rom. 15. 8, & seq. *Dico enim Christum Jesum ministrum fuisse circumcisionis; propter veritatem Dei, ad confirmandas promissiones Patrum; gentes autem super misericordia honorare Deum, sicut scriptum est, Propterea confitebor tibi in gentibus, Domine, & nomini tuo cantabo. Et iterum dicit, Lætamini, gentes, cum plebe ejus. Et iterum, Laudate omnes gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi. Et rursus Isaias ait, Erit radix Jesse, & qui exurget regere gentes; in eum gentes sperabunt ..... Audacius autem scripsi vobis, Fratres, ex parte, tanquam in memoriam vos reducens, propter gratiam quæ data est mihi à Deo, ut sim minister Christi Jesu in gentibus, sanctificans Evangelium Dei, ut sit oblatio gentium accepta, & sanctificata in spiritu sancto. Habeo igitur gloriam in Christo Jesu ad Deum. Non enim audeo aliquid loqui eorum, quæ per me non efficit*

montem sanctum meum Jerusalem, dicit Dominus, quomodo si inferant filii Israël munus in vase mundo in domum Domini. Et assumam ex eis in Sacerdotes & Levitas, dicit Dominus.

Jerem. 3. 17. *In tempore illo vocabunt Jerusalem, Solium Domini; & congregabuntur ad eam omnes gentes in nomine Domini in Jerusalem, & non ambulabunt post pravitatem cordis sui pessimi.*

Jerem. 4. 2. *Et jurabis, Vivit Dominus, in veritate, & in judicio, & in justitia, & benedicent eum gentes, ipsumque laudabunt.*

Jerem. 16. 19, & seq. *Domine, fortitudo mea, & robur meum, & refugium meum in die tribulationis: ad te gentes venient ab extremis terræ, & dicent, Vere mendacium possederunt Patres nostri, vanitatem quæ eis non profuit. Numquid faciet sibi homo Deos, & ipsi non sunt Dii? Idcirco ecce ego ostendam eis per vicem hanc, ostendam eis manum meam, & virtutem meam, & scient quia nomen mihi Dominus.*

Jerem. 31. 34. *Et non docebit ultra vir proximum suum, & vir fratrem suum, dicens, Cognosce Dominum: omnes enim cognoscent me, à minimo eorum usque ad maximum, ait Dominus.*

Thren. 4. 20. *Spiritus oris nostri Christus Dominus captus est in peccatis nostris: cui diximus, In umbra tua vivemus in gentibus.*

Ezech. 27. 24. *Et scient omnia ligna regionis, quia ego Dominus humiliavi lignum sublime, & exaltavi lignum humile; & siccavi lignum viride, & frondere feci lignum aridum.*

Ose. 1. 10. *Et erit in loco ubi dicetur eis, Non populus meus vos; dicetur eis, Filii Dei viventis.*

Ose. 2. 24. *Et dicam non populo meo, Populus meus es tu.*

Joël 2. 28. *Et erit post hæc, Effundam spiritum meum super omnem carnem.*

Amos 9. 11, 12. *In die illa suscitabo tabernaculum David quod decidit: & reædificabo aperturas murorum ejus, & ea quæ corruerunt instaurabo, & reædificabo illud sicut in diebus antiquis: ut possideant reliquias Idumææ & omnes nationes, eo quod invocatum sit nomen meum super eos, dicit Dominus faciens hæc.*

Mich. 4. 1, & seq. *Et erit in novissimo dierum, erit mons domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles, & fluent ad eum populi, & properabunt gentes multæ, & dicent, Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus; quia de Sion egredietur Lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit inter populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum; & concident gladios suos in vomeres, & hastas suas in lignum falcium: non levabit gens contra gentem gladium, & non exercebuntur ultra ad prælium.*

Hag. 2. 8. *Meum est argentum, & meum est aurum, dicit Dominus exercituum.*

Mal. 1. 11. *Ab ortu solis usque ad occasum magnum est nomen meum in gentibus, & in omni loco sacrificium offertur, & offertur nomini meo oblatio munda: quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Psal. 2. 8. *Dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ.*

Psal. 21. 28. *Reminiscentur & convertentur ad Dominum universi fines terræ, & adorabunt in conspectu ejus universæ familiæ gentium.*

Psal. 44. 17. *Pro patribus tuis nati sunt tibi filii, constitues eos principes super omnem terram.*

Psal. 71. 11. *Et adorabunt eum omnes reges terræ, omnes gentes servient ei.*

Psal. 85. 9. *Omnes gentes quascumque fecisti venient & adorabunt coram te Domine, & glorificabunt nomen tuum.*

Psal. 95. 3. *Annunciate inter gentes gloriam ejus, in omnibus populis mirabilia ejus.*

Psal. 97. 2. *Notum fecit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam.*

Psal. 101. 16. *Et timebunt gentes nomen tuum Domine, & omnes reges terræ gloriam tuam.*

Psal. 116. 1. *Laudate Dominum omnes gentes, laudate eum omnes populi.*

Psal. 117. 10. *Omnes gentes circumdederunt me, & in nomine Domini quia ultus sum in eis.*

Psal. 125. 2. *Tunc dicebant inter gentes, Magnificavit Dominus facere cum eis.*

Psal. 134. 15. *Simulacra gentium argentum & aurum, opera manuum hominum.*

Psal. 144. 13. *Regnum tuum regnum omnium sæculorum, & dominatio tua in omni generatione & generationem.*

Psal. 149. 7. *Ut faciant in eis judicium scriptum, gloria hæc est omnibus sanctis ejus.*

Isai. 2. 2, & seq. *Et erit in novissimo dierum manifestus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos de viis suis, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit gentes, & arguet populos multos, & conflabunt gladios suos in vomeres, & lanceas suas in falces: non levabit gens contra gentem gladium, & non exercebuntur ultra ad prælium.*

Isai. 11. 10. *Et erit in die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur, & erit sepulchrum ejus gloriosum.*

Isai. 14. 26. *Hæc est manus extenta super omnes gentes.*

Isai. 19. 24. *In die illa erit Israël tertius Ægypto & Assyriis, benedictio in medio terræ, quam benedixit ei Dominus exercituum, dicens, Benedictus populus meus Ægyptius, & opus manuum mearum Assyrius, & hæreditas mea Israël.*

Isai. 25. 6. *Et faciet Dominus exercituum omnibus populis in monte hoc convivium pinguium, convivium vindemiæ, vinum purificatum, pinguia medullata, vinum purificatum.*

Isai. 40. 15. *Ecce gentes quasi stilla situlæ, & quasi momentum stateræ reputatæ sunt, ecce insulæ quasi pulvis exiguus.*

Isai. 42. 1. *Ecce servus meus, suscipiam eum, electus meus, complacuit sibi in eo anima mea, dedi spiritum meum super eum, judicium gentibus proferet.*

Isai. 45. 14. *Hæc dicit Dominus, Labor Ægypti, & negotiatio Æthiopum, & Sabaim viri sublimes ad te transibunt, & tui erunt, post te ambulabunt vinctis manicis, & quasi coram te adorabunt, quia in te tantum deprecabitur Deus, & non est alius præterea Deus.*

Isai. 49. 6. *Parum est ut sis mihi puer ad suscitandas tribus Jacob, & fæces Israël convertendas, ecce dedi te in lucem gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ.*

Isai. 52. 10. *Nudavit Dominus brachium sanctum suum in conspectu omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

Isai. 54. 3. *Ad dextram enim & ad sinistram penetrabis, & semen tuum gentes hæreditabit, & civitates desertas inhabitare facient.*

Isai. 55. 5. *Ecce gentem quam nescisti vocabis, & gentes quæ te non cognoverunt ad te current propter Dominum Deum tuum, & Sanctum Israël quia glorificavit te.*

Isai. 60. 3. *Et ambulabunt gentes in lumine tuo, & reges in splendore ortus tui.*

Isai. 61. 6. *Vos autem Sacerdotes Domini vocabimini, ministri Dei nostri dicetur vobis, fortitudinem gentium comedetis, & in gloria eorum superbietis.*

Isai. 66. 12. *Ecce ego declinabo super eam quasi fluvium pacis, & quasi torrentem inundantem gloriam gentium, & sugetis, ad ubera portabimini, & super genua blandientur vobis.*

Isai. 66. 18. *Ego autem opera eorum & cogitationes eorum venio ut congregem cum omnibus gentibus & linguis, & venient & videbunt gloriam meam.*

Isai. 66. 19. *Et ponam in eis signum, & mittam ex eis salvatos ad gentes in mare, Africam & Lydiam tendentes sagittam, Italiam & Græciam ad insulas longe, qui non audierunt de me, & non viderunt gloriam meam, & annunciabunt gloriam meam gentibus.*

Isai. 66. 20. *Et adducent omnes fratres vestros de cunctis gentibus munus Domino, in equis & quadrigis & lectica, & in mulis & dromedariis super

gones ; non ſumet gens adverſus gentem gladium , & non diſcent ultra belligerare. Et ſedebit vir ſubtus vitem ſuam , & ſubtus ficum ſuam , & non erit qui deterreat , quia os Domini exercituum locutum eſt.

Soph. 2. 11. *Horribilis Dominus ſuper eos, & attenuabit omnes Deos terræ : & adorabunt eum viri de loco ſuo , omnes inſulæ gentium.*

Soph. 3. 9, 10. *Quia tunc reddam populis labium electum , ut invocent omnes in nomine Domini , & ſerviant ei humero uno. Ultra flumina Æthiopiæ , inde ſupplices mei ; filii diſperſorum meorum deferent munus mihi.*

Agg. 2. 7, 8. *Quia hæc dicit Dominus exercituum , Adhuc unum modicum eſt , & ego commovebo cælum & terram , & mare & aridam. Et movebo omnes gentes , & veniet Deſideratus cunctis gentibus , & implebo domum iſtam gloria , dicit Dominus exercituum.*

Zach. 2. 10, 11. *Lauda , & lætare , filia Sion , quia ecce ego venio , & habitabo in medio tui , ait Dominus : & applicabuntur gentes multæ ad Dominum in die illa , & erunt mihi in populum , & habitabo in medio tui.*

Zach. 8. 20, & ſeq. *Hæc dicit Dominus exercituum , Uſquequo veniant populi , & habitent in civitatibus multis , & vadant habitatores , unus ad alterum dicentes , Eamus , & deprecemur faciem Domini , & quæramus Dominum exercituum , vadam etiam ego. Et venient populi multi , & gentes robuſtæ ad quærendum Dominum exercituum in Jeruſalem , & deprecandam faciem Domini. Hæc dicit Dominus exercituum , In diebus illis , in quibus apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium , & apprehendent fimbriam viri Judæi , dicentes , Ibimus vobiſcum ; audivimus enim , quoniam Deus vobiſcum eſt.*

Zach. 9. 10. *Et loquetur pacem gentibus , & poteſtas ejus à mari uſque ad mare , & à fluminibus uſque ad fines terræ.*

Zach. 13. 8. *Et erunt in omni terra , dicit Dominus : partes duæ in ea diſpergentur , & deficient ; & tertia pars relinquetur in ea.*

Zach. 14. 16. *Et omnes qui reliqui fuerint de univerſis gentibus , quæ venerunt contra Jeruſalem , aſcendent ab anno in annum , ut adorent Regem Dominum exercituum.*

Malach. 1. 10, 11. *Non eſt mihi voluntas in vobis , dicit Dominus exercituum , & munus non ſuſcipiam de manu veſtra. Ab ortu enim Solis uſque ad occaſum , magnum eſt nomen meum in gentibus , & in omni loco ſacrificatur , & offertur nomini meo oblatio munda ; quia magnum eſt nomen meum in gentibus , dicit Dominus exercituum.*

quoniam Abraham duos filios habuit , unum de ancilla , & unum de libera. Sed qui de ancilla , ſecundum carnem natus eſt ; qui autem de libera , per repromiſſionem : quæ ſunt per allegoriam dicta. Hæc enim ſunt duo Teſtamenta : unum quidem in monte Sina , in ſervitutem generans ; quæ eſt Agar : Sina enim mons eſt in Arabia , qui conjunctus eſt ei quæ nunc eſt Jeruſalem , & ſervit cum filiis ſuis. Illa autem quæ ſurſum eſt Jeruſalem , libera eſt ; quæ eſt mater noſtra. Scriptum eſt enim , Lætare ſterilis , quæ non paris ; erumpe & clama , quæ non parturis ; quia multi filii deſertæ , magis quam ejus quæ habet virum. Nos autem , Fratres , ſecundum Iſaac promiſſionis filii ſumus.

Eph. 2. 11, 12. *Propter quod memores eſtote , quod aliquando vos gentes in carne , qui dicimini Præputium , ab ea quæ dicitur Circumciſio , in carne , manu facta : quia eratis illo in tempore ſine Chriſto , alienati à converſatione Iſraël , & hoſpites Teſtamentorum , promiſſionis ſpem non habentes , & ſine Deo in hoc mundo. Nunc autem in Chriſto Jeſu , vos qui aliquando eratis longe , facti eſtis prope in ſanguine Chriſti. Ipſe enim eſt pax noſtra , qui fecit utraque unum..... Et veniens evangelizavit pacem vobis , qui longe fuiſtis ; & pacem iis qui prope..... Ergo jam non eſtis hoſpites & advenæ , ſed eſtis cives Sanctorum , & domeſtici Dei , ſuperædificati ſuper fundamentum Apoſtolorum & Prophetarum.*

Eph. 3. 1, & ſeq. *Hujus rei gratia ego Paulus , vinctus Chriſti Jeſu , pro vobis gentibus , ſi tamen audiſtis diſpenſationem gratiæ Dei , quæ data eſt mihi in vobis..... gentes eſſe cohæredes , & concorporales , & comparticipes promiſſionis ejus in Chriſto Jeſu per Evangelium..... Mihi omnium Sanctorum minimo data eſt gratia hæc , in gentibus evangelizare inveſtigabiles divitias Chriſti.*

Col. 1. 23, 27, 28. *Si tamen permanetis in fide fundati , & ſtabiles , & immobiles à ſpe Evangelii , quod audiſtis , quod prædicatum eſt in univerſa creatura quæ ſub cælo eſt , cujus factus ſum ego Paulus miniſter..... quibus voluit Deus notas facere divitias gloriæ ſacramenti hujus in gentibus , quod eſt Chriſtus , in vobis ſpes gloriæ , quem nos annuntiamus , corripientes omnem hominem , & docentes omnem hominem , in omni ſapientia , ut exhibeamus omnem hominem perfectum in Chriſto Jeſu.*

Col. 3. 9, & ſeq. *Nolite mentiri invicem , exſpoliantes vos veterem hominem cum actibus ſuis , & induentes novum , eum qui renovatur in agnitionem , ſecundum imaginem ejus qui creavit illum ; ubi non eſt Gentilis & Judæus , Circumciſio & Præputium , Barbarus & Scytha , ſervus & liber ; ſed*

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

omnia & in omnibus Christus.

1. Thess. 2. 26. *Prohibentes nos gentibus loqui, ut salvæ fiant.*

1. Tim. 2. 7. *In quo positus sum ego prædicator & Apostolus, (veritatem dico, non mentior) doctor in fide & veritate.*

1. Tim. 3. 16. *Et manifeste magnum est pietatis sacramentum, quod manifestatum est in carne, justificatum est in Spiritu, apparuit Angelis, prædicatum est gentibus.*

2. Tim. 1. 11. *In quo positus sum ego prædicator, & Apostolus, & magister gentium.*

2. Tim. 4. 17. *Dominus autem mihi adstitit, & confortavit me, ut per me prædicatio impleatur, & audiant omnes gentes.*

1. Petr. 2. 10. *Qui aliquando non populus, nunc autem populus Dei; qui non consecuti misericordiam, nunc autem misericordiam consecuti.*

Apoc. 7. 9. *Post hæc vidi turbam magnam, quam dinumerare nemo poterat, ex omnibus gentibus, & tribubus, & populis, & linguis; stantes ante thronum, & in conspectu Agni, amicti stolis albis, & palmæ in manibus eorum.*

Apoc. 10. 10, 11. *Et accepi librum de manu Angeli, & devoravi illum, & erat in ore meo tanquam mel dulce: & cum devorassem eum, amaricatus est venter meus: & dixit mihi, Oportet te iterum prophetare gentibus, & populis, & linguis, & regibus multis.*

Apoc. 14. 6. *Et vidi alterum Angelum volantem per medium cæli, habentem Evangelium æternum, ut evangelizaret sedentibus super terram, & super omnem gentem, & tribum, & linguam, & populum.*

Apoc. 15. 4. *Quis non timebit te, Domine, & magnificabit nomen tuum? quia solus prius es: quoniam omnes gentes venient, & adorabunt in conspectu tuo.*

Apoc. 21. 23, 24. *Et civitas non eget Sole, neque Luna, ut luceant in ea; nam claritas Dei illuminavit eam, & lucerna ejus est Agnus: & ambulabunt gentes in lumine ejus, & reges terræ afferent gloriam suam, & honorem in illam.*

I. *Priscorum ac recentiorum Judæorum suffragiis hic adjuvamur.* II. *Typi Synagogæ & Ecclesiæ.* III. *Duplex eruitur sensus ex Isa. 19. 18, & seq.*

I. RERUM omnium, quas prænuntiari hominibus voluit Deus, nulla omnino est, in quam prædicendam majori consensu, crebrioribusque prophetiis conspirarint sacri Vates, quam gentium vocatio ad notitiam veritatis. Nam cum vanissimis religionibus & multiplici idolorum cultu tenerentur implicitæ gentes, Judæi vero clarissima divinæ & salubris doctrinæ luce fruerentur, hi tamen caligarunt ad præsentis & inter ipsos versantis Messiæ splendorem; illæ sanctis ejus ultro paruerunt præceptis, & in ipsius obsequium concesserunt: arcano videlicet & mirabili Dei consilio, cujus gratiam satius est nos memori mente recolere, quam causam anxie perscrutari. Neque vero id ita evenire debuisse, vel ignorarunt vetustiores Judæi, vel recentiores initiati sunt. Quod cum jam ex parte fieri Apostolorum

Priscorum ac recentiorum Judæorum suffragiis hic adjuvamur.

temporibus cœptum esset, hi Judæis palam in concionibus & coronis ingerebant oracula Prophetarum; haud ignari scilicet quorsum ea receptis vulgo sententiis explicari solerent. Haudquaquam igitur reclamabant circumstantes Judæi, nec patrum suorum patientiam aut inscientiam recentiores arguerunt; imo vero, easdem amplexi sunt interpretationes prophetiarum. Puta nobile illud prædictum è Psalmo secundo: Psalm. 2. 8. *Postula à me, & dabo tibi gentes hæreditatem tuam, & possessionem tuam terminos terræ;* quod nos demonstravimus in septima Propositione ex Ebræorum sententia Christo adscribi. Ei quoque in Schemoth Rabba adjudicatur istud, quod ex Psalmo sexagesimo septimo excerpsimus: Psalm. 67. 32. *Venient legati ex Ægypto: Æthiopia præveniet manus ejus Deo. Regna terræ cantate Deo.* Effatum istud Isaiæ, quod attulimus è quadragesimo nono capite, quodque sic Judæis apud Pisidas Antiochenos expositum Paulus & Barnabas: Act. 13. 46, & seq. *Vobis oportebat primum loqui verbum Dei: sed quoniam repellitis illud, & indignos vos judicatis æternæ vitæ, ecce convertimur ad gentes. Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ. Audientes autem gentes gavisæ sunt, & glorificabant verbum Domini:* non aliter intellexit R. David Kimchi; ex eo quippe colligit gentes salutis Israëlitis promissæ fore participes post bellum Gog & Magog, quod Messiæ temporibus conflatum iri Judæi autumant. Eodem refert Aben Ezra θεοφάνειαν alteram è sexagesimo quinto Isaiæ huc depromtam: Isa. 65. 1. *Quæsierunt me qui ante non interrogabant, invenerunt qui non quæsierunt me. Dixi, Ecce ego, ecce ego, ad gentem quæ non invocabat nomen meum:* quam θεοφάνειαν Paulus in Epistola Rom. 10. 20. ad Romanos in ejusdem doctrinæ probationem prius usurpaverat. Ad vocationem Osc. 2. 24. etiam gentium in Gemara, Tractatu de Paschate, confertur istud Oseæ: *Et dicam non populo meo, Populus meus es tu; & ipse dicet, Deus meus es tu:* quod in Epistola Rom. 9. 25. ad Romanos in eamdem sententiam flectitur. Idem significari docetur in Beresith Amos 9. 11. Rabba his Amosi verbis: *In die illa suscitabo tabernaculum David, quod decidit; & reædificabo aperturas murorum ejus; & ea quæ corruerunt, instaurabo, & reædificabo illud, sicut in diebus antiquis:* atque his item Sophoniæ: Soph. 3. 9. *Quia tunc reddam populis labium electum, ut invocent omnes in nomine Domini, & serviant ei humero uno:* quarum ὑποτύπωσιν priore in eumdem sensum utitur Jacobus in Actis. Act. 15. 16. Adde Maimoniden in Jad, libro ultimo, capite de Regibus, scribere Judæorum hanc esse sententiam, futurum ut Messiæ hortamentis excitatæ ad pœnitentiam gentes veram legem capessant. Thalmudici etiam expectatam sibi gentium vocationem insigni Parabola adumbrarunt; equi nimirum, inituri stabulum claudi bovis.

Typi Synagogæ & Ecclesiæ. II. Atque hæc gentium adoptio, & Judæorum rejectio, clarissimis præterea designata est typis in Veteri Testamento. Utramque in Abrahami liberis, uno Agare ancilla nato, altero Sara libera, expressam Paulus in Epistola ad Galatas accurate exposuit: & Judæi quidem filii sunt Synagogæ, quæ Legi subdita est, in ejusque obsequium mancipata; nos vero filii cœlestis Hierosolymæ, Ecclesiæ nimirum, quæ libera est, *qua libertate Christus nos liberavit.* Quod & significatum esse docet Paulus Gal. 4. 22, & seq. præclaro Isaiæ χρησμῷ, quem & huc attulimus: Isa. 54. 1, & seq. *Lætare, sterilis, quæ non paris; erumpe, & clama, quæ non parturis; quia multi filii desertæ, magis quam ejus quæ habet virum.* Synagogæ etiam & Ecclesiæ in Phenenna & Anna, uxoribus Elcanæ, accurata constat effigies. Phenenna complurium liberorum mater Annæ sterilitatem suam exprobrabat. At hæc precibus tandem suis exorato Deo, sancta & felici prole aucta est. Quæ cum ob susceptam sobolem Deo ageret gratias, cœlesti commota afflatu eas edidit voces, quas hic è prioris libri Samuelis secundo capite repræsentavimus, futuram gentium per Christum vocationem, Judæorum vero damnationem liquido prædicentes.

Duplex eruitur sensus ex Isa. 19. 18, & seq. III. Contuli huc quoque memorabilem prophetiam, ex Isaiæ decimo nono capite petitam, qua futurum prædicit, ut in media Ægypto ara statuatur Deo, hostiæque ac munera publice offerantur. Psammitichi & Sennacheribi ætati hoc adscripserunt nonnulli. Verius Josephus Heliopolitanum Oniæ Templum signari censuit: quemadmodum supra ad Propositionem sextam observavimus. Sed quamvis λέξει sensum hunc tribuamus, alium tamen sensum obtinere potest χρῆμα, & vocationem gentium notare; juxta illud Malachiæ: Mal. 1. 11. *In omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda.*

CAPUT CLIX.

Doctrina Christiana corruptos hominum mores emendat.

ISA. 11. 6, & seq. *Habitabit lupus cum agno, & pardus cum hœdo accubabit: vitulus, & leo, & ovis, simul morabuntur, & puer parvulus minabit eos. Vitulus & ursus pascentur, simul requiescent catuli eorum, & leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis, & in caverna reguli qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, & non occident in universo monte sancto meo: quia repleta est terra scientia Domini, sicut aquæ maris operientes.*

Isa. 35. 6, & seq. *Scissæ sunt in deserto aquæ, & torrentes in solitudine; & quæ erat arida, erit in stagnum; & sitiens, in fontes aquarum: in cubilibus, in quibus prius dracones habitabant, orietur viror calami & junci: & erit ibi semita & via, & via sancta vocabitur; non transibit per eam pollutus, & hæc erit vobis directa via, ita ut stulti non errent per eam. Non erit ibi leo, & mala bestia non ascendet per eam, nec invenietur ibi, & ambulabunt qui liberati fuerint. Et redemti à Domino convertentur.*

Isa. 40. 4. *Omnis vallis exaltabitur, & omnis mons & collis humiliabitur, & erunt prava in directa, & aspera in vias planas.*

Isa. 65. 25. *Lupus & agnus pascentur simul, leo & bos comedent paleas, & serpenti pulvis panis ejus: non nocebunt, neque occident in monte sancto meo, dicit Dominus.*

Jerem. 32. 39, 40. *Et dabo eis cor unum, & viam unam, ut timeant me universis diebus, & bene sit eis, & filiis eorum post eos. Et feriam eis pactum sempiternum, & non desinam eis benefacere; & timorem meum dabo in corde eorum, ut non recedant à me.*

MATTH. 5. 20, & seq. *Dico enim vobis, quia nisi abundaverit justitia vestra, plus quam Scribarum & Pharisæorum, non intrabitis in regnum cœlorum. Audistis quia dictum est antiquis, Non occides: qui autem occiderit, reus erit judicio. Ego autem dico vobis, quia omnis qui irascitur fratri suo, reus erit judicio. Qui autem dixerit fratri suo Raca, reus erit concilio. Qui autem dixerit, Fatue, reus erit gehennæ ignis ..... Audistis quia dictum est antiquis, Non mœchaberis. Ego autem dico vobis, quia omnis qui viderit mulierem ad concupiscendum eam, jam mœchatus est eam in corde suo ..... Dictum est autem, Quicunque dimiserit uxorem suam, det ei libellum repudii. Ego autem dico vobis, quia omnis qui dimiserit uxorem suam, excepta fornicationis caussa, facit eam mœchari; & qui dimissam duxerit, adulterat. Iterum audistis quia dictum est antiquis, Non perjurabis, reddes autem Domino juramenta tua. Ego autem dico vobis, non jurate omnino, neque per cœlum, quia thronus Dei est; neque per terram, quia scabellum est pedum ejus; neque per Jerosolymam, quia civitas est magni regis; neque per caput tuum juraveris, quia non potes unum capillum album facere aut nigrum. Sit autem sermo vester, Est, est Non, non: quod autem his abundantius est, à malo est. Audistis quia dictum est, Oculum pro oculo, & dentem pro dente. Ego autem dico vobis non resistere malo: sed si quis te percusserit in dexteram maxillam tuam, præbe illi & alteram. Et ei qui vult tecum judicio contendere, & tunicam tuam tollere, dimitte ei & pallium: & quicunque te angariaverit mille passus, vade cum illo & alia duo. Qui petit à te, da ei: & volenti mutuari à te, ne avertaris. Audistis quia dictum, Diliges proximum tuum, & odio habebis inimicum tuum. Ego autem dico vobis, Diligite inimicos vestros, benefacite his qui oderunt vos: & orate pro persequentibus & calumniantibus vos, ut sitis filii Patris vestri, qui in cœlis est; qui Solem suum oriri facit super bonos & malos; & pluit super justos & injustos. Si enim diligitis eos qui vos diligunt, quam mercedem habebitis? nonne & publicani hoc faciunt? Et si salutaveritis fratres vestros tantum, quid amplius facitis? nonne & Ethnici hoc faciunt? Estote ergo vos perfecti, sicut & Pater vester cœlestis perfectus est.* Et Luc. 6. 27, & seq.

Rom. 12. 14, & seq. *Benedicite persequentibus vos: benedicite, & nolite maledicere. Gaudete cum gaudentibus, flete cum flentibus;*

idipsum invicem sentientes, non alta sapientes, sed humilibus consentientes. Nolite esse prudentes apud vosmetipsos; nulli malum pro malo reddentes; providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus; si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes: non vosmetipsos defendentes, Charissimi, sed date locum iræ; scriptum est enim, Mihi vindicta; ego retribuam, dicit Dominus. Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi: hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput ejus. Noli vinci à malo, sed vince in bono malum.

1. Cor. 4. 12, 13. *Maledicimur, & benedicimus: persecutionem patimur, & sustinemus; blasphemamur, & obsecramus.*

1. Cor. 6. 7, & seq. *Jam quidem omnino delictum est in vobis, quod judicia habetis inter vos. Quare non magis injuriam accipitis? quare non magis fraudem patimini? Sed vos injuriam facitis, & fraudatis, & hoc fratribus. An nescitis, quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare; neque fornicarii, neque idolis servientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque avari, neque ebriosi, neque maledici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt. Et hæc quidem fuistis: sed abluti estis, sed sanctificati estis, sed justificati estis, in nomine Domini nostri Jesu Christi, & in Spiritu Dei nostri.*

1. Thess. 5. 15, & seq. *Videte ne quis malum pro malo alicui reddat; sed quod bonum est, sectamini in invicem, & in omnes.*

1. Petr. 2. 21, & seq. *In hoc enim vocati estis, quia & Christus passus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, ut sequamini vestigia ejus qui peccatum non fecit, nec inventus est dolus in ore ejus: qui cum malediceretur, non maledicebat; cum pateretur, non comminabatur; tradebat autem se injuste: qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo super lignum; ut peccatis mortuis, justitiæ vivamus: cujus livore sanati estis. Eratis enim sicut oves errantes, sed conversi estis nunc ad pastorem & Episcopum animarum vestrarum.*

1. Petr. 3. 8, & seq. *In fine autem omnes unanimes, compatientes, fraternitatis amatores, misericordes, modesti, humiles, non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes: quia in hoc vocati estis, ut benedictionem hæreditate possideatis. Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coerceat linguam suam à malo, & labia ejus ne loquantur dolum; declinet à malo, & faciat bonum, inquirat pacem, & sequatur eam. Quia oculi Domini super justos, & aures ejus in preces eorum: vultus autem Domini super facientes mala.*

mala. Et quis est qui vobis noceat, si boni æmulatores fueritis? Sed & si quid patimini propter justitiam, beati. Timorem autem eorum ne timueritis, & non conturbemini. Dominum autem Christum sanctificate in cordibus vestris, parati semper ad sanctificationem omni poscenti vos rationem de ea quæ in vobis est, spe; sed cum modestia & timore, conscientiam habentes bonam, ut in eo quod detrahunt vobis, confundantur, qui calumniantur vestram bonam in Christo conversationem. Melius est enim benefacientes (si voluntas Dei velit) pati, quam malefacientes; quia & Christus semel pro peccatis nostris mortuus est, justus pro injustis, ut nos offerret Deo.

CAPUT CLX.

Idolorum eversio.

ISA. 2. 17, & seq. *Et incurvabitur sublimitas hominum, & humiliabitur altitudo virorum, & elevabitur Dominus solus in die illa; & idola penitus conterentur; & introibunt in speluncas petrarum, & in voragines terræ, à facie formidinis Domini, & à gloria majestatis ejus, cum surrexerit percutere terram. In die illa projiciet homo idola argenti sui, & simulacra auri sui, quæ fecerat sibi ut adoraret, talpas & vespertiliones.*

Isa. 17. 7, 8. *In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, & oculi ejus ad sanctum Israël respicient: & non inclinabitur ad altaria quæ fecerunt manus ejus, & quæ operati sunt digiti ejus; non respiciet lucos & delubra.*

Isa. 19. 1. *Ecce Dominus ascendet super nubem levem, & ingredietur Ægyptum, & commovebuntur simulacra Ægypti à facie ejus.* Et Ezech. 30. 13.

Isa. 30. 22. *Et contaminabis laminas sculptilium argenti tui, & vestimentum conflatilis auri tui, & disperges ea sicut immunditiam menstruatæ.*

Isa. 31. 7. *In die illa abjiciet vir idola argenti sui, & idola auri sui, quæ fecerunt vobis manus vestræ in peccatum.*

Isa. 46. 1, 2. *Confractus est Bel, contritus est Nabo: facta sunt simulacra eorum bestiis & jumentis, onera vestra gravi pondere usque ad lassitudinem. Contabuerunt & contrita sunt simul; non potuerunt salvare portantem, & anima eorum in captivitatem ibit.*

Ose. 2. 16, & seq. *Et erit in die illa, ait Dominus, vocabit me, Vir meus: & non vocabit me ultra, Baali. Et auferam nomina Baalim de ore ejus, & non recordabitur ultra nominis eorum.*

Ose. 14. 9. *Ephraim, quid mihi ultra idola? ego exaudiam & dirigam eum ego*

ACT. 19. 24, & seq. *Demetrius enim quidam nomine, argentarius, faciens ædes argenteas Dianæ, præstabat artificibus non modicum quæstum: quos convocans, & eos qui hujusmodi erant opifices, dixit, Viri, scitis quia de hoc artificio est nobis acquisitio: & videtis, & auditis quia non solum Ephesi, sed pene totius Asiæ, Paulus hic suadens avertit multam turbam, dicens quoniam non sunt Dii, qui manibus fiunt. Non solum autem hæc periclitabitur nobis pars in redargutionem venire, sed & magnæ Dianæ Templum in nihilum reputabitur; sed & destrui incipiet majestas ejus, quam tota Asia & orbis colit.*

Eusebius De vita Constantini, libr. 3. cap. 54. Πάντα μὲν δὴ ταῦτα συντελῶν εἰς δόξαν τῆς σωτηρίου δυνάμεως βασιλεὺς διεπραγματεύετο· καὶ τὴν μὲν αὐτοῦ σωτῆρα θεὸν ὧδέ πη διετέλει γεραίρων· τὴν δέ γε τῶν ἐθνῶν δεισιδαίμονα πλάνην παντοίοις ἐξήλεγχε τρόποις· ἔνθεν εἰκότως ἐγυμνοῦτο μὲν αὐτοῖς τῶν κατὰ πόλιν νεῶν τὰ προπύλαια, θυρῶν ἔρημα γινόμενα βασιλέως προστάγματι· ἑτέρων δ' ἡ ἐπὶ τοῖς ὀρόφοις στέγη, τῶν καλυπτήρων ἀφαιρουμένων ἐφθείρετο· ἄλλων δὲ σεμνὰ χαλκουργήματα, ἐφ' οἷς ἡ τῶν παλαιῶν ἀπάτη μακροῖς ἐσεμνολογεῖτο χρόνοις, ἔκδηλα τοῖς πᾶσιν ἐν ἀγοραῖς πάσαις τῆς βασιλέως πόλεως προὐτίθετο· ὡς εἰς ἀσχήμονα θέαν προκεῖσθαι τοῖς ὁρῶσιν. ὧδε μὲν τὴν πύθιον. ἑτέρωθι δὲ τὴν σμίνθιον. ἐν αὐτῷ δὲ ἱπποδρομίῳ τοὺς ἐν δελφοῖς τρίποδας. τὰς δ' ἑλικωνίδας μούσας ἐν παλατίῳ· ἐπληροῦτο δὲ δι' ὅλου πᾶσα ἡ βασιλέως ἐπώνυμος πόλις, τῶν κατὰ πᾶν ἔθνος ἐντέχνοις χαλκοῦ φιλοκαλίαις ἀφιερωμένων. οἷς θεῶν ὀνόμασι πλείστας ὅσας ἑκατόμβας, ὁλοκαύτους τε θυσίας εἰς μάταιον ἀποδόντες μακροῖς αἰῶσιν οἱ τὴν πλάνην νενοσηκότες, ὄψε ποτε φρονεῖν ἔγνωσαν. τούτοις αὐτοῖς ἀθύρμασιν ἐπὶ

ut abietem virentem: ex me fructus tuus inventus est.

Mich. 5. 12, 13. *Et perire faciam sculptilia tua, & statuas tuas de medio tui; & non adorabis ultra opera manuum tuarum: & evellam lucos tuos de medio tui.*

Soph. 1. 4, & seq. *Et extendam manum meam super Judam, & super omnes habitantes Jerusalem, & disperdam de loco hoc reliquias Baal, & nomina æditiuorum cum sacerdotibus, & eos qui adorant super tecta militiam cœli, & adorant, & jurant in Domino, & jurant in Melchom. Et qui avertuntur de post tergum Domini, & qui non quæsierunt Dominum, nec investigaverunt eum.*

Soph. 2. 11. *Horribilis Dominus super eos, & attenuabit omnes Deos terræ.*

Zach. 13. 1, 2. *In die illa erit fons patens domui David, & habitantibus Jerusalem, in ablutionem peccatoris & menstruatæ. Et erit in die illa, dicit Dominus exercituum, disperdam nomina idolorum de terra, & non memorabuntur ultra.*

γέλωτι καὶ παιδιᾷ τῶν ὁρώντων βασιλέως κεχρημένου..... δέσμιοι δῆτα καὶ οἵδε μύθων θεοὶ γεγηρακότων, τριχῶν ὑφάσμασιν ἤγοντο περιβληθέντες· *Hæc omnia ad salutaris virtutis gloriam conferens agebat Imperator. Et Deum quidem Sospitatorem suum hac ratione colere perseverabat. Ethnicorum vero superstitiosum errorem omnibus modis convincebat. Unde Templorum, quæ in Urbe erant, vestibula merito nudabantur, valvis jussu Imperatoris detractis. Aliorum etiam tectum, quod in summo erat, ablatis tegulis corrumpebatur. Aliorum augustæ effigies æneæ, quibus majorum error jam inde à vetustis temporibus gloriabatur, per fora regiæ Urbis in omnium conspectu ponebantur; ita ut turpe spectaculum videntibus præberent, hic quidem Pythius, illic Sminthius; in ipso vero Hippodromo Tripodes Delphici, & Musæ Heliconides in Palatio. Tota vero Urbs, Imperatori cognominis, referta erat simulacris æneis, summa industria elaboratis, quæ per omnes gentes fuerant consecrata: quibus Deorum nomina gerentibus postquam complures hecatombas & holocausta homines erroris morbo laborantes per multa secula immolaverant, sero tandem sapere didicerunt: cum his ipsis Imperator, sic tanquam ludicris, ad risum spectantium & oblectamentum esset usus..... Vincti igitur Dii illi fabularum jam effœtarum; ciliciis contecti advehebantur.* Vide & cap. 55, & 56.

Eusebius De vita Constantini, libr. 3. cap. 57. Πάντες δ' οἱ πρὶν δεισιδαίμονες, τὸν ἔλεγχον τῆς αὐτῶν πλάνης αὐταῖς ὄψεσιν ὁρῶντες, τῶν θ' ἁπανταχοῦ νεῶν τε καὶ ἱδρυμάτων ἔργῳ θεώμενοι τὴν ἐρημίαν, οἱ μὲν τῷ σωτηρίῳ προσέφευγον λόγῳ, οἱ δὲ εἰ καὶ τοῦτο μὴ ἔπραττον, τῆς γοῦν πατρῴας κατεγίνωσκον ματαιότητος. ἐγέλων τε καὶ κατεγέλων τῶν πάλαι νομιζομένων αὐτοῖς θεῶν· *Quicunque vero superstitionibus antea impliciti tenebantur, errorem suum convictum cum oculis ipsi suis cernerent, & omnium ubique Templorum ac simulacrorum vastitatem reipsa intuerentur, hi quidem ad salutarem doctrinam confugiebant; illi, etsi id neutiquam faciebant, avitam tamen vanitatem damnabant, eosque quos olim Deos esse existimaverant, ludibrio ac derisui habebant.*

Eusebius De vita Constantini, libr. 4. cap. 23. Οὕτω μὲν οὖν αὐτὸς τῷ ἑαυτοῦ ἱερᾶτο θεῷ· καθόλου δὲ τοῖς ὑπὸ τῇ ῥωμαίων ἀρχῇ δήμοις τε καὶ στρατιωτικοῖς, πύλαι ἀπεκλείοντο εἰδωλολατρίας, θυσίας τε τρόπος ἀπηγορεύετο πᾶς· *Sic ipse quidem Deo suo sacra faciebat: universe vero cunctis plebeiis & militibus Imperio Romano subditis idolorum cultus occlusæ erant fores, & omnis sacrificandi mos vetitus erat.*

Et cap. 25. Ἔνθεν εἰκότως ἐπαλλήλοις τε νόμοις καὶ διατάξεσι τοῖς πᾶσι διεκελεύετο μὴ

θύειν εἰδώλοις, μὴ μαντεῖα περιεργάζεσθαι, μὴ ξοάνων ἐγέρσεις ποιεῖσθαι. *Unde merito crebris legibus & constitutionibus vetitum erat universis, ne idolis sacrificarent, ne oraculorum responsa sectarentur, neve simulacra erigerent.* Et Paulus Orosius libr. 7. cap. 28. Nicephorus libr. 7. cap. 46, & 49.

Imp. Constantius Aug. ad Magdalianum. Cod. Theod. libr. 16. Tit. 10. *Cesset superstitio sacrificiorum, sacrificiorum aboleatur insania. Nam quicunque contra legem divi Principis parentis nostri, & hanc nostræ mansuetudinis jussionem ausus fuerit sacrificia celebrare, competens in eum vindicta, & præsens sententia exeratur.*

Imp. Constantius Aug. ad Taurum. Cod. Theod. libr. 16. Tit. 10. *Placuit omnibus locis, atque urbibus universis claudi protinus Templa, & accessu vetitis omnibus licentiam delinquendi perditis abnegari. Volumus etiam cunctos sacrificiis abstinere. Quod si quis aliquid forte hujusmodi perpetraverit, gladio ultore sternatur. Facultates etiam peremti, fisco decernimus vindicari; & similiter affligi rectores provinciarum, si facinora vindicare neglexerint.*

Idem Aug. & Julianus Cæsar, ibidem. *Pœnæ capitis subjugari præcipimus eos quos operam sacrificiis dare, vel colere simulacra constiterit.*

Theodoretus Ecclesiasticæ Historiæ libr. 5. cap. 21. Ὁ δὲ πιστότατος κατὰ τῆς ἑλληνικῆς πλάνης μετεθήκε τὴν σπουδὴν, καὶ νόμους ἔγραψε τὰ τῶν εἰδώλων τεμένη καταλυθῆναι κελεύων. Κωνσταντῖνος μὲν γὰρ ὁ μέγας, ὁ πάσης ἀξιώτατος εὐφημίας, πρῶτος εὐσεβείᾳ τὴν βασιλείαν κοσμήσας, καὶ τὴν οἰκουμένην ἔτι μεμηνυῖαν ὁρῶν, τὸ μὲν τοῖς δαίμοσι θύειν παντάπασιν ἀπηγόρευσε· τοὺς δὲ τούτων ναοὺς οὐ κατέλυσεν, ἀλλ' ἀβάτους εἶναι προσέταξε, καὶ μέντοι καὶ τούτου παῖδες τοῖς πατρῴοις ἠκολούθησαν ἴχνεσιν· Ἰουλιανὸς δὲ ἀνενεώσατο τὴν ἀσέβειαν, καὶ τῆς παλαιᾶς ἐξαπάτης ἐξῆψε τὴν φλόγα· Ἰωβιανὸς δὲ τὴν βασιλείαν παραλαβὼν, πάλιν τὴν τῶν εἰδώλων ἐκώλυσε θεραπείαν· Καὶ οὐαλεντινιανὸς δὲ ὁ μέγας τοιοῖσδε κεχρημένος νόμοις ἴθυνε τὴν εὐρώπην· Ὁ δὲ οὐάλης πᾶσι μὲν τοῖς ἄλλοις ἐπέτρεψε θρησκεύειν ᾗ βούλοιντο, καὶ τὰ θρησκευόμενα θεραπεύειν· Μόνοις δὲ πολεμῶν διετέλει τοῖς τῶν ἀποστολικῶν ὑπερμαχοῦσι δογμάτων· Πάντα γοῦν τὸν τῆς ἐκείνου βασιλείας χρόνον, καὶ τὸ ἐπιβώμιον ἥπτετο πῦρ· Καὶ σπονδὰς καὶ θυσίας τοῖς εἰδώλοις προσέφερον, καὶ τὰς δημοθοινίας κατὰ τὴν ἀγορὰν ἐπετέλουν· Καὶ οἱ τοῦ διονύσου τὰ ὄργια τετελεσμένοι μετὰ τῶν αἰγίδων ἔτρεχον, τοὺς κύνας διασπῶντες, καὶ μεμηνότες, καὶ βακχεύοντες, καὶ τὰ ἀλλὰ δρῶντες, ἃ τὴν τοῦ διδασκάλου πανήγυριν δηλοῖ· ταῦτα πάντα θεοδόσιος εὑρὼν, ὁ πιστότατος βασιλεύς, προῤῥίζα τε ἀνέσπασε καὶ λήθῃ παρέδωκε·

Fidelissimus autem Imperator adversus errorem Ethnicorum studium suum convertit, & leges scripsit, quibus idolorum fana dirui jubebat. Magnus enim Constantinus, omni laude dignissimus, qui primus imperium pietate exornavit, cum orbem universum insanientem videret, omnino vetuerat ne quisquam Dæmonibus sacrificaret: eorum vero non destruxerat fana, sed adiri vetuerat. Ac paterna quidem vestigia filii ejus sunt persecuti. Julianus vero impietatem instauravit, & pristini erroris flammam suscitavit. At Jovinianus postquam capessivit Imperium, rursum idolorum cultum interdixit. Et magnus Valentinianus iisdem legibus usus Europam rexit. Valens autem cæteris quidem omnibus permisit, religiosum quem vellent cultum persequi, & quos colerent cerimoniis placare: solos eos oppugnare non destitit, qui Apostolica dogmata propugnarent. Quamdiu ergo rerum potitus est, ignes ad altaria accendebantur; & libamina ac sacrificia offerebant idolis, & in foro publica convivia agitabant. Et qui Bacchi erant initiati sacris, cum pellibus caprinis cursitabant, canes discerpentes, furentes, & bacchantes, aliaque agentes, quæ magistri ipsorum celebritatem notant. Hæc omnia cum fidelissimus Imperator Theodosius reperisset, radicitus sustulit, & oblivioni mandavit. Et Idatius in Fastis consularibus, Theodosio Aug. II. & Cynegio, Coss. Zosimus Hist. libr. 4.

Prudentius contra Symmachum libr. 2. sic Honorium Augustum alloquitur.

Arripe dilatam tua, Dux, in tempora famam:
Quodque patris supereſt, successor laudis habeto.
Ille Urbem vetuit taurorum sanguine tingui,
Tu mortes miserorum hominum prohibeto litari.

CAPUT CLXI.

Judæorum pertinacia, perfidia, & cœcitas.

DEUT. 28. 15, & seq. *Quod si audire nolueris vocem Domini Dei tui ..... Percutiat te Dominus amentia, & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas.*

Psalm. 17. 44. *Eripies me de contradictionibus populi.*

Psalm. 68. 24, & seq. *Obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurva ..... Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt; & super dolorem vulnerum meorum addiderunt. Appone iniquitatem super iniquitatem eorum, & non intrent in justitiam tuam.*

MATTH. 13. 13, & seq. *Ideo in parabolis loquor eis: quia videntes non vident, & audientes non audiunt, neque intelligunt. Et adimpletur in eis prophetia Isaiæ, dicentis, Auditu audietis, & non intelligetis; & videntes videbitis, & non videbitis: incrassatum est enim cor populi hujus, & auribus graviter audierunt, & oculos suos clauserunt; ne quando videant oculis, & auribus audiant, & corde intelligant, & convertantur, & sanem eos.* Et Marc. 4. 11, 12. Luc. 8. 10. Joh. 12. 39, & seq. Act. 28. 25, & seq.

Matth. 15. 7. *Hypocritæ, bene prophetavit de vobis Isaias, dicens, Populus hic labiis me honorat, cor autem eorum longe est à me. Sine causa autem colunt me, docentes doctri-*

Sap. 2. 21, 22. *Hæc cogitaverunt & erraverunt; excæcavit enim illos malitia eorum: & nescierunt sacramenta Dei, neque mercedem speraverunt justitiæ, nec judicaverunt honorem animarum sanctarum.*

Isa. 1. 3, 4. *Filios enutrivi & exaltavi; ipsi autem spreverunt me. Cognovit bos possessorem suum, & asinus præsepe Domini sui: Israël autem me non cognovit, & populus meus non intellexit. Væ genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt Dominum, blasphemaverunt sanctum Israël, abalienati sunt retrorsum.*

Isa. 5. 13. *Propterea captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam, & nobiles ejus interierunt fame, & multitudo ejus siti exaruit.*

Isa. 6. 8, & seq. *Et audivi vocem Domini dicentis, Quem mittam? & quis ibit nobis? Et dixit, Vade, & dices populo huic, Audite audientes, & nolite intelligere; & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum. Et dixi, Usquequo, Domine? Et dixit, Donec desolentur civitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra relinquetur deserta.*

Isa. 29. 9, & seq. *Obstupescite, & admiramini, fluctuate, & vacillate: inebriamini, & non à vino: movemini, & non ab ebrietate. Quoniam miscuit vobis Dominus spiritum soporis, claudet oculos vestros; prophetas & principes vestros, qui vident visiones, operiet. Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati, quem cum dederint scienti literas, dicent, Lege istum; & respondebit, Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti literas, dicturque ei, Lege, & respondebit, Nescio literas. Et dixit Dominus, Eo quod appropinquat populus iste ore suo, & labiis suis glorificat me, cor autem ejus longe est à me, & timuerunt me mandato hominum & doctrinis; ideo ecce ego addam ut admirationem faciam populo huic, miraculo grandi & stupendo; peribit enim sapientia à sapientibus ejus, & intellectus prudentium ejus abscondetur.*

Isa. 42. 19, & seq. *Quis cæcus, nisi servus meus? & surdus, nisi ad quem nuntios misi? quis cæcus, nisi qui venumdatus est? & quis cæcus, nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit ut sanctificaret eum, & magnificaret Legem, & extolleret. Ipse autem populus direptus & vastatus; laqueus juvenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui dicat, Redde. Quis est in vobis nas & mandata hominum.*

Matth. 15. 12, & seq. *Tunc accedentes Discipuli ejus dixerunt ei, Scis quia Pharisæi audito verbo hoc scandalizati sunt? At ille respondens, ait, Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus cœlestis, eradicabitur. Sinite illos: cæci sunt, & duces cæcorum: cæcus autem si cæco ducatum præstet, ambo in foveam cadunt.* Et Luc. 6. 39.

Matth. 23. 16, & seq. *Væ vobis, duces cæci, qui dicitis, Quicunque juraverit per Templum, nihil est: qui autem juraverit in auro Templi, debet: stulti & cæci, quid enim majus est, aurum, an Templum quod sanctificat aurum? Et quicunque juraverit in altari, nihil est: quicunque autem juraverit in dono quod est super illud, debet: cæci, quid enim majus est, donum, an altare quod sanctificat donum?*

Luc. 2. 34. *Et benedixit illis Simeon; & dixit ad Mariam matrem ejus, Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israël, & in signum cui contradicetur.*

Joh. 12. 37, 38. *Cum autem tanta signa fecisset coram eis, non credebant in eum; ut sermo Isaiæ prophetæ impleretur, quem dixit, Domine, quis credidit auditui nostro? & brachium Domini cui revelatum est?* Et Rom. 10. 16.

Act. 28. 22. *Rogamus autem à te audire quæ sentis: nam de secta hac notum est nobis, quia ubique ei contradicitur.*

Rom. 10. 20, 21. *Isaias autem audet, & dicit, Inventus sum à non quærentibus me: palam apparui his qui me non interrogabant. Ad Israël autem dicit, Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem.*

Rom. 11. 7, & seq. *Quid ergo? quod quærebat Israël, hoc non est consecutus; electio autem consecuta est, cæteri vero excæcati sunt, sicut scriptum est, Dedit illis Deus spiritum compunctionis; oculos ut non videant, & aures ut non audiant usque in hodiernum diem. Et David dicit, Fiat mensa eorum in laqueum, & in captionem, & in scandalum, & in retributionem illis: obscurentur oculi eorum ne videant, & dorsum eorum semper incurva.*

2. Cor. 3. 12, & seq. *Habentes igitur talem spem, multa fiducia utimur: & non sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam, ut non intenderent filii Israël in faciem ejus, quod evacuatur: sed obtusi sunt sensus eorum; usque in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione Veteris Testamenti manet non revelatum, (quoniam in Christo evacuatur) sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum; cum autem conversus fuerit ad Dominum, auferetur velamen.*

1. Petr. 2. 7, 8. *Vobis igitur honor credentibus*

qui audiat hoc, attendat, & auſcultet futura?

Iſa. 53. 1. *Quis credidit auditui noſtro, & brachium Domini cui revelatum eſt?*

Iſa. 65. 2, & ſeq. *Expandi manus meas tota die ad populum incredulum, qui graditur in via non bona poſt cogitationes ſuas. Populus qui ad iracundiam provocat me ante faciem meam ſemper: qui immolant in hortis, & ſacrificant ſuper lateres, qui habitant in ſepulcris, & in delubris idolorum dormiunt, qui comedunt carnem ſuillam, & jus profanum in vaſis eorum; qui dicunt, Recede à me, non appropinques mihi, quia immundus es; iſti fumus erunt in furore meo, ignis ardens tota die. Ecce ſcriptum eſt coram me: non tacebo, ſed reddam & retribuam in ſinum eorum iniquitates veſtras, & iniquitates patrum veſtrorum ſimul, dicit Dominus; qui ſanctificaverunt ſuper montes, & ſuper colles exprobraverunt mihi: & remetiar opus eorum primum in ſinu eorum.*

Jerem. 5. 21, 23. *Audi, populе ſtulte, qui non habes cor; qui habentes oculos non videtis; & aures, & non auditis ..... populo autem huic factum eſt cor incredulum, & exaſperans; receſſerunt, & abierunt.*

Jerem. 8. 7, & ſeq. *Apprehenderunt mendacium, & noluerunt reverti. Attendi, & auſcultavi, nemo quod bonum eſt loquitur; nullus eſt qui agat pœnitentiam ſuper peccato ſuo, dicens, Quid feci? omnes converſi ſunt ad curſum ſuum, quaſi equus impetu vadens ad prælium. Milvus in cœlo cognovit tempus ſuum; turtur, & hirundo, & ciconia cuſtodierunt tempus adventus ſui: populus autem meus non cognovit judicium Domini ..... Confuſi ſunt ſapientes, perterriti, & capti ſunt: verbum enim Domini projecerunt, & ſapientia nulla eſt in eis.*

Ezech. 12. 1, 2. *Et factus eſt ſermo Domini ad me, dicens, Fili hominis, in medio domus exaſperantis tu habitas; qui oculos habent ad videndum, & non vident; & aures ad audiendum, & non audiunt; quia domus exaſperans eſt.* Et Ezech. 2. 5, & ſeq. & 3. 9, 26, 27. & alibi ſæpe.

Oſe. 4. 1, & ſeq. *Audite verbum Domini, filii Iſraël, quia judicium Domino cum habitatoribus terræ: non eſt enim veritas, & non eſt miſericordia, & non eſt ſcientia Dei in terra ..... Verumtamen unuſquiſque non judicet, & non arguatur vir; populus enim tuus, ſicut hi qui contradicunt Sacerdoti ..... Conticuit populus meus, eo quod non habuerit ſcientiam, quia tu ſcientiam repuliſti, repellam te ne ſacerdotio fungaris mihi.*

tibus; non credentibus autem, lapis quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli, & lapis offenſionis, & petra ſcandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & poſiti ſunt.

I. *Judæi pertinaciæ ſuæ ſibi conſcii.* II. *Doctrinæ Chriſti Jeſu veritatem confirmant Judæi, dum oppugnant.*

Judæi pertinaciæ ſuæ ſibi conſcii.

I. NE hic quidem repugnantes habemus Judæos, ſuæ ſibi contumaciæ & impietatis conſcios. Nulla alioquin arte eludere poſſent Joſephi teſti-

monium, de popularium suorum horrendis flagitiis sic differentis: οὐκ ἂν ὑποψλαύμην εἰπεῖν, ἃ μοι κελεύει τὸ πάθος· οἶμαι Ῥωμαίων βεβδελυγότων δεῖ τοὺς ἀλιτηρίους, ἢ καταποθῆναι ἂν ὑπὸ χάσματος, ἢ κατακλυσθῆναι τῷ πόλιν, ἢ τοὺς τῶν σοδομιτῶν μεταλαβεῖν κεραυνούς· πολὺ γὰρ τῆς ταύτα παθόντων ἤνεγκε γῆρυαν ἀθεωτέραν. *Dicere equidem non verebor, quæ me dolor jubet. Sic existimo, si hos impios adoriri cunctati fuissent Romani, vel voragine absorbendam fuisse Civitatem, vel undis obruendam, vel iisdem elidendam fulminibus, quibus Sodomitica olim regio obtrita est. Nequiorem enim tulit progeniem, & Dei magis contemtricem, quam qui hæc perpessi sunt.* Idem alibi: ἐγίνετο γάρ πως ὁ χρόνος ἐκεῖνος παντοδαπῆς ἐν τοῖς Ἰουδαίοις πονηρίας πολύφορος, ὡς μηδὲν κακίας ἕτερον ἀνεφάρμοστον καταλιπεῖν, μηδ' εἴ τις ὑπονοίᾳ διαπλάττειν ἐθελήσειεν, ἔχειν ἂν τι καινότερον ἐξευρεῖν· οὕτως ἰδίᾳ τε ἕκαστοι καὶ κοινῇ πάντες ἐνόσησαν, καὶ πρὸς ἀσεβεῖν ἀλλήλους ἐν τε ταῖς πρὸς τὸν θεὸν ἀσεβείαις, καὶ ταῖς εἰς τοὺς πλησίον ἀδικίαις ἐφιλονείκησαν· *Tempus enim illud omnigena inter Judæos nequitia ferax fuit; adeo ut nullum pravitatis facinus admittere prætermiserint, nec si quis aliquod animo velit confingere, ullum magis insolitum possit reperire. Adeo in omnes privatim & publice morbus hic incubuerat, & ut se invicem superarent, tum impietate in Deum, tum & in proximos flagitiis, contendebant.* Quascunque ergo pertulerunt calamitates, à Deo ipso injurias suas persequente iis inflictæ sunt. Plenis id buccis ad suos vociferabatur Josephus, cum maledictis peteretur; pejora meritum se fatebatur, qui contra Dei decretum eos servare vellet, à Deo jam damnatos: prædixisse priscos vates tum hæc eventura, cum civili bello sese conficerent. Demum miserabili hac exclamatione convitia sua & querelas claudebat: θεὸς ἄρα, θεὸς ἀυτὸς ἐπάγει μὲν Ῥωμαίων καθάρσιον αὐτοῖς (ἱερῷ) πῦρ, καὶ τῷ τοσούτων μιασμάτων ῥύμῃσαν πόλιν ἀναιρήσει· *Deus profecto, Deus ipse cum Romanis ignes lustrales* [Templo] *ipsi injicit, & Civitatem tot piaculis plenam exscindit.* Idem ipse Titus in Hierosolymitana obsidione, quasi divino afflatus spiritu, palam inter suos prædicabat: στάσις, inquiebat, & λιμὸς, καὶ πολυορκία, καὶ δίκα μηχανημάτων πεπτωκότα τείχη, τί ἂν ἄλλο, ἢ θεῦ μᾶλλον μῆνις ἐκείνοις, βούλεται δ' ἡμετέρα; *Seditio, & fames, & obsidio, & muri sine machinamentorum nostrorum ope sponte procumbentes, quidnam indicant aliud, quam Deum ipsis iratum esse, nobis vero opitulari?* Et alio loco: καπδὼν γοῦν (πτος) τό τε ναὸν αὐτῶν (πυργῶν) ὕψος, καὶ τὸ μέγεθος ἑκάστης πέτρας, τῶν τε ἀκείβειαν καὶ ἁρμονίας, & ὅσοι μὴν εὖρος, ἡλίκοι ἦσαν τὸ ἀνάβασιν, συὺ θεῷ γε ἐπολεμήσαμεν, ἔφη, καὶ θεὸς ἦν ὁ τῶνδε τῶν ἑρυμάτων ἐξαιρούς καθελών· ἐπεὶ χεῖρές τε ἀνθρώπων, ἢ μηχαναὶ, τί πρὸς τούτους τοὺς πύργους δύνανται; *Titus ergo solida murorum altitudine conspecta, & singulorum lapidum magnitudine, & accurata compage, & quantum hi in latum, quantum item in altum paterent; Deo, inquit, favente bellum gessimus, & Deus ab istis munitionibus Judæos detraxit: nam quid manus hominum vel machinæ possunt adversus has turres?* Thalmudistæ etiam in Baba metzia, majores suos Deo pœnas dedisse aiunt, quod Legi verba sua anteferrent. Item in Parte טוען, sive De festis, libro septimo, capite tertio, Israëlitarum pervicacia, canis, galli, hirci, & spinæ proterviæ comparatur. Scribit vero Aben Ezra ῥητὸν illud, quod è sexagesimo quinto capite Isaiæ sumsimus, in quo tota die manus suas ad populum incredulum expandisse se dicit Dominus, à R. Mose Haccohen Israëliticæ genti adscribi. Quod à Paulo factum est in Epistola ad Romanos.

Joseph. De bell. Jud. libr. 6. cap. 37.

Joseph. De bell. Jud. libr. 7. cap. 30.

Joseph. De bell. Jud. libr. 7. cap. 8.

Joseph. De bell. Jud. libr. 7. cap. 4.

Joseph. De bell. Jud. libr. 7. cap. 43.

Thalm. Pars Nezichin, libr. 1. Part. 2. c. 7.

Is. 65.

Rom. 10. 21.

II. Ergo cum Judæorum pertinacia manifestis oraculis prædicta sit, atque idem Spiritus, qui venturi Jesu κεφάλαια in Libris sacris consignabat, hanc Judæorum obstinationem & obfirmatam dissensionem in iis prænuntiaverit, dum doctrinæ Christi Jesu veritatem oppugnant Judæi, tum eam utique vel maxime confirmant; quippe pervicacia sua libris iisdem adstruentes fidem, qui Christum Jesum nuntiant.

Doctrinæ Christi Jesu veritatem confirmant Judæi, dum oppugnant.

CAPUT CLXII.

Judæorum rejectio & dispersio, eorumque abolenda sacrificia.

DEUT. 28. 28, 29. *Percutiat te Dominus amentia, & cæcitate, ac furore mentis, & palpes in meridie, sicut palpare solet cæcus in tenebris, & non dirigas vias tuas, omnique tempore calumniam sustineas, & opprimaris violentia, nec habeas qui liberet te.*

MATTH. 21. 40, 41. *Cum ergo veniet Dominus vineæ, quid faciet agricolis illis? Aiunt illi, Malos male perdet, & vineam suam locabit aliis agricolis, qui reddant ei fructum temporibus suis.* Marc. 12. 9. Luc. 20. 15, 16.

1. Reg. 15. 22. *Et ait Samuel, Numquid vult Dominus holocausta & victimas, & non potius ut obediatur voci Domini? Melior est enim obedientia quam victimæ, & auscultare magis quam offerre adipem arietum.*

Psalm. 17. 40, & seq. *Supplantasti insurgentes in me subtus me; & inimicos meos dedisti mihi dorsum, & odientes me disperdidisti. Clamaverunt, nec erat qui salvos faceret; ad Dominum, nec exaudivit eos. Et comminuam eos ut pulverem ante faciem venti, ut lutum platearum delebo eos.*

Psalm. 39. 7, & seq. *Sacrificium & oblationem noluisti, aures autem perfecisti mihi. Holocaustum & pro peccato non postulasti: tunc dixi, Ecce venio.*

Psalm. 49. 8, & seq. *Non in sacrificiis tuis arguam te: holocausta autem tua in conspectu meo sunt semper. Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos. ..... Immola Deo sacrificium laudis, & redde Altissimo vota tua ..... Peccatori autem dixit Deus, Quare tu enarras justitias meas, & assumis testamentum meum per os tuum? Tu vero odisti disciplinam, & projecisti sermones meos retrorsum ..... Sedens adversus fratrem tuum loquebaris, & adversus filium matris tuæ ponebas scandalum. Hæc feci, & tacui.*

Psalm. 58. 12. *Deus ostendet mihi super inimicos meos, ne occidas eos; ne quando obliviscantur populi mei. Disperge illos in virtute tua, & depone eos, protector meus Domine.*

Psalm. 68. 24, & seq. *Obscurentur oculi eorum, ne videant, & dorsum eorum semper incurva. Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet. Quoniam quem tu percussisti persecuti sunt, & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Psalm. 109. 4. *Juravit Dominus, & non pœnitebit eum, Tu es Sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.*

Isa. 1. 11, & seq. *Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum? dicit Dominus; plenus sum: holocausta arietum, & adipem pinguium, & sanguinem vitulorum & agnorum & hircorum nolui. Cum veniretis ante conspectum meum, quis quæsivit hæc de manibus vestris, ut ambularetis in atriis? Ne offeratis ultra sacrificium frustra; incensum abominatio est mihi. Neomeniam, & sabbathum, & festivitates alias non feram; iniqui sunt cœtus vestri: calendas vestras, & solennitates vestras odivit anima mea; facta sunt mihi molestæ; laboravi sustinens. Et cum extenderitis manus vestras, avertam oculos meos à vobis; & cum multiplicaveritis orationem, non exaudiam: manus enim vestræ sanguine plenæ sunt.*

Act. 13. 40, 41. *Videte ergo ne superveniat vobis quod dictum est in Prophetis, Videte, contemtores, & admiramini, & dispergimini: quia opus operor ego in diebus vestris, opus quod non credetis, si quis narraverit vobis.*

Rom. 11. 19, 20. *Dices ergo, Fracti sunt rami, ut ego inserar. Bene: propter incredulitatem fracti sunt.*

1. Cor. 1. 23, 28. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum, Judæis quidem scandalum, Gentibus autem stultitiam ..... Et ignobilia mundi, & contemtibilia elegit Deus, & ea quæ non sunt, ut ea quæ sunt destrueret.*

Ebr. 8. 8, & seq. *Vituperans enim eos dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus, & consummabo super domum Israël, & super domum Juda, testamentum novum; non secundum testamentum, quod feci patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem illos de terra Ægypti, quoniam ipsi non permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus ..... Dicendo autem novum, veteravit prius. Quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est.*

Ebr. 10. 4, & seq. *Impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata. Ideo ingrediens mundum dicit, Hostiam & oblationem noluisti, corpus autem aptasti mihi: holocautomata pro peccato non tibi placuerunt. Tunc dixi, Ecce venio: in capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam. Superius dicens, Quia hostias & oblationes, & holocautomata pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, quæ secundum legem offeruntur, tunc dixi, Ecce venio, ut faciam, Deus, voluntatem tuam: aufert primum, ut sequens statuat. In qua voluntate sanctificati sumus, per oblationem corporis Jesu Christi semel. Et omnis quidem sacerdos præsto est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, quæ nunquam possunt auferre peccata: hic autem unam pro peccatis offerens hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei, de cætero expectans, donec ponantur inimici ejus scabellum pedum ejus. Una enim oblatione consummavit in sempiternum sanctificatos.*

Isa.

Isa. 2. 2, & seq. *Et erit in novissimis diebus præparatus mons domus Domini in vertice montium, & elevabitur super colles, & fluent ad eum omnes gentes, & ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus: quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem ..... Projecisti enim populum tuum, domum Jacob.*

Isa. 5. 1, 2, & seq. *Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei: & sepivit eam, & alpides elegit ex illa, & plantavit eam electam, & ædificavit turrim in medio ejus, & torcular extruxit in ea; & expectavit ut faceret uvas, & fecit labruscas. Nunc ergo, habitatores Jerusalem, & viri Juda, judicate inter me & vineam meam: quid est quod debui ultra facere vineæ meæ, & non feci ei? an quod expectavi ut faceret uvas, & fecit labruscas? Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineæ meæ: auferam sepem ejus, & erit in direptionem: dirnam maceriam ejus, & erit in conculcationem, & ponam eam desertam: non putabitur, & non fodietur, & ascendent vepres & spinæ; & nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Vinea enim Domini exercituum, domus Israël est: & vir Juda, germen ejus delectabile, & expectavi ut faceret judicium, & ecce iniquitas; & justitiam, & ecce clamor.*

Isa. 8. 14, 15. *Et erit vobis in sanctificationem; in lapidem autem offensionis, & in petram scandali, duabus domibus Israël; in laqueum & in ruinam habitantibus Jerusalem. Et offendent ex eis plurimi, & cadent, & conterentur, & irretientur, & capientur.*

Isa. 28. 14, & seq. *Propter hoc audite verbum Domini, viri illusores, qui dominamini super populum meum, qui est in Jerusalem. Dixistis enim, Percussimus fœdus cum morte, & cum inferno fecimus pactum: flagellum inundans cum transierit, non veniet super nos: quia posuimus mendacium spem nostram, & mendacio protecti sumus. Idcirco hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego mittam in fundamentis Sion lapidem, lapidem probatum, angularem, pretiosum, in fundamento fundatum; qui crediderit, non festinet. Et ponam in pondere judicium, & justitiam in mensura; & subvertet grando spem mendacii, & protectionem aquæ inundabunt: & delebitur fœdus vestrum cum morte, & pactum vestrum cum inferno non stabit; flagellum inundans cum transierit, eritis ei in conculcationem: quandocunque pertransierit, tollet vos, quoniam mane diluculo pertransibit, in die, & in nocte, & tantummodo sola vexatio intellectum dabit auditui.*

Isa. 42. 14, & seq. *Tacui semper, silui, patiens fui: sicut parturiens loquar: dissipabo, & absorbebo simul. Desertos faciam montes,*

& colles, & omne gramen eorum exsiccabo, & ponam flumina in insulas, & stagna arefaciam..... Quis cæcus, nisi servus meus? & surdus, nisi ad quem nuntios meos misi? quis cæcus, nisi qui venumdatus est? & quis cæcus, nisi servus Domini? Qui vides multa, nonne custodies? qui apertas habes aures, nonne audies? Et Dominus voluit, ut sanctificaret eum, & magnificaret Legem & extolleret. Ipse autem populus, direptus, & vastatus, laqueus juvenum omnes, & in domibus carcerum absconditi sunt: facti sunt in rapinam, nec est qui eruat; in direptionem, nec est qui dicat, Redde. Quis est in vobis, qui audiat hoc, attendat, & auscultet futura? quis dedit in direptionem Jacob, & Israël vastantibus? nonne Dominus ipse cui peccavimus? & noluerunt in viis ejus ambulare, & non audierunt legem ejus. Et effudit super eum indignationem furoris sui, & forte bellum, & combussit eum in circuitu, & non cognovit; & succendit eum, & non intellexit.

Isa. 50. 1, & seq. *Hæc dicit Dominus, Quis est hic liber repudii matris vestræ, quo dimisi eam? aut quis est creditor meus, cui vendidi vos? ecce in iniquitatibus vestris venditi estis, & in sceleribus vestris dimisi matrem vestram: quia veni, & non erat vir; vocavi, & non erat qui audiret ..... Corpus meum dedi percutientibus, & genas meas vellentibus; faciem meam non averti ab increpantibus, & conspuentibus in me ..... Ecce omnes quasi vestimentum conterentur, tinea comedet eos. Quis ex vobis timens Dominum, audiens vocem servi sui? ..... De manu mea factum est hoc vobis; in doloribus dormietis.*

Isa. 66. 22, 23. *Quia sicut cœli novi, & terra nova, quæ ego facio stare coram me, dicit Dominus, sic stabit semen vestrum. Et erit mensis ex mense, & sabbathum ex sabbatho: veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.*

Jerem. 5. 3, & seq. *Domine, oculi tui respiciunt fidem; percussisti eos, & non doluerunt; attrivisti eos, & renuerunt accipere disciplinam; induraverunt facies suas supra petram, & noluerunt reverti. Ego autem dixi, Forsitan pauperes sunt, & stulti ignorantes viam Domini, judicium Dei sui: ibo igitur ad optimates, & loquar eis; ipsi non cognoverunt viam Domini, judicium Dei sui: & ecce magis hi simul confregerunt jugum, ruperunt vincula. Ideo percussit eos leo de sylva, lupus ad vesperam vastavit eos, pardus vigilans super civitates eorum: omnis qui egressus fuerit ex eis, capietur, quia multiplicatæ sunt prævaricationes eorum, confortatæ sunt aversiones eorum..... Prævaricatione enim prævaricata est in me domus Israël, & domus Juda, ait Dominus: negaverunt Dominum, & dixerunt, Non est ipse ..... Numquid super his non visitabo, di-*

cit Dominus, aut super gentem hujuscemodi non ulciscetur anima mea?

Jerem. 6. 16, & seq. *Hæc dicit Dominus, State super vias, & videte, & interrogate de semitis antiquis, quæ sit via bona, & ambulate in ea; & invenietis refrigerium animabus vestris. Et dixerunt, Non ambulabimus. Et constitui super vos speculatores: audite vocem tubæ. Et dixerunt, Ideo audite, gentes; & cognosce, congregatio, quanta ego faciam eis. Audi terra, ecce ego adducam mala super populum istum, fructum cogitationum ejus, quia verba mea non audierunt, & legem meam projecerunt. Ut quid mihi thus de Saba offertis, & calamum suaveolentem de terra longinqua? holocautomata vestra non sunt accepta, & victimæ vestræ non placuerunt mihi. Propterea hæc dicit Dominus, Ecce ego dabo in populum istum ruinas.*

Jerem. 12. 7, 8. *Reliqui domum meam, dimisi hæreditatem meam: dedi dilectam animam meam in manu inimicorum ejus. Facta est mihi hæreditas mea, quasi leo in sylva: dedit contra me vocem, ideo odivi eam.*

Jerem. 31. 31, 32. *Ecce dies venient, dicit Dominus, & feriam domui Israël & domui Juda fœdus novum: non secundum pactum quod pepigi cum patribus eorum, in die qua apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Ægypti; pactum quod irritum fecerunt, & ego dominatus sum eorum, dicit Dominus.*

Dan. 9. 26. *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus; & non erit ejus populus qui eum negaturus est: & Civitatem, & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio ..... & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium.*

Ose. 2. 10, & seq. *Et nunc revelabo stultitiam ejus in oculis amatorum ejus; & vir non eruet eam de manu mea; & cessare faciam omne gaudium ejus, & solennitatem ejus, neomeniam ejus, sabbathum ejus, & omnia festa tempora ejus.*

Ose. 3. 4. *Quia dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.*

Ose. 4. 6. *Conticuit populus meus, eo quod non habuerit scientiam; quia tu scientiam repulisti, repellam te, ne sacerdotio fungaris mihi: & oblitus es legis Dei tui, obliviscar filiorum tuorum & ego.*

Amos 5. 18, & seq. *Væ desiderantibus diem Domini; ad quid eam vobis? dies Domini ista tenebræ & non lux. Quomodo si fugiat vir à facie leonis, & occurrat ei ursus; & ingrediatur domum, & innitatur manu sua super parietem, & mordeat eum coluber. Numquid non tenebræ dies Domini, & non lux; & caligo, & non splendor in ea? Odi, & projeci*

festivitates vestras; & non capiam odorem cœtuum vestrorum. Quod si obtuleritis mihi holocautomata & munera vestra, non suscipiam; & vota pinguium vestrorum non respiciam. Aufer à me tumultum carminum tuorum, & cantica lyræ tuæ non audiam: & revelabitur quasi aqua judicium, & justitia quasi torrens fortis.

Zach. 11. 9. *Et dixi, Non pascam vos: quod moritur, moriatur; & quod succiditur, succidatur.*

Malach. 1. 10, 11. *Quis est in vobis qui claudat ostia, & incendat altare meum gratuito? non est mihi voluntas in vobis, dicit Dominus exercituum, & munus non suscipiam de manu vestra. Ab ortu enim Solis usque ad occasum, magnum est nomen meum in gentibus; & in omni loco sacrificatur, & offertur nomini meo oblatio munda, quia magnum est nomen meum in gentibus, dicit Dominus exercituum.*

Suum quoq; testimonium nobis hic cõmodant Judæi.

Matth. 12. 8.

Prop. 9. c. 28.

I. SACRIFICIUM juge, aliaque sacrificia omnia abolitum iri, præter laudis sacrificium, legitur in Midrasch libri Numerorum. Legitur illic etiam Sabbathum ab eo solvi posse, qui Dei præcepta tradit hominibus. Unde fateri eos necesse est, merito de se Jesum Christum prædicasse, Filium hominis dominum esse Sabbathi. Traditur libro eodem sublatum iri ciborum discrimina veniente Messia: quod & in Beresith Rabba diserte scriptum est. Sed & Midrasch Thehillim scriptum habet, Israëlitas ob scelera sua excidisse sacerdotio, atque id ad gentes transiisse, quod jam superius à me notatum est. Addam hic etiam, horum temporum Judæos palam fateri, jam nullos sibi superesse sacerdotes; multos quidem Levitico genere se prognatos ferre, sed legitimis instrumentis genus suum approbare non posse; proindeque etiamsi suum sibi restitueretur Templum, se haudquaquam sacrificaturos, ut qui non habeant כהן; oraturos tantum, unumque sibi laudis sacrificium esse concessum.

CAPUT CLXIII.

Excidium Hierosolymitanum.

PSALM. 68. 25, & seq. *Effunde super eos iram tuam, & furor iræ tuæ comprehendat eos. Fiat habitatio eorum deserta, & in tabernaculis eorum non sit qui inhabitet: quoniam quem tu percussisti, persecuti sunt; & super dolorem vulnerum meorum addiderunt.*

Isa. 6. 8, & seq. *Et audivi vocem Domini dicentis, Quem mittam? & quis ibit nobis? Et dixi, Ecce ego, mitte me. Et dixi, Vade, & dices populo huic, Audite audientes, & nolite intelligere; & videte visionem, & nolite cognoscere. Excæca cor populi hujus, & aures ejus aggrava, & oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, & auribus suis audiat, & corde suo intelligat, & convertatur, & sanem eum. Et dixi, Usquequo Domine? & dixit, Donec desolentur civitates absque habitatore, & domus sine homine, & terra relinquatur deserta.*

Isa. 25. 1, 2. *Domine Deus meus es tu, exaltabo te, & confitebor nomini tuo: quoniam*

MATTH. 23. 38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Luc. 19. 41, & seq. *Et ut appropinquavit, videns civitatem flevit super illam, dicens; Quia si cognovisses & tu, & quidem in hac die tua, quæ ad pacem tibi, nunc autem abscondita sunt ab oculis tuis. Quia venient dies in te, & circumdabunt te inimici tui vallo, & circumdabunt te, & coangustabunt te undique, & ad terram prosternent te, & filios tuos qui in te sunt; & non relinquent in te lapidem super lapidem, eo quod non cognoveris tempus visitationis tuæ.*

Josephus De bello Judaico, libr. 7. cap. 47. ἑάλω μὲν οὕτως ἱεροσόλυμα, ἔτει δευτέρῳ τῆς οὐεσπασιανοῦ ἡγεμονίας, γορπιαίου μηνὸς ὀγδόῃ. *Sic quidem capta est Hierosolyma, anno secundo imperii Vespasiani, octavo die mensis Gorpiæi.*

Suetonius in Tito, cap. 5. *Novissima Hierosolymorum oppugnatione, duodecim pro-*

fecisti mirabilia, cogitationes antiquas, fideles, amen. Quia posuisti Civitatem in tumulum, urbem fortem in ruinam, domum alienorum, ut non sit Civitas, & in sempiternum non ædificetur. Super hoc laudabit te populus fortis, civitas gentium robustarum timebit te.

Jerem. 19. 10, 11. *Et conteres lagunculam, in oculis virorum qui ibunt tecum. Et dices ad eos, Hæc dicit Dominus exercituum, Sic conteram populum istum, & Civitatem, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.*

Dan. 9. 26. *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus; & non erit ejus populus, qui eum negaturus est. Et Civitatem, & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio.*

Zach. 13. 6, & seq. & 14. 1, & seq. *Et dicetur ei, Quid sunt plagæ istæ in medio manuum tuarum? Et dicet, His plagatus sum in domo eorum qui diligebant me. Framea suscitare super pastorem meum, & super virum cohærentem mihi, dicit Dominus exercituum: percute pastorem, & dispergentur oves ..... Ecce venient dies Domini, & dividentur spolia in medio tui: & congregabo omnes gentes ad Jerusalem in prælium, & capietur Civitas, & vastabuntur domus, & mulieres violabuntur, & egredietur media pars Civitatis in captivitatem, & reliquum populi non auferetur ex Urbe.*

pugnatores totidem sagittarum confecit ictibus; cepitque eam natali filiæ suæ.

Johannes Xiphilinus, Epitom. Dion. in Vespasiano: ὁ δὲ τίτος τῷ πρὸς ἰουδαίους πολέμῳ ἐπιταχθεὶς, τὰ ἱεροσόλυμα εἷλε, καὶ τὸν ναὸν ἐνέπρησε· τοῖς δὲ ἰουδαίοις οὐχ ὅτι ὄλεθρος, ἀλλὰ καὶ νίκη, καὶ σωτηρία, εὐδαιμονία τε εἶναι ἐδόκει, ὅτι τῷ ναῷ συναπώλοντο· *Titus autem Judaico bello præfectus, Hierosolyma cepit, & Templum cremavit. Judæis vero, non mors, sed victoria, & salus, & felicitas esse visa est, cum Templo interire.*

CAPUT CLXIV.

Hierosolymitani Templi eversio.

DAN. 9. 26, 27. *Et post hebdomades sexaginta duas occidetur Christus: & non erit ejus populus qui eum negaturus est. Et Civitatem, & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo; & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una; & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium; & erit in Templo abominatio desolationis, & usque ad consummationem, & finem perseverabit desolatio.*

Ose. 3. 4. *Quia dies multos sedebunt filii Israël sine rege, & sine principe, & sine sacrificio, & sine altari, & sine Ephod, & sine Theraphim.*

MATTH. 24. 1, & seq. *Et egressus Jesus de Templo ibat. Et accesserunt Discipuli ejus, ut ostenderent ei ædificationes Templi. Ipse autem dixit illis, Videtis hæc omnia? Amen dico vobis, non relinquetur hic lapis super lapidem qui non destruatur ..... Cum ergo videritis abominationem desolationis, quæ dicta est à Daniele propheta, stantem in loco sancto, qui legit intelligat; tunc qui in Judæa sunt, fugiant ad montes.* Et Marc. 13. 1, & seq. Luc. 21. 5, & seq.

Josephus de bello Judaico, libr. 7. cap. 26. Ὁ μὲν οὖν ναὸς οὕτως ἄκοντος καίσαρος ἐμπιπρᾶται· *Sic igitur Templum invito Cæsare incenditur.*

Johannes Xiphilinus Epitom. Dion. in Tito: Ὁ δὲ τίτος, τῷ πρὸς ἰουδαίους πολέμῳ ἐπιταχθεὶς, τὰ ἱεροσόλυμα εἷλε, καὶ τὸν ναὸν ἐνέπρησε· τοῖς δὲ ἰουδαίοις οὐχ ὅτι ὄλεθρος, ἀλλὰ καὶ νίκη, καὶ σωτηρία, εὐδαιμονία τε εἶναι ἐδόκει, ὅτι τῷ ναῷ συναπώλοντο· *Titus autem Judaico bello præfectus Hierosolyma cepit, & Templum cremavit; Judæi vero, non mortis, sed victoriæ, & sa-*

lutis, & felicitatis duxerunt loco, simul cum Templo interire.

CAPUT CLXV.

Urbis & Templi instaurandi spes omnis Judæis ademta.

ISA. 5.25. *Ideo iratus est furor Domini in populum suum, & extendit manum suam super eum, & percussit eum: & conturbati sunt montes, & facta sunt morticina eorum, quasi stercus in medio platearum. In his omnibus non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.*

Isa. 25.2. *Posuisti Civitatem in tumulum, Urbem fortem in ruinam, domum alienorum; ut non sit Civitas, & in sempiternum non ædificetur.*

Jerem. 19.11. *Hæc dicit Dominus exercituum, Sic conteram populum istum, & Civitatem istam, sicut conteritur vas figuli, quod non potest ultra instaurari.*

Dan. 9.26, 27. *Et Civitatem, & Sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo, & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio. Confirmabit autem pactum multis hebdomada una: & in dimidio hebdomadis deficiet hostia & sacrificium; & erit in Templo abominatio desolationis, & usque ad consummationem & finem perseverabit desolatio.*

Amos. 5.1. *Audite verbum, quod ego levo super vos planctum: Israël cecidit, & non adjiciet ut resurgat: virgo Israël projecta est in terram suam, non est qui suscitet eam.*

MATTH. 23.38. *Ecce relinquetur vobis domus vestra deserta.*

Ammianus Marcellinus libr. 23. de Juliano: *Ambitiosum quondam apud Hierosolyma Templum, quod post multa & interneciva certamina, obsidente Vespasiano, posteaque Tito, ægre est oppugnatum, instaurare sumtibus cogitabat immodicis, negotiumque maturandum Alypio dederat Antiochensi, qui olim Britannias curaverat pro præfectis. Cum itaque rei idem instaret Alypius, juvaretque Provinciæ rector, metuendi globi flammarum prope fundamenta crebris assultibus erumpentes fecere locum, exustis aliquoties operantibus, inaccessum: hocque modo elemento destinatius repellente, cessavit inceptum.*

Johannes Chrysostomus Orat. 3. in Judæos: προεῖπεν (ὁ Δανιὴλ) ὅτι ἕως συντελείας καθέξει αὐτοὺς (Ἰουδαίους) ἡ δουλεία αὕτη· καὶ μάρτυρεῖ τοῖς εἰρημένοις ὁ χρόνος ὁ παρὼν· ἐξ ἐκείνου γὰρ μέχρι καὶ σήμερον ἐμφιλίους χεῖρας μεθεκτὸς καὶ ταῦτα πολλάκις ἐπιχειρησάντων αὐτῶν ἀνασῆσαι τὸν ναόν· καὶ γὰρ καὶ ἅπαξ, καὶ δίς, καὶ τρίς, ἐπὶ ἀδριανοῦ, καὶ κωνσταντίνου, καὶ ἰουλιανοῦ ἐπιχειρήσαντες διεκωλύθησαν, τότε μὲν ὑπὸ στρατιωτῶν, ὕστερον δὲ πυρὸς ἐκ θεμελίων ἐκπηδήσαντος, καὶ κατεχόντος αὐτοὺς τῆς ἀκαίρου φιλονεικίας· *Prædixit Daniel futurum ut hac servitute premantur usque ad finem. Et his dictis testimonium præbet tam diuturnum tempus jam inde elapsum, nullum ipsis vestigium vel initium felicis mutationis ad hunc usque diem ostentans; cum tamen instaurare Templum sæpius tentaverint. Hoc enim semel, bis, ac tertio aggressi, sub Hadriano, & Constantino, & Juliano, repressi sunt; tunc quidem à militibus, postremo tandem ab igne è fundamentis erumpente, & intempestivos eorum conatus reprimente.* Vide & Chrysostomum Homil. 4. in Matth. & Homil. 41. in Acta: & Serm. 2. in Babylam: & Serm. 2. in Judæos: & in Demonstrat. ὅτι θεὸς ὁ χριστός· Gregorium Nazianz. Orat. 4. Philostorgium Hist. Eccl. libr. 12. cap. 9. Theodoretum Hist. Eccl. libr. 3. cap. 20. Socratem libr. 3. cap. 20. Sozomenum libr. 5. cap. 22. Ambrosium Epist. 29. ad Theodosium: Rufinum Hist. libr. 1. cap. 38, & 39. Sulpitium Severum Hist. libr. 2. Cassiodorum Hist. Tripart. libr. 6. cap. 43. Freculphum Lexoviensem Hist. libr. 4. cap. 9.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

CAPUT CLXVI.

Jesus judex.

PSALM. 44. 4, & seq. *Accingere gladio tuo super femur tuum potentissime. Specie tua, & pulchritudine tua intende, prospere procede, & regna, propter veritatem, & mansuetudinem, & justitiam: & deducet te mibiliter dextera tua. Sagittæ tuæ acutæ, populi sub te cadent, in corda inimicorum regis. Sedes tua, Deus, in seculum seculi; virga directionis, virga regni tui. Dilexisti justitiam, & odisti iniquitatem.*

Psalm. 71. 1, & seq. *Deus judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis; judicare populum tuum in justitia, & pauperes tuos in judicio. Suscipiant montes pacem populo, & colles justitiam. Judicabit pauperes populi, & salvos faciet filios pauperum, & humiliabit calumniatorem; & permanebit cum Sole, & ante Lunam, in generatione & generationem.*

Psalm. 97. 8, 9. *Flumina plaudent manu, simul montes exultabunt à conspectu Domini, quoniam venit judicare terram. Judicabit orbem terrarum in justitia, & populos in æquitate.*

Isa. 2. 3, 4. *Et ibunt populi multi, & dicent, Venite, & ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob, & docebit nos vias suas, & ambulabimus in semitis ejus; quia de Sion exibit lex, & verbum Domini de Jerusalem; & judicabit gentes, & arguet populos multos.* Et Mich. 4. 2, 3.

Isa. 11. 1, & seq. *Et egredietur virga de radice Jesse, & flos de radice ejus ascendet. . . . . Non secundum visionem oculorum judicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed judicabit in justitia pauperes, & arguet in æquitate pro mansuetis terræ; & percutiet terram virga oris sui, & spiritu labiorum suorum interficiet impium.*

Isa. 13. 9, & seq. *Ecce dies Domini veniet crudelis, & indignationis plenus, & iræ, furorisque, ad ponendam terram in solitudinem, & peccatores ejus conterendos de ea: quoniam stellæ cæli, & splendor earum, non expandent lumen suum: obtenebratus est Sol in ortu suo, & Luna non splendebit in lumine suo. Et visitabo super orbis mala, & contra impios iniquitatem eorum, & quiescere faciam superbiam infidelium, & arrogantiam fortium humiliabo. Pretiosior erit vir auro, & homo mundo obryzo. Super hoc cælum turbabo, & movebitur terra de loco suo, propter indignationem Domini exercituum, & propter diem iræ furoris ejus.*

Isa. 33. 22. *Dominus enim judex noster, Dominus legifer noster, Dominus rex noster, ipse salvabit nos.*

MATTH. 9. 2, & seq. *Et ecce offerebant ei Paralyticum jacentem in lecto. Et videns Jesus fidem illorum dixit Paralytico, Confide, fili, remittuntur tibi peccata tua . . . . . Ut autem sciatis, quia Filius hominis habet potestatem in terra dimittendi peccata, tunc ait Paralytico, Surge, tolle lectum tuum, & vade in domum tuam.* Et Marc. 2. 3, & seq. Luc. 5. 18, & seq.

Matth. 16. 17, 19. *Respondens autem Jesus dixit ei, Et tibi dabo claves regni cælorum: & quodcunque ligaveris super terram, erit ligatum & in cælis; & quodcunque solveris super terram, erit solutum & in cælis.* Et Matth. 18. 18. Joh. 20. 23.

Matth. 16. 27. *Filius enim hominis venturus est in gloria Patris sui cum Angelis suis, & tunc reddet unicuique secundum opera ejus.* Et Matth. 24. 30. & 26. 64. Marc. 8. 38. & 13. 24, & seq. Luc. 21. 25, & seq. Act. 1. 11. & 3. 20, 21. Rom. 2. 6. & 1. Thess. 1. 10. & 4. 14, & seq. & 2. Thess. 1. 10. Apoc. 1. 7. & 2. 23.

Matth. 25. 31, & seq. *Cum autem venerit Filius hominis in majestate sua, & omnes Angeli cum eo, tunc sedebit super sedem majestatis suæ, & congregabuntur ante eum omnes gentes, & separabit eos ab invicem, sicut pastor segregat oves ab hædis; & statuet oves quidem à dextris suis, hædos autem à sinistris. Tunc dicet Rex his qui à dextris ejus erunt, Venite, benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. . . . . Tunc dicet & his qui à sinistris erunt, Discedite à me maledicti in ignem æternum, qui paratus est Diabolo, & Angelis ejus. . . . . Et ibunt hi in supplicium æternum; justi autem in vitam æternam.*

Joh. 5. 22, & seq. *Neque enim Pater judicat quemquam, sed omne judicium dedit Filio . . . . . & potestatem dedit ei judicium facere, quia Filius hominis est . . . . . Non possum ego à me ipso facere quicquam: sicut audio, judico, & judicium meum justum est.*

Joh. 8. 3, & seq. *Adducunt autem Scribæ & Pharisæi mulierem in adulterio deprehensam, & statuerunt eam in medio, & dixerunt ei, Magister, hæc mulier modo deprehensa est in adulterio. In Lege autem Moyses mandavit nobis hujusmodi lapidare. Tu ergo quid dicis? . . . . . Erigens autem se Jesus, dixit ei, Mulier, ubi sunt qui te accusabant? nemo te condemnavit? Quæ dixit, Nemo, Domine. Dixit autem Jesus, Nec ego te condemnabo: vade, & jam amplius noli peccare.*

Act. 10. 42. *Et præcepit nobis prædicare*

Isa. 42. 1. *Ecce servus meus, suscipiam eum; electus meus, complacuit sibi in illo anima mea; dedi spiritum meum super eum; judicium gentibus proferet. Non clamabit, neque accipiet personam, nec audietur vox ejus foris. Calamum quassatum non conteret, & linum fumigans non extinguet, in veritate educet judicium. Non erit tristis, neque turbulentus, donec ponat in terra judicium, & legem ejus insulæ expectabunt.*

Isa. 49. 25. *Eos vero, qui judicaverunt te, ego judicabo, & filios tuos ego salvabo.*

Isa. 51. 5. *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus, & brachia mea populos judicabunt, me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.*

Isa. 66. 15, & seq. *Quia ecce Dominus in igne veniet, & quasi turbo quadrigæ ejus; reddere in indignatione furorem suum, & increpationem suam in flamma ignis; quia in igne Dominus dijudicabit, & in gladio suo ad omnem carnem.*

Jerem. 23. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus: & suscitabo David germen justum, & regnabit rex, & sapiens erit, & faciet judicium, & justitiam in terra.* Et Jerem. 33. 15.

Ezech. 34. 17, & seq. *Vos autem greges mei, hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego judico inter pecus & pecus, arietum & hircorum. ..... Propterea hæc dicit Dominus Deus ad vos, Ecce ego ipse judico inter pecus pingue & macilentum: pro eo quod lateribus & humeris impingebatis, & cornibus vestris ventilabatis omnia infirma pecora, donec dispergerentur foras, salvabo gregem meum, & non erit ultra in rapinam, & judicabo inter pecus & pecus. Et suscitabo super eas pastorem unum, qui pascat eas, servum meum David.*

Dan. 7. 9, & seq. *Aspiciebam, donec throni positi sunt, & Antiquus dierum sedit ..... judicium sedit, & libri aperti sunt ..... & ecce cum nubibus cœli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit, & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum: & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient; potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur, & regnum ejus quod non corrumpetur.*

Joël 2. 1, & seq. *Canite tuba in Sion, ululate in monte sancto meo, conturbentur omnes habitatores terræ; quia venit dies Domini, quia prope est dies tenebrarum & caliginis, dies nubis & turbinis ..... Et dabo prodigia in cælo, & in terra sanguinem, & ignem, & vaporem fumi: Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et tali, omnis qui invocaverit nomen Domini, servus erit.*

Mich. 4. 1, & seq. *Et erit in novissimo dierum populo, & testificari quia ipse est, qui constitutus est à Deo judex vivorum & mortuorum.*

Act. 17. 31. *Eo quod statuit diem, in quo judicaturus est orbem in æquitate, in viro in quo statuit, fidem præbens omnibus, suscitans eum à mortuis.*

Rom. 14. 10. *Omnes enim stabimus ante tribunal Christi: scriptum est enim, Vivo ego, dicit Dominus, quoniam mihi flectetur omne genu, & omnis lingua confitebitur Deo.* Et 2. Cor. 5. 10.

2. Thess. 1. 7, & seq. *In revelatione Domini Jesu de cœlo cum Angelis virtutis ejus, in flamma ignis dantis vindictam iis qui non noverunt Deum, & qui non obediunt Evangelio Domini nostri Jesu Christi; qui pœnas dabunt in interitu æternas à facie Domini, & à gloria virtutis ejus, cum venerit glorificari in sanctis suis, & admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt.*

2. Tim. 4. 8. *In reliquo reposita est mihi corona justitiæ, quam reddet mihi Dominus in illa die, justus judex; non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt adventum ejus.*

rum

rum erit mons Domus Domini præparatus in vertice montium, & sublimis super colles: & fluent ad eum populi. Et properabunt gentes multæ, & dicent, Venite, ascendamus ad montem Domini, & ad domum Dei Jacob: & docebit nos de viis suis, & ibimus in semitis ejus: quia de Sion egredietur lex, & verbum Domini de Jerusalem. Et judicabit populos multos, & corripiet gentes fortes usque in longinquum.

Soph. 3. 8. *Quapropter expecta me, dicit Dominus, in die resurrectionis meæ in futurum: quia judicium meum, ut congregem gentes, & colligam regna, & effundam super eos indignationem meam, omnem iram furoris mei; in igne enim zeli mei devorabitur omnis terra.*

CAPUT CLXVII.

Apostoli Jesu judices.

Sap. 3. 7, 8. *Fulgebunt justi, & tanquam scintillæ in arundineto discurrent: judicabunt nationes, & dominabuntur populis, & regnabit Dominus illorum in perpetuum.*

Matth. 19. 28. *Jesus autem dixit illis, Amen dico vobis, quod vos qui secuti estis me, in regeneratione, cum sederit Filius hominis in sede majestatis suæ, sedebitis & vos super sedes duodecim, judicantes duodecim tribus Israël.* Et Luc. 22. 28, & seq.

CAPUT CLXVIII.

Jesu omnis potestas à Patre data.

Dan. 7. 13, 14. *Aspiciebam ergo in visione noctis, & ecce cum nubibus cæli quasi Filius hominis veniebat, & usque ad Antiquum dierum pervenit; & in conspectu ejus obtulerunt eum. Et dedit ei potestatem, & honorem, & regnum; & omnes populi, tribus, & linguæ ipsi servient: potestas ejus, potestas æterna, quæ non auferetur; & regnum ejus, quod non corrumpetur.*

Matth. 28. 18. *Et accedens Jesus locutus est eis, dicens, Data est mihi omnis potestas in cælo & in terra.*

Joh. 13. 3. *Sciens quia omnia dedit ei Pater in manus.*

Joh. 17. 1, 2. *Hæc locutus est Jesus, & sublevatis oculis in cælum, dixit, Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te: sicut dedisti ei potestatem omnis carnis; ut omne quod dedisti ei, det eis vitam æternam.*

Ebr. 1. 2. *Novissime diebus istis locutus est nobis in Filio, quem constituit hæredem universorum.*

Ebr. 2. 8. *Omnia subjecisti sub pedibus ejus. In eo enim quod omnia ei subjecit, nihil dimisit non subjectum ei.*

CAPUT CLXIX.

Jesus Servator.

Psalm. 71. 1, & seq. *Deus, judicium tuum regi da, & justitiam tuam filio regis ..... judicabit pauperes populi, & salvos faciet filios pauperum, & humilia-*

Matth. 1. 21, & seq. *Pariet autem Filium, & vocabis nomen ejus Jesum; ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum.* Et Luc. 1. 31. & 2. 21.

bit calumniatorem. Et permanebit cum Sole, & ante Lunam, in generatione, & generationem.

Pſalm. 73. 12. *Deus autem rex noſter ante ſecula, operatus eſt ſalutem in medio terræ.*

Pſalm. 97. 1, & ſeq. *Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Salvavit ſibi dextera ejus, & brachium ſanctum ejus. Notum fecit Dominus ſalutare ſuum; in conſpectu gentium revelavit juſtitiam ſuam. Recordatus eſt miſericordiæ ſuæ, & veritatis ſuæ domui Iſraël. Viderunt omnes termini terræ ſalutare Dei noſtri.*

Pſalm. 117. 21, & ſeq. *Confitebor tibi quoniam exaudiſti me, & factus es mihi in ſalutem. Lapidem, quem reprobaverunt ædificantes, hic factus eſt in caput anguli. A Domino factum eſt iſtud, & eſt mirabile in oculis noſtris. Hæc dies quam fecit Dominus, exultemus & lætemur in ea. O Domine, ſalvum me fac; ô Domine, bene proſperare: benedictus qui venit in nomine Domini ..... Confitebor tibi, quoniam exaudiſti me, & factus es mihi in ſalutem.*

Iſa. 12. 2, 3. *Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, & non timebo: quia fortitudo mea, & laus mea Dominus, & factus eſt mihi in ſalutem. Hauritis aquas in gaudio de fontibus Salvatoris.*

Iſa. 19. 19, 20. *In die illa erit altare Domini in medio terræ Ægypti, & titulus Domini juxta terminum ejus erit in ſignum, & in teſtimonium Domino exercituum in terra Ægypti. Clamabunt enim ad Dominum à facie tribulantis, & mittet eis Salvatorem & propugnatorem, qui liberet eos.*

Iſa. 25. 8, 9. *Præcipitabit mortem in ſempiternum, & auferet Dominus Deus lacrymam ab omni facie, & opprobrium populi ſui auferet de univerſa terra, quia Dominus locutus eſt. Et dicet in die illa, Ecce Deus noſter iſte, expectavimus eum, & ſalvavit nos; iſte Dominus, ſuſtinuimus eum, & ſalvavit nos: iſte Dominus, ſuſtinuimus eum, exultabimus, & lætabimur in ſalutari ejus.*

Iſa. 33. 22. *Dominus enim judex noſter, Dominus legifer noſter, Dominus rex noſter, ipſe ſalvabit nos.*

Iſa. 35. 4, & ſeq. *Dicite puſillanimis, Confortamini, & nolite timere: ecce Deus veſter ultionem adducet retributionis, Deus ipſe veniet, & ſalvabit vos. Tunc aperientur oculi cæcorum, & aures ſurdorum patebunt: tunc ſaliet ſicut cervus claudus, & aperta erit lingua mutorum.*

Iſa 45. 8. *Rorate cæli deſuper, & nubes pluant Juſtum; aperiatur terra, & germinet Salvatorem, & juſtitia oriatur ſimul: ego Dominus creavi eum.*

Iſa. 46. 12, 13. *Audite me duro corde, qui longe eſtis à juſtitia: prope feci juſtitiam meam, non elongabitur; & ſalus mea non*

Matth. 18. 11. *Venit enim Filius hominis ſalvare quod perierat.* Et Luc. 9. 56. & 19. 10.

Matth. 27. 39, & ſeq. *Prætereuntes autem blaſphemabant eum, moventes capita ſua, & dicentes, Vah, qui deſtruis Templum Dei, & in triduo illud reædificas; ſalva temetipſum; ſi Filius Dei es, deſcende de cruce. Similiter & Principes Sacerdotum illudentes cum Scribis & Senioribus dicebant, Alios ſalvos fecit, ſeipſum non poteſt ſalvum facere.* Et Marc. 15. 28, 29. Luc. 23. 35, & ſeq.

Luc. 1. 69, & ſeq. *Et erexit cornu ſalutis nobis, in domo David pueri ſui, ſicut locutus eſt per os ſanctorum, qui à ſeculo ſunt, Prophetarum ejus; ſalutem ex inimicis noſtris, & de manu omnium qui oderunt nos.*

Luc. 2. 10. *Et dixit illis Angelus, Nolite timere, ecce enim evangelizo vobis gaudium magnum, quod erit omni populo; quia natus eſt vobis hodie Salvator, qui eſt Chriſtus Dominus, in civitate David.*

Luc. 2. 29, 30. *Nunc dimittis ſervum tuum, Domine, ſecundum verbum tuum in pace; quia viderunt oculi mei, ſalutare tuum, quod paraſti ante faciem omnium populorum.*

Luc. 3. 4, & ſeq. *Sicut ſcriptum eſt in libro ſermonum Iſaiæ prophetæ, Vox clamantis in deſerto, Parate viam Domini, rectas facite ſemitas eius ..... & videbit omnis caro ſalutare Dei.*

Joh. 3. 14. & ſeq. *Et ſicut Moyſes exaltavit ſerpentem in deſerto, ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipſum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Sic enim Deus dilexit mundum, ut Filium ſuum unigenitum daret, ut omnis qui credit in eum non pereat, ſed habeat vitam æternam. Non enim miſit Deus Filium ſuum in mundum, ut judicet mundum, ſed ut ſalvetur mundus per ipſum.* Et Joh. 12. 47.

Joh. 4. 22, 42. *Vos adoratis quod neſcitis; nos adoramus quod ſcimus, quia ſalus ex Judæis eſt ..... Et mulieri dicebant, Quia jam non propter tuam loquelam credimus, ipſi enim audivimus, & ſcimus quia hic eſt vere Salvator mundi.*

Joh. 5. 34. *Ego autem non ab homine teſtimonium accipio, ſed hæc dico ut vos ſalvi ſitis.*

Joh. 10. 9. *Ego ſum oſtium: per me ſi quis introierit, ſalvabitur.*

Joh. 17. 1, 2. *Hæc locutus eſt Jeſus: & ſublevatis oculis in cœlum, dixit, Pater, venit hora, clarifica Filium tuum, ut Filius tuus clarificet te; ſicut dediſti ei poteſtatem omnis carnis; ut omne quod dediſti ei, det eis vitam æternam.*

Act. 4. 10, & ſeq. *Notum ſit omnibus vobis, & omni plebi Iſraël, quia in nomine Domini noſtri Jeſu Chriſti Nazareni, quem vos*

Christi Jesu & Ecclesiæ connubium referre auctor quoque est Paulus in Epistola ad Ephesios. Euæ suasu admittitur peccatum: Mariæ partu oritur peccati remedium. Per lignum morti nos tradit Adamus: per lignum, vitæ nos restituit Jesus. Fructum arboris, per quem bonum & malum noscebatur, degustat Adamus: de Christo Jesu prædixit Isaias: *Butyrum & mel comedet, ut sciat reprobare malum, & eligere bonum.* Nudus peccavit Adamus: nudus peccatum in cruce reparavit Christus. Post admissum peccatum terrestri Paradiso exit Adamus: post reparatum peccatum cœlestem paradisum subit Jesus. Dormiente Adamo creatur Eva: moriente Jesu nascitur Ecclesia. Ex Adamo & Eua nascuntur homines: ex Christo & Ecclesia renascuntur homines. Quin & Ebræi sepultum in Golgotha monte Adamum fabulati sunt. Penes eos rei fides esto: palam certe refragatur Hieronymus. Hanc comparationem à contrariis petiisse Paulum recte observatum est ab Origene: ita ut in genere similitudo, in specie oppositio inter utrumque appareat. Eph. 5. 31, 32. Isa. 7. 15. Hier. in Matth. 27. 33. Orig. in Epist. ad Rom. libr. 5.

II. Alteram Jesu Christi figuram exhibet nobis Abelis & Caini historia. Quemadmodum enim Abeli integerrimo viro Caini fratris invidiam conflavit eximia pietas; ita Jesu hominum omnium innocentissimo fratrum Judæorum odium virtutes suæ pepererunt. Fuit Abel ovium pastor; Jesus hominum. Abeli mortem parat Cainus, Jesu Judæi. Abelum foras ad mortem educit Cainus; Jesum Judæi ad supplicium extra Hierosolymam rapiunt. Vox sanguinis Abelis clamat ad Deum de terra: de Jesu sic disserit Paulus ad Ebræos: *Accessistis ad Testamenti Novi mediatorem Jesum, & sanguinis aspersionem melius loquentem quam Abel.* Hanc Caino pœnam criminis irrogat Deus, ut sacer & detestabilis sit in terra hac, quam fraterno sanguine respersit: Judæos vulgo execrabiles esse videmus; in Ecclesia præsertim Christiana, quæ Jesu sanguine lota ac mundata est. Futurum præterea addit Deus, ut terram à se fœdatam vanis laboribus Cainus exerceat, nullos ipsi fructus, operæpretium nullum redditurum: miseranda quippe hæc est Judæorum conditio, ut priscam & antiquatam Synagogam, & abrogatos ritus frustra concelebrent, nec quicquam proficiant ad salutem. Exilio quoque Cainum multat Deus, patriisque sedibus ejicit; sic tamen ut tutam ei & incolumem vitam præstet: profugi passim & extorres errant Judæi, nec penitus tamen exscinduntur, sed certa gens, ab aliis discreta esse pergunt; juxta illustre hoc Jeremiæ oraculum: *Hæc dicit Dominus, qui dat Solem in lumine diei, ordinem Lunæ & stellarum in lumine noctis: qui turbat mare, & sonant fluctus ejus; Dominus exercituum nomen illi. Si defecerint leges istæ coram me, dicit Dominus, tunc & semen Israël deficiet, ut non sit gens coram me cunctis diebus.* Signo quodam Cainum notavit Deus, quo agnitus vulgo mortem effugeret: Judæi variis in locis certo colore vel nota insignes esse jubentur. Hanc Christi Jesu & Abelis comparationem prosecutus est Rupertus Abbas Tuitiensis. Ebr. 12. 24. Jerem. 31. 35, 36. Rupert. libr. 5. Comm. in Gen. cap. 6.

III. Alius etiam Christi typus in Noacho consistit, cujus nomen petitur à verbo נוח, cui consolationis & quietis significatio inest: id de se pollicetur Jesus cum ait: *Venite ad me omnes, qui laboratis & onerati estis, & ego reficiam vos. Tollite jugum meum super vos, & discite à me quia mitis sum & humilis corde; & invenietis requiem animabus vestris.* Noë, inquit Moses, *invenit gratiam coram Domino; Noë vir justus atque perfectus fuit in generationibus suis, cum Deo ambulavit:* Jesus, inquit Lucas, *proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.* Gratia, inquit Johannes, *& veritas per Jesum Christum facta est.* Justum præterea κατ' ἐξοχὴν dictum fuisse Jesum ostendimus; in æternum vero perfectum esse scribit Paulus ad Ebræos. Terras inundante Diluvio, totumque humanum genus delente, ii tantum perniciem instantem effugiunt, quos servat Noachus: grassante per terras peccati lue, hominesque in certum interitum adducente, ii tantum imminenti subducuntur exitio, quos Jesus salvos esse voluit. *Nec enim*, inquit Petrus, *aliud nomen est sub cœlo datum hominibus, in quo oportet nos salvos fieri.* Et uterque homines per lignum præstat incolumes. In Arca vero Ecclesiæ figuram deprehenderunt prisci ac novitii Scripturæ sacræ Interpretes; extra quas si qui deprehensi sunt, certissimo interitu, hi temporario, illi æterno sunt consumti. Nudatus Noachus à Chamo filio irrisus est; cum interea filii ejus alii duo singularem ipsi pietatem ac reverentiam præstiterunt, ac propterea illum pater diris devovit, his fausta omnia apprecatus est: nudus in cruce pendens Christus Jesus ab Israële filio ludibrio habitus est; cum verus Israël & populus gentium, ejus quoque filii, in ipsius obsequium cultumque concesserint: & idcirco Deo ille abominatus extrema per omnia infelicem vitam trahit, dum huic cœlestis gratia aspirat. *Noachus*, Gen. 6. 8, 9. Luc. 2. 40, 52. & 4. 22. Joh. 1. 17. Ebr. 7. 28. Act. 4. 12.

IV. Præclarum in Melchisedeco Jesu exemplar agnoscit Paulus in Epistola ad Ebræos. Ait enim: *Primum quidem interpretatur Rex justitiæ; deinde autem & Rex Sa-* *Melchisedecus*, Ebr. 7. 2, 3.

lem; quod est, Rex pacis, sine patre, sine matre, sine genealogia; neque initium dierum, neque finem vitæ habens; assimilatus autem Filio Dei, manet sacerdos in perpetuum. Hæc in Jesu χειρόγρα extant valde manifesta: nam & regia ejus potestas, & præstans justitia, & insigne pacis studium prædicantur in Veteri Testamento ac in Novo, ut probatum est à me in Parallelismo. Sine patre natus est, quippe ex Virgine: sine matre, quippe Filius Dei; cujus genealogia nulla est, ut pote Dei, parentum majorumque seriem haudquaquam percensentis. Neque initium habet, neque finem; quippe ab omni retro ævo à Patre natus est, nulla temporum diuturnitate unquam extinguendus: cui dixit Deus: *Tecum principium in die virtutis tuæ, in splendoribus Sanctorum; ex utero ante Luciferum genui te:* qui ipse de se hæc prædicat: *Ab initio & ante secula creata sum, & usque ad futurum seculum non desinam;* qui primum se & novissimum esse ait, Alpha & Omega, principium & finem. Unde Paulus comparationem Jesu cum Melchisedeco persequens, *Melioris testamenti*, inquit, *sponsor factus est Jesus: & alii quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere: hic autem eo quod maneat in æternum, sempiternum habet sacerdotium. Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis:* quod & subinde repetit. Sacerdos fuit Jesus, non oleo illo ex arborum fructibus expresso unctus, sed *oleo lætitiæ præ consortibus suis;* non Ebræorum solum sacerdos, sed Ethnicorum quoque, & ut Tertulliani verba usurpem, *Præputiati Sacerdotii Pontifex*, perinde ut Melchisedec, qui non inter Ethnicos solum, sed erga Abrahamum etiam Ebræorum parentem sacerdotio functus est. Ethnicorum etiam rex fuit Melchisedec: Christus *judicabit in nationibus*, ut est in centesimo nono Psalmo. Incircumcisus fuit Melchisedec: Christus circumcisionem abrogavit. Denique & hæc Mosis verba: *At vero Melchisedec rex Salem, proferens panem & vinum, erat enim Sacerdos Dei altissimi, benedixit ei*, Melchisedeci similitudinem aliam declarant cum Jesu Christo, à quo sacrificium panis & vini in Eucharistiæ sacramento institutum est; quod etiam Malachiæ vaticinatione celebratur. Atque hac Christi & Melchisedeci similitudine ductus Petrus Cunæus, homo acutus & eruditus, unum eumdemque fuisse ausus est asseverare, & in ea forma, quam Christus Jesus gessit deinde in terris, Abrahamo victori sese Filium Dei obtulisse. Quam opinionem expendere, atque eam etiam quam defendit Hieronymus in Epistola ad Evagrium, instituti mei non est.

Psalm. 109. 3. Eccli. 24. 14. Isa. 41. 4. & 44. 6. & 48. 12. Apoc. 22. 13. Ebr. 7. 22, & seq. Ebr. 10. 11, & seq. Psalm. 44. 8. Tertull. adv. Marcion. libr. 5. cap. 9. Psalm. 109. 6. Gen. 14. 18. Malach. 1. 11. Cun. De rep. Ebr. libr. 3. cap. 3.

Isaacus, V. Multas quoque Jesu similitudines gessisse Isaacum deprehendimus. Isaacum genuit centenarius pater, & ut sacris utar locutionibus, plenus dierum: *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum;* verba sunt Pauli ad Galatas. Qui Christi Pater *Antiquus dierum* à Daniele appellatur. Matre vetula, & ad illam diem sterili natus est Isaacus: Synagogæ filius fuit Jesus, matris pulchræ quidem, & decoris ritibus ac splendidis cerimoniis ornatæ, sed jam effœtæ & infecundæ, quippe non conferentis gratiam Spiritus sancti, per quam cordibus humanis charitas infunditur; gratiam, inquam, illam, quæ, ut ait Paulus, vita æterna est. Promissionis filius fuit Isaacus: Jesum Deus *promisit per Prophetas suos in Scripturis sanctis*, inquit Paulus. Unigena uterque fuit. Isaacus à patre sacrificio destinatus, & ad mortem ductus est: Deus Jesu *proprio Filio suo non pepercit, sed pro nobis omnibus tradidit illum;* uti scribit Paulus ad Romanos. Isaacus ligna, quibus imponendus & immolandus erat, itidem ut Jesus crucem, in montem ipse portavit

Gal. 4. 4. Dan. 7. 9, 13. Rom. 6. 23. Rom. 1. 2. Rom. 8. 32.

Aries ab Abrahamo immolatus, VI. Sed & Aries ipse, quem immolavit Abrahamus, plurimas venturi Christi notas in se habuit. Eadem quippe in ariete χειρόγρα ad Christum pertinentia reperio, ac in agno & ove, quæ supra in Parallelismo observari possunt: simplicitatem dico, innocentiam, patientiam, & quod morti vel ab ipso ortu destinatur. Quibus & hæc adjiciemus; hortari nos Apostolum, ut induamus Christum, quod detonsa ex arietibus lana vestiamur: hortari nos Jesum ipsum apud Johannem, ut carnem suam edamus, quod arietina & agnina carne vescamur: cornibus hæsisse in vepreto Arietem Abrahami; spinis Jesum coronatum fuisse, totoque vitæ decursu summas difficultates & angustias toleraste: Abrahamum post tergum conspexisse Arietem; sed & Jesum post multos annos de se oriturum prævidisse; atque id significasse Jesum cum diceret: *Abraham pater vester exultavit, ut videret diem meum: vidit, & gavisus est:* Abrahamum Deo sacrificasse Arietem, Isaaco filio succidaneum; passum quoque esse Deum, ut pro hominibus à se procreatis sibi Jesus mactaretur. Eadem denique loca sacrificio utriusque celebrata sunt, illius Moriia, hujus Golgotha, mons uterque Hierosolymitanus. Quanquam in ipso Golgotha, in quo mortem tulit Christus, Arietem Abrahami immolatum esse Judæi opinantur.

Rom. 13. 14. Gal. 3. 27. Joh. 6. 50, & seq.

Josephus, VII. Damus & aliam Christi Jesu imaginem, Josephum, qui itidem ut Isaacus patre jam sene natus fuit, eoque diuturnam Christi expectationem significavit. Cum

morabitur. Dabo in Sion salutem, & in Israël gloriam meam.

Isa. 49. 6, 25. *Et dixit, Parum est ut sis mihi servus ad suscitandas tribus Jacob, & faces Israël convertendas; ecce dedi te in lucē gentium, ut sis salus mea usque ad extremum terræ. ..... Quia hæc dicit Dominus, Equidem & captivitas à forti tolletur, & quod ablatum fuerit à robusto salvabitur. Eos vero qui judicaverunt te, & ego judicabo: filios tuos ego salvabo.*

Isa. 51. 5. *Prope est Justus meus, egressus est Salvator meus; & brachia mea populos judicabunt: me insulæ expectabunt, & brachium meum sustinebunt.*

Isa. 52. 10. *Paravit Dominus brachium sanctum suum in oculis omnium gentium, & videbunt omnes fines terræ salutare Dei nostri.*

Isa. 60. 16. *Et scies quia ego Dominus salvans te, & redemtor tuus fortis Jacob.*

Isa. 62. 1, 11. *Propter Sion non tacebo, & propter Jerusalem non quiescam, donec egrediatur ut splendor Justus ejus, & Salvator ejus ut lampas accendatur..... Ecce Dominus auditum fecit in extremis terræ, Dicite filiæ Sion, Ecce Salvator tuus venit; ecce merces ejus cum eo, & opus illius coram illo.*

Isa. 63. 8, 9. *Et dixit, Verumtamen populus meus est, filii non negantes, & factus est eis Salvator. In omni tribulatione eorum non est tribulatus, & Angelus faciei ejus salvavit eos: in dilectione sua, & in indulgentia sua ipse redemit eos, & portavit eos, & elevavit eos cunctis diebus seculi.*

Jerem. 23. 5, 6. *Ecce dies veniunt, dicit Dominus, & suscitabo David germen justum, & regnabit Rex, & sapiens erit, & faciet judicium & justitiam in terra. In diebus illis salvabitur Juda, & Israël habitabit confidenter; & hoc est nomen quod vocabunt eum, Dominus justus noster.* Et Jerem. 33. 16.

Joël 2. 31, 32. *Sol convertetur in tenebras, & Luna in sanguinem, antequam veniat dies Domini magnus & horribilis. Et erit, omnis qui invocaverit nomen Domini, salvus erit; quia in monte Sion, & in Jerusalem erit salvatio, sicut dixit Dominus, & in residuis quos Dominus vocaverit.*

Habac. 3. 13, 18. *Egressus es in salutem populi tui, in salutem cum Christo tuo ..... Ego autem in Domino gaudebo, & exultabo in Deo Jesu meo.*

Zach. 9. 9. *Exulta satis, filia Sion; jubila, filia Jerusalem; ecce Rex veniet tibi justus & Salvator; ipse pauper & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ.*

crucifixistis, quem Deus suscitavit à mortuis, in hoc iste adstat coram vobis sanus. Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli; & non est in alio aliquo salus. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.

Act. 5. 30, 31. *Deus patrum nostrorum suscitavit Jesum, quem vos interemistis suspendentes in ligno. Hunc Principem & Salvatorem Deus exaltavit dextera sua.*

Act. 13, 23. *Huius Deus ex semine, secundum promissionem, eduxit Israël Salvatorem Jesum.*

Act. 13. 47. *Sic enim præcepit nobis Dominus, Posui te in lucem gentium, ut sis in salutem usque ad extremum terræ.*

Act. 28. 28. *Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei.*

Rom. 5. 9, 10. *Christus pro nobis mortuus est: multo igitur magis nunc justificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum. Si enim, cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem Filii ejus; multo magis reconciliati, salvi erimus in vita ipsius.*

Eph. 2. 5. *Et cum essemus mortui peccatis, convivificavit nos in Christo, cujus gratia estis salvati.*

Eph. 5. 23. *Quoniam vir caput est mulieris, sicut Christus caput est Ecclesiæ; ipse Salvator corporis ejus.*

Philipp. 3. 20. *Nostra autem conversatio in cælis est, unde etiam Salvatorem expectamus Dominum nostrum Jesum Christum.*

1. Tim. 1. 15. *Fidelis sermo, & omni acceptione dignus, quod Christus Jesus venit in hunc mundum peccatores salvos facere, quorum primus ego sum.*

Tit. 1. 4. *Tito dilecto filio, secundum communem fidem, gratia & pax à Deo Patre, & Christo Jesu Salvatore nostro.*

Tit. 2. 13. *Exspectantes beatam spem, & adventum gloriæ magni Dei, & Salvatoris nostri Jesu Christi.*

Tit. 3. 4, & seq. *Cum autem benignitas & humanitas apparuit Salvatoris nostri Dei, non ex operibus justitiæ, quæ fecimus nos; sed secundum suam misericordiam salvos nos fecit, per lavacrum regenerationis & renovationis Spiritus sancti, quem effudit in nos abunde per Jesum Christum Salvatorem nostrum, ut justificati gratia ipsius, hæredes simus secundum spem vitæ æternæ.*

Ebr. 2. 10. *Decebat enim eum propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare.*

Ebr. 5. 8, 9. *Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex iis quæ passus est, obedientiam; & consummatus factus est omnibus obtemperantibus sibi causa salutis æternæ.*

Ebr. 7. 25. *Unde & salvare in perpetuum*

potest accedentes per semetipsum ad Deum.

Ebr. 9. 28. *Sic & Christus semel oblatus est ad multorum exhaurienda peccata; secundo sine peccato apparebit expectantibus se in salutem.*

2. Petr. 1. 1. *Simon Petrus, servus & Apostolus Jesu Christi, iis qui coæqualem nobiscum sortiti sunt fidem, in justitia Dei nostri, & Salvatoris Jesu Christi.* Et 1. 11. & 2. 20. & 3. 2, 18.

1. Joh. 4. 9, 14. *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam Filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut vivamus per eum ..... Et nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit Filium suum, Salvatorem mundi.*

CAPUT CLXX.

Varii Jesu typi colliguntur è Veteri Testamento.

I. *Adamus*, II. *Abel*, III. *Noachus*, IV. *Melchisedecus*, V. *Isaacus*, VI. *Aries ab Abrahamo immolatus*, VII. *Josephus*, VIII. *Agnus in festo Paschæ die immolari solitus*, IX. *Columna ignea, Manna, Rupes in deserto aquas fundens*, X. *Hircus* ἀποπομπαῖος, XI. *Serpens æneus*, XII. *Moses*, XIII. *Aaron*, XIV. *Josue*, XV. *Samson*, XVI. *Samuel*, XVII. *David*, XVIII. *Salomon*, XIX. *Jonas*, XX. *Eliacimus Helciæ filius*, XXI. *Jeremias*, XXII. *Zorobabel*, XXIII. *& Jesus Josedecides.*

Adamus, I. SUBJECIMUS Lectorum oculis Prophetias omnes Veteris Testamenti ad Christum Jesum pertinentes, iisque opposita Novi testimonia, quibus illarum exitus continetur. Prophetias omnes dico, nam si quæ fortasse in tanta copia diligentiam effugit nostram, vel brevitatis studio prætermissa fuit, vel præ tot aliis clarissimis & apertissimis, quas proferimus, non magni certe momenti censenda est. Si tamen ita loqui fas est, cum prædictio nulla θεολειπτὴ Christi Jesu, pondere ac dignitate careat. Nunc quoniam diximus supra, duplex in sacris Codicibus vaticiniorum genus extare, alterum per verba, per signa alterum; cum jam priori generi satisfecerimus, aliud nobis supereſt exequendum, quod breviore gyro circumscribemus. Primum dat Jesu typum, hominum omnium parens Adamus; vel ipso monstrante Apostolo, qui formam eum esse futuri pronuntiat. Tum deinde hanc inter ipsos comparationem instituit: *Igitur sicut per unius delictum in omnes homines in condemnationem, sic & per unius justitiam in omnes homines in justificationem vitæ. Sicut enim per inobedientiam unius hominis, peccatores constituti sunt multi; ita & per unius obedientiam, justi constituuntur multi.* Tum alibi: *Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, primitiæ dormientium: quoniam quidem per hominem mors, & per hominem resurrectio mortuorum. Et sicut in Adam omnes moriuntur, ita & in Christo omnes vivificabuntur.* Deinde: *Factus est primus homo Adam in animam viventem; novissimus Adam in spiritum vivificantem ..... Primus homo de terra, terrenus; secundus homo de cœlo, cælestis. Qualis terrenus, tales & terreni: & qualis cælestis, tales & cælestes. Igitur sicut portavimus imaginem terreni, portemus & imaginem cælestis.* Huc adde, utrumque fuisse Filium Dei: nam stemma Christi Jesu pertexens Lucas, Adamum appellat Filium Dei; & à Jesu filio Dei hanc seriem auspicatus, in Adamo Dei filio desinit. Sexto die creatur Adamus: sexto die mortem subit Christus. Ad imaginem Dei creatus est Adamus: Jesus *est imago Dei invisibilis, & figura substantiæ ejus, & speculum sine macula Dei majestatis, & imago bonitatis illius.* De terra virgine fictus est Adamus; Jesus de puella virgine. Adamum jussit Deus dominari *piscibus maris, & volatilibus cœli, & universis animantibus quæ moventur super terram*: datam sibi omnem potestatem in cœlo & in terra prædicat Jesus. Conjugium Adami & Evæ, individuum

Rom. 5. 14, 18, 19.
1. Cor. 15. 20, & seq.
Luc. 3. 38.
Col. 1. 15.
Ebr. 1. 3.
Sap. 7. 26.
Philipp. 2. 6.
Gen. 1. 28.
Matth. 28. 18.

præ fratribus à patre diligeretur, fratrum sibi concivit invidiam & odium, quod & Jesu contigit. Josephi somnia, quæ summam illi dignitatem portendebant, in Jesu eventum habuerunt: à fratribus suis adoratus est; nec allegorice tantum, sed revera etiam Sol, & Luna, ac reliquæ stellæ, ad Jesu Dei nutum orbes suos decurrunt. Advenienti Josepho mortem fratres meditantur: *Venite*, inquiunt, *occidamus eum*: veniente ad homines Jesu, *Morte turpissima*, inquiunt, *condemnemus eum*. Gen. 37. 20. Sap. 2. 20. Venditur Josephus à fratribus, viginti, vel ut alii Interpretes habent, triginta nummis, testibus Ambrosio & Augustino: Jesus à Juda triginta quoque nummis venumdatur. Cruenta Josephi tunica ad Jacobum perlata, cruentam Jesu mortem significat. Apud Putipharem eunuchum servitutem servit Josephus: Jesus *semetipsum exinanivit, formam servi accipiens*. Josephus carcere clausus inter duos reos, alteri mortem, salutem alteri & libertatem vaticinatur, oratque ut dignitati restitutus sui meminerit: Jesus cruci affixus inter duos latrones, altero in extremis interitu digna loquente, æternam alteri felicitatem spondet, cum ab eo rogaretur, ut regnum adeptus sui memor esset. Decoram Josephi & elegantem formam non semel laudat Moses: sic laudatur & illa Christi in Psalmis: *Speciosus forma præ filiis hominum: diffusa est gratia in labiis tuis, propterea benedixit te Deus in æternum*. Ad Josephi *nutum frumenta populis vendebantur*, ait Moses: Jesus escas populis esurientibus non semel subministravit; ipse se panem vitæ, panem vivum qui de cœlo descendit, esse profitetur; qui venerit ad se, non amplius esuriturum; qui panem hunc manducaverit, non moriturum. Josephus suis extitit caussa salutis, propterea eos sic alloquitur: *Pro salute vestra misit me Deus ante vos in Ægyptum ..... præmisitque me Deus, ut reservemini super terram ..... Non vestro consilio, sed Dei voluntate huc missus sum*. Nec suos solum, & Ægyptios, sed exteras quoque gentes fame laborantes sublevavit, & *Salvator mundi* à Pharaone dictus est: quæ in Christum Jesum tam apte cadunt, ut non tam de Josepho, quam de ipso scripta esse videantur. Fratres dimittens Josephus, præceptum hoc dat proficiscentibus: *Ne iracamini in via*: à Discipulis abiturus ad Patrem Jesus, *Pacem*, inquit, *relinquo vobis, pacem meam do vobis*. Pharao Ægyptios coram Josepho in genua jubet procumbere, totamque Ægyptum ex ipsius arbitrio pendere, & alterum eum esse à Rege: *Deus exaltavit Jesum, & donavit illi nomen, quod est super omne nomen, ut in nomine Jesu omne genu flectatur, cœlestium, terrestrium, & infernorum, & omnis lingua confiteatur, quia Dominus Jesus Christus in gloria est Dei Patris*. De Josepho sic fatur moriens Jacob: *Filius accrescens Joseph, filius accrescens*: de Christo Jesu sic Johannes Baptista: *Illum oportet crescere, me autem minui*; cujus & figura est lapis ille Danieli memoratus, *qui factus est mons magnus, & implevit universam terram*.

Gen. 45. 5, 7. Gen. 41. 45, 57. Gen. 45. 24. Joh. 14. 27. Phil. 2. 9, & seq. Gen. 49. 22. Joh. 3. 29. Dan. 2. 35.

VIII. Jesum expressit & Paschalis Agnus: *Etenim*, inquit Paulus, *Pascha nostrum immolatus est Christus*. Quæ comparatio cum instituta sit à nobis supra in Parallelismo, & accuratissime à Bocharto in Hierozoico, pauca tantum nonnulla commemorabimus. Quo anni, mensis, & diei tempore Paschalis Agnus, hoc ipso immolatus est Christus Jesus. Nam cum alio die Christus, alio Judæorum primores Pascha celebraverint, οὐκ ἀθεὶ factum est, ut inciderit veri Agni Christi mors in eum ipsum diem, quo Agni typici sacrificium fieri Moses sanxerat. Notant Steuchus Eugubinus & Masius persuasum esse Judæis, hoc ipso die se à Messia iri redemtum, quo in Ægypto per Agni esum in Phase Domini libertatem adepti sunt. Convenit quoq; locus, Hierosolyma; ubi postquam Arca constituta est, paschale sacrificium illic fieri necesse fuit. Agnum mactari oportuit *sine macula*: Jesum agnum ἄμωμον καὶ ἀσπίλον 1. Petr. 1. 19. appellat Petrus in prima Epistola. Paschalem Agnum comedere festinanter, pedibus calceatis, baculos manibus tenentes, & ad iter expediti jubentur Israëlitæ: Christus Jesus intra paucas horas captus, damnatus, & morti datus est. Agni & Christi Jesu mors cruenta, utraque in gratiam populi. Sanguis Agni domorum foribus aspersus Ebræis saluti fuit, perinde ut Jesu sanguis universis hominibus, quicunque eo abluuntur. Unde Isaias de Christo: *Iste asperget gentes multas*. Ne Agni ossa confringerentur Lege cautum erat: de Jesu sic Johannes: *Ad Jesum autem cum venissent, ut viderunt eum jam mortuum, non fregerunt ejus crura ..... Facta sunt enim hæc ut scriptura impleretur, Os non comminuetis ex eo*. Agni reliquias ullas in crastinum servari nefas erat: Christus de cruce depositus est, & in monumentum conditus ipso interitus sui die. Fermenti usus Paschalibus festis vetitus fuit; & ab Agni esu polluti & incircumcisi arcebantur: ad sacrum corporis Christi epulum accedere debemus, juxta Pauli præceptum, *non in fermento veteri, neque in fermento malitiæ & nequitiæ, sed in azymis sinceritatis & veritatis*. Post Agni paschalis esum Ægyptiaca statim servitute exemti sunt Israëlitæ: per corporis Christi esum, vitiorum, Dæmonum, ac mortis tyrannide

Agnus in festo Paschæ die immolari solitus, 1. Cor. 5. 7. Boch. Hieroz. Part. 1. libr. 2. cap. 50. Steuch. in Exod. 12. 6. Mas. in Jos. 5. 10. Isa. 52. 15. Joh. 19. 31, & seq. 1. Cor. 5. 8.

liberamur. Sed & hic Israëlitici populi ex Ægypto in Chanaanitidem reditus, typus fuit reditus Christi ex eadem regione in patriam. Unde & utrumque reditum una ῥήσει Oseas significavit: *Ex Ægypto vocavi Filium meum.* Israëlem quidem filium suum primogenitum appellat Deus in Exodo, & apud Jeremiam, quæ Christo Jesu convenire ostendimus in Paralleliſmo.

Ose. 11. 1. Exod. 4. 22. Jerem. 31. 9.

Columna ignea, Manna, Rupes in deserto aquas fundens, 1. Cor. 10. 1, & seq.

IX. Paulus Apostolus in priore ad Corinthios Epistola, hæc scribit: *Nolo enim vos ignorare, Fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt, & omnes mare transierunt; & omnes in Moyse baptizati sunt, in nube, & in mari; & omnes eamdem escam spiritalem manducaverunt, & omnes eumdem potum spiritalem biberunt: (bibebant autem de spiritali consequente eos petra, petra autem erat Christus.)* Quibus intelligimus, & Nubem illam igneam Ebræis prælucentem, & cœlo depluens Manna, & Petram quæ ad tactum Mosis aquis fluxit, futurorum mysteria continere. Tunc baptizati sunt in Nube, ac deinde baptizati sunt in nomine Jesu Christi, ut sæpe loquitur Lucas in Actis; unde liquidum est Nubem illam Christi typum fuisse. Quid quod & dux dicitur Christus à Prophetis, & lux, & ignis, ut docuimus in Paralleliſmo; quæ in Columnam illam noctu nubilam, igneam interdiu conveniunt. Quid quod in Exodi decimo quarto capite Angelus Dei castra Israëlitarum dicitur præcessisse; cum superiori capite, & nono Nehemiæ, & Psalmo septuagesimo septimo, Deum ipsum se itineris ducem iis præbuisse legamus. Manna vero, panis cœli, & panis Angelorum appellatur in Exodo, & in Psalmis; non quod panis Angelorum, vel cœlestis panis reipsa esset, sed quod veri Angelorum panis, & de cœlo lapsi, Jesu Christi figura esset. Sic ergo Jesus de se apud Johannem: *Non Moyses dedit vobis panem de cœlo, sed Pater meus dat vobis panem de cœlo verum. Panis enim Dei est qui de cœlo descendit, & dat vitam mundo.* Et deinde: *Ego sum panis vitæ. Patres vestri manducaverunt manna in deserto, & mortui sunt. Hic est panis de cœlo descendens, ut si quis ex ipso manducaverit, non moriatur.* Vere enim hic est cibus cœlestis, quo animos nostros refici decet, spretis jam Ægyptiis cupediis, terrenarum videlicet rerum studiis. Tum subjicit: *Ego sum panis vivus qui de cœlo descendi. Si quis manducaverit ex hoc pane vivet in æternum; & panis quem ego dabo, caro mea est pro mundi vita.* Huc referenda sunt quæ de Manna in libro Sapientiæ scripta extant: *Angelorum esca nutrivisti populum tuum, & paratum panem de cœlo præstitisti illis sine labore, omne delectamentum in se habentem, & omnis saporis suavitatem. Substantia enim tua dulcedinem tuam, quam in filios habes, ostendebat; & deserviens uniuscujusque voluntati, ad quam quisque volebat, convertebatur.* Dei substantiam Christum appellat, ut pote qui sit *Splendor gloriæ, & figura substantiæ ejus.* Atque illud est absconditum Manna, quod vincenti daturum se pollicetur Spiritus in Apocalypsi, alludens ad Manna in aurea urna reconditum, & in Arca Testamenti asservatum. Nec veteres Judæos fugit hæc Manna significatio, nam id Philo esse docet *Verbum divinum rerum omnium antiquissimum,* τὸν πρεσβύτατον πᾶσι ὄντων λόγον θεῖον *cœleste contemplatoris animi, & incorruptum alimentum,* τὸν ἀξένιστον φιλοθεάμονος ψυχῆς ἄφθαρτον τροφὴν. Idem & Petram esse ait *firmam & infractam Dei sapientiam, altricem eorum, qui incorruptæ vitæ appetentes sunt,* τὸν στερρὰν & ἀδιάκοπον σοφίαν θεοῦ, τὴν τροφὸν, καὶ παιδονόμον, & κουροτρόφον φθάρτου βλάστης ἐφιεμένων. Petram autem Christum esse dixit Paulus, τυπικῶς videlicet & συμβολικῶς. Quemadmodum enim in desertis & arentibus locis sitienti populo aquam percussa à Mose rupes emisit; ita in squallida mundi hujus solitudine, hominibus cœlestem gratiam sitientibus, Jesus plagis ad mortem ictus largos de cœlo divinæ gratiæ imbres asperſit. Quocirca sic ipse de se: *Qui biberit ex aqua quam ego dabo ei, non sitiet in æternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquæ salientis in vitam æternam.* Rursum: *Ego sitienti dabo de fonte aquæ vivæ gratis:* quæ jam attulimus in Paralleliſmo, cum fontem esse Jesum probaremus. Consequitur autem nos Petra isthæc, cum gratiæ suæ donis nos prosequitur Christus, & se nobiscum futurum pollicetur *omnibus diebus usque ad consummationem seculi.*

Exod. 14. 19. Exod. 13. 21. 2. Esdr. 9. 12. Psalm. 77. 14. Exod. 16. 4. Psalm. 77. 24, 25. & 104. 40, 41. Joh. 6. 30, & seq. Sap. 16. 20, 21. Ebr. 1. 3. Apoc. 2. 17. Phil. libr. peiorem meliori insidiari & libr. Quis sit rerum divinarum hæres. Joh. 4. 13, & seq. Apoc. 21. 6. Matth. 28. 20.

Hircus ἀποπομπαῖος, 1. Petr. 2. 24.

X. Quin & Hircus ille ἀποπομπαῖος, cujus capiti mala imprecabatur Pontifex, quique Israëlitarum noxis velut onustus in loca sola abigebatur, Christum denotabat, *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo;* atque hac ipsi sarcina imposita, urbe Hierosolyma exactus, & ad mortem deductus est.

Serpens aneus, Joh. 3. 14.

XI. Æneo serpenti, ad sanandos serpentium morsus proposito à Mose in solitudine, se confert Jesus Dominus apud Johannem: *Et sicut Moyses exaltavit serpentem in deserto; ita exaltari oportet Filium hominis, ut omnis qui credit in ipsum non pereat, sed habeat vitam æternam.* Quemadmodum enim serpentis hujus aspectus venenatam & adurentem serpentium vim extinguebat; ita peccati ac Diaboli, à quibus in ignem æternum mergi possumus, *in omnibus sumentes scutum fidei, possumus omnia tela ignea extinguere.* Per fidem enim intuemur Christum. Serpentium Israëlitis infestorum

Eph. 6. 16.

festorum figuram habuit æneus Serpens, at eorumdem veneno caruit: *Deus Filium suum misit in similitudinem carnis peccati, & de peccato damnavit peccatum in carne, ut justificatio Legis impleretur in nobis. Eum qui non noverat peccatum, pro nobis peccatum fecit, ut nos efficeremur justitia Dei in ipso.* Sed quamvis Adamo similis factus sit Jesus, ejus tamen peccatum, exitiale nobis & damnosum, non habuit: *Tentatus per omnia pro similitudine, absque peccato.* Moses *Serpentem æneum posuit pro signo*: de Jesu hæc vaticinatus est Simeon ad Mariam matrem: *Ecce positus est hic in ruinam, & in resurrectionem multorum in Israel, & in signum cui contradicetur.* Quod & de eo jam ante prædixerat Isaias: *In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum, ipsum gentes deprecabuntur.* Sublatus est uterque in altum, serpens tigillo, Jesus cruce. Novitii quidem Judæi, dum arcanam mysterii hujus significationem rimantur, tradunt eos qui serpentium ignitorum morsibus in deserto appetiti, in salutari æneo Serpentis aspectu remedium quærebant, non tam iis ad quærendam salutem hærere debuisse, quæ sub sensum cadebant, quam ferales serpentis antiqui, peccati videlicet, ictus recordari, & ad Dei misericordiam palam omnibus propositam mentis oculos convertere. Narrat autem Justinus in Dialogo cum Tryphone, cum aliquando quæreret à Judæis, annon subesse videretur occultum aliquod mysterium mandato huic de æneo Serpentis simulacro palam proponendo, quod præscriptæ in Decalogo simulacrorum interdictioni manifesto contraibat, quemdam ex iis ingenue id esse fassum, dein subjecisse, sæpius à se rogatos super ea re Doctores suæ gentis, expediendi sui rationem nullam inveniisse.

Rom. 8. 3
2. Cor. 5. 21.
Ebr. 4. 15.
Gen. 21. 9.
Luc. 2. 34.
Isa. 11. 10, 12.

XII. Christum sui similem olim prodituram vaticinabatur Moses cum diceret: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus tuus: ipsum audies.* Hujus oraculi veritatem in Jesu eluxisse palam testati sunt Petrus & Stephanus; & accurata ac luculenta comparatione probavit Eusebius libro Demonstrationis Evangelicæ tertio. Cujus dissertationis summa sequar fastigia. Utrumque Deus principem ac ductorem misit; Mosem Ebræorum, hominum omnium Jesum. Uterque se à Deo missum magnis approbavit miraculis. Moses Ebræos ex Ægyptiorum servitute vindicavit in libertatem: Jesus homines Dæmonum omnium mancipatos vinculis exemit. Moses Ebræis per desertum ad terram promissam, Jesus hominibus per vitæ hujus angustias ad cœlestem patriam, ducem se præbuit. Moses nutu mare sistit & exiccat: Jesus sævientes ventos frænat, & tumidos fluctus dictis sedat. Moses Ebræos trans mare salvos ducit & incolumes: Jesus fluctibus suspensus graditur supra mare, & Petro idem posse concedit. Moses Ebræos, Jesus homines ab idolorum cultu avertit. Moses Ebræis, Jesus universo generi humano leges sanxit. Moses Ebræos, trajecto mari Rubro, Ægyptiorum tyrannidi subduxit: Jesus hominibus per baptisma jugum Dæmonum detraxit. Moses Deum inter & Ebræos conciliatorem ac proxenetam se gessit: *Unus mediator Dei & hominum homo Christus Jesus*, ait Paulus in Priore ad Timotheum. *Fuit* Moses *cum Domino quadraginta dies & quadraginta noctes, panem non comedit & aquam non bibit:* Jesus *cum jejunasset quadraginta diebus & quadraginta noctibus, postea esuriit.* Moses splendida facie descendit de monte: Jesus conscenso cum tribus Apostolis monte, *transfiguratus est ante eos, & resplenduit facies ejus sicut Sol.* Esurientibus Ebræis coturnices & mannna de cœlo, & aquam de rupe sitientibus, Deus per Mosem administrum & interpretem in deserto largitus est: Jesus turbæ in deserto fame languenti cibaria non semel suppeditavit, & aquam vitæ se gratis daturum pollicitus est. Septuaginta viros de Senibus Israëliticis, populi magistros ac duces constituit Moses, cujus & spiritum cum illis communicat Deus: Jesus Discipulos septuaginta duos quoquoversus dimittit, doctrinæ suæ præcones, & Spiritu suo afflatos. Mariam lepris laborantem sanat Moses: hominem Jesus eodem morbo affectum sanitati restituit. Moses duodecim exploratores in terram Chanaan, Jesus duodecim Apostolos in universam terram mittit. Oseæ filio Nun, Josuæ nomen imponit Moses: Simonem Jesus Petrum dici jubet. Veteris Testamenti sequester Moses, Novi conditor Jesus. His adde, Mosem, ac reliquos etiam Israëlitarum liberos, statim ab ortu, nefario Pharaonis mandato fuisse morti addictos; Jesum nascentem ab Herode fuisse ad mortem quæsitum, reliquos etiam Bethlehemitici tractus infantes trucidatos: Mosem vero & Jesum parato sibi letho à parentibus fuisse subductos. Denique quemadmodum reliquis Propheris longe præstitit Moses, sive propheticam facultatem spectes, sive patrata miracula; quod toto capite probavit Maimonides: ita eos, atque ipsum etiam Mosem, Christus longo intervallo superavit, & quoad vim futurorum præsciam, & quoad prodigiorum edendorum facultatem.

Moses;
Deut. 18. 15.
Act. 3. 22. & 7. 37.
1. Tim. 2. 5.
Exod. 34. 28.
Matth. 4. 2.
Apoc. 22. 17.
R. Mos. ben Maimon. in More Nev. Part. 2. cap. 35.

XIII. In Aarone quoq; Christi Jesu constat simulacrum. Hic novæ Legis Pontifex, *Aaron*,

quod fusa disputatione probavit Paulus in Epistola ad Ebræos; ille priscæ. Unctus ille
Exod. 7. 1. oleo ex baccis arborum expresso, hic oleo lætitiæ. *Dixit Dominus ad Moysen, Ecce constitui te Deum Pharaonis, & Aaron frater tuus erit propheta tuus:* de Christo Jesu dixit Mo-
Deut. 18. 15. ses: *Prophetam de gente tua, & de fratribus tuis, sicut me, suscitabit tibi Dominus Deus*
Ebr. 9. 7, 12. *tuus; ipsum audies.* Semel ille in anno Sancta Sanctorum inibat solus, *non sine sanguine, quem offerebat pro sua & populi ignorantia*: Christus Jesus *per proprium sanguinem introivit semel in Sancta, æterna redemtione inventa.* De Aaron sic Deus ad Mosem:
Exod. 28. 38. *Portabit Aaron iniquitates eorum quæ obtulerunt & sanctificarunt filii Israël:* de Christo
Isa. 53. 4, & seq. Jesu sic Isaias: *Vere languores nostros ipse tulit, & dolores nostros ipse portavit, & non putavimus eum quasi leprosum, & percussum à Deo, & humiliatum: ipse autem vulneratus est propter iniquitates nostras, attritus est propter scelera nostra; disciplina pacis nostræ super*
1. Tim. 2. 5. *eum, & livore ejus sanati sumus.* Deum inter & homines sequester fuit Aaron: *Unus*
Ebr. 9. 20. *mediator Dei & hominum homo Christus Jesus.* Deum Aaron respersо *sanguine Testamenti*
Ebr. 9. 15. Veteris, *quod mandaverat ad* Israëlitas *Deus*, facinorosis hominibus reddebat propitium: Christus Jesus *Novi Testamenti mediator est, ut morte intercedente, in redemtionem earum prævaricationum, quæ erant sub priori Testamento, repromissionem accipiant, qui vocati sunt æternæ hæreditatis.* In seditione Core, Dathanis, & Abironis, cum grassa-
Num. 16. 48. retur incendium, & noxios sacer ignis corriperet, Aaron *stans inter mortuos ac viventes, pro populo deprecatus est, & plaga cessavit:* sæviente peccatorum lue, & humanum
Ebr. 7. 25. genus depascente, in tutum subduxit nos Christus, & periculo exemit; *Unde & salvare in perpetuum potest accedentes per semetipsum ad Deum, semper vivens ad interpellandum pro nobis.* Neque solum ad vivos, ac porro victuros, sed ad defunctos etiam mortis suæ beneficium pertinere voluit, & Veteris Testamenti promissiones Novi beneficiis abunde persolvit.

Josue, XIV. Egregium vero, non nomine solum, sed re etiam, Jesu typum gerit Josue; hic enim successit defuncto Mosi: Jesus abrogata Mosis lege, novam proposuit;
Matth. 11. 13. *Omnes enim Prophetæ & Lex usque ad Johannem prophetaverunt*: inquit Jesus ipse apud
Rom. 10. 4. Matthæum: & Paulus ad Romanos: *Finis Legis Christus.* Mosis minister fuit Josue:
Gal. 4. 4. *Ubi venit plenitudo temporis, misit Deus Filium suum factum ex muliere, factum sub Lege.* Legem autem Mosis nomine intelligi manifestum est ex eo quod in Evangelio ait
Luc. 17. 29. Abrahamus: *Habent Moysen & Prophetas, audiant illos:* & ex eo quod scribit Paulus ad
2. Cor. 3. 15. Corinthios: *Sed usque in hodiernum diem, cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum.* Moses ad Chanaanitidis terræ fines Ebræos deduxit; in terram ipsam inducere non potuit, quod præstitit Josue: quomodo id in Christo Jesu expressum sit, sic
Gal. 2. 16. Paulus Galatas docuit: *Scientes autem quod non justificatur homo ex operibus Legis, nisi per fidem Jesu Christi; & nos in Christo Jesu credimus, ut justificemur ex fide Christi, & non ex operibus Legis; propter quod ex operibus Legis non justificabitur omnis caro.*
Ebr. 7. 18, 19. Appositum quoque & illud ex Epistola ad Ebræos: *Reprobatio quidem fit præcedentis mandati propter infirmitatem ejus & inutilitatem: nihil enim ad perfectum adducit Lex, introductio vero melioris spei, per quam proximamus ad Deum.* Quam itaque per Legem Mosis obtinere homo non poterat, Jesu Christi beneficio promissam terram, cœlestem nempe patriam assequitur. Chanaanitidis terræ, Jordane trajecto, compotes Ebræos facit Josue: in patriam cœlestem ablutos nos baptismi aquis inducit Jesus. Duodecim lapides de Jordanis alveo sublatos ad posteritatis memoriam in castris statui jubet Josue, atque alios item duodecim in ipso Jordanis alveo: Jesus duodecim seligit Apostolos, quorum Principi derivatum à petra nomen imposuit; ipsos vero
Eph. 2. 19, & seq. fundamentum mysticæ suæ domus esse jussit. De his sic Paulus ad Ephesios: *Estis cives Sanctorum, & domestici Dei, superædificati super fundamentum Apostolorum & Prophetarum, ipso summo angulari lapide Christo Jesu, in quo omnis ædificatio constructa crescit in*
Zach. 9. 16. *templum sanctum in Domino.* De iis & multo ante Zacharias in hæc verba: *Et salvabit eos Dominus eorum in die illa, ut gregem populi sui; quia lapides sancti elevabuntur super terram ejus.* Secundæ circumcisionis Ebræis administer fuit Josue: in Jesu circum-
Col. 2. 11. cisi sumus, *circumcisione non manu facta, in expoliatione corporis carnis; sed in circumcisio-*
Rom. 2. 29. *ne Christi, circumcisione cordis in spiritu, non litera.* Josue circumcidit Israëlitas in Galgalis, unde & loco nomen; quod opprobrium incircumcisæ Ægypti ab Ebræis illic fuisset amotum & devolutum: Jesus opprobrium nostrum morte sua amovit & devolvit in Golgotha: cujus nominis origo eadem est quæ vocabuli Galgal, nimirum גלגל. Bellator Josue, bellator & Jesus, cujus ex ore gladius anceps exibat. Sic Israë-
Jos. 1. 17. litæ denique de Josue: *Sicut obedivimus in cunctis Moysi, ita obediemus ei:* sic Jesus
Joh. 5. 46. ad Israëlitas: *Si crederetis Moysi, crederetis forsitan & mihi.*

Samson, XV. Insunt in Samsone notæ plurimæ, quas ad Christum Jesum merito referre possis. Matre sterili natus est Samson: Virgine matre natus est Jesus. Samsonis matri

apparuit Angelus Domini, & dixit ad eam, Sterilis es & absque liberis, sed concipies, & paries filium: cave ergo ne bibas vinum ac siceram, nec immundum quicquam comedas: Judic. 13. 3. 4. Mariæ matri Jesu *ait Angelus, Ne timeas, Maria, invenisti enim gratiam apud Deum; ecce concipies in utero, & paries Filium, & vocabis nomen ejus Jesum.* Luc. 1. 30. 31. Pergit Angelus ad Samsonis matrem: *Erit enim Nazaræus Dei*: de Jesu sic Matthæus: *Et veniens habitavit in civitate quæ vocatur Nazareth; ut adimpleretur quod dictum est per Prophetas, Quoniam Nazaræus vocabitur.* Judic. 13. 5. Matth. 2. 23. Iterum Angelus de Samsone, *Ipse incipiet liberare Israël de manu Philistinorum*: de Jesu sic Angelus: *Ipse enim salvum faciet populum suum à peccatis eorum*: & apud Lucam: *Dabit illi Dominus Deus sedem David Patris ejus; & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Judic. 13. 5. Matth. 1. 21. Luc. 1. 32. Manuæ Samsonis patri, de filii ortu dubitanti, visus est Angelus: apparet & Angelus Josepho patri Jesu, conjugis pudicitiam suspectam habenti. Addit Auctor libri Judicum de Samsonis matre: *Peperit itaque filium, & vocavit nomen ejus Samson; crevitque puer, & benedixit ei Dominus; cœpitque spiritus Domini esse cum eo*: de Maria sic Matthæus: *Peperit Filium suum primogenitum, & vocavit nomen ejus Jesum*; de quo sic Elizabeth apud Lucam: *Benedictus fructus ventris tui*; & iterum Matthæus: *Baptizatus autem Jesus, confestim ascendit de aqua, & ecce aperti sunt ei cœli, & vidit Spiritum Dei descendentem sicut columbam, & venientem super se.* Jud. 13. 24. 25. Matth. 1. 25. Luc. 1. 42. Matth. 3. 16. Samsonis nomini Solis significatio inest; שמש enim *Solem* sonat, שמשון vero *Solem eorum*; sic enim exponit Hieronymus: de Jesu sic Malachias: *Orietur vobis timentibus nomen meum Sol justitiæ.* Hier. libr. De nom. Ebr. Malach. 4. 2. Uxorem Philistæam ducit Samson, eique intimos animi sensus aperit: Ecclesiam ex Ethnicis cogit, sibique adjungit Christus, eamque decretorum suorum interpretem constituit. Samson ad uxorem visens, obvium leonem interficit, in cujus ore post aliquot dies favum mellis reperit: Jesus Ecclesiam constituens ait; *Confidite, ego vici mundum.* Joh. 16. 33. Atque hic quidem mundus adversus Jesum prius ferox, ab eo tandem domitus suave ipsius accepit jugum, melleamque Evangelii dulcedinem degustavit. *Samson sitiens valde clamavit ad Dominum*: Jesus animam agens sitire se dixit. Judic. 5. 18. Samson Gazæ dormit ad mediam noctem, tum experrectus postmodum ipsas portæ fores detrahit, & humeris impositas defert ad verticem montis: Jesus lethi somno excitus, de mortis exit potestate. Quod prævidens David, ait: *Domini, Domini exitus mortis*: de quo item Petrus sic disserebat Hierosolymis: *Quem Deus suscitavit, solutis doloribus inferni, juxta quod impossibile erat teneri illum ab eo.* Psalm. 67. 21. Act. 2. 24. Samson *multo plures interficit moriens, quam ante vivus occiderat*: Jesus morte sua Dæmonem, peccatum, ac mortem ipsam devicit. Judic. 16. 30.

XVI. En tibi in Samuele aliam etiam Christi Jesu imaginem. Partus ille fuit matris sterilis, perinde ut Samson: Christus Virginis. Nazaræus etiam fuit, eaque re, itidem ut Samson, Christo similis fuit. Unigena Samuel, unigena & Christus. De Samuele hæc legimus: *Puer autem Samuel proficiebat, atque crescebat, & placebat tam Deo quam hominibus*: hæc de Christo Jesu: *Et Jesus proficiebat sapientia, & ætate, & gratia apud Deum & homines.* Iterum de Samuele: *Crevit autem Samuel, & Dominus erat cum eo*: sic quoque Lucas de Christo: *Puer autem crescebat, & confortabatur, plenus sapientia, & gratia Dei erat in illo.* Sacerdos fuit Samuel: sacerdos & Christus. Propheta etiam uterque. *Samuel*, 1. Sam. 20. 26. Luc. 2. 52. 1. Sam. 3. 19. Luc. 2. 40.

XVII. Sed & David, non vaticiniis duntaxat suis, nec quod Bethlehemo ortus itidem ut Jesus, sed gestis etiam rebus toto vitæ curriculo Christum Jesum præmonstravit, expressumque ejus typum postfuturis proposuit; & cum jussu Dei unctus est, & rex creatus; & cum esu Panum propositionis sacerdotem se gessit; utraque in se conjuncta & sacerdotii & regni potestate: & cum singulari adversus Goliathum certamine, populum jugo Philistæorum exemit; perinde ut Jesus expugnato Diaboli imperio humanum genus in libertatem Filiorum Dei restituit: & cum variis illum laboribus & angustiis exercuit Deus, priusquam ad regiam dignitatem eveheret: & cum Arcam à Philistæis prius captam de domo Abinadab reduxit Hierosolymam; itidem ut Jesus Ecclesiam, fracta Diaboli potestate, certis sedibus constituit: & cum post traditum illi regnum, filiorum suorum perduellionem & scelera expertus est; perinde ut adversus Jesum regem patremque nostrum nova quotidie flagitia designamus: & cum pacem per eum Deus populo suo peperit, & adversas ipsi gentes subjecit; quemadmodum pacis à Deo nobis concessæ sequester est Jesus, cui potestas omnis à Patre tradita est. Inde adeo apud Prophetas, Isaiam, Jeremiam, Ezechielem, & Oseam ipsum, Davidis nomen Christo tribuitur. *David*, Isa. 55. 3. Jerem. 30. 9. Ezech. 34. 23. & 37. 24. Ose. 3. 4. 5.

XVIII. Nec minus in Salomone agnosci potest Jesus. A pace Salomoni nomen: quam pacificus fuerit Jesus fuse in Paralleliſmo probavimus. Appellatus quoque est Salomon ידידיה, hoc est, *Dilectus Domini*: idem de Jesu clara voce Deus ipse *Salomon*,

Matth 3.17. & 17. 5. de cœlo non semel testatus est, cum diceret: *Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui*; ipse se à Deo Patre suo dilectum esse Jesus sæpe declaravit. קהלת præterea, hoc est, ἐκκλησιαστὴς, seu Concionator cognominatus est Salomon; quod quam Christo Jesu, conveniat cognosci potest ex Parallelismi tricesimo quinto capite. Salomon ædificavit Templum Deo; Jesus Ecclesiam. Davidis filius uterque, uterque rex. Regina illa Saba, quæ Salomonis fama excita venit ad eum, ejusque sapientiam & opes mirata est, Ecclesiam refert, quæ Ethnicis fere conflata, Jesu doctrina, virtutibus, & gratia capta ei sese applicuit.

Jonas. Matth. 12. 39. XIX. In Jona sui propositam esse figuram palam Jesus declaravit. *Sicut enim*, inquit, fuit *Jonas in ventre ceti tribus diebus & tribus noctibus, sic erit Filius hominis in corde terræ tribus diebus & tribus noctibus.* Habes hic itaque eximium Jesu ad vitam redeuntis simulacrum. Jonas sæviente tempestate, & nautis de vita sollicitis, dormit securus; quod & Christo contigit. Jonas pro nautarum salute mittitur in mare, silent fluctus, & tempestas sedatur: in Jesu *complacuit omnem plenitudinem habitare, & per eum reconciliare omnia in ipsum; pacificans per sanguinem crucis ejus, sive quæ in terris, sive quæ in cœlis sunt.* Nautæ Jonam in mare missuri Deum orant ne Col. 1. 19, 20. sibi crimini detur viri innocentis interitus: *Quæsumus, Domine, ne pereamus in anima* Jon. 1. 14. *viri istius, & ne des super nos sanguinem innocentem:* Pilatus Jesum letho daturus, *accepta aqua, lavit manus coram populo, dicens, Innocens ego sum à sanguine Justi hujus: vos* Matth. 27. 24. *videritis.* Sic de se ad Deum Jonas in ventre ceti: *Abjectus sum à conspectu oculorum* Jon. 2. 5. *tuorum:* sic de se ad Deum Jesus in cruce: *Deus meus, Deus meus, ut quid dereliquisti* Matth. 27. 46. *me?* Jonas maris periculo functus Ninivitas ad obsequium Dei compellit: gentes post vitam à Jesu receptam, ad Dei cultum vocantur. Jonas concionator, perinde ut Matth. 4. 17. Jesus. Ad pœnitentiam Ninivitas hortatur Jonas: *Pœnitentiam agite*, inquit Jesus, *appropinquavit enim regnum cœlorum.*

Eliacimus Helciæ filius, Isa. 22. 15, & seq. Apoc. 3. 7. XX. Apparet itidem in Eliacimo Helciæ filio Jesu Christi imago: nam quæ de Eliacimo dixit Isaias, huic datum iri clavem David, idem Christo accommodat Angelus Ecclesiæ Philadelphiæ, apud Johannem in Apocalypsi: *Hæc dicit Sanctus & Verus, qui habet clavem David; qui aperit, & nemo claudit; claudit, & nemo aperit;* quæ ex Isaia ὡσεὶ λέξιν sumta sunt. Scribit præterea Isaias Sobnam regiæ Ezechiæ præfectum, cum officio suo nequiter abuteretur, magistratu abdicatum fuisse, suffecto Eliacimo, viro frugi & pio: hæc figura est veteris Legis, priscique Pontificatus Aaronici, quo impie abusi sunt nefarii Sacerdotes, eoque abrogato, nova lex, & sacerdotium secundum ordinem Melchisedec, priore melius, per Christum introducitur.

Isa. 22. 17, 19. Sic Isaias ad Sobnam: *Ecce Dominus asportari te faciet, sicut asportatur gallus gallinaceus, & quasi amictum sic sublevabit te. Coronans coronabit te tribulatione; quasi mittet te in terram latam & spatiosam: ibi morieris, & ibi erit currus gloriæ tuæ ignominia domus Domini tui.* Scilicet hoc est quod pleno ore decantarunt Prophetæ, sedibus suis depulsum iri Israëliticam gentem, & in varias orbis partes dissipatum. Nos eorum repræsentamus testimonia in Parallelismo, ubi agimus de abrogatione Mosaicæ Legis, de novæ legis sanctione, & de dispersione Judæorum. Unum hic dabimus pro multis,

Dan. 9. 26. depromtum ex Daniele: *Et Civitatem, & sanctuarium dissipabit populus cum duce venturo: & finis ejus vastitas, & post finem belli statuta desolatio ..... & in dimidio hebdomadis* Isa. 22. 19, & seq. *deficiet hostia & sacrificium.* Subjicit Isaias: *Et expellam te de statione tua, & de ministerio tuo deponam te: & erit in die illa, vocabo servum meum Eliacim filium Helciæ, & induam illum tunica tua, & cingulo tuo confortabo eum, & potestatem tuam dabo in manu ejus: & erit quasi pater habitantibus Jerusalem, & domui Juda.* Similibus minis Israëliticos

Ezech. 34. 6, 5. proceres increpabat Ezechiel, cum diceret: *Hæc dicit Dominus Deus, Ecce ego ipse super pastores, requiram gregem meum de manu eorum, & cessare faciam eos, ut ultra non pascant amplius pastores semetipsos, & liberabo gregem meum de ore eorum, & non erit ultra eis* Ebr. 8. 6, & seq. *in escam.* At de Christo Jesu sic Paulus in Epistola ad Ebræos: *Nunc autem melius sortitus est ministerium, quanto & melioris Testamenti mediator est, quod in melioribus repromissionibus sancitum est. Nam si illud prius culpa vacasset, non utique secundi locus inquireretur.* Servum suum Deus Eliacimum appellat, quemadmodum & Christum aliis apud

Isa. 42. 1. Isa. 41. 10. Matth. 20. 28. Luc. 22. 27. Isaiam locis: *Ecce servus meus, suscipiam eum.* Deinde: *Vos testes mei, dicit Dominus, & servus meus quem elegi.* Sic Jesus ipse de se: *Filius hominis non venit ministrari, sed ministrare.* Rursum: *Ego autem in medio vestrum sum, sicut qui ministrat.* Non Dei

Isa. 22. 21. solum servus, sed & hominum. Prædicit deinde Isaias futurum Eliacimum Hierosolymitarum & Judæ domus patrem: paternos suos affectus erga Hierosolymitas his

Matth. 23. 32. verbis testabatur Jesus Dominus: *Jerusalem, Jerusalem, quæ occidis Prophetas, & lapidas eos qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, quemadmodum gallina con-*

Ch 13. 33. *gregat pullos suos sub alas, & noluisti?* Filiolos etiam Discipulos suos appellat: *Filioli,*

adhuc modicum vobiscum sum. Sed & *Pater futuri seculi* dicitur ab Isaia. Clavis ista domus David, Eliacimi humero imponenda, symbolum erat muneris ipsi traditi, ejus nimirum quod ante gesserat Sobna. Fuerat autem ille הסכן, ut hoc ipso loco docet Isaias. הסכן ærarii tribunum, & regiæ gazæ custodem interpretor, cujus officii insigne erat clavis. Præclare id in Christum Jesum convenit, qui habet claves mortis & inferni, qui Petro tradidit claves cœli, thesaurorum æternorum penus, *quo fur non appropiat, neque tinea corrumpit*, quod & ipsum simile est thesauro in agro abscondito. Quin etiam Colossenses docet Apostolus, in Christo Jesu absconditos esse thesauros omnes sapientiæ & scientiæ. Addit Isaias: *Et figam illum paxillum in loco fideli:* quibus regni Christi diuturnitas ac firmitas significantur. Hanc itidem prædixit Psaltes: *In æternum servabo illi misericordiam meam, & testamentum meum fidele ipsi: & ponam in seculum seculi semen ejus, & thronum ejus sicut dies cœli.* Inde Angelus ad Mariam de Jesu: *Et dabit illi Dominus Deus sedem David patris ejus, & regnabit in domo Jacob in æternum, & regni ejus non erit finis.* Pergit Isaias: *Et erit in solium gloriæ domui patris ejus, & suspendent super eum omnem gloriam domus patris ejus.* Consonant istis verba Jesu: *Quodcunque petieritis Patrem in nomine meo, hoc faciam, ut glorificetur Pater in Filio*: potissimum vero hæc: *Nunc clarificatus est Filius hominis, & Deus clarificatus est in eo. Si Deus clarificatus est in eo, & Deus clarificabit eum in semetipso.* Isa. 22. 25. Apoc. 1. 18. Matth. 16. 19. Luc. 12. 33. Matth. 13. 44. Col. 2. 3. Isa. 22. 23. Psalm. 88. 28, & seq. Luc. 1. 33. Isa. 22. 23, 24. Joh. 14. 13. Joh. 13. 31, 32.

XXI. Cernere licet & in Jeremia expressam Christi Jesu imaginem. Nam primum sanctitate præditus est uterque, priusquam ab utero matris in lucem exiret. Virginitatem uterque coluit. Uterque etiamnum puer populi docendi munus exequi aggressus est. Uterque ab idolorum cultu multos ad veram pietatem traduxit. Utrique pietas sua & beneficentia fraudi & ignominiæ fuit, cum à suis, quos à sceleribus retrahere & imminenti calamitati subducere volebant, pessimis modis accepti sint. Uterque summa patientia & lenitate inflictas sibi pœnas tulit. Uterque percussoribus suis & vexatoribus à Deo veniam precatus est. At utriusque demum vicem Deus, excisa gente, severissime ultus est. *Jeremias.*

XXII. Magnum etiam in Zorobabele Jesu Christi instar fuit. Davide prognatus uterque fuit. Ille Babylonica captivitate liberatis Judæis, & Hierosolymam redeuntibus, ducem se præbuit: hic homines, mundi hujus, quem propter confusionem merito Babylonem dicas, vinculis exemtos deducit in patriam, cœlestem nempe Jerusalem. Templum Hierosolymitanum instaurat Zorobabel: Ecclesiam Dei ex vivis lapidibus Jesus extruit. Oriens appellatur Zorobabel apud Zachariam, item Lapis cui inesse dicuntur oculi septem, cujus temporibus futurum promittitur ut terræ crimina auferantur, ut gloria floreat ipse, ut sedeat in solio suo, teneat imperium, & alta pace componat: quæ Christo ut conveniant, sciri potest ex Parallelismo nostro, in quo Orientis & lapidis symbolis agnoscitur, pacis auctor esse ostenditur, eique gloria ingens ac imperium æternum spondetur. *Zorobabel.* Zach. 3. 6, 9. & 6. 12, 13.

XXIII. Denique Jesum Josedeciden, & Christum Jesum componit inter se Eusebius ad calcem libri quarti Demonstrationis Evangelicæ. Ea nos adjectis nonnullis decerpemus. Nomen primo utrique idem. Pontifex uterque, quod de Christo declaratur in Epistola ad Ebræos, & à nobis in Parallelismo. Adversatur utrique Satanas. Ille Babylone redeuntium in patriam Judæorum cum Zorobabele dux fuit: hujus ductu mundi hujus captivitate liberati homines cœlum petunt. Ille vestibus indutus est sordidis: hic peccata nostra ipse tulit, humanum & infirmum corpus subiit, ac supplicii demum ignominia fœdatum. Ille noxis purgatus novas vestes ac mundas induit, eique cidaris imposita est: Christus mundo, morte, peccato, ac Diabolo edomitis, veste immortalitatis assumta, & diademate susceptо triumphat, & cœlo invehitur. Jesu Josedecidæ ait Deus: *Judicabis domum meam, & custodies atria mea:* Christum Deus orbis universi judicem constituit, ut in Parallelismo docuimus, totiusque Ecclesiæ custodem præposuit. In Templo reparando socium Zorobabeli se præbuit Josedeci filius: Ecclesiam, Dei vivi Templum, Christus ædificavit. Præclarum sane est, & proposito nostro conveniens illud Hieronymi: *Unus atque idem est Dominus noster atque Salvator, Rex & magnus Sacerdos; cujus typum, secundum id quod Rex erat, portabat Zorobabel; secundum id autem quod Pontifex erat, portabat cognominis ejus Jesus.* *& Jesus Josedecides.* Zach. 3, 7. Hier. in Agg. 1.

CAPUT CLXXI.

De natura, vi, & usu Prophetiarum.

I. *Uni Jesu conveniunt Prophetiæ hæ omnes ac typi; nemini vero præterea.* II. *Universe potius quam sigillatim spectandæ sunt Prophetiæ.* III. *Prophetiæ quædam, non solitariæ, sed cum toto, unde prodierunt, contextu spectari debent:* IV. *nec necesse tamen est Prophetias & typos, quoscunque attulimus, in eamdem sententiam ac antecedentia & consequentia conspirare.* V. *Disputatur quid Prophetiarum collectiones à Centonibus discrepent.* VI. *Ut fidei esset locus, non semper claras & distinctas esse Prophetias oportuit.* VII. *Triplex occurrit Prophetiarum genus in Libris sacris: primum, quod Christum mere respicit; alterum, quod Christum respicit* κατὰ λέξιν, *alia* κατὰ σχῆμα; *tertium, quod Christum* κατὰ σχῆμα, *alia* κατὰ λέξιν. VIII. *In allegoriis eruendis elaborarunt Judæi,* IX. *& Ethnici.* X. *Vanitatem oraculorum suorum & Sibyllarum iidem Ethnici agnoscunt.*

Uni Jesu conveniunt Prophetiæ hæ omnes, ac typi; nemini vero præterea.

I. PLURES superiorum similes poteramus typos conquirere, in quibus Deus venturi Messiæ indicia hominibus longe ante proposuit. Multos collegerunt prisci, novique Scripturæ sacræ Interpretes: sed cui non satisfecerint, quos attulimus, nihil ei sane futurum est satis. Ex hac porro typorum Christi serie, & ex superiore Parallelismo, accurata quædam Messiæ & mirifica, non adumbratio, sed descriptio exurgit. Nec enim iis obscura aliqua κριτήρια, sed aperta; non aliquæ Christi Jesu notæ, sed universæ continentur: stirps ab ultima retro origine, tempus nascendi, patria, nomen, mores, dignitates, studia, negotia, acta, casus vitæ universi, mors, ipsumque adeo genus mortis, sepultura, & quæ mortem consecuta sunt, mirabilis ille ad vitam reditus, & stupendi eventus rerum, quarum gratia vitam & mortem Jesus obierat, & omnes denique characteres, quibus discerni & distingui potuit. Nam etiamsi horum signorum aliquod in alio, si forte, idem appareat; puta si quem alium vel Davide ortum reperias, vel Bethlehemi natum, vel Prophetam, vel sacerdotem, vel pastorem, vel concionatorem, vel pacificum, vel sanctum, vel humilem, vel pauperem, vel principem, vel regem, vel fortem, vel legumlatorem, vel falso accusatum, vel nefaria morte extinctum: at hæc in se qui complexus fuerit universa, si veteres replicemus memorias, præter Jesum reperiemus omnino neminem. Sacra quædam Veteris Testamenti oracula Prophetæ suo Muhammedo accommodare conati sunt Islamitæ, sed quod ex iis, propter paucitatem, nihil certi colligere se posse cernerent, in uno Alcorano omne doctrinæ suæ præsidium posuerunt. Ex his projecta & insana Celsi apparet impudentia, qui Prophetarum prædictiones innumeris aptius, quam Jesu, convenire, nefarie prorsus & ἀπηρυθριασμένως ausus est dicere. Quodque maxima admiratione dignum est, & exceptionem omnem aut cavillationem respuit, non unus aliquis Propheta omnia hæc solus de eo prænuntiavit; quod ipsum tamen vel pertinacissimam obstinationem frangeret; sed ab ipsis mundi incunabulis, per quatuor annorum millia, uno ore venturum Christum prædixerunt viri complures, in ejusque ortu, vita, virtutibus, rebus gestis, morte, ac tota denique οἰκονομίᾳ præmonstranda consenserunt. Quæ si quis casu evenisse dicat, casus hujusmodi in rerum natura aliquando contigisse ostendat: quorum nulla omnino exempla vel recens præbet vel vetus historia. Egregie Eusebius: φέρε δὴ ἄλλως τὸν τὴν διάνοιαν λελιθωμένον, καὶ ἐκ τῶν τοιῶνδι προσαγάγωμεν ἐρωτήσεων, ὧδέ πη αὐτοῦ πυνθανόμενοι· ἄγε δὴ, εἰπὲ, φωνὴν λογικὴν ἀφιεὶς, μὴ ἐξ ἠλιθίου καρδίας, ψυχῆς δὲ λογικῆς καὶ νοερᾶς καρπὸν προβαλλόμενος, λέγε δὴ παρὰ σαυτῷ πολλάκις ἐπισκεψάμενος, τίς ἄλλος πώποτε τῶν ἐξ αἰῶνος βοηθέντων σοφῶν, ὁμοίως τῷ ἡμετέρῳ σωτῆρι προφητικαῖς ἄνωθεν πρὸ μυρίων χρόνων φωναῖς, ἐγνώσθη τε καὶ προεκηρύχθη παρὰ τοῖς προπαλαι θεοφιλέσιν ἑβραίων παισίν· οἳ καὶ τὸν τόπον αὐτοῦ τῆς γενέσεως, καὶ χρόνους τῆς ἀφίξεως, καὶ τρόπον τοῦ βίου, καὶ δυνάμεις, καὶ λόγους, καὶ κατορθώματα αὐτοῦ προλαβόντες βίβλοις ἱεραῖς καταβεβλήκασιν· *Age vero, cum præterea cujus animus lapidis in modum induruit hujusmodi interrogationibus in nostram sententiam pertrahamus, sic ex eo sciscitantes: Heus tu, dic mihi, vocem eo qui ratione præditus sit dignam emittens; non ex stolido pectore, verum ex animo rationis & intelligentiæ compote fructum proferens: dic, inquam, re apud te sæpius ex-*

Cels. apud Or. contr. Cels. libr. 1, & 2.

Euseb. Orat. de laudib. Constant. cap. 17.

penſa; quis alius antehac, ex omnibus iis qui olim Sapientes appellati ſunt, apud caros Deo quondam Ebræorum filios, compluribus retro ſeculis, itidem ut Soſpitator noſter, vaticiniis Prophetarum cognitus & prænuntiatus eſt? Qui quidem & locum in quo natus eſt, & tempora adventus, & vitæ rationem, & edita ab eo prodigia, & ſermones, & res præclare geſtas animo præcipientes, in Libros ſacros retulerunt.

II. Quod ſi ſingulare aliquod vaticinium, ab aliis ſepoſitum & excerptum, aut è typis unum aliquem ſeorſum expendas; rei fortaſſe veritas, vel propter obſcuritatem, vel propter ambiguitatem minus eluceſcet. Verum non ex ſingularum partium conflictu, ſed ex totius comparatione effloreſcit & ſpectatur ſimilitudo: neque ex digiti extremi, aut pedis inſpectu, vel imæ auriculæ, hominem alioqui notiſſimum poſſis agnoſcere, ſed ex corporis integri filo, & ea ſpecie quæ ex partium omnium compage & convenientia exurgit. Igitur non ſigillatim ſumendæ ſunt Paralleliſmi partes, neque ex detruncatis membris arbitrium faciendum; quæ ſuis emota locis robur amittunt, ordini ſuo reſtituta vim recipiunt: ſed ſpectanda tota ſeries eſt, cum altera res alterius opem poſcat, & amice conjuret. Quam ſeriem in Jeſum quadrare univerſam ſi deprehenderimus, uti certe quadrat, tum facilis exiſtimatio erit, non caſu aliquo, aut fortuita rerum conſenſione, ſed certo Dei nutu ac conſilio hæc ita proveniſſe: ut homines ad oracula divina attenti, eorumque ſententiam pia mente ac docili perſcrutantes, de ſalutari Meſſiæ adventu admonerentur, ab eoque malorum ſuorum levamen expectarent. Neque tamen concedimus, nulla in toto hoc Paralleliſmi contextu extare vaticinia, quæ non aliorſum flecti queant; cum reperiri pleraque in eo poſſint, quorum exitum in alio, præterquam in Jeſu, fruſtra quæſiveris. Quo argumento Origenes vehementer urgebat impurum Sophiſtam Celſum, has Prophetarum prædictiones fanaticis quibuſdam convenire affirmantem, qui ſe Dei Filios de cœlo veniſſe jactabant. Atque hanc aſſumit in exemplum, qua Bethlehemo proditurum Iſraëlitarum principem Michæas aſſeveravit, eamque nemini illorum accommodari poſſe oſtendit, quæ tamen examuſſim in Jeſum congruit. Aſſumit & alteram hanc Jacobi: *Non auferetur ſceptrum de Juda, & dux de femore ejus, donec veniat qui mittendus eſt, & ipſe erit expectatio gentium.* Hæc ſi quis alteri cuipiam aptare voluerit, oſtendat neceſſe eſt, quomodo regiam poteſtatem Juda retinuerit, quoad Siloh ille advenerit; oſtendat quoque gentes in eo ſpem ſuam & expectationem collocaſſe: quæ in Chriſtum Jeſum omnia recte cadunt.

Univerſa potius quam ſigillatim ſpectanda ſunt Prophetiæ.

Origen. contr. Cel. libr. 1.

Mich. 5. 2.

Gen. 49. 10.

III. Notandum præterea eſt, quaſdam Prophetarum vaticinationes, non ſolum cum pertinentibus eodem prædictionibus, ſed & cum toto locorum, unde excerptæ ſunt, contextu eſſe ſpectandas. Quemadmodum enim alia eſt rei nudæ, alia ejuſdem cum adjunctis ſpectatæ exiſtimatio; ita θεωρίας ſeparatim ſumtæ, vel imperfecta erit ſignificatio, vel diverſa ab ea, quæ ex totius operis, vel totius loci, unde ipſa prodiit, attenta conſideratione exiſtet. Adhibenda itaque magna cautio eſt, non quam ſuggerit pervicax animus, & contradicendi cupidus; ſed quam recta poſtulat ratio, & conſtans perſcrutandæ veritatis ſtudium, quamque in aliorum librorum lectione adhibere ſolemus.

Prophetiæ quædam, non ſolitariæ, ſed cum toto, unde prodierũt, contextu ſpectari debent:

IV. Quod non eo tamen pertinere velim, ut quæcunque huc attulimus vaticinia, quoſcunque propoſuimus typos Chriſti, fidem ipſis nullam haberi poſtulem, niſi in eamdem plane ſententiam ac antecedentia & conſequentia conſpirent. Nam quod Salomonem, exempli gratia, figuram Chriſti gerere dixerimus, ſi quis inſanis ejus amoribus & vetito idolorum cultui conſentaneum quippiam requirat in Chriſto, parum is æquus ſit profecto rerum æſtimator. Hunc narrationis ordinem & connexionem vix patitur afflatus ille divinus, quo agitati Prophetæ futura præcinebant. Scabrum quid, ſalebroſum, ac diſſipatum edere ſolet ἔκστασις, & per varias ſpecies rerum ſibi obverſantes præcipitatur inſtinctus animus, nec ullis ſeſe legibus ſermonis coërceri patitur. Scio hoc Patres Eccleſiæ diſcrimen obſervaſſe ſanctos inter Prophetas, & Pſeudoprophetas; quod hi furore perciti, illi tranquilliori & ſedatiori mente futura profarentur; atque hoc potiſſimum argumento conviciſſe Montanum, Priſcam, & Maximillam, propheticam ſibi vim arrogantes, quod emota mente furioſis & inſanis ſimiles raptarentur; cum Prophetæ ſui compotes, placido, ſereneque animo edere ſoleant oracula. Quapropter ſcripſerat Miltiades librum, περὶ τοῦ μὴ δεῖν προφήτῃ ἐν ἐκστάσει λαλεῖν. Verum ἔκστασιν intelligit furorem, qui mentem ſtatu ſuo depellit, & adigit ad inſaniam, qualis erat divinorum, Pſeudoprophetarum, & Montaniſtarum. At ſancti Prophetæ, etiamſi divino correpti ſpiritu efferveſcerent dicendo, & præter ſolitum incaleſcerent, mente tamen conſtabant, nec quicquam præter intellectum proferebant. Atque hæc proprie dicta erat ἔκστασις, quali correptum Petrum, quali Paulum, narrat Lucas in Actis, quo ſenſu vocem illam ſæpe uſurpant

nec neceſſe tamen eſt Prophetias & typos quoſcunq; attulimus, in eamdem ſententiam ac antecedentia & conſequentia cõſpirare.

Act. 10. 10. & 11. 5. & 22. 17.

Dionysius Areopagita, Cyprianus, aliique Ecclesiastici Scriptores. Pseudoprophetarum autem furor, & alienatio mentis, παρέκστασις dicebatur: qua voce non semel utitur anonymus Cataphrygarum Adversarius apud Eusebium, qua cum corriperetur Pseudopropheta, prolabi eum aiebat in licentiam & audaciam, à spontanea insicitia exorsam, desinentem vero in mentis furorem non voluntarium. Ex his sequitur Prophetarum mentem, etsi pacatior est quam Pseudoprophetarum, Deo tamen agitante præter morem exardescere, neque ab his eamdem orationis constructionem, & compositionem, connexionemque rerum, atque ab Historicis, esse expectandam. Quæ cum ita sint, patet inique eos agere, qui propositos Christi Jesu typos ita cum eo confligunt, ut totos consentire velint, detrahendamque iis fidem censeant, si vel minima sui parte nutet similitudo. Quocirca nonnullos merito carpebat Hieronymus, qui quod in Adamo Christi figuram positam esse tradidisset Paulus, quæcunque in Genesi de Adamo & Eva scripta sunt, ad Christum referre conabantur. Scitum quippe est, ac vulgi consensu tritum adagium, quamlibet comparationem aliqua ex parte vacillare. Idem de reliquis etiam, quæ proposuimus vaticiniis dictum velim; iniquum esse videlicet, non eorum solum, sed & totorum librorum, aut capitum, unde illa depromta sunt, veritatem & πλήρωμα in rebus prædictis quærere: puta totum Nathanis oraculum, quo Davidi Messiam nepotem spondet Deus, ad Christum referre; cum quædam Christo, Salomoni nonnulla, aliqua utrique conveniant. Ad Christum quidem pertinere isthæc: *Ego ero illi in Patrem, & ipse erit mihi in Filium*, affirmat Paulus in Epistola ad Ebræos; quæ & Salomoni aptari possunt, quanquam diverso modo. Uni vero Christo ista conveniunt: *Stabiliam thronum regni ejus usque in sempiternum*: & hæc quoque: *Et fidelis erit domus tua, & regnum tuum usque in æternum ante faciem tuam, & thronus tuus erit firmus jugiter.* Contra in unum Salomonem hæc cadunt: *Qui si inique aliquid gesserit, arguam eum in virga virorum, & in plagis filiorum hominum.* Utrumque autem spectant illa: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus: ipse ædificabit domum nomini meo.* Indoctus fuerit qui universum Isaiæ librum ad Christi Jesu vitam & acta velit exigere, quod in quinquagesimo tertio capite mors ejus præsignificetur. Probat hoc ipsum Theodoretus exemplo Christi, qui de Hierosolymitano excidio, & de fine rerum ac orbis interitu, simul & promiscue disseruit: ἐθος ἦ τῇ θείᾳ γραφῇ τὰς προφητείας ἀναμιγνύναι· καὶ γὰρ ὁ ἀσσυρίας λόγοις συνάπτει τοὺς περὶ τῆς ἀναλήψεως· ὁ δὲ κύριος ἐν τοῖς ἱεροῖς εὐαγγελίοις κατὰ ταυτὸν πάντα τοὺς περὶ τῆς ἱερουσαλὴμ, καὶ τοὺς περὶ τῆς συντελείας λόγους· *Scripturæ vero divinæ mos est, vaticinia permiscere: sermonibus enim de Captivitate, eos qui pertinent ad revocationem adjungunt. Et in Evangeliis Dominus simul conjungit sermones de Jerusalem & de consummatione.* Inique ergo faciunt, qui allegoriæ cujuspiam mysteria scrutantes, rem totam perspectam habuisse non contenti, inquirunt in verba singula, eaque ad allegoriæ sensus exigere satagunt. Infelicem hanc diligentiam gravi & luculenta oratione castigat eximius ille Judæorum doctor Maimonides in More Nevochim: *Hoc ergo*, inquit, *diligenter observa: est enim fundamentum magnum ad ea quæ tibi explicare volo. Proinde cum videbis me in aliquo capite explicare Parabolam aliquam, & in genere summam & scopum illius tibi indicare, noli postulare rationem & applicationem omnium verborum & rerum in Parabola contentarum ad rem significatam. Nam si id feceris, in alterutrum duorum horum incides; vel declinabis à scopo & intentione Parabolæ; vel defatigabis te in quærenda explicatione illorum, quæ explicari nequeunt, & ex hoc studio incides in vesaniam & vanitatem, inter multos nostro hoc tempore adeo familiarem, qui conantur quædam invenire & eruere è verbis Auctorum, de quibus Auctores ne unquam quidem somniarunt. Tuum autem propositum in majori Parabolarum parte esse debet, ut scias summam illius rei, de qua te Auctor Parabolæ cupit erudire.* Aliud quidem nobis suadere velle videtur Augustinus libro decimo septimo de civitate Dei, cum de Psalmorum prædictionibus ita scribit: *Testimonium quod profertur, de contextione totius Psalmi debet habere suffragium, ut certe nihil sit quod ei refragetur, si non omnia suffragantur, ne more centonum ad rem quam volumus, tanquam versiculos decerpere videamur; velut de retrogrado carmine, quod non de re nulla, sed de alia longeque diversa reperiatur esse conscriptum. Hoc autem ut in quocunque Psalmo possit ostendi, exponendus est totus.* Quibus id tantum postulat Augustinus, ut si minus totius Psalmi contextus in ejusdem prædictionis sententiam conspiret, nihil ei certe habeat contrarium. Et merito: nam quis adeo ineptus sit, ut ex aliquo Scripturæ loco hanc eliciat conclusionem, quæ cohærentibus ex adverso repugnet? Dedimus nos quidem operam, ne in Paralleliſmi hujus testimoniis simile quidquam peccaremus; nec hujusmodi reprehensiones veremur.

Euseb. Hist. Eccl. libr. 5. cap. 16. & 17.

Hier. in Eph. 5.

2. Reg. 7. 12. & seq.

Ebr. 1. 5.

Mor. Nev. Præf.

Augustin. De civit. Dei libr. 17. cap. 15.

Disputatur V. Nam quod impios quosdam homines blaterantes audivi aliquando, vitam ac res

res Christi gestas, non aliter in Veteris Testamenti libris prædictas reperiri, quam in Homero aut Virgilio, ex quorum libris ὁμηροκέντρα, & Probæ Falconiæ Centones consuti sunt, dignum eorum insciti est, quibus Centonum concinnandorum ars parum perspecta est. Animadvertas siquidem constare illos locutionibus Homericis & Virgilianis, non vero sententiis. Quemadmodum enim scriptio quævis iis constat elementis, quæ in indice literarum, quem Alphabetum appellant, singula reperias; iis vero dictionibus, quæ in Lexico: ita Centones illi ejusmodi consarcinati sunt locutionibus, quas ex Homero & Virgilio in tanta narrationum varietate facile colligas. Verum totam aliquam narratiunculæ comprehensionem haudquaquam ex iis transferre queas: imo vero id vetat lex Centonum, quæ duos ad summum versus simul transferri patitur. Multum vero discrepat ea prædictionum colligendarum ratio, quæ non verba tantum, aut enuntiationes, sed certæ alicujus & definitæ sententiæ circumscriptionem, & singulare ac notis suis distinctum pronuntiatum continent; suisque personis, vel locis, vel temporibus adstrictæ sunt & adjunctæ; nec in alium, aliumve sensum conferri queunt, itidem ut Centones. Uno verbo dicam: longe aliud est, vestimenta tantum, quæ locutionum instar sunt, subministrare, quod Homerus & Virgilius Centonum consarcinatoribus faciunt; aliud cum vestimentis corpus ipsum exhibere, quod Prophetarum proprium est. *quid Prophetiarum collectiones à Centonibus discrepent.*

VI. Hoc si fieret, quod postulant Adversarii, nullique proferrentur Christi Jesu typi, nullæ ipsius prænuntiæ Prophetiæ, nisi totius contextus, præcedentium-que ac sequentium consensione roboratæ; si perpetua orationis serie, & apertissimis verbis, nulla rerum aliarum permistione confusis, Christum Prophetæ prædixissent, jam utique non Prophetiæ essent, sed historiæ; nec quicquam relictum esset piorum fidei; jam, ut verbis utar Apostoli, *exinanita esset fides. Est* enim *fides sperandarum substantia rerum, argumentum non apparentium. Juxta fidem*, inquit ille quoq; in eadem Epistola ad Ebræos, *defuncti sunt omnes isti, non acceptis repromissionibus, sed à longe eas aspicientes & salutantes.* Hinc David ignorantiæ suæ sibi conscius, & obscuritatis qua obseptum animum suum sentiebat, Deum his verbis interpellat: *Emitte lucem tuam & veritatem tuam; ipsa me deduxerunt & adduxerunt in montem sanctum tuum & in tabernacula tua; & introibo ad altare Dei.* Memorabile & illud Habacuci Prophetæ: *Et respondit mihi Dominus, & dixit, Scribe visum, & explana eum super tabulas, ut percurrat qui legerit eum: quia adhuc visus procul, & apparebit in finem, & non mentietur; si moram fecerit, expecta illum, quia veniens veniet, & non tardabit. Ecce qui credulus est, non erit recta anima ejus in semetipso; justus autem in fide sua vivet.* Ergo Prophetis res eminus fuerant ostentatæ, nondum clare apparuerant. Huc spectat sigillis septem signatum sacrum illud volumen, Johanni visum, quod solus Leo de tribu Juda aperire potuit. Nempe his promissionum & prædictionum involucris fidem sanctorum hominum exercebat Deus, per quam potissimum beneficiis ab eo ornari promeriti sunt. *Credidit Abram Deo*, ait Moyses, *& reputatum est illi ad justitiam.* Quod sane parendo duntaxat Legi, neutiquam fuisset consecutus. *Non enim per Legem promissio Abrahæ, aut semini ejus, ut hæres esset mundi, sed per justitiam fidei.* Quantum igitur apud Deum valuerit Patriarcharum & Prophetarum fides, Ebræis Apostolus fuse exposuit. At fidei, cui tantum tribuebat Deus, locum relinqui oportebat; nullus autem fuisset relictus, nisi res futuras velut per nebulam, obscuras, hiulcas, & imperfectas Deus Prophetis, Prophetæ hominibus præmonstrassent. Nam cum triplici modo res attingere soleamus, vel per sensus, vel per intellectum, vel per voluntatem, majorem esse animadvertimus intellectus amplitudinem & capacitatem quam sensuum; majorem item voluntatis quam intellectus. Unde sequitur majorem inesse nobis ad intelligendum facultatem, quam ad sentiendum; majorem item ad volendum, optandum, & amandum, quam ad intelligendum. Quamobrem Deus magis à nobis amari vult, quam cognosci; magis item cognosci, quam sentiri. Perfecte enim amari vult, aliqua tantum ex parte cognosci, nullo modo sentiri. Hinc illud Mosis à Christo iteratum: *Diliges Dominum Deum tuum ex toto corde tuo, & in tota anima tua, & in tota mente tua. Hoc est maximum & primum mandatum.* De cognitione Dei sic Paulus ad Corinthios: *Videmus nunc per speculum & in ænigmate, tunc autem facie ad faciem: nunc cognosco ex parte, tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum.* Idem sibi volebat David, cum de Deo diceret: *Et posuit tenebras latibulum suum*: & alibi: *Nubes & caligo in circuitu ejus.* Et Isaias: *Vere tu es Deus absconditus.* De sensibus vero sic Paulus ad Philippenses: *Pax Dei, quæ exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Jesu.* Oprat pacem Dei, quæ supra corporeos sensus posita est, eorumque effugit captum, intellectus eorum & voluntates custodire. Idem ad Timotheum: *Qui solus habet immortalitatem, & lucem inaccessibilem; quem nullus hominum vidit, sed nec videre* *Ut fidei esset locus, non semper claras & distinctas esse Prophetias oportuit.* Rom. 4. 14. Ebr. 11. 1. Ebr. 11. 13. Psalm. 42. 3. Habac. 2. 2. Apoc. 5. 1. Gen. 15. 6. Rom. 4. 13. Ebr. 11. Deut. 6. 5. Matth. 22. 37. Luc. 10. 27. 1. Cor. 12. 13. Psalm. 17. 12. Psalm. 76. 2. Isa. 45. 15. Philipp. 4. 7. 1. Tim. 6. 16.

Exod. 33. 20. *poteſt.* Deus ipſe Moſi præciſe edixit: *Non poteris videre faciem meam: non enim vi-*
Joh. 1. 18. *debit me homo & vivet.* Quo reſpiciebat Johannes, cum diceret: *Deum nemo vidit un-*
1. Joh. 4. 12, 20. *quam.* Hinc Petro gratulatur Chriſtus, quod ea de ſe crederet, quæ ipſi caro
Matth. 16. 17. & ſanguis non revelaſſent. Hinc ſpiritum promtum eſſe ſciſcit, carnem vero infir-
Matth. 26. 41. Rom. 8. 6, 7, 8. mam. Paulus quoque docet *prudentiam carnis, mortem eſſe; prudentiam autem ſpiri-*
tus, vitam & pacem. Quod & pluribus locis inculcat. Cum igitur perfectam ſui co-
gnitionem nobis Deus impertiri nolit, quamdiu corporeis hiſce vinculis conſtricti te-
nemur, ſuæ οἰκονομίας ſigna & indicia ſic temperavit, ut in crepera luce ambulantes
2. Cor. 5. 6. errabunda veſtigia fidei ductu regeremus. *Dum ſumus in corpore*, inquit Apoſtolus,
peregrinamur à Domino: per fidem enim ambulamus, & non per ſpeciem. Juxta hanc fa-
cultatum noſtrarum diſtinctionem, triplex hominum genus agnoviſſe reor vetuſtos
Eccleſiæ Patres, σαρκικῶν, ſive χοϊκῶν, quaſi *carneos*, ſeu *terrenos* dicas, qui rebus ſen-
ſibilibus dediti ſunt; ψυχικῶν, *animalium*, quorum omne eſt in animis ad Dei co-
gnitionem attollendis ſtudium; πνευματικῶν, *ſpiritalium*, quorum eximius eſt in
Deum amor, ac pietas ſingularis. In his defectum intellectus fides ſarcit; & Prophe-
tiarum myſteria, ad quæ mens humana caligat, fides irretortis oculis intuetur. Has
quippe ambages iis extricaturum ſe promiſit Deus, quorum dedita ſibi mens eſſet,
Matth. 11. 25. quique rectis ſtudiis veritatem ſectarentur. *Confiteor tibi, Pater, Domine cæli & terræ,*
inquit Chriſtus, *quia abſcondiſti hæc à ſapientibus & prudentibus, & revelaſti ea parvulis.*
Ita, Pater, quoniam ſic fuit placitum ante te. Quibus adſonant iſta Pauli ad Corinthios:
1. Cor. 2. 6, & ſeq. *Sapientiam autem loquimur inter perfectos, ſapientiam vero non hujus ſeculi, neque princi-*
pum hujus ſeculi, qui deſtruuntur; ſed loquimur Dei ſapientiam in myſterio, quæ abſcondita
eſt, quam prædeſtinavit Deus ante ſecula, in gloriam noſtram, quam nemo principum hu-
jus ſeculi cognovit: ſi enim cognoviſſent, numquam gloriæ Dominum crucifixiſſent. Sed ſicut
ſcriptum eſt, Quod oculus non vidit, nec auris audivit, nec in cor hominis aſcendit,
quæ præparavit Deus iis qui diligunt illum; nobis autem revelavit Deus per Spiritum ſuum:
2. Cor. 4. 3, 4. *Spiritus enim omnia ſcrutatur, etiam profunda Dei:* & in ſequenti Epiſtola: *Quod ſi*
etiam opertum eſt Evangelium noſtrum, in iis qui pereunt eſt opertum: in quibus Deus hu-
jus ſeculi excæcavit mentes infidelium, ut non fulgeat illis illuminatio Evangelii gloriæ Chri-
Matth. 13. 1. *ſti, qui eſt imago Dei.* Rurſum ait Jeſus Diſcipulis: *Vobis datum eſt noſſe myſteria regni*
cælorum: illis autem non eſt datum; qui nempe ſuperbis & elatis animis imbecillitatis
humanæ parum memores inſoleſcerent. Stuporem quippe ipſis & tenebras offundit
Deus, ut quæ occurrunt in oculos, ne ea quidem videre poſſint. Quem in numerum
Iſa. 29. 10, & ſeq. Iſraëlitas retulit Iſaias; ſic eos diſertis verbis inceſſens: *Miſcuit vobis Dominus ſpiri-*
tum ſoporis, claudet oculos veſtros; Prophetas, & principes veſtros, qui vident viſiones,
operiet. Et erit vobis viſio omnium, ſicut verba libri ſignati, quem cum dederint ſcienti
literas, dicent, Lege iſtum: & reſpondebit, Non poſſum; ſignatus eſt enim. Et dabitur liber
neſcienti, diceturque ei, Lege; & reſpondebit, Neſcio literas. Par eſt iſtorum hæc apud
Dan. 12. 4, 9. Danielem ſententia: *Tu autem, Daniel, claude ſermones, & ſigna librum uſque ad tempus*
ſtatutum. Et deinde: *Et ait, Vade, Daniel, quia clauſi ſunt ſignatique ſermones, uſque ad*
Amos. 5. 18, 19. *præfinitum tempus.* Nec aliud ſibi volebat Amos, cum diceret: *Væ deſiderantibus diem*
Domini: ad quid eam vobis? dies Domini iſta; tenebræ, & non lux..... Numquid tenebræ
dies Domini, & non lux? caligo, & non ſplendor in ea? Idem etiam ſignificabat vela-
2. Cor. 3. 13, & ſeq men, quo faciem obnupſit Moſes, cum de Monte deſcenderet. *Moyſes*, inquit Paulus,
ponebat velamen ſuper faciem ſuam, ut non intenderent filii Iſraël in faciem ejus quod eva-
cuatur, ſed obtuſi ſunt ſenſus eorum: uſque in hodiernum enim diem idipſum velamen in
lectione Veteris Teſtamenti manet non revelatum, quoniam in Chriſto evacuatur; ſed uſque
in hodiernum diem, cum legitur Moyſes, velamen poſitum eſt ſuper cor eorum. Cum autem
converſus fuerit ad Dominum, auferetur velamen. Hoc autem velum oculis ſuis obdu-
ctum eſſe ne recentiores quidem Judæi infitiantur, olimque ſibi ab hominibus qui-
buſdam detractum iri fatentur; tum videlicet, cum ab iis Scripturæ intelligendæ
Iſa. 25. 7. modum rationemque condiſcent. Nempe reſpiciunt ad hoc effatum Iſaiæ: *Et præci-*
pitabit (Dominus) *in monte iſto faciem vinculi colligati ſuper omnes populos, & telam*
quam orditus eſt ſuper omnes nationes. Quam prædictionem ad Chriſtum pertinere ſe-
quentia manifeſto indicant, & Ebræi ipſi fatentur. Porro non omnes prædictiones
involucris obſepſit Deus, ſed Prophetas quandoque claris, apertiſque verbis oracula
ſua pandere juſſit; eaque præſertim quæ ad morum emendationem, vel ad inſtan-
tium malorum cautionem, aut emolumentum denique eorum conducerent, quos
præſentibus auxiliis Deus proſequi vellet: alias vero Prophetias, quibus graviora, &
ſupra plebis captum poſita ineſſent myſteria, intra quaſdam obſcuritatis latebras re-
cluſit; ad excitanda videlicet piorum hominum ſtudia, & profani vulgi obtutus arcendos.

Origen. libr. 7. οἱ μὲν ὅσα ἦν αὐτόθεν νοηθῆναι τοῖς ἀκούσασι χρήσιμα, ἢ συμβαλλόμενα τῇ τῆ

κἀδὲν ἐπαισχυνόμενοι, χωρὶς πάσης ὑποκρύψεως, καὶ τὸ βούλημα τοῦ Θεοῦ, εἰρήκασιν· ὅσα δὲ μυστικώτερα ἦν, καὶ ἐπιπλικώτερα, καὶ ἐχόμενα θεωρίας τῆς ὑπὲρ πᾶν παθητὸν ἀκοὴν, ταῦτα δι' αἰνιγμάτων, καὶ ἀλληγοριῶν, καὶ τῶν καλουμένων σκοτεινῶν λόγων, ἢ τῶν ὀνομαζομένων παροιμιῶν, ἀπεφώναντο· ἵν' οἱ μὴ φιλοπονοῦντες, ἀλλὰ πάντα πόνον ὑπὲρ ἀρετῆς καὶ ἀληθείας ἀναδεχόμενοι, σχεδιάσαντες εὕρωσι, καὶ εὑρόντες, ὡς λόγῳ αἱρεῖ, οἰκονομήσωσιν· *Prophetæ igitur quæcunque auditoribus utilia cognitu jam inde esse poterant, & moribus emendandis opportuna, nulla adhibita occultatione, Deo sic volente, prolocuti sunt. Quæcunque vero secretiora erant, ac iis tantum tradi digna, quibus intima patebant mysteria, quæque disciplinæ erant reconditioris ac studii, ut pote quæ vulgarem captum superarent, hæc per obscuros sermones, per ænigmata & allegorias, per parabolas & paræmias explicarunt; ut qui labori suo non parcerent, sed pro virtute & veritate operam omnem subire essent parati, disquisitione adhibita illarum assequerentur intellectum; eoque reperto, quemadmodum ratio postulat, uterentur.* Verba sunt Origenis adversus Celsum disputantis. contr. Cels.

VII. Animadvertendum præterea est Prophetiarum quasdam unicam admittere interpretationem, quæ Christum mere respiciat; cujusmodi ea est quæ habetur in nono Danielis, quæque venturi Messiæ tempus definit: quasdam vero duplici interpretatione gaudere, alia κατὰ λέξιν, alia καθ' ὑπόθεσιν: sive, ut Rabbinice loquar, alia עַל מַשְׁמָע, *juxta sonum suum*, hoc est, literæ suæ sensum; alia עַל מַדְרָשׁ, *juxta sensum suum allegoricum*; sive, ut Origenice, alia πρὸς τὸ ῥητὸν, alia πρὸς διάνοιαν; harum autem duplex esse genus, cum aliæ recta referantur ad Christum, ad alia vero oblique; aliæ contra allegorice pertineant ad Christum, juxta obviam vero & simplicem significationem alio spectent. Prioris generis ea est, quæ habetur in vicesimo primo Psalmo, quamque adnotarunt Evangelistæ: *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem*: hoc enim revera & κατὰ λέξιν Christo contigit, Davidi vero oblique. Alterius generis hoc exemplum suppeditat idem Psalmus: *Narrabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiæ laudabo te*; quæ de se quidem David κατὰ λέξιν, de Christo vero κατὰ ὑπόθεσιν prædixit. Quanquam & κατὰ λέξιν potest in Christum congruere. Postremo huic generi duplex inest futurorum indicium, ut recte à Grotio observatum est: bis, inquam, vaticinia hæc rem præsignificant; primum quidem, cum ipsum editur oracultum; secundo, cum in eo exitum habet, quem directe spectavit. Exemplo erit mox allatum Nathanis vaticinium, quo Davidem Deus sic compellat: *Suscitabo semen tuum post te, quod egredietur de utero tuo, & firmabo regnum ejus; ipse ædificabit domum nomini meo.* Cum ea enim ad Salomonem directo, oblique ad Christum spectent; & per verba hæc Christus primum prædictus est, tum cum vaticinium ipsum edidit Nathan; iterum quoque prædictus est Christus, per typum, cum ortus est Salomon, ad quem directo spectaverat Nathanis oraculum, quemque Christi figuram gerere ostendimus; & cum Templum constituxit, quod Ecclesiæ à Christo ædificatæ imago fuit. Sed de hoc prædictorum genere, quæ fiunt per figuras, jam supra egimus: quod attinet ad ea quæ fiunt per verba, triplicem his, totique adeo Scripturæ, inesse sensum docuit Origenes, ut in Origenianis nostris observavimus, triplexque proinde ejus interpretandi genus agnovit, & quod literæ adhæret, & quod ὑπόθεσιν persequitur, & quod utrumque. Sed verba ipsa egregii Doctoris afferre satius est: *Ostendimus, ut opinor, auctoritate Scripturæ divinæ, ex iis quæ in Lege scripta sunt, aliqua penitus refugienda esse & cavenda, ne secundum literam ab Evangelii Discipulis observentur;* (nempe ea quæ Christum καθ' ὑπόθεσιν, alia vero κατὰ λέξιν respiciunt, in quibus cavendum omnino est, ne ita inhæreamus literæ, ut latentem figuram omittamus, tum enim vere litera occidit; de quo genere sic idem in primo capite Philocaliæ: ἀλλ' ἐπεὶ εἰσί τινες γεγραφὼς τὸ σωματικὸν ἁδαμῶς ἔχουσιν, ὡς ἐν τοῖς ἑξῆς δείξομεν, ἔστιν ὅπου οἱονεὶ πρὸ ψυχῶν καὶ τὸ πνεῦμα τῶν γεγραφῶν μόνα δεῖ ζητεῖν· *Sed quoniam sunt quædam Scripturæ, quæ nihil habent corporeum, ut deinceps ostendemus, animam tantum & spiritum nonnumquam quærere oportet.* Nempe id sibi vult, Scripturis hujusmodi vel corporeum nihil inesse, sensum videlicet nullum κατὰ λέξιν, vel si quis insit, levem eum esse, momenti nullius, ac pro nihilo ducendum.) *quædam vero, ut scripta sunt, obtinenda;* (ea videlicet quæ mere ad Christum pertinent,) *alia autem habere quidem secundum literam veritatem sui; recipere tamen utiliter & necessario etiam allegoricum sensum.* (nimirum quæ ad Christum spectant κατὰ λέξιν, ad alia vero καθ' ὑπόθεσιν.) Triplicem hunc sensum distinguere videtur Josephus in Antiquitatum suarum Procœmio, cum Legem à Mose sic conscriptam esse docet, τὰ μὲν αἰνιττόμενον τὰ νομοθέτου ἀξίως, τὰ δ' ἀλληγορεῖν μὲν σεμνότερος, ὅσα δὲ ἐξ ἀνθρείας λέγειν συνέφερεν, ταῦτα ῥητῶς ἐμφανίζοντα· *Hæc quidem ænigmatis, uti par est, involvente Legislatore; alia exponente allegorice cum dignitate; quæcumque vero directe proponere utile fuit, ea plane & diserte explicante.* Quorum omnium causas privatim exponere sibi Josephus proposuerat. contr. Cels. *Triplex occurrit prophetarum genus in Libris sacris: primum quod Christum mere respicit; alterum quod Christum respicit* κατὰ λέξιν, *alia* καθ' ὑπόθεσιν; *tertium quod Christum* κατὰ ὑπόθεσιν, *alia* κατὰ λέξιν. Orig. libr. 7. contr. Cels. Grot in Matth. 1. 22. 2. Reg. 7. 12. Orig. Homil. 11. in Num.

In allegoriis eruendis elaborarunt Judæi,

VIII. In interpretando eo genere Prophetiarum, aliisque Scripturæ locis, quæ allegoricum sensum recipiunt, plerorumque Judæorum desudavit industria. Testis Philo, qui totis allegoriarum voluminibus Scripturam sacram explanavit. Testis & Aristobulus, itidem Judæus, Philone antiquior, & in Machabaico secundo laudatus, qui Mosem interpretans allegoriis usus est, & cujus insigne fragmentum ad id probandum attulit Eusebius. Testes & Therapeutæ à Philone celebrati, sive Judæi, sive Christiani Judaica instituta servantes, à quibus ἐξηγήσεις τῶν ἱερῶν γραμμάτων ἐγίνοντο δι' ὑπονοιῶν ἐν ἀλληγορίαις· *Explicationes sacrarum Scripturarum fiebant tropice per allegorias*, quique morem hunc à majoribus acceperant. Testis Eleazarus Pontifex apud Aristeam; qui Aristeas, germanusne sit, an supposititius, operum nostrorum non est nunc inquirere; satis est hoc veterum Ebræorum institutum ex eo cognoscere. Testis denique Josephus, in loco proxime notato. Veniunt & in hunc censum Deuterotæ, Scripturarum sacrarum Interpretes, quos scribit Eusebius exponere solitos fuisse, quæ per ænigmata in iis essent adumbrata. Quos inter ii tantum admittebantur, qui robusta ac præstanti quadam animi maturitate & vi prædíti essent. Conferendi illuc quoque quos דרשנים, hoc est *Concionatores* appellant. Porro ἐξήγησιν illam δι' ὑπονοιῶν Philoni memoratam, quam τῇ φανερᾷ λέξει opponit Plutarchus, explicandis Homeri Poëmatis jam olim abhibitam fuisse discitur ex Platone, cum Homeri θεομαχίας minime recipiendas esse docet, ὅτι ἐν ὑπονοίαις πεποιημένας, οὐτε ἀνευ ὑπονοιῶν, cum non facile dignoscere possit adolescens, quid sit ὑπόνοια, quid non. Ὑπονόιας intellige, quæ deinde ἀλληγορίαι dictæ sunt: vetustiorum enim scriptorum ea vox est, teste Plutarcho. Has ὑπονοίας, sive διανοίας (utroque enim nomine appellantur) Judæi מדרשים dixerunt, iisque libros suos referserunt: nec minus iis tribuunt nonnulli auctoritatis & fidei, ac Cabalicis ipsis Traditionibus, ut auctor est Maimonides in More Nevochim. Ii quoque significationem allegoricam אגדה & דבר נרול appellant, eosque aiunt valde falli, qui eam exponant על דרך של בני אדם, *tanquam locutiones ab hominibus usurpari solitas*; cum exponenda sit על דרך משל, *tanquam parabola*: nudam vero & simplicem appellant, פשוט, & דבר קטן. Et jam olim scitum est inter ipsos, omni Scripturæ sensum inesse utrumque, פשוט עם אגדה, *simplicem cum occulto*. Hinc Agadici dicti, in Midrasch Thehillim, aliisque Judæorum scriptis memorati, qui in eruendis profundioribus mysteriis operam consumebant omnem, nec Cabalicis nugis abstinebant. Perpauci hi erant numero; fortasse ob studii difficultatem, quæ plures deterrebat: eorum quoque scriptiones erant oppido raræ; fortasse quod vulgi captum præterirent. Idem Maimonides in Jad Chazacah, libro De conversione, tertio capite, terram Chanaan significare ait, ארץ החיים, *terram viventium*, והוא העולם הבא, *hanc autem esse seculum futurum*. Idem libro De Regibus, postquam lupi & agni concordiam allegorice exposuit, universe concludit has ῥήσεις, iisque similes, quæ pertinent ad Messiam, allegorias esse. Pleraque hujusmodi proponit: & Præfatione in Misnajoth, dictata Thalmudis, quæ κατὰ λέξιν sumta, ridendæ absurditatis plena esse videbat, ad σκῶμμα detorsit. Eadem aliorum multorum ratio est. Thalmudistæ, capite quinto Beracoth, omnem Tabernaculi Mosaici supellectilem ad cœlestium significationem revocant. R. Isaac Abrabaniel, vir celebris inter suos, docet omnem Tabernaculi apparatum ad id præcipue esse institutum, ut sit, כספר חכמה עליונה וענין נכבד אשר אליו יתישרו, *Velut liber sapientiæ sublimioris, & rei gloriosæ ad quam ista referuntur*. Idem apud R. Mosem Albeldam reperias. Quid reliquos commemorem, qui nuda literæ doctrina non contenti, ad allegorias mentem extulerunt, quales inter cæteros Rabba ben Nachmoni in Beresith Rabba, & R. Jacob Baal Hatturim in Genesin, & R. Simeon in Jalcut, & Elisah in Ecclesiasten, & R. Joseph Samiga in Convocatione sanctitatis, & Auctor libri, cui titulus est, כפתור ופרח, *Pomum & flos*. Circumfertur liber Rabbinicus, cui titulus, יסוד שירים, *Fundamentum Canticorum*, expositio videlicet libri Ruth, qua ostenditur geminum in Scriptura contineri sensum, apertum & opertum. Istarum ὑπονοιῶν diversa genera exposita sunt à R. Azaria in Meor enaiim, & ab Aben Ezra in Threnos. Laudatus jam sæpius Maimonides, in Præfatione præclari operis More Nevochim, multa de Scripturæ sactæ parabolis & ænigmatis disserit. Ac primum ostendit, non solum perplexo hoc docendi genere usos esse Sapientes, sed & necessario hoc feciſse, nec aliter facere potuisse. Tum multiplices ait esse parabolarum formas, ad idque potissimum susceptum sibi hoc opus, ut ad Prophetarum parabolas intelligendas Lectori viam muniret: nec enim ad propheticarum vaticinationum intelligentiam posse perveniri, nisi enodandarum parabolarum ratio teneatur. Atque id confirmat hoc loco Oseæ: *Ego visionem multiplicavi, & in manu Prophetarum assimilabo*, sive, *similitudines proponam*. Id enim sonat Ebraice vox, אדמה. Utitur & hoc Ezechielis: *Fili hominis, propone*

Euseb. Præp. libr. 8. cap. 10. & Hist. Eccl. libr. 2. cap. 17.

Euseb. Præp. libr. 11. cap. 5. & libr. 12. cap. 1. & 4.

Plut. De Poës. Homer.

Plat. libr. 2. De Rep.

Plutarch. De audiend. Poët.

R. Mos. ben Maim. Mor. Nev. Part. 3. cap. 43.

R. Mos. ben Maim. in Jad, libr. De conv. cap. 3. sect. 5.

Ose. 12. 10.

Ezech. 17. 2.

anigma, & narra parabolam ad domum Israël: & hoc altero: *Et dixi, A, a, a, Domine Deus; ipsi dicunt de me, Numquid non per parabolas loquitur iste?* Quibus addit & ista Salomonis: *Audiens sapiens sapientior erit, & intelligens gubernacula possidebit: animadvertet parabolam & interpretationem, verba sapientum, & anigmata eorum.* Deinde ex מדרש docet de parabola ad parabolam progressum fieri, velut per funes connexos ac cohærentes, ad intelligentiam Legis, sic tanquam in profundo puteo latentem; & quæcunque in ea de ritibus ac ceremoniis tradita sunt, occulta mysteria continere. Demum verba, quæ parabolam continent, candelæ parvi pretii comparat; latentes vero in eo sententias, margaritæ, quæ cum in tenebris prolapsa intercidit, diobolaris illa ad eam conquirendam & reperiendam candela accenditur. At Therapeutæ apud Philonem, aptissima comparatione legem animalis simílem esse dicunt, & verba quidem, corporis; animæ vero, sensus verbis inclusos. Aben Ezra Scripturæ sacræ sensus, corporis instar esse dicebat; allegorias, vestimentorum. Neque sane solum constat priscos Judæos admisisse allegoricum interpretandi genus; sed literæ etiam corticem præ eo sæpe spreviſſe, & præcepta Legis, non prout concepta sunt verbis, sed juxta mysticum sensum servasse, Eusebio affirmanti credendum est. Ἐπεὶ δ', inquit, διειλήφαμεν τά τε περὶ ἱερῶν νόμων ἀλληγορήματα, τὸν τε λεγόμενον ἀλληγορούμενον παρ' αὐτοῖς ἰδίας, ἐξ ἧς ἂν εἴη δῆλον τόδε ἐπισημήνασθαι, ὡς τὸ πᾶν Ἰουδαίων ἔθνος εἰς δύο τμήματα διήρηται. Καὶ τῷ μὲν πλείονι τῶν νόμων καὶ τῷ ῥητῷ διάνοιαν παραγεγραμμένην ὑποδήλοις ὑπῆγε· τὸ δὲ ἕτερον τῷ ἐν ἕξει εἶναι, καὶ τις μὴ ἱκανὸς ἐπιστήμας καὶ θεωρίας ἐν τοῖς νόμοις καὶ διάνοιαν σημαινομένων. *Quoniam autem de sacrarum legum præceptis, & allegorico qui iis inest sensu disseruimus, sequitur ut notemus genus universum Judæorum in duas partes esse divisum, & multitudinem quidem legum præceptis, prout verbis concepta extant, subjecisse; reliquam vero partem, eorum videlicet quorum firmiores mentes sunt, hac necessitate solutos, ad diviniorem quamdam Philosophiam, & supra vulgi captum positam, & ad allegoricorum sensuum, qui in Lege reconditi sunt, investigationem animum adjicere voluisse.* Onkelon nobilissimum Mosis interpretem allegorias nonnumquam persequi, & ipsa res clamat, & declarat Aben Ezra, allegoricis licet interpretationibus valde adversarius. Videant nunc Judæi recentiores, atque imprimis pervicacissimi inter ipsos Caraitæ, quantum ab hac doctrina recesserint, dum Legis verbis adhærentes, mysticos sensus & allegoricas interpretationes respuunt; spreto majorum suorum more, quorum qui cordatiores erant, neglecta in multis, quoad literæ sensum, Lege, eidem juxta allegoriam fere obsequebantur. Notabilis est imprimis clarissimi Doctoris Aben Ezræ audacia, qui in Dissertatione quadam, qua Legis explanandæ diversos modos proposuit, eum solum amplectitur, qui literæ inhæret ac verba persequitur, allegorias omnes repudiat. Quanquam aliquibus Scripturæ locis inesse mysteria, ad eaque assurgendum esse fateri cogitur. Et vero nisi de sua pertinacia remitteret hoc verporum genus, & multa על דרך משל interpretanda esse fateretur, in quam multa absurda incurreret, naturæ, rerumque ordini, Legi etiam Mosaicæ, Prophetarum sententiis, ac veritati ipsi contraria? Nihil hic de Johanne attinet dicere, qui occultos Veteri Testamento sensus inesse passim docuit: nihil de Christo Jesu, à quo idem crebro traditum est, quique doctrinæ suæ præcepta parabolis tegere ac dissimulare solitus, monitum hoc subjiciebat, *Qui habet aures audiendi, audiat;* quasi auditoribus denuntians, nisi allegorica interpretatione adhibita reconditas sententias evolverent, frustra hæc à se proponi. Contenti simus testimonio Pauli, qui Judæos, apud quos sua jam ætate glíscebat ea labes, gravissimis sæpe verbis castigat: *Circumcisio cordis*, inquit, *in spiritu, non litera.* Idem alibi mysticum & interiorem sensum faciei Mosis comparat; exteriorem vero velamini faciei Mosis impositó: *Usque in hodiernum diem cum legitur Moyses, velamen positum est super cor eorum: cum autem conversi fuerint ad Dominum, auferetur velamen.* Idem passim Novi Testamenti mysteria in Veteris historiis adumbrata esse docet: *Hæc autem*, inquit, *in figura contingebant illis; scripta sunt autem ad correptionem nostram, in quos fines seculorum devenerunt.* Inde adeo Psalmo septuagesimo septimo Parabolæ appellantur prodigia à Deo edita, in gratiam, vel in emendationem Ebræorum. Et Psalmo centesimo decimo octavo, his verbis Deum orat Propheta: *Revela oculos meos, & considerabo mirabilia de Lege tua;* futurorum nempe præsignificationes. Atque ii sunt vere clausi, signatique sermones, de quibus futurum prædicit Daniel, *Ut neque intelligant omnes impii, porro docti intelligant.* Hoc argumentum erudite prosecutus est contra Celsum Origenes noster, & libro quarto De principiis, quem qui studiose legerit, operæ fructum feret. Unum huc addam, quod jam suis locis monui, unde obfirmata Judæorum pertinacia deprehenditur, ipsos quantumvis exosos allegoricas ex-

Ezech. 20. 49.

Prov. 1. 5, 6.

Phil. De vit. contempl.

Aben Ezr. in Thren. 1.

Euseb. Præp. libr. 8. cap. 10.

Aben Ezr. Præf. De Lege interpr. in Bibl. Bomb. Venet. 1525.

Rom. 2. 28.

2. Cor. 3. 15.

1. Cor. 10. 11.

Psalm. 77. 2.

Dan. 12. 10.

Origen. contr. Celf. libr. 4. & De Princip. libr. 4. cap. 3.

planationes, easdem tamen admittere, ad eludenda vaticinia Prophetarum, quæ in Christo Jesu κατὰ λέξιν completa sunt. Velut illud Davidis: *Foderunt manus meas, & pedes meos:* tum istud: *Diviserunt sibi vestimenta mea, & super vestem meam miserunt sortem:* atque hoc etiam: *Et dederunt in escam meam fel, & in siti mea potaverunt me aceto:* & id quoque Isaiæ: *Et dedi te in fœdus populi, in lucem gentium, ut aperires oculos cœcorum:* necnon & illud Zachariæ: *Ecce rex tuus veniet tibi justus & Salvator: ipse pauper, & ascendens super asinam, & super pullum filium asinæ:* tum & illud ejusdem: *Et appenderunt mercedem meam triginta argenteos.* Quæ ἀλληγορικῶς Judæi pro arbitrio detorquent. Sed & inter novitios Judæos R. Manasse in opere De resurrectione multas patrum suorum ineptias, in Thalmude Rabbinorumque libris consignatas, flectit ad allegoricum sensum, seseque singulari tractatu acturum spondet de allegoriis, quæ his scriptionibus continentur. Suo sibi denique gladio jugulantur ipsi, cum pervulgatum hoc inter eos usurpant effatum: אין בתורה אפילו אות אחת שאין הרריס גדוליס תלויים בה. *Ne unica quidem in Lege litera exiat, è qua non pendeant montes magni.*

Psalm. 21. 18, 19. Psalm. 68. 22. Isa. 42. 6, 7. Zach. 9. 9. Zach. 11. 12. R. Manass. libr. 2. De resurr. cap. 19.

& Ethnici. IX. Abeamus ad Ethnicos, quorum plerique hoc genere delectati sunt. Homeri, ut dixi, Poëmata in allegorias jam olim à plerisque tracta fuisse, vel ex uno hoc, quod attuli, Platonis effato colligitur. Extabant olim Homericæ allegoriæ Metrodori Lampsaceni; extant hodieque & illæ Heraclidis Pontici, & Porphyrii. Nonnullas etiam Plutarchus in libro De vita & poësi Homerica proposuit. Idem in libro De audiendis Poëmatis egregium earum exemplum affert, unde intelligas quos intra fines eæ debuerint consistere, ne vel progrederentur longius nimis curiosi & ingeniosi Interpretes, mysteria Homero affingentes, de quibus ne in somnis quidem cogitavit; vel in nudo verborum sensu hærerent. Longe vero plurimas reperias apud Eustathium. Notabile est illud Dionis Chrysostomi in Oratione de Homero, solitum fuisse Homericis temporibus res naturales fabulis implicare. Addidisset, res quoque pertinentes ad mores & ad politica, & cujuscunque tandem generis, figmentis dissimulare. Hieroglyphica Ægyptiorum, eorumque significationes retulit in literas Chæremon, Augusti ætate. Nec multo post Cornutus Græcorum mythologiam naturæ rationibus accommodavit, eo libro, qui sub Phurnuti nomine circumfertur. Ab utroque, Cornuto, & Chæremone, τὸν μεταληπτικὸν τῶν παρ' ἕλλησι μυστικῶν τρόπον· *Græcanicorum mysteriorum allegorice interpretandorum rationem*, accepisse Origenem testificatur Porphyrius. Edidit Palæphatus Ægyptius, λύσεις τῶν μυθικῶς εἰρημένων· *Solutiones eorum quæ fabulosè dicta erant.* Totus est in hujusmodi fabularum Græcarum allegoriis evolvendis Fulgentius Planciades. Quasdam & illarum anagogas scripsit Michaël Psellus. At consumsit diuturnitas temporis, Zenonis, Chrysippi, & Diogenis Babylonii libros, quibus fabularem historiam à nugis dejunctam, traduxerunt ad Physiologiam, & Orphei ac Musæi nominibus præscriptas fabellas, tum & illas Homeri ac Hesiodi, ad suas de Diis opiniones applicarunt. Vana sane fuisset eorum opera, qui doctrinam suam velarunt figmentis, nisi fuissent qui dispellere tenebras, & arcana eruere studuissent. Imo vero fatendum est, quæcunque gens fabulatores habuit, eamdem & suos fabularum Interpretes habuisse. Id quod de Assyriis & Arabibus Lucianus commemorat. Plura afferre poteramus in eam sententiam, si incerta res aut controversa ageretur. Satis profecto ex istis intelligitur μεταληπτικὸν hoc interpretandi genus Ebræis Scriptoribus pariter & ⟨ο⟩ἷς ἔξωθεν acceptum ac familiare fuisse; ac inique porro facturos, si qui in nobis culpare audeant, quod in aliis probare coguntur.

Lucian. Macr.

Vanitatem oraculorum suorum & Sibyllarum iidem Ethnici agnoscunt. X. Nunc antequam manum tollamus de tabula, postularet locus, ut de Ethnicorum oraculis disputaremus, quæ Propheticæ facultatis specie quadam vulgi stolidi tati diutissime illuserunt, & Christianæ legis Adversariis ad prædictionum Veteris Testamenti vim oppugnandam argumentum præbere possunt. Nam si Prophetias, quibus se tutetur, habet etiam mendacium & impietas, quid in iis præsidii veritas collocabit? Verum jam tum etiam cum maxime vigerent oracula, ita prolapsa erat eorum fides apud sanæ mentis homines, ut nihil inter eos esset contemtius. Pythiam auro à Philippo corruptam, facete dicebat Demosthenes φιλιππίζειν. Chrysippum superstitionibus valde deditum, ut Stoicum decuit, oraculis totum volumen impleviisse ait Cicero, *partim falsis, partim casu veris, ut fit in omni oratione sæpissime; partim flexiloquis & obscuris, ut interpres egeat interprete, & sors ipsa retractanda sit ad sortes; partim ambiguis, & quæ ad Dialecticum referenda sint.* Audiamus præterea Origenem sic disputantem contra Celsum: δυνατὸν μὲν ἡμῖν σωιάρουσιν ἀπὸ ἀεισοτέλους, καὶ τῶν τὸ ἀθεώπατου φιλοσοφησάντων, οὐκ ὀλίγα εἰπεῖν εἰς ἀναῤῥοπὴν τῶ θεὸν ὑπάρχειν καὶ πρόνοιαν καὶ τῶν λοιπῶν χρησίμων λόγου· δυνατὸν ἦ καὶ λελεῖμθαι παρ' ἐπικούρῳ, καὶ ⟨ο⟩ἷς ἀσπαζομένοις αὐτὸ τὸν

Plut. Dem.

Cicer. libr. 2. De divin.

Origen. libr. 7. contr. Celf.

λόγον περὶ τῆς αὐτῶν, ἀφαιδήμερον δίκαι ὅτι καὶ ἑλλήνων τινὲς, ἀναιρεῖπουσι τὰς νομιζομένας καὶ πεθυμασμένας ἐν πάσῃ ἑλλάδι θεοσεπίας· *Possumus quidem, si Aristotelis & Peripatetiorum scripta compilare velimus, non pauca afferre ad ea labefactanda, quæ de Pythia & reliquis oraculis feruntur. Possumus quoque, si expromamus quæ de iisdem rebus ab Epicuro, ejusque sectatoribus disputata sunt, ostendere, nonnullos Græcorum refellere & aspernari oracula, quæ per universam Græciam communi & tralatitio usu, etiam cum admiratione recipiuntur.* Vanitatem vero oraculorum aperte confitetur Porphyrius, rei apprime consultus, ut qui librum scripserat De philosophia ex oraculis petita. Rem pluribus testimoniis, tum & exemplis ac rationibus confirmare promtum esset: sed cum Eusebius toto id libro Præparationis Evangelicæ sexto præstiterit, amandari se illuc Lector benignus patiatur. Idem omnino de Sibyllinis carminibus putandum est; non recentioribus istis, quæ circumferuntur & κιβδηλείας vulgo damnata sunt, sedde antiquis etiam, quorum meminerunt Veteres. *Callide*, inquit Cicero, *qui illa composuit, perfecit, ut quodcunque accidisset, prædictum videretur, & hominum & temporum definitione sublata. Adhibuit etiam latebram obscuritatis, ut iidem versus alias in aliam rem posse accommodari viderentur.* Et deinde: *Quamobrem Sibyllam quidem sepositam & conditam habeamus, ut id quod proditum est à majoribus, injussu Senatus ne legantur quidem libri, valeantque ad deponendas potius, quam ad suscipiendas religiones.* Post operam ad scriptionum illarum futilitatem demonstrandam utiliter à Blondello positam, in longiori argumenti hujus tractatione, mihi ingratus, Lectori inutilis labor poneretur. Quanquam & & ea, quæ in contrarium nuperrime attulit Johannes Crassetius, pietate insignis & doctrina, cum fructu & voluptate legi possunt.

Porphyr. apud Euseb. Præp. libr. 6. cap. 5.

Cicer. De div. libr. 2.

Blond. De Sibyll. libr. 1. cap. 8, 9, 10.

Epilogus nonæ Propositionis.

Hic vero finis esto Propositionis hujus, in qua cum ex Veteris Testamenti cum Novo contentione & Parallelismo perspicuum sit, Prophetias omnes Veteris Testamenti de Messia, & quæ iis continentur κεφάλαια, in Jesum Nazarenum aptissime quadrare, in neminem vero præterea: supra vero in octava Propositione demonstraverimus eum esse Messiam, cui uni Prophetiæ omnes Veteris Testamenti de Messia conveniunt; sequitur omnino Jesum Nazarenum esse Messiam. Quod erat probandum.

ΠΟΡΙΣΜΑ.

Libri Veteris Testamenti sunt divinitus inspirati.

Prophetiam omnem esse veracem, cum res in ea prædictæ contigerunt, tertio inter Axiomata loco posuimus. Ostendimus autem nona hac Propositione res in Prophetiis Veteris Testamenti de Christo prædictas, in Jesu Nazareno contigisse. Unde concluditur Prophetias Veteris Testamenti, quæ ad Christum spectant, esse veraces. Sed & alias pleraſque Veteris Testamenti Prophetias veraces esse sexta Propositione demonstravimus. Axiomatum porro nostrorum quartum hoc est, Propheticam facultatem à solo Deo esse. Ergo hæ Prophetiæ Veteris Testamenti à Deo solo sunt. Atqui Prophetias illas continent libri Veteris Testamenti. Unde sequitur libros Veteris Testamenti esse divinitus inspiratos. Origenes quidem cum in libro quarto De principiis probare vellet, divinitus inspiratam esse sacram Scripturam, non alio id confecit argumento, quam eventu prædictionum: *Antequam*, inquit, *complerentur ea quæ à Prophetis fuerant prædicta, quamvis vera essent, tamen ostendi vera esse non poterant, pro eo quod nondum probaventur impleta. Adventus vero Christi, vera esse & divinitus inspirata, quæ dixerant, declaravit; cum utique prius haberetur incertum, si eorum quæ prædicta fuerant, exitus esset implendus.* Idem in libris contra Celsum: αἱ προφητείαι οἷς μὴ θελήσας ἐντυγχάνουσι τῇ ἐν αὐταῖς προγνώσῃ, ἱκαναί μοι ἂν δοκοῦσι πρὸς τὸ πεῖσαι τὸν συνετὰς ἅμα καὶ εὐγνωμόνως ἀναγινώσκοντα, ὅτι θεοῦ πνεῦμα ἦν ἐν τοῖς ἀνδράσιν ἐκείνοις· *Sed & Prophetiæ, si quis ad prænotionem, quæ ipsis inest, non perfunctorie attenderit, idoneæ sunt ad persuadendum ei qui legendis iis prudentem & æquum animum adhibuerit, in viris illis spiritum Dei fuisse.* Constat igitur libros Veteris Testamenti esse divinitus inspiratos. Quod erat probandum.

Orig. libr. 4. De princ. c. 1.

Orig. contr. Cels. libr. 8.

PROPOSITIO DECIMA.

Vera est Christiana Religio.

Defin. 1. 7. PAUCIS verbis concludetur ista Propositio. Religionem Christianam eam esse definivimus, quæ Jesum Nazarenum Messiam esse statuit, & quæcunque in Libris sacris, sive Veteris, sive Novi Testamenti, de eo scripta sunt, pro veris habet. Probatum est autem superiori Propositione Jesum Nazarenum esse Messiam, & quæcunque in Libris sacris, sive Veteris, sive Novi Testamenti, de eo scripta sunt, vera esse. Igitur Christianæ religionis fides circa res veras solum versatur, prorsusq; ei convenit quinto loco allata à nobis Definitio, qua statuimus Religionem veram eam esse, quæ res solum veras ad credendum propositas habet. Unde exoritur consectarium hoc, veram esse Christianam religionem. Quod erat probandum.

ΠΟΡΙΣΜΑ.

Religiones omnes, præter Christianam, falsæ sunt & impiæ.

SI vera est Christiana religio, & res solum veras ad credendum propositas habet, ut definivimus, ex iis utique rebus una hæc est, solam Christianam Religionem esse veram, reliquas omnes falsas & impias. Palam id & libere coram Principibus Judæorum profatus est Petrus, cum de Christo sic dissereret: *Hic est lapis, qui reprobatus est à vobis ædificantibus, qui factus est in caput anguli, & non est in alio aliquo salus: nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos salvos fieri.* Act. 4. 11, 12. Eamdem doctrinam Paulus Galatis tradidit: *Sed licet nos, aut Angelus de cælo evangelizet vobis, præterquam quod evangelizavimus vobis, anathema sit. Sicut prædiximus, & nunc iterum dico: si quis vobis evangelizaverit præter id quod accepistis, anathema sit.* Gal. 1. 8, 9. Eadem & Timotheum docuit: *Unus enim Deus, unus & mediator Dei & hominum homo Christus Jesus.* 1. Tim. 2. 5. Verum igitur est Religiones omnes, præter Christianam falsas esse & impias. Quod erat probandum.

SUMMA

DEMONSTRATIONIS EVANGELICÆ.

NUNC vero totam hanc Demonstrationem in pauca contractam æqui Lectoris ponamus ob oculos, ut uno intuitu perspectam & comprehensam suis queat momentis perpendere. Libri Novi & Veteris Testamenti iis temporibus scripti sunt, quibus feruntur esse scripti; & ab iis scripti, quibus tribuuntur. Hinc sequitur totam Jesu Nazareni historiam, in Veteri Testamento longe ante prædictam esse, quam evenerit in Novo. His porro concessis, libros nimirum Novi & Veteris Testamenti iis temporibus esse scriptos, quibus feruntur esse scripti; & ab iis scriptos, quibus tribuuntur; & Prophetias Veteris Testamenti de Jesu Nazareno, completas esse in Novo, consequens est veraces esse libros Novi & Veteris Testamenti. Quod si Prophetiæ Veteris Testamenti de Jesu Nazareno, completæ sunt in Novo, & veraces sunt libri Novi & Veteris Testamenti, ex eo efficitur Jesum Nazarenum esse Messiam. Quo posito, veraces nempe esse libros Novi & Veteris Testamenti, & Jesum Nazarenum esse Messiam, fatendum omnino est veram esse Religionem Christianam. Arctius adstringi non potest ratiocinatio hæc, totaque ita conserta est & contexta, resque aliæ ex aliis nexæ & inter se aptæ colligatione necessaria cohærent, ut nullis divelli argumentis, ratione nulla labefactari queant, nec assensum Lector possit abnuere: præsertim si animum hic adhibeat studiosum veritatis, non contumacem; tantumque his adjungat fidei, quæ à nobis demonstrata sunt, quantum aliis rebus solet adjungere, quæ paris roboris rationibus nituntur. Atque id nos postulavimus ab initio Operis hujus, & impetraturos speravimus.

EPI-

EPILOGUS
AD SERENISSIMUM DELPHINUM.

HABES, LUDOVICE, munus à me, siquidem rerum spectetur dignitas, magnum; sed futurum tamen majus, si quem opto ex ejus usu fructum capias, veræ nempe ac sinceræ pietatis incrementum, cujus uberes jam animo tuo excepti satus ad lætam frugem feliciter adolescunt. Id si sit, *Deus Patris tui erit adjutor tuus, & Omnipotens benedicet tibi benedictionibus cœli desuper, benedictionibus abyssi jacentis deorsum*: largietur ille tibi cœlestem hanc Sapientiam, *per quam reges regnant, & legum conditores justa decernunt*; teque præsentibus prosequetur auxiliis, ad edomandos, non externos solum, sed intestinos etiam, eosque omnium acerrimos hostes; corporis dico cupiditates, incitamenta Dæmonum, & mundi illecebras, quæ te circumsident; ac spreto tandem temporario hoc & caduco imperio, nobilius affectabis & immortale regnum, quod nulla vis potest convellere. Atque hæc tibi certo eventura esse scito, tumque te revera fore magnum, cum te coram Deo minimum esse agnoveris. Gen. 49. 25. Prov. 8. 15.

FINIS.

ADDENDA.

PAG. 5. lin. 14. post hæc verba: *præcedat auctoritas.* ADDE: Quamobrem ex operum suorum portentifica vi rationem credendi & argumentum eos capere jubet Christus, quos auctoritas sua non perpulerat: *Non creditis quia ego in Patre, & Pater in me est; alioquin propter opera ipsa credite.* Joh. 14. 11.

Pag. 8. lin. 30. post hæc verba: *amplexus est Hobbesius.* ADDE: aliique nonnulli. At cum abstrahi latitudinem & altitudinem aiunt, vel animo agente & operante ejusmodi sejunctionem fieri volunt; quo animum, quantumlibet sese torqueat, vireſque intendat, pervenire posse omnino negamus: vel fieri id putant, animo longitudinem solum spectante, ad altitudinem & latitudinem non attendente, earumque velut oblito; quemadmodum cum itineris alicujus exploramus longitudinem, nullam habemus rationem latitudinis; uti nec crassitiei, cum areæ spatium. Verum qui oblivisciturlatitudinis & altitudinis, deque iis non cogitat, uti eas ad rem longam non addit, ita neque ab ea detrahit. Ad principii autem percipiendam cognoscendamque naturam, non satis est ad unam partem definitionis attendere, de altera non cogitare; sed utraque pars menti æque obversari debet: definitas enim & determinatas rerum formas, expressas & accuratas circumscriptiones postulat Geometria; & in definitione puncti, partes omnes actu detrahi & recidi jubet; latitudinem & altitudinem, in definitione lineæ; crassitiem, in definitione superficiei; non otioso animo insuperhaberi tantum & prætermitti. Alioquin incertam animo informabimus & ancipitem principiorum notitiam; quæque ex iis fluent demonstrationes, ancipites itidem erunt & ambiguæ.

Pag. 10. lin. 35. post hæc verba: *cum nec punctum esse possit.* ADDE: Neque me fugit quid caussentur Geometræ: lineam & circulum animo fieri postulant, non reipsa; ex iisque animo informatis eadem aiunt utilitates capi, ac si opere fierent; & quamvis circulus perfectus fieri non possit, quem tamen describimus circulum, usu non discrepare ab eo qui perfectus sit. Hic vero Geometricam παρακλῶ cum theoretica se confundere non intelligunt: nos autem non quærimus quid ex imperfectis principiis ad vitæ commoda opis & emolumenti proveniat, verum qua vi polleant illa ad legitimæ & ἀποδεικτικῆς demonstrationis conclusionem. Deinde ea non magis animo quam re fieri posse aio.

Pag. 13. lin. 31. post hæc verba; *mentem Jovis Ægiochi.* ADDE: & hoc quoque Anacreontis:

πόθεν οἶδαμεν τὸ μέλλον;
ὁ βίος βροτοῖς ἄδηλος.
Unde cognoscimus futurum?
Vita hominibus ignota est.

Anacr. Od. 41.

Pag. 22. lin. 3. post hæc verba: *prædicat Paulus.* ADDE. Sed & Johannis Evangelium, sancti ipsius Apostoli manu scriptum Ephesi ad Honorii usque tempora servatum fuisse proditum est à nonnullis. Atque ex fide primigeniorum istorum exemplarium, quæ servabantur in Ecclesiarum tabulariis, dirimebantur controversiæ, & hæsitantium dubitatio tollebatur. Clarissime id colligitur ex genuina Ignatii Epistola ad Philadelphenses: nam quæ interpolata est, nativum loci intellectum pervertit. Queritur Ignatius adeo pertinaciter hærere nonnullos archivorum testimonio, ut nihil prorsus admittant, quod in iis non extet: qua religione ac scrupulo perimebatur traditio, fideique ipsius meritum tollebatur. Ergo subjicit sanctissimus Martyr, Christum Christique crucem, suamque adeo fidem, archivum sibi esse, tabularium, & exemplar, in quo velit acquiescere.

Pag. 27. lin. 29. post hæc verba: *quam in ea infarcire.* ADDE: Similis fuit in re graviori Judæorum dolus, quos historiam Susannæ ex Ebraicis Scripturæ sacræ Voluminibus detraxisse queritur Origenes in Epistola ad Africanum: cum divinorum oraculorum Codices sacrilega manu violare maluerint, quam majorum suorum, virorum scilicet in hac gente spectabilium, impietatem & impudicitiam ingenue confiteri.

Pag. 29. lin. 5. post hæc verba: *prædicta alteri aptasse.* ADDE: Urgebunt Adversarii: Si Josepho persuasum non fuit Jesum esse Messiam, planum eum ac deceptorem utique existimare debuit, quippe qui Messiam se esse falso jactarit; nedum eum cele-

brare laudibus, & Deo proximum facere. Ego vero Josephum periti Historici munere egregie functum esse dico; cujus officium est, res, uti gestæ sunt, suis licet partibus adversas, candide referre, uni veritati studere, suum vero ipsius judicium neutiquam interponere. Id præclare à Josepho præstitum est. Jesum mirabilia opera patrasse dixit, hominibus præcepta dedisse, plurimos sectatores habuisse, dictum & habitum esse Christum, à primariis viris accusatum, à Pilato in crucem actum, Discipulis post mortem redivivum apparuisse, in hunc vaticinia Prophetarum convenire, ab eoque Christianorum sectam originem nomenque duxisse. Horum omnium adeo perspecta fuit & contestata veritas, ut sine livoris suspicione à Josepho prætermitti non potuerint. Quid vero sentiret ipse, quid Christiani, quid Judæi, non apposuit. Nam quod ait doctrinam Jesu susceptam esse ab iis qui veritatem amant, non ita intellige, quasi pro veris ipse se habere significet, quæcunque Jesus effatus est. Id vero sibi vult, Discipulos Jesu veritatis studium præ se ferre, atque hanc præ cæteris laudem affectare. Cæterum si quis pertendat in Christianorum partes videri saltem inclinasse Josephum, per me id credere liceat, dummodo certum sit hunc iis verbis sententiam suam consignasse, quibus nullam criminandi sui ansam præbuerit. Quo artificii genere alias eum callide utentem deprehendemus.

Pag. 31. lin. 23. post hæc verba: *Censen' hominem me esse? erravi.* ADDE: Charicles, apud Heliodorum, Calasirin sospitatorem suum & Deum appellat, Mitranes Persarum regem. Heliod. libr. 4. & 5.

Ibid. lin. 32. post hæc verba: *Dei misericordiam imitando.* ADDE: Hieronymus hominem jubet fieri Deum, ut mentiri desinat; omnem quippe hominem esse mendacem: at cum Deus fuerit effectus, & desierit esse homo, tum & mentiri desiturum.

Pag. 44. lin. 10. post hæc verba: *ex Assyriis detorti sunt.* ADDE: Ex hac amborum codicum consensione recte colligitur, tales ad hoc tempus perseverasse, quales tum fuerunt, quum gentis utriusque divortium intervenit: jam inde enim *Non coütuntur Judæi Samaritanis*, nec in utroque codice confingendo & adulterando conspirasse, vel alteram alterius exemplar usurpasse verisimile est. Quocirca ad Mosaicorum librorum γνησιότητα comprobandam hoc argumento jure usus est R. Joseph Albo in libro Ikkarim. Joh. 4. 9.

Pag. 60. lin. 15. post hæc verba: טוב *esse dictum.* ADDE: Hoc ipso die accepisse nomen Phaltiel; vel, ut habetur in Sidra Paralipomenon, Jamchil, tradit Isa bar Ali. Plurima ex his nominibus reperias apud R. Gedaliam in Catena Cabalæ. Hic quidem à sorore dictum vult Mosem Jether, à quibusdam Tobia, sæpe etiam Sopher, ab Ægyptiis Honios; quod vitiose scriptum est pro Monios.

Ibid. lin. 16. post hæc verba: *ipsum nomina gessisse.* ADDE: Sed & nonnulla, ex iis quæ attulimus, refert & interpretatur Hieronymus. *Jared* ירד *vocatur*, inquit, *id est Descendens, quod è monte descenderit: Pater Jedor, id est sepium, eo quod quasi quadam sepe legis circumdederit populum: Heber*, חבר, *Junctor, eo quod populum Dei servitio junxerit: Pater Socho, id est prophetiæ, eo quod ipse sit doctor Prophetarum: Icuthiel* יקותיאל, *id est, Sperans in Deum, eo quod spem habuerit liberandi populum de Ægypto; sive quod spe parentum de aquæ periculo liberatus sit: Pater Zonah* זנוח, *qui interpretatur Gubernator, eo quod magnam populo in eremo gubernationem exhibuerit, sive quod doctrina sua quotidie gubernaret.*

Ibid. lin. 31. post hæc verba: *R. Eliezero in Pirke.* ADDE: & R. Gedaliæ in Catena Cabalæ.

Ibid. lin. 34. post hæc verba: *alibi tribuit.* At Saido Ebn Batrik dicitur Siyun in Annalibus Alexandrinis.

Pag. 61. lin. 18. post hæc verba: *Mosi fuisse, Monios.* ADDE: non ut corrupte legitur in catena Cabalæ, Honios.

Ibid. lin. 41. post hæc verba: ספר הצבה, *hoc est.* ADDE: *Librum Sabiorum*, sive mavis,

Pag. 62. lin. 59. post hæc verba: *Servus meus mortuus est.* ADDE: Et Paulus ad Ebræos: *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo ejus*, [Dei] *tanquam famulus.* Ebr. 3. 5.

Pag. 64. lin. 34. post hæc verba: *Georgio Syncello.* ADDE: Hujus disciplinæ quantum studiosi fuerint Ægyptii, præclare exponit apud Heliodorum Calasiris Ægyptius antistes: duplicem siquidem esse ait sapientiam Ægyptiorum; aliam vulgarem, quæ necyomantia est; aliam divinam, quæ vera sapientia est; ἣν ἱερεῖς, inquit, καὶ προφητικὸν γένος ἐκ νέων ἀσκοῦμεν, ἄνω πρὸς τὰ οὐράνια βλέπουσαν, θεῶν συνόμιλον, καὶ φύσεως κρειττόνων μέτοχον, ἄστρων κίνησιν ἐρευνῶσαν, καὶ μελλόντων προγνώσιν κερδαίνουσαν. *Cui nos Sacerdotes & Prophetis prognati ab adolescentia studemus; cœlestia spectantem,* Heliod. libr. 3.

Deorum sociam, naturæ divinæ participem, astrorum motus scrutantem, & notitiam futurorum lucrifacientem.

Pag. 65. lin. 22. post hæc verba: *jussas prostare puellas.* ADDE: Legas quæ de Tyriorum institorum saltationibus, instrumentis Musicis, & Assyriaco modo scripsit Heliod. libr. 4. liodorus, quantum ea gens Musicæ dedita fuerit, intelliges.

Ibid. lin. 32. post hæc verba: *accepisse narrant.* ADDE: Hinc Fatalis dicitur in veteri Grut. Inscript. p. 64. Paus. Achaic. Lapide: hinc Jovis decreta, hoc est fatum hominibus pandere dicitur: hinc oraculum apud Pharenses habuisse eum narrat Pausanias: hinc & futura in somnis homines monere fingitur à nonnullis.

Ibid. lin. 33. post hæc verba: *& inter Prophetas censetur.* ADDE: Quam ob caussam Psonthomphanech, hoc est *Futurorum præscium*, haud secus ac Josephum, fuisse ab Ægyptiis appellatum, legitur in Chronico Alexandrino.

Pag. 67. lin. 26. post hæc verba: *conditor fuerit Moses.* ADDE: Proditum est à Veteribus Bacchum, cum Ammonis Jovis Templum conderet, nullam intulisse Dei imaginem, sed unius & veri Dei clara symbola inesse voluisse: apte id congruit in Mosem, qui Israëlitas in Ægyptiorum πολυθεότητα proclives ad veri Dei cultum revocavit.

Pag. 69. lin. 37. post hæc verba: *sed perperam.* ADDE: Perperam quoque pro Cneph Kirch. Copt. Prodr. cap 5. & 6. & ult. apud Iamblichum legitur Emeph, quod miror Kircherum non vidisse: nec enim solum adulteratam scripturam vocabuli *Emeph* retinuit, ex eaque sententiam invita Minerva extundere tentavit; sed & legitimum Eusebii Cneph, corruptum esse perperam opinatus est.

Pag. 70. lin 4. post hæc verba: *super sensu.* ADDE: Et alas & umbellam exhibet globus quidam, seu potius discus alatus, supra caput mystici Scarabæi scalpi solitus. Hoc Cnepho tegmen & caussa nominis fuit.

Ibid. lin. 12. post hæc verba: *in historiis Arabum.* ADDE: Tota vero Nasamonum natio hunc gestandarum in capite alarum morem usurpavit, ut ex Dione Chrysostomo scimus.

Mor. Nev. Part. 1. cap. 43. Ibid. lin. 26. post hæc verba: *absconditus fuit.* ADDE: Consulatur insignis Doctor Maimonides in More Nevochim.

Pag. 72. lin. 26. post hæc verba: *habitum fuisse narrant.* ADDE: Quid quod tradit Suid. in Γραμματεύς. Suidas, quemdam ex Hierogrammateis Ægyptio regi prædixisse futurum, ut olim nasceretur aliquis inter Israëlitas, virtute præstans & meritis, qui Ægyptiorum dominatum & potentiam esset accisurus & depressurus, res vero Israëlitarum ac gloriam valde promoturus; quibus Mosem designabat. Quæ si vera sunt, nihil sane non augustum atque ingens, & humana sorte sublimius sentire potuerunt de eo, cujus ortum majoribus suis à Deo præsignificatum fuisse acceperant.

Said. Ann. Alex. Pag. 73. lin. 45. post hæc verba: *Cambysis æqualem ponit.* ADDE: Said ebn Batrik; ponit &

Pag. 75. lin. 1. post hæc verba: *illæsus exierit.* ADDE: Legitur in Annalibus Alexandrinis Saidi ebn Batrik, Nemrodum, cum in oriente vidisset aliquando erumpentem è terra ignem, accessisse ad eum propius, & adorasse; ac ignis exinde instituisse cultum, eique Andeschanum præfecisse, quem de medio ignis Diabolus allocutus est; Nemrodum autem vixisse Zorodaschti temporibus, qui fuit auctor religionis Sabiorum, & ab aliis Zoroaster appellatur. Notavimus supra eumdem existimatum esse Nemrodum ab aliquibus ac Zoroastrem. Non eumdem, sed coætaneum ponit Said: verumtamen ex iis quæ de Nemrodo narrat, manifestum est confundi eum cum Zoroastre. Mirabilis autem ille casus conspecti huic & adorati ignis, ex eoque locuti Diaboli; quem ex Mosis historia detortum esse perspicuum est, Zoroastrem ostendit simulacrum esse ad Mosis effigiem expressum.

Pag. 77. lin. 12. post hæc verba: *seque vivos concremantes.* ADDE: Memoriæ proditum est à Saido Batrikide, Bahramum Persarum regem, Jezdegirdis filium, profligatis Turcis, & interfecto ipsorum rege Chakano, duodecimo Theodosii junioris anno, Aderbijanum Armeniæ urbem petiisse; eumque ad consecratum illic Igni templum accessisset propius, prolapsum equo, incessisse pedibus, ædemque ingressum hostium spolia Deo suspendisse.

Pag. 78. lin. 45. post hæc verba: *in fabulas suas transtulerunt.* ADDE: At fabulæ hujus de Baccho intra Jovis femur insuto, longe aliam possumus & probabiliorem originem aperire. Vox ירכה non femur tantum, sed rei etiam cujuscunque latus notat. Sic in libro Judicum: בירכתי הר־אפרים *In latere montis Ephraim.* Sed & Jud. 19. 1. voci μηρὸς, quæ vulgo *femur* sonat, eamdem significationem tribuunt Interpretes Septuaginta: vertunt enim ἐκ μηρῶν ὄρους ἐφραΐμ· Cum ergo ascensum Mosis in Horebum mon-

tem, diutinamq; manſionem narrarent Ebræi, rem ita videntur expoſuiſſe: כי משה עלה אל ההר האלהים ובשש בירכתו. Vel cum rei geſtæ hiſtoriam recte percepiſſet Græcus aliquis, atque his eam deinde verbis fortaſſe retuliſſet: ὅτι μωϋσῆς ἀνέβη εἰς τὸ ὄρος τοῦ θεοῦ, καὶ κεχόνυται ἐν τῷ μηρῷ αὐτοῦ: exiſtimavit incautus lector, μηρὸν θεοῦ, *femur Dei* eſſe intelligendum; cum ſignificaretur μηρὸς ὄρεος, *latus montis*: cumque Moſem illic in foramine à Deo poſitum fuiſſe accepiſſet, intra foramen femoris ſui à Deo inſutum fuiſſe: vel ſibi perſuaſit ipſe, vel aliis perſuadere voluit.

Pag. 79. lin. 20. poſt hæc verba: *ex æneo ſerpente Moſis.* ADDE: Fratre ſine liberis defuncto uxorem relictam fratri nubere mos eſt per omnem Indiam, juxta inſtituta Ebræorum.

Pag. 80. lin. 20. poſt hæc verba: *excurſus tentaverint.* ADDE: Manifeſta extant in promuntorii Comorinenſis nomine Ebraicæ linguæ veſtigia. Appellari id Reſcomoran ſcribit Marcus Paulus: hoc eſt ראש כומרין. *Promuntorium ſacerdotum Ethnicorum,* ſive Brachmanum. Incolæ regionis Indicæ Tanguth filios ſuos redimunt ariete, quem & ſacrificant ritu Ebraico, ut eſt apud Marcum Paulum. Ad eos nempe perveniſſe videtur Moſaica lex de redemtione *omnis primogeniti, aperientis vulvam in filiis Iſraël, tam de hominibus, quam de jumentis*; quorum quædam etiam ove mutabantur. Marc. Paul. libr. 3. cap. 43. Marc. Paul. libr. 1. cap. 45. Exod. 13. 2, 13.

Ibid. lin. 36. poſt hæc verba: *Ægyptiæ perſimilis*; ADDE: myſtici quoque Indorum characteres, quorum ſpecimen ex Johanne Lucena exhibet Kircherus in Prodromo Copto: (quo libro, & longe fuſius in Oedipi Ægyptiaci prima parte, Syntagmate quinto, demonſtrat Ægyptiacos ritus in Orientem permanaſſe:) Kirch. Copt. Prodr. cap. 4.

Ibid. lin. 44. poſt hæc verba: *& Sinenſes tractus manavit.* ADDE: Idola Japonenſes colunt bubulo capite, quædam canino, haud ſecus quam Ægyptii.

Pag. 82. lin. 19. poſt hæc verba: *ut eſt apud Varronem.* ADDE: Θεοὶ μεγάλοι διόσκοροι κάβειροι. *Dii magni Dioſcori Cabiri*; ut habet Vetus Marmor apud Gruterum. Aliud apud eumdem: CASTORI ET POLLUCI DIIS MAGNIS. Grut. Inſcript. pag. 319. 98.

Pag. 83. lin. 10. poſt hæc verba: *apud Minutium Felicem.* ADDE: Penetravit in Græciam ille ritus: narrant enim peregrinatores, in Melo inſula etiamnum extare ingentem aram marmoream, bubulis capitibus exornatam.

Pag. 84. lin. 47. poſt hæc verba: *Lunam utrique adorant*: ADDE: & utrorumque reges Sole ſe ſatos gloriabantur.

Pag. 86. lin. 36. poſt hæc verba: *ſcimus ex Pauſania.* ADDE: Scimus ex eo quoque, Mercurii ſimulacris barbam aliquando Veteres addidiſſe. Pauſ. Achaic.

Ibid. lin. 57. poſt hæc verba: *dixerit Artapanus.* ADDE: & poſt eum Beidavi, ſcriptor Arabs, Alcorani Interpres.

Pag. 87. lin. 17. poſt hæc verba: *ſupra retulimus.* ADDE: Pyramidis quoque forma Apollinem à Megarenſibus fuiſſe exhibitum novimus ex Pauſania. Qua figura ignem Columnæ exprimere aptius nulla potuit. Pauſan. Attic.

Ibid. lin. 41. poſt hæc verba: *& egreſſu.* ADDE: Hinc & Baccho ἐμβατήρια cani & libari fuiſſe ſolita docet Heliodorus. Heliod. libr. 3.

Pag. 90. lin. 25. poſt hæc verba: & μελάγχλος. ADDE: & κυναύλαξ.

Ibid. lin. 29. poſt hæc verba: *Apollinem ſignificat.* ADDE: Oſiridem enim & Orum, quorum uterque Sol eſt, Nilum quoque eſſe, Ægyptiorum myſtæ in ſecretioribus doctrinis habebant, & vulgus etiam apud illos maximum Deorum ducebat eſſe Nilum, & Cœli æmulum appellabat. Annum etiam eſſe volebat; tum quod anni tempeſtates, & æſtivam quidem incremento, autumnalem decremento, vernam floribus & crocodilorum ὠοτοκίαις deſignet; tum quod collecto valore arithmetico ſingularum literarum, quibus conſtat dictio ἐνιαυτὸς, numerus exurgat dierum anni, quinque nempe & ſexaginta ſupra trecentos. Perhibentur hæc ab Heliodoro in Æthiopicis. Porro etiamſi niger hic Oſiridis color rationem nominis à nigrore petitam eſſe ſatis perſuadet, Salmaſius tamen arceſſere id conatur à vocabulo σιὲι, quod *filium* ſonare ait: unde præfixo articulo fieri Ægyptium ὁυσιὲι, & Græcum ὁσιεὺς, quod eſt κοῦρος, à Latinis dictus *Liber*. Sed in eo videtur falli: nam Ibno Cabar in Scala magna à Kirchero edita, *filium* appellari docet ab Ægyptiis σὶει, non σιὲι, & *filiam* σέιρ. Atqui vox Oſiris fit à σιὲι, non à σὶρι. Nomina etiam βούσιεις, ζαπόσιεις, πατόσιεις, καλάσιεις, à Siri formata ſunt, qui Nilus eſt; non a σὶει, qui *filius*; ut putat Salmaſius. Afferuntur nomina quædam regum Thebæorum in quibus apparet dictio σιὲι, quam υἱὸν reddidit Eratoſthenes, qui hæc nomina à ſacrarum literarum doctoribus Dioſpolitanis accepta, de mandato regis Græce reddidit. Velut χνουβσιὲι, quod redditur χρυσοῦ υἱὸς; & σίειος, quod eſt υἱὸς κορῆς; & σειφθὰ, quod eſt υἱὸς ἥφαιστοῦ. Verum ea ita in exemplaribus corrupta ſunt, ut germanam lectionem vix queas internoſcere. Itaque pro χνουβσιὲι, legebat Scaliger, χνεῦος; Luparæa editio Georgii Syncelli habet γνοῦος; pro σίειος legebat Scaliger σιρὸς; pro σειφθὰ ſcriptum Heliod. libr. 9. Salm. De ann. climact.

extat σιφωὶς, & σιφωάς. Adde quod ex pravo librariorum iotacistarum more ἡ in ι facile degeneravit.

Pag. 95. lin. 47. post hæc verba: *atque id re præstitum fuisse.* ADDE: Inde forsitan originem habuit pervulgata opinio Veterum, quæ ab Heliodoro literis prodita est, Sole, atque etiam Baccho, & Perseo, qui Mosis simulacra sunt, prognatos esse Æthiopum reges. Porro ex uno hoc Mosis casu, non ista solum de Nisso, Scylla, & Minoë historia prodiit; sed & consimilis quoque de Leucippo & Leucophry Mandrolytî filia; & par altera de Pisidice Lesbia & Achille; & germana etiam alia de Cyro & Nanide Crœsi filia: quas historias in Eroticis Parthenius explicavit.

Heliod. libr. 4.

Parth. cap. 5, & 21, & 22.

Pag. 99. lin. 14. post hæc verba: *Geographus Nubiensis.* ADDE: Meminit & regionis cujusdam Septentrionalis Marcus Paulus, quam Obscuritatem nominari ait.

Marc. Paul. libr. 3. cap. 49.

Pag. 100. lin. 57. post hæc verba: *Humana est facies Libræ.* Adde: Ostendit hoc etiam vetus Calendarium rusticum, marmori inscriptum, quod repræsentavit Gruterus in Inscriptionibus; in quo inter signa Zodiaci juvenis libram gestat.

Grut. pag. 139. Inscript.

Pag. 105. lin. 2. post hæc verba: *Quia unum vocavi eum.* ADDE: & ad eum Jonathan, & Jonathanem secuti Ebræi referunt istud Malachiæ: *Nonne unus fecit, & residuum spiritus ejus est? & quid unus quærit, nisi semen Dei?* & de eo sic Apostolus ad Ebræos: *Propter quod & ab uno orti sunt, (& hoc emortuo) tanquam sidera cœli in multitudine.*

Mal. 2. 15.

Ebr. 11, 12.

Pag. 114. lin. 36. post hæc verba: *fratribus suis.* ADDE: Genti suæ uterque leges posuit.

Pag. 115. lin. ult. post hæc verba: *Jupiter μελίχιος & Osiris.* ADDE: Itaque Aphthas Suidæ Bacchus est; & à Kirchero probatum est in Prodromo Copto eumdem esse Phtha, ac Taautum, & Thoth, & Vulcanum, & Mercurium, & πῆθώ.

Suid. in ἀφθας.

Kirch. Prodr. Copt. cap. 6.

Pag. 116. lin. 16. post hæc verba: *Serapin esse tradit.* ADDE: Achilles Tatius in Eroticis: tradit &

Achill. Tat. libr. 5.

Ibid. lin. 29. post hæc verba: *nemo nescit.* ADDE: Romæ in Tabula ærea delineatus apparet Deus quidam modium capite gestans, quod Serapidis proprium est; nudus, & lyram dextra tenens, quod Apollinis; fulmen sinistra quatiens, quod Jovis. Hæc eadem symbola, ac Ammonis præterea cornua, & Plutonis tridentem gerit simulacrum Dei cujusdam, in aversa parte veteris numi Antonini.

Pag. 118. lin. 42. post hæc verba: *à Britannis culta.* ADDE: Fallor, aut eadem est Andarta Dea, in Marmoribus antiquis, Deæ Vocontiorum repertis, celebrata.

Inscr. Grut. p. 88.

Ibid. lin. 59. post hæc verba: *hoc est Venerem;* ADDE: cuique sub בלתי, βααλτίδος nomine sextum cujusque hebdomadis diem consecrarunt Sabii, & quartum noni mensis, qui est Canun primus, quo & Balthæ thalamum solent exstruere, eamque per septem dies sacrificiis placare.

Pag. 119. lin. 39. post hæc verba: *Genitalis Venus.* ADDE: Sed & commune in Laconica Deæ utrique simulacrum à vetustis temporibus fuisse positum, quod Veneris Junonis dicebatur, perhibet Pausanias.

Paus. Lacon.

Pag. 121. lin. 6. post hæc verba: *formam amœnam;* ADDE: & *Sarapis sementium*, Sarapidem sementinum; & *scelus pueri*, puerum sceleștum; & *deliciæ pueri*, suaviſſimum puerum; & *cibus perennitatis*, cibum perennem.

Plaut. Pœn. 5. 5. 33. Pers. 2. 2. 10, & 22. & 3. 1. 2. Kirch. Prodr. Copt. cap. 5.

Ibid. lin. 38. post hæc verba: *frustra quæsitum est.* ADDE: Retulit Kircherus ad Ægyptium μωοὺ, quod *aquam* sonat: quia *Ægyptii*, inquit, *omnes artes occasione aquæ & fluminum repererunt.* Ex eodem vocabulo μωοὺ Musicam quoque dictam esse vult; quod *Ægyptii primi* Musicam *ad aquas invenerint, occasione fistularum* papyracearum, *quæ stagnantis aquæ* Nili *soboles passim habentur.* Perperam hæc utique, si quid sapio. Μουσικὴ, supple τέχνη, fit à μοῦσα· Μοῦσα indidem oritur, unde μοῦσος, nempe à משה: facili & expedita, clara etiam & manifesta originatione; quod artis magistris judicandum relinquo.

Pag. 125. lin. 40. post hæc verba: *ut est apud Dionem;* ADDE: & Strabonem, qui Ælium hunc, cognominat Gallum, non Largum; & rectius: hic est enim Cornelius Gallus, celebris Poëta.

Strab. libr. 16.

Pag. 126. lin. 54. post hæc verba: *& Æthiopicis.* ADDE: Sinis finitimi Tartari animalium quorumdam idolis suis immolatorum ossa confringere religioni ducunt: Calendas cantibus & compotationibus celebrant: mortuos luctu triginta dierum prosequuntur: porcos non alunt: adulterium morte plectunt: uti ex Johanne Plancarpinio, aliisque disserit Vincentius Bellovacensis. Atque hæc mere Mosaica sunt.

Vincent. Bell. Specul. Hist. libr. 30. cap. 72, 78. 86, 89. & libr. 32. cap. 4, & 6.

Ibid. lin. 57. post hæc verba: *Clemens Alexandrinus & Eusebius.* ADDE: Cum præsentes Deos dixerunt Græci castas domos invisere solitos fuisse, & sese mortalium cœtibus ostendere, antequam spreta esset pietas, manifesto iis præluxit Moses, qui crebras Dei ad homines itiones, habitosque cum iis congressus narrat.

Pag. 127. lin. 59. post hæc verba : *sanxisse cum Deo legimus.* ADDE: Ex nemore etiam, quod plantavit in Bersabee, *ut invocaret ibi nomen Domini Dei æterni*, propagata videtur apud Ethnicos lucorum ad profanos Deorum cultus & sacrificia conserendorum consuetudo. Gen. 21. 33.

Pag. 128. lin. 19. post hæc verba: *in Libris sacris reperias.* ADDE: Quemadmodum aram cremandis victimis dicatam pro foribus Tabernaculi statuit Moses, cum sanctiora essent in adytis; ita altaria fere in Templorum vestibulis collocabant Græci, cum signa intus essent.

Pag. 129. lin. 20. post hæc verba: *eodem jure pollentis.* ADDE: Cistæ denique, cum in aliis Græcorum Ægyptiorumque festis, tum maxime in Eleusiniis, & illis inclusæ quisquiliæ, quas recenset Clemens Alexandrinus, simulacra fuerunt Arcæ fœderis. Clem. Alex. in Protrept.

Pag. 135. lin. 10. post hæc verba: *sive illud recipiamus.* ADDE: Ascisam & Gregorii Nysseni suffragium, qui Mosem usum esse definit una ex iis linguis, quæ post Turris ædificationem ortæ sunt. Tum subjungit existimare nonnullos in Scripturæ sacræ studio subactos, recentiorem esse aliis linguis Ebraicam, tumque repente in Ebræorum gratiam extitisse, cum ex Ægypto egressi sunt; atque id comprobare hoc Prophetæ dicto: *Testimonium in Joseph posuit illud, cum exiret de terra Ægypti: linguam quam non noverat, audivit.* Gregor. Nyss. Orat. 12. contr. Eunom. Psalm. 80. 6.

Pag. 136. lin. 59. post hæc verba: *carminibus suis supposuisse.* ADDE: In Speciminis scientiæ Indorum Latine à Possino versi exemplari Græco, quod manu scriptum penes me est, nomina σεφανίτου & ἰχνηλάτου, in Arabico libro, unde Græca profecta sunt, erant κιλίλε & δίμνε· Interpres Arabs Scripturæ sacræ nuper editus Ebraica nomina Arabice interdum exprimit.

Pag. 137. lin. 7. post hæc verba: *Scriptoris sacri.* ADDE: Manifestus vero eorum est lapsus, qui vocem משה, quæ haud dubie Ebraica est, Ægyptiam esse censuerunt. Quo in numero est Kircherus. Nempe morem hunc Interpretum complurium ignoraverunt, nomina ipsa transferendi, nec eorum sonum ac syllabas, sed significationem repræsentandi. Kirch. Copt. Prodr. cap 5.

Ibid. lin. 30. post hæc verba: *factum dicimus.* ADDE: Atque hoc addimus præterea, Syris & Arabibus non minus utile esse hoc argumentum, quod pro linguæ Ebraicæ dignitate cuditur, ac Judæis: quippe ex priscorum horum nominum significatione, linguarum itidem suarum antiquitatem, quam præ Ebraica jactant, pari jure poterunt adstruere.

Pag. 138. lin. 40. post hæc verba: *quod falsum tamen est.* ADDE: Ergo dictio אדם prior est altera illa ארכה, *terra:* cum ex hac tamen factam esse istam verba Mosis indicent. Gen. 2. 7.

Pag. 139. lin. 39. post hæc verba: *repulsa sunt.* ADDE: Nam quod ad Syrorum & Arabum characteres pertinet, ii ex Judaicis detorti sunt; quod ex eorum contentione facile cognoscetur. Magnam enim continuus scribendi usus literis quibuscunque mutationem inferre solet; majorem etiam sermoni assidua loquendi consuetudo. Chananæas literas cum Græcis conferas, vix has ex illis provenisse primo deprehendes intuitu: quod ita tamen esse fateberis, si rem spectaveris attentius. Mutationis hujusmodi præclarum extat exemplum in notis numerorum, quibus hodie uti solemus. Ab Arabibus, vel ab Indis inventas esse, non vulgus eruditorum modo, sed doctissimi quique ad hanc diem arbitrati sunt. Ego vero falsum id esse, merosque esse Græcorum characteres aio, à librariis Græcæ linguæ ignaris interpolatos, & diuturna scribendi consuetudine corruptos. Nam primum 1 apex fuit, seu virgula, nota μονάδος· 2. est ipsum β extremis suis truncatum. 3 si in sinistram partem inclinaveris & cauda mutilaveris, & sinistrum cornu sinistrorsum flexeris, fiet 3. Res ipsa loquitur 4 ipsissimum esse Δ, cujus crus sinistrum erigitur κατὰ κάθετον, & infra basim descendit; basis vero ipsa ultra crus producta eminet. Vides quam 5 simile sit πε ε; infimo tantum semicirculo, qui sinistrorsum patebat, dextrorsum conversō. Ἐπίσημον βαῦ, quod ita notabatur ϛ, rotundato ventre, pede detracto peperit τὸ 6. Ex Z basi sua multato, ortum est τὸ 7. Si H inflexis introrsum apicibus in rotundiorem & commodiorem formam mutaveris, exurget τὸ 8. At 9. ipsissimum est 9. Zero punctum primo videtur fuisse, ad decuplicem præcedentis notæ valorem designandum apponi solitum: quod ut magis appareret, insigniusque fieret & crassius, circumducto in circulum calamo spatium inane, properantia primum, deinde consuetudine relictum est. Neque notas solum, sed & decuplam progressionem numerorum Arabes à Græcis mutuati sunt. Neque enim putandum est peculiare quippiam inesse progressioni huic, quamobrem alia ascisci non potuerit; vel ita

Pervulgatam fuisse, ut nullam aliam usurpare potuerint. Arithmeticæ notæ Romanorum quintanam progressionem servant. Duodecupla progressio longe utilior est decupla, nam plures recipit partitiones duodenarius numerus quam denarius. Verum homines decupla vel quintupla progressione usi sunt propter numerum digitorum, quos quum primum ad signandos numeros adhiberent, progressionibus hisce assuefacti sunt. Cum ipsa ergo numerandi scientia, aliisque doctrinis, arithmeticas quoque notas à Græcis acceperunt Arabes, & ut Græcanicæ scripturæ insueti erant, deformarunt: quas cum ita vitiatas sparsissent per orbem, earum auctores à plerisque habiti sunt, qui corruptores erant. Quidam acceptas retulerunt Indis, qui eas perinde ut occidentis incolæ ab Arabibus habuerant. Sed hæc erant alterius loci.

Pag. 141. lin. 4. post hæc verba: *vel ulteriorem partem.* ADDE: Nunc retorquere libet argumentum. Leguntur ista postremo capite Geneseos: *Veneruntque ad aream Atad, quæ sita est* בעבר הירדן *trans Jordanem.* Et deinde: *Et idcirco vocatum est nomen loci illius, planctus Ægypti, qui est* בעבר הירדן *trans Jordanem.* Si Pentateuchum scripsit Esdras in Chananæa ad occasum Jordanis, ut volunt, loca hæc utiq; ad orientem Jordanis quærenda erunt, quæ tamen ad occasum Jordanis sita esse constat. Contra vero si Mosem libri auctorem dicamus, cum hæc scripserit nondum transmisso ab Ebræis Jordane, loca hæc ad occasum Jordanis assignaverit, pro eo ac debuit. Vides igitur vocem בעבר ambiguæ esse significationis, & nunc ulterioribus, nunc citerioribus notandis ab eodem scriptore adhiberi.

Gen. 50. 10, 11.

Ibid. lin. 47. post hæc verba: *tunc erat in terra.* ADDE: & hæc capite sequenti: *Unde & facta est rixa inter pastores gregum Abram & Lot. Eo autem tempore Chananæus & Pherezæus habitabant in terra illa.*

Gen. 13. 7.

Pag. 142. lin. 50. post hæc verba: *quos Junoni dedicaverunt.* ADDE: Apud Curtium Alexander milites suos argenteis dicit cubare lectis, cum paulo ante nihil haberent prærer arma.

Curt. libr. 8. cap. 27.

Pag. 143. lin. 43. post hæc verba: *memoratæ reperias.* ADDE: Sed & ante trecentos annos Ludovici Comitis Flandrensis cunabula argentea fuisse notat Frossardus.

Froff. libr. 1. cap. 103.

Pag. 146. lin. 38. post hæc verba: *libri Josuæ.* ADDE: A Samuele scriptum Abrabaniel affirmat, spreta congerronum suorum Thalmudistarum sententia, quam proxime referemus.

Pag. 148. lin. 34. post hæc verba: *secundum argumentum constant.* ADDE: Abrabaniel,

Abrab. Præf. in Jos.

Ibid. lin. 56. post hæc verba: *oritur argumentum, quod.* ADDE: ab Abrabaniele,

Abrab. Præf. in Jos.

Pag. 150. post lineam 41. ADDE AD ORAM: *Decimum argumentum.* IN CONTEXTU VERO: Nec leve est, quod objici quoq; potest, admissuros fuisse librum Josuæ Samaritas, si Jeroboami dissidio fuisset antiquior: quod vero unum recipiant Pentateuchum, indicio esse, solum hunc ante defectionem Jeroboami vulgo probatum & admissum fuisse. Atq; hæc petitio non unius libri Josuæ, sed aliorum etiam, quos decem tribuum secessione antiquiores statuimus, auctoritatem convellit; quam duplici responsione tuemur. Nam primum etsi scripti erant hoc tempore, & magno cum pietatis fructu vulgo legebantur, nondum tamen publica fuerant auctoritate consecrati. Deinde longe diversa fuit religio Samaritanorum, quos ex ditione sua in Samariam transtulit Salmanasar, & Israëlitarum, quos in Assyria sedes locare jussit. Etsi enim hi avitam corruperant legem, & profanos ritus plerosque admiserant, longe tamen vitiosior fuit & inquinatior Samaritanorum religio, qui patriam impietatem, & nefarios omnigenûm Deorum cultus Israëlitarum cerimoniis adjunxerunt; sed ita tamen ut ab utrisque deficerent. Sic enim liber Regum quartus: *Et cum Dominum colerent, Diis quoque suis serviebant, juxta consuetudinem gentium, de quibus translati fuerant in Samariam. Usque in præsentem diem morem sequuntur antiquum: non timent Dominum, neque custodiunt cerimonias ejus, & judicia, & Legem, & mandatum, quod præceperat Dominus filiis Jacob, quem cognominavit Israël.* Qui ergo Dei legem Israëlitis traditam tam aperte fuerant aspernati, haudquaquam mirabile est, libros quoque eorum aliquos, vel probatos vulgo & pro sacris habitos neglexisse, solo Pentateucho contentos, propter insignem Scriptoris dignitatem ac famam, & rerum ab eo traditarum ac gestarum præstantiam, summamque gentium plurimarum, non Israëlitarum modo, in eo probando consensionem.

4. Reg. 17. 33, 34.

Abrab. Præf. in Jos.

Pag. 156. lin. 11. post hæc verba: *Davidis frater.* ADDE: & Abrabaniel;

Pag. 157. lin 47. post hæc verba: *Samsoni peperit?* ADDE: Annon indidem prodiit & aureus capillus Neptuni beneficio Pterelæ nepoti concessus, eo omine atque lege, ut quamdiu irresectus in ejus capite maneret, tamdiu invictus ipse esset: quem cum perfidia

perfidia ac scelere filiæ Comæthus, Amphitryonis hostis sui amore captæ, amisisset, regno ab eo vitaque privatus est; ut habetur in Isacii Tzetzæ Scholiis ad Lycophronem.

Pag. 158. lin. 23. post hæc verba: *à Thalmudistis*. ADDE: Isaaco Abrabaniele,

Ibid. lin. 42. post hæc verba: *primo capite*. ADDE: Hos, ac primum præterea & secundum, eidem acceptos refert Abrabaniel. Abrab. Præf. in Jos.

Pag. 160. lin. 53. post hæc verba: *non multum dissitis ageret*. ADDE: Nec responsionis hujus veritati officit, quod objicere pergunt nonnulli ex capite hoc vicesimo septimo libri primi Samuelis: *Facta est Siceleg regum Juda usque in diem hanc*; quod cum scriptum sit temporibus Regum Juda, aliis videtur tribuendum esse auctoribus, quam quos assignavimus. Verum cum non diuturnam vitam Salomoni indulserit Deus, ejusque obitum Israëliticarum tribuum divortium sit consecutum, veri non absimile est ad hæc usque tempora Nathanem aut Gadum vitam protraxisse. 1. Sam. 27. 6.

Pag. 161. lin. 5. post hæc verba: *diem vacivum sumeret*. ADDE: Sed & ex eo quod legitur septimo capite libri prioris Samuelis, Arcam Fœderis per viginti annos Karjathjarimis consedisse, collegit Abrabaniel hæc à Samuele haudquaquam potuisse scribi, cum vivente Samuele per tredecim solum annos illic Arca constiterit; septem vero post ejus obitum annis inde à Davide avecta sit. Non potuerunt hæc venire in alterius mentem quam Judæi, adeo stuporis & insciticæ plena sunt. Nam si Samuel Israëliticæ Reipublicæ curam capessivit, quo tempore Karjathjarimis Arca locata est, quod eruditi Chronologi censent; cum quadraginta annis Samuel & Saul rerum summæ præfuerint, ut Acta Apostolorum plane indicant; Samuelis vero obitus Saulis mortem biennio præverterit, juxta testimonium Clementis Alexandrini, hinc efficitur obiisse Samuelem octo & triginta annis, postquam Arca Carjathjarimis constitit. Atqui septem à morte Samuelis annis inde amotam fuisse statuit Abrabaniel: unde sequitur annis quinque & quadraginta Carjathjarimis consedisse: quod Scriptoris sacri auctoritati palam refragatur. At multo satius est credere, & eo nos inclinant Codicis sacri verba, eodem anno asportatam Carjathjarimis fuisse Arcam, & Samuelem ad abjicienda idola hortatum esse Israëlitas, & in Masphath congregasse. 1. Sam. 7. 1, & seq. Abrab. Præf. in Jos. Act. 13. 20, 21. Clem. Alex. Strom. 1.

Pag. 163. lin. 56. post hæc verba: *cinis ipse*. ADDE: Hinc Horatius Egnatianos deridet, qui persuadere cupiebant, thura apud se sine flamma sponte liquescere. Quod ut ex historiis Judæorum propagatum esse ostendat, subjicit: *Credat Judæus Apella, Non ego*. Dicam obiter Apellam famosum aliquem fuisse temporum illorum Judæum, & superstitione fortasse sua nobilitatum. *Apella* nomen est proprium, quod apud Ciceronem non semel, apud Laërtium, apud Clementem Alexandrinum, apud Aristidem, aliosque reperitur. Hoc nomine fabulam inscripserat Nævius. Nomen idem est ac Apelles. Plautus: *O Apella, ô Zeuxis!* Idem etiam ac *Apellas*: quemadmodum Apollo Judæus alter, Lucæ & Paulo memoratus, idem est ac Ἀπολλώς. *Apellas* autem idem ac *Apollas*, quod nomen exstat apud Athenæum; ut *Apello* scriptum legitur pro *Apollo*; *hemo* pro *homo*; *Pellio*, pro *Pollio*, apud Plautum, qui nobilis fuit comœdus hac ætate. *Apellas* autem & *Apellos*, contracta sunt ex *Apollodorus*; qualia multa ab aliis jam observata sunt. Hujusmodi autem contractionibus nominum ætas Horatii plurimum delectabatur. Sed redeamus ad ignes cœlo devocatos ab Elia. Horat. Serm. libr. 1. Sat. 5. Plaut. Pœn. 5. 4. 101. Athen. libr. 9. Plaut. Bacch. 2. 2. 37.

Pag. 196. lin. 22. post hæc verba: *ac gentilitia*. ADDE: Vidit hoc pro solertia sua Maimonis filius, & confessus est. *Constat*, inquit, *nos hodie linguæ nostræ* (Ebræam notat) *non usque adeo peritos esse; & modos ac rationes uniuscujusque linguæ esse varias & multiplices*. Maim. More nev. Part. 1. cap. 67.

Pag. 198. lin. 38. post hæc verba: *utrobique disputantur*. ADDE: Unde patet falsam esse Gregentii sententiam; qui in sua adversus Herbanum velitatione Isaiæ librum hunc tribuit. Nisi dicere malimus memoria lapsum esse.

Pag. 204. lin. 23. post hæc verba: *& nonnulla quoque*. ADDE: in opere Josephi contra Apionem, &

Pag. 239. lin. 42. post hæc verba: *scribit Hieronymus*. ADDE: Nomen vero Morasthis, corruptum videtur apud Sozomenum & Nicephorum, & mutatum in Berathsatia, ubi sepultum Michæam narrant, ejusque sepulcrum dictum sermone locorum istorum Nephsameemana, quod exponit Sozomenus, μνῆμα πιστόν. Vere: est enim נפש אמנה. Sozom libr. 7. cap. 29. Niceph. libr. 12. cap. 48.

Pag. 240. lin. 45. post hæc verba: *& Prophetam, & Poëtam*. ADDE: *Quis ignorat*, inquit Quintilianus, *musicen tantum jam in illis antiquis temporibus, non studii modo, verum etiam venerationis habuisse, ut iidem musici, & vates, & sapientes judicarentur?* Quint. libr. 1. cap. 10.

Pag. 246. lin. 17. post hæc verba: *interpretando pervertit*. ADDE: Epiphanio con-

sentit Said ebn Batrik; in Ismaëlitarum siquidem regionem fugisse vult Habacucum, atque inde in Ægyptum.

Sozom. libr. 7. cap. 29. Niceph. libr. 12. cap. 48.

Ibid. lin. 20. post hæc verba: *solitum fuisse.* ADDE: Quod ab illo sumserunt Sozomenus & Nicephorus.

Pag. 261. lin. 27. post hæc verba: *factum 120.* ADDE: an 12 ex 120.

Ibid. lin. ead. post hæc verba: *proclivi sane lapsu?* ADDE: in numeris nostratibus, unde error fortasse ad Rabbinos propagatus est.

Pag. 279. lin. 41. post, XI. ADDE: Quod libris Josuæ, Judicum, Samuelis, & Regum, ejusmodi narrentur historiæ, quæ futurorum significationes & figuras contineant, propterea נביים ראשנים, *Priores Prophetæ* appellantur. Certe

Pag. 309. lin. 32. post hæc verba: *objicit Theodoretus.* ADDE: Et improprie ac parum accurate locutus est Saidus Batrikides, cum Zorobabelem dixit Hierosolymis regnasse; cum præfuisse Reipublicæ dicere vellet ac deberet.

Pag. 385. lin. 29. post hæc verba: *apud Philostratum.* ADDE: Tantam esse sub Æquatore soli fertilitatem, & temperiem aëris, ut sine patre & matre homines terra gigni possint, Avicenna existimavit, Averroë teste: atque sic ortum esse Haïum ben Yokdan finxit Ebn Tophail, Avicennæ doctrinam secutus, in Epistola quam edidit Pocockius.

Averr. ad Phys. libr. 8. & Met. libr. 2.

Pag. 387. lin. 55. post hæc verba: *Advertite animum, mulieres.* ADDE: Similia habes in Rudente, pluribus locis.

Pag. 524. lin. 50. post hæc verba: *prænuntiare comprobetur.* ADDE: Huc adde Thalmudicos Magistros asseverare, Sacerdotum suorum, cum ungerentur, frontibus formam צדי sacro chrismate fuisse illitam.

Pag. 558. lin. 24. post hæc verba: *non significantis.* ADDE: Nec ægre patiar, si quis legi velit, ἀυτό σου, pro eo quod habent libri, ἀυτός σου; quod viris doctis placuisse scio, & jam ante sua tempora in exemplaribus nonnullis extitisse prodit Hieronymus.

Hier. Quæst. Ebr.

Pag. 595. lin. 5. post hæc verba: *dicit Dominus.* ADDE: ..... *veniet omnis caro, ut adoret coram facie mea, dicit Dominus.*

INDEX
LOCORUM SCRIPTURÆ SACRÆ,
QUI IN DEMONSTRATIONE EVANGELICA CITANTUR, ILLUSTRANTUR, EXPLICANTUR.

Primus numerus, caput; secundus, capitis versum; si virgula subest, sequentes numeri, proximos versus; qui duobus punctis subnexi sunt, paginas indicant.

E GENESI,

GEN. cap. 1. vers. 1: pag. 456.
Gen. 1. 2: 79.
Gen. 1. 28: 620.
Gen. 1. 29: 122.
Gen. 1. 31: 46.
Gen. 2. 7: 647.
Gen. 2. 22: 387.
Gen. 2. 23: 134, 136.
Gen. 3. 15: 277, 284, 407, 554, 558.
Gen. 3. 20: 134.
Gen. 6. 1, & seq: 122.
Gen. 6. 2: 93.
Gen. 6. 8, 9: 621.
Gen. 8. 7: 342.
Gen. 9. 3: 122.
Gen. 9. 9, 10: 304.
Gen. 9. 24: 123, 267.
Gen. 9. 26: 134.
Gen. 10. 8, & seq: 123.
Gen. 11. 1: 134.
Gen. 12. 1, & seq: 330, 589.
Gen. 12. 2: 267.
Gen. 12. 3: 349.
Gen. 12. 6: 141.
Gen. 13. 7: 648.
Gen. 14. 13: 135.
Gen. 14. 14: 143.
Gen. 14. 17: 157.
Gen. 14. 18: 622.
Gen. 14. 20: 127.
Gen. 15. 6: 633.
Gen. 15. 9, 17: 127.
Gen. 15. 17: 355.
Gen. 16. 14: 248.
Gen. 18. 17, 18: 330.
Gen. 18. 18: 589.
Gen. 19. 24: 403.
Gen. 21. 9: 625.
Gen. 22. 2: 142.
Gen. 22. 6, & seq: 521.
Gen. 22. 8: 142.
Gen. 22. 8, 14: 157.
Gen. 22. 14: 142, bis.
Gen. 22. 15, 18: 589.
Gen. 22. 33: 647.
Gen. 24. 16, & 45: 383.
Gen. 24. 43: 381.
Gen. 25. 23: 267, 373.
Gen. 26. 2, 4: 331.
Gen. 26. 4: 267, 589.
Gen. 26. 34: 172.
Gen. 27. 29: 338.
Gen. 27. 29, 39: 267.
Gen. 28. 12, 14: 331.
Gen. 28. 14: 267, 589.
Gen. 28. 15: 342.
Gen. 28. 18, 19: 128.
Gen. 29. 27: 127.
Gen. 31. 47: 135.
Gen. 33. 20: 309.
Gen. 35. 10: 364.
Gen. 35. 11: 348.
Gen. 35. 14: 128.
Gen. 36. 31: 144.
Gen. 37. 20: 623.
Gen. 37. 21, 22: 337.
Gen. 41. 45: 226.
Gen. 41. 45, 57: 623.
Gen. 42. 6: 623.
Gen. 43. 33: 337.
Gen. 45. 5, 7: 623.
Gen. 45. 24: 623.
Gen. 46. 3: 293.
Gen. 46. 21: 166.
Gen. 46. 32: 118.
Gen. 47. 4: 87.
Gen. 47. 6: 87.
Gen. 48. 19: 267.
Gen. 49. 1: 267, 346.
Gen. 49. 3, 4: 337.
Gen. 49. 8, & seq: 333.
Gen. 49. 9: 347, 401, 473.
Gen. 49. 10: 278, 309, 323, 327, 332, 359, 386, 394, 465, 474, 589, 631.
Gen. 49. 10, 11: 507.
Gen. 49. 10, & seq: 124.
Gen. 49. 11: 306, 559.
Gen. 49. 11, 12: 349.
Gen. 49. 13: 267.
Gen. 49. 22: 623.
Gen. 49. 25: 641.
Gen. 49. 28: 341, 354.
Gen. 50. 10, 11: 648.

EXODO,

EXOD. 2. 2: 62.
Exod. 2. 2, 3: 58.
Exod. 2. 8: 383.
Exod. 2. 10: 66, 136.
Exod. 2. 11: 114.
Exod. 2. 11, & seq: 98.
Exod. 2. 14: 91, 110.
Exod. 2. 15: 102.
Exod. 2. 16: 226.
Exod. 3. 2: 438.
Exod. 3. 5: 128.
Exod. 3. 6: 76.
Exod. 3. 14: 47.
Exod. 3. 17: 91.
Exod. 4. 17: 95.
Exod. 4. 20: 53.
Exod. 4. 22: 70, 624.
Exod. 4. 25: 118.
Exod. 4. 25, 26: 67.
Exod. 4. 29: 103.
Exod. 6. 23: 333.
Exod. 7. 1: 71, 114, 626.
Exod. 7. 12, & seq: 113.
Exod. 7. 34: 91.
Exod. 9. 23: 105.
Exod. 12. 1, & seq: 521.
Exod. 12. 6: 623.
Exod. 12. 21, & seq: 110.
Exod. 12. 38: 73.
Exod. 12. 43, & seq: 472, 538.
Exod. 13. 2, 13: 645.
Exod. 13. 21: 87, 438, 624.
Exod. 14. 19: 624.
Exod. 14. 31: 62.
Exod. 15. 20: 67, 240.
Exod. 15. 20, 21: 120.
Exod. 16: 624.
Exod. 16. 4: 624.
Exod. 16. 4, 8: 89.
Exod. 16. 35, 36: 144.
Exod. 17. 11, & seq: 114.
Exod. 17. 14: 39, bis.
Exod. 18: 94.
Exod. 18. 25, 26: 114.
Exod. 19. 16: 99.
Exod. 19. 18: 76, 458.
Exod. 20. 4: 76.
Exod. 20. 5: 293.

Exod. 20. 7: 97.
Exod. 20. 17: 76.
Exod. 20. 24, 25: 218.
Exod. 21. 24: 79.
Exod. 23. 26: 89.
Exod. 24. 4, 7: 39, 41, 144.
Exod. 24. 12: 41.
Exod. 24. 17: 438.
Exod. 24. 17: 99.
Exod. 28. 38: 626.
Exod. 29. 16: 128.
Exod. 30. 21: 495.
Exod. 32. 24: 95.
Exod. 33. 11: 87, 94.
Exod. 33. 20: 70, 634.
Exod. 33. 22: 91, 94, 99.
Exod. 33. 23: 76.
Exod. 34. 10: 148.
Exod. 34. 14: 31.
Exod. 34. 27: 39.
Exod. 34. 28: 625.

LEVITICO,

Levit. 2. 1: 129.
Levit. 2. 13: 128.
Levit. 6. 12, 13: 114.
Levit. 6. 13: 91.
Levit. 7. 34: 129.
Levit. 9. 24: 163.
Levit. 11: 76.
Levit. 11. 7: 76.
Levit. 11. 7, 8: 125.
Levit. 13. 7, 8: 91.
Levit. 16. 26, & seq: 128.
Levit. 16. 29: 495.
Levit. 18. 6: 383.
Levit. 18. 19: 76.
Levit. 19. 18: 76.
Levit. 19. 35: 100.
Levit. 21. 11: 128.
Levit. 23. 18: 181.
Levit. 25. 8: 378.
Levit. 25. 39, & seq: 79.
Levit. 26. 33, 34: 267.
Levit. 26. 46: 399.

LIBRO NUMERORUM,

Num. 1. 26: 337.
Num. 2. 3: 335, 337.
Num. 2. 9: 337.
Num. 5: 128.
Num. 6. 18, & seq: 566.
Num. 7. 11, 12: 335.
Num. 9. 9, & seq: 472, 538.
Num. 10. 14: 335.
Num. 11. 16: 114.
Num. 11. 16, & seq: 334.
Num. 12. 1: 54, 74, 95.
Num. 12. 2, 6, & seq: 94.
Num. 12. 3: 71.
Num. 12. 7: 62.
Num. 12. 16: 145.
Num. 13. 34: 66.
Num. 14. 14: 449.
Num. 14. 33: 144.
Num. 16. 30: 312.
Num. 16. 33: 58, 65.
Num. 16. 39, 40: 334.
Num. 16. 48: 626.
Num. 18. 21: 76.
Num. 19. 11: 129.
Num. 19. 13: 125.
Num. 19. 16: 124.
Num. 21. 5: 403.
Num. 21. 6, & seq: 521.
Num. 21. 8, 9: 90.
Num. 21. 9: 528.
Num. 21. 14: 144.
Num. 21. 18: 549.
Num. 21. 20: 548.
Num. 24. 9: 268.
Num. 24. 9: 347.
Num. 24. 15, 17: 331.
Num. 24. 17: 267, 285, 300, 318, 324, 347, 339, bis.
Num. 24. 17, 18: 278.
Num. 24. 24: 268.
Num. 26. 38: 166.
Num. 27. 18: 106.
Num. 27. 18, & seq: 112, 151.
Num. 27. 22, 23: 39.
Num. 34. 19: 335.

DEUTERONOMIO,

Deut. 1. 1: 140.
Deut. 1. 5: 41.
Deut. 2. 12: 145.
Deut. 3. 8: 140.
Deut. 3. 10, 11: 142.
Deut. 3. 11: 87.
Deut. 3. 14: 143.
Deut. 3. 28: 106.
Deut. 4. 2: 76.
Deut. 4. 5, 6: 181.
Deut. 4. 6: 179.
Deut. 4. 24: 77, 438.
Deut. 4. 25, & seq: 268.
Deut. 6. 5: 503, 633.
Deut. 6. 9: 48.
Deut. 6. 11: 549.
Deut. 7. 14: 89.
Deut. 8. 19, 20: 505.
Deut. 9. 3: 438.
Deut. 10. 16, & seq: 505.
Deut. 11. 18, & seq: 76.
Deut. 12. 32: 495.
Deut. 13. 1, & seq: 12.
Deut. 13. 3: 13.
Deut. 15. 21: 79.
Deut. 17. 14: 144, 268,
Deut. 17. 18, 19: 41.
Deut. 18. 15: 323, 625, 626.
Deut. 18. 15, & seq: 279, 326, 411, 486, 491.
Deut. 18. 20, 21: 231.
Deut. 18. 22: 13.
Deut. 19. 19: 228.
Deut. 21. 12, 13: 125.
Deut. 22. 30: 383.
Deut. 23. 3: 41.
Deut. 24. 16: 40, bis, 41, 222.
Deut. 25. 5: 124.
Deut. 25. 13: 100.
Deut. 25. 17, & seq: 144.
Deut. 27. 2, 3: 47.
Deut. 27. 5, & seq: 41.
Deut. 27. 12: 337.
Deut. 27. 15, & seq: 40.
Deut. 27. 20: 383.
Deut. 28. 15, & seq: 40, 604.
Deut. 28. 29: 607.
Deut. 28. 36: 268, bis.
Deut. 28. 43: 589.
Deut. 28. 58: 341.
Deut. 29: 40.
Deut. 29. 1: 41, 141.
Deut. 30: 40.
Deut. 30. 6: 496, 497, 506.
Deut. 30. 19: 505.
Deut. 30. 20: 454.
Deut. 31: 40.
Deut. 31. 9: 141, 144.
Deut. 31. 9, & seq: 39, 41.
Deut. 31. 19, 22: 39.
Deut. 31. 24, & seq: 264.
Deut. 32: 40.
Deut. 32. 21: 589.
Deut. 32. 36: 40.
Deut. 33. 3: 353.
Deut. 33. 5: 353.
Deut. 33. 17: 464.
Deut. 33. 18, 19: 267.
Deut. 34. 5: 62.
Deut. 34. 6: 98, 101.
Deut. 34. 7: 55, 112.
Deut. 34. 8: 59, 105.
Deut. 34. 10: 146, 279.

LIBRO JOSUE,

Jos. 1. 1: 62.
Jos. 1. 7, 8: 39.
Jos. 1. 8: 39.
Jos. 1. 17: 627.
Jos. 2. 9: 153.
Jos. 2. 24: 153.
Jos. 3. 1: 149.
Jos. 4. 9: 146.
Jos. 5. 1: 154.
Jos. 5. 12: 144.
Jos. 6. 25: 146.
Jos. 6. 25, 26: 147.
Jos. 6. 26: 268.
Jos. 6. 27: 146, 149.
Jos. 8. 31: 41.
Jos. 8. 31, & seq: 39.
Jos. 8. 32: 47, 141.
Jos. 8. 35: 39, 146, 149.
Jos. 10. 13: 39, 146, 147, bis.
Jos. 10. 13, 14: 148.
Jos. 10. 14: 147.
Jos. 11. 15: 39, 146, 149.
Jos. 13. 12: 66.
Jos. 14. 10, & seq: 147.
Jos. 15. 1: 335.
Jos. 15. 13, & seq: 147.
Jos. 15. 14, & seq: 149.
Jos. 15. 63: 146, 147.
Jos. 16. 10: 146, 149, 150.
Jos. 18. 27: 146. 148.
Jos. 19. 27: 146, 148.
Jos. 19. 47: 146. 148.
Jos. 21. 35, 36: 149.
Jos. 22. 1, & seq: 147, 150.
Jos. 22. 10, & seq: 147.
Jos. 23. 6: 39.
Jos. 24. 25, 26: 150.
Jos. 24. 26: 147.
Jos. 24. 28, & seq: 157.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

LIBRO JUDICUM,

Jud. 1. 2, 19: 335.
Jud. 1. 12, & seq: 147, 149.
Jud. 1. 29: 146, 150.
Jud. 3. 4: 39.
Jud. 4. 4: 240.
Jud. 5. 4: 156.
Jud. 5. 14: 358.
Jud. 5. 18: 627.
Jud. 6. 21: 163.
Jud. 6. 32: 43.
Jud. 7. 1: 43.
Jud. 8. 21, 26: 157.
Jud. 8. 35: 43.
Jud. 9. 53: 156.
Jud. 13. 3, 4: 627.
Jud. 13. 5: 156, 627, bis.
Jud. 13. 5, 7: 396.
Jud. 13. 18: 70.
Jud. 13. 24, 25: 627.
Jud. 14. 12, & seq: 127.
Jud. 16. 13: 627.
Jud. 18. 29: 143, 146.
Jud. 18. 30, 31: 156.
Jud. 19. 1: 644.

LIBRO RUTH,

Ruth. 2. 14: 465, 533.

LIBRO PRIMO REGUM,

1. Reg. 1. 3: 198.
1. Reg. 2. 3, & seq: 589.
1. Reg. 2. 5: 427.
1. Reg. 2. 6: 159.
1. Reg. 2. 8: 159, 469.
1. Reg. 2. 10: 474.
1. Reg. 2. 26: 627.
1. Reg. 2. 30: 480.
1. Reg. 2. 31, & seq: 159.
1. Reg. 3. 19: 627.
1. Reg. 5. 5: 160.
1. Reg. 6. 8: 264.
1. Reg. 7. 1, & seq: 649.
1. Reg. 7: 118.
1. Reg. 7. 13: 160.
1. Reg. 7. 15: 160.
1. Reg. 9: 355.
1. Reg. 9. 9: 158, 159.
1. Reg. 10. 1: 354.
1. Reg. 10. 17: 355.
1. Reg. 10. 24: 354.
1. Reg. 11. 8: 335, 338.
1. Reg. 12. 3: 139.
1. Reg. 12. 11: 158.
1. Reg. 15. 4: 335, bis.
1. Reg. 15. 22: 159, 497, 505.
1. Reg. 16. 18, & seq: 186.
1. Reg. 17. 12, & seq: 160.
1. Reg. 17. 34, & seq: 139.
1. Reg. 19. 20: 240.
1. Reg. 19. 23: 240.
1. Reg. 24. 1: 160.
1. Reg. 24. 4, & seq: 160.
1. Reg. 24. 9. & seq: 160.
1. Reg. 26. 1: 160.
1. Reg. 26. 5, & seq: 160.
1. Reg. 26. 15, & seq: 260.
1. Reg. 27. 6: 160, 149.
1. Reg. 30. 25: 160.

LIBRO SECUNDO REGUM,

2. Reg. 1. 17: 163.
2. Reg. 1. 17: 39.
2. Reg. 3. 10: 163.
2. Reg. 4. 1: 164.
2. Reg. 6. 4: 160.
2. Reg. 6. 23: 342.
2. Reg. 7. 4, & seq: 356, 357, 358, 407.
2. Reg. 7. 12: 635.
2. Reg. 7. 12, & seq: 280, 282, 285, 474, 632.
2. Reg. 7. 13: 358.
2. Reg. 7. 13, & seq: 303, 399, 517.
2. Reg. 7. 14: 273.
2. Reg. 8. 2: 278, 331.
2. Reg. 8. 16: 163.
2. Reg. 8. 18: 226.
2. Reg. 10. 21: 354.
2. Reg. 11. 21: 156, 158.
2. Reg. 14. 14: 159.
2. Reg. 17. 27: 354.
2. Reg. 18. 28: 157.
2. Reg. 18. 33: 401.
2. Reg. 20. 16: 226.
2. Reg. 22. 9, 13: 438.
2. Reg. 22. 43: 186.
2. Reg 22. 44: 589.
2. Reg. 23. 1: 183, 186, 187.
2. Reg. 23. 2: 280.
2. Reg. 23. 5: 303.
2. Reg. 24. 9: 337.

LIBRO TERTIO REGUM,

3. Reg. 2. 3: 40.
3. Reg. 2. 27: 159.
3. Reg. 3. 12, 13: 192.
3. Reg. 4. 16: 246.
3. Reg. 30, 31: 192.
3. Reg. 4. 32: 190, bis.
3. Reg. 4. 32, 33: 197.
3. Reg. 7. 13, & seq: 152.
3. Reg. 8. 8: 165.
3. Reg. 8. 9: 40, 41, 264.
3. Reg. 8. 46: 193.
3. Reg. 9. 13: 146.
3. Reg. 11. 4: 192.
3. Reg. 11. 31, 37, 38: 354.
3. Reg. 12. 20: 338.
3. Reg. 12. 21, & seq: 338.
3. Reg. 12. 32: 338.
3. Reg. 13. 1, & seq: 268.
3. Reg. 14. 9: 221.
3. Reg. 16. 21: 375.
3. Reg. 16. 34: 147, 268.
3. Reg. 17. 24: 239.
3. Reg. 18. 3: 237.
3. Reg. 18. 21: 71.
3. Reg. 19. 13. 148.
3. Reg. 19. 37: 245.

LIBRO QUARTO REGUM,

4. Reg. 1. 13, & seq: 237.
4. Reg. 4. 16: 312.
4. Reg. 8. 26: 166.
4. Reg. 14. 6: 40, 41.
4. Reg. 14. 25: 239.
4. Reg. 14. 25: 241.
4. Reg. 17. 18: 339.
4. Reg. 17. 33, 34: 648.
4. Reg. 18. 5: 195.
4. Reg. 21. 8: 40.
4. Reg. 21. 16: 246.
4. Reg. 22: 40.
4. Reg. 22. 8: 41, 265.
4. Reg. 23: 40, 212.
4. Reg. 23. 4, & seq: 248.
4. Reg. 23. 14: 268.
4. Reg. 23. 25: 40.
4. Reg. 24: 212.
4. Reg. 24. 15: 213.
4. Reg. 25. 9: 217.
4. Reg. 25. 27, & seq: 212.

LIBRO PRIMO PARALIPOMENON,

1. Par. 2. 3: 335, 338.
1. Par. 3. 16, & seq: 212.
1. Par. 3. 19, 20: 212.
1. Par. 5. 1: 337.
1. Par. 5. 1, 2: 338.
1. Par. 5. 2: 336, 337, 338.
1. Par. 5. 6: 233.
1. Par. 8. 1: 166.
1. Par. 12. 32: 338.
1. Par. 15. 17, 19: 185.
1. Par. 16. 14: 40.
1. Par. 16. 22: 322.
1. Par. 17. 11, & seq: 356.
1. Par. 17. 13, 14: 280.
1. Par. 18. 17: 226.
1. Par. 21. 26: 163, 438.
1. Par. 22. 6: 356.
1. Par. 24. 7: 334.
1. Par. 25. 1: 240.
1. Par. 28. 2, & seq: 280.
1. Par. 28. 6: 356.
1. Par. 29. 29: 158, 207.

LIBRO SECUNDO PARALIPOMENON,

2. Par. 3. 16: 212.
2. Par. 4. 17: 248.
2. Par. 5. 10: 41, 264.
2. Par. 5. 13: 186.
2. Par. 7. 1: 164.
2. Par. 7. 6: 186.
2. Par. 17. 7: 40.
2. Par. 19. 7: 165.
2. Par. 20. 21: 186.
2. Par. 20. 34: 161, 207.
2. Par. 22. 2: 165.
2. Par. 22. 11: 333.
2. Par. 23. 18: 40, 186.
2. Par. 24. 20: 253.
2. Par. 25. 34: 40.
2. Par. 26. 22: 161, 205, 207.
2. Par. 29. 2: 195.
2. Par. 29. 4, seq: 195.

2. Par. 29. 26: 186.
2. Par. 30. 15, 16: 42.
2. Par. 30. 26: 195.
2. Par. 31. 3: 42.
2. Par. 32. 25: 295.
2. Par. 32. 27, & seq: 195.
2. Par. 32. 32: 206.
2. Par. 33. 11: 247.
2. Par. 34. 3: 248.
2. Par. 34. 14: 265.
2. Par. 34. 14, & seq: 40.
2. Par. 35. 11, 12: 42.
2. Par. 35 23: 302.
2. Par. 35. 24, 25: 214.
2. Par. 35. 25: 164.
2. Par. 36. 20, 21: 210.

LIBRO PRIMO ESDRÆ,

1. Esdr. 2. 2: 167.
1. Esdr. 3. 2: 40, 251.
1. Esdr. 3. 10, 11: 186.
1. Esdr. 3. 11: 186.
1. Esdr. 4. 2, 7: 368.
1. Esdr. 4. 5, & seq: 366.
1. Esdr. 4. 24: 251, 366, 367.
1. Esdr. 5. 1: 252.
1. Esdr. 5. 1, 2: 251.
1. Esdr. 5. 2: 251.
1. Esdr. 5. 4: 166.
1. Esdr. 6. 14: 251.
1. Esdr. 6. 14, 15: 166, 367.
1. Esdr. 6. 15: 366, 368.
1. Esdr. 7. 6: 40, 261, 368.
1. Esdr. 7. 27, 28: 167.
1. Esdr. 9. 5: 167.
1. Esdr. 9. 9: 368.
1. Esdr. 10. 1: 167.

LIBRO SECUNDO ESDRÆ,

2. Esdr. 1. 3: 368.
2. Esdr. 1. 4: 228.
2. Esdr. 2. 13: 368.
2. Esdr. 2. 17: 368.
2. Esdr. 7. 1, 4: 372.
2. Esdr. 8. 1, & seq: 40.
2. Esdr. 9. 3: 40.
2. Esdr. 9. 10: 216.
2. Esdr. 9. 12: 624.
2. Esdr. 9. 32, & seq: 216.
2. Esdr. 10. 8: 167.
2. Esdr. 10. 29, 34, 36: 40.
2. Esdr. 12. 11, 22: 40.
2. Esdr. 12. 23: 165.
2. Esdr. 13. 1: 40, 41.

LIBRO TOBIÆ,

Tob. 2. 5, 6: 236.
Tob. 2. 12, 15: 179.
Tob. 4. 11: 169.
Tob. 4. 16: 169.
Tob. 7. 14: 40.
Tob. 12. 20: 168.
Tob. 13. 1, 2: 199.
Tob. 13. 2: 159.
Tob. 13. 20, & seq: 169,
Tob. 14. 5, 6: 240.

LIBRO JUDITH,

Judith 5. 22: 173.
Judith 8. 24, 25: 171.
Judith 9. 2: 172.
Judith 13. 21: 186.
Judith 13. 23: 171.
Judith 16. 8: 172.

LIBRO ESTHER,

Esth. 2. 11, 15: 381.
Esth. 3. 1: 176.
Esth. 3. 1, 10: 176.
Esth. 9. 10: 176.
Esth. 9. 20, 23, 26: 174.
Esth. 9. 24: 176.
Esth. 12. 4: 161, 174.
Esth. 12. 6: 176.
Esth. 16. 10: 176.

LIBRO JOB,

Job 1. 3: 181.
Job 3. 2: 179.
Job 5. 2: 469.
Job 5. 13: 179.
Job 9. 8: 436.
Job 12. 18, & seq: 469.
Job 15. 35: 179.
Job 19. 7, 8: 179.
Job 19. 23: 177.
Job 19. 23, & seq: 280.
Job 19. 25: 329, 559.
Job 21. 7, & seq: 179.
Job 22. 29: 481.
Job 26. 12: 181.
Job 27. 5: 542.
Job 28. 15, & seq: 179.
Job 28. 28: 179, 181, 201.
Job 31. 35, 36: 177.
Job 34. 19: 179.
Job 38. 10, 11: 179.
Job 38. 41: 179.

LIBRO PSALMORUM,

Psalm. 2. 2: 98, 509, 520.
Psalm. 2. 6: 282, 284, 285, 322, 416, 573.
Psalm. 2. 6, & seq: 319, 474, 503.
Psalm. 2. 7: 287, 349, 399, 400.
Psalm. 2. 8: 281, 282, 287, 321, 328, 484, 589, 598.
Psalm. 2. 8, 9: 365.
Psalm. 2. 9: 295, 314, 320, 353.
Psalm. 2. 13: 282.
Psalm. 3. 1, 2: 529.
Psalm. 3. 2, & seq: 531.
Psalm. 3. 6: 542.
Psalm. 4. 4: 419, 460.
Psalm. 6. 6: 186.
Psalm. 7. 14: 179.
Psalm. 8. 3: 507.
Psalm. 8. 5: 282, bis.
Psalm. 8. 5, 6: 478.
Psalm. 8. 6: 291.
Psalm. 9. 20, 21: 486.
Psalm. 11. 6: 469.
Psalm. 13. 7: 559.
Psalm. 15. 8: 290.
Psalm. 15. 8, & seq: 283.
Psalm. 15. 9, & seq: 542.
Psalm. 15. 10: 460.
Psalm. 15. 11, 12: 570.
Psalm. 17. 5, & seq: 530, 534.
Psalm. 17. 7, 8: 531.
Psalm. 17. 9, 13, 14: 438.
Psalm. 17. 12: 70, 633.
Psalm. 17. 18, 41, 44: 462.
Psalm. 17. 28: 469.
Psalm. 17. 38, & seq: 283, 347.
Psalm. 17. 43: 186.
Psalm. 17. 44: 283, 457, 604.
Psalm. 17. 44, & seq: 589.
Psalm. 17. 45: 579.
Psalm. 17. 5: 432, 435.
Psalm. 21. 284.
Psalm. 21. 1: 285, 516.
Psalm. 21. 1, & seq: 531.
Psalm. 21. 2: 517.
Psalm. 21. 2, 3: 517.
Psalm. 21. 4: 517.
Psalm. 21. 7: 301, 461, 516.
Psalm. 21. 7, & seq: 284, 515, 529.
Psalm. 21. 8: 462.
Psalm. 21. 10: 516.
Psalm. 21. 12: 512.
Psalm. 21. 15, & seq: 377, 535.
Psalm. 21. 17: 520, 522, 523.
Psalm. 21. 17, & seq: 530.
Psalm. 21. 18: 329.
Psalm. 21. 18. 19: 273, 516, 638.
Psalm. 21. 19: 186, 517.
Psalm. 21. 21, 22: 517.
Psalm. 21. 23: 284, 347, 408, 416, 517.
Psalm. 21. 23, & seq: 284.
Psalm. 21. 25: 517.
Psalm. 21. 27: 427.
Psalm. 21. 28: 517.
Psalm. 21. 27, 29: 284, 516, 589.
Psalm. 21. 29: 474.
Psalm. 21. 31, 32: 284.
Psalm. 23. 7, 8: 323, 374,, 478, 482, 563.
Psalm. 26. 12: 513.
Psalm. 29. 38: 517.
Psalm. 29. 1, & seq: 542.
Psalm. 32. 18, 19: 427.
Psalm. 33. 18, & seq: 585.
Psalm. 33. 23: 559.
Psalm. 33. 19: 468.
Psalm. 34. 7, & seq: 535.
Psalm. 34. 11, & seq: 514, 529.
Psalm. 34. 13: 398.
Psalm. 34. 14: 461.
Psalm. 34. 14, & seq: 529.
Psalm. 34. 15: 509, 518.
Psalm. 34. 16: 515.
Psalm. 34. 16, 19: 462.
Psalm. 34. 19, 20: 509.
Psalm. 34. 23: 285.
Psalm. 35. 10: 436, 441, 454.
Psalm. 36. 3: 485.
Psalm. 36. 18, 19: 427.
Psalm. 36. 31: 497.
Psalm. 36. 34: 480.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Psalm. 39. 3: 471.
Psalm. 39. 7, & seq: 284, 378.
Psalm. 39. 8, 9: 348.
Psalm. 39. 4: 472.
Psalm. 39. 10, & seq: 284, 416.
Psalm. 39. 18: 284, 469.
Psalm. 40. 6, & seq: 514, 520.
Psalm. 40. 9, & seq: 542.
Psalm. 40. 10: 509.
Psalm. 42. 3: 455, 533.
Psalm. 42. 6, 7: 419.
Psalm. 43. 8, & seq: 465.
Psalm. 43. 11, & seq: 585.
Psalm. 43. 24: 469.
Psalm. 44. 3: 328, 349, 350, 623.
Psalm. 44. 3, & seq: 449.
Psalm. 44. 4, 6: 285.
Psalm. 44. 4, & seq: 615.
Psalm. 44. 5: 285.
Psalm. 44. 5, & seq: 285, 290, 474.
Psalm. 44. 6: 298, 328.
Psalm. 44. 7: 285, 295, 503.
Psalm. 44. 7, 8: 285, 403.
Psalm. 44. 8: 282, 305, 376, 398, 409, 622.
Psalm. 44. 13: 323.
Psalm. 44. 17: 285, 477, 589.
Psalm. 44. 18: 285.
Psalm. 45. 9, 10: 444.
Psalm. 45. 14: 305.
Psalm. 46. 1, & seq: 474.
Psalm. 46. 6, & seq: 563.
Psalm. 46. 9: 589.
Psalm. 47. 1, & seq: 573.
Psalm. 49. 16: 542.
Psalm. 49. 3: 438
Psalm. 49. 7, & seq: 497.
Psalm. 49. 8, & seq: 506.
Psalm. 49. 23: 305.
Psalm. 50. 9: 561.
Psalm. 50. 12, & seq: 497.
Psalm. 50. 18, & seq: 186, 187, 505.
Psalm. 54. 4, 5: 512.
Psalm. 54. 13, & seq: 509.
Psalm. 55. 1, & seq: 515.
Psalm. 55. 12, 13: 542.
Psalm. 56. 5: 187.
Psalm. 58. 1, & seq: 512.
Psalm. 59. 8: 278.
Psalm. 60. 21: 305.
Psalm. 63. 1, & seq: 514.
Psalmi 64 Lemmate: 183, 184.
Psalm. 65. 10, & seq: 465, 585.
Psalm. 66. 5: 589.
Psalm. 67. 5, & seq: 540, 541, 563.
Psalm. 67. 8, 9: 156.
Psalm. 67. 11, & seq: 615.
Psalm. 67. 12: 579.
Psalm. 67. 21: 627.
Psalm. 67. 27, 28: 428, 430, 431, 541.
Psalm. 67. 32: 541, 598.
Psalm. 67. 32, 33: 590.
Psalm. 67. 36: 434, 487.
Psalm. 68: 286.
Psalm. 68. 1, & seq: 515, 532.
Psalm. 68. 5, 6: 534.
Psalm. 68. 6: 286.
Psalm. 68. 6, & seq: 462.
Psalm. 68. 7, & seq: 507.
Psalm. 68. 8, 9: 534.
Psalm. 68. 9: 286, 408, 512.
Psalm. 68. 11: 398.
Psalm. 68. 12, 13: 534.
Psalm. 68. 13: 520.
Psalm. 68. 18, & seq: 529.
Psalm. 68. 21: 286, 512.
Psalm. 68. 21, & seq: 509.
Psalm. 68. 22: 273, 286, 329, 533, bis, 638.
Psalm. 68. 24, & seq: 604.
Psalm. 68. 25, & seq: 518, 612.
Psalm. 68. 26, 27: 377.
Psalm. 68. 28: 518.
Psalm. 68. 30: 469.
Psalm. 68. 33: 534.
Psalm. 68. 33, 34: 468.
Psalm. 68. 36, 37: 573.
Psalm. 69. 5: 469.
Psalmi 70 Lemmate: 184.
Psalm. 70. 1: 183.
Psalm. 70. 10, 11: 512.
Psalm. 70. 20: 542.
Psalm. 71: 286.
Psalm. 71. 1, & seq: 344, 474, 503, 615, 617.
Psalm. 71. 1, 6: 359.
Psalm. 71. 1, 7: 359.
Psalm. 71. 3, 7: 348, 444.
Psalm. 71. 4, 12, 13: 469.
Psalm. 71. 5, & seq: 286.
Psalm. 71. 5, 17: 289, 321.
Psalm. 71. 6: 322.
Psalm. 71. 7: 290, 315, 324, 362, 363, 364, 458.
Psalm. 71. 8: 282, 284, 322.
Psalm. 71. 8, & seq: 516, 590.
Psalm. 71. 8, 17: 321.
Psalm. 71. 9: 304.
Psalm. 71. 9, & seq: 322, 374.
Psalm. 71. 10: 299.
Psalm. 71. 17: 286, 287, 394, 400, 465.
Psalm. 71. 18: 322.
Psalm. 71. 20: 187.
Psalm. 72. 3, 7: 447.
Psalm. 73. 1: 183.
Psalm. 73. 12: 474, 618.
Psalm. 73. 22, 23: 515.
Psalm. 751, & seq: 444.
Psalm. 75. 3: 157.
Psalm. 76. 1: 317.
Psalm. 77. 2: 186, 418, 419, 637.
Psalm. 77. 14: 624.
Psalm. 77. 24, 25: 624.
Psalm. 77. 60, 61: 156.
Psalm. 78. 1: 183.
Psalm. 78. 1, & seq: 585.
Psalm. 78. 4: 465.
Psalm. 78. 12: 516.
Psalm. 79. 15, & seq: 440.
Psalm. 80. 6: 647.
Psalm. 81. 8: 590.
Psalm. 83. 10, & seq: 480.
Psalm. 84. 9: 447.
Psalm. 84. 9, 11: 444.
Psalm. 84. 11: 363.
Psalm. 84. 12: 453, 458
Psalm. 85. 9: 590.
Psalm. 86. 1, & seq: 573.
Psalm. 86. 2, & seq: 590.
Psalm. 87. 1: 183.
Psalm. 87. 1, & seq: 532.
Psalm. 87. 3, & seq: 535.
Psalm. 87. 5: 542.
Psalm. 87. 9, & seq: 512.
Psalm. 87. 16: 461, 469, 515.
Psalm. 88: 287.
Psalm. 88. 1: 183.
Psalm. 88. 4, & seq: 356.
Psalm. 88. 4, 5, 36: 389.
Psalm. 88. 4, 29, & seq: 442.
Psalm. 88. 6: 577.
Psalm. 88. 20: 458.
Psalm. 88. 21, & seq: 344.
Psalm. 88. 26. & seq: 287.
Psalm. 88. 27: 287.
Psalm. 88. 27, 28: 399, 400.
Psalm. 88. 28: 287, 289, 402.
Psalm. 88. 28, & seq: 358, 474, 619.
Psalm. 88. 29, & seq: 159.
Psalm. 88. 30: 303.
Psalm. 88. 30, 36: 287.
Psalm. 88. 39, & seq: 461, 516, 535.
Psalm. 88. 42, & seq: 463.
Psalm. 88. 49: 541.
Psalmi 89 Lemmate: 184.
Psalm. 90. 1, & seq: 447.
Psalm. 90. 15: 481.
Psalm. 92. 5: 358.
Psalm. 93. 8: 434.
Psalm. 93. 21: 520.
Psalm. 94. 7: 414.
Psalm. 95. 3, & seq: 590.
Psalm. 95. 10: 527.
Psalm. 95. 12: 394.
Psalm. 96. 1: 633.
Psalm. 96. 2, & seq: 70, 633.
Psalm. 96. 3, 4: 438.
Psalm. 96. 5: 156.
Psalm. 96. 8: 288, 415.
Psalm. 96. 11: 437.
Psalm. 97. 1, 3: 186.
Psalm. 97. 1, & seq: 618.
Psalm. 97. 3, 4: 590.
Psalm. 97. 7, & seq: 303.
Psalm. 97. 8, 9: 615.
Psalm. 101. 1: 183.
Psalm. 101. 13: 186.
Psalm. 101. 16: 590.
Psalm. 101. 17, 18: 469.
Psalm. 101. 25, & seq: 186.
Psalm. 101. 16, & seq: 456.
Psalm. 102. 2, & seq: 426.
Psalm. 102. 3: 419.
Psalm. 103. 3: 187.
Psalm. 103. 4: 415.
Psalm. 103. 30: 497.
Psalm. 104. 40, 41: 624.
Psalm. 106. 2, & seq: 559.
Psalm. 106. 4, & seq: 427.
Psalm. 106. 10, & seq: 540.
Psalm. 106. 20: 398.
Psalm. 106. 20, & seq: 399, 431.
Psalm. 106. 40, 41: 469.
Psalm. 107. 6: 406.
Psalm. 107. 9: 278, 347.

Pſalm. 108. 1, & ſeq: 463, 510, 514, 529.
Pſalm. 108. 4, & ſeq: 518.
Pſalm. 108. 22: 469, 618.
Pſalm. 108. 24: 398.
Pſalm. 108. 25: 529.
Pſalm. 109: 288.
Pſalm. 109. 1: 324.
Pſalm. 109. 1, & ſeq: 315, 347, 399, 400, 403, 475, 478, 482, 503. 570.
Pſalm. 109. 2: 295, 322, 390.
Pſalm. 109. 2, 3: 284.
Pſalm. 109. 3: 282, 286, 287, 321, 437, 456, 622.
Pſalm. 109. 4: 311, 409, 410, 505.
Pſalm. 109. 5, & ſeq: 449.
Pſalm. 109. 6: 452, 622.
Pſalm. 110. 6, & ſeq: 497.
Pſalm. 110. 9: 559.
Pſalm. 110. 10: 179, 201.
Pſalmi 111 Lemmate: 183, 184.
Pſalm. 111. 1, & ſeq: 481, 485.
Pſalm. 111. 5, & ſeq: 447.
Pſalm. 112. 5, & ſeq: 470.
Pſalm. 112. 7, 8: 159.
Pſalm. 114. 3. & ſeq: 542.
Pſalm. 116. 1: 590.
Pſalm. 116. 1: 590.
Pſalm. 117. 20: 453.
Pſalm. 117. 21, & ſeq: 618.
Pſalm. 117. 22: 290, 296, 451, 457, 463, 473.
Pſalm. 117. 22, & ſeq: 507.
Pſalm. 117. 25: 290.
Pſalm. 118. 105: 436.
Pſalm. 118. 165: 447.
Pſalm. 119. 2, 3: 514.
Pſalm. 119. 7: 444, 463.
Pſalm. 120. 3: 448.
Pſalm. 122. 3: 465.
Pſalm. 123. 1, & ſeq: 585.
Pſalm. 124. 1, & ſeq: 448.
Pſalm. 125. 1: 183.
Pſalm. 127. 6: 448.
Pſalm. 129. 7, 8: 559.
Pſalm. 131. 15: 427.
Pſalm. 131. 17: 436.
Pſalmi 136 Lemmate: 183, 184.
Pſalm. 136. 1, & ſeq: 183, 184.
Pſalm. 136. 7: 238.
Pſalm. 136. 8, 9: 268.
Pſalmi 137 Lemmate, juxta LXX: 184.
Pſalm. 137. 1: 183.
Pſalm. 139. 1, & ſeq: 514.
Pſalm. 139. 8: 186.
Pſalm. 141. 1. & ſeq: 532.
Pſalm. 141. 5: 467, 513.
Pſalm. 141. 7, 8: 540, 542.
Pſalm. 142. 3, 4: 516.
Pſalm. 142. 4: 186.
Pſalm. 142. 10: 497.
Pſalm. 142. 11, 12: 542.
Pſalm. 145. 1: 183.
Pſalm. 145. 7: 427.
Pſalm. 145. 8: 424.
Pſalm. 146. 9: 179.
Pſalm. 147. 4: 432.
Pſalm. 149. 1: 573.
Pſalm. 149. 4. & ſeq: 481.

INDEX

PROVERBIIS SALOMONIS,

PRov. 1. 1: 188.
Prov. 1. 5, 6: 637.
Prov. 1. 7: 179, 201.
Prov. 1. 16: 191.
Prov. 1. 33: 448, 485.
Prov. 3. 1, 2: 448.
Prov. 4. 3: 189.
Prov. 4. 7, 8: 481.
Prov. 8. 12, & ſeq: 455.
Prov. 8. 15: 641.
Prov. 8. 17, 18: 484.
Prov. 8. 22: 456.
Prov. 8. 22, & ſeq: 289, 399.
Prov. 8. 23: 321.
Prov. 8. 23, 24: 282.
Prov. 8. 27, & ſeq: 458.
Prov. 8. 29: 179.
Prov. 8. 31: 416.
Prov. 8. 35: 454.
Prov. 9. 10: 179.
Prov. 9. 18: 437.
Prov. 10. 3: 427.
Prov. 10. 7: 191.
Prov. 10. 10: 191.
Prov. 12. 9: 191, 201.
Prov. 12. 11: 191.
Prov. 12. 20: 191.
Prov. 12. 24: 191.
Prov. 13. 9: 437.
Prov. 13. 20: 191.
Prov. 13. 24: 201.
Prov. 14. 30: 191.
Prov. 16. 5: 186.
Prov. 17. 2: 191, 201.
Prov. 17. 14: 191.
Prov. 18. 13: 191, 201.
Prov. 21. 19. 4: 191.
Prov. 21. 19: 191, 201.
Prov. 22. 1: 191.
Prov. 22. 7: 191.
Prov. 22. 9: 191.
Prov. 22. 20: 197.
Prov. 23. 13: 191, 201.
Prov. 23. 27: 191.
Prov. 23. 29: 68.
Prov. 24. 21: 191.
Prov. 25. 1: 188, 207.
Prov. 26. 27: 191.
Prov. 27. 1: 13.
Prov. 27. 3: 201.
Prov. 27. 10: 191.
Prov. 27. 20: 191.
Prov. 28. 12: 481.
Prov. 29. 23: 481.
Prov. 30. 2, 3: 189.
Prov. 30. 4: 399, 564.
Prov. 30. 8: 191.
Prov. 30. 15. & ſeq: 201.
Prov. 30. 18, 19: 384.
Prov. 30. 19: 381.
Prov. 30. 21, 22: 191.
Prov. 30. 22: 191.
Prov. 31. 10, 13: 191.

ECCLESIASTE,

ECcl. 1. 4: 193.
Eccl. 1. 7: 201.
Eccl. 1. 16: 189, 192.
Eccl. 2. 14: 191.
Eccl. 3. 19, & ſeq: 193.
Eccl. 4. 2: 193, 194.
Eccl. 4. 9: 193.
Eccl. 4. 17: 159, 186.
Eccl. 4. 17, & 5. 1, & ſeq: 194.
Eccl. 5. 19: 194.
Eccl. 7. 1: 193.
Eccl. 7. 2: 193, 194.
Eccl. 7. 3: 194.
Eccl. 7. 21: 193.
Eccl. 7. 24: 192.
Eccl. 7. 26, & ſeq: 194.
Eccl. 7. 27: 192.
Eccl. 8. 1: 191.
Eccl. 8. 2: 196.
Eccl. 8. 6: 13.
Eccl. 8. 15: 193.
Eccl. 8. 16: 182.
Eccl. 8. 17, & 9. 1, & ſeq: 194.
Eccl. 9. 4: 194.
Eccl. 9. 5: 193.
Eccl. 9. 10: 193.
Eccl. 10. 8: 191.
Eccl. 11. 5: 194.
Eccl. 11. 7: 193.
Eccl. 11. 9: 194.
Eccl. 11. 9, 10: 194.
Eccl. 12. 7: 194.
Eccl. 12. 9: 190.
Eccl. 12. 9, 10: 192.
Eccl. 12. 11: 194.
Eccl. 12. 13: 194.

CANTICO CANTICORUM,

CAnt. 1. 3: 381, 384.
Cant. 2. 1: 439.
Cant. 4. 12: 383.
Cant. 5. 10: 349.
Cant. 6. 7: 381, 384.
Cant. 7. 5: 301.
Cant. 8. 6: 541.

LIBRO SAPIENTIÆ,

SAp. 1. 2, 12, & ſeq: 399.
Sap. 2. 6: 199.
Sap. 2. 12: 200, 459.
Sap. 2. 12, & ſeq: 508.
Sap. 2. 18, 19: 518.
Sap. 2. 18, & ſeq: 535.
Sap. 2. 19: 466, 516.
Sap. 2. 19, 20: 521.
Sap. 2. 20: 623.
Sap. 2. 21, 22: 605.
Sap. 2. 23: 199.
Sap. 3. 1: 200.
Sap. 3. 6: 201.
Sap, 3. 7: 200, 437.
Sap. 3. 8: 200.
Sap. 3. 14: 199.
Sap. 4. 3: 201.
Sap. 4. 10: 200.
Sap. 5. 3, & ſeq: 401, 466.
Sap. 5. 16, 17: 477.
Sap. 5. 19: 200.
Sap. 6. 8: 179.
Sap. 6. 21: 477.
Sap. 7. 9, & ſeq: 179.
Sap. 7. 21, & ſeq: 455.

Sap.

Sap. 7. 25, 26: 336.
Sap. 7. 26: 200, 620.
Sap. 8. 14, 15: 198.
Sap. 8. 19: 198.
Sap. 8. 21: 198, 201.
Sap. 9. 1, 4: 198.
Sap. 9. 4: 455.
Sap. 9. 7, 8: 198.
Sap. 9. 9: 455, 458.
Sap. 9. 13: 199.
Sap. 10. 21: 425.
Sap. 11. 22: 200.
Sap. 13. 1: 200.
Sap. 14. 11: 199.
Sap. 15. 7: 200.
Sap. 16. 13: 159, 199.
Sap. 16. 20, 21: 624.

ECCLESIASTICO,

PROLOG. Eccli. 203.
Eccli. 1. 5: 441.
Eccli. 1. 5, & seq: 455.
Eccli. 1. 11, 24: 481.
Eccli. 1. 16: 179, 201.
Eccli. 2. 5: 201.
Eccli. 2. 18: 204.
Eccli. 4. 10, & seq: 401.
Eccli. 4. 12, & seq: 454.
Eccli. 4. 36: 204.
Eccli. 6. 28: 201.
Eccli. 6. 29: 448.
Eccli. 6. 30, & seq: 481.
Eccli. 7. 2: 191.
Eccli. 10. 18, 21: 470.
Eccli. 10. 28: 191, 201.
Eccli. 10. 3: 191, 201.
Eccli. 11. 1: 481.
Eccli. 11. 8: 191, 201, bis.
Eccli. 11. 10: 204.
Eccli. 14. 10: 191.
Eccli. 14. 19: 193.
Eccli. 14. 23, & seq: 481.
Eccli. 15. 1, & seq: 481.
Eccli. 15. 16: 204.
Eccli. 17. 1: 199.
Eccli. 17. 10: 442.
Eccli. 19. 18: 179.
Eccli. 20. 11: 470.
Eccli. 20. 30: 171.
Eccli. 21. 13: 179.
Eccli. 21. 16: 454.
Eccli. 23. 21: 201.
Eccli. 23. 35: 201.
Eccli. 23. 38: 482.
Eccli. 24. 1, & seq: 456, 478.
Eccli. 24. 5: 402.
Eccli. 24. 7, 11: 481.
Eccli. 24. 14: 456, 622.
Eccli. 24. 25: 453.
Eccli. 24. 33: 40.
Eccli. 24. 40, & seq: 441.
Eccli. 24. 45: 540.
Eccli. 25. 22: 191.
Eccli. 25. 23: 201.
Eccli. 27. 25: 191.
Eccli. 29. 15: 169, 204.
Eccli. 30. 1: 191, 201.
Eccli. 31. 28: 191.
Eccli. 33. 13: 204.
Eccli. 40. 11: 201.
Eccli. 45. 6: 40.
Eccli. 45. 35: 442.
Eccli. 46. 1: 147.
Eccli. 46. 11: 147.
Eccli. 46. 22: 159.
Eccli. 47. 13: 442.
Eccli. 47. 15: 186.
Eccli. 47. 18: 197.
Eccli. 48, & 49: 162.
Eccli. 49. 8, 9: 211.
Eccli. 49. 10: 221.
Eccli. 49. 12: 232, 244, 251, 252, bis.
Eccli. 49. 13: 251.
Eccli. 49. 15: 167, 168, 172.
Eccli. 50. 27: 201.
Eccli. 50. 29: 202.
Eccli. 50. 29: 202.
Eccli. 51. 14: 289.

ISAIA,

ISA. 1. 1: 205.
Isa. 1. 2: 463.
Isa. 1. 2, 4: 401.
Isa. 1. 3: 467.
Isa. 1. 3, 4: 605.
Isa. 1. 9: 428.
Isa. 1. 11, & seq: 487.
Isa. 1. 14, & seq: 497.
Isa. 1. 16: 561.
Isa. 1. 18: 536, 554.
Isa. 1. 19: 485.
Isa. 2. 2: 314, 317, 446, 491.
Isa. 2. 2, & seq: 206, 259, 289, 290, 307, 327, 359, 573, 590, 609.
Isa. 2. 3: 311, 317, 318, 322, 417, 486, 579.
Isa. 2. 3, 4: 259, 299, 508, 615.
Isa. 2. 4: 293, 295, 362, 364, 444.
Isa. 2. 17, & seq: 290, 601.
Isa. 3. 16: 488.
Isa. 4. 2: 278, 300, 309, 324, 439, 479.
Isa. 4. 2, & seq: 291, 428, 554.
Isa. 4. 4: 291.
Isa. 4. 5: 291.
Isa. 5. 1, & seq: 609.
Isa. 5. 13: 605.
Isa. 5. 25: 578, 614.
Isa. 6. 5: 205.
Isa. 6. 8: 206.
Isa. 6. 8, & seq: 605, 611.
Isa. 6. 10: 537.
Isa. 7, & 8, & 9: 291.
Isa. 7. 8: 368.
Isa. 7. 14: 304, 306, 329, 380, 381, 394, 403, 405, 407.
Isa. 7. 15: 293, 621.
Isa. 7. 20: 341.
Isa. 7. 24: 416.
Isa. 8. 1: 273, 291.
Isa. 8. 1, & seq: 449, 482, 501.
Isa. 8. 1, 3: 321, 541.
Isa. 8. 2, & seq: 292.
Isa. 8. 3, 4: 365, 450.
Isa. 8. 6: 348.
Isa. 8. 6, & seq: 293.
Isa. 8. 13: 463.
Isa. 8. 13, & seq: 293, 451, 452.
Isa. 8. 14: 290, 513.
Isa. 8. 14, 15: 609.
Isa. 8. 17: 297.
Isa. 8. 18: 317.
Isa. 8. 18, 19: 435.
Isa. 9. 1: 428.
Isa. 9. 1, 2: 297, 416, 418, 431.
Isa. 9. 2: 278, 436.
Isa. 9. 5: 313.
Isa. 9. 6: 70, 290, 294, 319, 329, 403, 405, 406, 407, 473, 483, 629.
Isa. 9. 6, 7: 321, 327, 344, 348, 444, 475. 504.
Isa. 9. 7: 282, 358, 363, 364.
Isa. 10. 16, 17: 438.
Isa. 10. 20, & seq: 428.
Isa. 10. 21: 405.
Isa. 11: 294.
Isa. 11. 1: 278, 300, 309, 324, 366, 439.
Isa. 11. 1, & seq: 294, 345, 356, 358, 359, 397, 445, 483, 504, 508, 615.
Isa. 11. 1, 4, 10: 332, 475.
Isa. 11. 1, 5, 6: 293.
Isa. 11. 2: 293, 297.
Isa. 11. 3: 294.
Isa. 11. 3, 4: 465.
Isa. 11. 4: 291, 298, 315, 329, 419, 458.
Isa. 11. 4, 5: 285, 449, 450.
Isa. 11. 6: 290, 313, 362.
Isa. 11. 6, 7: 273.
Isa. 11. 6, & seq: 328, 599.
Isa. 11. 9: 312, 441.
Isa. 11. 9, 10: 591.
Isa. 11. 10: 284, 291, 295, 304, 323, 346, 539.
Isa. 11. 10, 12: 528, 525.
Isa. 11. 11, & seq: 307.
Isa. 11. 18: 306.
Isa. 12: 294.
Isa. 12. 2: 484.
Isa. 12. 2, 3: 294, 618.
Isa. 12. 3. 299, 393, 441, 562.
Isa. 12. 3, & seq: 579.
Isa. 12. 6: 416, 460.
Isa. 13. 6, & seq: 605.
Isa. 13. 20, 21: 268.
Isa. 14. 23: 268.
Isa. 15. 2: 206.
Isa. 16. 1: 472, 475.
Isa. 17. 4, & seq: 429, 431.
Isa. 17. 7, 8: 601.
Isa. 18. 1: 121, 375.
Isa. 18. 7: 591.
Isa. 19. 1: 601.
Isa. 19. 18: 135.
Isa. 19. 18, & seq: 268, 269, 591, 598.
Isa. 19. 19, 20: 618.
Isa. 21. 6, 7: 507.
Isa. 21. 7: 325.
Isa. 22. 15: 487, 629.
Isa. 22. 15, & seq: 628.
Isa. 22. 16: 549.
Isa. 22. 17, 19: 628.
Isa. 22. 19, & seq: 628.
Isa. 22. 21: 628.
Isa. 22. 22: 487.
Isa. 22. 23: 629.
Isa. 22. 23, 24: 629.

Isa. 23. 18: 427.
Isa. 24. 13, & seq: 432.
Isa. 24. 14: 432.
Isa. 24. 18: 206.
Isa. 24. 23: 573.
Isa. 25. 1, 2: 612.
Isa. 25. 2: 378, 614.
Isa. 25. 3: 484.
Isa. 25. 6, & seq: 303, 440, 591.
Isa. 25. 7: 554, 634.
Isa. 25. 7, & seq: 454.
Isa. 25. 7, 8: 540.
Isa. 25. 8: 543.
Isa. 25. 8, 9: 618.
Isa. 26. 19: 427.
Isa. 27. 9: 554.
Isa. 27. 13: 591.
Isa. 28: 296.
Isa. 28. 5: 429.
Isa. 28. 9, & seq: 432.
Isa. 28. 11: 135.
Isa. 28. 14, & seq: 609.
Isa. 28. 16: 290, 293, 296.
Isa. 28. 16, & seq: 574.
Isa. 28. 16, 18: 451.
Isa. 28. 18, 19: 470.
Isa. 29. 9, & seq: 605.
Isa. 29. 10, & seq: 634.
Isa. 29. 14: 434.
Isa. 29. 18: 424, 425.
Isa. 29. 22, & seq: 432.
Isa. 30. 8: 205.
Isa. 30. 19, 20: 417.
Isa. 30. 20: 284.
Isa. 30. 20, 21: 578.
Isa. 30. 21: 453.
Isa. 30. 22: 601.
Isa. 30. 25: 446.
Isa. 30. 27: 307.
Isa. 31. 7: 591, 601.
Isa. 31. 9: 318, 439.
Isa. 32. 1: 475.
Isa. 32. 4: 434.
Isa. 32. 15: 571.
Isa. 32. 17: 448.
Isa. 32. 20: 464.
Isa. 33. 9: 206.
Isa. 33. 17: 394.
Isa. 33. 8, 18: 434.
Isa. 33. 20, seq: 574.
Isa. 33. 22: 347, 486. 615, 618.
Isa. 35. 1, & seq: 403, 440, 591.
Isa. 35. 3, 4: 426.
Isa. 35. 4: 329.
Isa. 35. 4, & seq: 296, 297, 311, 403, 424, 425, 618.
Isa. 35. 4, 6: 425, 426.
Isa. 35. 6, & seq: 441, 599.
Isa. 35. 8: 297.
Isa. 35. 8, & seq: 453.
Isa. 35. 9: 313.
Isa. 35. 10: 541.
Isa. 36. 12: 341.
Isa. 37. 2: 205.
Isa. 37. 31, 32: 429.
Isa. 38. 1: 205.
Isa. 38. 18: 186.
Isa. 39. 7: 224.
Isa. 40. 3: 362.
Isa. 40. 3, & seq: 296, 297, 360, 396, 403, 445, 446.
Isa. 40. 4: 599.
Isa. 40. 7, & seq: 296, 579.
Isa. 40. 10: 305, 329, 475.
Isa. 40. 10, 11: 414.
Isa. 40. 11: 313.
Isa. 40. 13: 199.
Isa. 41. 2: 285, 449, 483.
Isa. 41. 4: 457, 622.
Isa. 41. 10: 320.
Isa. 41. 14, 15: 320.
Isa. 41. 17, 18: 470.
Isa. 41. 23: 12.
Isa. 41. 27: 579.
Isa. 42. 1: 264, 297. 313, 345, 458, 470, 616, 628.
Isa. 42. 1, & seq: 296, 397, 471, 592.
Isa. 42. 4: 297, 299, 303, 347, 349, 486.
Isa. 42. 6: 303, 305, 325, 377, 436, 554.
Isa. 42. 6, 7: 296, 297, 424, 442, 540, 559, 638.
Isa. 42. 9: 492.
Isa. 42. 13: 449, 483.
Isa. 42. 14, & seq: 609.
Isa. 42. 15, 16: 297.
Isa. 42. 16, & seq: 424.
Isa. 42. 18: 425.
Isa. 42. 19, & seq: 605.
Isa. 43. 1: 559.
Isa. 43. 10: 457, 458, 461, 470, 628.
Isa. 43. 10, 12: 583.
Isa. 43. 18, & seq: 307, 488, 492, 505.
Isa. 43. 16: 312.
Isa. 43. 19, & seq: 574, 592.
Isa. 43. 24: 470.
Isa. 43. 24, 25: 554.
Isa. 44. 2, 3: 441, 497.
Isa. 44. 3: 571.
Isa. 44. 6: 288, 457, 622.
Isa. 44. 7: 12.
Isa. 44. 8: 583.
Isa. 44. 22: 554.
Isa. 44. 22, 23: 559.
Isa. 44. 26, & seq: 268.
Isa. 44. 28: 367.
Isa. 45. 1, & seq: 268.
Isa. 45. 4, 5: 468.
Isa. 45. 5, 6: 592.
Isa. 45. 8: 291, 376, 400, 407, 440, 458, 459, 618.
Isa. 45. 13: 367.
Isa. 45. 14: 304.
Isa. 45. 14, & seq: 403, 592.
Isa. 45. 15: 70, 468, 633.
Isa. 45. 17: 556.
Isa. 46. 1: 206.
Isa. 46. 1, 2: 601.
Isa. 46. 12, 13: 618.
Isa. 47. 1, & seq: 268.
Isa. 47. 22: 528.
Isa. 48. 3, & seq: 12.
Isa. 48. 12: 457, 622.
Isa. 48. 22, & seq: 404.
Isa. 49. 1: 267.
Isa. 49. 1, & seq: 298, 449, 592.
Isa. 49. 2: 419, 458.
Isa. 49. 2, 3: 299.
Isa. 49. 3: 298.
Isa. 49. 5: 297, 479.
Isa. 49. 5, 6: 298, 470.
Isa. 49. 6: 299, 304, 436.
Isa. 49. 6: 8: 297.
Isa. 49. 6, 25: 619.
Isa. 49. 7: 299, 463.
Isa. 49. 7, seq: 475, 559.
Isa. 49. 8: 303, 349, 377, 485.
Isa. 49. 8, & seq: 299, 305, 329, 427, 442, 540, 554.
Isa. 49. 9: 301.
Isa. 49. 10: 441.
Isa. 49. 13: 470.
Isa. 49. 14, & seq: 574.
Isa. 49. 18: 304.
Isa. 49. 23: 286, 322.
Isa. 49. 25: 616.
Isa. 49. 25, 26: 483.
Isa. 50. 1, & seq: 559, 610.
Isa. 50. 4, 10: 417.
Isa. 50. 5: 471, 472.
Isa. 50. 6: 518.
Isa. 50. 9: 186.
Isa. 50. 10: 313, 471.
Isa. 51. 4: 486.
Isa. 51. 4, 5: 459.
Isa. 51. 4, 5, 16: 299.
Isa. 51. 5: 286, 297, 305, 315, 325, 329, 393, 593, 616, 619.
Isa. 51. 6: 186.
Isa. 51. 7: 498.
Isa. 51. 16: 290, 298, 299, 404.
Isa. 52. 1, & seq: 560.
Isa. 52. 6, 7: 417.
Isa. 52. 6, & seq: 433.
Isa. 52. 7: 245, 300, 445, 475.
Isa. 52. 7, & seq: 300, 579.
Isa. 52. 10: 186, 619.
Isa. 52. 10, & seq: 593.
Isa. 52. 12: 319.
Isa. 52. 13: 291, 300, 313, 406, 471, 479, 564.
Isa. 52. 14: 301, 407, 462, 463.
Isa. 52. 15: 291, 328, 554, 562, 623.
Isa. 53. 1: 299, 580, 606.
Isa. 53. 1, & seq: 300, 440.
Isa. 53. 2: 278, 309, 324, 396.
Isa. 53. 2, & seq: 329, 407, 457, 462.
Isa. 53. 3: 301, 463, 468.
Isa. 53. 3, & seq: 518.
Isa. 53 4: 296, 312, 362, 419, 465, 516.
Isa. 53. 4, & seq: 286, 301, 377, 558, 626.
Isa. 53. 5: 445, 448, 522.
Isa. 53. 6: 301, 414, 517.
Isa. 53. 7: 285, 377, 472, 514.
Isa. 53. 7, & seq: 471, 535.
Isa. 53. 8: 282, 289, 521.
Isa. 53. 8, 11: 471.
Isa. 53. 9: 517, 538, 539.
Isa. 53. 10, & seq: 301.
Isa. 53. 11: 297, 305, 313, 315, 459, 471, 554.
Isa. 53. 12: 527, 530, 540, 541.
Isa. 54. 1, & seq: 574, 593, 598.
Isa. 54. 10: 364, 445, 448.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Isa. 54. 13: 312.
Isa. 55. 1: 441.
Isa. 55. 2: 377.
Isa. 55. 3: 359, 627.
Isa. 55. 3, 4: 303, 313, 377, 443.
Isa. 55. 4: 282, 284, 313, 316, 349, 417, 453, 461.
Isa. 55. 4, 5: 303, 593.
Isa. 55. 10, 11: 398.
Isa. 55. 11, 12: 445, 448.
Isa. 55. 11, 13: 528.
Isa. 55. 12: 303.
Isa. 56. 3, & seq: 505.
Isa. 56. 4: 199.
Isa. 56. 4, 5: 492.
Isa. 57. 15: 478.
Isa. 58. 5, & seq: 498.
Isa. 58. 7, & seq: 437.
Isa. 58. 10, 11: 448.
Isa. 59. 4: 179.
Isa. 59. 7: 191.
Isa. 59. 19: 441, 593.
Isa. 59. 19, & seq: 304, 329, 560.
Isa. 59. 21: 571.
Isa. 60. 1: 304.
Isa. 60. 1, & seq: 436, 575.
Isa. 60. 1, 19, 20: 326.
Isa. 60. 3: 304.
Isa. 60. 3, & seq: 594.
Isa. 60. 4: 304.
Isa. 60. 6: 287, 304, 395.
Isa. 60. 9: 299, 300, 504.
Isa. 60. 12: 314, 365.
Isa. 60. 14: 305.
Isa. 60. 14, & seq: 466, 482.
Isa. 60. 16: 619.
Isa. 60. 19, 20: 436, 439.
Isa. 60. 21: 305, 440.
Isa. 60. 22: 305.
Isa. 61. 1: 285, 294, 297, 329, 376, 398, 410.
Isa. 61. 1, & seq: 305, 375, 397, 417, 419, 440, 484, 498, 554, 575.
Isa. 61. 2: 306.
Isa. 61. 3: 305.
Isa. 61. 5, 6: 303.
Isa. 61. 6: 578.
Isa. 61. 8, 9: 443.
Isa. 61. 10: 470.
Isa. 61. 10, & seq: 528.
Isa. 61. 11: 376, 458.
Isa. 62. 1: 437.
Isa. 62. 1, & seq: 305, 315, 459, 482.
Isa. 62. 1, 11: 393, 619.
Isa. 62. 2, 3: 492.
Isa. 62. 2, 11, 12: 594.
Isa. 62. 6: 578.
Isa. 62. 11: 325.
Isa. 63. 1: 316, 458.
Isa. 63. 1, & seq: 306, 349.
Isa. 63. 4: 305.
Isa. 63. 5: 286, 513.
Isa. 63. 8, 9: 306, 393, 619.
Isa. 63. 11, & seq: 560.
Isa. 63. 16: 401, 505.
Isa. 64. 8: 401.
Isa. 65. 1: 594, 598.
Isa. 65. 2: 464, 607.
Isa. 65. 2, & seq: 606.
Isa. 65. 8, 9: 429, 432.
Isa. 65. 13: 428, 441.
Isa. 65. 15, & seq: 492.
Isa. 65. 17: 505.
Isa. 65. 17, & seq: 576.
Isa. 65. 18: 307, 488.
Isa. 65. 25: 445, 599.
Isa. 66. 7, & seq: 306.
Isa. 66. 15, 16: 439, 450, 616.
Isa. 66. 19, 20: 433, 580.
Isa. 66. 20, & seq: 578.
Isa. 66. 22: 492.
Isa. 66. 22, 23: 488, 494, 576, 610.

JEREMIA,

JEREM. 1. 1, & seq: 208, 209.
Jerem. 1. 10: 211.
Jerem. 2. 5: 249.
Jerem. 2. 13: 441.
Jerem. 2. 17: 214.
Jerem. 2. 20: 249.
Jerem. 2. 32: 249.
Jerem. 3. 1: 249.
Jerem. 3. 10: 249.
Jerem. 3. 14: 432.
Jerem. 3. 14, & seq: 306, 429, 576.
Jerem. 3. 15: 579.
Jerem. 3. 16: 505.
Jerem. 3. 17: 595.
Jerem. 3. 18: 311.
Jerem. 3. 19: 401.
Jerem. 3. 20: 464.
Jerem. 4. 2: 595.
Jerem. 4. 3, 4: 492.
Jerem. 4. 3, 4: 492.
Jerem. 4. 4: 498, 506.
Jerem. 4. 13: 315.
Jerem. 4. 22: 468.
Jerem. 5. 13, & seq: 610.
Jerem. 5. 6: 247.
Jerem. 5. 10: 269.
Jerem. 5. 15: 135, 210, 269.
Jerem. 5. 17: 269.
Jerem. 5. 18: 269.
Jerem. 5. 21, 23: 606.
Jerem. 6. 16: 453.
Jerem. 6. 16, & seq: 611.
Jerem. 6. 20: 488.
Jerem. 7. 11, & seq: 488.
Jerem. 7. 12, & seq: 505.
Jerem. 7. 18: 119.
Jerem. 7. 22, 23: 505.
Jerem. 7. 34: 210, 233.
Jerem. 8. 1, 2: 210.
Jerem. 8. 5, & seq: 606.
Jerem. 9. 3: 468.
Jerem. 9. 24, & seq: 506.
Jerem. 9. 25, 26: 498.
Jerem. 10. 3: 199.
Jerem. 10. 12: 458.
Jerem. 10. 25: 468.
Jerem. 11. 1, & seq: 179.
Jerem. 11. 9: 471, 521.
Jerem. 11. 19: 285, 472, 536.
Jerem. 11. 19: 492.
Jerem. 12. 1: 247.
Jerem. 12. 7, 8: 611.
Jerem. 12. 12: 450.
Jerem. 13. 17: 210.
Jerem. 14. 8, 9: 464.
Jerem. 14. 17: 210.
Jerem. 16. 9: 233.
Jerem. 16. 13: 269.
Jerem. 16. 14, 15: 309.
Jerem. 16. 16: 429, 431.
Jerem. 16. 19, & seq: 595.
Jerem. 17. 3: 269.
Jerem. 17. 7: 186.
Jerem. 17. 13: 441.
Jerem. 18. 11, 12: 210.
Jerem. 18. 18: 548.
Jerem. 18. 31: 492.
Jerem. 19. 10, 11: 613.
Jerem. 19. 11: 378, 614.
Jerem. 20. 14: 179.
Jerem. 21. 7: 269.
Jerem. 21. 25: 428.
Jerem. 22. 5: 313.
Jerem. 22. 26: 213.
Jerem. 22. 28, 30: 212.
Jerem. 22. 30: 333, 346, 462.
Jerem. 23. 1, & seq: 579.
Jerem. 23. 3, & seq: 308.
Jerem. 23. 5: 211, 278, 291, 324, 325, 357, 440.
Jerem. 23. 5, 6: 286, 316, 329, 404, 459, 475, 616, 619.
Jerem. 23. 6: 309.
Jerem. 23. 7, & seq: 309.
Jerem. 24. 7: 498.
Jerem. 25. 3: 356.
Jerem. 25. 10: 210, 233.
Jerem. 25. 10, 12: 210, 269.
Jerem. 25. 13: 308.
Jerem. 25. 27: 247.
Jerem. 25. 30: 236.
Jerem. 26. 18, 19: 242.
Jerem. 26. 19: 242.
Jerem. 29. 1: 208.
Jerem. 29. 10: 210.
Jerem. 29. 10, 14: 269.
Jerem. 29. 28: 228.
Jerem. 30. 1: 208.
Jerem. 30. 7, & seq: 311.
Jerem. 30. 7, 10: 235.
Jerem. 30. 8, 9: 233, 475.
Jerem. 30. 9: 303, 359, 627.
Jerem. 30. 9, 10: 315.
Jerem. 30. 18, & seq: 360, 362, 482.
Jerem. 30. 21: 311, 316, 453, 473, 476.
Jerem. 30. 21, 22: 311, 312.
Jerem. 31. 4: 312.
Jerem. 31. 6, & seq: 311.
Jerem. 31. 9: 70, 624.
Jerem. 31. 10: 297, 319, 414.
Jerem. 31. 10, 11: 560.
Jerem. 31. 11: 329.
Jerem. 31. 15: 273, 365.
Jerem. 31. 22: 311, 329, 380, 383, 407.
Jerem. 31. 29, 30: 210.
Jerem. 31. 31: 303, 304, 313, 325, 505.
Jerem. 31. 31, & seq: 210, 307, 312, 378, 443, 489, 492, 494, 498, 506, 555, 611.

Jerem. 31. 33: 486.
Jerem. 31. 33, & seq: 494.
Jerem. 31. 34: 595.
Jerem. 31. 35, 36: 621.
Jerem. 31. 38, & seq: 211.
Jerem. 32. 33: 464.
Jerem. 32. 38, & seq: 499, 588.
Jerem. 32. 39, 40: 599.
Jerem. 32. 40: 443.
Jerem. 32. 41: 441.
Jerem. 33. 1, 16: 404.
Jerem. 33. 6, & seq: 313, 445, 559.
Jerem. 33. 8: 291, 312, 464.
Jerem. 33. 11: 186.
Jerem. 33. 14, & seq: 308.
Jerem. 33. 15: 291, 324, 376, 440, 459, 616.
Jerem. 33. 15, & seq: 357, 475.
Jerem. 33. 17: 309, 358.
Jerem. 33. 17, & seq: 476, 578.
Jerem. 33. 20, 21: 344, 358.
Jerem. 34. 2, 3: 213.
Jerem. 34. 5: 213.
Jerem. 34. 10, 11: 493.
Jerem. 35. 15: 210.
Jerem. 36. 1, & seq: 208.
Jerem. 36. 28: 214.
Jerem. 36. 29: 214.
Jerem. 36. 32: 208, 214.
Jerem. 37. 19: 302.
Jerem. 38. 15: 303.
Jerem. 39. 15: 541.
Jerem. 44. 11: 236.
Jerem. 44. 30: 369.
Jerem. 45. 1: 208.
Jerem. 45. 5: 541.
Jerem. 48. 2, & seq: 249.
Jerem. 48. 37, 38: 206.
Jerem. 48. 44: 206.
Jerem. 49. 7: 238.
Jerem. 49. 8: 238.
Jerem. 49. 12: 238.
Jerem. 49. 14, & seq: 238.
Jerem. 50. 2: 206.
Jerem. 50. 5: 443.
Jerem. 50. 15: 269.
Jerem. 50. 20: 555.
Jerem. 50. 38: 269.
Jerem. 50. 39: 268.
Jerem. 51. 30: 269.
Jerem. 51. 31: 269.
Jerem. 51. 37: 268.
Jerem. 51. 60: 208.
Jerem. 51. 64: 209.

THRENIS JEREMIÆ,

Thren. 1. 2: 210.
Thren. 2. 14, & seq: 529.
Thren. 2. 18: 210.
Thren. 3. 5, & seq: 533.
Thren. 3. 6: 186.
Thren. 3. 6, 43, 53: 536.
Thren. 3. 8, 9: 179.
Thren. 3. 18: 533.
Thren. 3. 30: 518.
Thren. 3. 30, 45: 464.
Thren. 3. 30, 61: 516.
Thren. 3. 45: 462.
Thren. 3. 53: 539.
Thren. 3. 55, 56: 533.
Thren. 4. 19, 20: 466, 586.
Thren. 4. 20: 214, 312, 377, 398, 512, 558, 595.
Thren. 5. 19: 189.

BARUCH,

Bar. 1. 1. & seq: 215.
Bar. 1. 7: 217.
Bar. 1. 10, 14: 217.
Bar. 1. 15: 215, 216.
Bar. 1. 20: 40, 41.
Bar. 2. 2, 28: 41.
Bar. 2. 7, & seq: 216.
Bar. 2. 11, & seq: 216.
Bar. 2. 15: 217.
Bar. 2. 16: 217.
Bar. 2. 19: 217.
Bar. 2. 22, 23: 210.
Bar. 2. 28: 40.
Bar. 2. 35: 210, 443, 499.
Bar. 3. 36: 329.
Bar. 3. 36, & seq: 404.
Bar. 3. 37, 38: 312.
Bar. 3. 38: 416.
Bar. 4. 15: 135, 210.

EZECHIELE,

Ezech. 1. 4, 5, 13: 220.
Ezech. 1. 9, 10: 220.
Ezech. 1. 16: 330.
Ezech. 1. 26: 315, 329.
Ezech. 1. 26, 27: 439.
Ezech. 1. 27: 318, 349.
Ezech. 2. 1, & seq: 220.
Ezech. 2. 5, & seq: 606.
Ezech. 3. 9, 26, 27: 606.
Ezech. 4. 1: 47.
Ezech. 5. 1, & seq: 272.
Ezech. 7. 19: 249.
Ezech. 7. 26: 489.
Ezech. 8. 2: 318, 439.
Ezech. 8. 14: 59.
Ezech. 9. 4, & seq: 522.
Ezech. 10. 18: 221.
Ezech. 11. 17, & seq: 555.
Ezech. 11. 19: 499.
Ezech. 11. 19, 20: 588.
Ezech. 12. 1, 2: 606.
Ezech. 12. 15, 16: 432.
Ezech. 13. 13: 221.
Ezech. 14. 14: 177, 179.
Ezech. 14. 14, 15: 224.
Ezech. 14. 14, 15, 20: 228, 232.
Ezech. 14. 15, 16: 419.
Ezech. 16. 16, & seq: 233.
Ezech. 16. 60, 62: 378, 443.
Ezech. 17. 2: 636.
Ezech. 17. 3: 247.
Ezech. 18. 2, & seq: 210.
Ezech. 18. 31: 499.
Ezech. 18. 32: 159.
Ezech. 19. 12: 233.
Ezech. 20. 49: 637.
Ezech. 21. 26, 27: 345.
Ezech. 22. 26, & seq: 249.
Ezech. 22. 27, 28: 243.
Ezech. 23. 35: 221.
Ezech. 23. 41: 233.
Ezech. 24. 9: 245.
Ezech. 25. 1, & seq: 249.
Ezech. 26. 5, 14: 270.
Ezech. 26. 13: 233.
Ezech. 26. 27, 28: 270.
Ezech. 27. 24: 595.
Ezech. 28. 2, & seq: 228, 232.
Ezech. 29: 269.
Ezech. 30. 13: 221, 601.
Ezech. 31. 3, 6: 221.
Ezech. 31. 11: 405.
Ezech. 33. 11: 159.
Ezech. 33. 21, 22: 206.
Ezech. 34. 10: 489.
Ezech. 34. 10, 11: 628.
Ezech. 34. 11, 12: 297, 415.
Ezech. 34. 14, & seq: 448.
Ezech. 34. 16: 266.
Ezech. 34. 17, & seq: 416.
Ezech. 34. 23: 133, 303, 307, 309, 311, 314, 359, 627.
Ezech. 34. 23, & seq: 373, 473.
Ezech. 34. 25, 29: 445.
Ezech. 34. 27, 28: 314.
Ezech. 34. 28: 364.
Ezech. 34. 29: 291, 324, 440.
Ezech. 36. 11: 270.
Ezech. 36. 25: 291, 441.
Ezech. 36. 25, & seq: 443, 555, 562.
Ezech. 36. 26, 27: 499, 571.
Ezech. 36. 37, 38: 319.
Ezech. 37. 1, & seq: 270.
Ezech. 37. 5: 314.
Ezech. 37. 12, & seq: 270.
Ezech. 37. 14, 26: 448.
Ezech. 37. 16: 207.
Ezech. 37. 22, & seq: 325, 476.
Ezech. 37. 23, & seq: 359.
Ezech. 37. 24: 297, 303, 311, 415, 627.
Ezech. 37. 24, & seq: 315, 471.
Ezech. 37. 25: 311.
Ezech. 37. 26: 325.
Ezech. 37. 26, 28: 314.
Ezech. 37. 27: 323, 324.
Ezech. 39. 29: 499, 571.
Ezech. 43. 2, & seq: 323.
Ezech. 43. 4: 508.
Ezech. 44. 2, 3: 380.
Ezech. 45. 12: 372.
Ezech. 47. 8, & seq: 431, 441, 562.
Ezech. 48. 35: 309.

DANIELE,

Dan. 1. 1, 2: 231.
Dan. 1. 3: 223.
Dan. 1. 4: 224.
Dan. 1. 6: 224.
Dan. 2. 22: 437.
Dan. 2. 34, & seq: 290, 314, 365, 451, 462.
Dan. 2. 35: 613.
Dan. 2. 40: 364.
Dan. 2. 40, & seq: 360.
Dan. 2. 41, 42: 364.
Dan. 2. 43: 364.
Dan. 2. 44: 346, 358, 365, 476, 504.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Dan. 3. 38: 352.
Dan 3 89: 186.
Dan. 4. 9, 18, 19: 221.
Dan. 6. 3, 4: 226.
Dan. 7: 270.
Dan. 7. 1, 2: 228.
Dan. 7. 7: 229.
Dan. 7. 9: 229.
Dan. 7. 9, & seq: 616, 622.
Dan. 7. 10: 229.
Dan. 7. 11: 229.
Dan. 7. 13: 228, 329, 409.
Dan. 7. 13, 24: 314, 344, 365, 479. 483. 504. 564. 617
Dan. 7. 14: 291, 314, 319, 364.
Dan 7. 14, 27: 358.
Dan. 7. 18, & seq: 477.
Dan. 7. 20, 21: 229.
Dan. 7. 24: 229.
Dan. 7. 25: 229.
Dan. 7. 27: 484.
Dan. 8 1: 225.
Dan. 8. 18: 229.
Dan. 8. 20, & seq: 270.
Dan. 8. 26: 228, 231.
Dan 9. 1: 373
Dan. 9 2: 210, 231.
Dan. 9 3, 4: 228.
Dan 9 7, & seq: 216.
Dan. 9 11: 40.
Dan. 9 11. 13: 41, 261.
Dan 9. 13, & seq: 216, 476.
Dan 9 15: 216.
Dan. 9. 18: 217.
Dan. 9. 19: 217.
Dan 9. 24: 283, 309, 366, 372, 375, 414, 459, 460, 493, 555.
Dan. 9. 24, & seq: 286, 315, 360, 489.
Dan. 9 25: 303, 316, 368, 372, 373, 453.
Dan. 9. 25, 26: 372, 377.
Dan. 9. 26: 322, 407, 464, 513, 536, 613, 628.
Dan. 9 26, 27: 270, 316, 613, 614.
Dan. 9. 27: 229, 369, 373, 375.
Dan. 9. 36: 611.
Dan. 10. 1, 4: 225.
Dan 10. 5, 6: 229.
Dan. 10. 6: 349.
Dan. 10. 9, 10, 12: 229.
Dan 10 13: 229.
Dan. 11. 31: 231.
Dan 12. 3: 438.
Dan. 12. 4: 228.
Dan 12. 4, 9: 634.
Dan. 12. 7: 229
Dan. 12. 10: 637.
Dan. 12. 11: 231, 307, 389.
Dan. 13. 2: 40.
Dan. 13. 63: 41.
Dan. 14. 1: 226.

OSEE,

OSE. 1. 2: 373.
Ose. 1. 2, & seq: 292.
Ose. 1. 7: 504.
Ose. 1. 10: 70, 401, 595.
Ose. 1. 11: 319.
Ose. 2. 8: 233.
Ose. 2. 10. & seq: 378, 611.
Ose. 2. 11: 233.
Ose. 2 14, & seq: 576.
Ose. 2. 16, & seq: 601.
Ose. 2. 18: 313
Ose. 2. 18, & seq: 378, 443, 445.
Ose 2. 24: 595, 598.
Ose. 3. 1, & seq: 233.
Ose. 3. 4: 270, 273. 344, 352, 377, 378, 505, 611, 613.
Ose. 3 4, 5: 307, 317, 489, 617.
Ose 3. 5: 233, 311, 322, 359, 476.
Ose. 4. 1, & seq: 606.
Ose. 4. 6: 611.
Ose. 5. 4: 468.
Ose. 6. 3. 4: 540, 543.
Ose. 6. 6: 159, 499, 506.
Ose. 7 8: 270.
Ose. 10. 3: 317.
Ose 10. 5: 270.
Ose. 10. 12: 317.
Ose. 11. 1: 287, 356, 395, 400, 624
Ose. 12. 10: 636.
Ose. 13. 14: 540, 541, 543.
Ose. 13 15: 233.
Ose. 14. 9: 601.

JOELE,

JOël 1 9: 235.
Joel 1 13, 14: 235.
Joel 1. 16: 235.
Joel 1. 18: 383.
Joel 2. 1, & seq: 234, 235, 616.
Joel 2. 3: 439.
Joel 2. 11: 450.
Joel 2. 12, & seq: 499.
Joel 2. 13: 240.
Joel 2. 14: 240.
Joël 2. 23: 282, 284, 417.
Joel 2. 23, & seq: 317, 428.
Joel 2. 26: 322.
Joël 2. 27, 2: 317.
Joël 2. 28: 317, 595.
Joël 2. 28, 29: 422, 571.
Joël 2. 31, 32: 619.
Joël 2. 32: 317, 318.
Joël 3. 1, & seq: 235.
Joël 3. 2, 3: 234.
Joël 3. 9: 237.
Joel 3. 15: 236.
Joël 3. 18: 236, 442.

AMOS,

AM. 1. 1: 270.
Am. 1. 2: 236.
Am. 1. 11: 270.
Am. 1. 11, 12: 237.
Am. 2. 6: 519.
Am. 3. 4: 276.
Am. 3. 8: 276.
Am 3. 15: 263, 270.
Am. 4. 9: 236.
Am. 5 1: 614.
Am. 5. 18, & seq: 611, 634.
Am. 5 21: 378
Am. 5. 21, 22: 488.
Am. 5. 25, 26: 236, 262.
Am. 7 8, & seq: 236.
Am. 8. 1, 2: 236.
Am. 8. 8, & seq: 530.
Am 8. 10: 236.
Am. 8 11 318.
Am. 9. 2: 186.
Am. 9. 4: 236.
Am. 9. 8, & seq: 344, 352.
Am. 9. 9, & seq: 270.
Am. 9. 11: 322, 345. 598.
Am 9. 11, & seq: 318, 595.
Am. 9. 13: 236.

ABDIA,

ABD. 1, & seq: 238, 318.
Abd 5, & seq: 238.
Abd. 8: 238.
Abd. 10, 11: 237.
Abd. 11: 238
Abd. 13, 15, 16: 238.
Abd. 17, & seq: 318.
Abd. 21: 319.

JONA,

JON. 1 14: 628.
Jon. 2. 1, & seq: 543.
Jon 2. 5: 628.
Jon 3. 9: 240.
Jon. 4. 2: 240.

MICHÆA,

MICH. 2. 2: 243.
Mich 2. 4: 286.
Mich. 2. 11: 242.
Mich. 2. 12: 297, 415. 429.
Mich. 2 12, 13: 319.
Mich. 3. 8: 242.
Mich. 3. 10, 11: 243.
Mich. 4. 1: 317, 446.
Mich. 4. 1, & seq: 206, 256, 259, 311, 319, 491, 573, 595, 616.
Mich. 4. 2: 289, 322, 417, 486, 579.
Mich. 4. 2, & seq: 445, 476, 508.
Mich 4. 2, 3: 615.
Mich. 4. 3: 221.
Mich. 4. 4: 323, 324.
Mich. 4 5: 320
Mich 4 6: 319, 323.
Mich. 4. 5: 320.
Mich. 4. 7: 243, 314, 319.
Mich. 4. 8, 9: 319.
Mich. 4 10: 320.
Mich 4. 13: 320.
Mich. 5. 1: 311.
Mich. 5. 2: 282, 286, 320, 321, 327, 329, 344, 400, 476, 511, 631.
Mich. 5. 2, & seq: 320, 419, 446
Mich. 5 3: 322.
Mich 5. 3, & seq: 320.
Mich. 5 4: 322
Mich. 5. 5: 286. 290, 548.
Mich. 5. 7: 286.
Mich. 5. 10: 314, 315.
Mich. 6 6. & seq: 488.
Mich. 7. 6: 243.

Mich. 7. 8: 437.
Mich. 7. 11, & seq: 322.
Mich. 7. 12: 287, 322.
Mich. 7. 12, & seq: 286.
Mich. 7. 13: 322.
Mich. 7. 14: 322.
Mich. 7. 16, 17: 322.
Mich. 7. 18, 19: 322, 555.
Mich. 7. 20: 322.

NAHUM,

Nah. 1. 4: 206.
Nah. 1. 5, & seq: 245.
Nah. 1. 15: 245, 417, 433, 446, 580.
Nah. 2. 6, & seq: 245.
Nah. 2. 7: 245.
Nah. 3. 1: 245.
Nah. 3. 2, 3: 245.
Nah. 3. 13: 245.
Nah. 3. 13, 14: 245.

HABACUC,

Hab. 1. 4: 246.
Hab. 1. 5: 247, bis.
Hab. 1. 6: 246, 248.
Hab. 1. 8: 247.
Hab. 1. 13: 246, 247.
Hab. 2. 1, 2: 247.
Hab. 2. 2, 3: 633.
Hab. 2. 3: 246, 322, 348.
Hab. 2. 4: 247.
Hab. 2. 11: 245.
Hab. 2. 14: 441.
Hab. 2. 16: 247.
Hab. 3. 8, & seq: 450.
Hab. 3. 13: 329, 393.
Hab. 3. 13, 18: 322, 619.
Hab. 3. 18: 393.
Hab. 3. 38: 404.

SOPHONIA,

Soph. 1. 1: 248.
Soph. 1. 4, 5: 248, 249.
Soph. 1. 9: 248.
Soph. 1. 15, 16: 235.
Soph. 1. 18: 249.
Soph. 2. 8, 9: 249.
Soph. 2. 10, 11: 323.
Soph. 2. 11: 596.
Soph. 3. 3, 4: 245.
Soph. 3. 8: 539, 543, 617.
Soph. 3. 9: 309, 588, 598.
Soph. 3. 9, & seq: 323, 596.
Soph. 3. 10: 323.
Soph. 3. 12: 470.
Soph. 3. 12, & seq: 430.
Soph. 3. 13: 323, 577.
Soph. 3. 14, 15: 324.
Soph. 3. 15: 416.
Soph. 3. 14, & seq: 323.
Soph. 3. 19: 243, 319, 323, 470.

AGGÆO,

Agg. 1. 1: 251, 252.
Agg. 1. 4: 368.
Agg. 1. 7: 362.
Agg. 1. 13: 250.
Agg. 2. 4: 250, 362, 379.
Agg. 2. 6, & seq: 323.
Agg. 2. 7, & seq: 251, 323, 360, 362, 508, 530, 596.
Agg. 2. 8: 278, 348, 349.
Agg. 2. 8, & seq: 446, 448, 482.
Agg. 2. 10: 290.
Agg. 2. 18: 236.
Agg. 2. 22, & seq: 324.
Agg. 2. 23: 325.
Agg. 2. 24: 251, 313.

ZACHARIA,

Zach. 1. 3: 253.
Zach. 1. 4: 210.
Zach. 1. 7: 263.
Zach. 1. 7, 8: 253.
Zach. 1. 12: 250.
Zach. 2. 4, 5: 577.
Zach. 2. 8, & seq: 324, 404.
Zach. 2. 10, 11: 329, 596.
Zach. 3. 6, 9: 629.
Zach. 3. 7: 629.
Zach. 3. 8: 211, 278, 309, 313, 324, 440, 471.
Zach. 3. 8, & seq: 376, 361, 362, 446, 451, 556.
Zach. 3. 10: 291, 319.
Zach. 4. 7: 290.
Zach. 4. 7, 10: 451.
Zach. 6. 12: 278.
Zach. 6. 12: 278, 309, 324, 440, 476, 479, 629.
Zach. 6. 13: 291, 323, 324.
Zach. 7. 5: 250, 366.
Zach. 8. 3: 307, 577.
Zach. 8. 16: 253.
Zach. 8. 20, & seq: 590.
Zach. 9. 9: 253, 273, 284, 286, 309, 316, 329, 349, 393, 448, 459, 464, 469, 476, 504, 507, 619, 638.
Zach. 9. 9, & seq: 325, 446, 483.
Zach. 9. 10: 286, 287, 322, 324, 332, 348, 596.
Zach. 9. 11: 443, 560, 561.
Zach. 9. 11, & seq: 450, 540, 541.
Zach. 9. 16: 452, 626.
Zach. 11. 9: 612.
Zach. 11. 12: 253, 638.
Zach. 11. 12, & seq: 273, 519, 520.
Zach. 11. 13: 329.
Zach. 12. 10: 253, 377, 402, 404, 406, 489, 516, 522, 525, 526, 538, 571.
Zach. 13. 1: 291, 442, 513, 556, 562.
Zach. 13. 2: 221.
Zach. 13. 6: 513, 522, 525.
Zach. 13. 6, & seq: 377, 536.
Zach. 13. 6, & seq. & 14. 1, & seq: 613.
Zach. 13. 7: 253, 297, 415, 513, 586.
Zach. 13. 7, & seq: 430.
Zach. 13. 8: 596.
Zach. 14. 1, & seq: 270, 377.
Zach. 14. 4: 564.
Zach. 14. 5: 236.
Zach. 14. 5: 479.
Zach. 14. 6, & seq: 530, 531.
Zach. 14. 8: 442, 562.
Zach. 14. 10: 211.
Zach. 14. 16: 596.
Zach. 14. 21: 508.

MALACHIA,

Mal. 1. 1: 198, 255.
Mal. 1. 7, & seq: 254.
Mal. 1. 10, 11: 307, 378, 489, 494, 499, 505, 510, 596, 612.
Mal. 1. 11: 578, 622.
Mal. 2. 7: 454, 455, 578.
Mal. 2. 11, 12: 489.
Mal. 2. 1: 646.
Mal. 3. 1: 255, 361, 362, 397, 404, 443, 476, 508.
Mal. 3. 1, & seq: 323, 325.
Mal. 3. 7: 253.
Mal. 4. 2: 278, 317, 324, 325, 376, 439, 459.
Mal. 4. 4: 40.
Mal. 4. 4, & seq: 493, 494.
Mal. 4. 3: 253, 255, 464, 494.
Mal. 4. 6: 494.

PRIMO MACHABÆORUM,

1. Mach. 1, & seq: 145.
1. Mach. 1. 14: 236.
1. Mach. 1. 15: 256.
1. Mach. 1. 15, & seq: 131.
1. Mach. 1. 52: 256.
1. Mach. 2. 1: 334.
1. Mach. 2. 54: 334.
1. Mach. 2. 59, 60: 228.
1. Mach. 3. 48: 57, 145.
1. Mach. 4. 59: 172.
1. Mach. 5. 63: 334.
1. Mach. 6. 32: 246.
1. Mach. 7. 19: 246.
1. Mach. 7. 41: 256.
1. Mach. 8. 17: 50.
1. Mach. 9. 35: 97.
1. Mach. 12. 9: 145.
1. Mach. 12. 21, & seq: 95, 96.
1. Mach. 14. 41: 326, 411.

SECUNDO MACHABÆORUM,

2. Mach. 1. 10: 50, 132.
2. Mach. 1. 21: 167.
2. Mach. 2. 1: 211.
2. Mach. 2. 1, 2: 218.
2. Mach. 2. 5: 165, 265.
2. Mach. 2. 10: 163.
2. Mach. 2. 14: 258, 263.
2. Mach. 2. 14, 15: 257.
2. Mach. 2. 20: 257.
2. Mach. 2. 25, & seq: 257.
2. Mach. 3. 19: 381, 383.
2. Mach. 4. 11: 50.
2. Mach. 4. 12: 256.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

2. Mach. 6. 8: 256.
2. Mach. 7. 6: 40.
2. Mach. 7. 30: 40.
2. Mach. 8. 19: 256.

MATTHÆO,

MATTH. 1. 1: 252, 330.
Matth. 1. 1, & seq: 331, 356, 359.
Matth. 1. 2: 548.
Matth. 1. 3, 16: 332.
Matth. 1. 16: 28.
Matth. 1. 18: 386.
Matth. 1. 18, & seq: 380.
Matth. 1. 20: 356.
Matth. 1. 20, & seq: 393, 394, 548.
Matth. 1. 21: 639.
Matth. 1. 21, & seq: 617.
Matth. 1. 22: 416.
Matth. 1. 25: 342, 407, 627.
Matth. 2. 1: 359.
Matth. 2. 1, & seq: 394, 474, 589.
Matth. 2. 4, & seq: 243, 320, 377.
Matth. 2. 6: 453.
Matth. 2. 13: 156.
Matth. 2. 14, & seq: 395.
Matth. 2. 16, & seq: 395, 396.
Matth. 2. 22, 23: 396.
Matth. 2. 23: 627.
Matth. 3. 1, & seq: 396.
Matth. 3. 3: 403.
Matth. 3. 9: 506, 589.
Matth. 3. 11: 438, 482, 497, 561.
Matth. 3. 17: 627.
Matth. 3. 16, 17: 397.
Matth. 3. 17: 287, 297, 399, 628.
Matth. 4. 2: 398, 625.
Matth. 4. 3, 6: 399.
Matth. 4. 11: 415.
Matth. 4. 12, & seq: 416, 418.
Matth. 4. 13, & seq: 436.
Matth. 4. 17: 628.
Matth. 4. 18, 23: 416.
Matth. 4. 18: 431.
Matth. 4. 18, & seq: 428.
Matth. 4. 13, 14: 419.
Matth. 4. 24: 426.
Matth. 5. 1, & seq: 416.
Matth. 5. 3: 434.
Matth. 5. 4: 485.
Matth. 5. 9: 447.
Matth. 5. 9, 44, 45: 70.
Matth. 5. 10, & seq: 465.
Matth. 5. 14, & seq: 437.
Matth. 5. 16, 44, & seq: 401.
Matth. 5. 17: 376.
Matth. 5. 17, 18: 496.
Matth. 5. 20, & seq: 599.
Matth. 5. 21, & seq: 486.
Matth. 5. 38, & seq: 444.
Matth. 6. 1, & seq: 401.
Matth. 6. 9: 401.
Matth. 6. 19: 469.
Matth. 6. 20: 485.
Matth. 7. 8: 284.
Matth. 7. 11: 401.
Matth. 7. 12: 169.
Matth. 7. 13: 526.
Matth. 7. 15: 525.
Matth. 7. 24: 548.
Matth. 7. 25: 545.
Matth. 7. 29: 358, 416, 482.
Matth. 7. 37: 294.
Matth. 8. 5, & seq: 426, 589.
Matth. 8. 16, 17: 421, 419.
Matth. 8. 19: 417.
Matth. 8. 20: 284, 469.
Matth. 8. 22, & seq: 424.
Matth. 8. 34: 462.
Matth. 9. 2, & seq: 426, 554, 615.
Matth. 9. 6: 407.
Matth. 9. 7, & seq: 424.
Matth. 9. 9: 428.
Matth. 9. 10, & seq: 554.
Matth. 9. 13: 471.
Matth. 9. 18, & seq: 426.
Matth. 9. 20, & seq: 419.
Matth. 9. 32, 33: 425.
Matth. 9. 34: 420, 462.
Matth. 9. 35: 416, 419.
Matth. 9. 36: 471.
Matth. 9. 37, 38: 431.
Matth. 10. 1: 484.
Matth. 10. 1, & seq: 428, 432, 434.
Matth. 10. 5, 6: 578.
Matth. 10. 7, 27: 579.
Matth. 10. 9, 10: 469.
Matth. 10. 12, 13: 447.
Matth. 10. 16: 465.
Matth. 10. 16, & seq: 411, 585.
Matth. 10. 18: 583, 589.
Matth. 10. 20: 497.
Matth. 10. 20, 29: 401.
Matth. 10. 21, & seq: 465.
Matth. 10. 32: 399.
Matth. 10. 34: 298, 449.
Matth. 10. 35, 36: 243.
Matth. 11. 1: 416.
Matth. 11. 1, & seq: 421.
Matth. 11. 3: 348.
Matth. 11. 4, 5: 423, 424, 425, 426, 427.
Matth. 11. 5: 469.
Matth. 11. 6: 452.
Matth. 11. 7, 10: 397.
Matth. 11. 10: 255, 315.
Matth. 11. 12, 13: 488.
Matth. 11. 13: 316, 376, 414, 494, 626.
Matth. 11. 19: 455.
Matth. 11. 20: 419.
Matth. 11. 25: 434, 467, 634.
Matth. 11. 25, & seq: 399.
Matth. 11. 27: 481.
Matth. 11. 28, 29: 621.
Matth. 11. 29: 286, 363, 447, 461.
Matth. 11. 29, 30: 444, 471.
Matth. 12. 7: 471.
Matth. 12. 8: 611.
Matth. 12. 16, & seq: 297, 397, 471.
Matth. 12. 17, & seq: 458, 589.
Matth. 12. 22: 424, 425, 462.
Matth. 12. 23: 356.
Matth. 12. 25, 26: 422.
Matth. 12. 38: 417.
Matth. 12. 38, & seq: 240, 528.
Matth. 12. 39: 628.
Matth. 12. 39, 40: 411, 540.
Matth. 12. 46: 407.
Matth. 12. 48, & seq: 408.
Matth. 12. 50: 347, 399.
Matth. 13. 3, & seq: 418.
Matth. 13. 11: 634.
Matth. 13. 13, & seq: 604.
Matth. 13. 15: 537.
Matth. 13. 35: 186.
Matth. 13. 43: 200, 437.
Matth. 13. 44: 485, 629.
Matth. 13. 47, 48: 431.
Matth. 13. 54: 416.
Matth. 13. 57: 411, 452, 462.
Matth. 14. 1: 359.
Matth. 14. 14: 471.
Matth. 14. 15, & seq: 427.
Matth. 14. 25, 26: 436.
Matth. 14. 33: 400.
Matth. 15. 6: 293.
Matth. 15. 7: 604.
Matth. 15. 12: 452.
Matth. 15. 12, & seq: 605.
Matth. 15. 21, & seq: 589.
Matth. 15. 22: 356.
Matth. 15. 21, & seq: 419.
Matth. 15. 30, 31: 424, 425, 426.
Matth. 15. 32: 472.
Matth. 15. 32, & seq: 427.
Matth. 15. 33: 440.
Matth. 16. 1, & seq: 528.
Matth. 16. 4: 541.
Matth. 16. 14: 240.
Matth. 16. 15, & seq: 400.
Matth. 16. 17: 634.
Matth. 16. 17, & seq: 474, 615.
Matth. 16. 18: 548, 577.
Matth. 16. 18, 19: 573.
Matth. 16. 19: 554, 619.
Matth. 16. 21: 534, 542.
Matth. 16. 21, & seq: 411.
Matth. 16. 27: 478, 615.
Matth. 17. 1, & seq: 478.
Matth. 17. 2: 439.
Matth. 17. 5: 287, 297, 397, 399, 628.
Matth. 17. 9, 22: 542.
Matth. 17. 10: 255.
Matth. 17. 12: 467.
Matth. 17. 21, 22: 411.
Matth. 17. 22: 535.
Matth. 18. 3, 4: 469.
Matth. 18. 11: 618.
Matth. 18. 18: 554, 615.
Matth. 19. 16: 417.
Matth. 19. 17: 204.
Matth. 19. 21: 469, 485.
Matth. 19. 28: 478, 480, 617.
Matth. 20. 10: 432, 526.
Matth. 20. 17, & seq: 411, 542.
Matth. 20. 18: 520.
Matth. 20. 18, 19: 518, 535.
Matth. 20. 19: 521.
Matth. 20. 26, & seq: 469.
Matth. 20. 27, 28: 479.

Matth. 20. 28: 559, 628.
Matth. 20. 30: 424.
Matth. 20. 30: 424.
Matth. 20. 30, 31: 356.
Matth. 20. 34: 472.
Matth. 21. 2, & ſeq: 507.
Matth. 21. 4, 5: 253, 474.
Matth. 21. 9: 356.
Matth. 21. 9, & ſeq: 290, 507.
Matth. 21. 11: 326, 411.
Matth. 21. 12, & ſeq: 507.
Matth. 21. 14: 424, 426.
Matth. 21. 15: 356, 357, 419.
Matth. 21. 16: 283.
Matth. 21. 18: 398, 407.
Matth. 21. 33, & ſeq: 411.
Matth. 21. 40, 41: 590, 607.
Matth. 21. 42: 290, 457, 462.
Matth. 21. 42, & ſeq: 451.
Matth. 21. 43, & ſeq: 411.
Matth. 22. 14: 432, 526.
Matth. 22. 34, & ſeq: 588.
Matth. 22. 37: 633.
Matth. 22. 37, & ſeq: 496.
Matth. 22. 41, 42: 357, 570.
Matth. 22. 42, & ſeq: 184.
Matth. 22. 43, 44: 186, 187.
Matth. 22. 46: 400.
Matth. 23. 9: 401.
Matth. 23. 10: 417.
Matth. 23. 10, & ſeq: 469.
Matth. 23. 12: 480.
Matth. 23. 13, & ſeq: 508.
Matth. 23. 16, & ſeq: 605.
Matth. 23. 25: 253.
Matth. 23. 34: 465.
Matth. 23. 34, & ſeq: 585.
Matth. 23. 37: 378.
Matth. 23. 38: 286, 377, 612, 614.
Matth. 24. 420.
Matth. 24. 1, & ſeq: 377, 411, 614.
Matth. 24. 4, & ſeq: 525.
Matth. 24. 9: 465.
Matth. 24. 9, 10: 585.
Matth. 24. 12: 531.
Matth. 24. 14: 412, 432, 579, 590.
Matth. 24. 15: 223, 228, 413.
Matth. 24. 23, 24: 421.
Matth. 24. 27: 436.
Matth. 24. 29, 30: 528.
Matth. 24. 30: 304, 482, 524, 525, 615.
Matth. 25. 31: 478.
Matth. 25. 31, & ſeq: 474, 503, 615.
Matth. 25. 32, 33: 414.
Matth. 25. 40: 408.
Matth. 26. 2: 521.
Matth. 26. 3, 4: 509.
Matth. 26. 13: 412, 579.
Matth. 26. 14: 518.
Matth. 26. 14, & ſeq: 508.
Matth. 26. 26, & ſeq: 510.
Matth. 26. 27, 28: 442, 491, 559.
Matth. 26. 28: 291, 559, 561.
Matth. 26. 31: 253, 414.
Matth. 26. 31, & ſeq: 412, 452, 512.
Matth. 26. 32: 542.
Matth. 26. 56, & ſeq: 512.
Matth. 26. 39: 238.
Matth. 26. 41: 634.
Matth. 26. 50, & ſeq: 512.
Matth. 26. 52, 53: 449.
Matth. 26. 55: 417.
Matth. 26. 59, 60: 513.
Matth. 26. 62, 63: 472, 514.
Matth. 26. 63, 64: 400.
Matth. 26. 64: 315, 570, 615.
Matth. 26. 66: 520.
Matth. 26. 67, 68: 578.
Matth. 26. 68: 28.
Matth. 26. 69: 478.
Matth. 26. 69, & ſeq: 468.
Matth. 26. 71, & ſeq: 407.
Matth. 27. 2, & ſeq: 512.
Matth. 27. 3: 520.
Matth. 27. 3, 4: 459, 518.
Matth. 27. 8: 148.
Matth. 27. 9: 263.
Matth. 27. 11, & ſeq: 474.
Matth. 27. 12, & ſeq: 472, 514.
Matth. 27. 17, 22: 18.
Matth. 27. 19: 459.
Matth. 27. 22, & ſeq: 521.
Matth. 27. 24: 828.
Matth. 27. 26: 518, 520.
Matth. 27. 27, & ſeq: 515.
Matth. 27. 30: 518.
Matth. 27. 34, 48: 533.
Matth. 27. 35: 186, 530.
Matth. 27. 38: 527.
Matth. 27. 39, & ſeq: 400, 517, 527, 618.
Matth. 27. 45: 530.
Matth. 27. 46: 517, 628.
Matth. 27. 46, & ſeq: 531.
Matth. 27. 50: 535.
Matth. 27. 51: 378, 548.
Matth. 27. 52, 53: 540, 542.
Matth. 27. 54: 400.
Matth. 27. 57, & ſeq: 538.
Matth. 27. 59, 60: 539.
Matth. 27. 62, & ſeq: 542.
Matth. 28. 5: 521.
Matth. 28. 5, & ſeq: 542.
Matth. 28. 9: 323.
Matth. 28. 10: 409.
Matth. 28. 11, & ſeq: 545.
Matth. 28. 15: 148.
Matth. 28. 18: 282, 273, 315, 474, 482, 503, 518, 617, 620.
Matth. 28. 18, 19: 562.
Matth. 28. 19: 432, 592.
Matth. 28. 19, 20: 579.
Matth. 28. 20: 416, 624.

MARCO,

Marc. 1. 1: 388.
Marc. 1. 1, & ſeq: 397, 403.
Marc. 1. 2: 255, 325.
Marc. 1. 7, 8: 561, 562.
Marc. 1. 8: 497.
Marc. 1. 9: 388.
Marc. 1. 9, & ſeq: 397.
Marc. 1. 11: 399.
Marc. 1. 13: 415.
Marc. 1. 14: 418.
Marc. 1. 14, & ſeq: 416.
Marc. 1. 16, & ſeq: 428, 431.
Marc. 1. 21, 22: 416.
Marc. 1. 22: 482.
Marc. 1. 23, 24: 377, 460.
Marc. 1. 27: 482, 491.
Marc. 1. 32, & ſeq: 419.
Marc. 1. 38, & ſeq: 416.
Marc. 1. 41: 472.
Marc. 2. 1, & ſeq: 554.
Marc. 2. 3, & ſeq: 426, 615.
Marc. 2. 13: 416.
Marc. 2. 14: 428.
Marc. 2. 15, & ſeq: 554.
Marc. 3. 15, & ſeq: 428, 432.
Marc. 3. 14, 15: 435.
Marc. 3. 15: 484.
Marc. 3. 21, & ſeq: 462.
Marc. 3. 31, & ſeq: 407, 408.
Marc. 4. 1: 16.
Marc. 4. 2, & ſeq: 418.
Marc. 4. 11, 12: 604.
Marc. 5. 2, & ſeq: 419.
Marc. 5. 20: 416.
Marc. 5. 22, & ſeq: 427.
Marc. 5. 39, 40: 463.
Marc. 6. 2, & ſeq: 416, 469.
Marc. 6. 3: 452.
Marc. 6. 3, 4: 462.
Marc. 6. 4: 411.
Marc. 6. 5: 419.
Marc. 6. 7: 428, 432, 435, 484.
Marc. 6. 8: 469.
Marc. 6. 12: 432, 579.
Marc. 6. 15, 20: 579.
Marc. 6. 34: 471.
Marc. 6. 35, & ſeq: 427.
Marc. 6. 48, 49: 436.
Marc. 7. 6, & ſeq: 506.
Marc. 7. 24: 590.
Marc. 7. 25, & ſeq: 419.
Marc. 7. 32, & ſeq: 419, 425.
Marc. 8. 1, & ſeq: 428, 472.
Marc. 8. 31: 411, 535, 542.
Marc. 8. 38: 478, 615.
Marc. 9. 2: 436.
Marc. 9. 2, & ſeq: 478.
Marc. 9. 6: 397.
Marc. 9. 8, & ſeq: 542.
Marc. 9. 10: 255.
Marc. 9. 11: 301, 463.
Marc. 9. 16, 37: 417.
Marc. 9. 24: 425.
Marc. 9. 24, 25: 426.
Marc. 9. 30: 411, 535.
Marc. 9. 49: 447.
Marc. 10. 21: 469.
Marc. 10. 32, & ſeq: 411.
Marc. 10. 33: 520.
Marc. 10. 34: 518.
Marc. 10. 34: 535, 542.
Marc. 10. 45: 559.
Marc. 10. 46: 456.
Marc. 10. 46, & ſeq: 424.
Marc. 11. 2, & ſeq: 517.
Marc. 11. 9, 10: 507.
Marc. 11. 12: 398, 407.
Marc. 11. 15, & ſeq: 508.
Marc. 11. 21: 485.
Marc. 11. 25, 26: 401.
Marc. 12. 1: 418.
Marc. 12. 1, & ſeq: 411.

Marc. 12. 10: 457, 462.
Marc. 12. 10, & seq: 451.
Marc. 12. 28, & seq: 588.
Marc. 12. 35: 357.
Marc. 12. 35, & seq: 427.
Marc. 12. 35, & seq: 570.
Marc. 12. 36: 186.
Marc. 13. 1, & seq: 412, 613.
Marc. 13. 9: 413, 583.
Marc. 13. 10: 412, 432, 579, 590.
Marc. 13. 11: 497.
Marc. 13. 11, & seq: 585.
Marc. 13. 12, 13: 465.
Marc. 13. 14: 413.
Marc. 13. 24, & seq: 715.
Marc. 13. 26: 482.
Marc. 14. 1: 509.
Marc. 14. 9: 579.
Marc. 14. 10, & seq: 510, 518.
Marc. 14. 22, & seq: 510.
Marc. 14. 24: 442, 491, 554, 559.
Marc. 14. 27, & seq: 412, 452, 513.
Marc. 14. 28: 542.
Marc. 14. 33, & seq: 512.
Marc. 14. 46, & seq: 512.
Marc. 14. 49: 417.
Marc. 14. 56, & seq: 514.
Marc. 14. 60: 514.
Marc. 14. 62: 570.
Marc. 14. 64: 520.
Marc. 14. 65: 518.
Marc. 14. 66, & seq: 468.
Marc. 15. 1: 509, 512.
Marc. 15. 2, & seq: 474.
Marc. 15. 4, 5: 514.
Marc. 15. 13, & seq: 521.
Marc. 15. 15: 518, 520.
Marc. 15. 16, & seq: 515.
Marc. 15. 19: 518.
Marc. 15. 23, 36: 533.
Marc. 15. 24: 530.
Marc. 15. 27: 528.
Marc. 15. 28, & seq: 529, 618.
Marc. 15. 32, 28.
Marc. 15. 33: 530.
Marc. 15. 34: 285.
Marc. 15. 34, & seq: 531.
Marc. 15. 37: 535.
Marc. 15. 42, & seq: 538.
Marc. 15. 46: 539, 548.
Marc. 16. 5, & seq: 542.
Marc. 16. 6: 522.
Marc. 16. 15, 16: 562.
Marc. 16. 15, & seq: 432, 435, 590.
Marc. 16. 17, & seq: 412, 421.
Marc. 16. 19: 563, 570.

LUCA,

Luc. 1. 3: 18.
Luc. 1. 15, & seq: 497.
Luc. 1. 17: 255.
Luc. 1. 26, 27: 357, 380.
Luc. 1. 28: 387.
Luc. 1. 30, 31: 393, 627.
Luc. 1. 31: 407, 618.
Luc. 1. 31, 32: 357.
Luc. 1. 32: 287, 627.
Luc. 1. 32, 33: 280, 313, 345, 374, 503.
Luc. 1. 33: 314, 319, 358, 629.
Luc. 1. 35: 460.
Luc. 1. 42: 171.
Luc. 1. 48, & seq: 469.
Luc. 1. 52: 481.
Luc. 1. 53: 428.
Luc. 1. 63: 559.
Luc. 1. 69, 70: 357, 618.
Luc. 1. 72, 73: 442.
Luc. 1. 76: 325, 397, 403.
Luc. 1. 78: 309, 324, 439.
Luc. 1. 78, 79: 436.
Luc. 1. 79: 444, 447.
Luc. 2. 1: 391.
Luc. 2. 1, & seq: 359.
Luc. 2. 4: 357.
Luc. 2. 10: 618.
Luc. 2. 10, & seq: 415.
Luc. 2. 12: 304.
Luc. 2. 13, 14: 447.
Luc. 2. 14: 364, 444, 566.
Luc. 2. 21: 393, 618.
Luc. 2. 22, 23: 460.
Luc. 2. 25, 38: 361.
Luc. 2. 29, 30: 618.
Luc. 2. 30, & seq: 349, 590.
Luc. 2. 32: 299, 326, 436.
Luc. 2. 34: 304, 352, 528, 605, 625.
Luc. 2. 40: 627.
Luc. 2. 40, 52: 621.
Luc. 2. 46, 47: 417, 566.
Luc. 2. 51: 472.
Luc. 2. 52: 407, 566, 627.
Luc. 3. 1, & seq: 359.
Luc. 3. 4, & seq: 618.
Luc. 3. 11: 417.
Luc. 3. 16: 438, 482, 497, 562.
Luc. 3. 21: 388.
Luc. 3. 21, 22: 397.
Luc. 3. 22: 399.
Luc. 3. 22, 23: 388.
Luc. 3. 23, 31: 357.
Luc. 3. 23, 34: 330, 331, 332.
Luc. 3. 26: 212.
Luc. 3. 38: 282, 620.
Luc. 4. 1: 398, 407.
Luc. 4. 3, 9: 399.
Luc. 4. 14, 15, 31: 418.
Luc. 4. 15: 416.
Luc. 4. 16, & seq: 554.
Luc. 4. 17, & seq: 305, 376, 398, 419, 424, 469.
Luc. 4. 18: 297.
Luc. 4. 22: 350, 621.
Luc. 4. 24: 411, 462.
Luc. 4. 25, & seq: 162.
Luc. 4. 32: 482.
Luc. 4. 33, & seq: 419, 460.
Luc. 4. 36: 482.
Luc. 4. 40, 41: 419.
Luc. 5. 2, & seq: 428, 431.
Luc. 5. 3, 17: 416.
Luc. 5. 5: 417.
Luc. 5. 18, & seq: 419, 426, 554, 615.
Luc. 6. 6: 416.
Luc. 6. 13: 428.
Luc. 6. 18, 19: 420.
Luc. 6. 20, & seq: 470.
Luc. 6. 21: 465.
Luc. 6. 27, & seq: 599.
Luc. 6. 31: 169.
Luc. 6. 33: 432.
Luc. 6. 39: 605.
Luc. 6. 48: 548.
Luc. 7. 2, & seq: 589.
Luc. 7. 12, & seq: 427.
Luc. 7. 13: 472.
Luc. 7. 16: 326, 412.
Luc. 7. 18, & seq: 421, 424, 427.
Luc. 7. 21: 420, 424.
Luc. 7. 22: 425, 426.
Luc. 7. 23: 452.
Luc. 7. 27: 255, 325, 397.
Luc. 7. 29: 436.
Luc. 7. 34, 35: 455.
Luc. 7. 39: 412.
Luc. 7. 40: 417.
Luc. 7. 44, & seq: 554.
Luc. 8. 2, 27, & seq: 419.
Luc. 8. 9, 10: 418.
Luc. 8. 10: 604.
Luc. 8. 19, & seq: 407, 408.
Luc. 8. 24, 25: 417.
Luc. 8. 28: 566.
Luc. 8. 41, & seq: 427.
Luc. 8. 43, & seq: 420.
Luc. 9. 1: 484.
Luc. 9. 1, & seq: 428, 429, 432, 435.
Luc. 9. 2: 579.
Luc. 9. 3: 469.
Luc. 9. 6: 579.
Luc. 9. 12, & seq: 427.
Luc. 9. 22: 411, 535, 542.
Luc. 9. 26: 399, 478.
Luc. 9. 28, & seq: 478.
Luc. 9. 33, 49: 417.
Luc. 9. 34, 35: 397.
Luc. 9. 38, & seq: 419.
Luc. 9. 39, & seq: 396.
Luc. 9. 56: 618.
Luc. 9. 57, 58: 469.
Luc. 9. 60: 579.
Luc. 10. 2: 432.
Luc. 10. 3: 465, 585.
Luc. 10. 4: 469.
Luc. 10. 5, & seq: 447.
Luc. 10. 8, 9: 579.
Luc. 10. 19: 487.
Luc. 10. 17, & seq: 435.
Luc. 10. 21: 434.
Luc. 10. 21, & seq: 399.
Luc. 10. 25, & seq: 588.
Luc. 10. 27: 633.
Luc. 11. 2, & seq: 401.
Luc. 11. 4: 424.
Luc. 11. 13: 401, 497.
Luc. 11. 14: 425.
Luc. 11, 14, & seq: 419.
Luc. 11. 15: 462.
Luc. 11. 16, 29: 528.
Luc. 11. 29: 542.
Luc. 11. 29, & seq: 240, 508.
Luc. 11. 47, & seq: 585.
Luc. 11. 49: 455, 465.
Luc. 11. 51: 253.
Luc. 12. 3: 432, 579.
Luc. 12. 11: 411.
Luc. 12. 12: 497.

Luc. 12. 19: 204.
Luc. 12. 30, 32: 401.
Luc. 12. 32: 477.
Luc. 12. 33: 469, 485, 629.
Luc. 12. 35: 437.
Luc. 12. 49: 318, 438.
Luc. 12. 49, 51: 449.
Luc. 12. 51, & seq: 525.
Luc. 13. 11, & seq: 419.
Luc. 13. 33: 412.
Luc. 13. 34, 35: 588.
Luc. 14. 2, & seq: 419.
Luc. 14. 11: 469, 481.
Luc. 15. 12, 17: 588.
Luc. 16. 8: 437.
Luc. 16. 9: 204.
Luc. 16. 9, & seq: 486.
Luc. 16. 14: 463.
Luc. 16. 16: 414, 488, 580.
Luc. 17. 1, & seq: 486.
Luc. 17. 13: 417.
Luc. 17. 20, & seq: 412.
Luc. 17. 24: 436.
Luc. 17. 25: 411.
Luc. 17. 29: 626.
Luc. 18. 14: 469, 481.
Luc. 18. 22: 469.
Luc. 18. 31, 32: 411, 515, 518, 542.
Luc. 18. 33: 535.
Luc. 18. 35, & seq: 424.
Luc. 18. 38, 39: 356.
Luc. 19. 10: 618.
Luc. 19. 29, & seq: 507.
Luc. 19. 37: 430.
Luc. 19. 37, 38: 474.
Luc. 19, 38: 507.
Luc. 19. 41: 471.
Luc. 19. 41, & seq: 412, 712.
Luc. 19. 45, 46: 508.
Luc. 19. 47: 417.
Luc. 20. 9, & seq: 411.
Luc. 20. 15, 16: 607.
Luc. 20. 16: 590.
Luc. 20. 17: 457, 462.
Luc. 20. 17, 18: 451.
Luc. 20. 41, & seq: 570.
Luc. 20. 42: 186, 187, 357.
Luc. 21. 5, & seq: 412, 613.
Luc. 21. 7: 417.
Luc. 21. 12, 13: 585.
Luc. 21. 16, 17: 465.
Luc. 21. 16: 411.
Luc. 21. 16, & seq: 585.
Luc. 21. 20: 413.
Luc. 21. 25, & seq: 615.
Luc. 21. 27: 478, 482.
Luc. 21. 37: 417.
Luc. 22. 3, & seq: 510, 518.
Luc. 22. 19, & seq: 510.
Luc. 22. 20: 442, 491, 554, 559.
Luc. 22. 27: 470, 628.
Luc. 22. 28, & seq: 617.
Luc. 22. 29, 30: 475, 477, 480, 503.
Luc. 22. 31, & seq: 515.
Luc. 22. 34: 412.
Luc. 22. 35: 469.
Luc. 22. 36: 449.
Luc. 22. 37: 528.
Luc. 22. 42, & seq: 512.
Luc. 22. 52, & seq: 512.
Luc. 22. 63, 64: 518.
Luc. 22. 65, & seq: 468.
Luc. 22. 29: 570.
Luc. 23. 2, 3, 37, & seq: 474.
Luc. 23. 4, & seq: 407.
Luc. 23. 5: 417.
Luc. 23. 6, & seq: 509, 520.
Luc. 23. 8, & seq: 514.
Luc. 23. 11: 515.
Luc. 23. 21, & seq: 521.
Luc. 23. 24, 25: 520.
Luc. 23. 33: 528.
Luc. 23. 34: 468, 529, 530.
Luc. 23. 35: 458.
Luc. 23. 35, & seq: 618.
Luc. 23. 36: 535.
Luc. 23. 44: 530.
Luc. 23. 44, 45: 26.
Luc. 23. 46: 532, 535.
Luc. 23. 46, 47: 407.
Luc. 23. 47: 459.
Luc. 23. 50, & seq: 538.
Luc. 23. 50, & seq: 538.
Luc. 23. 52, 53: 539.
Luc. 24. 5, & seq: 542.
Luc. 24. 7: 411.
Luc. 24. 19: 326, 413, 483.
Luc. 24. 20: 522.
Luc. 24. 21: 559.
Luc. 24. 25, & seq: 267.
Luc. 24. 26: 478.
Luc. 24. 36: 444, 447.
Luc. 24. 44: 187, 276, 280, 284.
Luc. 24. 25, & seq: 377, 542, 555, 583.
Luc. 24. 46: 316.
Luc. 24. 46, 47: 432, 580.
Luc. 24. 47: 590.
Luc. 24. 49: 571.
Luc. 24. 51: 563.

JOHANNE,

JOH. 1. 1: 403.
Joh. 1. 1, 2: 321, 456.
Joh. 1. 3: 457.
Joh. 1. 4: 454.
Joh. 1. 4, & seq: 436.
Joh. 1. 6, & seq: 583.
Joh. 1. 9: 326.
Joh. 1. 10, 11: 463, 468.
Joh. 1. 12: 401.
Joh. 1. 12, 13: 70.
Joh. 1. 14: 292, 312, 318, 398, 408, 416, 478.
Joh. 1. 17: 611.
Joh. 1. 18: 634.
Joh. 1. 29: 558.
Joh. 1. 29, & seq: 472.
Joh. 1. 32, & seq: 397.
Joh. 1. 33: 562.
Joh. 1. 34: 399.
Joh. 1. 37, & seq: 428.
Joh. 1. 38: 417.
Joh. 1. 45: 275, 386, 413.
Joh. 1. 45, 46: 389.
Joh. 1. 49: 475.
Joh. 1. 51: 415.
Joh. 2. 1, & seq: 419.
Joh. 2. 10: 369.
Joh. 2. 11: 420, 478.
Joh. 2. 13, & seq: 508.
Joh. 2. 17: 286, 534.
Joh. 2. 19: 347.
Joh. 2. 19, & seq: 411, 542.
Joh. 2. 20: 372.
Joh. 2. 23: 420.
Joh. 3. 1, 2: 417, 420.
Joh. 3. 5, & seq: 497.
Joh. 3. 10, 11: 461.
Joh. 3. 11: 18.
Joh. 3. 13: 563.
Joh. 3. 14: 411, 614.
Joh. 3. 14, 15: 522, 618.
Joh. 3. 19: 437.
Joh. 3. 19, 20: 508.
Joh. 3. 24: 482.
Joh. 3. 26: 583.
Joh. 3. 35: 441.
Joh. 3. 31, 32: 461.
Joh. 3. 34: 399.
Joh. 4. 6: 471.
Joh. 4. 9: 352, 643.
Joh. 4 13: 294.
Joh. 4. 13, & seq: 441, 531, 624.
Joh. 4. 16, & seq: 417.
Joh. 4. 17, 18: 566.
Joh. 4. 19: 326, 413.
Joh. 4. 11: 488.
Joh. 4. 21, & seq: 307, 491.
Joh. 4. 22, 42: 618.
Joh. 4. 23: 495, 497.
Joh. 4. 25: 348, 361.
Joh. 4. 43: 418.
Joh. 4. 44: 411, 462.
Joh. 4. 46, & seq: 419.
Joh. 5. 5, & seq: 419, 426.
Joh. 5. 10, 16: 420.
Joh. 5. 18: 403.
Joh. 5. 22: 297.
Joh. 5. 22, & seq: 345, 615.
Joh. 5. 26: 483.
Joh. 5. 33: 583.
Joh. 5. 34: 618.
Joh. 5. 35: 437.
Joh. 5. 39: 376.
Joh. 5. 39, & seq: 276, 356.
Joh. 5. 43: 413.
Joh. 5. 46: 626.
Joh. 6. 2: 419, 420.
Joh. 6. 5, & seq: 427.
Joh. 6. 14: 326, 413.
Joh. 6. 19: 436.
Joh. 6. 26, & seq: 427.
Joh. 6. 27: 324.
Joh. 6. 30, & seq: 624.
Joh. 6. 32, & seq: 428.
Joh. 6. 35: 441.
Joh. 6. 35, & seq: 454, 511.
Joh. 6. 42: 386.
Joh. 6. 45: 313.
Joh. 6. 50, & seq: 622.
Joh. 6. 54: 473.
Joh. 6. 54, & seq: 511, 559.
Joh. 6. 60: 416.
Joh. 6. 63: 563.
Joh. 6. 64: 497.
Joh. 6. 69: 400.
Joh. 6. 71, 72: 413.
Joh. 7. 3, & seq: 408.
Joh. 7. 5: 463.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Joh. 7. 7: 508.
Joh. 7. 14, 28: 416.
Joh. 7. 20: 462.
Joh. 7. 31: 420.
Joh. 7. 37, 38: 441, 571.
Joh. 7. 39: 478, 497.
Joh. 7. 40: 326, 413.
Joh. 7. 40, & seq: 320.
Joh. 7. 41, 42: 243.
Joh. 7. 42: 357.
Joh. 7. 46: 350.
Joh. 7. 47, & seq: 434, 462, 470.
Joh. 8. 2, 20: 416.
Joh. 8. 3, & seq: 615.
Joh. 8. 12: 304, 437.
Joh. 8. 14, 18: 461.
Joh. 8. 25: 456.
Joh. 8. 28: 411, 522.
Joh. 8. 31, 32: 453, 559.
Joh. 8. 38: 401.
Joh. 8. 44, & seq: 508.
Joh. 8. 48, 52: 462.
Joh. 8. 49: 463.
Joh. 9. 5: 439.
Joh. 9. 6, 7: 424.
Joh. 9. 7: 347.
Joh. 9. 17: 413.
Joh. 9. 29: 463, 468.
Joh. 10. 7, & seq: 453.
Joh. 10. 9: 618.
Joh. 10. 11: 313.
Joh. 10. 11, & seq: 414.
Joh. 10. 12: 525.
Joh. 10. 16: 413, 531, 590.
Joh. 10. 17, & seq: 543.
Joh. 10. 20: 462.
Joh. 10. 21: 425.
Joh. 10. 25: 276.
Joh. 10. 30, & seq: 403, 406.
Joh. 11. 4: 478.
Joh. 11. 25, 26: 454.
Joh. 11. 28: 417.
Joh. 11. 37: 425.
Joh. 11. 43, 44: 427.
Joh. 11. 47: 420, 509.
Joh. 11. 51, 52: 590.
Joh. 12. 13: 475, 507.
Joh. 12. 14, 15: 507.
Joh. 12. 15: 253, 474.
Joh. 12. 16: 478.
Joh. 12. 17: 584.
Joh. 12. 23: 479.
Joh. 12. 31: 347.
Joh. 12. 32: 540, 559.
Joh. 12. 32, 33: 411, 522.
Joh. 12. 35, 36: 437.
Joh. 12. 36: 438.
Joh. 12. 37, 38: 420, 463, 605.
Joh. 12. 39, & seq: 604.
Joh. 12. 46: 437.
Joh. 12. 47: 618.
Joh. 13. 1: 229.
Joh. 13. 2, & seq: 510.
Joh. 13. 3: 399, 482, 617.
Joh. 13. 12, & seq: 470.
Joh. 13. 13, 14: 417.
Joh. 13. 19: 413.
Joh. 13. 23: 18.
Joh. 13. 31, 32: 479, 529.
Joh. 13. 33: 618.
Joh. 13. 34: 486, 491.
Joh. 13. 38: 412.
Joh. 14. 1, & seq: 403.
Joh. 14. 6: 453, 454.
Joh. 14. 11: 642.
Joh. 14. 11, 12: 270, 435.
Joh. 14. 12: 299, 412.
Joh. 14. 13: 479, 629.
Joh. 14. 15, 21: 486.
Joh. 14. 16, & seq: 497, 571.
Joh. 14. 23: 203.
Joh. 14. 23, 27: 444.
Joh. 14. 27: 291, 293, 364, 447, 503, 623.
Joh. 14. 29: 276.
Joh. 15. 1: 291, 439.
Joh. 15. 1, & seq: 349.
Joh. 15. 5: 440.
Joh. 15. 12: 491.
Joh. 15. 17: 486.
Joh. 15. 17, & seq: 465.
Joh. 15. 18, & seq: 463.
Joh. 15. 24: 421.
Joh. 15. 24, 25: 510.
Joh. 15. 25: 286.
Joh. 15. 26: 497, 571.
Joh. 15. 26, 27: 584.
Joh. 16. 2: 465, 585.
Joh. 16. 2, 3: 468.
Joh. 16. 7, & seq: 497, 571.
Joh. 16. 14: 479.
Joh. 16. 15: 403.
Joh. 16. 16: 315, 413.
Joh. 16. 16, 28: 563.
Joh. 16. 20, & seq: 413.
Joh. 16. 23: 412.
Joh. 16. 24: 276.
Joh. 16. 25, 29: 418.
Joh. 16. 32, 33: 444.
Joh. 16. 33: 447, 449, 627.
Joh. 17. 1, 2: 399, 475, 479, 617, 618.
Joh. 17. 2: 482.
Joh. 17. 5: 286, 321.
Joh. 17. 8: 299.
Joh. 17. 10: 403.
Joh. 17. 12: 510, 519.
Joh. 17. 14: 466.
Joh. 17. 33, & seq: 538.
Joh. 18. 3, & seq: 510.
Joh. 18. 12: 512.
Joh. 18. 17: 408.
Joh. 18. 17, 25: 468, 513.
Joh. 18. 18: 531.
Joh. 18. 20: 417.
Joh. 18. 22: 518.
Joh. 18. 33: 413.
Joh. 18. 33, 39: 474.
Joh. 18. 36: 505.
Joh. 18. 36, 37: 475.
Joh. 18. 37: 461.
Joh. 19. 1, & seq: 515, 518.
Joh. 19. 3, 12, & seq: 474.
Joh. 19. 6, & seq: 521.
Joh. 19. 13, & seq: 520.
Joh. 19. 18: 528.
Joh. 19. 19, 21: 28.
Joh. 19. 23, 24: 530.
Joh. 19. 28: 408.
Joh. 19. 28, & seq: 533.
Joh. 19. 30: 378, 535.
Joh. 19. 31: 523.
Joh. 19. 31, & seq: 472, 538, 623.
Joh. 19. 34, 35: 584.
Joh. 19. 36, 37: 525.
Joh. 19. 37: 253, 526.
Joh. 19. 38, & seq: 538.
Joh. 19. 41, 42: 529.
Joh. 20. 14, & seq: 543.
Joh. 20. 16: 417.
Joh. 20. 17: 401, 409, 563.
Joh. 20. 19, & seq: 447.
Joh. 20. 21, 26: 445.
Joh. 20. 22: 571.
Joh. 20. 22, 23: 555.
Joh. 20. 23: 613.
Joh. 20. 27, 28: 403.
Joh. 20. 28: 285.
Joh. 20. 30: 420.
Joh. 20. 30, 31: 277.
Joh. 21. 4: 335.
Joh. 21. 15, & seq: 579.
Joh. 21. 17, 18: 413.
Joh. 21. 22: 18.
Joh. 21. 24: 18, 584.
Joh. 21. 25: 18.

ACTIS APOSTOLORUM,

Act. 1. 1, & seq: 18, 543, 564.
Act. 1. 4, & seq: 571.
Act. 1. 5, 8: 498.
Act. 1. 6: 346.
Act. 1. 8: 413, 584.
Act. 1. 9: 315.
Act. 1. 11: 615.
Act. 1. 14: 588.
Act. 1. 16, & seq: 510, 519, 534.
Act. 1. 20: 187, 286.
Act. 1. 21, 22: 543, 584.
Act. 1. 22: 564.
Act. 2. 1, & seq: 571.
Act. 2. 2, & seq: 498.
Act. 2. 4: 433, 435.
Act. 2. 5, & seq: 590.
Act. 2. 14, & seq: 580.
Act. 2. 14, 22: 408.
Act. 2. 15, 31: 283.
Act. 2. 16, & seq: 235.
Act. 2. 17: 317.
Act. 2. 17, 18: 422.
Act. 2. 22, 23: 420, 535.
Act. 2. 24: 627.
Act. 2. 24, & seq: 543.
Act. 2. 25, & seq: 187, 283.
Act. 2. 27: 460.
Act. 2. 32: 584.
Act. 2. 32, & seq: 570.
Act. 2. 33: 564.
Act. 2. 33, & seq: 475.
Act. 2. 34: 288.
Act. 2. 36: 522.
Act. 2. 38, 41: 562.
Act. 2. 42, 46: 511.
Act. 2. 43: 435.
Act. 2. 44, 46: 588.
Act. 3. 2, & seq: 435.
Act. 3. 12, & seq: 580.
Act. 3. 13: 291, 479.
Act. 3. 13, & seq: 535.
Act. 3. 14: 316, 459, 460.
Act. 3. 15: 454, 544, 584.

Act. 3. 17: 468.
Act. 3. 17, & seq: 275.
Act. 3. 20, 21: 615.
Act. 3. 21, & seq: 413.
Act. 3. 22: 279.
Act. 3. 25: 442.
Act. 3. 25: 277.
Act. 3. 27, & seq: 460.
Act. 4. 1, & seq: 580, 585.
Act. 4. 10: 522, 543.
Act. 4. 10, & seq: 618.
Act. 4. 10, 18, 31, 33: 580.
Act. 4. 11: 290, 451, 457, 463.
Act. 4. 11, 12: 640.
Act. 4. 12: 621.
Act. 4. 24: 521.
Act. 4. 24, & seq: 281, 509.
Act. 4. 25: 187.
Act. 4. 26, 27: 376, 398.
Act. 4. 27: 316.
Act. 4. 31: 498.
Act. 4. 32: 589.
Act. 4. 33: 544, 584.
Act. 5. 3, & seq: 435.
Act. 5. 12, & seq: 435.
Act. 5. 21, & seq: 580.
Act. 5. 27, 28: 408.
Act. 5. 30: 522, 535, 543.
Act. 5. 30, 31: 473, 555, 619.
Act. 5. 31: 313, 319, 479, 564.
Act. 5. 31, 32: 584.
Act. 5. 37: 390.
Act. 5. 40, 41: 585.
Act. 5. 42: 433.
Act. 6. 3: 498.
Act. 6. 8: 435, 484.
Act. 6. 12: 585.
Act. 7. 22: 57, 75, 101, 103, 114.
Act. 7. 37: 279, 414, 625.
Act. 7. 42, 43: 262.
Act. 7. 43: 236.
Act. 7. 52: 459.
Act. 7. 55: 498, 570.
Act. 7. 57, & seq: 585.
Act. 8. 4, & seq: 580.
Act. 8. 5: 433.
Act. 8. 6, & seq: 435.
Act. 8. 12, & seq: 562.
Act. 8. 15, & seq: 498, 572.
Act. 8. 27, & seq. 472, 590.
Act. 8. 30, & seq: 377, 535.
Act. 8. 32: 301.
Act. 8. 32, & seq: 461.
Act. 8. 35, & seq: 562.
Act. 9. 15: 373.
Act. 9. 15, 16: 586.
Act. 9. 15, 29: 591.
Act. 9. 17: 572.
Act. 9. 17, 31: 408.
Act. 9. 18: 562.
Act. 9. 20: 433, 581.
Act. 9. 32, 36: 435.
Act. 10. 10: 631.
Act. 10. 21, & seq: 591.
Act. 10. 28: 488.
Act. 10. 34, & seq: 580.
Act. 10. 36: 417, 445, 448, 475.
Act. 10. 37, 38: 376, 398.
Act. 10. 39: 522.
Act. 10. 39, & seq: 584.
Act. 10. 40, 41: 544.
Act. 10. 42: 433, 581, 615.
Act. 10. 43: 272, 312, 376, 555.
Act. 10. 44, & seq: 499, 592.
Act. 10. 46: 435.
Act. 10. 47, 48: 562.
Act. 11. 1, & seq: 591.
Act. 11. 5: 631.
Act. 11. 15, & seq: 499, 571.
Act. 11. 16: 497.
Act. 11. 20, & seq: 581.
Act. 11. 26: 433.
Act. 12. 1, & seq: 586.
Act. 12. 16: 562.
Act. 13. 1: 579.
Act. 13. 2, & seq: 433, 572.
Act. 13. 5: 581.
Act. 13. 7, & seq: 535.
Act. 13. 9, & seq: 499.
Act. 13. 11: 435.
Act. 13. 12, 45, & seq: 592.
Act. 13. 15: 283.
Act. 13. 16, & seq: 580.
Act. 13. 20, 21: 649.
Act. 13. 21: 161.
Act. 13. 23: 357, 619.
Act. 13. 29: 522.
Act. 13. 30, & seq: 544, 584.
Act. 13. 32: 283.
Act. 13. 32, 33: 281.
Act. 13. 33: 187.
Act. 13. 34: 303, 359.
Act. 13. 38: 365.
Act. 13. 38, 39: 488, 555.
Act. 13. 40, 41: 247.
Act. 13. 46, & seq: 598.
Act. 13. 47: 299, 437, 619.
Act. 14. 1, 6, 20, & seq: 581.
Act. 14. 3: 435.
Act. 14. 18: 586.
Act. 14. 21: 466.
Act. 14. 22: 578.
Act. 14. 23, & seq: 592.
Act. 15. 2, & seq: 578.
Act. 15. 3, & seq: 592.
Act. 15. 5, & seq: 488.
Act. 15. 7, 8: 572.
Act. 15. 8, 28: 499.
Act. 15. 12: 435.
Act. 15. 13, & seq: 318.
Act. 15. 16: 598.
Act. 15. 22, 23, 41: 578.
Act. 15. 35, & seq: 581.
Act. 16. 4: 578.
Act. 16. 6: 499.
Act. 16. 9, & seq: 581.
Act. 16. 15, 33: 562.
Act. 16. 14: 593.
Act. 16. 18, 26: 435.
Act. 16. 19, & seq: 586.
Act. 17. 1, & seq: 581.
Act. 17. 3: 543.
Act. 17. 7: 475.
Act. 17. 11: 275.
Act. 17. 19, 20: 491.
Act. 17. 23: 55.
Act. 17. 28: 260, 312.
Act. 17. 31: 616.
Act. 18. 4, & seq: 581.
Act. 18. 5, 6: 593.
Act. 18. 8: 562.
Act. 18. 24, & seq: 581.
Act. 18. 28: 276.
Act. 19. 2, & seq: 499, 572.
Act. 19. 3, & seq: 562.
Act. 19. 6: 435.
Act. 19. 8, & seq: 581.
Act. 19. 11, & seq: 435.
Act. 19. 15: 421.
Act. 19. 19: 422.
Act. 19. 24, & seq: 601.
Act. 20. 7, 11: 511.
Act. 20. 7, 20, & seq: 581.
Act. 20. 10: 435.
Act. 20. 19: 585.
Act. 20. 22, 23: 499.
Act. 20. 28: 403, 559, 573, 579.
Act. 20. 33: 567.
Act. 21. 8: 581.
Act. 21 9, 10: 422.
Act. 21. 18: 578.
Act. 21. 18, & seq: 593.
Act. 21. 30, 33: 586.
Act. 21. 31: 433.
Act. 22. 1, & seq: 581.
Act. 22. 8: 389.
Act. 22. 14: 459.
Act. 22. 14, 15: 584.
Act. 22. 16: 562.
Act. 22. 17: 631.
Act. 22. 19: 586.
Act. 22. 20: 584.
Act. 22. 31: 593.
Act. 22. 24, 25: 586.
Act. 23. 1, 2: 586.
Act. 23. 27: 468.
Act. 24. 5: 311.
Act. 26. 1, 20: 594.
Act. 26. 15, & seq: 555.
Act. 26. 16: 299, 584.
Act. 26. 20: 581.
Act. 26. 22: 275.
Act. 26. 22, 23: 272.
Act. 26. 23: 543.
Act. 26. 27: 275.
Act. 27. 22, & seq: 468.
Act. 28. 6, 8: 435.
Act. 28. 22: 605.
Act 28. 23: 275.
Act. 28. 23, 31: 581.
Act. 28. 25, & seq: 604.
Act. 28. 28: 593, 619.

PAULI EPISTOLA AD ROMANOS,

ROM. 1. 1: 357.
Rom. 1. 1, & seq: 581.
Rom. 1. 2: 622.
Rom. 1. 4: 499.
Rom. 1. 5, 13: 593.
Rom 1. 7: 401, 448.
Rom. 1. 8: 433.
Rom. 1. 17: 247.
Rom. 1. 20: 200.
Rom. 2. 6: 615.
Rom. 2. 6, & seq: 481.
Rom. 2. 10: 448.
Rom. 2. 16: 581.
Rom. 2. 28: 937.
Rom. 2. 28, 29: 499, 518.
Rom. 2. 29: 626.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Rom. 3. 2: 207.
Rom. 3. 21: 492.
Rom. 3. 21, 28: 488.
Rom. 3. 24, & seq: 376, 555, 559.
Rom. 3. 26: 459.
Rom. 3. 29, 30: 593.
Rom. 3. 31: 496.
Rom. 3. 35, 36: 586.
Rom. 4. 13: 282, 633.
Rom. 4. 14: 633.
Rom. 4. 16, & seq: 593.
Rom. 4. 24, 25: 544, 555.
Rom. 5. 1: 443, 448.
Rom. 5. 1, & seq: 481.
Rom. 5. 3: 466.
Rom. 5. 5: 499, 572.
Rom. 5. 9: 560.
Rom. 5. 9, & seq: 555, 619.
Rom. 5. 10: 635.
Rom. 5. 14, & seq: 620.
Rom. 5. 15: 408.
Rom. 5. 17: 477.
Rom. 6. 3, 4: 535, 562.
Rom. 6. 4: 492.
Rom. 6. 4, 9: 543.
Rom. 6. 5: 439, 440.
Rom. 6. 11: 464.
Rom. 6. 13: 449.
Rom. 6. 14, 15: 488.
Rom. 6. 23: 622.
Rom. 7. 4: 543.
Rom. 7. 4, & seq: 489.
Rom. 7. 6: 492, 556.
Rom. 7. 6, 14: 499.
Rom. 8. 2: 486.
Rom. 8. 2, & seq: 489, 499.
Rom. 8. 3: 373, 625.
Rom. 8. 6, & seq: 634.
Rom. 8. 11, 34: 543.
Rom. 8. 14: 70.
Rom. 8. 14, & seq: 401.
Rom. 8. 15, & seq: 307.
Rom. 8. 16, 17: 409.
Rom. 8. 17: 346.
Rom. 8. 18, & seq: 481.
Rom. 8. 26, 30: 593.
Rom. 8. 32: 622.
Rom. 8. 33, 34: 570.
Rom. 9. 3, & seq: 481.
Rom. 9. 5: 287, 403.
Rom. 9. 6, & seq: 402, 518.
Rom. 9. 13: 255.
Rom. 9. 21: 200, 204.
Rom. 9. 24, & seq: 594.
Rom. 9. 25: 598.
Rom. 9. 27: 429.
Rom. 9. 32: 296.
Rom. 9. 32, 33: 451, 452, 463.
Rom. 9. 33: 293.
Rom. 10. 4: 376, 456, 489, 496, 626.
Rom. 10. 6, 7: 540.
Rom. 10. 8: 581.
Rom. 10. 9: 543.
Rom. 10. 11: 296.
Rom. 10. 13: 235.
Rom. 10. 14, & seq: 433, 581.
Rom. 10. 15: 300, 445, 448.
Rom. 10. 16: 605.
Rom. 10. 17, & seq: 594.
Rom. 10. 20: 698.
Rom. 10. 20, 21: 605.
Rom. 10. 21: 607.
Rom. 11. 1, & seq: 429.
Rom. 11. 2, & seq: 162.
Rom. 11. 7, & seq: 605.
Rom. 11. 9: 187, 286.
Rom. 11. 11, & seq: 594.
Rom. 11. 16: 439.
Rom. 11. 16, & seq: 440.
Rom. 11. 25, 26: 317, 442, 556.
Rom. 11. 26: 304.
Rom. 12. 2: 492.
Rom. 12. 14, & seq: 448, 599.
Rom. 13. 1: 513.
Rom. 13. 3: 515.
Rom. 13. 8, & seq: 496, 588.
Rom. 13. 12: 449.
Rom. 13. 14: 473, 622.
Rom. 14. 9: 475, 543.
Rom. 14. 10: 616.
Rom. 14. 10, 11: 403.
Rom. 14. 17, 19: 448.
Rom. 14. 17: 445, 500.
Rom. 15. 3: 289.
Rom. 15. 8, & seq: 283, 475, 594.
Rom. 15. 12: 295, 323, 357.
Rom. 15. 13: 500.
Rom. 15. 18, 19: 435.
Rom. 15. 19: 500.
Rom. 15. 17, & seq: 433, 582.
Rom. 15. 21: 300.
Rom. 16. 4: 595.
Rom. 16. 25, 26: 271, 595.
Rom. 16. 26: 275.

PRIMA AD CORINTHIOS,

1. Cor. 1. 3: 401, 448.
1. Cor. 1. 4, 5: 485.
1. Cor. 1. 13, & seq: 563.
1. Cor. 1. 17: 581.
1. Cor. 1. 17, & seq: 434.
1. Cor. 1. 21: 468.
1. Cor. 1. 21, & seq: 582.
1. Cor. 1. 23: 433, 452, 522.
1. Cor. 1. 23, & seq: 455, 483.
1. Cor. 1. 26: 595.
1. Cor. 1. 26, & seq: 426, 470.
1. Cor. 1. 28: 466.
1. Cor. 1. 30: 316, 376, 455, 458, 460, 560.
1. Cor. 2. 1: 433.
1. Cor. 2. 1, & seq: 581.
1. Cor. 2. 2, 8: 522.
1. Cor. 2. 4: 2, 277.
1. Cor. 2. 6, & seq: 526, 634.
1. Cor. 2. 7: 271, 481.
1. Cor. 2. 7, 8: 468.
1. Cor. 2. 8: 291, 323, 475, 479.
1. Cor. 2. 12, & seq: 500, 572.
1. Cor. 3. 6, & seq: 440.
1. Cor. 3. 11: 451, 573.
1. Cor. 3. 16: 500, 572.
1. Cor. 3. 18, 19: 434.
1. Cor. 3. 19: 179.
1. Cor. 4. 8: 477, 485.
1. Cor. 4. 9, & seq: 587.
1. Cor. 4. 10: 434.
1. Cor. 4. 10, & seq: 470.
1. Cor. 4. 12, 13: 466, 600.
1. Cor. 4. 15: 581.
1. Cor. 5. 4: 483.
1. Cor. 5. 7: 473, 492, 522, 623.
1. Cor. 5. 8: 623.
1. Cor. 5. 21: 625.
1. Cor. 6. 2: 200.
1. Cor. 6. 7, & seq: 600.
1. Cor. 6. 11: 500, 556, 563.
1. Cor. 6. 14: 543.
1. Cor. 7. 15: 448.
1. Cor. 7. 22, 23: 560.
1. Cor. 7. 34: 387.
1. Cor. 9. 11: 500.
1. Cor. 9. 12, & seq: 581.
1. Cor. 9. 14: 433.
1. Cor. 9. 20, 21: 486.
1. Cor. 9. 25: 477.
1. Cor. 9. 25: 5.
1. Cor. 10. 1, & seq: 278, 500, 624.
1. Cor. 10. 2, & seq: 272.
1. Cor. 10. 4: 451, 548.
1. Cor. 10. 9: 403.
1. Cor. 10. 9, 10: 171.
1. Cor. 10. 11: 637.
1. Cor. 10, 16, 17: 511.
1. Cor. 11. 25: 442, 491.
1. Cor. 11. 25, & seq: 554, 359.
1. Cor. 12. 13: 500, 633.
1. Cor. 12. 28: 573.
1. Cor. 14. 1: 276, 500.
1. Cor. 14. 3: 276.
1. Cor. 14. 22: 276.
1. Cor. 15. 1, & seq: 433, 581.
1. Cor. 15. 3: 556.
1. Cor. 15. 3, & seq: 544.
1. Cor. 15. 20, & seq: 620.
1. Cor. 15. 22: 454.
1. Cor. 15. 24: 365.
1. Cor. 15. 24, & seq: 475, 483, 504.
1. Cor. 15. 25: 288.
1. Cor. 15. 26: 282.
1. Cor. 15. 31, 32: 587.
1. Cor. 15. 45: 282, 509.
1. Cor. 15. 47: 408.

SECUNDA AD CORINTHIOS,

2. Cor. 1. 2: 401, 448.
2. Cor. 1. 5: 466.
2. Cor. 1. 5, 6: 587.
2. Cor. 1. 10: 588.
2. Cor. 1. 19: 433, 582.
2. Cor. 1. 20: 454.
2. Cor. 2. 4: 466.
2. Cor. 2. 12: 581.
2. Cor. 2. 21, 22: 501.
2. Cor. 3. 3: 312.
2. Cor. 3. 5, 6: 442.
2. Cor. 3. 6: 492, 501.
2. Cor. 3. 12, & seq: 605.
2. Cor. 3. 13, & seq: 468, 634.
2. Cor. 3. 14, & seq: 496.
2. Cor. 3. 15: 626, 637.
2. Cor. 4. 3, & seq: 581, 634.
2. Cor. 4. 4: 200, 479.
2. Cor. 4. 4, 6: 437.
2. Cor. 4. 5: 433.

2. Cor. 4. 6, 7: 485.
2. Cor. 4. 8, & seq: 466, 587.
2. Cor. 4. 11: 588.
2. Cor. 4. 17: 481.
2. Cor. 5. 5: 502, 572.
2. Cor. 5. 6: 634.
2. Cor. 5. 10: 616.
2. Cor. 5. 15: 543.
2. Cor. 5. 17: 489, 492, 494.
2. Cor. 5. 21: 376, 458, 517, 558.
2. Cor. 6. 1, 2: 299.
2. Cor. 6. 4, & seq: 449, 466, 470, 485, 587.
2. Cor. 6. 16: 314.
2. Cor. 6. 17, 18: 70.
2. Cor. 7. 4, 5: 466.
2. Cor. 8. 9: 285, 469, 484, 485.
2. Cor. 8. 18: 18, 582.
2. Cor. 10. 1: 472.
2. Cor. 10. 3, & seq: 449, 450.
2. Cor. 10. 4: 324.
2. Cor. 10. 4, & seq: 365.
2. Cor. 10. 4, 5: 5.
2. Cor. 10. 14, 16: 581.
2. Cor. 11. 4, 7: 581.
2. Cor. 11. 23, & seq: 587.
2. Cor. 12. 4, & seq: 259.
2. Cor. 12. 9: 483.
2. Cor. 12. 10: 466, 484.
2. Cor. 12. 12: 436.
2. Cor. 13. 5: 483.
2. Cor. 13. 4: 461, 522.
2. Cor. 13. 11: 448.

AD GALATAS,

Gal. 1. 1: 543.
Gal. 1. 1, 11, 12: 043.
Gal. 1. 3: 448.
Gal. 1. 3, 4: 560.
Gal. 1. 6, & seq: 581.
Gal. 1. 8, 9: 640.
Gal. 1. 15, 16: 595.
Gal. 1. 19: 26, 408.
Gal. 2. 2: 433.
Gal. 2. 2, & seq: 581, 595.
Gal. 2. 16: 556, 626.
Gal. 2. 16, 21: 489.
Gal. 2. 19: 522.
Gal. 2. 20: 454.
Gal. 3. 1, 2: 522.
Gal. 3. 2, 5: 501.
Gal. 3. 5, 14: 572.
Gal. 3. 8, 14: 595.
Gal. 3. 11: 247.
Gal. 3. 13: 517, 558, 560.
Gal. 3. 15, & seq: 442.
Gal. 3. 16: 277, 331.
Gal. 3. 24: 496.
Gal. 3. 24, 25: 489.
Gal. 3. 26: 402.
Gal. 3. 27: 473, 563, 622.
Gal. 4. 4, & seq: 402, 560.
Gal. 4. 6: 501, 572.
Gal. 4. 13: 581.
Gal. 4. 22, & seq: 272, 595, 598.
Gal. 4. 24, & seq: 443.
Gal. 4. 26, 27: 573.
Gal. 5. 11: 452.
Gal. 5. 14: 588.
Gal. 5. 16, & seq: 501.
Gal. 5. 18: 489.
Gal. 6. 2: 486.
Gal. 6. 8: 501.
Gal. 6. 14: 522.
Gal. 6. 15: 489, 492.
Gal. 6. 15, 16: 448.

AD EPHESIOS,

Eph. 1. 2: 401, 448.
Eph. 1. 5: 402.
Eph. 1. 7: 484, 556, 560.
Eph. 1. 13: 582.
Eph. 1. 15, & seq: 501.
Eph. 1. 13, 17: 572.
Eph. 1. 19, & seq: 475, 479, 504.
Eph. 1. 20: 315, 347, 543, 570.
Eph. 1. 20, & seq: 315, 483.
Eph. 1. 22, 23: 457.
Eph. 2. 5: 619.
Eph. 2. 10: 457.
Eph. 2. 11, 12: 596.
Eph. 2. 12, & seq: 443.
Eph. 2. 13: 560.
Eph. 2. 13, & seq: 307, 445.
Eph. 2. 14: 286, 313, 321.
Eph. 2. 14, 15: 489, 492.
Eph. 2. 17: 448.
Eph. 2. 19, & seq: 275, 290, 451, 452, 573, 626.
Eph. 3. 1, & seq: 596.
Eph. 3. 6, & seq: 581.
Eph. 3. 8: 484.
Eph. 3. 11: 457.
Eph. 4. 1, & seq: 448.
Eph. 4. 5: 563.
Eph. 4. 8, 9: 540, 541, 564.
Eph. 4. 11: 582.
Eph. 4. 15, 16: 457.
Eph. 4. 20, & seq: 489, 492.
Eph. 4. 23, 24: 501.
Eph. 5. 5: 476, 504.
Eph. 5. 8, 9: 438.
Eph. 5. 14: 437.
Eph. 5. 18, 19: 501.
Eph. 5. 22, & seq: 573.
Eph. 5. 23: 457, 619.
Eph. 5. 25, & seq: 563, 577.
Eph. 5. 31, 32: 621.
Eph. 6. 11, & seq: 449, 450, 502.
Eph. 6. 12: 541.
Eph. 6. 14: 445.
Eph. 6. 14, 15: 448.
Eph. 6. 15: 300.
Eph. 6. 16: 624.
Eph. 6. 17: 200.
Eph. 6. 19: 581.
Eph. 6. 23: 448.

AD PHILIPPENSES,

Phil. 1. 1: 578.
Phil. 1. 2: 401, 448.
Phil. 1. 5, & seq: 581.
Phil. 1. 10: 454.
Phil. 1. 12, & seq: 582.
Phil. 2. 5, seq: 404, 470.
Phil. 2. 6: 297, 620.
Phil. 2. 7: 282, 313, 408, 623.
Phil. 2. 8: 461, 472, 522, 536.
Phil. 2. 8, 9: 300.
Phil. 2. 9: 287.
Phil. 2. 9, & seq: 315, 479, 504, 564, 623.
Phil. 2. 11: 291.
Phil. 2. 15: 402, 438.
Phil. 2. 22: 582.
Phil. 3. 3: 502.
Phil. 3. 10: 543, 588.
Phil. 3. 20: 619.
Phil. 4. 2, 3: 582.
Phil. 4. 7: 445, 633.
Phil. 4. 15: 581.
Phil. 4. 18: 485.
Phil. 4. 30: 401.

AD COLOSSENSES,

Col. 1. 3: 401, 448.
Col. 1. 5, & seq: 582.
Col. 1. 5, & seq: 582.
Col. 1. 12, 13: 476, 504.
Col. 1. 14: 556.
Col. 1. 14, & seq: 560.
Col. 1. 15: 200, 620.
Col. 1. 15, & seq: 287, 402, 404, 458.
Col. 1. 17: 473.
Col. 1. 18: 456, 457, 573.
Col. 1. 19, 20: 628.
Col. 1. 23: 433.
Col. 1. 23, & seq: 596.
Col. 1. 24: 573, 588.
Col. 1. 26, 27: 485.
Col. 1. 27: 481.
Col. 2. 2, 3: 485.
Col. 2. 3: 629.
Col. 2. 4: 455.
Col. 2. 10: 457, 479.
Col. 2. 11: 473, 626.
Col. 2. 11, 12: 502.
Col. 2. 12: 543, 563.
Col. 2. 13, 14: 376, 556.
Col. 2. 15: 347, 540, 541.
Col. 2. 16: 494.
Col. 2. 16, 17: 496.
Col. 2. 17: 272.
Col. 2. 18, 19: 457.
Col. 3. 1: 570.
Col. 3. 3, 4: 454.
Col. 3. 4: 481.
Col. 3. 9, & seq: 489, 492, 502, 596.
Col. 3. 15: 445, 448.

PRIMA AD THESSALONICENSES,

1. Thess. 1. 2: 448.
1. Thess. 1. 3: 401.
1. Thess. 1. 4, & seq: 467.
1. Thess. 1. 5: 502, 581.
1. Thess. 1. 10: 543, 615.
1. Thess. 2. 2, & seq: 466.
1. Thess. 2. 4, & seq: 581.
1. Thess. 2. 9: 433.
1. Thess. 2. 14, 15: 536, 588.
1. Thess. 2. 26: 597.
1. Thess. 3. 2: 582.
1. Thess. 3. 4, 7: 467.
1. Thess. 3. 11, 13: 401.
1. Thess. 4. 8: 572.
1. Thess. 4. 9: 588.
1. Thess. 4. 13: 543.
1. Thess. 4. 14, & seq: 615.
1. Thess. 5. 5: 438.
1. Thess. 5. 15, & seq: 600.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

1. Thess. 5. 20: 275.

SECUNDA AD THESSALONICENSES,

2. Thess. 1. 1, 2: 401.
2. Thess. 1. 2: 448.
2. Thess. 1. 6, 7: 448.
2. Thess. 1. 7, & seq: 482, 616.
2. Thess. 1. 9, 10: 479.
2. Thess. 1. 10: 615.
2. Thess. 2. 8: 294, 483.
2. Thess. 2. 13: 581.
2. Thess. 2. 15: 401.
2. Thess. 3. 16: 448.

PRIMA AD TIMOTHEUM,

1. Tim. 1. 2: 448.
1. Tim. 1. 5, & seq: 496, 506.
1. Tim. 1. 11: 581.
1. Tim. 1. 18: 450.
1. Tim. 1. 15: 619.
1. Tim. 2. 3: 307.
1. Tim. 2. 5: 625.
1. Tim. 2. 5: 408, 443, 626, 640.
1. Tim. 2. 5, 6: 461, 560.
1. Tim. 2. 7: 581, 597.
1. Tim. 2. 8: 495.
1. Tim. 3. 2: 579.
1. Tim. 3. 2, & seq: 578.
1. Tim. 3. 14, 15: 574, 577.
1. Tim. 3. 15: 358.
1. Tim. 3. 16: 583, 597.
1. Tim. 5. 17: 578.
1. Tim. 6. 9: 204.
1. Tim. 6. 13: 461.
1. Tim. 6. 16: 70, 633.
1. Tim. 6. 17, & seq: 485.

SECUNDA AD TIMOTHEUM,

2. Tim. 1. 2: 448.
2. Tim. 1. 7, 14: 572.
2. Tim. 1. 8: 582, 584.
2. Tim. 1. 10: 437, 543.
2. Tim. 1. 10, 11: 581.
2. Tim. 1. 11: 597.
2. Tim. 2. 4, 5: 450.
2. Tim. 2. 8: 357, 543.
2. Tim. 2. 8, 9: 581.
2. Tim. 2. 11, 12: 588.
2. Tim. 2. 22: 448.
2. Tim. 3. 1, & seq: 525.
2. Tim. 3. 8: 145.
2. Tim. 3. 10, & seq: 467.
2. Tim. 4. 1: 476, 504.
2. Tim. 4. 2, 5: 582.
2. Tim. 4. 8: 616.
2. Tim. 4. 16: 567.
2. Tim. 4. 17: 581, 597.

AD TITUM,

Tit. 1. 3: 581.
Tit. 1. 4: 448, 619.
Tit. 1. 5, & seq: 578.
Tit. 1. 12: 260.
Tit. 2. 13: 323, 619.
Tit. 2. 13, 14: 556, 560.
Tit. 3. 4, 5: 502, 619.
Tit. 3. 5: 563.

AD PHILEMONEM,

Philem. 3: 401, 448.
Philem. 13: 581.

AD EBRÆOS,

Ebr. 1. 1, 2: 376.
Ebr. 1. 2: 458, 617.
Ebr. 1. 2, & seq: 404, 476.
Ebr. 1. 3: 200, 291, 437, 483, 556, 620, 624.
Ebr. 1. 3, & seq: 479, 504, 570.
Ebr. 1. 4, 5: 281.
Ebr. 1. 5: 280, 318, 632.
Ebr. 1. 6: 288, 405.
Ebr. 1. 6, 7: 415.
Ebr. 1. 8: 285.
Ebr. 1. 8, 9: 376, 398, 456.
Ebr. 1. 13: 288.
Ebr. 2. 3: 20.
Ebr. 2. 3, & seq: 436.
Ebr. 2. 5, & seq: 480.
Ebr. 2. 6, & seq: 483.
Ebr. 2. 8: 617.
Ebr. 2. 8, 9: 282.
Ebr. 2. 9: 291, 476.
Ebr. 2. 9, 10: 536.
Ebr. 2. 10: 619.
Ebr. 2. 11, & seq: 409, 417.
Ebr. 2. 12: 517.
Ebr. 2. 14: 454, 540.
Ebr. 2. 14, 15: 560.
Ebr. 2. 17: 408, 409, 472.
Ebr. 2. 17, 18: 556.
Ebr. 3. 1: 409.
Ebr. 3. 3: 480.
Ebr. 3. 5: 643.
Ebr. 3. 7: 187.
Ebr. 3. 18: 448.
Ebr. 4. 3, & seq: 449.
Ebr. 4. 12: 187, 298.
Ebr. 4. 13: 349.
Ebr. 4. 14: 311.
Ebr. 4. 14, 15: 409.
Ebr. 4. 15: 461, 517, 625.
Ebr. 4. 15, 16: 408.
Ebr. 5. 1: 408.
Ebr. 5. 5: 281.
Ebr. 5. 5, & seq: 409.
Ebr. 5. 6: 288.
Ebr. 5. 7: 471, 532.
Ebr. 5. 7, & seq: 462.
Ebr. 5. 8, 9: 619.
Ebr. 6. 19, 20: 409.
Ebr. 6. 20: 288.
Ebr. 7. 1, & seq: 288, 476.
Ebr. 7. 2, 3: 445, 621.
Ebr. 7. 3, 11, 20, & seq: 409.
Ebr. 7. 5: 273.
Ebr. 7. 11, & seq: 490.
Ebr. 7. 12, & seq: 492.
Ebr. 7. 13: 334.
Ebr. 7. 13, 14: 387.
Ebr. 7. 14: 332.
Ebr. 7. 18, 19: 626.
Ebr. 7. 20, & seq: 443.
Ebr. 7. 22, & seq: 622.
Ebr. 7. 24, 25: 311.
Ebr. 7. 25: 410, 557, 616, 626.
Ebr. 7. 26: 460, 536.
Ebr. 7. 27: 621.
Ebr. 8. 1: 272, 570.
Ebr. 8. 1, 2: 409.
Ebr. 8. 6, & seq: 378, 443, 490, 492, 502, 618.
Ebr. 8. 8, & seq: 312, 557.
Ebr. 8. 10: 486.
Ebr. 9. 4: 41.
Ebr. 9. 6, & seq: 490.
Ebr. 9. 7, 12: 626.
Ebr. 9. 10, 11: 409.
Ebr. 9. 11, & seq: 493, 560.
Ebr. 9. 13, & seq: 537, 557.
Ebr. 9. 15: 626.
Ebr. 9. 15, & seq: 443, 444.
Ebr. 9. 20: 626.
Ebr. 9. 28: 620.
Ebr. 10. 1: 272, 496.
Ebr. 10. 4: 284.
Ebr. 10. 4, & seq: 378.
Ebr. 10. 7: 348.
Ebr. 10. 10, & seq: 557.
Ebr. 10. 11, 12: 409, 491, 493, 622.
Ebr. 10. 12, 13: 570.
Ebr. 10. 12, 14: 473.
Ebr. 10. 16: 486.
Ebr. 10. 22: 563.
Ebr. 10. 28, 29: 444.
Ebr. 10. 32, & seq: 467, 588.
Ebr. 10. 37: 348.
Ebr. 10. 37, & seq: 322.
Ebr. 10. 38: 247.
Ebr. 11: 633.
Ebr. 11. 1: 633.
Ebr. 11. 5: 200.
Ebr. 11. 6: 4.
Ebr. 11. 12: 646.
Ebr. 11. 13: 633.
Ebr. 11. 24, & seq: 485.
Ebr. 11. 33: 228.
Ebr. 11. 35: 258.
Ebr. 11. 37: 205, 208.
Ebr. 12. 2: 463, 522, 570.
Ebr. 12. 13: 71.
Ebr. 12. 14: 449.
Ebr. 12. 21: 165.
Ebr. 12. 22, & seq: 444, 473, 574.
Ebr. 12. 24: 621.
Ebr. 12. 25, & seq: 318, 323, 530.
Ebr. 12. 26: 251.
Ebr. 12. 28: 477.
Ebr. 12. 29: 438.
Ebr. 13. 11, & seq: 536.
Ebr. 13. 12: 557.
Ebr. 13. 20: 297, 313, 415, 444, 503.

JACOBI EPISTOLA,

Jac. 1. 25: 486.
Jac. 2. 5: 429, 470, 477, 486.
Jac. 2. 8: 588.
Jac. 2. 12: 486.
Jac. 4. 6: 469, 481.
Jac. 4. 8: 503.
Jac. 5. 6: 459, 536.
Jac. 5. 11: 179.
Jac. 5. 14: 578.

PETRI PRIMA EPISTOLA,

1. Petr. 1. 2: 448, 557.
1. Petr. 1. 3, 21: 543.

1. Petr. 1. 11: 463, 480.
1. Petr. 1. 11, 12: 572.
1. Petr. 1. 11, 13: 275.
1. Petr. 1. 12, 25: 583.
1. Petr. 1. 14, & seq: 377, 460.
1. Petr. 1. 17: 165.
1. Petr. 1. 18, 19: 473, 561.
1. Petr. 1. 19: 536, 623.
1. Petr. 1. 20: 271.
1. Petr. 1. 22: 588.
1. Petr. 2. 4: 451, 463.
1. Petr. 2. 4, & seq: 290, 293, 452, 458, 574.
1. Petr. 2. 5: 495, 503.
1. Petr. 2. 5, 9: 578.
1. Petr. 2. 6: 296.
1. Petr. 2. 7: 457, 481.
1. Petr. 2. 7, 8: 452, 605.
1. Petr. 2. 9: 477.
1. Petr. 2. 10: 597.
1. Petr. 2. 21, & seq: 517, 600.
1. Petr. 2. 24: 301, 558, 624.
1. Petr. 2. 25: 297, 301, 313, 415.
1. Petr. 3. 8, & seq: 600.
1. Petr. 3. 10, 11: 449.
1. Petr. 3. 18: 459, 557.
1. Petr. 3. 18, & seq: 540, 544.
1. Petr. 3. 20, 21: 563.
1. Petr. 3. 21, 22: 564, 571.
1. Petr. 3. 22: 415, 543.
1. Petr. 4. 6: 540.
1. Petr. 4. 11: 291, 476, 480.
1. Petr. 4. 13: 588.
1. Petr. 5. 1: 584.
1. Petr. 5. 4: 297, 313, 415, 481.
1. Petr. 5. 5: 469, 481.
1. Petr. 5. 11: 476.

PETRI SECUNDA EPISTOLA.

2. Petr. 1. 1: 620.
2. Petr. 1. 2: 448.
2. Petr. 1. 2, & seq: 483.
2. Petr. 1. 11: 476, 504, 620.
2. Petr. 1. 16, 17: 480.
2. Petr. 1. 17: 397.
2. Petr. 1. 17, 18: 21, 275.
2. Petr. 1. 19: 2.
2. Petr. 2. 20: 620.
2. Petr. 2. 23: 473, 514.
2. Petr. 3. 1: 21.
2. Petr. 3. 2, 18: 620.
2. Petr. 3. 13: 493.
2. Petr. 3. 15: 21.
2. Petr. 3. 15, 16: 20.

JOHANNIS PRIMA EPISTOLA.

1. Joh. 1. 1, & seq: 583, 584.
1. Joh. 1. 2: 454.
1. Joh. 1. 2, 3: 433.
1. Joh. 1. 7: 291.
1. Joh. 1. 7, 9: 557.
1. Joh. 1. 9. 459.
1. Joh. 2. 1: 459.
1. Joh. 2. 1, & seq: 558.
1. Joh. 2. 7, 8: 493.
1. Joh. 2. 9, & seq: 588.
1. Joh. 2. 14: 484.
1. Joh. 2. 19: 459.
1. Joh. 2. 20: 316, 377, 460.
1. Joh. 3. 1, & seq: 402.
1. Joh. 3. 5: 517, 558.
1. Joh. 3. 11, & seq: 588.
1. Joh. 3. 13: 467.
1. Joh. 3. 24: 503, 572.
1. Joh. 4. 1, & seq: 19, 525.
1. Joh. 4. 4, 7: 402.
1. Joh. 4. 7, & seq: 588.
1. Joh. 4. 9, 14: 620.
1. Joh. 4. 10: 558.
1. Joh. 4. 12, 20: 634.
1. Joh. 4. 13: 303, 573.
1. Joh. 5. 1, 4, 18: 402.
1. Joh. 5. 6: 454, 503.
1. Joh. 5. 7: 404, 461.
1. Joh. 5. 11, & seq: 454.
1. Joh. 5. 20: 404.

JOHANNIS SECUNDA EPISTOLA.

2. Joh. 3: 448.
2. Joh. 5: 588.

JOHANNIS TERTIA EPISTOLA.

3. Joh. 14: 448.

JUDÆ EPISTOLA.

Judæ 2: 448.
Judæ 4: 476.
Judæ 19, 20: 503.

ET APOCALYPSI.

Apoc. 1. 1, & seq: 584.
Apoc. 1. 4, 5: 401, 461, 474.
Apoc. 1. 5: 287, 291, 558.
Apoc. 1. 6, 7: 578.
Apoc. 1. 6, 9: 477.
Apoc. 1. 7: 522, 525, 538, 615.
Apoc. 1. 7, 8: 404.
Apoc. 1. 8: 404.
Apoc. 1. 11: 457.
Apoc. 1. 13, 14: 229.
Apoc. 1. 14: 318, 349, 438.
Apoc. 1. 16: 298, 419, 439.
Apoc. 1. 17: 229, 253, 457.
Apoc. 1. 18: 629.
Apoc. 2. 6, & seq: 473.
Apoc. 2. 8, 9: 486.
Apoc. 2. 12, & seq: 450.
Apoc. 2. 13: 585.
Apoc. 2. 16: 450.
Apoc. 2. 17: 494, 624.
Apoc. 2. 18: 318, 349, 438.
Apoc. 2. 18, 23: 349.
Apoc. 2. 23: 615.
Apoc. 2. 26: 484.
Apoc. 2. 26, 27: 477.
Apoc. 3. 5: 399.
Apoc. 3. 7: 280, 377, 460, 628.
Apoc. 3. 12: 491, 493, 574.
Apoc. 3. 14: 457, 461.
Apoc. 3. 21: 476, 478, 504.
Apoc. 4. 4: 478.
Apoc. 4. 8: 404.
Apoc. 5. 1, 5: 633.
Apoc. 5. 5: 278, 281, 291, 300, 332, 357, 439, 473.
Apoc. 5. 6: 229.
Apoc. 5. 6, & seq: 536.
Apoc. 5. 9: 561.
Apoc. 5. 10: 478, 578.
Apoc. 5. 11: 229.
Apoc. 5. 11, 12: 415.
Apoc. 5. 12, 13: 480, 484.
Apoc. 5. 13: 291.
Apoc. 6. 9: 585.
Apoc. 6. 10: 460.
Apoc. 7. 2, 3: 522.
Apoc. 7. 9: 597.
Apoc. 7. 14: 561.
Apoc. 7. 14, & seq: 467.
Apoc. 7. 15, 16: 428.
Apoc. 9. 16: 299.
Apoc. 9. 4: 524.
Apoc. 9. 16: 229.
Apoc. 10. 5: 229.
Apoc. 10. 10, 11: 597.
Apoc. 11. 7: 229.
Apoc. 11. 8: 522.
Apoc. 11. 15: 545, 477, 504, 531.
Apoc. 12. 5: 306.
Apoc. 12. 5. 10: 477.
Apoc. 12. 7: 229.
Apoc. 12. 10: 484.
Apoc. 12. 12: 229.
Apoc. 12. 14: 229.
Apoc. 13. 8: 536.
Apoc. 14. 1, & seq: 574.
Apoc. 14. 5: 577.
Apoc. 14. 6: 597.
Apoc. 14. 14: 229, 315, 504.
Apoc. 15. 4: 597.
Apoc. 17. 12: 230.
Apoc. 17. 14: 477, 505.
Apoc. 19. 10: 276.
Apoc. 19. 11: 285.
Apoc. 19. 11, & seq: 315, 347, 398, 438, 450, 477, 505.
Apoc. 19. 12: 318, 349.
Apoc. 19. 13: 306, 346.
Apoc. 19. 15, 21: 419.
Apoc. 19. 16: 287.
Apoc. 19. 20: 229.
Apoc. 20. 4: 226, 585.
Apoc. 20. 4, 6: 478.
Apoc. 20. 6: 578.
Apoc. 20. 10: 229.
Apoc. 20. 12: 229.
Apoc. 21. 1, & seq: 494.
Apoc. 21. 2, & seq: 574.
Apoc. 21. 5: 491.
Apoc. 21. 6: 441, 457, 624.
Apoc. 21. 9, & seq: 574, 577.
Apoc. 21. 18, & seq: 161.
Apoc. 21. 22, & seq: 305.
Apoc. 21. 23: 437.
Apoc. 21. 23, 24: 597.
Apoc. 22. 1: 441.
Apoc. 22. 5: 478.
Apoc. 22. 12: 306.
Apoc. 22. 13: 280, 457, 622.
Apoc. 22. 14: 349, 561.
Apoc. 22. 16: 291, 357, 439, 440.
Apoc. 22. 17: 441, 625.

FINIS.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

INDEX
RERUM MEMORABILIUM.

A.

AARON cum Mose fratre sæpe confunditur. 67.
Aaron Jesu typus. 410, 625, 626.
Aaron Sacerdos σκιώδης καὶ εἰκονικός· 410.
Abdiæ patria & ætas. 237.
Abel typus Jesu. 621.
R. Aben Ezra refellitur. 185, 189, 355, 379, 380, 495, bis.
Abigedur à Caatho dictus fuit Moses. 60.
Abizannach ab Aarone dictus fuit Moses. 60.
Abizuco à nutrice dictus fuit Moses. 60.
Aborigines, gens Arcadicæ originis. 108.
Aborigines Pelasgorum cognati. 108.
R. Abrabaniel notatur. 234, bis. refellitur. 61, 135, 137, 208, 219, 251, 301, 302, 335, & seq. 541, 649.
Abrabanielum stirpem Davide prognatam jactant Judæi. 351.
R. Abraham Aben Ezra. Vide Aben Ezra.
Abrahami filii, qui. 506.
Abrahami, Saræ, & Isaaci historia sub Israëlis sive Saturni, Anobret, & Jehud nominibus exposita. 57, 58.
Abrahamo astronomiæ inventionem tribuunt nonnulli. 104.
Abrahamus bilinguis fuit. 135.
Abrahamus Ebraicæ linguæ cur inventor creditus. 135.
Abrahamus Gehennæ ad fores excubare dictus à Thalmudistis. 288.
Abrahamus in Chananæam adveniens, regionis linguam didicit. 135.
Abrahamus literarum inventor falso creditus. 139.
Abrahamus posteris suis Chananæos characteres tradidit. 139.
Abrahamus Samariticarum literarum auctor, juxta nonnullos. 134, 138.
Abrahamus unigena quo sensu dici potest. 104, 105.
Abrahamus unus dictus. 646.
Abulpharagius refellitur. 208.
Abydenus Berosum assectatus est. 49.
Abydenus idem videtur ac Palæphatus Abydenus. 49.
Abydenus multa à Mose sumsit. 49.
Academici repudiant Geometrica principia. 4.
Achelous cur ab Hercule domitus fingitur. 153.
Acicari columna. 47.
Acta Apostolorum, & Pauli Epistolas abjiciebant Severiani. 23.
Actis Apostolorum fidem haberi vetant Cerinthus & Severus. 18.
Acta Pilati genuina & supposititia. 36.
Acta pleraque, Apostolorum nominibus inscripta, olim circumferebantur. 22.
Acta publica Romanorum, nomine Annalium sæpe notantur. 25.
עד non semper rei alicujus finem significat, sed ejus nonnumquam continuationem, cum interventu alterius. 342.
Adamus typus Jesu. 282, 620.
Addo, Zachariæ pater, an avus. 252.
Adipis exustio in Lege Mosaica quid significat. 506.
Admirabilis, Dei cognomen. 293.
Admosis dictus Moses. 60.
Adonis Mosis effigies. 58.
Adonis idem ac Apollo. 86, 116.
Adonis idem ac Bacchus. 58.
Adonis idem ac Osiris. 59, 116.
Adonis idem ac Vesta, & Themis, & Priapus, & Bacchus, & Bacchæ, & Attis, & Satyri. 118.
Adonis Thammuz. 59.
Adonis est Sol. 59.
Adonis σβεννύμενος καὶ λάμπων· 59.
Adonis cornutus & ἀβρεκόμης· 58.
Adonis mas & fœmina. 58.
Adonis cur sororis suæ filius esse dicitur. 58.
Adonis cur natus dicitur in Sabæis. 58.
Adonis cur dictus fulgidus & tenebricosus; & è cœlo ad inferos, ex inferis ad cœlum commeare. 58.
Adonis cur prius σβεννύμενος dicatur quam λάμπων· 59.
Adonis cur tertiam anni partem penes Jovem manere dicitur, tertiam penes Venerem, tertiam penes Proserpinam. 58.
Adonis cur dictus omnium altor. 58, 59.
Adonis βιφίλατος cur à Theocrito dictus. 58.
Adonis cur à mulieribus quotannis complorari solebat statis diebus. 59, 105.
Adonis cur canticis gaudere dictus. 58.
Adonis cur à Venere in arca occultus esse dicitur, & Proserpinæ traditus. 58.
Adonis cur φιλέρημος dictus. 58.
Adonis cur pastor dictus. 58.
Adonis cur philosophus dictus. 58.
Adonis cur prudentiæ laude celebratus. 58.
Adonis à Phœnicibus & Sabæis in Deorum numerum relatus. 58.
Adonidis horti. 59.
Adonisedecus cum Adonibezeco perperam confunditur. 149.
Adraste. 118.
Adrianus. Vid. Hadrianus.
Adulteræ mulieres igne punitæ apud Ebræos & Chaldæos. 228.
Æacus idem ac Moses. 98.
Æacus cur Jove in ignem mutato genitus, vel propter fluvium ardentem natus esse dicitur. 98.
Æacus cur matre fluvii filia natus dicitur. 98.
Æacus cur Græciæ fame laboranti uberem frugum annonam impetrasse dictus. 98.
Æacus cur piissimus omnium hominum dictus. 98.
Æacus cur pluvias de cœlo precibus elicere dictus. 161.
Æaci monumentum cur in arcanis habitum. 98.

Æaco cur liberorum nullus in regnum succeſſiſſe dicitur. 98.
Æacus cur virgam inter judicandum tenere fingitur. 98.
Æchmalotarcha Judæorum, in Aſia tenens imperium, fictitius fere eſt & commentitius. 350, 351, 352.
Æchmalotarcha poteſtatem accipiebat à Calipha per ſigilli traditionem, juxta Benjaminum. 352.
Ægyptii cur primi Deos noviſſe & coluiſſe dicti. 80.
Ægyptii αὐτοδίδακτοι & profani idolorum cultus auctores. 80.
Ægyptii boum capita colebant. 83.
Ægyptii proni erant ad ea inter Deos adſcribenda, quæ ſibi utilia ſentiebant vel damnoſa. 72.
Ægyptii ignis cultores. 77.
Ægyptii coram idolis ſuis ſaltabant. 79.
Ægyptii ablui eum jubebant, cui contigerat ἀνθρωπομίσι. 126.
Ægyptii victimas oculis captas aut maculoſas ſacrificari vetabant. 126.
Ægyptii vinum & oleum victimis affundebant. 125.
Ægyptii holocauſta faciebant. 126.
Ægyptii nulla olim in Templis ſuis Deorum ſimulacra habebant. 80.
Ægyptii ſuilla fere abſtinebant. 125.
Ægyptii animalium mundorum & immundorum diſcrimen ſervabant. 126.
Ægyptii ſacerdotes vino abſtinebant, & in caſto erant tempore vicis ſuæ. 126.
Ægyptii circumcidebantur. 126.
Ægyptii eos tantum circumcidebant, qui ſacris aut literis operam dabant. 126.
Ægyptii ab Arabibus circumciſionis ritum acceperunt. 126.
Ægyptii Iſraëliticæ religionis periti. 56.
Ægyptii Libros ſacros Ebræorum legerunt. 132.
Ægyptii ritus pleroſque ab Ebræis acceperunt. 79.
Ægyptii Moſaicis legibus uſi ſunt. 44.
Ægyptiorum progenies creditì ſunt à multis Ebræi. 72.
Ægyptiorum ex fabulis expreſſa credidit Simplicius, quæ ſcripſit Moſes de rerum creatione. 72.
Ægyptiis non debetur Sabbathi origo, ut vult Tacitus. 126.
Ægyptiorum libri ſacri ex Mercurii Columnis deſcripti. 48, 57.
Ægyptiorum libri ſacri publica auctoritate conditi. 48.
Ægyptii & Phœnices univerſis hominibus Theologiæ principia tradiderunt, juxta Philonem Byblium. 35.
Ægyptiis gentes pleræque Theologiam ſuam debent. 138.
Ægyptiorum Theologia, fons Arcadicæ Theologiæ. 111.
Ægyptiorum & Græcorum crebra commercia. 132.
Ægyptii & Argivi affines. 62.
Ægyptiorum narrationibus mirifice capiebantur Græci. 132.
Ægyptiorum linguam facile condiſcebant Græci. 132.
Ægyptiorum linguam didicerunt Pythagoras & Plato. 132.
Ægyptii Græcorum magiſtri. 44, 68.
Ægyptiorum Deos & Heroas ſibi Græci ſumſerunt. 85.
Ægyptiis debetur Mythologiæ Græcanicæ pars. 124.
Ægyptiorum multas leges in Atticam tranſtulit Solon. 128.
Ægyptii plerique in Indiam confluxerunt. 80.
Ægyptiorum & Indorum crebra commercia. 80.
Ægyptiorum & Indorum ſimiles ritus plerique. 80.
Ægyptii & Indi in certas tribus diſcreti. 80.
Ægyptii Scythas & Thraces ſubegerunt. 82.
Ægyptii in Colchide. 82.
Ægyptii ad Danubii fontes penetrarunt. 82.
Ægyptiorum commercia Abrahamo recentiora. 138.
Ægyptiorum ſapientia duplex. 643.
Ægyptiorum Hieroglyphica interpretatus eſt Chæremon. 638.
Ægyptiorum judices. 125.
Ægyptiorum aſyla. 126.
Ægyptii patrum nomina filiis aliquando tribuerunt. 81.
Ægyptii in ſaxis ſcribebant. 47.
Ægyptus Chemia cur vocata. 90.
Ægyptus cur nigra dicta. 90.
Ægyptus Græcanicæ Theologiæ fons. 132.
Ægyptus ἱερωτὸς dicta. 71.
Ægyptus ſiſtro deſignatur. 121.
Ægyptum adibant olim, quicunque ad doctrinæ non vulgaris laudem aſpirabant. 103.
Ægypti adeundæ morem tenuerunt vetuſtiſſimi Græcorum Philoſophi. 44.
Æneas Gazæus refellitur. 568.
Æſculapius, Memphites juxta nonnullos. 89. Phœnix, juxta alios. 90.
Æſculapius Taauti frater. 90.
Æſculapius Tyri primum cultus. 90.
Æſculapii ædes prope Carthaginem novam. 90.
Æſculapii ædes in ſummo arcis Byrſæ faſtigio. 90.
Æſculapius idem ac Moſes. 89.
Æſculapius idem ac Pæan & Attin. 116.
Æſculapius idem ac Serapis. 89.
Æſculapius unus è Cabiris. 82.
Æſculapius Cabirorum octavus, propterea que Eſmunus dictus. 90.
Æſculapius cur Apollinis filius dictus. 90.
Æſculapius Mercurii Ægyptii amicus & neceſſarius. 90.
Æſculapius cum Prometheo confunditur. 91.
Æſculapii an Promethei eſſet ſimulacrum Sinopenſe, incertum fuit. 91.
Æſculapius imberbis aliquando pingebatur. 86.
Æſculapius cur ad ripam Amyri fluvii natus fingitur. 90.
Æſculapius infans cur à matre fingitur expoſitus. 90.
Æſculapii infantis caput cur ardere viſum fingitur. 90.
Æſculapius cur Eleuſiniis initiatus eſſe fingitur. 107.
Æſculapio cur appingitur draco. 90.
Æſculapius cur in ſerpentem mutatus fingitur. 90.
Æſculapius medicinam ab Api repertam cur promoviſſe dicitur. 90.
Æſculapius cur medicinæ Deus fingitur. 90.
Æſculapius cur divinationibus & auguriis præeſſe dicitur. 90.
Æſculapius cur fulmine interiiſſe dicitur. 90.
Æſculapius cur ſub Ophiuchi perſona inter ſidera collocatus. 90.
Ætas aurea, Paradiſi terreſtris typus. 122.

Æthiopes Asiatici. 74.
Æthiopes bello appetit Moses. 55.
Æthiopes Sole, Baccho, & Perseo prognatos se ferebant. 646.
Æthiopia cum India à veteribus Geographis confundebatur. 66.
Æthiopiam versus ortum Veteres collocabant. 74.
Africanis Guineensibus & Angolanis commodissimus est in Americam trajectus. 84.
Africanis Guineensibus orti videntur Peruviani. 84.
Africanis Guineensibus & Angolanis commercia fuerunt cum incolis interioris Africæ. 84.
Africanus. Vid. Julius Africanus.
אגדה. 636.
Agadici. 636.
Aggæus ab aliquibus Angelus creditus. 250.
Aggæus unus è Synagogæ magnæ assessoribus creditus. 250.
Aggæus ex albo Prophetarum ab Ebræis quibusdam expunctus. 251.
Aggæi & Zachariæ Prophetiæ quo tempore editæ. 250, 251.
Aggæi mors & sepulcrum. 251.
Agni & Christi Jesu comparatio. 473.
Agnus Paschalis, typus Jesu. 623.
Agnum anniculo minorem offerri vetuit Solon. 128.
Agur γνωμολόγος. 189.
R. Akiba, armiger Bar-Cochebæ. 332.
Albategnius, Sabius fuit. 61.
Alcorano uno omne Muhammedanorum doctrinæ præsidium continetur. 630.
Alexander Magnus Judæis militibus usus est. 131.
Alexander Polyhistor Berosum asscctatus est. 49.
Alexander Polyhistor multas Mosaicæ historiæ partes è vetustis Auctoribus excerpsit. 51.
Alexander Severus Christum pie coluit, eique templum exstruere, & divinos honores tribuere voluit. 36.
Alexander Severus, cum noxium aliquem emendaret, per præconem clamari jubebat, Quod tibi fieri non vis, alteri ne feceris. 36.
Alexandrinum templum Christo ab Hadriano exstructum. 37.
Alexis, Herculis cognomen. 152.
Alilat, sive Alitta, Luna dicebatur ab Arabibus. 102.
Alilat Venus. 119.
Allah Cobar, exclamant Muhammedani ad primam Lunæ φάσιν. 119.
Allatt, quid. 119.
Allatt, Venus. 119.
Allatt Deæ, Muhammedi jussu, idolum obtritum est. 119.
Allegoriarum explicandi modus. 632.
Allegoriarum interpretationi dediti Judæi. 636, & seq. & Ethnici. 638, 639.
עלמה, quid significet. 381, & seq.
Alma, lingua Punica, virginem notat. 383.
Alogi Apocalypsin tribuebant Cerintho. 20.
Alogi Evangelium Johannis spernebant. 23.
Alpha dictus Moses, juxta Ptolomæum Chennum, & Helladium. 60.
Alphonsus Sanctius ab Huelva Christophorum Columbum adeundæ Americæ rationem & iter docuit. 83.
Amaltheæ cornu fabula unde orta. 179.
Amarynthia columna. 47.
Amasis Ægypti rex Iones & Cares tuendi sui caussa Memphim transtulit. 132.
Amazones in Africa & America. 84.
Ambrosius explicatur. 340.
Ambubajæ. 65.
Amelius ex Evangelio Johannis prima verba usurpavit. 19.
Americani plurimas habent religionum antiqui Orbis, & præcipue Mosaicarum notas. 84.
Americani multos servant Christianorum ritus. 84.
Americanorum origo. 83, 84.
Ammianus Marcellinus emendatur. 75.
Ammonis Jovis in Templo ignis perpetuus ardebat. 77, 126.
Ammonis Templo nullam Dei imaginem Bacchus intulit. 644.
Ammonis Jovis sacerdotes linigeri. 126.
Ammonis Jovis Pontifex vestes gerebat vestium summi Judæorum Sacerdotis similes. 126.
Amnitæ, Britannica gens. 83.
Amos, Isaiæ pater, cum Amoso Propheta à nonnullis confunditur. 205.
Amos Propheta, quo tempore vaticinatus est. 236.
L. Ampelius notatur, emendatur, & explicatur. 100.
Amphion idem ac Moses. 106.
Amphionis mater Antiope Asopi fluvii filia dicta. 106.
Amphion cur à Jove institutus fingitur. 106.
Amphion lyræ inventor dictus à nonnullis. 106.
Amphion cur saxa cantu movere dictus. 106.
Amphion mitram gestare dictus. 106.
Amphion, rex. 106.
Amphionem inter & Mercurium cur magna necessitudo ponitur à Mythicis. 106.
Amphion magus creditus. 106.
Amphion Apollinis sagittis confossus. 106.
Amram cum Mose filio sæpe confunditur. 67.
Amun idem ac Vulcanus & Osiris. 69, 70, 115.
Amun, quid significet. 70.
Anabaptistæ Vetus Testamentum penitus depravatum esse censent. 146.
Anabaptistæ libros Esdræ & Nehemiæ repudiant. 167.
Anabaptistæ partes quasdam Novi Testamenti caussæ suæ opportunas admittunt, reliquas repudiant. 23.
Ἄνακες cur dicti Castor & Pollux. 123.
Ἄνακξ vox unde facta. 123.
Anatolius refellitur. 50.
Anaxagoras operis sui exordium expressit è Genesi. 45.
Andarta Dea. 646.
Andraste. 18.
Angeli sæpe appellantur Sacerdotes & Prophetæ, & quicunque Dei jussa hominibus significant. 254, 255.
Angelorum, Raphaëlis, Michaëlis, & Gabrielis nomina venerunt è Babylonia. 169.
Angelus Testamenti Christus appellatur. 325.
Anima, mentis imago, juxta Proclum. 9.
Animas nostras, rerum principiis informatas oriri censuit Plato. 8.
Animæ nostræ rerum principiis ac speciebus imbutæ non oriuntur, sed experientia magistra iis informantur. 8.
Animas hominum, corporibus solutas, in quæ loca migrare docuerint Rabbini. 288.
Anna Peranna, eadem est ac Io. 120.
Annæ Perannæ festo frondeas casas exstruebant Romani. 130.

Annalium nomine Acta publica Romanorum sæpe notantur. 25.
Annura apud Indos Coromandelenses, idem ac Moses. 79.
Annus Ebraicus duplex fuit, solaris & lunaris. 373, & seq.
Annus Christianorum duplex, solaris & lunaris. 374.
Annum à mense Septembri auspicabantur Ægyptii & Phœnices. 59.
Anni Chaldaici, & Medici, & Persici forma, quæ. 374.
Anni Græci veteris forma, quæ. 374.
Anobret, quid significet. 57.
Anonymus Clario laudatus refellitur. 342, 343.
Antiochum Libros Legis aboleviſſe ineptum est credere. 145.
Antiope Amphionis mater cur Asopi fluvii filia dicta. 106.
Antisthenes Cynicus librum scripsit de Virga Palladis. 124.
Antonino Pio Epistola ad Commune Asiæ falsò adscripta est. 34.
Antoninus Pius Rescriptis suis cavit, ne quis negotium Christianis faceſſeret, nisi adversus Imperium aliquid molirentur. 35.
Antoninum Pium cum Marco Aurelio confundit Themistius. 33.
Anubis idem ac Moses. 69.
Anubis, Calebi effigies. 151.
Anubis idem ac Mercurius. 69.
Anubis idem ac Hermanubis. 69.
Anubis Typhonis filius. 69.
Anubis cur cynocephalus pingitur. 69, 151.
Anubis cur sphæram gestat. 69.
Apella, nomen proprium, apud Horatium. 649.
Apelles Prophetias aspernabatur. 277.
Apes aureæ repertæ in sepulcro Childerici Francorum Regis, cum bubulo capite aureo: cujus rei ratio aperitur. 82.
Apes unde sic dictæ. 82, 83.
Ἀφρόδιτις. 118.
Aphthas est Bacchus. 646.
Apion explicatur. 99.
Apion Grammaticus Judæos scriptis suis proscidit. 53.
Apis idem ac Moses. 68.
Apidis Ægyptii Dei imagini Solis symbolum inerat. 82.
Apis divinitus & cœlesti igne conceptus ferebatur. 385.
Apis medicinæ repertor cur fingitur. 90.
Apidis simulacrum ab Aarone & Jeroboamo conflatum. 152.
Apidis simulacrum ab Hannibale conflatum. 152.
Ἄπις mulier ab Heraclide celebrata, ad vitam rediisse falsò dicitur. 552.
Apocalypseos auctor olim controversus. 20.
Apocalypsin interpretatos esse Justinum & Irenæum perperam credidit Hieronymus. 20.
Apocalypses quædam, præter illam Johannis, olim circumferebantur.
Ἀπόδειξις δυνάμεως. 2.
Ἀπόδειξις πνεύματος. 2.
Apocryphorum librorum, & eorum qui dicuntur ἀπαλεξίβιβλοι, discrimen. 22.
Apollinarius refellitur. 225.
Apollo idem ac Moses. 85.
Apollo idem ac Bacchus. 85.
Apollo Pan dictus. 86, 88.
Apollo idem qui Adonis. 86.
Apollo, idem qui Orus. 85.
Apollo, Jubalis typus. 122.
Apollo ἀγχευς. 112.
Apollo ἀγυιεύς. 86, 110.
Apollo ἀκεροκόμης. 86.
Apollo ἀπομύλιος. 86.
Apollo ἀρτοκόμης. 86.
Apollo Δάκχος. 85.
Apollo Δενδρίτης. 85.
Apollo καρνῖος. 86.
Apollo χρεσπτὸς. 86.
Apollo χρυσοκόμας. 86.
Apollo δεκατηφόρος. 87.
Apollo Delphinius cur peregrinationes significare dictus. 87.
Apollo Didymeus. 87.
Apollo Didymeus idem ac Janus. 87.
Apollo ἐμβάσιος & ἐναβάσιος. 87.
Apollo ἐπίσκοπος. 87.
Apollo ἑπτάκαιδεκος. 87.
Apollo μυσαγέτης. 52. cur sic dictus. 86.
Apollo Mystes. 87.
Apollo νασιώτης. 86.
Apollo νόμιος. 87, 112.
Apollo Parnopius. 87.
Apollo Pastor. 86.
Apollo φύξιος. 87.
Apollo πάμμυιος. 86.
Apollo πλαῶς. 86.
Apollo σεσωπήλιος. 86.
Apollo θυραῖος. 86, 110.
Apollo Osiridis filius. 85.
Apollo Jovis Ammonis filius. 86.
Apollinum antiquissimus Vulcani filius. 86.
Apollo Bacchi pater. 86.
Apollo in Arcadia natus. 86.
Apollo medicinæ parens. 86.
Apollo sermonum & facundiæ inventor. 86.
Apollo animarum ductor. 86
Apollo barbatus aliquando pingebatur. 86.
Apollini citharam Mercurius dedit. 86.
Ab Apolline Mercurii virga profecta est. 86.
Apollinis effigies barbata & vestibus induta. 117.
Apollo columnæ symbolo expressus. 152.
Apollo pyramidis forma exhibitus. 645.
Apollo cur Jovis filius fingitur. 86.
Apollo cur in Creta natus dicitur. 86.
Apollo cur inter duo fluenta natus fingitur. 86.
Apollo cornutus cur fingitur. 86.
Apollo cur in Arabum aruis eruditus fuisse dicitur. 86.
Apollo cur Dei & hominum sequester fingitur. 87.
Apollo cur futurorum præscius dictus est. 87.
Apollo cur musica & saltationibus gaudere fertur. 86.
Apollo cur radiato vertice pingebatur. 87.
Apollo cur Pythonem serpentem interfeciſſe dicitur. 87.
Apollinis certamen adversus Pythonem ab Ægyptiis Græci acceperunt. 86.
Apollo cur Tityon interfeciſſe dicitur. 87.
Apollo cur ex Sinope Syrum filium dicitur sustuliſſe. 86.
Apollo cur Admeto serviiſſe dictus. 87.
Apollo cur Troiæ muros ad citharæ cantum fertur condidiſſe. 87.
Apollini cur agnus, taurus, vitulus sacrificabantur. 88.
Apollo cur ab Ægyptiis capite semiraso, & simulacris nonnumquam cæruleis, nonnumquam splendidis exhibebatur. 86.
Apollinis statua, quæ Delphico templo inerat, cur columnæ formam habebat. 87.

Apollinis oraculum Chriſtianorum pietate ſuppreſſum. 422.
Apollodorus emendatur. 107.
Apollonii Chriſtiani accuſator, crurifragio & ſupplicio capitali affectus eſt. 35.
Apollonius Molonis, μιγαλὸς dictus, Moſem calumniis vexavit. 51.
Apollonius Molonis, alter à Molone. 51, 52.
Apollonius Molonis reprehenditur à Joſepho. 51.
Apollonius Pergæus, magnus Geometra cognomento dictus, notatur. 15.
Apollonius Tyaneus, Magus facerrimus. 569.
Apollonii vitam omnem primus literis tradidit Philoſtratus. 565.
Apollonium Tyaneum puellam mortuam ad vitam revocaſſe falſum eſt. 553.
Apollonio Tyaneo divini honores exhibiti. 567.
Apoſtoli & Diſcipuli Jeſu, rudes & indocti. 434.
Apoſtoli & Diſcipuli Jeſu miranda facinora edunt, & omnis generis languores ſanant. 434.
Apoſtolos Jeſu, paſtores & Doctores fore Prophetæ prædixerunt. 578.
Apoſtolos Jeſu, præcones & nuntios fore Prophetæ prædixerunt. 432.
Apoſtolos Jeſu, judices fore prædixerunt Prophetæ. 617.
Apoſtolos Jeſu, piſcatores fore prædixerunt Prophetæ. 431.
Apoſtolorum manibus ipſis ſcriptæ Epiſtolæ in Eccleſiis quibuſdam recitabantur tempore Tertulliani. 22.
Apoſtolius notatur. 97.
Apries, idem ac Ephree, cujus caſus à Jeremia & Ezechiele ſunt prædicti. 269.
Aquam de rupe elicere cur finguntur Janus & Atalanta. 123.
Aquam ſumere, quid. 130.
Aquila cur Promethei jecore paſci dicitur. 92.
Aquila Sinopeus, Proſelytus Judæus, ſub Hadriano Scripturam Græce interpretatus. 56.
Aquila ſignificationes nominum propriorum ſæpe repræſentavit. 137.
Aquila notatur. 384.
Aquilicia nudis pedibus immolabantur. 128.
Aquilo unde dictus. 99.
Aquilus color. 99.
Aræ Hebalitanæ Deuteronomium ſolum fuit inſcriptum. 14.
Ara Hebalitana duodecim conſtabat lapidibus, juxta Rabbinorum ſomnia. 141.
Arabes decimas Deo ſuo Sabi ſolvebant. 125.
Arabes habuerunt interpretes fabularum. 638.
Arabes in India bene multi. 80.
Arabes lapidis quadrati ſymbolo Deum aliquem ſibi ignotum colebant. 67.
Arabes ſingulis horis igni ſacrificabant, ſeque ei devovebant. 77.
Arabici characteres ex Judaicis detorti. 647.
Arabs Interpres Scripturæ refellitur. 189.
Aratus, iiſdem prope verbis retulit Dei mandatum, quo ſidera juſſit eſſe in ſigna & dies. 122.
Arbores multis per ſomnum viſæ eamdem fere interpretationem accepere. 221.
Arca Fœderis duplex, juxta Rabbinos. 264.
Arcæ Fœderis quid ineſſet, diſputatur. 264.
In Arca incluſam fuiſſe Legem Judæi plerique cenſent. 41.
In Arca incluſos fuiſſe Libros omnes Canonicos, excluſis Apocrypis, cenſuit Epiphanius, aliique poſt eum complures. 41.
Arca in qua reconditi fuiſſe feruntur Libri Canonici, quæ. 264.
Ad Arcæ latus exterius in capſa poſita fuit Lex, & Urna mannæ plena, & Virga Aaronis. 41.
Arcæ loco, in ſecundo Templo, lapidem tribus digitis prominentem Judæos in terram deſtituiſſe, eique thuribulum impoſuiſſe Rabbini volunt. 265.
Arcam primæ ſimilem, in ſecundo Templo, à Judæis dedicatam fuiſſe Rabbini volunt. 265.
Arcades plerique venerunt in Italiam. 108.
Arcades Pheneatæ Italiam petierunt. 108.
Arcades patrios ritus & religiones in Italiam intulerunt. 108. 109.
Arcades Romanorum, Latinorumque progenitores. 108.
Arcadibus prognati erant Trojani. 108.
Arcadia dicta eſt Pelaſgia. 108.
Arcadia Romanis Theologiam ſubminiſtravit. 108.
Arcadiæ adſcripſerunt Veteres eorum natales, quos ad Moſis exemplum fingere vellent. 109.
Arcadica Theologia ex Ægyptiaca orta. 111.
Ἀργοφόντης, anguicidam ſignificat. 63.
Ἄρης, anguem ſonat. 63.
Argum cur Mercurius interfeciſſe dictus eſt. 63.
Argumentatio, qua æquale aliquid alteri eſſe concluditur, quod nec majus eo ſit, nec minus, ut παραλογισμὸς à Joſepho Scaligero repudiatur. 16.
Argumentatio, quæ conſtat deductione ad abſurdum, ut παραλογισμὸς à Joſepho Scaligero repudiatur. 16.
Aricini Templi jus. 130.
Aries ab Abrahamo immolatus, typus Meſſiæ. 536.
Aries ab Abrahamo immolatus, typus Jeſu. 622.
Arimaſpea Ariſteæ adſcripta, ſuppoſitia. 551, 553.
Arionis fabula ex Jonæ hiſtoria detorta. 240.
Arius Spartanorum rex. 96.
Ariſtæus idem ac Moſes. 101.
Ariſtæus cum Ariſtea Proconneſio confunditur. 101.
Ariſtæus à Pindaro & ab aliis Apollo dictus. 101, 550, 551.
Ariſtæus, Juppiter & Apollo habitus eſt. 550.
Ariſtæus Apollinis filius. 550.
Ariſtæus à Siculis Deus habitus eſt. 550.
Ariſtæus ἀγρεὺς. 112.
Ariſtæus νόμιος. 112, 550, 551.
Ariſtæus Καθηγήτης. 101.
Ariſtæus cur filius fingitur Cyrenes Penei filiæ, & ab Apolline raptæ, dum pecudes ad Penei ripam paſceret. 101.
Ariſtæus cur naſcens à Mercurio ſublatus fingitur. 101.
Ariſtæus cur Nymphis ad nutriendum traditus eſſe fingitur. 101.
Ariſtæus cur artium omnium peritus fuiſſe dicitur. 101.
Ariſtæus cur medicus, agricola & vates fingitur. 101.
Ariſtæus cur paſtor fingitur. 101.
Ariſtæus cur bovem Diis primus immolaſſe fertur. 101.
Ariſtæus cur multa commoda in uſum generis humani dicitur reperiſſe. 101.
Ariſtæus cur Ceos æſtu torrefactos dicitur ſublevaſſe. 101.
Ariſtæus cur ad matrem ſub undis habitantem jacturas ſuas expoſtulatum iviſſe narratur à Virgilio. 101.
Ariſtæus cur in Thraciam iviſſe fertur. 103.

Aristæus cur in Hæmo monte evanuisse fingitur. 101.
Aristarchus Samius Scaphes inventor. 99.
Aristeas Proconnesius cum Aristæo confunditur. 43, 550.
Aristeas multa communia habet cum Aristæo. 551.
Aristeæ ætas incerta. 550.
Aristeæ fabula unde orta. 551, 552.
Aristeæ fabulam confinxerunt Pythagorei. 551.
Aristeas ante Homerum scripsisse dicitur. 550.
Aristeas Homeri præceptor fuisse perhibetur à quibusdam. 43, 550.
Aristeas cur Homeri præceptor fuisse fingitur. 101.
Aristeas cur Philosophus fuisse dicitur. 101.
Aristeas cur vates fuisse dicitur. 101.
Aristeas præstigiis homines deludere creditus. 551.
Aristeas cur præstigiator fuisse fingitur. 101.
Aristeas cur animam ponere & sumere dictus. 101, 102.
Aristeæ defuncti corpus cur evanuisse dictum. 102.
Aristeam Proconnesium ad vitam rediisse falsum est. 550, 551.
Aristeæ tanquam Heroi Siculi sacrificabant. 550.
Aristeæ & Apollini communia sacra Metapontini faciebant. 550.
Aristeæ liber de interpretatione Septuaginta Senum, dubius & suspectus. 49.
Aristobulus Judæus, Peripateticus, Ptolemæi Philometoris magister, idem est ac ille cujus mentio fit in Machabaico posteriore. 50, 132.
Aristobulus Judæus unus non fuit de numero Septuaginta Interpretum. 50.
Aristobulus Judæus multum operæ in Literis sacris posuit. 50.
Aristobulus Judæus libros Mosis explicavit. 50.
Aristobulus Judæus Mosem interpretans allegoriis usus est. 636.
Aristobulus Judæus refellitur. 104.
Aristoteles cum Judæo quodam in Asia conversatus est. 48.
Aristoteli libros Mosis interpretatus est Judæus quidam. 132, 133.
Aristoteles Mosaica doctrina imbutus. 49.
Aristoteles in assignanda rerum caussa Mosem videtur esse secutus. 48.
Aristoteles Deos τοπους, auctore Mose, agnovit. 48.
Aristoteles librorum Mosis compos factus, juxta nonnullos. 191.
Aristoteles & Peripatetici Deum ad singularium curam se non demittere, nec ad eum proinde futurorum contingentium curam pertinere censuerunt. 14.
Aristoteles refellitur. 73, 269.
Armillus Messiam Josephi nepotem olim interficiet, juxta Judæorum doctrinam. 464.
Armorica lingua Britannicæ veteris valde affinis. 82.
Arnuphis Magus. 33.
Arphaxadus in Judithæ libro memoratus, quis. 172.
Arsareth regio, decem tribuum sedes, juxta Auctorem libri quarti Esdræ. 351.
Arsaphes, Bacchi Ægyptii cognomen, unde ortum. 64, 66.
Arsippus, qui fuit Æsculapii pater, ab Osarsipho videtur nomen habuisse. 90.
Artapanus Mosis meminit. 55.
Articulus nominibus Græcis præfixus, non semper certum quid notat. 548.
Arvas apud Trogum est Aaron. 67.
אשר in ש contractum non est ante tempora Davidis. 348.
Asia Promethei uxor. 91.
Asina & asellus, quibus Christus iniit Hierosolyma, quid significent. 349.
Asini agrestes Israëlitis siti laborantibus viam praiviisse dicti. 89.
Asini caput adorasse dicti Judæi. 89.
Asinum receperunt Ægyptii inter Deos, jussu Ochi. 89.
Asini effigies cur Priapo adjuncta. 89.
Asosra, buccinæ genus. 68.
Aspidem ut Deum colebant Ægyptii. 60.
Assassini unde dicti. 228.
Assyria lingua Ebraicæ parens non est. 136.
Assyria lingua multum ab Ebraica discrepabat. 135.
Assyriæ literæ. 138.
Assyrii characteres à Samaritici diversi. 139.
Assyrii fabularum interpretes. 638.
Astarte eadem est ac Sephora Mosis uxor. 118.
Astarte eadem ac Cybele. 118.
Astarte eadem ac Europa. 119.
Astarte eadem ac Isis. 116, 120.
Astarte eadem ac Juno. 119.
Astarte eadem ac Ops. 116.
Astarte eadem ac Venus. 118.
Astarte cur cornuta pingebatur. 118.
Astarte taurino capite. 120.
Astarte est Luna. 118.
Astarte unde dicta. 118, 119.
Asterius Cretensium rex Europam duxit. 93.
Astroarche, apud Herodianum, appellatur Cœlestis. 119.
Astronoë. 118.
Astronomiam quomodo inventam & propagatam crediderint Veteres. 92.
Astronomicæ observationes in lateribus descriptæ. 47.
Asyla Neptuni & Osiridis in Ægypto, unde orta. 126.
Asyli apud Romanos origo. 130.
Asylum in Calauria Neptuno dicatum, unde originem habuit. 129.
Atalanta cur aquam de rupe elicere fingitur. 123.
Ate Homeri est Evæ typus. 43, 122.
Atergatis. 119. Vid. Dea Syria.
Athanasius Alexandrinum Templum ab Hadriano exstructum purgat, & Christo restituit. 37.
Athanasius explicatur. 340.
Athenagoras emendatur. 550.
Athenienſium instituta pleraque fuerunt Mosaicis institutis consimilia. 44, 128, 129.
Athenienses lavabant post elatum mortuum. 129.
Atlantis insula. 83.
Atlantis oneri cur successisse fingitur Hercules. 151.
Attici nominativum pro vocativo usurpant. 285.
Attis idem ac Moses. 118.
Attis idem ac Adonis. 118.
Attis idem ac Æsculapius. 116.
Attis idem ac Bacchus. 118.
Attis idem ac Priapus. 118.
Attis idem ac Themis. 118.
Attis idem ac Vesta. 118.
Attis cur se urgente Cybele eviraſſe fingitur. 118.
Auctor exemplaris Græci libri Judith explicatur. 173.
Auctor libri De origine gentis Romanæ refellitur. 111.
Auctor libri de vita & morte Prophetarum, qui Epiphanio tribuitur, castigatur. 254.

Auctor libri quarti Esdræ notatur & refellitur. 351.
Auctor prioris Commentarii in Job Origeni adscripti explicatur. 180.
Auctor Synopseos, quæ tribuitur Athanasio, explicatur. 185, 187.
Auctor Systematis Theologici ex Hypothesi Præadamitarum refellitur. 142, 143, 144, 145.
Auctor Tractatus Theologico-politici refellitur. 140, & seq. 148, 149, 157, 159, 160, 163, 165, 167, 168, 191, 207, 211, 212, 213, 222, 230, 231, 241.
Auctores quidam antiqui libros suos à nominibus suis inchoabant. 167.
Auctoribus de se loqui ὑπερσεσωπως familiare est. 143.
Aventinus refellitur. 81.
Augusti census, & professio in hoc censu à Christo Jesu edita, in Tabulas censuales Romanorum sunt relata. 24.
Augustinus explicatur. 158, 632. notatur. 47, 132, & seq. 185.
Ausonius explicatur. 117.
Autuchus Aristæi frater. 101.
Axones, in quibus describebantur leges Atheniensium. 48.
Azalzel, decimus inter Egregoros, idem ac Prometheus. 92.
Azalzel, & Azaël, voces corruptæ ex Azazel. 92.
Azazel cur inter Egregoros numeratus. 92.
Azazel, juxta Rabbinos & alios, Dæmon quidam, ad quem hircus in desertum mittebatur. 92.
Azelus apud Justinum Historicum, quid. 163.
Azizus Emesæ regnavit. 61.
Azizus Emesæ cum Sole cultus. 61.
Azonaces Zoroastris præceptor, idem ac Abizannac, qui Moses est. 74.

B

B Euphoniæ gratia insertum. 81.
B C literæ figura vetus ad figuram literæ μ accedebat. 204.
Baaltis est Venus. 118.
Babylonii lateribus ad scribendum utebantur. 47.
Babylonis clades in Libris sacris prædicta. 268, 269.
Bacchæ cur aquas de rupe elicuisse dictæ. 66.
Bacchæ cur se serpentibus incingere & coronare dicuntur. 66.
Βακχεῖα natæ ex Ebræorum Scenopegia. 127.
Bacchicorum orgiorum insigne cur serpens habebatur. 153.
Bacchus, Noachi typus. 122.
Bacchus, Nemrodi typus. 123.
Bacchus idem ac Moses. 65, & seq. 123.
Bacchus idem ac Osiris. 59.
Bacchi pater Apollo. 86.
Bacchus Isidis filius, apud Ægyptios Arsaphes dictus. 64, 66.
Bacchus cur à quibusdam Indi filius dictus. 66.
Bacchi & Priapi affinitatem ostendunt sacra utriusque. 89.
Bacchus unus è Cabiris. 82.
Bacchus bimater cur dictus. 65, 66.
Bacchus ἐλεύθερος & ἀλευθερεὺς cur dictus. 66.
Bacchus γιγαρτάλτης. 66.
Bacchus λαμπτὴρ cur dictus, eique institutæ λαμπαδεῖα ἑορτὴ. 66.
Bacchus Liber. 66.
Bacchus μελίχιος. 70.
Bacchus μυστηρέτης. 52. cur ita dictus. 121.
Bacchus νέμιος cur dictus. 66.
Bacchus prudens & εὐβουλεύς. 67.
Bacchus πυροσπνάκτης, & σαπτῆρας, & καρπόκαρπος. 67.
Bacchus cur πλειτήρης dictus. 67.
Bacchus Venustus. 66.
Bacchi nomen cur tributum Mercurio χθονίῳ. 66.
Bacchus barbatus quandoque pingebatur. 86, 117.
Bacchus cur è Jovis femore natus fingitur. 78, 644.
Bacchus cur inter ignes natus esse dicitur. 66.
Bacchus mas & femina. 58, 85.
Bacchus cur comatus fingitur. 58, 67.
Bacchus cur cornutus esse fertur. 58, 66.
Bacchus cur in Ægypto natus esse dicitur, in arcam inclusus, & in profluentem abjectus. 65.
Bacchus cur in Arabia ad Nysam montem educatus esse dicitur. 66, 102.
Bacchus recens natus cur in hœdum mutatus fingitur. 66.
Bacchus cur à Nymphis educatus fuisse dicitur. 66, 101.
Bacchus cur Eleusiniis sacris initiatus esse fertur. 107.
Bacchus cur terram concutere, ex eaque flammas educere dicitur. 67.
Bacchus cur Musicæ deditus, & Musas ac Satyros circumagere narratur. 67.
Bacchus cur vitis repertor dictus. 66.
Bacchi cur demessa fuisse pudenda finxerunt Veteres. 67.
Bacchus cur exulasse dictus. 66.
Bacchus cur virorum ac mulierum exercitum circumduxisse dicitur. 66.
Bacchus cur leges duplici tabulæ inscriptas tulisse dictus est. 66.
Bacchus cur mitram gerere fingitur. 67.
Bacchus cur in Indiam iviſse fingitur. 66.
Bacchi chorus cur aspectu lucis frui dictus est, dum Indi erant in tenebris. 66.
Bacchus cur ad montis Meri fontes copias suas siti aridas deduxisse dictus est. 68.
Bacchus cur Hydaspem & Orontem thyrso arefactos transmisisse dictus est. 66.
Bacchus cur mare Rubrum pedibus trajecisse dictus est. 66.
Bacchus cur Ammonis Templo nullam intulit Dei imaginem. 644.
Bacchus cur canem socium habere dictus est. 66.
Baccho cur terra lactis, mellis, ac vini fluentis manare dicta. 66.
Bacchus cur patriam in libertatem vindicasse fertur. 66.
Bacchus columnæ symbolo cur notatus. 67, 156.
Bacchi Mystæ coronati serpentibus ululant Evam, juxta Clementem Alexandrinum. 153.
Baccho ἐμβατήρια cani & libari solita. 645.
Bacchi orgia ex Ægypto in Græciam ab Orpheo translata. 204. & à Melampo. 132.
Bacchi exilia ab Ægyptiis Græci sumserunt. 86.
Baccho Dæmones applicasse Jacobi vaticinium Gen. 49. 10. scribit Justinus martyr. 324.
Bacchi sacris φαλλοφορία fiebat. 89.
Bacchus apud Amnitas cultus. 83.
Bacchi historiam Græci partim acceperunt ab Ægyptiis, partim ipsi confinxerunt. 72.
Bætyliorum origo. 123.

Bahramus Perſarum rex, quo ritu Templum Ignis iniit. 644.
Balaami prædictio Origeni viſa clariſſima. 279.
Baladanus Beroſo celebratus. 163.
Balduinus Juriſconſultus notatur. 34.
Baltha Dea. 646.
Bar-Cocheba. 278.
Bar-Cocheba, Pſeudochriſtus. 328, 332.
Bar-Cuziba. Vid. Bar-Cocheba. 332.
Baris, mons ad quem Arca Noachi appulit. 53.
Βαρις navim ſonat. 53. vocis hujus origo. Ibid.
Baris urbs Perſica. 53.
ברה ſignificat omne eſculentum & potulentum, quod ad corpus alendum ſumitur. 534.
Baronius laudatur. 29. refellitur. 132, & ſeq.
Baſilides in Epiſtolas Pauli temere graſſatus eſt. 20.
Baſilius notatur. 261, 292.
Bathja dicta eſt Thermuthis. 60.
Baruchus Jeremiæ amanuenſis, an alius fuerit ac Auctor Libelli qui ejus nomen præfert. 216.
Baruchum non fuiſſe Prophetam Judæi quidam falſo cenſent. 215.
Baruchum morte imminentem captivitatem vitaſſe Judæi quidam tradunt. 215.
Baruchum Babylone mortuum & ſepultum ſcribunt Judæi nonnulli. 216.
Baruchi nomine edita Prophetia, cujus Auctoris. 215.
Baruchi Prophetia quo tempore ſcripta. 216, 218.
Baruchi Prophetiam, poſt Sedecianam cladem, fuiſſe ſcriptam, priſcis temporibus creditum eſt. 216.
Baruchi Prophetia ante ſcripta eſt, quam nonum Danielis caput. 217.
Baruchi Prophetiam cum aliis Prophetiis cur non expoſuit Hieronymus. 217.
Baruchi Prophetia ſub Jeremiæ nomine ſæpe citatur à Veteribus. 215, 217.
Baruchi Prophetia, velut ipſius Jeremiæ fœtus, habita eſt. 215 217.
Baruchi Prophetia ex Ebraico exemplari depromta. 217.
Baruchi Ebraicum exemplar cur interciderit. 217.
Baruchi Prophetia cur in Canone locum non habuit. 217.
Baruchi ſextum caput cum Threnis & Prophetia Jeremiæ unicum efficiebat librum. 209.
Baruchо adſcriptæ Epiſtolæ Syriacæ quis Auctor. 216.
R. Bechai refellitur. 353.
Bel unde dictus. 122.
Beleſis non eſt Daniel. 224.
Beliſama Minerva. 118.
Belitana, Belus χθονιαιος. 122.
Belitaras apud Cteſiam, idem ac Baltaſſar. 224.
Bellerophontis fabula unde orta. 123.
Belus χθονιαιος. 122.
Belus ἐνυδρος. 123.
Belus ſignificationem habet vetuſtatis. 122.
Belus idem ac Nemrodus. 122.
Belus idem qui Saturnus, juxta nonnullos. 122.
Belus cur cognominatur Hercules Indicus. 154.
Bene Daud. 351.
Benjamin Tudelenſis refellitur. 350, 351, 352.
Ben-Sira exiſtimatur à nonnullis filius Jeremiæ. 203.
Ben-Sira idem ac Jeſus Filius Sirach. 202.
Ben-Siræ liber vitiatus in multis ante compoſitionem Thalmudis. 203.
Ben-Siræ librum inter Hagiographa ponit Thalmud. 203.
Ben-Siræ libri lectio cur à Thalmudiſtis interdicta. 203.
Ben-Siræ liber à quo diſpoſitus eſt per ordinem literarum. 203.
Bereſith rabba refellitur. 354.
Beroſus ex Moſe multa ſumſit. 49.
Beroſum aſſectati ſunt Abydenus & Alexander Polyhiſtor. 49.
In Bethlehemitica ſpelunca natum Jeſum Judæi non negant. 24.
Bethlehemitica ſpelunca, in qua natus eſt Chriſtus, Templo ab Helena, donariis à Conſtantino decotata eſt. 24.
Bethlehemitica ſpelunca, in qua natus eſt Chriſtus, ab incolis locorum, & vetuſtis etiam Ethnicis oſtendebatur. 24.
Bethlehemo proditurum Chriſtum, priſcorum & recentiorum Judæorum opinio fuit. 320.
בתולה proprie quid ſignificet. 383.
Beza defenditur. 390. refellitur. 391.
Binarius numerus, femineus. 127.
La Biſe Gallis cur dicatur ventus Aquilo. 99.
Blondellus notatur. 257. refellitur. 30.
Bocchori in Ægypto regnante Judæi, juxta Lyſimachum, lepris affecti luem in vulgus diffundunt, unde ſterilitas conſequitur: Bocchoris ægros in mare mergi jubet, reliquos exponit in deſertis. 56.
Sam. Bochartus laudatur. 71, 72, 124. refellitur. 70, 72, 121, 125.
Joh. Bodinus notatur. 26, 310. refellitur. 187, 309, 385, 387, 388, 389, 390, 391, 392, 393, 405.
בוא quid ſignificet. 355.
Bovis caput ab Ægyptiis & ab Indis cultum. 83.
Bovis caput aureum in Childerici Francorum regis ſepulcro Tornaci repertum. 82. cujus rei cauſſa aperitur. 82.
Brachmanes cur Lunula Eſuvaræ caput inſigniebant. 157.
Brachmanes Decalogi præcepta ſervant. 79.
Brachmanes de mundi origine Moſi conſentiunt. 78.
Brachmanes in iis quæ ad naturam pertinent, veteribus Græcis conſentiebant. 78.
Brachmanes Metempſychoſeos doctrinam pertinaciſſime retinent. 568.
Brachmanes mortuos lavant. 79.
Brachmanes portentificas virgas geſtabant. 78.
Brachmanes præcipua Pythagoricæ Philoſophiæ capita retinent. 80.
Brachmanes impuberes puellas ducere tenentur. 79.
Brachmanes ritus multos & præcepta habuerunt Moſaicorum conſimilia. 78, 79.
Brachmanes veſtibus induti erant earum ſimilibus, quas Judæorum Sacerdotes gerebant. 78.
Brachmanibus ſolis apud Indos patent interiora Templorum. 79.
Brachmanis cædes peregrinationibus expiatur. 79.
Brachmanum priſcorum codices à novitiis Brachmanibus ſtudioſe leguntur. 78.
Brachmanum tribus, Leviticæ ſimilis. 78.
Brachthan. 67. Vide Lapis.
Bramma Dei Filius. 89.
Bramma, Chriſti typus apud Indos Coromandelenſes. 79, 80.
Bremavius in cælum aſportatus cur creditur ab Indis. 164.
Bremavius Indorum Patriarcha, legum ſuarum codicem Chaſter à Deo accepiſſe dicitur. 78.
Britanni à Romanis dicti ſunt Picti. 136.

Britanni vox Pictos ſonat. 136.
Britanni Gallorum ſacra acceperunt. 83.
Britanni Mercurium coluerunt. 83.
Britanniæ proxima inſula Cabirorum cultum ſuſcepit. 83.
Britomartis ædem nudis pedibus Cretes ſubibant. 128.
Brontini Metapontini Peplus & Phyſica, Orpheo adſcripta. 551.
Buddæ duo virginibus natos ſe dixerunt. 585.

C.

CAbala practica. 421.
Cabar Luna dicebatur ab Arabibus. 102. Vid. Chabar.
Cabiri. 116, 122, 645.
Cabiri culti fuerunt Beryti. 82.
Cabirorum unus fuit Mercurius. 63.
Cabirorum myſteria Dardanus Trojam attulerat. 109.
Cabirorum myſteria abſtuliſſe, & in Italiam deportaſſe Æneas dicitur. 109.
Cabirorum myſteria in Imbro, in Lemno, in Samothrace, apud Tyrrhenos, & in inſula Britanniæ proxima. 82.
Cabirorum myſteria è Moſis myſteriis propagata fuerunt. 82.
Cabirorum myſteria è Phœnicia profecta. 81, 82.
Cabul vicus. 148.
Cabul regio. 148.
Cadaver qui tetigiſſet, immundus Ebræis & Græcis. 128.
Cadmi Mileſii hiſtoria ſuppoſititia. 551.
Cadmus, juxta nonnullos, Ægyptius Thebæus; juxta plures, Phœnix. 85.
Cadmus διουσιακὴν πλατυτέραν & φωνηέντων, & Mercurii fabulam ad Græcos tranſtulit, juxta Diodorum. 72.
Cadmus ex Ægypto venit in Græciam. 132.
Cadmus & Danaus primam Moſis cognitionem Græcis tradiderunt. 85.
Cæſar lecto aureo exceptus in Bithynia. 143.
Caietanus Cardinalis refellitur. 342, 343.
Calix metaphorice quid ſignificat apud Auctores ſacros. 238.
Callimachi Scholiaſtes refellitur. 86.
Calvus emendatur. 118.
Camilla cœlitum Medea. 62.
Camillus ſervum ſignificat. 62.
Camillus, & Caſmilus & Cadmilus, cur dictus Mercurius. 62.
Canis æneus vivus à Vulcano cur fabrefactus dicitur. 72.
Canum cuſtodia cur Ætnæo Vulcani Templo appoſita. 72.
Canobus, quid ſignificet. 69.
Canon Librorum ſacrorum, quid. 260.
Canonis Librorum ſacrorũ quis Auctor. 260, 261.
Canonis Librorum ſacrorum ætas. 261.
Canon, juxta Judæos, iis tantum conſtabat libris, qui compoſiti eſſent per hujuſmodi afflatum, quem Spiritum ſanctum appellabant. 199.
Canon Librorum ſacrorum, auctoritate Synagogæ magnæ ab Eſdra conflatus. 37.
Canon à Nehemia & Juda Machabæo recognitus. 263.
Canon unicus ante Chriſtum editus eſt, ab Eſdra compoſitus, à Synagoga comprobatus. 261.
Canones ſingularum Scripturæ ſacræ partium fieri debuerunt, antequam Canon univerſæ Scripturæ conderetur. 262.
Cantici Canticorum auctor, quis. 197.
Canticum Canticorum, myſticum opus & Theologicum. 197.
Canticum Canticorum, eximium poëma. 197.
Canticum Canticorum, Ezechiæ, ipſiuſque familiaribus adſcribunt Thalmudiſtæ. 197.
Canticum Canticorum Iſaiæ adſcribit R. Moſes Kimchi. 197.
Canticum Canticorum Dei nomen non habet. 197.
Cantici Canticorum lectio viris ſolum jam ævo maturis conceſſa ab Ebræis. 197.
Canticum Canticorum è Librorum ſacrorum ſerie expunctum eſt ab Hæreticis quibuſdam. 197.
Jac. Cappellus refellitur. 366.
Lud. Cappellus refellitur. 366.
Cappadoces ignem perpetuum ſervabant. 77.
Caracalla Apollonium Tyaneum impenſe coluit. 565.
Caracalla Magis & præſtigiatoribus delectari ſolitus. 569.
Caraibæ neomenias obſervant. 84.
Caraibæ porcina abſtinent. 84.
Caraitæ allegoricas Scripturæ interpretationes reſpuunt. 637.
Cares & Iones ex Ægypto Moſis notitiam attulerunt. 81.
Caria Phœnice dicta. 81.
Carmenta Evandri mater, cur Ladonis fluvii filia fingitur. 112.
Carneis feſto Apollinis Scenopegia quædam celebrabatur. 86.
Carnibus homines abſtinebant ante Diluvium. 122.
Carnibus abſtinebant homines regnante Saturno. 122.
Carnus Vates. 86.
Carpocrates Evangelium ſecundum Lucam repudiabat. 23.
Carthaginenſes primitias & decumas Tyrum ad Herculem mittebant. 125.
Carthago Junonia. 119.
Carthago quando condita. 162.
Carthago exponitur Cænepolis. 136.
Carvilius Pollio primus Romanorum argentum tricliniis addidit. 142.
Iſ. Caſaubonus notatur. 29, 37. refellitur. 37, 327, 335, & ſeq.
Caſſiopa Brammæ filius, primus Brachmanum parens. 79.
Seb. Caſtalio refellitur. 181, 182.
Caſtor & Pollux cur ἄνακες dicti. 123.
Caſtor Rhodius, ſive Galata, Dejotari gener, Moſis meminit. 52.
Catalectorum vetus Epigramma explicatur. 63.
In Caucaſo celeberrimum pyreum fuit. 77.
Cecrops idem ac Moſes. 72.
Cecrops Vulcani filius. 92.
Cecrops cur δίμορφος, δίγαμος, διφυὴς fuiſſe dicitur. 93.
Cecrops cur ſuperiori parte homo, inferiori ſerpens fuiſſe fingitur. 93.
Cecrops duarum linguarum Ægyptiæ & Græcæ peritus. 93.
Cecrops cur primus Jovi bovem immolaſſe dicitur. 93.
Georg. Cedrenus emendatur. 60.
Celſus Epicureus notatur. 126.
Celtæ in Hiſpanias confluxerunt, illicque mores ſuos ac religionem intulerunt. 83.
Celtiberi unde dicti. 83.
Cenſitores. 392.

Cenſus agendi ritus unde ortus apud Romanos. 130.
Cenſus quibus de cauſſis inſtituti. 391.
Cenſus luſtrales, & ſine luſtro. 392.
Cenſus acti per ordinarios magiſtratus, & per extraordinarios. 392.
Cenſus Judæi de feminis, itidem ut de viris agebant. 393.
Cenſus de quibus agebant Romani. 391, 392, 393.
Cenſus agebantur pro eorum conditione, qui cenſebantur. 391.
Cenſus cauſſa homines loca mutare cogebantur. 392.
Cenſus Romani Imperii ab Auguſto acti. 390.
Cenſus Romani Imperii ſecundo cum ageretur ab Auguſto, natus eſt Chriſtus. 390.
Centones à Prophetiarum collectionibus quid diſcrepent. 633, 634.
Cercops Pythagoreus. 551.
Ceres eſt Sol. 116.
Ceres eſt Luna. 119.
Ceres eſt Empanda. 120.
Ceres mammoſa eadem eſt ac Diana πολύμαστος. 119.
Cereris errores ab Ægyptiis Græci ſumſerunt. 86.
Cerethi, Palæſtini. 93.
Cerinthus Evangelium ſecundum Lucam repudiabat. 23.
Cerinthus fidem haberi vetuit Actis Apoſtolorum. 18.
Cerinthus ſolum Matthæi Evangelium probabat. 18.
Cerinthum Apocalypſeos auctorem faciunt quidam. 20.
Chabar à patre ſuo dictus fuit Moſes. 60.
Chabar & Cubar cur Arabibus dicitur Venus. 119.
Chabor deſertum. 351.
חקק, ſcripſit, ſcalpſit. 48.
Chæremon Ægyptiorum Hieroglyphica interpretatus eſt. 638.
Chæremon Moſis meminit, ſed falſa veris miſcuit. 52.
Chæremon notatur. 52.
Chaldaica lingua. Vid. Aſſyria.
Chaldæi Ebraicæ linguæ ignari. 135.
Chaldæi vaniſſimis religionibus dediti. 33.
Chaldæi ignem inextinctum ſervabant. 77.
Chaldæi ignem ſacrum apud ſe ſponte lignum corripere, & victimas abſumere credebant. 123.
Chaldæorum nomen Ebræis tribuitur. 225.
Chami typus Juppiter. 122.
Chanaani typus Mercurius. 123.
Chananæa lingua parum diſcrepabat ab Ebraica. 135.
Chananæa lingua inter Ægyptiam & Ebraicam media erat, juxta Hieronymum. 135.
Chananææ literæ Græcas peperere. 647.
Chananæi characteres iidem ac Samaritani. 139.
Chanethothes ſicarius ad interficiendum Moſem ſubmiſſus, ab ipſo Moſe interficitur. 55.
Chaos ex Moſis verbis Heſiodus confinxit. 43.
Chaos Heſiodi, juxta Ariſtotelem, nihil eſt. 43.
Chaos & Spiritum prima rerum principia ponit Sanchoniathon. 57.
Charondas Thurinorum legiſlator, pingitur cornutus in vetuſtis Nummis. 45.
Charondæ placuit Talionis lex. 128.
Charondæ dictum è Pſalmo quinquageſimo petitum. 187.
Chaſter codex pervetuſtus, religionis Indorum Guzarattenſium dogmata complexus. 78.
Chaſter codex, Bremavio Patriarchæ à Deo traditus, ut opinantur Indi. 78.
חצה, quid. 375.
Chemia cur dicta eſt Ægyptus. 90.
Chenebron. Vide Chenephres.
Chenephres Apim nominat taurum, eique Templum exſtrui jubet. 68.
Chenephres ſuperioris Ægypti rex Merrhin Palmenothis Ægypti regis filiam ducit. 55.
Chenephres Moſem adverſus Æthiopes mittit cum exercitu. 95.
Chenephres Moſis virtuti invidet. 55.
Chenerag inſularum incolæ ignem adorantes, ſeque vivos cremantes. 77.
חויא, quid. 153.
Childerici Francorum regis ſepulcro incluſum fuit Tornaci inſigne monumentum Ægyptiacæ religionis, ad Germanos & Gallos propagatæ. 82.
Chiron Æſculapii præceptor, typus fuiſſe videtur Jethronis, qui fuit Moſis ſocer. 90.
Chna primus Phœnix appellatus. 155.
Chna, Phœnice; Chnai, Phœnices, unde dicti. 155.
Chnubis, poſtremus Decanus ſigni Cancri. 69.
Chnubis, quid ſignificet. 69.
χνοῦβις, quid ſignificet. 69.
Chones Lucaniæ populi, unde dicti. 155.
Chriſtianæ religionis incrementa. 35.
Chriſtianam doctrinam corruptos hominum mores emendaturam Prophetæ prædixerunt. 599.
Chriſtiani Balſarenſes Sancti Johannis. 61.
Chriſtiani ob fortitudinem & conſtantiam Deſperati dicti, & Paraboli, & Parabolani, & Confectores, & μεγαλομαρτυρίου. 34.
Chriſtiani olim Magiæ ab Ethnicis accuſabantur. 33.
Chriſtiani ſeceſſione ſolum facta Romano Imperio plurimum nocere poterant. 35.
Chriſtianorum martyria. 35, 36.
Chriſtianorum priſcorum virtutes ab Ethnicis prædicantur. 34, 35.
Chriſtianos à Judæis olim Ethnici neutiquam diſtinguebant. 33, 35, 36.
Chriſtianos conquiri vetuit Trajanus, delatos puniri juſſit. 34.
Chriſtiani dogmatis præſtantia. 565.
Chriſti adventus tempus, non ex Scriptura ſacra, ſed ex Cabala cognoſci poſſe Judæi quidam affirmarunt. 362.
Chriſti divinitatem agnoverunt priſci Judæi. 406.
Chriſti gloria. 291.
Chriſti imperio totum orbem ſubjectum iri prædixerunt Prophetæ. 286.
Chriſti magnificentia. 321.
Chriſti ortus æternus. 286.
Chriſti potentia & majeſtas. 315.
Chriſti proprium munus eſt, diſperſos Iſraëlitas congregare. 319.
Chriſti regnum æternum. 314, 315.
Chriſti regnum temporarium expectant Judæi. 282.
Chriſti vera definitio ejuſdem κεφαλίων continetur. 329.
Chriſto Altiſſimi nomen convenit. 287.
Chriſto regnante juſtitia & pax æterna orituræ ſpondentur. 286.
Chriſtum eſſe natum vetuſti Rabbini crediderunt. 361, 362.
Chriſtum, in Paradiſi ambulacris, mulieris capillo devinctum jacere Rabbini quidam opinati ſunt. 301.
Chriſtum in rubo ardente Moſi locutum eſſe plerique cenſent. 318.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Christum inter Deos admittere renuit Senatus Romanus. 36.
Christum inter Deos referendum censuerunt Imperatores aliquot Romani. 36.
Christum in horto Eden latitare Judæi quidam fingunt. 362.
Christum in Veteri Testamento fuisse prædictum qui negarint. 277.
Christum lepris laborare, & inter ægros in porta Romæ sedere Judæi fingunt. 301, 362.
Christum noxas hominum laturum Judæi cum Christianis sentiunt. 558.
Ad Christum res spectantes Judæi fatentur esse spirituales ac cœlestes. 447.
Christum venturum esse stante Templo secundo prisci Ebræi senserunt. 362.
Christus bellator. 285, 298.
Christus despectus. 301.
Christus cur à Veteribus quibusdam dictus est Chrestus, ab aliis χρηστός. 35.
Christus germen. 291, 309, 313, 324.
Christus Jacobi & Israëlis nominibus signatur. 298.
Christus ignis symbolo sæpe notatur. 318.
Christus justitia sempiterna est. 315, 316.
Christus lapis. 296, 314.
Christus lux. 299, 326.
Christus mansuetus. 285.
Christus mons. 314.
Christus nasci debuit alta pace per orbem totum vigente. 362, 363, 364.
Christus nasci debuit florente Romanorum Imperio. 364.
Christus Oriens. 309, 324.
Christus pacificus. 286, 321, 323, 324, 348, 362, 363.
Christus pastor. 313, 319, 321, 322.
Christus pax. 321.
Christus peccata hominum eluit. 291.
Christus pluviæ & roris symbolo notatur. 286, 317.
Christus princeps & rex. 313, 321.
Christus propheta. 326.
Christus, quo tempore venit, ab Ethnicis, perinde ut à Judæis, expectabatur. 326.
Christus radicis, & germinis, & virgæ, & surculi symbolo denotatur. 278, 300.
Christus rex. 285, 287.
Christus rex gloriæ. 323.
Christus salvator. 319.
Christus Sanctus sanctorum. 316.
Christus sequester fœderis Deum inter & homines initi. 316.
Christus servus. 297, 300, 324.
Christus servus Dei. 313.
Christus signaculum. 324.
Christus signum. 303, 304.
Christus Sol. 325.
Christus stella. 286, 325.
Christus Tabernaculum Davidis appellatur. 318.
Christus Zorobabel appellatur. 313.
Christophorus Columbus ab Alphonso Sanctio adeundæ Americæ rationem & iter didicit. 83.
Chronologia Mosis consentit cum Chronologia variarum gentium. 126.
Chrysippus fabularem historiam ad Physiologiam traduxit. 638.
Chrysor, sive Vulcanus, ζεὺς μηλίχιος. 70.
Chrysostomus notatur. 41, 321.
Chus, quid. 95.
Chus quandoque Æthiopiam, sæpius Arabiam notat. 54, 73.
Chus populos ad utrumque Maris Rubri littus pertinentes significat. 100.
Cicero artis etymologicæ imperitus. 137.
Cicero emendatur. 63, 69, 87.
Cimbri taurum æneum, tanquam præsens numen, circumferebant, per eumque jurabant. 83.
Cinyra est כנור. 65.
Circe virga cur tribuitur. 123.
Circumcisio Ægyptiaca differebat à Judaica. 126.
Circumcisio Christi, quæ. 495.
Circumcisio cordis Deo acceptissima. 106.
Circumcisionis institutum ad Saturnum referunt Phœnices. 126.
Circumcisionis ritus quomodo ad Arabes & Ægyptios transiit. 126.
Circumcisionis ritum ab Ægyptiis Phœnices & Syri non acceperunt, ut vult Herodotus. 126.
Circumcisionis ritum soli Judæi in Syria servabant Josephi ævo. 126.
Circumcidebantur ii tantum, apud Ægyptios & Troglodytas, qui literis aut sacris operam dabant. 126.
Circumciduntur Americani quidam. 84.
Cistarum, quas in festis suis adhibuerunt Ægyptii & Græci, origo. 647.
Clauditas, symbolum ἐνδοιασμοῦ. 71.
Claudius Imperator Christianos exiliis multavit. 36.
Claves κατακλεῖδες. 487.
Claves curvatæ Veteribus fuerunt in usu. 487.
Claves Laconicæ. 487.
Clavis David, quid. 280, 281.
Clavis, insigne sacerdotii Cereris, & aliarum quoque Dearum. 487, 488.
Clearchus Aristotelis discipulus. 48.
Clemens Alexandrinus emendatur. 74, 220. refellitur. 68, 104, 205, 220, 239, 261.
Clemens Romanus Epistolam ad Ebræos ex Ebræo Græce reddidisse creditus est ab Eusebio. 20.
Clemens Romanus Paulo memoratus. 17.
Cleodemus, cognomento Malchus, Propheta dictus. 51.
Cleodemus historiam Judæorum juxta Mosis narrationem scripsit. 51.
Cleomedem Astypalæensem falsum est ad vitam rediisse. 552.
Cleomedes Heroum postremus. 552.
Cneph cur alato capite pingebatur. 68, 70.
Cneph cur sic dictus. 69.
Cneph idem ac Cnuphis. 69.
Cneph opifex rerum, pater Phtha. 69.
Κνεφαῖος fit à Cneph. 69.
Cnossos à Minoë ædificata. 95.
Cnuphis. 69.
Cnuphis templum erat Syene. 69.
כוכב Cabalistice Dei nomen continet. 332.
Cœlestis eadem ac Luna. 119.
Cœlestis ambigui sexus fuit. 119.
Cœlestis signum Carthaginem illatum à Didone. 119.
Cœli & terræ commotio adventante Messia. 323, 324.
כהן Sacerdotem & Principem sonat. 226, 288, 289.
Columbus. Vide Christophorus Columbus.
Columna aurea in Templo Junonis Laciniæ. 152.
Columna aurea in Templo Triphylii Jovis. 152.
Columna aurea in Tyrio Jovis Templo ab Iromo rege cur collocata. 152.
Columna aurea in Tyrio Jovis Templo consecrata, donum fuit Salomonis, juxta Eupolemum. 132.
Columna Bacchi in lapidem quadratum mutata. 621.

Columna dux Ebræorum, per duas columnas cur ab aliquibus expressa. 152.
Columna dux Ebræorum locum habuit in Templo Delphico, & in Bacchi mysteriis. 123.
Columna ignea, Jesu typus. 624.
Columnæ ab Hercule & Baccho in India positæ. 152
Columnæ ad determinandos regionum fines positæ. 47.
Columnæ æreæ in porticu Templi Salomonici unde ab Hiramo artifice collocatæ. 152.
Columnæ duæ Tyri, Igni & Vento consecratæ, & adoratæ. 151.
Columnæ Gaditanæ in domo Parcarum ab Hercule positæ, aliæ à Columnis Herculeis. 47.
Columnæ Mercurii. Vide Mercurius.
Columnarum Herculis origo. 151, 152.
Columnæ Herculis quot fuerunt. 151, 152.
Columnæ symbolo Bacchus & Apollo expressi. 152.
Columnæ symbolo cur notatus Bacchus. 57.
Columnæ Templi Gaditani Herculis. 151.
Columnæ Templi Tyrii Herculis. 151, 152.
Columnarum consecrandarum ritus ad gentes multas manavit. 152.
Columnarum Herculis fabula unde orta. 157.
Columnas ad motus Solis explorandos à Mose Heliopoli positas scripsit Apion. 152.
Columnas Hercules in Ponto & in Hispania statuit. 152.
Columnis fœdera incidebantur. 47.
Columnis inscriptæ ducum victoriæ. 47.
Comæ consecratio Ebræis & Græcis in usu fuit. 128.
A Commentariis qui dicti apud Ebræos. 161.
Confarreationis genus quoddam apud Judæos & Brachmanes. 79.
Confectores. 54.
Confutius Philosophus Sinensis, scripta quædam reliquit, quæ videntur Christum signare. 326.
Confutius septuaginta discipulos, & duodecim in his præcipuos delegit. 431.
קינם vox Chaldæa facta ex κανωπίον. 69.
Consolatio Israël, quid. 361.
Consolatio quid apud Thalmudistas. 361.
Constantinus l'Empereur castigatur. 228. refellitur. 366, 367.
Conuphidem in Ægypto audiit Eudoxus Cnidius. 49.
Cornutus Græcorum Mythologiam naturæ rationibus accommodavit. 638.
Joh. Bapt. Cotelerius laudatur. 192.
Joh. Crassetius laudatur. 639.
Creditoribus tradendorũ in nexum liberorum mos, unde ad Athenienses & Romanos pervenit. 164.
Creta, cur Deos genuisse, artes invenisse, bona donasse dicta. 94.
Creta sæpe Palæstinam exprimit. 89.
Cretenses cum Palæstinis confunduntur. 93.
Cretenses & Lacædemonii simillimis moribus & institutis usi. 96.
Cretenses suilla abstinebant. 138.
Cretenses Britomartis ædem nudis pedibus subibant. 128.
Cretensium legibus usi Spartani. 96.
Cristna, Christi typus apud Indos Coromandelenses. 80.
Ctesias emendatur. 214.
Cubar. Vide Cabar. 102: & Chabar. 119.
Petr. Cunæus laudatur. 622.
Curetes cur homines coëgisse & mansuefecisse dicti. 94.
Curetes cur ignis usum invenisse dicti. 94.
Curetes cur oves coëgisse, cicurasse pecudes, & mellificium docuisse dicti. 94.
Curetes cur saltatores finguntur. 94.
Cybele est Ceres. 118.
Cybele est Pandora. 118.
Cybele cur tympanum tribuitur. 120.
Cybeles sacra fiebant nudis pedibus. 128.
Cyclopia, Labyrinthi Nauplienses. 95.
Cymbalum alarum, quid. 121.
Cyparissi casus, quem Apollini adscribit Ovidius, ad Sylvanum refert Servius. 112.
Cyrene Aristæi mater cur Libyæ portionem legibus temperasse fingitur. 101.
Cyrenius. 390. Vid. Quirinius.
Cyrillus explicatur. 248. emendatur. 252. notatur. 52, 68, 104, 245, 252, 292, 324.
Cyrus mirabiliter ab Isaia prædictus. 268.

D

Dæmon est Apollo. 113, 116.
Damis Ninivita scriptor subdestæ fidei. 565.
Damis refellitur. 565.
Damidis commentarios recognovit Philostratus, & in ordinem digessit. 565.
Dan fons & rivulus. 144.
Danaus & Cadmus primam Mosis notitiam Græcis tradiderunt. 85.
Daniel an fuerit Eunuchus. 224.
Daniel an fuerit Propheta. 223.
Daniel unicus, an duo in libro Danielis memorentur. 225.
Daniel Hierosolymam rediisse, & Synagogæ magnæ interfuisse non videtur. 215, 231.
Daniel in Susiana videtur egregia ædificia extruxisse. 225.
Daniel in Susiana videtur obiisse. 225.
Daniel non est Belesis. 224.
Daniel per regnum ferreum, Romanorum designat Imperium. 364, 365.
Daniel unde dictus Sacerdos. 226.
Daniel utrum Ecbatanis, an Susis insignem illam turrim exstruxerit. 224.
Danielem erroris insimulare ausi sunt Judæi quidam. 378.
Danielem non tam ventura dixisse, quam præterita narrasse jactabat Porphyrius. 114.
Danieli titulum Prophetæ invident Judæi. 251.
Danielis Additamenta scatent Ebraismis. 227.
Danielis ecquod caput Alexandro prælegit Iaddus. 270.
Danielis hebdomades septuaginta explicantur. 365, & seq.
Danielis Liber, cur partim Ebraice, partim Chaldaice, partim Græce scriptus est. 227.
Danielis Libri interpretatio Græca, Septuaginta Interpretibus adscripta, ψευδεπίγραφος esse videtur. 226.
Danielis Libri interpretationes Græcæ. 225, 226.
Danielis Libri partes quo ordine fuerint sitæ. 226, 227.
Danielis Librum Antiochi Epiphanis temporibus scriptum finxit Porphyrius. 378.
Danielis Librum à Synagogæ magnæ viris compositum fuisse falso asseverant Thalmudistæ. 231.
Danielis Librum suppositititium esse contendit Porphyrius. 230.
Danielis Prophetiis cognitis Alexander Hierosolymitis tributorum partem remisit. 229.
Danielis reliquiæ concertationes Susis pepererunt. 225.
Danielis sepulcrum. 225.

Danielis Somnialia, liber ſuppoſitius & impius. 228. Latini hominis opus. Ibid.
Dardanus Arcas fuit. 108.
Dardanus Cabirorum myſteria Troiam attulit. 109.
דרשנים Scripturæ ſacræ allegorias interpretabantur. 636.
Dau literam Copti videntur habuiſſe à Macedonibus Alexandrinis. 524.
David appellatur Chriſtus. 297, 303, 312, 313, 317.
David, typus Chriſti. 303.
Davidis regnum, typus regni Chriſti. 346.
David, typus Jeſu. 627.
Davidis nomen Jeſu tribuitur. 359.
David Propheta videtur dictus, non ob vaticinia ſolum, ſed & ob pſallendi facultatem. 240, 241.
Davidem futurorum præſcium fuiſſe negabant Hæretici plerique. 240.
David auctor partis cujuſdam Librorum Samuelis creditur ab Iſidoro. 158.
David ſacrorum Pſalmorum numerum valde auxit. 182, 183.
David omnem muſicum Templi apparatum inſtruxit. 182, 183.
Davide prognati Principes per Europam ſemper extiterunt, juxta Judæos nonnullos. 351.
Davidis poſteris ſummus honor habitus apud Perſas, juxta nonnullos. 352.
David, El-David, Pſeudo-Chriſtus. 328.
R. David Ganz refellitur. 169, 202.
R. David Kimchi refellitur. 495, bis, 517.
Dea Syria eadem ac Rhea. 119.
Dea Syria Minervæ ſive Veneris Victricis habitu exhibita. 118.
Dea Syria omnium Deorum ſpecies gerens. 117.
Deæ omnes fabulares unica Dea ſunt. 118.
Deæ omnes fabulares ſunt Sephora. 118.
Deæ pleræque fabulares Mariam Moſis ſororem referunt. 120.
דבר גדול quid. 636.
דבר קטון quid. 636.
Decimarum apud Romanos origo. 130.
Decimarum Deo offerendarum ritus ab Ebræis ortus eſt. 127.
Decimarum Diis impertiendarum ritum Hercules Italis tradidit. 109.
Decimarum Diis ſolvendarum ritus à plurimis uſurpatus. 125.
Decimas proventuum ſuorum Diis vovent Pelaſgi. 109.
Dei Coptica litera videtur eſſe Ægyptiacæ originis. 524.
In Delphico templo perpetuus ignis ardebat. 77.
Δημώνη, quaſi γῆ μήτηρ. 118.
Demetrii Judæi ætas. 49, 50.
Demetrii Judæi liber de Judæorum regibus. 50.
Demetrius Judæus Moſis ac Judæorum ἀρχαιότητα demonſtravit. 50.
Demetrius Phalereus cum Demetrio Judæo perperam confunditur. 49.
Demetrius Phalereus interpretationi à Septuaginta Senibus procuratæ cauſſam præbuit. 49.
Democritus ad comparandam divinarum rerum ſcientiam exilia potius quam peregrinationes ſuſcepit. 75.
Democritus à Moſcho doctrinam ſuam petiit. 44.
Democritus Canones Demonſtrationibus oppoſuit. 4.
Democritus ex Columna Acicari ſua deſcripſit. 47.
Demonſtratio talis eſt, qualia ſunt principia demonſtrationis. 3.
Demonſtrationis definitio. 3.
Demonſtrationis vocabulum, pro ἀποδείξει, puriorís Latinitatis ſtudioſis non probatur. 3.
Demonſtrationes oppugnaverunt Democritus & Sextus Empiricus. 4.
Deſanaus Hercules. 154.
Deſideratus gentibus, quis. 323.
Deſperati. 34.
Deucalion Minois filius. 94.
Deucalionum primum Templa Diis conſtituiſſe ait Apollonius. 91.
Deucalionis pater cur dictus Prometheus. 92.
Deucalion Noachi typus. 122.
Deus abſconditus. 70.
Deus perfecte amari vult ab hominibus, aliqua ex parte cognoſci, nullo modo ſentiri. 633, 634.
Deus quid, juxta Thaletem. 44.
Deus incertus Judæorum. 55.
Dei effigies nulla Romæ fuit centum & ſeptuaginta prioribus Romani regni annis. 45.
Dei filii dici ſolent viri pii. 46.
Dei nomen multis ob virtutem tributum. 31.
Dei nomine, ad aurem ſuam à Moſe inſuſurrato, corruit mortuo ſimilis Rex Ægypti. 55.
Dei ſimulacrum Romæ nullum fuit per multos annos. 129.
Deo ἀνωνύμῳ Templum in monte Garizim exſtructum. 55.
Deos quoſdam ad Moſis exemplar à Phœnicibus & Ægyptiis confictos Græci ſumſerunt. 85.
Deum unicum eſſe ſæpe declararunt Poëtæ veteres. 117.
Deuteronomium, Legis totius breviarium. 41.
Deuterotæ Scripturæ ſacræ ænigmata ſolvere ſtudebant. 636.
Dextræ Dei aſſidere, id ſignificat, divinæ naturæ conſortem eſſe. 400.
Diana cur prius nata eſſe dicta eſt quam Apollo. 59.
Diana cur viis & portubus præficitur. 120.
Diana dicta, quaſi Diva Jana. 109.
Dianæ cur ſexaginta ſaltatrices tribuuntur. 120.
Diana πολύμαστος, eadem ac Ceres mammoſa. 119.
Diana πολώνυμος. 120.
Διάνυσα quid. 636.
Διάσια inſtituta in honorem Jovis μειλιχίου. 70.
Didonis lectus aureus. 142.
Diei initium in occaſu Solis conſtituebant Ebræi & Græci veteres. 59.
Diem à media nocte inchoabant Ægyptii. 59.
Diem nocte ſatam cur dixerit Heſiodus. 43.
Dieths, vox antiqua Germanica, quid ſonat. 82.
Dii ἐνόδιοι, qui. 113.
Dii Græcorum plerique Moſe recentiores ſunt. 138.
Dii habiti ſunt ab Ethnicis, qui erga genus humanum benefici fuerant. 31.
Dii homines inviſere unde olim dicti & crediti. 646.
Dii in Libris ſacris dicuntur Magiſtratus. 31.
Dii occidentalium gentium, numinibus Græcorum recentiores ſunt. 138.
Dii omnes fabulares unus Deus ſunt. 115, & ſeq. 118.
Dii omnes fabulares ab Ethnicis conficti, ſunt Moſes. 115, & ſeq.
Dii plerique alato capite & humeris pingebantur. 69.

Deorum Ethnicorum vis infracta est, ex quo Jesus coli cœptus est, Porphyrio teste. 422.
Deos adversos videri nolle cur Ethnici crediderunt. 123.
Diipoliorum celebrandorum ritum unde habuerunt Athenienses. 128.
Dii potes, qui. 122.
Ante Diluvium Asia excessisse quemquam verisimile non est. 48.
Diluvium Ethnicis notum. 122.
Diodas Hercules. 154.
Diodorus Siculus explicatur. 52, 139.
Diodorus Mosem laudat. 32.
Diodorus Tarsensis refellitur. 335, & seq.
Diogenes Babylonius fabularem historiam ad Physiologiam traduxit. 638.
Dionysius Halicarnassæus refellitur. 111.
Discipulorum Jesu claritas & gloria. 480.
Diti Cassiopæ uxor. 79.
Divortii jus apud Romanos, unde. 130.
Dius laudatur. 162.
Domitianus cur Davidis reliquias extinguere conatus est. 386.
Domitianus cur se Minerva natum finxit. 386.
Domitianus Messiæ dignitatem videtur affectasse. 386.
Domitianus sororem Flaviam Domitillam, patruelem Flavium Clementem, aliosque propter Christianismum vexat. 36.
Domitiano interitum conflavit Clementis & Domitillæ calamitas. 36.
Donec, non semper cessationem rei, sed ejus aliquando continuationem cum alterius interventu significat. 342.
Dorotheus, auctor Ἰαννὰ δύναμις libri De vitis Prophetarum, emendatur. 237. castigatur. 246. refellitur. 239, 243, 245.
Dositheus Pseudo-Christus. 328.
Drusilla cur post obitum Panthea dicta. 120.
Joh. Drusius refellitur. 242, 366, 367.
Dugbiimi ignem perpetuum servabant & adorabant. 77.

E

עבר significat Trans & Cis. 140.
Ebion Pauli Epistolas repudiabat. 20.
Ebionitæ probabant Evangelium secundum Ebræos, reliqua aspernabantur. 23.
Ebræi. Vid. Judæi.
Ebræi acta diurna in litteras diligentissime referebant. 161.
Ebræi à Diodoro Syri dicti. 139.
Ebræi Ægyptiorum progenies à multis creditι. 72.
Ebræi Indicum mare lustrarunt. 80.
Ebræi Phœniciæ impietatis labe immunes se non præstiterunt. 57.
Ebræi ritus plerosque ab Ægyptiis acceperunt. 79.
Ebræi positivum usurpant pro comparativo. 373.
Ebræorum nullus serviebat. 46.
Ebræorum religionem Ethnici fabulis obsepserunt. 56.
Ebræorum ritus ad gentes universas manarunt. 130.
Ebræos cum Phœnicibus Scriptores posterioris ævi confuderunt. 56.
Ebraica lingua aliis linguis recentior à quibusdam credita. 647.
Ebraica lingua ea non est quæ ante Babelicam confusionem vulgo usurpabatur. 134, & seq.
Ebraica lingua multum ab Assyria discrepabat. 135.
Ebraica lingua nihil aut parum discrepabat à Chananæa. 135.
Ebraica lingua quomodo passim disseminata. 138.
Ebraica lingua valde verecunda. 292.
Ebraica lingua unde dicta. 135.
Ebraicæ linguæ parens non est Assyria. 136.
Ebraicæ linguæ quidam nimis tribuunt. 137.
Ebraicæ linguæ veteris voces omnes nobis cognitæ non sunt 196.
Ebraicam linguam nihil ab aliis linguis sumsisse demonstrari non potest. 138.
Ebraicarum literarum origo. 134.
Ebraici characteres hodierni ex Assyriorum & Chananæorum permistione conflati. 139.
Ebraicorum characterum usum invexit Esdras. 139.
Ecclesia, domus symbolo exprimitur. 358.
Ecclesiæ instauratio per Christum futura prædicitur. 322.
Ecclesiæ typus est regina Saba. 628.
Ecclesia Jesu à Prophetis prædicta. 573, & seq.
Ecclesiam Jesu veracem fore à Prophetis prædictum est. 577.
Ecclesiastis liber ab Hæreticis quibusdam rejectus est. 194.
Ecclesiastis liber à Judæis pene repudiatus est. 193.
Ecclesiastis liber cujus auctoris. 192.
Ecclesiastis liber cur Ezechiæ à Thalmudistis adscriptus. 195.
Ecclesiastis liber cur peregrinis vocabulis scatet. 196.
Ecclesiastis liber Ezechiæ adscribitur à Thalmudistis. 198.
Ecclesiastis liber multas sententias Ethnicis suppeditavit. 193.
Ecclesiastis libro Physices præcepta contineri volunt Scripturæ sacræ Interpretes. 197.
Ecclesiastis libri scopus, quis. 194.
Ecclesiastici auctor, quis. 201.
Ecclesiastici Ebraica exemplaria nupera unde orta. 203.
Ecclesiastici Interpres Latinus cur lacinιosam adeo interpretationem dedit. 202.
Ecclesiastico vim Legis tribuit Josephus. 266.
Ecclesiasticum cur Salomonis esse negat Hieronymus. 204.
Ecclesiasticus Ebraice primum scriptus. 203.
Ecclesiasticus ex Salomonis scriptis videtur excerptus 201.
Ecclesiasticus versibus scriptus fuit. 201.
Ecclesiasticus concinnatus est à Jesu Sirachida. 202.
Ecclesiasticus multas mutationes passus est. 203.
Ecclesiasticus quo tempore Græce redditus. 202.
Ecclesiasticus Salomoni à Patribus plerisque adscribitur. 201.
Echa rabbathi refellitur. 361.
Eclipsis notat fideris deliquium, tam ordinarium, quam extraordinarium. 25, 26.
Ἔκστασις, quid. 631.
Egnatiæ ignis sacer sponte ignem corripere credebatur. 123.
אל, quid significet. 405.
Elagabali lecti argentei. 142.
Elcesaitæ Pauli Epistolas rejiciebant. 23.
Elcesi ubi sita. 243.
Eldad Danita notatur. 351.
Eleazarus Pontifex, auctor libri Josuæ creditus à nonnullis. 146.
Elei ignem sacrum apud se lignum corripere &

victimas absumere credebant. 123.
Eleutheræ urbs à Baccho condita. 66.
Eliachimus Pontifex, auctor libri Judith creditus à nonnullis. 170.
Eliacimus, Christi typus. 487.
Eliacimus, gazæ regiæ custos. 487.
Eliacimus, Jesu typus. 628.
Eliacimo cur clavis domus David tribuitur. 487.
Eliæ haulocaustum igne cœlesti esse consumtum fassus est Julianus Apostata. 163.
עליון, Elion Dei cognomen. 287.
Elion pater Cæli & Terræ. 287.
Ἕλληνες dicuntur ab Hellenistis, non Græci solum, sed & Ethnici omnes. 31.
Emesa urbs Soli sacra. 61.
Emmanuelis nomen de Jesu prædictum. 394.
Empanda est Ceres. 120.
Empedocles ad divinarum rerum scientiam comparandam exilia potius quam peregrinationes suscepit. 75.
Const. l'Empereur. Vid. Constantinus.
Enacæi, sive Enaci filii, Inachidis nomen & originem dederunt. 123.
Enocho cur affingitur Liber ejus nomine inscriptus. 92.
Enochum Veteres Astronomiæ inventorem crediderunt. 92.
Ἐνυάλιος Belus. 123.
Enyo est Luna. 119.
Ἔως, non semper rei cessationem designat, sed aliquando ejus continuationem, cum alterius interventu. 242.
Ephesii magicarum artium studiis infames. 242.
Ephialtes est Pan. 116.
Epicurus ratiocinandi artem, & Mathematicas artes aspernabatur. 4.
Epimenides Cretensis, Propheta. 6.
Epimenides animam emittere & revocare dictus est. 552.
Epimenides sacrificiis post mortem à Cretensibus cultus. 552.
Epimenidem plusquam quinquaginta annos dormiisse falsum est. 552.
Epiphanius emendatur. 264. notatur. 41, 68, 204, 264, 265.
Pseudo-Epiphanius, auctor libri De vitis Prophetarum, emendatur. 237, 243. refellitur. 224, 225, 239, 242, 243, 245.
Epistola ad Ebræos ab omnibus vetustis Ecclesiis ut germanus Pauli fœtus admissa, juxta Hieronymum. 21.
Epistola ad Ebræos Græce primum videtur fuisse scripta. 20.
Epistola ad Ebræos in Canonem admissa non erat à Latinis, tempore Hieronymi. 21.
Epistolæ ad Ebræos Auctor olim controversus fuit. 20.
Epistolam ad Ebræos ab Hæreticis depravatam queritur Philastrius. 21.
Epistolam ad Ebræos à Paulo compositam, à Luca scriptam censuit Clemens Alexandrinus. 20.
Epistolam ad Ebræos Paulo adscribit Catholica Ecclesia. 21.
Epistolam ad Ebræos Paulo adscribit Origenes. 20, 21.
Epithalamiorum modum, formamque ex Cantico Canticorum sumserunt Ethnici. 284.
Desid. Erasmus notatur 97.
Erebum Hesiodus ex Mosis verbis confinxit. 43.
Erem Pamphylum, Harmonii filium, ad vitam rediisse falsum est. 555.
Ἔρμῆς unde sic dictus. 62.
Ἑρμοῦ ὠκίαι in Bithynia, unde sic dicta. 81.
Erycini ignem sacrum apud se sponte lignum corripere, & victimas absumere credebant. 123.
Erythras Persei filius. 100.
Erythras Rhadamantyos filius. 100.
Esau, typus perduellium Ecclesiæ. 319.
Esca omne esculentum ac potulentum significat. 534.
Esdræ adscribitur à nonnullis libri Esther lucubratio. 173, 174.
Esdræ liber, cujus auctoris & ætatis. 166, 167.
Esdræ libri initium & Paralipomena sunt unius Auctoris. 164.
Esdræ libri initium incerti est Auctoris. 164, 166.
Esdræ libros Paralipomenon adscribunt Ebræi. 165.
Esdram Libros sacros penitus consumtos reparasse multi crediderunt. 145.
Esdras auctor libri Josuæ creditus est à nonnullis. 146.
Esdras auctor libri Judicum creditus est à nonnullis. 156.
Esdras auctor libri Ruth creditus est à plerisque. 158.
Esdras in Libros sacros nonnulla infarsit. 143, 145, 148, 149, 150.
Esdras Librorum Regum auctor creditur à nonnullis. 161.
Esdras librum Proverbiorum in ordinem digessit. 190.
Esdras Paralipomenon auctor creditur ab Ebræis. 164.
Esdras Psalmorum numerum determinavit, eorumque volumen in Canonem dedicavit. 183, 184.
Esdras quo sensu dici potest Judaicas literas reperisse. 139.
Esdras Scripturam sacram in varias sectiones distinxit, eamdemque octodecim locis emendavit, juxta Rabbinorum opinionem. 263.
Esdras Scripturam sacram reparavit. 261, 262.
Esdras videtur libros Regum ex vetustiorum Scriptorum commentariis excerpsisse. 161, 162.
Esdras vir doctissimus, Legis peritissimus. 261.
Esmunus idem qui Æsculapius. 118.
Esmunus quid significet. 90.
Esmuno evirato vim genitalem restituisse fingitur Astronoë. 118.
Essæi Judæi. 55.
Estheræ historiam esse fictitiam arbitrantur Anabaptistæ. 174.
Estheræ liber cur potissimum scriptus. 174.
Estheræ liber opus esse videtur Synagogæ magnæ. 174.
Estheræ liber, qualis habetur ab Ebræis, Dei nullam habet mentionem. 197.
Estheræ libri Auctor controversus. 173, 174.
Estheræ libri interpretatio, cujus Auctoris. 175.
Estheræ libri interpretatio lacinios. 175, 176.
Estheræ libri sex postrema capita unde prodierint. 175.
Estheræ libri sex postrema capita interpretati sunt Septuaginta Senes. 176.
Estheræ librum magna ex parte interpretatus est Lysimachus. 175.
Et, non semper copulam significat. 222.
Et, nonnunquam libris præfigitur. 222.
Ethan Ezrahites alter ab Ethane Levita. 185.
Etymologica ars valde lubrica. 137.
Etymologicum magnum refellitur. 69.
Evæ typus est Ate. 122.
Evæ typus est Pandora. 122.
Evander idem ac Saturnus. 116.
Evander cur æquissimus, sapientissimus, & for-

tissimus fuisse dicitur. 113.
Evander cur agriculturam Italos docuisse dicitur. 113.
Evander cur Arcas fuisse dicitur. 112.
Evander cur futura nosse dicitur. 112.
Evander cur inter Deos relatus. 113.
Evander cur Italis leges dixisse fertur. 113.
Evander Italos literarum usum & musicorum quorumdam instrumentorum docuit. 109.
Evander cur Italos Musicam docuisse fertur. 113.
Evander cur literas dictus est transtulisse in Italiam. 112, 113.
Evander cur Italos ad artes plurimas instituisse fingitur. 113.
Evander cur Mercurii ac Themidis filius esse fingitur. 112.
Evander Mercurii & Panis cultum in Italiam invexisse fingitur. 88, 109. cujus fabulæ origo aperitur. 113.
Evander cur regnum tenuisse dicitur. 113.
Evander cur religionum cerimonias in Italia sanxisse fingitur. 113.
Evander in Italiam veniens, perperam à Fauno Aboriginum rege exceptus fingitur. 111.
Evander Italorum mores legibus latis mansuefecit. 109.
Evander nullus fuit. 113.
Evander primus Herculem ut Deum coluit. 112.
Evandri mater Carmenta cur Ladonis fluvii filia fingitur. 112.
Evandri nomen Mosi congruit. 112.
Evandri nomen quid sonet. 112.
Evangelia plurima olim circumferebantur. 22.
Evangelia sua totius Ecclesiæ communia esse voluerunt quatuor Evangelistæ. 526.
Evangelii promulgatio à Prophetis prædicta. 579, & seq.
Evangelium secundum Ebræos probabant Ebionitæ. 23.
Euclides notatur. 9, 10, 15, 16.
Euclides παραλογισμῶν accusatus. 16.
Eudoxus Cnidius Conuphidem in Ægypto audiit. 49.
Eudoxus ex Columnis Mercurii Philosophiam arripuit. 46, 49.
Eudoxus refellitur. 73.
Euhemerus ex quibus commentariis historiam suam compilavit. 152.
Evilmerodachus Ethnicis celebratus. 163.
Eulogius eos damnavit, qui alteri quam Christo Jesu addicerent prædictionem Deut. 18. 15, & seq. 279.
Eumolpos duos quidam faciunt. 107.
Eumolpus idem ac Moses. 106.
Eumolpus cur à matre infans in mare dejectus, & à Neptuno exceptus, in Æthiopiam delatus esse, & apud Thracum regem exulasse, eique in regnum successisse fingitur. 107.
Eumolpus cur Herculem fidibus docuisse dicitur. 106.
Eumolpus cur Herculem initiasse fingitur Eleusiniis. 106.
Eumolpus cur Herculem purgasse dicitur cæsi Centauri crimine. 107.
Eumolpus cur Musices & Philosophiæ peritus fingitur. 107.
Eumolpus cur pastor fuisse fingitur. 107.
Eumolpus cur Thrax ab aliquibus dictus. 103.
Eumolpus cur Tiresiæ opera victus ab Athenienfibus fuisse fingitur. 107.
Eunapius Pythagoricis opinionibus imbutus. 569.
Eunapius notatur. 565, 569.
Evœ, & Evan, & Evantes, & Evius, unde dicantur. 67, 68.
Eupolemus historicus, idem qui à Juda Machabæo ad Romanos missus est. 50.
Eupolemus inter Græcos positus à Josepho, quem Hieronymus Judæum fuisse docet. 30.
Eupolemus qua ætate vixerit. 50.
Eupolemus quo tempore historiam suam scripserit. 50.
Eupolemus notatur. 50. refellitur. 63.
Europa eadem ac Astarte. 119, 120.
Europa Asterio nupsit. 93.
Eurypylus unde post visum Bacchi simulacrum in Arca Troiæ reperta, ceritus extitisse fingitur. 161.
Eusebius defenditur. 33. emendatur. 30, 94. explicatur. 69. notatur. 34, 115, 281. refellitur. 48, 104, 135, 225, 226, 335, & seq.
Eustathius allegoriis scatet. 638.
Eustathius refellitur. 97, 101.
Euthymius refellitur. 321.
Ἐξ ἑνὸς τινί· 392.
Ezechiæ adscribitur liber Ecclesiastis à nonnullis. 192, 198.
Ezechiæ ipsiusque familiaribus Canticum Canticorum adscribunt Thalmudistæ: cujus ratio affertur. 197, 198.
Ezechiæ viri, de quibus Prov. 25. 1. qui. 189.
Ezechias, auctor libri Judicum creditur à nonnullis. 156.
Ezechias auctor libri Ruth creditur à nonnullis. 158.
Ezechias, Messias habitus à Judæis quibusdam. 361.
Ezekieli poëtæ ætas. 49.
Ezekielum poëtam de numero Septuaginta Interpretum fuisse credunt quidam. 49.
Ezechiel à quo tempore annos computat. 222.
Ezechiel duo Prophetarum volumina falso edidisse fertur. 221.
Ezechiel, idem qui Zaratus Pythagoræ præceptor merito creditus à nonnullis. 220.
Ezechiel Pythagoræ notus fuisse videtur. 220.
Ezechielem cum Zoroastre quidam confuderunt. 74.
Ezechieli adscriptæ Prophetiæ quis auctor. 221.
Ezechielis caput tricesimum primum ante scriptum est, quam quartum Danielis. 222.
Ezechielis & Zoroastris acta comparantur. 220.
Ezechielis genus, parentes, patria, ætas, res gestæ, obitus. 219.
Ezechielis liber à Synagogæ magnæ Magistris emendatus, descriptus, & publicatus. 223.
Ezechielis liber distinctus olim fuit in duas partes. 221.
Ezechielis libri lucubrationem viris Synagogæ magnæ adscribunt Thalmudistæ. 223.
Ezechielis librum rejicere cogitarunt Rabbini. 222.
Ezechielis nomen cur Psalmo sexagesimo quarto cum aliis præfixum. 221.
Ezechielis sententiæ quædam Mosis effatis videntur repugnare. 222.
Ezechielis sepulcrum. 219.
Ezechielis vaticinia omnia scripta non sunt, neque hoc quod habemus volumine continentur quæcunque ab eo scripta sunt. 222.
Ezechielis volumen, manu ipsius descriptum, extabat Benjamini Tudelensis temporibus, si huic creditur. 219.

F.

TAn. Faber refellitur. 30, & seq.
Fabulæ Græcorum ex Mose depromtæ. 43, 121.
Fabulari personæ uni & eidem diversæ significationes insunt. 121.
Paul. Fagius refellitur. 203.
Far cur sacrificiis adhibitum. 129.
Far nonnisi tostum in sacrificiis Romani adhibebant. 129.
Farina & vino sacra fiebant Romæ, tempore Numæ. 129.
Fatuellus Deus idem ac Pan. 116.
Fatuus Deus idem ac Pan. 116.
Fauna eadem ac Maia. 111.
Fauni sacra primus in Italiam intulit Evander. 111.
Faunus idem ac Moses. 111.
Faunus idem ac Ephialtes. 111.
Faunus idem ac Fatuellus. 111.
Faunus idem ac Fatuus. 111.
Faunus idem ac Incubo. 111.
Faunus idem ac Inuus. 111.
Faunus idem ac Mercurius. 111, 116.
Faunus idem ac Pan. 111.
Faunus idem ac Silvanus. 112.
Faunus Bacchi comes. 111.
Faunus cur Ægyptios locupletasse fingitur. 111.
Faunus cur Astronomus fuisse fingitur. 112.
Faunus cur cives suos mansuefeciisse fingitur. 112.
Faunus cur fratrum insidiis appetitus in Ægyptum fugisse, ibique regnasse fingitur. 111.
Faunus cur Faunam Fatuam sororem duxisse fingitur. 111.
Faunus cur Magus fuisse dicitur. 112.
Faunus cur oracula post mortem edere dictus. 112.
Faunus cur prudens dictus. 111.
Faunus cur primus fanorum auctor dictus. 112.
Faunus cur religionum institutor dictus. 112.
Faunus cur rex fuisse fingitur. 12.
Faunus cur vafer, disertus, Philosophus, & futurorum præscius fingitur. 111.
Faunus fatidicus. 111.
Faunus metallorum fundendorum auctor. 111.
Faunus omnes formas induere fingitur. 112.
Faunus Panicorum terriculorum auctor. 111.
Faunus per Evandrum in Italia cultus est. 111.
Fermento abstinebant Flamines apud Romanos. 129.
Fidei alicujus necessitatem in Philosophia & rebus civilibus Plato agnoscit. 4.
Ne fidem aspernaremur, rationem nostram Deus excœcavit. 4.
Fidem, sine qua Deo placere non possumus, solius gratiæ Christi ope consequimur. 4.
Fides per scientiam, tanquam per extraneum adminiculum, gignitur in nobis, nutritur, & defenditur. 5.
Filia θείκλινες gentili suo nubere jubebatur legibus Atticis. 128.
Filii Dei appellantur viri pii. 70. præcipue vero qui præter pietatem sunt mansueti. 70, 93.
Filii Dei dicuntur optimates. 93.
Filius Dei cur ad dextram Dei sedere dicitur. 400.
Flamini Diali mortuum tangere vel aspicere non licebat. 130.
Flaminum pilea unde originem duxerunt. 130.
Flaminicæ uti non licebat veste lana & lino contexta. 130.
Flavia Domitilla, Domitiani soror, propter Christianismum in exilium acta. 36.
Flavius Clemens, Domitiani patruelis, propter Christianismum sævitiam Cæsaris expertus. 36.
Fœderum per hostiarum sectionem pangendorum ritus unde ortus. 127.
Fortis Dei cognomen. 293.
Foveam excavare quatenus liceret apud Romanos. 130.
Freculphus notatur. 328.
Fulgentius Planciades allegoriarum mythicarum allegorias explicavit. 638.
Fundum avitum alienare vetabat Locrensium lex. 128.
Funeribus interesse cur vetabantur Pythagorei & Sacerdotes Græcorum. 128.
Furem nocturnum interficere licebat legibus Atheniensium. 128.
Futura significari à natura stolidum est credere. 14.
Futurorum præsensionem Deo detraxerunt Epicurei, & Marcion. 13. & Aristoteles ac Peripatetici. 14.
Futurorum vates, præsensionem eorum à Deo sibi immitti putabant. 14.

G.

גדר, quid. 368.
Gaditanæ columnæ ex auro & argento conflatæ. 47.
Gaditanorum Herculis Sacerdotum ritus. 125.
Gaditanum Herculis Templum eximium. 125.
Gaditanum Herculis Templum trabibus, non saxis constabat. 125.
Gaditano Herculis Templo sues arcebantur. 125.
Gaditanum Herculis Templum Phœnicio ritu colebatur. 125.
Gaditanum Templum Herculi Tyrio condiderunt Phœnices, juxta nonnullos; Ægyptio, juxta alios. 155.
Galeni de Mose & Judæis testimonium. 54.
Galgal & Golgotha, voces ejusdem originis. 626.
Gayazora, Christi in sancto Eucharistiæ sacramento delitescentis typus. 80.
Galli, cum Romam ceperunt, multa veterum temporum monumenta aboleverunt. 114.
Galli Mercurium maxime coluerunt. 82.
Gallorum sacra apud Britannos deprehensa. 83.
Gallica vetus lingua Armoricæ hodiernæ & Britannicæ veteris fons. 82.
Galli Syri cadavere conspecto lustrabantur, antequam Templum subirent. 125.
Galli Syri consanguineos mortuos per triginta dies lugebant, nec nisi raso capite in Templum intrabant. 125.
Galli Syri post sepultum aliquem Templo per septem dies abstinebant. 125.
Gallorum Syrorum ritus quidam Mosaicis consimiles sunt. 124.
Jac. Gauterius notatur. 6.
Gaza, Minoa dicta. 93.
Gebal, regio sub Libano. 228.
R. Gedalias emendatur. 643.
Gedeon, Hierombalus. 43, 58.
Gehennæ nomina septem. 541.
Γενιὰ, quid. 102.
Genebrardus refellitur. 257, 266, 334.
Γενεὰ τῷ ὁρμῷ, quid. 48.
Genitalis est Venus. 119.
Genius cur albus & ater ab Horatio dictus. 86, 87

Genius eſt Sol. 110.
Genius vultu mutabilis. 110.
Geographica Moſis, ejus vetuſtatem indicant. 124.
Geometræ ea definiunt & conſiderant, quæ neque ſunt, neque humana induſtria eſſe poſſunt. 7, 8.
Geometræ ea definiunt, quæ neque imaginari, neque animo percipere poſſumus. 8.
Geometrarum Definitiones multiplici vitio laborant. 7, 8, 9.
Geometrarum infinitæ altercationes. 15.
Geometrarum Poſtulata à Sexto Empirico confutata. 15.
Geometrarum Poſtulata iniqua. 10.
Geometria laudatur. 16.
Geometriæ principia à multis in dubium vocata ſunt. 4.
Geometriam & Mathematicas artes falſas eſſe docebat Epicurus. 4.
Geometriam imperfectam eſſe docebat Zeno Epicureus. 4.
Geometrica principia ab Apollonio demonſtrata, ac proinde pro principiis ab eo non ſunt habita. 15.
Geometrica principia certiora non ſunt moralibus quibuſdam principiis. 16.
Geometrica principia debent eſſe ἀναπόδεικτα. 15.
Geometrica principia pauciores aſſentientes habent, quam principia quædam moralia. 3.
Geometrica principia pleraque, præter ea quæ aſſumſit Euclides, deſiderari Geometræ quidam tradiderunt. 15.
Geometrica principia repudiant Academici & Sceptici. 4.
Geometricorum Axiomatum incertus numerus. 15.
Geometricorum Poſtulatorum & Axiomatum diſcrimen controverſum. 15.
Georgius Syncellus notatur. 43. refellitur. 48.
Germani Mercurium impenſe coluerunt. 82.
Germani unde Theutoni dicti. 82.
Germanicæ linguæ & Græcæ vocabula multa communia ſunt. 138.
Germanicæ linguæ & Perſicæ vocabula multa communia ſunt. 138.
Geryon cur tricorpor dictus. 153.
Geryonis boves cur abegiſſe dicitur Hercules. 153.
Γέρων, Senem & Senatorem ſignificat. 228.
Gigantes. 122.
Gigantes cur adverſus Jovem, & Oſiridem, & Herculem bella geſſiſſe dicuntur. 153.
Gigantes cur in bello adverſus Deos terrore perculſi finguntur. 153.
Gigantes cur πλυσσόμενοι finguntur. 153.
Gigantes ſexto Geneſeos capite memoratos, ſine patribus natos plerique crediderunt. 385.
Gigantum ac Titanum fabulam ab Ægyptiis Græci acceperunt. 86.
Giganteum bellum adverſus Deos, typus ædificationis turris Babelicæ. 122.
Γίγγρα, tibiæ genus. 65.
Gingras eſt Adonis. 65.
Glabrio propter Chriſtianiſmum Domitiani ſævitiam expertus. 36.
Gnoſtici libros multos ſuppoſuerunt, & falſis nominibus inſcripſerunt. 78.
Gnoſtici negabant in Pſalmis haberi prophetias de Chriſto. 281.
גאל, quid. 280.
In Golgotha arietem ab Abrahamo immolatum fuiſſe Judæi tradunt. 622.
Golgothæ montis pars exciſa eſt, ad extructionem Templi ſuperimpoſiti. 547.
Goropius Becanus notatur. 137.
Græca lingua à magna Ægypti parte, ac maritima præſertim, uſurpabatur. 257.
Græcæ linguæ & Germanicæ vocabula multa communia ſunt. 138.
Græcanicæ Theologiæ fons Ægyptus. 132.
Græci Ægyptiorum diſcipuli. 44, 68.
Græci Ægyptiorum narrationibus mirifice capiebantur. 132.
Græci à Phœnicibus literarum characteres acceperunt. 138, 139.
Græci characteres ex Samaritanis detorti. 139.
Græci characteres Samaritanorum ſimiles. 139.
Græci chronologiam ad mythologiam accommodarunt. 102.
Græci condiſcendæ Philoſophiæ gratia ſæpe in Ægyptum commearunt. 68.
Græci illuſtres quoſque Ægyptiorum Deos ac Heroas ſibi ſumſerunt. 85.
Græci natales ſuos ad Deos referre ſolebant. 155.
Græci Perſicam & Ægyptiam linguam facile condiſcebant. 132.
Græci per Phœnices & Ægyptios Ebraica religione imbuti. 56.
Græci primævæ rerum originis notitia à Phœnicibus & Ægyptiis imbuti. 85.
Græci ritus ſuos pleroſque, leges, & hiſtorias à Moſe ſumſerunt. 124.
Græci ſacrorum Librorum quomodo notitiam habuerint. 131.
Græci ſemper pueri, numquam ſenes. 85.
Græci veram hiſtoriam fabulis infuſcarunt. 85.
Græci hiſtoriæ veteris ignari. 85.
Græcorum & Ægyptiorum crebra fuere commercia. 132.
Græciæ urbes omnes ignem perpetuum ſervabant. 77.
Grammaticam à ſe repertam Ebræis tradidiſſe Moſem, Ebræos Phœnicibus, Phœnices Græcis, quidam affirmarunt. 63.
Gregentius refellitur. 649.
Gregorius Abulpharagius. Vid. Abulpharagius.
Gregorius Nyſſenus notatur. 185.
Groenlandos veteres inter & Norvegos florens olim commercium gravi peſtilentia ſolutum eſt. 83.
Grotius notatur. 325. refellitur. 82, 97, 148, bis, 149, 172, 181, 192, 195, 196, 240, 263, 273, & ſeq, 280, 295, 296, 299, 300, 302, 303, 304, 306, 308, 309, 311, 314, 315, 317, 318, 320, 321, 324, 325, 331, 358, 365, 372, 395, 405, 406, 513, 520, 527, 561.
Γυνὴ etiam de virgine dicitur. 387.
Guſtaphus Perſarum rex acceptam à Zoroaſtre religionem in Perſide propagaſſe dicitur. 73.
Gwodan. Vide Wodan.

H.

HAbacuc geminus fuit, Danielis obſonator, & is cujus Prophetiæ extant. 232, 246.
Habacuc, cujus Prophetiæ extant, fuit de tribu Simeon. 232.
Habacuc Danielis obſonator, fuit de tribu Levi. 232.
Habacuci Prophetæ ætas, quæ. 246.
Habacuci Prophetæ patria, quæ. 246.
Habacuci liber apocryphus, quis. 226, 247.
Theod. Hackſpan refellitur. 399.

Hadrianus Imperator Templa ſine idolis, Chriſto conſecranda extruxit. 56, 37.
Hadrianus Templa nomini ſuo condidit. 37.
Hadriani reſcriptum de Chriſtianis. 34.
Hadriani Templa dicuntur ea, quæ Chriſto Jeſu Hadrianus extruxerat. 37.
Hadriano afficta miracula, commentitia ſunt. 423.
Hagiographa duplicis modi. 171.
Halonius Pœnis Deus dicitur. 287.
Hannibal cur buculam auream Junoni Laciniæ conflavit. 152.
Hazaël Syriæ rex divinis honoribus cultus apud Damaſcenos. 162, 163.
Hebdomadum intervallis tempora diſtinxerunt olim gentes multæ. 126, 130.
Heber, unum è nominibus Moſis. 643.
Heberum Babelicæ conſpirationis participem non fuiſſe, gratis dicitur. 136.
Hebri fabula unde orta. 124.
Hecatæus Abderita falſo ſcripſit nullum Oratorem, vel Poëtam, vel Hiſtoricum, Ebraicæ Legis meminiſſe. 56.
Hecatæum religionem Judaicam amplexum eſſe, vel librum ejus De Judæis eſſe ſuppoſitum, falſo ſuſpicatus eſt Herennius Philo. 49.
Hecatæi liber De Abrahamo videtur pars fuiſſe libri ejus de Judæis. 49.
Hecatæus notatur. 56.
Hegeſippus ἱστοριογράφος notatur. 328.
Helcias Pontifex Pentateuchum, an Deuteronomium ſolum in domo Domini repererit. 40.
Helcias librum Legis, Moſis manu ſcriptum, unde eruerit. 265.
Helladius Beſantinous Moſem Alpha di[illegible]m fuiſſe ſcripſit. 55.
Hellanico cognitæ ſcriptiones Moſis. 45.
Helleniſtæ Ægyptienſes. 257.
Helleniſtæ fere omnes Ebraicæ loquelæ ſatis rudes erant. 199.
Helleniſtæ Helleniſmi non accurate periti erant. 176.
Helleniſtæ libris ex aliena perſona lucubrandis induſtriam ſuam exercebant. 188.
Helleniſtarum loquela & ſtilus impurus. 30.
Helvidius adulteratum eſſe Lucæ Evangelium opinabatur. 388.
Hemiſphærium, ſive Scaphe, quid. 99.
Henricus Archiepiſcopus Dublinienſis ignis perpetui alendi ritum à Kildarienſibus virginibus ſervatum ſuſtulit. 77.
Heraclidarum ampliſſima familia. 155.
Heraclidis Pontici Homericæ allegoriæ. 638.
Hercules idem ac Joſue. 150.
Hercules, Samſonis typus. 157.
Hercules idem ac Sol, juxta Græcos. 151.
Hercules idem ac Saturnus. 116.
Hercules idem ac Mars. 116.
Hercules idem ac Melicerta. 154.
Hercules Ægyptius, Tyrius, Indicus, Creticus, Thebanus. 154.
Hercules idem à Thaſiis & à Tyriis cultus. 152.
Herculem Ægyptium, cur Veteres Chona appellaverunt. 155.
Hercules Alexicacuss. 152.
Hercules Ἄπαμος. 153.
Hercules Aſtrologus. 151.
Hercules Conſervator. 153.
Hercules Defenſor. 153.
Hercules Deſanaus. 154.
Hercules Diodas. 154.
Hercules Idæus, Παιγενέτης. 151.
Hercules Ἰπποκέρης. 153.
Hercules Comes cuſtos. 153.
Hercules Κορυσίων. 153.
Hercules Magnus cuſtos. 153.
Hercules Muſarum. 151.
Hercules Μουσηγέτης. 151.
Hercules Ophiuchus. 153.
Hercules Πεδόμαχος. 151.
Hercules Σωτὴρ à Thaſiis cur dictus. 152.
Hercules cur Acheloum fracto cornu domuiſſe fingitur. 153.
Hercules cur ad ripam Rhodani pugnans imbre lapideo à Jove adjutus fertur. 150.
Hercules cur adverſus Antæum cum filiis Abrahami profectus eſſe fingitur. 151.
Hercules cur adverſus Indos & Æthiopas bella geſſiſſe dicitur. 151.
Hercules cur Ægyptius dictus. 151.
Hercules cur anguem ad Sagarim fingitur extinxiſſe. 153.
Hercules cur Antæum in Africa viciſſe fingitur. 154.
Hercules cur Antæo devicto coronatus dicitur fuiſſe à Mercurio. 151.
Hercules cur arcum fertur in Solem intendiſſe. 151.
Hercules cur arma à Mercurio, Apolline, & Vulcano accepiſſe dicitur. 151.
Hercules cur Atlantis oneri ſucceſſiſſe fingitur. 151.
Hercules cur Cadmo oriundus & Thebis natus fingitur. 354.
Herculis canis cur purpuræ repertor fingitur. 151.
Herculis clava cur repullulaſſe dicitur. 154.
Hercules cur Cretenſis dictus. 151.
Herculis cultum Cadmus in Græciam intuliſſe cur dictus eſt. 154.
Hercules cur Diis adverſus Gigantes opem tuliſſe dictus. 150.
Hercules cur Diis duodecim poſt debellatos Gigantes aras erexiſſe fingitur. 154.
Hercules cur Draconem, Heſperidum mala ſervantem, interfeciſſe fingitur. 153.
Hercules cur Euryſtheo obtemperaſſe fingitur. 153.
Hercules cur fontem dicitur reperiſſe. 154.
Hercules cur Geryonis boves dicitur abegiſſe. 153.
Hercules cur Heſperidum mala decerpſiſſe dicitur. 153.
Hercules cur Idæus dictus. 93, 151.
Hercules Indicus cur Belus cognominatus. 154.
Hercules cur Indos bello appetiiſſe dictus. 150.
Hercules cur Jovi Ἀπαμύῳ in Olympia ſacrificare dictus. 153.
Hercules cur Lernæam Hydram contudiſſe dictus eſt. 153.
Hercules cur Magus & præſtigiator fingitur. 151.
Herculem cur Μάλιον Amathuſii appellant. 154.
Hercules cur Mercurii ſocius fingitur. 151.
Hercules cur Mercurio clavam poſt cæſos Gigantes conſecraſſe traditur. 154.
Hercules, Mercurius, & Silvanus, cur σώνυμοι fuerunt. 112.
Hercules cur multiplex fuiſſe fingitur, cum unicus fuerit. 154.
Hercules cur multos Neptuni filios & nepotes domuiſſe fingitur. 153.
Hercules cur Olbio fluvio alveum excavaſſe fingitur. 153.

Hercules cur Oſiridis copiis præfectus fuiſſe fingitur. 151.
Hercules cur Oſiridis exercitum duxiſſe dicitur. 66.
Hercules cur Philoſophus eximius fuiſſe fingitur. 151.
Hercules cur Prometheum vinculis Caucaſeis exemiſſe narratur. 153.
Hercules cur ſerpentes in cunis eliſiſſe fingitur. 153.
Herculi ſitienti cur flumen è terra erupiſſe fertur. 154.
Hercules cur Tempe & Stymphali paludes fertur exſiccaſſe. 153.
Hercules cur trinoctio genitus fingitur. 151.
Hercules cur Tyrius fuiſſe fingitur. 151.
Hercules cur Vates & rerum naturalium peritus fuiſſe fingitur. 151.
Hercules Creticus Tyri templum habuit. 155.
Hercules ex Ægypto venit in Græciam. 132.
Hercules Italis ritum decimarum Diis impertiendarum tradidit. 109.
Hercules quot fuerunt. 154, 155.
Hercules Thaſius Tyri templum habuit. 152, 155.
Herculis Columnæ. Vid. Columnæ.
Herculis fabula ex Jobi hiſtoria multa depromta habet. 179.
Herculis Gaditanum Templum. 125.
Herculis nulla effigies fuit in Gaditano Templo. 152.
In Herculis Gaditano Templo ignis perpetuus ardebat. 77.
Herculis & Omphales fabula unde orta. 157.
Herculis Tyrium Templum quando conditum. 155.
Herculi caſum Jonæ à ceto abſorpti tribuunt Græci. 240.
Herculi Iromus Tyri rex ſtatuam primus poſuit. 152.
Herculi Tyrio Gaditanum Templum condiderunt Phœnices, juxta nonnullos; Herculi Ægyptio, juxta alios. 155.
Herculi Tyrio primitiæ & decumæ à Carthaginenſibus miſſæ. 125.
Hercules unicus fuit. 154.
Hermæ capite tantum & pene conſtare dicebantur. 89.
Hermanubis. 69.
Hermippus adſcriptos Zoroaſtri libellos explanavit. 78.
Hermippus refellitur. 73.
Hermodorus Platonicus refellitur. 73.
Hermotimi Clazomenii Templum ingredi non licebat mulieribus. 552.
Hermotimum Clazomenium ad vitam rediiſſe falſum eſt. 552.
Herodes Aſcalonita Herodianorum, à quibus Meſſias habebatur, ſectam de ſe vocabulum habere paſſus eſt. 328.
Herodes Judæis prognatus fuit, non extraneus. 336.
Herodianus emendatur. 119.
Herodis παιδοκτονία à Prophetis prædicta. 395.
Herodis ſævitiam adverſus infantes, ipſiuſque filium, memorabili dicto Auguſtus proſecutus eſt. 24.
Herodotus explicatur. 155. refellitur. 126.
Heſiodus & Homerus magnam Græcanicæ Theologiæ partem excogitarunt. 85.
Heſiodus multa habet ex Moſe depromta. 43.
Heſperidum mala cur ab Hercule dicuntur eſſe detracta. 153.
Heſychius refellitur. 69.
Hevæi in Græciam Cadmo duce profugerunt, à Joſua patria ſua depulſi. 153.
Hiberni ignem perpetuum ſervabant. 77.
Hierocles auctor φιλαλήθης λόγος, ſcriptor eruditus, ſed parum verax. 567.
Hierocles Chriſtianos ſuppliciis & ſcriptis vexavit. 565.
Hieroglyphica ſcribendi ratio ab Ægyptiis ad Sinas videtur manaſſe. 30.
Hieroglyphicæ inſcriptiones pleræque, parietinis Ægyptiis inſculptæ, ſuperſunt ad hanc diem. 47.
Hierombalus idem qui Gedeon. 43, 58, 158.
Hierombalus Sanchoniathonis æqualis. 43, 158.
Hieronymus Chaldaici ſermonis fuit ſatis rudis. 171.
Hieronymus incola Bethlehemiticæ ſpeluncæ, in qua natus eſt Chriſtus. 24.
Hieronymus defenditur. 32. explicatur. 139, 142, 204, bis, 524. emendatur. 66. notatur. 20, 158, 164, 165, 170, 185, 190, 191, 205, 214, 224, 225, 227, 238, 252, 255, 294, 526.
Hieroſolyma. Vid. Jeruſalem.
Hieroſolymæ ſolum fere eſt ἀνυπόβολον. 546, 547, 548.
Hieroſolymitani Templi everſio à Prophetis prædicta. 613.
Hieroſolymitanum excidium à Prophetis prædictum. 270, 378, 612, 613.
Hieroſolymæ & Hieroſolymitani Templi inſtaurandi ſpes omnis Judæis ademta. 614.
Hilarius notatur. 185.
Hippolyti fabula unde orta. 124.
Hircus ἀποπομπαῖος, typus Jeſu. 536, 624.
Hiſpani Mercurium coluerunt. 83.
Hiſtiæus Mileſius hiſtoriæ Phœniciæ ſcriptor. 56.
Hiſtoria diverſas narrationes congerit, prout rerum poſtulat varietas, nulla quæſita argumentorum commiſſura. 30.
Hiſtoriæ definitio. 6.
Hiſtoria proprie eſt rerum earum, quibus interfuit is qui narrat. 6.
Hiſtoria ordinem temporum, non rerum, perſequi ſolet. 30.
Hiſtoria verax, quæ. 12.
Thom. Hobbeſius refellitur. 148, 160, 165, 231, 236, 247, 248.
Homerus à plurimis Ægyptius habitus eſt. 43.
Homerus Ariſteæ Proconneſii diſcipulus habitus eſt à nonnullis. 43.
Homerus & Heſiodus Græcanicæ Theogoniæ fere architecti. 43, 85.
Homeri & Heſiodi ſcriptis nullum antiquius habent Græci. 43.
Homerus Græco Legis nomine uſus non eſt. 85.
Homerus multa habet ex Moſe depromta. 43.
Homeri Poëmata ἀλληγορούμενα jam olim explicabantur. 636, 638.
Homeri præceptor Ariſteas, juxta nonnullos. 101.
Homerus ſtudiorum cauſſa Ægyptum petiit. 43.
Homerus explicatur. 94.
Homericis temporibus res naturales, morales, politicæ, & aliæ quævis, fabulis implicari ſolebant. 638.
Homicidio admiſſo, cujus ignorabatur auctor, totum vicinæ civitatis populum purgari jubebant Leges Atticæ. 128.

Hominem luto fictum, & Dei similem esse Græci sentiebant. 122.
Honorius Augustodunensis notatur. 155, 258.
Horatius explicatur. 87, 649.
Horologium Achazi. 99.
Horologium Mosis, juxta Apionem. 99.
Horologium Rabbinicum. 99.
Hycsos Ægyptio vocabulo dicti Israëlitæ. 62.

I

IOta in Codicibus manu scriptis productum & bene longum pingebatur. 519.
Jacobi ἀδηφοσία cædes caussæ fuit, juxta Josephum, cur Deus Hierosolyma exscinderet. 26, 27.
Jacobi Epistola dubiæ olim fuit auctoritatis. 21.
Jacobi nomine signatur Christus. 297.
Jacobi prædictio de Christo clarissima Origeni visa. 279.
Jacobi prædictio de Christo explicatur. 533, & seq.
Iamblichus Chalcidensis, Porphyrii auditor, librum suum De mysteriis Ægyptiorum decerpsit ex Columnis Mercurii. 55.
Iamblichus laudatur. 14. emendatur. 43.
Jamchil, unum è nominibus Mosis. 643.
Jana, Luna. 109.
Janus idem ac Moses. 109.
Janus idem ac Juppiter. 109.
Janus idem ac Sol. 106.
Janus idem ac Anubis. 116.
Janus idem ac Apollo Didymeus. 87.
Janus idem ac Mars. 116.
Janus idem ac Vertumnus. 116.
Janus annum & Solem notat. 121.
Janus Noachi typus. 122.
Jani nomen unde factum. 109, 137.
Janus cur agrestes homines mansuefeciisse dicitur. 309.
Janus cur aquam de rupe elicere fingitur. 123.
Janus cur bifrons pingitur. 87, 109.
Janus cur Dæmon dicitur. 109.
Janus cur Camesen sororem duxisse fingitur. 109.
Jani ex æde erupisse aquæ bello Sabino cur finguntur, multosque hostes obruisse. 110.
Janus cur exhibebatur, in sinistra baculum habens, quo saxum percutere, & ex illo aquam educere videbatur. 110.
Janus cur Græcæ & Latinæ linguæ peritus fingitur. 109.
Jani numismata cur navim prætulerint. 110.
Janus cur præteritorum & futurorum providus fingitur. 109.
Janus cur rex fuisse fingitur. 110.
Janus cur viam pandere ad Deorum audientiam fingitur. 110.
Janus cur Italorum legumlator fuisse narratur. 110.
Janus nullus unquam fuit. 110.
Janus Patulcius & Clusivius. 110.
Janus cur δυραῖος dicitur. 109.
Janus viis præest. 110.
Iao, supremus Deorum. 115.
Iapetus est Japheth. 122.
Japhethi typus Neptunus. 122.
Japonenses idola colunt bubulo capite, quædam etiam canino. 645.
Iarbas Getulus, ignis cultor. 77.
ירכה quid sonat. 644.
Jared dictus Moses. 60, 643.
Iason Cyrenæus Græce scripsit. 257.
Idæi & Judæi sæpe confunduntur. 89, 93, 104, 151.
Idæi Dactyli cur mysteriis Deorum vacare dicti. 93, 94.
Idæi Dactyli cur præstigiatores dicti. 93.
Idolorum eversio à Prophetis prædicta. 601.
Idomeneus filium ex voto sacrificasse cur dictus. 157.
Idumæis cur Prophetæ multi Ebræi infensi. 237.
Jedidæi liber De temporibus, in multis discrepat à Philonis Ἰουδαϊκῶν Breviario temporum. 170.
Jedidæus Philonem sonat. 136.
Jechonias cur vir sterilis dictus. 212.
Jechotiel à matre sua dictus Moses. 60.
Jehu videtur Auctor librorum Regum Israël. 161.
Jehu Propheta & Historicus. 161.
Jehud est יהיר. 57.
Jekothiel à parentibus dictus Moses. 60.
Jeremiæ Descriptiones legisse videtur Alexander Polyhistor. 211.
Jeremiæ adscripta Epistola, cujus Auctoris. 218.
Jeremiæ Epistola cur Ἀποδεγόμενος dicta Hieronymo. 218.
Jeremiæ Epistola cur in Canone locum non habuit. 218.
Jeremiæ filius existimatur Ben-Sira à nonnullis. 203.
Jeremiæ Lamentationes in Josiæ funere cantari solitæ intercidérunt. 214, 215.
Jeremiæ Lamentationes cum vaticiniis unicum librum efficiunt. 213, 214.
Jeremiæ Lamentationes non eo continebantur libro qui à Joakimo rege crematus est. 214.
Jeremiæ Lamentationum versus cur literarū Ebraicarum numerum & ordinem retinent. 213.
Jeremiæ Lamentationibus præfixa exigua Præfatio, cujus Auctoris. 214.
Jeremiæ obitus. 208.
Jeremiæ Prophetia variis temporibus elaborata est. 208, 209.
Jeremiæ Prophetia, una cum Lamentationibus & Epistola, unicum efficiebat è Canonicis Libris. 218.
Jeremiæ Prophetiarum series ordini temporum non respondet. 209.
Jeremiæ scriptiones superstites, quæ. 209.
Jeremiam sparsas Regum historias in unum corpus coëgisse vult Isidorus. 162.
Jeremiam supersesse ad hoc tempus opinati sunt quidam. 208.
Jeremias ad describendas Prophetias suas Baruchi opera usus est. 208.
Jeremias auctor quatuor Librorum Regum creditur à nonnullis. 158, 161, 162: tertii solum & quarti, ab Ebræis. 158, 165, 209.
Jeremias pene puer Prophetias auspicatus est. 208.
Jeremias, typus Jesu. 629.
Jerombalus. Vid. Hierombalus.
Ἱεροκαμμαπὸς capite alas gerens. 69.
Jerusalem. Vid. Hierosolyma.
Jerusalem prius Salem dicta. 157.
Jerusalem quando sic dicta. 157.
Jerusalem unde sic dicta. 142.
Jesu addicitur Zach. 11, 12, 13. 519, 520.
Jesu adventus tempus. 359, 360.
Jesu agonia. 512.
Jesu baptizato, super eum descendit Spiritus sanctus. 397.
Jesu claritas & gloria. 477.
Jesu conveniunt Prophetiæ omnes ac typi Vete-

ris Teſtamenti, nemini vero præterea. 630.
Jeſu corpus è ſepulcro raptum fuiſſe nulla ratione dici poteſt. 545, & ſeq.
Jeſu de cruce pendentis crura fractum non iri præſignificavit Lex Moſis. 538.
Jeſu defectus & vocatio, initium eſt ſalutis. 428.
Jeſu deſcenſum ad Inferos, & liberationem Patriarcharum prædixerunt Prophetæ. 540.
Jeſu Diſcipulos contemtum, vexatum, & contumeliis affectum iri prædixerunt Prophetæ. 465.
Jeſu Diſcipulos divites fore prædixerunt Prophetæ. 485.
Jeſu Diſcipulos, germina, plantas, palmites, & ramos fore prædixerunt Prophetæ. 440.
Jeſu Diſcipuli lapides, juxta Prophetas. 452.
Jeſu Diſcipulos pauperes & humiles fore prædixerunt Prophetæ. 469.
Jeſu Diſcipulorum claritas & gloria à Prophetis prædicta. 588.
Jeſu Diſcipulorum concordia à Prophetis prædicta. 588.
Jeſu Diſcipulos filios Dei fore prædixerunt Prophetæ. 401.
Jeſu Diſcipuli lux, juxta Prophetas. 437.
Jeſu Diſcipuli reges, juxta Prophetas. 477.
Jeſu Diſcipulorum pax & ſecuritas à Prophetis prædicta. 447.
Jeſu Diſcipulos, teſtes ejus fore prædixerunt Prophetæ. 583, & ſeq.
Jeſu falſo adſcriptus liber Magicus. 422.
Jeſu fortitudo & poteſtas à Prophetis prædicta. 482.
Jeſu fuga in Ægyptum à Prophetis prædicta. 395.
Jeſu Hoſanna præcentum iri prædixerunt Prophetæ. 607.
Jeſu labores & anguſtiæ à Prophetis prædictæ. 471.
Jeſu latus perfoſſum iri prædixit Zacharias. 538.
Jeſu lex ſpiritualis & æterna à Prophetis prædicta. 497.
Jeſu meminerunt in ſcriptis ſuis Ethnicorum plerique. 24.
Jeſu miniſtraturos Angelos prædixerunt Prophetæ. 415.
Jeſu miracula à Prophetis prædicta. 419, & ſeq.
Jeſu miracula non infitiantur Thalmudiſtæ, nec Celſus, nec Julianus Imperator, nec Porphyrius. 25.
Jeſu miracula Ethnicis cognita & memorata. 421.
Jeſu miracula Muhammedanis cognita. 421.
Jeſu mors à Prophetis prædicta. 377.
Jeſu mors, cauſſa Hieroſolymitani excidii. 377.
Jeſu mors in Veteri Teſtamento prædicta. 534.
Jeſu mortis typi varii. 536, 537.
Jeſu nomen à Prophetis prædictum. 393.
In Jeſu omnia à Deo condita. 457.
Jeſu patria à Prophetis prædicta. 389.
Jeſu poteſtatem omnem à Patre datum iri prædixerunt Prophetæ. 617.
Jeſu regnum ſpirituale & æternum à Prophetis prædictum. 503.
Jeſu ſeſſionem ad Dei Patris dextram, prædixerunt Prophetæ. 570, 571.
Jeſu ſepulcrum à Prophetis prædictum. 539.
Jeſu ſepultura ab Iſaia prædicta. 538.
Jeſu ſermonum vis & efficacia à Prophetis prædicta. 419.
Jeſu teſtimonium à Deo Patre perhibitum prædixerunt Prophetæ. 397.
Jeſu typi varii in Veteri Teſtamento. 620, & ſeq.
Jeſu veſtimenta ſorte dividuntur. 530.
Jeſum dum accuſaretur, taciturum prædixerunt Prophetæ. 514.
Jeſum adoraturos Magos prædixerunt Prophetæ. 394.
Jeſum adulterio natum impii Judæi mentiuntur. 385.
Jeſum à Diſcipulis ſuis relictum, à Petro palam ejuratum iri prædixerunt Prophetæ. 512.
Jeſum à morte ſurrecturum prædixerunt Prophetæ. 542, & ſeq.
Jeſum Apoſtolos, Diſcipulos, & ſectatores de gente Judaica delecturum, & ad ſe vocaturum, ab iiſque propagatum iri Chriſtianam religionem prædixerunt Prophetæ. 428, & ſeq.
Jeſum aſina pullo comitata vectum Hieroſolymam intraturum prædixerunt Prophetæ. 507.
Jeſum baptiſmum inſtituturum prædixerunt Prophetæ. 561, & ſeq.
Jeſum claudos ſanaturum prædixerunt Prophetæ. 426.
Jeſum cæcis viſum redditurum prædixerunt Prophetæ. 425.
Jeſum comprehenſum & funibus conſtrictum iri prædixerunt Prophetæ. 512.
Adverſus Jeſum congregatum iri Principes Judæorum prædixerunt Prophetæ. 509.
Jeſum conſputum & cæſum iri prædixerunt Prophetæ. 518.
Jeſum contemtum & odio habitum iri prædixerunt Prophetæ. 462.
Jeſum contumeliis affectum iri prædixerunt Prophetæ. 515.
Jeſum cruci ſuffixum iri prædixerunt Prophetæ. 521, & ſeq.
Jeſum debiles ſanaturum prædixerunt Prophetæ. 426.
Jeſum de ſemine Abrahami genitum iri prædixerunt Prophetæ. 330.
Jeſum de ſemine Davidis genitum iri prædixerunt Prophetæ. 356.
Jeſum de ſemine Jacobi genitum iri prædixerunt Prophetæ. 331.
Jeſum de ſemine Iſaaci genitum iri prædixerunt Prophetæ. 331.
Jeſum de ſemine Jeſſe genitum iri prædixerunt Prophetæ. 356.
Jeſum de ſemine Judæ genitum iri prædixerunt Prophetæ. 332.
Jeſum de ſemine Salomonis genitum iri prædixerunt Prophetæ. 359.
Jeſum eſurientes cibo refecturum prædixerunt Prophetæ. 427.
Jeſum, ex eo quod ſit Sacerdos, ſequitur eſſe Chriſtum. 410.
Jeſum à falſis teſtibus iri accuſatum prædixerunt Prophetæ. 513.
Jeſum homines noxis ſoluturum prædixerunt Prophetæ. 554, & ſeq.
Jeſum homines ſanguine ſuo redemturum Prophetæ prædixerunt. 559, & ſeq.
Jeſum in cælum aſcenſurum Prophetæ prædixerunt. 563, 564.
Jeſum in Galilæa de Deo prædicaturum prædixerunt Prophetæ. 418.
Jeſum in Galilæam & Capharnaum venturum prædixerunt Prophetæ. 416.
Jeſum in Sacerdotum numerum cooptatum fuiſſe falſo tradit Suidas. 387.
Jeſum inter duos latrones cruci ſuffixum iri prædixerunt Prophetæ. 527.
Jeſum inter homines frequenter futurum præ-

dixerunt Prophetæ. 416.
Jesum judicem fore prædixerunt Prophetæ. 615, & seq.
Jesum Justum κατ' ἐξοχὴν dictum iri prædixerunt Prophetæ. 358, 457.
Jesum mortuos ad vitam revocaturum Prophetæ prædixerunt. 426.
Jesum mutorum linguam soluturum prædixerunt Prophetæ. 425.
Jesum Nazarethi domicilium habiturum, & Nazarenum appellatum iri Prophetæ prædixerunt. 396.
Jesum parabolis sæpe usurum prædixerunt Prophetæ. 418.
Jesum paucos numero delecturum prædixerunt Prophetæ. 431.
Jesum peccata hominum laturum Prophetæ prædixerunt. 558.
Jesum pendentem in cruce subsannatum iri à prætereuntibus prædixerunt Prophetæ. 529.
Jesum proditum iri à Juda prædixerunt Prophetæ. 509.
Jesum pro hominibus moriturum prædixerunt Prophetæ. 377.
Super Jesum Spiritum sanctum descensurum Prophetæ prædixerunt. 358.
Jesum fore Servatorem Prophetæ prædixerunt. 617, 618.
Jesum Sanctum κατ' ἐξοχὴν dictum iri prædixerunt Prophetæ. 460.
Jesum surdorum aures aperturum Prophetæ prædixerunt. 425.
Jesum venditum iri prædixerunt Prophetæ. 518.
Jesum Virgine matre natum esse, temporibus ejus creditum est. 386.
Jesus agnus, pascha, ovis, juxta prædictiones Prophetarum. 472.
Jesus à Judæis & Ethnicis capitis damnatur, juxta prædictiones Prophetarum. 520, 521.
Jesus bellator & victor, juxta prædictiones Prophetarum. 358, 449, 450.
Jesus caput, juxta prædictiones Prophetarum. 457.
Jesus clavem gerit domus David. 487.
Jesus cognominatus est Christus, non à Christianis solum, sed à Judæis etiam & Ethnicis. 28.
Jesus concionator, doctor, & magister, juxta prædictiones Prophetarum. 416.
Jesus cum natus est, tunc nasci debere Messiam credebant Judæi & Ethnici. 361.
Jesus Deus, juxta prædictiones Prophetarum. 403, 436.
Jesus dives, juxta prædictiones Prophetarum. 484.
Jesus dominus & rex æternus, juxta prædictiones Prophetarum. 474.
Jesus dux, juxta prædictiones Prophetarum. 453.
Jesus electus, juxta prædictiones Prophetarum. 458.
Jesus Filius Dei, juxta prædictiones Prophetarum. 369.
Jesus fons, juxta prædictiones Prophetarum. 441.
Jesus frater hominum, juxta prædictiones Prophetarum. 408.
Jesus germen sive Oriens, radix, flos, virga, juxta prædictiones Prophetarum. 439.
Jesus hominum vitia reprehendit, juxta prædictiones Prophetarum. 508.
Jesus homo, juxta prædictiones Prophetarum. 407, 408.
Jesus humilis, juxta prædictiones Prophetarum. 461.
Jesus jejunat & esurit, juxta prædictiones Prophetarum. 398.
Jesus ignis, juxta prædictiones Prophetarum. 438.
Jesus justitia, juxta prædictiones Prophetarum. 458.
Jesus lapis, fundamentum, mons, juxta prædictiones Prophetarum. 451.
Jesus legumlator, juxta prædictiones Prophetarum. 485.
Jesus leo, juxta prædictiones Prophetarum. 473.
Jesus lux, juxta prædictiones Prophetarum. 456.
Jesus mansuetus & misericors, juxta prædictiones Prophetarum. 471.
Jesus moriens adversariis suis veniam à Deo precatur, juxta prædictiones Prophetarum. 529.
Jesus Novi & æterni Fœderis, à Deo cum hominibus pacti, sequester & finis, juxta prædictiones Prophetarum. 377, 378, 441.
Jesus obediens, juxta prædictiones Prophetarum. 472.
Jesus ostium, juxta prædictiones Prophetarum. 453.
Jesus pacificus, juxta prædictiones Prophetarum. 358, 444.
Jesus panis, juxta prædictiones Prophetarum. 511.
Jesus pastor, juxta prædictiones Prophetarum. 414.
Jesus pauper, juxta prædictiones Prophetarum. 469.
Jesus primogenitus, juxta prædictiones Prophetarum. 402.
Jesus princeps, juxta prædictiones Prophetarum. 473.
Jesus principium & finis, primus & novissimus, alpha & omega, juxta prædictiones Prophetarum. 456.
Jesus propheta, juxta prædictiones Prophetarum. 411, & seq.
Jesus sacerdos, juxta prædictiones Prophetarum. 409.
Jesus sacrificium incruentum instituit, juxta prædictiones Prophetarum. 510.
Jesus Sapientia, juxta prædictiones Prophetarum. 455.
Jesus scandalum & ruina, juxta prædictiones Prophetarum. 452.
Jesus servus, juxta prædictiones Prophetarum. 470.
Jesus signum, juxta prædictiones Prophetarum. 358, 528.
Jesus Sol, juxta prædictiones Prophetarum. 439.
Jesus stella, juxta prædictiones Prophetarum. 439.
Jesus Suspensus cognomine dictus à Judæis & Græcis. 25.
Jesus testis Dei, juxta prædictiones Prophetarum. 491.
Jesus venditores & emtores Templo ejicit, aliaque in eo miranda opera edit, juxta prædictiones Prophetarum. 507.
Jesus Verbum Dei, juxta prædictiones Prophetarum. 398.
Jesus veritas, juxta prædictiones Prophetarum. 453.
Jesus via, juxta prædictiones Prophetarum. 453.
Jesus vita, juxta prædictiones Prophetarum. 453.
Jesus unctus à Deo, juxta prædictiones Prophetarum. 398.
Jesus ben Sirach existimatur à nonnullis nepos Jesu Josedecidæ. 203.
Jesus filius Sirach, an Ecclesiastici auctor est, Inter-

pretis avus; an Interpres ipse Auctoris nepos. 202.
Jesus filius Sirach idem ac Ben-Sira. 202.
Jesus filius Sirach Salomonis assecla. 201.
Jesus Josedecides typus Christi Jesu. 629.
יתר non qualitatem solum, sed & quantitatem notat. 337.
Jether unum è nominibus Mosis. 643.
Ignatius Christum à mortuis suscitatum vidisse se gloriabatur. 17, 18.
Ignem de cælo ad consumenda sacrificia mitti unde Veteres crediderunt. 163.
Ignem de cælo missum ad cremandas Salomonis victimas à Manasse extinctum fuisse docetur in Thalmude; vel à Chaldæis, ut volunt alii Judæi. 164.
Ignem de cælo missum ad devorandum holocaustum Mosis, ad Salomonem usque perseverasse traditur in Thalmude. 163.
Ignem perpetuum alunt Indi. 79.
Ignem perpetuum alunt Mexicani. 84.
Ignem sacrum sibi præferri voluerunt Persarum Reges, & Romanorum Imperatores. 77.
Ignis à Curetibus cur inventus esse dicitur. 94.
Ignis Brigidæ. 77.
Ignis, Christi symbolum. 318.
Ignis colendi ritus, hominibus à Zoroastre traditus, juxta nonnullos. 75.
Ignis colendi ritus Nemrodo à nonnullis tribuitur. 644.
Ignis cur de cælo sæpe lapsus ad consumendas victimas ab Ethnicis fingitur. 123.
Ignis de cœlo subreptus, typus est Arboris scientiæ boni & mali. 122.
Ignis divinitatis simulacrum, juxta priscos Persas & Brachmanes. 77.
Ignis perpetui præceptum apud Persas adventitium est, non apud ipsos natum. 73, 76, 77.
Ignis perpetui præceptum, legis Zoroastris velut χαρακτηριστικὸν est. 76.
Ignis perpetui servandi ritum pleræque gentes retinuerunt. 77.
Ignis perpetui servandi ritum à Judæis acceperunt gentes propemodum universæ. 77.
Ignis perpetui servandi ritus à Mose manavit. 77.
Ignis perpetui servandi ritus vetustissimus apud Chaldæos. 77.
Ignis perpetuus in Ætnæo Vulcani Templo alebatur. 72.
Ignis perpetuus Pani alebatur. 88.
Ignis sacri perpetui usus apud multas gentes receptus, unde ortus. 123.
Ignis sua sponte sacrificia corripiens, fausta portendere à Veteribus credebatur. 163.
Ignis Templi primi, Leoni similis; Cani vero, ignis Templi secundi, juxta Thalmudem. 164.
Il est אל. 38.
Il Saturnus dictus à Phœnicibus. 58.
Ilithyia Dea eadem ac Genitalis. 119.
Imbramum Cares Mercurium appellabant. 62, 81.
Imbramus idem ac Amramus Mosis pater. 62, 81.
Imbrasia dicta est Samos insula. 81.
Imbrasus fluvius in Samo insula, unde dictus. 81.
Imbrus insula à Caribus occupata. 81.
Imbrus insula Mercurium coluit. 81.
Imbrus insula, unde dicta. 81.
Inachidis nomen & origo unde. 123.
Indi ab Ægyptiis bovis cultum acceperunt. 83.
Indi à Persis Ebraica religione imbuti. 56.
Indi Bengalenses, aliique, Adami, Evæ, Caini & Abelis nomina noverunt. 79.
Indi boum capita vexillis suis appingebant. 83.
Indi Coromandelenses à Guzarattensibus religione & moribus discrepant. 79.
Indorum Coromandelensium religio Guzarattensi recentior. 79.
Indorum Coromandelensium religio religionem Christianam olet. 79.
Indi Coromandelenses coram idolis suis saltant. 79.
Indi Coromandelenses multa retinent Mosaicæ doctrinæ vestigia. 79.
Indi decimas Diis solvebant. 125.
Indi & Ægyptii crebra simul agitaverunt commercia. 80.
Indi & Ægyptii similes habuerunt ritus. 80.
Indi in certas tribus distinguntur. 78, 80.
Indi patriæ suæ Osiridis ortum adscripserunt. 80.
Indi quidam eam Mosis Legem servant, qua fratris absque liberis defuncti uxorem frater ducere tenetur. 124.
Indi quomodo mysteriis Ebraicis fuerint imbuti. 80.
Indi sectas habent plurimas. 79.
Indorum Guzarattensium religio ex libris Mosis fluxit. 78.
Indorum Guzarattensium religio vetustissima est. 78.
Indorum mystici characteres. 645.
Indorum regibus in publicum prodeuntibus cur tympana cum tintinnabulis præibant. 67.
Indiæ nomine appellabant Græci terras omnes ultra mare Mediterraneum sitas. 150.
ינון unum esse ex Messiæ nominibus prisci Judæi crediderunt. 400.
Inscriptiones antiquæ emendantur. 112.
Inspectores, qui. 392.
Insulas appellant Scriptores sacri regiones ad occasum sitas. 300.
In intellectu nihil est, quod non fuerit in sensu. 8, 9.
Interpretatione Latina Scripturæ sacræ ex Editione Septuaginta Senum expressa usus est Tertullianus. 525.
Interpretationis, quæ Septuaginta Senibus tribuitur, auctores vocantur in controversiam. 49.
Interpretum oratio nativum quid sapere debet. 173.
Io eadem est ac Anna Peranna. 130.
Joachimus à Patre dictus est Moses. 60.
Joachimus Pontifex auctor libri Esther creditus est à nonnullis. 174.
Joachimus Pontifex auctor libri Judith creditus est à nonnullis. 170.
Job Propheta. 279.
Job Mose vetustior fuit. 180.
Jobi historia vera est, sed poëtice digesta. 178.
Jobi Liber, à quo compositus. 177.
Jobi Liber, cur ex Syriaca lingua translatus esse dicitur. 180.
Jobi Liber, cur nullam habet Mosaicæ Legis, vel rerum ab Israëlitis gestarum mentionem. 179.
Jobi Liber, cur Pentateucho adjunctus ab Hieronymo. 100, 181.
Jobi Liber scriptus à Mose. 177, 178. etiam tum juvene. Ibid. cum esset apud socerum Jethro. Ibid. qua de causa. Ibid.
Jobi Liber stilo similis est Librorum Mosis. 178.
Jobi Liber, unde Arabismis, Syriasmis, & Chaldaismis inquinatus. 178, 181.
Jobi Libri argumentum, juxta Thalmudistas, Anabaptistas, & alios, mera parabola est. 178.
Jobi Libri posteriora undecim capita in rovuat suspi-

suſpicionem vocata. 177.
Jobi Libro accuſa clauſula in Septuaginta Senum interpretatione, cujus Auctoris. 179, 180.
R. Joël ben Suib refellitur. 353.
Joëlis Prophetæ patria & ætas. 234, 235.
Johannes Chryſoſtomus. Vid. Chryſoſtomus.
Johannes Damaſcenus refellitur. 204.
Johannes Chriſti præcurſor à Prophetis prædictus. 396.
Johannes Epheſinus Epiſcopus Evangelii Johannis poſtremam partem ſcripſiſſe à nonnullis creditus eſt. 18.
Johannes Evangeliſta, barbarus appellatur ab Amelio. 19.
Johannes Evangelium ſuum jam magno natu ſcripſit. 18.
Johannes Evangelium ſuum in gratiam Græcorum ſcripſit. 526.
Johannes Evangeliſtarum poſtremus res Chriſti ſcripſit. 19.
Johannes Evangeliſta Septuaginta Interpretes videtur ſecutus. 526.
Johannis Evangelii poſtremam partem quidam adſcripſerunt Johanni Epheſino Epiſcopo. 18.
Johannis Evangelium ipſius manu ſcriptum Epheſi ſervatum fuiſſe quidam prodiderunt. 642.
Johannis Evangelium ſpernebant Alogi. 23.
Johanni Presbytero, Johannis Apoſtoli æquali, adſcribuntur à nonnullis poſtremæ duæ hujus Epiſtolæ. 19.
Johannis poſtremarum duarum Epiſtolarum & Apocalypſeos auctorem olim fuiſſe controverſum docet Euſebius. 19.
Johannem, cognomento Marcum, Apocalypſeos auctorem faciunt quidam. 20.
Johannem Presbyterum Apocalypſeos auctorem faciunt quidam. 20.
Johannes Hyrcanus Machabaici prioris auctor exiſtimatur à nonnullis. 256.
Johannes Philoponus Proclum confutavit. 55.
Johannes Sarisberienſis notatur. 328.
Jonæ à ceto abſorpti caſus Herculi tribuitur à Græcis. 240.
Jonæ ætas. 239.
Jonæ patria. 239.
Jonæ prophetiæ omnes literis confignatæ non ſunt. 241.
Jonas cur Sareptanæ viduæ filius creditus ab Ebræis. 239.
Jonas, typus Jeſu. 628.
Jonathan ben Uziel, Paraphraſtes Chaldæus, cur Hagiographa interpretatus non eſt. 378.
Jonathan ben Uziel refellitur. 242, 561.
Iones & Cares à Pſammiticho in Ægypto collocati. 132.
Iones & Cares ab Amaſi Memphim tranſlati. 132.
Ionica gens in partes duodecim diſtributa. 127.
Ior fons & rivulus. 144.
Jorami regis Juda, & Jorami regis Iſraël tempora conciliantur. 163.
Jordanis flumen & nomen unde orta. 144.
Joſaphatus & Ochozias reges, cum Thracibus & Ponticis gentibus commercia habuerunt. 82, 132.
Joſephus cœcus Paraphraſeos Chaldaicæ Hagiographorum auctor, incertæ ætatis. 56.
Joſephus comes Templum Tiberiadenſe purgat, & Chriſto reſtituit. 37.
R. Joſeph Jachiades refellitur. 316.
Joſephi ben Gorion Hiſtoria, recentis Judæi fœtus eſt. 29.
Joſephi Patriarchæ hiſtoria, origo eſt fabulæ Bellerophontis, Hebri, Tanis, Myrtili, Pelei, & Hippolyti. 122.
Joſephi Hiſtorici inſigne teſtimonium de Chriſto Jeſu explicatur & defenditur. 27, & ſeq.
Joſephi libros adulteraſſe videntur Judæi. 27.
Joſephus Ebraicæ linguæ ſatis rudis. 175, 199.
Joſephus Perſicæ linguæ prorſus ignarus. 175.
Joſephus hiſtorica multa habet Novo Teſtamento conſentanea. 24.
Joſephus in gratiam Romanorum ἀρχαιολογίαν ſuam ſcripſit. 31.
Joſephus laudes ſuas & errores candide prædicat. 143.
Joſephus res multas memoria dignas in libris ſuis ſilentio preſſit. 173, 395.
Joſephus Sirachidæ parabolas Græce reddidit. 202.
Joſephus vix alia retulit, quam quæ habebantur in Libris Canonicis. 173.
Joſephus defenditur. 30, & ſeq. explicatur. 28, 221, 326, 327, 328. emendatur. 99. notatur. 51, bis, 175, 224, 326, 327, 328. refellitur. 50, 51, 96, 97, 135, 190, 214.
Joſiam propter gentis ſuæ nequitiam interiiſſe nullis teſtibus probatur. 296.
Joſuæ Liber adventitia quædam habet & inſitia. 149.
Joſuæ Libri Auctor incertus. 146.
Joſuæ nomine inſcriptum Librum Joſua longe recentiorem eſſe viri quidam eruditi opinati ſunt. 147, 148.
Joſue à Phœnicibus latro dictus. 95.
Joſue à quibuſdam latro, Deus ab aliis habitus eſt. 154.
Joſue auctor eſt Libri, nomine ipſius inſcripti. 147.
Joſue, Chriſti Jeſu typus. 146, 279, 626.
Joſue Moſi ſuffectus, ſymbolum eſt Legis Chriſti Moſaicam Legem abrogantis. 495.
Joſue Joſedeci filius auctor Libri Judith creditur à nonnullis. 170.
Joves olim & Jovis filii vocabantur Reges omnes. 93.
Jovis ſceptrum dictum eſt ſceptrum Moſis. 34.
Iphigeniæ Dianæ immolatæ fabula unde orta. 157.
Irenæus notatur. 19.
R. Iſaac Abrabaniel. Vid. Abrabaniel.
Iſaaci Abrahamo à Deo promiſſi typus eſt Orion Hyrieo patri à Diis promiſſus. 123.
Iſaacus, typus Jeſu. 622.
Iſa. 53. 12. Chriſto Jeſu addicitur. 541.
Iſaiæ adſcribitur à nonnullis Canticum Canticorum. 197.
Iſaiæ adſcripta Prophetia, cujus Auctoris. 205.
Iſaiæ ætas, uxor, liberi, obitus, ſepulcrum, libri. 205, 206.
Iſaiæ Anabaticus. 206.
Iſaiæ Apocryphum. 206.
Iſaiæ caput quinquageſimum tertium plerosque ad fidem Chriſtianam convertit. 303.
Iſaiæ inſignis prophetia de ortu Chriſti exponitur. 291, 292, 293.
Iſaiæ Judæi quidam adſcribunt Librum Proverbiorum. 189, 206.
Iſaiæ lectio Cyrum ad Iſraëlitas in integrum reſtituendos impulit. 206.
Iſaiæ tribuunt quidam librum Eccleſiaſtis. 189, 192, 206.
Iſaiæ Viſio, liber ſuppoſititius. 206.
Iſaias auctor libri Joſuæ creditus à nonnullis. 146.

Isaias, juxta nonnullos, auctor est Cantici Canticorum. 189, 206.
Isaias non tam Prophetiam Hieronymo texere visus est, quam Evangelium. 290.
Isaias Ozię regis historiam scripsit. 161.
Isaias regia stirpe ortus, juxta nonnullos. 205.
Isis, Ceres Pharia dicta. 120.
Isis corniculata. 120.
Isis radiata. 120.
Isis eadem ac Cybele, Minerva, Diana, Proserpina, Ceres, Juno, Bellona, Hecate, Nemesis, Luna, & Sirius. 120.
Isis est Astarte. 120.
Isis muliebrem sexum naturæ significat. 120.
Isis est natura. 120.
Isis est omnia. 120.
Isis gestat tricuspidem virgam, cui circumvolutus est anguis. 120.
Isis, Osiridis uxor, & soror, & mater. 120.
Isis Prometheo, an Mercurio nata sit ambigitur. 90.
Isidis & Osiridis sepulcris additæ columnæ. 47.
Isis quare Myrionymos dicta. 120.
Isidis Sacerdotes cur linigeri. 125.
Isis spicis redimita. 120.
Isidi Suevi sacrificabant. 82.
Isidorus refellitur. 63, 137, 162, 203.
Israël dictus Saturnus. 57.
Israëlis nomine signatur Christus. 297.
Issacharitæ insigni Legis peritia præstabant. 338.
Itanus Cretæ urbs, unde dicta. 122.
Ithyphallus. 89.
Itona Minois conjux, unde dicta. 93, 122.
Jubalis typus Apollo. 122.
Jubilæum & sabbathum observant Mexicani. 84.
Judæ an θεοκρατία dignitatis, Rubeno ablata, sint tributa. 336, 339.
Judæ nepotes cur priore loco numerantur in Paralipomenis. 338.
Judæ avi nomen tribuitur Messiæ nepoti. 346.
Judæ proditoris mors & æternus interitus. 509, 518.
Judæ sceptrum, quid. 336.
Judæ tribules cur seorsum numerantur à Saule. 338.
Judæ tribus an inter Judæos primas semper tenuerit. 335.
Judæ tribus cur in castris metandis & movendis, & in muneribus offerendis prior recensetur. 337, 338.
Judæ tribus cur in divisione Chananææ Terræ prima numeratur. 338.
Judæ tribus cur numeratur in recensendis erciscundæ Terræ præfectis, & in designatione urbium Leviticarum. 338.
Judæ tribus cur præire jubetur Israëlitis bella gerentibus. 338.
Jesu tribus nullum præ reliquis tribubus videtur habuisse jus prærogativæ, priscis Ebraicæ Reipublicæ temporibus. 338.
Judæ tribus numerosissima & fortissima. 338.
Judæ tribus post solutam Captivitatem Babylonicam nihil eximium habuit aliud, quam pristinæ dignitatis memoriam. 338.
Judæ tribus, quod in tribuum recensione prior nonnumquam numeratur, nullum inde prærogativæ jus habet. 337.
Judæ tribus sceptro non potiebatur priscis Reipublicæ Ebraicæ temporibus. 338.
Judæ tribus cur aliis quibusdam tribubus nomen de se fecit. 338, 339.
Judæ vocabulo totam gentem Ebræam notari censuit Pererius. 336.
Judam Jacobi filium inter fratres fuisse delectum qui rex designaretur, David pronuntiat apud Josephum. 338.
Judas Machabæus Canonem recognovit. 263.
Judæ Epistola dubiæ olim auctoritatis fuit. 21.
Judæ Epistola idem tractat argumentum ac Secunda Petri. 21.
Judæ Epistolæ non multi ex Veteribus meminerunt. 21.
Judæi. Vid. Ebræi.
Judæi complures in Ægyptum traducti. 131.
Judæi & Idæi sæpe confunduntur. 89, 151.
Judæi cum Phœnicibus sæpe confunduntur. 44, 151.
Judæi doctrinæ Christi Jesu veritatem confirmant, cum oppugnant. 607.
Judæi falsarii. 27, 29.
Judæi, gens à reliquis gentibus ex instituto suo discreta. 131.
Judæi, gens vulgo odiosa, tempore Taciti. 54.
Judæi, in iis quæ ad naturam pertinent, veteribus Græcis consentiebant. 78.
Judæi jus sceptri nullibi gentium obtinent. 351, 352.
Judæi legum suarum retinentes. 49.
Judæi lepris obnoxii dicti. 54.
Judæi literarum usum Phœnicibus tradidisse falso crediti. 139.
Judæi Magorum discipuli, juxta nonnullos. 75.
Judæi monumenta nequitiæ majorum suorum studiose abolent. 227.
Judæi olim Chaldæi dicti. 33.
Judæi pertinaciæ suæ sibi conscii. 606,
Judæi pessimi Scripturæ Interpretes. 329.
Judæi singuli Legis exemplar habere tenebantur. 132.
Judæi sub Persarum signis militarunt. 132.
Judæi Synagogas, Scholas, & privilegia intra Muhammedanorum fines non habent, nisi de Principum licentia. 352.
Judæi Testamentum Dei anilibus fabulis deformaverunt. 2.
Judæis cum vicinis gentibus commercia intercesserunt. 131.
Judæis jam olim ademtum jus gladii. 352.
Judæis magna cum Græcis intercessit consuetudo ab Alexandri temporibus. 48.
Judæis Palæstinis extra terram Chananæam judicia capitalia exercere fas olim non erat, sed intra eam jure gladii pollebant, quo nunc penitus exciderunt. 352.
Judæorum omnis error in κεφαλαίῳ Messiæ dijudicatione versatur. 328.
Judæorum pertinacia, perfidia, & cæcitas à Prophetis prædicta. 604.
Judæorum regna in Asia, commentitia sunt. 351. etiam Judæis ipsis fatentibus. 352, 353.
Judæorum rejectio & dispersio, eorumque abolenda sacrificia. 607.
Judæorum temporarium regnum in æternum conversum est per Messiam. 344, & seq.
Judæorum tribus permistæ & confusæ. 351.
Judæos Ethnici credebant arte comparare scientiam vaticinandi per somnia. 45.
Judæos in exercitu suo habuit Alexander. 131.
Judæos inter & Græcos usus fuit jam inde à vetustis temporibus. 131.
Judæos nobilitate generis & Abrahamo patre superbientes castigat Deus. 506.
Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis literarum

usum tradidisse, docuit Eupolemus. 50.
Judaica gens infamis habita à Romanis. 36.
Judaicæ scripturæ Angelum auctorem fingunt Judæi quidam. 139.
Judaicam scripturam hodiernam olim rebus sacris destinatam fuisse falso dicunt Judæi quidam. 139.
Judaicarum literarum origo. 138.
Judices, apud Tyrios, Ithobalo & Baali regibus successerunt. 125.
Judithæ facinus quo tempore editum. 172.
Judithæ historia fictitia habetur à Grotio. 172.
Judithæ Liber Antiochi Epiphanis temporibus assignatur à Grotio. 172.
Judithæ Liber Chaldaice scriptus. 171.
Judithæ Liber cur in Canone locum non habuit. 173.
Judithæ Liber inter Hagiographa collocatur ab Ebræis. 170, 171.
Judithæ Libri Auctor & ætas. 170.
Judithæ Libri Græca interpretatio, ab Helleniſtis Ægyptiis elaborata. 171.
Judithæ Libri Hieronymiana interpretatio multum differt à Græca. 171.
Judithæ Libri Latina interpretatio Hieronymiana vetustior. 171.
Judithæ Libri Syriaca interpretatio. 171.
Julia Severi Imperatoris uxor Apollonii historiam à Philostrato scribi voluit. 565.
Julia Philosophiæ deditissima. 565.
Julianus Magus. 33.
Julianus Imperator Platonicorum librorum frequentiorem lectionem Christianis objiciebat. 47.
Julianus Imperator emendatur. 61. refellitur. 331, 406, 421, 422.
Julius Africanus laudatur. 374. notatur. 26.
Juno à Pœnis culta. 119.
Juno eadem ac Latona. 119.
Junoni lecti ferrei & ærei dedicati. 142.
Junonis lac fuxisse cur fingitur Mercurius. 62.
Juno Sarrana cur dicta. 119.
Juno unde dicta. 109, 137.
Juppiter alatus. 69.
Juppiter ἀστέμιος unde dictus. 153.
Juppiter Chami typus. 122.
Juppiter Dæmon. 116.
Juppiter Deos omnes continet. 116.
Juppiter idem ac Bacchus. 70.
Juppiter idem ac Pan. 116.
Juppiter idem ac Sol. 109, 116.
Juppiter idem ac Vulcanus. 70.
Juppiter μειλίχιος. 70, 115.
Juppiter multarum rerum symbolum est. 121.
Juppiter Sabazius. 116.
Juppiter Serapis. 116.
Juppiter unde dictus. 137.
Justinus Historicus explicatur. 371.
Justinus Martyr explicatur. 339. notatur. 52. refellitur. 104, 335, & seq.
Justitiam Christi temporibus spondent Prophetæ. 363.
Justus Tiberiensis. 53.

K.

JOh. Keplerus laudatur. 374. notatur. 25.
Kildarienses Virgines Deo sacræ ignem perpetuum non ita pridem servabant. 77.
Kippod, Angelus mortis, Gehennæ præfectus. 541.
Athan. Kircherus refellitur. 644, 646, 647.

L

ל præfixum, non dativum solum, sed genitivum etiam & accusativum aliquando notat. 198.
Labyrinthi Nauplienses. 95.
Labyrinthus Ægyptius Cretici exemplar. 95.
Labyrinthus Creticus carcer fuit, juxta quosdam Auctores. 95.
Labyrinthus Creticus Latomiæ quædam fuerunt. 95.
Labyrinthus Creticus spelunca sinuosa fuit, juxta quosdam. 95.
Labyrinthus cur à Minoë in Creta ædificatus dicitur. 95.
Labyrinthus in Creta nullus fuit, juxta quosdam. 95.
Labyrinthus unde in Creta fuisse dictus. 75.
Lac candorem morum allegorice denotat. 349.
Lacedæmon à Cecrope condita, juxta Honorium Augustodunensem. 155.
Lacedæmonii & Cretenses simillimis moribus & institutis usi. 96.
Lacedæmonii cur fratres Judæorum dicti in priore Machabaico. 95, 96, 155.
Lacedæmonii urbes multas in Creta condidere. 95.
Lacedæmonii usi legibus Creticis. 96.
Lacedæmoniorum εὐνομία Diis gratissima. 506.
Laconicæ Lunæ. 127.
Lactantius notatur. 64, 567. refellitur. 45, 47, 406.
Lamiæ cur Turricolæ dictæ. 87.
Lampadephoriæ Pani, Vulcano, & Prometheo institutæ. 88.
Lampridius defenditur. 37.
Lamuel, quis. 189.
Λαξεύειν, quid. 548, 549.
Lapides ab Arabibus Meccæ culti. 67.
Lapides vivi. 123.
Lapidum in triviis ungendorum ritus unde ortus. 127, 128.
Lapis Brachthan Arabum. 67. simulacrum Bacchi. Ibid. niger. Ibid. olim candidus, juxta opinionem Arabum. Ibid.
Lapis candidus à Persis cultus Hispahani. 67.
Lapis, Christi symbolum. 296, 314.
Lares Compitales. 113.
Lares cur canina pelle amiciebantur. 114.
Lares cur Curetes & Dactyli Idæi finguntur à nonnullis. 113.
Lares cur filii Mercurii dicuntur. 113.
Lares cur Manes esse dicuntur. 113.
Lares ἐνόδιοι. 113.
Lares Permarini. 114.
Lares Viales. 113.
Laribus cur Silvanus jungitur. 114.
Latium dictum, quod in eo latuerit Saturnus, Romani censuerunt. 137.
Λατμεῖν, quid. 548, 549.
Latomiæ Creticæ videntur carceris usum præstitisse, itidem ut Syracusanæ. 95.
Latona eadem ac Juno. 119.
Lavationum usum in sacris gentes omnes receperunt. 130.
Lecti ferrei, ærei, argentei, & aurei Veteribus in usu. 142, 143.
Legem Mosis æternam fore ne Judæi quidem omnes crediderunt. 495, 496.
Legem Mosis in Arca inclusam fuisse Judæi plerique censent. 41.
Legem Mosis quatenus impleverit Christus, vel abrogaverit. 496.

Legis exemplar habere tenebantur Judæi singuli. 132.
Legis finis, quæ. 496.
Legis Græcum nomen apud Homerum non reperitur. 85.
Legis Mosaicæ abrogatio prædicta à Prophetis. 312, 488, & seq.
Legis Mosaicæ summa, in pietate & amore erga Deum posita est. 505, 506.
Legis novæ sanctio. 491.
Legis tredecim exemplaria Mosem instante morte descripsisse, legitur in Debarim rabba. 41.
Legumlatores cornuti pingebantur, ad exemplum Mosis. 41.
Legumlatores omnes Græcorum, præ Mose, novelli sunt. 85.
Legum Romanarum magna cum Mosaicis affinitas. 129.
Lex in capsula ad Arcæ latus exterius reposita erat. 41.
Lex Mosis quatenus perfecta. 496.
Lex Mosis olim unicus versus fuit. 141.
Leonis Nemæi fabula unde orta. 157.
Leucippi & Leucophryos historia ex illa Mosis detorta. 646.
R. Levi ben Gherson refellitur. 189, 355, 399, bis.
Levitas à Lysio, vel ab Evio dictos censet Plutarchus. 67.
Liba. Vid. Φασσ'.
Liber & Ceres rebus his inferioribus præsunt, juxta Ægyptios. 116.
Liber idem qui Sol & Osiris. 90, 116.
Liber Ægyptius De agricultura, fœtus Sabiorum. 61.
Liber Bellorum Dei. 144.
Liber Bellorum Dei idem ac Liber Judicum, juxta nonnullos. 156.
Liber Fœderis. 144.
Liber grandis apud Isaiam, quid. 292.
Liber Judicum, cujus Auctoris. 156.
Liber Judicum, scriptus in Tabernaculo, juxta Pseudo-Dorotheum. 156.
Liber Judicum unius texturæ opus. 156.
Liber Justorum, quid. 147, 148.
Liber Legis Dei. 144.
Liber verborum dierum Regum Judæ, & Liber verborum dierum Regum Israel, quid. 164.
Libri ἀπόκρυφοι, ἀνεπίνιστοι, ἀπλεγόμενοι. 264.
Libri coætanei definitio. 6.
Libri genuini definitio. 6, 11.
Libri multi suppositi à Christianis, Plotini temporibus, juxta Porphyrium; sed verius à Gnosticis. 78.
Libris sacris adventitia nonnulla inserta sunt. 159.
Ex Libro Justorum Librum Josuæ excerptum fuisse putat Theodoretus. 146.
Librorum sacrorum notitiam quomodo Græci habuerint. 131.
Librorum suppositiones Reipublicæ Christianæ plurimum nocuerunt. 78.
Librum Justorum quidam putant esse Librum Exodi, alii Pentateuchum. 39.
Libitina est Venus 118.
Libra olim in Astrothesia simul cum Libripende pingebatur. 100, 646.
Lilith est Luna. 102.
Lingua majoribus obnoxia est mutationibus quam scriptura. 139.
Lingua, quæ usurpabatur ante Confusionem Babelicam, quid factum sit, incertum est. 134, 135.
Linguarum affinitas penitus ad Babelem extincta non est. 138.
Linguas novas in Confusione Babelica a Deo conditas fuisse quidam perperam negarunt. 134.
Linus idem ac Moses. 45, 105.
Linus Ægyptius. 106.
Linus Apollinis sagittis confossus. 106.
Linus Bacchi res gestas cur Pelasgicis literis scripsisse fertur. 106.
A Lini deploratione cantores omnes ordiebantur, & in ea desinebant. 106.
Linus de principiis rerum scripsisse fingitur. 105.
Linus ex Phœnice in Græciam literas cur intulisse dictus. 106.
Linus Herculis præceptor cur dictus. 106.
Linus inter sapientes collocatus. 105.
Linus lyræ repertor creditus. 106.
Linus Maneros ab Ægyptiis dictus. 106.
Linus Orphei frater. 105.
Linus Orphei præceptor. 106.
Linus poëta, musicus, & citharœdus fuisse dicitur. 106.
Lino versus falso adscripti. 105, 106.
Linus Theologus fuisse, & Theologica scripsisse fertur. 106.
Linus vates fuisse fingitur. 106.
Linus, lugubre cantionis genus. 106.
R. Lipman refellitur. 278, 531, 526.
Literæ assiduo scribendi usu mutantur & degenerant. 647.
Literarum inventio Mosi aut Abrahamo falso tribuitur. 139.
Literarum inventio Phœnicibus tributa a Veteribus. 139.
Literarum Samariticarum & Judaicarum origo. 138.
Lithuani ignem perpetuum non ita pridem servabant. 77.
T. Livius explicatur. 393.
Locrensium lex, ne quis avitum fundum alienaret, unde orta. 128.
Longinum audivit Porphyrius. 54.
Longinus Criticæ artis princeps. 54.
Longinus Mosem egregio exornat elogio. 54.
Longinus Mosaici stili ἀδέσποτα perperam laudat. 54.
Loti, ejusque uxoris typus Philemon & Baucis. 123.
Loti uxor in statuam salis conversa, quam hodieque supereste quidam affirmant. 123.
Lucæ Evangelium a Marcionistis, aliisque Hæreticis corruptum. 391.
Lucæ Evangelium repudiabant Cerinthus & Carpocrates; partes tantum quasdam probabant Marcionistæ. 23.
Lucæ Evangelium solum, repudiatis cæteris, admittebat Marcion. 388.
Lucæ Evangelium vitiatum esse censebant Marcion & Helvidius. 188.
Lucæ prima capita duo insincera esse credidit Marcion. 388. cujus opinationis causa affertur. Ibid.
Lucæ primorum duorum capitum γνησιότης defenditur. 387, 388.
Lucas Evangelium suum scripsit, ut illud apocryphis lucubrationibus opponeret. 22.
Lucas in gratiam Helleniſtarum Evangelium suum scripsit. 526.
Lucianus insscius & invitus Christianam religionem extollit. 35.
Lucianus Mosaica quædam habet. 54.
Luciani operibus adjunctus Dialogus, cui titulus

Philopatris, quo tempore ſcriptus. 54.
Joh. Lucidus refellitur. 369, & ſeq.
Lucius Ampelius. Vide Ampelius.
Lucorum conſerendorum ad obeundos Deorum ritus conſuetudo unde orta. 646.
Luctus Romanorum triginta diebus definitus. 330.
Lucullus lectos aureos in triumpho traduxit. 142.
Luna ab Arabibus & Turcis culta. 119.
Luna ambigui ſexus. 119.
Luna Cabar & Cubar ab Arabibus unde dicta. 102, 119.
Luna cur Alilat ab Arabibus dicta. 102.
Luna eadem ac Enyo. 119.
Luna & Venus aliquando confunduntur. 119.
Luna inſigne Arabum & Turcarum. 119, 157.
Lunæ cultui deditæ gentes per Orientem videntur anni ſui formam juxta ejus curſum digeſſiſſe. 375.
Lunæ cultum aliqua ex parte retinent Mahammedani. 102.
Lunæ ex ſidere, Deæ complures extiterunt. 119.
Lunæ motus cur ſpectant Arabes & Turcæ in temporibus metandis. 119.
Lunam Arabes olim colebant. 102, 157.
Lunula caput Eſuvatæ cur inſigniebant Brachmanes. 157.
Lunulas geſtabant olim Madianitæ. 157. & Lunam colebant. 102.
Lunus Deus. 119.
Lupercalia Fauni ſacra. 111.
Mart. Lutherus refellitur. 196.
Lycaſtus Minois filius, & alterius Minois pater. 95.
Lycurgus Thrax Bacchas in Syria βουκολήσας inſectatus eſſe cur fingitur. 157.
Lycurgus non Thracum, ſed Arabum rex a quibuſdam dictus. 103.
Lycurgus Lacedæmonius de legibus Ægyptiorum in leges ſuas multa tranſtulit. 44.
Lycurgus ex Creta leges Spartam retulit. 95, 96.
Lycurgus leges ſuas a Deo ſe accepiſſe finxit. 52.
Lyſimachus Alexandrinus Thebaicorum auctor. 56.
Lyſimachus Hiſtoricus, a quo Moſes calumniis proſciſſus eſt, incertæ originis & ætatis. 56.
Lyſimachus Ptolemæi filius libri Eſther magnam partem interpretatus eſt. 175.
Lyſimachus libri Eſther interpres emendatur. 176. notatur. 176.

M.

Macedo cur dictus Aman in interpretationibus libri Eſther. 176.
Macedonum nomen diu obſcurum fuit in Perſide. 176.
Macedonum nomen Græcis omnibus tributum aliquando videtur. 176.
Machabæorum hiſtoria Ebraice primum deſcripta eſt. 256.
Machabæorum hiſtoriam ex Ebraicis fontibus Græce deſcripſerunt Helleniſtæ Ægyptienſes. 257.
Machabæorum hiſtoria publica auctoritate videtur eſſe conſcripta. 256.
Machabæorum Liber prior Ebraice primum ſcriptus eſt. 256.
Machabæorum Liber prior multa Libri poſterioris Auctori ſuppeditaſſe videtur. 256, 257.
Machabæorum Libri prioris Auctor incertus eſt. 256.
Machabæorum Libri prioris Latina interpretatio, an ex Ebraico exemplari, an ex Græca interpretatione profluxerit, incertum eſt. 256.
Machabæorum Libri prioris primus Interpres Theodotion falſo creditur. 256.
Machabæorum Libri prioris titulus exponitur. 256.
Machabæorum Liber ſecundus cur Joſepho adſcriptus eſt. 258.
Machabæorum Liber ſecundus Epiſtola una eſſe falſo à multis creditus eſt. 257.
Machabæorum Liber ſecundus Græce ſcriptus. 257.
Machabæorum Liber ſecundus multis partibus conflatus eſt. 257.
Machabæorum Libri ſecundi Auctor, quis. 258.
Machabæos fuiſſe de tribu Juda falſo quidam opinati ſunt. 334.
Macrobius explicatur. 395, 399. refellitur. 86, 87.
Madianitæ Lunæ cultui dediti. 102.
Madianitæ Lunulas olim geſtabant. 157.
Magia, Curioſa ars dicta. 422.
Magia vetus barbarorum Philoſophorum multum deflexit à recentiore. 569.
Magiæ, non præſtigiatricis, ſed divinæ, inventio Zoroaſtri adſcripta eſt. 75.
Magiam non omnes Judæi repudiant. 421.
Magicæ artis Auctores, juxta Plinium. 75.
Magorum diſcipuli Judæi, juxta nonnullos. 75.
Magorum princeps & auctor Zoroaſtres. 75.
Magos appellant Perſæ, divinarum rerum peritos, & Dei cultores, Philoſophos, & Theologos. 75.
Magos veniſſe ad Jeſum recens natum fatetur Julianus. 24.
Magus, & Mog, nomina unde facta. 75.
Magus Sacerdotem ſonat, juxta Appuleium. 75.
Magogi typus Prometheus. 123.
Maia, quæ. 111.
Maia Fauni filia. 111.
Maia eadem ac Fauna. 111.
Maimonides notatur. 178. refellitur. 215. 228.
Maimonidæ More Nevochim, liber ad Scripturæ ſacræ intelligentiam utilis. 279.
Malachiæ patria, ætas, ſepulcrum. 254.
Malachias ab aliquibus Eſdras eſſe creditur. 255.
Malachias ab aliquibus creditus. 257.
Malachias cur Angelus dictus. 254, 255.
Malachias ex albo Prophetarum ab Ebræis quibuſdam expunctus. 251.
Mamlucorum Dynaſtæ cur ſupra caput ſuum avem & conopeum geſtari vellent. 70.
Manaſſe capto, veriſimile eſt Aſſyrios Templi ſanctitatem violaſſe. 173.
Manaſſes extinxiſſe ignem dicitur, ad cremandas Salomonis victimas de cœlo miſſum. 164.
R. Manaſſe ben Iſraël notatur. 351. refellitur. 284, 335, & ſeq. 351, 354.
Maneros ab Ægyptiis dicitur Linus. 93, 106.
Maneros idem ac Monimos & Monios. 93.
Maneros idem qui Mneues. 52.
Manes unde dicti. 113.
Manethos de rebus Moſaicis luculenter diſſeruit. 49.
Manethos ex ſacris Ægyptiorum libris commentaria ſua deſcripſit. 48.
Manethos Moſis nominatim meminit. 50.
Maniæ, Larum matris, ſacrificiorum origo. 113.
Manichæi negabant in Pſalmis haberi Prophetias de Chriſto. 281.
Manichæi Meſſiam negabant fuiſſe in Veteri Teſtamento prædictum. 277.

Manichæi partes quasdam Novi Testamenti suæ caussæ opportunas admittebant, reliquas repudiabant. 23.
Manis. 111.
Manna, typus Christi. 278.
Manna, typus Jesu. 624.
Manna, panis appellatur. 89.
Marcion Deo futurorum cognitionem detraxit. 13.
Marcion Evangelium Lucæ vitiatum esse censebat. 388.
Marcion Evangelii Lucæ capita priora duo suppositicia esse opinabatur. 388.
Marcion Evangelium Lucæ, repudiatis cæteris, solum admittebat. 388.
Marcion in Pauli Epistolas temere grassatus est. 20.
Marcion negabat Jesum esse Messiam in Veteri Testamento prædictum. 277.
Marcionistæ, eorumque grégales, partes tantum quasdam Evangelii secundum Lucam admittebant. 23.
Marci Aurelii Imperatoris literæ, quæ habentur ad calcem secundæ Justini Apologiæ, suppositæ sunt. 33.
Marci Aurelii opus πρὸς ἑαυτὸν, laudatur. 33, 34.
Marco Aurelio imbres de cælo Christiani impetrant. 33.
Marcus Aurelius delatos Christianissimi nomine absolvi jubet, delatores puniri. 35.
Marcus Aurelius Magia numquam delectatus est. 35.
Marcus Evangelista Evangelium suum in gratiam Romanorum scripsit. 526.
Marcum Evangelistam ex iis quæ Petrum prædicantem audierat, Evangelium suum conflasse tradit Irenæus. 18.
Mardochæus historiam conscripsit. 161.
Mardochæus libri Esther auctor à multis creditus. 174.
Mare intra Tropicos ab ortu in occasum perpetuo fluit. 83.
Mare Rubrum Ebræis transitum præbuisse Ichthyophagi per nebulam noverant. 126.
Maresa, ubi sita. 242.
Mariæ Mosis sororis typus est Venus. 120.
Maria Mosis soror cum Sephora glore sæpe confunditur. 120.
Mariæ matris Christi virginitatem fassus est Muhammedus. 386.
Mariam jam Jesum enixam inter virgines in Templo constitisse narrant Origenes & Basilius. 387.
Mariam Jesu matrem, ornatricem fuisse impii Judæi mentiuntur. 385.
Maria virgo θήκλεος fuit. 39.
Marmora Oxoniensia, egregia vetustatis monumenta. 47.
Marnas Gazensium Deus, qui. 93.
Marnas Gazensium Deus, idem ac Moses. 60.
Marnas idem ac Juppiter Cretensis. 60.
Marnas idem ac Maneros. 93.
Mars idem ac Hercules. 116.
Mars idem ac Janus. 116.
Mars idem ac Silvanus. 116.
Mars, Nemrodi typus. 123.
Mars, Thurræ typus. 123.
Martis simulacrum in Pantheo, multorum Deorum imagines continebat. 116.
Marsyæ simulacrum ἐπιτιμώμενον exhibebatur. 89.
Martinus Martinius laudatur. 126.
Martyria Discipulorum Jesu à Prophetis prædicta. 585, & seq.
Martyrium, Templum à Constantino ad sepulcrum Christi Jesu extructum, à Sophonia prædictum. 539.
Ad Martyrum sepulcra miracula edita esse agnoscunt Ethnici. 34.
Andr. Masius refellitur. 147, 148, ter.
Materna familia nullo numero habetur à Judæis. 333, 387.
Matrimonii ritus apud Peruvianos. 84.
Matthæi Euangelium solum probabat Cerinthus. 18.
Matthæum patria lingua Evangelium scripsisse censet Irenæus. 18.
Matthæus defenditur, apud quem pro Zacharia Jeremiam citatum esse caussantur Adversarii. 519, 520.
Matthæum Evangelium suum in Judæorum gratiam scripsit. 526.
מהקק, quid. 334, 347.
Medea eadem ac Bona Dea. 118.
Medi ignem perpetuum servabant. 77.
Medicinam reperisse Apis, promovisse Æsculapius cur fingitur. 90.
Medicis cur angues tribuuntur. 90.
Megasthenes Alexandri temporibus apud ipsos Indorum reges historiam suam concinnabat. 78.
Megasthenes Osiridis expeditionem contra Indos veram esse censuit. 80.
Melampus Bacchi sacra ex Ægypto in Græciam transtulit. 132.
Melampus διονυσακὸν πλεπουργίαν, & φαλλοφορίαν, & Mercurii fabulam ad Græcos transtulit, juxta Diodorum. 72.
Melas à Græcis Nilus dicitur. 90, 101.
Melcarthus, Hercules Phœnix. 154.
Melchi in cœlo dictus Moses, juxta Mystarum doctrinam. 60.
Melchias dictus Moses. 60.
Melchisedecus, typus Jesu. 410, 621, 622.
Melicerta, Hercules est. 116, 154.
In Melo insula ingens ara, bubulis capitibus exornata. 645.
Melo, Nilus. 90, 101.
Mem clausum in medio dictionis apud Isaiam. 204.
Memnon cur Auroræ filius dictus. 74.
Μὴν. 118.
Μὴν est Genius. 87.
Μὴν est Sol. 87.
Menander Ephesius, unde Historiam suam depromsit. 162.
Menelaus appulisse dicitur in Ægyptum. 132.
Menses Ebræorum ante Babylonicam Captivitatem appellabantur vulgo ex ordine & numero, quem inter se habebant. 147.
Mensium Chaldaica nomina usurpare cœperunt Ebræi, cum Babylone captivi essent. 147, 169, 374.
Mercuriales libri Ægyptiorum. 48.
Mercurius, Chanaani typus. 123.
Mercurius idem qui Anubis. 126.
Mercurius idem qui Faunus. 116.
Mercurius idem qui Taautus Phœnicum, & Thoyth Ægyptiorum. 57.
Mercurius Anguicida. 63.
Mercurius Ἀργειφόντης. 63.
Mercurius Camillus. 62.
Mercurius χθόνιος cur Bacchus dictus. 66.
Mercurius κεφάλος. 64.

Mercurius κυνοκέφαλος. 116.
Mercurius ἡγεμόνιος. 63.
Mercurius ἐνόδιος.
Mercurius Fatalis. 644.
Mercurius ἱερογραμματεὺς Oſiridis. 63.
Mercurius Imbramus dictus à Caribus. 81.
Mercurius μιλοσώσης. 62.
Mercurius νόμιος. 62.
Mercurius paſtor. 62.
Mercurius præſtigiator. 62.
Mercurius φερεπυλαῖος. 73, 110.
Mercurius Semitalis Deus. 63.
Mercurius σφιγγοπώγων. 117.
Mercurius τριφαλὴς. 63, 110.
Mercurius σῶκος. 63.
Mercurius Thebæus. 62.
Mercurius τετρακέφαλος. 64.
Mercurius Wodan & Gwodan dictus à Germanis. 82.
Mercurius ad Inferos cur legatus mitti fertur. 65.
Mercurius Ægyptiis leges cur tradidiſſe dictus. 63.
Mercurius ab Apolline divinandi artem accepiſſe cur fingitur. 65.
Mercurius Apollinis boves cur abegiſſe dicitur. 63.
Mercurius Arcas cur creditus. 62.
Mercurius Argum Jovis juſſu interfeciſſe cur dictus. 63.
Mercurio armi pecudum cur conſecrati. 129.
Mercurio Bacchum recens natum à Jove traditum fuiſſe Veteres finxerunt. 65.
Mercurius Caduceum cur tenere fingitur. 62.
Mercurius Canis ſymbolo cur expreſſus. 65.
Mercurius furum Deus cur habetur. 63.
Mercurium Germani ut colerent, quomodo factum eſt. 82.
Mercurius Herculem ſocium habere cur dictus eſt. 65, 181.
Mercurius hirco ſeſe aſſimilaſſe cur dictus. 64.
Mercurius infans cum eſſet, cur venuſtus fuiſſe, & omnibus arriſiſſe fingitur. 62.
Mercurius inventor rerum omnium cur fingitur ab Ægyptiis. 64.
Mercurius Jovis fulmen cur ſubripere voluiſſe dictus eſt à Luciano. 65.
Mercurius Junonis lac ſuxiſſe cur dictus eſt. 62.
Mercurius legationum ac fœderum repertor cur creditur. 65.
Mercurius mercimoniis præfectus, & ponderum ac menſurarum repertor cur dicitur. 65.
Mercurius miniſteria infima in cœlo cur obire dictus. 62.
Mercurius Muſicæ repertor cur dictus. 65.
Mercurius Nilo patre natus cur fingitur. 62.
Mercurius nuntius Deorum & hominum cur dictus. 64.
Mercurius paſtorum Deus cur habitus. 62.
Mercurio & Penelope cur natus Pan eſſe fingitur. 64.
Mercurius petaſatus. 64.
Mercurii petaſus cur media parte albus, media niger fuiſſe ſcribitur. 64.
Mercurius Poëtices inventor cur fingitur. 104.
Mercurius Saturni conſiliarius & ſcriba fuiſſe cur dicitur. 64.
Mercurio Septembrem menſem cur conſecrarunt Ægyptii. 66.
Mercurius ſexum utrumque habuiſſe cur dicitur. 62.
Mercurii ſtatuæ cur pro domorum foribus poſitæ. 63.
Mercurii ſtatuæ cur partim atra facie, partim aurea pingebantur. 64.
Mercurius cur in Tricrenis lotus fuiſſe à Nymphis creditus eſt. 62.
Mercurius virgam tenere cur dictus eſt. 123.
Mercurio vitulum Veteres cur ſacrificabant. 65.
Mercurii Ægyptii cultus in Septentrione & Occaſu propagatus. 81.
Mercurio Ægyptio ſcriptiones multæ falſo adſcriptæ ſunt. 64.
Mercurius Apollini citharam dedit. 86.
Mercurius à Britannis cultus. 83.
Mercurius Cabirorum unus fuit. 62, 63, 82.
Mercurii Columnæ, quid. 47, 48.
Mercurii Columnas cum Columnis nepotum Sethi perperam confundit Euſebius. 48.
Ex Mercurii Columnis librum ſuum De myſteriis Ægyptiorum decerpſit Iamblichus. 55.
Ex Mercurii Columnis Philoſophiam didicerunt, Eudoxus Cnidius. 46, 49. Plato. 46. & Pythagoras. 45.
Mercurii Columnis inſcripta erant mundi principia. 48. & Moſis doctrina. 48, 49.
Mercurii Columnis, Moſis leges & doctrina ut inſcriptæ fuerint, quomodo factum eſt. 131.
Mercurii Columnæ ſacris notis inſcriptæ. 57.
Mercurius futura homines monere dictus. 644.
Mercurius à Gallis cultus. 82.
Mercurius à Germanis cultus. 82.
Mercurius & Hercules communes ſtatuas habuerunt. 65.
Mercurius, Hercules, & Silvanus cur σωῤῥαῦ fuerunt. 112.
Mercurius ab Hiſpanis cultus. 83.
Mercurii hiſtoriam Græci partim acceperunt ab Ægyptiis, partim ipſi confinxerunt. 72.
Mercurius in Imbro inſula colebatur. 62, 81.
Mercurium Itali ut colerent, effecit Evander. 88.
Mercurii oraculum. 644.
Mercurius cum Prometheo confunditur. 90.
Mercurii ſimulacra quædam barbata. 645.
Mercurii ſimulacrum ἑστηκυῖαν. 89.
Mercurii ſtatua aquas habens ad lævam in labrum defluentes. 63.
Mercurii Templum in mediis Boſphori Thracii anguſtiis. 81.
Mercurii Teutatis tumulum prope Carthaginem Novam extitiſſe falſum eſt. 83.
Mercurium Thraces coluerunt. 81.
Mercurii ſenes & barbati, Priapi. 89.
Mercurii ſeniores cur pedibus manibuſque truncati & ἑστηκυῖαι exhibebantur. 65.
Mercurio Triſmegiſto perperam tribuuntur libri Pœmandræ & Aſclepii nominibus inſcripti. 64.
Merlinus ſine patre genitus eſſe fertur. 385.
Meropurbateus mons, in quem Brachmanes Deum delapſum credunt, idem eſſe videtur ac Meros. 78.
Meros, mons Indicus, Nyſſæ proximus, Baccho ſacer, juxta Dionyſiacorum ſcriptores. 78, 116.
Meros, mons fictitius. 78.
Μηρὸς quid ſonet. 644.
Merouwa, mons ſacer apud Indos. 79.
Merrhis & Merrhina dicta eſt Thermutis. 60.
Merrhis, cum ſterilis eſſet, Moſem adoptavit, juxta Artapanum. 55.
Merrhis, Palmenothis Ægypti regis filia, Chenephris regis uxor. 55.
Meſſias. Vide Chriſtus.
Meſſias auctor vocationis gentium. 410.
Meſſiæ cruentæ veſtes quid ſignificent. 349.
Meſſiam Davidis filium opprobriis & doloribus af-

fectum iri cenſuit R. Moſes Alſchech. 465.
Meſſiam Davidis filium pauperem futurum docetur in Bereſith rabba. 464.
Meſſias Davidis ſtirpe oriturus aſino exprimitur, apud Iſaiam, juxta Judæos. 464.
Meſſiæ definitio. 7.
Meſſiæ dentibus cur candor tribuitur. 349.
Meſſias duos Judæi ſunt commenti. 464.
Meſſiam hominem Deum qui negant, hominem tamen divinum fatentur. 7.
Meſſiam in vitam rediturum Judæi crediderunt. 545.
Meſſias Joſephi ſtirpe oriturus, pede bovis exprimitur apud Iſaiam, juxta Judæos. 464.
Meſſias tamdiu cur moretur, cauſſam hanc eſſe putant Thalmudiſtæ, quod ſtupra Naharideæ virginibus à gentilibus ſuis oblata ſint. 376.
Meſſiæ oculis cur rubor tribuitur. 349.
Meſſiam patrandorum miraculorum facultate præditum fore affirmant Judæi. 421.
Meſſiæ propheticam facultatem tribuunt Thalmudiſtæ. 414.
Meſſiam ſine patre naſcendum Judæi quidam crediderunt. 385.
Meſſiæ שם המפורש adſcribunt Judæi. 31.
Meſſiam unicum, ſed bis venturum eſſe Rabbini quidam conſentiunt. 465.
Metempſychoſeos doctrina, ab Ægyptiis profecta, in Indiam & Sinenſes tractus manavit. 80.
Metempſychoſeos doctrinam petinaciter defendunt Brachmanes. 568.
Metrodori Lampſaceni Homericæ allegoriæ. 638.
Mexicani circumcidebantur. 84.
Mexicani ignem perpetuum ſervabant. 77.
Mexicanorum religio & ſacrificia, unde orta. 83.
Mexicanorum Sabbathum & Jubilæum. 84.
Mexicanorum humana ſacrificia. 84.
Michæ idolum quando periit. 156.
Michææ ætas. 241, 242.
Michææ patria. 241, 242.
Michææ ſepulcrum. 241, 242.
Michaël Pſellus. Vide Pſellus.
Michaël Apoſtolius. Vide Apoſtolius.
מרשים. 636.
מיטר, quid. 399.
Minæi Arabiæ populi à Minoë originem trahere crediti. 93.
Minerva eſt Luna. 119.
Minerva Νεμανοῆς. 122.
Minerva Noëmæ typus. 122.
In Minervæ Poliadis templo ignis perpetuus ardebat. 77.
Minoa dicta eſt urbs Gaza. 93.
Minoa urbs in Arabia. 93.
Minois oppidum. 93.
Minoës duo, avus & nepos, juxta quoſdam; unicus, juxta alios. 95.
Minos ab aliquibus ſapiens & juſtus, ab aliis violentus & imperitus cur fingitur. 95.
Minois antiquitas. 93.
Minoi Atticam vaſtanti Dii ſuccenturiati. 65.
Minos apud inferos jus dicere cur fingitur. 94.
Minois conjux Itona. 93, 122.
Minos, dictio facta ex Monios. 93.
Minos famulus Jovis cur dictus. 93.
Minois hiſtoria valde incerta, juxta Strabonem. 95.
Minos in Creta regnaſſe cur dictus. 93.
Minos in Idæ montis antro cum Jove fabulari cur dictus. 94.
Minos Jovis σύμβουλος. 87, 94.
Minois leges in tabulis exaratæ fuiſſe cur dicuntur. 94.
Minois leges omnium antiquiſſimæ, juxta Platonem. 93.
Minos leges ſuas ſibi à Deo traditas finxit. 52.
Minos legum inventor. 94.
Minois liberi. 94.
Minos maris imperium tenuiſſe cur dictus. 94.
Minos Moſi a Strabone & Joſepho comparatur. 95.
Minois mater cur Phœniſſa dicta. 93.
Minos piraticam exercuiſſe cur dictus. 95.
Minos rex. 94.
Minoi ſceptrum aureum cur tribuitur. 94.
Minos ſolus à Jove eruditus fuiſſe cur dicitur. 64.
Minutius Felix explicatur. 121.
Miſagenis nomen, unde. 66.
Miſericordiæ Ara. 129.
Miſes, Bacchus. 65.
Miſes Iſidis filius, in Nili litore tripudians cur exhibetur. 66.
Miſſus, cognomen Meſſiæ. 348.
Mneves, & Mnevis, bos, & Deus Heliopolitanus. 68.
Mneves idem ac Moſes. 52, 68.
Mneves idem ac Menas. 52.
Mneves idem ac Monios. 62, 68.
Mneves idem ac Oſiris. 52.
Mneves leges Ægyptiis primus poſuiſſe dicitur. 52.
Mneves leges ſuas ſibi à Deo traditas finxit. 52.
Mneves, ſeu Menas, ab aliis Men, ab aliis Minæus, ab aliis Minis, ab aliis Menis, ab aliis Maneros appellatur. 52.
Moabitæ idolorum cultui impenſe dediti. 332.
Mœragenes ſcriptor leviſſimæ fidei. 565.
Mog Zoroaſtris proprium nomen, juxta nonnullos, quid ſignificet. 75.
Molæ ſallæ ritus unde ortus. 128.
Molus Minois filius. 94.
Monimos, dictio Ægyptiaca, ad Emeſenos tranſiit. 62.
Monimos, dictio Ægyptiaca, exponitur. 62.
Monimos Emeſæ cum Sole cultus. 61.
Monios, Ægyptiaca vox, exponitur. 61, 62.
Monios, Ægyptium Moſis nomen, Ebraice redditur Moſes. 60, 61, 136, 137.
Monios, perperam exponitur à R. Iſaaco Abrabaniele. 61.
Monios eadem dictio ac Mnevis. 62.
Mons, Chriſti ſymbolum. 290, 314.
Moraſthi, ubi ſita. 242.
Morbi aliqui ſolo quorumdam hominum contactu ſanantur 424.
Mortuo elato lavabant Athenienſes. 129.
Moriia, mons, unde ſic dictus. 142.
Μῶϲ, ſive μῶ, ſive μωΐ, Ægyptiace aquam ſonat. 62.
Moſcha, portus Arabiæ Felicis, à Moſe videtur dictus. 93.
Μόϒος, unde facta dictio. 68.
Moſchus Phyſiologus, idem ac Moſes. 44.
Moſchus Phyſiologus, idem qui Moſchus Sidonius. 44.
Moſchus Sidonius, idem ac Moſes. 151.
Moſchi doctrinam ſecutus eſt Democritus. 44.
Moſcovitæ ignem perpetuum non ita pridem ſervabant. 77.
משה, vox Ebraica eſt, non Ægyptia. 647.
Moſes ſcriptionibus ſuis originem dedit plurimis variarum gentium legibus ac ritibus; præcipue Græcorum, maxime Athenienſium, tum & Romanorum. 124, & ſeq.

Mosem Ægyptii sibi vindicant. 72.
Mosis ætas. 55.
Moses Æthiopas bello appetit. 55.
Moses Alpha dictus, juxta nonnullos. 54, 55.
Mosem solum annos centum viginti quinque vixisse, nec quemquam alium præterea, Mathematicorum doctissimi crediderunt, juxta Trebellium Pollionem. 55.
Moses inter Astra relatus. 100.
Moses Astronomiæ peritus. 64, 104.
Moses Astronomiam ab Ægyptiis & Chaldæis didicit, juxta Clementem Alexandrinum. 102.
Moses Astronomicum instrumentum Heliopoli statuit, juxta Apionem. 99.
Moses βεβόγλωσσος dictus. 54.
Moses canus, capillatus, majestate oris venerandus fuit, juxta Artapanum. 56.
Moses, Cadmi & Danai opera, a Græcis videtur primum fuisse cognitus. 85.
Moses cum Calebo à quibusdam confunditur. 69.
Moses Chenephris imperium optimis institutis fundavit. 55.
Mosis Chronologia consentit cum Chronologia variarum gentium. 126.
Moses consiliarius prudentissimus. 67.
Moses Deus habitus est ab Ægyptiis. 55, 60, 65, 72. etiam cum viveret. 72.
Moses divinos honores cut consecutus est. 101.
Mosi Deorum & Heroum personæ variæ à Græcis sunt impositæ. 85.
Moses Deorum fere omnium fabularium exemplar. 115.
Moses Deorum quorumdam à Phœnicibus & Ægyptiis confictorum exemplar fuit, quos Græci deinde ad se transtulerunt. 85.
Moses dux egregius. 111.
Mosis eruditio. 101.
Moses eruditus omni sapientia Ægyptiorum. 57.
Moses Evander merito dici potest. 112.
Mosis Geographica. 124.
Mosi Græci de rerum principiis consentiunt. 122.
Mosem Grammaticam Judæis tradidisse scripsit Eupolemus. 113.
Mosem Heliopoliten fuisse volunt Ægyptii. 72.
Moses Hermopolim condidit, juxta Artapanum. 65.
Moses idem ac Adonis. 58.
Moses idem ac Æacus. 98.
Moses idem ac Æsculapius. 89.
Moses idem ac Amphion. 106.
Moses idem ac Anubis. 69.
Moses idem ac Apis. 68.
Moses idem ac Apollo. 85.
Moses idem ac Aristæus. 100.
Moses idem ac Bacchus. 65.
Moses idem ac Cecrops. 92.
Moses idem ac Evander. 112.
Moses idem ac Eumolpus. 106.
Moses idem ac Faunus. 111.
Moses idem ac Janus. 109.
Moses idem ac Linus. 105.
Moses idem ac Marnas. 60.
Moses idem ac Mercurius. 60.
Moses idem ac Minos. 92.
Moses idem ac Mnevis. 68.
Moses idem ac Musæus. 102.
Moses idem ac Orpheus. 102.
Moses idem ac Orus. 69.
Moses idem ac Osiris. 65.
Moses idem ac Pan. 88.
Moses in Penatum ac Larium fabula delitescit. 123.
Moses idem ac Perseus. 100.
Moses idem ac Priapus. 89.
Moses idem ac Prometheus. 90,
Moses idem ac Proteus. 98.
Moses idem ac Rhadamanthys. 97.
Mosis similis Romulus in multis confictus est, 114.
Moses idem ac Serapis. 68.
Moses idem ac Silvanus. 112.
Moses idem ac Thammuz. 59.
Moses idem ac Theuth. 60.
Moses idem ac Tiresias. 107.
Moses idem ac Typhon. 71.
Moses idem ac Vertumnus. 110.
Moses idem ac Vulcanus. 69.
Moses, Jesu typus. 625.
Moses inventor rerum plurimarum. 64.
Moses Jobi librum composuit. 177, 178, 180.
Moses cum Josue à quibusdam confunditur. 69.
Mosem de Judæis verissima scripsisse agnoscit Porphyrius. 55.
Mosis Legibus usi sunt Ægyptii. 44.
Moses Legumlator vetustissimus habitus est apud Ægyptios. 48.
Moses propter Leges latas, major natura sua existimatus est. 72.
Mosis lenitas insignis. 71.
Moses Libræ inter Astra gestandæ à Veteribus adhibitus. 100.
Mosis Libri an ante Alexandrum Græce sint redditi. 132.
Ex Mosis Libris, aut rebus gestis, Dii Ethnicorum complures, Heroës, urbium conditores, & Legumlatores; totaque adeo propemodum profana Theologia conficta est. 56, & seq.
Mosis Libri Græcanicæ Mythologiæ fons. 85, 121, 122, 124.
Mosis Librorum pars aliqua ante Persici imperii excidium Græce reddita est. 132, 133.
Mosis Libros Phœnices quaquaversus circumtulerunt. 131.
Mosis Libri præter Pentateuchum. 144.
Moses literarum inventor creditus. 43, 57, 139.
Moses literarum Ebraicarum inventor ab aliquibus, reformator ab aliis habitus est. 134.
Mosem literas Judæis tradidisse, Judæos Phœnicibus, Phœnices Græcis, quidam scripserunt. 50, 106.
Moses Magiæ accusatus. 54, 99, 105.
Moses Messias primus fuit, juxta Judæos quosdam. 350, 353.
Moses medicinæ peritus. 101, 102.
Mosem morientem anno ætatis centesimo vicesimo quinto, questum esse quod juvenis moreretur, scripsit Trebellius Pollio. 55.
Mosem mortem ipsum suam ἀφάνισιν scripsisse probabile non est. 143.
Moses, Musæus à Græcis dictus. 54, 55.
Moses Musices peritus. 102.
Moses Nacheroti boum usum ad terræ cultionem ostendisse dicitur. 55.
Moses Nacheroti quærenti, quid hominibus in vita esset imprimis utile, boum genus respondisse dicitur. 68.
Mosis nomen Ebraicum est. 136, 137, 647.
Moses nomina multa gessit. 60.
Moses nomina exotica gentium ac locorum ad Linguæ suæ modum ac genium flexit. 137.
Moses nominum propriorum multorum significatum, quem in primæva lingua obtinuerant, Ebraice retulit. 138.
Moses Orphei præceptor, juxta Artapanum. 55, 103.

Moſes, Oſarſiphus dictus. 50, 64.
Moſes Pentateuchum cum ſcripſit, jam Rubenitæ, Gaditæ, & Manaſſæorum pars, ſedes occupaverant Amorrhæorum & Baſanitarum. 145.
Moſes Pentateuchum Iſraëlitis cur ſcripſit in deſerto. 178.
Moſis Pentateuchus Librorum omnium, qui ſuperſunt, antiquiſſimus. 38.
Moſes Philoſophiæ ſymbolicæ peritus. 104.
Moſes Philoſophorum omnium antiquiſſimus. 104.
Moſis Prophetiam & miracula illis Prophetarum reliquorum quatuor rebus præſtare docet Maimonides. 279.
Moſis prudentia. 107, 111, 112.
Moſes Ægypti regem mortuo ſimilem ſanat. 55.
Moſes regio jure præfuit Ebræis. 103, 110.
Moſes rex. 57, 91, 93, 103, 112, 353.
Moſes rufus. 56. 86, 98.
Moſes ſapientia omnes anteceſſit, qui ipſo fuerunt vetuſtiores: ejuſque ſapientiam imitati ſunt, qui inter Ethnicos clariſſimi fuerunt Sapientes & Philoſophi. 56.
Moſes ſapiens primus fuit, juxta nonnullos. 50, 63.
Moſes Servus Dei, quaſi proprio cognomento dictus eſt. 62, 93.
Moſi ſexus uterque tributus eſt ab exoticis Scriptoribus. 51, 93.
Moſis ſtilus hiſtoricus, ſimplex & humilis; licet in ſublimi quoque genere dicendi fuerit exercitatiſſimus. 54.
Moſi ſtatices inventio adſcribitur. 100.
Moſes Theologiæ Ethnicæ fons. 56. 57, 72, 78, 79.
Moſes θεόπνευς dictus. 64.
Moſem Thermuthis paterni regni ſucceſſorem deſtinaverat, eique rex ipſe Ægypti, Thermuthidis pater, diadema ſuum impoſuerat. 57.
Moſes in vincula conjectus à rege Ægypti, juxta Artapanum, divinitus iis ſolvitur. 55.
Moſes virtutes ſuas ac errata ingenue prædicavit. 143.
Moſis virtutes & merita Ægyptio regi ab uno ex Hierogrammateis prædicta. 644.
Moſis virtuti invidet Chenephres. 55.
Poſt Moſem, vitæ terminus centum & viginti annorum ſpatio circumſcriptus, juxta Joſephum. 55.
Moſes unigena creditus à quibuſdam. 104.
Moſes υἱόγονος dictus. 104.
R. Moſes ben Maimon. Vid. Maimonides.
R. Moſes ben Nachman refellitur. 353.
R. Moſes Kimchi refellitur. 192.
משליכם, qui. 161.
Moſo mulierem Ebræam Judæorum leges ſcripſiſſe tradidit Alexander Polyhiſtor. 51, 62.
Moymin filius Taanthe, juxta Perſas. 73.
Moyſes. Vid. Moſes.
Muhammedani Vetus Teſtamentum penitus depravatum eſſe cenſent. 146.
Muhammedo prophetias aliquas accommodare conati ſunt Iſlamitæ. 630.
Mulier etiam virgo appellatur. 387.
Mulieres poſt congreſſum virilem lavare juſſit Numa. 130.
Mundi tempus ut definitur ab Eliæ Schola. 361.
Muſa, portus Arabiæ Felicis, a Moſe videtur dictus. 93.
Muſæ dictæ ſunt Ægyptiæ, Oſiridis ſociæ. 121.
Μοῦσα, dictio unde orta. 646.
Muſæ unde dictæ. 121.
Muſarum fabula unde orta. 121.
Muſica inſtrumenta pleraque ex Oriente prodierunt. 65.
Muſica unde dicta, juxta Kircherum. 646.
Muſicæ uſus vetuſtiſſimus. 182.
Muſæo Eleuſinia adſcribit Tertullianus. 107.
Muſæus futurorum præſcius cur fuiſſe dicitur. 102.
Muſæus Moſes eſt. 502.
Muſæus Lunæ filius cur fuiſſe dicitur. 102.
Muſæo Muſices ac Poëſeos ſtudium cur tribuitur. 102.
Muſæi nomine editi χρησμοὶ ab Onomacrito. 105.
Muſæus Orphei vel diſcipulus, vel imitator, vel filius fuiſſe dicitur. 102.
Muſæi parentes, patria, & ætas incerta. 102.
Muſæus Philoſophus & Theologus fuiſſe cur fingitur. 102.
Muſæus Theogoniam & Sphæram primus cur docuiſſe fingitur. 102.
Muſæus Thrax cur ab aliquibus dictus. 103.
Muthis dicta Thermuthis Cedreno. 60.
Myeni fabula unde orta. 124.
Myiagrum Deum cur Hercules imprecatus eſſe dicitur. 153.
Mylitta Venus. 119.
Myobarbum, quid. 117.
Myoparones naves, unde dictæ. 117.
Myrtili fabula, unde orta. 124.
Mythologi fabulas ſuas ex Libris ſacris, præcipue vero ex Pentateucho hauſerunt. 123.
Mythologi multorum hominum geſta uni ex ſuis Diis tribuerunt. 123.
Mythologi varia ac diſcrepantia de Diis ſuis ſenſerunt. 123.
Mythologi uni perſonæ varias adjunxerunt ſignificationes, alias σωτῆρες, alias ἰσοθέους. 121.
Mythologi unius hominis geſta in plures Deos partiti ſunt. 123.
Mythologiæ Græcanicæ pars debetur Ægyptiis. 124.

N.

NAbla. 65.
Nabuchodonoſor in Judithæ libro memoratus, quis. 172.
Nabuchodonoſori meminerunt Ethnici Scriptores. 163.
Nacheroti boum uſum ad terræ cultionem oſtendit Moſes. 55.
Nacheroti quærenti quid hominibus valde eſſet utile, boum genus reſpondit Moſes. 68.
Nahumi patria. 243.
Nahumi ætas. 244.
Nanidos & Cyri hiſtoria, ex illa Moſis detorta. 646.
Naſamones alas in capite cur geſtant. 644.
Naſci poſſe homines ex terra ſine patre & matre, quidam exiſtimarunt. 650.
נשיא. 334, 335.
Naſi Judæorum, ſui juris non fuit. 335.
Naſi de tribu Juda delectum fuiſſe non conſtat inter Rabbinos. 335.
Nathan & Gadus Prophetæ, auctores partis cujuſdam librorum Samuelis. 158.
R. Nathan refellitur. 189.
Navigabant crebro Veteres in Oceano Atlantico verſus Auſtrum. 83.
Nazaratus. 74. Vid. Zaratus.
Neapolim Romanis ad mortem damnatis tutus receptus fuit. 130.
נביא, Prophetam & fidicinem ſonat. 240.
Nechephris. Vid. Chenephres.

Necosi victoria de Judæis, ab Herodoto celebrata. 163.
Nehemias ad lucubranda Paralipomena operam suam contulisse creditur. 164.
Nehemiæ ætas. 167.
Nehemias Canonem recognovit. 263.
Nehemiæ Liber, cujus auctoris ac ætatis. 167.
Nehemiæ Liber cur Esdræ Secundus appellatur. 167.
Nehemias longævus fuit. 167, 168.
Nehemias unus fuit è Synagogæ magnæ σωφέρησι. 261.
Nehemias Uzielis filius, nomen Messiæ ex Josephi stirpe orituri, juxta Judæos. 464.
Νεμεσσὸς Minerva. 122.
Nemrodi ignis colendi ritum adscribunt nonnulli. 644.
Nemrodum eumdem esse ac Zoroastrem quidam censent. 644.
Nemrodus idem qui Belus. 122, 123.
Nemrodi persona, plurium Deorum origo. 123.
Nemrodi typus Bacchus. 123.
Nemrodi typus Mars. 123.
Neomeniæ Græcis sacræ. 127.
Nephes-ogli apud Turcas, qui. 385.
Nepotes ab Ebræis filiorum nomine continentur. 252.
Neptunalibus frondeas casas extruebant Romani. 130.
Neptunus, Japhethi typus. 122.
Nero Imperator Christianos teterrimis suppliciis vexavit. 36.
Neronis adversus Christianos sævitia vulgo damnata fuit, etiam ab Ethnicis. 36.
Nicephorus Callisti notatur. 328.
Nicolaitæ negabant in Psalmis haberi Prophetias de Christo. 281.
Nicolaus Damascenus, Herodis & Augusti familiaris, Mosis in Historia sua meminit. 53.
Niger Idumææ rector, σφαίτης dictus. 135.
Nilus annus cur dicebatur ab Ægyptiis. 645.
Nilus cœli æmulus. 645.
Nilus Deorum maximus, juxta Ægyptios. 645.
Nili fontes versus ortum Veteres collocabant. 74.
Nilus Melas dictus, & Melo. 90, 101.
Nilus Osiris est & Orus. 645.
Nilus שיחור dictus. 101.
Nilus Sirio astro nomen dedit. 101.
Nilus Siris appellatur Æthiopum lingua. 63, 90.
Νὶμ, Ægyptia lingua, ex significat. 62.
Ninive aqua & ignibus erumpentibus subversa non est, ut quidam putant. 245.
Ninus Beli filius cum patre aliquando confunditur. 123.
Ninus significationem habet juventutis. 122, 123.
Nisus. Vide Scylla.
Noachi typus Bacchus. 122.
Noachi typus Janus. 122.
Noachi typus Saturnus. 122.
Noachus, typus Jesu. 621.
Ex Noctibus, non ex diebus tempora sua computabant gentes pleræque. 59.
Noctiluca est Venus. 119.
Noëmæ typus Minerva. 122.
Nomina exotica Græci & Latini ad linguæ suæ genium refingebant. 137.
Nomina exotica locorum ac gentium Moses ad linguæ suæ modum accommodavit. 137.
Nominum Græcorum contractionibus delectabatur Horatii ætas. 649.
Nomina patronymica gerebant Ægyptii. 59.
Nomina plurima gentium ac locorum, quæ commemorat Moses, nihil plane in Ebraica lingua significant. 137.
Nomina propria à Librariis sæpe vitiantur. 166.
Nomina propria erroribus & corruptelis obnoxia. 253.
Nomina propria ex una lingua in aliam dum transeunt, sæpe convertuntur, significatu tantum quem in primæva lingua obtinuerant servato; verbo ipso, verbique sono ac syllabis penitus mutatis. 136, 647.
Nominum propriorum multorum significatum, quem in primæva lingua obtinuerant, Moses Ebraice retulit. 138.
Nominum propriorum pars aliqua sæpissime in coagmentatione & conjunctione excidit. 62.
Nominativum pro vocativo usurpant Attici. 285.
Νόμος & νομοθεσία aliquando differunt, aliquando confunduntur. 133.
Νοὺς, Ægyptia dictio, quid significet. 69.
Novi Testamenti Scriptores in Vetere explicando receptas sua ætate interpretationes sequebantur. 323.
Novi Testamenti Scriptores Septuaginta Senum interpretationem sæpe sequuntur, Ebraico vero exemplari raro adhærent. 527.
Nudipedalia Paulus Apostolus exercuit. 128.
Nudipedaliorum origo. 128, 130.
Numæ Pompilii dogmata quædam ex Mosis legibus expressa. 45.
Numæ dogmatis pleraque Pythagoræ dogmata consentanea sunt. 45.
Numa de Deo quid senserit. 129.
Numa Deum ad hominis vel animalis cujuscunque formam exprimi vetuit. 45.
Numa effigiem Dei ullam pingi vel sculpi vetuit. 109.
Numenius libros suos Mosaica doctrina locupletavit. 54.
Numenius Platonem, Mosem Atticissantem esse dixit. 54.
Numerorum decupla progressio, in numerando vulgo usurpari solita, unde orta. 647, 648.
Numerorum notæ à Librariis sæpe vitiatæ & corruptæ. 163, 166.
Numerorum notæ, quæ Romanæ vocantur, quintanam progressionem servant. 648.
Numerorum notæ vulgares, quibus utimur, meri sunt characteres Græci. 647.
Numerorum notas cum ipsa Arithmetica scientia Arabes à Græcis acceperunt. 648.
Numidæ Mosis doctrina videntur fuisse imbuti. 66.
Νύμφαι cur dictæ novæ nuptæ. 382.
Nupta, apud Romanos, cur è matris gremio rapiebatur. 382.
Nuptæ munera dabantur à propinquis, cum primum videri se patiebatur. 382.
Nuptiarum ritus oriza profusa apud Brachmanes, frumento apud Judæos perficitur.
Nysa mons idem ac Sinai. 66.

O.

Obadias Saphornus refellitur. 353.
Oblatio munda apud Malachiam, quid. 494, 495.
Obscuritas nominatur regio quædam Septentrionalis. 646.
Ochozias & Josaphatus cum Thracibus & Ponticis gentibus commercia habuerunt. 132.

עוג, quid significat. 364.
Oeagrus. 103.
Og Basanitidis rex, Tityi simulacro expressus. 88.
Og idem ac Typhon, sive Typhœus. 136, 150.
Og unde dictus. 136, 150.
עולם, non infinitum tempus, ut sæpe; sed diuturnum, ut quandoque, significat. 288.
שולם, quid significat. 358, 496.
Olbio fluvio alveum excavasse cur fingitur Hercules. 153.
Adam. Olearius laudatur. 77.
Omphales & Herculis fabula, unde orta. 157.
Oniæ Templum Leontopoli conditum, ab Isaia prædictum. 269.
Onomacritus Pisistrati coævus. 105.
Ononychites. 89.
Ophiuchus Hercules. 153.
Oromasus, sive Ormasdes, Zoroastris pater, idem ac Amramus. 74.
Oraculorum defectus, unde. 422.
Oraculorum suorum vanitatem Ethnici agnoverunt. 638, 639.
Oratio simplex & nativa, ad persuadendum & delectandum efficacissima. 350.
Oriens, Christi cognomen. 309.
Origenem ad allegorias inclinarunt Chæremon & Cornutus. 138.
Origenes defenditur. 514. explicatur. 169, 171. notatur. 26, 329. refellitur. 135, 254, 333, 334, 379, 520.
Orion filius Hyrieo patri à Diis promissus, typus est Isaaci Abrahamo à Deo promissi. 123.
Ornatrices olim parum pudicæ. 385.
Orpheus Ægyptum adiisse, & Ægyptiorum disciplinas hausisse cur fingitur. 103.
Orpheus agyrta cur fuisse dicitur. 103.
Orpheo Apollinem tradidisse lyram cur Veteres finxerunt. 105.
Orpheus Arcas fuisse cur dicitur à nonnullis. 103.
Orpheo adscripta sunt Argonautica Orphei Crotoniatæ. 105.
Orpheus Astronomus fuisse cur fingitur. 103.
Orpheus cantu feras mansuefecisse cur dicitur. 10.
Orphei caput in Hebrum projectum, cu r loquax & fatidicum fuisse fingitur. 105.
Orphei caput invadens serpens cur in lapidem mutatus fuisse fingitur. 105.
Orpheus Deorum colendorum, expiandorum scelerum, & morborum curandorum ritus invenisse cur dicitur. 104.
Orpheus διονυσιακὴν τελετουργίαν, & φθησοφείαν, & Mercurii fabulam ad Græcos transtulit, juxta Diodorum. 72.
Orpheas duos Veteres finxerunt. 102.
Orpheus Eleusinia Athenas dicitur detulisse. 104.
Orpheus fulmine percussus, interiisse cur fingitur. 105.
Orpheo adscripti sunt Hymni Onomacriti. 105.
Orpheo Iason cur denuntiat, sine eo Argonautas in Colchidem pervenire non posse. 105.
Orpheus Idæorum Dactylorum disciplinam hausisse cur dicitur. 104, 105.
Orpheus ἱεροτάκτης cognomento dictus. 104.
Orpheus Inferos bis adiisse cur dicitur. 105.
Orpheus Isidis & Osiridis sacra in Cereris & Liberi orgia dicitur convertisse. 104.
Orpheus legumlator. 105.
Orpheo Liber De lapidibus vulgo adscriptus, est Onomacriti. 105.
Orpheo adscripti Libri. 103, 104, 551.
Orpheus Magus fuisse cur dicitur. 105.
Orphei mortem cur Bistonides fleviisse finguntur. 105.
Orpheus Moses est. 102.
Orpheus Musicus fuisse cur dicitur. 103.
Orphei præceptor Moses dictus est a quibusdam. 55.
Orpheus Mosis doctrina imbutus fuisse dicitur à Justino. 104.
Orpheus Poëta fuisse cur dicitur. 103, 104.
Orpheus mysteriis doctrinam suam occultavit. 104.
Orphei nomen, unde. 103.
Orpheum nullum unquam fuisse docent Aristoteles, & alii. 105.
Orpheus in Olympo monte sepultus fuisse cur fingitur. 105.
Orpheus Panathenæa Athenas dicitur detulisse. 104.
Orpheus Philosophus cur habetur. 104.
Orpheus Poëtarum omnium antiquissimus dicitur. 103.
Orpheus rex fuisse cur creditur. 103.
Orpheus Sacerdos cur dictus. 103.
Orpheus Spiritu sancto afflatus fuisse dicitur à Celso. 105.
Orpheus tiaram gestare cur fingitur. 103.
Orpheus, Theologus cognomento dictus. 104.
Orpheus Theologus vetustissimus. 103.
Orpheus Thesmophoria Athenas detulisse dicitur. 104.
Orpheus Thrax fuisse cur vulgo creditur. 103.
Orpheus vates futurorum præscius. 105.
Orpheo versus adscripti ab Aristobulo, Justino, & aliis, à veteribus Christianis videntur esse conficti. 104.
Orpheus vixisse novem ætates fingitur. 103.
Orpheus uxorem interemtam ad vitam revocasse cur fingitur. 105.
Orphei Hymni emendantur. 120.
Orphica, Bacchi orgia. 104.
Orphica Pisistrati ævo antiquiora non sunt. 43.
Orphicus appellatur, symbolicus de rebus divinis differendi modus. 104.
Orpheus Crotoniata, Pisistrati coævus. 105.
Orus idem ac Moses. 68.
Orus idem ac Priapus. 69, 89.
Orus Osiridis filius; vel, juxta alios, frater; vel, juxta quosdam, idem qui Osiris. 68, 85, 86.
Orus quomodo pingi solitus. 68.
Osarsiph dictus est Moses. 50, 60, 64.
Osarsiph quid significet. 64.
Osea patria. 233.
Osirapis. 64.
Osiris. Vid. Bacchus.
Osiris Apollinis pater. 85.
Osiris Danubii fontes adiit. 82.
Osiridis exercitum cur Hercules duxisse dicitur. 66.
Osiris idem ac Adonis. 59.
Osiris idem ac Bacchus. 59, 85.
Osiris idem ac Moses. 65, & seq.
Osiris idem qui Sirius & Siris. 90.
Osirim Indi in patria sua natum volunt. 80.
Osiris Indiam multis Ægyptiorum coloniis frequentavit. 80.
Osiridis in Indiam expeditio, juxta Eratosthenem & Strabonem, fabulosa est. 80.
Osiridis mors & reditus ad vitam apud Ægyptios celebrantur. 59.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Osirim nigro colore Ægyptii inficiunt. 90.
Osiris Poëtices inventor cur fingitur. 104.
Osiridis partem obscœnam Priapum esse fabulantur Ægyptii. 89.
Osiridis sepulcrum ignotum. 68.
Osiridis simulacra, cur velamine flammeo obnupta. 68, 130.
Osiridis simulacrum, cur ἐξορκιζεν τῷ αἰδοίῳ. 67, 89.
Osiris Sol est. 59.
Osiris symbolum est rerum multarum. 121.
Osiris Taurus aratri usum docuit. 82.
Osiris unde dictus. 45.
Ovidius explicatur. 98. refellitur. 137.
Oxyartes, cum Nino conflixit, juxta Ctesiam; non Zoroastres. 74.
Oxydracæ cur orgia cum tympanis celebrabant. 67.
Oxylus agros pignori opponi cur vetuit. 128.

P.

SAnt. Pagninus notatur. 379.
Παλαιὸς, Græca vox, unde orta. 122.
Palæphatus Abydenus, Aristotelis amasius, idem videtur qui Abydenus. 49.
Palæphatus Fabularum Interpres. 638.
Palæstina Phœnice dicta. 151.
Palæstini כרתים dicti. 93.
Palæstini cum Cretensibus confunduntur. 93.
Palætyrus. 155.
Palladi virga cur tribuitur. 123.
Palmenothes Ægypti rex. 55.
Pamphylia & Pisidia, Phœnice dictæ. 81.
Pan ἀγρεύς. 88.
Pan Apollo nominatur. 86, 88.
Pan Arcadibus magno in honore erat. 109, 111.
Pan Bacchi socius & διαφώτης. 88.
Pan bellator. 88.
Pan Cererem in Arcadiæ specubus latitantem reperisse cur fingitur. 88.
Pani cornua aurea, & ad cœlum pertinentia cur affinguntur. 88.
Pan Deorum antiquissimus ab Ægyptiis & Arcadibus habitus est. 88, 109, 111.
Pan Deorum & hominum μαστὴς ac sequester. 88.
Pan deserta loca habitare cur fingitur. 88.
Pan facie miniata cur pingi solebat. 88.
Pan futurorum præscius cur fingitur. 88.
Pan Gigantes conchæ sonitu exterruisse & in fugam dedisse cur dictus est. 88, 154.
Pan hircinam formam gerere cur dicitur. 88.
Pan idem ac Ephialtes. 110.
Pan idem ac Fatuus & Fatuellus. 110.
Pan idem ac Faunus. 110, 111.
Pan idem ac Inuus. 110.
Pan idem ac oses. 88.
Pan idem ac Priapus. 89.
Pan idem ac Saturnus. 116.
Pan idem ac Silvanus. 110.
Pan idem ac Sol. 88.
Pani ignis perpetuus cur alebatur. 88.
Panem Itali cur colerent, Evandri opera effectum est. 88.
Pani Lampadephoria instituta. 88.
Panos Mercurius pater esse cur dicitur. 62, 64.
Pani & Mercurio communia multa sunt. 88.
Pan montivagus cur fingitur. 88.
Pan mundi Harmoniam fistula concinere cur fingitur. 89.
Pan Musarum ductor cur dicitur. 121.
Pan naturæ symbolum. 537.
Pan νόμιος. 88.
Pan Nympharum dux & comes. 88.
Pan Φυξιος. 87.
Pan saltator. 88.
Pan Satyros & Musas secum ducere cur dicitur. 88.
Pan Scolita. 88.
Pan speculari longinqua cur fingitur. 89.
Pan verus fuit Christus Jesus. 537.
Pani virga & fistula cur tribuuntur. 88.
Pan & Vulcanus communia habent quædam. 88.
Παναρίτου, & Παναρίτου συρίας nomen, quibus Scripturæ sacræ libris tribuitur. 192.
Panchaica columna aurea. 47.
Panchaicæ literæ. 47.
Pandora eadem est quæ Cybele. 118.
Pandora, Evæ typus. 47, 72, 91, 92, 122.
Pantheæ nomen cur Drusillæ post mortem tributum. 120.
Pantheon Romæ Templum, unde dictum. 116, 117, 120.
Pantheum unde dictum est Myobarbum Ausonii. 117.
Panther, cognomen Jacobi, qui fuit Josephi pater, juxta Epiphanium. 386.
Panther, Joacimi pater, Mariæ virginis avus; juxta Johannem Damascenum. 386.
Panther, Josephus Mariæ Virginis maritus, cognomento videtur fuisse dictus. 386.
Panthera, Mariæ matris Jesu maritus, Jesu pater, juxta Thalmudistas & alios. 385, 386.
Παραβαπίστης, qui. 34.
Paraboli, sive Parabolani, qui. 34.
Paradisi terrestris notitiam habuerunt Brachmanes. 78.
Paradisi terrestris typus est ætas aurea. 122.
Paradisum voluptatis refert Hortus Jovis, Platoni commemoratus. 46.
Παραπεπαιδωκυιῶν, qui. 34.
Paralipomena collecta ex Actis diurnis, & Prophetarum scriptionibus, & vetustioribus Libris Scripturæ. 164.
Paralipomena Esdræ adscribunt Ebræi. 165.
Paralipomena & initium Libri Esdræ unius esse videntur Auctoris. 164.
Paralipomena post librum Esdræ scripta esse opinantur Ebræi. 164.
Paralipomena quando scripta. 164.
Paralipomenon Auctor quo tempore vixerit. 166.
Paralipomenon nomen ostendit posteriora ea esse libris Regum. 165.
Parcæ eædem ac Luna. 119.
Παρέκτασις, quid. 632.
Paris appulisse dicitur in Ægyptum. 135.
Παρώνυμα Ebraica Græci Interpretes Græcis παρωνύμοις aliquando repræsentarunt. 137.
Paschæ tempore se à Messia redemtum iri sperant Judæi. 623.
Paschæ typus quidam apud Peruvianos. 74.
Pasiphaës adulterium unde confictum. 95.
Pasiphaës taurus Vituli, aurei Aaronis typus. 95.
פשוט, quid. 656.
Pateneit, Saiticus Sacerdos. 85.
Pater Jedor, unum è nominibus Mosis. 643.
Patria appellatur, non in qua quis natus est, sed in qua educatus. 389.
Pauli Apostoli Epistolæ quædam, præter Cano-

nicas olim circumferebantur. 22.
Pauli Epistolæ suppositititiæ ad Laodicenses. 22.
Pauli Epistolæ suppositititiæ ad Senecam. 22.
Pauli Epistolas repudiabant Ebion & Severus. 20.
Pauli Epistolas repudiabant Elcesaitæ. 23.
Pauli Epistolas ad Timotheum repudiabat Tatianus. 20.
In Pauli Epistolas temere grassati sunt Marcion & Basilides. 20.
Pauli & Theclæ Periodi. 22.
Paulus Apostolus Nudipedalia exercuit. 128.
Paulus Samosatenus Psalmos post Christum compositos esse credidit. 183.
Pausanias refellitur. 88.
Pacis princeps Christus. 293, 313.
Pax duplex hominibus per Jesum Christum parta, temporaria, & æterna. 364.
Pax per Christum oritura, ab Isaia prædicta. 290, 291.
Pax per Christum Jesum parta, qualis. 446, 447.
Pedibus nudis ad eliciendas aquas Deo supplicatur. 128.
Pedibus nudis sacrorum faciendorum mos à Judæis ortus. 128. Vid. Nudipedalia.
Πελασγοι, unde dicta. 69.
Pelasgi Aboriginum cognati. 108.
Pelasgi in Italia Diis voverunt proventuum omnium suorum decimas. 109.
Pelasgia dicta est Arcadia. 108.
Pelasgicæ literæ. 106.
Pelasgorum coloniæ in Italia. 108.
Peleï fabula, unde orta. 124.
Penates an iidem ac Lares. 113.
Penates ac Lares Mosem dissimulant. 113.
Penates, Dii Romanorum proprii. 113.
Penates, qui. 113.
Pentateuchi exemplar penes se habere unumquemque debere docent Rabbini. 146.
Pentateuchi velut appendices sunt reliqui Libri sacri. 146.
Pentateuchi pars aliqua scripta est, postquam Rubenitæ, Gaditæ, & pars Manassæorum, sedes Amorrhæorum & Basanitarum occupaverunt. 145.
Pentateuchum Moses Israëlitis cur scripsit in deserto. 178.
Pentateuchus Mosis, Librorum omnium, qui supersunt, antiquissimus. 38.
Pentateuchus Samaritanus. 43, 44.
Pentateuchus, summarium Legis Judaicæ. 146.
Peræquatores. 392.
Bened. Pererius refellitur. 335, & seq. 346, bis, 355, 356.
Peripatetica Philosophia ex Mose & Prophetis manavit. 49.
Persæ acta diurna in literas diligenter referebant. 161.
Persæ Carmanienses religionem majorum suorum fidelius retinuerunt, quam Persæ Indienses. 73.
Persæ Israëlitica religione imbuti. 56.
Persæ Israëlitis militibus usi sunt. 132.
Persæ Judæorum Libros sacros cognoverunt & legerunt. 132.
Persæ Judaicis rebus imbuti. 132.
Persæ quidam Mosis Legem servant, qua fratris absque liberis defuncti uxorem frater ducere tenetur. 124.
Persarum priscam religionem qui hodie retineant. 72.
Persarum prisca religio è Libris Mosis profluxit. 72.
Persarum reges ad bella extra Persidem gerenda proficiscentes, regni hæredem designare solebant. 370.
Persarum veterum dogmata à recentioribus dijudicanda sunt. 72.
Persicæ linguæ & Germanicæ vocabula multa communia sunt. 138.
Persicam linguam Græci facile condiscebant. 132.
Persicam linguam Themistocles facile didicit. 132.
Persicarum rerum Collectio sacra, idem fortasse liber fuit ac Zundavastaw. 78.
Perseus Ægyptius fuisse cur fingitur. 100.
Perseus Andromeden Cephei Æthiopum regis filiam duxisse cur fingitur. 100.
Perseus arcæ statim ab ortu inclusus, & in mare abjectus cur fingitur. 100.
Perseus idem ac Moses. 100.
Perseus Magus fuisse cur dicitur. 100.
Perseus in Polydectæ regia educatus cur fingitur. 100.
Persei Specula. 100.
Perseus Speculator cur dictus. 100.
Persei filius Erythras. 180.
Peruviani Africanis orti videntur. 84.
Peruviani Paschæ typum quemdam retinent. 84.
Dion. Petavius castigatur. 168. refellitur. 367, 368, 370, 373, 374.
Πεντε, quid. 548.
Petrus & Paulus Apostoli, Magiæ accusati. 422.
Petri secunda Epistola inter dubios & controversos Scripturæ sacræ Libros olim ab aliquibus posita. 21.
Phallephoria unde orta. 67, 161.
Phallus. 89.
Phaltiel, unum è nominibus Mosis. 643.
Pharao, quo regnante natus est Moses, idem videtur ac Thamnuz, sive Themosis, sive Tethmosis. 59.
Phareis & Pharia dicta est Thermuthis filia Pharaonis. 60.
Philemon & Baucis, typi Loti & uxoris. 123.
Philo Byblius Sanchoniathonem fideliter non est interpretatus. 58.
Philo Byblius emendatur. 70.
Philo, Ebraice redditur Jedidæus. 136.
Philo Judæus allegorice Scripturam sacram interpretatus est. 636.
Philo Judæus Ebraicæ linguæ rudis. 199.
Philo Senior carmina scripsit de rebus Judæorum. 51.
Philo Senior Hellenista videtur fuisse. 199.
Philo Senior Judæus fuit. 51. & tamen inter Græcos positus est à Josepho. 50.
Philo Senior libros Mosis compilavit. 51.
Philo Senior librum Sapientiæ Græce exposuit. 199.
Philo Senior librum Sapientiæ liberiori interpretatione explanavit. 31.
Philochori ætas. 50.
Philochorus Mosis meminit. 50.
Philoponus emendatur. 26.
Philosophia Christiana Ethnicam Philosophiam illustravit. 14.
Philosophiæ distribuendæ in partes quatuor rationem ex Salomone Græcos sumsisse tradit Origenes. 197.
Philosophorum disciplinæ, quæ sustinent se ab omni assensu, minus adversantur Christianismo, ac vulgo creditur. 5.
Philostratus antiquitatis testimonium commodat Evangelicæ historiæ & Actis Apostolorum. 18.

Philostratus Apollonii vitam cur scripsit. 565, 566.
Philostratus Apollonium suum ad Christi Jesu simulacrum effingere conatus est. 566.
Philostratus contradicit ipse sibi & repugnat. 567, 568.
Philostratus eruditionem suam gratis ostentat. 565, 566.
Philostrati Historia de Apollonio nullis idoneis nititur testimoniis. 565.
Philostrati Historia refellitur. 564, & seq.
Philostratus notatur, & refellitur. 564, & seq. 569.
Philostratus Pythagoricæ sectæ addictus. 569.
Philostratus scriptor eruditus, sed parum verax. 567.
Phocylidi adscriptum Poëma νουθετικὸν, Mosaicis præceptis perspersum. 56.
Phocylidis Poëma, Hellenistæ, vel Christiani satis recentis fœtus. 36.
Phocylidis Poematis Patrum veterum nullus meminit. 56.
Phœnice dicta est Palæstina. 151.
Phœnices à Josua exterminati, in quæ loca profugerint. 154.
Phœnices à Judæis Grammaticam accepisse, & Græcis tradidisse scribit Eupolemus. 113, 119.
Phœnices cum Ebræis recentiores Scriptores confuderunt. 56, 151.
Phœnices & Ægyptii universis hominibus Theologiæ principia tradiderunt, juxta Philonem Byblium. 85.
Phœnices Græcis literarum characteres tradiderunt. 138, 139.
Phœnices in Bithynia, Thracia, Rhodo, & finitimis locis. 81. in Samo. Ibid.
Phœnices in Occidentem Ebraismum dissemiarunt. 138.
Phœnices Mosis libros per universum orbem circumtulerunt. 131.
Phœnices φιλοὶ ab Aristophane cur dicti. 151.
Phœnices scribebant in saxis. 47.
Phœnices se è Mari Rubro venisse dicebant. 56.
Phœnices veram historiam fabulis inquinarunt. 85.
Phœnicibus literarum inventio à Veteribus tributa. 139.
Phœnicum coloniis gentes pleræque Theologiam suam debent. 138.
Phœnicum navigationes Abrahamo recentiores. 138.
Phœnicum Theologia Mosaicis dogmatis imbuta. 56.
Phœnicia lingua. Vid. Chananæa.
Photius totius Josephi ἀρχαιολογίας epitomen dare propositum non habuit. 29.
Phryges ignis cultores. 77.
Phrygii amictus origo. 130.
Phtha. 115.
Phtha cur sic dictus. 70.
Phtha idem ac Mercurius. 69.
Phtha idem ac Suada. 69.
Phtha idem ac Taautus. 69.
Phtha idem ac Thoth. 69.
Phtha idem ac Vulcanus. 69.
Phtha patrem habuit Cnephum. 69.
Phurim diei origo ut cognosceretur, liber Esther præcipue videtur esse scriptus. 174.
Phurim dies, sive Sortium, Amanæa dicta, & Mardochaica. 174.
φῦλον recte dici potest Secta Christianorum. 30.
Picti vocati sunt à Romanis, qui Britanni à suis. 136.
Pindarus explicatur. 550.
Pindari Scholiastes refellitur 550.
ΠΙΠΙ in Veteri Codice Marchali semper ponitur pro יהוה. 310.
Piscibus, qui squamosi non essent, pollucere vetuit Numa. 130.
Pisidices & Achillis historia ex historia Mosis detorta est. 646.
Plato ad divinarum rerum comparandam scientiam exilia potius quam peregrinationes suscepit. 75.
Plato Ægyptiam linguam didicit. 132.
Plato Ægyptios Hierophantas adiit. 46.
Plato Apolline & Perictyone natus fingitur. 385.
Plato cum Judæis conversatus. 47.
Plato Deum definit, ut Moses. 47.
Plato Deum unicum esse demonstrat. 47.
Plato ex Columnis Mercurii doctrinam suam hausit. 46.
Platonem Jeremiæ consuetudine usum perperam aliquando credidit Augustinus. 46.
Plato in assignanda rerum caussa Mosem videtur esse secutus. 48.
Plato in legum suarum descriptione eumdem ordinem tenuit ac Moses. 46.
Plato materiam mundi ἀγένητον & æternam statuit. 46.
Plato Mercuriales libros compilavit. 48.
Plato Moses Atticissans. 46, 47.
Plato Mosis libros involavit. 46, 133.
Plato Mosis libros legit diligenter. 47.
Plato mundum à Deo conditum & conservatum cum cerneret, Dei vocem audire sibi videbatur. 46.
Plato Socratis supplicio absterritus est, quominus aperte de Deo dissereret. 47.
Plato emendatur. 553.
Platonici habiti sunt prisci Christiani. 47.
Platonicorum librorum frequentiorem lectionem Christianis objiciebat Julianus. 47.
Plautus explicatur. 646.
Plinius notatur. 54.
Plutarchus columbæ ex Arca emissæ meminit. 53.
Plutarchus multa sumsit vel à Mose, vel ab iis qui à Mose sumserunt. 53.
Plutarchus emendatur. 224. refellitur. 73, 127, 385.
Pluto, Semi typus. 122.
Pluto Sinopensis. 116.
Pluvia, Christi symbolum. 317.
Ed. Pocockius laudatur. 119.
Pœna reciproci. 130.
Pœnas scelerum quo sensu Deus à nepotibus dicitur esse expetiturus. 222.
Poëtæ multi Deo afflati futura prædixerunt. 182.
Polemon Mosis meminit in historia sua. 50.
Polycarpus primam Apostolorum successionem attigisse se jactabat. 18.
Ponticarum gentium commercia cum Judæis. 132.
Pontifex apud Romanos quomodo sanguine aspergebatur. 130.
Pontificis Judæorum mors, typus fuit mortis Christi Jesu. 537.
Porphyrius Christianos libris suis oppugnavit. 54.
Porphyrius Danielis librum refellere instituit. 229, 330.
Porphyrii Homericæ allegoriæ. 638.
Porphyrius Longini discipulus. 54.
Porphyrius Mosem de Judæis verissima nuntiasse agnoscit. 55.

Porphyrius emendatur. 57, 58. notatur. 14. castigatur. 378. refellitur. 230, 270, 314.
Posidonius Geometriam adversus Zenonem Epicureum defendit. 4.
Prædæ Diis offerendæ ritus unde ortus. 127.
Prædictiones. Vid. Prophetiæ.
Præneste Romanis ad mortem damnatis tutus receptus fuit. 130.
Πρεσβύτερος Senem & Sacerdotem sonat. 228.
Priapus alatus cur fingebatur. 89.
Priapo asini effigies cur adjungebatur. 89.
Priapo cum Baccho magna erat affinitas. 89.
Priapi barba & caput canis albicabant. 89.
Priapus bellator. 89.
Priapus cornucopiæ gestare, & vites custodire cur fingitur. 89.
Priapus fontium index cur dictus. 62, 89.
Priapus genitalium custos cur fingitur. 89.
Priapus hortorum custos cur dicitur. 89.
Priapus idem ac Moses. 89.
Priapus idem ac Orus. 89.
Priapus idem ac Pan. 89.
Priapus idem ac Sol. 116.
Priapus infans à matre expositus fuisse cur dicitur. 89.
Priapus cum Mercurio quædam habet communia. 89.
Priapo natura duplex cur tributa est. 89.
Priapus Osiridis pars obscœna. 89.
Priapus puerili ætate quandoque exhibebatur. 89.
Priapus, rusticus Deus. 89.
Priapus saltator. 89.
Priapus unus ex Idæis Dactylis. 89.
Principia quædam moralia plures assentientes habent, quam Principia Geometrica. 3.
Principiis moralibus nemo adhuc fidem detraxit. 4.
Principiis quam claritatem inesse debere censuerint Speusippus & Proclus. 16.
Principiorum omnium, tam ὁπτικομανικῶν, quam moralium fides, pendet à nativa ipsorum evidentia & claritate. 3.
Proclus à Johanne Philopono confutatus. 55.
Proclus nudis pedibus sacra faciebat. 128.
Proclus perperam censuit, ita nos imaginari posse puncta, lineas, & superficies, ut ab ἀμαυρώσεις ad μεγέθη fieret progressio. 8.
Proclus refellitur. 8, 9.
Procopius castigatur. 205. notatur. 118. refellitur. 292.
Prodici Philosophi sectatores librum in arcanis habebant Zoroastri adscriptum, sed falso. 78.
Prodici Descensus ad Inferos Orpheo adscriptus. 551.
Prologus ἀποκρυφος libri Ecclesiastici explicatur. 204. refellitur. 204.
Promethei, an Æsculapii esset Panopense simulacrum, incertum fuit. 91.
Prometheus cum Æsculapio confunditur. 91.
Prometheo Aruspicinæ artis inventio cur tribuitur. 91.
Prometheus Asiæ maritus cur dictus. 91.
Prometheus bovem in duas partes divisisse, & hinc ossa adipe tecta, inde carnes Jovi, tentandi caussa, apposuisse cur fingitur. 91, 92.
Prometheus, Cabirorum unus. 91.
Prometheus Caucasi rupibus affixus, & ab Aquila depastus, & ab Hercule liberatus cur fingitur. 92, 153.
Prometheus Deucalionis pater cur dictus. 92.
Promethei furtum Jovi indicasse homines, iisque Juventam fuisse datam, quam cum veheret asinus, serpenti hunc ipsam dedisse ad impetrandam bibendi veniam, cur fingitur. 92.
Prometheus futuri præscius cur fingitur. 91.
Prometheus hominem de luto finxisse cur dictus est. 91.
Prometheus idem ac Alzazel. 92.
Prometheus idem ac Moses. 90.
Prometheus ignem de cœlo rapuisse cur dictus est. 91.
Prometheus cum Jove colloquia habuisse cur fingitur. 91.
Prometheus, Magogi typus. 123.
Prometheus cum Mercurio confunditur. 90.
Prometheus metallicæ, astronomicæ, aliarumque artium inventor cur fingitur. 91.
Prometheus eluvione Nili in magnas angustias redactus, & ab Hercule adjutus fuisse fingitur. 91.
Prometheus remedia morborum cur reperisse dictus. 91.
Prometheo sapientia & providentia cur adscribitur. 90.
Prometheo sceptrum cur tribuitur. 91.
Prometheus viarum index cur dictus. 91.
Prometheo & Vulcano communis erat ara. 91.
Prometheus & Vulcanus simul & iisdem religionibus placabantur. 91.
Prophetæ de rebus futuris, tanquam præteritis solent differere, 238.
Prophetarum dignitati non officit, aliorum Scriptorum verba ac sententias usurpare. 259.
Prophetarum Duodecim libri à viris Synagogæ magnæ in ordinem digesti pro ratione temporum. 232.
Prophetarum Duodecim libri quo ordine inter se disponendi. 232.
Prophetæ ea fere conscribebant, quæ pertinebant in longitudinem. 241.
Prophetæ historias sæpe scribebant. 161.
Prophetæ in vaticiniorum suorum libris historica pleraque admiscebant. 161.
Prophetarum ingenio afflatus suos accommodavit Spiritus sanctus. 259, 260.
Prophetarum libris præfixæ Inscriptiones, à Prophetis ipsis additæ sunt. 263.
Prophetarum mos non est, res ordine referre. 207, 209, 308.
Prophetarum oratio scabra, salebrosa, ac dissipata esse solet. 631, 632.
Prophetarum parentes in Scriptura nominati, Prophetæ ipsi quoque fuerunt, juxta Ebræos. 248.
Prophetarum prædictiones sunt certissimum ad probandam Religionis Christianæ veritatem argumentum. 4.
Prophetæ post Christum extiterunt. 422.
Prophetæ priores, ab Ebræis qui & cur dicti. 650.
Prophetæ à Pseudoprophetis quid discrepent. 631. 632.
Prophetæ res aliter narrant ac Historici. 534.
Prophetiæ definitio. 6.
Prophetiæ donum ad postremum usque Christi adventum in Ecclesia non defuturum docet Scriptor vetus apud Eusebium. 422.
Prophetiæ munus temere usurpare, capitale fuit, juxta Legem Mosis. 526.
Prophetia etiam est præteritorum & præsentium. 6.
Prophetiæ secundus gradus, quis. 241.
Prophetia verax, quæ. 12.
Prophetias ac typos Christi Jesu, qui extant in Novo

Novo Testamento, non necesse est in eamdem sententiam ac antecedentia & consequentia conspirare. 631.
Prophetiarum collectiones à Centonibus quid discrepent. 633.
Prophetiarum duplex genus, per signa, & per verba. 272.
Prophetias extra Terram sanctam literis tradere non licere, falso asseverarunt Thalmudistæ. 223, 231.
Prophetiarum finis Christus. 316.
Prophetiæ quædam, non solitariæ, sed cum toto unde prodierunt contextu spectari debent. 631.
Prophetiarum, quæ fiunt per verba, multiplex est genus. 272, 273.
Prophetiarum triplex genus est in Libris sacris; quod Christum mere respicit; quod Christum respicit κῦ λέξιν, alia κῦ πρᾶγμα; quod Christum κῦ πρᾶγμα, alia κῦ λέξιν. 636.
Prophetias non semper claras & distinctas esse oportuit. 633, 634.
Prophetiis inest vis argumenti, contra quam credidit Grotius. 274.
Prophetiis multis duplex inest significatio, quorum primaria pertinet ad Christum, contra quam credidit Grotius. 273, 274.
Prophetiæ pleræque Veteris Testamenti in unum Jesum conveniunt. 631.
Prophetiæ post Jesum desitæ. 414.
Prophetiis, præ cæteris argumentis, ad probandam Christianæ religionis veritatem utendum est. 274, & seq.
Prophetias simulacris quibusdam adumbrare solet Spiritus sanctus. 385.
Prophetiæ universim potius quam sigillatim spectandæ sunt. 631.
Prophetica facultas à solo Deo est. 12.
Propheticæ facultatis caussam in animi motione ponit Porphyrius. 14.
Propheticam facultatem concessam non esse à natura hominibus communis opinio est. 12, & seq.
Propter viam sacrificium, unde originem habuit. 129.
Proserpina eadem ac Bona Dea. 118.
Proserpina eadem ac Maia. 118.
Proserpina eadem ac Medea. 118.
Proteus Ægyptius fuisse cur fingitur à nonnullis. 98.
Proteo æquitatis laus cur tribuitur. 100.
Proteus Astrologiæ peritus cur fuisse fingitur. 99.
Protei Columnæ, quid. 99.
Proteo divini honores in Ægypto cur tribuuntur. 100.
Proteus filios duos habere cur dictus est. 99.
Proteus fortissimus & invictissimus fuisse cur fingitur. 100.
Proteus idem ac Moses. 98, & seq.
Proteus in omnia rerum miracula cur sese fingitur transformasse. 99.
Proteus Jovis filius cur dictus. 98.
Proteus λεκανομάντις cur dictus. 99.
Proteus Magus & præstigiator cur fingitur. 99.
Proteo maris claves cur tribuuntur. 99.
Proteus naturæ principia cur aperuisse dictus est. 100.
Proteus Neptuni armenta pascere cur fingitur. 100.
Proteus Neptuni filius. 98.
Proteo Neptunum sub mari alveum parasse, per quem ex Pallene in Ægyptum siccus penetraret, cur Veteres finxerunt. 99.
Proteus Phœnices filius. 98.
Proteus πολύδουλος. 100.
Proteus præterita, præsentia, & futura callere cur dictus. 99.
Proteus rex Ægypti. 98.
Proteus saltator. 100.
Proteo Memphi Templum cur conditum in Castris Tyriorum. 98.
Proteus Thrax cur ab aliquibus dictus est. 98, 103.
Proverbiorum Liber à Rabbinis è Sacrorum Librorum censu fere expunctus. 191.
Proverbiorum Libri Auctor, quis. 188, & seq.
Proverbiorum Libro Ethicen tradi volunt Scripturæ sacræ Interprètes. 197.
Prudentia, prophetia quædam est. 7.
Ψαλὶ, quid. 128.
Ψαλτὴρ origo. 129.
Psalmi aliquot in Babylonica Captivitate, quidam & post eam compositi. 183.
Psalmi aliquot cur ἀνωνύμως & ἀδήλως. 182.
Psalmi ἀνωνύμως, cujus sunt Auctoris. 185.
Psalmorum Auctores varii fuerunt. 182.
Psalmorum numerus ab Esdra fuit determinatus, eorumque Volumen in Canonem ab eo dedicatum. 183, 184.
Psalmorum ordo à temporum ordine cur discrepet. 185.
Psalmi post Esdram nulli ad priscos adjecti sunt. 184.
Psalmos post Christum Jesum compositos esse credidit Paulus Samosatenus, & deinde Anabaptistæ. 183.
Psalmos, septuagesimum quartum, septuagesimum octavum, & septuagesimum nonum, Esdræ temporibus adscribunt quidam. 184.
Psalmus centesimus decimus septimus in Judæorum Synagogis creberrime legi solitus. 290.
Psalmus centesimus nonus clarissimas de Messia prædictiones continet. 290.
Psalmi nonagesimi quinti, versus decimi, genuina scriptura agnoscitur. 527.
Psalmus nonagesimus secundus Adamo ad scribitur ab Ebræis. 185.
Psalmus octogesimus nonus, & sequentes decem, Mosi adscribuntur. 184, 185.
Psalmus, quem extra centum & quinquaginta Canonicorum numerum exhibent Septuaginta Interpretes, fœtus esse videtur Hellenistæ alicujus. 118.
Psalmum septuagesimum septimum ab antecedente haudquaquam esse disjungendum Judæi quidam tradiderunt. 419.
Psalmus septuagesimus septimus Messiæ prænuntius. 419.
Psalmus sexagesimus quartus cur Davidis, Jeremiæ, & Ezechielis nominibus inscriptus. 221, 222.
Psalmi sexagesimi octavi versus vicesimus secundus Christo Jesu addicitur. 534.
Psalmi sexagesimi septimi versus quintus, septimus, & decimus nonus, Christo Jesu addicuntur. 541.
Psalmus vicesimus primus Christo addicitur. 519, & seq. 523.
Psalterium cur Davidis nomine inscriptum. 187.
Psalterium in quinque Libros divisum. 185.
Psalterium in quinque Libros quando divisum. 185.
Psalterium Salomonis à Joh. Lud. de la Cerda editum, fœtus esse videtur Hellenistæ alicujus. 188.

Pſammitichus Ionibus & Caribus agrum in Ægypto habitandum conceſſit. 132.
Michaël Pſellus Fabularum anagogas ſcripſit. 638.
Pſenophis, Sacerdos Ægyptius. 44.
Pſeudo-Dorotheus auctor Libri De vitis Prophetarum. 225.
Pſonthomphanech dictus eſt Moſes, perinde ut Joſephus. 644.
Pterelas regnum & vitam cum aureo capillo à Comætho filia abſciſſo amiſit. 648, 649.
Πτωὸι, quid. 69.
Ptolemæus Chennus notatur. 54.
Ptolemæus Lagides Judæos complures traduxit in Ægyptum. 131.
Ptolemæo Lagidæ Serapis in ſomnis viſus. 68.
Ptolemæus Mendeſius Moſis in Hiſtoria ſua meminit.
Puerperæ immundæ habebantur apud Athenienſes. 129.
Puerperas quadraginta diebus Templo abſtinere juſſit Numa. 130.
Pyramis quædam à Brachmanibus culta. 80.
Pythagoras ab animatorum eſu quamvis abſtineret, certas tamen victimarum partes comedebat. 45.
Pythagoras Ægyptiam linguam didicit. 132.
Pythagoras Arabes, Chaldæos, & Ebræos præceptores habuit. 44.
Pythagoras circumciſus fuit, juxta nonnullos. 44.
Pythagoras ex Columnis Mercurii doctrinam ſuam hauſit. 45.
Pythagoras Danielem videtur audiſſe. 229.
Pythagoras ad divinarum rerum comparandam ſcientiam exilia potius quam peregrinationes ſuſcepit. 75.
Pythagoræ dogmata pleraque Numæ dogmatis conſentanea. 45.
Pythagoras Ezechielem videtur audiſſe. 220, 229.
Pythagoram Judæis prognatum cur plerique crediderunt. 45.
Pythagoras Judæos adiit. 45.
Pythagoras cum Judæis converſatus eſt. 47.
Pythagoras Mercuriales libros compilavit. 48.
Pythagoras cum Moſchi Phyſiologi ſucceſſoribus congreſſus eſt. 44.
Pythagoras Moſis Leges in ſuam Philoſophiam tranſtulit. 45.
Pythagoras ex Moſis Libris multa ſumſit. 133.
Pythagoras mundum à Deo conditum & conſervatum cum cerneret, Dei vocem audire ſibi videbatur. 46.
Pythagoras nudis pedibus ſacra faciebat. 128.
Pythagoras Orphei imitator. 104.
Pythagoras Orpheo ſcriptiones quaſdam ſuppoſuit. 551.
Pythagoræ præceptor Zaras. 74.
Pythagoras Syrus fuit, juxta Iamblichum. 44.
Pythagoræ πβακπ'ς, quid. 45.
Pythagoræ Thales auctor fuit inſtituendæ peregrinationis. 44.
Pythagoras Thracum opinionibus imbutus fuiſſe cur dicitur. 103.
Pythagorei Philoſophi libros falſis nominibus inſcribere ſoliti. 551.
Pythagorei Philoſophi mendaces & creduli. 551, 569.
Pythagoreis Philoſophis vetitum erat funeribus intereſſe. 128.
Pythagoricæ Philoſophiæ præcipua capita Brachmanes retinent. 80.
Pythonis ab Apolline interfecti fabula unde orta. 63, 87.

Q

Quirinii cenſus expenditur. 390.

R.

R & S in fine permutantur. 224.
R. inſititium. 59.
Rabanus Maurus refellitur. 257.
Radix appellatur Chriſtus. 278, 300.
Raguel Moſis ſocer, toparcha in Arabia. 55.
Rationem cœcam nobis dedit Deus, ne fidem aſpernaremur. 4.
Rationis ac ſenſuum ope res certo cognoſcere non poſſumus. 4.
Recenſus à Julio Cæſare actus. 392.
Redemtio Iſraël, quid. 361.
Regnum Dei, ſuppoſititius liber ſub nomine Zoroaſtris. 78.
Regnum Dei, & Regnum cœlorum, quid. 361.
Regum Libri, à quo ſcripti. 161, 162.
Regum Libri Jeremiæ adſcribuntur à Judæis. 165, 209.
Regum Libros integræ eſſe fidei agnoſcit Julianus Apoſtata. 163.
Religiones externas recipi vetuit Senatus Romanus. 36.
Religiones omnes præter Chriſtianam falſæ ſunt & impiæ. 640.
Religionis Chriſtianæ definitio. 7.
Religionis Chriſtianæ veritas demonſtrari poteſt ex iis principiis, quæ à nemine adhuc in dubium vocata ſint.
Religionis veræ definitio. 7.
Reſcomoran unde dictum Promuntorium Comorinenſe. 645.
Rex Reipublicæ totius perſonam ſuſtinet. 155.
Rhadamanthys Aſiæ maritimæ terras multas imperio ſuo ſubjeciſſe cur dictus. 98.
Rhadamanthyos Erythras filius. 100.
Rhadamanthys flavus fuiſſe cur fingitur. 98.
Rhadamanthys Gazam iviſſe cur dicitur. 98.
Rhadamanthys ob fratrem interfectum patria exulaſſe cur dicitur. 98.
Rhadamanthys idem ac Moſes. 97.
Rhadamanthys Inferis jura dare cur dictus. 79.
Rhadamanthyos juramentum. 97.
Rhadamanthyos lex, ne quis per Deum juraret. 97.
Rhadamanthys legumlator, & primus legum repertor. 97.
Rhadamanthyi placuit talionis lex. 128.
Rhadamanthys Tityon adiiſſe dictus. 88.
Rhadamanthys virgam, dum jura reddit, tenere cur dictus. 97.
Rhadamanthys unde dictus. 97.
Rhadamanes. 98.
Rhamanitæ. 98.
Rhamnæi, gens Arabica, à Rhadamanthy dicti. 98.
Rhamnæi iidem qui Rhadamanes & Rhamanitæ. 98.
Rhodos redditur Ophiuſa. 136.
Romani Deos Græcorum pleroſque aſciverunt & coluerunt. 109.
Romanos Græci Ebraica religione imbuerunt. 56.
Romulus Bar-Cochebæ nepos. 328.

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

Romulus Gabiis egregie institutus. 114.
Romuli historia, falsa multa admixta habet. 114.
Romulus ignis perpetui servandi, Vestaliumque consecrandarum ritum instituit. 114.
Romulus religiosus, & rerum divinarum peritus. 114.
Rubenitica tribus in magnum numerum non excrevit. 337.
Rubri maris observato à Mose recessu, incolumes Ebræos trajecisse memorant Memphitæ. 55.
Rufus Bar-Cochebæ filius. 328.
Rupes aquas in deserto profundens, typus Christi. 278.
Rupes aquas in deserto profundens, typus Jesu. 624.
Ruth Liber, aditus ad libros Samuelis. 158.
Ruth Liber, appendix libri Judicum. 158.
Ruth Liber ætatis dubiæ, & Auctoris controversi. 158.

S.

S & R in fine permutantur. 224.
R. Saadias Gaon refellitur. 316, 379, ter, 380.
Sabæ regina, quæ Salomonem adiit, Ecclesiæ typus est. 621.
Sabaziis sacris qui initiantur, cur eorum symbolum serpens est. 66.
Sabazius, Bacchi cognomentum. 103, 116, 125.
Sabbathium flumen. 351.
Sabbatha Romanis peculiari ritu observata. 130.
Sabbathi origo frustra Ægyptiis tribuitur à Tacito. 126.
Sabbathi ritus vetustissimus. 126.
Sabbathum meram esse βακχείαν censuit Plutarchus. 67.
Sabbathi nomen à Sabo derivat Plutarchus. 67.
Sabbathum observant Mexicani. 84.
Sabbathum per universum orbem celebratur. 126.
Sabbi dicuntur Christiani Balsarenses Sancti Johannis. 61.
Sabbi dicuntur priscarum religionum transfugæ. 61.
Sabbus cognomen Bacchi. 125.
Sabii, iidem qui Sabbi. 62.
Sabii ex Chaldæa primum profecti. 61.
Sabini Hercule prognatos cur se ferebant. 109.
Sabini sacrificiorum Græcanicorum ritus Romanis tradidere. 109.
Sabinorum agri cur Baccho sacri. 125.
Sabinus. Vid. Sabus.
Sabis Arabum Deus. 125.
Sabis est Bacchus. 125.
Sabis unde dictus. 125.
Sabium, Sethi filium, disciplinæ suæ auctorem jactant Sabii. 61.
Sabos, Arabiæ rex, unde dictus. 125.
Sabus idem ac Sabazius. 125.
Sabus, sive Sabinus, Sabinorum Deus. 125.
סכן, quid. 487, 629.
Sacellum Angeli in Templo Sepulcri Christi. 547, 549.
Sacerdos, Atticis legibus, virginem & civem ducere uxorem, ipse casto & integro corpore esse debebat. 118.
Sacerdotes Jesu à Prophetis prædicti. 578.
Sacerdotes uncti apud Ebræos. 410.
Sacerdotibus regnum capessere non licebat, legibus Ebræorum. 334.
Sacerdotibus Romanis funestam domum ingredi, aut attrectare piacula non licebat. 130.
Sacerdotibus, veteri Lege Ebræorum, jus non erat sedendi in sella regia. 324.
Sacerdotii dignitatem à se propter peccata ablatam fuisse, & ad gentes translatam, fatentur Judæi. 410.
Sacrificantes Athenienses partes quasdam victimæ Diis offerebant. 129.
Sacrificia Mosaica quid spectaverint. 506.
Sacrificia Romæ Græcanico ritu fieri solita. 109.
Sacrificiorum Græcanicorum ritus à Sabinis Romani acceperunt. 109.
Sacrificiorum Judaicorum abrogatio prædicta. 378.
Sacrificiorum reliquiæ apud Athenienses, Sacerdotum erant. 129.
Sacrificium incruentum a Malachia significatum. 495.
Sacrificium incruentum Jesus instituit. 510.
Said ebn Batrik refellitur. 650.
Σαΐς, Ægyptiaca dictio, quid significet. 68.
שעלל, quid. 541.
Salebdei, Coptica litera. 524.
Salem urbs ea est, quæ Jerusalem deinde fuit dicta. 142, 157.
Salmanasaris expeditio in Syriam, Phœnicum Annalibus continebatur. 163.
Salmasius refellitur. 547, & seq. 645.
Salomon auctor libri Job à multis creditur. 177, 180.
Salomon carmina multa scripsit. 197.
Salomonis carminum cur magna pars perierit. 183.
Salomonis Epistolas quasdam retulit Alexander Polyhistor. 162.
Salomonis & Hirami meminerunt Phœnicum Historici. 162.
Salomonis Libris totam Philosophiam contineri volunt Ebræi. 197.
Salomonis Parabolæ. 190, 191.
Salomonis Parabolas compilarunt Ethnici. 191.
Salomonis Psalmi plerique interciderunt. 188.
Salomon Psalmorum sacrorum numerum valde auxit. 182.
Salomon quibus ætatis suæ temporibus Libros suos scripserit, juxta Rabbinos. 195, 197.
Salomon residuum ex Templi fabrica aurum ad Tyrium regem dono misit. 132.
Salomon, typus Jesu. 627, 628.
Saltatio sacra coram idolis pervetusta est apud omnes propemodum gentes. 79.
Samaritanæ literæ. 135.
Samaritanæ literæ ab Assyriis diversæ. 139.
Samaritanæ literæ eædem sunt ac Chananææ. 138, 139.
Samaritanæ literæ Græcarum similes. 139.
Samaritanarum literarum inventio, Setho à nonnullis, Abrahamo ab aliis tribuitur. 134, 138.
Samaritanarum literarum origo. 138.
Samaritanam scripturam rebus profanis olim fuisse destinatam jactatur à Judæis quibusdam. 139.
Samaritanorum & Judæorum dissociatio unde orta. 44.
Samaritani Pentateuchum solum cur admiserint. 648.
Sambuca nomen habet à סבכא. 65.
Samogiti ignem perpetuum non ita pridem servabant. 77.
Samos unde Imbrasia dicta. 81.

Samothrace prius Leucosia dicebatur. 82.
Samothrace unde dicta. 82.
Samuelis liber, fons Græcorum quorumdam rituum & fabularum. 161.
Samuelis Libri dubia est ætas, & controversus Auctor. 158.
Samsonis nomen quid significet. 627.
Samsonis typus Hercules. 157.
Samuel auctor libri Josue creditur à nonnullis. 146.
Samuel auctor libri Judicum esse videtur. 156.
Samuel auctor libri Ruth creditur à nonnullis. 118.
Samuel auctor partis cujusdam librorum Samuelis. 158.
Samuel, vel Esdras, obitum Josuæ ad calcem Libri, qui nomen ejus præfert, adscripserunt. 150.
Samson, Jesu typus. 626, 627.
Sanchoniathonis ætas. 158.
Sanchoniathon Chaos & Spiritum, prima esse vult rerum exordia. 57.
Sanchoniathonis commentarios cum Libris Mosis conferens Porphyrius, verissima Mosem de Judæis narrasse fatetur. 55.
Sanchoniathon à Gedeone libros Mosis accepit. 43.
Sanchoniathon ab Hierombalo commentarios accepit. 58.
Sanchoniathon de Judæis summa fide disseruit. 58.
Sanchoniathon Mosaicorum Librorum unde notitiam habuit. 131.
Sanchoniathon ex Mose ea tantum sumsit, quæ cum gentis suæ religionibus & dogmatis consentirent. 58.
Sanchoniathon Mosem sæpe sequitur & describit, nonnunquam deserit. 58.
Sanchoniathon è Mosis Libris plurima hausit. 42.
Sanchoniathon Taauti libros evolvit. 43, 57.
Sanguinis circa aram fundendi mos unde ortus apud Romanos. 128, 129.
Sanctius. Vid. Alphonsus Sanctius.
Sanctus Dei, quis. 283.
Sanctus Sanctorum, quis, 283.
Sancus auctor Sabinæ gentis. 109.
Sancus idem qui Hercules. 109.
Sapientiæ Liber, cujus Auctoris. 198, 199.
Sapientiæ liber in Canone cur positus non fuerit. 199, 200.
Sapientiæ Liber carmine adstrictus fuit, juxta nonnullos. 198.
Sapientiæ Liber Chaldaice conversus fuit. 198.
Sapientiæ Liber ex Ebraico vel conversus est, vel collectus. 198.
Sapientiæ Liber Ebraismos habet. 198.
Sapientiæ Liber multa habet, quorum consimilia in Libro Proverbiorum reperiuntur. 198.
Sapientiæ nomen omnibus Salomonis Libris præfixus est. 192.
Sapientiæ Librum Philo Senior Græce exposuit. 51.
Sapientiæ Librum à Salomone scriptum esse cur Veterum quidam infitiantur. 200.
Sarmaticæ gentes ignis colendi ritum à Persis acceperunt. 77.
Sarpedon Jovis & Laodamiæ filius. 94.
Saturnalia quædam apud Ebræos. 130.
Saturnaliorum origo. 130.
Saturnus, Abrahami typus. 58.
Saturnus, Adami typus. 122.
Saturnum Circumcisionis auctorem esse volunt Phœnices. 126.
Saturnus Cœlo patri filium unigenam sacrificat: tum circumcidit sibi virilia, suosque ad idem faciendum adigit. 58.
Saturnus Chami typus. 122.
Saturnus, filiique ejus, Noachi filiorumque ejus sunt typi. 122.
Saturnus idem qui Belus, juxta nonnullos. 122.
Saturnus idem ac Evander. 116.
Saturnus idem ac Hercules. 116.
Saturnus idem ac Janus. 116.
Saturnus Il dictus à Phœnicibus. 57, 58.
Saturnus Israël dictus. 57.
Saturno oculos quatuor Phœnices tribuebant. 122.
Saturnus Planetam cognominem & Noachum notat. 121.
Saturno regnante carnibus homines abstinebant. 122.
Saturnus Temporum rector, & Tempus dictus. 122.
Saturnus unde dictus. 137.
Saüs, Mercurii & Rhenes filius. 82.
Jos. Scaliger castigatur. 239, 256. notatur. 26, 49, 118, 132, 264, 391. refellitur. 117, 136, 167, 168, 171, 250, 251, 366, & seq. 373, & seq. 524.
Scaphe, sive Hemisphærium, quid. 99.
Scarabæi mystici Ægyptiorum discus alatus, quid significet. 644.
Sceptici repudiant Geometrica principia. 4.
Scepticorum argumenta imbecilla sunt adversus Christianam disciplinam. 5.
Scepticorum argumentis feliciter usi sunt quidam, ad eradicandam Philosophiam, & muniendam viam doctrinæ Christi. 5.
Sceptrum recte appellatur, jus ad sceptrum. 346.
R. Schem tob notatur. 178.
Schemaia ab Israëlitis dictus fuit Moses. 60.
Scribæ Tabernaculi creduntur à Pseudo-Dorotheo auctores libri Ruth. 158.
Scribebant Veteres in saxis, in lateribus, in metallis, & in ligno. 47, 48.
ribendi ars ante Diluvium vel Babelicam Confusionem reperta fuerit, necne, incertum est. 138.
Scriptor Itinerarii Hierosolymitani refellitur. 219.
Scriptura non tantis obnoxia est mutationibus, ac lingua. 139.
Scriptura sacra additamentis nonnullis aucta ab Esdra & Synagoga magna. 143, 263.
Scripturæ Sacræ contextus in nominibus quibusdam propriis & numeris luxatus est. 166.
Scripturæ Sacræ contextum leviculæ quædam mendæ infederunt. 145.
In Scripturæ Sacræ contextum quædam videntur è limbo irrepsisse. 143.
Scripturam Sacram divinitus esse inspiratam ex eventu Prophetiarum optime probatur. 639.
E Scriptura Sacra exciderunt nonnulla, sed levia. 22.
Scripturæ Sacræ Librorum variæ partitiones fuerunt. 181.
Scripturam Sacram sub Ptolemæo Philadelpho Græce redditam esse constat. 49.
Scripturam Sacram post bella recognoscere solebant Judæi. 262.
E Scriptura Sacra loca citantur aliquando à Patribus, quæ vel in ea non extant, vel aliter in ea concepta extant. 22.
E Scriptura Sacra testimonia sæpe afferunt Patres, neglectis verbis, servata solum sententia. 22, 23.

E Scriptura Sacra testimonia ut citare soliti sint Evangelistæ & Apostoli. 520.
Scripturæ Sacræ insunt multæ varietates lectionis. 166.
Scyllæ & Nisi fabula unde orta. 95, 157.
Seba Arabice Apelioten significat. 62.
שבט, quid. 331, 334.
Sechnuphis Heliopolita, Platonis præceptor. 46.
Seder olam rabba refellitur. 379.
Σεισὰς, quid. 48.
Sehirath videtur esse Σεισὰς Josephi. 48.
Joh. Seldenus refellitur. 136.
R. Selomoh Alchabitzius refellitur. 353.
R. Selomoh Jarchi notatur. 283. refellitur. 181, 214, 284, 306, 376, 379, bis, 495, bis.
שם המפרש, ejusque vis portentifica. 422, 423.
Semi typus Neptunus. 122.
Semum Babelicæ conspirationis participem non fuisse gratis dicitur. 136.
Sennaar campus. 56.
Senarius numerus Conjugium & Fundamentum gignendi cur dictus. 127.
Senarius numerus fecundissimus. 127.
Senarius numerus, mas & femina. 127.
Senarius numerus Veneri attributus. 127.
Senex Montis, qui. 228.
Senior, dignitatis nomen. 228.
Sennacheribi meminerunt Ethnici Scriptores. 163.
ספר תולדות, quid. 48.
Sephora, Æthiopissa cur dicta. 54, 73, 74, 95.
Sephora fabularium omnium Dearum origo est. 117, 118.
Sephora cum Maria Mosis sorore sæpe confunditur. 120.
Sephora, Sinope. 86.
Septenario numero anima humana generata. 127.
Septenarius numerus Deo cur comparatus. 127.
Septenarius numerus immobilis. 127.
Septenarius numerus Minerva dictus. 127.
Septenarius numerus, nodus rerum omnium. 127.
Septenarius numerus nuptiarum festivitatibus dicatus. 127.
Septenarius numerus sterilis dictus. 127.
Septenarius numerus Virgo dictus. 127.
Septentrionale mare Arabes Tenebrosum appellant. 99.
Septentrionem caliginosum esse Veteres censuerunt. 99.
Septentrionem Homerus ζόφον appellat. 99.
Septimo die completam fuisse rerum omnium creationem multi ex Ebræis crediderunt. 126.
Septimus dies sacer Græcis. 43, 126.
Septuaginta Interpretibus adscriptæ Interpretationis tempus controversum. 88.
Septuaginta Interpretum fides in interpretando egregia fuit. 226.
Septuaginta Interpretum Interpretatio parum sincera ad nos pervenit. 310.
Septuaginta Interpretum κοινὴ Editio varias passa est depravationes. 527.
Septuaginta Interpretes explicantur. 190, 313, 317. emendantur. 174, 189, 310, 525.
Sepulcra cippis cur ornata. 47.
Sepulcra Hierosolymis & in locis vicinis pleraque visuntur saxo incisa. 549.
Sepulcra, Regum Juda vulgo credita. 549.
Sepulcrum Christi Jesu crypta duplici constabat. 547.
Sepulcrum Christi Jesu cujusmodi fuerit. 547, & seq.
Sepulcri Christi Jesu Templum. 547, 549.
Ser fluvius. 48.
Seraphim unde dicti. 6, 8.
Serapis caduceum cur gerit. 120.
Serapis cornutus cur pingitur. 68.
Serapis idem ac Æsculapius. 89.
Serapis idem qui Juppiter. 116.
Serapis idem qui Moses. 68.
Serapis idem ac Osiris. 68.
Serapis modium capite gestat. 646.
Serapis Ptolemæo Lagidæ in somnis visus. 68.
Serapis radiatus cur pingitur. 68.
Serapidis simulacrum ex Ponto accivit Ptolemæus Lagi. 81.
Serapidis Templum in Thracia. 81.
Serapis virgam tricuspidem angue circumplicatam gestans. 68.
Serapis unde dictus. 68.
Serarius refellitur. 258.
Serenius Granianus in gratiam Christianorum scribit ad Hadrianum. 34.
Seres, gens Æthiopica. 48.
Seres, oppidum. 48.
Σήρες, & Σίρες Ægyptiis, quid. 645.
Seria insula. 48.
Serpens æneus, Jesu Christi typus. 624.
Serpentis ænei mysterium quomodo exponant Judæi. 625.
Serpens malorum aureorum custos, typus serpentis, qui Evam ad peccatum pellexit. 122.
Servetani Vetus Testamentum penitus depravatum esse censent. 146.
Servius emendatur. 111. refellitur. 47.
Σὴς Ægyptiace quid significat. 62.
Sesostri duce Scythas & Thraces Ægyptii domuerunt. 82.
Sethi filii, qui. 332.
Sethi nepotes astronomicam doctrinam duabus columnis inciderunt. 47, 48.
Sethi nepotum lapideam columnam sua ætate mansisse affirmat Josephus. 48.
Sethus Samaritarum literarum auctor, juxta nonnullos. 134, 138.
Severiani Acta Apostolorum & Pauli Epistolas rejiciebant. 23.
Severus Actis Apostolorum fidem haberi vetuit. 18.
Severus Epistolas Pauli rejiciebat. 20.
Sextus Empiricus adversus Demonstrationes multa collegit. 4.
Σὶ Ægyptiace quid significat. 62.
Sibylla à Virgilio cur Alma dicta. 382.
Sibyllina carmina vanitatis plena. 639.
Siciliam quasi Sicilitam dictam Latini censuerunt. 137.
Sidonius Apollinaris notatur. 565.
Silenus asino uehi cur fingitur. 112.
Sileni cornuti cur sæpe exhibentur. 112.
Sileni fabula unde orta. 124.
Silenus futura prædicere cur fingitur. 112.
Silenus idem ac Moses. 112.
Silenus idem ac Silvanus. 112.
Silenus juvenilior suis annis cur dicitur ab Ovidio. 112.
Silenus mundi ortum canere cur fingitur à Virgilio. 89.
Sileni sepulcrum cur in Ebræorum regione esse fingitur. 112.
Siloh, quid. 354.
Siloh Moses est per Gematricam artem. 353.
Silvani tres. 112.
Silvanus, Agrestis cognominatus. 112.
Silvano Cypariss casus adscribitur. 112.

Silvanus, Hercules, & Mercurius cur σώνναοι fuere. 112.
Silvanus Herculi cur ſæpe adjungitur in Inſcriptionibus. 112.
Silvanus idem ac Apollo. 112.
Silvanus idem ac Ariſtæus. 116.
Silvanus idem ac Faunus. 112.
Silvanus idem ac Inuus. 112.
Silvanus idem ac Mars. 116.
Silvanus idem ac Moſes. 112.
Silvanus idem ac Pan. 112.
Silvanus idem ac Silenus. 112.
Silvanus Laribus cur jungitur. 114.
Silvanus unde ſic dictus. 112.
Simon Juſtus unus fuit è Synagogæ magnæ σωνέδρεις. 261.
Simon Magus virgine natum cur ſe dixit. 386. Pſeudo-Chriſtus. 328.
Simplicius fabuloſa, & ex fabulis Ægyptiorum expreſſa credidit, quæ Moſes ſcripſit de rerum creatione. 72.
Simplicius notatur & refellitur. 72.
Sinæ Eclipſeos, quæ moriente Chriſto contigit, notitiam habuerunt. 25.
Sinæ Hieroglyphicam ſcribendi rationem videntur ab Ægyptiis accepiſſe. 80.
Sinæ ignis cultores. 77.
Sinæ longe ante Chriſtum aliqua Veteris Teſtamenti aura fuerant afflati. 326.
Sinenſis Chronologia congruit cum Moſaica. 126.
Sinoë, Panos nutrix. 88.
Sinope eadem videtur ac Sephora. 86.
Sion, Eccleſiæ typus. 519.
Sione exire debuit Lex ac Verbum Domini per Chriſtum. 318.
Σιὲ Ægyptiis, quid. 646.
Siris eſt Nilus. 48, 70, 101.
Siris eſt Sol. 90.
Sirius eſt Aſtarte. 120.
Sirius eſt Canicula, & Sol, & Nilus. 90, 101.
Siſtrum ad hirundinem, quid. 121.
Siſtrum, Ægypti ſymbolum. 121.
Sixtus Senenſis refellitur. 175, 209.
Siyun, Pharaonis filiæ nomen, quæ Moſem aluit. 643.
Socrates Moſaicarum ſententiarum aura afflatus. 46.
Socrates mundum à Deo conditum & conſervatum cum cerneret, Dei vocem audire ſibi videbatur. 46.
Sodomiticus interitus Græcis & Latinis notus. 123.
Solis defectum, & terræ motum, quæ moriente Jeſu contigerunt, prædixerunt Prophetæ. 530.
Solis defectus, qui moriente Chriſto contigit, ab Ethnicis commemoratus. 25, 26.
Sol, Dei & hominum ſequeſter, juxta Proclum. 87.
Solis pectines. 87.
Solon Ægyptum adiit. 44.
Solon Ægyptiorum leges pleraſque in legum ſuarum Collectionem tranſtulit. 44.
Solon Ægyptiorum leges in Atticam tranſtulit. 128.
Solon pro Ægyptiis nominibus Græca nomina in carminibus ſuis ſuppoſuit. 136.
Solon agnum anniculo minorem offerri vetuit. 128.
Solonis inſtituta plurima Romam delata. 129.
Solonis ſententia, è Pſalmo quinquageſimo petita. 187.
Solon verſibus ſuis politica multa & hiſtorica intexuit. 161.
Solon victimas integras & perfectas offerri juſſit. 128.
Solymi non ſunt Judæi, ſed Piſidæ. 135, 136.
Solymi, Phœnicum ſoboles. 81.
Sonchis Sacerdos Ægyptius, Archipropheta. 44.
Sopher, unum è nominibus Moſis. 643.
Σοφίας nomen, quibus Scripturæ libris tribuitur. 192.
Sophoniæ ætas. 248.
Sophonias an regio genere ortus. 248.
Sophoniæ patria & tribus. 248.
Sophonias quando futura prædixerit. 248, 249.
Sortes portionum Terræ ſanctæ, non ſtatim ut ſingulis tribubus aſſignatæ ſunt à Joſua, in earum ditionem continuo ceſſerunt. 149.
Sozomenus explicatur. 649.
Frid. Spanhemius laudatur. 177, 181.
Spartani. Vid. Lacedæmonii.
Sparto Judæus. 96.
Sparto Phoronei filius. 96.
Spiritus Domini, qui ferebatur ſuper aquas, quid, juxta Anaxagoram. 122.
Spiritum Sanctum ad Diſcipulos ſuos miſſurum Jeſum prædixerunt Prophetæ. 571.
Spiritus Sanctus appellabatur à Judæis afflatus quidam divinus. 199.
Spolia appellat Scriptura Sacra, eorum animos, qui mortem effugerunt. 541.
Spolia fortium, apud Iſaiam, quid. 541.
Stelæ apud Ægyptios, quid. 48.
Στήλη, columnam & ſtatuam ſignificat. 152.
Stella appellatur Chriſtus. 278.
Stella, Jeſu Chriſti ſymbolum. 331.
Stellam novam nato Chriſto apparuiſſe Magis, fatetur Julianus. 24.
Stemmata Deorum, quid. 48.
Stephanus, Ethnicorum Auctor, emendatur. 81.
Stoici cenſuerunt ſola cogitatione exiſtere puncta, lineas, & ſuperficies, reipſa vero corpora eſſe. 8.
Stoici Deo ſoli futurorum cognitionem tribuerunt. 14.
Strabo de Moſe & Judæis ſummo candore diſſeruit. 53.
Strabo falſa nonnulla veris miſcuit. 53.
Strabo laudatur. 53. notatur. 126.
Stygis fabula, cujus Dii timent jurare numen & fallere, prodiit ex lege Zelotypiæ. 128.
Stylus hominis apud Iſaiam, quid. 292.
Suem Libero & Lunæ mactabant Ægyptii. 125.
Suevi Iſidi ſacrificabant. 82.
Suffetes Carthaginenſium. 125.
Suffimentis gentes omnes in ſacris uſæ ſunt. 130.
Suidas notatur. 43, 118. refellitur. 73, 87, 387.
Suilla abſtinebant Ægyptii & Phœnices. 125.
Suilla abſtinebant Cretenſes. 128.
Sulamitis à Salomone dicta. 197.
Sulpitius Severus refellitur. 366, 367.
Supponendarum ſcriptionum mos vetus. 551.
Suſannæ hiſtoriam à Græco homine ſcriptam fingebant Judæi. 22.
Suſannæ hiſtoriam Ebraice ſcriptam ſuppreſſiſſe videntur Judæi. 227.
Suſannæ hiſtoriam, ex Libris ſacris Judæorum dolo detractam fuiſſe queritur Origenes. 642.
Suſannæ proci ſenes, qua arte Ebræarum mulierum pudicitiæ illudebant. 228.
Suſannæ procorum Senum nomina. 228.

Susis ædificium perelegans & vetustum erat, tempore Benjamini Tudelensis. 225.
Symmachus Samaritanus sub Commodo, & iterum sub Severo Scripturam Sacram Græce interpretatus est. 56.
Synagogæ & Ecclesiæ typi in Veteri Testamento. 598.
Synagogæ Magnæ opus esse videtur Estheræ liber. 174.
Synagoga Magna diuturna fuit. 161.
Synagoga Magna ex Sapientibus, non Prophetis, conflata erat. 251, 261.
Synagoga Magna proprie dicta, viguit temporibus Artaxerxis μακροχειρος. 261.
Synagoga Magna quando conflata. 261.
Synedrii Magni in medio sceptrum suspensum fuit, juxta Thalmudistas. 334.
Synedrii Magni Princeps. 334.
Synedrium Magnum an viris tribu Juda ortis fuerit conflatum. 334.
Syri à Diodoro appellantur Ebræi. 139.
Syri nulla olim in templis suis habebant Deorum simulacra. 80.
Syrorum characteres ex Judaicis detorti. 647.
Syria ad Cophenem fluvium. 48.
Syriaca appellatur Ebraica lingua. 180.
Syriaca lingua ex Chananæa & Assyriæ permistione conflata. 135, 139.
Syria Dea Dearum omnium formas continebat. 119.
Syringes prope Thebas Ægyptias. 47.
Syrus, Apollinis filius ex Sinope. 86.
Syrus Interpres Ecclesiastici castigatur. 202.

T.

T Frequenter è medio vocabulorum exteritur. 224.
Taautes idem ac Harpocrates. 116.
Taautes idem ac Saturnus. 116.
Taautes idem ac Serapis. 116.
Taautes latet in Diis Samothracum. 116.
Taauthe inter Deos princeps à Persis ponitur. 73.
Taautus, Ægypti rex. 57.
Taauti Æsculapius frater fuisse dicitur. 90.
Taauti Commentarii, Sanchoniathoni traditi ab Hierombalo, fuerunt Commentarii Mosis. 58.
Taauti Commentariis Cosmogonia continebatur. 57.
Taautus Commentarios primus reliquit. 43.
Taauti Cosmogonia. 43.
Taautus ad cultum Deorum quæ pertinerent primus retulit in literas. 57.
Taautus Deus habitus à Phœnicibus. 57.
Taautus disciplinarum multarum cur auctor dictus. 63.
Taautus idem ac Mercurius. 43.
Taautus idem ac Moses. 57.
Taautus idem ac Thoyth. 43.
Taauti libros Porphyrius sacros appellat. 57.
Taautus literarum inventor cur dicitur. 43, 57.
Taautus sapiens. 57.
Taautus serpentibus divinitatem adscripsit. 58.
Tabernaculorum festum imitantur βακχεια & συσκηνεια Græcorum. 127.
Tabernaculorum festum, σκηνοσεσιον & Bacchicam celebritatem esse censuit Plutarchus. 67.
Tabernaculum & Tabernaculi vasa in Gazophylaciis Templi recondita fuisse verisimile est. 41.
Corn. Tacitus Judaicæ gentis historiam fabulis infuscavit. 54.
Tacitus notatur. 54.
Taith, lingua veteri Gallica, quid significat. 82.
Talionis lex. 130.
Talionis lex Rhadamanthyi & Charondæ placuit. 128.
Talus Legum Minois custos. 94.
Tanguthenses filios suos redimunt ariete, quem & sacrificant ritu Ebraico. 645.
Tanis fabula unde orta. 124.
Tartari, decem Tribuum propago, juxta nonnullos. 351.
Tartari ignis cultores. 77.
Tartari Mosaicos ritus plerosque retinent. 646.
Tartari quidam Mosis Legem servant, qua fratris absque liberis defuncti uxorem frater ducere tenetur. 124.
Tat, lingua veteri Gallica, quid significat. 82.
Tatianus Pauli Epistolas ad Timotheum non admittebat. 20.
Tatianus castigatur. 103.
Tegyrius, Thracum rex. 107.
Teixeira refellitur. 77.
Templi Hierosolymitani numquam instaurandi prædictio. 378.
Templum Hierosolymitanum reparare conantes Judæi, flammis erumpentibus repressi sunt. 378.
Templum primum Hierosolymitanum quibus rebus secundo antecelluit. 362.
Templum secundum Hierosolymitanum an primo augustius fuerit & splendidius. 323.
Templo secundo promissa gloria, per Christum ipsi concilianda erat. 362.
Templorum in vestibulis altaria collocare, cum signa intus essent, unde mos fuit Græcis. 646.
Terminos agrorum moveri vetuit Numa. 129.
Termini Dei, & Terminalis Jovis, & Terminaliorum origo. 129.
Termini simulacrum ἑστηκὸς exhibebatur. 89.
Ternarius numerus masculus. 127.
Tertullianus emendatur. 407. notatur. 26. refellitur. 379.
Testamentum Vetus, forma & apparatus Novi. 271, 272.
Testamentum Vetus, occultatio Novi. 330.
Testamentum Novum, revelatio Veteris. 330.
Tethmosis dictus Moses. 59, 60.
Tethmosis, vel Thammuz, vel Themosis, videtur dictus fuisse Pharao, quo regnante natus est Moses. 59.
Τετρακτὺς Pythagorica, quid. 229.
Teutates, Gallorum Deus supremus. 82.
Teutates sanguine humano placari solitus. 82.
Teutates unde nomen habuit. 82.
Teutl, Dei nomen apud Mexicanos, unde factum. 83.
Teutl, Deus Mexicanorum, idem videtur ac Taautus Phœnicum, & Theuth Ægyptiorum. 83.
Thalami descriptio. 381.
Thales, Ægyptiorum & Chaldæorum discipulus. 44.
Thales Ægyptum adiit. 44.
Thales Deum ut definiverit. 44.
Thaletis Epistola ad Pherecydem, quæ est apud Laërtium, κεβδυλίας suspecta. 44.
Thales olearum uberem proventum prædixit. 7.
Thaletis Philosophia multa ex Mosis Lege petita habuit. 44.
Thales, Phœnix oriundo fuit. 44.
Thales Pythagoræ auctor fuit peregrinationis instituendæ. 44.

Thallus in Syriaca Hiſtoria, Moſis meminit. 56.
Thallus defenditur. 26.
Thalmud explicatur. 167. refellitur. 178, 180, 192, 198, 207, 223, 231, 251, 379.
Thammuz Ezechielis, qui. 59.
Thammuz, vel Tethmoſis, vel Themoſis, videtur dictus Pharao, quo regnante natus eſt Moſes. 56.
Thammuz nomen, de nomine Themoſeos fieri potuit. 60.
Thamo Ægyptio mors Chriſti Jeſu ſignificatur. 537.
Thamum Ægypti regem Theuth adiit. 59.
Tharbis, Æthiopum regis filia, Moſi patriam prodit, eique nubit, juxta Joſephum. 95, 107.
Tharops, Thracum rex. 103.
Thaſii Phœnicum coloni. 152.
Thau Ezechielis, crucis Chriſti ſymbolum. 524.
Thau litera Samaritica σαυροειδὴς. 524.
Thau, literæ σαυροειδῆ formam ſuppreſſerunt Samaritæ. 524.
Thau σαυροειδὲς, apud varias gentes. 524.
Thebith ben Corrah, Sabius. 61.
Thecuæ ſitus. 236.
Themis eadem ac Adonis. 118.
Themis eadem ac Attis. 118.
Themis eadem ac Bacchus. 118.
Themis eadem ac Priapus. 118.
Themis eadem ac Proſerpina. 118.
Themis eadem ac Veſta. 118.
Themiſtius notatur. 33.
Themiſtocles Perſicam linguam brevi didicit. 132.
Themoſis, Ægyptiorum rex, Moſe antiquior, juxta nonnullos. 59.
Themoſis Pharao dictus eſt, juxta nonnullos, quo regnante Ægypto exceſſerunt Ebræi. 59.
Themoſis, vel Tethmoſis, vel Thammuz, Pharao videtur fuiſſe dictus, quo regnante natus eſt Moſes. 59.
Theocriti Scholiaſtes refellitur. 87.
Theodectes Moſis Libros temere attigit. 46, 133.
Theodoretus notatur. 261. refellitur. 63, 149, 157, 158, 159, 235, 245. 324.
Theodobaldus, Theodomannus, aliaque hujuſmodi nomina Theutonica, unde facta. 82.
Theodorus Mopſueſtenus Meſſiam negabat fuiſſe in Veteri Teſtamento prædictum. 277.
Theodorus Mopſueſtenus Scripturæ Sacræ teſtimonia Chriſti prænuntia in perverſum ſenſum deflectebat. 281.
Theodorus Mopſueſtenus notatur. 274. 275, 277. refellitur. 517, 523, 524, 534.
Theodoſius Eugenium & Arbogaſten magis orando quam feriendo vicit. 33.
Theodotion, Scripturæ ſacræ Interpres. 56. primus Libri prioris Machabæorum Interpres falſo creditus. 256.
Theodotion notatur. 384.
Theodotus, Moſis Interpres, metricam expoſitionem Moſaicæ hiſtoriæ ſcripſit. 51.
Theodotus, Moſis Interpres, videtur alius à Theodoto continuatore Sanchoniathonis. 51.
Theodotus, Sanchoniathonis continuator, Phœniciam hiſtoriam Phœnicia lingua ſcripſit, & à Læto Græce redditus eſt. 51.
Theogoniæ Græcanicæ magna pars ab Homero & Heſiodo excogitata eſt. 85.
Theophylactus refellitur. 321.
Theopompus Moſis Libros temere attigit. 46, 133.
Θεὸς, vox Græca, unde facta. 83.
Therapeutæ Scripturam Sacram per allegorias interpretabantur. 636.
Thermuthidis nomen Aſpidem ſonat. 60.
Thermuthis nomen habere potuit à Thammuz. 59.
Thermuthidis nomina varia. 60.
Theſeo conditum delubrum, quod tenuioris fortunæ hominibus perfugium erat, unde originem habuit. 129.
Theuth Ægyptiorum Deus, cum Cœlo & Saturno à Varrone perperam confunditur. 61.
Theuth, Græcis cognita vox, unde dictio θεός. 83.
Theuth idem ac Taautus Phœnicum. 57.
Theuth, literarum inventor, & primus Commentariorum ſcriptor cur fingitur. 63.
Theuthi nomen ad Germanos & Gallos tranſiit. 82.
Theuth, ſive Thoyth, ſive Thoth, ſive Taautus, ſive Mercurius, idem ac Moſes. 60, & ſeq.
Theutoni unde dicti Germani. 82.
Thoyth eſt תורהו. 61.
Thraſcias ventus, Niger vocatur. 99.
Thraces cum Judæis habebant commercia. 132.
Thraces literarum nullam olim notitiam dicuntur habuiſſe. 105.
Thraces Mercurium coluerunt. 81.
Thraces cum Palæſtinis cur confunduntur. 103.
Thracia pro Palæſtina aliquando ſumitur. 74.
Jac. Aug. Thuanus nominum proprtiorum ſignificationem in Hiſtoria ſua ſæpe Latine retulit. 137.
Thurræ Mars typus eſt. 123.
Θυλήματα tantum Dii vetuſtis temporibus placabantur. 128, 129.
Θυλήματα in ſacrificiis offerebant Athenienſes. 129.
Θυμελοείαι Græcorum ex Ebræorum Scenopegia ortæ. 127.
Tiberiadenſe Templum Chriſto ab Hadriano extructum. 37.
Tiberius Chriſtianos accuſari vetat. 36.
Tiberius retulit ad Senatum, ut inter Deos Chriſtus allegeretur. 36.
Tibur Romanis ad mortem damnatis tutus receptus fuit. 130.
Tiis, Mercurii nomen, apud Danos & finitimas gentes. 82.
Tikkun Sopherim Scripturam ſacram variis locis corrupit. 523.
Timæus, Ægypti rex. 59.
Tireſias angues baculo percuſſiſſe cur fingitur. 107.
Tireſias Aſtrologus cur fingitur. 107.
Tireſias coronam auream, primitias ſpoliorum retuliſſe cur fingitur. 107.
Tireſias Cretam adiiſſe cur fingitur. 107.
Tireſias Diis ſacer fuiſſe cur fingitur. 108.
Tireſiæ divini honores poſt mortem tributi. 108.
Tireſias ad Eumolpum vincendum Athenienſibus ſuppetias tuliſſe cur fingitur. 107.
Tireſias excæcatus cur fingitur. 107.
Tireſiæ ſimam mentem cur Homerus tribuit. 107.
Tireſias idem ac Moſes. 107.
Tireſias à Jove & Junone altercantibus judex delectus eſſe cur dicitur. 107.
Tireſias poſt mortem prudentiæ laude cur celebratus eſt. 108.
Tireſias Muſicæ peritus cur fingitur. 108.
Tireſiæ nomen unde factum. 108.
Tireſias Palladem nudam vidiſſe cur fingitur. 107.
Tireſias puriſſima vivendi ratione uſus eſſe cur fingitur. 108.
Tireſias ſexus ambigui fuiſſe cur dicitur. 107.

Tireſias Tilphoſii montis ad radices extorris obiiſſe cur fingitur. 108.
Tireſias ſtellarum alias maſculas, alias femineas eſſe dixit. 107, 108.
Tireſias vates futurorum cur fingitur. 107.
Tireſias vitam longam vixiſſe cur dicitur. 108.
Tiſithes dictus fuit Moſes. 60.
Titanes unde dicti. 122.
Tityus ab Apolline interfectus cur fingitur. 87.
Tityus, Ogi Baſanæorum regis typus. 88.
Tityus unde dictus. 87, 88.
עיב dictus Moſes. 60.
Tobia dictus Moſes. 643.
Tobiæ Libri auctor & ætas. 168, 169.
Tobiæ Liber in Canonem cur relatus non eſt. 170.
Tobiæ Liber Chaldaice ſcriptus. 169.
Tobiæ Libri Interpretationes Ebraicæ tres, à Latina & Græca multum diſcrepant. 169.
Tobiæ Libri Interpretatio Græca Septuaginta Interpretibus accepta referenda non eſt, neque Theodotioni, ſed Ægyptiis Helleniſtis. 169, 170.
Tobiæ Liber inter Hagiographos ab Ebræis poſitus. 168, 170, 171.
Tobiæ Libri Interpretationum omnium antiquiſſima & puriſſima eſt Græca. 169.
Tobiæ Liber à Judæis Palæſtinam incolentibus lucubratus non eſt. 169.
Totum ſua parte majus eſſe negarunt Philoſophi quidam. 15.
Trajanus Chriſtianos conquiri vetuit, delatos puniri juſſit. 34.
Tribus decem excreverunt in immenſam multitudinem. 351.
Tribus decem quo conſederint, varie diſputant Judæi. 351.
Triclinia argentea. 142.
Triginta dies luctui deſtinati. 125.
Triphallus. 89.
Trogus Pompeius falſa quædam de Moſe profert. 53.
Trojani Arcadicæ erant originis. 108.
Tubalcaini typus Vulcanus. 122.
Turcæ, decem tribuum propago, juxta nonnullos. 351.
Turcæ Lunæ corniculatæ effigiem, velut ſacrum inſigne, cur præferunt. 119.
Hadr. Turnebus caſtigatur. 102. refellitur. 117.
Turris gregis Bethlehemi. 320.
Tympanum fit ex תפף. 65.
Typhœus in Arimis campis profligatus jacuiſſe cur fingitur. 150.
Typhonem Ægyptii ſacrificiis aliquando placabant. 72.
Typhonis Anubis filius. 69.
Typhonis fabula pertinet ad Moſem. 53.
Typhon idem ac Moſes. 71.
Typhon Iſaaci filius, juxta Plutarchum. 54.
Typhon rufus, & aſinino colore fuiſſe cur dicitur. 86.
Tyrii Acta diurna in literas diligenter referebant. 161.
Tyriorum Judices. 125.
Tyrii Muſicæ impenſe dediti. 644.
Tyriorum Regis Epiſtolas retulit Alexander Polyhiſtor. 162.
Tyriorum tabularia. 162.
Tyri vaſtitas clariſſime à Prophetis prædicta. 270.
Tyrus quando condita. 155.
Joh. Tzetzes notatur. 565.

V

VAccæ rufæ ſacrificium, typus mortis Chriſti Jeſu. 536, 537.
Vaccarum reverentia ab Ægyptiis ad Indos manavit. 80.
Vafræ Ægyptiorum regis Epiſtolas retulit Alexander Polyhiſtor. 162.
Varro artis etymologicæ imperitus. 137.
Varro notatur. 61.
Venti in ortum ferentes ab occaſu fere flant circa viceſimum ſeptimum gradum ab Æquinoctiali. 83.
Venti intra Tropicos ab ortu in occaſum perpetuo flantes. 83.
Venturus, cognomen Meſſiæ. 348.
Venus armata eſt Minerva. 118.
Venus Bacchi comes, & feſtis gaudere cur dicitur. 120.
Venus barbata. 118.
Venus, Chabar & Cubar ab Arabibus dicta. 119.
Veneri Deorum multorum notæ inerant. 120.
Venus ἕλκεσος. 118.
In Veneris Erycino Templo ignis perpetuus ardebat. 77.
Veneris Junonis commune ſimulacrum in Laconica. 646.
Venus eſt Libitina. 118.
Venus & Luna confunduntur. 118, 119.
Venus mas & femina. 118, 119.
Venus ut Mater Deorum culta. 118.
Venus Noctiluca. 110.
Venus Noctuvigila. 119.
Veneris nomen unde factum. 119.
Veneri numerus ſenarius attribuitur. 127.
Venus Sephora eſt. 71.
Venus olim Veneris dicta, nominandi caſu. 119.
Venus Victrix. 118.
Venus Victrix in ſignum annuli & bellicam teſſeram à Julio Cæſare adhibita. 118.
Venus Vulcani uxor cur dicitur. 71.
Veriores dicendæ ſunt res, quæ plurium hominum fidem demerentur. 3.
Veritas appellabatur ſigillum ſapphirinum, ſuſpenſum de collo Pontificis Ægyptiorum. 125.
Veritatis κριτήριον. 3, 4.
Veritatis occultorum facinorum aqua vel igne explorandæ ritus unde ortus. 128.
Vertumnus atma tuliſſe cur fingitur. 111.
Vertumnus, Etruriæ dux. 111.
Vertumnus frugum primitias cur ſibi vindicat. 111.
Vertumnus idem ac Janus. 116.
Vertumnus mentibus hominum præeſt, eorumque cogitationes vertit ac mutat. 110.
Vertumnus, mercaturæ Deus. 110.
Vertumnus idem ac Moſes. 110.
Vertumnus ſexum mutat. 110.
Vertumni ſimulacra erant ambiguo vultu. 110.
Veſpaſiano afficta miracula, commentitia ſunt. 423.
Veſta βουλαία cur dicta. 118.
Veſta eadem ac Adonis. 118.
Veſta eadem ac Attis. 118.
Veſta eadem ac Bacchus. 118.
Veſta eadem ac Priapus. 118.
Veſta infantem gremio fovens cur pingitur. 118.
Veſtæ nomen unde factum. 137.
Veſtalium igni perpetuo ſervando præficienda-

rum mos unde ortus, 77.
Veſte contexta lino & lana Flaminicæ cur uti non licebat, 130.
Vetus Teſtamentum penitus depravatum cenſent Muhammedani & alii. 146.
Victimas ὑποτομίους qui attigiſſet, corpus & veſtes aqua abluere cur jubebant Græci. 128.
Victimas integras & perfectas eſſe juſſit Solon. 128.
Victimas integras & vitio carentes Diis offerri jubebant Græci. 128.
Victimas, quæ diebus octo majores non eſſent, mactari vetabant Romani. 130.
Victimarum ſupremæ partes Diis cœleſtibus cur oblatæ ſunt. 128.
Vinum, ardentis virtutis typus. 349.
Virga ab Ægyptiis in ſingulis Templis cur conſecrata. 52.
Virga appellatur Jeſus Chriſtus. 331.
Virgæ Brachmanum portentificæ. 78.
Virga Circe cur tribuitur. 123.
Virga Mercurio cur tribuitur. 123.
Virga Palladi cur tribuitur. 123.
Virgæ Uſoo & Hypſuranio conſecratæ. 151,
Virgilius emendatur. 118.
Virgines à Veteribus magna diligentia aſſervabantur. 381, & ſeq.
Virgines intra turres à Veteribus concludebantur. 382.
Virginibus prognati plerique jactantur ab Ethnicis. 385.
Virgo ſignata. 383.
Virgula divina unde in Proverbium abiit. 123.
Virtutem per principia, Geometricorum ſimilia, tradi poſſe cenſuerunt Plato & Cicero. 4.
Vitæ terminus annorum centum & viginti ſpatio circumſcriptus poſt Moſem, juxta Joſephum. 55.
Vitis, ad quam aſina & pullus religantur, quid ſignificant. 349.
Vituli cultum ab Ægyptiis Ebræi acceperunt. 83.
Vitulus aureus ab Aarone conflatus, non integer fuit, ſed vituli tantum caput, juxta pleroſque è Patribus. 83.
Vius Deus, quis. 63.
Vii Arcanum, quid. 63.
Ulpianus Chriſtianum dogma confutare inſtituit. 36.
Umbras extruebant Romani feſto Annæ Perennæ. 130.
Unctionis cerimoniis, inter Ebræos, conſecrabantur Sacerdotes, Reges, ac Prophetæ. 410.
Unigena in Orphicis commemoratus, quis. 104.
Vocatio gentium à Prophetis prædicta. 589, & ſeq.
Vopiſcus refellitur. 553.
Urania. Vid. Cœleſtis.
Urbes perfugii à Moſe conſtitutæ, Aſylorum origo fuerunt apud Ethnicos. 129.
Uſous Hypſuranii frater. 151.
Uſous unde ſic dictus. 152.
Ger. Joh. Voſſius laudatur. 151. refellitur. 25, 26.
Iſ. Voſſius laudatur. 48.
Vulcanus Ægypti primus rex & cuſtos cur dictus. 71.
In Vulcani Ætnæo Templo ignis perpetuus ardebat. 77.
Vulcanus ἀνδρόζωος cur creditus. 71.
Vulcanus Apollinis pater. 86.
Vulcanus arma Jovi adverſus Gigantes formaſſe & ſubminiſtraſſe cur dictus eſt. 72.
Vulcanus Canem æneum vivum cur fabrefeciſſe dicitur. 72.
Vulcanus claudus fuiſſe cur dicitur. 71.
Vulcanus de cœlo præcipitatus eſſe cur dicitur. 71.
Vulcanus Diis domos in cœlo extruxiſſe, & homines domorum ædificandarum rationem docuiſſe cur fingitur. 71.
Vulcanus ignem & præclara opera, omneſque artes reperiſſe cur fingitur. 72.
Vulcanus ignem & Tubalcainum notat. 121.
Vulcanus Jovi parturienti obſtetricis officium præſtitiſſe cur dicitur. 72.
Vulcanus idem ac Moſes. 69.
Vulcanus Nili filius cur dictus. 69.
Vulcani nomen unde factum. 72.
Vulcanus Opas, vel potius Phthas, vel Aphthas. 69.
Vulcanus Pandoram è luto finxiſſe cur dicitur. 72.
Vulcanus Philoſophiæ Ægyptiorum auctor cur dicitur. 71.
Vulcanus & Prometheus ſimul & iiſdem religionibus placabantur. 91.
Vulcano & Prometheo ara communis erat. 91.
Vulcanus, Tubalcaini typus. 122.
Vulcani uxor cur Venus eſſe dicitur. 71.
Vulgata Editio Scripturæ Sacræ defenditur. 121, 309. notatur. 157, 158.
Wodan Mercurius eſt. 82.
Uxoribus abſtinebant Romani ſacris operaturi, 130.

X.

Xerxes an Artaxerxem filium anno regni duodecimo in regni ſocietatem aſciverit. 370. Joh. Xiphilinus notatur. 34.
Ξυλοφόρια, Judæorum feſtivitas, unde orta. 77.

Y.

Υπόνοια, quid. 636.
Ὗες Ægyptiace *Servatum* ſignificat. 62.

Z

Zquomodo pingi ſolita fuerit in MSS. Codicibus Græcis. 519.
Zabratus. 74. Vid. Zaratus.
Zabulonitæ inſigni Legis peritia præſtabant. 338.
Zachariæ duo, Barachiæ filii. 252, 253.
Zacharias Baruchi filius. 253.
Zacharias Joiadæ filius. 253.
Zachariam Judæi cur interfecerunt, juxta Origenem & Baſilium. 387.
Zachariæ pater, an avus Addo. 252.
Zacharias Prophetarum ex albo à Judæis quibuſdam expunctus eſt. 251.
Zachariæ ſepulcrum. 252.
Zacharias è Synagogæ Magnæ aſſeſſoribus unus fuiſſe creditur. 252.
Zamolxis leges ſuas à Deo ſe accepiſſe finxit. 52.
Zaradas, Zoroaſtres. 74.
Zarades. Vid. Zaratus.
Zarades idem qui Zaras Pythagoræ præceptor. 74.
Zaratas. 74.
Zaratus Aſſyrius. 220. Vid. Zoroaſtres.
Zaratus Pythagoræ præceptor. 220.

Zarduſt, quid ſignificat. 74.
Zarduſt, Zoroaſtres. 74.
Zarduſtus, Eliæ diſcipulus à nonnullis creditus. 75.
Zarduſtus idola ſuſtuliſſe cur dictus eſt à nonnullis. 75.
Zarduſtus vetuſtiorum Magorum, duo rerum principia ponentium, doctrinam reformaſſe dictus eſt. 75.
Zarduſti vaticiniis prænoniti Magi, ſtellam Meſſiæ nuntiam cur agnoviſſe dicti ſunt à nonnullis. 76.
Zares. 74.
Zaroës. 74.
Zathrauſtes Arimaſporum legumlator. 74.
Zathrauſtes leges ſuas ſe à Deo accepiſſe finxit. 52.
זקן Senem, & Principem ſonat. 228.
Zeno Epicureus Geometriam imperfectam eſſe docuit. 4.
Zeno fabularem hiſtoriam ad Phyſiologiam traduxit. 638.
Zenobius notatur. 97.
Zer ateucht cur dictus Zoroaſtres. 74.
Zind, liber Zoroaſtri adſcriptus, ſuppoſititius eſt. 78.
Zonaras notatur. 34, 328.
Ζωγραφία, quid ſignificat. 64.
Zopyri Heracleotæ Crater Orpheo adſcriptus. 551.
Zoroadus, Zoroaſtres. 74.
Zorobabel appellatur Chriſtus. 324.
Zorobabeles duo fuerunt. 213.
Zorobabeli Eccleſiaſtis librum quidam tribuunt. 192.
Zorobabel, Jeſu typus. 629.
Zorobabelis nomen Chriſto tribuitur. 315.
Zoroaſtris ætas incerta. 73, 220.
Zoroaſtres Æthiops cur creditur. 73, 74.
Zoroaſtris Apocalypſis. 78.
Zoroaſtres, Azonacis diſcipulus. 74.
Zoroaſtres in cœlum raptus fuiſſe cur fingitur. 76.
Zoroaſtres creationis rerum myſteria à Deo didiciſſe cur dicitur. 75.
Zoroaſtrem cum Ezechiele quidam confuderunt. 74.
Zoroaſtris & Ezechielis acta conferuntur. 220.
Zoroaſtres fulmine interiiſſe cur dicitur. 76.
Zoroaſtres futurorum præſcius cur fingitur. 75.
Zoroaſtris hiſtoria multiplex eſt & incerta. 73.
Zoroaſtres ignem de cœlo in terras detuliſſe cur dicitur. 76.
Zoroaſtres ignes ſibi paratos cur evaſiſſe dictus eſt. 76.
Zoroaſtres ignis colendi auctor creditus. 75.
Zoroaſtres ignis perpetui præceptum, velut Legis ſuæ χαρακτηριστὸν, propoſuiſſe dicitur. 76.
Zoroaſtres idem ac Moſes. 73, & ſeq.
Zoroaſtris leges cum Moſaicis conveniunt. 76.
Zoroaſtris libri Chaldaici, à Pico commemorati, ſuppoſititii ſunt. 77.
Zoroaſtri libri quidam falſo adſcripti. 64.
Zoroaſtris liber, cui titulus eſt Regnum Dei, ſuppoſititius. 78.
Zoroaſtres Magicarum artium inventor creditur. 75.
Zoroaſtres de mundi principiis diſſeruiſſe cur dicitur. 75.
Zoroaſtris nomen, quid ſignificat. 74.
Zoroaſtris Oracula vetuſta, ſuppoſititia fuerũt. 77.
Zoroaſtris Oracula Magica, quæ nunc extant, ſuppoſititia ſunt. 77, 78.
Zoroaſtres Oromaſi filius fuiſſe cur dicitur. 74.
Zoroaſtris Poëmata, ab Hermippo illuſtrata, ſuppoſititia fuerunt. 78.
Zoroaſtris patria incerta. 73.
Zoroaſtres Proconneſius. 74.
Zoroaſtri prodigia pleraque adſcripta ſunt, quæ à Moſe vere patrata fuerunt. 76.
Zoroaſtres riſiſſe eo quo natus eſt die, cur fingitur. 74.
Zoroaſtres apud Sinas natus fingitur. 75.
Zoroaſtrem Sinenſium rex ad mortem quæſiſſe cur fingitur. 75.
Zoroaſtres Thraciæ rex fuiſſe cur fingitur. 74.
Zoroaſtres unus, an plures fuerint, non convenit inter Auctores. 74.
Zoroaſtres, Zarduſt à Perſis appellatur. 74.
Zundavaſtaw, Codex pervetuſtus Perſicarum Legum, Zoroaſtri à Deo traditus fuiſſe cur dicitur. 76.
Zundavaſtaw liber legum Perſicarum, ſuppóſititius eſt. 78.
Zundavaſtaw liber videtur eſſe idem, qui ab Euſebio Perſicarum rerum ſacra Collectio appellatur. 78.

FINIS.

COMMISSA ET OMISSA.

PAg. 24. In inferiori limbo, infra poſtremam lineam, vocula index paginæ ſequentis : inſi Lege : Ebræi.

Pag. 44. lin. 52. & quique Dele : &.

Pag. 45. lin. 34 poſt hæc verba : *Sacerdotibus concedi.* ADDE : Hæc denique ipſius verba refert Cyrillus, quibus Deum unum eſſe ſtatuit, rerum omnium principium, patrem, & effectorem; mundi lucem, animam, & vitam.

Cyrill. contr. Jul. libr. 1.

Pag. 66. lin. 4. Thammus Lege : Thammuz.

Pag. 60. lin. 11. avita Lege : avia.

Pag. 61. lin. 26. iterpolatum Lege : interpolatum.

Pag. 62. lin. 10. poſt hæc verba : *ex Ab-rahamon.* ADDE : Sic σαλέμης fit ex σωλομής. Sic *aſſuppoſ. Plaut. Prol. Bacchid.* *vida* id Suppoſitis Plauti, ex *aſinivehida.*

Pag. 64. lin. 6. poſt hæc verba : *De myſteriis.* ADDE : Cyrillo in primo libro adverſus Julianum.

Cyrill. contr. Jul. libr. 1, 2, & 4.

Pag. 64. lin. 23. poſt hæc verba : *Clemente Alexandrino.* ADDE : & Cyrillo.

Pag. 64. lin. 23. poſt hæc verba : *referre auſit.* ADDE : etſi Moſaicam doctrinam, licet non puram, ſed commentis adulteratam ſpirant, ut optime Cyrillus adnotavit.

Pag. 68. lin. 19. à Moſe quærentem ecquid hominibus valde eſſet utile, boum genus reſpondiſſe. Lege : cum à Moſe quæreret ecquid hominibus valde eſſet utile, hunc boum genus reſpondiſſe.

Pag. 68. lin. 28. poſt hæc verba : *cœvum facit.* ADDE : Quid aliud autem apud Georgium Cedrenum dicamus iſthæc ſignificare : ὅτι ἀπὸ (Λιὸς) ὁ Μόσχος βασιλεύσας, Ἄπις ἐκλήθη· *Eo regnante Moſchus inter Deos relatus, Apis appellatus eſt.*

Pag. 68. lin. 48. docuit Sanchoniathon. Lege : docuit Sanchoniathonis Interpres Philo Byblius.

Pag. 72. lin. 23. poſt hæc verba : *fuiſſe exiſtimatum.* ADDE : Nec aliud ſonat, ſi recte intelligas, hoc Georgii Syncelli teſtimonium ſupra à me adductum : ὅτι ἀπὸ (Λιὸς) ὁ Μόσχος βασιλεύσας, Ἄπις ἐκλήθη· *Eo regnante Moſchus Dii adſcriptus, Apis appellatus eſt.* Moſchus enim ipſe Moſes eſt; ſic interpolato à Græcis nomine ipſius משה.

Pag. 72. lin. 45. poſt hæc verba : *non Ægyptios.* ADDE : Quanquam cæteroquin non negaverim Moſem, cum jura conderet, retinuiſſe leges aliquas Ægyptiorum, quæ cultui divino, ſanctitati morum, & rectæ rationi non officerent : præſertim cum iis ſervandis jam inſuefactos Iſraëlitas, in earum obſequium facile conſenſuros eſſe ſciret.

Pag. 72. lin. 53. ad oram : *Zoroaſtres idem ac Moſes.* Dele.

Pag. 75. lin. 1, & 4. Arabicæ dictiones perverſe editæ ſunt, propter characterum inopiam, & inſcitiam Typographorum.

Pag. 80. lin. 32. poſt hæc verba : *unde cognoſcimus.* ADDE : longis navibus ex Arabico ſinu profectum in Indiam perveniſſe; cognoſcimus &

Pag. 80. lin. 39. poſt hæc verba : *Diodorum & Arrianum.* ADDE : Paternum artificium deferre vetitum eſt apud Indos, ut olim apud Ægyptios, ex inſtituto Seſonchoſidis, qui Seſoſtris eſt. Teſtis Dicæarchus, quem laudat Scholiaſtes Apollonii.

Apoll. Schol. Argon. libr. 4. v. 272.

Pag. 81. lin. 15. Thraccia Lege : Thracica.

Pag. 82. lin. 33. poſt hæc verba : *porro Germaniam.* ADDE : Atque inde fortaſſe eſt, quod in Veteri Calendario, apud Gruterum, inter feſtos dies notatur Iſidis Navigium.

Grut. Inſcript. p. 138.

Pag. 89. lin. 4. poſt hæc verba : *ſcriptis celebravit.* ADDE : Atque hinc eſt, quod Pan naturæ Deus dicitur : quo titulo gaudet quoque Silenus in Plauti Suppoſitis. Silenum autem eſſe Moſis effigiem nec alium quam Panem à veteribus fuiſſe habitum, probabitur inferius.

Suppoſ. Plaut. in Prol. Bacch.

Phil. libr. De vit. Moſ.

Pag. 103. lin. 4. Moſem Orphei Lege : Moſis Orpheum.

Pag. 103. lin. 45. poſt hæc verba : *rex, legiſlator.* ADDE : Quod ἀυτολεξεὶ ſumſit ex Philone.

Pag. 107. lin. 34. poſt hæc verba : *eſſe optabat.* ADDE : Sed & in nomine Immaradi, quem filium Eumolpi fuiſſe, & in Eleuſiniorum adverſus Athenienſes conflictu ceciſiſſe prodit Pauſanias, veſtigia deprehendas nominis Amram, qui Moſis Pater fuit. Græci enim, ut ſæpius monui, exoticarum rerum parum conſulti, patrum, filiorum, fratrum, ſororum, & uxorum nomina non ſatis accurate diſtinguebant.

Pauſ. Attic.

Pag. 112. lin 19. poſt hæc verba : *& Papias.* ADDE : Naturæ primordia canens uterque inducitur, Pan in Orphicis, Silenus in Virgilii Bucolicis. Sed & naturæ Deus appellatur uterque, ut dixi ſuperius.

Orph. Hymn. in Pana.

Pag. 113. lin. 14. poſt hæc verba : *cultum Panis.* ADDE : & Mercurii.

Virgil. Ecl. 6.

Pag. 125. lin. 29. poſt hæc verba : *Tyriorum propago.* ADDE : Vinum fundebant in ſacrificiis, &

Pag. 126. lin. 30. a ud Lege : apud.

Pag. 126. lin. 40. poſt hæc verba : *Oſiridis in Ægypto.* ADDE : & illa Jovis & Veneris in Cypro, quorum meminit Tacitus.

Tacit. Ann. libr. 3.

Pag. 129. lin. 12. poſt hæc verba : *mundari juſſit.* ADDE : Solonis ea lex, à Decemviris Romam lata, & cum aliis inſcripta Duodecim Tabulis, qua vetitum erat ne mulieres genas raderent in luctu, à Moſe provenit, qui prius cauerat, ne Super mortuo inciderent carnes ſuas Ebræi.

Levit. 19, 28, & 21. 5.

Virgil. Ecl. 6.

Pag. 129. lin. 20. poſt hæc verba : *eodem jure pollentis.* ADDE : ac reliquorum etiam per Græciam, & maris Ægei inſulas, & Græcas Aſiæ urbes : quorum ſtatuendorum tanta fuit licentia & impunitas, ut non ſemel modus fuerit Senatuſconſultis præſcribendus. Atque idem jus deinde Chriſtianorum Templis conceſſum eſt legibus Imperatorum, quæ habentur in Codice Juſtiniani.

Pag. 130. lin. 45. poſt hæc verba : *apud Maimoniden.* ADDE : Romulus, perinde ut Ebræi, *Initium cujuſque menſis ex illo ſumebat die, quo novam Lunam contigiſſet videri.* Verba ſunt Macrobii.

Macr. Saturn. libr. 1, cap. 15.

Pag. 131. In titulo capitis XII. post hæc verba: *redditæ sunt.* ADDE: IV. *Refelluntur argumenta Adversariorum.*

Pag. 147. lin. 14. Baba batra Lege: Baba bathra.

Pag. 152. lin. 13. post hæc verba: *aliquando notare.* ADDE: uti & מצבה apud Ebræos.

Pag. 153. lin. 8. δεκάμυον Lege: δεκόμυον.

Pag. 158. lin. 42. Babæ batræ Lege: Babæ bathræ.

Pag. 174. lin. 28. Babæ batræ Lege: Babæ bathræ.

Pag. 191. lin. 51. fenſu Lege: cenſu.

Pag. 218. lin. 23. הניבל Lege: הניבל

Pag. 254. lin. 1. DE LIBRO MALACHIÆ. Lege: DE PROPHETIA MALACHIÆ.

Pag. 280. lin. 52. VI. Lege: XIV.

Pag. 301. lin. 11, 12. Meſſiam lepris laboraturum, & inter ægros eadem labe infectos in porta Romæ ſeſſurum. Lege: Meſſiam lepris laborare, & inter ægros eadem labe infectos in porta Romæ ſedere.

Pag. 333. lin. ult. Arbirantur Lege: Arbitrantur

Pag. 369. lin. 46. XVIII. Lege: VIII.

Pag. 373. lin. 8. ἀωτὶ Lege: αὐτὶ

Pag. 385. lin. 20. post hæc verba: *viſum non eſt.* ADDE: Aratum Æſculapio. Ariſtodamas ex matris congreſſu cum Dracone procreatus, perinde ut Alexander, apud Sicyonios ferebatur: cujuſmodi concubitum & Nicoteleæ Ariſtomenis matri contigiſſe Meſſenii narrabant.

Pag. 388. lin. 51. CAPUT IX. Lege: CAPUT X.

Pag. 405. lin. 3. ועץ Lege: יעץ

Pag. 429. lin. 33. col. 2. Jac. 9. 5. Lege: Jac. 2. 5.

Pag. 461. lin. 37. LXXIII. Lege: LXXXIII.

Pag. 464. lin. 13. ADDE: I. *Defenduntur teſtimonia ex Iſa. 43. 18, & ſeq. & ex Iſa. 66. 22, 23.* II. *Defenduntur teſtimonia ex Jerem. 31. 31, & ſeq. & ex Mal. 4. 4, & ſeq.* III. *Defenditur teſtimonium ex Mal. 1. 10, 11.* IV. *Joſue Moſi ſuffectus, & ſecunda Ebræorum per Joſuam falſa circumciſio, ſymbola ſunt Chriſtianæ Legis Moſaicam abrogantis.* V. *Refelluntur argumenta Adverſariorum. Primum argumentum.* VI. *Secundum argumentum.*

Pag. 496. lin. 7. ad oram: *ragumentum.* Lege: *argumentum.*

Pag. 515. lin. 4. Jeſu Lege: Jeſus.

Pag. 629. lin. 38. post hæc verba: *imperium æternum ſpondetur.* ADDE: *Filius* etiam *olei*, hoc eſt Unctus, ſive Chriſtus dicitur à Zacharia: non quod oleo fuiſſet delibutus; nam neque Rex fuit, vel Sacerdos, vel Propheta; ſed quod Unctis prognatus, Regibus nempe ſtirpis Juda; vel potius quod cœleſtis gratiæ donis eſſet perfuſus. Quæ in Jeſum mirifice congruunt. Zach. 4. 14.

Pag. 643. lin. 24. post hæc verba: *mentiri deſiturum.* ADDE: Veneti, fractis à Ludovico XII. Francorum Rege rebus ſuis, ad Maximilianum Cæſarem mittunt oratorem Antonium Juſtinianum; qui, ut eum ad miſericordiam flecteret, dixit Venetam Rempublicam pro Deo cœleſti aliquo colere eum atque venerari. Quod à Guicciardino in literas relatum eſt. Guicciard. libr. 8. Hiſt. Ital.

Pag. 645. lin. 38. post hæc verba: *nulla potuit.* ADDE: Ad eamdem faciem Apolloniatæ exhibuerunt in Nummis Apollinem ἀγχιέα. Ad eamdem fingebatur Deus Elagabalus, ut fidem quoque faciunt Nummi & Herodianus. Herod. libr. 5.

Pag. 646. lin. 50. post hæc verba: *judicandum relinquo.* ADDE: Cum dixit autem Guichardus in Harmonia Linguarum, Muſas à Moſe dictas, quod hæ doctrinis præſint, perinde ut ille omnis eruditionis princeps fuit, agnovit is quidem originem vocis, originationis cauſſam non intellexit.

Pag. 647. lin. antepen. post hæc verba: *relictum eſt.* ADDE: Hinc Arabes & Perſæ notam hanc, non circuli tantum figura, ſed puncto etiam craſſiore exprimunt; quam & צפר appellant; unde vocabulum Cifra, quod vulgo ab Ebraica radice ספר derivatur.

Pag. 648. lin. post hæc verba: *ab Arabibus habuerant.* ADDE: Atque id quo planius fiat, ſciendum eſt propriis numerorum characteribus Arabes caruiſſe, ac propterea notariis Chriſtianis eſſe uſos; & vetuiſſe Walidem Chalifam Syriæ ullas numerorum notas in Rationario Imperii adhiberi; quod Græcos, qui hactenus fuerant in uſu, aſpernaretur; Arabici vero deeſſent: *Quoniam* inquit Landulphus Sagax, *impoſſibile eſt illorum lingua monadem, vel dualitatem, aut trinitatem, aut octo & dimidium, aut tria ſcribi; propter quod & uſque hodie notarii ſunt Chriſtiani.* Quæ ſane ita non fuiſſent, ſi habuiſſent notas numerorum. Immerito itaque Sagax reprehenditur à Seldeno, hoc potiſſimum argumento, quod Arithmeticas notas ab Arabibus Europa acceperit; cum eas è contrario Europæ Arabes debeant. Selden. Præf. in Eutych.

Pag. 649 lin. 50. post hæc verba: *eſſe Gregentii.* ADDE: (vel Palladii potius, quem Gregentii Scholaſticum fuiſſe, ab eoque Alexandria adductum Diſputationem hanc excepiſſe, & literis mandaſſe ex ipſius Libri lectione cognoſcitur.)

PRIVILEGE DV ROY.

LOUIS PAR LA GRACE DE DIEU ROY DE FRANCE ET DE NAVARRE, A nos amez & feaux Conseillers, les gens tenans nos Cours de Parlemens, Maîtres des Requêtes ordinaire de nôtre Hôtel, Baillifs, Sénéchaux, Prevôts, leurs Lieutenans, & tous autres nos Justiciers & Officiers qu'il appartiendra, Salut. Nôtre cher & bien amé ETIENNE MICHALLET Marchand Libraire en nôtre bonne Ville de Paris, Nous a fait remontrer qu'il a recouvert un Livre intitulé *PETRI DANIELIS HUETII DEMONSTRATIO EVANGELICA*; dont la doctrine & la pieté ne peuvent être que tres utiles au public, pour l'impression duquel il desireroit avoir nos Lettres sur ce necessaires, lesquelles il Nous a tres-humblement fait supplier luy vouloir accorder. A CES CAUSES desirant favorablement traitter l'Exposant, Nous luy avons permis & accordé, permettons & accordons la permission d'imprimer ou faire imprimer, vendre & debiter par tous les lieux de nôtre Royaume, Païs, Terres, & Seigneuries de nôtre obeïssance, le susdit Livre, en tel volume, marge, & caractere, & autant de fois que bon luy semblera, pendant le temps & espace de VINGT ANNE'ES, à commencer du jour qu'il sera achevé d'imprimer; pendant lequel temps Nous faisons tres-expresses inhibitions & defences à tous Libraires, Imprimeurs, & autres, de quelque qualité & condition qu'ils soient, de le troubler dans la possession & joüissance du present Privilege, & de les contrefaire, vendre, ny debiter pendant ledit temps, sous quelque pretexte & maniere que ce soit, sans le consentement du Suppliant ou de ceux qui auront droit de luy, à peine de trois mil livres d'amende, confiscation des exemplaires, & de tous dépens, dommages, & interests: A la charge qu'il en sera mis deux exemplaires en nôtre Bibliotheque publique, un en celle de nôtre Château du Louvre, & un en celle de nôtre tres cher & feal le sieur Daligre Chevalier, Chancellier de France, avant que de les exposer en vente, à peine de nullité des Presentes; Comme aussi de le faire registrer ès Registres de la Communauté des Marchands Libraires & Imprimeurs à Paris. Voulons qu'au Vidimus des copies des Presentes, qui sera inseré au commencement ou à la fin de chacun exemplaire, foy y soit ajoûtée comme à l'Original, comme aussi aux coppies collationnées par l'un de nos amez & feaux Conseillers Secretaires. Mandons au premier nôtre Huissier ou Sergent sur ce requis, faire pour l'execution des Presentes tous Exploits, Significations, Commandemens, & autres Actes requis & neceſſaires, sans pour ce demander autre permission: nonobstant Clameur de haro, Charte Normande, & Lettres à ce contraires. CAR tel est nôtre plaisir. Donné à S. Germain en Laye le troisiéme jour de Decembre l'an de grace 1676. Et de nôtre Regne le trente quatriéme. Par le Roy en son Conseil,

DE LA BAUNE.

REgistré sur le Livre de la Communauté des Marchands Libraires & Imprimeurs de Paris, le 10. Novembre 1678. suivant l'Arrest de la Cour de Parlement du huitiéme Avril 1653. & celuy du Conseil Privé du Roy du 27. Février 1665. E. COUTEROT *Syndic.*

Achevé d'imprimer pour la premiere fois, le premier Decembre 1678.

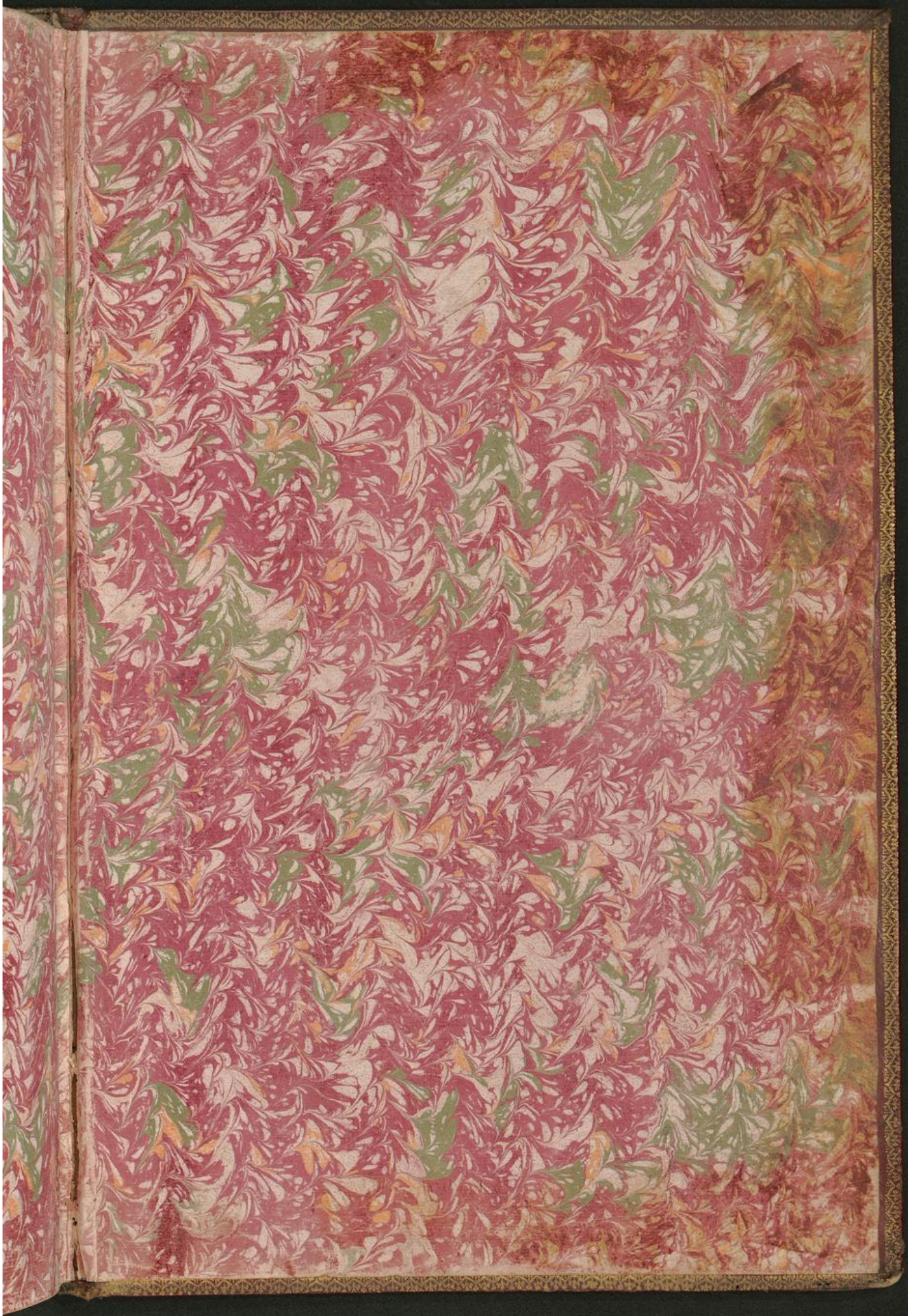
UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

UNIVERSITÄTS-
BIBLIOTHEK
PADERBORN

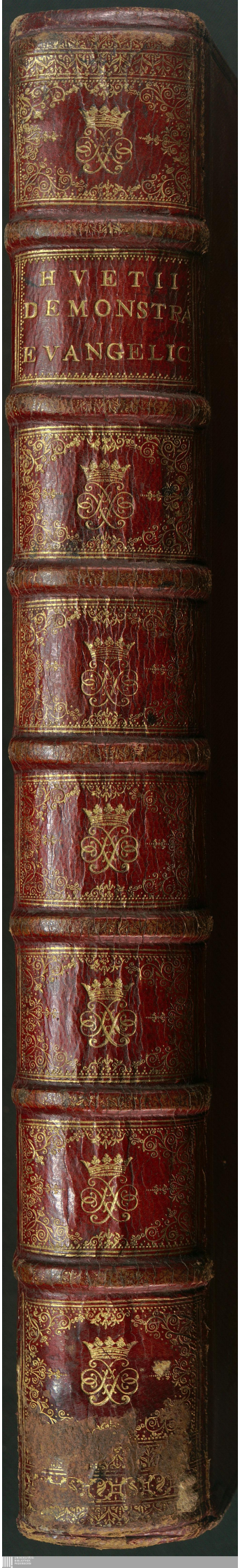
H VETII
DEMONSTRA
EVANGELIC